DANIELIS HEINSII SACRARUM EXERCITATIONUM AD NOVUM TESTAMENTUM LIBRI XX.

In quibus Contextus Sacer illuſtratur, SS. Patrum aliorúmque ſententiæ examinantur, Interpretationes denique antiquæ aliæque ad eum expenduntur.

Editio ſecunda priore non parùm emendatior, Græco inſuper Indice locupletata.

CANTABRIGIÆ,
Ex Officina *Rogeri Danielis*, celeberrimæ Academiæ Typographi. MDCXL.

1640

Illuſtriſsimis ac Potentiſsimis

HOLLANDIAE VVEST-FRISIÆQUE ORDINIBUS.

Illuſtriſsimi Potentiſsimi Domini,

DUo ſunt quæ famam populis conciliant ac ſupra cæteros attollunt, Belli res ac Pacis: Ad quas, cùm feliciter geruntur, ſi ab eruditione commendatio accedat, ipſa immortalitas accedit, quam conferre poſſunt qui ingenio ac eruditione ſupra cæteros æternitatis ſibi inſtrumenta compararunt. De antiquo Batavorum populo quid ſenſerint Romani qui ignorat, ut ubique, ità in eorum ſcriptis peregrinus eſt. Quis verò ab hoc oriundus, cui ſanguis verè maſculus ac tantæ capax indolis relictus eſt, majores ſuos, viros maximos, non fratres modò ſocióſque gentis Martiæ ac orbis Dominæ ab ea dictos, verùm &, cùm cæteri tributis ac oneribus attererentur, ſolos hos in uſum belli, tanquam arma atque tela, (ità enim loquitur de iis Tacitus) ſepoſitos fuiſſe, ſine motu animi attentus legit? A qua tantâ támque inſolitâ virtute nondum Vos degeneraſſe, tot annorum incredibilis ſucceſſus probat: qui non meliùs quàm totidem victoriis in Faſtis diſtinguuntur. Quid enim ſeculum jam propè totum, præter hæc quæ terrâ pariter ac mari feliciſſimè à Vobis geſta ſunt, cum admiratione orbis loquitur ac ſtupet? ex quo

Illuſtriſſima Naſſoviorum ſtirps præſertim, quæ tot belli fulmina hâc tempeſtate, tot tormenta Martia ac ſummos duces Vobis dedit, potentiſſimo Vobiſcum hoſti ſe opponit. Nam in mari, laudis Veſtræ ac virtutis campo, ubi prima libertatis jacta fundamenta ſunt, non tam cum hoſte quàm cum Sole nunc contenditis: Quem orientem pariter & occidentem acceſſiſtis: cujus terminos, vix populo Romano notos, claſſibus, commerciis, ac bello jam tenetis; non tot gentium ac populorum modò quos Natura ſibi ſervat vel ſeponit, ſed propemodum ipſius, ubi incipit ac ceſſat, admiratio ac pavor: Etiam hoc nomine felices, quòd tam opulentum ac potentem, nec imbellem, nacti hoſtem eſtis, ut ab eo opibus potentiæque Veſtræ ſemper aliquid accedat; fama certè vel imprimis ac illuſtre nomen. Cujus militem non Calpe ſua, Hercule ſuperba, non extremæ Gades, non adjudicati olim fabulis ac extra fidem propè poſiti à Græcia Indorum fines, non terrarum denique ultima ac marium texerunt, quominus virtutis Veſtræ ſpolium ac præda mari pariter ac terrâ, extra ipſum propè Solem, eſſet. Rebus verò bellicis ac militari diſciplinæ liberales ut accederent, ſub ipſum belli ferè initium, Lugduni Batavorum, in hac urbe, quæ obſeſſa, non ab hoſte magis quàm à fame, nè ſic quidem, Deo famulante ac præeunte aquâ, expugnari potuit aut voluit, illuſtrem Academiam fundaſtis: In qua tot eximii tot ſummi hactenus vixerunt viri: ad quam, cum ſucceſſu maximo, ex univerſo ſtatim orbe, tanquam ad poſſeſſionem ſapientiæ, juventus undique convênit; è Germania, Britannia, ac Gallia, præſertim. E qua tot præclara tot victura prodierunt ſcripta, ut Æternitatis dici officina poſſit, & quemadmodum ubique belli ità immortalitatis Veſtræ hîc trophæum jam erectum videatur. Cujus ut ad omne ævum fama perventura eſt, ità ſummus ad Rempublicam jam uſus ac utilitas pervênit. Quippe ut ſingulas hîc prætermittam urbes, quæ eximios in Sacra hac ſcientiarum Arce educatos liberaliter & Magiſtratus pariter & cives habent, quid hîc de Hagana, ſapientiæ civilis ac juſtitiæ ſuprema ſede, dicam? In qua tot Provinciarum Fœderatus Ordo, in qua, præter Veſtrum, tot conventus illuſtriſſimi, in veſtro autem ipſe

Eque-

Equeſter Ordo, cum tot Delegatis urbium, qui tot tantóſque Curatores Academiæ dederunt, ſtato tempore conveniunt, ac Majeſtatem, quam ubique orbis celebrat ubique hoſtis reformidat, cum horrore quodam advenarum repræſentant. Nè jam Ordinem Juſtitiæ ſupremum, ad quem provocatur, nè præclaros Curiæ Hollandiæ hîc proceres nunc dicam: quorum propè ſinguli ut membra Academiæ fuerunt, ità Patres de ſe matri ſuæ ac nutrici reddiderunt. Benignitatem quippe ſummi atq; æterni Dei, qui præcipuum hîc Operis in quo verſamur argumentum ac ſupremus finis eſt, quis vel admirari ſatìs, vel ut par eſt prædicare poteſt, qui tam manifeſtè hîc ſedem Majeſtatis ſuæ poſuit ac fixit? Ità quidem ut in Rhenum Veſtrum non jam Romanorum modò Tiberis & nobiliſſimi Græcorum amnes, ſed Jordanes pridem, & Orontes, & Euphrates nobiliſſimus decurrere cum linguis ſuis ac miſceri videantur: univerſi verò Orbis opes, aut compendium earum, etiam Americæ theſauros ac miracula, ad Amſtelam, in quem Pactolus nunc cum opulento Tago defluit, haud dubiè poſſideatis. Illud verò quis non admiretur, quòd cùm arma jam ubique Veſtra hoſtis tremat, cives in profunda pace vivant: neque quicquam præter famam belli ac rumores quiſque in urbe ſua, belli expers ipſe, tractet vel ex aliis intelligat? Ubi alii ſecurè imperant ac parent; alii negotiis aut lucro vacant; alii artes optimas ac diſciplinas colunt. Quemadmodum enim bellum haud ſecùs quàm in pace geritis, ità belli prudentiſſimè extra fines Veſtros damna relegaſtis & incommoda. Tympana ac tubæ, non hoſtiles modò ſed & Veſtræ, in hoſtili, non in Veſtro, audiuntur: In quo ad diluculum aut galli cantum excitatur quiſque: quiſque ſibi arat, occat, ſerit, metit: ſibi quiſque ac liberis, non hoſti, vota ſua ac ſpem anni colit: quiſque domi ſuæ quanti ſit libertas ſentit æſtimátque; providentiâ concordiâque Veſtrâ, in qua, quamdiu ejus compotes futuri eſtis, tota ſalus, firmiùs quàm armis alii aut mœnibus muniti: Quod qui non agnoſcit, aut ingratus aut felicitate hâc indignus vivit. Jam quid Regum tot ac Rerumpublicarum fœdera commemorem, qui arma Veſtra promovent ac vires firmant? Inter quos cum Gallis ac Britannis Venetíſque,

tíſque, terror olim orbis univerſi, Aquilonis irritati formidabilis tempeſtas ac procellæ, Sueci, Gothi, Vandalíque; tanquam nube ruptâ cœlo iterum delapſi: Qui, amiſſo Rege tanto, necem ejus indigniſſimam ut vindicent, terrorem quaqua veniunt circumferunt, raptúmque, haud ſecùs ac præſentem atque adhuc ſuperſtitem, hæreditariâ virtute repræſentant. Inter prima tamen vel præcipuum vel primum eſt, quòd de ſalute omnium ſoliciti, Divina monumenta illa quibus voluntatem ſuam generi humano conſignatam, Teſtatoris tandem ſanguine ſubſcriptam, Deus Optimus ac Maximus reliquit, cum origine ac fonte conferenda eruditis nuper commiſiſtis. In quo, ut in cæteris, præclaram Academia hæc operam navavit; quæ nec paucos & præclaros muneri tam neceſſario adhibuit atque ex ſe dedit. Ad quod è conſilio quorundam, quos qui tanto operi adhiberentur dignos judicaſtis cenſuiſtis, cùm & ipſe invitatus eſſem, idem mihi curæ eſſe in labore ſimili, tum dixi. Quem ut tam Illuſtri atque Excelſo Ordini, humanitate tantâ hactenus tot beneficiis obſtrictus, conſecrarem ac inſcriberem, autores nobis viri maximi fuerunt. Quod ſi Vobis non diſplicuiſſe intelligam, adversùs ſeculi venena ac contagia, Pallorem ac Livorem, ſub autoritate tanta tutum me putabo. Veſtrum enim erit, ideóque tutum, quod & Vobis & à Veſtro conſecratur: haud aliter quàm quæ in templis dedicantur, malignitatem privatorum ac judicia excludunt. Sed & ipſe rebus Veſtris deſcribendis deſtinatus, ſtylum pariter & animum attollam: Quem, cum opere ipſo, addicit Vobis, dedicat ac conſecrat

Potentiſſimæ Magnificæ Veſtræ devotiſſ. cliens

DANIEL HEINSIUS.

PROLEGOMENA,

In quibus de conſervanda S S. contextûs Novi Fœderis integritate, de S S. Patrum autoritate, quantumque in eo adducendo aut citando ſibi permiſerint; de inſtituto denique Autoris, aliiſque, agitur.

CUm ingentia ac infinita, quibus hominem in terris Deus immortalis proſecutus eſt, ubique exſtent beneficia ac dona, majus tamen nullum eſt auguſtiúſque, quàm quòd voluntatem ei ſuam, verbo proprio expreſſam, cœli conditor ac terræ reliquit. In quo ità (per Prophetas vel imprimis) loquitur ac mentem ſuam repræſentat, ut non fortiùs in cœlo tonet: neque plus majúſve unquam cauſâ hominis effecerit in terris, nè tum quidem cùm pulcherrimum ornatum illum, quem ab eo *Mundum* dicimus, creavit, immenſósque ignes illos, Majeſtatis ſuæ teſtes, ſupra nos ſuſpendit, quàm cùm id quòd Deus homo futurus eſſet, nè periret qui creatus erat, Deus homo ad nos venturus eſſet, Deus homo inter homines verſaturus eſſet, tanto cum pondere ac ſermonis vi, tot divini cœleſtéſque ejus prædixerunt legati, ut non minùs hic humana eloquentia, quàm in creatione humana cedant ac vincantur opera. Quorum tantus in dicendo ſplendor cùm ſit ac majeſtas, ſæpe quoſdam ex antiquitate admiror, qui ſimplicitatem dictionis in Antiquo quoque Fœdere, imò & Prophetis, excuſare audent. Inter quos, nè cæteros commemorem, Lactantius: qui, *Indè eſt quòd ſcriptis*, inquit, *cœleſtibus, quia videntur incomta, non facilè creditur: quia aut ipſi ſunt diſerti, aut diſerta legere volunt, nec quærunt vera ſed blanda; imò illis hæc videntur veriſſima quæ auribus blandiuntur.* Idem qui libro De Juſtitia 5. cap. 2. *Nam hæc imprimis cauſa eſt cur apud ſapientes & doctos, & principes hujus ſeculi, Scriptura Sancta fide careat; quòd Prophetæ communi ac ſimplici ſermone, ut ad populum, ſunt locuti. Contemnuntur itaque ab iis qui nihil audire vel legere niſi expolitum ac diſertum volunt; nec quicquam inhærere animis eorum poteſt niſi quod aures blandiori ſono permulcet.* Cùm negari nullâ ratione poſſit, longè ſupra Græcæ vim facundiæ, ut cæteros omittam, maximum ac diſertiſſimum aſſurgere Eſaiam: quoſdam Regii Prophetæ hymnos gravitate ac majeſtate Pindari ſublimiores eſſe. Ut non tam de ipſis aut eorum ſcriptis, quàm de interpretibus illorum, eos qui ſic judicarunt judicaſſe certum ſit. Quaſi ſcilicet interpretationis, de qua agunt, ac vernaculæ, quâ ſua conceperunt illi, linguæ, eadem ſit ratio: neque quicquam inter vel Homeri vel Platonis ſcripta, vel Demoſthenis, atque aliorum quos Græcorum diſertiſſimos fuiſſe ab omni ævo conſtat, eorúmque interpretes, interſit. Quanquam nè ſcriptores quidem ipſos cuiſ divina hæc facundia, imprimis autem figurarum ac tranſlationum, quod nec Græcis datum eſt, ſplendore ac luce conferendos judicem. Novi enim Fœderis quin alia ſit ratio, qui Græcæ ac Hebraicæ peritus linguæ eſt, negabit nemo. In quo tamen idem ille Spiritus, immenſum ac tremendum illud, totiéſque jam denunciatum ac prædictum antè, de æterno Dei Filio myſterium, *qui*, ut cum Apoſtolo 1. ad Timoth. ſic loquar, *manifeſtatus in carne, in Spiritu juſtificatus, conſpectus ab Angelis, prædicatus gentibus, in mundo creditus, ſurſum in gloriam receptus eſt*, ità deſcribit ac revelat, ut ſine ulla linguæ vel ſermonis affectatione ac fuco voces ſuas (de quo pluribus acturi ſumus) qui vocandi erant Græci, phraſin ac dicendi modum Oriens agnoſceret ac jam amaret. In quo ſanè alterum, & ſummum quidem, Dei beneficium agnoſcimus: quòd, cùm tot præclara Romanorum Græcorúmque monumenta vel omnino interierint, vel ità, ut pauciſſima, nonnunquam & exigua, pro iis nunc fragmenta habeantur, ad ætatem hanc pervenerint; divinum illud ac cœleſte non tam ſapientiæ ac eruditionis quàm ſalutis noſtræ inſtrumentum, tot hæreticis quot omne ævum tulit, tot tyrannis, qui eculeis, qui crucibus, flammiſque, ac omni tormen-

torum genere in veritatis hujus ac doctrinæ professores toties graſſati ſunt, invitis, integrum ac ſalvum, adde (quod vel ex antiquitate ipſa ac Sanctorum Patrum teſtimoniis apparet) incorruptum adeò relictum nobis vel ſervatum ſit. De Antiqui enim Fœderis autoribus ac ſcriptis minùs mirum eſt: In quibus admiranda ac ſtupenda prorſus Criticorum, quos & *Maſorethas* vulgò dicunt, cura ac induſtria illuxit: quos (nè de ſolis *Magni Conſiſtorii* ſeu *Synagogæ* viris, à quibus hujus ſive ſtudii ſive artis deducitur origo, agam) ſingulis ætatibus fuiſſe plures, imò למאות ולאלפים רור אחר רור. *centenos quaſi millenóſque ſingulis ætatibus*, Magiſtri docent. Qui, nè quid corrumperetur aut immutaretur alibi, non voces modò ſingulis in libris, ſed & literas, enumerarunt. De quo in Homero ſuo Græculi ſi cogitaſſent, non tot hodie vel aliena vel inſerta (inter quæ & illa fortè quæ Poetæ verbis repetuntur) vel corrupta legerentur; non tot verſus, qui nunc in Plutarcho aliiſque autoribus reperiuntur (quos & olim diligenter annotavi) in editione noſtra prætermiſſi eſſent. Sed & aliquid ad manum habuiſſet Ariſtoteles, quo accuratam illam nobiléque editionem ſuam, quam & Magno (ut nonnulli volunt) Alexandro, cùm de expugnando cogitaret orbe, viæ comitem ac vitæ militaris cynoſuram dederat, labore ingenti emendatam à ſe atque reſtitutam, fide eâdem à corruptione conſervaret. Quem autorem, poſt tot notas, tranſpoſitiones, ac cenſuras, ſuo adhuc tempore fuiſſe talem autor antiquiſſimus teſtatur, ut interrogatus quidam, quænam emendata maximè ac præferenda cæteris editio Poetæ eſſet, eam eſſe haud falſò diceret quæ minimè emendata eſſet. Porrò, quanquam accurata ea ac ſtupenda, quam in conſervando à corruptione ac vindicando Priſci Fœderis contextu adhibitam fuiſſe diximus, in Novo hactenus adhibita non fuerit, quantum tamen ad repræſentandum legitimum verúmque contextum, maximorum hâc ætate, quâ renatæ ſunt literæ ac linguæ, hominum contulerit induſtria, vel dici vel intelligi vix poteſt. Neque enim digni ſerio nobis viſi unquam ſunt reſponſo, qui aut variaſſe olim in quibuſdam libros, aut ex iis minùs emendatos codices cum cura reſtitutos negant. Sive enim de Antiquo Fœdere agitur, neceſſe ut quò Criticorum, de quibus antè jam egimus, כתיב & קרי, quibus lectionum notabant differentiam, ſpectaret, cogitent aut doceant. Seu de Novo; ut Doctores omnes veteres (nè de vulgaribus jam dicam) Chryſoſtomum imprimis, Hieronymum rejiciant ac Auguſtinum: Qui ad ipſum B. Hieronymum cùm ſcribit, *Ego enim charitati*, inquit, *tuæ fateor; Solis eis Scripturarum libris qui Canonici jam appellantur, didici hunc timorem honorémque deferre, ut nullum eorum autorum ſcribendo aliquid erraſſe firmiſſimè credam. Ac ſi aliquid in eis offendero libris quod videtur contrarium veritati, nihil aliud quàm vel mendoſum eſſe codicem, vel interpretem non aſſecutum eſſe quod dictum eſt, vel me minimè intellexiſſe, non ambigam.* Qui Latinos etiam ubique confert codices, ac lectiones ſedulò expendit. Nè jam de Chryſoſtomo, apud quem illud, τινὲς ὅτω τοῦτο τὸ χωρίον ἀναγινώσκουσι, *locum hunc nonnulli ità legunt*, ac ſimilia, ubique occurrunt: aut de ejuſdem diſcipulo Peluſiota, doctiſſimo ſumméque viro, dicam; qui ubique, ut & præceptor, ἀναγνώσεις, ſive lectiones alias atque alias, & (ut vulgò etiam nunc loquuntur) *ſi χαρῆς* (ad quam & provocare ſolet) τὴν διαφορὰν, hoc eſt, *varietatem ſcriptionis*, ſedulò adducit. Ità hodie, exempli cauſâ, cùm (& rectè quidem) capite primo, verſu ad Romanos ultimo, ὑ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσουσι, legatur; in aliis codicibus, οὐ μόνον οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦσι, fuiſſe ſcriptum, idem notat: Ubi & illud, ὅτω τὸ παλαιὸν ἔφασαν ἔιχεν ἀντίγραφον· ἵνα μεῖζον ᾖ τὸ ποιεῖν τοῦ συνευδοκεῖν· *ſic antiquus, dicebant, habet codex; ut τὸ ποιεῖν quàm τὸ συνευδοκεῖν majus eſſe intelligatur*, libro Epiſtolarum 4. Epiſt. 60. Idem qui ubique, in rebus etiam nonnunquam minimis, ὅτω γὸ ἔυρον καὶ ἐν παλαιοῖς ἀντιγράφοις, *ità quippe & in antiquis inveni codicibus*, ſimiliáque, addit. Idem qui Epiſtola ad Uranium Diaconum lib. 4. 113. de eo Apoſtoli loco, Διαθήκη γὸ ὁπὸ νεκροῖς βεβαία, ἐπεὶ μήποτε ἰσχύῃ ὅτε ζῇ ὁ διατιθέμενος, ſubtiliter agit. Qui eodem libro, præcedenti ad Orionem Epiſtolâ (præterquam quòd de quibuſdam quos non rectè ſcriptos arbitratur locis, inter cæteros de illo, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, agit, pro quo ἀντέχεσθαι ſcribendum

dum existimat) etiam in genere illud, Ὅτι πολλάκις ἓν στοιχεῖον ἢ μεταστοιχειωθὲν ἢ παραλειφθὲν, ἢ περισσεῦσαν, ἢ νῦν τῶν λεγομένων συνταράττει· *Unam sæpe literam transpositam, vel additam, vel prætermissam, eorum quæ dicuntur perturbare mentem*, pronunciat. Nè de cæteris nunc penè omnibus, inter quos & Athanasius cum aliis, agamus. Apud quem, nè alia nunc notem, tertio De Trinitate Dialogo, locus ille 8. ad Rom. v. 11. Ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν, cùm adducitur, alter, Οὕτως οὐ γέγραπται, ἀλλὰ τὸ ἐνοικοῦν, *Ità non scribitur, sed* τὸ ἐνοικοῦν, respondet. Cui contrarium, & quidem ex antiquis cunctisq; exemplaribus, probari posse respondetur: quod & nos sequimur hoc tempore. Nè de integris dicamus locis: qui cùm in nonnullis non exstarent, in nonnullis contrà, ut testantur S S. Patres, legebantur exemplaribus. Exemplo nunc sit Marci ille, qui sic vulgò legitur, Ὕστερον δὲ ἀνακειμένοις αὐτοῖς τοῖς ἕνδεκα ἐφανερώθη, καὶ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν· Ad quem locum B. Hieronymus secundo adversùs Pelagianos libro, *In quibusdam*, inquit, *exemplaribus, & maximè in Græcis codicibus, juxta Marcum in fine ejus Evangelii scribitur,* POSTEA *cùm accubuissent undecim, apparuit eis Jesus, & exprobravit incredulitatem & duritiem cordis eorum; quia his qui viderant resurgentem cum non crediderunt. Et illi satisfaciebant, dicentes, Seculum istud iniquitatis & incredulitatis substantia est; quæ non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem: Idcirco jam nunc revela justitiam tuam.* Ubi enim ista, *Et illi satisfaciebant*, cum iis quæ sequuntur? quæ nec iis quæ præcedunt satis conveniunt, neque dignam S. Spiritu præ se ferunt majestatem. Sed & in paucis tantùm ac suspectis exstitisse exemplaribus, summóque cum judicio nunc prætermitti, tempestate nostrâ eruditi existimarunt: Cùm præsertim plurimos ejusmodi & Epiphanius & cæteri adducant locos, quos in propriis hæreticorum libris, additos ab iis aut sublatos, multis probant. De quibus non dicemus, non agemus, qui licentiam hanc detestamur; cùm de sola, quibus olim usos constat orthodoxos, codicum varietate agamus: quam non uno loco diligenter ipsi annotarunt orthodoxi. Quid, quòd nè postremum quidem Marci caput in quibusdam exstitisse olim codicibus, inter cæteros, nec uno loco, & ad Hedibiam, (quod & ex eo eruditi hujus temporis notarunt Theologi) B. Hieronymus testatur? Ubi inter cætera, *Aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in variis fertur Evangeliis, omnibus Græcis libris penè in fine hoc caput non habentibus: præsertim cùm diversa & contraria Evangeliistis narrare videatur.* Quod judicium ut cum illis non admittimus, ità ut vel dispungendi vel non admittendi ista aliáque vel licentia sic invehatur vel audacia, nunquam nobis placuit, nunquam placebit. Ut nunc de notissimis nè dicam: Qualis est in Johanne adulteræ historia; quam ex antiquissimis & Patres quidam pariter & codices ignorant. Inter cæteros & Syrus, ut & Nonnus: quorum uterque verba illa quæ nunc sub finem septimi leguntur capitis, Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ; ἐρεύνησον καὶ ἴδε &c. prætermisso & sequenti versu, Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, cum illis capite octavo, Πάλιν οὖν ὁ Ἰησοῦς αὐτοῖς ἐλάλησε, λέγων, Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, &c. connectit. Quem eundem Syrum qui cum cura legit atque expendit, variasse & olim codices, nec singulos eodem modo legisse locos, quis negabit? Satis sit, ejusmodi varietates eas esse, ut vel quæ necessariò credenda sunt non evertant, vel quæ non credenda sunt non doceant; quæ denique cum scandalo non adducuntur aut periculo. Quod nè fiat, autor ipse S. Spiritus, qui in doctrina nusquàm variat, prævit: à qua nè ipsis quidem angelis diversa nunciantibus, ut rectè ex Apostolo Chrysostomus, credendum. Quò magis sanè ac diligentiùs videndum, ut in iis quoque locis qui corrupti vel videntur, vel de quorum integritate dubitari potest, hic servetur modus. Primò, nè quid temere in contextu immutetur, aut ut recipiatur temere emendetur: Quod si fiat, atque in eo quisque sibi placeat, vix fieri jam potest quin paulatim Dei Verbum non jam ultrà Dei Verbum sit, sed illorum fiat qui hoc temere permittunt sibi: cùm plerunque exemplo ac successu

peccent ſinguli: (nunquam quippe intemperantia conſiſtit ubi cœpit) ac vix poſſit fieri quin alios licentia invitet. Quòd ſi in Decretis Principum aut Regum immutare aliquid, à Majeſtatis crimine non abit; quid de ſcriptis his, *in quibus Deus ipſe* (ut cum Auguſtino loquar) *piæ voluntatis demonſtrat affectum; in quibus de cœlorum cœlo Rex regum, Dominus dominantium,* imò ſalus noſtra, loquitur, judicandum eſt? Non quòd labi aut errare exiſtimemus eos, qui (quod idem, neque uno ſanè loco, magnus Doctor ſuadet) codices diverſos conferunt, aut, ſicubi id faciendum eſt, ſententiam de lectione alia exponunt. Abſit verò. Quis enim illud, & ejuſdem quidem, vel non legit vel legiſſe non debuit? qui in eruditis De Doctrina Chriſtiana libris, ubi de Scriptura agit, *Plurimum hîc quoque juvat interpretum,* inquit, *numeroſitas; collatis codicibus inſpecta ac diſcuſſa: tantùm abſit falſitas.* Nè quæ ſæpius, adverſùs Manichæum imprimis, ab eodem differuntur, nunc hîc adferam: Hâc lege, ſedulò ut caveatur, nè vel uni codici vel pluribus plus æquo tribuatur, aut, quod jam receptum, facilè immutetur: ante omnia, nè quiſquam ex ingenio id ſibi ſumat, & hanc hiſtrioniam exerceat, ut propriam editionem nobis donet. Nè jam dicam, etiam ætate noſtrâ, optimos atque antiquiſſimos jampridem codices collatos: tum, nec facilè unum, licèt antiquiſſimum, in tali antiquiſſimorum præſertim (de quibus tanto ſtudio ubique Patres monent) quos hæretici pro ſuis habuerunt, corruptela, dari poſſe aut reperiri, cui contra cæteros, ut maximè emendato, deferantur omnia; nec cuivis vel imprimis erudito licentiam, ex eo aut aliis, pro jure ac arbitratu quod videtur immutandi in contextu, permittendam. Nam in margine ut notentur ſi quæ variant, nec novum, & exemplò veterum à ſummis hâc ætate viris factum: quæ omnium judicio ſic exponuntur, nè unius temere admittatur. Sed & ſi quis locus alibi occurrat, qui literæ unius vel alterius mutatione emendari poteſt, ut id (in quo itidem antiqui, neque ſemel, præiverunt) proponatur. Jam autem Patribus, qui verè hoc nomine ſunt digni, quid quantúmque tribuendum ſit qui neſcit, multum ſanè neſcit, neque qui antiquitatis orthodoxæ aſſeclam profiteatur, dignus eſt. In quorum ſcriptis, de præclara eruditione ut nihil dicam, ſumma ac ſtupenda pietas elucet: Nè jam, quantum in doctrina Auguſtinus, in contextûs ſimplici interpretatione ac pura ſummus vir Chryſoſtomus excellat; quantum ad ejuſdem intellectum, tum antiquitatis tum linguarum, quibus hîc imprimis opus eſt, ſcientiâ inſtructus conferat Hieronymus: ut tot alios omittam. E quibus tamen ut interpolandum in contextu Sacro aliquid aut temere immutandum arbitremur, abſit ſanè. Adde jam, non rarò uſitatum illis, ut intenti rebus ſenſum potiùs quàm verba ſpectent: neque rarò prætermittant aliquid aut addant; ſed & voces alias reponant. De memoria nè dicam, cui tribuiſſe pluſculum nonnunquam videntur. Quæ moneri rectè exiſtimamus; ut, quemadmodum in aliis nonnullis, *ſi non ad autoritatem, ad antiquitatem,* quod B. Hieronymus jam olim dixit, ſcriptis veterum utamur. Primò autem, quid tam ſibi proprium ac quaſi ſuum eſſe Patres volunt, quàm ut παποδωκιμοδνία, ſive alia quæ idem notant aut nota exiſtimant, in adducendis locis verba aut vocabula reponant? Exemplo inter cæteros Nyſſenus ſit: qui eruditâ ad Euſtathiam, Ambroſiam, & Baſiliſſam Epiſtolâ, pro eo quod Apoſtolus, ἐνδήσας οὖ περιπατέω σαρκὶ καὶ αἵματι, cap. 1. v. 16. ad Galat. dixit; de ſuo, ut videtur, περιέλιξον, repoſuit. Ut & Thaumaturgus: qui, ὀυκέτι, κατὰ φησιν ὁ Ἀπόστολος, σαρκὶ καὶ αἵματι περιπατέχειν ὤφειλε δεῖν. Quod & alii, ni fallor, jam notarunt. Iidem qui & aliquid nonnunquam quod deſiderari credunt, ipſi adjiciunt atque addunt. Lucæ cap. 11. 52. locus ille, Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως· αὐτοὶ οὐκ εἰσήλθετε, καὶ τοὺς εἰσερχομένους ἐκωλύσατε, nunc legitur: Quem locum ad primum Pſalmum ſic adduxerat Origenes, ut pro poſtremis illa, καὶ τοὺς εἰσερχομένους οὐκ ἀφίετε εἰσελθεῖν, eâdem quidem mente, verbis autem aliis, reponeret. Sic cùm in hiſtoria de Moſis corpore, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ab Apoſtolo Juda, ſcriptum eſſet; pro eo, ac ſi οὐκ ἤνεγκε λόγον βλασφημίας inveniſſet, adverſùs Gnoſticos id citat Epiphanius: Qui & alium ejuſdem aliter ibidem quàm nunc legitur adduxit locum.

Notiſſimus

Notiſſimus cap. 10. ejuſdem Lucæ locus eſt, Ἀπεκριθεὶς δὲ εἶπεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μάρθα, Μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά· ἑνὸς δέ ἐστι χρεία· pro quo Aſcetico-rum, quæ nunc Baſilio aſſcribuntur, autor, ὀλίγων δέ ἐστι χρεία, ἢ ἑνός· Qui & cauſam cur ſic ſcriptum ſit, de ſuo addit. Idem qui & loco alio id ipſum, ac ſi ità ſcriptum ut jam dixi, invenisſet, non aliter interpretatur: Ubi, Οὐκ ἐπῄνεσε τὴν Μάρθαν εἰς πολλὴν διακονίαν περισπωμένην ὁ Κύριος, ἀλλὰ μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ φησὶ περὶ πολλά· ὀλίγων δέ ἐστι χρεία, ἢ ἑνός· ὀλίγων μὲν δυναμένοις, τῷ περὶς παρασκευήν· ἑνὸς δέ, τοῦ σκοποῦ· ὥστε τὴν χρείαν ἐκπληρωθῆναι· *Non laudat*, inquit, *quòd in varia diſtraheretur miniſteria Martham Dominus; verùm, Solicita es ac ſatagis de multis, inquit; cùm paucis opus ſit, vel uno: Paucis, quibus ad præparationem; uno, quoad ſcopum: ut ſic expleantur quibus opus.* Quomodo & à B. Hieronymo citatur: qui De virginitatis ad Euſtochium cuſtodia, *Martha*, inquit, *Martha, ſolicita es & turbaris erga plurima: pauca autem neceſſaria ſunt, aut unum.* Notiſſimus Apoſtoli ad Coloſſ. c. 1. v. 16. locus eſt, Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι· τὰ πάντα δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ἔκτισται. Quem locum ità Homiliâ de Hexahemeron primâ idem Magnus Baſilius adduxit, Ταῦτα γὰρ, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ Παῦλος, λέγων, Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα, εἴτε τὰ ὁρατὰ εἴτε τὰ ἀόρατα, εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, εἴτε δυνάμεις, εἴτε ἀσώματοι, εἴτε ἀγγέλων τάξεις· Ubi cæteris δυνάμεις, ut & ἀγγέλων τάξεις, & quæ ſequuntur, addit: Credo quòd de aliis Apoſtoli tum cogitaret locis: qui cap. ad Rom. 8. ὅτε ἄγγελοι, ὅτε ἀρχαὶ, ὅτε δυνάμεις· alterâ item ad Theſſal. cap. 1. v. 7. μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ, dixerat. Quemadmodum, quod poſtea dicemus, nihil æquè uſitatum iis quàm ut alios atque alios conjungant locos. Iidem qui ex commentariis, vel propria opinione, quæ non exprimuntur, addunt: ut cùm M. Eremita, Οθεν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος, μιμούμενος τὸν Κύριον, ἔλεγε, Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν καὶ ἀνθ' ὑμῶν· cùm in contextu Apoſtoli, epiſtola ad Coloſſenſes, cap. 1. v. 24. Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, legatur. Johannis tertio notiſſimus ille exſtat locus, Αὐτοὶ ὑμεῖς μοι μάρτυρεῖτε, ὅτι εἶπον, Οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὅτι ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου· Ὁ ἔχων τὴν νύμφην, νυμφίος ἐστίν· ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου ὁ ἑστηκὼς καὶ ἀκούων αὐτοῦ, χαρᾷ χαίρει διὰ τὴν φωνὴν τοῦ νυμφίου· *Vos ipſi teſtes mihi eſtis, dixiſſe me, Non ſum ego Chriſtus, ſed miſſus ſum ante illum. Qui habet ſponſam, ſponſus eſt: amicus autem ſponſi, qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi:* Quem ità libro De errore profanarum gentium adducit Firmicus, *Inveſtigandum eſt, quid etiam nobis de hac ipſa re tradat Evangelica diſciplina. Inveniemus enim, in Evangelio Johannis ità eſſe ſignatum; VOS mihi teſtes eſtis, quoniam dixi eis qui miſſi ſunt ab Hieroſolymis ad me, Quia non ſum Chriſtus, ſed quoniam miſſus ſum ante ipſum. Qui enim habet ſponſam, ſponſus eſt: amicus autem ſponſi, qui ſtat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem ſponſi:* quaſi, τοῖς ἀφ' Ἱεροσολύμων ἀπεσταλμένοις, in Græco legeretur. Quoties autem quæ in medio ſunt aut præcedunt, prætermittant, quid notare opus, cùm ubique exempla occurrant? Ità Baſilius Magnus Homiliâ De jejunio, Καὶ ὁ Κύριος, Μὴ γίνεσθε σκυθρωποὶ, ἀλλὰ νίψαι τὸ πρόσωπόν σε· cùm locus Matthæi ſexto ità legatur, Ὅταν δὲ νηστεύητε, μὴ γίνεσθε, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ, σκυθρωποὶ· ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις νηστεύοντες· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Σὺ δὲ νηστεύων, ἄλειψαί σε τὸ κεφάλαιόν σου, καὶ τὸ πρόσωπόν σου νίψαι. Libenter enim quæ dicuntur contrahunt. Priore ad Corinthios cap. 8. v. 5. locus ille legitur, Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς· ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοὶ· ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. Quem locum autor commentarii in Pſalmos, qui B. Hieronymo aſſcribitur, ità adducit, *Sunt quidem multi dii & domini multi: nobis tamen unus Deus, una fides, unum baptiſma:* Ubi cùm nonnulla addat, inter alia & illud λεγόμενοι (quod ſemel exprimitur, ſemel intelligendum relinquitur) in quo loci vis, prætermiſit. Græcis, etiam Ariſtote-

lis, interpretibus, cùm autoris sui vel exponunt vel interpretantur locos, usitatum est, ut quoties non omnia proponunt quæ interpretantur, ἕως τοῦ, cum cura addant: quo, prætermissis mediis, quousque verba vel interpretentur, vel quæ postrema ejus quem interpretantur loci sint, ostendunt. Exempli causâ, ad Categorias Simplicius, Τῶν λεγομένων, τὰ μὲν καθ' συμπλοκὴν, inquit, λέγεσθαι, ἕως τοῦ, πρέπει, νίκᾳ· cùm postrema ejus quem exponit loci verba, πρέπει, νίκᾳ, sint: quòd σχεδὸν τῶν ὄντων deinde agatur. Pro quo καὶ ἑξῆς vulgò Græci, ut nos τὸ &c. usurpamus. Quod in Novo prætermitti Fœdere non semel, cùm non integri è Vetere adducuntur loci, non semel alibi monuimus. Quo nè quis decipiatur, aut de ipso ex hoc judicet contextu, loco id nec uno factum à Patribus notavimus. Ut cùm adversùs Montanistas Epiphanius, ubi illum 2. ad Timoth. cap. 3. v. 1. Τόπο δὲ γίνωσκε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ, adducit locum; pro eo, τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ, καὶ τὰ ἑξῆς, dixit. Idem qui in illo quem deinde ex epistola ad Timotheum 1. cap. 4. v. 1. adducit, sine nota ulla pleraque omittit: Locus est, Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν· pro quo ille, Ὅτι ἀποστήσονταί τινες τῆς ὑγιαινούσης διδασκαλίας, προσέχοντες πλάνοις, καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν ἡμῶν τοῖς μετ' εὐχαριστίας. Et postrema quidem nullo sensu, nisi aut tollatur aut addatur aliquid. Quid enim τοῖς μετ' εὐχαριστίας? Neque hæc adducimus, ut semel iterúmque à quibusdam id factum ostendamus: nam ut quædam prætermittant, passim usitatum illis. Nè jam dicam, quomodo adversùs eos qui non admittebant, nec canonicum sed ἀδιάθετον (ut idem loquitur) S. Johannis dicebant Evangelium, ejusdem initium contraxerit. Exemplo autem, nè quis dubitet quàm liberè, de quo jam antè egimus, quæ visum est omittant, Basilius Seleucensis Episcopus sit: qui ex Apostolo, Εὐδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ, καὶ σὺ, γνήσιε σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι μετὰ τοῦ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου· cùm integer locus sit, Εὐοδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Καὶ ἐρωτῶ καί σε, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι, μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ità Homiliâ ejusdem, Pater mi, si potest fieri, transeat à me calix iste, legitur, Καὶ ἀνέσῃ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὄψεσθε Ἰακώβ, εἶτα πεντακισχιλίοις ἀνδράσιν ἐφάπαξ· ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν· cùm locus ità habeat, Καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ· ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς Ἀποστόλοις πᾶσιν. In quo iterum, quantum in citandis Sacræ Scripturæ locis permittant sibi, omnes vident; cùm, præterquam quòd mutata propè singula, non pauca & prætermissa videamus: Quo in loco certè, quicquid de aliis qui adducuntur aliter notamus, seorsum observari potest. Causam autem si quis quærat, quare aliter nonnunquam quàm in contextu nunc habentur, Sacræ Scripturæ magni isti viri adducant locos; eam, ut semel hoc dicamus, inveniet, quòd ἐκ παρέργου (ut loquuntur eleganter veteres) hoc est, memoriâ dictante, & ex tempore, inconsulto eos codice adducerent: Aliàs enim, ut jam dixi, non inusitatum iis, ut defectûs notam exprimant, atque ità aliquid desiderari innuant. Ut cùm idem contra Anomœos Epiphanius, ubi illum Esaiæ, qui nunc cap. 14. v. 13. & deinceps legitur, adducit locum, tandem sic concludit, Νυνὶ δὲ εἰς ἀδὴν καταζήσῃ, εἰς τὰ σημεῖα τῆς γῆς καὶ ἑξῆς. Quid, quòd eum quem adducunt ità contrahunt nonnunquam, ut distinctionem tollant omnem aut confundant? Ad Ephesios cap. 3. v. 16. ac deinde, ille legitur, Ἵνα δῷ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν· Quod interpres

Vetus;

Vetus; *Ut det vobis, ſecundùm divitias gloriæ ſuæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, Chriſtum habitare per fidem in cordibus veſtris.* Quem locum libro ad Monimum 3. ità adducit Fulgentius, *Interim, quòd interius in ſuis fidelibus inhabitet Chriſtus, Paulo prædicante cognovimus; qui ait, I N interiore homine habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris.* Epiſtolâ ad Hebr. c. 3. v. 1. locus ille legitur, Ὅθεν, ἀδελφοὶ ἅγιοι, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι, κατανοήσατε τὸν Ἀπόστολον καὶ Ἀρχιερέα τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Χριστὸν Ἰησοῦν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Quem adversùs Arium & Ariomanitas, his verbis, Νῦν δὲ τὸν Ἀρχιερέα ὑμῶν, πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, mirâ brevitate ac contrahendi ratione Epiphanius adduxit. Nemo nobiliſſimum illum qui eâdem epiſt. cap. 5. v. 1. ac deinceps legitur, ignorat locum; *Omnis namque pontifex ex hominibus aſſumtus*, &c. quem adversùs eoſdem idem ſic adducit, Ὅτι πᾶς ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται, εἰς τὸ προσφέρειν δῶρά τε καὶ θυσίας, δυνάμενός τε μετριοπαθεῖν ἀναγκαίως δὲ ἔχει καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν. Cum quo, ut nunc legitur, idem conferatur locus; quæ prætermiſſa ſint aut adducantur aliter, quivis videbit. Interdum, quod imprimis admiratione dignum, ea quorum cauſâ locus ipſe adducitur, ſecurè quaſi, prætermittunt verba. Exemplo idem ſit Epiphanius: qui adversùs Caianos, ut quàm graviter delinquant qui Cainum colunt, Abelo invident aut malè volunt, ibi probet, illuſtrem Matthæi illum, qui 23. cap. v. 35. legitur, ſic adducit locum, Ὅτι ζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἕως Ζαχαρίου τοῦ προφήτου, ὃν ἀπεκτείναντε μέσον τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ τὰ ἑξῆς. Ubi, quid (ut alia omittam) cauſæ aliquis fuiſſe dicat cur ea verba, ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Ἅβελ τοῦ δικαίου, quod probandum ibi erat, imò de quo agebatur, prætermitteret? Evangeliſtæ enim locus is eſt, Ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἅβελ τοῦ δικαίου, ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου, υἱοῦ Βαραχίου, ὃν ἐφονεύσατε μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Ut nè dicam, iſta, ὅτι ζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης, non Matthæi ſed Lucæ eſſe: qui, ναὶ λέγω ὑμῖν, ἐκζητηθήσεται ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης. Nè jam dicam, quòd, cùm Zαχαρίου, υἱοῦ Βαραχίου, dixerit Evangeliſta, qui citavit locum, τοῦ προφήτου dixit; quaſi de Propheta cujus nunc habemus ſcripta, inter omnes agi hîc conveniat: Quod ſi Evangeliſta expreſſit, quid jam opus ut de Joiadæ filio, etiam ab eruditis, diſputetur? Quanquam nihil æquè ſcriptori huic uſitatum quàm ut verba etiam liberrimè immuter. De quo ſi quis dubitet, imprimis à lectore antiquitatis hujus ſtudioſo petimus, ut parabolæ quæ Matthæi 13. v. 37. & deinceps de zizania legitur, interpretationem, eámque quam adversùs Manichæos alibi adducit Epiphanius, cum cura componat conferátque: Dediſſe eum dicas operam ut verba immutaret, ac ſimilia aut proxima reponeret. Cujuſmodi ſi ſingula vel ex ſolo hoc adducerem autore, in quo miram ubique licentiam notavi, quis futurus finis eſſet? Quid, quòd ordinem invertunt? Exemplo ſit ille qui ad Philippenſes cap. 1. v. 15. & deinceps ità legitur locus, Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου· οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται· καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. Quem inverſo prorſus ordine Aſceticorum ſic adducit autor, Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσουσιν. Οἱ μὲν ἐξ ἀγάπης, εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι· οἱ δὲ ἐξ ἐριθείας Χριστὸν καταγγέλλουσιν, οὐχ ἁγνῶς, οἰόμενοι θλῖψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου. Τί γάρ; πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει εἴτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται. Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. Ut & alibi quidam eum ad Corinth. c. 13. v. 1. Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδέν εἰμι. *Si linguis loquar hominum & angelorum,*

angelorum, charitatem autem non habeam, sum æs resonans, aut cymbalum tinniens. Et si habeam prophetiam, & noverim mysteria omnia omnémque scientiam, & si omnem habeam fidem, ità ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Quid, quòd interdum similem aliquem (sive σύνδρομον seu ὅμοιλον) adducunt locum, quem utrumque ut talem probent, quædam ex altero addunt, ut uterque aut utrumque ibidem legi videatur? Ità Lucæ cap. 10. v. 8. Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν, cùm legatur; Eulogius, Alexandriæ Episcopus, ut eum Evangelistæ locum ex illo prioris ad Corinthios Apostoli, Εἴ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὸ συνείδησιν, exponendum probet; ac si τὸ μηδὲν ἀνακρίνοντες, ibi quoque legeretur, eum adducit: qui, Εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, πάντα τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες. Capite ad Colossenses 4. v. 6. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι ἅλατι ἠρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἑνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι, Apostolus dixit: Quem adversùs Antidicomarianitas ità Epiphanius adducit, Καὶ ὁ λόγος ἅλατι ἠρτυμένος, ὅπως δῷ χάριν τοῖς ἀκούσι· cùm posteriora ad Ephes. c. 4. v. 29. legantur: ubi, Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ἵνα δῷ χάριν τοῖς ἀκούσι. Quid, quòd in ipsis adversùs hæreticos disputationibus alias nonnunquam supponunt voces? Nota Epiphanii opinio est, Spiritum sanctum non quidem ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, *procedere ex Patre & Filio*, sed ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ, vel, τοῦ Υἱοῦ ἢ λαμβάνειν tantúm; *procedere ex Patre, accipere à Filio*. Quam sententiâ suâ passim, etiam adversùs Ariomanitas, aliquoties inculcat repetitq;. Posterius autem etiam ex illo Johannis qui cap. 15. v. 26. legitur, probare loco solet, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ· quasi eo loco, ἀπέρχομαι καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνον, legatur: Quæ sanè, si ad lectionis varietatem referatur, non exigua est varietas. Totus adversùs Arianos locus ità legitur, Καὶ πάλιν ἑτέρῳ τόπῳ (quem conferri cum Evangelistis velim) λέγει, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθήσεσθε ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἐν ἐμοὶ, καὶ καταλείψετέ με πάντες μόνον· ἀλλ' οὐκ ἐμὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι μετ' ἐμοῦ ὁ γεννήσας με Πατήρ. καὶ πάλιν, Ἀπέρχομαι καὶ ἀποστελῶ ὑμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνον. Quemadmodum alibi, adversùs Pneumatomachos nimirum, de eodem Spiritu, Εἰ πίνων παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ φησιν ὁ Κύριος λήψεται), ὃν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· ὥστε τολμῶσι λέγειν, οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ἐξοῦ λαμβάνει, καὶ ὁ Πατὴρ παρ' οὗ ἐκπορεύεται· *neque Spiritum novit quisquam nisi Filius à quo accepit, & Pater à quo procedit.* Ubi ad verba illa, Εἰ πίνων παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ ἐμοῦ φησιν ὁ Κύριος λήψεται, locum Matthæi, c. 11. v. 27. editores vulgò annotant: cùm eorum modò quæ posteriùs adduxit, mens ibi exstet. Matthæus enim, καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός. Locus autem è quo illud dogma fabricavit suum Græcus, propriè is est, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον, Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν· Cùm autem venerit ille, *Spiritus* dico *veritatis, in omnem vos deducet veritatem: non enim à semet loquetur ipse, sed quæcunque audierit loquetur, & futura renunciabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & renunciabit vobis. Omnia quæ habet Pater, mea sunt: propterea eum de meo accepturum dixi, & renunciaturum vobis*: Qui 16. Johannis v. 13. & deinceps legitur: ubi manifestè quid velit, autor ipse docet. Unde & illa, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, simpliciter, ἃ γὰρ ἂν εἶπον ἐγὼ, ταῦτα κἀκεῖνος ἐρεῖ, *quæ ego dixi, hæc & ille dicet*, interpretatur Chrysostomus. Theophylactus, Ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τουτέστιν, ἐξ ὧν αὐτὸς ἔμαθεν,

ὃν τ' ἐμῶν γνώσεως ἐ scientia mea, iisque quæ ipse novi: ut hæc sint quæ docuit, nec ab iis aliena. Quemadmodum eadem quæ docuit Filius, docet S.Spiritus, nec aut aliud ab eo regnum aut doctrinam docet suos, idem ille Spiritus: quod sanè ἐκπόρευσιν ex Filio non tollit. Interdum propriam interpretationem ex alio desumunt loco. Apud Lucam cap. 24. v. 39. ità legitur, Ἴδετε τὰς χεῖράς με καὶ τοὺς πόδας μου, ὅτι αὐτὸς ἐγώ εἰμι· Pro quo, Ἴδετέ με, ὅτι ἐγώ εἰμι καὶ οὐκ ἀλλοίωμαι, adversùs Dimœritas, cùm alium in animo haberet Malachiæ locum, citat Epiphanius: Apud Malachiam enim, Διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἀλλοίωμαι, cap. 3. v. 6. dicitur. Quod & alibi secutus Thaumaturgus est: qui, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, Ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἀλλοίωμαι. Locus ille Matthæi 26. v. 39. ità legitur, Καὶ προελθὼν μικρὸν, ἔπεσεν ὅτι προέκοπτεν αὐτοῦ, προσευχόμενος καὶ λέγων, Πάτερ μου, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ. Ac deinde v. 42. Πάλιν ἐκ δευτέρου ἀπελθὼν προσηύξατο, λέγων, Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ, ἐὰν μὴ αὐτὸ πίω, γενηθήτω τὸ θέλημά σου. Qui idem locus ità apud Lucam legitur, Καὶ αὐτὸς ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολήν, καὶ θεὶς τὰ γόνατα, προσηύχετο, λέγων, Πάτερ, εἰ βούλει παρένεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν, μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γινέσθω· Quem ità adversùs Arianos adducit Epiphanius, Δίκην ἀπ' αὐτῶν ὡσεὶ λίθου βολὴν, καὶ ἀπελθὼν ἤυχετο, καὶ ἔλεγε, Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παρελθάτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ, ἵνα μὴ αὐτὸ πίω· πλὴν, οὐχ ὃ ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὃ σύ· Ut nec verbis ubique adhæserit, & è tribus locis unum confecerit. Quid, quòd ità Novi Fœderis ac Veteris connectant locos, ut nonnunquam ipsis editoribus imponant; qui alterum modò in margine notarunt? Exemplo sit iste, quem ad Demetrianum sic adducit Cyprianus, *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt ad visionem universæ carnis.* Quod nono Marci capite dici editores notant: quo loco illud, Ὅπου ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτᾷ, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβέννυται· *ubi vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur*, aliquoties repetitur: cùm posteriora ex eo è quo suum mutuavit Marcus, sint desumta; Esaiæ nempe 66. v. ultimo: ubi, *Quoniam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque opprobrium omni carni:* quod Helleniſtæ, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκὶ, *& erunt in visionem universæ carni*, dixerunt. Quò & referendum, quòd quæ in Novo Fœdere dicuntur, ad illa quæ in altero, transferunt. Ut cùm B. Hieronymus Epistola ad Rusticum Monachum, historiam Nabal, cum divitis illius de quo Lucæ 12. agitur, ità connectit, ut Evangelistæ de altero utatur verbis. Verba autem ejus sunt, *Quorum clamor pervenit ad cœlum, & patientissimas Dei vicit aures, ut missus angelus pessimus Nabal Carmelo diceret, Stulte, hâc nocte auferent animam tuam: quæ præparasti autem, cujus erunt?* cùm diviti de quo jam egi, dicatur, Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται; Lucæ 12. v. 16. Nam ut locos similes Novi Fœderis conjungant, neque novum, neque usitatius quicquam. B. Petrus epistola priori, cap. 2. v. 24. scripsit, Ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον· ἵνα ταῖς ἁμαρτίαις ἀπογενόμενοι, τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν· οὗ τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε. Ubi interpres Vetus, *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui justitiæ vivamus: cujus livore sanati estis.* B. Hieronymus ad Esaiæ 23. *Peccata enim nostra pertulit in corpore suo, ligno crucis affigens ea, ut deleret chirographum quod Diabolo & angelis ejus feceramus, scriptum manibus animæ, id est, operibus ejus:* cùm illud de chirographo ab Apostolo ad Colossenses 2. v. 14. legatur: ubi, Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, καὶ αὐτὸ ἦρκεν ἐκ τοῦ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ· *qui deleto quod adversùs nos erat chirographo, quod & contrarium erat nobis, ipsum cruci affixum, sustulit è medio.* Minus enim, quòd quæ eodem leguntur capite, cum alio ejusdem capitis jungantur loco: Ut cùm Ambrosius ad 23. Lucæ, *Sic & ad Hebræos habes, IN caprinis pellibus ambulabant, sancti sunt, & leonum molas obstruxerunt; cùm solus Elias meloten habuisse, Esaias sectus esse, Daniel à leonibus intactus mansisse, doceatur:* cùm priora cap. 11. v. 37. illud de leonibus, ἔφραξαν στόματα λεόντων, *obturave-*

runt ora leonum, ut nunc interpres Vetus habet, ejuſdem capitis v. 33. legatur. Matthæi capite 11. v. 18. locus ille legitur, Ἦλθε γὰρ Ἰωάννης, μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ λέγεσι, Δαιμόνιον ἔχει· pro quo Lucas, Ἐλήλυθε γὰρ Ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, μήτε ἄρτον ἐσθίων μήτε οἶνον πίνων· καὶ λέγετε, Δαιμόνιον ἔχει· adverſùs autem Ebionæos, ſive Ebionitas, Epiphanius, Ἦλθεν Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, μήτε ἐσθίων μήτε πίνων, καὶ λέγεσι, Δαιμόνιον ἔχει· cùm illud, ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, Matthæi 21. v. 32. legatur: ubi, Ἦλθε γὰρ πρὸς ὑμᾶς Ἰωάννης ἐν ὁδῷ δικαιοσύνης, καὶ οὐκ ἐπιστεύσατε αὐτῷ. Ab eodem Epiphanio adverſùs Caianos ille adducitur locus, διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης εἶπεν, Ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὅτι ὁ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἐν τῷ Καΐν ἐστίν. Mirificè imprimis: cùm epiſtolâ Johannis 1.cap. 2.v.9. Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι· câdem epiſtolâ, capitè eodem verſ. 11. Ὁ δὲ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, καὶ οὐκ οἶδε πῦ ὑπάγῃ, ὅτι ἡ σκοτία ἐπύρλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ· ibidem c. 3. v. 15. Πᾶς ὁ μισῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀνθρωποκτόνος ἐστὶ, dicatur: illa autem verba, ὅτι ὁ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, eâdem epiſtolâ, c. 4. v. 17. legantur; ubi, ἐν τούτῳ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, ἵνα παῤῥησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. Poſtremus autem, ad quem alludere videtur, de Caino locus, eâdem epiſtolâ, c. 3. v. 12. ubi Οὐ καθὼς Καΐν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν, καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, legitur: Quæ quis non miretur? Quid, quòd ſibi hoc permittunt, ut nonnunquam verba quæ in Novo Fœdere eo ſenſu non reperiuntur, libere adducant? Ut cùm in hæreſi Apellis, locum illum, γίνεσθε δόκιμοι τραπεζῖται, idem citat Epiphanius: qui & adverſùs Alogos, ὃ δὲ εὐαγγελιστὴς Ματθαῖος ἐν τῷ σπηλαίῳ ὅπου ἐγέννησεν, ἀλλ' ὡς ἔχει τὸ εὐαγγέλιον, ὅτι ὠδήγει αὐτοὺς ὁ ἀστὴρ ἄχρι τοῦ τόπου ἔνθα ἦν ἐκεῖ τὸ παιδίον· καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον, εὗρον τὸ βρέφος μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, οὐκέτι ἐν φάτνῃ, οὐκέτι ἐν σπηλαίῳ, ἀλλ' ἐν οἴκῳ. Quibus verbis, Magos ait præeunte ſtellâ, donec ubi natus eſſet puer veniſſent, deductos, domum ingreſſos, puerum cum Maria, non jam in præſepi inveniſſe, nec in ſpelunca: cùm ſimpliciter Evangeliſta dixerit, Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εὗρον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεκύνησαν· *Cumque in domum veniſſent, cum Maria matre ſua invenerunt puerum, ac prolapſi adoraverunt*: ubi de præſepi nihil; ut nec περὶ τοῦ σπηλαίου, ſeu ſpelunca, ut nec alibi fortè, quicquam dicitur. Quid, quòd Apoſtolos interdum diverſos, tanquam unum, adducunt? Optatus libro adverſùs Donatiſtas 4. *Et videntur ſibi hoc de lectione, ſed non intellecta, mandare; ignorantes de quibus Apoſtolus hoc dixerit, CUM his nec cibum capere, Ave illi nè dixeritis: Serpit enim eorum ſermo ut cancer. Dixit hoc de hæreticis, quorum cæperat illis temporibus vitioſa eſſe doctrina.* Quem iterum deinde ut unum atque unius interpretatur locum, cùm addit, *Ecce, & veſter ſermo eſt qui ſerpit velut cancer hodie, ut ſalutationes & convictus prohibeatis:* Cùm poſtrema verba Pauli ſint, qui 2. ad Timotheum cap. 2. v. 17. Græcè, Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἕξει· ſecundus, ad quem alludit, 2. Johannis v. 10. Εἴ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, μὴ λαμβάνετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε· *Si quis ad vos venit, & hanc non adfert doctrinam, nè recipite eum in domum, nec Ave ei dicite:* tertius, quem reſpicit, 1. ad Corinthios cap. 5. v. 11. exſtat locus, Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, μὴ συναναμίγνυσθαι, ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ· τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν· quibus verbis vetat, nè cum fratre quis, qui aut ſcortator, aut avarus, aut idololatra, aut maledicus, aut ebrioſus ſit, aut rapax, converſetur, vel cibum capiat: Quos tres, cùm diverſi ſint & diverſorum, tanquam unum eundémque aut ejuſdem, adduxit locum. Quid, quòd ex uno quem adducunt vel autore vel Propheta, plures faciunt nonnunquam? Ut cùm contra Caianos, de Juda proditore, καθὼς ἦν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένον ἐν ταῖς προφήταις, *quemadmodum de eo ſcriptum in Prophetis erat*, dixit Epiphanius: ubi Zachariam intellexiſſe dicas. Quod Prophetis autem tribuit, ità ibi adducitur, καὶ ἀπέρριψε τοὺς τριάκοντα ἀργυροῦς, ἃ ἐτιμήσαντο παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ· *& triginta retulit argenteos, pretium appreciati à filiis Iſrael*: Niſi quòd deinde,

inde, καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ, *iterúmque in alio propheta*, cùm addat, ejuſdem aut adducere aut alludere videtur locos. Quid, quòd locos pro locis, etiam Antiqui Fœderis, ſubſtituunt in Novo? Cujus exemplum is qui Matth. 3. v. 17. nunc legitur locus: ubi pro teſtimonio de Filio Patris, quod eſt, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ἠυδόκησα, notiſſimum è Pſalmo 2.v.7. ſubſtituunt locum, Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Inter quos & Hilarius: contrà quàm alii, qui eum ipſum de quo agimus, ex Novo Fœdere Eſaiæ aſſcribunt locum: Inter quos Epiphanius 3 qui Ancyroto, Εὑρήκαμεν γὰρ ἄνωθεν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς, ὡς φησὶν Ησαΐας, ἀπὸ προσώπου Θεοῦ καὶ Πατρὸς αὐτοῦ τοῦ μονογενοῦς, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, εἰς ὃν ἐγὼ ἠυδόκησα· qui & ad verbum, 2. Petri, c. 1. v. 17. exſtat; additque, ὃν ἠγάπησεν ἡ ψυχή μου, cùm in animo illum Eſaiæ, qui capite 42. legitur, haberet, *Ecce ſervus meus, ſuſcipiam eum; electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea:* Quem olim ità Helleniſtæ reddiderant, Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· ὃν ἠρέπησεν ἡ ψυχή μου· pro quo, Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ισραὴλ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου, nunc legitur. Quo loco, in Septuaginta interpretibus obelo notatum nomen *Jacob*, ut & *Iſrael*, ex Antiquis notant quidam; quæ nec in Hebræo exſtant: Pro quo Severus, Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἠρέπησα, εἰς ὃν ἠυδόκησεν ἡ ψυχή μου. Quem Eſaiæ locum ità Paraphraſtes reddidit Chaldæus, ut quaſi digito monſtraret Dominum; nec planiùs de eo Matthæus, qui הא עבדי משיחה, *ecce ſervus meus Meſſias*. Minus enim quòd diverſos, de quo antè, Novi Fœderis conjungunt locos: Ut cùm & adverſùs Gnoſticos Tertullianus, ex Matthæi quarto adducit illum, *Recede Satana, ſcandalum mihi es*; deinde autem addit, *Scriptum eſt, Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſervies:* cùm alterum eo quo diximus loco, alterum capite Matthæi legatur decimo & ſexto; alterum Diabolo, alterum dicatur Petro. Quid, quòd adverſùs hæreticos aliis nonnunquam, hoc eſt, hæreticorum aut qui ex eorum editione, codicibus utuntur? Ità Lucæ cap. 12. v. 50: Βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως ὅ τελεσθῇ; cùm dicatur: pro eo adverſùs Marcionem, Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη πεπύρωται αὐτό; citat Epiphanius: Quod ſanè malo, quàm ut memoriæ aut proprio illius aſſcribatur codici. Et præcedit, ὅτι, φησὶ, βαπτισθεὶς ὁ Κύριος ὑπὸ Ἰωάννου, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· hoc eſt, *à Marcione dici, baptizatum à Johanne id dixiſſe Dominum:* quaſi ad Johannis baptiſmum, aut baptizatum à Johanne id ſpectaret Dominum. Pro quo idem Epiphanius alibi, Βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἐβαπτίσθω; quod jam eruditi notarunt. Nam ſi, quoties recepta tum verſio fraudi magnis illis fuerit viris, nunc dicamus, quis ſcribendi modus erit? Ut cùm (quod nunc obiter dicatur) cap. 10. ad Hebræos, καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, dixit Apoſtolus: Ubi interpres Vetus, *nam & vinctis compaſſi eſtis*; cùm, *vinculis meis*, in ipſo legatur contextu: & ſuorum paſſim vinculorum, ut ad Philippenſes c. 1. v. 7. ibid. 13. ibid. 14. ibid. 16. ad Coloſſenſes 4. 18. ut & poſteriore ad Timotheum 2. 9. ad Philemonem v. 10. & alibi, meminerit Apoſtolus. Et an aliter tamen Ambroſius? qui & ipſe ſuum ſecutus interpretem, *modò minutatim per partes*, inquit, *perſequitur laudes eorum, dicens, eos non ſolùm viriliter ſuſtinere paſſiones pro Chriſto, verùm etiam & vinctis compaſſos eos eſſe annunciat, & tribulationibus opprobriiſque ſpectaculum factos*; ad eum quem jam dixi locum: quemadmodum & à Valeriano, cæteros nè dicam, alibi citatur. In iiſdem interpretibus (nè quis temere ex iis Græcum emendandum eſſe exiſtimet contextum) quoties παρερμηνείας, ſive Latinorum mendas interpretum, ut & ſcribarum, ac defectus, iidem SS. Patres, vel notent, vel deplorent, vel denuncient, nè dici quidem hìc neceſſe: cùm propè infinita vel in B. Hieronymo, qui paſſim eos vel caſtigat vel emendat, exempla exſtent: Qui totum hunc adverſùs Jovinianum Apoſtoli, qui priore ad Corinthios 7.35. nunc legitur, locum, Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω· οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως, quòd de commoda deſperaret interpretatione, à Latino prætermiſſum queritur interprete: Verba ejus hæc ſunt, *Proprietatem Græcam Latinus ſermo non explicat. Quibus enim verbis quis poſſit dicere,* Τοῦτο δὲ, &c. *Unde & in Latinis codici-*

codicibus, ob translationis difficultatem, hoc penitus non invenitur. Quod nunc interpres Vetus, *Porrò hoc ad utilitatem vestram dico: non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi:* Quæ verba an Græcorum, quod fieri non posse magnus ille vir existimavit, proprietatem exprimant, eruditi videant. Porrò, quemadmodum plerique è magnis illis viris accuratiùs quàm nostrûm plerique Sacras memoriæ mandarant literas; ità fieri vix poterat, quin cùm ipso non inspecto codice adducerent locos, more humano aberrarent, aut inviti laberentur: Ut & hinc manifestum fiat, quanto cum periculo conjunctum sit, ex autoritate eorum quicquam aut mutari, aut receptam lectionem in dubium vocari. Illustris vel imprimis de Filio Dei locus ille est, qui capite ad Hebræos statim primo legitur, Ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆ δυνάμεως αὐτοῦ· quod interpres Vetus, *Quem constituit hæredem universorum, per quem fecit & secula. Qui cùm sit splendor gloriæ & figura substantiæ ejus, portánsque (sive sustinens) verbo virtutis suæ omnia:* pro quo, φέρων τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆ δυνάμεως τοῦ Πατρὸς, hoc est, *sustinens omnia verbo potentiæ Patris,* non autem *suo,* à Procopio ad Deuteronomium citatur. Actorum Apostolicorum capite 10. versu, ut nunc distinguimus, 44. ubi de Cornelio centurione agitur, post divinam Petri, qui vocatus erat, concionem hæc leguntur, Ἔτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον· quibus, *super omnes qui audierant hæc verba, cecidisse S. Spiritus* dicitur: Quod ad Cornelium contra Cerinthianos restringit Epiphanius, cùm ait, ἐπέπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ τὸν Κορνήλιον· *super Cornelium S. Spiritus cecidit:* cùm contra se adducat quod sequitur, Μή τι τὸ ὕδωρ κωλῦσαί τινα δύναται τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους, οἵτινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλαβον, καθὼς καὶ ἡμεῖς; *Nunquid negare quisquam potest aquam, quò minùs hi baptizentur, qui sanctum acceperunt Spiritum, ut & nos?* quæ ipsa quoque verba paraphrasticè ac aliter adducit. Nobilissimus ille 1. ad Timoth. c. 2. v. 9. exstat locus, Ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς· μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῷ πολυτελεῖ. Quem locum Petro, lib. Pædag. 2. à fine non procul, Alexandrinus asscribit Clemens: qui, πάνυ γοῦν θαυμασίως ὁ Πέτρος ὁ μακάριος, Γυναῖκας, φησὶν, ὡσαύτως μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ μαργαρίταις, &c. quòd similis, credo, Petri 1. epist. cap. 3. v. 3. exstet locus: ille scilicet, Ὧν ἔστω οὐχ ὁ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ περιθέσεως χρυσίων, ἢ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμος. Marci sexto v. 25. locus ille legitur, Οὐ γὰρ συνῆκαν ἐπὶ τοῖς ἄρτοις· ἦν γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη· Quem Lucæ Basilius Seleuciæ Episcopus asscribit: qui, τί οὖν ὁ Λουκᾶς περὶ αὐτῶν; Ἦν γὰρ ἡ καρδία αὐτῶν πεπωρωμένη. Zachariæ Prophetæ c. 12. v. 10. locus ille legitur, καὶ ἐπιβλέψονται πρός με εἰς ὃν ἐξεκέντησαν· *& aspicient ad me quem confixerunt:* Quod Evangelista Johannes, ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, cap. 19. dixit: pro quo nunc, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, Hellenistæ habent. Quem locum, Prophetæ Ozeæ, Dialogo cum Tryphone Judæo, Justinus Martyr, ut & Danieli, asscribit: qui, καὶ ὄψεται ὁ λαὸς ὑμῶν, καὶ γνώσεται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, ὡς Ὤσηέ τε καὶ Δανιὴλ προεῖπον. Quemadmodum Procopius ad Genesin locum illum, ὃς τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον, Paulo asscribit. Notissimus inter cæteros, prout nunc Græcè legitur, ille Esaiæ cap. 42. v. 3. locus, κάλαμον συντεθλασμένον οὐ συντρίψει, καὶ λίνον καπνιζόμενον οὐ σβέσει, ἀλλ' εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. E quo c. 12. v. 20. Matthæus, Κάλαμον συντεθειμένον οὐ κλάσει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει· ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν. Quem, adversùs Ariomanitas, Esaiæ tribuit Epiphanius: qui, ἵνα τὴν δικαίαν κρίσιν εἰς τέλος διέλθωμεν, ὡς εἶπεν Ἡσαΐας, Κάλαμον συντεθειμένον οὐ κλάσει, καὶ λίνον τυφόμενον οὐ σβέσει· ἕως ἐξαγάγοι τὴν κρίσιν εἰς νῖκος· Qui Matthæi locus est, nisi quòd, ἕως ἐξαγάγοι, pro ἕως ἂν ἐκβάλῃ, dixit; quod nè apud Esaiam quidem Græcè ità legitur. Actorum Apostolicorum 13. v. 1. Paulus Apostolus, isque qui cum eo erant, Antiochiam Pisidiæ venisse; post

Legis

Legis autem lectionem & Prophetarum, nobiliſſimam, cujus initium, *Viri Iſraelitæ & qui timetis Deum, audite,* &c. concionem habuiſſe dicitur Apoſtolus: Sequente autem Sabbatho, cùm urbs propè tota ad audiendum Dei conveniſſet verbum, ægrè id tuliſſe Judæos: quibus ſummâ cum libertate Paulum ac Barnabam dixiſſe, *Vobis oportebat primò exponi verbum Dei. Id quoniam rejicitis, indignóſque vos ipſos vitâ æternâ decernitis, ecce ad Gentes nos convertimus:* Poſtea autem, ſequenti nempe capite, Iconium Lycaoniæ urbem cùm veniſſent, etiam ibi Synagogam intraſſe, verbúmq; Dei expoſuiſſe. Cujus parùm memor (ut videtur) non poſtremus inter eos, in Lycaonia, quod jam diximus, *Vobis quidem oportebat* &c. dixiſſe Apoſtolum notat: quaſi eadem vel Antiochia Piſidiæ & Iconium Lycaoniæ eſſet, aut non manifeſtè ibi hæc diſtingueret contextus: Nè hîc alia ejuſmodi adducam. Quare, cùm & labi memoriâ tantos potuiſſe viros conſtet, neque emendatâ ſatis (quod tot locis, ut nunc alios omittam, & fatetur & deplorat B. Auguſtinus) ſemper vel interpretatione uſi ſint vel codicibus; quod ex iis quos ſubinde ſcriptos aliter adducunt locis conſtat: ut temere in contextu Sacro immutetur quicquam, autor eſſe cuiquam nolim. Porrò quemadmodum univerſum S. Scripturæ contextum Ἔδαφος Græci dicebant Patres, ità variè in κεφάλαια & στίχους diviſum hunc fuiſſe, nemo neſcit: quos majores itidem fuiſſe aut minores, neque eoſdem, paſſim obſervavimus: Pro quibus & nonnunquam junctâ mens locorum aut diviſa, quam diverſi exprimunt interpretes. Ut non ſine cauſa maximam eorum rationem in Scripturæ lectione ac interpretatione habendam eſſe, Græcus ad Eſaiam notaverit interpres: qui (quod & ſubinde propter noſtras fieri diſtinctiones video) τοὺς τὸ ἔδαφος ἀναγινώσκοντας, *qui Scripturæ Sacræ corpus tractant,* ἀναχαιτίζειν, hoc eſt, *diſtrahi,* atque ità, quò minùs vel pergant, vel quæ antecedunt ac ſequuntur animo continuent jungántque, impediri ait. Quod nè fiat, diligenter ac cum cura ſuadet: Ità enim fore ut faciliùs intelligantur ſingula, ſi conjungantur ac continuentur quæ cohærent omnia. Quemadmodum, quod jam dicebam, ut attentionem alibi lectoris, ſic autoris mentem, ſive τὸν διάνοιαν quam dicunt, in Apoſtoli præſertim ſcriptis, verſus diſtrahunt ſubinde & capita; firmandæ licèt aut juvandæ memoriæ ab eruditis inſtituta. Quomodo & inter veteres fuiſſe conſtat, qui κατὰ στίχον (ut dicitur ab illis) τέμνειν, ſeu *per ſectiones certas,* ſua etiam diſponerent tum ſcripta; ut σύντομα καὶ εὐπερίδραχτα, *brevia faciliáque captu* (ut ſic loquar cum Epiphanio) quæ dicerentur, vel eſſent vel lectori viderentur. Quod & Aëtium feciſſe hæreticum eodem teſte conſtat: quemadmodum & alios, in λόγους & κεφάλαια (quos inter Jovius Monachus, qui Oeconomiam; Theodorus Epiſcopus Tarſenſis, qui adversùs Fatum; Dionyſius Ægeus, quem Dictyaca ſcripſiſſe notant) ſua diviſiſſe vel è Photio jam conſtat. Diſtinctionis autem illius quam, ex uſu apud nos recepto, capitum nunc dicimus, quam quantámque rationem, ut nunc cætera omittam, veteres habuerint, ex Athanaſio ac aliis jam patet: Qui adversùs Arianos libro 3. totum eum qui ſecundò ad Hebræos tertióque exſtat capite, locum, cujus initium, Ἐπεὶ οὖν τὰ παιδία κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, cujus finis, πρὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, unà cum ipſo capitis initio (quod eſt, Ὅθεν, ἄγιοι ἀδελφοὶ, κλήσεως ἐπουρανίου μέτοχοι) uſque ad verba illa, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ (quæ nunc capitis tertii 2. verſu leguntur) unam pericopen dixit. Ità enim ille, Τίς τοίνυν τοιοῦτος τοῦτον ἄλλον ἀναγινώσκων, ὃ τῷ μὲν Ἀρειανῶν καταγινώσκει, τὸν δὲ μακάριον Ἀπόστολον οὐ θαυμάζει, καλῶς εἰρηκότα; *Quis igitur hanc qui pericopen legit totam, Arianos non damnet, beatum autem, quòd tam rectè locutus ſit, non miretur Apoſtolum?* E quo loco, nè de eo agam pluribus, quàm parùm & de verſuum noſtrorum cogitaverint diſtinctione antiqui, patet: quod nè quidem is qui veterum, quas libris ſingulis hîc præpoſuimus, diſtinctiones novit, ignorare poteſt. Quemadmodum autem capita noſtra eas quæ de re eadem agunt, ſecant pericopas ſubinde ac interrumpunt; ſic & verba illa, quæ hîc altera verſiculi nunc noſtri pars ſunt, πρὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, in hac deſinunt pericopa: quomodo altera ejuſdem pars verſiculi, ὡς καὶ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, initium alterius ac pars eſſet. Quantopere autem quæ de re eadem agunt, in pericopas diſtincta neque interrupta, & attentum faciant

ciant & inſtruant lectorem, quantum in diſputationibus item controverſiiſque uſum habeant, quis eſt qui non videt? in quas utinam, cum cura ac judicio, diſtincta ſingula à ſummis viris haberemus. Verùm de his, ut & antiquorum capitibus ac verſibus, quæ minores item ſectiones apud eos ac majores, ut & de commatibus B. Hieronymi ac inciſis, aliiſque ejuſdem generis, quæ dicenda ſunt aut dici poſſunt, alibi dicemus, ut ſpero. Nunc ad cætera priuſquam abeamus, ſemel hoc dicendum; Vehementer eos ſemper admiratos eſſe nos, qui Atticam Græcámque in Novo Fœdere aut exſpectant aut requirunt elegantiam: cùm ipſa, quod negabit nemo, Orientem phraſis tota ſpiret ac dicendi ratio. De quo, quod & de ſcriptoris maximi, ſed natione Syri, ſcriptis Chriſtianus Criticus pronunciavit, meritò pronunciari poteſt, Ὅτι ἡ τῆ φράσεως ταπεινότης οὐ θαυμαστὸν, ἀλλ' ἐκεῖνο θαυμαστὸν, ὡς ἐν διὰ τοιαύτης ῥημάτων πλικαύτη σωτηρία πῖς περιέχοι περιχεῖται. *Nihil mirum eſſe, aliquid vulgare in phraſi eſſe aut humile, cùm mirandum ſit, quomodo in tanta vocum verborúmque* (ità enim loquitur) *humilitate, tantum ad ſalutem cuique, modò ſit attentus, conferatur.* Quod & alibi de Fœderis Antiqui Græcis dici poteſt interpretibus: cùm contextus ferè talis ubique Novi, qualis ſermo ac oratio eorum qui Hebræa vel interpretati ſunt vel expreſſerunt. Nè jam dicam, locos plurimos ex ipſis interpretibus citari, ad quos & ipſe autorum ſermo ac contextus hìc quàm proximè accedit: cùm ubique vel repræſentetur Oriens vel exprimatur. Nam mens ipſa, ſive ſenſus (τὰ νοήματα nimirum) aut, ut loqui ſolent veteres, ἡ διάνοια, cœleſtis ac divina; phraſis ac dicendi genus, peregrina: Quæ in aliam traduci linguam, quòd à Græca conſuetudine recedant, quivis videt: ità interim, ut eadem ſit utrobique veritas ac conſtans. Neque rarò B. Hieronymum, celeberrimum doctiſſimúmque Doctorem, mirari me fateor, qui nec uno loco non ſolœcos modò, ſed & linguæ imperitiam Apoſtolo aſſcribit. Ut, exempli ergô, cap. ad Galatas ſexto, v. 1. cùm dicitur, Ἀδελφοὶ, ἐὰν καὶ προληφθῆ ἄνθρωπος ἔν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον ἐν πνεύματι πραότητος· σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς· Quod interpres Vetus, *Fratres, etſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, hujuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis: conſiderans teipſum, nè & tu tenteris:* Ubi σκοπῶν, *conſiderans*, dixit, cùm καταρτίζετε, *inſtaurate*, aut *inſtituite* (ut Vetus) præcedat: quaſi novum ſit, τὸ אישׁ in talibus intelligi, aut ἕκαστος. Quid ergò, cùm וקבל היהודים *& recepit Judæi*, hoc eſt, *quiſque Judæorum*, Eſtheræ autor dixit; cùm ויאמר שרי סכות, καὶ εἶπαν ἀρχοντες Συκχωθ, Jud. 8. 6. dicitur; cùm, *dixit filii Gad & Reuben*, ac ſimilia, alibi dicuntur? Quis enim ἑλραΐζειν vel Apoſtolum negavit; vel Salluſtium, Tacitum, aliósque, Græcorum cùm loquuntur more, aut hoc affectant, σολοικίζειν dixit? Adde, quòd in eo quem jam dixi loco, τὰ βάρη ἀλλήλων βαστάζετε, *aliorum onera portate*, ac deinde, τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, *opus autem ſuum probet unuſquiſque*, emolliendi causâ, ſequitur: Ut nè dicam, numeri per ſe enallagen hanc Orienti uſitatam eſſe. Non enim (quod & fieri fortaſſe hìc poſſet) primum Moſis, ſeu Scripturæ univerſæ, illud, בראשית ברא אלהים, ad verbum, *In principio creavit Dii*, huc referam: Quod tantùm abeſt ut ſolœci ab antiquis arguatur, ut ex eo ſumma de Perſonis atque Eſſentia Doctores quidam eruant myſteria: quemadmodum & in hiſtoria creationis, ex inſtituto quaſi, ità aliquoties locutus autor Sanctus eſt: quanquam & de aliis eodem modo loqui ſolet. Unde & Magiſtri Hebræorum מדרך הלשון *de ratione linguæ*, vel *è ſermonis more*, id dictum notant. Et ad cum tamen quem adduximus jam locum, ità magnus vir ille; *Qui putat Paulum, juxta humilitatem, & non verè, dixiſſe, Etſi imperitus ſermone, non tamen ſcientiâ, defendat hujus loci conſequentiam. Debuit quippe ordine dicere, Vos qui ſpirituales eſtis, inſtruite hujuſmodi in ſpiritu lenitatis, conſiderantes vosmetipſos, nè & vos tentemini: & non plurali inſerre numerum ſingularem. Hebræus igitur ex Hebræis, & qui eſſet in vernaculo ſermone doctiſſimus, profundos ſenſus alienâ linguâ exprimere non valebat.* Quomodo autem *aliena lingua*, cujus accuratam non minùs Tarſi quàm in Græcia haurire potuit cognitionem? quæ tam uſitata ibi eo tempore, ut mentem ſuam verſibus Homericis nonnulli (inter quos Boethus quidam, quam-

vis

vìs neque civis bonus nec poeta, ut de eo Strabo loquitur) quotidie exprimerent, ſcientiáſq; hâc linguâ ſummi homines profiterentur. Quemadmodum idem, de quo agimus nunc, Sanctus autor, non Menandri modò ac Epimenidis verſiculos, ſed & Arati elegan-ter & κατ' κόλλησιν, in oratione quam Athenis habuit, adduxit verba. Quem & ipſum Cilicem fuiſſe, cur non idem cogitabat cenſor, qui nonnunquam Ciliciſmos in Tarſenſi noſtro notat? cùm in Arato (quem Homeri æmulum fuiſſe notant Critici) neque Ciliciſmos, neq; Solœciſmos, licèt Solis natus eſſet (à qua urbe primò πολοικίζειν dicitos, qui miſſi eò à Solone fuerant, teſtantur veteres) hi ipſi notent: Cujus fratrem quoq; Athenodorum primò refutaſſe Zoilum Homeromaſtiga, traditum memoriæ. Quos autores maximus Tarſenſis cùm adducit, eruditionem pariter, quantúmq; tribuendum iis ſit, oſtendit. E quo tamen ipſo, haud plenam ſecularium peritiam fuiſſe in eo literarum, idem probat Doctor, vel probare nititur: qui in epiſtolam ad Galatas, *Quod intelligens Paulus Apoſtolus*, inquit, *quippe qui & ſeculares literas aliqua ex parte contigerat:* Ac deinde, *Scíſſe autem Paulum, licèt non ad perfectum literas ſeculares, ipſius verba teſtantur, DIXIT quidam ex eis proprius eorum Propheta, Cretenſes ſemper mendaces:* Quaſi illud *quidam*, credo, dubitantis eſſet; vel quòd Prophetam dixit Epimenidem: de quo prolixè alibi ab eo diſputatur: Ut mihi quidem exercendi causâ ingenii, quod parùm ſanè hîc tutum, hæc ac talia ſcripſiſſe videatur. Pergamus. Nuſquam magis Dei Spiritûs præſentiam teſtatus pariter & providentiam videtur, quàm cùm ex occaſione Apoſtolus de ignoto agit Deo. De quo ad Ezechielis 16. idem Doctor; *Cujus*, inquit, *majeſtatem etiam gentilitas non ignorat, & Athenienſium teſtatur ara, IGNOTO DEO. Unde & Apoſtolus, QUEM vos, inquit, ignotum colitis, hunc nos annunciamus vobis.* Idem qui loco alio, de quo & ſuo nos egimus, *Inſcriptio aræ non ità erat, ut Paulus aſſeruit, IGNOTO DEO, ſed DIIS IGNOTIS ET PEREGRINIS:* quia Ἀγνώστων, credo, Θεῶν meminit Pauſanias. Quaſi una tantùm ara fuerit Athenis; aut quia ex his una aliqua plurésve Ignotis inſcriptæ Diis, Ignoti non exſtaret Dei: Quam & vidiſſe ſe & adoraſſe, alii, & quidem è paganis (ut ibidem diximus) teſtantur. Adde, quòd ſi falſum Paulus dixit; falſum dixiſſe autem (cùm de Chriſtianis, talibus præſertim, Chriſtianè & loquendum & ſentiendum ſit) nè ipſe quidem qui ab eo hîc diſſentit, admiſiſſet; falſum erit quod de hac, Apoſtolum ſecutus, ipſe dixit: qui veri Dei majeſtatem ignoraſſe gentes, ex eodem hôc probare loco alibi conatur. In iis interim de quibus agere nunc cœpimus, pergamus. Epiſtola ad Epheſios, cùm capite, ut contextus nunc diſtinguitur, ſecundo præceſſiſſet, Ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη αὔξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ· ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν Πνεύματι. *In quo omne ædificium conſtructum creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos ædificamini unà in domicilium Dei per Spiritum*; proximè ſequentis, hoc eſt, tertii initio, infertur, Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἐθνῶν. *Hujus causâ ego Paulus captivus Jeſu Chriſti ſum*, vel *conſtitutus, pro vobis gentibus:* Pro quo Syrus Δέσμιος legebat; ac ſi ſcriptum eſſet, Τούτου χάριν ἐγὼ Παῦλος Δέσμιος· ut ità Chriſti causâ (de quo & paulò antè egit) vinctum ſeſe dicat. Quomodo legiſſe & Chryſoſtomum dicas; qui, Διὰ τοῦτο καὶ ἐγὼ Δέσμιος, φησίν· εἰ γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἐμὸς ἐσταυρώθη δι' ὑμᾶς, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ Δέσμιος. *Ideo & ego vinctus ſum*, inquit: *ſi enim Dominus meus propter vos crucifixus, multò magis vinctus ego ſum:* Quod & ipſum (Δέσμιος, nimirum) intelligi hîc poſſit; quamvìs id minùs nobis placet. Utut ſit, ſive Δέσμιος legatur, nulla difficultas: ut & nulla, ſi ὁ Δέσμιος modò id quod diximus, vel non diſſimile aliud, intelligatur. Ubi rurſus idem Doctor, *Quantum ad conſequentiam ſermonis textúmque eloquii pertinet, ad id quod præmiſit, HUJUS rei gratiâ ego Paulus vinctus Jeſu Chriſti pro vobis gentibus, diligentiſſimè perquirentes, nihil quod ei reddiderit, potuimus invenire. Neque enim dixit, Hujus rei gratiâ ego Paulus hoc vel hoc feci, vel, illud vel illud docui; ſed ſuſpenſâ manente ſententiâ, tranſgreſſus ad alia eſt. Niſi fortè*, inquit, *ignoſcentes ei, quod & ipſe confeſſus eſt, dicens, ETSI imperitus ſermone, non tamen ſcientiâ; ſenſuum magis in eo ordinem quæramus quàm verborum:* Quaſi vel inuſitata vel imperitis propria ellipſis ſit. Ipſum autem tandem ſic intelligendum ait locum; *Hujus rei gratiâ ego Paulus vinctus Chriſti Jeſu,*

Jesu, & vinctus pro vobis qui estis ex gentibus, cognovi mysterium, ut illud quoque vobis tradcrem: cùm nulla hîc, quemadmodum jam diximus, sit difficultas; quæ nec quærenda, sed tollenda cùm occurrit. Initium epistolæ ad Titum tale est, Παῦλος δοῦλος θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τὴν κατ' εὐσέβειαν· ut sic vocatum sese ad docendam illam dicat fidem quam electi omnes professi semper essent. Ubi Theophylactus inter alia, ὅτι ἀπόστολός εἰμι πρὸς τὸ πιστεῦσαι τοὺς ἐκλεκτούς δι' ἐμοῦ· *quod Apostolus sum, ut mea operâ electi credant.* Ad quem locum idem Doctor, *Qui non juxta humilitatem, ut plerique existimant, sed verè dixerat,* ETSI *imperitus sermone, non tamen scientiâ; Hebræus ex Hebræis, juxta Legem Pharisæus; profundos sensus Græco sermone non explicat, & quod cogitat in verba vix promit.* Idem qui & Quæstione ad Algasiam decimâ, *Illud quod crebrò diximus,* ETSI *imperitus sermone, non tamen scientiâ, nequaquam Paulum de humilitate sed de conscientiæ veritate dixisse, etiam nunc approbamus. Profundos enim & reconditos sensus linguâ non explicat; & cùm ipse sentiat quid loquatur, in alienas aures puro non potest transferre sermone: Quem cùm in vernacula lingua habeat disertissimum (quippe Hebræus ex Hebræis, & eruditus ad pedes Gamalielis, viri in Lege doctissimi) scipsum interpretari cupiens, involvitur.* Cùm ego sanè, ut alio sermone usum quàm Demosthenem aut Atticos, hoc est, ἑλληνίζειν Apostolum, non negem (quam linguam aut sermonem ut distingueret, Hellenisticum magnus Scaliger dicebat) ità ut non purum vel ipse dicam vel dicentibus assentiar sermonem ejus, nunquam equidem adducar. Quare si vel phrasi & idiomate Hebræo, ut & cæteros ejusdem Fœderis autores, vel parenthesibus frequenter uti, neque rarò ὑπερβατῶς potiùs quàm ἀκολούθως scribere, ac (ut veteres loquuntur) εἰσάγειν τὸν λόγον, Apostolum dixisse, reverentiùs de eo, nisi fallor, judicasset. Verùm nescio quâ tandem ratione idem Doctor vel ubique agit hoc vel agere videtur, ut sermonem ejus qui ex instituto Dei ad jungendos Græcos simul & Hebræos ex œconomia talis fuit, vel excuset vel severè notet; adeò ut & verba quædam vix admittat. Tertio ad Galatas capite ab eodem dicitur Apostolo, Ὦ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐβάσκανε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; quod in editione ejus, *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non credere veritati?* Ad quem locum ille, *Quod autem sequitur,* QUIS *vos fascinavit? dignè Paulo, qui etsi imperitus est sermone, non tamen scientiâ, debemus exponere: non quò scierit esse fascinum, qui vulgò putatur nocere, sed usus sermone sit trivii, & ut in cæteris, ità in hoc quoque loco, verbum quotidianæ sermocinationis assumserit. Legimus in Proverbiis,* DONUM *invidi cruciat oculos. Qui apud nos Invidus, in Græco significantiùs ponitur Fascinator: & in Sapientia quæ Salomonis inscribitur,* FASCINATIO *malignitatis obscurat bona.* Et alibi ad eandem epistolam, *Per vulgi verbum invidiam significavit, sicut ait Salomo,* FASCINATIO *nugacitatis obscurat bona.* Cur autem non *dementiam*, translatione, ut non e trivio, sic usitatâ? Interim, utrùm Græcè an Latinè scripserit Apostolus, quæri poterat. De quo nec cæteri, nec idem Doctor dubitavit: qui Epistola ad Marcellam, *Nos cum Græcis, id est, cum Apostolo, qui Græcè locutus est, erremus.* Græcè igitur si scripsit, quid hoc ad fascinum, aut fascinare (quamvis fortè è Græco id natum) ut de trivio hanc vocem notet; quâ Maronem tamen usum, postea ostendit? Addit enim, *Unde & quidam è gentilibus,* NESCIO *quis teneros oculus mihi fascinat agnos.* Græcè autem ἐβάσκανε si dixit, nondum video cur è trivio vox ea sit, quâ passim etiam gravissimi autores utuntur; Aristoteles videlicet, & alii. Sed & hoc mirum, quòd de invidia accipiendum id velit; quam fascinationis causam statuunt plerique: Cùm præsertim τίς ἐβάσκανεν ὑμᾶς, non ὑμῖν, dixerit Apostolus; contrà, οὐκ δεῖ τούτῳ βασκαίνειν, non τοῦτον (absit enim) de invidia dixerit Demosthenes: Quemadmodum σοφισταῖς βασκαίνειν, & similia, alii: etiam illi qui à vocibus plebeiis ac in trivio usitatis abstinendum, præ cæteris docere solent. Neque quisquam vitio, ut spero, nobis vertet, quòd in istis, ut in cæteris quæ his majora sunt, hoc est, doctrinâ ipsâ, pro contextu Sacro ac autore tanto standum arbitremur, neque eodem loco hunc vel alium Doctorem habeamus; Augustinum secuti, qui à Cypriano cùm abiret, *Nos nullam,* inquit, *Cypriano facimus injuriam, cùm ejus quaslibet literas* (adde, de

de Sacris literis judicia) à *Canonica divinarum Scripturarum auctoritate diſtinguimus. Neque enim ſine cauſa tam ſalubri vigilantiâ Canon Eccleſiaſticus conſtitutus eſt, ad quem certi Prophetarum & Apoſtolorum libri pertinent: quos omnino judicare non audeamus, & ſecundùm quos de cæteris literis, vel fidelium vel infidelium, liberè judicemus.* Idem qui B. Hieronymum *falli in nonnullis poſſe*, aut *potuiſſe*, Epiſtolâ quam ad eundem ſcripſit, ſimpliciter pronunciat. Nè jam dicam, quid de ejus, poſt Septuaginta interpretes Fœderis Antiqui, à qua eum dehortatur, interpretatione pronunciet: ubi iterum *falli eum poſſe* monet. Ut omittam, quàm acerbè in Quæſtione de Petro à Paulo vetè non ſimulatè, ut ipſe ſentit, reprehenſo, pro contextu Sacro adversùs eum judicet. De quo qui dubitat, ejuſdem Epiſtolam 8. legat; cujus initium, *Nunquam æquè quiſquam*, &c. Et quis credat, hunc eundem eſſe illum de quo idem B. Hieronymus, *Paulum Apoſtolum proferam; quem quotieſcunque lego, videor mihi non verba audire ſed tonitrua. Legite Epiſtolas ejus, & maximè ad Romanos, ad Galatas, ad Epheſios, in quibus totus in certamine poſitus eſt; & videbitis eum in teſtimoniis quæ ſumit de Veteri Teſtamento, quàm artifex, quàm prudens, quàm diſſimulator ejus ſit quod agit. Videntur quidem verba ſimplicia* &c. *ſed quocunque reſpexeris fulmina ſunt:* adversùs Jovinianum. Idem qui ad Pammachium, *Ubi electionis vas, tuba Evangelii, rugitus leonis noſtri, tonitruum gentium, flumen eloquentiæ Chriſtianæ? qui myſterium retro generationibus ignoratum, & profundum divitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei magìs miratur quàm loquitur?* Præclarum ſanè teſtimonium ac verum: cujuſmodi non uno apud eum loco invenias. Nam de ſermone cùm judicat, nihil aliud quàm Helleniſticè, eo quo monuimus ſenſu, ſcripſiſſe dixit: diverſitatem enim linguæ non diſtinxit & miratus eſt. Novi autem Fœderis ſcriptores eâ linguâ quæ plerunque Hebraiſmos exprimit aut ſervat, de Græciſmis non ſolicita, uſos, qui neſcit hactenus vel dubitare poteſt, autor ei ſum ut Hebraiſmos, imprimis autem maximè ab hoc diverſos, colligat ac cum judicio diſtinguat; tum an & iiſdem aut ſimilibus Novi quoque Fœderis autores uſi ſint, expendat: Quod qui negat, die medio lucere neget. Exempli causâ, ſi quis ἐν ὁδοῖς πορεύεσθαι καρδίας, *in viis ambulare cordis*, Græco homini ſuaderet: ut cùm 11. Eccleſiaſtæ v. 9. Εὐφραίνου, νεανίσκε, ἐν νεότητί σου, καὶ ἀγαθυνέτω σε ἡ καρδία σου ἐν ἡμέραις νεότητός σου καὶ πορεύου ἐν ὁδοῖς καρδίας σου. *Lætare, juvenis, in adoleſcentia tua, & in bono ſit cor tuum in diebus juventutis tuæ, & ambula in viis cordis tui*, ut interpres Vetus; quod Helleniſtis, *agas quæ velis*. Quærat aliquis ex Græcis, qui hæc non legerunt aut Hebræa non intelligunt, quid ſit συγχύσιν agere aliquid, quæ ſint ἄγκιστρα, quid ſit καταῤῥιμβώσειν τινά, cæteráque quæ in poſtremis Numeri capitibus, & fortaſſe alibi, leguntur. Quærat aliquis è Græco, Prophetæ Jeremiæ quid voluerit, cùm ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ, *mittamus lignum in panem ejus*, dixit. Locus capite 11. v. 19. legitur, ἐπ' ἐμὲ ἐλογίσαντο λογισμὸν, λέγοντες, Δεῦτε ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ. Quantumlibet cogitandi illi ſpatium relinque, non faciliùs quàm Loxiæ fortaſſe id interpretabitur oraculum. Equidem ſi de hoſte Græci, quem in poteſtate haberent nè in poſterum noceret Reipublicæ, legatione miſsâ Apollinem conſuluiſſent, atque is verbis Græcis, idiomate Orientis, reſpondiſſet,

Δεῦτε φίλοι, ξύλον εἰς ἄρτον βάλλωμεν ἐκεῖνο,

quid facturos fuiſſe exiſtimamus? Quid ſi Latinè autem,

In panem capti lignum mittamus, amici?

quod nec ipſe quid vellet ſibi, qui De divinationibus ſcripſit, divinaret, credo, M. Tullius; nec in libris Sibyllinis Quindecimviri aſſequerentur. Et an minùs obſcurum quàm illud,

Ἐμοὶ μελήσει ταῦτα καὶ λευκαῖς χέραις;

Quod Romani veteres,

Ego providebo rem iſtam & albæ virgines.

Ibi enim tantùm, quæ ſint *albæ virgines*; hîc, quid ξύλον, ſive *lignum*, ἄρτος item, ſive *panis*, tum *quis lignum immittat in panem*, & *quomodo*, videndum. Idem è Chaldæo

quærat aliquis interprete, simpliciter & bonâ fide respondebit, de toxico, quo cibus (ut sic dicam) venenatur, id intelligendum: nec aliud esse, quàm si *lethali veneno cibum ejus corrumpamus*, ac *veneno tollamus*, dicatur: quæ ex interpretibus nunc talibus & linguæ ratione nota nobis ac perspicua. Et sequitur, καὶ ἐκτρίψω αὐτὸν ἀπὸ γῆς ζώντων, *& terra viventium eradamus eum*, ut interpres Vetus: quod ex parte & cætera illustrat. Exodi 17. v. 16. in Hebræo de Mose dicitur, ויאמר כי יד על כס יה מלחמה ליהוה בעמלק מדר דר, *Et dixit, quòd manus super thronum Jah, bellum Jehovæ cum Amalec à generatione ad generationem*: quod Helleniſtis esset, Καὶ εἶπεν, ὅτι χεὶρ ἐπὶ θρόνῳ Κυρίου, πόλεμος Κυρίῳ μετ' Ἀμαλὴκ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Id autem quid sit, Græcus iterum nos doceat: cùm per solium juraſſe ſuum velit Dominum, æternum cum Amaleco ſibi bellum fore. Quod quia aliter, quos nunc habemus, reddunt interpretes, aliud dixerunt: qui, ὅτι ἐν χειρὶ κρυφίᾳ πολεμεῖ ἐπὶ Ἀμαλήκ· quod, *quoniam in manu occulta contra Amalec pugnat Dominus*, Latinè redditur. Noacho cum familia ac animalibus in arca aliquandiu, nec incommodè, vivendum fuit: quæ, quâ ratione ac modo fabricanda esset, architectus tanti operis præscripsit Deus: Ubi inter alia & illud habes, Ἐποιήσατον ποιήσεις τῇ κιβωτῷ, καὶ εἰς πῆχυν συντελέσεις ἄνωθεν· τῇ δὲ θύρᾳ ποιήσεις ἐν πλαγίῳ· Interpres, *Colligens facies arcam, & in cubitum conſummabis eam deſuper; at portam facies ex latere*: Quod quis Romanorum vel Græcorum assequatur? Cujus interpretationem è cæteris si petas Helleniſtis, erit qui, διαφανὲς ποιήσεις, erit qui, μεσημβρινὸν ποιήσεις, id interpretabitur; quod, *meridianum arcæ facies*, alibi ad verbum B. Hieronymus interpretatur. Quæ totidem ænigmata dicas: cùm in Hebræo simpliciter צהר תעשה לתבה, quod Chaldæus, *luminare*, sive *lucis receptaculum*, *in arca facies*; cùm צהר *tzohar*, quod à meridiano dicitur splendore (semélque tantùm in Sacris usurpari, Hebræorum Critici observant) idem sit quod חלון *challon* in eadem dicitur historia, idem quod כוא Targumiſtis dicitur. Quærat aliquis, iidem quid velint interpretes cùm δοῦναι ὁδὸν τινος εἰς κεφαλὴν αὐτῶ, *viam alicujus in caput ejus dare*, Dominus dicitur; ac si, *pœnas pro meritis de eo ſumere*, dicatur: ut 1. Reg. 8. 32. & 2. Paralip. 6. 23. & alibi. Græcus si à Domino, ὡς τὴν Σαμάρειαν, ἀπολῶ καὶ Ἱερουσάλυμα, *ut Samariam, ità Hieroſolyma perdam*, dici legat, quis quin facilè id intelligat, dubitabit? Pro quo, ἐκτενῶ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ τὸ μέτρον Σαμαρείας, *ſuper Jeruſalem funiculum*, seu *lineam, Samariæ extendam*, 2. Regum c. 21. v. 13. dicitur: quod non magis Marcus Tullius intelligat, ni fallor, quàm Demosthenes. Ut quid Philistini velint, cùm ἐν ταῖς κεφαλαῖς ἡμῶν ἐπιστρέψει πρὸς τὸν κύριον αὐτῶν Σαὺλ, *cum capitibus noſtris ad dominum ſuum Saulem revertetur*, de Davide Paralip. 12. v. 19. dicitur: quod de summo ac capitali dicitur periculo. Nè hîc dicam jam, in vocibus quoque ipsis quanquam Græcis, quod ad usum qui diversus, inveniri differentiam. Petat aliquis à Græco, se ut doceat Ezechiel Propheta quid voluerit, cùm 16. c. v. 41. καὶ ποιήσουσιν ἐν σοὶ ἐκδικήσεις ἐνώπιον γυναικῶν πολλῶν· quod ad verbum, *& facient in te vindictas*, aut *judicia, coram mulieribus multis*: Dicat ergò Græcus quid hîc sint γυναῖκες (in Hebræo enim לעיני נשים רבות, *in oculis mulierum multarum*, legitur) nunquam se expediet, ni fallor. Idem è perito linguæ hujus quærat; Nationes intelligi aut gentes, respondebit. Ut & Chaldæus; qui hoc loco מדינן, hoc est, *provincias*, interpretatus est: ac si, ἐνώπιον ἐθνῶν πολλῶν, dicatur. Ut non videam, quid vel summa linguæ Græcæ, sine Orientali, hîc valeat peritia: cùm nec Græci satis hæc intelligant, & ab eruditis è contextu ipso usúque ejus linguæ interpretationis petenda sit interpretatio. Legat prima Græcus aliquis Matthæi verba; quæ sunt, Βίβλος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· aut hærebit, nisi fallor, aut ex alio dissendum illi erit quod ignorat. Absit quippe ut librum integrum de stirpe Domini promittat autor; qui nè toto quidem capite, sed versibus, ut nunc distinguimus, non multis, Genealogiam istam tractat: Quæ res summos interim decepit viros, qui de titulo hoc acceperunt. Quid sit ergò ספר (quod & Helleniſtæ βίβλον passim in Antiquo Fœdere dixerunt) hîc videndum erat. Idem scilicet quod מספר, hoc est, *series*, aut

aut *ordo*: Quem tamen vocis ejus (βίβλα dico) uſum, qui in Phrynicho, Magiſtro Thoma, Moſchopulo, aliúſque qui de vocibus ſcripſerunt Atticis, inventurum ſe exiſtimet, aut fallitur, aut fruſtrà quærat. Idem in Syro interprete ſi quæras, ſtatim בתכא, hoc eſt, *deſcriptionem*, interpretabitur. Ut & idiomate ac vocum uſu, hanc ſive linguam ſive characterem, ab eo quo utuntur Græci, cùm eruditiſſimo cuique, tùm acerrimi imprimis judicii ingeniiſque viro Frederico Spanhemio noſtro, perſuaſum gaudeam: qui, nec fruſtrà à magno id monitum Scaligero, nec ſine cauſa inculcari ſæpius à nobis, in præclaro opere teſtatus eſt. Ego, ut quod ſentio exponam, ſine motu quodam animi Platonem, in quo habitavi olim, nunquam lego: Cui divina quædam ac Homerica à Fabio dicendi tribuitur facultas: Quem Theodoretus (quis quantúſque autem & interpres, veteris præſertim Fœderis, & ſcriptor!) *omnes homines, nec Græcos modò cæteros*, (πάντας τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οὐ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μόνον) *ſed & Athenienſes ipſos*, facundiâ ac pulchritudine ſermonis exceſſiſſe ait. Qui è Sacris quæ expreſſit, qualia & quædam à veteribus notantur, ſi quis cum interpretatione conferat Græcorum, quid quantúmque inter hanc atque Hebræum fontem, quod ad majeſtatem propriam ac ſolidam, interſit, facilè videbit. Inter cæteros, nihil illo qui in Phædro legitur loco excitatius ſublimiúſque dici poſſe, Græci notant, Ὁ μὲν δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ Ζεὺς, πτηνὸν ἅρμα ἐλαύνων, πρῶτος πορεύεται, διακοσμῶν πάντα καὶ ἐπιμελούμενος· τῷ δὲ ἕπεται στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων, κατ' ἑνδεκα μέρη κοσμουμένη· *Magnus in cœlo princeps Jupiter, alato vehens curru, primus incedit, ordinátque cuncta ac procurat: quem deorum dæmonúmque undecim diſpoſitus in ordines ſubſequitur exercitus.* Qui non ex eo, quod Juſtinus Cohortatione ad Græcos voluit, Ezechielis, καὶ ἐξῆλθε δόξα Κυρίου ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ ὄντος, καὶ ἐπάνω ὑπὸ τὰ Χερουβείμ, &c. *& egreſſa eſt gloria Jehovæ à limine domûs, ſtetítque ſuper Cherubim* (qui deinde & deſcribuntur;) verùm manifeſtè ex illis 1. Regum cap. 22. v. 19. Michææ verbis, quæ, Hebraicè præſertim, ſine horrore nunquam legere ſoleo, expreſſus eſt, *Vidi Jehovam in ſolio ſedentem ſuo, totúmque cœli à dextra ſiniſtráque aſſiſtentem illi exercitum:* quod interpretes Græci, Εἶδον Κύριον τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ καθήμενον ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ· καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ τοῦ οὐρανοῦ ἑστήκει παρ' αὐτὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καὶ ἀριστερῶν αὐτοῦ. Quæ ſi Pindaricè ſic exprimas,

Θεὸν μέγαν Δώρκᾳ
ἤμνον ὑφ' ὅσοι πάντων,
Δώκε ὅτι μεγάλᾳ·
ἀμφὶ δὲ μιν, στρατὸν θεῖον
ὑπερτὸν, ἑκατὶ δεξιό-
φιν, ἐξ ἀριστερῶν τε,

nihil infra majeſtatem ejus dicas. Stricta autem ut Platonis Græciſmum non exprimit interpretatio, ità Hebraiſmi vix adumbrat majeſtatem. Magna enim linguæ diverſitas ac ratio dicendi: Ut nec ſine cauſa, eodem quem jam dixi Theodoreto teſte, Platonem, Moſen Atticum (quod ſubinde, quanquam aliter, exprimere eum videatur) dixerit Numenius. Et quid alibi initio Johannis, ſi mens ipſa ac διάνοια ſpectetur, celſius ſublimiúſq; aut legitur aut exſtat? Quod cùm, teſte eodem, admirari ſe Amelius Porphyrii olim diceret diſcipulus; autorem tamen, ob diverſam phraſin, barbarum vocabat: qui, καὶ τὸν Δία, καὶ ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς τὸ Θεὸν εἶναι, καὶ Θεὸν εἶναι, διὰ τὸ πάντα, ἁπλῶς γνῶναι· *ità per Jovem etiam barbarus ille, principii loco ac dignitate, Verbum apud Deum vult conſtitutum, Deúmq; eſſe per quem omnia ſimpliciter ſint facta.* Credo, quòd λόγον εἶναι πρὸς τὸν Θεὸν, eo ſenſu, aliáque, eodem modo Plato non dixiſſet. Cœleſtis quædam & quę ſupra ipſum quoq; Pindarum Hebraicè aſſurgit, in ſexageſimo octavo, ut nunc diſtinguitur, Davidis Hymno majeſtas elucet; cùm in toto paſſim, tum verò ubi inter montem fertiliſſimum ac mirè fœcundum, cui Baſan nomen, & Sionem, ut plerique placet interpretibus, comparatio inſtituitur. Loci initium, *Mons Baſan, mons Dei: celſus mons Baſan. Quid tamen exſultatis, excelſi montes? Hic eſt mons, quem habitationi ſuæ dilegit Deus: in æternum in hoc*

habitabit Deus. Equitatus Dei, millia viginti; angelorum millia: Inter quos, ut in ſanctuario Sinai, verſatur Deus. Aſcendiſti in altum, captivos duxiſti: dona accepiſti pro hominibus. Etiam rebelles ipſos hoſtéſque: ut in tuo tecum vivant ſanctuario: quæ utcunque, ſi non verba, mentem exprimunt, aut certè adumbrant. Seorſum Helleniſtica ponantur, ac Græco homini exhibeantur, quid dicturum credimus, ſi legat, Ὄρος τοῦ Θεοῦ, ὄρος πῖον, ὄρος τίλυρωμβῶν, ὄρος πῖον. Ἵνα τί ὑπολαμβάνετε, ὄρη τίλυρωμβῶα; Τὸ ὄρος ὃ ηὐδόκησεν ὁ Θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ ὁ Κύριος κατασκηνώσει εἰς τέλος. Τὸ ἅρμα τοῦ Θεοῦ μυριοπλάσιον, χιλιάδες εὐθηνούντων· Κύριος ἐν αὐτοῖς, ἐν Σινὰ ἐν τῷ ἁγίῳ. Ἀνέβης εἰς ὕψος, ἠχμαλώτευσας αἰχμαλωσίαν· ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις, καὶ γὰρ ἀπειθοῦντας τοῦ κατασκηνῶσαι. Quid reſponſurum, dico, Græcum credimus, ſi quis, poſtrema præſertim, ſibi quid velint; tum τίλυρωμβῶα quæ dicantur ὄρη, quid item ἵνα τί ὑπολαμβάνετε, ſed & εὐθηνούντων eo loco χιλιάδες quæ ſint aut dicantur, quæſiviſſet? Fortè, nè propoſito quidem aliquo è Sacris ludis præmio, vel reſpondiſſet commodè, vel ipſam exhibuiſſet mentem; neque alibi fortaſſe, etiam in aliis quibuſdam, phraſin magis quàm Hebræa aſſecutus eſſet verba: Non magis quàm Tullius, credo, quid Latinus voluerit interpres, cùm, *ut quid ſuſpicamini montes coagulatos*, pro eo, *ut quid exſultatis*, aut *verticem attollitis excelſi montes?* dixit: imprimis autem, quæ de *caſeatis* à Græco dicuntur montibus. Si quis fidem nobis hìc non habet, vel Apolinarium ad iſtum legat locum; qui ænigmata profectò ſcripſit. Inter alia,

Θεῖον ὄρος, πλουσιόδεν ὄρος μάλα πῖον ἐπύχθη,
Πῖον ὄρος, πηχθέντι παρείκελον ἔπλετο τυρῷ.
Τίπτέ μοι ὦρεα πάντα δοκεύετε τυρόεντα;
Τοῦτ' ὄρος, ἦχι Θεὸς κατεδύσατο δώματα ναίειν.

Ubi, nè jam dicam quàm longè à Prophetæ ſenſu abeat, nihil præter τυρώεντα & τυρὸν habes (cùm nihil tale in Hebræo, ſed הַר גַּבְנֻנִּים, *mons excelſorum*, ſive *excelſus*, legatur) quia vox vicina caſeum deſignat. Quàm autem efficaciter & quomodo שִׂנְאַן Angeli dicantur, (quos εὐθηνοῦντας, ſive *lætos*, hìc dixerunt Helleniſtæ) quanquam non eodem modo id interpretantur omnes, Magiſtri Hebræorum docent. De quo cùm non cogitaret idem, χορευτὰς dixit: qui, πολλὰς δὲ ἐπ' αὐτὸ χορευτάς· quaſi ſaltantium hìc fiat mentio. Nam de rebellibus cùm agitur, non magis quàm ſi nunquam Davidem inſpexiſſet, mentem aſſecutus eſt: de quibus,

Καὶ γὰρ ὑπερβασίῃ σφετεριζόμεν ἠρήσαντο·

quaſi, *præ arrogantia habitare ibi noluiſſe*, dicas. Cujuſmodi in hac Metaphraſi non pauca occurrunt. Quod nec mirum, cùm & varii eſſent, neque omnia vel commodè vel rectè reddidiſſent interpretes. Adde, quòd nec idioma Orientis, ad verbum cùm exprimitur, ſatis ipſi vel ubique aſſecuti ſint, vel ubique ut oportet expreſſerint Græci: Cùm vix dici poſſit, quàm hæc ſive dialectus ſive lingua à Græciſmo longè abeat nonnunquam: quanquam caſu, ſeu κατ' οἰκονομίαν, ut alibi docuimus, cum Hebraiſmo, ut & Syriaſmo, Græca quoque phraſis convenire poſſit; quod in omnibus fit linguis. Ut omnino nihil dicant, qui malignè potiùs quàm verè hac de re pronunciarunt: cùm & de Græciſmo omnibúſque autoribus antiquis Græcis, tum & iſtis qui ab illis quàm longiſſimè recedunt, rectum requiratur hìc judicium. Quare ut doctorum indigni ſunt nomine, qui inferioribus amplius quàm par eſt hìc tribuunt ſcientiis; ità à Theologia linguas qui ſeparant, eóſque qui hanc cum minoribus conjungunt, Grammaticos facetè, aut Criticos, libenter dicunt, quid aliud poſt omnes obtinent ineptias ac ſtrophas, niſi ut ludibrio ſe eruditioribus exponant, neque aliud in publico theatro hoc, in quo verſantur eruditi, præter nomen ac perſonam tueantur? cùm non minùs neceſſariæ hìc diſciplinæ ſint quæ parent quàm quæ imperant; ſine quibus, præter ignorantiam barbariémque, nihil iſtæ profitentur. Libenter autem quæ deeſſe ſibi indignatur quiſque, vel minora quàm ſunt vult videri, vel contemnit. Quibus & hos adde, qui recentiores ſolos cùm Theologos mirentur, veteres vel nullo habent loco, vel inferiores aut indignos lectione

ctione arbitrantur: quasi præferendi Patribus sint filii, aut filiorum nomine sint digni qui hos non agnoscunt; cùm ut vita ad liberos ab illis, ità omnis ad posteros ab istis eruditio manare & scientia. Non ut inter eos sim propterea qui plus quàm ipsi veritati, hoc est, Dei Verbo, hîc vel alibi antiquis tribuam ac Theologis; aut temere aliquid cujusquam causâ accusandum aut mutandum, ut jam dixi, in contextu arbitrer. Interim pergamus. Nos hoc proprium, quod ipsum jam monuimus, Apostolo fatemur, ut & crebris & prolixis parenthesibus utatur. Quæ an rectè ubique distinguantur, quod non semel diximus, videndum: cùm nonnunquam quæ sequuntur, non cum fine singularum, sed cum eo quod præcedit, connectenda vel jungenda sint. Unde nata de solœcis aut incongruis opinio non semel: de quibus suo ex occasione loco nonnulla diximus, causámque autoris maximi non uno loco egimus. Quò & respexisse paganorum Criticos existimo, cùm inter ea quæ hîc in dicendi charactere reprehendunt vel sugillant, *τῶν ἐκτὸς παρενθήκων, eorum quæ redundant aut superfluunt parenthesin*, perstringunt: qui, ut Isidorus inter cæteros Pelusiota docet, sacram ac Canonicam Scripturam (Novum autem vel imprimis, ut videtur, Fœdus) *ὡς βαρβαρόφωνον, καὶ ὀνοματοποιΐαις ξέναις συμπεπαγυιῶσαν, συνδησμῶν τε ἀναγκαίων ἐλλείπουσαν, καὶ ἐκτὸς παρενθήκαις τὸν τῦ λεγομένων ὀπτασίαν σκοτιζούσαις*: quasi & barbaris constaret vocibus, peregrinis quoque ac novo more fictis uteretur nominibus, tum & necessariis sermoni careret conjunctionibus, nonnunquam & quibusdam quæ inseruntur (sive parenthesibus) eorum quæ dicuntur perturbari sensum, in scriptis notarunt. Quod in iis minùs mirum qui ad Græcum (ut dicebam) characterem, cæterarum omnium ignari linguarum, cuncta exigebant. Ponamus tamen alibi in Sancto de quo egimus autore, aut aliis ejusdem Fœderis scriptoribus, reperiri vel notari alibi solœcos posse; quis eosdem in autoribus quos maximè ac solos admirantur Græci, reperiri vel notari à Græcorum Criticis negabit? Homerum quanti fecerit antiquitas, quis nescit? Cujus scripta, ex autoritate Magni Alexandri ac judicio, pretiosissimum humani opus ingenii, dixit Plinius: qui, ut Fabius judicat, *omnibus eloquentiæ partibus exemplum & ortum dedit; ut magni sit*, inquit, *virî, virtutes ejus non æmulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi*: cui evenisse, seu volenti seu ignaro, ut solœcos operi inspergeret, quis dubitat? Nè nunc cætera commemorem, libro Iliados secundo locus iste legitur,

Φημὶ γὰρ οὐδ' ἀκτερεΐστους ἀκηδέας Κρονίωνα,
Ἠμαὶ τῷ ὅτε νηυσὶν ἐπ' ὠκυπόροισιν ἔβαινον
Ἀργείοις, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,
Ἀστράπτων ὁδὸν ἕρπε, ἐναίσιμα σήματα φαίνων·

ubi ἀστράπτοντα dicendum fuisse, ex præcedentibus vel sciunt vel doceri etiam tyrones possunt. Et an ei ideo sermonis imperitiam præclari horum judices objiciunt Grammatici? qui facetè id potiùs excusant. Postquam enim vel solœcum, vel σολοικοφανὲς & ἀκατάλληλον (sic loquuntur enim) ibi annotarunt, plenam post φέροντες ab autore positam distinctionem; atque ità, quasi facto iterum initio, ἀστράπων, pro ἀστράπτων ὁδὸν, dixisse notant: qui, πτλεῖστον, inquiunt, σημεῖον διάνυσις, ἐν τῷ, Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες· εἶτα ὡς ἀπ' ἄλλης ἀρχῆς, φησὶν, ἀστράπων, λείπουσι τοῦ ὁδὸν, ἀκαρκτικὸν ῥῆμα. Quorum & nonnulli non Politicam, sed Grammaticam, nec magnæ rei observatiunculam excogitarunt: alia solœca scilicet ἀδιορθώτα esse, seu *emendari non posse*; alia διορθωτὰ, & *emendari* seu *excusari posse*: Inter quæ hoc ipsum; quemadmodum inter illa quæ diversa sunt nec excusari possunt, illud alterius poetæ, Ἔξὸν καθ' ὅδὸν πλὴν ἑρπύλλου ἔχειν, cùm ἔχοντα dicendum esset, iidem Critici reponunt. Jam verò inter antiquissimos fuisse constat Æschylum: apud quem Orestes cùm dixisset,

Ἄναξ Ἄπολλον· αὖθις πλανᾷ σθένει δὴ
Κἄξ ὁμμάτων σάζουσιν αἵματ' ἀσφαλῆ,

respondet Chorus,

Εἶπω καθαρμόν· Λοξίαν ἢ προσθίγων
Ἑλὼν θεράπτ σε πῶνθ' ἁμάτων κτένει·

cùm προσθίγοντα, aut, ut videtur aliis, προσθίγοντ᾽, dicendum eſſet. E quo, nè diffuſior ſim, plura non adduco. Qui Apoſtolum mitantur, cùm à multitudinis incepit numero, ad ſingularem abiiſſe, quid de illo Sophoclis dicturi ſunt? qui cùm ὄρνις dixit, ac ſi ὄρνιθες dixiſſet, deinde loquitur ac pergit: Ità enim,

Οὐδ᾽ ὄρνις δ᾽ σήμας ἀνηρόιζδεῖ βοᾶς,
Ἀνδροφθόρα βάζρωσα αἵματ᾽ λίπᾳ.

ut ejuſdem, quæ notare olim memini, autoris alia omittam. Et quid ſi εἰς δόμους μένειν (quod vulgò, *manere domi*) Apoſtolus dixiſſet? quod tamen idem autor Ajace dixit: qui,

Ἐμοὶ μὲν ἀρκεῖ τοῦτον εἰς δόμους μένειν,

quod poeticè, pro ἐν δόμοις dici, interpres notat: Ità enim ſuos hi excuſant. Cæterùm dicendi majeſtate, ut jam antè dixi, ac ſublimitate inter veteres regnare Pindarum, quis neſcit? Quem *ſervere & profundo ore immenſum ruere*, admirator maximus atque imitator ejus dixit Flaccus: qui magnificentiâ, totóque orationis genere, imprimis autem figurarum ac tranſlationum efficaciâ (quo Græcorum ſpem ac vota immenſis quidem ſpatiis Hebræi ſanè excedunt) proximus à Prophetarum charactere ſemper nobis viſus eſt. Quod nec mirum, cùm in ea Græciæ antiquæ parte vixerit in quam veniſſe ex Oriente primò Cadmus creditur: in qua tot ex Oriente ipſo vocum quoque exſtare ac ſupereſſe adhuc reliquias notavimus. Cujus plurima, quæ ἀκαταλλήλως, neque ex norma loquitur Grammaticorum, jam notarunt veteres: ut cùm alibi, ὄφελε τὴς τῶν ἐν δυναλῷ φιλοπότων ὅτι ψαύειν ἔφατα, pro ὅπως ἂν τις τῷ δωτῶν ὅτι δυμῶν ὀρέγηται, ut interpretes notarunt (Pythiorum nempe Oda 4.) dicitur: ut cùm Olympiorum Oda 6.

ἐξ ἧ πολύκλειτον κατ᾽ Ἑλ-
λήνας χυ᾽ Ἰαπιδᾶν
ὅλος ἀμ᾽ ἔστετο,

dicitur; cùm τῷ πολυκλείτῳ κατ᾽ Ἕλληνας χυ᾽ει, ut ab iiſdem notatur interpretibus, dicendum eſſet. Quæ ut nunc omittam, quid de ſchemate Pindarico dicemus, quod ut in ſermone incongruum & ἀνακόλυθον, etiam in aliis ſcriptoribus, ſervato nomine hoc, antiqui notant & excuſant Critici? Exemplo illud Iſthmiorum quintâ ſit,

ὅτοι τετύφλωται μακρὸς
μύχθος ἀνδρῶν, ὑδ᾽ ὀπίσσω δαπάναι
ἐλπίδων ἔκρισ᾽ ὄπιν·

ubi interpres, ἔκριξαν αἱ δαπάναι, cùm plurali ſingulare ſic jungatur, dicendum fuiſſe notat: qui, ἵν᾽ ᾖ χῆμα Πινδαρικὸν, οὐκ ἔκριξαν αἱ δαπάναι· quemadmodum ante eum poetarum princeps,

κεμάτῳ ᾧ κ᾽ ἰδρῷ κακλεμὲς αἶσι
Γένατά τε, κνῆμαί τε, πόδες δ᾽ ὑπένερθεν ἐκύτσ,
Χεῖρές τ᾽ ὀφθαλμοί τε πελάσσετο.

Quo loco quomodo πελάσσετο, quod ſingulare eſt, præcedentibus reſpondet? ubi & maximi autoris interpres, φασὶ Πινδαρικὸν τὸ χῆμα οἱ παλαιοί· οὐχ ὅτι Πίνδαρος αὐτὸ εὗρεν αὐτός· ἦν γὰρ Ὁμήρου μεταλλεία κ᾽ τοῦτο ἐπέρδικεν· ἀλλ᾽ ὅτι δεξάμενος κ᾽ ζηλώσας, κατεχρήσατο· qui *Pindaricum* id veteres dixiſſe ſchema voluit; non quòd primò hoc ſit uſus Pindarus (cùm, ut cætera, Homeri id inventum eſſet) ſed quòd id ab eo accepiſſet; fortè & quòd ſæpius aut aliter quàm par eo uteretur. Inter poetas eos quibus nimiam orationis curam, vel Grammaticæ ſtudium, veteres objiciunt, Apollonius quoque Rhodius eſt: qui & ἄπαξ idcirco, ſive *extra lapſum*, ſummo judici Dionyſio Longino dicitur. Quem bis uno alteróque interjecto verſu, incongrui, imò & ſoloeci, veteres accerſunt: ut cùm ad eum locum libro 3.

ὀδ᾽ οἰόθεν οἷος ἑταίρων
Ἴδμεν ἧς᾽ ἀπάνευθε δακὼν χθόνα,

eruditiſſimus interpres, οὐχ ἁρμόζει νῦν τὸ οἰόθεν οἷος· μόνος γὰρ ἀπὸ πολλῶν· qui & οἷος ἀπ᾽ ἄλλων dicendum fuiſſe docet. Eodem loco cùm ſequatur illud,

οἱ δ᾽

οἱ δὲ δὴ ἄλλοι
Γηδόσυνοι, τήμῳ θ' μὲν, ἐπὶ κήρᾳ ἔρχαδε νυκτὸς,
Εὔκηλοι μελέοντο φρὶ σφίσιν,

idem ille, Σόλοικος, *Solæciſmus*, inquit: cùm, ἐμέλοντο σφέων, quod eſt, ἑαυτῶν, dicendum eſſet. Ut quod nævus in facie, qui cætera commendat; in oratione ſit incongruum, quod cætera diſtinguit aut variat: nec ſine cauſa ingenioſus poeta decentiorem eam in qua nævus eſſet faciem pronunciarit. Cæterùm nè in poetis hæreamus, quemadmodum accuratiſſimam dicendi normam, Atticiſmum; ità inter primos maximóſque autores ejus Thucydidem antiqui habent: Quo neſcio an quis ſæpius ea quæ σόλοικα, ὑποσόλοικα, & σολοικοφανῆ dicuntur, toto opere, & quidem (ut videtur) ſtudio admiſerit. Nè jam dicam, inter hæc quæ Atticiſmo propria, imprimis in Tragœdia, quod & exemplo probant Sophoclis, hæc ipſa poni. Verùm ad Thucydidem nunc redeamus: In quo, præter phraſeon audaciam & novitatis ſtudium, imprimis τὰ δυσπαρακόλουθα, τάς τε τῶν σχημάτων σολοικοφανεῖς πλοκὰς, quæ & ὑποσόλοικα dicuntur, maximus dicendi artifex ac ſummus hac in parte Criticus, Halicarnaſſeus Dionyſius notavit. Nè longè abeamus, ſtatim libro primo inter alia, Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι, inquit, ὑ χ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρου, τοὺ ξυμμάχους ἦγοντο· *Et Lacedæmonii quidem, ità ut tributarios non haberent ſocios, ius imperabant:* cùm ξυμμάχων dicendum fuiſſe, & omnes ſciant & interpres notet; qui, ἀντιπτῶσις, ἀντὶ τοῦ ξυμμάχων· qui caſum pro caſu poni ait, cùm ξυμμάχων dicendum eſſet: quamvis quomodo id excuſari poſſit aliter, non ignoremus. Eodem libro, προϊσχόντες ἧ αὐτοὺς, χ χρημάτων δυνάμει ὄντες κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὅμοια τοῖς Ἕλλησιν πλουσιώτατοι, χ τῇ ἐς πόλεμον παρασκευῇ δυνατώτεροι· *verùm contemnebant illos, quòd pecuniarum copiâ vel ditiſſimis illius ævi Græcis pares eſſent, bellicóque apparatu plus poſſent:* quam Atticam ſyntaxin eſſe interpres dixit; cùm προϊσχόντες ἧ αὐτῶν vellet. Quò & illud quidam libro referunt ſecundo, καὶ οἱ στρατῶται ἐν πολλῇ ἐν σφίσιν αὐτοῖς τῇ ἀξιώσει τοῦ τῶν ἐπιφάσει, μηδένα ὄχλον Ἀθηναῖοι ὄντες Πελοποννησίων τῶν ὑποχωρεῖν *vi ipſique jampridem hanc opinionem animis conceperant milites, nullam quantumvis ingentem Peloponneſiorum claſſem Athenienſibus, ità ut illi cederent, extimeſcendam:* pro eo quod vulgò, Ἀθηναίους ὄντας. Ità tertio, cùm de Demoſthene ac ſociis, κρύφα ἧ Δημοσθένης μετὰ τῶν συστρατήγων Ἀκαρνάνων αὐτόθυρτοι Μαντινεῦσι χ Μενεδάῳ χ τοῖς ἄλλοις ἄρχουσι τῶν Πελοποννησίων, χ ὅσοι αὐτῶν ἦσαν ἀξιολογώτατοι· *Demoſthenes verò atque Acarnanes, imperii militaris collegæ, clàm cum Mantinenſibus, Menedæo, aliiſque Peloponneſiorum ducibus, & quicunque inter illos dignitate excellebant, fœdus ineunt,* &c. dixiſſet; deinde, βυλόμῳ θ' ψιλῶσαι τοὺ Ἀμπρακιώτας &c. *hoc agens, ut Ambraciotas nudaret,* tanquam de ſolo locutus Demoſthene, dixit: cùm de ſolo αὐτόθυρτοι χ βυλόμῳ θ', vel αὐτόθυρτοι χ βυλόμενοι, de pluribus dicendum eſſet. Nè jam alia hìc adferam, cùm non uno occurrant loco: quæ ſi commiſiſſet Apoſtolus vel affectaſſet, metuendum eſſet, nè ſermonis imperitiæ nonnulli id aſcriberent. Quid, quòd & Grammatici, qui putidè hìc interdum curioſi leges omnibus præſcribunt, eaſdem ubi viſum vel oblivíſcuntur vel negligunt? cujuſmodi nonnulla obſervavi; quæ nunc, cùm ad alia tranſire malim, prætermitto. Illud interim non aſſequor: cur quæ Atticiſmi in profanis, ſolœciſmi in Sacris ſcriptoribus dicantur; cùm eoſdem præſertim nè ſolœcos quidem eſſe negent, qui ſcriptores iſtos atque autores maximè tuentur ac commendant. Quamvis longè alia, ut ſæpius jam dixi, linguæ hìc ſit ratio: quam qui non aſſequitur, aut qui ex ſolis ſcriptoribus profanis (quibus tamen & hìc locus eſſe poteſt) quæ in his dicuntur libris interpretari conatur, ludere operam non dubitamus: Ut & errare imprimis eos, qui mirantur vel indignè ferunt, quòd Secundi Fœderis autores, Græcè cùm ſcripſerint, Atticè non ſcripſerint; cùm non impietatem modò ſed & judicii infirmitatem ſic prodant. Quis enim (præterquam quòd œconomiæ hujus ratio, cur videlicet quæ talis eſſet, præferenda cæteris tum eſſet lingua, ſoli conſtat Deo, quæ & ex parte conſtat nobis) fore illis dixit, ut in cœlo, cui obtinendo hìc initiamur, Atticè, ut profani

olim locuturi ſimus? Et quid reſpondebunt, qui, in Novo Fœdere præſertim, ſummam hanc ſimplicitatem in dicendo Spiritui Sancto placuiſſe mirantur; cùm hoc nomine ipſum Æſchinem, magni æmulum Demoſthenis, cui & poſt Demoſthenem parem in dicendo neminem Halicarnaſſenſis judicat Dionyſius, à ſimplicitate in dicendo commendari legerint? quem, οὐ πρὸς τὸ δοκεῖν σὺν τέχνῃ λέγειν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀναγκαιότατον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ πραγμάσι, *non ut ex arte videatur dicere, ſed ut eorum de quibus agitur neceſſitati ſe accommodet*, dixiſſe ait Photius. Quod & factum hîc videmus: In quo ejuſdem quam in Fœdere Antiquo veritatis curam idem autor habuit. *Quod enim prædicarunt Apoſtoli, hoc annunciarunt Prophetæ*, ut rectè Leo Primus ait; quemadmodum & quod ſperarunt Prophetæ, crediderunt ac annunciarunt Apoſtoli. Ut non immeritò Hebraicè potiſſimùm Hebræis illi; poſtquam verò exhibitum eſt quod promiſſum fuit, linguâ intellectu facili, quod promiſſum fuerat ab illis, ſcripſerint Apoſtoli. Vera dixiſſe Prophetas, verè probarunt Apoſtoli: ſed & cum Apoſtolis teſtatus ille eſt qui implevit omnia; qui cùm majus dare homini jam nihil poſſet, hominem ſe illi dedit. In qua veritate cùm pulcherrimum ſit exerceri, neque uſquam certior quàm hîc ſit veritas, *Exercitationes* ſcripſimus, neque aliter inſcripſimus hoc opus: In quo veritatis inquirendæ curam, aut intelligendæ potiùs, profeſſi ſumus; memores illius, *Ad cognitionem magis propinquare neminem quàm qui intelligit, in divinis rebus etiamſi multum proficiat, ſemper ſibi ſupereſſe quod quærat*, ut præclarè idem Leo. Accedebat, quòd ex tempore ac ſub manum ſingula hîc nobis nata: quæ è libri margine, in quo notata erant, ſubitò deſcripta, veritatis ſtudio cum omnibus communicavimus. Aliud agenti ſi quid excidit, qui ferre aut excuſare non didicit, quid præter animi livorem profitetur? cùm præſertim non errare, non ſit hominis; errare autem, tam illorum quàm noſtrum; errorem verò emendare, viri boni nec arrogantis: præſertim in minutis, qualia nonnunquam hîc tractanda. Adde, quòd & in quibuſdam aliis hæretici ſi eſſent qui vel errant vel errorem confitentur, nec in eo, moniti aut docti meliùs, perſiſtunt; inter primos Auguſtinus eſſet: qui nec pauca retractavit, & volumen integrum hoc titulo inſcriptum dedit: Quem erraſſe, utut virum maximum, ac veteris Theologiæ Principem, qui negat, jam ab ipſo qui fatetur hoc ac multis probat, liberè diſſentit. Ideo hæreticum qui credit, veritatis aſſertorem maximum damnare audet. Qui non magis ſanè nobis, cùm vel Manichæum vel Pelagium vel cæteros refutat ac profligat, quàm cùm ipſe de ſe, hoc eſt, de Doctore tanto (qui ſuperiorem vix aut parem, in dogmaticis præſertim, tum habebat) candidè pronunciat quod ſentit, triumphare aut altiùs aſſurgere videtur. Et hic ille, cujus verè heroicum ac omni commendatione majus exſtat illud, *Si quid ſibi excidat quod poſtea emendet, ignoſcendum pariter & gratulandum; non tam quòd erraverit, quàm quòd ipſe errorem improbarit.* Idem qui libro De bono perſeverantiæ 2. *Quamvis neminem velim ſic amplecti omnia mea, ut me ſequatur, niſi in iis in quibus me non errare perſpexerit. Nam propterea nunc facio libros, in quibus opuſcula mea retractanda ſuſcepi, ut nec meipſum in omnibus me ſecutum fuiſſe demonſtrem.* Idem qui libro De anima ad Vincentium 2. *Neque enim negare debeo, ſicut in ipſis moribus ità multa eſſe in tam multis opuſculis meis, quæ poſſint juſto judicio & nullâ temeritate culpari.* Quam incomparabilem in viro tanto ingenuitatem vel candorem, quis pro merito vel æſtimare vel mirari poteſt? A quo quàm longiſſimè abſunt, qui cùm errant, neque id ſciunt, neque ex aliis id ſcire volunt; aut ſi ſciant, confiteri nolunt: vel quòd ſcire omnia ſe arbitrentur, vel quod neſciunt doceri ſe ab aliis non velint: Cùm libenter, moniti, qui ſapiunt, errorem mutent; neque hæreticum ſit labi, ſed humanum. Cæterùm nec de facundia ſoliciti hîc fuimus: cùm de verbis cogitare aut flore orationis & dicendi elegantia, in tanta rerum quæ ſe ultro hîc efferrent copia ac mole, nè vacaret quidem; tum quòd linguæ aliæ atque aliæ, quemadmodum & quæ ex aliis ſcriptoribus vel adducenda alibi vel inſerenda ſuo loco judicavimus, ſermonis ſponte nati curſum interrumperent. Quod & multò minùs datum illis aut conceſſum, qui aſtrictâ interpretatione ſingula eâdem quâ dicuntur fide in contextu, linguâ vel Latinâ vel quacunque aliâ convertunt ac lectori repræſentant:

ſentant: de quibus neceſſariò ſubinde agendum nobis fuit. Neque quicquam ſanè magis eſt optandum, quàm ut omnes quotquot ſunt interpretationes accuratè à viris eruditis qui hæc ſolidè intelligunt, cùm opus eſt, & quia homines fuiſſe conſtat, ad divinam veritatis normam lineámq; (Hebræum ſcilicet contextum pariter ac Græcum) exigantur: cùm præſertim omnium interſit ut ſint Chriſtiani, etiam qui eruditi non ſunt nec linguarum ſunt periti; ideóq; & ut hæc ſciant omnium interſit, etiam qui in Republica verſantur. Omnes autem qui in aliqua hîc ſumus, ad communem aſpiramus: cujus & ſpe vivimus hîc & ſpiramus. Noſtra enim, ut Apoſtoli nunc verbis utar, ad quam omnes tendimus, in cœlis: unde Dominum & Servatorem Jeſum Chriſtum exſpectamus. Quod cùm intelligerent ac ſcirent Potentiſſimi Provinciarum Ordines, ingenti nuper ſumtu regióque, interpretationem utriuſque Fœderis, tot annos in Eccleſia receptam, optimo ſucceſſu, convocatis viris aliquot præclaris, emendandam, recenſendam, ac cum principe contextu conferendam cenſuerunt, judicarunt: quod & antè à Gallis factum ac Britannis ſcimus. Seorſum autem & in Novo Fœdere, ab interprete poſtremo; qui interpretationem veterem (de cujus hîc antiquitate vel autoritate nunc non agam) non emendandam modò, ſed mutandam, ac pro ea aliam (quod ab Eraſmo quoque factum) publico donandam judicavit: qui tamen (homo enim fuit) obtinere non potuit, ut nemo alibi ab eo diſſentiret. Inter quos & ille quo conjunctior magiſque amicus nemo illi vixit, magnus Scaliger, in ſuo (cujus & excerpta apud nos habemus quædam) codice, ſi quid eſſet quod non ſatisfaceret, ut mos illius erat, obeliſcis liberè notarat, ſed & alibi quæ meliora viderentur repoſuerat. Quem ſecuti poſtea nonnulli idem faciendum ſibi judicarunt: quemadmodum nec alii, & quidem ſummi, hâc ætate defuerunt viri, qui in ſingulis quid approbarent quid deſiderarent interpretibus modeſtè ac candidè pronunciarent. Inter quos, ut cæteros omittam, ſummæ ac inuſitatæ eruditionis vir Ludovicus de Dieu, verè Στάνυμος, in Commentariis quos nuper edidit: cujus parentem, virum eximium, non ſecùs quàm proprium jam olim colui. Qui, nè cætera illius hîc deſcribam merita, cum facundiſſimo Heidano ſuo, quantum in divinis profecerit myſteriis, quotidie hîc docet: ut & alii præclari viri, qui cùm ſcribunt, ſine contumelia cujuſquam docent. Libertatis enim, ſed modeſtæ ſed ingenuæ, ac veritatis curam hîc habendam ſciunt. Verum enim, quod ab Hebræorum dicitur Magiſtris, eſſe ſciunt, אין שפתי חלקות, כרת המאמין אלא בקשת החכמה, *non adulationem, ſed inquiſitionem ſapientiæ ac curam, veracis argumentum aut menſuram eſſe.* Utut ſit, quemadmodum à Veteri interprete Eraſmus, ab Eraſmo, ut & altero, liberrimè & quocunque loco viſum eſt diſſentit recens; ità alii è contextu Sacro (qui hîc Cynoſura, ſed non fallax, omnium ac certa) de interpretatione ſingulorum, etiam poſtrema, ubi opus arbitrantur, judicant ac ſemper judicabunt. Quæ quamdiu ſupererit ac cœlitus ſervabitur, nihil intentatum in hoc mari eruditis relinquendum. Quam ut ad cujuſquam Novi vel Antiqui Fœderis interpretationem vel metaphraſin, non autem omnes ad hanc expendendas atque examinandas credam, cenſeam ac ſtatuam, adduci equidem non poſſum. Neque aliud profectò magnus judicabat Auguſtinus, cùm, ut non ſemel alibi, ità in præclaris De doctrina Chriſtiana libris, duas iis quos inſtituit, præter Latinam, linguas commendat, Hebræam nempe, & Græcam: *Ut ad exemplaria*, inquit, *præcedentia* (Hebræa ſcilicet & Græca, ſic loquuntur enim) *ſi quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas, conferri poſſit.* Neque aliter B. Hieronymus: qui, cùm paſſim, tum & ad Licinium, *Novum*, inquit (Fœdus nempe) *Græcæ reddidi autoritati. Ut enim Veterum librorum fides de Hebræis voluminibus examinanda eſt, ità Novorum Græci ſermonis normam deſiderant*: hoc eſt, ad eam ſive Cynoſuram exigenda ſive normam. Cùm imprimis locum illud hîc non habeat,

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibebo optimum:
Qui ſibi ſemitam non ſapiunt, alteri monſtrent viam.

A qua veritate nemo volens abit, nec no abeuntem ſponte ſequitur ac volens, niſi qui ſecuri-

curitatem ſummam vel contemtum maximi Magiſtri ac impietatem probat: ut paulatim, quod à Græcis dicitur Theologis, τῷ ἀπρεπῆ θεῖαν ſic inducat. Neq; magis inſtituti ſanè nos hìc pœnitet, quàm eum de quo antè egimus, B. Hieronymum non multùm diverſi: qui ad Marcellam, *Latinorum codicum vitioſitatem, quæ ex diverſitate omnium comprobatur, ad Græcam originem, unde & ipſi tranſlatos non denegant, voluiſſe revocare,* ſe teſtatur: *quibus ſi fontis,* inquit, *unda diſplicet puriſſimi, cœnoſos bibant rivulos.* Interim ad nos ut redeamus: Locos qui occurrunt alibi obſcuriores illuſtravimus, opiniones Patrum ac ſententias examinavimus, expendimus, interpretati ſumus; ex Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ ſcriptoribus atque aliis quæ maximè accommodata videbantur, attulimus atque exhibuimus. Sed & Fœderis Antiqui locos, quos imprimis more ſuo Helleniſtæ Græci reddiderunt, paſſim adhibuimus: quos potiſſimùm, ut & res quæ tractantur, ad interpretationem Novi Fœderis (ubi & citantur paſſim) plurimum conferre exiſtimavimus; memores illius quod præclarè jam olim veteres dixerunt, Ὅτι δίκαιον ἐστὶ μὲν τὸ παλαιᾶς θεμελιῶσαι τὸ νόημα, ἐπὶ δὲ τὸ καινῆς στεφανῶσαι. *Fundamentum ex Antiquo jaciendum, coronam* ſeu *faſtigium è Novo imponendum:* cùm *Vetus,* quemadmodum eleganter Commentario in Pſalmos B. Hieronymus loquitur, *annunciet Novum, Novum in teſtimonium vocet Vetus.* Etiam linguarum, ſine quibus fieri hìc nihil poteſt, ope uſi ſumus: quas qui negligunt, non errant ſed delirant; imprimis autem illi qui de ſenſu literæ (quem dicunt) admodum ſecuri, allegoricas ac anagogicas interpretationes tantùm, neque alias, admittunt; qui Chimæras verè fingunt, & in Sole, ut ità ſe oblectent neque majus agant, apricantur. Quod Origeni imprimis, nec immeritò, B. Hieronymus objecit; & in quo præclarè, ſi quis alius, ſervandum ſaltem eſſe modum, docet Athanaſius: qui, οὐκ ἀναιρῶ τὸ γεγραμμα διὰ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ σπεύδω τῷ πνεύματι σωζεσθαι διὰ τοῦ γράμματος· *propter ſpiritum literam non tollimus, ſed vim ſpiritûs per literam ſervamus,* præclarè dixit. Ubi & nobile illud curioſæ nimiùm interpretationis præcedit amuletum, ταῦτα λέγων, οὐκ ἀναιρῶ τὴν ἱστορίαν· *hoc cùm dico, ſenſum hiſtoricum non tollo:* quo ſublato, ætiologia quoque, imò & analogia, tollitur. Sed & controverſias ubiq; declinavi, & ab iis quantum potui, hìc temperavi. Quibus plerunque nec contextus illuſtratur, &, quod maximè Scriptura vetat, diſcordiis ac rixis involvuntur animi: ut nec concordiæ nec charitati, quas ante omnia præſcripſit autor, locus relinquatur: ad cujus mentem obiter & ut ferebant vires noſtræ illuſtrandam, cum religione ac reverentia acceſſimus. Et profectò omnes quibus Dominus Ægyptios affecit, pœnas ſuperat ac plagas, quòd cùm Sacra ſcribimus ac meditamur, pacem inter nos turbamus. Legat, cui viſum erit, ſcripta quæ ab annis aliquot, diverſæ quidam vel opinionis vel ſententiæ, ἢ ἄλλως (ut loquuntur SS. Patres) δόγματος, in lucem ediderunt; admirabitur, non ſine cauſa, etiam hìc ità bellum geri. Quaſi diſſentire niſi eâ lege non liceat, ut bile ac felle alter alterum aſpergat. Feras inter ſe commiſſas in theatro dicas: credo, ut diſcipulum ſe quiſque illius probet, qui *tanquam ovis ad mactationem ductus eſt, & ut agnus coram tonſore ſuo obmutuit, nec os aperuit:* qui ipſe tamen, ſi B. Bernardo credimus, *fide concipitur, prædicatione verbi naſcitur, devotione nutritur, amore tenetur:* idem qui in ipſa cruce pro tortoribus clementer interceſſit. Quæ Magiſtri lenitas ac Ducis vel imprimis eos decet qui quocunque modo Sacra hæc myſteria expendunt. Nam ſi ii quibus curæ eſt ut ſordes corporis in balneo deponant, id imprimis, nè quid ſordium novarum attrahant, ſpectare ſolent; ideóque in ſpoliario & veſtes ponunt ac relinquunt: quantò magìs animus ab æmulatione ac contentione alienus eos qui in Chriſti ſchola nomen ejus profitentur, ſi quid aliud, omnino decet? qui in illuſtrando ejus verbo, charitatis normâ ac benignitatis regulâ, verſantur. Quos qui ultro lædunt, aut priores contumeliis invadunt, nihil aliud quàm virus ſuum & infamiam poſteritati conſecrant, odiúmque generis humani (eſt & ubi diras omnium ac deteſtationem publicam) in ſe convertunt. Et quid aliud quàm irritantur animi? qui deinde, cùm nec legem ampliùs nec modum tenent (quis autem odio ac iræ modus?) nihil præter riſum debent. Commiſſi enim

ſemel,

ſemel, inſanire pergunt; neque aliud jam agunt quàm ut neuter cedat & uterque ulteriùs inſaniat:

Ut cùm carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia; & fruſtrà retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Monere, amicum quippe; ac monentem ferre, candidæ ac Chriſtianæ mentis eſt: non monere, ſed protervè ac inſolenter, publicè præſertim, aggredi, aut rectè ſentientem, vel (quod proprium eſt hominis) errantem, vellicare, truculenti animi ac graſſatoris eſt. Huc accedit, quod commemorare inter prima poſſum, ſuaſu amicorum ac impulſu factum, ut de opere hoc ſuſcipiendo cogitarem: qui autoritate partim propriâ, Theologi cùm eſſent, quales Academia hæc non vulgares ſemper habuit atque habet, etiam adoleſcentem ac tum aliis intentum, partim precibus tum hortabantur ac ſuadebant, ut depoſito, ad tempus ſaltem, Ariſtotele ac Platone, cæteríſque autoribus in quibus tum verſabar, Sacrum Novi Fœderis contextum cum interpretationibus conferrem, & quæ opus eſſet annotarem. Quorum inter primos nobiliſſimus ac reverendus vir Johannes Polyander, veteri ab annis plurimis neceſſitate nobis junctus, tum fuit: qui ſe operis ἐργοδιώκτην (eo enim verbo utitur libenter) profiteri ſolet: Nè de clariſſimis ac reverendis viris, Antonio Walæo, Thyſióque, à primis ſtudiorum noſtrorum incunabulis, paterno aut fraterno nobis animo addictis, nunc dicam: virúmque celeberrimum Andream Rivetum ut taceam (qui ut antè in Academia, ità feliciſſimè in Aula operam nunc ponit) non dè nobis modò, ſed & ſcriptis noſtris optimè olim meritum; tum ex ea gente, quæ ut tot tantóſque viros, ità ſummos maximóſque amicos nobis dedit. Quibus uſitatum id cùm ſcirem, ut quæ ipſi ſcriberent ac publicarent, concordiæ pacíſque causâ inter ſe communicarent; etiam hìc meâ intereſſe duxi, ut eximium clarúmque amicum in conſilium ac quaſi partem adhiberem: quem fuiſſe hìc nobis nobiliſſimum eximiúmque virum Conſtantinum l'Empereur, Theologiæ celeberrimum Doctorem, ejuſdémque olim diſciplinæ Profeſſorem, Orientalis autem eruditionis coryphæum, teſtari poſſumus. Cum quo ea quæ in Novo Fœdere obſervata nobis, ex eorum qui in his potiſſimùm excellerent conſilio, contulimus, communicavimus; candorem prolixúmque ejus in nos animum haud minùs quàm ſincerum in his judicium experti. Faxit immortalis Deus, ut quemadmodum tot amicorum ſuaſu monitúque, procul ab ambitione omni ac oſtentatione hæc ſuſcepimus; ità candidis atque harum literarum ſtudioſis proſint: apud alios verò, bene de omnibus merendi ſtudio, quo ad hæc impulſum me imprimis ſcio, veniam vel impetrent vel mereantur.

AMI-

Amice Lector,

CUm, ut ſæpe diximus, ſine Veteri Fœdere non rectè intelligatur Novum, & à nobis paſſim de iis qui ex eo adducuntur vel ſimilibus agatur locis; Indicem hunc etiam hîc exhibendum judicavimus, exiſtimavimus.

ΠΙΝΑΞ

ΠΕΡΙΕΧΩΝ ΤΑΣ ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ

ἀφθήκης ἀναληφθείσας εἰς τὴν Καινὴν μαρτυρίας, ἐὰν ὅτι μὴ αὐτὰς αὐτὰς λέξεις, μόνον ἢ τὴν αὐτὴν διάνοιαν ἐχούσας.

GENES.

1. 1. Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας. Hebr. 11. 3.
1. 1. Οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι. 2. Petr. 3. 5.
1. 27. Ἀδὰμ πρῶτος ἐπλάσθη. 1. Timoth. 2. 13.
2. 22. Οὐ γάρ ἐστιν ἀνὴρ ἐκ γυναικός. 1. Cor. 11. 8.
3. 4. Ὁ ὄφις Ἔναν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ. 2. Cor. 11. 3.
3. 6. Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη. 1. Tim. 2. 14.
4. 4. Πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ Θεῷ Καΐν προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Hebr. 11. 4.
4. 8. Ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου. Matth. 23. 35.
4. 8. Οὐ καθὼς Καΐν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν. 1. Joan. 3. 12.
4. 8. Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Καΐν ἐπορεύθησαν. Judæ 12.
5. 24. Πίστει Ἐνὼχ μετετέθη. Hebr. 11. 5.
6. 12. Ὅτε ἅπαξ ἐξέλιπε τὴν τοῦ Θεοῦ μακροθυμία. 1. Pet. 3. 20.
6. 13. Πίστει χρηματισθεὶς Νῶε. Hebr. 11. 7.
6. 22. Ὀγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα. 2. Petr. 2. 5.
7. 4. Ὥσπερ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις ταῖς πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ. Matth. 24. 37.
9. 6. Πάντες οἱ λαβόντες μάχαιραν, ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. Matth. 26. 52. Apoc. 13. 10.
12. 4. Πίστει καλούμενος Ἀβραὰμ. Hebr. 11. 8.
14. 18. Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδὲκ. Hebr. 7. 1.
16. 15. Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης. Gal. 4. 22.
17. 11. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ διαθήκην περιτομῆς. Act. 7. 8. Rom. 4. 8.
18. 10. Πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα. Hebr. 11. 11.
18. 12. Ὡς Σάρρα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ. 1. Petr. 3. 6.
19. 25. Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας. 2. Petr. 2. 6.
19. 25. Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα. Judæ 7.
19. 26. Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ. Luc. 17. 32.
19. 26. Ὁμοίως καὶ ὡς ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Λώτ· ἤσθιον, ἔπινον, ἠγόραζον. Luc. 17. 27.
21. 1. Ἀβραὰμ υἱὸν ἔσχεν ἐκ τῆς ἐλευθέρας. Gal. 4. 23.
22. 1. Πίστει προσενήνοχεν Ἀβραάμ. Hebr. 11. 17.
22. 9. Ἀβραὰμ ἀνενέγκας τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Jac. 2. 21.
22. 16. Καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. Luc. 1. 55.

25. 22.

25. 22. Ῥαβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαάκ. Rom. 9. 10.
25. 31. Μήτης πέρνα ἢ βίβλα ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια. Hebr. 12. 16.
27. 28. Πίστει περὶ μελλόντων εὐλόγησεν. Hebr. 11. 20.
48. 15. Πίστει Ἰακὼβ ἀποθνήσκων. Hebr. 11. 21.
49. 10. Οὐ ἔκλαψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ. Joan. 1. 46.
50. 24. Πίστει Ἰωσὴφ τελευτῶν. Hebr. 11. 22.

EXOD.

2. 2. Πίστει Μωσῆς γενόμενος. Hebr. 11. 23.
2. 11. Πίστει Μωσῆς μέγας γενόμενος. Hebr. 11. 24.
2. 11. Μωσῆς ἰδών τινα ἀδικούμενον. Act. 7. 24.
3. 2. Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσεράκοντα. Act. 7. 30.
12. 11. Πίστει πεποίηκε τὸ πάσχα. Hebr. 11. 28.
14. 22. Εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. 1. Cor. 10. 2.
14. 22. Πίστει διέβησαν τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν. Hebr. 11. 29.
16. 15. Οἱ πατέρες ὑμῶν ἔφαγον τὸ μάννα. Joan. 6. 49.
16. 15. Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν. Joan. 6. 31.
16. 15. Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον. 1. Cor. 10. 3.
17. 6. Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. 1. Cor. 10. 4.
19. 6. Ἔθνος ἅγιον, λαὸς εἰς περιποίησιν. 1. Petr. 2. 9.
19. 12. Καὶ θηρίον θίγῃ τῆς ὄρους. Hebr. 12. 20.
19. 16. Οὐ γὰρ προσεληλύθατε. Hebr. 12. 18.
24. 8. Λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς. Hebr. 9. 19.
32. 6. Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε. 1. Cor. 10. 7.
26. 1. Σκιὰν γὰρ ἔχει σκιάδη ἡ πρώτη. Hebr. 9. 2.

LEVIT.

12. 3. Ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον Joan. 7. 22.
12. 3. Ὅτε ἐπλήσθησαν ἡμέραι ὀκτώ. Luc. 2. 21.
12. 4. Ὅτε ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ καθαρισμοῦ. Luc. 2. 22.
12. 6. Καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ. Luc. 2. 24.
14. 4. Προσέτεγκα τὸ δῶρον ὃ προσέταξε Μωσῆς. Matth. 8. 4. Marc. 1. 44.
16. 14. Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων καὶ τράγων. Hebr. 9. 13.
16. 17. Καὶ πᾶν τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦν προσδεχόμενον ἔξω. Luc. 1. 10.
19. 15. Μὴ ἐν προσωπολημψίαις. Jac. 2. 1.
19. 17. Ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου. Matth. 18. 15. Luc. 17. 3.
20. 10. Ἐν ᾧ τῷ νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι. Joan. 8. 5.

NUMER.

8. 16. Πᾶν ἄρσεν διανοῖγον μήτραν. Luc. 2. 23.
9. 18. Οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν. 1. Cor. 10. 1.
11. 7. Ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν αὐτοῖς φαγεῖν. Joan. 6. 31.
12. 7. Ὡς ὁ Μωσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Hebr. 3. 2.
14. 36. Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν. 1. Cor. 10. 10.
14. 37. Ὧν τὰ κῶλα ἔπεσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Hebr. 3. 17.
16. 1. Τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο. Judæ 11.
19. 3. Ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα Hebr. 13. 11.
20. 10. Ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. 1. Cor. 10. 4.
21. 5. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν. 1. Cor. 10. 9.
21. 9. Καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Joan. 3. 14.
22. 23. Ὑποζύγιον ἄφωνον ἐν ἀνθρώπου φωνῇ φθεγξάμενον. 2. Petr. 2. 16.

22. 39. Τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν. 2. Petr. 2. 15. Judæ 11.
24. 14. Διδαχὴν Βαλαὰμ, ὃς ἐδίδασκε τὸν Βαλάκ. Apoc. 2. 14.
25. 6. Μηδὲ πορνεύωμεν, καθώς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν. 1. Cor. 10. 8.
26. 64. Κατεσρώθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. 1. Cor. 10. 5.
28. 8. Σάββασιν οἱ ἱερεῖς ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσι. Matth. 12. 5.

DEUTER.

1.16,17. Μὴ ἐν προσωπολημψίαις ἔχετε. Jac. 2. 1, 9.
10. 17. Οὐ γάρ ἐστι προσωπολημψία παρὰ τῷ Θεῷ. Rom. 2. 11. Act. 10. 34. Col. 3. 25. Ephes. 6. 9.
17. 6. Ἀθετήσας τις νόμον. Hebr. 10. 28.
18. 1. Οὐκ οἴδατε, ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσι. 1. Cor. 9. 13.
24. 1. Ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα. Matth. 5. 31. & 19. 7. Marc. 10. 4.

JOSUE.

2. 1. Ὁμοίως δὲ καὶ Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Jac. 2. 25.
6. 20. Πίστει τὰ τείχη Ἰεριχὼ ἔπεσον. Hebr. 11. 30.
6. 20. Πίστει Ῥαὰβ ἡ πόρνη. Hebr. 11. 31.

SAMUEL. I.

21. 6. Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβὶδ, ὅτε ἐπείνασε. Matth. 12. 3. Marc. 2. 25. Luc. 6. 4.

REGUM I.

2. 10. Ἐξὸν εἰπεῖν μὲ παῤῥησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβίδ. Act. 2. 29. & 13. 36.
10. 1. Βασιλίσσα νότου. Matth. 12. 42. Luc. 11. 31.
17. 1. Ἐκλείσθη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ ἔτη τρία. Luc. 4. 25.
17. 1. Ἠλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν. Jac. 5. 17.

REGUM II.

4. 29. Μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε. Luc. 10. 4.
5. 13. Πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν. Luc. 4. 27.

PARAL. I.

23. 13. Καὶ οὐχ ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, ἀλλ' ὁ καλούμενος. Heb. 5. 4.

JOB.

1. 21. Οὐδὲν εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον. 1. Tim. 6. 7.
5. 17. Μακάριος ἀνὴρ ὃν ὑπομένει παιδευσμόν. Jac. 1. 12.
34. 19. Οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός. Act. 10. 34.

PSALM.

41. 10. Ὁ τρώγων μετ' ἐμοῦ τὸν ἄρτον. Joan. 13. 18.
132. 5. Δαβὶδ ἠτήσατο εὑρεῖν σκήνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. Act. 7. 46.

PROVERB.

11. 31. Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται. 1. Pet. 4. 18.
17. 27. Ἐγὼ πᾶς ἄνθρωπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκοῦσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι. Jac. 1. 19.
20. 9. Ἐὰν εἴπωμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν. 1. Joan. 1. 8.
24. 23. Μὴ ἐν προσωπολημψίαις. Jac. 2. 1.
25. 6. Μὴ κατακλιθῇς εἰς τὴν πρωτοκλισίαν. Luc. 14. 8.

ESAI.

ESAI.

8. 14. Ἰλὺς ἥπερ κεῖται εἰς πλῶσιν καὶ ἀνάστασιν. Luc. 2. 34.
13. 10. Εὐδόκως μὴ τὸν ἥλιον τὴν ἡμερῶν ἐκείνων ὁ ἥλιος σκοτωθήσῃ. Matt. 24. 29. Marc. 13. 24.
41. 8. Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. Luc. 1. 54.
54. 1. Μακάρεια αἱ στεῖραι. Luc. 23. 29.
58. 7. Ἐπείνασα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Matth. 25. 35.
63. 2. Πεπερβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι. Apoc. 19. 13.

JEREM.

2. 21. Ἄνθρωπός τις ἦν οἰκοδεσπότης. Matth. 21. 33. Marc. 12. 1. Luc. 20. 9.
18. 6. Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι. Rom. 9. 20.

EZECH.

39 2. Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη. Apoc. 20. 7.
12. 21. Πῶς ἔστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ. 2. Petr. 3. 4.
18. 7. Ἐπείνασα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Matth. 25. 35.

DANIEL.

7. 10. Καὶ χιλιάδες χιλιάδων. Apoc. 5. 11.
12. 7. Καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἑστῶτα ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Apoc. 10. 5.

JOEL.

3. 15. Ὁ ἥλιος σκοτωθήσῃ. Matth. 24. 29. Marc. 13. 24.

MICH.

2. 10. Οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν. Hebr. 13. 14.
4. 7. Βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ. Luc. 1. 33.

In

In novi Fœderis libros.

Βίβλε, κακῶν παράκλα, πανυσατίη διαθήκη
Ζωὴν ἐκ θανάτου πᾶσι χαριζαμένη·
Βίβλε, φίλον λώρημα θεηγενέος Βασιλῆος·
Μέση, ἡ σοφίη, ἣ Χάρις ἠρανίη,
Ζωὴ ὀπιχθονίων, χθονὸς ἠρανὲ, πᾶσι μέλησα
Ὧν πόθος ἀθανάτων ἐν φρεσὶν ἐμπέφυε.
Σοὶ προσφὺς, σοφίης τῆς ἀνθρομένης λελαθοίμην,
Σὺν ἡ Ἀριστοκλέους, σὺν ἣ Ἀριστοτέλους·
Σύν σοι θνητὸν Ἄνακτα, τὸν Ἀθάνατον, προσίδοιμι·
Ζωῆς τὸν θάνατον σύν σοι ἀμψάμενος.

DAN. HEINSIUS.

Tituli Evangeliſtæ *Matthæi* ex diſtinctione veteri.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας.] α'. περὶ τῶν μάγων.
Τότε Ἡρώδης ἰδών.] β'. περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδίων.
Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις.] γ'. περὶ βαπτισμοῦ Ἰωάννου.
Ἀπὸ τότε ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς κηρ.] δ'.
Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους.] ε.
Καὶ ἰδοὺ λεπρὸς ἐλθών.] ς'. περὶ τοῦ λεπροῦ.
Εἰσελθόντι δὲ αὐτῷ εἰς Καπερν.] ζ'. περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.
Καὶ ἐλθὼν ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν οἰκίαν Πέτρου.] η. περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.
Ὀψίας δὲ γενομένης.] θ'. περὶ τῶν ἀθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.
Καὶ προσελθὼν εἷς γραμμ.] ι. περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.
Καὶ ἐμβαίνοντι αὐτῷ εἰς τὸ πλ.] ια. περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.
Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὴν χώρ.] ιβ'. περὶ δύο δαιμονιζομένων.
Καὶ ἰδοὺ προσεφ. αὐτῷ παραλ.] ιγ'. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.
Καὶ παράγων ὁ Ἰησοῦς ἐκ.] ιδ'. περὶ τοῦ Ματθαίου.
Ταῦτα αὐτοῦ λαλοῦντος αὐτ.] ιε. περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.
Καὶ ἰδοὺ γυνὴ αἱμορρ.] ις'. περὶ τῆς αἱμορρούσης.
Καὶ παράγοντι ἐκεῖθεν τῷ Ἰησ.] ιζ'. περὶ δύο τυφλῶν.
Αὐτῶν δὲ ἐξερχ.] ιή. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου κωφοῦ.
Καὶ προσκαλ. τοὺς δώδεκα.] ιθ'. περὶ τῶν τῶν ἀποστόλων διατάξεως.
Ὁ δὲ Ἰωαν. ἀκ.] κ'. περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ Ἰωάννου.
Καὶ μεταβὰς ἐκ.] κά. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.
Τότε προσην. αὐτῷ δαίμων.] κβ'. περὶ δαιμονιζομένου τυφλοῦ καὶ κωφοῦ.
Τότε ἀπεκρίθησάν τινες.] κγ'. περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον ἰδεῖν.
Ἰδοὺ ἐξῆλθεν ὁ σπείρ.] κδ'. περὶ τῶν παραβολῶν.
Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρ.] κε'. περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρώδου.
Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησ.] κς'. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων.
Ὀψίας δὲ γενομ.] κζ'. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ σκανδάλου.
Τότε προσερχ.] κή. περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.
Καὶ ἰδοὺ γυνὴ Χαν.] κθ'. περὶ τῆς Χαναναίας.
Καὶ μεταβὰς ἐκ. ὁ Ἰησ.] λ'. περὶ τῶν θεραπευθέντων ὄχλων.
Ὅτε δὲ Ἰησοῦς προσκαλ.] λά. περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων.
Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτ.] λβ'. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἰησοῦς εἰς τὰ με. Καισ.] λγ'. περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως.
Καὶ μεθ' ἡμέρας ἓξ.] λδ'. περὶ τῆς μεταμορφώσεως.
Καὶ ἐλθ. αὐτῶν πρὸς τὸν ὄχλ. προσ.] λέ. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.
Καὶ ἐλθ. αὐτῶν εἰς Καπερ. προσ.] λς'. περὶ τῶν ἀναιλάντων δίδραχμα.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ προσ.] λζ'. περὶ τῆς διαλογιζομένων, τίς μείζων.
Τί ὑμῶν δοκεῖ; ἐὰν γένν.] λή. περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.
Διὰ τοῦτο ὠμοι.] λθ'. περὶ τοῦ ὀφείλοντος τὰ μύρια τάλαντα.
Καὶ προσηλ. αὐτῷ οἱ Φαρ.] μ'. περὶ τῆς ἐπερωτήσεως, Εἰ ἔξεστιν ἀνδρὶ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ.
Καὶ ἰδοὺ εἷς προσ.] μά. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου.
Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασ.] μβ'. περὶ τῶν μισθωμένων ἐργατῶν.
Τότε προσ. αὐτῷ ἡ μή.] μγ'. περὶ τῶν ἡῶν Ζεβεδαίου.
Καὶ ἐκπορ. αὐτῶν.] μδ'. περὶ τῶν δύο τυφλῶν.
Καὶ ὅτε ἤγγισαν εἰς Ἱερ.] μέ. περὶ τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου.
Καὶ προσηλ. αὐτῷ τυφλ. καὶ χω.] μς'. περὶ τῶν τυφλῶν καὶ χωλῶν.
Πρωΐας δὲ ἐπ.] μζ'. περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.
Καὶ ἐλθόντι αὐ. εἰς τὸ ἱερόν.] μή. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.
Ἄνθρωπος εἶχε τέ.] μθ'. περὶ τῆς δύο υἱῶν παραβολῆς.
Ἄλλην παραβ. ἀκ.] ν'. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος τῆς βλαβολῆς.
Ὡμοιώθη ἡ βασ.] να. περὶ τῆς καλεμένων εἰς τὸν γάμον.
Ἔξεστι δοῦναι κῆνσον.] νβ'. περὶ τῆς ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.
Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμ.] νγ'. περὶ τῆς Σαδδουκαίων.
Καὶ ἐπερωτ. εἷς.] νδ'. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος Νομικοῦ.
Σωτηρ. δὲ τῆς Φαρ.] νέ. περὶ τῆς τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς Φαρισαίους ἐπερωτήσεως.
Οὐαὶ δὲ ὑμ. γραμμ.] νς'. περὶ τοῦ ταλαντισμοῦ τῆς γραμματέων καὶ Φαρισαίων.
Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρ.] νζ'. περὶ τῆς συντελείας.
Περὶ δὲ τῆς ἡμέρ.] νή. περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.
Τότε ὁμοιωθ.] νθ'. περὶ τῆς δέκα παρθένων.
Ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπ.] ξ'. περὶ τῶν τάλαντα λαβόντων.
Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱός.] ξά. περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ.
Τοῦ δὲ Ἰησοῦ ἠγν.] ξβ'. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.
Τῇ δὲ πρώτῃ τῶν ἀζ.] ξγ'. περὶ τῆς ἑτοιμασίας τοῦ πάσχα.
Ἐσθιόντων δὲ αὐτ.] ξδ'. περὶ τύπου μυστικοῦ.
Τότε ἔρχ. πρὸς τοὺς μαθ.] ξέ. περὶ τῆς παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ.
Ὁ δὲ Πέτρος ἔξω.] ξς'. περὶ τῆς ἀρνήσεως Πέτρου.
Τότε ἰδὼν Ἰούδας ὁ παρ.] ξζ'. περὶ τῆς Ἰούδα μεταμελείας.
Ὀψίας δὲ ἠγν.] ξή. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD
MATTHÆUM
Sive,
Liber primus.

CAP. I.

Primum Matthæi caput obiter percurritur. Cur à Davide Genealogiam inchoaverit Matthæus, & illius præmittatur nomen. Filius Davidis, attributum Domini. Messiæ duo: Davidis alter, alter Joſephi filius. David Θεοπάτωρ. Filius Dei, David dictus. Cur Abrahamus addatur. Abrahamus Χειροπάτωρ. Ex iis probaſſe quoſdam, Hebraicè Matthæum ſcripſiſſe. Genealogia cautè tangenda. Etiam veteres in ea laboraſſe. Inter quos Africanus: & de ejus ſcopo. Gentium & peccatorum quare in Genealogia Chriſti mentio. Σεισάχθεια, & peccatorum remiſſio. Ad Joſephum, ut à Joſepho, Chriſti cur Genealogia deducatur. Familiam maternam, familiam Hebræis non dici. Joſephus an conceptionis autorem ignoraverit. De relinquenda S. Virgine cur cogitaverit. Metus Joſephi, & unde. Δίκαιος & quomodo dicatur. Παραδειγματίσαι, quomodo dicatur: Helleniſtarum more uſurpatum. Παραδειγματίζειν, εἰς ὑποδείγματα πδίναι. Parachdigma Magiſtris Hebræorum uſurpatum. Moneta quædam rejectanea hoc nomine. Παραλαβεῖν & λαβεῖν de conſummatione matrimonii. Diſtinctio inter παραλαμβάνειν & ἀπολαμβάνειν quorundam rejecta. Ἀριμοσαῖ qui: ἀρμοσαῖ, & σωφρονισαῖ, & ἐπιμεληταί. Ἀριμοσαῖ urbium. Ὀρμαζὸς & quare ità dictus Joſephus. Ἀνὴρ ἀνδρὸς & Mariæ Joſephus. Locus nobiliſſimus, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὸν, ἕως οὗ ἔτεκε &c. Ἕως, διορισμόν, & infinitum: quomodo hic accipiendum. Idem locus diligenter excuſſus. Alia loci diſtinctio: τὸ καὶ, ἀντὶ τοῦ ἀλλά. Vera σύγκρισις cujus plurima, è Sacris præſertim, & nobilia notantur exempla. Πρωτότοκος & υἱὸς, ut πρωτογενὴς, etiam ὁ μονογενής.

PRiuſquam ad majora veniamus, quædam, quæ initio moventur, obiter hic præmittenda ſunt. Quærunt eruditi, ſed ſolicitè imprimis, cur à Davide generis Dominici initium deduxerit Evangeliſta: tum, & cur hunc cæteris præmittat. Quemadmodum & quæri poteſt, cur Abrahamo præmittatur, qui hic ſubjungitur Davidi: cùm præcipuè Davidi ſuus, ut & cæteris, mox aſſignetur locus. Verbo reſponderi poteſt; Illud υἱῷ Δαυὶδ, non initium aut caput Genealogiæ eſſe quæ hic inſtituitur, ſed attributum Domini, de cujus ſtirpe agitur. Judæos autem duos exſpectaſſe Meſſias; alterum Davidis, à quo incipit Matthæus, eo quo jam dixi modo; alterum Joſephi filium: quis neſcit? cùm ab altero naturâ oriundus; alterius Cap. I. v. I.

(ut alibi probabimus) adoptione eſſet filius, ex Lege. Præcedit ergò hâc prærogativâ David, qui & Πατριάρχης eâ ratione antiquis dicitur, quâ Jacobus frater Domini, ἀδελφόθεος non ſemel nuncupatur. Filius ergò David, בן דוד; nota quâ perpetuò tum utebantur Judæi; qui in ipſo limine de eo admonendi erant. Neque hoc magìs mirum quàm quòd tot locis David dicitur, qui filius hîc ejus dicitur: Quemadmodum in Novo Fœdere υἱὸς Δαβὶδ ubique. Talia ſunt, Ἐλέησον ἡμᾶς, υἱὲ Δαβίδ· &, Ἐλέησον Κύριε, υἱὲ Δαβίδ· ut & alibi non ſemel: Etiam cùm Jeſu nomen additur; Ὁ υἱὸς Δαβὶδ Ἰησοῦ, ἐλέησόν με· Marci 10. 47. Unde & illud ipſius Domini, qui quærit, ſi filius Davidis Chriſtus, πῶς ἔν Δαβὶδ ἐν πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ; Matth. 22. Abrahamum autem cùm ſubjunxit, qui & Χειροπάτωρ dicitur antiquis, initium Dominicæ vel ſtirpis vel familiæ ab eo ducit à quo ipſa fides originem initiúmque duxit; patre non multorum modò, ſed & maximo ac maximorum: *Sanctorum enim majus in fide quàm in generatione ſemen eſt*, ut eleganter loquitur Ambroſius. Adde, quòd ex eo ipſo, quia videlicet ab Abrahamo & Davide in Genealogia Chriſtum deducit Matthæus, Hebraicè ſcripſiſſe eum, quidam probarunt. In Florentinis certè quæ penès nos ſunt excerptis, ab eximio olim viro ad me miſſis, ità legitur, Τὸ κατὰ Ματθαῖον διαγώλιον ἐξεδόθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις, διὰ γραμμάτων Ἑβραϊκῶν· διὰ τοῦτο γὰρ ἅτε Ἑβραίοις γεγράφων οὐδὲν πλέον ἐζήτησε δεῖξαι, ἢ ὅτι ἀπὸ Ἀβραὰμ καὶ Δαβὶδ ὧδε ὁ Χριστός. *Evangelium ſecundùm Matthæum, Hieroſolymis ab ipſo Hebraicè editum. Ideóque nihil, ut qui ſcriberet Hebræis, aliud, niſi ab Abrahamo & Davide Chriſtum eſſe oriundum, probare voluit.* Sequuntur deinde hi verſus,

Ματθαίου τόδε ἔργον, ἀειζοπάνοιο τελώνου,
Ὃς τόκον ἔφρασε θεῖον ἀπειρογάμοιο γυναικὸς,
Ἣ τέκεν ἄμπρεσεν υἱὸν, ὃν οὐ χαδέειν οὐρανὸς εὐρύς,
Χριστὸν ἀεὶ ζώοντα, θεὸν βροτὸν αὖτὲν ἐόντα.

In Luca non eundem quidem ordinem, eandem tamen rationem eſſe, ſed κατ' ὕστερον, exiſtimamus: Ut ejuſdem Ambroſii in eo locum illud habeat, quod non minùs eleganter quàm verè idem autor ſuaviſſimus dixit, *Jam de ipſo Adam, qui juxta Apoſtolum figuram accepit Chriſti, quid pulchrius potuit convenire, quàm ut ſacroſancta generatio à Dei Filio inciperet, & uſque ad Dei Filium deduceretur; creatúſque præcederet in figura, ut natus in veritate ſequeretur; ad imaginem factus præiret, propter quem Dei imago deſcenderat?* Illud interim cavebimus imprimis, nè poſt alios, etiam ex veteribus, qui naufragium non ſemel hîc fecerunt, Genealogiam anxiè excutiamus; contenti illo ejuſdem autoris ad Lucam, *Fidei meæ finis Chriſtus eſt: finis fidei meæ Dei Filius eſt. Non licet mihi ſcire generationis ſeriem; non licet tamen neſcire generationis fidem.* Quamvìs induſtriæ eorum, qui hîc operam & noſtro tempore & olim poſuerunt, unicè favemus. Idem enim & veteribus tentatum: Inter quos Africanus, qui τὰ νομιζόμενα διαφωνίαν τῆς κατὰ τὸν Ματθαίον τε καὶ Λουκᾶ τὸν Σωτῆρος ἡμῶν γενεαλογίας, *diſcrepantiam quam in Servatoris noſtri Genealogia à Matthæo Lucáq; deſcripta nonnulli eſſe volunt*, ſuſtuliſſe dicitur à Photio. Verè in his locum illud pii ſcriptoris habet, *Nemo ad cognitionem veritatis magìs propinquat quàm qui intelligit, in rebus divinis etiamſi multum proficiat, ſemper eſſe quod quærat.* Ità cùm ſequitur, Σαλμὼν δὲ ἐγέννησε τὸν Βοὸζ ἐκ τῆς Ῥαχάβ, quæri ab eruditis video, quare & aliarum gentium & peccatorum in Genealogia Servatoris fiat mentio. Quia hîc dubio, & diſcrimen gentium ab eo eſt ſublatum de quo agitur; & in Novo Fœdere, ut olim debitorum, ità peccatorum σεισάχθεια inducitur; in eo quippe qui proponitur: cujus in eo regnum celebratur. Is eſt qui dixit, *Non enim veni vocare juſtos, ſed peccatores.* Hoc eſt, quod ad Lucæ decimum Titus Boſtrorum Epiſcopus, Εἰς παντοχεῖον δὲ ἀπήγαγε τοὺς τὴν ἐκκλησίαν, τὸ πλῆθος τῶν ἀμυήτων διακρίνων καὶ χωρίζων· ἐκ ὧν τὸ κατὰ νόμους σκιᾶς καὶ τοὺς ἐν τύπῳ λατρεύειν ἀκύρωμα, Οὐκ εἰσελεύσεσθε Ἀμμανίτης καὶ Μωαβίτης εἰς ἐκκλησίαν Κυρίου· ἀλλὰ τοῦτο ἀκύρωμα, Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη· καὶ, Ὅπου ἐν παντὶ ὄνομι ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ὄζιν· *In hoſpitium autem*

v. 5.

tem dixit, hoc eſt, in Eccleſiam: quæ omnes capit, omnes complectitur. Neque enim hîc amplius ſecundùm legalis umbræ typicique cultûs anguſtias audemus, NON intrabit Ammonita in Eccleſiam Dei aut Moabita. Audimus autem, 1 T E & docete omnes gentes: Item, I N omni gente, qui timet eum & operatur juſtitiam, acceptus illi eſt. In ipſo Genealogiæ fine mox cùm legitur, Ἰακὼβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσὴφ, τὸν ἄνδρα Μαρίας, manifeſtè ad Joſephum, quemadmodum Lucæ à Joſepho deduci familiam apparet. Ut etiam hîc locum illud Thalmudiſtis decantatum habeat, משפחת האם אינה קרויה משפחה, *Familiam maternam, non dici familiam.* Paulò pòſt, cùm concepiſſe B. Virgo ἐκ Πνεύματος ἁγίου dicitur, ſi recentioribus hîc ſtamus, concepiſſe Joſephus ſcivit; è quo, neſcivit: cùm diſertè dicatur, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ Πνεύματος ἁγίου. Quod ut evadant, prolepticè iſta dici volunt. Durè imprimis, ſi quid judico. Nam ſive εὑρέθη de aliis dicatur, quis dubitat, quin multi eſſent qui concepiſſe non neſcirent; cùm conceptus, ante ipſum, Virgini denunciatus eſſet; cùm Eliſabetha eum non neſciſſe dicatur, Johannes nondum natus teſtaretur? ſive de Joſepho, quare ſolus ignoravit quod non ignoravit Virgo, quæ jam intellexerat cur ſine viro conceptura eſſet? Aliter antiqui. Nam ut nihil de Theophylacto dicam, ecce Magnum Baſilium, qui in Nativitatem Domini, ἀμφότερα εὗρεν ὁ Ἰωσὴφ, καὶ τὴν κύησιν, καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου· *Ambo invenit, & quòd conceptiſſet, & quòd è Spiritu ſancto, Joſephus.* Quid admonitione ergò, inquiunt, ac revelatione opus? Nè δειγματίσαι τὴν γυναῖκα αὐτὸν dubitaret: Nam quis de S. Spiritu Judæis perſuaſiſſet? Metuebat igitur, ut rectè veteres, non ignorabat: metuebat eos, qui nè ei quidem qui tum naſcebatur crediturí erant. Additur de Joſepho, quòd antè δειγματίσαι eam noluerit, δίκαιος ὢν· *quòd juſtus eſſet.* Atqui, non eſt juſti, è veteribus nonnulli inquiunt, celare quod peccatur. Qui & in alias difficultates eunt, quas nec ſatis ipſi expediunt. Quaſi de morali hîc juſtitia agatur: Cùm ferè ex perpetuo Helleniſtarum uſu, δίκαιος ſit נאמן, πιστὸς ἢ εὐσεβὴς, *fidelis aut pius.* Bene antiquus ſcriptor, *Pio magis videtur quod dicitur congruere quàm juſto.* Adde, quòd de pacto cogitabat: ideóque πιστὸς, hoc eſt, fidus; quòd dimittere deſponſam ſibi palàm, ac ludibrio exponere etiam tum, metuebat: Illam dico, quæ ex legis conſuetudine hîc uxor ejus nuncupatur. Cur igitur, cùm talis eſſet, tangere eam metuebat? Reverentiâ ac rei novitate perculſus. Οὐκ ἠμελήκτει, inquit ibidem Magnus Baſilius, οὐδὲ ἐζηλώσατο, ἀλλ' ἐφοβεῖτο αὐτὴν, ὡς Πνεύματος ἁγίου παλήρωμα· Jubetur igitur παραλαβεῖν tantùm, quam polluere nolebat. Cùm additur, μὴ θέλων δειγματίσαι αὐτὴν, nimiùm fortaſſe arguta ſunt quæ ad hunc locum notarunt eruditi: Imprimis quæ de lapidationis pœna, de adulterio, & ſtupro; quemadmodum, quòd & vir magnus ex pluribus Polybii locis uſum vocis hujus probat: cùm in iis nihil aliud δειγματίσαι ſit quàm πωρῶσαι aut punire. Quod quomodo hîc locum habet? Quare in Helleniſtarum conſuetudine manendum: qui modò παραδειγματίζειν, modò εἰς παράδειγμα πρᾶναι, de infamia ludibrióque uſurpant. Ezech. 28. 17. ἐναντίον βασιλέων ἔδωκά σε παραδειγματισθῆναι· In Hebræo eſt, *ut in te videant:* Quod nonnulli, *ut deſpiciant te*, vel *ut exemplo ſis illis.* Nahum 3. 6. καὶ ἐπιστρέψω ἐπὶ σὲ βδελυσμὸν καὶ τὰς ἀκαθαρσίας σου, καὶ θήσομαί σε εἰς παράδειγμα· כראי, *in exemplum*, aut *tanquam ſordes ac ſimum:* Thargum, *coram omnium qui te vident oculis fœdatam.* Adde, quòd *parachdigma* פרכרגמה ſcribunt Magiſtri: quod illis, ut non paucæ Græcæ voces, in uſu eſſe cœpit. Quo nomine & monetæ rejectaneæ quoddam ac reprobatæ genus dixerunt. Quod denique hîc παραδειγματίσαι dicitur, idem eſt quod, ὀπτάνειαι παράπικρες λόγες, καὶ καλεντίσκειν ὄνομα πονηρὸν, in Lege dicitur. Nullum certè ὀνοσάνδες fœminæ, & ſimilia quæ eruditi adferunt, hîc locum habent. Sequitur, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ, &c. Ubi τὸ παραλαβεῖν & λαβεῖν, eò cautiùs accipienda, quòd in Lege, inter deſponſatam & maritum mox futurum, conſummationem matrimonii nonnunquam notant. Deut. 20. καὶ τίς ὁ ἄνθρωπος, ὅστις μεμήσευται γυναῖκα, καὶ οὐκ ἔλαβεν αὐτήν; Ubi λαβεῖν, quod aliàs παραλαβεῖν. Nam diſtinctio quam inter παραλαμβάνειν & ἀπολαμβάνειν hi: recentiores ſtatuunt, mihi quidem præter rem videtur. Verbum eſt לקח λαβεῖν. Quod τῷ συνοικεῖν conjungunt Helleniſtæ:

v. 16. v. 18. v. 19. ibid. v. 20.

leniſtæ : ut in illo, ἐὰν δέ τις λάβῃ γυναῖκα καὶ συνοικήσῃ αὐτῇ, ibid. cap. 22. 13. Ut omittam Canoniſtas, qui ex eo ſtatuunt, Joſephum Virginis maritum dici. Balſamo 98. Can. Synodi 6. in Trullo, καὶ ἡ ἁγία Παρθένος καὶ Θεομήτωρ, ὅτε γυνὴ τῷ Ἰωσὴφ ἐχρημάτισε· φησὶ γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον, Μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου. Unde Joſephum ἁρμοσὴν Mariæ dictum novi qui vellet, cùm adversùs Arium Epiphanius, οὐκ ἔστιν ὅτως, οὐκ ἔστιν ἀπὸ Μαρίας μόνον ὁ Θεὸς λόγος, ὃ ὁμοούσιος τοῖς Πατρὸς ἄνωθεν γεγωνὼς ὑμῖν, οὐκ ἔστιν ἀπὸ τῶν χρόνων Ἰωσὴφ τοῦ ταύτης ἁρμαστοῦ· Ità enim nunc legitur. Addebat, ità uſum eâ voce Apoſtolum, cùm dixit, ἁρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἑνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἁγνὴν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ· *Deſpondi enim vos uni viro, virginem caſtam exhibere Chriſto*, 2. Cor. 11. 2. Sed & ἁρμοσταὶ dictos ἐφεπτὰς, quorum curæ urbes committebantur aut cives. Quemadmodum ἁρμοσταὶ & σωφρονισταὶ, nonnunquam veteres conjungunt : Lacedæmoniorum enim magiſtratus fuiſſe ; quaſi ἐπιμεληταὶ dicas. Heſychius, Ἁρμοσταὶ, ὁ πεμπόμενος ἐπιμελητὴς εἰς κατήκοον πόλιν· *Præfectus, cujus curæ urbs ſubdita committitur.* Cæterùm & ὁρμαστοῦ legendum, ejúſque cauſam jam reddiderunt eruditi. Et certè inter arrhabonas antiquiſſimos fuiſſe armillas aut torques, vel ex Helleniſtis patet : Apud quos Geneſ. 38. 18. Ὁ δὲ εἶπε, Τίνα τὸν ἀῤῥαβῶνά σοι δῶσω ; ἡ δὲ εἶπε, Τὸν δακτύλιόν σου, καὶ τὸν ὁρμισκον, καὶ τὴν ῥάβδον τὴν ἐν τῇ χειρί σου· de Juda & Thamar : *Dixit ergò, Quem tibi arrhabonem dabo ? Illa reſpondit, Annulum tuum, & armillam, virgámque quam in manu habes.* Unde & apud eundem Epiphanium, adversùs Antidicomarianitas eâdem voce Joſephus deſponſiſſe ſibi Mariam dicitur. Quod ἐπαμβρύνειν, etiam de completo matrimonio nonnunquam Helleniſtæ. Ubi & diſertè vocem ἁρμαστὸν habes : ἁρμαστὸν ἔχουσα εὐειδέστατον, de Thecla. Quemadmodum eleganter idem Epiphanius aliàs, ἀνδρα ἀνανδρον, virum non-virum Mariæ, eum dixit : utpote, *qùem virum non ad concubitum corruptelámq; carnis, ſed ad teſtimonium cuſtodiámq; ſacræ virginitatis & caſtiſſimæ fœcunditatis, Maria habuit*, ut loquitur libro De incarnatione & gratia Domini B. Fulgentius. Inter eos locos qui antiquitatem quoque ipſam exercuerunt, qui Helvidium alioſque adversùs perpetuam ejuſdem virginitatem armarunt, vel præcipuus is eſt, quo concluditur hoc caput, Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὸν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Cui oppoſuerunt veteres, τὸ ἕως in Sacris literis, nonnunquam certum, nonnunquam incertum aut indefinitum notare tempus ; imò nè tempus quidem, ut Græci nonnulli loquuntur. B. Chryſoſtomus ad hunc locum, τίνος οὖν ἕνεκα τὸ ἕως τέθεικεν ; Ὅπερ ἐθος τῇ γραφῇ τοῦτο πολλάκις ποιεῖν, καὶ τὸν ῥῆσιν ταύτην μὴ ὅτι διωρισμένον πάντα χρόνον· *Quare igitur vocem hic* ἕως *uſurpavit ? Quia ſæpe id ſolet à Scriptura fieri, ut de tempore non definito eâ utatur.* Quod & multis adversùs Helvidium B. Hieronymus probat. Adrianus Iſagogê Sacrarum literarum, quam Hœſchelio debemus, τὸ ἕως πολλαχοῦ οὐχ ὅτι χρόνου λέγει, ἀλλ' ὅτι τοῦ αὐτοῦ πράγματος· Vult, non de tempore, ſed ipſa re, uſurpari. Quod & ipſe locis compluribus confirmat ; quibus & hunc jungit : Qui videatur. Et revera interfuerat, ad retundendam quorundam improbitatem, accuratè expendi hunc locum. Certum autem, Sanctæ Virginis cuſtodem adſtitémque Joſephum, de ſingulis quas gereret rebus, ſingulis oraculis quaſi יְהוָה בַּ, ſive *ore Domini*, admonitum fuiſſe. Primò mandatum accepiſſe videtur, τοῦ παραλαβεῖν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν τὸν πρωτότοκον· Ut acciperet uxorem ſuam, donec filium ſuum primogenitum pareret : quod & fecit. Quemadmodum poſtea, ut puerum acciperet cum matre, ac in Ægyptum ſe conferret. Jam ut, quæ de voce ἕως notantur, admittamus, quantò tutiùs ità diſtinguetur locus, Καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ (καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν) ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· *Et accepit uxorem ſuam (quam non cognovit,* aut ad verbum, *& non cognovit eam) donec filium ſuum peperit primogenitum ?* Accepit uxorem ſuam, donec peperit : non autem, nec cognovit eam donec peperit, ut vulgò. Auxit difficultatem loci verſuum diſtinctio : quam & recentem eſſe, plurimíſque in locis non ſatìs accuratam, & eruditi ſciunt & res ipſa docet. Nunc enim legitur, Διεγερθεὶς δὲ ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· qui eſt verſiculus 24. Sequitur novus,

Καὶ

Καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὸν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Quasi nostrâ interesset hæc disjungi, quæ continuari interest, ut ipsa res docet: Hoc nempe modo; v. 24. Διεγερθεὶς δὲ ὁ Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ ὕπνου, ἐποίησεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. Παρέλαβεν ἕως οὗ ἔτεκε. Quod tempus cùm definiri videatur, non definitur tamen: cùm & postea adfuisse illi, & pater Domini, dicatur. Locus notissimus Lucæ 2. 48. *Ecce pater tuus & ego anxii quærebamus te.* Sed & apud eundem triginta circiter annorum fuisse dicitur, cùm à Josepho Genealogiam ejusdem deducit. Hæc cùm scripsissem, antiquissimum Evangeliorum, quod penès me est, M S. consului, in quo ità scribitur, καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν· ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· ut non abeat ab eo quod dixi. Quemadmodum nihil usitatius quàm ut τὸ καὶ, Hebræorum more, pro ἀλλὰ, vel δὲ, usurpetur. Græci dicerent, οὐκ ἐγίνωσκε δὲ αὐτὴν. Ut in illo notissimo, *Video illum, & non modò*: Helleniſtæ, καὶ οὐχὶ νυῦ. Ergò sensus est, παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον· οὐκ ἐγίνωσκε δὲ αὐτὴν. Quàm autem minimè id durum sit aut novum, tum demum apparebit, si Hebraâ linguâ exprimatur, ולקח אשתו ולא ורע אותה עד שילדה בנה הבכור. Tum si alia ejusdem generis, quæ in Sacris passim ut familiaria occurrunt, magis aspera in speciem, expendas. Quæ συγχύσεις ità frequenter, in epistolis præsertim Paulinis, à veteribus notantur, ut nihil frequentius: Nè de Græcis ac Latinis scriptoribus nunc dicam. Tale est illud apud Johan. 1. 14. Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς· πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Nam res ipsa docet, illa, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς, interrumpere id quod sequitur: ideóque includenda ac separanda: Quod & à recenti interprete ibi factum. Tale est Psalm. 45. v. 6. illud Helleniſtarum, Τὰ βέλη σου ἡκονημένα, δυνατέ· λαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται· ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν βασιλέως. Cujus ordo est, τὰ βέλη σου ἡκονημένα, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως· λαοὶ ὑποκάτω σου &c. Quemadmodum hujus de quo agimus, Παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτήν. Et utrobique παρεμπίπτει difficultas tollitur, vel indicatur: Ibi, si vertas, *Sagittæ tuæ acutæ (populi sub te cadent) in cor inimicorum Regis cadent.* Hic, *Accepit uxorem suam (& non cognovit eam) donec peperit filium suum primogenitum.* Neq; ovum ovo magis simile. Tale est illud Jobi 35. v. 12. *Tunc clamant, & non exaudit, propter superbiam malorum*: cùm mens sit, *Tunc clamant propter superbiam malorum, & non exaudit.* Quod itidem rectè ordinabis, si scribas, *Tunc clamant (& non exaudit) propter superbiam malorum.* Cujus generis plurima passim in utroq; Fœdere obvia. Similis quibusdam, Græcis præsertim, visus est locus, qui interpretes haud parùm torsit, Exod. 1. 20. Εὖ δὲ ἐποίησε ὁ Θεὸς τὰς μαίας· καὶ ἐπληθύνθη ὁ λαὸς, καὶ ἴσχυε σφόδρα. Ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν Θεὸν, ἐποίησεν αὐταῖς οἰκίας. *Bene ergò fecit Deus obstetricibus, & crevit populus, & roborati sunt valde. Quia timuerunt obstetrices Deum, fecit eis domos:* cùm ordo sit, *Bene ergò fecit Deus obstetricibus: quia timuerunt Deum, fecit eis domos.* Reliqua autem inferenda aut subjicienda sunt: ac subjicienda potiùs, aut rectè distinguenda. Ità ferè Procopius ad eum locum, Εὖ δὲ ἐποίησε ὁ Θεὸς τὰς μαίας· τοῦτο συντακτέον πρὸς τὸ, ἐποίησεν αὐταῖς οἰκίας· Τὰ δὲ ἄλλα διαμέσου. *Cætera enim inseruntur*, inquit: Qualia ubique occurrunt. Quanquam aliud à Procopio remedium excogitarit Chaldæus, qui totum ità locum reddidit, *Et bene fecit Deus obstetricibus, & crevit populus, & corroboratus valde est. Et factum est, cùm obstetrices timuissent Dominũ*, sive à *facie Domini*, ut loquuntur illi, ועבר להן בתין *fecit illis domos:* (parenthesin enim sustulit) ac si scriptum esset, Εὖ δὲ ἐποίησε ὁ Θεὸς τὰς μαίας, καὶ ἐπληθύνθη ὁ λαὸς, καὶ ἴσχυε σφόδρα. Καὶ ἐγένετο, ἐπειδὴ ἐφοβοῦντο αἱ μαῖαι τὸν Θεὸν, ἐποίησεν αὐταῖς οἰκίας· nihil veritus probare generis enallagen, à qua tantopere nonnulli abhorrent: Ut ad obstetrices referatur, quod sequitur. Cui & Græcorũ Scholia assentiuntur: quæ quasi de iis ipsis hoc dictũ sit, postremũ eò referunt, ac notant, ἀντὶ τοῦ, Αὐτῶν γένος ἐπλήθυνεν· ἠὔξησεν ὁ Θεὸς αὐταῖς τὸ γένος· *ac si dixisset, Genus earũ propagavit: genus auxit*

iis

ἐς (obſtetricibus videlicet) *Deus*. Ut cauſæ nihil ſit, cur eruditiſſimi viri, hoc ad obſtetrices potiùs quàm ad populum referri indignentur: ac ſi mens ſit, Iſraelitis propter eas benedixiſſe Dominum, atque ideo familiam auxiſſe iis ac genus. Cæterùm hæc tam in Sacris uſitata ſunt, ut ubique exempla (quod dicebam) exſtent. Mirum eſt quantopere omnes locus ille Marci exercuerit, de quo ad ipſum dicturi ſumus, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν· cùm ordo ſit, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθεν, ὡς γέγραπται ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. Unde & in optimis editionibus verba illa, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, includuntur. Sed de his ſuo loco. Quamvis autem conſtet, Joſephum, etiam poſt partum, neceſſariam B. Virgini præſtitiſſe operam, ac ſecum habuiſſe; pia tamen ſententia eſt, ante partum, & ad eum uſque, id ut faceret à Deo juſſum: Nè quid de exiſtimatione ejus, propter ſanctitatem partûs qui inſtabat, quiſquam dubitaret. Quò referendum quod præceſſit, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν δειγματίσαι· de quo antè egimus. Hujus porrò συγχύσεως, etiam in ſcriptis τῶν ἔξω, ut multis alibi notamus, paſſim exempla reperias. Nunc illuſtre Taciti occurrit, Annal. 1. *Progrediuntur contuberniis. Quis ille flebilis ſonus? quod tam triſte? Fœminas illuſtres, non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ uxoris, aut comitatûs ſoliti, pergere ad Treveros, & externæ fidei:* cùm ordo ſit, *Fœminas illuſtres pergere ad Treveros & externæ fidei. Non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriæ uxoris aut comitatûs.* Quæ poſtrema itidem, ut in hoc loco, includenda: niſi quòd hoc aliquantò durius videri poteſt; cùm hîc nihil tale. Quod non negabunt, qui aut Hebraiſmum intelligunt, aut in Helleniſtarum ſcriptis verſati ſunt. Non potuit autem ambiguitati vocis δειγματίζειν melius occurri quàm eo quod additur, καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν· eo ſenſu quo dixi. Atque ità quod honeſtum, ponitur; cujus tempus certum non definitur: Quod autem non honeſtum, excluditur, omniſque hæreticorum tollitur conatus. Sed nec πρωτότοκον dici mirum eſt: cùm ſic non modò quem ſequuntur alii, ſed & is quem nemo anteceſſit, in Lege dicatur. Ut τὸ πρωτότοκον non minùs quàm τὸ πρωτογενὲς, quod cum eo Exodi 13. v. 2. jungitur ab Helleniſtis, τὸ μονογενὲς includat: Ità tamen ut τὸ διανοῖγον πᾶν μήτραν, addatur. Ἁγίασόν μοι πᾶν πρωτότοκον, πρωτογενὲς, διανοῖγον πᾶσαν μήτραν ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ.

Cap. II.

Caput ſecundum examinatur. Hiſtoria Magorum: Quantopere de illis, & qui fuerint, ſcire ſategerint etiam Antiqui. Magi gens peculiaris Æſchylo, & quidem Arabiæ. Qui in Danielis prophetia Magi Helleniſtis. Quomodo ab eo dicantur. Φαρμακὸς *in Magiſtrorum Hebræorum ſcriptis.* Μάγοι καὶ ἐπαοιδοί. Σοφοὶ καὶ Μάγοι. Γαζαρηνοί. *Aſaph à* σοφός. *Piſoph Hebræorum Magiſtris quis.* Συμφωνία *vox apud Danielem parùm detorta. Oriens, ſive* Ἀνατολὴ, *duplex.* Ἀνατολαὶ ἡλίου. *Oriens Urbis.* Κατέναντι Ἰερουσαλὴμ καὶ ἀνατολῶν. Πρὸς ἀνατολάς. Τὸ ἀπέναντι τῆς πόλεως. *Quem Orientem Evangeliſta intelligat.* Μάντις ἀπ' Εὐφράτου. *Bileamus: ad quem & à quibuſdam Magorum referri Hiſtoriam. Aram, montes Orientis. Aram, ſeu Syria, abſolutè Oriens, ſeu Kedem, dicta. Paradiſus ab Oriente. Filii Orientis, qui. Syri ad ferenda munera Davidi jam olim obſtricti. Bileamus de cognatione Abrahami B. Hieronymo. Magi Bileami diſcipuli quibuſdam. An Perſæ. Quare non Perſæ. An Magi Arabes. Nè id quidem: & quare. Epiphanii opinio de adventu Magorum. an vera.* Ὁ τυχθεὶς Βασιλεύς. *Aſtrum Regis venturi. Ben cochab. Locus,* ἐλαχίστη εἶ. *Simplex & figuratus ſermo. Prophetarum* δήνοια. *Apoſtolorum ſimplicitas. Locus Michææ, à quo hic deſumtus. Utrique examinatus ac collatus. Contrario ſenſu dicta, & eorum æquipollentes notæ. Ecce Adam tanquam unus è nobis.* Οὐκ ἐλαχίστη· οὐκ ὀλιγοστή· ἐλαχίστη. *Mos Helleniſtarum in exprimendis iis quæ affirmativè cum figura negant. Locus Jeremiæ illuſtris & ſimilis.*

similis. Locus nobiliſſimus multiſque agitatus, ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν Υἱόν μου *à Juliano oppugnatus. Mos Evangeliſtarum in adducendis locis mutilis.* Παρωδία, *ſive alluſio ad locum: & quanta ejus elegantia. Iſrael, Dei filius.* Τὸ ἀναπληρωθῆναι, *quomodo interdum accipiatur: quomodo Hebræis exprimatur. Parodia Juliani. Typum veritate impleri. Bis ex Ægypto vocatus Dei Filius.* Ἐκάλεσα *pro* καλέσω, *Hebraiſmus: præteritum pro futuro. Ex eo, loci de quo agitur interpretatio. De Meſsia venturo, in præterito locutos prophetas. Locus illuſtris,* φωνὴ ἐν Ῥαμᾶ ἠκούσθη, *excutitur. Iterum parodia, & quidem mirificè venuſta.* Ἐν Ῥαμᾶ, *quid. Rama Ephraim. Rama Lebi. Cur Joſephus poſt Herodis obitum, redire in Judæam ſub Archelao timuerit. Ejus crudelitas. Illuſtris locus,* Ναζωραῖος κληθήσεται, *mirificè agitatus, examinatur. De eo B. Hieronymi opinio.* Quò reſpexerit Evangeliſta, *& unde deſumtus ſit. Meſsias,* φῶς, *& id nomen ei convenire. Notzer, quid. Nazareth, urbs deſolata ac deſerta.*

Ἰδοὺ Μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα.] Non eſt dubium, quin illuſtriſſimi ac tot oraculis prædicti, cœli terræque ac ſimul Judæorum Regis natalis, cœlum ac terram, populos ac principes ubique commoverit. Commovit certè imperitos æquè ac eruditiſſimos omnis ſeculi homines hic de Magorum adventu locus. Qui unde advenerint, ac qui qualéſque fuerint, ſcire ſategerunt. Et magnus certè Chryſoſtomus, multis vigiliis ac precibus, ut qui fuerint, & unde, & quomodo, & cujus juſſu venerint, rectè intelligatur, opus eſſe ait. Ac fuiſſe quidem Perſas, conſtans ferè omnium opinio eſt: partim, quia genti huic aſſcribi eam vocem vident; partim, quòd de ſapientia Magorum apud Perſas plurima antiqui notant. Nam agyrtas, quos nunc Magos dicimus, tam qui diris artibus ac vetitis quàm qui nugatoriis hoc nomen ſibi vindicant, nè ad partes quidem ſapientes vocant. Porrò, cùm negare nemo poſſit, Græcos SS. Scripturæ interpretes, ut & Evangeliſtas, peregrinas paſſim ex Oriente voces eâ ſignificatione adhibuiſſe quâ in uſu tum erant; Evangeliſtas autem iſtos ubique expreſſiſſe: videnda, non quæ huc non faciunt, quale eſt, quid de Magis ſcripſerint veteres; ſed quem uſum in Sacris Græcorum interpretibus vox ea habeat, & qui ſint Magi. Ut igitur Æſchylum omittamus, cui gens peculiaris ità dicitur; qui Perſis,

Καὶ Μάγος, Ἀρσβός τ', Ἀρτάμης τε Βάκτρια,
Σκληρὸς μάτοικος γῆς ἐκεῖ κατέφθιτο·

ad quem interpres, Μάγος ἐθνικὸν, Ἄρσβος Κύριον. Quod ad Sacras literas, notare operæ precium eſt, extra Danielis prophetiam non exſtare apud Helleniſtas τὸ Μάγος. Qui tum vocem, quemadmodum in uſu Orientis erat, haud dubiò adhibuerunt. Fuiſſe in uſu Orientis non minùs quàm Græcorum, etiam ex Syro antiquiſſimo interprete patet; qui vocem מנושא à Magis haud dubiò deductam, formavit. Ac nobis quidem veriſimile fit, potiùs à Græcis, ut pleraſque alias, eam vocem accepiſſe Syros ac Chaldæos, quàm à Perſis; poſteriores præſertim. Quod non magis mirum eſt, quàm quòd qui Græcis φαρμακὸς dicitur, in Magiſtrorum ſcriptis פרמקום *pharmacos* dicitur. Cujus generis infinita paſſim occurrunt, quorum vix quiſquam numerum in lectione Rabbinorum circumſcribat. Danielis igitur interpretes in ejus vocis uſu primò omnium ſecuti Helleniſtæ videntur: Apud quem Μάγοι ferè καὶ ἐπαοιδοὶ junguntur: Καλέσατε τοὺς ἐπαοιδοὺς καὶ τοὺς Μάγους, 2.2. Et, Εὑρεῖν αὐτὸς θελασίους, ὅσῳ πάντας ἐπαοιδούς. Quemadmodum & alibi. Ut & σοφοὶ καὶ Μάγοι· Καὶ ἀπεκρίθη Δανιὴλ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπε, Τὸ μυστήριον ὃ βασιλεὺς ἐπηρώτα, οὐκ ἔστι σοφῶν, Μάγων, ἐπαοιδῶν, γαζαρηνῶν, ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ. Quamvis alii σοφῶν Μάγων jungant; idémque in Chaldaiſmo faciant. Reſtat nunc ut videamus, quinam Danielis Magi ſint. Conſtanter Chaldæorum אשפין interpretatos eſſe certum eſt: Quâ illi voce honeſtiſſimâ philoſophos, aſtrologos, ac cæteros qui ſapientiæ rebúſque occultis vacant, deſignare ſolent. Et ſanè, quanquam non ignorem quid ſubtilibus iſtis originum inveſtigatoribus objici poſſit, quis non dicat, τὸ aſaph, & τὸ σοφὸς, aliquid commune habere? quemadmodum in Oriente.

etiam hâc tempeſtate, qui parabolicè aut ænigmaticè philoſophantur, voce leviter detortâ, *Sophi* dicuntur: Cùm Philoſophi voce nè poſteriores quidem abſtinuerint Magiſtri. Ità in Aruch habes פלסוף *pilſoph*, quod *aſtronomum* interpretantur: Quam tamen Græcàm eſſe vocem, tum quid illis deſignet, Elias Thisbites oſtendit. Verùm undè Danieli aut Chaldæis voces Græcæ? Unde ergò συμφωνίας; quæ vox cap. 3. v. 5. ubi τὸ סומפניה *ſymphonia* habes: Quod Magiſtri Hebræorum voce itidem Græcâ אורגנוש ὀργάνα interpretantur; volúntque è conjunctis fiſtulis eſſe inſtrumentum. Illos ſuos aſaphin quàm extra contemtum ponat magnus Daniel, vel ex eo patet, quòd σοφοὺς eos dicat, vel cum illis conjungat: (Nè ad ſcriptores hîc paganos recurramus) Secundo enim cap. v. 27. חכימין אשפין σοφοὺς, Μάγους, Chaldaicè dixit: Ut cum Hebræo quod *afflatum Spiritûs* ſignificat, non malè congruat. Ex quo patet, parùm reverenter, tam in Hebræa Tilii editione, quam ad manum ſibi non fuiſſe conqueritur Caſaubonus noſter, quàm in Munſteri, hoc Matthæi loco מכשפים vocari: Quos nec Daniel ignorat; Græci autem φαρμακοὺς, noſtri *maleficos*, in Danielis prophetia dicunt. Thalmudiſtæ autem Gemara ad Sanhedrin, eos (ni fallor) qui decreta Deorum reddere irrita putantur, ſic dictos volunt. Mutare enim naturam videntur, qui alia quàm ſunt objicere oculis videntur. Cæterùm legenda quæ de hoc genere hominum, quibus ſpiritum אוב tribuit, ad Danielem Joſephus Jachiades, tum ipſe, tum reconditæ ac ſummæ eruditionis vir Conſtantinus l'Empereur, notavit. Ab Evangeliſta additur, ὅτι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα, *Hieroſolymam venìſſe ex Oriente.* Quæ verba non exiguas fruſtrationes objecerunt interpretibus. Nam ἡ ἀνατολὴ duplex: Altera, quæ *Oriens* ſimpliciter reſpectu Solis; altera, quæ reſpectu urbis Sanctæ ità dicitur. Priorem Helleniſtæ ἀνατολὰς ἡλίου, *Orientem Solis* Deuteron. 4. 41. dixerunt: Τότε ἀφώρισεν Μωϋσῆς τρεῖς πόλεις πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου. Hebræi מזרח השמש plerunque dixerunt. Alteram, diſtinctionis causâ, *Orientem Urbis* dicunt: Ut cùm Ezechiel cap. 11. v. 23. ſtetiſſe ait gloriam Jehovæ in monte qui ad Orientem Urbis eſſet; quod eſt מקדם לעיר. Quemadmodum Zachariæ 14. 4. mons Olivarum è regione Hieroſolymæ, ab Oriente, dicitur: ubi iterum vox eadem. Interdum abſolutè Orientem, ſive ἀνατολὰς, cùm Orientem Urbis intelligunt. Et ſic paſſim: Quod ex eodem nobiliſſimo illo Zachariæ quem jam adduxi loco apparet, *Et ſtabunt pedes ejus in die illa ſuper montem Olivarum, qui eſt contra Jeruſalem, ad Orientem: & ſcindetur mons Olivarum ex media parte ſui ad Orientem & ad Occidentem:* Ubi *Orientem Urbis*, & *Orientem Solis*, ſive *Orientem* ſimpliciter ſic dictum, conjunxit. Nam cùm dixit, *qui eſt contra Jeruſalem ad Orientem*, Orientem Urbis intellexit: cùm dixit, fore *ut ad Orientem & Occidentem mons ſcindatur*, hoc voluit, fore ut mons totus & utraque ſui parte ſcindatur. Alterum Propheta, nè quis dubitet, מערם, alterum מזרחה, dixit. Græci alterum κατέναντι Ἰερουσαλὴμ ἐξ ἀνατολῶν· alterum ſubinde πρὸς ἀνατολὰς, quemadmodum nonnunquam Orientem Urbis, τὸ ἀπέναντι τῆς πόλεως, ſimpliciter dixerunt. In Evangeliſtæ verbis, quin intelligatur Judææ Oriens non Solis, nè dubitandum quidem nobis videtur. Illud ambiguum videri poteſt, utrùm voluerit, ὅτι οἱ Μάγοι εἰς Ἱεροσόλυμα παρεγένοντο ἀπὸ ἀνατολῶν, an verò, ὅτι οἱ Μάγοι ἀπ' ἀνατολῶν, παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα. Quanquam autem utro modo ſumas, de Oriente Judææ commodè accipitur; tamen ſi priori modo ſumas, Μάγοι ἀπ' ἀνατολῶν dicentur, ut Latinis, *paſtor ab Amphryſo*: Et apud Joſephum Bileamus, μάντις ἀπ' Εὐφράτου, vel Bileamus ἀπ' Εὐφράτου quod Hebræi in regimine קדמי אשפי, *Magi Orientis*, ſive *Sapientes Orientis*. Sin poſteriori, Magos, ſive Sapientes, veniſſe Hieroſolymam; ab Oriente Hieroſolymæ Helleniſtæ ἀπὸ τῶν ἀπέναντι τῆς Ἱερουσαλὴμ dicerent. Porrò, ſi Matthæus uſitatum ſibi morem hîc ſecutus eſſet, quo prophetias Teſtamenti veteris ad ſingula quæ Servatori evenerunt accommodare ſolet, ut cùm ſingulis propemodum in locis addit, τοῦτο δὲ ἐγένετο ἵνα πληρωθῇ τὸ λεχθὲν, nulla hîc difficultas eſſet: quam nunc ad profectum S. Spiritus objecit. Certum autem eſt, nullam de nativitate Chriſti tum vel exſtitiſſe, vel animis piorum pariter ac Judæorum impreſſam

impreſſam magìs atque infixam fuiſſe prophetiam, quàm quæ Numer. 22. ac deinceps, exſtat. Cùm enim ex Oriente, מקדם, à Balaco vocatus eſſet Bileamus, ut Dei populo, cujus ſpes omnis, omne in adverſis ſolatium, in ſola promiſſione Meſſiæ verſaretur, maledíceret, (quem locum ſine attentione ac reverentia ſummâ nunquam legiſſe veteres certum eſt) inter ipſa Regis profani holocauſta ac ſacra, poſuiſſe Jehova verbum dicitur in ore Bileami, ac dictaſſe quæ diceret: Qui Divino actus ſpiritu, ità prophetiam exorditur, *De Aram adduxit me Balacus, rex Moab, de montibus Orientis, dixítque, Veni, & maledic mihi Jacobo; & veni, deteſtare Iſraelem*, cap. 23. Ac deinde cap. 24. *Video illum, ſed non modò: intueor illum, ſed non cominus. Procedet ſtella ex Jacob*, &c. de quibus ſuo loco: accuratiùs enim examinari ac ponderari locus tam illuſtris meretur. Primò igitur, quod dicitur de Aram, de montibus Orientis, Helleniſtæ, ἐκ Μεσοποταμίας μετέπεμψατό με Βαλαὰμ βασιλεὺς Μωὰβ, ἐξ ὀρέων ἀνατολῶν. Aram enim ſeu Syriam, abſolutè Orientem ſeu Kedem, etiam Urbis aut terræ Sanctæ reſpectu, dicebant. Et ità Jacobus Geneſ. 29. v. 1. Notum eſt illud Eſaiæ cap. 9. v. 12. *Aram ab Oriente, & Philiſtini ab Occidente.* Quemadmodum ab Oriente, מקדם, fuiſſe Paradiſus dicitur: Quem in Meſopotamia fuiſſe volunt; vel Judææ reſpectu, vel quia Oriens vicinus intelligitur. Scriptura enim (quod non fruſtrà annotarunt eruditi) cùm de Oriente agit, proximum Judææ denotare ut plurimùm conſuevit. Neque quiſquam neſcit qui in libris Judicum & alibi υἱοὶ ἀνατολῶν, ſive *Orientis filii*, dicantur: vicini Iſraelis nempe & finitimi. Venerunt igitur ex Oriente, hoc eſt, Orientis montibus; ex Aram ſcilicet, ut Bileamus loquitur: ex Aram, qui & Oriens ſimpliciter, & Oriens Judææ: ex Aram, ubi olim ab Aramæo viſum aut prædictum fuerat hoc ſidus. Verùm nihil magìs hanc ſententiam confirmat, quàm quòd munera adferrent. Ad quod Syri huic Regi, utpote è Davidis ſtirpe oriundo, pridem fuerant addicti; ex quo Aramæos, etiam Dammeſec, cum vicinis, prælio atque armis proterruerat David. De quibus 2. Sam. cap. 8. v. 5. *Venit autem Aram Dammeſec, ut opem ferret Hadadezer, regi Sobah: & percuſſit David de Aram viginti & duo millia virorum*, &c. *fuerúntque Aramæi Davidi in ſervos*, נושאי מנחה, *qui munus portarent*: Helleniſtæ, φέροντες ξένια. Quemadmodum & Interamnem Syriam, ſive Aram Naharaim, quæ Meſopotamia eſt Helleniſtis, debellavit. Quâ tempeſtate illuſtre illud carmen ſcripſit aut dictavit, quod nunc Pſalmus ſexageſimus inſcribitur; compoſitum ab eo, ὁπότε ἐνέπρησεν ὁ Μεσοποταμίαν Συρίας, καὶ τὴν Συρίαν Σοβάλ, καὶ ἐπέστρεψε Ἰωὰβ, καὶ ἐπάταξε τὴν Ἐδὼμ ἐν τῇ φάραγγι τῶν ἁλῶν, δώδεκα χιλιάδας, ut ibidem Græci reddiderunt: *Cùm Syriæ Meſopotamiam accendit & Sobal, reverſúſque eſt Joab, atque Idumæorum in valle Salinarum duodecim millia percuſſit.* Dona autem, quæ Domino oblata, nihil præter ſubmiſſionis ſignum fuiſſe, dubitandum non eſt: quòd divinitus poteſtatem ejus, ut antè Bileamus, edocti venerarentur, qui ex ea gente & è Davidis ſtirpe genito hæc ſic offerrent. Quemadmodum cùm Aben Ezra, ad Amos alibi, v. 8. *Et ecce invenimus ſcriptum, quòd Palæſtini adferebant ipſi Joſaphat munus; & argentum oneris: Quod ſignum eſt, prævaluiſſe manum ejus ſuper eos.* Ab eo tempore, quin perpetuò Syrorum vates de prædictione Bileami cogitarent, quin in montibus Orientis, in quibus primò ſidus hoc, ſed eminus (ut ipſe loquitur) conſpexerat, aſſiduè intenti huic rei atq; animo defixi ſtarent, dubitandum non eſt. Ut non ſine cauſa alibi B. Hieronymus, nullam illuſtriorem de adventu Domini exſtare prophetiam dicat. Qui & inter quæſtiones Chriſtianorum hanc fuiſſe docet, *Cur Balaam tam manifeſta de Chriſto prædiziſſet.* Quem & ipſe ad Jobi 32. de cognatione Abrahami fuiſſe docet: Quemadmodũ Syrorum montes, nihil aliud quàm ſpeculæ (de quo poſtea) tum erant, è quibus cœli motus, ortus obitúſque ſiderum, & quaſi nutus ac prædictiones, obſervabant. *Quibus notatis*, ut Tullius loquitur, *quid cuique ſignificaretur, memoriæ prodebant: ut prædici poſſet, quid cuique eventurum & quo quiſque fato natus eſſet.* Ut mirum non ſit, ſi nonnulli antiquorum eos ipſos de quibus hìc agitur Bileami diſcipulos fuiſſe exiſtimarint. Λέγουσιν, inquit Theophylactus, τέτες, τετέςι τὸν Μάγες, τὸν Βαλαὰμ ἀποφήνες ἐν τῇ μάντεως. Εὐφρήτης δὲ τὸν ἐκείνε χρησμὸν, τὸ Ἀνατελεῖ ἄςρον ἐκ Ἰακὼβ,

καὶ β, νοῆσαι τὸ Χριστὸν μυστήριον, καὶ διὰ τοῦτο ἐλθεῖν, θέλοντας ἰδεῖν τὸ πεχθὲν *Volunt Magos hos nonnulli, oriundos à vate Bileamo fuisse. Qui cùm oraculum invenissent ejus, de Aſtro nempe quod è Jacob oriretur, myſterium de Chriſto percepisse, ideóque & puerulum qui natus esset videre voluisse.* Certè, ſi nihil illuſtrius, nihil divinius, nihil quod magis ad hiſtoriam hanc faciat, exſtare dicam, quàm præclaram illam Bileami, quæ capp. 22. 23. 24. Numerorum exſtat; nihil præter rem dicam. Ut antidotum atheorum omnium, qui vel majeſtati Divinæ, vel œconomiæ quæ ubique ſtupenda eſt detrahunt, cùm præſertim finis omnium, adventus benedicti ſeminis pronunciatur, percurrere ac ante oculos habere videar. Moabitarum Rex Balacus, cùm immenſam Iſraelis vim videret ac metueret, legatos ad profanum vatem mittit. Quò? Pethor, ſive Phatura, ut Helleniſtæ. Ubi autem illud? לִפְתוֹר אֲרַם רְעַל פְּרָת, *Peor Syriæ, quæ eſt juxta Euphraten*, inquit Chaldæus. Qui cùm aliquoties venturum ſe negaſſet, planè in poteſtate illius in cujus omnes ſunt, ità ut nè commovere quidem ſe nolente eo poſſet aut non conſcio, impetratâ ab eo veniâ ad Regem ſe confert: A quo juſſus maledicere Iſraeli, jam non ſua, ſed divina ac cœleſtia, effundit. Ubi illa inter cætera, *Quis numerabit pulverem Jacob? quis quartam Iſraelis partem? Moriatur anima mea morte rectorum, & ſit noviſſimum meum ſicut ipſe.* Rurſus, in alium tranſlatus locum, è quo pleniùs exercitum intueretur, non minùs cœleſtia pronunciat ac planè ſtupenda. In quem autem tranſfertur locus, שְׂרֵה צֹפִים, *Sede-Sophim*, τόπῳ σοφίμ, locus, aut ad verbum, *ager ſpeculatorum*, dicitur. E quo, ante muros urbis aut in turre, intrantes obſervare uſitatum erat: Nam צֹפִים ſpeculatores. Unde ſuos σοφὸς, ac primò aſtrologos, Græci haud dubiò dixerunt; qui è ſublimibus celſiſque locis cœli exercitum ac ortus ſiderum intuebantur. Quemadmodum τὸ צֹפֶה, vocem de qua agimus, מֶלֶךְ, doctorem, Thargumiſtæ interpretantur: Quod de Propheta Ezechiel c. 3. v. 17. uſurpavit, *Speculatorem te dedi domui Iſrael:* Helleniſtæ, σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. Ad Oſeæ autem c. 9. v. 8. *tanquam Prophetam, qui futura ſpeculatur*, Aben-Ezra interpretatur. In quem locum denuò reverſus, afflante priùs Deo ac monente, divina illa, *Non eſt Deus ut mentiatur*, &c. tum autem illa, *Non vidit iniquitatem in Jacob, nec prævaricationem in Iſraele. Jehova Deus ejus eſt*, pronunciat. Deinde, *Quàm pulchra tabernacula tua Jacob!* & quæ ſequuntur. Deinde, quaſi toto Dei Filio correptus, illa quæ huc ſpectant,

VIDEO ILLUM, SED NON MODO': INTUEOR ILLUM, SED NON PROPE'. PROCEDET STELLA E JACOB: SURGET SCEPTRUM EX ISRAELE: QUOD CONFODIET ANGULOS MOAB, DESTRUE'TQUE OMNES FILIOS SETH.

Quæ nec legi ſine motu ac horrore, nec cogitari poſſunt. Nam ſi quis de ſplendore aut excellentia dici exiſtimet, monemus, ut Chaldæum imprimis interpretem adjungat: Qui poſtquam dixit, *intueor eum, ſed non eſt propè*, diſertè addit, כַּד יְקוּם מַלְכָּא מִבֵּית יַעֲקֹב וְיִתְרְבֵּא מְשִׁיחָא מִבֵּית יִשְׂרָאֵל, CÙM CONSURGET REX DE DOMO JACOB, ET UNGETUR CHRISTUS DE DOMO ISRAEL. Neq; addit tantùm, *& malctabit principes Moab*, ſed, *& dominabitur*, ſive *imperabit*, בְּכָל בְּנֵי אֱנוּשָׁא, *omnibus hominibus*, aut *filiis hominum*, ad verbum. Quis autem ille Rex ſit, quis ignorare poteſt? Ut nemo miretur, ſi & tanti locum eum fecerint, déque hac hiſtoria interpretati ſint S S. Patres. Quòd ſi Græcus vates aliquis, oraculum hoc multò antè apud Græcos extuliſſet, atque id ſuo tempore evenisſet,

Τηλόθεν αὐτὸν ὄπωπα, καὶ ὃ παρόντα περ ἔμπης·
Τηλόθεν αὐτὸν ὄπωπα. Μέγας θεσπέσιμος ἀστὴρ
Ἀντελλεῖ ἀγλαόπαιδος Ἰακώβοιο γένεθλον·
Σκῆπτρον δ' Ἰσραὴλ ἀνίσταται· ἐν δ' ὑπὲρ ἄκρης
Μωάβ μυχάτης τε, καὶ ὀν Σήθοιο θέμεθλα,

(ut hæc ipſa ſic convertam) quos non clamores, quas non turbas excitaſſent? Ut de Judæis taceam, qui cùm tantò plura in Chaldæis, atq; hîc præcipuè, quos pari propè loco cum

cum S. Scriptura habent, quibus ad digitum monſtratur Dominus, legiſſent, nihil præter pertinaciam, hoc eſt, ipſam peccati pœnam, oppoſuerunt. De Perſis certè, quod plerique & quidem doctiſſimi credunt, rationibus (meo quidem animo) nihil minùs nititur quàm certis. Quarum efficaciſſima, ut illis quidem videbatur, ipſa vox Μάγ☉ fuit: quod quàm nulli rei ſit, cùm ipſis quoque Helleniſtis tum in uſu eſſet, antè oſtendimus. Tum, quòd adveniſſe ex Oriente dicuntur: Quaſi verò in Sacris ſola regio Perſarum excellenter *Oriens* dicatur: Quod non ità habere, per me præſtare auſim. Tum autem, quaſi non plura, non graviſſima ſint argumenta, quæ hoc fieri non poſſe evincant. Primò, quòd nato non ità diu Chriſto (ut ex illis verbis, quod probarunt eruditi, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, apparet) adveniſſe Magos conſtet: cùm trecentis millibus, aut ampliùs fortaſſe, Perſis abſit Hieroſolymis: cùm nihil cum Perſis commune tum Judææ fuerit: cùm nihil in Antiquo exſtet Fœdere, quod ullâ ratione huc ſpectet; aut quod hanc de Magis ſententiam, aut ſententiam de Perſide, de qua agimus, confirmet: cùm hìc denique de Oriente τῆ χώρᾳ Urbis aut Judææ, quàm de Oriente Solis, vero ſimilius ſit agi. Nec enim dicam, quod B. Chryſoſtomus: ut ſtellam de qua agitur non ordinariam fuiſſe probet, hoc imprimis argumento utitur; quòd non ab Oriente in Oceaſum, ſed in Meridiem, & quidem à Septentrione moveretur: Ità enim, inquit, Perſidis reſpectu ſita Palæſtina: Verba ejus ſunt, *Nulla enim ſtella hâc viâ incedit: ſed ſive Solem, ſive Lunam, ſive alias commemores ſtellas, ex oriente ad occaſum procedere eas videmus; Hæc verò è Septentrione ad Meridiem:* Οὐ γάρ ἐστιν ἀστὴρ τις οὕτω βαδίζων τὴν ὁδὸν ἀλλὰ κἂν Ἥλιον εἴπῃς, κἂν Σελήνην, κἂν τοὺς ἄλλους πλάνητας ἀστέρας, ἐξ ἀνατολῶν ὅτι δύσιν ὁρῶμεν χωροῦντας ἴστε ὑπὸ Ἄρκτῳ ἐς μεσημβρίαν. Cui ſimilia ac propè eadem Theophylactus. Perſas autem & Chaldæos ab iis confundi aut conjungi, alii jam docuerunt. Quomodo igitur Perſis hìc ἀνατολὴ, ſimpliciter, aut ſic dicta? Nam de Arabia, multò minùs vero ſimile: non quòd, ut magni viri arbitrantur, vox Magorum id evincat; ſed quòd nulla exſtet ratio probabilis. Ac minimè omnium quòd Arabes ſint Moabitæ, hoc ad Bileamum ſpectat: quem & Syrum & Interamnatem fuiſſe, nec pro Moabitis, ſed adversùs hos pronunciaſſe quæ de ſtella è Jacob proditura dixit, antè audivimus. Quem ipſum, ſive ſectam ſive diſciplinæ ſuæ aſſeclas, non in Arabia, ſed Oriente proximo tum habuiſſe, res ipſa docet. Et ſic tota Epiphanii opinio cadit: qui non modò Magis biennio fuiſſe opus, ut Bethlehemum pervenirent; ſed & cùm venirent, Dominum ſecundò fuiſſe ibi, ἀλόγῳ argumento adversùs Alogos probare nititur. Qui ut nodum quem primò poſuimus ſecaret, cùm ſcriptum inveniſſet, interfici juſſiſſe pueros Herodem, *à bimulis & infrà, ſecundùm tempus quod exquiſierat à Magis*; ex eo, non tamdiu modò apparuiſſe ſidus, ſed & biennio antè è patria veniſſe Magos, probare conatus eſt. Quaſi non diſertè καὶ κατωτέρω addatur, & hoc tempus uſquam definiatur. Quemadmodum Herodem quantum vellet temporis, vel extendendæ crudelitati vel exercendæ, impendiſſe apparet. Sequitur, ὁ τιχθεὶς βασιλεύς. Qui diſertè, de quo jam ſuprà agebamus, מלכא v. 2. id eſt, *Rex* ab interprete Chaldæo dicitur. *Cùm conſurget Rex è domo Jacob:* Item, *Et ungetur Chriſtus de domo Iſrael.* Paulò pòſt, εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα. Hoc eſt, כוכבו Ibid. Stellam ejus Regis, qui in iſta prophetia, & è domo Jacob, venturus dicitur. Quod non minùs quàm ſuperiora, in illum quem jam dicebamus locum, Evangeliſtam pariter & Magos mentem oculóſque tum defixos habuiſſe confirmat. Idem aſtrum quàm attentos, multis etiam pòſt annis, ipſos habuerit Judæos, impuriſſimus Meſſias ille qui ſub Adriano *Ben-cochab*, hoc eſt, *filius aſtri*, dictus eſt, ſatìs probavit: De quo Rabbi Akibba, Magiſtrorum eo tempore anteſignanus, exclamabat, *Eum, Regem illum Meſſiam eſſe.* Nunc ad ea quæ ſequuntur. Sequitur autem, καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς v. 6. ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα, &c. Hic verò illuſtriſſimus ille locus eſt, cujus mutatio, quia tantopere à Michææ verbis (ut volunt) receſſum eſt, tantum apud B. Hieronymum aliósque hâc ætate nonnullos potuit, ut potuiſſe labi ſcriptores Sanctos, permittente id ipſo veritatis Spiritu, exiſtimarent. Jejunum quippe effugium eorum eſt, qui Phariſæis hoc attribuunt: quamvis ab illis, non ab autore, mutata ſint Michææ

verba. Nos miramur, tantùm fluctuaſſe hîc ſummos viros. Sciunt, qui in ſcholis vel primâ Rhetoribus dederunt operam, ſermonem eſſe aut ſimplicem aut figuratum. Figurato & ſublimi Prophetæ utuntur; quorum δεινότης hac in parte eſt ſtupenda: Simplici, Evangeliſtæ & Apoſtoli quorum ſermo ut plurimùm eſt ἀφελὴς ac ſimplex, & narrationi ſimplici accommodatus: quem διηγηματικὸν dixere. Admiranda δεινότης in quinto Michææ eſt: Quo capite, urbis Sanctæ excidium prædicitur; Meſſiæ adventus, cujus vis imperii ac diuturnitas ſine potentiæ menſura ac temporis futura eſſet, denunciatur. Ubi ità loquitur Prophetа, *Et tu Bethlehem Ephrata, parvula es ut ſis in millibus Juda. Ex te egredietur mihi, qui eſt dominator in Iſrael. Et egreſſus ejus ab initio, à diebus ſeculi.* Oratio imprimis vehemens, quæ contemtum Bethlehemicum cum indignatione notat. Ac ſi dicat, *Et tu Bethlehem, illa parvula, illa minima (ut vulgò, nempe gentes, te vocant) illa quam exiguam ac nullam propè, ideòque indignam eſſe dicunt quæ in diſtributionem Judæ venias, quæ inter duces ejus locum habeas, quæ inter Regias ſis civitates. Ex te tamen dux ille ac imperator venturus eſt, qui ex æternitate ipſa prodibit.* Quò ſpectat argumentum capitis, quod apud Græcos exſtat, Παραίνεσις πρὸς τὰ ἀσεβοῦντα τῶν ἐθνῶν, μὴ ὅπλισθῶσι τῷ Ἰσραὴλ, ἐπειδὴ τὸ ἀσεβεῖν ἐξ αὐτῶν ἐδιδάχθησαν· καὶ ἀπείλησεν ὧν Θεὸς Ἰσραὴλ ἠπείλησεν. *Monitum, quo impiæ moneantur gentes, nè illudant Iſraeli, ſiquidem impietatem didicerunt ex iis: tum eorum quæ Iſraeli Deus minatus eſt, narratio.* Ubi manifeſtè notat, rideri hoſtes Judæ à Deo. Ità igitur parva, ità minima Bethlehemum, ut Matthæi cap. 5. verſ. 19. *Quiſquis igitur unum ſolverit ex mandatis iſtis minimis: Minimis*, ex ſententia eorum qui hoc perſuadebant populo, hoc eſt, ἐλαχίστοις. Porrò, certum eſt, figuris iis quæ contrarium ſignificant, ſigna quædam & æquipollentes aſſignari notas: Qualia ſunt, Οὐ, Μὴ, Οὐδαμῶς· de quibus Grammatici; qui has ſimilèſque reponi pro interrogatione, aut eam ſic exponi docent. Exempli gratiâ, ut in ſacris maneamus, tale ſignum eo loco intelligitur, Ἰδοὺ Ἀδὰμ, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρόν· *Ecce Adam, tanquam unus è nobis, ut bonum dignoſcat ac malum*, Geneſ. 3. 22. Serpens enim dixerat, Καὶ ἔσεσθε ὡς Θεοὶ, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν· *Et eritis tanquam Dei, ut bonum dignoſcatis ac malum.* Sive ergò efferas ſimpliciter, Ἰδοὺ Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Ecce Adam factus ut unus è nobis*; ſive, Ἢ, aut Ἀληθῶς, Ἀδὰμ γέγονεν ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Certè Adam factus ut unus è nobis*; ſive, Καὶ σὺ Ἀδὰμ γέγονας ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Et tu Adam factus ut unus è nobis*: velis nolis, idem dicas; nempe, Ὁ Ἀδὰμ μηδαμῶς ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν, *Adam minimè ut unus è nobis.* Ità Theologi Græci ad illum ac ſimiles locos, Τίς ὅμοιός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε; τὸ οὐδείς, ſive *nullus*, intelligi dicunt. Quod & ipſa res docet. Cùm interdum ex re ipſa, ut hîc, contrarium intelligatur. Nam cùm dicit Deus, Ἰδοὺ Ἀδὰμ, ὡς εἷς ἐξ ἡμῶν· ex mutatione Adami, & ſtatu ejus, ipſa intelligitur calamitas. Hîc verò, quàm ſit neceſſaria interpretatio, cùm Hebræus textus, tum tot veterum digladiationes ac recentiorum docent. Bene igitur Evangeliſta: qui ſimpliciter, ut omnem tolleret ſic ambiguitatem, ſignum æquipollens vel poſuit, vel ex priſcis interpretibus expreſsit. Quemadmodum & antiquiſſimi quique, cùm ejuſdem Prophetæ adducunt locum, ut Tertullianus, ut Juſtinus, Cyprianus, Epiphanius, aliique, id agnoſcunt: Quorum alii, *non minima*; alii, *non exigua*, & quidem cùm refutant Judæos; alii, οὐκ ἐλαχίστη· alii, οὐκ ὀλιγοστή· alii, οὐδαμῶς ἐλαχίστη, cum Evangeliſta, inter quos Juſtinus. Epiphanius Ἀγκυρωτῷ è Michæa, Καὶ σὺ Βηθλεὲμ οὐκ ἐλαχίστη· Et interpretationem addit, Πῶς γὰρ ἐλαχίστων καλεῖν δύνῃ πόλιν, χωρήσασαν ὃν ὁ οὐρανὸς καὶ πάντα χωρεῖν οὐ δύναται; *Quomodo enim dici minima urbs poteſt, quæ eum cepit quem cœlum cæteráq; omnia capere non poſſunt?* Chaldæus quoq; interpres, cùm contrarium Prophetam velle obſervaret, eleganter, non, *quæ parva es*, ſed, *quæ fuiſti*, dixit; hoc eſt, *quæ haberis.* Optimè igitur vel ipſe (ut dicebam) Evangeliſta non ſervavit figuram, ſed interpretatus eſt; vel, quod ante converſum ſic à Græcis fuerat, ac olim legebatur, expreſsit. Illud addam, Nihil uſitatius eſſe Helleniſtis quàm ut ea quæ affirmativè cum figura negant, negativè & ex mente convertant. Illuſtris locus Jeremiæ 31. 32. *Ipſi irritum fecerunt pactum meum; & ego dominatus ſum eis*: ac ſi dicas,

& an ego amore conjugali eos proſecutus eſſem? vel, *conjunctus conjugio manſiſſem eis?* Græci autem, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν τῇ διαθήκῃ μου, κἀγὼ ἠμέλησα αὐτῶν, φησὶ Κύριος· quemadmodum & ab autore ad Hebræos citatur. In Hebræo, ואנכי בעלתי בם Helleniſtæ igitur, ut hîc, contrà, *Ego autem non curavi eos:* ex quo ſcilicet me neglexerunt. Alterum affirmat, alterum negat: neque minùs idem utrumq; dicit. Igitur ut hic *curavi*, hoc eſt בעלתי, eſt, לאבעלתי, *non curavi*, ità hîc ἐλαχίστη. ἐκ ἐλαχίστη, interpreti. Et utrumque Novi Fœderis ſcriptores ſic adducunt. Quare ſive à Græcis interpretibus, ſive à Matthæo ità redditum, interpretationis, in qua tantopere eruditi ſe torſerunt, ratio apparet; certè vim, quæ in pronunciatione loci tota latet, ſigno neceſſario, ut efficaciter, ità, nè quis de mente dubitaret, prudentiſsimè expreſsit: quia ſine ſigno & interpretatione vix habebat locum, aut obſcurè adducebatur; quia de veritate conſummata, poſt impletam prophetiam, agebatur. Nunc ad cætera. Inter quæ primò omnium locus nobiliſsimus ac pridem agitatus occurrit, Ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου. v. 15. Sed & elegans ac planè urbanus, ideóque indignus quem Apoſtata ineptè oppugnaret; ut ad Oſeam B. Hieronymus notabat, *Hunc locum in ſeptimo volumine Julianus Apoſtata, quod adverſùs nos (id eſt, Chriſtianos) evomuit, calumniatur, & dicit, Quod de Iſraele ſcriptum eſt, Matthæus Evangeliſta ad Chriſtum transtulit; ut ſimplicitati eorum qui de gentibus crediderant, illude et.* Neque dubium, quin cùm iſta ſcriberet, ad Græcum interpretem reſpiceret Apoſtata: qui habet, κἀξ Αἰγύπτου μετεκαλεσάμην τὰ τέκνα αὐτοῦ· Quò & B. Hieronymus reſpexit: qui Epiſtolâ De optimo interpretandi genere, *Hoc noſtri*, inquit, *codices non habent.* Idem ad Oſeam, Hebraicè non Græcè, ut reſpondeat Apoſtataæ, ſcripſiſſe Evangeliſtâ ait. Quod ſi verû eſt, neceſſe fuit ממצרים קראתי לבני hoc eſt, ἐξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου, non ut Chaldæus, להון בנין, *eos filios*, ſcriptum fuiſſe. Cæterùm non opus hâc reſponſione. Satìs enim eſt, ſic legiſſe Evangeliſtam, eámque veram eſſe lectionem quam expreſsit Græcè. Notandum interim, Evangeliſtas locum ſæpius non integrum, ſed mutilum, nonnunquam & initium vel finem, citare. Initium cùm citant, כי addunt, qui Hebraicè ſe exprimunt: quæ defectûs nota eſt; neque fit, cùm verba vltima, & acroteleution quaſi ſententiæ citatur: quod hîc factum eſt. Locus integer ità Græcè concipiendus eſſet, ἔτι παιδὸς ὄντος τοῦ Ἰσραὴλ, ἠγάπησα αὐτὸν, κἀξ Αἰγύπτου ἐκάλεσα τὸν υἱόν μου· *Dum adhuc puer eſſet Iſrael, amavi eum, & ex Ægypto vocavi filium meum:* hoc eſt, ut Magiſter Hebræus Jarchi interpretatur, *à puericia omni bono eum proſecutus ſum*, vel, *jam indè ab ætate prima curæ mihi fuit.* Quemadmodum infantiam Filii ſui ac tenellam ætatem imprimis ſibi curæ eſſe, hoc ipſo teſtatus eſt Dominus. Quo optimè uſus eſt Evangeliſta: Non quòd prophetiam de perſona Chriſti peculiarem fuiſſe hanc vellet, ſed quòd locus optimè hîc quadraret, imò magis ipſi Chriſto conveniret. Nam quod in nomine Iſraelis argutatur Julianus, imperitè factum. Eſt enim παρῳδία· cujus elegantia tunc ceſſat, ſi idem de eodem dicatur. Quamvis nemo mediocriter in his verſatus neſcit, Iſraelem, Dei Filium nonnunquam deſignare. Quod ſic Apoſtata accepit, quaſi mens Matthæi eſſet, Per Oſeam promiſiſſe Deum, ex Ægypto Chriſtum Filium ſe vocaturum; atque id tum fuiſſe impletum: cùm Evangeliſta eleganter & urbanè loco Prophetæ utatur, quem hîc rectè applicari poſſe ait. Quaſi dicat, *at tum illud rectè dici potuit, quod ab Oſea de Iſraele uſurpatur, Ex Ægypto filium meum vocavi:* quomodo non rarò, de quo alibi pluribus, τὸ ἐπληρώθη, uſurpatur. Cujus nè apud Patres quidem illuſtria deſunt exempla. Ut alios omittam, Epiphanius, ubi Antidicomarianitas & Collyridianos ex æquo erraſſe ait; alteros, quòd nimium S. Virgini tribuerent; alteros, quòd non ſatìs: tandem ſubjungit, ὡς καλῶς τὸ παρά τισι τῶν ἐξωθεν φιλοσόφων ἀδόμενον καὶ ἐν αὐτοῖς πληρώσασθαι, ἐν τῷ λέγειν, αἱ ἀκρότητες ἰσότητες· hoc eſt, *ut in iis quod à paganis quibuſdam philoſophis dictum eſt, impleatur, extremitates æqualitates eſſe:* Cùm de neutra hæreſi quicquam audiviſſent philoſophi. Quod ad hos libros, ut nè longè abeamus, verſu 16 dicitur, *Tunc impletum eſt, quod à propheta Jeremia dicitur. Quid autem dicitur? Vox in Rama audita eſt:* cùm non de infanticidio, ſed captivitate decem tribuum

Propheta

Propheta propriè loquitur. Urbana manet interim ac ſuavis applicatio. Ac ſi dicat, *Tum verè illud dici potuit, Vox lamentabilis audita eſt: matres liberos amiſſos deploratunt, neque conſolationem admiſerunt; quia amplius non erant. Tum Bethlehemum verè facta eſt Rama:* cùm nec perſonæ de quibus loquitur, eædem ſint, nec locus, nec denique calamitas: Atque hinc elegantia. Non ergò de promiſsione Dei, ſed de applicatione loci agitur. Quam qui mirè elegantem eſſe non intelligit, nihil in ſcriptis veterum profecit. Adde, quòd Matthæus cùm utroque loco ἐπληρώθη dixit, non τὸ כלה ſed τὸ מלא expreſsit: ideóque rectè interpretes Hebræi להמלא in loco Matthæi reddiderunt. Quemadmodum contrà, cùm de diſpenſatione Domini, aut ejus fide ex promiſſo liberanda agitur, voce alterâ utuntur. Ità 2. Paralip. 36. 22. *Anno primo Cyri, Perſarum Regis, ut perficeretur* (quemadmodum in Hebræo eſt) *verbum Domini, quod locutus fuerat per os Jeremiæ Prophetæ Dominus, ſuſcitavit Dominus ſpiritum Regis Perſarum:* Ἔτους πρώτου Κύρου, βασιλέως Περσῶν, ἵνα τὸ πληρωθῆναι ῥῆμα Κυρίου διὰ στόματος Ἰερεμίου, ἐξήγειρε Κύριος τὸ πνεῦμα Κύρου βασιλέως Περσῶν. Ubi manifeſtè de promiſsione Domini ac ejus repræſentatione agitur. Cùm autem locus applicatur, tota elegantia in eo, ut ſimilia ſint verba, aut ut rectè rei de qua agitur conveniat: & tum ſæpe gratiora, ſi de diverſa agitur. Quod in parodiis ſemper, ut diximus jam, locum habet. Quibus cùm mirificè imprimis Julianus caperetur, non ruſticitas minùs quàm malignitas fuit, quòd in Sacris id non ferret: quanquam hoc in loco id nè aſſecutum quidem arbitramur. Et tamen ſimile ipſius Juliani illud eſt: Dixerat Poeta,

Οὐ γὰρ χρυσὸν ἔχων πάλιν τρυφᾷ οὐτε κύρη·

Quod ad Gallienum in Cæſaribus, cùm diverſi eſſent, is de quo Poeta & de quo Julianus, eleganter ipſe tranſtulit Apoſtata. Hìc verò Iſrael Filius, filius Chriſtus; eadem Ægyptus; res eadem, vocare ex Ægypto. Quæ ſingula ſi non convenirent, tamen rectè diceretur, quod Evangeliſta dixit. Jam verò cui mediocriter horum perito novum videri poſſet, quod de typo dicitur, ad veritatem referri? cùm ipſius typi hic ſit uſus, ut veritate impleatur. Ut Oſeas, cùm de typo loquitur, qui eſt Iſrael, ad veritatem, hoc eſt, verum filium, reſpexerit. Quod Matthæus ſic aut docet, aut interpretatur. Impletur autem quod de typo dictum, ubi exhibetur veritas. Quanquam locus etiam ſine illis planiſsimus: *Fuit autem ibi uſque ad mortem Herodis; in Ægypto nimirum. Atque indè iterum vocatus eſt. Ut locum ſic habeat, ac rectè dici poſſit, quod de Iſraele dixit Dominus, Ab ætate prima Iſraelem amavi: Filium meum, cujus ſemper curam geſſi, adhuc tenerum ex Ægypto vocavi.* Mihi nihil dici poſſe ſimplicius videtur. Ut omittam jam Oſeam, locum Moſis reſpexiſſe: qui ad occultum Dei conſilium & œconomiam haud dubiò reſpexit, actus eo Spiritu qui nunquam fallit: Quemadmodum & ad utrumque Matthæus. Ità nihil jam obſtabit, quò minùs ut typicus ipſius Dei cuncta dirigentis conſilio, primogenitus dictus Iſrael, ex Ægypto dimiſſus eſt; ità myſticus ac verus Dei Filius, qui & ipſe primogenitus in Sacris dicitur, ex Ægypto vocari dicatur. Quid autem, quòd Thargumiſtæ locum illum Eſaiæ nobiliſſimum, qui cap. 4. Matthæi adducitur, ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα, de Ægypto interpretati ſunt? Diſertè enim apud eos legitur, עמא בית ישראל דהוו מהלכין במצרים, *Populus domûs Iſrael, qui ambulabat in Ægypto.* Quæ mirifica ſanè prophetia ſit, ſi huc trahatur; & de Galilæa, de qua ibi agitur, Ægyptus ſeparetur. Quanquam nec ignorem, piè & dici poſſe & credi, bis fuiſſe in Ægypto, bis vocatum ex Ægypto Dei Filium de quo Matthæus agit. Semel, cùm dux fuit populi; ſemel, cùm ſecundò ex Ægypto vocatus fuit: de quo nunc Evangeliſta. Cùm præſertim Angelus, qui præiviſſe Iſraeli decimo & quarto Exodi dicitur, præcedenti capite Deus dicatur: neque aliter ibi acceperunt Patres. Cæterùm τὸ, ἵνα πληρωθῇ, non aliter accipiendum hìc quàm ut dixi. Quod aut non intellexit aut diſſimulavit, ut alia non raro, Apoſtata: quem, quod horrendum dictu, & Chriſtiani credunt, lege nunquam redeundi Dei Spiritus reliquerat. Qui & inſuper corruptam Græci, ut videtur, interpretis ſecutus lectionem eſt: & quàm multa exſtant hìc, quæ homo, niſi illuſtratus, non intelligit! Qui tueri prophetiam

preſſe

preſſè volunt, Hebraiſmo optimè ſe expedire poſſunt: Ut ἐκάλεσα Oſeæ ſit καλέσω, *Vocabo* filium meum; præteritum pro futuro. Quemadmodum ab eodem Propheta ſub præcedentis finem capitis, Μητέρα δὲ τέκνοις ἐδαφίσεις, hoc eſt, ἐδαφίσεις. Ut mens ſit, Ὅτε νήπιος Ἰσραὴλ, κἀγὼ ἠγάπησα αὐτὸν, καὶ ἐξ Αἰγύπτου μετεκαλέσω τὸν υἱόν μου. Quemadmodum ipſis Helleniſtis, extra Hebræi quoque textûs neceſſitatem, nihil uſitatius. B. Hieronymus, explicatione Pſalmi 80. *In cunctis penè locis hanc habent Septuaginta conſuetudinem, ut quod apud Hebræos in futurum, hoc illi, quaſi jam factum & præteritum, referant.* Gregorius, Homiliâ de Filio, Ἡ πᾶσιν εὐδηλον, ὅτι πολλὰ τῶ χρονικῶς λεγομένων, ἐναλλαγμένως τοῖς χρόνοις προφέρεται, καὶ μάλιστα παρὰ τῇ συνεχείᾳ τῆς θείας γραφῆς, ὡς ἂν ὅσα τοῦ παρεληλυθότος χρόνου μόνον ὄντα, ἢ τὰ παρόντος, ἀλλὰ καὶ ὅσα τοῦ μέλλοντος. Ὡς, Ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐφρυάξαντο· Καὶ, Ἐν ποταμῷ διελεύσονται πόδι· ὅπερ ὄντι, διαζευχθήσεται καὶ μακρὰν ἂν εἴη πάσας ἀπαριθμεῖν τὰς τοιαύτας φωνὰς, ἃ τοῖς φιλοπόνοις τετήρηται. *An verò notum omnibus, multa quæ de temporibus dicuntur, cum mutatione temporum efferri; in ipſa Sacrarum præſertim literarum ſerie: non ea quæ præteriti ſunt tantùm aut præſentis, ſed & quæ futuri? Ut, cùm dicitur, Quare fremuerunt gentes? Nondum enim tum fremuerant. Item, Et fluvium tranſibunt pede: quod eſt, tranſierant. Cujuſmodi in ſacris perſequi infinitum eſſet: quæ ſtudioſis relinquuntur.* Illuſtre, ut cætera omittam, apud Judam exemplum; ubi de futuro judicio dicitur, Ἰδοὺ, ἦλθε Κύριος ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ· *Ecce, venit Dominus cum ſanctis millibus ſuis: Venit, veniet.* Ut mens ſit, *Cùm puer eſſet Iſrael, amavi eum: ex Ægypto enim vocavi eum; quemadmodum & filium meum ex Ægypto vocabo.* Nam ſi planiùs locutus eſſet Propheta, aliter locutus eſſet quàm Propheta: Quomodo & typi & veritatis ſit mentio, cùm vel ex typo ſolo veritas intelligatur. Quod & Juvencus ſecutus eſt: qui, *veniet, veniet mea proles Ægypto ex alta, terris luménque ſaluſque.* Et quis neſcit, nihil eſſe uſitatius quàm ut de venturo Meſſia in præterito Prophetæ loquantur? Tale eſt denique illud Pſalmo 40. *Aures perfodiſti mihi:* quod Helleniſtis, & autori ad Hebræos, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Neque minùs illuſtris, qui mox ſequitur, locus eſt, φωνὴ ἐν Ῥαμᾷ ἠκούσθη. In quo, qui ex Græcis Romaniſque autoribus, quid ſit locos adhibere ſimiles, didicerunt, fieri non poteſt quin urbanitatem ſummam hîc ac elegantiam agnoſcant. Nam cùm aliud omnino ſit quod apud Jeremiam, aliud quod hîc lugere Rachel dicitur, Prophetæ verba ſic ſervata conſtat, ut venuſtè idem de re ſimili dicatur, quod minori de eadem diceretur. Sed & de Rachele, quæ in ipſa via, neque procul Bethlehemo, fuerat ſepulta, unde locus totus ità dictus, ante nos jam obſervarunt eruditi. Quemadmodum Romani quoque ac Græci veteres non propter vias modò monumenta mortuorum, illuſtrium imprimis, collocabant, ſed & iis diſtinguebant. Notum illud Poetæ, *Hinc adeò media eſt nobis via: namque ſepulcrum Incipit apparere Bianoris:* Et illius, unde expreſſit, Κεῖνο τὸν μεσάτην ὁδὸν ἄνυμες· ἐν δὲ τὸ σῆμα Ἀμῦν τῶ Βεγγίλα καλλιφαίνετο. Reſtat, ut nonnulli credunt, difficultas præcipua, cur ἐν Ῥαμᾷ dixerit Evangeliſta; quod, *in ſublimi*, aut *excelſo*, cæteri; Chaldæi ברומא dixerunt. Quæ profectò nulla: Cùm, ut ſæpe aliàs, hîc quoque Helleniſtas fuerit ſecutus, qui non paucas voces, prout ſcriptas ab Hebræis invenerunt, literis iiſdem Græcè expreſſerunt. Adde, quòd ſive Rama de Rama Ephraim accipias, nihil aliud quàm urbana hyperbole, *clamor in Rama*, id eſt, Ramam uſq; auditus, dicitur: ſive de Rama Lehi, locus dubitationi non reſtabit; utpote quam in tribu Judæ fuiſſe conſtat. Sequitur, Ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. Quomodo? Herode jam extincto, quod præeſſit: qui & quæſiviſſe animam infantis dicitur. Propter Archelaum, inquit, ſucceſſorem: Cujus tantam fuiſſe crudelitatem conſtat, ut & hîc ſucceſſor haberetur; imò, ut כי טוב לנו להיות בלא מלך ממלוך עלינו ארכילאום, *Meliùs ſine Rege quàm ſub Archelao egiſſemus*, vulgò omnes exclamarent. Concludamus loco nobiliſſimo hoc caput, Ὅτι Ναζωραῖος κληθήσεται. Quem quidem curæ adeò ac ſtudio fuiſſe eruditis ſcimus, ut libellos integros de eo conſcriptos olim legere meminerim. In quo tamen, aut fallor, aut nondum quiſquam eorum ſatisfecit ſibi. Ut veteres hîc taceam, quos in factiones quaſi abiiſſe conſtat: Quarum, & ejuſdem quidem

v. 18. v. 22. v. 23.

dem ferè, principes, Chryſoſtomus, interpres ſummus, qui in libris quos habemus Fœderis Antiqui planè id exſtare negat; & B. Hieronymus, qui ubique, ut probet locos hîc exſtare quoſdam qui nec in Latinis nec in Græcis Fœderis Antiqui libris exſtent, ſed è vocibus Hebræis eruendi ſunt, hunc, & illum de quo jam egimus, *Ex Ægypto vocavi filium meum*, & quidem ſæpius, adducit. Cæterùm cùm ad ipſum Eſaiæ locum, è quo ſumtum exiſtimat, deventum eſt, aliud egiſſe virum diligentiſſimum eruditi viderunt. Neque enim ipſa vox apparet quam huc trahit. Nam Chryſoſtomus nè quærendum quidem quò reſpexerit exiſtimat, cùm tot libros ſacros amiſſos conſtet; cum quibus & autorem loci. Cæterùm nec vero fit ſimile, aut locum qui exſtiterit, aut librum in quo exſtitit, amiſſum, multò autem minùs, exſtare vocem alibi, quæ non comparet. Quare non aliud reſtare exiſtimamus, quàm ut ſicut de Meſſia ipſo, ità & de habitatione ejus involutè, quanquam *δεικτικῶς*, locutus ſit Propheta quem intelligit. Quod & proprium eorum eſſe, nemo neſcit. Bene ad Eſaiam B. Hieronymus, *Omnis Scriptura, & Prophetæ ſpecialiter futurorum myſteriis involuti ſunt, ut provocent nos ad intelligentiam.* Et certè, ſi ut de natali loco, itidem de habitatione à Prophetis nunciatum eſſet, cauſæ nihil erat cur de iſta dubitarent Judæi, cùm de altero diſertè reſpondiſſe conſtet, Ὅτι ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας γίνεται, *Fore ut in Bethleem Judeæ naſceretur:* Cùm Nathanael de habitatione contrà, Ἐκ Ναζαρὲθ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι; qui miratur boni aliquid ex eo loco provenire aut exire poſſe: quemadmodum Judæi manifeſtè è Galilæa exſpectandum aliquem prophetam aut promitti negant. Quare ut ſemel id expediamus de quo agitur, non unum exiſtimamus tangi locum: Imprimis verò eum quem & infrà, capite 4. v. 16. Matthæus laudat, Γῆ Ζαβουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, ὁδὸν θαλάσσης, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν· Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς. Quibus verbis diſertè Nazaræus habitatione ac loco dicitur futurus. Quam opinionem illud quoque illuſtrat, quod hic dixit, κατῴκησεν εἰς πόλιν· quod eſt זבל *zabal*; unde Ζαβουλὼν, ab habitatione dicta: quæ & hujus fuit; in hac enim tribu Nazareth, ad quam alludit. Sequitur enim, Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει· quo nihil aliud quàm populum deſertum & ignotum denotat. Non enim ἐν ἐρήμῳ, ſive ἐρημίᾳ, dixit, ut antitheſin ſervaret. Sequitur enim, εἶδε φῶς μέγα· quia nomen propriè conveniens Meſſiæ φῶς eſt, quo & paſſim indigitatur. Ignotum autem populum & urbem rectè dixit, cujus nulla in Antiquo Fœdere fit mentio: quod de Nazaretho omnes obſervarunt. Jam τὸ נוצר, unde Nazareni dicti, nihil aliud quàm *conſervator*, ſeu *ſervator*; à quo nomen Jeſu vix recedit. Quemadmodum eadem vox & *vaſtatorem*, hoc eſt, ἐρημοῦντα, ſive ἐρημωτὴν, notat. Utraque enim ſignificatio in נצר. A qua Chriſtiani נוצרים cauſâ duplici, & à Domino, & ab urbe obſcuriſſima, per contemtum dicti. Nazareth ergò, nè quis dubitet, urbs בנצורים, in deſertis habitata locis ac relictis. Unde Nazareth, urbs deſolata ac deſerta, ἐν σκότει καὶ ἐρημίᾳ καθημένη, rectè dicitur. Cauſam B. Hieronymus exponit, *Judæi credentes in Chriſtum, hunc locum ità ediſſerunt. Primo tempore hæ duæ tribus, Zabulon & Nephtalim, ab Aſſyriis captæ ſunt, & ductæ in hoſtilem terram; & Galilæa deſerta eſt: quam nunc Propheta dicit alleviatam eſſe, eo quòd peccata populi ſuſtineret.* Et hic eſt locus ille quem mox ſequitur illuſtris ille, *Parvulus enim natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis.* Habes in eodem loco Zabulon, quâ continetur Nazareth: habes & circumlocutionem ex origine ac deſignatione vocis: habes incolam illius, qui hîc φῶς, ut alibi ἀνατολὴ, câdem ratione nuncupatur. Habes ergò, ὅτι Ναζωραῖος (ut Evangeliſta loquitur) κληθήσεται, hoc eſt, Hebræorum more, erit, aut futurus eſt; ſed occultè ac Prophetícé. Nec interim negaverim, τὸ נזיר cò etiam à Sanctis Novi Fœderis nonnunquam trahi. Quemadmodum Philippus, cùm in benedictione Jacobi de filio Joſepho, Geneſ. 49. v. 26. legiſſet, *Benedictiones patris tui fortiores erunt benedictionibus progenitorum meorum: uſque ad terminum collium, erunt ſuper caput Joſeph, & ſuper verticem Nazaræi fratrum ſuorum*; ex eo Johannis 1. duo concludit: Veniſſe Joſephi filium, veniſſe Nazarenum: qui & Joſephi,

Joſephi, ut alibi Davidis, dici filius potuit; cùm & educatione & ſecundùm Legem, quod ſuo loco alibi probavimus, Joſephi eſſet filius. Cui accedebat, quòd Nazarenus diceretur. Jam autem נוֹצְרִי qui à Joſepho exſpectabatur, Ναζωραῖος & Helleniſtis dicitur: à quo vix abit, cùm Ναζωραῖος & dixit. Addit Philippus, Moſen id ſcripſiſſe: Ut Prophetæ hîc ſint Eſaias & Moſes.

Cap. III.

Caput tertium & quartum examinantur. Verba illa initio, Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις *quomodo intelligenda. An rectè expreſſerint, qui* temporibus illis *reddiderunt. Aliud,* ἐν ἡμέραις ἐκείνοις, ἢ ἐκείνοις. *Locuſtæ cibus Johannis: uſus earum in Oriente: ubi inter cibos. Locuſtæ Celſi, Aëtii, Oribaſii, Sethi.* κάραβοι, *ſcarabæi, & inter eos Lucanus.* Ἀκρίδες *quibuſdam virgulta aut germina. Similis opinio de melle. Errores Peluſiotæ, & aliorum.* Ἐγκρίδες pro ἀκρίδες *ex Ebionitarum ſententia: & error refutatus.* Ἰωμρώτιες μὲν ἔδι. Μέλι ἄγριον. *Sylveſtre. Ericæum.* Ἄφες ἄρτι. *Sine nunc. Sine ſic. Sine modò. Omitte me nunc: quod recentiori placet interpreti: &, an rectè. Caput quartum percurritur.* Ἀνήχθη εἰς τὸ ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος· *& quomodo dicatur. An ad id quod ſuperiori capite dicitur, referendum. Suppoſititii Abdiæ κειτήιον. Dominus eſuriſſe dicitur: & quare.* Τσεφλογία *& error Epiphanii. Locus,* οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσει ἄνθρωπος, *quomodo intelligendus. Autores Midraſchin. Quid in iis ſpectatum, quibus ſuos in deſerto pavit Dominus. Manna, cibus ad tempus. Ejus vis in ordinatione Domini. Panis loco, Dei vim ac poteſtatem eſſe poſſe.* Ἐπὶ Θεοῦ ῥήματι vivere *quid ſit.* Οὐκ ἐκπειράσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου. Ἐκπειράζειν *quid.* Πειρασμοὶ, *quid Helleniſtis.* Ὁδὸν θαλάσσης *& quomodo Evangeliſtæ uſurpatum. Locus mirificè &* ἐλλιπῶς *ab eo adductus. Mira & uſitata citandi ratio. Ejus nota aliàs expreſſa, hîc omiſſa.* Σελωμιαζόμενοι *qui. Diverſæ de iis ſententiæ. Eorum morbus idem cum comitiali habitus.* Σελωνὶς *quid. Morbus puerilis.*

AD tertium nunc caput veniamus. Cujus initium, Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις. Quod quamvis ad temporis referri ſeriem non poſſe, ſed ad ea quæ ſequuntur, res ipſa doceat; cùm temporis non parùm inter Domini Natalem, quæque hunc proximè ſecuta ſunt, & Johannis interceſſerit baptiſmum: ut non ſine cauſa hîc notaverit Chryſoſtomus, Οὐ γὰρ τὰ ἐξῆς ἅπαντων τοῦτο πέφηνεν, ἀλλ' ἐκείνας ἐν αἷς ταῦτα συμβαίνειν ἔμελλεν ἃ διηγήσασθαι παρεσκεύάζετο· *Non ratione temporis hoc dixit aut ordinis, cùm dies illos intelligat quibus eventura erant quæ narrare nunc inſtituit:* Neque video tamen, quod ſubſidium attulerint interpretes, qui *temporibus illis* prō eo poſuerunt: quaſi hoc difficultatem tollat. Atqui proximè cùm dixerit, in Galilæam contuliſſe ſe; è Galilæa autem, ubi tanto vixit tempore, ad baptiſmum veniſſe Dominum non multò pòſt dicturus ſit; quid reſtat, niſi ut τὸ, ἐν ἡμέραις ἐκείναις idem ſit quod μεταξὺ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, vel μεταξὺ τοῦ χρόνου ἐκείνου intra tempus illud, quo Nazarethæ aut in Galilæa vixit. Quod tale eſt, ac ſi *interea* dixiſſet. Neque major ſanè hîc difficultas: quæ cur à quibuſdam augeatur, neſcio. Ἐν ἐκείναις igitur ἡμέραις, formula Prophetis uſitata: nonnunquam quoque ἀπόλυτος, nec certi temporis aut definiti index. Aliud, ἐν ἡμέραις ἐκείνοις, ἢ ἐκείνοις. Quemadmodum hoc ipſum ἐν ἡμέραις Τιβερίου, καὶ Ἡρῴδου, καὶ Ἄννα, καὶ Καϊάφα, eveniſſe ait Lucas. Quod & non procul ab initio Evangelii ſui ſecundùm (ut volebant) Matthæum, Ebionitæ exprimebant: Hoc nempe modo, Ἐγένετο ἐν ἡμέραις Ἡρῴδου βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, ἐπὶ ἀρχιερέως Καϊάφα, ἦλθέ τις Ἰωάννης ὀνόματι, βαπτίζων βάπτισμα μετανοίας ἐν τῷ ποταμῷ Ἰορδάνῃ· *Factum autem eſt in diebus Herodis, Regis Judææ, ſummo pontifice Caiapha, venit quidam nomine Johannes, baptizans baptiſma pœnitentiæ in flumine Jordane.* Neque video ſanè, cur recentior interpres, cùm inveniſſet, *In diebus autem illis venit*

Cap. 3. v. 1.

Johannes Baptiſta, pro eo, *Temporibus autem illis adfuit Johannes Baptiſta*, repoſuerit. Non enim hoc vult, iiſdem de quibus antè egit temporibus id eveniſſe; ſed ex Prophetarum formula ac more uſitato, narraturus quæ pòſt evenerunt, locutus eſt. *In diebus illis*, τότε, *tunc:* Imò μετὰ ταῦτα, *poſt hæc*, indefinitè. Quomodo & Latinè loquaris. Notum illud poetarum maximi, *juveniſque Chorœbus Mygdonides, illis qui ad Trojam ſortè diebus Venerat:* Neque refert, quamdiu ante excidium Trojanum veniſſet; cùm ſic ἀκριβῶς etiam ſcriptores Sacri loquantur. Idem autor, *Non ulli paſtos illis egêre diebus Frigida, Daphni, boves ad flumina.* Neque omnes Hebraiſmi, etiam qui ad Latinitatem non faciunt, nullo diſcrimine loco movendi ſunt. Alterum quoque minùs mentem explet: Quis enim ferat, ut quoties aliquis παραγίνεται dicitur, tantùm adfuiſſe dicatur? Eraſmus, *accedit:* Vetus, *venit*, ſimpliciſſimè. Paulò pòſt, ἦν ἡ βοὴ ὡσεὶ ἦν ἀκούσεις, &c. Quarum ignorare uſum non poſſunt, qui vel Orientem ætate etiam hâc noſtrâ adierunt, vel quæ de iis prodiderunt qui in illo verſati ſunt, legerunt unquam. Nam ut prætermittam quæ ex Strabone, Plinio, ac Ariſtophane, quidam jam notarùnt; inter antiquos Dioſcorides, locuſtâ (quæ ὄρυξ Græcè dicitur, neque alata, membriſque grandioribus eſt) Afros in cibis uti ait qui ad Leptin colunt, lib. 2. cap. 57. Inter recentiores Leo Africanus, poſtquam multis diſſeruit, quanto agmine Africam plerunque invadant, *ut volantes inſtar nebulæ, Solis radios operiant, arbores ipſas pariter cum frondibus ac fœtu abſumant*; tandem, *Verùm Arabiæ deſertum, & Libyæ populi, adventum earum proſelici habent omine*, inquit: *nam vel elixas vel ad Solem deſiccatas in farinam tundunt atque comedunt.* Quod à Nicolao Clenardo in feſtivis confirmatur Epiſtolis: qui & ipſe, poſtquam obductum ſe vidiſſe cœlum eâ gente dixit, calamitatem eam in bellum, quod feliciter ſuccedit, ut plurimùm converti, ait. Plauſtra enim plena vehi ab agricolis: qui hoſtes ſtrenuè ac diligenter mactant; eâ lege, ut comedant, ac his deliciis fruantur. Quæ ſi eædem cum locuſtis iis eſſent (quod qui exiſtimaret novi) quas in cibis Medici, qui & de ſucco ac humore earum agunt, interque eos Celſus reponit; qui ubi de febricitantibus agit, inter cætera, lapatho, urticâ, malvâ, vel *jure etiam concharum, muſculorúmve aut locuſtarum*, uti præcipit: quis de vulgari etiam in cibis uſu dubitaret? cùm marinæ haud dubiò intelligantur. Quod ex Aëtio, ac Oribaſio, etiam Symeone Sethо, manifeſtum: Qui quos κάραβος ipſi vocant, δυσπέπτους καὶ τροφίμους, *agrè concoqui, nutrire* autem *vehementer*, obſervant: quos & inter τὰ μαλακόστρακα, *quibus cruſta* (ut loquitur Plinius) *pro tegmine eſt*, reponunt. Nam terreſtris κάραβος, ſive σκάραβος, non locuſta, ſed ſcarabæus eſt: Quorum princeps, è majoribus & cornutis, laticornis ſeu πλατύκερως· quem *Lucanum*, teſte Plinio, Nigidius; alii, *cervum volantem*; Cardanus voce confictâ, σκαραβέλαφον dixit: cui & ipſi cruſtam Plinius aſſignat; qui lib. 11. cap. 28. ubi de ſcarabæorum inter cætera generibus agit, *Quibuſdam*, inquit, *pennarum tutelæ cruſta ſupervenit: ut ſcarabæis, quorum tenuior fragiliorque penna.* Quis autem non miretur, quid Peluſiotæ venerit in mentem, qui ἀκρίδας, ſeu locuſtas de quibus agitur hoc loco, animalia fuiſſe negat; virgulta aut germina, affirmat? Αἱ ἀκρίδες, inquit, ἃς Ἰωάννης ἐβρώθετο, οὐ ζῶά ἐστιν, ὡς τινες οἴονται ἀμαθῶς, καυδάρεις ἀποκόπτα· μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἀκρεμόνες βοτανῶν ἢ φυτῶν· *Locuſtæ quibus nutritus Johannes fuit, non animalia fuerunt, quod nonnulli imperitè arbitrantur, cauthavis ſimilia: Abſit. Sed herbarum aut plantarum germina:* Cùm nec καυδάρῳ, quæ ſcarabæi ſpecies, ſimilis ſit ἀκρίς· neque quod de plantis voluit, ratione ullâ nitatur. Et quid Euthymio, quid Theophylacto agas, qui idem ferè de locuſtis notant? Euthymius; *Locuſtas verò, quidam herbarum eſſe virgulta dixerunt; quidam autem, herbam eo nomine; alii verò, ipſum infecti genus:* Quod Græcè eſſet, τὰς μὲν ἀκρίδας, τινὲς τοὺς τῆς βοτάνης ἀκρέμονας, τινὲς βοτάνην οὕτω λεγομένην φασὶν, ἄλλοι δὲ τὸ ἔντομον λέγεσθαι νομίζουσι. Quæ deinde autem ſequuntur, veram ſententiam, ex uſu (de quo ſuprà egimus) in Oriente, & locuſtarum cibo, confirmant. Theophylactus verò, τινὲς λέγουσι βοτάνας εἶναι τὰς ἀκρίδας, ἃς καὶ μίλαγρα καλοῦσι· τινὲς δὲ τὰ ἀκρόδρυα, ἤτοι ὀπώρας ἀγρίας·

Quidam

v. 4.

Quidam herbas eſſe volunt ἀκρίδας, *quas & μέλαχρα dicunt; quidam, arborum fœtus, ſive fructus agreſtes.* Quod fraudi etiam Latinis fuit: Ut & Paulino, cujus de Baptiſta poemation exſtat: qui,

Præbebant victum facilem ſylveſtria mella,
Pomáque, & incultis enatæ cautibus herbæ;
Arentémque ſitim decurrens unda levabat.

Ineptiſſimè autem Ebionitæ, qui quaſi ἐγκεὶς legeretur, aut legendum eſſet, eâ voce in ſuo Evangelio hoc loco utebantur. Non alia de cauſa, credo, quàm quòd Exodi 16. v. 3. ubi de manna agitur, eâ uſi Helleniſtæ eſſent: τὸ δὲ γεῦμα αὐτῦ, ὡς ἐγκεὶς ἐν ἐλαίῳ· Numerorum item 11. 8. eandem vocem de eadem, quamvis non eâdem Hebraicè exprimatur, legiſſent. Græcis autem quid ſit ἐγκεὶς, nemo, vel ex Athenæo vel aliis, neſcire poteſt. Et Athenæo quidem, πυμάτιον ἐφόμβιον ἐν ἐλαίῳ, καὶ μὴ τέτο μελιηδὲς ὄψιον· *bellarium coctum in oleo, ac melle conditum:* Heſychio, γλυκὺς ἐξ ἐλαίε ὕδατος, corruptè, pro γλύκασμα ἐξ ἐλαίε ὕδατος, *dulce bellarium ex oleo & aqua*, dicitur. Aquilæ interpreti, ἄμυλον quod & ipſum placentæ genus eſt. Idem de quo antè Epiphanius, ex eorum Evangelio locum hunc adducit, Καὶ ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων, καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν Φαρισαῖοι, καὶ ἐβαπτίσθησαν, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα· καὶ εἶχεν ὁ Ἰωάννης ἔνδυμα ἀπὸ τριχῶν καμήλε, καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφῦν αὐτῦ· καὶ τὸ βρῶμα αὐτῦ, μέλι ἄγριον, ὃ ἡ γεῦσις λῦ τὸ μάννα, ὡς ἐγκεὶς ἐν ἐλαίῳ· *Capitque Johannes baptizare, c-greſſique ad eum ſunt Phariſæi ac baptizati ſunt, omniſque Hieroſolyma. Veſtem autem Johannes è pilis camelorum, zonámque coriaceam circum lumbos habebat. Cibus autem ejus mel agreſte; cujus ſapor erat mannæ, ut* ἐγκεὶς *in oleo.* Addit ipſe, Ἵνα δῶσιν μεταφράσωσι τὸ τῆς ἀληθείας λόγον εἰς ψεῦδος· καὶ ἀντὶ ἀκρίδων ποιήσωσιν ἐγκρίδας ἐν μέλιτι· *Ut videlicet ſermonem veritatis in mendacium mutarent; pro locuſtis autem, placentas facerent ex oleo.* Ubi cùm de Ebionitis eorúmque Evangelio, quod nec plenum & inſuper νενοθευμένον καὶ ἠκρωτηριασμένον, *adulteratum ac mutilatum ſuiſſe* dixerat, manifeſtè agat ſcriptor; mirum quid doctiſſimo in mentem venerit interpreti, qui hîc ſcripſit, *Annotat etiam Epiphanius* κατ' Ἐβιωναίων, *nonnullos Judæos, pro* ἀκρίδες, *legiſſe* ἐγκρίδες. Quid enim hæc ad Judæos? Si autem illis credimus, oleo ac melle vixit Baptiſta; qui agreſti vixit melle. Quod ſi dulce fuit, ut illi volunt, quæ hîc auſteritas, ut dicebamus? Et quid hoc ad veſtem, quæ illi tribuitur, ac zonam? Sed nec mel agreſte minùs dulce fuerit quàm alterum; fortaſſe & dulcius: Quod tamen ſylveſtre dixit Plinius: qui libro 11. cap. 16. *Tertium genus mellis minimè probatum, ſylveſtre; quod ericæum vocant. Convehitur poſt primos autumni imbres, cùm erice ſola in ſylvis: ob id avenoſo ſimile.* Ericen autem myricæ eſſe ſimilem, tum Dioſcorides, tum idem autor, dixit: qui & ad aerei mellis integritatem, quibus è frondibus aut pabulo ab apibus potetur (ità enim loquitur) imprimis intereſſe, alibi non ſine cauſa tradit. Nam quod de agreſtibus hîc apibus, inter cæteros autem à Theophylacto, notatur (μέλι δὲ ἄγριον, τὸ ὑπὸ ἀγρίων μελισσῶν γεωργούμενον, ἐν δένδροις εὑισκόμενον καὶ πέτραις· *mel agreſte eſt, quod ab agreſtibus elaboratur apibus, quódque in arboribus invenitur & petris*) à quibus ità mel dicatur ac ſit tale, quatenus procedat, viderint qui apum hiſtoriam ex antiquis didicerunt: Cùm agreſtes ſeu ſylveſtres, quas & ruſticas dixere, urbaniſque opponunt, ut aſpectu horridas ac iracundiores, ità opere ac labore eximias eſſe ac præſtantes, idem Plinius teſtetur. Jam autem mel autumnale præſtantiſſimum eſſe, Princeps philoſophorum (qui, ἄμφω δ' ὀξὺ τὸ μετοπωρινὸν, lib. Hiſtoriæ animalium 5. c. 21.) diſertè pronunciat; cùm ericæum, autumnale, & tamen peſſimum Plinio dicatur. E quo patet, unde mellis petenda differentia. Adde, quòd ſi apes ſunt inutiles quæ ſunt nullius, hoc eſt, quæ vagantur adhuc, ideóque fiunt occupantis; aut ſi redigi in ordinem non poſſunt (quas & ipſas rectè agreſtes dicas) quò ſpectabunt quæ Palladius, quæ Columella, aliſque de capiendis examinibus ſylveſtribus ſcripſerunt? Adde, quòd feram eſſe apium naturam, Juriſconſultorum vox eſt. Unde Imperator tit. De diviſione rerum, *Apium quoque fera natura eſt.* Theophilus, ἡ δὲ μελισσῶν φύσις ὄξιν ἀγρίαν. Qui propriè ſyl-

veſtres eſſe eas volunt, donec intrà ſingulorum alvearia, quæ κυψέλας iidem Græcorum Juriſconſulti dicunt, continentur. Ut haud fruſtrà, non tam ex apibus (quanquam earum etiam diſcrimen veteres notarint) quàm ex pabulo de melle judicandum, rectè iidem obſervarint. Certè ſi quis quærat, cur Sardoum mel amarum dicatur; rectè, ni fallor, propter herbas dicetur. Quare, quod fit ex erica, agreſte; quia talis herba. Syro, cibus ſive alimentum Baptiſtæ קמצא ורבשא דברא, *locuſtæ & mel ſylveſtre*, dicitur: quæ ipſâ vocum origine obvium in Oriente cibum notant. Imprimis, קמץ, à multitudine non minùs ibi obvia ſic dictum, quàm ארבה Hebræorum: quod ἀκρὶς modò, modò ὄρυξ & Helleniſtis, modò ἀπέλαξ, qui idem cum brucho nonnullis. Ità quidem ut Levitici undecimo, ubi inter mundos permiſſóſq; cibos ארבה, *locuſta*, numeratur, ὄρυγον ſint interpretati: qui eſt חגב, & Syrorum voci, quâ locuſtas in hiſtoria Baptiſtæ expreſſerunt, reſpondere vulgò creditur. Eodem capite cùm ſequitur, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μου ἐστί, recentior interpres, *validior me eſt*: vetus, *fortior*, ad verbum; cùm de potentia aut magnitudine agatur: Ut ſit δυνατώτερος. Quomodo τὸ חזק Helleniſtæ expreſſerunt. Ut omittam non ſemel τὸ ἰσχυρὸν dici, qui ὁ Κύριος aliàs, cùm de Deo loquuntur: Ut in illo, Καὶ εἶπας, Τί ἴσχυω ὁ ἰσχυρός; Jobi 22.13. Item ἰδὲ παῦτα πάντα ἐργᾷ ὁ ἰσχυρός. In quibus locis τὸ אל habes, hoc eſt, Deus: qui & δυνατὸς Helleniſtis. Quare *potentior* malim. Quò ſpectat & quod ſequitur, ὃ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὰ ὑποδήματα βαστάσαι· quod potentiori, & qui dignitate major eſt, defertur. Non ità multò pòſt, cùm ait Dominus, Ἄφες ἄρτι, οὕτω γὰρ πρέπον ἐστὶν, &c. videtur idem eſſe quod, *Sine nunc*, Romani veteres dicebant: Ferè, quod Plauto, *Sine ſis*; formulâ Comicis uſitatâ. Quis enim Matthæi 7.4. cùm legitur, Ἄφες, ἐκβάλω τὸ κάρφος ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, *Omitte*, interpretetur, non, *Sine?* quo ipſe interpres recens ibi utitur. Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός. De hoc loco, & quis ſit ἀγαπητός, vide quæ ad Marci c.1.v.11.notamus. Sequenti capite ſtatim initio cùm legitur, ἀπήχθη εἰς τὸ ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ſcio quidem eruditis hoc ità accipi, ut τὸ ἐντελὲς ſive plenum ſit, ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ· Quia id ſuperiori, credo, capite præceſſit; Καὶ εἶδε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καταβαῖνον ὡσεὶ περιστερᾶν. Quod tamen duriuſculum: Cùm τὸ, ὑπὸ τοῦ πνεύματος, ità eleganter poſſit dici, quemadmodum ὑπὸ ψυχῆς dicimus; αὐτὸς nimirum. Eò autem, ut loquitur Gregorius, *eum Spiritus ſuus duxit, ubi eum invenit ſpiritus malignus*. Unde Lucas, καὶ ἦγετο ἐν τῷ πνεύματι εἰς τὴν ἔρημον. Quanquam in Prophetis aliter: Ezechiele præſertim. Nam quod de Diabolo nonnulli interpretantur, inter κεπήεια ſuppoſititii Abdiæ ponitur: qui effutire auſus erat, *quòd ſicut accipiter accipit avem, ità Diabolus Chriſtum, & poſuit inter feras in deſerto*. Additur, παρεφθάρθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Poſtquam eſuriiſſet videlicet, ut volunt SS. Patres; quod & ordo poſtulare videtur: qui, ὅτε σωνεχώρησε τῇ φύσει, τότε καὶ ἐπείρασε, dicunt; *cùm naturæ ceſſit, tunc & eſuriit*: Quia ex humanæ rationis naturæ ac veritate, διὰ τὴν τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἀκολουθίαν καὶ ἀλήθειαν, ut iidem eleganter loquuntur, id evenit. Quam tentandi occaſionem, ut illi volunt, arripuit tentator. Quod ſi verum eſt, ὑστερολογία uſus eſt Epiphanius, cùm dixit, καὶ σαφῶς καὶ ἀληθῶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου πεφθάσεις, καὶ πεινάσας ὕστερον, *manifeſtè ac verè tentatus à Diabolo, cùm eſuriiſſet poſtea*: quaſi, poſtquam tentatus eſſet, eſuriiſſe dicatur. Eodem capite primæ tentationi hæc verba opponit Dominus, Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι, &c. De quo loco minimè videtur dubitandum, quin inter eos fuerit quos myſticè ad τὸ ὑπερῶον Θεοῦ λόγον, hoc eſt, ipſum Dei filium, autores Midraſchin traxerunt: Qui hoc accuratè egerant, ut quæ pro Meſſia facerent, ſtudioſè colligerent; qualia & in Targumin nonnulla ſuperſunt: ut ſibi ex interpretatione ea vindicet Dominus, quod Sathanæ opponit. Quod ut novum videatur, haud eorum tamen admittimus ſententiam, qui ad determinationem quâ creata quæque ſuſtinentur, hoc referunt: De qua cap.1. ad Hebr.v.3. agitur, φέρειν τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Nec, ut Judæis idcirco accedamus, qui jejunè nimis ad præcepta id referunt, quibus tanquam cibo ſuſtineri volunt hominem. Quid igitur? In nutrimento quo ſuos in deſerto pavit Dominus, duo ſpectabantur: Medium, & ordinatio

v. 11.

v. 15.

v. 17.

Cap.4. v. 1.

Ibid.

v. 4.

ordinatio Divina; hoc eſt, verbum. Ità manna cibus fuit populo, donec defecit; hoc eſt, donec de fructu terræ Canaan guſtavit. Vide Joſuæ 5. 12. Cibus autem fuit, vel corporalis; ut cùm dicitur, *Porrò, filii Iſrael comederunt manna annis quadraginta:* vel ſpiritualis; ut cùm, βρῶμα πνευματικὸν, *cibus ſpiritualis*, Apoſtolo vocatur, 1.Cor. 10.3. Nam per ſe etiam vermium cibus fuit: Quemadmodum cùm dicitur, *Nam reliquerunt quidam ex eo uſque manè, & ſcatere cæpit vermibus*, Exod.16.20. aut evanuit & liquefactum eſt, ibid. 21. E quo patet, quantum inter ipſum panem, & ordinationem intereſſet. Verbum autem χαπκῶς accipiendum, quatenus promiſſiones Dei fidem & obedientiam hîc requirebant. Fuit ergò vis in verbo, ſive in ordinatione ſeu σωτάξει, quam præmittit repetítque in hiſtoria ubique Moſes: Ibid. 15. *Hic eſt panis quem dedit vobis Jehova ad veſcendum:* Et ſequenti, *Hoc eſt quod præcepit Jehova*: Helleniſtæ, τοῦτο τὸ ῥῆμα ὃ συνέταξε Κύριος, *hoc eſt quod præcepit Jehova*, ibid.32. Optimè ergò Sathanæ, qui ad panem, hoc eſt, naturalem cauſam, certam inſuper ac definitam, Dominum, cùm eluriret, aſtringebat; hîc opponitur, ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ. Non enim manna fuit panis loco, niſi quia Deo placuit: Neque quicquam eſt, quod non loco ejus eſſe poſſit, ubi Deo placet; cùm ſine pane mediiſque panis quoque loco poſſit eſſe Dei vis ac voluntas. Cujus tunc exemplum erat ipſe Dominus, cùm illud Sathanæ reponeret. Mannâ, cibo novo & ignoto, in deſerto uſus fuit Dominus. Non enim ea mannæ vis antè fuerat, ut aleret; neque tum extra voluntatem Dei aut ordinationem eſſe poterat: cùm manna non per ſe aleret, ſed verbum Domini & ordinatio per manna. Ità qui vixerunt mannâ, ἐπὶ ῥήματι Θεοῦ vixerunt: quo ſuos apud Moſen à terrenis cauſis vocat ac avertit Dominus. Nunc ipſe locus videatur: *Et afflixit te, & eſurire te fecit; quod non noveras, neque noverant patres tui: ut ſcire faceret te,* ὅτι οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ, ζήσεται ὁ ἄνθρωπος· *non de ſolo pane victurum eſſe hominem; ſed quòd de omni verbo quod procedit per os Dei, victurus eſt homo.* Nihil eſt ſimplicius. Ibidem efficaciter, Οὐκ ἐκπειράσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου, dictum eſt. Cujus vim, vel non ſatis aſſecuti ſunt, vel expreſſiſſe videntur interpretes. Ac ſi dicat, nè miraculorum quidem petitione tentandum eſſe Dominum: Qualis erat iſte πειρασμὸς Diaboli. Unde & τὸ מסורת πειρασμὸς interpretantur Helleniſtæ: Etiam cùm de miraculis ſermo eſt; cùm ipſa etiam miracula, probationes ſive πειρασμοὶ dicantur. Illuſtris Deuteron.4.34.locus eſt, Εἰ ἐπεῖρασεν ὁ Θεὸς εἰσελθεῖν λαβεῖν αὐτῷ ἔθνος ἐκ μέσου ἔθνους, ἐν πειρασμῷ, καὶ ἐν σημείοις, καὶ ἐν τέρασιν; Et ibidem 7.19. Τοὺς πειρασμοὺς τοὺς μεγάλους, οὓς εἶδον οἱ ὀφθαλμοί σου, τὰ σημεῖα, καὶ τὰ τέρατα, τὰ μεγάλα ἐκεῖνα, τὴν χεῖρα τὴν κραταιὰν, καὶ τὸν βραχίονα τὸν ὑψηλὸν, &c. & ità paſſim. Quemadmodum tentatio Dei in Maſſa miraculo ſedata eſt. Quò reſpexit Dominus cùm dixit, *Non tentabitis Dominum Deum veſtrum, quemadmodum tentaſtis in Maſſa*, Deuteron.6.16. Igitur ἐκπειράσεις, *ad miracula provocabis*; aut, *provocando ad miracula, tentabis.* Quemadmodum eo ipſo loco, οὐ πρόπον ἐξεπειράσατε ἐν τῷ πειρασμῷ, dicitur. Minus igitur dixerunt, qui *tentabitis* reddunt. Eodem hoc capite legitur, Γῆ Ζαβουλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ, ὁδὸν θαλάσσης. Ubi nemo ignorat, quàm longè in priori parte loci hujus Eſaiæ ab Hebræis receſſerint Græci: Nam Hebræi habent, *Quia non erit ei obſcuratio cui fuit anguſtia: quemadmodum tempus primum alleviavit terram Zebulun, & terram Naphthali, & poſtremum aggravari fecit:* ſcilicet *maris viam trans Jarden, Gelil Gentium.* De cujus loci interpretatione hîc non dicam: fatendum tamen, mirum in modum receſſiſſe eos, cùm reddiderunt, τότε πρῶτον ταχὺ πίεσε, ταχὺ πόλεσε, Χώρα Ζαβουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλείμ, καὶ οἱ λοιποὶ τῆς θαλάσσης, &c. Matthæus, cùm ad locum Hebræum ſe componeret, ità initium ejus adduxit, ut ad inſtitutum properaret: Quod quomodo ab eo factum ſit, qui non intelligunt, nunquam loci mentem ac venuſtatem capient. Inter quos ſunt ſummi Theologi, qui ὁδὸν θαλάσσης, pro καθ' ὁδὸν, exiſtimarunt poni: quod ipſi tamen duriſſimum confeſſi ſunt. Si Hebraicè ſcripſiſſet autor, cuivis obvia venuſtas eſſet. Uſitatum eſt Magiſtris Hebræorum, ut quæ præcedunt, leviter

v. 15.

ter vel delibent, vel aliquoties nonnunquam tranſiliant, donec perveniant ad verba quorum cauſâ locum adduxerunt. Quod peculiari notâ tum deſignant, quam in Novo Fœdere non expreſſerunt viri Sancti: Quæ (quod pluribus in locis jam oſtendimus) intelligenda eſt. Si Hebraicè ſcripſiſſet (quod nonnulli volunt) Matthæus, & hoc Evangelium exſtaret, locus ità ſine dubio repræſentatus eſſet, להתקים מה שנאמר על פי ישעיה הנביא האומר ארצה זבלון וארצה נפתלי ונו דרך הים עבר הירדן גליל הנוים, ac ſi Græcè dicas, Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου, τῆ λέγοντ[ος], Γῆ Ζαβυλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλείμ, καὶ ἑξῆς, hoc eſt, & cætera. Ac deinde iterum pergas, ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν. Nam quemadmodum prima prætermiſit capitis verba, donec ad illa, Γῆ Ζαβυλὼν καὶ γῆ Νεφθαλείμ, perveniſſet; de quibus dicitur, *depreſſas*, ſive *affectas contumeliis fuiſſe*, quod hìc locum non habebat, ideóque potiſſima, ut qui properant ad inſtitutum, è contextu ſumſit: ità rurſus prætermiſit, quæ illa, ὁδὸν θαλάσσης, præcedunt. Nam in Hebræo eſt, והאחרון הכביד דרך הים, hoc eſt, καὶ τὰ ὕστατα ἐβάρυνε, τὴν ὁδὸν θαλάσσ[ης] τὸ θαλάσσης. Vides ergò τὸ ὁδὸν θαλάσσης, non alia de cauſa eſſe ἔλλιπὲς, ſive non integrum, niſi quia à citante id prætermittitur à quo dependet. Non enim in Matthæo, ſed apud eum è quo adducitur, illud exſtat à quo regitur. Nam Evangeliſta, qui id obiter adduxit, ad illa properabat, Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, εἶδε φῶς μέγα, καὶ τοῖς &c. Quæ ut ſequuntur, ità propriè ad rem ſpectabant. Adeò ut ejus cauſâ tranſiliret cætera: quo nihil Hebræis in citandis locis (de quo pluribus alibi) ut nec aliis interdum, uſitatius. Non procul à capitis fine legitur, Domino ad curandum oblatos fuiſſe qui variis laborarent morbis. Inter alios σεληνιαζομένους. De quibus Gloſſæ Novi Teſtamenti non editæ (quarum uſum amiciſſimo viro Marco Zuerio Boxhornio debemus) *Lunaticos vulgus vocat, quòd per Lunæ curſus comitentur eos inſidiæ dæmonum. Hæc paſſio, caduca dicitur, & larvatio: cujus tanta vis eſt, ut homo valens in terram concidat ſpumétque:* & tamen δαιμονιζόμενοι junguntur. Etiam Theophylactus δαιμονῶντας exponit: ejúſque cauſam plenilunio, quo abuti vult Diabolum qui tum invadit miſeros, aſſignat. Alii, ut Euthymius, cauſam ejus naturalem ſimpliciter ad Lunam referunt. Ut & Lucianus, qui Toxari, de quodam qui eodem ſubinde affligebatur morbo, Ἐλέγετο ὃ κατακλίνειν πρὸς τὸν σελήνην αὐξανόμενον, *ad creſcentem concidere Lunam dicebatur.* Nos non Catone (ut vulgò dicitur) ſed Tralliano, aliiſque Medicis contenti hìc ſimus: qui σεληνιαζομένους, *Comitiales*, volunt; eundémque morbum cum Sacro. Et Sammonicus, poſtquam de Comitiali egit morbo, eum qui hoc affligitur, *dubiæ per tempora Lunæ* conceptum putari ait. Cui rei amuletum (ut videtur) puerorum collo appendebant, quod σεληνὶς dicebatur. Heſychius, Σεληνὶς, φυλακτήριον, ὅπερ ἐγκρεμᾶται τοῖς παιδίοις. Quare pueris? quia morbus idem *Puerilis*, utpote ætati huic proprius maximè ac familiaris, dicitur.

v. 24.

Cap. IV.

Caput quintum & ſextum examinantur. Μακάριοι οἱ πτωχοί. Πτωχοὶ & πτωχεύοντες *Helleniſtis.* Πτωχὸς πνεύματι. *Judæorum error, qui à Domino refutatur, Non aſſari Prophetiâ niſi divites.* Οἱ πενθοῦντες. *Paradoxa Judæorum. Paradoxa Domini.* Ὅτι οἱ πενθοῦντες γῆν κληρονομήσουσιν· *& quomodo dictum. Quædam quæ hìc dicuntur, ex mente Domini, non κατ' ἐξηγὴν accipienda.* Φῶς κόσμου, *& qui ità à Judæis dicti. Marcionis in mutando contextu audacia.* Παρήρχαται, *Hebræorum more uſurpatum.* Ἰῶτα, κεραία. Κεραία, *crux. Locus aliter quàm legitur ordinatus aut tranſpoſitus. Tituli & pericopæ: Quanta eorum differentia.* Ἐπίτασις τοῦ ὀργίλου τῇ νόμῳ ἐντολῶν, *& ubi, hoc capite. Ultimus quadrans. Sententia de eo Auguſtini.* Ὀφθαλμὸς, τὸ ἡγεμονικὸν *Hebræis*; χεὶρ, τὸ δυνατόν. *Locus nobiliſſimus,* Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως. *Mos Judæorum per cœlum, per terram, per Hieroſolyma jurandi. Idem locus, quomodo diſtinguendus. Interpretatio ejus.* Ἔστω ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὒ οὔ· *& quò referendum.*

Ὁ

Ὁ ὁμληπικὸς λόγος, *& in eo abſtinendum juramento.* Ἐμὶ αὐοίκῳ ὁμύσαι ὅπι ματαίῳ· *& quomodo ab Helleniſtis diſtinguantur. Vivit Dominus, quomodo uſurpatum. Quando per cœlum jurarent. Monitum Hebræorum, parciùs Ità quàm Non adhibendum. Jus* ἀντιπινθότος· *quò id à Moſe referatur.* Τὸν χιτῶνα λαβεῖν. Ἰμάτιον *Magiſtris quid, & quomodo dicatur. Cujus judex abſtulit pallium, canens ambulabit in publico.* Μὴ ἀνπιῆναι τῷ πονηρῷ. *Simile dictum Senecæ.* Καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν τε. *Locus* ὃν παρελόσπων. Ἐχθρὸς *quis è veterum opinione.* Ἔσεσθε ὖν ὑμεῖς τέλειοι. Τέλειοι, *perfecti: & an rectè. Quomodo uſi eâ voce Helleniſtæ. Periculoſæ interpretationes vitandæ. Cui Hebræorum voci reſpondeat. Helleniſtas non uno modo eâ uſos.*

Ad Caput ſextum tranſitur. Ἀπέχειν τὸν μισθόν. Ἀυτοαρίσκεια. Βαπολογεῖν *quid.* Διὰ λεπολογίας περισεύεσθαι. Βαπαρίζειν. Ἐμβαπαρίζειν τῷ λόγῳ. Μετεωρισμὸς *in precando: Hebræis quomodo exprimatur.* Ἄρτος ὁ ἐπιούσιος *unde dictus; & quis: cui Hebræo reſpondeat.* Ἄρτος ὁ διαπαντός. Ἐνδιλεχισμός· *quomodo ab Helleniſtis, & unde dictus.* Ἡ ὀπίσω, *poſtera. Superſubſtantialis panis: ἐπιούσιος Quotidianus. Viri perpetuitatis,* ἄνδρες διαπαντός. Δὸς ἡμῖν σήμερον. Σήμερον καὶ σήμερον. *Manna, panis in diem. Illud,* ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τὰ παραπώματα, *cur ſolum repetatur atque exponatur.* Ὁ πονηρός, *ille malus. Recentior interpres, & peculiaris ejus in exprimendis articulis conſuetudo.* Ἀφανίζειν τὰ πρόσωπα. Πρόσωπον, *hilaritas. Cadere fecerant vultus ſuos. Exterminarunt facies ſuas.* Καλὰ περισώπε. Τὸν ἕνα μισήσει, *minùs amabit.* Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμμωνᾷ. *Mammona, quomodo accipiendum. Aves cœli, & earum* ἀμεριμνία. Ἡλικία τοῦ σώματος. Περιφέρεια τῆς ἡλικίας *apud Epiphanium. Salomonis ornatus infra ornatum liliorum: & quare.* Ἔθνη *Matthæo, ἔθνη τοῦ κόσμε Lucæ. Iidem* ἰδιῶται. *Idiotas & infideles ab Apoſtolo jungi.* Λαοὶ τῆς γῆς.

Cap. 5. v. 1. SEquuntur Sermones in monte: de quibus B. Auguſtinus, *Unus Deus per Sanctos prophetas & famulos ſuos, ſecundùm ordinatiſſimam diſtributionem temporum, dedit majora præcepta populo, quem charitate jam liberari convenerat.* In quibus illud primò obſervandum, Nihil ferè hîc legi, quod non notiſſimæ alicui ac pervulgatæ Judæorum eo tempore opinioni aut ſententiæ cum cura opponatur. Cujuſmodi quod primò occurrit, Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Eò arrogantiæ devenerant Judæi, ut *Non afflari prophetiâ niſi divitem* perſuaſum ſuis v. 5. vellent: quemadmodum diſertè ad Jonam Kimchius. Contrà quàm Eſaias dixerat, (de quo loco mirum eſt non cogitaſſe interpretem qui alios adduxit) *Ad quem autem reſpiciam, niſi ad pauperem ſpiritu & contritum?* cap. 66. v. 2. qui eſt עני ונכה רוח. Nihil porrò Helleniſtis frequentius quàm ut egenum aut opibus collapſum, πτωχὸν aut πτωχεύοντα, μειώσει uſitatâ dicant: Tobiæ 4. 3. Καὶ μὴ φοβοῦ παιδίον ὅτι ἐπτωχεύσαμεν. Neque quicquam uſitatius quàm ut calamitatem ſic dicant: Thren. cap. 3. v. 1. Ἐγὼ ἀνὴρ ὁ βλέπων πτωχείαν· Ibid. v. 19. Ἐμνήσθη ὑπὸ πτωχείας μου. Πτωχὸς quippe τὸ עני. Et ſic aliquoties in Jobo: in Pſalmis non ſemel. Quod promiſcuè & πραεῖς reddunt: Pſal. 37. Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν· Et, Ἀναλαμβάνει πραεῖς ὁ Κύριος, 147. Ut ſit, πτωχὸς πνεύματι, qui שפל רוח, *humilis ſpiritu*, Magiſtris dicitur. Quod non minùs paupertatem includit: quia vox eadem utrumq; notat; ideóque ab Helleniſtis confunduntur: ad quos reſpiciendum ſemper, cùm de mente loci aut interpretatione agitur. Nec ineptè forſitan Tertullianus, qui *mendicos* reddidit, non *pauperes*, ut noſtri. Quales ſunt, non tam qui egent, quàm qui cum humilitate ſpiritûs aſſiduè petunt: qui opem Divinam, qui regnum Dei, qui alia ſpiritualia aſſiduè & poſtulant & flagitant, quod iis ſe ex animo egere ſentiant. Quomodo mendicus eſſet, cujus os (ut B. Hieronymus loquitur) ad cœleſtem panem patet, quem aſſiduè mendicat; ſecundùm illud, αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν. Sed verum quod initio dixi: Ab Helleniſtis ac Hebræis interpretatio petenda. Si eorum autem, qui afflicti & mites ex paupertate aut alia calamitate ſunt, regnum Dei eſt, ergò & Dei Spiritus, & ejus dona. Contrà quàm Judæi

ſentiebant, de quibus dixi. Alia igitur πτωχεία νῦ, de qua Timon Sillographus, Πτωχὸς μὲν φρένας εἰμὶ, νόος δέ μοι ἐν κόλποις· quæ eſt mentis tarditas ac infelicitas. Sequitur paulò pòſt, Μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. Quod rectè cum præcedentibus Eraſmus, παράδοξον eſſe obſervat. Nam cùm tota Judæorum doctrina, quod ſciunt qui Pirke Avoth & ſimilia legerunt ſcripta, paradoxis conſtaret, paradoxa iis non quæ erant, ſed quæ videbantur, Dominus opponit. Quod non ſatis recentior cùm expenderet, *mites* feris & agreſtibus opponi exiſtimat. Τὸ עניים autem vicinâ proximâque (ut dicebamus) vocis ſignificatione, πραεῖς redditerunt; cùm intelligantur, quos paupertas ac calamitas depreſſit. Atque ità paradoxon videtur, ὅτι οἱ πραεῖς γῆν κληρονομήσουσι· quibus ſimul & paupertas & opulentia ſignificatur: Manifeſtè enim benedictiones Patrum reſpexit. Ità Iſaacus Jacobo promittit, ὅτι κληρονομήσει τὴν γῆν τῆς παροικήσεως αὐτοῦ. Quemadmodum nonnulla hoc capite dicuntur, quæ ex mente dicentis, non (ut eleganter illud Athanaſius expreſſit) χρὶ ξενὸν & præ-
v. 14. cisè accipienda ſunt. Sequitur mox, Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου, *Vos eſtis lux mundi.* Non igitur Magiſtri qui ſe אור העולם, φῶς κόσμου, dicebant. Haud multò pòſt di-
v. 17. citur, Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον. Cujus loci perverſionem inter ſacrilegia Marcionis recenſet antiquitas: qui in Evangelio ſuo habebat, τί ἦλθε εἶπε, ὅτι
v. 18. ἦλθον πληρῶσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας; ἦλθον καταλῦσαι, ἀλλ' ἃ πληρῶσαι, teſte Peluſiotâ. Paulò pòſt, Ἰῶτα ἓν ἢ μία κεραία οὐ μὴ παρέλθῃ ἀπὸ τοῦ νόμου. Ubi, ut obiter hoc dicam, τὸ παρέρχεσθαι ſignificatione τοῦ חלף, ut in illo, τὸ πρωὶ ἀνθήσαι καὶ παρέλθοι, Pſal. 89. 6. & alibi non ſemel uſurpatur. Eodem loco vix dubium, quin quemadmodum iota minima intelligitur litera, ità κεραία literæ cujuſque pars ſit: quanquam non ignorem, quid vulgò ſtatuant ſciſcántque qui punctorum hinc antiquitatem probant: Ut & antiquos etiam ex hoc loco crucem ſuam confirmaſſe. Nam apud Heſychium κέραιον, vox corrupta ut arbitror (quod in autore illo uſitatum) & extra ordinem tranſpoſita, σαυρὸς dicitur. Ipſum verò myſterium diſertè Nyſſenus libro altero De vita Moſis exponit, Ἀληθῶς γὰρ τοῖς καθορᾶν δυναμένοις, ἐν τῷ νόμῳ μάλιστα τὸ κατὰ τὸν σαυρὸν θεωρεῖται μυστήριον. Διὸ φησί που τὸ εὐαγγέλιον, ὅτι ἐκ τοῦ νόμου τὸ ἰῶτα καὶ ἡ κεραία οὐ παρέλθοι. Σημαῖνον διὰ τῆς εἰρημένων, τίνι τε ἐκ πλαγίας χαραμιλῶ, καὶ τίνι κάθετον, δι' ὧν τὸ σχῆμα τοῦ σαυροῦ καταχράται. *Revera enim ab iis qui non cæcutiunt, potiſſimum in lege crucis videtur myſterium. Unde alibi ait Evangelium, Legis nec iota præterire nec κεραίαν. Quibus & tranſverſam & perpendicularem, quibus forma exprimitur crucis, ſignificat.* Cæterùm κεραίας vocem expreſſiſſe videtur autor libri Amana, cùm nullum in ſcriptura errorem eſſe aut mendum ait; nè quidem בקוריא אחת או אות אחת, *in apice uno, aut litera una.* Eodem capite legitur,
v. 22. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ὅτι πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰκῇ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Quam pericopen ſtatim poſt eam locant veteres quâ Μακαρισμοὶ, ſeu Beatitudines, continentur. Aſceticorum autor, Πρεσβ. ἡ τοῦ, κἂν ἰδικῶς τῷ καθέκαστον μὴ συνημμένῃ ἡ ἀσφαλὴ, ἀρκεῖν μοὶ λογίζομαι τοῖς πιστοῖς, αὐτὸ τοῦ Κυρίου μνημονεῦσαι, εἰπόντος ἐν τῇ πρώτῃ τῆς κατὰ τοὺς Μακαρισμοὺς διδασκαλίας, ἐν ᾗ πολλῶν μὲν ἐμνημόνευσε τῆς ἀπορρήτων· καὶ τοῖς μὲ προσέθηκε καὶ τὴν ἀπειλὴν, εἰπών, Πᾶς ὁ ὀργιζόμενος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει· *Quod verò illud attinet, quòd ſingulis non adjunguntur minæ, ſatis eſſe piis arbitror, ſi Domini memnerint, qui in illa quæ Beatitudines ſequitur particula, in qua multa quæ victa ſunt commemorat, quibuſdam minas adjungit; ut cùm dixit, Omnis qui fratri iraſcitur, judicii erit reus:* Cùm titulus à verſu primo cap. 5. cujus initium eſt, Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, incipiat; & ante verſum ſecundum capitis 8. finiatur, qui eſt, καὶ ἰδοὺ λεπρὸς ἐλθὼν προσεκύνει αὐτῷ. Cui breviſſimus deinde titulus Περὶ ἑκατοντάρχου ſuccedit. Ex quo & illud, quantum inter θεωρεῖται & πάλαι intereſſet, apparet: Ut hic locus incipiat, quem ὁπόταν δὴ ἐν νόμῳ ἐπαλῶν, *intenſionem præceptorum Legis*, dixerunt. Inter quos Athanaſius, ſeu quicunque is eſt qui Σωσφὺν ὁπόμνημον τῆς θείας γραφῆς, ſive *Brevis Sacræ Scripturæ Compendium*, ſcripſit; *Sedet in monte*, inquit, *ac Beatitudines commemorat, ſubjungitque, VOS eſtis lux mundi: vitæque iis præcepta*

tradit,

tradit, Legisque mandata intendit: Κάθη ἐν τῷ ὄρει, καὶ λέγει τοῖς Μακαρισμοὺς, καὶ ἐπάγει, Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου· καὶ ὀφείλει αὐτοῖς ἀεὶ εἶναι, καὶ ἐπιτείνει τὰς ἐν τῷ νόμῳ ἐντολάς. Eodem capite legitur, Ἀμὴν λέγω σοὶ, Οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθεν ἕως ἂν ἀποδῷς τὸν ἔσχατον κοδράντην. Ad quem locum non incommodè Auguſtinus, qui de pœnis accipit æternis; *Quemadmodum ergò, inquit, ibi intelligitur, de quo dictum eſt,* OPORTET *eum regnare, donec ponat omnes inimicos ſub pedibus ſuis; ſemper regnaturum, quoniam ſemper illi erunt ſub pedibus: ità hîc accipi poteſt, de quo dictum eſt,* NON exibis indè, *donec ſolvas noviſſimum quadrantem; ſemper non exiturum eſſe, quia ſemper non ſolvit noviſſimum quadrantem, dum ſempiternas pœnas terrenorum peccatorum luit.* Neq; enim unquam ibi quadrans ultimus perſolvitur, ubi ſemper plus debetur quàm perſolvitur; neque quicquam ultimum in pœnis quæ non deſinunt. Eodem capite cùm legitur, καὶ εἰ ἡ δεξιά σε χεὶρ σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτὴν· obſervandum, quòd quemadmodum nihil uſitatius Hebræis quàm ut nomine ὀφθαλμοῦ totum τὸ ἡγεμονικὸν, ſeu mentem, in homine intelligant; ità manûs nomine τὸ θυμικὸν, & quos affectus dicimus: Unde illud בְּמִשְׁרָךְ הַכֵּף אַל תַּחְטִיאָךְ, *Cùm proiraxeris manum, cave peccare te faciat:* quamvis ſciam & בְּמִשְׁוֹל, *cùm dominatur*, legi; hoc eſt, cùm imperat, & plus poteſt. Sequitur, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως. Notum eſt quàm multa ad hunc locum notata fuerint. Non rarò autem fit, ut diverſorum ſententiæ non tam interpretentur quæ obſcuriora ſunt quàm involvant. Lex erat, μὴ ἐπιορκεῖν, & quidem in nomine Domini: *Et non jurabitis in nomine meo mendaciter.* Mendaciter, non temere, inquiunt nonnulli: quæ non rectè hîc conjungi. Non quin ἐπιορκεῖν interdum ſic uſurpetur, (eruditè enim Græcorum quidam, ἐπίορκον, ὅρκῳ μὴ φροντίζοντα, *qui juramentum non curat*, exponunt) ac ſi perjurum dicas, qui qualibet de cauſa jurat: ſed quòd videndum ſit, quam Legis partem, & quomodo, interpretetur Dominus. Ad eundem ſpectat locum quod additur, *Et reddes juramentum tuum Domino:* quemadmodum loco alio in Lege, *Si quis votum voverit Domino, aut ſe juramento conſtrinxerit, hoc faciet.* Quia ergò alibi, *in nomine meo*, dicitur, alibi mentio fit Domini; Judæi, gens mirificè cavillis ac jurijurando etiam in converſatione dedita, mutabat vocem: ità ut pro nomine tremendo יְהוָה, per cœlum, per terram, per Hieroſolyma jurarent; plerunque & cum cavillo aut noxa proximi. Dominus igitur, qui de perjurio & lege quæ huc ſpectat adhuc agit, ut cavillis his occurrat, meritò ſubjungit, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. Et quid dicit? μὴ ὀμόσαι ὅλως· Verba non rectè diſtincta aut ſatis intellecta. Ego hoc vobis dico, inquit; Inſtituto quod nunc obtinet peſſimo, per cœlum, terrámque, ac ſimilia, jurari: Veto igitur, nè quocunque modo ſic juretis. Ut conjunctè legatur, Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, μὴ ὀμόσαι ὅλως μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, &c. μήτε ἐν τῇ γῇ, &c. non, nè omnino, cùm opus eſt, juretis; ſed nè ſic juretis, nè ullam ex his formulis (quod nunc fit) uſurpetis. Quare ὅλως; nam hîc cardo controverſiæ. Quia, ſive verum eſt quod ſic juratis, vitioſum tamen eſt hoc juramentum & contra Legem: Lex enim exſtat quæ diſertè habet, *Jehovam Deum tuum timebis, & ipſum coles, ac per nomen ejus jurabis,* Ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῇ, Deut. 6. 13. à qua lege abibant, qui per cœlum, per terram, per Hieroſolyma, per caput ſuum, qui per templum, ejúſque aurum, per altare denique quod in eo; de quibus Matthæi 23. 16. agitur (pleni enim talibus ineptiis, ut diximus, Judæi erant) jurare conſueverant. Sive ergò verum quod juratis, vitioſum tamen juramentum eſt: Sive perjurium committitis, & cavillandi animo (ut jam receptum eſt) ipſum Domini vitatis nomen, quod non rectè colitis, Divinæ tamen majeſtatis læſæ tenemini ac rei eſtis. Longè autem extra ſuperſtitionem veſtram Divina patet atque extendit ſe majeſtas. Quid enim non illius, cujus omnia? Sive igitur per cœlum juratis, thronus Dei eſt; ſive per terram, ſcabellum ejus eſt; ſive per Hieroſolyma, urbs magni Dei eſt, Dei veri, Dei Jehovæ, civitas veritatis; ſive per caput veſtrum, hoc ità in illius poteſtate eſt ut veſtrum non ſit, qui nè capillum quidem in eo album facere aut nigrum poſſitis. Quare hoc totum, vel ad vitioſum juramentum, vel ad perjurium omnino referendum eſt. Nam ſi abſolutè, Nè omnino juretis, dixiſſet, & hoc ſeparandum eſſet à ſequentibus; primò omnium dicendum fuerat, *Ego autem dico vobis,*

Nè omnino juretis; neque per Dominum, neque per cœlum, neque per terram, neque per Hieroſolymam. Aliud autem eſt, per cœlum jurare ac terram, & per Dominum; per quem jurandum, vel Eſaiâ teſte, cap. 65. v. 16. *Qui jurat in terra, jurabit per Deum veracem:* quod ſi vetuiſſet, non tam interpretatus Legem eſſet quàm ſuſtuliſſet. Imprimis autem illa, quæ ignorare nemo poteſt, *Non pejerabis, ſed reddes Domino quæ juraveris.* Quod autem ſequitur, ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὒ οὔ, ad τὸν λόγον τὸν ὁμιλητικὸν, ſive ſermonem familiarem, referendum eſt. Itaque quod proximo loco dicitur, ad legem pertinet, quæ vetat, nè quis temere uſurpet nomen Domini: neque ad uſurpationem nominis Divini לשקר, ſive falſam (quod ἐπ' ἀδίκῳ Helleniſtæ dicunt, & perjurium deſignat) ſed ad uſurpationem nominis ejuſdem לשוא, (quod ἐπὶ ματαίῳ iidem dicunt) refe- 10
rendum eſt. Non jurare igitur; ſed vel contra legem manifeſtam, aliter quàm per nomen Domini; vel leviter, ac temere, aut in familiari uſu; vel cum cavillo ac perjurio, jurare vetat. Quippe cùm ex animi ſententia jurabant, Vivit Dominus; cùm fallerent, per cœlum jurabant, ut ad Joelem Jarchi notat. De quibus Anabaptiſtæ, & cæteri qui omne juramentum tollunt, nunquam cogitarunt. Quod & alios nonnullos, etiam ex antiquitate, decepit. Ut jam mens ſit: Lex, nè pejeretis, ac nè temere juretis, ſed & ut præſtetis quod in Dei nomine juratis, præcipit. Ego interpres verus, nè ullâ ratione, vel per cœlum, vel per terram, vel per Hieroſolyma, aut caput veſtrum, more ſolito juretis, veto atque interdico. Quid in familiari ergò converſatione? Ità & Non ſufficiat. Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, nempe ὁ ὁμιλητικὸς, *ſermo familiaris*, Ità & Non. Et re- 20
vera tantum abeſt ut hæc in familiari converſatione non ſatisfaciant, ut propemodum & iis quæ geruntur publicè ſufficiant. Nota ſunt, quæ de Eſt & Non Auſonius (aſſcribi enim illi video) Idyllio quod Ναὶ καὶ οὒ Πυθαγορικὸν inſcribitur: Ubi inter cætera,

His demtis nihil eſt hominum quod ſermo volutet:
Omnia in his, & ab his ſunt omnia; ſive negoti
Sive otî quicquam eſt, ſeu turbæ ſive quietis.

In quo illud Hebræorum obſervant Magiſtri, τὸ Ità quàm τὸ Non parciùs eſſe adhibendum. Unde reverentiæ causâ, Ità τῷ הן exprimebant: Quemadmodum cùm monent, ubi dubitatur an præſtari poſſit quod promittitur, לא קורם הן, hoc eſt, *Non potiùs quàm Ità*, nè promiſſi pœniteat, ac ſic à veritate recedatur, dicendum: quòd religio- 30
ſum magis negare ſit quàm affirmare falsò. Cùm metuis, inquiunt, nè fortè promiſſorum te pœniteat, אמר לא קורם הן, *dicas Non potiùs quàm Ità. Cùm autem dixeris Ità, patere & ſerva quod dixiſti: Nam Non poſt Ità turpe eſt.* Eodem capite ἀντιστῆναι τῷ πονηρῷ vetatur. Quod cùm Evangelicæ doctrinæ ſit, magnámque ejus complectatur partem, non longè ab eo tamen abit qui dixit, *Si utrinque certabitur, ille eſt melior qui prior pedem retulit: victus eſt qui vicit. Percuſſit te? recede: referiendo enim & occaſionem ſæpius feriendi dabis & excuſationem*, Seneca lib. 2. De ira. Cùm ſequitur, καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν, quemadmodum quod de jure talionis præceſſit, quódque ità interpretatus eſt Dominus, ut doceret, quæ à Moſe dicta fuerant, ad vindictam privatam referenda non eſſe, quam animis ſuorum eximit; ità 40
quod περὶ χιτῶνος hîc dicitur, ab officio judicis ad ſuam cujuſque Sapientes Judæorum referebant. Ἰμάτιον ex Juriſconſultorum legibus eſt גלימה. Ut in illo apud eos, *Cui judex abſtulit pallium, canens ambulabit in publico.* Mirum autem, quas cum Epiphanius adversùs Ptolemaitas, tum alii ex veteribus excogitarint ſubtilitates, cùm de privata arripiunt vindicta, quæ ad magiſtratûs officium ſpectabant. Eodem capite ab ipſa veritate dicitur, Καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. Quæ verba cùm in lege nuſquam exſtent, aſſentimur illis qui ἐξηγητὰς exiſtimant: non autem Patribus nonnullis, qui, cùm Moſi aut Domino aſſignent, frigidâ interpretatione ἐχθρὸν hîc intelligunt, qui aliàs ὁ πονηρὸς in Sacris dicitur; qui generis humani hoſtis eſt. Nyſſenus Epiſtolâ ad Euſtathiam & Ambroſiam, φησὶ γὰρ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου· ἀπὸ τῆς 50
φύσεως ἡμῶν πολέμιον, μόνον ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι προστάξας· *Ait enim, Proximum amabis tuum, odióque habebis hoſtem: quo, ut ſolum odio naturæ noſtræ hoſtem habeamus, præcipit.*

Item

Item in Eccleſiaſten Hom. 8. Καὶ ἓν πάλιν μισῆσον τῇ ἀληθείᾳ, ὁ τῆς κακίας εὑρετὴς, ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν πολέμιος, καθὼς ἔφησεν ὁ νόμος, ὅτι μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. Κητſus unum odio habendum verè; mali nempe inventorem, vitæ noſtræ hoſtem: de quo Lex ait, Hoſtem tuum odio habebis. Auguſtinus, Ità Lege Dominus, non inimicos, ſed inimicum præcepit odiri: ut qui ſpirituales erant in Lege, ſolum diabolum odio haberent. Sub finem capitis ejuſdem dicitur, Ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστιν. Ubi ſcio quidem reprehendi ab eruditis Eraſmum, qui ἔσεσθε convertit, ut invenit: quaſi concionem hanc ad perfectos quoſdam ſolos pertinere exiſtimaſſet. Mihi interim nè illi quidem ſatisfaciunt, qui in his ſimilibúſque locis perfectionis voce aut perfectorum uſi ſunt. *Eſtote*, inquit ex interpretatione eorum Dominus, *perfecti*. Quomodo? ὥσπερ ὁ πατὴρ ὑμῶν· quod exponunt illi, *imitando: cúmque in eo perfecta ſint omnia, nè hanc quidem virtutem patiamini in vobis requiri.* Ego in his talibúſque perfectionis (quod jam dixi) voce abſtinuiſſe malim eos, qui vertenda ſibi ſacra ſumſerunt. Quanquam eâ uſos neque uno modo Helleniſtas, palàm ſit: Etiam nonnunquam cùm τὸ שָׁלֵם interpretantur. Quemadmodum cùm illa, αἱ καρδίαι ὑμῶν τέλειαι Οὐκ ἦν καρδία αὐτῷ τελεία. Item, Πλὴν ἡ καρδία αὐτῶν ἦν τελεία, ejuſdémque generis paſſim in libris Hiſtoricis occurrunt. Ubi nihil ſanè præter integritatem notat: quam ἀκεραιότητα Græcorum Theologi dixere. Tale eſt, Δότω σου ὑμῖν ἐν καρδίᾳ τελείᾳ, *Corde illi integro ſervi.* Quæ, quid ad perfectionem illam quam ex interpretationibus ejuſmodi nonnemo ſibi fingit? Quid enim aliud innuitur quàm dixi, ſive quod jam dixi, ſive τὸ תְּמִים interpreteris? Nè nunc dicam, ejus generis interpretationes vocéſq; Catharos, Novatianos, aliósq; id genus, omnes denique (ut vetus loquitur Theologia) τοῦ τὸν καθαρότητος ἀλαζονευομένους τύφου, *quos puritatis demens opinio aſſtavit*, primò peperiſſe, aut confirmaſſe. Quamvis enim verum Theologicum effatum ſit, cùm de imitatione tali agunt, ὅτι ὁμοίως τὰ παράγματα ἀπὸ τῶν μειζόνων λαμβάνει τὰ παραδείγματα, ἵνα κἂν τὸ ἐλάττονος ἐφικώμεθα· *A majoribus deſumi exempla, ut vel ad minima perveniamus*; neque dici, *tam perfecti*, ſed *perfecti*: videndum tamen ſemper, quid ædificet, quæ mens cujuſque loci; quid poſtremò lingua, quam in ſuis Novi Fœderis autores exprimunt, admittat aut requirat. Mihi quidem exprimi τὸ שלמים vix dubitandum videtur: quo non modò integri (quod dixi) ſed & mites ac pacifici notantur. Tale eſt illud, *Viri iſti* שלמים *nobiſcum*, Geneſ. 34. 21. quod ἐιρηνικοὶ eſt Helleniſtis. Ut omittam, τέλειον iiſdem dici & quem φρόνιμον, & συνετὸν, & ἀγαθὸν, non ſemel ipſi. Notum autem, nihil æquè uſitatum iis eſſe quàm ut cùm ſignificationem unam exprimunt, ad aliam alludant de quo non ſemel alibi. Videatur quod de fratribus ac hoſtibus præcedit: videatur totus locus, qui cum hoſte ipſo pacem colere ac amorem jubet. Nè nunc dicam, eos ipſos qui *perfectos* hîc interpretantur, aliis in locis ab eodem haud immeritò abſtinuiſſe. Exemplo illud ſit 1. Cor. c. 2. v. 6. Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· item, Philipp. 3. 15. Ubi acerrimè in eos recentior invehitur interpres, qui ad perfectos neſcio quos illud retulere: ipſe interim *adultos* reddit. Mihi hîc integritas ſufficiat: quæ hypocriſi non opponitur modò, ſed & innocentiæ reſpondet. Optimum Gloſſarium, *Integri*, ἀκέραιοι. *Eſtote igitur integri.* Capite ſexto, quod proximè ſequitur, dicit Dominus, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Ubi rectè interpres vetus, *receperunt mercedem ſuam.* Neque quicquam incruſtandum erat: Qui enim recipit, propriè ἀπέχει. Et ſic Helleniſtæ loquuntur: Geneſ. 43. v. 23. τὸ ἀργύριον ὑμῶν εὐδοκιμεῖν ἀπέχων בא אלי *ad me pervenit*: Quod quid aliud quàm *accepi*, aut *recepi*? Ità, Num. 32. v. 19. ὅτι ἀπέχουσι τοῦ κλήρου ἡμῶν ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Aliter Cyprianus: Qui, *Amen dico vobis, compleverunt mercedem ſuam.* Quam autem mercedem? Τῶν ὑποκριτῶν, τῶν ἐπιδεικτιώντων, τῆς ἐθελοθρησκείας, ut loquuntur veteres Theologi: Unde αὐτοαρέσκεια procedit: De qua Græci Theologi, cùm quærunt, ὁ ἐργαζόμενος καὶ ὁ ἐπιτελούμενος, ἀλλ' ὁ αὐτὸς θέλει, τίνα μισθὸν ἔχει; quærit, *non quod præcipitur, ſed quod vult ipſe, quam recipit mercedem?* Et reſpondent, αὐταρέσκειας· quod illius vitium qui ſibi placet. Paulò pòſt, inter ea quæ Orationi præmittuntur Dominicæ, præcipitur, Προσευχόμενοι δὲ μὴ βαττολογήσητε. Quod eorum vitium eſt,

Cap. 6. v. 2.

v. 7.

eſt, ſi Chryſoſtomo accedimus, qui ambitioſè orant: ut qui opes, regna, aliáque id genus, petunt. A quo nec Nyſſenus Expoſitione Orationis Dominicæ diſcedit: ubi fuſè de hoc ipſo. Epiphanius διὰ λεπτολογίας προσδ' χεσθαι, dixit. Quod ſit, cùm multis idem, neque neceſſariò, effertur. Cujus & exemplum addit, καὶ διὰ λεπτολογίας ἐρῶμεν, Σή ἐστιν ἡ δύναμις, σὸν τὸ κράτος, σή ἐστιν ἡ τιμὴ, σή ἐστιν ἡ δόξα, σή ἐστιν ἡ εὐλογία, σή ἐστιν ἡ ἰσχὺς, σή ἐστιν ἡ δύναμις. Cui ferè & Maimonides alibi accedit. Ut penè idem ſit quod βαττολογεῖν & ἐμβαττολογεῖν τῷ λόγῳ. idem quod & εἰς πλάτος ἐκτείνειν τὸν λόγον Nyſſenus adverſùs Eunomium dixit, qui hæc conjungit. Ego ut verboſitatem, ſeu πολυλογίαν, non excludi arbitror (& hoc contextus ipſe innuit) ità μέλισμὸν in orando maximè notari arbitror: ut cùm labia & lingua ſine mente orant. Quod Magiſtris Hebræorum בטוי שפתים; *labiorum elocutio.* Notum enim quid deſignet בטא; nudam ſcilicet pronunciationem. Nè Naſonis Battum hìc ad partes advocemus. Nihil facio libentiùs quàm ut proficiam; quâ lege natum me exiſtimo. Interdum admiratus ſum, cur, cùm ἀδολεσχία ſit vitium, & quidem quod loquacitate aut profluvio verborum conſtat, quale & in precibus diſertè rejicitur cùm πολυλογία vetatur, ad preces etiam Sanctorum eam vocem traducant Helleniſtæ: Ut cùm Geneſ. 24. 63. Iſaacus ἀδολεσχῆσαι in campum iviſſe dicitur: quod Chaldæus, aliíque, de precibus interpretantur. Ego autem, vel ad precum, in quibus ſigillatim cuncta ac ſenſim pronunciabant, non prolixitatem quidem ſed attentionem, vel ad meditationes potiùs quas conjungebant, referendum arbitror: quod & τὸ לשיח ſanè præ ſe ferre videtur. Quemadmodum de meditationibus attentis apud Regium Prophetam paſſim: qui, ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν, ἐν τοῖς δικαιώμασιν, ἐν ταῖς ἐντολαῖς Θεοῦ, ἀδολεσχῆσαι, ex interpretatione Helleniſtarum, ſe ait. Cæterùm non rarò evenire ſolet, ut qui multa petunt, multis petant; multa autem petant, nè quid eorum quibus ſibi opus eſſe arbitrantur prætermittant; ità petant interim, ut quæ petenda ſunt, nè ipſi quidem ſciant aut intelligant: cùm nihil magis alienum à conditione ſit humana, quàm ut quæ petenda rectè intelligant qui petunt. Quod is intellexit, qui omnium eorum inſtar quæ petuntur, ut ejus à quo omnia petuntur, ſola ſapiens, ſola prudens, *fiat voluntas*, precari nos voluit. Nihil autem magis ignorari quàm quid ſingulis expediat, aut quid petendum ſit, nè gentiles quidem ignorarunt: Inter hos qui ſcripſit,

> ——*nam quid tam dextro pede concipis, ut te*
> *Conatûs non pœniteat votique peracti?*
> *Evertêre domos totas optantibus ipſis*
> *Dii faciles: nocitura togâ, nocitura petuntur*
> *Militiâ.*

Quæ cauſa, cur Rabbini preces fixas non admittant: nihil enim certi Deo præſcribendum eſſe. In quo τῷ קבע, quo preces de re ſingulari notant, utuntur. Tale ergò nihil, ſed pro ea gratiam divinam petendam eſſe. Cùm monemur in Precatione quam præſcripſit Dominus, ut τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον petamus, de quo ſolicitè eruditi diſputarunt (neque enim quicquam magis verè tales hactenus exercuit) vix dubitandum quin ἐπιούσιος ſit לחם התמיד. Ἄρτος ἐπιούσιος, לחם התמיד, Num. 4. 7. *Et ſuper menſam facierum expandent pannum hyacinthinum, & panis ille jugis ſuper eam erit:* quò venuſtè in divina hac precatione Dominus reſpexit. Helleniſtis panis ille, ſeu continuus, ſeu jugis, ſeu perpetuus, ἄρτος ὁ διαπαντὸς, ut juge ſacrificium, ἐνδελεχισμὸς· quæ, eodem ſenſu feliciſſimè dicuntur: quemadmodum apud Hebræos תמיד nonnulli, quaſi תעמור, hoc eſt, *inſtans*, exponebant. Inſtans autem Latinis, *continuum*, nec minùs præſens quàm futurum; ut ἐνεστὼς Græcis: quemadmodum cùm Tacitus, *præterita, inſtantia, futura*, connectit. Helleniſtæ, futuri ratione, quia dies diem ducit, & ſequentes continuò ἐπιόντες dicuntur, ἄρτον ἐπιέσιον, formâ τῷ ἐναύσιον, quanquam aliâ formatione, dixerunt. Nam ἡ ἐπιοῦσα, dies ſequens eſt, quæ ordinem continuat. Gloſſarium Stephani, Ἐπέσια, *poſtera*. Nazaræi, qui Matthæi Evangelium, quod ſecundùm Hebræos

v. 11.

bræos B. Hieronymo dicitur, habebant, cùm hanc neceſsitatem vertendi ſibi impoſitam viderent; *panem craſtini*, ſive ἄρτον τῆς ὁπιούσης, convertebant: ac ſi Græcè, ἄρτον τὸν εἰς τὸ ὄπιθεν, quod eſt, τὸν διαπαντὸς, τὸν ἐνδιαλείχῃ, dicas: Quibus Helleniſtæ continuum tum panem tum ſacrificium notarunt. Nam Hebræi in continuatione iſta, quod τὲ καθ' ἡμέραν Græci vocant, דבר יום dicunt. B. Hieronymi verba ſunt quæ ad hunc locum notat, *In Evangelio, quod appellatur ſecundum Hebræos, pro ſuperſubſtantiali panè, reperi* מחר, *quod dicitur craſtinum: &c. id eſt, futurum da nobis hodie.* Quod cùm vir doctiſſimus vel non ſatis aſſequeretur, vel exiſtimaret durum, quia σήμερον mox ſequitur; idem eſſe exiſtimavit, quod Helleniſtis ἐπιούσιον. Unde illud, *Quod nos ſuperſubſtantialem expreſsimus, in Græco* ὁπιούσιον *habetur. Quod verbum ſeptuaginta interpretes*, ἐπιούσιον *frequentiſsimè transferunt.* Quæ vox hodie, quod ſciam, apud Helleniſtas non exſtat: ac potiùs *adſubſtantialem* denotaret. Eadem interpretatio eundem Patrem eò impulit, ut *panem qui ſuper omnes ſubſtantias ſit, & univerſas ſuperet creaturas*, intelligi vellet. Unde anagogæ veterum, de pane alio, cœleſti magis quàm quotidiano: De quo paſsim. Inter quos nonnulli, ὁπιούσιον, τὸν καλαβάντα ἀπ' οὐρανοῦ, interpretati ſunt. Procopius, ut cæteros omittam, ad Leviticum, Ὅτι καὶ τὸ θεῖον ἡμῖν ἐδωρήσατο Σάββατον· ὅτι καὶ τοῦ ἄρτου τοῦ καλαβάντος ἐξ οὐρανοῦ μετειλήφαμεν. Antiquiſsimi verò, inter quos Tertullianus ac Cyprianus, quos Eccleſia nunc ſequitur, quia τὸ ἐπιούσιον non tam futurum notat quàm continuum, ac ſingulis diebus definitum, ἄρτον ὁπιούσιον, quem Græci τὸν καθ' ἡμέραν, τὸν καθημερινὸν, τὸν ἐφήμερον, eleganter & ſimpliciter *quotidianum* dixerunt: Ità ut urbanè interim (quod dixi) ac venuſtè, לחם התמיד, de quo mentio in Lege, alludatur. Quam vocem ut Munſteri, ità altera Evangelii ſecundùm Matthæum Hebræa quam habemus, interpretatio expreſsit. Quemadmodum Ezechieli, cap. 39. 14. viri תמיד, qui quotidie ordinantur; noſtri *quotidianos* dixerunt: *Et viros quotidianos ſegregabunt, qui tranſeunt per terram, ſepelientes*, &c. ad verbum, *viros perpetuitatis*: Helleniſtæ ἄνδρας διαπαντὸς dicunt; quomodo & panem illum vocant. Sequitur, δὸς ἡμῖν σήμερον. Ubi ſi Lucæ interpretationem ſequimur, σήμερον non aliud quàm σήμερον καὶ σήμερον erit: Qui, δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν dixit; quomodo Evangeliſta idem non ſemel & eodem ſenſu loquitur. Hoc autem כל יום: quod & Syrus apud Lucam vidit. Ergò σήμερον καὶ σήμερον יום ויום. Quòd ſi diem hunc τὸ σήμερον includit, quid, cùm omnis loci ac temporis ſit hæc precatio, à Deo petet (quod nonnulli movent) qui vel veſpere vel nocte hoc petit? In ſingulos autem dies, hoc modo quo ſingulis diebus opus eſt: nè ulteriùs ad aliam atque aliam vel curam vel petitionem extendamus. Quàm autem hoc cum iis quæ jam περὶ ἄρτου τοῦ ὁπιούσιου diſputavimus conveniat, vix dici poteſt. Notum autem vel ex mannæ hiſtoria, quàm ſeriò, ut quiſque panem εἰς σήμερον, non autem εἰς ἄυριον, colligeret, quo ſibi opus eſſe exiſtimaret, Dominus præceperit. Adeò, ut in diem alterum reliquias ſervare vetarentur; quæ ſi ſervarentur, computreſcerent: Nè videlicet vel in futurum laborarent, vel ſoliciti de tempore futuro eſſent; diebus contrà ſingulis, quo quiſque vitam ſuſtineret, cœlitus à Patre beneficii Divinitus oblati exſpectaret. Ut eodem modo panem in terris εἰς σήμερον καὶ σήμερον, tum petere tum exſpectare ſuos jubeat ac velit: quò fiducia ſic adſit, cura ac ſolicitudo abſit; ut ab eo quiſque pendeat, in eum curam atque animum defigat. Et revera omne manna, panis τοῦ σήμερον, dierum ſingulorum, ſive πῦ σήμερον καὶ σήμερον, ut & ὁπιούσιον, ſic dici poteſt. Quemadmodum qui illud colligerent, τὸ τῆς ἡμέρας, *quod ſingulis ſufficeret diebus*, & εἰς ἡμέραν, *ſingulis diebus*, ſeu *in dies ſingulos*, ut ibi loquuntur Helleniſtæ, colligere jubentur. In Precatione eadem cùm dicitur, ἀλλὰ ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, v. 13. mira nobis ſemper viſa (de quo alibi prolixè egimus) recentioris conſuetudo interpretis; qui efficaciæ (ut videtur quidem) cauſâ hìc & paſſim, etiam cùm minimè opus, ſolicitè articulum expreſſit: Ut hìc, *Libera nos ab illo malo*: quod ἐξόχως, ſeu per excellentiam, nunc dicunt. Atqui cùm ὁ πονηρὸς dicitur, Poetam intelligi, ſed principem, Homerum nempe aut Maronem, etiam Juriſconſulti monent: cùm *poeta ille*, aliquem è grege, nemo neſcit. Eſt igitur ὁ πονηρὸς, qui περιέρχων, 1. ad Theſſal. 3. 5. quod non eſt

tentator

tentator ille, ut interpres idem, ſed, *tentator*. Verùm de his alibi, & quidem fuſè, ut jam
v. 14. diximus. Cùm poſt Precationem ſequitur, ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τὰ παραπτώματα αὐτῶν, meritò videtur quæri poſſe, quare, prætermiſſis cæteris Precationis hujus membris, unum repetat Precationis autor atque exponat. De quo mihi quidem ſic videtur; cùm Precationis hujus fundamentum ſit fides, quæ ex operatione (ut cum Theologis ſic loquar) charitatis æſtimatur, ea autem ſine peccatorum remiſſione locum habere non poſſit, non ſine cauſa tanquam fundamentum hoc inculcari. Adde, quòd cùm ii qui precantur, non Patris modò vocem, ſed & ejus hîc uſurpent, cujus Filii ſi ſumus, fratres ſumus; fieri non poſſe, ut fratres inter ſe ſint qui precantur, ideóque filii ejus Patris quem compellant, niſi eam lenitatem animi cum charitate mutua in remittendis ad-
v. 16. ferant delictis, quam requirit qui precari docet. Sequitur eodem capite, ἀφανίζουσι γὰρ τὰ πρόσωπα αὐτῶν. Ubi τὰ πρόσωπα, ſeu τὸ πρόσωπον, non tam vultus quàm hilaritas, ſive talis vultûs conſtitutio. Ut cùm Hebræi, הפילו פניהם, *cadere fecerunt vultus ſuos*, dicunt; cùm compoſuiſſe ad mœrorem volunt. Ità 1. Sam. 1. ver. 18. καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς οὐ συνέπεσεν ἔτι, *non amplius cecidit ejus vultus*; hoc eſt, *hilaritas*. Quod in animo vulgaris interpres habebat; qui *exterminant facies ſuas* hîc dixit: quæ eſt illa faciei conſtitutio quam & κακίαν προσώπου, Eccleſ. 7. 4. Helleniſtæ dixerunt: ὅτι ἐν κακίᾳ προσώπου ἀγαθὸν δήσει καρδίας. Baſilius Sermone De jejunio, *Exſtinguere vultum dicuntur, quorum conſtitutio interior fucatâ ſpecie exteriori obfuſcatur, tanquam velo, mendacio obducta.* Ἀφανίζει] πρόσωπον, ὅταν ἡ ἔνδον διάθεσις ἐπιπλάσῳ χρώματι τῷ ἐξωθεν
v. 24. ἐπισκιάσῃται, ὡσπερ ὑποπιάσματι τῷ ψεύδει κεκαλυμμένη. Aliquantùm pòſt, cùm dicitur, Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει· ità τὸ μισεῖν, ut in illo acceperim, Εἴτις ἔρχεται πρός με, καὶ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, &c. id eſt, *minùs amat*. Et fortaſſe quid ſimile Maximus Taurinenſis in animo habuit, cùm vertit, *Nemo poteſt duobus dominis ſervire; dum enim uni placere geſtit, alterum ſentit iratum*: ac ſi dictum eſſet, ὑπὸ τῶ ἑνὸς μισηθήσῃ, *uni erit odio*. Paulò pòſt, in eo quod
ibid. dicitur, Οὐ δύνασθε Θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ· ità accipio τὸ μαμωνᾷ, ut cùm Oſeæ 2. 16. dicitur, καὶ οὐ καλέσετέ με ἔτι Βααλί. Nam quemadmodum ibi Βααλὶ, vel maritum cujuſque notat vel idolum; ità hîc mammona, & idolum quod colebant Syri, & opes qui-
v. 26. bus præerat idolũ: quaſi idololatriam Syrorum & avaritiam dicas. Sequitur, Ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. De quibus elegantiſſimè Ambroſius, *Nam ſi volatilibus cœli, quibus nullum exercitium cultionis, nullus de meſſium fœcunditate proventus eſt, indeficientem tamen providentia Divina largitur alimoniam; verum eſt, cauſam inopiæ noſtræ avaritiam videri.* Nec minùs eleganter Minucius Octavio, *Aves ſine patrimonio vivunt, & in*
v. 27. *diem pecua paſcuntur: & hæc tamen nobis nata ſunt. Quæ omnia ſi non concupiſcimus, poſſidemus.* Sequitur, Τίς δὲ ἐξ ὑμῶν μεριμνῶν δύναται προσθεῖναι ἐπὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ πῆχυν ἕνα; Ubi ἡλικία, ut aliàs, circumſcriptio corporis: quemadmodum eleganter Epiphanius contra Adamianos, circumſcriptionem corporis & ambitum, περιφέρειαν τῆς ἡλικίας dixit: Τὰ
v. 29. δὲ πάντα τοῦ ζώου ὑπάρχοντα ὡσεὶ μικρᾷ σκιᾷ καὶ κυνὸς τῷ περιφέρειαν. Eodem capite mox dicitur, ὅτι οὐδὲ Σολομὼν ἐν πάσῃ τῇ δόξῃ αὐτοῦ περιεβάλετο ὡς ἓν τούτων. Cujus rei cauſam Cræſo Solon olim reddidit, cùm ſplendori ejus gallinaceos, pavones, phaſianos præferebat: quia, inquiebat, hoc quod habent, naturâ habent. Locus elegantiſſimus Laertii Solone, Φασὶ δέ τινες, ὅτι κοσμήσας ἑαυτὸν ὁ Κροῖσος παίζοντας, καὶ καθίσας εἰς τὸν θρόνον, ἤρετο
v. 30. αὐτὸν εἴ τι θαῦμα κάλλιον τεθέαται· ὁ δέ, Ἀλεκτρύονας ἔφη, φασιανοὺς, καὶ ταὼς· φυσικῷ γὰρ ἄνδρι κεκόσμην. Pergit Evangeliſta, Εἰ δὲ τὸν χόρτον &c. ὁ Θεὸς ὕτως ἀμφιέννυσι. *Si Deus*, inquit *herbam agri ità veſtit*; tanquam Rex eorum ſcilicet: Reges enim famulos, aut ex iis primos, veſtiunt. Ut ſit ſuaviſſima alluſio ad locum 2. Sam. 1. 24. in Davidis nænia, quâ Saulis deplorat obitum, *Filiæ Iſraelis, ſuper Saulem flete, qui induebat vos coccino.*
v. 32. Cùm dicitur, πάντα γὰρ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ· quos Matthæus ἔθνη dixit, Lucas τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου interpretatur: Qui ſunt haud dubiò, quos alibi ἰδιώτας Scriptura dixit; imperiti, & myſteriorũ regni cœleſtis ignari. Ità Levit. 4. 27. Ἐὰν δὲ ψυχὴ μία ἁμαρτήσῃ ἀκουσίως ἐκ τοῦ λαοῦ τῆς γῆς עם הארץ, Hebraiſmo notiſſimo. Unde & Apoſtolus, idiotas & infideles

fideles 1.Cor.14.23,24. & alibi, conjungit. Opponit ergò ἔθνη & fideles, eâ propemodum ratione, quâ διακονοῦντες ἀπὸ τῆς λαῶν τῆς γῆς πρὸς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ dicebantur, qui aliquam rebus Divinis aut templo operam Nehemiæ 10.28. navaſſe dicuntur.

Cap. V.

Caput ſeptimum, octavum, nonum, examinantur. Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, *dictum vetus: & cui è Rabbinis aſſignetur.* Ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος· καρφολογεῖν *Baſilio.* Ἀποφυσᾶν τὸ κάρφος *Nyſſeno.* Ἐκβάλλειν τὴν δοκόν. *Tolle ex oculis tuis trabem, Rabbinorum dictum.* Μή ποτε ῥήξωσιν ὑμᾶς, *de porcis locus multùm agitatus, quomodo intelligendus. Chiaſmus: exempla ejus. Alia ejuſdem loci diſtinctio.* Ψευδοπροφῆται *qui, in loco de quo agitur.* Ἔνδοθεν *qui.* Ἔνδυμα προβάτων. Διάῤῥηξιν τειχίων. *Sermones in monte: unde dicti. Auguſtini ſententia. Montes idololatriæ in Oriente receptacula. Montanus pro idololatra. Locus,* Ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Ἐξουσία, *quid? an autoritas:* ἐξουσία *majeſtas? quod probatur. Locus Danielis. Majeſtati quæ vox apud Chaldæos reſpondeat. In exprimenda ea voce quantum laborârint Græci.* Μεγαλειότης. Καθοσιώσεως ἔγκλημα. *Admiratio & ſtupor, majeſtatis propria. Chryſoſtomi ſententia.* Ἐξουσία *& δυνάμις quomodo plerunque hîc differant. Autoritas à majeſtate quî differat. Dictum centurionis examinatur,* καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν ἔχων, *&c. De diſtinctione loci.* Οὐκ ἔχει τὸ τίνι κεφαλὴν κλίνῃ, *de Meſſia dictum: & unde deſumtum. Locus ſimilis de Meſſia apud Gemariſtas.* Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *filius hominis, de Filio Dei, quâ homo. Ezechiel* υἱὸς ἀνθρώπου. *Diſcrimen inter* υἱὸν ἀνθρώπου, *&* τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος. *Capite nono,* Ἀφίωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, *quomodo dictum Paralytico. Judæorum de morbis peccatorum opinio.* Συνχρίσεως *Domini.* Τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ. Τότε *Hebræorum* אך *ſolummodo, tantummodo. De diſtinctione loci. De alterius loci diſtinctione.* Δικαιοδικαιοσύνη *Scribarum ac Phariſæorum. Vox* μετανοίας *& ἐπιγνώσεως ſæpiùs uſurpata. Locus,* Οὐδεὶς δὲ ὀμβάλλει ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου. Ἐπίβλημα. Ἐμβόλισμα. *Veſtis* πολυτίμητος. πολύῤῥαφος. πολυόλλητος. Αἴρει τὸ πλήρωμα· Τὸ πλήρωμα αἴρει, *& quo caſu poſitum. Nova plagula, Tertulliani.* Γωνὴ αἱμορροούσα, *quæ & qualis.* Φλεβῶν ἀπαξία. *Aſterius notatus.* Ῥύσις αἵματος. Γωνὴ ἀφίδρου, ἀπὸ γωνῆς ὑδρὸν, ἄφιδρον, *de impuro fluxu.* Κεφαλιδὸν *in veſte.* Πτέρυγες. *Aſterii* περιεργία. Πτέρυγες *Solis.*

SCrutinii capite ſeptimo æquiſſimum illud occurrit, ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. Quod totidem propè verbis Rabbi Meir dixerat, במרה שאדם מודד מודדין לו, *Quâ menſurâ metitur homo, metiuntur illi.* Porrò, cùm maximus Magiſter paulò poſt pronunciat, Ἔκβαλε πρῶτον τὴν δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ σου· ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος est quod καρφολογεῖν τὸ ὄμμα eleganter Magnus Baſilius dixit: Οὐχ ὅτι ἀναμάρτητός τις ἐγὼ, οὔτε ὅτι ὁ βίος ὁ ἐμὸς ἐχὶ πλήρης ὄφεις μυρίων ἐλαττωμάτων· ἀλλ' ὅτι ὁ τὰ ἡμέτερα κρίνων, εἰ μὴ καθαρὸν ἔχειν διαβλέπῃ τὸν ὀφθαλμὸν, καρφολογεῖ τὸ ἡμῶν τὰ ὄμματα. *Non quòd peccati expers ſim ego, neque quòd vita mea non infinitis plena ſit infirmitatibus; ſed eâ lege, ut qui de noſtris judicat, ſi purum ſe habere affirmat oculum, è noſtris feſtucam legat.* Idem quod Nyſſenus ἀποφυσᾶν τὸ κάρφος dixit: *Quia cùm trabes in veſtrîs non videatis oculis, ex aliorum diſſlatis?* Ὅτι τὰς δοκὰς ἐν τοῖς ἰδίοις ὀφθαλμοῖς μὴ βλέποντες, τοῦ ἀλλοτρίων ἄχλων ἀποφυσᾶτε. Quemadmodum alterum quod de trabe, Rabbinis fuiſſe uſitatum, vel ex Elia Thisbite patet; apud quem legitur טול קורה מבין עיניך, *Tolle ex oculis tuis trabem.* Sequitur locus in quo non parùm hæſerunt eruditi, Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μή ποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσιν ὑμᾶς. Αἰτεῖτε, &c. Quæruntur igitur, quomodo de porcis dicatur, μή ποτε ῥήξωσιν ὑμᾶς, ne

Cap. 7. v. 2. v. 5. Ibid. v. 6.

vos diſcerpant: quod ab eorum natura alienum videtur. Hoc quidem conſtat, mirificè importunum eſſe animal, cùm in pabulum præſertim aut Venerem totâ vi fertur. Notum illud Siculi poetæ, Ὡς θῆν' ὥστε ὗες. Fortè & locum de chiaſmo quis ſuſpectum habeat: ut mens ſit, Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων· μή ποτε καταπατήσωσιν ὑμᾶς. Nam à canibus lacerari aliquem, nec novum nec inuſitatum. Et in Sacris eâ tranſpoſitione nihil frequentius: Tale eſt, ὥστε τὸν τυφλὸν καὶ κωφὸν, καὶ λαλεῖν καὶ βλέπειν, Matth. 12. 22. & alibi non ſemel. Etiam Judæis: Quomodo Gorionidæ Herodes, *Rex in Hieroſolyma & Judæa, urbe Sancta,* dicitur. An & (ut ſimul dicam quod in mentem venit) ficri poteſt, ut ex iis ſit hic locus qui non rectè diſtincti, poſtea leviter corrupti ſunt? Quod patebit, ſi ſcribas, μή ποτε καταπατήσωσιν αὐτοὺς ἐν τοῖς ποσὶν αὐτῶν, καὶ στραφέντες ῥήξωσι. Deinde, Ὑμεῖς αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν· ζητεῖτε, καὶ &c. Notum enim, quàm multa non rectè diſtincta, recens verſuum confirmaverit diſtinctio: quod non uno loco etiam recentior evicit interpres. Ut mens ſit, nè margaritas calcent, ac converſi dentibus corrumpant. Neque tamen intercedo, quò minùs verum ſit quod priùs dixi. Adjungit
v. 15. idem ſupremus Doctor aliquot pòſt verſibus, Προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν. Ubi aſſentior Chryſoſtomo, qui poſtremam vocem, non de hæreticis, ſed de iis accipit qui vulgò ἀντιθέτως nomine dicebantur: Tales autem eſſe ait, qui corruptam vitam ſpecie virtutis ac larvâ tegunt. Lucas, niſi fallor, eoſdem aut ſimiles, ἐγκαθέτους dixit: Verba ejus ſunt, Ἀποστείλαντες ἐγκαθέτους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, c. 20. 20. quanquam ibi aliquantùm eam vocem reſtrinximus. Sententiam autem ſuam ex ſequentibus ſummus Interpres probat: Sequitur enim, ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Nam hæretici plerunque vitam ſanctam prætendunt doctrinæ, cùm iſtorum ſimulatio tranſpareat. Quanquam ἔνδυμα προβάτων quod illis tribuit eſt, quæ Λύκοις τειχίνη Helleniſtis; quæ falſis quoque prophetis tribuitur: ut cùm alibi, tum Zachariæ 13. 4. Notum quid ſit אדרת שער. Et hactenus Sermones in monte Domini. Quos cur in monte habuerit, varias antiqui Doctores cauſas, etiam longiùs, accerſunt. Quale eſt illud magni Auguſtini, *Si quæritur quid ſit mons, bene intelligitur ſignificare majora præcepta juſtitiæ: quia minora erant quæ Judæis data ſunt.* Quantò ſimplicius eſt, Legem, quæ in monte lata fuerat, in monte expoſitam fuiſſe? Idque à Mediatore, ac magni conſilii Angelo, voluntatis ſimul Patris interprete & Legis. Quæ ut in monte olim cum majeſtate ineffabili, igne, procella, ac turbine, cum tuba, cum horrenda verborum voce (ut ad Hebræos loquitur Apoſtolus) data fuit; ità in monte, cum ea, de qua jam agemus, majeſtate, Evangelicè expoſita eſt. Adde, quòd ſic expiatus ipſe locus fuit. Quid enim montes aliud, niſi diaboli hoſpitium, idoloſatriæ receptacula ac ſedes, gentibus fuerunt? adeò ut הרי, *montanus,* idolorum cultor Jeremiæ dicatur. In iis quæ hoc capite ſuperſunt,
v. 28, 29 quæri ab eruditis video, quæ ſit illa ἐξουσία quæ ſub finem capitis hìc Domino tribuitur, cùm Evangeliſta dixit, ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. ἦν γὰρ διδάσκων αὐτοὺς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς αὐτῶν. Quod recentior interpres, *Perciebatur turba ſuper doctrina ipſius: Docebat enim eos, ut habens autoritatem, & non ut Scribæ.* Nec repugno. Videndum tamen utrùm hìc ſufficiat *autoritas.* Illuſtris apud Danielem cap. 7. de Chriſti regno ejúſque majeſtate exſtat locus: quem ità Helleniſtæ conceperunt, Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡσεὶ υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασεν, &c. Deinde, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ, καὶ γλῶσσαι, αὐτῷ ἐδούλευον· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος. *Vidi in viſione noctis, & ecce cum nubibus cæli, ut filius hominis, & uſque ad antiquum dierum pervenit, &c. Eique datum fuit imperium, & honor, & regnum: ſed & populi omnes, & tribus ſerviebant ei & linguæ: majeſtas ejus, majeſtas æterna.* Ubi in contextu Chaldæorum שלטן habes; quæ eſt majeſtas. Unde Sultani apud ſuos, penès quos majeſtas: à qua voce non receſſit hìc Syrus. In majeſtatis autem voce exprimenda, mirum quàm elaborarint tum Græci tum Helleniſtæ. Qui inter cætera, μεγαλειότητα & ἐξουσίαν· crimen autem quod in eam committi-

committitur, καθοσιώσεως ἔγκλημα dixerunt. Incomparabiles, quarum ſæpe jam meminimus, Gloſſæ, *Majeſtas*, μεγαλειότης. *Majeſtatis crimen*, καθοσιώσεως ἔγκλημα. Unde iidem Helleniſtæ eodem Danielis capite, ἐξουσίαν καὶ μεγαλοσυνην conjungunt: Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεγαλωσύνη τῶν βασιλέων, τῶν ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ· *Et regnum, & majeſtas, & magnitudo omnium quæ ſub omni cœlo ſunt regum.* Eædem Gloſſæ, Ἐξουσία, *Majeſtas, ditio, poteſtas*; נאות Hebræis: Qui & ipſi, quod Romani ſibi vendicant, exprimere ſic ſolent; & qui voce כבוד, ſive gloriæ, ut Helleniſtæ δόξης, utuntur: cùm de Deo præſertim agunt. Hic autem ille de quo dicitur, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός; *ejuſque gloriam ſpectavimus; gloriam, ut unigeniti à Patre*: Ubi δόξα שכינא, majeſtas illa admiranda, quæ Divinitati præſentiæque ejus tribuitur. Unde & priore ad Corinthios Clemens, Dominum, ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης Θεοῦ dixit, cùm ἀπαύγασμα δόξης, Apoſtolus dixiſſet; quæ eſt majeſtas. Singularem autem majeſtatem eluxiſſe in Dei Filio, cùm Legem interpretatus eſt, nè dubitandum quidem, cùm hanc omnium ſecutus ſtupor ſit & admiratio; quæ majeſtatis propria, & quaſi comes. Quid quòd Danielis, de quo jam antè, locum ad Meſſiam ipſi Hebræorum referunt Magiſtri? qui, והוא משיח צדקנו אשר יניץ לפני ה׳, *Hic eſt Meſſias juſtitia noſtra, qui perveniet in conſpectum Dei.* Quò ſpectat quod præceſſit, ἐξεπλήσσοντο γὰρ οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, *ad doctrinam ejus ſtupuerunt turbæ.* Valerius Maximus, ubi de Majeſtate agit; *potens in amplitudine ſua obtinenda: Grato enim & jucundo introitu animus hominum illabitur admirationis prætextu velata.* Et ipſe Daniel, loco dicto, poſtquam de majeſtate Filii Dei egit, καὶ ἔφριξε τὸ πνεῦμά μου, *& horruit ſpiritus, meus*: Quod hìc turbæ evenit. Atque id magno fortaſſe Chryſoſtomo fraudi fuit, qui ἐξουσίαν hanc cum ea jungit quæ in edendis eidem tribuitur miraculis, aut inter eas non diſtinguit: quaſi non ſequatur, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς, *Docebat majeſtate plenus, non ut Scribæ.* Quæ autem Scribæ miracula edebant? Rabulæ revera in exponenda Lege & agyrtæ; qui longè ab ea majeſtate aberant quæ ſtuporem, quæ reverentiam in animis creabat. Unde Majeſtatem Reverentiæ & Honoris filiam Romani dixerunt. Adde, quòd miraculorum vel poteſtas vel vis, δύναμις plerunque in his libris dicitur; quemadmodum miracula quæ fiunt. Sed & ipſa quæ dicuntur, cùm majeſtate dicta quis dubitabit, qui præſertim illa legit, *Dico enim vobis, Niſi abundaverit juſtitia veſtra plùs quàm Scribarum & Phariſæorum?* Et quod toties repetitur, *Audiviſtis in Lege*, vel *antiquis, illud dictum vel illud: Ego autem dico vobis.* Tum qui brevitatem ponderat dicentis; quam imperatoriam Tacitus & Ariſtoteles dixerunt. Quæ non tam autoritatis ſunt quàm majeſtatis: quod enim, ut Politici fatentur omnes, in privato autoritas, in Principe majeſtas. Quæ digna Dei Filio, quem σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης τοῦ Θεοῦ, *ſceptrum majeſtatis Divinæ*, eâdem de qua antè Epiſtolâ, idem Clemens dixit: quam ſtylo ſcriptam Apoſtolico, aut qui ad eum proximè accedit, Patricio Junio, ſummæ eruditionis viro, debemus. Σκῆπτρον τῆς μεγαλωσύνης, inquit, τοῦ Θεοῦ, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός· quam ἐξουσίαν alii dixerunt. Ut ſententia ſit, In admirationem raptos fuiſſe omnes, cùm in Lege interpretanda verſaretur: ſingularem enim acceſsiſſe majeſtatem. Quanquam ſanè ab autoritate, & cum ea, hæc majeſtas. Vult ergò, aliter quàm Scribas docuiſſe, qui interpretes tum Legis erant & (quod Syrus addit) Phariſæos: Addit enim ופרישא. Quos ipſos tum contentioſos fuiſſe imprimis tum ambitioſos, nemo ignorat. Quæ cum majeſtate pugnant maximè, aut hanc offuſcant; ut & Scribarum διδασκαλίαι, ſive interpretatiunculæ & nugæ. In quibus adeò ſubtiles erant, ut grammaticas nonnunquam obſervatiunculas miſcerent: quod de iis Epiphanius. Sed hæc hactenus: & cogitabit Lector. Capite octavo, ab initio non procul, cùm à centurione dicitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· ſcio quibuſdam è veteribus minimè contemnendam videri eam lectionem quam Robertus olim Stephanus aliique expreſſerunt, qui ſine ulla diſtinctione legunt, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν ἔχων ὑπ' ἐμαυτόν. Ut mens ſit, Scio quid ſit ἐξουσία, ſeu poteſtas in alios; cùm & ipſe ἀπὸ ἐξουσίας, ſive in poteſtate, con-

Cap. 8. v. 1.

conſtitutus ſim: quæ licèt ſit exigua, tamen verbo apud meos efficio quod volo, καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, *Dico enim huic, Vade.* Qui alteram ſequuntur, ut Theophylactus, Euthymius, alii, δοῦλος ὢν πρὸ βασιλέως intelligunt. Ut & imperare & parere ſe dicat: nam ſe Regis eſſe ſubditum. Mihi ſimplicior magiſque ad mentem ejus prior lectio videtur: ut τὸ, ὑπὸ ἐξουσίαν, & τὸ, ὑπ' ἐμαυτὸν, Hebræorum more, ἐν παρολλήλῳ ponantur. Priorem certè λόγον nec B. Hieronymus expreſsit, cùm dixit, *Voluit oſtendere, Dominum non per adventum tantùm corporis, ſed per Angelorum quoque miniſteria, impiere quod vellet.* Sed & Juvencus prætermiſit, cùm dixit,

Subjectos mihi ſæpe viros ſic noſtra poteſtas
Officia verbo juſſis parere coegit.

Ut de B. Chryſoſtomo nè dicam, qui diſertè hanc lectionem annotat, Τινὲς δὲ ὧτως ἀναγινώσκουσι τοῦτο τὸ χωρίον, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπ' ἐξουσίαν ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· *Quidam ita legunt hunc locum, Nam & ego, homo cùm ſim; ac additâ diſtinctione ſubjungunt, ſub me ac poteſtatem meam habens milites.* Unum obſtare videtur, quod apud Lucam legitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας· *Nam & ego ſum homo ſub poteſtate poſitus, qui ſub me habeo milites.* Quod recentior vetúſque apud Matthæum expreſſerunt: cùm poſſit fieri, ut χρόνον alteram prætermiſerit Matthæus. Cujuſmodi non pauca occurrunt. Nèque cuiquam autor ſum, ut alterum Evangeliſtam ex altero ad verbum
v. 20. interpretetur. Locus qui eodem capite ſequitur, Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, manifeſtè ex iis deſumtus atque accommodatus videtur quæ de adventu Meſſiæ etiam tum ἐν παροιμιαδόσει circumferebant Judæi: Quale eſt quod Gemariſtæ dicunt, *Si veniat, non ſore locum ubi conſideat,* ὅτι οὐκ ἔξει ποῦ τὸ σῶμα κλίνῃ. Quibuſdam ex antiquis ſimpliciter ἐν αἰνίγματι dictum videtur; ut ob præſentem calamitatem, ac humilitatis ſuæ rationem, de adverſariorum importunitate conqueratur. A quibus non longè Juvencus abiiſſe videtur:

Vulpibus in ſaltu rupes exciſa latebram
Præbet, & aereis avibus dat ſylva quietem:
At hominis Nato nullis ſuccedere tectis
Eſt licitum: gentis ſic ſunt molimina veſtræ.

Ibid. Ubi cùm ſe Dei Filium υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου dicat, quo & poſtea non ſemel utitur, aliquid de eo, quanquam obiter, dicendum videtur. Prophetas בני אדם paſſim dici, nemo neſcit; ac præ cæteris Ezechielem, qui potiſſimùm ſic nuncupatur, Quò reſpexit & B. Hieronymus, cùm ſcribit, *Audiamus & Ezechielem, filium hominis, quomodo de ejus virtute pronunciet qui hominis futurus eſt filius.* Helleniſtis autem υἱὸς ἀνθρώπου dicitur Ezechiel, cùm ubique Dominus Servator υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου dicatur: primi hominis reſpectu ſine dubio, qui אדם, ſive ὁ ἄνθρωπος, vocatur. Ut ὁ ἄνθρωπος, ſit homo primus; υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, qui poſt illum ſic ἐξόχως dicitur: idem qui ſecundus Adam dicitur. Præclarum illud Auguſtini eſt, quod neſcio quo pacto etiam hìc locum habet; *Primus homo Adam ſic olim defunctus eſt, ut tamen poſt illum ſecundus homo ſit Chriſtus; cùm tot hominum millia inter illum & hunc orta ſint. Et ideo manifeſtum eſt, pertinere ad illum, omnem qui ex illa ſucceſſione propagatus naſcitur; ſicut ad iſtum pertinet omnis qui gratiæ largitate in illo naſcitur. Unde fit, ut totum genus humanum quodammodo ſint homines duo, primus & ſecundus.* Conſtat igitur naturæ, ſed humanæ, certum eſſe υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου hoc nomen, neque cum Divina confundendum. Nam, ut rectè Maximus Taurinenſis, *Quamvis Chriſtum Maria Evæ filia utique peperiſſet, non tamen eum conceperat de Adam.* Nèque obſtat, quòd primus in Genealogia majorum ejus ponitur, qui & noſtrorum primus
Cap. 9. v. 2. fuit. Capite nono, ubi peccatorum remiſſio cum valetudine tribuitur, ejúſque loco & hìc & apud duos alios Evangeliſtas ponitur, ac paralytico dicitur, Ἀφίενταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, mirifica συγκατάβασις videtur, quâ Judæis ſe accommodavit Dominus; qui morbos vindicandis peccatis, ideóque in pœnam Divinitus immitti credebant, ſuóſque id docebant. Quò illuſtris ſpectat locus Johannis 9. E quo patet, eâdem opinione imbutos fuiſſe & diſcipulos: qui cùm cæcum ità natum viderent, quærere audent,

utrùm

utrùm ipſe an parentes ejus peccaſſent. Nam & ſi quid ſecùs cuiquam quàm vellet ipſe eveniret, peccatis ejus aſſcribebant. Ità Bathſeba, cùm 1. Reg. 1. thronum Davidis Salomoni petit, niſi id impetret, fore ait, ut & ipſa & filius ejus peccatores habeantur. Helleniſtæ, καὶ ἐσόμεθα ἐγὼ καὶ Σαλομὼν ὁ υἱός μου, ἁμαρτωλοί. Quod à nonnullis, acutiùs fortaſſe quàm oportet, ad peccatum, quod ſuperſtite marito cum Davide commiſerat, refertur. Chaldæi מתרכין *expulſi.* Hæc igitur ut cauſa prior, cur ſic locutus ſit Dominus, ità altera, œconomia ipſa: ut hâc ratione autoritatem ſibi vindicaret, ac de poteſtate ſua certiores eos redderet. De qua convicti, ſed, ut ſolent qui ſcandalum libenter accipiunt quamvis non datum, Phariſæi Scribæque blaſphemiæ accuſant eum cui, vel miraculo convicti, credere debebant. Paulò poſt in ejuſdem Paralytici hiſtoria cùm ſequitur, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, dubium non eſt, quin v. 6. in emendatiſſimis quoque Roberti Stephani editionibus malè diſtinctus fuerit hic locus: unde & non rectè ſatis fortè intellectus. Dixerat paralytico Dominus, non, *Surge, & ſanus abi*; ſed, *Remiſſa ſunt tibi peccata tua.* Hoc blaſphemiam interpretati erant Scribæ (&, quod Lucas addit, Phariſæi, aut ex illis quidam) quòd remittere peccatum, unius Dei eſſet. Nam de ſolo Deo dicitur, Ἀφῆκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου· ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· *Remiſiſti iniquitates populo tuo; omnia eorum peccata texiſti.* Reſpondet Dominus, qui & remiſſionem ſibi vindicat peccati, neque, ut loquuntur Syri & Apoſtolus, rapinam eſſe id aut alienum arbitratur, idémque & miraculo confirmaturus erat, ut Deus; Nihil eſſe cauſæ, cur id vitio vertatur ſibi: quod enim de remiſſione dictum erat peccatorum, id miraculo confirmaturum. Τότε eſt אז Hebræorum. quod *ſolummodo* hic, aut *tantummodo*, dicas. Deuteron. 28. 29. Καὶ ἔσῃ τότε ἀδικούμενος διαπαντὸς πάσας τὰς ἡμέρας Bene Vatablus, *tantummodo.* Nec malè Euthymius, quod ad ſenſum, *Quia remittere peccata, latentem habebat demonſtrationem, ad erigendum autem ſuâ autoritate paralyticum, manifeſtâ opus erat demonſtratione; facit quod manifeſtum eſt, in ſignum ejus quod occultum erat: per hoc enim & per illud, plenam facit fidem, quòd & hoc poſſet & illud.* Diſtinguendum igitur ſimpliciter, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας, τότε λέγει, hoc eſt, ἁπλῶς λέγει, μόνον λέγει τῷ παραλυτικῷ· *Simpliciter ac tantùm dicit paralytico,* Ἔγειρε ἆρόν σου τὸν κράβαττον. Illud enim τότε quin turbaverit interpretes, nè quidem dubitandum: ut recentiorem inter cæteros antiquúmque, qui verba illa, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, parentheſi includunt; hoc modo, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ) Ἔγειρε ἆρόν σου τὸν κράβαττον, καὶ ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Eodémque modo Latinè, *Ut autem ſciatis poteſtatem habere filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, attolle lectum tuum, & abi domum tuam.* Ità enim recentior interpres. Cujus cauſam adhuc quæro: neque adhuc aliam præter hanc invenio quam dixi, quòd quam vim τὸ τότε aut locum hic haberet, non intelleximus. Quod nè Syrus quidem intellexit, niſi fallor, qui neglexit. Locus ille, Οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, v. 13. ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν, non rectè & hic & apud Marcum diſtinctus, etiam veteribus ſcrupulum injecit. Hilarius, *Omnibus autem Chriſtus venerat, quomodo ergò non ſe juſtis veniſſe dicit? Erant ergò quibus neceſſe non erat ut veniret: ſed nemo juſtus ex Lege eſt.* Atqui ex ſimilitudine ægri ſanique quæ præcedit, ſatis patet diſtinguendum, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν hoc eſt, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους εἰς μετάνοιαν, ἀλλ' ἁμαρτωλούς· Ut ad juſtitiam Scribarum ac Phariſæorum id referri non ſit opus: cùm juſti propriè non reſipiſcant, ſed qui non ſunt, aut qui eſſe deſierunt. Etſi non negarim, εἰρωνικῶς, & ex eorum ſenſu, id dici poſſe. Quanquam nè eo quidem opus. Rabanus, *Vel quia qui juſti erant, ſicut Nathanael & Johannes Baptiſta, non erant ad pœnitentiam invitandi. Vel, Non veni vocare juſtos falſos, qui de juſtitia ſua gloriantur, ut Phariſæos; ſed illos qui ſe peccatores recognoſcunt.* Et Dominus ipſe, quanquam χρὴ μάλιν, ut placet Theologis, Lucæ 15. 7. δικαίους οἵτινες οὐ χρείαν ἔχουσι μετανοίας, ait. Adde, quòd veteres voce pœnitentiæ nonnunquam cùm de eo loco

conſtitutus ſim: quæ licèt ſit exigua, tamen verbo apud meos efficio quod volo, καὶ λέγω τούτῳ, Πορεύθητι, *Dico enim huic, Vade.* Qui alteram ſequuntur, ut Theophylactus, Euthymius, alii, ὑπὸ τὸν βασιλέως intelligunt. Ut & imperare & parere ſe dicat: nam ſe Regis eſſe ſubditum. Mihi ſimplicior magiſque ad mentem ejus prior lectio videtur: ut τὸ, ὑπ' ἐξουσίαν, & τὸ, ὑπ' ἐμαυτὸν, Hebræorum more, ἐν παρολλήλῳ ponantur. Priorem certè ἀόριστον nec B. Hieronymus expreſsit, cùm dixit, *Voluit oſtendere, Dominum non per adventum tantùm corporis, ſed per Angelorum quoque miniſteria, impiere quod vellet.* Sed & Juvencus prætermiſit, cùm dixit,

Subjectos mihi ſæpe viros ſic noſtra poteſtas
Officia verbo juſſis parere coegit.

Ut de B. Chryſoſtomo nè dicam, qui diſertè hanc lectionem annotat, Τινὲς δὲ ὅπως ἀναγινώσκουσι τοῦτο τὸ χωρίον, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπ' ἄλλον τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας. *Quidam ita legunt hunc locum, Nam & ego, homo cùm ſim; ac additâ diſtinctione ſubjungunt, ſub me ac poteſtatem meam habens milites.* Unum obſtare videtur, quod apud Lucam legitur, Καὶ γὰρ ἐγὼ ἄνθρωπός εἰμι ὑπὸ ἐξουσίαν τασσόμενος, ἔχων ὑπ' ἐμαυτὸν στρατιώτας. *Nam & ego ſum homo ſub poteſtate poſitus, qui ſub me habeo milites.* Quod recentior vetuſque apud Matthæum expreſſerunt: cùm poſſit fieri, ut ἄλλον alteram prætermiſerit Matthæus. Cujuſmodi non pauca occurrunt. Neque cuiquam autor ſum, ut alterum Evangeliſtam ex altero ad verbum
v. 20. interpretetur. Locus qui eodem capite ſequitur, Ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, manifeſtè ex iis deſumtus atque accommodatus videtur quæ de adventu Meſſiæ etiam tum ἐν παροιμιώδεσι circumferebant Judæi: Quale eſt quod Gemariſtæ dicunt, *Si veniat, non ſore locum ubi conſideat*, ὅτι οὐκ ἔχει ποῦ τὸ σῶμα κλίνῃ. Quibuſdam ex antiquis ſimpliciter ἐν ἤθει dictum videtur; ut ob præſentem calamitatem, ac humilitatis ſuæ rationem, de adverſariorum importunitate conqueratur. A quibus non longè Juvencus abiiſſe videtur:

Vulpibus in ſaltu rupes exciſa latebram
Præbet, & aereis avibus dat ſylva quietem:
Aſt hominis Nato nullis ſuccedere tectis
Eſt licitum: gentis ſic ſunt molimina veſtræ.

Ibid. Ubi cùm ſe Dei Filius υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου dicat, quo & poſtea non ſemel utitur, aliquid de eo, quanquam obiter, dicendum videtur. Prophetas בְּנֵי אָדָם paſſim dici, nemo neſcit; ac præ cæteris Ezechielem, qui potiſſimùm ſic nuncupatur. Quò reſpexit & B. Hieronymus, cùm ſcribit, *Audiamus & Ezechielem, filium hominis, quomodo de ejus virtute pronunciet qui hominis futurus eſt filius.* Helleniſtis autem υἱὸς ἀνθρώπου dicitur Ezechiel, cùm ubique Dominus Servator υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου dicatur: primi hominis reſpectu ſine dubio, qui אָדָם, ſive ὁ ἄνθρωπος, vocatur. Ut ὁ ἄνθρωπος, ſit homo primus; υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, qui poſt illum ſic ἐξοχὴν dicitur: idem qui ſecundus Adam dicitur. Præclarum illud Auguſtini eſt, quod neſcio quo pacto etiam hîc locum habet; *Primus homo Adam ſic olim defunctus eſt, ut tamen poſt illum ſecundus homo ſit Chriſtus; cùm tot hominum millia inter illum & hunc orta ſint. Et ideo manifeſtum eſt, pertinere ad illum, omnem qui ex illa ſucceſſione propagatus naſcitur; ſicut ad iſtum pertinet omnis qui gratiæ largitate in illo naſcitur. Unde fit, ut totum genus humanum quodammodo ſint homines duo, primus & ſecundus.* Conſtat igitur naturæ, ſed humanæ, certum eſſe τοῦ Λόγου hoc nomen, neque cum Divina confundendum. Nam, ut rectè Maximus Taurinenſis, *Quamvis Chriſtum Maria Evæ filia utique peperiſſet, non tamen eum conceperat de Adam.* Nèque obſtat, quòd primus in Genealogia majorum ejus ponitur, qui & noſtrorum primus
Cap. 9. fuit. Capite nono, ubi peccatorum remiſſio cum valetudine tribuitur, ejuſque loco &
v. 2. hîc & apud duos alios Evangeliſtas ponitur, ac paralytico dicitur, Ἀφίενταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, mirifica συγκατάβασις videtur, quâ Judæis ſe accommodavit Dominus; qui morbos vindicandis peccatis, ideóque in pœnam Divinitus immitti credebant, ſuóſque id docebant. Quò illuſtris ſpectat locus Johannis 9. E quo patet, eâdem opinione imbutos fuiſſe & diſcipulos: qui cùm cæcum ità natum viderent, quærere audent,

utrùm

utrùm ipſe an parentes ejus peccaſſent. Nam & ſi quid ſecùs cuiquam quàm vellet ipſe eveniret, peccatis ejus aſſcribebant. Ità Bathſeba, cùm 1. Reg. 1. thronum Davidis Salomoni petit, niſi id impetret, fore ait, ut & ipſa & filius ejus peccatores habeantur. Helleniſtæ, κ) ἐσόμεθα ἐγὼ κ) Σαλομὼν ὁ υἱός μου, ἁμαρτωλοί. Quod à nonnullis acutiùs fortaſſe quàm oportet, ad peccatum, quod ſuperſtite marito cum Davide commiſerat, refertur. Chaldæi מתרכין *expulſi.* Hæc igitur ut cauſa prior, cur ſic locutus ſit Dominus, ità altera, œconomia ipſa: ut hâc ratione autoritatem ſibi vindicaret, ac de poteſtate ſua certiores eos redderet. De qua convicti, ſed, ut ſolent qui ſcandalum libenter accipiunt quamvis non datum, Phariſæi Scribæque blaſphemiæ accuſant eum cui, vel miraculo convicti, credere debebant. Paulò poſt in ejuſdem Paralytici hiſtoria cùm ſequitur, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, dubium non eſt, quin v. 6. in emendatiſſimis quoque Roberti Stephani editionibus malè diſtinctus fuerit hic locus: unde & non rectè ſatis fortè intellectus. Dixerat paralytico Dominus, non, *Surge, & ſanus abi*; ſed, *Remiſſa ſunt tibi peccata tua.* Hoc blaſphemiam interpretati erant Scribæ (&, quod Lucas addit, Phariſæi, aut ex illis quidam) quòd remittere peccatum, unius Dei eſſet. Nam de ſolo Deo dicitur, Ἄφηκας τὰς ἀνομίας τῷ λαῷ σου· ἐκάλυψας πάσας τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν· *Remiſiſti iniquitates populo tuo; omnia eorum peccata texiſti.* Reſpondet Dominus, qui & remiſſionem ſibi vindicat peccati, neque, ut loquuntur Syri & Apoſtolus, rapinam eſſe id aut alienum arbitratur, idémque & miraculo confirmaturus erat, ut Deus; Nihil eſſe cauſæ, cur id vitio vertatur ſibi: quod enim de remiſſione dictum erat peccatorum, id miraculo confirmaturum. Τότε eſt אך Hebræorum. quod *ſolummodo* hic, aut *tantummodo*, dicas. Deuteron. 28. 29. Καὶ ἔσῃ τότε ἀδικούμενος, διαπαντὸς μόνον, πάσας τὰς ἡμέρας. Bene Vatablus, *tantummodo.* Nec malè Euthymius, quod ad ſenſum, *Quia remittere peccata, latentem habebat demonſtrationem, ad erigendum autem ſuâ autoritate paralyticum, manifeſtâ opus erat demonſtratione; facit quod manifeſtum eſt, in ſignum ejus quod occultum erat: per hoc enim & per illud, plenam facit fidem, quòd & hoc poſſet & illud.* Diſtinguendum igitur ſimpliciter, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας, τότε λέγει, hoc eſt, ἁπλῶς λέγει, μόνον λέγει τῷ παραλυτικῷ· *Simpliciter ac tantùm dicit paralytico,* Ἔγειρε ἆρόν σου τὸν κράβαττον. Illud enim τότε quin turbaverit interpretes, nè quidem dubitandum: ut recentiorem inter cæteros antiquúmque, qui verba illa, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, parentheſi includunt; hoc modo, Ἵνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι τὰς ἁμαρτίας (τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ) Ἔγειρε ἆρόν σου τὸν κράβαττον, κ) ὕπαγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Eodémque modo Latinè, *Ut autem ſciatis poteſtatem habere filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, attolle lectum tuum, & abi domum tuam.* Ità enim recentior interpres. Cujus cauſam adhuc quæro: neque adhuc aliam præter hanc invenio quam dixi, quòd quam vim τὸ τότε aut locum hic haberet, non intellexiſſent. Quod nè Syrus quidem intellexit, niſi fallor, qui neglexit. Locus ille, Οὐ γὰρ ἦλθον καλέσαι δικαίους, v. 13. ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν, non rectè & hic & apud Marcum diſtinctus, etiam veteribus ſcrupulum injecit. Hilarius, *Omnibus autem Chriſtus venerat, quomodo ergò non ſe juſtis veniſſe dicit? Erant ergò quibus neceſſe non erat ut veniret: ſed nemo juſtus ex Lege eſt.* Atqui ex ſimilitudine ægri ſanique quæ præcedit, ſatis patet diſtinguendum, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους ἀλλ' ἁμαρτωλοὺς, εἰς μετάνοιαν hoc eſt, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους εἰς μετάνοιαν, ἀλλ' ἁμαρτωλούς· Ut ad juſtitiam Scribarum ac Phariſæorum id referri non ſit opus: cùm juſti propriè non reſipiſcant, ſed qui non ſunt, aut qui eſſe deſierunt. Etſi non negarim, εἰρωνικῶς, & ex eorum ſenſu, id dici poſſe. Quanquam nè eo quidem opus. Rabanus, *Vel quia qui juſti erant, ſicut Nathanael & Johannes Baptiſta, non erant ad pœnitentiam invitandi. Vel, Non veni vocare juſtos ſalſos, qui de juſtitia ſua gloriantur, at Phariſæos; ſed illos qui ſe peccatores recognoſcunt.* Et Dominus ipſe, quanquam κατ' ἀνθρωπον, ut placet Theologis, Lucæ 15. 7. δικαίους οἷς οὐκ ἔχειν χρείαν τῆς μετανοίας, ait. Adde, quòd veteres voce pœnitentiæ nonnunquam cùm de eo loco

v. 16. agunt, aut ad eum alludunt, παρεγκειρίδιως utantur. Qui non multò pòſt autem ſequitur, vel imprimis expendi meretur, Οὐδεὶς δὲ ὀπίζλλει ἐπίζλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· In quo nec aliis, ac fortaſsè nè ſibi quidem, ſatisfecerunt eruditi. Quid igitur? Ἐπίζλημα ῥάκους vocat, quod ἐμβόλισμα dicebant. Ἐμβόλισμα, tunicæ ex earum genere erat fruſtulum quas πολυῤῥάφους dicebant, quòd è variis particulis conſtarent; πολυκαντήτους item, quòd ῥακώματα, ſeu panni alii atque alii aſſuerentur. Nyſſenus 12. adverſus Eunomium, Καὶ ὡς ἂν οἱ πλωχοὶ δι' ὑποδείαν ἐδῶτος, ὃν ῥακωμάτων πρῶν τοὺς χιτῶνας ἑαυτοῖς περικαττύοντες συῤῥάπτουσιν· οὕτω καὶ τοῦτον ἄλλῳ ἀλλαχόθι λέξιν περιοσκώμενον, διὰ τούτων ἐξυφῶσι ἑαυτῷ τοῦ λόγου τὸν κίνδυνον, οὐκ ἀπαλαιπώρως διακολλῶντα τῷ συμζολῷ τῶν ῥημάτων καὶ σωρμύζοντα· *Quemadmodum mendici, quòd veſte egeant, è panniculis quibuſdam tunicas faciunt ſibi, quas variè diſtinctas conſuunt; ità & iſtum, cùm aliam alibi vocem depaſceret, ex iis libri ſui effeciſſe centonem: quem ità confecit, ut non citra calamitatem, collatitiam verborum ſymbolam connecteret conjungerétque.* Eſt igitur veſtis ejuſmodi, χιτὼν τρίζων, χιτὼν ὃν ῥακωμάτων, χιτὼν ὃν συμζολῶν, χιτὼν πολυκάττης &, ut loquitur Nyſſenus Homiliâ in Baptiſmum Chriſti, πλωχικὸς καὶ πολυκόλλητος, *mendicantium, & è variis particulis conſutus.* In qua nihil ineptum magìs ac inutile eſt, quàm ſi quis panni particulam non triti, qualis tota veſtis, ſed ἀγνάφου novíque addat. Pannus qui deficiente aliquo aſſuitur ἐπίζλημα & πλήρωμα vocari ſolet: quemadmodum è quibus veſtis conſtat, ἐμζολίσματα dicuntur. B. Hieronymus ad Ezech. 16. *Aquila & Theodotio,* ἐμζολίσματα *tranſtulerunt: quod ſignificat diverſos pannos hinc indè conſutos, & inſtar emplaſtri factum idolum, quaſi* πολυῤῥαφον *veſtimentum.* Tali ergò veſti, quæ è pannis conſtat planè attritis, ſi quis novum aſſuat, non ſine cauſa inſtitutum mutat; αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα, hoc eſt, *tollit ſupplementum.* Quod vix poteſt fieri, cùm cætera ſint trita ac vix hæreant, quin σχίσμα ſeu ruptura major fiat. Ἄιρει τὸ πλήρωμα, ut αἴρει τὸν λόγον. Ità, εὐθὺς ἤρξατο ὁ Σατανᾶς καὶ αἴρει τὸν λόγον τὸν ἑσπαρμένον, &c. Marci 4. 15. Quo quid ſimplicius? Quid igitur in mente eruditis fuit, cùm τὸ πλήρωμα recto caſu acciperent? Utinam hìc ſaltem veteri interpreti, Eraſmo, ac Budæo, fidem habuiſſent. Tertullianus, ἐπίζλημα ῥάκους ἀγνάφου, *novam plagulam* vertit: *Nova plagula non aſ-*
v. 20. *ſuitur veſtimento veteri.* De ipſo autem loco plura ad Marcum vide. Sequitur, Καὶ ἰδοὺ γυνὴ αἱμορροοῦσα. De qua fœmina Aſterius, γυνή τις ἀδυνατοῦσα χαλεπῶς διὰ φλεζῶν ἀταξίαν. Quaſi de hæmorrhoidibus aut ſimili malo agatur, aut idem αἱμόῤῥοια & αἱμορροῖς ſit; quod Medicorum non admittent filii: quemadmodum cùm Marcus tum Lucas ῥύσιν αἵματος interpretantur. Quod fuiſſe talem innuit, quales ἀποκαθάρσεις in Lege ab Helleniſtis dicuntur; quæ ob menſtruam purgationem ſeparantur: niſi quòd continuum hoc loco, & duodecim annorum. Heſychius, ἀποκαθάρσεις, αἱμορροοῦσαι· quæ aliàs & ἀφεδρος· quemadmodum ἀφεδρος, παῖδος quoque ipſum, ſive morbus; ut in illo, κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ χωρισμοῦ τῆς ἀφέδρου αὐτῆς. Vide quæ ad Marcum notamus. Sequitur, ἥψατο τοῦ κρασπέδου τοῦ ἱματίου αὐτοῦ. Cujus vicinam partem πτέρυγας Græci dicunt. Unde Aſterii ejuſdem ad hunc locum περίρρια· qui ad reſtitutionem τῆς αἱμορροούσης, locum Malachiæ trahit, Ἀνατελεῖ γὰρ ὑμῖν, φησὶ, τοῖς φοζουμένοις τὸ ὄνομά μου ἥλιος δικαιοσύνης, καὶ ἴασις ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ· additque, ἥλιον μὲν δικαιοσύνης τὸν Κύριον καλῶν, πτέρυγας δὲ τὰ τοῦ ἱματίου κράσπεδα· Cùm Hebræi πτέρυγας Soli tribuant. Quare hoc eſt ἰδιωτεύειν, & in re ſeria, ἄδεα λέγειν, ut cum Apoſtolo hìc loquar.

Cap. VI.

Caput decimum percurritur. Δύο χιτῶνες, ζεῦγος ἱματίων *Helleniſtis: quâ voce leviter mutatâ & Chaldæos uti. Quare duo. Ordo veſtium.* Χιτῶνες ἀλλασσόμενοι *vel* ἀλλακτοὶ, *quorum in itinere uſus.* Ἐμαπα ἐξημοιζά. Τροφὴ, *de iis quibus quis opus habet. Locus nobiliſſimus & multùm agitatus,* Οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ, *de adventu Domini ab antiquis intellectus: etiam illius pateſactione.*

Adventus

Adventus filii hominis. Dies magna. Τελεῖν *quid. Perficere doctrinâ. Perficere citharâ. Conſummandi verbum, quo interpres vetus eſt uſus: Obeundi aut Peragrandi, quo alii. Judæorum cæcitas: de qua intelligendum videri locum de quo agitur. Vera ejus interpretatio.* Ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Κονιορτὸς *quid.* Ἐκτινάσσειν τὸν κονιορτὸν, *quid: & non uno modo accipi.* Εἰρήνη, εὐλογία, *ſeu benedictio.* Δύο τρυβλία. *Numerus & precium à Luca mutatum, & quomodo accipiendum.* Θεραπαίνης, *ſeu formula, ἐν ἐυτυ τύχῃ, uſitata.* Πτισεῖται ἐπ' ἐμὲ *pro quo* εἰς παγίδα, *alii. Locus Amoſi, unde ea lectio depromta.* Πᾶς ἔν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοί. Ὁμολογεῖν, *quo ſenſu dicatur.* Ἐξομολογεῖν.

10 *Agnoſcendi vox, quâ recentior uſus eſt interpres, rejicitur. Confeſſio, profeſſio.* Εὑρήσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. *Donari animâ, Magiſtris Hebræorum.* Μισθὸς προφήτου. *Benedictio.* Εὐλογία ἐπὶ τῇ πόλει. Εὐλογία τῇ εἰςόδῳ.

Capite decimo, cùm ſuos, μὴ πήρην εἰς ὁδὸν μηδὲ δύο χιτῶνας aſſumere ad iter jubet, Dominus, intellige, quos ζεύγους ἱματίων Helleniſtæ, Chaldæi Græcâ voce זוג לבושין dixerunt. Ad minimum autem duo, quòd æſtate aliis ac hyeme uterentur: Unde ערך בגדים, *ordo veſtium*, Jud. 17. 10. quòd duabus minimùm eodem anno utebantur: Καὶ ἐγὼ δίδου σοι δέκα ἀργυρίου εἰς ἡμέρας, καὶ ζεύγους ἱματίων. Hìc verò, quia de itinere agit, χιτῶνας ἀλλασσομένους, vel ἀλλαξῆς, intelligit: quos profecturi ſecum ſumebant, ut in itinere mutarent. Ità Naaman, cùm iter ſuum 2. Reg. 5. 5. pararet, δέκα ἀλλασσομένας στολὰς aſſumit: E quibus Eliſæi famulus, capite eodem, ſuas ſibi dari poſcit. Homerus, εἵματα ἐξημοιῶσα, dixit: Εἵματά τ' ἐξημοιῶσα, λοετρά τε θερμὰ, καὶ ἄλυαι. Heſychius, Ἐξημοιῶσα, ἀλλάττα· διὰ τὸ πλῆθος. Et, Ἐξημοιῶσα, ἔτερα. Quod Critici alii ad luxum referunt Phæacum, & τὰ ἄλλοτε ἄλλα ἀμφιέμενα exponunt. Unde & ſuas pauperculi à ditioribus accipere ſolebant; qui ἀλλαξῆς & ἀλλασσομένας, præſertim in itinere, habebant. Sed & poſtquam monuit, nè de duabus ſoliciti eſſent, bene addit, ἄξιος ὁ ἐργάτης τῆς τροφῆς αὐτοῦ. Ut τροφὴ ſit, quibus quis opus habet: Ideóque æs, argentum, & veſtes antè conjunxit; quæ omnia ſic contrahuntur. Paulò pòſt ſequitur, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτόν. Ubi optimè Chryſoſtomus; qui εἰρήνην, hoc eſt, *pacem*, εὐλογίαν, ſive *benedictionem*, interpretatur: quemadmodum poſteriori membro εἰρήνη, ipſa felicitas, quæ benedictione continetur. Quod dicitur, ſatis eſſe ſervo ſi ſit ut Dominus, ἵνα γένῃ ὡς ὁ διδάσκαλος· eſt, quod Aben-Ezra tum in uſu fuiſſe vulgò docet alibi, דיי לעבר להיות כרבו, *Satis ſervo ſi ſit ut ſuus Dominus.* Cùm paulò pòſt dicitur, ἐκτινάξατε τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν· κονιορτὸς nomine, vel minutiſſimum quodque & nulli rei, vel paleas aut quiſquilias, vel quem χοῦν Græci dicunt, intelligi poſſe ſcio; quomodo מוץ uſurpant Hebræi: Ut mens ſit, Nè quid gentis tam impiæ adhæreat, aut penès vos maneat. Quemadmodum etiam de odore parùm grato, voce eâ Helleniſtæ utuntur: Ut in illo, ἀντὶ ὀσμῆς ἡδείας κονιορτὸς, Eſaiæ 3. 24. quod eſt בוק. Lucas verò τὸν κονιορτὸν τὸν κολληθέντα dixit. Quemadmodum Apoſtolus Actor. 18. 6. poſtquam, ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια dixit, ἀπὸ τοῦ νῦν, inquit, εἰς τὰ ἔθνη πορεύομαι. Hoc eorum igitur qui ſecederent, aut ità iter inſtituerent, ut ab aliis ſe ſepararent. Quo ſenſu Hormiſda Papa Epiſtolâ Canonicâ ad orthodoxos Orientis ſcripſit, Ἀλλ' ἑαυτοὺς καθόλου ἀπὸ τοῦ βορβόρου, ἐν ᾧ οἱ αἱρετικοὶ καταποθέντες κυλισθήσονται, ἀποσείσατε, καὶ ἐκτινάξαντες πᾶσαν ἀκαθαρσίαν τῆς κονιορτοῦ τῆς κολληθείσης, ἡμικῶς ἅπαντας τοὺς ἀπὸ τῆς ἀποστολικῶν δογμάτων ἐκκλίναντας ἀδυσωπήτως κατακρίνατε. *Cæterùm omnino vos ipſos à cœno, in quo demerſi tenentur hæretici, ſeparate; excuſſâque ſordium impuritate, quæ adhærent vobis, ſemel omnes qui ab Apoſtolicis declinant dogmatibus, piâ denunciatione damnate.* Quanquam & ſimpliciter, qui abitum inſtituunt, ἐκτινάσσειν τὸν κόνιν dici poſſunt; quemadmodum ſolent, qui eundo ſe movent. Ità Nahum. 1. 3. de Deo, καὶ νεφέλη κονιορτὸς ποδῶν αὐτοῦ· ועגן אבק רגליו, *& nebula pulvis pedum ejus.* In nebula inceſſit; nebulâ via pedum ejus. Præceſſit enim, ἐν σωτηρίᾳ καὶ σεισμῷ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ· quia qui incedunt, pulverem hoc ipſo excitare ſolent. Ut hoc nunc velit,

Cap. 10. v. 10.

Ibid.

v. 13.

v. 14.

ἐκ-

ἀπ τῆς οἰκίας ἢ τῆς πόλεως ἐκείνης ἐξερχόμενοι ἐξέρχεσθε, *è domo illa aût urbe ſatim*
v. 23. *exite.* Nobiliſſimus locus eſt ac multùm agitatus, οὐ μὴ τελέσητε τὰς πόλεις τοῦ Ἰσραὴλ, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Quo loco mirum in quos laqueos ſe dederint antiqui, cùm de adventu Domini hîc agunt. Nam quomodo, inquiunt, adfuturum illis dicit Dominum, priuſquam totam Palæſtinam obierint, niſi hoc ad tempus referatur quo rurſus ante paſſionem illis adfuit? Itaque accurati aliàs judicii ſcriptor Theophylactus, Τὸ γοῦν, Ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, μὴ περὶ τῆς μετὰ σωτηρίου συνουσίας καὶ παρουσίας· ἀποσταλέντες γὰρ καὶ κηρύξαντες πάλιν ὑπεχώρησαν πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ συνῆσαν αὐτῷ· *Illud ergò, Donec veniat Filius hominis, non de converſatione ejus præſentiâque accipiendum: Miſſi enim, poſtquam prædicaſſent, ad Chriſtum reverſi, eique adfuerunt.* Idem qui paulò antè fatetur, pleraque quæ præcedunt non niſi poſt aſſcenſionem evenisſe Apoſtolis; quare ad primam hanc legationem referri non poſſe: Τὰ μὲν ἄνω ῥηθέντα, inquit, φοβερὰ, οἷον τὸ, Παραδώσουσιν ὑμᾶς, καὶ ὅσοις μετὰμέλοι, περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀνάληψιν συμβησομένων ἦσαν· τὸ δὲ νῦν λεχθὲν, περὶ τῆς πρὸ τοῦ σταυροῦ· *Quæ ſuprà dixit, metuenda (quale illud, Tradent vos, eritiſque exoſi) ad ea quæ poſt aſſcenſionem evenerunt referenda: quod autem nunc dicitur, de iis quæ ante crucem.* Verùm quis ità loquatur, *donec venerit Filius hominis*, qui ſignificare velit, *donec ipſi ad Filium hominis reverteminî?* Qui verò non ad ipſum Chriſti in terras adventum, ſed ad ipſius adventûs patefactionem & perceptionem referendum putant, nimiùm (ni fallor) argutantur; ità ut nec ſatis aſſequar quid velint. Sed certiſſimum, quod & veteres notarunt, quædam hîc dici, quæ ad docendi potiùs munus aut doctores, quàm ad duodecim illos ſtrictè ſint referenda. Quare non in poſteriori ſed in priori difficultas erit. Neque quiſquam dubitare poteſt, quin adventus Filii hominis paſſim de ultimo adventu, qui *dies magna* dicitur, in Sacris accipiatur: Ut τελεῖν, non ſit *peragrare* aut *obire*, quod vulgò exiſtimant, ſed quod Latini *perficere doctrinâ* dicunt; quemadmodum in illo Naſonis, *Phillyrides puerum citharâ perfecit Achillem*, τὸν Ἀχιλλέα τὴν κιθαρικὴν ἐτέλεσε. A quo fortaſſe non abludit, quod τελεῖν τινα τὰ ἀπόῤῥητα, & τὰ μυστικὰ, dicunt: ut ſi Theologus Græcus τελεῖν τινα τὸ βαπτίσματος μυστικὸν de catechumeno dicat. Cui Hebræorum כלה, Latinorum *conſummare*, proximè accedit: Quod vulgari fortaſſe interpreti, qui quædam ambiguè, nec ideo ineptè, reddit, ut *conſummandi* verbo uteretur, perſuaſit: rectiùs certè quàm qui *obeundi*, aut *peragrandi*, utuntur. Et hoc Rabanus vidit; qui citante Thomâ, *prædicit*, inquit, *quod non antè prædicationibus ſuis ad fidem omnes civitates Iſrael perducent.* Quamvis non rectè adventum Filii de Domini reſurrectione interpretatur; ut quod dicitur, de obſtinata Judæorum cæcitate intelligatur: qui ante ultimum Filii hominis adventum in eum crediturî ſint. Auguſtinus, *In illo utique judicio, vel circa illud judicium, has res dicimus eſſe venturas & futuras: Eliam Thisbiten, fidem Judæorum, Antichriſtum perſecuturum, Chriſtum judicaturum; mortuorum reſurrectionem, bonorum malorúmque diremtionem, mundi conflagrationem, ejuſdemque revocationem:* ex Apoſtoli loco Rom. 11. 26. Καὶ οὕτω πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. Quod tamen ità interpretatur Chryſoſtomus, ut dicat, πολλοὶ ἤδη ὀπίσθησαν, καὶ πάλιν
v. 29. πολλοὶ πιστεύσουσι, *multi jam crediderunt, multique credent.* Eodem capite dicitur, Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖται; Pro quibus quinque Lucas poſuit, ac precium mutavit: Οὐχὶ πέντε στρουθία πωλεῖται ἀσσαρίων δύο; quod non mirabitur, qui cogitabit, in his talibus, cùm proferuntur, uſitatam illam διεξοδικὴν ſeu formulam, ἂν οὕτω τύχῃ, aut ſimilem, intelligi. Quæ interdum exprimitur, interdum intelligitur: Epictetus Enchiridio, Ἀλλὰ πόσου παραδώσονται φιλίαι; Ὀβολοῦ, ἂν οὕτω τύχῃ· *Cæterùm quanti*
Ibid. *veneunt lactucæ? Obolo, aut circiter, ſi res ferat.* Sequitur, καὶ ἓν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ γῆν. Pro quo, non Chryſoſtomus modò, quod Eraſmo notatum, ſed & adverſus Marcionem Epiphanius, εἰς παγίδα legit: ut & B. Hieronymus; qui, *providentiâ Dei*, inquit, *ponit etiam quinque paſſeres, qui venduntur dipondio, gubernari: quorum unus non cadit in laqueum ſine patris voluntate.* Quod ex Amoſi cap. 3. 5. aut ultro in memoriam illis irrepſiſſe, nobis ſedet: quia τὸ, ἐπὶ τὸν γλωῦ, idem eſſe exiſtimarunt, quod εἰς παγίδα,

μ'δα, & hoc notari. Locus Prophetæ eſt, Εἰ πιστεῖται ὄρνεον ἐπὶ τὴν γῆν ἀνὰ ἑξάτῆς; εἰ καθήσεται παγὶς ἐπὶ τῆς γῆς; Cujuſmodi non pauca, ex collatione locorum, aut ſingulorum memoria, in contextum tranſlata: De quibus Prolegomena, ſive ea quæ præmiſimus, videnda. Non multò pòſt, cùm dicitur, Πᾶς ἂν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ &c. notandum eſt, τὸ ὁμολογεῖν Helleniſtis, cùm τὸ הודה vertunt, de profeſſione vocis intelligi; neque aliud eſſe quàm quod aliàs Ἐξομολογεῖν dicunt: quod ignorare non poteſt, qui in ipſis, aut in lingua quam interpretantur, verſatus eſt. Quid igitur in mente recentiori interpreti fuit, cùm *agnoſcendi* voce uſus eſt? quâ nihil, meo quidem animo, dilutius excogitari potuit. Et præceſſit, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce; & quod in aure auditis, prædicate in tectis.* Tertulliano quoque & Cypriano, qui ſeorſum ab interprete Antiquo abire ſolent, *confitendi* vox placuit. Hæc ergò, quod ad mentem loci, illa eſt profeſſio (eâ enim voce hìc uti non dubitem) de qua Proſper, *Tam reprobi ſunt qui verum quod credunt non loquuntur, quàm qui verum quod loquuntur non credunt*, ad Pſalmos. Eodem capite legitur, Ὁ εὑρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καὶ ὁ ἀπολέσας τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἕνεκεν ἐμοῦ, εὑρήσει αὐτήν. Ubi εὑρεῖν τὴν ψυχὴν eo ſenſu dicitur, quo *donari animâ* ab Hebræorum Magiſtris, qui ſervat præcepta: Ut cùm aiunt, *eum qui culpam admittit unam, animâ multari; eum qui unum præſtiterit præceptum, animâ donari:* Ubi τὸ, *animâ donari*, ex eo loco exponunt, *quæ faciet homo, & vivet in illis:* quod utriuſque ſeculi, & hujus & futuri, felicitatem complectitur. Mirificè Tertullianus, *qui lucri habuerit animam ſuam, perdet illam; & qui amiſerit animam pro nomine meo, ſalvam faciet.* Paulò pòſt, ὁ δεχόμενος, inquit, προφήτου εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται. Ubi merces prophetæ eſt, illa benedictio quæ εὐλογία ἐπὶ τῷ πατρὶ, Geneſ. 30. v. 30. dicitur: Μικρὰ γάρ ἦν ὅσα σοι ἦν ἐναντίον μου· καὶ ηὐξήθη εἰς πλῆθος, καὶ εὐλόγησέ σε Κύριος ἐπὶ τῷ ποδί μου, hoc eſt, לרגלי, inquit Labano Jacobus: quod Laban ipſe paulò antè, εὐλόγησέ με ὁ Θεὸς τῇ σῇ εἰσόδῳ, *ad ingreſſum tuum.* Pedem enim etiam pauperis accepti Deo, cui bene ſit, ſequitur benedictio Dei, qui bonum illud reddit: Quanquam illo loco de temporali benedictione ſeu felicitate agitur.

v. 32.

v. 39.

v. 41.

Cap. VII.

Caput undecimum examinatur. Locus, Οὐκ ἐγήγερται μείζων τοῦ Βαπτιστοῦ. Γεννητοὶ γυναικῶν *interpretationem ejus è Luca petendam.* Ηὐλήσαμεν ὑμῖν καὶ οὐκ ὠρχήσασθε, *puerilis nænia. Verſus Hebræorum, qui poſtremus conveniunt ſyllabis: & quomodo dicti. Rhythmi noſtri, unde. Iambi Septenarii. Græcis poſterioribus Politici. Johannes quomodo μήτε ἐσθίων μήτε πίνων veniſſe dicatur. Venire Hebræis quis dicatur.* Ερχόμαι ἐν πνί. Φάρμακος καὶ οἰνοπότης, *convicium grave. De eo quid Judæi ſenſerint. Comedo, edax.* Ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς. *Pro ſapientia ejus reſpondebunt ejus filii. Teſtificabitur de me juſtitia mea.* Ἐπακούσεταί μου ἡ δικαιοσύνη μου. *Pro* Χορτάζειν, Χάρα Σὶν, *apud Origenem.* Ἀποκριθεὶς εἶπεν, *Hebraiſmus.* Ἀποκριθῆναι *abſolutè*, ἀντὶ τοῦ λέγειν, ἢ εἰπεῖν. Λέγων ἔλεγεν. Ἐξομολογοῦμαί σοι, Κύριε. Ἐξομολογεῖσθαί τινι, *Helleniſtis quid. Auguſtini interpretatio. A qua & recentior interpres diſceſſit. Locus,* Οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱὸν. *An ἐπιγινώσκειν pro γινώσκειν ponatur, ut recentiori interpreti videtur. Aliter Chryſoſtomo viſum; & alibi, ipſi recentiori interpreti.* Ὁ ζυγός μου χρηστός. *Jugum legis. Recipere jugum legis.*

Cap. 11. v. 11.

CApite undecimo, cùm de Baptiſta dicitur, Οὐκ ἐγήγερται ἐν γεννητοῖς γυναικῶν μείζων Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ, fatigant ſe veteres, cumque iis & recentiores quidam, qui hìc quærunt, Quomodo ἐν γεννητοῖς γυναικῶν non fuiſſe major Baptiſtâ dicatur, cùm majorem fuiſſe conſtet Dominum. Et certè ſimpliciter hoc accepiſſe quoſdam, negari non poteſt. Chryſologus, Ser. 12. *Hoc Johannem in natis mulierum fecit eſſe majorem, quando temulentia Herodem principem imperio mulierum reddidit homicidam.* Alii igitur ad vocem γεννητοῖς recurrunt; quam convenire Chriſto negant, cujus mater virum non agnovit: cùm tamen palàm ſit, atque ex iis quidam fateantur, τὸ γεννᾶν promiſcuè,

etiam de ſequiore ſexu, uſurpari. Alii τὸ γυναικῶν à Virgine diſtinguunt: quaſi non Dominus γυμνὸς ἐκ γυναικὸς Apoſtolo dicatur. Atqui manifeſtè agi δεῖ γυμνῶν ἐκ γυναικῶν, qui ſub Veteri fuerunt Fœdere, evincunt quæ ſequuntur: Quò ſpectat, ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. De Prophetis ergò agit; quod ex Luca ignorari non poteſt, qui ſic interpretatur. Diſertè enim, λέγω γὰρ ὑμῖν, μείζων ἐν γυμνοῖς γυναικῶν προφήτης Ἰωάννης ὁ Βαπτιστής ἐστι. Nam Theophylacti diſtinctionem locum non habere hîc, alii probarunt. Quid, quòd præceſſit, Ἀλλὰ τί ἐξήλθατε ἰδεῖν; προφήτην; ναὶ, λέγω ὑμῖν, καὶ περισσότερον προφήτου. Ad quem locum eleganter Hilarius, *Gloriam omnem Johannis Dominus oſtendit, dicens eſſe eum ultra prophetam: quia ſoli ipſi licuerit & prophetare Chriſtum & videre.* Et revera, *ità Redemtorem mundi noviſſimus prophetavit, ut oſtenderet primus*, quomodo eleganter Maximus Taurinenſis loquitur. Sequitur nobiliſſimus locus, Ηὐλήσαμεν ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· Quo Dominus eodem ferè modo quo poeta Latinus puerili næniâ, confirmat quod docet. Quis enim illud neſcit,

Roſcia, dic ſodes, melior lex, an puerorum
Nænia, quæ regnum rectè facientibus offert,
Et maribus Curius & decantata Camillis?

Ipſum autem carmen ejus generis fuiſſe videtur, quod שיר עיבר Hebræis dicitur; quod ſolis ſyllabis poſtremis convenit. Qualia etiam extra metrum in Sacris ὄσα κῶλα occurrunt. Unde haud dubiò rhythmi poſtea nati ſunt: niſi quòd ſyllabarum quoque numero factum ad cantillandum videtur, נגננו ולא רלנתם שרנו קינה לא קוננתם. Si enim aliquantùm poſtrema præſertim contrahas, Iambum ſeptenarium habebis, ut Varro eum vocat: Quo Romani paſſim Græcique, etiam antiqui, utuntur. Poſteriores autem, nullâ ratione ſyllabarum habitâ aut exiguâ, libros conſcripſerunt integros; ut Chiliadas ſuas Tzetzes: etiam qui linguâ planè ſequiori utuntur. Vulgò *Politicos* dicunt, ac inter ſe cantillant. Exſtat & hodie in Gemara, quanquam paulò aliter, proverbiiſque accenſetur, *Ploravi tibi, neque advertiſti; riſi tibi, ſed non curaſti.* Cui interpretationis causâ additur, *Væ tibi qui non diſtinguis* בין טוב לביש, *inter bonum malúmque.* Hoc interim cùm dixit, ſimul habuiſſe in animo locum Ezechielis 33. 32. videtur, Καὶ γένῃ αὐτοῖς ὡς φωνὴ ᾠδῆς ἡδυφώνου, εὐαρμόστου, καὶ ἀκούσονταί σου τὰ ῥήματα, καὶ οὐ μὴ ποιήσουσιν αὐτά· Ubi Thargumiſtæ, Eris ut cantio אבוין, αὐλῶν, hoc eſt, αὐλητῶν. Ut ſi quis Latinè dicat, ſe aliquid non pluris facere quàm ambubaiæ cantum: quâ voce, cùm Syrorum ſit, Latini utuntur. Quæritur, quomodo μήτε ἐσθίων μήτε πίνων Johannes veniſſe dicatur: quod à vero abhorrere, ſi ſimpliciter accipiatur, quivis videt. *Venire* Hebræis dicitur, qui profitetur aliquid aut docet. Quid Johannes docuit? Auſteritatem vitæ, & jejunium. Qui jejunat, quà jejunat, ὅτι ἐσθίει ὅτι πίνει, *nec comedit, nec bibit.* Venit Johannes *jejunans, jejunium profeſſus.* Notum illud, Καὶ ἦσαν οἱ μαθηταὶ Ἰωάννου καὶ οἱ τῶν Φαρισαίων, νηστεύοντες· Quod eſt, μήτε ἐσθίοντες μήτε πίνοντες. Abſtinet enim qui jejunat. Et hoc vult Hebraiſmus, ἐρχεσθαι ἐν πνί· quo nemo crebriùs quàm Apoſtolus utitur. Talia ſunt, ἐλθεῖν ἐν ῥάβδῳ, ἐλθεῖν καθ' ὑπεροχὴν λόγου καὶ σοφίας. & ſimilia. Adeò non leve eſt convitium quod ſequitur, φάγος καὶ οἰνοπότης, qui זולל וסובא in Lege dicitur, ut per gradus eò deveniri Hebræorum Magiſtri velint. Exempli causâ; Eum qui primò immorigerum parentibus ſe præbet, eò tandem dilabi ut paterna abligurriat bona; ac tum ità dici: quales, ubi facultates deſunt, vias obſident aut aliis ſceleribus ſe dedunt. Planè ut locum illud Satyrici hîc habeat, *Nemo repentè fuit turpiſſimus.* Ipſe locus de quo agitur, Deut. 21. 20. exſtat, *Dicéntque ſenioribus urbis illius, Filius noſter iſte protervus & contumax eſt; non eſt obediens voci noſtræ; epulo & potator eſt.* Ex quo certè apparet, quàm rectè φάγον, *comedonem* dixerit Eraſmus, non *edacem. Edax* enim is qui, ut facetè idem loquitur Satyricus, *edendi uſum* acquirit: *comedo*, qui jam habet; adeò ut nihil reſtet quod abſumat. Quam diſtinctionem ipſi Gemariſtæ admittunt, qui priorem dum edax tantùm eſt, adhuc סורר ומורה, ἀπειθοῦντα καὶ ἐρίζοντα, ut loquuntur Helleniſtæ, *rebellem*, ex Lege dici: ubi bona imminuere aut vorare

v. 9. v. 17. v. 18. v. 19.

rare cœpit, *epulonem & potatorem,* זולל וסבא, nuncupari obſervant. Viri eruditiſſimi qui aliter ſentiunt, neque audiendi ſunt, neque ſatis eas voces aſſecuti ſunt: Odioſo enim atque invidioſo nomine gravatum ſe Dominus oſtendit. Paulò pòſt ſequitur, καὶ ἐδικαιώθη ἡ σοφία ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῆς. Hoc autem, quod aliàs Hebræi eleganter dicunt, *pro ſapientia ejus reſpondebunt ejus filii:* Ut parallelus, & quaſi ad interpretationem hujus loci ſcriptus, videatur ille Geneſ. 30. 33. ubi Jacobus ועֲנתה בי צדקתי, quod rectè eruditi, *& teſtificabitur de me juſtitia mea*; ad verbum, *pro me reſpondebit juſtitia mea,* ſive *ab aliorum judicijs juſtitia me vindicabit mea.* Mirificè Helleniſtæ, quibus placuit, καὶ ἐπακούσεταί μου ἡ δικαιοσύνη μου. Imprimis verò optimè Chaldæus voce סהַר uſus eſt: ut ſit, *teſtificabitur mihi juſtitia mea.* Nec abludit quod B. Hieronymus ad Eſaiæ quinquageſimum tertium de æterna quoque Sapientia rectè id dici notat, *Non juſtificari quippe, ut eſſe incipiat quod non eſt, ſed ut quod eſt omnibus appareat.* Addit Dominus, Οὐαί σοι Χοραζίν. Ubi Origenes χώρα Ζὶν legebat: Καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ φησί, inquit, ἔπι παρὰ τὰ εἰρημένα ἐστὶ τὰ ὅμοια ἀποφθέγματα, ὅτε τῷ καὶ † Σωτῆρα κακῶν ἄπιον δοκεῖν γεγονέναι πσίν. Οὐαί σοι χῶρα Σὶν, οὐαί σοι Βηθσαϊδάν. Deinde, προγινώσκει γὰρ ὁ Θεὸς ὧν τῆς ἀπιστίας τῶν ἐν χώρᾳ Σὶν, καὶ τῶν ἐν Βηθσαϊδάν. Item, διὰ τί τὰ τερατεία ἐπιτέλει ἐν χώρᾳ Σὶν, καὶ ἐν Βηθσαϊδάν; quæ in Philocalia ejus hodiè leguntur. Addit idem Dominus, Πλὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι γῇ Σοδόμων ἀνεκτότερον ἔσται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ σοί. De quibus Sodomitis in jure ſuo ità Judæorum diſputant Magiſtri, ut fateantur, ὅτι ἀνεκτότερον ἐκεῖ τοῖς Σοδόμοις ἢ ἄλλοις πσὶν ἔσαι, *meliorem quàm aliorum quorundam, Sodomorum in judicio conditionem fore.* Inter quos alios, eos ponunt qui diluvio interierunt: Quos neque ſeculi futuri participes fore, neque in judicio comparituros, volunt: Sodomitas verò æternæ quidem vitæ participes non fore; in judicio comparituros tamen. Itaque ἀνεκτότερον αὐτοῖς ἔσαι, quod hìc dicit. Quamvis Rabbi Nehemias id negaret. Dei verò Sapientia, omni Judæorum jure major æquiórque, & judicio ſiſtendos, & in eo ἀνεκτότερον fore illis, pronunciat. Licèt aliud ſit ſtare, aliud conſiſtere in judicio: quod nemo ignorare poteſt. Eodem ferè loco cùm legitur, Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐξομολογοῦμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς· dubium non eſt, quin cum vehementia & ſeorſum à reliquis hæc à Domino pronunciata ſint. Quod enim ἀποκριθεὶς εἶπε, dixit, tale eſt, ac ſi, λέγων ἔλεγε, vel λέγων εἶπε, noto Hebraiſmo dixiſſet: quemadmodum ἀποκριθῆναι paſſim in his libris dicitur, qui nullo præeunte dicit. Quemadmodum de Angelo, qui prior loquitur, ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε τῇ γυναικί, Matth. 28. verſ. 5. Atque ità Lucas, ἠγαλλιάσατο τῷ πνεύματι ὁ Ἰησοῦς, καὶ εἶπεν, *exſultavit Jeſus Spiritu, & dixit.* Quid autem dixit? Ἐξομολογοῦμαί σοι. Ubi vetus interpres ſimpliciter, *confiteor*; operoſiùs recens, *gratiam tibi tribuo.* Aliter Helleniſtæ, apud quos quid ſit ἐξομολογεῖσθαι τῷ Κυρίῳ, ſciunt qui in ſcriptis eorum verſati ſunt. Ergò ἐξομολογοῦμαί σοι, *laudo te.* Quod & ipſe Auguſtinus vidit: qui, *notandum,* inquit, *confeſſionem poni in laudem Dei,* Quæſt. in Matth. Quæ vel ſola verba ſi adduxiſſet, cæteris defungi eruditiſſimus vir poterat qui de confitendi hìc voce diſputavit. Ait Dominus, καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατὴρ, οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ υἱός. Ubi, cur eruditiſſimus interpres τὸ ἐπιγινώσκειν pro γινώσκειν poni velit, nondum ſatis video. Aliter certè Chryſoſtomus; qui cognitionem accuratam, ſive (ut ille loquitur) τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν, ità denotari vult: inſuper & Marcionem damnat, qui ut de ignoto quodam omnibus Deo hoc accipit; *Neque quenquam eſſe negat Dominus,* inquit idem ille, *qui Deum novit, ſed qui Patrem, ut Filius; quemadmodum qui Filium, ut Pater.* Ipſe autem ἐπίσαται interpretatur; quod plus eſt quàm γινώσκειν· quaſi dicas, *novit ut eſſe,* vel *qualis eſt:* quemadmodum aliàs loqui ſolent Sacræ literæ. Ipſe interpres tamen qui hoc notat, cùm 1. Corinth. c. 16. v. 18. ἐπιγινώσκετε ἐν τοῖς τοιούτοις, *agnoſcite itaque qui ſunt ejuſmodi,* reddidiſſet; *id eſt, tales ducite,* inquit, *quales ſunt revera:* ubi, *cognoſcite,* vulgata habet. Dominus cùm dixit, ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, Judæos qui aſſiduum & onerioſum legis ſuæ ſtudium עול התורה, *jugum legis,* dicunt, reſpexiſſe videtur: Ut cùm apud eos legitur, *Quicunque recipit ſuper ſe jugum legis, tollitur ab eo jugum regni, victúſque quærendi*

Ibid.

v. 21.

v. 24.

v. 25.

v. 27.

jugum: quod magiſtro Nechuniæ aſſcribunt. De quo jugo eleganter Ambroſius, *Judæi corporali miniſterio juga ſibi legis imponunt: Et idco, ſecundùm Prophetam, DIRUMPAMUS vincula eorum, & projiciamus à nobis jugum ipſorum. Chriſtum enim recepimus, qui cervicibus jugum mite ſuſpendit.*

Cap. VIII.

Duodecimum caput: & *in eo pluſcula notata.* Τίλλειν στάχυας καὶ ἐσθίειν. *Lege id permiſſum. Panes propoſitionis. Panes profani. Panes loco profanorum. Profanum aliter atque aliter Hebræis ſumi.* Λαϊκά. *Panis* λαϊκός. Βεβηλοῦν ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον· *quomodo id fieret: Et quæ ſabbatho fierent. Sabbatho permiſſa circumciſio: ut & ſingula, ex Magiſtrorum ſententia, quæcunque ad eam requirebantur. Hilarius. Diluta veterum quorundam interpretandi Sacra, ratio. Locus nobilis ac illuſtris,* Ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὴν κρίσιν, *Eſaiæ cum Matthæi conſertur. Obelus prophetæ loco ab Origene præfixus: & quare. Locos qui ab Evangeliſtis citantur, nonnunquam contrahi: Ejus ratio ac modus. Obſcuritas ex eo parùm intellecta. Diverſos quoque ab illis jungi aut connecti: Id exemplis aliquot probatum. Locus Eſaiæ & Jobi, ab Evangeliſta conjunctus.* Εἰσαγαγεῖν εἰς νῖκος τὸ κρίμα. Εἰς νῖκος· Εἰς τέλος· *Utrumque pro eodem uſurpari.* Εἰς ἀλήθειαν ἐκφέρειν κρίσιν. Τὸ ἀληθὲς & τὸ πιστὸν *pro eodem Helleniſtis.* Ἐκβάλλειν κρίσιν, *ex Syrorum uſu.* Εἰς νῖκος, *pro* εἰς τέλος, *etiam Patribus uſitatum. Ejicere uſque ad victoriam judicium, quod veteri interpreti; Proferre ad judicium victoriam, quod recentiori placuit. Locus,* Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ Βεελζεβούλ. Βεελζεβούλ. Βεελζεβοὺβ *quid. Unde* ἄρχων δαιμονίων. Μῦια *de malo ſpiritu: & qualis* μῦια, *ſive muſca.* Βάαλ μυῖαν, Θεὸς Ἀκκαρῶν. *Locus,* περὶ ἀρχοῦ λόγου· *& quare de eo egerit Dominus. Stolida de eo Judæorum doctrina.*

Cap. 12 v. 1. IN itio duodecimi Capitis occurrit illud, cùm per ſata tranſirent, τίλλειν στάχυας καὶ ἐσθίειν, *vellere ſpicas & edere,* diſcipulos cœpiſſe. Quod in lege permiſſum: imò, & συλλέγειν ἐν ταῖς χερσὶ, *colligere manibus.* Dictum erat, Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃς εἰς ἀμπελῶνα τοῦ πλησίον σου, καὶ συλλέξεις ἐν ταῖς χερσί σου στάχυας, Deut. 23. 24. Eâ tamen lege, nè falx immitteretur: Unde quod ſequitur, *falce autem non metes,* ad meſſores nonnulli tranſtulerunt. Quod aliter Helleniſtæ, εἰς ἄγγος οὐκ ἐμβαλεῖς. Non igitur, id non licere dixerunt, quod dicere ex lege non poterant; non licere aut ſabbatho, quod ex inepta Legis interpretatione aut traditione poterant. Paulò pòſt de Davide dicitur, ὅτι τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγον, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν. Atqui David, in hiſtoria quam tangit, loco profanorum panes illos ſe habere teſtatur, 1. Sam. c. 21. v. 5. *Et ipſe panis eſt more profani.* Quare? Quia à conſpectu Domini remoti jam erant panes iſti, atque in eorum locum alii tum ſubſtituti. Quem locum mirificè reddiderunt Helleniſtæ, καὶ αὐτὴ ἡ ὁδὸς βέβηλός ἐστιν· ut & vulgaris interpres: cujus cauſam reddiderunt eruditi. Et Achimelechus de pane interrogatus, reſpondet, Οὐκ εἰσὶν ἄρτοι βέβηλοι ὑπὸ τὴν χεῖρά μου, εἰ μὴ ὁ ἄρτος ὁ ἅγιος· Et tamen David, ὡσεὶ βεβήλους, ſive *profanorum loco,* jam eſſe dicit. Porrò, *profanum* aliter atque aliter Hebræis ſumitur. Non enim, quæ jam ſacra ampliùs non eſſent, ideo λαϊκὰ fiebant, aut populo expoſita. Quæ cauſa fuit, quare Aquila, Theodoreto teſte, in Achimelechi verbis, non eſſe ſibi ἄρτους λαϊκοὺς, hoc eſt, *qui populi jam uſibus exponi poſſent,* eruditè reddiderit. Neque enim (quod jam dixi) quæ exemta erant conſecrationi, ſtatim populi fiebant, ſed ſacerdotibus cedebant. Quare optimus interpres pariter ac conſummator Legis dixit, οὓς οὐκ ἐξὸν ἦν αὐτῷ φαγεῖν, οὐδὲ τοῖς μετ' αὐτοῦ. Neque David eos jam βεβήλους, ſed חֹל, ὡσεὶ βεβήλους, *quaſi profanos,* eſſe dixit. Paulò pòſt de ſacerdotibus dicitur, ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον βεβηλοῦσι καὶ ἀναίτιοί εἰσι. Quod imprimis ad ſacrificia nonnulli referunt: in quibus cædenda ligna, ignis accendendus, & ſimilia agenda eſſent. Eraſmus in Paraphraſi, *Si tantum tribuitur ſacrificio, ut qui illi ſervit, impunè violet ſabbatum.* Theophylactus, Ὁ νόμος ἐκώλυεν ἐν τῷ σαββάτῳ ἐργάζεσθαι. Οἱ δὲν ἱερεῖς ἐν τῷ σαββάτῳ καὶ ξύλα ἐκλέγον,

v. 5.

ἔρρζον, καὶ πῦρ ἦπλον· ὥστε ἐβεβήλων τὸ σάββατον, τυτίσιν, ἐμίαινον· *Lex vetabat operari ſabbatho: & tamen ſacerdotes ſabbatho ſcindebant ligna, & ignem accendebant. Profanabant ergò ſabbathum, hoc eſt, polluebant.* Peluſiota, *Profanabant*, inquit, *ſabbathum; quia ligna cædebant, ignem accendebant, victimarum carnes diſtribuebant die ſabbathi, ſacrificia ex his fiebant. Quod eſt opus facere*, inquit. Itaque, ut eleganter idem loquitur, καὶ συμβαίνῃ βεβηλῶσθαι μὲν τὸ σάββατον τῇ ἐργασίᾳ· ἀναιτίους δ' ἔχειν τοὺς ἱερεῖς τῇ διαφορᾷ τῆ ἐργασίας· *Profanabatur ſabbathum, quòd opus fieret: interim extra culpam, diverſitate operandi, ſacerdotes erant:* quem lib. 1. Epiſtolâ 27. vide. Quibus quæ ad circumciſionem ſpectabant, quæ ſabbatho fiebat, è Judæorum libris adjicere non metuam. Quo die, ut Magiſtri eorum docent, circumcidebant, denudabant, ſanguinem cùm opus eſſet exprimebant, vulneri denique cataplaſma imponebant. Quemadmodum cùm decent, aquâ calidâ, tum quæ pridie ſabbathi, tum quæ ipſo ſabbathi die calefacta eſt, ablui in circumciſione puerum poſſe: animam quippe hîc periclitari; cùm metuendum ſit, nè exſpiret puer: aliáque ejuſdem generis, de quibus multis ac diſtinctè ipſi. Quò reſpexit Dominus Johannis 7. cùm dixit, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον. Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἐμοὶ χολᾶτε, ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; ut appareat, nè circumciſionem quidem in hoc argumento excludendam. Mirum eſt quàm levi opere hîc defungantur alii: Hilarius imprimis, *Sabbathum in templo ſacerdotes*, inquit, *violant ſine crimine: Templum, ſcilicet, ſeipſum indicans; in quo per Apoſtolicam doctrinam, populo legis infideliter ociante, ſalus gentibus datur. Quia major ipſe ſit ſabbatho, & abſque violatæ Legis culpa Evangelica fides operetur in Chriſto.* Quæ ut vera ſunt fortaſſe, ità ſenſus literalis interpretationem antecedat neceſſe eſt: Quem qui negligunt, quid præter ἀνάρμοστον Theologiam profitentur, quæ extra ſenſum loci vagatur? Non enim tantùm quæritur quid verè dicatur, ſed & quid primariò, tum quid appoſitè dicendum ſit. Inter eos autem qui eruditos fatigarunt, reponatur ille, Ἕως ἂν θεὶς ἐν γῆ κρίσιν· Quorum quiſque hoc egit, ut Matthæum eadem dixiſſe cum Propheta probaret; quod & nobis ſeriò agendum. Primò autem certum eſt, longè aliam interpretationem Græcam, ſive ſuam ſive tum receptam, hîc ſecutum eſſe Evangeliſtam: Nam hoc tempore Helleniſtæ habent, Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου. Δέδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν. Κρίσιν τοῖς ἔθνεσιν ἐξοίσει· ὁ κεκράξει, οὐδὲ ἀνήσει, οὐδὲ ἔξω ἀκουσθήσεται ἡ φωνὴ αὐτοῦ· κάλαμον τεθλασμένον οὐ συντρίψει, καὶ λίνον κατικαιόμενον οὐ σβέσει· ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν. Ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται, ἕως ἂν θῇ ἐπὶ τῆς γῆς κρίσιν· καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Exſtat autem Eſaiæ 42. verſu primo & deinceps. Quo loco, voci primæ obelum, ut veteres obſervant, hoc eſt notam hanc τ, præfixerat Origenes; quòd in Hebræo non exſtaret: nihil enim ibi de Jacobo. Chaldæi diſertè, ubi παῖς μου dicitur, Meſſiæ ſimul nomen expreſſerunt: In Hebræo eſt, הן עבדי, *Ecce ſervus meus*: Thargumiſtæ, הא עבדי משיחא, *Ecce ſervus meus Meſſias*: Helleniſtæ, ut dixi: Evangeliſta locum, ſed eruditiſſimè, contraxit. Nuſquam autem major ab Evangeliſtis difficultas eruditis ſolet objici, quàm ubi locos contrahunt: quod Hebræis vel imprimis uſitatum, qui (ut alibi, ni fallor, dixi, ſæpiúſque ſuo loco poſtea dicendum erit) notâ τοῦ ונו indicare id ſolent. Accedit huic, quòd diverſos interdum jungunt aut contexunt: Quemadmodum cùm ipſe Dominus, Matth. 21. verſ. 5. ex Eſaia & Zacharia celeberrimum illum contexit, *Dicite filiæ Sion, Ecce Rex tuus venit tibi manſuetus, & ſedens ſuper aſinam & pullum filium ſubjugalis.* Nam priora verba, *Dicite filiæ Sion*, ex Eſaiæ 62. v. 11. depromta ſunt; ibi enim, *Dicite filiæ Sion, Ecce ſalus tua venit*: cætera Zachariæ 9. v. 9. nunc leguntur: quæ propriè huc ſpectant, & de aſina dicuntur. Sic eodem capite quod dicitur, *Domus mea, domus precum vocabitur*, apud Eſaiam cap. 56. v. 7. exſtat: Quod verò ſequitur, *vos autem eam, ſpeluncam latronum feciſtis*, fruſtrà ibi quæras; cùm ſit παρῳδία loci Jeremiæ; *Num ut ſpelunca latronum facta eſt domus hæc, ſuper quam invocatum eſt nomen meum in oculis veſtris?* Omitto alios, ut Matthæi 27. verſ. 9, 10. de quo ibi multis egimus:

v. 20.

Marci 1. verſ. 2, & 3. ubi Malachiæ & Eſaiæ loci contexuntur: Actor. item 1. ver. 20. ut & 1. Pet. c. 2. v. 6, & 7. Evangeliſta ergò locum Eſaiæ ſic adduxit, ut ſimul Jobi alium, qui capite 23. v. 7. legitur, in animo habuerit reſpexeritque. Is autem eſt, ἐξαγάγῃ ϛ̄ εἰς νῖκός με τὸ κρίμα, ſeu τὸν κρίσιν· pro quo in nonnullis hodie exemplaribus εἰς τέλ☩, quod tantundem Helleniſtis eſt, legitur. Ubi Chryſoſtomus, ut rectè ad eum locum notarunt eruditi, illud εἰς τέλ☩, νικῶσαν καθ' ὑμῶν ψῆφον κ τ λ ἐλεεινῶς μὲν, *plenam victoriæ perfectámque contra vos ſententiam*, interpretatur. Cauſam autem addit, ὅτι παρ' Ἑβραίοις τὸ τέλος κ ἡ νίκη διὰ μιᾶς σημαίνεται λέξεως, *quia Hebræis victoria & finis eodem vocabulo dicuntur*. Quemadmodum & in loco Jobi, *perveniet ad victoriam judicium meum*, vetus reddidit interpres: pro quo *in perpetuum* & Vatablus & alii ſubſtituerunt. Certè לנצח, nunc εἰς τέλ☩, nunc εἰς νῖκ☩, Helleniſtæ reddunt. Ità in Threnis Jeremiæ, Ἰναπ εἰς νῖκ☩ ὁπλήσῃ με; Amoſi 8. 7. Ὀμνύει Κύριος καθ' ὑπερηφανίαν Ἰακώβ, Εἰ ὁπλησθήσε εἰς νῖκ☩ πάντα τὰ ἔργα αὐτῶν· quod eſt, ſive εἰς τέλ☩, ſive ἕως τέλους, ut iidem Helleniſtæ aliàs. Ità nunc Matthæus poſtquam locum Eſaiæ, uſque ad illa, ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξάσει κρίσιν, adduxiſſet; pro cæteris quæ ſequebantur, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὸν κρίσιν, dixit. Quibus duo illa, ἀλλὰ εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν, & ἕως ἂν θῇ ὅπ τ γῆς κρίσιν (quæ cùm apud Eſaiam exſtent, à ſcriba alterum, propter vocem κρίσιν quæ repetitur, omiſſum B. Hieronymus exiſtimabat) appoſitè complexus eſt. Adde, quòd nec aliud, in quo tantopere deſudant eruditi, ab Evangeliſta dictum: qui τὸ אמת, ut τὸ אמונה plerunque Hebræi, pro ſtabilitate accepit; quemadmodum τὸ לאמת, quod εἰς ἀλήθειαν convertunt, nihil aliud quàm firmitatem aut ſtabilitatem notat; & τὸ נאמן, modò ἀληθὲς, nonnunquam πιστὸν Helleniſtæ reddunt: quod qui non aſſequitur aut hactenus non obſervavit, multum cum iis hactenus commercii habere non potuit. Verùm quid ulteriùs hæremus, cùm poſtrema penè ad verbum, Pſalmo quoque nonageſimo quarto, verſu 14. & deinceps, legantur? *Quia non derelinquet Jehova populum ſuum, & hæreditatem ſuam non derelinquet, quoad uſque ad juſtitiam revertetur judicium:* Helleniſtæ, ἕως ἂ δικαιοσύνη ἐπιστρέψει εἰς κρίσιν. Quòd Matthæi verbis, quæ hìc exſtant, rectè dicas, ἕως ἂν ἐκβάλῃ εἰς νῖκος τὸν κρίσιν. Adde, quòd ἐκβάλλειν, pro ἐκφέρειν ſive ἐξάγειν, ex Syrorum conſuetudine ac uſu dixit: quod in Novo Fœdere Helleniſtis uſitatum. Sic Matthæi 12. 35. ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπ☩ ἐκ τῦ ἀγαθῦ θησαυρῦ ἐκβάλλει τὰ ἀγαθά· κ ὁ πονηρὸς ἄνθρωπ☩ ἐκ τῦ πονηρῦ θησαυρῦ ἐκβάλλει πονηρά· ut & paſſim: eſt enim אפק, quod τῷ יצא expreſſit Eſaias. Quid, quòd ipſi Patres, τὸ εἰς νῖκος, κ εἰς τέλος, confundunt? Adverſùs Origeniſtas Epiphanius, Πρόσχες γάρ, ὡς ἔφην, μὴ τὸ ἀβραχῦναι ὁ ἄνθρωπος, ἢ μεγάλη χεὶρ εἰς νῖκος καταλεῖψαι τὸ ἑαυτῆς ἔργον οὐκ ἠδυνήθη, ὡς χέδηλον· *Attende enim; quia (ut dixi) magna illa manus, in perpetuum deſerere opus ſuum conveniens, tanquam vile, non putavit:* Ubi εἰς νῖκος, εἰς τέλος, *in perpetuum, ad finem*; propter τὸ לנצח, quod & νῖκος ſive νίκη denotat, & τέλος. Optimè ergò, nè quid hæreant in poſterum hìc eruditi, mentem Eſaiæ expreſſit Matth. apud quem εἰς ἀλήθειαν ἐξοίσει κρίσιν, reddiderunt Helleniſtæ. Ità ut nec ineleganter ad locũ Jobi reſpexerit, ubi ἐξάγειν εἰς νῖκος τὸν κρίσιν, pro eodem dicitur; cùm nihil aliud quàm Eſaias dixerit Jobus, neq; aliud quàm Jobus dixerit Evangeliſta: ſive ad Jobi quoq; locũ reſpexerit, ſive ſolum Eſaiæ locũ, quem contraxit, interpretatus eſt. Idem εἰς ἀλήθειαν, quod εἰς τέλος, pro quo paſſim τὸ εἰς νῖκος ab Helleniſtis, & qui eos ſecuti, uſurpatur. Quid ni enim? cùm idem לאמת ſit & לנצח, quod eſt, *in perpetuum*, ſive *uſque ad finem*. Vetus interpres, *donec ejiciat ad victoriam judicium*; nullo, aut obſcuro ſenſu. Syriaſmum quippe expreſſit potiùs quàm intellexit. Recentior, *uſquedum proferat ad victoriam judicium:* quod Mercerus, Vatablus aliíque in Jobo cæteríſque Sacris antiqui Fœderis autoribus mutarunt. Cur autem non ſimpliciter, *donec ad finem judicium perducat?* quod Matthæus voluit. Τέλος quippe & νῖκος in voce Hebræa confunduntur, quæ eſt נצח. Quare & Helleniſtis ex perpetua eorum conſuetudine in לנצח confunduntur: quod nemo, niſi qui hos non inſpexit, ignorare poteſt.

v. 24. In ſceleſto illo Phariſæorum judicio, Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν

τῷ

τῷ Βεελζεβὰλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, quærunt, quid Βεελζεβὰλ ſit, eruditi: qui hîc per contemtum id efferri volunt. Atqui ſequitur interpretatio, de qua mirum cur non cogitarent: quanquam neque ea quidem ſit interpretatio τῶ Βεελζεβὰλ, ſed alterius, quod quædam exemplaria ubique repræſentant; Βεελζεβὲβ nimirum. Quid ſit autem בעל nemo neſcit, quod hîc ἄρχων dicitur. Τὸ זבוב autem collectivum: ut cùm dicitur, *vitulabit Dominus* לזביב *ad muſcam*, Eſaiæ 7. Ergò, Βεελζεβὲβ, ἄρχων μυιῶν aut, ut Helleniſtæ, βάαλ μυιῶν. Ità 2. Reg. c. 1. verſ. 2. πρὸς Ἀχαζιὰν ἐπιστῶσαι διὰ τῶ βάαλ μυιῶν θεὸν Ἀκκαρῶν· quemodo & ibi, & paulò pòſt, legendum. Jam verò τὸ זבוב non vulgaris muſca, verùm θανατώδης ſeu lethalis, ut Hebræi docent. Nihil autem æquè uſitatum eſſe quàm ut venenoſo animali, & alato quidem, conferantur τὰ δαιμόνια, quæ ſuo modo volant & in aere verſantur, notum eſt. Sed & alia cauſa, cur, qui βάαλ μυιῶν & ἄρχων μυιῶν exponitur, ἄρχων δαιμονίων dicatur. Sive igitur ſeorſum dicant, ἄρχοντα δαιμονίων, ut nono capite hîc Evangeliſta, Οἱ δὲ Φαρισαῖοι ἔλεγον, Ἐν τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· nihil aliud quàm Beelzebub intelligunt: ſive ipſam vocem, ut hîc, ponant, & alteram ſubjungant; nihil aliud quàm interpretationem vocis addunt: ut ſi dicas, Ἀββᾶ, πάτερ, hoc eſt, *Abba*, quod deſignat *Pater*: qualia hîc paſſim: & hoc ſemel monendum videbatur. Plures reperiri arbitror, qui locum præclarum illum, λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργὸν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀποδώσουσι περὶ αὐτοῦ λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, legant, quàm qui intelligant, aut quo reſpexerit Dominus examinent. Poſtquam verum Doctorem ejúſque in docendo munus graphicè ac efficaciter ſupremus Doctor deſcripſit, addit quod nemo, niſi qui faſtum & arrogantiam eorum qui ſe Doctores dicebant ex ipſorum ſcriptis didicit, ſatìs aſſequitur: qui pronunciare audebant, ὅτι καὶ ἐξ ἀργοῦ λόγου τοῦ διδασκάλου ὠφεληθήσεται ὁ μαθητευόμενος, *etiam ex ocioſo Doctoris ſermone, profectus faciendus eſſe diſcipulum.* Quem ἀργὸν λόγον, שיחה בטילה, ad verbum ἀδολεσχίαν ἀργὴν dicebant. Tantâ fiduciâ, ut talium de rebus etiam profanis ac nihili colloquia, ejuſmodi eſſe affirmarent, ut ex iis conſuetudinem vivendi cum ſingulis ac rationem quivis facillimè addiſceret. De quo inter cæteros ad Pſal. 1. Kimchius.

v. 36.

Cap. IX.

Caput decimum tertium examinatur. Parabola ſerentis. Διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς. Ἐπιπλαυστοι, ἐπιπλαυόῤῥιζοι, βαθυῤῥίζοι, πλυῤῥίζοι, πλυκάλαμοι, *nomina hâc occaſione Græcis uſitata.* Ὁ προσκαιρός. Ὁ βεβαιότατος. Ὅπως πληρωθῇ. *Locus Eſaiæ, qui huc facere videtur; licèt multùm, ſi ad Hebræum examinetur contextum, diverſus.* Διὰ τῶ Προφήτου· *& quis Propheta: Aſaph, nempe; & pro ejus nomine lectio à B. Hieronymo in hoc loco notata. Pro eo ſuppoſitum Eſaiæ nomen: tandem & τῶ* Προφήτου. *Loco mutando occaſionem quis dederit. Locus,* Διὰ τοῦτο πᾶς ὁ γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Μαθητεύειν τῷ Ἰησοῦ. *Locus,* Ὅσπερ ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ παλαιὰ καὶ καινά. *Ejuſdem loci interpretatio è Levitico.* Θησαυρὸς *hoc loco quid.* Τὸ γραμματεὺς *quomodo accipiendum hoc loco.* Ἐκβάλλειν ἐκ τοῦ θησαυροῦ, *Syriaſmus.* Ὁ τέκτονος υἱός. *Joſephus quomodo* τέκτων. *Fabri reſtaurando templo.* Οἱ πενῆτες τὰ ἔργα εἰς τὰν ἐργασίαν ἔδικε Κυρίε, καὶ τῶ ἐδίσκοπον ἔργα Κυρίε. Ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας. *Cui firmando, quod de exſtruendo templo à Domino apud Johannem exſtat, adſertur.*

IN Parabola ſerentis ſive ſeminantis, non procul ab initio, occurrit illud, Ἄλλα δὲ ἐπίστων ὅτι τὰ πετρώδη, ὅπου οὐκ εἶχε γῆν πολλὴν, καὶ εὐθέως ἐξανέτειλε, διὰ τὸ μὴ ἔχειν βάθος γῆς. Qui locus antiquis occaſionem dedit Theologis, ut ἐπιπλαυστοὺς, & ἐπιπλαυορῥίζους quoſdam eſſe dicerent: qui radices quidem, ob defectum autem terræ, in ſumma ejus parte agerent, ſed & exiguas haberent; quibus ii quos non minùs eleganter βαθυῤῥίζους, πλυῤῥίζους, & πλυκαλάμους dixerunt ipſi, opponuntur. In eadem Parabola, Cap. 13. v. 5.

v. 21. bola, in qua interpellatus à ſuis pergit idem Dominus, eſſe ab eo dicitur, ὁ τ̃ λόγον ἀκέων, κ) ἐνδυς ὡ χαρᾶς λαμβάνων αὐτόν. Additur autem, ὄυκ ἔχει ἡ ῥίζαν ἐν ἑαυτῷ, ἀλλὰ πρόσκαιρός ἐςι· qui non alius quàm ὁ προσκαιρόπις@· cui τ̃ βεβαιότατον iidem Theologi opponunt. Marcus Eremita, de iis qui ſe operibus juſtificari poſſe credunt, Ἡ τ̃ ἔξωθεν κακοπιςία ἐν τοῖς ὑπογεγραμμένοις ἐλέγχεται ὑπὸ τ̃ βεβαιοπίςων κ) ἐπιγνωκότων τὴν ἀλήθειαν· *Eorum qui extra eccleſiam ſunt mala fides in iis quæ præſcripta ſunt, ab iis qui firmiter credunt ac noverunt veritatem, arguitur:* & ità paſſim idem ille. De baptiſmo, Δεκτικοὶ γὰρ τύπων ὑπὸ τ̃ βαπτίσματ@ γεγόναμεν· τυχεῖν ἡ αὐτῶν μόνοι καταξιῶνται οἱ βεβαίπιςοι· *Hæc enim recipere à baptiſmo potuimus; conſequi autem eâ ſoli dignantur qui firmiter credunt.* Eodem capite
v. 34. dicitur, ὅπως πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ τ̃ προφήτ, λέγοντ@· Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ ςόμα μ. Ubi illud, ὅπως πληρωθῇ, de quo aliàs egimus, urbanè quidem, cautè tamen ſtrictiúſque quàm fortaſſe vulgò, accipiendum: hactenus, ut rectè accommodetur quod à Propheta dictum; qui in perſona ſua protulit, quod verè de Meſſia dici hîc poteſt, ideóque dicitur. Aliàs enim, dicat aliquis, quantò meliùs hîc conveniat illud quod ab Eſaia, 32. verſ. 1, ac 2. dicitur, Ἰδὲ γὰρ βασιλεὺς δίκαι@ βασιλεύσει· κ) ἄρχοντες ἐν κρίσει ἄρξου. Καὶ ἔσαι ἄνθρωπ@ κρύπ̃ τ̃ λόγες αὐτ̃, κ) κρυβήσεται ὡς ἀπ' ὕδατος φερομένου. Qui locus ut de Meſſia, ità de parabolis ejus manifeſtè agere videtur: Neque aliter exiſtimarunt Græci; Theodoretus, Μαρτυρεῖ τούτοις κ) τ̃ ἱερ̃ ἐυαγγελίων ἡ συγγραφή· ἐν παραβολαῖς γὰρ ἐλάλει τοῖς ὄχλοις· ὅπερ ἡ τὰς παραβολὰς τοῖς ἀποςόλοις ἡμιλίευε· *Quibus ſacrorum Evangeliorum perhibet teſtimonium ſcriptura: parabolis enim utebatur apud turbam; quas domi Apoſtolis exponere ſolebat.* Locus quidem illuſtriſſimus; ſed qui cum Hebræis collatus evaneſcit: qui habent, κ) ἔσαι ἀνὴρ ὡς κρύψις ὑπὸ ἀνέμ, κ) ὡς κρηπεύγλιον καταιλυσμ. Cæterùm quomodo de Servatore, dicat aliquis, ſimpliciter ac primò hîc egit Propheta, apud quem Pſalmo 78. 2. dicitur, Ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ ςόμα μ, φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχ̃ς? ità enim apud Helleniſtas nunc legitur hic locus. Non ut peculiariter ergò, ſed ut urbanè applicetur quod à Propheta dictum erat. Quod antiqua Gloſſa vidit, quam & Thomas adduxit; *Quaſi dicat*, inquit, *Qui priùs locutus ſum per prophetas, modo in propria perſona aperiam os meum in parabolis, & eructabo de theſauro mei ſecreti; emittam myſteria quæ abſcondita erant à conſtitutione mundi.* Magnus ævi hujus Theologus, *Non hoc vult Matthæus, Pſalmum quem adducit peculiarem de Chriſto eſſe prophetiam. Verùm quemadmodum S. Spiritûs majeſtas manifeſtè in verbis ſe repræſentarat quæ ex ore egreſſa fuerant Prophetæ; ità vim ejuſdem, neque minùs efficaciter, in verbis Chriſti ſe repræſentaſſe ſignificat.* Quod ut probet, multis & inſtitutum in eodem Pſalmo Prophetæ illuſtrat, & mentem; docétque, quatenus conveniat, quâ item ratione accommodatus ab Evangeliſta fuerit hic locus. Verum ergò maneat, quod alibi à nobis dictum, τὸ, ἵνα πληρωθῇ, elegantem applicandi ſubinde formulam aut notam eſſe; etiam cùm de verbis nonnunquam agitur quæ applicantur: Quomodo & Patres locutos, atque in ſola verborum applicatione eâ uſos, alibi probavimus. Sequitur, aut potiùs ibidem additur, διὰ τ̃ προφήτ, *per prophetam*; Aſaph nempe: quomodo & in vetuſtis exemplaribus jam olim ſcriptum non ſemel B. Hieronymus teſtatur; cujus loco Eſaiæ irrepſiſſe nomen. Qui eruditiſſimus Doctor, cùm alibi tum ad Pſal. 78. *Dicitur ergò in Matthæo, Hæc facta ſunt*, inquit, *ut impleretur quod ſcriptum eſt in Aſaph propheta. Sic invenitur in omnibus veteribus codicibus. Sed homines ignorantes abſtulerunt illud.* Cujus loco poſtea ſuppoſitum nomen Eſaiæ docet, *Deniq; multa Evangelia uſque hodie ità habent, Ut impleretur quod ſcriptum eſt per Eſaiam, Aperiam in parabolis os meũ, & loquar propoſitiones ab initio. Hoc Eſaiæ non loquitur, ſed Aſaph.* Quod & ipſe & alii inter ea fuiſſe notant quæ Matthæo objecit Porphyrius: quaſi lapſus memoriâ Eſaiæ aſſcriberet quod erat Davidis. Idem antiquus Doctor cauſam imperitiæ aſſcribit: quòd qui primò Evangelium deſcripſit, dum ignotum nomen legeret, quæſiverit, *Quis eſt iſte Aſaph Propheta? Non erat notus in populo. Et hoc fecit, ut dum errorem emendaret, faceret errorem.*

Tan-

tandem autem ſcriptum, ut alibi teſtatur, διὰ τῦ προφήτυ. Cæterùm primam corrumpendi loci occaſionem Helleniſtæ, ut monui, dederunt: qui quem dixi locum Eſaiæ, qui huc facere magis etiam videtur, longè aliter interpretati ſunt. Eodem capite cùm dicitur, v. 52.
Ὁ δ ἔφην αὐτοῖς, Διὰ τῦτο πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν ὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ nè dubitare quidem auſim, & elegantem eſſe lectionem & commodam, quam nonnulla olim Græcorum expreſſerunt exemplaria; διὰ τῦτο, πᾶς γραμματεὺς, μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν ὐρανῶν ex uſu Græcorum. Et ità alibi, μαθητεύειν τῷ Ἰησῦ. Quam lectionem ad Leviticum ſecutus eſt Procopius: niſi ſi memoriæ hoc dedit. Διὸ φησιν, inquit, ὁ Σωτὴρ, ὅτι πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς τῇ βασιλείᾳ τῶν ὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν, &c. Cæterùm non inſpecto codice adduxiſſe locum, fidem facit, quòd & ἀνθρώπῳ πλουσίῳ pro οἰκοδεσπότῃ habet. De qua licentia alibi plura: Quæ ut obſervetur eorum intereſt qui ad profectum ſcripta Patrum, cum religione Sacrum contextum legunt; in quo temere aliquid mutare, nec prudentis eſt nec Chriſtiani. Verum manet interim, de lectione quod dixi. Sequitur deinde, Ὅτις ἐκβάλλει ἐκ τῦ θησαυρῦ αὐτῦ. Ubi ſcio notari à recentioribus antiquos, qui per παλαιὰ & καινὰ, Vetus Novúmque Fœdus intelligunt; idque ex Theophylacto, Euthymio, & aliis, planum eſt: Quod tamen, ut inter cæteros rectè Janſenius, verum eſſe ad literam non poteſt; cùm id primariò, non ſcribæ, ſed patri familiâs attribuatur. Ibid.
Sed nec ipſi, quæ ſint παλαιὰ & καινὰ, hîc docent. Exſtat Levitici c. 26. v. 10. locus, quo inter reliquas benedictiones promittit Deus tantam ſingulis familiarum patribus copiam, ut nihil illis unquam ſit defuturum: Quod ità expreſſit, *Et comedetis vetus veteraſcens, & vetus novis ſupervenientibus eliuctis*; hoc eſt, *Non antè vos deficient vetera quàm ſuccedent nova.* Helleniſtæ, Καὶ φάγεσθε παλαιὰ παλαιῶν, καὶ παλαιὰ ἐκ προσώπου νέων ἐξοίσετε. Cùm ergò tales optimè inſtructi ſint, multò tamen copioſiùs ac largiùs, qui tempore eodem, ex eodem promtuario & vetera & nova depromit. Θησαυροὶ enim, cella conditoria, non quod reconditur, hoc loco eſt: quemadmodum Græcis & Latinis, θησαυρὸς, λάκκος exponitur. Sed & Helleniſtæ τὸ גנז, בית האוצר, & ſimilia, quæ conditoria aut promtuaria, θησαυροὶ interpretantur: quemadmodum אוצרות, revera nihil aliud quàm horrea, in quibus (ut Magiſtri notant) vinum, oleum, atque alia ejuſdem generis reponebantur: Ut cùm ἠμφιέσμαν θησαυροὶ 1. 17. Joelis dicitur; eodémque loco, *theſaurus acervorum tritici*, interpretatur Kimchius: ut θησαυροὶ ſit horreum. Illud autem non ſine cauſa moviſſe Patres hîc videtur, quòd γραμματεὺς qui eſt סופר, peritus Legis & interpres Judæis, nunquam pro Evangelico Doctore in Novo Fœdere accipiatur: Dominus autem, poſtquam γραμματεὺς dixiſſet, μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν ὐρανῶν, *in regnum cæli edoctus*, adjecit. Quibus verbis ſcribam non ſimpliciter deſignat, ſed qui cùm Legis antea peritus eſſet, hanc ſcientiam ad finem ſuum, hoc eſt, Evangelicam doctrinam, didicit referre: Qualis in Novo nobis Fœdere, exempli gratiâ, Apoſtolus proponitur; qui cùm Judæorum ſapientiam ad pedes Gamalielis didiciſſet, vas electionis factus eſt. Talem igitur, abunde omnibus quæ ſcire oportet ac largiſſimè inſtructum, inſtar patris familiâs ἐκ τῦ θησαυρῦ παλαιὰ καὶ καινὰ ἐκβάλλει, *vetera ejicere ac nova*, pronunciat: quod eſt, *promere*, aut *proferre*. Nam Syrorum ܐܦܩ, quod ἐκβάλλειν, ambiguitatem hanc parit: qui, ſive ἐκβάλλειν τὸ κάρφος, ut Matthæi 7. *ejicere feſtucam*, & ἐκβάλλειν τὸν δοκὸν, *ejicere trabem*, ut ibidem; ſive ἐκβάλλειν ἐκ τῦ θησαυρῦ, *depromere è cella conditoria*, aut *horreo*, dicunt, eodem verbo utuntur. Hoc igitur voluit, Legem, quod prudentis eſt œconomi, ad finem ſuum eſſe referendam. Eodem capite v. 55.
cùm de Domino dicitur, Οὐχ ὅτις ἐστιν ὁ τέκτων υἱός; quamvis non ignorem, eò magis mirandum ſalutis noſtræ, imò ſtupendum eſſe myſterium, quòd majori humilitate peractum eſt; tamen cùm Joſephus filius dicatur Davidis, & ex ſancta ſtirpe regiâque oriundus, cui & peculiariter exſtruendi tum cura templi (quod nec ipſum myſterio caruit) commiſſa fuiſſe dicitur, parùm abeſt, quin credam filios ad paupertatem prolapſos, ex Divina diſpenſatione aliquid quoque templo contuliſſe, ac ſic ſuſtentatos: Quales erant qui reficiendo, aut operibus ejus reſtaurandis, adhibebantur. Ut ſit τέκτων,

qui Hebræis חרש nuncupatur: Quales in Chronicis aliquot ponuntur; qui ab Helleniſtis ibi, ὁι ποιοῦντες τὰ ἔργα εἰς τὴν ἐργασίαν ὄικυ Κυείυ ad verbum; alibi in libris Regum, ὁι ποιοῦντες τὰ ἔργα τῶν ὁπισόπων ὄικυ Κυρίυ, aliiſque nominibus dicuntur: qui pro familia ac ſtirpe, ut alibi docetur in iiſdem libris, aſſumebantur. Unde & Dominus, ὁ νομιζόμενος, quemadmodum Lucas loquitur, υἱὸς τῦ Ἰωσὴφ, Marci 6.3. ὁ τέκτων, ὁ υἱὸς Μαρίας dicitur. Pro qua conjectura etiam hoc facere videtur, quòd id ipſum, quod de reſtaurando templo Johannis 2. 19. dicitur, in hunc ſenſum accipiunt Judæi; quaſi ex arte quam profitebatur glorioſè ſibi arrogaret quod de domo corporis, vero Divinitatis habitaculo ac templo, dicebat.

19

Cap. X.

Caput decimum quartum expenditur. Τετράρχης *& unde ea diviſio.* Τετράς *Theſſaliæ. Locus,* Γενεσίων ἀγορμένων τῦ Ἡρώδυ. Γενέσια, *ex vulgari opinione, quæ.* Γενέσια *Regum quæ. Dies natalis, dies quo Rex primùm creatus eſt, Hebræis;* ἡμέρα βασιλέως, *Helleniſtis.* Τὸς ἐνιαυτὸν, *filius unius anni, Saul. Domus nativitatis, Syris. Natalis ſacerdotii, B. Ambroſio.* Περιεκαθαίρετο ἀπὸ τῆς μητρὸς. Περιεκάζειν *Helleniſtis quid. Vetus ac recens interpretatio expenduntur: Prænomita; Producta à matre ſua.* Βιβάζειν *Helleniſtis. Productus ſponſione. Locus Plinii. Græca ab Helleniſticis, hæc ab illis ſeparanda: Quantus eorum uſus in his libris.* Ἔρημός ὄστν ὁ τόπος. *Decerpere malvam.* Πεκλᾶν ἄλιμα. *Maluah vox Hebræa.* Ἅλιμα, *malva. Veterum* ἄλιμος, *ex aſphodelo & malva. Cibus Epimenidis* ἄλιμος. Τὸ πλεονεῦον τῆ χλασμάτων. *Locus Rabbi Eleazar de eo. Quomodo in ſacro textu Hebræis dicatur.* Ὑπόλειμμα τοῖς βρέμασιν αὐτῦ. Πλειπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. *Porphyrii malignitas. Omnis congregatio aquarum, mare Hebræis.* תעלה *quid.* Θάλαλα *Helleniſtis.* Θάλασσα *Græcis unde. Ineptiæ Græcorum origines.* Κοπάζειν.

Cap. 14 v. 1. INitio hujus capitis, ut alibi non ſemel, vox τετράρχης occurrit. Ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἤκυσεν Ἡρώδης ὁ τετράρχης. Quod nomen, ut & diviſio, à Theſſalia videtur deſumta. Græcarum Originum autor, Τετράρων μερῶν ὄντων τῆς Θετταλίας, ἔκρινον μέσης τετρᾶς ἐκλεῖσαι. Ὀνόματα δὲ φασιν εἶναι τῖς τετράσι, Θετταλιώτιν, Φθιῶτιν, Πελασγιῶτιν, Ἀσπιῶτιν. Sequitur non ità multò pòſt, Γενεσίων δὲ ἀγομένων τῦ Ἡρώδυ. Quod interpres recentior, *Quum autem agerentur natalitia Herodis*; Vetus, *Die autem natali Herodis*, reddidit. Quo loco quanquam ità accipi γενέσια videam, ut dies qui propriè natalis dicitur intelligatur, illud tamen non ignoro, cùm de Regibus ſermo eſt, יום מולדת, ſeu natalem diem, eum dici, qui & dies Regni dicitur; quo quiſque ſcilicet creatus rex eſt: quaſi eo die natus ſit: Qui Oſeæ יום המלך; Helleniſtis ἡμέρα βασιλέως dicitur: *Die Regis noſtri fecerunt eum ægrotare principes:* Kimchius, *die quo creabant Regem:* Quem diem & מלכנו, *Regis noſtri*, dicebant; quomodo & ibi dicitur. Quid, quòd ab eo, ut natali, annos ſupputabant? ut tot annos nati dicerentur quot regnarant: Quemadmodum 1. Sam. 13. 1. υἱὸς ἐνιαυτῦ, *filius unius anni*, Saul dicitur, cùm annum nec amplius regnaſſet. Syrus בית ילרא, *domum nativitatis:* Et apud Marcum 6. 21. בבית ילדה, *in domo nativitatis ſuæ*; ut domum innovationis intelligat, in quo Regis regnique novus celebrari natalis ſolebat: Atque ità τὰ γενέσια dicantur, quemadmodum natalem ſacerdotii ſui Ambroſius ad Lucam dixit, *Pulchrè mihi hodie legitur Legis exordium, quando mei natalis eſt ſacerdotii. Quot annis enim quaſi de integro videtur incipere ſacerdotium, quando temporum renovatur ætate.* Ubi & notandum, tabulam ſecundam Legis exordium vocari. In eadem Hiſtoria de filia Herodiadis dicitur, ἡ δὲ προβιβασθεῖσα ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς. Ubi nullo dubio τὸ שנן, quod interdum προβιβάζειν, interdum παροξύνειν & ἀκονᾶν exponun: Helleniſtæ, expreſſit. Unde efficacia apparet. Ἡ δὲ προβιβασθεῖσα, *Illa autem erebro matris inſtincta.* Tale eſt illud Deut. 6.7. καὶ περιβάσεις αὐτὰ τοῖς υἱοῖς σε, hoc eſt, ſæpe repetes, *repetes illa filiis tuis:* quomodo & repetuntur quæ docentur.

De

De Lege autem præceptiſque Domini agit; quæ repetenda ſunt atque iteranda, ut inſigantur animo ac doceantur: unde & Chaldæus voce תנא uſus eſt. Parùm ergò vetus interpres dixit, qui *præmonita* reddidit: Obſcurè autem nec pro mente recens, qui *producta à matre ſua* dixit. Βιβάζειν Helleniſtis eſt διδάσκειν, non προάγειν. Aliud igitur Heſychius volebat, cùm exponit, Περιβαδεῖς, προαχθεῖς· ex Græcorum nempe, non Helleniſtarum uſu. Neque locum hîc ille Plinii habet, quem de Clodio, Æſopi Tragœdi filio, adducunt: qui maximæ, ut ibi loquitur, taxationis unionem abſumſerat, nullâ coactus ſponſione; ut Antonius triumvir, qui cum Cleopatra hanc inierat; *Prior*, inquit Plinius, *id fecerat Romæ in unionibus magnæ taxationis Clodius Æſopi Tragœdi filius: relictus ab eo in amplis opibus hæres, nè in triumviratu nimirum ſuo ſuperbiat Antonius, penè hiſtrioni comparatus, & quidem nullâ ſponſione ad hoc producto.* Producto, προαχθέντι, *impulſo*: ut paſſim diſertiores Græci. Nihil ergò hoc ad rem. Cæterùm id paſſim eruditis hîc evenit, ut à Græcis Helleniſtica non ſepararent: ſine quibus aliquid præſtari poſſe hîc negamus. Sequitur, Ὀφλαὶ ἦσαν ὅμοιοι, περιῆλθον αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ἔρημός ἐστιν ὁ τόπος. Qui locus eo tempore non tam ab hominibus quàm ab omni meliore cibo & viatico deſertus fuit & ἔρημος. Eorum autem qui in ejuſmodi locis agerent vitam elegantiſsimè Jobus c. 30. v. 4. deſcribit, cùm ait, *Qui decerpunt malvam juxta arbuſta, & radicem juniperorum ad calefaciendum.* Cujuſmodi mortales ἀσελγῆ ἄλιμα Helleniſtis dicuntur. Ἄλιμα enim *malvam* verterunt. Ibi dicitur, *qui decerpebant malvam*, οἱ ἀσελγοῦντες ἄλιμα. In Hebræo מלוח, *maluah*. Quemadmodum malvâ & aſphodelo ſuum alimum conficiebant veteres: quo vixiſſe Epimeniden vult Plato. Notum illud Heſiodi, Οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλῳ μέγ' ὄνειαρ· Quod de alimo Proclus & Tzetzes interpretantur; qui & conficiendi rationem præſcribunt. Cùm ſequitur, καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων, intelligit id quod pauperibus ex uſu Judæorum ſervabatur. Quò illud Rabbi Eleazar ſpectabat, *Quiſquis panem reſiduum* (hoc eſt, περισσεῦόν τι τῶ ἄρτε αὐτῶ) *non facit, nunquam benedictionis ſignum videbit.* Quò & locum Jobi c. 20. v. 21. referre ſolent, *Non remanſit de cibo ejus*, Οὐκ ἦν ὑπόλειμμα τῶν βρώσεων αὐτοῦ· ut hoc ſit περισσεῦον illud quod שאריה illis dicitur. Eodem capite legitur, Ἀπῆλθε πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, περίπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Ubi non minùs quàm in aliis quibuſdam malignitatem pariter & ignorantiam, teſte B. Hieronymo, Porphyrius exercuit: Qui Quæſt. Hebr. in Geneſin, *Notandum, quòd omnis congregatio aquarum, ſive ſalſæ ſint ſive dulces, juxta idioma linguæ Hebraicæ, maria nuncupentur*: quemadmodum diſertè à Moſe dicitur, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὑδάτων, ἐκάλεσε θαλάσσας. Pergit, *Fruſtrà igitur Porphyrius Evangeliſtas, ad faciendum ignorantiæ miraculum, eò quòd Dominus ſuper mare ambulaverit, pro lacu Genezareth, mare appellaſſe calumniatur.* Et an aliter vocare debuit Matthæus quàm jam antè Eſaias? Ἡ Ζαβουλὼν, καὶ γῆ Νεφθαλείμ, ὁδὸν θαλάσσης, דרך הים. Adde, quòd lacus Genezareth nihil aliud quàm הנעלה ſive ſinus ſit Jordanis: quod Helleniſtis θάλαττα· unde θάλασσα· Longè meliùs profectò quàm ſi nænias Græcorum audiamus, quibus θάλασσα παρὰ τὸν σάλον, quaſi σάλασσα· aut παρὰ τὸ ἄσσον εἶναι τῆ θανάτῳ, quòd non longè à morte abſit, θάνασσα, ac deinde θάλασσα· aut ἅλασσα, à ſale, atque ità θάλασσα dicatur. Quæ longè minoris quàm unius aſſis, ut cæteræ Grammaticorum nugæ, ſunt: Cùm præſertim mare unum, quod mediterraneum dicitur, varios ſinus, ſive העלות, faciat; qui ſuis ſinguli nominibus θάλασσαι dicuntur. Adde, quòd ſplendidum ac transparens ſit mendacium, unius miraculi causâ ſic locutos eſſe Evangeliſtas; cùm & paſſim, & ex uſu linguæ ſuæ, ſic loquantur. Nemo autem minùs Chriſtianis metuendus quàm qui ex ignorantiæ principiis quod non intelligit oppugnat. Aliquot poſt ſyllabis, ſeu verſiculis, legitur, Καὶ ἐμβάντων αὐτῶν εἰς τὸ πλοῖον, ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος. Certum autem eſt, plures eſſe voces quibus τὸ κοπάζειν Helleniſtæ exprimunt: quemadmodum hîc expreſſum τὸ שכך yix dubitandum: In Diluvii enim hiſtoria, Gen. 8. v. 1. Καὶ ἐπήγαγε ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ.

Cap. XI.

Caput decimum quintum percurritur. Παράδοσις τῶν πρεσβυτέρων. Διατάξεις. *Præcipui earum autores, Hieronymo qui. Triplices Epiphanio, & quomodo diſtincta: Davidis, Akibæ, Aſmonæorum. Locus,* Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. *Corban juramentum Tyriorum à Judæis deſumtum. Locus de eo Joſephi. Quæ mens ejus apud Matthæum. Interpretatio ex Marco. Corban,* δῶρον. *Ineptæ διατάξεως exemplum. Sedendi mos in ſabbato ex traditione. Traditionis de qua hic agitur, exemplum. Ἀφαιρέματα Helleniſtis, & quæ. Johannis Cochii Bremenſis laus. Ludovicus de Dieu. Vetus interpres, recentior, Eraſmus: eorum interpretatio notata.* Εἰς ἀφανῆ ἐκβάλλει. Ἀποπειᾶται, *verecundè dictum SS. Patribus, & quid. Excernere.* Ἀφεδρῶνες, σίλλαι, συλλάεια. Σαπτελαι quæ. Ἀναγκαῖα. Ἀφεδρών, *culina,* Μετὰ τὸν λαιμὸν ὀμόπυα, quæ. Κυλλοί, *debiles. B. Hieronymi locus.* Κυλλός, *mancus.* Κυλλοί, οἱ βλαισότητες εἰς τὰ σκέλεα. *Veteri interpreti qui χυλλός, qui recentiori.*

Cap. 15 v. 2. CApite decimo quinto ab initio non procul, quæſiviſſe è Domino Scribæ ac Phariſæi dicuntur, Διατί οἱ μαθηταί σου παραβαίνουσι τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων; Quarum traditionum, ſive παραδόσεων, quas διατάξεις interpretantur, ineptias cùm alii tum Quæſt. 10. ad Algaſiam B. Hieronymus perſequitur; præcipuóſque autores, Akibam, Symeonem, & Hillel, fuiſſe notat: Quemadmodum Epiphanius triplices ſtatuit; Davidis, Akibæ, Aſmonæorum. De quibus nunc non agimus, cùm fortè pluribus & accuratiùs poſſemus. Priuſquam interim ad nobiliſſimum qui ſequitur nunc locum veniamus, v. 5. Ὑμεῖς δὲ λέγετε, Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρί, Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, in quo tot præclari illuſtréſque viri tot tantíſque modis ſe defatigarunt; fieri non poteſt quin de Joſepho cogitemus, qui libro contra Apionem priore ex Theophraſto De Legibus, *Corban*, peculiare apud Tyrios fuiſſe juramentum notat, quod Judæis deberent illi; (unius enim hujus eſſe gentis:) deſignare autem, quod & hic & apud Marcum dicitur, δῶρον. Verba ejus ſunt, Ἦν δὲ καὶ πόλεως ἐκ ἀγαθοῦ ἡμῖν πάλαι τὸ ἔθνος, καὶ πολλὰ τῶν ἐθῶν εἰς πνας ἤδη διαπεφοίτηκεν, καὶ ζήλου παρ' ἐνίοις ἠξιώτο. Δηλοῖ δὲ ὁ Θεόφραστος ἐν τοῖς περὶ νόμων· λέγει γάρ, ὅτι κωλύουσιν οἱ Τυρίων νόμοι ξενικὸς ὅρκους ὀμνύειν· ἐν οἷς μετά τινων ἄλλων καὶ τὸν κατάμωνον ὅρκον κορβᾶν καταριθμεῖ. Παρ' οἷσι δ' ἂν εὕροι τις εὐρεθεὶν πλὴν μόνοις Ἰουδαίοις. Δηλοῖ δ' ὡς ἄν τινα τις ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων μεθερμηνεύοιτο διαλέκτου, δῶρον Θεοῦ. *Erat autem nec per ſingulas olim civitates ignota gens noſtra: quin & mores multi ad quoſdam jam tranſierunt, qui & æmulatione digni à quibuſdam habebantur. Quod in libris De Legibus Theophraſtus notat qui ait, nè quis peregrinis utatur juramentis, Tyriorum vetare leges. Inter quæ cum aliis quibuſdam etiam juramentum quod Corban appellatur, enumerat: quod apud ſolos invenitur Judæos. Significat autem, ſi quis Hebræum interpretetur, Donum Dei.* Quod ſi hic admittatur, τὸ κορβᾶν ipſum erit juramentum. In cæteris קקרא קצר, *ſcriptura*, ut loquuntur Hebræorum Magiſtri, *conciſa* erit; quam apoſiopeſin vulgò: Ac ſi Latinè dicas, *Per Deum*, aut *id quod offertur Deo, quo à me juvari poteras*; intelligas autem, *jam Dei eſt, aut Deo conſecratum*; *jam Corban eſt*, aut *Dei donum*. Meo autem judicio fieri vix poteſt, ut ſimpliciùs commodiúſque quàm ex interpretatione Marci, intelligatur: qui, quod hic Evangeliſta dixit, Δῶρον, ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, ità extulit, Κορβᾶν (ὅ ἐστι δῶρον) ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς· *Id quo juvari à me poſsis, Deo jam conſecratum eſt*, hoc eſt, κορβᾶν ὅτι· quod donum denotat jam conſecratum. Et revera קרבן, δῶρον, ſemper ferè interpretantur Helleniſtæ; etiam de ſacrificiis plerunque victimíſque: quemadmodum de aliis; vaſis putà aureis, ac cæteris ejuſmodi. Vide Num. 31. 50. Ut ſit δῶρον, quicquid ſingulorum ità eſſe deſinit, ut Dei fiat. Neque Græci aliter: ut cùm dicunt, Δῶρα θεὰς πείθει. Ineptæ διατάξεως unum alterúmq; exemplum, eo loco quo jam diximus, B. Hieronymus adduxit: Inter quæ illud, *Juſſum eſt*, inquit, *ut diebus ſabbatorum ſedeat unuſquiſq; in domo ſua, & non egrediatur*

egrediatur neque ambulet de loco in quo habitat. Si quando autem eos juxta literam cœperimus arctare, ut non jaceant, non ambulent, non ſtent, ſed tantùm ſedeant, ſi velint præcepta ſervare, ſolent reſpondere & dicere, Rab Akiba, & Symeon, & Hillel, Magiſtri noſtri, tradiderunt nobis, ut bis mille pedes ambulemus in ſabbato, & cætera iſtiuſmodi : doctrinas hominum præferentes doctrinæ Dei: Non quòd dicamus, ſedendum ſemper eſſe in ſabbato, & de loco in quo quis fuerit occupatus non recedendum; ſed quòd id quod impoſſibile Legis eſt, in quo infirmatur per carnem, ſpirituali obſervatione complendum eſt. Ità cùm nihil Deo eſſet gratius quàm liberalitas eorum qui ſua Deo conſecrarent, & in gazophylacium, ſive corbonam, aliquid conjicerent; erant inter illos qui ex Magiſtrorum ſuaſu plurima vel conſecrarent ſummo Numini vel largirentur, ut ex iis nihil ipſis, nihil ſupereſſet proximis. Itaque ſi quando ſubſidium parentes peterent, opémque liberos rogarent, reſpondebant quod hîc dicitur, Δῶρον, ὃ ἂν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, *Juvari à me non potes : Id quippe quo juvari poſſes, donum jam eſt; Dei eſt, non meum : Mihi tibique deceſſit ; Deo quippe acceſſit.* Unde & dona ſpontanea, quæ in ſacrificia alióſque pios conferri uſus ſolebant, eleganter ἀφαρίσματα ab Helleniſtis dicuntur : Ut in illo, ὧν ἔγκαιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀφαίρεμα τῷ Κυρίῳ· quod eſt נדבה. Quanquam & תרומה ſic dici non ignorem : Quemadmodum hæc ipſa, ἀφαρίσματα potiùs, ſi originis habenda ſit ratio. Ergò δῶρον, ſuccinctè, breviter, abruptè dicitur : quemadmodum præcisè, aut abruptè potius, negabant, qui compellabantur, cùm dicerent, Ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς, δῶρόν ἐστι. Cujus loci mentem ante nos (quod & monendum putavi) & vidit, & è Thalmudiſtis, Maimonide, aliiſque, primus dilucidè ac rectè reconditæ nec laudatæ ſatis unquam eruditionis vir, Johannes Cochius Bremenſis, expoſuit ac confirmavit; cui non parùm hîc me debere fateor : Videantur & quæ eruditè vir ſummus Ludovicus de Dieu, aliique jam notarunt. Mentem igitur in tanta brevitate nihil minùs quàm rectè, ſi quid judicamus, interpretes hîc expreſſerunt : Vetus, *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri vel matri, Munus quodcunque eſt ex me, tibi proderit :* quod alienum aut diverſum : Recentior, *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, Donum eſt quocunque à me juvari poſſes, inſons erit :* ubi non addam illud, *inſons erit*, ſed, ut in Marco, lectori relinquam: Eraſmus, *Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri aut matri, Quicquid doni à me in tuum vertitur commodum :* cùm Evangeliſta dicat, *Donum eſt, quo juvari poſſes*, hoc eſt, *Illud quo juvari petis, aut poſſes, Deo jam ceſſit.* Eodem capite dicitur, Ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται. Quod poſterius honeſtâ circumlocutione ἀποποιεῖται honeſtè SS. Patres dixerunt; ut *excernere*, Latini. Nyſſenus ad Eccleſiaſten Homil. 6. καὶ πάλιν συνεζευγμένῳ τῇ τροφῇ διὰ τῆς ἀποποιήσεως ἀηδίαν ὑπάλαβε, ὡς ἂν μὴ δόξαιμι διὰ πάντων σκληρύνειν τῷ λόγῳ τὸν βίον, κοσμοπόνον τινα πάλιν φύσιν ἡμῶν ὑποδεικνύων. Heſychius, Ἀφεδρῶνες, σύλλαι, συλλάεια, σωτήρια ἀναγκαῖα. Scribe, σωτήλαι, ἀναγκαῖα· Poſteriora enim Græcis σωτήλαι, idem quod ἀφεδρῶνες· latrinæ nempe, ſeu culinæ. Doctiſſimum Henrici Stephani Gloſſarium, Ἀφεδρών, *culina :* Idem, *Culina*, ἀπὸ πα[illegible]Θ, hoc eſt, *latrina*. Petronius, *Qui inter hæc nutriuntur, non magis ſapere poſſunt, quàm bene olere qui in culina habitant.* Hæc autem quæ in culinam, honeſtè ità dictam, ejiciuntur, ea ſunt quæ propterea Theologus, in Epitaphio Magni Baſilii, eleganter μὴ τὸ λαιμὸν ὁμότιμα dixit : quòd cibi, poſtquam guttur tranſmiſerunt, & ad alvum pervenerunt, idem ejuſdémque precii ſint; hoc eſt, fæces ac ſordes. Αὐτὸς γάρ, inquit, ὑδὲν ἄλλο μέγα τοῦ μὴ τὸ λαιμὸν ὁμοτίμων, ἀλλὰ τοῖς ἀναγκαίοις διέζη μόνοις, ἕως ἐξῆν· *Ipſe verò nihil ex iis æſtimavit, quæ, poſtquam guttur tranſierunt, ejuſdem precii ſunt : cùm neceſſariis, quamdiu licuit, ſe ſuſtentaret tantum.* Seneca Epiſt. 110. *At mehercule iſta ſolicitè ſcrutata, variéque condita, cùm ſubierint ventrem, una atque eadem fœditas occupabit.* Eodem capite, cùm legeremus illud, ἐχθροὶ μοὶ ἐστῶν χωλοὶ, τυφλοὶ, κωφοὶ, κυλλοὶ, in mentem nobis B. Hieronymus venit, qui, *In eo loco*, inquit, *ubi Latinus interpres tranſtulit debiles, in Græco ſcriptum eſt, κυλλούς. Quod non generale debilitatis, ſed unius infirmitatis eſt nomen : Ut quomodo claudus dicitur, qui uno claudicat pede; ſic κυλλὸς appelletur, qui unam manum debilem habet. Nos*

v. 17.

v. 30.

proprietatem hujus verbi non habemus. Unde & in conſequentibus Evangeliſta, cæterorum debilium expoſuit ſanitates; horum tacuit. Paræmiographi, quos Vaticana bibliotheca dedit, Κυλλὸς, inquiunt, Ἀπὸ τοῦ ποδὸν καὶ ἐπὶ τῶν χειρῶν ὁμοίως λέγεσθαι, hoc eſt, tam ad manus quàm ad pedes eam vocem Atticis referri. Gloſſæ Stephani, Κυλλὸς, *mancus.* Et ità ſanè cap. 18. 8. Καλόν σοι ἐστὶν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωὴν χωλὸν ἢ κυλλὸν, ἢ δύο χεῖρας ἢ δύο πόδας ἔχοντα βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Hic verò, cùm alios χωλοὺς alios κυλλοὺς faciat, quibus non alios quàm ſanos opponit, quis dubitat, quin ad manus aliáſque etiam partes transferri poſſit? Κυλλοὺς igitur, quos βλαβέντας τὰ καλεῖα, *parte præcipuâ læſos*, dixere Græci, vulgò *debiles* Latini dicunt. Quâ voce interpres vetus cùm hìc uteretur, recentiori ſatisfacere non potuit; cùm Latiniſſimè locutus ſit. Notum illud Mæcenatis, *Debilem facito manu, Debilem pede, coxâ; Tuber adſtrue gibberum, Lubricos quate dentes: Vita dum ſuperesſi, bene eſt.*

Cap. XII.

In capite decimo ſexto non pauca notantur. Τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν. *& quomodo dictum* Τὸ σημεῖον τοῦ καιροῦ. Καιρὸς, *quis. Recens interpres notatus.* Διαλογίζεσθαι, ἀντὶ τοῦ, ἀναμιμνήσκεσθαι. Διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς. Γενεὰ μοιχαλὶς, *& quæ. Locus nobiliſſimus.* Ὅτι σὺ εἶ Πέτρος. *Nomina* ἀτελῆ *aut* ἐντελῆ. *Petri nomen* ἀτελές. Πέτρος, τῇ πίσει πεπρωμένος. Πέτρα; *lapis preciosus, caput anguli. Petrus petra, ut Abrahamus* εὐλογία. *Petrus & Simon, nonnunquam opponi. Locus,* Καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ. Ὑποβολή. Ἡ πίστις ἡ ὁμολογία. Πύλαι ᾅδου. *Recentior interpres, & ejus ſententia. Locus non rectè intellectus,* Ἱλεώς σοι, Κύριε· *& quomodo intelligendus.* Ἱλεως ἡμῖν καταλιπὼν νόμον. Ἱλεώς μοι ὁ Θεὸς τοῦτο ποιήσαι. Μή μοι γένοιτο ὦ Δέσποτα Κύριε. *Recentior interpres, Vetus, Eraſmus: eorum rejecta interpretatio.* Ἄπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. *Eſſe in Satanam.* Γίνεσθαι εἰς ἐπίσκοπον. Εἰς ἐναντίον καὶ διάκολόν μοι εἶ. *Angelus Domini* לשטן Bileama. Ἐκδιαβάλλειν τὸ ὀνόμα. Ἡμιπροσθαπτικῶς μοι. *Hilarii in diſtinguendo loco ſubtilitas. Chryſoſtomi & Hieronymi ſententia.* Ἕως ἂν ἴδωσι τὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. *& quò referendum. Judæorum de adventu Meſſiæ opinio.* Μεταμόρφωσις Domini, *ſignum illuſtre Regni ejus.* בת קול, *Filia vocis: & cui rei exhibita.*

Cap. 16 v. 3. CApite decimo ſexto, ab initio non procul, illud occurrit, Ὑπακέιται, τὸ μὲν πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ γινώσκετε διακρίνειν, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε; quod καθ' ὑπαλλαγὴν nonnunquam dici exiſtimavimus: ut hoc velit, τῶν δὲ καιροὺς τὰ σημεῖα. Cùm potiùs Hebræa numeri enallage nunc nobis videatur: ut ſit, τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν, ἀντὶ τοῦ, τὸ δὲ σημεῖον τῶν καιρῶν. Quod confirmat & Lucas, qui dixit, τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον πῶς οὐ δοκιμάζετε; Ut intelligat, τὸ κατὰ προφητῶν προλεγόμενον, ſignum à prophetis prædictum, ab hominibus verò ejus temporis, inter quos Phariſæi præcipui ac Sadducæi erant, ἀνεπλεόνασμον· quâ voce & Lucas & Apoſtolus utuntur; ſignum ſcilicet præſentis Domini, & ejus regni, de quo paſſim. Nihil autem minùs quàm pro mente hac recentior interpres; cui placuit illud, *Faciem quidem cæli noſtis diſcernere, ſigna verò temporum illorum non poteſtis?* Vetus verbis ſuo more adhæſit: unde & eadem hìc difficultas manet. Paulò pòſt ſequitur, Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ. Quò ſpectat illud v. 4. B. Ambroſii, ad Lucam, *Ex Ægypto populus exivit: neſciebat viam quæ ad terram duceret Sanctam. Miſit Deus columnam ignis, ut per columnam populus viam diſceret. Miſit etiam per diem columnam nubis, ut neque ad ſiniſtram neque ad dextram declinaret. Sed non es talis, homo, ut mereare & tu ignis columnam: Non habes Moſen, non accipis ſignum. Nunc enim poſt adventum Domini, fides exigitur, ſigna conduntur. Time Deum, & præſume de Domino.* Μοιχαλὶς ergò γενεὰ, quæ poſt tempus Legis, poſt ortum veritatis, ſignum peteret, cùm fide opus eſſet: quæ abſque ſigno credit, quo non opus habet, quia ſufficit ipſa. Adde, quòd ſigna omnia Antiqui Fœderis, in Novo poſſidet ac pro ſe habet, qui in Novo credit Domino: quia ut Legis ità ſignorum finis eſt idem Dominus. Non ità multò

multò pòst dicitur, Οἱ δὲ διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς, λέγοντες, Ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβομεν. Ubi v. 7.
τὸ, διελογίζοντο, ἀντὶ τοῦ, ἀνεμιμήσκοντο, usurpasse videtur: Quo sensu & quod sequitur, λέγοντες, quod est διανοοῦντες· ut passim ex Hebræa ratione, cùm אמר לב intelligunt, in libris his in quibus nunc versamur. Videtur enim velle, Eo ipso quòd de Pharisæorum fermento sermonem tum haberet Dominus, in mentem illis de panibus, de quibus antea non cogitaverant, venisse. Ideóque suo more, ad verbum interpres Vetus, *At illi cogitabant inter se*: sensu alio, ni fallor: quanquam id quod sequitur nonnihil confirmare hoc videatur, Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπεν αὐτοῖς, Τί διαλογίζεσθε ἐν ἑαυτοῖς, ὀλιγόπιστοι, ὅτι ἄρτους οὐκ ἐλάβετε; Et tamen, si ἐν ἑαυτοῖς διαλογίζεσθε, non qui inter se disceptabant, sed qui intra se cogitabant, dicantur, confirmabitur (quod sæpe occurrit) de cogitationibus ac mente eorum judicasse Dominum: imò penetrasse; ut sic, quod & necessariò sequitur, καρδιογνώστην se probaret. Verum est quod dixi. Si de uno locutus Evangelista esset, ἐν ἑαυτῷ, *intra se*, dixisset; nunc de pluribus locutus, idem tamen dixit: quod interpretibus imposuit. Estheræ 6. 6. Εἶπε δὲ ἐν ἑαυτῷ Ἀμάν· בלבו, *in corde suo*. Idem ergò διαλογίζεσθαι ἐν ἑαυτοῖς, quod παρ' ἑαυτοῖς, & πρὸς ἑαυτοὺς, & ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, passim Evangelistis dicitur: cui διαλογίζεσθαι πρὸς ἀλλήλους, ab iisdem opponitur. Nè in eo quidem qui mox sequitur loco, Κἀγὼ δέ σοι λέγω, Ὅτι σὺ εἶ v. 18.
Πέτρος, quantum nonnulli existimarunt difficultatis est: quanquam circumspectione & eruditione opus sit. Neque enim cuiquam autor sim, ut non consultâ antiquitate priùs, sententiam de eo ferat: Quod & sine studio partium, quæ Christianos maximè disjungunt, fieri hìc velim. Nomina propria in Sacris, aut ἀτελῆ plerunque sunt aut ἐντελῆ· Plena, inquam, aut defectiva, sive quæ sic dicuntur ut aliquid intelligatur. Quod vel ex Patriarcharum nominibus planum. Abraham est nomen ἐντελές, quod compositione impletur: Isaac ἀτελές· Risus; Saræ nempe: Ut & Jacobi, qui Supplantator; fratris nempe: Ità Sara, Princeps; fidelium videlicet. Ità Petrus, sive propriè sive aliter sumas, ἀτελὲς· Petrus, fidei videlicet. Nam de Petro dici potest, quod de suo λᾶας ejusdem significationis notant Græci, Ὅτι σημαίνῃ τὸ προσηγορικὸν ὄνομα καὶ τὸ κύριον, *appellativè sumi aut propriè*. Est igitur nomen simul & ἐπώνυμον sive significativum, & ἀτελὲς sive quod ad aliud refertur. Neque hoc S. Chrysostomus non vidit; qui Homiliâ 2. in Psalm. 50. ità dictum ait, ἐπειδὴ τῇ πίστει πεπέτρωτο ἦν. Procopius ad lib. Judicum, Ἡ πέτρα τὸ στερρὸν τῆς πίστεως, δι' ἣν ὁ Πέτρος ὠνόμασται· *Petra firmitudinem designat fidei; unde Petrus est dictus*: hoc est, *Petrus à petra*, ut Augustinus loquitur, *quæ est fides in veram petram*. Optimè: nè confundatur petra, sive lapis preciosus (quod & Leo Papa solicitè notavit) qui caput anguli tot locis dicitur. Petro igitur dictum est, Σὺ εἶ Πέτρος, ut Abrahamo dicitur, *Ut sis benedictio*; Καὶ ἔσῃ εὐλογία, ad verbum: vulgò, *eris*q; *benedictus*: Græci, καὶ ἔσῃ εὐλογημένος. Igitur, σὺ εἶ Πέτρος, quod Chrysostomus eodem modo interpretatur, σὺ πεπέτρωσαι εἶ· Et addit, *fide*. Petro igitur dicitur, *Tu es Petrus*; Abrahamo, *Tu es benedictio*. Verè es quod diceris; Petrus nempe in domo Dei: *qui in petra fundatus es*, ut cum Augustino sic loquamur. Πέτραν autem ὄρος, montem, sive rupem, etiam apud Homerum interpretantur Critici. Talis petra, petra illa Petri, quam confessionem interpretatur Augustinus: talis petra, fides Petri, quam professus est; de qua Chrysostomus. Quo sensu Petrum & Simonem nonnunquam opponunt SS. Patres: Ut Nyssenus Homiliâ De Pœnitentia, qui Petrum, post abnegationem, factum Simonem negat, sed mansisse Petrum: καὶ οὐκ ἀπέλυσεν εἰς Σίμωνα, ἀλλὰ Πέτρος ἔμεινεν ὁ ἀπόστολος. Augustinus item, qui ante confessionem Simonem vult fuisse dictum. Eodem modo in eo quod sequitur, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, quidam ex antiquis simpliciter τῆς πίστεως intelligunt: *Petra fidei*, quod repetitur: quia Petri nomen, non naturæ (ut dixi) sed gratiæ, includit fidem. Quemadmodum nec duo hæc nomina distinguunt Syri: Bis enim Cipha dicunt; sive Petrum, sive petram exprimunt. *Tu es Petrus fidei, & super hac petra fidei* (quæ non longè petenda erat, cùm exemplum ejus fidei dedisset) *ædificabo*. Nec aliter intellexit, qui apud Cyprianum in Concilio Carthaginiensi ex hoc loco dixit, *Dominum super petram ædificare Ecclesiam*, Ibid.

non

non ſuper hæreſin: Ac ſi dicas, ἐπὶ τῇ πέτρᾳ τ῀ πίστεως τ῀ ὀρθοδόξε. Chryſologus, Sermone 1. De reſurrectione, *Poterat Angelus ſuper petram fundamenta fidei, ſuper quam Chriſtus erat Eccleſiam fundaturus, qui dixit, Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam.* Alii ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ, idem volunt eſſe ac ſi dixiſſet, ἐπὶ τῇ πέτρᾳ ταύτης τ῀ πίστεως· ut ipſa quæ præcedit confeſſio intelligatur: Inter quos magnus Auguſtinus; Procopius ad Exodum, Ἔστιν ὃν ὁ τόπος πέτρα καλούμενος, ἢ δὲ θεολογία ὀρθὴ διάληψις· ὅτω γὰρ κ῀ τῷ ὁμολογίαν Πέτρα κέκληται ὁ Σωτήρ· qui alludens ad hunc locum, petram, ſanam de rebus Divinis ſententiam interpretatur: quaſi petra ſit illud, Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τ῀ Θεοῦ τ῀ ζῶντος, *Tu es Chriſtus* &c. quæ ipſa confeſſionis verba ſunt: De qua Chryſoſtomus, qui pancis ad hunc locum, κ῀ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τ῀ ἐκκλησίαν· τουτέστι, τῇ πίστει τ῀ ὁμολογίας, hoc eſt, *ſuper hujus confeſſionis fide*, inquit. Pluribus Theophylactus, Αὕτη ἡ ὁμολογία ἐφ' ᾗ ὡμολόγησας, θεμέλιον μέλλει εἶ῀ν τ῀ πιστευόντων· *Hæc quam confeſſus es confeſſio, fidelium futura fundamentum eſt.* Auguſtinus item, qui hîc diffuſior, ut connexionem, ut mentem oſtendat, *Petra principale*, inquit, *nomen eſt: Ideo Petrus à petra, non petra à Petro; quomodo non à Chriſtiano Chriſtus, ſed à Chriſto Chriſtianus vocatur. Tu es ergò*, inquit, *Petrus, & ſuper hanc petram quam confeſſus es, ſuper hanc petram quam cognoviſti, dicens, Tu es Chriſtus Filius Dei vivi, ædificabo eccleſiam meam. Super me ædificabo te, non me ſuper te.* Quod Leo Papa confirmat, *Quia tu es Petrus, id eſt, cùm ego ſim inviolabilis petra, ego lapis angularis, qui facio utraq; unum, tamen tu quoq; petra es, quia meâ virtute ſolidaris.* Deinde, *Super hanc fortitudinem æternum exſtruam templum, & Eccleſiæ meæ cœlo inſerenda ſublimitas in hujus fidei firmitate conſurget. Hanc confeſſionem portæ inferi non tenebunt, mortis vincula non ligabunt. Vox enim iſta vox vitæ eſt; & ſicut confeſſores ſuos in cœleſtia provehit, ità negatores ad inferna demergit.* Petrus igitur, propter fortitudinem hanc, Petrus. Quæ autem fortitudo illa? quam ut firmitatem fidei, ità confeſſionem mox dicit. Quem ſi ſequimur, connexio ac ſermo totus erit, *Tu es Petrus propter hanc confeſſionem; & ſuper hac petra* (quæ eſt confeſſio) *ædificabo Eccleſiam meam.* Cùm addit Dominus, κ῀ πύλαι ᾅδου κατισχύσουσιν, nolim ſubtiliter ἐκεῖ ᾅδου diſſeruiſſent eruditi, ac ſi pro inferis accipi ſit nefas: Quaſi non ità ſæpe utantur Helleniſtæ: quaſi non ità Patres loquantur: quaſi non inferi & ᾅδης etiam in Symbolo Apoſtolico locum habeant: quaſi aliter Chryſoſtomus aliique intellexerint: quaſi non plena ac perſpicax ſit hyperbole, ut efficaciùs loquatur, cùm ad hoſtes Eccleſiæ id referatur: quaſi non in Sacris ex interpretatione Helleniſtarum, quos Novi Fœderis autores expreſſerunt, ᾅδου πύλαι legantur; qui שַׁעֲרֵי שְׁאוֹל ità reddunt (exemplo ſit Eſaias 35.10.) quaſi denique non notus ſit, ad quem reſpexiſſe potuit, Jobi locus, Ἀνοίγονται δέ σοι φόβῳ πύλαι θανάτε, πύλαι δὲ ᾅδου ἐδόθησάν σοι ἐπήξαν· ità enim in Hebræo; pro quo πυλωροὶ Helleniſtæ, c. 38.17. Petrus poſt mirificam confeſſionem, ad humanam imbecillitatem converſus, mirificéque in contrarium abreptus, cùm dixit, Ἱλεώς σοι, Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο· intellige, ὁ Θεός· *Avertat Deus, Domine*, vel *Propitius ſit Deus tibi, Domine.* Longè ſecùs quàm interpretes: Qui aliter intelligunt, Helleniſtarum ſcripta non legerunt. Elegantiſſimum ac ſimillimum exemplum habes Machabæorum lib. 1. c. 2. v. 21. Ubi Mattathias, ad apoſtaſiam invitatus, Ἱλεώς, inquit, ἡμῖν καταλιπεῖν νόμον κ῀ δικαιώματα· Ἱλεὼς ἡμῖν, nempe, ὁ Θεός· Quanquam in aliis codicibus, μὴ καταλιπεῖν. Quod 1. Paralip. c. 11. v. 19. plenè David extulit, Ἱλεώς μοι ὁ Θεὸς, τ῀ ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο· quod Hebræi, חלילה לי; Helleniſtæ, Μὴ γένοιτό μοι τοῦτο, dicerent. Ut cùm 1. Regum, 21.3. Achabo vineam ſuam petenti reſpondet Naboth, חלילה לי מיהוה. Ubi Vetus interpres, *Propitius ſit mihi Dominus, nè dem hæreditatem patrum meorum tibi:* Helleniſtæ, Μή μοι γένοιτο ᾅδα Κύριε. Idem ergò voluit hîc Petrus ac ſi dixiſſet, Μὴ γένοιτό σοι ᾅδα Κύριε. Plenum eſſet, Ἱλεώς σοι, Κύριε, ὁ Κύριος εἴη, vel ὁ Θεός· *Propitius tibi, Domine, ſit Dominus*, vel *Deus.* Recentior interpres, *Propitius tibi eſto, Domine: nequaquam tibi erit hoc:* Vetus, *Abſit à te, Domine: non erit tibi hoc:* Eraſmus, *Propitius tibi ſis, Domine: nequaquam erit tibi hoc:* Quos non contuliſſe locos ſimiles aut perſpexiſſe, ſatis conſtat; & res ipſa docet. Statim autem reſpondetur, Ἄπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ·

Ibid.

Σατανᾶ. Ac ſi dicat, ὁ ἂν μοι ἐις Σατανᾶν Ut τὸ לשטן Hebræorum exprimatur: v. 23.
quomodo 2. Regum 19. v 22. *critis mihi hodie in adverſarium,* כי תהיו לי היום
לשטן, dicitur: Vetus interpres, *efficimini mihi hodie in Satan:* Helleniſtæ, ὅτι γίνεσθέ μοι σήμερον ἐις ἐπίβολον· qui aliàs, ἐις ἐνέδρον τῶ ἀγιάσματι καὶ ἐις διάβολον πονηρὸν τῷ Ἰσραὴλ διαπαντός. *Satan* enim, quivis adverſarius, hoſtis, obſtaculum: & ità paſſim, in libris præſertim Regum. Quid, quòd ipſi quoque Angelo tribuitur, qui ſtetiſſe in via לשטן ſive *in impedimentum,* Bileamo dicitur? ubi mirificè Helleniſtæ, καὶ ἀνέστη ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐνδιαζάλλειν αὐτὸν Quemadmodum Petrus, verè ignarus, ἐνδιαβάλλειν τὰ σωτήρια πάθους, deterrere atque avertere à ſalutari paſſione, quantum in ipſo, Dominum conatur; atque ità לשטן & impedimento hîc erat: quod aliàs למכשול, *in offenſionem* ſive *offendiculum,* dicitur. Quare & ſcandalum mox dicitur: quod qui eſt, cum ἐμπόδιζειν iidem Helleniſtæ eleganter dicunt. Ut cùm Jephtes, occurrente filiâ, Οἱ μοι θύγατέρ μου, ἠμπόδιζάπηξάς μοι, ἐις σκῶλον ἐγένου ἐν ὀφθαλμοῖς μου. Mira igitur Hilarii ſubtilitas, qui ut cum B. Hieronymo & aliis nomen Satanæ à Petro removeret, ità locum hunc diſtinguit, Ἄπαγε ὀπίσω μου. Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἶ· Ut, τὸ, ἄπαγε ὀπίσω μου, Petro; cætera Diabolo dicantur. *Sed ſciens,* inquit, *Dominus zabolicæ artis inſtinctum, Petro ait, Vade retro poſt me, id eſt, ut exemplo ſe paſſionis ſequatur. In cum verò per quem opinio hæc ſuggerebatur, converſus, adjecit, Satana, ſcandalum mihi es. Non enim convenit exiſtimare, Petro Satanæ nomen & offenſionem ſcandali deputari, poſt illa indultæ & beatitudinis & poteſtatis tanta præconia: Sed quia infidelitas omnis Diaboli opus eſt, Petri reſponſione Dominus offenſus, cum opprobrio nominis, infidelitatis iſtius eſt deteſtatus autorem.* Eodémque modo Chryſologus, Homiliâ 27. *Unde Dominus ſervum poſt ſe mittit, ſcandalum remittit autori: dicendo ad Petrum, Vade poſt me; & Diabolo, Satana, ſcandalum mihi es.* Simpliciùs Chryſoſtomus, qui & ità dici Petrum, & meritò quidem, vult, ὡς ἀθετοῦντα τοῦ σταυροῦ τὸ μυστήριον, *quòd vel non ſatis æſtimaret, vel impedire crucis conaretur myſterium.* Et diſertè, καὶ ἐπετίμησε τῷ Πέτρῳ καὶ Σατανᾶν ἐκάλεσεν, *& increpuit & Satanam vocavit Petrum,* qui tam graviter לשטן, hoc eſt, offendiculo, eſſet Domino. Nam B. Hieronymi interpretatio, vel ejus cauſa, omitti poterat: qui, *Non, ut plerique putant, eâdem Satanæ & Apoſtolus Petrus ſententiâ condemnantur. Petro enim dicit, Vade retro me, Satana: id eſt, ſequere me, qui contrarius es voluntati meæ. Hic verò audit, Vade, Satana: & non ei dicitur, retro me. Ut ſubaudiatur, Vade in ignem æternum qui præparatus eſt tibi & angelis tuis.* Quem ſi ſequimur, ut alia omittam, Dominus cùm dixit, ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, *abi retro me, Satana;* ἀκολούθει μοι, *ſequere me,* dixit. Et tamen ſequitur, *ſcandalum es mihi.* Sub finem dicitur, *quoſdam* v. 28. *ex aſtantibus eſſe, qui non morituri eſſent,* ἕως ἂν ἴδωσι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. De quo loco quàm variè antiqui ſenſerint, ex eorum ſcriptis patet. Quorum plerique, inter quos Theophylactus, Euthymius, alii, ad transformationem Domini hoc referunt. Unde & antiqui verba capitis ſequentis cum ſuperioribus hoc modo connectunt; Καὶ μεθ' ἡμέρας ἓξ παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν· quemadmodum Marcus & Lucas ea ipſa verba cum transformatione conjungunt. Quare ut pia eſt hæc antiquitatis opinio, ità nimis dilutum exiſtimo, Regnum Chriſti ab ea inchoare, aut τὸ, ἐρχεσθαι ἐν τῇ βασιλείᾳ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ità limitare. Non eſt dubium, quin Apoſtolis, quemadmodum Judæis, præconcepta de Regno Meſſiæ aſſiduè in animis hæreret opinio. Accedebat præterea, quòd Judæi tria amiſiſſe Roboami tempore filios Iſraelis dicerent; Regnum cœlorum, regnum domûs David, & domum ſanctuarii: quæ cum adventu Meſſiæ reſtauratum iri. Dominus igitur, poſtquam de ſupremo ſuo egiſſet adventu, nè differri Regnum ejus tantiſper quererentur, etiam hîc optimè ſperare jubet: Tam vicinam enim exaltationem ſuam eſſe, ut nonnulli ex aſtantibus viſuri eam ante mortem eſſent. Cujus ſignum certum & quaſi τεκμήριον ſtatim, in quo tres conveniunt Evangeliſtæ, exhibuit. Cui qui interfuerunt, uſque ad exaltationem ejus ſuperfuiſſe certum eſt: contra opinionem Judæorum, qui dicebant, *hominem eâ horâ quâ moritur, Di-*

שבשעת מיתת ארם ראה שכינה ומיר מת.

vinitatem videre, ac ſtatim mori; At Dominus promittit illis, fore ut priuſquam moriantur Regni ſui videant initium: cujus quaſi obſidem ac pignus, transformationem illam mox exhibuit ac dedit. Neque animadverſionem non meretur, quòd, cùm Phariſæi paulò antè ſignum exhiberi ſibi petiiſſent, denegatum id iis ut indignis; tam illuſtre autem ſuis, quos ut participes Regni ſui eſſent ipſe elegerat, exhibuit ac patefecit. Ut non fruſtrà Rabbi Simon Menaſiæ filius, teſtibus Selomone Jarchi & Kimchio, olim dixerit, Regni Dei, cujus ſub Meſſia reſtaurationem ponunt, nullum Iſraeli ſignum bonum datum iri, niſi tria illa quæ amiſerant, è quibus primum erat regnum Dei, quærerent. De quo ſecuri admodum tum Phariſæi, vocem, quam בת קול dicebant, quæ in locum ceſſantis (ut volebant) eâ tempeſtate Prophetiæ ſucceſſerat, exhiberi ſibi poſtulabant. Quale ſignum ſuis Dominus, ſed magnificum, è cœlo cum ſtupore aſtantis turbæ dedit: Cujuſmodi eſt illud, ut quod planè Regno ejus confirmando eſſet, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. De quo poſtea.

Cap. XIII.

Caput decimum ſeptimum & octavum, aut quæ in iis interpretatione egent, expenduntur. Teſtimonium de Dei Filio, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, &c. Αὐτοῦ ἀκούετε, *verba* διαχριτικὰ *Prophetæ quem promiſerat Moſes.* Ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ. *Montes eruere: & de quibus id Judæis uſurpatum. Sinai & Rabba. Qui transfert montes. Locus Procopii. Dæmon mons, & quare, eidem autori dictus. Dæmones coli in montibus ſoliti. Idololatra,* ὀρεινὸς *Helleniſtis. Diabolus,* ὁ ἰσχυρὸς *Montes Hebræis qui dicantur.* Τὸ παιδίον τοῦτο. Οἱ μικροὶ, οἱ πεπιστευκότες, *qui.* Βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου. Οἱ παρεσκηνότες τῇ σοφίᾳ. Οἱ ὁρῶντες τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως. *Locus,* ὃ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι. *Catum ex Judæorum ſententia non pauciores complecti quàm decem. Præſentia Divina. Judæorum veterum de iis ſuper quos quieſcit dictum vetus. Locus,* καὶ κατήσας αὐτὸν ἐπ' αὐτῶν. *Quid* πίγειν. *Interpres recentior ac vetus, eorúmque interpretatio.*

Cap. 17 DAnda erit opera, ut quicquid agimus, ſine ulla oſtentatione ac ambitu, ſine phaleris ac fuco verborum agamus; nè ambitioſi potiùs quàm rerum in hoc opere ac veritatis eruendæ ſtudioſi, aliis fuiſſe videamur. Sub manu igitur naſcantur quę dicenda ſunt. Inter cætera hoc capite auguſtum illud ac magnificum de Dei Filio, & quidem cœlitus

v. 5. exhibitum, occurrit teſtimonium, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε. אליו תשמעון. Quæ ſunt verba διαχριτικὰ, quæ propriè de illo dicta fuerunt Propheta de quo omnes eâ tempeſtate diſputabant, quem tum exſpectabant omnes: Cujus nomen, cujus dignitatem denique, conſultus apud cognominem Evangeliſtam, an Propheta ille eſſet, ſubterfugerat ac detrectarat Baptiſta: De quo dictum erat, αὐτοῦ ἀκούσεσθε. Verba erant, Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει σοι Κύριος ὁ Θεός σου· αὐτοῦ ἀκούσεσθε, Deut. 18. 15. Item, καὶ ἄνθρωπος ὃς ἂν μὴ ἀκούσῃ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὅσα ἂν λαλήσῃ ὁ Προφήτης ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ αὐτοῦ, v. 19. Eodem capite

v. 20. legitur, Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάβηθι ἐντεῦθεν ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται· καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν. Sæpe jam monuimus, paſſim ad decreta, conſuetudines, ritúſque ac dicta Judæorum, alludi hìc à Domino: Quod & hoc loco factum. Magiſtri cùm ſuos extollerent, duos præferebant cæteris; Sinai & Rabba: de quo dicebant עוקר הרים, *montes eruit:* quòd uterque mirificè, ſed ſuo modo, prodeſſet. Galli dicerent, *faict des merveilles.* Duos mirabantur, inquam, præcipuè: quorum alter ſimpliciter, alter operosè δευτερώσεις explicabat: Quod ad utilitatem refert Gloſſa, quæ aliter atque aliter conferri publicè à diverſis ſolet. Quales Sinai, ſive Rabbi Joſephus; ità (ut volunt) dictus, quòd literaliter eas exponeret: Rabbi item Bar-Nachman; qui, quòd acutè, Rabba dictus: Quemadmodum à ſummo hìc Doctore, maximâ urbanitatè id quod perpetuò in ore habebant iſti, ad fidem refertur. In omnium manibus verſatur illud Jobi, *qui transfert montes*, c. 9. v. 5. unde ortum hoc videtur. Quæri autem, neque ſine cauſa, ab eruditis poterat, quid ſibi voluerit Procopi-

us, cùm ad libros Judicum notavit, φησὶ γὰρ διεστραμμένως (ὁ Κύριος) τὸν σεληνιαζόμενον, Ἐὰν ἔχητε πίστιν, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μεταβήθι ὅπου καλέσας τὸν δαίμονα: hoc est, *dixit enim, postquam lunaticum curavit Dominus, Si fidem haberetis, diceretis monti huic, Transi hinc illuc: ità enim dicit dæmonem.* Quomodo, aut quâ ratione mons dæmon? An quòd in montibus idola, hoc est, dæmones, qui sunt dii gentium, colerentur? unde, de quo suprà egimus, idololatra *montanus* Prophetæ dicitur: quem ὀρεινὸν eâdem ratione dixerunt Hellenistæ, Ὦ ὀρεινὲ, ἐν πεδίῳ τὸν πλοῦτόν σου καὶ πάντας τοὺς θησαυρούς σου τῇ περιοικῇ δώσω· *O montane, in agro opes tuas & omnes thesauros tuos in direptionem dabo,* Jerem. 17. 3. quòd respexisse Dominum mihi equidem non sedet: ac nè Procopium quidem, de quo agimus. Notum est, Diabolum alibi τὸν ἰσχυρὸν dici: quales à robore & sublimitate montium, הרים Hebræis, sive *montes*, dicuntur. Et sanè quamvis mirâ quadam subtilitate, in mentem hoc potiùs venisse credam Procopio, quàm ut eò respexerit Dominus, non incommodè tamen cum montibus conferri robustus ille potest. Capite decimo octavo, quod sequitur, cùm dixit Dominus, Ὅστις οὖν ταπεινώσῃ ἑαυτὸν ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτός ἐστιν ὁ μείζων ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· Cap. 18 v. 4. non negabo, quod antiqui quoque notant, Dominum, cùm de pueris hîc ageret, non tam de ætate quàm de humilitate, aut (ut Græci loquuntur Theologi) τῶν ταπεινοφρονούντων πάθει, egisse; dummodo illud maneat, puerum fuisse quem in medium produxit. Neque obstat, quòd παιδίον τοῦτο dixerit; non magis quàm quod de auditu ex fide à quibusdam adfertur. Quanquam quod περὶ τῶν μικρῶν τῶν πιστευόντων sequitur, magis convenire iis videatur qui cum pueris hîc conferuntur, quàm ipsis: ut pueri ad comparationis πρόσωπον, οἱ μικροὶ spectent ad καθ' ὑπόθεσιν· qui hîc potiùs οἱ ταπεινόφρονες videri possunt. Neque argutari placet, modò id maneat, ætatem eam quæ quàm simplicissima & est & habetur, hactenus ut ab ea peteret exemplum placuisse Domino. Atque ità simul suavissimum Leonis illud maneat, *Amat Christus infantiam, quam primùm animo suscepit & corpore, &c. Amat Christus infantiam, quæ majorum dirigit mores, ad quam senum reducit ætates, & eos ad suum inclinat exemplum quos ad regnum sublimat æternum,* Serm. 7. in Epiphaniæ festum. Non multò pòst dicitur, λέγω γὰρ ὑμῖν, Ὅτι οἱ ἄγγελοι αὐτῶν ἐν οὐρανοῖς διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Quibus verbis allusisse ad Reginæ Saba dictum illud, 2. Paralip. videtur, Μακάριοι οἱ ἄνδρες οἱ παρεστηκότες πρὸ προσώπου σου· Hellenistæ, οἱ παρεστηκότες σοι. Et 2. Reg. 15. 19. Πᾶντες ἄνδρες τῶν ὁράντων τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, qui cum prima dignitate ministrarent Regi. Sequitur, ἐὰν δὲ ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου. Quod est, אם יחטוס לך חברך, *si injuriam fecit tibi socius tuus:* quemadmodum ipsi interpretantur Magistri. Locus illustris est, Οὗ γάρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν. Primò ad retundendam subtilem Judæorum observatiunculam, qui עדה, sive *cœtum*, non pauciores propriè quàm decem complecti docebant: idq; ex Num. 14. colligebant. Quanquam ipsi faterentur Divinitatem, hoc est שכינה, etiam paucioribus, etiam tribus, etiam duobus, in nomine Domini congregatis, etiam uni adesse. Divinam autè qui hîc sibi tribuit præsentiam, Divinam quoq; tribuit naturam. Neq; dubium est, quin antiquissimum, etiam Magistris notum, alluserit dictum, אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם *Verùm duo, qui unà sedent, & colloquia de Lege habent, quiescit super eos Divinitas:* qui & aliorum, ut dixi, numerorum rationem è Scriptura reddunt. Quemadmodum & de ternario hîc dicitur: qui veteribus quoque Jurisconsultis ità commendatus, ut tres facere collegium pronunciarint. Notum illud, *Neratius Priscus tres facere existimat collegium*, tit. de verb. signif. Quod Græci Jurisconsulti, οἱ τρεῖς σύστημα ποιοῦσιν. Eodem capite, de servi adversùs servum tyrannide legitur, καὶ κρατήσας αὐτὸν ἔπνιγε. Ubi uterque interpres, *suffocabat:* Quasi aliud quàm בעט, quod δαμάζειν, παιδεύειν, *terrere* Hellenistis ac *agitare* est, intelligatur: qui ad infestum quoque spiritum id retulerunt. Quid autem opus erat suffocare, cùm in carcerem deductus sequeretur, quod ex sequentibus patet? nè quis τὸ *obtortâ gulâ* Romanorum, aut quæ de nervo illi, huc trahat.

Quamvis

Quamvis *endo manum* jeciſſe, ut iidem loquebantur, ſuo modo videtur, quia χειρότονος præcedit. In fine capitis cùm de debitore, καὶ παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς, dicatur; βάσανος autem nihil præter moleſtiam nonnunquam deſignet Helleniſtis; non malè (meo animo) exactores dicam, qui Magiſtris alibi גבאין dicuntur; *qui ſolutionem*, aiunt illi, *accipiunt ab homine, ſive velit ſive nolit.*

CAP. XIV.

Caput decimum nonum & vigeſimum percurritur. Καὶ ἔπιον, ἔσχαν τέτε· *& quomodo intelligendus ſit locus: quis id dixerit.* Ἔστι, λέγει, *de Scripturæ loco, hoc eſt,* λέγῃ. *Mos Hebræorum Magiſtrorum in citando Fœderis Antiqui contextu.* Καί εἰσιν εὐνοῦχοι, ὅτινες; *&c.* Εὐνοῦχοι σιδηροκατάδικοι, *Baſilio qui.* Σωφρονοῦντας ἀμισθὰ διὰ σιδήρε. Εὐνοῦχοι ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων. *Locus illuſtris,* Οὐδείς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. *Artificium loci divinum. An in eo de priori quoque tabula Decalogi agatur. Bonus, de Filio. Mira Tertulliani interpretatio. Solus Deus bonus, quomodo. Fons bonitatis, & particeps ejus. Solus, non excludit Filium.* Θεολογεῖν ἐν Πατεὶ τὸν Υἱόν *ut in loco, Gloriam meam alteri non dabo. Axiomata de Divinitate cum Perſonis communicanda, è veteribus. Dei nomen Achad. Adad.* Ἀδαδός. *Lex contracta: & quantum non præſtent ex iis quæ præcipiuntur homines. Caput vigeſimum. Recepta capitum diſtinctio, & quantum ei tribuendum.* Ὀφθαλμὸς πονηρός *cui* ὀφθαλμὸς καλὸς à *Judæis opponitur. Rabbini,* μεγάλοι *ſive* גאונים, *& qui peculiariter ſic dicti.*

Cap. 19 v. 5. STatim non procul ab initio Capitis dicitur, Καὶ εἶπεν, Ἕνεκεν τέτε καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικὶ. Quaſi id dixiſſet Deus; cùm non à Deo, ſed ab Adamo dicatur. De quo operæprecium eſt Epiphanium audire: qui adverſùs Ptolemaitas, Ἀντὶ τέτε καλαλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτῦ, καὶ τὴν μητέρα αὐτῦ, καὶ κολληθήσεται τῇ γυναικὶ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Οὐ τοῦ Θεῦ τοίνυν τέτο ἐπόντος, τοῦ δὲ Ἀδὰμ εἰρηκότος, τῦ Κυρίε δὲ ἐπιμαρτυροῦντος· *Propterea relinquet patrem & matrem homo, uxorique adhærebit; ità ut ſint in carnem unam. Non quòd Deus hoc dixerit, ſed Adam, ſuóque teſtimonio confirmet Dominus.* Et certè in ipſo contextu, καὶ ἔπιεν Ἀδάμ, dicitur. Unde idem Epiphanius adverſùs Montaniſtas in prolixa περὶ τῆς προφητικῆς ἐκστάσεως, quam ſibi Montaniſtæ vindicabant, aut profanè excogitarant potiùs, deſcriptione ac diſputatione, hæc verba, tanquam prophetiam primi hominis adducit. In qua probat, ſenſibus integris, καὶ παρακολεθέντα (ut ipſe loqui amat) τῇ διανοίᾳ, Adamum hæc dixiſſe. Cæterùm ad epiſtolas Paulinas, & quidem non ſemel, multis probavimus, uſitatum eſſe Novi Fœderis autoribus, cùm Antiqui autores adducunt, ut τὸ ἔπιεν, vel τὸ λέγει, ἀντὶ τοῦ λέγῃ, Magiſtrorum more uſurpent: Ad Hebræos c. 1. v. 7. καὶ πρὸς μὲν τὸς ἀγγέλες λέγει. Ad Epheſios 5. v. 13. qui locus plurimos exercuit, Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, hoc eſt, אמר, λέγει, ſive ἔπιεν· ὁ Κύριος nimirum, aut Scripturæ locus. Nec Magiſtri ferè, ut dixi, aliter loquuntur. Unde vulgaris illa nota, אה"ס, quod eſt, אמר הפסוק: quod, *dicit verſus*, ſive locus Biblicus, interpretantur. Non aliud hìc eſt, τὸ ἔπιεν. Plura confirmandæ rei alibi à nobis adducta: quæ videat, cui curæ hæc ſunt. Aliquantò pòſt ſequitur, καί εἰσιν εὐνοῦχοι, ἅτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Quos ut ab eunuchis, de quibus hìc agitur, cæteris diſtingueret, σιδηροκατάδικος eleganter Baſilius ad Simpliciam hæreticam dixit: Γένος ἄτιμον καὶ παραλέθρον, σὺν αὐτῇ τῇ γλώσσῃ σιδηροκατάδικον· *Genus inhonorum perditiſſimúmque, cum nativitate ipſa ferro damnatum.* Quos & paulò pòſt, σωφρονοῦντας ἀμισθὶ διὰ σίδηρον, *caſtos ſine mercede, & per ferrum*, dixit. Eoſdem qui in Canonibus Apoſtolorum, εὐνοῦχοι ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων, *eunuchi ex hominum injuria*, dicuntur. Locus verò præclarus ac illuſtris eſt, quo illi reſpondet Dominus, à quo bonus dicebatur, Τί με λέγεις ἀγαθόν; ἔστι ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· Ubi artificium, verè ex abdito aut potiùs ex adyto Divinæ ſapientiæ, divinum: Quippe aliud agendo, unum ait eſſe Deum,

v. 12.

v. 17.

Deum, & hunc bonum; nec cum alio communicandum quod unius eſt. Id autem ſcire non poteſt, niſi qui jam novit, ὅτι δεῖ ἀγαπᾶν τὸν Κύριον ἐξ ὅλης καρδίας, *ex toto corde amandum eſſe Dominum.* Quæ Decalogi pars prior, aut priorem certè comprehendit. Neque interim quis ipſe ſit, exponit, aut ſe prodit: quod ad diſpenſationem referendum. Nè mirari pergant eruditi, nullam tabulæ prioris mentionem fieri hoc loco: quia ſequitur videlicet, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ κλέψεις, &c. καὶ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον ὡς σεαυτόν. Eſt & ſimul ironia, quæ ex vera ſed improvida confeſſione, & quæ cum opinione Judæorum pugnat, verum elicit Socraticè, aut eò ducit. Dei Filius vocatur bonus: Et hoc verum. Atqui, Deus unus eſt, & ſolus bonus: Reſtat ergò unum: Ut vel is qui bonus dicitur, qui verè propriéque, ſive primo modo non ſecundo bonus dicitur, ſit Deus, & cum uno Deo unus Deus; vel ut non propriè aut non rectè ſic dicatur. Eleganter Homiliâ 169. Chryſologus, *Hoc fuiſſe in Decalogo jam pateſcat: Audi, inquit, Iſrael; Deus tuus, Deus unus eſt. Hoc ſynagoga dura non videt in Filio, amittit in Patre. Dum non credit in Chriſto, Chriſtum lethaliter crucifigit: cui meritò per Decalogum conſequenter dicitur, Non occides.* Nè quis dicat, de priore tabula non agi: quæ & ipſa locum habet, cùm quod dicitur de Patre, ad Filium refertur. E priori igitur notatur, ignorare eos adhuc Deum qui ſe ſolos ſcire exiſtimabant; quòd in Lege ignorarent Filium: E ſecunda, nec proximum, ut oporteret, dilexiſſe: quomodo enim, qui quid eſſet proximus, ut alibi probatur, ignorarent? Non igitur ſe Deum negat Dominus, ſed probat. Optimè ad Lucam Ambroſius, *Propterea*, inquit, *Dominus, quid me dicis bonum, quem negas Deum? Quid bonum dicis, cùm bonus nemo niſi unus Deus? Non ergò bonum ſe negat, ſed Deum ſignat.* Tertullianus mirificè, *Quid me interrogas de bono? Unus Deus, bonus.* Et revera ſolus Deus bonus, ut fons ipſe: & quidem בלי מגרעה, ſine diminutione ulla, ut loquuntur Magiſtri, ità dicitur. Quo ſenſu adverſus Eunomium Nyſſenus, Ὁ μὲν γὰρ πηγὴ τῆς ἀγαθότητός ἐστιν, ἀπ' αὐτῆς ὀνομάζεται· ὁ δὲ μετέχων τῆς ἀγαθότητος, συμμετέχει καὶ τοῦ ὀνόματος· *Qui bonitatis fons eſt, ab ipſa bonitate bonus dicitur; qui autem tantùm particeps eſt bonitatis, ſimul particeps ſit nominis.* Adde, quòd τὸ *ſolus* non excludit Filium, ut alibi ad Eſaiam B. Hieronymus dixit, ſed conjungit Patri. Neque *Pater* hìc dicitur, ſed *Deus*; ut ſic comprehendatur Filius: quod Θεολογεῖν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, eleganter olim veteres Theologi dixerunt. Ut cùm dicitur, *Gloriam meam alteri non dabo:* quo non excluditur is qui communem habet gloriam, ſed comprehenditur ac pariter ſignificatur. B. Athanaſius lib. De incarnatione Chriſti, Τῷ δόξαν μου, φησὶν, ἑτέρῳ οὐ δώσω· οὐ γὰρ δεῖ διὰ πίστεως Θεὸς ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ Λόγος τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ, Θεολογούμενος ἐν Πατρί· *Gloriam, inquit, meam alteri non dabo: non enim ſecundus Deus eſt Filius, ſed unius ac ſolus Dei Verbum; cui Divinitas tribuitur in Patre.* Notum autem axioma veterum, Ὅσα ἴδια τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, ταῦτα κοινὰ τῶν ὑποστάσεων· *Quæ Divinæ eſſentiæ ſunt propria, communia ſunt hypoſtaſibus:* Item, Ὅτι τὸ μόνος, ſive ut hìc, τὸ εἷς, ἐπὶ τῆς Θεότητος λεγόμενον, καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει· *Solum*, ſive *unum, cùm de Deo dicitur, etiam de Patre Filióque dici ac Spiritu.* Quia, quod de uno Deo dicitur, etiam de iis dicitur qui unus ſunt Deus. *Unus* autem Dei nomen: quod Hebræis אחד, *Achad.* Unde Adad Sol Grammatico Latino, Ἀδαδὸς Euſebio: quem Θεῶν βασιλέα, *Regem Deorum*, vocat. Sol autem ſolus, ideóque Sol, ſi Varroni credimus. Adde, quòd (ut dixi) verum manet illud, εἷς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· *neminem eſſe bonum, præter unum Deum:* qui, ut rectè Græci Theologi, ſolus καθ' ὑπερύπαρξιν, *ſecundùm exiſtendi excellentiam* conſideratus, αὐτοαγαθότης ὑπερέχουσα ab iis dicitur. Quod cùm rectè de uno ſolóque dicatur Deo, neque minùs rectè de Filio dicatur; quis dubitat quin Filius ſit Deus? imò, ſolus unúſque ille Deus cum Patre Spirituque? quod nec intelligebat nec confitebatur Judæus ille: unde & clàm arguitur. Quod eò minùs mirum videbitur, ſi quæ de uno hìc Deo dicuntur (quod & B. Hieronymus notavit) ad priorem ſpectare tabulam, ut monui, dicamus, quæ hìc prætermitti videtur. In qua quid aliud præter duo hæc docetur; unum nempe Deum eſſe, &

quomodo colendus ? quemadmodum & Marci 12. 32. priuſquam quomodo quantúmque unus Deus ſit colendus dicitur, illud, ὅτι εἷς ἐστι Θεὸς, καὶ οὐκ ἄλλος πλὴν αὐτοῦ, *unum eſſe Deum, neque alium ab ipſo*, optimè præmittitur. Quæ compendia non lego, quin plerunque mecum cogitem, Pauca eſſe quæ præſtari Deus præcipit, cùm multa ſint quæ non præſtantur. Toto corde amari vult Deus. Si quis quærat quid ſit illud, reſpondebimus, Ut juſſit. Quod autem juſſit, omnium in manu eſt, nec ignoratur. Amare ſingulos vult proximum ut ſemet. Tam ſunt pauca quæ præſcribit homini, in quibus infinita ſunt adverſùs quæ delinquit homo: qui nec agit ideo quæ debet, & plerunque agit quæ non debet; iniquus pariter in Deum quem non videt, & in proximum cum quo verſatur. Breviſſima eſt Lex quam dedit; brevior eſt ſúma quâ breviſſimam contraxit: cùm neq; ex præſcripto Legis, neq; ex compendio præſtemus quæ præſcripſit. Quẽadmodũ Judæi, eo tempore cùm omnia ſe ſcire exiſtimarent, nondum Dei Filium, Meſſiam ſuum pariter & noſtrum, Deum eſſe intelligebant: Quare, nè priorem quidem, ut debebant, tabulam intelligebant. Quemadmodum, quis eſſet proximus rogabat, qui ſe Lucæ 10. 29. nihil ignorare exiſtimabat. Ità, qui utramque tabulam in manu & ante oculos habebant, neutram rectè intelligebant: quod & ipſum ignorabant. Præſentiam Meſſiæ atque adventum, nec aliud propemodum, in ore habebant: quem interpretes tot Legis, propè ad oculum delinearant: Venienti protinus inſidias, ac mortem denique, ſtruxerunt; ei, dico, qui & Deus ſemper fuerat, & homo, hoc eſt, proximus eorum, factus erat. Ità in Meſſia ſuo Legem univerſam, tabulam utramque violarunt: in Deum ſuum impii, in proximum iniqui; & utrumque in eum qui utrumque eſſet: quaſi aut in eo ſolo locum Lex eorum non haberet, per quem data fuit; aut in eo locum non haberet illud, Deum proximúmque amate, qui utrumque fuit; aut hìc denique ceſſaret illud,

Cap. 20 v. 1. Non occides. Vigeſimi capitis initiũ eſt, Ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ. Ubi, quantũ receptis capitum diſtinctionibus ſit tribuendum, apparet, niſi fallor. Manifeſtè enim quod hìc dicitur, uſque ad verſum decimum & ſeptimum, cum poſtremis ſuperioris capitis cohæret verbis. B. Hieronymus; *Parabola iſta vel ſimilitudo cœlorum ex his quæ præmiſſa ſunt intelligitur.* Et in ipſo tamen B. Hieronymo caput ità diſtinxerunt Critici. Decimi & noni capitis poſtrema verba ſunt, Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι. Quæ verſu vigeſimi decimo & ſexto repetuntur ità, Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι, πρῶτοι καὶ οἱ πρῶτοι, ἔσχατοι· πολλοὶ γάρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί· ſimúlque diſputationis, quæ initio hujus capitis cùm inchoata eſſet, altero continuatur, quaſi *συμπέρασμα* quoddam ſunt ſeu concluſio. Ut fortaſſe haud minùs commodè ab iis, Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι, &c. inchoari potuerit hoc caput, ac ſic cætera connecti; hoc modo, Πολλοὶ δὲ ἔσονται πρῶτοι, ἔσχατοι καὶ ἔσχατοι, πρῶτοι. ὁμοία γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐξῆλθεν ἅμα πρωὶ μισθώσασθαι ἐργάτας εἰς τὸν ἀμπελῶνα αὐτοῦ. Inter alia eodem

v. 15. dicitur, εἰ ὁ ὀφθαλμός σου πονηρός ἐστιν ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι; Cui ὀφθαλμῷ πονηρῷ, ὀφθαλμὸν καλὸν Judæi opponunt, cùm de patientia aut tolerantia agunt. Ut cùm Benjaminus Judæos ſervitutem ſub Græcis עין יפה, *oculo pulchro vel bono*, hoc eſt, *patienter*, ferre ait. Eodem occurrit illud, Ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι.

v. 26. Quibus verbis manifeſtè Doctores tanguntur, qui vulgò ut magni ità גאונים, *ſmuoi*, dicebantur. Quamvìs ad quoſdam peculiariter poſteriores id reſtringunt; atque imprimis eos qui in Thalmude verſati eſſent: in quo ſexaginta (inquit Elias) tractatus ſunt: quem numerum, ut illi volunt, τὸ גאון deſignat: quæ eſt Magiſtrorum ſubtilitas; cùm Gematriam præſertim ſuam in conſilium adhibent. De qua minimè ſolicitum fuiſſe Dominum, extra controverſiam arbitror: qui magnos illos in ſervitutem redegit, cùm dixit, Ἀλλ' ὃς ἐὰν θέλῃ ἐν ὑμῖν μέγας γενέσθαι, ἔστω ὑμῶν διάκονος. Neque magnificos in ſeculo, hoc eſt, גאוני עולם, quo nomine ſe dicebant illi, tanti fecit, ut in ſeculo futuro, hoc eſt, בעולם הבא, ut loquuntur ipſi, locum iis aſſignaret: quemadmodum eandem vocem quâ tantoperè ſe efferebant iſti, לרעה, ſive *in pejorem partem*, accipi, pro arrogantia ſuperbiâque, ipſi, aut collegæ eorum docent.

CAP.

Cap. XV.

Caput Evangeliſtæ vigeſimum primum. Lectionis diverſitas è Lectionario Græco-Arabico notata. Ἔρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια. *Mos ſubſternendi veſtes vehentibus; & quo ſine. Oſanna filio David, formula, & qualis quibúſque uſitata.* Σῶσον ὁ βασιλεύς, σῶσον. Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβίδ, *& quid intelligendum.* Ὡσαννὰ τῷ ἐν ὑψίστοις. Ὁ ἐν ὑψίστοις. Ἐγώ, Κύριε. *Magna lectionis diverſitas ex B. Hieronymo notata.* Ὁ κληρονόμος. Ὁ ἀγαπητός. *Locus,* Λέγουσιν αὐτῷ· *& quid de eo judicandum. Periculoſa in corrumpendis libris, & quidem Sacris, audacia. Eruditorum de eo loco de quo agitur opinio: ea rejecta. Suſpectus de tranſpoſitione locus. Eadem è Luca, & autoritate ejus, ut videtur, confirmata.*

LEve eſt quod initio monebimus. Pro eo quod non procul à principio capitis dicitur, Λέγων αὐτοῖς, Πορεύσητε εἰς τὴν κώμην τὴ ἀπέναντι ὑμῶν, καὶ εὐθέως εὑρήσετε ὄνον δεδεμένην, in veteri Lectionario Græco-Arabico, quod magni olim Scaligeri fuit, Πορευθέντες εἰς τὴν κώμην, ſublato τῷ καὶ, legebatur; hoc modo, Πορευθέντες εἰς τὴν κώμην τὴν ἀπέναντι ὑμῶν, εὐθέως εὑρήσετε &c. Aliquantò pòſt legitur, ὁ δὲ πλεῖστος ὄχλος ἔρωσαν ἑαυτῶν τὰ ἱμάτια ἐν τῇ ὁδῷ. Quod κατ' οἰκονομίαν factum, utpote uncto, & revera Regi: non modò ut molliùs ſic veheret, ſed & quod ſubmiſſionis indicium ac argumentum eſſet. Regibus enim, cùm crearentur, veſtes ſternere ac ſubmittere, Judæis mos erat. Unde illud, *Feſtinaverunt itaque, & tulerunt quiſque veſtimentum ſuum, ac poſuerunt ſubter eum in faſtigio graduum, clanxerúntque tuba, atque dixerunt, Regnat Jehu,* 2. Reg. 9. 15. Helleniſtæ, Καὶ ἀκύσαντες ἔπεσαν, καὶ ἔλαβον ἀνὴρ τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἔθηκαν ὑποκάτωθεν Ἰού, ἐπὶ γαρὰμ τῶ ἀναβαθμῶν, καὶ ἐσάλπισαν ἐν κερατίνῃ, καὶ εἶπον, Βεβασίλευκεν Ἰού. Quemadmodum ibi, *Regnat Jehu,* ità hìc, *Oſanna filio David.* Quâ acclamatione Regem è gente David, quod gratiſſimum & exſpectatum omnibus, regnare indicatur. Quid, quòd formula, quâ auxilium clementiámque Regis, moris quoque cauſâ ominiſque implorarent, הוֹשִׁיעָ erat, id eſt, *Serva?* Ut cùm 2. Sam. 14. 4. mulier, quæ à Joabo, ut callidè pro Abſalone intercederet, ſubornata fuerat, ingreſſa, Σῶσον ὁ βασιλεύς, σῶσον. Ad quam formulam verba quoque Pſalmi centeſimi octavi & decimi, accommodata volunt. Cùm autem dicitur, τῷ υἱῷ Δαβίδ, nihil præter λέγομεν, aut ſimile, ἔξωθεν intelligendum: Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ τοῦ Δαβὶδ λέγομεν, *Oſanna filio Davidis dicimus.* Quod non repetiit, quia τὸ ἐκραζον præceſſit: & ſic infrà. Hìc autem tale eſt, ac ſi, Ὡσαννά σοι, υἱὲ Δαβίδ, dicant: quemadmodum quod ſequitur, Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, nihil aliud quàm Ὡσαννὰ τῷ ἐν ὑψίστοις λέγομεν· *Oſanna filio Davidis, Oſanna ei qui in excelſis, dicimus.* Tale eſt, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ· hoc eſt, τῷ ἐν ὑψίστοις Θεῷ. Tale eſt, Ὁ ἅγιός μου ἐν ὑψίστοις, hoc eſt, ὁ ἐν ὑψίστοις· Jobi 16. 19. Præceſſit autem, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου· qui eſt, ὁ ἐν ὑψίστοις, ברמה. Verba ipſa ex Matthæo Hebræa B. Hieronymus Epiſtolâ ad Damaſum, quam de hac voce ſcripſit, laudavit atque adduxit. Denique, *Matthæus,* inquit, *qui Evangelium Hebræo ſermone conſcripſit, ità poſuit,* הוֹשִׁיעָה נָא ברמה. Quod Jobo במרומים; idem, quod ἐν οὐρανοῖς, nimirum. Helleniſtæ, Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐν οὐρανοῖς ὁ μάρτυς μου· ὁ ὑπὲρ συνίσῳ μου ἐν ὑψίστοις. Videnda interim quæ ad hunc locum Reverendus ſummúſque vir Ludovicus de Dieu annotavit. Eodem capite legitur, Καὶ προσελθὼν τῷ δευτέρῳ, εἶπεν ὡσαύτως. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἐγώ, Κύριε· καὶ οὐκ ἀπῆλθε. Hoc eſt, Ἰδοὺ ἐγὼ Κύριε, quod Hebræi הִנֵּנִי. Cujus vim hoc loco non ſatis aſſequi videntur eruditi: qui, *Ego abeo, Domine.* Paulò pòſt, Λέγουσιν αὐτῷ, Ὁ πρῶτος. Ad quem locum B. Hieronymus, *Sciendum eſt, in veris exemplaribus non haberi Noviſſimum, ſed Primum: ut proprio judicio condemnentur. Si autem Noviſſimum voluerimus legere, manifeſta eſt interpretatio: Ut dicamus, Intelligere quidem veritatem Judæos, ſed tergiverſari & nolle dicere quod ſentiunt: Sicut & baptiſmum Joannis, ſcientes eſſe de cœlo, dicere noluerunt.* Quantum autem inter τὸ, ὁ ἔσχατος & ὁ πρῶτος interſit, nemo ignorat: E quo quanta exemplariũ olim fuerit

Cap. 21 v. 2.

v. 8.

v. 30.

v. 31.

fuerit varietas, apparet. Eodem capite legitur, Τίπον ἐν ἑαυτοῖς, Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος. Qui eſt hæres, cum quo nemo ſuccedit: ut יורש Helleniſtæ videntur 2. Sam. 14. 7. accepiſſe; ubi de fratre qui, interfecto altero, ſolus ſupererat, Παραδὸς τὸν πατάξαντα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἀπολῶμεν αὐτὸν τῆς ψυχῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὃν ἀπέκτεινε, καὶ ἐξαρῶμεν τὸν κληρονόμον. Hîc ergò, ὁ ἀγαπητός, filius unicus: ut quo deſignatur ille ὃν ἔδωκε κληρονόμον πάντων ὁ Θεός, Hebr. 1.2. de quo (ut rectè Ambroſius) dictum eſt, *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Quem filium (ut idem) *dominum conſtituit univerſorum. Hæredis autem utitur nomine, ut duo quædam per hoc adſtruat & oſtendat: quòd proprius ſit filius; & quòd dominationis illi nulla contingat amiſſio. Hæredem autem omnium dicit, id eſt, mundi totius.* Eodem capite, Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; λέγουσιν αὐτῷ, Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς. Paucis locis, quanquam pluribus quàm vellem, in nonnullis codicibus legi quædam quæ in aliis deſiderentur, ex collatione eorum, vel recentior interpres evincit: qui graviter nonnunquam & ſeriò hoc agit. Cujus rei nuſquam argumentum, quàm hîc, exſtat certius. Λέγουσιν αὐτῷ, inquit. Qui verò? Ii ſcilicet cum quibus egit Chriſtus hactenus. Præceſſit autem, οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ πρεσβύτεροι. Cùm hæc verba non illis ſed Chriſto à Luca & Marco tribuantur. Iſti autem tantum abeſt ut hæc ipſi dixerint, ut cùm Chriſtus apud Lucam ea dicat, illi, Μὴ γένοιτο, reſpondeant. Verba ejus ſunt, Τί οὖν ποιήσει αὐτοῖς ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος; Ἐλεύσεται, καὶ ἀπολέσει τοὺς γεωργοὺς τούτους, καὶ δώσει τὸν ἀμπελῶνα ἄλλοις. Ἀκούσαντες δὲ εἶπον, Μὴ γένοιτο. Reſpondent eruditi, Eos cum quibus agebat Chriſtus, ſibi conſcios, non dixiſſe quidem (quod diſertè tamen Matthæus ait) ſed cogitaſſe illa, Κακοὺς κακῶς, & quæ ſequuntur: Poſtea verò, cùm in ſe hæc dici audirent, muſſitaſſe ſecum, Μὴ γένοιτο. Quæ nè refutanda quidem arbitramur. Ego, ſimpliciter continuaſſe Evangeliſtam hæc arbitror hoc modo, Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις; Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει· ea autem verba, λέγουσιν αὐτῷ, ab eodem inſerta, qui ſequentes verſus turbavit ac tranſpoſuit. Quod nè illi quidem negant, ſed & fatentur, qui conciliari poſſe, quomodo jam dixi, inter ſe autores veritatis arbitrantur. Nam, ut cætera nunc omittamus, quis tam nullo eſt judicio ac ſenſu, qui non videt locum Pſalmi in quo de lapide quem reprobarunt ædificantes agitur, ac cætera quæ de eodem ex Eſaia dicuntur, importunè convelli ac disjungi? Cujus pars cùm verſu 42. adducatur, verſus integer, qui huc facere non videtur, Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς, ſubjungitur: qui & ipſe ab eo cum quo cohæret ſeparatur: atque ità ad locum qui continuandus erat reditur, Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον. Quò autem hoc referendum, niſi ad illud de quo egit? hoc eſt, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, ὅτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Quod qui non videt, argumento ſaltem demonſtrationis credat: ipſi Lucæ nempe; qui hæc conjungenda docet, cùm ſcripſit, Ὁ δὲ ἐμβλέψας αὐτοῖς εἶπε, Τί οὖν ἐστὶ τὸ γεγραμμένον τοῦτο, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας; Πᾶς ὁ πεσὼν ἐπ' ἐκεῖνον τὸν λίθον, συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. Qui, nè quis poſteriora aliò referret, ſecuritatis ac lectoris cauſâ, verba iſta, ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, addidit: nè quiſquam, dico, dubitaret. Quæ & Matthæus, nè quis neſciat quò iſta referenda ſint, adjunxit, Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον. Locus alter Pſalmo 118.v. 22. exſtat: alter, alluſio ad ea quæ Eſaiæ 8.v. 15. leguntur; Διὰ τοῦτο ἀσθενήσουσιν ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, καὶ πεσοῦνται, καὶ συνθρυβήσονται, &c. cùm antè περὶ λίθου προσκόμματος egiſſet. Quis non videt autem, duos iſtos verſus, alterum nunc 41, alterum 43, neceſſariò ſubjungendos? Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει, καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει τῷ ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς. Quis igitur, cùm de ejuſmodi tranſpoſitione non ſemel moneant veteres, & exempla exſtent apud Patres, quod ex iis patet quæ ab illis adducuntur, errare eum credat, qui verſui quadrageſimo primo quadrageſimum

v. 38.

v. 40.

ſimum tertium, huic quadrageſimum ſecundum, deinde quadrageſimum quartum ſubſtituendum credat? Non ut quicquam mutet; (Abſit) ſed ut ſententiam ſuam oſtendat. Hoc nimirum modo,

40. Ὅταν οὖν ἔλθῃ ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελῶνος, τί ποιήσει τοῖς γεωργοῖς ἐκείνοις;
41. Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτούς· καὶ τὸν ἀμπελῶνα ἐκδώσεται ἄλλοις γεωργοῖς, οἵτινες ἀποδώσουσιν αὐτῷ τοὺς καρποὺς ἐν τοῖς καιροῖς αὐτῶν.
42. Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς.
43. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε ἐν ταῖς γραφαῖς, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας· παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὕτη, καὶ ἔστι θαυμαστὴ ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν;
44. Καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον συνθλασθήσεται· ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν.

Ab eadem ergò manu (quod jam dixi) illa verba, λέγουσιν αὐτῷ, eſſe arbitramur. Cauſa autem manifeſta. Quia enim paulò pòſt ſequi videbant, λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, diſtinctionis causà ea addiderunt quæ jam dixi: quibus, ſi ipſa Chriſti continuentur verba, opus non erit. Quod ità planum arbitror, ut vix quicquam opponi poſſit. Neque video quid peccet, qui in talibus, ſi præſertim ejuſmodi ſint ut neutiquam diſſimulari poſſint, ſententiam proponit: à mutatione autem (quod nè in certiſſimis quidem factum à nonnullis vellem) textûs Sacri manum ac mutationem inhibet, nec quicquam ſibi hîc permittit. Barbaros enim, & qui ſolos eos, quos ſe doctiores & fateri & agnoſcere coguntur, Criticos feſtivè (quod primæ olim eruditionis nomen fuit) etiam in Sacris nuncupare ſolent, nè hili quidem faciendos judicamus. Qui quot millibus, Fagius, Munſterus, Mercerus, Maſius, Eraſmus, Camerarius, aliíque qui hîc præiverunt, ſibi omnibúſq; quæ in ſacris moliuntur, antiſtent, nondum animo conceperunt, aut ad ſe pertinere arbitrantur: eandem tamen ſcribendi rationem, in recenti interprete, nè alios offendant, vel tolerant libenter, vel libenter extollunt; adeò, ut nè diſſentientes quidem ferant: Obliti, quoties hic ipſe, cùm ſit eruditiſſimus, ab aliis diſcedat; imò & id laudi ſibi ducat: nè jam dicam, ideo ſcripſiſſe.

Cap. XVI.

Capitis vigeſimi ſecundi pars examinatur. Lectionarium Græco-Arabicum, & in eo caput vigeſimum primum cum ſequenti continuatum. Οἱ κεκλημένοι. *Καλεῖν ſive κεκλῆσθαι τοὺς κεκλημένους. Interpretes notati.* Ὁ δὲ ἐφιμώθη. *Φιμοῦν, φιμοῦσθαι. Jumenta in Lege capiſtrata; & quare. Interpres recentior, ejuſque interpretatio. Libertas ſupplicio addicta quæ conceſſa. Morituri, capiſtrati, ac ſic ad mortem abducti.* Κημὸς, φιμὸς. Κημὸς *unde. Capiſtrum, caniſtrum. Interpres antiquus: Recentior. Herodiani qui.* Βασιλικοί. Ὑποκείσθαι. *Error Auguſtini.* Ὑποκεῖσθαι, ὑποκρίνεσθαι. Ὑποκριτὴς *in ſcena.* Ὑποκριτὴς, λέξις ῥητορική. *Locus,* Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη, καὶ ἡ ἐπιγραφή; *Auguſtini locus, Feciſti nos nummum tuum.* Γάμου ἐκκαλύπτεσθαι τοῦ μὴ τὸν ἀνάξιον βίῳ. Πολιτεία. Πολιτεία *monachorum. Calibatus occultè à Nyſſeno commendatus.*

IN Lectionario Græco-Arabico, de quo dixi, antiquiſsimo, verba capitis quod anteceſſit extrema cum initio vigeſimi ſecundi, quod eſt, Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς, continuantur. Quod eò minùs mirum, quò id eſt antiquius; cùm diſtinctiones noſtræ ſint recentes. Quare nè monenda quidem in poſterum hæc reor. Sequitur, Καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ καλέσαι τοὺς κεκλημένους εἰς τοὺς γάμους. Ubi interpres vetus, *vocare invitatos ad nuptias*; Eraſmus, *qui vocarent invitatos*; recens, *qui vocarent vocatos*: quaſi bis iidem vocati eſſent. Ut iidem autem bis fuerint vocati, & ἀσύστατον eſt & ἄγεγραφον. Mediocriter eruditi ſciunt, qui ſint קְרוּאִים, quod eſt κεκλημένοι. Convivæ nempe: ut Luc. 14. 7. Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολήν· quomodo, vel vitandæ ambiguitati, fuerat reddendum. Eodem capite, non ità multò pòſt, cùm legitur, Καὶ λέγει αὐτῷ, Ἑταῖρε, πῶς Cap. 22. v. 1. v. 12.

πῶς ἐιςηλθες ὧδε μὴ ἔχων ἔνδυμα γάμε; ὁ δ ἐφιμώθη, ſi ad Helleniſtas, Legis interpretes, reſpicias, deſumtum à jumentis dicas, quibus os capiſtrari jubebatur, nè nocerent ore. Hebræi enim extulerunt pluribus, quod iſti voce unicâ φιμῶν dixerunt. Quorum interpretes voce *obmuteſcendi* hîc, nec aliâ, utuntur. Quare nec ineleganter, nec Latinè parùm, vetus, qui eâdem uſus eſt; *At ille obmutuit.* Meliùs, ni fallor, quàm quod recens, *At illi os occluſum eſt.* Eruditiſſimum Gloſſarium Stephani, φιμῶμαι, *obmuteo, commuteo, compeſco.* Lege, *compeſcor.* Et ſequitur, φιμῶ, *compeſco.* Adde, quòd apud Græcos uſitatum erat, ut quibus ultima neceſſitas indicebatur, libertas hæc permitteretur, ut vino ſaturi cibóque, tria dicerent quæ vellent: poſt quæ φιμωθέντες, *capiſtrati mutique*, ut loquitur Zenobius, ad mortem ducebantur: Qui cùm τὸ חסם inveniſſent, ex eo, tranſmutatione literarum, ſuum κημὸς & καμὸς fecerunt: memores ſimul & τοῦ חסם, quod ut ad literas accedit propiùs, ità ſignificatione longiùs recedit (βιάζειν enim notat:) quemadmodum & φιμὸν & κημὸν confundunt. Heſychius, Φίμα, κημὸς, παρασίμιον, φιμός· Cùm alterum, *capiſtrum*; alterum, *caniſtrum* ſit: vulgò, *ſi cella*; è qua obturati boves ac jumenta mandunt. Κημὸς quippe ὁ πειπθήμενος (ut idem autor interpretatur) εἰς ὃν αἱ κεφαλαὶ βάλλονται. Qui linguarum luſus eſt, & ab origine deflectit. Τὸ φιμωθὲν contrà, nè Atticiſtis quidem aliud quàm ὀπτεμίζειν, cùm ad ſilentium refertur. Atque hæc pro interprete antiquo: qui cum religione eruditionem non rarò conjungit. Recentior; *At illi os occluſum eſt*: vetus; *At ille obmutuit.* Eodem
v. 16. capite cùm legitur, Καὶ ἀποστέλλουσιν αὐτῷ τοὺς μαθητὰς αὐτῶν μετὰ τῶν Ἡρῳδιανῶν, eoſdem eſſe Herodianos arbitror, qui aliàs βασιλικοὶ, milites nimirum aulæ, aut præfecti militum dicuntur: quos nunc ab Herode, Herodianos dixit. B. Hieronymus; *Cæſar Auguſtus Heroden filium Antipatri, alienigenam & proſelytum, Regem Judæis conſtituerat, qui tributis præeſſet, & Romano pareret imperio. Mittunt igitur Phariſæi diſcipulos ſuos cum Herodianis, id eſt, militibus Herodis, ſeu, quos illudentes Phariſæi, quia Romanis tributa ſolvebant, Herodianos vocabant, & non Divino cultui deditos. Quidam Latinorum ridiculè Herodianos putant, qui Heroden Chriſtum eſſe credebant: Quod nuſquam omnino legimus.* Eodem
v. 18. capite, non ità multò pòſt, ſequitur, Τί με πειράζετε ὑποκριταί; Porrò, quemadmodum Hebræi (nam duabus vocibus ex more ſuo Syrus hîc utitur) cùm חנף dicunt, non ſimulationem modò ſed & fraudem ac improbitatem notant, ità rectè hîc, γνοὺς δὲ τὴν πονηρίαν αὐτῶν, præceſſit. Neque audiendus de hac voce Auguſtinus: qui alibi, *Hypocrita Græco ſermone Simulator interpretatur: qui dum intus malus ſit, bonum ſe palàm oſtendit. Hypocrita enim falſum, criſis judicium ſonat.* Cùm nemo neſciat, τὸ ὑποκρίνεσθαι non magìs vim judicandi, quàm τὸ ὑποκρίνεσθαι, habere; pro quo ſæpe uſurpatur: Homero præſertim. Unde ὑποκριτὴς in ſcena ità dictum volunt, παρὰ τὸ ἀποκρίνεσθαι πρὸς τὸν χορὸν, *quòd choro reſpondeat*, cùm Heſychius tum alii. Eo autem uſu, quo ad ſimulationem refertur, Græcos oratores primò uſurpaſſe itidem notarunt Critici: Inter quos Euſtathius; qui λέξιν ῥητορικὴν propterea vocavit. Addit de nummo qui exhibebatur, Dominus,
v. 20. Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; Nam, quemadmodum Cæſaris nummum eſſe imago Cæſaris docebat, ità poteſtatem ejus & quid illi deberetur, nummus cum imagine, præfractos, neque minùs tamen ſervientes, vel docebat vel docere debuerat. Quò reſpexit B. Auguſtinus, cùm ad Pſalmum 66. ſcripſit, *Feciſti nos ad imaginem tuam: feciſti nos nummum tuum.* Leo primus de Petro, *Non habet præſidia pecuniæ, ſed habet dona naturæ. Quem debilem edidit mater ex utero, ſanum fecit Petrus ex verbo: & qui imaginem Cæſaris in nummo non dedit, imaginem Chriſti in homine reformavit.* Quid autem hæc ad
v. 30. ſiclum? aut quæ ibi Cæſaris imago? Eodem capite ſequitur, Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται. Quod breviter & eleganter, γάμον οὐκ ἐμπολιτεύεσθαι τῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν βίῳ, Nyſſenus libro De anima & reſurrectione dixit: Ὅλως γάμου ἐμπολιτεύεσθαι τῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν βίῳ διοριζόμενος. Ubi haud dubiò ad πολιτείαν monachorum ejus temporis alluſit (ità enim id vivendi genus dicebant;) & ut ſic cœlibatum commendaret.

CAP.

Cap. XVII.

Capitis vigesimi secundi pars altera percurritur. Locus illustris, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, &c. *Prolixior ejusdem interpretatio. Sadducæorum de mortalitate animæ opinio: Contraria Pharisæorum; & quæ.* Παχύνη τὸ ἀναβιῶν. Ἀναζίωσις *Pharisæis & Josepho, quæ. Distinctio resurrectionis apud Judæos quosdam, ut & Pharisæos, duplicis.* Υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως· υἱοὶ τῆς ἀναζιώσεως. *Quæstio à Sadducæis Domino proposita.* Ἀνάστασις *quæ, interprete Marco, intelligatur.* Ὅτι ἀναστῶσιν. Κρείττων ἀνάστασις, *in Epistola ad Hebræos. Hebræorum* קום מפי *non raro usurpatum.* Ἀνάστασις, *idem quod* ἀναζίωσις. Ἀνάστασις, τοῖς ἔξω, *restitutio post morbum.* Ἀναστήσεται ὑσίαι. Ἀνιστῆς, *Homero;* ἀναστήσεις, *Sophocli; Revocatus, Maroni.* Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, *Resurgentibus oppositi.* Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος καὶ αἰῶνος, *de Resurgentibus. Resurrectio, pro Vita æterna.* Ἀνάστασις & αἰῶνι πυρὶ, *Pelusiotæ opposita.* Ἀνυπαρξία *animarum, quæ resurrectioni, seu τῇ ἀναζιώσει, rectè opponitur. Mortuis Patriarchis, nomen suum Mosi indicavit Deus. Illud nomen quale: summum ac primum nempe.* Οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς, Θεὸς νεκρῶν, *cùm dicitur, quod nomen intelligatur.* Ὁ Θεὸς· ὁ Κύριος. *Hellenistarum, de sanctis sublatis,* ὅτι προσετέθησαν πρὸς τὸν λαὸν αὐτῶν, *Hebraismus ustatus. Nemo iis additur qui non sunt.* Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον ζῶν. Ὁ πλησίον, *an Christus. SS. Patrum, quam nonnunquam in interpretando sibi permittunt, licentia. Similis Augustini locus.*

IN ea capitis vigesimi secundi parte quæ restabat, primò occurrit, Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Quem locum suo merito inter eos qui multum negotii exhibuerunt eruditis, reponamus. Quippe, cùm de resurrectione agatur, quid hic ex sententia illorum qui hoc volunt, aliud, nisi Deum, vivorum esse Deum, probatur? ex quo sequi potiùs videtur animarum immortalitas quàm resurrectio. Cui equidem probandæ nullum efficacius excogitari argumentum poterat, debebat. Nam si Deus, Deus Abrahami, Isaaci, ac Jacobi, qui tum mortui, & tamen capita promissionis, ut & fundamenta, erant; sequitur, & semper victuros, qui exstincti putabantur, nec interituros fœdus quod cum iis pactus esset Deus. Cæterùm, ut locus rectè intelligatur, duo hîc videnda sunt. Primò, quid tum Sadducæi senserint; tum, quomodo historiam Evangelistæ quoque cæteri exponant. Sadducæorum opinionem ità Josephus lib. 18. c. 2. proponit, Σαδδυκαίοις ἡ τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι· *Sadducæorum cum corpore animas exstinguit opinio.* Quod ut rectiùs intelligatur, diversam ac contrariam Pharisæorum sententiam opponit: *Impiorum* nempe *animabus carceres æternos; piorum,* ῥᾳστώλου τοῦ ἀναζιῶν *revivisendi facilitatem, imminere.* Ubi ἀναζίωσις non est תקומה, quævis & simplex resurrectio, sed quæ תחיה plerunque, seu ἀναζίωσις, vocatur: Quam piis propriè justisque tribuebant illi. In hoc autem loco, ità vocem ἀναστάσεως accipiendam, tota series historiæ non tantùm clamat. Lucas cap. 20. v. 36. Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται· ἰσάγγελοι γάρ εἰσι· καὶ υἱοί εἰσι τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες. Ubi nemo facilè negabit, υἱοὺς τῆς ἀναστάσεως, qui בני תחיה, υἱοὶ τῆς ἀναβιώσεως, dicuntur, ab Evangelista dici. Quæ aliquantò fusiùs uberiúsque è contextu deducenda sunt. Quærebant Sadducæi, Fœmina quæ septem nupsisset viris, post exstinctos septem illos, cujus ἐν τῇ ἀναστάσει, seu ἀναζιώσει, ipsa quoque mortua, futura esset. De quo casu consultus respondet Dominus, Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐκγαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι. Quis autem tam ignarus rerum, ut ignoret, in ipso resurrectionis momento, matrimonio non esse locum, neque hoc voluisse Sadducæos, qui, ut absurdè τὸν ἀναζίωσιν tollerent, cujus ἐν τῷ διδύμῳ βίῳ ἢ ἐπαγαμοῦ futura esset, callidè, ut sibi videbantur, quærebant. Quis præterea aut Angelis in resurrectione vitam tribuit, aut resurrectionem propriè sic dictam cœlo ascribit? diserte autem dicitur, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι· hoc est, ἐν οὐρανῷ εἰσιν, ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ· *in cœlo sunt, ut Angeli Dei:* vel, ὡς ἄγγελοι οἱ ἐν

Cap. 22 v. 32.

τοῖς ἐγγυοῖς, ut Marcus. Aliter initium certè progreſſúmque reſurrectionis 1. ad Theſſ. 4. 16, 17. perſequitur Apoſtolus: ubi ipſe Dominus, è cœlo deſcenſurus in reſurrectione dicitur. Quid autem in re nota ampliùs moramur? cùm ipſam vocem ἀναςάσεως, interpretatione ſuâ, nè quis aliter intelligendam credat, manifeſtè exponat atque illuſtret Marcus. Diſertè enim, poſtquam dixit, ἐν τῇ ἓν ἀναςάσει, addit, ὅταν ἀναςῶσι, cap. 12. 23. Ἐν τῇ οὖν ἀναςάσει, ὅταν ἀναςῶσι, τίνος αὐτῶν ἔσται ἡ γυνή; ubi tempus, ὅταν ἀναςῶσιν, ut ipſa ἀναςάσεως, ità & quicquid temporis vel comprehendit vel complectitur ἡ ἀναςάσεως, ab eo dicitur. Quæ verba, ſi quis in codicibus quibuſdam non exſtare dicat, vigeſimo certè & quinto verſu ſequitur, Ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναςῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίσκονται. Neque aliter voce ἀναςάσεως ad Hebræos uſus eſt Apoſtolus, cùm dixit, ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν, οὐ προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, ἵνα κρείττονος ἀναςάσεως τύχωσιν, cap. 11. 35. Ubi optimè Chryſoſtomus, κρείττονος ζωῆς, interpretatur: meliùs certè quàm cæteri Græcorum Theologi, qui de duplici hîc reſurrectione agunt. Quid, quòd ipſum קוּם Hebræis τὴν τῆς ἀναςάσεως, quæ temporalis quoque, accipitur? Jobi 14. 12. *Sic homo obdormit, nec reſurget*; ſive, *reviviſcet*: Ubi eleganter Helleniſtæ, Ἄνθρωπος δὲ κοιμηθεὶς, οὐ μὴ ἀναςῇ. Ità Eſaiæ 43. 17. de Ægyptiis, *Curtus & equus, exercitus & robuſtus, pariter obdormierunt, nec reſurgent*: Helleniſtæ; ἀλλ' ἐκοιμήθησαν καὶ οὐκ ἀναςήσονται. Ut alia loca prætermittam, in quibus ἀνάςασις nihil aliud quàm ἀναζίωσις. Quemadmodum pagani, reſtitutionem quoque poſt morbum, ἀνάςασιν dicebant: Unde ἀναςατήρια θυσία· Heſychius, Ἀναςατήρια θυσία, ὅτι ἀναῤῥώσει νόσε. Ut alios nunc locos tam è Sacris quàm profanis omittamus, in quibus nihil aliud quàm ἀναζίωσις, ea, de qua agimus, ἀνάςασις, ſeu reſurrectio. Homerus ipſe Iliados poſtremo, Οὐ γάρ τι φρήξεις ἀναχωμήσας υἱὸς ἑῆος, Οὐδέ μιν ἀτιήσεις. Et ex eo Sophocles, Οὐδέ μιν ἐξ ἀίδου παγκοίνου λίμνης ἀναςήσεις, *in vitam revocabis*. Quod Maroni *revocare* eſt: Qui Hippolytum dixit

ſuperas cœli veniſſe ſub auras,
Pæoniis revocatum herbis & amore Dianæ.

Ità Iliados φ'.

Ἦ μάλα δὴ Τρῶες μεγαλήτορες ὕστερ ἔπεφνον,
Αὖτις ἀναςήσονται ὑπὸ ζόφου ἠερόεντος.

Quid, quòd Lucas τοὺ υἱὸς τοὺς αἰῶνος τούτου, reſurgentibus opponit? Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσι καὶ ἐκγαμίσκονται. Quid, quòd τοὺς υἱὸς αἰῶνος αἰωνίου, & eos qui reſurgunt, pro iiſdem uſurpavit? Οἱ δὲ καταξιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν, καὶ τῆς ἀναςάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν. Ubi tam latè patet Reſurrectio quàm Vita æterna. Quid, quòd ἀνάςασις ζωῆς, nihil aliud quàm vitæ reſtitutio; ἀνάςασις νεκρῶν, nihil aliud interdum quàm mortuorum vivificatio? ut nec ἀνάςασις ἄνευ ἀναζιώσεως, reſurrectio ſine nova vita; neque hæc ἄνευ ἀναςάσεως, ſine reſurrectione, conſiderari poſſit. Nec aliter Peluſiota ἀναςάσεως voce uſus eſt, cùm dixit, Ἐγὼ δέ φημί σοι, ὅτι ἡ μὲν βιώσασα χρηστῶς ψυχὴ εἰς ἀνάςασιν ἐλεύσεται ζωῆς· ἡ δὲ ζήσασα κακῶς, εἰς αἰώνιον πορεύσεται πυρόν. *Ego ſore dico tibi, ut & quæ bene vixerit anima, in reſurrectionem veniat vitæ; & quæ malè, in æternum rogum.* Ubi reſurrectio opponitur, & inferi; mors æterna, & vita. Περὶ ἀναζιώσεως igitur, totâque vitâ alterâ, quam æternam dicimus, cùm Sadducæi agerent; cúmque hanc ipſam *reſurrectionem* dicerent Hebræi (quomodo τῆς ἀναςάσεως, ut dicebamus, voce utitur bis Marcus) neque aliter loquatur Lucas: quis negare audeat, vel τὴν ἀναζίωσιν ſignificari ſimul, cùm de reſurrectione agitur; vel includi reſurrectionem, cùm ἡ ἀναβίωσις, & vita altera, ſignificatur? Ἐγώ εἰμι (inquit Dominus) ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ· οὐκ ἔστιν ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ Θεὸς ζώντων. Qui enim reſurrectionem tollit, τὴν ἀνυπαρξίαν animarum poſt hanc vitam ponit: quemadmodum qui hanc ponit, reſurrectionem tollit. Nam, ut rectè Peluſiota, ὁ θάνατος κατὰ τὸ ἀναςάσεως σβεσθήσεται. Quis non igitur miretur Theologum qui ſcripſit, *Nè hodie quidem conſtare in quo medium & nervus conſiſtat argumenti*, quod ab ipſa veritate

veritate hic manifestè ponitur? cùm divinum ac cœleste, etiam à vi nominis (ut videtur) tetragrammati desumtum sit argumentum. Dominus, mortuis jam Patriarchis, quorum hic fit mentio, hæc verba Mosi dixit, *Ego sum Deus patris tui; Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob*, Exodi 3. 6. Quippe, si non sunt qui mortui sunt aut dicuntur, sequitur, nè Deum quidem, qui cum iis fœdus iniit, contraxit, Deum esse eorum posse: Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς Θεὸς ἔστι νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων, *Non enim Deus mortuorum Deus, sed viventium.* Adde, quòd exstinctis ac sublatis, fœdus quoque, quod est mutuum, tollatur: ut jam mortuis, nec iterum revivisscentibus, necesse est. Adde, quòd sublatis illis nomen suum Mosi indicavit; magnum illud scilicet ac venerandum: De quo illud, *Et dixit Deus ad Mosen, ERO QUI ERO. Dixit præterea, Sic dices filiis Israel, ERO misit me ad vos. Adjecitq, adhuc Deus ad Mosen, Sic dices filiis Israel, Jehova, Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, misit me ad vos. Hoc est nomen meum in seculum*, Exodi 3.14,15. Nomen autem quod *in seculum*, nomen ejus qui in seculum contraxerat hoc fœdus; & cum iis quos defunctis additos constabat. Unde loco primo nomen *Elohim*, secundo *Dei vivi*, quod est illi proprium & suum, usurpatur. Priori enim non aliud quàm אלהי eorum de quibus agitur nunc Patrum; secundo, quod jam longè efficacius, & יהוה dicitur eorum. Priori; *Ego sum Deus Abraham, Isaac, & Jacob:* Secundo; *Jehova Deus Abraham, Isaac, & Jacob.* Et ibidem capite sexto disertè, *Apparuique Abraham, Isaac, & Jacob, in Deo Omnipotente: at in nomine meo Jehova non sum cognitus iis.* Si post mortem igitur eorum, nomen quod æternum est ac supra omne nomen indicavit, hoc ipso se non Deum modò, & æternum, sed illorum quoque æternum esse ac fore declaravit Deum. Quis? Ὁ ὢν καὶ ὁ ἐσόμενος. Quomodo ergò potest fieri, ut Deus vivus mortuorum Deus sit? aut quo pacto Deus esse potest mortuorum, si, quod sic probatur, non sunt mortui? siquidem cum iis qui in mortem καὶ ἀνυπαρξίαν sunt redacti, fœdus esse nequit; neque Deus, Deus esse illorum potest. Ex quo & illud patet, Dominum, cùm Θεὸς Ἀβραὰμ hoc loco dixit, non modò *Elohim* sed & nomine *Jehovæ* usum: Qui, Deus vivus & vivorum: idem ille, qui ad mortuos tremendum illud nomen, cùm jam essent mortui, extendit. Non ergò tantùm cum interprete Matthæi, quem Munsterus dedit, אני אלהי, sed & יהוה אלהי אברהם Abrahami, & Isaaci, & Jacobi se dixit. Atque ità nomen quod viventis semper & futuri semper est expressit: nomen, quod ut est æternum, ità ibi fœderis æterni nota est; quod ignotum Patribus, cùm Patribus jam mortuis communicatur: *Jehova Deus Abraham*, &c. Ità, cùm concludit, οὐκ ἔστι ὁ Θεὸς Θεὸς νεκρῶν· prius illud ὁ Θεὸς, erit Schem hamphoras: In quo argumentum pondus ac vim suam habet. Quanquam Hellenistæ, quemadmodum priori loco solâ voce Θεὸς usi sunt, ità & posteriori addiderunt Κύριος: quòd ibi necessarium id minùs esset, cùm sufficere aliàs ὁ Θεὸς videatur; hic autem nomen reveletur proprium ac suum. Ὁ Θεὸς autem, etiam in Novo Fœdere, non uno loco idem esse quod ὁ Κύριος Hellenistarum, quis negabit? non aliter quàm Deuter. 10. 17. cùm dicitur, *Jehova enim Deus vester est Deus Deorum & Dominus Dominorum, Deus magnus, potens & terribilis, qui non accipit personam*, Helleniſta, Ὁ γὰρ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ubi utrumque pariter conjunxit: Ut nunc alia omittam loca. Porrò, vixisse eos qui exstincti putabantur, ex eo quoque antiquitas probavit, quòd Sancti Patriarchæ *suis additi* post obitum dicuntur: ὅτι προσετέθησαν πρὸς τὸν λαὸν αὐτῶν, aut, πρὸς τὸ γένος αὐτῶν· Quo non ipsi tantùm, sed & ii quibus junguntur, nondum exstincti innuuntur. Bene Procopius, Καθ' ἑκάτερα φαίνεται ὅτι Μωϋσῆς διδοὺς μᾶλλον ἢ μέλλοντα αἰῶνα· ὥλλως γὰρ προστεθῆναι τοῖς μὴ ὖσιν· *Utroque apparet modo, Mosen vel maximè futurum seculum novisse: nemo enim iis addi dicitur qui non sunt.* Quemadmodum autem eorum qui non sunt, non est Deus; ità eorum est qui sunt. Optimè Gregorius Epitaphio Athanasii, Θεῷ γὰρ ζῶσι πάντες οἱ κατὰ Θεὸν ζήσαντες· καθὼς καὶ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ Θεὸς, οὐ Θεὸς νεκρῶν, ἀλλὰ ζώντων· *Deo enim vivunt omnes qui secundùm Deum vixerunt: quemadmodum Abrahami & Jacobi Deus, non mortuorum sed vivorum Deus.* Resurrectionis autem (ut jam dixi) illud quoque tempus dicitur, quod resurrectio non sequitur; vita nempe, ipsa in qua locum mors non hab-:

habet: quæ non poteſt eſſe niſi antecedat reſurrectio. Poſt locum ità efficacem atque o-
v. 39. perоſum, capite eodem cùm dicitur, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σε, ut appareat quantopere indulgeant nonnunquam ſibi SS. Patres, obſervatiuncula antiquitatis eſt, τὸν πλησίον deſignare Chriſtum. Hilarius; *Nam de proximo frequenter admonuimus, non alium intelligendum eſſe quàm Chriſtum. Cùm enim patrem, matrem, filios, charitati Dei præponere inhibeamur, quomodo dilectio proximi, diligendi Dei ſimile mandatum eſt? An relinquitur aliquid quod amori Dei poſſit æquari?* Quod ipſum quæſtione proximâ de Chriſto probat: *Atque ut Legis ipſius*, inquit, *verbis argui poſſent, & de proximo manifeſtior intelligentia panderetur, requirit, quid illis videretur Chriſtus; cujus filius futurus eſſet.* Quaſi qui Deum ex toto corde ac viribus amare jubetur, non jubeatur amare Chriſtum; aut eadem ſecunda ſit tabula cum prima; aut quæſtio quæ ſequitur, aliquid commune cum hac habeat; aut non rectè dictum ſit à Chryſoſtomo, *Eum qui amat hominem, ſimilem eſſe ei qui Deum amat; quia imago Dei eſt homo, in quo Deus diligitur, ſicut Rex in imagine ſua honoratur: Ideóque & mandatum iſtud ſimile alteri vocari:* & quia (ut ipſe ait) αὕτη ἡ ἐντολὴ ἐκείνην προδρομεῖ, καὶ παρ' αὐτῆς συγκροτεῖται πάλιν, *hoc mandatum præcedit alterum, & ab eo rurſus confirmatur.* Quæ opinio ex altera defluxit: eorum nempe, qui Samaritanum illum, de quo Lucas decimo, Chriſtum eſſe exiſtimarunt: A qua nè ipſe quidem ſummus Doctor Auguſtinus alienus fuit: cui ſi hîc accedimus, *Ipſe Dominus noſter proximum ſe nobis dici voluit: quoniam ſeipſum Dominus Jeſus Chriſtus ſignificat opitulatum eſſe ſemivivo jacenti in via*, 1. De doctrina Chriſtiana. Quantò autem meliùs Nyſſenus, qui πάντα τὸν κοινωνοῦντα τῆ φύσεως, *omnem ejuſdem naturæ participem*, intelligi hâc voce voluit? & alibi ipſe Auguſtinus, *omnem hominem: Omnes enim*, inquit, *proximi conditione terrenæ nativitatis & mortalitatis ſumus.* Adeò non à ſe tantùm, ſed à recepta ab omnibus interpretatione, Sancti illi viri nonnunquam deflectunt.

Cap. XVIII.

Caput vigeſimum tertium. Πρωτοκαθεδρίαι, & μεσασμοί. Περφάσει μαχρὰ προσεύχόμενοι. Περφασις πλεονεξίας, *Apoſtolo. Quid ſit* περφάσει προσεύχεσθαι. *Interpretes, recentior ac vetus.* Προσεύχεσθαι. *Proſeucha.* Ἑβραϊστὶ *Hebræa.* Ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ, ἕως τοῦ Ζαχαρίου. *Zachariæ cædes; & quàm variè de eo ſententiæ.* Οὐ μὴ με ἴδητε ἀπ' ἄρτι, *& de eo diverſæ itidem. Evangeliſtæ an rationem temporis ubique in narratione habeant.* Ὑστερολογία. *Matthæi & Lucæ diverſus in ſcribendo modus ac ratio. Apophthegmata, κρίσεις δόξαι, & ſimilia, quomodo tradantur: nullâ ſerie aut ordine videlicet; cùm ſola veritas ſpectetur.*

Cap. 23 v. 6. DE Scribis ac Phariſæis ſexto hujus capitis verſiculo dicitur, ὅτι φιλοῦσι τὸν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς. Quibus πρωτοκαθεδρίας B. Chryſoſtomus τοὺς μεσασμοὺς alibi adjungit; ambitionem eorum deſignans qui medium in publico affectant locum: τοὺς μεσασμοὺς, τὰς προεδρίας, τοὺς μεσασμοὺς ὀπποθοῦντες, inquit. De Phariſæis non ità multò pòſt dicitur, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν, καὶ προφάσει μακρὰ προσεύχόμενοι. Quod Ariſtoteles περφάσεως χάριν dixit; brevìus cum Marco & Luca πρόφασις Matthæus dixit. Apud illum, qui aliud in Republica agunt aliúd ſpectant, περφάσεως χάριν ἐν τῇ πολιτείᾳ σοφίζεσθαι dicuntur; hoc eſt, κατὰ περφασιν· quod tamen aliter videtur dici quàm exiſtimatur vulgò. Apoſtolus quicquam ἐν περφάσει πλεονεξίας à ſe factum negat 1. Theſſ. 2. 5. Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν περφάσει πλεονεξίας. Hîc περφάσει προσεύχεσθαι dici videntur, qui aliud ἐν τῷ προσεύχεσθαι ſpectant. Ergò, περφάσει μακρὰ προσεύχόμενοι, ac ſi dicas, *qui non ſine cauſa longas concipiunt preces:* ut ſic viduas ac plebem venentur. Falluntur enim qui hîc aut apud Lucam προφάσει μακρᾷ legunt: Quod & alii notarunt. Aliud interpres vetus agebat, cùm, *orationes longas orantes*, redderet: ubi enim hîc περφασις, in qua tota vis dicti? nec ſatisfacit recentior, cùm, *idq; in ſpeciem*, dixit. Apud Lucam

Lucam legitur, οἱ κατεσθίουσι τὰς οἰκίας τ χηρῶν, κ̀ προφάσει μακρὰ προσεύχονται· apud Marcum, οἱ κατεσθίοντες τὰς οἰκίας τ χηρῶν, κ̀ προφάσει μακρὰ προσεύχόμενοι. E quibus τὸ, κ̀ι, translatum huc videtur: quod interpres vetus non expreſſit: Ut mens ſit *qui comeditis domos viduarum, nec ſine cauſa longas preces concipitis.* Nobiliſſimum Stephani Gloſſarium, Πρόφασις, *occaſio, materia, cauſa*; quomodo hic accipiendum. Sed & cùm προσευχόμενοι dixit, preces, non quas domi, ſed in proſeucha, aliis præſentibus, ſanctimoniæ ſpecie concipiebant, intelligere videtur. Juvenalis; *Ede ubi conſiſtas, in qua te quæro proſeucha.* Interpres vetus; *Proſeucha, locus Judæorum ubi orant.* Eodem capite, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν, &c. Quibus in poſtremis verbis, manifeſta perſonæ, ex Hebræorum ratione, ἐναλλαγή· pro γέμετε, nimirum: Quid enim ἁρπαγὴ κ̀ ἀκρασία ad ea de quibus agit? Quod confirmat & Lucas, qui diſertè, τὸ δὲ ἔσωθεν ὑμῶν γέμει ἁρπαγῆς κ̀ πονηρίας. Eodem capite, quod legitur, ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τ γῆς ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου υἱοῦ Βαραχίου, gravis ſanè adversùs eos de quibus loquitur ſententia: ut quæ ad horrendum magis referenda Dei ſit judicium, quàm ut ſimpliciter & hyperbolicè, ſive, ut Magiſtri Hebræorum loqui amant, qui vix ullam in ſacris frequentiorem agnoſcunt figuram, על דרך גוזם dicatur: ut videlicet, culpa ipſa augeatur in pœnam; aut potiùs, aliorum culpa adjungatur ad culpam: Qui eò uſquè procedunt, ut ea quoque quæ bene à talibus facta fuerant, propter alia peccata, acceſſiſſe ad culpam dicant. Ut cùm, exempli cauſâ, ſanguis quem in Izreel effudit Jehu, quanquam eum ex præſcripto Domini fudiſſet, in culpam ei imputatus eſt, non ſecùs ac ſi innocentem effudiſſet. Eâdem ratione effecerunt Judæi, ut haberent eum tanquam generis principem cujus imitati ſunt ſcelus; Cainum nempe: Ut eo modo, ſcilicet, quo paſſim culpa patrum qui ad Deos confugerunt alienos (de quo Rabbini non ſemel) culpæ addi dicitur nepotum, ità hoc loco homicidium progenitoris fratricidæ ad poſterorum culpam acceſſurum dicatur. Quod ad alterum, mirum eſt, quantum in hac Zachariæ hiſtoria ſibi permiſerint veteres. In domo ſanctuarii occiderunt Zachariam, inquit ad Oſeæ nonum, nec ab aliis diſtinguit, Jarchius. B. Hieronymus, pro Barachiæ filio, in Evangelio Nazarenorum, Joiadæ notavit legi. Quemadmodum & ſummæ autoritatis quidam, ad patrem Præcurſoris ἐν ἁγιάσματι hoc referunt: Inter quos non pauci antiquorum, nec exiguæ autoritatis; ut Theophylactus, Autor De vitis Prophetarum, quem Epiphanium nonnulli volunt, & alii: qui & innocentum cædi hoc facinus adjungunt. Cùm Johannes enim morti deſtinatus quæreretur, inquiunt, ante Dominum; unà cum matre infantem effugiſſe, Zachariam autem inter templum & altare interfectum: Quemadmodum & in Canonibus Petri Alexandrini Archiepiſcopi habes, Ὅτι Ἡρῴδης, κ̀ πρὸ τοῦ χειροῦ ἕτερον παιδίον ζητήσας ἀποκτεῖναι, κ̀ μὴ εὑρὼν, τὸν πατέρα αὐτοῦ, Ζαχαρίαν, ἐφόνευσε μεταξὺ τοῦ ναοῦ κ̀ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐπιγνόντος τοῦ παιδὸς μὲν τὸν μητρὸς Ἐλισαβέτ· *Heroden, etiam alterum qui ante Chriſtum natus eſſet puerum cùm ut interficeret quæſiſſet, neque eum reperiſſet, patrem ejus Zachariam inter templum ma-*40 *ctaſſe & altare; puero cum Eliſabetha matre elapſo.* Quod ibi ad Præcurſorem refert Balſamo: quemadmodum & Magnus Baſilius, qui & ipſe ad eundem ex ſimili id refert ἁγιάσματι, Homiliâ in Nativitatem Chriſti. Sed quid opus tenebris in luce, cùm Barachiæ filius dicatur? quanquam non ignorem, quàm validè rem ſibi gerere videantur, qui Zachariam, cujus 2. Paralip. 24. 21. fit mentio, atque ibi in atrio templi lapidatus dicitur, intelligi volunt: qui in atrio altare holocauſti æneum, quaſi eo id obtineant, fuiſſe probant; eóque tandem dilabuntur, ut patrem ejus qui Jehoiada dicitur, Barachiam, nullo autore, dictum ſuſpicentur: idq; eo ipſo confirmant, quia Iddo ab interprete Chaldæo dicitur: Ut hâc ratione non διώνυμος modò, ſed & τριώνυμος fuerit. Quemadmodum, qui Baptiſtæ parentem intelligi volunt, Barachiæ illi nomen aſſignant. Vide autem quæ ad Lucam notamus. Verba quibus caput hoc concluditur, hæc ſunt, Οὐ μή με ἴδητε ἀπ' ἄρτι, ἕως ἂν εἴπητε, Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. De quo, ut aliis quibuſdam, verè dici poteſt, quot Theologi tot ſententiæ. Alii enim de viſione, non per fidem,

v. 27.

v. 35.

Ibid.

v. 39.

quâ

quâ hîc videtur Dominus, ſed de ea quâ, cùm ad judicium venerit, denuo videbitur (quod non paucis placet;) alii de ea intelligunt quâ à Judæis, qui in prima agnoſcere eum noluerunt, tum videbitur. Quæ opiniones cùm ab aliis refutentur ſingulæ, minori operâ hîc defungemur. Certè quam præcipuè hîc amplectuntur, quo nitatur fundamento, nondum video: Cùm præſertim ea de quibus hîc agitur, non minori cum gaudio pronuncianda videantur, quàm cùm, Domino adveniente, Oſanna exclamavit populus: In judicio autem tribui terrorem impiis, Judæis verò vel imprimis, de quibus fusè ad hunc Evangeliſtam alibi Chryſoſtomus, quis neſcit? Porrò, niſi quis hoc ſemel in narratione Apoſtolorum notet, quod in Pſalmos de Prophetis monet Kimchius, eos mimimè עַל סֵדֶר הַמַּעֲשִׂים, rationi temporis atque ordinis, fuiſſe intentos, fruſtrà erit. Nihil uſitatius Evangeliſtis. Matthæus verò, qui hæc cum graviſſimis minis illis quibus urbi Sanctæ minatur Dominus, ut & incubantis exemplo gallinæ, cum quo affectum amorémque ſuum comparat, tanquam ſimul dicta, conjungit (quod & ex 13. Lucæ factum patet) κατ' ὑστερολογίαν recenſere hoc videtur, cùm jam acclamatio præceſſerit: Quam c. 21. 9. habemus. Lucas contrà, qui initio præmiſerat, πάντα ſeſe κατὰ ἀκρίβειαν & ordine ſcripturum, aliquot antè capitibus prædictum id à Domino, pòſt autem, acclamatum, docet decimo nono capite, nimirum v. 38. quod non multò ante τὸ σωτήριον πάθος factum videtur. Sunt & alia de quibus hîc non cogitàbant eruditi. Neque enim eſt hiſtoria quam recitat, ſed dictum: In quibus nihil minùs quàm hiſtoriæ ſpectatur ſeries & ordo: ut in apophthegmatis, κυρίας δόξαις, aliiſque id genus. Exemplo Plutarchus ſit ac Xenophon: qui Socratis atque aliorum dicta quæ in mentem veniebant, nullo ordine ut plurimùm expoſuerunt. Neque refert, utrùm, poſtquam illa verba, ἕ μὴ με ἴδητε, dixit Dominus, ſæpius fuiſſe in urbe Sancta, ſive à Luca, ſive ab aliis, dicatur: Satìs enim eſt, ſi, antequam evênit quod evênit, eventurum dixit: cùm non aliud quàm dicti ac narrationis veritas ſpectetur.

Cap. XIX.

Locus capitis vigeſimi quarti, Καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος· *Cum quo percurruntur cætera: ut & ea quæ ſequenti lectorem morantur.* Τέλος, *quod* συντέλεια αἰῶνος, *aliàs. Chryſoſtomi* παρόραμα. Ὅταν ἴδητε, ὅταν δέ. Ὅρη *& receptum fugientibus fuiſſe montes in Judæa. Tria mentis agitatione citiùs venturæ; & quæ.* Ὅπου τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀρετὴ τὸ σημεῖον. *Crucis ſignum. Quod* σημεῖον *intelligendum: De quo diſputatur. Aliæ aliquot ejuſmodi Chryſoſtomi ad hunc locum interpretationes notatæ: Et vocale ſignum intelligendum. Tuba: Cui locum extremo die futurum.* Σημαίνειν, σαλπίζειν. Ἡμέρα σημασίας. *Tuba,* ὄργανον ἠχοῦν. Ἐκφύειν τὰ φύλλα· ἐκφύειν φύλλα. Διχοτομήσει αὐτόν· διχοτόμησις. Μέρος καὶ μέρος ποιεῖν· *Rabbinis id quomodo exprimatur. Capite vigeſimo quinto nonnulla notantur. Oves & hœdi; eorúmque diſcrimen.* Ἐρίφια, *forma minuendi; ejúſque uſus Hebræis. Poſtrema judicii ſententia.* Ἀποσοφισμὸς *Helleniſtis quid.*

Cap. 24 v. 14. IN præclara illa diſſertatione Domini, in qua partim de everſione Urbis, partim de adventu ſuo ac prognoſticis illius agit, inter cætera, hæc verba leguntur, Καὶ τότε ἥξει τὸ τέλος. Ubi τέλος, ſive *finis*, haud dubiò ab eo dictus, qui συντέλεια αἰῶνος vulgò dicitur. Aliud igitur Chryſoſtomo in mentem venit, cùm ad finem urbis Sacræ referenda hæc putavit. Verba ejus ſunt, μὴ τοῦτο ἦν, φησὶν, ἥξει τὸ τέλος ἧς Ἱερουσολύμων. Atque id deinde ex eo probat quod ſequitur, Ὅταν ἴδητε. Ubi mirum, de initio capitis non cogitaſſe magnum virum. Matthæus enim longè diſtinctiùs quàm duo reliqui, duo propoſita fuiſſe à diſcipulis docet. Prius eſt, πότε ταῦτα ἔσται; *quando hæc erunt?* quæ verba ad everſionem Sacræ urbis referenda, docent ea quæ præcedunt. Alterum, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; *& quod ſignum præſentiæ, ſeu, adventûs tui, & conſummationis ſeculi?* Potuítne manifeſtiùs

quid

quid dici? Proximè igitur ad alterum, hoc eſt, everſionem urbis, redit. Quomodo autem, dicat aliquis, cùm ὅταν οὖν legatur, quod ſequentia connectit? Atqui in ipſa Chryſoſtomi editione, ὅταν δὲ, legitur: E quo, alterum pro altero vel poni, vel (quod fit nonnunquam) ſubrepſiſſe alterum, apparet. Quod ſi quis non admittat, nec alterum Evangeliſtam, Marcum ſcilicet, admittat: apud quem, Ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, legitur. Sed & Syrus מְמָא דְּיִין, *cùm autem*, etiam hìc dixit. De loco qui ſequitur, Ὅταν οὖν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, vide quæ ad Marcum notamus. v. 15.

Paulò pòſt, cùm dicitur, Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν ἐπὶ τὰ ὄρη, quæri poſſit, v. 16. qui ſint illi montes, in quos, etiam in bello fugientes, aut qui hoſtilem ſubſiſtere exercitum non poterant, recipere in Judæa ſe ſolebant. Gorionides lib. 4. in deſcriptione pugnæ inter Alexandrum Ariſtobuli ſucceſſorem, & Lathyrum, *Proſtratique ſunt in die illo ex Judæis triginta*, inquit, *millia virorum, qui omnes fortiſſimi fuerunt: qui autem ſuperſuerunt,* הרה נסו, *in montem fugerunt*: Cùm in illo tractu receptui, ut dixi, fugientibus in bello ac diſcrimine eſſent montes. Quemadmodum eodem libro, capite 7. victus à Demetrio Alexander, ſolus dicitur fugiſſe, ut evaderet, in montem. Neque aliter Gen. 19. v. 19. Lotus, ἐγὼ δὲ οὐ δυνήσομαι σωθῆναι, inquit, εἰς τὸ ὄρος. Eodem capite legitur, Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως v. 27. ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Quemadmodum & Gemariſtæ dicunt, *Tria mentis agitatione citiùs venturæ; Meſſiam, rem repertam, ſcorpii ictum*: Adde quartum; Aquilæ volatum ad cadaver: Quò ſpectare illud quod mox ſequitur de aquila (de quo plura alibi) videtur, Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Paulò pòſt cùm v. 28. dicitur, καὶ τότε φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, mirum ſanè, tum Chryſoſtomum tum alios nonnullos non vidiſſe, aliud non eſſe, φανήσεται τὸ σημεῖον, quàm quod Eſaiæ 11. v. 12. in illuſtri illa de Chriſto prophetia, cujus initium eſt, *Et egredietur virga de radice Jeſſe*, futurum eſſe dicitur, *ut ſignum levet*; imò ad ipſum manifeſtè alludi locum: Qui eſt, Καὶ ἀρεῖ τὸ σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη, καὶ συνάξει τοὺς ἀπολωλότας Ἰσραήλ· καὶ τοὺς διεσπαρμένους Ἰούδα συνάξει ἐκ τῶν τεσσάρων πτερύγων τῆς γῆς. Hìc autem ſequitur, καὶ ἐπισυνάξουσι τοὺς ἐπιλοίπους αὐτῆς ἐν τοῖς τεσσάροις ἀνέμοις. Quanquam non ignorem, quæ idem magnus autor aliíque de crucis ſigno hìc commemorant. Σημεῖον eſt נס: majeſtatis ſcilicet potentiæque ſignum ac vexillum. E quo alterum dependet, quod idem autor, cùm ſequitur, καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, *& tunc omnes terræ tribus plangent*, futurum hoc vult, ὅτι ἐσταύρωσαν ὃν προσκυνῆσαι ἔδει, quòd *cruci affixerunt*, ſcilicet, *quem adoraſſe oportuit*: Quaſi de ſolis hìc agatur Judæis. Quod ſecutus tamen eſt Theophylactus: Qui diſertè, ὥσπερ γάρ τι ἀνάθημα μέγιστον ἔχον καὶ φανερὸν, ἐρχόμενον καὶ τῶν Ἰουδαίων ὁ Κύριος· καθάπερ εἴ τις λίθῳ πληγεὶς, ἐπιδείκνυτο τὸν λίθον· *adverſus Judæos venturum, crucémque oſtenſurum: non aliter quàm ſi quis lapide percuſſus, lapidem oſtendat*: ex eodem, quem contraxit. Tale eſt, quòd interpres idem ſignum hoc nubéſque opponit; quaſi alterum terroris, alterum gloriæ ac majeſtatis indicium futurum ſit. Et tamen idem, capite ſequenti cùm dicitur, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ſimpliciter, ut verba habent, Νῦν μὲν γὰρ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ὀνείδεσι καὶ ὕβρεσι καὶ ὀργαῖς, τότε δὲ καθεδεῖται ἐπὶ θρόνου τῆς δόξης αὐτοῦ· καὶ συνεχῶς μιμνηῄσκει δόξης· *Nunc cum dedecore, injuriis ac contumeliis huc venit; tunc in throno gloriæ ſedebit: paſſúmque, ubi de adventu ſuo agit, gloriæ aut majeſtatis meminit*. Quod tale eſt ac ſi dicat, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἄρας τὸ σημεῖον αὐτοῦ, *Cùm ſublato ſigno ſuo filius hominis venturus eſt*: Quo nihil ſimplicius. Et quid ſi σημεῖον ſit vocale illud ſignum quod terrorem omnibus incutiet ac majeſtatis gloriam augebit? Tuba ſcilicet. Quæ & ipſa *ſignum* dicitur, & *ſignum dare*. Heſychius; Σημαίνειν, προστάττειν, ἄρχειν, δεικνύειν, διεγείρειν, βυκανᾶσθαι, σαλπίζειν. Unde & feſtum quod Hebræi יוֹם תְּרוּעָה, Græci ἡμέραν σημασίας reddiderunt. Erit autem dies ille, dies σημασίας· erit enim dies ἐσχάτης σάλπιγγος, *poſtremæ tubæ*, Apoſt. 1. Cor. 15. 51, 52. Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω· πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα, ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. σαλπίσει γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται· *in momento, in jactu*

jactu oculi, ad ultimam tubam. Canet enim tuba, & excitabuntur mortui. Tuba autem ὄργανον ἰχυρόν, *inſtrumentum fortitudinis ac roboris*, præclarè Hebræis, & in libris Παραλειπομένων Helleniſtis dicitur. Tollit verò tubam ac oſtendit omnibus, qui inflat: Quæ φανήσεται, ſive apparebit, omnibúſque ità exhibebitur. Eodem capite occurrit illud, v. 32. Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς μάθετε τὴν παραβολήν· ὅταν ἤδη ὁ κλάδος αὐτῆς γένηται ἁπαλὸς, καὶ τὰ φύλλα ἐκφύῃ. Quo loco pariter Eraſmum veterémque interpretem recentior notavit: qui, *cùm folia nata*, vel *enata, fuerint*, interpretantur; cùm ipſe acceperit activè, ut plerunque apud Græcos. Quis autem Græcè doctus dubitare poteſt, quin tum potiùs ex ratione linguæ de qua agitur, καὶ φύλλα ἐκφύῃ, quàm τὰ φύλλα, fuerit dicendum? quis enim dicat, φύει τὸν ἀκρόμονα? Qualia ſubactæ in Græciſmo aures facilè diſtinguunt. Quamvis non ubique repræſentari hîc Græciſmum non ignorem. Sub finem capitis in quo verſamur, verba illa, non indigna quæ excutiantur, paulò pòſt occurrunt; de ſervo nempe qui & peſſimè rem gerit & conſervos ſuos contumelioſè accipit. De cujus domino Servator addit, ὅτι καὶ διχοτομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ μέρος αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑποκριτῶν θήσει. Et eruditè quidem Græci, qui διχοτόμησιν, ἀναίρεσιν exponunt: Inter quos Heſychius. Ut διχοτομήσει hîc ſit, Morte eum ſeparabit à viventibus: cæteríſque improborum atque hypocritarum afficietur pœnis. Ubi? In futuro ſeculo, nimirum, ὅπου ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Chryſoſtomus; τὰ ἔσχατα αὐτὸν διαθήσει. Propriè διχοτομεῖν tamen, id quod μέρος μέρει ποιεῖν Rabbini dicerent: De quo aliquoties ad Danielem Rabbi Jachiades; quem Reverendo eximióque viro Conſtantino L' Empereur, cum aliis non paucis, debemus. Apud quem Chaldæis Rex minatur, ni ſomnii interpretationem dicant, fore ut εἰς μέρη καὶ μέρη fiant, ἕως ἂν ὑποδάνωσι. שיעשה אותן נתחים נתחים כרי לאברם: Ubi Helleniſtæ ſimpliciter, ὅπως εἰς ἀπώλειαν ἔσωσι. Unde τὸ διχοτομεῖν nonnulli ſic interpretantur. Sequitur vigeſimum & quintum caput. In quo pauciora annotanda veniunt: quare & eâ curâ ſimul defungemur. Medio aut ampliùs capite legitur, Καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ εὐωνύμων. Cauſam B. Hieronymus adducit: *Oves in parte juſtorum ſtare jubentur ad dextram; hœdi, hoc eſt, peccatores, ad ſiniſtram, qui ſemper pro peccato offeruntur in Lege.* Ovis præterea, fœcundum animal, hoc eſt, πολύκαρπον, ſive lanam ſive fœtum videas, ut rectè Chryſoſtomus: hœdus, infœcundum, ἄκαρπον καὶ ξυρεὸν, ut ad Leviticum Procopius. Ἐρίφια autem, formâ minuendi dixit: Quæ ἐπ' εὐτελείᾳ, ſive cum contemtu, plerunque Hebræis uſurpatur. Vix autem abeſt quin Ezechielis reſpexerit locum, Ἰδοὺ ἐγὼ διακρινῶ ἀναμέσον πρόβατα καὶ πρόβατα, κριῶν καὶ τράγων, c. 34. v. 17. Eodem capite, Τότε ἐρεῖ καὶ τοῖς ἐξ εὐωνύμων, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον. Quam ſententiam, verè decretoriam, ex Eſaiæ 66. 15. ἐποσκορακισμὸν S S. Patres dixerunt. Ἰδοὺ γὰρ Κύριος ὡς πῦρ ἥξει, καὶ ὡς καταιγὶς τὰ ἅρματα αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐν θυμῷ ἐκδίκησιν, καὶ ἐποσκορακισμὸν ἐν πυρὶ φλογός. Cyrillus; Ὁ δὲ ἐποσκορακισμὸς δηλοῖ τὴν ἀποβολήν· ἐρεῖ γὰρ τοῖς ἐξ ἀριστερῶν, Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ, καὶ ἐξῆς. Ut ſic relegationem quaſi à Divino vultu, in quo ſumma eſt beatitudinis, deſignet. Quâ voce, ut imprimis efficaci, neque ſemel & cum cura, Helleniſtæ uſi ſunt. Ità apud eundem Prophetam, 17. 13. καὶ ἐποσκορακιεῖ αὐτὸς, καὶ πτήσεται αὐτὸς δικαίως. Vox quam expreſſerunt, eſt נער, quod inter alia eſt ἀφορίζειν· interdum tamen נטש, ut cùm in Pſalmis dicitur, βοηθός μου γενοῦ, μὴ ἐποσκορακίσῃς μου. Optimè hâc mente Heſychius, Ἀποσκορακίζεσθαι, ἀποδοκιμάζεσθαι· ſed & Σκορακισμὸς, ἀποδοκιμασία eidem. Adde, quòd mortui addicuntur quibus hoc dicitur. Jam verò γῦπες καὶ κόρακες τρέφουσι νεκροὺς νήπιοι, *vultures & corvi depaſcuntur mortuos*, ut inquiunt antiqui. Ait Dominus, Ἐπείνασα γάρ, καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Quia (ut eleganter Salvianus loquitur) *ſolus tantummodo Chriſtus eſt, qui in omnium pauperum univerſitate mendicet.* Paſci autem vult in ſuis, *nè qui totum orbem ſolet paſcere* (ut Valerianus eleganter loquitur) *ad noſtram confuſionem inter mendicos videatur eſurire.* In quo oraculo hoc caput claudo.

v. 32.

Cap. 25 v. 33.

v. 41.

v. 42.

CAP.

Cap. XX.

Caput vigeſimum ſextum. Ἀλάβαστρον μύρου. *Quid Helleniſtis* ἀλάβαστρον· φακῆλον· μυροθήκη. *Theocrito in Adoniazuſis,* χρύσει· ἀλάβαστρα· *Adonis: Unguentum Syrum. Thamuz. Gabas. Unguentum* βαρύπιστον. *Locus nobilis,* πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν· *& quomodo intelligendus.* Ἐποίησεν, ἐποιήθη. *Helleniſtarum in confundenda vocum ſignificatione recepta conſuetudo.* Τὸ עולם *quomodo Hebræis antiquiſſimus, Magiſtris item, uſurpatum.* Ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι. Ἔσεσθαι αὐτῷ τειδχοντα ἀργύρια. *Recentior interpres; Vetus: Et uter rectiùs locum interpretatus ſit.* Ἐν ὅρκῳ ἔσεσθε. Διαθήκην ἔσεσθε. Τὸ, ἔσεσθαι, *Matthæi,* ἐπηγγείλαντο *Marco.* Σὺ εἶπας, *cùm Judæ reſpondetur, quomodo accipiendum.* Ἐπεῖν, ἀντὶ τοῦ διανοεῖν. Πεῖν ἀλέκλοεα φωνῆσαι. *Peluſiotæ interpretatio notata.* Λεγεῶνες ἀγγέλων. Λεγεὼν *vox Romana, etiam Chaldæis uſurpata. Locus illuſtris,* ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῆς νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, *&c. Interpretatio ejus. Vera lectio ac diſtinctio.* Ἀπαρτὶ, ἀπαρτομένως. Σὺ εἶπας, *aliter quàm alibi dictum. Audio; non audio.*

NOn procul à capitis quod ſequitur, vigeſimi & ſexti ſcilicet, initio, voce ἀλαβάστρου uſus eſt Evangeliſta, cùm dixit, Προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἀλάβαστρον μύρου ἔχουσα βαρυτίμου. Quam ſemel apud Helleniſtas obſervare memini; qui טלחית ſcilicet, quod aliàs ὕδρίαν dicunt, ità reddiderunt. Heſychius, φακῆλον ἢ χαρτίον, ſequioris Helleniſmi vocibus interpretatur. Φακῆλον autem μυροθήκιον ejuſdem linguæ gloſſatores reddunt: Quod & locum hic habet. Rabanus; *Eſt autem alabaſtrum genus marmoris candidi, variis coloribus intincti, quod ad vaſa unguentaria cavare ſolent; eò quòd optimè ſervare ea incorrupta dicatur.* Vas unguentarium, μυροθήκη· quod & ἀλάβαστρον dicebant. Theocritus Adoniazuſis, ſive Sacra Adonidis celebrantibus, Syrum tribuit unguentum, cùm dixit, Συρίῳ δὲ μύρῳ χρύσει· ἀλάβαστρα· Qui & vas ſine materia conſiderat, cùm χρύσειον dixit. Sed & rectè, Syrum: Cùm idolum Orientis Adonis eſſet, ut & nomen: quod mirificè à cœli Domino, ad abominationem, ſuo more, tranſtulerat Diabolus. Quid enim אדון *adon* ſit, & אדוני *adonai*, punctatum ut nomen ineffabile, quis neſcit? Ezechieli תמוז: quem eodem modo, quo apud Theocritum, mulieres deflent. Cypriis *Gabas*, hoc eſt, גביש *gabis*: quæ gemma alba, ut alabaſtrum aut cryſtallus: Unde & alabaſtri (ut videtur) uſus in his ſacris. Cùm unguentum dicitur βαρύπιστον, purus Syriaſmus eſt: Apud quos notum quomodo יקר etiam de re preciosa uſurpetur: ut metuam, nè arguta potiùs hoc loco quàm vera ſint, quæ de ære gravi, & apud Romanos appendi ſolito, ad hunc locum eruditi notarunt: Quamvis non negem, *grave precium*, cum Salluſtio, *grande* dici poſſe. B. Hieronymus πιστικὸν ex Johanne interpretatur. *Alius autem Evangeliſta*, inquit, *pro alabaſtro unguenti precioſi, nardum piſticam poſuit*; hoc eſt, *veram & abſque dolo.* De quo nos in Ariſtarcho, & ad Johannem. Sequitur, βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μύρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου, πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Ubi, Quomodo, dicat aliquis, ſancta hæc fœmina de ſepultura ſcire potuit, de qua nè Apoſtolis quidem adhuc quicquam conſtaret, qui nè mortis quidem paulò antè myſterium intelligebant; aut inſtantem prævidit? Hoc igitur κατ' οἰκονομίαν intelligendum: non quòd ipſa ἐκ προφητείας, aut ad finem iſtum hoc fecerit, quæ in hoc Divinam ſecuta inſpirationem ac conſilium, ignara ejus eſſe poterat cui myſticè præluſit. Nihil uſitatius Hebræis, quàm ut τὸ ἐποίησε pro ἐποιήθη, & ſimilia, in kal, pro paſſiva ſignificatione uſurpent; qui hoc modo id quod fieri ſignificatur, perſonæ aſſcribunt. Hoc igitur vult Dominus, ὅτι τοῦτο πρὸς τὸ ἐνταφιασμόν με ἐποιήθη· ut innuat, *ad ornatum ſepulturæ ſuæ, hoc, quod factum erat, referendum.* Factum quippe cùm non ſatis æquo animo tuliſſe, ut rudes & ignaros, quique ad intellectum tanti nondum perveniſſent myſterii, videret; interpretationem ejus, ſeu conſilium Divinum de futuro, proponit. Moleſti huic eſtis, inquit, cùm præclarè pariter & opportunè egerit, quod nondum intelligitis. Paupertibus conſultum vultis, qui vobiſcum

Cap. 26 v. 7.

v. 12.

manent: mihi autem non vultis, qui à vobis abeo; qui jam totus ſum in eo: Quod hoc ipſo deſignatur: hæc enim unctio mox morituro ac ſepeliendo, nè ignari tanti manceatis myſterii, confertur. Ἐπυήθη γὰρ τὸ μύρον τοῦτο, εἰς τὸ ἐνταφιάσαι με, ſive εἰς τὸν ἐνταφιασμόν μου. Ac ſi dixiſſet, βαλλόμενον γὰρ τοῦτο τὸ μύρον ὅτε τοῦ σώματός μου, εἰς τὸν ἐνταφιασμόν με ἐβλήθη. *Unguentum illud quod in corpus meum effuſum eſt, ad ſepulturam meam effuſum eſt.* Ipſa enim, ſed ex diſpoſitione ejus qui & ungebatur ac ſepeliendus erat, vere unctum, ſeu Meſſiam, unxit. Unde & dilutum nobis ſemper viſum eſt, quòd nihil præter κίνησιν, ſive motum quendam, in tam ſancto opere illi tribuant nonnulli: cùm Divina diſpoſitio, mox pleniùs intelligenda, manifeſtè innuatur: Quod
v. 13. ſequentia evincunt. Sequitur enim, λαλησθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς. Ubi, ὃ ἐποίησεν αὕτη, nihil aliud eſſe quàm τὸ κατ' οἰκονομίαν γέρωμον, res ipſa docet. Nunc ad reliqua pergamus. Sequitur, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ubi mirantur eruditi, quomodo, cùm præceſſit, ὅπου ἐάν, addatur inſuper, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ut, ſi illis credimus, poſteriora vacent, aut abundent. Quid ſi autem velit, *ubicunque in terris, ubicunque* aut *quocunque in loco ex univerſo orbe, prædicabitur hoc evangelium*, quod in toto orbe prædicatum iri ante conſummationem ſeculi, non ſemel dicitur? In quo haud magna difficultas nobis quidem videatur. Quanquam minùs uſitatè, ac fortè magis eruditè reſponderi poteſt; Proprium Helleniſtarum eſſe, ut ejuſdem vocis inter ſe ſignificationes, ex recepta propriâque illis conſuetudine, confundant. Nemo autem eſt qui neſciat, τὸ עולם, aliter Hebræis olim, aliter Magiſtris, ac nonnunquam Syris, uſurpari: cùm iſtis ἡ κόσμος, *orbem* ipſum, illis autem ἡ αἰὼν, ſive *ſeculum*, deſignet: quemadmodum utrumque eâdem voce עלמא Syri denotare ſolent. Ut ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, pro ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι, vel δι' ὅλου τοῦ αἰῶνος, dicatur: atque ità mens ſit, ὅπου ἐὰν ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο. Quod Magiſtri, עד סוף העולם, μέχρι τέλους τοῦ κόσμου, ſive τοῦ αἰῶνος, dicunt: ut non ſic univerſus mundus, ſed univerſa ſeculi duratio, ut iidem loqui ſolent, intelligatur. Neque refert, quòd εἰς ὅλον ἡ κόσμον Marco dicatur; cùm utrumque eodem modo, ex ratione Helleniſtarum, & jam dictâ, poſſit accipi. Sed quia (ut jam dixi) εἰς ὅλον ἡ κόσμον, ſive εἰς πάντα τὰ ἔθνη, prædicandum erat evangelium (quemadmodum Marci 13. 10. ὅτι εἰς πάντα τὰ ἔθνη δεῖ πρῶτον κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, & ibidem 16. 15. jubentur Apoſtoli, πορευθέντες εἰς ἡ κόσμον ἅπαντα, hoc eſt, ὅλον ἡ κόσμον, κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον) receptam tolerare interpretationem malo, καὶ ἐπέχειν. Paulò poſt cùm
v. 15. ſequitur, Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια, ſcio quibuſdam vix vero ſimile videri, eam fidem primos ſacerdotes habuiſſe Judæ, ut in anteceſſum nummos, precium abominandi ſceleris ſed non exhibiti, annumerarent: quemadmodum nec Judam, poſt annumeratos nummos, magìs facinus urſiſſe; quod illius proprium qui pactus eſt & præmium exſpectat. Itaque cùm dicitur, Οἱ δὲ ἔστησαν αὐτῷ τριάκοντα ἀργύρια, aliquando impetrare à me non potui, ut quod recentiori placuit interpreti, admitterem, *appenderunt* interpretatur: pro quo vetus, quem ſecutus eſt Eraſmus, *conſtituerunt*, reddidit: Quomodo non ſemel Helleniſtæ loquuntur. Syrachides, 44. 23. Καὶ ἐν τῷ Ἰησοῦ ἔστησεν ἔτος διὰ Ἀβραὰμ ἡ πατέρα αὐτοῦ. Unde, ἐν ὅρκῳ ἔστησεν, διαθήκην ἔστησεν, & alia, quæ in eodem ſcriptore leguntur. Ità 1. Macchabæorum 13. 38. Καὶ ὅσα ἐστήκαμεν πρὸς ὑμᾶς, ἔστηκεν· Ubi eruditè doctiſſimus interpres, *Quæcunque enim conſtituimus vobis, conſtant.* Item c. 8. 29. καὶ τοὺς λόγους τούτους ἔστησαν Ῥωμαῖοι τῷ δήμῳ ἡ Ἰουδαίων. Et alibi, νῦν δὲ σοι ἔστηκα πάντα τὰ ἀφαιρέματα. Neque quomodo intelligendum eſſet Marcus ignorabat, qui cùm verbis propè iiſdem, quibus hic Evangeliſta, utatur, τὸ ἔστησαν, ἐπηγγείλαντο interpretatus eſt: Καὶ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα, ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, ἵνα παραδῷ αὐτὸν αὐτοῖς· οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐχάρησαν, καὶ ἐπηγγείλαντο αὐτῷ ἀργύριον δοῦναι· hoc eſt, ἔστησαν, *promiſerunt, conſtituerunt.* Quemadmodum nec facilè aſſentiri eruditis poteram, qui de pactione Marcum, de numeratione egiſſe hoc loco volunt Matthæum; cùm nullo argumento id probent, & hìc eadem hiſtoria præcedat. Ut aliter ſentire, propheta quæ reſpondet huic loco effecit; Zachariæ nempe: Apud quem cùm inveniſſent Helleniſtæ וישקלו,

voce

voce ἔσησαν id expreſſerunt; Καὶ ἔσησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυρίους, *Et mercedem meam argenteos triginta appenderunt:* quemadmodum paſſim in Antiquo Fœdere cùm vocem exprimunt eandem. Tale eſt, καὶ ἔσησα αὐτοῖς τὸ ἀργύριον καὶ τὸ χρυσίον. Item, καὶ ἔσησα ὅτι χεῖρας αὐτῶν ἀργυρίου τάλαντα ἑξακόσια πεντήκοντα, Eſdræ 8. 26. Vide plura quæ ad locum illum Actor. 7. v. 60. notamus, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Cùm quærenti Judæ, utrùm ipſe proditurus eſſet Dominum, reſpondet ipſe, Σὺ εἶπας, iterum id accipio, ut cùm ἔξωθεν Hebræi *in corde* aſſumunt: Quod Helleniſtæ διανοεῖσθαι reddunt; *Tu in animo hoc habes; Tu de eo cogitas, aut cogitaſti.* Quod & efficaciter interdum duplicatur: ut cùm autor Judicum, c. 15. 2. Καὶ εἶπεν ὁ πατὴρ αὐτῆς, Εἰπὰς εἶπα, ὅτι μισῶν ἐμίσησας αὐτήν· *Certò cogitavi; Certò perſuaſi mihi.* Aliter quippe alibi: ut cùm non ità multò pòſt ſupremo ſacerdoti interroganti utrùm Chriſtus eſſet Dei Filius, reſpondet Dominus, Σὺ εἶπας. Cùm dicitur, Τοῦτο γὰρ ὅτι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς διαθήκης, manifeſta illius videtur parodia, Ἰδοὺ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης ἧς διέθετο Κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τούτων, Exod. 24. 8. Eodem capite cùm legitur, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με, quid ſibi Peluſiota voluit, cùm ſcripſit, τὸ, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, πρὶν ἢ ἡμέραν ἀναφάναι ἢ ἀνασεισθῆναι? quaſi non Matthæus dixiſſet, ἐν ταύτῃ τῇ νυκτί· Lucas autem, σήμερον. Eodem capite cùm dicitur, καὶ οὐδασήσει μοι πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων, notandum, vocem Romanam etiam Chaldæis ante hoc tempus eodem modo uſurpatam fuiſſe: Qui ad Ezechielis 30. 9. *In illo tempore egredientur nuncii à facie mea,* ſive *angeli,* בליונין, *cum legionibus.* Eodem capite illuſtris ille exſtat locus, Σὺ εἶπας· πλὴν λέγω ὑμῖν, ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ. Qui quantum torſerit veteres, fatentur ipſi: adeò ut nonnulli non ad poſteriorem Chriſti adventum, quem μετὰ τὴν συντέλειαν vulgò Græcorum Theologi dicunt, de quo manifeſtè hìc agit, ſed ad exaltationem primámque majeſtatis uſurpationem referant, quæ humilitatem paſſionis, ſive τὴν ἐξουθένωσιν, ſecuta eſt. Euthymius, *A modò, hoc eſt, non longo poſt tempore (ſignificat autem tempus poſt reſurrectionem) videbitis me, qui à vobis interimor, ſedentem à dextris virtutis, quæ eſt Dei. Hoc eſt, Brevi erit tempus inſidiarum quæ in me concitatæ ſunt: Parvo enim expleto tempore, ſuperior omnibus inimicis meis efficiar.* Neque curva hìc corrigunt recentiores, qui, *ab hoc tempore,* ſuppoſuerunt: Quod quid aliud quàm quod vetus voluit? neque minùs brevitatem notat temporis, quod non definitur ſed prædicitur. Fieri autem poteſt, ut accentus eruditis impoſuerit, & ex eo loci impoſuerit diſtinctio. Quid enim ſi ſcribendum ſit, Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Σὺ εἶπας· πλὴν λέγω ὑμῖν ἀπάρτι, ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου? Porrò, Λέγω ἀπαρτὶ, Græcis eſt, quod paſſim in his libris, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω· Ut ſit, *Certò ac verè, planè ac diſertè, vobis dico.* Ἀπαρτὶ, ἀπηρτισμένως, Ariſtophanes Pluto,

Οὐκ, ὦ κακόδαιμον, ἀλλὰ τοὺς χρηστοὺς μόνους,
Ἐγωγε, καὶ πολὺ δικαίους, καὶ σώφρονας,
Ἀπαρτὶ πλεῖστα ποιήσω.
Non, inepte; quin probos tantùm
Ego, honeſtoſque, & temperantes,
Planè ut diteſcant efficiam.

Interpres doctiſſimus, ἀπαρτὶ, ἀπηρτισμένως. Ἐπίρρημα δέ ἐστιν, ὡς ἀλογιστὶ, ἀδρὰ τὸ ἀπηρτισμένον καὶ πλῆρες. Atque eodem ferè modo & Heſychius. Quanta autem ratio accentuum in MSS. habeatur codicibus, non ignorant qui vel unum verè antiquum viderunt. Quid, quòd nihil tale Marcus? apud quem legitur, Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔφη, Ἐγώ εἰμι· καὶ ὄψεσθε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐκ δεξιῶν τῆς δυνάμεως, καὶ ἐρχόμενον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, 14. 62. Apocalypſeos 14. 13. Μακάριοι οἱ νεκροὶ, οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι. Ubi interpres vetus, *qui in Domino moriuntur à modò:* Recens, qui barbariem accuſat, *Beati ab hoc tempore mortui, ii qui Domini cauſâ moriuntur.* Mirificè. Ut omittam, ἀπαρτὶ, non autem ἀπ' ἄρτι, legendum, & ad τὸ μακάριοι vi-

deri referendum: Μακάριοι ἀπαρτὶ, οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες. Quanquam in eo loco ad poſterius id commodè referri poſſit; ut ſit, *ab hoc tempore qui moriuntur.* Quid, quòd idem quoque tandem addit, ἀπαρτὶ legendum videri? quod & hoc loco placet: niſi quis diſtinctione ſervatâ malit, ἀπαρτὶ ὄψεσθε, *plenè, ac facie quaſi ad faciem, videbitis.*

Ibid. Sed verum eſto, quod jam antè dixi. Quod autem hic dicitur, Σὺ εἶπας, fortaſſe aliter accipiendum quàm cùm alibi idem reſpondetur (de quo ibi:) Hìc enim contemnentis potiùs quæ cum tanta vehementia à cæco Pontifice dicebantur. Quo ſenſu, *audio* à Comimicis: quod Critici antiqui, *non audio, nihil dicis*, interpretantur. Phormione,

A. *At non cottidiana cura hæc angeret animum.* P. *audio.*

Donatus; *A contemnente dictum Antiphonis.* Eſt ergò *audio*, εἰρωνεία, pro *non audio*: hoc eſt, *nihil dicis.* Quemadmodum nec negarim, commodè cum interrogandi nota legi poſſe alibi.

Cap. XXI.

Caput vigeſimum & ſeptimum ex parte examinatur. Locus de morte proditoris, ἀπελθὼν ἀπήγξατο, *non recte intellectus. Typus proditoris, Achitophel.* חנק. *Mors quâ exſtinctus Achitophel, machanac.* Ἀγχόνη. *Rumpi:* Διαῤῥήγνυσθαι· διαῤῥαγήσης. Λαχεῖν μέσοι, *qui dicantur. Crepare.* Πρησθῆς γενέσθαι. Πνίγεσθαι, ἄγχεσθαι· *& utrumque de eodem uſurpari. Ridiculæ de morte proditoris fabulæ. Locus Dioſcoridis de fungis.* Πνιγμοί. *Locus illuſtris ac multùm exagitatus,* Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου· *atque is ſuſpè examinatus. An Zachariæ locus ſit de quo agitur, & ſuppoſitum Jeremiæ nomen. Euſebii in loco Zachariæ argutiæ.* Πλάσεις & χαράγματα. *Locus quomodo diſtinguendus. Quæ apud Zachariam hujus loci exſtent. Ad conflatorium; Ad ſtatuarium: & an locum hîc habeant. Locus Matthæi è duabus ῥήσεσι contextus. Quid è Jeremia deſumtum. Ager Anathot: Utrum de eo hîc agatur: Diverſus ab agro Sanguinis. Vallis ſeu ager Ennom maledictus. Situs agri ejus. Jeremias* κέραμον confringere jubetur: *& ubi id factum. Vallis Occiſionis.* Πολυάνδριον σφαγῆς. Ἀγρὸς αἵματος· *Vallis occiſorum. Illuſtris Jeremiæ de valle Hinnom, ſive Ennom, & Tophet, locus.* Καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. *Loci vera lectio,* διὰ Ἱερεμίου, καὶ τοῦ προφήτου, λέγοντος. *Errores veterum. Epiphanius aliam lectionem ſecutus: Ejus de loco hoc opinio.*

Cap. 27 v. 5. NOn procul à capitis vigeſimi & ſeptimi initio locus, ut doctiſsimus ità peſsimè intellectus, de morte proditoris occurrit; Καὶ ἀπελθὼν ἀπήγξατο. Qui miris occaſionem hiſtoriis ac locum dedit. Quid igitur Evangeliſta, cùm ἀπήγξατο hîc dixit? Haud dubiò τὸ חנק expreſsit. Typum potrò proditoris Achitophel fuiſſe, etiam antiqui notarunt: De quo 2. Sam. 17. 23. καὶ ἐνετείλατο τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ ἀπήγξατο καὶ ἀπέθανε, dicitur. Ubi in contextu ipſo יחנק, Thargumiſtæ אתחנק. De quo quidam è Magiſtris notant, *morbum ex magno animi mœrore ac dolore ortum, fuiſſe; quòd conſilium non ſucceſſiſſet, aut approbaſſet: Itaque τῷ machanac interiiſſe.* Quàm autem longè hoc à ſuffocatione abſit quæ fit laqueo, iidem docent, cùm non rarò evenire notant, *ut homo magnus à parva ſtranguletur muſca.* Quo ſenſu Jobi 7. 15. *Et elegit machanac anima mea.* Sequitur autem, *deſperavi: nequaquam ultrà jam vivam*, ut vulgò interpretes: Ubi Aquila, Καὶ αἱρεῖται ἀγχόνην ἡ ψυχή μου. Unde & Tobiæ 3. 10. Ταῦτα ἀκούσασα ἐλυπήθη σφόδρα, ὥστε ἀπάγξασθαι, ובקש לחנוק עצמה, *ut præ angore, quaſi obturato gutture ac obſtructo, de morte cogitaret.* Ità enim angi eum cui evenit hoc, opprimique volunt, ut eadem horâ exſtinguatur: Qui Latinis vulgò *rumpi*, Græcis διαῤῥήγνυσθαι, dicuntur. Notum illud, *invidiâ rumpantur ut ilia Codro.* Unde apud Ariſtophanem, διαῤῥαγήσης· pro quo Plautus, *abi & ſuſpende te.* Qui & λαχεῖν μέσοι Græcis, Latinis *crepare*, dicuntur: ut & πρησθῆς γενέσθαι· quia ſuffocatione & ſuppreſsione vocis πίγοντα, ſeu ſtrangulantur; quod ἀπάγχεσθαι & ἄγχεσθαι tum dicitur: Idem quippe ἄγχεσθαι & πνίγεσθαι plerunque: quemadmodum Chryſoſtomus ad 18. Matth. ἄγχειν ἢ πνίγειν, quod πνίγειν Evangeliſta dixit.

dixit. Eo morbo Judam, quem ἀπάγξασθαι Matthæus hîc dicit, exſtinctum, exceptione omni major, Actor 1. v. 18. Lucas tradit; καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Ubi recentior interpres; *& præcipitatus crepuit medius, & effuſa ſunt omnia viſcera ejus*: Vetus; *& ſuſpenſus crepuit medius, & diffuſa ſunt omnia viſcera ejus.* Quo loco, tum quid πρηνῆ γενέσθαι ſit, tum cur effuſa ejus viſcera dicantur, videbimus: Quod in tali ſuffocatione & ruptura ſolet fieri: ἀγχόνην enim, ſive ἀπαγχόνην, viſcerum conſequitur effuſio. Qui neſcirent interim quomodo Matthæi Lucæque conciliari poſſet locus, cùm in altero τὸ ἀπάγχεσθαι de ſuſpendio acciperent, in altero τὸ πρηνὴς γενόμενος, *præceps factus eſt*, exponerent, proditorem lepidè finxerunt, cùm ſe ſuſpendiſſet, rupto laqueo ſupervixiſſe: præcipitatum deinde, cùm intumuiſſet vehementer, à prætereunte curru eliſum, exſpiraſſe. Epiphanius priùs viſcera effudiſſe, ac deinde ἀγχόνῃ χρησάμενον, adhibito ſuſpendio, interiiſſe arbitratur. Quibus nihil opus erat: cùm ἀπάγξασθαι, eodem modo eodémque verbo quo Achitophel ab Helleniſtis, proditor dicatur. Gloſſarium vetus, Ἄγχομαι, *angor*. Nec de ſtrangulatione quæ fit laqueo Dioſcoridem egiſſe ſentio, cùm de fungis dixit, ὅτι πνιγμὸς ὀπτήσουσιν, ἐοικότας ἀγχόναις. E quo loco patet quoque, πνιγμὸν & ἀγχόνην idem eſſe. Cæterùm videnda (ut jam dixi) quæ ad primum caput Actorum notamus: ubi diverſa jungi videntur, ὅτι πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Verùm nunc ad alia, & quidem illa quæ non multò poſt ſequuntur, abeamus; Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου. ver. 9. Hic autem locus ille eſt qui à tot jam annis tot illuſtres animas exercuit; ut quot exſtiterunt homines, tot propemodum ſententiæ reperiantur: Quorum alii, nomen Jeremiæ corruptum; alii, ſuppoſitum; alii, nè apud Zachariam quidem locum qui citatur exſtare, judicarunt. Nos (quod rectè interpres eruditus, & qui accurate in Commentariis ad Zachariam locum hunc expendit, nec ſine cauſa, monet) rem digniſſimam exiſtimamus in qua hominum piorum ſimul ac eruditorum ſtudia exerceantur. Quare, primò de ipſo Zachariæ loco videamus; an videlicet ad eum ſcriptor Sanctus hîc reſpexerit: Quam difficultatem ſi tollamus, minor erit altera quæ reſtat. Evangeliſta igitur, poſtquam de agro figuli egiſſet, verba hæc addit, Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ· καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Ubi Prophetæ nomen ad errorem ſcribarum retulerunt antiqui. Auror Commentariorum in Pſalmos qui B. Hieronymo aſſcribuntur, *Sicut ſcriptum eſt*, inquit, *in Jeremia Propheta. Hoc in Matthæo ſcriptum eſt. Requiſivimus in Jeremia Propheta, & hoc penitus invenire non potuimus, ſed invenimus illud in Zacharia. Videtis ergò quia & hîc error fuit ſicut ibi:* Qui nec ſibi conſtat hîc, ut mox dicemus. Apud Zachariam hæc exſtant; Καὶ ἔλαβον τὸν τριάκοντα ἀργυρίους, καὶ ἐνέβαλον αὐτοὺς εἰς τὸ χωνευτήριον. Pro quo Aquila, teſte Euſebio, πρὸς τὴ πλάσιν, habebat; qui vertebat, καὶ ἔρριψα αὐτὰ ἐν οἴκῳ Κυρίου πρὸς τὴ πλάσιν. Quemadmodum Symmachus, καὶ ἔρριψα αὐτὰ εἰς τὸ δίκτυον Κυρίου εἰς τὸ χωνευτήριον. Ubi de χωνευτηρίου multa argutatur Euſebius: Qui profectò nondum perſuadere aut nobis potuit aut cuiquam qui cum cura locum contulit Hebræum, תצר, hoc eſt, *figulum*, ſignificare *templum*: multò autem minùs, τὸ χωνευτήριον ad agrum figuli referri poſſe. Πλάσιν autem ſi reddamus, ubi ager, non τοῦ πλάσου, ſed τοῦ κεραμέως? Longè enim latiùs ὁ πλάσης patet quàm ὁ κεραμεύς. Flaſten autem vel fictorem eâ voce denotari, B. Hieronymus notavit. Et priori Hebraicum reſpondet: Quod fortaſſe non eſt tanti. Jam ſi κεραμία denotari demus, ubi ἀγρὸς κεραμέως erit? aut quid hoc ad illum? Duo enim hîc Evangeliſta agit: qui, ut numerum nummorum ex Propheta, ità ἀγρὸν κεραμέως, ſeu, prædictionem ejus agri, tangit aut alludit. Quod fortaſſe eidem B. Hieronymo perſuaſit, ut vix volam aut veſtigium ex loco Zachariæ apparere hîc exiſtimarit: Quem nonnulli tempeſtate hâc ſequuntur; adeò ut Zachariæ locum hîc adduci negent.

Cùm

Cùm idem ille in præſtantiſſimo De optimo interpretandi genere libello, ad Pammachium, *Hoc in Jeremia penitus non invenitur, ſed in Zacharia; aliis multò verbis, ac toto ordine diſcrepante.* Item, *Quantum diſtet ab Evangeliſtæ teſtimonio Septuaginta tranſlatio, perſpicuum eſt: ſed & in Hebræo cùm ſenſus idem ſit, verba præpoſtera ſunt & penè diverſa.* Cæterùm eruditiſsimum hunc virum, ut & cæteros, non ſatis ad Matthæi locum attendiſſe apparet; nec vidiſſe quomodo ſit diſtinguendus: Διὸ ἐπλήσθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τ σήμερον. Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, λέγοντος, Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τ τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ (καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τ ἀγρὸν τοῦ κεραμέως,) καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. In quo ante omnia videndum, quæ apud Zachariam exſtent. Sunt autem hæc, ut mox probabimus; Καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Cujus ipſe locus ſic ad verbum ex Hebræo convertendus eſſet, Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με, Βάλε αὐτὰς εἰς πλάστιγγα, τιμὴν δόξης, vel, τιμὴν μεγάλην, ἣν ἐτιμήθην ὑπ' αὐτῶν. Καὶ ἔλαβον τριάκοντα ἀργύρια ἀργύρου, καὶ ἔβαλον αὐτὰ εἰς ναὸν Κυρίου πρὸς τὸν πλάστιγγα. Ubi planè eadem jam vides. Nam & τριάκοντα ἀργύρια in utroque habes: Et quod Evangeliſta habet, τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου, idem eſt quod à Propheta dicitur, niſi quod magis ἀορίστως locutus eſt. Manet verò ironia; quam intendit, cùm ἀλληγορικῶς (quod fuſè eodem quem jam diximus libello, uſitatum eſſe Evangeliſtis, idem B. Hieronymus probavit) aliquid adjunxit: Hoc autem eſt, τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο· ipſum nempe Dominum, quem vir de tribu Juda Cerioth, vendiderat: qui Dominum, non Iſraelis modò, ſed & ſuum & Univerſi, per quem facta ſunt ſæcula, ſervili precio, triginta ſiclis ſcilicet, (cùm quinquaginta liberorum eſſet precium) in manus homicidis tradidit, tranſmiſit. Ut jam nihil reſtet præter illa, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν κεραμέως (quæ à Matthæo inſeruntur) de quibus poſtea dicemus: Plurima concurrunt enim, quæ præclaris viris ſine dubio impoſuerunt. Habemus ergò locum Zachariæ, & in eo precium quo venditus eſt Juſtus: cujus cauſâ hunc Evangeliſta hîc adduxit. Reſtat ergò adhuc *ager figuli*, ſeu locus ipſe qui mercede hâc emtus eſt. Quem ex Zachariæ verbis fruſtrà, ſi quid judico, probare ſummi homines conati ſunt. Nam ſi quotiès יוצר Sacræ meminerunt literæ, ex eo *ager figuli* ſit exſculpendus, nunquam evademus quin ridiculi Judæis ſimus: qui non ſine cauſa hæc in noſtris notant ut traducant: Quod cavendum toties jam ſummi viri, inter quos Mercerus, monuerunt. Mihi equidem, pro agro ipſo ut ponatur hîc, Divini majeſtate verbi non ſat digna argutiola videtur: Quæ nunquam jocularitèr à nobis vindicanda, cùm in media vel ignorantia vel cæcitate noſtra, qui in tenebris plerunque dimicamus, ſatis ipſa per ſe ſibi conſtet. Quem autem locum vel, quod vetus olim reddidit interpres, *ad conflatorium*, vel, quod Helleniſtæ, εἰς χωνευτήριον, alii, πρὸς πλάστην, B. Hieronymus, *ad ſtatuarium*, habere hîc poteſt? Quantopere autem ſine ullo interim ſucceſſu Græci hîc ſe torſerint, quantopere æſtuarint, vel Euſebius docere poteſt: Qui libro Demonſtrationis Evangelicæ poſtremo, in omnes ſe convertit formas, ut τὸ χωνευτήριον, quo Symmachus ac cæteri ſunt uſi, cum interpretatione Aquilæ conciliet, qui πλάστην vertit. Reſtat nunc ut videamus quem in tota hac œconomia locum Jeremias habeat. Ex duobus enim locis, non ex uno, (quod non ſemel in his libris factum eſſe, multis ſuprà demonſtravimus) duorum quæ hîc evenerunt obſervationem conjunxiſſe, certum eſt: Quippe ut ea quæ de precio notavit, è Propheta Zacharia (quod negari ampliùs non poteſt) manifeſtè ſumſit, ità non ex Zacharia, ſed ex Jeremia, quod de eo agro dicitur, adduxit. Quod ut quidam (inter quos eſt Sanctius, vir multæ lectionis) obtinerent, ad agrum Anathot, quem ex præſcripto Domini Prophetæ vendidiſſe dicitur Hanameel (de quo capite trigeſimo ſecundo idem agit) referendum hoc exiſtimarunt. Quod nè admittamus vel imprimis illud cogit, quòd de benedictione non abominatione agri ejus ibi agitur: Ità enim v. 15. *Sic enim dixit Jehova exercituum, Deus Iſrael, Adhuc poſſidebuntur domus, & agri, atque vineæ, in terra iſta.* Quæ manifeſtè ברכה, cum bene-

benedictione, aut in benedictionem, dicuntur. Jam quòd eum agrum ideo τῦ κεραμέως dictum volunt, quòd Propheta בכלי חרש, *in vaſe fictili*, libros emtionis reponere jubetur, nimis quàm dilutum eſt; cùm præſertim hîc de agro nihil, neque in eo ponere eos jubeatur: Nam ſimpliciter Propheta, *Sume libros iſtos, librum emtionis hunc ſignatum, librúmque hunc qui apertus eſt: quos in vaſe fictili repone, ut ad dies permanere multos poſſint.* Hæc autem quid ad agrum ſanguinis, qui è Propheta eruendus erat? Quem ipſum ſi inveniamus, cauſæ nihil arbitramur cur miretur quiſquam Jeremiam hîc adduci. Certum ergò, inter agros omnes olim maledictos nullum exſtitiſſe omnino qui cum agro ſeu cum valle Ennon, ſive Ge-Ennon, (unde Helleniſtis Γέεννα) conferri poſſit: de quo paſſim Jeremias: Qui cùm exſecrando & abominando penitus Molochi ſacro deſtinatus eſſet, nihil mirum ſi extremis maledictionibus à Domino devoveretur. Situm autem agrum hunc fuiſſe ad portam κεραμίδα, ſeu κεραμέως, ad radices montis Moriæ, ad Auſtrum, è chorographia notum: Ad quam Jeremias teſtam, ſive κέραμον, jubente Domino, confregerat, ut ità deſtinatam populo denunciaret maledictionem: quod verſu decimo, ac deinceps, decimi & noni capitis docetur: Καὶ συντρίψεις εἰκὸν (id eſt, *fictilem lagenam*) κατ' ὀφθαλμὸς τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐκπορευομένων μετ' σοῦ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτὲς, Τάδε λέγει Κύριος, Οὕτως συντρίψω τὸν λαὸν τοῦτον καὶ τὴν πόλιν ταύτην, καθὼς συντρίβεται ἄγγος ὀστράκινον, ὃ οὐ δυνήσεται ἰαθῆναι ἔτι· καὶ ἐν τῷ Ταφὲθ θάψουσιν, ὅτι οὐκ ἔστι τόπος τοῦ ταφῆναι. *Conteréſque fictilem lagenam coram oculis virorum qui egredientur tecum; dicéſque ad eos, Hæc dicit Dominus, Ità populum hunc conteram urbémque hanc, ut conteritur vas fictile, quod reſtaurari ampliùs non poterit: & in Tophet ſepelient, quia ſepeliendi locus non eſt ampliùs.* Quod in campo Ennon quia factum à Propheta, dubitandum non eſt, quin & ager, &, quæ agro proxima, ſic dicta ſit ab eo porta; quæ prolepticè & Prophetarum more, *Porta figuli*, ſeu πύλη κεραμίτης, ab eodem dicitur. Inter maledictiones autem ejus agri ponitur, futurum eſſe, ut pro גיא בן הנם, *valle filii Hinnom*, גיא ההרגה, *occiſionis vallis*, diceretur: Quod imprimis eleganter Helleniſtæ τῆς σφαγῆς πολυάνδριον dixerunt. Ut ſit idem ille ager, quem εἰς ταφὴν ξένων emtum tum fuiſſe Evangeliſta notat: qui & ἀγρὸς αἵματος, ex diſpoſitione Dei, à Propheta Jeremia dictus eſt: quem Chaldæus ibi חילת קטיליא, *vallem occiſorum*; Syrus Actor. 1. חקל דמא, *agrum ſanguinis*, in hoc Matthæi loco eodem ferè modo vocavit. De occaſione emendi hujus agri, quæ œconomiæ cœlitus inſerviit hâc parte, obiter hoc dici poteſt; Urbem Sacram eâ tempeſtate omnium totius orbis gentium fuiſſe receptaculum, imprimis Judæorum, qui ubique agerent, quorum alii ad feſta convenirent, annua præſertim illa tria quæ רגלים tum dicebantur, alii fortunarum ibi ac vitæ ſedem haberent, neque quiſquam neſcit, & diſertè id S. Lucas, in deſcriptione accuratiſſima miraculi linguarum, teſtatur. Id autem ei genti inſitum cùm eſſet, ut non modò de honeſta quiſque ſepultura ſolicitus ageret, ſed & aliis hac in parte publicè proſpectum quidem vellent, impuriſſimos alìàs ſacerdotum principes, qui innocentiſſimum ſed orbi ſimul ſalutarem immaculati Agni ſanguinem à proditore redemiſſent, cùm id Deo rectè conſecrari haud poſſe, neque in uſus tamen parùm pios adhibendum judicarent, agrum de quo agimus emendum exiſtimaſſe: Quem & Fictilem & Sanguinis dixerunt. Quem vicinum, aut eundem cum infami Tophet illo ac valle Ennom, ſeu Gehennom, arbitramur: cùm & Tophet portæ Fictili vicinum è Propheta, de quo agitur nunc, planum ſit; eúmque de quo diximus jam locum, quod & alii notarunt, proximum B. Hieronymus locarit: qui in ſuburbanis Æliæ, juxta piſcinam Fullonis agrúmque Aceldema, hunc ponit. In quibus quis non ſingularem Dei providentiam ac diſpoſitionem admiretur? De agro figuli cùm Jeremias loquitur, futurum dixit, ut derelictus ac deſertus eſſet, útque ab ipſo ſanguine ac cæde nomen aliquando haberet: Quod præclarè impletum, partim cùm in ſepulturam mortuorum ceſſit, partim, ac præcipuè, cùm ſanguinis, & quidem innocentis, precio redemtus eſt: Unde & factum, ut occiſionis ille locus qui damnatas animas poſt vitam accipit, Gehenna dictus ſit: quemadmodum diu antè Jobo, tophet ipſa mors hinc dicta.

Nihil autem magis admirandum, quàm quòd ager ille quem deſertum fore toties prædictum erat, eo precio ſit emtus. De quo plura ad Actorum caput primum. Nunc integrum, ſed obiter, Evangeliſtæ conſideremus locum. *Principes*, inquit, *ſacerdotum argenteos iſtos cùm accepiſſent nummos, dixerunt, In corbanan mittere eos nefas eſt: cùm precium ſit ſanguinis. Conſilium ergò habuerunt; atque ex illis agrum figuli in ſepulturam hoſpitum emerunt. Unde ager ille, ager ſanguinis, in hodiernum uſque diem dicitur.* Quibus verbis cùm de agro figuli egiſſet, quem & agrum ſanguinis, quod à Jeremia prædictum, nuncupari notarat, nihil ſanè mirum ſi Prophetæ ejus mentionem hìc fecit. Quid enim eo loco aut prædictione vel ad rem magis vel illuſtrius, qui decimo ac nono capite, verſ. 3. ac deinceps, legitur? *Audite verbum Jehovæ, Reges Jehuda, & habitatores Jeruſalem*, inquit. *Sic dicit Jehova exercituum, Deus Iſrael, Ecce adduco malum ſuper locum iſtum; ità ut quicunque audierit illud, tinniant aures ejus. Eò quòd dereliquerunt me, & alienum reddiderunt locum iſtum, & adoleverunt in eo diis alienis, quos non norant ipſi patréſque eorum ac Reges Jehuda; repleverúntque locum iſtum ſanguine innocentum: Excelſa quoque Baal, comburendis igni filiis in holocauſta ipſi Baal, ædificarunt ibi: quod non præcepi nec locutus ſum, ſed nec aſcendit ſuper cor meum. Propterea, ecce dies veniunt, inquit Jehova, ut non vocetur Tophet locus ille ampliùs & vallis Hinnom, ſed occiſionis vallis.* E quibus luce clarius, cur Jeremiæ mentionem fecerit Evangeliſta: partim, quia περὶ ἀγροῦ κεραμέως egerat; partim, quia de eodem acturus eſt. Sequitur enim, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως. Quæ ad Jeremiam referenda. Eſt igitur duorum, quos adduxit è duobus Prophetis, locorum σύγχυσις. Zachariæ enim verba ità Jeremiæ verbis junxit, ut hujus verba inſerat, illius interrumpat. Cujus locus, niſi è duobus unum feciſſet, ità fuerat continuandus, καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἔδωκα αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος· ut antè dixi. Prophetarum autem verba à Matthæo, non unius, ſed duorum inſeri, vel illud evicerit, quòd deſe Zacharias, & tanquam de illo Evangeliſta, agat; Ἔλαβον enim in Hebræo eſt אקחה: καὶ ἔλαβον τὰς τριάκοντα ἀργυρᾶς, καὶ ἐνέβαλον αὐτάς· Quæ Matthæus ſervavit. Accedit huc, quòd illa Zachariæ verba, *magnificentiam gloriæ quâ appreciatus ſum*, paulò aliter convertit. Quæ res in maximum errorem Epiphanium, de quo acturi mox ſumus, manifeſtè adduxit. Neque enim tam adducit locos (ut ſæpe) Matthæus quàm accommodat. Illud autem, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος, de ſuo addit, quia Zacharias ibi dixit, καὶ εἶπε Κύριος πρὸς με, Κάθες αὐτὰς εἰς τὸ χωνευτήριον. Ex mandato enim Domini feciſſe ſe id dixit: quod & Matthæus expreſsit. Reſtat nunc ut videamus quomodo id ſoli Jeremiæ aſſcripſerit quod ex utroque adducit. Quam difficultatem Syrus cùm videret, Jeremiæ nomen prætermiſit: quod in omnibus antiquis exemplaribus fuiſſe expreſſum, antiqui omnes, cæteríque qui errorem ſcribæ hìc agnoſcunt, manifeſtè teſtantur. Nos non dubitamus quin & nomen retinendum ſit, & copulam omiſſam. Quare nec B. Auguſtinus audiendus eſt, qui ἀμάρτημα μνημονικὸν hìc ſtatuit; (apage autem!) quemadmodum nec B. Hieronymus, qui ex Apocrypho citatum vult; ut nec illi, qui ex contractione nomen Jeremiæ natum; neque qui ſimpliciter inſertum ac omittendum volunt: cùm nihil Jeremiæ prophetiâ clarius illuſtriúſque, nihil magis locum hìc habere certum ſit. Quod velánter cætera evicerit quantopere hìc errarint qui ex היוצר *agrum figuli* fecerunt; atque ità Zachariam (ut jam diximus) cum Jeremia, plaſten denique cum agro ſanguinis, confundunt. Ut omittam, quàm ſic manifeſtè ſummum artificium appareat Matthæi, qui ex altero Propheta definitum precium, ex altero quem citat, quæ ad agrum, de quo agitur, probavit: imprimis verò S. Spiritûs œconomia, qui per Sanctos tantò antè hæc prædici voluit, curavit. Qui miratur copulam omitti potuiſſe, idem à Roberto Stephano ac aliis, tot in hoc aut illo codice omiſſas, quæ in cæteris exſtarent, annotari voces miretur: tollat denique omnes lectiones varias ac diſcrepantes quas tam multi ex antiquis Patribus ſubinde obſervant.

ſervant. Nec periculi hîc quicquam eſſe aut fingi poteſt. Cùm additur, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ, dubium non eſt quin ἔδωκα legerit Epiphanius, cùm de Juda ità loquitur, Καθὼς ἐν τοῖς προφήταις, Καὶ ἀπέρριψα τὸν τριάκοντα ἀργυροῦς, τὸν τιμὸν τὸν τετιμημένον ὃν ἐτιμήσαντο ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ. καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ, Εἰ δίκαιόν ἐστιν ὑμῖν, δότε τὸν μισθόν μου, ἢ ἀπείπασθε. καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ προφήτῃ, Καὶ ἔδωκαν τὸ ἀργύριον τὸν τιμὸν τὸν τετιμημένον, καὶ εἶπε, Καθὲς αὐτὸ εἰς τὸ χωνευτήριον καὶ ἴδε εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὡς ἐδοκιμάσθη ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ. *Sicut de eo in Prophetis ſcriptum erat, Abjecíque argenteos triginta, precium æſtimati à filiis Iſrael. Iterúmque in alio propheta, Si juſtum videtur vobis, date mercedem mihi, aut negate. Iterúmque in alio propheta, Dederúntque argentum, æſtimati precium, dixerúntque, Pone hoc in conflatorio, ac vide an probum ſit, ſicut à filiis Iſrael æſtimatus ſum.* Qui quidem rectè, quòd non unum à Matthæo exiſtimat adduci locum: malè autem, quòd quæ apud Zachariam leguntur, aliis aſſcribere videtur; cùm hi loci quos adducit, apud unum Zachariam exſtent. Sed decepit eum, quòd ad verbum apud Zachariam non invenit, τιμὸν τὸν τετιμημένον, ὃν ἐτιμήσαντο· pro quo Propheta habet, *magnificentiam gloriæ quâ appreciatus ſum ab eis*; Helleniſtæ autem, ut jam dixi. Cæterùm jam tempus erit, ut quod agitur, hoc eſt, quid de toto loco ſtatuendum ſit, perſpicuè ac paucis abſolvamus. Locus ità habet, Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον, *Ideo vocatus eſt ager ille, ager ſanguinis, in hodiernum uſque diem.* Ager de quo Jeremias egerat, ager ille eſt, quem à ſanguine habiturum nomen dixerat; quem inter cætera & φάραγγα ἀνῳρημένων, *vallem interfectorum*, Helleniſtæ dixerunt; Ennom ſive Hinnom antè nuncupatus, ut diximus. Sequitur, Τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου, *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Jeremiam:* de agro nempe de quo egimus. Sequitur, καὶ τοῦ προφήτου, λέγοντος, *& per prophetam, qui dixit:* hoc eſt, *& per prophetam alterum, qui dixit*; καὶ διὰ τοῦ ἑτέρου προφήτου, τοῦ λέγοντος. Bene, *per Jeremiam:* præceſſit enim hoc de quo Jeremias; illud nempe, Διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος, ἀγρὸς αἵματος, ἕως τῆς σήμερον· quibus ipſa Jeremiæ verba reſpexit. Ergò, τότε ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν διὰ Ἱερεμίου· de agro, cujus & antè, & in ſequentibus, in ipſa applicatione ſcilicet, fit mentio. Et bene, καὶ τοῦ προφήτου· De quo nè quis dubitet, additur, τοῦ λέγοντος. Optimè autem, τοῦ λέγοντος, quia Zachariæ locus eſt quem proximè ſubjungit. Quid autem propheta alter ille dixit? Hoc ipſum quod ſequitur. Quis dixit? Zacharias, quod fatentur omnes. Quæ verba ſic Evangeliſta expreſſit, ut alludat ea ſimul & interpretetur. Pro iis enim, τὸν τιμὸν τοῦ τετιμημένου, Helleniſtæ quæ nunc exſtant, τὸν τεθὲν ἐδοκιμάσθην ἀπ' αὐτῶν, dixerunt. Qui ſunt αὐτοί? Judæi, de quibus loquitur Propheta Zacharias, à quibus precium acceperat. Quod precium? Vile illud & abjectum, triginta argenteos: quibus æſtimaſſe Dominum dicuntur, cui precium tam vile perſolverunt. Ut ſarcaſticè exclamaret ipſe, **השליכהו אל היוצר אדר היקר אשר יקרתי מעליהם**, *Projice illos ad ſtatuarium,* (aut *theſaurarium*, ut alii) *magnificentiam precii, quo ab iis æſtimatus ſum.* Καθὲς αὐτὰς εἰς τὸ χωνευτήριον, καὶ σκέψαι εἰ δόκιμόν ἐστιν, ὃν τεθὲν ἐδοκιμάσθην ἀπ' αὐτῶν· Projice ac da theſaurario, ſive opifici, eximium illud precium quo ab illis æſtimatus ſum. Quod eleganter & proximè à Matthæo, Aquila; ὑφρμαχθης ἢ τιμὴ, ᾗ ἐτιμήθω ἀφ' αὐτῶν, *eximium eſt precium, quo ab illis æſtimatus ſum:* Qui & ipſe πλάσιν, ut Latini *figulum*, τὸ יוצר reddidit: Latini, ut ſic ex Zacharia agrum figuli haberent; qui è Jeremia cum Evangeliſta fuerat petendus. Sequitur in Zacharia, quod præmiſerat Evangeliſta, καὶ ἔλαζον τὰς τριάκοντα ἀργυροῦς· Quemadmodum primò omnium apud Zachariam ponitur, καὶ εἶπε Κύριος πρός με· quo concluſit locum Matthæus, cùm dixit, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Quod de agro enim antè, iterum repetitur, ac parenthecæ includendum: Quæ eruditos ſingula turbarunt. Totus ergò locus ità diſtinguendus; Καὶ ἔλαζον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τὸν τιμὸν τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ (καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως) καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Quæ poſtrema verba docere eos poterant,

Zachariæ eſſe locum; imò Zachariam loqui, applicare Matthæum: de precio quod dicitur, è Zacharia; de agro quod dicitur, è Jeremia deſumtum. Unde & planum eſt, τὸ ἔλαζον, ut è perſona Zachariæ, accipiendum eſſe. Mens eſt, *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Jeremiam, & prophetam, dicentem, Et accepi triginta argenteos, precium æſtimati, quem æſtimarunt:* Accepi, inquam, *à filiis Iſrael:* Ut τὸ ἔλαζον, & ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ, quomodo apud Zachariam, qui à Judæis accepiſſe ſe precium dicit, conjungatur: quod, qui agrum vendidit, eodem modo à Judæis accepit. Atque id, τῷ τοῦ πεπιμωμένου τιμῷ, Divinitus Evangeliſta dixit. Jam verò quemadmodum τὸ ἔλαζον, è Zachariæ perſona, ità &, quo totus concluditur locus, κατὰ συνέταξέ μοι Κύριος. Quod quò commodè referrent eruditi, hactenus, ni fallor, non viderunt: cùm id tamen cætera confirmet. Verba autem illa, manifeſtè (ut dicebam) inſerenda, Καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως· hoc modo, Καὶ ἔλαζον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, τῷ τιμῷ τοῦ τετιμημένου, ὃν ἐτιμήσαντο, ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ (καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως) κατὰ συνέταξέ μοι Κύριος. *Et accepi argenteos triginta à filiis Iſrael, precium æſtimati, quem ipſi æſtimarunt (quos ad emendum agrum figuli dederunt) ſicut præſcripſit mihi Dominus.* Cohærent ergò illa, *Et accepi argenteos, Sicut præſcripſit mihi Dominus:* quæ ipſa Zachariæ verba ſunt: Apud quem habes, אֶקְחָה שְׁלֹשִׁים הַכֶּסֶף, καὶ ἔλαζον τριάκοντα ἀργύρια· item, וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי, καὶ εἶπέ μοι, vel συνέταξέ μοι, Κύριος. Quæ omnia ſunt Zachariæ; ut quæ de precio dicuntur. Quæ de agro autem, diſtinguenda; ut ad ea quæ jam ſuprà è Jeremia de eo dicta ſunt, referantur. De Syro mirum, qui, ut in re dubia, & hæſit, nequè parùm à contextu Græco receſſit: Nam & nomen Prophetæ, ut jam dixi, prætermiſit; & ἠτιμάσαντο, & ἔδωκα, legit. Mihi certè admiranda, tam eorum quæ de agro quàm quæ de precio dicuntur, applicatio Evangeliſtæ videtur.

Cap. XXII.

Capitis vigeſimi ſeptimi pars altera percurritur. Σὺ λέγεις; *cum interrogationis nota legendum videri. Ablutio manuum Pilati.* Ἀπονίπτειν. Νίψασθαι & ἀπονίψασθαι. Χειροθεσία *ſuperſtitioſis uſitata.* Χλαμὺς κοκκίνη· *eâ indutus Dominus: cui & cæteri honores ab invitis & ex œconomia Divina adhibentur.* Αἰτία *quid: Cauſa:* Αἰτία, ἢ ὀπτεγραφή. Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; *& quomodo à Domino dictum. Mos Hebræorum in citandis Sacræ ſcripturæ partibus aut libris. Locus notiſſimus,* καὶ ἐξηγήσεις ὃν τῷ μνημείων, *quomodo diſtinguendus. Rejecta quorundam de eo loco ſententia. Mortui, & è ſepulcris excitati, poſt reſurrectionem Domini urbem Sanctam ingreſſi. B. Hieronymi diſtinctio, aut de hoc loco ſententia. Theophylacti opinio.* Πρειεργία *de Hieroſolyma cœleſti, in qua ſe exhibuerunt mortui. Sindon pura, cui Joſephus ab Arimathæa corpus Domini involvit: & hinc mos in Eccleſia veteri de involutione panis myſtici quem ſindone tegebant.* Ἀρ' πεφθάσας, *jam antè eodem ferè modo involutus.* Ἐκεῖνος ὁ πλάνος· *& quis ex ratione Judæorum πλάνος ſit.* Ἐάν σε πλανήσῃ ὁ ἀδελφός σου.

Cap. 27 v. 11. VErſu capitis hujus undecimo cùm dicitur, Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔφη αὐτῷ, Σὺ λέγεις, & hìc & apud Marcum ac Lucam malim cùm interrogandi nota legi illud Σὺ λέγεις; Quod & Johannes confirmat, qui paraphraſticè hoc effert, Ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ τοῦτο λέγεις, ἢ ἄλλοί σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; Ergò, Σὺ λέγεις; *Tu hoc ipſe, an ex aliorum ſententia, dicis?* Eodem capite, de Pilato dicitur, v. 24. ὅτι λαβὼν ὕδωρ ἀπενίψατο τὰς χεῖρας ἀπέναντι τοῦ ὄχλου. Quæ cùm ſcioli aut imperiti legunt, aiguntari malunt quàm mirari, nihil ἐν τῷ σωτηρίῳ παθεῖ, ac calamitate Domini, ἀνοικονόμητον fuiſſe: Cujus rei hìc illuſtre documentum Evangeliſta dedit. Pilatus, cùm piaculo, ex iis quæ tum agebantur, teneri ſe, ac jam eſſe ἐναγῆ, hoc eſt, *piacularem* (ut loquuntur veteres) videret, ductus pœnitentiâ, ablutione uſus eſt: Quod ἀπονίπτειν Græci dicunt. Nam interpres vetus, cùm

cùm *lavandi* potiùs quàm *abluendi* voce uſus eſt, Pilati animum non ſenſit. Adde, quòd antiqui ante cœnam νίψασθαι, poſt eam, cùm jam manus infeciſſent, ἀπονίψασθαι ſolerent: Quanquam hæc confundant SS. Patres. Adde, quòd de procurando ſomnio uxoris cogitabat: quare & verbis penè iiſdem utitur. Illa enim dixerat, Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ: ille, Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου. Licèt autem corporis ablutione purgari ſæpius atque expiari noctes ſolerent, quin χειροκμωσία ut plurimùm defungerentur, dubitandum non eſt; cùm ſuperſtitioſi, ut eſt apud Theophraſtum in Characteribus, ἀπονιψάμενοι τὰς χεῖρας καὶ περιῤῥανάμενοι, *ablutis manibus & aquâ tinctis*, obambularent. Pilatus itaque, cùm ſola aqua ἀμιγὴς ſeu pura tum ad manum eſſet, χερνιβεῖς dari eam ſibi petiit, mandavit: Ut ſic ageret, quò trahebatur: hoc eſt, innocentiam illius teſtaretur quem, dictante conſcientiâ & ſomnio uxoris, talem judicabat. Quàm vetus autem, tum Judæorum quorundam tum Græcorum, vel ſuperſtitio fuerit vel opinio, ablutis manibus ἀθῶον καὶ καθαρὸν, *innocentem purúmque*, præſtari animum, vel illud Heſiodi evincit,

Ὃς ποταμὸν διαβῇ, κακόπτι δ' χεῖρας ἀνίπτους,
Τῷδε θεοὶ νεμεσῶσι, καὶ ἄλγεα δῶκαν ὀπίσσω.

Milites Romani, quod ſequitur, ἐκδύσαντες αὐτὸν, περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην. v. 28.
Quod, ut quæ ſequuntur, de corona, de arundine, quæ vice ſceptri, de adoratione ac ſimilibus, efficaciſſimè arguunt docéntque, intra œconomiam Dei, Servatoris contumeliam, veſaniámque ejus hoſtium ſtetiſſe. Hoc eſt quod B. Ambroſius notabat; *Deteſtabili mentis affectu, honoratum tamen Judæi exitum produnt. Nam compungentes coronant, & illudentes adorant. Etſi corde non credunt, quem perimunt confitentur. Illis defuerit boni operis affectus, Deo tamen ſuus non defuit honor: qui ſalutatur ut Rex, coronatur ut victor, quaſi Deus & Dominus adoratur.* Sequitur, καὶ ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην. v. 37. Ubi, quin αἰτία *crimen* ſit, negare non poſſunt qui ſæpius hanc vocem in his libris ità uſurpari meminerunt; tum qui apud Helleniſtas legerunt, μείζων ἡ αἰτία μου τοῦ ἀφεθῆναί με. Nec propterea interpretem antiquum, Auguſtinum, ac alios rejecerim, qui *cauſam* hoc in loco reddiderunt; cùm de titulo agi ſciam; de quo ad Canonem 36. Concilii Carthaginenſis Zonaras, Ἡ ἐπιγραφὴ λέγεται καὶ ἡ αἰτία· ἀλλὰ μᾶλλον καὶ τὸ βιβλίον, ὡς ἐν τοῖς νόμοις πεγράφθαι· ubi *indicium* aut *expoſitionem* dicas. Ità in erudito Stephani Gloſſario, Αἰτία, *titulus* exponitur. Quemadmodum ſi *cauſam* dicas, *mortis* intelligas: Quanquam & *crimen* interpretari poſſis, hoc eſt, ἔγκλημα. Neque multò aliter qui accuſantur, hoc eſt, οἱ κεινόμενοι καὶ ἐνδυνόμενοι, *cauſam dicere* dicuntur: quemadmodum & *cauſa criminalis*, δίκη ἐγκληματικὴ à Græcis dicitur Juriſconſultis; quomodo & *cauſari* dicimus. Adde, quòd αἰτίασις, *accuſatio* exponitur: Gloſſæ eruditiſſimæ, Αἰτίασις, *Accuſatio, conqueſtio, incuſatio.* Quanquam *inſcriptionem* aut *titulum* hic malo. Aliquantò pòſt cùm exclamaſſe, Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ v. 46. σαβαχθανί; Dominus narratur, non ignoro quidem, verba hæc ἀγωνιῶντος & in ſumma animæ anguſtia verſantis eſſe. Haud negare tamen audeam, fruſtrà Chryſoſtomum notaſſe, μαρτυρεῖσθαι τῇ παλαιᾷ, *teſtimonium Antiquo exhibentem Fœderi*, iiſque quæ jam antè dicta eſſent, exſpiraſſe Dominum. Jam autem uſitatum ſit, ut quoties vel locum nobilem adducunt vel librum, prima ejus verba exprimant, ac ſubinde uno cætera deſignent (ut cùm primum Moſis librum voce *Bereſith*, & ſic deinceps cæteros, adducunt) efficaciùs vel loqui non potuit vel mori, quàm cùm Pſalmum in quo omnia ac penè ſingula quæ in morte ejus & ſuprema hac calamitate evenerunt δακτυλοδείκτως deſcribuntur, adverſùs innocentiæ carnifices adduceret: ſimúlque ſuis, quæ de ſe dicta eſſent, tanquam ex ſuprema voluntate, ut teſtatores ſolent, commendaret, atque in memoriam ſic revocaret. Ibi enim habes, *in pulverem mortis deduxiſti me*; ibi habes, *concilium malignantium obſedit me*; ibi habes, *foderunt manus meas & pedes meos*; ibi habes, *diviſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem*: Ut rectè pòſt has voces dixerit, τετέλεσται, *perfectum eſt*: in qua & Johanni exſpiraſſe dicitur. Eodem capite cùm legitur, Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τοῦ μνημείου μὴ τοῦ ἔγερσιν αὐτοῦ, εἰσῆλθεν εἰς τὴν v. 53.

ἁγίαν πόλιν, ex antiquis etiam nonnulli, mortuos, continuos tres dies poſtquam vitam acceperint manſiſſe in ſepulcris, ac deinde egreſſos monumentis, notant; poſtquam nempe victor mortis atque triumphator reſurrexiſſet Dominus. Cæterùm nec-rectè, ut arbitror, diſtinctus, nec converſus ipſe locus eſt: Cujus veram ac legitimam diſtinctionem eſſe arbitror, καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων, μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν, καὶ ἐνεφανίσθησαν πολλοῖς· ut hoc dicat, Vi quidem mortis Chriſti excitatos mortuos fuiſſe: quos, poſtquam jam reſurrexiſſet Dominus, palàm urbem quoque Sanctam ingreſſos, ut ſic reſurrectionem ejus, cujus efficacius ab iis exhiberi teſtimonium non poſſet, ſuâ, omnibus in ea urbe confirmarent. Nec enim ſententiam probare eorum poſſum, qui aperta quidem, moriente Domino, non negant, quod hìc dicitur, ſepulcra; tribus autem pòst diebus excitatos demum mortuos fuiſſe volunt: quaſi ἐξελθόντες de alio tempore dicatur, *qui poſtea egreſſi ſunt*. Quantò melius, ut καὶ ἐξελθόντες idem ſit quod καὶ οἱ ἐξελθόντες, vel οἱ τότε ἐξελθόντες· hoc ſenſu? *Et qui ſuſcitati erant, atque è monumentis, mortis ejus vi, tum egreſſi ſunt, poſt reſurrectionem ejus etiam in Sanctam venerunt urbem, multiſque apparuerunt ibi.* Quippe ſi receptam ſequimur diſtinctionem, quæ non parùm Græcis olim exhibuit negocii, Matthæus excitatos, cæterùm manſiſſe clauſos in ſepulcris, egreſſos autem atque in Urbem poſt reſurrectionem Domini veniſſe, dixit. Quomodo autem ἐξελθόντες, ſi non egreſſi? Mihi dubium non eſt, quin cujus mortis vis aperuit ſepulcra, ejus quoque mortis vis excitaverit defunctos. Tum, quàm durum eſt, τὰ σώματα ἠγέρθη, & ἐξελθόντες, ut non eódem referatur? Et quomodo aliud hìc ἐγείρεσθαι, aliud ἐκ τῶν μνημείων ἐξελθεῖν? niſi fortè Dominus, cùm Lazaro Joh. 11. dixit, Δεῦρο ἔξω, aliud quàm ἔγειραι dixit: quæ conjungi nemo neſcit. Angeli certè Marci 16. 6. cùm ἠγέρθη de Domino dicunt, etiam οὐκ ἔστιν ὧδε addunt; ſed &, ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν. Quare nimiùm ſubtilis mihi quidem ſemper viſa eſt illa B. Hieronymi diſtinctio, qui revixiſſe hos non reſurrexiſſe vult cum Chriſto: ac ſi in monumentis quidem reviviſcerent, quod moriente Chriſto factum, pòst autem triduo reſurgerent: nè videlicet non verum illud Apoſtoli eſſet, qui Dominum reſurrectionis primogenitum vocavit: Quaſi non ad generalem, ut alibi idem Doctor ſanctiſſimus loquitur, referri reſurrectionem id debeat aut poſsit: quemadmodum & Chriſtus, ut in morte iſtos, ità alios dum viveret jam excitarat. Quantò autem meliùs Theophylactus, qui in mortè excitatos, poſt reſurrectionem exhibuiſſe ſe, obſervat? Σὺ δὲ γίνωσκε, ὅτι ἡ τῶν νεκρῶν ἔγερσις ἡ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου γενομένη, ἐδήλωσε καὶ τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ ψυχῶν ἐλευθερίαν. ὤφθησαν δὲ πολλοῖς οἱ ἀναστάντες τότε, ἵνα μὴ δόξῃ φάντασμα εἶναι τὸ γενόμενον. *Tu autem diſce, mortuorum, quæ in cruce Domini evénit, reſurrectionem, animarum quoque, quæ apud inferos, deſignaſſe libertatem. Multis autem viſi hi ipſi, ne quis imaginarium exiſtimet quod factum eſt.* Bene cum Eraſmo dicas, *Et egreſſi*: hoc eſt, Et qui egreſsi è monumentis erant, poſt reſurrectionem ejus in Sacra ſe exhibuerunt urbe. Reſurrexerunt in Judæa; Hieroſolymis, in urbe Sancta, quæ Divino cultui jam pridem deſtinata erat, ſe exhibuerunt. Quòd enim ad cœleſtem hoc Hieroſolymam ex antiquitate quidam retulerunt, πρεσβύτερον ab iis factum, rectè monuit Theophylactus. Certè Syrus diſertè, Καὶ ἐξῆλθον, καὶ μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἦλθον. Ut ſit, quemadmodum jam dixi, Καὶ ἐξελθόντες, idem quod καὶ οἱ ἐξελθόντες τότε, ἐκ τῶν μνημείων, *Qui tum è ſepulcris ſurgebant*, vel *reſurgebant*, moriente Domino, ac mortis ejus vi, μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν ἦλθον, *poſt reſurrectionem ejus in urbem Sanctam ſe contulerunt*. Eodem capite cùm de Joſepho ab Arimathæa dicitur, v. 59. Καὶ λαβὼν τὸ σῶμα ὁ Ἰωσὴφ ἐνετύλιξεν αὐτὸ σινδόνι καθαρᾷ, mos hinc in Eccleſiam manavit, ſi Peluſiotæ credimus, ut ſindoni terſiſsimæ puriſsimæque panis myſticus involveretur: Ἡ καθαρὰ σινδών, inquit, ἡ ἐξαπλωμένη τῇ τῶν θείων δώρων διακονίᾳ, ἡ τὸ Ἀειμακάριος Ἰωσὴφ δῶρον λαμπρύνασα. ὡς γὰρ ἐκεῖνον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα σινδόνι ἐνειλήσας τῷ τάφῳ παρέπεμψε, δι' ἧς ἅπαν τὸ γένος ἡμῶν τῇ ἀναστάσει ἐκαρπώσατο· ὕπως ἡμεῖς ἐπὶ σινδόνος τὸν ἄρτον τῆς προθέσεως ἁγιάζοντες, σῶμα Χριστοῦ ἀδιάφθορον εὑρίσκομεν, ἐκείνῳ ἡμῖν πηδάλιον τῆς ἀφθαρσίας, ᾧ ὁ παρὰ Ἰωσὴφ μὲν κηδευθεὶς, ἐκ νεκρῶν δὲ ἀναστὰς,

ἀναξὰς, Ἰησοῦς ὁ Σωτὴρ ἐχάρισατο. *Pura ſindon*, inquit, *quæ in ſacri doni adhibetur miniſterio, quæ, ſuper eo expanditur, à Joſephi Arimathæenſis ſacro manavit officio. Quippe ut ille ſindoni Dominicum involvit corpus, quod ſepulcro tradidit, per quod univerſum genus noſtrum reſurrectionis fructum ſentit: ità nos ſuper ſindone propoſitionis ſanctificamus panem, Chriſtique corpus certo invenimus; quod illam nobis tanquam limpido è fonte immortalitatem parit, quam is qui à Joſepho ſepulturæ conſecutus eſt officium, è mortuis deinde excitatus, nobis contulit Servator Jeſus.* Quaſi non panes propoſitionis aliquo velamine olim involuti eſſent: unde Num. 4. 7. Καὶ ἐπὶ τὴν τράπεζαν τὴν ὁπτικὴν ἐκτενοῦσιν ἐπ' αὐτὴν ἱμάτιον πορφυροῦν, &c. cujus tamen non ignarus eſſe potuit aut debuit. cùm panem myſticum ἄρτον προθέσεως dixit. Paulò pòſt, Principes Scribæ & Phariſæi Pilato cùm dicunt, ἐμνήσθημεν ὅτι ἐκεῖνος ὁ πλάνος εἶπεν ἔτι ζῶν, fugiſſe eruditos ratio videtur, qui πλάνον, quem γόητα vulgò, ſeu *præſtigiatorem*, vocamus, hic dici volunt: quod nunquam illis probabitur qui ex Judæorum jure ſciunt quis מסית dicatur: Qui tam planè ibidem deſcribitur, ut cùm dicunt, Filio neceſſitatem aut miniſterium cædendi patris aut devovendi nunquam imponi, niſi ſit ſeductor: Is autem πλάνος. Tali verò nunquam parcendum ex Lege probant, Deut. 13. 6. Ἐὰν πλανήσῃ σε ὁ ἀδελφός σου, *Si ſeducat te frater tuus, & dicat, Eamus, & colamus Deos alienos*: Helleniſtæ; Ἐὰν παρακαλέσῃ σε ὁ ἀδελφός σου λάθρᾳ, λέγων· *Si clàm moneat te frater tuus, dicátque*: hoc eſt, ad idololatriam, & Dei alieni cultum, qui Hebræis עבורה זרה, te vocet. Qualem videri Dominum volebant. v. 63.

Cap. XXIII.

Percurruntur loci in Matthæo varii, nec hactenus notati, quos ſuo uſus judicio recentior interpres reddidit. Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον. *Quâ occaſione loci aliquot ejuſdem generis notantur: De quorum interpretatione, aut potiùs interpretandi modo, ſemel agitur.* Μαχαίροι οἱ διδαγμοῦ. Ἐὰν ᾖ τὸ ἅλας μωρανθῇ. Μωραίνεσθαι quid, & quomodo reddendum: *Inſatuari; Inſipidum fieri.* Ἐνοχος ἐσται τῷ συνεδρίῳ· Συνέδριον *Sanhedrin.* Ὑπηρέτης, *miniſter*; Ὁ δημόσιος ὑπηρέτης· Βασανισαί· *Angelus exſecutionis.* Σαλπίζειν ἐν ταῖς συναγωγαῖς. *Lectio à recenti interprete mutata, & an rectè.* Ἐλεημοσύνη. Μὴ πὰ συλλέγουσιν; *Hebraiſmus.* Σαφοὶ καρποὶ. Σαπεῖν, ῥαγεῖν. Κατασκιώσεις. Βασανίζειν. Ὁμολογεῖν, *Agnoſcendi voce ab interprete expreſſum. Stare ſupra litus.* Πεσεῖται ὑμῶν. Θλῖψις, *compreſſio: Tribulare, tribulatio.* Οὐ κατηχύσουσιν αὐτῆς. Περὶ ἀλλοδόμου αὐτὸν, *quo ſenſu dicatur. Velut qui eſt ethnicus.* Filius gehennæ. Ὠδῖνες *interpreti, Dolorum partûs.* Ὁ ἡ ὑπομένας, *& an rectè id converſum ab interprete. Idem interpres notatus.* Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε. Θεραπεία, *famulitium.* Περὶ τὰ δεῖνα, *& quomodo exprimendum.* Κρύπτος. Ἀποκειθεὶς εἶπε. Λαλιὰ, *dialectus, elocutio.* Ἀργύεια, *argentei.* Ἀργύεια de auro. Ἀργύεια, *Nummi illi argentei.* Ὁ ἀγρὸς παροιμίας, *Ager ille figuli.* Ἠγόρευσαν, ἠγόρευσαν. Ἄγγαρος. Ὁ δὲ σαββάτων· Σάββατον Σαββάτων. Παρασκευή. Ἐπιφώσκω τὸ σαββάτα. Σάββατον ἐπέφωσκε. Τῇ ὀπτωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων. Ἰδία, *Viſus, interpreti*; *& an rectè.* Ἰδία *dupliciter uſurpatum Helleniſtis.*

Superest ut obiter nonnulla percurramus quæ, proprium ſecutus judicium, Latinè recentior interpres reddidit: Qui emendando veteri, ut & Eraſmo, totum ſuſcepiſſe hoc negotium videtur. Capite 2. 13. cùm dicitur, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον, moleſtè idem, *Experrectus accipe puerulum*: Vetus, *Surge, & accipe*; ſimpliciùs. Ut omittam, τὸ ἐγερθεὶς, idem quod ἀνιστάμενος, vel ἀνεχωρήσας, hìc eſſe: & ità paſſim Helleniſtæ: Quemadmodum & reſurrectio Domini ἔγερσις Matth. 27. 53. Καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ· ubi nec rectè & inuſitatè *excitationem*, vel *experrectionem*, dicas. Jam autem, quemadmodum Dominus, quæ agenda poſt reſurrectionem erant quæque promiſerat, præſtare, niſi reſurgeret, non potuit; ità nec Joſephus,

quod

quod jubebatur, niſi ſurgeret: neque enim expergiſci ſatis erat. Quâ occaſione, cùm majora, de quibus ſæpe agendum, ſine his intelligi non poſſint, (de interpretatione enim agitur, quæ ut perſpicua imprimis ſit ac facilis, ante omnia curandum) quod ſemel hìc dicendum, hæliſſe aut fluctuaſſe eruditiſſimum video interpretem, quo pacto extra moleſtiam, præteritæ ſignificationis participia, quæ verbum antecedunt, in linguam quâ utendum erat transferret. Minora autem in his talibus qui tantùm ſpectat, ea quæ majoris ſunt momenti negligat neceſſe eſt: eadem qui inſuper ac nullo loco habet, nihil minus præſtat quàm quod profitetur. Quare, ut me Grammaticum jactare nolim, ità ſi non ſim, ac de eo conſtet, imperitus meritò haberi poſſim. Exempli causâ, *Experrectus accipe puerulum*, hìc dixit; nè à Græco, ſcilicet, recedat: quod interdum illi nefas. Neq; 10
mulcò aliter cap. 20. 32. cùm dicitur, Καὶ στὰς ὁ Ἰησοῦς ἐφώνησεν αὐτοὺς, *Et cùm ſubſtitiſſet Jeſus, vocavit eos.* Ità alibi, ὑστερον δὲ μεταμεληθεὶς, ἀπῆλθε: *ſed poſtea, cùm reſipuiſſet, abiit.* Aliter cap. 21. 35. Καὶ λαβόντες οἱ γεωργοὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὃν μὲν ἔδειραν, &c. *Agricolæ verò captis ejus ſervis, alium quidem ceciderunt.* Talia ſunt, Καὶ ζητοῦντες αὐτὸν κρατῆσαι, ἐφοβήθησαν τὸν ὄχλους, *Et cùm ſtuderent eum prehendere, timuerunt turbam*, ibid. 46. Item, Οἱ δὲ λοιποὶ, κρατήσαντες τοὺς δούλους αὐτοῦ, ὕβρισαν καὶ ἀπέκτειναν, *Reliqui verò prehenſos ſervos ejus contumeliis affecerunt & trucidarunt*, 22. 6. Item, Δήσαντες αὐτοῦ πόδας καὶ χεῖρας, ἄρατε αὐτὸν, *Ligatis pedibus & manibus ejus tollite eum*, ibid. 13. Interdum minùs ſuperſtitiosè, ſed neglecto eo quod præcipuum videtur: Ut in illo, Καὶ ἰδοὺ, εἷς προσελθὼν εἶπεν αὐτῷ, *Et ecce accedens quidam, dixit ei*, cap. 19. v. 16. 20
Item alibi, ἕως ἀπελθὼν προσεύξωμαι ἐκεῖ, *uſque quò abiens precatus fuero illìc.* Quæ & cætera conſtanter reddi omnia eodem modo, nec moleſtè, hoc nimirum, poſſunt; *Surge, & puerulum accipe:* id eſt, *priùs ſurge*; quod præteriti vim habet. *Subſtitítque Jeſus, & vocavit eos. Reſipuítque poſita, & abiit. Agricolæ verò ſervis ejus manum injecerunt, aliúmque ex iis pulſarunt*, &c. *Studebántque capere eum, ſed turbam timuerunt. Reliqui verò ſervos ejus ceperunt, contumeliíſque eos affecere ac trucidarunt. Pedes manúſque ei ligate, ac tollite eum. Et ecce, acceſſit quidam, dixítque ei. Donec abiero, atque ibi precabor.* Quo ſimplicius nihil dici aut uſitatius poteſt: Cùm tamen Ciceroni quoque & aliis moleſtiam creaſſe Græca videantur: nam nec eodem ſemper modo illi, & coactiùs nonnunquam, ut invitos tranſtuliſſe dicas. Capite 5. 10. Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Recentior interpres; *Beati, qui perſecutione invaduntur*: moleſtè, ſi quid judicò. Vetus; *Beati, qui perſecutionem patiuntur*: ſimpliciùs: Quod & Eraſmo placuit. Ibid. v. 13. Ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ, *Quòd ſi ſal infatuatus fuerit.* Qui intelligit quid Latinè ſit, *infatuare aliquem*, mirabitur quomodo infatuari ſal dicatur: etiam qui ad animum referri nonnunquam, non ignorat; ut cùm quis *ſalem habere* dicitur. Meliùs *inſipidum* dixiſſet; *Vos eſtis ſal terræ: quòd ſi ſal inſipidus fiat.* Nam τὸ *ſapere*, ad guſtum referri ac animum, quis neſcit? Quid, quòd ſal talis ἅναλον Marco cap. 9. v. 50. dicitur? quod *inſulſum* dicas. Ibid. v. 22. ὃς δ' ἂν εἴπῃ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ, ῥακᾶ, ἔνοχος ἔσται τῷ συνεδρίῳ· hoc eſt, *reus coram ſynedrio erit.* Neque enim vox *ſynedrii* mutanda, cùm ex illis ſit quas à Græcis Hebræorum acceperunt Magiſtri: Qui diſertè notant, 40
סנהדרין והוא שלאון יון, Græcam eſſe vocem; τὸ συνέδριον, *ſanhedrin*, nimirum. Recentior, *tenebitur conſeſſu.* Verſu 25. καὶ ὁ κριτὴς σε παραδῷ τῷ ὑπηρέτῃ· Recentior; *& judex te tradat miniſtro*: Quaſi alius intelligatur præter τὸν δημόσιον ὑπηρέτην, quem lictorem dicunt; ex eorum genere fortaſſis qui βασανισταὶ eidem Evangeliſtæ infrà dicuntur. Tertullianus *angelum exſecutionis* dixit: Qui, *& judex te tradat angelo exſecutionis, & ille te in carcerem mandet, unde non dimittaris.* Nec probare eos poſſum qui ſexti capitis initio, pro ἐλεημοσύνην, δικαιοσύνην legunt. Ut nec recentiorem admitto interpretem, qui, cùm legitur, Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, *Attendite nè juſtitiam veſtram exerceatis coram hominibus*, dixit. Neque aliter quàm nos, vel Chryſoſtomus, qui ἐλεημοσύνην, κατόρθωμα hoc ſenſu dixit, nec Euthymius, aut Theophylactus, legerunt. Qui alterum ſuppoſuerunt, hoc egiſſe credo, ut Hebraicè ſcripſiſſe Matthæum probarent. Nam δικαιοσύνη צדקה ad verbum, quo & τὸ ἐλεημοσύνη

exprimitur

exprimitur ab illis: quanquam & חסר id dicant: neque ſemper, imò paucis in locis, pro eo quod confertur, id uſurpant Helleniſtæ. Sed & illuſtri illo Danielis, cùm legitur, *Διὰ τοῦτο, βασιλεῦ, ἡ βελή μου ἀρεσάτω σοι, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων*, in Hebræo eſt בצדקה, *in juſtitia*. Neque aliter Matthæum Hebraicè hîc exprimunt interpretes. Quemadmodum etiam hodie Judæi cùm obulum in gazophylacium mittunt, *juſtitiam* hoc dicunt: Eo enim loco, *In juſtitia faciem tuam videbo*, utuntur: quia teſtimonium juſtitiæ eſſe volunt, quam vulgò *eleemoſynam* vocamus. Quem admodum nec locum (quod tamen recentior exiſtimare interpres videtur) illud Callimachi hîc habet, quo Latona beneficium à Peneo collatum ſibi, ἐλεημοσύνην dixit: non magis ſanè quàm ſi οἰκτιρμὸν dixiſſet. Hymno in Delum,

Εἰσόκεν οἱ Κοιακὶς ἐπάκλυτο, Σώζεο χαίρων,
Σώζεο· μὴ σύγ' ἐμεῖο πάϊς κακὸν ἤνυσε, τῆσδε
Ἀντ' ἐλεημοσύνης.

non magis ſanè quàm cùm Iſrael à filio Joſepho petit nè in Ægypto ſepeliatur; additque, *Καὶ ποίησεις ἐπ' ἐμὲ ἐλεημοσύνην καὶ ἀλήθειαν, τοῦ μὴ θάψαι με ἐν Αἰγύπτῳ*, Geneſ. 47. v. 29. Neque laudare poſſum, quòd cùm eodem loco ſequitur, *μὴ σαλπίσῃς ἔμπροσθέν σε, ὡς ὁ ὑποκριτὴς ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ῥύμαις, ſynagogæ* vocem ſervaverit: Quaſi hîc locum ſynagogæ habeant, in quas ad Scripturam tractandam convenire ſolent Judæi: aut quaſi non voces aliquot Hebræas quæ publicos conventus publicis in locis denotant, hâc unâ voce interpretentur Helleniſtæ. Quare nec interpretes Matthæi probo, qui ἐν συναγωγαῖς, בכנסיות, hîc reddiderunt: neque cogitarunt, ἐν ῥύμαις, ſive *in plateis*, addi; ubi convenire ſolent omnes καὶ συνάγεσθαι. Imprimis autem uſitatum Hebræis, ut cùm publicè dicendum aliquid aut faciendum eſſet quod attentionem mereretur, buccinâ in vicis aut plateis canerent ac ſignum darent: Ut cùm novum Regem ſalutari publicè aut agnoſci vellent. Ità 1. Reg. c. 1. v. 34. καὶ σαλπίσατε ἐν σάλπιγγι, καὶ ἐρεῖτε, Ζήτω ὁ βασιλεὺς Σολομών· quod ἐν τῇ συναγωγαῖς καὶ ῥύμαις, ut hîc loquitur, fiebat. Neque quicquam uſitatius prophetis, quàm ut quoties de re magna, quæ conſiderari maximè meretur vel audiri, agunt, תקעו שופר, quod Helleniſtis, *σαλπίσατε ἐν σάλπιγγι*, præmittant. In Synagogis autem, ubi preces, ubi benedictiones ſive berachot (ut ipſi vocant) aliáque ejuſdem generis, cum reverentia ac ſuperſtitione recitantur, locus buccinæ quis eſſe poteſt? niſi fortè cum ad gazophylacium accedunt, atque ex more nummum in illud mittunt, præeunte tubâ buccinâve, id in tali loco fieri, quis dicat. Certè ſi quoties *συναγωγῆς* ab Helleniſtis fit mentio, de Synagoga id peculiariter ſic dicta accipiendum ſit, ante Moſen Synagoga ex opinione Helleniſtarum fuerit neceſſe eſt; cujus libro primo paſſim eo ſenſu *συναγωγῆς* vox legitur quo dixi; hoc eſt, ante legem ipſam, quæ ſecundo libro publicatur: cùm ubique ἐθνῶν συναγωγαὶ, aut λαῶν, occurrant: Quemadmodum hîc λαῶν, vel ὄχλου, vel ſimile, intellexit: ut ſit, *ἐν ταῖς συναγωγαῖς τοῦ λαοῦ, καὶ ἐν ῥύμαις*. Cap. 7. 16. cùm ſcribitur, *μήτι συλλέγουσιν ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὰς, ἢ ἀπὸ τριβόλων σῦκα*; illud, *μήτι συλλέγουσιν*, Hebraiſmus adeò in his libris frequens eſt, ut nihil frequentius: *An quis colligit ex ſpinis uvam, aut ex tribulis ficus?* Ergò, *μήτι συλλέγουσι*; *μήτι συλλέγει σταφυλὴ*; vel, *μήτις συλλέγει σταφυλὰς*; *Num quis uvam colligit?* quod eſt, *οὐδεὶς συλλέγει*. Et exempla paſſim exſtant. Ità quod apud eundem dicitur Evangeliſtam, *οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς*, Marcus dixit, *καὶ οὐδεὶς βάλλει οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς*. Ibidem v. 17. quod dicitur, *οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖ· τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρποὺς σαπροὺς ποιεῖ*, recentior interpres, *Putris autem arbor fert fructus putres*. Imò nullos, ſi ſit putris: Neque aliud hîc *σαπρὸν* quàm *κακόν*· quod vetus & Tertullianus vidit. Quid, quòd ipſe de quo agimus, non aliter ſequenti verſu hoc expreſſit? Cap. 8. 20. cùm dicitur, *Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, κατασκηνώσεις*, non aliud *κατασκηνώσεις* quàm quæ *κατοικίαι* Helleniſtis aliàs dicuntur; *habitationes* nempe aut *domos*: quod latiùs omnino patet quàm קן, ſive *nidus*, quod interpretibus

pretibus hîc placuit. Quemadmodum cùm Pſal. 104. abietes ciconiæ domus dicuntur; præcedit autem, *ut ibi aves nidificent:* Quemadmodum שכן, quod eſt κατοικεῖν, paſſim κατασκηνῦν illis dicitur: ut cùm, ἐπιπόθησα ἐις κατασκήνωσιν, *idoneæ ad habitationem*, dicuntur. Juriſconſulti Græci, Σκηνὴ λέγεται πᾶσα οἴκησις, *Scena omnis dicitur habitatio.* Ibid. v. 29. dæmoniaci quod clamant, ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς; recentior interpres cùm reddit, *venisti huc vexatum nos ante conſtitutum tempus?* minus dixit quàm invênit. Meliùs igitur *torquendi* voce uſus eſt antiquus. Eruditiſſimum Gloſſarium, Βασανίζω, *Crucio, torqueo, coerceo.* Cap. 10. 17. Παραδώσουσι γὰρ ὑμᾶς εἰς συνέδρια: cur *ſynedrii* nomen mutandum non ſit, antè diximus. Cùm autem ſequitur, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς, mirum eſt quæ de ſynedrii & ſynagogæ diſtinctione hîc adferunt interpretes. Quis verò, *ſynagogen*, pro ſupplicii ſumendi loco uſurpatum dicet? Et quis dubitat quin verum ſit quod antè diximus, συναγωγὰς τοῦ λαοῦ, aut ὄχλου, turbam dici quæ in publico ad talia concurrit aut confluit? quemadmodum & hodie ἐν συναγωγῇ vel συναγωγαῖς ὄχλου, pœnæ de nocentibus ſumuntur. Bene interim, quòd *ſynagogæ* hîc non ſervavit vocem: Quanquam nec præſtare auſim, rectè *conventus* dixiſſe: *Tradent enim*, inquit, *vos in conſeſſus, & in conventibus ſuis flagellabunt vos.* Ibid. v. 32. Πᾶς ὃν ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ubi, cùm τὸ ὁμολογεῖν expreſſit, *agnoſcendi* verbo uſum recentiorem nolim interpretem: A quo longè Chryſoſtomus, Theophylactus, aliíq; abſunt. Interpres vetus, *qui confitebitur me*; hoc eſt, nomen meum: Nec malè Cyprianus aliquoties, *quicunque in me* (hoc eſt, in nomine meo) *confeſſus fuerit:* Quanquam ſubtiliter nimis è Chryſoſtomo Theophylactus, Οὐκ εἶπεν, Ὅστις ὁμολογήσει ἐμοί· ἀλλ', ἐν ἐμοί· τουτέστιν, ἐν τῇ ἐμῇ δυνάμει· τῇ γὰρ ἄνωθεν βοηθούμενος χάριτι, ὁμολογεῖ ὁ ὁμολογῶν. ὅτι δὲ τοῦ ἀρνεῖσθαι οὐκ εἶπεν, ἐν ἐμοί· ἀλλ', ἐμέ· *Non dixit, Quicunque confitebitur me; ſed, in me: hoc eſt, in mea potentia: Superna enim ſuccurrente gratiâ, qui confitetur, confitetur. De eo autem qui negat, non dixit, in me; ſed, me.* Minus autem *agnoſcendi* eſſe verbum, nè ipſe quidem diffitetur qui eo hîc utitur: Qui cùm ad Juriſconſultos hîc provocet, certè qui Filium agnoſcit, vel pro tali habet ac admittit, hoc eſt, pro Filio admittit, longè minus præſtat quàm qui Deum confitetur. Et quemadmodum agnitio Dei plus eſt quàm cognitio, ità utrumque minus quàm confeſſio. Confitetur enim, qui ingenti animo & ore palàm profitetur quod de eo credit, ac ſic teſtimonium de eo reddit voce, qui nec ſanguinem cùm opus eſt negabit. Præcedit fides; ſequitur confeſſio, effectum ejus: quo ad ſalutem pervenitur. Quod & ipſe interpres de quo agimus, ad locum Apoſtoli, fatetur, cùm ait, *Corde enim creditur ad juſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Id autem nimium quantum ab agnitione abeſt: Niſi fortè martyr, qui ſe flammis uſtulandum aut dilacerandum poſt confeſſionem dedit, ab agnitione Dei celebrandus ſit. Capite 13. v. 2. cùm dicitur, καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν ἐιστήκει, Vetus interpres, *& omnis turba ſtabat in littore*; ſimpliciſſimè: Recentior, *tota autem turba ſupra littus ſtabat:* quod non ſatìs aſſequor. Sive enim littus ſit, quà fluctus proximè alludit, ſeu quà maximus exæſtuat vel pervenit, ut vetereſ Juriſconſulti ſolent loqui; quomodo ſtat ſupra littus qui in littore verſatur? niſi fortè aut ibi aggeres imaginamur aut colliculos, quales ſunt qui mari paſſim in Batavia objiciuntur; ac in iis qui conſiſtit, ſupra littus ſtare hîc dicitur: cùm in littore, ubi colles iſti, vel ad littus, verſetur? Qui ſive in littore, ſive ipſum littus ſunt, in littore verſabitur qui hîc conſiſtet: Neque enim qui in monte ſtat, ſupra montem ſtare; ac nè quidem ſupra terram, ſed in terra, propriè ac uſitatè, vel eſſe dicitur vel ſtare. Aliud, cùm ſupra lunam æterna eſſe omnia dicuntur; quæ nimirum longè hanc excedunt: aut cùm ſupra caput aſtitiſſe imber à poeta dicitur, quem nubes minantur. Quòd ſi in ejuſmodi vel collibus vel tumulis tum auditores conſtiterunt, quomodo docentem è navigio audire potuerunt? B. Hieronymus; *populus ſtat in littore fixo gradu, ut audiat quæ dicuntur.* Et quid colles ad αἰγιαλὸν, quâ voce hîc utitur Evangeliſta, quem ὁμαλὸν καὶ ἐπίπεδον τόπον, *planum ac æqualem locum*, Græci interpretantur? Quid, quòd antè omnia videndum quod intelligatur mare? Non mare ſcilicet,

licet, ſed lacus. Unde in Paraphraſi Eraſmus, *egreſſus domo, conceſſit ad lacum.* Ac deinde, *quò cùm veniſſet, ſedit in ripa.* Paulò poſt, *ingreſſus eſt navem, atque ex ea, velut è ſuggeſtu, locutus eſt multitudini ſtanti in littore.* Cui ſi credimus, mare eſt lacus, littus maris eſt ripa: Quod Hebræis שפת הים, Syris יר יבא dicitur. Et quid ni credamus, cùm intelligatur lacus, qui, ut mare Galilæum, ac mare Tiberiadis, uſitato Hebraiſmo, ità lacus Geneſareth, tum dicebatur? Verſ. 12. Ὅς-τις γὰρ ἔχει, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ περισσευθήσεται. Recentior, *Quiſquis enim habet dabitur ei, & amplius habebit:* Vetus ſimpliciter, *& abundabit:* Niſi quis malit, *& abundantior efficietur.* Notum enim illud Apoſtoli, ὑμᾶς δὲ ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι, *efficiat ut abundetis magiſque exuberetis.* Ut ità περισσεύεσθαι dicatur, qui copioſior vel fit vel redditur. Neque video cur θλῖψιν, cùm libenter præ Antiquo Latinè loquatur, *compreſſionem* dixerit: Quod nè pro ſenſu quidem. Ità v. 21. γυμφὴς ἢ θλίψεως ἢ διωγμοῦ, *ortâ compreſſione aut perſecutione.* Eruditiſſimum Gloſſarium; θλίβω, *Tribulo, preſſo, premo:* θλῖψις, ἡ φορητὸς, *Tribulatio.* Neque aliter θλῖψιν Antiqui Fœderis interpres reddit, cùm τὸ עני, aut ſimilia, occurrunt. Nec videre poſſum, cur recepta omnia, præſertim quæ ab antiquitate confirmata ſunt, mutanda ſint. Quid, quòd *tribulare*, in re ruſtica, Romanis quoque uſitatum? à qua, tranſlatione non aſperâ, Chriſtiani id mutuati videntur. Cap. 16. 3. τὰ δὲ σημεῖα τῶν καιρῶν οὐ δύνασθε; Recentior interpres, *ſigna verò temporum illorum non poteſtis?* Qui ſuo more, ſcilicet, articulum, ut ἀναφορικὸν, (quod paſſim illi uſitatum) expreſſit, cùm *illorum* addidit: quia tempus, inquit, opportunum denotatur. Quæ vel ſola cauſa ſatis eſſe poterat cur non opus eſſet illo; cùm τὸ, καιρὸς, hoc (quod nemo neſcit) per ſe notet. Niſi fortè cùm Comicus dixit, *In tempore ad eam veni, quod rerum omnium eſt primum, In illo tempore* dicendum ſit: Quod qui dicat, nihil jam dicat. Καιρὸς eſt זמן. Certè Eccleſiaſtæ tertio, cùm לכל זמן, hoc eſt, Παντὶ ὁ καιρὸς ἔστι, dicitur, nemo, niſi fallor, *Omni rei eſt tempus illud*, ſed *determinatum tempus*, dicet. Interpres vetus; *Omnia tempus habent:* hoc eſt, *ſuum*; non autem *illud.* Neque medicum, qui illud Hippocratis Latinè interpretetur, Ὁ βίος βραχὺς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ καιρὸς ὀξὺς, *illam vitam brevem*, (quæ enim præter hanc intelligitur?) aut *illam artem longam*, aut *hanc occaſionem præcipitem*, dicturum arbitror. Ibid. v. 18. καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Vetus interpres, *non prævalebunt adversùs eam:* Minus, aut aliud, recentior, cùm dixit, *non ſuperabunt eam.* Προσλαβεῖν interdum aliquem dicitur, qui, prehenſum manu, aliqua de re monet: Quomodo in eo eleganter accipias, cùm dicitur, Καὶ προσλαβόμενος αὐτὸν ὁ Πέτρος, ἤρξατο ἐπιτιμᾶν αὐτῷ. Interpres vetus; *Et aſſumens eum Petrus:* Plus Eraſmus, qui *abducendi* voce uſus eſt; *Et cùm abduxiſſet eum Petrus:* quanquam ità ſolent qui ſeorſum aliquem abducunt ut ſolum compellent. Etiam, *prehenſâ ejus manu*, ſi dixeris, aut *arreptâ*, geſtum Petri & ardorem eleganter expreſſeris: Ut in illo, *Arreptâque manu, Quid agis, dulciſſime rerum?* quanquam alio ibi inſtituto. Cap. 18. v. 17. cùm dicitur, ἔστω σοι ὡσεὶ ὁ ἐθνικὸς καὶ ὁ τελώνης, mirificè recentior interpres, *ſit tibi velut qui eſt ethnicus.* Cap. 23. 15. *facitis eum filium gehennæ:* obſcuré. Meliùs, *reum gehennæ:* Ut cùm *filius mortis* dicitur, qui mortis reus eſt; *filius* item *verberum*, qui ea meretur, Deut. 25. 2. Cap. 24. v. 8. cùm dicitur, Πάντα δὲ ταῦτα ἀρχὴ ὠδίνων, recentior interpres, *Hæc autem omnia principium erunt dolorum partûs:* moleſté: Quaſi novum eſſet, dolores quoſvis ità dici. Heſychius, Ὠδῖνες, πόνοι, ἀλγηδόνες. Ejuſdem capitis v. 13. cùm dicitur, Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται, idem interpres, *Sed qui ſuſtinuerit ad finem uſque, is ſervabitur:* Quo nihil minùs commodè, meo quidem animo, dici hîc potuit. Videantur quæ præcedunt: ubi de improbitate ejúſque incremento ab Evangeliſta agitur. Ὁ ὑπομείνας ergò, *qui remanſerit*; extra improbitatem, ſcilicet: qui integer remanſerit. Quomodo Thucydides quoque & Græci loquuntur. Nec ineptè antiquus, *perſeveraverit.* Niſi fortè τὸ יחל expreſſit, quod ὑπομένειν, & ὑπομένειν ἐν Κυρίῳ, *perſeverare in Domino*, aut *exſpectare*, Helleniſtæ dicunt. Ibid. v. 39. Καὶ οὐκ ἔγνωσαν, ἕως ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς, καὶ ἦρεν ἅπαντας.

ἀπῆλθεν. *Nec ſciverunt, donec venit diluvium*; hoc eſt, *nec cogitarunt de diluvio, donec venit: quod omnes ſuſtulit.* Mirificè recentior. *Nec agnoverunt diluvium uſque dum venisſet & ſuſtulisſet omnes.* Ibid. v. 43. Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ἤδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν. Recentior, ut & vetus, *Illud autem ſcitote.* Simpliciùs fortaſſe, *Illud autem ſcitis.* Ibid. v. 45. Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος φρόνιμος, ὃν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θεραπείας αὐτοῦ; Recentior, *quem conſtituit Dominus ſuper famulitium ſuum:* Vetus, *ſuper familiam ſuam:* erudité. Familia enim Tacito & Juriſconſultis, quod nemo jam ignorat, ſervi. Ità Geneſ. 45. 16. Ἐχάρη δὲ Φαραὼ καὶ ἡ θεραπεία αὐτοῦ. Interpres vetus, *Et gaviſus eſt Pharao & omnis familia ejus.* Quanquam aliud Græcis θεραπεία plerunque, nec idem ſemper Helleniſtis. Capite 26. v. 18. Ὁ δὲ εἶπεν, Ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα. Recentior, ut & vetus, *Abite in urbem ad quendam:* Imò potiùs, *illum:* cujus, nempe, non exprimitur nomen. Qui פלני Hebræis, Græcis ὁ δεῖνα, Helleniſtis κρύφιος dicitur: Ut cùm Ruth 4. 1. κάθισον ὧδε, κρύφιε, dicitur; vulgò, *tu talis*; Latinis, *ille.* Eruditiſſimum Gloſſarium, ὁ δεῖνα, *ille.* Ibid. 26. 63. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ, Ἐξορκίζω σε. Ubi recentior interpres, *Jeſus autem ſilebat. Et reſpondens Pontifex maximus, dixit ei.* Quomodo reſpondit autem ſi ſilebat? Quam difficultatem cùm videret vetus, *reſpondendi* vocem prætermiſit: Qui, *Jeſus autem tacebat: & princeps ſacerdotum ait illi.* Cæterùm ἀποκριθεὶς ἔλεγε, vel εἶπε; idem eſt quod λέγων ἔλεγε, nec obſcuro nec ignoto Hebraiſmo exprimi in Sacris ſolet: quo dicentis vehementia notatur. Et quid eo vehementius, Ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος? Ibidem v. 73. καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ. Ubi λαλιὰ, quam διάλεκτον vulgò Græci: Galilæa enim intelligitur. Recentior interpres; *nam & locutio tua manifeſtum te facit.* Meliùs, *lingua:* quam & *elocutionem* dicunt. Doctiſſimum Gloſſarium, Διάλεκτος, *elocutio.* Idem, Λαλιὰ, *elocutio.* Cap. 27. v. 5. Καὶ ῥίψας τὰ ἀργύρια ἐν τῷ ναῷ, ἀνεχώρησε. Vetus, *Et projectis argenteis in templo, receſſit.* Rectè, *argenteis*; qui ſunt nummi: eò magis, quòd & aurei ſic dicuntur: Et bene Euſtathius, ὅτι καὶ χρυσοῦς οὕτω λέγεται νομισματικῶς. Interpres recentior, *Ipſe verò projectis illis nummis argenteis in templum.* Quo non opus: non magis quàm cùm ὁ ἀγρὸς, qui diſtinctionis causâ χαραμίδιος, *ager ille figuli* eidem dicitur: Ità enim v. 10. *Et dederunt eos ad emendum illum agrum figuli.* Jam ſi ὁ ἀγρὸς χαραμίδιος eſt *ager ille figuli*, quid jam dixit ampliùs, cùm addidit, διὸ ἐκλήθη ὁ ἀγρὸς ἐκεῖνος? quod noſter, *quapropter vocatus eſt ager ille.* Niſi fortè quoties articulus occurrit, idem erit quod ἐκεῖνος. Quod ſi verum, quare, cùm ſequitur, καὶ ἔλαβον τὰ τριάκοντα ἀργύρια, *triginta nummos argenteos*, non *illos*, dixit? & cùm ſequitur, καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμών, *& interrogavit eum præſes*, non, *ille præſes*, dixit? item, ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος, *Jeſus autem ſtetit coram præſide*, non autem, *illo præſide?* & ſic deinceps, cùm idem intelligatur. Nè in Symbolo quidem Apoſtolico, ubi efficaciter imprimis ſingula dicuntur, cùm credere nos εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, dicimus, *filium illum*, ſed *filium*, interpretamur. Et tamen, cùm dicitur, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; vetus interpres, *Tu es rex Judeorum?* recentior, *Túne es rex ille Judeorum?* more ſuo dixit. Ibid. v. 10. cùm legitur, καθὰ συνέταξέ μοι Κύριος, interpres idem, ut & vetus, *ſicut conſtituit mihi Dominus.* Quis autem dubitat, quin τὸ συντάττειν exprimat τὸ צוה, *præcepit?* Illa enim Prophetæ, ut ſuprà diximus, expreſſit verba, Καὶ εἶπε Κύριος πρός με. Ibid. v. 32. cùm dicitur, Ἐξερχόμενοι δὲ εὗρον ἄνθρωπον Κυρηναῖον, ὀνόματι Σίμωνα· τοῦτον ἠγγάρευσαν, ἵνα ἄρῃ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, non ignoramus quid ſit ἀγγαρεύειν Matthæo c. 5. 41. Καὶ ὅστις σε ἀγγαρεύσει μίλιον ἕν, ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο. Quod *angariare* dixerunt. Vetus Gloſſarium, Ἀγγαρεύω, *angario.* Perſicam autem vocem volunt. De quo nunc non diſputo; nec quæ ab iis dicta improbamus. Quid ſi tamen ἠγάρευσαν (ut Chaldaicum Syriacúmque אגר exprimatur, quod *conducere* aut *μισθοῦν*) Evangeliſta ſcripſit? Neque hoc volumus, ut in contextu Sacro quicquam immutetur, ſed ut quid dici poſſit, obiter ſic exponamus: (Exercitationes enim ſcribimus.) Quanquam nec peccat, qui in ſuis ſententiam exponit ſuam: qui nihil aut immutat ipſe, aut temere ad mutationem præit.

Magiſtris

Magiſtris certè אנר ואנרא eſt שכר, *merces*; אניר ואניראּ eſt שכיר, *mercenarius*; quemadmodum אנר eſt שכר, *mercede conducere*: Quanquam ἄγγαρ Heſychio ἐργάτης, ὑπηρέτης, καὶ ἀκόλουθος, *operarius, miniſter, bajulus*, exponitur: niſi ἄγαρ legendum ſit: (In quo autore emendando, niſi qui variâ linguarum cognitione inſtructus accedat, fruſtrà ſit neceſſe eſt) Quâ ſignificatione ac ſenſu rectè, ἠγάρευσαν, & legas & exponas. Nihil autem immutandum, & Marcus ſuadet: apud quem, Καὶ ἀγγαρεύσι παράγοντά τινα Σίμωνα, legitur. Sed & interpres Syrus utrobique שחרו dixit. Quis autem non miretur, ſicut ἀγγαρεύω & ἀγαρεύειν, ità parùm inter ſe ſcripturâ τὸ שכר differre & τὸ שחר; cùm ſignificatione haud parùm differant? Cap. 28.v.1. Ὀψὲ δὲ σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, cùm dicitur, enallagen obſervat vetus interpres, quaſi ὀψὲ σαββάτων ſit ὀψὲ σαββάτου· quod duriſſimum nonnullis videtur. Novi & qui σάββατον, vel σαββατῶν, ſcribendum, ut ἄκλιτον vox peregrina ſit, exiſtimarent: Quo nihil opus; cùm iis quoque in locis ubi σαββατὸν שבתון exſtat, Helleniſtæ σάββατα reddiderint: Σάββατα ἀνάπαυσις ἁγία τῷ Κυρίῳ ἄυριον, Exod. 16.10. & aliàs paſſim. Ità, τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ, σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου, Ibid. 20.10. quæ ibidem quoque paulò antè, ἡμέρα, non τοῦ σαββάτου, ſed τῶν σαββάτων, dicitur. Fieri autem non poteſt, quin in lingua Helleniſtica qui parùm verſatus eſt, nova ei videantur omnia. Neque aliter in Novo Fœdere: Ubi τὰ σάββατα paſſim habes: quemadmodum τοῖς σάββασιν hoc vel illud eveniſſe dicitur. Tres autem ab Evangeliſtis hic conſiderantur dies: qui & diſtinguendi. Paraſceve, quæ ערב השבת, ἐσπέρα σαββάτου, *veſpera ſabbathi*, dicitur: de qua Lucas, καὶ ἡμέρα ἦν παρασκευή· Quam ſequebatur ſabbathum: quemadmodum & ab eodem additur, καὶ σάββατον ἐπέφωσκε, *ſuccedebat ſabbathum*. Sabbatho autem cùm quieviſſent, ut diſertè idem notat, ſero ſabbathi, ſive διαγωμάτου τοῦ σαββάτου, *exacto ſabbatho*, ut Marcus loquitur, altero nimirum die, aut propinquo, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, *cùm dies qui ſabbathum exciperet, jam immineret*, ut Matthæus loquitur, venerunt ut ſepulcrum inſpectarent: Quæ hic memorantur. Ibid.v. 3. cùm de Angelo dicitur, ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπή, neſcio quid in mente erudito fuerit interpreti, qui ἰδέαν *viſum* vertit; *Erat autem viſus ejus ut fulgur*: cùm externam corporis ſpeciem, imprimis autem vultûs, ità dicat. Heſychius, Ἰδέα, μορφή, εἶδος. Neque cogitabat quid ſit *viſus*. Certè ſi quis in illo poetæ,

Mortales viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram,

quo vel conſpectum denotat vel oculos, ἰδέαν reddat, minus nihilo dicat. Quemadmodum nec ejus de qua agimus nunc vocis uſum ignorarunt Helleniſtæ: Qui interdum eâ abſolutè utuntur: ut cùm τὸ מראה interpretantur; quemadmodum Danielis 1.13. καὶ ὄψησαν ἐνώπιόν σου αἱ ἰδέαι ἡμῶν, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν παιδαρίων τῶν ἐσθιόντων τὸ τράπεζαν τοῦ βασιλέως· interdum σχετικῶς ſeu relativè; ut cùm Adam, κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰκόνα, *ſecundùm formam ſuam genuiſſe ac imaginem*, dicitur: ſi דמות, aut ſimile, interpretentur.

Tituli Evangeliſtæ *Marci* ex diſtinctione veterum.

Καὶ ἦν ἐν τῇ συναγ. αὐτῶν] α'. περὶ τοῦ δαιμονιζομένου.
Καὶ εὐθέως ἐκ τῆς συν. ἐξελ.] β'. περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.
Ὀψίας δὲ γενομένης,] γ'. περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.
Καὶ ἔρχεται πρὸς αὐτὸν λε.] δ'. περὶ τῆς λέπρου.
Καὶ ἔρχονται πρὸς αὐτὸν, παρ.] ε'. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.
Καὶ παράγων εἶδε Λευὶν] ς'. περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου.
Καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν συναγ.] ζ'. περὶ τοῦ ξηραν ἔχοντ& τὴν χεῖρα.
Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος,] η'. περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα.
Ἰδὼν, ἐξῆλθ. ὁ σπείρ.] θ'. περὶ τοῦ σπόρου παραβολῆ.
Καὶ λέγει αὐτοῖς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμ.] ι'. περὶ τῆς ἐπιπυσεως τῶν ὑδάτων.
Καὶ ἦλθον εἰς τὸ πέραν τῆς θαλ.] ια'. περὶ τοῦ λεγεῶν&.
Καὶ ἰδὼ, ἔρχ. εἷς τῶν ἀρχισυναγ.] ιβ'. περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.
Καὶ γυνή τις οὖσα] ιγ'. περὶ τῆς αἱμορρούσης.
Καὶ προσκαλ. τοὺς δώδ.] ιδ'. περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διαταγῆς.
Ἀκούσας δὲ Ἡρῴδης] ιε'. περὶ Ἰωάννου καὶ Ἡρῳδ.
Πόσους ἄρτους ἔχετε] ις'. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων.
Καὶ ὀψίας γενομ.] ιζ'. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.
Ὁ δὲ ἀποκριθ. εἶπεν αὐτοῖς,] ιη'. περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ.
Ἀκούσασα γὰρ γυνὴ] ιθ'. περὶ τῆς Φοινικίσσης.
Καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφ.] κ'. περὶ τοῦ μογιλάλου.
Καὶ ἀποκρίθησαν αὐτῷ οἱ μαθ.] κα'. περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.
Καὶ διεστέλλ. αὐτ. λέγ.] κβ'. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
Καὶ ἔρχ. εἰς Βηθσ.] κγ'. περὶ τοῦ τυφλοῦ.
Καὶ ἐξῆλθ. ὁ Ἰησ. καὶ οἱ μαθ.] κδ'. περὶ τῆς ἐν Καισαρείᾳ ἐπιρωτήσεως.
Καὶ μεθ' ἡμ. ἕξ] κε. περὶ τῆς μεταμορφώσεως.
Καὶ ἀποκρ. εἷς ἐκ τοῦ ὄχλ.] κς'. περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.
Καὶ ἦλθεν εἰς Καπερν.] κζ'. περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.
Καὶ προσελθ. οἱ Φαρ.] κη'. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεστιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα.
Καὶ ἐκπορευομένου αὐ.] κθ'. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πῶσὶ τὸν Ἰησοῦν.
Καὶ προσπορ. αὐτ. Ἰάκ.] λ'. περὶ τῶν υἱῶν Ζεβεδαίου.
Καὶ ἔρχονται εἰς Ἱερ.] λα'. περὶ Βαρτιμαίου τυφλοῦ.
Ὑπάγετε εἰς τὴν κώμ.] λβ'. περὶ τοῦ πώλου.
Καὶ τῇ ἐπαύριον] λγ'. περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.
Καὶ ὅταν εἰσῆκ.] λδ'. περὶ τῆς ἀμπελικῆς.
Καὶ ἔρχ. πάλ. εἰς Ἱερ.] λε'. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων † Κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.
Καὶ ἤρξατο αὐτοῖς] λς'. περὶ τοῦ ἀμπελῶν&.
Καὶ ἀποστέλλ. πρὸς αὐ.] λζ'. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.
Καὶ ἔρχ. Σαδδ.] λη'. περὶ τῶν Σαδδουκαίων.
Καὶ προσελ. εἷς τῶν γραμμ.] λθ'. περὶ τοῦ γραμματέως.
Πῶς λέγ. οἱ γραμματεῖς,] μ'. περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐπερωτήσεως.
Καὶ καθ. ὁ Ἰησ. κατ.] μα'. περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλλούσης.
Ὁ δὲ Ἰησ. ἀποκρ.] μβ'. περὶ συντελείας.
Περὶ δὲ τῆς ἡμ.] μγ'. περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ὥρας.
Καὶ ὄντ. αὐτ. ἐν Βηθ.] μδ'. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.
Καὶ τῇ πρώ. ἡμ.] με'. περὶ τοῦ πάσχα.
Καὶ ὀψίας γεν.] μς'. περὶ τῆς παραδόσεως, καὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου.
Καὶ ὄντ. τῷ Πέτρῳ] μζ'. ἀρνησις Πέτρου.
Καὶ ἤδη ὀψίας γεν.] μη'. περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ σώματ& τοῦ Ἰησοῦ.

DANIE-

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD
MARCUM;
Sive,
Liber ſecundus.

CAP. I.

Caput Marci primum & ſecundum percurritur. Initium ejus, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου &c. *quomodo accipiendum. Loci diſtinctio, & quomodo ordinandus.* Ὡς γέγραπται, *quod ſequitur, quò ſpectet.* Ὁ ἱμὰς τῶν ὑποδημάτων Σφυρωλήρ· Σφυρωλήρ. Ἕως σφυρωτῆρος ὑποδήματος. Τὰ ὑποδήματα *& quibus non uſus fuerit Dominus. Interpres vetus; recentior. Calceamentum; Solea: Et quibus propria. Solea & Sandalium, idem. Sandalia faminarum.* Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός. Ἀγαπητὲς, *quis.* Καὶ ὡς μετὰ τῶν θηείων. Θηεία *quæ.* Ἰνδάλματα *apud Helleniſtas.* Ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ *& quomodo recentior id intellexerit interpres. Homo in ſpiritu impuro, cum ſpiritu impuro.* Σπαράσσειν *& quomodo in hac hiſtoria & ſimili accipiendum. Locus non rectè intellectus, ει δὲ μὴ, ἄιρε τὸ πλήρωμα αὐτῆς τὸ καινόν.* Ἄιρε, *Hebræorum more.* Σωάγνα, βάλλειν, *eodem modo dicta.* Οὐδεὶς βάλλει· Οὐδὲ βάλλει.

VIdetur initio Evangeliſtæ hujus, vel non ſatis intellecta vel corrupta vera diſtinctio, nonnullas & antiquis & recentioribus difficultates objeciſſe. Ubi primò omnium quod dicitur, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, non minùs abſolutè quàm illud Herodoti accipiendum, Ἡροδότου Ἁλικαρνασσέος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε. Ità hoc in loco, Ἀρχὴ ἥδε· *Initium Evangelicæ narrationis hoc eſt.* Quod autem illud? Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων. Ut illa, Ὡς γέγραπται &c. nihil aliud quàm narrationis ex prædictis præparatio quædam ſint, & quaſi confirmatio: útque illud, quod jam dixi, de iis quæ ſequuntur, nihil aliud ſit quàm, καθὼς τὸ γεγραμμένον, *ſecundùm illud quod à prophetis ſcriptum,* καθὼς τὸ γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις. Quod eſt autem illud? Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω &c. Sequitur, Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων. Quod narrationis eſt initium: quo nihil ſimplicius. Quamvis nè hæc quidem bene diſtinguantur, imò & ab ipſa narratione ſeparentur. Mens hæc eſt, *Initium Evangelii Jeſu Chriſti, Filii Dei, hoc eſt: Quemadmodum antè à prophetis ſcriptum fuit, Ecce ego mitto nuncium meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam coram te; item, Vox clamantis in deſerto, Præparate viam Domini, complanate ſemitas ejus: ità & revera evênit. Fuit enim in deſerto ac baptizavit Johannes.* Ut ordo talis, *Venit Johannes & in deſerto baptizavit, ſicut à prophetis de eo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto,* ſimúlque elegans ὑστερολογία ſit. Initium enim Evangelii à Johanne deducturum ſe promittit: quem Evangelii, ut præcurſorem, ità quaſi initium fuiſſe: Quemadmodum prædictum jam de eo eſſet; iis nempe locis quos adducit. Johannem autem teſtimonium & Evangelio exhibuiſſe & Chriſto, quis neſcit? Quâ occaſione à Johanne, ac ſic Evangelicam hiſtoriam orditur. Ordo igitur, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ὡς

Cap. 1. v. 1, & deinceps.

ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, Ἰδὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω &c. item; Φωνὴ βοῶντος &c. deinde, Καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα, &c. Ipſe autem locus ità diſtinguatur, Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ χριστοῦ, υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, Ἰδὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ad quam mentem ac ſimplicitatem proximè Roberti Stephani editiones accedunt. Non ità multò
v. 7. pòſt ab eodem Johanne dicitur, Ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ. Ubi ὁ ἱμὰς, de quo agit, idem qui σφαιρωλὴρ, ut vulgò credunt. Gregorius Εἰς τὰ ἅγια φῶτα, Τὶ ἦ ὁ σφαιρωλὴρ τοῦ ὑποδήματος, οὗ οὐ λύει ὁ βαπτίζων τὸν Ἰησοῦν, ὁ τὴν ἐρημίας καὶ ἄτροφος; Cæterùm vix dubito quin σφυρωλὴρ legendum ſit, aut ſaltem hoc nunc velit: ut ſit שרור. Notum illud, εἰ ἀπὸ σπαρτίου ἕως σφυρωτῆρος ὑποδήματος λήψομαι ἀπὸ πάντων σῶν, in Abrahami verbis, Geneſ. 14. 23. Cùm σφαιρωλὴρ, quod paſsim כפתר, nihil aliud quàm *ſphæra*: ut in candelabro, de quo Exodi 25. & alibi. Quis autem ſoleâ uſum credat aut ſandalio Dominum? aut de eo, cùm οὗ ὑποδήματος hìc agitur, Johannem egiſſe? Et tamen, ut *calceamentum*, vetus; ità *ſoleam*, recentior interpres dixit. Quam non Romanorum modò domeſticum vel tegumentum vel involucrum pedis, ſed & delicatorum fuiſſe inſuper ac fœminarum, quis neſcit niſi qui idem *ſoleam* fuiſſe & *ſandalium* ignorat? Eruditiſsimum Stephani Gloſſarium, *Solea*, σανδάλιον. Et quis neſcit Satyricum dixiſſe, *ſolea puer objurgabere rubra?* Ad quem locum antiquus ſcholiaſtes, *Calceamentum muliebre ſignificat.* Neque aliud quàm Comicus dixit, qui, *Utinam tibi commitigari videam ſandalio caput.* Quod, ὑπόδημα γυναικεῖον, *muliebre* itidem *calceamentum*, Heſychio. Et nè quis dubitet, Gloſſarium vetus, *Solea*, σανδάλιον. Adde, quòd ὑπόδημα, *caliga* plerunque: certè ubi de Romanis ſermo. Gloſſarium, Ὑπόδημα, *caliga, calceamentum, calceus.* Ὑποδηματάριος, *calceamentarius, caligarius.* Gregarii autem militis fuiſſe caligam, quis neſcit niſi qui Romanos nunquam inſpexit autores? à qua dictum Caligulam jam ſciunt, qui hos ipſos viderunt. Quod ὑπόδημα Græci. Unde cùm Tacitus ità dictum ait, *quòd in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerunque ad conciliandam vulgi ſtudia eo tegmine pedum utebatur.* Dio, ὅτι ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὸ πάλαιον τραφεὶς, τοῖς στρατιωτικοῖς ὑποδήμασιν ἀντὶ τῶν ἀστικῶν ἐχρῆτο. Unde, quid Romanis ὑπόδημα ſit, planum eſt. Soleâ autem uſum non magìs veriſimile, quàm aut ſandalium geſtaſſe, aut caligatum, militis Romani more ac ritu, obambulaſſe Dominum. Quare, cùm ὑποδήματα Evangeliſta dixit, mihi qui ſimplicitatem amo, hìc & alibi, *calceos* aut *calceamenta*, cum antiquo interv. 11. prete dixiſſe ſufficiat. Pro quo ubique *ſoleas* recentior ſubſtituit. Cùm dicitur, Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ εὐδόκησα, non eſt dubitandum quin illuſtre ac eximium fuerit illud teſtimonium quod è cœlo Deus exhibuit Filio. Quare mirum eſt, non magìs ſolicitè de eo cogitaſſe etiam antiquos. Et Tertullianus quidem; *Hic eſt Filius meus dilectus:* Quem cæteri ſequuntur. Cyprianus; *Hic eſt Filius meus dilectiſſimus:* Qui & ipſe, quanquam plus, minus tamen dixit. Ut enim magnum quidem ſit, quòd Servator noſter Dei Filius dicatur; huic tamen additur in Symbolo, quòd unigenitus ſit inſuper ac unicus. Ἀγαπητὸς autem, ſeu paganos videas ſive Helleniſtas, idem quod μονογενὴς eſt; *unicus* ſive *unigenitus*. Ità Homero Aſtyanax, ἀγαπητὸς dicitur: Non enim alium habebat Hector. Iliad. 2. de Andromacha; Παῖδ' ὀπὶ κόλπον ἔχουσ' ἀταλόφρονα, νήπιον αὖτως, Ἐκτορίδιον ἀγαπητόν. Interpres, Ἀγαπητὸν, μονογενῆ. Heſychius, Ἀγαπητὸν, μονογενῆ. Abrahamo filius fuit unicus: Cui Deus dixit, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ, Gen. 22. 12. & ibid. 16. Eodem cap. v. 2. λάβε τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν. Nè quis autem dubitet, vox quam expreſſit eſt יחיד, *unicus*. Qualis Jephtæ fuit, de qua dicitur, καὶ αὕτη μονογενὴς αὐτῷ· καὶ οὐκ ἦσαν αὐτῷ πλὴν αὐτῆς, υἱὸς ἢ θυγάτηρ· *non erat filius alius, vel filia*, Jud. 11. 34. Unde & proverbium, Πένθος ἀγαπητοῦ, אבל יחיד. Sed & cùm Rex Salomo Prov. 4. 3. honeſtè de ſe gloriatur ac pronunciat, *Nam & ego filius*

fui

ſui patri meo tenellus, & unigenitus inter filios matris meæ, càndem vocem habes. Helleniſtæ autem, Τὸς γὰρ ἐγὼ ἐγνώμην πατρὶ αὐτῆς, καὶ ἀγαπώμενος ἐν μητρός. Ubi ἀγαπώμενος, ἀγαπητὸς, *unicus*. Zachatias poſtquam illuſtrem & propheticum illum effudit locum, *Aſpicient ad me quem confixerunt*; addit, *plangentque planctum ſuper eum, ut qui ſit ſuper unigenitum*. Ubi iterum Helleniſtæ, καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν κοπετὸν, ὡς ἐπ' ἀγαπητῷ. Ità ergò Filius hìc Dei, etiam ἀγαπητὸς, quòd unicus ſit, dicitur. *Unus enim de uno*, inquit ad Symbolum Ruſinus, *naſcitur: quia & ſplendor unus eſt lucis, & unum eſt verbum cordis. Nec in numerum plavalem defluit incorporea generatio; nec in diviſionem cadit, ubi qui naſcitur nequaquam à generante ſeparatur. Unicus eſt, ut menti ſenſus, ut ſapientia ſapienti, ut corculi verbum, ut ſorti virtus. Nam ſicut ſolus ſapiens Pater ab Apoſtolo dicitur, ità & ſolus Filius ſapientia nominatur. Unicus ergò Filius eſt: Et cùm ſit gloriâ, ſempiternitate, virtute, regno, poteſtate, hoc quod Pater eſt, omnia tamen hæc non ſine autore, ſicut Pater, ſed ex Patre, tanquam Filius, ſine initio & æqualis, habet: & cùm ipſe ſit omnium caput, ipſius tamen caput eſt Pater.* Parùm igitur dixerunt, qui & hìc & in Matthæo, *dilecti* voce uſi ſunt. Ἀγαπητὸς enim, præter quem alius non datur: Ut cùm philoſophorum princeps, oculum monoculi, ἀγαπητὸν dixit. Sequitur de Domino, cùm in deſerto verſaretur, καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων. Quâ voce τὸ v. 13.
יְעִיִּים, quod Helleniſtæ nunc θηρία nunc δαιμόνια in Eſaia, in Jeremia ἐνδώλιματα interpretantur, reddidiſſe videtur: Quæ & φαντάσματα nonnullis, hoc eſt, *imagines*, vel *ſpectra*: cujuſmodi in locis ſolis terrere aut occurrere videntur. Eodem capite legitur, Καὶ ἦν ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν ἄνθρωπος ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, καὶ ἀνέκραξε. v. 23.
Ubi cogitandum quid recentior voluerit interpres, qui & eo loco & capite 5. v. 2. ἄνθρωπον ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ, ità notat dici, ut cùm πνεῦμα εἶναι ἐν ἐγκλήματι, de reo, aut ſimili, qui culpæ ſit affinis vel delicto, dicimus: quod *in culpa eſſe*, Latini. Ità ut ſit idem, ἐν ἀκαθάρτῳ εἶναι πνεύματι, cum eo quod Lucas, ἀκάθαρτον ἔχειν πνεῦμα, dixit: Quomodo Galli eum *eſſe in febri* dicunt qui tenetur febri aut laborat. Cùm tamen ipſe, verſâ vice, *in quo erat ſpiritus impurus*, reddiderit: neque veteri ignoſcat, qui, *homo in ſpiritu immundo*, dixerat. Ego ità hominem ἐν ἀκαθάρτῳ πνεύματι hìc dici reor, ut cùm Helleniſtæ, Hebræorum more, (quod & ipſe de quo agimus interpres aliquoties notavit) τὸ ἐν, καὶ τὸ σὺν, in his libris confundunt; *Homo in ſpiritu impuro, cum ſpiritu impuro*: qui impurum, ſcilicet, haberet ſpiritum, ut Lucas loquitur. Niſi fortè, ἐνεργούμενον ἐν δαιμονίῳ εἶναι, dicas, ut eum qui à ſpiritu maligno occupatur deſignes. Aliquot pòſt verſiculis legitur, Καὶ σπαράξαν αὐτὸν τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, καὶ κράξαν v. 26.
φωνῇ μεγάλῃ. Quo loco, ut & aliis nonnullis, in hiſtoria eorum qui à ſpiritu impuro agitantur, τὸ σπαράσσειν uſurpari, non ſemel admiratus ſum: imprimis autem iſto, cùm de morte aut reſtitutione ejuſdem cui hoc tribuitur ac aſſignatur, quam oportuit miraculoſam eſſe, nihil exſtet; neque quiſquam neſciat, de iis quorum nihil præter fragmina & partes exſtant, vulgò uſurpari: quale eſt quod de Pentheo poetæ ac Hippolyto commemorant. Notum illud è Tragœdia, *Omniſque truncus corporis partem tulit.*
Item, *Quæ pars tui ſit dubito, ſed pars eſt tui.* Quale hìc nihil. Quid, quòd Lucas ſpiritum impurum projeciſſe obſeſſum, neque tamen nocuiſſe illi, dixit? Quare ad Helleniſtas recurrendum, qui τὸ נָעַשׁ & τὸ הָמָה iſtâ voce interpretantur: Ut cùm, σπαράσσεται ἡ καρδία μου, hoc eſt, πάλλεται, κινεῖται, σείεται, *vibratur, movetur*, aut *quatitur*, Jerem. 4. 19. dicitur. Quid, quòd apud Eſaiam Symmachus תַּרְעִיָה σπαραγμὸν interpretatur? Quemadmodum & medicorum filii σπαράξειν σίμαλγον cùm jubent, nihil quod noceat præſcribunt. Adde, quòd τρέμειν Critici exponunt: Ut nihil præter vehementem intelligas concuſſionem ſive motum. Porrò cæteris & illud, quod non longè ante finem capitis ſubſequitur, accedat, Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, εὐθέως ἐξέβαλεν αὐτόν. v. 43.
Ubi quantæ efficaciæ hoc loco ſit τὸ ἐμβριμᾶσθαι, vel ex eo, niſi fallor, præter cætera apparet, quòd, καὶ ἐξέβαλεν αὐτὸν, mox dicitur: magis tamen etiam ex eo, quòd eâdem voce utrumque denotent Hebræi. Unde & Helleniſtæ, cùm τὸ גָּעַר apud Eſaiam inveniſſent, alii, cum Aquila, ὀπτιμᾶν alii, ut Symmachus, cum ſuis,

ἐμβεμιᾶσθαι. Septuaginta autem, cum efficacia ingenti, ἀποσκορακίζειν, quod eſt idem quod εἰς κόρακας ἐκβάλλειν, perdere ac exterminare, reddiderunt. Locus eſt, Καὶ ἦλθες ἐθνῶν πολλῶν, ὡς ὕδωρ ἠχήσει, ὡς ὕδωρ πολὺ ὕδατι πολλὰ, ὡς ὕδατος πολλοῦ βίᾳ φερομένου, καὶ ἀποσκορακιεῖ αὐτοὺς, καὶ πέρρω αὐτὸς διαξίσει. Ad quem Euſebius Catenâ in Prophetam illum nondum editâ, cujus uſum Reverendo ac raræ eruditionis viro Antonio Thyſio, amicorum antiquiſſimo, debemus; Κατὰ δὲ τὸν Ἀκύλαν, καὶ ἀποπνίσει ἐν αὐτῷ, καὶ φεύξεται μακρὰν καὶ ἡ Συμμαχον, καὶ ἐμβεμιήσεται αὐτῷ, καὶ φεύξεται πέρρω ut ſic vim vocis oſtendat. Et fortaſſe Marcus ſi Hebraicè ſcripſiſſet, utrumque ſolâ voce

Cap. 2. v. 21. נער expreſſiſſet. Addatur locus non ignobilis è capite ſecundo, Καὶ οὐδεὶς ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ἐπιῤῥάπτει ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ μὴ, αἴρει τὸ πλήρωμα αὐτοῦ τὸ καινὸν ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ, καὶ χεῖρον σχίσμα γίνεται. Quem non ſatis penetraſſe interpretes exiſtimamus. Omnium autem primò notandus fuit Hebraiſmus, αἴρει τὸ καινὸν, quod eſt, vel *tollere cogitur*, vel *tollitur*: Quomodo, καὶ συνάγουσιν αὐτὰ, καὶ εἰς πῦρ βάλλουσιν, hoc eſt, συνάγονται καὶ εἰς πῦρ βάλλονται, 15. 6. Johanni dicitur. Senſu ſanè alio quàm vulgò. Volunt enim, eam ſupplementi ejus vim eſſe, ut rupturam faciat, partémque attritæ veteríſque veſtis ad ſe trahat: Cùm hoc referendum ſit ad eum qui particulam quæ adhuc ἄγναφος & nova veſti veteri ac ruptæ aſſuit. Quippe hoc qui facit, ſimul ac quàm malè illud ἄγναφον ac novum veſti veteri conveniat advertit, tollere illud cogitur: quod fieri non poteſt quin ruptura major fiat; vix enim diſſui tollique poteſt quin hoc fiat. Unde & Matthæus, αἴρει γὰρ τὸ πλήρωμα ἀπὸ τοῦ ἱματίου. Quis autem dicat, τὸ πλήρωμα τὸ ἄγναφον αἴρει ἀπὸ τοῦ παλαιοῦ, caſu primo? Illud enim quod ſequitur, εἰ δὲ μὴ, ῥήγνυσι ὁ ὄνος καὶ ὁ νίος τοῦ ἀσκοῦ, decepiſſe eos videtur: Quod Matthæus, ῥήγνυνται δὲ οἱ ἀσκοὶ· nè quis hîc cavilletur. Jam verò quod οὐδεὶς βάλλει Marco dicitur, eodem Hebraiſmo, οὐδὲ βάλλουσι, Matthæus dixit. Eodem autem modo, αἴρει, βάλλουσι, ῥήγνυσι, aliáque ejuſdem generis, dicuntur. Ut ſic τὸ πλήρωμα non primo caſu (quod exiſtimant) ſed quarto ponatur: Neque αἴρει ἀπὸ τοῦ ἱματίου τὸ πλήρωμα, ſed αἴρεται. Multò autem minùs, τὸ αἴρειν ad τὸ ἱμάτιον hîc referendum; ut αἴρει τὸ ἱμάτιον dicatur. Reddendum ergò, *tollit enim ſupplementum ſuum*, non *ipſius*, ut interpres vetus: multò autem minùs, ut recentior; qui nonnulla pro arbitrio, ut vocem *aliquid*, & *veſtimento*, addidit. Ità enim ille, *Alioquin illud ipſius ſupplementum novum, tollit* aliquid *ex vetere* veſtimento: Quæ ſunt totidem πληρώματα quæ aſſuuntur. Ego autem, ut nullum accuratius utiliúſque commentandi genus quàm paraphraſin exiſtimo; ſi præſertim mens & ἀκολουθία cùm breviter tum accuratè exprimatur, quorum utrumque antiqui, quanquam pauca in hoc genere exſtent, ſpectarunt; ità magno cum periculo conjunctum exiſtimo, ſi quis interpretationis loco paraphraſin concinnet. Nam quemadmodum in Græco contextu aut Hebræo aliquid mutari nefas ac piaculare eſt, ità nihil magis interpreti ſpectandum quàm ut repræſentet quod convertit: Qui interdum quoque, quamvis cum obſcuritatis periculo, prudentiùs in talibus à verbis non recedit, quàm ut mentem mutet de qua dubitat, & in qua falli poteſt. Solus enim falli non poteſt, cujus mens ac verba ab interprete exhibentur: Quæ ſemper religiosè exhibenda. Sed & Latinè minùs quàm vel incommodè vel verè minùs loqui nonnunquam malim: De mente enim maximi Monarchæ & oraculis hîc agitur. Neque ἀυτὸ, ſed αὐτὸ, legendum. Et præceſſerat, οὐδεὶς ἐπιῤῥάπτει· Cui opponitur, αἴρει τὸ πλήρωμα.

Cap. II.

Caput tertium cum quarto percurritur. Locus, ἔλεγον γὰρ, ὅτι ἐξέστη· *& quomodo intelligendus.* ἐξέστη, *de Propheta. Alienari.* Ὁ ἐπλήσθη ὕπος. *Ἔκστασις prophetica, Hebræorum Magiſtris quomodo definita. Elegans Epiphanii, de prophetis veteribus & eorum æmulatoribus Montaniſtis, locus.* Οὐκ ἐρρωμένης διανοίας καὶ παρακολουθούσης. Τὰ προκείμενα ἐκδοῦναι. Τὸ, ἐξέστη, *quomodo de Domino uſurpetur. Thargumiſtis & Rabbinis* οἱ ἐξεστηκότες *ejuſmodi quomodo dicantur. Caput quartum. Nobilis locus,* οὐδὲ ἐγένετο ὑπόκρυφον,

κρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ. *Interpretis antiqui & recentioris interpretatio: Utraque notata. Mens loci vera, & interpretatio.* Τὸ, ἀλλὰ, *ut* τὸ אֶלָּא, *Syris ac Magistris in usu.* Ἀλλ' ἵνα, εἰ μὴ ἵνα. Ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον. Ἐν παραβολαῖς λαλεῖν. *Orienti id quàm usitatum. Locus Theognidis,* Ταῦτά μοι αἰνίγθω. *Hebræorum ænigmata.*

CApite tertio hæsisse ad illum locum videntur eruditi, Καὶ ἀκούσαντες ὅτι παρ' αὐτοῦ, ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτόν· ἔλεγον γὰρ, Ὅτι ἐξέστη. Prophetarum olim credebatur proprium, dum Spiritu corriperentur, extra se ac parùm sui compotes ut essent: qui & παραφρονεῖν, aut mitiori voce, ἐξίστασθαι, tum dicebantur: *alienari* Latinè dicas: Quòd quibus evenit, etiam aliena loquuntur: Seneca lib. De constantia Sapientis, *Cùm Sapientem negatis insanire, non negatis & alienari, & parùm sana verba emittere.* Exemplum 2. Reg. 9. 11. habes; ubi Prophetæ puer qui missus dicitur, ὁ μανιακὸς à cæteris vocatur: Verba sunt, Τί ὅτι εἰσῆλθεν ὁ ὁμανιακὸς οὗτος πρὸς σε; Quæ constitutio animi, sive ἔκστασις sive ἐμπλησμὸν dicas, *sensuum atque animæ virium privatio,* Magistris Hebræorum definitur. Quo nomine ac prætextu, amici Domini hoc loco, ut furenti eum turbæ eriperent, ac sic (quod verisimile est) servarent, suæ eum potestatis esse negant. Simile est quod de Saule dicitur, ὅτι ἐφήλατο ἐπ' αὐτὸν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ προεφήτευσεν ἐν μέσῳ αὐτῶν, *& insiluit super eum Spiritus Dei, & prophetavit in medio eorum:* sui impos nempe, & in potestate Spiritûs; quod isti volunt. Unde proverbium, *Num etiam Saul inter prophetas?* 1. Sam. 11. & deinceps. Ità isti, ἐκ ἐρρωμένης ὑδὲ παρακολουθούσης διανοίας, ut eleganter alibi de talibus locutus est Epiphanius, aiebant Dominum. Quomodo Montanistas ibidem eruditus scriptor vocat: qui, ut se prophetas simularent, Λοξὰ ῥήματα καὶ ἀσημάντους ὀρθότητος ἔχοντα, *verba ambigua, & quæ nihil sani præ se ferrent,* effundebant. Ἐκστῆναι igitur sic dicitur, non διὰ τὸ ἐκστῆναι τοῦ τόπου, quòd mutasset, ut nonnulli volunt, locum; sed διὰ τὸ ὡς πῦ παρακεῖσθαι τότε ἐκστῆναι, quòd in re præsenti alieno esset animo, nec constaret sibi, ut idem eleganter loquitur: Quod mente motis evenire solet. Est autem simul & hypocrisimus. Aliàs enim per contemtum משוגע dicebant: Quomodo & loco Regum quem adduximus: Ubi Thargumistis ὁ ἐξεστηκὸς, משוגא; Magistris, משוטה, *sote:* Unde & fortasse Galli suum *sot,* ut ab illo nostrum nos formamus. Capite quarto ferè medio occurrit locus ille, Cap. 3. v. 21. Cap. 4. v. 22. Οὐ γάρ ἐστί τι κρυπτὸν ὃ ἐὰν μὴ φανερωθῇ· οὐδὲ ἐγένετο ἀπόκρυφον, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ· *Neque quicquam est reconditum, quod non manifestum sit futurum; neque quicquam occultum, quod non in apertum sit venturum.* Quem locum ità reddidit interpres vetus, *Non est enim aliquid absconditum quod non manifestetur; nec factum est occultum, sed ut in palàm veniat:* mirificè, nec Latinè. Recentior, *Non est enim quicquam occultum quod non futurum sit ut manifestetur; neque quod absondatur, sed oportet ut palàm proferatur:* nihil minùs quàm rectè. Mens est, *Nihil enim est absconditum quod non aliquando futurum sit palàm: neque quicquam est occultum, nisi ut in apertum veniat,* hoc est, *nisi câ lege* ut *in apertum veniat.* Eò autem magis mirum, deviasse hìc interpretes, quòd διαγίσατε ac manifestè mentem suam ac sententiam Evangelistæ expressêrunt cæteri. Quid enim illo Matthæi planius, Οὐδὲν γάρ ἐστι κεκαλυμμένον ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται. Lucas; Οὐ γάρ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ φανερὸν γενήσεται· οὐδὲ ἀπόκρυφον ὃ οὐ γνωσθήσεται καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ. Item, Οὐδὲν ἦ συγκεκαλυμμένον ὅ ἐστιν ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται· καὶ κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται. Ut absolvamus eruditos, τὸ אֶלָּא sine dubio expressit, quod pro *nisi* etiam Rabbinis, nedum Syris, usurpatur. Ità, ἀλλ' ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, hoc est, εἰ μὴ ἵνα εἰς φανερὸν ἔλθῃ, Evangelista dixit: planè eodem modo quo non semel idem aliique: Tale est illud c. 9. v. 8. Καὶ ἐξάπινα περιβλεψάμενοι οὐκέτι οὐδένα εἶδον ἀλλὰ τὸν Ἰησοῦν μόνον μεθ' ἑαυτῶν· *non viderunt, sed Jesum solum.* Ubi quis dubitat quin ἀλλὰ sit, εἰ μὴ Ἰησοῦν μόνον, *nisi Jesum solum?* quod non ignoravit Syrus, qui suo אֶלָּא, hoc est, ἀλλὰ, ibi usus est. Eodè capite habemus illud, καὶ τοιαύτας παραβολὰς πολλὰς ἐλάλει αὐτοῖς τὸν λόγον, καθὼς ἠδύναντο ἀκούειν· χωρὶς δὲ παραβολῆς οὐκ ἐλάλει αὐτοῖς. Ait, parabolas ubiq; Dominum adhibuisse, ac sine iis nihil dixisse:

More quidem in Oriente uſitato; quod eorum gnomæ quoque & ſententiæ evincunt: Adeò ut hâc ipſâ tempeſtate, qui parabolis utuntur, voce Græcâ, aut ab ea leviter detortâ, *ſophi* dicantur: niſi hoc ad מָשָׁל eorum referatur, de quo ſuprà. Non tamen ut ab eo Græci abhorruerint. Cujus rei teſtes inter primos Pythagorici, ut & poetarum antiquiſſimi: quod vel illa Theognidis evincant,

Φορτηγοὶ δ' ἄρχουσι, κακοὶ δ' ἀγαθῶν κρατέουσι·
Δειμαίνω, μή πως ναῦν χεῖ κῦμα πίῃ. Addit autem,
Τοῦτό μοι ἐν θυμῷ μεγ' ἀμηχανίην παρέχουσιν·
Γιγνώσκω δ' ἐσθλὸν τε κακὸν, οὐ σοφὸς ἐών. Ac ſi Latinè dicas,

Bajulus imperitat, ſummique reguntur ab imis:
Nè pereat metuo fluctibus hauſta ratis.
Iſta ſed, ut ſcirpum, melioribus abdita, dixi:
Quanquam hoc jam ſapiens ſcitque videtque malum.

Quis enim non αἴνιγματα Hebræorum, hoc eſt, חִידוֹת, alluſiſſe dicat, cùm αἰνίσσεσθαι ſe dixit? idque de Republica, quam cum navi confert. Qualis eſt tota Flacci Ode 14. lib. 1. quâ Romanorum, qualis eo tempore erat, tanquam navis, allegoricè deſcribitur: Cujus initium,

O navis, referent in mare te novi
Fluctus. O, quid agis? fortiter occupa
Portum. &c.

Et certè, quò antiquior eſt è Græcis quiſque, eò propiùs ad τὸ αἰνιγματῶδες & parabolicum Hebræorum veterum, imprimis ad poeſin eorum & dicendi genus, accedit.

Cap. III.

Caput quintum & ſextum. Διὰ τὸ quomodo *in hiſtoria energumeni accipiendum.* Λεγιὼν ὄνομά μοι, *& quare.* Ῥύσις αἵματος, *Secretum cauſæ fœminarum, Optato.* Αἰτία, *Cauſa, pro malo aut noxa.* Ἔλεγε, ἠνοεῖτο. *Fingendi vocabulum & ſimilia, an religioſè ſatis à Patribus de Filio Dei uſurpata.* Σχῆμα· Σχηματισμός. Σχίσμα, ἢ παράγμα, *de gladio Angeli.* Κατ' ὀνομασίαν *à Filio Dei quæ interdum fieri dicantur.* Οἰκονομεῖ ὁ υἱός. *Theophylacti opinio notata.* Οὐκ ἠδυνάσατο ἐπεὶ ἐδυνάμην δύναμιν ποιῆσαι, Οὐκ ἐποίησεν. Τὸ ἀδυνάτου *in Sacris literis modi varii.* Οὐκ ἠδύνατο, *Hebraiſmus. Locus diu agitatus, οἱ μὲ βάζδον μόνον. B. Auguſtini ſententia, qui Marcum cum duobus aliis conciliare nititur. Oſiandri ſententia. Ordo loci, & ex eo mens.* εἰ, μὴ βάζδον μόνον, ἐπεὶ μὴ βάβδον μόνον. Ἐς *pro* μὴ *in Sacris.* Καὶ σωσάτω αὐτὸν, *de Herode & Johanne.* Ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, *locus qui obſcurior videri poſſet.* Ἀκούσαι αὐτοῦ πολλὰ ἐποίει. Ἀκούσαι, χάριν τοῦ ἀκοῦσαι. Φάτνωμα.

Cap. 5. v. 3, 4. De abreptitio aut energumeno capite quinto non procul ab initio dicitur, καὶ ὅτι ἀλύσεσιν ὑπὸ τοῦ ἠδύνατο αὐτὸν δῆσαι, διὰ τὸ αὐτὸν πολλάκις πέδαις καὶ ἁλύσεσι δεδέσθαι. Ubi illud, διὰ τὸ αὐτὸν δεδέσθαι, rectè ſiquidem dicas; non, *propterea quòd: Siquidem ſæpe pedicis vinctus & catenis fuerat.* Recentior interpres; & nè catenis quidem quiſquam poterat eum vincire: *Propterea quòd ſæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, ſed*
v. 9. *diſcerptæ fuerant ab eo catenæ,* &c. Paulò pòſt, Καὶ ἐπηρώτα αὐτὸν, Τί σοι ὄνομα; Καὶ ἀπεκρίθη λέγων, Λεγιὼν ὄνομά μοι· ὅτι πολλοί ἐσμεν. Ubi adverſarius ſpiritus ſe ac comitatum ſuum ità dixit, quemadmodum Plinius à numero, *mancipiorum legiones* dixit.
v. 25. Eodem capite legitur, Καὶ γυνή τις οὖσα ἐν ῥύσει αἵματος ἔτη δώδεκα, &c. Quam ῥύσιν, *ſecretum cauſæ fœminarum,* eleganter Optatus lib. 5. adverſùs Donatiſtas dixit; *Quid vobis videtur & illa mulier, quæ de ſecreto cauſæ fœminarum cùm per annos duodecim laboraret, & omnem ſubſtantiam ſuam in medicos erogaſſet, cùm videret à Filio Dei,* &c. *pudor impediebat nè cauſam ſuam coram maſculis indicaret.* Ubi αἰτία, *cauſa, malum, morbus,*

ſive

sive *noxa*. Glossæ veteres; Ἄτια, *Causa, materia* seu *materies, titulus, querimonia, querela, culpa, noxa*. Paulò pòst, Ἔλεγε γὰρ, Ὅτι κεῖν πᾶσι ἰματίον αὐτὸ ἄψωμαι. Ubi, ut alibi sæpe, ἔλεγε, διενοεῖτο. Ἔλεγε· *secum* nempe, aut *in corde*, Hebræorum more: *cogitabat, persuadebat sibi*. In eadem ἁ αἱμορροῦσης historia, à Domino dicitur, Τίς μου ἥψατο τῶν ἱματίων; De quo loco ac similibus cùm agunt, metuo nè non satis religiosè SS. Patres *fingendi* vocabulo utantur: Quemadmodum B. Augustinus, *Sic quippe interrogavit*, inquit, *quasi nesciens quod utique sciebat. Ac per hoc nescire se finxit, ut aliquid aliud illâ velut ignorantiâ suâ significaret. Quæ significatio quoniam verax erat, mendacium profectò non erat*. Qui cùm ignorantiam non ponat, quasi ignorantiam admittit. Nam B. Hieronymo quid facias, qui ad Rufinum de judicio Salomonis, *Simulat*, inquit de Domino, *ignorantiam, & humanos pro dispensatione carnis mentitur affectus. Sicut alio in loco, Ubi posuistis Lazarum? & ad mulierem fluentem sanguine, Quis me tetigit?* Reverentiùs Theologi Græci, φαντασμὸν, aut φῶμα, etiam de Angelis, cùm aliud assumunt aut exhibent quàm per se habent, vocare solent. Procopius ad Numeros, de Angelo qui Bileamo cum gladio occurrit; Σχῆμα δὲ, ὃ πρᾶγμα, τὸ θεωρούμενον· ὃ γὰρ μάχαιραν παρ' ἀγγέλοις, ἢ σίδηρον ἐν οὐρανῷ· *Species, non res fuit quod videbatur: neque enim machæram gestant Angeli, aut ferrum in cœlo est*. Quanquam κατ' οἰκονομίαν hoc factum dicas: ut sic cunctis exhiberet mulieris fidem quæ latebat. Quemadmodum nonnunquam & simpliciter οἰκονομεῖν τὰ ὑδν, dicunt Patres, cùm ut homo nescit quod ut Deus non ignorat, atque id profitetur: quomodo Græcorum Theologi, & inter eos Magnus Basilius, loquuntur. Quòd nonnulli autem, inter quos Theophylactus, noluisse scire dicunt Dominum, quis tangeret, & hoc imposuisse Petro, non jam φῶμα est sed frigus. Non longè à sexti capitis initio, inter cæteros qui hìc notari merentur, locus ille occurrit, Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ δύναμιν ποιῆσαι· Ità enim hic Evangelista dixit, quod Matthæus alibi, καὶ οὐκ ἐποίησεν ἐκεῖ δυνάμεις πολλὰς. Sed quomodo non potuit? Gregorius Homiliâ 2. De Filio, ubi accuratè περὶ τοῦ ἀδυνάτου in Sacris variéq; ejus usu agit, ad τὸ εὐλογον, sive quod æquum aut rationi conveniens est, nonnunquam vult referri: ut cùm dicitur, Οὐ δύναμαι ὅτι υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ἐστιν ὁ νυμφίος, *Non possum*, sive, *Æquum non est, ut lugeant*: Interdum ad τὸ ἀζήλωτον· hoc est, ipsum ejus nolle à quo fiunt miracula; ob fidei videlicet in quibus fiunt defectum. Verba ejus sunt, Τὸ δὲ, ὡς ἀζήλωτον, ὡς τὸ μὴ δύνασθαι ἐκεῖ σημεῖα ποιῆσαι, διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν προσιόντων· ἐπειδὴ γὰρ τοῦ σωματοποιοῦ χεῖρας περὶ τὰς ἀσθενείας, καὶ τῆς τῶν προσερχομένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ προσπτοῦ δυνάμεως, οὐκ ἐνδέχετο τὸ ἕτερον, τοῦ συζύγου ἐλλείποντος. Cùm simplicissimus sit Hebraismus; quo & passim Hellenistæ utuntur: Quale est, *Non poteris intra portas tuas decimam comedere frumenti*; Οὐ δυνήσῃ φαγεῖν, *Non comedes*, Deut. 12. 17. Sive affirmes enim sive neges, non obstat כל'. Ità de se Deus, *Num potero celare Abraham?* id est, *Num celabo?* Gen. 18. 17. Quanquam τὸ ἀζήλωτον etiam hìc designari non negarim. Et exempla adsunt. Non ut iis interim assentiar, qui potestatem Domini constrictam infidelitate incredulorum, ac vinctam quasi, hoc loco volunt. Cæterùm non pauca quæ in eam rem notata nobis, vide ad S. Johannis cap. 5. Pergamus. Non existimo quenquam esse qui ignoret, quantum omnis propè ævi animas illustres excitarit locus ille ac defatigarit qui non ità multò pòst exstat, καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον. Quo pacto enim virgam tolli jubet Marcus, cùm nè virgam quidem, ut disertè admodum Matthæus pariter & Lucas docet, Dominus permittat? Quod ut expeditum nobis daret, mirâ subtilitate libro De consensu Evangelistarum B. Augustinus usus est, cùm scripsit, *Solet item quæri, Quomodo Matthæus & Lucas commemoraverint, dixisse Dominum discipulis ut nec virgam ferrent, cùm dicat Marcus, Et præcepit eis, nè quid tollant in via, nisi virgam tantùm?* &c. *Quod ità solvitur, ut intelligamus, sub alia significatione dictam virgam quæ secundùm Marcum ferenda est, & sub alia illam quæ secundùm Matthæum & Lucam non est ferenda*, &c. *Potuit enim etiam sic breviter dici, Nihil necessariorum vobiscum feratis, nec virgam, nisi virgam tantùm. Ut illud quod*

dictum eſt, nec virgam, nec minimas quidem res: quod verò adjunctum eſt, niſi virgam tantùm, intelligatur, quia per poteſtatem à Domino acceptam, quæ virgæ nomine ſignificata eſt, etiam quæ non portantur non decrunt. Utrumque ergò Dominus dixit; ſed quia non utrumque unus Evangeliſta commemoravit, putatur ille qui virgam ſub alia ſignificatione poſitam tollendam dixit, ei qui virgam rurſus aliud ſignificantem non tollendam dixit, eſſe contrarius. Sed jam redditâ ratione non putetur. Quæ tamen nodum ſecant potiùs quàm tollunt. Oſiander, cùm à Luca nullâ circuitione ac planè dicatur, Μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδὸν, μήτε ῥάβδους, μήτε πήραν, pro μήτε, εἰ μὴ, reponendum arbitratur. Cujus conjecturæ nè audaciam nunc tangam, quid Matthæo fiet, qui diſertè, μήδε ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον, dixit? Neque plus efficiunt forteſſe qui in ipſa vocis ſignificatione argutantur, & ad 10
τὸ שבט ſe convertunt. Veniam eruditi nobis dabunt, ſi ad tribus hîc Grammaticorum recurramus, quod & ipſi faciendum ſibi judicarunt. Quid ſi τὸ μὴ, non ad τὸ εἰ, ſed ad τὸ μόνον referendum dicamus? ſi quidem non fruſtrà obſervarunt eruditi, τὸ, εἰ μὴ, nonnunquam apud veteres autores diſjungendum. Exemplo ſit Thucydideum illud, Καὶ συγγνώμη, εἰ μὴ ᾗ κακίᾳ, δόξεις ἧ μᾶλλον ἁμαρτίᾳ, τῇ πρότερον ἀφραγμοσύνῃ ἐναντία πολεμῶμεν· ut ſit, non, εἰ μὴ ᾗ κακίᾳ, ſed, εἰ πολεμῶμεν μὴ ᾗ κακίᾳ. Quomodo Evangeliſtæ mens erit, Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ πήραν, μὴ ἄρτον, μὴ εἰς τὸν ζώνην χαλκόν· *Juſſitque eis, nè quid ſecum aſſumerent: ſiquidem (vel imò) nè virgam quidem, non peram, non panem, non æs in zona. εἰ μὴ ῥάβδον μόνον, ſiquidem nè virgam quidem:* ac ſi dicat, ἐπεὶ μὴ ῥάβδον μόνον. Τὸ εἰ autem 20
ἀντὶ τοῦ ἐπεὶ paſſim in Sacris uſurpari ab Helleniſtis, quis neſcit? Certè ſi dixiſſet autor, Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἵνα μηδὲν αἴρωσιν εἰς ὁδὸν, ἐπεὶ μὴ ῥάβδον μόνον, μὴ πήραν, &c. nemo dubitaret quid vellet: Nunc autem idem dixit. Cæterùm τὸ εἰ ſic & aliàs uſurpari, etiam cùm μὴ non accedit (pro ἐπεὶ nempe) aliquot exemplis eruditiſſimus Peluſiota probavit: qui ex hac ipſa particula, aliquot in Sacris literis locorum mentem pendere docet.
v. 15. Capite eodem ſexto cùm dicitur, Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίας ἐστὶν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν, mirum non eſt hæſiſſe interpretes, cùm docendum eſſet quid inter hæc duo, προφήτης, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν, intereſſet. Locum ergò eruditus interpres ſic convertit, *Propheta eſt, vel unus ex prophetis illis:* vetus, *Quia propheta eſt, quaſi unus ex prophetis.* Notat autem noſter; *Hic locus varias recipit interpretationes.* 30
Sic enim vulgata, Quaſi unus ex prophetis, omiſſâ particulâ ἢ· quam etiam in ſex vetuſtis exemplaribus non legimus, neque vertit Syrus interpres: Ut ſit hic ſenſus, Quoſdam habuiſſe Jeſum pro propheta, cóque minimè vulgari, ſed qui cum excellentiſſimo quovis veterum illorum jure conferri potuerit. Eraſmus autem convertit, Vel tanquam unus ex prophetis: Ut ſit hæc ſententia, Alios dixiſſe Eliam eſſe; alios, prophetam in genere; alios, neque pro Johanne neque pro Elia habuiſſe, ſed admiratos ipſius facta, cunctì abundos pronunciaſſe, ipſum videri poſſe aliquem ex veteribus illis prophetis qui reſurrexiſſent. Addit deinde, nè quis dubitet quin difficultatem viderit, *Cæterùm apparuit ex collatione hujus loci cum Lucæ 9. 7, & 8. quadruplicem de Chriſto fuiſſe opinionem, ſed tres tantùm opinantium fuiſſe ordines. Nam Herodes quidem, conſcientiâ ipſum pungente, ſuſpicabatur, Chriſtum eſſe redivivum Johannem: alii dicebant, Eliam eſſe: alii denique, eſſe prophetam vel unum ex veteribus illis, quorum videlicet libri legebantur; vel illis veteribus nihilo inferiorem.* Hæc ille. Videtur autem 40
qui propheta eſt, plus eſſe quàm qui quaſi propheta, aut quaſi unus ex prophetis; & qui quaſi unus ex proppetis, minus quàm qui propheta. De quo Juriſconſulti non dubitant; qui ſuos *quaſi contractus*, ſuum *quaſi caſtrenſe peculium*, cùm de ſacerdotibus & advocatis agunt; *quaſi delictum* deniq; *quaſi dotem, quaſi maritum, quaſi poſſeſſionem, quaſi pignus, quaſi patrimonium*, cùm agitur de fœmina; *quaſi poſſeſſores, quaſi emtores, quaſi uſucapiones, quaſi uſusfructus*, aliáq; generis ejuſdem cum reſtrictione habent aut conſiderant: De quibus ipſi videantur. Quid igitur? Abſolvemus eruditos. Duo erant inter cætera quæ Domino tum tribui ſolebant; vel, quòd propheta eſſet, vel, quòd Propheta ille qui & Meſſias eſſet: quamvis id pleriq; tum neſcirent: Quod cùm dicitur, Propheta ille intelligitur de quo Moſes ſcripſerat, qui & ἐξόχως καὶ ἀναφορικῶς, ὁ Προφήτης dicitur. Quomodo ſcripſiſſe 50

nec

nec aliud hìc voluiſſe Evangeliſtam exiſtimamus. Johannes diſertè, nec ſemel, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ, cap. 1. v. 21. Item, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, &c. Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε ὁ προφήτης, ibid. 25. Item, Οἱ ὄχλοι ἀνθρωποι ἰδόντες ὃ ἐποίησε σημεῖον ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγον, Ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης ὁ ἐρχόμενος εἰς τὸν κόσμον, 6. 14. Item, Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες τὸν λόγον ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, 7. 40. Quem rectè alium à prophetis cæteris, non rectè alium volebant à Chriſto. Quo errore contactos tum fuiſſe, ex aliquot ejuſdem Johannis apparet locis. Ipſe autem locus Deuter. 18. 15, 18. exſtat: Ubi de Propheta illo agitur qui ὁ Προφήτης dicitur. Quare nè dubitandum quidem nobis videtur, quin quemadmodum interpres Syrus articulum paſſim non expreſſit quem non invenit, ità hìc articulus deſit, qui exprimendus eſt: Ut ſit, Ἄλλοι ἔλεγον, Ὅτι Ἠλίας ἐστὶν· ἄλλοι δὲ ἔλεγον, Ὅτι ὁ προφήτης ἐστὶν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν. Neque magìs mirum ſanè, quòd articulus quàm quòd τὸ ἢ in codicibus nonnullis (cujus rei fidem tum antiquus interpres noſter tum & Syrus abunde faciunt) prætermiſſum fuerit: quod & de ſex exemplaribus ſuis recentior teſtatur. Hæc ſcripſeram, cùm fortè Euthymium inſpexi: in quo hæc cum admiratione inveni, *In quodam autem exemplari dictio Prophetæ habet articulum: Ut ſit, Propheta ille eſt, aut tanquam unus prophetarum. Intelligebant autem illum Prophetam de quo ipſis Moſes vaticinatus fuerat: & is erat Chriſtus.* Græcè dicas (nam Latinum nunc exemplar habemus:) Ἐν τινὶ τῶν ἀντιγράφων, τὸ, προφήτης, μετ' ἄρθρου γράφεται· ὁ νῦς δὲ, ὅτι ὁ προφήτης, ἦγεν, ἐκεῖνον ὃν ὁ προφήτης ἔστι λέγει ἢ ἐκείνου τῶν προφητῶν περὶ ὧν προεφήτευσαν αὐτοῖς οἱ Μασῆς· ὅτις ἦ ὁ Χριστός. Quibus verbis ſingula quæ dicta ſunt à nobis, manifeſtè confirmantur: Quod à ſcriptore & Græco & antiquo ſatìs, quique antiqua Patrum ſcripta contulit, examinavit, tum & accurato, factum gaudeo: nè ultrà dubitandi locus ſit. Capite eodem de Herode & Johanne legitur, Ὁ γὰρ Ἡρῴδης ἐφοβεῖτο τὸν Ἰωάννην, εἰδὼς αὐτὸν ἄνδρα δίκαιον καὶ ἅγιον· καὶ συνετήρει αὐτὸν, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει. Ubi, ut τὸ συντηρεῖν de cultu & obſervantiâ dicatur, quomodo hìc eam vocem recentior interpres accepit, non admittent, niſi fallor, qui intelligunt quid Græcè ſit loqui. Vetus *cuſtodiendi* verbo uſus eſt: longè meliùs, ni fallor. Servabat eum ac cuſtodiebat, vel adverſùs Herodiadem ſceleſtam, quæ ἐνεῖχεν αὐτῷ, *malum illi clàm ſtruebat, imminebat illi*, ut Evangeliſta loquitur. Ubi? In ipſo carcere, nimirum; nè evaderet, nec tamen ſupplicium ſubiret: in quem conjectum tandem, & Matthæus & hic autor dixit. Τηρεῖσθαι autem etiam autoribus his dici ſolent, qui in carcere ſervantur. Ità Act. 12. 5. de Petro, ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ. Alterum autem (hoc enim jungitur ſuperiori) ità ſcribitur, καὶ ἀκούσας αὐτοῦ, πολλὰ ἐποίει, καὶ ἡδέως αὐτοῦ ἤκουε. Interpres vetus; *& audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat:* Recentior; *auditóque eo multa faciebat, & libenter eum audiebat:* cui hìc Eraſmus placuit. Mihi omnibus hæſiſſe aqua videtur. Quid enim illud, πολλὰ ἐποίει, abſolutè poſitum? Aut quid Herodes fecit? Syrus, *multa audiebat & ab eo faciebat.* Quod interpretes ejus ità accipiunt, ac ſi vellet, plurima in gratiam Johannis feciſſe Regem. Ego autem vulpem illam (ità enim dicitur à Domino) tantum tribuiſſe viro ſanctiſſimo ut multa in gratiam ejus faceret, haud facilè adducar ut credam. Et quare? Non arbitror quòd aulicus Baptiſta eſſet; de quo Servator, *qui mollibus induti veſtimentis incedunt, in aulis Regum ſunt:* ubi nullus incola deſerti; nemo qui agreſti melle ac locuſtis ſuſtentare vitam poteſt. An quia, ut Herodi placeret operam vir ſanctus dabat? Atqui ſummæ libertati ejus teſtimonium Evangeliſtæ exhibent: neque quiſquam, quare Herodiadi inviſus eſſet, ignorare poteſt. Quid, quòd ſublatum ab Herode hac de cauſa docet Joſephus, quòd πάντα τῇ συμβουλῇ αὐτοῦ, *omnia ex conſilio ejus agere*, videretur populus? quod, & plura quæ huc ſpectant, Antiq. Judaic. lib. 18. cap. 7. habes. An ergò veriſimile eſt, ut qui metueret ne alii è conſilio illius quicquam agerent, multa in gratiam illius ipſe ageret? Recentior interpres alìque, in codicibus nonnullis,

v. 20. Ibid.

pro

προσέπιεν, ἐπῆρεν, legi annotarunt: Ut fluctuaſſe Heroden cùm Johannem audiviſſet, aut commotum animo fuiſſe, dicat. In aliis codicibus ἀκύων, pro ἀκέων, reperiſſe ſe alii teſtantur. Quid ſi & aliam lectionem in quibuſdam exſtitiſſe ſuſpicemur, quæ & minùs longè abeat, ac Evangeliſtæ mentem exhibeat? καὶ σωτηρίᾳ αὐτῶν, καὶ ἀκῶν αὐτὸ πολλὰ ἐποίει, & ſervabat eum, ὠτque audivet eum, omnem dabat operam. In quo nulla ſanè difficultas: ſumma autem perſpicuitas ſimplicitáſque, quam vulgaris lectio non præſtat; quæ ἀκύσας pro ἀκούσας habet. Cui geminum eſt illud de Regina Saba, veniſſe eam ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς, ἀκούσαι τὴν σοφίαν τοῦ Σολομῶντος. Nihil ſi-
v. 49. milius. Capite eodem, Οἱ δὲ ἰδόντες αὐτὸν ἐπὶ τὴν θάλασσαν, ἔδοξαν φάντασμα εἶναι. Et notum quidem, nonnunquam φάντασμα id eſſe, quod in imaginatione eſt aut verſatur re autem ipſâ non exſiſtit: cujuſmodi imagines οἱ κορυβαντιῶντες, quos *imaginoſos* dicunt, patiuntur. Quod & Syro perſuaſit ut hoc loco רגלא, hoc eſt, *falſam*, ſeu *ſuſpectam*, redderet *imaginem*: quomodo & רגלין, *mendaces*. Et hoc eſt cur eruditum Stephani Gloſſarium, τὸ φάντασμα, *larvam*, *viſionem*, *vanam oſtentum*, interpretetur. Unde, quas Pœnas Diráſque poetæ dicunt, quales malè ſibi conſciorum animo plerunq; obverſantur, τέρατα φαντασμάτων, autor Sapientiæ dixit: Τὰ μὲν τέρατα ἠλλοιοῦντο φαντασμάτων, τὰ δὲ ὑπὸ ψυχῆς παρελύοντο ἀγχίνοια. Hìc verò ſpectrum, quale Regius Propheta פַּחַד לַיְלָה, Helleniſtæ φόζον νυκτεινὸν dixerunt, innui videtur. Ubi eruditè Chaldæus, *Non timebis à timore dæmonum qui nocte ambulant*: de nocturnis enim agit geniis, qui nocent. Atque hinc fortaſſe etiam hìc noctis ſit mentio; καὶ ἀπὸ τετάρτου φυλακῆς τῆς νυκτός. Sed & additur, ἀνέκραξαν *exclamaſſe* territos.

Cap. IV.

Caput ſeptimum cum octavo examinatur. Locus nobilis, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται. Vetus interpres & recentior, eorúmque interpretatio. Pugno lavare. Quid ſit, pugno lavare. Πυγμῇ *certare: & quale id certamen.* Πυγμῇ παίειν, *Crebrò, certatim ferire.* Πυγμαῖοι· πυγμὴ. *Syrus interpres, ejúſque interpretatio* τῷ πυγμῇ. Ἀπὸ ἀγορᾶς. Ἀγορὰ *quid in Sacris.* שוק. Κοπιᾶσθαι ἐν ἀγορᾷ. Παῖδες ἐν ἀγορᾷ καθήμενοι. Ἀπὸ ἀγορᾶς βαπτίζεσθαι. Κοινῶν. Μομιλάλος. Ἀγκυλόγλωσσοι. Ἐστάναξε. Πλειστόματα κλασμάτων· & *quis eorum uſus.* Μερίδες. Ἀποστέλλειν μερίδας, *Helleniſtis.* Ἐνεπλήσθη καὶ κατέλιπον. *Analectia Romanorum, & quæ in cœnis colligerent.* Τὰ κατάλοιπα *Helleniſtarum.* Cæcitas, ἡ παραλλάξασα τῆς διανοίας σημεῖα, *Platoni.* Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος; Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπος; & *ità legendum: Quod ex Helleniſtis, & Hebraîſmo quam interpretantur, voce, probatur.*

Cap. 7. AD caput quod eſt ſeptimum Evangeliſtæ noſtri, ordine pervenimus. In quo locus ille
v. 3. eruditos fatigavit, Οἱ γὰρ Φαρισαῖοι, καὶ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων. Ubi quomodo accipiendum τῷ πυγμῇ, non recentior interpres modò, ſed & alii ætatis hujus primi, quæſivere. Vetus *crebrò*, alter *pugno* reddidit: *Nam Phariſæi & omnes Judæi, niſi pugno laverint manus, non edunt.* Quid autem ſit *lavare pugno manus*, nè tum quidem affectum me fateor, poſtquam ea quæ prolixè notavit ſeriò percurri atque expendi. Hìc enim quæritur, utrúmne *qui manum manui affricant, & pugnum alterius inſerunt palmæ*, quæ recentioris verba ſunt, ut ut hoc Judæis tribuamus, Græcè πυγμῇ νίπτεσθαι ταῖς χεῖραις, Latinè *pugno lavare manus*, dicantur. Quare locum propiùs inſpiciamus. Olim πυγμῇ qui certabant, pugnis primùm ſolis nudiſque, quod ex antiquitate notum, inter ſe certabant: *Arma antiqua, manus, ungues, dentéſque fuerunt*, inquit Lucretius. Pugnis deinde alia addita; ut lora, & quos cæſtus dicebant. In hoc certamine qui crebriùs alterum feriret, ad palmam contendebat. *Crebrò ferire* eſt πυγμῇ παίειν· quod *certatim* dicas. Quid ſit autem illud, nemo meliùs quàm Poeta, lib. Æneid. 5. deſcripſit:

Tum

Tum pudor incendit vires, & conſcia virtus:
Præcipitémque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtrâ.
Nec mora nec requies. Quàm multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant, ſic denſis ictibus heros
Creber utrâque manu pulſat verſátque Dareta.

Πυγμὴ, certamen, quale dixi: Πυγμὴ, *crebrò, certatim.* B. Hieronymus ad Ezechielis 27. *Sive pygmæi ſunt, hoc eſt, bellatores, & ad bella promti,* ἀπὸ τῆς πυγμῆς, *quæ Græco ſermone in Certamen vertitur.* Planè, ut in prognoſticis Virgilianis volucres, quas

Certatim largos humeris infundere rores,
Et ſtudio incaſſum videas geſtire lavandi.

Nam illud πυκνῶ, ut & cætera quæ hìc excogitarunt eruditi, imaginaria, nec hujus loci ſunt. Syrus cùm intelligeret quid eſſet πυξμῇ λέειν, בטילאית, quod eſt *frequenter*, aut, ut alii, ἐξ ἀπαδῆς, καὶ ὀπιμελῶς, eruditè reddidit. Sequitur proximè, καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς ἐὰν μὴ βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. Ubi, quod Hebræi שוק dicunt, ἀγορὰν Evangeliſta dixit. Quiſquis foràs & in publicum procedit, לשוקא prodit, ut Chaldæi loquuntur: quomodo & paſſim Helleniſtis, è publico qui domum redit, ἀπὸ ἀγορᾶς redire dicitur. Syrus metaphraſtes, מן שוקא: quod Hebræi מחוץ vulgò dicerent: Chaldæi Targumiſtæ, משוק. Ità capite ſuperiori, οἱ ἀδιενόητες ἐν ταῖς ἀγοραῖς πίδωδιν dicuntur. In libro Tobit ex editione Fagii; *Egreſſus eſt in forum, ut quæreret hominem qui ſecum proficiſceretur:* in Hebræo לשוק, *in publicum*, aut *plateam*. Eccleſiaſtis 12. καὶ κλείσουσι θύρας ἐν ἀγορᾷ, *foris*, ſive *extrinſecùs*. Et ibid. verſ. 5. *qui in publico ac in plateis plangunt*, κόπτεσθαι ἐν ἀγορᾷ dicuntur; Καὶ κυκλώσουσιν ἐν ἀγορᾷ οἱ κοπτόμενοι. Quomodo in ſimilibus locis accipiendum. Ità παῖδες ἐν ἀγορᾷ καθήμενοι, *qui in publico* aut *in plateis ſedent*, Lucæ 7.32. Neque Phariſæi aliter ἀσπασμὸς ἐν ἀγορᾷ φιλεῖν dicuntur. Eo autem modo ἀπὸ ἀγορᾶς βαπτίζεσθαι dicuntur, ut cùm ablui à ſordibus quis dicitur. Nam contaminationem vulgi, qui ab illis עם הארץ dicebantur, ità ſe abluere credebant: ideóque ἀπὸ ἀγορᾶς manus abluebant, hoc eſt, cùm è publico redirent; tanquam à contagione & pollutione vulgi. Si igitur τὸ *redeuntes*, aut tale quid, intelligas, non *è foro* (quod nunc obtinet) ſed *è publico* vertendum: Sin, quod prius dixi, cum βαπτίζωνται conjungas, καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς ἐὰν μὴ βαπτίζωνται, hoc voluit, *& poſt congreſſum* aut *egreſſum in publicum, niſi ſe lavent*. Eodem capite habes, ἐκεῖνά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. v. 15. Ubi κοινοῦν טמא, de quo in Levitico & alibi non ſemel. Eodem capite, Καὶ φέρουσιν αὐτῷ κωφὸν μογιλάλον, καὶ παρακαλοῦσιν αὐτὸν ἵνα ἐπιθῇ αὐτῷ τὴν χεῖρα. Ubi μογιλάλοι, tales ferè, quales ſunt qui ἀσυλόγλωσσοι Medicis dicuntur: Quorum alii ἐκ παίδων, alii ἐκ γενετῆς, *à morbo*, vel *naturâ*, tales dicuntur. Vide Actium, & alios. Paulò pòſt, Καὶ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν, ἐστέναξε, καὶ λέγει αὐτῷ, Ἐφφαθὰ, ὅ ἐστι, διανοίχθητι. Ubi ἐστέναξε, ἐβόησε, *violentam emiſit vocem*, ſeu *clamavit:* Quomodo τὸ זעק Hebræorum exprimere Helleniſtæ ſolent: ut in illo, Εἰ ἐπ' ἐμοί ποτε ἡ γῆ ἐστέναξεν, Jobi 31.38. Sed & τὸ שוע: ut in illo, ψυχὴ ἣ ὑπίων ἐστέναξε μέγα, Ibid. 24.12. Memini me θεοσεβημάτων, & quis eorum uſus eſſet, nonnulla ad Matthæum dixiſſe: De quibus capite ſequenti, hoc eſt, octavo, rurſus dicitur, Ἔφαγον ὃ καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν θεοσεβήματα κλασμάτων, ἑπτὰ σπυρίδας. Ampliùs autem quis eorum uſus fuerit ex Nehemiæ 8.10. patet; ubi, *Dixit præterea illis, Ite, comedite pinguia, & bibite dulcia, & mittite partes* (θεοσεβήματα nempe, aut θεοσεβήματα κλασμάτων) *ei cui nihil eſt:* Ubi Helleniſtæ μερίδας, hoc eſt, *partes*, dixere; καὶ ἀποστείλατε μερίδας τοῖς μὴ ἔχουσι. Deinde, *Abierunt itaque univerſus populus, ut comederet, & ut biberet, & ut mitteret partes:* φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ ἀποστέλλειν μερίδας· quod de celebratione feſti dicitur. Ergò θεοσεβήματα, μερίδες, quæ diſtribui pauperibus ſolebant. Ità Ruth 2.14. *quæ comedit ad ſatietatem, & reliquum fecit:* Ubi venuſtè ac urbanè Helleniſtæ, καὶ ἐνεπλήσθη καὶ κατέλιπεν. Eâ autem ratione ſemper pauperes convivas ditiores habebant: hoc eſt, Deum. *Grande enim bonum, quod cùm ſit in pauperes, redundat in Deum*, inquit pius Eccleſiæ ac eruditus Doctor:

v. 4.

Cap. 8. v. 8.

Quia fundamentum ejus charitas: *Deus autem charitas*, ut idem verè. *Igitur ex Deo quod procedit, in Deum*, inquit idem, *redundat: Quod in Deum autem non redundat, ex charitate non procedit. Ex Deo igitur proceſsio & in Deum redundatio, Dei dona ſunt.* Erant autem longè honeſtiora hæc quàm quæ analectæ, interdum ſordidi, vel helluones, in Romanorum cœnis colligebant; (unde illud poetæ Hiſpani, *Colligere longa turpe nec putat cœna, Analecta quicquid & canes reliquerunt.*) cùm hæc de quibus agimus, honeſtis quoque proximiſque ſervarentur: quemadmodum & Ruth, de qua diximus, reliquias ad ſocrum defert: *Protulit quoque ac dedit illi*, inquit Sacer contextus, *quod de ſaturitate ſua reliquerat*; ἔδωκεν αὐτῇ ἃ κατέλιπεν, ἐξ ὧν ἐνεπλήσθη. Hæc ſunt illa ad quæ Pſalmo 17 reſpexit Propheta; *Saturantur filii, & dimittent reſiduum ſuis parvulis.* Ubi Helleniſtis τὰ περισσεύματα, τὰ κατάλοιπα dicuntur. Eodem capite & illud legitur, ubi de cæco qui Bethſaidæ oblatus Domino, v. 24. Καὶ ἀναβλέψας ἔλεγε, Βλέπω τοὺς ἀνθρώπους ὡς δένδρα περιπατοῦντας. Quæ eſt elegans curatæ cæcitatis, quæ τῆ αἰσθήσεως (ut Plato loquitur) σημεῖα παραλλάττει, deſcriptio, aut potiùs hypotypoſis. Eodem capite, v. 36. Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπον, ἐὰν κερδήσῃ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ &c. Ubi rectè Frobenii editio, & aliæ, ἄνθρωπ&. ut ſit, Τί γὰρ ὠφελήσει ἄνθρωπ&; quod offendit eos qui de Helleniſtis non cogitabant. Notum eſt illud, ut alia ejuſdem generis, οὐκ ὠφελήσει ἐχθρὸς ἐν αὐτῷ, Pſalm. 88. 23. verbum enim eſt נשא, quod hìc litem dirimit.

Cap. V.

Caput nonum. Καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. *Locus quomodo intelligendus.* Τὸ πῶς ἐγκλινόμενον. *Loci diſtinctio, ſimúlque interpretatio. Locus*, καὶ ἐπίνασαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν. *De morte Præcurſoris: & an de eo locus intelligendus. Loci diſtinctio in optimis codicibus, ut Stephanico.* Σύγχυσις *in Sacris literis, ejuſque nobile hìc exemplum.* Παρενθήκη. *Totus locus quomodo legendus ac intelligendus.* Ῥήσει αὐτὸν, *de energumeno. Interpres vetus: Recentior; & an rectè Lacerandi verbo uſus ſit.* Ῥήσειν, ἑλκύζειν. *Voce* ῥῆξαι, *allidendi ad terram ſignificatione, uſos Helleniſtas.* Καὶ ξηραίνεται, *de malo Spiritu aut energumeno. Quid ſit* ξηραίνεσθαι. Ἐξαίρειν. Ἐξηράνθησαν ὡς πρέβατα, *apud Zachariam. Exareſcit & Areſcit, ab interpretibus hìc adhibita.* Ἐξηράνθη ἡ καρδία μου, *& ſimilia. Locus*, Τὸ, εἰ δώσατε πιστεῦσαι. *Recentior interpres.* Εἰ, ἐρωτηματικόν. *Locus*, Ὁ, τι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν; Ὅτι τί, ὅτι τί δή; ὅτι δὲ τὴ Ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας. *Salis uſus ac vis: Amicitiæ coagulum.*

Cap. 9. v. 12. Sequitur caput Evangeliſtæ noſtri nonum. In quo loci qui occurrit nobis primò in eodem capite, difficultatem ſeriò recentior interpres profitetur, neque quo ſe expediat ad manum habet. Verba ſunt, Ὁ ἢ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Ἠλίας μὲν ἐλθὼν πρῶτον, ἀποκαθιστᾷ πάντα· καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. Et recentiori quidem ignoſcendum, cùm antiquos quoque torſerit hæc difficultas: Adeò quidem ut B. Chryſoſtomus, teſte Thomâ, in Catena, καὶ ἐρώτων αὐτὸν, intelligendum judicarit; diſcipuli, videlicet: *Interrogabant*, inquit, *diſcipuli Jeſum, quo modo ſcriptum eſt, pati filium hominis?* Ac Theophylactus quidem & Euthymius ſubtilem quæſtionem de reſtitutione per Eliam, déque adventu utroque Chriſti, non invenerunt hìc ſed excogitarunt. Neque ullo modo ſatisfaciunt nobis eruditi, qui τὸ πῶς hic, ut in illo Evangeliſtæ ejuſdem & Matthæi, acceperunt, Οὐδέποτε ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαβίδ; &c. πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, hoc eſt, ὅτι εἰσῆλθε. Quaſi nempe dicat, Οὐκ ἀνέγνωτε πῶς γέγραπται; Quare mirum, non excogitaſſe potiùs, τὸ πῶς tanquam ἐγκλινόμενον accipiendum: ut in illo Apoſtoli, εἴ πως καταντήσω, ad Philip. 3. 11. Εἴ πως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Ità enim eſſet, καί πως γέγραπται. καί πως γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; hoc eſt, *& certè ſcriptum eſt:* abſolutè ac definitè. Atqui tanto molimine opus non erit, ſi diſtinguas, καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. *Et quomodo*, vel *quid, ſcriptum eſt de filio hominis? Fore ut multa patiatur ac ludibrio exponatur.* Nihil ſimplici-

plicius. Πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; quemadmodum poſtea, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. Sequitur, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. Qui & ipſe locus mirum in modum viros maximos exercuit ac fatigavit. Nam cùm hæc quæ ſequuntur, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτὸν, de Johanne dici viderentur, neceſſariò probandum erat, Sacras literas, hoc eſt, Prophetas, cæteróſque Fœderis Antiqui teſtes, περὶ τελειώσεως, ſive de morte aut perſecutionibus, Præcurſoris aliquid dixiſſe. Quam difficultatem ut evaderet Euthymius, paucis verbis defunctum ſe exiſtimavit, cùm ſcripſit, *Prædixit enim Eſaias de Johannis etiam paſſione.* Caput interim Prophetæ quod in margine notatur, περὶ τοῦ de Johanne aut ejus morte. Nonnulli igitur intercidiſſe hoc ſcriptum, aut quæ de Elia & Jezabel dicuntur, de Johanne & Herodiade intelligenda, judicarunt. Alii, inter quos Robertus Stephanus, diligentiæ imprimis admirandæ, ità hæc expreſſerunt, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε (καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν) καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτόν. Ut ſit nobile συγχύσεως exemplum: Cujus generis plurima ac ſimillima è Sacris literis ad Matthæum, etiam inter cætera & hoc, notavimus. Ut ordo ſit, Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε, καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἐθέλησαν. Venturum autem Eliam, cap. 4. diſertè Malachias dixerat: *Ecce ego mitto vobis Eliam prophetam,* &c. *Et convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum.* Quem locum de altero Elia, de Johanne videlicet, ipſe Angelus Lucæ 1. 17. uſurpavit. Ut totus locus ità diſtinguatur, καὶ πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Ἵνα πολλὰ πάθῃ καὶ ἐξουδενωθῇ. Ἀλλὰ λέγω ὑμῖν, ὅτι καὶ Ἠλίας ἐλήλυθε (καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ὅσα ἠθέλησαν) καθὼς γέγραπται ἐπ' αὐτὸν. Quomodo omnis difficultas tollitur. Nam ſi quis duriores iſtas parenthecas judicat, neceſſe eſt ut de S. Spiritu ſententiam ferat: Cùm id neque novum neque inuſitatum eſſe, infinitis propè exemplis, quæ antiqui ſimul & recentiores diligenter annotarunt, confirmari poſſit, & jam alibi à nobis confirmatum ſit. Eodem capite à parente energumeni hæc verba dicuntur, Καὶ ἀποκριθεὶς εἷς ἐκ τοῦ ὄχλου, εἶπε, Διδάσκαλε, ἤνεγκα τὸν υἱόν μου πρός σε, ἔχοντα πνεῦμα ἄλαλον· καὶ ὅπου ἂν αὐτὸν καταλάβῃ, ῥήσσει αὐτόν· &c. Ubi rectè quæri poteſt quomodo diſcerpere eum ſive ῥήσσειν dicatur, ſi poſt ea ſupereſſet. Interpres vetus *allidendi*, recens *lacerandi* verbo uſus eſt. Qui, ut evadat, ad internum id viſcerum dolorem refert: ſed & M. Tullium pro ſe adducit, qui *mœrore lacerari ſe* dixit: Quæ præſidia nè caſſa ſint, non parùm metuo, nec hujus loci. In animo טרש, quod eſt ἐλαφίζειν, habuit: quâ voce Helleniſtæ (quos qui in eadem lingua non conſulit vel audit, fruſtrà ſemper in his libris futurus eſt) ità nonnunquam utuntur. Ἐλαφίζει autem, qui allidit ſolo. Heſychius, Ἐλάφισεν, κατέζαλον· qui & περεκρέειν τῇ γῇ, interpretatur. Tale eſt, καὶ τὰ νήπια αὐτῆς ἐλαφιοῦσι, Nahum. 3.10. atque ità paſſim. Et quid dubitamus? cùm id ipſum diſertè, ut hìc, ῥήσσειν dicant: καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ῥήξεσιν ἐναντίον αὐτῆς, Eſaiæ 13.16. Eruditè igitur Euthymius, *in terram dejicit:* quod eſt, ἐλαφίζει. Vide & quæ de voce ἀπερείδειν ſuprà in ſimili hiſtoria notamus. Quid, quòd inter vocem quam diximus Hebræam & τὸ שרט ità hujus linguæ periti diſtinguunt, ut alterum citra mortem, τὸ רטש nempe, alterum necandi cauſâ cum inciſione ac continui ſolutione fiat: quod καλαπέμνειν· ut alterum, de quo jam agebamus, ῥήσσειν reddiderunt. Sequitur de eodem, καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται. E quibus veriſimile eſt, periodicum fuiſſe hoc malum; ut accederet ſubinde ſpiritus receder étque. Sed & cùm ξηραίνεται, quæ vox mirificè turbavit interpretes torſítque, Evangeliſta dixit, τὸ נסע ſine dubio expreſſit. Id autem ἐξαίρειν Helleniſtæ reddunt: quod *recedere* aut *abire* dicas. Ità, καὶ ἐξῆρεν Ἰσραὴλ ἐκ Σικίμων ויסע, *& profecti ſunt, abierunt,* Gen. 35. 5. Ἐξῆρε δὲ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, ὁ προπορευόμενος τῆς παρεμβολῆς, Exod. 14.19. Idem (quod quis non miretur?) etiam ξηραίνειν dixerunt: ità ut ξηραινόμενοι dicantur qui vel abeunt vel non apparent. Tale eſt Zachar. 10. verſ. 2. Διὰ τοῦτο ἐξηράνθησαν ὡς πρόβατα καὶ ἐκακώθησαν, διότι οὐκ ἦν ἴασις· נסעו: Ità enim emendatiora habent exemplaria quæ eruditi vel dederuut vel ſecuti ſunt. Ξηραίνεται ergò ſenſu illo quo *evaneſcere* Latini, cùm præſertim de ſpiritibus loquuntur: καὶ ξηραίνεται,

& abit. Nam τὸ *exareſcit*, aut *areſcit*, quibus hîc interpretes utuntur, quid ſibi vellent, nè ipſi quidem, ut arbitror, intellexerunt. Ergò, ῥήσσει αὐτὸν, καὶ ἀφρίζει, καὶ τρίζει τοῖς ὀδόντας αὐτοῦ, καὶ ξηραίνεται, *ſolo allidit illum, ſpumat, dentibus ſuis ſtridet, deinde abit:* ut poſtremum ad τὸν ἐσχατον ἦλα, ſive Sathanam, non autem ad τὸν πάσχοντα, ſive ἐσχάτμενον, ſic referatur. Quòd ſi ad afflictum referas, non aliud quàm יִבַּשׁ erit: quemadmodum paſſim in Pſalmis ἐξηράνθη ἡ καρδία μου, ἐξηράνθη ὡς ὄστρακον ἡ ἰσχύς μου, & ſimilia dicuntur: Ubi ἐξηράνθη, *deſecit:* ut λειποθυμίαν vel ἀναισθησίαν innuat ſic aut deſignet. Et hoc eſt, quod aliquantò pòſt, καὶ ἐγένετο ὡσεὶ νεκρὸς, ὥστε πολλοὺς λέγειν, ὅτι ἀπέθανεν. Euthymius, *areſcit, ſine ſenſu eſt.* In eadem legitur hiſtoria, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, τὸ, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι, πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. Ubi mirum, reperiri potuiſſe qui illud τὸ nihil aliud quàm τοῦτο eſſe hoc loco vellent; quaſi poeticè locutus ſcriptor Sanctus eſſet: quo nihil alienum magis. Sed & ipſi, durum eſſe id, candidè fatentur. Bene exemplaria in quibus deeſt, ſimplicitérque legitur, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, εἰ δύνασαι πιστεῦσαι. Quod & vetus interpres ſecutus eſt. Quantò autem meliùs quàm recens, qui, *ſi potes hoc credere*, reddendum exiſtimavit? Fieri tamen poteſt, ut τί, vera ſit lectio: Τί; εἰ δύνασαι πιστεῦσαι; *Quid? ſi potes credere?* aut, *Quid? an potes credere?* Ut, τί; εἰ δύνασαι πιστεῦσαι; cum interrogandi nota ſeu ἐρωτηματικῶς efferatur: ut in illo, εἰ ἔξεστι τοῖς σάββασι θεραπεύειν; *An licet?* Τί; εἰ δύνασαι πιστεῦσαι; πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. Priùs tamen malo.

v. 28. Paulò pòſt legitur, οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπηρώτων αὐτὸν κατ' ἰδίαν, Ὅτι τι ἡμεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν ἐκβαλεῖν αὐτό; cùm vera lectio, ὅτι τί ἡμεῖς; vel τί ὅτι; quod in aliis exſtat exemplaribus, videatur. Ὅτι τί; quod vulgò, ὅτι τί δή; aut ὅτι δὴ τί; dicunt. Verba quibus

v. 50. caput concluditur, hæc ſunt, Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας ἄναλον γένηται, ἐν τίνι αὐτὸ ἀρτύσεις; ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς ἅλας, καὶ εἰρηνεύετε ἐν ἀλλήλοις. Locus elegans ac eruditus. Inter præcipuas ſalis facultates eſt, quòd unit, denſat, & quaſi coagulat: quod in multis, loco acoris aut coaguli, præſtare ſolet: Unde & in fœderibus, tanquam unionis teſſera, Hebræis uſitatum. Ità Num. 18. 19. ברית מלח עולם, *& pactum ſalis ſempiternum*, quod διαθήκην ἁλὸς αἰωνίου Helleniſtæ reddiderunt. Ergò, *habete inter vos ſalem*, qui inter cætera ἑνωτικὸς, coagulat, ſtipat, ac jungit; hoc eſt, εἰρηνεύετε, *pacem colite.* Pacis enim ſymbolum ſal ac vitæ: Quo etiam latrones ad ſocietatem flectuntur. Peluſiota lib. Epiſt. 5. Λίαν θαυμάζω, ὅπως οἱ μὲ λῃσταὶ οἱ ξίφη γυμνὰ ὀπτεύοντες, καὶ κατ' ἀνδρῶν ἀδικούντων ὁπλιζόμενοι, ἀλλῶν κοινωνήσαντες, οὐκ ἔτι εἰσὶ λῃσταί· *Miror admodum quo pacto qui nudos vibrant gladios latrones, quique etiam adverſus eos à quibus nulla afficiuntur injuriâ armantur, ſale communicato, latrones eſſe deſinant.* Quid ſit ſimpliciter ἔχειν ἅλας, vel potiùs ἓν ἅλας, ex Matthæo & cæteris notum eſt. Hîc verò ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς, pro quo mox ſequitur, ἐν ἀλλήλοις· ut hæc duo conjunxiſſe videatur.

Cap. VI.

Caput decimum & undecimum examinatur. Locus, Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. *Συσκιαστικὸς ſermo.* Παρόδοξον ἐπιστημονικόν. Μετὰ διωγμῶν, *locus qui non rectè ſcriptus videtur. Ex eo perſecutionum neceſſitas, & an rectè, probata.* Μετὰ διωγμῶν. *Locus vehementer exagitatus,* ὑπὸ γὰρ ἓν καιρὸς σύκων. *Matthæi & Marci diſcordia. Difficultas in Marco. Senſus literalis. Ubi & Quando evenerit quod ab autore Sacro memoratur. Succulenta arbor, ficus. Ficus alibi ac alibi diverſo tempore maturas reperiri: In Oriente quando. Ficus præcoces & ſeræ. Bethphage: & unde dicta.* Σύκα παράδρομα. Παράδειγμα, τὰ ἀμαίζουλα σύκα. *Domini ſecundùm œconomiam dubitatio. Vera loci lectio, ex ſolo accentu & ſpiritu, quo difficultas tollitur.* Ἄφιετε εἴ τι ἔχετε κατά τινος. *Septem verſus Orationis Dominicæ B. Hieronymo. Locus de remiſſione peccatorum: de quo etiam extra Dominicam Orationem Matthæus.*

PRimò omnium occurrit locus de quo aliquid jam antè ad Matthæum diximus, nunquam autem ſine ſummo ſtupore ac veneratione cogitamus; ut vix ſatis de eo dici poſſit: nunquam enim deſunt quæ, poſt alia jam dicta, dici poſſe videantur.

deantur. Is eſt, Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐδεὶς ἀγαθὸς, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός. Artificioſus autem & συγκαταβατικὸς eſt ſermo; ad inſtitutionem rudioris, imò verè rudis, comparatus: Non ut Deum ſe negaret (nihil enim tale à Deo & ab ipſa Veritate exſpectandum) ſed ut hoc ex ejus de quo agitur eliceret confeſsione, eámque ulteriùs proveheret; nec plenam ſic probaret. Deum autem ſe ſi negat, quia Deum ſolum propriè ac per ſe bonum eſſe dicit, etiam ſe bonum negat: quod non ſine cauſa Arianis Epiphanius objecit. Dominum autem ille, ut Doctorem, ità & Bonum dicit: Quam vocem ἐξηρμένως Dominus excepit, cùm addit, ὑμεῖς ἀγαθὸς (χρὴ τὸ ὑποῤῥῆσις ἀγαθὸν, nimirum) εἰ μὴ Θεός· quo eum ad ulteriora provocat, & ad doctrinam ſuam vocat. Mens eſt; *Quid me bonum temere & cum vulgo dicis?* (nam & vulgò homines ac temere dicuntur boni) *nemo bonus, niſi Deus.* E doctrina autem Dei optimè de Deo judicatur. Doctrina Moſis eſt doctrina Dei, quam profeſſus es, quam didiciſti. Cujus obſervationem, ut ſolebant illi, cùm & hic ſibi aliiſque ex Lege vindicaret, ad ὄφθαλμὸν, ut vocant, ἐισωπεικὸν prætractum ducit: ubi miſerè naufragium poſt hanc confeſsionem facit, cùm ſic imbecillitatem propriam traducit. Eodem capite ait Dominus, Οὐδείς ὅστις ἀφῆκεν οἰκίαν, &c. ἐὰν μὴ λάβῃ ἑκατονταπλασίονα, &c. μὴ διωγμῶν, καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον. Quo loco ineptiſsimè abutebantur, qui neceſsitatem ex eo perſecutionum ſtatuebant; adeò ut inter Dominica eas ponerent promiſſa: quod ἐνθεπαϊνῆ eſt: cujuſmodi, religionis ſpecie, nonnulli conſectantur. Mirum autem, viris eruditis ac interpretibus, qui ad codices veteres à lectione dubia nonnunquam confugiunt, in mentem non veniſſe, difficultatem hanc tolli poſſe ſi literulæ mutatione, μὴ διωγμῶν, legatur: Ut benedictionem ſuam, μὴ ἐ διωγμῶν, hoc eſt, *poſt perſecutionem*, promittat, quæ benedictionem antecedat: ac ſi dicat, Qui in perſecutione, vel domum, vel fratres, vel ſorores, vel matres, liberos aut agros amiſſurus eſt, poſt perſecutionem, benedictionem meam, quæ hæc & ſimilia cum fœnore reſtituet, abunde ſentiet ac conſequetur. Admodum ſimpliciter. Non eſſe autem cum Theophylacto, poſt ἑκατονταπλασίονα diſtinguendum, quod cum eo eruditi volunt, Lucas docet; apud quem diſertè ſcribitur, ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, &c. c. 18. 30. Capite undecimo illuſtris exſtat locus, ſed ad quem intelligendum ut oportet, exſpectandum eſſe Eliæ (ut nonnunquam loquuntur veteres de locis obſcuriſsimis) adventum, ex illis quidam pronunciat. Is eſt, Καὶ ἰδὼν συκῆν μακρόθεν, ἔχουσαν φύλλα, ἦλθεν, εἰ ἄρα εὑρήσει τι ἐν αὐτῇ· καὶ ἐλθὼν ἐπ' αὐτὴν, οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα. οὐ γὰρ ἦν καιρὸς σύκων· *non enim erat tempus ficuum.* Et collegit quidem aliquot difficultates hic, aut ἄπορα, (ut ipſe loquitur) Theophylactus, quæ legentibus occurrunt: Quarum potiſsima, quòd, cùm tempus ficuum non eſſet, ficus ex arbore petiit Dominus. Et Chryſoſtomus in eadem ad Matthæum hiſtoria, graviſſimam hanc notat; quòd, cùm Marcus dicat tempus non fuiſſe ficuum, veniſſe tamen Dominus ut ficus quæreret in arbore dicatur. Tandem verò ſic defungitur, ut ex mente ac ſententia diſcipulorum dictum illud velit; qui exiſtimarent, ideo damnatam ficum quòd non ferret fructus: habuiſſe autem cauſas alias, quas pluribus exponit: Quæ profectò tales ſunt, ut augeat difficultatem potiùs quàm tollat. Nos Evangeliſtam, in quo jam verſamur, videamus: Qui vidiſſe ficum ait Dominum quæ folia haberet; acceſſiſſe autem ut videret utrùm fructus ferret; nihil verò reperiſſe præter folia, quòd tempus ficuum non eſſet: ac ſic perpetuæ ſterilitatis arborem damnaſſe. Quomodo damnavit autem ſi non tulit quæ nec ferre potuit? aut quomodo Evangeliſta dicit, ideo damnaſſe quòd nihil præter folia in ea reperiret, cùm nec cæteræ tum ficus ferrent, imo nè tum quidem ferre poſſent? Quis non exſpectaret potiùs ut diceret, οὐδὲν εὗρεν εἰ μὴ φύλλα· ὧν ἐ καιρὸς τότε σύκων? Videtur enim tale ac ſi quis dicat, Exſtirpaſſe ſe arborem fructiferam, quòd nullos ferret fructus, nullos in ea inveniſſet: neque enim tempus fructuum fuiſſe; aut, neque enim adhuc fructus ferre potuiſſe. Ut non mirum ſit, nonnullos veterum fateri, ἄλυτον ἄπορον, *abſurditatem quæ nè ſolvi quidem poſſit*, videri; imò mentem ac judicium hìc ſuſpendendum: Itaque ad figuram neſcio quam confugerunt. Calidè Auguſtinus lib. Sermonum De tempore; *Hoc factum, niſi figura-*

10 v. 29, 30

20 Cap. 11 v. 13.

30

40

tum accipiatur, ſtultum invenitur. Primò quæſiſſe poma in illa arbore, quando tempus non erat ut eſſent in illa arbore. Deinde, ſi pomorum jam tempus eſſet, non habere poma, quæ culpa arboris eſſet? Poſt quæ, nè nodum quidem ſolvit quem nectit. Nam quòd allegorias quidam neſcio quas fabricant, ità ut alia de ficu alia de ſynagoga eſſe accipienda dicant, vellem iſta parciùs: nihil enim uſquam exſtat quod non eâ ratione exponi poſſit; nulla difficultas, quæ non ex arbitrio cujuſque ità expediri poſſit. De ficu quippe ſi quid dicitur quod cæteris quæ dicta hactenus de ficu ſunt non convenit, quis literalem ſenſum nobis integrum præſtabit? qui cùm nutat, fieri non poteſt ut narratio ſubſiſtat: ut hîc alio acumine ac præſidio ſit opus. Quare primò videamus, Ubi, tum & Quando hæc evenerint quæ ab autore memorantur. Eveniſſe ad Bethaniam à Bethphage non procul conſtat, paulò ante paſſionis, ut videtur, tempus; ipſo menſe primo, quo & celebratum paſcha. Arbor de qua agitur eſt ficus: De qua veteres Eccleſiæ Doctores cùm agunt, inter prima miraculi hoc ponunt, adeò ſucculentam, & quidem ſubitò, exaruiſſe arborem: Quod nihil tamen hîc nos juvat. De aliis agendum iſto quidem loco: de maturitate ſcilicet, aut tempore quo matureſcunt: Quæ diverſa, neque ubique eadem. In Oriente, primo menſe, qui Hebræis Niſan, Martius Romanis, naſci Plinius teſtatur. Neque paulò certior majórque autor, Solomo, in Cantu nuptiali, inter argumenta veris ac indicia ficorum groſſos ponit: *Ficus protulit groſſos ſuos.* Et præceſſit, *Hyems enim tranſiit.* Conſtat autem, præcoces nonnullas, alias fuiſſe feras. Ab iſtis Bethphage, ad quam tum verſabatur D. minus, videtur dicta (Hebræis enim פַּגִּים, *groſſi:*) quòd non modò plures ibi, ſed maturiùs & præcoces, aut citiùs quàm alibi in Oriente provenirent. Ubi nihil gratius quàm σύκα πρόδρομα (ità autem præcocem, & ante tempus ſolitum maturam, Helleniſtæ dicunt:) Quam repertam quivis avidiſſimè vorabat: neque quicquam minùs quàm fruſtrari ſpem atque exſpectationem in hoc fructu ſuam Orientis filii ferebant. Eſaiæ 28. Καὶ ἔσαι τὸ ἄνθος τὸ ἐκπεσὸν τῆ ἐλπίδι τῆ δόξης ἐπ' ἄκρῳ τῷ ὑψηλῷ, ὡς πρόδρομος σύκου· ὃ ἰδὼν αὐτὸ, πρὶν εἰς πῶ χεῖρα αὐτὸ λαβεῖν, ἔλησει αὐτὸ καταπεῖν. Heſychio πρόδρομον dicitur: qui, Πρόδρομα, τὰ ἀκμάζοντα σῦκα, inquit: Quæ aliàs æſtivos inter fructus, aut qui proximè æſtatem præcedunt ac prænunciant, in ipſo nonnunquam Oriente ponuntur. Ità Matthæi 24. v. 32. *A ficu autem diſcite parabolam. Cùm jam ramus ejus tener fit & folia producit, ſcitis propè eſſe æſtatem.* Marci item 13. 28. Quæ vel ideo in deliciis ac gratæ; ut quas commendare ſola raritas ſoleret. Quales, ubi Dominus tum verſabatur, naſcebantur; juxta urbem Sacram, & ad montem Oliveti, nempe. Quis ergò dubitat, quin ubi Dominus tum fuit maturas fuiſſe ficus Evangeliſta dicat? iſtam autem ficum ideo damnatam, quòd diſſimilis rum cæteris, ſpem dubitantis ac eſurientis, ſecundùm œconomiam, Domini eluderet aut fruſtraretur? Quem ſenſum ſine ulla vocum vel leviſſima mutatione invenies, ſi legas, ἦ γὰρ ἦν, καιρὸς σύκων· *Ubi enim erat, tempus erat ficuum*; vel, *tempeſtivæ ac maturæ erant ficus.* Accentus enim ſpiritúſque, quos, ut & diſtinctiones, omittebant veteres plerunque (quod antiqua docent exemplaria) aut negligebant, ſæpius mutatos, non eſt cur miretur quiſquam: minimè autem qui antiquos codices vel obiter inſpexit. Eodem capite undecimo & illud legitur, καὶ ὅταν στήκητε προσευχόμενοι, ἀφίετε εἴ τι ἔχατε κατά τινος. De quo loco B. Hieronymus, *Septem verſus Orationis Dominicæ Marcus ſuo more in una oratione comprehendit. Is namque cui dimiſſa ſunt omnia, quid ampliùs rogabit niſi ut perſeveret in eo quod obtinuit?* Quaſi hoc Dominicæ Orationis compendium aut ſumma eſſet: cùm ipſe Dominus, poſtquam ſeptem illos ex ſupputatione B. Hieronymi verſus apud Matthæum abſolvit, unum ex illis repetat, qui de remiſſione peccatorum eſt; Ἐὰν γὰρ ἀφῆτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Tum ut ſeptem obtineat verſus, neceſſe eſt ut proœmium quoque cum epilogo in cenſum veniat ac ſubducatur.

v. 25.

CAP.

Cap. VII.

Caput duodecimum, atque aliquot in eo inſigniora loca examinantur. Κἀκεῖνον λιθοζολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν. Κεφαλαιῶν. Κεφαλὴ, pœna capitalis. *Facinus capitale.* Κεφαλικά. *Res capitalis; Indicium capitale; Capitalis fraus.* Ὑπὲρ τ κεφαλῆς σε. *Lapidatione in quos animadverſum.* Λιθόλητ☉, λιθόλυς☉, *de eodem.* Ἡμιωμῆ☉, ἡμιανιμῆ☉. Ἀφανίζειν, *Helleniſtis. Dedecoratum, recentiores interpretis.* Κληρονόμ☉. Ἀγαπητὸς *quis. Locus illuſtris,* Ἄκυε, Ἰσραήλ. *Lex contracta, manibus vel capiti appenſa. Tephillin, ſectiones quatuor locorum. Primæ initium; Secundæ, Tertiæ; Quartæ. Cauſa quare hæc appenderentur. De primogenito aſini. Aſinus ac bos ſervatus ſabbatho, quo neſas hominem curari ſervarive ſuperſtitioſi judicabant.* Τὰ φυλακτήρια πλατύνῃ. Τὰ φιλ. *Diliges proximum tuum ſicut teipſum, cæteris conjunctum. Cur* τὸ, *Audi, Iſrael, præmittatur. Phylacteria,* Φυλτία μικρά. *Peluſiotæ locus.* Ὠδίνουσα τ γόμον. Ὠδῖνει νῦν. Ἐνεγκτία *Aquilæ.*

CApite ejuſdem Evangeliſtæ duodecimo, verſu quarto legitur, Καὶ πάλιν ἀπέστειλε πρὸς αὐτὸς ἄλλον δοῦλον· κἀκεῖνον λιθοζολήσαντες ἐκεφαλαίωσαν, καὶ ἀπέστειλαν ἠτιμωμένον. Ubi videndum an procedat, quod nonnulli, τὸ κεφαλαιῶν, τραυματίζειν à Luca dici volunt: cùm nec eundem ordinem Evangeliſtæ ſervarint, & de tertio, non de ſecundo, eâ voce utatur Lucas. De eo autem qui hunc ſequitur, diſertè addit Marcus, κἀκεῖνον ἀπέκτειναν· quæ ſuperioris verbi κεφαλαιῶν interpretatio videtur, quia κἀκεῖνον dixit. Certè κεφαλὴ, pœna capitalis. Peluſiota, Οὐ γὰρ δέχεται πάσῃ αἰτίαν τ αἰσχροκερδείας ἡ μεγαλοψυχία τῆ ῥήτρ☉, ὅθεν ὁ τοῖς ὀπτηχόποις ἐυτρεπῶν ἀσεὶς τὰ παρ᾽ὧν μὴ πάσῃ νίκλῳ, ἕτ☉ ἔλαβεν αἰσχρῶς ἀπὸ τ κεφαλῆς, *in cauſa capitis.* Optimè Gloſſarium ab Henrico Stephano editum, Κεφαλὴ, τιμωρία, *capitale.* Et quis κεφαλαιῶν de vulnere hâc in parte uſurpavit? An non ergò κεφαλαιοῖ, qui multat capite, hoc eſt, vitâ? Quemadmodum quid capitale ſit Juriſconſultis nemo neſcit: ut, *facinus capitale, capitalis pœna;* mors videlicet, aut deportatio: Quæ κεφαλικὰ Juriſconſultis Græcis: unde in Baſilicis, τὰ κεφαλικὰ, θάνατον ἀνλεῖν καὶ πολιτείας ἀπτωσιν. Ità *res capitalis, indicium capitale, capitalis fraus,* & ſimilia: à morte; quâ qui afficitur, animâ & capite privatur. Unde τὸ ψϑϡ, *animam,* κεφαλιῶ interpretantur Helleniſtæ: ut in illo Eſaiæ, καὶ δώσω ἀνθρώπους ὑπὲρ σε, καὶ ἀνθρώπους ὑπὲρ τ κεφαλῆς σε, *pro vita tua, nè in bello cadas.* Adde, quòd lapidatio, de qua hîc agitur, pœna capitalis, & quam ipſa mors ſubſequitur: quâ in horrendi criminis convictos, ut inceſtuoſos, pæderaſtas, ſeductores, idololatras, blaſphemos, ſimilésque, adverti ſolebat. Sed nec Hector, cùm Paridi tertio Iliados minaretur,

οὔτέ κεν ἤδη
Λαΐνον ἕσσο χιτῶνα κακῶν ἕνεκ᾽ ὄσσα ἔοργας,

aliud quàm capitale ſupplicium intelligebat. Neque aliter interpretes, qui paucis, λιθόλυς☉ ἐγεγόνεις, λίθοις βληθεὶς ὑπὸ πάντων ἀπωλώλεις. Niſi quis dicat, aliud eſſe λιθόλητον, aliud λιθόλυσον γλώσσαι: cùm utrumque in exponendis poetarum locis Critici confundant. Et de Stephano quid dicent, quem, teſte Lucâ, ἐκβαλόντες ἔξω τ πόλεως, ἐλιθοβόλων? Cogitandum autem: Nam ἀπέστειλαν ſequitur. Ἠτιμωμένον autem addit: quod Heſychio ἠφανισμένον. Qui ſi ad Helleniſtas (ut alibi) aut ipſum hunc reſpexit locum, cùm nonnunquam ex Novo quoque Fœdere interpretetur nonnullos, nihil commodiùs adferri potuit. Ἀφανίζειν enim Helleniſtis ἀπολλύειν· quod & ipſe hunc in modum alibi interpretatur: Et ſic ὁ ἠτιμωμένος, ὁ ἀπολλύμενος erit; hoc eſt, qui ſublatus eſt. Recentior interpres, *dedecoratum,* dixit. Quo ſenſu, *contumelia affectum,* malim: ut dicatur, multis ante mortem, aut λιθοζολίαν ignominioſam, contumeliis fuiſſe affectum. Aliud ſanè *dedecus,* aliud hoc ſenſu ἀτιμία. Sequitur, Ὅτι ὃ τί ἐστιν ὁ κληρονόμος. De quo ad Matthæum diximus. Et præceſſit, Ἔτι οὖν ἕνα υἱὸν ἔχων, ἀγαπητὸν αὐτῦ. Quod interpretatur locum, oſtenditque quis ſit ἀγαπητός. B. Hieronymus, *Filius* Cap. 12 v. 4. v. 6.

triſ-

v. 6,7. *mus, & noviſſimus, unigenitus eſt.* Κληρονόμος ergò, *hæres omnium*: unicus autem ἀγαπητός. Quo nomine & is dicitur qui myſticè ſignificatur: de quo illud, Οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός· ubi minùs efficaciter interpretes, *dilectus*: De quo multa alibi, ac ſuo

v. 29. loco. Eodem capite illuſtris planè exſtat locus ille, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστι. Qui ſanè preſſiùs, ſi alius, expendi atque examinari merebatur. Quare enim Dominus, cùm Legem contraxit, iis verbis uſus eſt, *Audi, Iſrael?* Tum autem cur *præceptum* ea verba dixit? cùm præceptum potiùs contineant ſequentia; quæ à Moſe & Luca ponuntur, Καὶ ἀγαπήσεις τὸν Κύριον τὸν Θεόν σου· quæ nihil habent commune, niſi quòd in Moſis contextu conjunguntur, cùm à cæteris Evangeliſtis prætermittantur. Porrò, qui aut Judæorum libros legerunt, aut iis qui ad illos commentati ſunt olim operam dederunt, non tantùm contraxiſſe Legem Judæos, ſed & membranas quoque è quibus tephillin ſolebant confici, cum locis maximè ex Lege neceſſariis, & ſic contractâ quaſi Lege, appendiſſe manibus vel capiti Judæos ſciunt. Locus qui primò omnium in hac contractione ponebatur, quem & maximè hìc requiri ſuperſtitioſi illi judicabant, erat quem Evangeliſta nunc ponit, *Audi, Iſrael*, &c. Deut. 6. 4. Jam verò tephillin, ut alii notarunt, nos diſtinctiùs ad illuſtrandum pulcherrimum hunc locum dicemus, ſectiones continebant quatuor. Primæ ex ſexto capite Deuteronomii initium erat, quod Marcus hìc poſuit. E quo patet quâ occaſione de contractione hac Legis egerit tum Dominus: ut videlicet doceret, verba illa quæ ſuperſtitioſis iſtis tephillin continebantur, nec contracta ut oportuit fuiſſe, neque omnia quæ Lex contracta continere debuit, repræſentaſſe. Primæ ergò ea quæ ex Moſe Marcus poſuit hìc, prima erant verba; quæ à quarto, nempe, uſque ad decimum: qui verſus ſex ſunt. Secundæ initium, Ἔστι δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων, Ἁγίασόν μοι πᾶν πρωτότοκον, πρωτοβρυές· ex decimo & tertio, nimirum, Exodi, à primo verſu ad undecimum: qui verſus decem. Tertiæ, ab ejuſdem capitis undecimo ad verſum decimum & ſeptimum: Cujus initium, Καὶ ἔσται, ὡς ἂν εἰσαγάγῃ σε ὁ Κύριος ὁ Θεός σου· qui verſus ſex ſunt. Quartæ, ex capite undecimo Deuteronomii, à verſu decimo & tertio uſque ad vigeſimum & primum: Cujus initium, Ἐὰν δὲ ἀκοῇ ἀκούσητε πάσας τὰς ἐντολάς αὐτοῦ. Quæ autem cauſa, quare hos potiſſimùm ſeligerent appenderéntque locos? In prima dicitur, *Ligabíſque ea in ſignum in manu tua; & erunt in frontalia inter oculos tuos. Scribes quoque illa in poſtibus domûs tuæ, & in portis tuis.* In ſecunda dicitur, *Et erit tibi in ſignum & in memoriale inter oculos tuos, ut ſit Lex Jehovæ in ore tuo, quia manu forti eduxit te Jehova ex Ægypto.* In tertia dicitur, *Et erit in ſignum in manum tuam, & in frontalia inter oculos tuos.* In quarta dicitur, *Sed ponite verba mea hæc in corde veſtro, atque ea ligate in ſignum in manu veſtra, ſintque in frontalia inter oculos veſtros.* Hæ cauſæ igitur cur ſectiones hæ, ut neceſſariæ præ cæteris, vel capiti vel manibus ſiniſtris ſuperſtitioſè appenderentur. Jam in tertia de primogenito cùm aſini agatur, in omnibus de proximi amore nihil agitur præcipitúrve. Quam ſuperſtitionem Doctor cœleſtis rejicit, ut debuit: qui Lucæ decimo & quarto hos eoſdem arguit Magiſtros Doctoréſque, quòd, cùm aſinum bovémque, ſi in puteum fortè incidiſſent, Sabbatho educerent, ut ſic ſervarent, curari eo hominem indignè ferrent. Diviſionem ergò hanc quæ phylacteriorum erat argumentum, ſuperſtitioſam potiùs fuiſſe quàm legitimam verámque oſtendit: Imprimis autem & prolixam. Unde à Matthæo alibi τὰ φυλακτήρια πλατύνει, verè pariter & eleganter dicuntur: quòd tot verba nempe ac paraſchoth congererentur; cùm & breviùs lex poſſet contrahi, quódque imprimis neceſſarium, in tephillin omitteretur. Πλατύνει δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνει τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν. Ut de voce *totaphot* non dicam; è qua numerum hunc, quaternarium nimirum, ſuperſtitioſè derivabant. Jure ergò Dei Sapientia, præcepto de amando Deo, quod ad priorem ſpectat Legis partem, verba de amando proximo, quæ ad ſecundam ſpectant, ut ſic tota contrahatur, jungit atque annectit. Ea verba ſunt, *Diliges proximum tuum ſicut teipſum:* Quæ in Levitico leguntur; quæque cum amore Dei juncta, ſummam neceſſariæ doctrinæ repræſentant: Unde & Matthæi illud, *A duobus mandatis iſtis tota Lex & Prophetæ pendent.* Ut ad tephillin reſpiciatur: quæ

appenſa

appenſa rectè dicas; ut à veteri interprete dicuntur. Locus præclariſſimus. Neque alia hic cauſa cur τὸ, *Audi, Iſrael*, nunc præmittatur. De phylacteriis autem quia egimus, etiam illud ſcire nobis operæ videtur, quid Peluſiota, ut doctiſſimus ità antiquiſſimus, voluerit, qui poſtquam phylacteria βιβλία μικρὰ, ſive *exiguos libellos*, dixit, addit, τὸν νόμον ὠδίνοντα, ἀπὸ ἐφόρων τῆς Ἰουδαίων καθηγηταὶ, ὥστε τῶν αἱ γυναῖκες τὰ εὐαγγέλια, lib. 2. Epiſt. 150. Quid eſt igitur, ὠδίνοντα τὸν νόμον? Ejus ævi more ſcilicet locutus eſt: & quemadmodum eodem libro, τοιοῦτόν τινα τῶν τῆς περιεκτικῶν ἡ ψυχὰμας ὠδῖνει, idem eruditus autor dixit, hoc eſt, *ejuſmodi vel mentem continet quæ propoſuimus, vel ſenſum*; ità, ὠδίνοντα τὸν νόμον, *quæ legem continebant*, eleganter dixit. Lex enim phylacteriis, ut diximus, contracta, ex opinione eorum ac ſententia continebatur: quæ circumferri geſtarique ſic ſolebant: unde & ἐπαγκῶνα Aquilæ dicuntur; à geſtando nempe. Quam contractionem Dominus rejecit.

Cap. VIII.

Caput decimum & tertium cum ſequenti percurritur. Τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. *Deus* μαζεὶμ, Θεὸς ῥώμης. Ζεὺς Μαζεὺς *in Phrygia cultus. Roma*, ἀπὸ τῆς ῥώμης. *Hymnus Erinnes* εἰς ἀνδρείαν, *ad urbem Romam translatus. Roma*, θυγάτηρ Ἄρεως, *dicta.* Ἄρης, *Deus Romanorum.* Ὅπου ὐ δεῖ. *Aquila Romana divino cultu affecta. Aquilæ, propria legionum numina.* Ὁ ἐπὶ δώματος, *Qui eſt in tuto. Mos conſugiendi in doma.* Τὸ δῶμα τῆ οἰκία *oppoſitum. Locus,* οὐδεὶς δύναται οὐδὲ ὁ υἱὸς, εἰ μὴ ὁ πατήρ. *Quædam alibi* ἀτελῶς *dici quæ aliis in locis* ἐντελῶς *dicuntur.* Υἱὸς ἀνθρώπου. *Jeſus, filius Mariæ & Dei. Ambroſii interpretatio: &, cautè accipiendam. Caput decimum & quartum. Locus,* Ὅτι ἔχει ὐ μὴ πίῃ &c. *Diverſi veterum tituli, in quos quæ hoc capite dicuntur, ab iis dividuntur.* Τὸ πάθος τὸ σωτήριον *propriè ſic dictum, in diviſione eorum prætermiſſum. Locus,* πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι. *B. Auguſtini ſententia. Totum* ἀλεκτοροφωνίας *tempus circumſcriptum. Non uno modo ab Evangeliſtis accepta.* Οὐ μὴ φωνήσει, *hoc eſt,* τὸ δεύτερον. Πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι. *Sub cantum galli; ad cantum galli ſecundi.* Τὸ πρωῒ *Marci. Conticinium. B. Auguſtinus quantopere in hoc loco ſe torſerit.* Πρὶν ἢ φωνῆσαι, *non* φωνεῖν. Ἀββᾶ ὁ πατήρ· &, Ἀββᾶ, ὁ πατήρ· *quomodo & legendum videri.* Θερμαίνεσθαι πρὸς τὸ φῶς. Φῶς καὶ Πῦρ. Ἐφέρες. *Heſychius emendatus.* Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. *Recentior interpres, ejuſque interpretatio: Caſaubonus, ejuſque ſententia.* Ἐπιβαλὼν, ἐννοήσας· Ἐπιβολὴ, ἔννοια. Ἐγκαλυψάμενος ἔκλαιε. Ἐπιβάλλει κλαίειν, *quid, & quomodo accipiendum. Theophylacti interpretatio: Matthæi interpretatio. Interpretibus quid impoſuerit.*

Capite ſequenti, in quo de funeſtiſſima deſtructione templi urbiſque Sacræ, de calamitatibus piorum ac ſupremo agitur judicio, ut antè apud Matthæum, τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως prædicitur: Ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως τὸ ῥηθὲν ὑπὸ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ἑστὼς ὅπου ὐ δεῖ. Ad quem locum nullis opus eſſe ambagibus, nè quidem illis quibus uſi ſunt nonnulli, arbitramur. Propheta Daniel c. 11. 38. Deum Romanorum, *Deum* מעזים, ex interpretatione Helleniſtarum, hoc eſt, Θεὸν ῥώμης, dixit: Unde & Μαζεὺς, ut videtur, dictus Jupiter; quem Phryges, ut in his perpetuò ingenioſè luſit Diabolus, jam olim coluerunt: Μαζεὺς, ὁ Ζεὺς παρὰ Φρυξί, inquit Græcæ eruditionis princeps Heſychius. Ut ut autem Romæ nomen nominiſque originem à conditore deduxerunt veteres, non defuerunt tamen qui ἀπὸ ῥώμης, *à virtute* aut *robore*, ſic dictam crederent: quemadmodum hâc tempeſtate Hymnum poetriæ Erinnes εἰς ῥώμην, quem titulo ἀνδρείας Stobæus dedit, ad urbem Romam ejuſq; commendationem eruditi tranſtulere: Præcipuo, ni fallor, argumento, quòd θυγάτηρ Ἄρεως dicatur: quaſi id περὶ ἀνδρείας dici non poſſit; cùm non aliter loquantur poetæ. Quid, quòd τὸ הרם ἄρας, vel ἄρας, ut hæc nonnunquam mutantur, vocibus σωτηρίζειν, καθαρέειν, καθαιρεῖν, βιάζειν, καταβάλλειν, κατασκάπτειν, hoc eſt, ἐρημοῦν, interpretantur

Cap. 13 v. 14.

terpretantur Helleniſtæ? Unde Ἄρης, Deus Romanorum μαχελλήμ· qui, & urbis parens. Id de quo agimus Propheta idem שקוץ שמם, *abominationem ſtuporis*, dixit. Quem locum, capitis nimirum duodecimi v. 11. ut ut propriè hic videatur reſpexiſſe, ubi dicitur, καὶ ἀπὸ καιροῦ, καὶ τοῦ δοθῆναι τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, nihil obſtat tamen quò minùs & alterum in animo habuerit. Jam quod Matthæus, ἑστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, Marcus litoteti ſuaviſſimâ, ὅπου οὐ δεῖ, dixit: Quo locus Sacer, hoc eſt, templum, deſignatur; in quo poſitam Cæſaris imaginem B. Hieronymus & alii volunt: quos refutant alii. Quanquam autem βδέλυγμα, de quo nunc ſermo, ἐρημώσεως, idolum quod altari impoſuerat Antiochus, 1. Mach. dici non ignorem, non minùs tamen aquilam Romanam verè idolum fuiſſe ſcimus; quæ in caſtris exquiſitâ & primariâ religione culta ſemper fuit: Unde & *numina legionum* aquilæ Tacito Annal. 2. dicuntur; *Interea pulcherrimum auguriũm, octo aquilæ petere ſilvas & intrare viſæ, imperatorem advertêre. Exclamat, Irent, ſequerentur Romanas aves, propria legionum numina.* Quæ vel eo nomine *abominatio* ac βδέλυγμα non ſine cauſa dici poteſt, quòd vel urbem Sanctam, vel ſanctiſſimum in eo locum, templum Dei vivi, occuparet: Quam majori portæ templi, ut nonnulli volunt, ma-
v. 15. ctator puerorum impoſuerat Herodes. Sequitur, Ὁ ὢν ἐπὶ τοῦ δώματος, μὴ καταβάτω. Hoc eſt, *qui in tuto jam eſt.* B. Hieronymus; *in tecto & in domate. Qui autem hoſtem fugiunt*, inquit, *in domos excelſas, hoc eſt, tecta, ſe recipiunt: quæ, more Hebræorum, plana.* Ergò, ὁ ἐπὶ δώματος, *qui eſt in tuto*; aut qui multò antè periculum vitat. Eſa. 22. *Et quid tibi nunc, quòd aſcendiſti univerſa in tecta?* Sequitur, *Clamoriũ plena urbs frequens, ſpiritus exſultans.* Manifeſtè igitur τὸ δῶμα τῇ οἰκίᾳ opponit Evangeliſta; ut
v. 32. receptum τῆς οἰκίας, & aſylum quaſi. Eodem capite exſtat illud, Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οἱ ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδὲ ὁ υἱός, εἰ μὴ ὁ πατήρ. Locus in quo mirificè, ſed ante victoriam, triumpharunt Ariani. Quod antiqui Critici in paganorum ſcriptis rectè annotarunt, multa ἀπελῶς efferri ſolent quæ aliis in locis ἐντελῶς dicuntur. Dominus, quoties œconomicam humiliationem ſuam, aut œconiam ſuam, ut loquuntur Græci, commendat, υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, quod Syris ברה דאנשא, ſe vocat: Jam autem qui υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου paſſim ἐντελῶς, hîc ὁ υἱὸς dicitur. Nec repugnat nomen *Patris*, cùm idem filius hominis patrem quoq; habeat Deum: ſed & Dei filius, etiam qui hominis, quamvis ex homine. Illuſtris in hanc rem Johannis exſtat locus cap. 6. 27. ubi Servator, poſtquam cibo dare juſſit operam qui in vitam manet æternam, addit, ὃν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὑμῖν δώσει· ac deinde, τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός. Ubi filio hominis, qui hîc ἀπελῶς, ὁ υἱὸς, patrem dat Deum: Quemadmodum antiquis paſſim Μαρία καὶ Θεοῦ, Μαρία καὶ τοῦ Ἰησοῦ, filius idem dicitur. Quod ſimplicius quàm quod Theophylactus & alii, qui ironiam, aut neſcio quem ὑποκοισμὸν hîc ponunt. Ambroſius; *Ergò & horam novit: ſed novit ſibi, mihi autem neſcit.* Quòd ſi aliter accipias, ac ſi dicat, *Quà Deus, novit; quà indutus carne meâ, non novit,*
Cap. 14 inſitatè, ac fortaſſis περιφραστικῶς ὡρῶν, dictum videbitur. Sequenti capite occurrit
v. 25. illud, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐκέτι οὐ μὴ πίω ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου &c. Porrò omnia quæ hîc dicuntur, ad τὸ σωτήριον πάθος, ſive paſſionem, retuliſſe veteres, vel ex illo B. Hieronymi ad Eſaiæ ſexageſimum ſecundum apparet; *Hoc eſt autem triticum & hoc vinum, quod non comedent niſi laudantes Dominum, & non bibent niſi in atriis ſanctiũ ejus: De quo Dominus in paſſione dicebat, Amen amen dico vobis, non bibam de genimine vitis hujus donec illud bibam novum in regno Patris mei:* Ità tamen ut in genere potiùs ad paſſionis hiſtoriam, quàm ad titulos ex conſtitutione veterum, videatur referendum: Qui cùm plures hîc ponant, quales ſunt, Περὶ τῆς ἀλειψάσης & Κύριον μύρῳ, quod initio hujus capitis habemus, Περὶ τῆς Ἁγίας καὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου, Ἄρνησις Πέτρου, cui Τὸ ἐξαίτησιν τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ mirificè ſubjungunt; Τὸ πάθος τὸ σωτήριον propriè ſic dictum, ſive Paſſionem, prætermittunt: Quemadmodum de iis potiùs quæ antecеſſerunt quàm de ipſa hîc agitur. Non ità
v. 29, 30 multò poſt illuſtris ille locus legitur, Ὁ δὲ Πέτρος ἔφη αὐτῷ, Καὶ εἰ πάντες σκανδαλισθήσονται, ἀλλ' οὐκ ἐγώ. Καὶ λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν λέγω σοι, ὅτι σὺ σήμερον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ,

ταύτῃ, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. In quo loco, ut & aliis nonnullis, cùm nonnunquam evenire video, ut qui anxiè nimiùm in Sacrorum librorum difficultatibus ſe torquent, nec aliis ac vix ſibi ſatisfaciant, non poſſum quin ſimpliciſſimam Theologiam, hoc eſt, quæ quàm minimè à litera recedit, cæteris, ut commodiorem, præferam: A qua quoties etiam antiqui receſſerunt, toties eam aliis, imprimis autem poſteris, commendant. Exemplum ſi quis petit, conciliationem Auguſtini, eorum quæ de trina Petri negatione ab Evangeliſtis dicuntur, examinet: veriſſimum videbit quod à nobis dicitur. Legatur totus locus libro De conſenſu Evangeliſtarum tertio: ubi, inter alia, *Sed quia ante primum galli cantum cœpta eſt illa trina negatio, attenderunt illi tres, non quando eam completurus eſſet Petrus, ſed quando futura eſſet, & quando cœpturа, id eſt, quia trina, & ante galli cantum: quanquam in animo ejus, & ante primum galli cantum, tota poſſit intelligi. Quamvis enim verbis negantis ante primum cœpta, ante ſecundum autem galli cantum peracta ſit tota illa trina negatio, tamen affectione animi & timore Petri ante primum tota cœpta eſt.* Quæ, ut argutiora, omittamus. Ac primùm de Matthæo nulla eſſe difficultas poteſt, à quo cap. 26. 34. dicitur, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με, *priuſquam gallus cecinerit, ter me negabis:* non *antequam canat*, ſed *antequam cecinerit*, ut verba habent: quo totum ἀλεκτοροφωνίας ſive *gallicinii* circumſcriptum eſt tempus: Quam Evangeliſta Marcus ante illud tempus ponit quod τὸ πρωΐ ſive *manè* vocat; Οὐκ οἶδας γὰρ πότε ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἔρχεται· ὀψὲ, ἢ μεσονυκτίου, ἢ ἀλεκτοροφωνίας, ἢ πρωΐ· Ubi ἀλεκτοροφωνία vel utrumq; vel ſecundum cantum notat. Quod ſecuti cæteri Evangeliſtæ, Lucas quidem, Οὐ μὴ φωνήσει σήμερον ἀλέκτωρ πρὶν ἢ τρὶς ἀπαρνήσῃ μὴ εἰδέναι με, cap. 22. 34. Johannes, Οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσει ἕως ἂ ἀπαρνήσῃ με τρίς. Ut ἂ μὴ φωνήσει, ſit, ἂ μὴ τὸ δεύτερον φωνήσει· quod Marcus perſpicuè ac definitè, nè quis de interprete aut interpretatione dubitet, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με, *priuſquam bis gallus cecinerit, ter me negabis:* hoc eſt, πρὶν τὸ δεύτερον φωνῆσαι, *antequam ſecundò cecinerit*, ut dixi. Et ſic intelligendum, cùm dicunt, ᾧ ἐφώνησεν ἀλέκτωρ, *& cecinit gallus:* Secundò, ſcilicet; quia ἡ δευτέρα φωνὴ, ſive *ſecundus cantus*, conticinium, quod Marco dicitur τὸ πρωΐ, ut jam dixi, antecedit. Quare & non magis pugnant illi quàm Horatius & Juvenalis: quorum alter dixit, *ſub cantum galli*; alter, *ad cantum galli ſecundi.* Alter, *Sub cantum galli conſultor ubi oſtia pulſat*; hoc eſt, *ante conticinium:* Alter, *Quod tamen ad galli cantum facit ille ſecundi*; itidem, *ante conticinium:* Quod & ſecundus galli cantus antecedit; ut τὸ πρωΐ, quod apud Marcum reſpondere *conticinio* videtur. Cenſorinus; *Incipiam à Nocte media, quod tempus principium & poſtremum dieі Romani. Tempus quod huic proximum eſt, vocatur De media nocte. Sequitur Gallicinium, cùm galli canere incipiunt. Deinde, Conticinium, cùm conticuerunt. Tunc, Ante lucem: & ſic Diluculum, cùm, ſole nondum orto, jam lucet. Secundum diluculum vocatur Manè, cùm lux videtur ſolis.* Quanquam Gloſſæ veteres, *Conticinium*, ὁ μεταξὺ ἀλεκτοροφωνίας χρόνος, quaſi inter galli cantum eſſet. Græci tempus, quod πρωΐτερον ἦν, & ἡλίου ἀνίσχοντος, ſive *auroram primam*, & *ortum Solis*, dicunt, ante τὸ πρωΐ, ſive πρωΐ τῆς ἡμέρας, ponunt. Quare igitur Evangeliſta Marcus, πρὶν ἢ δὶς ἀλέκτορα φωνῆσαι, dixit? Quia magis definitè partim, partim more veterum locutus eſt: qui cùm noctem terminant, plerunq; τῆς δευτέρας ἀλεκτοροφωνίας meminerunt. Notus eſt Græcorum verſiculus, cùm matutinum tempus innuunt, Πρὶν ἢ τὸ δεύτερον ἀλέκτωρ ἐφθέγξατο. Et Ἐκκλησιαζούσας Ariſtophanes, Οὐδ' εἰ μὰ Δία τότ' ἦλθες, ὅτε τὸ δεύτερον ἀλεκτρύων ἐφθέγξατο. Dixiſſe enim poterat, ὅτ' ἀλεκτρύων ἐφθέγξατο· idem enim, quamvis minùs definitè, dixiſſet. Ut & autor Moreti, *Excubitórq; diem cantu prædixerat ales:* quod de ſecundo commodè exponi poteſt. Marcus autè cauſam, ut jam dixi, propter trinam habuit negationem: quia magis definitè loqui voluit, cùm mentem Domini expreſſit. In quo nulla difficultas: Cui ſe miriſicè intricavit magnus Auguſtinus; qui tres Evangeliſtas vult dixiſſe (quod rectè eruditus in eo Theologus notavit) trinam Petri negationem ante galli cantum futuram, quia ante illum & cœpta fuit & in ipſo etiam animo conſummata: Ut ità ſit dictum, *Ter me negabis*, quomodo, ſi alicui diceretur, *Antequam cantet gallus, ad me ſcribes epiſtolam in qua ter conviciaberis. Id enim*

verè quis dixerit, etiam ſi epiſtola non ſuerit abſoluta ante omnem cantum galli; ſed ante cantum galli incepta, ante eum finiatur. Quod ut de Matthæo ac Marco verum non eſt, qui πρὶν ἢ φωνῆσαι, non φωνεῖν, dixerunt, ità magìs omnes implicat quàm inter ſe conciliat. Ut omittam, quàm hæc longè fuerint petita. Paulò pòſt ſequitur, Καὶ ἔλεγε, Ἀββᾶ ὁ πατήρ. Ubi fortè ſcriptum fuiſſe dicas, Ἀββᾶ, ὃ πατήρ ut ſit, ὃ ὅτι μεθερμηνεύεται, πατήρ· *quod eſt, ſi interpreteris, Pater.* Mirum enim illud B. Hieronymi, *Hebraicè & Græcè loquitur; quia non eſt diſtinctio Judæi & Græci.* Quod autem dicebamus, in Veteri etiam Fœdere uſitatum. In Eſtheræ hiſtoria, *Fecit pur, hoc eſt, ſortem:* Græcè dicas, ἔβαλε φὺρ, ὃ κλῆρος. Et ità ferè in Hebræo; ac ſi dicas, ἔβαλε φὺρ, τοῦτο κλῆρος. v. 36. v. 54. Nam alterum Perſicum, alterum Græcum. Sequitur aliquantò pòſt de Petro, ὅτι ἦν συνκαθήμενος μὴ τῷ ὑπηρέτῃ, καὶ θερμαινόμενος πρὸς τὸ φῶς· cùm πρὸς τὸ πῦρ dicendum eſſet. Et hoc Helleniſtis ſuis debuit, ut cætera: qui cùm τὸ אור καὶ τὸ אור confundant, vix potuit, quin & hìc confunderent. Ll. Hieronymus ad Eſaiæ 31. *Ignis & Lumen Hebraicè iiſdem ſcribuntur literis,* אור: *quòd ſi legatur* אור, *ignem ſonat; ſi* אור, *lucem. Hoc ideo dictum eſt, quia pro Igne, quem ſolus interpretatus eſt Symmachus, Aquila & Theodotio Lumen tranſtuleruntque.* Pro eo enim quod Symmachus habuit, ἔχει πῦρ ἐν Σιὼν, καὶ κλίβανον ἐν Ἱερουσαλήμ, alii, φῶς αὐτοῦ ἐν Σιὼν καὶ κλίβανος αὐτοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Quare nec diſſentiam, ſi quis *ſocum* hìc interpretetur: quem & vox Hebraica admittit. Fundus eruditionis Heſychius; Φῶς, τὸ ὀραμῶμον, τὸ ὀφθὲν τῇ Θεοῦ ἀνωμοιωμένῃ, καὶ τὸ πῦρ, καὶ ἡ χαρά· Scribe, καὶ ἡ ἑστία, id eſt, *focus:* quanquam non ignorem, ex tranſlatione aliter ſumi. Sequuntur verba, quibus concluditur hoc caput, Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. In quibus aqua, ut videtur, eruditis hæſit. Recentior interpres, Καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε· *Et quum ſe propipuiſſet, flevit.* A quo diverſus eruditionis ſummæ vir Iſaacus Caſaubonus, τὸ ἐπιβαλὼν, pro ἐννοήσας, eo ſenſu accipiendum monet, quo ἐπιβολὴ interdum ἀντὶ τῆς ἐννοίας uſurpatur; vel pro eo quod autores Græci ἐξαλυφάμενος nonnunquam dicunt: Quorum poſterius Theophylacto debet: cùm revera neutrum ullo modo ad Evangeliſtæ mentem, meo quidem animo, accedat. Ἐπιβάλλει κλαίειν, qui hoc vehementer, ſive μὴ σφοδρότητι, agere incipit. Ergò ἐπιβαλὼν ἔκλαιε, ut ἀρξάμενος ἔκλαυσε, pro eo quod eſt, λέγειν ἤρξατο. Doctiſſimè Theophylactus idem (quod mirum viros non vidiſſe maximos) ἐπιβαλὼν, ἀρξαμένος μὴ σφοδρότητος, *cœpit cum vehementia*, interpretatur: Quo nihil verius. Ἐπιβαλὼν γάρ, inquit, ἔκλαυσε τυτέσιν, ὑπκαλυφάμενος τῇ κεφαλῇ· deinde autem rectè, ἢ ἀντὶ τοῦ, ἀρξάμενος μὴ σφοδρότητος. Matthæus, καὶ ἔκλαυσε πικρῶς· quæ vera loci eſt interpretatio. Fortè autem quia in eodem Evangeliſta præcedit, καὶ ἐξελθὼν ἔκλαυσε πικρῶς, illud ἐπιβαλὼν, ἐξελθὼν, interpretati ſunt. Eruditè vetus interpres; *Et cœpit flere:* Mens tamen eſt; *Et vehementer cœpit flere.*

Cap. IX.

Decimum & quintum caput. Σὺ λέγεις, *Pilato dictum. Locus,* Ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι, καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς, *interpretibus quomodo redditus.* Καθώς, *relativo* ἱκανωσάμενον, *& quomodo nonnunquam reddendum.* Ἀναστείειν τὸν ὄχλον. Σείσαι, συνταράξαι. *Locus nobiliſſimus,* Ἦν γὰρ θέλων, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν· *& quantum interpretes torſerit. B. Auguſtini ſententia.* Diei *in quadrantes diviſio. Ejus qui Commentarios in Pſalmos B. Hieronymo aſſcriptos dedit, de eodem opinio. Epiſemon Græcum. Diviſio veſperum, quando evenerit. Copula, quæ non dividit, ſed jungit. Locus Joſuæ. B. Auguſtini interpretatio.* Καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτόν: Poſtquam lapidarunt eum. Καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν· Ἐξ ὃ ἐσταύρωσαν *Ex quo crucifixerunt. Thargumiſtæ interpretatio. Locus Jobi,* Ἀνὴρ ὃν ἤρατο καὶ ἠδόκησεν τελευτῆσαι ὃν ἤρατο, *Helleniſtis.* Παρασκευή, & πρασάββατον· *Dies veſperæ; Dies veſperæ ſabbathi.*

Cap. 15 v. 2. NOn procul ab initio decimi & quinti capitis occurrit illud de quo aliquoties jam egimus, Καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ Πιλάτος, Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτῷ, Σὺ λέγεις. Quod mihi hoc quidem in loco, contemnentis, nec ad animum revocan-

revocantis, ſemper viſum eſt. Quanquam in Hebræo ambiguitas ſit, cùm dicunt, אתה אומר, vel *dicis*, vel *cogitas*. Ità Dominus, cùm interrogaret Judas utrùm ipſe eſſet quem deſignaret, nihil aliud præter illud, Σὺ εἶπας, reſpondit. Syriacè, את אמרת: quomodo & quod Judæ dixit, Syrus expreſſit. Græci rem fortaſſe magis quàm indolem dicti expreſſerunt, cùm notarunt, Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, Σὺ λέγεις, ἀποκεῖται δὲς αὐτῷ σοφιστέον. ὅυτε γὰρ εἶπεν, Ὅτι ἐκ εἰμί· ὅυτε πάλιν, Ὅτι εἰμί· ἀλλὰ μίσως πως ἔφη, Σὺ λέγεις. τῦτο γὰρ δύναται καὶ ὅτε τοῦθ' ἅπαξ, Ὅτι εἰμὶ, καθὼς λέγεις· καὶ ὅτως, Ὅτι ἐγὼ μὲν τῦτο ὐ λέγω, σὺ δὲ λέγεις. *Jeſus autem dixit illi, Tu dicis. Quod ſapienter reſpondit. Neque enim Eſſe ſe, neque Non eſſe, dixit. Medium igitur, quod dixit, Tu dicis.* Quod ità accipi poteſt, vel ut dicat, *Ego ſum*: vel, *Ego id non dico; tu dicis.* Sequitur, Καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς, Recentior interpres, *Et vociferans turba cæpit petere, ut faceret prout ſemper ipſis fecerat*: quomodo ferè & Eraſmus: Ac ſi hunc in modum ſupplenda ellipſis eſſet, Καὶ ἀναβοήσας ὁ ὄχλος ἤρξατο αἰτεῖσθαι, πλὴν αὐτὸν καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς, *Turba interim clamore ingenti petere ab eo cæpit, ut faceret quod antè iis facere conſueverat.* Interpres vetus, *Et quum aſcendiſſet turba*, (quod ex diverſa lectione ortum) *cæpit rogare, ſicut ſemper faciebat illis.* Obſcurè imprimis. Cæterùm, ut aliàs nonnunquam, res exigua caliginem ac tenebras objecit: quòd τὸ καθὼς, videlicet, nonnunquam loco relativi uſurpatur. Cujus rei paſſim inveniias exempla. Ità 2. Paral. 24. 9. Καὶ ἐκήρυξαν ἐν Ἰούδᾳ καὶ ἐν Ἰερουσαλὴμ, εἰσενεγκεῖν τῷ Κυρίῳ, καθὼς ἔταξε Μωϋσῆς: Interpres vetus, *ut deferrent Domino quod conſtituit Moſes.* Optimè. Nec aliter in Novo Fœdere nonnunquam. Ità Lucæ 5. v. 14. Καὶ αὐτὸς παρήγγειλεν αὐτῷ μηδενὶ εἰπεῖν· ἀλλὰ ἀπελθὼν δεῖξον σεαυτὸν τῷ ἱερεῖ, καὶ προσένεγκε περὶ τοῦ καθαρισμοῦ σου καθὼς προσέταξε Μωσῆς, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς· Hoc eſt, *Oſtende te ipſum ſacerdoti, & propurgatione tua offer quæ præcepit Moſes*; in hiſtoria leproſi. Quæ autem Moſes præcepit, ab ipſo diſertè exprimuntur: duo paſſeres vivi, nempe, lignum cedrinum, coccus vermiculi, & hyſſopus. De quibus, non de modo offerendi, agitur, cùm καθὼς dixit. Ità cùm Lucas c. 1. v. 1, 2. Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ ἀπ' ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, non omnino aberraverit qui reddat, *quæ tradiderunt nobis*; hoc eſt, ἃ παρέδοσαν ἡμῖν. Hic autem vide quanta lux accedat, ſi dicas, *Et clamore ſublato turba cæpit petere, ut faceret quod ſemper ipſis fecerat.* Cùm ſcribitur, Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἀνέσεισαν τὸν ὄχλον, ἵνα μᾶλλον τὸν Βαραββᾶν ἀπολύσῃ αὐτοῖς, nihil equidem mutare hic ex eorum codicibus ſubſim qui exſtare in iis notant, ἔσεισαν τὸν ὄχλον· ac nè ἀνέσεισαν quidem ſcribam. Notum quid Matthæo ſit, ἐσαλεύθη πᾶσα ἡ πόλις· Sed & σείειν οἱ συκοφαντοῦντες dicebantur, tranſlatione ab iis ſumtâ, qui concutere arbores, ut fructus ex iis legerent, ſolebant. Heſychius, Σείσω, συκοφαντήσω, ἀπὸ τῶν τὰ ὀπώρινα σειόντων. Et an non Lucas dixit, Domino objectum fuiſſe, ὅτι ἀναστέλλει τὸν λαόν? Quod cùm illi verum eſſe perſuaderent populo, non potuit, quin adverſùs innocentem concitarent. Pergamus. Cæterùm priuſquam alia agamus, videndum erit nè prætermittatur locus ille, Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. In quo quantopere involvat ſe B. Auguſtinus, ut Johannis locum, qui horam ſextam ponit, cum Marci tertia conciliet, norunt, qui prolixè expoſitam ejus de hac re ſententiam lib. 3. De conſenſu Evangeliſtarum legerunt: Ubi inter cætera, *ERAT autem hora tertia. Vt quid adjunxit, ET crucifixerunt eum? viſi quia voluit aliquid recapitulando ſignificare, quod quæſitum inveniretur, cùm ſcriptura ipſa illis temporibus legeretur quibus univerſe Eccleſia notum erat quâ horâ Dominus ligno ſuſpenſus ſit; unde poſſet vel hujuſmodi error corrigi, vel mendacium refutari. Sed quia ſciebat, à militibus ſuſpenſum Dominum, non à Judæis, ſicut Johannes apertiſſimè dicit, occultè offendere voluit, eos magis crucifixiſſe qui clamaverunt ut crucifigeretur, quàm illos qui miniſterium principi ſuo ſecundùm ſuum officium præbuerunt. Intelligitur ergò fuiſſe hora tertia cùm clamaverunt Judæi ut Dominus crucifigeretur, & veriſſimè demonſtratur, tunc eos crucifixiſſe quando clamaverunt, maximè quia nolebant videri ſe hoc feciſſe, & propterea eum Pilato tradiderant*; quod eorum verba ſatis indicant ſecundùm Johannem. Id autem quale ſit, ipſe viderit, cùm addidit,

Atque utinam plures etiam ab aliâ inveniantur hujus exitus queſtionis. Quod donec fiat, utere mecum iſto, ſi placet. Si enim nullus alius exitus potuerit inveniri, ſalus iſte ſufficiet: ſi autem potuerit, cùm demonſtratus fuerit, eligemus. Eruditi igitur, cùm nihil hîc probarent, ad diei in quadrantes diviſionem confugerunt: è quibus horas tres complecterentur ſinguli. Cui confirmando locum Matthæi vigeſimo adhibuerunt, ubi dies in quadrantes iſtos, ex recepta tum, ut volunt, conſuetudine, ſecatur; ità ut ἡ γ΄ ὥρα, ἡ ἕκτη, ἡ ἐνάτη, καὶ ἡ ἑνδεκάτη, hoc eſt, *tertia, ſexta, nona, & undecima*, fiat mentio. Quaſi neceſſariò ex eo ſequatur, eandem quam, ex Hebræorum more, Johannes horam dixit ſextam, tertiam à Marco dici: aut quòd, ut Johannem concilient cum Marco, horæ tertiæ, quartam, quintam, ſextam, includi volunt. Quibus argutiis opus eſſe non exiſtimo. Autor Commentariorum in Pſalmos, qui B. Hieronymo aſſcribuntur, ſimpliciter corruptum numerum volebat: *Rurſum*, inquit, *ſcriptum eſt in Marco, quia horâ tertiâ crucifixus ſit. Hoc videtur eſſe diverſum. Error ſcriptorum fuit. Et in Marco, HORA SEXTA ſcriptum fuit: Sed multi epiſemon Græcum ϛ, putarunt eſſe Γ. Scimus enim, quia prima eccleſia de imperitis congregata ſunt gentibus.* Quæ in Marco locum hunc præcedunt, poſt affixum cruci eveniſſe Dominum, etiam cæteri tradunt: neque tempus addunt. Diviſionis veſtium imprimis. Matthæus; Σταυρώσαντες δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον. Johannes, Οἱ οὖν στρατιῶται, ὅτε ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν, ἔλαβον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐποίησαν τέσσαρα μέρη, ἑκάστῳ στρατιώτῃ μέρος, καὶ τὸν χιτῶνα, &c. Marcus, Καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν, διαμερίζονται τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον ἐπ' αὐτὰ τίς τί ἄρῃ. Cui addit, Ἦν δὲ ὥρα τρίτη, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν. *Quod evênit*, inquit, *horâ tertiâ, & jam cruci affixerant eum.* Hebraiſmus planus: in quo copula non dividit, ſed jungit: Quo nihil uſitatius frequentiúſque. Ut in illo, *Dimitte filium meum, & ſerviet mihi*: quod, ἵνα μοι λατρεύσῃ, Helleniſtæ, Exodi 4. 23. Quanquam non eodem planè modo: Hic enim ordinem eorum quæ narrantur, notat. Cujus illuſtre exemplum Joſuæ ſeptimo habemus: Ubi pronunciat Deus, verſu nempe decimo & quinto, *Qui deprehenſus fuerit in anathemate, comburetur igni; ipſe, & omnia quæ ejus ſunt.* Poſtea autem de Achane ejúſque jam convicti ſupplicio, verſu 25. ſequitur, *Et obruerunt eum univerſus Iſrael lapidibus, combuſſerúntq; igni, ac lapidaverunt lapidibus*, Καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτὸν πᾶς Ἰσραὴλ λίθοις, καὶ κατέκαυσαν αὐτὰ ἐν πυρὶ, καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτὰς ἐν λίθοις. Qui Hebraiſmus mirificè, ut iſte, ſanctum virum Auguſtinum torſit: Quærit enim quomodo, cùm Deus combuſtionem præcepiſſet, lapidatione de Achane ſumtum ſit ſupplicium. Vult autem, Joſuam (ut rectè ſummus vir Andreas Maſius notavit) Dei ſpiritu afflatum, ut vatem, quæ de igne à Deo dicta erant, vel ad illam quæ Achanem poſt hanc vitam manebat retuliſſe pœnam, vel vocem Ignis de lapidatione accepiſſe, tanquam de igne, quia hoc ſupplicio expurgaretur omni culpâ, tanquam igni: quò & vaſorum expiationem, de quo Levitico & Numeris, ſpectare: Cùm ſimpliciter ſignificetur, combuſtum quidem ex præſcripto Dei, priùs verò à frementi atque indignante turba, quæ à ſe hâc ratione iram Numinis, per impatientiam atque odium delicti, avertebat, lapidibus petitum. Quod facillimè ac nullo negotio Hebræi ſolvunt, qui סקלו, καὶ ἐλιθοβόλησαν, pro אחרי אשר סקלו, id eſt, *poſtquam lapidaverant*, poni annotarunt. De quo nè dubitemus, facilè à nobis Targumiſta impetrat, qui difficultatem tollit, cùm eodem interpretatur modo, כתר דרגמו יתהון באבניא, *poſtquam lapidaverunt eos ſaxis.* Quemadmodum igitur ibi, καὶ ἐλιθοβόλησαν αὐτὸς, nihil aliud eſt quàm *poſtquam lapidaſſent*, ità hîc καὶ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, idem quod ἐξ ὧν ἐσταύρωσαν, *ex quo* ſive *poſtquam crucifixiſſent eum*: Hoc eſt, Καὶ ὧδε ὥρα τρίτη τὸ σταυρώσιος αὐτοῦ, *Et erat hora tertia ex quo crucifigi cœpit*; ſive, *Et tertia jam agebatur hora ex quo actus fuerat in crucem.* Quomodo & illud Jobi nonnulli dictum volunt, ἀνὴρ ᾧ ἄχθο, καὶ ἠδύνησε Helleniſtæ, πλαδήσας ᾗ χθο. Cùm mens ſit, ut rectè docti Hebraicè annotarunt, ἀδυνήσας, ſive τὸ ἀδυνήσαι αὐτὸν, *poſtquam infirmus fuit.* Itaque cùm dixit, Ἦν δὲ ὥρα τρίτη καὶ ἐσταύρωσαν αὐτὸν, tertiam ex quo affixus cruci fuit, hoc eſt, tertiam τὸ σωτηρίου πάθους, ſive paſſionis, notat horam: Ut ſi dicas, Τρίτη ὧν τὸ σωφθλῶαι αὐτὸν, ſive, Τρίτη τὸ σταυρώσιος

σαρώσεως αὐτῦ ὥρα λῦ· *Tertia poſt crucifixionem ejus, aut crucifixionis ejus, hora erat.* Quomodo optimè Hebraiſmus exprimatur: ut non de tempore quo pati cœpit, ſed de paſſionis continuatione agatur. Atque ità verum erit quod recentior tantopere urget 3 horas aliquot ludibriis expòſitum fuiſſe ac pœnæ. Cum quo, abſit, ut vel ὡσεὶ βίπω, apud Johannem reponamus, aut in Marco aliquid mutemus. Quanquam ipſe, quàm non ſibi ſatisfecerit hoc loco, candidè fatetur, cùm judicium de eo aliis relinquit. Neque pugnant quæ ſequuntur: cum præſertim quæ de inſcriptione, de latronibus, etiam de veſtium diviſione (ut dixi) aliiſque quæ paſſionis tempore evenerunt, ab autore adduntur, non ad certum aſtringantur tempus, nec ubique ordo idem in narrandis ſingulis ſervetur. Interpres vetus, ſalvo de quo dixi Hebraiſmo, *Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum.* Ut quemadmodum ἐλιθοβόλησαν ἐν πυρὶ, eo loco dicitur, de quo jam egimus, pro eo quod eſt, *poſtquam lapidarunt*, ità καὶ ἐσταύρωσαν, *poſtquam cruci affixerunt*; non autem, *quando cruci fixerunt.* Neque enim ἐσάυρωσαν de conſummatione pœnæ, ſed de ipſa, aut initio ejus, Evangeliſtæ uſurpant: quemadmodum ex iis patet quæ ex omnibus quatuor ſuprà adduximus. Et Matthæus poſtquam dixit, σαυρώσαντες δὲ αὐτὸν, toto ferè eo capite perſequitur quæ in paſſione ejus evenerunt. Aliquantò v. 42. pòſt, ἐπεὶ λῦ παρασκευὴ, ὅ ἐστι προσάββατον. Qui eſt dies ille quem eleganter καθ' ὀξύμωρον, יום ערב, *diem veſperæ*, ſive potiùs *veſperæ ſabbathi*, יום ערב שבת, etiam Gemariſtæ dicunt.

Cap. X.

Caput decimum & ſextum. Locus, qui hoc capite non parùm difficultatis movit, ἀνατείλαντος τῦ ἡλίυ, *excutitur. Quomodo* τὸ λίαν πρωὶ *conveniat. Mira opinio, de ſole ante lucem orto. Aliorum lectio,* ὅτε ἀνατείλαντος. Σύγχυσις, *ſive ordinis confuſio. Lectio Evangeliſtæ ſolicitata à quibuſdam.* Ἀνατέλλοντος, *vel* ἀνατειλάντος ἡλίυ, *ſive* ἀνατέλλειν μέλλοντος. *Tempus, Ante lucem, dictum. Juvencum.*

Reſtat locus in Evangeliſta noſtro unus, qui non parùm moleſtiæ negotiique eruditis exhibuiſſe videtur. Is eſt, Καὶ λίαν πρωὶ τ μιᾶς σαββάτων ἐρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον, ἀνατείλαντος τῦ ἡλίυ. Quomodo enim λίαν πρωὶ ἔρχονται, quod Johannes, σκοτίας ἔτι ὔσης, exponit, ſi poſt ortum ſolem, quod eodem commate ſubjungit Marcus? Nam ut demus, abiiſſe λίαν πρωὶ, ad ſepulcrum autem ἀνατείλαντος τῦ ἡλίυ veniſſe, ſatisfaciendum erat Marco, qui hæc non diſtinguit. Sed & quæ ſequuntur, geſta ad ſepulcrum illa ſatis probant, Καὶ ἔλεγον πρὸς ἑαυτὰς, Τίς ἀποκυλίσει ἡμῖν τὸν λίθον ἐκ τ θύρας τῦ μνημείυ; Quæ res adeò difficilis è Patribus quibuſdam viſa eſt, ut ſubtilitate mirâ, ſed quæ planè eſſet ἄχαρις, ſe expedirent: quaſi ſol, qui patiente Domino abſceſſerat, tum ante lucem oriretur. Chryſologus, Hom. 82. *Si valde manè, quomodo orto jam ſole? Sic neſcit Evangeliſta quid dicat? Evangeliſta quid dicat ſcit, ſed quid audiat, qui non didicerit, neſcit. Non eſt erroris iſta relatio: veritatis eſt. Nec lapſum patitur ſermonis humani, ſed rei geſtæ cœlitus aperit veritatem. Dixerat, AB HORA ſexta, uſque ad horam nonam, tenebræ factæ ſunt. Ergò ſol, qui præter horam ut Domino compateretur, abſceſſerat, claritate, cùm reſurgeret Dominus, ante tempus occurrit: Et qui, ut ſuo commoreretur autori, ipſam meridianam ſuam mortificaverat claritatem, ut conſurgeret autori ſuo, victis tenebris antelucanus erupit.* Nec magis eos audio, qui, ὅτε ἀνατείλαντος, legunt: cùm licentiam excuſent ipſi. Novi qui σύγχυσιν mederi poſſe exiſtimaret; qui Evangeliſtæ menti diſtinctione ſuccurreret: Ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτὸν (καὶ λίαν πρωὶ τ μιᾶς σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον) ἀνατείλαντος τῦ ἡλίυ. Ut ordo ſit, ἠγόρασαν ἀρώματα, ἵνα ἐλθοῦσαι ἀλείψωσιν αὐτὸν, ἀνατείλαντος τῦ ἡλίυ, *ut, cùm receſſiſſent tenebræ, & ortus ſol eſſet, eum ungerent:* quod ante ortum ſolem fieri vix poterat. Ego ſanè medicinam hic talem admittere vix auſim. Videndum ergò quid in aliis codicibus exſtare eruditi notent. In quibus vel ὅτι ἀνατείλαντος, vel

Cap. 16 v. 2.

vel ἀνατέλλοντα, reperiſſe ſe affirmant: ut & recentior interpres: Qui ſi ἀνατελλόντα reperiſſet, planior fortaſſe res eſſet. Quanquam nihil uſitatius, & Græcis & Hebræis, quàm ut futurum præſenti deſignetur: quemadmodum cùm ἔρχομαι dicitur qui venturus eſt; *naſci*, qui naſciturus: cùm ab eo nec Romani, multò minus abhorreant Hebræi: ut cùm de Meſſia, tanquam præſenti, Prophetæ loquuntur. Atque ità, ἀνατέλλοντα ἤλιε, tempus erit quod σὺν ὀπτολαῖς à Græcis dicitur; quod τὸ πρωΐ, ſive πρωΐ τῆ ἡμέρας, ſequitur, λίαν πρωΐ autem antecedit: ut proximum diluculo ſignificetur tempus, quod, *ante lucem*, Romani dixerunt; aut, *Ubi nox abiit, nec tamen orta dies*, ut cum poeta loquar: Quod Evangeliſtarum interpres Juvencus;

Sidera jam noctis vicino cedere ſole
Incipiunt: tumuli matres tum viſere ſeptum.

Cap. XI.

Quædam hactenus prætermiſſa in recentiori interprete examinantur. Τὰ πρὸς τῷ θύρᾳ. *Veſtibula, πρόθυρα. Intimæ admiſſionis amici.* Διάθυρα. *Atria;* Αὐλαί. Τὸ ἔξω, τὸ ἐπὶ τῆ ὁδῆ, καὶ τὸ τῆ ἀμφόδῳ. *Aliud* ἀμφοδον, *aliud* ἄμφοδον. Ἄμφοδον, *quid.* Διόδοι, *tramites. Syri interpretatio.* Τὸ ἐνελλειν *Syrorum uſu quomodo in Novo Fœdere uſurpari plerunque ſoleat.* Τὸ καθαρίζον τὰ βρώματα. Κάθαρμα. Πλεονεξίαι. Πονηρὰ, *an Scelera.* Ἀφεσούνη. Παραπορδόμενοι, *Adambulantes ficum.* Ἐκ τῶν περισσευόντων αὐτοῖς. *Abundare aliquo; Redundare.* Ἀρχαὶ ὠδίνων. *Et an rectè, Dolorum partûs.* Ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμεν. *Profecti paremus.* Μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων. Μάχαιρα. Παραζώνη. Παρμύειον. Ἀπὸ μακρόθεν.

NUnc nonnulla obiter quæ prætermiſſa ſunt, ut antè ad Matthæum, in recentiori interprete præſertim, expendenda reſtant. Cap. 2. v. 2. cùm legitur, Καὶ ἐυθέως σωήχθησαν πολλοὶ, ὥστε μηκέτι χωρεῖν μηδὲ τὰ πρὸς τὴ θύρᾳ, videndum an non τὰ πρὸς τῷ θύρᾳ ea ſint quæ Græcis Criticis τὰ ἔξω τῆ θύρας μέρη dicuntur. Vetus; *ità ut non caperet neque ad januam:* fortaſſe, ut τὸ *locus* intelligatur; ac ſi velit, *nè eum quidem qui ad januam eſſet locus, eos cepiſſe.* Recentior; *ut jam non caperent eos nè ea quidem loca quæ erant ad oſtium.* Moleſtè ſatis. Dubitari tamen poteſt, utrùm quod exterius an quod interius intelligatur. Nam exteriùs *veſtibula* ſua Romani (quæ προπύλαια vulgò) πρόθυρα habebant Græci: Vitruvius l. 6. c. 10. *Item prothyra Græcè dicuntur, quæ ſunt antè in januis veſtibula. Nos autem appellamus prothyra, quæ Græcè dicuntur* διάθυρα. Cùm interiùs ea eſſent quæ *atria* Romanis, αὐλαὶ Græcis, dicebantur. Intelligi autem quod extra januam, ut omittam cætera, vel locus ille primi capitis, καὶ ἡ πόλις ὅλη ἐθεσυνηγμένη ἦν πρὸς τῆ θύρᾳ, *omníſque civitas ad oſtium convenerat*, evincere videtur. In veſtibulis apud Romanos ſalutatorum undæ, ut poeta loquitur, cæteríque qui nondum admiſſi, obambulabant: Quemadmodum qui ulteriùs & ſponte admittebantur, *interioris* aut *intimæ admiſſionis* dicti: quod non ſemel apud Tacitum. Ante ædes enim veſtibulum, ut prothyron: Comicus; *Vide veſtibulum ante ædes hoc & ambulacrum quale.* Ubi veſtibulum rectè, quod ante ædes: idem quod τὸ ἔξω, τὸ ἐπὶ τῆ ὁδῆ aut ἀμφόδια, ut & τὸ ἐπὶ τῆ θύρᾳ, dici poteſt. Ità cap. 11. v. 4. Ἀπῆλθον δὲ καὶ εὗρον τὸ πῶλον δεδεμένον πρὸς θύραν ἔξω ἐπὶ τῆ ἀμφόδῳ. Ubi recentior interpres, *Abierunt igitur & invenerunt pullum ligatum ad oſtium foris in bivio, & ſolverunt eum:* Eodémque modo ferè vetus, *ante januam foris in bivio:* quod & Eraſmo placuit: Quaſi idem ἄμφοδον & ἀμφόδια· cùm ἄμφοδον ſit ῥύμη, *via publica*, aut *tranſitus*. Eruditiſſimus Heſychius, Ἀμφοδα, αἱ ῥύμαι, ἀγυιαὶ, διόδοι. Quemadmodum & διόδοι, *tranſitus*, aut *tramites* plerunque exponuntur. Quid autem ſit ἄμφοδος in via, nemo neſcit. Ἄμφοδα autem ab ædibus nec remota, & interdum pars earum; cum tranſitu ad eas, ut videtur. Idque vel ex eo veriſimile, quòd non ſemel ἄμφοδα ab Helleniſtis, quæ Hebræis אַרְמְנוֹת, hoc eſt, *palatia*, dicuntur. Nec audiendus hìc Theophylactus, qui ἐν τῆ ἀμφόδῳ dixit, quaſi de bivio

bivio agatur. Quantò meliùs interpres Syrus, qui בשוקא, *in platea*, reddidit? Idem, qui hoc loco de quo agimus, *adeò ut non posset capere eos*, לא קרם תרעא, *nè quidem ante portam*, sive, *nè locus quidem ante januam:* quod *vestibulum* interpretantur quidam. Non semel hæsisse video interpretes, cùm τὸ ἐκβάλλειν significatione τοῦ אפק, ut eo utuntur Syri, Helleniſtis uſurpatur. Ità cùm Marci 5. 40. Ὁ δὲ ἐκβαλὼν ἅπαντας, παραλαμβάνει τὸν πατέρα τοῦ παιδίου, recentior interpres, *Ipſe verò ejectis omnibus, aſſumit patrem* &c. *puellæ* &c. Capite item 1. v. 43. Καὶ ἐμβριμησάμενος αὐτῷ, ἐυθέως ἐξέβαλεν αὐτόν. Recentior interpres, *Et graviter minatus ei, ſtatim ablegavit eum:* de leproſo ſanitati reddito, quem hâc lege Dominus dimiſit ut cum nemine id communicaret. Vetus, *ejecit illum:* De quo recentior, *Ejiciendi verbum, quo uſus eſt vetus interpres, non quadrat: & tamen videtur aliquid amplius ſignificare Evangeliſta quàm declarat verbum Emittere: quod uſurpat Eraſmus, quia additur interminatio.* Qui tamen Matthæi 9. v. 25. cùm ſine ullis minis dicitur, ὅτε δὲ ἐξεβλήθη ὁ ὄχλος, *quum autem ejecta fuiſſet turba*, interpretatur: Neque aliter Lucæ 8. v. 54. cùm dicitur, Αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, καὶ κρατήσας τῆς χειρὸς αὐτῆς, ἐφώνησε λέγων, Ἡ παῖς, ἐγείρου. *Ipſe verò, ejectis foràs omnibus, & prehenſâ manu ejus*, &c. Cæterùm, ut abſolvamus eruditos, nihil aliud quàm aut *dimittere* aut *jubere ut quis exeat*, hâc voce notant Syri. Ità ad hujus de quo agimus Evangeliſtæ locum eruditiſſimus interpres, אפק לכלהון: quod interpretes Latini, *exire fecit, ſive juſſit, omnes:* licèt non rectè quidam voce *ejiciendi* hic uſi ſunt. Notum enim quid ſit אפק: *exire* aut *prodire*, ſcilicet: Quod qui petit imperative alii ut fiat, exire imperat aut monet; vel ſimpliciter dimittit. Capite ſeptimo v. 19. cùm dicitur, Ὅτι οὐκ εἰσπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν, ἀλλ' εἰς τὴν κοιλίαν καὶ εἰς τὸν ἀφεδρῶνα ἐκπορεύεται, καθαρίζον πάντα τὰ βρώματα, recentior interpres, *Non enim ingreditur in cor ejus, ſed in ventrem: & in latrinam abit, purgans omnes eſcas.* Ubi τὸ καθαρίζον τὰ βρώματα, τὸ καθαρμα τῶν βρωμάτων, mihi quidem dici videtur: Quemadmodum eâdem voce & medici utuntur; ut cùm quis πολὺ καθαρμα καθαίρεσθαι, *purgationem multam*, ſive *recrementum, purgari* dicitur. Syrus, qui referre ad ſeceſſum mavult, aliud, ut arbitror, agebat. Ibid. v. 22. cùm dicitur, κλοπαὶ, πλεονεξίαι, vetus interpres, *furta, avaritiæ:* hoc eſt, *furta, avaritia.* Neque cauſæ quicquam video cur, *augendæ rei artes*, recentior redidderit. Veteres πλεονεξίαν, τὸ πλέον τοῦ Νοητοῦ ἐν πνεῦ λαμβάνειν, hoc eſt, ejus eſſe, *qui plus quàm oportet è re aliqua lucratur*, definire ſolent: Nam quid Apoſtolo πλεονεξία, ſuo, ut oportet, loco dicetur. Ibid. v. 23. Πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύεται, *Omnia hæc ſcelera intus exeunt*, ut interpretatur recentior interpres. Ubi adhuc quæro, quomodo ἀφροσύνη, quomodo οἱ διαλογισμοὶ πονηροὶ, ſeu *cogitationes malæ*, (à quibus quis omni tempore immunis eſt?) inter ſcelera ponantur. Neque ἀφροσύνη, vel *amentia* ſemper vel *dementia*, ſed & *inſipientia* plerunque antiquis: quomodo & redditur ab iis. Capite undecimo v. 20. cùm dicitur, Καὶ πρωὶ παραπορευόμενοι, εἶδον τὴν συκῆν ἐξηραμμένην ἐκ ῥιζῶν (quod eſt, *Et manè cùm præterirent, exaruiſſe ficum radicitus viderunt*) mirificè recentior, *Et manè adambulantes ficum, viderunt eam exaruiſſe radicitus.* Vetus, *Et cùm manè tranſirent:* Quod, meo quidem animo, tam moleſtè mutandum non fuit. Capite duodecimo, v. 44. Πάντες γὰρ ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον. Vetus interpres, *Omnes enim ex eo quod abundabat illis, miſerunt.* Imò, *Omnes enim ex eo quo abundabant, injecerunt:* Quemadmodum Tacito alibi *abundantia* opes ipſæ aut facultates dicuntur; ut & *copiæ*. Recentior, *Nam omnes, ex eo quod ipſis redundat, injecerunt:* Cùm τὸ *redundare* ambiguum ſit, & plerunque, etiam Juriſconſultis, γαστικῶς ponatur; ut cùm, *redundare aliquid in aliquem*, dicunt. Capite 13. 9. Ἀρχαὶ ὠδίνων ταῦτα. Ubi interpres recentior, ut aliàs; *Principia erunt dolorum partûs iſta:* cùm ſimpliciter poſſet, *Initia dolorum iſta.* Quis enim dubitat quin ὀδῖνας & ὠδῖνα etiam Helleniſtæ confundant; cæteri autem πόνους καὶ ἀλγηδόνας, *labores ac dolores*, ſimpliciter exponant? Vetus; *Initium dolorum hæc.* De ſynedriis, de quibus ſequitur, jam dixi. Capite decimo quarto, v. 10. Καὶ ὁ Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, εἷς τῶν δώδεκα. Ubi recentior, ſuo more; *unus ex illis duodecim:* Vetus; *unus de duodecim.* Ibid. 12.

Ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμέν σοι ἵνα φάγῃς τὸ πάσχα; Recentior; *Ubi vis ut profecti paremus ut edas paſcha?* Vetus; *Quò vis eamus & parcmus tibi ut manduces paſcha?* Ubi non video cur *eundi* verbum mutarit noſter. Quamvis enim non ignorem quid ſit *proficiſci* veteribus nonnunquam, imprimis verò Comicis, non video tamen cur ſimplicitas hæc ſit contemnenda. Capite 14. v. 43. καὶ μετ' αὐτοῦ ὄχλος πολὺς μετὰ μαχαιρῶν καὶ ξύλων. Recentior; *cum gladiis:* ut & vetus: Cùm *machæra*, nihil aliud quàm *pugio*, aut *gladiolus*, qui femori accingebatur: vulgò, σπαθίον. Incomparabile Gloſſarium, Μάχαιρα, τὸ παρραμήριον, *ſica.* Μαχαιροφόρος, *ſicarius.* Sequitur v. 54. Καὶ ὁ Πέτρος ἀπὸ μακρόθεν ἠκολούθησεν αὐτῷ, &c. Vetus; *à longè:* Recentior; *longinquo intervallo.* Cur autem non *eminus*, aut *procul?* Nec *longinquum intervallum*, ſed *longum*, dicam. Notum illud, *longo ſed proximus intervallo.* Tacitus enim *agros longinquos* cùm dixit, longè diſſitos intellexit. *Intervallum* autem, ipſa diſtantia, non locus qui diſtat. Judicio enim hîc opus eſt: quo nè ſemper quidem ſatisfaciunt antiqui. Eodem cap. v. 64. Οἱ δὲ πάντες κατέκριναν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου· *Qui omnes judicarunt eum eſſe reum mortis. Judicandi* enim vox media eſt: & quod ſequitur, τὸ κατακρίνειν confirmat. Sanè, qui judicat dammandum aliquem, aut reum mortis, hoc ipſo condemnat. Niſi quis malit, *Illi autem omnes condemnarunt eum, reúmque mortis judicarunt:* Quo non opus tamen. Neque dicam, *condemnare aliquem reum mortis*; ſed *pronunciare*, aut *judicare.* Vetus; *Qui omnes condemnarunt eum eſſe reum mortis.* Recentior; *Illi verò omnes contra eum judicarunt, ipſum teneri mortis pœnâ.* Cui κατακρίνειν, *contrà judicare:* & κατακρίνειν αὐτὸν εἶναι ἔνοχον θανάτου, *contra eum judicare, ipſum teneri mortis pœnâ.* Quæ & mira & moleſta nobis videntur.

Tituli

Tituli Evangeliſtæ *Lucæ* ex diſtinctione veterum.

Γένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκ.] α'. περὶ τῆς ἱερουργίας.
Καὶ πολλοὶ ἦσαν ἐν τῇ χώ.] β'. περὶ τῶν πολλῶν.
Καὶ ἰδοὺ ἦν ἄνθρωπος] γ'. περὶ τοῦ Συμεών.
Καὶ ἦν Ἄννα προφ.] δ'. περὶ Ἄννης τῆς προφήτιδος.
Ἐγένετο ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάν.] ε'. περὶ τοῦ χρυσοῦ ῥήματος πρὸς Ἰωάννην.
Καὶ ἐπρώτων αὐτὸν οἱ ὄχλοι,] ς'. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰωάννην.
Ἰησοῦς δὲ πνεύμ. ἁγίου πλη.] ζ'. περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Σωτῆρος.
Καὶ ἐν τῇ συναγ. ἦν ἄνθρ.] η'. περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.
Ἀναστὰς δὲ ἐκ τῆς συναγ.] θ'. περὶ τῆς πενθερᾶς Πέτρου.
Δυσόντος δὲ τοῦ ἡλ.] ι'. περὶ τῶν ἰαθέντων ὑπὸ ποικίλων νόσων.
Ὡς δὲ ἐπύσατο λαλῶν,] ια'. περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ εἶναι αὐτ.] ιβ'. περὶ τοῦ λεπροῦ.
Καὶ ἰδοὺ ἄνδρ. φέρ. ἐπὶ κλίν.] ιγ'. περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.
Καὶ μὴ παῦται ἐξῆλθεν,] ιδ'. περὶ Λευὶ τοῦ τελώνου.
Καὶ ἦν ἐκεῖ ἄνθρ. κὴ ἡ χεὶρ] ιε'. περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.
Καὶ ὅτε ἐγέν. ἡμέ. προσεφ.] ις'. περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων διατάξεως.
Καὶ αὐτὸς ἐπέβλεψε τοὺς ὀφθαλ.] ιζ'. περὶ τῶν μακαρισμῶν.
Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρ. πάντα τὰ ῥήμ.] ιη'. περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἑξῆς] ιθ'. περὶ τοῦ τῆς χήρας υἱοῦ.
Καὶ ἀπήγγελ. Ἰωάν. οἱ μαθ.] κ'. περὶ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ πρὸς Ἰησοῦν.
Ἠρώτα δέ τις αὐτ. τὸν Φαρ.] κα'. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον.
Ἐξῆλθεν ὁ σπείρ.] κβ'. παραβολὴ περὶ τοῦ σπόρου.
Καὶ ἐγέν. ἐν μιᾷ τῶν ἡμ.] κγ'. ὁπτήμησις τῷ ἀνέμῳ καὶ κλύδωνι.
Ἐξελθ. δὲ αὐτῷ ὅπι τὴν γῆν,] κδ'. περὶ τοῦ ἐχοντος λεγεῶνα.
Καὶ ἰδοὺ ἦλθεν ἀν. ᾧ ὄνομα Ἰάειρ.] κε'. περὶ τῆς τῆ ἀρχισυναγώγου θυγατρὸς.
Καὶ γυνὴ οὖσα ἐν ῥύ.] κς'. περὶ τῆς αἱμορροούσης.
Συγκαλεσ. δὲ τοὺς δώδεκα] κζ'. περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.
Ἡ δὲ ἡμέρα ἤρξατο] κη'. περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ εἶναι αὐτ. προσευ.] κθ'. περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.
Καὶ παραλαβὼν τὸν Πέτρον] λ'. περὶ τῆς μεταμορφώσεως Ἰησοῦ.
Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἑξῆς ἡμ.] λα'. περὶ τοῦ σελληνιαζομένου.
Εἰσῆλθε δὲ διαλογ. ἐν αὐτ.] λβ'. περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.
Ἐγέν. δὲ πορευομ. αὐτῶν] λγ'. περὶ τοῦ μὴ ὀπαδοῦντος ἀκολουθεῖν.
Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύρ.] λδ'. περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα.
Καὶ ἰδοὺ νομικός τις] λε'. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.
Ἄνθρωπός τις κατέβαινεν] λς'. περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστάς.
Γυνὴ δέ τις ὀνόμ. Μάρθα,] λζ'. περὶ Μάρθας καὶ Μαρίας.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ εἶναι αὐτὸν] λη'. περὶ τῆς προσευχῆς.
Καὶ ἦν ἐκβάλλ. δαιμ.] λθ'. περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.
Ἐγέν. δὲ ἐν τῷ λέγ.] μ'. περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσεως φωνῆς.
Τῶν δὲ ὄχλ. ἐπαθροιζομ.] μα'. περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον.
Ἐν δὲ τῷ λαλῆσαι ἠρώτ.] μβ'. περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν Ἰησοῦν.
Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς] μγ'. περὶ τοῦ ταλαιπωρισμοῦ τῶν νομικῶν.
Προσέχ. ἑαυτοῖς ὑπὸ τῆς ζύμ.] μδ'. περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.
Εἶπε δέ τις αὐτῷ ἐκ.] με'. περὶ τοῦ θέλοντος μερίσασθαι τὴν κληρονομίαν.
Εἶπε δὲ παραβολὴν πρὸς αὐτ.] μς'. περὶ τοῦ οὐ εὐφόρησεν ἡ χώρα πλουσίου.
Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτ.] μζ'. περὶ τῶν Γαλιλαίων, καὶ τῶν ἐν τῷ Σιλωάμ.

Ην ἡ ἀδελ. ἐν μιᾷ ἡμ. σωσαν.] μη'. περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀδηνείας.
Τίνι ὁμοία ὄζιν ἢ βασιλ.] μθ'. περὶ παραβολῶν.
Εἰπε δέ τις αὐτ.] ν'. περὶ τοῦ, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.
Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμ.] να'. περὶ τῶν εἰπόντων τῷ Ἰησοῦ διὰ Ἡρῴδην.
Ἀνθρωπός τις ἦν ὑδρ.] νβ'. περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.
Ἔλεγε ἡ πρὸς τοὺς κακλ.] νγ'. περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.
Ἄνθρωπ. τις ἐποίησε δεῖπ.] νδ'. περὶ τῶν κεκλημένων ἐν τῷ δείπνῳ.
Τίς γὰρ ἐξ ὑμ.] νε'. περὶ οἰκοδομῆς πύργου παραβολή.
Εἰπε δὲ πρὸς αὐτ.] νς'. περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.
Ἄνθρ. τις εἶχε δύο υ.] νζ'. περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν.
Ἄνθρ. τις ὢν πλουσ.] νη'. περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.
Ἄνθρ. δέ τις ὢν πλουσ.] νθ'. περὶ τοῦ πλουσίου, καὶ τοῦ Λαζάρου.
Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ πόρ.] ξ'. περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.
Ἔλεγε δὲ καὶ παραβολὴν] ξα'. περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.
Εἰπε δὲ πρὸς τινας τοὺς πεποιθ.] ξβ'. περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου.
Καὶ ἐπηρώτ. τις αὐτὸν] ξγ'. περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλησίον τὸν Ἰησοῦν.
Ἐγέν. δὲ ἐν τῷ ἐγγίζειν αὐτ.] ξδ'. περὶ τοῦ τυφλοῦ.
Καὶ εἰσελθὼν διήρχετο] ξε'. περὶ τοῦ Ζακχαίου.
Ἀνθρ. τις εὐγενὴς] ξς'. περὶ τοῦ προδηλοῦντος λαβεῖν αὐτὸν βασιλείαν.
Καὶ ἐγέν. ἐν τῷ ἐπαν.] ξζ'. περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς.
Καὶ ἐγέν. ὡς ἤγγιζεν] ξη'. περὶ τοῦ πώλου.
Καὶ ἐγέν. ἐν μιᾷ τῶν ἡμ.] ξθ'. περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν Ἰησοῦν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.
Ἤρξατο δὲ πρὸς τὸν λαὸν λέγειν] ο'. περὶ τοῦ ἀμπελῶνος παραβολή.
Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέσ.] οα'. περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον.
Περιελθ. δέ τινες τῶν Σαδδ.] οβ'. περὶ τῶν Σαδδουκαίων.
Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Πῶς] ογ'. ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους, Πῶς ἐστιν υἱὸς Δαβὶδ ὁ Χριστός;
Ἀναβλέψας δὲ εἶδε] οδ'. περὶ τῆς χήρας βαλλούσης δύο λεπτά.
Ἐπερώτησαν δὲ αὐτ.] οε'. ἐρώτησις περὶ συντελείας.
Ἦγγιζε δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν ἀζ.] ος'. περὶ τοῦ πάσχα.
Ἐγέν. δὲ καὶ φιλονεικ.] οζ'. περὶ τῶν φιλονεικησάντων, τίς μείζων.
Εἶπε δὲ ὁ Κύρ. Σίμ.] οη'. περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ Σατανᾶ, καὶ ἀρνήσεως Πέτρου.
Ἐξευτέλισας δὲ αὐτὸν ὁ Ἡρῴδ.] οθ'. ἐξευδένησις Ἡρῴδου.
Ἠκολούθει δὲ αὐτῷ πο.] π'. περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν.
Εἷς δὲ τῶν κρεμ. κακ.] πα'. περὶ τῶν συσταυρωθέντων λῃστῶν.
Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόμ. Ἰωσ.] πβ'. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυρηναίου σωμαλος.
Καὶ ἰδοὺ δύο ἐξ αὐτ.] πγ'. περὶ τῶν δύο τῶν πορευομένων εἰς Ἐμμαούς.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD
LUCAM;
Sive,
Liber tertius.

CAP. I.

Caput primum examinatur. Ἐπιχείρησαν. *De Pſeudevangeliſtis id acceptum; etiam veteribus, inter quos B. Ambroſius.* Ἐπιχειρεῖν, *Conari nec implere. Epiphanii ſententia. Recentior interpres, ejúſque interpretatio.* Παρηκολουθηκότι πᾶσιν. Παρακολουθεῖν. Πᾶσιν παρακολουθεῖν τοῖς πράγμασι. Κράτιστε Θεόφιλε. Τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. *Interpres recentior, ejúſque interpretatio; ut & antiqui.* Ἐν ἡμῖν. *& quomodo antiquis Græcis id uſitatum. Omnia altè repetita penitus aſſequuto, quod recentiori placuit: De eo quid ſtatuendum. Quæ mens Evangeliſtæ. Eraſmi interpretatio.* Περὶ ὧν κατηχήθης λόγων. Κατηχεῖσθαι. *Recentior interpres id quomodo reddiderit. Vetus interpres, ejúſque interpretatio.* Διαταγήματα, *Conſtitutiones.* Δικαίων. Δικαίων ἢ ὀρίζειν, *in Canonibus.* Ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων. *Loci partem, non integrum, adducere, etiam Evangeliſtis, more Hebræorum, uſitatum eſſe.* Καὶ αὐτὸς ὧν διανοιῶν διατίλει, *Græcis.* Ἡ ἡδῦσα διατραχθῆναι ὅτι πρὸ λόγου αὐτῆς· *ibique ἀκύσασα pro ἡδῦσα in quibuſdam codicibus expreſſum.* דבר, ῥῆμα, λόγος· *Et quomodo accipiantur nonnunquam.* Διατηρεῖν ῥήματα. Παρεικὼς λόγῳ πρεσβείας. Ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆς ἐπαγγελίας τῆς ἀγγέλου. Χαῖρε κεχαριτωμένη. Κεχαριτωμένη ἐν Θεῷ. Πῶς ἔσται τοῦτο; *Et quomodo à S. Virgine ſit dubitatum.* Ἐπισκιάσει σοι. Σκιάζειν, χρωματουργεῖν. שכינה, *Spiritûs Sancti præſentia: ipſe Spiritus Sanctus Hebræorum Magiſtris.* Ἐπισκιάσει ἐπ' αὐτὴν ἡ νεφέλη. Δόξη Κυρίου. Ὠικειῶσθαι *Apoſtolis, & de quo uſurpetur.* Τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. *Neſtorii error de conceptionis myſterio.* Σκήνωσις. Σκιωσει ἐπ' αὐτόν. *Interpres recentior, ejúſque τὸ ἐπισκιάσει interpretatio. Vetus, ejúſque interpretatio.* Τὸ βρέφος ἐσκίρτησεν ἐν τῇ κοιλίᾳ, *de Præcurſore.* Ἀσκαρίζειν ἅλμα. Ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει. Πινακίδιον *Zachariæ, Cera Tertulliano.* Ἀνατολὴ ἐξ ὑψους, *Oriens ex alto. An Germen,* ἀνατολή. *Quò reſpexerit Evangeliſta, cùm ἀνατολὴς voce uſus eſt.* Ἀνατολὴ, ὁ ἀνατέλλων ἥλιος. Ὁ ἥλιος, *Dominus dictus. Utrique id ejus naturæ convenire ſecundùm Chryſoſtomum.* Ἥλιος καταδύνει. Ἀναδεικνύειν ἥλιον. Ἀνατολὴ *Dominus S S. Patribus dictus. Recentior interpres; & an rectè vocem Orientis non expreſſerit.*

IN Evangeliſtæ hujus principio, quod eſt, Ἐπειδήπερ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι διήγησιν περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων, fieri poteſt, ut plus negotii ſibi quàm neceſſe erat, etiam è veteribus nonnulli, crearint, qui ἐπιχείρησιν ἄνευ τελεώσεως, *conatum abſque ſucceſſu*, ab Evangeliſta notari voluerunt. Unde nata opinio, & quidem vetus, Pſeudevangeliſtas hîc tangi: De quibus ad hunc locum Ambroſius; *Sic & nunc in Novo Teſtamento multi Evangelia ſcribere conati ſunt, quæ boni nummularii non probaverunt. Unum autem tantummodo in quatuor libros digeſtum, ex omnibus arbitrati ſunt eligendum.* Cap. I. v. 1.

gendum. Et aliud quidem ſertur Evangelium, quod Duodecim ſcripſiſſe dicuntur. Auſus eſt etiam Baſilides Evangelium ſcribere, quod dicitur Secundùm Baſiliden. Fertur etiam Evangelium, quod ſcribitur Secundùm Thomam: Nam aliud ſcriptum, Secundùm Matthiam. Legimus aliqua, nè legantur: legimus, nè ignoremus: legimus, non ut teneamus, ſed nè repudiemus, & ut ſciamus in quibus magnifici iſti cor exaltant ſuum. Et paulò pòſt, *QUONIAM multi*, inquit, *conati ſunt. Conati utique illi ſunt qui implere nequiverunt. Ergò, multos cœpiſſe nec impleſſe, etiam Sanctius Lucas teſtimonio locupletiore teſtatur, dicens, Plurimos eſſe conatos. Qui enim conatus eſt ordinare, ſuo labore conatus eſt, nec implevit*, &c. Quod an perpetuum ſit, ſciunt qui Græcè non ignorant. Certè, quemadmodum apud hiſtoricos non rarò perficit qui ἐπιχειρεῖ, ità apud rhetores qui ἐπιχειρεῖ, non rarò efficit quod vult ac concludit. Neque aliter tamen & Epiphanius accepit, qui Cerinthum ac Merinthum aliósque vult intelligi: Adversùs Alogos; Ἐπειδὴ πολλοὶ ἐπεχείρησαν] Ἵνα πάσας μὲ ἐπιχειρητὰς δείξῃ, φημὶ δὲ τοὺς περὶ Κήρινθον καὶ Μήρινθον, καὶ τοὺς ἄλλους. [Εἶτα τί φησίν; ἔδοξε κἀμοὶ καθεξῆς παρηκολουθηκότι ἀνωθεν τοῖς αὐτόπταις καὶ ὑπηρέταις τοῦ λόγου γενομένοις, γράψαι σοι, κράτιστε Θεόφιλε.] εἶτ' ὃν τινὰ Θεοφίλῳ τότε γράφων, τοῦτο ἔλεγεν, ἢ παντὶ ἀνθρώπῳ θεὸν ἀγαπῶντι· [Ἵνα περὶ ὧν (φησὶ) κατηχήθης λόγων ἐπιγνῷς τὴν ἀσφάλειαν.] Καὶ τὴν μὲν κατήχησιν σπουδαίως ἐπηγγείλατο ἔχειν, ὡς ἤδη ὑπὸ ἄλλων μὴ κατηχῆσθαι, ἐκ ἀσφαλοῦς δὲ παρ' αὐτῶν μεμαθηκέναι. Εἶτα καὶ τὴν ἀκρίβειαν φησίν, [Ἔγνετο ἐν ἡμέραις Ἡρῴδου· *SI QUIDEM multi ſunt conati. Ut eos qui idem tentarunt, Cerinthum & Merinthum, putà, aliósque, ſignificet. Quid autem addit? VISUM & mihi, ut ordine ſecutus eos qui inſpectores ipſi & miniſtri doctrinæ fuerunt, eadem exprimerem, atque ad te, præſtantiſſime Theophile, ſcriberem. Sive autem, quòd ad quendam tum ſcriberet Theophilum, ità loquitur; ſive quemvis qui Deum amat, eo nomine deſignet. UT EJUS (inquit) quâ imbutus es doctrinæ veritatem agnoſcas. Et inſtitutionem præmiſſam quidem dixit: ut qui ab aliis jam quidem eam acceperis, neque tamen ut debebat hauſiſſet. Deinde, ſecundùm id quod accuratè ab eo præſtitum, narrare incipit: FUIT in diebus Herodis.* Cùm potiùs metuendum ſit, nè, ſi nimiùm in voce ἐπιχειρεῖν & κατηχεῖν argutemur, Lucas, quem ordine in ſcribendo fuiſſe volunt tertium, prioribus detrahere nonnihil videatur: quod nec fecit, nec voluit, nec debuit. Neque minùs in Epiphanio notandum, quòd τὸ, πᾶσι, non ad res ſed ad homines referre videtur; cùm Evangeliſta, ſcilicet, dixit, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς· quaſi πάντες illi ſint, quos αὐτόπτας *fuiſſe à principio* καὶ ὑπηρέτας dixit: Cùm ea vox ad materiem καὶ τὴν διήγησιν τῶν γενομένων, ſive *eorum quæ facta ſunt narrationem*, referatur. Quemadmodum & eos, ut dixi, fugit ratio, qui *aſſequendi* verbo hîc utuntur; *Viſum eſt etiam mihi, omnia altè repetita penitus aſſequuto, ordine illa ad te ſcribere:* Quæ Lucæ mentem magis, ſi quid judico, involvunt. Nam παρηκολουθηκὼς τοῖς πράγμασι, qui nihil prætermittit, & veſtigia ſic quaſi rerum legit. Jam quòd Epiphanius Theophilum cui Evangelicam hiſtoriam inſcribit Lucas, πάντα ἄνθρωπον τὸν ἀγαπῶντα τὸν Θεὸν, *omnem qui Deum amat*, poſſe intelligi exiſtimat, vel ſolum attributum diluit: Quid enim opus dici χράτιστον, quem attributo jam alio à cæteris diſtinxeris? quod eſt Θεόφιλος. Sequitur, περὶ τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν πραγμάτων. Recentior; *eorum rerum quarum plena fides nobis facta eſt.* Idem enim eſſe voluit, τῶν πεπληροφορημένων ἐν ἡμῖν, &, τῶν πεπληροφορημένων ἡμῖν· credo, ut ſic Lucas αὐτόπτας ſe fuiſſe neget; imò, accepiſſe ab aliis dicat quæ ſcribit. Vetus interpres, qui meminerat, Paulum ad Timotheum τῷ πληροφορεῖν ἀντὶ τοῦ ἀναπληροῦν uſum eſſe, *quæ in nobis completa ſunt*, reddidit: In illo nempe, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, 2. ad Timoth. 4. 5. ut & iterum eodem capite. Ubi interpres vetus; *miniſterium tuum imple*, hoc eſt, *penitus perfice:* Magnus Chryſoſtomus; τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον· τέλεσι, πλήρωσον· Doctiſſima veterum Theologorum ſcholia; πλήρωσον ἔν, ὃ ἐνήρξω, φησὶν, καὶ κατάπειρον αὐτοῖς, ἵνα ὑγιάνητε, τὸ κήρυγμα· Recens interpres; *miniſterii tui plenam fidem facito*; alienè, ſi quid judico, quia de recepta in ſcholis πληροφορίας definitione cogitabat. Eodem capite v. 17. ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ. Chryſoſtomus; τετέλεσι, πληρωθῇ· Scholia; ἵνα τῷ πληρωθῆναι

Ibid.

πληροφορῆσαι εἰς πέρας ἐλθεῖν. Eruditiſſimé. Cæterùm cùm τὸ, ἐν ἡμῖν, *in nobis*, vetus reddidit interpres, more ſuo ſervavit quod invênit. Quà religione ex inſtituto uſus eſt: Præſtat enim in reddendo Dei verbo, exhibere verba quæ leguntur, quàm interpretari mentem, in qua hæreas aut de qua dubites: quod ad commentationem aut paraphraſin accedit. Cæterùm τὸ, ἐν ἡμῖν, vix dubitandum, quin Græciſmus ſit & elegans & vetus, neq; ex ſequiori Helleniſmo, qui Hebraiſmo reſpondet. Bene Critici antiqui notant, τὸ, ἐν, χρόνῳ δηλωτικὸν εἶναι· hoc eſt, ἐν, *denotare tempus*: ut cùm ἐν πολέμῳ dicunt, *belli tempore, dum bellum geritur*; atque alia ejuſdem generis. Sic ἐν ἡμῖν, *noſtro tempore*: De eo enim tempore agit quod *noviſſimum* plerunque dicitur. Quo etſi vixerat Evangeliſta noſter, (quod & de S. Paulo dici poteſt) neceſſe tamen fuit ut αὐτόπτας ſequeretur καὶ τῷ λόγῳ ὑπηρέτας. Eodem ferè loco cùm legitur, ἔδοξε κἀμοὶ παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς, recentior interpres, *omnia altè repetita penitus aſſequuto*; & eodem ferè modo vetus. Quod ut verum dicam, durum nobis ac moleſtum videtur. Eóque ſenſu expeditiùs, ni fallor, dicas, *poſtquam in omnia ordine ac diligenter inquiſivimus*: ut ſic ad cognitionem, quæ præceſſit ſcriptionem, referatur; quod & voluiſſe illi videntur: Vel, *accuratâ omnium ab initio ratione habitâ*: ut ad modum ſcribendi. Ad priorem mentem Eraſmus, moleſtè quidem ſatìs, *cunctis ab initio exactâ diligentiâ perveſtigatis*. Paulò pòſt cùm additur, ἵνα ἐπιγνῷς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν, interpres recens, *ut agnoſcas earum rerum veritatem quas auditione accepiſti*. Moleſtè, nec tamen plenè: ut ad ipſam, credo, vocis originem alluderet ac fontem. Ego autem nè κατηχήσεις quidem, *auditiones*, hoc eſt, ἀκροάματα, hìc dicam. Quam vocem etiam feſtivè uſurpari ſcimus: Quanquam inter catechumenos Græcorum, ævo poſteriori fuiſſe non ignorem, quos ἀκροωμένους dicebant; qui τοῖς γόνυ κλίνουσι, ſive *iis qui genu tantùm flectèrent*, eodem tempore opponebantur: Quod & Canoniſtæ & interpretes eorum docent. Neque interpres noſter, κατηχημένον τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, Actor. 18.25. *qui viam Domini auditione accepit*, ſed *initiatum*; ut &, ὃν τῷ νόμῳ κατηχούμενον, *ex lege inſtitutum*, Rom. 2. 18. dixit. Qui &, cùm idem Apoſtolus, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, *ut & alios inſtituam*, 1. Corinth. 14. v. 19. itémq; ad Galatas 6.6. Κοινωνείτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῷ κατηχοῦντι, ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, *Communicet autem qui inſtituitur in ſermone cum eo qui ſe inſtituit, omnia bona*, dixiſſe maluit. Heſychius; Κατηχούμενος, παιδευόμενος, *qui inſtituitur*. Quâ voce quàm *initiandi*, à qua nec Chriſtiani abhorruerunt, uti malim; (qui & Græcam, ob receptos eo tempore ordines, ut plurimùm ſervarunt: quemadmodum cùm Tertullianus De Corona Militis, *Omnes ità obſervant, à catechumenis, uſque ad confeſſores & martyres, vel negatores.*) cùm ſimplicitatis tantùm hìc habenda ſit ratio. De Zacharia & Eliſabetha dicitur, ὅτι ἦσαν δίκαιοι ἀμφότεροι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πορευόμενοι ἐν πάσαις ταῖς ἐντολαῖς καὶ δικαιώμασι τοῦ Κυρίου ἄμεμπτοι. Ubi δικαιώματα, non malè forſan, *conſtitutiones* recentior interpres dixit: Quanquam metuo, nè quod de ritibus & ceremoniali Lege adfert, acutum magìs ac ſubtile ſit quàm verum. Quis enim neſcit quæ ſint δικαιώματα in Sacris? quorum paſſim quoque in Canonibus fit mentio; in quibus δικαῖον καὶ ὁρίζειν promiſcuè uſurpantur. Tale illud quod occurrit paſſim, ὑπὸ τῶν ἁγίας συνόδου δεδικαίωται· ut in Epheſina, Canone quarto. Eâdem Synodo, Ἐδικαίωσαμεν καὶ ὡρίσαμεν δίχα πάσης ἀνηκοΐας, ἔχειν αὐτὸν τό, τε τοῦ ἐπισκόπου ὄνομα καὶ τὴν τιμήν. Δικαιώματα igitur מצוות, *præcepta*, tam quæ vetant quàm quæ jubent. Quod & aliquantò ſeſe latiùs quàm τὰ, ἐντολαὶ, extendit. Capite eodem legitur, Καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλίου, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα. Ad quem locum bene obſervarunt eruditi, apud Malachiam ἀποκατάστησει, non autem ἐπιστρέψει, legi: E quo ſtatuunt, decernunt, alio contextu, non eodem qui nunc exſtat, uſos hujus Fœderis ſcriptores. Quod profectò quanti ſit, non dicam: Neque tamen libertatem eam vel Evangeliſtis vel Apoſtolis negatam reor, ut à verbo unico interpretum abirent: cùm tot locis ad originem Hebræam ab his ipſis ſe convertant. Vellem interim Sirachiden conſuluiſſent: apud quem cap. 48. v. 10. ἐπιστρέψαι καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱὸν, καὶ κατασῆσαι φυλὰς Ἰακώβ, etiam nunc legitur.

Nam

Nam quòd loci partem, neque integrum, adduxit, more Magiſtrorum; quod non uno loco diximus ab iis factum: Qui cùm partem prætermittunt, τὸ וְנָר, aut ſimile, in defectu, ut Græci ſuum καὶ τὰ ἑξῆς, vel addunt vel intelligunt. Quemadmodum quod è Prophetæ verbis per ſe intelligitur, hìc prætermiſſum. Totum enim eſſet, ἐπιστρέψαι καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, καὶ τέκνων ἐπὶ πατέρας: quod quivis ſupplere poteſt. Zacharias cùm de iis quæ nunciaret Angelus humano more dubitaret, quæſierat quo argumento vera eſſe ea ſciret, cùm natura ipſa repugnare videtur. Confirmandæ autoritati reſpondet Angelus, Ἐγώ εἰμι Γαβριὴλ, ὁ παρεστηκὼς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Quod cùm dixit, *Angelum* ſe *facieì*, ut eleganter cap. 63. v. 9. Eſaias loquitur, aut *faciei Domini*, ſignificavit: *In omni anguſtia eorum*, inquit propheta, *fuit ei anguſtia, & Angelus faciei ejus ſalvos faciet eos*: מַלְאַךְ פָּנָיו: quod Helleniſtæ, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος· *non Angelus, ſed ipſe Dominus*. Credo, ut de Meſſia dictum. Quæ interim ab Angelo faciei dicuntur, à Domino dicuntur. Et hoc voluit Gabriel, non ſe loqui ſed Deum; mandata enim Dei eſſe, quæ adferret: Eſſe enim faciei ſe Angelum: Legatus autem quæ loquitur, illius ſunt à quo mittitur; quia cum mandato ac præſcripto mittitur. v. 22. Aliquantò pòſt, de Zacharia, καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς καὶ διέμενε κωφός. Quo loco illud, καὶ αὐτὸς ἦν διανεύων αὐτοῖς, quidam ità acceperunt, quaſi viſionem illam ſibi oblatam nutu illo deſignaſſet. Theophylactus, Διένευε ἢ τῷ λαῷ Ζαχαρίας, ἴσως ἐρωτῶντι τὴν αἰτίαν τῆς σιωπῆς· μὴ δυναμένου γὰρ λαλῆσαι, διὰ νεύματος ἐδήλου ταῦτα. Idémque & Juvencus Presbyter volebat,

Egreſſus trepidè, numen vidiſſe ſupernum
Nutibus edocuit, miſereæ & diſpendia vocis.

Et certè præceſſit, καὶ ἐπέγνωσαν ὅτι ὀπτασίαν ἑωράκει ἐν τῷ ναῷ. Quo ſenſu, τοῦτο, aſſumendum, vel (ut vulgò dicunt) ἔξωθεν intelligendum: ut ſit, καὶ αὐτὸς ἦν τοῦτο διανεύων. Quod tamen non omnino admittendum puto: Videtur enim, ἦν διανεύων, cùm dixit, temporis continuationem quo defectum linguæ nutibus ſupplevit, deſignaſſe Evangeliſta: quod Græci, καὶ διανεύων διετέλει, eleganter dicunt. Et hoc verum. Eodem capite v. 29. hoc, cùm legitur, ἢ ἦλθοῦσα διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, quærunt eruditi, quare dixerit ἦλθοῦσα, ac deinde, ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ. Quod nonnullis, ut in re exigua nonnunquam more hominum hæremus, adeò moleſtum fuit, ut non ἐλθοῦσα, ſed ἀκούσασα, legendum judicarent: ut videlicet hæc duo, ἀκούσασα, καὶ διεταράχθη ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, convenirent. Atqui nè pueri quidem, Hebraiſmi utcunque non imperiti, neſcire poſſunt, τὸ דבר, quod plerunque ῥῆμα nonnunquam λόγος hoc ſenſu redditur, paſſim pro ipſa re poni quæ evenit. Ut cùm virgo Sanctiſſima ac mater διετήρουν πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς dicitur: quæ non verba ſunt, ſed facta. Quemadmodum Geneſ. 37. 11. de Joſephi patre, ὅτι שמר את הדבר, *ſervaſſe verbum*, ſive *verba*, hoc eſt, *facta ejus*, dicitur. Interpres vetus; *pater verò rem tacitus conſiderabat*: Recentior; *at pater ejus obſervabat rem ipſam*: Helleniſtæ; ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ διετήρησε τὸ ῥῆμα. Etiam λόγον dicunt: Quo tamen cùm utuntur, aliquid intelligunt plerunque aut addunt: ut cùm παρεκλὸς λόγου πορνείας, לולי על אדות תנוכת, Matthæi 5. 32. dicitur. Eodem modo hic ἐπὶ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, quod tantopere nonnullos movet, ἐπὶ τῷ λόγῳ τῆ ἐπιφανείᾳ τοῦ ἀγγέλε, *quòd Angelum videret*. Apparitionem quippe intelligit: quod ipſum, λόγος. ſive ῥῆμα, τὴ ἐπιφανείας αὐτοῦ, dicitur. Tale eſt, *Et clamavit Moſes*, על רבר הצפרדעים, ἐπὶ λόγῳ τῆ βατραχων, *ad verbum ranarum*: non quòd ranæ loquerentur, ſed quòd tantus eſſet numerus earum. Ità hìc Beata virgo ad conſpectum Angeli hac ipſa de cauſa, hoc eſt, *quòd vidiſſet illum*, turbata dicitur. Intelligunt quid velim, qui Hebraicè, ut dixi, vel leviſſimè intelligunt aut ſciunt. Adde, quòd & ità minimè redundat id quod ſequitur, καὶ διελογίζετο ποταπὸς εἴη ὁ ἀσπασμὸς οὗτος. Ut ad apparitionem, quod prius eſt; quod autem ſubſequitur, ad verba quæ præcedunt, referatur. Penè interim omiſeram quod proximè in ſalutatione Angelica præcedit, Χαῖρε κεχαριτωμένη, v. 28. hoc eſt, *gratiâ donata*: Ut dicatur κεχαριτωμένη, ἐν Θεοῦ ſcilicet, *à Deo*: quomodo & paſſim S. S. Patres loquuntur. Epiphanius adversùs Arium, ὁ δὲ Μαϋσῆς συνήσει ἐν Θεῷ κεχαριτωμένος,

χαριστωμύθ, ἠρώτα, ὅ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔτι ἀνώτερον. Eſt ergò ἀτελὲς, quod ex antiquitate erudita ſupplendum. Quomodo τὸ χαρίζεσθαι Deo tribuit Apoſtolus: qui, ἐν ᾧ ἐχαρίσατο ἡμᾶς ἐν τῷ ἠγαπημένῳ. Quo præeunte, & interpretibus antiquis Patribus, πῶς κεχαριτωμένως, πῶς ἐκ Θεοῦ κεχαριτωμένως, dicas. Neque interpretationi ipſe deeſt Angelus, qui addit, εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. In eodem Angeli & Virginis colloquio mox ſequitur, Εἶπε δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον, Πῶς ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Quæ ſunt dubitantis quidem verba, ſed hoc modo quo fidelium progenitor parénſque, poſt promiſſam ſobolem quæ cœli ſigna adæquaret, ſic interrogat de modo ut non dubitet de facto: qui, *Domine Jehova, quomodo cognoſcam illud?* Ubi elevanter veteres Theologi, Ἐπίσασον τῷ Θεῷ· τὸ δὲ πότε καὶ πῶς ἐζήτει· οὐ περὶ ἦν ἡ ῥῆσις ἀμφισβητῶν, ἀλλὰ περὶ ἦν μᾶλλον ἢ ῥηθέντων· *Credebat Deo: quando autem & quomodo, quærebat: non quòd de iis quæ jam dicta eſſent, ſed quòd de iis potiùs quæ dicta non eſſent, dubitaret.* Unde & diſcit ab Angelo quod quærit. B. Ambroſius ad hunc locum, *Cùm dixit, Quomodo fiet iſtud? non de effectu dubitavit, ſed qualitatem ipſius quæſivit effectûs.* Item, *Bene quæſivit, quomodo fieret. Legerat enim, quòd virgo generaret; non legerat, quomodo generaret.* Reſpondetur autem mox ab Angelo quod ſequitur, Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. In quo verbo nondùm ſatis expediſſe ſe videntur veteres. Et ab avibus deſumtum quidem, vult Theophylactus: Ὡς γὰρ ὄρνις, inquit, ἐπισκιάζει τὰ νοσσία αὐτῆς, ὅλα ταῖς πτέρυξιν αὐτῆς σκεπάζουσα· οὕτω καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις ὅλῳ περιέλαβε τῷ παρθένῳ· καὶ τοῦτό ἐστιν ἐπισκιάσει· *Ut enim avis, inquit, pullos obumbrat ſuos, quæ totis alis circundat eos; ità virtus Dei totam circundedit virginem: quod Obumbrare dicitur.* Opiniones autem aliorum ipſe explodit: qualis inter cæteras eorum, quibus deſumtum à pictoribus videtur; qui σκιάζειν primò, cùm colores autem addunt, χρωματουργίαν dicuntur. Titus Boſtrorum Epiſcopus, Ἐπισκιάσει σοι, περιζαλεῖ σι, καὶ σκιάσει σι, καὶ περιλαβήσεται σι. Cùm τῷ שכן potiùs reſpondeat; ut Divinam operationem ſic includat ac præſentiam, quam שכינה dixere: quâ voce vim præſentiámque Spiritûs ipſius Sancti exprimunt Magiſtri: Ut omittam pro רוח הקדש, id eſt, *Spiritu Sancto*, uſurpari iis, atq; ſic exponi. Ad illud, *Neque poterat Moſes ingredi tabernaculum Eccleſiæ, quia habitabat ſuper illud nubes, & gloria Jehovæ replevit tabernaculum*: Helleniſtæ; ὅτι ἐπεσκίασεν ἐπ' αὐτῷ ἡ νεφέλη, καὶ δόξης Κυρίου ἐπλήσθη ἡ σκηνή. Nam & δόξα Κυρίου, שכינה: quemadmodum Rabbini, cùm de uſu ejus agunt, propriè ad tollendum quicquid corporale à Deo, uſurpari notant. Quid, quòd voce οἴκησος, quæ exprimit Hebræam, de præſentia, quam dixi, Spiritûs, Apoſtoli utuntur; quemadmodum non ſemel Paulus: Ut cùm τὸ Πνεῦμα οἰκεῖν dixit; εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ad Rom.8.9. item, Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, 1.Cor.3.16. Quid, quòd Neſtorium, ubi de hoc ipſo conceptionis agitur myſterio, accuſant SS. Patres, quòd negarit, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς παρθένου οἰκήσας, ἰσαρκώθη; cùm diſerte hîc dicatur, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σε, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Quæ eſt illa οἴκησις τοῦ Πνεύματος, è qua conceptus Dei Filius: cui ipſa vox Hebræa convenit quam dicebamus. Unde & σκηνώσων hoc ipſum Helleniſtæ dicunt: Apocalypſeos autor; καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, σκηνώσει ἐπ' αὐτούς· ubi, *umbraculo proteget eos*, recentior interpres: minùs commodè, nec pro ſenſu, ſi quid judico. Quantò autem meliùs, *habitabit ſuper illos*, interpres vetus? qui τὸ שכן, hoc eſt, magnam illam οἴκησιν, expreſſit: Quemadmodum hâc ipſa voce de conceptione hac utuntur SS. Patres: inter quos Damaſcenus lib. De Orthodoxa fide 4. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν γεγεννῆσθαί τε καὶ καλεῖσθαι φαμὲν τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀφ' οὗ ἐν μήτρᾳ τῆς ἁγίας ἀειπαρθένου ἐσκήνωσε. De Eliſabetha, poſtquam ſaluta ſſet eam virgo Beatiſſima, mox additur, Καὶ ἐγένετο ὡς ἤκουσεν ἡ Ἐλισάβετ τὸν ἀσπασμὸν τῆς Μαρίας, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς. Quemadmodum & ipſa mox addit, Ἰδοὺ γὰρ ὡς ἐγένετο ἡ φωνὴ τοῦ ἀσπασμοῦ σου εἰς τὰ ὦτά μου, ἐσκίρτησε τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιάσει ἐν τῇ κοιλίᾳ μου. Ubi quærat aliquis fortaſſe, quomodo, cùm menſem ſextum (quod jam antè dictum eſt) Eliſabetha

ſabetha concepiſſet, inter cætera miracula ſive μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, ut Scriptura loquitur, reponat, quòd Baptiſta exſultaret; cùm plerunq; fœtus, ex quo jam formatus perfectúſq; eſt, moveatur aut exſultet. Quod ut ἀσχαρίζειν dicunt Medici, ità motum ipſum, ἅλμα, hoc eſt, σκίρτημα, eorum Princeps dixit: Quod vel tertio fit menſe. Cautè igitur ac providè, ἐν ἀναλλάσσει, addit: in quo vis miraculi quod memoratur. Eleganter B. Auguſtinus; *Ideo hæc exſultatio, & tanquam matri Domini reddita reſalutatio, tanquam ſolent miracula fieri, facta eſt Divinitus in infante, non humanitus ab infante.* Addítque, *miraculum fuiſſe in fide ac conſenſu, quæ in illo intra viſcera materna ætatem prævenerunt quam non exſpectavit.* Sed & eleganter B. Ambroſius; *Nondum erat ille ſpiritus*
v. 63. *vitæ, ſed ſpiritus gratiæ.* De parente Præcurſoris capite eodem dicitur, Καὶ αἰτήσας πινακίδιον, ἔγραψε, λέγων, Ἰωάννης ἐστὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ubi πινακίδιον Tertullianus *ceram* interpretatus, eleganter dixit, *At enim Zacharias temporali vocis orbatione mulctatus cum animo collocutus, linguam irritam tranſit, manibus ſuis à corde dictat, & nomen filii ſine ore pronunciat: loquitur in ſtylo, auditur in cera manus omni ſono clarior, litera omni ore vocalior*, lib. De Idololatria. Sub finem capitis ejuſdem locus ille occur-
v. 78. rit, Διὰ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, ἐν οἷς ἐπισκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους. Ubi interpres vetus; *Oriens ex alto.* Porrò, qui ἀνατολὴν hoc loco *germen* eſſe volunt, videant quid Evangeliſtæ reſponſuri ſint, cùm addit, ὀπτάσαι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις. Quibus verbis notiſſimum Eſaiæ alluſit locum, Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει, ἴδετε φῶς μέγα· οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς. Pro quo Matthæus, φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς· qui & ipſe eundem interpretatur locum. Quis autem dicet, germen ὀπτάσαι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, quod eſt Solis? Neque video cur ἀνατολὴ ἡλίου non poſſit eſſe ὁ ἀνατέλλων ἥλιος, *ſol ipſe oriens:* cùm de eo loquatur de quo Eſaias 60. 20. Οὐ δὺσῃ ὁ ἥλιός σοι. Quod Chryſoſtomus, citante Photio, utrique naturæ Servatoris convenire docet: Αὕτη γὲν ἡ ἀνατολὴ, ἐξ ὕψους ἀνέτειλε, καὶ ἀπὸ γῆς· ἐξ ὑψους μὲ κατ' ἐκεῖνο τὸ θεότης, ἀπὸ γῆς ἤ κατὰ τὸ οἰκονομίαν· *Hic igitur Oriens, ex alto ortus eſt, & è terra: ex alto, quod ad Divinitatem; è terra, quod ad humanam naturam.* Quemadmodum *ſpem* & *exſpectationem* etiam ὀψὲ ἥλιου voce ἥλιος deſignant: ut cùm καταδύνειν ἥλιον, & ſimilia, dicunt. Daphnis apud Theocritum,

Ἦδη γὰρ φρεσδεῖ πάνυ' ἅλιον ἄμμι δεδύκειν.

Sol enim *occidere* iis, aut *jam occidiſſe*, dicitur, qui infelices aut extra ſpem ſunt (quomodo & Prophetæ alibi loquuntur:) quemadmodum ἀνατεῖλαι ἥλιον, *monſtrare Solem*, contrà à Longo in Pœmenicis dicitur. Sed & SS. Patribus ipſe Dominus paſsim ἀνατολὴ nuncupatur: ut Thaumaturgo, cùm dixit, ἀστὴρ διαλαμπῶν καταλύων τοὺ ἐν γῆς πέρασιν ἐλθόντας πρὸς τ' ὄντως ἀνατολήν· *Stella quæ prælucebat, eos qui è terra longinqua ad verum venerunt Orientem, ſignificabat.* Ut jam addam, in divina illa Eſaiæ prophetia cap. 60. quâ illuſtrior de Meſsia non exſtat, ter, totidem verſiculis, ut nunc diſtinguitur contextus, vocem זרח repeti. In Hebræo enim paulò aliter quàm apud Helleniſtas legitur. Ubi, Ἔγειραι, φωτίζου (Ἱερουσαλὴμ) ἥκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα Κυρίου ἐπί σε ἀνατέλλει. Ἰδοὺ σκότος καλύψει γῆν, καὶ γνόφος ἐπ' ἔθνη. Ἐπὶ σὲ δὲ ἀνατελεῖ Κύριος, καὶ ἡ δόξα αὐτοῦ ἐπί σε ὀφθήσεται. Καὶ πορεύσονται ἔθνη ἐν τῷ φωτί σου, καὶ βασιλεῖς ἐν τῇ λαμπρότητι τῆς ἀνατολῆς σου. Igitur ἀνατολὴ, ὁ ἀνατείλας. Ac vix dubium quin eò reſpexerit Lucas. Quid, quòd apud Prophetam Zachariæ cognomine, etiam τὸ צמח, quod aliquoties occurrit, ἀνατολὴν Helleniſtæ reddunt? B. Hieronymus ad eundem; *Qui idcirco Oriens, id eſt, ἀνατολὴ, vel ἀναφυὴ, ſive βλάστημα nuncupatur, id eſt, germen: quod recentiores ibi prætulere. Unde idem hîc quibuſdam placuit.* Quo loco etiam à Cabaliſtis intelligi Meſsiam vel è ſubtili eorum Gematria apparet: qui τὸ צמח, quod eſt *Oriens*, eundē efficere docent numerum quem מנחם, ſeu *conſolator:* quod iis inter nomina Meſsiæ: Unde & *Meſſiæ* nomine, Chaldæo redditur. Quare autem recentiores noſtri vocem *Orientis* hîc declinarunt? Abſit enim ut tanti ſint dubia quæ ab illis hîc moventur.

CAP.

Cap. II.

Caput ſecundum examinatur. Ἀπογεγραφὴ· Λογογεγραφία· Οἰκιακὴ διάθεσις· Ἀρίθμησις· Ἡ γινομένη μήνυσις· *Profeſſio. Venire ad profeſſionem.* Φάτνη. Ἐν τῇ φάτνῃ, καὶ, ἐν φάτνῃ, *an differant.* Βοοσάσιον· *Hebræis Rabbiniſque quomodo dicatur. Φάτνη & Præſepe, quid. Canticum Angelorum.* Ἐπὶ γῆς δὲ εἰρήνη, *ex ſententia veterum.* Εἰρήνη, *Hebræorum more, de Salute. In Cantico Angelico diſtinctio notata.* Εἰρήνη ἐν ὑψηλοῖς, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις. Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· *& unde ſumtum.* Διάθεσιν. *Recentior interpres.* Τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονὸς. *B. Ambroſii παράφραμα.* Ῥῆμα, & ῥῆμαλα, *iterum, quomodo ex Hebræorum ratione Lucæ uſurpentur.* Ἐὰν μὴ εὑρίσκῃ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἰκανὸν εἰς ἀμόν. *Abrupti contextûs exemplum, ida, Hebræorum more.* Νῶτον ἀπολύεις ἢ δίδυμον, *& unde deſumtum.* Ἀποδαινόμαι τοῦ. Ἀπολύεις. *Simeon,* Θεοδόχος, *Suſceptor Dei, antiquis dictus.* Σημεῖον ἀνταποδόμενον, *Servator ab eo dictus: Et unde id petitum.* Ἱερεὺς ἀνταποδόμενος. Ῥομφαία ψυχοδιάβολος. Ἐν τῇ σωθῆναι αὐτὴν. Σωθῆναι *quid. Fuſè id probatum, & quot modis uſurpetur.* Σωτηρία. Περιοδίαι· περιοδεύειν. *Loci vera interpretatio.* Σωθῆναι, שוב, *ejuſdem proſapiæ amici. Liber συνοδίας.*

Cap. 2. v. 2.

STatim capitè ſecundo illud occurrit, Αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος Κυρηνίου Συρίας. Ubi ἀπογραφὴ, quæ λογογεγραφία aliis in locis ab Helleniſtis, & (quia ſervitutis erat nota) οἰκιακὴ διάθεσις dicitur. Autor Machabæorum, Πάντας ὃ πρὸ Ἰουδαίους εἰς λογογραφίαν καὶ οἰκιακὴν διάθεσιν ἀχθῆναι, lib. 3. Addit, τάς τε ἀπογεγραφομένας χαράξαι. Ubi tria hæc jungit. Heſychius, Ἀπογεγραφὴ, ἀρίθμησις, ἢ, ἡ γινομένη μήνυσις. Quo loco, μήνυσις, *profeſſio.* Doctiſſimus Gloſſator Græco-latinus, quem Henrico Stephano debemus, Ἀπογεγραφὴ, *cenſus, profeſſus, profeſſio.* Ἀπογράζομαι, *cenſeor, profiteor:* Quæ eſt illa μήνυσις Heſychii. Joſephus paulò pòſt dicitur veniſſe ἀπογεγραφὴν· quod rectè, *ad profeſſionem*, dicas. Sequitur pòſt aliquantò, καὶ ἀνέκλινεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτνῃ· διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Certè ſi verum eſt quod pictores pingunt, & nunc eruditi ex opinione antiquorum credunt, in præſepi Dominum repoſuiſſe virginem Sanctiſſimam & matrem, non ἐν τῇ φάτνῃ, ſed ἐν φάτνῃ, dicendum fuiſſet. Quod qui negat, quid ſit Græcè loqui, neſcio an ſatis intelligat; ut & quid ſit φάτνη cùm τῷ καταλύματι opponitur, quod hic fit. Quare & non ſine cauſa Helleniſtæ vocem Hebræam βοοσάσιον interpretantur; τὸ אבוס nimirum, aut τὸ רפת, quo Rabbini ſolent uti: Quâ voce locus in quo aut conſiſtunt jumenta aut aluntur, ab iis deſignatur; ſtabulum videlicet, aut pars ejuſdem: Quemadmodum cùm Salomoni millia præſepiorum quatuor fuiſſe dicuntur; ità ut equis decem ſingula ſufficerent: Quanquam ibi voce aliâ, ejuſdem tamen notæ, Hebræi utantur. Ut in illo, καὶ οὐκ εἰσὶ βόες ἐν ταῖς φάτναις, Hab. 3. 17. Quomodo autem in præſepi ſunt boves, ſi ex eo aluntur? Nec aliter Latini loquuntur: Poeta lib. Æneid. 7.

v. 5.

v. 7.

Setigeríque ſues atque in præſepibus urſi
Sævire.

Quomodo autem urſi ſævire ibi, aut pertingere ad præſepe poſſunt? Libro eodem de equis,

Stabant ter centum nitidi in præſepibus altis.

Equi ſcilicet. Qui quomodo in præſepibus ſtabant? Varro De re ruſtica lib. 1. *Illic laudabatur villa, ſi habebat culinam ruſticam bovem, præſepia laxa.* Ubi *præſepia*, βοοσάσια, καὶ ἱπποσάσια. Nonius, *Præſepia, non tantùm quibus veterina pabulantur animalia, ſed & loca*, inquit, *tecta & clauſa:* ab animalium præſepibus, nimirum. Sicut igitur Varro in villa *præſepiam*, ità in hoſpitio Lucas conſiderat φάτνην in qua, quòd locus in hoſpitio non eſſet, poſitus eſt Dominus. Quid autem *præſepia?* Loca in ſtabulo tecta & clauſa. Græci σανιδώματα dicunt, quòd ſeparata tabulis eſſent ac diſtincta: Unde & φαλνώματα dicta. Heſychius; Φαλνώματα, σανιδώματα· Φαλνοῦν, σανιδοῦν. Sed & qui rectè hiſtoriam conſiderabit, facilè videbit, non quòd locus non eſſet in

ſtabulo, in præſepi repoſitum fuiſſe Dominum; ſed alibi in ſtabulo, quòd non eſſet locus
v. 14. in hoſpitio. Nunc illuſtre Angelorum carmen audiamus. Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη. Ubi priuſquam ad cætera venio, haud diſſimulandum puto, quod nonnulli ex antiquis notant, illud, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, pro ἐπὶ γῆς καὶ εἰρήνη, dictum eſſe: Ut mens ſit, *quia ſalus* aut *pax in terra*. Zonaras ad Canonem Concilii in Trullo 74. Εὑρίσκομεν γὰρ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, τὸ καὶ, μὴ ὡς συνδετικὸν συμπλοκὴν ἀναλαμβανόμενον, ἀντὶ ὡς αἰτιολογικὸν, ἀντὶ τοῦ, γάρ, παραλαμβανόμενον· ὡς ὅταν λέγῃ, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· αἰτίαν τοῦ δοξάζειν ἢ θεὸν παρίστησι τῆς γενέσεως, ὅτι ἐπὶ γῆς εἰρήνη· τοῦ, καὶ, ἀντὶ τοῦ, γάρ, τιθέντος. *In Sacris enim reperitur literis, copulativam & interdum non ut copulativam uſurpari conjunctionem, ſed ut cauſalem; nam pro* enim *uſurpatur: Ut cùm dicitur, GLORIA in excelſis Deo, & in terra pax. Quia cauſam cur laudandus ſit Deus, hoc ſcriptura ponit, quòd in terra pax ſit: cùm* τὸ καὶ *pro eo quod eſt* enim *ſit poſitum.* Quâ tamen mente τὸ εἰρήνη, Hebræorum more, ut ſæpius, rectè de *ſalute*, ac meliùs fortaſſe, accipiatur: Ut hoc dicant ſpiritus cœleſtes, *Gloria in excelſis Deo; quia ſalus collata hominibus in terra.* Quomodo, quod fatendum eſt, haud parùm ponderis initium δοξολογίας habebit: In quo mirum quàm fluctuarint etiam antiqui. Novi, qui cùm de diſtinctione in qua tantùm ſategerunt alii, mecum aliquando ageret, omnibus hanc præferendam judicaret, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη· noto Hebraiſmo. Quare laudatur Deus? Quia inter Deum hominemque facta pax eſt. Neq; enim hoc velle, Deo tribuendam gloriam, hominibus optandam in terris pacem: ſed ve- 20
rò; Gloriam Deo tribuendam, quòd inter eum & homines jam pax eſſet; quòd pax, ejuſq; autor Silo, diu exſpectatum illud nomen, veniſſet. Ex quo neceſſariò ſequitur ἡ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία· Quæ ut nonniſi pacato Deo evenire potuit, ità per Filium parta, tota ei debetur. Videntur autem in δοξολογίᾳ hâc ad verba Pſalmi 29. alluſiſſe Angeli, Ἐπίστητε τῷ Κυρίῳ δόξαν, τῷ ὀνόματι αὐτοῦ· ut vulgò nunc Helleniſtæ. Ubi & illud, εὐλογήσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν εἰρήνῃ. Quem Pſalmum in Theophaniis ſuis ideo fortaſſe ponunt Græci: Quemadmodum & uſitata erat quâ laudabant Deum formula, Εἰρήνη ἐν οὐρανῷ, καὶ δόξα ἐν ὑψίστοις· Quò ſpectat & illud, Ὡσαννὰ ἐν ὑψίστοις. Sequitur,
Ibid. ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ubi quemadmodum ubiq; in cantico tam exiguo Angeli ad Fœderis Antiqui dicta aut formulas alludunt, ità alluſiſſe hîc ad formulam videntur quâ 30
ſacerdotes nonnunquam, cùm pro populo preces ſuas inchoarent, utebantur, Ἐπὶ εὐδοκία ἐναντίον σου, Κύριε· hominibus nimirum; εὐδοκία ἀνθρώποις, aut quemadmodum hîc, εὐδοκία ἐν ἀνθρώποις.
v. 15. Paulò pòſt paſtores cùm dicunt, Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεέμ, obiter notandum, Græcis διελθεῖν nonnunquam dici, qui ſuſceptum iter vel perficiunt, vel ultrà ſe conferre pergunt. Heſychius; Διέλθωμεν, διαπερήσωμεν· Dicas, de hoc loco tum cogitaſſe. Vetus; *Tranſeamus uſque Bethlehem*: Pro quo recentior, *Eamus*: quod dilutius, ni fallor. Ut omittam, *tranſire hinc domum*, Latiniſſimè dici; & ſic principes ſermonis loqui. Comicus Hecyrâ, *Nam eſt quòd me tranſire ad forum jam oportet.* Iidem
Ibid. addunt, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονός. Quanquam religionem veteris interpretis laudare cogor ſæpius, negari tamen non poteſt quin nonnunquam, & quidem graviſſimè, 40
Sanctis impoſuerit Patribus: Quemadmodum B. Ambroſio, cùm notat, *Vide quàm ſignanter ſcriptura ſingulorum libret momenta verborum. Feſtinant, inquit, verbum videre. Etenim cùm caro Domini videtur, Verbum videtur, quod eſt Filius:* Quaſi ſcriptum eſſet, καὶ ἴδωμεν τὸν Λόγον τὸν ἐνανθρωπήσαντα· Cùm τὸ ῥῆμα, ſit myſterium, res ipſa quam tum eveniſſe toto capite hoc Evangeliſta narrat: quomodo Hebræis, & imprimis noſtro, paſſim uſurpari, jam antè notabamus: Ut in illo, Καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς διετήρει πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα· item paulò antè; Ἡ δὲ Μαριὰμ πάντα συνετήρει τὰ ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. Quo ſenſu ῥήματα ποιεῖν Helleniſtis dicuntur: Elegans locus Geneſ. 24. 66. Καὶ διηγήσατο ὁ παῖς πάντα τὰ ῥήματα ἃ ἐποίησεν, כֹּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה, omnia verba quæ geſſerat; id eſt, 50
res à ſe geſtas: Quod Chaldæi, יָת כָּל פִּתְגָמַיָּא, eodem modo, πάντα τὰ ῥήματα. Itaq; ῥῆμα, ἢ ἐνανθρώπησις, non ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος. Hoc autem eſt, quod antè audivimus,

Om

Ὅτι ἐπέχθη ὑμῖν σήμερον σωτὴρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαυίδ. Cùm dicitur, καὶ τοῦ δοῦναι θυσίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον ἐν νόμῳ Κυρίου, ζεῦγος τρυγόνων, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, compendium citati textûs annotari velim, quale obſervavimus jam ſæpe. Non enim hoc tantùm lex jubebat, ut duo turtures aut duo columbarum pulli offerrentur, ſed ut offerretur agnus: ſi quis autem propter egeſtatem agnum non haberet, (quod eleganti Hebraiſmo, ἐὰν δὲ μὴ εὑρίσκῃ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἱκανὸν εἰς ἀμνὸν, Helleniſtæ dixerunt) tum demum δύο τρυγόνας, ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, *par turturum, aut duo columbarum pulli*, offerrentur. Itaque, ut non rarò, Magiſtrorum Hebræorum more, (qui id uſitatâ notâ, de qua ſæpe dixi, indicare ſolent) finem textûs qui adducitur ſcriptores hi abrumpunt, ità hic initium omiſit: quo Sanctiſſimæ Virginis ſtatus & egeſtas, ὅτι ἐπέβλεψεν τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ, elegantiſſimè notatur. Verba Simeonis ſunt, Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα. Quibus efficaciſſimis ſanè, & quæ verè ἐν ἤθει, à ſene, qui totum hic ſe effundit, dicuntur, uſitatam ſæpe formulam quam adhibebant cùm diu exſpectatum amplecterentur aut viderent amicum; Ἀπόθανοῦμαι νῦν, ἐπεὶ εἶδεν τὸ πρόσωπόν σου· Interpres vetus; *Jam lætus moriar, quia vidi faciem tuam*: Quibus verbis ſenex pater conſpecto utitur Joſepho. Niſi quòd hic נטר, ſive τῇ ἀπολύσει voce, uſus eſt: Quemadmodum in hiſtoria Tobiæ, ἵνα ἀπολυθῶ· *ut dimittar, & terra fiam.* Cùm ab eodem Simeone dicitur, ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριόν σου, non malè interpres vetus, qui τὸ σωτήριον & τὴν σωτηρίαν hic diſtinxit. Quo nomine θυσίαν σωτηρίου, *ſacrificium proſperitatis*, dicebant; quam ingenti beneficio affecti aut periculo erepti mactabant: Quale hoc σωτήριον, ſeu *ſalutare*; quod & mactandum erat. Operæ tamen cogitare eſt, cùm nihil fruſtrà hic dicatur, quem locum reſpexerit vir Sanctus. Apud Eſaiam cap. 38. nobilis Ezechiæ inſeritur hiſtoria: Cui cùm mors à propheta eſſet nunciata, ac deinde iterum dilata, impos ſui gaudióque plenus, in hæc verba inter cætera erumpit; Εἶπα, Οὐκ ἔτι οὐ μὴ ἴδω τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ γῆς ζώντων· Ubi in Hebræo, *Dixi, Non videbo Jah Jah in terra viventium*: quod tetragrammato reſpondet nomini. Quem locum feliciſſimè invertiſſe ac reſpexiſſe hic dicas; cùm de hoc gloriatur, quod negatum ſibi ille querebatur: Nihil elegantius. Et Meſſias paſſim τὸ σωτήριον Θεοῦ dicitur. Quare nec mutarim *ſalutare*, vetetibus receptum. Nihil interim urbanius in Sacris, quàm cùm diverſi Prophetarum vel alluvorum Fœderis Antiqui ſimul alluduntur loci. Quod ab eodem Sancto ſene Simeone, quem Θεοδόχον, ſive *ſuſceptorem Dei*, veteres dixerunt, ſæpius hic factum & ſuaviſimè videtur: Etiam cùm Servatorem, inter alia, quem amplexus, quaſi jam abiturus, tenebat, σημεῖον ἀντιλεγόμενον dixit. Verba ejus ſunt, Ἰδοὺ οὗτος κεῖται εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. Et σημεῖον quidem ex hiſtoria Achazi Eſaiæ 7. v. 11, ac deinceps, eum dixit: ubi, Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου Θεοῦ σου· ac deinde 14. Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτὸς ὑμῖν σημεῖον. Quemadmodum ipſi Meſſiæ σημεῖον tribuitur ab eodem Propheta alibi: ubi, καὶ θήσω σημεῖον εἰς τὰ ἔθνη. Alterum è quarto Oſeæ, ſecundùm Helleniſtas, petitum videtur: ubi verſu 4. dicitur, Οὗτος μαθεὶς μήτε δικάζῃ, μήτε ἐλέγχῃ μαθεὶς· ὁ λαός μου ὡς ἱερεῖς ἀντιλεγόμενοι. Ubi ſequitur, Καὶ ἀσθενήσεις ἡμέρας, καὶ ἀσθενήσει ὁ προφήτης μετὰ σοῦ· In Hebræo, *Corrues igitur hoc tempore, corruet & propheta tecum.* Quem locum accepiſſe Sanctos de deſerta domo Iſraelis, ſeu, de Rege ac Propheta è Davidis ſtirpe, donec ille de quo agitur nunc adveniret, veteres Chaldæi teſtantur: Qui ad c. 3. v. 4, 5. *Quia diebus multis manebunt filii Iſraelis abſque Rege & de domo David, & abſq; eo qui dominium in Iſrael capeſſat: nec erit qui ſacrificet in beneplacitum in Jeruſalem; neque erit in Samaria extelſum, nec ephod, nec qui reſponſum reddat. Poſtea pœnitentiâ ducetur Iſrael, & quærent cultum Domini ſui, & obedient Chriſto, filio David, regi ſuo*: Ubi diſerte משיחא, hoc eſt, vocem *Meſſiæ*, habes. Cujuſmodi locos conquiſiviſſe, etiam ex interpretibus, Sanctos illos viros, vix dubitandum. Neque aliud eſt τὸ ἀντιλεγόμενον quàm quod δικαζόμενον καὶ διαπεναζόμενον apud Jeremiam c. 15. 10. Helleniſtæ dixerunt: Οἱ μοι μῆτερ, εἰς τί ἔτεκάς με ἄνδρα διακζόμενον καὶ διαπεναζόμενον ἐν πάσῃ τῇ γῇ; איש ריב ואיש מדון. Ubi, *vir rixæ, & vir contentionis*, hoc eſt, ἀντιλεγόμενος.

Ità σημεῖον ἀντιλεγόμενον, ἀντιλογίας σημεῖον· quemadmodum, ἱερεὺς ἀντιλεγόμενος, *cui contradicitur*. Nam *ſacerdotis erat docere & increpare populum: nunc populus increpat ſacerdotem*, inquit Kimchius. Quod Sacerdoti ſacerdotum, Prophetæ prophetarum evênit: de quo tamen dictum erat, *Ipſum audite*. Quanquam hoc ipſum, nec malè, ad τὸ σημεῖον πάθος, ſive *paſſionem*, aut potiùs quæ in ea pertulit ludibria ac contentiones, referetur. Quemadmodum in illo Apoſtoli ad Hebræos, Ἀναλογίσασθε γὰρ τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν. Ibidem, Καὶ σοῦ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν διελεύσεται ῥομφαία. Quam ῥομφαίαν, ψυχοδιδάσκαλον eleganter Theophilus Preſbyter, Sermone de Simeone Dei ſuſceptore, dixit: Quemadmodum perfunctorium eſt ac dilutum, quòd dolorem hunc ad eum quem ex amiſſo mox filio Sanctiſsima perſenſit virgo, reſtringit. Eodem capite, cùm Evangeliſta ex opinione Joſephi ac Sanctiſsimæ matris ἐν τῇ συνοδίᾳ fuiſſe dixit Dominum, qui *in comitatu* reddiderunt, nihil minùs quàm ut oportet autoris expendiſſe mentem videntur. Fallitur & Epiphanius, qui, non uno loco, ut adversùs Ebionitas, & Antidicomarianitas, ἐν τῇ ὁδοιπορείᾳ, reddit. Quemadmodum nec rectè mentem Syrus expreſsit, qui Hebraiſmo defunctus eſt: Quanquam eam vocem nè Græci quidem ignorarunt. Teſtis ſit Simplicius in Epictetum, qui conventum qualis convivarum eſſe ſolet, συνοδίαν dixit: Συμποσίῳ ἢ ἀπίκασι τὸ εἰς ταὐτὸ συνοδίαν τῶν ὑπὸ Θεοῦ συναγομένων, ὡς ἐστάτορας. Nec multò aliter Heſychius; qui, Συνόδους, πολλῶν παρουσία, ἢ συνοδοιπόρους. Rectè συνοδοιπόρους. Unde συνοδία, in Eccleſia antiqua, viæ comites, ad Synodum profiteiſcentibus additi Epiſcopis, dicti: Nyſſenus Epiſtolâ ad Flavianum, Βάδιλω τε μεταξὺ δηλώσομεν τόπον, ἐν ποδὸς τε προϊόντες, ἐγὼ, καὶ ἡ μετ' ἐμὲ συνοδία· *ego, & viæ mee comites*. Gloſſæ Stephani, Συνοδία, *Comitatus*. Qui & συνοσία dicti: ut & eâdem Epiſtolâ non ſemel ab eodem. Unde & iidem SS. Patres, conventum quoque ἀσκητῶν, quales monachorum eâ tempeſtate erant, συνοδίαν dixerunt. Aſceticorum autor quæ Magno Baſilio vulgò aſſcribuntur, ὥστε μὴ ἐξεῖναι μηδενὶ τῆς καθ' ὑποδίαν ἀντιβαίνειν τῷ βουλήματι αὐτοῦ· de Præfecto τῆς τάγματος quem vocant: hoc eſt, *ut nemini qui ad conventum ſpectat, ejus voluntati non obtemperare liceat*. Item, Ἐπεὶ οὖν πρέπει παντὶ τρόπῳ τῷ περιεχόντι ἐυπειθῆ καὶ ὑποχείριον εἶναι τῇ συνοδίαν, *Si quidem igitur par eſt, ut omni ratione Præfecto ſubditus ſubjectúſque ſit conventus*. Item, ὥστε πᾶν τὸ παρ' αὐτοῦ λεγόμενόν τι καὶ γινόμενον, ἀντὶ νόμου καὶ κανόνος τῇ συνοδίᾳ εἶναι, *Ut omne quod ab illo dicitur ac fit, pro lege regulâque ſit conventui*. Item in Collectaneis Simeonis Magiſtri, qui vult, τῶν μὲν συμπαθῆ διάθεσιν, καὶ τῶν ἀγαπητικὸν σχέσιν, ἴσων ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῇ συνοδίᾳ ζώντων εἶναι· *ut affectio mutua, & amorus quaſi reciprocatio, inter omnes qui in conventu vivunt, par ſit*. Qui locus ad hunc, quanquam minùs fortè etiam ab ipſo intellectum, aut alludere, aut ex eo deſumtus videtur. Ut omittam, fori turbam, ἀγορᾶς συνοδίαν Gregorio, Homiliâ De Sancto Baptiſmo, dici: qui, φεύγετε τὸν ἀγορᾶν μὴ τὴν καλὴν συνοδίαν, *fugite fori um cum præclara ejus turba*. Aliud SS. Patribus περιοδίαι erant: Qui tum περιοδεύειν dicebantur, cùm Eccleſiarum viſendarum cauſâ locum cum loco commutabant. Athanaſius Apologiâ De fuga ſua; Ταῦτα μὲν οὖν ὅπερ μὴ λόγος ἀλλ' ἔργον, μάρτυρες μὲν οἱ τῶν Μαρεώτου πρεσβύτεροι πάντες, οἱ ἀεὶ συνόντες ἐν ταῖς περιοδίαις τῷ ἐπισκόπῳ· *Hæc non verba eſſe ſed rem ipſam, teſtes Mareotæ presbyteri omnes, qui ſemper in comitatu epiſcopi illi adfuerunt*. Qui iidem teſtantur, Ὅτι σὺν αὐτῷ ἐσμεν, ὅταν περιοδεύῃ ὁ Μαρκέλλος καὶ οὐδέποτε μόνος περέρχεται, ἀλλὰ μετὰ τῶν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, καὶ λαῶν ἱκανῶν. Διὸ καὶ ὡς συμπαρόντες αὐτῷ ἐν πίσῃ περιοδίᾳ ἢ ποτοίνῃ πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα λέγομεν καὶ μαρτυρόμεν· Mens eſt, *Se cum eo eſſe, quoties Mareoten perambulat; neque unquam ſolum, ſed cum presbyteris, diaconis, multiſque aliis id facere. Ideo ſe, quòd in omni comitatu adeſſent ei, dicere hæc & teſtari*. Nunc ad τὴν συνοδίαν revertamur. Aliud egiſſe viros ſummos eò magìs admirandum, quòd Evangeliſta mentem propriam interpretatus eſt, cùm dixit, καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς, *& requirebant inter cognatos eum notósque*. Quare? Quia ἐν τῇ συνοδίᾳ, *inter cognatos, propinquos, aut notos*, agere eum ac verſari exiſtimabant. Quæ res ipſi quoque Epiphanio

veritatem

veritatem expressit. Cùm enim contra Ebionitas dixisset, καὶ ἀνεβήτην αὐτὸν ἐν τῇ ὁδοιπορίᾳ, addidit, καὶ ἐν ταῖς συγγενέσι, καὶ οὐχ ἥνεισκον. Εἰσὶ γὰρ Μαεῖα συγγένειαν. Revera συνοδία hic συγγένεια. Quomodo qui in cœnobiis vivebant olim, unius συγγενείας, quæ est κατὰ τὴν ἄνω πολιτείαν, participes dici poterant: Unde συνοδία monachorum, hve ἀσκημένων, de qua anté. Porrò, inter tria illa festa quæ רגלים dicebantur, etiam fuisse Pascha, cujus hîc meminit Evangelista, nemo est qui nescit. Præcessit autem, Καὶ ἐπορεύοντο οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατ' ἔτος εἰς Ἱερουσαλὴμ, τῇ ἑορτῇ τῶν πάσχα. In quo festo, cum amicis ac propinquis singuli Urbem petebant. Συνοδία autem est, quod Hebræis יחש, prosapia, aut ejusdem familiæ amici. Unde liber היחש, ordo prosapiæ sive familiæ: ac si Græcè βίβλον τῆς συγγενῶν, vel τῆς συγγενείας, dicam. Idem autem, βιβλίον τῆς συνοδίας, Helleniſtis: Ut in illo, καὶ ἔνεγον βιβλίον τῆς συνοδίας, Neh. 7. 5. & præcedit, συνέξα τοὺς ἐντίμους καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαὸν εἰς συνοδίαν. & apud eundem, γραφὴ τῆς συνοδίας, quam *genealogiam* dicimus. Itaque συνοδία, ut dixi, sunt propinqui, qui unà proficiscebantur; qui unà ad eandem stirpis seriem in genealogiæ libro referebantur: qui & ὁμογενῆ, & eodem ferè sensu σύμμικτα, quo συνοδία, dicuntur. Dominum ergò cum propinquis amicisque qui unà ad festum se contulerant, adhuc versari ac hærere existimabant. Unde, ut verum hominem fuisse, ità suam quoque in terris συνοδίαν habuisse eundem, apparet. De quo rectè admonemur, ut sic quoque nostrum esse & è nostris, eodémque modo natum, licèt aliter conceptum, cogitemus: Interim autem, & ex semine Davidis, quæ promissio tot antè ætates de Messia nitebatur. Quis autem non cum admiratione ac stupore γραφὴν συνοδίας sive *genealogiam* Domini, imprimis autem quam exhibuit Evangelista hic, examinare potest? si præsertim cogitet, eundem ortum ab Adamo nobiscum, qui è Deo Patre, Deus ipse ab æterno, natus est: cum quo nos per Adamum & in eo perditos, benignè ac efficaciter conjunxit: Qui ut originem peccati à priore hausimus Adamo, ità in secundo ab eo liberati, eandem cum eodem ut naturam ità patrem habemus. Quam naturam Deus induit, ut Deo hominem conjungeret: Idem qui cùm Deus esset, homo esse voluit; cùm Servator noster esset, frater esse voluit; cùm extra genealogiam hominis & supra omnem esset, propinquus esse voluit; Deus cum esset, homo, causâ hominis, & propè infra hominem, in terra factus est: Quem, ut rectè quidam dixit, è pulvere formavit, aquâ regeneravit, Spiritu auxit, verbo instituit: cujus denique naturam in cœlum supra ipsos Angelos, ipse homo pariter & Deus, evexit. Ego autem (licèt aliter fortasse sentiant qui veram eruditionem, imprimis autem literarum linguarúmque studia, oderunt) nondum video quo pacto vel Theologiæ veræ vel doctrinæ pariter ac pietatis, quæ ex singulis nonnunquam verbis sensibúsque hauritur, ratio procedat, si nec verba neque dialectus, quæ hîc verbis Græcis phrasi peregrinâ constat, rectè intelligatur. Quod non possunt, nisi sallor, qui non didicerunt: Quamvis nihilominus contemnere ista possint qui ignorant, ideóque & contemnant quia nunquam didicerunt. Sub finem ejusdem capitis ait Dominus, Τί ὅτι ἐζητεῖτέ με; οὐκ ἤδειτε ὅτι ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου δεῖ εἶναί με; *significans*, inquit in Decretalibus Epistolis Leo Primus, *ejus se esse filium, cujus erat & templum.* V. 49.

Cap. III.

Caput tertium examinatur. Σβατδόμβοι· Κυρωλία. Οἱ ἀποσβατδοπάμβοι, *veterani.* Σβατδόμβοι & οἱ σβαδόμβοι. *Locus*, Περιδικῶντες ἢ τῶν λαῶν. *Exspectandi vox, quâ recentior interpres usus: Existimandi, quâ vetus. Mira codicum veterum in his libris discrepantia. Locus ex Psalmo 2. huc translatus,* Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. *Locus illustris,* Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὢν, ὡς ἐνομίζετο, &c. *Josephus Christi secundùm Legem pater. Messias etiam filius Josephi creditus Judæis; & unde. Professio sui ac parentum nominis, quando fieri apud Judæos solita. Pater naturalis Domini, & ex Lege. Genealogia cur Josephi meminerit. De distinctione loci.* Ὡσεὶ ἀρχόμενος & an dicatur. Ἀρχόμενος & ὢν, ὡς ἐνομίζετο.

Quare

Quare Joſephum profiteri debuerit Dominus. Ἡ ἀνάδειξις *ſingularum: ac tum maximè in parentes inquiri ſolere.* Τὸ ἐνομίζετο, *quò reſerendum. Ex educatione adoptionem proceſſiſſe.* Κατὰ *ad genua Joſeph.* Ἀδελφοῦ Θ, *Joſephi filius. An Joſephus tantùm ἐν τάξει πατρὸς in Genealogia ponatur, ut vult Epiphanius. Educatio loco naturæ, ſecundùm B. Hieronymum. Gignere, pro Educare. Dei quare in Genealogia mentio.* Ἡ ἀναπολίζουσα τὸ λεχθὲν ῥητά.

Cap. 3. v. 14. CApite tertio, in hiſtoria Baptiſtæ ejúſque baptiſmi, legitur, Ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν καὶ στρατευόμενοι, λέγοντες, Καὶ ἡμεῖς τί ποιήσομεν; Ubi non neceſſe erat, ut vel τοὺς στρατιώτας, quorum hîc mentio, aut vocis rationem, ex Hebræo eruditi peterent. Στρατιώτας, ordinarii ſunt ac præſidiarii, & plerunque qui diu in eodem loco ſubſiſtunt: quales ii quorum præfectus, ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, in Actis; ipſi milites, κυστῳδία, Matthæo dicuntur, Ἔφη δὲ αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Ἔχετε κυστῳδίαν, in Paſſionis hiſtoria. Κυστῳδία enim, unde ea vox deſumta, ii propriè qui carceri cuſtodiendo adhibebantur. Eruditè, ut omnia, Heſychius; Κυστῳδία, βοήθεια στρατιωτικὴ· deinde, Κυστῳδίας, τοῦ τῷ δεσμωτηρίῳ ὀφειλόμενα στρατεύματος ἢ συναγωγῆς. Sed & nonnunquam veteranos ſive emeritos, hoc eſt, τοὺς ἐκστρατευσαμένους, ità dicebant. Eruditiſſimum Stephani Gloſſarium; Στρατεύομαι, *Milito, emereor*: Item, *Emeritus*, ἀπολελυτργήκως, ἢ ἐκστρατευμενος. Imprimis erudité. Quòd ſi certos milites, quales erant de quibus diximus, intellexiſſet, cauſæ nihil erat cur non οἱ στρατιῶται dicerentur: Nam στρατιῶται ſunt qui tales ſunt quales dixi; præſidiarii nempe, aut emeriti, vel ex iis quidam: οἱ στρατιῶται, plerunque certi qui deſignantur: Quod intelligunt qui Græcè ſciunt. In eadem
v. 15. hiſtoria ſequitur, Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ. Quod cùm dixit, vocem שבר, quæ ſiniſtro apice notatur, expreſsit: quam τῷ, προσδοκᾷν, expreſſerunt Helleniſtæ. Alibi & cùm aliter notatur: Pſal. 69. 21. ὠνείδισμὸν προσεδέξατο ἡ ψυχή μου· Quaſi ſit, *ſolicitè de afflictione ac calamitate cogitavi.* Quamvìs locum illum aliter interpretentur alii. Προσδοκᾷν ὁ λαὸς, qui defixâ in Johannem cogitatione ſtaret, more Helleniſtarum ac Hebræorum, dicitur. Προσδοκῶντος τοῦ λαοῦ, *cogitante ſecum populo*; cogitante ac conſiderante quæ à Johanne dicebantur: Ut apud Nehemiam שבר בחומה de eo qui murum intuetur. Eſt ergò ἀτιλὲς Helleniſticum: cujus ἐστιλὲς eſſet, Προσδοκῶντος δὲ τοῦ λαοῦ τὸ Ἰωάννου, *Cùm in Johannem intueretur* (hoc eſt, *de ſingulis quæ ab eo fierent aut dicerentur, cogitaret*) *populus*, ideóque animis defixis ſtaret: ac ſi Græcè διαλογιζομένου τοῦ λαοῦ, dicas. Neque aliter exponit ipſe quod dixit, cùm addit, καὶ διαλογιζομένων πάντων ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Et quomodo Johannem exſpectabat populus, qui jam diu cum audierat, atque in eo erat? Difficultatem rectè movet recentior interpres, neque tamen expedit quod movet: quemadmodum nec *exſpectandi* vox, quod contextus poſtulat, expreſsit. Vetus, cùm aliquid latere exiſtimaret, voce *exiſtimandi* uſus eſt; *Exiſtimante autem populo, & cogitantibus omnibus in corde ſuo de Johanne*; ſine ullo effectu. Vult enim perpendiſſe populum quæ dicta à Johanne fuerant, ac ſecum agitaſſe. Reddendum erat, *Intento igitur populo.* Quanta olim veterum in his libris codicum, imprimis autem Latinorum, diſcrepantia fuerit, aut potiùs licentia, vel ex eo patet loco
v. 22. qui nunc ſequitur; Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός· ἐν σοὶ εὐδόκησα. Pro quo olim verba Pſalmi ſecundi, quemadmodum in Prolegomenis monuimus, in quibuſdam exemplaribus repræſentabantur; Υἱός μου εἶ σύ· ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Et hoc B. Auguſtinus lib. De Evangeliſtarum conſenſu voluit, cùm ſcripſit, *Illud verò, quod nonnulli codices habent, ſecundùm Lucam, hoc illâ voce ſonuiſſe, quod in Pſalmo ſcriptum eſt, FILIUS meus es tu, ego hodie genui te*; *quanquam in antiquioribus codicibus Græcis non inveniri perhibeatur, tamen ſi aliquibus fide dignis exemplaribus confirmari poſſit, quid aliud quàm utrumque intelligendum eſt, quolibet verborum ordine de cœlo ſonuiſſe?* Idem Hilarius, Methodius, Lactantiúſque teſtantur: Qui pro his verbis, quæ & apud alios Evangeliſtas leguntur, illa, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, adducunt. Inter quos & Juſtinus Martyr, ex antiquiſſimis Græcorum: Nè quis variare nunc haud ſemel codices miretur.

miretur. Paulò pòst sequitur, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος & ὢν, ὡς v. 23.
ἐνομίζετο υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλί. In quo loco multa esse animadversione digna, nè eos quidem latuit qui singula non expenderunt. Magnæ autem eis curæ fuit, ut, inter cætera, de distinctione ejus recta disputarent. Neque verum est simpliciter quod arbitrantur, & quod loci hujus fundamentum esse etiam ex antiquis nonnulli voluerunt; Josephum nihil aliud quàm hominum opinione patrem Domini fuisse: cùm secundùm Legem, ut eruditissimè ante annos aliquot Cornelius Bertramus probavit, pater esset. Nec si aliter judicasset Lucas, οὗ dixisset, ac deinde ὡς ἐνομίζετο subjunxisset: cùm simpliciter νομίζομεν & υἱὸς Ἰωσὴφ dicendum esset; quod & satis esset. Et si aliter judicavit, cur Genealogiæ initium à patre ducit cum quo nihil commune Christo esset? Imò, quid Josephi Genealogiâ opus, si ad Christum nihil Josephus? Quamvis sciam quid de communi cum Maria stirpe alii respondeant: Ut non frustrà olim quæstionem eam moverint Theologi: qui, Τίνος ἕνεκεν ὁ Ἰωσὴφ γενεαλογεῖται, ὢν οὐ τοῦ Χριστοῦ πατήρ; *Quare Genealogia scribitur Josephi, cùm non sit Christi pater?* Neque cogitant qui ità sentiunt, quàm solicitè, nec sine causa, filium Josephi Dominum fuisse ex Lege, qui & Dei in æternum benedicti esset, Lucas hìc probavit. Adde, quòd facillimè id ut crederent, à Judæis obtineri posset, cùm Messiam Josephi fore filium jam pridem credidissent: quem stolidè recentiores alium fore existimarunt: Quemadmodum multis jam olim probavit Galatinus: qui ex Bereschith Rabba opinionem eam primò natam arbitratur: Cùm verius videatur, antiquissimos Judæos locum Geneseos 49. 24. huc traxisse: ubi Jacobus de Josepho, משם רעה אבן ישראל: quod Græci, ἐκεῖθεν ὁ ποιμαίνων Ἰσραὴλ, παρὰ Θεοῦ τοῦ πατρός σου· Vetus interpretatio, *indè pastor egressus est, lapis Israel.* S. Lucas, antequam Josephi Genealogiam ponit, præter cætera, verbis paucissimis hæc docet: Primò, Quando baptizatus fuerit Dominus: Secundò, Cujus fuerit filius; nimirum Josephi: Tertiò, (in quo Judæi fallebantur) Quomodo filius Josephi fuerit; secundùm Legem, nempe: quemadmodum in ipsa mox Genealogia, eundem Davidis & Josephi filium fuisse ostendet. Cæterùm cùm Hebræorum legibus tum obtineret, ut adoptionem educatio præcederet plerunque, eo autem anno quo se quisque muneri accingeret, ut nomen suum ità & parentum deferret, idem factum & à Domino: qui ex eo tempore Josephi haberi cœpit filius. Unde idem hic Evangelista, in concione Domini, quæ quarto capite exponitur, exclamasse vulgum ait, *Nonne hic est filius Josephi?* & Johannis 6. 42. post concionem aliam, *Nonne hic est Jesus, filius Josephi, cujus nos patrem novimus & matrem?* Quod ex Lege etiam Philippus primo ejusdem capite probavit; *De quo in Lege Moses & Prophetæ, Jesum Josephi filium ex Nazareth invenimus.* Quemadmodum & parentes eo anno profiteri, etiam Levitis, cùm accingerent se muneri, mandatum fuit; Num. 4. 2. *Cape summam filiorum Cohat è medio filiorum Levi, per familias suas, & per domos patrum suorum:* Cui rei accuratæ Genealogiæ, qualem Lucas hâc occasione posuit, asservabantur. Ubi sequitur, *Ab eo qui natus est triginta annos & supra, usque ad eum qui natus est quinquaginta annos, quotquot ingrediuntur in congregationem, ut faciant opus in tabernaculo ecclesiæ.* Dominum igitur Evangelista, nè quis ex alio quàm è Spiritu Sancto (quod & manifestè ab eo dictum fuerat) conceptum putaret, postquam Dei voce declaratum ejus Filium significavit, quomodo Josephi esset, ostendit: sed nec aliud parentis nomen professum, cùm ad prædicationem sese ac miracula accingeret: qui ut Patrem verè suum, in omnia secula benedictum, in cœlo, ità adoptivum, qui ex Lege pater esset, hìc in terris haberet: Cùm non minùs pater verus ex Lege haberetur quem Lex daret (quamvis esset aliter pater) quàm qui naturâ hoc esset: ad Genealogiam certè sufficeret. Hunc Josephum fuisse: Quem, ut Mariam matrem, ità patrem hìc in terris haberet: quo & censeretur. Quod cùm quidam Græculus non cogitaret, non minùs impudenter apud Suidam quàm facetè, Dominum in Levitarum ordinem receptum, *Dei ac Mariæ filium*, inscriptum ait: quasi falsum esset quòd à S. Luca dicitur; eum qui venerat ut Legem impleret, patrem ex Lege, hoc est, ὡς ἐνομίζετο, assumsisse. Cujus Genealogiam, quæ à matre non deducebatur, ex præscripto Legis

commemoravit Lucàs: Qui Dominum, ex eo tempore quo nomen dedit, & adoptionis jure patrem ex Lege profeſſus eſt, Joſephi filium, qui Dei eſſet, & fuiſſe, & cœpiſſe haberi ab hominibus, non ſine cauſa annotavit: Nam ſi Dei filium dixiſſet, quis Genealogiæ locus erat? Satis enim fuerat dixiſſe, Patrem ejus eſſe Deum; Patrem ἀγενεαλόγητον, Patrem ſine patre: In quo Genealogia Lucæ, ſed per homines deducta, definit. Et quis hoc Judæis perſuaſiſſet? Quare, neque qui hoc modo, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, diſtinxerunt, Evangeliſtæ aut nobis ſatisfaciunt: (Quis enim, ἦν ἀρχόμενος ὤν; hoc eſt, *erat*, pro ἦν ἀρχόμενος, vel ἦρξατο εἶναι, Græcè dicat?) Neque qui, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλί, ut oportet ſe expediunt. Nam & fuiſſe, & tantùm fuiſſe habitum, quemadmodum revera pugnat; ità alterum & Legi & adoptioni, quæ Lege nitebatur, manifeſtè detrahit: Ut, ſi quis Auguſtum, cùm naturâ C. Octavii eſſet filius, à Julio autem adoptatus, Julii Cæſaris, in cujus familiam ac nomen adoptatus erat, filium opinione tantùm fuiſſe dicat: ex quo ipſa quoque vis imperii pendebat: Cùm adoptio non minus juris ex Lege Moſis inter Judæos, quam ex Romanorum jure apud hos haberet. Et quomodo ſola ad legitimam admiſſionem ſuffeciſſet opinio? Quanquam neque qui cum ipſo, de quo egimus, Bertramo diſtinxerit, rem aſſecutus nobis videatur: Cui hæc placet; Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλί· *Atque ipſe erat Jeſus incipiens eſſe quaſi annorum triginta; ut conſuetudine receptum erat, filius Joſeph, qui fuit Eli.* Nam ſi ἀρχόμενος, hoc eſt, *incipiens*, dixit, quare ὡσεὶ, hoc eſt, *quaſi*, addidit? Quis enim dicat, *cùm annorum triginta eſſe quaſi inciperet?* cùm alterum, ut conſuetudine receptum, numerum rotundum pariter ac definitum ponat, alterum excludat. Nos Evangeliſtæ mentem fuiſſe exiſtimamus, Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς, ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα, ἀρχόμενος ὤν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσὴφ, τοῦ Ἡλί· *Ac ipſe Jeſus annorum circiter triginta fuit, cùm ex Lege* (aut, *ut receptum Lege*) *eſſe cœpit filius Joſephi.* Adde his, fieri non potuiſſe ut prædicandi munus cum autoritate plena inchoaret Dominus, fieri non potuiſſe ut ad hanc autoritatem perveniret, quin de parente ejus omnibus conſtaret: Quod ex ſtirpis ſerie, ſive ἐκ τῆς γραφῆς τῆς σωσθλας, ut loquuntur Helleniſtæ, de qua ſuprà egimus, petendum erat: quam Evangeliſta exhibuit. Porrò, cùm πρὸ σωσθλας, ſive *ſtirpem* ac *familiam*, deduci, eámque profiteri ante functionem mos eſſet, quid reſtabat niſi ut Joſephum ſibi patrem vindicaret? tum nè ex adulterio, ut loquitur Theophylactus, vulgò prognatus videretur; tum ut ipſa generis, quod agebatur, ſeries procederet: quia, cùm ad τὴν ἀνάδειξιν, hoc eſt, vocationis functionem, ventum eſſet, maximè in genus ac proſapiam inquirebatur. Hoc igitur nunc dicit Lucas: Unà cum vocatione, quâ ſe manifeſtum reddit Dominus, Joſephi eſſe filium cœpiſſe. Mens igitur, ὅτι ἅμα τῇ ἀναδείξει ἦρξατο ὤν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ, *Simul cum profeſſione inſtituti ſui, cœpiſſe ex Legis receptæ conſuetudine Joſephi eſſe filium:* Ità ut τὸ, ἐνομίζετο, ad Legem (quod & alii jam eruditi monuerunt) non ad opinionem referatur. Et nè quis dubitet ità loqui & Græcos, Heſychius, Νομιζόμενα, ἔννομα· ut alii paſſim. De adoptione autem agit, quam ponebat educatio: Quâ conſummatâ, cùm ad πρὸ ἀνάδειξιν, hoc eſt, profeſſionem vitæ, veniretur, qui à patre aliquo nutritus atque in filii educatus erat locum, ejus eſſe incipiebat à quo educatus fuerat: De quo adoptionis genere videnda quæ præclarè ac verè à Bertramo annotata ſunt. Cujus ea vis fuit, quòd naturam maximè referre videretur. Unde & Chaldæus paraphraſtes eo Geneſeos loco, *Etiam filii Machir, filii Manaſſe, nati ſunt ad genua Joſeph,* וְרָבִי יוֹסֵף, *& educavit eos,* inquit, *Joſeph:* hoc eſt, *per educationem adoptavit.* Quod & aliis exemplis probatur: Quale eſt, quòd Zorobabel filius Pedaiæ, Salathielis dicitur. Ut igitur Salathielis ille, ità filius Joſephi Dominus: qui communem ideo proſapiam habebat. Unde & Evangeliſta noſter, ſimul ac prædicare cœpit omnéſque in admirationem ſui rapuit, hæc addit, Καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, καὶ ἐθαύμαζον ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον, Οὐχ υἱός ἐστιν ὁ υἱὸς Ἰωσήφ; quemadmodum quoties in

originem genúſque ejus ob eximiam donorum excellentiam inquireretur, ejus de quo agimus, propter Legem & educationem, filius vocatur. Sed & fratres habuiſſe creditur Joſephi filios: Qui ἀδελφόθεοι, hoc eſt, *fratres Dei*, nonnunquam ab antiquis dicuntur: cùm non minùs verè legitiméque filius Joſephi & eſſet Dominus & haberetur, quàm alteri Joſephi, quos diximus. Cùm igitur & educationem ipſam, quam & muneris profeſſio & inſtitutum ſequebatur, legitima adoptio ſubſequeretur, quæ ex educatione vim haberet, neque quiſquam quos parentes quiſque haberet ignorare tum poſſet, bene Evangeliſta dixit, ὅπ, ὡς ἐνομίζετο, ὁ Ἰησοῦς ἤρξατο υἱὸς εἶναι τοῦ Ἰωσήφ· quemadmodum & nemo dubitare poteſt quin ad eum referatur Domini origo. Quare nec ſatìs dixit Epiphanius, qui Joſephum ἐν τάξει πατρὸς κατ' οἰκονομίαν λογίζεσθαι, hoc eſt, *loco patris ex diſpoſitione Divina* à Luca *recenſeri*, dixit. Quantò autem meliùs ad locum hunc B. Hieronymus, qui educationem loco naturæ fuiſſe dixit; ut interdum genuiſſe in Sacris dicantur, qui educatione patres ſunt: Ità enim Quæſt. Heb. in Paralipomena, *In ſequentibus verò dicitur,* NER *genuit (ais: non quòd eum genuerit; ſed quòd educaverit, genuiſſe eum dicitur.* Item, *Quòd verò in Paralipomenon Joel, frater Nathan, & in Regum, filius Nathan ſcribitur, hæc cauſa eſt: Illìc ponitur pro educatione pater; hìc pro natura frater.* Idem caput ſimul & Genealogia concluditur his verbis, τοῦ Ἐνὼς, τοῦ Σὴθ, τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ Θεοῦ. Ubi, quanam de cauſa adjungatur Adam, qui & Dei dicitur, quæri à quibuſdam video. Quia, ut, cùm de re longè alia agit, B. Auguſtinus loquitur, *non indicatur ſubſtantia, ſed origo: id eſt, non quid ſit quiſque vel non ſit. Neque enim Seth aut quiſquis præceſſit, & Adam, ideo non unius naturæ ac ſubſtantiæ ſunt, quia iſte fuit homo de homine illo, ille de nullo. Si ergò utriuſque natura quæritur; homo Seth, homo Adam: Si autem origo: primus homo, ex quo Seth; nullus homo, ex quo Adam.* Et ità illa Lucæ Genealogia abſolvitur: Quam eleganter Gregorius Theologus, ab inverſo ordine, πρὸς ἀναπόλησιν τῆς Λυκῆς γλυκὺν dixit.

Cap. IV.

Caput quartum. Ὑπέστρεψεν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος. Ἀνέγνω ἀναγνῶναι. Τὸ ἀνάγνωσμα, *de textu qui prælegebatur:* Ἀνάγνωσις· Τὸ ἀναγνωσθὲν ἐντόν. Ἀναγνῶναι. Ἀναγνωσθέντες· Παραγνωσθέντες. Τύπωσις. *Locus,* ἀποτετμῆσθαι τιθρασμῷ τινὰ ἀφάσεσι, *à quibuſdam ex Patribus prætermiſſus, an locum hìc habeat:* Quem *apud Prophetam Eſaiam, ſed loco alio, exſtare.* Θραῦσμα, λῆρος· Ἀφή. *Ridicula Thalmudiſtarum de Meſſia opinio.* Ἐναντὸς δικτός· *Et quis, ex Epiphanii ſententia.* Ἐναντὸς ἀντιλεγόμενος· ἐν διαγμῷ ὧν ἐγκοτάμβιος. *Theodoreti de loco de quo agitur ſententia.* Σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· *Et quomodo intelligendum. Nonnulla prætermittendi, uſitata in Sacris ratio. Multa ibidem* ἐξ ἀκολουθίας *ſupplenda. Hypophora, ad quam reſpondetur, Medice, cura te ipſum.* Πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, &c. καὶ ἔλεγον· *& id quomodo accipiendum.*

CApite quarto, poſt certamen cum Sathana, *rediiſſe* ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος *in Galilæam* dicitur Dominus: Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν. Quod quomodo factum ſit, aut quid Evangeliſta voluerit, quærunt eruditi. Et Theophylactus quidem, ἐνθεσῶν, exponit: quod nolim. Recentiores ad novam quaſi trahunt virtutem, quæ ſuperato Sathana, cùm antè quaſi latuiſſet, magìs ſeſe exſerebat. Ego rediiſſe ut venerat exiſtimo (venerat autem ἀπὸ τοῦ πνεύματος ἀναχθείς, ut loquitur Matthæus; ἐν τῷ πνεύματι ἀχθείς, ut Lucas) neque aliud ſignificari. Non ità multò pòſt Evangeliſta addit, Καὶ ἦλθεν εἰς Ναζαρὲτ, οὗ ἦν τεθραμμένος· καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων εἰς τὴν συναγωγὴν, καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι. Ubi propriè locutus eſt. Atque hinc contextus qui prælegebatur, ἀνάγνωσμα in antiqua, niſi fallor, Eccleſia dicebatur: Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 10. Οὗτος οὖν ἐστὶν ὁ εἷς Κύριος Ἰησοῦς, περὶ οὗ καὶ νῦν τὸ ἀνάγνωσμα λέγει, *Hic igitur eſt unus ille Dominus Jeſus, de quo nunc contextus loquitur.* Quod paſſim ἀνάγνωσιν

Cap. 4. v. 14.

v. 16.

SS. Patres dicunt. Ità, ἀνάγνωσις ἐν τῷ πρὸς Ἑβραίους, ἀνάγνωσις ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, & ſimilia, in ſingulis propè Catecheſibus. Quemadmodum nonnunquam & contextus qui inſtituto ſervit, ἀνάγνωσμα ab illis dicitur: Athanaſius lib. contra Arianos 3. Καὶ περὶ τούτου τὸ ἀνάγνωσμα πυγχάνει. Idem Compendio adverſùs eoſdem, πῶς γὰρ, εἰ τοῦτο φρονοῦσιν, οὐχὶ κατ' αὐτῶν δεῖ τὸ ἀνάγνωσμα; Sed & alias τὸ ἀναγνωσθὲν ῥητὸν, quem nunc *textum*, dicunt: Ut cùm idem In Paſſionem & Crucem Domini, τὸ μὲν ἀναγνωσθὲν ῥητὸν εὐαγγελικόν ἐστι, dixit. Sed & fortè locus de quo nunc agitur, ἐξ ἀκολουθίας, ut loquuntur veteres, τῷ ἀναγνώσματι, hoc eſt, *ex ipſa lectionis ſerie*, rei de qua agitur accommodatus, prout ſingulis tum ſabbathis deſtinatæ ſuæ *paraſchoth* fuerunt, ità ſeſe obtulit. Quò magìs admiranda hæc œconomia fuit, magiſque ejus in docendo, ut Prophetæ ſummi, confirmatur munus. Atque ità, quod ſequitur, ἔγνω τὸν τόπον, eſſet, ἔγνω τὸν τόπον τὸν ἐξ ἀκολουθίας, ἐκεῖνον ὅπου ἦν ἢ ἐν γεγραμμένον: *invenit eum qui ordine tum ſequebatur locum; illum, inquam, ubi ſcriptum erat*, &c. Quod Chriſtiana poſtea ſecuta eſt Eccleſia: Quemadmodum & in pleriſque nunc obtinet; in quibus certâ ſerie, καὶ ἐξ ἀκολουθίας, certus legitur exponitúrque contextus. Unde idem autor Catecheſeon ſuis alibi promittit, fore ut ex ratione τῆς τῶν ἀναγνωσμάτων ἀκολουθίας, *ordinis eorum quæ ſequerentur*, τὰ περὶ τὸ εἰς ἑρμηνείαν ἀνῆκε τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, *doctrinam de aſſenſione Domini in cœlum*, audirent. Unde & paulatim factum, ut locus Scripturæ quilibet, quemadmodum ῥητὸν, ità ἀνάγνωσμα diceretur. Athanaſius cùm interpretatur ῥητὸν illud, Ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, addit, τάχα πως ἐξ αὐτῆς (τῆς οἰκονομίας nempe) τὸ ἐν τῷ ἀναγινώσματι λαβεῖν τις δυνηθῇ· Ubi, *quod prælegitur*, rectè exponas. Ibidem, Καὶ αὖτη ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παρατήρησις τοιαύτην ἔμφασιν τινα παρέχειν μοι δοκεῖ. Unde, quemadmodum ἀναγνῶται, qui contextum legerent, ità ἀναγνωσθέντες dicebantur, quorum mentio in contextu qui prælegebatur: Quos παρεγνωσθέντας dixiſſe Theophilus Presbyter, Sermone de Simeone Dei ſuſceptore, videtur; Καὶ τίς ὁ τελώνου δίκαιος; ὁ ἀρτίως ἡμῖν παραγνωσθεὶς ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ, τοῦνομα Συμεών· *qui nuper in contextu Lucæ prælectus, nomine Simeon.* Idem paulò póſt; Χειραγωγὸς τῇ γνώσει, ἄγγελος τῇ γλώσσῃ, Συμεών, ὁ ἀρτίως ἡμῖν παραγνωσθείς· *Chriſtianus ſcientiâ, angelus linguâ, Simeon, qui nuper in contextu nobis prælectus eſt.* Cæteri Patres, τὸ ἀνάγνωσμα, ἀναγνῶσιν nonnunquam dicunt: Chryſoſtomus ad Matthæum, Ἀνάγκη μικρὸν διαλεχθῆναι ἡμῶν περὶ τῆς ἀναγνώσεως· De particula enim loquitur quam interpretatur. Sequitur, ἀποτεῖλαι πιθραυμβοὺς ἐν ἀφέσει. Quæ verba nec exſtare in Propheta, nec citari, imò prætermitti, cùm ab aliis quibuſdam Patribus, tum & ab Euſebio aliquoties, cum cura & prolixè eruditi annotarunt. Qui nè locum quidem hìc habere contenderunt: quaſi, ſcilicet, diverſa aliqua ejuſdem loci ex margine in contextum interpretatio tranſlata eſſet. De quo nobis nunc videndum. Eſaiæ locus ità habet, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμὲ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς· ἀπέσταλκέ με ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν καὶ καλέσαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν, cap. 61. v. 1, 2. Non exſtare ergò ibi certum. Neque ideo tamen, non exſtare in Propheta, verum: quemadmodum nihil magis (quod alibi probavimus) in his libris uſitatum, quàm ut vel unius vel diverſorum aut ſcriptorum aut Prophetarum connectantur loci: Quod qui non obſervant, fieri non poteſt quin impingant. Alio autem loco idem Propheta, Οὐχὶ τοιαύτην ἐγὼ ἐξελεξάμην νηστείαν; λέγει Κύριος· ἀλλὰ λύε σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε συναγωγὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει, καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα, cap. 58. v. 6. Ubi verba ipſa quæ hoc loco: ut non videam cur tantopere ab aliis tranſlata huc contendant. Nam ut relegentur, abſit. Idem enim ferè etiam hic dixit, quod de cæcitate acceperunt Helleniſtæ: Quibus & θραῦσμα idem ſubinde quod נתק: cùm τὸ נתק idem ſit quod θραύειν, de lepra Helleniſtis uſurpatum. Exempli gratiâ, Levit. 13. 30. Θραῦσμά ἐστι, λέπρα τῆς κεφαλῆς, ἢ λέπρα τοῦ πώγωνός ἐστιν. Doctiſſimus Heſychius; Θραῦσμα, λύσιν, πληγήν. Fortè λέπρας πληγήν. Porrò, πληγὴ eſt נגע: Græci ἁφὴν interpretantur: Unde ἁφὴ λέπρας, & abſolutè paſſim ἁφὴ, de eadem. Quemadmodum & quia Meſſias, ἀνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν, Eſaiæ inter

cætera

cætera dicitur, Messiam Romæ in porta inter ægros leprosósq; hoc est, τοῦ πεθραυσμένους, jacere, dictum Thalmudistis. Sequitur, Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν. Quod mirificè ad primum prædicationis Dominicæ annum refert Epiphanius: quem pacatissimum atq; omnibus gratissimum fuisse. Καὶ ὅτι Ἰουδαίοις, inquit, ἀντέλεγον, ὅτε ἔθνη, ὅτε Σαμαρεῖται· ἀλλὰ πάντες ἡδέως ἤκουον αὐτοῦ· hoc est, *Nec Judæi se opponebant, nec gentes, nec Samaritani; sed omnes libenter eum audiebant.* Cui annum sequentem, quem ἀπλησίασμον, & ἐν διαγωμῷ ὄντα, & ἐγκοσμίωσιν vocat, ut dissimilem, opponit. Quasi non primaria ex ipso Esaiæ loco petenda esset interpretatio. De quo quantò melius Theodoretus, qui hunc de quo hìc agitur annum ad priorem Domini adventum, quemadmodum diem retributionis sive ἀνταποδόσεως, ut interpres loquitur, ad secundum refert. Verba ejus ad Esaiam sunt, Ἐνιαυτὸν μὲν δεκτὸν, τὴν παρεστῶσαν αὐτοῦ παρουσίαν ὀνοματίζειν· ἡμέραν δὲ ἀνταποδόσεως, τὴν κρίσεως τὴν ἡμέραν. *Annum acceptum, priorem dici arbitror præsentiam; diem verò retributionis, diem judicii.* Jam verò ubi mentem Epiphanius habebat, si eundem annum quò hæc dixit Dominus, intelligit, eúmque acceptum omnibus fuisse ac gratum ait? quasi paulò pòst non sequatur, cum indignatione summa, quæ ab eo dicerentur, in synagoga fuisse excepta, ipsúmque extra urbem ejectum. Vide quæ hoc ipso capite, v. 28, & 29. leguntur. Haud multò pòst sequitur, Ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτοὺς, Ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν. Quo loco, nisi observetur quod sæpe dictum sæpe dicendum erit, frustrà erit lector. Sumserat in manum Dei Filius nobilissimam Prophetæ Esaiæ haphtaram, quæ capite exstat sexagesimo & primo, Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ· οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με. Quæ verba cùm imprimis muneri accommodata suo explicaret, nihil præter prima, hoc est, initium, expressit Lucas: ità ut cætera intelligantur. Dixisset ergò, si Hebraicè scripsisset, כי היום נמלא הכתב הזה באזניכם וגו׳: Græcè, ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν, καὶ ἐξῆς. Hoc enim vult; Initio exordii hoc egisse multis rationibus Dominum, ut in persona Messiæ locutum ibi Prophetam probaret: Qui non certâ mensurâ sed tantâ copiâ accepturus esset Dei Spiritum ut omnibus electis sufficeret. De hac unctione, quæ in plenitudine consistit gratiæ, hìc agi. De eo agi, non qui Legem, sed qui Evangelium annunciaret; non superbis aut præfractis, sed humilibus ac spiritu abjectis: qui afflictis denique ac contritis corde mederetur. Verum enim esse medicum Messiam; qui & libertatem captis, & solatium annunciaret mœstis. Quo tempore ac loco, nihil dici potuit commodius: Quia ut cæci Judæi, ità & magna pars eorum de quibus loquitur Propheta, ad Prophetam ipsum, quasi de eo ageretur, ea referebant. Hæc autem ac similia, quæ initio ad locum illum dici poterant ac dicta sunt, Evangelista prætermisit nec expressit: Quæ tamen ità ab ipsa Dei Sapientia, à summo legis ac Prophetarum Interprete, dicta innuit, ὥστε πάντας μαρτυρεῖν αὐτῷ, καὶ θαυμάζειν ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος, τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Cùm autem inter cætera nihil magis mirarentur, quàm ità humilem, ità abjectum, tum quem omnes nossent filium Josephi, ità loqui, pergit in sequentibus Dominus. Et quia id quod de Messia inter alia Propheta dixerat, munus ejus esse afflictis mederi, sibi quoque applicarat; per hypophoram illi similem quam animo conceperant Judæi, non se dubitare ait quin dicturi essent, *Medice, te ipsum cura. Quæ tam multa admiratione digna in civitate aliena Capernaum gessisse diceris, quæ tuorum rationem non habes? Fac, & credemus.* Proverbium quo utitur, Græco senario sic efferas,

Θεράπευσον, ὦ ἰατρὲ, τὴν σαυτοῦ νόσον.

Cui ferè geminum illud,

Ἰατρὸς ἄλλων, αὐτὸς ἕλκεσι βρύων.

Qui versus cùm sermoni libero sic inseruntur ac soluto, κατὰ κόλωσιν· cùm aliter ac paulùm immutati, vel non toti, vel ut pars in solutam desinat orationem, κατὰ περίοδον Græcis inseri dicuntur. Ad quod ità respondet, ut à contextu qui præcesit nihil alienum dicat. *Nullus*, inquit, *propheta magni fit in patria. Neque ubi nascitur pro-*

v. 19.

v. 21.

pheta, ibi prophetæ tantùm eſſe cogitur. Latiùs extendit ſe hoc munus. De Elia cogitate, quem miramini. Quis dubitat, quin illius tempore non paucæ eſſent in Iſraele viduæ? & tamen eo tempore quo clauſum fuit cœlum, ad Sidoniam ſe contulit; apud quam præclara illa ac ſtupenda edidit miracula. Eliſæum admiramini. Atqui is, cùm nemo dubitare poſſet quin leproſi in Iſraele multi eo tempore eſſent, Naamani tamen, non Iſraelitæ ſed Syro, non Judæo ſed idololatræ, valetudinem reſtituit. Fidem enim extra Dei populum invenit. Neque hæſerunt ubi nati erant, tanquam cives; ſed quò vocabantur contulerunt ſe prophetæ. Itaque & poſteriora ab interpretatione loci Eſaiæ non recedunt: priora autem non expreſſit autor noſter, ſed contraxit. Quod cùm in Epiſtolis Paulinis tum alibi non ſemel obſervabimus: ubi in citatione ea contrahuntur, aut intelligenda relinquuntur, quæ ad rem præſentem ſpectant. Notandum inſuper, continuanda eſſe quæ à Domino dicuntur. Tum autem illa, καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, & deinde quod ſequitur, καὶ ἔλεγον, Hebræorum more, & inprimis hic paſſim uſitato, ad auditorum judicia ac cogitationes referendum. Ergò, καὶ ἔλεγον, *in animo* nimirum: *dicebant ſecum*; hoc eſt, *cogitabant*. Quemadmodum quiſque לְבּוֹ אָמַר dicitur: Ut illa Marci, quæ dicebat, *Si veſtimenta ejus attigero*: cùm tantùm id in animo haberet: Quem & interim, ut omniſcium, perſpexiſſe notat Dominum. E quibus omnibus nihil hoc loco negligendum.

Cap. V.

Caput quintum Lucæ percurritur. Ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ζωγρεῖν *quid: Zωγρεῖσθαι, Helleniſtis. Aliud, vivos capere; aliud, ad vitam. Interpres recentior: Et an rectè locum vocémque de qua agitur interpretatus ſit. Syrus interpres, ejúſque interpretatio commendata. Locus,* καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς. *Mira σύγχυσις. Ordo & mens loci. Recentioris interpretatio.* Δῶμα, גג *Hebræorum; Tectum: Hebræorum Tecta & Solaria: Quid intereſſet. An rectè Solarium recentior interpres reddiderit.* Διὰ τῶν κεράμων. Κέραμος *quid, etiam Atticis. Teſtaceum pavimentum, recentioris interpretis. Pavimentum, & ejus uſus: An in tectis, quæ æſtivantium. Pavimentum ſubtegulaneum. Tecta in Oriente qualia: etiam templi.* Τέγος, στέγη, ὀροφή. Διιεῖν τιὼ ὀροφήν. Ἐπὶ κεράμων ἄγειν, *aut* διάγειν. *Sectari in tegulis: Venire per tegulas. Recentior interpres. Locus,* ἔτι τῶ παραλελυμένῳ. Οἶνος παλαιότερος. *Vinum vetus quale. Recentior interpres, ejúſque interpretatio.* Χρηστοφάγοι. *Prima à Marcione propoſita quæſtio: Ejus* κατ' ἀφέσεων τοῦ ἐπιγαστρίου *explicatio.*

Cap. 5. v. 10. CApite quinto legitur, Καὶ εἶπε πρὸς τὸν Σίμωνα ὁ Ἰησοῦς, Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ubi interpres vetus; *Noli timere: ex hoc jam homines eris capiens:* Eraſmus; *Ne metuas: poſthac homines capies.* Atqui verè ζωγρεῖ, qui capit ut ſervet, non ut perimat ac tollat. B. Ambroſius, *Bene Apoſtolica inſtrumenta piſcandi vetia ſunt: quæ non captos perimunt ſed reſervant, & de profundo ad lumen trahunt: fluentes ad ſuperna traducunt.* Sed & Helleniſtis paſſim ζωγρεῖσθαι, quibus parcitur in bello poſt captivitatem, dicuntur; quemadmodum Rachabam Joſua cum univerſa familia ζωγρῆσαι dicitur: Quod non eſt vivos capere, ut nonnulli reddunt, ſed ſervare vitam, aut donare: In Hebræo, *fecit vivere*; id eſt, *vitam eis conſervavit*, הֶחֱיָה. Aliud eſt vivos capere, aut adhuc ſuperſtites & vivos; qui plerunque non ad vitam capiuntur ſed ad mortem. Exemplo ſit locus nobilis, 2. Paralip. 25. 12. *Et alia decem millia virorum viva ceperunt filii Juda,* חַיִּים שָׁבוּ: Helleniſtæ, Καὶ ἄλλα χίλιάδας ἐζώγρησαν οἱ υἱοὶ Ἰούδα. Quid autem ſequitur? *quos ad præruptum cujuſdam petræ adduxerunt, ac præcipitarunt,* &c. Vivos igitur ceperunt, ſed ad mortem: cùm Evangelica ſagena vivos & ad vitam capiat. Aliud igitur, aut non ſatis, recentior interpres dixit, cùm reddidit, *Ne metue: ab hoc tempore vivos capies homines.* Syrus; *capies ad vitam:*
v. 17. optimè, & ad mentem. Eodem capite legitur, καὶ δύναμις Κυρίου ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς

mirificâ

mirificâ ſanè συ[illegible]σις. Cujus ἀκολυθία eſſet, Διήρχετο ἢ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτῦ, καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκύειν, καὶ θεραπεύεδαι ὑπ' αὐτῦ ἀπὸ τ ἀδενειῶν αὐτῶν· καὶ δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδ αὐτύς. Αὐτὸς ἢ ἦν ὑποχωρῶν ἐν ταῖς ἐρήμοις καὶ προσευχόμενος. Καὶ ἐγίνετο ἐν μιᾷ τ ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων· καὶ ἦσαν καθήμενοι Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἱ ἦσαν ἐληλυδότες ἐκ πάσης κώμης τ Γαλιλαίας καὶ Ἰυδαίας, καὶ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἰδὲ, ἄνδρες φέροντες &c. Quæ cauſa quòd nonnulli codices ἰᾶδ αὐτὸν repræſentarent; nè ad Phariſæos καὶ νομοδιδασκάλυς, de quibus ſermo proximè, referri poſſet. Sed eſt, συ[illegible]σις, ut dixi. Cui ſimile illud Rom. 5. 12. Διὰ τῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπε ἡ ἁμαρτία εἰς τ κόσμον εἰσῆλδε, καὶ διὰ τ ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ ὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπυς ὁ θάνα[illegible]ος διῆλδεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Ordo eſt, Διὰ τῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπε, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, ἡ ἁμαρτία εἰς τ κόσμον εἰσῆλδε. Cujus generis & multa paſſim occurrunt, & nos aliquot jam antè exempla dedimus. Porrò cùm dicitur, ὅτι δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδ αὐτὸς, τό, ἦν, pro Hebræorum היה accipio: Nè quis cum Euthymio atque aliis exiſtimet, Deum tempore illo & ad tempus τὸ χάρισμα ſanandi conceſſiſſe: cùm perpetua (ut rectè monent Patres) ea virtus Domino adeſſet, non autem ut Prophetis; qui nec ſemper futura prævidebant, ſed à Domino de iis monebantur: quod ſingulis propemodum vel monitis vel viſionibus, quas acceperunt cœlitus, teſtantur. Quemadmodum ergò Helleniſtæ paſſim, δύναμις Θεῦ hoc aut illo loco fuiſſe, aiunt, ità nunc Evangeliſta, καὶ δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδ αὐτύς. Recentior interpres ſuſpendit quod extulit: qui, *Et factum eſt quodam die, quum ipſe doceret, eſſentque Phariſæi ſedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Judææ, & ex Hieruſalem, & potentia Domini adeſſet ei ad ſanandum illos, Tunc ecce adſuerunt quidam, ferentes* &c. Sed eſt συ[illegible]σις, ut monui; neque ſuſpendenda erat oratio. Καὶ δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδ αὐτύς. *Et potentia Divina, ad præſtandam utique conferendam ſanitatem, præſtò ibi erat.* Ἦν, hoc eſt, παρῆν. Tum ut vox Κυρίυ ſæpè hîc nomen ἀνωφώνητον. Sequitur, Καὶ μὴ ἐυρόντες διὰ ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτὸν διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τ κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον ἔμπροσθεν τῦ Ἰησῦ. Ubi δῶμα ⁋⁋, *tectum*: Quam tutiſſimam fuiſſe ædium partem diximus: adeò ut ibi ſe conderent qui periculum aut ab hoſte aut impetum alterius timerent: Contrà quàm in ſolariis, quæ ſic pervia, ut ad ædes vicinas tranſitum ac commeatum darent. Quod nemo è Comico Milite Glorioſo ignorat: qui,

PA. *Scin' tu nullum commeatum hinc eſſe à nobis?* SC. *Scio.*

PA. *Neque ſolarium, neque hortum, niſi per impluvium?* SC. *Scio.*

Tecta autem contrà, ut excelſa nec accedentibus ideo expoſita, ità & impervia, tum autem, nè quis decideret, undique munita. Quod munimentum præcipitur in Lege, cùm dicitur, *Cùm ædificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum: nè effundatur ſanguis in domo tua, & ſis reus labente alio & in præceps ruente.* Quare nec recentiori acceſſerim, qui *ſolarii* voce uſus eſt, cum *tecti* poſſet. Cùm ſequitur, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν, nè hîc quidem ſatis eruditionem ſuam in conſilium adhibuiſſe præſtantiſſimos viros arbitror. Poterat dixiſſe Evangeliſta, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῦ δώματος, vel δι' αὐτῦ, καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ. Nam ut δῶμα ⁋⁋, ità κέραμος, ſuprema ædium pars ipſis quoque Græcis. Eruditionis Græcæ fons Heſychius; Κέραμος, πίδος, καὶ πᾶν ὄστρακον, καὶ κεραμεῖον, καὶ ὀχύρωμα, καὶ πόλις Καρίας, ἤδη ἢ ὀπὶ χώματος. Scribe, ἤδη ἢ ἐπὶ δώματος. Pollux lib. 4. ποτὲ ἢ κέραμος, ἀφ' ὃ καὶ βάλλεσι τὸ κεράμῳ· ex Thucydide, apud quem tectum conſcenderunt, e ſumma ejus parte tegulis rem gerunt. Κέραμος ergò, τὸ τέγος, ἢ στέγη, *tectum*. Idem Pollux libro 7. diſertè, καὶ αὐτὸ ἢ τὸ τέγος, ἃ μόνον οἱ νῦν κέραμον ὀνομάζυσιν, ἀλλὰ καὶ Ἀεσχύλος ἔοικα καλεῖν, εἰπὼν ἐν Καναλῃ, Κορίνης ἢ λίθων ὀκλάδιον ὑμᾶς ἐπὶ τ κέραμον φορεῖν. Quemadmodum Attici paſſim, κέραμον ἰδιωτικῶς ſeu *ſingulariter*, & κεράμυς, quibus pars ea tegitur, vocare ſolent. Qui ergò διὰ τῶν κεράμων aliquem demittit, διὰ τῆς τέγες, διὰ τῆς στέγης, ſive *per tegulas*, demittit. Hoc interpres vetus voluit, cùm dixit, *& per tegulas ſummiſerunt*, ſive *demiſerunt, ipſum*. Pro quo *teſtaceum pavimentum* recentior ſuppoſuit: quod quid ſit

hoc

pheta, ibi propheta tantùm eſſe cogitur. Latiùs extendit ſe hoc munus. De Elia cogitate, quem miramini. Quis dubitat, quin illius tempore non paucæ eſſent in Iſraele viduæ? & tamen eo tempore quo clauſum fuit cœlum, ad Sidoniam ſe contulit; apud quam præclara illa ac ſtupenda edidit miracula. Eliſæum admiramini. Atqui is, cùm nemo dubitare poſſet quin leproſi in Iſracle multi eo tempore eſſent, Naamani tamen, non Iſraelitæ ſed Syro, non Judæo ſed idololatræ, valetudinem reſtituit. Fidem enim extra Dei populum invenit. Neque hæſerunt ubi nati erant, tanquam cives; ſed quò vocabantur contulerunt ſe prophetæ. Itaque & poſteriora ab interpretatione loci Eſaiæ non recedunt: priora autem non expreſſit autor noſter, ſed contraxit. Quod cùm in Epiſtolis Paulinis tum alibi non ſemel obſervabimus: ubi in citatione ea contrahuntur, aut intelligenda relinquuntur, quæ ad rem præſentem ſpectant. Notandum inſuper, continuanda eſſe quæ à Domino dicuntur. Tum autem illa, καὶ πάντες ἐμαρτύρουν αὐτῷ, & deinde quod ſequitur, καὶ ἔλεγον, Hebræorum more, & imprimis hìc paſſim uſitato, ad auditorum judicia ac cogitationes referendum. Ergò, καὶ ἔλεγον, *in animo* nimirum: *dicebant ſecum*; hoc eſt, *cogitabant*. Quemadmodum quiſque λέγειν בלבו dicitur: Ut illa Marci, quæ dicebat, *Si veſtimenta ejus attigero*: cùm tantùm id in animo haberet: Quem & interim, ut omniſcium, perſpexiſſe notat Dominum. E quibus omnibus nihil hoc loco negligendum.

Cap. V.

Caput quintum Lucæ percurritur. Ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ζωγρεῖν *quid: Zωγρεῖσθαι, Helleniſtis. Aliud, vivos capere; aliud, ad vitam. Interpres recentior: Et an rectè locum vocémque de qua agitur interpretatus ſit. Syrus interpres, ejúſque interpretatio commendata. Locus,* καὶ διδαμεις Κυρίε ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς. *Mira συγχυσις. Ordo & mens loci. Recentioris interpretatio.* Δῶμα, גג *Hebræorum; Tectum: Hebræorum Tecta & Solaria: Quid intereſſet. An rectè Solarium recentior interpres reddiderit.* Διὰ τῶν κεράμων. Κέραμος *quid; etiam Atticis. Teſtaceum pavimentum, recentioris interpretis. Pavimentum, & ejus uſus: An in tectis, quæ æſtivantium. Pavimentum ſubtegulaneum. Tecta in Oriente qualia: etiam templi.* Τέγος, στέγη, ὀροφή. Διιλεῖν τὰ ὀροφήν. Ἐπὶ κεράμων ἄγειν, *aut* διάγειν. *Sectari in tegulis: Venire per tegulas. Recentior interpres. Locus,* ἔπι τῦ περιελυμένυ. Οἶνος παλαιότερος. *Vinum vetus quale. Recentior interpres, ejúſque interpretatio.* Χρηστότερος. *Prima à Marcione propoſita quæſtio: Ejus* κατ' οἰκονομίαν τὸ ἐντυγχάνον *explicatio.*

Cap. 5. v. 10. CApite quinto legitur, Καὶ ἔσῃ περὶ τὸν Σίμωνα ὁ Ἰησῦς, Μὴ φοβοῦ· ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ubi interpres vetus; *Noli timere: ex hoc jam homines eris capiens:* Eraſmus; *Ne metuas: poſthac homines capies.* Atqui verè ζωγρεῖ, qui capit ut ſervet, non ut perimat ac tollat. B. Ambroſius, *Bene Apoſtolica inſtrumenta piſcandi retia ſunt, quæ non captos perimunt ſed reſervant, & de profundo ad lumen trahunt: fluctuantes ad ſuperna traducunt.* Sed & Helleniſtis paſſim ζωγρεῖσθαι, quibus parcitur in bello poſt captivitatem, dicuntur; quemadmodum Rachabam Joſua cum univerſa familia ζωγρῆσαι dicitur: Quod non eſt vivos capere, ut nonnulli reddunt, ſed ſervare vitam, aut donare: In Hebræo, *fecit vivere*; id eſt, *vitam eis conſervavit*, החיה. Aliud eſt vivos capere, aut adhuc ſuperſtites & vivos; qui plerunque non ad vitam capiuntur ſed ad mortem. Exemplo ſit locus nobilis, 2. Paralip. 25. 12. *Et alia decem millia virorum viva ceperunt filii Juda,* חיים שבו: Helleniſtæ, Καὶ ἄλλους δέκα χιλιάδας ἐζώγρησαν οἱ υἱοὶ Ἰούδα. Quid autem ſequitur? *quos ad præruptum cujuſdam petræ adduxerunt, ac præcipitarunt,* &c. Vivos igitur ceperunt, ſed ad mortem: cùm Evangelica ſagena vivos & ad vitam capiat. Aliud igitur, aut non ſatis, recentior interpres dixit, cùm reddidit, *Nè metue: ab hoc tempore vivos capies homines.* Syrus; *capies ad vitam:*

v. 17. optimè, & ad mentem. Eodem capite legitur, καὶ δύναμις Κυρίε ἦν εἰς τὸ ἰᾶσθαι αὐτούς· mirificâ

mirificâ ſanè συ[illegible]σει. Cujus ἀχολειδία eſſet, Δύ[illegible]ρχετο ἢ μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτῦ, καὶ συνήρχοντο ὄχλοι πολλοὶ ἀκύειν, καὶ θεραπεύεδαι ἀπ' αὐτῦ ἀπὸ τῶν ἀδενειῶν αὐτῶν· καὶ δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδζ αὐτύς. Αὐτὸς ἢ ἦν ὑποχωρῶν ἐν τοῖς ἐρήμοις καὶ προσεύχόμενος. Καὶ ἐγένετο ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων· καὶ ἦσαν καθήμενοι Φαρισαῖοι καὶ νομοδιδάσκαλοι, οἱ ἦσαν ἐληλυδότες ἐκ πάσης κώμης τῆ Γαλιλαίας καὶ Ἰυδαίας, καὶ Ἱερυσαλήμ. Καὶ ἰδὺ, ἄνδρες φέροντες &c. Quæ cauſa quòd nonnulli codices ἰᾶδζ αὐτὸν repræſentarent; nè ad Phariſæos καὶ νομοδιδασκάλυς, de quibus ſermo proximè, referri poſſet. Sed eſt, σύγχυσις, ut dixi. Cui ſimile illud Rom. 5. 12. Διὰ τῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπυ ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλδε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ ὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπυς ὁ θάνατος διῆλδεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Ordo eſt, Διὰ τῦτο, ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπυ, ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλδε. Cujus generis & multa paſſim occurrunt, & nos aliquot jam antè exempla dedimus. Porrò cùm dicitur, ὅτι δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδζ αὐτύς, τό, ἦν, pro Hebræorum היה accipio: Nè quis cum Euthymio atque aliis exiſtimet, Deum tempore illo & ad tempus τὸ χάρισμα ſanandi conceſſiſſe: cùm perpetua (ut rectè monent Patres) ea virtus Domino adeſſet, non autem ut Prophetis; qui nec ſemper futura prævidebant, ſed à Domino de iis monebantur: quod ſingulis propemodum vel monitis vel viſionibus, quas acceperunt cœlitus, teſtantur. Quemadmodum ergò Helleniſtæ paſſim, δύναμιν Θεοῦ hoc aut illo loco fuiſſe, aiunt, ità nunc Evangeliſta, καὶ δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδζ αὐτύς. Recentior interpres ſuſpendit quod extulit: qui, *Et factum eſt quodam die, quum ipſe doceret, eſſentque Phariſæi ſedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Judææ, & ex Hieruſalem, & potentia Domini adeſſet ei ad ſanandum illos, Tunc ecce adſuerunt quidam, ferentes* &c. Sed eſt σύγχυσις, ut monui; neque ſuſpendenda erat oratio. Καὶ δύναμις Κυρίυ ἦν εἰς τὸ ἰᾶδζ αὐτύς· *Et potentia Divina, ad præſtandam utique conferendam ſanitatem, præſtò ibi erat.* Ἦν, hoc eſt, παρῆν. Tum ut vox Κυρίυ ſit hîc nomen ἀνεκφώνητον. Sequitur, Καὶ μὴ ἑυρόντες διὰ ποίας εἰσενέγκωσιν αὐτὸν διὰ τὸν ὄχλον, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῆ κεράμων καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ εἰς τὸ μέσον ἔμπροδεν τῦ Ἰησῦ. Ubi δῶμα ΔΔ, *tectum:* Quam tutiſſimam fuiſſe ædium partem diximus: adeò ut ibi ſe conderent qui periculum aut ab hoſte aut impetum alterius timerent: Contrà quàm in ſolariis, quæ ſic pervia, ut ad ædes vicinas tranſitum ac commeatum darent. Quod nemo è Comico Milite Glorioſo ignorat: qui,

P A. *Scin' tu nullum commeatum hinc eſſe à nobis?* S C. *Scio.*

P A. *Neque ſolarium, neque hortum, niſi per impluvium?* S C. *Scio.*

Tecta autem contrà, ut excelſa nec accedentibus ideo expoſita, ità & impervia, tum autem, nè quis decideret, undique munita. Quod munimentum præcipitur in Lege, cùm dicitur, *Cùm ædificaveris domum novam, facies murum tecti per circuitum: nè effundatur ſanguis in domo tua, & ſis reus labente alio & in præceps ruente.* Quare nec recentiori acceſſerim, qui *ſolarii* voce uſus eſt, cum *tecti* poſſet. Cùm ſequitur, διὰ τῶν κεράμων καθῆκαν αὐτὸν, nè hîc quidem ſatis eruditionem ſuam in conſilium adhibuiſſe præſtantiſſimos viros arbitror. Poterat dixiſſe Evangeliſta, ἀναβάντες ἐπὶ τὸ δῶμα, διὰ τῦ δώματος, vel δι' αὐτῦ, καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ. Nam ut δῶμα ΔΔ, ità κέραμος, ſuprema ædium pars ipſis quoque Græcis. Eruditionis Græcæ fons Heſychius; Κέραμος, στέγος, καὶ πᾶν ὄροφον, καὶ διαμαντήριον, καὶ ἐκύρωμα, καὶ πύλις Καρίας, ἤδη ἢ ἐπὶ χωμάτος. Scribe, ἤδη ἢ ἐπὶ δώματος. Pollux lib. 4. ποτὲ ἢ κέραμος, ἀφ' ᾧ καὶ βάλλυσι τῷ κεράμῳ· ex Thucydide, apud quem qui tectum conſcenderunt, e ſumma ejus parte tegulis rem gerunt. Κέραμος ergò, τὸ τέγος, ἢ στέγη, *tectum.* Idem Pollux libro 7. diſertè, καὶ αὐτὸ ἢ τὸ τέγος, οὐ μόνον οἱ νῦν κέραμον ὀνομάζυσιν, ἀλλὰ καὶ Ἀεσχύλος ἔοικα καλεῖν, εἰπὼν ἐν Κωφοῖς, Κορίνης ἢ λίθων σκάλδον ἡμᾶς ἐπὶ τὸ κέραμον φορεῖν. Quemadmodum Attici paſſim, κέραμον ἐνικῶς ſeu *ſingulariter*, & κεράμυς, quibus pars ea tegitur, vocare ſolent. Qui ergò διὰ τῶν κεράμων aliquem demiſit, διὰ τῆς στέγης, ſive *per tegulas*, demittit. Hoc interpres vetus voluit, cùm dixit, *& per tegulas ſummiſerunt*, ſive *demiſerunt, ipſum.* Pro quo *teſtaceum pavimentum* recentior ſuppoſuit: quod quid ſit

hoc

hoc loco, miror equidem ſi eruditi ſciunt. Primò enim, quid tegulis cum pavimento? tum quid cum teſtaceo? Non quòd teſtaceum Romanorum ignoremus pavimentum; cujus & Palladius meminit: ſed quòd in Oriente verſari nos, nec convenire omnibus eadem, exiſtemus. Erit ergò ſubdiale hoc pavimentum. *Subdialia*, inquit Plinius, *Græci invenere, talibus domos contegentes*, hoc eſt, *ſternentes*: Nam qui aliter accipiunt, nihil agunt. Ut *contegere domos* apud eos ſit, *pavire ſolum*: unde *pavimentum*. Ubi enim ſubdiale pavimentum, ibi & ſub dio agebatur: quemadmodum in Græcia, cùm maximè caleret. Id autem tecti loco: Domus enim tales aerem ſupernè admittebant. Neque tecta propriè ſic dicta, pavimentis ſtrata, imprimis ubi nulla eſſent: Nam ὑπαίθριοι agebant iſti: Qui ſub dio autem vivit, propriè in tecto non vivit. Unde & pavimentum quod diverſum ac contrarium, *ſubtegulaneum* dicebant. Quod ad Orientem nihil: ubi plana tecta, etiam in templo, tegulis plerunque æneis contecta. Tectum ipſum, τέγος, στέγη, ὄροφη, etiam Græcis. Thucydides; ἀναβάντες ἐπὶ τὸ τέγος τοῦ οἰκήματος, ἢ διελόντες τὴν ὄροφὴν, ἔβαλλον τῷ κεράμῳ. Ubi διελὸν τὴν ὄροφὴν eſt *tegulas eximere*, ut hìc factum, cùm paralyticus demitteretur. Quod & Lucas intellexit, cùm, καθῆκαν αὐτὸν σὺν τῷ κλινιδίῳ, hìc dixit: Quemadmodum qui in ſumma domûs parte verſaretur, ἐπὶ κεράμων ὤν, aut διάγειν, dicebatur. Marcus, omni teſte major, ὑποστεγάζειν ἢ στέγην, dixit: qui hunc locum ſic interpretatur ut nullius commentario ſit opus: Verba ejus ſunt, Καὶ μὴ δυνάμενοι προσεγγίσαι αὐτῷ διὰ τὸν ὄχλον, ἀπεστέγασαν τὴν στέγην ὅπου ἦν, καὶ ἐξορύξαντες χαλῶσι τὸν κράββατον ἐφ᾽ ᾧ ὁ παραλυτικὸς κατέκειτο. Unde & Syrus apud Marcum, ut τὴν στέγην, ità τὸς κεράμους apud Lucam, ejuſdem ſignificationis voce interpretatur. Bene igitur interpres vetus, qui *per tegulas demiſſum* ait: Quippe cùm ἐπὶ κεράμου, ἢ κεράμων, ἄγειν, ſit *in tegulis*, hoc eſt, in tecto, *verſari*; διελεῖν autem τὴν ὀροφὴν, ſive τὸς κεράμους, aut τὸ κέραμον, dicatur, qui hoc tollit; quid ſit, διὰ κεράμων καθῆκαν αὐτὸν, ignorari non poteſt: quod fiebat ut demitteretur æger. Antonium *per tegulas, cogente libidine, demiſſum*, Philippicâ ſecundâ ait M. Tullius: quod eſt, διὰ τῶν κεράμων, στέγης, ὀροφῆς· ut Romani pariter ac Græci loquuntur, quos expreſſit Lucas. Quemadmodum apud Plautum Milite, *ſectari ſimiam in tegulis*, quid ſit ignorat nemo: non magìs quàm quid apud alterum Comicum, quòd *Jupiter per tegulas, ut ſucum mulieri faceret, veniſſe* dicitur. Si quis certè in illis locis, quod hìc factum à doctiſſimo interprete, *teſtaceum* interpretetur *pavimentum*, quid dicturos credimus qui hæc intelligunt? Bene igitur Eraſmus, qui hìc nihil immutandum cenſuit.

v. 24. Eodem capite legitur, Ἵνα δὲ εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ἀφιέναι ἁμαρτίας, τότε τῷ παραλελυμένῳ, Σοὶ λέγω, ἔγειραι. Quod non ſine cauſa mirificè videtur dictum, cùm non ἀφίωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου, de quo nunc agitur, ſed Σοὶ λέγω, ἔγειραι, dixiſſe conſtat Dominum. Quid igitur? τὸ, Τότε, iterum eſt Hebræorum אמר: ut non ἔλεγε, ſed λέγει, dicat ex Marco, ut & Matthæo patet: qui, τότε λέγει τῷ παραλυτικῷ, hoc eſt, ἁπλῶς λέγει, *ſimpliciter dicit ac ſemel*, ut jam ibi notavimus. Niſi malis, τῦν λέγει, *nunc dicit*: ut in illo, Ἐγὼ ἴδομαι, Θεοί ἐστε. Nam præteritum præſentis loco illis: quemadmodum hìc præſens Græcis extra uſum. Antè, remiſſa illi peccata eſſe dixit; nunc diſertè, Ἔγειραι, hoc eſt, *Surge*, dicit: ut quid poſſit, cùm ſimpliciter ſalutem infert corporis, intelligas, qui antè & peccata remiſit. Res exigua, momenti tamen non exigui ad veram mentem.

v. 26. Cùm dicitur, Ὅτι εἴδομεν παράδοξα σήμερον, de miraculo ſanati paralytici ac reſtituti; παράδοξα, *inopinata* recentior interpres reddidit: ejúſque rei autorem adducit Fabium: Quaſi hìc de Stoicorum inopinatis ageretur. Ego ut Eraſmo non accedo, qui *incredibilia* dixit, ità non video cur reprehendendus ſit antiquus, qui *mirabilia* dixiſſe maluit. Et quid ſi *miracula* dixiſſet? quæ qui efficit, παραδοξάζειν Helleniſtis dicitur. Exempli causâ, ὅπως εἰδῇς ὅτι παραδοξάσει Κύριος ἀναμέσον τῆς Αἰγυπτίων καὶ τοῦ Ἰσραήλ, Exodi 9.4. Item, Καὶ παραδοξάσω ἐγὼ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναμέσον τῶν κτηνῶν τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἀναμέσον τῶν κτηνῶν τῶν υἱῶν Ἰσραήλ. Vetus interpres; *Et faciet Dominus mirabile*: Licèt aliter Hebræus. Poſtrema

v. 39. capitis ejuſdem verba ſunt, λέγει γὰρ, Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν. In parabola enim, quæ

partim

partim à panno vetere ac novo, partim ab utribus desumta, sive illis Legem Evangelimque (ut nonnulli arbitrantur) seu diversos auditores, è quibus nonnulli magìs nonnulli minùs sunt capaces, inter se contendit, tandem addit Dominus, Καὶ οὐδεὶς πὼν παλαιὸν, εὐθέως θέλει νέον· λέγει γάρ, Ὁ παλαιὸς χρηστότερός ἐστιν· Quæ verba ità reddidit interpres vetus, *Et nemo bibens vetus, statim vult novum. Dicit enim, Vetus melius est.* Pro quo recens; *Dicit enim, Vetus utilius est:* quod interpretatur, *salubrius.* Frustrà haud dubiò. Quamvìs enim de salubritate veteris nemo dubitat, quia, ut loquuntur periti, πίνει τι μᾶλλον τὸ οἶνο, καὶ λεπομερὲς ὂν εὐαφόδοτός ἐστι, δύναμίν τε τοῖς σώμασιν ἐμποιεῖ, τὸ αἷμά τε εὐρυθρὸν καὶ εὐαφόδοτον κατασκευάζει, καὶ τοῦ ὕπνου ἀπαρέγκλιτος παρέχει· quis tamen nescit nihil opus eâ incrustatione hîc esse? Nihil enim de salubritate Pindarus, cùm dixit, αἶνει δ' παλαιὸν μὲν οἶνον, ἄνθεα δ' ὕμνων νεωτέρων. Et simpliciter Horatius; *Si meliora dies, ut vina, poemata reddit, Scire velim pretium chartis quotus arroget annus.* Ergò, *meliora, χρηστότερα.* Quemadmodum cibos exquisitiores, χρηστὰς dicebant: unde χρηστοφάγοι, qui his delectantur. Ità in Constitutionibus Apostolicis quæ Clementi vulgò asscribuntur, de Episcopo, Ἔστω δὲ μὴ πάνυ, μὴ τρυφητὴς, μὴ ἡδύσιος, μὴ χρηστοφάγος· *Nè sit sumtuosus, nè luxuriosus, nè voluptati aut delicatiùs cibùs deditus.* Notat porrò adversùs Marcionis hæresin Epiphanius, primam quæstionem quam presbyteris cæteríque orthodoxis proposuit Marcion, hanc fuisse, Quid significaverit Dominus cùm dixit, Οὐ βάλλουσιν οἶνον νέον εἰς ἀσκοὺς παλαιούς, ἵνα μὴ ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου ὁπὶ ἱματίῳ παλαιῷ· εἰ δὲ μὴ γε, κ' πλήρωμα αἴρει, κ' τὸ παλαιὸ τὸ συμφωνήσει· μεῖζον γὰρ γίνοιτ' ῥῆγμα. Ex quo apparet, quomodo Evangelistæ locum, quem solum admittebat ὁ ἀκύρτης, ut rectè dicitur ab Epiphanio, truncaverit. Addit autem, viros Sanctos & orthodoxos, τὸν τῆς ἀκολουθίας κ' ἀρμονίας ἀποδιδόντας λόγον, id est, *sequelæ ratione habitâ ac coherentiæ*, sic respondisse, Τοῦτο, τοῦτό ἐστιν ἀκοὴ παλαιοῖ, αἱ δ' Φαρισαίων καρδίαι καὶ γεγραμματέων, παλαιωθεῖσαι ἐν ἁμαρτήμασι, καὶ μὴ δεξάμεναι τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου. Καὶ τὸ ἱμάτιον τὸ παλαιὸν, ὡς ὁ Ἰούδας παλαιωθεὶς ἐν φιλαργυρίᾳ, ὃν ἐδέξατο τὸ τοῦ χριστοῦ καὶ ἁγίου καὶ ἐπουρανίου μυστηρίου κήρυγμα, τὸ δ' ἑλληνικὸν καὶ τοῖς συναφθεῖσι τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις, καὶ κληθεῖς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, θειοτέρου γέγονε ἔχειν δ' ἑαυτοῦ, ἵνα δίνοῖ αὐτῷ αἴτιν ῥιφθῆναι· ἐπειδὴ ἡ διάνοια αὐτοῦ ὁ συμπεφώνηκε τῇ ἄνω κλήσει καὶ ἐπουρανίῳ κλήσει δ' μελλόντων ἀγαθῶν, ἀντὶ δ' ἐνταῦθα χρημάτων τε καὶ κέρδους, καὶ φιλίας παρερχομένης ἐλπίδ· καὶ ἡδονῆς. Quæ interpretatio, nè quis decipiatur, non κατὰ τὸ ῥητὸν, sed κατὰ πρόσωπον τοῦ ἐντυγχάνοντ·, magìs ex occasione quàm ex ipso contextu ejúsque verbis instituta fuit. Qualia nonnulla in Elenchicis cum judicio legenda: Quod vel Judæ exemplum ostendit. Et simplicior Theophylacti interpretatio, qui κατ' ἀκολουθίαν δ' ἄνω, *ex serie eorum quæ præcedunt*, de Apostolis ac Pharisæis Scribísque id interpretatur.

Cap. VI.

Caput sextum, & quæ in eo notanda. Locus, ὃς καὶ Ἀποστόλος ὠνόμασε. *Athenienſium* ἀποστολεῖς, *qui &* ἀπόστολοι. *Judæorum Apostoli, & quis eorum usus secundùm Eusebium. Judæorum Apostolus Paulus, cùm adhuc Saulus dictus. Diversa Marcionis lectio notata. Linguæ Helleniſticæ affectatio. Copulas non rarò abundare Hebræis: Ejus rei exemplum. Interpres vetus: Interpres recens, ejúsq; interpretatio.* Ἀνθρωποαρέσκεια *quid. Elegans Lactantii locus.* Δίδοτε, καὶ δοθήσετ' ὑμῖν. *Duo elegantissimi de eleemosynis loci Leonis Primi. Locus,* κατηρτισμένος δ' πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ· *Mens & ordo: Vetus interpres, ejúsque interpretatio: Novus interpres, ejúsq; interpretatio.* Διαλύσεις· *Et quomodo recentiori, veteri item interpreti, reddatur: Dispicere; Perspicere. Perspiciet quomodo ejicias.* Τῶ δοκὸν τὸ βλέπεις· *Et an rectè Respiciendi verbo usus sit recentior interpres.*

Quinam fuerint Athenienſibus ἀποστολεῖς, qui & ἀπόστολοι dicuntur, sciunt qui Demosthenem, qui Harpocrationem, aliósque legerunt: Qui hoc nomine eos qui expeditio- Cap. 6. v. 13.

ditioni præerant triremium indigitare ſolent: ità tamen ut pleriſq; ἀποστολ& ſit ipſe ἔκπλεως, ſeu navalis expeditio; ἀποστολεύς, qui ei præeſt. Harpocration; Ἀποστολεῖς, οἱ ἐπὶ τῆς ἐκπομπῆς ἤδη τεταγμένοι· ἀπόστολοι δέ εἰσιν, οἱ τῶν νεῶν ἐκπομπαί. Pollux; Ἀποστολεῖς, οἱ προορίζοντες τοῦ ἀποστέλλειν καὶ τοῦ ἔκπλου τὸ ὑγιηρόν. Heſychio tamen ſimpliciter, ἀποστολ&, præfectus ipſe: Ἀπόστολ&, ἡγεμὼν καὶ πλοῦ πομπίμου. Apoſtolos etiam Judæis tribuit Euſebius, qui ad Eſaiæ 18.2. Catenâ nondum editâ, à Judæis qui Hieroſolymæ agebant, ad cæteros fuiſſe miſſos ἀποστόλους obſervat, qui doctrinam Domini, ut novam ac erroneam, traducerent: Ubi inter alia, Ἀποστόλους ἢ ἐκεῖνα καὶ νῦν ἔθος ἐστὶ Ἰουδαίους ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἀνακομιζομένους. Qualis apoſtolus, antequam Apoſtolus eſſet, fuit Saulus: qui, ut eſt Actorum 9. ἠτήσατο παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ἐπιστολὰς εἰς Δαμασκὸν πρὸς τὰς συναγωγὰς, ὅπως ἐάν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ, à *principe ſacerdotum epiſtolas Damaſcum perferendas petiit ad ſynagogas; ut ſi quos inveniſſet ejus ſectæ viros aut mulieres, vinctos Hieroſolymam adduceret.* Ità Juriſconſultis, inter cæteros Modeſtino De Verb. ſignif. dimiſſoriæ literæ
v. 17. ἀπόστολοι dicuntur. Eodem capite, Καὶ καλέσας μετ' αὐτῆς, ἔφη ἐπὶ τόπου πεδίνου. Quo in loco καλέω ἐν αὐτοῖς, pro καλέω μετ' αὐτῆς, legebat Marcio: Ex quo patet, Helleniſticum dicendi genus affectaſſe agyrtam, ut hoc modo rudioribus imponeret. Paulò
v. 18. pòſt, οἱ ἦλθον ἀκοῦσαι αὐτοῦ, καὶ ἰαθῆναι ἀπὸ τῆς νόσων αὐτῶν· καὶ οἱ ὀχλούμενοι ἀπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. Nihil uſitatius Hebræis quàm ut in medio ſermone copulam interſerant: quod nec pueri ignorant. Levit. 7. 16. *Sequenti die, & quod ſuperfuerit ex eo, comedetur:* quod eſt, καὶ τῇ ἐπαύριον καὶ τὸ λειπόμενον ἐξ αὐτοῦ βρωθήσεται. Idem hìc factum, vel articulus monere eruditos poterat. Nam cùm antè dixiſſet, καὶ ὄχλος μαθητῶν αὐτοῦ, καὶ πλῆθ& πολὺ τοῦ λαοῦ, infert, καὶ οἱ ὀχλούμενοι ἀπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. Interpres vetus; *& qui vexabantur à ſpiritibus immundis, curabantur.* Optimè. Recens; *& qui torquebantur à ſpiritibus impuris: & ſanabantur:* Quaſi proxima aliò ſpectarent, & diſtinctio recepta ferri non poſſet. Nec ſanè dicit, veniſſe diſcipulos ut ſanarentur, ac nè turbam quidem omnem, quam & audiendi cauſâ veniſſe dixit: *Subſtitit in depreſſo* aut *campeſtri,* inquit, *loco ipſe, & cum eo diſcipuli ac turba ingens, quæ audiendi cauſâ venerat, & ut ſanarentur.* Deinde ſequitur, καὶ οἱ ὀχλούμενοι ἀπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ ἐθεραπεύοντο. Aliquantò inferi-
v. 26. ùs, Οὐαὶ, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντες οἱ ἄνθρωποι. Ubi cùm τὸ, πάντες prætermittant alii, alii pro eo πάντα repræſentent codices, imprimis ea nobis placeat lectio quam & nonnullos è Patribus ſecutos video: cùm præſertim τὸ ἀνθρωποαρεσκείας πάντα agatur; cujus proprium eſt, πάντα πρὸς τὸ ἀρέσκειν τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖν τε καὶ λέγειν. Qui in tales autem incidunt, miſeros pronunciat Dominus. Marcus Eremita Ἀντιοχεὺς, Διὸ καὶ ὁ Κύριός φησιν, Οὐαὶ, ὅταν καλῶς ὑμᾶς εἴπωσι πάντα οἱ ἄνθρωποι. Quanquam τὸ ἀνθρωποαρεσκεῖν, etiam παθητικῶς ſumatur: quomodo non modò οἱ κολακεύοντες, ſed & οἱ κολακευόμενοι & quibus cæteri placere ſtudent, dicuntur. Eodem capite dicitur, Πλὴν ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καὶ ἀγαθοποιεῖτε, καὶ
v. 35. δανείζετε, μηδὲν ἀπελπίζοντες· ut videlicet integrum ſit beneficium, ac Deo commendetur: Quod, ut eleganter Doctor Chriſtianus ait, *Si refertur, interit atq; finitur. Nec enim poſſumus id habere integrum cujus precium nobis perſolutum eſt.* Sequitur
v. 38. paulò pòſt, Δίδοτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. Hoc eſt, κατὰ τὸ πλῆθος ἀντιδοθήσεται ὑμῖν, à *proximo idem fiet vobis,* vel, à *Deo.* Quam mentem divinis verbis Leo Primus expreſſit: qui, *Conſtans eſto, Chriſtiane largitor: da quod accipias,* inquit; *ſere quod metas; ſparge quod colligas. Noli metuere diſpendium; noli de dubio ſuſpirare proventu. Subſtantia tua cùm bene erogatur, augetur: & concupiſcere juſtum miſericordiæ lucrum, æterni quæſtûs eſt ſectari commercium. Munerator tuus vult te eſſe munificum: & qui dat ut habeas, mandat ut tribuas, dicens, DATE, & dabitur vobis. Amplectenda eſt tibi promiſſionis iſtius gratulanda conditio. Quamvis enim non habeas niſi quod acceperis, non potes tamen non habere quod dederis. Quia* (ut idem alibi loquitur) *nunquam apud Deum*

um perire poteſt quod fidelis benignitas erogarit: quæ quodcunq; tribuit ad ſubſidium, id ſibi recondit ad præmium. Paulò pòſt, Οὐκ ἔστι μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ· κατηρτισμένος δὲ πᾶς ἔσται ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. Mens eſt & ordo, Πᾶς δὲ ὧν ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτῶ, κατηρτισμένος ἔσαι, *Omnis autem qui magiſtro erit ſimilis, perfectus erit*; aut, ut rectè interpres vetus, *Perfectus omnis erit, ſi ſit ſicut magiſter ejus:* Aliter, & moleſtiùs, recentior, *Sed quiſquis erit perfectus diſcipulus, erit ut magiſter.* Paſſim ad Matthæum notavimus, nihil uſitatius fuiſſe Domino quàm ut proverbiolis ſuis adverſarios confoderet ac Magiſtros. Quò ſpectat locus ille qui ſequitur, Ἔκβαλε πρῶτον τὸ δοκὸν ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ σου. De quo vide quæ ibi ex Elia aliiſq; annotamus. Cùm autem ſequitur, καὶ τότε διαβλέψεις ἐκβαλεῖν τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, quid ſit διαβλέπειν, non ſatìs expreſſiſſe recentior interpres videtur, qui reddit, *& tum diſpicies ut ejicias feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui* cùm velit, *tum de ratione ac modo ejiciendi cogitabis*; aut, *quomodo ejicias, videbis.* Interpres vetus; *& tunc perſpicies, ut educas feſtucam de oculo fratris tui.* Meliùs, imò rectè dixiſſet, *& tunc perſpicies quomodo ejicias*, &c. quod ſine viſus, de qua agitur, reſtitutione, & niſi ſublato, de quo agitur, impedimento, fieri non poteſt. Neque ſanè, cùm dicitur ibidem, αὐτὸς τὸν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου δοκὸν οὐ βλέπων, *cùm ipſe trabem quæ eſt in oculo tuo non reſpicias*, quod recentiori placuit interpreti, dicam; ſed, *non videas.* Interpres vetus; *ipſe in oculo tuo trabem non videns.* Matthæus; πῶς δύνῃ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς· Ubi meliùs idem; *trabem verò quæ eſt in oculo tuo non animadvertis:* quanquam alterum hìc malim.

v. 40. Ibid. Ibid.

Cap. VII.

Caput ſeptimum & octavum examinatur. Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ. *Implendi vox, & eâ deceptos veteres. Procopii παρέργημα. Latini contextûs in quibuſdam olim diſcrepantia. Locus,* Σὺ δὲ ὁ ἐγκόμβωσον, ἢ ἄλλον παρεδρεύσω; *Diſtinctio B. Ambroſii, Non fide ſed pietate dubitaſſe Johannem. Loci mens, & interpretatio.* Πορισάμενοι, *& quomodo uſurpatum.* Τὸ παρωδῆσαι, *novo ſenſu:* חלה. Ἀφυπνώσιν. Ἔκστασις· *Profundus ſomnus.* Καὶ συνεπληροῦτο, ἢ ἐκινδύνευον. Συμπληροῦσθαι· *Compleri: Et de eo diſputatum. Compleri, Hebræorum more, de violento obitu aut morte.* Περὶ ὥρας φθαρήσεσθαι. Συμπληροῦσθαι, ἀντὶ τοῦ, συμπληροῦσθαι φόβου, ἀτελῶς. *Perire, pro Periclitari.* Ἀπολλύμεθα. Ἔπραττα. ע : *E quo vulgarium linguarum voces.* Ἐπιτάται, *operum præfecti, Helleniſtis. Opus cujus ἐπιτάτης fuit Dei Filius, quod, & quantum.*

Cap. 7.

INitio capitis ſeptimi cùm legitur, Ἐπεὶ δὲ ἐπλήρωσε πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ, vetus interpres, non omnino malè fortaſſis, & religionis ſuæ memor, *implendi* voce uſus eſſet, niſi etiam ſermonis Græci ambiguitas ipſis Græcis hìc impoſuiſſet: Ut Procopio: qui ad Deuteronomium, Οὐ λήξεται δὲ περὶ σήμερον οἱ λόγοι Κυρίου, πλήρεις ὑπάρχοντες. Ἐπεὶ γὰρ φησὶ τοῦ Χριστοῦ, Ἐπειδὴ ἐπλήρωσε τὰ ῥήματα αὐτοῦ εἰς τὰ ἀκοὰς αὐτῶν· *Supplementum verba Domini, quæ plena ſunt, non recipiunt. De Chriſto enim dictum, POSTQUAM verba ſua in eorum auribus implevit:* quaſi περὶ αὐταρκείας verbi διοικεῖσθαι καὶ ἰσχύειν, ſive *ſcripti*, non de fine ſermonis inſtituti, cui finem impoſuit, hoc diceretur. Eodem capite, nec multò pòſt, legitur, Λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εὗρον. Qui locus, in quibuſdam olim, non à Græco tantùm ſed & à Latino, quem habemus, Latinum abiiſſe contextum, argumento eſſe poteſt: Pro quo, *in nullo tantam fidem in Iſrael inveni*, olim legebatur; ac ſi ſcriptum eſſet, ἐν οὐδενὶ τοσαύτην πίστιν ἐν τῷ Ἰσραὴλ εὗρον. Quæ duo B. Ambroſius diſtinguit: Verba ejus ſunt, *Ideò, Dominus in uno iſto fidem gentium præfert. Et quidem ſi ſic legas, IN nullo tantam fidem inveni in Iſrael, ſimplex intellectus & facilis eſt: Sin verò juxta Græcos, NEC in Iſrael tantam fidem inveni, fides hujus etiam electioribus & Deum videntibus antefertur.* Ut poſteriori modo de vero Iſraele loquatur, ſimúlq; & vocis de qua agit originem alludat. Pergamus. Eodem capite occurrit illud, Καὶ προσκαλεσάμενος δύο τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης, ἔπεμψε πρὸς τὸν v. 9. v. 18, 19

τὸν Ἰησῦν, λέγων, Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος, ἢ ἄλλον προσδοκῶμεν; Ad quem locum B. Ambroſius, *Unde ergò fieri poſſet ut ſic propheta tantus erraret, ut de quo dixerat,* ECCE *qui tollit peccatum mundi, adhuc eum Dei Filium eſſe non crederet? Aut enim inſolentiæ eſt, ei tribuere Divina quùm neſciat; aut de Dei Filio dubitaſſe, perfidia eſt. Non cadit igitur, non cadit in talem prophetam tanti erroris ſuſpicio.* Deinde, *Nonnulli etiam de ipſo Johanne ſic intelligunt: Magnum quidem prophetam, ut Chriſtum agnoſceret, annunciaret remiſſionem peccatorum, futurum: ſed tamen, non tanquam dubium ſed tanquam pium vatem, quem venturum crediderat, non credidiſſe moriturum. Non igitur fide ſed pietate dubitavit. Dubitavit & Petrus, dicens,* PROPITIUS *tibi eſto, Domine; non fiet tibi hoc.* Quaſi verò Johannes potiùs de eo dubitaſſet quod ipſe ſciret, quàm piè diſcipulos miſiſſet, nè ignorarent quod ſciebat; ut ex iis quæ viderent, plenè diſcerent quæcunque initio legationis dixerat, docuerat, teſtatus erat: quod ante mortem plenè ſuis voluit perſuaſum, qui ad ſalutem eos pariter & Servatorem miſit. Miſit igitur, nè dubitarent: interrogare juſſit, nè neſcirent quod neſcire non debebant. Miſit, ut crederent, quod niſi ipſe credidiſſet, nunquam teſtimonium de fide ſua pariter & magnitudine ejus tam excelſum tam illuſtre exhibuiſſet. Quare meliùs Cyrillus; *Vel ex diſpenſatione interrogat. Noverat enim, ut Præcurſor Chriſti, paſſionis myſterium: ſed ut diſcipulis conſtaret quanta ſit excellentia Salvatoris, ex propriis diſcipulis prudentiores miſit, quos præcepit ſciſcitari, & vivâ Salvatoris voce conjicere, utrùm ipſe eſſet qui exſpectabatur. Sciens autem, ut Deus,* Dei nempe Filius, *qui animo miſiſſet eos Johannes, & cauſam adventûs eorum, uberiora fecit miracula.* Quanquam etiam meliùs ipſe B. Ambroſius, cùm dixit, *Mittit ergò diſcipulos ſuos ad Chriſtum Johannes, ut ſupplementum ſcientiæ conſequantur.* Ex diſpenſatione ergò quaſi dubitat, nè dubitarent quos mittebat ac docebat: nè dubitarent, & ex factis ea crederent dictiſque, quæ jam factis ipſe aſtruxerat ac dictis. Cùm hîc pauciora quàm exiſtimavimus monenda videantur, ad octavum transeamus caput. Ubi inter cætera occurrit illud, Τὸ δὲ εἰς τὰς ἀκάνθας πεσὸν, οὗτοί εἰσιν οἱ ἀκούσαντες, καὶ ὑπὸ μεριμνῶν, καὶ πλούτου, καὶ ἡδονῶν τοῦ βίου, πορευόμενοι συμπνίγονται. Ubi fruſtrà ab Eraſmo recentior interpres diſſentit, cùm de loco neuter ut oportet cogitarit. Πορεύεσθαι, *impellere* eſt, & *agitare*: ergò, πορευόμενοι, *qui impelluntur*: Unde πορεύεσθαι, ἀλλάσσεσθαι, *mutari*; ut ii qui derepente ditéſcunt. Ità Jobi 29. καὶ τὸ τόξον μου ἐν χειρὶ αὐτοῦ πορεύσεται, dixit Græcus, qui ſic חלף expreſſit. Eodem capite, Πλούτου δὲ αὐτῶν ἀφύπνωσεν. Quo loco ἀφύπνωσεν, eſt נרדם: Ut intelligatur ſomnus profundiſſimus, ſive תרדמה, quod à lethargo non procul abeſt: qui priori Adamo tribuitur, cùm ex ejus coſta creata eſt fœmina, ut altera ab eo & ex eo: Ubi & ὕπνος dicitur. Mirificè dictum videtur quod ſequitur, καὶ κατὰ λαὸν ἀνόμου εἰς πλῆθος πλήσει, καὶ συνεπλήρουτο, καὶ ἐκινδύνευον. Interpres recentior, *& complebantur*, quemadmodum & vetus; eo ſenſu, ut navem aquâ plenam fuiſſe ſignificet: quod potiùs eſſet, *implebatur*. Jam verò τὸ מלא imperfectè interdum uſurpari certum eſt: ut cùm Eſaiæ 2. 6. *pro Oriente repleti* Iſraelitæ dicuntur; ſuperſtitione aut idololatriâ, nempe: Helleniſtæ, ὅτι ἐπλήσθη ὡς τὸ ἀπαρχὴς ἡ χώρα αὐτῶν πλανήσεως. Quemadmodum nonnúnquam qui violenter pereunt, *impleri* aut συμπληροῦσθαι dicuntur: Jobi 15 32. *In non die ſuo*, hoc eſt, *die non ſuo*, ſive *ante diem ſuum, complebitur*; חטרם: Helleniſtæ, πρὸ ὥρας φθαρήσῃ. Ut ſit, ἐδύκει δὲ συμπληροῦσθαι, hoc eſt, φθείρεσθαι: quemadmodum Latinè, qui periclitantur, *perire ſe*, dicunt. Συμπληροῦσθαι enim eâ linguâ quam reſpexit, *perire* eſt. καὶ συνεπληροῦντο, *& vicini erant morti*: Quemadmodum aliàs ejus cui mors inſtat, συμπληροῦσθαι ἡμέραι dicuntur. Sequitur autem, καὶ ἐκινδύνευον quod in metu plerunq; ſit, cùm nulla ſupereſſe ſpes videtur. Notum illud,

Præſentémque viri intentant omnia mortem.

Ubi de ſimili periculo Poeta loquitur. Nec aliud loquuntur qui hîc dicunt, ἐπλήμμυρα, Poteſt & eſſe ἀπλῶς, ſed uſitatum magìs, ut συμπληροῦσθαι vel πληροῦσθαι φόβου, hoc eſt, *pleni metûs fuiſſe*, dicantur: Ut ſi poeta dicat,

Οἱ δὲ συνεπληροῦντο φόβου· Νέος δὲ εἷς ἦν ἅπαντας.

Sequitur,

Sequitur, Ἐπιζήτει, ἐπιζήτει, ἀπολύμεθα. Ubi quæritur, aut quæri certè poteſt, cur non *Rabbi*, aut ſimili ſit uſus nomine, ut aliàs non ſemel, ſed ἐπιστάτης dicat. Quod nomen ex iis fuiſſe poteſt quæ de Meſſia uſurpata fuerunt: ità ut שר, aut ſimile, exprimatur: E quo vulgares linguæ, Britannica imprimis & Gallica, nomina vicina expreſſerunt. Satisfaciunt tamen ſibi qui, διδάσκαλε, interpretantur. Plerunque autem Helleniſtæ *operum præfectos* ità dicunt: Nemo autem tanto unquam præfuit: Quod enim majus quàm annunciationem promovere Evangelii & regnum Dei? v. 24.

Cap. VIII.

Nodum caput percurritur. Ἐπισιτισμὸς *quid*; *& an rectè ab interpretibus expreſſum.* Ἐφοδιασμός· *Commeatus*; *Frumentatio. Locus,* Οἱ ὀφθέντες, ἔλεγον τῷ ἐξόδῳ αὐτοῦ· Ἔξοδος, κατ' ἐυφημισμόν· Ἔξοδος ἑαυτῆ· Λέγειν τῷ ἐξόδῳ. Ἡ ἀνάληψις *Quid eâ deſignetur, cùm* συμπληροῦς αἱ τῆς ἀναλήψεως ἡμέραι *dicuntur.* Ἀναλαμβάνειν, ὑψοῦν. Τίωσις, *crucifixio, ex uſu Syrorum.* תקע *Syris.* Τίωθῶσι *Johanni.* Τελειωθῶσι· Τελείωσις· Πλήρωσις· Ἀνάλημμα. *Locus,* τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. Στηρίζειν τὸ πρόσωπον· Διδόναι τὸ πρόσωπον. Πρόσωπον, *Inſtitutum.* Τὸ πρόσωπον αὐτῶν ἦν πορευόμενον. Τάττειν τὸ πρόσωπον. Οὐκ οἴδατε ὅτι πνεύματός ἐστε ὑμεῖς. Θάλασσα & πατέρες, *quomodo acceptum Theophylacto. Sepultura Judæorum quàm latè ſe extendat. Mors, pro peccatis reconciliatio, Judæis: Aliare expiationis pro peccatis. Quomodo locus de ſepeliendo patre intellectus quibuſdam è Græcis.* Τάφος, *funebre epulum.* Ἀποτάσσεσθαι τοῖς εἰς τὸ οἶκον· τοῖς ἀπάρχουσιν. Ἀποχαιρετίζειν. Συντάσσειν· *Curam negotiorum mandare.* Manica aratri.

NOnô capite cùm dicitur, Περιελθόντες κατὰ κώμας εὐηγγελίζοντο καὶ θεραπεύοντες πανταχοῦ, Ἀπόλυσον τὸν ὄχλον, ἵνα ἀπελθόντες εἰς τὰς κύκλῳ κώμας καὶ τοὺς ἀγροὺς, καταλύσωσι, καὶ εὕρωσιν ἐπισιτισμόν, neſcio an ſatis efficaciter expreſſerint; imò, nec expreſſiſſe ut debebant, vel recentem, vel veterem, quod ordine poſtremum eſt, exiſtimo: quorum alter *eſtas*, alter *cibaria*, hîc dixit. Quid ſit צידה, indicarunt Helleniſtæ, qui, λάζεσθε ἑαυτοῖς ἐπισιτισμὸν εἰς τὴν ὁδὸν, hoc eſt, ἐφοδιασμόν, Joſuæ 9. 11. jam olim reddiderunt. Latinè, non *cibaria*, hoc quidem ſenſu, neque *frumentationem* (abſit verò! quanquam hoc nonnunquam notet) ſed pro eo rectè *commeatum* dicas, & ad cibum referas quo profecturi, aut qui in itinere, utuntur. Eodem capite elegans imprimis euphemiſmus eſt, cùm dicitur, Οἱ ὀφθέντες ἐν δόξῃ, ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἤμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ. Eo nempe uſu quo ἑαυτῆ ἔξοδος de fine anni Exodi 23. 16. dicitur: ubi, ἑορτὴ συντελείας ἐπ' ἐξόδῳ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Cùm autem dixit, ἔλεγον, non hoc vult, *prædixiſſe*, quod non diſſimularat ſed prædixerat Dominus, etiam hoc capite, & quidem diſertè, εἶπον, Ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων, καὶ γραμματέων, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι. Quid igitur? ἔλεγον τὴν ἔξοδον, hoc eſt, de morte ejus, quæ in urbe Sancta eſſet eventura, agebant. Eodem capite cùm ſequitur, Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, habent eruditi quod mirentur, cur aſſenſionis potiùs quàm paſſionis fiat mentio; cùm & hæc non paulò ante mortem, καὶ τὸ πάθος τὸ σωτήριον, ſint dicta; ſed &, quod nemo neſcit, dies quadraginta inter reſurrectionem & aſſenſionem interceſſerint. Quod cùm viderent, ità acceperunt hanc difficultatem Patres, ut & paſſionem pariter includerent. Theophylactus; Τυτέστιν, ὅτι ἐνεστήκει ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἔδει λοιπὸν τὸ σωτήριον ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιτελεσθῆναι πάθος, ἀναληφθῆναι εἰς οὐρανὸν, καὶ συνεδρεῦσαι τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· *Hoc eſt, cùm inſtaret tempus quo poſt ſalutarem quam pro nobis ſuſcepit paſſionem, ſuſcipi in cœlum Deóque aſſidere eum oportuit.* Idem ferè ad verbum, Titus Boſtrorum Epiſcopus: Uterque, è Chryſoſtomo, quem deſiderari videtur. Alii, συμπληροῦς, non συμπληροῦσθαι, ab Evangeliſta dies obſervatos; quaſi ità demum ſatis fiat: cùm de mente ſatis conſtet; Voluiſſe, fuiſſe, adeſſe tempus illud de quo agit; totum nempe illud Cap. 9. v. 12. v. 31. v. 51.

illud quo exceſsit terris: quod humiliationis ſummæ aliàs & exaltationis dicitur. Quid ſi autem receptus Syris euphemiſmus ſit, nec aliud quàm ipſa mors, ſeu mortis ſpecies, intelligatur? Quod enim vel ὑφοῦν vel ἀναλαμβάνειν ſuâ linguâ Hebræi, de pœna intelligitur à Syris: quemadmodum Johannes, de quo nos ad ipſum, crucifixionem ὕψωσιν vocavit; Καὶ πῶς σὺ λέγεις, ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; Certè ἀναλαμβάνειν eſt ὑφοῦν. Heſychius, Ἀνάλημμα, ὕψωμα. Quod eſt זקף Syris: Qui ἀνάληψιν in cœlum cùm deſignant, verbo סלק: cùm eam phraſæ præceſsit intelligunt, eo quod jam dixi utuntur; quod ὑφοῦν & ἀναλαμβάνειν rectè dicas. Quod Matthæus itaque, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι, dixit, εἰς τὸ ὑψωθῆναι diceret Johannes: ut cùm cap.8. v.8. ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· Quanquam non eodem modo ſemper Syrus. Cæterùm vix dubitandum quin quod Lucas alibi τελειωθῆναι de morte dixit, ἀναλήψεως hìc voce intelligatur. Τελείωσις eſt πλήρωσις· quod ἀνάλημμα dixerunt Helleniſtæ: Igitur, ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὰς ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως, idem quod τῆς τελειώσεως· quò & τὸ συμπληροῦσθαι alludere videtur. Eodem capite

Ibid. ſequitur, καὶ αὐτὸς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστήριξε τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ. Eleganter autem Helleniſtæ, cùm in Sacris, ἔδωκα, ſive ἐστήριξε, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, legiſſent, τῇ ὥρμησεν id interpretati ſunt: ut in illo, *& poſuit faciem ſuam ad montem Gilad*, καὶ ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος Γαλαάδ, Geneſ.31.21. Neque aliter, δίδωμι τὸ πρόσωπον, dixerunt: ut cùm de Joſaphat, ὅτι ἔδωκα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐκζητῆσαι τὸν Κύριον, 2. Paralip.20.3. dicitur: Quod Lucas, στηρίζειν τὸ πρόσωπον, dixit. Nullis opus eſt argutiis: Στηρίζειν, πιδύναι, δίδοναι πρόσωπον, cum vehementia τὸ פנה exprimunt: hoc autem, idem quod ἐπιστρέφειν, *convertere*: Quia verò ut plurimùm ad animum refertur, hinc fit ut πρόσωπον nihil aliud quàm ὁρμὴν, hoc eſt, *voluntatem* denotet atque *inſtitutum*: quod non ignorarunt Helleniſtæ. Ex quo patet quomodo intelligendum quod ſequitur, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἦν πορευόμενον εἰς Ἱερουσαλήμ. Quod Helleniſtæ uſitatiùs dicunt, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτῆ ἦν τοῦ πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, *quia inſtitutum ejus, propoſitum ejus, ad proficiſci*. Id autem idem quod, τάττειν τὸ πρόσωπον, alibi in Daniele ab ils dicitur: Quemadmodum apud Jeremiam, δοῦναι τὸ πρόσωπον εἰς Αἰγυπτον: quod apud hunc aliàs, θεῖναι τὸ πρόσωπον τοῦ εἰσελθεῖν εἰς Αἰγυπτον. Tale eſt, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆ ἦν τοῦ πολεμῆσαι ὅπι Ἱερουσαλήμ· hoc eſt, ὥρμησεν εἰς τὸν πόλεμον, *bello ſe accinxit, de bello cogitavit*. Ità Ben-Gorion de Herode, qui Edomum cogitabat, יושם כניו ארץ אדום, τὸ πρόσωπον αὐτοῦ εἰς Ἐδὼμ ἔστησε. Quare nihil opus, ut cum eruditis, ὅτι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἦν πορευόμενος legatur: Neque ut temere aliquid in Sacris mutetur, religio mea permittit. Samaritani igitur non receperant eum, quòd inſtitutum certum ejus eſſe in urbem Sacram ſe conferre viderent. Hæc mens eſt. Eodem capite ſe-

v. 55. quitur, Στραφεὶς δὲ ἐπετίμησεν αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ οἴδατε ὁποίου πνεύματός ἐστε ὑμεῖς. Locus obſcurior. Quid ſit *ambulare poſt ſpiritum ſuum*, noruñt qui in Ezechiele legerunt, *Væ prophetis qui ambulant poſt ſpiritum ſuum*: Ubi, *ſpiritus, voluntas, cogitatio*. Igitur, *Neſcitis cujus ſpiritûs eſtis, Neſcitis ipſi quid velitis aut petatis*. Quemadmodum eo, quo jam dixi, loco, *ſpiritum* de voluntate Magiſtri interpretantur. Ità filiis Zebedæi, quorum mater incongrua petebat, rectè dici potuit, Οὐκ οἴδατε ὅτι πνεύματός ἐστε· quibus dicitur, Οὐκ οἴδατε τί αἰτεῖσθε. Chaldæus, *cogitationem*, aut *imaginationem*, apud Ezechielem reddit: Quo ſenſu eſſet, *Ipſi non intelligitis quæ imaginamini*. Sed ſimpliciſſimum quod dixi. Aliter Eraſmus: Qui ſecutus veteres, Theophylactum

v. 59. imprimis, *Neſcitis cujus ſpiritûs vos eſſe oporteat*. Eodem capite nono & illud legitur, Ὁ δὲ εἶπε, Κύριε, ἐπίτρεψόν μοι ἀπελθόντι πρῶτον θάψαι τὸν πατέρα μου. Ubi Theophylactus, cùm exiſtimaret, nimis eſſe ἀπότομον καὶ σκληρὸν quod hoc loco vetat Dominus, ingeniosè excogitavit, θάψαι nihil aliud eſſe quàm ad mortem uſque curam gerere aut nutrire: Cui confirmando addit, Ἐπὶ καὶ ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ οὕτως εἰώθαμεν λέγειν, Ὁ δεῖνα υἱὸς ἔθαψε τὸν πατέρα αὐτοῦ· ἢ τοῦτο λέγοντες, ὅτι μόνον ἔθαψαν αὐτὸν, ἄλλο τι δεῖν ἀγαθὸν ἐποίησαν, ἀλλ' ὅτι ἐπεμελήσαντο αὐτοῦ ἄχρι καὶ τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ταφῆς, *Quemadmodum & vulgò ità dicere ſolemus, Ille aut ille patrem ſuum ſepeliit*:

non

non quòd tantùm ſepeliit eum, neque plus boni præſtitit; ſed quòd ad mortem atque ſepulturam uſque curam ejus geſſit. Et certè nihil magis uſitatum, quàm ut ſepulturam ab eo petamus cui poſtremum vitæ commendamus. Neque aliter Epiſt. 1. B. Hieronymus locutus eſt, cùm dixit, *Nam & gerula quondam, jam & annus, & nutricius, ſecundus poſt naturalem pietatem pater, clamitat, Morituros exſpectata paululùm, & ſepeli.* Quanquam hoc acumine opus hîc non erat. Quanto tempore Judæis ad ſepeliendos opus ſit amicos, ſciunt qui non planè ignorant etiam quæ hodie ab iis fiunt: imprimis autem, cuncta quæ poſt mortem fiunt, ſepulturæ nomine cenſeri: tum & ritus planè ineptos quoſdam, qui cum lege Dei prorſus pugnant, quibus in hac functione utuntur. Ut opiniones ſtolidiſſimas omittam: Qualis eſt, quòd profitentur, Mortem quam obimus, reconciliationem peccatis eſſe; ità ut ob eam ipſam omnibus ignoſcere cogatur Deus: quemadmodum plerunque expiationem, imò ſatisfactionem peccatorum, hominum calamitatibus aſſcribunt; quas *altare expiationis pro peccatu Iſraelis* Paraphraſtes Danielis vocat: Quo nihil magis cum doctrina vitæ, quæ unius Servatoris morte nititur, quâ omnis vita & ſpes noſtra continetur, pugnat aut adverſatur. Nè de pollicis curvatione juxta formam nominis *Schaddai*, aliiſque infinitis dicam: Nè ſtultiſſimam opinionem quam de Angelo quem *mortus* vocant, ac de ritu חבוט הקבר, conceperunt, hîc tangam. Sive ergò tempus ipſum videas quo ante ſepulturam lugent, ſeptem nempe dies, ſive, quo mœrorem filii in patris funere teſtantur, ad quem anno opus habent, (quæ, ac ſimilia, ταῖς nomine intelliguntur) nullo hîc acumine opus eſſe quivis videt. Quis miratur autem νεκρὸν dici, etiam dum vivunt? nec tuliſſe Dominum ut iis ſeſe ritibus miſceret qui nomen ei dederat, útque tam altè in ſuperſtitionum ſeſe gurgitem immergeret qui Chriſtum ſequeretur? Superſtitioſos autem minùs tum fuiſſe quàm ſunt hodie, quis credat? Fruſtrà ergò inter Græcos Patres ſunt, qui τῷ σώματι τοῦ πατρὸς τεθνεῶτος γλῶ ἐπαμύσασθαι, *nè filius parenti jam defuncto terram infunderet*, ſic vetuiſſe Dominum exiſtimant. Aſceticorum autor; Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος τῷ τοιούτῳ χρόνῳ καὶ σωφρονίσαι ἀπηρέμησεν ἐνὶ μὴ τῶν μαθητῶν ὑπ' ὄψιν ἔλθοι, οὐδὲ αὐτὸ μόνον τοῖς ὁσίοις συντάξας· ἑτέρῳ γάρ, οὐδὲ τῷ σώματι τοῦ πατρὸς τεθνεῶτος γλῶ ἐπαμύσασθαι. *Ipſe enim Dominus ritum ejuſmodi ac conſuetudinem vetuit: cùm cuidam è diſcipulis nè amicus quidem quæ poſt mortem vellet fieri mandare, cuidam nè terram quidem cadaveri infundere paterno, permitteret.* Neque enim pietatem ſed impietatem vetat: ſed & inſuper, nè tanto tempore vel retro abeat vel cedat, qui ad prædicationem regni Dei ſe admitti poſtulavit. Manifeſtum autem ſignum animi non ſatìs in propoſito divino confirmati, & (ut Græci meliùs) ἐσφιγμένου καὶ ἑδραίου, neq; ἀκίνητον ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ πολιτείᾳ φρόνημα καὶ νοῦν, prodebat: quare & meritò, quod poſtulat, vetatur. Cæterùm, πρῶτον θάψαι omnia includi quæ ad ſepulturam pertinent, non magis mirum eſt, quàm quòd Græci funebre epulum vel cœnam πρῶτον dicunt. Itaq; ſi ritus ſpectentur Judæorum, verè hîc locum illud B. Hieronymi, ad Euſtochium De cuſtodia virginitatis, habet, *Frater eſt mortuus, ſoror eſt corpuſculum deducendum: Cave nè dum hoc ſepius facias, ipſa moriaris.* Quod cum infidelibus nè ſemel quidem fieri cur Dominus voluerit, jam ſatis, niſi fallimur, apparet. Circa finem capitis ejuſdem legitur, Εἶπε δὲ καὶ ἕτερος, Ἀκολουθήσω σοι, Κύριε· πρῶτον δὲ ἐπίτρεψόν μοι ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου. Ubi recens interpres ſatìs ſe defunctum, ſi *valedicendi* verbo uteretur, arbitratus eſt: quod ὑποχαυνίζειν Theophylactus dixit. Dilutè nimis, ſi quid judico. Vetus; *Sed permitte mihi primùm renunciare iis qui domi ſunt.* Duriuſculè: niſi fortè, *quæ domi ſunt*, ab eo ſcriptum ſit; ut τὰ εἰς οἶκον, non τοὺς, intelligat: Quod ἀποτάξασθαι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν Evangeliſta cap. 14. v. 33. dixit, Οὕτως οὖν πᾶς ἐξ ὑμῶν ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής. Ubi vetus interpres, *Sic ergò omnis ex vobis qui non renunciat omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus*; optimè, ad ejus quidem loci mentem: neque ibi dubitandum. Eâdem autem voce hîc ſi utimur, vetare videatur quod ibi ſuadet Dominus. B. Hieronymus ad Paulam, ſuper obitu Blaſillæ; *Nonne aliis verbis id ipſum in Evangelio præcipit, ut non renunciet domui diſcipulus?* Nec propterea audiendus recens, qui *valedicendi* verbo uti maluit. Theophylactus,

v. 61.

lactus, ὅτι ἐ δύναται χειτὸ τῷ μαθητὴς, ὁ μὴ ἀποτασσόμενος πᾶσιν, *qui non omnibus renunciat*: Non enim ἀποχαιρετίζειν, ut noſter, dixit. Quanquam nè hìc quidem loci mentem ſic expreſſero; *renunciandi* nempe verbo: Hoc enim poterat vel abſens: nunc autem veniam ad ſuos abeundi petit. Quid ergò? Ἀποτάσσεσθαι hoc loco, idem quod συντάσσεσθαι· idem quod Juriſconſulti dicerent, *mandata ſuis dare*; hoc eſt, quæ de ſuis velint fieri injungere & mandare: quod vel morituri, vel qui iter longum aliquod ſuſcipiunt, plerunque ſolent. Notum eſt illud poetæ, *Et mandare ſuis aliqua, & ſperare ſepulcrum*. Caius Juriſconſultus, *curam negotiorum mandare*, dixit: Quod non minùs ſeculo valedicenti convenit, quàm morituro: ſibi enim moritur ac ſuis qui hoc inſtitutum ſuſcipit ac profitetur: Unde hoc ἀποτάγλω antiqui dicunt. Et præclarè mentem practici Theologi viderunt. Eruditiſſimus Aſceticorum autor, loco cujus jam meminimus, ἐδὲ αὐτὸ μόνον τοῖς οἰκείοις συντάξασθαι, dixit: & deinde, Τῷ μὲν δὴ συντάξασθαι βουλομένῳ τοῖς οἰκείοις, φησὶν, Οὐδεὶς ὀπίσω βλὼ χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον. Quæ vera hujus loci mens eſt. Quanquam & συντάξασθαι ἀποδοῦναι Heſychius exponit. Mens igitur, *Permitte mihi, ut de meis ſtatuam*, aut, *ſuprema meis dem mandata*. Paulò pòſt, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδεὶς ὀπίσω βλὼ χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετὸς ἔστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Quod mirificè Optatus Milevitanus adversùs Donatiſtas, *Nemo tenens manicam aratri, poſt ſe attendens, intrabit regna cœlorum*.

Cap. IX.

Caput decimum. Καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε· *Et quomodo intelligendum.* Ἐσθίειν τὰ παρατιθέμενα· *Parata. Locus,* Ἐσθίουσι τὰ σαλανᾶ &c. Πῶς ἀναγινώσκεις; *Et quomodo intelligendum.* Καὶ τὸ πλησίον σου ὡς σεαυτόν· *Qui locus aliter diſtinctus; Et diſtinctio probata.* Ἐξ ἑαυτοῦ ἀναλαβεῖν· Ἀναμιμνήσκειν. *Amor Dei ac proximi diviſus ab Hebræis ac ſeparatus. Via Maledamim;* Πυρρῶν ἀνάβασις. Οἰκίδιον. Παιδοκεῖον, *Stabulum: Paſſim eâ voce uſos veteres. Dedit ſtabulario: Stabularius: Stabulum; Diverſorium. Stabularius ille Paulus Apoſtolus, apud Optatum. Quæ veteribus diu uſurpata, haud temere mutanda.* Ἐκδέλλειν Ἰουδαϊκὸν, *Syrorum more & uſu.*

Cap. 10 v. 4. INter cætera mandata quæ Legatis ſuis capite decimo præſcribit Dominus, illud quoq; legitur, καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε· Quo minimum notatur vel tempus vel ſpatium. Quemadmodum in jure Hebræorum, *minimum temporis* id dicitur quo quis alterum affari vel ſalutare poteſt: quod & in homicidio conſideratur. Præcipit igitur, nè vel tantillum temporis in via aut itinere morentur. Paulò pòſt ſequitur, Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν. Cujus loci, ſi Theophylacto credimus, mens eſt, Ἐσθίετε τὰ παρ' αὐτῶν, τετίσιν, ἃ προσάγουσιν ὑμῖν, κἂν μικρὰ ὦσι κἂν εὐτελῆ, μηδὲν πλέον ζητοῦντες· ἀντὶ μισθοῦ γὰρ ἔχετε τὴν τροφήν· καὶ μὴ ζητεῖτε, καὶ πρόφερε, καὶ μισθὸν πάλιν ἀπ' αὐτῶν λαμβάνειν· *Edite quæ ibi ſunt, hoc eſt, quæ vobis offerunt, etiamſi ſint exigua viliaque: nihilque amplius quærentes, loco mercedis accipite cibum: nec date operam ut nutriamini & mercedem ſimul accipiatis.* Et certè Evangeliſta quæ ſint τὰ παρατιθέμενα expreſſit, cùm dixit, τὰ παρ' αὐτῶν præceſſit enim, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ παρ' αὐτῶν Quod ambiguum tamen. Mihi, τὰ ἐν χερσὶ, καὶ τὰ πυγχάνοντα, videtur dixiſſe: Quæ poeta Latinus eleganter *parata* dixit; *Frui paratis & valido mihi, Latoë, dones, & precor integra cum mente.* Quod magis quàm illud Eulogii contra Novatianos placet, qui hunc locum ex illo Apoſtoli interpretatur, Εἴ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν· utrumq; enim locum σύνδρομον eſſe vult, ſeu παράλληλον. Id autem ut perſuadeat, addit, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν· ac ſi Lucas ſcripſiſſet, εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, τὰ παρατιθέμενα ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες. De qua veterum licentia ac more, alibi. Eodem capite legitur,

legitur, Ἔστι δὲ αὐτοῖς, Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ubi fateor aſſentiri Eraſmo me non poſſe, qui in doctiſſima Paraphraſi hanc mentem ex his elicit; *Jeſus autem, quo muniret ſuorum animos adverſùs morbum inanis gloriæ, qui ſanctis etiam ſolet obrepere, proponit illis exemplum Luciferi, qui ob ſuperbiam à tanta felicitate ſubitò dejectus eſt*, & quæ ſequuntur. Mihi ſanctus ardor, ſeu divina ἔκφασις, videtur, cujuſmodi apud Johannem paſſim, cùm ex abrupto Dei Sapientia θεολογεῖ. Quale eſt illud, *Antequam Abraham eſſet, ego eram.* Ac ſi dicat, *Mirum non eſt quòd de adverſario immani illo triumphetis, quem è cœlo cadentem vidi. Ipſe qui ſemper ſum, huic interfui ſpectaculo. E parentis ſinu, dirum illud monſtrum proturbari cœlo, atque ad inſtar fulguris labentem ipſe vidi.* Eleganter ſuo more Theophylactus, Μὴ θαυμάζετε εἰ δαίμονες ὑμῖν ὑποτάσσονται· ὁ γὰρ ἄρχων αὐτῶν πέπτωκεν ἀπ' ἀρτι, καὶ οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει· εἰ γὰρ τοῖς ἀνθρώποις οὐκ ἔφερεν τοῦτο, ἀλλ' ἐν ἐμοὶ ἐθεωρεῖτο, τῷ πάλαι ἀοράτων θεωρῷ· *Nè mirum vobis videatur ſi dæmones vobis ſubjiciuntur: eorum quippe princeps jam pridem è cœlo cecidit, neque vim ullam reliquam jam habet. Quod etiamſi non viderunt homines, vidi ego, qui & ea quæ non videntur video.* Quin & manifeſtè ſententiam refutat quam jam dixi; Ὅρα δὲ πῶς οὐχ ὑπλοφρονοῦσι· φασὶ γάρ, Ὅτι ἐν τῷ ὀνόματί σου ὑποτάσσονται ἡμῖν οἱ δαίμονες· ἐν τῇ σῇ χάριτι, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ ἰσχύι· *Vide autem quàm non magna de ſe opinentur. Dicunt enim ferè, ut in tuo nomine tuóque favore, non noſtrâ potentiâ, ſubjiciantur nobis dæmones.* Nec recentioribus aſſentior, qui hoc factum ab Apoſtolis volunt: Paulò pòſt ſequitur, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις. Quare autem, πῶς ἀναγινώσκεις? Quia cùm pars Legis altera, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, Deut. 6. 5. contracta legatur (quam ſolam agnoſcebant eo tempore Judæi; adeò ut illud ipſum *ſummam Legis*, quod ex Rabbinis apparet, vulgò dicerent) altera autem pars, quæ Levitici 19. 18. exſtaret, *Diliges*, nempe, *proximum tuum ut teipſum*, ab illis negligeretur; non ſine cauſa ex hoc quærit, Πῶς ἀναγινώσκεις; hoc eſt, *An totius Legis compendium conjungis? an verò, ut plerique, partem ejus tantùm alteram agnoſcis?* Bene autem ἀναγινώσκεις, quia recitationem Legis קריאת שמע, ἀνάγνωσιν τοῦ, Ἄκουε, hoc eſt, τοῦ, Ἄκουε Ἰσραὴλ, vulgò dicebant: Quæ verba immediatè ea, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, præcedebant; à quibus phylacteria ſua inchoabant. Non multò pòſt, καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς σαυτόν. Jam ſuprà ad Marcum probavimus, leguleios ac Legis interpretes in phylacteriis ſuis, quibus ſummam Legis contineri exiſtimabant, totum quod eſt de amore proximi prætermiſiſſe: Quo nomine & caſtigatos fuiſſe à Domino, idem Evangeliſta innuit. Quod ex ipſis etiam Magiſtris, ut antè diximus, apparet. Quare mirum eſt, hominem quem hìc deſcribit Evangeliſta, ſive idem ſit ſive alius quem alii deſcribunt, vanum ac glorioſum, per ſe, quod tum maximè negligebatur, de amore proximi, ſuperiori junxiſſe. Id autem vel propterea mirum, quia idem quis ſit proximus, τίς ἐστί μου πλησίον; mox quærit. Et fortaſſe hæc diligentiùs cùm Judæorum conſuetudine ac uſu contendenti diſtinguendus aliter videbitur hic locus; hoc videlicet modo: Ut poſt hæc, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, ſit integra diſtinctio; Deinde, καὶ τὸν πλησίον σου; ὡς σαυτόν. Ut καὶ τὸν πλησίον σου verba ſint interrogantis Domini; quæ ſequuntur autem, reſpondentis leguleii: Qui admonitus à Domino, illud de proximo ſubjungit; cùm exſtaret quidem, ſed ab ipſis vulgò prætermitteretur: quò Legis interim pars altera, ſeu tabula ſecunda, continetur. Admonendo enim de eo quod omiſerat, in mentem ei revocat quod ipſe mox ex Moſe adjungit; verba nempe quæ in Levitico leguntur. Ut totus ità diſtinguatur locus, Καὶ ἰδού, νομικός τις ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων, Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου. Καὶ τὸν πλησίον σου; Ὡς σαυτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ, Ὀρθῶς ἀπεκρίθης· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ. Ità efficitur quod in Menone à Socrate, ut, non doctus ſed interrogatus, aut potiùs eò ipſo doctus quòd interrogatus, ἐξ ἑαυτοῦ ἀναλάβῃ, id eſt, *per ſe ſuppleat*, quod deeſt. Hoc eſt autem quod ἀναμιμνήσκεσθαι Platoni dicitur. De ipſo enim admonetur loco: quem ut fortè legerat,

lactus, ὅτι ἐ δύναται χειρὸ τῇ μαθητὴς, ὁ μὴ ἀποταγήσεται πᾶσιν, *qui non omnibus renunciat:* Non enim ἀποχαιρετίζειν, ut noſter, dixit. Quanquam nè hic quidem loci mentem ſic expreſſero; *renunciando* nempe verbo: Hoc enim poterat vel abſens: nunc autem veniam ad ſuos abeundi petit. Quid ergò? Ἀποτάσσεσθαι hoc loco, idem quod συντάσσεσθαι· idem quod Juriſconſulti dicerent, *mandata ſuis dare*; hoc eſt, quæ de ſuis velint fieri injungere & mandare: quod vel morituri, vel qui iter longum aliquod ſuſcipiunt, plerunque ſolent. Notum eſt illud poetæ, *Et mandare ſuis aliqua, & ſperare ſepulcrum.* Caius Juriſconſultus, *curam negotiorum mandare*, dixit: Quod non minùs ſeculo valedicenti convenit, quàm morituro: ſibi enim moritur ac ſuis qui hoc inſtitutum ſuſcipit ac profitetur: Unde hoc ἀποταγὴ antiqui dicunt. Et præclarè mentem practici Theologi viderunt. Eruditiſſimus Aſceticorum autor, loco cujus jam meminimus, ἐδὲ αὐτὸ μόνον τοῖς οἰκείοις συντάξασθαι, dixit: & deinde, Τῷ μὲν γὰρ συντάξασθαι βιλόμενον τοῖς οἰκείοις, φησὶν, Οὐδεὶς ὀπίσω τῶν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον. Quæ vera hujus loci mens eſt. Quanquam & συντάξασθαι ἀποδοῦναι Heſychius exponit. Mens igitur, *Permitte mihi, ut de meis ſtatuam*, aut, *ſuprema meis dem mandata.* Paulò pòſt, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Οὐδεὶς ὀπίσω τῶν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, εὐθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Quod mirificè Optatus Milevitanus adversùs Donatiſtas, *Nemo tenens manicam aratri, poſt ſe attendens, intrabit regna cœlorum.*

Cap. IX.

Caput decimum. Καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε· *Et quomodo intelligendum.* Ἔδιεται τὰ παραθήμενα· *Parata. Locus,* Ἐδώρεν ἡ Σαλαναῖ &c. Πῶς ἀναγινώσκεις; *Et quomodo intelligendum.* Καὶ ἡ πλοῖον σε ὡς σεαυτόν· *Qui locus aliter diſtinctus; Et diſtinctio probata.* Ἐξ ἑαυτῶ ἀναλαβεῖν· Ἀναμιμήσκειν. *Amor Dei ac proximi diviſus ab Hebræis ac ſeparatus. Via Maledamim;* Πυρρῶν ἀνάβασις. Ὀπίλιον. Παραδοχεῖον, *Stabulum. Paſſim eâ voce uſos veteres. Dedit ſtabulario: Stabularius: Stabulum; Diverſorium. Stabularius ille Paulus Apoſtolus, apud Optatum. Quæ veteribus diu uſurpata, haud temere mutanda.* Ἐκδέλλειν Συριακὸν, *Syrorum more & uſu.*

Cap. 10 v. 4. INter cætera mandata quæ Legatis ſuis capite decimo præſcribit Dominus, illud quoq; legitur, καὶ μηδένα κατὰ τὴν ὁδὸν ἀσπάσησθε· Quo minimum notatur vel tempus vel ſpatium. Quemadmodum in jure Hebræorum, *minimum temporis* id dicitur quo quis alterum affari vel ſalutare poteſt: quod & in homicidio conſideratur. Præcipit igitur, nè vel tantillum temporis in via aut itinere morentur. Paulò pòſt ſequitur, Καὶ εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, ἐσθίετε τὰ παραθήμενα ὑμῖν. Cujus loci, ſi Theophylacto credimus, mens eſt, Ἐδίετε τὰ παρ' αὐτῶν, τετίσιν, ἃ προσάγουσιν ὑμῖν, κἂν μικρὰ ὦσι καὶ εὐτελῆ, μηδὲν πλέον ζητοῦντες· ἀντὶ μισθοῦ ἢ ἔχετε τὸ προφιλῶ· καὶ μὴ ζητεῖτε, καὶ πρόεδε, καὶ μισθὸν πάλιν ἀφ' ἑμῶν λαμβάνειν· *Edite quæ ibi ſunt, hoc eſt, quæ vobis offerunt, etiamſi ſint exigua viliaque: nihilque amplius quærentes, loco mercedis accipite cibum: nec date operam ut nutriamini & mercedem ſimul accipiatis.* Et certè Evangeliſta quæ ſint τὰ παραθήμενα expreſſit, cùm dixit, τὰ παρ' αὐτῶν· præceſſit enim, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες τὰ παρ' αὐτῶν· Quod ambiguum tamen. Mihi, τὰ ἐν χερσὶ, καὶ τὰ τυχόντα, videtur dixiſſe: Quæ poeta Latinus eleganter *parata* dixit; *Frui paratis & valido mihi, Latoe, dones, & precor integra cum mente.* Quod magis quàm illud Eulogii contra Novatianos placet, qui hunc locum ex illo Apoſtoli interpretatur, Εἰ δέ τις κακῶ ὑμᾶς ἢ ἀπίσων, καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παραθήμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀναχείροντες διὰ ἢ συνείδησιν· utrumq; enim locum *συνήθειαν* eſſe vult, ſeu παρέλκειν. Id autem ut perſuadeat, addit, μηδὲν ἀναχείροντες διὰ ἢ συνείδησιν· ac ſi Lucas ſcripſiſſet, εἰς ἣν δ' ἂν πόλιν εἰσέρχησθε, καὶ δέχωνται ὑμᾶς, τὰ παραθήμενα ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀναχείροντες. De qua veterum licentia ac more, alibi. Eodem capite legitur,

v. 8.

legitur, Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐθεώρουν τὸν Σατανᾶν ὡς ἀστραπὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ubi fateor aſſentiri Eraſmo me non poſſe, qui in doctiſſima Paraphraſi hanc mentem ex his elicit; *Jeſus autem, quo muniret ſuorum animos adverſùs morbum inanis gloriæ, qui ſanctis etiam ſolet obrepere, proponit illis exemplum Luciferi, qui ob ſuperbiam à tanta felicitate ſubitò dejectus eſt,* & quæ ſequuntur. Mihi ſanctus ardor, ſeu divina ἔκστασις, videtur, cujuſmodi apud Johannem paſſim, cùm ex abrupto Dei Sapientia θεολογεῖ. Quale eſt illud, *Antequam Abraham eſſet, ego eram.* Ac ſi dicat, *Mirum non eſt quòd de adverſario immani illo triumphetis, quem è cœlo cadentem vidi. Ipſe qui ſemper ſum, huic interfui ſpectaculo. E parentis ſinu, dirum illud monſtrum proturbari cœlo, atque ad inſtar fulguris labentem ipſe vidi.* Eleganter ſuo more Theophylactus, Μὴ θαυμάζετε εἰ δαίμονες ὑμῖν ὑποτάσσονται· ὁ γὰρ ἄρχων αὐτῶν πάλαι κατέπεσεν ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ ὅμοιαν ἐμοὶ ἔχει· ἐπὶ γὰ τῆς ἀνθρώπους οὐκ ἐφορᾶτο τοῦτο, ἀλλ' ἐν ἐμοὶ ἐθεωρεῖτο, τῷ πᾶσι ἀοράτων θεωρῷ· *Nè mirum vobis videatur ſi dæmones vobis ſubjiciuntur: eorum quippe princeps jam pridem è cœlo cecidit, neque vim ullam reliquam jam habet. Quod etiamſi non viderunt homines, vidi ego, qui & ea quæ non videntur video.* Quin & manifeſtè ſententiam refutat quam jam dixi; Ὅρα δὲ πῶς οὐκ ὑπερηφανεύεται· φασὶ γὰρ, Ὅτι ἐν τῷ ὀνόματί σου ὑποτάσσονται ἡμῖν οἱ δαίμονες· ἐν τῇ σῇ χάριτι, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ ἰσχύι· *Vide autem quàm non magna de ſe opinentur. Dicunt enim ferè, ut in tuo nomine tuóque favore, non noſtrâ potentiâ, ſubjiciantur nobis dæmones.* Nec recentioribus aſſentior, qui hoc factum ab Apoſtolis volunt: Paulò pòſt ſequitur, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις. Quare autem, πῶς ἀναγινώσκεις; Quia cùm pars Legis altera, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo,* Deut. 6. 5. contracta legatur (quam ſolam agnoſcebant eo tempore Judæi; adeò ut illud ipſum *ſummam Legis*, quod ex Rabbinis apparet, vulgò dicerent) altera autem pars, quæ Levitici 19. 18. exiſtaret, *Diliges*, nempe, *proximum tuum ut teipſum*, ab illis negligeretur; non ſine cauſa ex hoc quærit, Πῶς ἀναγινώσκεις; hoc eſt, *An totius Legis compendium conjungis? an verò, ut plerique, partem ejus tantùm alteram agnoſcis?* Bene autem ἀναγινώσκεις, quia recitationem Legis קריאת שמע, ἀνάγνωσιν τοῦ, Ἄκουε, hoc eſt, τοῦ, Ἄκουε Ἰσραὴλ, vulgò dicebant: Quæ verba immediatè ea, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, prædecebant; à quibus phylacteria ſua inchoabant. Non multò pòſt, καὶ τὸν πλησίον σου, ὡς σαυτόν. Jam ſuprà ad Marcum probavimus, leguleios ac Legis interpretes in phylacteriis ſuis, quibus ſummam Legis contineri exiſtimabant, totum quod eſt de amore proximi prætermiſiſſe: Quo nomine & caſtigatos fuiſſe à Domino, idem Evangeliſta innuit. Quod ex ipſis etiam Magiſtris, ut antè diximus, apparet. Quare mirum eſt, hominem quem hìc deſcribit Evangeliſta, ſive idem ſit ſive alius quem alii deſcribunt, vanum ac glorioſum, per ſe, quod tum maximè negligebatur, de amore proximi, ſuperiori junxiſſe. Id autem vel propterea mirum, quia idem quis ſit proximus, τίς ἐστὶ μου πλησίον; mox quærit. Et fortaſſe hæc diligentiùs cùm Judæorum conſuetudine ac uſu contendenti diſtinguendus aliter videbitur hic locus; hoc videlicet modo: Ut poſt hæc, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, ſit integra diſtinctio; Deinde, καὶ τὸν πλησίον σου; ὡς σαυτόν. Ut καὶ τὸν πλησίον σου; verba ſint interrogantis Domini; quæ ſequuntur autem, reſpondentis leguleii: Qui admonitus à Domino, illud de proximo ſubjungit; cùm exſtaret quidem, ſed ab ipſis vulgò prætermitteretur: quò Legis interim pars altera, ſeu tabula ſecunda, continetur. Admonendo enim de eo quod omiſerat, in mentem ei revocat quod ipſe mox ex Moſe adjungit; verba nempe quæ in Levitico leguntur. Ut totus ità diſtinguatur locus, Καὶ ἰδού, νομικός τις ἀνέστη, ἐκπειράζων αὐτὸν, καὶ λέγων, Διδάσκαλε, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω; Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ἐν τῷ νόμῳ τί γέγραπται; πῶς ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου. Καὶ τὸν πλησίον σου; Ὡς σαυτόν. Εἶπε δὲ αὐτῷ, Ὀρθῶς ἀπεκρίθης· τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ. Ità efficitur quod in Menone à Socrate, ut, non doctus ſed interrogatus, aut potiùs eò ipſo doctus quòd interrogatus, ἐξ ἑαυτοῦ ἀναλάβῃ, id eſt, *per ſe ſuppleat*, quod deeſt. Hoc eſt autem quod ἀναμιμνήσκεσθαι Platoni dicitur. De ipſo enim admonetur loco: quem ut fortè legerat,

gerat, non in hunc tamen uſum legerat, ut per ſe, eum altero cum loco de amore Dei jungeret: Quod poſtea interrogatus fecit: Atque ità accuratiſſimum utriuſque tabulæ compendium, ſecùs quàm in phylacteriis ſuis vulgò, verbis pauciſſimis, quæ, ſive in hac ſive in ſimili hiſtoria, Domino à cæteris attribuuntur, expreſſit. Eodem capite, in viatoris, qui in latrones, dum ex urbe Sacra proficiſcitur, inciderat, hiſtoria, occurrit
v. 31. illud, Κατὰ συγκυρίαν δὲ ἱερεύς τις κατέβαινεν ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ καὶ ἰδὼν αὐτὸν, ἀντιπαρῆλθεν· *Fortè in eum incidit*, inquit. Ubi? In famoſa illa via quam *Maledamim* Judæi, Græci autem, ſi antiquis credimus, à ſanguine (quod & B. Hieronymus notat) qui illic crebrò effundi à latronibus ſolebat, Πυῤῥῶν ἀνάβασιν dixerunt: ubi & caſtellum cum
v. 33. præſidio ad auxilia viatorum poſitum fuiſſe docent. Sequitur, Σαμαρείτης δέ τις ὁδεύων, ἦλθε κατ' αὐτόν. Verè παρ' ὑπόνοιαν, quod Græci. Quippe cùm nè loco quidem hominis ſuperbus leguleius, de quo agitur, Samaritanos duceret, Samaritanum præſtitiſſe ait, quod nec Chriſtianus quilibet intelligit, nedum ut ſuperbus leguleius id videret, Ὅτι δεῖ τὸν μὴ κατὰ νόμον μὲν παιδεῦσαι τὸν ἀδελφὸν, τὸν δὲ κατὰ πνεῦμα καὶ ἄνθρωπον· *Ei qui ſecundùm legem vivit, non fratrem; qui ſecundùm ſpiritum, nè hominem quidem negligendum.*
v. 34. Ibidem, Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Ait vinum infudiſſe ac oleum; & quidem mixtum, ut nonnulli veterum exiſtimarunt, qui οἰνέλαιον huc trahunt. Aſceticorum autor, Δοθεῖσαν δὲ ἡμῖν τῆς ἰάσεως πῶν χρεών, ἢ διὰ τῶν οἰνελαίου, ὡς ὁπὸ τῶν ἐμπιόντων εἰς τοὺς λῃστὰς, ἢ διὰ τῶν σύκων, ὡς ὁπὸ τῶν Ἐζεκίου, ἐυκαίρως ὑποδιαχύσαι. Quod ut dari phthiſicis libro Περὶ ὑγιεινῶν vetat, ità eo cale-
facto ſtomachum foveri præcipit Galenus. Non ità multò pòſt in eadem ſequitur hiſto-
Ibid. ria, ὁπηνίκα δὲ αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἴδιον κτῆνος, ἦγαγεν εἰς πανδοχεῖον, καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ. Ubi τὸ, ἦγαγεν εἰς πανδοχεῖον, vetus interpres eruditè, *duxit in ſtabulum*: qui & deinde, cùm dicitur, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια ἔδωκε τῷ πανδοχεῖ, *dedit ſtabulario*, interpretatur. Eruditiſſimum Stephani Gloſſarium; *Stabulum, ἱπποξόσιον, ὀροξόσιον, πανδοχεῖον.* Idem; Πανδοχεῖον, *cauponium, diverſorium:* Πανδοχεύς, *diverſoriarius, cauponarius, ſtabularius.* Gloſſarium Novi Teſtamenti non editum; *Stabulum dicitur domus illa quæ omnes intrare volentes ſuſcipit: Græcè Pandochium dicitur.* Torſit nos aliquando, fateor, Optati ille contra Donatiſtas locus, *Denique ſtabularius ille Paulus Apoſtolus, cui confoſſus peccatorum vulneribus populus commendatus, duos denarios, quos erogaret, acceperat; duo ſcilicet teſtamenta. Hæc per doctrinam quaſi ſumtus impendit. Docuit quomodo conjugales Chriſti debeant vivere. A quo cùm quæreretur quid de virginibus præciperet, reſpondit, Sibi de virginibus nihil eſſe mandatum. Confeſſus eſt, ſe duo teſtamenta, hoc eſt, duos denarios, erogaſſe. Explicati erant quodammodo ſumtus. Sed quia qui ſaucium commendaverat, promiſerat ſe vedditurum quicquid in curam ampliùs erogaſſet, poſt impenſos duos denarios, non præcepta ſed conſilium erogat Paulus ad virginitatem: Nec impedimento eſt voluntati, nec nolentes impellit aut cogit.* Ubi, quæ de denariis dicuntur, ad duos hos denarios, quæ de ſauciis ac confoſſis peccatorum vulneribus, ad ſaucium referenda ſunt. Neque ampliùs dubitari poteſt cur *ſtabularius*, hoc eſt, πανδοχεύς, dicatur Paulus: Totam quippe quam habemus hìc parabolam alluſit. Fulgentius Epiſtolâ ad Venantium, *Samaritanus noſter nunquam vulneratum ad ſtabulum, miſericorditer impoſitum jumento, perduceret, ſi aliquod in eo vulnus inſanabile judicaret: Nunquam, duobus denariis datis, vedditurum ſe quicquid ſupererogaret, ſtabulario ſpopondiſſet, ſi ſupererogationem illam non plenè ſanitati prænoſceret profuturam. Ut quid enim ſtabularius &c.* Neque aliter unquam de parabola eadem B. Hieronymus loquitur: Adverſùs Ruffinum Apolog. 3. *Siccine te docuit ille Samarites, ſeminecem ad ſtabulum reportare, & oleum plagis infundere, mercedem ſtabulario polliceri?* Epitaphio Paulæ matris: *Commendat clementiam Samaritæ, id eſt, cuſtodis, qui ſeminecem, ſuo jumento impoſitum, ad ſtabulum Eccleſiæ deportavit.* Et ad Pammachium adverſùs errores Johannis Hieroſolymitani: *Vulneratus ille itineris Hiericho, totus refertur ad ſtabulum, & delictorum plagæ immortalitate ſanantur.* Ut & aliás. Quare videndum, utrùm hæc aliáque ejus generis, recepta ab antiquitate, fuerint mutanda. Paulò
v. 35. pòſt cùm dicitur, ἐκβαλὼν δύο δηνάρια, τὸ ἐκβάλλειν, nihil aliud quàm *ſolvere* aut *proferre*; Syriaſmo, de quo aliás.

CAP.

Cap. X.

Caput undecimum. Ἐλθάτω τὸ ἅγιον Πνεῦμά σου ἐφ' ἡμᾶς, *pro uſitato illo,* Ἐλθάτω ἡ Βασιλεία σου. *Nyſſeni locus. Locus* ἀναχάλυθον *mirificè viſus interpretibus,* Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα &c. μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον; *Et an non* σκορπίον, *ubi nempe, ſcripſerit Evangeliſta. Similis veterum* παρεισμία, Ἂν δώσει αὐτῷ &c. Ἐπιδώσει, ἀντιδώσει, *ſecus quàm interpretibus viſum.* Ὁ ἰχθύς ὁ ἰχθύς. *Locus Amoſi parallelus.* Τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου. *Rabbinorum ſententia.* Ἔρχεται σημεῖα. Ἄνδρες Νινευΐται. *Eadémque de iis à Rabbinis dici.* Ὡς τὰ μνημεῖα τῶν ἀδίκων. *Mos in recitandis hiſtoriis, Evangeliſtis uſurpatus.* Μνημεῖον *quid? & quot modis expreſſum Helleniſtis.* Τάφον ἀνεῳγμένον, ἢ μνημεῖον. Ἄσιτον *Judæorum Magiſtris, dæmon.* Φορτία δυσβάστακτα *quæ. Locus,* ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν *& quomodo intelligendus.* Ἔστε, *quomodo intelligendum, & quæ mens loci. Locus,* ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ &c. *Locus,* Ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως, *& quomodo dictum. Tres Judæorum claves.* Σωρεύειν. Ἐνέχειν. Ἀποκομπάζειν αὐτὸν *& an reſtè id reddiderint interpretes.* Ἀποκρίζειν. ἀποκρισιμοί.

NOn procul ab undecimi capitis initio Precatio quam ſuis Dominus præſcripſit ſequitur: In qua pleraque quæ obſervanda videbantur, ſuprà notavimus. Cæterùm Magiſtri cùm contractè אש ſcribunt, תו אלהינו שבשמים, *Deus noſter, qui in cœlis es,* intelligunt; formulam in precibus eorum uſitatam. Prò quo אבינו שבשמים, *Pater noſter, qui in cœlis,* legi poteſt: quam in exordio Precationis ſuæ formulam hîc Dominus expreſſit: Qui ubique hoc egiſſe videtur, ut ad receptas vel paræmias, vel axiomata, vel formulas reſpiceret. Atque ità initium eſſet, אש יתקדש שמך: Ut ſic *Pater* præmittatur: quo nomine nec dulcius nec efficacius quicquam. *Homo* enim *novus ac renatus* (ut præclarè ad hæc verba Cyprianus) *& Deo ſuo per ejus gratiam reſtitutus, PATER primo in loco dicit, quia filius eſſe jam cœpit.* Deinde additur & *noſter,* inquit; *id eſt, eorum qui credunt; eorum qui per eum ſanctificati, & gratiæ ſpiritalis nativitate reparati, filii Dei eſſe cœperunt. Quæ vox Judæos etiam perſtringit & percutit,* &c. Quos à Patre noſtro ſeparamus, quamdiu in Filium non credunt; ut & à Deo: quia Deus eſt illorum quorum & Pater; qui eundem cum Filio, ſed & per Filium, nunc Patrem habent. In Precatione eadem cùm legitur, ἐλθάτω ἡ βασιλεία σου, miretur aliquis quid in mentem venerit Nyſſeno, qui Homiliâ ad hanc Orationem tertiâ, pro eo quod Matthæus habet, ἐλθάτω ἡ βασιλεία σου, apud Lucam aliud exſtare obſervat; hoc nimirum, Ἐλθάτω τὸ ἅγιον Πνεῦμά σου ἐφ' ἡμᾶς. Verba ejus ſunt; Ἡ καθ' ἡμῶν ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ τὸ αὐτὸ νόημα σαφέστερον ἑρμηνεύων, ὁ τὴν βασιλείαν ἐλθεῖν αἰτῶν, τὴν τοῦ Πνεύματος συμμαχίαν ὁπλοῦται. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ ἐπαίνῳ εὐαγγελίῳ, ἀντὶ τοῦ, Ἐλθάτω ἡ βασιλεία σου, Ἐλθάτω, φησὶ, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐφ' ἡμᾶς. *Vel quemadmodum nobis à Luca eadem exponitur ſententia, apud quem qui regnum venire vult, Spiritûs Sancti auxilium implorat. Ità enim in ejus dicitur Evangelio, in quo, pro illo, VENIAT regnum tuum, VENIAT Spiritus Sanctus ſuper nos, dicitur.* An ergò παραλλήλως alibi hoc modo locutus eſt Evangeliſta, unde interpretationem hanc deſumſit? Videtur voluiſſe id interpres: qui bis in Lucæ Evangelio, pro eo quod eſt, *Veniat regnum tuum, Adveniat Sanctus Spiritus tuus ſuper nos, & purificet nos,* citat: De quo cogitandum. Eodem capite undecimo occurrit locus ille, Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; εἰ καὶ ἰχθύν, μὴ ἀντὶ ἰχθύος ὄφιν ἐπιδώσει αὐτῷ; ἢ καὶ ἐὰν αἰτήσῃ ᾠόν, μὴ ἐπιδώσει αὐτῷ σκορπίον; Ubi à quibuſdam quæritur, cur ſcorpionem; & quid ovo, de quo loquitur, cum eo commune? Novi qui exiſtimaret, σκορπίος, ab Evangeliſta ſcriptum Atqui Plinius, *Similiter bis & ſcorpiones terreſtres vermiculum ovorum ſpecie pariunt, ſimilitérque pereunt.* Ut dicat, *Num ſi ovum poſcat, ſcorpionis fœtum illi dabit?*

Cap. 11 v. 2.

Ibid.

v. 11, 12

Neque locum habent quæ recentior interpres hìc adducit: Minimè autem illud, *Altera manu fert lapidem, panem oſtentat alterâ.* Quantò rectiùs illud Græcorum adduxiſſet, Ἂν ὄϊνον αἰτῇ, κονδύλες αὐτῷ δίδυ· quod ὅτι τ δεινὰ μὲν λαμβανόντων, ἀγαθὰ δ αἰτέντων, ut loquitur Zenobius, vel ἐπὶ τῶν ἀγαθὰ μὲν αἰτέντων, κακὰ δ ἀντιλαμβανόντων, ut Diogenianus, quod idem eſt, ab illis uſurpatur. De barbaris enim χ ἀστοργοις loquitur, quales negat hìc parentes eſſe; ut ad ſummam benignitatem ac clementiam communis ac ſupremi omnium Parentis, tanquam manu, ſuos ducat. Neque tantum ſanè eſt ἀνακόλουθον in illis quæ præcedunt, Τίνα δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; quantum volunt eſſe interpretes. Ubi antiquus; *Quis autem ex vobis patrem petit panem, nunquid lapidem dabit illi?* ac ſi mens eſſet, Τίς δὲ ὑμῶν τὸν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον; Recentior; *Ecquis autem ex vobis pater, ſi filius ab eo petierit panem, lapidem ei dabit?* ac ſi ſcriptum eſſet, Τίς ἢ ὑμῶν πατὴρ, ἐὰν αἰτήσῃ ὁ υἱὸς ἄρτον, λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; quod longè à recepta lectione abit. Eraſmus; *Quis autem ex vobis pater, à quo ſi filius petierit panem, num lapidem dabit illi?* eodem ferè modo: Cùm elipſi facilè ſuccurri poſſit: ut dicat, Εἰ τινα ἢ ὑμῶν πατέρα αἰτήσει ὁ υἱὸς ἄρτον, μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ; *Si quem è vobis patrem filius ejus panem poposcerit.* Neque ἐπιδίδωμι eſt *dare*, ſed *loco alterius*, aut *pro alio*, conferre: Ut ſi quis pro ea parœmia de qua jam egimus, Ἂν ὄϊνον αἰτῇ τις, κονδύλες ἀντιδίδυ, dicat. Eodem capite & illud legitur, Ὅταν ὁ ἰσχυρὸς καθωπλισμένος φυλάσσῃ τὴν ἑαυτοῦ αὐλήν. Ubi ex Hebræorum φάσει locutus eſt; qui cùm ſic loquuntur, תו שר לעו, *vaſtatorem robuſto*, ſive τῷ ἰσχυρῷ, opponunt. Itaque ex Amoſi 5. 9. interpretandus erat locus, *Qui roborat vaſtatorem ſuper robuſtum, & vaſtator in munitionem veniet.* Vide Matth. 12. 29. Tum autem voce לע non ἰσχυὸν modò ſed & βοηθὸν, eum qui auxilium fert aut ſuccurrit, nonnunquam deſignari ſcire debent qui Helleniſtas legerunt: Ut ſit is nonnunquam qui ſibi aut aliis auxiliatur; qui ſe, illatæ ſibi vi aut aliis, opponit. Eodem capite cùm dixit, Τῶν ἢ ὄχλων ἐπαθροιζομένων, ἤρξατο λέγειν, Ἡ γενεὰ αὕτη πονηρά ἐστι· σημεῖον ζητεῖ, χ σημεῖον ὐ δοθήσ αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, plane Magiſtrorum more locutus eſt, qui illud Jonæ miraculum, נס מעשה, ἔργον σημεῖον vocant: Cùm potuiſſe negant fieri, ut unico momento Jonas, nedum tribus diebus, in ventre piſcis viveret, niſi בנס מעשה, εἰ μὴ ἐν ἔργῳ σημείου· quemadmodum fieri non potuit, ut totidem diebus in ſepulcro, ἄνευ σημείου, *ſine miraculo*, eſſet, móxque reſurgeret, Dominus. Sed & iidem Magiſtri, Jonam בבעי תרנ in viſceribus piſcis, tanquam in ſepulcro, clamaſſe aiunt: Inter quos Selomo Jarchi. Quo quid aliud, quàm typum Servatoris, quòd hìc dicitur, fuiſſe Jonam, & cum eo reſurrectionem ejus quem oderunt, inſcii fatentur? Paulò poſt, Ἄνδρες Νινευῖται ἀναστήσονται ἐν τῇ κρίσει μ τῆς γενεᾶς ταύτης. Hoc eſt, Incolæ urbis, quæ, ut iidem Magiſtri loquuntur, inter gentes terræ erat. Ideóque quærunt, Cur in prophetia Jonæ, quæ inter Sacra & authentica recepta eſt, nulla Iſraelis, ſed profanæ tantùm gentis, fiat mentio. Reſpondent autem, Factum id, ut exemplo Iſraeli eſſet Ninive: quæ à Propheta vix monita, ad accuratam ſe convertit pœnitentiam; cùm iſti à tot continuè prophetis moniti, de pœnitentia non cogitarent. Idem prorſus quod hìc dixit Dominus. Cùm capite hoc ipſo dicitur, Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς χ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι ἐστὲ ὡς τὰ μνημεῖα τὰ ἄδηλα, notandum vel imprimis, nihil uſitatius Evangeliſtis eſſe, quod tot locis etiam antiqui notarunt Theologi, quàm ut ſermones Domini de re eadem partiantur; hoc eſt, ut uni omiſſa alius commoret. Hoc loco idem dici plerique exiſtimant quod à Matthæo dicitur. Utrumque autem locum ità vir doctiſſimus conciliat; *Apud Matthæum comparantur ſepulcris apparentibus; hìc verò, ſepulcris non apparentibus. Proinde apud Matthæum apertiùs notatur ſanctitatis extenta ſimulatio, præter interiorem immunditiem: Quanquam utrumque hìc ſatìs etiam ſignificatur; parabolâ quidem ſimili, ſed non eâdem. Erit tamen eadem parabola, ſed expreſſiùs apud Matthæum poſita, ſi locus hìc Lucæ ſic intelligatur, Eſtis monumenta quæ non apparent, hoc eſt, quorum interior pars non eſt conſpicua; & homines ſuprà ambulantes neſciunt quid illa intùs habeant. Atque hunc in modum magìs eſſe intelligendum puto,*

quòd

quòd veriſimile ſit, Lucam eadem cum Matthæo dicere voluiſſe. Et ſic plerique. Mihi aliter de loco videtur. Μνημεῖον nihil eſſe Helleniſtis aliud quàm קבר, infinita loca teſtantur: Quod modò τάφον, modò ταφὴν, modò μήμιλω, modò μνημεῖον reddiderunt. Dici ergò; Nihil aliud hypocritas eos eſſe quàm ſepulcra ἄδηλα, hoc eſt, aperta ac fallacia; quæ cum damno ſuo homines calcarent: quòd qui propiùs accederent teterrimo odore affligerentur. Notum, quid Davidi τάφος ἀνεῳγμένος, vel μνημεῖον ἀνεῳγμένον, Pſalmo 5. 10. *Intimum eorum pravitates: ſepulcrum patens guttur eorum: linguâ ſuâ blandiuntur.* Ut idem veris illis hîc hypocritis objiciatur; Fallacia ſepulcra eſſe ac aperta, quæ prætereuntes vel haurirent, vel fœdiſſimo odore enecarent. Quos eſſe אסון עיד, hoc eſt, *ſubitam perniciem*, ut Aben-Ezra loquitur, hâc ratione oſtendit. Nè dicam interim, priorem vocem idem quod אסימון *aſimon* Magiſtris deſignare: quod eſt ἄσημον Græcorum. Sepulcra autem clauſa lapide obvoluto ſignabantur. Sequitur, Ὁ δὲ εἶπε, Καὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς ναὶ, ὅτι φορτίζετε τοὺς ἀνθρώπους φορτία δυσβάστακτα. Ubi cæremonialia intellige præcepta, & ſimilia, quæ החמורות שחן קשין בנידין, φορτία χαλεπὰ ὡς νεῦρα, à Selomone Jarchi, teſte autore Sepher Amana, dicuntur. Paulò pòſt, Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν. Ubi nihil agunt, qui ἔφην Teſtamenti veteris adduci volunt. Quomodo enim, cùm quod de Apoſtolis dicitur, ad Novi Fœderis œconomiam referendum ſit? Multò autem magìs frigent, qui, ut hoc evadant, *Ego, qui ſum Dei Sapientia, hoc vobis dico*, interpretantur. Neque plus efficiunt, qui mentem eſſe volunt; Deum pridem Spiritu prophetico quod eventurum illis eſſet prædixiſſe, neque tamen certum deſignari locum. Sed nec tanto molimine erat opus. Εἶπε, ſine dubio, Hebræorum more, ut τὸ ἐλεγε, quod ſæpe jam monuimus, hoc eſt, τὸ אמר, accipiendum: pro quo, λέγειν ἐν τῇ καρδίᾳ, ſive ἐν ἑαυτῷ, plenè dicit; Εἶπε ἡ ἐν ἑαυτῷ ὁ οἰκονόμος, Lucæ 16. 3. item, Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, alibi. Ut ſententia ſit, *Ideo Sapientia Dei ſtatuit, voluit*: Quod διανοεῖν, vel θέλειν, Helleniſtæ interpretantur. *Ideo dixit*, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν Quod tantundem valet atque, *Deus in ſapientia ſua dixit*; vel ſimpliciter, *Dei ſapientia propoſuit ſibi.* Quid autem? Partim Prophetas mittere, partim Apoſtolos. Eodem capite cùm legitur, ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ ἕως τοῦ αἵματος Ζαχαρίου τοῦ ἀπολομένου μεταξὺ τοῦ θυσιαστηρίου, mihi ſanè tum ad hunc tum & Matthæi locum attuliſſe tenebras non inveniſſe eruditi videntur. De quo plura, ut ſtatueram, dicturus eram, niſi quæ dicta ſunt, ad explorandam aliorum ſententiam, cui locum ſemper damus ac relinquimus, ſufficere arbitrarer. Elegantem autem ſtatuit periodum, à primo ſcilicet juſtorum ad poſtremum ferè prophetarum: qui crudeliter ſublatus eſt. Quemadmodum Abelis inter πεπιστευκότας Sanctorum ab autore ad Hebræos ponitur. Eodem capite, Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς νομικοῖς, ὅτι ἤρατε τὴν κλεῖδα τῆς γνώσεως. Ubi rectè Eraſmus annotarat, τὸ ἤρατε ad leguleios referendum: qui clavem de qua agitur hoc loco, ſibi vindicaſſent. Quod qui Græcè dici non exiſtimant, judicio falluntur. Heſychius; Ἡρσλο, ἐλαβεν, ἀπεκράλο. Quemadmodum autem in Gemara ad Sanhedrin, tres dicuntur eſſe claves quæ miniſtro non ſunt datæ, Parturientis nempe, Imbris, ac Reſuſcitationis mortuorum; ità & Cognitionis clavem ac Scientiæ οἱ νομικοὶ per arrogantiam tum ſibi vindicabant. Sequitur, Λέγουσῆ αὐτὰ ταῦτα πρὸς αὐτὸς, ἤρξαντο οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι δεινῶς ἐνέχειν, καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων. Ubi vereor, nè minùs rectè in aliis συνέχειν legatur. Heſychius; Ἐνέχει, μποπαχεῖ, ἐγκεῖται. Hîc verò ἐνέχειν, μποπάθως ἐνέχειν, *vindictæ ſtudio urgere.* Nemo enim neſcit, quæ de Scribis, Phariſæis, ac Leguleiis dicta jam erant. Quæ autem ità & ex vero dicuntur, acrem, ut ille ait, ac diuturnam plerunque poſt ſe memoriam relinquunt. Cùm autem ſequitur, καὶ ἀποστοματίζειν αὐτὸν περὶ πλειόνων, quid voluerit interpres vetus, qui, *os ejus opprimere de multis*, dixit, nondum ſatìs aſſequor. Meliùs recentior; *allicere eum ad loquendum.* Quare? Quòd *quærerent* θηρεῦσαί τι ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἵνα κατηγορήσωσιν αὐτοῦ, quòd *elicere aliquid ex ore ejus cogitarent, quo circumvenirent eum*; quemadmodum ipſe ſequenti verſu loquitur Evangeliſta. Aliàs, quod ἀποστοματίζειν vulgò, ἀποστόζειν vetus Eccleſia dicebat: Unde

ψαλμῶν ἀποχθισμοί, quos recitabant, non legebant: quemadmodum Galli hodie *par cœur* pronunciari illa dicunt, quæ memoriter dicuntur: quibus ἀπὸ μνήμης, ἀπὸ στόματος λέγειν, *raconter & dire par cœur*. Antiquus Eccleſiæ Doctor, Ἐν ψαλμῳδίαις ἢ ὠδαῖς καὶ ὀυχαῖς διωτέρω ἀναγώσασί τι γεγραφῶν ἁγίων καὶ ἀποχθισμοῖς ἀσκοῦντα.

Cap. XI.

Caput duodecimum examinatur. Blaſphemia in Spiritum Sanctum. Totam, ſecundùm quoſdam, Trinitatem eo deſignatam nomine. Jobius monachus, ejuſque ſententia. Peccatum id quale: Tum quàm variè de eo judicarint SS. Patres; imprimis Auguſtinus. Locus intricatus, ὅτι οὐκ ἐν τῷ θελγεῖν τινὶ &c. *Mens verborum & ordo.* Πλανοτεξία, ἰσότιμη *oppoſita.* Μὴ μετεωρίζεσθαι. Μετεωρίζεσθαι, *quid:* Μετέωρος, *vagus:* Ἀσαπῶντες· Ῥιπιζόμενοι. Νῆς μαινόμενος. Τὸ ἀμετανόητον ἐν τῇ περισσοτέρᾳ κατορθῶν. *Suſpenſo animo eſſe: Et an ità rectè* τὸ μετεωρίζεσθαι *expreſſum.* Recitatio τοῦ שמע *ſchma, Judæis uſitata.* Ἔσωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφῦες θελιζόμεναι. *Paſcha Judæorum, ejuſque ritus.* Λυχνίον *Judæorum.* Διχοτομεῖν, *& quid B. Hieronymo.* Πῦρ ἅλατον θαλεῖν. Πῦρ καθαρτήριον, *& quo ſenſu. Baptiſmus, de Paſſione. Paſſio, purgatio ſeu* κάθαρσις. *Locus,* ᾧ τί ἄλλο ἐπὶ ἠδὴ ἀνήρθη; *in quo varia lectio notata.* Καὶ πῶς συνέχομαι; *&* τὸ *Conſtringor, an hoc exprimat.* Δὸς ἐρχασίαν, *& quomodo intelligendum.* Ἐρχασία, Θυσία. Ἀπολλάχθαι ἀπ' ἀντῦ. *Judæi, ut Athenienſes,* φιλόδικοι. *Formula, quâ qui diſſentientes conciliabant utebantur.*

Cap. 12 v. 10. Duodecimo capite, non ità procul ab initio, occurrit illud, Καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· τῷ δ' εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται. Quod cùm lego, ſæpius mirari ſubit, in quot partes, cùm de hoc peccato agitur, ſeceſſerint antiqui. Inter cæteros invenias qui ὅλῳ τῷ Τριάδι τῇ τοῦ Πνεύματος φωνῇ ἐξονομάζεσθαι, *totam Trinitatem Spiritûs ſignificari voce*, exiſtimarunt; neque aliter hîc quàm in illo Johannis accipiendum, *Spiritus Deus eſt*, &c. Inter quos Jobius Monachus in Oeconomia ſua, ſive, De myſterio redemtionis, olim fuiſſe dicitur: De quo videndus Photius: cui τῶν θείων μαθημάτων διάπυρος ἐραστὴς, καὶ φιλοθεάμων, *divinarum diſciplinarum candidatus ardens, diligénſque ſcrutator*, nuncupatur: cùm plura θέλγρα nec magnæ rei fuiſſe in illo ſcripto, & res ipſa doceat, nec ipſe ſummus Criticus negare videatur. Ità peccatum hoc eſſet, quod adversùs totam committitur, ut illi volunt, Trinitatem: Quaſi peccatum ſit ullum quo non offendatur Deus, hoc eſt, peccatum ſit aliquod quo non offendatur Pater, Filius, ac Spiritus: aut quaſi potiùs, quis offendatur hîc, quærendum ſit, quàm quale ſit peccatum: quaſi denique *Spiritus* ſemper ſit Deus, ac tota Trinitas; cùm hîc non S. Spiritûs hypoſtaſis, ſed vis ejus ac ἐνέργεια, cum interiore cordis ſenſu, intelligatur. Imprimis autem & B. Auguſtinus hîc luctatur ſecum: Qui in definitione aut deſcriptione ejus quantum ſeſe torſerit, vel ex confeſſione propria apparet: *Eſt autem magnum* (ipſe libro De verbis Domini in Monte inquit) *quæſtionis hujus ſecretum: Lumen ergò expoſitionis à Domino quæratur. Dico autem charitati veſtræ, fortè in omnibus Scripturis Sanctis nulla major quæſtio, nulla difficilior.* Et ſanè, nè de cæteris nunc Patribus, Fulgentio imprimis, Ambroſio, Hieronymo, Scholaſticiſque, dicam, quis non meritò miretur quàm & dubiè & variè de eo ipſe ſcripſerit quem dixi? Qui alibi, Enchiridio nempe ad Laurentium, ejus eſſe vult, qui peccatorum dari in Eccleſia veniam negat, atque ad ſummum vitæ diem ità ſentit, aut, ut ipſe loquitur, extremum ità claudit. Alibi, duritiem vult eſſe cordis uſque ad vitæ finem; Epiſtolâ ad Bonifacium nimirum: Alibi, ejus, qui per invidiam opera blaſphemat Dei; Expoſitione ad Rom. nempe: Eorum alibi, qui donis S. Spiritûs, quale linguarum fuit, cum malignitate obtrectant; In Pſalmum ſeptuageſimum videlicet: Libro denique De verbis Domini, cujus jam meminimus, in Monte; illius, qui poſt agnitionem Dei per gratiam Chriſti, fraternitatem oppugnat, adverſuſque

adverſúſque ipſam quâ reconciliatus eſt Deo gratiam invidiæ facibus agitatur: Quemadmodum alibi, non verbis tantùm ſed & factis committi docet. Pleriq; improbitatem ei primam ac malignitatem aſſignarunt: Inter quos & illi, qui peccatum in Patrem, in Filium, in S. Spiritum, ſcholaſticè jam diſtinxerunt: ut primum ſit, quod ex infirmitate; ſecundum, quod ex ignorantia; poſtremum, quod ex certa committitur improbitate ac malitia. Cæterùm ab his, de quibus plura ex Scholaſticis atque aliis afferri poterant, ad alia nunc abeamus. Eodem capite dicitur, Εἰπὲ δὲ πρὸς αὐτὸν, Ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ πάσης πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ. Quem locum qui ità reddiderunt, *Nec enim cujuſquam vita, ex iis quæ ipſi ſuppetunt, in eo ſita eſt, ut redundet*, vellem interpretationis ſuæ interpretationem nobis reliquiſſent. Duo expendenda hîc erant. Primò, mens Domini, quam ſequens parabola expreſſit: Quâ docetur, Non qui opes plurimas in poteſtate habet, ideo vitam habere in poteſtate: ſine qua tamen opes in poteſtate ejus eſſe deſinunt. Mens & ordo eſt, ὅτι ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ οὐκ ἐν τῷ ὑπαρχόντων αὐτῷ, ἡ ζωὴ αὐτοῦ οὐκ ἔστι· *Nulli in abundantia opum, vitam ſuam ſitam eſſe.* Non ut dicat, ideo in uſu ſitam; ſed, neminem qui opibus abundat, ideo in poteſtate habere quàm diu vivat: quod parabola, ut dixi, probat. Quanquam & alterum quoque verum eſt, *non in abundantia opum ſitam eſſe vitam*; cùm non ex eo quod ſupereſt, ſed ex eo vivatur quod ſatis eſt. Theophylactus, cùm mentem videret, quomodo verba conſtitueret non invenit; certè non docuit: Qui fortè & poſteriora, ὅτι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, non legit. Omnes tranſpoſitio decepit: quibus paſſim utitur Scriptura: Quemadmodum nihil familiarius ejuſmodi tranſpoſitionibus Ariſtoteli ubique eſſe, alibi prolixè probavimus. Nam in Epiſtolis Paulinis, hæc ejúſque generis, ubique, ὅση κόνις. Meminerit lector, περὶ πλεονεξίας agi: Quam non ſatis efficaciter ac rectè *avaritiam* interpretes dixerunt. Philoſophus τῇ ἰσότητι opponit. Et περὶ πλεονεκτούντος in ſequentibus agetur. Operæ factu-ros interim exiſtimamus, qui, quantopere in conſtituenda hîc verborum ſerie Theologi recentiores æſtuarint, rectè cogitaverint. Sequitur, Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται; Vel idcirco demens, *quòd cùm non ſit noſtrum quod ſumus, multò minùs noſtrum eſſe poteſt quod habemus*, ut eleganter loquitur Valerianus. Sequitur, Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε, ἢ τί πίητε· καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. Ubi vellem aliquantò magis ſatisfacerent interpretes. Quid ſit μετεωρίζεσθαι, & hîc & Matthæi 6. ſatis ipſe Dominus oſtendit: qui ἐν τοῖς βιωτικοῖς, iiſque quibus ad hanc vitam opus eſt, animum, non vagum, ſed de cura Domini ac providentia ſecurum, ſuis præcipit, præſcribit. Μετεωρίζεσθαι eſt, ῥέμβεσθαι, *vagari*, nunc de hoc, nunc de illo cogitare, nec conſiſtere animo. Incomparabiles Stephani Gloſſæ; Μετέωρος, ὁ μὴ καθεδὸς τὸν νοῦν· *Factans, vacuus.* Scribe, *Factans animum, vagus.* Nè igitur vagamini, aut cogitationibus diverſis ac ineptis animum diſtrahite ac dividite, inquit. Quare? Causa ſequitur: Τμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι χρῄζετε τούτων· Ergò, μὴ ἔν μετεωρίζεσθε, ἀλλὰ καθεδὲν νῦν ἔχετε, *nè vagamini animo, ſed præſentem ac attentum habete*; Fidite, ac figite in eo animum, qui cæteris, qui ipſis quoque plantis proſpicit. Μετεωρίζεσθαι ergò dicuntur, quos ἀσταθοῦντας, quos ἄλλοτε πρὸς ἄλλα μεταβαίνοντας τῷ νῷ quos οὐδὲν βέβαιον οὐδὲ ἰσχυρὸν πρὸς τὸν Θεὸν ἔχοντας, quos ῥιπιζομένους Theologi vocare ſolent. Μὴ μετεωρίζεσθε ergò, illo ſenſu quo iidem Theologi νῶν μὴ μεριζόμενον εἰς τὰ βιωτικὰ habere præcipiunt. Quod optimè practici inter eos exprimunt, cùm quærunt, Πῶς καθορθοῖ ἐν τῇ προσευχῇ τις τὸ ἀμετεώριστον, *Quomodo præſtare quis rectè inter precandum poſſit, nè mens vagetur, & affixa Deo maneat*; deinde reſpondent, Παρεφορηθεὶς, πρὸ ὀφθαλμῶν εἰ τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἄρχοντά τις ἢ περιεῶντα θεωρῶν, καὶ διαλεγόμενος αὐτῷ, ἀμετεώριστον ἔχει τὸ ὄμμα, πόσῳ μᾶλλον ὁ προσευχόμενος Θεῷ, ἀμετεώριστον ἕξει τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ ἑτέρου καρδιογνώστου; *Quòd certò credat, ante oculos ac præſentem eſſe Deum. Si enim qui Principem videt aut Præfectum cum quo loquitur, vagum non habet oculum, quantò magis qui Deo ſuas offert preces, vagum non habebit animum, nec ab eo diviſum qui corda ſcrutatur & renes?* In quibus qui intelligit quid ſit ὄμμα, quid ſit νοῦς ἀμετεώριστος, idem quid ſit τὸ μετεωρίζειν facilè videbit. Quod & Magnus Baſilius alibi explevit, cùm

v. 15.

v. 20.

v. 29.

ψαλμῶν ἀποστόμωι, quos recitabant, non legebant: quemadmodum Galli hodie *par cœur* pronunciari illa dicunt, quæ memoriter dicuntur: quibus ἀπὸ μνήμης, ἀπὸ στόματος λέγειν, *raconter & dire par cœur*. Antiquus Eccleſiæ Doctor, Ἐν ψαλμῳδίαις ἢ ὁ πλείους ἢ εὐχαῖς διωτέρω ἀναγνώσει τι γεγραῦν ἅγιον ἢ ἀποστόμωις ἀσκῦντα.

Cap. XI.

Caput duodecimum examinatur. Blaſphemia in Spiritum Sanctum. Totam, ſecundùm quoſdam, Trinitatem eo deſignatam nomine. Jobius monachus, ejúſque ſententia. Peccatum id quale: Tum quàm variè de eo judicarint S S. Patres; imprimis Auguſtinus. 10 *Locus intricatus, ὅτι ἐν τῷ θελῆσαι τινὶ &c. Mens verborum & ordo.* Παροιξία, ἰσότης *oppoſita.* Μὴ μετεωρίζεσθε. Μετεωρίζεσθαι, *quid:* Μετέωρος, *vagus:* Ἀσταθῆτες· Ῥιπιζόμενοι. Νῆς μετεωριζόμενος. Τὸ ἀμετεώριστον ἐν τῇ περισκῇ κατορθῶν. *Suſpenſo animo eſſe: Et an ità rectè τὸ μετεωρίζεσθαι expreſſum. Recitatio* שמע *ſchma, Judæis uſitata.* Ἔξωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφῦς θεριζόμεναι. *Paſcha Judæorum, ejúſque ritus.* Λυχνίον *Judæorum.* Διχοτομεῖν, *& quid B. Hieronymo.* Πῦρ ἅλυσον Θαλεῖν. Πῦρ καθαρτήριον, *& quo ſenſu. Baptiſmus, de Paſſione. Paſſio, purgatio ſeu* κάθαρσις. *Locus,* ἢ τί θέλω ἐν ᾗδη ἀνύφθη; *in quo varia lectio notata.* Καὶ πῶς συνέχομαι; *&* τὸ *Conſtringor, an hoc exprimat.* Δὸς ἐργασίαν, *& quomodo intelligendum.* Ἐργασία, *Quæſtus.* Ἀπολλάχθαι ἀπ' αὐτοῦ. *Judæi, ut Athenienſes,* φιλόδικοι. *Formula, quâ qui diſſentientes conciliabant utebantur.* 20

Cap. 12 v. 10. Duodecimo capite, non ità procul ab initio, occurrit illud, Καὶ πᾶς ὃς ἐρεῖ λόγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· τῷ δὲ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται. Quod cùm lego, ſæpius mirari ſubit, in quot partes, cùm de hoc peccato agitur, ſeceſſerint antiqui. Inter cæteros invenias qui ὅλῳ τῷ Τριάδι τῇ τοῦ Πνεύματος φωνῇ ἐξορομάζεσθαι, *totam Trinitatem Spiritûs ſignificari voce*, exiſtimarunt; neque aliter hîc quàm in illo Johannis accipiendum, *Spiritus Deus eſt*, &c. Inter quos Jobius Monachus in Oeconomia ſua, ſive, De myſterio redemtionis, olim fuiſſe dicitur: De quo videndus Photius: cui τῶν θείων μαθημάτων διάπυρος ἐρεστὴς, ἢ φιλοπόνων, *divinarum diſciplinarum candidatus ardens, diligénſque ſcrutator*, nuncupatur: cùm plura θεώρημα nec magnæ rei fuiſſe in illo ſcripto, & res ipſa doceat, nec ipſe ſummus Criticus negare videatur. Ità peccatum hoc eſſet, quod adversùs totam committitur, ut illi volunt, Trinitatem: Quaſi peccatum ſit ullum quo non offendatur Deus, hoc eſt, peccatum ſit aliquod quo non offendatur Pater, Filius, ac Spiritus: aut quaſi potiùs, quis offendatur hîc, quærendum ſit, quàm quale ſit peccatum: quaſi denique *Spiritus* ſemper ſit Deus, ac tota Trinitas; cùm hîc non S. Spiritûs hypoſtaſis, ſed vis ejus ac ἐνέργεια, cum interiore cordis ſenſu, intelligatur. Imprimis autem & B. Auguſtinus hîc luctatur ſecum: Qui in definitione aut deſcriptione ejus quantum ſeſe torſerit, vel ex confeſſione propria apparet: *Eſt autem magnum* (ipſe libro De verbis Domini in Monte inquit) *quæſtionis hujus ſecretum: Lumen ergò expoſitionis à Domino quæratur. Dico autem charitati veſtræ, fortè in omnibus Scripturis Sanctis nulla major quæſtio, nulla difficilior.* Et ſanè, nè de cæteris nunc Patribus, Fulgentio imprimis, Ambroſio, Hieronymo, Scholaſticíſque, dicam, quis non meritò miretur quàm & dubiè & variè de eo ipſe ſcripſerit quem dixi? Qui alibi, Enchiridio nempe ad Laurentium, ejus eſſe vult, qui peccatorum dari in Eccleſia veniam negat, atque ad ſummum vitæ diem ità ſentit, aut, ut ipſe loquitur, extremum ità claudit. Alibi, duritiem vult eſſe cordis uſque ad vitæ finem; Epiſtolâ ad Bonifacium nimirum: Alibi, ejus, qui per invidiam opera blaſphemat Dei; Expoſitione ad Rom. nempe: Eorum alibi, qui donis S. Spiritûs, quale linguarum fuit, cum malignitate obtrectant; In Pſalmum ſeptuageſimum videlicet: Libro denique De verbis Domini, cujus jam meminimus, in Monte; illius, qui poſt agnitionem Dei per gratiam Chriſti, fraternitatem oppugnat, adverſúſque

adverſúſque ipſam quâ reconciliatus eſt Deo gratiam invidiæ facibus agitatur: Quemadmodum alibi, non verbis tantùm ſed & factis committi docet. Pleriq; improbitatem ei primam ac malignitatem aſſignarunt: Inter quos & illi, qui peccatum in Patrem, in Filium, in S. Spiritum, ſcholaſticè jam diſtinxerunt: ut primum ſit, quod ex infirmitate; ſecundum, quod ex ignorantia; poſtremum, quod ex certa committitur improbitate ac malitia. Cæterùm ab his, de quibus plura ex Scholaſticis atque aliis afferri poterant, ad alia nunc abeamus. Eodem capite dicitur, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτοὺς, Ὁρᾶτε καὶ φυλάσσεσθε ἀπὸ πάσης πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ. Quem locum qui ità reddiderunt, *Nec enim cujuſquam vita, ex iis quæ ipſi ſuppetunt, in eo ſita eſt, ut redundet*, vellem interpretationis ſuæ interpretationem nobis reliquiſſent. Duo expendenda hic erant. Primò, mens Domini, quam ſequens parabola expreſſit: Quâ docetur, Non qui opes plurimas in poteſtate habet, ideo vitam habere in poteſtate: ſine qua tamen opes in poteſtate ejus eſſe deſinunt. Mens & ordo eſt, ὅτι ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, ἡ ζωὴ αὐτοῦ οὐκ ἔστι *Nulli in abundantia opum, vitam ſuam ſitam eſſe.* Non ut dicat, ideo in uſu ſitam; ſed, neminem qui opibus abundat, ideo in poteſtate habere quàm diu vivat: quod parabola, ut dixi, probat. Quanquam & alterum quoque verum eſt, *non in abundantia opum ſitam eſſe vitam*; cùm non ex eo quod ſupereſt, ſed ex eo vivatur quod ſatis eſt. Theophylactus, cùm mentem videret, quomodo verba conſtitueret non invenit; certè non docuit: Qui fortè & poſteriora, ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ, non legit. Omnes tranſpoſitio decepit: quibus paſſim utitur Scriptura: Quemadmodum nihil familiarius ejuſmodi tranſpoſitionibus Ariſtoteli ubique eſſe, alibi prolixè probavimus. Nam in Epiſtolis Paulinis, hæc ejuſque generis, ubique, ὅση κόνις. Meminerit lector, περὶ πλεονεξίας agi: Quam non ſatis efficaciter ac rectè *avaritiam* interpretes dixerunt. Philoſophus τὴν ἰσότητα opponit. Et περὶ πλεονεκτοῦντος in ſequentibus agetur. Operæ facturos interim exiſtimamus, qui, quantopere in conſtituenda hîc verborum ſerie Theologi recentiores æſtuarint, rectè cogitaverint. Sequitur, Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς, Ἄφρον, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἡτοίμασας, τίνι ἔσται; Vel idcirco demens, *quòd cùm non ſit noſtrum quod ſumus, multò minùs noſtrum eſſe poteſt quod habemus*, ut eleganter loquitur Valerianus. Sequitur, Καὶ ὑμεῖς μὴ ζητεῖτε τί φάγητε, ἢ τί πίητε· καὶ μὴ μετεωρίζεσθε. Ubi vellem aliquantò magìs ſatisfacerent interpretes. Quid ſit μετεωρίζεσθαι, & hîc & Matthæi 6. ſatis ipſe Dominus oſtendit: qui ἐν τοῖς βιωτικοῖς, iiſque quibus ad hanc vitam opus eſt, animum, non vagum, ſed de cura Domini ac providentia ſecurum, ſuis præcipit, præſcribit. Μετεωρίζεσθαι eſt, ῥέμβεσθαι, *vagari*, nunc de hoc nunc de illo cogitare, nec conſiſtere animo. Incomparabiles Stephani Gloſſæ; Μετέωρος, ὁ μὴ καθεδεῖς τὸν νοῦν· *Jactans, vacuus.* Scribe, *Jactans animum, vagus.* Nè igitur vagamini, aut cogitationibus diverſis ac ineptis animum diſtrahite ac dividite, inquit. Quare? Cauſa ſequitur: Ὑμῶν δὲ ὁ πατὴρ οἶδεν ὅτι χρῄζετε τούτων· Ergò, μὴ ὦν μετεωρίζεσθε, ἀλλὰ καθεδεῖν νῦν ἔχετε, *nè vagamini animo, ſed præſentem ac attentum habete*; Fidite, ac figite in eo animum, qui cæteris, qui ipſis quoque plantis proſpicit. Μετεωρίζεσθαι ergò dicuntur, quos ἀσταθοῦντας, quos ἄλλοτε πρὸς ἄλλα μεταβαίνοντας τῷ νῷ quos οὐδὲν βέβαιον οὐδὲ ἱδρυμένον πρὸς τὸν Θεὸν ἔχοντας, quos ῥιπτολογοῦντας Theologi vocare ſolent. Μὴ μετεωρίζεσθε ergò, illo ſenſu quo iiidem Theologi νῦν μὴ μεριζόμενον εἰς τὰ βιωτικὰ habere præcipiunt. Quod optimè practici inter eos exprimunt, cùm quærunt, Πῶς κατορθοῖ ἐν τῇ προσευχῇ τις τὸ ἀμετεώριστον, *Quomodo præſtare quis rectè inter precandum poſſit, nè mens vageatur, & affixa Deo maneat*; deinde reſpondent, Παραφορηθεὶς, πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχει τὸν Θεόν. Εἰ γὰρ ἄρχοντά τις ἢ περιεσόμενα διαλεγόμενος αὐτῷ, ἀμετεώριστον ἕξει τὸ ὄμμα, πόσῳ μᾶλλον ὁ προσευχόμενος Θεῷ, ἀμετεώριστον ἕξει τὸν νοῦν ἀπὸ τοῦ ἐπιζητουμένου καρδίᾳ νοερᾷ; *Quod certò credat, ante oculos ac præſentem eſſe Deum. Si enim qui Principem videt aut Præfectum cum quo loquitur, vagum non habet oculum, quantò magìs qui Deo ſuas offert preces, vagum non habebit animum, nec ab eo diviſum qui corda ſcrutatur & renes?* In quibus qui intelligit quid ſit ὄμμα, quid ſit νοῦς ἀμετεώριστος, idem quid ſit τὸ μετεωρίζειν facilè videbit. Quod & Magnus Baſilius alibi explevit,

cùm

cùm eos qui terrenæ aut perituræ rei intentum habent animum, ἐπὶ τὸ πρὸ χρὸς βίον μετεωρίζεσθαι, dixit. Tales ergò ſunt, qui, cùm de Deo cogitandum eſt, ad aliena, hoc eſt, quæ hanc vitam ſpectant, dilabuntur; ut inani curâ de cibo victúque ac ſimilibus, cogitationem, quam defixam habere in Deo debent, ità interrumpant. De quibus elegantèr B. Hieronymus, *Cogitatio victûs, ſpinæ ſunt fidei. Radix avaritiæ, cura gentilium.* Unde & veteres Doctores, cùm attentionem auditoribus præcipiunt aut ſuadent, voce hâc, ut plurimùm, utuntur: Nyſſenus Homiliâ in 14. Martyres, Διὸ μοντῶ ἀκέραιον γαλλιῶσαν καὶ ἀμετεώριστον συντηρήσατε. Atque hæc cauſa quare, cùm de uſu diſci hujus agunt, locum huc Prophetæ trahant, ὅτι οἱ ὀφθαλμοί μου διαπαντὸς πρὸς τὸν Κύριον· item, Ὡς οἱ ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν· verba notiſſima, ac ſæpe in uſu. Optimè ergò ſe mentémque loci exprimunt, qui precari eum qui hoc agit, ἀμετεώριστον τὸ ἔξωθεν ὄμμα καὶ τὸ ψυχῆς ἔνδοθεν ἔχοντα, item, μὴ πλανώμενον τὸν νῶν ὧδε κἀκεῖσε, item, ὅλον τὸν νῶν τετραμμένον πρὸς Θεὸν μόνον, καὶ ἀλλαχοῦ μεμεμενοῦ ἔχοντα, præcipiunt: Quæ ut περιφράσεις, aut eadem, in praxi ſua jungunt: à quibus aliud expreſſit, qui, *non ſuſpenſo animo*, interpretatur: *Et nè ſuſpenſo animo eſtote.* Sed & vetus aliud vel nihil dixit, qui, *& nolite in ſublime tolli*, interpretatur: cùm in altum attollendus cœlóque affigendus ſit precantis animus ac Deo: Cui μετεωρισμὸν opponunt SS. Patres; quem ὑδὲν ἐπὶ τὸ ὕψος τὸ πνευματικὸν προκόπτειν, *nihil minùs quàm attolli ſurſum*, dicunt: Cum quo pugnat illud hodie in Sacris à quibuſdam uſurpatum, *Surſum corda:* Idem quod & Græcis paſſim in Liturgiis uſitatum: ubi cùm Sacerdos aut Epiſcopus ΑΝΩ ΤᾺC ΚΑΡΔΊΑC dicit, populus ΣΧΩ̃ΜΕΝ ΠΡῸC ΤῸΝ ΚΎΡΙΟΝ, cùm Epiſcopus ΑΝΩ ΣΧΩ̃ΜΕΝ ΤᾺC ΚΑΡΔΊΑC ΗΜΩ̃Ν dicit, populus ΕΧΟΜΕΝ ΠΡῸC ΤῸΝ ΚΎΡΙΟΝ reſpondet. Attentione enim ſummâ ac erecto ſpiritu in Sacris audiendis opus eſt. Quod mimicè ac ridiculè, ut omnia, Judæi exprimunt, cùm ſuum *ſchma*, ſive, *Audi Iſrael*, ſic recitant pronunciántque, ut nec nutu ullo moveatur oculus, nec ociosè labia aut digiti vagentur: Quaſi ſuperſtitioni non affixus interim ſit animus. Sequitur,

v. 35. Ἔστωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι. Dubium autem non eſt, quin præcincti lumbis (quod ab Helleniſtis, ἐσφυς περιεζωσμένοι, dicitur) Iſraelitæ, tum & calceati, ac cùm baculis, convivium Paſchale in Ægypto celebrarent; ut ſic feſtinare, ac occaſione qualibet ad fugam ſe parare viderentur: ſed &, quòd in ipſa inſtitutione Exodi cap. 12. nocte faciendum id præcipiatur, accenſos λύχνους, (de quibus, & in ſequentibus hîc agitur) quemadmodum & hodie Judæi, haberent: Quale eſt λυχνίον illud quo iidem hiſtriones in hoc feſto panem fermentatum, expurgandæ domûs causâ, quærunt. Quemadmodum iis ergò in hoc epulo, ità nobis in hoc ſeculo, quod planè tranſitorium ac breve, ut feſtinandum ità vigilandum monet: Feſtinandum, quia omnibus ſpiritualis eſt Ægyptus deſerenda: Vigilandum, nè bruteſcant animi, ac tantùm ſaginentur: quales ſunt eorum qui terrenis curis opibúſque immerſi jacent. Ut ſignificetur, quod & ibi dicitur; Vitam hanc nihil aliud quàm Peſach eſſe, id eſt, tranſitum. Ibi enim habes, Οὕτως δὲ φάγεσθε αὐτό· Αἱ ὀσφύες ὑμῶν περιεζωσμέναι, καὶ τὰ ὑποδήματα ἐν τοῖς ποσὶν ὑμῶν, καὶ αἱ βακτηρίαι ὑμῶν ἐν ταῖς χερσὶν ὑμῶν, καὶ ἔδεσθε αὐτὸ μετὰ σπουδῆς.

v. 46. Πάσχα ἔστι Κυρίου. Ad locum illum capite eodem, διχοτομήσει αὐτὸν, quamvis ſciam quidem à B. Hieronymo ad 33. Ezechielis notatum, *Et ſervus qui ſe luxuriæ tradit & ocio, dividetur, id eſt, mucrone ferietur, & pars ejus ponetur cum infidelibus*; quid ſit tamen בחר, non ignoro: quod de victimis in fœdere conciſis, aliiſque id genus, uſurpatur. Eodem capite cùm legitur, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν εἰς τὸν γῆν, qui ignem de quo agitur, πῦρ καθαρτήριον interpretantur, inter quos Gregorius Theologus Hom. in S. Baptiſmum, ad ipſum reſpexiſſe baptiſmum videntur: De quo paulò pòſt ſequitur, βάπτισμα δὲ ἔχω βαπτισθῆναι· Qui & τὸ σωτήριον πάθος, ſive paſſionem, repræſentat (cui propriè purgatio tribuitur) ut peractam ſanguine nimirum, ac ſic ratam. Unde illud, ὃς καθαρίζει τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι, ut autor ad Hebræos loquitur. Ibidem ſequitur, καὶ τί θέλω εἰ ἤδη ἀνήφθη; Ubi mirum quantopere

quantopere variant antiqui: De quo videndi in Notis ſuis eruditi. Mirificè Origenes Philocaliâ, Τὸ μὲ Σωτῆρ λάσαι, Πῶς ἤλθεν βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ὄντε ἦν ἐκδύ hoc eſt, καὶ ὄφελε ἦν ἐκδύ, *& utinam accenſus ſit!* quod nihil aliud tamen quàm gloſſema videtur, neq; minùs à recepta lectione abhorret quàm quod vulgaris ſequitur interpretatio: quod eſt, καὶ τί θέλω ἐὰν ἀνῆφθη; quomodo pleruq; Græci. Apud Macarium Homil. 25. Πῶς ἤλθεν βαλεῖν εἰς τ γῆν, καὶ τί θέλω ἐὰν ἀνάφθη; Scripſerat, ut verisimile eſt, ἐ ἤθε ἀνῆφθαι; B. Hieronymus ad Michæ 1. *Iguem veni mittere ſuper terram, & quàm volo ut ardeat!* Chryſoſtomus ad Matthæum, καὶ τί ἤθελον εἰ ἤδη ἀνήφθη; Cyrillus verò ad Eſaiam Catenâ nondum editâ, cujus ritum Reverendo ac ſummæ eruditionis Theologo Antonio Thyſio debere me fateor, καὶ ἤθελον εἰ ἤδη ἀνήφθη. Verba ejus ſunt, καθ' ἃ καὶ ὁ Κύριος ἀναφέρεται λόγῳ, Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τ γῆν, καὶ ἤθελον εἰ ἤδη ἀνήφθη. In eo quod ſequitur, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως ὃ τελεσθῇ; ſatis v. 50. ambiguè *conſtringendi* voce uſi ſunt recentiores. Optimum Henrici Stephani Gloſſarium, Συνέχομαι, *opprimor*: Cùm ἡ ἀδθένεια notetur, quæ, propinquâ morte, ex ejus metu, ἀπ' ἐκεκρυμένων, Dominum circumſteterit ac preſſit. Erit igitur, καὶ πῶς συνέχομαι, *& quomodo*, aut *quantopere premor donec perfecero quod inſtat! quantopere angor!* Cujuſmodi πάθ autor ad Hebræos ἐνδάθειαν dixit; quæ ante mortem imprimis afflixit Dominum: καὶ εἰσακουθεὶς, inquit, ἀπ' ἐυλαβείας, cap. 5. Sub finem capitis legitur, Ὡς v. 58. δ' ὑπάρχεις μᾶς τ ἀρχαίων ἐν ἐπ' ἀρχαῖα, ἐν τῇ ὁδῷ, δὸς ἐργασίαν ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτ. Qui locus non ſatis excuſus. Nam ſi hoc dicitur quod volunt interpretes, purus purus Latiniſmus eſt quo utitur Evangeliſta: Cùm verò ſit ſimilius, ex Græcorum aut Helleniſtarum, niſi fallor, ſcriptis, quod diceret, hauſiſſe Lucam. Qui nec ſemel ἐργασία voce uſus eſt: Quemadmodum Actor. 16. 16. de ancilla quæ Pythonis ſpiritu correpta erat, ἣν ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς, dicitur. Ibidem v. 19. Ἰδόντες δ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς τ ἐργασίας αὐτῶν. Ità cap. 19. 24. de Demetrio, qui ædiculas argenteas Epheſinæ cudebat Dianæ, ὃν παρεῖχε τοῖς τεχίταις ἐργασίαν ἐκ ὀλίγου, *quæſtum non exiguum*. Ità ſequenti verſu ipſe Demetrius, Ἄνδρες, inquit, ἐπίστασθε, ὅτι ἐκ ταύτης τ ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῖν ἐστι· *ex hac quæſtu nos diteſcere.* Nec aliter Græci; quos pluſquam cæteri expreſſiſſe Lucas creditur. Neque quiſquam neſcit, ipſum Ariſtotelem & alios ſic loqui. Nicarchus Anthologiæ Epigr. lib. 6.

Ἔστι δ', ὅστις σὲ διώκειν ὑπὸ πλημμελὲς ἔνεν,
Κύπρι· σὺ δ' ἐργασίην καὶ κλέος μεγάλ.

ubi, δὸς, vel μεγάλης ἐργασίαν, habes, non multò aliter. Hoc dixiſſe igitur videtur Lucas; Si ad Præfectum cum adverſario te conferes, etiam cum quæſtu ejus, tuo damno, vide ut ab eo libereris. Tale aliquid latere viderat Theophylactus, quem fruſtrà reprehendunt eruditi, cùm dixit, Κἂν μικρὸν ἔχῃς, δανείσασθαι, καὶ δὸς ἐργασίαν, τουτέστι, τίκτον, ἵνα δ' ἀπολλάχθαι ἀπ' αὐτ, *Si nihil*, inquit, *habeas, vel fœnori ſumas, ac da illi ἐργασίαν, hoc eſt, fœnus, lucrum.* Quis enim meliùs videre potuit, δὸς ἐργασίαν, eo ſenſu Græcè non dici quo id dici volunt eruditi, quàm qui & Græcè ſcripſit & Chryſoſtomum libenter ſequebatur? Si ergò illi hoc lucelli, inquit Dominus, concedas, plus lucri ipſe facies. Quod illud? Non enim mille moleſtias ſubibis: non ad judicem trahêris; neque judex exactori te tradet, is in carcerem te dabit; ubi quadrans perſolvendus erit ultimus. Quanquam aliter accepiſſe Marcus Eremita videtur, Περὶ βαπτισμ, cùm dixit, Σὺ δέ, ὦ ἄνθρωπε, ὁ ἐν χειρὶ βεβαπτισμένος, μόνον δὸς πῶ ἐργασίαν, ἵνα ἐν πῶ δικαίωμεν ὦμεν, καὶ σε πρὸς πῶ ἀμοιβαίαν τ ἐναπόκειται. Niſi fortè purus Hebraiſmus eſt: Nam cùm נתן ſit *lucrum*, נתן in Piel *perficere* eſt iiſdem: Δὸς ἐργασίαν, *perfice, effice, ut libereru*; vel, *lucrare liberari*. Cùm additur, ἀπηλλάχθαι ἀπ' αὐτ, dubitandum non eſt, quin Dominus, quemadmodum & finis & interpres fuit Legis, ità operam ubique dederit, ut receptos tum in judiciis tum paſſim morbos, quibus obnoxii imprimis non tam cæci quàm cæcorum erant judices ac duces, tangeret aut emendaret. Et notum quidem, quantopere φιλόδικοι Athenienſes eſſent: Quo nomine & à Comicis (ut notiſſimus ille in Veſpis) acerbè ac feſtivè perſtringuntur. Sed

quid hoc ad quoſdam, ac non paucos quidem, ejus temporis Magiſtros? quibus adeò inviſa tum transactio, ut palàm dicerent, Litem componere inter partes, haud fas eſſe; Paci qui ſtuderet, peccare; imò, quod ut nefas dictu ità in placitis illorum legitur, Qui benediceret ei qui transactioni ſtuderet, blaſphemare: quod diſertè apud Gemariſtas habes. Quæ res nè autore maximo careret, Deum pariter & Moſen huc trahebant: Dici enim, *Sicut parvum ſic & magnum audietis: non timebitis à facie cujuſquam, quia judicium Dei eſt*, Deut.1.17. Moſen autem ità rigidum fuiſſe hac in parte, ut diceret, *Jus perrumpat montes*. Quæ eſt cauſa cur hîc omnes monuerit Dominus, ut vel inter ſe tranſigerent, nè eò pervenirent ubi ad pacem hortari eos qui judicio ſe ſiſterent, poſtquam ſemel id profeſſi eſſent, nefas erat: ideo, quod impendendum liti erat, lucrifacerent. Ad receptam ergò formulam, quâ qui diſſentientes tum conciliabant utebantur, alluſiſſe videtur: quæ erat, *Ite & è re veſtra tranſigite*; Δότε ἐργασίαν ἀπαλλαχθῆναι, vel Δότε ἐργασίαν τοῦ ἀπαλλαχθῆναι. Quâ ratione & illud Prov.17.14. uſurpabant, *Qui aperit viam aquis, eſt principium contentionis: Antequam igitur miſceantur, litem dirimite*. Quod mirificè, & tamen ad hunc locum accommodatè, Helleniſtæ; πρόσχυσίς τις ἢ ἐκδίκησις πᾶσα ἢ μάχη.

Cap. XII.

Caput decimum & tertium examinatur. Locus, ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν, & quomodo intelligendus. Opinio Cyrilli. Galilei, qui Judæ Galilei opinionem ſecuti: Nefas iis χυχεολογεῖν quenquam præter Deum. Miſcere cibos cum idolothytorum ſanguine. Κόλλυζα· quæ illa. Galilei quos crudeliter exceperat Pilatus, peccatores habiti præ cæteris; & quare. Nemini adverſa evenire niſi qui peccarit. Siloam. Ἐν τῇ πυλῶνι τοῦ Σιλωάμ. Πυλὼν, πύλη. Fortuita credere, Lege prohibitum. Locus, ἵνα τί καὶ πῶς γῆν καταργεῖ; vel κλαργεῖ; Quid ſit καταργεῖν? Περολαμβάνει. Πνεῦμα ἀσθενείας, quod energumenæ tribuitur, quale. Quid ἀσθένεια ex Helleniſtarum uſu: Scandalum: Spiritus σχόλοπος, πνεῦμα ἀσθενείας, per euteliſmum. Ἡ συγκύπτουσα. Mulier Incumbens, B. Hieronymo. Ἀποκριθεὶς εἶπα τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, an ad Phariſæos referendum. Morſus vulpis. τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. Τελειοῦσθαι quomodo uſurpetur. Πληροῦν πῶς οἰκονομίαν. Τελειοῦσθαι de martyribus. Plin. Ποτίσθαι Hebræorum more uſurpatum: Ἀπολύσθαι σήμερον καὶ ἄνειον, καὶ τῇ ἐχεμύθῳ. Οὐκ ἐνδέχεται· Non capit; Non eſt. Quia? pro Raro.

Cap.13 v. 1. ΙΝitio capitis decimi & tertii ità legitur, Παρῆσαν δέ τινες ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ ἀπαγγέλλοντες αὐτῷ περὶ τῶν Γαλιλαίων, ὧν τὸ αἷμα Πιλάτος ἔμιξε μετὰ τῶν θυσιῶν αὐτῶν. Cujus loci, ſi Cyrilli ſequimur ſententiam, mens erit, ὡς ἱσοφαξὲ Πιλάτος μιπτὸν θυόντων, *quos ſacrificantes mactavit Pilatus*. Quod ſi verum eſt, Hebraiſmus non diſſimilis illi erit qui 23.Exod.v.19. legitur, *Non coques hœdum in lacte matris ſuæ*; hoc eſt, *quamdiu matris adhuc lac ſugit:* Quod, licèt alii aliter interpretentur, nec Procopius prætermiſit: qui in Commentariis ad Exodum, nondum Græcè editis, ἐν ὅσῳ γαλακτεῖ, οὐ θύσεις καὶ ἐψήσεις. Alii ſimpliciter exiſtimant, cum victimarum ſanguine, quas immolabant, ſanguinem eorum miſcuiſſe Præſidem. Euthymius; *Cùm ergò quodam tempore eſſent congregati ac ſacrificarent, audivit hoc Pilatus, irâque fervens milites in eos miſit: ipſiſq; mactatis, ſanguinem eorum ſacrificiis eorum miſcuit*. Quod alio modo imitati poſtea Chriſtianorum hoſtes, cibos neceſſarios ad vitam, victimarum profanarum ſanguine miſceri, ac ſic publicè exponi jufſerunt: ut coacti ità ſe fœdarent. Unde apud Nectarium Homiliâ in Theodorum Martyrem, Tyrannus juſſurum ſe ait, μὴν ἕτερον προσληφθῆναι, πλὴν βρωμάτων καὶ ποιμάτων αἱματι τῶν θυσιῶν μεμιγμένων, *præter cibos potúſque victimarum mixtos ſanguine:* De quo deinde Theodorus queritur; qui, Ὁ γὰρ δυσσεβέσταθ' Ἰουλιανὸς μιαρῶν τὰ τῶν εἰδώλων θυσίας αἵματι πάντα κεκηλήκατο, *Verè impius ille Julianus fœdo victimarum quæ idolis conſecratæ ſunt ſanguine omnia fadavit*. Qui & pauperibus, nè ſic polluerentur, κόλλυζα præberi juſſit: quâ voce

voce fruges, ut interpretatur ipſe, coctas, quibus vitam illi ſuſtentarent, deſignabat. Cùm ſequitur, περὶ τῶν Γαλιλαίων, nemo quidem neſcit, Galilæos qui Judæ Galilæi opinionem ſequebantur, nefas habuiſſe, τὸ χωριολογεῖν quenquam præter eum cui nomen convenit quod ἀνεφώνητον vocabant: Non quòd metuerent nè cuiquam nomen hoc tribueretur, cùm efferre id Judæi quoque nefas haberent, ſed nè proximum quidem: quod ab Helleniſtis quoque Deo tribuitur. Ut cùm Abraham dixit, Δέσποτα, τί μοι δώσεις; Gen. 15. 2. ubi in Hebræo אדני יהוה, hoc eſt, etiam nomen tetragrammaton additur. Neq; aliâ voce de hac ſecta uſus eſt Joſephus, cùm dixit, Ἰουδαϊκῇ τῇ τῶν Φιλοσοφίας ἕρως ὄξιον αὐτοῖς, μόνον ἡγεμόνα καὶ δεσπότην τὸν Θεὸν ἀναπλάσαι. Cogitare hîc interim debebant eruditi, utrúmne hîc ſectarii de quibus diximus intelligantur. Nam ſi quoties Galilæorum fit mentio, toties Judas Galilæus intelligendus erit, ſequetur omnes Galilæos Judæ ſectarios fuiſſe; aut, Galilæos non antè, quàm populum turbavit Judas, inviſos Judæis fuiſſe. Et tamen in opinione hac Theophylactus, Euthymius, Titus Boſtrorum Epiſcopus, alii, fuerunt: ut, videlicet, huic illud quod hîc περὶ ἀνθρωποθυσίας Pilati commemorant, aptarent: Valde enim hoc placebat illis; imprimis autem immanitate hâc uſum in eos Pilatum, quòd docerent, παρὰ τὰ διατεταγμένα τῷ Μωϋσεῖ, ὑπὲρ δεῖν, ὑπὲρ τῆς Καίσαρος καὶ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, θυσίας ἀναφέρειν, *nè quidem pro ſalute Cæſaris aut populi Romani offerendas eſſe victimas.* Sed ridiculum eſt, neſcire Galilæos, imprimis autem quos ἀλλοφύλους dicebant, præ cæteris inviſos peccatoréſq; à Judæis habitos: quos λαὸν τὸν ἐν σκότει καθήμενον Eſaias dixerat; ut alios omittam. Quare potiùs quærendum hîc erat, cur eos Galilæos quos crudeliter excepérat Pilatus, peccatores præ cæteris exiſtimarent qui hoc nunciabant Domino. Vetuerat ante omnia ſuis Dominus, nè coram ſe בקרי ſeu קרי obambularent; hoc eſt, nè quæ evenirent ſibi, caſui aſcriberent aut ſorti: Quod, ut cætera, ad ſuperſtitionem ſuperſtitioni nata gens deinde traxit; adeò ut uſque ad Domini adventum, qui has nebulas vel illuſtravit vel diſcuſſit, nihil præter cortícem verborum ſtudioſè ſervaret: Adeò ut ipſi diſcipuli Johan. 9. cùm cæcum ità natum, ſive ἐκ γενετῆς, viderent, ſtatim quærant, Τίς ἥμαρτεν; οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ; Quibus Dominus, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ. Non quòd non peccaſſent, ſed ut hanc opinionem tolleret, *Nemini adverſa evenire niſi qui præ cæteris peccaſſet:* quò hîc totus ſpectat locus. Cùm ſequitur, Ἢ ἐκεῖνοι οἱ δεκαοκτὼ, ἐφ' οὓς ἔπεσεν ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωὰμ, non dubito quin fruſtrà eruditi ſint qui Σιλωὰμ aquæ ductum intelligunt, ad quam turrim fuiſſe ſtructam volunt: cùm, ἐν τῷ Σιλωὰμ, pro ἐν τῷ πυλῶνι τὸ Σιλωὰμ, more Helleniſtarum (quibus πυλὼν, πύλη, *porta*) dictum ſit. Portas autem urbis Sanctæ turribus fuiſſe inſtructas, etiam hanc ipſam, vel ex delineatione ejus patet. Quid autem faciliùs evenire potuit, quàm ut urbe hâc exeuntes aut intrantes turris ruinoſa opprimeret, deleret? Quod eveniſſe his hominibus קרי, *fortè*, hoc eſt, ſine peccato aliquo, & quidem ſummo, ut ſibi perſuaderent, nefas ex Lege credebant. Non ità procul ab hoc loco ſequitur, ἵνα τί καὶ πρὸς γῆν καταργεῖ; quomodo vulgó; nec malé. Efficacius tamen, quod apud Baſilium & alios legitur, καταργᾷ. Porrò, quid ſit καταργεῖν, non ſatis expenderunt eruditi. Καταρσεῖν Helleniſtis, quod Chaldæis בטל. Eruditè vetus, *occupat:* quod eſt, προλαμβάνει· Occupabat enim locum ficus, quæ & ſic impediebat vitem, ideóque & malè occupabat terram: quod nunc voluit. Nec planè interim rejecerim, quod recentior, *Quorſum etiam terram inutilem reddit?* hoc eſt, *efficit ut talis eſſet:* quomodo τὸ καταργεῖν Eſdræ 4. 23. & alibi, Helleniſtis uſurpatur. Sequitur aliquantò pòſt, Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἣν πνεῦμα ἔχουσα ἀσθενείας ἔτη δεκαοκτὼ καὶ ἦν συγκύπτουσα. Ubi quærunt eruditi, quomodo in nobiliſſima τῆς ἐνεργουμένης hiſtoria πνεῦμα ἀσθενείας ille ſpiritus dicatur quo obſeſſam fuiſſe eam retulit Evangeliſta. Ego quidem parùm abeſt quin ἀσθένειαν hîc מכשול dici exiſtimem: quod modò σκάνδαλον, modò σκῶλον, modò βάσανον, modò ἀσθένειαν Helleniſtæ reddiderunt. Quemadmodum peccata, Græcorum Theologi, ἀσθενείας, etiam non rarò σκάνδαλα dicunt: ut cùm in precibus ſuis Cathemerinis poſteriores Græci, ἀσκανδάλιστον, noctem veſperámque quæ ſine manifeſto tranſigitur peccato, nuncupare ſolent: Exempli cauſâ, cùm

Ibid.

v. 4.

v. 7.

v. 11.

precantur, Ἐπείραμαι, αἰτοῦμαι, σοῦ τῆς νυκὶ δεηθῆναι παρόντος μοι, Σῶτερ, Veſperam, precor, nobiſcum, ut ſine ſcandalo mihi lavetur, & ſervetur. Hic major efficaciſque; & fortaſſe idem quod σκόλοψ dixit Paulus: ut ſpiritus σκόλοψ is ſit qui hîc ἀδυνα- is dicitur: Nam σκόλοψ, מכשול: Ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν. Ità Jeremiæ 6. 21. *Ecce ego do populo huic ruinas*, מכשלים: ubi linguâ ſuâ Helleniſtæ, ut alias, Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἀδυνατεῖν. Ut & 18. 23. ἡδύνατο ἡ ἀδύνατα αὐτῆς ἐναντίον σου in Hebræo, *quæ impingunt*; eâ voce de qua dixi: Quales ſunt, quibus impurus ille imperare ſolet Spiritus. De quo accipiendum, ipſa docet hiſtoria: Aliquantiſum enim pòſt ipſe Dominus, Ταῦτα ἦν, συγκύπτουσα Ἀβραὰμ θύγατερ, ὃν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τούτου τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; Eſt ergò cuteliſmus Helleniſtis proprius, ut πνεῦμα ἀπωλείας, πνεῦμα ἀδυνατίας dicatur: Quemadmodum à Prophetis, quibus hæc ἀδύνατα immittitur, *perire* dicuntur. Loco priori Jeremiæ; Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος, Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι ἐπὶ τὸν λαὸν τοῦτον ἀδυνατεῖν, καὶ ἀδυνήσουσιν ἐν αὐτῇ πατέρες καὶ υἱοὶ, ἅμα ὁ γείτων καὶ ὁ πλησίον αὐτοῦ ἀπολοῦνται. Poſteriori autem petit, nè propiùs ſit iis quibus ἀδύνατα immiſit. Quemadmodum hæc miſera, quæ ſine ſpe τοῦ ἀνακύψαι annos tot vixit, ſpeciem eorum quos conſtrictos vinctoſq; tenet Satanas, ad vivum exhibebat. Ibidem de eadem

Ibid. ſequitur, καὶ ὧν συγκύπτουσα. Hæc eſt ergò illa quam B. Hieronymus *incumbentem* ad 8. Amos dixit; *Sed cum Evangelica illa mulier que habebat ſpiritum infirmitatis, ſemper incumberet*: quod eſt, ἀεὶ συγκύπτουσα. Cùm non ità multò poſt hunc locum le-

v. 14. gitur, Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος, ἀγανακτῶν ὅτι τῷ σαββάτῳ ἐθεράπευσεν ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε τῷ ὄχλῳ, notandum quod aliàs dixiſſe memini, violentiam notari dicentis, neque aliud eſſe ἀποκριθεὶς ἔλεγε quàm ſi Hebræorum more λέγων ἔλεγε dixiſſet:

v. 32. quod & τὸ, ἀγανακτῶν, confirmat. Paulò pòſt legitur, Καὶ ἔλεγε αὐτοῖς, Πορεύεσθε εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ. Ubi Theophylactum non rarò admirati ſumus, qui ad Phariſæos hoc trahit; Καὶ δοκεῖ μοὶ ἀλώπεκα τὸν Ἡρῴδην ὀνομάζειν τὸν θαυμαστὸν ἢ μᾶλλον, εἴ τις ἀκριβῶς σκοποῖ. Οὐ γὰρ εἶπε, τῇ ἀλώπεκι ἐκείνῃ, ἀλλὰ, ταύτῃ, μίαν τινὶ χρώμενον φρονῆ· καὶ γε εὐφυῶς. Διὰ δὲ τὸ τοὺς ὑπὸ τῇ ἀλώπεκι, τὸν Ἡρῴδην λέγειν ἐκείνους ἀπολαβεῖν· διὰ τοῦτο φησὶ, ταύτῃ, αὐτὸς ἐκείνος τὸ ἀληθὲς ἠνίξατο. Dicas in Magiſtrorum Hebræorum ſcriptis verſatum: qui ἐν παροιμίαις in ore tum habebant, *Ad ignem ſapientum cultefaciendum*; *cavendum tamen ab eorum prunis, nè adurarmur*, ſive, *nè multum conciliemus nobis*: שושיבתן נשיכת שועל, *quia morſus eorum, ut morſus vulpis*. Quod & magnatibus principibuſque conveniti

Ibid. cùm quibus ὡς ἤλιξα (ut ille ajebat) vel ὡς ἦκα agendum eſt. Ibidem ſequitur, Λέγει ἐκείνῃ δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἀπέλλω σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. Ubi τὸ τελειοῦς (in quo miror diſſentire interpretes, cùm de paſſione ſæpius, ut hîc, accipiatur) idem quod, πληρῶ τὸν οἰκονομίαν, Græci Patres dicunt. Baſilius Seleuciæ Epiſcopus, Τῷ δὲ ιὴ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ πληρῶσαι τὸν οἰκονομίαν ὁ Σωτὴρ, σωφρονισθεὶς καὶ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἀνελήφθη, &c. *Decimo octavo regni ejus anno, cùm œconomiam ſuam Dominus implevit, poſt paſſionem reſurrectionemque è mortuis, in cœlum aſ-* 40 *ſumtus eſt*. Magnus Baſilius in Epiſtolis, μᾶλλον συμπληρῶ τὸν ἐν σαρκὶ οἰκονομίαν. Quemadmodum & τελεῖσθαι paſſim SS. Patribus dicuntur martyres. Neque quicquam in Græcorum Menologiis frequentius: Ut cùm ſtatim menſe Julio, Coſmus atque Damianus, ἐν Ῥώμῃ τελειοῦνται, dicuntur. Photius in Excerptis è vita Pauli Epiſcopi Conſtantinopolitani martyris; Καὶ ὑποφίλιος Παῦλος ἐν Κύκῳ τῆς Ἀρμενίας, ὁ τῆς εὐσεβείας ὑβριζόμενος, καὶ τῷ δι' ἀγχόνης, τῶν δυσσεβῶν νύκτωρ εἰσπεσόντων, τελειοῦται μαρτυρίῳ, *Paulus Cucuzum relegatus Armeniæ, magnus ille pietatis vindex, ſuſpendióque ab impiis, qui noctu irruebant, vitam finit martyrio*. Unde ἡ διὰ πυρὸς τελείωσις, & ſimilia: quomodo, ὁρμᾷ ἤδη πρὸς τὸ διὰ πυρὸς τελείωσιν, Magnus 50 Baſilius lib. De Spiritu S. dixit. Quod cùm ubiq; obvium, nè quidem dubitandum quæ-nam veterum de hoc loco fuerit opinio: Cùm præſertim Sanctorum mortem Latini quoq; reverenter *finem* dicant: Ut cùm Leo Epiſt. Decret. 80. *aliter honorandum eſſe finem* ait

martyrum

martyrum quàm Dominicæ paſſionis diem. Interim nè dubitandum quidem quin origo ſit è Sacris: Τὰ enim τελείωσις & ab Helleniſtis uſurpatur: Fortè & cùm τῷ מְלֵאִים reſpondet; ut cùm χειρὸς τελειώσεως, הַמְּלֵאִים, in Lege dicitur. Nec aliter autori ad Hebræos uſurpatum: ut cùm Deus Pater, pro hominum ſalute, æternam illam victimam de qua hic agitur, διὰ παθημάτων τελειῶσαι dicitur: &, cùm ipſemet τελειωθεὶς, omnibus qui verè obtemperant, æternæ cauſâ dicitur ſalutis, Ibid. 5. 9. Τελειοῦσθαι igitur, προσφέρεσθαι, offerri. Recentior interpres modò *conſecraudi*, modò *conſummandi* voce, ut hoc loco, uſus eſt, quemadmodum & vetus; nec ineptè, ut reor. Sequitur, Πλὴν δεῖ με σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι. Ubi multis modis fatigerunt & decepti videntur eruditi. Imprimis autem vel τὸ πλὴν, quod *interim* rectè hic reddas, id quod jam præceſſerat confirmat, à quo & dependet: ut ſit idem ferè quod τὸ אַבָל Hebræorum: Ut cùm 2. Paral. 33. 17. Πλὴν ἔτι ὁ λαὸς ὅτι ἐπὶ ὑψηλῶν ἐθυσίαζε· præceſſit autem, καὶ ἕτι τῷ Ἰούδᾳ τοῦ λατρεύειν Κυρίῳ. Ità paſſim Evangeliſtis: ut Luc. 10. v. 14. Πλὴν Τύρῳ καὶ Σιδῶνι ἀνεκτότερον ἔσται ἐν τῇ κρίσει ἢ ὑμῖν. Nè omittam, τὸ πορεύεσθαι, more Hebræorum, idem eſſe hîc quod ἀπολύεσθαι· Δεῖ με πορεύεσθαι, *Mori me oportet*: ut ſit Hebræorum הָלַךְ, ללכת Græcorum: Quomodo Geneſ. 15. 2. הוֹלֵךְ עֲרִירִי, πορεύομαι ἄτεκνος· hoc eſt, ἀπολύομαι, ut ibi Helleniſtæ. Lucæ item 22. 22. καὶ ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου πορεύεται κατὰ τὸ ὡρισμένον· quod τελειοῦσθαι antè dixit. Illud autem, σήμερον καὶ αὔριον καὶ τῇ ἐχομένῃ, ut rectè expoſuit Theophylactus, τὸ σωτὸμως γὰρ σπουδαῖα καὶ θαυμαστὸν, *inſtare mortem brevi, nec differri*, ex uſitata Hebræorum ratione, deſignat. Ut τὸ σήμερον καὶ αὔριον, יוֹמָיִם, *biduum*, breviſsimum ſit tempus; quemadmodum & *dies tertius*, pro poſt-futuro, ut Magiſtri notant. Quare nihil hic de tempore argutandum. Sequitur, ὅτι οὐκ ἐνδέχεται προφήτην ἀπολέσθαι ἔξω Ἰερουσαλήμ. Ubi vetus, οὐκ ἐνδέχεται, *non capit*; nec Latinè, nec expreſsè ſatis. Quod nolim: cùm ſit hyperbole potiùs. Et ità Syrus: Quemadmodum Euthymius; qui, *impoſſibile eſt*, ſive *inſuetum. Nam tot prophetæ*, inquit, *ibi jam mactati ſunt, ut hoc proprium urbi videatur, neque aliud ſit exſpectandum.* Et, *Quemadmodum via quæ obſeſſa eſt à latronibus, fieri vix poteſt ut à ſanguine ſit pura*, inquit Theophylactus, *ità & urbs Sancta, quam tum Phariſæi inſidebant, vix à ſanguine immunis eſſe poterat: Qui cædibus ſervorum inſueti, ipſum cæteris mox addituri erant Dominum.* Mens eſt, *Non cadit in te, ut propheta extra te pereat.* Quâ mente Latini elegantèr, *non eſt*, dicunt: *Quia non eſt ut propheta extra Hieroſolymam pereat*; Vix poteſt fieri, ob aſſiduas prophetarum cædes. Hoc eſt ergò quod prophetæ dicerent, *Quis enim propheta extra Hieroſolymam moritur?* Nullus, nempe, aut rarus. B. Hieronymus ad illud Amoſi, *Dominus Deus locutus eſt, & quis non prophetabit?* *QUIS in hoc loco, non pro impoſſibili*, inquit, *ſed pro raro, accipitur.* Ut ſit hyperbole, quod dixi. Idem ad Eccleſiaſtæ 3. Τὸ *QUIS in Scripturis, non pro impoſſibili, ſed pro difficili. Ut ibi*, inquit, *GENERATIONEM ejus quis enarrabit? Et in Pſalmo quarto decimo, DOMINE, quis habitabit in tabernaculo tuo?*

Cap. XIII.

Caput decimum & quartum percurritur. Καὶ ἰδοὺ ὑδρωπικὸς ἦν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, *in hydropici hiſtoria.* Ἐπλατύνθη, ἀπῴδησε. *Interpretes aliter; & eorum interpretatio.* Ἐπὶ τοῦ κακλημένους. Οἱ κεκλημένοι *qui: Invitati: eorum πραγματεία.* Ἐπέχων πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο. Ἐπέχων, *quid; & an rectè expreſsum ab interpretibus. An* ἐπάγων *pro* ἐπέχων *legendum; & quâ mente. Confirmata ex antiquis ea lectio.* Ἐπάγων ἀμφιβολίαν. Πλατεῖαι, ῥύμαι, ὁδοὶ, φραγμοί. *Sepes, quibus privata diſtinguebantur.* Περιπατεῖν φραγμῶν. Φραγμὸς, *Villa. Locus,* Εἰ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, &c. Μισεῖν, ἐν δευτέρῳ ἔχειν, *ſecundo habere loco. Lex* μισεῖται. Ἡ παραμυθία καὶ μισουμένη, *de qua in Lege.* Στυγεῖν & ἐχθαίρειν, *eodem modo Euripidi uſurpatum. Locus,* Καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, *in quo diverſa lectio notata.* Ὁ θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι· & *quid* πύργος· מִגְדָּל, *cum magnitu-*

magnitudinis nota. Locus, Καλὸν τὸ ἄλσος, &c. ὅτε εἰς κοπρίαν ὅτε εἰς γῆν εὐθετεῖ ἐστι· & *quomodo intelligendus. Duo ſterquilinia. Subtilis Theophylacti interpretatio.* Εὐθετον εἰς γῆν.

Cap. 14 v. 4. NOn ità procul ab initio capitis decimi & quarti, in hydropici hiſtoria legitur, Οἱ δὲ ἡσύχασαν. Καὶ ἐπιλαβόμενος ἰάσατο αὐτὸν, καὶ ἀπέλυσεν. Ubi recentior interpres; *Tum ipſe prehenſum eum curavit, & dimiſit:* Vetus; *Ipſe verò apprehenſum ſanavit eum, ac dimiſit:* utrumque operoſiùs, ni fallor, quàm ut mentem autoris repræſentet: Qui oſtendit, quàm leviter, quàm nullo quaſi negocio, in tam præclaro miraculo defunctus ſit Dominus. Nam ὁ μόνον ἁπτόμενος, qui aliud agendo quaſi tangit, ἐπιλαμβάνεσθαι dicitur: quo non ſemel tres Evangeliſtæ utuntur. Quanquam ſubtiliùs fortaſſe B. Ambroſius ad hunc ipſum Evangeliſtam, *Unde & tangit, non indignatus; & imperat, non diffiſus. Hoc eſt enim indicium poteſtatis: quia, quaſi habens poteſtatem ſanandi, & jubendi autoritatem, teſtimonium non refugit. VOLO,* ergò *dicit, propter Photinum; imperat, propter* v. 7. *Arium; tangit, propter Manichæum.* Eodem capite mox ſequitur, Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους παραβολήν. Ubi recentior interpres; *Dixit autem parabolam iis qui vocati fuerant:* ambiguè. *Vocati* enim plerunque ſunt οἱ κλητοὶ, qui τοῖς ἐκλεκτοῖς, ſive *electis*, opponuntur: ut in illo Matthæi, *Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi*, 20. 16. & alibi. Rectè vetus; *invitatis:* Quibus eo ipſo primus locus ſive πρωτοκλισία debebatur; hi enim ſunt quos קרואים Hebræi dicunt: quibus quòd præponeretur Saul, regni omen fuit ac denunciatio: De quo, iiſque qui cum eo, dicitur, καὶ ἔταξεν αὐτοῖς τόπον ἐν τοῖς πρώτοις τῶν κεκλημένων. Quemadmodum eâdem voce *primi*, ſive οἱ πρῶτοι, dicebantur: nam Hebræa vox utroſque notat. Quibus autem hæc dicebat Dominus? Leguleiis nempe, ac Phariſæis: quos, ut ſequitur, quòd primos accubitus in menſis ſectarentur, perſtringit. Vix abeſt ergò quin eoſdem nunc κεκλημένους eleganter ac ſignificanter dicat: ut qui primum occuparent locum. Nè in eo quidem quod ſequitur, Ibid. ἐπέχων πῶς τὰς πρωτοκλισίας ἐξελέγοντο, nobis ſatisfaciunt interpretes. Quem enim locum hîc illud habet, *attendens quomodo primos accubitus eligerent?* Nam antiquus, qui *intendens* dixit, propiùs ad mentem quidem: Græco autem interim quid fiet? Syrus enim ſe expediit, ut potuit fortè magìs quàm ut debuit; qui *videndi* verbo uſus eſt. Scio interim aliquoties uſum eâ voce Sirachidem: ut cùm dixit, ἔπειτα ἐπὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν. Nec tamen poſſum quin veterem lectionem annotem; quæ eſt, ἐπήγων· quomodo & Canone 7. Concilii in Trullo ſexti, ex antiquo codice haud dubiò, legitur: ubi diſertè, Ἔλεγε δὲ πρὸς τοὺς κεκλημένους, παραβολὴν ἐπήγων· aliâ diſtinctione. Quid autem, παραβολὴν ἐπάγων? Παροιμίαν ἐπάγειν eſt, *adjicere* aut *commemorare parabolam.* Eodem capite v. 23. occurrit illud, Καὶ εἶπεν ὁ κύριος πρὸς τὸν δοῦλον, Ἔξελθε εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς. Ubi ordinem notari velim. In urbe ῥύμας καὶ πλατείας ponit; præceſſit enim, ἔξελθε ταχέως εἰς τὰς πλατείας καὶ ῥύμας τῆς πόλεως· deinde, εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ φραγμούς· quos extra urbem ponit. Quippe φραγμοὺς cùm dixit, hortos & vineas ſic intellexit; in quibus operarii, plerunque infimæ conditionis homines, mercede operam locabant: Quales nunc vocari jubet. Eo modo quo Latinus Poeta, *Sepibus in noſtris*, hoc eſt, φραγμοῖς, dixit. Nam obſcurè Syrus vocem ut invenerat interpretatus eſt. Rectè Kimchius; *Sepes vinearum & agrorum ſentibus diſtinguebantur:* Seps enim משוכה: quæ privata diſtinguebat. Et apud Eſaiam cap. 5. v. 2. Dominus, ubi de vinea agit, quæ eſt domus Iſraelis, καὶ περιέθηκα φραγμὸν, & *ſepem circumpoſui*, inquit; tanquam poſſeſſioni propriæ ac ſuæ: & deinde, Καὶ ἀφελῶ φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγήν, *Diruámq; ſepem ejus, & diripietur:* Ità enim Heſychiſtæ. Sublatâ autem ſepe, omnium fiebat in direptionem quod unius antè fuerat & poſſeſſoris proprium. Idq; Sirachides voluit, cùm dixit, Οὐ κτᾶται φραγμὸς, διαρπαγήσεται κτῆμα· *Qui ſepem non habet, nè poſſeſſionem quidem tuebitur.* Φραγμοὶ ergò, villæ; quales eæ quas Romani ruſticas dicebant: v. 26. Quas ab eo quo diſtinguebantur dixiſſe videntur. Pergamus. Εἴ τις ἔρχεται πρός με, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα ἑαυτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα, καὶ

καὶ τὸν ἀδελφὸν, καὶ τὰς ἀδελφὰς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι. Ubi τὸ μισεῖν, vero Hebraismo, est ὑστέρῳ ἔχειν· quod ab iis fit qui aliquem secundo loco habent aut postponunt alteri: Et ità plerunque. Tale est illud, Οὐδεὶς οἰκέτης δυσὶ κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει, καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, apud Matthæum & Lucam: μισήσει, ἐν ὑστέρῳ ἕξει· alteri postponet, loco secundo habebit: ἀγαπήσει autem, μᾶλλον ἀγαπήσει· Neq; aliter interpretatus est Matthæus: qui, ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμέ. Ità Lea μισουμένη dicitur, cui altera præfertur, Genes. 29. 31. Ἰδὼν δὲ Κύριος ὅτι μισεῖται Λεία. Neque aliter locum Deut. 21. 15. ἐὰν δὲ ἠγαπημένης καὶ μισουμένης γυναικὸς, acceperim; quod Latinè, *de dilecta & posthabita uxore*, dicas: Ἐὰν δὲ γένωνται ἄνθρωπῳ δύο γυναῖκες· μία αὐτῶν ἠγαπημένη, καὶ μία αὐτῶν μισουμένη· Ubi μισουμένη, ὑστέρᾳ ἔοικε· ut & deinceps. Hìc autem rectè, *& non postponit*, dicas. Quid, quòd Euripides ad eundem ferè modum Alcestide locutus est?

Οἶσθ' οὖν ὃ πάσχω κἀπὶ σοὶ τόδε,
Ἀλλ' ἔστ' ἂν αἰὼν ὀδυμὸς ἀντέχῃ, γυναῖ,
Σπαρῶν μὲ καὶ σὲ, ἔκπλεον, ἐχθαίρων δ' ἐμὸν
Πατέρα· λόγῳ δὲ ἦσαν· οὐκ ἔργῳ, φίλοι.
Annum nec hic nos unicum affliget dolor;
O quin hanc superstes quamdiu lucem traham,
Ipsam parentem, lucis autorem, ac patrem
Exosus, ut qui diligant verbo tenus.

Ubi στυγεῖν, *minùs amare quàm alium*. Quomodo μισεῖν parentes dicitur, qui minùs amat, aut qui alium, ut Christum, præfert. Quod Tertulliano scrupulum injecit, effecitque ut locum illum, ἢ γὰρ ἕτερον μισήσει, &c. *quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi*, redderet. Paulò pòst, Καὶ ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἔρχεται ὀπίσω μου, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής. B. Hieronymus Epitaphio Marcellæ, *Et Dominus, juxta antiqua exemplaria, NISI quis tulerit crucem suam quotidie.* Legit ergò, ὅστις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ ὁσημέραι. Sed & Erasmus, *In hoc loco nulla varietas est in exemplaribus, nisi quòd Lucas addit, quotidie.* Sequitur, Τίς γὰρ ἐξ ὑμῶν, ὁ θέλων πύργον οἰκοδομῆσαι, &c. Ubi πύργον, מגדל, in quo nota magnitudinis: ut hìc *palatium* & quidem non vulgare designet: Quemadmodum suum μέγαρον ἀπὸ τοῦ μεγάλου Græci quoque deduxerunt: cui τὸ μεγαίρειν convenit aut sequitur plerunque. Eodem capite sequitur, Οὕτως οὖν, πᾶς ἐξ ὑμῶν ὃς οὐκ ἀποτάσσεται πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, οὐ δύναταί μου εἶναι μαθητής. Quod interpres vetus; *Sic ergò omnis ex vobis qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus*: Et eodem ferè modo Erasmus; qui & *renunciare* dixit: Nec malè & efficaciter. Notum enim quid *renunciare* sit Jurisconsultis: qui ad cessionem juris acquisiti, factam ultro ab aliquo, referre solent: A quo τὸ *repudiare* distinguunt. Rectè ergò Christianus cui bona omnia præ Christo sordent, aut pauperibus largitur quæ habet, ἀποτάσσεται τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, hìc dicitur. Neq; aliter ἀποτάσσεται Diabolo dicuntur Christiani: ut cùm Theologi Græci τῷ ἀποταξίᾳ τοῦ διαβόλου dicunt: Cui τῷ σύνταξιν opponunt; Christi, nempe. Exempli causâ, cùm in precibus Græcorum Cathemerinis de se pronunciant dolèntque Christiani, quòd vixerint, μὴ εἰς νῦν λαμβάνοντες ἢ λογιζόμενοι τῷ σύνταξιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῷ ἀποταξίαν τοῦ διαβόλου· Ubi Christo σωτάσσεται, qui ut debet Christum profitetur; Diabolo ἀποτάσσεται, qui planè renunciat. Ut adhuc ignorem quare *valedicendi* voce, minùs certè efficaci, etiam hoc loco usus sit recentior interpres: Qui, *Sic ergò, quisquis vestrûm non valedicit omnibus bonis suis, non potest meus esse discipulus.* Certè nec poeta, qui de se, *Sæpe Vale dicto rursus sum multa locutus*, dixit, amicis suis ἀπετάξατο· nec Senatui Augustus; qui, quoties excederet, *singulis sedentibus*, teste Tranquillo, *valere dicebat*. Nec aliter loquuntur SS. Patres: Cyprianus Precationis Dominicæ interpretatione, *Contestetur quoque inter prima statim nativitatis suæ verba, renunciasse se terreno & carnali patri.* Ubi minus esset, *valedixisse*. Sub finem capitis ejusdem illud habes, Καλὸν τὸ ἅλας· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωρανθῇ,

μωεγαθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; ὅτε εἰς γλῶ ὅτε εἰς κοπρίαν εὔθετόν ἐστιν. ἔξω βάλλουσιν αὐτό. Ubi non ignoro, ad agriculturam, aut lætamen terræ, vulgò referri. In quo an nulla difficultas? Primò enim, quomodo inutilis ad terram ſal dicetur, cùm corruptus eſt aut vitiatus, qui nè quidem integer conducit, ſed ſterilitatem infert; eóque magis, quò integrior minúſque vitiatus? Deinde, cùm ὅτε εἰς κοπρίαν, dixit, ſi hoc voluit quod dixi, bis dixiſſe idem videtur; ſiquidem quæ εἰς κοπρίαν ſive *ſterquilinium* conjiciuntur, lætamini ſervantur. Unde Columella ſterquilinia vult eſſe duo: *unum, quod nova purgamenta recipiat, & in annum conſervet; alterum, ex quo vetera vehantur*: Utrumque autem terræ ſervari ac lætamini, quis neſcit? Quid igitur Theophylactus voluit, cùm ad hunc locum, Ἀσυμφόρως μὲν διὰ τὴν γῆν, τὸ ἀφελίμβιον· διὰ δὲ τὴν κοπρίαν, τὸ ὠφελοῦν, *Cùm terram dicit, id cui conducit; cùm ſterquilinium, id quod conducit, ſignificat.* Quomodo autem terra eſt, cui conducit, quam nec integer nec vitiatus juvat? Tum verò quam utilitatem afferet poſitus in ſterquilinio? è quo ſive integer adhibeatur (quod vix poteſt: conſeneſcit enim ibi atque fatuatur) ut ſic noceat neceſſe eſt; ſive vitiatus, nè ſic quidem, niſi fallor, admodum conducit. Quid igitur? An *terram* poni pro *hominibus*, quod uſitatum Hebræis, dicemus? quemadmodum cùm David *percuſſiſſe terram* dicitur, 1.Sam.27.9. quod Helleniſtæ, κὴ ἐπάταξε τὴν γῆν, id eſt, *homines*. Quod videndum an procedat: Quamvis Matthæus 5. v. 13. Ὑμεῖς ἐστε τὸ ἅλας τῆς γῆς· ἐὰν δὲ τὸ ἅλας μωεγαθῇ, ἐν τίνι ἁλισθήσεται; Ut mens ſit, ὅτε εἰς γῆν εὔθετόν ἐστι, *neque hominibus conducit*; vel, *neque ad uſum homini accommodatum eſt*. Quam ſententiam optimè Eraſmus expreſſiſſe videtur, cùm in Paraphraſi dixit, *Sal verò magnæ quidem rei, ſed uni natus, ſi factus fuerit inſipidus, nulli hominum uſui accommodatus eſt; adeò ut nè in ſterquilinium quidem ſit utilis.*

Cap. XIV.

Caput decimum quintum & ſextum. Τὴν στολὴν τὴν πρώτην, τὴν προτέρων. *Stola quam ante peccatum geſſimus, apud Patres.* Δακτύλιος *datus filio, & qualis. Inter* σφραγῖδα *&* δακτύλιον, *diſcrimen.* Μαμωνᾶς τῆς ἀδικίας· *& quomodo dicatur.* Ἄδικον, ἄπιστον *Heliniſtis. Falſum & Injuſtum ab iis confundi.* Μάρτυς ἄδικος. *Sententia Auguſtini. Thomæ interpretatio.* ὅταν ἐκλείπῃ. Ἐκλιπεῖν *eodem euphemiſmo quo* ὑπερβαίνειν *uſurpatum. Syri error. Lazari nomen* ἐπώνυμον, *ſive rei accommodatum.* ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. *Sinus Abrahæ, locus ità dictus. Accumbere cum Patriarchis.* Μετὰ θεῶν ἐστιᾶσθαι, *Stoicis.* Εὐφρανθῆναι ἐπιβαπτίζειν, κὴ παρεμβάλλειν κόλπον. Ἀναπίπτειν ἐν τῷ κόλπῳ, *de iis qui in menſa ſunt proximi: Et ità Sacras loqui literas.* Ὁ ἀγκὼν τοῦ Κυρίου. *Aqua quid deſignet: ejus in menſa uſus. Angeli, ordinis rectique morus autores. Locum in convivio aſſignandi mos.* Στέγημα. *Alia nonnulla.*

Cap.15 v. 10. CApite decimo & quinto, de quo acturi nunc ſumus, inter cæteros occurrit locus ille, Οὕτω, λέγω ὑμῖν, χαρὰ γίνεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι. Ubi interpres antiquus, *ſuper uno peccatore pœnitentiam agente.* Eraſmus verò ac recentior, *reſipiſcendi* voce uſi ſunt: Haud temere, ni fallor. Nemo eſt qui nunquam peccet, inquit alibi B. Hieronymus, excepto uno, qui & non peccaſſe dicitur; in cujus ore dolus non repertus. Cùm autem nemo ſit qui non delinquat, nemo eſt quem non & pœnitere debeat: quem autem minimorum quoque pœnitet, majora non admittet: quem autem verè pœnitet, jam reſipiſcit. Eleganter Gennadius, *Pœnitentia vera eſt, pœnitenda non admittere, & admiſſa deflere. Satisfactio pœnitentiæ eſt, cauſas peccatorum excidere, nec earum ſuggeſtionibus aditum indulgere.* Quam, *reſipiſcentiam*, non malè dicas. Quemadmodum nec gaudent verè Angeli, cùm peccatorem tantùm pœnitet, quod & peccantis eſſe & peccaturi poteſt: ſed cùm reſipiſcit, hoc eſt, emendationem vitæ ſeriam conjungit: Quod ut ſummum Dei donum eſt, qui veræ pœnitentiæ reſipiſcentiam adjungit, ità veram perfectámque efficit. Ut rectè alibi, κατάνυξις, ac μετα-

μέλεια,

λεια, à μεταγοία, ab interprete eodem diſtinguantur. In acolaſti hiſtoria, nè ſingula nunc perſequar, & illud legitur, Εἶπε ὁ πατὴρ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ, Ἐξενέγκατε τὴν στολὴν τὴν πρώτην, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν· καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Ubi τὴν στολὴν τὴν πρώτην, ut apud eundem Evangeliſtam, τὸν πρῶτον λόγον, accipio; Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐπιπλάμβ, hoc eſt, τὸν πρότερον: Quod his ſcriptoribus novum non eſt. Interpres vetus; *Citò proferte ſtolam primam*, hoc eſt, *priorem*: Recentior interpres, qui libenter à vocibus recedit; *Afferte ſtolam illam præcipuam.* Rectiùs meo animo Theophylactus, cùm τὴν ἀρχαίαν exponit: *Paterna enim pietas*, ut eleganter loquitur Chryſologus, *non contenta innocentiam reparare ſolam, niſi & priſtinum reſtituat honorem.* Et hæc cauſa cur iidem veteres Theologi, qui ad ſtatum peccatoris hæc referunt, ἣν ἐφορεῖμεν πρὶν ἁμαρτεῖν, *quam ante peccatum geſſimus*, interpretentur. Sed & στολὴ, מעיל, quæ cæteris, honoris cauſâ, inducebatur; ſine qua, ut nobis ſine pallio, in publicum prodire, ingenuo indignum. *Primam* ergò, hoc eſt, qualem antè geſſerat, decoxerátque, ὁ πάντα διεπαγήσας. Titus Boſtrorum Epiſcopus, Ἐνέγκατε τὴν πρώτην στολὴν, ἣν ἀπώλεσε, δηλονότι, τοῦ πατρὸς ἀναχωρήσας, τὴν πίστιν, τὴν γνῶσιν τὴν ἀληθείας, καὶ ἐνδύσατε αὐτὸν τὴν ἀποδύσαντα, *Aſſerte primam ſtolam, quam perdidit, nimirum, cùm à patre diſceſſit, hoc eſt, fidem, cum cognitione veritatis; ac induite eum illâ, qui eam exuit.* Alcimus Avitus lib. 3. *Pallia prima, pater, redeunti porrige proli.* Quod paulò antè, *Nam reduci ornatus veſtis dat prima ſecundos.* Additur, καὶ δότε δακτύλιον εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ. Ubi, *& date annulum in manum ejus*, interpres vetus: cum patris nota, nempe, & ſigillo; ut ſic verus filius ac proprius agnoſceretur. Quemadmodum Hebræis planè vicino vocabulo natura annulúſque deſignatur. Ità Johannis 6. 27. de Filio Dei, τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός, *hunc enim Pater ſigillo ſuo confirmavit Deus.* Ut δακτύλιον quod Attici σφραγίδιον nunc dicat: Ità enim ſculptum, quemadmodum non ſculptum, δακτύλιον aut δακτυλίδιον dicebant. Heſychius; Δακτύλιος· Ἁπλῶς δίσκελλον· καὶ τὸ μὴ ἄπλουν δακτυλίδιον ἐκάλουν τὸ ἢ γλυφὴν ἔχον, σφραγίδιον. Capite decimo & ſexto dicitur, Καὶ ἐπήνεσεν ὁ Κύριος τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ὅτι φρονίμως ἐποίησεν· ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου φρονιμώτεροι ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς τοῦ φωτὸς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν εἰσι. Ubi illud, εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν, quod vulgò, *inter ſui ſimiles, ſive ejuſdem generis*, dicimus. Ut cùm Magiſtri dicunt, ſpernendum ſeculum, hoc eſt, דור, eos ſcilicet qui aliud quàm debent, neque aliud quàm lucrum, ſpectant. Paulò pòſt ſequitur, Κἀγὼ ὑμῖν λέγω, Ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Ubi nemo non fatebitur, nihil minùs voluiſſe Dominum quàm ut quis opibus malè partis amicos ſibi paret. Quod ut incruſtarent eruditi, dici injuſtas voluerunt, quòd plerunque ſic parentur. B. Hieronymus Quæſtione ad Hedibiam primâ; *Pulchrè dixit de iniquo. Omnes enim divitiæ de iniquitate deſcendunt: & niſi alter perdiderit, alter non poteſt invenire. Unde & illa vulgata ſententia mihi videtur eſſe veriſſima, Dives aut iniquus, aut iniqui hæres.* Videamus mentem. Quod eſt falſum, ſeu non verum, ἄδικον ab Helleniſtis, uſu Hebræorum, dicitur: Nam ἄδικον hâc dialecto, ἄπιστον ità ut ממון רשקר, quo ad Eſaiam Thargumiſtæ utuntur, idem ſit quod μαμωνᾶ τῆς ἀπιστίας, ſive ἄπιστον hoc autem, *falſum*: quo epitheti perpetui utuntur loco; idémque vox Hebræa notat. Verùm Helleniſtæ, ut dicebam, *falſum* & *injuſtum* confundunt. Sic, exempli cauſâ, Deut. 19. 18. falſus teſtis μάρτυς ἄδικος dicitur; Καὶ ἰδοὺ μάρτυς ἄδικος ἐμαρτύρησεν ἄδικα· hoc eſt, ψευδῆς ἐμαρτύρησε ψεῦδη. Ità Exodi 23. 7. mendacium κρίμα ἄδικον dicitur. Vide Pſal. 26. 8. & paſſim. Quemadmodum ἄδικον hoc ipſo loco μαμωνᾶ, τὸ ἀληθεῖ ſive ἀληθινῷ oppo-nitur; Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μαμωνᾷ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; Τὸ אמת enim modò πιστὸν modò ἀληθὲς eſt Helleniſtis. Adde, quòd Magiſtri ממון שקר, *mammonam falſum* ſive *injuſtum*, hoc eſt, ממון העולם, ſive οὐσίαν τοῦ αἰῶνος τούτου, *ſubſtantiam hujus ſeculi*, conjungunt: Ut cùm dicunt, כי ממון השקר והון העולם בא במהרה וחולף במהרה, *Falſas divitias* (non autem *injuſtas*; quamvis illud quoque verum ſit) *& opes mundi, venire celeriter, celeritérq; tranſire.*

v. 22.

v. 8.

Cap. 16

v. 9.

tranſire. Magnus Auguſtinus, poſtquam aliquandiu obhæſit hic, de vero tandem ſenſu cogitat, cùm inquit, *Eſt quidem & alius intellectus, nec ipſum tacebo. Mammona iniquitatis, divitiæ ſunt ſeculi omnes, undecunque ſint. Undecunque congregentur, mammona iniquitatis eſt, id eſt, divitiæ ſunt iniquitatis. Quid eſt, divitiæ ſunt iniquitatis? Pecunia eſt, quam nomine divitiarum appellat iniquitas. Si enim veras divitias quæris, aliæ ſunt*, Serm. De verbis Domini in Evang. ſecundùm Lucam. Ergò divitiæ falſæ ſunt de quibus agit Servator. Et hæc mens loci. Fruſtrà igitur, qui ex profeſſo Quæſtione 12. locum hunc tractavit Anaſtaſius Sinaita, μαμωνᾶ τ' ἀδικίας, τὸν ἐκπίπτοντα τῆς χρείας ἡμῶν ἀποκείμενον, *qui excedit uſum*, ſive *ſuperfluam pecuniarum copiam*, interpretatur. Sed & aliud agebat acutiſſimus vir Thomas, qui de pecunia ſubrepta furto intellexit: occaſione, ſcilicet, vexatæ inter Auguſtinum & Scholaſticos hic quæſtionis. Utrùm diviti erepta eo animo pecunia ut conferatur pauperi, & cui deeſt unde vivat, furto aſſignanda ſit. Sequitur, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε. Qui euphemiſmus Helleniſtis uſitatus: Quale Græcorum ὀιχήσω, Romanorum *abire*, & ſimilia, cùm de poſtremo vitæ termino ac fine agunt. Jeremiæ 42. 17. Ἐκλείψουσιν ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ λιμῷ, καὶ λοιμῷ. Apud eundem, καὶ ἐν ῥομφαίᾳ, καὶ ἐν λιμῷ, καὶ λοιμῷ, ἐκλείψουσιν ἐν τῷ τόπῳ. Geneſ. 49. 33. καὶ ἐξέλεξε τοὺς πόδας αὐτῆ τὴν κλίνην ἐξέλιπε· de Jacobo: Ubi גוע habes; de facili nimirum morte & expedita: ut aliàs de qualibet. Ex quo patet, peſſimè ἐκλίπῃ legiſſe Syrum, atque ad mammona tranſtuliſſe. Sequitur eodem capite in parabola ubique decantata, v. 20. Πτωχὸς δέ τις ἦν ὀνόματι Λάζαρος, ὃς ἐβέβλητο πρὸς τὸν πυλῶνα αὐτοῦ ἕλκωμένος. Ubi nomen Lazari haud dubiò ἐπώνυμον, hoc eſt, parabolæ accommodatum, ſeu imagini, ut vocant: Imprimis enim *Dei ope* egent ac *auxilio*, qui hominum deſtituuntur. Quò & illud B. Ambroſii referri πρηνσίδιον poteſt, qui de hac parabola, *Narratio magis quàm parabola videtur; quando etiam nomen exprimitur*. Quanquam verè Titus Boſtrorum Epiſcopus, Αἱ εἰκόνες πλάττονται πρὸς τὸ ἀληθές, οὐχ αὗται ἢ πάντως ἐσὶν ἡ ἀλήθεια, *Ad verum parabolæ formantur & imagines, quamvis non ipſæ ſemper ſint veræ*. Quare nec neceſſe eſt, quod ad ipſo tamen dicitur, certum intelligi Lazarum aut verum; Hieroſolymitanum videlicet, aut qui ageret in ea urbe, ad extremam reductus paupertatem, τὴν ἐσχάτην πτωχείαν καὶ ἀπορίαν νοσῶν, ut ipſe loquitur: quem in exemplum aſſumſerit hic Dominus. Sequitur de divite, jam omnium egeno, v. 23. Καὶ ἐν τῷ ᾅδῃ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, ὑπάρχων ἐν βασάνοις, ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ ἀπὸ μακρόθεν, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ· hoc eſt, בחיקו, ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ· quod eſt, *praximum illi*: Quo eximia defuncti probitas felicitáſque denotatur. Neque quicquam uſitatius Hebræis: Quemadmodum בחיקי, *in ſinu meo*, ſimpliciter לותי interpretantur Targumiſtæ: Et ità ferè ſemper. Qui ad locum ità dictum referunt, miram curioſis hominibus argutandi materiam ſuppeditarunt. Auguſtinus lib. 4. De anima; *Sed non jocari, & errare pueriliter non vis; ſinum Abrahæ intellige remotam ſedem quietis atque ſecretam, ubi eſt Abraham. Et ideo Abrahæ dictum, non quòd ipſius tantùm ſit, ſed quòd ipſe pater multarum gentium ſit poſitus; quibus eſt ad imitandum fidei principatum propoſitus*. Nota quæ opponuntur. Ipſe Abrahamum vidit, ſed κατὰ μακρόθεν· *in ejus* autem *ſinu*, hoc eſt, proximum junctúmque illi, Lazarum. Cui illuſtrando adde, quòd qui feliciter defuncti, &, ut loquuntur Græci, τῆς αἰωνίς καὶ μακαρίας τυγχάντες λήξεως, accumbere cum Patriarchis ſive ἀνακλίνεσθαι Matthæi 8. 11. dicuntur: Quemadmodum Sapientem ſuum Stoici μετὰ Θεῶν ἑστιᾶσθαι, *cum Diis convivari*, dicunt. Quale eſt quod Apoſtolis Lucæ 22. v. 30. promittitur, ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου ἐν τῇ βασιλείᾳ μου. Quod ejuſdem gloriæ, ejuſdem λήξεως, ut loquuntur illi, ſive exitûs, communionem notat. Huc imprimis facit, quòd Nyſſenus libro De vita Moſis, inter cætera nonnulla quibus vitam Sanctis deſtinatam denotari ait, εὐφροσύνην ἐπιβατήριον, καὶ πατριάρχου κόλπον, *hilaritatem menſæ, & patriarchæ ſinum*, ponit. Qui autem proximi in menſa accumbunt, ἐν τῷ κόλπῳ ἀνακλίνεσθαι, *recumbere in ſinu*, etiam in Sacris dici, nemo neſcit. Unde Evangeliſta, quartus ordine, argumenti ac dicendi ſublimitate maximus, ὁ ἐγκόλπος Κυρίου dicitur. Eſt igitur ellipſis, quales, Sacræ literæ imprimis amant,

Ibid.

v. 20.

v. 23.

ὁρᾷ

ὁρᾷ τὸν Ἀβραὰμ, καὶ Λάζαρον ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ, nempe, ἀνακλινόμενον. Epulo, qui epulari perpetuò ſolebat, mendicum epulantem, & quidem proximum in regno Dei Abrahamo, hoc eſt, in ſinu ejus, videt; ipſe jam mendicus, & egenus aquæ, quâ rigari ſeſe poſcit. Quâ aquâ ut allegoricè, quod ex compluribus Johannis aliorúmque locis notum eſt, immenſa Dei charitas ac beneficia, quæ liberaliter in ſuos ac benignè confert, Spiritúſque dona notantur; ità & in epulis ſolere adhiberi, ex eodem diſcimus. Jam verò Angeli, ut ordinis omniſque recti moris autores, locum aſſignaſſe ei ex præſcripto Dei dicuntur: Quod & in epulis, interdum à convivatore, ut Lucæ 12. 37. interdum à miniſtris, fiebat. Omnia καθ' ὅσον καὶ ἀλληγορίαν conveniunt: ut de ſenſu dubitandum non ſit: Tantùm abeſt, ut nonnullis ex Patribus, inter cæteros Nyſſeno, ipſi hîc aſſentiamur: qui libello quem De anima & reſurrectione ſcripſit, à marino ſinu dici voluit hunc ſinum, in quem Beatorum animæ non ſecùs ac in portum deferantur. Quæ amœnitates aut ſubtilitates magnis illis viris nonnunquam placuerunt. Sequitur, Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται. Ubi Helleniſtis σήραγγα, idem quod פּוֹחָת, ὄρυγμα, *cavitas*, aut *foſſa*: quod Magiſtri תְּהוֹם רַבָּא, & contractè, תְּהוֹר, *abyſſus magna*. Sed & σηλίζειν, ὀντύνειν· σηλίζειν, eſt ὀντύνειν. Alcimus Avitus Græcam vocem χάσμα ſervavit;

Tunc cùm ſinceros paſtor diſcreverit agnos,
Hœdis diſparibus diverſa in parte locatis,
Chaſmate diviſa medio.

Sequitur eodem capite, Ἔχω γὰρ πέντε ἀδελφούς· ὅπως διαμαρτύρηται αὐτοῖς, &c. Ubi τὸ διαμαρτύρεσθαι, ſignificatione τοῦ הוֹרִיעַ, ut paſſim Helleniſtis, hoc eſt, ἀντὶ τοῦ δηλοῦν vel γνωρίζειν, accipiendum, res ipſa & uſus docet: Ezech. 16. 2. Τὶ ἀνθρώπου, διαμάρτυραι τὴν Ἱερουσαλὴμ τὰς ἀνομίας αὐτῆς, *indica, ſignifica, prædica.* Ibid. 20. 4. *Abominationes patrum eorum* διαμάρτυραι αὐτοῖς. Recentior; *ut hæc teſtificetur eis*: qui, *Habeo enim quinque fratres: ut hæc teſtificetur eis, nè & ipſi veniant* &c. Obſcuré. Vetus; *ut teſtetur illis, nè & ipſi veniant*; ad verbum. Sub finem capitis, Λέγει αὐτῷ Ἀβραάμ, Ἔχουσι Μωσέα καὶ τοὺς προφήτας· ἀκουσάτωσαν αὐτῶν. Quare non dixit, Audiant eum de quo dictum erat, *Ipſum audite*, & cui Moſes hoc defert? Quia nempe pater inducitur credentium, decori habenda fuit ratio; nè utriuſq; Fœderis œconomia confundatur. Tum quia Moſes & Prophetæ ubiq; hunc loquuntur, ubique, haud ſecùs quàm ſublato digito, demonſtrant. Notum illud, *Si enim crederetis Moſi, crederetis mihi: de me enim ille ſcripſit.*

Cap. XV.

Caput decimum & ſeptimum percurritur. Δοῦλοι ἀχρεῖοι. Quis ἀχρεῖος & δοῦλος. Λέγετε, κατανοεῖτε, *Hebræorum more. An rectè id reddiderint interpretes. Servi humiles.* Ἀχρεῖος, *Nequam.* Ὅτι ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως οὐκ ἔρχεται. Παρατήρησις *quid.* Παρατηρεῖσθαι· Ἀποκρύπτειν. *Adverſitores ſervuli.* Παρατηρεῖν ἡμέρας. Μετὰ παρατηρήσεως ἁμαρτάνειν. Μετὰ παρατηρήσεως· *cum obſervatione; ità ut obſervari poſſit.* Μετὰ παρατηρήσεως· μετὰ πολλῆς φαντασίας. Παρατηρήσεις, *futurorum ſigna ac judicia.* ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν. *Uxor Loti. Salus ſtatua; Statua conſilii.* Στήλη ἁλὸς, *pro*, ὡς στύλη· *Neque ejuſmodi argutiis opus eſſe. Uxor Loti, quòd reſpiceret, ὀπισθότονος ex ſententia B. Hieronymi afflicta.* Ὀπισθότονος *quid: Raptus poſterganeus.* Ἐμφυσητονία. *Locus.* Ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί· *Et quomodo intelligendum quod de aquilis dicitur. Locus Jobi è quo hic deſumtus. Subtilis veterum & allegorica interpretatio.*

Decimo & ſeptimo capite prætermittendum non eſt illud, Οὕτω καὶ ὑμεῖς, ὅταν ποιήσητε πάντα τὰ διατεταγμένα ὑμῖν, λέγετε, Ὅτι δοῦλοι ἀχρεῖοί ἐσμεν· ὅτι ὃ ὠφείλομεν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. Quod ità dictum, non quòd ſervus ſit ἀχρεῖος qui miniſtrat Domino, qui præſtat quod mandatur ac injungitur, qui dat effectum id quod debet: Nam quod aliud eſt ſervi munus, non inutilis, ac qualem eſſe oportet? Eſt enim ὄργανον, ut ſapientes dicunt, πρὸ ὀργάνων· primum inſtrumentum, neque alii quàm huic rei deſtinatum. Quid igitur? Ἀχρεῖος, ſine dubio, de quo hîc agitur, eſt שִׁפֵּל, *humilis*,

milis, abjectus, πανταπόδ. Hâc mente ac ſententiâ quâ à Davide dicitur, Καὶ ἔσομαι ἀχρεῖος ἐν ὀφθαλμοῖς μου, *Humilior ero; Humiliùs me geram; Humilior videbor mihi,* ut ſic placeam Jehovæ, 2. Sam. 6. 22. Et τὸ λέγετε, Hebræorum more, πανταχοῦ τὸ, *cogitate; Cùm mente feceritis, eſtote tamen humiles, nec aliud quàm ſervos eſſe vos cogitate.* Cavendum igitur nè Prophetæ illud cum hoc loco confundatur, Πᾶσης ἐξυλίσεως, ἵνα μὴ ἀχρεωθῇ quod non præcipit hîc Dominus, & tota Domini Lex vetat. Non igitur *inutiles*, cum interpretibus, ſed *ſervi humiles*; hoc eſt, non aliud quàm ſervi; & abjecti quidem, ſumti. Longè autem aliud in ſcripcis quoque profanorum τὸ, ἀχρεῖος, cùm ad vitium refertur. Gloſſæ Stephani; Ἀχρεῖος, *Nequus, ſpurcus, nugator, nequam, nugax:* Quod hîc locum equidem non magis habet quàm *inutilis*, quod eruditis placet. Verum igitur quod dixi: Servos ſedulos & utiles requirit, eâ lege, ut qui placent ſibi, non admittat: quales non ſunt qui deberi ſciunt quicquid præſtant, neque tamen præſtitiſſe ſe quantum
v. 20. debent. Capite eodem locus nobiliſſimus occurrit, Ἐπερωτηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Φαρισαίων πότε ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀπεκρίθη αὐτοῖς, καὶ εἶπεν, Οὐκ ἔρχεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μετὰ παρατηρήσεως. Obſervant autem veteres, quæ περὶ βασιλείας Θεοῦ hîc à Phariſæis vel dicuntur vel quæruntur, Satyricè καὶ διαπρπικῶς proponi; quia toties ἡ βασιλεία τῶ ἐσχάτων & τοῦ Θεοῦ meminerat Servator noſter. Quod nec nobis planè alienum videatur: nec fortaſſe aliter reſpondet Dominus. Sed & poteſt fieri ut aliud ſit παρατήρησις quàm vulgò nunc exiſtimatur: ut mens ſit, *Non venit præſtolando aut exſpectando regnum Domini.* Notum quanto ſtudio ac curâ καὶ παρατήρησιν Meſſiæ ſui regnum atque adventum exſpectaverint Judæi; quæ & quanta animo conciperent ac ſibi perſuaderent. Reſpondet Dominus, Non adventurum exſpectantibus; qui jam veniſſet: Etiam diſcurſi fruſtrà, (quod interpretationis cauſâ addit) Hunc aut illum eſſe; ut qui inter eos verſantur. Eædem Gloſſæ, quas ad cœlum laudibus non ſine cauſa eruditi tollunt, in quibus plurima recentioris Fœderis vocabula vel ex interprete antiquo vel ab autore expoſito invenio, Παρατηρῶ, *Obſervo, præſtolo, præſtolor.* Nam poſtrema, ſi quid judico, ad mentem. Ità ſenes illi apud Helleniſtas in hiſtoria Suſannæ παρετηροῦντο eam, hoc eſt, anxiè occurſum ejus aut adventum exſpectaſſe, dicuntur. Et ὀψὲ παρήσονες, ἀπαντῆσαι, Suidæ aliiſque. Quomodo parati in occurſum Domini ejuſque adventum unicè intenti ſervuli, ὀψὲ παρῆσιν καὶ ἀπαντᾶν dicuntur: Quos *adverſitores* dicebant. Quod unicè Judæis convenit, qui in adventum ejus de quo agimus parati intentique ſemper erant. Quemadmodum & ad ſuperſtitionem ea vox trahitur: Quomodo locutus eſt Apoſtolus, cùm dixit, Ἡμέρας παρατηρεῖσθε καὶ μῆνας. Aliter accipitur veteribus, qui caſus, ut nunc vocant, conſcientiæ examinant, cùm quoſdam μὴ παρατηρήσαι peccare dicunt: tales autem ſunt qui metu peccant, nec effuſè ſe peccatis dedunt: Quibus οἱ ἀναχωρήσαντες ἁμαρτάνοντες ab illis opponuntur. Autor Quæſtionum ad Antiochum quæ Athanaſio nunc aſcribuntur, Καὶ ἄλλο πάλιν χεῖμα τοῦ μὴ παρατηρήσαι ἁμαρτάνοντος, περὶ τὸν ἀναιρούντως ἑαυτὸν τῇ ἁμαρτίᾳ ἐνδιδόντα. Obſcurè veteres; *Non veniet regnum Dei cum obſervatione:* Recentiores; *Non veniet regnum Dei ità ut obſervari poſſit*; ſolicitè ac parùm planè. Quòd ſi eruditis credimus qui Syrum hîc interpretati ſunt, μὴ παρατηρήσεως erit, quod à Luca, μὴ πολλῆς φαντασίας Actor. 25. v. 23. dicitur. Et certè μὴ πολλῆς φαντασίας adventurum, ii de quibus agitur credebant. Neque ignoramus interim, παρατηρήσεις ſigna prævia nonnunquam dici quæ futura nunciant ſignificántque: ut cùm παρατηρήματα καὶ παρατηρήσεις, κλιδονισμοὶ, μαντεῖαι, & ſimilia, veteribus dicuntur, & ſic Critici exponunt: Quemadmodum de ſignis quæ adventum Regis ſui ac Meſſiæ anteirent, perpetuò ſolicitos fuiſſe Phariſæos cæteroſque ſcimus. Ut hoc dicat; Sine ſignis præviis ac tacitè venturum: Imò jam veniſſe: addit enim, ἐντὸς ὑμῶν ἐστιν· *Jam vobiſcum eſt, jam vobis adeſt.* Sed & ſequentia, clàm καὶ ἀνὰ παρατήρησιν venturum, oſtendunt. Atque hoc modo, *non veniet cum ſignis*, ſive *ſignis prævii*,
v. 32. reddendum eſſet. Eodem capite & illud habes, Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λώτ. Ubi nihil de ſalis ſtatua adjecit: Quam nonnulli *monumentum* ſeu μνημόσυνον, aut *ſtatuam conſilii*, interpretantur: propter τὸ מלח *melah*, & τὸ מלך *melach*, ut exiſtimos quorum

altero

altero *sal*, altero *consilium* designatur. Quos autor Sapientiæ haud dubiè firmavit, cùm dixit, Οἷς ὅτι μωρίᾳ ἔσται πρὸς ἀνθρώπους ἀθέσμους χάριτας, καὶ ἀτελῆ ὥρας καρποφορίᾳ τιμῶσι, ἀπείρους λογισμοῦ μυρίους ἐκτίθεται νήπια αἵματα. Σοφίαν γὰρ παροδεύσαντες, ἀ μόνον ἐζημίωσαν τὸ μὴ γνῶναι τὰ χρηστὰ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀφρόσυνα ὑπόλιπον τοῦ βίου μνημόσυνον, ἵνα ἐν οἷς ἁμάρτωσιν μὴ δὲ λανθάνῃ κολαζόμενα. Mirum verò defuisse, qui, cùm uxor Loti facta ἅλας νήπιος dicitur, ad notum Hebraismum confugerent; ut νήπιος ἅλας sit, ὡς νήπιος ἄλως quemadmodum in Cantico, cùm ὑφηλαφῶ σε ἐπ' ἐσχατιᾶς, ὡς ἐπ' ἐσχατιᾶς & alibi infinita talia: ut nihil aliud, quàm diriguisse, significetur: Quibus argutiis ipsa ἱστοριῶν seu μυθολογιῶν tolletur. Et tale aliquid forsasse B. Hieronymo in mentem venit, cùm hanc ipsam, quòd respiceret, ὀπισθότονον affectam, ad Exech. 1. significat: *Qui exactivi flevum tenet, non debet respicere post tergum*, inquit, *nec imitari uxorem Lot; nè incidat in plagam Deuteronomii, & pereat ὀπισθότονον insanabili: quo cecidit & Eli, quia vitio filiorum offenderat Deum.* Quod de ea dici, magis mirum non est, quàm de Eli: De quo cùm Hellenistæ, καὶ συνεγκλίνει ὁ νῶτος αὐτοῦ, *confractum est tergum ejus*, in Hebræo, *confractum esse ejus occiput*, dicitur. Cùm ὀπισθότονον, de quo magnus ille autor agit, Deut. 32. 24. fiat mentio, Τηκόμενοι λιμῷ, καὶ βρώσει ὀρθρου, καὶ ὀπισθότονος ἄτης: in Hebræo autem, קֶטֶב מְרִירִי: quod ad Spiritus malos retulerunt Thargumistæ, quia tales meridie grassari putabantur: qui nihil sanè ad ὀπισθότονον. Quod non aliud quàm מְשֻׁךְ, *raptus pollicegamus*, Aureliano dictum: *Raptus verò postergaeus, quem ὀπισθότονον Græci vocant*, inquit ille, *est involuntaria colli refractio, ob nimiam strictaram sive tumorem*: Cui ἐμπαλιντονία ab eodem opponitur. Quò idem B. Hieronymus respexit, cùm Hellenistas, de Eli differentes verius quàm interpretantes locum, accommodat. Hesychius; Ὀπισθότονον, ἐναντίον κύρτωμα. Quid autem hoc ad salis statuam? nisi quòd ὀπισθοτονίας respectanti, ideóque infideli, aptat. Postrema capitis ejusdem verba sunt, Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσιν αὐτῷ, Ποῦ, Κύριε; Ὁ δὲ ἔλεγεν αὐτοῖς, Ὅπου τὸ σῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Hoc est, *Res opinione citiùs celeriúsque fiet; citiùs quàm ad cadaver jam confectum aquila volare solent.* Quem admodum Jobi 9. 26. de velocitate summa dicitur, *sicut aquila quæ volat ad escam*; ità ut navium velocitas & aquilarum ab eo comparetur: *Præterea dies mei*, inquit, *velociores fuerunt cursore; fugerunt nec viderunt bonum: Præterierunt cum navibus Ebeb, sicut aquila quæ volat ad escam*: Ubi mirificè Hellenistæ; Ἢ ὡσεὶ πλοῖα τάχους ἐλαφρὰ, ἢ ὡσεὶ ἀετὸς πετόμενος ζητοῦντος βοράν. Hanc esse veram loci mentem Matthæus probat: qui, ut Jobus navigii, ità fulguris celeritatem cum velocitate aquilæ volantis ad sanguinem conjungit; Ὥσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν· οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπου γὰρ ἐὰν ᾖ τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. Quare quanquam esse sciam qui hæc aliter interpretantur, atque, ut procedat quod volunt, quod de fulgure hic dicitur, ad versum referunt vigesimum & sextum, missi nondum displicet quod dixi. Ac nè locus quidem Jobi, unde hoc desumtum, cum hac mente pugnat; *In petra habitat aquila; in rupe habitat & commoratur: illinc explorat escam; eminus oculi ejus contemplantur. Pulli quoque ejus absorbent sanguinem: & ubi cadavera, illic est.* Quid enim obstat quò minùs velocitas illius denotetur, cum quo, ut cum fulgure, adventus Christi confertur? Ut antiquos mirer, qui solicitè ad hunc locum philosophantur; Exempli ergò; Cùm justos esse dicunt aquilas, quòd virtutibus sint sublimes; corpus verò esse Dominum, qui ad se vocet aquilas: Ut Euthymius, nec ferè aliter Theophylactus. Paulò autem plus etiam B. Ambrosius indulsit sibi, cùm usque ad fœminas ac cæteros se confert qui ad sepulturam convenerunt Domini: *Nonne tibi videntur*, inquit, *aquilæ circa corpus, Maria Cleopæ, & Maria Magdalene, & Maria mater Domini, Apostolorúmque conventus circa Dominì sepulturam?*

Cap. XVI.

Caput decimum octavum. Parabola de judice improbo. Impia illorum allegoria, qui ad Deum retulerunt. Autor Interpretationum Scripturæ; & an Athanasio asscribendæ.

μακροθυμῶ ἐπ' αὐτοῖς· & quæ mens loci: An rectè id converſum à recentiori interprete. Μακροθυμεῖν, ἐλεεῖν· Μακρόθυμος, οἰκτίρμων, ἐλεήμων. σταθεὶς πρὸς ἑαυτόν. Σταθῶμεν ἐν πυθῶνι. Διέχειν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον. Παιδίον quis, & an de ætate. Ὑυδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός· Mens loci. Antiqua Patrum de œconomia Moſis, Prophetarum ac Novi Fœderis ſententia. Quæ de Deo quæ de Uno dicerentur, ad Meſſiam referri poſſe, Judæos ignoraſſe. Ἔτι ἓν σοι λείπει. Soli nihil deeſſe, cui deſunt omnia; qui alibi quod habet, non hîc poſſidet.

Cap. 18 v. 2. NOn procul à capitis initio, quod ſequitur, occurrit locus ille, Κριτὴς τις ἦν ἔν τινι πόλει, τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος. Ubi, quis credat, tantùm τοῦ ἀλληγορεῖν τας ſibi permiſiſſe, ut ex homine impio, quem πάσης κακίας πεπληρωμένον, καὶ πρὸς Θεὸν, πρὸς ἀνθρώπους ἀπαναιδεσάμενον, non ſine cauſa Theophylactus dixit, Deum ipſum facerent? Autor Interpretationum S. Scripturæ quæ Athanaſio nunc aſſcribuntur, Τίς ἐστιν ὁ κριτὴς τῆς ἀδικίας, ὁ μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενος, μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενος; Et reſpondet, Ὁ Θεός. οὗτος γὰρ Θεὸν ἔχει ὃν φοβηθήσεται, ὥστε ἄνθρωπον ἐντραπήσεται. Quod tale eſt, ac ſi quis, cùm Nabal, qui nec Dei, neque hominum, ut, inter cæteros, Davidis, rationem habet, talis deſcribitur, Deum (abſit blaſphemia!) repræſentari dicat. Hæc qui in antiquitate legunt, miror ni jam diſcunt quomodo legendi ſint antiqui, & quàm meritò divino illi viro aſſcribatur hæc ſententia. Ut non ſine cauſa hanc παρερμηνείαν, tanquam rem ſtupore dignam, Titus Boſtrorum Epiſcopus notarit: Πῶς ἂν μὴ τοιαύτας ἐμφάσεις ἀποδείξεις ἀφριστοί τινες, κἂν ὅλως εἰς ἔννοιαν λαμβάνειν, μήτι γε καὶ παῤῥησίᾳ λαλεῖν, αὐτὸν τὸν Θεὸν εἰ κριτὴν ἀδικίας, ἐκπλήττεσθαι χρή· *Quomodo autem poſt tam manifeſtas demonſtrationes, non horreant quidam, vel in animum admittere, nè jam dicam profiteri palàm, ipſum Deum injuſtum eſſe judicem, ſtupore dignum eſt.* v. 7. Capite eodem cùm dicitur, Ὁ δὲ Θεὸς οὐ μὴ ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ τῶν βοώντων πρὸς αὐτὸν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ μακροθυμεῖ ἐπ' αὐτοῖς; quis non miretur, ità ſe in hoc loco torſiſſe eruditos, ut doctiſſimus interpres, *etiamſi iram ſuper ipſis differat*, reddendum hîc exiſtimarit? Alienè, & obſcurè: nè de periculo, quod ex ambiguo, nunc dicam; quaſi ſuis ſuccenſere videatur Deus, qui illorum cauſâ impiis ſuccenſet, atque adversùs illos iram, ex ſententia interpretis, ad tempus differt: Mentem enim eſſe vult, *quantumvis tardus in ulciſcendis eorum videatur injuriis*. Porrò, verum quidem eſt, ab Hebræis tanquam middoth ſeu *proprietates* Exodi 34. 6. טוב אֶרֶךְ אַפַּיִם & טוב רַחוּם poni; quorum alterum μακρόθυμος ſeu *longanimis*, alterum οἰκτίρμων ſeu *miſericors*, ab Helleniſtis redditur: Quæ tamen ab iiſdem non ſemel confunduntur: Tale eſt, Διὰ τοῦτο μακροθυμεῖ Κύριος ἐπ' αὐτοῖς, καὶ διαχέει τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, Sirach. 18. 9. Sed & inſignis locus Danielis 4. 24. *Peccata tua juſtitiâ redime, & iniquitates tuas miſeratione pauperum.* Sequitur, ἴσως ἔσται μακροθυμος τοῖς παραπτώμασί σου· ubi vulgaris interpres, *forſitan ignoſcet delictis tuis*; ſive, *peccatoris miſerebitur*, τὸν ἁμαρτάνοντα ἐλεήσει. Adde &, quòd in contextu, *remove peccata*, quidam, inter quos Onkelos, interpretantur. Ut μακροθυμία quomodo accipiatur hîc, planum ſit. Mens eſt, *An ergò Deus electos non vindicabit ſuos qui die ac nocte ad eum clamant, cùm præſertim erga eos ſit miſericors?* Μακροθυμος quippe idem quod οἰκτίρμων, idem quod ἐλεήμων, hâc dialecto. Nihil ergò opus ſubtili illâ τοῦ, καὶ, pro καὶ γὰρ aut κἂν, obſervatione; ut nec cæteris quæ ab illuſtribus ingeniis dicuntur: cùm καὶ μακροθυμῶ ἐπ' αὐτοῖς, ſimpliciter, καὶ v. 11. ἐλεῶν αὐτούς, hoc quidem loco ſit. Et hoc verum. Eodem capite non ità multò pòſt, Ὁ Φαρισαῖος σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, inquit, ταῦτα προσηύχετο· Ubi τὸ, σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, ità dictum videatur, ut cùm σταθῶμεν ἐν πυθῶνι, hoc eſt, *ſoli ac ſeorſum conſiſtamus*, dixit Æſchylus; quomodo ſubauſcultantes ſolent:

Πυλάδη, σταθῶμεν ἐν πυθῶνι, ὡς ἂν σαφῶς
Μάθω, γυναικῶν ἥτις ἥδε προσβολή. initio Choephoris.

Benè igitur, σταθεὶς πρὸς ἑαυτὸν, non πρὸς ἑαυτὸν ταῦτα προσηύχετο. Eodem capite, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὃς ἐὰν μὴ δέξηται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ὡς παιδίον, οὐ μὴ v. 17. εἰσέλθῃ

ἐτέλεσεν εἰς ἀνδρα· hoc eſt, *Qui regnum Dei non receperit ut puer:* quamvis non puer, & ætate major. Præceſſit autem, Τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ· quod ſanè patet latiùs quàm τούτων. *Non enim ætas,* inquit B. Ambroſius, *præfertur ætati: aliquin obeſſet adoleſcere.* Et quamvis puer ſit de quo agitur, *non tam pueritia quàm æmula puerilis ſimplicitatis bonitas deſignatur. Non enim virtutis eſt, non poſſe peccare, ſed nolle: atque ità tenere perſeverantiam voluntatis, ut voluntas infantiam, uſus imitetur naturam,* inquit idem. Sequitur non multò pòſt, Εἷς ἐστιν ἀγαθός· εἰ δὲ θέλεις εἰσελθεῖν εἰς τὴν ζωήν, τήρησον τὰς ἐντολάς. Ἔτι δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Τί με λέγεις ἀγαθόν; οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός· v. 19. De quo vide quæ jam ſuprà notavimus. Eleganter certè ac ſuccinctè Dominus τὴν δοκησισοφίαν gloriſo objecit: qui cùm aliquid præ cæteris aut ſcire ſe aut eſſe exiſtimaret, nondum tum didicerat quod Dei Filius docebat, Ab eo ſcilicet qui Deum dicit, non excludi Filium; ſiquidem εἷς Θεὸς & εἷς ἀγαθὸς, non minùs eſt Filius quàm Pater. Ità qui profitebatur Moſen, nondum Novi Fœderis, ac regni ejus de quo agitur, œconomiam, imò nec initium intelligebat. Quò antiqua illa Patrum ſpectat obſervatio, Θεότης μία μάλιστα ἐν Μωϋσεῖ καταγγέλλεται· δυὰς δὲ ἐν Προφήταις σαφέστερα κηρύσσεται· τριὰς δὲ ἐν Εὐαγγελίοις φανερῶται. Quanquam obſervatiunculæ ejuſmodi fortaſſe magìs ſpecie quàm re inſtruunt: veræ hactenus, quòd regnum Dei, ac credendum illud omnibus arcanum, ſuo tempore, & quidem definito, clariùs præponitur; nec adumbratur ſed docetur. Interim Servator, nec intelligi ab eo Moſen nec Prophetas, docet: tantum abeſſe ut ad arcanum Trinitatis aſpiraret ac myſterium. Et ubiq; hoc agit, idem ille, qui à cæcis ſed ſcientiâ inflatis tum exſpectabatur, ut oſtendat, eos qui non aliud quàm eum quem præceperant Meſſiam, & ſcientiam inanem loquebantur, nihil minùs quàm quæ vel ſcienda vel credenda eſſent penetrare aut aſſequi: ità ut nec Deum hunc, nec unum crederent cum uno; ideóque quæ de uno dicerentur, minimè aliena eſſe ab hoc neſcirent. Cætera, ut dixi, quæ huc ſpectant, ſuprà exſecuti ſumus. *Unius* autem nomen quàm Deo conveniat, & Magiſtri innuunt, cùm dicunt יהוה א' ושמו א', *Dominus unus eſt, & nomen ejus unum.* Sequitur, Ἔτι ἓν σοι λείπει. Paradoxum Sapientiâ æternâ dignum: Unum tibi deeſt, ut quæ habes ampliùs non habeas; ut deſint tibi quæ hìc habes; ut hìc pauper, alibi ſis dives; ità conferas in pauperes quæ habes, ut diteſcas. Theſaurum enim tales habent, ſed certiſſimum ac inexhauſtum: non qui curam Evangelii ac miniſterium hìc impedit aut intervertit, ſed qui promovet ſalutem: præ qua nihil poſſidetur, quod non perit. Interim, quemadmodum opinione propriâ ſapientiſſimum, neque rei ullius ignarum, docuerat, nè quidem adhuc ſcire quod præcipuum primúmque eſſet; Quid nimirum eſſet Deus; cùm adhuc neſciret, verum Dei Filium cum Patre verum eſſe Deum: ità nunc docet, unum illi cui omnia ſupererant deeſſe; charitatem proximi, nimirum: Quam à charitate Dei ſeparabant. *Grande* autem *bonum,* inquit B. Auguſtinus, *quod, cùm ſit in pauperes, redundat in Deum.* Deinde, *Diſtributio facultatum tuarum in pauperes, niſi ex radice charitatis procedat, in Deum non redundat. Quod in Deum non redundat, ex charitate non procedit.* Ergò, ut idem ait, *Totius boni ſumma eſt charitas.* Dei autem charitas ſeu amor ab amore proximi aut charitate ſeparandus non eſt: quia hæc cohærent.

v. 22.

Cap. XVII.

Caput decimum nonum & vigeſimum percurritur. Locus, ἔι τινός τι ἐσυκοφάντησα. עשק, συκοφαντεῖν. גזל: *Et quomodo hæc differant.* Ἁρπαγὴ δικαιοσύνης, ſeu κρίματος. Αὐτός, *& quomodo accipiendum eo loco,* καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστι. *Recentioris interpretis opinio.* Εἰρλύν, *non pro Pace, ſed, ex conſuetudine Hebræorum, pro Salute.* ἀνθ' ὧν ἐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σε. Ἐπισκοπὴ *quid eo loco: & an ad* τὸ ἐναρχον παρεσίαν *referendum.* Ἐπισκοπὴ *quid Helleniſtis, & hoc loco.* ἀπέστειλαν ἐγκαθέτους. Ἐγκάθετοι *qui.* Παραπηρεῖν. *Herodiani qui.* Ἐγκάθετος γραπτὸς, *ſedulus.* *Quæſtio quæ majeſtatem tangebat, verſutè Domino propoſita. Lex, ubi Princeps non eſt, loco ejus. Majeſtatis proprium, nummus ac moneta.* Οὗτι γὰ ἀποδανεῖν ἐν δυσεντερίᾳ. *Colloquium cum ægro. De alia loci diſtinctione.*

Cap. 19. v. 8. PRæclarus locus eſt qui inter cæteros hoc capite occurrit; ſed & talis, ut de eo poſt eximios clarósque viros cogitandum videatur: Σταθεὶς ὁ Ζακχαῖος ἔπεν πρὸς τὸν Κύριον, Ἰδοὺ τὰ ἡμίσιά μου τῶν ὑπαρχόντων μου, Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς· καὶ εἴ τινός τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλοῦν. Ubi ἐσυκοφάντησα cùm dixit, Hebræorum עשק procul dubiò reſpexit; quod interdum nihil præter τὸ ἁποστερῶν, *eripere* aut *privare*, notat: pro quo locis aliquot, συκοφαντῶν, ab Helleniſtis redditur. Non negarim tamen propius accedere ad Hebræos, qui τὸ עשק, teſtibus Magiſtris, inter quos & Rabbi David, & τὸ גזל, inter ſe opponunt. Prius autem ejus eſſe volunt qui injuſtè aliena ſibi vindicat; quales, qui depoſitum, qui mutuum, qui denique mercedem mercenario, non reddunt: De quibus in Catholica Jacobus, Ἰδοὺ, ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ὁ ἀπεστερημένος ἀφ' ὑμῶν, κράζει· καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν: Quod συκοφαντία Helleniſtis, עשק dicitur Hebræis: Eccleſiaſtæ 4.1. Καὶ ἐπέστρεψα ἐγὼ, καὶ εἶδον συμπάσας τὰς συκοφαντίας τὰς γινομένας ὑπὸ τὸν ἥλιον· καὶ ἰδοὺ δάκρυον τῶν συκοφαντουμένων, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ὁ παρακαλῶν. Si quis verò judicem adversùs pauperem vi cogeret, ad eam ſpeciem referebatur quam τῷ גזל expreſſerunt: Quod crimen ἁρπαγὴ δικαιοσύνης ſive κρίματος eidem dicitur Eccleſiaſtæ; qui συκοφαντίαν dixit alterum: Ἐὰν συκοφαντίαν, inquit, πένητος, καὶ ἁρπαγὴν κρίματος καὶ δικαιοσύνης ἴδῃς ἐν χώρᾳ, μὴ θαυμάσῃς ἐπὶ τῷ πράγματι, c. 5. v. 7. Bene igitur Tertullianus, & qui hunc ſecuti, illud, *eripere per calumniam*, interpretati ſunt.

v. 9. Sequitur, Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς, Ὅτι σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστιν. Ubi quòd Eraſmus *filiam* convertit, ut ad domum referatur, equidem probare non poſſum: *eò quòd & ipſa*, inquit, *filia ſit Abrahæ*. Nec recentioris interim interpretationem probo, qui τὸ, αὐτὸς, enallagè Hebraîâ dictum exiſtimat; ut ſit mutatio perſonæ: ac ſi dixiſſet, *quia tu quoque filius es Abraham*: Quod ſanè duriſſimum. Quid autem familiarius quàm ut τὸ, αὐτὸς, dignitatis ſit, aut pro dignitatis nomine ponatur, ac de patre familiâs ſic uſurpetur? Notum illud, Αὐτὸς ἔφα: tum & quomodo paſſim eo Græci utantur. Αὐτὸς ergò, eſt Zacchæus: Ut mens ſit, Ὅτι σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο· καθότι καὶ αὐτὸς ὁ οἰκοδιαπότης υἱὸς τοῦ Ἀβραάμ ἐστι. Quid ſimplicius? Eodem capite, Ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καὶγε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου. Aliàs monui, quod ſuo loco alibi facturus ſum, τὸ, εἰρήνη, ex Helleniſtarum atq; Hebræorum uſu, non rectè *pacem* reddi, cùm *ſalutem* notat: Quod & hìc notandum. *Utinam & tu, hoc ſaltem*, inquit, *die, noſſes quæ ad ſalutem tuam faciunt*, aut *ſpectant*. Exempla paſſim occurrunt, neq; aliàs diſſimulantur. Paulò pòſt, Καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί· καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθῳ· ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου. Quemadmodum autem mirum, eo loco qui jam præceſſerat antè, Ὅτι εἰ ἔγνως καὶ σὺ, καὶγε ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τὰ πρὸς εἰρήνην σου, de *pace cum Deo* argutari veteres, cùm τὸ שלום non *ſalutem* minùs, de qua ibi agitur, quàm *pacem*, ratione Helleniſtis uſitatâ, notet; ità nihil opus erat, ut ἐπισκοπὴν hìc *de adventu Domini in carne*, ſive τῆς ἐπιφανείας παρουσίαν λέγει, acciperent: ut in illo Evangeliſtæ noſtri cap. 1. v. 68. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ: Ubi interpres recentior ac commentator; *quòd ſe memorem eſſe declaraverit populi ſui: adeò quidem, ut filium miſerit qui præſens eos inviſeret, & infinito pretio redimeret*. Idem tamen & veteribus hìc viſum. Theophylactus; ἀνθ' ὧν οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπισκοπῆς σου, τουτέστι, τῆς ἐμῆς παρουσίας, ὅτε ἦλθον ἐπισκέψασθαί σε καὶ σῶσαι· *quòd non noſti tempus viſitationis tuæ, ſive, adventûs mei; cùm veni ut viderem te ac ſervarem*. quemadmodum quod περὶ εἰρήνης dicitur, ad pacem cum Romanis, aut (ut ipſe loqui amat) à Romanis, mirificè hìc aptavit: Ἔδει οὖν γνῶναί σε τὰ πρὸς εἰρήνην σου, καὶ πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, καὶ ἔσχες ἂν εἰρήνην ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ πάσης κακώσεως ἀπαλλαγήν· *Oportebat ergò noſſe te quæ ad ſalutem tuam, ſed & credere in me: pacem enim cum Romanis habuiſſes, ac ab omni malo immunis ſic fuiſſes*. Titus Boſtrorum Epiſcopus; Καιρὸν ἦν λέγει τῆς ἐπισκοπῆς σου, ἣν αὐτὸς ἐποιήσατο, καταβὰς καὶ ἐπισκεψάμενος αὐτῶν, θεῖά τε ἐπάλματα αὐτῶν ἐπιτελέσας, καὶ πλεῖστα θαυματουργήσας. Cùm nemo

nemo ità peregrinus in Helleniſtarum ſcriptis ſit, qui neſciat quid ſibi Eſaias velit, cùm dixit, καὶ τί πεύσεται ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς; ſtatim enim additur, ἡ γὰρ θλῖψις ἐμοὶ πάρεσται ἥξει. Tale eſt, quod non ſemel apud Jeremiam, καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀπολοῦνται. Et quis dubitat quin idem hoc, *calamitatem* ſive *ultionem*, paſſim dicant? ut & de *calamitate*, *ultione*, ſive *pœna* hîc ſumatur. Et an non de horrenda urbis Sanctæ calamitate & obſidione agit? Et an non præceſſit, Ὅτι ἥξουσιν ἡμέραι ὅτι σε, καὶ περικαλοῦσιν οἱ ἐχθροί σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσί σε πάντοθεν· Καὶ ἐδαφιοῦσί σε, καὶ τὰ τέκνα σε ἐν σοί· καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοὶ λίθον ἐπὶ λίθῳ. Quæcunque autem περὶ Ἀλώσεως ejus urbis & quæ eam præceſſerunt, Joſephus ſcripſit, nomen hoc non excedunt. Capite vigeſimo ſequitur, Καὶ παρατηρήσαντες ἀπέστειλαν ἐγκρινομένους, ὑποκρινομένους ἑαυτοὺς δικαίους εἶναι, ἵνα ἐπιλάβωνται αὐτοῦ λόγου, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. Ubi, quos ἐγκρινομένους dicat, tum quos hîc intelligat Evangeliſta, vellem plenius nos docuiſſent eruditi. Neque enim obſervatio eorum locum hîc habet, qui ſoliciti de Atticiſmo, parùm eleganter locutum volunt Hyperidem, cùm eos quos ἔνδον vel ὑποκρίτους vel ὑποβλήτους alii, Menander ὑποζωμιαίους, Latini *ſubditicios* vel *ſuppoſticios* dixere, ἐγκρίτους dixit: Vocem quippe ἀπρεπεστάτην ſive *abjectam* eſſe volunt. Quare ad Helleniſtas abeundum: Helleniſtæ enim etiam Evangeliſtæ ſunt, neque aliâ utuntur linguâ: quod de omnibus autoribus his verum. Ἐγκρίτου mentio fit apud Jobum: Locus eſt, Ὡμολόγησεν ἡ αὐτοῦ ἀλγηδὼν τὰ πεπραγμένα ἐπ' ἐμοί· ταῖς ὁδοῖς μου ἐπιλαλοῦσί μοι ἐγκρίτοις, c. 19. 12. Item, Εἰ ἡ ἐκπολέμησεν ἡ καρδία μου γυναικὸς ἀνδρὸς ἑτέρου, καὶ ἐγκρίτου ἐγλυκάνῃ ὁπὸ θύραις αὐτῆς, c. 31. 9. Ubi ἐγκρίτου eſt בָּתַח, *qui inſidiatur callidè*: qui θηρᾶσθαι Helleniſtis dicitur: Unde & hæc duo hîc junguntur; Καὶ παρατηρήσαντες, inquit, ἀπέστειλαν ἐγκρίτους: quo ſignificat, cùm ipſi callidè diu admodum captaſſent eum, alios, qui idem agerent, clàm immiſiſſe. Quòd ſi quærimus qui fuerint, Matthæus dicet; Phariſæorum diſcipuli nimirum, & Herodiani: *Tunc abeuntes*, inquit, *Phariſæi conſilium ceperunt, ut illaquearent eum in ſermone. Itaque mittunt ad eum diſcipulos ſuos cum Herodianis*, c. 22. 15, 16. Marcus, è Phariſæis quoſdam & Herodianis fuiſſe, ait: *Et miſerunt ad eum quoſdam è Phariſæis & Herodianis, ut eum irretirent captum ſermone*, cap. 12. v. 13. Qui Phariſæi fuerint, notum: qui Herodiani, quærunt eruditi. Inter quos nonnulli, Θεραπεία ac religione propriâ (vel quòd Heroden Magnum pro Meſſia colerent; inter quos ad Perſium vir ſummus Iſaacus Caſaubonus: vel quòd ex Paganiſmo & Judaiſmo mixtam haberent) ſeparatos à cæteris, atque ità dictos volunt: Nos alibi βασιλικὰς ſive aulicos, & prætorianos quaſi milites, videri nobis diximus: quemadmodum & πεπραγμένα ſeu *militia*, in Jobi loco, καὶ ἐγκρίτους Helleniſtæ jungunt. Gloſſæ veteres; Ἐγκρίτου σπουδαῖος, *ſedulus*: quales qui cuſtodiæ prætorii ſunt deſtinati. Meliùs tamen ad utroſque referetur; ut ab inſidiis ac delatione ſic dicantur: utriſque enim convenit hoc nomen. Illi ergò, ὑποκρινόμενοι δικαίους ἑαυτοὺς εἶναι, nè quid Deo ſcilicet decederet, aut juri ejus Cæſar derogaret, quæſtionem hanc, quæ ſine majeſtatis crimine vix ſolvi poſſe videbatur, callidè proponunt: Idque eo tempore, quo non, ut olim, facta tantùm ſed & dicta, teſte Tacito, arguebantur: quod & in provinciis, Tiberio, qui legem Majeſtatis ſic interpretatus erat, imperante, uſitatum tum fuiſſe, à vero non abit. Ideóque addit, εἰς τὸ παραδοῦναι αὐτὸν τῇ ἀρχῇ καὶ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡγεμόνος, *ut juriſdictioni eum Præſidis ac poteſtati traderent*. Quærunt ergò quid? Ἔξεστιν ἡμῖν Καίσαρι φόρον δοῦναι, ἢ οὔ; Ad quod præter exſpectationem omnium reſpondet ipſa Sapientia. Quid verò? *Quæ Cæſaris ſunt, Cæſari; quæ Dei, Deo reddenda*. Nemo enim neſcit, ejus eſſe nummum cujus eſt ὁ νόμος. Qui, ubi Princeps non eſt, loco Principis eſt aut Monarchæ, teſte in Politicis philoſophorum primo. Cùm ergò majeſtatis proprium ſit nummus ac moneta, ejus autem penès quem majeſtas erat vultum ac imaginem præferret nummus, ex hoc ipſo fert ſententiam ac rem decidit. Notiſsimum vulgare illud,

Cap. 20 v. 20.

v. 22.

Rege figurato, regis patet eſſe monetam:
Cæſarius &, domino ſub Cæſare, fulget imago.

Videtur autem nummus de quo agit, cenſus capitis fuiſſe; fortè is de quo Matthæus, *Cùm autem veniſſent Capernaum, venerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixerúntq; Præceptor veſter annon ſolvit didrachma?* 17. 24. Quem nummum, eo ipſo quòd non aliam quàm Cæſaris imaginem præferret, vindicabat ſibi Cæſar: ut & illos, qui hoc ipſo
v. 36. Cæſaris jus admittebant: Quod jus & ad alia ſe extendebat. Eodem capite, Οὔτε γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται. Quod aliter Auguſtinus, *Non enim incipient mori*, lib. 5. De verbis Apoſt. *Quid enim aliud nobis promittit in reſurrectione, ubi ait, IN reſurrectione mortuorum neque nubent neque uxores ducent: non enim incipient mori, ſed erunt æquales angelis Dei?* ac ſi ſcriptum eſſet, Οὐ γὰρ ἀποθανεῖν ἄρχουσι. Cùm Hebraiſmus ſit, de quo prolixè alibi, præſertim ad Johannem, agimus; Οὐ γὰρ ἀποθανεῖν δύνανται,
v. 37. Οὐ γὰρ ἀποθνήσκουσι. Paulò pòſt, Ὅτι δὲ ἐγείρεσθαι οἱ νεκροὶ, καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βάτου, ὡς λέγει, Κύριον τὸν Θεὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰσαὰκ, καὶ τὸν Θεὸν Ἰακώβ. Ubi non hoc voluit Evangeliſta, ni fallor, Dominum in illo cum Moſe ἐπὶ τῆς βάτου colloquio, de mortuorum reſurrectione primariò egiſſe, ut alibi probavimus: ſed, ex illo cum Moſe ἐπὶ τῆς βάτου colloquio, iſíque verbis quibus ibi uſus eſt Deus, mortuorum probari reſurrectionem poſſe; imò & debere. Sed & videndum an non meliùs hoc ſenſu diſtinguatur, καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσεν, ἐπὶ τῆς βάτου ὡς λέγει· vult enim, *etiam Moſen id* de quo agitur *indicaſſe apud rubum, cùm dicit, Dominum Deum Abraam, & Deum Iſaac, & Deum Jacob.* Ut mens ſit, Etiam Moſen id de quo agitur in illo apud rubum indicaſſe colloquio, cùm dicit Dominum Deum Abrahami eſſe & Iſaaci, &c. Quanquam τὸ λέγει, ut ſæpe aliàs, ἀτελῶς fortaſſe dictum, ut intelligatur *Deus*: Deus enim eſt qui hæc dicit. Neque quicquam in his libris frequentius, quàm ut *Scripturam Sacram* intelligant, vel *Deum*, qui ſic loquuntur: De quo aliàs. Locus integer eſſet, καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσεν, ἐπὶ τῆς βάτου ὡς λέγει ὁ Θεὸς, ἑαυτὸν Κύριον τὸν Θεὸν Ἀβραὰμ, &c. Quod, ut & diſtinctionem, Marcus confirmat. Apud Moſen autem, Καὶ εἶπεν αὐτῷ (Quis? Angelus ille qui mox ibidem Deus appellatur) Ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς τοῦ πατρός σου, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Et bene dixit, Κύριον, quod Chriſto paſsim hîc tribuitur: cùm magni conſilii intelligatur Angelus, de quo Moſes. Auguſtinus lib. De Trinitate 2. *Et hic primò Angelus Domini dictus eſt; deinde, Deus. Nunquid ergò Angelus eſt Deus Abraam & Deus Iſaac & Deus Jacob? Poteſt ergò rectè intelligi ipſe Salvator, de quo dicit Apoſtolus, QUORUM patres, & ex quibus Chriſtus ſecundùm carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſecula. Qui ergò ſuper omnia eſt Deus benedictus in ſecula, non abſurdè etiam hic ipſe intelligitur Deus Abraam & Deus Iſaac & Deus Jacob.*

Cap. XVIII.

Caput vigeſimum & primum. Vidua paupercula. Ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς, *ex illo quod deeſt illi.* Ἀκαλασασίαν *& quid hoc loco.* Ἀκαλασασία, ΨΨ. *Opiniones præliorum: & unde id B. Ambroſius deſumſerit.* Παραδότης· Παραδότης· *Prodere, Tradere.* Ὑπομονὴ, *exſpectatio.* Ὅτι ἡ χαφὴ πολλάκις τὴν ὑπομονὴν αὐτῆς τῆς προσδοκίας λέγει. Ἀδιάλειπτον εἰς τὸν ὄρη. ἠχούσας θαλάσσης καὶ σάλου, *reſonante mari & ſalo: Id quomodo intelligendum.* Unguentum; paſſer: *ut unguentum; ut paſſer.* Ἠχούσης θαλάσσης, ὡς ἠχούσης θαλάσσης. Σάλου, φερνῆς. *Interpretis veteris diſtinctio. Mira Euſebii interpretatio.* Ἀπολύχειν, λειποθυμεῖν. Συνοχὴ ἐν ἀπορίᾳ. *Interpres recentior examinatus. Locus è Tertulliano quomodo diſtinguendus.*

Cap. 21 v. 3. STatim ſub vigeſimi & primi capitis initium nobiliſſima illa de paupercula vidua occurrit hiſtoria, de qua præclariſſimum effatum illud Dominus pronunciat, ὅτι ἡ χήρα ἡ πτωχὴ αὕτη πλεῖον πάντων ἔβαλεν. Quia, ut elegantiſsimè à Leone Primo dictum eſt, *Inter magna eorum dona, quibus multa reſidebant, illius quod fuit exiguum, fuit totum*, Serm. 6. De Quadrageſ. Quod optimè convenit cum eo quod ſequitur, αὕτη ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸν βίον ὃν εἶχεν ἔβαλεν. Ubi, *ex eo quod deeſt illi*, elegan-

ter

ter vetus reddidit interpres: Neque aliud vel vox Hebræa denotat, vel Helleniſtica, quæ exprimit Hebræam. Notum illud, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν· ubi מחסור habes. In eo igitur quod dedit, non tam id quod dedit, quàm id quod non habuit, ſpectavit Dominus; ideóque & quod dedit: quia enim totum dedit, plus quàm cæteri dediſſe judicatur. Paulò pòſt cùm dicitur, Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοηθῆτε, quid ſint ἀκαταστασίαι nemo ſe neſcire arbitratur. An igitur ſeditiones, quod hìc placet interpretibus, intelligantur, viderint qui hæc intelligunt. Naſci quidem è ſeditione bella, & hæc ſæpius conjungi, nemo neſcit: Sed videndum quomodo hæc ipſa quæ prædicit Dominus diſtinguat. Quid ſi igitur, quemadmodum quod primò ponitur, ἐγερθήσεται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν, ad bellum manifeſtè refertur, ità alterum quod ſequitur, σεισμοί τε μεγάλοι κατὰ τόπους, ad ſeditiones referatur? Ut non aliud, nimirum, quàm τὸ סער exprimatur: quod ingentes tempeſtates turbinéſque notat; fortè & terræ motus, quæ vox ipſa hìc occurrit: idem quod ut σεισμὰς ità συσεισμὸς ab Helleniſtis dicitur. Et quid hæremus? Eſaiæ 54.11. cùm dicitur τεταπεινὴ καὶ ἀκατάστατος καὶ παρακλήθητος, interpres vetus, *tempeſtate convulſa*; recentior, *in turbine verſans*, dixit: Nam τὸ סערה interpretantur: quod ad eam quoque tempeſtatem quâ terrarum orbis vi aquarum hauſtus fuit, niſi fallor, ab interpretibus refertur: quemadmodum Noachi antè facta mentio. B. Ambroſius, *opiniones prœliorum*, dixit; *Cùm audieritis prœlia, & opiniones prœliorum.* Quid autem ad ἀκαταστασίαν prœliorum exſpectatio? an quia bellum, quod dicebam jam, ſeditio præcedit? Verius, hoc è Matthæo deſumſiſſe virum Sanctum: apud quem interpres vetus, ἀκοὰς πολέμων, *opiniones prœliorum*, reddidit; Μελλήσητε δὲ ἀκούειν πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, *Audituri enim eſtis prœlia, & opiniones prœliorum.* Et hoc verum, ut jam dixi: ad ἀκαταστασίαν tamen nihil. Eodem capite & illud habes, Παραδοθήσεσθε δὲ καὶ ὑπὸ γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. Ubi non ſatìs video quid recentiori perſuaſerit interpreti ut *prodendi* voce in contextu uteretur, qui præſertim jam *tradendi* rejeciſſet. Aliud profectò παραδοθῆτε, aliud προδοθῆτε eſt. Ac Latinis quidem *prodit*, etiam qui deſerit ac derelinquit. Ità Dominum ac Servatorem Petrus prodit: Unde inter lemmata Ambroſiana, unum, *De proditione Petri*, ubi de negatione agitur. Judas verò priùs prodidit quem tradidit; imò & clàm prodidit quem palàm tradidit. Marcus deniq; ac Matthæus παραδίδόναι εἰς θάνατον, dixerunt, quod hìc paulò aliter effertur: Neque omnes enim qui εἰς θάνατον traduntur, θανατοῦνται· hìc autem ſequitur, καὶ θανατώσουσιν ἐξ ὑμῶν. Plùs interim quàm proditur, qui hoſti traditur. Infrà, Ἰούδα, φιλήματι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως; ubi Recentior, *prodis*; Vetus, *tradis*. Rectè B. Ambroſius, qui proditionem ac traditionem diſtinguit; *Et conſilium proditionis aperitur, & adhuc patientia non negatur. Oſtendiſti, Domine, quem proderet, dum occulta manifeſtas: Oſtendiſti etiam quem traderet, dum dicis, Filium hominis.* Sequitur, Ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Ubi recentior interpres, *per tolerantiam veſtram*; vetus, *in patientia*: non ſatìs memores illius προσεσθε quod apud Criticos antiquos exſtat, Ὅτι ἡ γραφὴ πολλάκις τὸ ὑπομονὴν ἀντὶ τῆς προσδοκίας λέγει· hoc eſt, *A Sacris literis voce ὑπομονῆς ſæpe exſpectationem deſignari:* Quod locis plurimis confirmat uſus. Vide Adriani Iſagogen Græcam in Scripturam Sacram: quam, ut multa alia, Hœſchelio debemus. Paulò pòſt, Τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη. Vide quæ alibi notamus. Et certiſſimum eſt, montes eos qui imprimis urbi Sanctæ maximè vicini eſſent, pro aſylo habitos; præſertim iis qui àb hoſte urgerentur. Unde Selomo Jarchi, ad locum illum quem & alibi alludit Dominus, Oſeæ cap. 10.8. *Et dicent montibus, Operite nos; & collibus, Cadite ſuper nos; Dicent*, inquit, *Iſraelitæ montibus, Tegite nos, nè videant nos hoſtes in confuſione noſtra:* montibus vicinis, nempe. Eodem capite & illud legitur, Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν ἐν ἀπορίᾳ, ἤχους θαλάσσης καὶ σάλου. Ubi mirum eſt, quam difficultatem res exigua nonnunquam pariat. Recentiores interpretes, *reſonante mari & ſalo*, reddiderunt: quaſi inter ſigna hoc ponatur. Nec aliter Theophylactus; Ἤτοι θαλάσσου ἤχους φέρ-

φενακίδευς μυκήσεται, καὶ σάλος ἔσται καὶ ταραχὴ, ὥστε τοὺς ἀνθρώπους ἀποψύχειν ἐκ μόνου τοῦ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. Atqui nec Matthæus tale aliquid, qui σεισμοὺς καὶ λοιμοὺς ponit, neque Marcus. Ut omittam, ſingulis id evenire tempeſtatibus, ut mare mugiat videlicet ac ſonum edat, neque inter hæc prognoſtica habere locum. Quid ergò? Nihil uſitatiùs Hebræis, quàm ut ſuum ב diſſimulent: *Unguentum effuſum eſt nomen tuum*; *Transmigra in montem paſſer*: In quibus τὸ ὡς intelligunt; *ut unguentum, ut paſſer*: quod paſſim videas. Ità hìc, ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου, ὡς ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου. Ut mens ſit, *ἀπορίαν* illam & calamitatem mari fore ſimilem, quoties horrendùm tonat atque commovetur. Quod Tertullianus viderat, cùm reddidit, *Et in terra anguſtiæ nationum, obſtupeſcentium, veluti à ſonitu maris fluctuantis, præexſpectatione imminentium malorum*, Adverſùs Marcionem lib. 4. Optimè: ſive ità legit, ſive quod deſideratur intellexit. Et confirmat Jeremias cap. 51. 55. qui, ubi de vaſtatione Babel agit, *Sonabunt fluctus eorum: tanquam aquæ multæ edetur ſonitus vocis eorum:* Quod eſſet, Ἠχήσει τὰ κύματα αὐτῆς, ὡς σάλος πολλοῦ ὕδατος ἠχήσει φωνὴ αὐτῆς. Ut omittam, σάλον etiam φερνίδα exponi: Heſychius; Σάλος, φέρνης, ταραχὴ, καὶ ἡ θαλάσσης κλύδων καὶ κίνησις. Nihil certè meliùs calamitatem illam, &, ut autor loquitur, σωοχλιὰ καὶ ἀπορίαν repræſentat quàm commotum mare. Notum illud Sirachidæ, καὶ ἐσάλευσαν αὐτὸς, ὡς κῦμα θαλάσσης, cap. 29. 24. item, θυμὸς, καὶ ζῆλος, καὶ ταραχὴ, καὶ σάλος, καὶ φόβος θανάτου, cap. 40. 5. Lucæ hanc fuiſſe mentem, nè dubitandum quidem. Aliam diſtinctionem ſecutus eſt interpres vetus, quaſi ſcribendum eſſet, καὶ ἐπὶ γῆς συνοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ ἠχούσης θαλάσσης, καὶ σάλου. Unde mirificam interpretationem Euſebius excogitavit: quaſi *exordium ex ſiccitatibus furoris* (ità enim loquitur) *ſumerent proœmia; ut nec tempeſtas maris ultrà audiretur.* Cui par eſt ac conveniens, quòd ἀποψυχόντων, *areſcentibus*, interpretatur: Cùm ἀποψύχειν, ὁ λειποθυμεῖν, qui præ anxietate animo vel linquitur vel deficit, non qui exſpirat, dicatur. Jam autem συνοχὴ ἐν ἀπορίᾳ, *cum conſilii defectu anxietas*, uſitato in his libris Hebraiſmo: ex anxietate enim inopia conſilii ac deſperatio. Meliùs Recentior, *exanimatiũ*: quanquam ambiguè. E Tertulliano autem, & accuratiſſimo & antiquiſsimo autore, ità diſtinguendus eſſet locus, Καὶ ἔσται σημεῖα ἐν ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστροις· deinde novus verſus conſtituendus, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς συνοχὴ ἐθνῶν, ἐν ἀπορίᾳ ἠχούσης θαλάσσης καὶ σάλου ἀποψυχόντων ἀνθρώπων, ἀπὸ φόβου καὶ προσδοκίας τῶν ἐπερχομένων τῇ οἰκουμένῃ. Mirificè verò idem lib. De reſurrectione carnis; *Iudæa in orbem & in ſeculum prædicat, ſecundùm Joelem & Danielem & univerſum concilium prophetarum, futura ſigna in ſole, & in luna, & in ſtellis: concluſionem nationum, cum ſtupore ſonitûs maris, & motûs refrigereſcentium hominum, præ metu & exſpectatione eorum quæ imminent orbi terræ.*

Cap. XIX.

Caput vigeſimum ſecundum percurritur. Τὸ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. *Difficultas loci an tanta quanta videtur: & quomodo ſupplendus. Locus cum Matthæo & Marco collatus.* Ἐδίειν καὶ πίνειν ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ Θεοῦ. *Epiphanii ſententia de eo.* Θεῶν συμπότης, *Stoicis.* ἐζητήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι· *ubi vox Cribrandi an conveniat.* Οὐ ποιεῖ σύγκραμα ἐπὶ τὸν γλυκύν. Σινιάσαι· Σινιάσειεν. ἐξαιτήσατο αὐτὸν, εἰς πειρασμὸν nimirum. Ἰκανὸν ἔστιν, *& quomodo intelligendum.* Ἐχέτω ὑμῖν, *Helleniſtice ut & alia eodem ſenſu;* Ἱκανόω, Ἀρκέω, Πολὺ ὑμῖν παυσάσθω τοῦ γυμνάζειν. ἐπιχέων αὐτόν. *Mira alterius loci apud Epiphanium applicatio. Alterum ejuſdem παράδειγμα. Locus,* Παρακάλεσον ἡμῖν, τίς ἔδωκε ὁ παίσας σε. Μυῖνδα. Ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω. *Interrogare, munus judicis.* Ἐρωτᾷν, λέγειν, *Hebraï conſuetudine.*

Cap. 22 v. 20. Inter locos cæteros & ille vigeſimo ſecundo Evangeliſtæ hujus capite occurrit, Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον. Ubi, cùm ſummam

ſummam eſſe exiſtiment nonnulli, exigua nobis difficultas videtur. Mens & integra oratio eſſet, Τοῦτο τὸ ποτήριον, ἡ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου· τοῦτο, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον· Ut τὸ, τοῦτο, repetatur. Neque enim magis mirum eſt, poculum, aut quod in eo, dici ſanguinem, quàm novum fœdus, & quidem in ſanguine. Et quid, an aliter Marcus loquitur, καὶ λαβὼν τὸ ποτήριον, εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου? & deinde, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον· quomodo ferè ad verbum Matthæus. Hoc ſanè malo, quàm ut vel ejicienda vel aliunde hìc inſerta quædam exiſtimem. Singulos enim Sacræ ſcripturæ apices, quantum poteſt fieri, & niſi aliud vel libri præſcribunt vel neceſſitas, tuendos arbitror. Sed nec inter eos ſum, qui temere vel σύλλειψιν vel ὑπερσύλλειψιν in Sacris admittam: quòd, ſi vel conciſi Hebraiſmi, vel in quibus deeſt aliquid, eo loco habendi, quid in his jam excuſari poterit? Eodem capite occurrit & illud, Ἵνα ἐσθίητε καὶ πίνητε ἐπὶ τῆς τραπέζης μου. Quod de cibo qualicunque ac potu, ſed tamen cibo ac potu, Epiphanius accepit: Qui in Manete, *An non*, inquit, *putamus, cibum illo quoque tempore futurum?* ac deinde addit, Καὶ περὶ μὲν βρώσεως, σαφὲς ὅτι, ὅτι μακάριος ὃς φάγεται ἄρτον ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν καὶ αὐτῷ τῷ Κυρίῳ ἡ ὑπόσχεσις, ὅτι ἔσεσθε καθήμενοι ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ πατρός μου, ἐσθίοντες καὶ πίνοντες. Quaſi nova ſit de ultimâ felicitate hæc loquendi ratio: de qua & ſuprà: Cùm nec Stoici, ut dicebamus, aliter felicitatem ſummam, aut κοινωνίαν τῆς μὴ παθητικῆς λήξεως, deſignent. Epictetus, ubi docet, in hac vita tanquam in convivio agendum; exſpectandum enim eſſe donec ſingula ſe nobis offerant ac præbeant: καὶ ἔσῃ ποτὲ ἄξιος τῆς θεῶν συμπότης, καὶ aliquando dignus Deorum, inquit, *conviva eris*: ac deinde, Ἂν δὲ καὶ ἐκπεσόντων σοι μὴ λάζῃς, ἀλλὰ καὶ ὑπερίδῃς, τότε καὶ μόνον συμπότης τε θεῶν ἔσῃ, ἀλλὰ καὶ συνάρχων. ὅπερ γὰρ ποιοῦν Διογένης, καὶ Ἡράκλειτος, καὶ οἱ ὅμοιοι, ἄξιοι θεῶν τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο, Quòd ſi etiam appoſita quæ fuerint non ſumas ſed contemnas, tum non conviva Deorum modò eris, ſed & principatûs eorum particeps. Ità enim Diogenes & Heraclitus ſimilèſque cùm facerent, Diis erant digni ac dicebantur. Notum eſt poetæ illud,

Quos inter Auguſtus recumbens
Purpureo bibit ore nectar,

de Auguſto jam Divis per honores addito: Quemadmodum in ſinu Abrahami, & ad menſam, ſuprà recumbit Lazarus: de quo ibi. Sequitur, Εἶπε δὲ ὁ Κύριος, Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ Σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον. Ubi nimis ſe torquent, ſi quid judico, qui *cribrandi* vocem hìc rejiciunt. Locus parallelus, de quo cogitaſſe oportuit, Amoſi cap. 9. v. 9. exſtat; *Ecce enim ego præcipio, & vagari faciam in omnibus gentibus domum Iſraelis, ut vagatur triticum in cribro, nec cadit lapillus in terram*, aut, ut elegantiùs Helleniſtæ, καὶ ὡς πόσει σύρραμμα ὁπὶ τὴ γῆ. In Hebræo בכברה: quod & Chaldæi voce quæ hoc ipſum notat, expreſſerunt; *in cribro*, ſeu σινίῳ. Heſychius; Σινάσαι, σεῖσαι, κοσκινῆσαι· καὶ τὸ κόσκινον Ἀ, σινιατήριον. Item, Σινιατήριον, κόσκινον. Σινίῳ, κόσκινον. Ut ità ἐξ ἀκολουθίας ſuperiorum, de tentationibus agatur. Mirum autem, quòd cùm non ſimpliciter dixerit ἐξῃτήσατο, ἤγουν ἐπείρασεν, *tentavit*, ſed ἐξῃτήσατο τοῦ σινιάσαι, priori voce ἀπλῶς & imperfectè nonnulli è Patribus utantur. Macarius Homil. 26. Πάλιν τὸ περὶ τοῦ Ἰὼβ γεγραμμένον οὐκ ἔστιν ἁπλῶς, πῶς ἐξῃτήσατο αὐτὸν ὁ Σατανᾶς. Ibidem, Ἐξαιτεῖται αὐτὸν ὁ Σατανᾶς, καὶ λέγει τῷ Κυρίῳ, Ἐπεὶ βούλεῖ &c. Item, Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰὼβ, εἰ ἤθελε, δι' ἑαυτοῦ πειρασμὸν ἐπιτρέπειν μέλλει ὑπομένειν καὶ μὴ πᾶσαι, οὐκ ἂν ἐξῃτήσατο αὐτὸν, ἵνα μὴ καθικνῆται. Nam quemadmodum Græci ἐξαιτεῖσθαι cùm dicunt, *ad pœnam* intelligunt; ità illi εἰς πειρασμὸν intellexiſſe videntur. Non ità multò pòſt cùm ſequitur, Ὁ δὲ εἶπεν αὐτοῖς, Ἰκανόν ὅτι, non ſatis affecuti ſunt quid Dominus hìc vellet, ſi quid judicare poſſum, eruditi. Nec dubitandum, quin de gladiis quæ dicta eſſent, aliâ mente dicta eſſent quàm quâ Apoſtoli vellent; cùm nihil præter calamitates quæ imminerent ac diſcrimina præ-nunciaret: Tempus eſſe ergò, ut ſpiritualibus armis opus ſibi eſſe cogitarent. Quo cùm longè aliter intellecto duos gladios monſtrarent, id averſatus, Ἰκανόν ὅτι, reſpondit. Hoc autem, quod Hebræi vulgò, רב לכם, *ſat vobis*: quod interdum Helleniſtæ,

ἐχέτω ὑμῖν, ut Num. 16. v. 3. Σωύεσθαι ἐπὶ Μωσῆν καὶ Ἀαρών, καὶ εἶπαν Θεὸς αὐτὸς ἐχέτω ὑμῖν interdum, ἱκανόω, aut ἱκανὸν ἔστω, Deuteron. 16. Ἱκανώσω ὑμῖν κατοικεῖν ἐν πόλει ὄρει τούτῳ nonnunquam, ἀρκείτω, ut eodem loco alii; interdum, πολὺ ὑμῖν, ut Theodotio & Aquila, ad verbum: Interdum eleganter πρὸ πολλοῦ utuntur; ut cùm Exodi 9. v. 28. dicitur, *Orate Jehovam, ut ſufficiat illi, neque poſthac ſint tonitrua,* καὶ παύσω τοὺς χιλιάδας φωνὰς Θεοῦ *ſatis ſit illi,* ſcilicet, *tonuiſſe hactenus, ac deſinat.* Ità hîc, ἱκανὸν ὄντων, imponentis ſilentium hoc loco, ac abitum parantis; ità ut & ruditatem ac ſimplicitatem pariter eorum averſantis ſit. Cùm ſequitur, Ὤφθη δὲ αὐτῷ ἄγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐνισχύων αὐτὸν, mirum eſt, quòd nonnunquam Helleniſtarum interpretatio Patres abduxerit. Exemplo ſit Epiphanius: qui cùm hoc ad veritatem καὶ τὸ ἀφαντασίαστον humanæ referat naturæ in Domino, locum Deuteronomii 32. 43. huc trahit, *Laudate gentes populum ejus: quia ſanguinem ſervorum ſuorum ulciſcetur.* ità enim ex Hebræo etiam interpres vetus: Pro quo ille, Προσκυνείτωσαν αὐτῷ πάντες υἱοὶ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυσάτωσαν αὐτὸν ἄγγελοι Θεοῦ, etiam aliter quàm apud Helleniſtas legitur: apud quos, ἐνισχυσάτωσαν αὐτῷ· ut cætera omittam: De quo, ut & de Angelis, Hebræus nihil. Ex eo autem loco cùm humanitatem veram ſic probare in Chriſto, ac imaginariam rejicere cœpiſſet, nihilominus τὸ ἐνισχύειν idem eſſe quod τὸ προσκυνεῖν vult, & ad Angelorum adorationem referendum. Sed & Moſen, qui omnino nihil tale dixit, idem prædixiſſe vult quod Evangeliſta noſter dixit; futurum nempe, ut Dominum in ſumma hac humilitate ac anxietate confirmaret Angelus. Simile eſt, quòd, καὶ ἐδάκρυσε, in quibuſdam exemplaribus fuiſſe notat, idque ab iis ſublatum quos & orthodoxos vocat: cùm tamen eo loco ità uſum dicat Irenæum. Quòd ſi adeò hoc tolli neceſſarium hîc fuit, ut ἵν' καὶ ὀρθῶς διορθωθέντα, hoc eſt, *verè ac rectè emendata,* ea dicat exemplaria in quibus hoc ſublatum, cur non idem è Johannis textu ſuſtulerunt veteres, cùm dicitur, ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς, cap. 11. 35. Quod & ipſum ex antiquis nonnulli tollere ibi, vel emollire ſaltem, improvidè conati ſunt: (Inter quos & Nonnus) quaſi humiliationis ac calamitatis Domini puderet eos quorum vel præcipuè interfuit ut talis eſſet. Vide prolixum ſatis in Ancyroto locum: tum, quæ ad Johannem nos notavimus. Cùm dicitur, Καὶ ἀφελόντες αὐτὸν ἔτυπτον αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Προφήτευσον, τίς ἐστιν ὁ παίσας σε, idem fecerunt quod in luſu puerili fieri ſolebat qui μυίνδα dicebatur: in quo, clauſis oculis, de eo quod quærebatur reſpondebat aliquis, nec priuſquam verum diceret dimittebatur: Notum ex Polluce, Heſychio, atque aliis. Quod eodem capite dicitur, Ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, ὃ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι, ἢ ἀπολύσητε, non facilè ità intelligendum credam, ut Dominus, in tanta judicum iniquitate, interrogandi ſibi partes ſumeret, aut id negari ſibi quereretur. Adde, quòd interrogandi munus proprium eſt judicis: qui, ut loquuntur Juriſconſulti, ſcopum intentionis, vel defenſionis ſtatum, interrogando attingit. Quare videndum, an ex Hebræorum uſu ſumendum; quibus שָׁאַל, agere cum aliquo, vel aliqua de re conferre, notet: ut Exodi 18. 7. *& interrogarunt alter alterum de pace, egerunt pacificè:* quod tamen potiùs, *bene alter alteri precati ſint, aut ſalutarunt.* Vel ſimpliciter, Ἐὰν δὲ καὶ λέξω τι· ut τὸ εἶπα, quod præceſſit, & τὸ ἐρωτήσω, ταῦτα πάνυ αἰνίττεται ſint, & eâdem (quod in Sacris paſſim uſitatum) ſignificationis repetitione rem intendant. Locus integer eſt, Λέγοντες, Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς, Ἐὰν ὑμῖν εἴπω, οὐ μὴ πιστεύσητε· ἐὰν δὲ καὶ ἐρωτήσω, οὐ μὴ ἀποκριθῆτέ μοι, ἢ ἀπολύσητε, *Dicentes, Si tu es Chriſtus, dic nobis. Dixit autem illis, Si vobis dixero, non credetis: ſi vobiſcum egero, non reſpondebitis aut me abſolvetis.* Niſi quis mentem eſſe velit, *ac ſi viciſſim aliquid & ego vos interrogaro, non reſpondebitis:* Ut in illo, *Reſpondens verò Jeſus dixit illis, Interrogabo vos & ego rem quandam; quam ſi dixeritis mihi, dicam & ego vobis in qua poteſtate hæc faciam,* Matth. 21. 24. Quod ἐρωτηματίζειν εἰς τὸ ἀποστοματίζειν, *interrogare nè reſpondeatur,* dicas; uſitatum illis qui interrogando ad abſurda aut ἀδύνατα compellunt: quod & Plato docet. Id autem in judicio (ut dicebamus) tali quomodo ſperare, aut uſurpare, vel negatum ſibi queri potuit? nullus enim ibi, ut cum Phariſæis antea ac Scribis, ſive diſputandi ſive arguendi locus fuit. Scio paſſim

v. 43.

v. 64.

v. 68.

obſervari

obſervari à veteribus, Euthymio præſertim, τὸ ἐρωτᾶν, in his libris, vel *petendi* vel *ſupplicandi* ſignificatione uſurpari. An igitur hoc voluit, *Etiam ſi vobis dicam quod quæritis; Chriſtum, videlicet, me eſſe; non credetis. Quòd ſi etiam vel ſupplicem, vel petam, ut me dimittatis, nunquam reſpondebitis, aut ſupplicem exaudietis.* Τὸ שאל autem ità paſſim uſurpari, nemo eſt, ut arbitror, qui neſcit. Quod *rogandi* voce Papinius expreſſit: qui Sylvarum lib. 4. Sylvâ 1.

Reſtat Bactra novus, reſtat Babylona tributis
Frænari. Nondum gremio Jovis Indica taurus,
Nondum Arabes Sereſque rogant.

Rogant, ſupplicant, ἱκετεύουσι. Cui τὸ ענה reſpondet: quoniam id, non reſpondere modò, ſed admittere, ſed exaudire, quod rogatur: ut cùm Samuel rogaſſe Dominum aut exclamaſſe ad eum dicitur: cui additur deinde, ויענהו, καὶ ἀπεκρίθη αὐτῷ· Helleniſtæ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ· Thargumiſtæ, *& accipiebat precationem ejus:* quod minimè alienum. In his eram, cùm in manum pariter ac mentem Eſaiæ locus venit; ubi Propheta, cùm adversùs idolorum ageret cultores, quorum defendi cauſam ac abominationem non poſſe videret, tandem addit, *Nemo ex iis conſilium adhibuit: & ſi interrogabo, non reſpondebunt,* καὶ ἐὰν ἐρωτήσω αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀποκριθῶσί μοι· tandémque concludit, *Ecce omnes iniqui,* aut, *iniquitas.* Ac ſi dicat, *Quòd ſi quæram ex vobis cur hoc modo me excipiatis, nihil reſpondebitis. Totum enim hoc vobis malignitas præſcribit mera ac iniquitas.* Quod commodè intelligetur. Nihil autem elegantius in Novo Fœdere, quàm loci qui è Vetere alluduntur opportunè aut tanguntur. Paulò pòſt ſequitur, Εἶπον δὲ πάντες, Σὺ οὖν εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς ἔφη, Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι. Οἱ δὲ εἶπον, Τί ἔτι χρείαν ἔχομεν μαρτυρίας; αὐτοὶ γὰρ ἠκούσαμεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Recentior interpres; *Dixerunt autem omnes, Tu ergò es filius ille Dei? Ipſe verò dixit eis, Vos dicitis: nam ego ſum.* &c. Cur non autem, *Ipſe verò dixit eis, Vos dicitis me eſſe?* quo ſenſu Tertullianus, *Vos dicitis, quia ego ſum*; ut & vetus interpres. Obſtat Marcus, inquit, apud quem legitur, ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν, Ἐγώ εἰμι, *Jeſus autem dixit, Ego ſum,* 14. 62. Cùm Pontifex ibi maximus, hìc interrogaſſe omnes, dicantur: neque enim ſemel, ut nec uni, id reſpondit: Quemadmodum nec apud alios Evangeliſtas, eodem ſemper modo, ut exiſtimo, reſpondit, Σὺ λέγεις· fortè, nè cùm rogat quidem: interdum enim abſolutè, interdum ut interroget, extuliſſe id videtur: de quo aliás. Sed ponamus, nihil affirmari; nemo tamen dubitabit, quin & fateretur, & blaſphemiam exiſtimarent, non negare ἀποτόμως ac ſimpliciter quod quærebatur: cùm ad mentionem talium, & clamor excitari, & diſcerpi veſtes, vel ab audientibus vel circumſtantibus, ſolerent. Quid, quòd jam præceſſit, *fore ut ad dextram potentiæ Dei, filius ſederet hominis?* cùm qui abſolutè hoc diceret, Dei ſeſe filium profiteretur. Ex Matthæo enim, de blaſphemia pronunciaſſe, veſtéſque ob ea diſcerpiſſe Pontificem, didicimus: cùm præcedat ibi, Σὺ εἶπας· hìc ſequatur, Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἐγώ εἰμι· Quod eſt, ſi credimus, interpreti, *Vos dicitis, nam ego ſum*; non autem, *Vos dicitis, quòd ego ſum.*

Cap. XX.

Caput vigeſimum tertium quartúmque percurritur. Ἐσθὴς λαμπρὰ. *quâ indutus Dominus: & qualis. Veſtis alba, ejúſq; uſus in Eccleſia.* Λαμπροφορία· λαμπρότης, *Albâ veſte induti baptizati: etiam pueri. In albis mori. Alba veſtis etiam Hebræis innocentiæ nota: & magnatum propria.* Λαμπρότης, *Candor.* Παιδεύειν· παιδία· τὸ παιδαγωγὸν *in Deo.* Ξύλον ὑγρὸν καὶ χλωρόν· *vetus Hebræorum de iis dictum. Duo latrones crucifixi cum Domino, ac diſſimillimi. Cruciariorum quorundam Romanorum deplorata in ipſo ſupplicio improbitas. Stupendum in converſione alterius latronis miraculum.* Κρίμα. Οὐδὲν ἄτοπον ἐπεργάζεται. Ἄτοπον, *Indecens: Indecens morbus: Indecens ſpectator: Verſus ac locus aliter diſtinctus. Futurum, pro initio præſentis.* τρίτην ταύτην ἡμέραν ἄγει. *Locus,* Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν; *Quid ſit* κάλεδος· *De hebetudine aut ſtupore, ex Hebræa conſuetudine, uſurpatum: quod ſimilibus probatur locis.*

Cap. 23 v. 11. INter alia quæ patienti ac afflicto evenerunt Domino, & illud memoratur, Ἐξουθένησας ὁ αὐτὸν ὁ Ἡρῴδης σὺν τοῖς στρατεύμασιν αὐτοῦ καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, ἀνέπεμψεν αὐτὸν τῷ Πιλάτῳ. Ubi recentior interpres, *Herodes autem cùm militibus ſuis quum eum pro nihilo habuiſſet & illuſiſſet ei, amictum veſte ſplendidâ remiſit ad Pilatum.* Hoc autem vult, *Herodem, cum militibus, & contemſiſſe eum, atque illuſiſſe, tandémque indutum veſte tali ad Pilatum remiſiſſe.* Quali autem? *Splendidam,* interpres noſter; *albam,* antiquus, ex Eccleſiæ antiquæ conſuetudine ac praxi dixit: In qua veſtem albam ſive candidam geſtabant baptizati; quod λαμπροφορεῖν, ſcu λαμπροφορίαν, dicebant: Photius, Διὰ τοῦτο, φησὶν, οἱ φωτιζόμενοι ἑπτὰ ἡμέρας λαμπροφοροῦσιν, *Ideo qui baptizantur, ſeptem dies albis veſtibus induti incedunt.* quod jam quomodo intelligendum ſit videbimus. Addit, Τὸ μὲν τοι λαμπροφορεῖν, φησὶ, τοὺς βαπτιζομένους, τὸ δὲ ἄγγελον δεῖ σύμβολον λαμπρότητος, τὸ καθαρὸν ἐπιφέρεσθαι τῇ νῦν καὶ ἀμιγῆ τῆς ὕλης καὶ τῶν παθῶν ἀλαυκότητος, *Ejuſmodi geſtare autem habitum quòd qui baptizantur ſolent, angelici candoris eſſe imaginem, ait; quæ in illis puritatem mentis, nullâ materiæ, nullâ affectuum impuritate mixtam aut pollutam, notat.* Reſtat jam ut quomodo id veteres interpretentur videamus. B. Ambroſius libro De iis qui myſteriis initiantur, cap. 4. *Accepiſti poſt hæc veſtimenta candida, ut eſſet indicium, quòd exueris involucrum peccatorum, indueris innocentiæ caſta velamina, de quibus dixit Propheta,* ASSPERGES *me hyſſopo, & mundabor: lavabis me, & ſuper nivem dealbabor. Qui enim baptizatur, & ſecundùm Legem & ſecundùm Evangelium videtur eſſe mundus: ſecundùm Legem, quia hyſſopi faſciculo Moſes aſſpergebat ſanguinem agni; ſecundùm Evangelium, quia Chriſti erant candida veſtimenta ſicut nix, cùm reſurrectionis ſuæ gloriam in Evangelio demonſtraret. Supra nivem dealbatur, cui culpa dimittitur. Unde & per Eſaiam Dominus ait, Si fuerint peccata veſtra ſicut phœnicium, ut nivem dealbabo,* &c. Unde baptizatos, *niveum Eccleſiæ exercitum,* incertus autor Carminis De reſurrectione quod Lactantio inſcribitur, vocavit: *Candidus egreditur nitidus exercitus undis.* ubi *exercitus candidus,* ὁ λαμπροφορῶν. Idem, *Fulgentes animas veſtitu quoque candida ſignat, Et grege de niveo gaudia paſtor habet.* Fortunatus, *Lacteus hinc veſti color eſt.* Nè infinita propè alia adducam, quæ fortaſſe hanc in rem alii. Hæc eſt illa veſtis quæ & *veſtis Chriſti* dicta; quæ & pueris, vel baptizatis vel jam baptizandis, indui ſolebat. Unde qui in hac exſtincti, *mori in albis* dicebantur. Quemadmodum in Principum baptiſmis, ſervi quoque albis, aulæiſque ejuſmodi templa indui ſolebant. Ut & hic, quod paulò antè diximus, œconomiæ ratio appareat: quippe, ut coronâ purpurâque indutus fuit verus Rex ac Princeps, & in ipſo Crucis titulo Rex Judæorum dicitur qui erat, ità veſte innocentiæ indutus per contemtum fuit verè innocens; haud ſecùs ac magnatum veſte, qui magnatum erat maximus. Veſtis autem alba ſive candida, præterquam quòd eorum, apud Hebræos quoq; eſſet, qui חוֹרִים, hoc eſt, *primores,* dicebantur, non minùs innocentiam notabat: adeò ut ſapientes dicerent, verecundum neminem ac probum eſſe, אִם לֹא יִהְיוּ בְגָדָיו לְבָנִים, *niſi albæ ejus veſtes eſſent.* Τὸ λαμπρὸν autem ità uſurpari, neq; quiſquam neſcit, & jam etiam Grammatici notarunt. Gloſſæ Stephani, Λαμπρότης, *Claritas, claritudo, ſplendor, candor:* Λαμπρύνομαι, *Clareſco, candico.* Quis autem ſciet quæ ſit veſtis λαμπρὰ, niſi qui intelliget quis albæ olim uſus eſſet in Eccleſia? quò reſpexit Vetus ſine dubio, cùm

v. 16. *albam* reddidit. Quo ſenſu paulò pòſt dicatur à Pilato, Παιδεύσας οὖν αὐτὸν ἀπολύσω, fortè tanti eſt ut obiter de eo cogitetur: Eo quo Macarius videlicet, Hom. 42. Λόγεις βασανίσαι, deinde autem ipſum hoc, παιδεῦσαι dixit. Παιδεύειν enim dicitur qui cædit: Quanquam & à SS. Patribus de diſciplina ſive pœna quavis id nonnunquam uſurpatur. Quod & aliter non multò, licèt latiùs fortaſſe, ſumitur, cùm Deum agere omnia, ἢ δημιουργοῦντα, ἢ προνοοῦντα, ἢ παιδεύοντα, dicunt; & cùm τὸ παιδευτικὸν in Deo reſpondere volunt illi quod in nobis θυμικὸν vulgò: ut cùm Anaſtaſius Presbyter, poſtquam de ſingulis humanæ animæ partibus egit, eáſque ſingulis quæ Deo poſſunt tribui accommodavit, tandem addit, τῷ δὲ παιδευτικῷ τὸ θυμικὸν καθ' ὁμοίωσιν σύσημον, id eſt, *quod* θυμικὸν *in homine vocamus, illi quod* παιδευτικὸν *in Deo dicitur, reſpondet.*

ſpondet. Quo ſenſu pœnam quâ à Deo affectus eſt Adamus παιδείαν ὁ πυχάσιον dixit Epiphanius. Quod in animo autorem fortè ad Hebræos tum haberet, qui, *Et* παιδείαν ὑπομένετε, ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεὸς, dixit. Cùm haud dubiò de flagris hîc accipiendum; ut τὸ μαστιγῶν Johannis ità exprimatur. Obſcurè Vetus, *emendatum ergò illum dimittam: caſtigatum*, Recentior. Eodem capite & illud occurrit, Ὅτι εἰ ἐν τῷ ὑγρῷ ξύλῳ ταῦτα ποιοῦσιν, ἐν τῷ ξηρῷ τί γένηται; Quod adeò verum eſt, ut proverbialiter Magiſtri Hebræorum, Duobus lignis aridis ad unum viride exurendum opus eſſe, dicant. Sed & ὑγρὸν non χλωρὸν, hoc eſt, *madidum* non *viride*, hîc dixit. De latronibus in ipſo σωτηρίῳ πάθει dicitur, de altero quidem, ὅτι ἐβλασφήμει αὐτόν. Quod commune illi cum quibuſdam Romanorum cruciariis, qui lubidine, aut doloris vel cruciatuum potiùs impatientiâ, ſcurrando atque cavillando exſpirabant; ut & ſpectatores conſpuerent nonnunquam. Seneca De vita beata, *Qui in ſe ipſos animadvertunt, quot cupiditatibus tot crucibus diſtrahuntur. Et maledici, in alienam contumeliam venuſti ſunt. Crederem illis, niſi quidam ex patibulo ſpectatores ſuos conſpuerent.* Quantò autem fœdius, traducere συμπάσχοντα qui eadem ſubiret? quantò fœdius ſceleſtiúſque, innocentem, imò ipſam innocentiam, ac veræ innocentiæ, dum vixerat, exemplum? De altero hîc additur, Ἀποκριθεὶς ὁ ἕτερος ἐπετίμα αὐτῷ, λέγων, Οὐδὲ φοβῇ σὺ τὸν Θεόν; hoc eſt, *Etiámne Deum non times? etiámne contemnis quem ſentis? punientem ſentis, neque times?* qui (quod omnia exſuperat miracula) præſentem & ſentiret & profiteretur Dominum: ut, qui latro hactenus, confeſſor ſubitò ac martyr ejus eſſet qui latronibus accenſebatur. Mihi quidem tale hoc miraculum videtur, ut illuſtrius majúſque nullum alibi exſtare exiſtimem; nullum quod afflictos peccatorum mole animos attollat magís. Ut Theophilum Alexandrinum ſæpe admirer, qui in eleganti Diſſertatione ſive Homilia cujus inſcriptio, *Cui ſimilis ſit bonus*, duos ſe imprimis ſeriò conſideraſſe ait: hinc Adamum, generis autorem, qui à Deo tot tantiſque privilegiis donatus pariter ac bonis, ſemel cecidit ac omnibus repentè excidit. Quod cùm cogito, à deſperatione parùm intereſt quin, inquit, obrui me ſentiam. Ὅταν ἡ εἰς τὸ κρῖμα τὸν λῃστὴν τὸν νοῦν ἐπιναγάγω, καὶ γνῶ, ὅτι δι' ἑνὸς λόγου σέσωται, ἐξαλειφθέντων αὐτῷ πάντων ὅσα ἁμαρτηθέντων, ἀναβλύζω τῇ ἐλπίδι, καὶ προσδέχομαι τὴν μετανοίαν· ἐπειδὴ ἐκεῖνος τῷ ἔργῳ πιστεύει, καὶ ἔτος δι' ἑνὸς λόγου σέσωσται· ἐκεῖνος θαύματα ἐξαίσια εἶδε, καὶ παρανοίᾳ ἔτος εἶδεν ἓν μὴ τὸν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον καὶ ἡττωμένον, καὶ ἐπίστευσε. Cùm ad ea autem quæ latroni evenerunt animum converto, videóque, verbo unico, deletis omnibus criminibus, ſervatum, ſpe jam recreor reficiórque; quin & ad reſipiſcentiam accerro. Si quidem ve alter, ſive agendo, cecidit; alter verbo unico ſervatus eſt. Alter ſtupenda viderat miracula, & non obediit: Hic nihil præter Chriſtum, eúmque crucifixum atque ignominiâ affectum, noverat, & credidit. Atque hic ille quem Latronem quidem, ſed εὐγενέστατον, in precibus quotidianis ſive Cathemerinis poſteriores Græci dicunt. Summa rei hæc eſt; Adamus, generis humani primogenitus, qui verè ac ſolus ante lapſum felicíſſimus in terris fuit, ſimulac pro ſe & omnibus peccavit, Paradiſo, cùm in eo eſſet, ſubitò ejectus eſt. Latro, generis humani peſtis, Paradiſo redditur in cruce: nec differtur quod promittitur, & hodie futurus ibi dicitur, ac verbo unico ſervatur: Idem ergò vitæ reſtituitur ab eo cum quo moriturus erat; & in morte. Meritò ad hoc exemplum igitur, quod rectè veteres Doctores ſuadent, animos peccator erigat, ac deſperare deſinat; hâc lege interim, ut & peccare deſinat: neque, quod clementia Divina, & vis mortis ejus qui pro omnibus hanc tulit & qui eam ſic probavit, peccatori contulit, licentiam peccandi aut ſecuritatem cæteris perſuadeat: Quod à quovis, cui prima pietatis cura eſſe debet, in ſimilibus notari locis velim. A peccato enim maximè alienus fuit, qui hîc peccatorem ſervat; idem nempe qui pro omnibus peccatum factus eſt. Quis autem in eodem non miretur quæ hîc pariter concurrunt? Primò, latrocinium ac pœnam latrocinii, de qua hîc autor agit; in qua ſimul ab hominibus ac Deo, hominum judicio, damnatus, pœnitentiam, converſionem, fidem ſubitò conſequitur, & vitam: ídque ab eo qui omnipotentiam, & morituro, & in morte ſua, moriturus ipſe, probat. Idem addit, ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ κείμενοι

v. 31. v. 39. v. 40. Ibid.

ἕν. Ubi *κρίμα* non tam *damnatio*, ut arbitror, quàm *pœna* aut *vindicta*. Appoſitè Heſychius; Κείμα, ἀντιπίδοσις Θεοῦ. Sequitur, Καὶ ἡμεῖς μὲν δικαίως· ἄξια γὰρ ὧν ἐπράξαμεν ἀπολαμβάνομεν· ὅτος δὲ οὐδὲν ἄτοπον ἔπραξε. Ubi non rectè, meo quidem animo, interpres recens, *nihil indecens fecit*. Non enim ἐπὶ πρέποντος tum agebatur: neque latro indecenter agit cùm mortales tollit, ſed facinoroſus ac ſceleſtus eſt. Bene autem vetus, & Eraſmus, *nihil mali*, id eſt, nullum facinus, *admiſit*. Doctiſſimus Heſychius; Ἄτοπα, πονηρά, αἰσχρά. qui &, Ἄτοπον, ἀκόσμιον, πονηρόν, αἰσχρόν & Ἀτοπίαν, αἰσχρότητα καὶ πονηρίαν interpretatur. Eruditiſſimæ Gloſſæ; Ἄτοπος, *Facinoroſus, flagitioſus*. Eædem, *Indecens*, ἀπρεπής. Neque aliter Latini, niſi cùm impropriè loquuntur. Itaque aliud eſt Martiali *indecens morbus*: eſt enim ἄῤῥητος, *deteſtandus*. Aliud, Manneius *indecens ſpectator*, lib. 5. *Illic cucullo proſpicit caput tectus, Oculóque ludos ſpectat indecens uno*. Utrumque ἄτοπος; diverſâ autem ratione & modo. Video B. Hieronymum nulla de re magis quàm de negligentia ſcribarum in his libris queri. Cui ut nonnullis in locis, & olim & exortâ literarum ac linguarum luce, obviàm itum eſt, ità, quod non ſemel nobis dictum eſt, quædam invexit, quædam confirmavit, invecta nuper verſuum diſtinctio. Exemplo ſint quæ hic occurrunt; quinquageſimus nimirum cum ſequenti: Qui nunc ſic concipiuntur; 50. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ἰωσὴφ, βουλευτὴς ὑπάρχων, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος· 51. Οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν, ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως τῶν Ἰουδαίων· ὃς καὶ προσεδέχετο καὶ αὐτὸς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Cùm, ut in genere dicendi libero & quod cohæret, omnia continuanda ac ſic diſtinguenda ſint; Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ὀνόματι Ἰωσὴφ, βουλευτὴς ὑπάρχων, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος (οὗτος οὐκ ἦν συγκατατεθειμένος τῇ βουλῇ καὶ τῇ πράξει αὐτῶν) ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως τῆς Ἰουδαίων, &c. Quis non videt enim, & παρενθήκη eſſe opus, nè ſejungantur illa, ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, ἀπὸ Ἀριμαθαίας πόλεως· cùm cætera connexionem interrumpant, ideóque & includenda ſint? Recentior interpres; 50. *Tum ecce vir nomine Joſeph, ſenator, vir bonus ac juſtus*: 51. *Qui non aſſenſus fuerat conſilio ac facto eorum, ortus Arimathæâ civitate Judæorum*. cùm hæc cohærent, nec ſeparanda ſint, *Joſeph, ſenator, vir bonus ac juſtus, ortus Arimathæâ civitate Judæorum*. Neque enim ideo aſſenſus facto conſilióque eorum non fuit, quòd Arimathæus, ſed quòd bonus juſtúſque eſſet. Neque aliter antiquus quoque nunc diſtinguitur: qui tamen nec de noſtra verſuum diſtinctione cogitavit, & diſtinctione rectâ veram expreſſiſſe mentem potuit. Capite ſequenti quarto inter alia & illud legitur, Ἡμεῖς δὲ ἠλπίζομεν ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ μέλλων λυτροῦσθαι τὸν Ἰσραήλ. Ubi B. Ambroſius, futurum, ut initium præſentis, accepit; ac ſi ſcriptum eſſet, ὁ ἀρχόμενος λυτροῦσθαι: *Chriſtus putabamus*, inquit, *quia ipſe erat qui incipiebat liberare Iſrael*: ut in illo, Τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι. Sequitur, Ἀλλὰ γὰ σὺν πᾶσι τούτοις, τρίτῃ ταύτῃ ἡμέρᾳ ἄγει σήμερον. Ubi illud, σὺν πᾶσι τούτοις, recentior interpres, *præter hæc omnia*; vetus, *ſuper hæc omnia*; ut & Eraſmus. Mens eſt *Hæc omnia cùm ità ſint*: Quod vulgò efficaciùs, *non obſtantibus his omnibus*. In altero, intelligere non dubitem ὁ Θεός· quod ominis ac reverentiæ cauſâ in talibus intelligunt Hebræi; qui quatuor literarum nomen animo aſſumunt: Ut τρίτῃ ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἄγει, ſit, ζίτη ἄγει ἡμέρα· ac ſi Græcè dicas, ναί, βεβαιῶς, aliáque id genus. Quod explevit Theocritus, cùm dixit, Οὔπω μιῶν ἄγων ἑκὰς ἁβανὸς, ἀλλ' ἐνιαυτός· Non rarò enim Syris Cœlum pro Deo. Ego, ut de mortuo accipiatur, durum judico imprimis: Idémque & recentiori viſum interpreti: qui id ſecutus tamen. Ab iiſdem Domini diſcipulis, quos Cleopan fuiſſe & Nathanaelem Epiphanius exiſtimat, poſt apparitionem Domini atq; exhibitionem dicitur, Καὶ εἶπον πρὸς ἀλλήλους, Οὐχὶ ἡ καρδία ἡμῶν καιομένη ἦν ἐν ἡμῖν; qui elegantiſſimus ſanè locus, neque parùm nos torſit: Cùm interpretes nonnulli, nè libenter quidem, quod tamen facilliſimum, dubitent. Quare igitur arſiſſe ſibi cor dicunt, cùm ſtultitiam aut hebetudinem accuſant propriam? Alluſit ad τὸ בער, *ſkhadau*· quod & fatuitatem notat, ut & בער nomen: à quo *bardum* Latini fecerunt. Καιομένη ἦν καρδία ἡμῶν, *Hebetes & bardi eramus*: Quomodo viri Sancti, quoties caliginem ſuam & humanas tenebras cùm Deo ejúſque myſteriis ac ſapientia contendunt, loqui conſuevere: Ut cùm Regius Propheta

Pſal.

v. 41. Ibid. v. 50. 51. Cap. 24 v. 21. v. 32.

Pſal. 73. v. 22. *Ego brutus, & non cognovi: ut beſtiæ coram te fui.* Quò reſpexiſſe potuit Sanctiſſimus Evangeliſta. Igitur, κατορθῶν τὴν καρδίαν ἡμῶν, eſt, quod, ἐμωράνθη ἡ καρδία ἡμῶν, Helleniſtæ dicerent: ut Eſaiæ 19.11. ἡ βουλὴ αὐτῶν μωρανθήσεται: Jerem. 10.14. Καὶ ἐμωράνθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως· quod eſt, נבער: & poſt ibidem aliquoties: Vulgò, *ſit ut brutum*; hoc eſt, *bruteſcit:* nam τὸ בער, *brutum:* Unde & fortè noſtrum *beer, urſus*; brutum, quo nullum magis *brutum*. Cui ſimile eſt quod Flaccus Damaſippo dixit,

quiſquis
Ambitione malâ, aut argenti pallet amore;
Quiſquis luxuriâ triſtique ſuperſtitione,
Aut alio mentis morbo calet.

Adde, quòd pro hac ſententia, κατακλυσμῷ in optimis codicibus legitur.

Cap. XXI.

Evangeliſta Lucas an Hebræos nonnunquam & Orientem expreſſerit. Mira recentioris interpretis in exprimendo articulo mos ac ratio. τῆς βασιλείας τ' Ἰσδαίας. Εὑρες χάριν, *Es in gratia.* Πᾶν ῥῆμα. Ῥῆμα, *Res, non Verbum ſed Factum. Reſpexit humilitatem ancillæ; Reſpexit humilem ancillam.* Περιόπτειν σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ. Ἡλικία, ὁ τὴ ἡλικίας χρόνος, *non Statura, ut interpres.* Ἔπιγε ἐπάνω αὐτῆς. Ἀπέχειν τὸν ἔπαινον, *Perceptum habere ſolatium.* Ἀνέδειξεν, *& an rectè, deſignavit.* Τὰ ἐνόντα· Τὰ ἐνόντα δότε. Ἄπιοι, *Infidi, & an rectè.* ἀνωρθώθη, *ſurrecta eſt.* Τὰ πρὸς εἰρήνην, *Pax.* προθυμότερος ἐκολλήθη. Κολλᾶσθαι, *Helleniſtis quomodo uſurpatum.* ἡ ἕωσφορος ἵνα οἰκονομεῖν. λυσιτελεῖ αὐτῷ, εἰ ὀρύξει τι. *Alia nonnulla in eodem recentiori interprete notata.* Ὁ ἀγαπητός. ὁπλαζόμενοι αὐτοῦ ῥήματος. Ἀσυσημοὶ ἐν ἀγοραῖς· Ἀγορὰ, *Quod foris, platea.* Ἀναχόλωσον *recentiori non rectè expreſſum.* Χειρὸν βασιλέα. *Illi eorum libidini.* σκυθρωποὶ ἐγε. παρεσιάσατο αὐτὸν, *adegerunt eum.*

Perſuaſum pleriſque, aut nonnullis ſaltem, video, ità Græcè hunc Evangeliſtam locutum, ut de charactere vel Hebræo vel Syro, qui à cæteris exprimitur, vix cogitarit. Non enim velle hoc arbitror, ut Atticè ſcripſiſſe dicant; aut ad Luciani, (abſit vero!) Phrynichi, aut Thomæ denique Magiſtri normam exploranda hæc judicent. De quo parùm equidem ſolicitum fuiſſe, haud pauca ſunt, ni fallor, quæ evincunt. Neque hoc vel promovendæ veritatis ratio ac Evangelii tum poſtulabat, vel ſtupenda Dei providentia, quæ linguâ uti voluit peculiari, quam & Græci intelligerent, qui voces proprias agnoſcerent, Orientales autem, propter phraſes ac idiotiſmos ſuos, facilè addiſcerent, tum admittebat. Inter eos igitur fuiſſe Lucam qui ad Orientem in ſcribendo oculos converteret, nè ſim prolixior, vel pauca facilè evincent. In Salutatione Angelica, cap. 1. v. 28. cùm Χαῖρε κεχαριτωμένη dicitur, præter ea quæ de voce hac notamus, ad τὸ חנה, *Hanna* ſcilicet, quo nomine uxor Elcanæ ac Samuelis mater dicta fuit, alluſiſſe, ſed urbanè ac occultè, Angelus videtur: Qui, *Salve, ô miſericordiâ donata*, inquit, *vera Hanna*, ſive מוחנה *muhanna*, ad verbum. Quemadmodum & Sancta Virgo (atque id non ſine cauſa & ſuaviſſima alluſione factum) ſuo, quod ſequetur, Cantico divinum Hannæ contraxiſſe ac reſpexiſſe Canticum videtur: Quod, in re ſimillima, iiſdem penè verbis expreſſit: cùm altera earum ſterilis, hæc autem virgo; illa Samuelem typicum, hæc ipſum nobis dederit, de quo τὸ שמו אל, *nomen illi Deus*, verè uſurpari poteſt. Ibi,

Arcus & fortes confracti ſunt, & debiles accincti ſunt robore.
Saturi pro panibus operam locarunt, & famelici ceſſarunt: adeò ut ſterilis peperit ſeptem, & quæ multiplicabat liberos, infirmata ſit.

Hîc,

Fortefacinus fecit brachio ſuo: diſſipavit ſuperbos cogitatione cordis eorum.
Depoſuit potentes de ſede, & exaltavit humiles.

quæ, ut & cæteræ penè omnia, ejuſdem argumenti, & ſic parallela ſunt. Idem cùm addit, ἐυλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, compellationem illam Magiſtris quoque uſitatam, מְבֹרָךְ תְּבוֹרַךְ בְּאֹהֶל נָשִׁים, *præ mulieribus in tentorio tuo benedicta ſis*, quod contractè ſcribunt, alluſiſſe dicas. Sed & Eliſabetha capite eodem cùm dicit, Καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου πρὸς μέ; illud, מִזֶּה לִּי כֹּה, *unde hoc nobis?* πόθεν ἡμῖν τοῦτο; reſpexit: quod contractè illi, מַה. Senex Simeon ſecundo capite, Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, נָא אַתָּה, *Nunc dimittis ſervum tuum, Domine*, cùm dixit, ad illorum נָא, hoc eſt, נָא אַדֹנָי, *Nunc Domine*, ſive, *Quæſo Domine*, quo & τὸ נָא אַדֹנָי ſi de Deo loquantur, exprimunt, reſpexit: quem & hîc Δεσπότην non Κύριον compellat. Quod è Theologis antiquis adeò quibuſdam placuit, ut τρισὶ Καισαρσι, ipſam SS. Trinitatem dicerent. A quo libentiùs abſtineam: ut nec ſingulas Perſonas Δεσποτολογεῖσθαι, ſed uſitatiùs κυριολογεῖσθαι, dicam. Nunc ad rem. Δέομαί σου, Δέσποτα, τὸν δοῦλόν σου ἀπόλυε, *Quæſo*, inquit, *Domine, ſervum tuum nunc dimitte.* Quod ſupplicantis pariter ac blandientis eſt: Qualia quin plurima ubique occurrant, vix dubitandum. Uno interim nunc defungemur. In parabolis cùm, Τίνι ὅμοιον τοῦτο; ἢ, Τίνι ὁμοιώσω τοῦτο; item, Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν; Τίνι ὁμοιώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; καὶ τίνι εἰσὶν ὅμοιοι; à noſtro aliiſque dicitur, quis dubitat quin formulam illorum in re ſimili, quæ eſt, לְמָה הִרְבֵּר רוֹמֶה, Τίνι τοῦτο ὅμοιον; *cui hæc res ſimilis?* reſpexerit? Atque hæc hactenus. Porrò, cùm recentior interpres hoc ubique egerit, ut in antiquo, licèt ab antiquitate admiſſo ac probato, quæ mutanda viderentur immutaret, nec contentus eo, novam ipſe interpretationem daret (nè nunc de Eraſmo dicam, à quo paſſim ac liberrimè recedit) quis vertendum vitio exiſtimabit mihi, ſi, quod ab aliis jam factum, veritatis ſtudio hoc tribuam, ut ingenuè ac candidè in ea quæ occurrunt inquiram; ab ambitione omni, omni ſugillatione, quarum cauſas procul habeo, ſi quiſquam, alienus. Quare etiam hoc loco, ſi quæ ſuprà fortè prætermiſſa ſunt, in quibus proprium ſecutus eſt judicium, quod evenire ſolet omnibus, in aliorum gratiam notabimus. Capite 1. v. 5. *Fuit diebus Herodis illius Regis Judææ.* Quod Evangeliſta, Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας. Primò non exiſtimem peccari, ſi *in diebus* dicatur. Deinde, quomodo, *illius Regis Judææ*? Ut à tetrarcha, inquit, Galilææ diſtinguatur. Quod ſi voluiſſet Evangeliſta, bis ab eo diſtinguitur, ni fallor; qui & Rex, cùm alter propriè non eſſet, tum & τῆς Ἰουδαίας, dicitur; quo iterum diſtinguitur ab eo qui tetrarcha tantùm Galilææ primò fuit. Quare igitur *illius Regis* dixit? cùm vel ideo articulo non opus, quia aliter diſtinguitur ac ſeparatur: qui non magis fortè hic exprimendus, quàm ſi quis pro τῆς Ἰουδαίας, *illius Judææ*, dicat. Cæterùm de exprimendi ratione articuli ac conſuetudine quâ hic interpres utitur, cùm alibi, tum ad Johannis primum dicturi ſumus. Sed & hoc miramur, quòd cùm nonnunquam Hebraiſmos, licèt minùs obvios, ſolicitè ac ſtudioſè exprimat aut repræſentet, eodem capite cùm dicitur, Καὶ ἐστιν ὁ ἄγγελος αὐτῇ, Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ, metuiſſe videtur, nè ſi, *invenisti gratiam*, cum Sancto Spiritu dicatur, aliud non idem dicatur: Quaſi aut periculoſi nobis Hebraiſmi ſint quos ille approbavit, aut non apud Regem *invenire gratiam* dicatur qui benignitatem ejus ac favorem experitur; cùm & Græcè & Latinè id facillimè intelligatur, neque aut novitatem præ ſe ullam aut aſperitatem ferat. Vetus ergò cùm dixiſſet, *invenisti enim gratiam apud Deum*, recentior, *es in gratia apud Deum*, ibi reponendum judicavit: quod haud facilè præ altero admittam, qui libenter cum Scriptura loquor. Porrò è veteribus Noachus, niſi fallor, primus *gratiam in oculis Jehove invenisse* dicitur: nec aliter interpretes Latini; nè vel plus vel minus ibi dicerent quàm Hebraiſmus præſcripſiſſet. Eodem capite cùm legitur, Ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τοῦ Θεοῦ πᾶν ῥῆμα, recentior interpres, *Quia apud Deum non erit impoſſibile ullum verbum.* Imò, *res ulla.* Quis non enim hîc exponi Hebraiſmum malit? de quo aliàs non ſemel. Neque id ipſe interpres ignoravit de quo agimus, qui cap. 2. v. 15. cùm legitur, Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεὲμ, καὶ ἰδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονὸς, non *verbum* reddidit ſed *factum*;

factum; & videamus factum iſtud: vbi Vetus, *& videamus hoc verbum quod factum eſt.* Ità ejuſdem Evangeliſtæ 20. 3. cùm dicitur, Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον, Recentior, *Interrogabo vos & ego rem quandam:* Vetus, *unum verbum.* Saltem cogitaſſet, cùm Latinitatis ſtudioſum alibi non malè ſe profiteatur, de loco Samuelis, ubi de Joabo dicitur, *misitque Joab, & renunciavit David,* את כל דברי המלחמה, *omnia verba prælii,* ad verbum, aut *ſermones:* cùm intelligantur, omnia quæ geſta in prœlio. Ubi Targumiſtæ, עסקי קרבא, *belli negocia:* eruditi interpretes Latini, *geſta prœlii:* quamvis Helleniſtæ, πάντα τὰ ῥήματα τοῦ πολέμου. Quod non magis Græcus intelligat, quàm Romanus, ſi ad verbum, *belli ſermones,* cum quibuſdam dicas: licèt in Hebraiſmo, nè Magiſtris quidem, quicquam uſitatius quàm ità loqui. Quid autem eſt torquere imperitos Hebraiſmi, ſi hoc non eſt? Sed & quàm pleriſque locis id interpretem non deceat, exemplo uno alteróque videamus. Exodi 18. populus, è conſilio Ithronis ſoceri Moſis, negocia quæcunque graviora eſſent, ad Moſen, quæ leviora, ad eos quos ex omni Iſraele deligebat Moſes, retuliſſe dicitur. Redde, ut legitur, *verbum omne durum referebant ad Moſen, & omne verbum parvum judicabant ipſi,* quis non aliena dici exiſtimabit? Ut & minùs gloſſa dicat ordinaria, cùm *quæſtionem* reddit: quaſi non de controverſiis negociiſque ageretur. Ità, ſi quis, quoties דבר τὸ etiam in Magiſtrorum ſcriptis eo ſenſu occurrit, *verbum* aut *ſermonem* interpretetur; parùm judicio conſtare videatur: Ut cùm, exempli causâ, dicunt, אין לך דבר שאין לו נדר, *Nihilne habes quod non habet ſepem?* ubi quis ferat, *Nullúmne verbum tibi quod non habet ſepem?* Eodem loco cùm quærunt, *quæ ſit ſeps fidei,* reſpondetur autem, שלא תירא דבר, *Si nihil,* aut *rem nullam, metuas;* redde, *Si verbum nullam metuas,* quis interpretationem aſſequetur? Iidem cæteris cùm fidem præferunt, dicúntq;, אין דבר גדול מן האמונה, quis dicat, *nullum verbum eſſe majus fide?* Quid, quòd ipſe Syrus, qui, ex uſu linguæ, ſuo מלא aut ſimili hîc uti poterat, ſimpliciter, *nihil quicquam difficile eſſe Deo,* dixit? Quòd ſi autem ſolus non cum Oriente, ut antè dicebamus, loquitur hic ſcriptor, unde hæc generiſque ejuſdem alia? in quibus lectoris intereſſe arbitror, ut intelligatur interpres. Neque Eraſmum ſanè aut Antiquum deliquiſſe quicquam arbitror, quòd v. 48. ἐπέβλεψεν ὅτι τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ, *quia reſpexit ad humilitatem ancillæ ſuæ,* ad verbum reddiderunt: Pro quo noſter, *humilem ancillam,* maluit: quo non opus, niſi fallor. Et nonne ſi humilitas meretur aliquid ut virtus, qualis ענוה Hebræis, etiam ancilla humilis nonnihil merebitur ut talis? manebit ergò ambiguitas. Quæ autem ſit ταπείνωσις, ſequentia oſtendunt. Nam Theophylactus, qui ἐπ' ἐμὲ τὴν ταπεινὴν hîc dixit, non interpretationem ſed (quod nemo neſcit) commentarium ſcribebat. Capite ſecundo v. 52. cùm de Servatore dicitur, ὅτι προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, non video cur dici non poſſit, *proficiſſe, ut ætate, ità ſapientiâ;* hoc eſt, quantum annis ac ætate, tantum profeciſſe ſapientiâ: Nec aliter veteres. Titus Boſtrorum Epiſcopus, (è Chryſoſtomo haud dubiò, ut ſolet) συμφερόντων τῷ χρόνῳ τὴν ἡλικίαν τὴν ἐκλαμβάνειν τῆς σοφίας. ubi certè, ὁ τῆς ἡλικίας χρόνος, *ætas* non *ſtatura* eſt. Recens tamen; *Jeſus verò proficiebat ſapientiâ & ſtaturâ:* quia alibi Evangeliſtæ ſic loquuntur, quod ignorat nemo; ut & qui ſint μειρακίσκοι, cùm ad corpus refertur. Neque ex eo tamen ſequitur, hoc loco ſic accipiendum: cùm baptiſmi præſertim hiſtoria ſequatur, ubi accuratè ætas Domini ab hoc Evangeliſta exprimitur: Quam ἀνάδειξις & prædicatio mox ſequitur; quæ ætatem & ipſa juſtam requirebat. Quid verò idem voluit, cùm capite 4. v. 39. dicitur, Καὶ ὀπισθὲν ἑστὼν αὐτῆς, de Domino ac ſocru Petri? Annon, more medicorum, adſtitiſſe ad caput ejus? Quod, à *capite ægri ſtare* medicorum Latinorum elegantiſſimus Cornelius Celſus diceret: qui lib. 3. cap. 6. *Ob quam cauſam medicus neque in tenebris neque à capite ægri debet reſidere, ſed illuſtri loco adversùs eum: ut omnes notas ex vultu quaque cubantis perſpiciat.* Recentior; *Tunc ipſe adſtans ſupra eam.* Capite ſexto, v. 24. ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Idem recentior; *nam perceptum habetis ſolatium veſtrum.* Cur verò non ſimpliciter, *nam ſolatium veſtrum jam percepiſtis?* Eodem capite illud, v. 46. Τί δέ με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε; quamvis ex Hebraiſmo,

quæ, ut & cæteræ penè omnia, ejuſdem argumenti, & ſic parallela ſunt. Idem cùm addit, ἐυλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ, compellationem illam Magiſtris quoque uſitatam, מְבֹרָךְ אַתְּ מִנָּשִׁים *præ mulieribus in tentorio tuo benedicta ſis*, quod contractè ſcribunt, alluſiſſe dicas. Sed & Eliſabetha capite eodem cùm dicit, Καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου πρὸς μὲ; illud, מִנַּיִן לִי זֹאת, *unde hoc nobis?* πόθεν ἡμῖν τοῦτο; reſpexit: quod contractè illi, מַה. Senex Simeon ſecundo capite, Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δέσποτα, *Nunc dimittis ſervum tuum, Domine*, cùm dixit, ad illorum אֲדֹנָי, hoc eſt, אֲדֹנָי, *Nunc Domine*, ſive, *Quæſo Domine*, quo & τὸ אֲדֹנָי ſi de Deo loquantur, exprimunt, reſpexit: quem & hîc Δεσπότην non Κύριον compellat. Quod è Theologis antiquis adeò quibuſdam placuit, ut τριδιάφορον, ipſam SS. Trinitatem dicerent. A quo libentiùs abſtineam: ut nec ſingulas Perſonas διαφορολογεῖσθαι, ſed uſitatiùs κυριολογεῖσθαι, dicam. Nunc ad rem. Δέομαί σου, Δέσποτα, τὸν δοῦλόν σου ἀπόλυε, *Quæſo*, inquit, *Domine, ſervum tuum nunc dimitte.* Quod ſupplicantis pariter ac blandientis eſt: Qualia quin plurima ubique occurrant, vix dubitandum. Uno interim nunc defungemur. In parabolis cùm, Τίνι ὅμοιον τοῦτο; ἢ, Τίνι ὁμοιώσω τοῦτο; item, Τίνι ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; καὶ τίνι ὁμοιώσω αὐτήν; Τίνι ὁμοιώσω τοὺς ἀνθρώπους τῆς γενεᾶς ταύτης; καὶ τίνι εἰσὶν ὅμοιοι; à noſtro aliiſque dicitur, quis dubitat quin formulam illorum in re ſimili, quæ eſt, לְמָה הָרַבְרוּמָה, Τίνι τοῦτο ὅμοιον; *cui hæc res ſimilis?* reſpexerit? Atque hæc hactenus. Porrò, cùm recentior interpres hoc ubique egerit, ut in antiquo, licèt ab antiquitate admiſſo ac probato, quæ mutanda viderentur immutaret, nec contentus eo, novam ipſe interpretationem daret (nè nunc de Eraſmo dicam, à quo paſſim ac liberrimè recedit) quis vertendum vitio exiſtimabit mihi, ſi, quod ab aliis jam factum, veritatis ſtudio hoc tribuam, ut ingenuè ac candidè in ea quæ occurrunt inquiram; ab ambitione omni, omni ſugillatione, quarum cauſas procul habeo, ſi quiſquam, alienus. Quare etiam hoc loco, ſi quæ ſuprà fortè prætermiſſa ſunt, in quibus proprium ſecutus eſt judicium, quod evenire ſolet omnibus, in aliorum gratiam notabimus. Capite 1. v. 5. *Fuit diebus Herodis illius Regis Judææ.* Quod Evangeliſta, Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡρῴδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας. Primò non exiſtimem peccari, ſi *in diebus* dicatur. Deinde, quomodo, *illius Regis Judææ*? Ut à tetrarcha, inquit, Galilææ diſtinguatur. Quod ſi voluit Evangeliſta, bis ab eo diſtinguitur, ni fallor; qui & Rex, cùm alter propriè non eſſet, tum & τῆς Ἰουδαίας, dicitur; quo iterum diſtinguitur ab eo qui tetrarcha tantùm Galilææ primò fuit. Quare igitur *illius Regis* dixit? cùm vel ideo articulo non opus, quia aliter diſtinguitur ac ſeparatur: qui non magis fortè hîc exprimendus, quàm ſi quis pro τῆς Ἰουδαίας, *illius Judææ*, dicat. Cæterùm de exprimendi ratione articuli ac conſuetudine quâ hic interpres utitur, cùm alibi, tum ad Johannis primum dicturi ſumus. Sed & hoc miramur, quòd cùm nonnunquam Hebraiſmos, licèt minùs obvios, ſolicitè ac ſtudioſè exprimat aut repræſentet, eodem capite cùm dicitur, Καὶ εὗρεν χάριν ἐνώπιον αὐτοῦ, Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· εὗρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ, metuiſſe videtur, nè ſi, *invenisti gratiam*, cum Sancto Spiritu dicatur, aliud non idem dicatur: Quaſi aut periculoſi nobis Hebraiſmi ſint quos ille approbavit, aut non apud Regem *invenire gratiam* dicatur qui benignitatem ejus ac favorem experitur; cùm & Græcè & Latinè id facillimè intelligatur, neque aut novitatem præ ſe ullam aut aſperitatem ferat. Vetus ergò cùm diviſſet, *invenisti enim gratiam apud Deum*, recentior, *es in gratia apud Deum*, ibi reponendum judicavit: quod haud faciſè præ altero admittam, qui libenter cum Scriptura loquor. Porrò è veteribus Noachus, niſi fallor, primus *gratiam in oculis Jehovæ invenisse* dicitur: nec aliter interpretes Latini; nè vel plus vel minus ibi dicerent quàm Hebraiſmus præſcripſiſſet. Eodem capite cùm legitur, Ὅτι οὐκ ἀδυνατήσει παρὰ τῷ Θεῷ πᾶν ῥῆμα, recentior interpres, *Quia apud Deum non erit impossibile ullum verbum.* Imò *res ulla.* Quis non enim hîc exponi Hebraiſmum malit? de quo alias non ſemel. Neque id ipſe interpres ignoravit de quo agimus, qui cap. 2. v. 15. cùm legitur, Διέλθωμεν δὴ ἕως Βηθλεέμ, καὶ ἴδωμεν τὸ ῥῆμα τοῦτο τὸ γεγονός, non *verbum* reddidit ſed *factum*;

factum; & videamus factum istud: vbi Vetus, *& videamus hoc verbum quod factum est.* Ità ejusdem Evangelistæ 20. 3. cùm dicitur, Ἐρωτήσω ὑμᾶς κἀγὼ ἕνα λόγον, Recentior, *Interrogabo vos & ego rem quandam:* Vetus, *unum verbum.* Saltem cogitasset, cùm Latinitatis studiosum alibi non malè se profiteatur, de loco Samuelis, ubi de Joabo dicitur, *misitque Joab, & renunciavit David,* את כל דברי המלחמה, *omnia verba prælii,* ad verbum, aut *sermones:* cùm intelligantur, omnia quæ gesta in prœlio. Ubi Targumistæ, עסקי קרבא, *belli negocia:* eruditi interpretes Latini, *gesta prælii:* quamvis Helleniſtæ, πάντα τὰ ῥήματα τοῦ πολέμου. Quod non magis Græcus intelligat, quàm Romanus, si ad verbum, *belli sermones,* cum quibusdam dicas: licèt in Hebraismo, nè Magistris quidem, quicquam usitatius quàm ità loqui. Quid autem est torquere imperitos Hebraismi, si hoc non est? Sed & quàm plerisque locis id interpretem non deceat, exemplo uno alteróque videamus. Exodi 18. populus, è consilio Ithronis soceri Mosis, negocia quæcunque graviora essent, ad Mosen, quæ leviora, ad eos quos ex omni Israele deligebat Moses, retulisse dicitur. Redde, ut legitur, *verbum omne durum referebant ad Mosen, & omne verbum parvum judicabant ipsi,* quis non aliena dici existimabit? Ut & minùs glossa dicat ordinaria, cùm *quæstionem* reddit: quasi non de controversiis negociisque ageretur. Ità, si quis, quoties τὸ דבר etiam in Magistrorum scriptis eo sensu occurrit, *verbum* aut *sermonem* interpretetur, parùm judicio constare videatur: Ut cùm, exempli causâ, dicunt, אין לך דבר שאין לו נרה, *Nihilne habes quod non habet sepem?* ubi quis ferat, *Nullúmne verbum tibi quod non habet sepem?* Eodem loco cùm quærunt, *quæ sit seps fidei,* respondetur autem, שלא תירא דבר, *Si nihil,* aut *rem nullam, metuas;* redde, *Si verbum nullam metuas,* quis interpretationem assequetur? Iidem cæteris cùm fidem præferunt, dicúntq;, אין דבר גדול מן האמונה, quis dicat, *nullum verbum esse majus fide?* Quid, quòd ipse Syrus, qui, ex usu linguæ, suo מלא aut simili hîc uti poterat, simpliciter, *nihil quicquam difficile esse Deo,* dixit? Quòd si autem solus non cum Oriente, ut antè dicebamus, loquitur hic scriptor, unde hæc generisque ejusdem alia? in quibus lectoris interesse arbitror, ut intelligatur interpres. Neque Erasmum sanè aut Antiquum deliquisse quicquam arbitror, quòd v. 48. ἐπέβλεψεν ὅτι τῇ ταπεινώσει τῆς δούλης αὐτοῦ, *quia respexit ad humilitatem ancillæ suæ,* ad verbum reddiderunt: Pro quo noster, *humilem ancillam,* maluit: quo non opus, nisi fallor. Et nonne si humilitas meretur aliquid ut virtus, qualis ענוה Hebræis, etiam ancilla humilis nonnihil merebitur ut talis? manebit ergò ambiguitas. Quæ autem sit ταπείνωσις, sequentia ostendunt. Nam Theophylactus, qui ἐπ' ἐμὲ τὴν ταπεινὴν hîc dixit, non interpretationem sed (quod nemo nescit) commentarium scribebat. Capite secundo v. 52. cùm de Servatore dicitur, ὅτι προέκοπτε σοφίᾳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ χάριτι παρὰ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, non video cur dici non possit, *profeciße, ut ætate, ità sapientiâ;* hoc est, quantum annis ac ætate, tantum profeciße sapientiâ: Nec aliter veteres. Titus Bostrorum Episcopus, (è Chrysostomo haud dubiò, ut solet) συμπροκόπτων τῇ χάριτι τὴν ἡλικίαν τὴν ὑκλαμψιν τῆς διότητος. ubi certè, ὁ τῆς ἡλικίας χάρις, *ætas* non *statura* est. Recens tamen, *Jesus verò proficiebat sapientiâ & statura:* quia alibi Evangelistæ sic loquuntur, quod ignorat nemo; ut & qui sint μισόλικες, cùm ad corpus refertur. Neque ex eo tamen sequitur, hoc loco sic accipiendum: cùm baptismi præsertim historia sequatur, ubi accuratè ætas Domini ab hoc Evangelista exprimitur: Quam ἀνάδειξις & prædicatio mox sequitur; quæ ætatem & ipsa justam requirebat. Quid verò idem voluit, cùm capite 4. v. 39. dicitur, Καὶ ἐπιστὰς ἐπάνω αὐτῆς, de Domino ac socru Petri? Annon, more medicorum, adstitisse ad caput ejus? Quod, à *capite ægri stare* medicorum Latinorum elegantissimus Cornelius Celsus diceret: qui lib. 3. cap. 6. *Ob quam causam medicus neque in tenebris neque à capite ægri debet residere, sed illustri loco adversùs eum: ut omnes notas ex vultu quaque cubantis perspiciat.* Recentior; *Tunc ipse adstans supra eam.* Capite sexto, v. 24. ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν. Idem recentior; *nam perceptum habetis solatium vestrum.* Cur verò non simpliciter, *nam solatium vestrum jam percepistis?* Eodem capite illud, v. 46. Τί δέ με καλεῖτε, Κύριε, Κύριε; quamvis ex Hebraismo,

iſmo, planè tamen ſimile illi, *non ego, quem vocas Dilecte, Mecœnas obibo.* Capite decimo, v. 1. Μετὰ δὲ ταῦτα ἀνέδειξεν ὁ Κύριος καὶ ἑτέρους ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς ἀνὰ δύο πρὸ προσώπου αὐτοῦ εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ τόπον οὗ ἤμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι. Recentior interpres, *Poſt hæc autem deſignavit Dominus etiam alios ſeptuaginta, miſitque eos binos ante faciem ſuam in omnem urbem & locum quò futurum erat ut ipſe veniret.* Quomodo deſignavit, ſi ſtatim miſit? Certè nec conſul deſignatus, ideo fiebat ſtatim conſul; nec legatus, quod hîc evênit, qui ſtatim aliquò mittitur, legatus deſignatur, ſed fit: Quod Budæus *creandi* verbo exprimendum nonnunquam monuit: Et ex Helleniſtis obſervatum oportuit: apud quos, in libris Eſdræ ac Machabæorum præſertim, βασιλέα ἀναδείξαθαι, aut alium cum dignitate, dicitur, qui creavit: Οὗτος γὰρ παραλαβὼν τὴν βασιλείαν, ἀνέδειξεν ἐπὶ πάντων Λυσίαν τινά, *Hic accepto quippe regno, Lyſiam quendam tribus præfecit*, 2. Machab. 10. 11. Ubi *conſtituendi* verbo rectè uſus eſt interpres vetus. Et quid ſi ſimpliciter dicamus, *Poſt hæc autem conſtituit Dominus etiam ſeptuaginta alios?* Ubi enim, ſi non hîc, etiam Latinè cùm loquimur, propriè loquendum eſt? quod in veteri interprete, tanquam pro jure ſuo, etiam in minimis, recentior interpres exegit. Capite undecimo, v. 41. Πλὴν τὰ ἐνόντα δότε ἐλεημοσύνην. Recentior; *Imò, ea quæ penès vos ſunt date in eleemoſynam.* Cur non autem, *Imò, pro eo quod vobis eſt*, aut, *in poteſtate veſtrâ eſt*, aut, *quantum poteſtis?* quod, τὸν ἐνόντα ζῆλον, dicunt Attici. Capite 12. v. 46. Καὶ τὸ μέρος αὐτῶν μετὰ τῶν ἀπίστων θήσει. Recentior interpres; *partemque cum infidis ei aſſignabit.* Cur non, *cum infidelibus?* An quia minùs Romanum hâc ſignificatione eſt? quaſi verò Romanum hâc ſignificatione ſit *infidus.* Quid autem SS. Patribus aliiſque fiet, quibus ἄπιστοι ſunt *infideles?* neque Auguſtinus diſputat, *an infidorum*, ſed *an infidelium opera peccata ſint.* Capite decimo tertio, v. 13. καὶ παραχρῆμα ἀνορθώθη. quod, *& illico ſurrecta eſt*, moleſtè recentior interpres. Capite decimo quarto, v. 32. Εἰ δὲ μή γε, ἔτι αὐτοῦ πρόρρωθεν ὄντος, πρεσβείαν ἀποστείλας, ἐρωτᾷ τὰ πρὸς εἰρήνην. Recentior; *Alioqui, cùm adhuc ille procul eſt, rogat ea quæ ad pacem ſpectant:* moleſtè imprimis. Τὰ πρὸς ἐμέ, mea ſunt; τὰ πρὸς εἰρήνην, etiam ipſa pax: non minùs quàm ὁ πρὸς τὸν Πέτρον, Petrus dicitur: quemadmodum τὰ πρὸς τὸ παρὸν, non ſemper ea quæ ad præſens tempus ſpectant, ſed ipſum præſens tempus denotat. Capite decimo quinto, v. 15. Καὶ πορευθεὶς ἐκολλήθη ἑνὶ τῶν πολιτῶν τῆς χώρας ἐκείνης. Recentior; *Abiit igitur & adhæſit uni ex civibus regionis illius.* Imò, *Abiit igitur acceſitque quendam ex civibus* &c. Ità cùm alibi tum in Actis; ubi προσελθεῖν, & κολλᾶσθαι, ταυτοδυναμοῦντα ſunt idémque valent: Ità, Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ, *Accede, currúmque iſtum pete.* Ità, κολλᾶσθαι καὶ πρόσεξις ἅπτεσθαι ἀλλοφύλῳ. Quemadmodum eandem vocem נגש, accedendi ſignificatione, modò προσπορεύεσθαι, modò κολλᾶσθαι exponunt Helleniſtæ. Quorum conſuetudinem uſúmque cur non magis ad animum admiſerint eruditi, aſſequi non poſſum; cùm hinc omnia in his accerſenda ac petenda ſint. Capite 16. v. 2. Οὐ γὰρ δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν. Recentior; *non enim amplius poteris eſſe diſpenſator.* Sufficere poterat, *eris.* Manifeſtus enim Hebraiſmus, de quo alibi: qui & mollius efferri poteſt. Eodem capite cùm dicitur, Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν χάσμα μέγα ἐστήρικται, vide quæ ad eum locum à nobis annotata ſunt. Quis autem non miretur, vel Budæum, vel alios qui Budæum in Pandectas hîc ſecuti ſunt, vocem *chaos*, quâ antiquus utitur interpres, corruptam, ac pro ea, *chaſma*, legendum arbitratos: quo & Alcuinum ſuprà uſum diximus. Ac quod ad vocem quidem eam, neque commodam, nec dignam ſatis, cùm ex recepto paganis uſu accipitur; Chriſtianis exiſtimamus; qui ut omnia ex nihilo facta credunt, ità, quod præceſſit illud nihil, nihil eſſe credunt: quemadmodum pagani, poſt creata omnia, non ampliùs id eſſe crediderunt: unde & ex mutatione τοῦ χάος in omnia quæ facta ſunt, metamorphoſes ſuas ingenioſiſſimus poeta inchoavit. Sed quomodo aut quando corrupta ea vox eſt? quâ, ut cæteros omittam, Ambroſius hoc loco, etiam Auguſtinus uſus eſt: qui, *Chaos enim*, inquit, *magnum, quid eſt niſi quidam hiatus, multùm ea ſeparans, inter quæ non ſolùm eſt, verùm etiam firmatus eſt?* Epiſtolâ ad Euodium

dium 99. Nam Tertullianus *magnum profundum* dixit: qui lib. adversùs Marcionem 4. *magnum intercedere regiones istas profundum, & transitum utrinque prohibere,* dixit. Capite decimo septimo, v. 2. Λυσιτελεῖ αὐτῷ, εἰ μύλος ὀνικὸς περίκειται περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔρριπται εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἵνα σκανδαλίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων. Recentior; *Expedit ei, si mola asinaria circumponatur collo ejus, & abjectus fuerit in mare, potiùs quàm ut offendiculum objiciat uni ex parvis istis.* Vetus; *Utilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum ejus, & projiciatur in mare, quàm ut scandalizet unum de pusillis istis.* Rectiùs simpliciúsque dicas, *Utilius illi esset molam asinariam annecti collo ejus atque in mare abjici, quàm ut uni è parvis istis sit offendiculo.* Et ità Latini loquuntur: Notum illud, *Utiliùs starent etiam nunc mœnia Phœbi.* Et quod Lucas, εἰ περίκειται, Matthæus, ἵνα κρεμασθῇ, dixit; *ut in collo,* aut *de collo, ejus suspendatur:* Quemadmodum & Geographis antiquis, παροικίαι, vicina, aut annexa, dicuntur. Ibidem v. 13. Καὶ αὐτοὶ ἦραν φωνήν. Recentior; *Et extulerunt vocem.* Imò, *sustulerunt:* Notum illud, *pars tollere vocem.* Sequitur, Καὶ ἰδὼν εἶπεν αὐτοῖς, Πορευθέντες ἐπιδείξατε ἑαυτοὺς τοῖς ἱερεῦσι. Recentior; *Profecti ostendite vos sacerdotibus.* Imò, *Ite & exhibete vos sacerdotibus.* Ibidem v. 30. Κατὰ ταῦτα ἔσται ᾗ ἡμέρᾳ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται. Recentior; *Secundùm hæc erit dies quo filius hominis detegetur.* Ac si scriptum esset, Κατὰ ταῦτα ἔσται ἡ ἡμέρα, ᾗ &c. Vetus, ad verbum; *Secundùm hæc erit, quâ die filius hominis revelabitur.* Quis autem Ἀποκάλυψιν Johannis, *Detectionem* dicat? Et cur ipse, cùm 2. Corinth. 12. 7. dicitur, Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, *excellentiam revelationum*, non *detectionum*, reddidit? Neque video cur rejiciendam eam vocem existimaverit. Eruditissimæ Glossæ, Ἀποκάλυψις, *Retectio, revelatio.* Quid, quòd nè antiquis quidem Patribus ea vox displicuit. Nam de Augustino quid dicemus, qui cùm de hoc loco lib. 3. De doctrina Christiana agit, paucissimas intra lineas, sexies *revelandi,* aut *revelationis,* voce utitur? Adde, quòd ut usitata ità efficacior. *vox revelandi.* Adde, quòd ut plurimùm Latinis fraudes *detegi* ac scelera dicuntur. Ut ut sit, inter eos me profiteor, qui à vocibus receptis ab Ecclesia, ac usu quasi consecratis, non temere abeundum arbitrantur. Capite vigesimo, v. 13. πέμψω τὸν υἱόν μου τὸν ἀγαπητόν, *mittam filium illum meum dilectum*; imò, *filium meum unicum:* de quo suprà. Quod & res ipsa docet. Vide interim quæ prolixè alibi notamus. Ibid. v. 17. Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Vetus interpres; *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Atticismo usitato, quem passim veteres affectant. Recentior; *quem lapidem:* quod necesse non erat. Ibidem v. 26. Καὶ οὐκ ἴσχυσαν ἐπιλαβέσθαι αὐτοῦ ῥήματος. Recentior; *Itaq; non potuerunt ejus verba carpere.* Cùm efficaciter dictum videatur, pro, οὐδὲ μόνον ῥῆμα, *nè in uno quidem verbo:* ut sit, *Nè in uno quidem verbo carpere cum potuerunt.* Eodem capite cùm dicitur, v. 46. καὶ φιλούντων ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, Recentior, *& amant salutationes in foris.* Imò, *foris,* sive, *in plateis & publico:* quomodo τὰ, ἀγορά, passim accipi hìc solet. Quod & Syrus vidit: Nos de eo autem alibi. Capite vigesimo primo, v. 4. cùm legitur, Ἀπὸ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, eleganter, quanquam inusitatè, quæ in gazophylacio reponebantur, *dona Dei* dixit: quæ & simpliciter *dona* dicebantur. Unde & arcæ Eleemosynæ inscriptum erat מַתָּנָא: Quod est, מַתָּן בְּסַתְרָא יַכְפֵּה אַף, *Donum in abdito, avertit iram*; Quod in abdito donatur Deo, Dei avertit iram. Ibid. v. 6. Ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὃς οὐ καταλυθήσεται. Quod vetus interpres, *Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur:* Ut sit, Τὰ πρὸς ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, *Quod ad illa quæ videtis.* Rectè. Recentior, *Hæccine spectatis?* Quis autem nescit, etiam Atticis trita esse ἀναχόλουθα ac pervulgata. Capite 22. v. 37. cùm dicitur, Καὶ γὰρ τὸ περί ἐμοῦ τέλος ἔχει, Recentior, *Nam ea quæ scripta sunt de me, finem habent*; memor loci illius Lucæ c. 18. v. 31. καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Qui locus ac similes efficiunt, ut, *impleta sunt,* hoc est, ἐπληρώθη, ἐπληρώθη, hìc malim: Neq; enim quisquam ignorat, ità Johannem loqui; qui, Μετὰ τοῦτο

εἶδως ὁ Ἰησοῦς ὅτι πάντα ἤδη τετέλεσται, ἵνα τελειωθῇ ἡ γραφὴ, λέγει, Διψῶ· tum quàm efficaciter circa extrema Domini ab eo dictum ſit, Τετέλεσται, eodem capite. Ut ſic dicat, τὰ περὶ ἐμοῦ τέλος ἔχει· quamvis & aliter Evangeliſtis uſurpari non ignorem. Capite vigeſimo tertio, v. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος, καὶ κωλύοντα Καίσαρι φόρους διδόναι, λέγοντα ἑαυτὸν Χριστὸν βασιλέα εἶναι. Ubi, licèt non ignorem Χριστὸν & βασιλέα pro eodem alibi in his libris uſurpari, non poſſum ab antiquo diſſentire interprete, qui, *Chriſtum Regem*, non autem, *Chriſtum*, id eſt, *Regem*, convertit. Recentior; *Comperimus iſtum pervertere gentem, & vetare tributa dare Cæſari; dicendo, ſe Chriſtum, id eſt, Regem eſſe.* Ibidem, v. 25. Ἀπέλυσε δὲ αὐτοῖς τὸν διὰ στάσιν καὶ φόνον βεβληκότα εἰς τὴν φυλακήν, ὃν ἠτοῦντο· τὸν δὲ Ἰησοῦν παρέδωκε τῷ θελήματι αὐτῶν. Sæpe dixi, ſatis admirari me non poſſe quid in mentem recentiori venerit interpreti, qui vel omnes, vel ubi minimùm id decet, exprimendos exiſtimat articulos. Cujus rei illuſtriſſimum hoc loco exemplum habemus: ità enim hunc reddidit, *Dimiſit autem eis illum qui propter ſeditionem & cædem conjectus fuerat in carcerem, quem petierant; Jeſum verò tradidit illi eorum libidini.* Quod quis intelligat? Vetus ſimpliciter, *Jeſum verum tradidit voluntati eorum*; non autem, *ei voluntati eorum*, vel *libidini*: Nec in Sacris *libidinem* hoc ſenſu dicam, *voluntate* contentus. Capite vigeſimo quarto, v. 17. Ἔπι δὲ πρὸς αὐτὰς, Τίνες οἱ λόγοι οὗτοι οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περιπατοῦντες, καὶ ἐστε σκυθρωποί; Ubi vetus; *Qui ſunt hi ſermones quos conſertis ad invicem ambulantes, & eſtis triſtes?* Recentior; *quos conſertis inter vos ambulantes: & quid eſtis tetrico vultu?* quaſi non de mœrore hîc loquatur Dominus; aut quaſi idem ſit, *tetricum*, & *triſtem* eſſe. Ab Helleniſtis quidem certè, qui vel inſpexit eos, de *triſti* eam uſurpari vocem, neſcire nemo poteſt: cùm Romanis longè aliud ſit, *eſſe tetricum*. Quidni enim? Niſi poeta fortè, qui dixit, *Non tetricâ nugas exigat aure meas*, mœſtam aurem, aut qui *tetricas Sabinas* dicat, dolore afflictas ac mœrentes ſignificet. Non magis certè quàm qui *tetricum lectorem* dicit, talem intelligit. Notum poetæ Hiſpani illud, *Lectores tetrici ſalebroſum ediſcite Sanctram.* Ut concludam; Σκυθρωπὸν Helleniſtis eum quoque dici qui mœrore affligitur ac languet, non negamus. Et illuſtre, ut cætera omittam, Geneſ. 40. de pincerna Pharaonis ac piſtore, exemplum habemus: Qui, poſt ſomnia oblata ſibi, זֹעֲפִים, hoc eſt, *mœrore afflicti*, cùm eſſent, de cauſa quæſiviſſe dicitur Joſephus: quod, ut hîc Helleniſtæ, Τί ὅτι τὰ πρόσωπα ὑμῶν σκυθρωπὰ σήμερον; *Cur mœrorem vultus veſtri præ ſe ferunt hodie?* Hebræus רָעִים, Chaldæus בִּישִׁין, *mali*, ad verbum: quod iidem Chaldæi נָסִיסִין plerunque; ac ſi, *mœrore perturbati*, dicas: id autem, quod ibidem paulò antè, τεταραγμένους, Helleniſtæ dixerunt: Ut nè dubitandum quidem ſit quin mœſti quoque aut dolore afflicti σκυθρωποὶ dicantur Helleniſtis. Sed an ideo qui mœſtus, *tetricus* Romanis? Abſit verò. Nec mœroris cauſa hîc diſſimulatur. Ereptum Dominum ac Servatorem ſibi, quem amabant, quem admirabantur, quamvis nondum ut debebant cum πληροφορίᾳ ac perfecta fide viderant: ut de reſurrectione ejus, de qua aliquid intellexiſſe ſe dicunt, adhuc tamen dubitarent. Atque hinc mœror ille ac dolor, quod fatentur: *Nos autem ſperabamus, illum eſſe*, aiunt ipſi, *qui redemturus Iſraelem eſſet. Atqui non obſtantibus his* (ut ità me exprimam) *tertius hic dies hodie agitur ex quo facta hæc ſunt.* Ut omittam, σκυθρωπότητα hypocritis quoque à Servatore aſſcribi: Ὅταν δὲ νηστεύητε, inquit, μὴ γίνεσθε, ὡς οἱ ὑποκριταὶ, σκυθρωποί. Qui *accipere vultum* eleganter à Syro dicuntur: cùm hîc כְּמִירִין, ut de mœrentibus, dixerit. Ibidem, v. 28, & 29. Καὶ αὐτὸς προσεποιεῖτο πορρωτέρω πορεύεσθαι. Καὶ παρεβιάσαντο αὐτὸν, λέγοντες, Μεῖνον μεθ' ἡμῶν. Ubi Vetus; *Et coegerunt eum, dicentes, Mane nobiſcum.* Hoc vult, cùm ulteriùs conferre ſe pararet, *vi ſiſtiſſe*, aut *manum injeciſſe illi*, ac ſic operam dediſſe ut maneret. Recentior; *Sed ipſi adegerunt eum:* Quod ſanè nolim abſolutè ſic uſurpari: & hoc ſciunt qui Latinè intelligunt: Nec in ſoluta oratione meliùs, *adegit manere*, quàm *coegit*, dicam. Quanquam hæc fortè tanti non eſſent, niſi mutanda ipſe interpres de quo agimus exiſtimaſſet.

Tituli

Tituli Evangeliſtæ *Johannis* ex diſtinctione veterum.

Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τεί.] α'. περὶ τοῦ ἐν Κανᾷ γάμου.
Καὶ ἐγγὺς ἦν τὸ πά.] β'. περὶ τῆς ἐκζληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ.
Ἦν δὲ ἄνθρ. ἐκ τῆς Φαρ.] γ'. περὶ τοῦ Νικοδήμου.
Ἐγὼ. ὃν ζήτ. ἐκ τῆς μαθ.] δ'. ζήτησις περὶ βαπτισμοῦ.
Ἔρχεται οὖν εἰς πόλ.] ε'. περὶ τῆς Σαμαρείτιδος.
Καὶ ἦν τις βασιλ.] ς'. περὶ τοῦ βασιλικοῦ.
Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ] ζ'. περὶ τοῦ λιμ. ἔτη ὄντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.
Ἐπάρας οὖν ὁ Ἰησοῦς τοὺ ὀφθ.] η'. περὶ τῆς πέντε ἄρτων καὶ δύο ἰχθύων.
Ὡς δὲ ὀψία ἐγέν.] θ'. περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.
Καὶ παρῆλθεν ὄχλος ἄνθρ.] ι'. περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.
Ἦν δέ τις ἀσθενῶν Λαζ.] ια'. περὶ τοῦ Λαζάρου.
Ἡ δὲ Μαρία λαβ.] ιβ'. περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν Κύριον μύρῳ.
Λέγει οὖν εἷς ἐκ τῆς μαθ.] ιγ'. περὶ οὗ εἶπεν Ἰούδας.
Εὑρὼν δὲ ὁ Ἰησ. ὀνάρ.] ιδ'. περὶ τοῦ ὄνου.
Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες ἐκ τῆς ἀναβ.] ιε'. περὶ τῶν προσελθόντων Ἑλλήνων.
Εἰδὼς ὁ Ἰησ.] ις'. περὶ τοῦ νιπτῆρος.
Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλ.] ιζ'. περὶ τοῦ Παρακλήτου.
Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτ.] ιη'. περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ Κυριακοῦ σώματος.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ AD JOHANNEM;

Sive,

Liber quartus.

CAP. I.

Caput primum S. Johannis percurritur. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ κατέλαβε. קבל. *De loci nobilissimi non procul ab initio interpretatione & distinctione agitur,* Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. *Interpres recentior, ejúsq; sententia: Vetus interpres: Erasmus. Altera ejusdem loci distinctio, quâ tollitur obscuritas.* Locus, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. Ἐξουσία, τιμὴ *Chrysostomo: Potestas; Dignitas; Jus;* Ἐξαίρετον. *Prærogativa, Jurisconsultis quid.* Τέκνα Θεοῦ γενέσθαι. *Recentioris interpretatio. Quid sit,* ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. *De quo multis agitur: quâ occasione alia excutiuntur.* χάριν ἀντὶ χάριτος. χάριν ἐπὶ χάριτι. Τὰ περὶ χάριτος. Ἱερεῖς καὶ Λευῖται. Ἱερεῖς Λευῖται. Καὶ ὁμολόγησε καὶ οὐκ ἠρνήσατο; *idem aliis exemplis confirmatum.* Ὁ Προφήτης εἶ σύ; Παρὰ πρόσωπον ἐπλαβεῖν ἢ ἀναγνῶναι. Ὁ Προφήτης, & προφήτης. Οὐ γέγραφε Μωσῆς. Γράφειν, *definire.* Οὐκ ἔστι γεγραμμένον. Ἰδὲ ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, *de Nathanaele.* Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς. *Ficus, secessioni destinata. Alia non pauca.*

Cap. 1. v. 1. IN Evangelistam ad quem ordine pervenimus, qui loco quartus, cujus summam divinámque in dicendo majestatem ac mysteriorum pondus aquilæ imagine non frustrà expressérunt antiqui, eò pauciora annotavimus, quòd aliquam in Aristarcho ejus partem vel interpretati sumus olim, vel cum Nonno interprete contulimus. Illud ipso initio notandum videtur, cùm ἐν ἀρχῇ dicitur *fuisse* ὁ Λόγος, solicitos fuisse ex antiquis quosdam, quomodo & quâ interpretatione hic defungerentur. Credo, quòd & Deus omnia feciſse ἐν ἀρχῇ, & Diabolus fuisse ἀπ' ἀρχῆς homicida dicitur: De quibus locis hîc recentior interpres. Ut igitur significarent, nec ἐν ἀρχῇ (cùm ad Mosis allusisse principium hic videatur) factum esse, ut cætera, sed exstitisse, τὸν Λόγον, nec (quod autor voluit) cœpisse cùm cæteris, qui semper fuit, *ante principium,* solicitè non tam reddiderunt quàm exposuerunt: ut intelligatur principium, quo facta omnia quæ facta ac creata sunt. Martialis Epistolâ ad Burdigalenses; *Filius autem Dei ante principium fuit: & quia Deus erat, diu in morte teneri non potuit.* Quo non opus: cùm τὸ, ἦν, id de quo agitur à cæteris distinguat. Quando enim non fuit, qui tum fuit cùm cœperunt omnia quæ facta sunt? Augustinus Homiliâ nuper editâ; *In principio erat Verbum. In principio autem fecit Deus cœlum & terram. Agnoscamus Creatorem. Creator enim est qui fecit: creatura autem quod fecit. Non enim erat creatura, quæ facta; sicut semper erat Verbum Deus, per quem facta est.* Sequitur, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ubi, si Chaldaicè scripsisset autor, suavissimam allusionem, propter τὸ קבלא vel קבל, quod *tenebras* designat, & קבל, haberemus, quod *percipere* aut *accipere* iisdem; etiam, *advenientem,* ut hospitem, *exosculari:* Unde & vulgò קבלה, *cabbala,* doctrina quæ non scripta sed à patribus tradita, hoc est, παραπαραδοθεῖσα, aut (ut cum Christonymo hîc loquar) παραπαπαραδοθεῖσα, à patribus avis-

v. 5.

avíſq; tradita, ſic dicitur. Chaldæis autem quantum tribuerit Evangeliſta quem dilexit Dominus, quem φίλον Κυρίε ἐπιστήθιον Græci dicunt, vel ex voce מימר, quâ Sermonem dixerunt illi, à quo hic principium deduxit, planum eſt. Apparet ergò, linguam illi aliam in animo fuiſſe, quamvis id in Græco vix apparet: neque Syrus hic nos juvat. Non ità multò poſt ſequitur, Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, v. 6, &c. ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· Οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς, ἵνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ. Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός· Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Plena quidem majeſtatis ſi ſic diſtinguamus oratio, Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, &c. οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, &c. ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. hoc ſenſu, *Fuit homo, miſſus à Deo*, &c. *Non erat ille lumen illud*, &c. *Verum lumen erat, quod illuſtrat omnem hominem venientem in mundum.* Ut oſtendat quantum inter lumen verum, ſive per ſe ità dictum, intereſſet, & luminis ipſius præcurſorem. Verum lumen omnem hominem illuſtrat: quod de Præcurſore, qui & ipſe illuſtratus fuit, dici non poteſt. Non opus igitur τῷ, ἐκεῖ, quod hic intelligunt recentiores: Qui, *Hic erat lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Simpliciter ac more ſuo Vetus; *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Quod interpretatur Eraſmus, qui reddit, *Erat lux illa lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* In Paraphraſi, *Erat quidem Johannes lux quædam, nimirum lucerna ardens & lucens; ardens pietate, lucens vitæ ſanctimoniâ: ſed non erat lux illa quæ toti mundo vitam adferret, aut potiùs quæ univerſum illuſtraret mundum; verùm, Sermo Dei, de quo nobis in præſentia ſermo eſt.* Porrò, quemadmodum nihil uſitatius codicibus antiquis, quàm ut vel omnino non vel rariſſimè diſtinguant, & interdum quæ cohærent punctis importunè interrumpant (quod in Græco meo antiquiſſimo factum perpetuò, non uno loco, obſervavi, neque quiſquam ignorare id poteſt qui antiquos codices vel vidit vel tractavit) ità quædam minùs commodè diſtincta, verſuum (quod ſæpe diximus) diſtinctio, quæ noſtro tempore uſurpari cœpit, auxit aliquoties vel confirmavit. Mirum certè eruditis viſum eſt, quòd cùm de Johanne dicatur, Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, deinde de altero abruptè, ἦν τὸ φῶς, dicatur. Quid ſi ergò hæc olim diſtinctio obtinuit? Οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς ἦν. Τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Perſpicuè ac planè. *Non erat ille lumen illud: ſed ut teſtaretur de illo lumine, erat;* miſſus, nempe. *Verum lumen erat, quod illuminat omnem hominem venientem in mundum. Hoc in mundo erat, & mundus per ipſum factus eſt, & mundus ipſum non novit.* Nihil ſimpliciùs dici poteſt: Quia verò [illegible]tùm, ut debemus, ſententiam proponimus, neque quiſquam nobis tanti eſt ut [illegible] contextu quicquam emendemus, τὸ, ἦν τὸ φῶς, ſalvâ lectione alterâ, quo pacto intelligendum ſit jam diximus. In eo quod ſequitur, Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, v. 12. Nonnus τὸ, ἐξουσίαν, τιμὴν interpretatus eſt; fortaſſe meliùs quàm ſi *jus* Latinè dixero, quod hic recentioribus probatur: Quemadmodum nec eâ voce abſtinuit Chryſoſtomus, qui, τῆς ἀνθρωπίνης ἀξιώσεως τιμῆς, dixit. Nam *poteſtas παρεχωρηθεῖσα* redditur: quod norunt qui nonnunquam orthodoxis quoque Patribus impoſuiſſe id ſciunt. Neque deſunt qui hîc *dignitatis* voce utantur, ut ἐξαίρετον Cyrilli exprimatur. Quid ſi, *dedit hanc prærogativam*, dicamus? ut ſic accepiſſe conſtet: Cùm Juriſconſultis τὸ *prærogativa* vel de *eminentia* vel *jure* ſpeciali, gratis quoque indulto, uſurpetur: à quo *jus non indultum* longè abeſt. Si, *dedit poteſtatem*, dicas; Ergò aliquid ſic ipſi per ſe poſſunt, dicent iſti qui hoc agunt ut hominibus ſic blandiantur: Qui nihil tamen habent quod non datum fuit, nihil quod non acceperunt. Neque multò aliter quàm dixi voce Ἐξουσίας Helleniſtæ uſi videntur cùm Chaldæorum שלטן expreſſerunt. Sequitur,

Sequitur, τέκνα θεοῦ γένεσθαι. Quod ſimpliciter Antiquus, *dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*: Moleſtiùs Recentior, *dedit eis hoc jus ut filii Dei facti ſint*: Quaſi novum ſit, τὸ γένεσθαι, τὸ γενέσθαι, καὶ τὸ εἶναι, confundi: neque poſt ἐξουσίαν jus ἐξουσίας, ſed cum ipſa, confertur. Idem in Notis tamen addit, *vel, ut ſint*; licèt in contextu alterum prætulerit.

v. 14. Cùm ſequitur, Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, vellem diligentiùs, aut ſaltem pluſculùm, de eo cogitaſſent eruditi. Interim, venerandum eſſe hoc myſterium, quòd carnem noſtram, non depoſiturus, Sermo induit, jam olim monuerat Chryſoſtomus: quem plerique è Græcis poſtea ſecuti ſunt. Ipſa verba, conſolationis plena, audiamus: Καὶ διὰ μοι τὸ φρικῶδες καὶ ἀπόῤῥητον τοῦ μυστηρίου. Διαπαντὸς γὰρ κατοικεῖ τοῦτο σκηνώματι· τοῦτο γὰρ σάρκα τοῦτο ἡμετέραν ἐνεδύσατο, οὐχ ὡς πάλιν αὖτοῦτο ἀφήσων, ἀλλ' ὡς διαπαντὸς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ· εἰ γὰρ ἄν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, καὶ τοῦ θρόνου κατεξίωσεν αὖτοῦτο τοῦ βασιλικοῦ, καὶ φορῶν αὐτοῦτο ἠξίωσεν ἐσθῆτος ἣν ἄνω φαιδρὰς ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἐξουσιῶν ut cætera omittam quæ ſequuntur. *Vide*, inquit, *mihi tremendum hoc atque ineffabile myſterium. Semper habitat hoc tabernaculum. Carnem enim noſtram, non tanquam depoſiturus, ſed ut ſemper ſecum habiturus, induit. Non enim, niſi ità eſſet, regio dignatus eam eſſet ſolio; eâque indutus, ab univerſo qui in cælo adoraretur exercitu, ab angelis, archangelis, thronis, dominationibus, imperiis, ac poteſtatibus.* Quomodo & hic locutus ex ſententia antiquitatis, autor Sanctus: ut nimirum vera, nec confuſa interim, naturæ noſtræ cum Divina in perſonam eandem deſignetur unio: Quod σωθὲν εἰς μίαν ὑπόστασιν non ſemel veteres Theologi dixerunt: nè moratus tantùm aut conſpectus hìc in terris diceretur Dominus. Quam ſententiam graviſſimè ac ſeveriſſimè refutat apud Photium B. Ephræmius: Eorum, dico, qui exiſtimabant dici illud, Ἀπὸ τοῦ, ὤφθη ἐπὶ γῆς, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνεστράφη· ἐν ἴσῳ τοῦτο νομίζοντες, τῷ, Λὼτ ἐσκήνωσεν ἐν πόλει Σοδόμοις· καὶ πάλιν, ἐσκήνωσεν ἐν Σοδόμοις· hoc eſt, *Non ſecùs ac ſi viſus in terris modò aut verſatus cum hominibus fuiſſet. Quod ità dictum crederent, ut cùm Lot in vicinorum urbe, aut cùm idem tentorium in Sodomis fixiſſe dicitur.* Qui moratus ibi aliquod ad tempus ità intellìgitur. Quam ſententiam quantopere idem accuſaverit ac flagellarit, ex illius verbis quæ apponere hìc malo quàm interpretari, antiquitatis eruditæ ſtudioſi videant: Τοῦτο μὲν οὖν ὁ ἱερὸς Ἐφραὶμ, λυσιτελῶς ἑρμηνεύσων τὸ περὶ Δόμνον τὸ, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἐπῤῥάπισε μὲ τούτοις· qui ibidem ἄνοιαν καὶ παράνοιαν hoc vocat. Quid igitur, ſi παροικήσαι dixiſſet Domnus? Concludit autem, illud ipſum quod hìc dicitur, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, interpretari id quod præcedit, ὅτι ὁ Λόγος, hoc eſt, ὁ ἄνωθεν Λόγος (ità enim Epiphanius in Ancyroto antè aſſumtam carnem dici Sermonem notat) σὰρξ ἐγένετο· ac ſic ipſe, τὸν εἰς μίαν ὑπόστασιν σύνοδον, καὶ τὸ ἀμετάβλητον τῆς ἑκατέρας φύσεως, utroque notari ait. Cujus ſententiæ autores, Chryſoſtomum, Cyrillum, Athanaſium, Gregorium denique Theologum, adducit. Impri[illegible] autem, idem, non diverſum dici urget: atque ità viros illos maximos ſenſiſſe. De q[illegible] videatur, ſummæ eruditionis nec judicii minoris autor, Photius. Qui & alibi, Eulogium Alexandrinum Patriarcham eo loco uſum, docet, ut ἕνα μὲ υἱὸν, δύο δὲ φύσεις, *unum Filium, naturas autem duas*, ſic probaret. Additque, cum Euthymio, Theophylacto, Theodoreto in Ἀγκύρῳ, aliiſque, ὅτι ἄλλο μὲ σκηνὴ, ἄλλο δὲ τὸ σκηνοῦν, *aliud eſſe tabernaculum, aliud, qui habitat in eo.* Theophylactus; Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ, ὅτι μία φύσις λοιπὸν ἐγένετο ὁ Χριστὸς, διὰ τοῦτο ἐπάγει, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ἵνα δείξῃ πως δύο φύσεις, τήν τε ἡμετέραν, καὶ τὴν τοῦ Λόγου. ὥσπερ γὰρ ἄλλης φύσεως ὄντων σκηνὴ, καὶ ἄλλης ὁ κατασκηνῶν ἐν αὐτῇ, ὕπως καὶ ὁ Λόγος ὁ σκηνώσας ἐν ἡμῖν λεγόμενος, τυγχάνει, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φύσει, ἄλλης ἂν ὢν φύσεως παρὰ τὴν ἡμετέραν, *Quoniam ſuprà dixit, SERMO factus eſt caro, nè quis exiſtimet, unam poſtea naturam fuiſſe Chriſti, ideo adjungit, ET habitavit in nobis: ut utramque, & Sermonis, & noſtri, ità probaret naturam. Quemadmodum enim alterius naturæ eſt tabernaculum; alterius, qui habitat in eo: ità Sermo, qui tabernaculum in nobis, hoc eſt, in natura noſtra, habitaſſe dicitur, alterius naturæ quàm noſtræ.* Quæ, ut & alia quæ ab aliis dicuntur,

cuntur, vel non inſpexiſſe ſatis vel minùs benignè interpretatus eruditus interpres ac commentator videtur: quaſi nempe à Neſtorio periculum ſic immineret, aut occaſio ſic data illi eſſet: A cujus opinione ac venano fuiſſe alienos qui hæc ſcribèrent, non dubitamus. Neque, ut arbitror, qui naturas etiam ſolicitè etiam ſubtiliter diſtinguit, ideo in plures Verbum dividit perſonas. Quid, quòd & adversùs Apolinariſtas eundem locum interpretati ſunt? qui, Ἐκ τῆς παρθένου ἐσαρκώθη καὶ ἐνανθρώπησεν ὁ Λόγος, ἀνωθεὶς σαρκὶ ψυχὴν ἐχούσῃ τὸν λογικὸν· τοῦτο γάρ, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, *E virgine carnem aſſumſit, ac homo factus eſt Sermo, unitus carni animâ rationali præditæ: Hoc enim eſt,* Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Cùm tamen potiùs de aliis hîc cogitarent: qui, ut ipſi hîc monent, unam, non utramque agnoſcerent naturam: De iis autem vel imprimis (quod jam dixi) qui cum Loti longè aliâ σκηνώσει, imò diverſiſſimâ, conferre hanc σκήνωσιν audebant. Quem ad Sedom uſque tetendiſſe Thargumiſta dixit, פרס עד סדום: Quemadmodum *tendendi* voce in caſtris Romani hâc notione utebantur; qui τὸ σκηνῶν ità exprimebant: Ut cùm Poeta, *legio latis tendebat in arvis*, dixit:

celſóque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.

Item, *hîc ſævus tendebat Achilles.* Nec aliter imitator ejus Tacitus. Cùm ad tempus, etiam exiguum ſubinde, in caſtris morarentur: Ut & Patriarchæ; qui tendebant eâ lege ut nonnunquam ſubitò migrarent: quod cùm fieret, ἀποσκηνῶν eleganter Helleniſtis dicuntur: Quorum & vita, cùm ubique morarentur tantùm (quod hîc non admittunt Patres) מגור, ſive *peregrinatio*, ab ipſis dicitur. Filius autem, ut *in ſua venit*, quod hîc djcitur, ità & hominem *ut permaneat in æternum*, aſſumſit, Auguſtino teſte. Ad quam mentem ac Chryſoſtomi, interpres vetus, *& habitavit in nobis*, hîc dixit. Pro quo recentior, *& commoratus eſt in nobis*: Quod Romanis, ubi propriè loquuntur, *hoſpitatus eſt*, aut *obiter divertit*. Quis enim illud Tullii ignorat, *Commorandi enim natura nobis, non habitandi, locum dedit?* Quid, quòd doctiſſimus interpres de quo agimus, Lucæ 24. 18. cùm dicitur, Σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἰερουσαλὴμ, καὶ οὐκ ἔγνως τὰ γενόμενα ἐν αὐτῇ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις; (quod interpres vetus, *Tu ſolus peregrinus in Jeruſalem*, reddidit) *Tu ſolus commoraris in urbe Jeruſalem*, dixit? quomodo ſi hîc accipias, commorator tantùm inter nos Dominus dicetur. Quis autem παρεικῆσαι ἐν τῇ σαρκὶ Dominum, verſatus in antiquitate, libenter dicat? quæ ut rectè, non ad tempus aſſumtam fuiſſe carnem docet, ità doctrinam conſolationis plenam hinc eruit. Cæterùm, ut mentem Patrum aliquantò magis illuſtremus, de aſſumtione corporis ac habitatione, τὸ, ἐσκήνωσεν, hîc acceperunt. Corpus enim σκηνος, antiquis: quo nihil uſitatius fuiſſe olim ſcimus. Democritus; Νόσος ὅτιοῦν καὶ βίου γίνεσθαι, ὄχωσαρ καὶ σκηνώσος. ut & alii paſſim; de quibus ſuo loco. Heſychius; Σκηνος, σῶμα. Quorum exemplo Apoſtolus, Οἴδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, 2. Cor. 5. 1. Et eodem capite, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει. Quomodo & Apoſtolum Theodorus Mopſueſtenus Catenâ Græcâ ad hunc Evangeliſtæ locum interpretatur; Σκηνος δὲ, καὶ ὁπὸ ἀνθρώπων ὁ Ἀπόστολος τὸ σῶμα καλεῖ· ac deinde eoſdem Apoſtoli adducit locos. Sed & Helleniſtæ veteres, Βελτίω τὸ γεῶδες σκῆνος τῶν πολυφροντίδων, *Corpus terrenum mentem cogitationibus intentam deprimit.* Ut ſic, ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, nihil ſit aliud quàm, σκῆνος ἀνέλαβεν ἐν ἡμῖν, *corpus aſſumſit in nobis*: Quod aliàs veteres Theologi, inter quos Theodoretus, τὸν τοῦ Λόγου ἐπὶ τὸ σῶμα ἐπίβασιν, dicunt. Præceſſit autem, καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο· ſequitur verò, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· quod illis, σῶμα ἀνέλαβεν, vel ἐσαρκώθη, *carnem aſſumſit*. Non malè: niſi fortè τὸ, ἐν ἡμῖν, quod movetur inter alia, obſtaret. Non obſtabit autem, ſi commodè intelligatur. *In nobis* enim, ſive inter nos, imò, & *in nobis*, in homine, inquam, & ex homine, aſſumſit carnem. Jam, quòd potiùs σκηνοῖ quàm ἐσκήνωσε dicendum ſic fuiſſe iidem eruditi arbitrantur, quis hoc illis facilè concedet, cùm τὸ, σὰρξ ἐγένετο, eódem detorqueri poſſit? E quo tamen non conſequitur, depoſuiſſe jam quod tum aſſumſit. Quid ſit enim ἀοριζειν loqui, etiam cùm de præſenti agitur, nec Grammatici nec autores Romani, Græcorum imitatione, ignorant: Ut

omittam, veteres jam olim Theologos ad initium Evangeliſtæ hujus notaſſe, verba de ſubjectis, ac pro iis commodè, hìc accipienda: Exempli cauſâ, cùm dicitur, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, non hoc dici, Nunc non eſſe qui tum erat: τῷ *erat* enim, cùm de nobis uſurpatur, præteritum ac definitum tempus, cùm de Deo, infinitum denotari. Cui & illud pro iiſdem adde; Quemadmodum nec finem nec principium ὁ Λόγος habuit, qui erat; ità finem σκλώσιν de qua nunc agitur non habituram: eſſe enim σκλώσιν τοῦ Λόγου· qui aſſumſit quod aſſumtum non deponit. Quemadmodum nec uſus aut ſignificatio hìc obſtat. Si enim σκλώσις, aut τὸ σκλῶν, ad tempus aliquod, aut breve, reſtringendum ſemper, quid dicemus cùm de iis uſurpatur quos æterno non tam tabernaculo quàm habitaculo donatos ſcimus? quales Beatorum animæ: De quibus in Apocalypſi, Διὰ τοῦτο εὐφραίνεσθε οἱ οὐρανοὶ καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες, cap. 12. v. 12. ſequitur autem, Οὐαὶ τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν. Ubi qui jam in æternum vivunt, σκηνοῦν, qui in terra commorantur aut mari, κατοικεῖν dicuntur, contrà quàm interpreti videtur: Qui & τὸ σκηνοῦν, περιοικεῖν, *verſari ad tempus*; non κατοικεῖν, hìc interpretatur: cùm eo quo jam dixi loco, οἱ ἐν οὐρανῷ σκηνοῦντες, cives cœli dicantur; quos περιοικεῖν nemo dicat. Quid, quòd Deus ipſe σκηνεῖν ibi dicitur? Ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων, καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν· καὶ αὐτοὶ λαὸς αὐτοῦ ἔσονται, καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν, *Ecce habitatio Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipſi populus ejus erunt, & ipſe Deus cum ipſis erit.* Atque hæc de Patrum ſententia. Meretur autem aliquantò accuratiùs examinari locus, niſi fallor. Quid ſit שכינה aliàs jam diximus; Divinitas nimirum, aut præſentia illius: quomodo σκηνὴ ſive σκήνωσις Dei, eo loco quo jam diximus, futura cum hominibus denunciatur; σκηνώσει μετ' αὐτῶν, inquit. Sed & illuſtris hanc in rem Ezechielis exſtat locus, Καὶ ἔσται ἡ κατασκήνωσίς μου ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔσομαι αὐτοῖς Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός· è quo ſuam autor Apocalypſeos depromſit. Ubi Chaldæus, *Et habitare faciam* שכינתי, *majeſtatem meam inter illos:* Quomodo & τὸ שכן efficaciter interdum uſurpatur. Ego autem tantum abeſſe exiſtimo, ut τὸ אהל, quod de illis uſurpatur qui tentorium in caſtris aut alibi ad tempus ponunt, expreſſerit Evangeliſta, ut hoc nunquam veniſſe in mentem illi arbitrer. Quin שכן & עמנו dicturum hìc fuiſſe affirmare auſim, ſi Hebraicè ſcripſiſſet: Niſi ſuum eſſe interpretem, ut ſolet, ipſum negamus, cùm addit, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, *& gloriam ejus vidimus.* Quâ voce eandem majeſtatem, ut imprimis efficaci, ab Hebræis, Helleniſtis, Patribúſq; exprimi, non ſemel monuimus; quam & ubiq; cum hac ipſa, de qua agimus, σκηνώσει conjungunt: Ut cùm Regius Propheta, Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καὶ τόπον σκηνώματος δόξης σου· ità enim Helleniſtæ: Nec malè σκηνώματος, cùm ipſa σκήνωσις ſit δόξα· σκήνωμα, locus ἡ δόξης, ubi præſens Dei gloria ſeu σκήνωσις. In Hebræo, משכן כבודך, *habitationem gloriæ tuæ.* Ità Ezechielis 11. quam Hebræi *viſionem Dei*, Chaldæus *viſionem gloriæ* ſeu *majeſtatis Dei*, δόξαν τῆς σκηνώσεως τοῦ Θεοῦ, dixit: idem quod Evangeliſta noſter, qui Chaldæos libentiſſimè exprimit, hìc dixit. Quæ majeſtas, quæ gloria, ut Deo in Antiquo Fœdere aſſignatur, ità Dei Filium Judæi Chriſtiani השם הנכבר, *nomen illud glorioſum*, item בן הנכבר, *filium glorioſum*, dicunt. Cùm igitur, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, dixit, idem quod initio Epiſtolæ quæ ordine prima, autor noſter dixit; Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. Ubi eandem vel σκήνωσιν vel κατασκήνωσιν τοῦ Λόγου, hoc eſt, quicquid Divinam ejus majeſtatem velut oculis ſubjecit hominum exhibuitque in terris, intellexit. Cujus generis, miracula, ſimiliáque, quæ cum omnium ſtupore hìc edidit, fuerunt: quæ τὸν ἐνυπόστατον in terris Λόγον, ut Theologi loquuntur, ac Divinitatem ejus, ſive Deitatem (quemadmodum in libris De Trinitate potiùs loquendum docet Auguſtinus) ſic repræſentarent. Unde, cùm diſcipuli Johannis, nè dubitarent ampliùs, à præceptore ad Dominum mittuntur, ut quis eſſet crederent ac ſcirent, ab eo reſpondetur, *Cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, excitantur mortui:* Quibus verbis

(quod

(quod hìc dicitur) τὸν Λόγον ἐν ἀνθρώποις σκηνῆν denunciavit, ac ſic quaſi publicè is ipſe de quo agimus edixit: eo modo quo Jehovam ſe Exodi 4. 11. cùm de legatione ſua diſputaret Moſes, Deus efficaciter probat; ubi, *Dixit Dominus ad eum, Quis fecit os hominis? aut quis fecit mutum, vel ſurdum, vel videntem, vel cæcum? nonne ego Jehova?* Ut de Dei Filio, cùm in terris ἐσκήνωσε, non malè Alcuinus dixerit, *aſſpexiſſe homines humanitatem miraculis fulgentem; unde & intellexiſſe Divinitatem intus latentem:* Hoc eſt, aſſpexiſſe majeſtatis ejus ac præſentiæ ſplendorem, quem זיו שכינה, αὐγὴν ἢ σκηνώσεως, Rabbini, זיו יקרא, αὐγὴν ἢ δόξης (quæ duo ſemper, ut hìc, conjunguntur) Chaldæi dicunt. Si quis ergò quærat quomodo σκηνῶσαι ἐν ἡμῖν ὁ Λόγος dicatur, cum Fulgentio reſpondeatur, *Sic in una perſona, dum in terris ageret, utriuſque naturæ permanentis* (non autem *commorantis*) *indicia demonſtraſſe Dei Filium, ut verus Deus, plenúſque veris diviníſque virtutibus, in homine clareret aſſumto, & veritas infirmitatis humanæ verum plenúmque hominem monſtraret in Deo.* Græci, ut id exprimerent, dixerunt, ὅτι μὲν Χριστὸς, ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἡμῶν, ὅτε τὰ τῆς θεότητος ἴδια, ὅτε τὰ ἴδια ἢ ἀνθρωπότητος διηρμήνευε· ἑνώσει δὲ τῇ καθ' ὑπόστασιν ἅπαντα ὁ εἷς καὶ ὁ αὐτὸς τά τε θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐπιτέλει, *Chriſtum, verum Deum noſtrum, neque quæ Deitatis neque quæ humanitatis propria, ut diviſæ, geſſiſſe: unione autem hypoſtaticâ unum eundem & Divina & humana feciſſe*, ut ex Ephraimo Syro Græci Theologi loquuntur. Tantum autem abeſt, ut cùm hæc duo (σκήνωσις καὶ δόξα, inquam) conjunguntur, *commorandi* voce veteres uterentur, ut circumſpectè B. Hieronymus Exodi 24. 16. cùm gloria Dei in monte Sinai ſex illos dies quibus Moſen in eodem nubes operuit, σκηνῶσαι dicitur, *habitandi* voce non *commorandi* ſit uſus. Hebræus, וישכן כבור יהוה על הר סיני, καὶ ἐσκήνωσεν (non κατέζη, ut vulgò Helleniſtæ) ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ Σινᾶ. atque ità & Chaldæus. Quid, quòd illi ipſi qui jam olim præiviſſe noſtro in hoc loco interpreti videntur, nec *commoratum* Latinè, nec παροικῆσαι Græcè, ſed *habitaſſe* (quo & Eraſmus & antiquus interpres hìc uſi ſunt) & κατοικῆσαι, dixerunt? Idem Alcuinus, citante Thomâ, *habitavit in nobis*, inquit, *id eſt, ſic inter homines converſatus eſt.* Apolinarius Catenâ in Evangeliſtam de quo agimus, Τὸ δὲ σκηνῶσαι αὐτὸν ἐν ἡμῖν, τὸ μετ' ἀνθρώπων δὴ κατοικῆσαι· hoc eſt, Τὸ σκηνῶσαι, *habitaſſe inter homines, ſignificat.* Neque enim refert quomodo Latini interpretes loquantur. Mihi hìc ſpectandum id potiſſimùm videtur, nè dicendi vis atque efficacia tollatur in his talibus aut enervetur: imprimis autem, nè Phantaſiaſtis vel Docetis locus detur; & ut ſemper pio animo Theodoreti illud fixum maneat, Εἰ φαντασία ἦν ἡ ἐνανθρώπησις, φάντασμα καὶ ἡ σωτηρία, *Si opinio aut phantaſia fuit incarnatio, etiam opinio aut phantaſia ſalus eſt.* Quod Chryſoſtomus cùm hìc metueret, prudenter; Ὅτι γὰρ διὰ τοῦτο μόνον εἴρηκε, τὸ, ἐγένετο, ἵνα μὴ φαντασίαν ὑπολάβῃς, ἄκουσον, διὰ τῶν ἑξῆς πῶς ἐκβαλλει τὸν λόγον. Τί γὰρ ἐπάγει καὶ ἐγένετο· ἢ γὰρ ζοφὴν εἶπον τῆς ἀγγέλου φύσεως ἐκείνης, ἀλλὰ σκήνωσιν καὶ κατοίκησιν· *Ideo autem dictum eſſe tantùm, quòd ſit factus, nè figmentum ſuſpiceris, ut ſcias, audi quomodo omnem in iis quæ ſequuntur, auferat ſuſpicionem. Quid enim addit? ET habitavit in nobis. Quo tantùm non dicit, Nihil abſurdi ex eo quod factus dicitur, ſic ſuſpiceris: non enim immutabilis mutationem naturæ, ſed* σκήνωσιν, *ſed habitationem dixi.* Quare, nè in alteram peccemus partem, ex hoc loco, Verbum vel Sermonem Deum, *qui naturam hominis* (ut Auguſtinus loquitur) *accepit, non perſonam*, eam ipſam naturam, non ad tempus, aut permixtam (abſit enim *mixtionis* nomen, quod nonnunquam ſibi indulſerunt Patres) neque ex opinione, ſed revera, in eandem aſſumſiſſe credimus perſonam: neque commoratum in terris tantùm, ſed Divinam, quatenus videri potuit, repræſentaſſe in carne majeſtatem: Cum qua, homo pariter & Deus, aſſidet nunc Deo: ut ſic homo, qui à Deo hominem ſejunxerat, per hominem, qui ſimul Deus eſt, accedat Deum. Idem enim qui creator carnis noſtræ fuit, ut redemtor ejus eſſet, hanc aſſumſit: idem qui nunc eſt, qui futurus ſemper eſt, quod fumus; ut jam ſimus quod non fuimus, & quod amiſimus in eo jam pleniſſimè accipiamus: qui ſic homo factus eſt, ut Deus ſemper ſit & homo. Ego certè

commorandi

commorandi vocem non libenter hîc admittam; multò autem minùs *περιπάτου* dicam, quòd *σκηνῶσαι* hîc Evangeliſta dixit: nè proſelytum, aut quicquam ſimile, imaginemur. Syrus Metaphraſtes, de quo quærunt eruditi, אנן cùm dixit, vel ad ſingularem Domini conceptionem, de qua Lucas, *ἐπισκιάσει σοι*, quæ eſt, שכינה ſeu *σκήνωσις*, (ut & ibi monuimus) alluſit, cùm & ibi voce eâdem uſus ſit: Chaldæi autem טלל dicunt. Quàm in rem illuſtris Regii Prophetæ exſtat locus, qui, *οἱ αἰῶνα ἀγαλλιάσονται, καὶ καλασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς*, Pſalmo 5. 12. dixit. Thargumiſtæ, *Et gaudebunt omnes qui ſperant in Verbo tuo*, במימרך, & *in æternum laudabunt te*, & *obumbrabis eos*: ubi *ἐπισκιάσεις αὐτοῖς*, Chaldæus, quod Propheta ipſe, *καλασκηνώσεις ἐν αὐτοῖς*, dixit: qui *ἐπισκιασμὸν* ſuum, de quo agit, ad Sermonem ſive Verbum refert de quo & Johannes agit, in quo pii omnes tum ſperabant: De quo dicitur, *Abraham pater veſter geſtiit videre diem meum; τὴν ἐμὴν σκήνωσιν*, videlicet: Quod non commorationem nudam ſive *παροικίαν*, ſed repræſentationem majeſtatis eorúmque quæ in carne geſſit *ὁ ἐν ἡμῖν σκηνώσας*, deſignat; qui ſic ſuam hîc exhibuit præſentiam: Niſi *σκηνὴν* Syrus *thalamum* interpretatus eſt, ut *ἐνανθρώπησιν* ſignificaret. Minus certè dici quàm à noſtro vix potuit: cùm præſertim hic Evangeliſta ſit ille cujus verba ſingula, in hoc principio imprimis, tanquam in ſtatera Antiquitas expendit; quem à rerum pariter ſublimitate ac verborum (quos *ἀνηγμένους λόγους* hîc Theologi dixerunt) *βεβηλόφωνον* in Menologiis ſuis Græci nuncupare ſolent: Οὗτος γὰρ ἐβεβήλωσεν, inquiunt, Ὁ Λόγος ἦν ἐν ἀρχῇ ὅθεν *βεβηλόφωνος* ἐδείχθη. Eidem Λόγῳ igitur hæc omnia, & quidem ordine, attribuuntur, *σκήνωσις, δόξα, πλὴρ πατρὸς ὁμογένεια*· quæ Deitati ejus optimè conveniunt qui caro factus dicitur. Quis eſt enim *ὁ σκηνώσας ἐν ἡμῖν*; Ὁ Λόγος· *ὁ Θεὸς*, nempe, Λόγος, *ὁ ἐν ἀρχῇ ἦν*. Unde Nonnus,

Καὶ Θεὸς ὄικον ἔφαν σὺν ἀνδράσι,

hoc dixit. Neque aliò è Patribus reſpexit, qui *τὸ, ἐν ἡμῖν ἐσκήνωσεν, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς, Deus nobiſcum*, interpretatus eſt: Διὸ καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, inquit antiquus Doctor, καὶ ὄνομα ἔσχεν αὐτὸ ἐπὶ τοῦτο, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός· *Quare & habitavit in nobis, ac nomen illud accepit*, NOBISCUM DEUS. quod ſine ineffabili ac ſumma illa quam interpretatio hæc ponit gloriæ ac majeſtatis repræſentatione fieri non potuit. Hanc gloriam, hanc majeſtatem, in Immanuele, inquit, *cùm nobiſcum eſſet Deus*, vidimus. Neque obſtare poteſt, quòd *ὡς μονογενοῦς*, dicatur: cùm non fruſtrà (quem alii ſecuti ſunt) Chryſoſtomus τὸ, *ὡς*, hîc intenſivè, ut nunc vulgò loquimur, accipiendum dixerit; qui, Τὸ δὲ, *ὡς, ἐνταῦθα οὐχ ὁμοιότητος ἀλλὰ βεβαιώσεώς ἐστι, non ſimilitudinem ſed rei veritatem ac intenſionem denotare*, notat: Quomodo Magiſtri Hebræorum ſuum caph veritatis, לאמת הרבר, *confirmandæ rei* uſurpari notant; ut cùm Oſeæ 5.10. Principes Juda, *ὡς μεταπίπτοντες ὅρια*, כמסיגי גבול, dicuntur: cujus & alia ad eum locum adferunt exempla. Adde, quòd *ἐσκήνωσεν* amplius hoc loco eſt quàm *ἔσκηνώθη*. *Et Verbum* (inquit, ſive, *Sermo*) *caro factus eſt, ſuámque inter nos exhibuit præſentiam gloriámque* v. 16. *ejus contemplati ſumus; gloriam, ut verè unigeniti à Patre.* Quâ voce & Epiſtolâ primâ uſus idem autor eſt, ut jam vidimus. Non ità multò pòſt, cùm, *χάριν ἀντὶ χάριτος*, dixit, idem quod Sirachides, *χάριν ἐπὶ χάριτι*, videtur dixiſſe: Χάρις ἐπὶ χάριτι, γυνὴ ἀφρώνων καὶ πεῖνα, cap. 26. v. 18. quare nec opus erat, ut tam ſolicitè, τὸ, *ἀντὶ*, καὶ τὸ, *ἐπὶ*, nunquam confundi, notarent eruditi. De utraque autem gratia, Lege ſcilicet & Evangelio, accipiendum id quis dubitet? quanquam poſterior ſanè etiam plenior: *Quæ enim Lex adducit ad januam, Gratia intromittit ad templum*, ut antiquus quidam ſcriptor eleganter loquitur. Sed & illud hîc notari velim; A SS. Patribus nonnunquam, quemadmodum quæ Fœdere Antiquo continentur, τὰ τῆς παλαιᾶς, ità quæ Novo, τὰ τῆς v. 19. χάριτος dici. Cùm autem dicitur, *ὅτε ἀπέστειλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἐξ Ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ Λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, Σὺ τίς εἶ*; fortaſſe ità dictum, ut Joſ. 3. 3. הכהנים הלוים, hoc eſt, *ἱερεῖς Λευίται, ſacerdotes Levitæ* (ubi Helleniſtæ, καὶ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς Λευίτας· quemadmodum & Chaldæus:) ut ſacerdotes Levitæ dicantur. Paulò v. 20. pòſt, Καὶ ὡμολόγησε, καὶ οὐκ ἠρνήσατο. Quo loco qui bis idem dici miratur, aut ſine exemplo

exemplo ac venuſtate dici contendit, quid dicturus eſt cùm idem apud præcipuos ſcriptores ἄλλ' ἔξω occurrit? quale eſt illud Euripidis, μὴ κλύητε, μήδ' ἔσω κτύπου, Oreſtes;

Σίγα, σίγα, λεπτὸν ἴχνος ἀρβύλης
Τιθεῖτε· μὴ κτυπεῖτε, μήδ' ἔσω κτύπου.

illud item dramate eodem,

Μολὼν γὰρ εἰς ἔκκλητον Ἀργείων ὄχλον,
Ἔκλυσον ὑκ ἄκλυσον ὅπως εἶσω πόλιν.

Sequitur, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σὺ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ προφήτης εἶ σύ; Ubi Prophetam intellige de quo infrà, ὃν ἔγραψε Μωσῆς &c. Sed, quo pacto, aiunt eruditi, cùm locus ille de Meſſia agat, quem jam eſſe ſe negarat? Quia in hoc loco fecerant Judæi, quod φάσμα φεύγοντον ἐκλαβεῖν τῷ ἀνάγνωσιν, nonnunquam dicunt SS. Patres; hoc eſt, ut in perſona aberrarent, & quæ uni convenirent aliò deflecterent: Quod & Judæorum quaſi proprium fuiſſe, libro contra Arianos 2. B. Athanaſius notavit. Idque id ut probet, duos præcipuè adducit locos; hunc videlicet qui de Propheta apud Moſen exſtat, & notiſſimum, *Ecce virgo concipiet*: nè quis miretur, aliter hìc aliter mox à Philippo eundem uſurpari: non enim alia ejus rei cauſa eſt. Eodem capite, non ità multò pòſt, καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, καὶ λέγουσιν αὐτῷ, Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ ὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, ὔτε Ἠλίας, ὔτε ὁ προφήτης; Ubi interpretem veterem ſine articulo, ὔτε προφήτης, legiſſe ſuſpicari quis poſſet, niſi & antè non *propheta ille* ſed *propheta* dixiſſet? Quomodo ſi Græcè, hoc eſt, ὔτε προφήτης, legas, mirificè ac mimicè ad exprimendam eorum malignitatem dictum videbitur: qui cùm quæſiviſſent utrùm ὁ Προφήτης eſſet, concludunt ὅτι προφήτης ὐκ ἔστ· quia negabat ſe Prophetam illum eſſe de quo Moſes, prophetam non eſſe concludunt; illum, qui tamen ἐπιστάτης καὶ προφήτης, Matth. 11. 9. Lucæ 7. 26. dicitur. Verba Philippi eodem capite ſunt, ὃν ἔγραψε Μωσῆς ἐν τῷ νόμῳ καὶ οἱ προφῆται, εὑρήκαμεν, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ, τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ. Ubi, ὃν ἔγραψε Μωσῆς, *quem deſignavit Moſes*. Et certè quaſi δακτυλοδείκτως & à Moſe & à Prophetis deſcribitur nonnunquam is de quo agitur. Neque rarò eo verbo quod expreſſit ſic Hebræi utuntur: Quemadmodum, cùm id quod non definitur, οὗ οὐκ ἔστι γεγραμμένον, Helleniſtis dicitur: Eſdræ 7. 22. *Uſque ad batos vini centum, & uſque ad olei batos centum, & ſal quod non ſcriptum eſt*; καὶ ἅλας οὗ οὐκ ἔστι γεγραμμένον· Vulgaris, *& ſal abſque menſura*. Eodem modo, *ſcribi*, pro *definiri*: Solinus de Cilicia; *Mox ab Aſſyriis ſubacta, in breviorem modum ſcripta eſt*. Apoſtolus Rom. 10. 5. Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου, Ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς· *definit, deſcribit*, ut hoc loco. Eodem capite legitur, Εἶδεν ὁ Ἰησοῦς τὸν Ναθαναὴλ ἐρχόμενον πρὸς αὐτὸν, καὶ λέγει περὶ αὐτοῦ, Ἴδε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης ἐν ᾧ δόλος οὐκ ἔστι. Nullum genus hominum fraudulentius inter Iſraelitas vixiſſe quàm Gibeonitas, vel ex hiſtoria eorum quæ Joſuæ nono exſtat, notum. Quorum pars Nathinæi, Ναθινεὶμ, miniſteriis materiæ cædendæ atque hauriendæ aquæ, ob commiſſam fraudem, deſtinati. Quò poteſt alluſiſſe hìc Dominus: ut Nathanaelem nihil minùs quàm Nathinæum, contrà autem verum Iſraeliten, ſimplicem ac candidum, dicat atque agnoſcat. Eſt enim quædam in ſcriptore hoc, ſed occulta, ex alluſionibus urbanitas: In quo obſervarunt veteres, proprium id ejus eſſe, ut, quemadmodum virginem dicebant, ità modeſtè ac verecundè quædam innuat nonnunquam potiùs quàm dicat. Exemplo ſit locus ille qui mox ſequitur, Ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ὅτι εἶπόν σοι, Εἶδόν σε ὑποκάτω τῆς συκῆς, πιστεύεις; quemadmodum & paulò antè dixit, πρὸ τοῦ σε Φίλιππον φωνῆσαι, ὄντα ὑποκάτω τῆς συκῆς. Ubi, præterquam quòd placidi ingenii Nathanaelem fuiſſe innuit, qui meditandi vel vitandi æſtûs cauſâ ſub ficum tum ſeceſſerat (quale eſt nobile illud platani hoſpitium, de quo Plato) ficus enim, ſecuritati tribuitur atque innocentiæ (unde ad Eſaiæ 66. B. Hieronymus; *Sub ficu autem requieſcit, & nullius inſidias reformidat, qui dulcedine S. Spiritûs fruitur, & illius fructibus ſaturatur; charitate, gaudio, pace, fide, continentiâ, patientiâ*) longè tamen pluris eſt, quòd Meſſiæ tempus jam adeſſe, aliud agendo, quaſi

indicavit. Zacharias autem cap. 3. poſtquam dixerat, *Ecce enim adduco ſervum meum Germen* (quod plerunque *Meſſias* Chaldæo) deinde addit; *In die autem illa, dicit Jehova exercituum, vocabitis quiſque ſodalem ſuum ſubter vitem & ſubter ficum.* ut ſic mitiſſimum illud ac verè pacificum tempus deſignetur. Ad quem locum alluſiſſe potuit.

Cap. II.

Caput ſecundum & tertium percurritur. Locus, ὅπω ἥκει ἡ ὥρα μου: *& an cum interrogatione legendum.* Μεδύειν. Ἀποκείνεσθαι, ἀντὶ τοῦ, εἰπεῖν. *Templum, ſive vaſis, de corpore Dominico.* Ἤξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ, *apud Malachiam.* Ἐπαπόρησις ῥυπαρὰ *Nicodemi; & cur ità rudis quæſtio dicatur.* Πεῖψηροι, ἀνελεύθεροι. Ἄρτι ῥυπαροὶ, *ſecundarii.* Ἀνανταπόδοτον *novum ac inuſitatum. Verba paræneſin includenda. Locus,* Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν· *Dare operam veritati, Facere veritatem, quæ interpretibus hîc uſurpata. Fulgentii interpretatio. Veritatis opera, opera Juſtitiæ.* Ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη *promiſcue uſurpata. Inter Johannis baptiſmum & Chriſti quid interſit.*

Cap. 2. v. 4. CApite ſecundo non procul ab initio occurrit illud, Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, γύναι; ὅπω ἥκει ἡ ὥρα μου. Ubi aliter haud dubiò poſtrema acceperunt verba qui cum interrogandi nota, ὅπω ἥκει ἡ ὥρα μου; *an nondum hora mea venit?* legerunt; quâ, videlicet, maternam poteſtatem καὶ ὑποταγὴν vel excedam vel exuam: Inter quos Nyſſenus ad locum illum, Τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται πρὸ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα: Ubi, Τὴν, inquit, μητρῴαν συμβολὴν, ὡς ἐκεῖ κεῖσθαι αὐτῷ προσαχθομένην, ἀποπέμπεται, εἰπών, Τί ἐμοὶ καὶ σοὶ, γύναι; Μὴ καὶ παύσῃς με τῆς ἡλικίας ὀπτασίαν ἐξιλεύσεως; ὅπω ἥκει μου ἡ ὥρα, ἡ τὸ αὐτοκρατὲς παρεχομένη τῇ ἡλικίᾳ καὶ αὐτεξούσιον; Quod non ſine vehementia, majori certè quàm vulgata præfert lectio, videtur dici potuiſſe: neque nobis v. 10. tanti eſt, ut, quæ recepta eſt, mutetur. Pergamus. Eodem capite dicitur, Πᾶς ἄνθρωπος πρῶτον τὸν καλὸν οἶνον τίθησι· καὶ ὅταν μεθυσθῶσι. In quo nec novum, nec tanti putamus ut hîc repetatur, quamvis verum ſit, quod B. Hieronymus monet; *Idioma linguæ Hebraicæ eſt, ut Ebrietatem pro Satietate ponat; ſicut ibi, In ſtillicidiis ejus inebriabitur germinans: haud dubium quin terra pluviis irrigata,* Quæſt. Hebr. in Geneſin. Et certè שכר & μεθύειν, etiam hoc uſu, apud Helleniſtas inter ſe reſpondere, vix igno- v. 18. rant pueri. Eodem capite legitur, Ἀπεκρίθησαν ἐν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ εἶπον αὐτῷ. Ubi τὸ, ἀπεκρίθησαν, vix eſt ut ſit aliud quàm quod ſequitur, καὶ εἶπον: nemo enim, cujus quidem mentio hîc fiat, antè locutus eſt. Et ità paſſim; in Jobo & Daniele præſertim. Τὸ יען igitur expreſſit, adeò familiariter hâc ratione Hebræis uſurpatum, ut & oratores, cùm dicunt, *reſpondere* dicantur. Apud Gorioniden de Apione Ægyptio, qui orationem ad Caium habebat, lib. 5. ו׳יען אפיון, καὶ ἀπεκρίθη Ἀπίων: ut & mox de Philone. Nè in v. 19. eo quidem quod ſequitur, à Prophetarum verbis receſſit Dominus, καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Nam cùm apud Malachiam cap. 3. diu exſpectando Meſſiam defatigatus quæreret populus *ubi eſſet judicii Deus,* capite ſequenti reſpondetur, Ἰδοὺ ἐγὼ ἐξαποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, ὅστις ἑτοιμάσει ὁδὸν πρὸ προσώπου μου, καὶ ἐξαίφνης ἥξει εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ Κύριος &c. *ſubitò in templum ſuum veniet*; hoc eſt, *corpus aſſumet.* Quanquam alii, ad templum propriè dictum aſſtruendæ Chriſti Divinitati hoc referunt: Ibi enim colitur ὁ Κύριος. Unde & abſolutè templum, Κυριακὸν, quidam è Græcis Patribus, inter quos Cyrillus Hieroſolymitanus, dixerunt.

Cap. 3. v. 4. Capite tertio in divina illa Domini cum Nicodemo ὁμιλήσει, quæri, nec immeritò, poteſt, quare illam Nicodemi quæſtionem, Πῶς δύναται ἄνθρωπος γεννηθῆναι γέρων ὤν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, καὶ γεννηθῆναι; libro adverſus Eunomium primo, ἐπαπόρησιν ῥυπαρὰν dixerit Nyſſenus. Neque enim, puto, ἀνελεύθερον, hoc eſt, *illiberalem,* voluit: quod neque hîc locum habet, & avaris tribuitur, qui ſemper numerant nec unquam expendunt: Unde & tales πεῖψηφους eleganter Græci dixerunt: Heſychius; Ῥυπαροὺς, πεῖψηφος, αἰσχροκερδεῖς. Magis autem veroſimile eſt,

ad

ad ἄρτυς ὑπαρὸς, ſeu *ſecundarios ac viles* Medicorum, reſpexiſſe. Notum poetæ illud, *vivit ſiliquis & pane ſecundo.* Et oportet Nicodemum certè adhuc ſiliquis & pane ſecundario in regno Dei vixiſſe, cùm hanc quæſtionem, infra omne tirocinium ac ruditatem filiorum Dei, Dei Filio proponeret. Eodem capite leguntur illa, Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Πνεύματος. Novum ſanè ἀναπόδοτον, pro eo quod dicendum videbatur, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ ἀναγεννήσει ἐστὶ· *Ità in regeneratione habet ſe Spiritus. Quæ enim vult efficit, quæ autem efficit apparent; nec apparet ipſe, cùm efficiat quæ vult:* hoc eſt, *ut qui natus fuerat ſeculo, renaſcatur ſpiritualiter Deo*, quemadmodum antiquus Doctor loquitur. Non multò pòſt quod eodem capite legitur, Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε; quin potius debeat includi (quod de aliis quibuſdam jam monuimus) nè dubitandum quidem videtur: nemo enim dubitare poteſt quin illud, καὶ τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν οὐ λαμβάνετε, cum illo, καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, optimè cohæreat: ut mens ſit, *Teſtamur quod vidimus; nec teſtimonium recipitur noſtrum: cùm nemo vel aſcenderit in cœlum vel deſcenderit è cœlo præter eum qui hæc teſtatur.* Paulò pòſt cùm dicitur, Ὁ δὲ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, interpres recentior, *Qui verò dat operam veritati*; Vetus, *Qui autem facit veritatem:* Quorum illud operoſum, nec planum; ut & hoc nec Latinum ſatis. Quod Fulgentius vidit, cùm *opera veritatis* interpretatur, Lib. De prædeſtinatione ad Monimum: qui, *Tale aliquid & in ipſius Redemtoris noſtri ſermonibus invenimus; dum, veritatem fieri, dicit, pro opere veritatis:* & deinde hunc adducit locum. Huic adde, Veritatis opera ea Helleniſtis eſſe quæ Juſtitiæ dicuntur: Paſſim enim illis אמת, quæ δικαιοσύνη aliis: Καὶ ἐρρίφη χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη, Dan. 8. 12. ubi in contextu originali, ἀλήθεια. Verùm de his plura alibi & capite ſequenti. Cùm eodem capite dixit, ortam περὶ καθαρισμοῦ fuiſſe quæſtionem, mirum id ſanè non fuit, & prudenter voce generali quod voluit expreſſit: Nam & Judæi ſimilem καθαρισμὸν habebant, & Johannes peccatorum καθαρισμὸν prædicabat, ac baptiſmo ſuo præmittebat: Quamvis inter hunc & Chriſti multùm intereſſe, & Scholaſtici & Patres crediderunt; cùm alterum non aliud quàm *præparationis*, alterum *perfectionis* eſſe vellent, ut Tertullianus loquitur: quemadmodum alterum (Johannis, nempe) τῆς μετανοίας, alterum (Chriſti, ſcilicet) τῆς υἱοθεσίας ſive *adoptionis*; alterum item εἰσαγωγικὸν, alterum τελειωτικὸν, Baſilius dixit: Cùm καθαρισμὸν etiam Judæi (de quibus hîc agitur) ut dixi, ſpectarent.

v. 8.

v. 12.

v. 21.

v. 25.

Cap. III.

Caput quartum percurritur. Samaritanæ hiſtoria. Τὸ χεδμιον σκεῦος, *quod illi tribuit Clemens, & unde id deſumtum.* Ἄντλημα, καδίσκος, *inter fictilia*; רלי: καδλος. *Urnæ mortuorum; teſta*; ὀστράκινα. Κέλπις. *Dictum antiquum Magiſtrorum Hebræorum ſimillimum illi quod hîc dicitur à Domino.* Locus, Πάντα γὰρ ἄνδρας ἔχεις, καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνὴρ, *quomodo intelligendus.* Κρυπτόμενος καὶ ἐγκρυπτόμενος *vir Samaritanæ. Mulier altera, Hebræus:* γυνὴ ἑτέρα. *Maximi Taurinenſis & Hieronymi de Samaritide virique ejus ſententia.* Περισκυνεῖν ἐν ἀληθείᾳ, *& quid ſit. Diverſæ interpretum ſententiæ.* Πορεύεσθαι ἐν ἀληθείᾳ. Ὁδὸς ἀληθείας, νόμος ἀληθείας. *Locus,* Οὐχ' ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἔτι τετράμηνόν ἐστι, *&c.* Λέγετε, νομίζετε. *Nonni interpretatio, & error in re levi.*

Capite quarto in Samaritanæ hiſtoria non procul ab initio legitur, Ἔρχεται γυνὴ ἐκ τῆς Σαμαρείας ἀντλῆσαι ὕδωρ. Ubi adhuc quæro nec invenio, quod Clemens Alexandrinus Pædagogi lib. 2. cap. 3. notat, καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἤτει πεῖν, σκεύει χεδμίῳ τοῦ φρέατος ἀντλῶσαν. Ubi enim hîc σκεῦος χεδμιον, *vas* illud *fictile*, quod Samaritidi aſſignat? Puto, cùm ſequitur, Λέγει αὐτῷ ἡ γυνὴ, Κύριε, ὅτε ἄντλημα ἔχεις, ità accepiſſe τὸ ἄντλημα, ac ſi καδίσκον aut ſimile quid inveniſſet; quæ τοῖς χεδμιοις veteres accenſent: Pollux; Τοῖς δὲ σκεύεσιν εἰ βύλοιο περιαιθμεῖν καδδον,

Cap. 4. v. 7.

ὄν, εἰπεῖν ἔξεστι. Quemadmodum ἄντλημα, quod דלי Hebræis, κάδον Helleniſtæ dicunt: ut in illo, εἰς πάντα τὰ ἤθνη, ὡς σταγὼν ἀπὸ κάδου· ubi דלי, quo Chaldæi utuntur, nonnulli *urnam* interpretantur: quemadmodum urnas mortuorum, quamvis pro conditione ſingulorum ex alia atque alia materia fierent, *teſtas* Romani, ὀστράκινας Græci poetæ dicunt. Nonno certè κάλπις dicitur: (quomodo & urnæ de quibus jam diximus, Græcis dicuntur) Ille enim,

Καὶ μιν ἄναξ ὕδατων ἀπὸ κάλπιδος ἤτιεν ὕδωρ.

v. 13. Eodem capite ſequitur, Ἀποκριθεὶς ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῇ, Πᾶς ὁ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου, διψήσει πάλιν· ὃς δ' ἂν πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Quod cùm legerem, venit in mentem quod ab Hebræorum dicitur Magiſtris; Eum, ſcilicet, qui rebus ſeculi vaniſſimis ac perituris intricatur, ſitienti, qui ſalſas bibit aquas, eóque ampliùs ſitit, eſſe ſimilem. Quare autem? Quia כל אשר ישתה מהם יוסיף צמאו, *quicunque è talibus bibit, non minuit, ſed auget ſitim.* Qualia dicta, quamvis à recentioribus edita, παροιμιώδη fuiſſe, paſſim alluſiones Domini teſtantur.

v. 18. Eodem capite dicitur, Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες, καὶ νῦν ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ. eo ſenſu, ut poſt quinque viros quos habuerat, ſextum jam, non virum, haberet: Quem idcirco κρυπτόμενον & ἐγκρυπτόμενον antiqui Theologi dixerunt: Chryſoſtomus, Τὰς τε γὰρ πρώτας ἅπαντας ἠλέγξατο, καὶ τὸν νῦν κρυπτόμενον ἤλεγξε. Manifeſtè enim quinque viros quos habuit, ab uno diſtinguit, qui nec vir illi eſſet nec legitimè haberetur; ut poſtremi ſic viri fuiſſe concubinam clàm ſignificet: quæ honeſto nomine אחרת, ſive *altera*, Hebræis dicebatur: Qualis mater Jephtæ Jud. 11. v. 2. *Non accipies hæreditatem in domo, quia filius mulieris alterius es*; Helleniſtæ, υἱὸς γυναικὸς ἑτέρας εἶ σύ: cùm nihil amplius quàm ἑτέρας dicatur; quanquam eadem & πάρνη dicitur non multò antè. Concubinæ autem, ut ut chariſſimæ, in liberorum fraudem habebantur. Aliò tamen Cyrillus inclinat; Etiam Maximus quem Taurinenſem dicunt, Homiliâ De eleemoſynis, cùm *mulierem ſexto jam non viro ſed adultero fornicantem* dixit. Quid tamen planius? Πέντε ἄνδρας ἄγαις, καὶ νῦν, ὃν ἔχεις, οὐκ ἔστι σου ἀνήρ. hoc eſt, Πέντε ἄνδρας ἔγαις, ὃν δὲ νῦν ἔχεις, οὐκ ἀνήρ σε ὀρθῶν, ὡς πρὸ ὀλίγου. Nam B. Hieronymus, qui ut cauſæ ſuæ vela miniſtraret, adverſùs Jovinianum lib. 1. *Siquidem & illa in Evangelio Samaritana, ſextum ſe maritum habere dicens, arguitur à Domino, quaſi non ſit vir ejus: ubi enim numerus maritorum eſt, ibi vir, qui propriè unus eſt, eſſe deſiit,* ipſe viderit. Et quomodo ſextus, non maritus, cæteri autem qui poſt unum mariti, ſi vir propriè unus eſt? Reſtat igitur, ut unum quem habuit, propriè fuiſſe virum dicamus.

v. 23. Eodem capite, Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ὅτιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. Ubi quid ſit προσκυνεῖν ἐν πνεύματι, totidem ſciunt quot ſunt qui quid ſit ſpiritualiter orare, non ore tenus tantùm, intelligunt: Quid ſit autem ἐν ἀληθείᾳ, utinam interpretes hîc monuiſſent. Quid igitur? an ità hîc ſumitur ἀλήθεια, ut cùm veritati typus opponitur? dicuntur enim ἀλήθειαι quæ typo denotantur: Quibus τὰ ξύλινα nonnunquam Græci Patres opponunt; quemadmodum cùm Cyrillus Hieroſolymitanus τὸν ξύλινον θρόνον τοῦ Δαβὶδ, & τὸν ξυλίνην κιβωτὸν Μωσέως, dixit. Alii; ut hæretici & falſi doctores, aut falſis ſaltem imbuti opinionibus, ſic excludantur: Theophylactus, Ἐπεὶ δὲ πολλοὶ δοκοῦσι μὲν αὐτὸν προσκυνεῖν, inquit, κατ' ὄψιν, οὐκ ὀρθὴν δὲ δόξαν περὶ αὐτοῦ ἔχοντι, ὡς οἱ αἱρετικοὶ, διὰ τοῦτο προσέθηκε τὸ, ἐν ἀληθείᾳ· δεῖ γὰρ καὶ κατὰ νῦν προσκυνεῖν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ δόξαν περὶ αὐτοῦ ἔχειν. Quæ ut vera ſunt, ità locum hîc non habent. Τὸν ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην paſſim confundi Hebræis, &, eorum more, ab Helleniſtis, non ſemel diximus. Precantur ſive invocant באמת, ἐν ἀληθείᾳ (quomodo paſſim Rabbini loquuntur) οἱ ἐν δικαιοσύνῃ προσευχόμενοι, *qui juſtè orant*: ità autem orant, qui manus puras ad cœlum tollunt. Notum illud Apoſtoli, qui vult ut qui orant, *puras manus attollant*, 1. ad Timoth. 2. 8. hoc eſt, vitam puram adferant atque innocentem: Quod non fruſtrà dicitur Samaritanæ, in qua, quod hîc docet, requirebat Dominus; ut quæ ſextum jam haberet maritum, neque ſuum. Et ità paſſim πορεύεσθαι ἐν ἀληθείᾳ, de virtute & juſtitia. Neque aliud Pſalmiſtæ ὁδὸς ἀληθείας: ut in illo 119. Pſalmo, 30.

ὁδὸν,

ὁδὸν ἀληθείας ἀρεπσάμην: quod paulò pòst eodem Psalmo, ὁδὸν ἐντολῶν σε ἔδραμον. Quid, quòd ubi legitur ἀλήθεια seu אמת, δικαιοσύνην reponunt Græcistæ? quemadmodum in illo de quo suprà, nè nunc cætera adducam, καὶ ἐρρίφη χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη, Dan. 8. 12. Ubi Rabbi Jachiades, *librum Legis, qui in templo erat, quique Lex veritatis nuncupatur*, הספר תורה שבהיכל הנקראת תורת אמת, intelligi ait. De Lege autem veritatis habes Malach. 2. 6. Νόμος ἀληθείας ἦν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἀδικία οὐχ εὑρέθη ἐν τοῖς χείλεσιν αὐτοῦ: ubi νόμος ἀληθείας & ἀδικία opponuntur: Quemadmodum & aliàs, Lex justitiæ magistra, νόμος ἀληθείας dicitur: ut & Chaldæis passim קושטא, ἀληθεια, quæ iisdem צדקא seu δικαιοσύνη. Quare & Hellenistas haud dubiò respexit Hesychius, cùm τὸ Ἀληθὲς, δίκαια, δίκαιος, interpretatur. Eodem capite & illud occurrit, Οὐχ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι ἔτι τρίμηνόν ἐστι, καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται; Qui locus aliquam semper obscuritatis objecit nobis speciem. Quòd enim illud λέγετε; Λέγειν ergò, nè quis erret (quod hìc toties monemus) idem quod λέγειν ἐν τῇ καρδίᾳ, Hellenistæ dicunt: & quod interdum ipsi autores supplent; quemadmodum, nè alios nunc locos adducam, Abdiæ v. 3. אמר בלבו, λέγοντα ἐν τῇ καρδίᾳ σε, Τίς με καθέξει ὅτι πρὸ γῆν; qui cogitas futurum esse neminem qui te in terram detrahat. Ità hoc loco, λέγετε, *cogitatis, persuadetis vobis.* Mens igitur, *Nonne cogitatis, nonne arbitramini, post menses quatuor futuram esse messem? Ego, jam adesse, ac præsentem esse, dico.* Quod cùm Nonnus non videret, molestissimè hoc extulit, nec dixit quod debebat: v. 35.

Τμεῖς δ' τόδε πάντες ἐνὶ ξυνώσατε μύθῳ
Ἰδμονες ἀρδων, ὅτι λείπεται ὀκτὰ μῆνα
Μηῶν τετραάλικι ἀελλήεντα πρυμνῇ,
Καὶ θέρος ἀγλαόκαρπον ἐλεύσεται;

Cap. IV.

Caput quintum examinatur. Locus, Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐξέκλινεν. Ἐκνεύειν, ἢ παρεκτρέπεσθαι ὁδοῦ ἐκκλίνειν. *Locus,* Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Οὐ δύναται ποιεῖν, Οὐ ποιεῖ, *simplex Hebraismus.* Οὐ δὲ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα, *in historia Loti. Aliæ veterum interpretationes.* Οὐ δύναται· ἢ ζύλεται, οὐκ ἐσθέλει *Locus,* Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κείνει οὐδένα. *Lectio veterum, κρινεῖ, ἀντὶ τοῦ, κρίνει, mente aliâ. Lectio Cypriani, ὅτι ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα. Locus,* Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος. Πεζὸς ὤρχει. Ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ· *& quis ille.* Δύσκολος *Juvenci, idem cum Antichristo: Et unde vox* δύσκολος· *E philosophia desumtam videri.* Δυσκολαίνειν· δυσκολία, *Aristotelis. Antichristus,* ἄλλος.

Capite ejusdem Evangelistæ quinto cùm legitur, Ὁ γὰρ Ἰησοῦς ἐξέκλινεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ, invenio non multò aliter locutum Thucydidem lib. 2. Ἀνδρὰς τε ἔβδ' Ἀθηναίων ἀπέκλεινεν, ὅσοι μὴ ἐξέκλιναν αὐτῶν: Scholiastes, ἐξεκολύμβησαν, ἐξέκλιναν τῆς προκειμένης ὁδοῦ. Itaque ἐξέκλισε, τῆς προκειμένης ὁδοῦ ἐξέκλινεν, *è via quam instituerat, deflexit,* aut *declinavit.* Pindarus Olymp. 13. Ἀλλὰ κύφοισιν ἐκνεύσαι ποσὶ Ζεῦ τέλει, ἀϊδῶ διδοὺς, καὶ πύχαν τιρπνῶν γλυκείαν: Ubi interpres eleganter, *ἀποσῦναι.* Quod Vetus, *declinare,* dixit; qui, *Jesus enim declinavit,* vel *declinaverat, à turba:* meliùs quàm Recens, *evaserat.* Et, quod magis admiremur, qui è via ad aliquem divertit, Hellenistis ἐκνεύειν dicitur: Ità Jahel Siseræ, Ἔκκλισον, κύριέ μου, ἔκκλισον πρός με, μὴ φοβοῦ, *Diverte ad me, Domine, nec timeas.* & sequitur, καὶ ἐξέκλισε πρὸς αὐτὴν εἰς τὴν σκηνὴν, *& in tabernaculum ad eam divertit,* ויסר: Jud. 4. 18. Eodem capite, Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. Ad quem locum, multis, Quomodo nihil facere per se & absque Patre possit Filius, Utrùm item ad impotentiam hoc referendum sit (quod negant,) tum & Quatenus de Filio verum sit, disputant Theologi: cùm ante omnia, quod sine ullo negotio fieri poterat, videndum esset an non simplex sit Hebraismus; Οὐ δύναται ποιεῖν, Οὐ ποιεῖ. Tale est, Καὶ οὐκ ἠδύνατο ἐκεῖ οὐδεμίαν δύναμιν ποιῆσαι· Cap. 5. v. 13. v. 19.

ποιῆσαι· ἐκ ἐποίησα, Marci 6. 5. Tale eſt, ὃ γὰρ δυνήσῃ ἔτι οἰκονομεῖν, hoc eſt, ἐκ ἔτι οἰκονομήσεις· de prodigo diſpenſatore, Lucæ 16. 2. Illuſtris locus & huic ſimillimus Gen. 19. 22. ubi Angelus ad Lotum, Σπεῦσον ἔν σωθῆναι ἐκεῖ· ὃ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ ἐλθεῖν σε ἐκεῖ, *nihil facere potero donec eò te conferas.* Quomodo autem non poterat quod poterat? Qui locus huic ſimilis videtur. Tale eſt illud Johan. 12. 39. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν: ut mirum ſit, tantopere ibi vocem eam à recenti interprete urgeri. Et quid obſtat quò minùs quod v. 37. οὐκ ἐπίστευον dixit, ibi οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν dixerit? Loco enim altero, Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος ἔμπροσθεν αὐτῶν, οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν: altero autem, Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας. Tale hoc eodem capite, Οὐ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν. Quanquam non ignorem, etiam ad voluntatem à quibuſdam referri: Ut in illo Jobi 6. 7. ὃ δύνατή παύσασθαί με ἡ ψυχή: ubi Hebræus מאנה, *recuſat*, οὐ βούλεται, οὐ θέλει: licèt reſtè ibi, *non poteſt*, & reddi poſſit & intelligi: Quare non neceſſe eſt argutari. Sed & idem ad occaſionem quæ deeſt nonnunquam referre ſolent: ut cùm Jobi 32. v. 3. οὐκ ἠδυνήθησαν ἀποκριθῆναι ἀντίθετα, *non inveniebant quod reſponderent; quæ reſponderent contrà, non inveniebant:* aliáq; ejuſdem generis. Peluſiota, poſt varias quas, ut eſt diligentiſſimus, adducit ῥήσεις ſeu Scripturæ locos, tandem τὸ, ὃ δύναται, hoc loco, οὐκ ἐνδέχεται, exponit: quemadmodum in illo Moſis, ὃ δυνήσῃ τὸ πάχος ποιεῖν ἐν οὐδεμιᾷ τῶν πύλεων. Item in eo, Μὴ δύναται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν, ἐφ' ὅσον μετ' αὐτῶν ὄζιν ὁ νυμφίος; idem, ἀντὶ τοῦ, inquit, οὐκ ἐγχωρεῖ, οὐ πρέπει, ὁ προσήκει, οὐκ ἐνδέχεται, οὐχ ἁρμόττει. Deinde, de hoc ipſo loco, Ὁ σκοπὸς ὁ σωτήριος σκληρὸς ὄζι· τὸ γὰρ, Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, οὐκ ἀθέτειαν αὐτοῦ κατηγορεῖ, ἀλλὰ χ μεγίστην βάμιλω, ὅτι ἀνετί δικλος ἐϛι τοῦ ἐναντίον τι τῷ πατρὶ ποιεῖν. Nos rem ipſam jam diximus. Eodem capite & illud legitur, v. 22. Οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκα τῷ υἱῷ. Ubi nota eſt Theologorum ſententia, qui hæc & ſimilia ſimpliciter negari negant, ſed adverſùs eos tantùm qui quod Patri tribuebant Filio negabant, dici exiſtimant: ut hìc judicium, quod utriuſque eſt. Simpliciùs veteres nonnulli, qui τὸ, κρίνει, ἀντὶ τοῦ, κρινεῖ, accipiunt, atq; ità ad noviſſimum judicium hoc referunt. Magnus Auguſtinus lib. 1. De Trinitate; *PATER non judicat quenquam: Ac ſi diceret, Patrem nemo videbit in judicio vivorum & mortuorum, ſed omnis Filium, quia filius hominis eſt; ut poſſit & ab impiis videri, cùm & illi videbunt in quem pupugerunt,* &c. Item, *PATER non judicat quenquam, ſed omne judicium dedit Filio: Quia judex in forma filii hominis apparebit; quæ forma non eſt Patris, ſed Filii.* Et certè nihil hâc enallagê, in his præſertim Scriptis, uſitatius. Atque hoc modo maximè Cypriani lectio excluditur, quæ eſt, οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδέν: Quod cur tantopere placuerit quibuſdam, non video: neque enim, ſi ſimpliciter verum eſt, ὅτι ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὁ πατὴρ οὐδένα κρινεῖ, πᾶσαν δὲ κρίσιν δέδωκα τῷ υἱῷ, ideo ſimpliciter verum v. 35. eſt, ὅτι ὁ πατὴρ κρίνει οὐδέν. Eodem capite & illud habes, Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος ὁ καιόμενος. Quod de Regibus in Veteri Fœdere uſurpatum, ad regnum ſuum tranſtuliſſe Dominus videtur; cujus & præcurſor & præparator Johannes fuit: Unde & additur, πρὸς ὥραν: nè illi tribuatur quod ejus erat quem monſtrabat. Ità 1. Reg. 15. *Attamen propter Davidem dedit Jehova Deus ipſi lucernam Hieroſolymæ, ſuſcitando filium ejus poſt eum:* & paſſim. Cùm autem dixit, πρὸς ὥραν, tempus certum potiùs quàm exiguum intelligit: Noctis videlicet. *Veſperi enim ſacram,* inquit ad libros Regum Procopius, *lucernam accendebant: nocte autem mediâ oleum infundebant;* Ἐν ἑσπέρᾳ γὰρ τὸν ἱερὸν λύχνον ἅπτειν v. 43. ἐνόμιζον· περὶ μέσας δὲ νύκτας ἐπέβαλλον ἔλαιον. Eodem capite, Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, χ ὃ λαμβάνετέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, &c. Ubi, ἄλλος, *diverſus aliquis:* Quem ex antiquis nonnemo, ut & Juvencus, δύσκολον dixit: qui,

veniet ſed dyſcolos alter,
Nomine quem ſultum proprio gens veſtra ſequetur.

Quis eſt autem ille dyſcolos? Antichriſtus haud dubiò: De quo eleganter ad hunc locum Alcuinus, *Quia enim Judæi noluerunt recipere Chriſtum, pœna peccati hujus congruit, ut recipiant Antichriſtum: ut qui nolunt credere veritati, credant mendacio.* Neque aliò refert Auguſtinus.

Auguſtinus. Nonnus ἀντήθεον, Apoſtolus etiam ἀντικείμενον dixit. Nec aliter Chryſoſtomus, &, qui eum ſequitur, Theophylactus. Sed unde vox ea? δύσκολος nimirum. Fieri poteſt, ex philoſophia tranſlatam. Ariſtoteli certè Topicorum 8. δυσκολαίνειν dicitur qui ἀντικείμενα ſeu *contraria* (eâ enim voce utitur) argumentanti, ſed illegitimè, opponit, nec aliud quàm veritati obſtrepit: Εἰ ἔν, inquit ille, μήτε ἀνίεσι χειρεῖν ἔχων, μήτι ἐνίσπαζ, οὐ πάσῃ, δῆλον ὅτι δυσκολαίνει· ἔστι γὰρ ἐν λόγοις δυσκολία, ἀπόκρισις, παρὰ τὸν εἰρημένους τρόπους, συλλογισμοῦ φθαρτική. Ad quem locum fusè & eleganter ſic Aphrodiſienſis, Δυσκολία δέ ἐστιν ἀπόκρισις συλλογισμοῦ φθαρτική· ὁ γὰρ δυσκολαίνων οὐκ ἐᾷ τὸν ἐρωτῶντα συλλογίσασθαι ὃ βούλεται καὶ ἔστιν ὁ τρόπος ἕπος τι δυσκολίας, ἄλλος παρὰ τοὺς εἰρημένους. μήτε γὰρ ἀνταπόδοτος ὁ ἀποκρινόμενος, ὅτι ὁμώνυμόν ἐστι τὸ ἐρωτηθέν, ἢ ὅτι μεταφορικὸν, ἢ ἀσαφὲς, ἀλλὰ μόνον ἀναιρῶν, κωλύει τὸν συλλογισμὸν καὶ τὴν διάλυσιν. Et certè ſpiritualis ille dyſcolos quem Antichriſtum Scriptura dicit, non rationibus, (quæ adverſus Deum nullæ ſunt) ſed tantùm *ἀναιρῶν, καὶ οὐ συνδιαπαλαίων*, hoc eſt, *negando, nec credendo*, ipſam veritatem, quantum in ipſo, tollet ac evertet. Adde, quòd ἄλλος, ex Hebræorum uſu, *diverſus* dicitur, aut *illegitimus*: ut cùm אחרת (de quo ſuprà) concubina, aut uxor non uxor, dicitur. Ità & אחר, ἄλλος. Ut quemadmodum Θεὸς ἄλλος, & Θεὸς ἀλλότριος, idolum dicitur, ità Antichriſtus ἄλλος dicatur. Heſychius, Ἄλλοτριος, πολέμιος, ξένος. Et אחרי, *apoſtata*. Ut mirum non ſit, à B. Chryſoſtomo, ad hunc locum, illum Apoſtoli notiſſimum laudari, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πᾶν τὸ λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα. Ad quam poſtremam fortaſſe vocem reſpexerunt qui τὸν ἀντικείμενον, ſive Antichriſtum, ἐκ Σεβαστηνῶν venturum dixerunt. Quod in Sibyllinis, quæ vulgò circumferuntur, Oraculis legitur,

Ἐκ δὴ Σεβαστηνῶν ἥξει Βελίας μετόπισθεν.

Et revera ὁ ἀντικείμενος eſt ἄλλος: ſi præſertim illi opponatur cujus locum occupat & poteſtatem.

Cap. V.

Caput ſextum & ſeptimum percurritur. Εὐχαριστεῖν, *in miraculo multiplicationis cibi.* *Quomodo intelligendum, quod de creando Rege dicitur.* Βασιλεὺς, ὁ Χριστός. B. *Auguſtini interpretatio.* Ἐργάζεσθε τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Ἔργον τοῦ Θεοῦ, *Fides.* *Locus,* Ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, *aliter à Cypriano citatus.* לחם, *de Carne.* *Locus,* ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς ὅπου πάρεσιν *Epiphanii interpretatio:* Οὕπω ἥκει ἡ ὥρα μου: *Et utrumque locum eodem modo accipiendum.* Ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, *Ut ut non ſolvatur: Alia Nonni interpretatio.* *Locus,* Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφή· *& quò poſterius referendum.* Ὁ προφήτης, *excellenter ſic dictus: & an alius à Chriſto; quod nonnullis tum perſuaſum.* Ὁ Προφήτης, *aliis Joſua, aliis Jeremias.* ὅτε ἦν Δαβὶδ, γεννηθεὶς *nimirum; & ὅπου ἦν* Πνεῦμα ἅγιον, δοθὲν *nimirum, dicendi ratione ἀτελεῖ ex Hebræorum more.*

CApite ſexto, de Domino, qui quinque panibus ac quinque piſciculis immenſam propè turbam ad ſatietatem pavit, ità ut reliquiæ (de quibus ſuprà agebamus) ſupereſſent, priuſquam ſe miraculo accingit, ità loquitur Evangeliſta, Ἔλαβε δὲ τοὺς ἄρτους ὁ Ἰησοῦς, καὶ εὐχαριστήσας δέδωκε τοῖς μαθηταῖς. Ubi videndum an non τὸ εὐχαριστεῖν idem quod ברך Hebræis, εὐλογεῖν Græcis: ut ſic benedictio (quâ voce, meo animo, rectè hic quidam uſi ſunt) ſive εὐλογία, propagationem ſeu multiplicationem, quæ hìc ſumma eſt miraculi, includat. Eodem capite de Servatore dicitur, Ἰησοῦς οὖν γνοὺς ὅτι μέλλουσιν ἔρχεσθαι καὶ ἁρπάζειν αὐτὸν ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα, &c. *ut facerent cum Regem.* Quem autem? tum, cujus ditionis ac regni? Qui? aut quâ autoritate? Populus ſcilicet, jam paſtus: Quem, ut & militem, Romani quoque frumentationibus ſæpe, ut ad imperium pervenirent, callidè demerebantur. Exemplo ſit Auguſtus, qui populum annonâ, teſte Tacito, in partes ſuas, ac ſic principatum in ſe pertraxit: *Ubi militem donis, populum annonâ, cunctos dulcedine otii pellexit, inſurgere* Cap. 6. v. 11. v. 15.

inſurgere paulatim, &c. quemadmodum eâ tempeſtate populus nihil præter panem & circenſes, teſte Satyrico, optabat. Sed quid hæc ad eum cujus regnum de hoc mundo non erat? eorum autem quid intereràt ut regem haberent? Regem haud dubiò creare in animo habebant, quem Meſſiam eſſe è miraculis ac factis judicabant; Regem creare, quem jam Unctum credebant. Neque alio à Chaldæis nomine Meſſias nuncupatur: Sic ad locum notiſſimum, *Non auferetur ſceptrum de Juda*, &c. *donec veniat* שילה, Jonathan & Hieroſolymitanus Paraphraſtes, מלכא משיחא, *Rex Meſſias*: Onkelos, משיחא דרידיה היא מלכותא, *Meſſias cujus eſt regnum*. Quid, quòd Regis titulo promiſſus fuerat Meſſias? Ità Zachariæ 9. 9. *Exſulta valde, filia Sion; jubila, filia Jeruſalem: Ecce Rex tuus veniet tibi*: In Græco, ὁ βασιλεύς σε: nec aliter Chaldæi. Et hoc nomine Actor. 17. accuſantur Apoſtoli, quòd *adversùs Cæſaris decreta, alium eſſe Regem dicerent, Jeſum nempe*; ἀγνοοῦντες ὅτι πάντες ἀπέναντι τῶν δογμάτων Καίσαρος πράττουσι, βασιλέα λέγοντες ἕτερον εἶναι, Ἰησοῦν. Mihi hoc imprimis placet, ut priuſquam de elicienda è contextu aliquo doctrina cogitetur, literalis ante omnia interpretatio conſtituatur. Quamvis enim bene doceat qui uſum ſpectat, danda eſt imprimis opera ut planè contextui conveniat quod piè docetur. Quis autem dubitat, quin verè ad hunc locum dixerit Chryſoſtomus, qui fugiſſe regnum docet Dominum, παιδεύσας ἡμᾶς τῶν κοσμικῶν καταφρονεῖν, *ut ſic negligenda, quæ terreſtria, docuerit*. Penè eadem Tertullianus: qui magnificè poſt illa infert, *Quis magis his* (poteſtate regiâ, ſimilibúſque, ſcilicet) *uſus fuiſſet quàm Dei Filius? quales & quanti eum faſces producerent, qualis purpura de humeris ejus floreret, quale aurum de capite radiaret, niſi gloriam ſeculi alienam & ſibi & ſuis judicaſſet! Igitur quæ noluit rejecit; quæ rejecit damnavit; quæ damnavit in pompa diaboli reputavit. Non enim damnaſſet niſi non ſua: alterius autem eſſe non poßent niſi diaboli quæ Dei non ſunt.* Rectè; niſi quòd videndum prius fuerat quod regnum illi fuerit oblatum. Nam de Auguſtino quid dicemus, qui hìc unum, nec aliud, moneri docet; *Chriſtum*, nempe, *hoc ipſo menti noſtræ imperare ac rationi, quo eſt in excelſis, nullâ cum hominibus communione; & ſolum, quia unicus eſt Patri!* Eodem capite occurrit illud, v. 28. Εἶπον οὖν πρὸς αὐτόν, Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ; Quæ ſunt illa opera? Præcepta nempe. Quod effecit, ut quod ſequitur deinde, τοῦτο ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, de præcepto quoque & voluntate Dei quidam è veteribus interpretarentur: Procopius ad Geneſ. 2. Τὴν γὰρ ἐντολὴν καὶ ὁ Σωτὴρ ἔργον λέγει, Τοῦτ' ἔστι τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. Ità opus Dei eſſet, quod requirit Deus; aut, cujus autor Deus: Quod nihil ad ſententiam eorum qui τὸ *opus* hìc urgent. Caput præceptorum quod eſt? Fides. Caput ergò præceptorum de quibus quærebatur, eſt, ἵνα πιστεύσητε, hoc eſt, τὸ πιστεύειν, ſive ἡ πίστις. Et in quem? In eum ſcilicet quem Deus miſit; quod mox additur. Dei ergò opus, quod à Deo. Idcóque, *non, HOC OPUS VESTRUM EST*, teſte Auguſtino, *dixit: ſed, HOC OPUS DEI; UT CREDATIS IN EUM: ut qui gloriatur, in Domino glorietur*. Cujus verba ad hunc locum Thomas v. 51. quoque adduxit. Quod capite eodem ſequitur, Ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. ἐάν τις φάγῃ ἐκ τούτου τοῦ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ὁ ἄρτος δὲ ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σάρξ μού ἐστιν, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, paulò aliter legit Cyprianus videtur: *Ego ſum panis vita, qui de cœlo deſcendi. Si quis ederit de meo pane, vivet in æternum. Panis autem quem ego dedero, caro mea eſt, proſeculi vita:* aliquantò, inquam, aliter quàm Græcè legitur. Cæterùm, τὸ, ἄρτος, לחם, ut de cibo, ità & de carne uſurpari, nemo eſt qui neſcit. Pane in deſerto ſuos pavit Deus; idem qui & carne eos pavit: ut & hìc latiùs ſumatur. Ità panis de quo agitur, non tantùm ſufficit ad vitam hanc mortalem, ut ſit loco cibi, ſed & ſufficiens commeatus eſt ad eam in qua nihil deeſt. Ad Cap. 7. caput ſeptimum eâdem operâ pergamus. Ubi quod dicitur à Domino, Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς v. 6. οὔπω πάρεστιν (quia mox dicit, ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, & tamen abit) ità Epiphanius interpretatur, ac ſi per *horam* tempus paſſionis ſuæ, quæ in urbe Sancta mox futura erat, intelligeret: Ità enim contra Alogos, Ἐν ᾗ ἑορτῇ ἔλεγεν, οὐκ ἀναβαίνω εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην· ἐν γὰρ ἐνεφύετο· μὴ γένοιτο. Μισεῖσθαι γὰρ τῆς ἑορτῆς

ἑορτῆς μέσης, φησὶ, καὶ ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ ἔλεγον, Οὐχ' οὗτός ἐστιν ὃν ἐζήτουν πάσαι αἱ ἀρχαὶ, παρρησίᾳ λαλεῖ. μὴ ἄρα ἔγνωσαν οἱ ἱερεῖς ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός; ἀλλὰ τοῦτον οἴδαμεν πόθεν ἐστίν. μυστικωτέρως γὰρ καὶ πνευματικῶς διαλεχθέντος τοῖς αὐτοῦ ἀδελφοῖς, ἐκ ἠθέλησαν τί ἔλεγε. ἔλεγε γὰρ αὐτοῖς, μὴ ἀναβαίνειν εἰς τὸ ἱερὸν ἐν τῇ ἑορτῇ ἐκείνῃ, μηδὲ εἰς τὸ σωθῆναι, τὸ τελειῶσαι τέως τὴν οἰκονομίαν τῶν παθῶν αὐτοῦ, καὶ τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον, καὶ ὅτι νεκρῶν ἀναστῆναι, καὶ εἰς τὸ ὕψος ἀναβῆναι· ἅπερ ἐπλήρου πάντα ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, *Sub idem feſtum dicebat, Non aſcendo ad hoc feſtum. Non quòd falſum diceret: abſit enim. Medio autem feſto venit, ut dicitur, & Hieroſolymam verſùs aſcendit. Unde & dicebant quidam, Nonne hic eſt quem capere* tentabant *& ecce palàm loquitur. Num ergò didicerunt Sacerdotes, Chriſtum hunc eſſe? Verùm ſcimus unde hic ſit. Cùm enim myſticè ac ſpiritualiter cum ſuis diſſereret fratribus, neſciebant quid diceret. Aiebat enim, ſe non eſſe illo feſto in templum aut crucem aſcenſurum, ut paſſionis ſuæ diſpenſationem ac ſalutis noſtræ perficeret myſterium, atque è mortuis excitatus aſcenderet in cœlum: Quæ omnia pro poteſtate ſua implevit.* Quod dilutum certè, nec negari poteſt: cùm non aliter accipiendum videatur, quàm Evangeliſtæ hujus c.1.v.4. Οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου. Nam quemadmodùm hîc *nondum veniſſe horam ſuam* ait, & mox abit; ità ibi *nondum veniſſe horam ſuam* dicit, & mòx præſtat quod à matre poſcebatur: aquam quippe, cùm à matre de vino monitus ſic reſpondiſſet, in vinum mox convertit. Hoc igitur, ut ibi, ità hîc vult; Opportunitatem temporum non alii quàm ſibi notam, neque in iis quicquam ex præſcripto hominum, ſed ex autoritate propria, à ſe agendum; ſibi enim ſoli ea nota, quæ ignorant, aut ex opinione judicióque ſuo ſibi homines præſcribunt: imprimis autem ſibi curæ eſſe, ut œconomiam ſuam totam expleat: ideóque pericula in urbe cavenda, quæ nondum illis imminerent. Unde ſtatim addit, ὁ δὲ καιρὸς ὁ ἐμὸς πάντοτέ ἐστιν ἕτοιμος· *vos autem nihil eſt quod impediat, nihil cur differatis.* Cum quo conjungit quod ſequitur, Οὐ δύναται ὁ κόσμος μισεῖν ὑμᾶς· ἐμὲ δὲ μισεῖ, ὅτι ἐγὼ &c. *Itaque cùm vobis ſemper liceat abire quò vultis, quia nihil obſtat, mihi autem tempus circumſpiciendum ſit quod nondum adeſt, ſoli mihi relinquendum ut commoditatem ac opportunitatem diſpiciam, ac ſic de eo ſtatuam quod ſoli mihi notum.* Quare, conſilium eorum locum hîc habere nullum. Eodem capite legitur, Εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, ἐμοὶ χολᾶτε ὅτι ὅλον ἄνθρωπον ὑγιῆ ἐποίησα ἐν σαββάτῳ; Cujus loci vim non ſatis aſſecuti videntur eruditi. Mens eſt, Ἵνα μὴ λυθῇ ὁ νόμος Μωσέως, *ut ut non ſolvatur; citra ſolutionem:* Ut ſit ἐναλλαγὴ συνθέσεως· ac ſi dicat, μὴ λυομένου τοῦ νόμου. Qualis ferè à Criticis in illo Homeri Iliados ἡ notatur;

τῷ κέ τύ π κέρδιον ἡμῖν
Ἕλπομαι ἀντιλάβεσθαι, ἵνα μὴ ῥέξομεν ἄσπ.

niſi ità faciamus; vel, *citra hoc factum.* Ut dicat, *Si circumciſionem citra Moſaicæ legis ſolutionem homo accipit in ſabbatho.* Aliud agebant qui, *ne ſolvatur lex Moſis,* reddiderunt: Quem ſenſum & Nonnus expreſſit;

Εἰ δὲ τομὴν ὀπίσω νηδὺν βεστὸς ἠδὲ χαλκῷ,
Ἔννομα μὴ Μωσῆος ἀνέγγυα δεσμὰ λυθείη·
Πάντες ἐμοὶ βαρύμοιρον ἐγείρετε κόμπον ἀπειλῆς,
Εἰ πάλιν ὕμμιν ὅπασα σεσηπότα κυκλάδι νάσῳ,
Ὁππότε σάββατον ἦεν, ἐμῷ χραισμήσει μύθῳ
Ζωχήσας ὅλον ἄνδρα, καὶ ἀ τυπτῆσι σιδήρῳ;

Eodem capite & illud legitur, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. Quem locum inter eos qui plurimum negotii jam pridem eruditis exhibuerunt, in Ariſtarcho illuſtravimus. Nunc obiter. Quæritur ubi locus ille exſtet, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος. Nos τὸ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ, idem eſſe diximus quod vulgò, καθὼς καλεύει ἡ γραφή· ut mens ſit, *Qui mihi credit, qui me audit, quemadmodum Scriptura jubet:* Scriptura autem cùm de hoc Propheta loquitur, diſertè ait, Αὐτὸν ἀκούσεσθε· *Prophetam è*

medio tui, è fratribus tuis, ut ego ſum, ſuſcitabit tibi Jehovah Deus tuus: illum audietis. Ubi τὸ, ἀκούσεσθε, תִּשְׁמָעוּן, *obedietis*, interpretantur Chaldæi: Deut.18.15. Item, *Erit autem, quicunque non audierit verba quæ loquetur in nomine meo, ego requiram ab eo*, paulò pòst ibidem. Rectè igitur Theophylactus & Chryſoſtomus, qui ad prius membrum verba hæc referri volunt: ut ſit, Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ γραφή. Minùs autem rectè, quòd certum tangi non exiſtimarunt locum: cùm ignorare nemo poſſit, quantum illi loco, de Propheta excellenter ità dicto, quem alludit aliquoties aut reſpicit, tribuerit Johannes. Quid, quòd ipſa quæ ſequuntur verba hoc confirmant? Πολλοὶ ἐξ αὐτοῦ ἀκούσαντες τὸν λόγον, ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ Προφήτης· ἄλλοι ἔλεγον, Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός. Eodem enim modo quo Johannis primo, τὸν Προφήτην, de quo agit Moſes, & τὸν Χριστὸν, ex opinionis cæcitate, ut jam diximus, diſtinguunt: Ubi, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν, Τί οὖν; Ἠλίας εἶ σύ; Καὶ λέγει, Οὐκ εἰμί. Ὁ Προφήτης εἶ σύ; Καὶ ἀπεκρίθη, Οὔ. Cùm antè dixiſſet, Ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ Χριστός. Et paulò pòſt, Τί οὖν βαπτίζεις, εἰ σὺ οὐκ εἶ ὁ Χριστὸς, οὔτε Ἠλίας, οὔτε ὁ Προφήτης; quòd Prophetam illum Joſuam exiſtimarent quidam, alii alios; qui, prophetæ ut erant, ità dicebantur: excellenter autem verum illud ſalutare, de quo ipſe Moſes. Atq; ità εἰς ἐμὲ, idem erit quod, *in Meſſiam:* ſiquidem Meſſias, ὁ Προφήτης. De aquis autem quibus οἰκονομικῶς vis Spiritûs ſignificatur, paſſim Eſaias; quamvis unum aliquem ac certum tangi locum hîc non
v. 42. ſit neceſſe. Cùm dicitur, Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται ità illud, ὅπου ἦν Δαβὶδ, dici videtur, quemadmodum in loco multùm agitato, ὅπου ἦν Πνεῦμα ἅγιον, ſedèm nimirum: hoc ſenſu, ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὅπου ἦν Δαβὶδ γνωσθείς· ut benoni prætermittatur: De quo mox plura.

Cap. VI.

Caput octavum examinatur. Locus, Ὑμεῖς κατὰ τὰ σάρκα κρίνετε· *ejus diſtinctio recta, & ſenſus. Locus mirificè vexatus,* Τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν. *Chryſoſtomi & Auguſtini interpretatio. Nonno,* τὰ ἀρχὴν, ἐξ ἀρχῆς. *Chaldæorum & Thalmudiſtarum more id uſurpari, apud quos affirmat. Scaligeri ſententia.* Ἐξ ἀρχῆς, ἁπλῶς ἁπλῶς. *Vera loci interpretatio. Locus,* ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. *Locus,* καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν· *Inverſa loquendi ratio. Locus,* ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· *Pater diaboli; & quid. Chronologia Sanctorum, & ex ea interpretatio. Locus,* ἐγὼ δὲ ὅτι τὰ ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι, *& ejus interpretatio. Abraham optavit videre diem Domini: & quo ſenſu id dictum. Videntes, prophetæ. Diſtinctio inter* τὸ, εἶδε, καὶ γηθέν· *& an ſemper locum habeat: Interdum confundi, & quare.* παρῆλθε ὅπως· οὐ προφητικῶς. ἐκαθίζετο ὅπως. *Et quo ſenſu poſtremum illud nonnunquam uſurpetur.*

Cap. 8. v. 15. SEquitur octavum caput. Ubi inter alia nonnulla dicitur, Ὑμεῖς κατὰ τὰ σάρκα κρίνετε, ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα. Qui locus, ut & alii non pauci, viros ſummos, magis quàm debebat fortè, fatigavit. Quod nonnulli enim ſatìs eſſe credunt, ſi dicamus, voluiſſe Dominum, *iniquam de ſe ferri ſententiam, quod de externa tantùm judicarent ſpecie; cùm ſimpliciter doceret, neminem damnaret*, mihi quidem ſatis alienum videtur. Quid, quòd nec neceſſe eſt ut τὸ κρίνειν idem ſit quod καταδικάζειν? Et haud multò pòſt ſequitur, Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν. Primò igitur conſtituendus eſſet locus, prout diſtinguendus erat; tum videndum, utrùm plena ſit oratio. Locus ipſe ità diſtinguendus; Ὑμεῖς κατὰ τὰ σάρκα κρίνετε· ἐγὼ οὐ κρίνω οὐδένα (καὶ ἐὰν κρίνω ἡ ἐμὴ κρίσις ἀληθής ἐστιν) ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. Plenus ſermo talis eſſet, Ὑμεῖς κατὰ σάρκα μόνον κρίνετε· ἐγὼ δὲ κρίνω οὐδένα, ὅτι, ſive, κατὰ σάρκα μόνον· ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πέμψας με πατήρ. Quam mentem planè locus alter cujus jam meminimus, confirmat; Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν καὶ κρίνειν· ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι. καγὼ ἃ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον·

κόσμον. Ut τὸ, ὃ κείνω, idem ſit quod, ὃ μόνῳ κείνω, ὑφ' ἑαυτοῦ κρίνω. Tria ergò ponit: Primò, à Patre ſeparari ſe non poſſe; Secundò, ut non ſolum, ità eſſe ſupra hominem; Tertiò, etiam ut hominem, majorem eſſe cæteris: quò & ea ſpectant quæ jam includenda παρεμπίπτη dicebamus, καὶ ἐὰν κρίνω ἡ ἐγὼ, ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ ἀληθής ἐστι. Ferè ut alibi, ὅτι ἐγὼ ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με Πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε τί εἴπω καὶ τί λαλήσω. Neque minùs hìc ſupplendus ſermo, quàm in illo, Πολλὰ ἔχω περὶ ὑμῶν λαλεῖν, καὶ κρίνειν· ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι: Supplendus certè neceſſariò, ut commodè intelligatur. Eodem capite locus, ſi quis alius, ab omni ævo agitatus ſequitur, Ἔλεγον ὖν αὐτῷ, Σὺ τίς εἶ; Καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Ubi non videtur nobis operæ, ut ſingulorum hìc, tum antiquorum tum recentiorum, vel opiniones vel ſententias commemoremus; cùm hoc diligenter, partim ab Eraſmo, partim aliis, ſit præſtitum: Nos autem hoc ubique agamus, ut quæ noſtra ſunt ac aliis indicta, quantum poteſt fieri, cum aliis communicemus. Coryphæus interpretum Chryſoſtomus quid ſenſerit, ex ipſo, niſi fallor, vix intelligas: Qui inter cætera, Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· Τοῦ ὅλως ἀκοῦσαι τὰ παρ' ἐμοῦ ἀναξιοί ἐστε, μήπω καὶ μαθεῖν ὅσπερ ἐγώ εἰμι. ὑμεῖς γὰρ πάντα πειρώζοντες φεύγετε, καὶ ὀυδενὶ πρὸς παρ' ἐμοῦ προσέχοντες. καὶ ταῦτα πάντα ἠμυάμην ἐλέγξαι, *Quod autem dicit, tale eſt: Omnino ea quæ à me dicuntur audire indigni eſtis; tantum abeſt, ut poſſitis qui ſim ſcire. Vos enim omnia, ut tentetis me, dicitis, neque iis quæ à me vel fiunt vel dicuntur attenditis: Quæ omnia reprehendere nunc poteram.* E quibus verbis diſcimus, Ubi ſenſus literalis (quem nunc vocant) in his deficit, ibi & Theologicum, qui neceſſariò ab hoc dependet, pariter cum hoc ἐκλείπειν aut deſiderari. Summus Doctor Auguſtinus quomodo hìc ſe geſſerit, per ipſum, qui id toties expreſſit, ignorare nemo poteſt: Qui mirificè imprimis hìc ſe torſit. Quem ſi ſequimur hoc loco, Chriſtus *principium* ſe dixit. Id autem ἀσύνηθεκτον hìc eſſe ac incongruum, nè quidem ipſe ignorare potuit. Itaq; cùm quæreretur, Σὺ τίς εἶ; ità hoc accepit, quaſi, Σὺ ἡ τίνα σαυτὸν λέγεις; ab Evangeliſta ſcriptum eſſet: ad quod Dominus reſpondeat, Τὴν ἀρχὴν· cùm ad quæſtionem ſive interrogationem quam proponit maximus Evangeliſta, eo ſenſu, non Τὴν ἀρχὴν, ſed, Ἡ ἀρχὴ, fuerit dicendum. Quò cùm alia tum illa ſummi viri ac Theologi ſpectant; *Dixit eis Jeſus, PRINCIPIUM QUI* &c. *Non tanquam diceret, Principium ſum; ſed tanquam diceret, Principium me credite: quod in pronomine Græco evidenter apparet, ubi Principium fœminini generis eſt. Principium ergò me credite, nè moriamini in peccatis veſtris. Principium enim mutari non poteſt: in ſe manet, & innovat omnia.* Cui deinde, quaſi fundamentum poſuiſſet Theologicum, mirificè aptat ſenſum; qui, ut dixi, ſine literali non conſiſtit: *Abſurdum eſt autem, ut Filium dicamus principium, & Patrem principium non dicamus: non tamen duo principia, ſicut nec duos Deos. Spiritus autem Sanctus, Patris & Filii Spiritus, nec Pater eſt nec Filius. Pater tamen, & Filius, & Spiritus Sanctus, ſunt unus Deus, unum lumen, unum principium.* Quæ ut vera ità ἄκαιρα Theologia hìc videtur: cùm præſertim nè hoc quidem, Chriſtum principium hîc dici, eviciſſet. Jam autem qui, τὴν ἀρχὴν ὁπηρημαλικῶς ſive *adverbialiter* Græcorum more accipiendum judicarunt, ſenſus ut varios ità longè petitos ac alienos, quod probarunt alii, ex eo expreſſerunt. Inter alios Apolinarius, interpres Græcus, ità accepit, quaſi à cæteris Judæos ſic diſtingueret, quibus ex pacto veteri locutus primò eſſet: Ἔδει με, φησὶν, ἐν ὑμῖν ὅλως προσλαλῆσαι καὶ τὴν ἀρχὴν, ἐκείνοις ἡ μᾶλλον πῶτο χαρίζεσθαι, τοῖς ἐπίμως μέλλεσι καὶ ἀσμένως τοὺ ἐμὲς ὑποδέξασθαι λόγους. σημαίνει ἡ ἦδη ἐνδεῶν τὴν πληθώ. δεικνύει ἡ διὰ τῶτων, ὅτι καὶ τοῖς ἀναξίοις Ἰουδαίοις ἐλάλει διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρας ὑπαγγελίαν, *Non oportuerat, inquit, primùm omnino vos affari, ſed eos potiùs qui ſermones meos lubenter ſuſcepturi erant. Gentium autem multitudinem ſignificat, ſimulq; declarat, ſe indignos primùm Judæos propter promiſſionem patrum allocutum fuiſſe.* Nonnus cùm hæreret, τὴν ἀρχὴν, ἐξ ἀρχῆς expoſuit: haud ſecùs ac ſi dictum eſſet, Ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν τὴν ἀρχὴν ἤγεν, ἀπ' ἀρχῆς. Quæ interpretatio, licèt nec inſolita nec nova Græcis auribus hìc videatur, poteſt tamen fieri, ut nondum id

de quo agitur expediat, nec dubitantibus ſuccurrat. Sed & à Græcis qui ſubſidium hîc quærunt, fruſtrà ſint: cùm Chaldaicè aut Syriacè (quâ phraſi & Evangeliſtæ uſi ſunt) locutum conſtet Dominum. Pergamus igitur. Chaldæi, quod ſimpliciter nonnunquam eſſe aut primò volunt, *in principio*, hoc eſt, τὸ ἀρχὴν, eſſe dicunt, in Thalmudicis præſertim; ubi τὸ לכתחלה, hoc eſt, τὸ ἀρχὴν, intendit: Ut cùm אסור לכתחלה, *planè vetitum illicitumque*, contrarium, מותר לכתחלה, τὸ ἀρχὴν, ſive *omnino conceſſum*, dicunt: ut tit. *Sanhedrin*, & alibi. Quare nec magnum Scaligerum (at quem virum!) audiendum hîc arbitramur, quanquam hæc ingenioſè cum ſequentibus conjungat; hoc ſenſu, *Principio mihi multa dicenda ſunt, multa præfanda ſunt de veſtra contumacia & incredulitate, priuſquam vobis reſpondeam quis ego ſim*: Ut legatur ὅτι, non ὅ, τι· idque eo confirmat loco, ubi rogatus Dominus, Τίς εἶ; deinde, Εἶπεν ὑμῖν, ὃ καὶ πιστεύετε, reſpondet. Quod quidem nondum penetro: Quemadmodum nec ſatìs, niſi fallor, qui ſententiam illius ediderunt, mentem ſummi viri aſſecuti ſunt. Nam quid eſt ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, quod ante omnia expoſitum oportuit? Sed, ut dixi, vera interpretatio ſic ſemel conſtituta eſto. Non aliter reſpondit Dominus ac ſi dixiſſet, Ἀμὴν ἀμὴν, ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν· Ἀπαξαπλῶς ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν, *In principio*, id eſt, *veriſſimè, id ſum quod me eſſe dixi*. Imprimis autem eruditis impoſuit, quòd Chaldaiſmo, quò Evangeliſta reſpexit, mirificè Græciſmus faveret: quem feliciter adhibuit, cùm eâ linguâ quam in animo haberet ſe expreſſerit. Neque ex eo ſequitur, Hebraiſmos aut Chaldaiſmos (quod fanatici exiſtimant) Hebraiſmos aut Chaldaiſmos non eſſe, aut in Novo Teſtamento locum non habere, quia cum Græciſmis concurrunt: ſed quemadmodum in omnibus linguis quædam, quod ad genera dicendi, συνεμπίπτουσι ſunt, ità hîc ſemper ad vernacula reſpiciendum: Quod ſi factum eſſet, nunquam ex ambiguitate Græci contextûs in tot diverſas, addo & alienas, interpretationes itum eſſet. Eodem capite
v. 28. cùm dicitur, Εἶπεν οὖν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ὅταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέ με ὁ πατήρ μου, ταῦτα λαλῶ· illud, ὅταν ὑψώσητε, ad Syriaſmum referendum eſſe, & quo ſenſu, alibi jam diximus; ut ad ſupplicium nempe, ſive τὸ σωτήριον πάθος, ſic alludatur. Quod autem Græci Theologi τὸ ὑψοῦσθαι apud Helleniſtas aliis in locis eò trahunt, mera παραφρασία eſt: Ut cùm Theodoretus ad Eſaiæ 12. ubi dicitur, Ἀγαλλιᾶσθε καὶ εὐφραίνεσθε, οἱ κατοικοῦντες Σιών, ὅτι ὑψώθη ὁ ἅγιος τοῦ Ἰσραὴλ ἐν μέσῳ αὐτῆς, obſervat, Αἰνίττεσθαι μοι ὁ λόγος δοκεῖ, οὐ μόνον τὴν θαυμάτων τὸ ὕψος, ἀλλὰ καὶ τὸν σωρὸν τὸ σωτήριον ᾧ τὸν Δεσπότην προσήλωσαν, *Subinnuere mihi hæc dicendi ratio, non miraculorum modò magnitudinem, ſed & ſalutarem crucem cui affixerunt Dominum, videtur*: neque cogitabat, in Hebræo, בי גדול, ὅτι μέγας ὅδε, diſertè legi. Eodem capite cùm
v. 44. dicitur, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, notandus ordo inverſus, ut in illo Pſal. 17. 6. Ἐγὼ ἐκέκραξα, ὅτι ἐπάκουσάς μου ὁ Θεός· pro eo quod vulgò, Ἐπάκουσάς μου, ὅτι ἐκέκραξα. Tale eſt quod Eſaiæ 64. B. Hieronymus notavit, *Ecce tu iratus es, & peccavimus. Ordo præpoſterus. Non quia tu iratus es, nos peccavimus: ſed quia nos peccavimus, tu iratus es.* Neque hoc magnum Auguſtinum latuit: qui lib. 2. De civitate Dei, *Locutionę dictum eſt minùs uſitatâ. Sic enim videtur ſonare; IN VERITATE non ſtetit, quia non eſt veritas in eo: tanquam ea ſit cauſa, ut in eo veritas non ſit, quòd in veritate non ſtetit. Illa locutio eſt & in Pſalmo, ubi ait, EGO clamavi, quoniam exaudiſti me, Deus: Cùm dicendum fuiſſe videatur, Exaudiſti me, Deus, quoniam clamavi.* Ità hîc, ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ· cùm vellet,
Ibid. οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔστηκεν. Sequitur ibidem, ὅτι ψεύστης ὄζι, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ad quem locum, quis non miretur tot ægrorum ſomnia, quot etiam è veteribus nonnulli excogitarunt, cùm præſertim patrem ex hoc loco dant Diabolo? Ut Epiphanii ſententiam, jam notam, prætermittam; qui multis in Cainianorum ſecta, Diabolum, de quo hîc agit Dominus, Judam eſſe probavit; ejus autem patrem, de quo itidem hîc agitur, Cainum: Qui & mirificè adduxit hunc locum; hoc nimirum modo, Ὑμεῖς ὑμεῖς ἐστε τοῦ παλαιοῦ ὑμῶν τοῦ διαβόλου, ὅτι ψεύστης ἐστὶν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης

ψεύσης ἐστίν· ἀνθρωποκτόνος ἦν, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἔμεινεν. ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, τὸ ἴδιον λαλεῖ, ὅτι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ψεύστης ἐστίν, (ubi inter cætera, pro ἐκ τῶν ἰδίων, ἐκ τῶν Ἰουδαίων, legiſſe dicas) *Vos eſtis filii patris veſtri Diaboli, quia mendax eſt, quia pater ejus mendax eſt. Ille homicida erat, & in veritate non manſit. Cùm mendacium loquitur, Judæorum more loquitur, quia & pater ejus mendax erat.* Additque, Ὅταν καλὰ αἰρέσεις, ἀκούσου τὸ ῥῆμα τοῦτο, πατέρα μοῦ τὸν Ἰουδαῖον φάσκουσιν εἶναι τὸν διάβολον ἔχειν ἢ τοῦτον πατέρα ἄλλον· καὶ τὸ αὐτοῦ πατέρα, πάλιν πατέρα, *Unde & aliæ ſectæ, cùm audirent quod hîc dicitur, patrem Judæorum eſſe Diabolum dicunt: quem & alium habere patrem; ejus patrem item, alium patrem.* Alii patrem Diaboli Leviathan eſſe voluerunt:

10 B. Hieronymus ad 24. Eſaiæ, *Legimus in Evangelio, quòd Diabolus ab initio mendax ſit, & pater ejus, id eſt, mendacii. Quod multi non intelligentes, patrem Diaboli volunt eſſe draconem qui regnat in mari, quem Hebræi appellant Leviathan.* Et eo certè ſenſu, quo id dictum vulgò volunt, potiùs, καὶ πατὴρ αὐτοῦ, dicendum videbatur: nam ad τὸ ψεῦδος id referunt, cùm ψεύστης proximè præcedat. Mirum autem, non fuiſſe qui vel aliud vel verius tentaret: Hoc primariò, nimirum, agi à Domino; non ut fontem mendacii ac patrem eſſe Diabolum oſtendat, ſed Diabolum quotidie mentiri (quod eſt, ψεύδεσθαι λαλεῖν) ſive id ipſe, ſive per ſuos faciat. Quare igitur, ὅταν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ? *Quia mendax eſt,* καὶ ὁ πατὴρ τοῦ ψεύστου: Quia nunquam deſinit mentiri idem qui mendacii autor eſt. Quod minùs longè à vero abeſt, quàm ineptiæ de patre Diabo-

20 li: cùm præſertim novum non ſit, quod ordine eſt poſterius, non ad id quod proximè, ſed tamen quod præceſſit, referri. Et hoc certè agit, ut re ipſâ homicidas ac mendaces eos eſſe probet de quibus agitur. Interim non poſſum quin hîc afferam quod in libro cui inſcriptio Chronologia Sanctorum legi: *Cùm loquitur mendacium, hîc ſubaudiendum eſt, unuſquiſque veſtrum, ex proprio loquitur: quia mendax eſt, & pater ejus, ſcilicet Diabolus. Sunt qui ità diſputant; Cùm loquitur mendacium, ſcilicet Diabolus, de proprijs loquitur, quia mendax eſt, & pater ejus: hoc eſt, mendacii ipſius pater eſt; quia ab ipſo videtur ortum eſſe mendacium.* Quorum poſterius noſtra confirmat. Sequitur, Ἐγὼ δὲ ὅτι τὴν ἀλήθειαν λέγω, οὐ πιστεύετέ μοι. Ubi alter interpres, *Vos autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi:* Alter, *Ego autem quia veritatem dico, non creditis mihi:* qui more ſuo (quod

30 recentiori fortè impoſuit) locutus eſt. Cur verò non, *Ego autem quòd veritatem dico, non creditis mihi*; hoc eſt, *veritatem à me dici?* Locus elegantiſſimus eſt, Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Ubi τὸ, εἶδε, *vidit*, eo ſenſu quo Prophetæ חוזים & ראים, id eſt, *videntes*, dicuntur. Chronologia Sanctorum; *Prophetæ Videntes appellabantur, eò quòd S. Spiritûs munere ea quæ cæteris erant clauſa, quaſi conſcii futurorum, videbant: Inter quos Abraham Chriſtum vidit in Spiritu.* Sub finem capitis ejuſdem legitur, περὶ Ἀβραὰμ γινώσκω, ἐγώ εἰμι. Ad quem locum placent ſibi ex antiquitate Græci præſertim nonnulli, in ſubtili diſtinctione τοῦ γινώσκω: quaſi id hominis videlicet ſit proprium, τὸ εἶναι autem, Dei: Inter quos ipſe Chryſoſtomus. Quod fortaſſe & Nonno perſuaſit, ut moleſtè hoc redderet, Ἀβραὰμ πρὶν γένεσθαι, ἐγὼ πέλω: Etiam veteri, etiam recentiori interpreti, ut alter *antequam*, alter *priuſquam fieret*, hîc redderet. Quod ſi placet, aut neceſſarium eſt, quid obſtat, quò minùs Johannis 1. v. 6. ubi de Baptiſta dicitur, Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ, non (ut nunc) *fuit*, ſed *factus eſt homo, miſſus à Deo*, reddamus? quorum prius ibi interpretibus placuit; etiam recentiori, qui, *Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen Johannes.* Et quare de Nicodemo dicitur, Ἦν δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν Φαρισαίων, Νικόδημος &c. ſi aliud eſt ὢν, aliud ἐγένετο? Quantò ſimpliciùs Tertullianus, *ante Abraham ego ſum?* hoc eſt, *antequam Abraham eſſet, ego ſum:* Quod qui dicit, non video quid peccet. Mirum autem, rem vulgarem non ſuboluiſſe eruditis ac puerilem, Ubi deficit, τὸ εἶναι, ibi defectum ejus ſupplere τὸ ἐγένετο. Verba capitis ejuſdem poſtrema ſunt, Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλ-

50 θεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ, διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν· καὶ παρῆγεν οὕτως. Ubi, ſi Theodoreto credimus, παρῆγεν οὕτως, idem eſt quod, οὐ προφυτικῶς, *ſine ulla cura:* Qui Catenâ ad Eſaiam nondum editâ, Οἱ μὲν γὰρ ἐλίσσεσθαι· ὁ δὲ, καθά φησιν ὁ μακάριος Εὐαγγελιστὴς, ἐπορεύετο

ἐπορεύετο διὰ μέσου αὐτῶν ; καὶ παρῆγεν ὕπως· τυτέσιν, ὑπεριγνικῶς, *Illi enim lapidabant,* (quod Evangeliſta, ἦσαν λίθους) *ipſe autem ſic tranſibat, hoc eſt, ſine ulla cura, ut Beatus Evangeliſta monet.* Et certè haud multò aliter c. 4. v. 6. ὁ δὲ Ἰησοῦς κεκοπιακὼς ἐκαθέζετο ὕπως ὁπὶ τῇ πηγῇ, quanquam non eodem planè modo, ut in Ariſtarcho diximus.

Cap. VII.

Caput nonum & decimum percurritur. Locus, Οὔτε ἔτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς. ἐσόμεθα ἁμαρτωλοί. *Peccatores & ἄδικοι, qui puniuntur.* αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει. Ἡλικία, *ætas juſta.* Κεῖεσα, *Canoniſtis quid.* Κεῖεσα, ἡ ἀτελὴς ἡλικία : *& an rectè.* Κεῖεσα παρεθεκνυῖα, *quæ.* Locus, Ἐλοιδόρησαν δὲ αὐτόν : *& quare* λοιδορία *dicatur quod per ſe nihil tale habet. Animum in talibus ſpectari : De quo nobile effatum antiquorum.* Τὸ ἀναίτιον ὡς αἴτιον, *ex uſu Scripturæ ; ejuſque exemplum.* Πειρασὸν ἔχειν *quid, in eo loco,* ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι. Περισσεύματα *poſt cibum miſeris relinqui ſolita.* Τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων. Περισσὸς ὁ βίος. *Locus,* Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε : *quæ mens ejus. Pſalmi octuageſimi primi mens & argumentum, ejus loci cauſa, breviter excuſſum. Thargumiſtarum verſio, qui Angelos ſuppoſuerunt. Alia.*

Cap. 9. v. 2. NOno capite à principio non procul legitur, Καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, λέγοντες, Ῥαββὶ, τίς ἥμαρτεν ; οὗτος, ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῇ ; Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ· ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Cauſa, cur Judæi ſolis peccatoribus infligi pœnas ac calamitates crederent, fuiſſe videtur, quòd qui puniuntur aut calamitate opprimuntur, peccatores dicuntur : Quò ſpectat, de quo alibi, ni fallor, locus 1. Reg. c. 1. v. 21. ubi mater Salomonis regnum à Davide petit filio : ubi Helleniſtæ, Καὶ ἔσται ἐν τῷ κοιμηθῆναι με τὸν βασιλέα μετὰ τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ ἐσόμεθα ἐγὼ καὶ Σολομὼν ὁ υἱός μου ἁμαρτωλοί. Quo loco Chaldæus, *exſtirpati erimus :* cùm in Hebræo, חטאים, *peccatores,* legatur. Sed & 2.Reg.7.9. ubi leproſi, qui deſerta ab hoſte caſtra deprehenderant, pœnam imminere ſibi dicunt niſi id in urbe nuncient, καὶ ἐὰν σιωπῶμεν, καὶ μένωμεν ἕως φωτὸς τοῦ πρωΐ, καὶ εὑρήσομεν ἀδικίαν, *iniquitatem,* ſeu *peccatum, inveniemus,* inquiunt ; vel, *iniquitas* (ut in Hebræo) *inveniet nos.* E quo planum eſt, quomodo Dominus dixerit, Οὔτε οὗτος ἥμαρτεν, οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ : contra hanc opinionem ſcilicet quam diximus : de qua & ſuprà egimus. Quod ad illud autem, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ, eleganter Peluſiota, Τίνος οὖν ἕνεκεν τυφλὸς ἐγεννήθη ; Ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ· τυτέσι, σωφρονήθη σκάσαι ἡ φύσις, ἵν' ἀναχηρυχθῇ ὁ τεχνίτης, *Quare natus eſt cæcus ? Ut manifeſta fierent in eo opera Dei. Hoc eſt, Permiſſum eſt naturæ ut ipſa claudicaret ; ad laudem* nempe *Creatoris.* Eodem capite reſpondent inter alia parentes cæci, cui viſum reſtituerat Servator, de filio interrogati, αὐτὸς ἡλικίαν ἔχει, αὐτὸν ἐρωτήσατε· αὐτὸς περὶ αὐτοῦ λαλήσει. Ubi cùm ἡλικίαν dicunt, juſtam intelligunt aut notant ætatem, quam τῇ νηπιότητι opponit autor : Qualis in infantibus : pro quibus in baptiſmo ac circumciſione (quod & nunc uſitatum) hac de cauſa reſpondebant alii : Quod διὰ τὴν κεῖεσαν, hoc eſt, *ætatem,* receptâ voce fieri à Canoniſtis dicitur : Ità Canone 84. Concilii in Trullo, Τοῖς κανονικοῖς τῶν πατέρων διατάξεσι κατακολουθοῦντες, ὁρίζομεν καὶ περὶ τῶν νηπίων, ὅπως μὴ εὑρίσκωνται βάβαιοι μάρτυρες, οἱ ταῦτα ἀναμφιβόλως βαπτιζόντα εἰ λέγοντες καὶ ἐπὶ ταῦτα διὰ τὴν κεῖεσαν περὶ τὸ βαπτισθέντος μυσταγωγίας ἀποκρίνεσθαι δύνασθαι ἔχωσι. Ubi Zonaras ; ἡλικία γὰρ ἡ κεῖεσα ἑρμηνεύεται. Balſamo ibidem ; Κεῖεσα γάρ ἐστιν ἡ ἀτελὴς ἡλικία, *ætas imperfecta.* Heſychius ; Κεῖεσα, γυνὰ, ἡ ἡλικία : Meliùs quàm Balſamo : cùm Concilio Carthaginenſi, Canone 28. κεῖεσα παρεθεκνυῖα, *ſenectus,* dicatur. Quam autem ἡλικίαν hìc ſimpliciter Evangeliſta dixit, κεῖεσαν λογισμοῦ δεκτικὴν, Carthaginenſe Concilium dixiſſe videtur. Quemadmodum autem hûc, διὰ τὴν ἡλικίαν, de ſe reſpondere poſſe,

poſſe, reſtitutus ſibi dicitur; ità in eo Concilio, διὰ τὴν κέρδειαν περὶ τὸ φρασθέντος αὐτοῖς μυσταγωγίας, reſpondere poſſe negantur infantes. Eodem capite cùm dicitur, Ἐλοιδόρησαν οὖν αὐτὸν καὶ εἶπον, Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου· ἡμεῖς δὲ τοῦ Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί, quæri poteſt quænam in his verbis ſit aſperitas aut λοιδορία: quâ tamen voce hîc uſus eſt. Quis non optet enim μαθητεύειν τῷ Χριστῷ, *Chriſto dare operam*? & eâ quidem lege, ut objiciatur ab iniquis hoc ipſum aut profanis? Cæterùm, quod rectè veteres, animus non verba ſpectantur. Ut hic locus nobile effatum illud, ſive definitionem, iis expreſſerit, Ὅτι πᾶν ῥῆμα ἐκ παθήσεως τῆς ἀπιμάσεως λεγόμενον, λοιδορία ὄζει, καὶ αὐτὸ τὸ ῥῆμα μὴ δόξῃ εἶναι ὑβριστικὸν, *Quicquid infamandi animo ab aliquo dicitur, convicium eſt, licèt per ſe contumeliam non habere videatur*. Quod ut probet Aſceticorum autor, addit, Καὶ τοῦτο ἄλλον ἐκ τοῦ εὐαγγελίου, λέγοντος περὶ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐλοιδόρησαν αὐτὸν, καὶ εἶπον αὐτῷ, Σὺ εἶ μαθητὴς ἐκείνου. qui hic ipſe locus eſt. Eodem capite ſequitur, Καὶ εἶπον ὁ Ἰησοῦς, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον. Quem locum inter eos Critici antiqui ponunt in quibus Scriptura τὸ ἀναίπον, ut ipſi loquuntur, ὡς αἴπον, *non cauſam ut cauſam*, ponit. Videnda Adriani Iſagoge, qui ex antiquis id haud dubiò expreſſit. Capite decimo quæri poteſt, quid ſibi Dominus voluerit cùm dixit, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσιν. Itaq; ut nunc illud de æterna vita, quod pleriſq; placuit, omittam, & quod niſi ſecundariò intelligi non poteſt; quemadmodum ζωὴν ἔχειν dicitur, qui vivit ac vitam ſuſtentare poteſt, ità περισσὸν videtur ἔχειν, qui quod aliis communicet poſt uſum ſuum habet ac egentibus relinquat. Fuiſſe autem uſitatum alibi jam dixi, ut qui vitam de ſuo ſuſtentarent, περισσύματα, cùm ſatiati eſſent, miſeris relinquerent: quæ iis tum cedebant. Atque hinc, quoties paviſſe ſuos verus ille Paſtor ab Evangeliſtis dicitur, dediſſe operam videtur, ut τὸ περισσὸν pauperibus famelicíſque ſupereſſet: Unde & τὸ τῶν κλασμάτων περισσεῦον, c. 14. v. 20. Matthæi; καὶ ἔφαγον πάντες, καὶ ἐχορτάσθησαν· καὶ ἦραν τὸ περισσεῦον τῶν κλασμάτων: quæ Evangeliſtæ huic modò τὰ περισσεύσαντα κλάσματα, modò ἃ ἐπερίσσευσε τοῖς βεβρωκόσι, dicuntur. Cujuſmodi περισσὰ qui ſervant, multùm iis ſunt diſſimiles qui περισσοὶ τοῦ βίου Ariſtoteli & aliis dicuntur: Qualis Hippodamus ille Mileſius, qui Polit. 2. περὶ τὸν βίον περιττότερος διὰ τὴν φιλοπολίαν Philoſopho fuiſſe dicitur: Vitium eorum, qui & abundant opibus & abundantiam oſtentant: quod nec ovibus, de quibus antè egit, nec veris ovibus Paſtoris hujus convenit. Addit enim, cultu corporis ac cæteris περιεργότερον fuiſſe: diviti ac copioſo illi ſimilem de quo Lucæ decimo & ſexto: qui tamen nihil ἐκ τοῦ περισσεύματος pauperibus reliquit. Quare nec interpres ſatisfecit, qui *abundandi* voce hîc uſus eſt; qui, *ego veni ut vitam habeant, & abundent*: Multò minùs alter, qui dixit, *ego veni ut vitam habeant, & abundantiùs habeant*. Greges & armenta περισσόν τι ἔχουσι, quibus quo paſcantur non deeſt, ſemper autem ſupereſt quod pluribus multíſque ſatis eſt:

Non liquidi gregibus fontes, non gramina deſunt:
Et quantum longis carpunt armenta diebus,
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponit.

Eodem modo, Chriſti ovibus nec deeſt unde hic vivant, nec, ut plurimùm, quo aliis ſuccurrant: hoc eſt, neque cibus in hac vita, nec viaticum quo viam ſternant ad æternam: Niſi fortè deeſt animus: qui ſi pauper ac avarus, nemo dives aut benignus eſſe poteſt. Eodem capite & illud exſtat, Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐκ ἔστι γεγραμμένον ἐν τῷ νόμῳ ὑμῶν, Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε; Εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, καὶ οὐ δύναται λυθῆναι ἡ γραφή· ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε, Ὅτι βλασφημεῖς, ὅτι εἶπον, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰμι; Non repetam quæ olim ad hunc locum in Ariſtarcho dixi: Et videantur. Nonnihil tamen addam. Rempublicam quam hodie in Antiquo Fœdere deſcriptam legimus, Θεοκρατίαν eſſe ac fuiſſe, certum eſt. Cujus vis ac ratio potiſſimùm apparet, quamdiu ipſe Deus Rex fuit ſine alio, ac monarchiam ſolus ſibi vindicavit; quamdiu Moſe, Joſuâ, ac Samuele, tanquam majeſtatis ſuæ inſtrumentis, uſus eſt. Quibus, etiam ſub Rege, alii Prophetæ ſucceſſerunt; Quorum operâ in caſtigandis ac monendis Regibus perpetuò ſic uſus eſt Deus,

v. 28. v. 39. Cap. 10. v. 10. v. 34, 35, 36.

Deus, ut imperium ſervaret, majeſtatem tueretur, nec diviſum (quod de Romanis ac profanis dicitur Cæſaribus) cum illo regnum quiſquam ac imperium haberet; quòd ſub uno Rege omnes eſſent. Deus igitur, cùm monitos officii ac partium ſuarum Principes ac Magiſtratus vellet, nihilominus legatis ſuis utebatur, πρὸς ὃς ἐγένετο ὁ λόγος, hoc eſt, cum quibus loquebatur, quibus mandata ſua committebat. Quæ verba ac ſimilia apud Prophetas paſſim habes: qui mandati ſemper meminerunt. Sed an ità hoc loco? Rex & Regius Propheta, quem honore hoc continuò dignatus ipſe Deus fuit, ut cum illo ageret mentémque illi inſpiraret ſuam, Pſalmo octuageſimo ſecundo monet cæteros, primò, ut Deum ipſum in conventu ſenatúque judicum, qui reliquis tum jura dabant, coràm adeſſe ac præeſſe credant. Quos ubi aliquandiu graviter affatus monuit, ut ſui, ut ſuorum rationem ſedulò haberent, ut pupillos, ut pauperculos, ut ſpoliatos oppreſſóſque, ab improbis ac ſceleratis vindicarent; etiam, ut dignitatis ſuæ recordentur, petit: Meminiſſent, vivam expreſſámque ſe Divinæ majeſtatis ac potentiæ imaginem in terris circumferre; imprimis autem eo in quo cæteris præeſſent loco: Neque ideo quid ipſi eſſent, non eodem tempore & loco cogitandum; homines nimirum ac mortales: Hunc potentiæ, hunc majeſtatis, quam in terris ſuſtinerent ac repræſentarent, finem fore, Ut moriantur, ut ad ſummi Judicis tribunal ſuo tempore ſiſtantur. Poſt quæ omnia, ad illum ſe Propheta maximo cum impetu convertit qui Rex pariter & Deus eſſet; *Surge*, inquit, *Deus*. Quippe omnia in terris, etiam in iis qui hìc Dii dicuntur, corruptiſſima cùm eſſent, unum hoc reſtare, ut adveniat, ut regnum, ut imperium judiciúmque ſibi vindicet quem hæredem gentium conſtituiſſet Deus; qui non poteſtatis ejus modò ſed & perſonæ (quod homini non convenit) imago viva ac character eſſet. Tria ergò hìc potiſſimùm ad intellectum loci hujus faciunt ac mentem: Primò, textus ipſe qui citatur, Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε, *Ego dixi, Dii eſtis:* Qui & aliis nonnullis locis confirmatur: *Deorum* enim nomine, etiam in Lege, Magiſtratus dicitur; quod nemo neſcit. Cæterùm illud, πρὸς ὃς ἐγένετο ὁ λόγος, *adversùs quos dirigebatur Prophetæ ſermo*, rectiùs interpreteris: qui ſunt ii ipſi qui monentur. Ea autem quæ adversùs aliquem dicuntur, πρός τινα dici, Græcóſque ità loqui, ignorare nemo poteſt qui orationes, πρὸς Ἀριόβαρζαν, πρὸς τὸν δεῖνα, ἢ τὸν δεῖνα; dici ſciunt, quæ adversùs aliquem habentur. Tertiò, poſtrema illa, *Surge, Deus; terræ judex eſto:* Qui eſt idem ille qui hæc dicit; idem ille ὃν ἡμᾶς ὁ πατὴρ, ὃν ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον. Vera ergò loci ratio apparet. Si illi, inquit, Dii dicuntur, quos cum ſeveritate tanta ibi convenit ac reprehendit Deus; *quid?* an ille quem ſanctificavit, quem in orbem miſit Deus, blaſphemare dicitur, quòd Dei Filium ſe eſſe dicit cùm ſit? Atque id fortè nobis præ interpretatione Syri placeat, qui, *propterea quòd ad eos fuit verbum Dei*, reddidit. Illud verò mirum, quòd pro illis Thargumiſtæ, Ἐγὼ εἶπα, Θεοί ἐστε, *angelos*, & ſuâ voce ſuppoſuerint & Græcâ: כמלאכיא אתון חשיבין והיך אננלי מרומא, *velut angeli vos reputati eſtis, & ut angeli excelſi:* Græcâ enim voce ἄγγελος utuntur: quemadmodum & Syrus Pſalmorum interpres, *Deum in conventu angelorum conſtitiſſe*, ait. Quo vis argumenti enervatur. Summa porrò efficacia in verbis illis latet, ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε. Ubi ſi τὸ ἁγιάζειν נזר reddas, idem ille qui נצרי, *Nazarenus*, fuit, magnus ille נזיר, *Naziræus*, erit; quem ab omnibus in terra fratribus ſejunxit, ſeparavit ac diſtinxit Pater: Qui è Patrum ſemine ac ſtirpe, quod ad carnem, natus, conſecratio, juſtitia ac ſanctitas & fieri & eſſe nobis voluit: Patriarcharum, omniúmque in Eccleſia qui nomine fidelium cenſentur, caput unicum ac vertex: In quo, tanquam membra ſingula, in unum corpus, omnes Abrahami, Iſaaci ac Jacobi uniuntur filii; beatitudinis ejuſdem ac hæreditatis participes futuri: Cui illud rectè accommodatur quod Joſepho dicitur, *Benedictiones patris tui fortiores erunt benedictionibus progenitorum meorum. Uſque ad terminum collium perpetuorum ſuper caput Joſephi erunt, & ſuper Naziræi verticem fratrum ſuorum*, Geneſ. 49. v. 26. Quod, ut Joſepho & de eo dictum, plerique acceperunt; qui bis idem, more Hebræorum, dici voluerunt: Thargumiſtæ, *ſuper caput Joſephi, & ſuper virum qui à fratribus ſuis fuit ſegregatus.* Dubitandum tamen non eſt quin ex eo loco

Judæi

Judæi (quos & alii ſecuti ſunt) Meſſiam, ben-Joſeph, è filiis Joſephi oriundum, Nehemiam nomine, formarint. De quo, mirum quæ ac quanta ſibi pariter & ſuis, etiam hoc tempore, promittant: Hunc enim fore qui imperium quod illi Edomiticum vel Idumæum dicunt, idem cum Romano, populetur atque evertat; poſtremò ipſe periturus, ut ab altero, Davidis nempe filio, in vitam revocetur. Quibus iſti ſe oblectant, ac nugantur ſtrenuè, nè nihil agant;

Τυφλοὶ τά τ' ὄντα, τόν τε νοῦν, τά τ' ὄμματα.

Cap. VIII.

Caput undecimum & duodecimum examinatur. Locus, Ἡ ἀδύνεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον. Ἀδύνεια, *Helleniſtis quomodo uſurpatum & autori noſtro.* Ξηρεί· Ξηρὴ, *Hippocrati.* Ἀδυνάντες *alii quàm* ἀδυνεῖς, *eidem.* Ὁ ἀδυνῶν ἀδυνέτερος. Ἐγγύτατα τῦ ἀδυνάτου ὁ ἀδυνής. Τὸ, ἵνα, *ad eventum non ad cauſam relatum.* Ἐδάκρυσιν ὁ Ἰησῦς, *& an rectè id eliminatum à nonnullis: Chryſologi interpretatio; Chryſoſtomi: Pia B. Ambroſii & Bernardi ſententia.* Ὁ τόπος, ἡ πόλις. *Caiaphæ prophetia, & quomodo prophetaverit. Magiſtrorum Hebræorum dictum de Prophetia ignorantis quid prædicat, Caiaphæ accommodatum.* Νάρδος πιστική: *Et an eo modo quo ὕδωρ πιστὸν apud Eſaiam, dici poſſit.* Ῥαδιεργία *Judæ.* ῥαδιεργῶν τὸ γλωσσόκομον. Βαΐα: *Uſus eorum in excipiendis Regibus.* Ἀσαὰ: *& an vox Orientis.* Παιγοπαράδοτον *Hebraum.* ἡ δόξα αὐτῦ.

CApite undecimo cùm dixit Dominus, Αὕτη ἡ ἀδύνεια οὐκ ἔστι πρὸς θάνατον, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τῦ Θεῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τῦ Θεοῦ δι' αὐτῆς, mirum videri poteſt, quòd hunc morbum, quem ſecuta mors eſt, non modò non πρὸς θάνατον, ſed & ἀδύνειαν ſive *imbecillitatem*, dixit: cùm diſertè à Medicis dicatur, neque morbi proprium, nec valetudinis aut mali genus, ſed relictam corporis ex valetudine infirmitatem, quâ legitimæ ac ſolitæ impediuntur actiones, ità dici. Quod ad Helleniſtas autem, quin ad graviores ſive morbos referatur ſive affectiones, vix dubitare poſſunt qui πρὸ ὀλιγοψυχῦντας καὶ ἀδυνῶντας conjungi ab illis non ignorant. Nè de autore noſtro dicam, à quo cæci, claudi, areſcentes denique, quos ξηρὰς dixit, ἀδυνεῖν dicuntur: Eo nempe loco, Ἐν ταύταις κατέκειτο πλῆθος πολὺ τῶν ἀδυνάντων, τυφλῶν, χωλῶν, ξηρῶν, ἐκδεχομένων τὴν τοῦ ὕδατος κίνησιν. Ubi ξηρὰς, conclamatos, ſive ἀπεγνωσμένους, veteres interpretantur; inter quos Theophylactus: Cùm eâ voce de reſiccata alvo Medicorum Princeps utatur; cui ξηρὴ dicitur, quæ parte illâ malè habet. Ut nunc ægrum illum χρόνιον omittam qui triginta octo annos ἀδυνῆσαι ab eodem dicitur ibidem: Ἦν δέ τις ἄνθρωπος ἐκεῖ ἔτη ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἔχων ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. A quo parùm idem Medicorum Princeps abiit, cùm ἀδυνάτους καὶ ἀδυνεῖς diſtinxit: cui inter alia, ἐγγύτατα τοῦ ἀδυνάτου ἐστὶν ὁ ἀδυνὴς, *proximè ad ægrum jam accedere, is qui imbecillis*, dicitur; Ἐγγύτατα δὲ ἀδυνάτου εἰσὶν ὁ ἀδυνὴς. ἔστι δὲ ἀδυνέτερος ὁ ἀσθενῶν, καὶ μᾶλλον αὐτῷ προσήκει, ὅ, τι ἂν ἐπὶ καιρὸν ὑποτυγχάνῃ, πονεῖν. Πρεὶ ἀρχαίης ἰατρικῆς. Ubi ἀσθενῶν ἀσθενέστερος, qui æger jam eſt. Ità cùm dixit, ὅτι πρὸς θάνατον οὐκ ἔστι, non hoc voluit, Ex illo genere non eſſe morbum, qui lethales & ſunt & dicuntur (quod res ipſa tum evicit) ſed hanc ipſam mortem non futuram mortem, ideóque nec ad mortem fore morbum, ſed ad Dei gloriam & Medici exiſtimationem: Qui, cùm morbos alii ſanarent, mortuorum curam ſibi reſervabat, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ubi tamen Baſilius Seleuciæ Epiſcopus τὸ, ἵνα, ad eventum voluit referri, non ad cauſam: Τὸ, ἵνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, inquit, συνέζευξε μᾶλλον ἑτέρωθεν ἡ ἀῤῥωσία· ἐχρήσατο δὲ αὐτῇ εἰς δόξαν Θεοῦ. Eodem capite cùm dicitur, Ἐδάκρυσιν ὁ Ἰησῦς, nondum ſatis ſcio cur tantopere è Patribus nonnulli laborarint nè præ mœrore vero emiſiſſe lacrymas credatur Dominus. Nam, ut Nonnum omittam, qui fleviſſe Servatorem vult ἀκλαύτοις ὄμμασι, quod potiùs non flentis eſt, mirificum fletûs hujus interpretem

Cap. 11 v. 4.

v. 35.

Chryſologus egit: qui, *Hinc eſt quòd Chriſtus, non dolore mortis,* inquit, *ſed illius lætitiæ recordatione lacrymavit; qui voce ſuâ, voce unâ, omnes eſt mortuos perpetuam ſuſcitaturus ad vitam.* Deinde, *Quis ergò ex humana infirmitate exiſtimet hîc fleviſſe Chriſtum, cùm cœleſtis pater luxurioſum filium, non quamdiu abiit, ſed quando recipit, tunc deplorat?* & quæ ſubjunguntur. Quaſi non ſequatur, Ἴδε, πῶς ἐφίλει αὐτόν; item, Οὐκ ἠδύνατο ἵνα μὴ & quæ ſequuntur: Quæ (ut rectè Chryſoſtomus obſervat) mœrorem animi non gaudium teſtantur: cujus rei teſtes habuit, qui ità, ut jam dixi, judicarent. Quantò meliùs quàm qui ſic ſentiunt Theophylactus, qui naturæ quam aſſumſerat, ſed veræ, φαντασίαν ſic excludi notat? Theodorus Heracleota; Δάκρυον γὰρ ἐξέχει, καὶ κάματον ὑπέμεινε σωματικόν, *Lacrymam effudit, & corpoream calamitatem,* ſeu *laborem ſenſit.* Non enim de affectu vitioſo agitur, ſed de affectu tamen: Cujus limites nè quidem gaudium, quod hîc ſupponunt, vehemens excedit. *Ego* (ut cum B. Ambroſio hîc loquar) *non ſolùm excuſandum id non puto, ſed etiam nuſquam magis pietatem ejus deminor. Minus enim contulerat mihi, niſi meum ſuſcepiſſet affectum. Ergo, pro me doluit, qui pro ſe nihil habuit quod doleret: & ſequeſtrata delectatione Divinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficitur. Suſcepit enim triſtitiam meam ut mihi ſuam lætitiam largiretur, qui veſtigiis noſtris deſcendit uſque ad mortis ærumnam ut nos ſuis veſtigiis revocaret ad vitam. Confidenter ergò triſtitiam nomino, quia crucem prædico. Neque enim ſpeciem incarnationis ſuſcepit, ſed veritatem.* Sed nec quiſquam cujus intereſt, negabit, infirmitatibus humanis non peccatis ſubjeciſſe ſe Dominum: *Infirmitas* autem *atque mortalitas* (ut cum Leone ejus nominis primo loquar) *quæ non peccatum erant ſed pœna peccati, à Redemtore mundi ſuſcepta ſunt ad ſupplicium, ut impenderentur ad precium,* Sermone De Reſurrectione Domini 2. *Totúmque hoc,* ut idem loquitur, *diſpenſatio fuit miſerationis, non privatio poteſtatis.* Accedat illud melleum B. Bernardi; *An non longè glorioſius fuit, quandoquidem totum propter nos agebatur, ut non modò paſſio corporis ſed etiam cordis affectio pro nobis faceret; & quos vivificabat mors tua, tua nihilominus & trepidatio robuſtos, & mœſtitia lætos, & tædium alacres, & turbatio quietos faceret, & deſolatio conſolatos?* Pergamus. Eodem capite & illud exſtat, Ἐὰν ἀφῶμεν αὐτὸν οὕτω, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν καὶ ἐλεύσονται οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἀροῦσιν ἡμῶν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος: hoc eſt, *urbem & gentem:* Quod Hebræis paſſim uſitatum. Neq; aliter Romani; A. Gellius, antiqui in dicendo moris obſervator accuratus; *Is loco & oppido Methymnæus, terrâ atque inſulâ omni Lesbius fuit:* Ubi locus, ἡ πόλις. Sequitur, Τοῦτο δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ οὐκ εἶπεν· ἀλλὰ ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, προεφήτευσεν ὅτι ἔμελλεν ὁ Ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Prophetia ergò munus atque autoritatem quodammodo hîc comitata fuit: cui οἰκονομικῶς hoc datum, & quidem impio ac indigno; non quod de veritate ipſa perſuaſus eſſet, ſed ut veritatem perſuaderet. Quamvìs ergò populo præeſſent tales, Deum ſequebantur inviti: Quod nec Bilcamus, nec Diabolus evaſit. Baſilius Catenâ nondum editâ ad Eſaiam; Πῶς δὲ καὶ Βαλαὰμ προφητεύει, καὶ Καϊάφας; Ὅτι κἀκεῖνοι τοῦ πνεύματος εἶχον· ἀ μὲν ὡς ἀρχιερεὺς, ὁ δὲ ὡς μάντις. ἀ γὰρ ψυχῆς κακίας ἐνταῦθα, οὐδὲ διανοίας νῦν, ἀναφαίνεται καὶ εἰς Θεὸν καὶ τοῦτον ἐκεῖθεν δυνάμιν πῶς; ἀλλ' οἰκονομικῶς ἐν αὐτοῖς ὁ λόγος, καὶ κατὰ τὸν ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς, τὸν καιρόν. Prophetavit ergò, quomodo Magiſtri eleganter dicunt: נבא ברצון האלהים ולא ידע מה נבא, *Prophetavit ex voluntate Dei, nec ſciebat quid prophetaret:* Aut ut eodem metro utar (verſus enim eſt politicus, quales, quibus vulgò nunc utuntur Græci, & Chiliadas conſcripſit Tzetzes) *Mandata ſummi Numinis, ſed inſcius, profatur.* Capite duodecimo occurrit locus ille qui negotii haud parùm eruditis exhibuit, de quo & non pauca in Ariſtarcho, Ἡ ἓν Μαρία λαβοῦσα λίτραν μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου, ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ: quibus hoc addatur: Videndum an eo modo νάρδος dici poſſit πιστική, quo apud Eſaiam ὕδωρ πιστὸν ab Helleniſtis dicitur; ἄρτος αὐτῷ δοθήσεται, καὶ τὸ ὕδωρ αὐτῷ πιστὸν, vel, τὰ ὕδατα αὐτῷ πιστά: Ipſe נאמנים dixit: quamvìs ibi aliter Chaldæi: qui, *aquæ ejus erunt permanentes, ſicut fons aquarum cujus aquæ non deficiunt.* Et quis dubitat quin voce eâdem ea quæ vera non fucata ſunt, ut hîc unguentum, ibi aquæ, dici poſſint? Ut omittam, aquam quoque quæ bibitur, ſic Græcis dici: ut cùm Æſchylus Prometheo Deſmote, remedium ſeu pharmacum, quod ità adhibetur, πιστὸν dixit;

v. 48.

v. 51.

Cap. 12 v. 3.

Τὰ

Τὸ μὲν μέγιστον, εἴ τις εἰς νόσον πέσοι,
Οὐκ ἔστ' ἀλέξημ' ὑδὲν, οὐδὲ βρώσιμον
Οὐ χρισὸν, οὐδὲ πιόν.

Quod unguento de quo ibi agitur non convenit; ἐγχρίσῳ nempe, & ipſo uſu quoque, unguento: ideóque rectiùs ad pluvias, quæ Palæſtinæ paſſim promittuntur, temporaneam quam vocant & ſerotinam, referri poſſe videatur: Quæ fideles ſunt, cùm non deficiunt, in locis aridis præcipuè, ac ſuo tempore exhibentur. Locus capite trigeſimo & tertio Prophetæ legitur; *Qui ambulat in juſtitia & loquitur veritatem*, &c. ἀφ' οὗ δὲ αὐτὸ ἐδόθη, καὶ ὕδατα αὐτοῦ πιστὰ, ad Hebræam mentem. Nihil obſtat interim quò minùs nardus πιστικὴ ſit πιστὴ, *pura* & *ſincera*; cùm præſertim ſequiore (quod & notavimus) Helleniſmo voces iſtæ confundantur. Eodem capite de proditore dicitur, Εἶπε δὲ πόθο, v. 6. οὐχ ὅτι σὲ ἦλθε πλοῦτον ἐμέλεν αὐτῷ, ἀλλ' ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταζεν. Ubi illud, ὅτι κλέπτης ἦν, eleganter, ὅτι τὸ γαζοφυλάκιον, ἤγεν, τὸ γλωσσόκομον, ἐραδιέργησεν, interpretantur SS. Patres. Quâ voce exprimunt quod tamen non dicunt. Ῥᾳδιεργοὶ enim, verſipelles pariter & negligentes: Adeò ut ῥᾳδιεργίαν, φησὶ πᾶν ὀλιγωρίαν, ſummam quæ in re quavis adhibetur negligentiam, antiqui interpretentur: quales, qui in arte ſua leviter, qui negligenter, nec ut oportet, defunguntur. Unde Princeps interpretum Græcorum, Ῥᾳδιεργὸς, πλασοχάφος, ἢ ταχυχάφος, πονηρὸς, μηχανεργὸς, πολυμήχανος: quæ doloſi pariter ac negligentis ſunt: A quibus ad majora ſcelera paulatim pervenitur: quemadmodum, de quo nunc ſermo, à contemtu muneris ac frigida ſecuritate ad fraudem, imò furtum, ab hoc ad ſupremum μίασμα (ut nuſquam ſcelera conſiſtunt) hoc eſt, ad proditionem Domini ac Dei, pervenit. Afterius Homiliâ Περὶ πλεονεξίας, Τὸν Ἰούδαν ὁ πάλιν τί τοῦ καταλόγου ἦλθε μαθητῶν ἐξέλεγεν, ἐπίπροσθεν ὁ πρόδοτης ἀντ' ἀποστόλου; Οὐ τὸ γαζοφυλάκιον ἁρπάζων ῥᾳδιεργούμενον, εἶτα ἡ κτῆσις τὸ ἄτιμα τιμᾶς; Ῥᾳδιεργεῖν autem τὸ γαζοφυλάκιον dici poteſt, & qui negligenter ſervat, & qui cum lucro ſuo fraudulenter tractat. Autor, nullâ circuitione uſus, ordine diverſo tamen, ὅτι κλέπτης ἦν, καὶ τὸ γλωσσόκομον εἶχε, dixit: cùm, *& habuiſſe, & compilaſſe*, vellet. Eodem capite, de honoribus Domino ante mortem καὶ τὸ πάθος τὸ σωτήριον exhibitis, Evangeliſta dixit, Ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων, καὶ ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν v. 13. αὐτῷ, καὶ ἔκραζον, Ὡσαννὰ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου, ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ. Quemadmodum Ὡσαννὰ Regum erat compellatio, ità τῶν φοινίκων βαΐα, *palmarum rami*, quibus Principibus aut Regibus adventum gratulari mos erat: Quomodo exceptus Simon poſt victoriam illuſtrem 1. Machab. 13. 51. dicitur; μετ' αἰνέσεως, nempe, καὶ βαΐων, καὶ ἐν κινύραις, *cum laude, cum phœnicum ramis, & citharis*: Addebantur enim encomia vel hymni. Quorum loco eſt, quod ſequitur, Ὡσαννὰ, εὐλογημένος: Quod cum phœnicum ramis jungebant: ut cùm 2. Machab. 10. 7. Διὸ θύρσους καὶ κλάδους ὡραίους, ἔτι δὲ φοίνικας ἔχοντες, ὕμνει ἀνήφεσον τῷ εὐοδώσαντι καθαρίσαι τὸν ἑαυτοῦ τόπον. Quemadmodum ipſe ramus quem geſtabant, *Oſanna*, quod notum eſt, ab acclamatione dicebatur: Quem cur αἴσακον vocatum magnus Caſaubonus velit, imò Orienti aſſcribat, ac Syrorum vocem eſſe dicat, nè ex Heſychii quidem quem adducit loco conjectare poſſum: qui, Αἴσακον, δάφνης κλάδον, ὃν κατέχοντες ὕμνουν τοὺς θεούς, interpretatur. Addit Etymologus, & myrti ramum ità dici: Αἴσακος, ὁ ἡ δάφνης κλάδος, ἢ ὁ ἡ μυρσίνης· καλεῖται δὲ καὶ τὸ ζῶον ὁ ἐείθακος, αἴσακος. Quòd ſi Heſychius vocem Orientis eſſe voluit, cur θεοὺς dixit potiùs quàm Θεόν: cùm paſſim vocum quæ ex Oriente oriundæ ſunt, interpretationes, ex Helleniſtis, autor, ſive compilator potiùs, deſcribat? Sed & quæ avis Ariſtoteli ἐείθακος dicatur, nemo neſcit. Quid, quòd æſacus Ovidio, non alia quàm mergus; cognominis heroi nempe quem in eam transformavit? Qui ipſam transformationem verbis his concludit,

Æquor amat, nomènque manet, quia mergitur illo.

ubi mirum ſanè, quòd manere nomen dixerit, ſi nomen mergi, quod Romanum eſt, alludat. Nos minori negocio ex ea voce mergum quàm phœnicis folium formare poſſemus: (cùm nihil expeditius faciliúſque ſit, quàm ludere in his linguis, ſi cui oſtentatio, pro

veritate cordi ſit, aut ſemel allubeſcat.) A סוך enim, quod eſt, *texit, operuit*, fit חסך *heſech*, & אסוך, *aſoch*; unde *heſecus*, & *æſacus*. Quæ ociosis, quales ſunt non pauci, relinquimus. Cùm dicitur, Ὁ φιλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἀπολέσει αὐτὴν, nemo dubitare poteſt, quin παροιμιῶδες antiquum illud in animo habuerit, מי שאוהב נפשו ימיתנה, *Qui amat animam ſuam, interficiet eam*. Eodem capite, Διὰ τοῦτο ἂν ἠδύναντο πιστεύειν. Ubi mirum cur tantoperè τὸ, ἂν ἠδύναντο, recentior interpres urgeat: De quo vide quæ ad quartum Evangeliſtæ hujus annotamus. Sequitur, Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ πεπώρωκεν αὐτῶν τὴν καρδίαν· ἵνα μὴ ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ νοήσωσι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπιστραφῶσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας, ὅτι εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Ubi iterum δόξα, de quo aliquoties jam diximus, ut ſemper noſtro: cui δόξα τοῦ Θεοῦ, *Dei majeſtas* aut *præſentia*, ut שכינה: De qua & illud Rabbini monent, Quoties τὸ שכן, cùm de tabernaculo præſertim aut arca agitur, in contextu occurrit, & ad Deum refertur, per שכינא à Thargumiſtis reddi: ut cùm dicitur, *Ego Dominus habito*, illi, שכינתי שריא, *Divinitas mea quieſcit: Idque*, inquiunt, *ut quicquid eſt corporeum tollatur à Deo*. Evangeliſta ergò noſter, vidiſſe Eſaiam τὴν δόξαν αὐτοῦ, id eſt, Filii Dei, illuſtri ac divino illo capite, ait, quod nunc ſextum ordine eſt: De qua voce ad illum locum monuimus, καὶ ἐσκίωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ. Quæruntur autem Græci hìc Theologi, inter quos Chryſoſtomus, *Cujus viderit gloriam?* & reſpondet, *Patris*. Ὅτε εἶδε, inquit, τὴν δόξαν αὐτοῦ. Τίνος; Τοῦ πατρός. Et deinde, communem tribus Perſonis eſſe ait gloriam. Mihi placent, qui primariò ſimplicitérque de regno Filii ac majeſtate hoc accipiunt. Bene Theophylactus, Τίνος; Τοῦ υἱοῦ· καί τις τοῦ πατρὸς τὴν δόξαν ἐδικεῖ ἰδεῖν ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας ὁ προφήτης. ἐντεῦθεν ἡ εὐαγγελιστὴς δόξαν τοῦ υἱοῦ φησιν ἰδεῖν τὸν Ἡσαΐαν, ὁ δὴ Παῦλος τοῦ Πνεύματος. μία ἄρα ἡ δόξα τῆς ἁγίας Τριάδος, *Cujus vidit gloriam? Filii*: Quamquam è contextu ipſo Patris gloriam vidiſſe Prophetæ videatur. Evangeliſta interim vidiſſe Filii gloriam Eſaiam dixit: Quod de Spiritu, Paulus. Una ergò Sanctæ Trinitatis gloria. Ubi verò Eſaias eo capite vidiſſe ſe Patris dicit gloriam, qui את ארני, *Dominum*, & quidem *in ſolio excelſo ſedentem*, vidiſſe ſe ait? Deinde autem τὸ τεταγμένον ſubſequitur, quod ibi exſtat, Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος Κύριος σαβαώθ. Quomodo autem Patri tantùm hæc conveniunt, ſi ut χριστολογία ità ἁγιολογία ſit communis? Quid, quòd loco quem adduxit, manifeſtè eadem dicuntur, quod ad mentem, cum iis quæ ibi exſtant: Ἐπαχύνθη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, &c.? Et nonne ſequitur, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ? Quo inſuper docemur, ea de Filio accipienda eſſe.

v. 25.

v. 39.

v. 40,

41.

Cap. IX.

Capita aliquot percurruntur. Λέντιον *quid.* σαβάνῳ περιζωσάμενος, *Clementi.* Περίζωμα ἱερατικόν. *Locus,* Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, *& quare. Locus,* Ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, *& quomodo* καινή. Ἅγιον καινόν. Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν· *& quomodo intelligendum. Varia diſtinctio loci. Mos Hebræorum in diſſimulando participio, quod foris aſſumendum. De cognitione Patris & Filii. Locus,* Ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστι. *Nonni interpretatio notata.* Ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, *& quomodo intelligendum. Peccatum ἀπροφάσιστον. Rejecta ad hunc locum μίμησις eruditorum.* παρομίαν οὐδμίαν λέγεις. *Parabolæ quàm populo ingratæ. Locus Ezechielis.*

Cap. 13 v. 5.

Capite decimo & tertio, non procul ab initio legitur, Εἶτα βάλλει ὕδωρ εἰς τὸν νιπῆρα, καὶ ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, καὶ ἐκμάσσειν τῷ λεντίῳ ᾧ ἦν διεζωσμένος. Quemadmodum in eo quod præcedit, καὶ πίπτων τὰ ἱμάτια, καὶ λαβὼν λέντιον διέζωσεν ἑαυτόν. Quod *linteum* Clemens σάβανον fuiſſe vult, quo corpora in balneis detergebantur: Qui Pædagogi lib. 2. c. 3. Ὁ Κύριος τρυφλίῳ ἐπιλαβόμενος ὑδρίας, καὶ κατίκλιτος τοὺς μαθητὰς ὀπὶ τῆς πόας χαμαί· καὶ τοὺς πόδας ἐνίπτευεν αὐτῶν, σαβάνῳ περιζωσάμενος ὁ ἄτυφος Θεός, καὶ Κύριος τῶν ὅλων. quod Heſychius περίζωμα ἱερατικὸν, *cingulum ſacerdotale*, exponit. Quæritur quid ſibi velit Dominus cùm dixit, Ὁ λελουμένος οὐ χρείαν ἔχει ἢ τοὺς πόδας νίψασθαι, ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος. Nota eſt ſumma Hebræorũ conjuncta cum humilitate

v. 10.

ſitate humanitas: Qui à via redeuntes abluebant: imprimis autem eam partem quæ polluta erat, hoc eſt, pedes; cùm intacta ſordibus ac impolluta poſſent eſſe cætera. Itaque ὁ λελυμένος, eſt, ὁ λελυμένος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ſive ἀπὸ τῶν ὁδοιπορίων. *lotus à via, ſeu poſt confectum iter.* Quid autem aliud niſi perpetui viatores, Apoſtoli: è quibus aliqui jam antè ablegati fuerant? Quod hic tenendum, nè aſſentiamur iis quæ de balneo ab eruditis adferuntur: ut aliorum nunc argutias omittam; præcipuè Origenis, qui παῖ βάσεις τῆς ψυχῶν, *greſſus animarum*, more allegorico, interpretatur: Eâ autem mente τὸ, νίψασθαι, παιδικῶς accipiam. Illud quod capite eodem dicitur, Ἐντολὴν καινὴν v. 34. δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, nonnulli veterum doctores ità acceperunt, ut vim totam eſſe in eo vellent, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς: Ità ut alterum ſit vetus, τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους: illud novum. Iſidorus Peluſiota lib. 3. Epiſt. 410. Ἐι δὲ φαίης, ἐν τῇ παλαιᾷ ὧν διαθήκῃ οὐκ εἴρηται, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σε ὡς ἑαυτὸν· φαίην, ὅτι μᾶλλον μὲν καὶ κεῖνην αὐτὸς ἐδίδαξεν, ἔπειτα δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ τῇ κατὰ σάρκα προσέθηκέ τι πλέον, εἰπών, ὅτι ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς. τὸ μὲν γὰρ ἀγαπᾶσαι, καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ κεῖται· τὸ δέ, καθὼς ἐγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, προσέθηκε· διὸ καὶ καινὴν ἐντολὴν αὐτὴν ἐκάλεσε. *Quòd ſi dixeris, in Veteri Fœdere dictum non fuiſſe, DILIGES PROXIMUM TUUM UT TE IPSUM, reſponderim, Maximè quidem illud etiam ſanxiſſe Dominum, deinde autem in carnali præſentia ſua aliquid addidiſſe amplius, cùm dixit, MANDATUM NOVUM DO VOBIS, UT DILIGATIS VOS MUTUO, SICUT EGO DILEXI VOS. Nam DILIGERE quidem, etiam in Antiquo præcipitur Fœdere; Illud autem, SICUT EGO VOS, addidit: Unde & Novum præceptum id dixit.* Et certè, novum non eſſe Proximi amorem, aut præceptum recens, locus Levitici notiſſimus, c.19. v.18. Καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σε ὡς ἑαυτόν, ſatis teſtatur. Quod tamen ità in deſuetudinem partim partim & oblivionem veniſſe, ſuprà diximus, ut illud, *Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*, &c. Deut.6.5. vel ſufficere implendæ legi, vel nihil cum altero commune hoc præceptum habere exiſtimarent: Adeò ut Leguleius ille de quo antè, quærat, Τίς ἐστί μου πλησίον; quâ occaſione, tanquam rem novam, diſcit quod quærebat. Καινὴν igitur, vel quia reſtituit ac revocavit, vel Hebræorum more, quo חדשׁ ἐντολὴ καινὴ eo modo quo שיר חדש, ᾠδὴ καινὴ, carmen eximium, Prophetæ Regio & aliis non ſemel dicitur. Quomodo interdum & Romani loquuntur: ut cùm *nova carmina* quæ Pollioni Maro tribuit, *magna & miranda* Servius interpretatur. Capite decimo & quarto, ſtatim in principio legitur, Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαί εἰσιν· εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν, Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν. In quo diſtinguendo mirum Cap.14. v. 2. eſt quàm fluctuarint eruditi: ità quidem, ut & recentior interpres novam ibi inchoarit ſententiam, Πορεύομαι τόπον ἑτοιμάσαι ὑμῖν: Ac ſi dicat, *locum paratum non eſſe: itaque abiturum ſe ut metatorus munere fungatur:* quaſi non electis ſuus cuique decretus locus eſſet, aut ſaltem tum parandus eſſet. Quid igitur? Nihil frequentius Hebræis, quàm ut verbo ſubſtantivo benoni aut pahul, ſeu participium, ſubducant: Ut in illo, ὕπου δὲ ἦν πνεῦμα ἅγιον, Johan. 7.39. πιμφθὲν nempe, aut δοθὲν: (de quo antè) & alibi non ſemel, ubi plus difficultatis habet; in Epiſtolis præcipuè Paulinis. Intellige igitur, ἡτοιμασμένα: ut ſit, Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου μοναὶ πολλαὶ ἡτοιμασμέναι εἰσί. Magnus Chryſoſtomus, Ἀφορμὴν δὲ ἐκεῖ πολλὴ κατηγορίαν, καὶ ἐκ ἐνὸς ἐκτεῖν, ὅτι ἑτοιμασίας δεῖ, *Copia ingens hoſpitiorum ibi, nec rectè dicitur, præparatione opus eſſe.* Quod ſi verum eſt, rectè ſuppletur quod dixi. Quare fidenter diſtinguendum, εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν, Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν· καὶ ἐὰν πορευθῶ καὶ ἑτοιμάσω ὑμῖν τόπον, πάλιν ἔρχομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν. ut dicat, *Si aliter res haberet, nè id quidem vos celaſſem: abiturum enim me dixiſſem, ut paraturus vobis locum, eóq; ſalto, reverſurum.* Rectè Robertus Stephanus, qui diſtinctionem plenam ante τὸ, πορεύομαι, tollendam judicavit: Neque aliter Nonnus;

Πολλαὶ δ' ὑμέτερος ἐμοὶ κτίσσε δόμος πατρῴος
Εἰσὶ μοναὶ στοιχηδὸν ὀμόζυγες· εὐρυτενὴς δὲ
Εἰ μὴ πολυμάλακτρον ἐμὴν πόλιν ἀνδρὸς ἀὐλὴ,

Ὑμῖν καὶ χαν ἔειπον, ὅτι περικλυστὸς ὀλεύσω,
Ὀφρ' ἐν ἐντύνω πολυχανδέϊ δίον ἀυλῆς,
Ἄξιον ὑμείων ποσὶ δυχὰ χῶρον ὑφαίνων.

Nec aliter diſtinguunt qui Syrum expreſſerunt. Aliquantò poſt hunc locum ait Dominus, Εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτὸν, καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Quo ſenſu eleganter autor Commentarii in Pſalmos qui vulgò B. Hieronymo aſcribitur, ad Pſalm. 102. *Adventus Filii, nomen Patris eſt. Ante adventum Chriſti ſciebatur Deus, Pater ignorabatur.* Patrem certè docuit ac paſſim demonſtravit Filius. Sub finem ejuſdem capitis, πολυθρύλλητον illud legitur, ὅτι ὁ πατὴρ μου μείζων μού ἐστί. Quod ſive quis rectè ad Mediatorium munus, ſive ad ordinem quo Pater præit, referat, ſive Patrem cum Græcis tanquam cauſam, hoc eſt, ἄιτιον, conſideret, ut cùm Damaſcenus, Καὶ ὁ πατὴρ μείζονές μού ἐστι· ὁ γὰρ πατὴρ ἄιτιος τοῦ υἱοῦ, ὁ γὰρ υἱὸς ὁ πατρὸς ὑπάρχεται· διὸ καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ἐπὶ τούτου τὸ τὸ σημαινόμενον ἔλαβε τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ῥηθέν, Ὁ πατήρ μου μείζων μού ἐστί, peculiariter Nonnus, qui vertit, Οὐνεχ' ὅλων μειζων γαίητις ἐμεῦ ἔπλετο μείζων: quaſi Pater, ἢ μειζων, ſive quà præeſt omnibus ac omnia diſponit, major eſſet Filio, ac ſic dicendus. Pergamus. Video negocium eruditis, recentiori quoq; interpreti, exhibuiſſe locum illum qui ſequenti capite exſtat, Εἰ μὴ ἦλθον καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον: cùm verum ſit illud Auguſtini, *eſſe etiam peccata ignorantium, quamvis minora quàm ſcientium:* quæ & rectè ἀπροφάσιστα dicuntur. Minimè autem placet doctorum illa μίμησις quam hic excogitarunt: *Non haberent,* inquiunt, *peccatum, id eſt, habere ſe negarent: ut ſi de fure deprehenſo dicas, Niſi convictus teneretur, innocentiſſimus eſſet; id eſt, eſſe ſe clamaret.* Atqui mentem ſuam ipſe Dominus interpretatur, cùm dixit, νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν: *Peccatum non haberent;* ἀπροφάσιστον nempe: *Peccatum non haberent;* πρόφασιν εἶχον. Ut dicat, *Excuſationem aut prætextum peccati haberent.* Neque hoc Theophylactus non vidit. Capite decimo & ſexto dicitur, Λέγουσιν αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, Ἴδε, νῦν παῤῥησίᾳ λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις. Ubi παροιμία, משל. Inter querelas autem populi antiqui fuiſſe legimus, cùm Deus mitteret prophetas, quòd prophetæ nihil aliud quàm παροιμίας ſeu parabolas proferrent; quibus involvi potiùs quàm explicari monita ac mentem Dei querebantur. Locus in hanc rem elegans Ezechielis 20.49. ubi cùm injunctum Prophetæ eſſet ut parabolam de ſylva, quæ *meridiana* ibi dicitur, quam accenſurus eſſet Dominus, annunciaret populo proponeretque, quàm ingrata eſſent talia haud dubiè teſtatur: Helleniſtæ, Καὶ εἶπον, Μηδαμῶς, Κύριε· αὐτοὶ λέγουσι πρός με, Οὐχὶ παραβολή ἐστι λεγομένη αὕτη; Quod efficaciùs Hebræi, הלא ממשל משלים הוא, *An non parabolicè parabolas loquitur iſte?* hoc eſt, *An aliud quàm parabolas loquitur iſte?* quod contemtum denotat faſtidiúmque: A quo non magìs in doctrina quàm in cœleſti pane ſibi temperarunt illi.

Cap. X.

Trajectio in illo loco, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, *&c. Interpres recens, vetus, & utriuſque interpretatio. Senſus loci.* Φανὸς quid. ἔδωκα ῥάπισμα, *dedit alapam; baculo cecidit.* Ῥαπίζω, *expalmo.* Κονδυλίζω. Αἰσία, *cauſa.* Λιθόστρωτος, *platea, atrium.* Πλατεία. Ὁ γλῶσσα γλῶσσα. Λαχεῖν, βάλλειν κλῆρον. *Micatio digitorum. Locus,* Ὤφθη εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. Ἐκκωφεῖν· Συγκωφεῖν. Ῥαββουνί. *Error Epiphanii de matre Domini.* Παιδία: *mira Chryſologi interpretatio.* ἀρχή. Ὁ Ἰησοῦς τῶν δυνάμεων κεκλεισμένων, *& quomodo intelligendum: tempus, nempe denotari. Locus,* Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν. Ἔρχεσθαι ὁ Κύριος, *Maran atha. Locus,* ὃ δὲ αὐτὴν ὄιμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία.

Cap. 17. v. 3. IN divina Precatione illa quam ad Patrem habet Dominus, vita pariter ac ſalus noſtra, inter cætera, Αὕτη δέ ἐστιν, inquit, ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν. Paſſim autem in Epiſtolis Paulinis notavimus, quod olim in Philoſopho notare memini, nihil eſſe in illius ſcriptis trajectionibus frequentius: Exemplo ſit illud in libello De re Poetica, Ἐστὶ γὰρ αἱ μὲν πίστεως ἕνεκα ἀπεχό-

ἀπιχνόπραμ καὶ ἀι τοιαῦται πᾶσαι: cùm vellet, ἐισὶ γὰρ ἀι πίστεως ἕνεκα καὶ ἀι τοιαῦται πᾶσαι, ἀπιχνόπραμ. Tale eſt, Διὸ καὶ Εὐριπίδη ἐγκαλοῦντες τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνουσιν, ὅτι τοῦτο δρᾷ ἐν ταῖς τραγῳδίαις: mirificè: cùm vellet, Διὸ καὶ Εὐριπίδη ἐγκαλοῦντες, ὅτι τοῦτο δρᾷ ἐν ταῖς τραγῳδίαις, τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνουσι. Quales & ad Theophraſti Characteres ex autore eodem plurimas notarunt viri ſummi. Ità hìc, ſi B. Chryſoſtomo credimus, hoc volebat Dominus, ἵνα γινώσκωσί σε, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Opus certè non erat, ut eruditi, quemadmodum ſæpe aliàs, τὸ *eſſe* inſererent, ac ſic aſſtrictam verbis interpretationem incruſtarent: Qui itaque, *Hæc*, inquiunt, *eſt vita æterna, ut te cognoſcant eſſe illum ſolum verum Deum:* hoc eſt, *ſciant te ſolum verum Deum.* Quomodo dicendum potiùs fuiſſet, ἵνα γινώσκωσί σε μόνον, non τὸν μόνον. Non enim hoc vult, ὅτι ὁ κόσμος οὐ γινώσκει Θεὸν ὄντα: Nec Judæi ignorabant, Deum eſſe: quem non cognoſcebant ut oportet, quia Filium non cognoſcebant. Verus ergò ſenſus eſt, ἵνα γινώσκωσί σε, καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, *ut te, & Jeſum Chriſtum* (vel, *ut te cum Jeſu Chriſto*) *quem miſiſti, cognoſcant; qui ſolus & verus ille Deus es quem prophetæ prædixerunt.* Cùm alterum, τὸ ὅτι videatur ponere; ut quis nempe Patrem Filiúmq; verum eſſe Deum ſciat: alterum autem πληροφορικὸν ſit, fidémque veram & æternam pariter includat. Unde & præcedit, Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή. Rectè Syrus, *Hæc eſt autem vita quæ eſt in æternum, ut cognoſcant te, qui es verus Deus ſolus, & eum quem miſiſti, Jeſum Chriſtum.* Non dixit, *ut cognoſcant te eſſe*, ſed, *ut cognoſcant:* Τὸ γινώσκειν enim τελικῶς, ut paſſim Johanni, uſurpatur. Talia ſunt, Ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, Καὶ οὐκ ἐγνώκασιν αὐτόν, Καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω. Rectè antiquus Eccleſiæ Doctor, *HÆC EST autem vita æterna, ut cognoſcant te ſolum & verum Deum, & quem miſiſti Jeſum Chriſtum: docens atq; oſtendens, nihil aliud eſſe Deum noſſe, quàm credere & oculos cordis in Dominum pronâ imò totâ pectoris fide ac devotæ mentis aperire. Indè jam fit, ut credendo intelligas, intelligendo credas.* Certè hæc non negligenda erant. Melius autem interpres antiquus, quanquam & ipſe ambiguitatis aliquid relinquat: verba enim reddit magis quàm illuſtrat. Reſtat, ut eâdem operâ & Paſſionis in eodem hoc autore hiſtoriam, aliáque quæ eódem ſpectant, nunc percurramus. Capite 18. ſcelerati, duce Judâ, ut Domino manus injicerent, μὴ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ ὅπλων veniſſe dicuntur. Ubi, qui ſint φανοὶ, quærunt nonnulli. Certè, quos λυχνέχυς Attici dixerunt, ſi Heſychio hìc fidem habemus: Qui, Ἀπλοῖ ἢ λυχνοῦχον ὀπάλιον, ὃν ἡμεῖς τὸν φανὸν: qui & λυχνοῦχον, λαμπτῆρα interpretatur. De quo ipſo diſputant, cùm alii lampadem, alii ligna arida quæ exhibendo lumini in ædibus accendebantur, ità velint dici. Idem autem, ξηρὰ ξύλα καὶ διάδα, interpretatur. Cæterùm vix dubitamus, quin φανὸς ſit נר אבוקה ex Rabbinorum ſententia: Eliaſ, funale, quod ex variis funibus ellychniiſq; conſtat, quæ ad majorem excitandam flammam, hoc eſt, ut loquuntur illi, לעשות להב גדול, colligantur, eſſe voluit. Germani *fackel*, autore eodem, dicunt: Quo & nos utimur. Eodem capite inter cætera occurrit illud, Ταῦτα ἢ αὐτὸς ἑπτάκις εἰς τὸ ὑπηρετῶν παρεκπὸς ἔδωκε ῥάπισμα τῷ Ἰησοῦ, ἔπτω, v. 22. Οὕτως ἀποκρίνῃ τῷ ἀρχιερεῖ; Ubi Vetus, *dedit alapam.* Recentior moleſtiùs, *baculo cecidit:* Quod ex Matthæo probat; qui, inter alia, καὶ ἐπολάφισαν αὐτὸν· οἱ ἢ ἐῤῥάπισαν. Quaſi non Matthæus locum Eſaiæ reſpexiſſet: Cui מרט in prophetia de Chriſto, ex interpretatione Helleniſtarum, ῥαπίζειν: cùm id longè violentius ſit, ac diverſum. Vide quæ in Ariſtarcho notamus. Aliàs ῥαπίζειν, de manu. Gloſſæ optimæ; Ῥαπίζω, *expalmo alapo.* Critici veteres; Ῥαπίσαι, παίσαι ἢ γροῦθον ἀπλῇ τῇ χειρί. à quo aliud κοπανίζειν. Sub finem, de Pilato, Καὶ τοῦτο ἐπὼν, πάλιν ἐξῆλθε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἐγὼ οὐδεμίαν αἰτίαν v. 38. εὑρίσκω ἐν αὐτῷ. Quomodo Tacitus Annal. 1. *Etenim nunciabatur, parari legatos, qui ſuperiorem exercitum ad cauſam eandem traherent:* de facinore ſeditionis. Capite decimo Cap. 19 & nono, cùm de loco in quo idem judex de cauſa cogniturus conſedit, καὶ ἐκάθισεν v. 13. ἐπὶ τοῦ βήματος εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ, intelligit plateam (ſic dicebant enim) ſive atrium teſſellis ſtratum. Græcis ſequioribus, ῥέῤῥη, ἢ λεωφόρος, *via publica, platea:* Nobis, *de ſtrate:* hoc eſt, *via ſtrata.* Alia platea, ut hìc, de qua Proſper De prædict. parte 3. *Apud Africam Carthagini Cæleſtis eſſe ferebant*

rebant templum, nimis amplum; omnium Deorum ſuorum ædibus vallatum. Cujus platea lithoſtrata, pavimento ac pretioſis columnis & mœnibus decorata, propè in duobus ferè millibus paſſuum protendebatur. Ubi *Cœleſtis* eſt *Uranius:* Lactantius lib. 1. *Privatim verò ſinguli populi gentis aut urbis ſuæ conditores, ſeu viri fortitudine inſignes erant ſeu fœminæ caſtitate mirabiles, ſummâ veneratione coluerunt: Ut Ægyptii Iſidem, Mauri Jubam, Macedones Cabirum, Pœni Uranum,* (ſive *Uranium*) *Latini Faunum, Sabini Sancum, Romani Quirinum.* Ut platea λιθόστρωτος hîc ſit τὸ πρόναον, ſive *atrium.* Severus ad Eſaiam, Ἦγαγε ἔξω τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἐκέλευσεν ὅπι ζήμαλθ εἰς τόπον λεγόμενον Λιθόστρωτον, Ἑβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ· τοῦτο δὲ τὸ λιθόστρωτον πλατεῖα πάντως δέι. Heſychius, qui ad pavimentum ejuſque ornatum reſpexit, Πλατείαν, κόσμον, crudiè interpretatur. Quæ cauſa eſt cur Helleniſtæ τὸ אשנב, quod cancellos denotat, παστάδα, apud Salomonem alibi reddiderint: à forma nempe quam repræſentabant, inſtar ſtrati. Capite v. 22. eodem quod dicitur, Ἀπεκρίθη ὁ Πιλάτος, Ὃ γέγραφα γέγραφα, planè ſimillimum illi Geneſ. 43. ἐγὼ γὰρ καθάπαξ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι. Verba Jacobi, qui de orbitate ſua, aut calamitate liberorum, queritur: ac ſi dicat, *Video, quod jam factum, mutari non poſſe.* Ità Pilatus mutaturum ſe negat quod mutare ſerum erat, aut integrâ autoritate v. 24. non poterat. Sequitur non multò pòſt, ἀλλὰ λάχωμεν ἐπὶ αὐτῦ. Ubi ſi λαχεῖν quod Helleniſtis βάλλειν κλῆρον, ut in illo, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν μου ἔβαλον κλῆρον, Joelis 3. 3. ירו גורל, neceſſariò ineptum quod de micatione digitorum Nonnus. Sequitur non procul v. 37. à fine illud, καὶ πάλιν ἑτέρα γραφὴ λέγει, Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. Quod eſt, Ὄψονται εἰς αὐτὸν ὃν ἐξεκέντησαν· nec aliter ex Zacharia intelligitur: Helleniſtæ, καὶ ἐπιβλέψονται. Recentior, *Videbunt quem transfixerunt.* Efficaciùs poterat, *Inſuetuntur in eum quem transfixerunt:* ità ſcilicet, ut mors ſubſequeretur: Quod ἐκκεντεῖν Helleniſtæ; ut 2. Machab. 12. 6. τοὺ δὲ ἐκεῖ συμφυγόντας ἐξεκέντησε. Quemadmodum de pluribus aut toto exercitu Cap. 20 qui cæditur, συγκαντεῖν dicunt: ut cùm ibidem Juda συγκεκεντῆσθαι hoſtem dicitur. Capite v. 16. vigeſimo locus ille, Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς, Μαρία. Στραφεῖσα ἐκείνη λέγει αὐτῷ, Ῥαββουνί. ὃ λέγει, Διδάσκαλε, vel per ſe ſatis arguit, aliud egiſſe Epiphanium cùm hoc loco τὸν θεοτόκον, ſive matrem Domini, intelligit: qui adversùs Maſſilianos, Οὗτοι καὶ οἱ ἀπόστολοι διαπλανῶσι τὴν ἐκκλησίαν, ὅτε καὶ ὁ Κύριος ἐπίταξεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, ἀπὸ μιᾶς τὸ ὑπόδειγμα ἡμῖν κηρύσσων, φήσας τῇ μητρὶ αὐτοῦ, Μή μου ἅπτου· ὅπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα. Et cur Ῥαββουνὶ dixiſſet potiùs quàm Τέκνον? quæ φύσις matrem arguiſſet: neque aliter Lucæ 2. Τέκνον, τί ἐποίησας ἡμῖν οὕτως; Certè magnos ſanctoſque illos viros alibi ſubinde mentem habuiſſe dicas. Exemplo non diſſimili & obvio nunc defungemur. Capite ſequenti, cùm diſcipulis ſuis dicit Dominus, Παιδία, μὴ τι προσφάγιον ἔχετε; nemo dubitare poteſt quin blandientis καὶ ὑποχορίζοντος illud, Παιδία, ſit; minimè autem ab ætate aut vitio deſumtum: Et tamen Chryſologus, Non ergò, inquit, *ut fortiſſimos milites, ſed ut pueros compellat & timidos: & quos idoneos necdum deprehendit ad prælium, ut pueros invitat ad menſam, dicendo,* PUERI, *nunquid habetis pulmentarium? Reſponderunt ei, Non.* Eodem in quo hactenus verſamur capite, hoc eſt, vi- v. 19. geſimo, & illud legitur, Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι, διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ubi κεκλεισμένων θυρῶν haud dubiò, quod ὀψίας ἔσης antè dixit: ut ipſum tempus denotetur, ſcilicet. Nonnus enim paulò aliter diſtinctum inveniſſe locum videtur; hoc nimirum modo, Οὔσης οὖν ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ &c. καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς. Ità enim ille;

Καὶ σκιερὴν ὅτε γαῖαν ὅλη ἐμίλαινεν ὁμίχλη,
Ἀκλινέες ἦ θυρέεσσα συνεκλήϊσαν ὀπῆες
Ὀππόθι φωλεύοντες ἐναυλίζοντο μαθηταί,
Ὡς πλεῖον νὺ νόημα ματέρος εἰς μέσον ἔσῃ.

Ut dicat, *Cùm ſerum jam eſſet, clauſis ubi erant diſcipuli foribus, venit Jeſus:* Neq; quicquam obſtet interim quò minùs idem verſu ſecundo quod primo dicat; & quin κεκλεισμένων τῶν θυρῶν idem eſſe poſſit quod ὀψίας ἔσης, quia fores tum claudebantur: atque ità

κεκλεισμένων

κλεισμῶν τῆς θυρῶν idem ſit quod Romanis *primâ face* dicebatur; quo tempore & veſtes foribus opponebantur: Unde & alibi de nocte media Anacreon dixit,

Τότ' Ἔρως ὀπίσω θείς μὲ
Θυρέων ἔκοπτ' ὀχῆας.

Primâ enim nocte claudebantur, manè reſerabantur fores. Notum illud Flacci,

Primâ nocte domum claude: & addit, *neque in vias*
Sub cantu querulæ deſpice tibiæ.

intelligit enim κλαυσίθυρον, quòd τῆς θυρῶν κλεισμῶν, unde dicebatur, hoc eſt, noctu, plerunque canebatur. Juvenalis Sat. 3.

nam qui ſpoliet te
Non deerit, clauſis domibus, poſtquam omnia ubique
Fixa catenatæ ſiluit compago tabernæ.

Simile eſt illud Joſuæ 2. 5. ὡς δὲ ἡ πύλη ἀκλείετο ἐν τῷ σκότει, hoc eſt, Ὅτι δὲ ὁ καιρὸς τοῦ κλεῖσαι τὰς πύλας παρῆν, ut Thargumiſtæ interpretantur; ſive ad portas urbium quæ claudebantur, ſive fores, referatur. Lucæ 11. ἤδη ἡ θύρα κέκλεισται, καὶ τὰ παιδία μου μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν κοίτην εἰσί. Præcedit autem, Τίς ἐξ ὑμῶν ἕξει φίλον, καὶ πορεύσεται πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου, *nocte mediâ*: quod eſt, κλεισμῶν ἤδη τῆς θυρῶν, *cùm aliquandiu clauſæ jam fuiſſent fores.* Non igitur qui κλεισμῶν θυρῶν venit, neceſſe eſt διὰ κλεισμῶν θυρῶν veniat. Notatur enim tempus; modus veniendi non exprimitur. Quamvis non ignorem interim quantopere hoc miraculum intendat Auguſtinus; qui, *Miraculum eſt*, inquit, *quòd Dominus noſter Jeſus Chriſtus in carne vera intraverit ad diſcipulos per oſtia clauſa*: ut & Græci interpretes, Euthymius & Apolinarius; qui, *clauſis foribus, Divinitatis potentiâ introiiſſe*, ait, *atq; ità docuiſſe eos, μὴ κατὰ σάρκα, μήτε κατὰ τὸν ἀνθρώπινον ἐπὶ τόπον, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦτο τῆς σαρκὸς φύσιν ποιεῖν τὴν τοῦ Χριστοῦ δυνάμιν καὶ φύσιν, nè ſecundùm carnem aut humanum in poſterum morem, ſed ſupra carnis naturam, vim Chriſti ac poteſtatem æſtimarent.* Capite vigeſimo primo & illud habes, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἄλλος σε ζώσει. *ut cingulo militiæ, ſed non ſpontaneæ, cingaris*; quemadmodum alibi Auguſtinus. Baſilius ad 3. Eſaiæ Catenâ nondum editâ, cujus uſum Reverendo atque eruditiſſimo viro Antonio Thyſio, ut alia plurima, debere me fateor: ὁπότε ἰδὼν ὁ Πέτρος, ἐκτείνων τὰς χεῖρας, καὶ ζωννύμενος εἰς τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ πόλεμον, ὑπὸ τῆς εἰς τὸ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μαρτύριον περιαλγούμενος. Capite eodem, Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε; Qui locus, ſi quis alius, diligenti obſervatione dignus. Notandus autem duplex Syriaſmus: Alter in voce μένειν, חיי, quod eſt, *vivere*, aut, *in vita permanere*; quemadmodum non ſemel, & in illo Apoſtoli 1. ad Corinth. 15. 6. ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Alter ἐν τῷ ἔρχεσθαι, in quo tota loci ambiguitas. Evangeliſtæ ἔρχεσθαι Κύριον, non modò cùm de magno die Domini noviſſimóque agerent, dicebant, ſed & cùm mortem ſingulorum intelligerent: Unde Ἔρχου Κύριος, מרן אתא, uſitata, etiam cùm periculum inſtaret, exclamatio. Quemadmodum & de paſtore quodam Græci ferunt, qui cùm fulmine feriri ſe ſentiret, nihil aliud quàm *Maran atha*, Ἔρχου Κύριος, clamavit. Et ità paſſim in Evangeliis: Lucæ 12. 40. Καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. Ut de hora decretoria ac ſumma, in quam quemque paratum ſemper eſſe oportet, accipiatur. Unde, Ἔλευσαι Κύριος, vel Ἧλθε Κύριος, inter euphemiſmos mortis: quibus ut Latini ac Græci, ità Orientales libenter utuntur. Dominus igitur cùm dixiſſet, Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, hoc eſt, *Quid ſi manere eum volo donec venio*, hoc eſt, *uſque ad horam quam decrevi, ſive, donec tempus præfixum adveniat? quid ad te? Cujus non eſt aliena agere aut ſcrutari abdita, ſed compellantem ſequi. Te de tuo potiùs quàm illius exceſſu ſolicitum eſſe volo.* Et hoc eſt quod autor addit, καὶ οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει· ἀλλ', Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι, τί πρός σε. *Tu me ſequere cùm veniam. De eo quod ſcire vis, de quo tam ſolicitè interrogas, ſecurus eſto. Manebit enim donec veniam. Id autem quando ſit futurum, nihil ad te: Cujus non eſt*

Cap. 21 v. 18.

v. 22.

aliena agere aut ſcrutari abdita, ſed compellantem, ſed venientem, ſequi. Non igitur non moriturum dixit, qui potiùs non dixit quod celare voluit; quo tempore videlicet ac quando, de quo quærebatur, moriturus eſſet. Mirum interim quæ ex occaſione hujus loci de Evangeliſta noſtro Græci aliíque; qui ſuperſtitem, nec uno modo, voluerunt. Cùm
v. 25. quo concludamus aliquando, ac poſtremum videamus locum: qui ità habet, Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ ὅσα ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς, ἅτινα ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία. Quæ negari non poteſt quin immanis ſit hyperbole, ſi ad numerum librorum & ad continentis ſpacium, quod eſt, ipſius orbis, referatur. Ponamus enim omnia καθ' ἕν fuiſſe ſcripta quæ tam paucis annis geſſit Dominus in terris, ideóne libros plures credimus futuros quàm ut orbis ſpacio contineantur? nedum ut Evangeliſta, παρρησίας & modeſtiæ exemplum, ſic loquatur, aut hoc velit. Quod perſuaſit Auguſtino, ut ad animum referret τὸ, χωρῆσαι: quomodo non ſemel à Matthæo aliiſque uſurpatur; ut cùm dicitur, Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον· Quo nomine ab Eraſmo reprehenditur. Cæteri hyperbolen admittunt: quæ, ſi verùm volumus fateri, nova & inuſitata eſt. Videndum ergò an non aliud voluerit. Certum quidem, οὐ χωρεῖ, interdum de eo dici qui locum non dat, non admittit, aut faſtidit. Quemadmodum Halicarnaſſenſis Dionyſius lib. 8. Πόλιν ἃ χωρεῖν ἄνδρας ἀγαθοὺς, dixit; Ἀπέρχομαι γὰρ ἤδη καλαιπὼν τὴν ἐκεῖ χωροῦσαν ἄνδρας ἀγαθοὺς πόλιν, *urbem quæ jam bonos non admittit viros.* Porrò, quid faſtidioſius eſt mundo? qui cùm neceſſaria ac pauca non admittat, quonam modo omnia καθ' ἕν γραφόμενα non faſtidiret? Ut ſenſus ſit; *quæ ſi ſingula ſcribantur ac ſeorſum, mundum ipſum credo, qui vix iſta legit, tot volumina non admiſſurum.* Οὐ χωρεῖν ergò, quod, οὐκ ἐν χώρᾳ ὄντα, Theognis dixit: quemadmodum talia ἐν οἰκίᾳ, χώρᾳ εἶ) dixit Xenophon. Neq; aliter locutus eſt Apoſtolus 2. ad Cor. 7. 2. Χωρήσατε ἡμᾶς· οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. ubi excidiſſe viris eruditis nolim quod ibi legitur; *Neq; enim Capere hîc accipitur pro Intelligere, ſed ſicut vas aut locus aliquid capit.* Rectè ergò, quod jam dixi, niſi aliquantùm τὸ, αὐτὸς, obſtare videretur. Quid ſi ergò αὐτὸς ὁ κόσμος idem ſit quod λογισμὸς ἀνθρώπινος Philoni dicitur? qui libro De mundo, καὶ μυρία ἄλλα ἃ διὰ μέγεθος ἀνθρώπινος λογισμὸς οὐ χωρεῖ, *aliáque multa quorum magnitudinem* (aut, *quæ propter magnitudinem*) *humana non admittit ratio.* Si enim non tam pauca, quomodo tam multa? Græci ad majeſtatem referunt. Itaque Ammonius, διὰ τὸ μέγεθος τῶν ὑποκειμένων, *propter magnitudinem myſteriorum*; Origenes, οὐ τοσοῦτον διὰ τὸ πλῆθος, ὅσον διὰ τὸ τῶν δογμάτων ὑψηλὸν, *non tam ob multitudinem librorum quàm doctrinæ divinitatem*, dici id vult. Quaſi non, ἅπαξ ἐὰν γράφηται καθ' ἕν, item, τὰ γραφόμενα βιβλία, Evangeliſta dicat, quod ad numerum aut molem referri videtur; aut quaſi quæ ſcripta ſunt minus divina ſint quàm quæ prætermiſſa. Eraſmo ſanè aqua hæſit, qui hoc in Paraphraſi diſſimulavit aut omiſit. Noſter autem, *nè mundum quidem ipſum opinor capturum eos qui ſcriberentur libros*, parùm amœnè reddidit.

Cap. XI.

Loci quidam recentioris percurruntur interpretis. Ὁ Λόγος, *Sermo ille: & an rectè? Sermonem, de quo agitur, quàm accuratè Evangeliſta diſtinxerit. Sermo hypoſtaticus: & quæ illi à Thargumiſtis tribuantur.* Τὸν Λόγον ἐ Chaldæorum conſuetudine *jam notum fuiſſe. Magnificum Evangeliſtæ initium.* ὁ Θεὸς, *Deus: non, Deus ille. Dii, aut Deorum nomen, in Sacris* πολύσημον. Τὸ, ὁ Κύριος, *de Domino excellenter ſic dicto, Dominus; non, ille Dominus.* Κύριος *ſine articulo de Deo, etiam cùm nomen ἀνεκφώνητον ſignificatur.* ὁ Χριστὸς, *Chriſtus ille.* Ἀπαθὲς τοῦ πεπρωμένου. *Mirifica loci cujuſdam Sacri apud Epiphanium interpretatio.* ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, *& in eam rem plura. Juriſconſultorum in exhæredationibus & hæredationibus conſuetudo, & loquendi modus.* ἡ πόλις, *urbs; non, illa urbs: Roma.* Τὸ πολιτικὸν νόμισμα *Juriſconſultis, Jus civile, cùm Romanum ſignificatur. Juriſconſulti locus.*

ὁ νόμος, *Lex illa. Sermo,* Αὐδὴ Μουσέων, *Chaldæorum more.* Ἡ πρὸς τινα ὁμοίωσις, *imitatio alicujus;* & *an rectè.* τὸ πνεῦμα, *ille Spiritus, de Spiritu Sancto.* הבעדיה *Hebræorum, an ſemper exprimatur: An emphaticum Syrorum. De individuis, aut ſubſtantiis primis. Sermo,* & *Verbum,* ἀπὸ τοῦ Λόγου. *Locus,* Ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν· *mens ejus.* Τὸ γνωστὸν, ἀπὸ τοῦ εἶδ. Προσκωπεῖν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ. ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθὴς, *teſtimonium meum non eſt idoneum. Verum Latinis, Conveniens.* Ἀληθὴς, ἦκω· Ἀληθὲς, *Helleniſtis.* Ἐργάζεσθε βρῶσιν, *Operari cibo, Operari in parando cibo. Locus ordine inverſo conceptus.* ἐν παῤῥησίᾳ, *quid.* Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, *& quomodo intelligendus ac diſtinguendus locus.* ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ, *in hoc peccato veſtro; & an rectè.* ἐκ τῶν κάτω, *ex locis infernis; & an rectè. Locus non rectè intellectus.* οἱ πεπεδικότες, *& an quæ ſequuntur de iis intelligenda. Iterum aliquid obiter de articulis.* Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγώ εἰμι, *Priuſquam Abraham fieret, ego ſum. Deum propriè* εἶ, *quanquam & ſuo modo de aliis dicatur.* Παράκλητος, *Advocatus; & an rectè: Conſolator. Et quod Paracleti munus; cùm ſit non unum.* Ῥυσθῆναι ἐκ τοῦ πονηροῦ. *Aliud,* ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, *Libera nos ab illo malo. Quæ eventura erant in ſe.* Μὴ ὀσμῶμαι αὐτόν. *Scindere veſtem; Findere lignum.* Σχίζες ξύλων. Ἐξῆλθον, *Profecti ſunt.* Ἐπυνθάνετο quid. Οὐδεὶς ἐτόλμα ἐξετάσαι αὐτόν, *Nemo ex eo quærebat: Quod ſimilibus probatur locis.*

Quod in aliis Evangeliſtis factum eſt à nobis, etiam hîc fiet, ut poſtremo capite nonnulla obiter excutiamus in quibus, ut in aliis, judicium ſecutus ſuum eſt recentior interpres. Inter quæ mirum nobis ſemper viſum, ſatis non exiſtimaſſe, ſi ὁ Λόγος, *Sermo,* non, *ille Sermo,* diceretur. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, *In principio,* inquit, *erat Sermo ille, & Sermo ille erat apud Deum, eráque ille Sermo Deus. Hic Sermo erat in principio apud Deum. Omnia per hunc Sermonem facta ſunt, & abſque eo factum eſt nihil quod factum ſit. In ipſo vita erat, & vita erat lux illa hominum.* Primò enim ſcire velim, cur, ſi ubi nullâ opus eſt diſtinctione exprimendus ſit articulus, id non ubique factum ſit. Deinde, ſi non ſatis credidit diſtingui hunc Sermonem, niſi ità diſtinguatur, bono jure petimus ut ſermo nobis detur cui hæc conveniunt: Primò, Eſſe in principio; *In principio erat Sermo:* Secundò, Cujus hypoſtaſis ab hypoſtaſi Dei Patris, cùm ſit hypoſtaticus, utpote Filius, & ὁμοούσιος, utpote Deus, diſtingui poſſit: quod cautè ac prudenter additur, cùm dixit, *& Sermo erat apud Deum:* Tertiò, Qui verè ſit Deus; *& Deus erat Sermo:* Quartò, Per quem facta ſint omnia; *Omnia per ipſum facta ſunt: & ſine eo factum eſt nihil quod factum eſt:* Denique, In quo vita fuerit, quæ lux ſit hominum; *In ipſo vita erat, & vita erat lux hominum.* Quæ ſi necdum curioſis ſufficere videntur, detur ſermo cui *Elohim,* detur cui *Jehovæ* communicari nomen poſſit; quod à Thargumiſtis factum; qui ea quoq; quibus nomen Dei, Dei anima, cor Dei, ac ſimilia ſignificantur, ſuo מימרא, ſeu Sermone aut Verbo, expreſſerunt: cui deniq; attributa Dei, quod ab iis factum, tribuantur: Detur ſermo præter hunc alius, qui *Sanctus Iſraelis,* qui *Salvator,* dici poſſit; quod ab iis aliquoties, imprimis autem apud Eſaiam, factum, & ipſi obſervavimus, & alii jam monuerunt. Quæ omnia ſi non ſufficiunt, nè τὸ *ille* quidem meliùs diſtinguet eum, qui è Chaldæorum conſuetudine haud dubiò jam notus erat: neque enim quicquam ſublimius auguſtiúſque *initio* hoc dici aut excogitari poteſt. Cogitemus enim multa quidem de œconomia, multa de miraculis à Domino, quàm diu in terris fuit, editis, nonnulla quoque de Divinitate, quamvis parciùs, à cæteris fuiſſe dicta: tandem verò advolaſſe aquilam, ſed cœlitus demiſſam, quæ è Chaldæorum placitis, receptis tum, & quæ in Judæorum quoque verſabantur manibus ac ſinu, quorum interpretationibus eandem propemodum cum Sacro contextu aut proximam ubique autoritatem tribuebant, tanquam è profunda nube, exclamarit, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Quod tonare eſt potiùs quàm loqui. Jam verò

ſi hoc loco, *hic aut ille Sermo*, propter articulum, neceſſariò dicendum erat, cur πρὸς τὸν Θεὸν, *apud Deum*, non, *illum Deum*, reddidit? Quia Deus nempe intelligitur, ſed unus, ſed verus, ſed Iſraelis, ſed propriè ſic dictus. Et tamen, teſte Apoſtolo, *multi ſunt Dii, & Domini multi:* neque eâdem ſignificatione in Sacris *Deus* ſemper dicitur; cùm proceribus id quoq; ac præfectis tribuatur hominum. In Novo Fœdere ignoti, Κύριοι nonnunquam dici ſolent: quod honori datur: Ut cùm Maria vigeſimo hujus Evangeliſtæ capite, quem exiſtimabat hortulanum eſſe, Κύριον appellat: Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτὸν, εἰπέ μοι ποῦ αὐτὸν ἔθηκας, *Domine, ſi tu ſuſtuliſti eum, dic ubi poſueris eum.* Quare autem, cùm de Servatore id dicitur, articulum neglexit? Quod ut paſſim fit, ità paſſim negligitur ab eo. Dicant nobis, quis intelligatur, cùm Matthæi 21. Marci 11. Lucæ 19. injungitur diſcipulis ut aſinam adducant; additúrque, ut, ſi quæratur cujus id faciant mandato, reſpondeant, Ὅτι ὁ Κύριος αὐτῶν χρείαν ἔχει. Ubi recentior interpres, *Quia Dominus eo opus habet.* Rectè, & per excellentiam. Cujus vis perit, ſi, *ille Dominus*, dicatur. Sed & certus intelligitur; ὁ δεῖνα, nempe: & ſcire poſſeſſoris intererat, quis eſſet. Quid, quòd Deus, qui ὁ Κύριος plerunque dicitur, negleƈto articulo, Κύριος dicitur? Ut, cùm alibi paſſim, tum aliquoties Matthæi 1. ἰδοὺ ἄγγελος Κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ, *ecce angelus Domini in ſomno apparuit ei.* Ibidem, ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος Κυρίου, v. 24. *ut imperarat ei angelus Domini.* eodémque modo paſſim, ubi nomen ἀνεκφώνητον ſignificatur. Ubi, nè tum quidem exprimit articulum interpres de quo agimus, cùm additur in Græco: ut cùm eodem capite Matthæi dicitur, Ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Κυρίου, recentior, *ut impleatur quod ait Dominus.* Notiſſimus eſt Pſalmiſtæ locus, quem Evangeliſtæ adducunt, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου. Ubi ſemel *Jehova* ſive *Adonai*, ſemel *Adoni* dicitur: *Adoni* autem idem ille qui hic Sermo. Ubi recentior interpres, *Dixit Dominus Domino meo*; non autem, *Dominus ille Domino illi meo:* cùm multi ſint Domini, quemadmodum non unus ſermo. In quo loco, teſte Galatino, Jonathan, (qui hodie non exſtat, aut à Judæis occultatur) *Dixit Dominus Verbo ſuo, Sede à dextris meis.* ut ὁ Λόγος ἰδιοσύσσιον ſit & ὑφιστάμενον. Et tamen idem interpres eodem loco, τὸν Χριστὸν, *Chriſtum illum*, dixit: Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τοῦ Χριστοῦ; *Quid vobis videtur de Chriſto illo?* quaſi alius ſit præter Dei Filium, qui excellenter Chriſtus dicatur. Aliter certè quàm Cyrus Eſa. 45. 1. de quo Helleniſtæ, Οὕτως λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρῳ. cùm in Hebræo ſit, לְמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ, τῷ χριστῷ αὐτοῦ. Ubi, ſi ità videatur, exprimi articulum profectò malim. Quid autem certius, quàm nullam in Græcorum articulo excellentiam nonnunquam eſſe? quemadmodum cùm in Sacris Κύριος ſine eo Deus eſt; cum eo, ſervi alicujus dominus. Notum eſt illud, καὶ ὁ δοῦλος ὡς ὁ κύριος αὐτοῦ, *& ſervus ut dominus ejus:* ubi domino tribuitur articulus, quemadmodum & ſervo. Item, δοῦλος τοῦ τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Ubi non ſervo tribuitur, ſed cuilibet domino. Itaque nec Græcis ſemper ἀδιάφορα ἦν ἐξοχῆς τὰ ἄρθρα, excellentiam notare articulos, & qui ſubacto ſunt in his judicio haud ignorare poſſunt; & antiqui, inter quos & Apollonius Alexandrinus, ſummus rei Grammaticæ autor, notarunt. Neque verum in Sacris abſolutè eſt illud Epiphanii, Ἐὰν εἴπωμεν ΘΕΟΣ ἄνευ τοῦ ἄρθρου, τὸν τυχόντα εἴπωμεν Θεὸν, τὸν ἐπὶ πᾶσιν, ἢ Θεὸν τὸν ὄντα· (ità enim legendum:) ἐὰν δὲ εἴπωμεν ὁ ΘΕΟΣ, δῆλον, ὡς ἐστὶ τοῦ ἄρθρου τὸν ὄντα σημαίνομεν, ἀληθῆ καὶ γινωσκόμενον, *Si Θεὸς ſine articulo dicamus, quemlibet, putà paganorum, intelligimus Deum, ſive Deum qui non eſt: Si autem ὁ Θεὸς dicamus, manifeſtum eſt, ipſo articulo eum qui eſt, hoc eſt, ipſum verum, & quem novimus, ſignificari.* Quod tantum à vero, etiam in Sacris, abeſt, ut Helleniſtæ ſtatim Geneſeos primo, circa initium, ubi, καὶ τὸ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὑδάτων, non τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ dixerint; cùm רוּחַ אֱלֹהִים ſic exprimatur: ubi ſuum יהוה Chaldæus, quod pro tetragrammato, adhibuit: Qui non Θεὸς modò ſed & ὁ Θεὸς ſolus eſt ac creditur: idem qui & Κύριος, non autem ſemper ὁ Κύριος, ab Helleniſtis dicitur. Exemplo locus ſit, ut alios omittam, qui in mentem primò nunc nobis venit, Exodi 3. v. 7. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, Ἰδὼν εἶδον τὴν κάκωσιν τοῦ λαοῦ μου τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ. cùm in Hebræo יְהוָה legatur. Adeò

ut

ut nè veri quidem ſint canones quos tanquam generales Epiphanius hìc ponit : Inter quos ille, Ὅτι ἄρθρον περίκειται, ὅτι ἐνί τινι ὡρισμένῳ καὶ διαφανεστάτῳ παίτως ὄντι ἢ βεβαιώσεως διὰ τὸ ἄρθρον ἀνάγκη τοῦ ἄρθρου, ὅτι ἐνὸς τοῦ τυχόντος ἀορίστως ὅτι λεγόμενον, *Articulus cùm additur, de uno aliquo & definito agitur, & noto : ſine illo autem, de quolibet & indefinitè ſumitur.* Quid verò obſervatione hâc probatum voluit doctiſſimus ac multæ lectionis autor ? Erraſſe ſcilicet Samaritanos, quòd cadavera vel mortuos tantopere abhorrerent, ut, qui tangeret, impurum, ante expiationem, judicarent. Quamvis verè in Lege dictum eſſet, Ἐάν τις ἅψηται τοῦ νεκροῦ, μιανεῖ βεβηλωθήσεται ἕως ἑσπέρας· καὶ λούσεται ὕδατι, καὶ καθαρισθήσεται, *Si quis mortuum tetigerit, pollutus uſque ad veſperam manebit : deinde aquâ ſe lavabit, & purgabitur.* E quo probat, cùm τοῦ νεκροῦ eo loco dicitur, non aliquem quemcunque intelligi, ſed certum ; Dominum, nimirum : è quo ſequi, Omnes fore impuros qui in crucem ſublaturi eum eſſent, donec aquâ, ſeu baptiſmatis luſtratione, expiarentur : Quò & verba Petri Actor. 2. mirificè pertraxit, *Pœnitentiam agite, & baptizetur quiſque*, cæteráque quæ ſequuntur. Qualia nonnulla cum dolore ac admiratione in antiquorum ſcriptis legimus. Quid enim ludere in re ſeria, ni hoc eſt ? Quippe, ut de loco nihil dicam, quis argumento quod à Græco deſumitur articulo vel retutandos Samaritanos, vel ad Dominum ac ſalutare ejus ſupplicium referri poſſe id, judicabit ? Quòd ſi autem illi qui manum injecerunt mortuo, polluti adeò fuerunt, quid fuiſſe credimus qui cruci affixerunt ? Ut omittam, nè admittendos quidem qui articulum etiam emphaticum ubique exprimendum credunt. Et quandoquidem in Sacris jam verſamur, non ab re erit, ſi quid in re ſimili Græcorum ſtatuerint Theologi hìc expendamus : Qui, inter alia, cùm Dei Filius ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου alterius reſpectu dicitur naturæ, quærunt quid articulus deſignet : quem & eſſe emphaticum, & talem ſtatuunt, ut non ad certum hominem, ſed ad naturam referatur hominum ac noſtram. Ἁπλῶς, inquit ſummus Theologus ac Criticorum apex, Photius, cùm de Ephræmio Syro & opinionibus ejus agit, διὰ τὸ τοιαύτης παρατηρῆσαι τὸ ἄρθρον, ὅ τι τινὰ ἀνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ὁλικόν· καὶ τὸν τοῦ Παιτὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν, ἀλλὰ τὸν κοινὴν φύσιν, *Cùm ità articulos præmittunt, non quendam hominem ſed univerſum, neque Patris Filiique perſonam ſed communem naturam ſignificant.* Quod ut confirmet, Matthæi aliquot, unum Apoſtoli adducit locum : quos hìc nunquam loqui ſine articulo obſervat. Primus quem adducit locus 12. 32. Matthæi exſtat ; Καὶ ὃς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ubi recentior interpres, *Et quiſquis locutus fuerit adverſus filium hominis :* non, *illius hominis*, aut, *illum filium illius hominis* ; quod jam certum deſignaret hominem. Secundus, Matthæi 16. 27. Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Recentior, *Futurum eſt enim ut filius hominis veniat cum gloria Patris ſui.* Tertius, Matthæi 17. 9. Μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ. Idem, *Nemini dixeritis quod vidiſtis, uſque quò filius hominis à mortuis reſurgat.* In quibus ea vis articuli atque efficacia, ut jam non τὸν ἄνθρωπον, ſive hunc ac illum hominem, ac nè hominem quidem, ſed τὸν ἀνθρωπότητα, hoc eſt, in univerſum & communiter humanam denotet naturam : Ubi tamen vel idcirco nota, de qua agimus, diſſimulatur. Poſtremus eſt Apoſtoli ille, Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα· εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσεν. Ubi interpres antiquus ; *Sed non ſicut delictum, ità & donum. Si enim unius delicto multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Jeſu Chriſti, in plures abundavit.* Recentior contrà ; *At non ut lapſus, ità etiam eſt quod Deus gratificatur. Nam ſi illius unius lapſu multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei, & donatio per gratiam, quæ eſt unius illius hominis Jeſu Chriſti, in multos redundavit.* Ubi *illius hominis* eſt τῦ ἀνθρώπε : Quod meo quidem animo periculoſè dicitur ; eodem nempe modo quo in ſcholis ὁ Σωκράτης, qui à ſimilibus ſic ſeparatur : cùm in eo homine ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἡ ἐνανθρώπησις conſideranda ſint quæ & ſalutis noſtræ fundamenta ſunt. Ut omittam, totum illud quod περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου veteres obſervant, ſic everti. Sed ad alia

eamus. Nuſquam cautiùs ac circumſpectiùs quàm in Exhæredationis materia, ſimilibuſque, Jurisconſulti loquuntur. Si quis igitur, ſecundùm illos, filium quem unum habeat exhæredare velit, *Filius meus exhæres eſto*, dicet: quod, ὁ υἱός μου, vel Τίτιος ὁ υἱός μου, dicunt Græci. Si è pluribus aliquem intelligi velit, qui commune ſtudium, aut artem, aut ætatem, aut ſimilia, habeat, Græci, ὁ γραμματικὸς, ὁ τέκτων, ὁ πρεσβύτης, ὁ νεώτερος, ὁ λευκὸς, καὶ ὁ μέλας, Latini, *grammaticus ille, ſaber ille, ſenex ille, juvenis ille, albus ille, & niger ille*, dicent: Ubi neceſſariam diſtinctionem eſſe, quivis videt. Ità in hærede inſtituendo, *Titius hæres eſto*, vel, *Titius hæres ſit*, vel, *Filius meus* (unus ſi ſit) *hæres eſto*: non autem, *ille Titius*, aut *ille filius*. Quemadmodum hic de quo agitur, & filius unicus, & hæres univerſi fuit: De quo Teſtator, *Filius meus es tu: Ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ*. Quam inſtitutionis formulam magnificè imprimis extulit Chaldæus: *Recitabo*, inquit, *Dei pactum*. ac deinde addit; יְיָ אֲמַר לִי תְּכִיב כְּבַר לְאֲבָא אִנְתְּ לִי זְכָאָה כְּאִלֵּין יוֹמָא רִין בְּרִיתָךְ ׃ בְּעִי מִנִּי וְאֶתֵּן נְכְסִי עַמְמַיָּא אַחְסָנְתָךְ וְאַחוֹרָתָךְ שַׁלְטוֹנִי סִיפֵי אַרְעָא. *Dominus dixit mihi, Dilectus, ſicut filius eſt patri, tu mihi: mundus es, ac ſi die hac creaviſſem te. Poſtula à me, & dabo divitias populorum hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam dominia finium terræ*. Agitur enim de Sermone, aut Verbo, quod & *Verbum Jehovæ* & *Jehova* dicitur: quod adeò & unicum & proprium Jehovæ, ut nonnunquam ubi ipſum nomen tetragrammatum occurrit, *Verbum Jehovæ*, reponant. Verbum, dico, ſive Sermo, qui υἱοπάδης aliàs dicitur: Quem ἐξουσιαστὴν, quòd omnia à Patre, etiam regnum ipſum, acceperit, Theologi antiqui, inter quos Cyrillus Hieroſolymitanus, dixerunt. De qua ἐξουσίᾳ Regius Propheta: Apud quem cùm Dei Filium impudenter poſſe intelligi, negare audet Kimchius, argumenta ejus, quæ imprimis de equo, filio Ruben, addidit, cordatus lector videat: qui nec os blaſphemum nec ſtoliditatem ſatis admirari poterit. Quid, quòd nè tum quidem ſemper cùm diſtinctionis cauſâ poni videtur articulus exprimitur? Ità, ſi Ἀπολλώνιος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ ὁ Ῥόδιος, Græcè dicam, ſatis erit, ſi Latinè, *Apollonius Alexandrinus, & Rhodius*, id dicam: cùm hæc ipſa aliter ſic diſtinguantur. Nec ſi Ἀεισοφάνης ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου, καὶ Ἀεισοφάνης ὁ τοῦ Ἀπολλοῦ dicam, ideo Latinè, *Ariſtophanes filius ille Philippi, & ille Apellæ*, multò minùs, *illius Philippi, & illius Apellæ*, dicam. Dabit autem lector veniam, ſi diutius in argumento per ſe, ut videtur, tenui verſemur, cùm majora trahat: Et ſubactum vel imprimis hîc requiritur judicium. Quid, quòd & plerunque apud Romanos articulum ſi exprimas reddáſque, excellentiam, quam exprimis, ſic tollas? De quo obiter jam alibi. Urbs eſt Roma; quæ, ἡ πόλις, Græcè: quam non *illam urbem*, niſi fallimur, ſed *Urbem*, dicas: *Illa* enim *urbs*, quævis eſt quæ deſignatur: *Urbs* autem, quæ & κόσμου παντὸς ἄγαλμα πόλις, *urbs regina orbis univerſi*, Græcis dicitur poctis. Quemadmodum τὸ Πολιτικὸν νόμιμον, Juriſconſultis Græcis, *Jus civile*, non *illud Jus civile*, dicitur Romanis: quod de Lacedæmoniorum quoq; & Athenienſium Jure dici poteſt: Cùm, *Jus civile*, excellenter Jus Quiritium, ut rectè iidem docent Juriſconſulti, vulgò dicatur. Sed & ὁ ποιητὴς, non *poeta ille*, ſed *Poeta*, ſi Homerum aut Virgilium intelligas: Quod aliter ſi dicas, excellentiam jam tollas: *poeta* enim *ille*, quod & antea à nobis dictum, quivis eſt quem notas. Rectè Imperator; *Sic enim & jus quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus, vel jus Quiritium, quo Quirites utuntur: Romani enim à Romulo, Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus ſit civitatis, noſtrum jus ſignificamus. ſicut cùm Poetam dicimus* (non autem, *illum poetam*) *nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius*. Quis non deniq; miretur, quòd, cùm Græci qui Romanum jus ſcripſerunt aut id linguâ ſuâ reddiderunt, vel τῷ νόμῳ vel τῶν νόμων meminerunt (quales qui Beryti id docuerunt, aliíque) nemo Leges alias præter Romanorum Jus intelligat, nec Latinè aliter quàm *Leges* reddat (quæ ſic excellenter ſcilicet dicuntur) interpres de quo agimus doctiſſimus nonnunquam cùm τῷ νόμῳ in his libris mentio occurrit, ità nempe ut ἐξόχως Lex Moſaica intelligatur, *illam Legem*, dicat? Et tamen ſi quis vel Juriſconſulti alicujus qui τῷ νόμῳ meminit, vel Agathiæ Scholaſtici, qui Legibus, hoc eſt, Juri Quiritium Roma-

Romano, dediſſe operam ſe Beryti his verbis teſtatur, ἐπύγχανον δὲ αὐτῷ διατρίβων πρὸς ἐκείνας ἕνεκα τῶν πρὸς τοὺς νόμους, hoc eſt, *Legum ſtudio, cùm ibi verſaretur, dediſſe ſe operam*, ità reddat ut *illarum Legum ſtudio dediſſe operam* Latinè dicat, quis Juriſconſultus non in contumeliam id Legum Romanarum potiùs quàm excellenter dici exiſtimabit? Neque aliter nonnunquam cum contemtu Romani loquuntur: Ut poeta, cùm dixit,

Et nunc ille Paris cum ſemiviro comitatu.

Noſter tamen, cùm de Lege Moſis dicitur, ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη, *Lex illa per Moſen*, inquit, *data eſt*. Quaſi qui *Legem* dicat, & *Moſis Legem* dicat, indefinitè loquatur; aut minor Legis Moſaicæ, cùm ità dicitur, quàm Romani Juris ſit excellentia. Ut ſi quis, quod jam dixi, cùm ἡ πόλις Roma dicitur, non *Urbem*, quæ ſic excellenter dicitur, ſed *illam urbem*, dicat. Ità igitur ὁ Λόγος, *Sermo*, non, *ille Sermo*: Quem Marius Victorinus, *Vocem Patris*; Muſæus, Chaldæorum more, teſte Juſtino Martyre, Αὐσὼ dixit: Qui,

Αὐσὼν ὁρκίζω σὲ παῖδος, ὃν φθέγξατο πρῶτος.
Per Sermonem adjuro te Patris, quem primò locutus eſt.

Deinde,

Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς συνέξατο βουλαῖς.
Cùm mundum omnem ſuis formavit conſiliis.

Ubi idem addit, Αὐσὼν dixiſſe metri cauſâ quem Λόγον alii: Quemadmodum Cæſarius Gregorii Theologi frater, Αὐσὼν ἐνυπίσατον, eundem Sermonem dixit. Antiqui porrò alluſionem ſive imitationem alicujus φάσιν πρός τινα eleganter nonnunquam dicunt: Ut cùm Homerus initio Iliados, Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος, quod antè Orpheus, Μῆνιν ἄειδε θεὰ Δημήτερος ἀγλαοκάρπου. De quo idem Juſtinus, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ Ὀρφέως ἀπᾴδειν ποιήσεως· ἣν ὅπως ζηλῶσαι πρόθετο, ὡς διὰ τῶν πρώτων τὸ ποιήσεως ἅπας τιὼ πρὸς αὐτὸν σημῆναι φάσιν. Cujuſmodi φάσις in hoc loco eſt. Nam cùm Moſes dixiſſet, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, Johannes dixit, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Cùm in Moſis tamen loco, nemo, niſi fallor, dicat, *In principio fecit Deus ille cœlum & terram*. Ego, ut quod ſentio dicam, non magìs τὸν Λόγον cùm τῷ ὑποστατικῷ Λόγῳ, qui unicus ac perſona altera à Patre eſt, *illum Sermonem* arbitror dicendum, quàm *illum Spiritum* de Spiritu Sancto, cùm excellenter τὸ πνεῦμα dicitur: ut cùm Actor. 2. v. 4. Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. Ubi interpres, *ille Spiritus*, more ſuo reddidit. Quaſi aliud quid ſimile poſſet alius Spiritus præter eum qui Sanctus dicitur: cujus miraculum, cujus ἐπιφοίτησις, cujus ἐπίλαμψις (ità enim acceſſum ejus jam operantem Græci dixerunt Theologi) in ſingulis deſcribitur. Quid, quòd verſu eodem ἅγιον πνεῦμα, qui mox excellenter τὸ πνεῦμα, dicitur? cùm nihil minùs novum ſit quàm τὸ πνεῦμα de hoc dici: Ut cùm Dominus in deſertum ὑπὸ τοῦ πνεύματος Matth. 4. v. 1. tranſlatus dicitur: ubi noſter, *ſubductus fuit in deſertum à Spiritu*: Quo loco idem, cùm antiquus, *à Spiritu*, reddidiſſet, nihil ſe mutare auſum notavit, quanquam, *ab eo Spiritu*, non malè reddi poſſet. Et tamen aliquantò fortè ità loqui ibi tutius fuiſſet, quia ad malignum Spiritum nonnulli ex antiquitate id retulerunt: ut ſuppoſiticius Abdias, de quo ibi egimus. Ità Lucæ 2. v. 26. Simeon *mortem ſe non viſurum priuſquam Chriſtum Domini vidiſſet*, *monitus à Sancto Spiritu fuiſſe* dicitur: Qui & ſequenti verſu ἐν τῷ πνεύματι veniſſe *in templum* dicitur: ubi interpres vetus, *in Spiritu*; recentior, *impulſore Spiritu*, non *illo Spiritu*, reddendum judicavit. Johannes denique Baptiſta, τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, *deſcendentem ſe vidiſſe Spiritum*, ut idem loquitur interpres, teſtatur. Qui & prædictum ſibi memorat, Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον, *Super quem videris Spiritum deſcendentem* &c. (ut idem interpres loquitur) *hic eſt qui baptizat Spiritu Sancto*. Ut infinitos omittam locos. Quòd ſi cùm τὸ πνεῦμα dicitur, aliquid addendum eſſet, quis non tutiùs *Spiritum Dei*, vel *Sanctum*, in ejuſmodi locis, quàm *illum Spiritum*, dicat? cùm nemo neſciat quâ ratione viri Sancti πνευματοκίνητοι dicantur, qui & θεοφόροι à Græcis Theologis dicuntur. Quid, quòd nè ה *hajedia* quidem Hebræorum

cum

cum articulo, ubique exprimunt Latini? Ut, exempli cauſâ, in illuſtri illo Eſaiæ loco, ubi dicitur, הנה העלמה הרה וילדת, cap. 7. v. 14. ubi B. Hieronymus & alii, *Ecce virgo concipiet & pariet filium*; non, *illa virgo*. Ità cùm Magiſtri Deum reverenter הקדוש *Sanctum illum* dicunt, quod contractè חק paſſim ſcribitur, pro quo ὁ ἅγιος Græci, Itali *il Santo*; Latini è linguæ ſuæ ratione & uſu *Sanctum*, non *illum Sanctum*, excellenter dicunt. Quid, quòd nec emphaticum Syrorum, nè hoc quidem loco de quo agimus, eruditi expreſſerunt interpretes: quamvis מלתא, quod מלא aliàs, ſeu Verbum, ſive Sermo, dicatur? Quid, quòd ipſe Syrus, hoc exprimere cùm voluit (*Sermo ille*, aut *Sermo hic*, videlicet) הו מלתא, *hic Sermo*, dixit? Quo & ſemel in principio hoc uſus eſt, ut ſi Græcè dicas, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὅτος ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Adde, quòd ſubſtantia quæ Prima nunc in Scholis dicitur, ut *Socrates*, *hic homo*, quam & individuum & ſingularem dicunt, modò cum articulo interdum ſine illo in his ipſis libris effertur. Niſi ſi Johannem Baptiſtam, eundem, aut Petrum Apoſtolum, eundem fuiſſe negamus; quorum de utroque, modò Ἰωάννης modò ὁ Ἰωάννης, modò Πέτρος modò ὁ Πέτρος, dicitur: quod interdum poſtulat ornatus, neque ſemper emphaſin inducit. Lucæ 3. 16. Ἀπεκρίνατο ὁ Ἰωάννης ἅπασι, λέγων, Ἐγὼ μὲν ὕδατι βαπτίζω ὑμᾶς. Item 7. v. 22. ἀπαγγείλατε Ἰωάννῃ: eodémque modo de Petro: Ut alter, *Johannes*, ac *Petrus*; alter, *ille Johannes*, ac *ille Petrus*, futurus ſit. Adde, quòd Græcorum Philoſophi, de eadem prima ſubſtantia qui agunt, cùm ὁ Σωκράτης, vel ὅτος, ἢ τὶς ἄνθρωπος, dicunt; Latini, non *ille Socrates*, ſed *Socrates*, quod eſt *hic* aut *ille homo*, ſive *homo aliquis*, dicunt: Idem enim *Socrates*, & *hic* aut *ille homo*, qui ſecundam ſcilicet præcedit ſubſtantiam: Idem qui Hebræis Logicis aut Technicis איש נפרד, *vir ſeparatus*, dicitur: qui in iiſdem diſputationibus, cùm individui fit mentio, *Ruben* ſimpliciter aut *Simeon*, ut Græcis ὁ Σωκράτης, ex linguæ uſu dicitur. Cùm Latinis per ſe ſatis diſtinguatur Socrates (ut & Hebræis Ruben) qui non aliud quàm *homo hic* aut *ille*, etiam cùm ὁ Σωκράτης dicitur. Jam quod Socrates aut Petrus inter homines, inter urbes Roma, inter locos ſingulos aut agros ille qui peculiari nomine diſtinguitur, atque ità ſeparatur; exempli ergò, *ager Figuli*, ità dictus: De quo Matth. 27. 7. Συμβούλιον δὲ λαβόντες, ἠγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν ἀγρὸν τοῦ Κεραμέως, εἰς ταφὴν ξένοις, *Conſilio autem inito, emerunt illis agrum Figuli, ad ſepulturam hoſpitum*: Ubi recentior interpres, *Conſilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum Figuli, ad ſepulturam hoſpitum*: cùm *ager Figuli*, ὁ ἀγρὸς τοῦ Κεραμέως, ſive חרש, ſit *ager iſte*; ut ὁ Σωκράτης, *homo ille*, aut *aliquis*, non autem *ille Socrates*: Quod qui dicit, bis idem dicit: nomine enim Socrates, ut ager ille, à cæteris diſtinguitur ac ſeparatur. Quod iidem autem eruditi quærunt, utrùm *Sermo* meliùs an *Verbum* hic dicatur, ac nè quærunt quidem ſed pronunciant ac ſciſcunt, mihi, qui recepto more loquor, (ut de Auguſtino aliiſque, qui ſæpe aliter loquuntur, non agam) nec Chaldæos, quos Evangeliſta reſpicit, malè interpretati, quibus *Verbum* placuit, & ingentem differendi, quam occaſione τοῦ λόγου, quod in multa abit, invexerunt Græci, præciſiſſe anſam videntur: ut cùm rationem, cùm ſermonem, ſimul qui effertur & concipitur, ſic dicunt: Unde quædam huc tranſlata quæ longè infra nominis ſic uſurpati, & myſterii quod adoramus, majeſtatem ſunt: è quibus nonnulla ut ſermoni conveniunt, ità *ſermo* de vulgari & (ut rectè Græci) ὁμιλητικῷ, non erudito, uſurpatur vulgò; tum de eo ut plurimùm qui inter duos inſtituitur aut plures: nè antiquos, qui aliter locuti, nihil cauſæ habuiſſe exiſtimemus. Quæ & ponderanda ſunt: & nos Exercitationes ſcribimus. Suum quiſque interim judicium ſequatur. Cap. 1. v. 30. cùm à Baptiſta dicitur, Ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν, vetus interpres, *qui ante me factus eſt, quia prior me erat*: recentior, *qui antepoſitus eſt mihi, quia prior me erat*. Illud mirum eſt, viros eruditos, in his ſimilibúſque, cùm dubitarent, non adhibuiſſe Helleniſtas; quorum & linguâ, tanquam ex profeſſo, uſus hìc eſt Spiritus Sanctus, locóſque ex iis paſſim vel alluſit vel integros adduxit: Quibus tria hæc eódem recidunt, πορεύεσθε πρότερον, πορεύεσθαι πρότερον, & πρότερον ἦ: Ut cùm dicitur, ἐν σὺλο νεφέλης σὺ πορεύῃ πρότερ ὰυτῶν, Num. 14. v. 14. Item, ὃς πορεύεται πρότερος ὑμῶν

ὑμῶν ὁ θεὸς ὡς ἐμέ, Deut. 1. v. 33. Item, προπορεύσεται ὁ προηγούμενος ὑμῶν ὁ Κύριος, Esa. 52. 12. Quid igitur hîc dixit Johannes? Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, προπορεύεταί μου, ὅτι πρῶτός μου ἦν, *Qui post me venit, præcedit me, quia ante me fuit.* Nam qui τὸ γίνεσθαι ἀντὶ τοῦ εἶναι usurpari negant, quid voluerint non satìs video: Et qui hoc negant, nè de aliis scriptoribus nunc dicam, quod tirones non ignorant, Helleniſtas non consuluerunt. Quid igitur, nè infinita hîc exempla congeram, cùm dicitur, πρῶτός σου ἐν τούτῳ τῷ τόπῳ ἐγένετο, Exodi 10. 14.? ubi in Hebræo הָיָה *fuit: antè talis locusta non fuit.* Quis enim *antè facta est* dicat potiùs quàm *fuit?* Quis cùm Gen. 27. 29. κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου dicitur, non *esto*, sed *fias dominus fratris tui*, dicendum existimet? Quæ ac similia, nec sine causa, sæpe admiratus sum. Neque sequitur, aliter nonnunquam usurpari, ergò sic nunquam. Quanquam nec durum adeò, ut arbitrantur, si τὸ πρῶτός μου, aliter accipias; ut idem quod ὁ ἄρχων μου, aut (ut loquuntur Helleniſtæ) idem quod πρώταρχός μου, hîc designet: quo nonnunquam τὸ רֹאשׁ interpretantur; & quomodo ferè Nonnus, Πρῶτος ἐμεῖο βεβήκειν, ὀπίστερος ὅστις ἐλήλυθε. Cap. 4. v. 23. cùm dicitur, Ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ πατρὶ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, interpres vetus, *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate.* Qui Hebraiſmus admodum vulgaris & receptus adeò recentiori diſplicet interpreti, ut hoc & ſequenti verſu, *Spiritu ac veritate*, reponendum judicarit: *adorabunt*, inquit, *Patrem Spiritu ac veritate.* Capite 5. v. 31. cùm legitur, Ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ, καὶ οἶδα ὅτι ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία ἣν μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, Vetus, *Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium meum non eſt verum:* hoc eſt, *dicetis non eſſe verum.* Chryſoſtomus, poſtquam multis de eo loco egit, tandem addit; Τί ἐστὶ τὸ εἰρημένον; μᾶλλον αὐτῶν ὑποφέρειν οἱ Ἰουδαῖοι, Ἐὰν σὺ μαρτυρῇς περὶ σαυτοῦ, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· διὰ τοῦτο ταῦτα προλαβὼν ἔπαθε λέγων, Πάντως ἐρεῖτέ μοι, ὅτι σοι οὐ πιστεύομεν· οὐδεὶς γὰρ ταχέως ἑαυτοῦ μαρτυρῶν ἀξιόπιστός ἐστιν ἐν ἀνθρώποις. τὸ οὖν, οὐκ ἔστιν ἀληθής, οὐχ ἁπλῶς ἀναγνωστέον, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν. hoc eſt, *Quid eſt igitur quod dixit? Futurum erat, ut illi objicerent Judæi, Si de te ipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum. Ideo hoc præmiſit: ac ſi dicat, Omnino dicturi eſtis mihi, Tibi fidem non habemus: non enim facilè qui ſibi teſtimonium perhibet fidem invenire inter homines ſolet. Illud igitur,* NON EST VERUM, *non ſimpliciter, ſed ex eorum ſententia, accipiendum.* Nihil cauſæ erat igitur cur id Recentior mutaret; qui *idoneum* ſuppoſuit: *Si ego teſtor de me ipſo, teſtimonium meum non eſt idoneum. Alius eſt qui teſtatur de me, & ſcio idoneum eſſe teſtimonium quod teſtatur de me.* liberè, atque ex ſuo ſibi judicio: cùm non paraphraſin, non commentarium ex opinione propria, ſed interpretationem ſcriberet: Quam religioſam eſſe oportet: neque enim mens Scripturæ modò, ſed & verba, quantum poteſt, vindicanda ſunt interpreti: Ut omittam, ſi mutentur verba, id quod dicitur mutari. Illud autem vel imprimis, ut quæ ſunt ſimilia conferri, quæ ἐναντιοφανῆ dicuntur, ac contraria videntur, commodè conciliari poſſint, cauto interpreti vitandum. Quemadmodum huic loco illum Theologi, ac, inter cæteros, is, de quo jam dixi, Chryſoſtomus opponit, Κἂν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου, *Etſi ego de me teſtimonium perhibeo, verum eſt teſtimonium meum*, cap. 8. v. 14, &c. ubi præcedit quod hîc intelligendum, *Tu de te ipſo teſtaris; teſtimonium tuum verum non eſt.* Quid, quòd *verum* Latinis, *conveniens* quoque ac *rectum?* quomodo libenter Flaccus loquitur: Nota ſunt illa,

Metiri ſe quemque ſuo modulo ac pede, verum eſt. &,

——— nil Groſphus niſi verum orabit & æquum. &,

An quodcunque facit Mæcenas, te quoque verum eſt?

ubi ſcholia antiqua, *æquum & juſtum te facere eſſe?* Cujuſmodi plurima eruditionis reconditæ in antiquo interprete, nec satìs intellecta, etiam cùm verbis adhæret, invenias. Atque ità ἀληθὴς Heſychio δίκαιος exponitur. Quanquam quis tam parùm in Helleniſtis verſatus eſt, qui ignoret τὸ אמת, de quo nos ſæpius, modò

ἀληθὲς modò πρὸν ab iis reddi? unde hoc petendum. Quid, quòd Servator ipſe infrà dixit, Οὗτος ἀληθὴς ἔστι, καὶ ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστι ubi τὸ ἀληθὴς καὶ τὸ δίκαιον conjungit. Illo igitur *idoneo* hic opus non erat. Capite 6. v. 27. cùm dicitur, Ἐργάζεσθε, μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, bene Chryſoſtomus; Μηδεὶς ὑμῖν ἕτερον λόγον ταύτης τῆς προφῆς, ἀλλ' ἀναίτιος τῆς πνευματικῆς, *Nullo modo curæ vobis ſit hic cibus, ſed ſpiritualis ille*: Ut ἐργάζεσθαι ſit, de parando ſolicitum eſſe, & hoc curare. Interpretes ergò, vetus nempe atque Eraſmus, ἰδιωτικῶς hic & ad verbum, *operemini, non cibum*, dixerunt: Quod omnino barbarum recentiori videtur. Interim, ut ἐργάζεσθαι βρῶσιν ab Evangeliſta dicitur, quod alienum Græcis auribus videtur, ità ἐργάζεσθαι βίον, & ἐργάζεσθαι χρήματα, de parandis opibus, etiam elegantiores Græci dixerunt: quamvis hic amplius notare videatur. Neque tamen *operari vitæ*, aut *operari cibo*; cum recentiori, ſed *parare* dicam: Quanquam, *operari in parando cibo*, rectè cum antiquis, præſertim poetis, dicas. Notum illud,

In cute curanda plus æquo operata juventus. item,

Et quibus in rebus conſuerunt eſſe operati.

quorum alterum Flaccus, alterum Lucretius dixit; eo nempe modo quo *operari literis* vulgò dicimus. Quod nihil tamen ad τὸ ἐργάζεσθε de quo hic agitur, & cujus mentem rectè Chryſoſtomus expreſſit: ac ſi Latinè dicas, *operam date, non parando cibo qui perit.* Quod capite 7. v. 4. occurrit, Οὐδεὶς γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, καὶ ζητεῖ αὐτὸς ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, inverſo ordine, ut alia quæ in hoc Evangeliſta notavimus, dictum videtur: ac ſi dicas, Οὐδεὶς γὰρ ζητῶν ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖ, *Nemo qui in publico eſſe* (aut *verſari*) *ſtudet* (aut *non metuit*) *in occulto quicquam agit.* Parùm autem circumſpectè eruditiſſimus interpres, ad hunc locum, poſtquam de Syro egit, qui tanquam ἐν φανερῷ ſcriptum eſſet id interpretatur, addidit; *ſed & aliter licebit interpretari* εἶναι ἐν παῤῥησίᾳ, *haberi pro eo qui liberè & ingenuè dicat quod res eſt.* Cui nunquam accedent qui non aliter τὸ, παῤῥησία, uſurpari Evangeliſtæ huic meminerunt quàm quo recentioribus quoque Hebræorum Magiſtris פַּרְהֶסְיָא, *parheſiia*, in uſu eſt: Quod vix ſine ב ſervili uſurpari Elias notat: ut cùm בצנעה ולא בפרהסיא dicunt; quod Græcè, ἐν κρυπτῷ, οὐκ ἐν παῤῥησίᾳ, dicas: Nihil autem ad Græcorum παῤῥησίαν. Nè quis autem dubitet; id quod Germani *offenbar*, Itali *publico* nunc dicunt, ità denotari idem Magiſter notat: ut ἐν παῤῥησίᾳ ſit *in publico*. Quod nè tum quidem Recentior expreſſit cùm dixit, *Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipſe celebris eſſe*: cùm mens ſit, quam dixi, *Neminem qui in publico verſari aut agere non timet, clàm agere quæ agit.* Eodem capite v. 19. quod legitur, Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, καὶ οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ποιεῖ τὸν νόμον; planè ac cum ſuperioribus cohæret, neque cur ab iis ſeparetur cauſæ quicquam video. Primò, optimè doctrinam ſuam ſuam eſſe negat, cùm illius eſſet à quo miſſus eſſet: Scire id eos poſſe qui ei à quo miſſus eſſet morem ut oporteret gererent. Qui doceret ſua, gloriam ſpectare ſuam: qui ſpectaret ejus à quo miſſus eſſet, eo ipſo veritatem doctrinæ profiteri quam doceret. Pergamus. Quod ergò dicitur, Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν νόμον, &c. cum interrogatione legunt: Ut mens ſit, quam recentior expreſſit interpres, *Nonne Moſes vobis dedit Legem? & tamen nemo ex vobis præſtat Legem.* Quantò autem meliùs abſque interrogandi nota legatur? ut continuetur, videlicet, quod dixit: Moſes non dedit vobis Legem, ſed Deus; Moſes non dedit ſuam vobis Legem, ſed Dei: & è vobis tamen nemo Legem ſequitur vel audit. Quod probatis ſanè, qui de innocentis cæde cogitatis; de ejus cæde ac contumelia qui Deum in doctrina ſequitur, ut Moſes; qui eum ſequitur ejúſque exprimit doctrinam à quo miſſus eſt. Meritò igitur B. Chryſoſtomus, quomodo hoc cæteris cohæreat, & quærit, & haud parùm ſeſe torquet. Eraſmus tale aliquid latere in Paraphraſi intelligebat, cùm ſcriberet; *Vobis qui me condemnatis ſacroſanctа eſt Moſis autoritas. An non ille vobis tradidit Legem acceptam à Deo?* niſi quòd tollenda, ut dicebam, ſit interrogationis nota. Nihil magis obvium in Sacris quàm ut ἁμαρτία collectivè dicatur: quemadmodum capite 8. v. 21. Ἐγὼ ὑπάγω, καὶ ζητήσετέ με, καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε: pro quo paulò pòſt, v. 24. ὅτι ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις

ἁμαρτίαις ὑμῶν. Quod tamen permovere interpretem non potuit quò minùs, *& in hoc peccato veſtro moriemini*, redderet; ut ſuo more articulo hoc daret. Ibidem v. 23. Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί. Recentiòr, *Vos ex locis infernis eſtis, ego ſum ex ſupernis:* Quaſi ἐκ τῶν κάτω, ἐξ ἅδου eſſet, & hoc diceretur: cùm interpretatio ſequatur; *Vos ex hoc mundo eſtis, ego non ſum ex hoc mundo.* Ibidem v. 33. cùm dicitur, Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ, Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, miror eruditos ad eos id referre quos πεπιστευκότας antè dixit; Ἔλεγεν ἓν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τοὺς πεπιστευκότας αὐτῷ Ἰουδαίους, v. 31. Nam ut προσκαίρους fuiſſe demus atque ad tempus credidiſſe, quomodo tam exiguum id fuit, ut ſtatim ſceleſtiſſimi evaderent, eóſque fidei ſuæ fructus ederent, ut de tollendo Domino cogitarent? qui & patrem iis mox Diabolum aſſignat. Certè mirari ſatis hæc non poſſum; ac nè dubitare quidem quin intelligantur illi de quibus antè eodem capite hoc egerat. Cum Scribis autem primò egerat ac Phariſæis, ut ex verſu 3. apparet; cum ſolis deinde Phariſæis, ut ex 13. apparet: tandem cum ſolis Judæis, ut ex 22. apparet; Ἔλεγον ἓν οἱ Ἰουδαῖοι: cui diſputationi inſeruntur quæ τοῖς πεπιστευκόσι dixit. Sequitur, Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ. Qui? Non qui crediderant, ſed cæteri Judæi, (quod res ipſa docet) hi videlicet cum quibus porrò agit. Qui locus Chryſoſtomum atque alios non parùm turbavit. Egerat cum Judæis: aſſtabant Judæi: quibus audientibus, verbo uno alteróque τοὺς πεπιστευκότας affatur. Ergò ἀπεκρίθησαν αὐτῷ: Judæi ſcilicet cum quibus egerat: qui & tum ibi. Adde, quòd τὸ ἀπεκρίθησαν, cùm τὸ ענה exprimitur, interdum non reſponſionem ſed continuationem denotat ſermonis: Nondum autem hactenus locutos τοὺς πεπιστευκότας dixit. Adde, quòd nè dubitandum quidem quin diſertè v. 48. ſuppleatur quod hìc intelligitur; Ἀπεκρίθησαν ἓν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπον αὐτῷ, Οὐ καλῶς λέγομεν ἡμεῖς ὅτι Σαμαρίτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; *Reſponderunt illi Judæi* &c. non fideles nempe, verùm infideles: qui οἱ ἀπειθοῦντες Actor. 17. 5. dicuntur; Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι. Ità hìc, Ἀπεκρίθησαν ἓν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ἀπειθοῦντες nempe: quemadmodum quæ ſequuntur, ad eandem cum Judæis, de quibus ſuprà, diſputationem ſpectant. De articulo jam ſæpe monui, ac ſemel dictum eſto: ut cùm v. 53. Μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ; quod Vetus, *Nunquid tu major es patre noſtro Abraam?* Recentior, *patre illo noſtro.* Et ſequenti, ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με. Vetus, *eſt Pater meus qui glorificat me:* Recentior, *Pater ille meus is eſt qui glorificat me:* Quaſi non intelligatur quis in Trinitate ſit Pater, aut quis à Filio dicatur Pater, niſi ità diſtinguatur; aut quaſi cùm credere εἰς τὸν υἱὸν nos dicimus, non *in Filium*, ſed *illum Filium*, dicendum ſit. Eodem capite v. 58. Ἔφη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμί. Recentior ſecutus veterem, *Priuſquam Abraham fieret, ego ſum.* Nec aliter Auguſtinus, qui hoc urget. Et tamen ſi quis Græco de antiquitate Homeri, ut ubique ſolent, glorianti reſpondeat, πρὶν τὸν Ὅμηρον γενέσθαι, ὁ Χριστὸς ἦν, intelliget quid velit: Si Romano dicam, *Priuſquam Homerus fieret, Chriſtus erat*, non intelliget quid velim. Nec de ſubtili hac diſtinctione cogitabant Patres, qui, *ante Abraham ego ſum*, reddiderunt: Nec peccavit Chryſoſtomus, qui probaſſe operibus ait Chriſtum, ὅτι πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ ἦν, *quòd ante Abraam eſſet*; hoc eſt, *quòd eſſet antequam Abraam eſſet*: is, nempe, *qui in principio erat.* Neque enim homo ſuo modo non eſt, etiamſi Deus eo modo non eſt: qui & ſolus verè & propriè eſt, & ὁ Ὢν dicitur, & ſemper eſt. Quòd ſi diſtinctione opus ſit, πρὶν γενέσθαι, *antequam eſſe inciperet*, aut ſimile, dicam. Mirificè Nonnus,

Ἀβραὰμ πρὶν γένος ἔσχεν, ἐγὼ πέλον.

Priuſquam eſſet familia Abrahæ, aut *genus, ego eram.*

Capite decimo quarto, v. 26. Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ubi interpres recentior, *Advocatus autem ille:* credo, quòd, Παράκλητος, *Advocatus*, in Gloſſariis invenerat. Nec malè vetus fortaſſe, qui Græcam ſervavit vocem; quæ ad *advocatum* nihil. Ex Chryſoſtomi, Theophylacti, aliorum ſententia, *conſolatorem* dicas. Chryſoſtomus, Σωτικῶς δὲ τὸν Παράκλητον καλεῖ, διὰ τὰς σωτικὰς αὐτὸς τότε θλίψεις, *Sæpe Paracleti meminit, propter eas quæ tum iis imminebant calamitates.* Addit Theophylactus, εὐέλπιδας αὐτοὺς ποιῶν, ὡς ἂν ἐκείνης ψυχαγωγηθέντος, *ità bonam illis ſpem ab eo addi,*

fore ut eos conſoletur. Item, ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ πνεῦμα ἐλθὸν τοῖς μαθηταῖς παράκλητον γέγονε, τὰς λύπας παραμυθησάμενον, *quandoquidem Spiritus adventu ſuo Paracletus fuit diſcipulis, quòd mœrorem illorum ſolatus eſt.* Neque aliter Cyrillus Hieroſolymitanus, qui, Παράκλητος ἡ καλεῖται, διὰ τὸ παράκλησιν, καὶ παραμυθίαν, καὶ συναντιλαμβάνεσθαι τῆς ἀσθενείας ἡμῶν, *à conſolatione, & auxilio quod infirmitati noſtræ præſtat, ità dici,* ait: licèt eodem loco illud Apoſtoli, *ſed Spiritus pro nobis gemitibus ineffabilibus intercedit,* adduxerit. Neque quicquam ibi de advocato: quem nonnunquam *malæ cauſæ in foro argumentum* eſſe, dixit Fabius. Sed nec advocatus omnis ὑπερεντυγχάνει: quod munus Sancto Spiritui tribuit ibidem Apoſtolus; quemadmodum nec unum ſemper idémque munus eidem tribuitur. Capite 17. v. 15. Οὐκ ἐρωτῶ ἵνα ἄρῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, ἀλλ' ἵνα τηρήσῃς αὐτοὺς ἐκ τοῦ πονηροῦ, *Non rogo ut tollas eos è mundo, ſed ut ſerves eos à malo:* quovis nempe, corporis & animæ. Et præceſſit, *odio eos habuit mundus.* Neque ἀπὸ τοῦ πονηροῦ dixit, ut Matthæi 6. 13. in Precatione quam præſcripſit Dominus; ubi, ῥῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ: quod Tertullianus, *evehe nos à malo,* Cyprianus & Antiquitas, *libera nos à malo*; non, *ab illo malo,* cum recentiori. Beda ad hunc locum; *Quod verò ſubdit,* SED UT *ſerves eos à malo, licèt omne malum intelligi poſſit, maximè vult intelligi malum ſeceſſionis.* Quod alibi Chryſoſtomus, non de periculis ſolùm, ſed & conſtantia in fide, intelligendum ait. Et tamen recentior interpres, *Non rogo ut tollas eos è mundo, ſed ut ſerves eos à malo illo.* Capite 18. v. 4. Ἰησοῦς οὖν εἰδὼς πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτόν. Recentior, *Jeſus itaque ſciens omnia quæ eventura erant in ſe.* Cur non, *quæ eventura erant ſibi?* Cap. 19. v. 24. de ἀῤῥάφῳ Servatoris tunica, Εἶπον οὖν πρὸς ἀλλήλους, Μὴ σχίσωμεν αὐτόν. Ubi recentior interpres, *Dixerunt ergò inter ſe, Nè findamus eam:* Vetus, *ſcindamus*; meliùs: niſi mavis, *ſcremus:* Quæ enim findantur, nemo neſcit qui Latinè novit. Eruditiſſimum Gloſſarium; Σχίζω ἱμάτιον, *ſcindo:* Σχίζω ξύλον, *findo.* Unde σχιστὸς χιτών, muliebris tunica, circa pectus diviſa: Heſychius; Σχιστὸς χιτών, χιτών τις ποικίλος, γυναικεῖος, καὶ τὸ στῆθος πόρπῃ συνεχόμενος. De quo videndus imprimis Pollux; qui & illam Lacænarum huc trahit, à qua φαινομηρίδες dicebantur. Capite 21. v. 3. Λέγει αὐτοῖς Σίμων Πέτρος, Ὑπάγω ἁλιεύειν. Λέγουσιν αὐτῷ, Ἐρχόμεθα καὶ ἡμεῖς σὺν σοί. Ἐξῆλθον, καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ πλοῖον εὐθύς. E quibus poſtrema, Vetus, *Et exierunt, & aſſenderunt in navim:* Recentior, *Profecti ſunt, & aſſenderunt in navigium ſtatim.* Ubi *proficiſcendi* verbo, niſi fallor, opus non erat: neque enim quiſquis domo exit, meliùs *proficiſci* quàm *exire* aut *prodire* dicitur: Quomodo non ſemel loquitur: qui, Actor. 16..16. cùm dicitur, Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχήν, quod interpres vetus, *Factum eſt autem euntibus nobis,* ipſe, *proficiſcentibus nobis ad precationem.* De quo loco plura ibi. *Proficiſci* autem, ἀποδημεῖν proprié; & Ἀποδημία, profectio. Optimus Gloſſator ac interpres, Ἀποδημία ἐπὶ ξένης, *peregrinatio, profectio* (Quemadmodum ἐπιδημεῖν contrà dicuntur qui in terra ſua manent.) cum quo quid illi commune qui vix pedem movet, aut locum proximum cum loco mutat? Non libenter ad minuta venio: ſine quibus tamen cætera intelligi non poſſunt: Quòd qui negant, graviſſimas quotidie temeritatis ſuæ dant pœnas. Quæruntur, quid ſit ἐπενδύτης, eruditi, cùm de Petro dicitur, Σίμων οὖν Πέτρος ἀκούσας ὅτι ὁ Κύριός ἐστι, τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο (ἦν γὰρ γυμνός) καὶ ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν. De quo nos in Ariſtarcho. Euſtathius, ut ibidem dicebamus, χιτωνίσκιον interpretatur: qui, χιτὼν, ὁ ζωστὸς καὶ γυναικεῖος· ὁ δὲ ἀνδρεῖος, χιτωνίσκος, ὃν τινες ἐπενδύτην. Eſt autem χιτωνίσκος, carni proximus: ut cùm ſe oratorum Princeps μικρᾷ γυμνὸν ἐν χιτωνίσκῳ fugiſſe ait: Quanquam non ignorem aliter nonnunquam uſurpari. Interdum idiotiſmi obſcuritatem inferunt interpretationi; etiam quibus Romani (quod non omnes notant) nonnunquam utuntur: Ut cùm hoc eodem capite v. 12. dicitur, Οὐδεὶς δὲ ἐτόλμα τῶν μαθητῶν ἐξετάσαι αὐτόν, Σὺ τίς εἶ; εἰδότες, ὅτι ὁ Κύριός ἐστιν. Quomodo rogare non audebant, quod non ignorarent; tanto præſertim miraculo jam confirmati? Hoc ergò voluit; *Nemo ex eo quærebat; Nemo rogabat: nemo enim dubitabat quin ipſe Chriſtus eſſet.* quod & efficaciter dictum. Maro,

Aude,

Aude, hospes, contemnere opes, & te quoque dignum
Finge Deo.

quod est simpliciter, *contemne opes.* Flaccus,

Principium sacti, qui cæpit, habet. Sapere aude.

hoc est, *Sapere aliquando incipe; Aliquando sapias.* Tale est illud Epistolâ ad Pisonem De poetica;

At qui legitimum cupiet fecisse poema,
Cum tabulis animum censoris sumet honesti.
Audebit, quæcunque parum splendoris habebunt,
Et sine pondere erunt, & honore indigna ferentur,
Verba movere loco.

quod est, *movebit loco, ac mutabit:* In quo tamen judicio non audaciæ locus est. Ità Plato, τολμᾷν τῶν ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι, *abstinere alienis*, viri justi ait esse officium: Ὃς ἂν μείνῃ, inquit, ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τολμήσειεν ἀπέχεσθαι τῶν ἀλλοτρίων, *Qui perseverat esse justus, & alienis abstinuerit:* Neque enim *sustinere* hìc cum interpretibus dicam. Sed nec aliter fortasse Apostolus, νεκρὸν γὰρ τὰ ἁμαρτία τὰς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν: Ubi rectè ἀποθήσκει, *moritur*, aut *morietur*, dicas. Nunc ad alia pergamus.

Tituli Capitum Actorum Apoſtolicorum.

LECTORI S.

Quæ deinceps in Acta Apoſtolorum & Epiſtolas exſtant argumenta Capitum, licèt à ſuperioribus, in quibus initium contextûs annotatur, diverſa ſint; interim, ut ab aliis hactenus expreſſa ſunt, hîc exhibemus.

α'. Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὀπτασίας πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος δωρεᾶς, διάτε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ· καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.

β'. Πέτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητὰς διδάσκοντας, περί τε δυνάτου καὶ ἀποβολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου. ἐν ᾧ, περὶ ἀντικαταστάσεως Ματθίου, κληρωθέντος χάριτι διὰ προσευχῆς.

γ'. Περὶ τῆς θείας τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ἐν ἡμέρᾳ τῆς πεντηκοστῆς γλωσσῶν εἰς τοὺς πιστεύσαντας. ἐν ᾧ, Πέτρου κατήχησις περὶ τούτου, ἐκ τῶν προφητῶν. περὶ πάθους, καὶ ἀναστάσεως, καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου πνεύματος. περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας. περὶ ὁμοιότητος κοινωφελοῦς, καὶ προσθήκης τῶν προσθέντων.

δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ διαφορᾶς τοῦ ἐκ γλωσσῶν χωλοῦ, Πέτρου τε κατηχήσεως ἐλεγκτικῆς, συμπαθητικῆς, καὶ συμβουλευτικῆς, πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. ἐν ᾧ, περὶ ὀπτασίας τῶν ἀρχιερέων ζήλῳ τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσεως τοῦ συμβουλίου· Πέτρου τε ὁμολογίας τῆς Χριστοῦ θεότητός τε καὶ ἀθανασίου. περὶ ἀπειλῆς τῶν ἀρχιερέων, ὡς ἂν δεῖ παῤῥησιάζεσθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἀνέσεως τῶν ἀποστόλων. εὐχαριστία ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀποστόλων πίστεως καρτερίας.

ε'. Περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πεπιστευκότων. ἐν ᾧ, περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρης, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

ς'. Ὅτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας ἐν τῷ δημοσίῳ, ἄγγελος Κυρίου νύκτωρ ἐξέωσεν, ὑπαγορεύσας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν. ἐν ᾧ, ὅτι τῇ ἑξῆς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαστίξαντες ἀπέλυσαν. Γαμαλιήλου γνώμη περὶ τῶν ἀποστόλων, μὴ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείξεων.

ζ'. Περὶ χειροτονίας τῶν ἑπτὰ διακόνων.

η'. Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία κατὰ Στεφάνου. αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν δώδεκα πατριαρχῶν. ἐν ᾧ, περὶ τοῦ λιμοῦ καὶ πυρώσεως, καὶ ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ἰακὼβ καὶ περὶ γνώσεως Μωϋσέως, καὶ περὶ τῆς πρὸς αὐτὸν θεοφανείας ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ. περὶ ἐξόδου καὶ μοχθοποιΐας τοῦ Ἰσραὴλ, ἄχρι χρόνων Σολομῶντος, καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς. ὁμολογία τῆς ὑπερουσίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑποκαλυφθείσης αὐτῷ, ἐφ' ᾗ λιθόλοβος γενόμενος ὁ Στέφανος εὐσεβῶς ἐκοιμήθη.

θ'. Περὶ διωγμοῦ τῆς ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς Στεφάνου. ἐν ᾧ, περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου, πολλὰς ἰάσεις ἐν τῇ Σαμαρείᾳ.

ι'. Περὶ Σίμωνος τοῦ μάγου, πεπιστευκότος καὶ βαπτισθέντος, σὺν ἑτέροις πολλοῖς. ἐν ᾧ, περὶ τῆς τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺς ἀποστολῆς. καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

ια'. Ὅτι οὐ δι' ἀργυρίου, ἀλλὰ χαρισμάτων, ἀλλ' ἁγίοις διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου πνεύματος δίδοται. ἐν ᾧ, περὶ ἀποκρίσεως καὶ ἐπιπλήξεως Σίμωνος.

ιβ'. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐοδοῖ ὁ Θεὸς πρὸς σωτηρίαν, δῆλον ἐκ τῆς τοῦ Εὐνούχου ἀποδοχῆς.

ιγ'. Περὶ

ιγ'. Περὶ τῆς ἐφ' ὁδὸν θείας κλήσεως Παύλου, εἰς ἀποστολὴν χειροτ. ἐν ᾧ, περὶ βάπτισματος Παύλου διὰ Ἀνανίου χ[αὶ] ἀποκάλυψιν Θεοῦ· παῤῥησίας τε αὐτοῦ καὶ συνοχῆς τ' διὰ Βαρνάβαν πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

ιδ'. Περὶ Ἀνδρὸς παραλυτικοῦ ἰαθέντος ἐν Λύδδῃ διὰ Πέτρου. ἐν ᾧ, περὶ Ταβιθᾶ τῆς φιλοκάρπου, ἣν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ προσευχῆς ἐν Ἰόππῃ.

ιε'. Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος, καὶ ὅσα πάλιν πρὸς Πέτρον ἐφ' ὁδὸν περὶ κλήσεως ἐθνῶν ἐρρέθη. ἐν ᾧ, ὅτι μεταπαλεῖς ὁ Πέτρος ἦλθε πρὸς Κορνήλιον. ἐπιδημήσας ὧν ὁ ἄγγελος ἐπιμαρτύρησε καὶ ὑφηγήσατο Κορνηλίῳ. Πέτρου κατάληψις εἰς Χειρὸν, τ' τε ἁγίου πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεά. καὶ ὅπως ἐβαπτίσθησαν τότε οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστεύσαντες.

ις'. Ὡς Πέτρος τὰ καθεξῆς καὶ τὰ ἔπεσε τῶν γεγονότων διηγεῖται τοῖς ἀποστόλοις διακριθεῖσι πρὸς αὐτὸν, τοτίωικάδι Βαρνάβαν ἐκπέμψασι πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

ιζ'. Προφητεία Ἀγάβου περὶ λιμοῦ οἰκουμενικῆς καὶ καρποφορίας, πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

ιη'. Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καταφαγή. ἐν ᾧ, Πέτρου σύλληψις πρὸς Ἡρῴδου. ὅπως τε αὐτὸν ὁ ἄγγελος θείῳ κελεύσματι ἐξείλετο τῶν δισμυρίων· καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανὴς γενόμενος νυκτὸς τοῖς ἀδελφοῖς, ἀπανεχώρησεν. ἐν ᾧ, περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως καὶ μελέτης περὶ τῆς τ' ἀσεβοῦς Ἡρῴδου πικρᾶς τε καὶ ὀλεθρίας καταστροφῆς.

ιθ'. Ἀποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θείου πνεύματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ὁδοιπορίᾳ Χειροτ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

κ'. Παύλου εὐλαβὴς διδασκαλία εἰς Χειρὸν, ἔκ τε τ' νόμου καὶ καθεξῆς τ' προφητῶν, ἰσραηλικὴ καὶ εὐαγγελική. περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς ἔθνη· διαγωγή τε αὐτῶν ἐκεῖθεν, καὶ ἀφίξεως εἰς Ἰκόνιον.

κα'. Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τὸν Χειρὸν, πολλῶν τε πεπιστευκότων, ἐπιλοιχθήσαν οἱ ἀπόστολοι.

κβ'. Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ ἰαθέντος διὰ τῶν ἀποστόλων. ὅπερ ἔδοξαν Θεοὶ καὶ παρεῖναι τοῖς ἐγχωρίοις. ἔνθα δὴ καὶ μετέπεσεν λιθάζεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν Ἰουδαίων τῶν ἀπειθούντων.

κγ'. Ὅπ ἀ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντας δόγματα καὶ κρίσεις τῶν ἀποστόλων. ἐν ᾧ, ἐπιστολὴ αὐτῶν πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν, περὶ τῶν φυλακίων. ἀντῤῥησις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν περὶ Μάρκου.

κδ'. Περὶ τῆς κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς χ[αὶ] ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν. ἐν ᾧ, περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναικὸς Λυδίας· καὶ περὶ ἰάσεως τῆς πνεῦμα πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον κατεῖρξαν οἱ δεσπόται. περὶ τοῦ συμβάντος ἐκεῖσε σεισμοῦ καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἰρηνοφύλαξ, ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη παντὸς. ὅτι ῥαβδουχηθέντες ἐξῆλθον τότε ἐκ τοῦ δισμωτηρίου οἱ ἀπόστολοι.

κε'. Περὶ σάτου γενομένης ἐν Θεσσαλονίκῃ, τοῦ κηρύγματος ἕνεκεν· φυγῆς τε Παύλου εἰς Βέροιαν, κἀκεῖθεν εἰς Ἀθήνας.

κς'. Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιβαμίου γεγραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβείας τ' Παύλου.

κζ'. Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης, καὶ τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, τῆς τε χ[αὶ] προγνωσεως ἐπ' αὐτῆς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης τῷ Παύλῳ. ἐν ᾧ, περὶ Κρίσπου ἀρχισυναγώγου, πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις πολ, καὶ βαπτισθέντος. ὅτι σάτου κινηθείσης ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ἀπεχώρησεν· ἐλθών τε εἰς Ἔφεσον καὶ διαλεχθεὶς, ἐξῆλθεν. περὶ Ἀπολλῶ, ἀνδρὸς λογίου τε καὶ πιστοῦ.

κη'. Περὶ βαπτίσματος, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος δωρεᾶς, δεθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύσασι· καὶ περὶ ἰάσεως τ' λαοῦ. ἐν ᾧ, περὶ τῶν ψευδῶν Σκευᾶ· ὅπερ ἀ δεῖ ἐγχειρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀναξίοις τ' πίστεως γινομένοις καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πεπιστευκότων. περὶ τ' ἐν Ἐφέσῳ κινηθείσης σάτου ὑπὸ Δημητρίου τ' ἀργυροκόπου καὶ τῶν ὁμοτέχνων.

κθ'. Περίοδος

κδ'. Περίοδος Παύλου, ἐν ᾗ πρὶ δικάτου καὶ ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ περιουσῆς ἐν Τρωάδι. παρέμπτωσίς τε αὐτῷ πνευματικὴ πρὸς τὸν ἐν Ἐφέσῳ φρεσβυτέρους. ἐν ᾧ, παράπλους Παύλου ὑπὸ Ἐφέσου ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

λ'. Ἀγάβου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

λα'. Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον, ὅπως ἂν μὴ δοκεῖν κωλύειν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

λβ'. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλὴμ χριστ. Παύλου κινδυνώδους ἀταξίας· ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλίαρχος τῶν πλήθους ἐξαιρεῖται. ἐν ᾧ, Παύλου κατάσασις περὶ ἑαυτοῦ, καὶ τῆς εἰς ὑπόδολον αὐτῷ κλήσεως. περὶ ὧν ὁ Ἀνανίας πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ εἶπεν, ὀσιότητός τε καὶ φωνῆς Θεοῦ ἀκουσόμενος ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ. ὅτι μέλλων ὑπὸ τύπτεις ὁ Παῦλος τύπτεδαι, εἶπεν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἀνέδη.

λγ'. Ὅσα Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον, ἔπαθέ τε καὶ εἶπε, καὶ εὐδυβόλως ἔπρεξε.

λδ'. Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ Παύλου, καὶ μισύσεως αὐτῆς πρὸς Λυσίαν. ἐν ᾧ, ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος πρὸ ἡγεμόνα εἰς τὴν Καισάρειαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ χαλιμάτων.

λε'. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

λς'. Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς, καὶ τῆς Φήστου μεταγωγῆς· τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου καὶ ἐφέσεως.

λζ'. Ἀγρίππα καὶ Βερνίκης παρουσία καὶ σύσις τῶν κατὰ Παῦλον. ἐν ᾧ, ἀπολογία Παύλου ἐπ' αὐτῷ, περὶ τῆς ἐν νόμῳ θρησκείας αὐτοῦ κλήσεώς τε εἰς τὸ εὐαγγέλιον. καὶ ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας ἔφη πρὸς Φῆστον.

λη'. Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύνων τε πλείστων καὶ μεγίστων πάμπλεως. ἐν ᾧ, παραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ. περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. ναυάγιον Παύλου, ὅπως τε διεσώδησαν εἰς Μελίτην νῆσον· καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματούργησεν.

λθ'. Ὅπως ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατέπλωσεν ὁ Παῦλος.

μ'. Περὶ διαλέξεως Παύλου, τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD
ACTA APOSTOLORUM,
Sive,
Liber quintus.

CAP. I.

Novi Fœderis εἰς τὰ λόγια Κυριακὰ & τὰ Ἀποστολικὰ κηρύγματα divisio. Variæ hujus libri inscriptiones. Liber Praxeon; Acta; Actus: Βίβλος & Βίβλοι τῶν Πράξεων. Ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία. Τὸ περὶ τῶν Ἀποστόλων σωτήριον. Περικοπὴ. Περικοπάς. Τεχνικῶς. Ἄκλα. *Initium historiæ hujus quomodo intelligendum.* Ἀρχὰς ποιεῖν. Ἀρχὰς διδόναι. *Recentioris interpretis trajectio.* Ἐντολή. Ἀναπίλλειν, *Disponere domum.* ἐπαναβιβάζειν αὐτοῖς. Ὀπαδίσαι. Ἀπενθυσιάζειν τῷ βασιλείᾳ, & *mens Apostolorum. Athanasii interpretatio: Altera item notata.* Χρόνοι ἢ καιροί, *Tempus & tempus, Augustini; Tempora, sive opportunitates, recentioris interpretis.* Καθ' ὑπερβατὸν *loqui, antiquis Theologis quomodo usurpetur. Locus,* Οὗτος ἐν ἐκτήσατο χωρίον *de quo multis agitur. Erasmi ac recentioris interpretis de eo loco sententia. Aliud* ἐκτήσατο χωρίον, *aliud* ἐκτήσατο τὸ χωρίον, *quod & ex autore probatur.* Χωρίον *quid; pars nempe terræ exigua.* Χωρίον, *Loculus. Sententia nostra de Juda, quem eo loco sepultum è Lucæ verbis videri. Lyranus, ejúsque opinio; qui antiquioribus idem visum notavit. Locus Juvenalis non dissimilis.* πρηνὴς γενόμενος εἰς τὸ ἴδιον τόπον. Ἴδιος τόπος. *Agrum quem possedisse ex antiquo interprete Judas dicitur, cur nonnulli Infernum (quod Lyranus annotavit) interpretati sint.* Χῶρος ἀτιμίας. Χῶρος ἀσεβῶν. *Locus,* πρηνὴς γενόμενος ἔλακησε, *ac fusior illius interpretatio.* Λακεῖν, ῥήγνυσθαι *& an suspensis conveniant.* Πρήθειν, *de Diabolo.* חבל, *ejúsque interpretatio.* Ἄκελδαμά *Græcorum. Laquei & Diaboli eâdem voce dicti. Quid sit* πρηνῶν γίνεσθαι *& quomodo cadat qui ità cadit. Bos qui* πεπρησμένος *cadere dicitur.* Στενοχωρεῖσθαι. Στενοχωρία *Apostoli.* Θλίβεσθαι μὲν, οὐ στενοχωρεῖσθαι δέ. Ἀπάγχεσθαι *pro* ἀγχεσθαι. *Morbus quo Arius interiit: Eodem, ut quidam, quo Judas. Veterum intricatæ opiniones. Locus Sirachidæ elegans, & qui mirificè huc facit,* ῥῆξει ἀφαύστους πρηνῶς. *Papiæ & aliorum mirificæ de morte proditoris, ex Matthæi ac Lucæ loco, opiniones.*

EPhræmius Syrus, aut qui de eo judicavit Photius, ut eruditus ità accuratus scriptor, universum Novum Fœdus εἰς τὰ λόγια Κυριακὰ, quæ vocat, & τὰ Ἀποστολικὰ κηρύγματα divisit: Qui, αἱ τε πραξεις εἰσιν αὐτῷ ἅτε παλαιὰ διαθήκη, καὶ τὰ Κυριακὰ λόγια, καὶ τὰ Ἀποστολικὰ κηρύγματα. Quâ divisione & αἱ Ἀποστολικαὶ Πράξεις comprehenduntur. Mirum autem, quot modis liber ipse ab antiquis adducatur. Interdum enim Græcam vocem etiam Latini servant: Hilarius ad Matthæum, *Nam sicut libro Praxeon continetur.* Interdum *Acta*, & passim *Actus*, dicunt: Et quidem ἐνικῶς, seu singulariter, nonnunquam: ut apud Prosperum De prædict. parte 3. *ut testatur Actus Apostolorum, nubes eum suscepit, & sublatus est à discipulis.* Aliàs, ut Græcè, multitudinis plerunque numero, quod

minùs novum. Item, *Liber, quem De Actibus Apoſtolorum Lucas conſcripſit*, Fulgentio, l. 2. De veritate Prædeſt. Item, *Liber, qui Apoſtolorum Actibus aſſcribitur*: Maximus Taurinenſis, *Legimus in libro, qui Apoſtolorum Actibus aſſcribitur*. Item, *Liber, qui Apoſtolica continet geſta*: B. Hieronymus ad Jobi 23. *Super qua re nos Canonicus liber Novi Teſtamenti, qui Apoſtolica continet geſta, ſufficienter inſtruxit*. Nec minùs variè Græci. Quibus non modò βίβλος τῶν Πράξεων ſed & alibi βίβλοι numero plurium dicitur. Nec aliter 16. Canone ſexti Concilii in Trullo. Etiam ἡ τῶν Πράξεων ἱστορία, adverſus Eunomium Nyſſeno: Qui, Καθάπερ ἐκ τῶν Πράξεων ἱστορίας τοῦτο μάθοιμεν ἔχων. Interdum, τὸ περὶ τῶν Ἀποστόλων σωτήριον: Scriptor Vitæ S. Theclæ, Ὡς καὶ ἐν τῷ μακαρίου καὶ θεσπίσου Λουκᾶ φαίνεται πεποιημένος, ἔν τε τοῖς εὐαγγελίοις, ἐν τε τῷ περὶ τῶν Ἀποστόλων σωτηρίῳ, περιλαβὰς τὸν Θεόφιλον· ᾧ καὶ τὸν πάντα πόνον ἀνέθηκε τῆς θείας συγγραφῆς. Jam autem Πράξεις, ſive Πρᾶξις, liber dictus, ut doctrina magis innuatur quàm geſta. Quanquam non ſine cauſa Πραξικὰ, ad Acta Synodorum ac conventuum tranſlata: ut, τὸ ἐν Ἐφέσῳ συνόδου Πραξικόν. Sed & ſingulariter, τὸ τρίτης συνόδου Πραξικὸν, Photio, & aliis. In quibus qui doctrinæ capita expendunt, πραγματεύειν, *tractare*, dicuntur: Unde, ἐπραγματεύθη τὰ περὶ Ὠριγένους, de iis, in quibus de doctrina vel opinionibus Origenis, *tractatum* innuunt vel actum. Quemadmodum autem voce Latinâ πραγματεύειν Græci, ità voce Ἄκλον uſi ſunt iidem: ut cùm τὰ ὑπὸ Ποντίου Πιλάτου γενόμενα Ἄκλα celebrat Juſtinus Martyr. Porrò, câ quâ jam dixi ratione, Πραξικὸν opponitur nonnunquam & Hiſtoricum: quia ad hiſtoriam, quæ geſta ſunt aut facta; ad τὰ Πραξικὰ doctrina ſeu concluſiones ac ſtatuta referuntur. Quò ſpectat illud Photii, cùm de Gelaſio pronunciat ac cenſet, Γελάσιος ἡ ἑτέρα τὸ βιβλίον ὑπογεγραφὼς, ἢ μᾶλλον ὑπάρχον πραξικὸν ἢ ἱστορικόν, *cùm non magis decreta tangat, quàm quæ geſta ſunt aut facta*. Quæ utraq; ex æquo autor noſter complexus eſt: quem rectè Actuarium hîc dicas. Primus autem locus qui notandus hîc occurrit, hujus quoq; libri, qui inſcribitur ut dixi, primus eſt;

Cap. 1. v. 1. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Quod ità Recentiores; *Primum quidem librum confeci, Theophile, de omnibus quæ cœpit Jeſus & facere & docere*. Neque longè aliter Vetus. Atqui mens autoris, περὶ πάντων ὧν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐποίησεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐδίδαξεν· hoc eſt, περὶ πάντων ἃ ἐποίησε καὶ ἐδίδαξε. Sequitur enim, ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς Ἀποστόλοις, ἀνελήφθη· *de omnibus quæ fecit docuitque Jeſus, uſque ad eum diem quo, poſt mandata quæ Apoſtolis dedit, in altum aſſumtus eſt*. Quod vidit Chryſoſtomus, qui eruditè notavit, οὐχ ἁπλῶς περὶ πάντων, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, *non tantùm de omnibus, ſed à principio de omnibus ad finem, dicturum ſe ait*. Eruditè Græcorum ſcholiæ, περὶ πάντων φησὶ τὸν λόγον πεποιῆσθαι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀναλήψεως, *de omnibus ab initio, uſque quò in cœlum ſublatus eſt, ſcripſiſſe ſe dicit*. Non igitur de iis in Evangelio ſcripſiſſe ſe ait quæ facere & docere cœpit Chriſtus; quod ad verbum expreſſerunt eruditi (Abſit certè) verùm ab initio pertexuiſſe omnia quæ fecit Dominus & dixit. Atque hoc eſt quod in Præfatione Evangelica, παρηκολουθηκὼς πᾶσιν ἀκριβῶς ἄνωθεν, *perſecutum ſe omnia cum cura ab initio*, dixit; quæ videlicet de Domino, quamdiu in his terris egit, memoranda eſſent: Qui ità vixit, ità docuit, ὥστε μηδὲν ἀπλήρωτον καὶ ἀτελεύτητον τῆς οἰκονομίας καταλιπεῖν, *ut nihil quod in carne gerendum eſſet, imperfectum aut non completum relinqueret*, quemadmodum loquuntur S S. Patres. Non quòd interim ignorem ἄρχεσθαι ποιεῖν, ἄρχεσθαι διδάσκειν, pro ποιεῖν καὶ διδάσκειν, uſitato dici Hebraiſmo: Quale eſt, καὶ αὐτὸς ἄρξεται σῴζειν τὸν Ἰσραὴλ ἐκ χειρὸς ἀλλοφύλων, de Simſone והוא יחל להושיע, Jud. 13.5. Ut ἤρξατο πίπτειν, Ibid. 20.31. Item, ויחל העם לזנות, *& fornicari cœpit populus*, Num. 25.1. Vetus, *& fornicatus eſt populus*: ubi mirificè Helleniſtæ, καὶ ἐβεβαυλίσθη ὁ λαός. Ut jam nè dicam, nihil autori huic æquè aut receptum eſſe aut familiare. Ità ſtatim cap. 3. v. 8. καὶ μὴ ἄρξησθε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, hoc eſt, καὶ μὴ λέγητε. ità, καὶ ἤρξαντο διαλογίζεσθαι οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, 5. 21. ità, καὶ ἄρξεται τύπτειν τοὺς παῖδας, 12. 45. ità, τότε ἄρξονται λέγειν τοῖς ὄρεσι, 23. 30. Quem Hebraiſmum ad literam, ut

dixi,

dixi, expreſſiſſe interpretes videntur: Ambiguè haud dubiò: Cùm ambiguitates quoque, quæ præſertim vel à mente abeunt autoris, vel cum offendiculo conjunctæ aut periculo videntur, mihi, quantum quidem poteſt, interpretibus vitandæ videantur. Sequitur, Ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀνελήφθη. Ubi mira recenti interpreti, nec ſatis veriſimilis vel uſitata, placuit trajectio: ut, διὰ πνεύματος ἁγίου οὓς ἐξελέξατο, ſit, *quos per Spiritum Sanctum elegerat.* Nam interpres alius qui dixit, *Ad eum uſque diem, quo, poſtquam impertitus in hoc ipſum Spiritum Sanctum, mandata dediſſet quos elegerat Apoſtolis,* & paraphraſin dedit, nec Græciſmi rationem habuit quam debuit. Tria autem tempora hìc ſtatuit: Tempus quo in terris fuit Dominus Servator, ſive τῆς ἐνσάρκου, ut plerunque loquitur Antiquitas, εἰκονομίας· tempus reſurrectionis; tempus aſſcenſionis. Jam verò, plurima mandaſſe his temporibus, & quidem διὰ πνεύματος ἁγίου, ſi præſertim ad præcepta doctrinámque referas τῷ ἐντολῶν, nè dubitandum quidem. Quid autem, quòd diſertè additur, *ad eum diem quo aſſumtus eſt*, ſive ἀνελήφθη? quibus verbis quis dubitet quin ad poſtrema Evangelicæ hiſtoriæ, & quidem ſuæ, reſpexerit hic ſcriptor? Ubi de S. Spiritu per eundem Spiritum; *Et ecce ego mittam promiſſum Patris mei in vos:* qui & mandat, *Hieroſolymis manete, donec induamini virtute ex alto.* Statim autem pòſt ſequitur, καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν. Unde patet, ἀνατειλάμενον, ſive *poſt mandata*, aſſcendiſſe: Eo ſenſu ſcilicet quo abituri aliquò aut moriturì ἀνατέλλεσθαι, cùm aliis autoribus tum Helleniſtis, dicuntur: quemadmodum, cùm 2.Sam.17.21. καὶ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ, καὶ ἀνετείλατο τῷ οἴκῳ αὐτῆς· hoc eſt, *& poſtrema familiæ mandata dedit:* quod, *diſponere domum*, vetus interpres dixit. Quid autem ſimplicius? *quæ docuit fecitque, ad eum uſque diem quo poſt mandata quæ ſuis quos elegerat, per Spiritum Sanctum dedit, in cœlum ſublatus eſt.* Abſit ergò illud, οὓς διὰ πνεύματος ἁγίου ἐξελέξατο· quod non niſi violenter obtineri poteſt. Paulò pòſt cùm dicitur, δι' ἡμερῶν τεσσεράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς, hoc ipſum quod voluit, obiter nempe ac ſubinde illo tempore conſpectum ſui inſulſiſſe ſuis, voce Helleniſtarum expreſsit. Ità in Hiſtoria Tobiæ Angelus, πάσας τὰς ἡμέρας ὤπτανόμην ὑμῖν· quod propriè, *obiter videbar*. Quemadmodum 1.Reg.8.8. capita vectium quæ eminebant leviter è Sanctuario, ὀπτάνουσι dicuntur. Paulò pòſt cùm dicitur, οἱ μὲν οὖν συνελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες, Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραήλ; hoc eſt, ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ. Quod arguit, adeò rerum omnium quæ hactenus audierant fuiſſe ignaros aut oblitos, ut cùm ſuis tot labores tot certamina denunciaſſet quæ triumphum antecederent, illi, cum Domino defunctos ſe jam omnibus, ſtatímque triumphi ejus pariter & regni, ſed terreſtris, partem fore exiſtimarent. Neque dubitandum eſt, quin parùm accuratè hæc adducat vel interpretetur Athanaſius: qui libro adverſùs Arianos, πότε τὸ τέλος; καὶ πότε σὺ θεραπαίνη; *quis calamitatum finis, quando item ipſe adventurus eſſet*, Apoſtolos interrogaſſe ait. Quemadmodum pro eo quod mox ſequitur, ὅτι νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν, idem, vectum ab Angelis in cœlum aſſcendiſſe ait: quia dicitur, καὶ ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἐσθῆτι λευκῇ, *duo aſſtiterunt viri albâ veſte induti.* Quibus? Apoſtolis nimirum. Dominum enim nubes ab eorum ſuſtulit conſpectu. Nihil ergò hìc de Angelis qui Dominum vexerunt. Quod etiam ſi verum eſſet, tamen, ut loquuntur veteres, ἐγλεπτέον non eſſet. Verba ejus ſunt, Ἐν γῇ δὲ Περάσῃ τῇ Ἀποστόλων δεῖ γογγυσμὸν, ἵνα ἐπίδῃ τοῖς ἀγγέλοις, ἀναβαίνων ὡς ἄνθρωπος, καὶ ἀναφέρων εἰς τὸν οὐρανὸν ἵνα ἐφόρει σάρκα. Cujuſmodi αὐτοσχεδιασμοὶ Sanctis viris extra controverſiæ, de qua laborant, cardinem nonnunquam exciderunt: Quod non paucis locis alibi probavimus. Sequitur, εἶπε δὲ πρὸς αὐτὰς, Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιρὺς, οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Ubi χρόνοι ἢ καιροὶ, quod Hebræi, *tempus & tempus*, dicerent. Daniel, זמן ועדן: Qui, *longitudo temporis in vita data fuerat illis uſque ad tempus & tempus*, c.7. v.12. Helleniſtæ, καὶ μακρότης ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως χρόνου καὶ καιροῦ. Magiſtri *tempus* definitum notari aiunt. B. Auguſtinus Epiſt. 29. *Et magnitudo vitæ data eſt eis uſque ad tempus*

pus & tempus: ubi de eo loco agit. Græcè, ἕως χρόνου καὶ καιροῦ, dicas. Χρόνοι ἢ καιροὶ igitur ſunt, *tempus definitum*, ἢν δὲ ἀόριστον. An non aliud igitur, quod interpres recens, qui, *tempora, ſive opportunitates*, reddidit? *Opportunitas* enim, rei gerendæ commoditas. Melius antiquus, *tempora & momenta:* pro ea mente quam dixi. Ejuſmodi autem genera loquendi, quale eſt illud, ὃς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, quibus Pater nec cum eo Filius exprimitur ab ipſo, καθ' ἑαυτὸν ἀφῃρῆσθαι ἑαυτῷ efferri, veteres Theologi dixerunt. Magnus Baſilius de Filio, cùm de ſe ſic loquitur, Καὶ τοι ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἑαυτὸν συγκαταριθμούσης τῆς ἀγνοίας, διὰ τὴν πρὸς πολλοὺς, ὡς ἔφην, ἀδιήνεκειαν, ἐν ταῖς Πράξεσι πρὸς Ἀποστόλων, ὡς τελείοις κατ' ἰδίαν διαλεγόμενος, καθ' ἑαυτὸν ἀφῃρῆσθαι ἑαυτῷ φησιν, Οὐχ ὑμῶν ἐστι γνῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, ὃς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξ- 10
v. 18. ουσίᾳ. Eodem capite cùm ſequitur, Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, fateor me, quod & aliis evênit, cum de iis partim quæ à Luca partim quæ à Matthæo dicuntur cogitarem, hæſiſſe non parùm. Qui cùm manifeſtè, primò de ſe ſtatuiſſe Judam, primores deinde Sacerdotum nummis quos in templum projecerat emiſſe agrum dicat, quomodo poſſediſſe aut acquiſiſſe eum agrum Judas dicitur? Nam quod ex B. Auguſtino Baronius, non ſtatim poſtquam retulit denarios, poſt mortem verò Servatoris demum, intuliſſe ſibi manus proditorem ſcribit, equidem mirabor, ſi quis, qui Evangeliſtam illum legit, facilè admittat. Quomodo poſſedit autem, ſi nè emtioni quidem ſupervixit? Addo, quòd cùm emtus ager fuit, ampliùs in manu ejus precium non fuit. Meum autem id eſt cujus ad me pertinet proprietas; quemadmodum non meum eſt quod nec de meo neque cum conſenſu meo emtum eſt. Quid, quòd ager idem celeberrimus, ſepeliendis deſtinatus peregrinis, cujus hîc fit mentio, unius jam non erat? Sed & fruſtrà Theophylactus, cùm difficultatem intelligeret, eum qui precium perſolvit, quamvis alii emtores ſint, rei dominium habere notat: cùm nec precium ſolviſſet de quo agimus, nec ratione aliquâ probari poſſit, quod pro eo perſolutum fuit precium, fuiſſe illius qui jam precio renunciarat. Neque ignoro, uſitatum Helleniſtis eſſe, ut τὸ κλᾶσαι ἀντὶ τοῦ πρίασθαι, ſive *poſſidendi* verbo *pro emendi*, utantur: qui nè ſic quidem, quomodo hîc locum illud habeat, intelligo. Quomodo enim emit poſt mortem quod emit? aut quomodo quod alii emerunt? Quomodo denique pecuniâ id emit, quæ non ejus jam, ſed templi, ſive præfectorum, erat? quibus hoc commiſſum erat, ut de uſu ejus cogitarent. Eraſmus, cùm hæreret, ἐκτήσατο, inquit, *verti poterat etiam, Paravit. Neque enim Judas poſſedit hunc agrum: verùm eâ pecuniâ paratus eſt is ager.* Idem in Paraphraſi, hoc imprimis cùm ageret, ut & laqueo gulam præfregiſſe ſibi Judam oſtenderet, atque id cum Luca conciliaret, *Nam laqueo*, inquit, *guttur præligavit, ac ſuſpenſus crepuit medius, & effuſa ſunt omnia viſcera ejus. Cæterùm infelix illa pecunia quam abjecerat ad pedes ſacerdotum, eorundem conſilio* (non Judæ, qui pecuniæ renunciarat, nec conſilio interfuit, etiamſi ſuperfuiſſe credamus) *collocata eſt emendo agro in quo ſepelirentur peregrini, propterea quòd nefas eſſe ducerent, precium innoxii ſanguinis proditi inferre gazophylacio. Hæc ſacerdotum ac Phariſæorum impia religio fecit, ut & Judæ facinus & ipſorum impietas magis innoteſceret omnibus qui tum agebant Hieroſolymis: Adeò ut ager ille vulgatâ Judæorum linguâ diceretur Aceldema, hoc eſt, ager ſanguinis.* Nè jam quæram alia quæ fortè poſſem, nondum ex narratione Lucæ, aliud innotuiſſe cunctis, præter id quod ſequitur, videre poſſum; Judam nempe cecidiſſe pronum, crepuiſſe medium, ejúſque effuſa viſcera fuiſſe: agrum autem illum, Agrum ſanguinis, etiam ab effuſo proditoris ſanguine fuiſſe dictum: cùm utrumque verum eſſe poſſit. Sequitur autem, *innotuiſſe id omnibus qui Hieroſolymis habitarent, atque hinc agrum illum propriâ eorum linguâ, quâ tum utebantur, ità diſtum*, Ubi nihil de ſanguine, ut dixi, innocentis, unde ager dictus ſit (de quo Matthæus) verùm de calamitate ac morte Judæ tantùm agitur. Syrus autem, *Et hoc ipſum omnibus innotuit.* Quod eſt autem illud? Mors proditoris, ſi contextum rectè inſpicimus, & quæ de ea jam præceſſerant. Adhuc ergò difficultas illa manet; quomodo, ἐκτήσατο χωρίον, de eodem Lucas dixerit. Recentior interpres

terpres pariter ac commentator *acquirendi* voce usus est: Qui, *Ità loquitur Evangelista*, inquit, *spectans videlicet non quid conatus sit Judas, sed consiliorum ipsius eventum. Judas igitur avaritiâ corruptus, agrum sanè sibi acquisivit ex triginta illis argenteis, proditionis suæ præmio, sed multò aliter quàm speraverat.* Atqui eadem sic difficultas manet. Possessionem enim agri quomodo, per quem, acquisivit? quo item jure, ad quem jam nec pretium, nè si vixisset quidem, pertinebat? Neque video quâ ratione ad consilii eventum ager ille aut possessio illius referatur; de quo nec consilium, si sequimur quæ scripta sunt, vel iniit vel cogitavit. Certè, si Titius aut Seius de possessione agri cogitant, eóque aut excidunt aut potiuntur, eventum jam consilii videre possum. Exemplo utamur. In Achabi historia, cùm vineam Nabothi deperiret, & consilium de ea obtinenda, & consilii eventum penitus videre possum. Contrà, si post obitum vel Titii vel Seii, ager eo precio quod olim Titii vel Seii fuit neque ampliùs ad eum spectat, non jam dicam ab hæredibus, sed planè aliis, ematur, nullum jam consilii vel Titii vel Seii hîc eventum, quia nec consilium, videre possum; multò minùs vel possessionem vel proprietatem. Jam cùm in consilio & appetitus & efficiendi ratio spectetur, neutrum sanè Judæ convenit; nec tale quicquam in historia ejusdem, aut quod proximè accedat, reperitur. Et profectò, si antiquum illud verum est, Id quod ratione non quæritur, casu tantùm inveniri, quantò magis verum, Neque possideri id quod non acquiritur, multò minùs autem id à quoquam possideri aut acquiri de quo nunquam cogitavit? Quid si autem paulò accuratiùs autoris expendamus verba? quæ ità habent; Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ τῆς ἀδικίας· καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Καὶ γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἰερουσαλὴμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν, Ἀκελδαμά, τουτέστι, χωρίον αἵματος. Primò omnium, non ἐκτήσατο τὸ χωρίον, ut ad totum referatur agrum, sed ἐκτήσατο χωρίον, quod est, *partem* seu *particulam possedit agri*, manifestè dixit. De toto enim agro mox cùm agit, non τὸ χωρίον tantùm, sed & τὸ χωρίον ἐκεῖνο, dixit; ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, Ἀκελδαμά: quia sic de toto, seu de ipso agro, agitur. Quid igitur χωρίον? Terræ pars aut loci; quantam nempe occupat defunctus. Unde & χωρίον, quod Latini *loculum* dixere (quo conduntur mortui, nimirum) & fortasse Græci. Hesychius, Χωρίον, δοκεῖον: fortè, δοκεῖον νεκροῦ. Jam, ut conjecturam meam dicam, planè autorem voluisse existimo, in eo campo, solitario planè ac deserto, & exstinctum proditorem & sepultum. Melancholicis autem ac mœrentibus proprium id esse, homines ut fugiant, solíque in locis ac desertis libentiùs versentur aut oberrent, vel Bellerophontis exemplo notum: De quo Poeta,

Ἤτοι ὁ κεκακωμένος τὸ Ἀλήϊον δι' ἀλᾶτο,
Ὃν θυμὸν κατέδων, πάτον ἀνθρώπων ἀλεείνων.

Nam & proditor sceleste (quod de altero Poeta dixit) quin jam perpetrato scelere cor proprium comederet, nè dubitari quidem potest. Etiam supplicium hîc illi evenisse & sepulcrum, justissima supremi Numinis vindicta, ex autore ipso manifestum videtur. Ut mirum non sit, aliis quoque, è narratione hac Lucæ, id in mentem venisse: Lyranus; *Quidam, agrum à Juda possessum, vidiculè exponunt infernum. Alii possedisse agrum illum existimant, quòd cum peregrinis in eo sepultus fuit.* Quorum posterius verissimum existimamus. De altero mox rationem obiter reddemus. Neque dubium, quin quod de sepulcro dixit, è contextu aut traditione hauserint antiqui. Quid autem ἐκτήσατο, quod mirificè convenit? Venerabilis Beda, cùm se expedire aliter non posset, neque unquam possedisse agrum illum Judam didicisset, & hoc fateretur, ἐκτήσατο, *possedere fecit alios*, interpretatus est. Meo autem animo, nihil elegantiùs de Juda dici potuisse videtur. Quid verò ille? Totus Diaboli, & in potestate ejus semel factus, de quo dicitur, *& intravit Diabolus in Judam cognomine Iscarioten*, terram cœlúmque commovit, ut salutis Autorem, pacis Regem ac Dominum, Judæis traderet. Ex eo quid & quantum consecutus est? Χωρίον ἐκτήσατο, inquit Lucas. Terræ aliquantum, sive locum exiguum, pro ratione corporis ac modo, consecutus est. Quemadmodum & Hebræis, ut de aliis nè dicam, ex-

tenuandi cauſâ interdum diminutiva uſurpantur. Eo enim ferè modo dictum, quo præclarè Satyricus de Annibalis & Alexandri Magni fine: cui cùm orbis unus, ut ille loquitur, ſatis non eſſet, χωρίον, hoc eſt, exiguam unius terræ particulam, Babylone occupavit, & ſarcophago contentus fuit. Locum, quia elegantiſſimus, & hunc illuſtrat, aſſcribimus:

Vnus Pellæo juveni non ſufficit orbis.
Æſtuat infelix anguſto limite mundi,
Vt Gyaræ clauſus ſcopulis parvâque Seripho:
Cùm tamen à figulis munitam intraverit urbem,
Sarcophago contentus erit. Mors ſola fatetur,
Quantula ſint hominum corpuſcula.

Patriarchæ veteres Patrêſque id operam dederunt, ut aliquem poſt mortem ubi conquieſcerent è ſuo ſibi locum pararent: Unde illud infrà, ἀνήσατο μνῆμα τιμῆς ἀργυρίου. Proditori ſceleſto evênit, ut è ſceleris mercede ac conſilio Divino, locum, de quo nunquam cogitarat, quantus ipſe eſſet, inveniret ſibi; eo emtum precio quo innocentem vendidit: Longè tamen aliter quàm SS. Patres: quemadmodum juſtiſſimo id eveniſſe Dei judicio exiſtimamus, ut in eo agro qui ſepeliendis peregrinis ac hoſpitibus, ut loquitur Matthæus, deſtinatus erat, conderetur ille qui à corpore Apoſtolorum ipſe ſemet ſeparaverat ſejunxerátque; ipſe ξένος τῆς ἐπαγγελίας, *peregrinus jam promiſſionis* ac verè hoſpes. Tales autem locos κτήσασθαι, *emiſſe* ſive *comparaſſe ſibi*, SS. Patres Helleniſtis dicuntur. Quod mirificè, & præter exſpectationem proditoris, hîc factum: Unde, ſuprà quàm dici poteſt eleganter, infrà, πορεύθωσιν εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον, dicitur. Ἴδιος τόπος מקומו Helleniſtis eſſet: Ut in Proverbiis, ὅταν ἀποξενωθῇ ἐκ τῶν ἰδίων τόπων: elegantèr imprimis. Nam poſtremus locus propriúſque ſingulis, ſepulcrum eſt: Quod *domus*, imò *domus ſeculi*, Hebræis dicitur: cui & ἐνοικεῖν dicuntur Helleniſtis, qui ibi jam quieſcunt. In proprio igitur repoſitus eſt loco, ὃν ἐκτήσατο (quemadmodum hic loquitur) ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας: hoc eſt, ſceleris ſui tanquam precium invenit ſibi habuitque. *Poſſidere* enim, *ſibi habere* eſt, ut Juriſconſulti loquuntur. Paraphraſtes aliquis, Nonno caſtigatior, ità hoc exprimeret:

Παῖσῃ δ' ἀφεσύνῃ τε δολορῥαφίῃ τε μεμιλλώς,
Καὶ φιλοκερδείῃ βεβλημένος ἧπαρ Ἰούδας,
Κοίρανον ἐρήμου σφετέρης, χυνήτεα κόσμου,
Χωρίον ὃν τόπων ἐκτήσατο, καὶ τάφον ἔυρε,
Μισθὸν ὀφελόμενον κακομηχανίης καὶ ἄποινον.

Ut certè de eo dici poſſit, ἠδίκησε καὶ ἐκτήσατο, vel ἐφόνευσε καὶ ἐκτήσατο: quâ ratione 1. Reg. 21. 19. de injuſto poſſeſſore & homicida Achabo eleganter dicitur, ἐφόνευσας καὶ ἐκληρονόμησας; Sed nec adeò ridiculum eſt ac Lyranus arbitratur, quòd nonnulli agrum quem poſſediſſe Judas ex veteri interprete dicitur, infernum dixerint: Cujus ille cauſam ignorabat. Cùm enim Tophet portæ Fictili vicinum fuiſſe, ut ad Matthæum diximus, è Jeremia notum ſit, proximum autem ei agrum hunc, ſi non eundem, ex antiquis probari poſſit, quem Figuli Matthæus dixit, qui ut hic ager, Sanguinis, ità vallis Tophet, ab eodem Propheta *vallis cædis* dicitur, certè ſi in Tophet, aut juxtà ſe[illegible] eſt, rectè apud inferos ſepultum veteres dixerunt. Tophet enim idem cum Ge-hi[illegible] ſeu Geenna: quomodo etiam nunc dici inferos receptâ conſuetudine quis neſcit? [illegible] quòd Homerus, locum quem occupat mortuus, χῶρον, locum inferorum, χῶρον ἀτερπέα, eundem quem autor Axiochi, Dialogi Socratici, qui cum Platonicis exeuditur, χῶρον ἀσκεδῆ dixit; qui idem autor vitam hanc, quam calamitate plenam docet, χωρίον dixit: Ut infauſta videantur nomina: Ἡ δὲ ἐν χωρίῳ, inquit, μεταβεῖσα ψυχή, hoc
Ibid. eſt, *quæ ex infelici hoc loco translata eſt anima.* Sequitur, καὶ πρωὶς ἡμῶν ἐλάκησε μέσος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Atqui ἀπήγξατο de eo dixerat Matthæus: quod nos, quia tale nihil cogitaſſe hîc Evangeliſta videtur, ad *machanac* referebamus: Quo malo, ut ibi dicebamus, qui è mœrore animi, anguſtiâ aut deſperatione corripitur,

corripitur, obſtructo ſpiritûs meatu, diſſilit ac moritur: Quam & ἀγχόνλω non malè dicas. Qui propriè angor animi vel corporis, plerunque fauces ſive ſummas gulæ gutturiſque partes cum anxietate maxima præcludit; quemadmodum ipſum מחנק Magiſtri dixerunt: de qua Medici: Inter quos ſummum patriæ noſtrúmque decus, omni commendatione major, Johannes Beverovicius, in Idea Medicinæ. Iis autem τὸ λαχεῖν proprium videtur: Unde æmuli plerunque invidiâ crepare & ῥήγνυδζ dicuntur. Ipſum malum deſperationi autori ac carnifici Diabolo etiam Græci aſſcribunt: Origenes Philocaliâ, ᾗ πνεῦμα πονηρὸν παρὰ Θεῦ ἔσπιγε τ Σαύλ, *ſpiritus à Deo malus ſuffocabat Saulem*, ſive *ſtrangulabat*: Helleniſtæ, ᾗ ἔπιπε πνεῦμα πονηρὸν ἐπὶ Σαύλ. Quemadmodum & Saræ in Hiſtoria Tobiæ objicitur, ὅτι ἔπνιγε τοὺ ἄνδρας αὐτῆς. Quod λαχεῖν Evangeliſtæ, etiam ψοφεῖν Græci, ut *crepare* Latini, dixerunt. Macarius Homiliâ 26. quanquam de re alia, ὥσπερ ὁ ὀχυρωμενὺς βάλλῃ τὰ σκεύη, ᾗ μέτρῳ ὑπνκαίῃ τ κάμινον, ἵνα μὴ ὀπτηθέντα ὑπὲρ τὸ δέον ψοφήσῃ, inquit; *eos qui fictilia igne indurant, modicum non nimium in camino accendere ignem, nè ſi æquo nimius ſit, crepent diſſiliántque.* Heſychius, Ψοφεῖ, κλυπεῖ, ῥήγνει. Idem, Λαχεῖν, ψοφῆπαι, exponit. Effundi autem iis viſcera qui crepant, nihil mirum, cùm rupturæ tali hoc conveniat. Quæ unde in ſuſpenſis? Ut omittam, quòd ſignificatione *funis* dolor omnis ac anxietas Hebræis denotatur: Exemplo ſit, τὸ חבל, quod ut ὀδὰνων & ἀπώλειαν, ità χοινίαν interpretantur Helleniſtæ. Notum illud, *funes mortis*, aut *ſepulcri*, *circundederunt me*, 2. Sam. 22. 6. Ubi σωτχιμμοὶ θανάτε, *angustiæ mortis*, Helleniſtæ dixerunt. Rectè ἀγχόνην θανάτε dicas: exitium enim denotatur. Unde & vulgò Hebræorum Magiſtri, quoties vel mala imprecantur, vel deteſtantur alium, חבל, *chabal*, utuntur: id autem אללי, ſive *væ*, interpretatur Elias: Ut cùm Thargumiſtæ, חבל עלי, *væ mihi*. Quod *chabal* de proditore ſuo, de quo ſermo nunc eſt, uſurpavit Dominus, cùm dixit, *Et filius quidem hominis, prout definitum eſt, abit: veruntamen væ homini illi per quem proditur*: quod Syrus ויי, *væ*, ibi aliiſque locis dixit. Quemadmodum tum Græcis Latiniſque etiam particulis non rarò utebantur Syri. Fortè & viciſſim ſuum ἀζάλε ex eo fecerunt Græci. (Nihil enim uſitatius quàm ut aſpiratio rejiciatur: quomodo à חקל Ἀκελδαμὰ, nec pauca ejus generis.) Exſtat autem cùm alibi tum in Græcorum Epigrammatum Anthologia,

Ἀζάλε χειμερίῃ με διήκλυσε χείματι πόντε
Δειλαίε.

de navi hominibus amiſſis ſervatâ. Heſychius inter alia, ἀχρεῖον, *inutile* aut *infauſtum*, alii φεῦ interpretantur. Ut ſic mutuam inter ſeſe linguæ navent operam. De Græca autem voce hac, mirum quæ linguarum harum imperiti. Adde, quòd hanc deſperationem quæ Diabolo aſſcribitur, ἀγχόνην eſſe ac dici, etiam hoc docet, quòd eâdem voce מזיקים & laquei & Diaboli dicuntur: Ut cùm eleganter Hebræorum Magiſtri, qui hominem nocere homini ſignificant, בני אדם שהם מזיקים, *homines ſibi mutuò Diabolos*, ſive *laqueos*, & ἀγχόνας, eſſe dicunt. Eruditi autem, quomodo τὸ, φενὴς ἐγένετο (quod *præcipitatus* recentior expoſuit interpres) cæteráque quæ adduntur, quòd *crepuerit*, quòd *effuſa ejus ſint viſcera*, cum ſuſpendio conveniant, ſolicitè, nec ſine cauſa, quærunt. Non enim φενὴς, qui præcipitatur (quod volunt) ſed qui pronus & in terram cadit. Heſychius, Πρηνία, ἐπὶ πρόσωπον: Item, Πρηνιχθέντα, ἐπὶ πρόσωπον ᾗ ἐπὶ γόμα πεσόντα. Ut cùm bos cæditur, atque impos ſui pronus cadit: qui πρηνὴς cadere Apollonio dicitur; Ἕκτο δ' ἀμφοτέρησιν πρηνὴς ἐκέκαστο. Quò ſpectat, quòd interpres Syrus non *in faciem* hîc modò, ſed על ארעא, *in terram*, cecidiſſe ait: quomodo an cadat qui ſuſpenditur, per me licet alii ut judicent. Quin autem ità cadat, dubium non eſt, qui λαχήσας moritur; quem ἀγχόνη, aut huic ſimile mœroris atq; deſperationis malum, ſubitò affligit. Exprimere autem ſi quis velit quomodo affecti ſint plerunque illi quos divinitus immiſſa illa calamitas quæ *machanac* Hebræis dicitur, invaſit, de Apoſtolo cogitet, qui impiis hoc tribuit, cùm pios θλίβεδαι μὴ, ἢ στενοχωρεῖδαι δ' ἀπορεῖδαι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορεῖδαι, 2. Corinth. 4. 8. dixit. Quam στενοχωρίαν voce חנק eruditè expreſſit Syrus: quia ſcilicet πνὶ חנק, ut Græcorum ἄγχεδαι, anxietatem ſummam

ſummam denotari certum eſt: Exemplo ſint Hebræi Sapientes, qui cùm ſuos monent ut ab odio hominum ſibi quantum poteſt caveant, cauſam addunt; כי פעמים שיחנק האדם הנרול בזכוב קטן, *ſæpe magnum hominem à parva ſtrangulari muſca.* Syrus interim quo dixi loco, ὅ στενοχωρέμενος, לא מתחנקינן, *non ſtrangulamur*, dixit: Quemadmodum τὸ מצור, στενοχωρίαν, Deuteron. 28. 53. Helleniſtæ reddiderunt: quaſi *obſidionem* dicas. Vera autem cordis obſidio ac preſſura eſt *machanac*; *chanc*, Arabibus: quâ ſuffocationem etiam matricis Avicenna denotat. Græci ἀγχόνην dicunt: Ut Æſchines, cùm dixit, ταῦτα ἦ λοῖδ ἀγχόνη καὶ λύπη τούτῳ, *hæc ſtrangulatio & mœror illi erant.* Ariſtophanes, ut Matthæus, ἀπάγχεσθαι τὸ ἄγχεσθαι dixit: Qui Nebulis, ἀπαγξαίμην πρέχων: quod ἀγξαίμην rectè interpreteris. Neque id magis mirum, quàm quòd Maro, cùm deſperatus paſtor apud Theocritum dixit, ἀπάγξαδαί με ποιοῖς, *mori me denique cogis*, reddidit: ex curſu enim nimio ſumma ſpiritûs anguſtia ac coarctatio: Ut licèt aliud ſit propriè ἀγχόνη, ad illud tamen malum quo ex animi anguſtia ac peccatorum mole ejuſmodi viſcerum λάκησις, operante Diabolo, conſequitur, referri rectè poſſit. Quod cùm Hebræi interpretes ad verbum redderent, neque cum Matthæo Lucam conferrent, quod Matthæus, καὶ ἀπελθὼν ἀπήγξατο, ויחתל בפח, *ſuſpendit ſe laqueo:* Syrus autem contrà voce eâdem quâ τὸ στενοχωρεῖσθαι Apoſtoli expoſuit; qui חנק נפשה, *ſtrangulavit*, aut *ſuffocavit ſe ipſe*, dixit: quod æquè ἀγχόμενον, συμπνιγόμενον, aut στενοχωρούμενον obiiſſe notat: ut qui rupturam atque effuſionem viſcerum ſpectare aliò quàm ad ſuſpendium exiſtimaret. Cujuſmodi malo correptum ſubitò in loco immundo exſpiraſſe Arium, Epiſtolâ ad Serapionem notat Athanaſius; Πολλὰ τῶν φλυάρων εἰσῆλθεν εἰς ἀάκτους, ὡς δὲ χρείαν ἦ γαστὸς, καὶ ἐξάλφης, καὶ τὸ γαλαμβύον, πρηνὴς ῥηγνὺς ἐλάκησε μέσος, *In nugis ſuis totus, ad ſedes, ut neceſſitate ventris impulſus, ſe contulit, atque extemplo pronus cecidit, ac medius crepuit.* An igitur ſuſpenſus fuit Arius, ideóque ei viſcera effuſa ſunt? Quæ duo ut conjungeret, vehementer in Apoſtolica hiſtoria Arator fluctuat, cùm dixit,

qui criminis autor
Erroriſque tui eſt, ſuſa ruit Arius alvo.
Infelix, plùs mente cadens! lethúmque peremtus
Cum Juda commune tulit; qui gutture pendens
Viſceribus vacuatus obit: nec pœna ſequeſtrat
Quos par culpa ligat.

Quaſi ſuſpenſum fuiſſe ex hiſtoria conſtet; aut ideo mortem cum Juda communem habuerit, quòd Judæ, qui crepuiſſe dicitur, viſcera effuſa ſint; aut denique, ex eo quòd crepuiſſe ac effuſa ejus viſcera dicuntur, ſuſpendio interiiſſe conſtet. Quid ſit autem πρηνῆ ῥηγνύς καὶ λακῶσαι, de eo qui miſerè ac funditus interit, ſi quis dubitare adhuc poteſt, ex Helleniſtis diſcat: qui tales πρηνεῖς ῥήγνυσθαι, rumpi ac in exitium præcipitari, dicunt; ità ut interdum nè vocem quidem edant. Elegantiſſimus hanc in rem ac planè geminus huic exſtat locus Sapientiæ Salomonis cap. 4. v. 19. quem de proditore, & ad interpretationem hujus, ſcriptum dicas; Καὶ ἔσονται μὲν τοῦτο εἰς πτῶμα ἄτιμον, καὶ εἰς ὄνειδος ἐν νεκροῖς δι' αἰῶνος· ὅτι ῥήξει αὐτοὺς ἄφωνους πρηνεῖς: Ubi nihil tamen de ſuſpendio. Quid autem magis proditore tali dignum, quàm ut tali morbo tolleretur, cujus cauſa deſperatio, autor Diabolus, generis humani hoſtis? qui quid quantúmque in iis poſſit quos à Deo deſtitutos invaſit, vel ἐνεργούμενον hiſtoriæ teſtantur. Græcos autem, ac imprimis, quem ſequuntur, Papiam (de quo Baronius quoque aliique) in quæ hic ſimul ac Matthæi de morte Judæ locus ἄτοπα impulerit, vix dici ſatis ac vix credi poteſt.

Cap. II.

Caput ſecundum percurritur. Locus, Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος. *Recentior interpres. Sonus ille quis.* Λαλιά. Φωνὴ, *an Rumor*; *& quid.* πνοὴ φερομένη. Τὸ πνεῦμα ἐπάνω τοῦ ὕδατος ἐπιφερόμενον. Ῥύμη τοῦ πνεύματος. Ἐπιφοίτησις τοῦ πνεύματος.

Eraſmi

Eraſmi ſententia. Διαδῦναι φήμιν, διασκεδάσαι φήμιν: *aliud,* διασκεδάσαι φωνὴν, *& ſimilia. An aliud ſit, Viſum eſt, aliud, Vidit, ex diſtinctione Auguſtini.* Γλῶσσαι πυρός. *Quare* διαμαιεζόμενοι. *Gregorii Theologi diſtinctio loci, ὅτι ἦκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν: & an ut ità diſtinguatur neceſſe ſit. Nyſſeni ſententia.* Ἕτεροι, *qui.* Γλεῦκος, *& quid propriè:* Ἔψημα· σείραιος: *Defrutum. Heſychius emendatur.* Γλευκίσαι. *Idem iterum emendatus. Antiquorum ſubtilis obſervatio.* ἀπὸ ὄρθρου, *pro* ἀπὸ ὄρθρου. Σύναξις, *& quæ dies ità dicta.* Ἐχάτας ἡμέρας, *& quæ.* Φθορεῖ, διαφθορεῖ, Καταφθορεῖ. ἐξὸν εἰπεῖν. *Non reſurrecturos impios, ex Judæorum ſententia.* Κύριος ὁ Χριστὸς, Κύριος Χριστὸς, *& promiſcuè uſurpari.*

SEcundo capite, priuſquam ad linguarum miraculum accedit autor, inter cætera & hæc præmittit, Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι, *Tum repentè è cœlo ſonus exſtitit tanquam ruentis flatûs violenti, qui replevit totam domum ubi conſidebant.* Ubi piè quærit Chryſoſtomus, cur viſibili, ut ità dicam, modo, ac tam manifeſtè ſenſibus exhibitum hoc fuerit miraculum. Reſpondet igitur, non ſine cauſa id factum. Nam ſi etiam ſic eò, inquit, impudentiæ nonnulli devenerunt, ut muſto plenos eſſe Sanctos affirmarent, quid ſine his futurum fuit? Eò autem referenda quæ verſiculo deinde ſexto ſequuntur; Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος. Quod recentior interpres, *Orto autem hoc rumore, convenit multitudo:* mirificè imprimis: Cùm ad ſonum de quo antè, manifeſtè referendum videatur: niſi de linguarum ſono quis accipiendum velit. Præceſſit autem, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν: quemadmodum & alibi λαλιὰν, non tam vocem aut linguam, quàm diſtinctam dialectum, ſcriptores hi dixerunt: Ut cùm de Petro dicitur, *Verè & tu ex illis es:* καὶ γὰρ ἡ λαλιά σου δῆλόν σε ποιεῖ, *lingua enim tua,* vel (quâ voce ſignificantiùs utuntur Græci) *dialectus tua te prodit,* Matth. 26. 73. ut & Marci 14. 70. *Verè ex illis es: Galilæus enim es,* καὶ ἡ λαλιά σου ὁμοιάζει, *lingua enim tua,* ſive *dialectus, ſimilis.* Heſychius, Διάλεκτος, ὁμιλία, λαλιά. Quemadmodum & hîc voce *dialecti* uſus eſt autor, Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν; v. 8. Quis autem dubitat quin de humana voce, aut ſimili, τὸ, φωνὴ, uſurpetur? Idem Heſychius, φωνὴ, ἡ τοῦ ἀνθρώπου, *lingua,* ſeu *vox, hominis.* Philoſophi, inter quos ille cujus Definitiones cum Dialogis Platonicis eduntur, Φωνὴν, ῥεῦμα διὰ στόματος ἀπὸ διανοίας, φωνὴν ἀχάλιναστον, item φαντασίαν ἐκφύσει τῶν ὄντων, item διάλεκτον, item σύνθεσιν ἐξ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, & quidem ἄνευ μέλους, *extra carmen,* definit. Hîc autem idem quod *idioma* vulgò, aut *lingua.* Quo qui utebantur, χωλιάζειν eleganter dicebantur: Unde Gloſſatores Græci, Χωλιάζειν, λέγειν: fortè, διαλέγειν: unde διάλεκτος. Quid, quòd ἦχον quoque Critici φωνὴν interpretantur? qui, Ἦχος, φωνὴ, ὑπὸς, ἐκφώνησις, *vox, ſonus, elocutio:* quemadmodum & poetarum Echo, quæ in locis repercuſſioni idoneis formatur, *ſonus* dicitur Auſonio;

Et ſi vis ſimilem pingere, pinge ſonum.

Præceſſit autem, καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, *Et factus eſt repentè de cœlo ſonus.* Quod ſive de ſono aliquo ſive voce cœlitus datâ exhibitâque accipias, edito hoc, ſive ſono ſive voce, convenerunt plurimi ac ſtupuerunt: qui cùm conveniſſent, ſuâ quiſque linguâ differentes audiverunt. Occaſione ergò ſoni ſine dubio miraculoſi, de quo dicebamus, conveniſſe ad linguarum de quo agitur miraculum videntur. Exiſtimo autem, ſi (quod omnino videtur) illud, γενομένης φωνῆς, eò referendum ſit quòd dixi, בת קול, ſive *vocis filiam,* hoc eſt, vocem certam, è cœlo pariter cum vehementi flatu editam, intelligi. Unde Johannis 12. cùm eo modo diceretur cœlitus, Καὶ ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω, *alii, tonitru factum; alii, Angelum locutum, dicebant:* quòd, ut hîc flatus, ità ibi tonitru conjungeretur. De quo infrà pluribus ad locum illum, Οἱ οὖν ἐστῶτες, τὸ μὲν ἐβρόντησε, καὶ ἔμφρονες ἐγένοντο· τῶν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν: ubi lumen (ſive fulgur illud fuit) ut apud Johannem tonitru, cum voce conjungitur. Neq; *ſonum venti,* ſed ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, hoc eſt, *tanquam violenti flatûs qui effundebatur,* dixit: Quâ voce aliter

Cap 2. v. 2.

plerunque utuntur Helleniſtæ. Adde, quòd nec ventus ſimpliciter aut propriè è cœlo venire dicitur; qui per aerem ſic ruit, ut in terra generetur. Adde, quòd & φερομένης dixit: Quod de Spiritu eodem cujus hîc deſcribitur miraculum, ſtatim initio Geneſeos occurrit: ubi Helleniſtæ, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος: Quod *agitare* eo loco interpretes dixerunt; *Et Spiritus Dei agitabat ſeſe in ſuperficie aquarum:* Quod מרחפת, Hebræo: Ubi *ſpirandi* voce uſus eſt Chaldæus; qui, ורוחא דיי׳ מנשבא על אפי מיא: ut & is quem Hieroſolymitanum dicimus: Ac ſi Græcè dicas, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔπνεεν ἐπάνω τῆς ὕδατων: ut ſit, ἡ πνοὴ τοῦ πνεύματος Θεοῦ ἐφέρετο ἐπάνω τῆς ὑδάτων, *Spiritus Dei ſufflabat in ſuperficie aquarum*; hoc eſt, *flatus Spiritûs Dei ferebatur ſuper aquas.* Nec malè Chryſoſtomus, qui ῥύμῃ πνεύματος, ſeu *violentiam*, hîc dixit. Bene & cæteri Græcorum Theologi, qui quod de violento flatu dicitur ac voce, ad τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ πνεύματος, *deſcenſum S. Spiritûs*, hîc retulerunt. Quæ à *fama* ac *rumore*, quod recentiori placuit interpreti, haud parùm abſunt: Quamvis divulgatum hoc fuiſſe, ex ea autem ſive fama ſeu rumore plures (quod & Scholiaſtæ Græci, & Chryſoſtomus notavit) confluxiſſe, nemo neget. Jam, ut omittamus cætera, quis φωνὴν γίνεσθαι hoc ſenſu dicat? quis Græcè, φωνὴν ῥυομένην, de *rumore* accipiat? cum præſertim idem φωνὴ videatur hîc quod ἦχος, de quo antè egit: Unde & ταύτης dixit; Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης. Liberrimè igitur interpres, ac ſi ſcriptum invenîſſet, Γενομένης δὲ τῆς φήμης ταύτης (quod nè ipſum quidem Græcè dicam) *Orto autem hoc rumore*, reddidit: Aliter quàm Vetus certè, qui, *Factâ autem voce hâc*, id eſt, *exhibitâ*, idem hoc dixit: Meliùs profectò quàm Eraſmus, qui, *Is rumor cùm increbuiſſet:* quam ſententiam & in Paraphraſi ſecutus eſt: Ubi, *Hujus igitur*, inquit, *rei novitas ubi per omnes eſſet vulgata, convênit promiſcua populi multitudo.* De ſono autem quem jam præceſſiſſe dixerat; *Repentè ſiquidem è cœlo venit ſonitus, quaſi venti magno impetu ſe ferentis, ac replevit totum cœnaculum ubi ſedebant placidi quietique. Non erat ille Boreas, è nubibus frigus aſſpirans: neque erat Notus, è paluſtribus locis teporem peſtiferum adſerens corporibus. Flatus erat cœleſtis, indè veniens quò profectus erat Chriſtus; vitam æternam inſpirans animis, vobur & alacritatem addens infirmis ac puſillis. Hic ſonitus neminem terruit, ſed omnium animos expergefecit ad exſpectationem promiſſi Spiritûs.* Quid igitur poſt illa derat, niſi ut & locum de quo agimus, ῥυομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, eodem quo convenienter poterat loco referret? Certè, qui διαδῆναι, qui διασκεδάσαι *famam* dicat, fortè non ineptè, ſed aliter, loquatur: quemadmodum ἐξῆλθεν ἡ φήμη, apud hos ſcriptores legas; cùm nec διαδηδόσθαι, nec διασκεδάζεσθαι, nec ἐξελθεῖν φωνὴ eâ ratione dicatur. Capite eodem, cùm de ipſo linguarum dono ac illuſtri illo agitur miraculo, inter alia,

v. 3. Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι, inquit, γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός. Ad quem locum quid ſibi magnus Auguſtinus voluit, qui poſtquam dixit, oculis corporeis viſſe ignem illum quotquot viderunt, tandem, *Non enim viderunt diverſas*, inquit, *linguas, velut ignem; ſed viſæ ſunt eis. Non autem ſub eadem ſignificatione ſolemus dicere, Viſum eſt mihi, quâ dicimus, Vidi. Et in illis quidem ſpiritalibus viſis imaginum corporalium, ſolet dici &, Viſum eſt mihi, &, Vidi: In iſtis verò quæ per expreſſam corporalium ſpeciem oculis demonſtrantur, non ſolet dici, Viſum eſt mihi, ſed, Vidi.*? Nam ut concedamus, ità interdum loqui poëtas, quemadmodum cùm Maro de Creüſæ umbra,

Infelix ſimulacrum atque ipſius umbra Creüſæ
Viſa mihi ante oculos,

Sacris literis quid fiet, quæ diſtinctionem illam certè ignorant? Niſi fortè Geneſeos 8. cùm poſt diluvium dicitur, ὤφθησαν αἱ κεφαλαὶ τῶν ὀρέων, *viſa ſunt cacumina montium*, ſpirituale aliquid ſignificetur. Jam autem Paulo quid faciet? qui 1. Corinth. 15. ut corporalem probet reſurrectionem, corporaliter viſum ait Dominum, reſurrectionis ſcilicet primitias ac pignus; Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾷ, εἶτα τοῖς δώδεκα· Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ· ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. Ἔσχατον δὲ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. Ubi ſummus interpres Chryſoſtomus, qui rem maximam videbat agi, non ſemel ſed ſæpius repeti τὸ, ὤφθη, notat,

notat, nè quis dubitaret quin de visu ageretur corporali: Verba ejus sunt, Ἐι ἦ τῶν ἀνάστασιν ἐνεῖνων ἔλεγε τῶν τῆς ἁμαρτίας ἀπαλλαγῶν, φρονίως ἔλεγεν, Ὤφθη τῷ θεῖνι, ἢ τῷ θεῖνι. τοῦτο γὰρ πιστώμενε τῶν τοῦ σώματος ἀνάστασίν ὅτιν, ὐχ ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν αἰτησόμενε. Διὸ οὐδὲ ἅπαξ εἶπε τὸ, ὤφθη· καίτοιγε ἠρκει χρόνον θέντα τῶν λόξιν· νῦν ἦ ἢ δὶς, καὶ τρὶς, καὶ ἐφ' ἑκάστῳ χαδὸν τῶν ἐωρακότων αὐτὸν πίθησιν. Ὤφθη, γάρ φησι, Κηφᾷ· Ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς· Ὤφθη χάμοί, Si enim de resurrectione peccatorum egisset, frustrà, Illi & illi visum fuisse, dixisset: hoc enim confirmandæ corporum resurrectioni, non significandæ peccatorum remissioni, facit. Unde nec semel, VISUS EST, dixit: Quod tamen satis erat semel communiter dixisse: & tamen bis tèrve, déque singulis propemodum qui viderunt, dixit. VISUS enim CEPHÆ, inquit; VISUS EST PLUS QUAM QUINGENTIS FRATRIBUS; VISUS EST ET MIHI. Idque in re tam seria, cùm præcedat, ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, κατὰ τὰς γραφάς, & sepultum fuisse, & die tertio resurrexisse, secundùm Scripturas: Quod ut probet, ὅτι ὤφθη, id est, visum fuisse, ait. An igitur propterea hìc dubitabitur, ut ejusdem utar verbis, utrum intus in spiritu, tanquam foris, an verò foris coram oculis carnis, viderint quæ viderunt? Cujusmodi nonnulla apud magnos illos viros, acuta magis quàm necessaria aut ex usu Sacri contextûs, leguntur. Quid autem visum illis fuit? Διαμεμερίσθαι, inquit, γλῶσσαι. Ubi primò, quæ sint hìc γλῶσσαι, videndum. Γλῶσσαι haud dubiò, ex usu Hebraismi, ignis flammulæ dicuntur: Esaiæ exemplo, qui cap. 5. 24. talem ignis particulam לְשׁוֹן אֵשׁ, γλῶσσαν πυρὸς, dixit. *Linguæ* igitur, sunt partes illis similes: ut occultè simul ad miraculum sic alludatur. Quare & servatus Hebraismus. Idémque & sequentia confirmant, ἐκάθισέ τε ἐφ' ἕνα ἕκαστον: quod ad τὸ πῦρ referendum: Ac si dicat, καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς οἷονεὶ διαμεμερισμέναι γλῶσσαι πυρὸς, ἐφ' ἑκάστῳ αὐτῶν καθήμεναι. Adde, quòd cùm διαμεμερίσθαι dixit, ad τὸν διαμερισμὸν τῆς γλωσσῶν, qui Hebræis פלגה dicitur, de quo Genes. 11. ubi de confusione linguarum, respexisse videtur: Quòd, ut ibi lingua quæ una erat, נפלגה, id est, *divisa fuit*, ità hìc μεμερίσθαι istæ divisæ, sic conjunctæ, & quidem in singulis. Eodem capite non ità multò pòst sequitur, Γενομένης ἦ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος, ἢ συνεχύθη ὅτι, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ad quem locum Homiliâ in Pentecosten solicitè crisin Gregorius Theologus exercet. Metuendum enim putat, si legas, ὅτι ἤκουον εἷς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, quòd propriâ linguâ quisque audiret eos, μὴ πρὸς ἀκουόντων μᾶλλον εἶη τὸ θαῦμα ἢ πρὸς λεγόντων, nè in auditoribus magis quàm in iis qui loquerentur, factum dicatur miraculum: Quare distinguendum, ἤκουον εἷς ἕκαστος, τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν: Ut, ἢ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, πρὸς ἀκουόντων sit, non πρὸς λαλούντων. Verba ejus sunt; Ἤκουον Ν. Μικρὸν ἐνταῦθα ὀμίχλης, ἢ διαπόρησον πῶς διαιρήσεις τὸν λόγον. ἔχει γάρ τι ἀμφίβολον ἡ λέξις, τῇ στιγμῇ διαιρούμενον. Ἄρα χρὴ, ἤκουον τοῖς ἑαυτῶν διαλέκτοις ἕκαστος, ὡς φέρε τι πεῖν, μίαν μὲν ἐξηχεῖσθαι φωνὴν, πολλὰς ἦ ἀκούεσθαι, ὅτου κτυπουμένου τοῦ ἀέρος, ἢ ἵν' ἔτι σαφέστερον, τῆς φωνῆς φωνῶν γινομένων. Ἡ μὲν τὸ μὲν, ἤκουον, ἀναπαυστέον· τὸ ἦ, λαλούντων τοῖς ἰδίαις φωναῖς, τῷ ἑξῆς προσθετέον· ἵν' ᾖ, λαλούντων φωναῖς, ταῖς ἰδίαις πρὸς ἀκουόντων, ὅπερ γίνεται ἀλλοτρίαις· καθ' ὃ ἢ μᾶλλον τιθέμεα. ἐκείνως μὲν γὰρ τῶν ἀκουόντων ἂν εἴη μᾶλλον ἢ τῶν λεγόντων τὸ θαῦμα. ὕτω ἦ, τῶν λεγόντων, οἱ καὶ μίβλιν καταγινώσκοντες· ὡς αὐτοὶ θαυματοργοῦντες πρὸ τὰς φωνὰς τῷ πνεύματι. Hoc est, ut obscuriori loco interpretationem addam, AUDIEBANT autem. Verùm hìc consiste paulùm, ut cogites quomodo distinguendum sit quod dicitur. Ambiguitatis enim habet aliquid, quod interpunctione dirimendum. Videndum enim, utrùm audirent suâ quisque linguâ, ità ut exempli gratiâ, vox quidem una ederetur, multæ autem audirentur; ut sic nempe personaret aer, atque (ut planiùs dicam) plures ex una efferentur: an pòst vocem ἤκουον distinctio ponenda, atque hæc verba, LOQUENTES SUIS LINGUIS, cum eo quod sequitur, jungenda: ut sit, *Loquentes linguis; propriis eorum qui audirent, nempe: hoc est, alienis.* Qui & sensus magis

placet nobis. Illo enim modo, eorum potiùs qui audiebant quàm qui ipſi loquerentur, miraculum eſſet: hoc verò, eorum qui ipſi verba facerent; qui & ebrietatis accuſantur: quòd Spiritûs inſtinctu ipſi linguarum hoc ederent miraculum. Acutè potiùs quàm neceſſariò, ni fallor. Quid ſi enim ego dicam, ἦκουον τῶν τε Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων εἷς ἕκαστος, Σύρων τε καὶ Ἀράβων καὶ ἄλλων, τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων, an non dicam, *audiſſe Græcos, Romanos, Syros, Arabas, aliòſque, linguâ ſuâ ſingulos loqui?* Et tamen poſſuiſſe in auditoribus miraculum hoc Nyſſenum dicas, cùm 12. adverſùs Eunomium dixit, καθάπερ καὶ ἐκ τῆς τῶν Πράξεων ἱστορίας ἐμάθομεν, ὅτι ἕκαστος ἐν τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἐν ᾗ ἐγεννήθη, τὴν διδασκαλίαν ἐδέχετο διὰ τῶν γνωρίμων αὐτῷ ῥημάτων, τῆς δυνάμεως ἁπάντων τῶν λόγων: niſi eodem libro mentem planiùs exponeret, cùm dixit, πῶς δεῖαν δύναμιν εἰς πολλὰς διελθεῖν φωνὰς, ὡς ἂν μηδεὶς τῶν ἑτερογλώσσων ἀποστερεῖτο τῆς ὠφελείας σκοπὸν, ὃδὲ ἄν τις ἀνάξιον τῆς θείας εἶναι φιλανθρωπίας ὑποτυπώσειεν. Neque loco priori dixit, audiviſſe ſingulos quæ non dicebantur ac ſi dicta eſſent, ſed inſtructos fuiſſe ſuâ linguâ ſingulos. Quomodo? διὰ τῶν γνωρίμων αὐτοῖς ῥημάτων: Quod eſt, niſi fallor, *eâ linguâ quam tenebat quiſque:* ea autem eſt vernacula & ſingulorum ſua. Quid, quòd multorum qui locuti ſunt fit mentio? quid, quòd non magis uni quàm unâ linguâ locuti dicuntur? *Nonne omnes iſti qui loquuntur, Galilæi? & quomodo audimus ſinguli, ſuâ quiſque eos in qua nati ſumus linguâ?* Ἀκούομεν, inquit: ac deinde, poſtquam ſingulos enumeravit qui audirent, addit, ſimúlque repetit quod dixit, λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, *noſtris linguis magna illa quæ à Deo facta ſunt ediſſerentes.* Et quid? utri accepiſſe Spiritum dicuntur? utrúmne qui audirent, an qui diſſererent? Verba enim plana quæ præcedunt, Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, καθὼς τὸ πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι, *Et Sancto Spiritu impleti ſunt omnes, cœperúntque linguis loqui aliis,* ſeu *peregrinis, prout eloqui illis dabat Spiritus.* Ut vim faciant contextui non minùs quàm miraculo eximii ſummíque viri, qui feorſum, cum quibuſdam ex Antiquitate, abire in diverſum non dubitarunt. Quibus,

v. 13. ut debebat, recentior interpres jam reſpondit. Aliquantò pòſt ſequitur, Ἕτεροι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον. Ubi ἕτεροι, ſanniones, ſive χλευασταί. Quos quare Phariſæos fuiſſe ex antiquis quidam exiſtimarint, nondum video. Aſceticorum autor, ὅτι διαχλευάζοντων ἐν τῇ ποικίλῃ τῶν γλεῶνων ἐνεργείᾳ τῶν Φαρισαίων, τοὺ μαθητὰς φησὶν ὁ Πέτρος καὶ μὴ μεθύειν, τοὺ ταῦτα λαλοῦντας· ὡς γὰρ ὄζει πρίπ. Quid autem iſti? *Aiebant,*

Ibid. inquit, Ὅτι γλεύκους μεμεστωμένοι εἰσί. Quo in loco recentioribus vox *muſti* non placet. Et certè, cùm Primitiarum feſto muſtum propriè ſic dictum nondum eſſet, cujus menſe Tiſri ſive *vindemiæ* (qui & ab eo dictus) primus uſus, vix potuiſſe fieri videtur ut muſto eſſent pleni; ſive, γλεύκης potiùs, ut ipſam vocem ſervemus: quâ etiam τὸ ἀπόσταγμα τῆς σταφυλῆς πρὶν ἂν πατηθῇ, *quod ex uva defluit priuſquam calcatur,* Græci deſignant: Hebræi autem רמעה, *lacrymam,* dixere. Quis autem dubitat quin muſtum, ſive γλεῦκος, perpetuum quoque eſſet, & quo toto anno uterentur? quale quod ἕψημα, quod σίραιον dicebant. Columella lib. 12. cap. 19. *Cura quoque adhibenda eſt, ut expreſſum muſtum perenne ſit.* Qui & de confectione ejuſdem ibidem. Plinius lib. 14. cap. 9. *Nam ſiræum, quod alii hepſema appellant, ingenii non naturæ opus eſt; muſto uſque ad tertiam partem menſuræ decocto: Q uod ubi factum ad dimidium eſt, defrutum vocamus. Omnia in adulterium mellis excogitata.* Qui & *aigleuces,* ſive *ſemper-muſtum,* celebrat: quod medium inter dulcia & vina ponit. Heſychius, Ἕψημα, ὅπερ ἔνιοι σιραῖ καλοῦσιν, ἄλλοι γλευκύ. Scribe, ὅπερ ἔνιοι σίραιον καλοῦσιν, ἄλλοι γλεῦκος. Idem quod alii σίειον & γλεῦξιν, ut Euſtathius ad Odyſſ. 1. Quia autem creber ejus uſus delicatioribus ac mollibus placebat, aut reddebat tales, eò qui uterentur, γλυκύσται dicebantur. Heſychius, Γλυκίσας, ὑπὸ τοῦ γλεύκους γενόμενος ἐκλύσας καὶ παρειμένος, καὶ ἀπὸ τοῦ οἴνου. Scribe, καὶ ἀτονῶν. Quare nec acriter cum iis contenderim qui *muſti* voce hic

v. 15. utuntur. Ex eo quoque loco qui in oratione ſeu Apologia Petri legitur, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμ-

ὑπολαμβάνετε, ὅτι μεθύουσιν, patet iterum, quàm ingeniosè nonnunquam indulgeant sibi, & acumen aliquod novum ament, etiam antiqui: Quemadmodum cùm ista verba ità acceperunt, ac si dictum esset, μεθύουσι μὲν, οὐχ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, ὅτι μεθύουσιν: id est, fuisse quidem, neque tamen ut existimarent ipsi, ebrios: sanctam enim ebrietatem fuisse. Cui confirmando locum ex Psal. 35. v. 9. adduxerunt, Μεθυσθήσονται ἀπὸ πάσης ὄψεως σε, καὶ τὸν χειμάῤῥουν τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. Cyrillus Hierosolymitanus Cath. 17. Ἀλλ' ὁ Πέτρος, ὁ ἔχων πνεῦμα ἅγιον, καὶ εἰδὼς ὃ ἔχει, φησὶν, Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, οἱ τὸν μὲν Ἰωὴλ ἀπαγγέλλοντες, μὴ εἰδότες δὲ τὰ γεγραμμένα, οὐχ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, ὅτι μέθυσοι. μεθύουσι γὰρ, οὐχ ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται, Μεθυσθήσονται ἀπὸ πάσης ὄψεως σε· καὶ ἐκ τῶν χειμαῤῥόων τῆς τρυφῆς σου ποτιεῖς αὐτούς. μέθυσοι μέθῃ νηφάλιον, νεκρωτικὴν ἁμαρτίας, καὶ καρδίας ζωοποιητικὴν μέθην, ἐναντίαν τῆς σωματικῆς, *Petrus autem Spiritu Sancto præditus, qui nec ignorabat illud, Viri Israelitæ, inquit, qui Joelem profitemini, cùm ea quæ scripta sunt ab eo ignoretis, non ità sicut vos existimatis, isti ebrii sunt; sed sicut scriptum est, Inebriabuntur vini tui pinguedine, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Sobriâ ebrietate inebriati sunt, quæ peccatum interimit, quæ cor vivificat; ebrietate, quæ corporeæ contraria.* Quasi in Hebræo esset ἀπὸ οἴνου, non ὄικυ, cùm בֵּיתֶךָ ibi scriptum sit, nec aliter Thargumistæ legerint. Certè, ut ut sit, conatus parùm auspicatus cum acumine ipso jacet. Et mirum sanè argumentum! Hi non ut vos existimatis, sed spiritualiter, ebrii sunt: *est enim hora diei tertia.* Cujus autem diei? Sanctæ, nempe: De qua dictum erat, *Et lætaberis coram Jehova Deo tuo.* Eâ tamen lege, ut priùs sacrificia offerrent, ac convenirent (quemadmodum & σύναξις dicta hæc dies fuit) sacrísque cæteris vacarent. Hæc autem hora cultui Divino destinata cùm esset, ideóque convenissent & ipsi, optimè susjicionem ejus de quo accusati essent, ratione illâ niti negat. Quod & malo, quàm quod vulgó: quasi Apostolus hoc vellet, Esse neminem qui vino eâ horâ daret operam; cùm suo tempore Propheta dixisset, *Væ iis qui manè ad ebrietatem surgunt*, Esa. 5. v. 11. neque meliores scurræ illi viros Sanctos judicarent. Cùm sequitur, Καὶ ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, verum quidem, nihil aliud quàm μὴ ταῦτα dixisse in hoc loco ipsos Hellenistas, qui Hebræos secuti sunt. Non potuit interim luculentiùs, quod à Propheta dictum fuerat, exponi. Quippe cùm ab eo loco qui capitis secundi nobis vigesimus tertius versiculus est, *Vos itaque, filii Sion, exsultate, & lætamini in Jehova Deo vestro*, promissiones incipiant spirituales, cùm eo ipso loco הַמּוֹרֶה לִצְדָקָה, *justitiæ Doctor ille*, promittatur, non poterat significantiùs exprimere se Apostolus, quàm si ἐν ἐσχάταις ἡμέραις futurum illud diceret: qui sunt dies illi quibus Doctor ille ubique promittitur. *Vos itaque, filii Sion, exsultate, & lætamini in Jehova Deo*, inquit, *vestro: qui dedit vobis Doctorem illum justitiæ*, &c. *Dies* autem *ultimos*, dies Messiæ, etiam Hebræis dici, nemo nescit: quemadmodum de diebus Doctoris justitiæ ibi agi, planum est. Sive igitur ἐν ἐσχάταις ἡμέραις cum Petro, sive μὴ ταῦτα cum Propheta dicas, idem tempus intelligi, ex Propheta ipso manifestum est. Adde, quòd Hebræi quidam ex Magistris, prophetiam in futurum fa- tentur. Adde, quòd τὸ, μὴ ταῦτα, באחרים הימים interpretantur: quod Kimchius ipse ad dies Messiæ refert. Atque hæc quidem exigua, in quibus mireris quenquam hæsisse. Nobis sedet, nunquam aliud in Novo Fœdere quàm in Antiquo dixisse Spiritum Sanctum; quanquam aliter nonnulla, ut piè exerceantur eruditi. Eodem capite, Ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχήν μου εἰς ᾅδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Quam διαφθορὰν subtiliter posteriores Græcorum definiunt Theologi, cùm inter φθορὰν, διαφθορὰν, & καταφθορὰν distinguunt: ut sit φθορὰ, cùm à corpore tantùm separatur anima; quod morientibus contingit: διαφθορὰ, cùm corpus sic consumitur ut sola relinquantur ossa: καταφθορὰ, cùm ea quoque dissolvuntur: quod Dominico mox applicant corpori; de quo dicunt, Οὔτε φθορὰν μόνην ἐδέξατο διαφθορὰν ἢ καταφθορὰν ὅλως οὐκ ἐδέξατο· ἀνέκη ἦ τεσσάρων, τετρώτοκος γαμβρὸς τῶν νεκρῶν. Sequitur paulò pòst, Ἄνδρες ἀδελφοὶ, ἐξὸν εἰπεῖν μετὰ παῤῥησίας πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαβὶδ, &c. Ubi, ἐξὸν εἰπεῖν, *cùm liceat, cùm nemo vetet quin liberè apud vos & quod sentimus de Davide loquamur.*

διὰ τῦ ἐγκωμίε τῦ Δαβὶδ τὰς Ἰουδαίας ὀπειωπάμυ, inquiunt Theologi. Quare non rectè interpretes, *licet:* cùm ſequens repugnet verbum: Eſt enim ellipſis τῦ, λέξω, aut ſimilis: *Cùm de Davide ſaltem liberè hic loqui liceat, hoc dicam.* Eodem capite
v. 31. ab eodem Petro dicitur, Προϊδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τῦ Χριςοῦ, ὅτι ἡ ψυχὴ αὐτῦ ἐγκατελείφθη ἢ ψυχὴ αὐτῦ εἰς ᾅδην, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Illuſtris ſanè locus: quem haud ſatis tamen aſſequuntur omnes. Propheta Regius de reſurrectione aliquoties tanquam ex perſona ſua loqui videtur: Cujuſmodi locos plerunque ità exponebant Judæi, ut in gratiam hoſtium ſuorum ſic loqui eum dicerent; quò probaret, impium non eſſe ſe, ideóque reſurrecturum: ſiquidem pios ſolos in judicio reſurrecturos plerique ex iis credebant; quod non uno loco, & ad Pſalmum primum, diſertè notat Kimchius. Qui & alibi non ſemel, perſuaſiſſimum fuiſſe Sauli vult, impium Davidem eſſe, ideóque nec reſurrecturum: Unde & ad Pſalmum ſeptimum, ad illa verba, *& gloriam meam collocet in pulvere,* idem, *Ex ſententia inimici,* inquit, *extulit hoc David. Quoniam non putat fore ut anima mea reſurgat poſt mortem, ſed planè pro homine impio & viro ſanguinum me habet.* Sanctus igitur Apoſtolus, hujuſmodi in locis non de ſe ſed de Meſſia loqui Prophetam, oſtendit; in hoc præſertim, in quo manifeſtè dici videtur, nè carnem quidem ejus obnoxiam corruptioni fore: quod cùm in Davide locum non haberet, & jam factum in Davide eſſet, non de Davide à Davide id dici, ſed de eo cujus reſurrectionis ipſi teſtes eſſent, rectè infert: nec de ſua, verùm ſui, & in quo repoſitas ſpes omnes ipſe cum cæte-
v. 36. ris haberet, hoc eſt, reſurrectione Meſſiæ, id prædictum docet. Sequitur, Ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον καὶ Χριςὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε, τῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε. Ubi cùm Κύριον καὶ Χριςὸν dixit, idem dixit ac ſi Χριςὸν Κύριον dixiſſet: quamvis efficaciùs fortaſſe hoc modo dixerit. Apoſtolus ad Coloſſenſes 3. 24. τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριςῷ δουλεύετε: Quod tale eſt ac ſi, Χριςῷ, ἤγουν Κυρίῳ, dixiſſet. Ut utrumque nomen, non ἡ ὑπαρξις, ſed ἡ ἐξουσία, ſive τὸ ἀξίωμα, hîc notet, ut loquuntur S S. Patres. Quo uno omnes Eunomii ac cæterorum ſtrophæ quas ex voce ἐποίησεν hîc nectunt, manifeſtè cadunt: Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Πάτερος, libro adversùs Eunomium quinto inquit Nyſſenus, Χριςὸν, τετίσι βασιλέα πάντων, γεγονέναι λέγων, περιέθηκε τὸ, αὐτὸν, ἵνα χωρίσῃ τῆς τε ὑσίας καὶ τῆς περὶ ταύτην διωρισμένων τὸν λόγον. Et certè τὸ, βασιλεὺς, καὶ τὸ, Χριςὸς, ſæpe ἀμφοτερίζει, nec ſine cauſa promiſcuè uſurpatur.

Cap. III.

Caput tertium, cùmque eo quartum ac quintum, percurruntur. ὃν ὑμεῖς ἐκρεμάσατε, *& quàm efficaciter dictum.* כופר: *& quis Hebræorum Magiſtrûs: Inficiator. Fraudatores & inficiatores: Apoſtatæ,* כופרין. *Judæi ejus temporis plerique apoſtatæ & abnegatâ in Filio. Syrorum formula cùm Satanæ renunciarent. Locus,* καὶ ὁπὸ τῆς πίσεως τῦ ὀνόματος αὐτοῦ, *deque eo Recentioris ſententia. Idem locus diſtinctione ſolâ reſtitutus.* Ὁλοκληρία *quid. Locus,* ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως: *ut ſuperveniant, Tertulliano.* Καιρὸς ἀναψύξεως: *& quod tempus intelligatur.* Ἀνάψυξις, *Refrigerium ſpiritûs in vita futura, Rabbinis.* Ἀπὸ προσώπε τῦ Κυρίυ. Ἀποκατάσασις, *exhibitio, Tertulliano.* συνέσεται, *& quomodo accipiatur. Locus,* τὰ ῥήματα ἡ ζωῆς ταύτης, *& an hypallage admittenda:* Τὸ, ζωὴ, *quomodo uſurpetur eo loco.* Ζωὴ, *Cœtus, conventus, converſatio.* Διαπρίεσθαι, *& quid: Recentioris opinio. Locus de Theuda, & Juda Galilæo. De vera diſtinctione ejus loci. Dictum Gamalielis, cui ſimillimum Magiſtrorum Hebræorum additur. Hillel & Schamai, atque eorum ſecta.*

Cap. 3. v. 13. CApite tertio cùm dicitur, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτὸν κατὰ πρόσωπον Πιλάτε, nihil graviùs, nihil efficaciùs dici potuit. Quis ſit כופר non malè Hebræorum Magiſtri docent: eum nempe primò, qui depoſitum, aut ſimile, negare audet: Qualis ferè, qui *inficiator* Martiali elegantiſſimo in Scævolam epigrammate dicitur;

In jus, ô fallax atque inficiator, eamus.
Aut vive, aut decies, Scævola, redde Deis.

Quòd

Quòd liberaliſſimè ac pro opibus victurum ſe dixiſſet, ſi tantundem conſecutus eſſet. Quemadmodum qui negant quod debent, ut lenta nomina aut mala, *inficiatores* dicuntur: unde *fraudatores* & *inficiatores* Tullius conjunxit. Qui non malè cum Chaldæis ac Magiſtris כופרין dicuntur: niſi quòd & ille qui in amicitia deficeret, aut eâ dignus non eſſet, ità diceretur. De quo illi, הוא הכופר, *ille inficiator eſt.* Sed nec aliter ab iis dicitur apoſtata, qui Deum negat: de quo Syrus cogitabat; qui & alibi & hîc, non alio, quod dicitur, expreſſit verbo: Quemadmodum Judæi ejus tempotis plerique, cùm noviſſe Deum ſe exiſtimarent, in Filio apoſtatæ ἠ̃ ἀρνήσαι fuerunt. Quò in Paſſione Domini perfidiæ pleniſſima ſpectabant verba; Λέγει αὐτοῖς ὁ Πιλάτος, Τὸν βασιλέα ὑμῶν σταυρώσω; Ἀπεκρίθησαν οἱ ἀρχιερεῖς, Οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ Καίσαρα, Johann. 19.15. quibus, quod nè ſine horrore quidem cogitari poteſt, verum Regem ſuum non negabant tantùm ac renunciabant, ſed & Cæſarem pro eo agnoſcebant. Bene igitur, ἠρνήσαθε: quod hîc voce כפר Syrus quoque expreſſit. Bene, dico: cùm nè graviori quidem uterentur voce qui Diabolo renunciarent; qui Syriacè (quod poſtea receptum in Eccleſia) כפר אנא בסטנא, *Renuncio Satanæ*, dicebant: Quâ formulâ, aliis cum verbis, neque paucis neque parùm efficacibus, baptizandi poſtea ſunt uſi. Eodem capite cùm dicitur, Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ· καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν, mirantur recentiores Eraſmum, quòd ambiguitatis multum hîc eſſe dicat, cùm ipſis plana videantur quæ dicuntur: hoc nimirum ordine ac ſenſu, Καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐστερέωσε τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ὅτι τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ: *Id eſt*, inquiunt, *Et nomen ipſius (Chriſti videlicet, quem Deus à mortuis excitavit) iſtum quem ſpectatis & noſtis, confirmavit per fidem nominis ipſius: id eſt, quia fide amplexus eſt illum à mortuis excitatum, cujus nomen ex nobis audiit.* Petimus igitur, ut ſaltem nobis liceat inuſitatum loquendi genus cum Eraſmo admirari. Quamvis eo opus non ſit; ſed diſtinctione: Hoc modo, Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἴδατε, ἐστερέωσε. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ὁλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν: hoc eſt, *Et per fidem in nomen ejus, hunc, quem conſpicitis ac noſtis, confirmavit. Nomen*, inquam, *ejus fideſque quæ per ipſum, ſanitatem hanc iſti dedit coram vobis omnibus.* Quid planius? Porrò ὁλοκληρία eſt ὑγίεια: Neque aliud operoſiùs quærendum. Quod Symmachus Eſaiæ 1.6. οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὑγιές, Septuaginta, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, reddiderunt: quæ eſt interpretatio vocis מתים. Heſychius, Ὁλοκληρία, ὕφωσις: quaſi de vulnere, quod ὑφῶται cùm conſolidatur. Interpres vetus, *integram ſanitatem.* Recentior, ac ſi Hebræum interpretatus eſſet, *integritatem.* Locum verò τῆ ἑβδομήκοντα ſuo more Lucas reſpexit. Eodem capite, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως. Ubi cur Tertullianum, qui elegantiſſimè, *ut ſuperveniant*, hîc reddidit, tantopere eruditi rejiciant, nondum intelligimus. Neque hoc certè ex Herodoto probarunt. Sed nec quæritur, an rectè ἀνέλθωσι, conjunctim legerit; ſed de mente agitur: Quam & Chryſoſtomus confirmat, qui de præmio hîc agi docet. Et quis dubitat quin καιρὸς ἀναψύξεως ſit ſpei tempus quam in ultimo adventu Domini repoſitam electi habent? aut ipſa ejus, ut interpretatur Chryſoſtomus, præſentia? Quis dubitat quin iiſdem venturus ſit Chriſtus? quin iiſdem mitti dicatur, cùm poſtremò adfuturus eſt? Quorum utrumq; duobus locis parallelis idem autor confirmat, quos oppoſitè cum iſto jungit: Verba ejus ſunt; *Quæ hæc tempora, cum Theſſalonicenſibus diſce. Legimus enim, QUOMODO converſi ſitis ab idolis, ad ſerviendum vivo & vero Deo, & exſpectandum è cælo Filium ejus, quem ſuſcitavit ex mortuis, Jeſum. Et rurſus, QUÆ enim ſpes noſtra, vel gaudium, vel exaltationis corona? an non & vos coram Domino noſtro Jeſu Chriſto?* Et hoc tempus illud quo πλήρωσις πάντων τῶν ἀποκηρυσσόντων exſpectatur. Cùm autem καιροὶ ἀναψύξεως dixit, ea intellexit tempora quibus perſecutiones & afflictiones Filiorum Dei ceſſabunt: Hebræorum enim רוחה expreſſit. Ità igitur accipiendum, quemadmodum Exodi 8.15. Ἰδὼν δὲ Φαραὼ, ὅτι γέγονεν ἀνάψυξις: poſtquam interceſſione Moſis & Aaronis ab immani ranarum plaga liberatus eſſet. Præclarè ex Helleniſta aliquo Heſychius, Ἀναψυχῆναι, ἀναπαύσασθαι.

Rabbini

Rabbini verò vitam futuram *refrigerium* רוחה בעולם הבא, *reſpirationem in ſeculo futuro*, vocant: ut cùm dicunt, *unam horam refrigerii in ſeculo futuro meliorem quàm totam vitam ſeculi.* Sequitur ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου. Proſper ad Pſalmum 114. *Quid eſt*

Ibid. v. 21. *A FACIE DOMINI, niſi, ab ejus præſentia?* Tertullianus, *à præſentia Dei.* Sequitur, Οὐ δεῖ ἐξανδρῶ μὲ δέξασθαι ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς &c. Ubi ἀποκατάστασιν, *reſtitutionem*, & antiquus interpres reddidit & recens. Optimè Heſychius &, ut ſolet, doctiſſimè, Ἀποκαταστάσεως, πληρώσεως. Cum quo propemodum Tertullianus *exhibitionem* reddidit: qui lib. De reſurrectione carnis, *aduſque tempora exhibi-*

Cap. 4. v. 34. *tionis omnium quæ locutus eſt Deus ore Sanctorum prophetarum.* Capite quarto de Sanctis dicitur ὅτι τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων, *pretia eorum quæ vendebant, ad Apoſtolorum poſuiſſe pedes. Ut nihil*, nempe, *poſſiderent ſinguli, & omnia habérent omnes*, ἵνα μηδὲν ἴδιον ἔχῃ τις ἕκαστος, ἀλλήλων ἔχωσι τὰ πάντα, ut eleganter alibi

Cap. 5. v. 6. Aſceticorum autor de tali vita loquitur: quæ feliciſſima & opulenta ἀκλησία eſt. Capite quinto in hiſtoria Ananiæ cùm dicitur, Ἀναστάντες δὲ οἱ νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, intelligit eos haud dubiò qui viribus potiſſimùm valebant, quos בחורים Hebræi dicunt. Et cùm dixit, συνέστειλαν αὐτὸν, τὸ אסף haud dubiò reſpexit. Quo ſenſu Job dixit, *Dives dormiet, & non colligetur.* Συνέστειλαν, *colligerunt, ſepulturæ præparárunt.* In-

v. 19, 20. terpres recentior, *ſubtraxerunt*, planè ἀκύρως. Eodem capite cùm dicitur, Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγών τε αὐτοὺς, ἔφη, Πορεύεσθε, καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης, nunquam erit ut eos audiam qui hypallagen hoc loco ſtatuunt; ut videlicet, τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταύτης, ſit, τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς ταῦτα. Imò Hebraiſmus, de quo in mentem eruditis non veniſſe videtur. Τὸ חיה inter cætera *conventum* notat ſive *cœtum*. Agi autem hîc de omnibus Apoſtolis aut pleriſque, certè de conventibus eorum, è ſuperioribus patebit. Notum illud Pſalmo 74. *Cœtum pauperum tuorum nè oblivioni tradas.* Et præceſſit, *Nè tradas cœtui animam turturis tui.* Ubi bis τὸ חיה habes: Quod non uno modo variis in locis expreſſerunt Helleniſtæ. Vocem ſi ſpectes, ζωὴν denotat, Pſalm. 68. *cœtus tuus habitant in ea:* ad verbum, *ἡ ζωή σου, cœtus tuorum*, aut *conventus. Verba* igitur τῆς ζωῆς ταύτης, *quæ in cœtu veſtro habentur; verba congregationis veſtræ* vel *converſationis:* Τὰ λόγια τῆς ὁμιλίας ταύτης, Græci dicerent. Nam alia ſunt λόγια ζῶντα quæ Moſes accepiſſe dicitur cap. 7.

v. 33. v. 38. ὃς ἐδέξατο λόγια ζῶντα δοῦναι ἡμῖν. Eodem capite cùm legimus, Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο, non ignoramus illud quod cùm alibi tum in Propheta Regio occurrit aliquoties, ἐβρυξαν τοὺς ὀδόντας, de indignatione impiorum: quod idem eſſe cum eo quod hîc dicitur volunt eruditi: Qui in Notis addunt, *Vulgata & Eraſmus*, diſſecabantur: *quod verbum nuſquam legi uſurpatum hâc ſignificatione. Declarat autem διαπρίεσθαι eorum geſtum qui præ rabie dentibus ſtrident, veluti ſi quis ſerram trahat.* Vellem Helleniſtas inſpexiſſent: qui (nam de aliis autoribus alibi fortaſſe) τὸ διαπρίεσθαι abſolutè nuſquam, quod ſciam, ità ut idem ſit quod βρύχειν ſive חרק, & præſertim cùm τοὺς ὀδόντας additur, uſurparunt: Cùm à tormento potiùs Orientalibus uſitato deſumtum videatur, qui nocentes διαπρίειν ſolebant: qui & διαπρίεσθαι dicebantur. Ità 1. Paral. 20. 3. καὶ τὸν λαὸν τὸν ἐν αὐτῇ ἐξήγαγε, καὶ διέπριστεν ἐν πρίοσι καὶ ἐν σκεπάρνοις τοῖς σιδηροῖς. Nihil autem hoc ad dentes, ſatis teſtatur locus Act. 7. 54. διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν. Eſt autem cruciatus, qui uſitato verbo נשר cum ſiniſtra nota ſive puncto plerunq; denotatur: A quo diverſum, Ὁ ἁμαρτωλὸς ὄψεται, καὶ ὀργισθήσεται, καὶ τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ βρύξει. Eodem capite & locus ille exſtat, qui mirificè eruditos fatigavit, Πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν ἀνέστη Θεύδας, λέγων εἶναί τινα ἑαυτὸν, ᾧ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακοσίων· ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπείθοντο αὐτῷ διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς

v. 36. οὐδέν. Μετὰ τοῦτον ἀνέστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος. Nam quomodo poſt Theudam illum, quem à Joſephi Theuda alium fuiſſe volunt, & quem paulò antè exſtitiſſe ait, Judam Galilæum ponit, quem exſtitiſſe ſub Auguſto conſtat? Ut concedamus ergò, alium fuiſſe Theudam de quo hîc agit, cùm alter fuerit ſub Claudio, hæc autem ante imperium illius geſta ſint, quomodo negari poteſt, paulò antequam hæc fierent & dicerentur exſtitiſſe hunc

Theudam,

Theudam, cùm πρὸ τούτων τῶν ἡμερῶν, hoc eſt, πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, fuiſſe eum dicat? Nam ὕστερον πρότερον, quod inuſitatum in his ſcriptis non eſt, priùs meminit illius. Quid ergò, quòd additur, μὴ τούτου ἀνῃρῆσθαι Ἰούδαν? quo ſignificatur, poſt eum Theudam, quem ſuperioribus diebus exſtitiſſe ait, Judam Galilæum fuiſſe, qui tot annos antè vixit? Diſtingue, ὃς ἀνῃρέθη, καὶ πάντες ὅσοι ἐπειθόντο αὐτῷ διελύθησαν, καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδὲν μὴ τούτου ut μὴ τούτου, *poſt eum*, ſit, *eo ſublato*. Paulò pòſt quod prudenter à Gamaliele dicitur, ὅτι ἐὰν ᾖ ἐξ ἀνθρώπων ἡ βουλὴ αὕτη ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται, idem ferè eſt quod Magiſtri dicunt, כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקים. *Omnis controverſia quæ Dei cauſâ inſtituitur, in finem uſque manebit*; *quæ verò non eſt propter Deum, non durabit in finem.* Qualis controverſia, quæ teſtibus Hebræorum Magiſtris, inter Hillel & Schamai fuit: Quorum alterius ſectatores *beth Hillel*, alterius *beth Schamai* dicti ſunt. Et hoc eſt quod Epiphanius, Τὸ γὰρ ἐκ Θεοῦ (de ſecta loquitur) οὐ καθίσταται, ἀλλὰ χρόνῳ μὲν ἀκμάζει, εἰς τὸ παντελὲς δὲ οὐ παραμένει, *Quod ex Deo non eſt, nè firmum quidem erit, ſed pro tempore viget, in perpetuum autem non perdurat.* v. 38.

Cap. IV.

Caput ſextum & ſeptimum percurritur. πολὺς ὄχλος τῶν ἱερέων. *Alia lectio, quam ſecutus eſt Syrus.* καὶ τῶν ἱερέων, *è ſententia Caſauboni.* Ὄχλος. Φαεινάδοι ἀπὸ τοῦ ὄχλου. Πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἱερέων. ὁ ὄχλος, οἱ πολλοί. *Chryſoſtomi ſententia. Caput ſeptimum conſideratur.* ἀπίδοντο εἰς Ἀγωνίαν *Recentioris interpretatio examinata. Potiphar, ejuſque munus. Mirificus Proſperi locus: item Theophylacti. Imperitia linguarum quantum etiam antiquis impoſuerit. Locus,* ἐν ψυχαῖς ἐξεδικήσαν πάντα, *multùm vexatus. B. Hieronymi ſententia. Judicium ac ſententia de eodem loco noſtra. Textus Græcus Antiqui Fœderis, notis quibuſdam ab Origene diſtinctus. Quomodo notata quæ ſupererant ac in Hebræo non exſtabant. Exempla quædam ex Hebræo textu Joſuæ, ſic edita. Cainan, quomodo in Genealogiam Lucæ tranſlatus. Obelo apud Septuaginta interpretes prænotata. Locus mirificè ab omnibus vexatus,* ὃ οὐκ οἶδα ὁ Ἀζεκιὰμ πῶς ἀργυρικὸν *In quo Abrahamo aſſcribi quibuſdam videri quod Jacobo aſſcribendum & de eo ſententia noſtra. Similiter corruptus B. Hieronymi locus. Pro Aſapho Eſaiæ nomen, mox* προφήτου *vocem ſuppoſitam.* Ejuſdem B. Hieronymi *de corruptela loci judicium.* καλασορισμὸς. Δολιῶσι. *Circumvenire, quod veteri interpreti placuit. Recentioris interpretatio.* Ζωογονεῖσθαι, & quòd id *referendum. Soboleſcere, quod recentiori placuit interpreti.* ζωογονεῖν τὰ ἄρσενα. Ζωογούμενοι, *quibus vita ſervatur. Mons Sinai, tribunal Dei.* Ἐκκλησία. ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, *pro,* σὺν τῇ ἐκκλησίᾳ, *cum eccleſia, conveniente populo.* τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν. *Saturni ſidus gyrans.* Ῥέμφαν. Ῥεμφειν, ῥεμφεδὸς, γυρεύειν, *idem quod* πλανᾶσθαι. *Saturnus* ῥεμφόμενος. Ῥέμφος *Græcis Juriſconſultis idem ferè qui Romanis Fugitivus. Locus,* μετοικιῶ ὑμᾶς ὑπέκεινα Βαβυλῶνος: *Et quid ſit* ὑπέκεινα Βαβυλῶνος *Helleniſtis, qui* Βαβυλῶνος, *etiam cùm nulla ejus mentio, interdum meminerunt.* εἰς διαταγὰς ἀγγέλων. *Tres loci paralleli. B. Chryſoſtomi & Theophylacti ſententia.* ὁ ἄγγελος ὁ ὀφθεὶς ἐν τῇ βάτῳ, *de quo interpretantur locum. Stephanus quid voluerit, atque ipſa loci interpretatio. Prophetæ,* ἄγγελοι. *Similes duo loci exponuntur.* Διαταγὴ *quid: Ditagma, Datigma;* διάταγμα: *& quid.* Ἀπήγεσιον, Διασάφησις. Παράδειγμα, ἀρχέτυπον Διάταξις, διατάκτου. Διαπόπωσις. Διαθήκη. Διατέλουντο ταῖς καρδίαις. Ἀγειάζειν.

CApite ſexto cùm legitur, Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ηὔξανε· καὶ ἐπληθύνετο ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα· πολύς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ὑπήκουον τῇ πίστει, primò omnium, certum eſt, quod eruditi monent, pro ἱερέων aliud legiſſe Syrum; Ἰσραὴλων videlicet: quemadmodum ipſam vocem prætermiſit Arabs. Sed & Cap. 6. v. 7.

iidem mirantur, multos ſacerdotes, aut potiùs magnum eorum numerum, fuiſſe converſum. Quod ut effugerent, πολύς τε ὄχλος, καὶ τῶν ἱερέων, legendum exiſtimarunt: Inter quos vir ſummus Iſaacus Caſaubonus: quod & vehementer recentiori probatur interpreti; ut τῶν ἱερέων nempe pro τινὲς τῶν ἱερέων ponatur. Quod an admittendum ſit neſcio, quamvis exemplum ex his libris afferri poſſe non ignorem. Quid ſi autem nihil mutandum? cùm τὸ, ὄχλος, nihil nonnunquam præter eos qui in numero aut turba deſignet: Quomodo, Φαρισαῖοι ἀπὸ τοῦ ὄχλου, Lucæ 19.39. Καί τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτόν. Quemadmodum τὸ המון eâ voce interpretantur Helleniſtæ: Etiam τὸ קהל: quod non minùs σύστασιν, πλῆθος, & ſimilia, quàm ὄχλον dicunt. Quid ſi ergò πολὺς ὄχλος τῶν ἱερέων, πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἱερέων, dicantur? quemadmodum ἱερεῖς ἐκ τοῦ ὄχλου, omnes præter claſſium principes dicebantur. Græcis autem, qui minorum gentium, non tantùm ὁ ὄχλος ſed & οἱ πολλοὶ dicuntur. Ariſtoteles ὄχλον diceret. Claſſes autem viginti erant & quatuor, quos ducebant ſacerdotes primi. Adde, quòd & ſacerdotes pro Levitis nonnunquam ponantur: ut maximum eorum fuiſſe numerum oporteat. Quare ut Chryſoſtomum miramur qui ἀρχιερέων voce uſus eſt, ut eoſdem, aut ex illis, hos fuiſſe probet qui dixerant, *Alios ſervavit, ſe ſervare non poteſt*; ità quoſdam è veteribus, qui τὸ πολὺς rejecerunt. Gallus Confeſſor, Chriſtianæ doctrinæ Compendio; *quandam verò turbam ſacerdotum obedire fidei perſuaſerunt:* Cùm per ſe, *turba ſacerdotum*, ὄχλος, vel ὄχλος πολὺς ἱερέων eſſe poſſit. Neque magìs mirum, credidiſſe è ſacerdotibus non paucos, quàm latronem unum in cruce, hoc eſt, in ipſo ſupplicio, in ipſa morte, ſervatum. Et an magis mirum hoc quàm quod Johannis 12. 42. dicitur, Ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. In concione protomartyris cùm dicitur, Καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ζηλώσαντες τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον, quod interpres vetus, *vendiderunt in Ægyptum*, preſſè, ut ſolet, reddidit; ac ſi dicat, *vendiderunt eum qui abductus in Ægyptum eſt*; Recentior, *vendiderunt* abducendum *in Ægyptum*; liberè, aut ambigué: quaſi eo animo vel conditione eſſet venditus ut in Ægyptum abduceretur; quemadmodum quæ fideicommiſſo relinquuntur, reſtituenda, ut loquuntur Juriſconſulti, relinquuntur. Atqui tale nihil in hiſtoria. Tantùm de mercatoribus dicitur, profectos ut merces ſuas in Ægyptum deferrent: non autem id ſciviſſe eos (quamvis de Juda innuere id Joſephus videatur; quem ait, cùm mercatores vidiſſet Arabas qui merces in Ægyptum deferrent, ſuaſiſſe ut puteo eductum iis fratrem venderent) multò minùs eo animo ab iis id factum. Nè ſpectaſſe id quidem, aut de eo ſolicitos fuiſſe dicas; non magis fortè quàm ad ſummos ut ibi honores perveniret: nè de iis, cùm in Ægyptum ſe conferrent, quicquam ſuſpicari poſſent. Stupenda quippe hiſtoriæ œconomia eſt: Imprimis autem ἀναγνώσεις, quæ cætera concludit: cui ſimilem vix Tragici, cùm unicè id agerent, excogitare aut exhibere potuerunt. Ità enim magìs θεατρικὴ intenditur, ſi nè eò quidem abductum ſciverunt, ideóque nec in mentem venire id illis potuit: Quòd intelligunt qui Ariſtotelem legerunt. Virum ſanctiſſimum Iſmaelitæ emerunt: quamvis nonnulli bis venditum exiſtiment. Abductum in Ægyptum Potiphar emit, rerum capitalium præfectus: quem mirificè ἀρχιμάγειρον dixerunt Helleniſtæ: neque multò aliter Joſephus. Autor elegans Sulpicius Severus, *præpoſitum & curatorem Regium*; ſed & *cocorum præfectum* quidam è Latinis dixerunt. De quo quis non quæ à Proſpero dicuntur Aquitanico miretur? qui, *Iſmaelitæ vendiderunt Joſeph in Ægypto cuidam præpoſito cocorum Pharaonis. Nè hoc quidem vacat, quod dictum eſt, præpoſito cocorum. Cocco enim illa rubra veſtis paſſionis Chriſti ſignatur, quâ poſterior populus Chriſtianus, ut ſæpe dictum eſt, primatum auferat populo qui ſemper vendere, nec novit Chriſtum gratiâ comparare*, De Promiſſ. & Prædict. part. 1. c. 27. Quid autem coco cum cocco, ſi præſertim voces Hebraicæ ſpectentur? quid cum paſſione Dominì, ſi *cocum*, hoc eſt טבח, & *coccum*, qui eſt תולעה, inter ſeſe conferas? Quod tale eſt, quale, quod accuratus autor & Chryſoſtomi ſectator Theophylactus, γλυκὺν, παρὰ τὸ ἀεὶ γλυκάζειν dictam ait: quaſi haud quicquam commune cum Græco גיהנם, quod eſt, *Vallis Hinnom*, habeat. Cujuſmodi

Cap. 7. v. 9.

jusmodi nonnunquam excidisse antiquis credo, nè quis homines fuisse ignoraret, aut ut sapere nunc discant, qui linguarum peritos, quamvis alia cum iis conjunxerunt, supercilioſè *Grammaticos* vocare solent: cùm nemo minùs quàm Theologus possessionis suæ sine illis terminos vindicare possit: Antiquis enim, quibus hæc discendi defuit occasio, ignoscimus. Eodem capite inter cætera & illud legitur, quod tot præclara tot eximia exercuit ingenia; Ἀποστέλλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ, ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. Quo in loco tum antiquos tum recentiores hæsisse, non ignorant qui cum cura in eorum scriptis versati sunt. Ante cæteros, quis non, quò accuratior est, eò magis admiretur B. Hieronymum? qui Quæstionibus Hebraicis, *Ipsi enim Septuaginta interpretes, qui hîc septuaginta quinque animas, per πρόληψιν, cum Joseph & posteris suis, Ægyptum ingressas esse dixerunt, in Deuteronomio septuaginta tantùm intrasse memorant. Quòd si è contrario nobis id opponitur, quomodo in Actibus Apostolorum in concione Stephani dicatur ad populum, septuaginta quinque animas ingressas esse Ægyptum, facilis excusatio est. Non enim debuit S. Lucas, qui ipsius historiæ scriptor est, in gentes Actuum Apostolorum volumen emittens, contrarium aliquid scribere adversùs eam Scripturam quæ jam fuerat gentibus divulgata. Et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta interpretum habebatur autoritas quàm Lucæ: qui ignotus & vilis, non magnæ fidei in nationibus ducebatur.* Unde apparet olim Genes. 46. 26. ità scriptum fuisse. Porrò, unde error, jam dicendum. Quæ in Septuaginta duorum ac Theodotionis, quas miscuerat, interpretatione vel deessent vel supererent, vel aliter quàm in Hebræo se haberent, notis peculiaribus, quemadmodum Syriacè adhuc exstat contextus, distinxerat Origenes. Eorum quæ supererent, nota hæc erat ÷. Ità, exempli gratiâ, in textu Josuæ, quem summus vir Masius ità notatum nobis dedit, cap. 1. v. 11. legitur, Καὶ ὑμεῖς διακελεύσασθε τὸν λαὸν λέγοντες, εἰσελθόντες κατασχεῖν τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεὸς ÷ δίδωσιν ὑμῖν. Nam in Hebræo est, יהוה אלהיכם, Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Illud ergò, δίδωσιν, supererat, atque ideo notatur. Ibidem, cap. 2. v. 13. Καὶ ζωγρήσατε ÷ τὸν δίκον τοῦ πατρός μου, καὶ τὴν μητέρα μου: cùm in Hebræo sit, את אבי ואת אמי, hoc est, τὸν πατέρα μου καὶ τὴν μητέρα μου. Ità cap. 3. v. 13. Καὶ ἔσται, ὡς ἂν καταπαύσωσιν οἱ πόδες ἱερέων τῶν αἰρόντων τὴν κιβωτὸν ÷ τῆς διαθήκης· cùm in Hebræo sit, ארון יהוה, τὴν κιβωτὸν τοῦ Κυρίου. Cap. 4. v. 6. Ἵνα ὑπάρχωσιν ὥσπερ ÷ κείμενοι ἐν ὑμῖν εἰς σημεῖον· cùm in Hebræo sit, לאות בקרבכם, Ἵνα ὑπάρχῃ τοῦτο σημεῖον ἐν ὑμῖν. Et ut exemplum quale hoc est, ubi de certo numero agitur, adducamus, ibid. cap. 5. v. 6. scribitur, Τεσσαράκοντα γὰρ ÷ καὶ δύο ἔτη ἀνέκριβαν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, &c. Cùm in Hebræo, ארבעים, τεσσαράκοντα, legatur. Locus de quo agimus, in Origenis, quam diximus, editione sic expressus fuit; Πᾶσαι αἱ ψυχαὶ οἴκου Ἰακὼβ, αἱ εἰσελθοῦσαι εἰς Αἴγυπτον ἑβδομήκοντα ÷ πέντε. Qui cùm, antequam notatus ab Origene contextus esset, bene in Græco legeretur, idque secutus esset Lucas, notâ aut deletâ aut amissâ, qui Hebræum textum non consulerent, in marginem primò, deinde in contextum illud πέντε transtulerunt: quod non semel in his libris factum, ex suspicione recentior interpres notavit: quemadmodum, quin eodem modo in Genealogiam Lucæ Cainan irrepserit, vix dubitandum. Cùm enim Genes. 11. 2. in contextu Hebræo hoc modo legeretur, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη τριακοσιοστὸν πέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Σαλάχ, pro quo hodie in Græco, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ἑκατὸν τριακοσιοστὸν πέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνάν, idem locus in Origenis editione vel signatus vel notatus hoc modo fuit, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ÷ ἑκατὸν τριακοσιοστὸν πέντε, καὶ ἐγέννησε ÷ τὸν Καϊνάν. Nota enim, aliud fuisse in Hebræo textu, aut codicibus nonnullis, testabatur. Hinc cùm in Luca, ℱ Σαρὲχ, ℱ Ῥαγαῦ, ℱ Φαλὲκ, ℱ Ἑβὲρ, ℱ Σαλὰ, ℱ Ἀρφαξὰδ, ℱ Σὴμ, ℱ Νῶε, τοῦ Λάμεχ, olim legeretur, hodie ℱ Καϊνὰν insertum legitur; ℱ Καινὰν, ℱ Ἀρφαξὰδ, nimirum. De quibus similibusque notis non semel B. Hieronymus. Quò spectat & quod ad Suniam idem ac Fretellam notat, *In eodem misericordia & veritas obviaverunt sibi. Et dicitis, quòd in Græco ibi non habeatur,* ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησε, i. *Misericor-*

iidem mirantur, multos ſacerdotes, aut potiùs magnum eorum numerum, fuiſſe converſum. Quod ut effugerent, πολὺς τε ὄχλος, καὶ τῶν ἱερέων, legendum exiſtimarunt: Inter quos vir ſummus Iſaacus Caſaubonus: quod & vehementer recentiori probatur interpreti; ut τῶν ἱερέων nempe pro τινὲς τῶν ἱερέων ponatur. Quod an admittendum ſit neſcio, quamvis exemplum ex his libris afferri poſſe non ignorem. Quid ſi autem nihil mutandum? cùm τὸ, ὄχλος, nihil nonnunquam præter eos qui in numero aut turba deſignet: Quomodo, Φαρισαῖοι ἀπὸ τοῦ ὄχλου, Lucæ 19.39. Καί τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτόν. Quemadmodum τὸ המון eâ voce interpretantur Helleniſtæ: Etiam τὸ קהל: quod non minùs σύστασιν, πλῆθος, & ſimilia, quàm ὄχλον dicunt. Quid ſi ergò πολὺς ὄχλος τῶν ἱερέων, πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἱερέων, dicantur? quemadmodum ἱερεῖς ἐκ τοῦ ὄχλου, omnes præter claſſium principes dicebantur. Græcis autem, qui minorum gentium, non tantùm ὁ ὄχλος ſed & οἱ πολλοὶ dicuntur. Ariſtoteles ὄχλον diceret. Claſſes autem viginti erant & quatuor, quos ducebant ſacerdotes primi. Adde, quòd & ſacerdotes pro Levitis nonnunquam ponantur: ut maximum eorum fuiſſe numerum oporteat. Quare ut Chryſoſtomum miramur qui ἀρχιερέων voce uſus eſt, ut eoſdem, aut ex illis, hos fuiſſe probet qui dixerant, *Alios ſervavit, ſe ſervare non poteſt*; ità quoſdam è veteribus, qui τὸ πολὺς rejecerunt. Gallus Confeſſor, Chriſtianæ doctrinæ Compendio; *quandam verò turbam ſacerdotum obedire fidei perſuaſerunt:* Cùm per ſe, *turba ſacerdotum*, ὄχλος, vel ὄχλος πολὺς ἱερέων eſſe poſſit. Neque magìs mirum, credidiſſe è ſacerdotibus non paucos, quàm latronem unum in cruce, hoc eſt, in ipſo ſupplicio, in ipſa morte, ſervatum. Et an magìs mirum hoc quàm quod Johannis 12. 42. dicitur, Ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. In concione protomartyris cùm dicitur, Καὶ οἱ πατέρες ζηλώσαντες τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον, quod interpres vetus, *vendiderunt in Ægyptum*, preſſè, ut ſolet, reddidit; ac ſi dicat, *vendiderunt eum qui abductus in Ægyptum eſt*; Recentior, *vendiderunt* abducendum *in Ægyptum*; liberè, aut ambigué: quaſi eo animo vel conditione eſſet venditus ut in Ægyptum abduceretur; quemadmodum quæ fideicommiſſo relinquuntur, reſtituenda, ut loquuntur Juriſconſulti, relinquuntur. Atqui tale nihil in hiſtoria. Tantùm de mercatoribus dicitur, profectos ut merces ſuas in Ægyptum deferrent: non autem id ſciviſſe eos (quamvis de Juda innuere id Joſephus videatur; quem ait, cùm mercatores vidiſſet Arabas qui merces in Ægyptum deferrent, ſuaſiſſe ut puteo eductum iis fratrem venderent) multò minùs eo animo ab iis id factum. Nè ſpectaſſe id quidem, aut de eo ſolicitos fuiſſe dicas; non magìs fortè quàm ad ſummos ut ibi honores perveniret: nè de iis, cùm in Ægyptum ſe conferrent, quicquam ſuſpicari poſſent. Stupenda quippe hiſtoriæ œconomia eſt: Imprimis autem ἀναγνώσεις, quæ cætera concludit: cui ſimilem vix Tragici, cùm unicè id agerent, excogitare aut exhibere potuerunt. Ità enim magìs θεωρεῖται intenditur, ſi nè eò quidem abductum ſciverunt, ideóque nec in mentem venire id illis potuit: Quod intelligunt qui Ariſtotelem legerunt. Virum ſanctiſſimum Iſmaelitæ emerunt: quamvis nonnulli bis venditum exiſtiment. Abductum in Ægyptum Potiphar emit, rerum capitalium præfectus: quem mirificè ἀρχιμάγειρον dixerunt Helleniſtæ: neque multò aliter Joſephus. Autor elegans Sulpicius Severus, *præpoſitum & curatorem Regium*; ſed & *cocorum præfectum* quidam è Latinis dixerunt. De quo quis non quæ à Proſpero dicuntur Aquitanico miretur? qui, *Iſmaelitæ vendiderunt Joſeph in Ægypto cuidam præpoſito cocorum Pharaonis. Nè hoc quidem vacat, quod dictum eſt, propoſito cocorum. Cocco enim illa rubra veſtis paſſionis Chriſti ſignatur, quâ poſterior populus Chriſtianus, ut ſæpe dictum eſt, primatum auferat populo qui ſemper vendere, nec novit Chriſtum gratiâ comparare*, De Promiſſ. & Prædict. part. 1. c. 27. Quid autem coco cum cocco, ſi præſertim voces Hebraicæ ſpectentur? quid cum paſſione Domini, ſi *cocum*, hoc eſt טבח, & *coccum*, qui eſt תולעה, inter ſeſe conferas? Quod tale eſt, quale, quod accuratus autor & Chryſoſtomi ſectator Theophylactus, γίνεται, παρὰ τὸ δεῖ γυνᾶσθαι dictam ait: quaſi haud quicquam commune cum Græco גיהנם, quod eſt, *Vallis Hinnom*, habeat. Cujuſmodi

Cap. 7. v. 9.

juſmodi nonnunquam excidiſſe antiquis credo, nè quis homines fuiſſe ignoraret, aut ut ſapere nunc diſcant, qui linguarum peritos, quamvis alia cum iis conjunxerunt, ſuperciliosè *Grammaticos* vocare ſolent: cùm nemo minùs quàm Theologus poſſeſſionis ſuæ ſine illis terminos vindicare poſſit: Antiquis enim, quibus hæc diſcendi defuit occaſio, ignoſcimus. Eodem capite inter cætera & illud legitur, quod tot præclara tot eximia exercuit ingenia; Ἀποστέλας ὁ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτῦ Ἰακὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ, ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. Quo in loco tum antiquos tum recentiores hæſiſſe, non ignorant qui cum cura in eorum ſcriptis verſati ſunt. Ante cæteros, quis non, quò accuratior eſt, eò magìs admiretur B. Hieronymum? qui Quæſtionibus Hebraicis, *Ipſi enim Septuaginta interpretes, qui hìc ſeptuaginta quinque animas, per πρόληψιν, cum Joſeph & poſteris ſuìs, Ægyptum ingreſſas eſſe dixerunt, in Deuteronomio ſeptuaginta tantùm intraſſe memorant. Quòd ſi è contrario nobis id opponitur, quomodo in Actibus Apoſtolorum in concione Stephani dicatur ad populum, ſeptuaginta quinque animas ingreſſas eſſe Ægyptum, facilis excuſatio eſt. Non enim debuit S. Lucas, qui ipſius hiſtoriæ ſcriptor eſt, in gentes Actuum Apoſtolorum volumen emittens, contrarium aliquid ſcribere adverſùs eam Scripturam quæ jam fuerat gentibus divulgata. Et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta interpretum habebatur autoritas quàm Lucæ: qui ignotus & vilis, non magnæ fidei in nationibus ducebatur.* Unde apparet olim Geneſ. 46. 26. ità ſcriptum fuiſſe. Porrò, unde error, jam dicendum. Quæ in Septuaginta ducrum ac Theodotionis, quas miſcuerat, interpretatione vel deeſſent vel ſupereſſent, vel aliter quàm in Hebræo ſe haberent, notis peculiaribus, quemadmodum Syriacè adhuc exſtat contextus, diſtinxerat Origenes. Eorum quæ ſupereſſent, nota hæc erat ÷. Ità, exempli gratiâ, in textu Joſuæ, quem ſummus vir Maſius ità notatum nobis dedit, cap. 1. v. 11. legitur, Καὶ ὑμεῖς διαζεύξατε τὸν Ἰορδάνην πῦτον, εἰσελθόντες κατασχεῖν τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεὸς ÷ τῶν πατέρων ὑμῶν δίδωσιν ὑμῖν. Nam in Hebræo eſt, יהוה אלהיכם, Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Illud ergò, τῶν πατέρων, ſupereſt, atque ideo notatur. Ibidem, cap. 2. v. 13. Καὶ ζωγρήσατε ÷ τὸν δίκον τῦ πατρός μυ, καὶ τὴν μητέρα μυ: cùm in Hebræo ſit, אתאבי ואת אמי, hoc eſt, τὸν πατέρα μυ καὶ τὴν μητέρα μυ. Ità cap. 3. v. 13. Καὶ ἔσται, ὡς ἂν καταπαύσωσιν οἱ πόδες τῶν ἱερέων τῶν αἰρόντων τὴν κιβωτὸν ÷ τῆς διαθήκης· cùm in Hebræo ſit, ארון יהוה, τὴν κιβωτὸν τῦ Κυρίυ. Cap. 4. v. 6. Ἵνα ὑπάρχωσιν ὔπτι ÷ κείμηλιοι ἐν ὑμῖν εἰς σημεῖον· cùm in Hebræo ſit, Ἵνα ὑπάρχῃ τοῦτο σημεῖον ἐν ὑμῖν. Et ut exemplum quale hoc eſt, ubi de certo numero agitur, adducamus, ibid. cap. 5. v. 6. ſcribitur, Τεσσαράκοντα γὰρ ÷ καὶ δύο ἔτη ἀνύστρεπται Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, &c. Cùm in Hebræo, ארבעים, τεσσαράκοντα, legatur. Locus de quo agimus, in Origenis, quam diximus, editione ſic expreſſus fuit; Πᾶσαι αἱ ψυχαὶ ὅσαι Ἰακὼβ, αἱ εἰσελθῦσαι εἰς Αἴγυπτον ἑβδομήκοντα ÷ πέντε. Qui cùm, antequam notatus ab Origene contextus eſſet, bene in Græco legeretur, idque ſecutus eſſet Lucas, notâ aut deletâ aut amiſſâ, qui Hebræum textum non conſulerent, in marginem primò, deinde in contextum illud πέντε tranſtulerunt: quod non ſemel in his libris factum, ex ſuſpicione recentior interpres notavit: quemadmodum, quin eodem modo in Genealogiam Lucæ Cainan irrepſerit, vix dubitandum. Cùm enim Geneſ. 11. 2. in contextu Hebræo hoc modo legeretur, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη τριακοσιοστὸν, καὶ ἐγέννησε τὸν Σαλάχ, pro quo hodie in Græco, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ἑκατὸν τριακοσιοστὸν πέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνάν, idem locus in Origenis editione vel ſignatus vel notatus hoc modo fuit, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ÷ ἑκατὸν τριακοσιοστὸν πέντε, καὶ ἐγέννησε ⁘ τὸν Καϊνάν. Nota enim, aliud fuiſſe in Hebræo textu, aut codicibus nonnullis, teſtabatur. Hinc cùm in Luca, ℣ Σαρὲχ, ℣ Ῥαγαῦ, ℣ Φαλὲκ, ℣ Ἔβὲρ, ℣ Σαλὰ, ℣ Ἀρφαξὰδ, ℣ Σὴμ, ℣ Νῶε, τοῦ Λάμεχ, olim legeretur, hodie ℣ Καϊνὰν inſertum legitur; ℣ Καινὰν, ℣ Ἀρφαξὰδ, nimirum. De quibus ſimilibúſq; notis non ſemel B. Hieronymus. Quò ſpectat & quod ad Suniam idem ac Fretellam notat, *In eodem miſericordia & veritas obviaverunt ſibi. Et dicitis, quòd in Græco ibi non habeatur,* ἔλεος καὶ ἀλήθεια σωλώθησ, i. *Miſeri-*

v. 14.

ricordia & veritas concurrerunt. Nec in Hebræo habetur, & apud Septuaginta obelo prænotatum eſt. Quæ ſigna dum per ſcriptorum negligentiam à pleriſque quaſi ſuperflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur. Idem ad locum illum, *ut veniat à terra longinqua de ſummo fundamento cœli Dominus,* τὸ *fundamento* obelo prænotandum notat. Sed & eveniſſe, ut in Novo Fœdere, mutatione levi neglectâ, in eorum gratiam qui Græco aſſuevérant contextui, à Sanctis viris quidam citarentur loci, neque mirum eſt, & ſecutum Lucam quod invenerat, non ſine cauſa idem alibi exiſtimat. Aliud de Stephano exiſtimandum; qui in concione, ut idem loquitur, Judaica ab eo quod Judæis notum erat vix abire potuit. Pergamus: Nuſquam enim plura quàm in hac eâdem eru-
v. 15, 16. ditos omni tempore exercuerunt. Sequitur, Κατέβη ὁ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐτε-
λεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ
μνήματι ᾧ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὼρ τοῦ Συχέμ. Qui locus inter eos ſuo jure reponatur qui præclaris omni tempore hominibus abundè ſuffecit quod agerent. In quo mirum ſanè nondum obſervaſſe eos, verba illa, *τιμῆς ἀργυρίου*, manifeſtam eſſe interpretationem vocis quæ præceſſerat, cum qua & neceſſariò cohæſit. Quam mutatam aut interpolatam, præterquam quòd plerique fatentur, ipſa quoq; Moſis hiſtoria evincit; quæ Jacobo tribuit quod Abrahamo hîc tribuitur. Quis autem qui dixit *ὠνήσατο, emit*, inſuper adjungat *τιμῆς ἀργυρίου*, cùm nemo neſciat, in omni emtione precium intelligi? Nemo igitur qui rectè locum excuſſerit, quin precium à Moſe expreſſum prætermiſſum hîc ſit, dubitare poterit. Eum autem agrum, ſive agri partem, in qua monumentum hoc exſtabat, qui emit (non Abrahamus nempe, verùm cujus mentio jam facta) ἑκατὸν ἀμνῶν emiſſe dicitur. Verba ſunt, Καὶ ἐπρίατο τὸν μερίδα τὸ ἀγρὸ, οὗ ἔστησαν ἐκεῖ τὸν σκηνὸν αὐτῶν, παρὰ Ἐμὼρ πατρὸς Συχέμ, ἑκατὸν ἀμνῶν, Gen. 33. 19. Quas voces Thargumiſtæ ſervarunt: qui *centum agnis*, id eſt, חורפן, emtum notant: Cum Hebræus textus voce קשיטה utatur: pro quo Hieroſolymitana paraphraſis מרגליון, *margaritis*, habet. Stephanus autem, cùm τὸ, *ἀμνῶν*, Helleniſtarum, quos paſſim ſequitur, ſervaſſet, vocem ambiguam non ſine cauſa expoſuit, cùm dixit, *τιμῆς ἀργυρίου*, quod eſt, *precio ad argentum reducto*; nè quis de pecude id acciperet. Quæ verba, vel puero, defectum indicare poſſunt: Ut ſi Græcè dicatur, aliquid *bobus centum* eſſe emtum; & addas, *precio ad argentum reducto:* quod non poteſt niſi ad id quod præceſſit referri. Helleniſtæ *τιμῆς ἀργυρίου ἑκατὸν μνῶν* dicerent. Cùm itaque ſit hiulcus eſſet locus, hoc modo, ὠνήσατο ..... *τιμῆς ἀργυρίου*, aut expreſſum eſſet H *ἀμνῶν*, hoc eſt, *ἑκατὸν ἀμνῶν*, imperitus aliquis τὸ, Ἀβραὰμ, ſuppoſuit: cùm præſertim voces propriæ plerunque contrahantur. Nam imperitiſſimum fuiſſe non eſt quòd negemus, cùm de Jacobo agi non videret, nec videret quod Jacobo à Moſe tribuitur Abrahamo ſic tribui: Id verò ignorare non poteſt qui familiares ſibi habet Sacras literas. Nè cui autem harum rerum imperito novum aut inuſitatum id videatur, planè ſimillimum in illo B. Hieronymi ad Auguſtinum loco evênit, ubi dicitur, *Ut cogeretur Epiſcopus (ea quippe civitas erat) Judæorum teſtimonium flagitare.* Nam poſt τὸ *Epiſcopus* (quod & Eraſmus vidit) nomen deeſt civitatis; ut hîc, precium. Mirum autem eſt, in loco ità depravato relicta verba quæ non defectum, modò ſed & quid deeſſet manifeſtè oſtenderent; neque id obſervatum: Sed nec cogitare hîc ſaltem quàm prudenter magnus Auguſtinus moneat, Primum eſſe, ſi in Sacris hæreamus, diligenter cogitare utrùm corrupti ſint codices. Quod ſi fieri non poteſt, aut nuſquam factum eſt, mirum quid voluerit ſibi Doctor tantus, aut cur id monuerit, qui tot ante nos præſertim annos vixit? niſi dicamus, tempore ipſo, quæ corrupta tum erant, ſponte emendata fuiſſe. Neque hoc magis mirum, quàm quod B. Hieronymus Matth. 13. notat, pro *Aſapho* nomen *Eſaiæ*, ac tandem τοῦ προφήτου vocem irrepſiſſe. Quis ignorat autem, quantopere poſt B. Hieronymum, & ante eum, omnes hîc æſtuent? qui libro De optimo interpretandi genere; *Hic locus in Geneſi multò aliter invenitur, Quòd ſcilicet Abraham emerit ab Ephron Ethæo, filio Seor, juxta Hebron, quadringentis drachmis argenti ſpelunçam duplicem, & agrum circa eam, ſepelieritq; in*

ea

ea Saram uxorem ſuam. Atque in eodem legimus libro, poſtea revertentem de Meſopotamia Jacob cum uxoribus & filiis ſuis, poſuiſſe tabernaculum ante Salem, urbem Sychimorum, quæ eſt in terra Chanaan, & habitaſſe ibi, & emiſſe partem agri in quo habebat tentoria, ab Emor patre Sychem, centum agnis, & ſtatuiſſe ibi altare, & invocaſſe ibi Deum Iſrael. Abraham non emit ſpecum ab Emor patre Sychem, ſed ab Ephron filio Seor: nec ſepultus eſt in Sychem, ſed in Hebron, quæ corruptè dicitur Arboch. Neque ignoramus ubi Jacobus ſit ſepultus: ſed μετετέθησαν de patribus dicitur; cætera autem de Jacobo dicuntur. Sequitur, Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν. Ubi illud quoque mirum, non notaſſe eos qui poſtremò de hoc loco diſputarunt, ex interpretatione Græca id à Stephano adduci. Quid, quòd ipſam quoque vocem ibidem habes? Verba ſunt, Δεῦτε οὖν, κατασοφισώμεθα αὐτούς. Quod Pſalmo 105. iteratur: Ubi *cor Ægyptiorum convertiſſe* dicitur *Dominus, ut odio haberent populum ejus*; additúrque, τοῦ δολιοῦσθαι ἐν τοῖς θέλοις αὐτοῦ: Id autem idem quod κατασοφίζεσθαι hìc dixit. Neque video cur, cùm rectè *circumveniendi* verbo uſus ſit interpres vetus, noſter, *adversùs genus noſtrum ingenioſus*, converterit: Quod & Stephano dicente, & re tali, & oratione ità gravi ſeriâque vix dignum. Eruditè, ut ſolet, Heſychius, Κατασοφιεῖσαι, καταχλευάσεῖσαι, τιχαδεῖσαι. Imò, καταιχαδεῖσαι. Eodem capite de Moſe illud legitur, Ἐνόμου ὁ ἡγούμενος Μωσῆς ἐκ στόλμα κατανοῆσαι: quemadmodum & paulò antè, προσερχόμενοι ὁ αὐτὸς κατανοῆσαι. Ubi non rectè *conſiderandi* aut *attendendi* (quod Eraſmo placuit) voce uſi ſunt interpretes. Et ſaltem ipſa Moſis hìc conſideraſſent verba: Qui, ex interpretatione Græca, ἀπέστρεψε ὁ Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἐυλαβεῖτο γὰρ κατανεῦσαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ: quod eſt, *intueri Deum*; cujus nempe majeſtatem non ferebat. Nihil autem Helleniſtis uſitatius, quàm ut Hebræorum verba quæ videndi ſignificatione uſurpantur, τῷ κατανοεῖν interpretentur: quemadmodum & paſſim τὸ ראה & τὸ נבט, quo Hebræus hìc uſus eſt. Ità Exodi 33. 8. ἐστήκει πᾶς ὁ λαὸς σκεπάζοντες ἕκαστος τὰς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ κατενόουν ὀπίσω τοῦ Μωϋσῆ. Quemadmodum eodem libro c.19.v.21. *μήποτε ἐγγίσωσι πρὸς τὸ Θεὸν κατανοῆσαι, nè ad videndum Deum appropinquent*: quod ipſe vetabat Deus; nè conſpecto nempe eo interirent. Ubi κατανοῆσαι לראות, hoc eſt, εἰς τὸ καταβλέψαι, *ad videndum*: & ità paſſim. Quid, quòd de eodem Moſe, Ὁ δὴ Μωϋσῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα, præceſſit? Et ipſe Moſes apud Helleniſtas, ὄψομαι τὸ ὅραμα τὸ μέγα τοῦτο. Et, Τί ὁ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σε, τὴν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; Matth.7.3. ut & Lucæ 6. 41. Nè jam dicam, nec Latinè hoc ſenſu & obſcurè dici, *nec audebat conſiderare*. Penè exciderat quod eodem capite ſuprà de Pharaone dicitur, coegiſſe eum Patriarchas exponere liberos, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. Ubi Eraſmus, *nè fœtus eſſent vitales*, qui ad infantes rectè id refert. Quo nomine à recentiori reprehenditur interprete: qui τὸ ζωογονεῖσθαι ad parentes referendum arbitratur; ideóque, *nè ſoboleſcerent*, interpretatus eſt. Certè quid ζωογονεῖν ſit, ignorare non poſſunt qui Helleniſtas, Exodi præſertim de qua hìc agitur interpretes, legerunt: Qui de obſtetricibus, ὅτι ἐζωογόνουν τὰ ἄρσενα, *quòd in vita mares* (aut *vitam maribus*) *ſervaſſent*, cap. 1. v. 17. dixerunt: quemadmodum eodem capite, Τί ὅτι ἐζωογονεῖτε τὰ ἄρσενα; *Quare in vita conſervaſtis mares?* ex iiſdem quæritur: ut alios omittam locos, in quibus non aliter iidem interpretes loquuntur. Jam ſi ζωογονεῖν τὸ βρέφη, id eſt, *vitam pueris ſervare*, dicitur qui hos non tollit, ſine dubio ζωογονεῖσθαι dicuntur qui eripiuntur morti ac ſervantur: Ζωογονεῖν enim חיה, in Piel, *conſervare vivum*. Quare alienum illud, *nè ſoboleſcerent*. Certè cùm inter attributa Dei 1.Sam.2.6. ponitur, ὅτι ὁ Κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, *quòd morti tradit quos vult, vitamque quibus vult conſervat*, planum eſt, qui ſint οἱ ζωογονούμενοι: *ſuperſtites* nempe, non *qui ſoboleſcunt*. Eodem capite dicitur, Οὗτός ἐστιν ὁ ῥυόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Qui locus ut rectè intelligatur, id obſervandum eſt; Quod in exercitu Romano tribunal, hìc montem hunc fuiſſe: quem tonitrua, quem fulmina, quem buccinarum fremitus ac clangor uſibus humanis atque acceſſu eximebant: quod autem hìc ἐκκλησία dicitur, Romani *concionem* dicunt. Hebræi voce קהל cùm utuntur, ſatìs ſe defunctos arbitran-

iidem mirantur, multos ſacerdotes, aut potiùs magnum eorum numerum, fuiſſe converſum. Quod ut effugerent, πολύς τε ὄχλος, καὶ τῶν ἱερέων, legendum exiſtimarunt: Inter quos vir ſummus Iſaacus Caſaubonus: quod & vehementer recentiori probatur interpreti; ut τῶν ἱερέων nempe pro πρὲς τῶν ἱερέων ponatur. Quod an admittendum ſit neſcio, quamvis exemplum ex his libris afferri poſſe non ignorem. Quid ſi autem nihil mutandum? cùm τὸ, ὄχλος, nihil nonnunquam præter eos qui in numero aut turba deſignet: Quomodo, Φαρισαῖοι ἀπὸ τοῦ ὄχλου, Lucæ 19.39. Καί τινες τῶν Φαρισαίων ἀπὸ τοῦ ὄχλου εἶπον πρὸς αὐτόν. Quemadmodum τὸ המון eâ voce interpretantur Helleniſtæ: Etiam τὸ קהל: quod non minùs σύστασιν, πλῆθος, & ſimilia, quàm ὄχλον dicunt. Quid ſi ergò πολὺς ὄχλος τῶν ἱερέων, πολλοὶ ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἱερέων, dicantur? quemadmodum ἱερεῖς ἐκ τοῦ ὄχλου, omnes præter claſſium principes dicebantur. Græcis autem, qui minorum gentium, non tantùm ὁ ὄχλος ſed & οἱ πολλοὶ dicuntur. Ariſtoteles ὄχλον diceret. Claſſes autem viginti erant & quatuor, quos ducebant ſacerdotes primi. Adde, quòd & ſacerdotes pro Levitis nonnunquam ponantur: ut maximum eorum fuiſſe numerum oporteat. Quare ut Chryſoſtomum miramur qui ἀρχιέρεων voce uſus eſt, ut eoſdem, aut ex illis, hos fuiſſe probet qui dixerant, *Alios ſervavit, ſe ſervare non poteſt*; ità quoſdam è veteribus, qui τὸ πολὺς rejecerunt. Gallus Confeſſor, Chriſtianæ doctrinæ Compendio; *quandam verò turbam ſacerdotum obedire fidei perſuaſerunt*: Cùm per ſe, *turba ſacerdotum*, ὄχλος, vel ὄχλος πολὺς τῶν ἱερέων eſſe poſſit. Neque magìs mirum, credidiſſe è ſacerdotibus non paucos, quàm latronem unum in cruce, hoc eſt, in ipſo ſupplicio, in ipſa morte, ſervatum. Et an magis mirum hoc quàm quod Johannis 12. 42. dicitur, Ὅμως μέντοι καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων πολλοὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν. In concione protomartyris cùm dicitur, Καὶ οἱ πατέρες ζηλώσαντες τὸν Ἰωσὴφ ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον, quod interpres vetus, *vendiderunt in Ægyptum*, preſſè, ut ſolet, reddidit; ac ſi dicat, *vendiderunt eum qui abductus in Ægyptum eſt*; Recentior, *vendiderunt* abducendum *in Ægyptum*; liberè, aut ambigué: quaſi eo animo vel conditione eſſet venditus ut in Ægyptum abduceretur; quemadmodum quæ fideicommiſſo relinquuntur, reſtituenda, ut loquuntur Juriſconſulti, relinquuntur. Atqui tale nihil in hiſtoria. Tantùm de mercatoribus dicitur, profectos ut merces ſuas in Ægyptum deferrent: non autem id ſciviſſe eos (quamvis de Juda innuere id Joſephus videatur; quem ait, cùm mercatores vidiſſet Arabas qui merces in Ægyptum deferrent, ſuaſiſſe ut puteo eductum iis fratrem venderent) multò minùs eo animo ab iis id factum. Nè ſpectaſſe id quidem, aut de eo ſolicitos fuiſſe dicas; non magìs fortè quàm ad ſummos ut ibi honores perveniret: nè de iis, cùm in Ægyptum ſe conferrent, quicquam ſuſpicari poſſent. Stupenda quippe hiſtoriæ œconomia eſt: Imprimis autem ἀναγνώρισις, quæ cætera concludit: cui ſimilem vix Tragici, cùm unicè id agerent, excogitare aut exhibere potuerunt. Ità enim magìs ἔκπληξις intenditur, ſi nè eò quidem abductum ſciverunt, ideóque nec in mentem venire id illis potuit: Quod intelligunt qui Ariſtotelem legerunt. Virum ſanctiſſimum Iſmaelitæ emerunt: quamvis nonnulli bis venditum exiſtiment. Abductum in Ægyptum Potiphar emit, rerum capitalium præfectus: quem mirificè ἀρχιμάγειρον dixerunt Helleniſtæ: neque multò aliter Joſephus. Autor elegans Sulpicius Severus, *præpoſitum & curatorem Regium*; ſed & *cocorum præfectum* quidam è Latinis dixerunt. De quo quis non quæ à Proſpero dicuntur Aquitanico miretur? qui, *Iſmaelitæ vendiderunt Joſeph in Ægypto cuidam præpoſito cocorum Pharaonis. Nè hoc quidem vacat, quod dictum eſt, præpoſito cocorum. Cocco enim illa rubra veſtis paſſionis Chriſti ſignatur, quâ poſterior populus Chriſtianus, ut ſæpe dictum eſt, primatum auferat populo qui ſemper vendere, nec novit Chriſtum gratiâ comparare*, De Promiſſ. & Prædict. part. 1. c. 27. Quid autem coco cum cocco, ſi præſertim voces Hebraicæ ſpectentur? quid cum paſſione Domini, ſi *cocum*, hoc eſt טבח, & *coccum*, qui eſt תולעה, inter ſeſe conferas? Quod tale eſt, quale, quod accuratus autor & Chryſoſtomi ſectator Theophylactus, γέενναν, παρὰ τὸ ἀεὶ γινώσκειν dictam ait: quaſi haud quicquam commune cum Græco גיהנם, quod eſt, *Vallis Hinnom*, habeat. Cujuſmodi

Cap. 7. v. 9.

juſmodi nonnunquam excidiſſe antiquis credo, nè quis homines fuiſſe ignoraret, aut ut ſapere nunc diſcant, qui linguarum peritos, quamvis alia cum iis conjunxerunt, ſupercilioſè *Grammaticos* vocare ſolent: cùm nemo minùs quàm Theologus poſſeſſionis ſuæ ſine illis terminos vindicare poſſit: Antiquis enim, quibus hæc diſcendi defuit occaſio, ignoſcimus. Eodem capite inter cætera & illud legitur, quod tot præclara tot eximia exercuit ingenia; Ἀποστέλας δὲ Ἰωσὴφ μετεκαλέσατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακὼβ, καὶ πᾶσαν τὴν συγγένειαν αὐτοῦ, ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. Quo in loco tum antiquos tum recentiores hæſiſſe, non ignorant qui cum cura in eorum ſcriptis verſati ſunt. Ante cæteros, quis non, quò accuratior eſt, eò magìs admiretur B. Hieronymum? qui Quæſtionibus Hebraicis, *ipſi enim Septuaginta interpretes, qui hîc ſeptuaginta quinque animas, per προλῆψιν, cum Joſeph & poſteris ſuis, Ægyptum ingreſſas eſſe dixerunt, in Deuteronomio ſeptuaginta tantùm intraſſe memorant. Quòd ſi è contrario nobis id opponitur, quomodo in Actibus Apoſtolorum in concione Stephani dicatur ad populum, ſeptuaginta quinque animas ingreſſas eſſe Ægyptum, facilis excuſatio eſt. Non enim debuit S. Lucas, qui ipſius hiſtoriæ ſcriptor eſt, in gentes Actuum Apoſtolorum volumen emittens, contrarium aliquid ſcribere adverſùs eam Scripturam quæ jam fuerat gentibus divulgata. Et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore Septuaginta interpretum habebatur autoritas quàm Lucæ: qui ignotus & vilis, non magnæ fidei in nationibus ducebatur.* Unde apparet olim Geneſ. 46. 26. ità ſcriptum fuiſſe. Porrò, unde error, jam dicendum. Quæ in Septuaginta duorum ac Theodotionis, quas miſcuerat, interpretatione vel deeſſent vel ſupereſſent, vel aliter quàm in Hebræo ſe haberent, notis peculiaribus, quemadmodum Syriacè adhuc exſtat contextus, diſtinxerat Origenes. Eorum quæ ſupereſſent, nota hæc erat ÷. Ità, exempli gratiâ, in textu Joſuæ, quem ſummus vir Maſius ità notatum nobis dedit, cap. 1. v. 11. legitur, Καὶ ὑμεῖς διαβαίνετε τὸν Ἰορδάνην τοῦτον, εἰσελθόντες κατασχεῖν τὴν γῆν ἣν Κύριος ὁ Θεὸς ÷ τῶν πατέρων ὑμῶν δίδωσιν ὑμῖν. Nam in Hebræo eſt, יהוה אלהיכם, Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Illud ergò, τῶν πατέρων, ſupereſt, atque ideo notatur. Ibidem, cap. 2. v. 13. Καὶ ζωγρήσατε ÷ τὸν πατέρα μου, καὶ τὴν μητέρα μου: cùm in Hebræo ſit, אתאבי ואת אמי, hoc eſt, τὸν πατέρα μου καὶ τὴν μητέρα μου. Ità cap. 3. v. 13. Καὶ ἔσται, ὡς ἂν καταπαύσωσιν οἱ πόδες τῶν ἱερέων τῶν αἰρόντων τὴν κιβωτὸν ÷ τοῦ διαθήκης· cùm in Hebræo ſit, ארון יהוה, τὴν κιβωτὸν τοῦ Κυρίου. Cap. 4. v. 6. Ἵνα ὑπάρχῃ ὅτι ÷ κείμηλιον ἐν ὑμῖν εἰς σημεῖον· cùm in Hebræo ſit, ויהי זאת לאות בכם. Ἵνα ὑπάρχῃ τοῦτο σημεῖον ἐν ὑμῖν. Et ut exemplum quale hoc eſt, ubi de certo numero agitur, adducamus, ibid. cap. 5. v. 6. ſcribitur, Τεσσαράκοντα γὰρ ÷ καὶ δύο ἔτη ἀνέστρεψαν Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, &c. Cùm in Hebræo, ארבעים, τεσσαράκοντα, legatur. Locus de quo agimus, in Origenis, quam diximus, editione ſic expreſſus fuit; Πᾶσαι αἱ ψυχαὶ οἴκου Ἰακὼβ, αἱ εἰσελθοῦσαι εἰς Αἴγυπτον ἑβδομήκοντα ÷ πέντε. Qui cùm, antequam notatus ab Origene contextus eſſet, bene in Græco legeretur, ídque ſecutus eſſet Lucas, notâ aut deletâ aut amiſſâ, qui Hebræum textum non conſulerent, in marginem primò, deinde in contextum illud πέντε tranſtulerunt: quod non ſemel in his libris factum, ex ſuſpicione recentior interpres notavit: quemadmodum, quin eodem modo in Genealogiam Lucæ Cainan irrepſerit, vix dubitandum. Cùm enim Geneſ. 11. 2. in contextu Hebræo hoc modo legeretur, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ÷ τριακοντὰπέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Σαλάχ, pro quo hodie in Græco, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ἑκατὸν τριακοντὰπέντε, καὶ ἐγέννησε τὸν Καϊνάν, idem locus in Origenis editione vel ſignatus vel notatus hoc modo fuit, Καὶ ἔζησεν Ἀρφαξὰδ ἔτη ÷ ἑκατὸν τριάκοντα πέντε, καὶ ἐγέννησε ⁘ τὸν Καϊνάν. Nota enim, aliud fuiſſe in Hebræo textu, aut codicibus nonnullis, teſtabatur. Hinc cùm in Luca, ☧ Σαρὰχ, ☧ Ῥαγαῦ, ☧ Φαλὲκ, ☧ Ἔβὲρ, ☧ Σαλὰ, ☧ Ἀρφαξὰδ, ☧ Σὴμ, ☧ Νῶε, τοῦ Λάμεχ, olim legeretur, hodie ☧ Καϊνὰν inſertum legitur; ☧ Καινὰν, ☧ Ἀρφαξὰδ, nimirum. De quibus ſimilibúſq; notis non ſemel B. Hieronymus. Quò ſpectat & quod ad Suniam idem ac Fretellam notat, *In eodem miſericordia & veritas obviaverunt ſibi. Et dicitis, quòd in Græco ibi non habeatur,* ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνήντησε, i. *Miſeri-*

ricordia & veritas concurrerunt. Nec in Hebræo habetur, & apud Septuaginta obelo prænotatum eſt. Quæ ſigna dum per ſcriptorum negligentiam à pleriſque quaſi ſuperflua relinquuntur, magnus in legendo error oboritur. Idem ad locum illum, *ut veniat à terra longinqua de ſummo fundamento cœli Dominus,* τὸ *fundamento* obelo prænotandum notat. Sed & eveniſſe, ut in Novo Fœdere, mutatione levi neglectâ, in eorum gratiam qui Græco aſſueverant contextui, à Sanctis viris quidam citarentur loci, neque mirum eſt, & ſecutum Lucam quod invenerat, non ſine cauſa idem alibi exiſtimat. Aliud de Stephano exiſtimandum; qui in concione, ut idem loquitur, Judaica ab eo quod Judæis notum erat vix abire potuit. Pergamus: Nuſquam enim plura quàm in hac eâdem eru-

v. 15, ditos omni tempore exercuerunt. Sequitur, Κατέβη ὁ Ἰακὼβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ ἐτε-
16. λεύτησεν αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν. Καὶ μετετέθησαν εἰς Συχέμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι ὃ ὠνήσατο Ἀβραὰμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμὼρ τοῦ Συχέμ. Qui locus inter eos ſuo jure reponatur qui præclaris omni tempore hominibus abundè ſuffecit quod agerent. In quo mirum ſanè nondum obſervaſſe eos, verba illa, τιμῆς ἀργυρίου, manifeſtam eſſe interpretationem vocis quæ præceſſerat, cum qua & neceſſariò cohæſit. Quam mutatam aut interpolatam, præterquam quòd plerique fatentur, ipſa quoq; Moſis hiſtoria evincit; quæ Jacobo tribuit quod Abrahamo hîc tribuitur. Quis autem qui dixit ὠνήσατο, *emit*, inſuper adjungat τιμῆς ἀργυρίου, cùm nemo neſciat, in omni emtione precium intelligi? Nemo igitur qui rectè locum excuſſerit, quin precium à Moſe expreſſum prætermiſſum hîc ſit, dubitare poterit. Eum autem agrum, ſive agri partem, in qua monumentum hoc exſtabat, qui emit (non Abrahamus nempe, verùm cujus mentio jam facta) ἑκατὸν ἀμνῶν emiſſe dicitur. Verba ſunt, Καὶ ἐπρίσατο τὸν μερίδα τὸ ἀγρὸ, ἧ ἔκηνεν ἐκεῖ τὴν σκηνὴν αὐτῆ, παρὰ Ἐμὼρ πατρὸς Συχέμ, ἑκατὸν ἀμνῶν, Gen. 33. 19. Quas voces Thargumiſtæ ſervarunt: qui *centum agnis*, id eſt, מֵאָה טְלָיִן, emtum notant: Cum Hebræus textus voce קְשִׂיטָה utatur: pro quo Hieroſolymitana paraphraſis מַרְגָּלִיּוֹת, *margaritis*, habet. Stephanus autem, cùm τὸ, ἀμνῶν, Helleniſtarum, quos paſſim ſequitur, ſervaſſet, vocem ambiguam non ſine cauſa expoſuit, cùm dixit, τιμῆς ἀργυρίου, quod eſt, *precio ad argentum reducto*; nè quis de pecude id acciperet. Quæ verba, vel puero, defectum indicare poſſunt: Ut ſi Græcè dicatur, aliquid *bobus centum* eſſe emtum; & addas, *precio ad argentum reducto:* quod non poteſt niſi ad id quod præceſſit referri. Helleniſtæ τιμῆς ἀργυρίου ἑκατονβοίου dicerent. Cùm itaque aut hiulcus eſſet locus, hoc modo, ὠνήσατο ..... τιμῆς ἀργυρίου, aut expreſſum eſſet H ἀμνῶν, hoc eſt, ἑκατὸν ἀμνῶν, imperitus aliquis τὸ, Ἀβραὰμ, ſuppoſuit: cùm præſertim voces propriæ plerunque contrahantur. Nam imperitiſſimum fuiſſe non eſt quòd negemus, cùm de Jacobo agi non videret, nec videret quod Jacobo à Moſe tribuitur Abrahamo ſic tribui: Id verò ignorare non poteſt qui familiares ſibi habet Sacras literas. Nè cui autem harum rerum imperito novum aut inuſitatum id videatur, planè ſimillimum in illo B. Hieronymi ad Auguſtinum loco evênit, ubi dicitur, *Ut cogeretur Epiſcopus* (*ea quippe civitas erat*) *Judæorum teſtimonium flagitare.* Nam poſt τὸ *Epiſcopus* (quod & Eraſmus vidit) nomen deeſt civitatis; ut hîc, precium. Mirum autem eſt, in loco ità depravato relicta verba quæ non defectum, modò ſed & quid deeſſet manifeſtè oſtenderent; neque id obſervatum: Sed nec cogitare hîc ſaltem quàm prudenter magnus Auguſtinus moneat, Primum eſſe, ſi in Sacris hæreamus, diligenter cogitare utrùm corrupti ſint codices. Quod ſi fieri non poteſt, aut nuſquam factum eſt, mirum quid voluerit ſibi Doctor tantus, aut cur id monuerit, qui tot ante nos præſertim annos vixit? niſi dicamus, tempore ipſo, quæ corrupta tum erant, ſponte emendata fuiſſe. Neque hoc magis mirum, quàm quod B. Hieronymus Matth. 13. notat, pro *Aſapho* nomen *Eſaiæ*, ac tandem τοῦ προφήτου vocem irrepſiſſe. Quis ignorat autem, quantopere poſt B. Hieronymum, & ante eum, omnes hîc æſtuent? qui libro De optimo interpretandi genere; *Hic locus in Geneſi multò aliter invenitur, Quòd ſcilicet Abraham emerit ab Ephron Ethæo, filio Seor, juxta Hebron, quadringentis drachmis argenti ſpeluncam duplicem, & agrum circa eam, ſepelieritq; in*

ea

ea Saram uxorem ſuam. Atque in eodem legimus libro, poſtea revertentem de Meſopotamia Jacob cum uxoribus & filiis ſuis, poſuiſſe tabernaculum ante Salem, urbem Sychimorum, quæ eſt in terra Chanaan, & habitaſſe ibi, & emiſſe partem agri in quo habebat tentoria, ab Emor patre Sychem, centum agnis, & ſtatuiſſe ibi altare, & invocaſſe ibi Deum Iſrael. Abraham non emit ſpecum ab Emor patre Sychem, ſed ab Ephron filio Seor: nec ſepultus eſt in Sychem, ſed in Hebron, quæ corruptè dicitur Arboch. Neque ignoramus ubi Jacobus ſit ſepultus: ſed ματριάρχαις de patribus dicitur; cætera autem de Jacobo dicuntur. Sequitur, Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν. Ubi illud quoque mirum, non notaſſe v. 19. eos qui poſtremò de hoc loco diſputarunt, ex interpretatione Græca id à Stephano adduci. Quid, quòd ipſam quoque vocem ibidem habes? Verba ſunt, Δεῦτε ὦν, κατασοφισώμεθα αὐτούς. Quod Pſalmo 105. iteratur: Ubi *cor Ægyptiorum convertiſſe* dicitur *Dominus, ut odio haberent populum ejus*; additúrque, τοῦ δολοῦσθαι ἐν τοῖς δούλοις αὐτοῦ: Id autem idem quod κατασοφίζεσθαι hìc dixit. Neque video cur, cùm rectè *circumveniendi* verbo uſus ſit interpres vetus, noſter, *adversùs genus noſtrum ingenioſus*, converterit: Quod & Stephano dicente, & re tali, & oratione ità gravi ſeriâque vix dignum. Eruditè, ut ſolet, Heſychius, Κατασοφιθεῖσαι, καταχλευασθεῖσαι, τιχασθεῖσαι. Imò, κατατιχασθεῖσαι. Eodem capite de Moſe illud legitur, Ἐνεβλήθη δὲ Μωσῆς εἰς v. 32. ἐπίλημα καταγῶσαι: quemadmodum & paulò antè, προεφερόμενος ὑπ' αὐτῆς καταγῶσαι. Ubi non rectè *conſiderandi* aut *attendendi* (quod Eraſmo placuit) voce uſi ſunt interpretes. Et ſaltem ipſa Moſis hìc conſideraſſent verba: Qui, ex interpretatione Græca, ἀπέστρεψε ὑπὸ Μωϋσῆς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἐυλαβεῖτο γὰρ κατανεῦσαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ: quod eſt, *intueri Deum*; cujus nempe majeſtatem non ferebat. Nihil autem Helleniſtis uſitatius, quàm ut Hebræorum verba quæ videndi ſignificatione uſurpantur, τῷ κατανοεῖν interpretentur: quemadmodum & paſſim τὸ רָאָה & τὸ נבט, quo Hebræus hìc uſus eſt. Ità Exodi 33. 8. ἐστήκει πᾶς ὁ λαὸς σκοπεύοντες ἕκαστος πρὸς τὰς θύρας τῆς σκηνῆς αὐτοῦ, καὶ κατενόουν ὀπίσω τοῦ Μωϋσῆ. Quemadmodum eodem libro c. 19. v. 21. μήποτε ἐγγίσωσι πρὸς τὸν Θεὸν κατανοῆσαι, *nè ad videndum Deum appropinquent*: quod ipſe vetabat Deus; nè conſpecto nempe eo interirent. Ubi κατανοῆσαι לִרְאוֹת, hoc eſt, εἰς τὸ καταβλέψαι, *ad videndum*: & ità paſſim. Quid, quòd de eodem Moſe, Ὁ δὲ Μωσῆς ἰδὼν ἐθαύμασε τὸ ὅραμα, præceſſit? Et ipſe Moſes apud Helleniſtas, ὄψομαι τὸ ὅραμα τὸ μέγα τοῦτο. Et, Τί ὁ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὸν δὲ ἐν τῷ σῷ ὀφθαλμῷ δοκὸν οὐ κατανοεῖς; Matth. 7. 3. ut & Lucæ 6. 41. Nè jam dicam, nec Latinè hoc ſenſu & obſcurè dici, *nec audebat conſiderare*. Penè exciderat quod eodem capite ſuprà de Pharaone dicitur, coegiſſe eum Patriarchas exponere liberos, εἰς v. 19. τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. Ubi Eraſmus, *nè fœtus eſſent vitales*, qui ad infantes rectè id refert. Quo nomine à recentiori reprehenditur interprete: qui τὸ ζωογονεῖσθαι ad parentes referendum arbitratur; ideóque, *nè ſoboleſcerent*, interpretatus eſt. Certè quid ζωογονεῖν ſit, ignorare non poſſunt qui Helleniſtas, Exodi præſertim de qua hìc agitur interpretes, legerunt: Qui de obſtetricibus, ὅτι ἐζωογόνουν τὰ ἄρσενα, *quòd in vita mares* (aut *vitam maribus*) *ſervaſſent*, cap. 1. v. 17. dixerunt: quemadmodum eodem capite, Τί ὅτι ἐζωογονεῖτε τὰ ἄρσενα; *Quare in vita conſervaſtis mares?* ex iiſdem quæritur: ut alios omittam locos, in quibus non aliter iiidem interpretes loquuntur. Jam ſi ζωογονεῖν τὰ βρέφη, id eſt, *vitam pueris ſervare*, dicitur qui hos non tollit, ſine dubio ζωογονεῖσθαι dicuntur qui eripiuntur morti ac ſervantur: Ζωογονεῖν enim חִיָּה, in Piel, *conſervare vivum*. Quare alienum illud, *nè ſoboleſcerent*. Certè cùm inter attributa Dei 1. Sam. 2. 6. ponitur, ὅτι ὁ Κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, *quòd morti tradit quos vult, vitamque quibus vult conſervat*, planum eſt, qui ſint οἱ ζωογονούμενοι: *ſuperſtites* nempe, non *qui ſoboleſcunt*. Eodem capite dicitur, Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ v. 38. ἐρήμῳ. Qui locus ut rectè intelligatur, id obſervandum eſt; Quod in exercitu Romano tribunal, hìc montem hunc fuiſſe: quem tonitrua, quem fulmina, quem buccinarum fremitus ac clangor uſibus humanis atque acceſſu eximebant: quod autem hìc ἐκκλησία dicitur, Romani *concionem* dicunt. Hebræi voce קָהָל cùm utuntur, ſatìs ſe defunctos

arbitrantur; neque aliud tum dicunt. Quid verò eſt quod dixit, ὅτι ὁ Μωσῆς ἐλάλει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὲ τοῦ ἀγγέλου, *Moſen in eccleſia cum angelo fuiſſe?* Satis enim certum, populum non acceſsiſſe montem; imò vetitum fuiſſe nè accederet: Quomodo Moſes igitur in concione populi fuiſſe dicitur, qui in montis culmine, cùm procul ſtaret concio, verſatus eſt? Certum, primò omnium, cùm promulganda lex eſſet, imperatum Moſi ut cum populo adeſſet, ità ut loquentem ſinguli audirent Dominum, ab ipſo autem monte abſtinerent: *Die tertiâ deſcendet Jehova in oculis totius populi ſuper montem Sinai*, Exod. 19. 11. Manifeſto igitur Hebraiſmo ac paſsim hîc uſitato, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, pro σὺν τῇ ἐκκλησίᾳ, dictum: Non in concione enim, ſed cum concione, Deum audivit Moſes: qui admiſsionis intimæ tum ſolus fuit, cùm ἡ ἐκκλησία, ſive populi corona, aſtitiſſe 10
eminus dicatur. Quomodo & ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὲ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει fuiſſe dicitur? nam de Angelo jam notum. Vetus interpres, cùm ad verbum reddidit, *Hic eſt qui fuit in eccleſia, in ſolitudine*, recentioris cenſuram evadere non potuit, qui obſcurè redditum exiſtimat: cùm nec ipſe, qui, *conveniente populo*, reddidit, ſatisfacere iis poſsit qui aliud aut minus ità dici quàm oportet intelligunt. Paulò pòſt di-
v. 39. citur, ᾧ οὐκ ἐβούλησαν ὑπήκοοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπώσαντο, καὶ ἐστράφησαν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον. Ubi Αἴγυπτος fortè, ut Ægyptus ipſa, ità quæ ὁδὸς Αἰγύπτου Helleniſtis apud Eſaiam dicitur: quo idololatria deſignatur. Nemo autem, quomodo τὸ דרך Hebræis uſurpetur, ignorare poteſt, niſi planè hîc peregrinus. Cyrillus ad prophetam illum Catenâ non editâ, ἐπεδὴ γὰρ ὁδῷ Αἰγύπτου πάλιν σκιωδῶν ἐκ νέου κακίας, εἰδωλολατρείᾳ περιεχομένοις, καὶ τὰς χεῖρας Ἄχαζ, τοῦτο χάσειν σε τῇ ἐδάφῳ τῇ Ἀσυρίων δέδωκας εἰς σωφρονισμὸν καὶ ὀπισροφήν. Et bene Proſper ad 114. Pſal. *Ægyptus ſæpe in figura totius ſeculi ponitur, à quo ſpiritaliter recedendum eſt.* Quemadmodum & cultus pecudum imprimis Ægyptiorum fuit: unde ἡ μοσχοποίησις. Illi autem, quò ſe converterunt, eò mente ac animo reverſi ſunt. Hoc enim melius quàm quod, &
v. 43. *averſi ſunt cordibus ſuis*, interpretes hîc reddiderunt. Sequitur eodem capite, Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ, καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥεμφάν. Ad quem locum videantur quæ ad Manilium divinus Scaliger, imprimis autem quæ nuperrimè omni commendatione major, ſive eruditionem ſive probitatem ſpectes, Ludovicus de Dieu annotavit. Quid autem B. Hieronymus voluit, cùm *Sabbatha*, (quod eſt, niſi fallor, שבתא) & *Saturni ſydus, gyrans*, ſive *circuitum*, interpretatur? Quod profectò eſſet, Ῥέμφαν: Ut πλανήτης Θεὸς, qui eſt Saturnus (nam intelligi Saturnum patet) ſic dicatur. Quis autem neſcit, ῥέμφειν καὶ ῥέμφεσθαι, quod γυρεύειν Heſychius interpretatur, idem eſſe quod πλανᾶσθαι? ut כיון Amoſi ſit Saturnus, & is Ῥέμφαν, hoc eſt ῥεμφόμενος, dicatur. Quemadmodum Græcis Juriſconſultis ῥέμφος, quem Romani *fugitivum* dicunt: Quibus ῥέμφος, ὁ σωφρόνως ἀναιτίως πλανώμενος, *qui ſæpe & ſine cauſa errat*: qui φυγάδα καὶ ῥέμφον ſic conjungunt ut diſtinguant; notant enim, ὅτι ῥέμφος, ὁ μικρὸς φυγάς· καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου, ὁ φυγὰς, μέγας ῥέμφος ὄζι. (Hoc eſt, plus *fugitivum* eſſe, quàm *errorem* aut *vagabundum*) ex Labeone ſcilicet, qui *erronem*, *puſillum fugitivum*;
Ibid. *atque ex diverſo, fugitivum, magnum erronem* dixit. Eodem capite illud legitur, Καὶ μετοικιῶ ὑμᾶς ἐπέκεινα Βαβυλῶνος. Quo in loco quibus novum atque inuſitatum videtur, (videtur autem omnibus, etiam iis qui operam dederunt ut aliquid ad hunc locum adferrent) ἐπέκεινα Βαβυλῶνος à Luca dici, qui Helleniſtas exprimebat, cùm Prophetâ Damaſci meminerit, vellem accuratè eos percurriſſent: Qui ut propria non ubique ſervant nomina, ità ἐπάνω vel ἐπέκεινα Βαβυλῶνος dicunt, etiam cùm nulla Babylonis fit mentio. Nobilis Eſaiæ cap. 10. v. 9. exſtat locus: *Nonne ſicut Carchemis, Chalno? nonne ſicut Arphad, Hamath? nonne ſicut Damaſco & Somron?* Ubi Helleniſtæ, Καὶ ἐρεῖ, Οὐχ ἕλαττον τὴν χώραν τὴν ἐπάνω Βαβυλῶνος, καὶ Χαλάνης, ἃ ὁ πύργος φωκοδομεῖτο; Sicut autem Babylon non eſt Carchemis, ità nec Damaſcus eſt Babylon, pro quo τὰ ἐπέκεινα Βαβυλῶνος, vel apud Helleniſtas, ex eorum more invênit Lucas, vel proverbialiter pro eo uſurpavit: Quemadmodum enim nihil certum definitur cùm ἐπέκεινα Δαμασκοῦ dicitur, ità nihil certum, & ſenſu idem, cùm ἐπέκεινα Βαβυλῶνος dicitur.

dicitur. Ut omittam, quemadmodum non rarò locos plures, qui in Novo Fœdere ex Antiquo aliquem adducunt, commiſcere ſolent, ità pariter ad Eſaiæ locum, qui & hodie ſic Græcè legitur, alludi potuiſſe: cùm non in Amoſi prophetia, ſed in prophetarum libris, ſcriptum hoc dicatur. Quare nè hìc quidem tanta difficultas. Non procul à capitis ejuſdem fine legitur, Ὅσπνες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ v. 53.
ἐφυλάξατε. Ubi ante omnia notandum, tres eſſe locos parallelos, quorum à primo interpretatio dependet: Ad cujus illuſtrationem utinam plus operæ eximii ſummíque viri attuliſſent: quanquam fortè non conatus illis ſed ſucceſſus defuit; quod à piis & in piis ſemper excuſandum eſt. Ac primò quidem, quomodo *legem*, hoc eſt, τὸν νόμον τὸν ἀγγέλων διαταχθέντα, ad Galatas dixerit Apoſtolus, nè ipſi quidem ſatìs ceperunt qui de angelis, ἦγουν περὶ πνευμάτων λειτουργικῶν, *hoc eſt, de miniſtris Spiritibus*, id acceperunt. Et ad hunc ipſum locum diſertè Chryſoſtomus notavit; Τί ὅτι τοῦτο; πάντες φασὶ τὸν ὑπ' ἀγγέλων λέγειν διαταχθέντα· οὐκ ἔστι δὲ. τὰ γὰρ ἄγγελοι νόμον ἐφάνησαν διατάξαντες; *Quid hoc eſt? Quidam volunt, ab angelis ordinatam dici legem. Non rectè. Ubi enim ordinaſſe legem angeli dicuntur?* Qui difficultatem ità ſolvit, ut Angelum intelligi hìc dicat qui in rubo Moſi apparuiſſe dicitur: Addit enim, Ἀλλὰ διαταχθέντα νόμον λέγει, τὸν ἐγχειρισθέντα αὐτῷ δι' Ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ, *Cæterùm diſpoſitam ſeu ordinatam dicit legem, quæ ab Angelo, in rubo ſcilicet oblato, ei fuit tradita.* Quibus verbis tum hunc, & Apoſtoli, de quo diximus jam, locum, tum verò angelos confundit & μεσίτην. Ibi enim habes, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, *ordinata per angelos in Mediatoris manu*, ut interpretis antiqui verbis utamur. Chryſoſtomo Theophylactus ſubſcripſit, qui, Ὅσπνες ἐλάβετε τὸν νόμον, inquit, εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. τυτέστιν, ὑπ' ἀγγέλων διαταχθέντα, ἢ ἐγχειρισθέντα δι' Ἀγγέλου τῷ Μωϋσεῖ, διὰ τοῦ ὀφθέντος ἐν τῇ βάτῳ, *QUI LEGEM per diſpoſitionem* (ità enim recentior interpres) *angelorum accepiſtis, nec ſervaſtis. hoc eſt, ab angelis diſpoſitam, aut ab Angelo, qui in rubo apparuit, Moſi traditam.* Græci Theologi quorum ad hunc locum ſcholia leguntur, Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο λέγειν φασὶ, τὸν ὑπ' ἀγγέλων διαταχθέντα καὶ ἐγχειρισθέντα δι' Ἀγγέλου τῷ Μωϋσεῖ, τῷ ὀφθέντι αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ καὶ τῷ ὄρει: penè ad verbum. Atqui ſi de eo agit hìc vir Sanctus, prima teſtimonii & ſanguinis corona, cur non δι' ἀγγέλου dixit? Tum ſi idem angelus apparuit in rubo qui apparuiſſe dicitur in monte cùm lex data eſt, quis dubitat quin magni Angelus conſilii intelligatur, de quo idem ſuprà egit? Τοῦτον τὸν Μωϋσῆν ὃν ἠρνήσαντο, εἰπόντες, Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστήν; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα καὶ λυτρωτὴν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ, *Hunc Moſen quem abnegaverant, dicendo, Quis te conſtituit principem & judicem? hunc Deus principem conſtituit & liberatorem, per manum Angeli qui viſus ei fuerat in rubo.* Quemadmodum mox idem μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, *cum Angelo qui in monte Sina locutus ei eſt, fuiſſe* dicitur. Quem fuiſſe magnum illum Angelum, Patris Sapientiam, apparet. Non igitur de angelis ſed Angelo, non de angelo qui propriè ſit angelus ſed Præfectus angelorum, ibi agit. Quem Angelum ipſe Apoſtolus 3. ad Galat. v. 19. ab iis angelis quibus Legis tribuit διαταγὴν, diſtinguit: ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπήγγελται· διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου: Ac ſi dicat, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ τοῦ μεγάλου, ſive τοῦ τῆς μεγάλης βουλῆς, ἀγγέλου: Nam περὶ τοῦ νόμου, ſive *de Lege*, loquitur: Quemadmodum de eodem Angelo loco jam laudato egit Stephanus: qui ſine hujus Angeli ſubſidio ac ope nihil præclari egiſſe vult Moſen. Quomodo igitur hunc Angelum intelligit, ſi multis τῶν διαταγῶν τοῦ νόμου, hoc eſt, *Legis ordinationem*, ut interpretantur eruditi, aſſignat? Hæc ſanè ἀσύστατα videntur. Quomodo enim illi angeli de quibus & hìc & ab Apoſtolo, ut volunt, agitur, unus ille Angelus qui Moſi apparuit? qui fuit unus; qui fuit ſolus; qui fuit ipſe Chriſtus; qui fuit ipſe Mediator. Quis enim confugere ad enallagen hìc auſit? Cæterùm, niſi obſtitiſſet vocis διαταγῆς obſcuritas, mirum ſanè eſſet, in hoc loco caligaſſe quenquam. Divina & aperta eſt Stephani concluſio: *Quem è prophetis*, inquit, *non interfeciſtis?* Et qui ſunt prophetæ

phetæ illi ? Οἱ προαγγείλαντες περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Δικαίου, ἤγουν τοῦ Χριστοῦ, ἤγουν τοῦ Μεσίτου, τοῦ τῆς μεγάλης βουλῆς Ἀγγέλου, *Qui adventum Juſti illius prædixerunt ; hoc eſt, Chriſti ; hoc eſt, Mediatoris ; hoc eſt, magni conſilii Angeli.* Quia autem eorum hîc expreſſerat munus, quos nihil aliud quàm ἀγγέλους, aut προαγγέλους, fuiſſe teſtatur, iterum ἀγγέλους eoſdem dixit, Οὗτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. Prophetæ ergò ſunt de quibus hîc Protomartyr agit, prophetæ ſunt de quibus loco ad Galatas jam dicto agit Apoſtolus, neque alii de quibus ad Hebræos c. 2. v. 2. autor agit ; Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος, καὶ πᾶσα παράβασις καὶ παρακοὴ ἔλαβεν ἔνδικον μισθαποδοσίαν. Quem locum hoc modo recentior convertit interpres, *Etenim ſi per angelos dictus ſermo fuit firmus, omniſque tranſgreſſio & contumacia juſtam mercedem retributionis retulit :* Qui in Notis ſive Commentariis, *Legem intelligit, quæ tranſgreſſoribus pœnas præſcripſit. Datam autem fuiſſe per miniſterium Angelorum Legem, & Moſi in manus traditam, diſertè Paulus dicit Gal.3.19. & Stephanus Act. 7. 53.* qui eſt ipſe locus de quo agimus: Ad quem idem ille, *Per diſpoſitionem Angelorum, εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, id eſt, Angelorum miniſterio. Nam mihi διαταγὴ videtur hoc loco, pro eo quod διακονία dicitur Heb.1.14. uſurpari. Quod annotandum fuit, nè quis Angelos putet ipſius Legis autores, quum internuncii duntaxat fuerint & adhibiti teſtes in Legis promulgatione à Deo facta.* Ergò διαταγὴ, *miniſterium* ; ergò Angeli, miniſtri ſpiritus : ergò εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, *miniſterio angelorum* ; quod *diſpoſitionem* tamen *angelorum* interpretantur : Quod is locus quem jàm dixi ad Hebræos (quia capite primo & ſecundo aliter eandem vocem de Angelis qui propriè ſic dicti uſurparat autor) perſuaſiſſe iis videtur. Quod imponere aliis non potuit. Ἄγγελος autem Legis mentiſque Divinæ interpretes, aut Servatoris atq; adventûs ejus nuncios, hîc dici, magìs mirum non eſt, quàm quòd ſuâ voce ſic Hebræi utuntur ; quàm quòd מלאכי השרת, ἄγγελοι διακονίας, hoc eſt, *angeli miniſterii*, aliis dicuntur : neque magis mirum, quàm Johannem Baptiſtam, præcurſorem nunciúmque Domini, ſic dici. Nec hoc Chryſoſtomus non vidit : qui & ipſe, poſt interpretationes ad hunc locum alias, hoc innuit quod dixi ; Ἐπῳδὰς καὶ Θεῷ, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, καὶ τοῖς προφήταις, καὶ τῷ πνεύματι, καὶ πᾶσι δήπουθεν ἀπηθένησε· καθὼς καὶ ἑτέρωθί φησιν ἡ γραφὴ, Κύριε, τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν, *Hîc & Deo, & Angelis, & prophetis, & Spiritui, & omnibus immorigeros ſuiſſe oſtendit : quemadmodum & loco alio Scriptura dicit, DOMINE, prophetas interfecerunt tuos, & altaria deſtruxerunt tua.* Procopius ad 5. caput Judic. Τὺς ἱερεῖς ἡ ἀγγέλους φησὶν ἡ γραφή· Χείλη γὰρ ἱερέως φυλάξουσι γνῶσιν, καὶ νόμον ἐκζητήσουσιν ἐκ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἄγγελος Κυρίου ἐστίν. Ἄγγελον οὖν τὴν Βαρὰκ, ἢ τὴν ἀρχιερέα φησὶν, ἢ καὶ πάλιν Δεββωρὰν, προφῆτιν ὑπάρχουσαν, *Sacerdotes, Angelos Sacræ dicunt literæ : LABIA enim ſacerdotis ſervabunt juſtitiam, & Legem ex ore ejus quærent ; quia angelus Dei eſt. Angelum igitur, vel Barac, vel ſupremum dicit ſacerdotem, vel Deboram, utpote prophetiſſam.* Sed quid eſt διαταγή ? Vox haud dubiò non è Græcorum, quod eruditis hîc impoſuit, ſed Chaldæorum uſu tum recepta : Id videlicet quod aliàs, ſed à poſterioribus, דיטנמא, *ditagma*, interdùm verò (ut non raro iſta variè ſcribuntur) דטינמא, *datigma*, quod eſt διάταγμα, ſcribitur. Id verò vel *exemplum*, vel (ut barbari loquuntur) *copia epiſtolæ, aut ſcripti alicujus.* Διάταγμα ergò aut διαταγὴ, quod ἀντίγραφον quidam, quidam διασάφησιν ex Helleniſtis apud Eſdram exponunt. Quemadmodum δεῖγμα paſſim Helleniſtis, quod πρωτότυπον nunc dicunt ; id nempe quod exprimitur : etiam quod Hebræis תכנית dicitur ; ut, δεῖγμα τῆς σκηνῆς, δεῖγμα τοῦ ναοῦ, & ſimilia ubique : Idem quod διάταξις Ezechieli 43.10. ubi ἡ διάταξις τοῦ οἴκου, *templi exemplar* ; quod nonnulli *fabricam* interpretantur. Hoc autem loco, ut & ad Galatas 3. διαταγὴ, *interpretatio, repræſentatio :* Quemadmodum qui Legem vel interpretantur vel propagant, διατάκται ſunt. Judæis ergò εἰς διαταγὴν τῶν ἀγγέλων, εἰς ἀντίγραφον, εἰς διασάφησιν τῶν ἀγγέλων, data Lex erat : eam ut deſcriberent, exprimerent, exponerent prophetæ atque interpretes. Neque aliud Apoſtolus voluit cùm, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων, dixit. Quod nè quis aliter interpretaretur, ἐν χειρὶ τοῦ μεσίτου,

μεσίτου, addit; *in manu magni Angeli:* cujus per manum quaſi datum exhibitúmque τὸ πρωτότυπον eſſet. In eruditis Stephani Gloſſis, in quibus non pauca Novi Fœderis ex interpretatione vocum illuſtrari loca diximus, Διαταγὴ, διαπύπωσις exponitur. Διατύπωσις autem, διαθήκη, *teſtamentum*, vel *ſuprema voluntas*, etiam ſcriptoribus Sacris: Ut cùm dicitur, Γράφον ἐν τῇ σῇ διατυπώσει μὴ τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν συγκλυζόμενον. Ergò διαταγὴ, διατύπωσις: Διατύπωσις, quod Magiſtris Hebræorum, Græcâ voce leviter detortâ, תּוֹרָה, ſive תּוֹרַת יְיָ, διαθήκη, fœdus vel pactum verbis aut ſcriptis conceptum: Quemadmodum cùm ad Hebræos Apoſtolus Legem λόγον λαληθέντα, hoc eſt, διαταγέντα, ſive οἰκονομηθέντα, διὰ τῶν ἀγγέλων, dixit. Nobis autem placet διαφήμισις, vel διατύπωσις, cùm *interpretationem* vel *repræſentationem* notat: Ut mens loci ſit, ὅτινες ἐλάβετε νόμον εἰς διασαφήσεως, εἰς διατυπώσεως τῶν ἀγγέλων, ἤτοι τῶν προφητῶν, *qui legem ad interpretationem & repræſentationem prophetarum accepiſtis.* Hunc locum qui intelligit, quid de cæteris duobus, ut jam dixi, ſtatuendum ſit, facilè videbit. Διαταγὰς autem pro διαταγὴν, enallagè nec durâ & Hebræis uſitatâ. Quemadmodum & prophetas de quibus agit plures fuiſſe nemo neſcit, quos ut interpretes conſiderat. Edictum autem Legis neque Angelis rectè aſſignatur, quod eruditiſſimus veterum rectè obſervavit, nec prophetis. Sequitur, Ἀκούοντες δὲ ταῦτα, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν. Suprà cùm abſolutè hâc voce Lucas uſus eſt, *frendendi* vox recentiori placuit interpreti; capite nimirum 5. v. 33. Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρίοντο, καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς, *At illi his auditis frendebant*, &c. Ubi ἀτελῶς quod hìc ἐντελῶς ſeu abſolutè, διεπρίοντο ταῖς καρδίαις, dixit: interpres verò idem, *findebantur cordibus ſuis*, reddidit. Nec negamus, etiam de dentibus nonnunquam id antiquis uſurpatum, cùm imprimis ira vehemens notatur. Norma interpretandi veteres Heſychius, Διεπρίοντο, ἐθυμοῦντο, ἔτριζον τοὺς ὀδόντας. Qui, cùm ad cor ſive animum refertur, Διαπρίεται, ἀργιζέται, μαίνεται, interpretatur. Quid eſt autem ἀγοράζει? Lege ἀγριάζει, μαίνεται. Ἀγριάζειν enim, ὀργίζεσθαι, *iraſci*, aut ἰρᾶ *effetari*. Quo ſenſu nec recentior interpres, nec antiquus, qui *diſſecandi* voce utitur, hìc ſatisfaciunt; *Audientes autem hæc, diſſecabantur cordibus ſuis.* Unde autem ſit deſumtum, ſuprà diximus. Syrus, *furore intra ſe repleti ſunt*, aut *irâ*: quòd eſt ἀγριάζειν.

Cap. V.

Locus de protomartyre, συνεκόμισαν τὸν Στέφανον. *Curare, de ſupremis in mortuum officiis:* Κήδεσθαι· κηδεῖαι· κηδεῦσαι. *Tria ab amicis in funere præſtari ſolita;* Συγκομίζειν, Ἐκκομίζειν, Ἀνακομίζειν: *Eorum uſus ac diſtinctio.* Συγκομίζειν, θάπτειν. Συγκομιδὴ· Συγκομιστεία· *Colligere;* συνάγειν, συλλέγειν. Συγκομιστὴς ἀρίστη *Galeno.* Ἐκκομιδὴ νεκροῦ. *Allegoriæ; quantúmque in iis ſibi veteres permiſerint. Ejus rei unum alterúmque exemplum. Philippus an diſcipulus tantùm. Peluſiotæ ſententia. Petri cum Simone Mago colloquium: Id die Dominico habitum, nonnullos vellle. Auguſtini de eo locus.* Rei ejus cauſa. Κτᾶσθαι, ἀντὶ τοῦ πείσασθαι. Εὐνοῦχος, ἀνήρ. Εὐνοῦχος *nomen etiam de iis uſurpatum qui non eſſent.* סָרִיס *dignitatis nomen aut præfecturæ.* Εὐνοῦν ἔχειν. Σώφρονες, ἕνεκα τοῦ σώζειν πίστιν φρένησιν. Μωρὰ, *res Venereæ. Eunuchi à fidelitate Syris dicti. Fœminarum moribus cuſtodiæ, præfecti eunuchi. Talem ex antiquorum opinione, Homeri ἀοιδὸν: quem ἄνδρα ab eo dici. Locus Heſychii de Homerico ἀοιδῷ: Idem emendatus.* Εὐνοῦχοι. סָרִיס, *Syndices. Æthiopes à Judæis contemti. Exemplum fidelis Æthiopis ex ipſis Magiſtris.* Κύειν, *& quomodo nonnunquam accipiatur:* פִּלֹנִי. Συμβιβάζειν, *collatis teſtimoniis demonſtrare.* χαλάσαντες ἐν σπυρίδι, *& quomodo intelligendus locus. Funè ſubmiſſus in ſporta Paulus, recentiori interpreti.* Κολλᾶσθαι, *& quomodo in his libris uſurpatum. Tentabat ſe propiùs adjungere, quod recentiori placuit interpreti.* Ἐκπορεύεσθαι καὶ εἰσπορεύεσθαι. *Urbes maximas viris optimis præcipuè infeſtas. Athenæ, talis; ac Hieroſolyma. Viri Hieroſolymitani Thalmudiſtis quales.* שחץ שחל. *Nerò, leo. Mirificus τοῦ,* πορεύεσθαι, *uſus.* πορεύεσθαί τινι, *linguâ Helleniſticâ quid.*

quid. Πορεύεσθαι τοῖς λεγομένοις· Πορεύεσθαι τοῖς νομίμοις, *& ſimilia.* Παράλυσις καὶ παραμυθία.

Cap. 8. v. 2. CApite ſequenti ab initio non procul legitur, Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποίησαντο κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ. Ubi ſummam Sanctorum hominum conſtantiam interpretes obſervant, qui in tanta cruentorum Judæorum rabie Sanctiſſimum primúmque martyrem ſublatum humeris extulerint. Cui an tum locus fuerit in tanta rabie, non quæram. Ubi id à Luca dictum fuerit, non ſine cauſa adhuc quæro: Qui tale nihil, hoc quidem loco, dici exiſtimo. Interpres vetus, Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον, *Curaverunt autem Stephanum*; Latinè & eleganter. *Curare*, ad verbum κήδεσθαι, quod de ſupremis uſurpatur: Unde κηδεία & κηδεῖαι. Gloſſæ antiquæ, Κηδεία, *hoc funus*; Κηδεῖαι, *exſequiæ*. Ut non ſine cauſa etiam Eraſmus id probarit. Sed acceſſit propiùs Evangeliſta. Tria è Græcorum obſervatione erant quæ in funere ab amicis præſtabantur: Qui vel συγκομίζειν, vel, quod proximum ab illo, ἐγκομίζειν, & interdum, quamvis minùs uſitatè, ἀναγκομίζειν dicebantur. Primum ante ſepulturam; (quò Romanorum unctio, lotio, & ſimilia referri poſſunt. Notum illud, *Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.*) ſecundum, in ſepultura; tertium, cùm transferrentur jam ſepulti, fiebat. Apud Sophoclem diſertè συγκομίζειν defunctum vetat Menelaus: Ubi eruditè interpres θάπτειν exponit: quamvis propriè, ut jam dixi, ſepulturam ea cura præcedebat. Locus eſt Ajace,

Οὐδ', σὲ φωνῶ· τόνδε τὸν νεκρὸν χέρσῳ
Μὴ συγκομίζειν, ἀλλ' ἐᾶν ὅπως ἔχει.

quod magnus Scaliger:

Heus te volo. iſtud manibus efferas cave
Tuus cadaver: verùm ut eſt, miſſum face.

Ubi interpres, Μὴ θῇς συγκομίζειν, ἤγουν θάπτειν· ἀπὸ τῆς συναγομένων καρπῶν εἰς τὰς ἀποθήκας· ἐπ' ἐκείνων γὰρ λέγεται, συγκομίζειν, καὶ συγκομιδή. Συγκομίζειν, inquit, *ſepelire*: *à frugibus quæ in areas conferuntur*: *De iis enim* συγκομίζειν, *&* συγκομιδή, *dicitur*. Unde συγκομιστεία, ſacrificium quod huc ſpectabat: Heſychius, Συγκομιστεία, θυσία ἐπὶ τῇ καρπῶν συγκομιδῇ: Sacrificium vult eſſe, quod tum fiebat cùm συγκομίζεσθαι fructus dicebantur. Sophoclis loco ſimillimus Jobi legitur, Ἐλεύσῃ δὲ ἐν τάφῳ, ὥσπερ σῖτος ἄδεισμος ἀκμὴν θερίζόμενος, ἢ ὥσπερ θημωνιὰ ἅλωνος καθ' ὥραν συλλεγεῖσα, *Ingredieris in maturitate ſepulcrum, ſicut aſſcendit acervus tritici qui in tempore ſuo colligitur.* Quemadmodum & *colligendi* voce id exprimebant. Gloſſæ veteres; *Colligit, συλλέγει, συλλήγει.* Adde jam, quòd efficaciter de λιθολεύστῳ ſive *lapidato* id dicitur: In quo ſupplicio contundi aut dilacerari corpus miſerrimè ſolebat: Verè enim vir Sanctiſſimus primitiæ illius meſſis fuit quæ tam luculenta mox ſecuta eſt: cujus membra in martyrii exemplum, tanquam fruges in panem, fracta ac contuſa ſunt. Unde συγκομιδὴς ἄρτος Galeno, in quo furfures, utriculi, ſimila, miſcentur aut confunduntur: Vel, διὰ τὸ πάντα τὰ ἄλευρα συγκομίζεσθαι καὶ μὴ διακρίνεσθαι, *quòd farina in eo omnis miſcetur nec diſcernitur*, ut in Gloſſis idem Galenus. Συνεκόμισαν ergò, vel *curarunt*, vel *collegerunt*. *Componendi* enin voce propriè de oſſium collectione è cineribus Romani utebantur. Abſit interim ut *efferre* hìc placeat; quod eſt ἐγκομίζειν, ut jam diximus: cui etiam *curandi* vocem, quod eſt κήδεσθαι, præferre hìc vix dubitamus. Gloſſæ eruditæ; Ἐκκομιδὴ νεκροῦ, *funus, exſequiæ*: hoc eſt, κηδεῖαι, ut jam diximus. Ἐκκομίζω, *exporto, effero*. Porrò, quemadmodum inánem ſuſcipere laborem in Sacris exiſtimo, qui allegorias occaſione qualibet excogitant ac cudunt, ità nihil elegantius hoc loco, nihil minùs alienum videtur, quàm ſi extremam curam quam de corpore ac membris lapidatione vel contuſis vel divulſis Sancti habuerunt, veram συγκομιδὴν dicamus. Quippe quemadmodum συγκομιδὴ de comportatione ac collectione frugũ dicitur, ità quid aliud funeratio ea ac membrorum compoſitio hìc fuit, quâ ſingulæ Sanctiſſimi protomartyris partes (qui ſortiſſimè mortem tulit, *Dum per tot lapides Petræ conjungitur uni*, ut eleganter olim Arator de eo dixit) hoc eſt, primæ martyrii quaſi fruges, collectæ ſunt? quæ in terra à Sanctis agricolis

agricolis ſuo tempore erant recondendæ, ut per reſurrectionem in aream cœleſtem reciperentur: quemadmodum, quod nos ſerinus, non viviſcit, ſecundùm Apoſtolum, niſi mortuum fuerit. Qualia, ni fallor, minùs operoſè dicuntur, quàm quæ à præclaro & veteri interprete ad mortem Baptiſtæ aptantur: Qui, *Herodes*, inquit, *ſpuriorum Judæorum populus eſt. Uxor quam duxit, mendax & laſciva gloria: Cujus etiam nunc filia apud Judæos ſaltat ac movetur: quæ eſt fallax, quâ decipiuntur, ſcientia. Nihil enim minùs, quanquam aliter exiſtiment, quàm Scripturas intelligunt. Johannem quippe, qui Propheticum ſermonem refert, capite truncarunt: Caput enim Prophetiæ, Chriſtum, rejecerunt. Si Propheticum ergò habeant ſermonem, ſine capite, hoc eſt, Chriſto, eum habent.* Cujuſmodi è ſingulis propemodum locis poſſe elici, nè dubitandum quidem exiſtimo; qui non admittere nonnullas malim. Quemadmodum non dicam, veſtem quâ Baptiſta uſus eſt, ejuſdem deſignaſſe munus: Qui Judæos pariter ac gentes, hoc eſt, puros (quales tum Judæi videbantur ſibi) ac impuros, Deo conſecravit: ex parte enim impurum ex parte purum animal camelum fuiſſe: Quod eidem illi candidiſſimo aliàs interpreti placuit. Quale eſt, Syrophœniſſam Marci, cùm à patria ſic diceretur, ità dictam quòd peccatum φοινικὸν ſeu φοινικὸν, *ſanguineum* ſeu *mortale*, commiſiſſet. Neque dicam, ſex illis hydriis quarum mentio in nuptiis quæ Canæ Galilææ celebrantur, ſex ætates quibus prophetia non defuit ſignari: Amphoras item binas aut tres, quas caperent, Trinitatem notare. In voce autem Α Δ Α᾽Μ quatuor totius orbis contineri partes: Deſignare enim A, Ἀνατολὴ· Δ, Δύσις· Α, Ἄρκτος· Μ, Μεσημβρίαν. Hæc, incomparabiles magnique ex antiquitate viri. E quibus ſunt & hodie qui affectare laudem aut ſperare audent. Eodem capite dicitur, Apoſtolos ad Samaritanos, qui ſermonem Dei docente receperunt Philippo, miſiſſe Petrum ac Johannem: apud quos Philippum, ut videtur, cæteróſque interceſſiſſe, ὅπως λάβωσι πνεῦμα ἅγιον, *ut S. Spiritum acciperent:* qui tamen baptizati, quod additur, jam erant. E quo quidam collegerunt è veteribus, Diſcipulum fuiſſe tantùm, non Apoſtolum, qui baptizaverat, Philippum. Peluſiota; Φίλιππος μὲν ἐβάπτισε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ μαθητευθέντας· Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης οἱ ἀπόστολοι, καταβάντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων ἐπὶ αὐτὰς, τὸ τῦ πνεύματος τὸ ἅγιον παρέχοντο χάριν. Εἰ δὲ ὁ βαπτίσας εἰς μὲν ἀποστόλων ἐπύγχανεν, οὐ χὶ τὴν αὐθεντείαν τῆς τῦ πνεύματος δόσεως. βαπτίζει δὲ μόνον ὡς μαθητὴς· τελειῶσι δὲ τὴν χάριν οἱ ἀπόστολοι. Vult autem, *baptizatos quidem à Philippo, qui Samariæ tum erant, fideles: Petrum autem & Johannem, è Sacra venientes urbe, Sanctum contuliſſe Spiritum; ut ſic perficerent quod ille ut diſcipulus non Apoſtolus inchoarat.* In qua diſtinctione Diſcipuli ab Apoſtolis, hærere me fateor. Aliter, quibus inter Diaconos fuiſſe placet: qui per *Spiritum Sanctum, dona illa eximia quibus ornatos eſſe oportebat eos imprimis qui præficiendi erant Eccleſiæ*, intelligunt. Eodem capite cùm ſequitur, Πάγος δὲ ἦν πρὸς αὐτὸν, non indigna antiquitatis Sacræ ſtudioſis quæſtio, Quare veteres nonnulli, Petri hoc cum Simone Mago colloquium τῇ Κυριακῇ, ſive Dominico die, inſtitutum habitúmque, velint. Auguſtinus De jejunio Sabbathi Epiſt. 86. *Eſt quidem & hæc opinio plurimorum, quamvis eam perhibeant eſſe falſam plerique Romani, quòd Apoſtolus Petrus die Dominico certaturus cum Simone Mago, propter ipſum magnæ tentationis periculum, cum ejuſdem urbis eccleſiâ jejunarit; & conſecuto tam proſpero glorioſoque ſucceſſu, eundem morem tenuerit; eúmq; imitatæ ſint nonnullæ Occidentales Eccleſiæ.* Cujus cauſam exiſtimo, diei reverentiam: Quâ convinci impios, quâ Spiritum quoque piis optimè conferre poſſe, exiſtimarent: (unde & magnis Sanctiſque rebus imprimis eſſe idoneum.) Quemadmodum Dominicâ Pentecoſtes collatus fuit: quemadmodum S. Joannes Dominicâ correptum ſe à Spiritu fuiſſe teſtatur, Apocal. 1. 10. Ἐγενόμην ἐν πνεύματι ἐν τῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ· καὶ ἤκουσα ὀπίσω μου φωνὴν μεγάλην ὡς σάλπιγγος. Sequitur, Τὸ ἀρχεῖόν σε σὺν σοὶ εἶπ εἰς ἀποτόλειαν, ὅτι πλὴν ῥωμὴν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χημάτων κτᾶσθαι. Jam antè ad primum caput, τὸ κτᾶσθ nihil aliud Helleniſtis eſſe quàm φοίασθ, probavimus: quod & hic locum habet. Quare nec τὸ *acquiri* nec τὸ *poſſideri* placet, quæ interpretibus placuerunt: cùm tantùm ex eo quod ſequitur, ſive ἐξ ἀκολουθίας, dicantur. De cæteris quæ

ad hunc locum ejúſque mentem faciunt, vide quæ poſtremo ad Acta capite notavimus.

v. 27. Eodem capite cùm legitur, Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ, εὐνοῦχος, δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων, ὃς ἦν ἐπὶ πάσης τῆς γάζης αὐτῆς, ridiculum videri quibuſdam ſummi viri notarunt, Æthiopem qui eunuchus dicitur, virum tamen dici: Cujus rei cauſam vellem expoſuiſſent. Nihil autem certius quàm ad Orientis conſuetudinem Sacrum reſpexiſſe autorem: apud quos præfecti סָרִיסִים dicuntur; qui εὐνοῦχοι Helleniſtis: Qui & à dignitate ſive præfectura ità dicebantur, etiamſi minimè eſſent quod dicebantur. Porrò, ut apud Hebræos סָרִיס dignitatis erat nomen aut præfecturæ, ità εὐνοῦχον Græci à caſtitate dixerunt: Et ipſe Pater eruditionis Græcæ de Clytæmneſtra quamdiu caſta eſſet, φρενὶ γὰρ κέκλητ' ἀγαθῇσιν. hoc eſt, ἓν νῷ ἔχ. Quomodo & Philoſophorum Princeps, lib. Ethicorum Nicom. 6. σώφρονας, hoc eſt, tales, ὥσπερ τὸ σώζειν τὼ φρένησιν, quòd judicium bonámque mentem ſervarent, vult dici: quam nihil magis tollit quàm Venus. Unde & eos qui in Venerem effuſi, μωρὺς, ſtolidos, μωρὰ, res Venereas antiqui dixerunt. Εὐνοῦχοι igitur ab hac virtute ità dicti tales, ut à fide Syris; quòd primariò ſervandæ matronarum pudicitiæ præeſſent. Quomodo Eunuchus hic eruditiſſimo interpreti Syro מְהֵימָנָא חַד, *fidelis quidam*, hoc eſt, *eunuchus*, dicitur. Quid igitur? Gynæceis, fœminarum moribus cuſtodiæque, præfecti olim fuere eunuchi. Cujus rei illuſtre apud Græcos quoque exemplum Homericum illum ἀοιδὸν Odyſſeæ tertio habemus, cui Clytæmneſtram uxorem in expeditionem Trojanam profecturus Agamemnon commiſerat: Quem eunuchum veteres cùm faciant, ἄνδρα Homerus dixit;

Πὰρ γὰρ ἔλιπ κατὰ ἀοιδὸς ἀνὴρ, ᾧ πολλ' ἐπίτελλεν
Ἀζεῖδης Τεθίλωδε κιὼν ἐρύσσαι ἄκοιτιν.

Ubi notant ex Athenæo interpretes, ὅτι σώφρον ἦν τὸ τῶν ἀοιδῶν γένος, καὶ φιλοσόφων διάθεσιν ἔχον, caſtitatis profeſſores & philoſophorum loco hos cantores fuiſſe. Eundem verò eunuchum habitum, diſertè Euſtathius docet; Τινὲς δὲ ἀοιδὸν, inquit, τὸν εὐνοῦχον παρὰ τὸ ἀοιδεῖν, ὡς αἰδοῖα μὴ ἔχοντα. Quò erudita Heſychii interpretatio reſpexit; qui, Ἀοιδοί, περιζώνται, ὀνομαστοὶ, ἢ εὐνοῦχοι. item, Ἀοιδὸς, ᾠδὸς, κιθαρῳδὸς, καὶ ὁ πιπτὸς, καὶ ὁ θηλυφδὸς, ὁ εὐνοῦχος παρὰ. Pro quo nos pueri olim, approbante magno Scaligero, cujus de eo judicium exſtat, ὁ εὐνοῦχος, παίδων, legebamus: ut ad Homericum, more ſuo, ἀοιδὸν reſpiciat, quem eunuchum quidam fecerunt. Idem Heſychius, Εὐνοῦχος, παίδων, πιμελὴς, κάλαμος. Ubi τὸ, εὐνοῦχος, & τὸ, εὐνυχίας, epitomator confundit. Species enim calamorum Theophraſto εὐνυχίαι, cui οἱ κάλαμοι οἱ ὅλως ἀνθήλιον οὐκ ἔχοντες (qui paniculæ florem omnino non habent, ut cum Plinio loquar) εὐνυχίαι dicuntur. Cujus generis infinita aliquando notabimus, ſi Deus nobis conceſſerit ut emendationes noſtras in illum autorem demus. Quid, quòd is qui סָרִיס, aliàs רַבָּא, hoc eſt, δυνάστης, Thargumiſtis dicitur? Quod enim καὶ ἐκτήσατο αὐτὸν Πετεφρὴς, ὁ εὐνοῦχος Φαραὼ, Geneſ. 39. 1. Helleniſtæ, Chaldæus רַבָּא דְּפַרְעֹה, *dynaſta Pharaonis*, non autem נוּחָא, *eunuchus* aut *ſpado*, dixit, quo Chaldæi aliàs de tali utuntur: (Nam quomodo, cùm uxorem Potiphar habuerit?) quemadmodum hic ſtatim ſubjungitur, δυνάστης Κανδάκης τῆς βασιλίσσης Αἰθιόπων. Ubi Syrus שַׁלִּיטָא, *præfectum*, dixit. Helleniſtis autem סָרִיס in contextu, modò παίδων, modò εὐνοῦχος, modò δυνάστης. Videtur autem etiam hoc exemplo confirmaſſe Spiritus Sanctus, de quo Petrus erat monitus, nullum gentis, ut ut à fœdere aliena videretur, in Regno Filii Dei diſcrimen faciendum. Æthiopas ἐσχάτων ἀνδρῶν, *ultimos hominum*, Homerus dixit. Iidem quantopere à Judæis contemnerentur, nemo ignorare poteſt: Ii tamen ipſi, fidelem eſſe Æthiopem poſſe, exemplo cujuſdam teſtantur: qui cùm ad magnam evectus dignitatem eſſet, quæſiviſſe ex eo ſapientem notant, *Quomodo ad eum perveniſti locum, cùm Æthiops, ſive ex Æthiopibus ſis oriundus?* וְאַתָּא מִן הַכּוּשָׁיִים: eum autem, בַּר אֱמַת וְהֵימָנוּת, hoc eſt, *quòd veritatis ſtudioſus & fidelis eſſet*, reſpondiſſe. Quo & iſte Eunuchus, id eſt,

Cap. 9. v. 5. ut loquuntur Syri, מְהֵימָנָא, ad hanc præfecturam perveniſſe potuit. Capite nono cùm quærit Saulus, Τίς εἶ, Κύριε; illud Κύριε haud dubiè פְּלוֹנִי videtur, cùm ſit dubitantis: quod non minùs Angelis convenit, qui ejuſmodi munera nonnunquam exſequebantur:

Quemadmodum

Quemadmodum quod sequitur, πρέμων τε καὶ δαμβῶν ἔιπε, Κύριε, τί με θέλεις ποῆσαι; proficientis est & jam compellati: illius dico qui vocantis audierat jam nomen. Eodem capite cùm dicitur, Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο, καὶ συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός, interpres recentior τὸ, συμβιβάζων, *collatis testimoniis demonstrans*, interpretatur: Operosè. Vetus, *affirmans*. Nos τὸ συμβιβάζειν alibi Helleniſtis idem esse quod διδάσκειν ostendimus: Ità, συμβιβάσω ὑμᾶς ἃ ποιήσετε, Exodi 4. 15. &, συμβιβάζειν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ πάντα τὰ νόμιμα, Levit. 10. 11. Quare absit illud φορτικὸν quod dixi. Ergò συμβιβάζων αὐτοὺς, *docens eos, instruens*. Cùm dicitur de Saulo, Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι, reſpexisse locum Jeremiæ, simúlque quod dicitur de eo, videtur, καὶ ἐχάλασαν αὐτὸν ἐν χοινίοις εἰς τὸν λάκκον, cap. 38. v. 6. Bene igitur, qui *demittendi* verbo utuntur: Aliter, qui *submissum* dicunt, ut recentior: Qui, *funè submissum in sporta*, mirificé. Quid autem sit χαλάζειν in his libris, & χάλαζαν, ex iis discès quæ ad caput vigesimum septimum notavimus. Sequitur, Παρεγενόμενος δὲ ὁ Σαῦλος εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἐπείρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς. Ubi κολλᾶσθαι est συνομιλεῖν, ex ratione, דבק: Quale est, ὧδε κολλήθητι μετὰ τῶν παιδισκῶν μου, Ruth. 2. 8. καὶ πάντες ὅσοι ἐκολλήθησαν τῷ πατρὶ αὐτῶν, 1. Machab. 3. 2. ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι τοῖς μαθηταῖς, *conabatur versari cum discipulis*: Quod simplicius illo, *tentabat se propriis adjungere discipulis*. Sequitur eodem capite de Paulo, Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος καὶ ἐκπορευόμενος ἐν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ παῤῥησιαζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐλάλει τε καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστάς· οἱ δὲ ἐπεχείρουν ἀυτὸν ἀνελεῖν. Ubi miratus sanè eruditos sum, qui ità hunc interpretati sunt quasi nihil præter locum in quo versabatur tum Apostolus notasset autor: itaque interpretem antiquum, qui, *& erat cum illis intrans & exiens*, (quod & placuerat Erasmo) hìc dixisset, emendandum censuerunt; eâ lege ut pro eo, *versabatur ergò cum eis Hierosolymis*, reponerent. Vellem autem cogitassent, nè id quidem Syrum neglexisse. Quid sit autem ἐκπορεύεσθαι καὶ εἰσπορεύεσθαι, qui cum Hebræis Helleniſtas contulerunt, ignorare non possunt. Est ad manum illud Zachariæ, Καὶ τῷ ἐκπορευομένῳ καὶ τῷ εἰσπορευομένῳ ἐκ ἔσται εἰρήνη ἀπὸ τῆς θλίψεως. Quemadmodum contrà, *exeunt* simpliciter *& intrant*, qui tutò ac in pace, ut Hebræi loquuntur, vel versantur alibi, vel munus exsequuntur suum. Hoc igitur notatur; In urbe piis tam infesta, iis autem vel imprimis qui doctrinam hanc profiterentur, sine noxa ac periculo versatum esse Apostolum, donec Helleniſtas, quod mox additur, offendit: A quibus primum illi hìc periculum: quod cæteri non ignorarunt. Nemo autem nescit, urbes maximas præcipuè corruptas, maximéque ut bonis moribus ità viris optimis fuisse infestas. Exemplo sint Athenæ, à quibus liberos arcebant quamdiu poterant qui in Piræo antiquis moribus, aut extra urbem alibi, vivebant. Notum illud Comici, de adolescente præter exspectationem corrupto, *An in astu venit?* Notum, quomodo exceptus ibi Paulus. Imprimis verò, quàm infesta veritatis professoribus Hierosolymorum urbs, cui Prophetarum cædes ut proprium à Domino tribuitur; Ἱερουσαλὴμ, Ἱερουσαλὴμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας. Sed & quid de insolentia ac fastu ejus, ipsi Christianorum hostes? Qui nec ipsi inter se id dissimulant, cum dicunt, אנשי ירושלם אנשי שחץ, *viri Hierosolymitani, viri superbiæ* aut *ferociæ*: Quod ad crudelitatem proximè accedit. Unde immanes feras ac truculentas, inter quas leo, בני שחץ, *filios ferociæ*, Jobus dixit. Ut omittam ibi, *filios leonum*, interpretari Chaldæos: Ut שחץ sit *leo*, quemadmodum & שחל, cum quo ibi jungitur. Quò & ipse forsitan Apostolus respexit, cùm se ἐκ στόματος λέοντος servatum ait: quod ad Neronem eruditi referunt. Sed & aliud interpres idem agebat, cùm Ἑλληνιστὰς *Græcos* dixit: De quibus alibi, ut spero. Eodem capite legitur, Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην οἰκοδομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, καὶ τῇ παρακλήσει τοῦ ἁγίου πνεύματος dictum esset: quemadmodum cùm Petrus ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους dixit: Quo nihil usitatius. Sed & illud scio, τὸ πορεύεσθαι, simpliciter

v. 6. v. 22. v. 25. v. 26 v. 28, 29. v. 31.

ſimpliciter ſic Helleniſtis uſurpari; ut πεὶ πορεύεδζ, nihil ſit aliud quàm *parere alicui*, aut *eum ſequi*: Ità 1. Machab. 6. 23. πορεύεδαι τοῖς λογισμοῖς: ubi, Ἡμεῖς ἐυδοκοῦμεν πορεύεσθαι τῷ πατρὶ σε, καὶ πορεύεδαι τοῖς ὑπ' αὐτῦ λογισμοῖς. & ibidem, πορεύεδαι τοῖς νομίμοις, v. 59. Καὶ ἐπέταξεν αὐτοῖς τὸ πορεύεδαι τοῖς νομίμοις αὐτῶν. Quomodo τὸ, πορεύεδαι φόβῳ Κυρίε, ἕπεδαι τῷ Κυρίῳ vel φοβεῖδαι τὸν Κύριον, *ſequi* aut *timere Deum*; πορεύεδαι τῇ παρακλήσει τῦ ἁγίε πνεύμαΘ, ἕπεδαι τῷ ἐδηγοῦντι πνεύματι, *ſequi monentem Spiritum*, eſſet. Nam & hoc Apoſtolo παράκλησις: Ut cùm παράκλησιν καὶ παρηγορίαν 1. ad Corinth. 14. 3. conjungit; ubi, Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν καὶ παράκλησιν καὶ παρηγορίαν. Ità tamen ut, cum optimis exemplaribus, poſt οἰκοδομὴν plena diſtinctio ponatur. Quare cogitandum. 10

Cap. VI.

Caput decimum examinatur. Σπεῖρα, νούμερΘ: *Numerus, pro cohorte. Eſſe in numeris,* σρατεύειν. *In numeros poſt ſacramentum dictum diſtributi. Miles, qui communem cauſam ſui numeri perſequitur.* Ἔκσασις, *de profundo ſomno*; *quod* תַּרְדֵּמָה *in Sacris. Adami* ἔκσασις. σκεῦός τι ὡς ὀδόνλω. Σκεῦος πεμφύΘ. Ἀκέσαι ῥήματα. Ἐπ' ἀληδείας καταλαμβάνεδαι: *Vero vinci. Locus*, τὸν λόγον ὃν ἀπίσειλε: *& quæ mens loci. Recentioris interpretis ſententia. Atticiſmus uſitatus. Alia loci diſtinctio.* Τὸ ὕδωρ κωλῦσαι Ἐμποδίζειν τοῦ ἄρτες.

Cap. 10 v. 1. CApite decimo de Cornelio centurione dicitur, Ἀνὴρ δέ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόμαΘ Κορνήλιος, ἑκατονπάρχης, ἐκ σπείρης τῆ καλεμένης Ἰταλικῆς. Ubi Scholiaſtes, Σπεῖρα δέ ἐσιν ὃ καλῦμεν νῦν νούμερον. Idémque Sozomenus. Nec aliud voluiſſe Ulpianus videtur, cùm, *exercitum, non unam cohortem aut alam, ſed numeros multos*, dicit ait. Atque hinc apud eoſdem Juriſconſultos, *eſſe in numeris*, σρατεύειν: quia in numeros ſeu catalogum referebantur qui ſacramento dixerant: Unde illud, *ut jam ſacramento dixerant, ità nondum diſtributi in numeros erant.* Et in Legibus militi *qui communem cauſam omnis ſui numeri perſequitur vel ſuſcipit* talis procuratio conceditur, L. 8. §. *veterani*, ff. *De procur.* Neque ſemel apud Tacitum & alios. Ità Ovidius, quod non omnes aſſequuntur, *Auxiſti numeros, culte Tibulle, pios*; τὸν πρὸ ἐυσεβῶν σρατιῶν: à re militari, nempe, de poeta in piorum catalogum relato. Non multò pòſt de Petro, Ἐγένεπ 20 30
v. 10. ἡ παράσασίς μου, καὶ ἤθελε γεύεδαι. παρασκευαζόντων ἡ ἐκείνων, ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκσασις. Ἔκσασις, quæ תַּרְדֵּמָה in Sacris: Ut de Adamo: de quo vide in hiſtoria ejus. Græci Theologi πνευματικὴν ὡσανεὶ θεωρίαν, τῦ σώματος, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξεσηκέναι τὸν ψυχὴν, hoc eſt, *ſpiritualem fuiſſe contemplationem ac animæ è corpore exceſſum quaſi*, volunt: Quo neſcio an hîc, imò & ibi, ſit opus. Helleniſtæ, Καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἔκσασιν ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ, καὶ ὕπνωσε: Quod interpretes, *Cadere igitur ſoporem fecit Deus ſuper hominem, & obdormivit:* Nec Thargumiſtæ aliter: & de eo nos alibi. Interpretes
v. 11. *mentis exceſſum* dixerunt. Cùm ſequitur, Καὶ θεωρεῖ τὸν ὐρανὸν ἀνεῳγμένον, καὶ κατα- βαῖνον ἐπ' αὐτὸν σκεῦός τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, quanquam non ignorem quàm latè aut Hebræorum כְּלִי aut Romanorum *vas* pateat, malim tamen *involucrum* hoc loco, aut 40 ſimile; σκεῦος, ὡς ὀθόνην, *involucrum, tanquam linteum:* cùm præſertim & ὀθόνη pro *involucro* Græcis uſurpetur. Doctiſſimus interpretum Heſychius; Ὀθόναι, τὰ σφιζόλαια πάντα. Fortè & ad paſtorum Hebræorum כְּלִי ſic alluſit: quod vel involucrum vel ſaccus erat, in quo cibos, calicéſque è quibus bibebant, aliáque quæ ad victum aut uſum, reponere ſolebant. Quale eſt illud Zachariæ 11. σκεῦος ποιμένος ἀπείρω. quanquam
v. 22. ibi multitudinis numero utuntur Helleniſtæ. Eodem capite, Οἱ δὲ εἶπον, Κορνήλιος ἑκατονπάρχης, ἀνὴρ δίκαιος καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν, μαρτυρούμενός τε ὑπὸ ὅλε τῦ ἔθνες τῦ Ἰουδαίων, ἐχρημαπίδη ὑπὸ ἀγγέλε ἁγίε μεταπέμψασδαί σε εἰς τὸν ὶκον αὐτῦ, καὶ ἀκῦσαι ῥήματα παρὰ σε. Ubi recentior interpres, *& abs te quædam audiret*; obſcurè, nec efficaciter ſatis: ut & vetus, qui, more ſuo, ad verbum, *& audire verba abs te.* Ῥῆμα 50 eſt מִלָּה: Eo autem modo dictum, quo apud Jobum & alios, cùm attentionem poſtulant, ἀκούσατε τὰ ῥήματά με. Et nonne idem πλήρη ſe ῥημάτων, *plenum verborum*,

dicit

dicit cap. 32. 18? Mens eſt, *ut à te inſtituatur.* Neque aliâ voce Syrus quàm מלתא hîc eſt uſus. Ῥήματα ergò ſunt κατήχησις: &, ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ, *ut à te inſtituatur:* Quemadmodum à Tertulliano *catechizare centurionem* dicitur Petrus. Vide & quæ ad hunc locum ſummæ eruditionis vir Ludovicus de Dieu notavit. Eodem capite, Ἀνοίξας ὁ Πέτρος τὸ στόμα, ἔφη, Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός. Ubi illud, ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνομαι, longè efficaciùs, quàm videtur interpretibus, dictum. Ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνεσθαι dicitur, qui re ipſâ perſuaſus ſententiam mutare cogitur. Petro perſuaſum fuerat, ὡς ἀδύνατον ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολλᾶσθαι ἢ προσέρχεσθαι ἀλλοφύλῳ, *neſas Judæo eſſe cum gentibus verſari.* Hanc opinionem quamquam viſione eâ cujus mentio v. 11. & deinceps fit eripere ei Dominus conatus eſſet, edoctus jam ampliùs Cornelii exemplo, verum eſſe, quod ſignificatum ei enigmaticè κατ' ὄψιν fuerat, ἐπ' ἀληθείας καταλαμβάνεσθαι ſe ait: (Latini, *vero vinci,* dicunt.) quod eſt, ipſâ veritate ad mutandam ſententiam ſe cogi. Nam aliud καταλαμβάνεσθαι cap. 25. v. 25. Ἐγὼ δὲ κατελαβόμην μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι. Paulò poſt, Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Cujus loci mentem eſſe volunt, *id quod ſignificavit Iſraelitis.* Interpres recentior ac commentator; *Hic ergò ſenſus eſt: Nunc demum reipſa deprehendo, quicunque bene ac religioſè vivat, ſive Judæus ſit ſive ex alia quavis gente, gratum eſſe Deo: Id quod ſignificavit Iſraelitis, quum annunciaret pacem ac reconciliationem Dei cum hominibus per Jeſum Chriſtum,* &c. Quaſi, χρῆσθαι τῷ λόγῳ, dixiſſet: quod, quamvis Hebræorum non ignorem conſtructionem, nè imprimis durum ſit, haud parùm metuo: Cùm Atticiſmo, quo nihil magis obviàm ubique, expediri res poſſit: ut, Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, ſit, Ὁ λόγος ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος: ὁ λόγος autem ſit ὁ ὑποκαπνὸς Λόγος: Senſu plano. Deus προσωπολήπτης, ſive *perſonarum acceptor,* non eſt: qui reconciliationem omnibus per Chriſtum annunciat ac pacem; cùm, ut ipſe addit, non unius gentis ſed omnium ſit Dominus. Videamus locum: ἐν παντὶ ἔθνει ὁ φοβούμενος τὸν Θεὸν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. Τὸν Λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος, *In omni gente qui Deum timet, & juſtitiam operatur, gratus illi eſt. Sermo quem filiis Iſraelis miſit, qui pacem per Jeſum Chriſtum annunciavit, hic omnium eſt Dominus.* quanquam εἰρήνη, quod ſæpe monuimus, non tam *pax* hîc quàm *ſalus,* Hebræorum more, ſit. Quomodo & antiqui interpretis verba intelligi poſſint: *Verbum miſit Deus filiis Iſrael, annuncians pacem per Jeſum Chriſtum: hic eſt omnium Dominus:* Ut Verbum ſit quod Johannis primo מלתא dixit Syrus; qui eâdem voce hîc uſus eſt. Quò & fortè Græcos Scholiaſtas trahas, qui poſt illa, τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε &c. illa, οὗτός ἐστι πάντων Κύριος, & deinde, ὡς ἤκουσεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, jungunt. Quanquam & aliter diſtingui locus poſſit: hoc nimirum modo, Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (οὗτός ἐστι πάντων Κύριος) ὑμεῖς οἴδατε· τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας. Quod poſtea & Eraſmo in mentem veniſſe video: Ut urbanè interim ad illum Eſaiæ alludat locum, λόγον ἀπέστειλε Κύριος ἐπὶ Ἰακὼβ, καὶ ἦλθεν ἐπὶ Ἰσραήλ. Pro quo Helleniſtæ, voce vicinâ decepti, Θάνατον eo loco legerunt: quaſi דבר ſcriptum fuiſſet. Sub finem ejuſdem capitis legitur, Μή τι τὸ ὕδωρ κωλῦσαι δύναταί τινας τοῦ μὴ βαπτισθῆναι τούτους; Ubi τὸ ὕδωρ κωλῦσαι, ut alibi apud Sirachidem: Pro quo & ἐμποδίζειν idem; Μὴ δῷς ἀπορίαν, καὶ ἐμπόδισον τοὺς ἄρτους σου. Ità Maroni, *prohibere ignem:* qui, *prohibe infandos à navibus ignes.* Igitur, *Num quid prohibere aquam poteſt?* etiam Latinè dicas; ut, *prohibere aditum, acceſſum:* nè alia hîc adferam. Quæ & Græcè eodem modo, ſi neceſſe ſit, efferas. Recentior interpres, *Quidam hoc connectunt cum verbo* βαπτισθῆναι, *ità ut vel ſubaudiatur* χρῆ, *vel hoc ſit dictum ex forma quâ dicimus* βαπτισθῆναι βάπτισμα. *Sed dura ac planè inſolens fuerit iſta trajectio, cujuſmodi eſt illud* βαπτισθῆναι καθ' ὕδωρ, *aut* βαπτισθῆναι ὕδωρ, *pro* ὕδατι, *niſi quis* καθ' ὕδωρ *accipiat pro* ἐν ὕδατι. Ego quid mihi videatur ſi ſimpliciter interpretemur, Μή τι κωλῦσαι ὕδωρ δύναται; jam dixi: Ità enim

v. 34.

v. 36.

v. 47.

in

in eo quod ſequitur nulla erit difficultas : Quam cur nonnnulli quærant ac nectant, non video : Qui ſic tamen vix inveniunt quod ſubterfugere me fateor. Ipſe, cùm τὸ μὴ dicitur, ἕνεκα intelligi

CAP. VII.

Caput undecimum cum duodecimo percurritur. Locus, Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς ἠπορεῖτό τις, &c. Διακονία, *& quomodo nonnunquam Helleniſtis uſurpetur :* χρυσώματα καὶ διακονίαν. Ἡρῴδης βασιλεὺς, *qui & Agrippa : Et an mendoſus, quod nonnemo voluit, ſit locus.* Ἀπαχθῶσαι, *duci.* Θυμομαχεῖν & πολεμεῖν *diverſa.* Εἰρήνη, *Venia : atque ita Latinis nonnunquam uſurpari.* ἡ βασιλικὴ χώρα, ἡ βασιλικὴ περίοδος· περιοδεύειν περιωδεύετο ὃν πλείους. Φωνὴ Θεοῦ καὶ οὐκ ἀνθρώπου, *& quò referendum.* ἄγγελος Κυρίου, *& qualis hîc intelligatur angelus.* πνεῦμα Θεοῦ· πνεῦμα παρὰ Θεοῦ, *Helleniſtis.* Ἄγγελος Κυρίου, *de malo angelo. Bubo qui Herodi apparuit. Beal de bobo. Mors quâ exſtinctus Agrippa. Verminari, de fœminis uſurpatum. Vermina,* σφῶροι. Ἐκψύχειν, λειποθυμεῖν, *Helleniſtis* ἀποθνήσκειν, *aut Deficere ante mortem.*

Cap. 11 v. 29. CApite undecimo non procul à fine cùm dicitur, Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς ἠπορεῖτό τις, ὥρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν πέμψαι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς. Vbi nihil de diaconis, quod arbitrantur eruditi. Διακονία eſt *ſubſidium, & uſus :* Vnde & ipſa ſupellex, quæ quotidianum ſui præbet uſum, Διακονία Helleniſtis dicitur ;

Cap. 12 v. 1. 1. Machab. 11. 58. Καὶ ἀπέστειλεν αὐτῷ χρυσώματα καὶ διακονίαν. Capite duodecimo cùm autor dixit, Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρῴδης ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαί τινας τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ità *Herodes Rex* dixiſſe videtur, ac ſi ὁ καὶ Ἀγρίππας λεγόμενος, vel ὁ τότε βασιλεὺς, *nomine Agrippa, qui tum Rex,* vel ſimpliciter, *qui tum Rex,* dixiſſet. Agrippam autem fuiſſe conſtat. Fruſtrà igitur de lectione diſputat interpres Græcus : qui, διαφωνία, inquit, τὸ ὄνομα ἐνταῦθα τὸ λέγειν αὐτὸ Ἀγρίππα Ἡρῴδου, ἢ κατάσφαλμα οὖν, ὡς εἰκὸς, γραφικὸν γέγονεν· ἢ χρὴ διωνυμίαν εἶρηκεν. Ἐπεὶ καὶ ὁ χρόνος καὶ αἱ πράξεις τοῦτο δεικνύουσιν· Ἀχθῆναι ὑπὸ Κλαυδίου Καίσαρος, ὃς μετὰ Γάϊον γέγονεν αὐτοκράτωρ. pro Agrippa enim vult Herodem dici : vel quod duplex ei fuerit nomen (quaſi novum id eſſet ;) vel ſcriptoris mendum eſſe : cùm ex ratione temporis Agrippam intelligi nemo ignoret, quem ſub Claudio vixiſſe ait, & ſolicitè obſervat : Juniorem ſcilicet Agrippam. Eodem capite,

v. 19. Ἡρῴδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν καὶ μὴ εὑρὼν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευσεν ἀπαχθῆναι. Vetus interpres eleganter, *juſſit eos duci.* Eo modo quo Caligula, *nullius inſpecto elogio, à calvo ad calvum duci imperavit,* apud Tranquillum. Et ità paſſim veteres. Seneca aliquoties in libris De ira : Ità, *Is cùm iratus duci juſſiſſet eum qui ex commeatu ſine commilitone redierat,* lib. 1. Paulò pòſt, *Te,* inquit, *duci jubeo, quia damnatus es.* Ibidem, *Nam ipſum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci juſſit.* Grammatici, *ducitur quis ad ſupplicium; deducitur ad letitiam.* Ergò, ἀπαχθῆναι, *duci :* ad ſupplicium videlicet; nam ità loquebantur. Quare nihil neceſſe erat ut recentior

v. 20. hoc immutaret interpres, qui, *juſſit eos ad ſupplicium rapi,* repoſuit. Eodem capite, & paulò quidem pòſt, ſequitur, Ἦν δὲ ὁ Ἡρῴδης θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδωνίοις· ὁμοθυμαδὸν δὲ παρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες Βλαστὸν τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ βασιλέως, ᾐτοῦντο εἰρήνην, διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς. Vbi ᾐτοῦντο εἰρήνην, *petebant pacem,* inquit doctiſſimus interpres. Quomodo autem ſi bellum nec eſſet nec indictum eſſet? Præceſſit enim, ἦν δὲ ὁ Ἡρῴδης θυμομαχῶν : non autem, ἐπολέμει Ἡ. quæ longè abſunt. Εἰρήνην igitur ſic dixit, ut Latini *pacem,* cùm veniam intelligunt : quemadmodum Plauto aliiſque paſſim Jovis ac Deorum pacem expoſcere dicuntur qui veniam ab iis petunt. Cùm autem διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασιλικῆς dixit, incolas, qui ἀπὸ τῆς βασιλικῆς, non χώρας, quod interpres voluit, ſed περιόδου, vivebant, intellexit. Hoc igitur voluit, ὅτι ἀπὸ τῆς βασιλικῆς περιόδου περιωδεύοντο. Quo ſenſu Joſephus, περιωδεύετο ὃν ὅτι πλείους, in Agrippa dixit. Sequitur,

Ταχὺ

Ταχὺ δ ἡμέρα ὁ Ἡρώδης ἐνδυσάμενος ἐδῆτα βασιλικὴν, καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημηγόρει πρὸς αὐτούς. Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει, Θεοῦ φωνὴ καὶ οὐκ ἀνθρώπου. A quo alienum non est, eos qui Divinam ei tribuerunt vocem, בת קול, vel Chaldaicè ברת קלא, dixisse: Ut vox illa quæ in locum prophetiæ successerat intelligatur: cui & post hanc, ut loquente Deo, cuncta tribui solebant. Illud autem, Οὐκ ἀνθρώπου, perspicuitatis causâ additum. Sequitur, καὶ παραχρῆμα δὲ ἐπάταξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου. Porrò usitatum esse in Sacris, ut quæ à Deo fiunt ministris ejus tribuantur, alibi probavimus. Hic autem nè dubitandum quidem, si Josepho stamus, quin ἄγγελος Κυρίου malus sit angelus, quo administro in exsequenda pœna ac horrendo judicio hîc usus est Dominus: Ut cùm in libris Samuelis malus Spiritus רוח אלהים, πνεῦμα Θεοῦ, Helleniſtis autem, πνεῦμα παρὰ Θεοῦ, dicitur: Quemadmodum ab iisdem idem malus angelus, ἄγγελος Κυρίου, Psal. 35. ut hîc, nuncupatur; καὶ ἄγγελος Κυρίου ἐκθλίβων αὐτούς: item, καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιώκων αὐτούς. Josephus bubonem supra caput funi insidentem conspexisse Regem notat: Quæ avis ut imprimis dirum esse omen solet, ità sanè digna fuit quæ hunc angelum repræsentaret: Ἀνακύψας ἔν μικρὸν ὀλίγον, inquit, τὸν βυθὸν τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑφορώμενον εἶδεν ὅτι κορίαν πρὸς ἄγγελον τοῦτον ἐυδὺς ἐνόησι κακῶν τέλη, &c. Quemadmodum & generis humani hostem בעל רבבא, *beal de bobo*, sive *inimicum*, Syri dicunt: Unde forsan *bubo*, ut alibi notare memini. De morbo autem addit, ἄδηλον δ αὐτῷ τὸ κοιλίας περιέχουσιν ἄλγημα, μὴ σφοδρότητος ἀρξάμενον, *subitum illi ventris dolorem obortum; quem cum vehementia cœpisse*. E quo illud quoque planum; Non, ut quidam volunt, φθειριῶντα, sed σκωληκιῶντα, hoc est, *verminantem* seu *vermiculantem*, obiisse. Adde, quòd & tormina describit Josephus: quæ & ipsa verminantes patiuntur. Unde & *verminari* fœminæ, cùm partûs imminentis jam dolores sentiunt & tormina, dicuntur: Pomponius Hirnea Pappi; *ità fit, ità semper solet: Decumo mensi demum turgens verminatur, parturit.* Quemadmodum Plinio *vermina* sunt τερέδοι. De quo nè quis hîc agi crédat, σκωληκόβρωτον, quod aliud, interiisse ait. Quomodo sceleſtus ille Antiochus, 2. Machab. 9. quem cùm autor *immedicabili viscerum dolore correptum* dixisset, tandem *è corpore ejus ebulliisse vermes* ait. Verba ejus sunt; Ὁ δὲ παντοκράτωρ Κύριος, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπάταξεν αὐτὸν ἀνιάτῳ καὶ ἀοράτῳ πληγῇ. ἄρτι δ αὐτοῦ καταλήξαντος τὸν λόγον, ἔλαβεν αὐτὸν ἀνήκεστος τῶν σπλάγχνων ἀλγηδὼν, καὶ πικραὶ τῆς ἔνδον βάσανοι, *Omnipotens verò Dominus, Israelis Deus, plagâ tum insanabili occultâque percussit. Vix enim finito quem habuit sermone, dolor viscerum immedicabilis, acerbique interiorum cruciatus invaserunt eum.* Tandem addit eò devenisse, ὥστε καὶ ὃν τοῦ σώματος τοῦ δυσωδεστάτου σκώληκας ἀναζέειν καὶ ζῶντος ἐν ὀδύναις καὶ ἀλγηδόσι, τὰς σάρκας αὐτοῦ διαπίπτειν, *ut & vermes è corpore impii vi magnâ scaturirent, carnésque adhuc viventis doloribus ac cruciatibus diffluerent.* Quemadmodum in vetusto codice etiam de hoc Herode scriptum fuisse eruditi testantur, σκωληκόβρωτον ὑπὸ ζώων, ὅπως ἐξέψυξε, *à vermibus exesum adhuc vivum, ità exspirasse.* Ut appareat, quàm facilè in hac historia & Lucas & Josephus conciliari possint. Ἔκλυσις autem cùm antiquis nonnunquam idem sit quod λειποθυμία, Helleniſtis de supremo vitæ fine, aut quod finem præcedit, usurpatur: Quales sunt qui animo deficiunt aut viribus. Ità de Sisera, ויעף וימת, *& defatigatus est, & exspiravit:* Helleniſtæ, καὶ ἐξέψυξε, καὶ ἀπέθανε, Jud. 4. 21. Percussit autem hominem ἀντίθεον. qui & hostis Dei esset & parem Deo se crederet, manus Dei, aut minister Dei, qui sic manus Dei est: Ut verissimum hîc illud antiquissimi & suavissimi scriptoris sit, Τὰ ὑφηγήλα κεραυνοῖ ὁ Θεὸς, ὑλὴ ἐφ φαντάζεται· φιλέει γὰρ τὰ ὑφηγέρτα πάντα κολούειν. nisi quòd non fulmine tantùm, sed mille modis pœnam ab iis exigit qui aliena, hoc est, quæ illius sunt, vendicare sibi audent: Quemadmodum & huic evênit, ut vivus, quod aliis post mortem evenire solet, cibus ac præda esset vermium. *Hæreditas* enim *hominis* רמה ותולעה, *vermes & lumbrici*, ut rectè sapientes.

Cap. VIII.

Caput decimum tertium & decimum quartum examinatur. Ἐλύμας ὁ μάγος. Βαριησοῦς, *& quàm variè hoc nomen ſcribatur.* Τὸ ὄνομα *variè in hîs aliiſque libris uſitatum, neque eodem ſemper modo impoſitum fuiſſe.* Ἄψινθος, *ſtella.* Ἑρμαῖον, *Mercuriale. Facetа paraſitis nomina impoſita.* Μάλχος, *ſervi nomen: Quo & Porphyrium, Chriſtiani hoſtem nominis, fuiſſe dictum: atque hoc illi à Longino impoſitum nomen. Gematria Hebræorum, ejúſque in nominibus, Divinis præſertim, uſus.* ὁ ἀριθμὸς τοῦ ὀνόματος. Τὸ Bar *in nominibus non uno modo uſurpatum.* ὁ μάγος. Elymas *&* Elymus. Elymus *quis: Trinacrius Maroni dictus. Alim Chaldæorum. De nomine* Elymæ *fuſè agitur.* Λόξωσις· Λοξίας *Apollo. Alim Arabum. Alma, vox in Romanorum Theologia uſitata. Deæ ab iis almæ dictæ. Sibylla Virgilio alma dicta. Virgo* παρθένος, ἔγκλειστος. κατακλειστοι, *virgines.* Ἐλύμαι, *Perſarum regia. Artes magicæ & occultæ, etiam clàm exerceri ſolitæ; idque Hebræis ac Chaldæis quomodo dictum. Ægyptiorum magi, qui ſe Moſi oppoſuerunt. Eorum artes quomodo dictæ.* ὀπτάνδειν *Siculorum. Haloches;* Σαλώχης, *&* Ἄλωσις, *Helleniſtis. Pauli nomen unde. B. Hieronymi ſententia. Prolepſis. De nomine Pauli, à Proconſule ſcilicet impoſito, nihil ex Sacris peti poſſe. An Hebraicum ſit Pauli nomen. Paulus, ex ſententia B. Hieronymi, Mirabilis. Cur nomen Romanum aſſumſerit Apoſtolus. Eundem in coloniis Romanorum ſæpius verſatum.* Ἕλλωες, *quod ad cultum, etiam Romani.* Ἕλλωες, *Aramæi ſive Syri, interpreti Syro. Fœmina Syrophœniſſa* Ἑλληνὶς *dicta.* Τροποφορεῖν· Τροφοφορεῖν. Τροφοφορεῖν παντοίως διαδοῦναι. Τροποφορεῖν, ὀλισθαίνειν ἀδήνειαν, *Procopio. Locus,* Ὡς δ' ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον. Τὸ πληροῦν, *Continuandi ſignificatione.* κεῖναι, *&* ἀνακεῖναι *hoc loco.* μηκέτι ὑποφέρειν εἰς διαφθορὰν, *de Meſſia.* Τὸ, μηκέτι, *interdum ſimpliciter negare, interdum redundare.* ὑποφέρειν. τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ περὶ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ὑπηρετήσας, *de Davide, & meus loci. An Lycaonicè locutus, è B. Hieronymi ſententia, Apoſtolus.* ὁ ἡγεμὼν τῶν λόγων *quis.* Ἑρμῆς Ἡγεμών. Ἡγεμονία *Mercurio conſecrata.* Πάντων ἡγεμὼν ὁ λόγος. *Jupiter* Πύλιος. ὅτι τοὺς πυλῶνας. Πυλωτοὶ *Helleniſtis, etiam urbium portæ.*

Cap. 13 v. 8. SInе omni verborum oſtentatione ac pompa ſemel peragendum eſt quod cœpimus: adnotandum nempe aut illuſtrandum quod prætermiſſum aliis, aut necdum ut oportet illuſtratum, videtur. Capite decimo & tertio legitur, Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς Ἐλύμας ὁ μάγος. Qui etiam locus in diverſa egit eruditos. Quomodo enim, inquiunt, nomen ejus Elymas, cùm præcedat, nomen Βαριησοῦς fuiſſe? præceſſit autem, Διῆλθόντες δὲ τὴν νῆσον ἄχρι Πάφου, εὗρόν τινα μάγον ψευδοπροφήτην Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριησοῦς. Quod nomen non eodem modo in diverſis conceptum fuiſſe codicibus, qui iis uſi ſunt teſtantur: In aliis enim Βαριησοῦ, in aliis Βαριησοῦς, in aliis Βαριηοῦ: à quibus ſeorſum abit Syrus, qui בר שׁוּמא *bar ſchuma* habet. Si ergò aliud ei nomen fuit, inquiunt, quomodo Elymas dictus fuit? Non jam dicam, alia atque alia iiſdem nomina fuiſſe, quod poteram: Hoc dicam, quod majori jure poſſum; Non eodem modo in his aliiſque libris uſurpari τὸ ὄνομα, nec eodem modo omnibus impoſitum fuiſſe nomen. Interdum enim à re ipſa, etiam ſi ità vulgò non dicerentur: Ut cùm *Emmanuel* ex Eſaiâ dicitur cujus nomen erat Ieſus, qui ex eo tempore etiam ſecundùm œconomiam nobiſcum fuit: Ut cùm ſtella, cujus nomen non exprimitur, Ἄψινθος Apocal.8.11. dicitur, quòd aquæ in quas incideret abſinthio inficerentur. Interdum vulgus è re nomina facetè imponebat: Quomodo Horatianus Damaſippus, quòd nihil præter lucrum totos dies jactaret, Ἑρμαῖον vulgò dictus eſt: quod *Mercuriale* interpretatur Flaccus; qui,

unde frequentia Mercuriale
Impoſuere mihi cognomen compita.

Quomodo paraſitus olim qui dies totos jus in culinis lîgurriret, Ζωμὸς, *Jus* ſive *Jusculum*,

lum, Plautinus *Scortum* dictus est. Cujusmodi nomina interdum deridiculo, agyrtis, magis, impostoribus ac scurris, interdum (quod hìc factum potuit) ab admiratoribus, qui istis nunquam deerant, subinde & ipsis præeuntibus, imponebantur. Quomodo scurra ille, cui aurem amputabat Petrus, Johan. 18.10. Μάλχος, מלך, vel מלכא, *Rex*, dictus est. Quo nomine, quanquam aliter, sceleſtus ille Porphyrius ac deteſtandus Domini ac Servatoris noſtri hoſtis, primò Μάλχας, deinde Porphyrius dictus est: Eunapius in Vita ejus; Μάλχος ἢ κατὰ τὴν Σύρων ὁ Πορφύριος ἐκαλεῖτο τὰ παρ' ἡμῖν· τοῦτο δὲ ἐστὶν βασιλεὺς λέγειν. Πορφύριον ἢ αὐτὸν ὠνόμασεν Λογγῖνος, εἰς τὸ βασιλικὸν τῆς ἐσθῆτος παράσημον τὴν προσηγορίαν ὑπενέγκας, *Malchus ipsitio Syrorum dictus lingua fuerat, quod Regem illis significat: cæterùm, detortâ ad purpuram appellatione, quod regium vestimenti insigne est, Porphyrium Longinus dixit.* Sed & peculiariter Judæi è Gematria nonnunquam sua variabant nomina aut imponebant, in Divinis præsertim: Ut si nomen excogites quod מלכא respondet, numerósque eosdem efficit. Quò eruditè Apocalypseos alluſisse autor videtur, cùm dixit, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, cap. 13.17. ut & cap. 15.2. His adde, non eodem semper modo τὸ בר usurpari. Quod interdum nomini præmittitur paterno, ità ut sit loco nominis, aut pariter jungatur: Quemadmodum in suaviſsimo illo, Μακάριος εἶ, Σίμων Βαρ-Ἰωνᾶ, *Beatus es, Simon fili Jona.* Ubi si Βαρ-Ἰωνᾶ tantùm dicas, loco erit nominis, ac de Simone intelligetur. Interdum pars est nominis: ut si Barnaban, vel Barsaban dicas; ut si Barachiam, qui tamen Asæ filius. Nulla igitur hìc difficultas, sive Βαριησοῦ legas, ut sit filius Jehu, sive eodem sensu legas aliter. Sed nec video quid obstet quominus binominis fuisse dici possit. Ut cùm de Josepho, ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, Act. 4.36. nè jam dicam, quòd Ἰωσὴφ præmittitur; additúrque, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, υἱὸς παρακλήσεως. Nihil ergò obstat quominus ad cætera pergamus quæ de eodem dicuntur. Primò autem, Ἐλύμας, ὁ μάγος, dicitur. Ubi nè dubitandum quidem videtur quin, ὁ μάγος, autor scripserit: quemadmodum alibi, Ἀββᾶ, ὁ πατήρ, non ut vulgò, scribendum monuimus: Quod & hic locus confirmare videtur: Hunc autem, is quem proximè adduximus. Nam ut ibi eundem primò Josephum deinde Barnaban vocari dixit, ac deinde statim subjungit, ὅ ἐστι μεθερμηνευόμενον, υἱὸς παρακλήσεως, ità hìc, ἀνδίσατο ἢ αὐτοῖς Ἐλύμας, ὁ μάγος· οὕτω γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ· &c. ut sit ὁ μάγος, ὅ ἐστι μάσος. Postquam hanc amovimus difficultatem, restat ut ad cætera nunc veniamus. Primò nimirum, quid sit Elymas; tum an rectè, μάγος, reddatur. Certum autem est, vocem *Elymus* nec Græcis nec Romanis ignotam. Imprimis autem nomen herois celeberrimum, qui, ut Dionysius Halicarnassensis commemorat, ex Asia cum Ægisto in Siciliam profugit. Servius ad illud Maronis,

Hoc Elymus facit, hoc ævi maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius,

principem fuisse Trojanorum ait; quem & in Sicilia civitates condidisse aliquot: Fuisse & qui eum, post incensum Ilium, cum Aceste in Siciliam venisse dicerent: alios, nothum Anchisæ filium fuisse. Idem certè Maro Trinacrium dixit;

Tum duo Trinacrii juvenes, Elymus, Panopésque.

& aliquoties eodem libro. Promiscuè verò *Helymus*, & *Elymus*, etiam *Elimus*, scribi video. Chaldæis autem עלימין *alimin, fortis*; quod heroibus proprium: unde *alimin*, qui tales sunt; ἀνδρεῖοι scilicet. Alimus igitur vel Elimus, heros ille, unde dictus, satìs jam constat: Ut ad divinum sive hariolum nunc veniamus. Quibus hoc proprium fuisse nemo nescit, ut non obscura modò investigarent, sed & ità se exprimerent, ac responderent; Diaboli videlicet clientes: cujus cùm mentiri sit proprium, plurimáque, imprimis autem quæ futura sunt, ignoret, interdum ambiguè & involutè cùm loquitur, quod ad eventum, vel mentitur, vel non videtur saltem. Quam agendi rationem rectè λόξωσιν dicas: unde & Λοξίας, Apollo. Quemadmodum Maronis Sibylla

Horrendas canit ambages, antróque remugit,
Obſcuris vera involvens.

Quæ, ut Gellius loquitur, *ſenſuum involucra, verborúmque volumina, & perplexas vocum ſyrtes funderet.* Arnobius *obliquata, dubia, obſcuritatibus ſubmerſa* dixit: Hebræi נעלמים dicerent. Ab עלם ergò העלים *beelim, occultavit:* Unde iterum *Helymas*, &, rejectâ aſpiratione, *Elymas*; qui *abſcondit ſenſus, & obſcura loquitur:* Σκοτεινὸς hac in parte cum Heraclito, &, ut Lycophron loquitur, Σφιγγὸς κλαυθμῶν γῆρυν ἐκμιμέμενος. Ut omittam עלים *alim* Arabum: quo ſcientem illi ſive ſapientem notant. Quæ vox ità varias pervagata eſt terras, ut ad Theologiam ſuam tranſtuliſſe eam Romani videantur. Nam quod Servius, *almam* propriè Tellurem dici notat, *ab eo quòd nos alat*, velim ſcire cur & Venus paſſim & Minerva à Lucretio, & Nereides in Arateis à Tullio, & Muſæ cæteræque ab aliis poetis Deæ, ſic dicantur. Neceſſe ergò ut commune ſit nomen, quod vel à ſcientia vel majeſtate occulta, vel attributo ſimili, deſumtum ſit. Feſtus, qui, ut cæteri, ariolatur ac divinat, *Almum, ſanctum*, etiam *pulchrum*; & eruditiſſimus Gloſſator, κλυτὸν, ἔνδοξον interpretatur. Quid autem hæc ad *almum*, ſi ab *alendo* id deducas? Et nè longè abeamus, cur Sibylla de qua agimus nunc, *alma*, ab Ænea dicitur?

Hîc ego namque tuas ſortes, arcanáque fata,
Dicta meæ genti ponam, lectóſque ſacrabo
Alma viros. item,
natíque patríſque
Alma precor miſerere.

hoc eſt, עלמה, *virgo*, aut *abſcondita*. Ut de lingua in linguam voces tranſiiſſe quaſdam, quarum ex aliis origo ſit petenda, aut συμπάθειαν id fieri, ſtatuendum ſit. Nam & virgo fuit, atque ità paſſim libro illo à Poeta dicitur:

non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinàve ſurgit. item,
Dic, ait, ô virgo, quid vult concurſus ad amnem?

Et ἀπόκρυφος fuit; quæ in obſcuro lateret: Ibidem,

horrendæque procul ſecreta Sibyllæ
Antrum immane petit.

Ut ſi quis virginem ἔγκλειστον, quales hodie quas Moniales dicunt, *almam* dicat: Quanquam & cæteræ, quòd ante nuptias concluderentur quaſi nec prodirent, tales erant: unde κατάκλειστοι 2. Machab. 3. 19. virgines dicuntur. Et quandoquidem Exercitationes ſcribimus, in quibus aliqua digreſſionibus, ſi neque nimiæ ſint nec ineptæ, venia concedi ſolet, quid ſi Elymas hic ipſe, qui Judæus à natali fortè loco hîc dicitur, origine parentibúſque Perſa fuerit? Perſarum autem ut vox *μάγος*, ità regio Ἐλυμαὶς: quæ Ἐλυμαὶς ἐν τῇ Περσίδι, in eadem Machabæorum hiſtoria dicitur. Quid ſi autem Elymæi, ut Chaldæi, à divinandi arte celebres tum fuerint, ideóque ut nihil alienum dicat qui Chaldæum interpretetur *magum*, ità propiùs accedat, qui Elymæum, arte & origine Perſam, ſic interpretetur? Hoc manet: Nihil interim obſtare quò minùs ab ea deducatur voce de qua egimus: ut intelligatur, qui obſcurè aut ambiguè futura nunciaret, aut occultas vetitáſque exerceret artes; quæ בלאט ſive *clàm* ab Hebræis, בֶּרֶן à Chaldæis, fieri dicuntur. Porrò, לאט iterum idem quod involvit aut abſcondit: unde לָטִּים, non *arcana* modò & *abſcondita* ſed & *præſtigiæ* atque *incantationes*: Ut cùm Ægyptiorum magi Moſi ſeſe בלטיהם occultis ſuis incantationibus, ut Paulo hîc Elymas, oppoſuiſſe dicuntur. Ubi voce לחש uſi Thargumiſtæ: quâ occulta muſitatio magorum ſive murmuratio notatur; quod ὑποψιθυρίσαι eleganter in Pharmaceutria Theocritus dixit. Unde Nehemiæ 3. v. 12. Sallum *filius Haloches* הלוחש, quod eſt, *incantatoris*, dicitur: quales ſunt qui ſubmiſſâ voce aut ſibilo ſerpentes excantare ſolent. Helleniſtæ, ac ſi proprium eſſet nomen, alibi Σαλώμης, alibi Ἀλωὴς, reddiderunt. Ubi Ἀλωὴς, ὁ μάγος, ut hîc Ἐλύμας, ὁ μάγος, interpretationis

pretationis causâ, rectè addas. Sequitur, Σαῦλος ὁ καὶ Παῦλος. Ubi primam Pauli hoc nomine factam mentionem, eruditi notant; ideóque cur ità dictus sit quærunt: In quo operæ fecisse existimamus. Sed & primò B. Hieronymi sententiam rejiciunt, quasi à primo ecclesiæ spolio, ut ipse loquitur, proconsule Sergio, cujus hîc fit mentio, nomen acceperit: *Ut enim Scipio*, inquit, *subjectâ Africâ, Africani sibi nomen assumsit; & Metellus, Cretâ insulâ subjugatâ, insigne Cretici suæ familiæ reportavit; & imperatores nunc usquè Romani ex subjectis gentibus, Adiabenici, Parthici, Sarmatici, nuncupantur: ità & Saulus, ad prædicationem gentium missus, à primo Ecclesiæ spolio, proconsule Sergio Paulo, victoriæ suæ trophæa retulit, erexitque vexillum, ut Paulus dicretur è Saulo.* Ità enim ad Epistolam quam Philemoni Apostolus scripsit: Eadémque ferè in Scriptorum Ecclesiasticorum Catalogo. Hanc sententiam ut rejiciant, argumento hoc præcipuè utuntur, Quòd cùm ità diceretur, nondum ad fidem conversus esset Sergius. Quasi prolepsis locum hîc habere non possit: quam interdum ipsi profitentur, qui adhibuerunt. Ità Maro, cùm apud eum urbes aliquot commemorasset Anchises quæ tum nondum inveniſſent nomen, tandem addit, ea aliquando iis nomina futura: v. 9.

Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbémque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces:
Pometios, Castrúmque Inui, Bolámque, Corámque.
Hæc tum nomina erunt: nunc sunt sine nomine terræ.

Quid obstitit igitur quominus idem hîc factum sit? ac si dicat, Σαῦλος ὁ καὶ Παῦλος, *quem postea Paulum dicemus.* Cæterùm, cur non ubi de conversione proconsulis agit, rei tam illustris facta est mentio? Quid enim facilius erat, quàm ubi dixerat, Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονὸς, ἐπίστευσε, ἐκπλησσόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου, verbo uno adjecisse, κατὰ τοῦτο ὃ καὶ ὁ Σαῦλος τὸ ἀνθυπάτου τοῦ πεύσοντος Παῦλος ἐλέχθη? Cæterùm hoc totum, ut ἄχαρον est, ità & haberi potest: Cujusmodi non periculosè magìs refutari quàm admitti solent: cùm nec alibi ejusdem rei in Scriptura exemplum habeamus; & τὸ χαριτὸν ἦθος, (ut loquuntur veteres Theologi) hoc est, *mos Scripturæ*, quod & Sedulius Pauli interpres notavit, nihil tale persuadeat. Illud magis fortasse mirandum, quod eodem loco idem antiquus Doctor addidit; *Si autem & interpretatio nominis quæritur, Paulus in Hebræo Mirabilem sonat.* Quomodo enim nomen Hebræum, si à Proconsule Romano ità dictus est? Unde autem? Metuo nè à פלא׳: quod nomen angelus usurpat qui Simsonem Manoæ Jud. 13. promittit; Helleniſtæ autem θαυμαστὸν interpretantur: Quod nomen an communicabile fuerit, si præsertim (quod antiqui notarunt Theologi) magni consilii Angelus intelligatur, eruditi viderint: tum quâ ratione hinc deducatur *Paulus.* Sed & quomodo communicatur cum aliis, quod nec exprimitur nec indicatur? Hinc enim & פלוני de eo cujus nomen non exprimitur. Nè de Augustino dicam, qui Paulum quasi parvulum discipulum vult dictum, qui arrogans Pharisæus fuisset. Nobis, quibus argutari nunquam placuit, dubitandum non videtur, quin Apostolus, jam Doctor factus gentium, hoc ageret, ut, quantum posset, de conversione earum cogitaret: ídque quò meliùs procederet, & ut omnia omnibus fieret, non parùm iis tribuisse. Quò spectat quod & magni viri ex hoc libro, in Romanis ut plurimùm coloniis versatum, probant: partim, ut ad fidem eâ ratione invitaret suos; partim, ut ingruente à Judæis cæterisque aliquâ calamitate tutior in illis esset: eundem nempe qui Romanum cap. 22. se profitetur; qui ad Cæsarem cap. 25. provocare audet. Romanus autem municeps cùm esset, neque minùs ad promotionem interesset Evangelii ut esse crederetur quàm ut esset, intererat & nomine Romano dici, ut talem se facilius probaret. Quod ut fieret, cùm antè Saulus, ut Judæus, diceretur, exiguâ mutatione aut nullâ & Romanum esse se, munúsque suum, invitationem nempe gentium ad fidem, simúlque miram συγκατάβασιν testatus est: ut & ità verum probaret id quod alibi pronunciarat, ὅτι Ἰουδαῖός τε καὶ Ἕλλησι διαστολὴ οὐκ ἔστι. Ubi Græcos cùm dixit, etiam Romanos designare potuit: qui gentes, inter quas Romani, iis quibus facta fuerat promissio opponit. Unde Metaphrastes Syrus Ἑλλήνας *Arameos*, sive Syros, hîc, ut aliàs

plerunque, interpretatur. Noti enim Dii Syrorum: De quibus ſcriptum nunquam ſatis & ex merito laudatum viri ſummi ac eximiè de nobis meriti, Seldeni noſtri, in omnium jam manibus verſatur. Quomodo ubique Græci Patres Paganiſmum Ἑλληνισμὸν dicunt. Contrà autem quàm interpres Syrus, qui Ἕλληνας *Aramæos* interpretatur, Evangeliſta Marcus, cui Syrophœniſſa fœmina Ἑλληνὶς dicitur; qui, c. 7. 26. Ἡ δὲ γυνὴ Ἑλληνὶς, Συροφοίνισσα τῷ γένει. quæ Ἑλληνὶς, dico, τῇ θρησκείᾳ, hoc eſt, cultu & religione eſſet. Sed & Syri nec libenter & moleſtè, ut videtur, *Græcorum* nomen efferunt, magiſque ſuo delectantur: Quemadmodum & à *Græcorum*, quo rariſſimè uſi ſunt, abſtinuiſſe Græci videntur. Notum tamen illud Callimachi, cùm dixit, Καὶ Γεγικοὶ, καὶ γῆς ἡμετέρης ἀλιτεῖς. Gentium igitur Apoſtolus, à gente & primariâ & ſuâ, cùm Romanus Romanorum beneficio, quod uſurpat ipſe, Tarſi eſſet natus, Romanum prætulit ac ſcriptis ſuis publicè præfixit nomen: Qui ſe Paulum, non Proconſulem cum Sergio, nec Conſulem aut Macedonicum cum aliis, ſed Apoſtolum teſtatur: quo non Paulos modò omnes ſed & Scipiones anteceſſit. Concludamus denique. Quod de Levitis dixit Joſua, *Tribui autem Levi non dedit Moſes hæreditatem: Jehova Deus Iſrael, ipſe eſt hæreditas eorum*, de Apoſtolo noſtro rectè dicas: cui ſine imperio ac poteſtate ulla, ſatis fuit, quòd Jeſus Chriſtus, verus Deus verúſque veri Dei filius, imperium ejus eſſet ac hæreditas; qui id profitetur, cùm ſcribit, eſſe ſe quod eſſet, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ Θεοῦ πατρὸς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

v. 18. Eodem capite cum legitur, Καὶ ὡς τεσσαρακονταετῆ χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ, quid ſit τροποφορεῖν τινα quærunt eruditi. Neque aliâ ſanè vox in qua magìs variant antiqui: cùm utrumque, & τροποφορεῖν & τροφοφορεῖν, uſurpetur. Nam in ipſa quidem Lege, non aliâ voce quàm נָשָׂא uſum eſſe Moſen, ſatis conſtat: Deuteronomii nimirum 1.31. Καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ εἶδητε, ὡς ἐτροποφόρησέ σε Κύριος ὁ Θεός σου, ὡς εἰ βαστάσαι ἄνθρωπος τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ. Chaldæus נְשַׂר uſus eſt; quod inter alia *perferre* ac *ſufferre*: ità enim eo uſus eſt interpres. Machabæorum autem 2.7.27. τροφοφορεῖν habes: ubi nobiliſſima illa mater, Τέκνον, ἐλέησόν με τὸν ἐν γαστρὶ σε ἐνέγκασά σε μῆνας ἐννέα, καὶ θηλάσασά σε ἔτη δύο, καὶ ἐκθρέψασά σε, καὶ ἀγαγοῦσα εἰς τὴν ἡλικίαν ταύτην, καὶ βοσφορήσασα. Ubi vetus interpres, *Fili mi, miſerere mei, quæ te in utero novem menſibus portavi, & lac triennio dedi, & alui, & in ætatem iſtam perduxi.* Recentior, *ad hanc uſque ætatem perduxi atque educavi.* Unde βοσφορεῖν παιδίοις ἀγαθοῖς Conſtitut. Clementis; Καὶ ἐτροφοφόρησας αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ παιδίοις ἀγαθοῖς. quaſi hîc ἐτροφόρησεν legatur. Heſychius, Ἐτεροφόρησεν, ἔθρεψε. quod & Syrus expreſſit. Symmachus autem, qui Hebræum expreſſerat, βαστάζειν dixerat. Procopius; Ὁ Σύμμαχος, ἐβάστασε, φησὶ. κυρίως δὲ σημαίνει τὸ τοὺ παῖδας τρέφειν καὶ μεταφορᾷ διὰ συμφελλισμῶν καὶ καταβάσεως. (imò συγκαταβάσεως, quod voluit.) Οὕτω γὰρ ὁ Θεὸς τῷ ἀσθενεῖν οἰκτίμενος, καὶ μικρὸν ἀπῆλθε αὐτοὺς ὅπῃ τὰ τελειότερα. quaſi à matribus deſumtum eſſet, *quæ liberos de loco in locum*, inquit, *transferunt, cum ita balbutiunt, iiſque ſe accommodant. Ità quippe Deum infirmitatem ſuſtinuiſſe eorum, donec ad majora eos ſic provexit.* Bene interpres vetus, *mores eorum ſuſtinuit*: ità nempe ut infirmitatem eorum, tanquam liberorum, ſuſtineret: quod, οἰκειοῦν τῷ ἀδυνάτῳ Procopius dixit. Quæ βοσφόρησις qualis eſſet, mirificè oſtendit Moſes, cùm dixit,

v. 25. *Ut aquila quæ ad volandum pullos ſuos provocat, ſuper eos cubat, expandit alas ſuas, aſſumit, portat in alis ſuis.* Eodem capite, Ὡς δὲ ἐπλήρου ὁ Ἰωάννης τὸν δρόμον, legitur. Eveniſſe autem id de quo agitur aliquandiu ante conjectum in carcerem Baptiſtam, dum adhuc in curſu vocationis verſaretur, nemo neſcit. Quare videndum an non τὸ πληροῦν hîc τὸ כָּלָא, continuandi exprimat ſignificatione. Ut in illo, *Non implevit poſt Jehovam, ſicut David pater ejus continuavit in præceptis Domini*; ſive, *ſequi præcepta Domini*. & paſſim alibi. Ut ſit, *Cumque in eo eſſet, ut vocationem ſuam exſe-*

v. 27. *quereturJohannes.* Eodem capite, Οἱ γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ οἱ ἄρχοντες αὐτῶν, τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν προφητῶν τὰς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκομένας κρίναντες ἐπλήρωσαν. Ubi τὸ, κρίναντες, κατακρίναντες, recentiori; non tamen

men ut completa damnatio intelligatur: Alioqui, quomodo petierunt quod poſtea ſequitur, & quidem poſtquam ipſi Dominum damnaſſent, ut damnaret nempe ac è medio Pilatus eum tolleret? Tum, ſi penès ipſos non verò penès præſidem damnandi jus fuit, cur à præſide id petierunt? Quippe, ſi damnaſſe eos, hoc eſt, rejeciſſe, aut damnatum voluiſſe dicas, nihil dicas. Quare nec mens eſt, ὅτι καταχρίναντες ἐπλήρωσαν τὰς τῶν προφητῶν φωνάς. Videndum ergò an non aliud voluerit: Eos ſcilicet, dum prophetarum voces, & imprimis ſuas parſchiot, quas ſingulis legebant ſabbathis, examinarent, quæ prædicebantur impleviſſe: quòd eum de quo ibi ſcriptum eſſet eſſe Dominum neſcirent. Neque major ſanè excogitari ſtupor poteſt, quàm ἀναχρίνοντας τὰς γραφὰς (ut alibi hoc ipſo libro autor loquitur) hoc eſt, dum in eo ut ſcripturas expendant toti ſunt (quomodo τὸ, κρίναντες, accipio) feciſſe hoc ipſum de quo monebantur: hoc eſt, tolli eum voluiſſe qui ad oculum Meſſias ibi dicitur; ipſum illum quem ſolicitè exſpectarant. Eodem capite, Ὅτι οὐκ ἐγκατέλειψεν αὐτὸν εἰς ᾅδην, οὐδὲ τὸ ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Homini dictum erat, *Pulvis es, & in pulverem revertéris*: hoc eſt, *in corruptionem*. Quod in altero Adamo locum non habuit, de quo dictum erat, fore ut *corruptionem non videret*: quemadmodum certè καταλείπειν εἰς διαφθοράν nihil aliud quàm ἰδεῖν διαφθοράν: quod de Domino dictum fuit, & eódem ſpectat. Ut ut ſit, non video cur recentior *corruptionis*, quâ antiquus uſus fuerat interpres, hîc mutarit vocem; ut pro eo, *non amplius reverſurum in ſepulcrum*, diceret: Quod neque David dixit, neque proprium Meſſiæ fuit. Quemadmodum enim plures eſſe poſſunt malefici, aut alii, qui non ſepeliuntur; ità multi, qui ſepulcris eruti, in ea poſtea non revertuntur. Et ſi hîc repoſuit, *ſepulcrum*, cur ſequentibus duobus verſibus ab hac voce abſtinuit, ubi, pro *ſepulcro*, *corruptionem* dixit? Nam diſtinctio quam περὶ τοῦ, ἰδεῖν διαφθοράν, ibi adfert, ut ſubſiſtat metuo. Quid, quòd ipſe autor, ſi quid intelligimus, ut confirmet locum illum, ὅτι μὴ εἰς διαφθορὰν καταλείπει ὁ Κύριος, illum adducit, ὃ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν, *non permittes ut corruptionem Sanctus tuus videat?* Quomodo autem, ſi aliud Propheta dixit, eo ipſo confirmat quod dixit? Quantò melius fuiſſet, cogitare, an τὸ, μὴ, non ſimpliciter vel neget vel redundet? Neget, ut in illo, Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ad Rom. 14. v. 13. quod eſt, Μὴ κρίνωμεν. Quemadmodum non rarò redundat. Tum & de καταλείπειν cogitandum, an non ἀντὶ ἐᾶσθαι, aut ſimili, nonnunquam ſimpliciter dicatur: ut cùm τὸ καθόλου, ἀφηγμένον, primæ autoritatis ſcriptores interpretantur. Quanquam ante cæteros autori noſtro, ut jam dixi, qui confirmat & interpretatur quod dixerat, credendum erat. Cùm ibidem ſequitur, Ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά, videtur uſitatum Sanctis viris eo tempore fuiſſe, ut notiſſimos ac nobiliſſimos Antiqui Fœderis locos non tam ad verbum adducerent quàm obiter oſtenderent ac in memoriam Judæis revocarent. Ipſe locus de quo agitur is eſt, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην αἰώνιον, τὰ ὅσια Δαβὶδ τὰ πιστά. Priora enim verba cætera interpretantur. Recentior interpres, qui obſcuritatis cæteros accuſat, ambiguè quidem ſatis, & an perſpicuè magis neſcio, *Dabo vobis firmas illas Davidis beneficentias*: Cùm enallage ſit numeri: quod τὸ, διαθήκη, declarat. Mens eſt, *Miſericordiam meam*, niſi multitudinis numero, *miſericordias meas*, malis, *pactas cum Davide, non interruptas, continuabo*; vel, *Exhibebo vobis firmas illas Davidis miſericordias*, ad verbum. In voce autem πιστός, more Helleniſtarum, quod periti linguæ ejus non ignorant, continuandi vis eſt ſeu ſignificatio. De eodem Davide ſequitur, Δαβὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ, ἐκοιμήθη. Prædictum erat, fore ut è familia Davidis Rex æternus naſceretur. Priùs ergò Regem eſſe oportuit Davidem. David autem Rex cùm fuit, non hâc lege fuit ut perpetuò Rex eſſet: quod è familia illius alii jam debebatur. Neceſſe tamen fuit, & Davidem eſſe, & Regem eſſe, ut poſt eum & Meſſias eſſet; útque ità Dei hac in parte conſiſteret conſilium atque impleretur. David igitur hoc ipſo, etiam quòd Rex fuit, viam ad Meſſiæ regnum præparavit: Quo facto, ut alius, diſceſſit. Hoc eſt, quòd Davidem ait ἰδίᾳ γενεᾷ τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ὑπηρετῆσαι: ſive τὸ, γενεᾷ, de familia

Ibid. v. 34. v. 36.

familia ac ſtirpe, ſive de ortu, aut tempore accipias quo vixit: cùm & ipſe, & quæ geſſit, imprimis autem regnum ejus, venturi Regis adumbratio ac typus eſſet. Non eſſe igitur quòd ad Davidem ampliùs reſpicerent, ſed potiùs ad eum de quo dictum erat, *Filius meus es tu*: qui & extra corruptionem conſtitutus eſſet, & quem ipſe Deus etiam ante ipſam corporis corruptionem excitavit. Longè aliter recentior interpres, *Nam David quidem poſtquam ætate ſuâ inſervivit Dei conſilio*: Efficaciter parúm: Ut & vetus. Neque Eraſmus ſanè meliús: qui aliter diſtinxit. Capite decimo quarto inter cæteros occurrit
Cap. 14 v. 11. locus ille, Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν, Λυκαονιστὶ λέγοντες, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. Quid autem ſibi B. Hieronymus volebat, cùm ad Hedibiam ſcriberet, *Unde & in Lycaonia, cùm audiſſent Paulum & Barnabam loqui linguis ſuis, Deos in homines converſos eſſe credebant?* Ubi enim Paulum Lycaonicè locutum hîc dixit? Tum quid mirum, ſi Apoſtolus, qui Cilix eſſet, ſic locutus eſſet? Neque dixit, ἀκούσαντες ὅτι Λυκαονιστὶ ἐλάλει, ſed ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ Παῦλος: de ipſis autem, Λυκαονιστὶ λέγοντες. Sed & ea ipſa quæ iis tribuit, Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς, manifeſtè illud Homeri alludunt,

Καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι,
Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόληας.

Quanquam fortè & alterius poetæ verba alluſit; qui dixerit,

Οἱ θεοὶ ἀνθρώποισιν ὁμοιωθέντες, ἐς ἡμᾶς
Ἦλυθον.

v. 12. Sequitur, Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δία· τὸν δὲ Παῦλον, Ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. Quis autem ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου? Non ſermonis dux, ni fallimur, ut vulgó; ſed cui commiſſæ ſunt dicendi partes: Quod à Gallis meliùs exprimitur ac Belgis. Et videntur Ἡγεμόνα Ἑρμῆν reſpexiſſe: qui & fortaſſe ibi colebatur. Quia autem nihil utilius ſermone, τὴν ἡγεμονίαν Mercurio, ut & antiqui notant, aſſcripſerunt Græci; ὅτι παίτων ἡγεμὼν ὁ λόγος, *quòd in omnibus præcedat ſermo*. Capite eodem
v. 13. cùm dicitur, Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς τοῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως αὐτῶν, Jovem Πρόπολον haud dubiò intelligit, qui ante urbem coleretur: quòd Πολιεὺς aut Πολιοῦχος, ſive *urbis præſes*, eſſet. Igitur ὁ ὢν πρὸ τῆς πόλεως, ipſa Jovis quæ ad portas eſſet ſtatua hîc dicitur. Quod interpretes monere poterat, quid ſibi Sanctus autor vellet, cùm eodem verſu hoc de ſacerdote Jovis addit, ταύρους καὶ στέμματα ἐπὶ τοὺς πυλῶνας ἐνέγκας. Interpres vetus, *tauros & coronas ante januas adferens*: Recentior, *cùm tauros vittatos ad veſtibula attuliſſet*. Quæro autem quæ hæc ſint veſtibula, ut illi quid πυλῶνες hîc ſint diſputant. Neque ſequitur, hæc intra urbem geſta quia verſu 19. Paulus urbe ejectus dicitur; cùm eodem momento ac tempore id factum non dicatur. Contrà autem, tempore opus fuit ut id populo perſuaderetur, quod & additur, ut urbe eos paterentur ejici quos antè Deos eſſe exiſtimarant. Quid igitur? Πυλῶνες Helleniſtis ſunt πύλαι, hoc eſt, *portæ*: Etiam urbis. Ità 3.Reg.17.10. Καὶ ἀνέβη Ἠλίας, καὶ ἐπορεύθη εἰς Σάρεπτα τῆς Σιδῶνος, εἰς τὸν πυλῶνα τῆς πόλεως. Ubi πυλῶν, πύλη, *porta*.

Cap. IX.

Caput decimum & quintum. Locus, ἐξανίσησαν *N. nunc, & an cum ſuperioribus jungendus. Recentioris interpretis libertas.* ἐξελέξατο ἐν ὑμῖν, *Hebraiſmus uſitatus. Locus,* Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω καὶ οἰκοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ, τὴν πεπτωκυῖαν, *& an reſtè converſus. Locus Amoſi, quò reſpexit autor. Locus,* ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων. *De ipſo loco à recentiori interprete quæ adferantur.* Ἀλίσγημα, *de cibis uſurpatum.* ἐδέσματα ἀλλότρια. Βωμολόχοι *veterum. Scurrilis adulatio, unde vitium ipſum* βωμολοχία. Πορνεία *quomodo ad* ἀλισγήματα *referatur, cum Suffocato item & Sanguine jungatur. Quomodo* ἀλίσγημα πορνείας *dicatur; aut inter cibos, de quibus agitur & qui ſequuntur,* πορνεία *ponatur. An inter Adiaphora poni* πορνεία *potuerit. Concertatio an inter*

inter Adiaphora paganis. Flagitia, peccata. An æqualia. An πορνεία de ſpirituali ſcortatione accipienda ſit: An talis inter Adiaphora ponenda. Victimæ à meretricibus offerri ſolitæ. Πορνικὴ θυσία. Πορνεία. Μισθαρνία meretricum. Μίσθωμα πόρνης. Παροξυσμὸς· Παροξυνταὶ, rivales. Παροξυσμὸς ἀγάπης. *Exacerbatio; Concertatio; Diſſenſio.* Παροξυσμὸς περὶ ἀγαθοεργίαν· περὶ χρηστότητα. Κατ' ἀλλήλων γίνωζ, *de Epiſcopis.*

CApite decimo & quinto legitur, Ἐξανέστησαν δέ τινες τῆς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως τῆς Φα- Cap. 15
ρισαίων. Quibus verbis novam narrationem denotari qui non videt, nè ſequentia v. 5.
quidem legiſſe videtur. Sequitur enim, Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι, & alia, quæ mani- v. 6.
feſtè evincunt, verba eſſe Lucæ, uſque ad orationem Petri. Nam ſi hæc à Barnaba & Paulo dicantur, nihil obſtabit quò minùs & Petri oratio iſdem tribuatur: quæ cum cæteris omnino cohæret. Quare nolim eâ licentiâ hîc uſum interpretem recentiorem, qui τὸ *aiebant* inſerendum exiſtimavit; *Sed, aiebant, quidam ſurrexerunt:* Quod liberrimum emblema eſt; nec laudanda, meo quidem animo, in canonicis præſertim ſcriptis, interpolatio. Adde, quòd nemo commentarium requirit ab interprete, aut ut opinionem propriam contextui interſerat. Neque video, quomodo huc faciant quæ de tranſitione ab obliqua oratione ad rectam in Hiſtoricis dicuntur. Paulò pòſt ſequitur, Πολλῆς v. 7.
δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς, Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς
ἐπίστασθε ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο. Ubi mirum, cur tantopere in poſtremis ſeſe verbis torqueant interpretes. Quid enim magìs uſitatum quàm ut Hebræorum exprimatur conſtructio? ut ſit ἐξελέξατο ἐν ἡμῖν, ἐξελέξατο ἡμᾶς. Et quis neſcit illud, ὅτι ἐξελέξατο Κύριος ἐν Σιὼν, בחר בציון? Quale eſt ἐξελέξατο ἐν σοὶ, בך בחר. Ità hîc, ἐξελέξατο ἐν ἡμῖν, ἐξελέξατο ἐν ἐμοί: quæ enallage imprimis uſitata. Hæc autem ſola inter reliquas ſententias quam verè propoſuit recentior. Quare autem non expreſſit? Abſit verò illud, *inter nos elegiſſe me:* quod & alii ſecuti ſunt. Quæ enim vera ſunt, conſtanter vindicanda ac tenenda ſunt, nè noceant exemplo: quod hîc factum. Bene autem & modeſtè, ἐν ἡμῖν, καὶ κοινωνίαν. *Elegit,* inquit, *nos,* ἐ *quibus ego mentem Domini exponam.* Eodem capite, Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ ἀνοι- v. 16.
κοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν: Ex illo nempe Amoſi loco, Ἐν ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, cap. 9. v. 11. Quò igitur illud, καὶ ταῦτα ἀναστρέψω, quod in contextu non exſtat? Interpretes, *poſt hæc revertar.* Mihi vero propius videtur, ut, cùm præcedentibus duobus verſiculis Prophetæ de calamitate gentis Dei agatur, ſenſu alio locum ſic contraxerit; Μετὰ ταῦτα ἀναστρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν: Ut dicat, *Poſthæc evertam, ac deinde reſtaurabo tabernaculum David:* útque ἀναστρέψω ſit ἀναστήσω, quemadmodum Johannis 2. v. 15. καὶ τὰς τραπέζας ἀνέστρεψε, de nummulariorum menſis quas evertit Dominus. Locus integer Amoſi cap. 9. à verſu 9. ad 12. ità habet; *Ecce enim ego præcipio, & vagari faciam in omnibus gentibus domum Iſrael, ut vagatur triticum in cribro, nec cadit lapillus in terram. Gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt, Non appropinquabit, nec anticipabit propter nos malum.* Hactenus vides quid ſit ἀναστρέψω: quid ſit ἀνοικοδομήσω, in ſequentibus; *In die illa reſtaurabo tabernaculum David quod cadit,* &c. Helleniſtæ, Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναστήσω διασκεδῶν Δαβὶδ τὴν πεπτωκυῖαν. Vides igitur quo pacto eleganter contrahatur locus. Ea autem contrahendi ratio, ùt aliquoties jam diximus, imprimis in his libris uſitata. Cùm eodem capite non ità multò pòſt ſequitur, ἀλλὰ ὀπτάσιαι αὐτοῖς τοῦ ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰ- v. 20.
δώλων, καὶ τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος, ſi dixero nullum in his libris locum eſſe in quo plus difficultatis invenerunt plus reliquerunt ſummi viri, nihil abs re dicam. Neque ſanè parùm operæ recentior interpres hîc ac commentator dedit, ut ingenium ac eruditionem omnibus probaret: qui nonnulla, ſine quibus locum intelligi vix poſſe exiſtimabat, vel præmiſit vel collegit: Quorum ſumma ferè hæc eſt; De Judæis Chriſtianis, ſive ad Evangelium converſis, agi: nec quouſque hi Judæis altis, ſed

gentes, καταζαίνειν, ac Judæis ſe infirmioribus accommodare, oporteat. Tum de Adiaphoris hîc agi. Imprimis autem, cur Scortatio addatur Adiaphoris, videndum, rectè judicat: Quæ tamen difficultas adhuc manet. Quis autem non miretur, nè antiquos quidem ità hîc de nobis meritos, ut certi aliquid pronunciarent? Quare & nos ſemel de hoc loco cogitemus: Qui, ſi ullus, excitare omnium induſtriam ingeniúmque debuit. Ipſum igitur recentior interpres ità exprimendum judicavit; *Sed ad eos ſcribendum, ut abſtineant à pollutis per ſimulacra, & ſcortatione, & ſuffocatu rebus, & ſanguine:* Verus; *Sed ſcribere ad eos, ut abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum, & fornicatione, & ſuffocatis, & ſanguine:* Eraſmus; *Sed ſcribendum ad eos, ut abſtineant ſe ab inquinamentis ſimulacrorum, & ſcortatione, & ſuffocato, & ſanguine.* Primò autem fuerat videndum, quæ hîc ἀλισγήματα dicantur: Tum quouſque τὸ ἀπέχεσθαι hîc ſe extendat. Quod ad τὸ ἀλίσγημα, non de pollutione quavis, ſed ciborum ac potûs uſurpari, nè dubitandum quidem arbitror. Ut cùm Daniel abſtinuiſſe cibo dicitur, ὡς ὑπὲρ ἀλισθῆναι ἐν τῇ τροφῇ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τῷ οἴνῳ τοῦ πότου αὐτοῦ, cap. 1. 8. Item, καὶ ἠξίωσεν ὁ ἀρχιδυνάστης ὡς ἂν μὴ ἀλισγηθῇ, *nè ſe cibo vetito potúq; pollueret.* Huc imprimis facit, quòd apud Malachiam, apud quem aliquoties ea vox exſtat, c. 1. v. 6, & 7. profanari menſa Domini propter ἄρτους ἠλισγημένους, id eſt, *panes pollutos*, dicitur; Τμεῖς οἱ ἱερεῖς οἱ φαυλίζοντες τὸ ὄνομά μου, καὶ εἴπατε, Ἐν τίνι ἐφαυλίσαμεν τὸ ὄνομά σου; ac deinde reſpondetur, Προσάγοντες πρὸς τὸ θυσιαστήριόν μου ἄρτους ἠλισγημένους. Sequitur, Καὶ εἴπατε, Ἐν τίνι ἠλισγήσαμεν σε; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς, Τράπεζα Κυρίου ἠλισγημένη ἐστί. propter idolothyta, quibus, ut videtur, menſa fuerat polluta. Heſychius, Ἀλισγημάτων, τῶν μιαλυσμάτων τῶν μαρῶν θυσιῶν. Item, Ἀλισγηθῆναι, συνειδῆναι: parùm emendatè: ex Helleniſtis, ut videtur. Ἀλισγήματα igitur, cibi vetiti, de quibus Lex agebat. Quales ante omnes εἰδωλόθυτα, quæ non eſſe impura non poterant. Quem cibum, εἴδωλον ἀλλότειον, eleganti euphemiâ Eccleſiaſtes dixit; Ἀλισγήσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν ἐθνεσιν ἀλλοζίοις: Quemadmodum cultum profanum, quem עבודה זרה vulgò dicunt, rectè θρησκείαν ἀλλοτείαν dicas. Et quid hæremus, cùm interpres omni exceptione major, non ad manum modò, ſed in ipſa ſit? Ipſe Lucas videlicet, qui quòd hîc ἀπέχεσθαι ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, cap. 21. φυλάσσεσθαι τὸ εἰδωλόθυτον dixit. Quæ enim mactabantur, in cibum adhiberi ſolita, & Chriſtiani ſciunt, nec pagani ignorant. Quis autem βωμολόχους veterum ignorat? qui fame atque egeſtate pleni aras circuibant, atque adulando victimarum partes emendicabant, aut ſcurrilibus dicteriis jociſque ſacerdotes, vel adſtantes, oblectabant: unde exceſſum urbanitatis, καὶ τὸν θεὸν τὸ ἐν πανδήμῳ ἥδυ ὑποκολπίζειν, βωμολοχίαν Philoſophus dixit. De quibus in Hipponacte nos olim,

Hæc nos recocta, juris inſtar beſterni,
Miſer ligurrit; ut famelicus civis,
Vicina circùm turba cùm facit ſacrum,
Jejunus exta corrogat bovis crudæ,
Proſerpinævé captat in via cœnam:
Aut ſcurra notus, circulator ararum,
Ictum minanti ſupplicat ſacerdoti.

Cùm igitur ἀλίσγημα εἰδώλων idem, niſi S. Lucæ non credimus, hoc loco ſit quod εἰδωλόθυτον, quæro quânam ratione hîc ſibi conſtet ratio. Præcipitur enim, ut à pollutis idolorum cibis, ſive à pollutionibus ciborum, ſibi caveant; cujus generis ſunt ea quæ idolis conſecrata ſunt, ut cæteri qui mox ſequuntur cibi: Quò & referendum, πνικτὸν, καὶ αἷμα, *ſuffocatum, & ſanguis:* quibus non inſeritur hîc tantùm ſed præponitur πορνεία. Quis autem inter hæc ſcortationi locus? Sive enim illud, ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, *à pollutis idolorum cibis*, interpretemur, & ut ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, ità ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῆς πορνείας dicamus, quid commune illis? ſive τὸ, ἀπὸ τῶν ἀλισγημάτων τῶν εἰδώλων, abſolutè, τὸ, πορνείας, item abſolutè accipiamus, quid ſcortationi cum cæteris qui poſtea ſequuntur cibis, quibus abſtinendum eſt, commune erit? Ità ut aut loco non ſuo inter cibos, aut ut cibus inter eos manifeſtè recenſeatur. De cibis

bis autem agi jam diximus. Si autem ponitur ut cibus, inter adiaphora, & quæ tum vetabantur, reponendus erit. Quas difficultates quamvis non fortaſſe ſatis eruditi hîc excuſſerint, mirum tamen, neque fruſtrà, illis viſum, inter cibos & πορνείαν poni: cùm præſertim id plerique de ſcortatione acceperint. Qui cùm ſemel poſuiſſent ac crederent, de adiaphoris per ſe, quibúſque ex charitatis tantùm lege abſtinendum eſſet, agi, alteram difficultatem fieri non potuit quin intelligerent; inter adiaphora per ſe, videlicet, ſcortationem hîc reponi. Cui rei aliud excogitatum: Ideo nimirum adiaphoris adjectam, non quòd talis eſſet, ſed quòd eâ tempeſtate tum in Græcia tum alibi corrupti eò uſquè eſſent mores, ut ſcortari inter adiaphora paganis eſſet. Quaſi verò, quia inter gentes eſſent qui aut leve aut nè peccatum quidem eſſe crederent, de ea omnes ità judicarent. Quod videtur tale, ac ſi quis, quia Chriſtiani quidam vel excuſant eam, vel ut peccatum leve habent, ideo concludat, inter adiaphora à Chriſtianis poni: Ut cùm in Canonibus tit. *De Laicis*, nec laudari, nec prohibitam civili jure ac legibus ſcortationem (ὅτι οὐκ ἀπαγορεύεται μὲν παρὰ τῷ πολιτικῷ νόμῳ, οὐκ ἀπαγορεύεται δέ) dicitur. Quod qui dicit, parùm abeſt quin quodammodo excuſet; in civili foro certè, licèt non & in Divino. Quantò enim aliter Apoſtolus! Quanquam nè pagani quidem deſunt qui damnarunt quod prohibitum civili jure, eo loco quem adduximus, negatur. Adde, quòd nè rectè quidem id de quo hîc agitur ex autoris loco probatur qui dixit,

Non eſt flagitium, mihi crede, adoleſcentulum
Scortari, neque potare.

ut qui non è perſona ſua, ſed ex ejus quem deſcribit, loquitur; hominis indulgentiſſimi nimirum, & qui perditum adoleſcentem lenitate nimiâ, invito fratre ac deteſtante hæc omnia, corrumpit. Quòd ſi id poetæ, ut qui ità ſentiat, ſit aſſcribendum, quid obſtabit quò minùs quæ in Tragœdiis ab Atreo dicuntur aut Thyeſte, tanquam ex ſententia poetæ dicta, itidem accipiantur? E quibus nemo, niſi fallimur, corruptos paganorum mores, aut eandem omnibus fuiſſe hac de re ſententiam, probabit. Juvenalis ſaltè & ad ævi ſui mores dixit,

alea turpis,
Turpe & adulterium mediocribus: hæc eadem illi
Omnia cùm faciant, hilares nitidique vocantur.

Ergò adulterium ſummates dedecere negat. Quò ergò leges Juliæ? Neque quiſquam, credo, dicet, cùm Apoſtolus Rom. 1. 26, 27. Fœminas ac mares ſexu proprio fœdiſſimè inter ſe abuſos dicit, tanquam placitum commune aut approbatum omnibus id eſſe accipiendum. Quid de talibus enim, non philoſophi modò, ſed & poetæ, Satyrici imprimis, judicarint, ignorare nemo poteſt. Exſtat Socratis de impudico oſculo virilis ſexûs, apud Xenophontem, diſputatio. Nota lex Scatinia, atque aliæ. Et quò tot ſeverâ pudicitiæ ac caſtitatis tum exempla tum præconia, quæ ipſis quoque Chriſtianis meritò incutiant ruborem? Sunt inter eos qui amorem illegitimum aut nimium, μανίαν: Sophocles legitimum quoque, ſed plerunque impotentem nimiúmque, λυτσῶντα καὶ ἄχθιον διανοίᾳ dixit. Cato etiam maritum, qui uxorem coram filio amplecteretur, loco movit. Muſonius nè ἀκμισοσωλίαν quidem λόγων, ſive *intemperantiam verborum*, admittendam judicavit. Quid, quòd ipſa ῥήσις quæ adducitur, Peccatum & Flagitium diſtinguit: ut ſi de ſcortatione ac parricidio agatur? Quod ſi Chriſtiani non admittunt, reſtat ut æqualitatem delictorum probent æque admittant; ii nempe qui, ut in peccatis, quomodo Scholaſtici loquuntur, ſic in pœnis, inæqualitatem graduum aſſeruerunt hactenus. *Stoicorum*, inquit B. Hieronymus, *eſt, delicta omnia paria judicare, nec ullum inter Scelus & Erratum facere diſcrimen.* Eódem autem ſpectat locus quem adducunt. Quod nè ipſe quidem Comici interpres non vidit: qui ad illa, NON EST FLAGITIUM, *Non peccatum negat eſſe: ſed flagitium non eſſe contendit. Et ideo ſubindignanter pronunciandum eſt. Ut ſi dicat, Scortari quidem adoleſcentulum, delictum eſt, ſed non eſt flagitium: & veniæ locus non tam in facto quàm in perſona eſt conſtitutus.*

Quid inferri igitur ex eo poteſt, ſi Delictum & Flagitium diſtinguit? ſi delictum, imprimis autem in adoleſcente, pro flagitio habendum negat? Neque Stoici exigua imminuunt delicta, ſed intemperanter augent: nec peccatum ſcortationem eſſe negant, ſed & quamvis, & ſemper, parem eſſe volunt. Ex quorum ſententia Cicero; *Lapſa eſt libido in muliere ignota: Dolor ad pauciores pertinet, quàm ſi petulans fuiſſet in alia generoſa ac nobili virgine. Peccavit verò nihilominus: Siquidem eſt peccare, tanquam tranſilire lineas: quod cùm feceris, culpa commiſſa eſt. Quàm longè progrediare, cùm ſemel tranſieris, ad augendam tranſcundi culpam nihil pertinet. Peccare certè licet neminì. Quod autem non licet, id hoc uno tenetur, ſi arguitur non licere: Id ſiquidem nec majus nec minus unquam fieri poteſt (quoniam in eo eſt peccatum, ſi non licuit) quod ſemper unum & idem eſt. Quæ ex eo peccata naſcuntur, æqualia ſint oportet.* Alius ergò potiùs è paganorum ſcriptis locus quàm hic adducendus fuit. Ut ut ſit, rectè recentior interpres, qui non ſatisfacere eos ſibi qui hunc adduxerunt teſtatur, addítque, *non præſentis modò neceſſitatis causâ, ſed præciſè damnandam hîc ſcortationem fuiſſe.* Quod jam cætera evertit. Quid ergò ipſe? Ad ſpiritualem refert ſcortationem, quomodo idololatria paſſim dicitur. Quod ſi verum eſt, metuendum, nè & illud, idololatriam aliquam, & quidem quæ hoc nomine dicitur, inter adiaphora reponi poſſe: ut ἧττ εἰδωλοθύτων, nempe, extra idolorum templa & ſacrificia, intelligatur uſus. Qui ſi citra offenſionem infirmorum ut licitus conceditur, nondum aſſequor cur idololatria dicatur; neque uſquam ità dici lego: Quòd ſi autem ità ſit dicendus, nondum video cur neceſſitatis tantùm causâ, non præciſè, hîc damnetur (idem enim locum hîc habebit, ſi quid judico) cùm ſpiritualis ſcortatio, hoc eſt, πορνεία, gravior ſit alterâ; ut quæ adverſùs Deum & prioris tabulæ præcepta committatur: cujuſmodi peccata graviora eſſe cæteris, ideóque hanc alterâ ſcortatione de qua dixi, nemo, ut quidem arbitror, negabit. Quis enim vel idololatriæ nomen vel peccatum excuſare auſit, nedum aliquid quod ità dicitur, colore aliquo, ut leve admitti poſſe exiſtimet? De qua Scholaſtici, cùm quærunt, *Utrùm ſit peccatum*, breviter reſpondent, *Sic:* cùm verò, *Utrùm ſit graviſſimum peccatum*, idem reſpondent, atque addunt, *ſecundùm gravitatem ex parte peccati conſideratum.* de quo vel Thomas videatur. Abſit igitur ut aliquam (quæ citra ſcilicet offenſionem fit) ut licitam, Apoſtolus concedat: de qua dicatur illud, ὅτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν, ὅτι ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα. Quod de aliqua idololatria dici poſſe in Novo Fœdere, equidem mirabor ſi quis dicat; neque ut admittam, facilè à me impetrabo. Et ut omnia concedamus, quis expediet, quare id quod ad moralem ſpectat Legem cum iis quæ ad ritualem ſive ceremonialem ſpectant conjungatur, & ſic confundantur utraque? Quis concedet denique, peccatum ſimpliciter ſic dictum, cum eo quod in adiaphoris reponitur, & cum infirmorum tantùm ſcandalo conjunctum, ſic dicitur, confundi? Verùm ut ad rem veniamus: Nihil uſitatius apud gentes erat, quàm ut meretrices ἐργασάμεναι ἰνγνὼς ἀπὸ τῆς ὥρας, ut Athenæus loquitur, hoc eſt, quæ ſufficientem corpore quæſtum feciſſent, luculentas Veneri Diviſque victimas, eàdem hâc fœdiſſimâ mercede pretióque emtas paritáſque, offerrent. Dei autem lego cautum novimus, nè quis mercedem ſcorti, &, quod ſequitur, victimam, Deo Iſraelis offerret. Ipſa lex Deuteronomii 23. exſtat; Οὐκ ἔσται πόρνη ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορεύων ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Οὐ προσοίσεις μίσθωμα πόρνης, οὐδὲ ἀλλαγμα κυνὸς εἰς τὸν οἶκον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πρὸς πᾶσαν εὐχὴν, ὅτι βδέλυγμα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου ἐστὶ καὶ ἀμφότερα. Poſteriori autem Legi illa in nonnullis Græcis præmittuntur codicibus, Οὐκ ἔσται τελεσφόρος ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται τελισκόμενος πρὸς πᾶσαν εὐχὴν ἀπὸ υἱῶν Ἰσραήλ. Ejuſmodi ergò ſive τελετὴν, quâ voce nonnunquam Helleniſtæ utuntur, ſive θυσίαν, πορνικὸν dicebant. Ità Proverb. 7. 14. dicit meretrix, Θυσία εἰρηνική μοί ἐστι σήμερον ἀποδίδωμι τὰς εὐχάς μου. Helleniſtæ aliqui haud dubiò πορνείαν, hoc eſt, πορνικὸν θυσίαν, ἀτελῶς dixerunt: ut ſi, πορνεῖον μίσθωμα, πορνείαν σάρκα, dicas. Athanaſius, apud quem & morem & (ni fallor) vocem habes, libro Adverſùs gentes; Καὶ οὐκ ἔστι σώφρων ἐν τοῖς εἰδωλείοις εἰ μὴ μόνος ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπ' ἀσελγείᾳ μαρτυρούμενος. Γυναῖκας γὰρ ἐν

ἐν εἰδωλείοις ἢ φοινίκης πάλαι θεραπεύεσθαι, ἀπαρχόμεναι τῆς ἐκεῖ θεοῖς ἑαυτῶν τὸν τῷ σώματι & αὐτῶν μισθαρνίαν νομίζουσι τῇ πορνείᾳ ἢ θεὸν ἑαυτῶν ἱλάσκεσθαι. καὶ εἰς ἐμμίσειαν ἄγειν αὐτὸν διὰ τούτων, *Neque in profanis eorum templis quisquam castus est, nisi de cujus libidine testari possunt alii. Ità fœminæ in similibus Phœniciæ templis sese publicè prostituebant: Quæ corporis mercedem suis diis suis offerebant; quòd meretriciâ oblatione placari propitiósque reddi sibi crederent deos.* Ubi πορνεία, πορνικὴ θυσία, ut hoc loco: & certè ità meliùs ad sensum. Quis scortatione enim ipsâ placari credat Deum? Et præcessit μισθαρνία, *merces*: quâ ejusmodi à scortis emi aut comparari victima solebat. Ut idola illa de quibus Micheæ 1. 7. *Idola ejus omnia ponam in desolationem: nam de mercede meretricis hæc congregavit, & usque ad mercedem meretricis revertentur.* Igitur ἀλίσγημα πορνείας, ut ἀλίσγημα εἰδωλοθύτων: Ut vetetur, nè gentes cibis qui idolis essent à meretricibus oblati, vel mercede emti meretriciâ fuerant, se polluant. De qua meretricia mercede in Constit. Clementis lib. 4. Φάσκοντες αὐτῷ καὶ πόρνοι· ἃ προσοίσεις γὰρ τῷ Κυρίῳ μισθωμα πόρνης. Et eodem libro, Πεισθῆτε οὖν τοῖς τοιούτοις διδαχοῖς, ὡς ἄλλαγμα κυνὸς, καὶ μισθωμα πόρνης. Ut primò de Idolothyto, secundò de Victima meretricis, tertiò de Suffocato, quartò de Sanguine agatur (quanquam in sequentibus non idem ordo servatur:) ut omnes sint cibi quibus in Antiquo Fœdere interdictum: Quemodo nulla erit difficultas. Sub finem capitis ejusdem legitur, Ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς, ὥστε ὑποχωρῆσαι αὐτὲς ἀπ' ἀλλήλων. Ubi vetus interpres, *Facta est autem dissensio*: quanquam fortè meliùs, *Suborta est ergò æmulatio*: Nè de recentiori dicam, qui, *Sic igitur sunt exacerbati.* Παροξυσμὸς autem propriè amantium: quibus hoc antiqui tribuunt: Et παροξυνταὶ, *rivales*: quos lucri causâ inter se committebant quibus hoc lucro erat. Doctissimus Hesychius, Παροξυνταὶ, οἱ τεθρύμμενοι ὑπὸ τῶν ἐπιόντων, ὡς ἂν δὴ ἐρασταί. Scribe, ὡς ἀντερασταί. Quod eleganter & honestè Apostolus 10. ad Hebræos transtulit, cùm non ἔρωτος sive *amoris*, cujus proprium, sed, mutatâ voce seu παρηλλαγμένως, παροξυσμὸν ἀγάπης dixit. Quemadmodum & elegans παροξυσμὸς exemplum urbanissimus Comicus exhibuit Eunucho;

G. *Scin? si quando illa mentionem Phædriæ*
Facit, aut si laudat, te ut malè ùrat. T. *sentio.*
G. *Id ut nè fiat, hæc res sola est remedio:*
Ubi nominabit Phædriam, tu Pamphilam
Continuò: si quando illa dicet, Phædriam
Intromittamus comessatum; tu, Pamphilam
Cantatum provocemus: si laudabit hæc
Illius formam, tu hujus contrà. denique
Tu par pari referto, quod eam remordeat.

Durior *exacerbationis* vox, quæ recentiori placuit interpreti. Neque in loco Apostoli παροξυσμὸν ἀγάπης, *exacerbationem charitatis*, rectè quis dixerit. Ut omittam, de œconomia cogitandum, quæ à scopo suo non aberrat. Et intererat imprimis propagari evangelium: quod hâc occasione acriùs à Paulo factum. Malim igitur, *Suborta ergò aliqua inter eos concertatio*, aut *dissensio*. Idem antiqui etiam *concitationem* dixerunt: Ut cùm Glossæ optimæ, Παροξυσμὸς, *Irritatio, stimulatio, concitatio, incitamentum.* Longè autem aliter Ecclesiasticos Canonum interpretes, inter quos est Zonaras, eâ voce usos, cùm Episcopos totúmque clerum, προκλησιν ἁπασῶν πρὸς ἀρετὴν εἶναι, καὶ ἀρχέτυπον καὶ παροξυσμὸν πρὸς ἀγαθεργίαν, *incitamen ac irritamentum quasi omnibus bene agendi*, esse volunt, nè dubitandum quidem: Quemadmodum, cùm idem ad eosdem Apostolicos Canones, eos ipsos quos dixi, ὑπόδειγμα πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν, καὶ παροξυσμὸν πρὸς χρηστότητα, πεφυκέναι vult: eâ mente, ut exemplo sui ad amorem cæteros stimulent exacuántque. Aliter item, cùm vetant nè sacerdotes sub eodem tecto cum uxoribus agant, μὴ εἰς παροξυσμὸν μίξεως (sic enim loquuntur) incidant: ità autem concumbendi desiderium dixere: Τὸ γὰρ ταύτας σωοικεῖν, καὶ ὁρᾶν αὐτὰς σωεχῶς, εἰς παροξυσμὸν μίξεως γένοιτο αὐτοῖς, inquit ad trigesimum Concilii in Trullo Canonem

hic idem Zonaras. Cæterùm ut verbo abſolvam, quòd παρεξυσμὸν γινέσθαι ait, graviùs fortaſſe accipiendum non eſt quàm cùm in Synodis Epiſcopi à poſterioribus Græcis κατ' ἀλλήλων γινέσθαι dicuntur. Idem Zonaras ad Concilii Epheſ. Canonem ſextum, ἐπεὶ δὲ κατ' ἀλλήλων οἱ ἀρχιερεῖς ἐγίνοντο. quaſi parùm de re aliqua aut pluribus inter eos conveniſſe dicas: Quod fieri poteſt, cùm non eodem modo de eodem omnes ſentiunt.

Cap. X.

Caput decimum & ſextum cum ſequenti percurritur. Locus, ὃ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι· προσευχὴ, an Oratio aut Precatio. Proſeucha, Latinis. ὃ ἐνομίζετο εἶναι, & quo ſenſu dicatur. Synagoga & Proſeucha: Differentia earum. Ad colloquium virorum in Synagogis non admitti fœminas ſolere. Στρατηγοί: Prætores; Duumviri. Στρατηγὸς Ῥώμης. Στρατηγὸς κολωνίας. Στρατηγία. Στρατηγία Ῥωμαίων, Duumviratus; Prætura; Magiſtratus. Ξύλον, de vinculo: Numella; Lignum; Nervus; καταῤῥάκτης· βασανιστήριον· τρίξωλον. Catarrhactes in pariete. Τμηθῆναι, ἀντὶ τοῦ ψαλιωθῆναι. Precari; Orare; Adorare. Locus, ἄφνω ἡ σεισμὸς ἐγένετο. Σεισμὸς, motus terræ. Motus ſive tremor σάλος. Θεσμὸς δαιμόνων. Dei. Tripudium ſonivium. Præſentia Dei, quam ad ſuos tranſtulerunt pagani. Σεισμὸς, & an ſemper naturalis terræ motus. Σεισμὸς σάλος. Ἐπικύρειοι, אפיקורים Magiſtris: & quàm latè pateat hoc nomen. Stoici, & quales: Inſolentia eorum arrogans. Senecæ locus. Ἄγνωστος Θεός. De eo B. Hieronymi ſententia. An Athenis fuerit hoc nomine: Et quomodo ſic dictus. Cauſæ, ex ſententia autoris non unius, cur ara huic Deo ſtructa fuerit. Peluſiotæ de eo locus. Quâ occaſione de Ignoto Deo egerit, & quàm recitè eâ uſus fuerit Apoſtolus. Nomen tetragrammaton, non expreſſum à Judæis. Incertus, Judæorum Deus, paganis dictus. Nomen Dei יהוה. Deus πανχρυσος. Apoſtolum ex iis quæ à Philoſophis dicta erant, Athenienſes docuiſſe. Orbis Θεῦ μαρτυρία Heraclito dictus. Locus Pythagoræ aut Pythagorici, de vero Deo, & quis verus ſit Deus. Locus, ὅτι οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ ὁ Θεὸς, & unde expreſſus. Περιτεταγμένοι χωρεῖ, qui. Loci diſtinctio notata, quæ commodior. πρὸς τὸ καθ' ὑμᾶς ποιητῶν. εἶπε τὸ νόμιμον τὸ καθ' ὑμᾶς, de Lege veſtrate, recentiori interpreti. Arati locus, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Prudentia & συγκατάβασις Apoſtoli. Locus qui aliter apud Athanaſium legitur. χαράγματι τέχνης. Οὐκ ἔστι Θεὸς χειρόμακτος, Heraclitidictum.

Cap. 16 v. 13. CApite decimo & ſexto inter cæteros locus ille exſtat, Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς πύλεως ἐπὶ ποταμὸν, ὃ ἐνομίζετο προσευχὴ εἶναι. Quem ità vetus interpres concepit; *Die autem ſabbathorum egreſſi ſumus foràs portam, juxta flumen, ubi videbatur oratio eſſe.* obſcuriſſimé. Recentior; *Et die ſabbathi egreſſi ſumus ex urbe ad flumen, ubi ſolebat eſſe precatio.* Quid autem eſt *oratio* hîc, aut *precatio?* & quaſi non de loco agatur. Cur non igitur *proſeucha?* quo & Romani utuntur: Juvenalis, *Dic ubi conſiſtas, in qua te quæro proſeucha.* Scholiaſtes, *Proſeucha, locus Judæorum ubi orant.* Deinde, ὃ ἐνομίζετο, non *ubi videbatur*, ſed *ubi ex recepto more erat*, aut *ſolebat eſſe.* Quis enim non ità loquitur? B. Chryſoſtomus, οὐ γὰρ ἦν ἐνταῦθα συναγωγὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔξω ἤνυσαν, ὥσπερ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες, *Non enim ubi Synagoga erat tantùm, ſed & extra eam orabant, loco ad id quaſi definito.* Cæterùm, ut Prætores (de quibus ſum dicturus) & Duumviri, ità Synagoga differebat & Proſeucha: quemadmodum etiam hodie, ubi frequentiores ſunt Judæi, legitimæ tantùm Synagogæ ſunt & propriè ſic dictæ. Atque ità capite ſequenti v. 1. Theſſalonicæ fuiſſe Synagoga dicitur: cùm in minoribus locis proſeuchæ tantùm eſſent: Unde & ipſe Syrus *proſeuchæ* hîc בית צלותא, *orationis domum*, dixit; cùm ſequenti capite *ſynagoga* כנושתא dicatur. Quid, quòd ad virorum in Synagogis colloquium non admittebantur fœminæ, cancellis diſtinctæ; hîc autem dicitur, ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθούσαις γυναιξί? Qui verò Græcam eſſe dicunt vocem, v. 20. dicant & qualis ſit *Synagoge*. Eodem capite cùm legitur, καὶ προσαγορεύσαντες αὐτὸς τοῖς

τοῖς στρατηγοῖς, ipſe interpres, cùm riſiſſe eos Ciceronem notet qui nihil aliud quàm duumviri, utpote cùm in coloniis eſſent, prætores tamen dici ſe vellent, nihilominus στρατηγὺς, *prætores*, dixit. Et revera aliud στρατηγὸς Ῥώμης, hoc eſt, *prætor*; aliud στρατηγὸς κολωνίας, hoc eſt, *duumvir*: De Philippis autem agit. Incomparabile Stephani Gloſſarium, Στρατηγία, *Magiſtratus, duumviratus.* Στρατηγία Ῥώμης, *Prætura.* Στρατηγὸς Ῥώμης, *Prætor.* Στρατηγὸς, *Magiſtratus, duumvir.* Non igitur *magiſtratibus* dixit. Noſter autem, ac ſi στρατηγὺς Ρώμης inveniſſet, aut de iis ageretur, *ad prætores*, dixit. De Paulo & Sila eodem capite cùm dicitur, conjectos fuiſſe εἰς τὸ ξύλον (Locus v. 24. eſt, Ὃς παραγγελίαν τοιαύτην εἰληφὼς, ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἐσωτέρω φυλακὴν, καὶ τοὺ πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον) vinculum de quo agitur, alii *lignum* ad verbum, alii aliter reddiderunt. Recentior interpres; *& pedes eorum adſtrinxit numellâ*: Vetus; *& pedes eorum ſtrinxit ligno.* B. Hieronymus, *in nervum*, vertit: *Pro Nervo, quod nos diximus, Septuaginta & Theodotio vertêre Catarrhactem*, inquit: *Symmachus, βασανιστήριον, ſive στρεβλωτήριον: quod utrumque tormenta ſignificat. Nos autem Nervum diximus, more vulgari: Quod tormenti genus etiam in Actibus Apoſtolorum legimus, quando Apoſtoli Paulus & Silas in cuſtodiam carceri dati ſunt.* Formam autem catarrhactæ ex eo ſumas quod idem ad Oſeam notat, *catarrhactem propriè ſoramen fabricatum in pariete vocari per quod fumus egreditur.* Sequitur, Κατὰ δὲ τὸ μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας v. 25. προσεύχόμενοι ὕμνουν τὸν Θεόν. Ubi vetus interpres, *orantes laudabant Deum*: Simpliciſſimé. Reſpondet enim apud Helleniſtas הלל non ſemel τὸ ὑμνεῖν. Et Critici veteres εὐλογεῖν exponunt. Aliud eſt ὑμνῳδεῖν, cùm ἀντὶ τοῦ ψαλμῳδεῖν uſurpatur: quo τὸ שור iidem Helleniſtæ expreſſerunt. Moleſtè igitur recentiores, *precantes, hymnos canebant*; diſſimulato, τὸν Θεόν. Ut omittam, minùs latè τὸ *precari* patere quàm *orare* aut *adorare*, hoc ſenſu: Precantur Deum qui auxilium ab eo petunt, teſte M. Tullio. Sequitur, Ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου. Ubi σεισμὸς v. 26. μέγας, *tremor ingens*: Quem interpretes *terræ motum* reddidere. Heſychius, Σεισμὸς, βόμβος. Alius verò naturalis: Qui vel unius loci pluriúmve, aut totius terræ. Nam & ipſe terræ motus certis finibus diſtinguitur plerunque: quod tot euerſæ hâc ratione ac calamitate gentes, cùm in Italia, de quibus veteres, tum alibi, confirmant. Alius item à Divina cauſa. De naturali diximus. Tremoris θαλάττης, è paganorum mente, exemplum in illo,

tremere omnia viſa repente,
Liminaque laurúſque Dei.

illo item Callimachi,

Ὅιον ὁ τῶ Ἀπόλλωνος ἐσείσατο δάφνιν ὀρωρὴ,
Ὅια δὶ ὅλον τὸ μέλαθρον.

Quod Græci θειασμὸν ὑποδηλοῦντος Θεοῦ, Romani *tripudium ſonivium*, dicebant: Diverſum certè à *terræ motu*: quanquam ad Poetam id Grammatici confundant. Itaque apud Maronem lib. 6. ad ſacrificium agitantis maxima Æneæ,

Sub pedibus mugire ſolum, & juga cæpta moveri Sylvarum.

Neque quicquam uſitatius in antiquorum ſcriptis. Additur ibidem, *Adventante Deâ*, quod eſt, ἐπὶ παρουσίᾳ, vel, παρούσης τῆς Θεοῦ. Nam quemadmodum ſuam שכינה, ſive Dei veri præſentiam, Hebræi celebrabant; ità Diabolus, Dei ubique ſimia, Deorum quandam qui non eſſent præſentiam excogitavit. Unde in Inſcriptione quadam quæ Romæ legitur;

PRÆSENTIÆ
MATRIS DEUM
P. SEPTIMIUS FELIX
OB CORONAM
MILLESIMO URBIS ANNO.

Addit, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμωτηρίου, *ut concuterentur fundamenta carceris*, &, quod ſequitur, *recluderentur fores.* Motus ergò iſte ſive tremor, divinus ſeu θεῖος, non autem terræ ordinarius, qui cauſas naturales habet. Adde, quòd tam latè patet

patet σῆσμὸς ac τὸ רעש: quod nec ignorare poſſunt qui in Helleniſtis verſati ſunt. Adde, quòd σεισμὸς etiam ad mare in his libris transfertur. Adde, quòd θύελλα τοῦ, & huic ſimilem, Matthæus cap. 28. 2. deſcripſit; Καὶ ἰδοὺ, σεισμὸς ἐγένετο μέγας. ἄγγελος
Cap. 17 γὰρ Κυρίου καταβὰς ἐξ οὐρανοῦ, προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον. Capite decimo ſepti-
v. 18. mo, de Apoſtolo, qui Athenis verſabatur, cùm dicitur Τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, leviter in Rabbinorum ſcriptis verſati norunt quàm apud eos latè *Epicureorum* pateat nomen: quos modò אֶפִּיקוֹרִים modò אַפִּיקוֹרִים dicunt: Quo nomine omnes eos intelligunt qui veræ ſapientiæ ac religioni fundamenta vel ſpernunt vel negant; quibus ut ab Epicuro ità à libertate ac audacia imponunt nomen: Ut eodem loco מִינִים, hoc eſt, *hæreticos*, & פִּיקוֹרִים, hoc eſt, *Epicureos*, habeant: adeò quidem ut hos iis quibus nulla ſeculi futuri pars eſt Thalmudiſtæ adjungant: Quales ſunt qui reſurrectionem negant; qui è cœlo datam eſſe Legem negant; quales denique & Epicurei, ut loquuntur illi. Quemadmodum & Gemariſtæ, Epicureum propriè gentilem dici, notant: Quare & multum ſtudii ponendum eſſe in Lege monent, ut לאפיקורים reſpondeatur. Quanquam nec ignoret quiſquam, quàm inviſi cæteris hoc tempore Epicurei eſſent, quos hic Stoicis conjunxit: Qui & ipſi licèt quædam haud vulgaria ac ſpecie excelſa cum ſeveritate maxima profiterentur, adeò ut multis quoque è Patribus, imprimis autem iis qui ἐκλεκτικῶν profitebantur, ſeſe commendarent, dubitandum tamen non eſt, ſummos Chriſtiani nominis cenſores tum fuiſſe atque hoſtes. Quid ambitioni enim cum humilitate ſumma? Et quo pacto obtineri potuit ab iis ut in ſumma Dominum humilitate agnoſcerent, qui Deum cum ſublimitate majeſtatis, qualis in hunc ſolum cadit, ſapienti ſuo, furioſè, dicam, an ridiculè, poſtponunt? Cujus rei fidem vel una Senecæ ſententia hic nobis fecerit: Qui magnificè, ut videtur ſibi, *Eſt aliquid*, inquit, *quo ſapiens antecedat Deum. Ille naturæ beneficio, non ſuo, ſapiens eſt. Ecce res magna, habere imbecillitatem hominis, ſecuritatem Dei!* Cui par nihil aut ulterius, ut de Epicuro taceam, cui factam à diſcipulis nonnulli injuriam exiſtimant, Epicureus ullus exſpuat. Ponamus tamen, duas tum notiſſimas familias, ac Chriſtianis parùm æquas, ab autore jungi: quanquam & fieri potuit, ut Epicureorum nomen, more tum Magiſtris, ut jam dixi, Hebræorum uſitato, latiùs hic uſurparit, ac promiſcuam Philoſophorum cæterorum turbam ità dixerit. Eodem capite occurrit lo-
v. 23. cus celeberrimus, in quo de Ignoto agitur Deo; Διερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὗρον καὶ βωμὸν ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. De quo operæpretium eſt audire B. Hieronymum, ad primum caput Epiſtolæ ad Titum; *Inſcriptio autem aræ non ità erat, ut Paulus aſſeruit, IGNOTO DEO: verùm quia Paulus non pluribus Diis indigebat ignotis, ſed uno tantùm ignoto Deo, ſingulari verbo uſus eſt, ut doceret, illum ſuum eſſe Deum quem Athenienſes in aræ titulis prænotaſſent, & rectè eum ſcientes colere deberent, quem ignorantes venerabantur, & neſcire non poterant.* B. Hieronymo igitur ſi credimus, non exſtabat ibi Θεὸς Ἄγνωστος, ſive ità dictus. Unde ergò autor Philopatridos (neque enim inter Luciani ſcripta hoc habemus) non modò Θεὸν Ἄγνωστον jurat, ſed & reperiſſe Athenis eum ſe atque adoraſſe teſtatur? Verba ejus ſunt; Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἄγνωστον ἐφηυρήκαμεν, καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες, τέτῳ εὐχαριστήσομεν. Non eſt dubium autem quin hæc ara fuerit ex illis quas ob beneficium acceptum, ſimilémve cauſam, ſubitò tum erexerunt: Qualis illa apud Tacitum lib. 1. quæ *Adoptioni* illa item lib. 3. quæ *Ultioni* inſcribitur; ut & aliæ id genus. Ut ut ſit, Ἄγνωστος hic eſt Ἀνώνυμος: Quaſi, Deo certo, dicas, cujus nomen non exprimitur, aut ignoratur. Neque enim dubitandum quin ad caſum certum aut hiſtoriam id referendum. Alii igitur, ut hic Laertium omittam, Athenienſes gravi peſte oppreſſos, cùm colendis fruſtrà Diis patriis ſe fatigaſſent, timeréntque nè quod numen prætermiſſum à ſe eſſet, Θεῷ τῷ Ἀγνώστῳ aram hanc ſtruxiſſe volunt. Alii, cùm Perſæ Græciam immenſâ invaſiſſent manu, opémque à Spartanis petiiſſent, circa montem cui Parthenio nomen, Philippidæ, qui mittebatur, Panis occurriſſe ſimulacrum, qui neglectum ſeſe quereretur, atque auxilium promitteret: Quem cùm ignorarent, gratos interim Ἀγνώστῳ Θεῷ

Θεῷ aram inſcripſiſſe. De quibus & Peluſiota videndus. Unde occaſio quâ uſus eſt Apoſtolus, apparet. Cùm enim beneficium experti excæcamentes, cui deberetur, ignorarent, ideóque Ignotum Deum colerent eique ſupplicarent, occaſione hâc ad verum omnis boni fontem, ac autorem beneficii, haud aliter quàm manu, eos ducit. Nunc œconomiam videamus. Cùm Ignoto Deo aram gens imprimis ſuperſtitioſa conſecraſſet, neque alius Ignotus ibi Deus præter verum eſſet, nemo dubitare poteſt quin ſic optima de eo differendi oblata fuerit occaſio. Præterea, cùm non Diis pluribus, quod uſitatum ibi receptúmque, ſed Deo, ἑνικῶς ſeu ſingulariter, inſcripta eſſet ara, quis non rectè id de Deo accepiſſe Apoſtolum fatebitur? qui non numero ſed univerſitate, ut Scholaſtici loquuntur, ſive, ità unus, non quemadmodum cùm unum eſſe hominem, qui plures ſunt aut eſſe poſſunt, ſed quemadmodum cùm unum eſſe Solem dicimus de eo præter quem non eſt alius: quemadmodum cùm idem, Deus, & hic Deus, iiſdem dicitur Theologis; is nimirum qui *naturâ Deus* dicitur Apoſtolo: Cujus ignorantia cùm ab eodem rectè tribuatur gentibus, qui *ignoraſſe eos Deum, ſervîſſe autem iis qui naturâ Dii non eſſent*, eleganter cap. 4. ad Galatas dixit, bene Unum & Ignotum convenire ei dicas, qui ut Solus pariter Unúſque Deus, ità ſolus tum Ignotus iis eſſet. Adde, quòd & ratione aliâ, Ignotus Deus, dici verus poteſt. Judæi nomen tetragrammaton non exprimebant: (Quod cùm fieret, *expreſſum, expoſitúmque nomen*, quidam dicunt.) Adeò ut à quodam, ex ſententia quorundam, factum id cùm eſſet, (quamvis alii quid ſentiant, qui id antiquum minùs eſſe volunt, non ignoro) lapidatus ſit, Lev. 24. 10. Quid de eo Helleniſtæ ſenſerint, apparet: qui, Καὶ ἐπονομάσας ὁ υἱὸς ἡ γυναικὸς τῆς Ἰσραηλίτιδος τὸ ὄνομα, κατηράσατο. Ubi ἐπονομάσας τὸ ὄνομα eleganter dicitur, qui nomen tetragrammaton ut ſcribitur expreſſit. Thargumiſtæ, qui quo loco ſint habendi nemo neſcit, וּפְרִישׁ בַּר אִיתְתָא בַּת יִשְׂרְאֵלִית שְׁמָא, *& expoſuit, ſive expreſſit, filius mulieris Iſraelitidis Nomen.* Et blaſphemaſſe addit. Quod cur fieret cùm nec viderent neque intelligerent gentiles, Incertum ipſi quoque Judæorum Deum dixerunt: Lucanus 5. *& dedita ſacris Incerti Judæa Dei.* Adde, quòd Eſaiæ 9. 6. in admiranda illa de Filio Dei prophetia, *Parvulus enim natus eſt nobis, & filius datus eſt nobis*, nomen ei פֶּלֶא, quod eſt, *admirabilis*, tribuitur. Quemadmodum & פֶּלֶא, *admirabile & occultum:* Quod nomen ſibi Jud. 13. Angelus tribuit qui nativitatem nunciat Samſonis. A פָּלָא enim oritur; quod eſt, *occultus fuit:* ut diſſimulet quod quærebatur; ipſum nempe nomen. Unde & פְּלֹנִי, *ô Auge*, cujus nomen non exprimitur. Quid ſi autem & Athenienſes, in ſuorum ſcriptis cùm legiſſent, vix cognoſci verum Deum poſſe (id quod à Platone aliiſque dictum eſt) Deum item πάγκοινον eſſe (quomodo ab Acmone, antiquo ſcriptore, dictum Juſtinus Martyr notat) ideóque ei quem Ἄγνωστον intelligerent aram conſecrarunt, potuitne commodior Apoſtolo docendi ac dicendi hîc occaſio dari, ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν? *Quem ignari colitis, hunc ego vobis annuncio.* Hactenus de Ignoto Deo: nunc de eo quo ſe notum omnibus exhibuit: De quo ſequitur, cùm dixit, Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ. Videtur enim hoc ubique hîc Apoſtolus egiſſe, ut ex iis quæ ſcire ipſi è philoſophis ſuis poterant, aut in manibus haberent, miſeros convinceret. Orbem autem & quæ in eo, Θεοῦ μαρτύρια, *Dei teſtimonium*, præclarè Heraclitus dixerat: Cujus in Epiſtolis divinus exſtat locus; Ἐὰν μὴ ἐλπηθῇ Θεοῦ βωμός, οὐκ ἔστι Θεός; ἐὰν μὴ ἐλπηθῇ μὴ Θεοῦ, Θεός ὅτιν; Ὥστε λίθοι Θεῶν μάρτυρες. Ἔργα δὲ μαρτυρεῖν· ὅια νὺξ αὐτῇ καὶ ἡμέρα μαρτυρεῖσιν· ὥραι αὐτῇ μάρτυρες· γῆ πᾶσι καρποφορεῖται, μάρτυς. σελήνης ὁ κύκλος, σκότου ἔργον, ὑφάνσις μαρτυρία. *Quid ſi non ponatur ara Deo, non erit Deus? Quid ſi ponatur ejus qui non eſt Deus, ideóne Deus eſt? Ergò lapides teſtes erunt Dei. Atqui opera teſtari oportet: ut Solis. Nox illi diéſque, teſtes: anni tempeſtates, illi teſtes: tota terra frugum parens, illi teſtes. Lunæ globus, quod illius eſt opus, cæleſte teſtimonium exhibet.* Quò ſpectant & præclara illa, quæ Pythagoræ aut Pythagorico attribuuntur vulgò; v. 24.

Εἰ τις ἐρεῖ, Θεός εἰμι, πάρεξ ἐνὸς, οὐκ ὀφείλει

Κόσμου ἶσον τοῦτο φήσας εἰπεῖν, Ἐμὸς εἶτο.
Κ' οὐχὶ μόνον φήσας εἰπεῖν, Ἐμὸς, ἀλλὰ κατοικεῖν
Αὐτὸς ἐν ᾧ ποιήσα. ποιήσαντα δ' ἔσω τὸν δν.
Eſſe Deum ſi quis ſe dixerit (excipe verum)
Hic orbem faciat, dicátque, Hic eſt meus orbis.
Nec tantùm faciat dicátque, ſed incolat ipſum
Atque habitet quem fecit. ab hoc nam conditus orbis.

Ibid. Quemadmodum cùm de Deo addit, Ὅτι οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, expreſſiſſe illud Heracliti aut alluſiſſe dicas, Πῶ δ' ὄψῃ ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ναοῖς ἐποικλησόμενος; Εὐσεβεῖς γε, εἰ γε ἐν σκότει τὸν Θεὸν ἱδρύεται, *Ubi autem eſt Deus? in templis conclu-*
v. 26. *ſus? Vos pii ergò, qui in tenebris Deum collocatis.* Paulò pòſt cùm dicitur, Ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων κατοικεῖν ἐπὶ παν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, ὁρίσας προτεταγμένους καιρούς, καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν, intellige τοὺς καιροὺς τοῦ βίου: quos rectè & μεμετρημένους, ſive *menſuratos* aut *numeratos*, dicas, quia προτεταγμένοι & *antè ordinati* ſunt: Ut cùm dicitur, ὅτι Θεὸς ἐξ ἀδυναίας εἰς δυνασμὸν, ἐξ ἀτιμίας εἰς δόξαν, ὁπ μεμετρημένων καιρῶν εἰς ἀτελεύτητον αἰῶνα ἄγει. Non
v. 28. multò pòſt cùm dicitur, Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμὲν, fieri poteſt ut poetæ veteris ſenarium alluſerit,

Ζῶμεν δ' ἐν αὐτῷ ἔνιοτε, καὶ κινούμεθα, Καὶ ἐσμὲν.

Quo ſenſu locum rectiùs diſtinguas, Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμὲν. ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν· ut Arati loco alterum confirmet; & duabus ῥήσεσι ſeu locis paganorum ſic utatur. Porrò, quemadmodum ἡδονὴ κατ' ψυχὴν, ἡδονὴ τῆς ψυχῆς, ità ὁ καθ' ὑμᾶς ποιητὴς, ὁ ὑμέτερος· Ut τινὲς τῶν ποιητῶν τῶν καθ' ὑμᾶς, ſit, τινὲς τῶν ποιητῶν ὑμῶν. Bene igitur Vetus, *veſtrorum poetarum*. Ità capite ſequenti v. 15. Εἰ ἡ ζήτησιά ὅτι ἐστὶ λόγος, καὶ ὀνομα, καὶ νόμος ὁ καθ' ὑμᾶς, de Judæorum Lege. Ubi interim Recentiores, *Lege veſtrâ*: quòd nolim. Ad-
Ibid. de, quòd Aratus non Athenienſis ſed Cilix fuit (ἐκ Σόλων Κιλικίας) ad quem vulgò hæc referunt, qui de ſolo ejus loco agi volunt. E quo illud cùm adducit, Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν, mirum συγκαταβάσεως & prudentis ſanè œconomiæ exemplum dedit. Cùm enim Jovis meminerit Aratus, neque Ἐκ Θεοῦ, ſed Ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα dixerit (quo nomi-
ne τὸν δημιουργὸν, *creatorem*, teſte ipſo Arati interprete, deſignat) neque rejicit hoc nomen Apoſtolus, neque Jovem, cùm veteribus Eccleſiæ Patribus, hominem, & vitioſum quidem atque adulterum, ex ipſorum ſententia, fuiſſe docet: quemadmodum nec, utrùm fabuloſus an naturalis intelligatur, cùm interpretibus quærit. Contrà autem, de Deo id accipit: Ut confirmet quod de Romanis quoque dixerat, ὅτι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, *quod de Deo cognoſci poteſt, mani-*
v. 29. *feſtum eſſe in ipſis*, &c. *ut ſint inexcuſabiles*, ad Rom. 1 19,20. Sequitur, Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον. Pro quo ſcio apud Athanaſium χαράγματος τέχνης, Dialogo contra Macedonianos 1. legi; nec rectè. Cæterùm, χαράγματι τέχνης eſt quod vulgò χαραγμῷ τῇ τέχνῃ dicerent. Heraclitus, Οὐκ ἐστὶ Θεὸς χειροκμητος, dixerat. Bene autem addit, ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου: quia artifex dat formam quam imaginatur: Formam dat quam fingit & excogitat; non Dei, quam ignorat, ſed τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐνθυμήσεως, *artis atque cogitationis* quam concipit; ideóq; non veram. Unde Eſa. 31.7. τὰ χειροποίητα, *in peccatum facta*, dicuntur. *Nemo perſuadere*, inquit, *ſibi debet, Deum eſſe auro ſimilem, argento, vel lapidi, quem ars aut humana cogitatio formavit.* Non rectè vulgò & obſcurè: Quid enim eſt, *ſculpturæ artificii & excogitationis hominum?* vel, *ſculpturæ artis & cogitationis hominis?* quod antiquo placuit interpreti.

Cap.

Cap. XI.

Caput decimum octavum & decimum nonum percurritur. Pro συνείχατο τῷ πνεύματι, συνείχατο τῷ λόγῳ, antiquum cum Græcis Theologis legisse interpretem. Mens loci quæ. Πνεῦμα Apostolorum comes. Συνέχεσθαι τῷ πνεύματι, ὑπὸ τοῦ πνεύματος συγκαμβάνεσθαι, Hellenistis. Συνέχεσθαι τῷ λόγῳ. Συνείχετο ἔργοις. Ἔιχε γὰρ ὀυχλω. Et de quibus propriè dicatur. Ἐυξάμενοι & ἠυγμένοι Hellenistis qui. Ὁ ἔχων ευχλω. Locus, Ἀλλ' ἐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν. In dissimulando benoni aut pabulmos Hebræorum. ὅπου ἦν Δαεὶδ. ὅπου γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον. ὅπου ἦν ἐπ' ἐδνὶ ὑπεπλωσὸς τὸ πνεῦμα ἅγιον. Quomodo ignorasse Jehovam Samuel dicatur. Locus, Εἰς τί ὃν ἐβαπτίσωντο; Judæi quomodo baptizari tum solíti. Tinctio in baptismo & ἡ κατήχησις conjuncta. Locus, Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τὰς χεῖρας. Optati de baptismo Johannis locus. Ἐν ἀγαθῇ Τυχόντι πνὸς disputasse Apostolum: Quod nomen nè antiquis quidem Hebræis fuisse ignotum. Tyrannus Rufus, & quis. Turnus, pro eodem. Σκυτέιον Hebræorum Magistris in usu: & quo pacto usurpatum. Σκυτέιον, vestis; & quæ. Mos apprehendendi in contractibus vestem. Sudra; Σιμικίνθιον. Ἐγχείριον. Ὠράριον: Manuale; Orarium. Locus, Οὐ μόνον ἡ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὶ μέρος εἰς ἀπολογίαν ἐλθεῖν, & quomodo ab interpretibus conversus. Θέαζον, & quomodo accipiendum. τοῦ Διοσκόρω. Ἀχειροποίητα, & qualia. Ἀχειροτάκτου ἀνδριάς. Ἀγόραιοι. Ἀγόραιοι ἄγονται, cum res aguntur. Ὅτι ἡ ἀγοραῖος ἔστι. Ἀγόραιοι qui.

CApite decimo octavo cùm dicitur, Ὡς ἡ κατῆλθον ἀπὸ τῆς Μακεδονίας ὅ, τι Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο τῷ πνεύματι ὁ Παῦλος, bene monuerunt eruditi, pro συνείχετο τῷ πνεύματι, τῷ λόγῳ antiquum legisse interpretem: Quemadmodum certè & apud Græcos legitur Theologos. Neque aliter Asceticorum, quæ Basilio asscribuntur, autor: apud quem eodem modo, συνείχετο τῷ λόγῳ ὁ Παῦλος. Hoc miror, tantopere in loci interpretatione recentiores fluctuasse. Nam si συνείχετο πνεύματι legas, quis dubitat quin ἐκφοβεῖτο reddendum sit? Ut τὸ πνεῦμα, comes sit Apostolorum Spiritus; qui pro re nata acriùs sanctissimos afflabat viros. Hesychius, Συνεχόμενοι, κρατούμενοι. Et quis dubitat, quin κρατεῖσθαι τῷ πνεύματι, seu *corripi* interpreteris seu *impelli*, rectè hìc dicatur? Nam cur alium, ut hìc nonnulli, præter eum qui docentibus adesset, qui dictabat singula ac dirigebat, Spiritum intelligamus, nondum video. Nihil enim aliud quàm docuisse dicitur. Igitur συνείχετο, *correptus est*. Ut idem sit, quod aliàs ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτὸν τὸ πνεῦμα, *cecidit super eum Spiritus*; & quod Hellenistæ, ὑπὸ τοῦ πνεύματος παρελαμβάνετο, *à Spiritu correptus fuit*: significatione τῷ אחז nimirum; ut majorem ità in docendo notet vehementiam. Sin τῷ λόγῳ legas, quid aliud nisi docendo fuisse occupatum dixit? Ut utriq; conveniat quod sequitur, διαμαρτυρόμενος τοῖς Ἰουδαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Eruditè ac Latinissimè interpres vetus, *instabat verbo*. Absit autem illud, *constringebatur spiritu*. Qui exemplapetit, præter Græcos, Hellenistas ità loqui sciat: Sap. Salomonis, ὅλος γὰρ ὁ κόσμος λαμπρῷ καταλαμπόμενος φωτὶ, καὶ ἀπεμποδίστως συνείχετο ἔργοις, & *non impeditis detinebatur*, sive *instabat, operibus*: meliùs quàm *continebatur* vulgò. Eodem capite cùm sequitur, Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανὰς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κειράμενος τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε γὰρ εὐχὴν, postremum illud de Acyla, quasi Nazaræus esset, credo, dici quidam voluerunt: Quos εὐξαμένους vel ἠυγμένους, id est, εὐχὴν ἔχοντας, ut rectè interpretatur S. Lucas, vulgò Hellenistæ dicunt. Εὐχὴ est נדר, Num. 6. v. 4. Πάσας τὰς ἡμέρας τῆς εὐχῆς αὐτοῦ. Vide ibid. vers. 7, 9, 13, 18, 21. Εὐχάσθαι igitur est, Nazaræum fieri, vel esse: Ibid. v. 5. Ἕως ἂν πληρωθῶσιν αἱ ἡμέραι ὅσας ηὔξατο & aliquoties. Igitur, ὁ ἔχων εὐχὴν, est, ὁ ἠυγμένος. Ibid. v. 13. Καὶ οὗτος ὁ νόμος τοῦ εὐξαμένου, vel ἠυγμένου. Item, Καὶ ξυρήσεται ὁ ἠυγμένος περὶ τῆς κεφαλῆς, v. 18. De Acyla igitur accipiendum, non de Paulo: cùm neutrum Nazaræatui obstrictum autor dixerit, quod sciam. Capite decimo nono nobilis-

Cap. 18 v. 5.

v. 18.

Cap. 19 ſimus exſtat ille locus, Ἀλλ' ἐσμὲν εἰ πνεῦμα ἅγιον ἔλαβον πιστεύσαντες. Qui quo pacto ignorare poterant utrùm Sanctus eſſet Spiritus, ſi à Johanne baptizati eſſent, li κατηχημένοι
v. 2. ejus ac μεμυημένοι fuiſſent? qui de venturo poſt ſe dixerat, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν πνεύματι ἁγίῳ. Alias monuimus, nihil tam uſitatum eſſe Hebræis quàm ut ſuum benoni aut pahul, ſeu participium, interdum exprimant, interdum, uſu recepto, diſſimulent. Ità Johannis 7. 42. Οὐχὶ ἡ γραφὴ εἶπεν, ὅτι ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἀπὸ Βηθλεὲμ τῆς κώμης ὅπου ἦν Δαβὶδ, ὁ Χριστὸς ἔρχεται; Ergò, ὅτου ἦν Δαβὶδ, *ubi erat David*, γεννᾶται nimirum: *ubi natus erat David*. Et, nè quis dubitet, apud eundem 7. 39. ἔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, *nondum erat Spiritus Sanctus*; δοθὲν nimirum, *datus*. Quod expletur aliàs ac plenè effertur: quemadmodum Actor. 8. 16. ἔπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκὸς τὸ πνεῦμα ἅγιον, *nondum enim in quenquam illorum delapſus Sanctus fuerat Spiritus*. Tolle illud ἐπιπεπτωκὸς quod additur, idem de quo hîc agitur habebis; *Nondum enim erat Spiritus Sanctus collatus* nempe, *ac datus*. Quod factum, cùm illuſtria ac verè cœleſtia illa vigere in Eccleſia cœperunt dona. Non igitur Spiritum Sanctum eſſe ignorabant iſti, qui dona ejus, licèt ità extra ordinem effuſa, datúmque tam ubertim ac miſſum, ignorare poterant: neq; id adhuc intellexiſſe videbantur. Ut τὸ λεγόμενον, Hebræorum more, id ſit. Nec diſſimile quod de Samuele lib. 1. c. 3. v. 7. dicitur; *Samuel autem necdum norat Jehovam*. Quomodo? λαλεῖν τὰ ſcilicet, quod intelligendum. Ignorabat, loqui cùm ſuis Jehovam ſolere. Quomodo etiam ignorare eum, iis natus parentibus, ſed & priuſquam natus aut conceptus eſſet Deo dedicatus poterat? Nondum igitur apparuiſſe illi Deum innuit. B. Hieronymus Quæſt. in lib. Reg. *Neſcire Dominum dicitur, quia per prophetiæ myſterium nondum revelatus ei fuerat ſermo Domini*. Sequitur, Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; hoc eſt, κατηχημένοι ἐστὲ· ut cap. ſuperiori v. 25. ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου. Id autem à Judæis deſumtum, qui aquæ ad cervicem immerſi, Legis præcepta diſcebant: à quibus Tinctio
v. 3. v. 6. καὶ κατήχησις ſimul jungebatur. Eodem capite non ità multò poſt dicitur, Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, &c. De quo loco pretium operæ eſt audire quæ Optatus lib. 5. adverſus Donatiſtas notat: *Inde eſt vox Filii dicentis, A DIEBUS Johannis uſque in hodiernum regnum Dei vim patitur: & qui vim faciunt, diripiunt illud. Ideo dixit, vim patitur, quia adhuc baptizabat Johannes. Denique, quia alterum tempus erat ante præcepta; alterum, poſt præcepta. Qui poſt præcepta in nomine Salvatoris baptizati ſunt, in regnum Legibus intraverunt: qui ante præcepta, ſine Lege vim fecerunt, ſed excluſi non ſunt. Ergò, ante præcepta baptiſma Johannis cùm eſſet imperfectum, perfectum judicatum eſt ab eo cui nemo judicat. Et quia quaſi limes quidam fixus eſſet juſſionis inter tempora antecedentia & ſequentia, cùm apud Epheſum baptizarentur aliqui baptiſmate Johannis, poſt præcepta hos videns beatiſſimus Paulus, interrogavit, An acciſſent Spiritum Sanctum. Dixerunt ſe illi neſcire an eſſet Spiritus Sanctus. Et dixit illis, ut poſt baptiſma Johannis acciperent Spiritum Sanctum. Sic enim baptizati erant, quemadmodum multi à Johanne fuerant baptizati. Sed quòd ante Legem baptizati ſunt, ad indulgentiam pertinuerunt: quia præſens fuerat qui indulgentiam daret.* (Lege, *Sed qui ante Leges baptizati ſunt,*) *Et non erant ex toto rei, qui Legibus non fuerant occupati. Hi verò qui apud Epheſum poſt Leges Johannis baptiſmate baptizati faiſſe leguntur, poſt Leges in Sacramento erraverant: quia jam introductum fuerat baptiſma Domini, & excluſum fuerat ſervi. Et ideo, quia poſt mandata Divina Legibus debuerant ire in regnum, non per violentiam (jam enim terminum temporis fixerat Chriſtus, dicendo, A diebus Johannis uſque in hodiernum) poſt hodiernum jam non licebat, quod verè licuerat. Quare nolite vobis blandiri dicto Apoſtoli Pauli, qui non poſt perſonam operarii interrogavit, ſed poſt rem; cui res non perſona diſplicuit. Denique baptiſma Salvatoris juſſit ut diſcerent qui non noverant, quia non ipſum ſed aliud acceperant.* Quaſi non Spiritûs modò dona & linguas, ſed & baptiſma novum admi-
v. 9. ſiſſent. De quo jam egerunt eruditi. Paulò poſt *ſingulis diebus in Tyranni* ἀπὸ ſchola diſſerviſſe dicitur Apoſtolus. Quod nomen non ſemel in Gemara occurrit, ubi

ubi & Tyrannus Rufus, qui הרשע seu *sceleſtus* dicitur, & qui templo Hieroſolymitano impreſſiſſe aratrum fertur: quem eundem cum Terentio Rufo Joſephi, quidam; alii Titum imperatorem eſſe voluerunt. Nam ut טורנוס ſit Τύραννος, novum non eſt: è quo & nonnulli *Turnus* fecerunt. Cùm autem ſequitur, Ὥστε καὶ ὁπὶ τοὺ ἀνθρώπους ὑποφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτῶ σουδάρια ἢ σιμικίνθια, ſatis conſtat, σουδάριον, hoc eſt, סודר *ſudar*, Magiſtros ſibi vendicaſſe: qui & בגד, ſive veſtem, interpretantur: quo nomine eam dicebant quam in emtione ac contractibus duo teſtes apprehendebant. Sed & iidem notant, quod faciei imponitur velamen, ab Hieroſolymitano interprete סודרא *ſudra* dici. Quod autem ad σιμικίνθιον, Baſilius Seleuciæ Epiſcopus Homiliâ Εἰς τὸ εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου notat, Παύλου λέγοντος ἐγχείριον ὑποπλαδῶν, καὶ τῶ χρωτὸς αὐτοῦ τῆς ὀσμῆς ἀπομάξας, τοῖς ἀλάστορας δι' αὐτῆς ἀπωσάμενος δύναμις. Ubi σιμικίνθιον, ἐγχείριον videtur dixiſſe. Quod confirmat gloſſam quam eruditi adferunt; ὅτι σιμακίνθιον τὸ ἐν ταῖς χερσὶ κατεχόμενον, πρὸς τὸ ἀποµάσσεσθαι τοὺς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, ἶον ἱδρῶτα, πτύελον, δάκρυα, καὶ τὰ ὅμοια, *quod manu ad abſtergendos corporis humores, ſudorem ſcilicet, ſputum, lacrymas, ſimiliaque, geſtabant:* Quomodo ſudariis nunc utimur; ut & de iis rectè id dici poſſet. Ἐγχείριον eſt *manuale.* Heſychius, ὠφέριον dixit, quo ſordes oris ſacerdotes detergebant: Σιμικίνθια, φακιόλια, ζωνάρια, ὠφέρια τῶν ἱερέων. *Manuale* autem, *orarium* Iſidoro. De quo inter alia vide quæ clariſſimus Johannes Meurſius notavit. Eodem capite in ſeditioſa oratione illa Demetrius, Οὐ μόνον δὲ τοῦτο κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν. Mens autem, *Neque periculum modò eſt nè hac in parte arguamur, ſi videlicet Deos χειροποιήτους ipſi colamus, quod illi nefas arbitrantur.* Vetus obſcurè ac parùm Latinè, *Non ſolùm autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire.* Recentior, cùm reddit, *Non ſolùm autem periculum eſt, nè iſtud quod nobis eſt peculiare nobis probroſum evadat,* quid voluerit non video: Aliter certè dixit quod invenit. Non ità multò pòſt, Τινὲς δὲ καὶ τῶν ἀσπαρῶν ὄντες αὐτῶ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν μὴ δῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Quid eſt, εἰς τὸ θέατρον? *in turbam* certè *ac populi confluxum.* Eruditè Heſychius, Θέατρον, σύναγμα, *populi conventum,* interpretatur: Qualis turba quæ ad ſpectandum confluit: quæ & ipſa, *theatrum* Romanis. Eodem capite, τίς γάρ ἐστιν ἀνθρωπος ὃς οὐ μεθοπεῖ τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον ὖσαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διοπετοῦς; hoc eſt, τῆ ἀχειροποίητα: Unde originem ἀχειροποίητα, de quibus hodie nonnulli diſputant, apud ſequioris ævi Chriſtianos duxiſſe videntur. Quod homini Divinitus creato antiqui tribuunt: quem ἀχειρότευκτον ἀνδριάντα Andreas Hieroſolymitanus, Archiepiſcopus Cretenſis, dixit; Τὸ νοερὸν ἐν ὕλῃ σύγκραμα καὶ σύνθημα, τὸ ἐν αἰδίοις λογικὸν ἀποτέλεσμα, ὁ ἀχειρότευκτος ἀνδριὰς, ἔμψυχον ἄγαλμα, τὸ θεοώνυμον ζῶον. Eodem capite non procul à fine cùm dicitur, Εἰ μὴ οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῶ τεχνῖται πρός τινα λόγον ἔχουσιν, ἀγόραιοι ἄγονται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσι, parùm conſultè ſcripſerunt qui exiſtimarunt, ἀγοραίους forenſium cauſarum judices, aut cauſidicos, dici. Quomodo enim ἀγοραῖοι (imò ἀγόραιοι) ἄγεσθαι, de iis, aut quo genere loquendi, dicatur? Res aut aguntur in foro, aut non aguntur. Cùm aguntur, ἀγόραιοι ἄγονται: quemadmodum cùm ceſſant, *proferri* dicuntur. Gloſſarium nobile illud Stephani, *cùm res agitatur,* ὅτε ἡ ἀγόραιός ὅδιν, exponit. Ἀγόραιοι ergò δικαιοδοσίαι, ſive *juriſdictiones,* ſunt. Hoc ergò vult; Tempus eſſe quo res agerentur ac judiciaria tractarentur: Nihil igitur obſtare ait, quominus judicio experiantur; cùm judiciorum, non feriarum, tempus eſſet. Hoc vult; Deſiiſſe ferias, aut, non eſſe.

v. 12. v. 27. v. 31. v. 35. v. 38.

Cap. XII.

Vigeſimum caput cum ſequenti percurritur. Τὸ κατῳὸν *Romæ & alibi, viliſſima pars adium, quæ Apoſtolorum conventibus tribuitur: Cœnaculum. quos tegula ſola tuetur. Eliſæi* κατῳὸν. *Troas, colonia Romana.* καταφερόμενος ὑπνῳ βαθεῖ. Καταφορὰ, *& quid Hebræis.* Καταφερὴς ὑπνῳ. *Rhetorum* καταφορά. διδόμενος τῷ πνεύματι, *& quid*

hoc loco. Δέσμιοι & δεδεμένοι *Helleniſtarum: De captivitate ſpirituali ſeu mœrore paſſim ità loqui. Abſens τῇ σαρκὶ Apoſtolus.* λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τῦ ποιμνίυ. Φειδεσθαι, ἀντὶ τῦ ἐλεεῖν, *Hebraiſmus.* Φιλάνθρωπία *in Deo. De eo, quòd Manes* φιλάνθρωπον τ' ἀπάτην καὶ πάνυ ἑαυτὸν ἐκδεδωκότων *veniſſe ſe diceret. Locus,* ὅπ αὐτὸς εἶπεν, & *quomodo intelligendus. Philoſophorum* ἀρέσκοντα: *Eorundem δόξαι: & quomodo citentur.* Βέλεται τάδε ἔλεγον διὰ τῦ Πνεύματος, *Spiritu Prophetico: Quomodo & tertiam Trinitatis Perſonam ab antiquis dici.* Πνεῦμα Κυρίυ, *Spiritus prophetiæ Domini, Thargumiſtis.* Ἀποκαθαρμοί. ἔστιν τι αὐτῷ: *Quem locum aliter legiſſe Auguſtinum. Locus,* καὶ διαπνεῦσον ἐπ' αὐτοῖς, *& quomodo intelligendus.* Διαπνήματα καὶ νόμοι. Διαπνήματα *de cibis quibus Judæi utebantur. Ordo non idem in adiaphoris per ſe, à quibus abſtinendum, ſervatus.* Τὸ πικτὸν *alibi B. Auguſtino prætermiſſum. Tarſi urbis præſtantia: quantùmque ipſi ſibi tribuerent Tarſenſes; tum originem ſuam à Titanibus deduxiſſe.*

Cap. 20 v. 8. CApite vigeſimo inter alia legitur, Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ ὑπερῴῳ ὅπου συνηγμένοι. quemadmodum τὸ ὑπερῷον, tanquam viliſſima pars ædium, & hîc & alibi Apoſtolis, ut peregrinis ac fortunæ tenuis, tribuitur. Ut & Romæ, qui ibi degerent. Notum, cur rarus venire in cœnacula miles à poeta dicatur:

Temporibus diris igitur juſſuque Neronis,
Longinum, & totas Lateranorum obſidet ædes
Tota cohors. rarus venit in cœnacula miles.

Hi enim ſunt quos, ut idem loquitur, *tegula ſola tuetur.* Quod & aliis Eccleſiaſtici ſcriptores tribuerunt, qui hoc imitati ſunt. Iſidorus Peluſiota; Τὴν Ἐλισαιὲ ἐυτέλειαν ζήλω, ὑπερῴῳ καὶ λύχνῳ ἀρκοῦ, ἅπερ τῷ ὑψηλῷ καὶ πφωτισμένῳ τοῦ ἀνδρὸς ἠνίωτο πρόξιν. Quibus verbis ὑπερῷον Eliſæi commendat, déque magnitudine animi ejus & ſublimitate ex eo ſententiam pronunciat, aliiſque ad imitandum proponit. Ubi autem hoc evenit? Troade nimirum, quæ colonia Romana: Quas Apoſtolum amaſſe ſuprà diximus.

v. 9. Sequitur, Καθήμενός δέ τις νεανίας ὀνόματι Ἔυτυχος, ὑπὸ τὸ θυρίδος, καταφερόμενος ὕπνῳ βαθεῖ, διαλεγομένυ τοῦ Παύλε ἐπὶ πλεῖον, κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνυ, ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ τρίτε κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός. Ubi eleganter & propriè καταφερόμενος dixit, cùm καταφορὰν intelligat: Quâ voce Aquila תַּרְדֵּמָה Geneſ. 2. interpretatur. Heſychius; Καταφορεῖν, ὑπνῶν. Scribe, καταφορᾶν, ὕπνον. Unde καταφερὴς ὕπνυ, *ſomno oppreſſi.* Alia eſt Rhetorum καταφορά: cùm, ut loquitur Nyſſenus, ἀφορμὰς καταφορῶν πῖς μεροχίοις παρέχειν, hoc eſt, *invectivarum argumenta ſuis præſcribunt.* Gloſſarium Stephani; Καταφορά, *invectiva*: Καταφορικὸς, *invectivus.* Apage autem illud κατεχόμενος, quod è codice ſuo huc adducunt eruditi. Eodem capite cùm dicitur,

v. 22. Καὶ νῦν ἰδὲ, ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἰερυσαλήμ. Ubi eruditis non aſſentimur, qui de S. Spiritûs vinculo hîc agunt. Hoc enim vult; Mœrore ſe conſtringi, quòd & vincula & reliquas quæ eventuræ ſibi eſſent calamitates ex revelatione prævideret. Neque magis mirum fuit, Paulum ità affici, quàm Dominum, cujus ſummæ ante τὸ σωτήριον παθος anguſtiæ commemorantur. Ut omittam, אסירים Hebræis δεσμίους aut δεδεμένους paſſim Helleniſtis dici, qui afflicti ſpiritu aut mœſti: Ità, ἐξαγαγεῖν ἐκ δεσμῶν δεδεμένες, Eſa. 42. 7. qui & οἱ ἐν δεσμοῖς apud eundem prophetam 49. 9. ut & δέσμιοι ἐλπίδος, qui aliquid exſpectant vehementer (quod ad ſpem de adventu Meſſiæ referunt plerique) Zach. 9. 12. Id autem, *vinctos, qui liberationem ſperant,* hoc eſt, *ſpiritu conſtrictos,* Thargumiſtæ interpretantur. Ergò, τῷ πνεύματι, *ſpiritu,* hoc eſt, *animo.* Et nonne graviſſima mœrendi cauſa, præter eam quam dixi, quòd à fratribus, ut non viſurus eos ampliùs (verſ. 25, & 38. vide) abiret, lupóſque rapaces Eccleſiam eſſe invaſuros videret? De quibus quæ ſequuntur vide. Quemadmodum igitur ad Coloſſenſes capite 2. abſentem ſe τῇ σαρκὶ, *ipſâ carne*, præſentem τῷ πνεύματι, hoc eſt, *ſpiritu* ſive *animo*, ità nunc δεδεμένον τῷ πνεύματι, etiam ſi

v. 29. nondum τῇ σαρκὶ ſeu reipſa, ait. Inter alia enim, Ἐγὼ γὰρ οἶδα τῦτο, ὅτι εἰσελεύ-

σονται

σοντα μὴ τὼ ἄφιξιν μὴ λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. hoc eſt, *quos nulla gregis commiſeratio ſubibit.* Merus Hebraiſmus : Qui רחם & ſimilia ἀντὶ τοῦ ἐλεεῖν ſive *miſereri* ità paſſim uſurpant : ut exemplo horum Helleniſtæ, τὸ φείδεσθαι. Unde & Græci nonnunquam Theologi φειδὼ καὶ φιλανθρωπίαν in Deo conjungunt : Ut Epiphanius adverſùs Montaniſtas ; qui, διὰ τὼ τοῦ Θεοῦ φειδὼ καὶ φιλανθρωπίαν, *propter miſericordiam & amorem quo homines proſequitur Deus.* Aliter autem non loquuntur Helleniſtæ : Manes, qui ex Oriente venerat, Epiſtolâ ad Marcellum, quæ in ejus hæreſi exſtat, veniſſe ſe ait & ſcripſiſſe, φειδόμενόν τε τῶν ἀπάτῃ καὶ πλάνῃ ἑαυτὲς ἐκδεδωκότων, *miſertum eorum qui fraudi ac errori ſe tradidiſſent.* Nam φειδόμενος, *qui miſeretur.* Eodem capite, Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτω κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων, μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε, Μακάριόν ἐστι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Ubi ὅτι αὐτὸς εἶπε, idem quod, ἐδίδαξε, ſive, *ipsâ doctrinâ prætulit.* Falluntur ergò qui, quod ſequitur, χρεῖον ſive locum certum eſſe volunt qui ex Evangelio amiſſo adducatur : cùm eo modo quo ἀρέσκοντα Philoſophorum citetur ; non ut verba ſed ut placitum : Vulgò δόξας dicunt ; quarum ſola mens ſpectatur. Unde nonnunquam cùm ea citant veteres, hâc formulâ aut ſimili utuntur, Βούλεται τάδε : Ut de Ariſtotele Laertius ; qui poſtquam ſcripta Philoſophi recenſuit, ἀρέσκοντα ejus ſeu doctrinam expoſiturus, Βούλεται ἐν αὐτῆς τάδε, *Hæc in iis docet* ſive *ſentit*, inquit. Et certè, Δὸς πλουσίῳ, καὶ ἕξῃς ἀκουσεῖν, non, Δίδε, μὴ λάμβανε, *Da, non accipe*, dixit Dominus. Igitur, τὰ ἀρεσκόντων τοῦ Κυρίου ἐστὶν, *è placitis Domini eſt*, dicerent veteres, Μακάριόν ἐστι δίδοναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Quod ſubacti in antiquorum ſcriptis intelligunt. Capite vigeſimo & primo cùm dicitur, Καὶ ἀνάντες τὸν μαστὸν, ἐπιμείναμεν αὐτῇ ἡμέρας ἑπτὰ· ὅστινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἰερουσαλήμ, intelligitur Spiritus haud dubiò Propheticus. Quo nomine ab antiquis nonnunquam tertia Trinitatis dicitur Perſona : Ut Juſtino Martyri, qui Apologiâ 2. *Chriſtianos* Πατέρα, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ Υἱὸν ἐλθόντα, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ προφητικὸν σέβεσθαι καὶ προσκυνεῖν, hoc eſt, *Patrem, eúmque qui ab eo venit Filium, Spiritúmq; Propheticum colere atque adorare*, ait. Eodem ferè modo quo à Thargumiſtis Spiritus idem qui Πνεῦμα Κυρίου, cùm alibi tum 2. Sam. 23. 2. רוח יהוה דבר בי, *Spiritus Prophetiæ Domini*, dicitur. Eodem capite, Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι ἀνεβαίνομεν εἰς Ἰερουσαλήμ. Ubi Græci Scholiaſtæ, τὸ ἐπισκευασάμενοι, τὰ πρὸς ὁδοιπορίαν λαβόντες, *iis quibus ad iter opus eſt aſſumtis* : Qui ἐπισκευασάμενοι, cum aliis nonnullis, legiſſe videntur. Eodem capite legitur, Οἱ δὲ ἀκούσαντες ἐδόξαζον τὸν Θεὸν, εἶπόν τε αὐτῷ, Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων. Ubi neceſſe eſt aliam lectionem ſecutus ſit B. Auguſtinus : qui in locum illum ad Gal. c. 2. *Dixi Petro coram omnibus*, orationem quæ ſequitur Jacobo tribuit : *Attende enim*, inquit, *obſecro, ipſa verba Jacobi ; VIDES, FRATER, quot millia ſunt in Judæa qui crediderunt in Chriſtum.* Legit igitur, ὅπῃ τι αὐτῷ : pro quo alii, εἰπόντες : niſi ſanctiſſimo viro impoſuit memoria. Non multò pòſt legitur, Τίτος παρελαβὼν, ἀγοράσαι συν αὐτοῖς· καὶ δαπάνην ἐπ' αὐτοῖς. Quæ ad ſumtus hîc quidem Nazaræorum cauſâ faciendos, quanquam & ad dixtam quâ Judæi utebantur, nonnunquam refertur : Eo ſenſu quo δαπανήματα καὶ νόμοι ab Helleniſtis interdum conjunguntur : ut cùm 2. Machab. 11. 31. χρῆσθαι τοῦ Ἰουδαίους τοῖς ἑαυτῶν δαπανήμασι καὶ νόμοις, καθὰ καὶ τὸ πρότερον, *uti Judæos ſuo victûs genere & legibus, ut priùs*, permittitur : de cibis quibus antè utebantur, qui à ſuilla & ſimilibus abſtinebant. Eodem capite cùm dicitur, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτὲς τό, τε εἰδωλόθυτον καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν, mirum eſt quantopere in iis recenſendis (de quibus ſuprà egimus prolixè) variant antiqui : Adeò quidem ut B. Auguſtinus alibi τὸ πνικτὸν prætermittat : qui *De gentibus autem quæ crediderunt nos mandavimus, judicantes, nihil ejuſmodi ſervare illos, niſi ut ſe obſervent ab idolis immolato, & à ſanguine, & à ſornicatione.* Eodem cap. in verbis Pauli non procùl à fine cùm legitur, Ἐγὼ ἄνθρωπος μέν εἰμι Ἰουδαῖος, Ταρσεὺς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης, rectè illuſtri urbe ortum ſe ait : Et adeò quidem illuſtri, ut & Græcos, & Argivos, & his præſtantiores, dici Tarſenſes ſe vellent ; neq; ad heroas modò, ſed

Cap. 21 v. 4.

v. 35.

v. 15.

v. 20.

v. 24.

v. 25.

v. 39.

ſed Titanas ipſos, generis antiquitatem referrent: Dio Chryſoſtomus Tarſicâ priore; καὶ ὡς ἐστ' Ἕλλησιν, καὶ Ἀργεῖοι, καὶ ἐπ βελτίνς καὶ ἀρχηγὸς ἔχστε πρῶτος καὶ ἡμῶν, μᾶλλον δὲ Τιτᾶνας.

Cap. XIII.

Caput vigeſimum ſecundum & tertium percurruntur. ἀνατεθεμμένος παρὰ τὰς πόδας Γαμαλιήλ. *Proficere ad pedes. Judæorum mos, qui ſedentes diſcebant; unde illud.* Qui ſedent & proficiunt in Lege: *ſecùs quàm Græcorum plerique;* πεῖπατοι, ἱστελαι, καὶ λόγοι. רגל Pes, *& ab eo,* Inſtituere. *Locus,* Οἱ ἢ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, πλὴν ἢ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. *Qui ſint* οἱ ὄντες ἀκούοντες ὄντε λαλοῦντες. *Recentiorum interpretis de audita Apoſtoli voce ſententia.* Φωνὴ *Vox, ſed &* Sonus. *Locus Johannis huic ſimilis, de quo & ſuprà actum.* Vox, ἔναρθρος *aut* ἄναρθρος. *De ipſo loco quid ſentiendum. Cujusnam, qui Paulo in converſione aderant, vocem audierint. Filia vocis. Chronologia Sanctorum, auctoriſque ſententia.* Αὐτὸς, *Dominus: & quomodo uſurpetur.* Αὐτὸς ὁ χυειολογούμενος. Ἄγαδυ εἰς πλὴν παρεμβολήν. Παρεμβολὴ quæ *Antonia, quæ &* φρούριον *Joſepho dicta.* Μάστιξιν ἀνετάζεσθαι. Ἐξετάζειν. Οἰκίτης ἐξετάζόμενος. Ἐτασμοί. Περιτείνειν τοῖς ἱμᾶσι. *Locus,* Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν; *Apoſtolus, Romanus; & quomodo. Tarſus utrùm colonia an municipium. Fuſius de eo actum. Apionis ignorantia à Joſepho taxata, qui neſciret, ab iis à quibus deductæ eſſent coloniæ colonos dici.* Πολιτεία, *Jus civitatis. Romani quàm in conſerendo urbis ſuæ nomine, etiam Joſephi tempore, munifici. Leges de libertate, & ad quos potiſſimùm ſpectarint. Duæ in Cilicia, quarum Ulpianus meminit, coloniæ; Selinus nempe, & Trajanopolis. Juliopolis, Tarſus, & unde dicta. Tarſo, ſecundùm Dionem Chryſoſtomum, terram, leges, honoremque contuliſſe Auguſtum; & quò ſpectarent ſingula. Largiri agrum ſeu terram: Leges quæ & quales municipibus conferri ſolitæ: Honor qui conferri ſolitus. Romanitas. Naturæ patria; Juris patria: Utramq; quinam haberent. Municipes fuiſſe colonos, quonam è loco probaverit Baronius.* Πολίτης: *& hoc nomen quàm moleſtè exprimant Syri.* Πολίτης ἀπὸ πολιχνίου, *&* κοινωνὸς ἢ πολιτείας, *dictus Municeps.* Πολίχνιον, *Municipium.* Ἀπιχία *Græcorum. Municipes, cujuſque civitatis cives Juriſconſultus. Baronii ſententia excuſſa. Mirifica Proſperi.* πολλῶ κεφαλαίῳ. Κεφάλαιον, *de Summa rei, etiam pecuniæ.* Συνάγειν τὸ κεφάλαιον, *Ariſtoteli.* Δομίζεσθαι τὸ κεφάλαιον. *Pecuniæ conſpectus.* Μεταχειρισμός. *An Apoſtolus aliter de ſummo Pontifice locutus ſit quàm ſenſit.* Τῆς χάριτος ἐκπλαγῆναι, *de Apoſtolo; & an locum in eo habuerit.* Ἐλπὶς, *de Reſurrectione. Reſurrectio tota ſpes noſtra, B. Auguſtino judice. Spes,* ὑπόστασις. ὑπόστολή *&* τύπον τινὰ ὑπέσχησα. Πεπέχειν τὸν τύπον. Πεπέχειν, παιδικῶς *uſurpatum.* τοῦδε τὸ σκοπὸν ἐχόμενον. ὑπόστολὴ ἔχουσα ὧδε. ὁ χαλῶν ὑπέχων ὕπας. Πολιτικοὶ καὶ δημόσιοι τύποι. Τύποι πραγματικοί, *Formatæ epiſtolæ.* Τέτο τὸ ἀπόγραφον. Αἰτία, *& quid hoc loco.*

Cap. 22 v. 3. Cum Apoſtolus non procul ab initio capitis quod ſequitur, ἀνατεθεμμένος παρὰ τὰς πόδας Γαμαλιήλ, dixit, Judæorum expreſſit morem, qui ſedentes non πεῖπατοῦντες, & ad præceptorum pedes, proficere ſolebant. Unde qui diſcunt, *ſedere* iis, & *ſedentes*, dicuntur: ut cùm eos *qui ſedent*, hoc eſt, שׁוּשְׁבִין, & *qui proficiunt in Lege*, cùm alibi tum in Capitulis Patrum conjungunt: Multùm diverſi, ut videtur, hac in parte à Græcis, qui πεῖπάτες, ἱστελας καὶ λόγες, interpretantur: nam de Ariſtotele quod vulgò traditur, notum. Jam à רגל *regel*, quod *pedem* denotat, הרגיל in hiphil de *exercitatione* ac *inſtitutione*, ſi Eliæ credimus, vulgò, quanquam in Sacris rariſſimè, uſurpatum: Quod & ibi autor idem probat. Eodem capite cùm ab Apoſtolo

v. 9. dicitur, Οἱ ἢ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, πλὴν ἢ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι, quia non eſt locus in quo magis ſe torſerunt eruditi, qui aliud hîc dici quàm in hiſtoria converſionis ejuſdem Apoſtoli voluerunt, utrumque ſemel

ſemel videamus, nè quid ampliùs moretur eos qui hîc tantum operæ ſumſerunt. Ibi legitur, Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἱστήκεισαν ἐννεοὶ, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες: hîc verò, Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες &c. τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Priórem locum ità reddidit interpres recens, *Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, conſtiterunt muti; audientes quidem ejus vocem, neminem autem videntes.* Ad verbum ſuo more vetus, *Viri autem illi qui comitabantur cum eo, ſtabant ſtupefacti; audientes quidem vocem, neminem autem videntes.* Primò, ἐννεοὶ, *mutos* reddit, cùm non minùs ſurdi câ voce deſignentur. Princeps eruditionis antiquæ Heſychius, Ἐννεὸν, νωχαλῆ, μετέωρον, interpretatur: tandémque addit, ὃς ἔτι ἀκύει ὅτε λαλεῖ, *qui nec audit nec loquitur:* ut deſignet eum cui mens percuſſa vocem & auditum pariter includit; quales οἱ ἐμβρόντητοι. Notum illud poetæ,

Non aliter ſtupui quàm qui Jovis ignibus ictus
Vivit, & eſt vitæ neſcius ipſe ſuæ.

unde *ſtupefactos* Vetus eruditè dixit. In ſequentibus τὸ *ejus* more ſuo addidit Recentior, qui nodum ſecat; quaſi hoc ad Pauli vocem referendum eſſet: qui ibi, *audientes quidem ejus vocem.* Séd & meliùs fortaſſe *audientes ſonum*, quàm *vocem*, dixiſſet: ſonum enim magis quàm vocem, præ ſtupore quem deſignat, audiviſſe veriſimile eſt. Tales erant iſti Joh. 12. 28, 29. de quibus ad caput hujus libri ſecundum: qui cùm vocem è cœlo, *Et glorificavi, & iterum glorificabo*, audiviſſent, tonitru audiſſe ſe exiſtimabant: Quem lo- cum eleganter huic hiſtoriæ Chryſoſtomus accommodat. Quid igitur eo de quo hactenus loco? Stupefactos atque attonitos ſive vocem ſive ſonitum audiſſe, ſed neminem vidiſſe, dixit. Reſtat ut & iſtum videamus, ubi dicitur, ὅτι φωνὴν οὐκ ἤκουσαν. Nemo neſcit, vocem eſſe aut ἔναρθρον, aut ἄναρθρον, *indiſtinctam*, vel *articulatam*; qualis eorum qui loquuntur: De qua nè quis dubitet hîc agi, addit ipſe, τοῦ λαλοῦντός μοι. Illi autem ſonum, ſive mavis, vocem indiſtinctam audiverunt, verba non intellexerunt. Quare? Ὅτι ἐννεοὶ ἐγένοντο præ ſtupore; quòd attoniti, quòd ſtupefacti ac ſemiſurdi eſſent. Adde, quòd diſtinctè duas ponit voces: alteram, Σαὺλ, Σαὺλ, τί με διώκεις; alteram à qua nomen loquentis exprimitur, Ἐγώ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις. Quam vocem aut nomen poteſt fieri ut non audirent, quia audiri ab iis noluit qui nomen ſuum hîc expreſſit: non enim cæteri, ſed vas electionis vocabatur: Quemadmodum nec viderunt eum, quia noluit videri: Eum nempe, ut ad primum Lucæ B. Ambroſius loquitur, *qui, ſi non vult, non videtur, ſi vult, videtur. Apparuit enim Deus Abrahæ, quia voluit: alii quia noluit, non apparuit. Viſum eſt etiam Stephano, cùm lapidaretur, aperiri cœlum: viſus eſt etiam Jeſus ſtans ad dexteram Dei; & non eſt viſus à populo.* Atque etiam hoc modo verum eſt, ὅτι τὴν φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ *ejus qui loquebatur ei non audiviſſe vocem.* Adde his, filiam fuiſſe vocis, de qua agitur: qualis apud Johannem illa de qua egimus; quæ revera vox intelligentibus, cæteris non aliud quàm ſonus. A quo Chronologia Sanctorum non abit: quæ ità de hoc loco; *Superiùs ubi audiſſe vocem referuntur, adeò non vocem ſed inconditum ſonum vocis acceperunt, ut eos poſtea dicat vocem non audiſſe, id eſt, expreſſam verborum ſignificantiam quâ poſſent intelligere quod ſonabat. Ac proinde diverſâ vice, & audiſſe & non audiſſe, referuntur: Quia quantum ad ſonum pertinet, audierunt; quantum ad verba, non audierunt.* Capite eodem & illud habes, Ἐγένετο δέ μοι v. 17, ὑποστρέψαντι εἰς Ἰερουσαλὴμ, καὶ προσευχομένου με ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ ἰδεῖν 18. αὐτὸν λέγοντά μοι, &c. Ubi αὐτὸν eſt יהוה: Quod Rabbini convenire ei notant cui nomen convenit ſupremum, hoc eſt, tetragrammaton, ſive Κύριε: quem intelligit: Αὐτὸς enim eſt ὁ κυριολογούμενος, cui convenit hoc nomen. Non ità multò pòſt legitur, Ἐκέ- v. 24. λευσεν αὐτὸν ὁ χιλίαρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν. Porrò Helleniſtis eâdem voce & conventum populi, imprimis caſtrenſem, quanquam & alium (ut cùm τὸ המון interpretantur) denotari ſciunt qui in illorum ſcriptis verſati ſunt: Ut cùm 1. Machab. 5. 45. de numero ſeu turba ipſa, καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν, καὶ τὴν ἀποσκευὴν, παρεμβολὴν μεγάλην σφόδρα, ἐλθεῖν εἰς γῆν Ἰούδα, dicitur. Doctiſſimum Gloſſarium, Παρεμβολὴ, *ſalanx, caſtrum.* Cur non igitur *caſtri* potiùs quàm *caſtrorum* voce uſi ſunt interpretes?

quæ haud parùm inter ſe differre ſolent: cùm Antonia præſertim hìc intelligatur; quam non ſemel φρέαρ Joſephus dixit. Sed neque quod interpretibus hìc placuit, bene iis ceſſit qui in linguas alias hæc converterunt: quod non paucis in locis eveniſſe video. Sequitur, *εἰ πρὸν μάστιξιν ἀνετάζεσθαι αὐτόν.* Ubi interpres vetus, *flagellis cædi:* Quod ſimpliciter Ἐξετάζειν Eccleſiaſticus dixit, *ὥσπερ γὰρ ὀικέτης Ἐξεταζόμενος ἐνδελεχῶς, καὶ μώλωπι οὐκ ἐλαπωθήσεται.* Ubi Ἐξεταζόμενος ἐνδελεχῶς, *crebrò vapulans:* Quemadmodum & alia tormenta ἔτασμοί: quomodo, *μὴ ἔτασμῶν καὶ μάστιγων Ἐξομολογεῖν*, 2. Macchab. 7. 37. dicitur: Cùm hoc loco non tam de pœna quàm de exploratione veritatis per eam accipiendum videatur; quemadmodum cùm flagris in ſervos inquiri Romani dicebant. Paulò pòſt ſequitur, *Ὡς δὲ προέτεινεν αὐτὸν τοῖς ἱμᾶσιν.* Ubi, quod vulgò *παραδιδόναι εἰς τὸ μαστιγοῦν, tradere ad flagra*, S. Lucas *προτείνειν τοῖς ἱμᾶσι* dixit: Ἱμάντες enim lora ſunt: ut in illo Comici, *operiere loris.* Quæ res mirificè interpretes exercuit: Antiquum, qui, *cùm aſtrinxiſſent eum loris*; Recentiorem, qui, *cùm diſtendiſſent eum lorìs*, hìc reddidit. Gloſſatores antiqui, Ἱμασεν, ἐμάστιξεν. Nam *προτείνειν* nihil aliud quàm *admovere.* Cùm verò ſequitur, *Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίζειν*; mirum non exactiùs examinaſſe eruditos quomodo Romanum Apoſtolus ſe dicat qui Tarſenſem ſe dixerat; niſi quòd conſtet, ideo Romanum fuiſſe quòd Tarſenſis eſſet ſi jure civitatis donata fuit Tarſus: Quam coloniam nonnulli, municipium fuiſſe volunt alii: qui & libertatem ac jus civitatis ab Antonio triumviro Tarſenſibus collatum, ex Auguſti mandato ac S. C. ab Agrippa confirmatum, volunt. Sed ponamus, coloniam fuiſſe tantùm, quam liberam fuiſſe urbem diſertè dixit Plinius, quis dubitat quin rectè Romanum ſe dixerit Apoſtolus? niſi imperitiæ Joſephum accuſemus, qui hanc Apioni objecit, quòd neſciret *ὅτι πάντες οἱ εἰς ἀποικίαν τινὰ κατακληθέντες, κἂν πλεῖστον ἀλλήλων τοῖς γένεσι διαφέρωσιν, ἀπὸ τῶ οἰκιστῶν τὴν πολιτείαν λαμβάνουσι, omnes qui in colonias vocati ſunt, licèt multùm genere inter ſeſe differant, à conditoribus ſortiri nomen.* Quâ ratione addit, eos qui Antiochiam habitarent Judæos, Antiochenſes dictos: id enim iis tribuiſſe Seleucum. Quod jus *πολιτείαν* ibi dixit; *Τὴν δὲ πολιτείαν αὐτοῖς ἔδωκεν ὁ κτίσης Σέλευκος.* atque id ipſum pluribus confirmat exemplis. Pergit deinde, addìtque, Ἡ δὲ Ῥωμαίων φιλανθρωπία πᾶσι μικρῷ δεῖν τὰ αὐτῶν προσηρείας μετέδωκαν, οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ μεγάλοις ἔθνεσιν ὅλοις. Ἴσμεν γὰρ οἱ πάλαι καὶ Τυρρηνοὶ, καὶ Σαβῖνοι, Ῥωμαῖοι καλοῦνται, *Romanorum verò humanitas omnibus ferè nomen communicavit ſuum, non hominibus modò, ſed & magnis gentibus, ac quidem totis. Iberi ergò veteres, Tyrrhenique, & Sabini, Romani dicuntur.* Neque aliud ſanè ſe Apoſtolus quàm Romanum dixit: Quanquam quid quantúmque inter cives, qui municipes, &, qui coloni tantùm dicebantur, intereſſet, non ignorant qui hæc rectè intelligunt. Jam verò Tarſum, de qua agitur, coloniam fuiſſe, quis antiquorum dixit? Qui autem liberos fuiſſe vel donatos libertate Tarſenſes dixit, quin municipes fuiſſe voluerit, vix dubitandum: cùm imprimis legum de Libertate beneficium ad hos ſpectaret. Ad quas leges hìc provocat Apoſtolus, ut mox dicemus. Et quomodo colonia, cùm duas tantùm in Cilicia Juriſconſultus quoque agnoſcat? Ulpianus ff. *De cenſibus*, l. 1. *Eſt & in Bithynia colonia Apamena, & in Ponto Sinopenſis: eſt & in Cilicia Selinus, & Trajanopolis.* Cur autem Juliopolin, ſi & ea locum inter eas habuit, autor de quo agimus omiſit? quo nomine in Julii memoriam, Auguſti gratiam, Tarſum ab incolis fuiſſe dictam, Dio Caſſius teſtatur: Οὕτω δή, inquit, *περιφιλῶς τῷ Καίσαρι τῷ πρεσβυτέρῳ, καὶ δι' ἐκεῖνον καὶ τῷ δευτέρῳ, οἱ Ταρσῆς εἶχον, ὥστε καὶ Ἰουλιόπολιν σφᾶς ἀπ' αὐτοῦ μετονομάσαι, Ita enim Cæſari priori, ac propter eum ſecundo, Tarſenſes favebant, ut Juliopolin ab eo urbem ſuam ità nuncuparent.* Qui, Auguſtus nempe, ſi Dioni credimus Chryſoſtomo, iiſdem *terram, leges, honoremque* contulit: Verba ejus ſunt; Τοιγαροῦν ἃ τις ἂν φίλοις ὄντως καὶ συμμάχοις, καὶ πολιχνίτῃ περιουσίαν ἐπιδειξαμένοις, κἀκεῖνο ὑμῖν παρέσχε, χώραν, νόμους, πολιτείαν, ἐξουσίαν τοῦ ποταμοῦ τῆς τε θαλάσσης τῆς κατ' αὐτόν, *Itaque omnia quæ quis amicis verè ac ſociis, quique tantam exhibuere benevolentiam, præſtare poſſet, & ille vobis contulit; terram,* (ſive, *agrum*) *leges, honorem, poteſtatem fluvii mariſque vicini. Agrum:* liberum videlicet, ac ſic immunem: *Leges*; quæ de libertate municipiis conferri ſolitæ: *Honorem*; ipſum

civitatis

Ibid.

v. 25.

civitatis nempe jus, eximium imprimis ac præclarum: quod רהומיותא, *Romanitatem*, Syrus dixit. Cùm Romanæ civitatis publica non modò sed & privata usurparent jura; ut naturæ pariter ac juris ità patriam haberent: quod de municipibus eleganter pariter ac verè olim dixit Tullius. Primum autem è legibus Libertatis beneficium, flagellorum verberúmque immunitas fuit: quam Apostolus hic tangit, cùm non sine causa quærit utrùm flagellare hominem Romanum iis fas sit: Quemadmodum de Gavio Compsano, municipe, à Verre cæso, idem Tullius exclamat; *Cædebatur in foro Messanæ*, inquit, *civis Romanus. O nomen dulce libertatis! ô jus eximium nostræ civitatis! ô leges Porciæ Semproniæq;!* quæ & municipibus, ut civibus, communes. Illud autem vel imprimis mirum, quòd diffusæ lectionis Baronius non è Græco contextu sed Latino, municipes fuisse Tarsenses, probandum sumserit: Ex eo nempe loco ubi, secundùm veterem interpretem, *Ego homo sum quidem Judæus à Tarso, Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps*, Apostolus dixit: cùm in Græco sit, πολίτης. de eo scilicet qui ut civis Romanus jure ità Tarsensis naturâ esset. Unde Syrus, ut πολίτευ declinaret nomen, *natum in Tarso* dixit. Πολίτης enim illi, ut & Metaphrastes aliquoties, בני מדינתא, *filios urbis*, dicunt: Qui ter, in exprimenda voce illa, circuitione usus est: non minùs molestè quàm Græci municipem, πολίτην ἀπὸ πολιχνίου, *civem ex minori urbe*, vel κοινωνὸν τῆς πολιτείας, *civitatis participem*, ipsum municipium, πολίχνιον, *urbem minorem*, dicunt. Ἀντιόχεια enim, quam & Græci norunt, à definitione municipii dissentit: Quemadmodum, nec Hellenistarum ἀντιόχεια quicquam hìc docere nos possunt; quòd Hebræas voces, ac diversas, non unam, exprimant plerunque: tantum abest ut à municipiis distingui possint. Quid, quòd interpres hìc antiquus (quem sequitur Baronius) Jurisconsultorum more, qui abusivè, ut Ulpianus fatetur, *municipes, cujusque civitatis cives*, dicunt, eâ voce hìc usus est? Ut cùm quærunt, an qui Campano patre, matre Puteolanâ, natus est, municeps Campanus sit. Quomodo si locutus est interpres vetus, qui πολίτην sic interpretatur, quânam ratione municipem potiùs fuisse quàm colonum probabimus Apostolum, qui non aliud quàm Tarsi natum se, aut Tarsensem esse civem, dixit? Quanquam enim municipem fuisse non negem, nondum tamen id ex eo quòd Tarsensem se civem dicat, probari posse video. Audiamus ipsum: *Sed quânam ratione Paulus se natum dicit civem Romanum? Non aliâ quidem nisi quòd nuper ad Judæos pro concione dixerat se Tarsi Ciliciæ ortum esse, EGO, inquiens, SUM VIR JUDÆUS, NATUS TARSO CILICIÆ. Et paulò antè coram tribuno se municipem Tarsensem esse professus erat. Porrò ille dicebatur municeps, qui in eodem municipio, ut Ulpianus docet, natus esset. Tarsus enim Ciliciæ metropolis jus municipale à Romanis fuerat consecuta, ac ea de causa coloniæ quoque præstabat &c.* Quis autem dicat, Civem se Tarsensem dicit, ergò municipem non colonum dicit: municipes autem jure potiori sunt quàm Romani. Quis enim hinc, municipem fuisse, non colonum, concludet? nedum ut jure potiori municipes fuisse quàm colonos evincat? Cui tamen facilè ignoscet qui Prosperum hac de re differentem leget: qui, *Herodes igitur (cujus patrem ex Idumæis, matrem verò ex Arabia fuisse, idem Josephus dicit) à Cæsare Augusto attributum sibi illius gentis eo tempore sumsit initium, quo Cæsar pacati orbis totius sub edicto descriptionem fieri præcepit. Itaque eo anno professionis illius quæ facta est præside Syriæ Cyreno, natus est Christus Dominus. In qua descriptione venit & Paulus. Sic enim intelligendum est quod tribuno Lysiæ dixit, EGO AUTEM NATUS SUM ROMANUS: omnes enim precio comparabant hujus nominis dignitatem. Hic verò Judæus cùm dixit, natum se esse Romanum, clariùs ostendit, in illa se descriptione venisse, nato jam Præcursore & Præcone Domini Regis & Judicis, à quo tempus gratiæ sumsit initium*, De prædict. Dei, part. 2. Qualia nemo excidisse viris tantis crederet nisi qui legenti sibi fidem haberet. Eodem capite non ità novum atque eruditi existimant quod paulò pòst dicitur, Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. v. 28. μίου. Τὸ κεφάλαιον enim ità vulgò ac crebrò de summa rei usitatum, ut ad summam pecuniæ transferri mirum non sit. Nam ut de hac, σωιάγειν τὸ κεφάλαιον, ipse Aristoteles dixit; ità si idem hìc, aut λογίζεσθαι τὸ κεφάλαιον, de pecunia dicas, magis elegans

quàm novum ſit. ut ſic τὸ χρῆ λόγον ποσὸν, ſive certam ſummam, dicas. Nam de ſorte, ubi de uſura agitur, aut patrimonio uſurpari, res nota eſt. Illud mirum magis, Romanos veteres, quod hîc κατάλλαιον, *pecuniæ conſpectum* dixiſſe. Antiquæ elegantiæ, quam in antiquis amiſimus, plurimis in locis conſervator Gellius, de Celſino Juliano, qui de ſtruendis cogitabat balneis; *Aſſiſtebant fabri ædium complures, balneis novis moliendis adhibiti: oſtendebantque depictas in membranulis variasſpecies balinearum. Ex quibus cùm elegiſſet unam formam ſpeciémque operis, interrogavit quantus eſſet pecuniæ conſpectus ad id totum opus abſolvendum. Cúmque architectus dixiſſet, neceſſaria videri ſeſtertia ferme trecenta; unus ex amicis Frontonis, Præter propter, inquit, alia quinquaginta.* à ſitu terrarum forte ac ſimilibus, quæ contrahuntur. Et fortaſſe compendium τῆς ὁμωμοίης, qualis eſt
Cap. 23 v. 5. Dionyſii πρόνοησις, non malè *obvis conſpectum*, ut hic *pecuniæ*, dicas. Capite vigeſimo & tertio cùm Apoſtolus ait, Οὐκ ἤδειν, ἀδελφοὶ, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς, Græci Scholiaſtæ μεταχειρισμὸν id ſchema vocant quo hîc uſum volunt: qui cùm ſummum ſacerdotem eſſe ſciret, Οὐκ ἤδειν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς, hoc eſt, *Summum eſſe ſacerdotem ignorabam*, inquit: Itaque, προσποιεῖται ἄγνοιαν, ἃ βλάπτουσαν, ἀλλ' ὀνινᾶσαν, dicunt illi: ἔστι δὲ καὶ μεταχειρισμῷ χρήσασθαι ἐπὶ ἑτέρῳ παῤῥησίας. Ac ſi dicas, *præ ſe tuliſſe ignorantiam, quæ ædificaret magis quàm noceret: hoc enim ſchema Libertate in dicendo nonnunquam eſſe efficacius.* Quorum exemplo Eraſmus *artem* dixit: *Licet enim*, inquit in Paraphraſi, *arte vitare periculum, cùm non apparet fructus.* Ego nec iis aſſentiri neque cæteris poſſum Theologis, qui in his & ſimilibus Paulum humanitus quid paſſum volunt, &, ut ipſi loquuntur, τῆς χάριτος ἐκπεπτωκότα, ſive *deſtitutum à gratia fuiſſe*: qui nec voluiſſe Apoſtolum, quod volunt, exiſtimo; ut cùm ſciret ſcilicet Pontificem fuiſſe ſummum, id diſſimularet. Conſtat enim tantam tum fuiſſe ἀναρχίαν, ut in diem quaſi eſſent Pontifices aut non eſſent. quâ confuſione ut nihil fœdius ità nihil juſtius, poſtquam factione ſummorum quoque ſacerdotum & mendaciis damnata Veritas, damnata patrum Spes, damnatus eſſet ſummus omnium Sacerdos. Paulum ergò ut acerbè ità verè quod ſentiret dixiſſe, *Neſciebam eſſe*, vel *adeſſe, Pontificem.* Quæ mens perſpicua & clara: nec repugnant Græca. Capite eodem cùm Apoſtolus dixit, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι, manifeſtè, ἐλπίδα, τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν dixit: quod ferè uſitatum Lucæ in hoc libro. Neque aliò illuſtris Pſalmographi ſpectat locus quem capite 2. adducit Petrus, ἔτι δὲ καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι. ubi tamen לָבֶטַח, *in confidentia*, Propheta dixit: Ut qualis ſit hæc ſpes, intelligatur: neque fruſtrà ſanè B. Auguſtinus *in reſurrectione totam ſpem noſtram eſſe* dixit. Hoc mirandum, ab ipſis quoque Cabaliſtis eos locos in quibus de ſpe piorum à Regio Propheta agitur, huc trahi: Ut cùm dicitur, μακάριος ἀνὴρ ὃς ἐλπίζει ἐπ' αὐτόν, Pſal. 34. 9. ubi חָסָה habes; quod iterum *fiduciam* deſignat. Item, Εὐδοκεῖ Κύριος ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπίζουσιν ἐπὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ, 147. 11. ubi יְחַלּ habes, ſive ἐλπίζειν. Quæ ſpes talis tamen eſt ut ὑπόστασις ab Helleniſtis Pſal. 39. 8. dicatur; καὶ ἡ ὑπόστασίς μου πρὸς σέ ἐστι. Ut ἡ ἐλπιζομένων (nè quis erret, aut humiliter de hac ſpe ſentiat) ſit ὑπόστασις. quæ ipſius fidei ad Hebr. 11. definitio eſt; Ἔστι δὲ πίστις ἡ ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Illud imprimis mirandum, eos quos dixi Magiſtros, cùm ejuſmodi locorum aut hujus ſpei meminerunt, ſpem ſuam uſitatâ formulâ, בִּימֵינוּ, *veniat in diebus noſtris*, teſtari: ut ἐλπὶς καὶ ἀνάστασις, ἐν δὲ ᾅδου ſit. Eodem capite & illud de Claudio Lyſia legitur, Γράψας ἐπιστολὴν ὑφέξουσαν τὸν τύπον τοῦτον· Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Ad quem locum non parùm, fateor, hæſimus. Quid enim eſt ὑφέξειν τὸν τύπον, cùm de ipſa agitur epiſtolâ? Itaque cæteris ſatis fuit mentem deſignaſſe. Recens interpres, qui emendavit cæteros, *quæ hanc ſummam contineret*, reddidit; *Scripta epiſtolâ, quæ hanc ſummam contineret.* Epiſtola autem ipſa quomodo epiſtolæ contineat ſummam, aut quomodo hoc dici poſſit, adhuc quærimus. Nam ſi hanc fuiſſe ſummam epiſtolæ dixiſſet, aliud dixiſſet: tum enim, compendioſè ſummam repræſentari epiſtolæ, dixiſſet; quod non rarò fieri conſuevit. Abſit igitur ut ὑφέξειν τύπον ſit τύπῳ λέγειν: cùm directè non obliquè hæc ponantur, neque ſummam epiſtolæ expreſſerit ſed ipſam.

Et

v. 6.

v. 25, 26.

Et ſi ſummam tantùm poſuit, cur inſcriptionem, Κλαυδίῳ Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι φήλικι χαίρειν, præpoſuit? Et quis dicat, περιέχουσα τὸν τύπον τοῦτον, qui non aliud quàm contrahat? Quid igitur? Τὸ περιέχειν παθητικῶς hìc uſurpari, ſaltem ex illo Petri hìc didiciſſent, Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, 1. Epiſt. 2. 6. id eſt, γεγραμμένον ὄτι. Ad quem locum plura notavimus; etiam è Græcis, qui ſic locuti. Τὸ περιέχειν certè, ut τὸ ἔχειν, elegantiores ἡμῖν ἔξω uſurpant. Mens ergò eſt, γράψας ὅπισθεν, ἔχουσαν καὶ τύπον τοῦτον: hoc eſt, ἔχουσαν ὧδε, *in hanc ſententiam*, vel *formam*, ut Eraſmus: Qui dicendi tamen rationem non reddidit. Nam ſi ſummam, ut jam dixi, epiſtolæ notaſſet, quis dubitat quin περιέχουσαν, hoc eſt, ἔχουσαν, ὡς ἐν τύπῳ, ut paſſim loqui ſolet Ariſtoteles, vel περιέχουσαν, ὡς ἐν τύπῳ λέγειν, aut quid ſimile, dicturus fuerit? Nunc περιέχουσαν nihil aliud quàm ἔχουσαν, vel γεγραμμένην, ut apud Petrum: Τύπον autem τοῦτον idem quod καὶ τὸ τοιοῦτον τύπον, quamvis hoc obvium magis. Ergò, περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον, *quæ ad hoc exemplum ſcripta ſuit*, aut, *iſtius argumenti*. Quod Johannes Patriarcha Hieroſolymitanus, in Vita Damaſceni, τοιοῦτόν τι τῷ σκοπῷ ἐχόμενον, dixit; Καὶ διακελεύεται, ὡς ὁ τοῦ Ἰωάννου περὶ αὐτὸν δι' τὸν δυσώνυμον βασιλέα ἐγχαράξαι γράμμάτον τοιοῦτόν τοῦ σκοποῦ ἐχόμενον, Χαῖρε, ὦ βασιλεῦ. Paulò pòſt, Γέμμα ἕτερον διαχαράξαι ὅπως ἔχον τὸ σκοπόν, Ὡς ὧδέ δίδα, &c. Quod 2. Machab. 11. ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὧδε dicitur; Ἐπιμελῶς δὲ οἱ Ῥωμαῖοι περὶ αὐτὲς ὅπιστολὴν ἔχουσαν ὧδε. Eodémque ferè modo quo hic Lucas Canoniſtæ loquuntur: qui Canone 9. ſeptimi Concilii in Trullo, φησὶ τὸ δυνάμενον καθάλαιον καὶ περὶτυ τίτλε τοῦ ἢ βιβλίε, περιέχον ὕπος. Zonaras ad Concilii Gangrenſis Canonem 11. Ὅπερ δὲ τὸ συμπόσια καλεῖ ἡ τῶν Ἀγάπας, δηλοῖ ὁ μβ' τῆς ἐν Καρθαγένη συνόδε κανών, περιέχων ὕπος. Ad Concilii Laodiceni Can. 9. idem, Περὶ δὲ αἱρέσεων τούτων καὶ ἄλλων πλειόνων ὁ τῆς δευτέρας οἰκονομικῆς κανὼν περιέχει. Adde, quòd ipſas Imperatorum epiſtolas quibus privilegia aut alios honores conferebant, πολιτικὰς καὶ δημοσίους τύπους, poſteriores dixerunt: Quemadmodum ex 39. Canone Concilii ſexti in Trullo patet; ubi Zonaras, Διὰ προσταγμάτων ἐγγράφων, ἃ καὶ δημοσίους τύπους ὠνόμασαν: Quæ aliàs, eotlem teſte, τύποι πραγματικοὶ, καὶ βασίλεια γράμματα, Latinis, *Formatæ*, &, *Formatæ epiſtolæ*, quòd certis verborum conciperentur formis, dicuntur: quarum paſſim in Latinorum Græcorúmque conciliis Latinè converſis mentio: Quales Pacificæ ſunt aut Commendaticiæ. Sidonius lib. 6. epiſt. 8. *Agnoſcetis proſecturo civi me epiſtolam, clerico debuiſſe Formatam.* ut & alibi. Ità lib. 7. epiſt. 2. *Literas meas ad Formatæ vicem, ſcilicet, ut lector elicuit.* In Maſſabæorum libris, cùm, ut hìc, inſcriptio additur, plerunque τοῦτο τὸ ἀντίγραφον, aut ſimile, præmittitur. Eodem capite, Βελόμενος δὲ ἡ γυνὴ πλεῖ δίτίαν δι' ἣν ἐνεκάλεν αὐτῷ. Ubi recentior interpres *cauſam* v. 28. dixit; meliùs *crimen* dicturus: Quemadmodum in titulo Chriſti ἡ αἰτία αὐτῷ expreſſa dicitur: ubi idem, cùm *cauſam* inveniſſet, *crimen* reddidit; Matthæi 27. 37. Marci 15. 26. De quo & alibi, niſi fallor, pluribus.

Cap. XIV.

Caput vigeſimum quartum, quintum & ſextum, obiter percurritur. Locus in Tertulli oratione, Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ. *Pax à Romanis, gentibus, quas in poteſtate habebant, imputata.* Τὸ, εἰρήνη, *Hebræorum ac Helleniſtarum more, uſurpatum.* Ἐλπὶς, ἡ ἀνάστασις. Ἀνάστασις δικαίων τε καὶ ἀδίκων, & *cur ità loquatur Apoſtolus. Non reſurgere impios ex Judæorum ſententia.* Ἡγιαμένῳ συνεχόμενος ἐνώπιον Κυρίε συνεχόμενος πεπαιδεῦσθαι. μὴ πολλῆς φαντασίας. Φαντασία *quid.* Φαντασία, *id quod ante tonitru percellit oculos.* Φαντασία ſerè, ut, *ſpecies inanium, Tacito, uſurpatum: cui, ea quæ re & quæ ſpecie, opponi.* Φαντασιοκοπεῖν. *Locus cap. vigeſimo ſexto, in Agrippæ verbis,* Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι, & *quomodo intelligendus. Quomodo item quod à Paulo reſpondetur,* Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ, καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, ὑ μόνον σὺ &c. *Chryſoſtomi ſententia, qui,* ὐκ ἐν ὀλίγῳ, *legit.*

CApite vigeſimo & quarto, non procul ab initio, in verbis Tertulli legitur, Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ. Notum autem, imperium Romanum meram orbis Cap. 24 v. 3.

terminúmque eo tempore fuiſſe: adeò ut tranquillitatem quoque, pacem ac ſecuritatem, tanquam ſummum beneficium, iis imputarent quos in poteſtate ac ſervitute haberent. Verè Tacitus Agricola, *Atque ubi ſolitudinem faciunt, pacem appellant.* Quo ſenſu lib. De Providentia & Seneca dixit, *Gentes in quibus Romana pax deſinit.* Idem ex perſona Neronis lib. 1. De Clementia, *Hæc tot millia gladiorum quæ pax mea comprimit.* Quomodo poeta de Scythia, *Ulterius nihil eſt niſi tantùm frigus & hoſtis.* Negat enim pacem Romanam ulteriùs protendi: ut ſic ultimum imperii Romani definiret limitem. Verùm cùm pax ea Majeſtatis, imò ejus eſſet cujus auſpicia tum erant, vix probabile videtur, eam Præſidi hîc tribui. Quare magìs verìſimile eſt, de *felicitate*, more Hebræorum atque Helleniſtarum, hîc uſurpari: ut hoc dicat, Eam quâ in præfectura ejus fruebantur felicitatem, prudentiæ illius aſſcribendam eſſe; quod & agnoſcere libenter ſe ac profiteri. Apoſtolus cùm ſpem de reſurrectione ſuam prædicat, & quaſi dedità operâ, v. 15. δικαίων τε καὶ ἀδίκων, addit, eos haud dubiò excludit qui impiorum reſurrectionem tum negabant: De quibus & ſuprà. Inter quos & poſtea Magiſtri, ut teſtantur ipſi, cùm de iis dicunt, במותם אין להם תקומה, *cùm moriuntur, non reſurgunt:* Quò fruſtrà locos aliquot, quamvis magno animo, trahunt: qualis, cùm dicitur, *via impiorum peribit.* &, *animam hoſtium tuorum ejiciat.* Inter quos & Kimchius. Capite eodem & v. 18. illud legitur, ἐν δὲ ἐυρόν με ἡγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετ' ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. Quo loco quod ἡγνισμένον dixit, nihil aliud quàm quod συνεχόμενον ἐνυπνίοις Κυρίου eruditè Helleniſtæ dicunt: Pro quo alii, συνεχόμενον νεανιεύμασι, qui Hebræam vocem נעצר, quod, *diſtentus eſt*, aut *occupatus*, ità expreſſerunt. Ad tempus enim eam ſibi legem indicebant, ut concluſi in templo meditationibus ac precibus ſe darent. Vide 1. Sam. 21. 7. Ideóque, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου, addit; quaſi dicat, omni populo & ſtrepitu remoto: Quanquam ſciam & aliter poſſe accipi. Neque diſplicet diſtinctio quam recentior hîc ſequitur interpres, qui illa, πνὲς ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, ſuperioribus connectit.

Cap. 25 Capite vigeſimo & quinto de Agrippa & Bernice dicitur, Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας. Ubi φαντασία Helleniſtis, רוחין Hebræorum; quod *coruſcationem*, ut fulguris, *ſplendorem* quoque ac *ventum*, notat: Ut in illo, Ἀιτεῖσθε παρὰ Κυρίου ὑετὸν καθ' ὥραν πρωΐμον καὶ ὄψιμον. Κύριος ἐποίησε φαντασίας, καὶ ὑετὸν χειμάρειον δώσει αὐτοῖς, Zachar. 10. 1. Ubi & ex Latinis nonnulli, *phantaſias*; alii, *coruſcationes faciet.* illud enim quod ante tonitru perſtringit oculos, ſic dici. Ubi רוחין *ventos* Thargumiſtæ. Quanquam nemo neſcit eodem ferè modo quo hîc Lucas, eâ voce uſos πρὸ ἔξω: nec aliud eſſe *ſpeciem inanium* Tacito. Quemadmodum & illud B. Chryſoſtomi ad Matthæi 13. hîc locum habet; Καὶ γὰρ ἡ ἡδονὴ, καὶ ἡ δόξα, καὶ ὁ καλλωπισμὸς, καὶ πάντα ταῦτα, φαντασία τις ὄζει, καὶ παρασμάτων ἀλλότρια. *Voluptas quippe, & gloria, & ornatus, aliáque ejuſmodi, ſpecies quædam, non rerum veritas ſunt.* more ejuſdem Taciti: cui *ſpecie etiam inanium validus Corbulo* lib. Annal. 13. dicitur; *Corpore ingens, viſu magnificus, & ſuper experientiam ſapientiámque, etiam ſpecie inanium validus:* qui *ea quæ re ſunt* & *quæ ſpecie* opponit. Quemadmodum & eleganter Helleniſtis φαντασιοσκοπεῖν dicuntur qui cum arrogantia imperium exercent: Μὴ ἴδῃ ὡς λέων ἐν τῇ οἰκίᾳ σου, καὶ φαντασιοσκοποῦντα ἐν τοῖς οἰκέταις σου, apud Sirachidem. Rectè igitur, μετὰ πολλῆς φαντασίας, *multa cum ſpecie*, aut, *multa cum inanium ſpecie*,

Cap. 26 dicas. Plus difficultatis illud capite vigeſimo & ſexto habet, ubi cùm Apoſtolus quæv. 28. reret, Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις, reſpondet Agrippa, Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν ποιῆσαι. Qui cùm ἐν ὀλίγῳ dixit, idem quod vulgò παρ' ὀλίγον, dixiſſe volunt: quaſi hæc Agrippæ mens fuiſſet, Parùm abeſſe quin Chriſtianus eſſet. Quam confeſſionem ut in tali loco ac conventu effuderit Agrippa, vix eſt ut exiſtimem, nè ſi ità quidem ſenſit. Politicorum enim ſtrophas quis ignorat? Neque intererat illius, ut & Feſtus, qui inſaniæ jam Paulum clarâ atque intentâ voce arguerat, & cæteri, id ſcirent. Tum, quis Paulum credat, qui reſpondet, *Optare ſe, ut & Agrippa & cæteri* καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ *ſui eſſent ſimiles*, optaſſe, ut ἐν ὀλίγῳ, hoc eſt, *propemodum Chriſtiani*, aut *quaſi Chriſtiani*, aut *ex parte Chriſtiani* eſſent? Quid igitur?

igitur? Cùm Agrippam acriter poſtremis verbis urſiſſet Apoſtolus, adeò ut & ſcientiam & conſcientiam illius teſtaretur, illis nempe, Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις; οἶδα ὅτι πιστεύεις, ille viciſſim, *Hæc quidem*, inquit, *Paule, vis eſt: Ad momentum me aſſtringis. Vis, ut ſpatio tantillo Chriſtianus fiam:* ἐν ὀλίγῳ nempe χρόνῳ. Neque πείθειν *perſuadere* eſt, ſed *ſuadere*: quemadmodum 28. 23. πείθων τε αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ. Sequitur autem ibi, nè quis dubitet, Καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουν. Reponit Apoſtolus, *Optare ſe ut omnes ſui eſſent ſimiles* καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, hoc eſt, *& tum & ſemper*; ſive, *& illo tempore & omni*. Ipſa enim propè verba retinuit quibus uſus antè uſus fuerat Agrippa. Ut nihil aliud quàm comperendinatio mera ſit Agrippæ reſponſio. Fides autem cùm differtur, ſit plerunque juſto Dei judicio, ut tum ipſa tum occaſio illius auferatur. Difficultatem loci vidit Chryſoſtomus, qui in verbis Pauli, οὐκ ἐν ὀλίγῳ legit, aut certè ità accepit: Ὅρα πῶς εὐχέλαιον λέγων, Εὐξαίμην ἂν ἐγὼ τῷ Θεῷ, οὐκ ἐν ὀλίγῳ τοῦτο, παρὰ μικρόν. Nuſquam magis fluctuaſſe interpretes videntur. Si quis dubitat, recentiorem legat.

Cap. XV.

Vigeſimum ſeptimum caput percurritur. μὴ περιεῶντος ἡμᾶς τὸ ἀνέμου, *& an ità legendum. Locus,* διὰ τὸ ἤδη νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι. *Quartum, quintum, ſeptimum, decimum jejunium apud Zachariam. Quæ* νηστεία *hîc intelligenda. Jejunium magnum.* Ἡμέρα νηστείας. Ἡμέρα καθαρισμοῦ, *& quomodo celebrari à Judæis ſolita: In quem diem incidat: diverſa eruditorum opinio, & an vera. Locus,* μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας. *Quid ſit* ὕβρις, *& quomodo hîc uſurpetur. Locus,* ἀνεύθετος ὁ τοῦ λιμένος ὑπάρχει πρὸς παραχείμασίαν. *Quid* παραχειμάζειν, *& quomodo uſurpetur. Hyemare, Hybernare;* χειμαζέσθαι, *& quomodo eâ voce Canoniſtæ utantur.* Οἱ ἀλογόψυχοι. Εἰς τὸν χειμαζόμενον εὐχέσθαι. Νάρθηξ. Παρολκὴν ὁπὸ τοῦ χειμῶνος, *mora quâ tempeſtas vitatur.* ἅραντες Ἄσσον, παρελέγοντο τὴν Κρήτην. *Recentioris interpretatio & ſententia:* ἄσσον *vox poetica, & ſic ipſi Herodoto uſitata. Vocibus poeticis quoi & cujuſmodi paſſim uſus Herodotus. Aſum Plinii an idem cum Aſo Stephani. Nautarum more, cùm de navigationibus agunt, loqui autores, imprimis poetas: etiam hoc capite Lucam; quod exemplis probatur. Abſcondi & Aperiri terra, etiam Attolli, & Attollere ſe, ac ſimilia, quomodo dicantur.* Περιάγει ἡ χώρα. ἀναφήναντες τὴν Κύπρον, *quomodo dicatur: Aperire Cyprum.* Σκάφη: *Scapha, ſive Cataſcopus, & unde ità dicta.* Μονόξυλον. βοηθείαις ἐχρῶντο. *Collatis operis fieri.* Κάρβοι καταβίτης. *Scaphæ inter armamenta navis.* Παρέχειν βοηθείας. χαλάσαντες τὸ σκεῦος, *quid ſit; & interpretationes diverſæ: Summiſſo vaſe; Demiſſo vaſe; Summiſſis velis.* Σκεῦος *quid.* Ὀδόνη, βέση. Ἁρμίζειν. Χαλᾶν, *quo uſu in his libris dicatur. Cæſa arbor.* Σκεύη & σκεύαι, *eorúmque differentia.* Σκεύη, *Armamenta: quæ & Inſtrumenta, &* ὅπλα, & ἐξαρτία, & τὰ ἐν τῷ πλοίῳ χρηματίζοντα, & τὰ τῷ πλοίῳ ἀνήκοντα, & ἐπιτήδεια *Græcis Juriſconſultis dicuntur. Malus,* καταρτία. Ἐκβολὴ τῶν σκευῶν. Ἐρῆσαι, γόμος, σκεύαι, φορτίον. Ῥίπτειν τὰ ῥιπτὰ. Ἐκβολὴν ποιεῖν, *Jactum facere. Jactus & Jactura: Jacturam facere, & Jactum facere, Juriſconſultis, & an differant.* Βολίζειν: *Gloſſarium Novi Teſtamenti, & ex eo vocis illius interpretatio.* Ἐκλείπειν ἀγκύρας. *Locus,* τὴν γῆν οὐκ ἐπιγινώσκον. Τὸ ἐπιγινώσκειν, *quomodo accipiendum.* Ἀυχὴν *&* αὐχένιον, *in navi.* Ζευκτήρια τῶν πηδαλίων, *Junctura gubernaculorum; Vincula.* ἐπαραντες τὸν ἀρτέμωνα τῇ πνεούσῃ. Ἡ πνέουσα, *Aura. Artemonis uſus. Sublato artemone. De alia diſtinctione in contextu.*

Capite vigeſimo & ſeptimo legitur, Ἐν ἱκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμώνην. Ubi προσελῶντος legendum videatur: Præceſſit enim, βραδυπλοοῦντες: quod fit, non provehente vento. Sed & Cnidum ait prætervectos, μὴ προσελῶντος τοῦ Cap. 27 v. 7.

τοῦ ἀνέμου, quòd per ventum appellere non poſſent, ſive quòd eos non appelleret ventus.
v. 9. Cùm dicitur, Ἱκανῆς δὴ χρόνου διαγωμένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοὸς, διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρήνει ὁ Παῦλος, quærunt eruditi quænam hìc ſit ἡ νηστεία excellenter ità dicta. Et apud Zachariam quidem τῆς τετάρτης, τῆς πέμπτης, τῆς ἑβδόμης, τῆς δεκάτης, quarti, quinti, ſeptimi jejunii, ac decimi mentionem fieri, ignorat nemo. Cùm autem abſolutè jejunium dicitur, nè dubitandum quidem quin jejunium quod *magnum*, ſive יום הכפורים צום הגדול, dicitur, intelligendum ſit: quod & יום צום, ἡμέρα νηστείας, abſolutè, & compendiosè יה, quod eſt יום הכפורים, *dies expiationum*, ἡμέρα καθαρμοῦ, dicitur. Quo die in luctum maximum Judæi ſe effundunt; ità ut viginti quatuor & ampliùs horas, albis induti veſtibus, nudiſque pedibus, aſſiduè precentur ac jejunent: ut memoriam peccati verè horrendi, τῆς μοιχοπυίας nempe, ità deteſtentur, pœnámque tanto debitam flagitio avertant. Qui in decimum Septembris incidit: quo menſe ut Pleiades occidunt, ità & tempeſtuoſum mare redditur. Nam quòd de Octobri aut inſtante hìc Novembri eruditi agunt, ídque iis placet, quod in portu potiùs Phœnicis hybernandum, atque ibi ſubſiſtendum, quàm tentandum ulteriùs hybernum mare, exiſtimarent plerique; τὸ παραχειμάσαι quomodo intelligendum ſit, mox dicemus: nè quod volunt, eo niti arbitrentur fundamento, quod nondum probarunt.
v. 10. Cùm Apoſtolus dixit, Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας, οὐ μόνον τοῦ φορτίου καὶ τοῦ πλοίου ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν, μέλλειν ἔσεσθαι τὸν πλοῦν, quæri ab eruditis video quare ὕβρεις καὶ ζημία jungantur. Quia fortè in animo Hebræorum חמס, aut eorum qui hos ſequuntur ὕβριν, habebat. Hebræum autem verbum, cujus vim nomen ſequitur, τὸ הסיר denotat, ut rectè annotant Magiſtri: inter quos Kimchius, qui ut ab Arabibus eam vocem deducit, ità, *rem è loco transferre*, interpretatur. Quod ſi alibi, in naufragiis ſit certè; & hìc factum, inter cætera, & verſus trigeſimus octavus docet; Κορεσθέντες δὲ τροφῆς, ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὸν θάλασσαν, *Cibo autem ſatiati allevabant navem, frumentum projicientes in mare.* Adde, quòd *calamitatem* aut *damnum* modò ὕβριν ad verbum (ut hìc Lucas) modò παλαιοπορίαν, modò μόχθον, modò ἀπώλειαν interpretantur Helleniſtæ: ut Jeremiæ 51. v. 46. καὶ μὴ ἡ ἐνιαυτὸν ἀκοὴ, παλαιπορία, καὶ ἀδικία, ὅτι τῆς γῆς. quemadmodum iidem ibidem, μόχθον καὶ παλαιπορίαν, licèt non in eadem voce interpretanda, conjungunt; Οἱ μόχθοι μου καὶ αἱ παλαιπορίαι μου εἰς Βαζυλῶνα, v. 35. Lucas ſine dubio τὴν ἐκβολὴν notavit; quod cum voce Hebræa convenit imprimis. Hæc eſt ergò, nè quis dubitet, ὕβρις illa de qua infrà v. 21. Ἔδει μὲν, ὦ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι, μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαί τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν, *Oportebat quidem vos morem geßiſſe mihi, neque provehi à Creta, jacturámque hanc vitare & damnum.* Recentior interpres, ibi; *& vitare injuriam hanc & damnum.* hìc verò; *Video cum injuria multóque damno, non ſolùm oneris & navis ſed etiam capitum noſtrorum, futuram navigationem.* non rectè. Et an non ὕβριν καὶ ζημίαν bis conjunxit? quod quid aliud, quàm
v. 12. interpretari id de quo agitur? Pergamus. Eodem capite cùm legitur, Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, ſi hoc propoſitum centurioni Julio fuit, ut in via hybernaret (hoc eſt, hyemem ageret) Paulus, cur cum cæteris eum captivis, ut in Italiam citò perveniret, navi Alexandrinæ impoſuit? *Hybernare* enim, quâ voce hìc uſus eſt interpres, dicitur, qui hyemem tranſmittit, ſeu in loco certo manet dum elapſa navigationem permittit. Adde, quòd *hybernandi* vox propriè militibus tribuitur: quemadmodum cùm Auguſtus feſſas militiâ cohortes abdidiſſe oppidis poetæ dicitur Romano. Aliud eſt παραχειμάζειν, cùm ad tempeſtatem talem transfertur. Nam, ut rectè veteres, Χειμασία, ζάλη, παραχή. Itaque λιμὴν πρὸς χειμασίαν ἀνεύθετος, *portus vitandæ tempeſtati parùm idoneus*, dici poteſt. Et hoc malim quàm hìc *hybernandi* voce uti: qui nè *hyemandi* quidem adhibeam; quòd cùm de eo agitur qui cum tempeſtate luctatur, χειμάζεσθαι non παραχειμάσαι dicam. Notum illud, *Naviget, & mediis hyemet mercator in undis.* quod eſt χειμάζεσθαι. Quâ voce in Eccleſia utuntur Canoniſtæ Græci, cùm de iis agunt qui vel immani crimine, hoc eſt, bruto, ſe polluerunt, & ab eo

ἀλογδσάμενοι dicuntur, aut leprosi sunt: qui seorsum ab aliis, & quasi extra portum Ecclesiæ, in templo audiebant, ac seorsum orabant; ideóque εἰς χειμαζομένους εὐχὰς dicuntur. In Ancyrana Synodo, Canone 17. Τὲς ἀλογδσαμένους καὶ λεπρὲς ὄντας, ἤτοι λεπρώσαντας, τύτους παρέταξεν ἡ ἁγία σύνοδος εἰς τὰς χειμαζομένους εὐχάς, *Iis qui cum brutis rem habuerunt, quique leprosi sunt vel fuerunt, justit Sancta Synodus, ut inter hyemantes orarent.* Balsamo, Χειμαζόμενοι πάντως κληδόνῳ κυρίως, ὁι ἐν τῷ χάρακι ἱσάμενοι, καὶ ἀκροώμενοι τῆς θείων γραφῶν, πρὸν ἐπίχριστες χειμαζομένων, καὶ εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν λιμένα τ σωτηρίας εἰσβεῖν μὴ ἀξιωθέντες. Χειμαζόμενοι igitur *propriè dicentur, qui in vaticcio stantes, Sacrásque audientes Scripturas, locum hyemantium obtinent, neque in Ecclesiasticum salutis admittuntur portum.* Cùm ea vox quid velit, ignorare se profiteatur Zonaras. Neque hi ipsi rectè satìs hybernantes dicuntur, cùm *hyemandi* vocabulum etiam iis magìs conveniat. Quemadmodum & νάρθηξ, quod jam non ignorant eruditi, porticus in qua consistebant quibus audire tantùm permittebatur: qui pœnitentes ordinis secundi erant. Cæterùm, ut absolvam, παραχειμασία hæc nihil aliud quàm mora quâ tempestas vitabatur fuit: Quam παρολκὴν ἐκ τῆς χειμῶνος alii dixerunt; Concilii Carthaginensis Canone 98. δεῖ πιστεῦσαι, τινὰ παρολκὴν ἐκ τοῦ χειμῶνος αὐτῷ συμβῆναι, *aliquam illi*, inquiunt, *è tempestate moram evenisse, credendum est.* Inter eos in hac navigatione locos, qui mirificè interpretes exagitavit, non errabit, si quis illum suo merito reponat, Ὑποπεύσαντος δὲ Νότε, δόξαντες v. 13.
τῆς προθέσεως κεκρατηκέναι, ἄραντες Ἄσσον, παρελέγοντο τὴν Κρήτην. Ubi quæ sit illa sive Ἄσσος sive Ἄασος, oppidulum haud dubiò obscurum, dum cæteri disputant, recentior interpres, qui pudendos (eâ enim voce hîc utitur) errores aliorum notat, omnino, ἄραντες, ἄσσον παρελέγοντο τὴν Κρήτην, legendum existimat; quod, *cùm solvissent, propiùs præterlegebant Cretam*, interpretatur: Quasi ἄσσον eo sensu non sit poetarum proprium; aut cuiquam persuaderi possit, poeticè locutum hunc aut cæteros Evangelistas. Poeticum esse ut neget, usum eo Herodotum affirmat: Qui libro 3. τοῖς ἄσσον καὶ ἔλεγε. Item 4. καὶ τὸν ἰδόντα πρῶτον τὸν πρισβύτατον ἄσσον εἶναι. Quasi vel ab Ionismo abhorruissent poetæ, aut à vocibus poeticis Herodotus, qui passim has affectat. Cùm nemo præterea nesciat, etiam Thucydiden ac Xenophontem Homericis non rarò uti: idque non magìs novum sit, quàm Tacitum plerunque cum Marone (quem deperiit) ac poetarum more loqui. Id qui negat, dicat τοῖς poeticum non esse, quod cum ἄσσον Herodotus conjunxit: Tum, qui solutâ utitur oratione, atque in ea ἀναγκὴν pro ἀνάγκη, ὑπὸ μὲ ἴδιωτ pro ἀπίδωτ, ἀτὰρ pro ἀλλὰ, ἠμύτερος pro πατὴρ, κάρτα pro λίαν, ὀλιγοστέος ac ἀρειδίως, ἄσσον denique pro ἔγγιον, aliáque ejusdem generis cum Herodoto usurpat, non poeticè se loqui probet: quod qui mediocrem linguæ hujus usum habet, imprimis autem in Herodoto qui versatus est, nunquam concedet. Jam si Ἄσσος cujus meminit, quam & in Creta reponit Stephanus, eadem quæ Asum Plinii, mediterraneum videlicet oppidum, cur inter oppida insignia Asum Plinio reponitur, Ἄσσος, πολίχνιον, sive *urbecula*, Stephano dicitur? Quam hîc intelligi vix dubitamus. Restat, ut quid sit ἄραντες Ἄασσον dicamus. In quo equidem nè mirificè fallatur interpres metuo, qui ἀραντες ὀπὶ vel εἰς τὴν Ἄασσον, si loci nomen esset, dicendum fuisse existimat, cùm nihil tale autori nostro venisse in mentem arbitrer. Illud certum est, non accuratè modò in locorum descriptionibus versatum hoc capite autorem, sed & nautarum more & usu locutum. Planè ut poetæ: qui cùm de navigationibus nautarum more agunt, quæ videntur fieri, quemadmodum videntur, exprimunt: Ut cùm *aperiri* ac *abscondi*, *refugere*, *recedere*, ac *vanescere* dicuntur loci. Quis enim illud nescit?

Αὐτίκα δ' ἠπειρὸν πολυλήϊον ἄφαν Πελασγῶν
Δύετο.

Statim, inquit, *Pelasgorum abscondebat se terra.* Ut & Poeta,

Protinus aeriam Phæacum abscondimus arcem,
Littoráque Epiri legimus.

Et ut *aperiri terra*, ità *attolli*, aut *attollere ſe*, dicitur. Idem,

Quarto terra die primùm ſe attollere contra
Viſa, aperire procul montes ac volvere fumum.

Neque aliter ab autore noſtro, περιάγειν ἢ χώρα, *appropinquare regio*, aut *terra* dicitur: κατὰ μέσον τῆς νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται περιάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν, *circa medium noctis appropinquare ſibi regionem aliquam ſuſpicati ſunt nautæ*. Interdum *attollere* aut *aperire terram* dicuntur, qui accedunt aut propinquant: Atque ità autor noſter ipſe hoc libro cap. 21. v. 3. locutus eſt; Ἀναφάναντες δὲ τὴν Κύπρον (ità enim legendum ipſe interpres recentior fatetur) καταλιπόντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συρίαν. Vetus autem, qui, *cùm apparuiſſemus autem Cypro*, reddidiſſe videtur, pro eo, *cùm aperuiſſemus autem Cyprum*, debuit aut voluit. *Aperire* autem *Cyprum*, ut *aperire montes*: qui & *ſe aperire* dicuntur. Ut ibi igitur ἀναφάναντες δὲ τὴν Κύπρον, ità hìc ἀραντες Ἄσσον, *cùm Aſſon aperuiſſent, poſtquam Aſos attollere ſe viſa*, ut Latinus loquitur poeta. Nautæ noſtri, **naer dat zy Aſſon opgedaen hadden**, more ſuo dicerent. Recentior interpres; *cùm ſolviſſent, propiùs præterlegebant Cretam*: Vetus; *cùm ſuſtuliſſent Aſſon, legebant Cretam*. Quod ſi rectè intelligatur, idem quod ἀναφάναντες Ἄσσον hìc erit. Eodem capite & illud exſtat,

v. 16. Νησίον δέ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἰσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης. Ubi illud ex Gloſſario Novi Teſtamenti non edito notandum, *Scapha, ſive Cataſcopus, eſt navicula levis, ex vimine facta, crudóque corio contecta. Et dicitur Græcè à Contemplando, quòd tali navigio nautæ vel piratæ terras ac littora proſpiciebant.* Item, *Scapha eſt navicula de una arbore cavata*: quam Græci μονόξυλον appellant.

v. 17. Quod autem capite eodem de ſcapha dicitur, ἣν ἄραντες, βοηθείαις ἐχρῶντο, recentior interpres, *adjumentis utebantur*; veteres & Eraſmus, *adjutoriis utebantur*. Porrò, βοηθείαις χρῆσθαι in mari nautæ dicuntur, cùm à pluribus ea fiunt quæ ab uno fieri aut paucis non poſſunt: quod, *collatis operis fieri*, rectè à Latinis dicitur. Tale autem erat de quo agit: de ſcapha nempe, quæ in navem ſubducenda erat. Cujus ferè generis, lintres; qui à Græcis Juriſconſultis καρσοὶ dicuntur, & inter armamenta nonnunquam numerantur: cui qui præeſt, καρσίτης illis dicitur. Neque multò aliter Lege Rhodiâ exercitori præſcribitur & nautis, ſi in navi ſit pecunia, παρέχειν βοηθείας εἰς τὸ σῶσαι, *omnium ut ſervetur operam conferre*. Sequitur, χαλάσαντες τὸ σκεῦος, ὅπως ἐφέρετο. Vetus interpres, *ſummiſſo vaſe, ſic ferebantur*. Eraſmus, *demiſſo vaſe, ſic ferebantur*. Quod ſit autem vas illud, quod ſummiſſum fuit, aut dicitur, utinam nos eruditi docuiſſent. Recentior, *ſummiſſis velis, ità ferebantur*: Quod nè ipſum quidem ſatìs aſſequor. In navigatione velum vel *ſubduci*, vel *contrahi*, vel *legi*, vel *demitti* dicitur: Sed & *tolli*; Ut cùm T. Livius, *ſublatis dolonibus effugere*, dixit *Velis* autem *ſummiſſis ferri*, aliud, ni fallor: Ut ſi eos qui hodie eorum navibus occurrunt quibus obſequium in mari debent, ideóque velum contrahunt aut legunt, τῷ δεῖνι, ſive *huic aut illi, ſubmittere vela*, & *ſubmiſſis velis ferri*, dicas. Jam autem σκεῦος *velum* dici, unde patet? Recentiorem certè eo argumento quo id, ut exiſtimat, potiſſimùm confirmat, uſum hìc nolim; Quia, nempe, Petrus c. 10. σκεῦός τι ὡς ὀθόνιον μεγάλον vidiſſe dicitur, in quo & omne genus animalium fuiſſe dicuntur: quaſi כלי, ſive *involucrum*, quomodo accipiendum ibi σκεῦος diximus, aliquid commune cum navis velo habeat, aut ὀθόνη ibi vel aliis in locis ſemper *velum* denotet. Quid igitur ad Legem Rhodiam Græcorum Juriſconſulti ſibi volunt, cùm dicunt, ἐὰν πλοῖον ὀθόνῃ ἢ βύσσῳ κομίζῃ, *ſi lintea navis vehat aut veſtem*? Gloſſarium optimum, Ὀθόνη, *linteamen*. Quid autem, χαλᾷν τὸ σκεῦος? Quanquam non ignorem quid in iiſdem Græcorum legibus ſit, χαλᾷν τὰ ἄρμενα vel τὸ ἄρμενον: de eo ſcilicet qui vela legit, aut τῷ ἀρμενίζοντι opponitur: ità autem dicitur qui plenis ſive paſſis velis navigat. Id quoque ſcio, paſſim in hs libris, χαλᾶσθαι, ea quæ ex altiori demittuntur loco, ex recepto Helleniſtis uſu, dici: Ut cùm Lucæ 5. v. 4. χαλάσατε τὰ δίκτυα εἰς ἄγραν dicuntur, qui in mare retia demittunt; eodémque modo & qui grabbatum apud Marcum per tegulas demittunt: Neque aliter Apoſtolum

lum diſcipuli, libri hujus 9. 25. per murum demiſiſſe, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι, dicuntur. Quid, quòd paulò poſt, qui ſcapham in mare demittunt, χαλάσαι τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν dicuntur? Quæ cùm cogito, impetrare à me non poſſum, aliud eſſe χαλάσαι τὸ σκεῦος, quàm quod in ſummis fieri tempeſtatibus ſolebat, ubi inter cætera, arbor cædi ac in mare projici ſolebat: ut cùm περὶ τοῦ ἱστοῦ τοῦ τυπτῶντος Juriſconſulti Græci, *de cæſa arbore* Latini agunt. In ipſum porrò mare, vel τὰ σκεύη, quæ ad navem ſpectant, vel αἱ σκάφαι, quæ ad mercatores aut vectores, & interdum utraque, demittebantur. Τὰ σκεύη ea propriè erant quæ Latinis *armamenta* vel *inſtrumenta navis*, Græcis ὅπλα, Juriſconſultus etiam ἐξαρτία, & τὰ ἐν τῷ πλοίῳ χρήματα, & τὰ τῷ πλοίῳ ἀνήκοντα, ſed & ἡ ὑπηρεσία, alibi dicuntur: Ut cùm omnem alibi ὑπηρεσίαν habere navis dicitur, quæ antennam, malum, vela, ſegeſtria, ancoras, diverſos canabinos funes, idonea gubernacula, aliáque generis ejuſdem habet: Inter quæ, præcipua, malus cum partibus, antenna cum ambolis ac ſymbolis, ſimilibúſque: Quæ & *arma* rectè dicas: ut cùm dictâ Lege, *exarmari navis*, dicitur quæ illis ſpoliatur. Sed & ut armamenta ſimul omnia ἐξαρτία, ità malus καταρτία dicitur: quemadmodum cùm περὶ πλοίου τῆς καταρτίας ἐκβολὴν ὑπομείναντος, *de navi quæ arboris ſeu mali jactum paſſa eſt*, ad Legem Rhodiam iidem Græcorum Juriſconſulti agunt: Ubi, ἐὰν πλοῖον ἐκβολὴν ποιήσηται τῆς καρτίας. Quo loco καρτία & ἐξαρτία nonnulli confundunt interpretes: Cùm aliud ſit ibidem quod dicitur, τῆς ἐξαρτίας ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἀπολυμένης ἑτέρα ὁ ναύκληρος ὠνήσατο, καὶ ὅτου πλεύσας ἐσώζετο τὰ φορτία, *armamentum ſi urgente tempeſtate perierit, aliud exercitor emit, atque ità navigationem ſalvis mercibus abſolvit*: aliud, cùm periiſſe, aut ejectam, urgente tempeſtatis vi, τὴν ἐξαρτίαν aut τὴν σκευὴν dicunt. Jam verò quòd καταρτίαν illi, σκεῦος autor noſter; quod ἐκβάλλειν item aut ἀποβάλλειν illi, & *jactum facere* Latini Juriſconſulti, χαλᾶν aut χαλάζειν noſter hìc dixiſſe videtur: ut ſic χαλᾶν τὸ σκεῦος idem ſit quod τὴν καταρτίαν ſive τὸν ἱστὸν ἐκβάλλειν illi dicunt: Ut de jactu mali agatur: Qui excellenter ſic in re nautica dicatur: quemadmodum in re ruſtica, תּוֹרִים, qui *vomer* eſt, σκεῦος interpretantur Helleniſtæ. Niſi quis, laxaſſe eos priùs malum, qui deinde fuerit ejectus, hìc exiſtimet: Sequitur enim, σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἤδη, τῇ ἑξῆς ἐκβολὴν ἐποιοῦντο: Ut mens ſit, *cùm verò intenderetur tempeſtas, jam laxatum*, malum ſcilicet, *in mare abjecerunt*. Nec fortaſſis malè, niſi quòd aliter paſſim in his libris τὸ χαλᾶν uſurpatur, ut jam diximus. Ut ut ſit, ſive priùs malus fuerit ejectus, vel laxatus, primò de jactu τῶν σκευῶν (inter quæ vel primo loco rectè recenſetur malus) deinde τῶν σκευῶν, & diſtinctè quidem, agere videtur: Quæ nec rectè nec ſemel interpretes confundunt: Ut cùm Jonæ cap. 1. v. 5. de nautis, καὶ ἐκβολὴν ἐποιήσαντο τῶν σκευῶν τῶν ἐν τῷ πλοίῳ εἰς τὴν θάλασσαν. (Ubi Latinus, *jactum fecerunt vaſorum quæ in navi*: Hebræus, אֶת־הַכֵּלִים: quæ ſunt *armamenta* ſive *inſtrumenta* navis) cùm hodie σκευῶν legatur. De quibus mox acturus autor noſter eſt; qui ad eum quem diximus Prophetæ locum reſpexiſſe omnino hìc videtur. Sequitur enim, Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκευὴν τοῦ πλοίου ἐρρίψαμεν. Ubi Recentior, *Ac tertio die noſtris manibus armamenta navis abjecimus*. Quomodo autem armamenta, quæ à nautis ejici ſolebant? Et ut omnem tollat dubitationem ſcriptor noſter, αὐτόχειρες addidit. Quare? Quia cùm ejiciendæ eſſent merces, hoc ipſum vel à poſſeſſoribus, vel non niſi conſultis illis ab exercitore fieri ſolebat: Ἐὰν, inquit Lex, περὶ ἐκβολῆς βουλεύσηται ὁ ναύκληρος, ἐπερωτάτω τοὺς ὁπισάτας, *Si de ejiciendis mercibus exercitor cogitet, vectores conſulat*. Quorum pecuniæ videlicet & merces ſunt: cujuſmodi ſunt, nempe, quas ἐνθήκας, γόμον, σκευὴν vel σκευὰς, φορτίον quoque dicunt: Cùm τὰ σκεύη navis, ità dicta propriè, non ad vectores, ſed ad nauclerum, pertineant: quæ ideo αὐτόχειρες jacere, non vectores, ſed nauclerus aut nautæ ſolent. Dixit autem ἐρρίψαμεν: Quemadmodum & merces quarum facta eſt jactura, τὰ ῥιφέντα, ſed & ἀποβεβλημένα τὸ ῥιφὲν, & τὰ ῥιφέντα, qui jacturam ſarciunt poſt jactum, dicuntur: ut in illo, Ἐὰν δὲ τὸ κυβιδῆναι πλοῖον ἀποζημιῶσι φορτία, πάντων συμβαλλόντων ἀπο-

διεπρᾶτο τὸ ῥιφὲν. Et ità qui ejectas merces ſibi vendicat, τὸ ἐκπεσὸν ἀπὸ τοῦ πλοίου λαμβάνειν dicitur. Paulò autem antè cùm dicitur, τῇ ἑξῆς ἐκολπίζοντο, eruditè vetus interpres, *ſequenti die jactum fecimus:* Quemadmodum ipſi ſcilicet Juriſconſulti loquuntur: ut initio tituli ejus Legis de qua agimus, cùm dicitur, *Lege Rhodiâ cavetur, ut ſi levandæ navis gratiâ jactus mercium factus eſt.* Pro quo Recentior, *ſequenti die jacturam fecerunt:* Quaſi ἐκολπὶ *jactura* potius, hoc eſt, ζημίαι, ſit quàm *jactus.* Quæ etſi alibi in Lege Rhodia confundi videantur, ut cùm *neceſſariò fieri jactura* dicitur, déque iis agitur *quorum intereſt jacturam fieri*, quis dubitat quin nullâ hîc obſcuritate opus ſit? Tum autem, quemadmodum ubi jactus ibi jactura, & ex jactu jactura, ità non ubi jactura ibi ſemper jactus, neque ex ſolo jactu jactura: ut cùm extra jactum, exempli gratiâ, aſpargine, ut iiidem Juriſconſulti ſolent loqui, merces corrumpuntur.

v. 18. v. 28. Eodem capite legitur, Καὶ βολίσαντες εὗρον ὀργυιὰς εἴκοσι. Ubi, quid ſit βολίζειν, cùm nemo ignorare ſe exiſtimet, τὸ σημεῖόν φασι nempe ἢ μετρεῖν διὰ καθίσεως βόλιν, *explorare*, aut *emiſſo perpendiculo profunditatem explorare*, illud cujus non ſemel memini Gloſſarium: *Submiſerunt bolidem. Bolis eſt vaſculum æneum, vel plumbeum, cum catena: quod nautæ implent adipe & ſubmittunt in mare, ad explorandum an loca petroſa, ubi navis poſſit ſtare, an arenoſa, quæ navim perdant.* Non ità multò pòſt, Τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει, ὡς ἐκ πρῴρης μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν. Nautæ cùm hoc agerent ut in ſcapham demiſſi effugerent, aliud ut agere viderentur, operam dederunt. Quid autem? Ancoras ſe demiſſuros ſimularunt. Obſcuriùs Recentior; *ſub obtentu velut è prora ancoras extenſuri:* Neque minùs & Vetus; qui, *ſub obtentu, quaſi inciperent à prora ancoras extendere:* niſi quid aliud ἐκτείνειν ἀγκύρας quàm ἐκβάλλειν, *emittere* aut *demittere*, ut vulgò. Notum illud, *Ancora de prora jacitur.* Cùm dicitur, Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγίνετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον, κόλπον δέ τινα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλόν, Recentior, *Cùm autem dies ortus eſſet, terram illam non agnoſcebant: ſinum verò quendam animadverterunt*, ut cætera omittam: Quaſi vel ἐπεγίνωσκον vel κατενόουν aliter quàm ſignificatione τοῦ ראה ſeu *videndi* accipiatur: quo nihil Helleniſtis uſitatius. Igitur, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον, *terram non videbant præter ſinum* nempe *quendam.* Notum illud,

Nunc tantùm ſinus, & ſtatio malè fida carinis,

Servius, *Sinus, reductus littoris receſſus.* Quid, quòd ſuprà, verſ. nempe 27. quò nunc reſpicit, dixerat, κατὰ μέσον δὲ νυκτὸς ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινὰ αὐτοῖς χώραν. quod Recentior, *nautæ circa medium noctis ſuſpicati ſunt appropinquare ſibi aliquam regionem.* Cùm igitur τινὰ χώραν ibi dixit, cur hîc *terram illam* dixit? Vetus hîc, *Cùm autem dies factus eſſet, terram non agnoſcebant.* Imò, *non videbant:* terram ſcilicet aut regionem, quod exiſtimarunt, videbant nullam. Videtur id commune rebus eſſe plurimis, ut quemadmodum inter illas certa quædam eſt proportio, ità nomina vocéſque ad ea quæ ſimilia ſunt aut vicina transferantur: Exempli gratiâ, quemadmodum Anatomi cervicem, αὐχένα, dixerunt, quæ non modò caput fulcit, ſed ad ejus inſuper conferre motum ſolet; ità Græci, ad Legem imprimis Rhodiam, Juriſconſulti id quo movetur navis dirigitúrq;, gubernaculum videlicet, αὐχένα dicunt. Quemadmodum antem vertebras ipſas, quas σπονδύλους Græci dicunt, non malè ζευκτηρίας aliquis dicat; ità junctúras quibus navi gubernaculum conjungitur, ζευκτηρίας dicas: Quomodo nonnulli accipiunt

v. 40. quod dicitur, Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες εἴων εἰς θάλασσαν, ἅμα ἀνίεντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων. Vetus, *ſimul laxantes junctúras gubernaculorum:* Recentior, *laxatu vinculis gubernaculorum.* Quod annon meliùs conveniat, ex ejuſdem Notis harum rerum æſtiment periti: quamvis *vinculum* Anatomis id dici ſcimus quod *ligamentum* Latini, Græci σώδεσμον dixerunt; cujus aliud officium ac partes: neq; Anatomorum ſymphyſis, quæ fit per ligamenta, locum hîc habet. Interdum levis cauſa eſt, quæ ſcrupu-

Ibid. lum movere interpretibus ſolet: Ut eodem verſu cùm dicitur, καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμωνα τῷ πνεύσῃ, antiquus interpres, *& levato artemone ſecundùm auræ flatum*; recentior *venti* nomine uſum ſe dicit, quaſi *aura* flatus tantùm eſſet lenior, non autem ventus. Quid igitur poetâ facias, qui dixit,

Cornuáque

Cornuáque in ſumma locat arbore, totáque malo
Carbaſa ſubducit, venientéſque excipit auras.

quas auras ſumma ſubſecuta eſt tempeſtas. Ventum, ſive turbinem, aut tempeſtatem, quâ ſublatum nonnulli volunt Romulum, ejúſque vehementiam mirificè Plutarchus ac Livius deſcripſit: Dionyſius autem χειμῶνα μέγαν dicere auſus eſt; Flaccus *ocyorem auram* dixit, qui dixit, *Neve te noſtris vitiis iniquum Ocyor aura Tollat.* ad apotheoſin enim Romuli, aut occaſionem ejus, fœdam illam tempeſtatem, (quod vidiſſe interpretes debebant) alluſit autor. Neque aſſequi me ſatis fateor quid Eraſmus voluerit cùm dixit, *& ſublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad litus:* Quod & recentiori placuit interpreti; niſi quòd, *ad venti flatum*, dixit: quemadmodum nonnullos non τῇ πνοῇ ſed τῇ πνεύσει legiſſe video. Quid autem eſt, *ſublato artemone?* An hoc vult, velum illud de quo agit, propter vehementiorem ventum, ſublatum fuiſſe? Cùm videatur potiùs hoc velle, vento increbreſcente, aut jam favente magis, artemone uſos; atque ità ſuſtuliſſe, hoc eſt, erexiſſe, ad ventum. Ego vix dubitare auſim, aliter diſtinctum à ſcriptore Sacro fuiſſe locum: Hoc nimirum modo; καὶ ἐπάραντες τὸ ἀρτέμονα, τῇ πνοῇ κατῆχον εἰς τὸ αἰγιαλόν: ut, ſuborto vehementiori vento, artemone (quod ſolet fieri) uſos fuiſſe, ac ſine velis minoribus, vento ipſo, littori ſic appuliſſe dicat. Syrus pro ארמנן *artemon* ארמון *palatium* ſubſtituit: quaſi idem utrumque eſſet; aut quaſi navis πλοῖον & ea eſſet quæ tres artemonas haberet.

Cap. XVI.

Caput vigeſimum octavum percurritur. Θηλον, de Serpente. An non ἑρπετὰ, ſerpentes. Procopii locus. Θηλοτοκεῖν in dicto Auguſti. ὅτι πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος Pœna homicidæ, morſus ſerpentis quibuſdam in locis: etiam apud Judæos. Echidnam cum matris morte naſci: quò fortaſſe, quod hîc dicitur, referri poſſe. Picta Alexandrinarum navium inſignia, & in qua parte. Cyrilli locus. ἄχεις Ἀπὸ φόρμ καὶ Τειῶν ταζερνῶν. Peluſiotæ de iis locus. Unde Forum Appii, & Tres tabernæ, eodem autore, dictæ. Locus, ἦκον πρὸς αὐτὸν εἰς τὸν ξενίαν. ἐν ἰδίῳ μισθώματι: in proprio conducto; in ſuo conductu. Miſthoma, conductum hoſpitium.

IN portum propè cum Apoſtolo, de quo ſuperiori capite, pervenimus: cùm pauca reſtent, quæ ſic obiter abſolvi poſſunt. Capite vigeſimo octavo, quod poſtremum eſt, legitur, Ὡς δὲ εἶδον οἱ βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους, Πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος. Ubi θηλον dici ſerpentem, nec inuſitatum nec mirum. Sed an ideo procedit quod Procopius voluit, Serpentes inter τὰ ἑρπετὰ ſive *repentia* non poni à Scriptura? Verba ejus ſunt ad Geneſeos primum; Τὸ δὲ τῶν ὄφεων γένος ἐκ τῶν ἑρπετῶν πάντως καὶ σωφάνεαν γεγραπται, ἀλλ' ἐν θηρίοις. φερνιμώτατος γὰρ πάντων λέγεται τῶν θηρίων. Deinde locum hunc adducit; καὶ οἱ βάρβαροι ἰδόντες κρεμάμενον τὸ θηρίον, πρὸς τὸ δικαίως τὸ Παῦλον ἐχόδνης. Quaſi qui חיה Hebraicè, hoc eſt, *animal*, dicat, aut qui ζῶον vertat (quod ab Aquila ibi factum) tale aliquid dicat: cùm nè θηρίν quidem vox, quæ ſerpenti tribuitur, hoc innuat. Cui autem dictum eſt, *Super ventrem tuum gradieris*, Geneſ. 3. 14? Quanquam Græcis quoque qui θηρίον dicit, ſerpentem intelligit: Artemidorus lib. 2. c. 13. Οἷον δ', ἂν γυνὴ θηρίον ἔχουσα ἐν τῷ κόλπῳ, κρύπτῃ, καὶ ἐπ' αὐτῷ τέρπηται, μοιχεύεται κατὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ἐνδύτου. Sed & notum Auguſti dictum, vel ex Seneca, qui amicum ac hoſpitem maledici Timagenis θηλοτοκεῖν dicebat. Quod autem ſequitur, dixiſſe qui aderant, ὅτι πάντως φονεύς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, homicidam eſſe, in quem echidna irruiſſet, fieri poteſt, ut quibuſdam ibi in locis pœna homicidæ morſus ſerpentis eſſet, quem ſic tollebant: Inter cæteros autem, apud Judæos: quemadmodum & Magiſtri, poſtquam Synedrium defecit, non defeciſſe ſed immutata ſuppliciorum judicia notant: inter quæ & ſerpentis morſum fuiſſe: Ut cùm de homicida quodam, *non deceſſerunt*, inquiunt, *priuſ-*

Cap. 28 v. 4.

Ibid.

quam ſerpens illum percuteret. niſi fortè ſuperſtitioſi illi, ex eo quod de echidna dicitur,
V. 11. quæ cum matris morte naſci fertur, augurium fecerunt. Eodem capite legitur, Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ παρασήμῳ ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίνῳ, Διοσκόροις παρασήμῳ Διοσκόροις. Signo tum uſitato: quo in parte proræ utrâque, Alexandrinæ potiſſimùm naves, ſi Cyrillo hîc credimus, utebantur: qui Catenâ nondum editâ ad Eſaiæ undecimum, Καὶ ὁ τὰς Πράξεις δὲ τῶν Ἀποστόλων συγγεγραφὼς, ὑπονοεῖναί φησι καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, πλοίῳ Ἀλεξανδρίνῳ, παρασήμῳ Διοσκόροις. Ἐθος γάρ πως ἦν, ἐν ταῖς Ἀλεξανδρέων μάλιστα ναυσὶ, πρῷρά γε τῆς πρώρης δεξιά τι καὶ ἐνώνυμα, γραφὰς ἔχει τοιαύτας, Sed & qui Apoſtolorum Actus ſcripſit, eos qui cum eo erant, navem Alexandrinam, cui inſigne Caſtor & Pollux erat, aſſcendiſſe ait. Uſitatum quippe, ut Alexandrinæ naves, in dextra ſiniſtráque proræ parte, picta ejuſmodi inſignia haberent. Eodem capite cùm
V. 15. dicitur, Κακεῖθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθαν εἰς ἀπάντησιν ἡμῶν ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν ταβερνῶν, videndum quid Peluſiota voluerit cùm ſcripſit, Τὸ, ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν ταβερνῶν, τῷ Λυκᾷ ἐν τοῖς τῶν Ἀποστόλων Περιόδοις εἰρηκέναι, ἵνα τις πνὰς σημαίνει περὶ τὴν Ῥώμης, ἢ μᾶλλον εἰκόνα τινὰ τοῦ Ἀππίου ἔχοντα, καὶ Φόρον ἐκεῖνα καλούμενον· ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βασιλέων εἰκόνες τοῦδε ἢ τοῦδε, φόρου παραγορεύονται. Τὰ δὲ, πανδοχείων τινῶν ἢ καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥωμαίων φωνῇ ὕτως ὀνομαζόμενα. hoc eſt, Quaſi ità loci extra Romam fuerint dicti: Quorum alterum imaginem haberet Appii, Forúmque ejus ſit dictum: quemadmodum, inquit, imagines hujus aut hujus regis Fori nomine dicuntur. Alteras verò, Tabernas nempe, hoſpitii aut tabernarum deſignare uſum: Romanâ linguâ ità dictas. Eodem capite, Ταξιδεύοντι δὲ αὐτῷ ὑμέρας, ἦλθον πρὸς αὐτὸν εἰς τὴν ξενίαν πλείονες, &c. Heſychius, Ξενία, πανδοχεῖ, φιλοτιμία, φιλία, δῶρα, κατάλυμα ἢ καταγώγιον. Ubi illud δῶρα, ut non pauca in doctiſſimo autore illo, ab Epitomatore, qui ξενία confudit καὶ ξενίαν. Sub finem
V. 30. legitur, Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι. Ubi Recentior, *in proprio conductio*; Antiquus, *in ſuo conductu*. Gloſſarium Novi Teſtamenti non editum, cujus uſum amiciſſimo & eximii ingenii Boxhornio Suerio debemus, *Miſthoma, conductum hoſpitium, quod ipſe ſibi conduxit.*

Cap. XVII.

*Quædam in Latinis interpretibus non notata hactenus. Itorum de interpretatione τῦ, πορδοῦναι αὐτῦ, cùm de aſſcenſione uſurpatur; & an rectè Proficiſcendi verbo uſus ſit interpres. Proceſſio de aſſcenſione in cœlum Bernardo uſurpatum. Procedere, de legionibus & pompis. Militum proceſſiones; Proceſſus: Proceſſio procinctualis, Caſſiodoro. reverſi in Hieroſolyma, ὑποστρέφειν εἰς Ῥώμην. cum uxoribus & Maria matre Jeſu; cum mulieribus & Maria. Judas in capiendo Domino ὀδηγός: & id quomodo interpretetur vetus ac recens. πρηνὴς, præcipitatus, & an rectè. ἀρξάμενος & ἀπὸ τῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, & quomodo intelligendum. qui commoramini Hieroſolymis. Commorari & Habitare, an confundenda. ὁ δὲ ἐπέσχεν αὐτοῖς, de claudo; & quæ mens ejus. ὅπως ἂν ἔλθωσι. Conſuetudo Græcorum in auriſtorum uſu. ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις, & ſimilia, quomodo reddenda. Recentioris interpretatio. ὅπως ἀνέλθωσιν, utrùm legerit Tertullianus. καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὸ αὔριον, poſuerántque eos in cuſtodiam. Τήρησις, quæ alias φυλακή: & an eodem modo ſemper ſumatur. Cuſtodia, Vincula Juriſconſultis. τρεῖδαι καὶ ἔχειν ἄτεσιν. ἐν πίῳ ὀνόματι, & ἐν τίνι ὀνόματι σέσωσται: Recentioris interpretatio. David παῖς τῦ Θεῦ, & quomodo reddendum. Τὸ λέγειν Helleniſtarum ac Hebræorum more uſurpatum. Τὸ, & videte, ab interprete inſertum. μὴ ςήσῃς αὐτοῖς τὸ ἁμαρτίαν ταύτην: Quid, ςῆσαι, ac quàm efficaciter dicatur. Ἀχρεῖον χάσιμον. Στῆσαι, τὸ ἀνεῖσαι. Τὸ ἀργεῖον σὺν σοὶ εἶναι εἰς ἀπώλειαν & quæ mens loci. Εὐαγγελίσασθαί τινα, & Εὐαγγελίσασθαί τινι. Locus, τὸ ῥηθὲν αὐτῦ τίς διηγήσεται; Τὸ דור an αἰὼν Helleniſtis. עולם, & quale tempus. pluribus de eo ac interpretatione loci actum. Ῥαδιυργία. Ῥαδιυργὸς, Falſarius.

vius. Ῥᾳδιυργὸς, *Diabolus.* ☞ λαὸν ὕψωσι, *populum ſublimem evexit; plebem exaltavit. Plebs, & Populus,* ὁ δῆμος, καὶ ὁ χυδαῖος δῆμος, *Juriſconſultis Græcis. Idem Populum quo pacto definiant. Locus,* Οὕτω γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος. *Locus,* Γεροδήμης οὐδ' ἑπόμενος. Στάσις *quid. Repugnantia quid: Effectiva repugnantia ac Formalis.* οἱ ἀπὸ τῆ ἐθνῶν ὀπτηρέοντες ἐπὶ τὸ Θεόν: *Recentioris interpretatio, ac de ea quid ſtatuendum.* ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. *Superſtitioſi & Religioſi. Superſtitio an rectè Religio dicatur Chriſtianis. omnino quaſi religioſiores vos video, ex interpretatione Recentioris:* ὡς δεισιδαιμονεστέρους. *Et* τὸ, ὡς, *quomodo uſurpatum. Veritatis caſ Hebræorum. Locus,* Τὲς μὲν οὖν χρόνες τῆ ἀγνοίας ὑπερειδὼν ὁ Θεὸς. Συσροφὴ: *& an Concurſus rectè dicatur.* Στάσις, δόρυβος, πάθος, σύγχυσις. Στάσις *& diáſtasis in Republica.* μᾶλλον ἀναλαβὼν εἰς τὸν ἴδιον: *Recentioris interpretatio.* ὃν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, *quam proprio illo ſanguine acquiſivit. Sanguis Agni, clavis cœlorum, B. Hieronymo.* Ἐπιτιθεμένων. Κλεσνομία. ἐνεφάνισαν ἢ σαφῶ. Εμφαίζειν *quid: Intimare Juriſconſultis.* ἐνεφάνισε τῷ βασιλεῖ. *Locus leviter tranſpoſitus, ejúſque obſcura interpretatio. Locus,* Ἐπικείας οὖν τυγχὸν ἡ ἔδρα τοῦ Θεου, *obſcura item ejus interpretatio. Locus,* εἰ παθητὸς ὁ Χριστὸς, *& quomodo intelligendus. Locus,* ταῦτα δὲ αὐτῆ ἀπολογεμένε, *& interpretatio.* Ἀπολογία, *Exceptio.* γνώσῃ χῖ Κνίδον, *pervenire ſecundùm Cnidum.* Ἐξῶσαι τὸ πλοῖον, *appellere navem; expellere navem. Locus,* οἱ δὲ περιεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι. Διαπίμπρασθαι *Nicandro.* Οἴδημα, *Sxirrhus.* φλεγμονή. τὰ ἀεὶ τοῦ Ἰησοῦ: *Recentioris interpretatio.*

UT & hìc ea obiter recenſeamus quæ in Latinis interpretibus hactenus notata non ſunt, primo à capitè initium fiat. Ubi cùm verſu decimo legitur, Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν εἰς τὸν οὐρανὸν, πορευομένε αὐτῆ, de aſſcenſione in cœlum Domini, interpres autem noſter *proficiſcente eo* dixit, non repetam quæ antè à nobis de loquendi genere hoc notata ſunt: non ſine cauſa tamen quæri poſſe video, cur non *abeunde* voce in re tanta ac tam ſeria maluerit hìc uti. Non quòd neſciam interdum ſic Romanos loqui, ut cùm Cato, profecturum ſe ad ſuos, atque ad animorum cœtum conciliúmque, ut ſenex & ἐν ἥδῃ (quod non omnes aſſequuntur) dixit; ſed quòd omnem in Sacrorum interprete cacozeliam, quantum poteſt, fugiendam, non minùs quàm in Fidei confeſſione, arbitrer: ubi cùm *deſcendiſſe ad inferos, die tertiâ reſurrexiſſe ex mortuis, aſſcendiſſe in cœlum* Dominum dicimus, ſi quis *profectum eſſe* dicat, aliud omnino agere in re tanta videatur. Adde, quòd nonnunquam ludibundi aut feſtivi ſic loquuntur: ut cùm Claudium in ſcripto verè jocoſo Seneca, pecus aut monſtrum veriùs quàm Deum, *iter feciſſe in cœlum* dixit; *Quærite ab eo,* inquit, *qui Druſillam euntem in cœlum vidit. Idem Claudium vidiſſe ſe dicet iter facientem non paſſibus æquis.* Quod, περιέδαι vel ἀνελθεῖν εἰς οὐρανὸν, ſimpliciter Chriſtiani Græci; quod, *cœlum aſſcendere,* Romani dicunt. Idem Seneca ibidem; *Nam ex quo in Senatu juravit, ſe Druſillam vidiſſe cœlum aſſcendentem:* Quod &, *proficiſci in cœlum,* feſtivè dixiſſet. Cùm urbanitati nullus in tanto myſterio ſit locus. *Quò naturæ noſtræ,* inquit Leo Primus, *humilitas in Chriſto ſuper omnem cœli militiam, ſupra omnes ordines angelorum, & ultra omnium altitudinem poteſtatum, ad Dei Patris eſt provecta conſeſſum.* Idem quod B. Bernardo perſuaſit ut *proceſſionem* diceret: qui, *Quàm felix, quàm digna iſta,* inquit, *proceſſio, ad quam nè ipſi quidem adhuc Apoſtoli digni fuerunt admitti: cùm & animarum ſanctarum & cœleſtium virtutum triumphali pompâ deductus ad Patrem, ſedeat ad dexteram Dei!* Præſtat enim parùm priùs, ac minùs obvia, quàm parùm dignè hìc loqui. Quanquam & in caſtris legiones & pompæ eleganter *procedere* dicuntur: ut in illo Poetæ lib. 12.

Procedit legio Auſonidûm, pilatáque plenis
Agmina ſe fundunt portis.

Neque quid ſint *militum proceſſiones* ignorare poſſunt qui Vegetium legerunt: quas & *proceſſus*, ſive *ambulationes*, dicas: Quod Tertullianus aliique è Patribus, ut alia, è militari

militari re ad ſua tranſtulerunt. *Procedit* ergò miles cùm in eundo promovet. Incomparabiles Gloſſæ, *Proceſſit*, προῆνεν ἐν στρατῷ, προελήλυθεν, quæ *proceſſio procinctualis* Caſſiodoro dicitur. Quomodo eleganter in aſſenſione triumphali proceſſiſſe dicas Dominum; tranſlatione quidem militari, ſed quæ ſit è dignitate tamen. Mihi interim in iſtis non probantur, qui Latinè potiùs ubi opus non eſt quàm neceſſariò aut ex præſcripto ſe exprimunt: cùm & ipſi nonnunquam, etiam ubi opus non eſt, aliter loquantur; ut eodem cap. v. 12. cùm τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἰερουσαλὴμ dicitur, *reverſi ſunt in Hieroſolyma* iidem eruditi dicunt. Græcè enim, ὑποστρέφειν εἰς Ῥώμην, nec propterea, *reverti in Romam*, Latinè dicam. Eodem capite v. 14. cùm dicitur, Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναιξὶ, καὶ Μαρίᾳ τῇ μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, Recentior, *cum uxoribus, & Mariâ matre Jeſu*: Cùm hoc inter cætera ſignificare videatur, non, ut in Judæorum Synagogis, fœminas à cæteris fuiſſe ſeparatas, ſed, ut animis conjunctos, ità nè diſtinctum quidem in tam piis exercitiis fuiſſe ſexum. Vetus, *cum mulieribus & Maria*: ut eo modo dicatur quo illud, Τρῶάς τε καὶ Ἕκτορα. quod & ipſe fatetur, qui cùm in diverſum abeat, tamen ſimile è Marone adducit. Aliud autem, ſi, καὶ τέκνοις, addatur; quod in antiquo exſtitiſſe exemplari notat. Verſu 16. cùm dicitur, ἀπὸ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὁδηγοῦ τοῖς συλλαβοῦσι τὸν Ἰησοῦν. quod interpres vetus, *qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jeſum*: Recentior, *dux viæ*; moleſtè: quaſi ὁδηγὸς non ſit ἡγεμών, aut quaſi viæ magis quàm conſilii autor ac flagitii ſceleſtus Judas fuiſſet. Verſu 18. καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέσος. Quod Recentior, *& præcipitatus*: cùm nihil tale dicatur. Vide quæ ſuprà notamus. Verſ. 21, & 22. cùm dicitur, ἐν παντὶ χρόνῳ ᾧ εἰσῆλθε καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, Recentior, *exorſus à baptiſmo Johannis*. Mens eſt, *jam indè à baptiſmo Johannis*. Neque enim Chriſtus cum baptiſmo Johannis, ſed poſtquam baptizatus à Johanne fuit, docere exorſus eſt: quo tempore, & continuò verſari cum ſuis cœpit. Quemadmodum nec *incipiens* cum Antiquo dicam: quod ambiguum, ut illud. Capite ſecundo, v. 14. in exordio divinæ orationis quam ad ſcurras cœleſti Spiritûs Sancti illudentes miraculo habuit Petrus, cùm dicitur, Ἄνδρες Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἰερουσαλὴμ ἅπαντες, *Manifeſtè certè Judæos*, inquit recentior interpres, *hîc opponit, id eſt, Hieroſolymitanos cives, Judæis extraneis qui ex variis regionibus ad feſtum convenerant*. Ut ut ſit, quod Vetus, *qui habitatis Jeruſalem*, dixit, ipſe, *qui commoramini Hieroſolymis*, non autem *habitatis*, reddidit: cùm *commorandi* verbum inquilinos denotet aut hoſpites, ideóque *habitantibus* opponatur Tullio; hîc autem κατοικοῦντες non παροικοῦντες dicatur. Quid, quòd idem ad quintum ejuſdem capitis verſiculum lectorem remittit; ubi legitur, Ἦσαν δὲ ἐν Ἰερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι. Ubi ipſe, *Erant verò Hieroſolymis habitantes Judæi*. Quod confirmat quæ dixi. Capite tertio, v. 5. cùm de claudo ab utero dicitur, Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, nihil aliud haud dubiò fecit quàm quod ab eo petierat Petrus, qui dixerat, Βλέψον εἰς ἡμᾶς, *Intuere nos*. Paret ergò claudus, atque hoc agit, quòd ab eo qui (ut rectè autor notat) hoc injungeret eleemoſynam exſpectaret: cùm per ſe mendici quoque ac egeni defixis in eos ſtent oculis à quibus ſperant aliquid aut qui promittere aliquid videntur: Quod & ἐπέχειν τινὶ dicitur: ut ſit idem cum eo quod præcedit, ἀτενίσας εἰς αὐτόν. Quod de mendico igitur, qui paret, & viciſſim ἀτενίζει, ſive in eos, prout juſſus erat, oculos defigit, autor dixit, Ὁ δὲ ἐπεῖχεν αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν, interpres, *Ille igitur attendebat eos, ſperans ſe aliquid ab eis accepturum*. Quaſi non *attendere* is dicatur, qui loquentem audit: Cùm hoc velit, oculis ſtetiſſe potiùs quàm auribus intentis; oratorum inſtar, qui ἀτενίσαντες, ſeu oculis in eos defixis, dicunt quos affantur: ut cùm de Apoſtolo cap. 23. v. 1. dicitur, Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, ἔφη, ubi idem interpres, *Intentis autem in conſeſſum oculis Paulus, ait*: Hoc autem idem quod ἐπέχειν τῷ συνεδρίῳ. Capite tertio, verſu 19. cùm legitur, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως, mirum non cogitaſſe celeberrimum interpretem, nihil uſitatius eſſe Græcis quàm ut pro futuris præſentia uſurpent: ſed & aoriſtos eſſe qui præſentis loco ſint; inter

inter quos τὸ ἐλθεῖν: Quemadmodum cùm Plato, quod alibi ἔρχεσθαι ἐπὶ τὰ ἄρχειν, *pervenire ad imperium*, alio loco ἐλθεῖν εἰς δυ'ναμιν dixit; nullo diſcrimine, ſi Græcè ſcimus. Eoſdem de futuris uſurpari, ità notum, ut nihil penè in his quoque libris magìs ſit obvium aut tritum. Cujus generis ſunt, ὅπως ἴδωσιν: ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ὑμᾶς πᾶν ἄμα: ſed &, ὅπως φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις, Matth. 6. 16. denique, ὅπως ἂν φανῶσι τοῖς ἀνθρώποις, Matth. 6. 5. planè ut hoc loco. Quo poſtremo rectè hìc uſus eſt vir nunquam ſatis commendatus Ludovicus de Dieu: qui ex Syro pariter & Arabe verum loci ſenſum confirmavit. Mirificè ergò Recentior, *Reſpiſcite igitur, & convertite vos, ut deleantur peccata veſtra: poſtquam venerint tempora refrigerationis à conſpectu Domini, & miſerit* prænunciatum *vobis Jeſum Chriſtum.* Nec meliùs alii. Mens autem, *ut veniant vobis, & mittat vobis.* Tertullianus De reſurrectione carnis, *ut tempora vobis ſuperveniant reſrigerii ex perſona Dei, & mittat prædeſignatum vobis Chriſtum.* Neque ex eo ſequitur, ἀνέλθωσι Tertullianum legiſſe: quod *nuſquam legiſſe ſe nec probare poſſe* aiunt eruditi: qui vel, ὅπως ἂν ἔλθωσιν ἐφ' ὑμᾶς, legit; vel de ſuo aliquid addidit. Certè, *ut vobis ſuperveniant*, non eſt, ὅπως ἀνέλθωσι, ſed, ὅπως ἂν ἔλθωσιν ἐφ' ὑμᾶς. Capite quarto, v. 3. cùm de Apoſtolis dicitur, Καὶ ἐπίβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας, καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον, interpres noſter, *poſuerúntque eos in cuſtodiam in poſterum diem.* quod eſt, *in carcerem*, aut *vincula*: cùm ipſe, *carcerem* non τήρησιν ſed φυλακὴν vocari in his libris, hoc quidem loco moneat. Et certè capite ſequenti, v. 18. dicitur, Καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ὁπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τηρήσει δημοσίᾳ. quæ & φυλακὴ in ſequentibus dicitur; Ἄγγελος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας τῆς φυλακῆς. E quo vero ſimile eſt, aliud hìc eſſe τήρησιν, aliud ibi τήρησιν δημοσίαν & φυλακὴν, quæ publica cuſtodia eſt (*publica* autem *cuſtodia*, publicus carcer, Juriſconſultis eſt;) hìc autem τήρησιν, de iis nempe qui ad tempus, ſed exiguum, ſervantur: Quod hìc definitur. Sequitur enim, factum id in craſtinum, cùm veſpera jam eſſet: ut videlicet examinati ampliùs, ſi viſum eſſet, carceri includerentur. Quare malim, *& ſervandos in poſterum dederunt*; ambiguitatis vitandæ cauſâ, & quia optimi verborum æſtimatores Juriſconſulti, *cuſtodiam, vincula*, interpretantur. A quibus aliud hìc τήρησις: aliud Helleniſtis item; ut 1. Machab. 5. 18. ubi *Joſephus & Azarias, cum reliquo exercitu in Judæa, relicti* ἐις τήρησιν dicuntur: ac ſi *relictos præſidio* Latinè dicas. Hìc autem quid ſit τήρησις, è loco cap. 24. v. 23. æſtimetur; ubi Paulus ſimul & παρεῖδαι & ἔχειν ἄνεσιν, *ſervari* & *laxari*, jubetur: Διαταξάμενός τε τῷ ἑκατοντάρχῃ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἄνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπηρετεῖν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. Ubi ipſe recentior interpres, *ut ſervaretur Paulus & laxaretur:* Qui cùm ità loquitur, à ſe diſſentit ipſe. Capite eodem verſu 7. quærit Pontifex, Seniores, cæteríque, ex Apoſtolis, cùm de miraculo ab iis facto agitur, Ἐν ποίᾳ δυνάμει ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε τοῦτο ὑμεῖς? *In qua poteſtate aut nomine id à vobis factum eſt.* Quod recentior interpres, *Quâ poteſtate, aut quo nomine:* cùm eodem ferè modo à Petro mox dicatur, quæri ab iis, ἐν τίνι οὗτος σέσωσται, *in quo ſervatus ille ſit.* Ubi τῷ, ἐν, agentis ſeu efficientis, ut Theologi loquuntur, nota eſt: quemadmodum cùm Regius Propheta, Ἐν τῷ Θεῷ ποιήσωμεν δύναμιν, Pſal. 108. 14. dixit. Item, ἐν σοὶ σωθείημεν ἅπαντες. quod mirificè, ἐν σοὶ δεδυνάμωμαι μονόζωνος, 2. Sam. 22. 30. Helleniſtæ reddiderunt. Quemadmodum mox ſequitur, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής, *in hoc ille coram vobis ſanus adſtat.* Sive enim abſolutè cum Eraſmo ſumas, ſive idem eſſe velis quod ἐν τούτῳ τῷ ὀνόματι, non aliud ſed idem dicitur. Recentior interpres tamen, *quomodo* videlicet *iſte ſervatus ſit*, interpretari maluit: quaſi de remedio aut collatæ ſanitatis modo agatur. Eodem capite, v. 25. cùm dicitur, διὰ στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου, Recentior & Vetus, *per os David pueri tui.* Cur non autem, *ſervi tui?* quemadmodum voce παιδός Helleniſtæ utuntur. Quod confirmat ipſe David, qui cùm ità de ſe loquitur, עבר Hebraicè ſe dicit: id quoque nonnunquam ut confirmet, *filium ancillæ* addit. cùm alterum, ætatis quoque nomen, ideóque ſit ambiguum. Ibidem v. 32. καὶ οὐδὲ εἷς τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι. Quod Recentior; *nec quiſquam aliquid eorum quæ habebat, ſuum*

eſſe dicebat: Quaſi non τὸ λέγειν, de quo ſæpe in his libris egimus, more Hebræorum, ad animum ſit referendum. Melius ergò, *neque quiſquam aliquid eorum quæ habebat, ſuum eſſe exiſtimabat*. Capite quinto, v. 39. legitur, Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ ἐστιν, οὐ δυνήσεσθε καταλῦσαι αὐτὸ, μήποτε καὶ θεομάχοι εὑρεθῆτε. Ubi τὸ, *& videte*, idem Recentior inſeruit: qui, *Sin ex Deo eſt, non poteſtis illud diſſolvere*: & videte, *ne etiam cum Deo pugnare comperiamini*. A ſanctiſſimo protomartyre capite ſeptimo, verſu 60. cùm dicitur, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τοῦτο ἁμαρτίαν ταύτην, dici non poteſt quàm efficaciter dicatur: Στῆσαι enim eſt ſταθμῶσαι: quod, *exigere ad amuſſim, ponderare*, aut *librare*; (quo ſenſu Homerum eâ voce uſum Critici notarunt: Euſtathius, τὸ στήσας, τεχνικὴν δέτι λέξις, ἀντὶ τοῦ, ſταθμήσας.) *perſolvere ad pondus*, Helleniſtis; quod in emtionibus fiebat: Ità (nè omnes adducam locos, cùm aliquoties ſic uſurpetur) Jeremiæ 32. *Et emi agrum*, καὶ ἔστησα αὐτῷ ἑπτὰ σίκλους καὶ δέκα ἀργυρίου, *ſeptémque ac decem argenti ſiclos appendi*, v. 9. Deinde, *Et ſcripſi in libro, & adhibui teſtes, καὶ ἔστησα τὸ ἀργύριον ἐν ζυγῷ, & argentum in ſtatera appendi*. Quod Græci στάσιμον in fœnore dicebant: Ponderabant enim fœneratores quod exponerent, deinde ab libram fœnus exigebant. Heſychius, Στήσασθαι, τὸ δανείσασθαι ὅπως ἔλαττον ὀφείλῃ σταθμῷ γὰρ πάλαι ἐδάνειζον. καὶ στάσιμον, τὸ δεδανεισμένον. Qui autem petit nè Deus στήσῃ τὴν ἁμαρτίαν, petit nè ſummo cum aliquo experiatur jure; nè exactè ac ſeverè agat; nè peccata ponderet ac libret; nè denique quod debet etiam cum fœnore exigat. Στήσασθαι enim שקל Hebræis. Capite octavo, v. 20. cùm Simoni Mago dicitur à Petro, Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπώλειαν, recentior interpres, *Pecunia tua tecum pereat*: Vetus, *Pecunia tua tecum ſit in perditionem*; ut & Eraſmus: Syrus, *Argentum tuum tecum in perditionem abeat*; non malè. Quid ſi enim mens ſit, *Pecunia tua tecum ſit, tecum maneat; non in ſalutem, ſed in perditionem?* Ad quam mentem proximè Antiquus accedit. Video exiſtimaſſe nonnullos, promiſcuè accipiendum, cùm in his libris εὐαγγελίσασθαί τινα, & τινὶ, dicitur. Quorum prius bis hoc capite occurrit: verſu enim 25. πολλάς τε κώμας τῶν Σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο. item 40. καὶ διερχόμενος εὐηγγελίζετο τὰς πόλεις πάσας. Quo ſenſu, εὐαγγελίζειν πεφωνὲς dicas, qui εὐαγγελίζεσθαι Matthæo & Lucæ dicuntur. Aliter εὐαγγελίζεται αὐτῷ, vel αὐτοῖς. ut Actor. 8. 35. εὐηγγελίσατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν. Quorum prius, *imbuere evangelio*, diſtinctionis cauſâ, dicam: Ut hoc capite, *multos vicos Samaritanorum evangelio imbuerunt*. item, *multaſque urbes, quas tranſibat, evangelio imbuit*. Ibidem v. 33. cùm dicitur, τὸν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται; Vetus, *generationem ejus quis enarrabit?* Recentior, *ſeculum autem ejus quis enarrabit?* Quod ſanè non placet: Sive enim de Divina generatione cum Baſilio lib. 1. contra Eunomium, Cyrillo, Chryſoſtomo, Auguſtino, Hieronymo, aliiſque accipias, quomodo placere poteſt *ſeculum* de eo per quem facta ſunt ſecula, ut ad Hebræos loquitur Apoſtolus? ſive de humana cum Tertulliano, etiàm Hieronymo ac Chryſoſtomo alibi, quis generationem ejus & ſtupendam S. Spiritûs hîc operationem enarrabit? ſive de utraque cum aliis, quis non *generationem* quàm *ſeculum* hîc malit? Sed & ſcire velim ubi דור αἰῶνα, hoc eſt, *ſeculum*, interpretati Helleniſtæ ſint. Adde, quòd vox ipſa quâ Propheta utitur, vitæ tempus, licèt non definitum, Hebræis, hoc eſt, ut loquuntur illi, *peregrinationem hîc in terra*, notat: quemadmodum τὸ דור & τὸ גור aliquid commune habent. Quò & reſpexiſſe Chaldæus videtur, qui ad locum Eſaiæ, *mirabilia quæ fient nobis in diebus ejus, quis poterit navrare?* ut ad œconomiæ tempus, ſive quo hîc vixit, vox Hebræa referatur. Adde, quòd *ſeculum* ſit עולם: Quod ſi ad ejus quam in terris egit vitam referas, terminum hunc longè excedit: cùm τὸ *olam*, ſi Magiſtris credimus, quinquaginta propriè annos, ſive חמשים שנה, notet; quod ex jubilæo ſuo probant, quinquageſimo redire ſolito: de quo tempore id uſurpari. Simpliciter autem cùm uſurpatur, denotare *æternitatem* negant: tum enim vel *in ſeculum & ultra*, vel *in ſecula ſeculorum*, idque de re שאין לו סוף וקץ, *cui nec finis nec terminus*, vulgò dici. ut ſine illo nec de Divinitate ejus, nec de tempore quod reſurrectionem excepit, quomodo nonnulli interpretantur, rectè accipiatur. Capite decimo & tertio, v. 10. cùm dicitur, Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥᾳδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, *O plene omni dolo & ad quod-*

vis ſcelus facilitate! recentior interpres, ut vocis ſic exprimeret originem, reddidit. Pro quo, *omni dolo & ſceleſtâ fallaciâ*, malim. Gloſſarium vetus, Ῥᾳδιεργὸς, *falſarius*. quemadmodum falſarius Diabolus, qui vim potentiámque Dei ſceleſtiſſimè per ſuos ſimul & vaferrimè exprimit aut imitatur. Ipſe alibi *maleficentiam* dixit. Syrus בישרא, id eſt, *malis*, dixit: quod defectum linguæ profitetur: Et emphaticum revera Græcum. Eodem capite v. 17. cùm dicitur, Ὁ Θεὸς τῷ λαῷ τέτῳ Ἰσραὴλ ἐξελέξατο τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαὸν ὕψωσεν ἐν τῇ παροικίᾳ ἐν γῇ. Αἰγύπτῳ, recentior interpres, *& populum ſublimem evexit*. Quod loquendi genus cur adhibeatur hîc, non video. Vetus interpres, qui *& plebem exaltavit*, ſi *populum* dixiſſet, rectè dixiſſet. *Plebs* enim, ut Juriſconſulti, eò differt à *populo*, quò ſpecies à genere: Quamvis pars potiùs, ut rectè iidem, Plebs, quàm ſpecies: prout τὸν δῆμον, καὶ τὸν γυδαῖον δῆμον, Græci eorum interpretes, cùm de Lege & Plebiſcito & Senatuſconſulto agitur, diſtinguunt: Qui & tum Populum, *κοινῆς τύχης σύνοδον*, καὶ ταὐτὸ *συναριθμεμένων τοῖς ἰδιώταις καὶ ἧσσ συγκλητικῶν, communis fortunæ conventum, ità ut in unum eundémque numerum cum Plebe referatur & Senatus*, definire ſolent. Ut ad rem redeamus, locum Eſaiæ, quem expreſſiſſe hic videtur, quis ignorat? ubi de populo Iſraelis Helleniſtæ, αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτὰς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτὰς, καὶ ὕψωσεν αὐτὰς πάσας τὰς ἡμέρας τῦ αἰῶνΘ. ubi in Hebræo נשא, *ſuſtulit*. Nihil uſitatius (quod ſæpe dixi) in his libris, quàm ut verba Fœderis Antiqui præſentibus accommodentur rebus. quo ſenſu cùm Paulus ac Barnabas dixiſſent, quòd de Judæis jam deſperarent, ad gentes ſe abire, eleganter capite eodem verſu 47. addunt, Οὕτω γὰρ ἐντέταλΘ ἡμῖν ὁ Κύριος, Τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, τῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτε τῆς γῆς. Ut mens ſit, *Ex præſcripto Domini ad gentes nos convertimus. Id enim nobis mandavit: ut verè hîc locum illud Prophetæ habeat, Conſtitui te* &c. Quod non paucis locis & veteres & recentiores notarunt Theologi; quoties illud præſertim quod toties in Evangeliſtis occurrit, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν, & ſimilia, id indicare docent. Recentior; *Ità enim nobis mandavit Dominus*, dicens, *Conſtitui te ut ſis lux gentium, ut ſis ſaluti uſque ad ultimas terras*. Qui & τὸ *dicens* inſeruit: quaſi à Propheta, aut iiſdem verbis id præſcriptum iis eſſet: Cùm ipſâ applicatione nihil ſit elegantius. Capite decimo & quinto, v. 2. cùm dicitur, Γενομένης οὖν στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβᾳ, vetus interpres, *Factâ ergò ſeditione*; recentior, *Ortâ igitur repugnantiâ*. Quorum ſanè neutrum dicam. Mihi enim *contentio* ſufficiat: Nec ſit repugnantia, ſed eſt: ut inter Bonum & Utile; inter ſententiam philoſophorum qui Voluptatem ſummum bonum, & qui Virtutem volunt, quomodo loqui Ciceronem memini. Ità inter Ignem & Aquam, Frigus & Calorem, repugnantiam ſtatuunt Philoſophi; qui effectivam & formalem ponunt. Eodem capite, v. 19. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ ἧσσ ἐθνῶν ἐπιστρέφουσιν ἐπὶ τὸν Θεόν. Recentior interpres, *non eſſe obturbandos eos ex gentibus qui ad Deum ſe convertunt*; moleſté. Adde, quòd ὁι ἀπὸ ἧσσ ἐθνῶν non *quidam è gentibus*, aut *gentiles*, hîc ſunt; ſed ὁι ἀπὸ ἧσσ ἐθνῶν ἐπιστρέφοντες ἐπὶ τὸν Θεὸν, ſunt, *qui à gentibus ad Deum ſe convertunt*. Hoc ergò voluit, *moleſtiam non eſſe iis exhibendam qui à gentibus ad Deum ſe convertunt*. Capite decimo ſeptimo, v. 22. cùm Athenis Apoſtolus ait, Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρες ὑμᾶς θεωρῶ, Vetus, *Viri Athenienſes, per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video*; Recentior, *quaſi religioſiores*: Quod nolim. *Religio* Chriſtianis veri Dei cultus eſt: qui à *ſuperſtitione*, qualis impia Athenienſium fuit, ubique eam diſtinguunt: quod & Cicero, teſte Auguſtino lib. 4. De Civitate Dei, cap. 30. quamvis non rectè ſuccеſſerit, conatus eſt. Nec aliter loquuntur antiqui: Ut inter cæteros Lactantius, cùm *nihil eſſe in rebus humanis præſtantius religione* ait. Quemadmodum eidem Auguſtinus, capite cujus jam meminimus eodem, *falſas opiniones, errores turbulentos, ſuperſtitiones aniles* opponit. Nec malè Seneca, qui *coli à religioſo, à ſuperſtitioſo violari* ait *Deum*. Quid igitur ad nos, quòd Romani veteres metum ac ſolicitudinem *religionem* dixere? ut in illo,

Non demunt animis curas ac relligiones
Perſarum montes.

Quid ad nos, quòd peſtis veræ religionis Lucretius,

Tantum relligio potuit ſuadere malorum.?

aut, quòd ille apud Gellium, *Religentem eſſe oportet, religioſum nefas?* An enim ideo δεισιδαιμονία *religio* potiùs quàm *ſuperſtitio*, in Sacro præſertim contextu, dicenda? tum ab eo qui aliis in locis ſuperſtitionem, quoties vox eadem occurrit, à religione diſtinguit? Adde jam, quòd τὸ *omnino* (id præmiſit autem) τὸ *quaſi* item, nihil minùs quàm rectè conveniunt. Quid enim eſt, *omnino quaſi religioſiores?* Ità verò ille, *Cùm autem conſtitiſſet Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienſes, omnino conſpicio vos quaſi religioſiores.* Hos quippe ſi non omnino ſuperſtitioſos eſſe voluit (τὸ *quaſi* enim Juriſconſultis deminutionem ſive improprietatem, ut loquuntur ipſi, ſæpius quàm veritatem notat) cur eorum urbem κατείδωλον, quod *idolis refertam* ipſe interpretatur, & quidem non ſine cauſa, dixit? An non denique à SS. Patribus notatum, τὸ, ὡς, βεβαιώσεως nonnunquam ἢ ἀναμφισβήτου διορισμοῦ εἶναι, hoc eſt, τὸ ὡς *confirmare atque extra omnem dubitationem ponere quod dicitur?* Ut cùm ſuum *veritatis caſ* uſurpant Hebræi: Quod ipſe ad illum locum, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, obſervavit. In omnibus igitur plus æquo ſuperſtitioſos eſſe Apoſtolus dixit. Δεισιδαιμονία certè εἰδωλολατρεία veteribus exponitur: Princeps Gloſſator, Δεισιδαίμων, ὁ τὰ εἴδωλα σέβων, εἰδωλολάτρης. Eodem capite, v. 30. Τὸς μὲν οὖν χρόνους τ ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι πανταχοῦ μετανοεῖν. Recentior, *Temporibus igitur illius ignorantiæ conniventiâ diſſimulatis.* moleſtè, ut arbitror. Scholiaſtæ Theologi, Οὐκ ἀπαιτεῖ λόγον ὑμᾶς, φησὶ, περὶ ἧς πεποιήκατε πρὸ τούτων ἀγνοίας ὑμῶν. Ac ſi Latinè dicas, *Priora igitur illa ignorantiæ tempora cùm non amplius conſideret Deus, omnibus ubique reſipiſcentiam denunciat.* ut ſi uſitato quis Hebraiſmo dicat, *Quæ per ignorantiam peccata ſunt hactenus, à facie ſua, modò nunc credatis, removit Deus.* Capite decimo & nono, v. 40. μηδενὸς αἰτίαν ὑπάρχοντος περὶ ἧς θανατοῦμαι ἀποδοῦναι λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Ubi recentior interpres, *cùm nulla ſubſit cauſa ob quam poſſimus reddere rationem concurſûs iſtius.* Ut autem alia omittam, ipſe Lucas capite ſequenti, v. 1. θόρυβον, quod hìc συσχέω, interpres verò idem *tumultum*, dixit; μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον, *Poſtquam verò ceſſavit tumultus.* Videndum ergò, an non minus dixerit. Abſit enim ut concurſus omnis, qualis qui ſpectandi fit cauſâ, aut ſimilis, tumultus ſit. non magis ſanè quàm tumultus omnis rectè dicitur ſeditio. Ità Poeta, capto Sinone, Æneidos 2.

Undique viſendi ſtudio Trojana juventus
Circumfuſa ruit.

neque quiſquam tamen, niſi fallor, id *tumultum* dicat. Sed & autor modò στάσιν, modò θόρυβον, ut dixi, modò τέγγον, modò σύγχυσιν, hoc ipſum de quo agitur nunc, dixit. Optimè Gloſſæ, Στάσις, ὁ θόρυβος. Quanquam nè στάσιν quidem ſemper *ſeditionem* dicam: ut cùm c. 23. v. 7. περὶ στάσεως inter Phariſæos ac Sadducæos agitur; Τῶν δ αὐτῶν λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων· καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. Quare? Ob repugnantiam ſententiarum: De qua ſequitur, Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μηδὲ ἄγγελον, μήτε πνεῦμα· Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφότερα. Quod *ſeditionem* Recens, Vetus *diſſenſionem* dixit. Cùm ſeditio, στάσις καὶ διάστασις Politicorum Principi, Reipublicæ plerunque ſtatum ſpectet, neque rarò immutet: Quam recentiores non malè, *Multitudinis in Principem aut Magiſtratus ſubitum & violentum motum*, definiunt: In quem, populum, vel libertatis publicæ prætextus aut ſtudium, vel alienum æs, vel ambitio, vel vanitas, cauſæque ſimiles, autore aliquo, ut plurimùm, inſigni, impellunt: cùm tumultûs hujus cauſa, homo vilis, argenti ſcilicet ſignator Demetrius. Quemadmodum minores ſeditione motus, cùm adverſùs Principem aut Magiſtratum moventur, propriè ἐπιθέσεις Philoſophi dicunt; qui plebeii aut plebeiorum plerunque: in quibus, præter Reipublicæ Principes, adverſùs quos movetur, cauſa ſpectari ſolet: Quæ hìc nulla aut ridicula, & unum propriè ſpectabat.

Quò

Quòd reſpexit Scriba ipſe, cùm prudenter dixit, Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς αἰτίου ὑπάρχοντος περὶ ᾧ δυνησόμεθα ἀποδοῦναι λόγον τῆς συρροῆς ταύτης, *Periculum enim eſt, ne hodiernæ diei causâ ſeditionis poſtulemur: quum nulla ſit causa* (publica nimirum) *quâ inducti, tumultûs hujus rationem reddere poſſimus.* Nec enim tam ſeditionem dixit, quàm metuendum nè videretur. Semper quippe intereſt eorum qui in civitate primi, nè vel ſuboriatur, vel ut in ortu ipſo ſedetur ſeditio: quia ut ex factione ſeditio, ità è ſeditione, niſi comprimatur, bellum civile. Capite vigeſimo, v. 3. Ποιήσας τε μῆνας τρεῖς, γενομένης ἐπιβουλῆς αὐτῷ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν. Vetus interpres, *Ubi cùm feciſſet menſes tres, factæ ſunt illi inſidiæ à Judæis navigaturo in Syriam.* Recentior, *Et ibi peractis menſibus tribus, cùm ei in Syriam provehendo factæ fuiſſent à Judæis inſidiæ.* operosè imprimis. Volebat, niſi fallor; *Ubi cùm menſes tres egiſſet, atque in Syriam profecturus eſſet, ſtructæ illi à Judæis ſunt inſidiæ.* Ibidem, v. 28. de Eccleſia cùm dicitur, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, vetus interpres, *quam acquiſivit ſuo ſanguine:* Quod mihi quidem ſatisfaceret. Recentior, *quam proprio illo ſanguine acquiſivit:* Quaſi alius ſit ſanguis quo redemta eſt Eccleſia præter precioſum illum Agni puriſſimi: quem *clavem cælorum* B. Hieronymus dixit. Cùm eodem capite, v. 32. abiturus Apoſtolus, *commendare ſe fratres Deo ſermoníque gratiæ ejus* dixit, quod eſt, ut interpres vult, Evangelio, addítque, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν, mihi ſatis ſit, ſi dicam, *qui iterum ædificare vos, & dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus poteſt.* Pro quo Recentior, *qui* quidem Deus *poteſt vos ſuperſtruere, & dare vobis quod hæreditalis jure poſſideàtis cum ſanctificatis omnibus.* cùm nec ἐποικοδομεῖν τινι dicatur, neque ſatis videam cur κληρονομία potiùs *hæreditatis jus* ſit quàm *hæreditas.* Capite vigeſimo & quinto, v. 2. cùm dicitur, Ἐνεφάνισαν δὲ αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, recentior interpres, *Comparuerunt autem coram eo Pontifex & primarii ex Judæis contra Paulum.* cùm τὸ ἐμφανίζειν idem ſit nonnunquam quod *intimare* Juriſconſultis. Gloſſarium eruditiſſimum, Ἐμφανίζω, *Allego, intimo.* Quo interdum ità ſimpliciter utuntur Helleniſtæ, ut τὸ הודיע, quod eſt λέγειν, ſic interpretentur: Eſtheræ 2. 22. Καὶ ἐδηλώθη τῷ Μαρδοχαίῳ ὁ λόγος, καὶ ἐσήμανεν αὐτὸν τῇ Ἐσθὴρ καὶ αὐτὴ ἐνεφάνισε τῷ βασιλεῖ τὰ ὑπὲρ ἐπιβουλῆς. Ubi δηλοῦν, σημαίνειν, ἐμφανίζειν, penè promiſcuè uſurpantur. Adde, quòd τὸ, ἐνεφάνισε τῷ βασιλεῖ τὰ ὑπὲρ ἐπιβουλῆς, idem eſſe poſſit quod ἐνεφάνισαν κατὰ Παύλου, hoc eſt, τὰ κατὰ Παύλου, hoc loco dixit. Ità cap. 23. 15. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ. ubi interpres idem, *Nunc ergò vos indicate tribuno*; vetus, *notum facite tribuno.* Eodem item capite, v. 22. Ὁ μὲν οὖν χιλίαρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παραγγείλας μηδενὶ ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρός με. ubi idem, *Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem, cùm ei præcepiſſet ut nulli effutiret quòd hæc ipſi indicaſſet.* Qui tamen, ut hic, ità capite 24. v. 1. cùm dicitur, Οἵτινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου, *qui comparuerunt coram præſide contra Paulum*, reddidit: additque inſuper, μετενεγκόντες, ut τὸ ἑαυτὸν, intelligatur, eſſe accipiendum: ut idem ſit, quod *ſe ſiſtere* Latini dicunt: Cùm ſimpliciter poſſet, *Accuſationem autem Pontifex maximus & primarii ex Judæis contra Paulum inſtituerunt.* ut ἐμφανίζειν τῷ ἡγεμόνι idem quod πρὸς τὸν ἡγεμόνα nunc ſit; (quomodo locutum jam oſtendimus) neque τὸ *comparere* locum fortè hic habeat. Suo tamen fruatur judicio qui volet. Capite vigeſimo ſexto, v. 2. cùm ait Apoſtolus, Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἡγημαι ἐμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογεῖσθαι ἐπὶ σοῦ σήμερον, manifeſta orationis transpoſitio nonnihil moleſtiæ interpretibus attulit: qui hæc verba ita, ut eandem cum lectore communicent, hic reddunt; cui & tenebras ſic objecerunt. Inter cæteros Recentior; qui, *Super omnibus de quibus poſtulor à Judæis, Rex Agrippa, beatum me duco, quòd ſim hodie cauſam apud te dicturus.* Cùm hoc velit, *Beatum, Rex Agrippa, me duco, quòd omnium de quibus à Judæis accuſor, apud te defenſionem hodie ſim ſuſcepturus.* Nec peccare eum arbitror qui, mutato leviter verborum ordine, perſpicuitati operam impendit: quod qui præſtat, magna ex parte munus interpretis implevit. Eodem capite, v. 22. cùm dicitur, Ἐπιμείνας

ἓν τυχὸν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἑστηκα, μαρτυράμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ, Vetus, *Auxilio autem adjutus Dei, uſque in hodiernum diem ſto, teſtificans minori atque majori.* Recentior, *Sed auxilium quod eſt à Deo nactus, perſtiti in hunc uſque diem, teſtificans iſta tum parvis tum magnis.* Cùm vellet, *auxilio ſe Dei*, aut *Divino*, perſtitiſſe, *parvóſque ac magnos*, ſive *omnes, docuiſſe*. nam τοῦ μαρτυρεῖσθαι cùm eo ſenſu uſurpatur, alibi. Sequitur v. 23. Εἰ παθητὸς ὁ Χριστός. Quod interpres vetus, *Si paſſibilis Chriſtus.* forſitan Latinè minùs: quanquam *patibilis* etiam Tullio, licèt paulò aliter, non diſplicuerit. Sed an ideo mutanda verba? Quid enim, ſi docuiſſe ſe, utrúmne ſecundùm prophetas vel debuerit vel pati potuerit Chriſtus, ſignificet, & hoc nunc velit? quemadmodum Judæi ipſi, *an Meſſias venturus eſſet, an malis hominum mortique obnoxius ex vaticiniis prophetarum futurus eßet*, diſputare ſolent, prout rerum Judaicarum peritiſſimi rectè notarunt. Certè, παθητὸν non eſſe Chriſtum, extra dubium ponebant illi qui pendenti in cruce acclamabant, *Alios ſervare potuit, ſe ipſe ſervare non poteſt. Si Rex Iſrael eſt, deſcendat nunc è cruce, & credemus ei.* Rex autem Iſrael, משיח haud dubiò. Recentior interpres, *Nempe, Chriſtum ſuiße paſſurum.* quaſi qui paſſurum eſſe docet Chriſtum, idem, an & quatenus pati debeat ac poſſit, ſic doceat: quod, ni fallor, amplius. Unde nec Scholiaſtæ veteri aſſentior, quem ſecutus fortè noſter; qui, εἰ παθητὸς, ὅτι παθητὸς, interpretatus eſt. Nec Judæi paſſum eſſe Chriſtum negant, qui in ludibrium hoc vertunt: ſed cùm idem Deus eſſe à nobis dicatur, ſimul eſſe παθητὸν non poſſe, violenter urgent. Cui linguâ eorum Chriſtiani reſpondent, שאין הבורא סבל המיתה ויסורין כי אם האישות אשר לקח בעצמו, *Non Creatorem ipſum pertuliſſe mortem & paſſiones, ſed humanitatem quam aſſumſit.* Illi, Deum eſſe παθητὸν ſeu *patibilem*, negant: Chriſtiani, ᾗ παθητὸς, *quatenus patibilis*, hoc eſt, quà homo, paſſum fuiſſe, reſpondent. Παθητὸς enim, quatenus איש מכאבות, ἀνὴρ παθῶν, Eſaiæ dicitur: Ubi Chaldæus τὰ πάθη pariter & *gloriam* conjungit; *Erit quidem*, inquit, *contemtus, verùm gloriam omnium auferet regum.* Ibidem v. 24. cùm de Apoſtolo dicitur, Ταῦτα ᾗ αὐτῷ ἀπολογουμένῳ, quod recentior interpres, *Hæc autem ipſo pro ſe excipiente*; mihi, qui ſimplicitatem, in Sacris præſertim, amo, quanquam *exceptionem* non ignorem Juriſconſultis nonnunquam in genere *defenſionem* denotare, ſatìs dixiſſe eſſet, *Hæc cùm pro ſe adferret*, vel, *Hâc defenſione cùm pro ſe uteretur:* nè ſi *exceptionem* ad Sacra è foro admittamus, tandem quoque *replicatio*, *duplicatio*, *triplicatio*, ac ſimilia, quas continet *exceptio*, hìc admittantur. Capite 27. v. 7. inter alia cùm dicitur, Ἐπὶ ἱκανὰς ᾗ ἡμέρας βραδυπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, quod interpres noſter, *vixque pervenißemus ſecundum Cnidon*, quid ſit γενέσθαι κατὰ Κνίδον intelligo, quid Latinè *pervenire ſecundùm Cnidon* non intelligo: quemadmodum cum Tullio, *ſecundùm littus ire*, dicam; *ſecundùm littus pervenire*, quis dixerit, adhuc quæro. Ibidem v. 39. cùm dicitur, κόλπον δέ τινα κατανοοῦν ἔχοντα αἰγιαλὸν, εἰς ὃν ἐβουλεύοντο, εἰ δύναιντο, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον, dubium non eſt quin ἐξῶσαι navim dicatur qui appellit: quomodo apud Thucydidem, ἐξώσαν πρὸς τὴν γῆν, ὀκεάλαι ἐπέπνευσαν, interpres exponit. Noſter, *expellere navem:* qui, *ſinum verò quendam animadverterunt, habentem littus, in quem conſilium ceperant, ſi poßent, expellere navem. Appellendi* autem cur neglexit vocem, cùm ἐξῶσαι τὸ πλοῖον εἰς αἰγιαλὸν idem ſit haud dubiò quod πρὸς αἰγιαλὸν Thucydides ac cæteri dixerunt? neque aliter Romani loquuntur. Et ſequitur v. 40. κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. quod cum *expellendi* voce nihil commune habet: quemadmodum nec *ejiciendi* aut *impingendi*, cum Antiquo & Eraſmo, hìc utar. Capite ſequenti v. 6. ubi de echidna quæ manum invaderet Apoſtoli agitur, cùm dicitur, Οἱ ᾗ προσδόκων αὐτὸν μέλλειν πίμπρασθαι, quamvìs non ignorem quæ ad Nicandrum notarunt eruditi, cauſam tamen ſolidam ſatis hactenus non video quare *intumeſcendi* potiùs quàm *inflammandi* vocabulo uſi ſint interpretes. Nam quod aiunt, ità voce eâ uſum eſſe autorem illum, nè id quidem affirmare auſim: Apud quem habes,

Πᾶσα δὲ ὀπὴ φλεγμαίνεται.

Quod interpres ipſe, qui *inflandi* aliàs hìc verbum præfert,

ſævis

ſævis ardoribus æſtuat alvus.

Id verò quis dubitat quin inflammationi potiùs conveniat quam iis qui bupreſtin hauſerunt tribuit Plinius? Idem Nicander de eadem,

Ἦ καί πε δαμάλοις ἐειδόμεναι, ἄλλοτε μόχθῳ
Πίμπρατο.

quod cùm ad inflationem idem referat interpres, cur ad inflammationem referri non poſſit nondum video: quemadmodum, quò ipſa hæc ſpectent, cùm de vipera agatur; niſi quis omnium θηριοδήκτων eadem eſſe πάθη & affectus velit. Quod ſi verum, eadem quoque omnium remedia erunt: Id autem non concedent qui antiquos, inter cæteros autem Dioſcoriden, legerunt. Quanquam nonnullis enim, ut iis qui ab echidna & amphisbæna læſi ſunt, qui bupreſtin item & cantharides hauſerunt, eadem ex ejuſdem ſententia remedia adhibeantur, nondum ex eo ſequitur, communia eſſe omnia, aut iiſdem curari quos echidna & bupreſtis affecit. Neque ſequitur, quia intumeſcunt partes quas echidna affecit, ideo non inflammari: cùm non una ſit tumoris ſpecies; ut neque cauſa. Aliud quippe ὄιδημα ſimpliciter ſic dictum; quod & molle & doloris expers: aliud ſcirrhus, qui & durus & ſine illo: aliud φλεγμονή, quam Inflammationem dicunt, in qua dolor. Ut nec Dioſcorides nec Actuarius, quos eruditus adduxit interpres, pro opinione ejus ac ſententia loquantur. Dioſcorides enim, poſtquam iis qui à vipera ſunt læſi, corpus οἰδεῖν, quod *intumeſcere* interpretibus, inter prima affectionis hujus ſigna memoravit, tandem φλυκταινῶν ἐπανάστασιν, καθάπερ ὅταν ἐπὶ πυρικαύστων, *puſtulas, quales in ambuſtis*, erumpere aut excitari in ea dixit: Quæ & ab Actuario dicuntur; qui *tumoris* quoque mentionem fecit. Interpres vetus, *At illi exiſtimabant eum in tumorem convertendum.* Recentior, *Illi verò exſpectabant dum intumeſceret.* Cùm autoris mens ſit, *Illi autem fore exſpectabant ut inflammaretur.* parte jam affectâ, ſcilicet. Eraſmus, *At illi exiſtimabant fore ut incenderetur.* meliùs quàm illi; niſi *incendendi* voce uſus eſſet: quaſi *incendium* ſit φλεγμονή, de qua jam dixi. De iiſdem eodem verſu cùm legitur, μεταλλόμενοι, ἕλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶ), Herculem, & quidem Alexicacon, puta: quem & in Melita, fortaſſe hac ipſa, cultum atque hinc dictum notant veteres. Neque eſt quòd Græcâ ſuperſtitione imbutam inſulam, quæ inter Lilybæum Siciliæ promontorium & Africam, miremur: quam præſertim Romani tenerent. Unde Publiana promontoria, & ipſe Publius, quem πρῶτον τῆς νήσου Apoſtolus vocavit: Ità enim v. 7. Ἐν ᾗ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκείνου ὑπῆρχε χωρία τῷ πρώτῳ τῆς νήσου, ὀνόματι Ποπλίῳ. Cùm viderent igitur, non modò nullum illi à ſerpente periculum, ſed & excuſſiſſe eum, mutati, ἕλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶ). ut ſuprà Mercurium, ità nunc Herculem, quem dixi: Cujus primum facinus, ſerpentes domiti, quos in cunis peremit: unde illud,

Cunarum labor eſt angues ſuperare mearum.

eoſdémque, *prima novercæ monſtra*, alter poeta dixit;

ut prima novercæ
Monſtra manu geminóſque premens eliſerit angues.

Quemadmodum & Calaber, poetarum Græcorum cultiſſimus, in Eurypyli clypeo, in quo geſta ejus ſculpta erant, hoc certamen cæteris præponit: Quod ἐπὶ πίτθιον & adhuc lactentem peregiſſe Ἡρακλείσκῳ Theocritus commemorat, qui eum ait

Θῆρε δύω χείρεσσιν ἀμφὶς ἀπαλῇσιν ἔχοντα

preſſiſſe. ubi θῆρες, ut hìc, ὑποπνάξας ὄφεις, de ſerpente. Θεὸν autem excellenter dici Herculem, non magìs mirum quàm quòd paſſim in antiquis inſcriptionibus *Deus* & *Invictus* dicitur: Ità, DEO HERCULI PRO SALUTE DIVI TRAJANI AUGUSTI ET MARCIANÆ SORORIS, &c. in ea quam in ruinis caſtrorum Trajani repertam volunt. In alia quæ Romæ, DEO HERCULI INVICTO, C. JVL. POMPONIUS PUDENS SEVERIANUS V. C. PRÆF. URB. Alibi, DEO HERCULI INVICTO M. CASSIUS HORTENSIUS PAULINUS PR. VRB. &c. In Narbonenſi item, DEUS HERCULES INVICTUS SIGNUM ARGENTEUM P. P. XII. DE SUA PECUNIA FECIT. Ac ſic paſſim.

paſſim. Igitur ἄλεξον θεὸν αὐτὸν εἶ), Herculem Alexicacon, & quidem ὁμοκτίτον aut ὁμοιμάχον, Apoſtolum dixerunt. Adeò autem Herculis occurſus felix ac fauſtus habebatur, ut vel in ſomnis eum ejúſque ſtatuam videre, boni ominis, Artemidoro teſte, haberetur: Quod & hùc barbaris, qui præſertim cum morbis conflictarentur, evênit. Adeò gentilibus proprium fuit, ut Divina quoque beneficia ad pecuinæ ac prorſus ſtolidæ ſuperſtitionis occaſionem referrent, neque unquam minùs Deo crederent quàm cùm ea ageret quæ præter eum nemo poſſet. Sed nec dubitandum, quod & rectè recentior hùc monuit interpres, quin cùm v. 24 legitur, Οὐ ἐυρίντες ἀδελφὸς, παρεκλήθημεν ἐν αὐτῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ, melius παρ' αὐτοῖς, quod in aliis codicibus, legatur. Eodem capite v. 23. cùm legitur, πείθων τε αὐτὺς τὰ περὶ τ̃ Ἰησοῦ, idem quod poſtremo verſu autor dixit (ubi, διδάσκων τὰ περὶ Κυρίε Ἰησοῦ Χριςοῦ) ut qui non omnibus, quod & rectè recentior interpres, perſuaderet quæ docebat. Sequitur enim, καὶ οἱ μὲν ἐπείθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίςουν. Idem loco altero, *ſuadens eis quæ de Jeſu Chriſto ſunt*; altero, *ac docens quæ ſunt de Domino Jeſu Chriſto*. moleſtiùs fortaſſe. Ego priori quidem loco, *proponens doctrinam illis de Jeſu Chriſto*, neque aliter poſteriori loco dicam.

Capita

Capita Epiſtolæ ad Romanos.

Ἐ Ταγγελικὴ διδασκαλία, περὶ τῆς ἐξ ἔργων χρείας Χριστοῦ καὶ ἐκ πίστεως καὶ ἐν χάριτι· καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας πνευματικῆς.

α'. Πρῶτον μὲν τὸ προοίμιον, περὶ κρίσεως τῆς κατ' ἐθνῶν ἐκ φυλασσόντων τὰ φυσικά.

β'. Περὶ κρίσεως τῆς κατ' Ἰσραὴλ τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νομικά.

γ'. Περὶ ὑποκρίσεως Ἰσραὴλ τοῦ τυγχάνοντος τῆς ἐπαγγελίας.

δ'. Περὶ χρείας δι' ἧς μόνον ἄνθρωποι δικαιοῦνται, ἀ κατ' χάριν διακαιρμώτως, ἀλλὰ κατ' Θεοῦ βάσιν ἰσοτίμως, κατὰ τὸν Ἀβραὰμ τύπον.

ε'. Περὶ τῆς ἀποκεκμμένης ἐλπίδος.

ς'. Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ περὶ σωτηρίαν ἡμῖν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδάμ.

ζ'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει φράξεως ἁγαθῆς.

η'. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἐν χρείᾳ ζωῆς.

θ'. Περὶ τῆς ἀπὸ νόμου καθαιρέσεως διὰ τὴν ἀμυθίαν.

ι'. Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδιάλειπτον πιέντων τὸν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

ια'. Περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα σωφρείας.

ιβ'. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκεκμμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

ιγ'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστῷ.

ιδ'. Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς τοῦ ἐκλεχθέντος μὴ τῶν ἐθνῶν.

ιε'. Ὅτι κατ' ἀπιστίαν ἡ ἔκπτωσις διὰ τῆς εἰς ἀγνοιαν ἐγκαταλείψεως, καὶ τοῦ μὴ ἁρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

ις'. Περὶ τοῦ σκοποῦ καθ' ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥστε δύτερον ἐπανελθεῖν, ζήλῳ τῶν πεστιμηθέντων ἐθνῶν σωταχθέντων τῷ πεσόντι Ἰσραήλ.

ιζ'. Παραίνεσις περὶ ἀρετῆς τῆς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους. ἐν ᾧ, περὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ὁμονοίας, περὶ τῆς πρὸς Θεὸν λατρείας, περὶ τῆς πρὸς ἀπρκεκμμένους ἀνεξικακίας, περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς, περὶ σωφροσύνης καὶ φαύσεως, περὶ τῆς ἐν βρώμασι καὶ ἡμέραις ἀμέμπτου διανοίας.

ιη'. Περὶ μιμήσεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

ιθ'. Περὶ τῆς λειτουργίας ἀπὸ τῆς ἐν ἀναπλῆ καὶ δύσει.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI AD ROMANOS;

Sive,

Liber ſextus.

CAP. I.

Primum ac ſecundum caput percurritur. De Epiſtolarum ordine obiter. Eam quæ ad Romanos etiam olim primam, niſi quòd eam quæ ad Galatas eo loco dignatus eſſet Marcio. Initium Epiſtolæ, ejúſque, quod ad connexionem, difficultas. Locus, δουλος Ιησου Θεου. *Quid ſit* δουλος, *& vis ejus.* κατ᾽ πνεῦμα ἁγιωσύνης, *& de eo ſententiæ Patrum.* Κατὰ πνεῦμα. ἀνάστασις νεκρῶν, *& an rectè de reſurrectione unius Chriſti.* Ἀνάστασις σαρκός. Ἀνάστασις Χριστοῦ. Ἀνάστασις νεκρῶν, *&* ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν. Χριστοῦ ἀνάστασις νεκρῶν, *& an rectè dicatur.* ἡ δευτέρα τῆς ἀναστάσεως ἔλευσις. κατ᾽ πνεῦμα ἁγιωσύνης. *Spiritus Chriſti: cui & illius reſurrectio tribuitur & noſtra. Ordo initii totius plurimis hactenus turbatus* παρενθήκης. *Locus,* Πρῶτον μὲν ευχαριστῶ τῷ Θεῷ. *Epiſtola hæc quatenus* παραινετικὴ *ex opinione dici poſſit veterum.* Παραινετικὴ & συμβουλευτικὴ ἐπιστολὴ, *& quatenus differant.* Παραινεῖν & συμβουλεύειν *diſcrimen utriuſque.* Ἀδικία, שקר, *Fraus, Mendacium.* Τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχειν, *& quomodo intelligendus locus. Locus,* αὐτὸς γὰρ θέλομαι ἀνάθεμα μιτὰ λαζαρ τῶν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ἑπιλαγμῦαι, *Aquilæ:* Ἐπιλαγμῦοι. ὁ πλεῖστος τῆς χρηστότητος, ὁ πλεῖστος τῆς ἀγαθότητος, *Simplicio.* Ἕλλωες *qui, e ſententia Peluſiotæ, Apoſtolo.* Ἐτοίμην. κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου. Ἱερόσυλεῖς, *& quomodo accipiendum: De idololatria, quæ & ſacrilegium ſpirituale.*

DE ordine Epiſtolarum Apoſtoli, tum quo tempore conſcriptæ ſint ſingulæ, accuratè diſputarunt veteres: Inter cæteros, B. Chryſoſtomus: Etiam Epiphanius: qui poſt alia quæ de his adverſùs Marcionem diſſerit, eam quæ ad Romanos ſcripta eſt etiam tum primam ordine fuiſſe teſtatur; Πάντα ἡ τὰ ἀντίγραφα τὰ σῶα καὶ ἀληθῆ, τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἔχουσι πρώτην· ἔχ ὡς σὺ Μαρκίων τὴν πρὸς Γαλάτας ἔταξας πρώτην. Diſertè omnia ait exemplaria quæ fidei alicujus eſſent, primam ordine eam quæ conſcripta ad Romanos eſt exhibuiſſe; ſolo Marcione excepto, qui Epiſtolam ad Galatas eo loco ac ordine dignatus erat. E quo patet, nihil quod ad hanc de ordine immutatum: Solum Marcionem abiiſſe à cæteris; qui perverſè ac διαστρόφως hîc quoque ordinem mutarat. Ipſius autem de qua agimus initium tale; Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα. De cujus loci cum præcedentibus ac ſequentibus difficultate B. Chryſoſtomus monuit: Qui cauſam τῆς τῶν λέξεων πλοκῆς ſive *vocum* tribuit *connexioni:* ad quam à diſtinctionibus confuſio acceſſit; quæ, ut non ſemel aliàs, è diverſo ejus intellectu videntur natæ: Non enim omnes ea verba quorum initium ὃ προεπηγγείλατο, finis κλητὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, aliáque, notâ παρενθήκης diſtinguebant. Quæ in quibuſdam adeò hîc neceſſariæ, ut paginam utramq; in

Cap. 1. v. 1, 2, 3.

in autoris hujus ſcriptis faciant: Quò cavendum magis nè ubi non neceſſariæ adhibeantur. Nos priuſquam de toto agamus aliquid, de eo, τὸ ὁμολόγησον ἐν στόματί σου κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. Quales ferè ὁρισμοὶ חק Prophetæ dicitur 5 qui, *Narrabo ipſum decretum quod Jehova dixit ad me*; *Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Quanquam idem hîc potiùs quod φανερὸν ποιεῖν: à quo non longè antiqui abeunt Theologi, qui ὁμολογεῖν & exponunt. Quod tale eſt ac ſi σημαίνῃς & dicas: nè hîc de prædeſtinatione ex antiquo interprete agamus. Sed & quod χριστὸς Πνεῦμα ἁγιωσύνης dicitur, cùm aliitum Chryſoſtomus ac Græci Scholiaſtæ de illo Spiritu accipiunt cui ἁγιασμὸς 2. Theſſ. 2. v. 13. cui ἀναχαίνωσις ad Titum 3. 5. tribuitur: B. Chryſoſtomus, ὅπερ τὸ Πνεῦμα, ὑπὲρ οὗ ἔδιδε τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, καὶ δι' οὗ πάντας ἄλλους ἐπίει. Scholiaſtæ, καὶ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φησὶν, ὃ παρέχει τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Quæ an locum hîc habeant, nondum dico: magis certè haberent, ſi illud χριστὸς cauſaliter, διὰ τοῦτο, interpretati eſſent. Quod enim recentior interpres, qui de Divina hoc ſive altera intelligit natura, (ut & è veteribus Theologis nonnulli) hîc notavit, *Ego vero χριστὸς Πνεῦμα pro* Πνεύματος *vel* διὰ τὸ Πνεῦμα *nuſquam memini legere*, an procedit? Quid ſi enim χριστὸς Πνεύματος ἐξουσίαν dixiſſet? an ſic aliud, aut minùs rectè dixiſſet? ut apud Marcum, ex ſententia quorundam, Τί ὅτι τοῦτο; τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη, ὅτι καθ' ἐξουσίαν καὶ τοῖς πνεύμασι τοῖς ἀκαθάρτοις ἐπιτάσσει; Quarè hoc tantopere hîc urgeri nolim. Sed & quæri poſſet, an quod ſequitur, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, cum eo quod ſequitur, Ἰησοῦ Χριστοῦ, quidam rectè jungant, aut ſic intelligant. An enim idem ſit ἀνάστασις νεκρῶν (quod de omnibus ac omnium communi reſurrectione dicitur) & ἀνάστασις Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, quod peculiarem efficit articulum, ubi Chriſto in Symbolo tribuitur? cùm alteram, ex uſu linguæ & Eccleſiæ, vitandæ quæ hîc oritur confuſioni, Χριστοῦ ἀνάστασιν, alteram ἀνάστασιν σαρκὸς, alteram item Χριστῷ ἀνάστασιν ἐκ νεκρῶν, alteram ἀνάστασιν νεκρῶν dici (quam & *reſurrectionem generalem* B. Hieronymus vocavit) nemo neſciat. Ità reſurrectio quæ Dei Filio tribuitur, Κυρίου Ἰησοῦ ἀνάστασις Actor. 4. 33. altera ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις ibid. v. 2. dicitur. Ubi autem ἀνάστασις νεκρῶν, unius Chriſti reſurrectio dicatur, aut, ut propiùs accedam, ubi unius Chriſti reſurrectio, Χριστῷ ἀνάστασις νεκρῶν, id eſt, ἐκ νεκρῶν, dicatur, adhuc quæro: nam quid huc locus 1. Cor. 15. 42. ad Hebræos item 6. 2. ſimileſque faciant, non aſſequor. Et ſi hoc voluit Apoſtolus, cur non ἐξ ἀναστάσεως ἐκ νεκρῶν dixit? neque enim geminationem voculæ vitaſſet, & ambiguitatem ſic tolleret. Sed neque Origenes difficultatem hanc non vidit, qui, cùm non de unius ſed plurium hîc reſurrectione agi crederet, de iis qui cum Chriſto reſurrexiſſe in Evangelio dicuntur id intellexit: quò, nec ordine nec rectè, locos illos quibus *primogenitus ex mortuis*, *primitiæ* item *dormientium*, dicitur, idem refert. Qui ſi ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν ità accipi dixiſſet, ut intelligantur illi quorum primitiæ Chriſtus fuit, quíque Spiritûs illius in reſurrectione & per eam fiunt particîpes, (quam Δευτέραν τῆς ἀναστάσεως χύσιν antiqui Græcorum Theologi dixerunt) quemadmodum & *Spiritum ſanctificationis* hîc dici, quòd ad vitam ſoli qui ſanctificati ſunt reſurgant, aliud dixiſſet. Cùm autem additur, κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης, quid hîc novum? Utrùm, Chriſto tribui hunc Spiritum, qui & *ſanctificationis* dicitur, cùm idem *Chriſti Spiritus* Apoſtolo dicatur? An, eidem, cùm de mortuorum reſurrectione ſermo, ſuas aſſignari partes? quaſi non idem Apoſtolus reſurrectionem noſtram cum reſurrectione Domini 1. Corinth. 15. 13. conjungat: Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται, *Si mortuorum reſurrectio non eſt, nec Chriſtus reſurrexit.* Item, *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ità & in Chriſto omnes vivificabuntur. Unuſquiſq; autem hoc ordine; Primitiæ Chriſtus, poſtea qui ſunt Chriſti*, & quæ ſequuntur: Quo nihil dici efficacius potuit. Ut duo hîc conſideret: reſurrectionem nempe Capitis, & noſtram; ſicut, Capitis ſanctificationem,

nem, & membrorum: quam conjunctim, ἀνάςασιν τῶν νεκρῶν, dixit. Utraq; enim Spiritui, imò Chriſti nonnunquam Spiritui, aſſcribitur. Nam de Capite, θανατωθεὶς μὲν τῇ σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι: quod & de membris ſuo modo dici poteſt. Dei igitur Filius, hoc ipſum ἐν δυνάμει, quâ de morte triumphavit, declaratus eſt: qui & aliàs, ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, ἐν δυνάμει item Θεῦ, reſurrexiſſe, ac vivere poſt paſſionem ſive mortem, ab Apoſtolo dicitur; Καὶ γὰρ εἰ ἐςαυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, 2.Cor.13.4. Addit autem, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. Ut magnificè, ut potenter, Dominum, ſanctificationis Spiritu, per reſurrectionem mortuorum, in qua ut præceſſit ipſe ità cæteri ſequuntur, Filium Dei declaratum eſſe dicat. Adde, quòd ἁγιωσύνη non *ſanctificatio* ſemper (quamvis in uno omnium ſanctificata ſit reſurrectio) ſed *vis* quoque ac *poteſtas* Helleniſtis ſit: Ut πνεῦμα ἁγιωσύνης, πνεῦμα ſit δυνάμεως: cùm רוּחַ, quod *potentiam* deſignat, ità expr imatur. Tale eſt, ἁγιωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια ἐν τῷ ἁγιάσματι αὐτοῦ, Pſal.95.6. ut τὸ, ἐν δυνάμει, & τὸ, καὶ πνεῦμα ἁγιωσύνης, efficaciter cohæreant. Quàm autem noſtra firmiter cum Chriſti connectatur ac cohæreat, nemo elegantiùs Gregorio Nyſſeno probavit: Qui, non ſecùs quàm in corpore noſtro, ubi una pars quæ ſentit, in conſenſum idem ſentiendi corpus univerſum, quod cum hac cohæret parte, trahit, Capitis noſtri reſurrectionem, planè ac ſi unum animal communis natura eſſet, ejúſque vim ad omnes tranſire, ait; Ἐπειδὴ γὰρ ἓν ἄλλοθεν ἀλλ' ἐκ τῆς ἡμετέρας φυράματος ὁ θεοδόχος ἄνθρωπος ἦν, ὁ διὰ τῆς ἀναςάσεως ζωοπαρθεὶς τῇ θεότητι, ὥσπερ ὅπη τὸ καθ' ἡμᾶς σῶμα ἡ τοῦ ἑνὸς τοῦ αἰωνίου ἐνέργεια πρὸς πᾶσαν τὴν αἰῶνοσιν ἄγει τὸ ἰδιωμάτιον τῷ μέρει· ὕπως καθάπερ ἑνὸς τινος ὄντος ζώου τῆς φύσεως, ἡ ἐκ τοῦ μέρους ἀνάςασις ὅπῃ τὸ πᾶν διέξεχαται τὸ σωματικὸν καὶ τὸ ἰδιωμάτιον τῆς φυσέως, ἐκ τοῦ μέρους ὅπῃ τὸ ὅλον σωματικὸν μάθοι. Quem locum, cujus mentem obiter jam diximus, tanti fecit, ut in Ἀπαθεῖ ſuo adducendum Theodoretus putaverit. Hæc ut pro Chryſoſtomi Græcorúmque dici ſententia poſſunt, ità nondum ab iis abeo qui ad Divinam id referunt naturam: quod & τὸ, κατὰ σάρκα, ſuadet. Idem difficultatem quoque objecit Syro: qui pro iis quæ diximus, *per virtutem & per Spiritum Sanctum, quia ex mortuis reſurrexit*, dicere maluit. Nam B. Auguſtinus poſtquam diu in ipſo verborum ordine ſe torſit, tandem infert, *Poteſt quidem etiam hic eſſe ordo verborum, ut non ad Spiritum ſanctificationis adjungamus, quod ait*, EX RESURRECTIONE MORTUORUM, *ſed ad id, quod ait*, PRÆDESTINATUS EST. *Ut ordo ſit*, Qui PRÆDESTINATUS EST EX RESURRECTIONE MORTUORUM. *Cui ordini interpoſita ſunt hæc*, FILIUS DEI IN VIRTUTE SECUNDÙM SPIRITUM SANCTIFICATIONIS. *Et nimirum iſte ordo certior & melior videtur: ut ſit filius David in infirmitate ſecundùm carnem, Filius autem Dei in virtute ſecundùm Spiritum ſanctificationis.* Quo ſenſu, non *virtutem* ſed *potentiam*; nec *prædeſtinatum* ſed *declaratum* potiùs, cùm Recentiori dicam: quanquam nec *potenter*, cum eo; ſed *in potentia*, aut *per potentiam*, quod efficacius. Eidem autem aliiſque quid perſuaſerit ut tot παρενθήκας adhiberent, nondum certè video. Simplex ordo talis; Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ, &c. Ità ut includantur cætera, hoc modo; Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ (ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, τοῦ ὁρισθέντος υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης, ἐξ ἀναςάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολὴν εἰς ὑπακοὴν πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ) πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ, ἀγαπητοῖς Θεοῦ, κλητοῖς ἁγίοις· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ut deinde ad rem veniat, Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ &c. Simpliciſſimè: quis enim ferat tot parentheſes quot verba feré. Ut mens & ordo quem ſic verba præ ſe ferunt, hic ſit; *Paulus ſervus Ieſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, ſeparatus ad Evangelium Dei (quod antè promiſerat per prophetas ſuos in Scripturis Sacris, de Filio ſuo, qui factus eſt ex ſemine Davidis ſecundùm carnem,*

qui

qui declaratus eſt Filius Dei ſecundùm Spiritum ſanctificationis, per reſurrectionem mortuorum; Jeſu Chriſto nempe, Domino noſtro, per quem accepimus gratiam & Apoſtoli munus, ad obedientiam fidei in omnibus gentibus, pro ipſius nomine, inter quas & vos eſtis, vocati Jeſu Chriſti) omnibus qui Romæ ſunt, dilectis Dei, vocatis Sanctis: Gratia ſit vobis & pax à Deo Patre noſtro & Domino Jeſu Chriſto. Eâ lege ſcilicet, ut totum quod extra parentheſin, inſcriptionis ſit loco: ac ſi dicas, ΠΑΥΛΟΣ ΤΟΙΣ ΡΩΜΑΙΟΙΣ ΤΟΙΣ ΕΚΛΕΚΤΟΙΣ ΧΑΙΡΕΙΝ. Ità interim, ut & qui ſcribit & ad quos ſcribit munere & vocatione diſtinguantur: reliqua enim, quæ de Evangelio, dignitate ejus ac ſubjecto, manifeſtè inſeruntur. Ut & illud maneat, de quo antè monui, quomodo ἀνάστασις νεκρῶν de ſolo Chriſto dicatur, quamvis à Chriſti noſtra pendeat, ſatis non videre me. Non quòd ignoremus illud, ἐπειδὴ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Sed an ideo unius Chriſti reſurrectionem ἀνάστασιν νεκρῶν, *reſurrectionem mortuorum*, dixit? quamvis tanta ejus vis atque efficacia, ut rectè priore ad Corinthios quam ſcripſit Clemens, Apoſtolus πληροφορηθέντας διὰ τῆ ἀναστάσεως Κυρίε, *plenâ certitudine per reſurrectionem Domini*, ad prædicationem Evangelii acceſſiſſe, dicat. Quod ergò ſequitur, Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ με διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ipſam ἀναζολὴν ſive initium Epiſtolæ ſequentis rectè dicas. Quæ nec malè προτρεπτικὴ, ut latè id ſumatur, dici poteſt. Magiſtri quippe antiqui qui de forma epiſtolica ſcripſerunt, cùm in varias eam ſpecies ſeu πραγματείας (ità quippe vocant) ſubtiliter diſtinguunt, eas in quibus certa quæque nullam admittunt controverſiam tractantur, προτρεπτικὰς, in quibus diverſa, συμβουλευτικὰς dixere. Ità, exempli cauſâ, ſi quis de ſuſcipiendo bello ſcribat, idque ſuadeat, συμβουλεύειν dicitur: controverti enim quod ſuadet ac diſputari poteſt: Qui pietatem contrà, aut colendum eſſe Deum (ὅτι δεῖ τιμᾶν τὸ θεῖον, dicunt illi) ſuadent, προτρέπειν, non συμβουλεύειν: ſed & epiſtola quæ talis παραινετικὴ ab illis dicitur. Quo non minùs certa, quanquam minùs per ſe nota, quæ de Lege hìc & Gratia, de fructu fidei, de mortis ac reſurrectionis Chriſti efficacia, aliáque ejuſdem generis, dicuntur: quæ & ἀναντίρρητα, nec controverſiam admittunt, quòd autoritate (ut Theologi loquuntur) ἐγγεγραφω, hoc eſt, *ſcriptâ*, nitantur. Capite eodem cùm dicitur, Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων, τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, an non ἀδικία eſt שֶׁקֶר, *fraus, mendacium*? Ità certè, & quidem paſſim, Helleniſtæ. Ut, οἱ τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχοντες, ii ſint qui veritatem fraudulenter vel mendacio conſtrictam tenent: qualis totus Dei cultus ſub paganis erat. Ità quod poſtea, ἔτιτες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, ſuo more, ἐν τῇ ἀδικίᾳ, Helleniſtæ dicerent. Nec multùm abeunt interpretes Græci, cùm ἀδικίαν, τὴν τῶν εἰδώλων ἀπάτην· ἀλήθειαν, τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, interpretantur: Adeò ut quod lingua Helleniſtica, quæ Hebraîa potiſſimùm nititur, docereque eos non poterat, mens Apoſtoli & ἀκολουθία loci probaverit. Eodem capite quod dicitur, Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτὲς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, præterquam quòd graviſſimam peccati pœnam peccatum eſſe docet, carnalem plerunq; impuritatem cum ſpirituali abominatione conjunctam fuiſſe, innuit: Quemadmodum & Principes à pietate commendati utramque ſimul ſuſtulerunt. Exemplo ſit Aſa 1.Reg.15.12. qui ſimul & הקדשים ſive *ſcorta maſcula*, ut ibi interpretantur, & הגלולים ſive *idola* ſuſtuliſſe memoratur: Helleniſtæ, τετελεσμένως καὶ βδελύγματα, dixerunt; *Suſtulit enim ſcorta maſcula de terra, & univerſa abſtulit idola quæ fecerant patres ejus.* Quæ duo apud gentes locum ſimul, ad exemplum iræ Divinæ juſtitiæque, habuerunt: Adeò ut ſordes ſuas & ἀῤῥήτες amores Diis ſuis anteferrent: ut in illo Q. Catulus;

Conſiteram exorientem auroram fortè ſalutans,
Cùm ſubitò à læva Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat, cœleſtes, dicere veſtrâ,
Mortalis viſus pulchrior eſſe Deo.

Quæ, ut ut eleganter dici videantur, ſine horrore legi vix poſſunt, ideóque vera eſſe probant.

v. 26. bant quæ ab Apoſtolo dicuntur. Paulò pòſt cùm legitur, εἴ τι γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, haud dubiò τὰς ἐναλλαγμένας intellexit, ut ab Aquila vocantur: quæ ſunt deteſtandæ illæ καὶ ἄῤῥητοι tribades in quarum numero & Sappho cenſetur: Quemadmodum & mares illi quos ſubjungit, qui μετήλλαξαν τὴν φύσιν, *proprium mutarunt ſexum*, verè ἐναλλαγμένοι facti ſunt: quos קדשים Hebræi dicunt: De quibus B. Hieronymus ad Oſeæ 4. *Aquila* ἐναλλαγμένους *interpretans, id eſt, mutatos, hoc oſtendere voluit, quòd naturam ſuam mutaverint & de viris factæ*

Cap. 2. *ſint fœminæ*. Capite ſecundo cùm Apoſtolus dixit, Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ

v. 4. καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; adeò novum non eſt, quòd πλοῦτον τῆς χρηστότητος dixit, ut gentiles quoque, inter quos Simplicius in diſputatione De Bono & Malo, ad Epicteti Enchiridion, ità locutus ſit; Ἵνα ἅμα μὲν ὁ πλοῦτος τῆς τοῦ παρόντος ἀγαθότητος, πάντα παρέχῃ τὰ ἀγαθὰ, ὅσα δυνατὸν ἦν ὑποστῆναι· ἅμα δὲ τέλειος ὁ κόσμος ἀποτελεσθῇ, μὴ τὰ φαῦλα μόνα καὶ τὰ μέσα ἔχων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ὅπερ ἴδιόν ἐστι τῆς τελειότητος. Eo

v. 10. qui non ità multò pòſt ſequitur loco, Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι, Ἕλληνας non ut vulgò idololatras dici ac paganos, Peluſiota notat, ſed quos εὐσεβεῖς dicebant; qui per ſeſe innocenter ſcilicet ac pie, etiam inter Judæos, ſine ſuperſtitionibus Judaicis vivebant: qualis Cornelius ille Actorum 10. qui priuſquam neceſſaria ad fidem è Petro audiviſſet, εὐσεβὴς dicitur: Ἕλληνας ἐπαῦθα, inquit, φησὶν, ὡ τοὺ εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ τοὺ εὐσεβεῖς, τοὺ ἐν τῷ ἐμβύτῳ πολιτευομένες νόμῳ, τὲς ἄνω τῶν Ἰουδαίων παραπρήσιον πάντα τὰ πρὲς εὐσέβειαν ζηλοῦντα παραφυλάττοντας· οἷοι ἦσαν, Μελχισεδὲκ, Ἰὼβ, Κορνήλιος, *quales erant*, inquit, *Melchiſedec, Job, Cornelius*. Quod eorum opinionem confirmat,

v. 11. qui quod ſequitur, Οὐ γὰρ ἔστι προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ, non tam ad homines quàm ad externas qualitates, quales ſunt, genus, patria, ſimiliáque, referendum volunt. Quemadmodum in eo quod præcedit, Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, illud εἰρήνη more Hebræorum accipiendum eſſe, vix du-

v. 16. bitandum: ut *ſalutem* potiùs deſignet quàm *pacem*. Eodem capite cùm dicitur, Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, uno verbo mentem Apoſtoli magnus Chryſoſtomus expreſſit, qui, τοῦτο γάρ φησι τὸ κήρυγμα τοῦτο παραπροσωπεῖ. ut dicat, *hanc de ſupremo judicio doctrinam, partem ejus eſſe quam prædicavet*. Interpres vetus, *ſecundum evangelium meum*. Recentior, *ex evangelio meo*: De quo judicent eruditi. B. Hieronymus ad Eſaiam, *quando judicabit Dominus abſcondita hominum ſecundùm evangelium Jeſu Chriſti: Ut illud quod Apoſtolus ſcribit, veritate judicii comprobetur*. Ex his autem ſimilibúſque locis profluxiſſe videtur, ut antiqui Εὐαγγελίου nomine ſcripta Apoſtoli citarent. Clemens Epiſtolâ ad Corinthios, Ἀναλάζετε τὴν ὑπόμνησιν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου. Τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἐπέστειλεν ὑμῖν πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ τε, καὶ Κηφᾶ, καὶ Ἀπολλώ, *Epiſtolam beati Pauli Apoſtoli in manus ſumite. Quid primùm vobis ſtatim initio Evangelii ſui ſcripſerit, perpendite. Certè ex inſpiratione Divina vobis per epiſtolam de ſe ipſo, de Cepha, & Apollo ſignificavit*, &c. Locum autem 1.Cor.1. 12. tangit: E quo ſuſpicari fortè quis poſſet, primam ordine, quæ prior nunc eſt ad

v. 22. Corinthios, tunc habitam. Eodem capite cùm ab Apoſtolo dicitur, Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς; quæritur, quare non, ut hactenus, in eadem voce manſerit, qui de furto ac ſcortatione egit hactenus. Quid ſi autem, quemadmodum idololatria πορνεία paſſim dicitur, quia ſpiritualis eſt πορνεία, ità hoc loco ἱεροσυλία uſurpatur? ſpirituale enim ſacrilegium idololatria eſt. Quare? Quia Deo eripit quod debet: *Qui abominaris idola*, inquit, *quomodo idola colis, & honorem qui debetur Deo ſoli, Deo eripis?* Mirificè involvit ſe interpres Græcus, qui ad εἰδωλόθυτα corúmque uſum hoc trahit. Adde, quòd cùm antè de furto, deinde de ſcortatione egerit, nunc (ſi interpretibus credimus) iterum de furto, ſive ejus ſpecie, hic agat. Tum autem quid commune Idolorum habet deteſtatio ac Sacrilegium ſimpli-

citer

citer ſic dictum? Sed quod dixi, alienum non eſt: Ut mens ſit, Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, τῶν εἰδώλων λατρεύεις; *Itane, qui Non mœchandum dicis, mœcharis? qui idololatriam deteſtaris, hanc ipſam, quæ eſt verum ſacrilegium, committis? qui, cùm idolis quod veri Dei eſt tribuis, Deo quod illius eſt eripis.* Adde, quòd Sacrilegii crimen Juriſconſulti Romani, ἱεροσυλίας Græci, etiam ad eos qui conſtitutiones Imperatorum ac præcepta violant extendunt: Inter alia, tit. Codicis *De crimine ſacrilegii:* ubi crimen hoc incurrere Provincialis dicitur qui ſine Imperatoris conſenſu adminiſtrationem provinciæ deſiderat; quia Imperatori eripit quod ejus eſt. Quantò autem magis Deo, qui deo tribuit non-Deo quod Dei eſt. Quæ lex & in Græcorum Baſilicis non multò aliter expreſſa exſtat. Quid, quòd ibidem, *qui Divinæ legis ſanctitatem aut neſciendo omittunt aut negligendo violant, ſacrilegium committere* dicuntur? Inter quos idololatra primus: Quemadmodum alibi, ut & in Edicto Theodorici, qui Dominico die aut Paſchalibus aliquem conveniunt, criminis hujus rei habentur: qui & Deo quod ejus eſt eripiunt. Aliter tamen Chryſoſtomus, aliique qui eum è veteribus ſequuntur, ad eos referunt qui, cùm idola deteſtarentur, quæ in templis eorum conſecrata iis eſſent, avaritiâ victi contrectabant, aut in uſum convertebant ſuum: Quò & reſpexiſſe Syrus videtur, qui, *ſpoliave* בית מקדשא, *domum ſanctuarii*, aut *ſanctam*, dixit.

Cap. II.

Licentia veterum in mutando Fœderis Antiqui contextu ex hoc loco notata. Hæſitatio ex eo B. Hieronymi: cujus diſtinctiones eodem loco ac verſus quàm propè acceſſerint ad noſtros, notatum. Helleniſtarum lingua peculiaris. Συνεμπώσεις *in linguis quanquam diverſis. Euripidis locus, & an in eo Hebraiſmus. Auguſtini παρέρραμα.* Ἐκκλείσῃ, *Excludere Latinis, de argentariis: quod an locum hîc habeat. Locus Pſalmi* 68. *v.* 31. *mirificè ab eo expoſitus: ut & alter è duodecimo.*

AD alia nunc veniemus: eâ lege, ut cum venia nonnihil in hoc loco ſubſiſtamus. E quo veterum quorundam licentia apparet; qui ſex verſus proximè ſequentes Pſalmo decimo & tertio, non ex Hebræo, ſed Pauli loco, extra ordinem inſeruerunt: cùm, nè in Hexaplo quidem exſtitiſſe, Græci moneant. Quò magis mirum, B. Hieronymum (quem autem virum!) qui ad manus textum habuit Hebræum, è confeſſione propria ad Eſaiam æſtuaſſe, cùm ab Euſtochio hîc urgeretur, & *ſtuporem mentis*, ut ibi loquitur, *vultûs pallore ſignaſſe.* Locus autem ipſe eſt, qui tertii hujus capitis verſu decimo legitur & tertio, Ταφὴ ἀνεῳγμένη ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Nunc B. Hieronymum audiamus: cujus verba Præfatione libri decimi & ſexti ad Prophetam quem jam dixi exſtant. Qui præclarè, quantum inter interpretationem κοινὴν καὶ τὴν ἑβδομήκοντα intereſſet, docuit, cùm concludit, *Non tam Apoſtolum de Pſalmo tertio decimo ſumſiſſe quod in Hebraico non habetur, quàm eos qui artem contexendarum inter ſe Scripturarum Apoſtoli neſcibant, quæſiſſe aptum locum ubi aſſumtum ab eo ponerent teſtimonium, quod abſque autoritate in Scriptura poſitum non putabant. Denique, omnes,* inquit, *Græciæ tractatores, qui nobis eruditionis ſuæ in Pſalmos commentarios reliquerunt, hos verſiculos verſu annotant atque prætereunt; liquidò confitentes, in Hebraico non haberi, nec eſſe in Septuaginta interpretibus, ſed in editione vulgata, quæ Græcè κοινὴ dicitur, & in toto orbe diverſa eſt.* Neque ex ullo B. Hieronymi loco magis fortaſſe apparet, quàm parùm inter ejus noſtróſque verſus, hoc quidem loco, intereſſet, cùm ſcribit, *Ilico non parvam mihi quæſtiunculam detuliſti, quòd ſcilicet octo verſus qui leguntur in Eccleſiis, & in Hebraico non habentur, tertii decimi Pſalmi, Apoſtolus uſurparit ſcribens ad Romanos.* Hieronymi ergò verſus fuerint,

Cap. 3. v. 13.

1 ΤΑΦΟΣ ΑΝΕΩΓΜΕΝΟΣ Ο ΛΑΡΥΓΞ ΑΥΤΩΝ.
2 ΤΑΙΣ ΓΛΩΣΣΑΙΣ ΑΥΤΩΝ ΕΔΟΛΙΟΥΣΑΝ.
3 ΙΟΣ ΑΣΠΙΔΩΝ ΥΠΟ ΤΑ ΧΕΙΛΗ ΑΥΤΩΝ.
4 ΩΝ ΤΟ ΣΤΟΜΑ ΑΡΑΣ ΚΑΙ ΠΙΚΡΙΑΣ ΓΕΜΕΙ.
5 ΟΞΕΙΣ ΟΙ ΠΟΔΕΣ ΑΥΤΩΝ ΕΚΧΕΑΙ ΑΙΜΑ.
6 ΣΥΝΤΡΙΜΜΑ ΚΑΙ ΤΑΛΑΙΠΩΡΙΑ ΕΝ ΤΑΙΣ ΟΔΟΙΣ ΑΥΤΩΝ.
7 ΚΑΙ ΟΔΟΝ ΕΙΡΗΝΗΣ ΟΥΚ ΕΓΝΩΣΑΝ.
8 ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΦΟΒΟΣ ΘΕΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΟΦΘΑΛΜΩΝ ΑΥΤΩΝ.

Cùm in Pſalmos idem vir doctiſſimus, oblitus ſui, ſcribat, poſtquam verba hæc, *Sepulcrum patens*, adduxit, *Quæ ab hoc verſu, uſque ad eum, ubi dicit,* NON EST TIMOR DEI IN CONSPECTU OCULORUM EORUM, *in Hebræis codicibus non habentur.* ut quæ ſequuntur omittam: cùm nè poſtremus quidem in Hebræo exſtet. Verſum enim Pſalmi tertium, Πάντες ἐξέκλιναν, qui eſt duodecimus Apoſtolo, ſequitur quartus; cujus initium, Οὐχὶ γνώσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀνομίαν; ut excludantur omnes quos jam dixi. In Hebræo enim ordo talis, Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. Οὐχὶ γνώσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι &c. ità tamen ut incerta etiam hodie vetus Latina in Pſalmis ſervetur interpretatio. Porrò, quemadmodum longè ab eorum abeſſe nos ſententia fatemur, qui eandem eſſe linguam quâ conceptum Fœdus Novum eſt, cum ea quâ utuntur Græci ſcriptores, exiſtimant; cùm perpetuis altera abundet Hebraiſmis, altera recepto Græcis more loquatur: ità non negarim, *συνεμπλώσεις* eſſe quaſdam, etiam earum quæ diverſæ ſunt linguarum: quæ ſubinde tamen fallunt. Quis etenim, exempli cauſâ, Hebraiſmum eſſe dubitet, & quidem verum, Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, *Non eſt timor Dei ante oculos eorum*, ut interpres vetus reddit? Quis autem cùm Euripides Medeâ dixit, Δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν, *Non eſt juſtitia in oculis hominum*, non eundem Hebraiſmum eſſe exiſtimet? cùm potiùs hoc voluerit poeta, Ex oculis ac vultu de moribus hominum ferri ſententiam non poſſe. Locus ipſe eſt,

Κομίζεσθαι γυναῖκας, ἐξῆλθον δόμων,
Μή μοι τι μέμφῃ. δίδαξε γὰρ πολλὰς βροτῶν
Σεμνὰς γιγῶτας, τὰς μὲν ὀμμάτων ἄπο,
Τὰς δ' ἐν δυραίοις. οἶδ' ἀφ' ἡσυχίας σοφὸς
Δύσκλειαν ἐκτήσαντο καὶ ῥᾳθυμίαν.
Δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν.
Ὅστις πρὶν ἀνδρὸς σπλάγχνον ἐκμαθεῖν σαφῶς,
Στυγεῖ δεδρακὼς, ὑβρίζειν ἠπίστατο.

Quod nos charactere antiquo ità reddebamus;

Domo profecta ſum, Corinthiæ nurus:
Præfiſcinè opto. quippe mortaleis ſcio
Gnavos peregri ſe dediſſe plurimos,
Suos & inter: quóſque pellexit quies,
Cluiſſe inertes candidatos ocii.
Augurium ab oculis namque vix hili reor.
Erráque, qui nec læſus odiſſe inſtitit,
Nec ante in ipſa ſe penetrat pectora.

Quam mentem & interpres Græcus expreſſit; longè aliam quàm verba præ ſe ferre parùm attentis videntur: quod eorum cauſâ monui qui ad Hebraiſmos trahunt quæ non aſſequuntur. Pergamus. Nihil quidem magis commendatum eruditis eſſe debet quàm exiſtimatio SS. Patrum & lectio: Imprimis verò Auguſtini; qui inſtar omnium, in controverſiis præſertim ſui temporis, præclarè & cum cura verſatus eſt. Quem tamen quis non miretur & à ſe & ab aliis non parùm receſſiſſe cùm ad hunc locum ſcripſit,

Ubi est ergo gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei. *Sive gloriationem dixerit laudabilem, quæ in Domino est: Eámque excluſam: id eſt, non, ut abſcederet, pulſam, ſed, ut emineret, expreſſam. Unde & excluſores dicuntur quidam artifices argentarii. Hinc eſt & illud in Pſalmis*, ut excludantur hi qui probati sunt argento; *hoc eſt, ut emineant qui probati ſunt eloquio Dei. Nam & alibi dicitur*, Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum. Quid enim τὸ ἐκκλείειν hoc loco ad Latinæ vocis *excludendi* uſum, cùm de artificibus, ut ipſe loquitur, argentariis uſurpatur? Quid autem iſta gloriatio ad argentarios aut artifices, de quibus Juriſconſulti agunt, cùm, *gemmam alieno incluſam auro, vel ſigillum candelabro, vendicari poſſe*, negant, *ſed ut excludatur, ad exhibendum agi poſſe*, affirmant. Et quomodo, quæ excluditur gloriatio, exprimi dicitur ut emineret? cùm ſimpliciter hoc velit, Nullum gloriationi eſſe locum: aut, Gloriationem eſſe ἀκαιρεγ: quod eódem redit. Quemadmodum inquit B. Chryſoſtomus, cùm judicium inſtat, pœnitentiæ non eſt locus aut (ut ille loqui amat) tempus: Ἐξεκλείσθη, inquit, ὅπερ ἀκαιρίας ὄζει μᾶλλον· ἐκεῖσε γὰρ ἔχει καιρόν. Et quem locum hîc habet ille ex Pſalmis, qui nunc 68. v. 31. in vulgata legitur interpretatione, *Increpa feras arundinis. congregatio taurorum in vaccis populorum; ut excludant eos qui probati ſunt argento?* Quid enim aliud Propheta voluit, niſi ut diſſipentur illæ quaſi ex arundineto feræ, quæ in bella ruunt, & argento ſe oſtentant? cùm in Hebræo ſit, *congregationem* אבירים (quod nonnulli *fortes* interpretantur) *cum vitulis populorum, extollentem ſe in fragmentis argenti.* Sed & ut ſequamur Helleniſtas, apud quos legitur, τοῦ ἐκκλεισθῆναι τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ, *ut excludantur probati argento*, quem locum hîc habebit illud, *qui probati ſunt eloquio Dei?* Et quem locum alter ex Pſalmo 12. hîc habet, *Eloquia Domini, eloquia caſta: argentum igne examinatum?* An ex illo enim, eorum qui aliquid ſibi vendicant excludi gloriationem, probatur? Et quid hæc ad doctrinam ſive legem operum & fidei? Qui hæc ac ſimilia non miratur, nunquam tanti viri magnitudinem, ut debet, intellexit. Capite quarto cùm dicitur, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, *ſed & iis qui incedunt*, recentiores aliter leginſſe dicas, qui, *ſed qui etiam incedunt:* ac ſi ἀλλὰ τοῖς καὶ στοιχοῦσιν, aut ſimile, inveniſſent. Certè ut 2. Cor. 12. 18. ὑ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; ὐ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; ità, καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι, hoc loco. Cap. 4. v. 12.

Cap. III.

Capita aliquot ſequentia percurruntur. Locus, Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται, *&c. utrúmne in eo aliquid mutandum. Lectio* ὑπὲρ ἀσεβῶν *pro* ὑπὲρ δικαίων *vehementer recentiori probata interpreti, & an admittenda. Loci mens & diſtinctio. Aliam lectionem ſecutum videri Epiphanium; ejuſdémque mirifica adverſus Marcionem interpretatio. Locus*, Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου, *& in eo, διὰ τοῦτο, quomodo accipiendum. Longa παρωδήκη, & cum quo undecimus ac duodecimus cohæreat verſiculus.* Ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται. *Locus*, ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος. Βασιλεύειν *quid, & quomodo accipiendum hoc loco.* Ἀπὸ Ἀδάμ, *& quomodo dicatur. Lex quam acceperat Adamus. Locus*, Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος, *& quid eo loco* τέλος. *Locus*, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατέχόμεθα: *Chryſoſtomi opinio: Interpretum hallucinatio: Loci interpretatio: & quid intelligendum;* ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, *nimirum. Locus.* Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν *&c. ejus quæ mens ac interpretatio. Luctam hominis, cùm bonum faciendum, etiam paganis notam.* Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, *Gratia Deo. Alia Fulgentii, & diverſa à Græco, interpretatio.*

CApite quinto ad locum iſtum, Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν, mirum eſt, quas nugas quidam è veteribus, Cap. 5. v. 7.

v. 26. bant quæ ab Apoſtolo dicuntur. Paulò pòſt cùm legitur, αἵ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, haud dubiò τὰς ἐναλλαγμένας intellexit, ut ab Aquila vocantur: quæ ſunt deteſtandæ illæ καὶ ἀῤῥητοι tribades in quarum numero & Sappho cenſetur: Quemadmodum & mares illi quos ſubjungit, qui μετήλλαξαν τὴν φύσιν, *proprium mutarunt ſexum*, verè ἐναλλαγμένοι facti ſunt: quos קדשים Hebræi dicunt: De quibus B. Hieronymus ad Oſeæ 4. *Aquila* ἐναλλαγμένους *interpretans, id eſt, mutatos, hoc oſtendere voluit, quòd naturam ſuam mutaverint & de viris falli*

Cap. 2. *ſint fœminæ*. Capite ſecundo cùm Apoſtolus dixit, Ἢ τοῦ πλούτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει; adeò novum non eſt, quòd πλοῦτον τῆς χρηστότητος dixit, ut gentiles quoque, inter quos Simplicius in diſputatione De Bono & Malo, ad Epicteti Enchiridion, ità locutus ſit; Ἵνα ἅμα μὲν ὁ πλοῦτος τῆς τοῦ παρόντος ἀγαθότητος, πάντα παρέχῃ τὰ ἀγαθὰ, ἕως δυνατὸν ἦν ὑπεῖναι· ἅμα δὲ τέλειος ὁ κόσμος ἀποτελεσθῇ, μὴ τὰ πρῶτα μόνα καὶ τὰ μέσα ἔχων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ὅπερ ἴδιόν ὅτι τῆς τελειότητος. Eo

v. 10. qui non ità multò pòſt ſequitur loco, Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἕλληνι, Ἕλληνας non ut vulgò idololatras dici ac paganos, Peluſiota notat, ſed quos εὐσεβεῖς dicebant; qui per ſeſe innocenter ſcilicet ac piè, etiam inter Judæos, ſine ſuperſtitionibus Judaicis vivebant: qualis Cornelius ille Actorum 10. qui priuſquam neceſſaria ad fidem è Petro audiviſſet, εὐσεβὴς dicitur: Ἕλληνας ἐνταῦθα, inquit, φησὶν, ὁ τοὺ εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ τοὺ εὐσεβεῖς, τοὺ ἐν τῷ ἐμφύτῳ πολιτευομένους νόμῳ, τὰς ἄνευ τῶν Ἰουδαϊκῶν παραπηρήσεων πάντα τὰ πρὸς εὐσέβειαν βλέποντα παραφυλάσσοντας· ὅτοι ἦσαν, Μελχισεδὲκ, Ἰὼβ, Κορνήλιος, *quales erant*, inquit, *Melchiſedec, Job, Cornelius*. Quod eorum opinionem confirmat,

v. 11. qui quod ſequitur, Οὐ γὰρ ὅτι προσωπολημψία παρὰ τῷ Θεῷ, non tam ad homines quàm ad externas qualitates, quales ſunt, genus, patria, ſimiliáque, referendum volunt. Quemadmodum in eo quod præcedit, Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθὸν, illud εἰρήνη more Hebræorum accipiendum eſſe, vix du-

v. 16. bitandum: ut *ſalutem* potiùs deſignet quàm *pacem*. Eodem capite cùm dicitur, Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, uno verbo mentem Apoſtoli magnus Chryſoſtomus expreſſit, qui, τοῦτο γάρ φησι τὸ κήρυγμα τοῦτο τὸ ἀποστολικόν. ut dicat, *hanc de ſupremo judicio doctrinam, partem ejus eſſe quam prædicavit*. Interpres vetus, *ſecundum evangelium meum*. Recentior, *ex evangelio meo*: De quo judicent eruditi. B. Hieronymus ad Eſaiam, *quando judicabit Dominus abſcondita hominum ſecundùm evangelium Jeſu Chriſti: Ut illud quod Apoſtolus ſcribit, veritate judicii comprobetur*. Ex his autem ſimilibúſque locis profluxiſſe videtur, ut antiqui Εὐαγγελίου nomine ſcripta Apoſtoli citarent. Clemens Epiſtolâ ad Corinthios, Ἀναλάβετε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου. Τί πρῶτον ὑμῖν ἐν ἀρχῇ τοῦ εὐαγγελίου ἐγραψεν; ἐπ' ἀληθείας πνευματικῶς ἐπέστειλεν ὑμῖν περὶ αὐτοῦ τε, καὶ Κηφᾶ, καὶ Ἀπολλώ, *Epiſtolam beati Pauli Apoſtoli in manus ſumite. Quid primùm vobis ſtatim initio Evangelii ſui ſcripſerit, perpendite. Certè ex inſpiratione Divina vobis per epiſtolam de ſe ipſo, de Cepha, & Apollo ſignificavit*, &c. Locum autem 1.Cor.1. 12. tangit: E quo ſuſpicari fortè quis poſſet, primam ordine, quæ prior nunc eſt ad

v. 22. Corinthios, tunc habitam. Eodem capite cùm ab Apoſtolo dicitur, Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, ἱεροσυλεῖς; quæritur, quare non, ut hactenus, in eadem voce manſerit, qui de furto ac ſcortatione egit hactenus. Quid ſi autem, quemadmodum idololatria πορνεία paſſim dicitur, quia ſpiritualis eſt πορνεία, ità hoc loco ἱεροσυλία uſurpatur? ſpirituale enim ſacrilegium idololatria eſt. Quare? Quia Deo eripit quod debet: *Qui abominaris idola*, inquit, *quomodo idola colis, & honorem qui debetur Deo ſoli, Deo eripis?* Mirificè involvit ſe interpres Græcus, qui ad εἰδωλόθυτα corúmque uſum hoc trahit. Adde, quòd cùm antè de furto, deinde de ſcortatione egerit, nunc (ſi interpretibus credimus) iterum de furto, ſive ejus ſpecie, hìc agat. Tum autem quid commune Idolorum habet deteſtatio ac Sacrilegium ſimpli-

citer

citer ſic dictum? Sed quod dixi, alienum non eſt: Ut mens ſit, Ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἴδωλα, τοῖς εἰδώλοις λατρεύεις; *Itane, qui Non mœchandum dicu, mœcharis? qui idololatriam deteſtaris, hanc ipſam, quæ eſt verum ſacrilegium, committis? qui, cùm idolis quod veri Dei eſt tribuis, Deo quod illius eſt eripis.* Adde, quòd Sacrilegii crimen Juriſconſulti Romani, ἱεροσυλίας Græci, etiam ad eos qui conſtitutiones Imperatorum ac præcepta violant extendunt: Inter alia, tit. Codicis *De crimine ſacrilegii*: ubi crimen hoc incurrere Provincialis dicitur qui ſine Imperatoris conſenſu adminiſtrationem provinciæ deſiderat; quia Imperatori eripit quod ejus eſt. Quantò autem magis Deo, qui deo tribuit non-Deo quod Dei eſt. Quæ lex & in Græcorum Baſilicis non multò aliter expreſſa exſtat. Quid, quòd ibidem, *qui Divinæ legis ſanctitatem aut neſciendo omittunt aut negligendo violant, ſacrilegium committere* dicuntur? Inter quos idololatra primus: Quemadmodum alibi, ut & in Edicto Theodorici, qui Dominico die aut Paſchalibus aliquem conveniunt, criminis hujus rei habentur: qui & Deo quod ejus eſt eripiunt. Aliter tamen Chryſoſtomus, aliique qui eum è veteribus ſequuntur, ad eos referunt qui, cùm idola deteſtarentur, quæ in templis eorum conſecrata iis eſſent, avaritiâ victi contrectabant, aut in uſum convertebant ſuum: Quò & reſpexiſſe Syrus videtur, qui, *ſpoliare* בית מקדשא, *domum ſanctuarii*, aut *ſanctam*, dixit.

Cap. II.

Licentia veterum in mutando Fœderis Antiqui contextu ex hoc loco notata. Hæſitatio ex eo B. Hieronymi: Cujus diſtinctiones eodem loco ac verſus quàm propè acceſſerint ad noſtros, notatum. Helleniſtarum lingua peculiaris. Σωσιπατρώσεις in linguis quanquam diverſis. Euripidis locus, & an in eo Hebraiſmus. Auguſtini παρέρημα. Ἐκκλείειν, Excludere Latinis, de argentariis: quod an locum hîc habeat. Locus Pſalmi 68. v. 31. mirificè ab eo expoſitus: ut & alter è duodecimo.

AD alia nunc veniemus: eâ lege, ut cum venia nonnihil in hoc loco ſubſiſtamus. Cap. 3.
E quo veterum quorundam licentia apparet; qui ſex verſus proximè ſequentes v. 13.
Pſalmo decimo & tertio, non ex Hebræo, ſed Pauli loco, extra ordinem inſeruerunt: cùm, nè in Hexaplo quidem exſtitiſſe, Græci moneant. Quò magis mirum, B. Hieronymum (quem autem virum!) qui ad manus textum habuit Hebræum, è confeſſione propria ad Eſaiam æſtuaſſe, cùm ab Euſtochio hîc urgeretur, & *ſtuporem mentis*, ut ibi loquitur, *vultûs pallore ſignaſſe*. Locus autem ipſe eſt, qui tertii hujus capitis verſu decimo legitur & tertio, Τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν. Nunc B. Hieronymum audiamus: cujus verba Præfatione libri decimi & ſexti ad Prophetam quem jam dixi exſtant. Qui præclarè, quantum inter interpretationem κοινὴν καὶ ἑβδομήκοντα intereſſet, docuit, cùm concludit, *Non tam Apoſtolum de Pſalmo tertio decimo ſumſiſſe quod in Hebraico non habetur, quàm eos qui artem contexendarum inter ſe Scripturarum Apoſtoli neſciebant, quæſiſſe aptum locum ubi aſſumtum ab eo ponerent teſtimonium, quod abſque autoritate in Scriptura poſitum non putabant. Denique, omnes,* inquit, *Græciæ tractatores, qui nobis eruditionis ſuæ in Pſalmos commentarios reliquerunt, hos verſiculos veru annotant atque prætereunt; liquidò confitentes, in Hebraico non haberi, nec eſſe in Septuaginta interpretibus, ſed in editione vulgata, quæ Græcè κοινὴ dicitur, & in toto orbe diverſa eſt.* Neque ex ullo B. Hieronymi loco magis fortaſſe apparet, quàm parùm inter ejus noſtrósque verſus, hoc quidem loco, intereſſet, cùm ſcribit, *Illico non parvam mihi quæſtiunculam detuliſti, quòd ſcilicet octo verſus qui leguntur in Eccleſiis, & in Hebraico non habentur, tertii decimi Pſalmi, Apoſtolus uſurparit ſcribens ad Romanos.* Hieronymi ergò verſus fuerint,

1. ΤΑΦΟΣ

1 ΤΑΦΟΣ ΑΝΕΩΓΜΕΝΟΣ Ο ΛΑΡΥΓΞ ΑΥΤΩΝ.
2 ΤΑΙΣ ΓΛΩΣΣΑΙΣ ΑΥΤΩΝ ΕΔΟΛΙΟΥΣΑΝ.
3 ΙΟΣ ΑΣΠΙΔΩΝ ΥΠΟ ΤΑ ΧΕΙΛΗ ΑΥΤΩΝ.
4 ΩΝ ΤΟ ΣΤΟΜΑ ΑΡΑΣ ΚΑΙ ΠΙΚΡΙΑΣ ΓΕΜΕΙ.
5 ΟΞΕΙΣ ΟΙ ΠΟΔΕΣ ΑΥΤΩΝ ΕΚΧΕΑΙ ΑΙΜΑ.
6 ΣΥΝΤΡΙΜΜΑ ΚΑΙ ΤΑΛΑΙΠΩΡΙΑ ΕΝ ΤΑΙΣ ΟΔΟΙΣ ΑΥΤΩΝ.
7 ΚΑΙ ΟΔΟΝ ΕΙΡΗΝΗΣ ΟΥΚ ΕΓΝΩΣΑΝ.
8 ΟΥΚ ΕΣΤΙ ΦΟΒΟΣ ΘΕΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΟΦΘΑΛΜΩΝ ΑΥΤΩΝ.

Cùm in Pſalmos idem vir doctiſſimus, oblitus ſui, ſcribat, poſtquam verba hæc, *Sepulcrum patens*, adduxit, Quæ *ab hoc verſu, uſque ad eum, ubi dicit, NON EST TIMOR DEI IN CONSPECTU OCULORUM EORUM, in Hebræis codicibus non habentur.* ut quæ ſequuntur omittam: cùm nè poſtremus quidem in Hebræo exſtet. Verſum enim Pſalmi tertium, Πάντες ἐξέκλιναν, qui eſt duodecimus Apoſtolo, ſequitur quartus; cujus initium, Οὐχὶ γνώσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι ἀνομίαν; ut excludantur omnes quos jam dixi. In Hebræo enim ordo talis, Πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν, οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα, οὐκ ἔστιν ἕως ἑνός. Οὐχὶ γνώσονται πάντες οἱ ἐργαζόμενοι &c. ità tamen ut incerta etiam hodie vetus Latina in Pſalmis ſervetur interpretatio. Porrò, quemadmodum longè ab eorum abeſſe nos ſententia fatemur, qui eandem eſſe linguam quâ conceptum Fœdus Novum eſt, cum ea quâ utuntur Græci ſcriptores, exiſtimant; cùm perpetuis altera abundet Hebraiſmis, altera recepto Græcis more loquatur: ità non negarim, *συνεμπλώσεις* eſſe quaſdam, etiam earum quæ diverſæ ſunt linguarum: quæ ſubinde tamen fallunt. Quis etenim, exempli cauſâ, Hebraiſmum eſſe dubitet, & quidem verum, Οὐκ ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, *Non eſt timor Dei ante oculos eorum*, ut interpres vetus reddit? Quis autem cùm Euripides Medeâ dixit, Δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν, *Non eſt juſtitia in oculis hominum*, non eundem Hebraiſmum eſſe exiſtimet? cùm potiùs hoc voluerit poeta, Ex oculis ac vultu de moribus hominum ferri ſententiam non poſſe. Locus ipſe eſt,

Κορίνθιαι γυναῖκες, ἐξῆλθον δόμων,
Μή μοι τι μέμψησθ'. ἴσθι γὰρ πολλὰς βροτῶν
Σεμνὰς γεγῶτας, τὰς μὲν ὀμμάτων ἄπο,
Τὰς δ' ἐν θυραίοις. οἶδ' ἀφ' ἡσύχου τροφὰς
Δύσκλειαν ἐκτήσαντο καὶ ῥᾳθυμίαν.
Δίκη γὰρ οὐκ ἔνεστ' ἐν ὀφθαλμοῖς βροτῶν.
Ὅστις πρὶν ἀνδρὸς σπλάγχνον ἐκμαθεῖν σαφῶς,
Στυγεῖ δεδρακώς, ὕδλην ἠδικημένος.

Quod nos charactere antiquo ità reddebamus;

Domo profecta ſum, Corinthiæ nurus:
Præfiſcinè opto. quippe mortales ſcio
Gnavos peregri ſe dediſſe plurimos,
Suos & inter: quóſque pellexit quies,
Cluiſſe inertis candidatos ocii.
Augurium ab oculis namque vix bili vetor.
Errátque, qui nec leſus odiſſe inſtitit,
Nec ante in ipſa ſe penetrat pectora.

Quam mentem & interpres Græcus expreſſit; longè aliam quàm verba præ ſe ferre parùm attentis videntur: quod eorum cauſâ monui qui ad Hebraiſmos trahunt quæ non aſſequuntur. Pergamus. Nihil quidem magìs commendatum eruditis eſſe debet quàm exiſtimatio SS. Patrum & lectio: Imprimis verò Auguſtini; qui inſtar omnium, in controverſiis præſertim ſui temporis, præclarè & cum cura verſatus eſt. Quem tamen quis non miretur & à ſe & ab aliis non parùm receſſiſſe cùm ad hunc locum ſcripſit,

Ubi est ergo gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei. *Sive gloriationem dixerit laudabilem, quæ in Domino est: Eámque excluſam: id eſt, non, ut abſcederet, pulſam, ſed, ut emineret, expreſſam. Unde & excluſores dicuntur quidam artifices argentarii. Hinc eſt & illud in Pſalmis*, ut excludantur hi qui probati sunt argento; *hoc eſt, ut emineant qui probati ſunt eloquio Dei. Nam & alibi dicitur*, Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum. Quid enim τὸ ἐκκλείειν hoc loco ad Latinæ vocis *excludendi* uſum, cùm de artificibus, ut ipſe loquitur, argentariis uſurpatur? Quid autem iſta gloriatio ad argentarios aut artifices, de quibus Juriſconſulti aguńt, cùm, *gemmam alieno incluſam auro, vel ſigillum candelabro, vendicari poſſe*, negant, *ſed ut excludatur, ad exhibendum agi poſſe*, affirmant. Et quomodo, quæ excluditur gloriatio, exprimi dicitur ut emineret? cùm ſimpliciter hoc velit, Nullum gloriationi eſſe locum: aut, Gloriationem eſſe ἀκαιρεγ: quod eódem redit. Quemadmodum inquit B. Chryſoſtomus, cùm judicium inſtat, pœnitentiæ non eſt locus aut (ut ille loqui amat) tempus: Ἐξεκλείσθη, inquit, ὅπερ ἀκαιρίας δεῖ μᾶλλον· ἐκεῖσε γὰρ ἔχει καιρόν. Et quem locum hìc habet ille ex Pſalmis, qui nunc 68. v. 31. in vulgata legitur interpretatione, *Increpa feras arundinis. congregatio taurorum in vaccis populorum; ut excludant eos qui probati ſunt argento?* Quid enim aliud Propheta voluit, niſi ut diſſipentur illæ quaſi ex arundineto feræ, quæ in bella ruunt, & argento ſe oſtentant? cùm in Hebræo ſit, *congregationem* אבירים (quod nonnulli *fortes* interpretantur) *cum vitulis populorum, extollentem ſe in fragmentis argenti*. Sed & ut ſequamur Helleniſtas, apud quos legitur, τοῦ ἐκκλειδῶσαι τοὺς δεδοκιμασμένους τῷ ἀργυρίῳ, *ut excludantur probati argento*, quem locum hìc habebit illud, *qui probati ſunt eloquio Dei?* Et quem locum alter ex Pſalmo 12. hìc habet, *Eloquia Domini, eloquia caſta: argentum igne examinatum?* An ex illo enim, eorum qui aliquid ſibi vendicant excludi gloriationem, probatur? Et quid hæc ad doctrinam ſive legem operum & fidei? Qui hæc ac ſimilia non miratur, nunquam tanti viri magnitudinem, ut debet, intellexit. Capite quarto cùm dicitur, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ, *ſed & iis qui incedunt*, recentiores aliter legiſſe dicas, qui, *ſed qui etiam incedunt:* ac ſi ἀλλὰ τοῖς καὶ στοιχοῦσιν, aut ſimile, inveniſſent. Certè ut 2. Cor. 12. 18. ὃ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιεπατήσαμεν; ὃ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσι; ità, καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι, hoc loco. Cap. 4. v. 12.

Cap. III.

Capita aliquot ſequentia percurruntur. Locus, Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται, *&c. utrúmne in eo aliquid mutandum. Lectio* ὑπὲρ ἀσεβῶν *pro* ὑπὲρ δικαίων *vehementer recentiori probata interpreti, & an admittenda. Loci mens & diſtinctio. Aliam lectionem ſecutum videri Epiphanium; ejuſdémque mirifica adverſus Marcionem interpretatio. Locus*, Διὰ τοῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου, *& in eo, διὰ τοῦτο, quomodo accipiendum. Longa παρωδήκη, & cum quo undecimus ac duodecimus cohæreat verſiculus.* Ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται. *Locus*, ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος. Βασιλεύειν *quid, & quomodo accipiendum hoc loco.* ἀπὸ Ἀδάμ, *& quomodo dicatur. Lex quam acceperat Adamus. Locus*, Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος, *& quid eo loco* τέλος. *Locus*, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα: *Chryſoſtomi opinio: Interpretum hallucinatio: Loci interpretatio: & quid intelligendum; ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, nimirum. Locus.* Ἐυρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν *&c. ejus quæ mens ac interpretatio. Luctam hominis, cùm bonum faciendum, etiam paganis notam.* Ἐυχαριστῶ τῷ Θεῷ, *Gratia Deo. Alia Fulgentii, & diverſa à Græco, interpretatio.*

Capite quinto ad locum iſtum, Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τὶς ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν, mirum eſt, quas nugas quidam è veteribus, Cap. 5. v. 7.

ribus, ut pridem annotavit B. Hieronymus, jam olim effuderint: Quas qui volet Quæſtione ad Algaſiam ſeptimâ inveniet. Qui vir eruditiſſimus, ut hic defungeretur, τὸ, ὑπὲρ τῦ ἀγαθῦ, quod quidam de Chriſto interpretati fuerant, *pro re bona*, vertit. Quis autem ferat, quod tantopere commendant eruditi, ut pro ὑπὲρ δικαίυ, ὑπὲρ ἀσεβῶν legamus: cùm hoc ſit quod diſertè ab Apoſtolo negatur. Quantò meliùs vir ſummus Chryſoſtomus, cui omnia quæ ad interpretationem contextûs ex facili naſcuntur! Ὁ δὲ λέγει τοιῦτόν ἐστιν, Εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐναρέτυ ἵκανὸν ἦλοιτό τις τὰχέως ἀποθανεῖν, ἐπὶ τοσῦτον τῦ Δεσπότυ σε πίω ἀγάπην, ὅταν μὴ ὑπὲρ ἐναρέτων αὐτὸς ἀλλ' ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν καὶ ἐχθρῶν φαίνῃ σταυρωθείς, *Quod ait, tale eſt; Si enim pro homine virtute prædito haud facile quis moritur, Domini tui charitatem mihi cogita, qui non pro virtute præditis ſed peccatoribus hoſtibuſque ſuis cruci eſt affixus.* Ubi τὸ μόλις καὶ τάχα rectè opponi vides, atque ἀντὶ τῦ τάχως hìc accipi. Quæ vocula non rectè accepta etiam diſtinctionem hìc turbavit ac difficultatem auxit: cùm ità diſtinguendus ſit locus; Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίυ τὶς ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τῦ ἀγαθῦ τάχα τὶς καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν; Hoc eſt, *Vix pro juſto quis moritur: imò & pro bono quis facile mori audet?* interrogandi notâ. Quis autem dubitat, quin hoc urgeat, hoc ſolum agat Apoſtolus, ut Chriſto hanc prærogativam vendicet, ὅτι μόνῳ ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε: *quòd pro peccatoribus*, aut *impiis, ſolus ſit mortuus?* Epiphanius (è quo apparet variaſſe codices) in eo qui præceſſit loco, Ἔτι γὰρ Χριςὸς, ὄντων ἡμῶν ἀδυνῶν, κατ' καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε, bis τὸ, ἔτι, in præcedentibus legit; Ἔτι γὰρ Χριςὸς, ὄντων ἡμῶν ἀδυνῶν, ἔτι κατ' καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε. E quo infert, verè Servatorem noſtrum non κατ' δόκησιν, hoc eſt, *imaginariè*, ut Marcion volebat, mortuum: Τὸ, ἔτι, inquit, κὰ ἀπέθανεν, ἐ δοκήσεως ἀλλὰ ἀληθείας δῆλ σημαντικόν. Εἰ γὰρ δόκησις λοιπὸν, τὶς χρεία τὸ, ἔτι, λέγεσθαι, δυναμένυ τοῦ Χριςῦ πάντοτε καὶ νῦν δοκῆσαι φαίνεσθαι, καὶ μὴ λέγεσθαι, ἔτι ὄντων ἡμῶν ἀδυνῶν; ἀπὸ τοῦ γὰρ, ἔτι, τὸ, τότε θανεῖν ἀπέδειξεν, ὃς καὶ ἐδικαίωσε τῷ θανάτῳ, ἵνα μηκέτι χρείαν ἔχῃ θανεῖν ὁ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν ἅπαξ ἀποθανών, καὶ δι' ἑαυτὸν μηκέτι ἀποθνήσκων, *Illud ἔτι*, inquit, *& ἀπέθανε, non imaginationis ſed veritatis notæ ſunt. Si imaginatio enim eſſet, quid opus vocе ἔτι eſſet, cùm Chriſto ſemper, atque etiam nunc, eadem tribui poſſit? neque opus eſſet addi, DUM ADHUC INFIRMI ESSEMUS. Cùm enim dixit ἔτι, mortuum declaravit eum qui juſtos morte ſuâ nos fecit: nè opus iterum haberet mori qui pro peccatoribus mortuus eſt ſemel, quique pro ſe ſecundò non moritur.* Cùm eâ repetitione opus hìc non ſit: quæ ſcribis potiùs ſit aſſcribenda. Et quare, cùm inferre hoc vellet, τὸ, κατὰ καιρὸν, quod Apoſtolus hìc addit, non urgebat? quod revera enim non eſt, nec in ſuo tempore nec alieno eſt. Cur non aliter urgebat illud, ὄντων ἡμῶν ἀδυνῶν? quippe, ſi revera mortuus non eſt Chriſtus, nè nos quidem ab infirmitate illa verè liberati ſumus: & ſi τῇ δοκήσει mortuus eſt Chriſtus, nos ab hac infirmitate de qua loquitur Apoſtolus τῇ δοκήσει liberati ſumus; Εἰ γὰρ τῷ δοκεῖν ἐν σώματι γέγονεν ὁ Κύριος, κἀγὼ τῷ δοκεῖν δέδεμαι, *Si opinione in corpore verſatus eſt Dominus, etiam ego opinione ſum vinctus*, inquit Ignatius. imò, & opinione liberatus. Qui addit, Ἀλλ' ὐ τῷ δοκεῖν ἀλλὰ τῇ ὄντι πάντα ὑπομένω διὰ Χριςὸν, εἰς τὸ συμπαθεῖν αὐτῷ αὐτὸ μὲ ἐνδυναμοῦντος· ὐ γάρ μοι τοῦτον δέοντος, *Verùm non opinione ſed revera Chriſti cauſâ omnia ſuſtineo: qui, ut cum eo patiar, ipſe vires addit mihi, quibus deſtituor.* Quis enim id cujus vim verè experiuntur pii, non revera eveniſſe, niſi impius, exiſtimet? Non ità multò pòſt cùm legitur, V. 12. Διὰ τῦτο ὥσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπυ ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, mirificè in connexione eruditos laborare video: Cùm διὰ τῦτο ſit ὅτι. An ſic Matth. 14. 2. καὶ διὰ τῦτο αἱ δυνάμεις ἐνεργῦσιν ἐν αὐτῷ? Lucæ item 11. 49. Διὰ τῦτο καὶ ἡ σοφία τῦ Θεῦ εἶπε? non certè in illo, Διὰ τῦτο ὐκ ἠδύναντο πιςεύειν, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας, Johan. 12. 39. Τὸ יען אשר igitur vel יען expreſſit: Quod εἵνεκεν nonnunquam Helleniſtæ dicunt: Ut in illo, Πνεῦμα Κυρίυ ἐπ' ἐμὲ, ἕ εἵνεκεν ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι, hoc eſt, ὅτι, ſive, διὰ τῦτο, Eſaiæ 61. 1. Eſt verò ingens, quanquam autori huic non inuſitatum id ſit, quæ hunc & præcedentem verſum excipit trajectio ſeu παρεμβολὴ:

Ità

Ità ut cum undecimo, qui proximè hunc antecedit, qui decimus & quintus nunc legitur cohæreat; hoc modo, *Neque id solum, verùm etiam in Deo gloriamur per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus: quòd sicut per unum hominem peccatum in mundum intravit, ac per peccatum mors, ità in omnes homines mors pervasit, in quo omnes peccarunt.* ut τὸ, ᾧ, in eo, ᾧ ὅτως εἰς πάντας ἀνθρώπους, non cum Fabro deleatur quidem, sed (quod usitatum in his libris) redundet. Deinde autem (quæ altera ejus quod hic dicitur, & de quo propriè gloriatur Apostolus, pars est) *At non ut lapsus, ità etiam quod gratificatur Deus. Nam si unius lapsu multi mortui sunt, multò magis gratia Dei*, &c. Quæ optimè cohærent: ut duo qui hunc præcedunt verticuli appositi, atque ex more autoris, inserantur. Versu decimo & tertio legitur, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖτο μὴ ὄντος νόμου: Quod cùm, *peccatum non imputatur ubi lex non est*, interpres vetus dixit, quomodo cum mente Apostoli conveniat non video. Nec satisfacit, quod recentiori placuit, *non esse putatur.* Ἐλλογεῖσθαι, *censeri, æstimari*, est. Ubi Lex non est, οὐδ' ἐν λόγῳ (ut loquuntur vulgò) οὐδ' ἐν ἀριθμῷ apud homines peccatum est. Ad Legem enim nemo exigit peccatum, ab ipsa non admonitus nimirum; sed securè peccat. Decimo quarto verticulo cùm dicitur, Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ, hoc voluit, Absolutum jus exercuisse mortem. Nemo enim magis absolutè regnat quàm qui sine Lege regnat: Quemadmodum qui præter aut contra Legem regnat, aut tyrannus est, aut ad tyrannum (ut Philosophorum Princeps libro loquitur Politicorum quinto) proximè accedit. Nunquam tamen magis absolutè mors regnavit quàm cùm Lex non esset. Ab Adamo autem usque ad Mosen Lex non fuit. De quo tempore, eo imprimis quod diluvium præcessit, non ineleganter Avitus,

——omnis pro lege voluntas
Sola erat: usquè adeò conversi in crimina mores.
Jus hominum nullum, tum nil distare putatum
Fásque nefásque inter. recti custodia nusquam.
Non Judex, non testis erat, non denique rector,
Arbiter aut morum, vel qui suaderet honestum:
Sed princeps sibi quisque fuit virtute nocendi.

Illud autem, Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, *Quinimo regnavit mors*, rectè & ad mentem dicas. *Usque ad Legem enim*, inquit Apostolus, *peccatum in mundo erat: peccatum autem non censetur, ubi Lex non est. Quinimo regnavit mors ab Adamo ad Mosen.* Cùm sequitur, ᾧ ὁ τοὺ μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, præterquam quòd nota sunt quæ de protoplaste, qui prudens sciénsque peccavit, cæteríque qui inclusi in Adamo peccarunt, eruditi hic monent, rectè ὁ ἀπὸ Ἀδὰμ dicitur; qui peccato præivit, quod ad posteros transmisit. Et ut ante Legem propriè sic dictam, cujus causa Moses opponitur, peccarat, ità Legem sibi aliquam acceperat: Legem quippe quæ præcepto ac prohibitione constat (Magistris autem Hebræorum generali voce מצות *præceptum*, distinctè מצות עשה *præceptum faciendi*, item לא תעשה *non faciendi*, dicitur) Divinitus acceperat; quid videlicet comederet, quo item abstineret, Gen. 2. 16, 17. Qui ergò post Adamum ante Mosen rei fuerunt peccati, etiam sic ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ peccarunt. Eodem capite cùm dicitur, Νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα, Vetus, *Lex autem subintravit:* Erasmus, *Cæterùm Lex obiter subiit*; molestè. *Lex*, inquit autor, *non ut peccatum sic intenderetur sed ut tolleretur potiùs, data est.* Contrà evênit: neque tamen *Legis vitio, sed negligentiâ humanâ ac torpore:* vel Chrysostomo interprete, qui τὸ, ἵνα, eventum denotare observat. Latinè igitur, *Lex verò intervénit*, ad hanc mentem dicas. Recentior, *Lex verò præterea introiit:* an rectè, eruditi cogitent. Capite sexto cùm dicitur, τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος, quod Recentior ac Vetus, *nam finis illorum mors est*, τέλος est עקב: quam ἀντίμισθιν, hoc est, *retributionem* seu *mercedem*, Hellenistæ dicunt; Καὶ γὰρ ὁ διάβολος σε φυλάσσει αὐτός· ἐν τῷ φυλάσσειν γὰρ ἀνταπόδοσις πολλή, עקב רב, Psal.

v. 13.

v. 14.

Ibid.

v. 20.

Cap. 6. v. 21.

Cap. 7. v. 6. Pſal. 19. 12. Capite ſeptimo legitur, Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Qui locus aliquantò præſſius expendi merebatur. Precium autem operæ recentiorem audire interpretem, qui poſt alia quàm plurima, *Legit igitur Chryſoſtomus* ἀποθανόντος, *Eraſmo teſte, & interpretatione ipſâ id comprobante: Quam lectionem ità probo, ut eam reponere non dubitarim. Sed eam vurſus vel Eraſmus vel aliquis alius depravavit. Conjungit enim* ἀποθανόντος *cum* τοῦ νόμου: *ut ſit ſententia*; Nunc autem liberati ſumus à Lege mortua, in qua detinebamur. *Atqui Paulus nunquam, opinor, dicturus fuit, Legem Dei mortuam: Neque Chryſoſtomo id unquam in mentem venit*; *ut qui ſic iſta explicet, ut planè conſtare poſſit, eum poſt* ἀποθανόντος *ſubaudiſſe* ἐκείνου, *hæc, ut abſolutè poſita, expoſuiſſe. Sic enim explicat*, Quaſi, *inquit*, diceret, Vinculum quo detinebamur emortuum eſt ac diffluxit; ità ut quod detinebat, peccatum videlicet, jam non habeat quo nos contineat. *Hæc ille. Quæ quidem maximè amplector. Nam Legem pro marito accipi non debere, toties ex Paulo liquet quoties nos eſſe peccato mortuos dicit: quatenus nimirum mariti perſonam ſuſtinemus. Fuit itaque explicandum, quomodo & quatenus nos dixerit Legi mortuos, ſeu à Lege liberos eſſe factos: quod uno verbo facit, cùm dicit, Nos idcirco à Lege liberos factos quòd is interierit qui nos, occaſione à Lege acceptâ, ſeu per legem, detinebat. Unde vurſus oritur quæſtio, Sitne Lex peccatum: quandoquidem à Lege dixerat nos eſſe, peccato mortuo, liberatos. Deinde violenta aut inuſitata non eſt hæc ellipſis in conſtructione* ἀμεταβάτῳ. *Nam ſic Demoſthenes, συγγίνεσθαι τοῖς ἰδίοις οἰκείοις, καλῶς ἐμὲ ποιεῖν. & Plutarchus, ᾧ διαφέρεται ταῦτα μὴ πρέπειν. Si cui tamen potiùs placuerit legere* ἀποθανόντες, *propter exemplarium conſenſum, & ſubaudire* ἐκείνῳ, *is ità interpretetur*, Nunc verò liberi ſumus à Lege, mortui *ei* in quo detinebamur : *peccato videlicet priori noſtro marito, id eſt, quatenus eramus ille maritus. Neque obſtat quòd* ἁμαρτία *ſit fœminini generis, cùm de ea tanquam marito loquatur.* Hæc præter morem meum, nè eruditorum opinionibus augere mea, aut egiſſe id in iſtis videar. Cæterùm paucisſimis & ſatisfieri lectoribus & reſponderi poteſt. Vera lectio quam & Chryſoſtomus recepit, Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Abſit verò ut ὁ νόμος, multò autem minùs ἡ ἁμαρτία, maritus dicatur: neque placet, ut ἀποθανόντες legatur, & ἡ ἁμαρτία intelligatur. Nec Chryſoſtomus ἁμαρτίαν (abſit autem) ſed δεσμὸν intellexit; quo peccatum deſignari ait: Verba ejus ſunt, ὡσανεὶ ἔλεγεν, Ὁ δεσμὸς δι' ὃ κατειχόμεθα ἀνεκρούσθη καὶ διερρύη, ὥστε τὸν κατέχοντα μηδὲν κατέχειν λοιπὸν, τοῦτέστι, τὴν ἁμαρτίαν. Quod tamen durum eſſe, non negaverim. Quis enim δεσμὸν ἀποθανεῖν dicat? Neque minùs durum fortaſſe, ut ad τὸν νόμον referatur, ac Lex *mori* dicatur. Ut omittam, τὸν νόμον maritum non eſſe qui moritur, ſed δεσμὸν potiùs aut *vinculum* quo maritus conjugi conjux jungitur marito: Niſi Apoſtolo non credimus, qui antè dixit, Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται τῷ νόμῳ. Maritum autem ſi quæruntur, quem præter τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον invenient ? Quod itidem Apoſtolus confirmat, qui jam dixit, Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί. Vide jam ἀκολουθίαν, quæ tantopere etiam antiquos, ut recentiores fuſè probant, hìc exercuit: Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκὶ, τὰ παθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνηργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν· νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Duos viros ab initio capitis conſideravit autor: alterum, in cujus poteſtate primò fuerant ad quos ſcribit; alterum, quem reſurrexiſſe è mortuis probavit. Alter eſt, quem præcedenti capite τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον dixit; Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ· ὁ γὰρ ἀποθανὼν δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ut neceſſariò hic verſus vel jungendus cum ſecundo tertióque, vel cum iis conferendus ſit: Ἡ γὰρ ὕπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς, μοιχαλὶς χρηματίσει ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλεύθερά ἐστιν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. Hìc autem, Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντος ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Quis igitur

igitur dubitat quin ὁ ἕτερος ἀνὴρ, qui eſt ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος, intelligatur? Et an non ſequitur, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος? quæ omnia eódem ducunt. Et nonne idem Chryſoſtomo in mentem venit, qui, Καὶ πῶς ἡμεῖς καταργηθήμεν; Τοῦ κατεχομένου παρὰ τῆς ἁμαρτίας ἀνθρώπου παλαιοῦ ὑποθανόντος καὶ ταφέντος. τοῦτο γὰρ ἐδήλωσεν, εἰπών, Ἀπεθάνομεν ἐν ᾧ κατειχόμεθα. Eodem capite cùm dicitur, Εὑρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται, de Lege Dei, ſeu Morali, egiſſe haſtenus Apoſtolum, nè dubitandum quidem puto; quemadmodum hîc, quæ de ea dixit haſtenus, concludit: quod manifeſtè τὸ, ἄρα, quæ concluſionis nota eſt, evincit. Neque aliud, niſi fallor, quàm quod ſuprà dixit, Εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. Ità hîc, *Hoc ipſo Legem ejúſque vim,* inquit, *deprehendo, quòd bonum à Lege præſcriptum probo quidem ac facere volo, malum interim in me invenio. Lege enim Dei, quod ad interiorem hominem, delector quidem, eique accedo, ità tamen ut & aliam, quæ cum hac pugnat, in me deprehendam:* Εὑρίσκω τὸν νόμον, ut mox, Βλέπω ἕτερον νόμον, *Sentio Legem, video Legem, invenio Legem, ejúſque vim ex eo in me ſentio,* τῷ, ὅτι θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, *eo ipſo, quòd dum facere bonum volo.* Antiquus Apoſtoli interpres Sedulius Scotus, *Legem Moſis aſſerit voluntati ſuæ dare conſenſum contra peccatum quod in carne habitat, quod aliud cogit facere quàm vult homo & Lex. Hîc elocutiones integræ non videntur: ſed tali quodam ordine legere debemus, ut intellectus lucidior fiat; Ergò quia malum mihi adjacet volenti facere bonum, invenio Legem Dei, & condelector ei ſecundùm interiorem hominem.* ferè ut jam dicebamus. Recentior interpres, qui & hîc & paſſim liberrimè ab aliis diſſentit, *Comperio igitur volenti mihi facere bonum, hanc Legem* impoſitam eſſe, *quòd mihi malum adjaceat:* transpoſitis quibuſdam ac additis: Quod eſſet, Εὑρίσκω ἄρα τοῦτον τὸν νόμον (non autem τὸν νόμον) ὀπτιθέμενον ἐμοὶ (quod nec hîc legitur) ὅτι ἐμοὶ παράκειται τὸ καλόν. Quæ licentia parùm nobis placet. Sed nec balbutire hîc Paulum, cum Eraſmo, (quanquam quid voluerit ſcio) nec ineptire Eraſmum, cum recentiori interprete dicam. Paulò pòſt, Βλέπω ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου. Cujus luctæ imaginem quandam etiam ὁι ἔξω, neque eorum unus, deſcripſit. Et hoc eſt quod, cùm de hoc loco agit, in Certamine corporis ac mentis annotavit Palama Gregorius; qui è Cleanthis verſibus hoc probat:

Ὁ μὲν πάνσοφος Ἀπόστολος, ἐναργέστερον διαιρῶν τὸ λογικὸν ὑπὸ τοῦ ἀλόγου, τὸ μὲν πνεῦμα καλεῖ τὸν ἔσω ἄνθρωπον· τὸ δὲ, σάρκα, καὶ ἔξω ἄνθρωπον. Εἶτα καὶ πῶς ἀντίθεσιν τούτων παρίστων, Βλέπω, φησὶν, ἕτερον νόμον, τὸν ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. Ἀμείβεται δὲ λόγως ψυχῆς τε καὶ σώματος ἀμυδρῶς συνέθετο ὁ Κλεάνθης ὁ Στωϊκὸς, ὅτω πείσας·

Τί ποτ' ἦδ' ὃ βάλει, θυμὲ, τοῦτό μοι φράσον.
Ἐγὼ, λογισμός· Παῖ ὃ βέλομαι ποιεῖν.
Ναὶ βασιλικόν.

Καὶ τὶς ἦν τῆς ὀκλησίας σοφῶν διδασκάλων ἰαμβογράφων φησί που,

Τί σοι θέλεις γενέσθαι,
Ψυχὴν ἐμὴν ἐρωτῶ,
Θέλεις γύαλα καὶ τά;

Sapientiſſimus igitur Apoſtolus, manifeſtiùs id quod ratione præditum ab eo quod ratione caret cùm diſtinguit, ſpiritum quidem Hominem interiorem vocat, alterum verò Carnem Hominémque exteriorem dicit. Deinde, ut hæc opponat, Video, inquit, aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis, quæ captivum me legi peccati reddit. Alternos autem animæ ac corporis ſermones, quamvis minùs dilucidè, Stoicus compoſuit Cleanthes: Cujus hi ſunt verſus;

R. *Quid ipſe cupias, Anime, reſponde mihi.*
A. *Quæriſne, Ratio? Facere quicquid poſtulo.*
R. *Id regium autem.*

Sed & inter Eccleſiaſticos doctores quidam artifex iamborum,
Quid eſt tibi quod optas,

Animum rogo ſubinde,
Gygèſne quæ paravat?

Qui Cleanthis tamen verſus, & plures, & paulò aliter alibi, & minùs emendatè, apud Galenum leguntur: Ità ſcilicet;

Τί πθ' ἑαυ' ὅ, τι βύλει, θυμέ; τοῦτό μοι φράσον.
Ἔχω λογισμὸν τῶν ὁ βύλομαι ποιεῖν.
Βασιλικόν γ· πλοῦ ὅμως ἔστιν πάλιν.
Ὡς ἂν ὁπόθυμόν ταῦθ' ὅπως γένησ[ι].

v. 25. Sequitur non multò pòſt, Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Quod vetus interpres, *Gratia Dei per Dominum noſtrum Jeſum Chriſtum.* qui haud dubiè ſcripſerat, *Gratia Deo:* Ac ſi ſcriptum eſſet, Χάρις τῷ Θεῷ: Quod eòdem recidit: quemadmodum cùm vulgò, *Gratia Deo,* pro eo quod eſt εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, dicimus. E Patribus nonnulli tamen ità id adducunt ac ſi gratiæ Dei id tribueret Apoſtolus, quod ſic quoque Deo tribuit: Fulgentius De Trinitate, *Infelix ego homo! quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei, per Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum.*

Cap. IV.

Ὁμοίωμα σαρκὸς, *Ipſa caro.* σὰρξ ἁμαρτίας: *Interpretatio Auguſtini. Caro peccati à primo dicta Adamo; quam ſecundus induit ut purgaret. Locus,* κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. *Diverſa è Baſilio Seleuciæ Epiſcopo loci lectio.* Εἰρωνία, *Helleniſtarum more uſurpatum.* Ἄσσα, ὅ ἐστι, πάτερ. *Locus,* Τὴν γὰρ μαλαύτητα ἢ κλίσιν ὑπετύγη: *Quæ ſit* μαλαύτης *illa.* Τὰ κατὰ Μάνη & καχεξίαν. Νείκος *Empedoclis. Naturæ mœror poſt peccatum & συμπάθεια.* Ἀνάθεμα & Ἀνάθημα: *De eorum diſtinctione Recentiorum ſententia, & an recta.* Ἀνάθεμα, *Donarium.* Ἀναθήματι ἀναθηματίζειν. κεφάλαιον τοῦτον: *& quid, in loco obſcuriſſimo:* εἰς ὦφελες. ὁ κύριός ἐστιν *quis. Interpretatio loci Moſis, quò Apoſtolus reſpexit.* κεφάλαιον τοῦτον εἰς ὦφελες. Ἀναχάλυζον *Paulinum & Hebraiſmus.* ὃ μόνον Νί. *Locus,* ἆρα ἔν ὃν θέλει. Θεματοφορεῖν, *& quid Theologis antiquis. Locus,* Λόγον γὰρ συντελῶν, *& interpretatio ejus.* εἰς συντέλειαν γίνε[ι]. Σωντέλεια *quid.*

Cap. 8. v. 3. CApite octavo non procul ab initio cùm legitur, Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆ σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, quod περὶ ὁμοιώματος ἀνθρώπων alibi diximus, etiam hic verum eſſe probat. Ὁμοίωμα σαρκὸς eſt ipſa caro; etiamſi non cum peccato: quomodo, in Antiquo præſertim Fœdere, Hebræi non ſemel loquuntur: Imprimis autem ex Ezechiele exempla petantur. Ὁμοίωμα ergò σαρκὸς ἁμαρτίας, *ſimilitudo carnis peccati,* caro quæ peccavit. Miſſus ergò Filius Dei ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, *in ſimilitudine carnis peccati:* id eſt, in carne, non peccatrice, eâdem tamen quæ in nobis peccarat; ſive pollutâ, non in ipſo, ſed in nobis. Naturam peccati, hoc eſt, peccatorum, Dei Filius ſuſcepit; puram quidem, ſed ut noſtram, quæ peccarat, expiaret. Quæ res multum negotii exhibuit nonnullis. Acutè, quanquam paulò aliter, Auguſtinus; *Miſit Deus Filium ſuum in ſimilitudine carnis peccati. Non in ſimilitudine carnis; quaſi caro non eſſet caro: ſed in ſimilitudine carnis peccati; quia caro erat, ſed peccati caro non erat.* Et alibi, *In carnem ſuam non peccatum tranſtulit, tanquam venenum ſerpentis, ſed tamen tranſtulit mortem; ut eſſet in ſimilitudine carnis peccati, pœna ſine culpa: unde in carne peccati & culpa ſolveretur & pœna.* Magnus Baſilius in Epiſtolis, Διὰ τοῦτο εἴρηται ἐν ὁμοιώματι γεγωνέναι σαρκὸς ἁμαρτίας· οὐ γὰρ ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς, ὡς τίσιν δοκεῖ, ἀλλ' ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, *Ideo in ſimilitudine carnis peccati natus dicitur: non enim in ſimilitudine carnis, ut illis videtur, ſed in ſimilitudine carnis peccati,* Cùm notiſſimo itaque (de quo & alibi egimus) Hebraiſmo, ὁμοίωμα, res ipſa dicatur, ut cùm ὁμοίωμα ἀνθρώπου ipſe homo dicitur, non video cur non & ὁμοίωμα σαρκὸς vera ſit caro: cùm *peccati* non ab eo dicatur qui aſſumſit, atque hoc ipſo expiavit, ſed ab eo qui peccando corrupit.

rupit. Caro peccati, à primo Adamo: quam ſecundus induit, ſed ut purgaret; ipſe peccati omnis expers. B. Hieronymus, *Dicens,* IN SIMILITUDINEM CARNIS PECCATI, *oſtendit eum eandem quidem carnem, ſed abſque peccato, portaſſe.* quod Ambroſius diceret, *eandem aſſumſiſſe naturam, ſed in ea non peccaſſe.* Ut cùm ad Philippenſes 2. ὁμοίωμα ἀνθρώπων, aut ἀνθρώπου, *ſimilitudo hominum,* aut *hominis,* homo, ſive humana eſt natura: niſi quis Filium Dei ſimilem fuiſſe tantùm homini dicat: Neque aliud ὁμοίωμα σαρκός. Vetus interpres cum Patribus, qui id paſſim ſecuti ſunt, aut eodem modo reddiderunt, *in ſimilitudine carnis peccati,* dixit. Recentior, *in forma conſimili carni peccato obnoxiæ;* moleſtè, niſi fallor: ſi præſertim, quid ὁμοίωμα σαρκὸς ſit, intelligatur.

Pro eo quod ſequitur, καὶ περὶ ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, Baſilius Seleuciæ Epiſcopus, ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, legit: Quod & Syrus expreſſit. Sequitur non multò pòſt, Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. Ubi videndum, an non *vitam* & *ſalutem* potiùs quàm *vitam* & *pacem,* ex Hebræorum ac Helleniſtarum ratione, conjungat: quemadmodum paſſim in Sacris id uſurpatur: De quo ad Evangeliſtas non ſemel. Eodem capite cùm dicitur, Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ, malim, Ἀββᾶ, ὁ πάτερ, hoc eſt, ὅ ἐστι, πάτερ: ut τὸ ἑρμηνευόμενον ſive *quod interpretatur,* ſit Ἀββᾶ· τὸ ἑρμηνεῦον ſive *interpretatio,* ſit πάτερ: De quo & alibi. Eodem capite cùm dicitur, Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα, non potuit meliùs exprimere תֹּהוּ, quod eſt *malum,* ſeu *calamitas, quæ ex accidenti evenit;* ut in homine ad imaginem Dei creato, ἡ ματαιότης ex peccato: hoc enim Helleniſtis paſſim, ματαιότης: A qua creaturæ, etiam quæ bonæ erant, in peccati pœnam, ejúſque cauſâ, vitiatæ ſunt: Ut quædam animalia, ut alia, quæ per ſe bona, etiam uſum ſui in quibuſdam nunc præbent; homini in multis tamen, & in pœnam, adverſantur. De quibus adversùs Manetem Epiphanius. Hæc ſunt illa ἀπὸ Μάνη κακιζόμενα, quæ præclarè vindicant Patres. Quo ſenſu & Sibyllæ, ſed è Propheta, dixerant, πᾶν τὸ κακιζόμενον, *nato Dei Filio, abolitum iri:* ut hyperbolicè ſummam felicitatem illam quam creatæ quoque res ſentirent, eâ ratione indicarent: Quod ad gentes quoque dimanavit. Eódem ſanè ſpectat illud;

Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet. Aſſyrium vulgò naſcetur amomum.

Cujus generis non pauca ſanè poſt peccatum, quæ aut inter ſeſe pugnant aut ſibi adverſantur: Quale eſt νεῖκος illud de quo plurima Empedocles;

Ἄλλοτε μὲν φιλότητι συνερχόμεν' εἰς ἓν ἅπαντα,
Ἄλλοτε δ' αὖ δίχ' ἕκαστα φορεύμενα νείκεος ἔχθει.

ac ſi ἀτάρμοστος ἀρμονία, & chaos quam aliquod, dolente ac gemente naturâ, inveſtum poſt peccatum eſſet. Paulò pòſt ſequitur, Οἴδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Verè à Theologis antiquis ad Eſaiam dicitur, ὅτι ὀργιζομένῳ τῷ Κυρίῳ ἀεὶ συμπάσχει ἡ φύσις, *Iraſcente Domino, ſentire id ac pati naturam:* Ut cùm *montes liqueſcere,* ac ſimilia, dicuntur. Quid mirum igitur in univerſali hominis apoſtaſia, quam horrenda Dei indignatio ſecuta eſt, συμπάσχειν καὶ συνωδίνειν, ut loquitur Apoſtolus, πλὴν φύσιν? Obnoxia mutationi quippe, ſemper parturit quaſi, & mutatur. Quod nec veteres Philoſophi ignorant: Qui hoc totum quod nunc Sublunare dicimus, τόπον νείκους καὶ φύσεως, *contentionis & naturæ locum,* vocant: ὅπ, inquit elegantèr Ocellus Lucanus, ἐν αὐτῇ τὸ μὲν διαλλαγὴ γιγνόντων, τὸ δὲ γένεσις ἀπογεγονότων, *quòd in ea ſemper vel mutentur genita, vel generentur quæ interiunt.* Hæc eſt illa ματαιότης & ὑποταγὴ, de qua Apoſtolus. Helleniſtæ quippe Hebræorum תֹּהוּ, nunc ταλαιπωρίαν, nunc ὀδύνην, nunc ματαιότητα, dixerunt. Hæc eſt illa ματαιότης, de qua antè; hæc eſt illa *vanitas:* Nam & Græcum & Latinum, quo utuntur vulgò, ἐξεγεῖραι. Sedit nobis illud ſemper ſedebítque, fieri non poſſe ut quis cum fiduciæ in Novi Fœderis contextu verſetur niſi qui ubique in Helleniſtas oculos intendit, aut cum ſtudio judicióque in iis verſatus eſt: Cujus fidem nobis vel hic locus fecerit qui nono capite occurris,

Ibid.

v. 6.

v. 15.

v. 20.

v. 22.

Cap. 9. v. 3. rit, Ἠυχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα: imprimis autem quæ τὸ ἀναθέμα τοῦ & τῆ ἀναθέματος interpres notat. Quem nunc audiamus. Poſtquam Budæi quippe aliorúmque recitavit ſententias, ità ipſe; *Hæc illi: De quibus mihi fas ſit dicere quæ ſentiam. Diſtinctionem ἀναθέματος & ἀναθέματος non agnoſco: quamvis ἀνάθημα peculiariter Donarium declaret, ut Luc. 21. 5. cùm paſſim Græci interpretes converterint ἀνάθημα, ut Levitici 27. 28, & 29. pro quo ubique Paulus ſcribit ἀνάθεμα.* De Paulo mox videbitur. Primò interim, certiſſimum, τὸ ἀνάθεμα & τὸ ἀνάθημα diligenter diſtinxiſſe Helleniſtas veteres. Videamus autem eos quos adducit locos: Quorum prior, Πᾶν ἀνάθημα ὃ ἐὰν ἀναθῇ ἄνθρωπος τῷ Κυρίῳ ἀπὸ πάντων ὅσα αὐτῷ ὅσιον &c. οὐκ ἀποδώσεται οὐδὲ λυτρώσεται. πᾶν ἀνάθημα ἄγιον ἁγίων τῷ Κυρίῳ. Alter, Καὶ πᾶν ἀνάθημα ὃ ἂν ἀναθῇ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐ λυτρωθήσεται, ἀλλὰ θανάτῳ θανατωθήσεται. Ubi ἀνάθημα, *donarium*. Quid autem minùs ex Helleniſtarum uſu, quàm ut ἀνάθεμα, etiamſi originis ejuſdem, ἀπὸ ἀναθέματος non diſtinguatur? Quid reſpondebunt enim qui Deut. 7. 26. legunt, καὶ οὐκ εἰσοίσεις βδέλυγμα εἰς τὸν οἶκόν σου, καὶ ἀνάθεμα ἔσῃ ὡς κἀκεῖνο τοῦτο προσοχθιεῖς, καὶ βδελυγμᾷ βδελύξῃ, ὅτι ἀνάθεμά ἐστι, *Neque abominationem in domum tuam introduces, ut ſis anathema ſicut illud: quaſi fœditatem deteſtaberis, velútque abominationem abominaberis, quia anathema eſt.* Ubi ἀνάθεμα, non ἀνάθημα. Quis autem id quod conſecratum Deo dicitur (hoc autem eſt ἀνάθημα) promiſcuè ἀνάθεμα ab iis nuncupari dicat? Quid, quòd חרמה, *everſionem*, ut ſic dicam, *totalem*, Num. 21. v. 3. ἀνάθεμα iidem dixerunt? Καὶ ἐπεκαλέσατο τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου, ἀνάθεμα, *Everſionis nomen impoſuerunt loco.* Quò & uſitata ſpectat formula, Ἀναθεματίζειν ἀναθέματι. quæ nec ipſa ſemel legitur: Quemadmodum apud Joſuam fur, reus furti rerum quæ anathemati addictæ, igni cap. 7. addicitur: quo toto, illud quo ſe polluit Achanus, de quo & horrendum ibi ſumitur ſupplicium, ἀνάθεμα dicitur: ut & urbs c. 6. 17. quæ funditus deletur. Vide & Zach. 14. 11. ut paſſim. Utrumque autem, cùm diverſa non ſint tantùm ſed & penè contraria, diſtinguunt ſemper Helleniſtæ. Quam diſtinctionem vel Novi Fœderis docere Helleniſtæ poterant. Apud Apoſtolum enim illa: Ἀνάθεμα ἔστω ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ: Λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν: Εἴτις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα: item de eo qui aliud Evangelium docet, bis ad Galat. cap. 1. Ἀνάθεμα ἔστω: quemadmodum Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν, Actor. 23. 14. Apud eundem verò autorem in Evangelio c. 21. v. 5. ὅτι λίθοις καλοῖς καὶ ἀναθήμασι κεκόσμηται. Quæ ἀναθήματα non magis ad ea de quibus hîc agitur ἀναθήματα, quàm Homeri epularum ἀναθήματα, quæ ſunt, cantus ac tripudium; à templorum ornamentis, quæ ſic dicuntur, (ut antiqui docent Critici) ſic dicta. Capite eodem, v. 9. cùm legitur, Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός, mirum eſt, quantopere in loco ad quem reſpicit Apoſtolus fategerint interpretes. In omnes enim partes animum verterunt, ut doceant quid ſit כעת חיה, vulgò, *ſecundùm tempus vitæ:* Alii enim ad vertentem annum, aut ſequentem, retulere; ut Helleniſtæ, qui κατὰ καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας reddiderunt: alii, ad fœtum, ſive tempus illud quo vitalem fœtum editura eſſe Sara: Chaldæus verò, *quo incolumes adhuc eritis.* Nos Apoſtoli & ſimul Moſis mentem videamus. Quemadmodum Hebræi duo ponunt tempora, præſens ſcilicet quo ſumus, & quod ſequitur hoc tempus: ità duos καιροὺς ſive *tempora* Apoſtolus non ſemel ponit: Quorum alterum τὸν νῦν καιρὸν, ſive καιρὸν τοῦτον, dicit: ut Epiſtolâ hâc ipsâ, cap. 8. v. 18. Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν. Ità cùm 1. Cor. 7. 29. συνεσταλμένος ὁ καιρὸς, dixit, (Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοὶ, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος) idem quod Medicorum princeps, ὁ βίος βραχὺς, quod eſt, ut Apoſtolus loquitur, ὁ παρὼν καιρὸς βραχὺς ſeu συνεσταλμένος, dixit. Hoc igitur, ex mente Apoſtoli, Moſes voluit; Fore ut κατὰ καιρὸν τοῦτον, hoc eſt, ante obitum, effœta jam & morti propior quàm partui, conciperet & paritura eſſet Sara. Locus eſt, Εἶπε δέ, Ἰδοὺ ἐπαναστρέφων ἥξω πρός σε κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἰς ὥρας, καὶ ἕξεις υἱὸν Σάρρα ἡ γυνή σου. In Hebræo, *Et dixit, Revertendo revertar ad te ſecundùm tempus vitæ,* כעת חיה, *& ecce filius uxori tuæ erit.* Ubi

tempus

tempus vitæ futuro tempori opponit: Ut cùm עולם הזה, hoc est præsens seculum, τὸν הבא, seu futuro post hanc vitam, passim Magistri opponunt. Quorum alter κυρὸς εἰπεῖν, alter μίλλων aut ἐρχόμενος, ab illis dicitur. Quò & nobilissima ac mirè contracta apud Hebræos illa salutandi spectat ratio, לחי nempe quod *viventi* quidam, Hellenistæ εἰς ὥρας, quemadmodum aliàs, κατ' καιρὸν τόπον εἰς ὥρας, ut suprà dicebamus, reddiderunt: Ità 1. Sam. 25. 6. cùm ad Nabalem famulos suos mittit David, præcipit iis mandátq; *Et dicetis sic*, לחי, *Viventi*, vel, *Ad vitam: & tu salvus, domúsq; tua salva, & omne quod est tibi sit salvum.* Hellenistæ, Καὶ ἐρεῖτε οὕτω τάδε· Εἰς ὥρας, καὶ σὺ ὑγιαίνων, καὶ πᾶσα σὰ ὑγιαινέτω, καὶ ὁ ὅπος σου. Chaldæus, לחייך, *Per vitam tuam:* ut mens sit, *Superstiti tibi facere ac vivo licebat quod nunc facis.* Alii, כה לחי: *Sic superstes tu vivúsque, quod nunc, faciasi* ut nimirum oves tondeas: *tuque salvus, domúsq; tua salva sit*, &c. Quod non minùs rectè εἰς κυρὸν τόπον, ut jam monui, quàm εἰς ὥρας Hellenistæ dicerent: E quo patet, quid, κατ' κυρὸν τόπον, hîc sit. Sequitur, Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Qui locus planè cùm παρεμβολὴν versiúmque mutatione distinguendus videtur; Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν· (ὑπὸ γὰρ γεννηθέντων μηδὲ πεφαύλοντων τι ἀγαθὸν ἢ κακὸν, ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μένῃ, οὐκ ἐξ ἔργων ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος) ἐρρέθη αὐτῇ, Ὅτι ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι, *Neque hoc solùm, sed & Rebecca, cùm ex uno semen concepisset, Isaac nempe patre nostro* (*nondum enim nati, cùm nihil fecissent boni vel mali, ut propositum Dei quod secundùm electionem est, non ex operibus sed ex vocante, maneret.*) Ut sit ἀνακόλουθον Paulinum, Hebraïs vel imprimis usitatum, nec Latinis planè ignotum; *Sed & Rebecca cùm ex unò concepissei, dictum est illi*, pro, *Rebecca enim, cùm ex uno concepissei, dictum:* Quod vulgò, Ἀλλὰ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ, ἐξ ἑνὸς κοίτην ἐχούσῃ, ἐρρέθη. Tale est illud Rom. 15. 12. Καὶ ὁ ἐνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν: pro, καὶ ὅτι τῷ ἀνίσταμένῳ ἐλπιοῦσιν ἔθνη. Illud autem, ἀ μόνον δὲ, quod Magistri dicunt, Ut si deinde, post alia quæ interseruntur, tandem ולא עוד אמר לה adjicias. Eodem capite v. 18. Apostolo quod dicitur, Ἆρα ἵνα τί ἂν θέλει ἀλεῖ, ἵνα δὲ θέλει σκληρύνει, patet, ex antiquis quosdam cum interrogandi nota legisse; Ἆρα ἵνα τί ἂν θέλει ἀλεῖ, ἵνα δὲ θέλει σκληρύνει; Quibus accedunt Græci interpretes, qui ἐπαναλήψιν τῆς ἱστορίας iis verbis contineri volunt; ut ad sequentia non autem ad superiora hæc spectent: Quod Fulgentius cùm sciret, *Melius accipimus*, inquit, *si hoc non ad interrogationis sententiam sed ad conclusionem sententiæ referamus. Agebat enim beatus Paulus Apostolus de gratuita misericordia, quâ Deus quos vult sine meritis salvat, & de justo judicio, quo cæteros irreprehensibili æquitate condemnat*, libro De veritate Prædestinationis 2. In quam sententiam hactenus θεωρητέον ut antiqui Theologi loquuntur, hoc est, variis exemplis quod probare instituit confirmat: quò & ea spectant quæ ad Mosen & de Pharaone dicta sunt. Eodem capite cùm dicitur, Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς, qui in Patrum lectione versati sunt, sciunt, non Origenem modò, cujus recentior meminit interpres, sed & Gregorium Theologum de Evangelio hæc accepisse: adeò ut ipsum Apostolum Homilia De Theologia 1. Τοῦ συντέμνω λόγῳ κήρυκα dicat; Οὗτος γὰρ ὁ Παῦλος καλεῖ τὸν τὸ ἐν λόγῳ εὐαγγέλιον, εὐαγγέλιον, ὁ τοῦ συντόμου λόγου κῆρυξ, *verbi concisi præco.* Et, *Sic*, inquit Græcus Scholiastes, *Paulus post Esaiam Evangelium appellat, quòd paucis res maximas complectatur.* Deinde caulam addit. Porrò quantum abfit hoc à mente Apostoli, præter ipsum Esaiæ, quem respexit, locum, ex aliis Hellenistarum facilè probari potest: Ità Sophoniæ cap. 1. v. 18. Τὸ ἀργύριον αὐτῶν καὶ τὸ χρυσίον αὐτῶν οὐ μὴ δυνήσεται ἐξελέσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου. ἐν πυρὶ ζήλου αὐτοῦ κατανα λωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ· ὅτι συντέλειαν καὶ σπουδὴν ποιήσει ὅτι πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν γῆν, *Argentum autem eorum & aurum eripere eos in die iræ Domini non poterit. In igne zeli ejus tota consumetur terra: quia consummationem cum festinatione faciet.* Ubi συντέλειαν καὶ σπουδὴν ποιεῖν planè est quod λόγον συντελεῖν καὶ συντέμνειν

Apoſtolus dixit: Nè interim illuſtriſſimum Danielis cap. 11. v. 36. omittam locum: ubi de regno Antichriſti, ſive impietatis, agit, tandémq; addit, *& proſperè ei omnia venient, donec finita fuerit ira:* Dei, nempe. *nam deciſio facta eſt.* Helleniſtæ, μέχρις οὗ συντελεσθῇ ὀργή. εἰς γὰ συντέλειαν γένηται. Ex quo iterum patet, idem συντελεῖν & συντέμνειν Helleniſtis eſſe: de Divino interim decreto, vel exſecutione ejus, utrumq; uſurpari. Prophetæ certè נחרצה, συντέλεια, certa & deciſa quaſi ſententia dicitur. Ad quem locum Joſephus Jachiada, à nobiliſſimo eximióque viro Conſtantino l' Empereur editus, τὸ כריתה addit, quod *excidium* notat: *quia conſumtio & excidium parabitur in eos.* Adeundus & Chaldæus interpres. Sed & quia plerunque de pœna aut malo τὸ συντελεῖν uſurpatur, factum, ut Helleniſtis συντέλεια καὶ ἀπώλεια ἰσοδυναμοῦσα ſint ac conjungantur: Ut in Machabæorum hiſtoria, καὶ ἐπέγνωσαν τοὺς λόγους τοῦ βασιλέως, ποιῆσαι τῷ λαῷ εἰς ἀπώλειαν καὶ συντέλειαν: ubi συντέλεια eſt כלה: quâ voce uſus hic eſt Eſaias, ut & alibi. Ità Sirachides, καὶ συνετελέσθησαν ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ, *conciſi, ſive conſummati, ſunt in furore & ira:* de Core & Abiron. Vide & Jeremiam cap. 46. 28. ubi Deus cæteris præterquam ſuis συντέλειαν minatur. Abſit ergò illud Origenis περὶ συντέλειας μύθου λόγου quo deſignetur Evangelium.

Cap. V.

Locus capite decimo, Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη, *& de eo quid ſtatuendum. Locus Kimchii in citando ſimillimus. Locus,* μαρτυρία εἰς πᾶσαν τὴν γλῶσσαν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν. *Mos Scripturæ, in verbis, quæ alio loco dicuntur, præſenti accommodandis: de quo fuſè agitur.* קום *in* קוּלם *ab Apoſtolo & Helleniſtis mutatum. Chryſoſtomi ſententia: Eraſmi item, & quid de loco judicarit.*

Cap. 10 v. 6. 7. CApite decimo, non ità procul ab initio, præclarus, cæterùm animadverſione imprimis dignus, occurrit locus, Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἔστι, Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὸν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Quò manifeſtè illuſtriſſimum illum Deuteronomii 30. alluſit, *Mandatum hoc quod ego præcipio tibi hodie, non occultum à te eſt neque procul poſitum: Non in cœlo; ut dicas, Quis aſcendet pro nobis in cœlum, ut deferat illud ad nos, & recitet nobis illud, ut impleamus illud? Neque trans mare eſt, ut dicas, Quis tranſmittet pro nobis mare, ut afferat illud nobis, & recitet nobis, ut impleamus illud? Sed juxta te eſt verbum, planè in ore tuo, & in corde tuo, ut facias illud.* E quo mirum quibuſdam videtur, fidei juſtitiam, quam Legali opponit Apoſtolus, vel probari, vel hoc fine adduci. Quaſi non de tota ibi agatur doctrina, etiam quæ Evangelium, interprete Apoſtolo, comprehendit: adeò ut ἀκροβυστίᾳ quoque deſcribatur circumciſio. Præcedit, *Et circumcidet Jehova Deus tuus cor tuum & cor ſeminis tui, ut diligas Jehovam Deum tuum toto corde tuo & totâ animâ tuâ, propter vitam tuam:* vel, *ut vivas vitam*; nempe, æternam: Quomodo alteram Legis partem contraxit ipſe Dominus. Et diſertè de Fœdere ſervando ibi agitur quod Novum Jeremias dixit. Sed & Apoſtolus, quamvis paulùm ab Helleniſtarum quos habemus hodie recedat verbis, mentem tamen ſolidè expreſſit: niſi quòd prætermiſiſſe videatur quod potiſſimùm hùc urget. Helleniſtæ autem ità, Ὅτι ἡ ἐντολὴ αὕτη ἣν ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, οὐχ ὑπερόγκός ἐστιν, οὐδὲ μακρὰν ἀπ' σοῦ ἐστίν. Quæ ità prætermiſit ut deſignaſſe locum potiùs quàm totum adduxiſſe videatur; licèt id de quo agitur imprimis illuſtrent, cúmque iis quæ hìc adducuntur cohæreant. Sequitur autem, Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστι, λέγων, Τίς ἀναβήσεται ἡμῖν εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ λήψεται ἡμῖν αὐτὴν, καὶ ἀκούσας αὐτὴν ποιήσομεν; Quem locum ità inſtituto cum interpretatione adhibuit, ut diceret; Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει, Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; τοῦτ' ἔστι, Χριστὸν καταγαγεῖν· ἢ, Τίς καταβήσεται εἰς τὸν ἄβυσσον; τοῦτ' ἔστι, Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Quibus verbis operum diſertè exprimitur juſtitia: quaſi dicat, *Nè dicatis, Fieri à vobis ea opera non poſſe nec impleri quæ præcipio: Aliud nunc ago.* Quare niſi iterum, quod ſæpe diximus, hìc obſervetur, fieri non

potuiſſe

poteſt ut exactè mens Apoſtoli intelligatur; Nihil, nempe, Hebræorum uſitatius Magiſtris, quàm ut loci de quo agunt prima adducantur verba; quæ & notâ, ſle qua ſæpe egimus, גומר, aut ſimili, concludunt; quâ & ſequentia deſignant: ità ut nonnunquam quæ eódem ſpectant prætermittant. Illuſtre è Kimchio exemplum dabimus: Qui ad Pſalmum ſextum, cùm Propheta dicit, *Ne in ira tua arguas me*, locum Prophetæ Jeremiæ ΦΦΦΦ ex capite 10. adducit, *Caſtiga me, Domine, ſed in judicio*; ità interim ut ea propter quæ vel maximè ΦΦΦΦ eſt locus non adjungat: *Quemadmodum & Jeremias*, inquit, *Propheta dicit*, יסרני יהוה אך במשפט ונומר, *Caſtiga me Domine, ſed in judicio*, &c. illud autem, אל באפך, *non in furore tuo*, prætermittit; notámque defectûs loco cæterorum, quæ maximè huc ſpectant, apponit. Verſu ejuſdem capitis 18. quod dicitur, μῳοῦηλ εἰς πᾶσαν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, illuſtris planè locus eſt: E quo patet, verum eſſe quod non ſemel alibi monuimus, ſed & à magnis obſervatum Theologis, in Epiſtolam præſertim ad Hebræos, meminimus; Novi Fœderis ſcriptores verba Veteris & eleganter & venuſtè non ſemel aliò transferre. Quod tam uſitatum eſt τῆς ἴξω, ut vix ullus ſit Homeri verſus cujus verba non mutato ſenſu uſurpentur. In his autem ; ut cùm illud quod de Rachele & decem tribubus Jeremias dixerat, de Innocentibus Matthæus (quod & B. Hieronymus vult) uſurpavit. Neque pauca ſunt in Pſalmis quæ pro inſtituto ſuo Paulus maxima cum venuſtate uſurpat. Quod nec mirum eſt, cùm utrobique idem Spiritus, qui, tanquam propria ac ſua, antè dicta uſurpavit. Exemplo ſit quod nunc dicemus: Dixerat Propheta Pſalmo 19. Εἰς πᾶσαν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν: de cœlis nempe, qui Divinam gloriam enarrant. Quod Apoſtolus non de creatione ſed de iis qui Judæis prædicarunt urbaniſſimè uſurpavit. Hos Judæi igitur, de quibus Eſaias, inquit, queritur, cùm ait, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; an audiviſſe ſe negabunt? *Minimè: Imò in omnem terram ſonus exiit eorum.* Quorum? De quibus idem Eſaias nempe loquitur. Ut efficaciter cum ipſo Prophetæ qui præceſſit loco, Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; id cohæreat. Magnus Chryſoſtomus, Τί λέγεις, φησὶν, Οὐκ ἤκουσαν; ἡ οἰκουμένη καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς ἤκουσαν, καὶ ὑμεῖς παρ' ὅτου τοσοῦτον ὀκήρυκας διάτειναν χρόνον, καὶ πάλιν ὅθεν ἦσαν, οὐκ ἠκούσατε; *Quid ais, inquit, Non audiverunt? Atqui orbis univerſus terræque fines audiverunt: & vos, apud quos tantum temporis præcones egerunt, & unde provenerunt, non audiſtis?* Matthæus ſine dubio, ἵνα πληρωθῇ τὸ διὰ τοῦ προφήτου λεχθέν, dixiſſet: *An non audiverunt? inquit Apoſtolus. Atqui omnes Prophetæ iis prædicarunt: ut impleatur quod à Regio dicitur, atque locum hîc illud habeat quod ab eodem dicitur*, IN OMNEM TERRAM EXIVIT SONUS EORUM, &c. Quod præclarè in Paraphraſi Eraſmus expreſſit: *An habent, inquit, quo ſe excuſent, quòd de Chriſto nihil audierunt? Imò jam impletum cernimus quod prædixerat David*, IN OMNEM TERRAM EXIVIT SONUS EORUM, ET IN FINES TERRÆ VERBA EORUM. A quo viro cur lubentiſsimè nonnulli, etiam cum antiquos ſequitur, diſſentiant, non video, & miror: Si præſertim etiam *impleri* dicitur quod accommodatur tantúm; ex ſermone, ut quidam volunt, Sanctis in hoc Fœdere uſitato. De quo alibi.

CAP. VI.

Caput undecimum obiter percurritur. Locus, Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; *ubi* ἐν Ἠλίᾳ *quomodo dicatur: de hiſtoria Eliæ nempe, & quòd ibi legitur. Mira citandi ratio Hebræis uſitata: In Abraham patre noſtro ſcriptum eſt; In hiſtoria Simeonis; In hiſtoria locuſtæ; In Rege Saul. Eadem ratio loquendi Græcis quoque Patribus nonnunquam uſurpata. Locus,* ἵνα μὴ καλαυχᾶσθαι, *quòd ſi gloriaris; ejuſq; interpretatio. Locus,* Ἀμελαμένη γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ, *ejuſdémq; fuſa interpretatio.* Τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, *& quomodo dicatur: Mens loci.* τῇ ὑμετέρᾳ χάριτι, *gratiâ quæ vobis facta, aut, quam conſecuti eſtis.*

CApite undecimo non procul ab initio cùm legitur, Ἢ οὐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; non certè ut de Elia dictum (quod recentior interpres & expreſſit & tuetur) Cap. 11 v. 2.

tuetur) accipio, ſed ut Eliæ hiſtoriam intelligat: ut mens ſit, *An neſcitis, in Eliæ hiſtoria quid dicat Scriptura?* Quemadmodum locos ex diviſionibus ſuis citare ſolent Judæi: Salomo Jarchi ad Oſeam, cap. 2. v. 19. *In Abraham patre noſtro ſcriptum eſt, Quia novi eum, propterea præcipiet filiis ſuis:* hoc eſt, באברהם אבינו כתוב *In Abraham*, ergò, ut *in Elia*. Quod nonnunquam aliàs, בספר, dicunt, ac ſi, ἐν τῇ βίβλῳ, dicas: Autor libri Amana, *Scriptum eſt* בספר, *in libro, ſive in hiſtoria, Simeonis Cephæ, quòd Ieſus dixerit ad Simeonem, Satan quærit occidere te: ego autem rogavi Deum, ut non occidat te.* Ubi doctiſsimus Fagius, *in libro Simeonis Cephæ*, reddidit: cùm ad hiſtoriam notiſsimam alludat; Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ Σατανᾶς ἐξῃτήσατο ὑμᾶς τοῦ σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον· ἐγὼ δὲ ἐδεήθην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου, *Simon, Simon, ecce Satanas expetiit vos quos ventilaret ſicut triticum: ſed ego pro te rogavi, nè deficiat fides tua*, Luc. 22. 31, 32. Neque quicquam uſitatiùs quàm ſic adduci locos. Tale eſt quod in commentariis non ſemel ad Joelem accurrit Prophetam, *in locuſta*, ארבה hoc eſt, *in hiſtoria locuſtæ*, ſive, *cùm de ea agitur*: ac ſi dicas, *quemadmodum quod de locuſta*, aut *in locuſta, dicitur*. Ità Kimchius, כמו שאמר במלך שאול, *quemadmodum quod in Rege Saul Scriptura dicit*. Neque aliter interdum S S. Patres tum diſtinctiones tum pericopas Recentioris Fœderis citare ſolent: Magnus Baſilius, καθὼς ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος ἐν ταῖς διαιρέσεσι τῶν χαρισμάτων, *quemadmodum in diviſionibus donorum nos docuit Apoſtolus*. Locum autem qui 1. Cor. 12. exſtat intellexit, Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, *Diſtinctiones autem donorum ſunt*, &c. Capite eodem cùm dicitur, Μὴ κατακαυχῶ τῶν κλάδων. εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, οὐ σὺ τὴν ῥίζαν βαστάζεις, ἀλλ' ἡ ῥίζα σέ. Mens eſt, *Cogitandum, radicem, Judæorum eſſe gentem: cujus jam participes ſunt inſiti, qui antè increduli: Quibus nunquam gloriandum, ſi ramos quoſdam videant exciſos: manere enim interim radicem. Adverſùs autem ramos ſi glorientur, etiam adverſùs radicem quodammodo id fieri: cui inſiti jam innituntur, & quâ ſuſtinentur:* Quales, qui eminus viderunt ac prædicarunt Chriſtum. Igitur, εἰ δὲ κατακαυχᾶσαι, hoc eſt, *quamvis autem adverſùs eos* (ramos nempe) *glorieris, manet tamen radix, quæ eſt ipſa quaſi baſis.* Quid autem mirum, radicem penès eam gentem eſſe, è qua radix ipſa; Radix nempe ſeu Stirps Jeſſe, de qua cap. 11. Eſaias; à qua ſalus ipſa? Recentior interpres, Eraſmus, & vetus, *quòd ſi gloriaris:* cùm hoc velit, *quamvis enim glorieris, ſcire debes, non te radicem geſtare, ſed geſtari ab ea: Ideóque cauſe nihil eſſe cur glorieris.* Ità paulò antè, Εἰ δέ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, *Quamvis enim quidam è ramis.* Rectè Dionyſius Carthuſianus ex antiquiore aliquo, *Quòd ſi, id eſt, Quamvis.* Non exiſtimo inter Practica axiomata ullum efficacius, quoties à Satana præſertim & peccato etiam electi oppugnantur, illo Apoſtolico exſtare, v. 29. Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τοῦ Θεοῦ: Non quòd ad ſuperiora, hoc eſt, ad electionem Iſraelis, quem rejectis aliis elegit Deus, referendum id non arbitrer, aut ignoraſſe id veteres exiſtimem; adeò ut Haymo quoque, *Pœnitentia pro Mutatione accipitur*, inquit: *Igitur, ſine mutatione ſunt dona & vocatio Dei, in his de quibus prædictum eſt,* QUOS PRÆDESTINAVIT HOS ET VOCAVIT; *non in his, de quibus dicitur,* MULTI VOCATI, PAUCI ELECTI: Sed quòd nè, ſi ad ſingulorum quidem vel vocationem vel electionem referatur, immutandum generale axioma hoc exiſtimem. Quis enim, ſi afflictum hujus aut illius erigendum arbitretur animum, non dicat, *Deſperare noli: vim electionis, quæque huc ſpectant Dei dona, ſæpius ſenſiſti atque expertus es: Nunc ut dubites de iis aut deſpères cave: Non enim Deum vel donorum vel electionis pœnitet.* Quod de ſingulis non modò ſed & omnibus qui eo loco ſunt, ut & de aliis ſimilibúſque, præclarè uſurpatur. Cùm enim *pœnitentia mutationem indicet, voluntatis in eo Deum non pœnitet, in quo ſecundùm æternum placitum non poteſt aliud velle quàm voluit*, ut præclarus Eccleſiæ Doctor loquitur: Quemadmodum amorem quo dilexit in hac gente patres, etiam ad filios extendit Deus. Venerabilis Beda, *Unde & hic poſteaquam dixit,* SECUNDÙM ELECTIONEM AUTEM DILECTI PROPTER PATRES, *continuò ſubjecit, unde*

unde agimus, SINE POENITENTIA ENIM SUNT DONA ET VOCATIO DEI. quomodo & vetus interpres. Recentior autem, *Nam dona illa & illa vocatio Dei ejusmodi sunt ut eorum ipsum pœnitere non possit.* Quod si ad praxin conferatur, præterquam quòd afflicti animum vix tanget, totus qui præcedit Apostoli locus vel exponendus, vel ἀκολεδία indicanda erit. Nam, articulis ut tantum tribuatur, absit. Capite eodem, Ὅυτω καὶ οὗτοι νῦν ἀπειθήσαν, τῷ ὑμετέρῳ ἐλέῃ ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι. v. 31. Hoc est, *ut exemplo gratiæ,* sive *misericordiæ, quam per Evangelium consecuti estis, & ipsi* 10 *serventur.* ac si, τῇ ὑμετέρᾳ χάριτι, *gratiâ quam consecuti estis,* dicat. Notum illud, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ita ὑμέτερον ἔλεος, *misericordia vestra,* sive *vobis facta,* sit Evangelium, & quæ ex eo salus: quò & illi exemplo vestro aliquando perveniant.

CAP. VII.

Caput duodecimum percurritur. Locus, Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, *ejusque mens ac interpretatio.* Εὐλογεῖν, *Hebræorum more. Locus,* Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες: *Recentioris interpretis opinio & interpretatio. Locus,* τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Συναπάγεσθαι, συνάγεσθαι. συμπεριφέρεσθαι τοῖς ἀνελκοῖς, τοῖς διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους. ὁ τοῖς ταπεινοῖς προσπάθων. *Locus,* προνοούμενοι καλὰ ἐνώπιον ἀνθρώπων. שקל טוב περίοια. *Locus,* Δότε τόπον τῇ ὀργῇ, *& quomodo intelligendus.* Ὀργὴ *absolutè posita.*

CApite duodecimo versu 10. cùm idem Apostolus in brevibus sed necessariis, quæ hîc cumulantur, præceptiunculis dixit, Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι· Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι, quis non miretur, nè in his quidem nonnunquam convenisse inter eruditos? Quemadmodum, cùm alii προηγούμενοι, *præeuntes,* alii, ut inter antiquos quidam, *prævenientes,* reddiderunt: Quæ ad rem parùm sané. Quid ergò præcipit Apostolus? Τὴν ταπεινοφροσύνην τὴν ὁμιλητικήν; *Humilitatem quæ in conversatione locum habet:* Sine qua virtutes reliquæ, vera imprimis inter Christi domesticos tueri sese amicitia non potest: quæ in eo, ut & bene & magnificè de aliis quisque, de se humiliter sentiat, potissimùm consistit; quomodo qui sentit, quantum sibi demit, tantum alteri ut tribuat necesse est. Ut hoc velit, Τῇ τιμῇ ἕκαστος ἕτερον ὑπερέχειν καὶ προάγειν, καὶ μείζονα ἑαυτοῦ ἡγεῖσθαι, *Quisque proximum antecellere ac anteire, seque judicet superiorem.* Sed quis meliùs quàm ipse Apostolus Apostoli sententiam interpretari potest? qui planè idem cap. 2. v. 3. ad Philippenses ità extulit; Μηδὲν κατ' ἐριθείαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. Quibus verbis voluit haud dubiò quod dixi: ut nihil aliud quàm loci hujus scholion sit locus ille ac interpretatio. Eodem enim modo nunc, Τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι· τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. Quod interpretes ità reddiderunt ac si ἀλλήλοις scriptum esset: cùm προηγεῖσθαι ἄλλον τῇ τιμῇ, ὁ ἡγούμενον ἄλλον ἑαυτοῦ ὑπερέχειν, *qui alium majorem se existimat,* manifestè dicatur; quemadmodum loco jam dicto loquitur Apostolus. Neque enim τιμὴ tam est Honor qui exhibetur (quanquam fortè & ità accipi hîc possit) quàm Existimatio de altero, aut Æstimatio: Cujus mensura sit humilitas; quæ ità se demittit ut alium præponat sibi: sine qua opinione nec φιλαδελφία nec φιλοστοργία locum habet; cum quibus optimè hæc, & eodem quidem membro, conjungit. Aliud igitur quod recentior interpres, *honore alii aliis præeuntes;* vetus, *honore invicem prævenientes.* Notandum & illud capite eodem, cùm Apostolus, Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας v. 14. ὑμᾶς, dixit, τὸ εὐλογεῖν Hebræorum more accipiendum: Quibus εὐλογεῖν non is modò dicitur qui laudat, qui extollit, qui bene alicui precatur, sed & is qui humaniter excusat cùm petitur, aut negat. Ità de Davide, cùm ab Absalone invitatur filio, idque negat humanissimè atque excusat, Hellenistæ dixerunt, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ὁ βασιλεὺς, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν, 2. Sam. 13. 25. Latini, *benignè, respondere,* dicunt. Horatius Epistolâ 7. lib. 1.

——— *dic,*
Ad cœnam veniat. non ſanè credere Mena:
Mirari ſecum tacitus. quid multa? benignè,
Reſpondet. Sequitur autem, *Negat ille mihi? Negat improbum, & te*
Negligit aut horret.

Quod eſt Comico, *benignè dicere.* Itaque quid ſi εὐλογεῖ τ᾽ διάκοντα etiam qui benignè dicit; qui ut ut injuriâ indignum ſe ſentit, factámque ſibi probat, leniter de eo queritur? quod Chriſtiani eſt ejúſque qui ignoſcere didicit. Aſſentari enim aut optimè precari illi à quo injuriâ ingenti quis affectus eſt vix quiſquam ſine ironiæ ſpecie aut offenſione poteſt: Adde, quòd naturæ vix humanæ id imbecillitas permittit; non magis quàm præſtare (ut notant Theologi) poteſt quod dicitur, *Diliges proximum tuum ut te ipſum*; *Eſtote miſericordes, prout & Pater veſter eſt miſericors*: cùm ſatis ſit, ſi cùm injuria infertur, non vindictæ modò ſtudium atque indignatio ſed & hypocriſis ac fucus abſit. Eodem capite cùm legitur, Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, neſcio cur tantopere ab iis eruditus vir diſſentiat qui τὸ αὐτὸ φρονεῖν alibi, ut cap. 15. v. 5. Ὁ δὲ Θεὸς τ᾽ ὑπομονῆς καὶ τ᾽ παρακλήσεως δῴη ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις, & Philipp. 2. v. 2. *idem ſentire* interpretati ſunt; ut Eraſmus: cùm priori præſertim loco ſequatur, Ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἑνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεόν: ut οἱ τὸ αὐτὸ φρονοῦντες ἐν ἀλλήλοις, οἱ ὁμοθυμαδὸν ἐν ἀλλήλοις ζῶντες, quod cum mente Apoſtoli optimè, ni fallor, conveniat, dicantur: Et an idem, *Eodem animo inter vos mutuò affecti?* Ipſe 2. ad Corinth. 13. v. 11. ſe interpretatur: Poſtquam enim τὸ αὐτὸ φρονεῖτε dixit, τὸ, εἰρηνεύετε, ſubjungit; Λοιπὸν, ἀδελφοὶ, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰρηνεύετε. Et ad Philipp. 2. 2. poſtquam τὸ αὐτὸ φρονεῖν dixit, τὸ ἓν φρονεῖν ſubjungit; Πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. quaſi autem ſatis hoc non eſſet, σύμψυχοι, τὸ ἓν φρονοῦντες, addit: Ut eodem loco ter ſe interpretetur: idem quippe τὸ αὐτὸ φρονεῖν, idem τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχειν, idem συμψυχεῖν, idem ἓν φρονεῖν dixit. Adde, quòd deinde, ut nihil κατ᾽ ἐρίθειαν, nihil *contentioſè* gerant, ab iiſdem petit: quod & proximè ſequitur. Quid, quòd τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι & τὸ αὐτὸ φρονεῖν cap. 3. v. 16. conjungit? Recentior interpres, *ut eodem animo inter vos mutuò affecti ſitis*, quod potiùs εἰς ἀλλήλους quàm ἐν ἀλλήλοις eſſet: ut cùm idem Apoſtolus hoc ipſo capite, τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, dixit. Quis autem neſcit quid τὸ αὐτὸ φρονεῖν etiam iis ſit qui elegantiam affectant? Sunt igitur οἱ τὸ αὐτὸ φρονοῦντες, quos ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ καταρτισμένες 1. ad Corinth. c. 1. v. 10. dixit; ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε δὲ κατηρτισμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοΐ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ. Sed & nè quis dubitet, eodem loco, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἔριδες, *ſimultates inter eos eſſe*, ait; Ἐδηλώθη γάρ μοι περὶ ὑμῶν Χλόης, ὅτι ἔριδες ἐν ὑμῖν εἰσι. Quid, quòd vox σχισμάτων præceſſit? quæ & fuſè ibidem deſcribuntur. Ut paſſim ipſe ſe interpretetur Apoſtolus. Sed nec eodem capite cùm legitur, Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι, ſatisfecerunt eruditi. Recentior, *humilibus obſecundantes*, (cùm τὸ, ταπεινοῖς, tamen neutrum eſſe moneat) parùm ex mente Apoſtoli: ut & Vetus, qui *conſentientes* reddidit. Neque ignoro, Helleniſtis συναπάγειν id nonnunquam eſſe quod *colligere* aut *congregare* dicas; Exodi 14. 6. καὶ παντὸν τὸν λαὸν αὐτοῦ συναπήγαγε μεθ᾽ ἑαυτοῦ. Ubi συναπάγεσθαι, συνάγεσθαι, & ex conſequenti (quod Hebræis uſitatum) *conſectari* ac *ſequi*: pro quo non rarò aliis quoque uſitatum autoribus videtur; vel ex Heſychio, qui Συναπάγεσθαι. συμπρεύεσθαι, συνέρχεσθαι, interpretatur. Tranſlatè igitur, συναπαγόμενος τοῖς ταπεινοῖς, idem ferè quod διώκειν antè dixit; ubi, τ᾽ φιλοξενίαν διώκοντες: Ut ſit, *humilia ſectantes*: quod & præcedentia evincunt; Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. Non multò aliter Aſceticorum autor, ὁ δὲ μὴ ὕπως ἔχων, ὁδηγὸς ὢν τυφλὸς, ἑαυτόν τε κατακρημνίζων, καὶ τοὺς ἑπομένους συναπαγόμενος. Quemadmodum viciſſim qui ſequuntur συναπάγεσθαι dicuntur. Hîc autem de virtute: quod συμπεριφερεσθαι Græci dicerent. Quò & Practici reſpiciunt

v. 16.

Ibid.

reſpiciunt Theologi cùm quærunt, Ἐὰν συμβῇ τινὰς ἐν ἀδελφότητι ζῶντας διαφωνῆσαι πρὸς ἀλλήλους, εἰ ἀκίνδυνόν ἐστιν, ἀγάπης ἕνεκεν συμπεριφέρεσθαι τοῖς πίστεσι, *Si eveniat ut qui inter fratres agunt inter ſe diſſentiant, utrùm periculo careat, cum ejuſmodi verſari.* Verùm, συναπάγεται τοῖς ταπεινοῖς, ut dixi, ὁ τὰ ταπεινὰ διώκων, *qui humilitatem ſectatur*; ὁ τοῖς ταπεινοῖς, ut aliàs Theologi loquuntur, προσπαθῶν: quæ Practicorum voces ſunt: Ferè, quod jam dixi, ut Apoſtolus διώκειν dixit. Paulò pòſt ſequitur, Περηφάνους καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Quo in loco ignoſcendum v. 17. interpretibus ſi verum ſenſum ſatis aſſecuti non ſint. Accedebat, quòd nihil æquè obvium ac mentem Apoſtoli exiſtimabant; cùm & aliàs præſertim ſic locutus eſſet: Alterâ quippe ad Corinthios cap. 8. v. 21. Περηφάνους καλὰ, ὃ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Quem qui intelligit, in hoc non laborabit: Unde & iiſdem penè verbis utrumque interpretatur Vetus. Cui an παρέλληλα qui Prov. 3. 4. exſtat; *Et invenies gratiam & intellectum bonum in oculis Dei & hominum?* quod Græcè eſſet, Καὶ εὑρήσεις χάριν καὶ περήφανα καλὰ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων· atq; ità, quos ſecutus eſt Apoſtolus, interpretes; niſi quòd hodie, καὶ περηφανῆ καλὰ, legatur: idem quod Hebræus שקל טוב, περήφανα Græcus, dicit. Ut ſic Prudentiam, ſed conjunctam cum Benignitate, ſignificet: quod & Chaldæus interpres obſervavit. Prudentior autem ſibi nemo quàm qui malum malo vindicat videtur. Bene igitur Apoſtolus, Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς, *Date operam nè vobis prudentes videamini* (quod ibidem, Νὲ *innitamini ſapientiâ veſtrâ*, Salomo dixit) *neque exiſtimate tales eſſe vos ſi malo malum compenſetis. Contrà autem, ut prudenter benigni ſitis, operam date.* Verba ergò Salomonis huc tranſtulit, ut dixi: De quo Græcos Scholiaſtas cogitaſſe, ut & cæteros interpretes, oportuit: è quibus Recentior, *Procurantes honeſta coram omnibus hominibus.* Eodem capite paulò pòſt ſequitur, Μὴ ἑαυτὸς ἐκδικοῦντες, ἀγαπητοί· ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ. Ubi quid ſit τόπον δοῦναι, nemo ignorare poteſt qui Helleniſtas inſpexit: Sirachides, Καὶ ἰατρῷ δὸς τόπον, cap. 38. v. 12. Iram igitur admittit, ſed juſtam, ſed brevem, & quæ in vindictam non prorumpit: Quam iram ὀργὴν μὴ ἁμαρτάνουσαν ex ipſo Apoſtolo dicas: qui optimè loci hujus mentem 4. ad Epheſios expreſsit; Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε. Ità hîc, Δότε, inquit, τόπον τῇ ὀργῇ· μὴ ἐκδικεῖτε ἑαυτούς. hoc eſt, μὴ ἁμαρτάνετε δόντες. Quid igitur relinqui vult Deo? Τὸ ἐκδίκησον, Vindictam: Quod & ſequitur (inverſa enim eſt conſtructio; quo nihil in his uſitatius) Δότε τόπον τῇ ὀργῇ· μὴ ἐκδικεῖτε ἑαυτούς, *Date locum iræ; nec vos ipſi tamen ulciſcimini.* Quod cùm interpretes non ſatis viderent, δότε τόπον τῇ ὀργῇ ad Deum tranſtulerunt. Atqui τόπον δίδοται dicitur τῇ ὀργῇ, ὡς καὶ ὅτε δεῖ ὀργίζομαι, *qui ut & cùm oportet iraſcitur*, quemadmodum de eo loqui philoſophorum Princeps ſolet; qui non temerè, non ἀκαίρως non ἀτόπως, iraſcitur; qui citra denique vindictæ ſtudium iraſcitur. Nec negarim interim, nonnunquam ὀργὴν abſolutè in Sacris uſurpari, ut Dei nempe, intelligatur; quomodo non ſemel loquitur Apoſtolus: Nota enim illa, Θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς. item, ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται. item, καὶ ἦμεν φύσει τέκνα ὀργῆς. item, ἔφθασε δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος: ſimiléſque loci, qui in his libris aliquoties occurrunt. Neque aliter & Patres: Aſceticorum autor, Εἰ γὰρ οἱ πῦρ ἀλλότριον προσάγοντες τῷ θυσιαστηρίῳ, τοιαύτης ὀργῆς ἐπειράθησαν, *Si enim qui ignem alienum altari admoverunt, talem iram ſunt experti.* item, ὅτι τὸ μὴ ἔχειν λόγον προσῶπον τῷ ἀδελφῷ, βαρεῖαν αὐτῷ καὶ ἀπαραίτητον τίκτει ὀργὴν ἐπάγει, *gravem illi & inexorabilem conciliat iram.* Neque aliter in Fœdere Antiquo Helleniſtæ loquuntur: Qualia ſunt, καὶ ἐγένετο ὀργὴ ἐπὶ Ἰούδαν: καὶ οὐκ ἔστω ὀργὴ ἐφ' ὑμᾶς: & ſæpius in libris Paralipomenon, Joſuæ, & aliis; quoties imprimis vocem קצף interpretantur. Quo ſenſu נוטר Nahumo c. 1. v. 2. Deus dicitur; quia iram nempe condit premítque, atque inimicis ſervat: Ut de ira, quanquam diſſimili, in Tiberio loquitur Tacitus; cui gravem, ſed diſſimulatam, tribuit; *Idque ille credebatur, ut inferius majeſtate Principis, gravi & diſſimulatâ offenſione abdidiſſe.* Unde & Helleniſtæ aliquoties τὸ νωτ, μῆνιν, de longa ac diuturna (quam χόλον ὀπίμονον dixerunt Critici, qualem Achilli

Achilli ſuo tribuit Homerus) in Levitico, Pſalmis, & alibi exponunt: Quemadmodum Græcorum Theologi breviorem, θυμόν, longiorem, βραδυτέραν & μονιμωτέραν, dixerunt. Malo interim ſic accipi ut dixi.

CAP. VIII.

Caput decimum tertium cum duobus ſequentibus percurritur. ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι: *& de diſtinctione loci.* εἰς ὀργὴν, εἰς φόβον. רַע, *& quomodo Hebræis uſurpetur.* τὸ ὅτε ὀπιστεύσαμεν: *Et quomodo accipiendum* τὸ πιστεύειν. Πιστεύειν, πρῶτον πιστεύειν. Πιστεύειν, φωτίζεσθαι. μὴ κόμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίτας καὶ ἀσελγείαις. Κοῖται, γυναικῶν ἐπιθυμίαι. Διακρίσεις διαλογισμῶν. Ἕτεραι διαλογισμῶν, *aut,* εἰς διαλογισμὸς, *Helleniſtis. Locus,* Ὁς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν: *Auguſtini de loco ſententia.* Φρονεῖν ἡμέραν, *quid ſit Apoſtolo.* Ἐγκρίνειν ἡμέραν, *quid antiquis:* Ἀποκρίνειν ἡμέραν. Ἐκλογὴ καὶ ἀπόκλογὴ ἡμερῶν. Κρίνειν πᾶσαν ἡμέραν. οὐχ ἑαυτῷ ἥρπαγμον. Ἀρέσκειν. Πληρεῖν τὸ εὐαγγέλιον, *Apoſtolo quid, & quomodo accipiendum.*

Cap. 13 v. 5. AD decimum ac tertium caput pervenimus: A quo ab initio non ità procul legitur, Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ συνείδησιν. Quod eo modo accipiendum quo alterum quod jam præceſſit, ἔκδικος εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι: Quem locum ità meliùs diſtinguas, Θεοῦ γάρ διάκονός ἐστιν ἔκδικος. ut ità Magiſtratus miniſter vindictæ dicatur, quæ commiſſa Magiſtratui ac Deo. deinde, εἰς ὀργὴν τὸ τῷ κακὸν πράσσοντι: quod eſt, *ut metum malè incutiat agenti.* Eodem modo, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ διὰ τὸ συνείδησιν, quod eſt, οὐ μόνον διὰ τὸν φόβον, *non ſolùm propter metum, ſed & conſcientiam.* Qui vel leviter Hebraicè ſciunt, non ignorant, id quod iræ ac metuſ commune, unâ eadémque voce dici; cùm de eo qui ſic afficitur τὸ רַע uſurpetur. Ità igitur quod antè dixerat perſequitur, Οἱ γὰρ ἄρχοντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων ἀλλὰ τῶν κακῶν, nunc, Magiſtratus *Dei miniſter ad vindictam eſt, ut metum ei incutiat qui malè agit.* vel ſtrictiùs, *Nam Dei miniſter vindex eſt, ad metum malè agenti. Idcóque ſubjici neceſſe eſt, non propter metum modò,*

v. 11. *ſed & propter conſcientiam.* Eodem capite, Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία ἢ ὅτε ὀπιστεύσαμεν, inquit. Ubi πιστεύειν manifeſtè ἀτελῶς ponitur: ut τὸ, ἢ ὅτε ὀπιστεύσαμεν, ſit, ἢ ὅτε πρῶτον ὀπιστεύσαμεν, *cùm primùm fide illuſtrati ſumus; cùm primùm credere cæpimus;* Hebraiſmo uſitato: ut paſſim in libris Hiſtoricis ἐβασίλευσε, מָלַךְ, de eo qui regnare primùm incipit: Exempli gratiâ, ἐβασίλευσεν Ὡσηέ: ἐβασίλευσεν Ἀχαζ. quod perpetuum. Igitur πιστεύειν eſt φωτίζεσθαι. Quem locum autor ad Hebræos cap. 10. v. 32. illuſtravit, cùm dixit, Ἀναμιμνήσκεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες, πολλὴν ἄθλησιν ὑπεμείνατε παθημάτων. Unde φωτισμὸς, *baptiſmus*; &

v. 13. φωτισθέντες, *baptizati.* Eodem capite, μὴ κόμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίτας καὶ ἀσελγείαις. Commodè autem Heſychius, Κοῖται, γυναικῶν ἐπιθυμίαι, *mulierum amores,* aut *lubidines.* Vetus interpres, *non in cubilibus*; Recentior, *non cubilibus.* Nihil certè præter va-

Cap. 14 v. 1. gos concubitus intelligit. Capite decimo & quarto cùm dicitur, Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε, μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν, recentiorem interpretem mirari me fateor, qui hoc loco, διακρίσις διαλογισμῶν, *certamina diſputationum,* reddidit: quod an cum mente Apoſtoli conveniat, eruditi videant: Quam ſimpliciſſimè Auguſtinus expoſuit; *Hoc dicit,* inquit, *ut eum qui infirmus eſt in fide recipiamus, & noſtrâ infirmitate infirmitatem ejus ſuſtineamus, neque dijudicemus cogitationes ejus: id eſt, quaſi furre audeamus ſententiam de alieno corde, quod non videmus.* item, (Nam ex ipſo Apoſtolo ſententiam Apoſtoli, quo nihil facilius, confirmat) *Ad hoc valet quod conſequenter dicit,* QUI MANDUCAT, NON MANDUCANTEM NON SPERNAT; ET QUI NON MANDUCAT, MANDUCANTEM NON JUDICET. Cujuſmodi homines, qui in aliena judicia aut cogitationes inquirunt, ἐπὶ κρίσεις διαλογισμῶν, aut potiùs, ut ipſi loquuntur, ἐπὶ κρίσεις

εἰς

εἰς διαλογισμὰς, Helleniſtæ dixerunt: Tale eſt, Ὅτι ἐστὶ ἐις διαλογισμὰς, Pſal. 139. 20. Qui ità ſemper eâ voce uſi: Tale eſt, Ἐξηλεύσατο τὸ πνεῦμα αὐτῦ· ἀπολέσθαι πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτῦ, *peribunt omnes cogitationes ejus*, Pſal. 145. 3. Tantum abeſt ut (quod ſibi ſumunt eruditi) διαλογισμοὶ hîc *diſputationes* ſint: Non magis certè quàm διακρίσεις, *certamina* aut *rixæ*: Nam διάκρισις, *diſcrimen*, Helleniſtis: Notum illud, Ἔστιν διάκρισιν τεφῶν, *varietatem, diſcrimina*, Jobi 37. 16. Nec malè διάκρισις, *dijudicatio*, hoc loco; quod Auguſtino placet: μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν, *non ad dijudicationem*, aut *examinationem* potiùs. Eruditiſſimum Gloſſarium, Διάκρισις, *Diſcriminatio, examinatio.* Etiam in loco qui mox ſequitur, Ὃς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, ὃς δὲ κρίνει πᾶσαν ἡμέραν, multùm ſe interpretes fatigant: *Alius*, inquit, *inter diem & diem diſcernit*, ſive, *diem à die diſtinguit*; *alius omnem diem admittit*, ſive, *eodem loco habet*: hoc eſt, πᾶσαν ἡμέραν ἴσην κρίνει, *omnem diem æqualem judicat*; *inter diem & diem non diſtinguit.* Quare Magnus Auguſtinus ſibi & aliis negotium faceſſit, cùm notat, Quod autem ait, ALIUS QUIDEM JUDICAT ALTERNOS DIES, ALIUS AUTEM JUDICAT OMNEM DIEM; *ſequeſtratâ jam meliore conſideratione, non de duobus hominibus mihi videtur dictum, ſed de homine & Deo. Qui enim alternos dies judicat, homo eſt: Poteſt enim hodie aliud, cras aliud judicare; id eſt, ut quem hodie malum, convictum confeſſumque damnaverit, cras bonum inveniat correctum. Qui autem judicat omnem diem, Deus eſt; qui novit qualis quiſque ſit.* Cujuſmodi interpretationes libenter Antiquitati damus. Nec diſſimilis ejus qui ſequitur loci interpretatio, Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ: Ad quem idem Doctor, QUI SAPIT, inquit, DIEM, DOMINO SAPIT. *Id eſt, Quia hoc ipſum ad præſentem diem bene judicat, Domino ſapit. Hoc eſt autem bene judicare ad diem, ut noveris non eſſe de correctione ejus deſperandum in futurum de cujus culpa manifeſta in præſentia judicaveris.* Cùm φρονεῖν ἡμέραν idem penè ſit quod antè κρίνειν ἡμέραν παρ' ἡμέραν, hoc eſt, διακρίνειν: *Qui diſtinguit*, inquit, *diem, Domino diſtinguit; qui non diſtinguit diem, Domino non diſtinguit diem:* Ut quod antè πᾶσαν ἡμέραν κρίνειν dixit idem ſit quod ἐγκρίνειν dicerent antiqui: cujus contrarium ἀποκρίνειν Plato dixit. Πᾶσαν ἐγκρίνει ἡμέραν, qui diſcrimen non ponit, & ex æquo omnes pariter admittit: Contrà, ἡμέραν τινὰ ἀποκρίνει, qui diſcrimen inter dies ponit, ideóque quoſdam admittit quoſdam item non admittit. Græci ἐκλογὴν τε καὶ ἀπολογὴν dixerunt: qui diſcrimen ſuperſtitioſum, quod poſuit deciſpitque Heſiodus, διαστάσεις περὶ τῆς τῶν ἡμερῶν ἐκλογῆς καὶ ἀπολογῆς dixerunt: Proclus, Αἱ περὶ τῆς τῶν ἡμερῶν ἐκλογῆς καὶ ἀπολογῆς παραινέσεις, ἔχουσι μὲν ἀρχὰς ἐκ τῶν παρατηρήσεων ἄλλαι ἧ παρ' ἄλλας ἐπεφάνησαν· ἐπεὶ καὶ παρ' Ὀρφεῖ τινὲς αὐτῶν διακρίσεις, καὶ ἐν τοῖς Ἀθηναίων πατρίοις ἐνυρίσκοντο· αἱ μὲν ἀγαθαί τινες, αἱ δὲ φαῦλαι, μέσαι δέ τινες, *Monita de diebus qui vel admittuntur aut rejiciuntur, principia ſua ab obſervatione antiquorum habent: Alii enim præ aliis obtinuerunt: ſiquidem & apud Orpheum quædam eorum diſcrimina; quemadmodum & in Athenienſium ritibus definiti quidam boni, aut mali, aut medii fuerunt.* Jam, ut cibos nonnulli, quos immundos ex Lege credebant, nè attingebant quidem, ità diſcrimen dierum nonnulli ſtatuebant, quos ἡμέραν παρ' ἡμέραν κρίνειν Apoſtolus dixit: Quidam nullum contrà ſtatuebant, quos & πᾶσαν ἡμέραν κρίνειν dixit: ac ſi κρίνειν, ſive ἐγκρίνειν, πᾶν βρῶμα dicas: Nam utrumque, & de diebus & de cibis, hîc conjungit. Idem caput hoc axiomate Apoſtolus concluſit, Πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως, ἁμαρτία ἐστίν. Poſt quæ Græcorum (quod ſanè mirum) Theologi capitis 16. verſ. 25, &c. ſubnectunt, Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, &c. Capite decimo & quinto dicitur, Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐκ ἑαυτῷ ἤρεσεν. Pro quo, ſi Hebraicè ſcripſiſſet Apoſtolus, qui hîc ἀρέσκειν dixit, verbo חמל uſus eſſet: idem quippe & *parcere* deſignat: *Non pepercit ſibi.* Parcit ſibi qui in tolerando deficit aut torpet, ideóque non ſe gerit ut oportet: Contrà quàm ὑπομονητικὸς Philoſophi: qualis fuit Dominus; in cujus perſona dixit Propheta Pſal. 69. 10. Οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδιζόντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ, *convicia eorum qui conviciati ſunt tibi recidêrunt in me.* Ità & τῷ πλησίον ἀρέσκειν dicitur, qui leniter cum proximo ex charita-

v. 5.

v. 23.

Cap. 15 v. 3.

te agit; etiam ignoſcit: Unde Hebræam vocem quoties interpretantur Helleniſtæ, non τῷ, ἀλάσκομαι & ἵλεώς εἰμι, tantùm, ſed & τῷ, ἀφίημι, ſeu *omittendi* vocabulo, utuntur. Eodem capite cùm dixit Apoſtolus, ὅστέ με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ, μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ, πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, more ſuo Helleniſtas in animo habebat; quibus τὸ πληροῦν, *fideliter adminiſtrare*, ſeu *prædicare*, eſſet: quemadmodum (quod & notandum) voce eâ paſſim iidem Helleniſtæ utuntur: Ut cùm dicunt 1. Machab. 4. 19. Ἔτι πληροῦντος Ἰούδα ταῦτα, ὥφθη μέρος τι ἐκκλίνον ἐκ τοῦ ὄρους, *Hæc adhuc dicente, aut prædicante, Judâ.* v. 19.

Cap. IX.

Caput decimum & ſextum examinatur. Locus, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας &c. Χρηστολογία quid. Χρηστολόγοι: neque uno modo id accipi ſolere. Pertinax Capitolini, chreſtologus: Bene loqui & malè facere. Χρηστολογία quæ ad ὁμιλίαν κολακευτικὴν ſive adulationem refertur. Γάστρωνας & κοιλοδαίμονας τῇ κοιλίᾳ δουλεύειν: Κοιλόδουλοι. Chreſtologi è Theophraſto character. Uſus in χρηστολογία & adulatione vocis χρηστός. Εὐλογία quid. Εὐλογοῦντες, οἱ λέγοντες. Ἡ ἄσκησις ἐπιμάτων διαφορά. Locus, καὶ ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου. Χρόνοι αἰώνιοι qui: Ἡμέραι τοῦ αἰῶνος: Tempora ſecularia.

Cap. 16. v. 18. CApite decimo & ſexto cùm dicitur, Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων, planum eſt, aliter πῶς εὐλογίαν uſurpari quàm ſuprà, de quo jam paulò antè, Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε, dicitur: cùm οἱ εὐλογοῦντες καὶ οἱ χρηστολογοῦντες jungantur, ſimúlque τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ δουλεύειν dicantur. Quamvis autem non ignorem, χρηστολόγους eos nonnunquam eſſe qui verbis munifici, vel aliud, vel nihil minùs agunt quàm quod præ ſe ferunt; qualis Pertinax Capitolini, *cui omnes qui liberè fabulas conferebant, malè loquebantur, chreſtologum eum appellantes, qui bene loqueretur & malè faceret*; impetrare à me non poſſum, ut tales ſint de quibus Apoſtolus hîc agit: cùm potiùs ad ὁμιλίαν vitioſam ſive κολακευτικὴν hoc, ut & alterum, hîc referendum videatur. Eleganter autem Theophraſtus adulationem, Ὁμιλίαν αἰσχρὰν, συμφέρουσαν δὲ τῷ κολακευόντι, *Turpem in quotidiana vita conſuetudinem, adulatori verò utilem*, definit: ac ſi cum Apoſtolo, τῇ κοιλίᾳ συμφέρουσαν, dicas. De qua imprimis verè Plautinus ille, *venter creat has ærumnas*, dixit. Unde & γάστρωνες & κοιλοδαίμονες feſtivè id genus dicebatur: de quibus Apoſtolus, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, ad Philipp. 3. 19. quos κοιλοδούλους ex hoc loco Theophylactus dixit. Χρηστολογίαν autem eleganter ac δεικτικῶς idem Philoſophus χαρακτηρίζει, cùm adulatori tali ſive χρηστολόγῳ (adulationis enim ſpecies) hæc tribuit: Si cum aliquo incedit, inquit, ſtatim blandicias in promtu habet. &, Ἐνδυμῆ ὡς ἀποβλέπουσιν εἰς σὲ οἱ ἄνθρωποι; Τοῦτο οὐδενὶ γίνεται τῶν ἐν τῇ πόλει, πλὴν ἢ σοί. ἠνδοκίμεις χθὲς ἐν τῇ στοᾷ πλειόνων ἢ τριάκοντα ἀνθρώπων καθημένων, καὶ ἐμπεσὼν λόγος, τίς εἴη ζήλωτος, ἀπ' αὐτῆς ἀρξαμένης πάντας, ὁπὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς κατενεχθῆναι. καὶ ἄλλα τοιαῦτα λέγειν. *Viden ut oculos in te convertunt omnes? Nemini ex omnibus civibus præterquam tibi hoc fit. Vel herì in porticu quàm eximium exiſtimationis tuæ percepiſti fructum! quippe cùm pluſquam triginta ibi homines ſederent, ac tum, Quiſnam civium eſſet optimus, fortè inter eos quæreretur, ab ipſo orſos, in ejus nomen incidiſſe omnes. Hæc ille, aliáque id genus.* Sed & plura ibi exſtant; quæ vide. Quid, quòd ipſa voce χρηστὸς apud eundem chreſtologi utuntur? Si liberos illius cui adulatur, inquit, videt, Χρηστοῦ παῖδες νεόπλια, *Boni patris pullos eſſe*, exclamat. Si è menſa ſumat aliquid, Τυπὶ ἄρα ὡς χρηστόν ἐστι, *Quàm hoc bonum eſt!* libenter addit. Quod χρηστολογεῖν revera eſt: quemadmodum & χρηστὸν ἔδεσμα cibum ejuſmodi dicebant. Cæterùm, cùm tales ſimiléſve, ubi quid probarent vehementer, aut videri vellent, ut ὀρθῶς, ità ἓν & νικᾶτε plerunque acclamarent, non magis

magis obſcurum eſſe poteſt quinam εὐλογοῦντες quàm qui ξυ λέγοντες dicantur. Heſychius, Ἐυλογεῖτω, ἐπαινείτω. ut eódem hæc referri poſſint. Quâ notione Haymo χρηστολογίας, *dulces adulationis ſermones*; Dionyſius Carthuſianus, *compoſita atque placentia*, verba, ſcilicet; εὐλογίας autem, *falſas laudationes* dixit. Paulò aliter Græci Scholiaſtæ ad eos referunt qui ubi opus eſt ventris atque utilitatis cauſâ blandiuntur; aliud interim ſentiunt, aut, occaſione oblatâ, nocent: Qui, Ἄχει ῥημάτων ἢ διεγκεῖα, inquiunt, ἢ ἡ διάνοια δόλερὰ πρὸς ὑμᾶς. Quales qui, ut alibi Theologus loquitur, τῇ μὲν τῶν χειρῶν κατασφάττει τὴν κεφαλὴν, τῇ δὲ παίουσι τὴν παρειάν, *alterâ manu caput ſcabunt, alterâ malam feriunt.* Non procul à fine legitur, Τῶ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ v. 25.
ευαγγέλιόν μου καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατ' ἀποκάλυψιν μυστηρίου χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου. Ubi qui ſint χρόνοι αἰώνιοι intelligo: quæ ſint *tempora ſecularia*, quod recentiori tamen placuit interpreti, non omnes aſſequuntur; quamvis πρὸ χρόνων αἰωνίων ad Tit. 1. 2. *ante tempora ſecularia*, vetus reddiderit: qui hîc, *temporibus æternis*; quod & minimè ſatisfacit. Hebraiſmi vel leviter periti, qui ſint dies עולם, ſive ad verbum, τοῦ αἰῶνος, non ignorant: Ità enim *priſcos* dicunt. Notum illud, *Recordare* זכר ימות עולם: Pro quo Apoſtolus, χρόνων αἰωνίων: quod τοῦ αἰῶνος dicas. Quare, *temporibus antiquis*, aut *priſcis*, hoc eſt, *antehac*, reddi poterat: Ut αἰώνιοι ſint χρόνοι, quos αἰῶνος ἡμέρας Helleniſtæ dicunt; Deuteron. 32. 7. Μνήσθητι ἡμέρας αἰῶνος, זכר ימות עולם. Sirachides, cap. 50. v. 25. καὶ ηὐφράνθη εἰρήνην ἐν ἡμέραις ἡμῶν ἐν Ἰσραὴλ κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, *& ut fiat pax diebus noſtris in Iſrael, ut priſcis temporibus.* quod eſt, *ut olim, ut antehac*: neque enim, *ut temporibus ſecularibus*, Latinè ibi dicam. Ità temporibus illis *quibus revelari cæpit Evangelium*, ſive, ut loquitur Apoſtolus, τῆς τοῦ μυστηρίου ἀποκαλύψεως (quod βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ſive Θεοῦ, nonnunquam dicitur) αἰώνιος opponentur χρόνοι: Ii autem ſunt qui præceſſerunt, vel interprete Apoſtolo, qui ἑξάπας ἡμέρας has dixit; ἐπ' ἐξάτων τῶν ἡμερῶν τόπων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ: Ut τὰ σεσιγημένα χρόνοις αἰωνίοις, & τὰ λελαλημένα ἐν υἱῷ ἐπ' ἐξάτων τῶν ἡμερῶν, iterum ſic opponantur; cùm σεσιγημένα, τὰ μὴ λελαλημένα ſint. Unde Primaſius, *Myſterium de vocandis gentibus, in Lege diu fuerat occultatum: quod nunc per prædicationem vel revelationem Chriſti & evangelium Pauli patefactum eſt per teſtimonia prophetarum.* quem B. Auguſtini diſcipulum fuiſſe volunt.

Capita I. Epiſtolæ ad Corinthios.

Περὶ πλειόνων καὶ διαφόρων ἡ ἐπιστολὴ διόρθωσιν ἔχει πρὸς Κορινθίους ἡμαρτημένων.

α'. Μετὰ τὸ προοίμιον, περὶ τῶν μὴ διχονοεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ. ἐν ᾧ, περὶ θείας σοφίας, περὶ λειτουργῶν, περὶ τοῦ μὴ κρίνειν διδασκάλους, περὶ τῶν μὴ ἐπαίρεσθαι.

β'. Κατὰ πόρνων καὶ πορνείας, καὶ πρὸς τούτοις κοινωνούντων.

γ'. Περὶ τῶν μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων. ἐν ᾧ, περὶ τοῦ μὴ πορνεύειν.

δ'. Περὶ γάμου, καὶ χηρείας, καὶ ἀγαμίας. ἐν ᾧ, περὶ τοῦ μὴ χωρίζεσθαι ἄνδρας τῶν γυναικῶν, μηδὲ οἱ ἄπιστοι εἶεν οἱ ἕτεροι· περὶ ἀγνείας καὶ ἁγαμίας.

ε'. Περὶ διαφορᾶς εἰδωλοθύτων, καὶ ὑποχῆς δαιμονικῆς συνδείπνου. ἐν ᾧ, περὶ τῆς ἑαυτῶν πολυπλόκου συμπεριφορᾶς· περὶ τοῦ μὴ κοινωνεῖν δαίμοσι, περὶ τοῦ διαφορεῖν ἐν δείπνοις καὶ κλήσεσιν.

ς'. Περὶ γήμαντος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐν εὐχαῖς καὶ προφητείαις.

ζ'. Περὶ κοινωνίας διοφρεπτῶν, ἢ πλησμονικῆς.

η'. Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων καὶ οἰκονομίας αὐτῶν. ἐν ᾧ, περὶ ἀγάπης, ὡς μείζονος χαρίσματος· περὶ προφητείας, ὡς μείζονος γλώσσης.

θ'. Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς. ἐν ᾧ, περὶ τῆς ἐν Χριστῷ διαδόσεως, καὶ ὑποκαταστάσεως. ὁμοιώσεις τῶν ἀντιστοίχων πρὸς τὰ ἀναφερόμενα σπέρματα. περὶ τῆς εἰς δόξαν καὶ δυνάμιν ἀλλαγῆς.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN I. EPISTOLAM PAULI AD CORINTHIOS;

Sive,

Liber ſeptimus.

CAP. I.

Caput primum ac ſecundum percurritur. Locus, τῦ Κυρίυ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν: *de,* an neceſſaria ſit tranſpoſitio. ὁ Κύριος τῆς δόξης, *de Domino: Divinitati, etiam cùm de Chriſto peculiariter agitur, id tribui.* Δοξολογητός, Κυριολογητός, *quibuſque id convenit: iiſdem ſcilicet, qui ἅγιοι, qui συνάγιοι, qui συνάγαρκτοι, &c. ut &* ὁμόδοξοι, *dicuntur.* ὁ Κύριος τῆς δόξης ἐσταυρωμένος. *Locus,* πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες. Συγκρίνειν, *Helleniſtis:* Σύγκρισις, Σύγκριμα: Συγκρίματα συγκρίνειν. Πῶς σύγκρισιν ἀναγγέλλειν. Συγκρίνειν πνευματικοῖς Συγκρίνειν αὐτοῖς. *Locus,* Ψυχικὸς ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ δεχόμενος τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ. Τὸ, ψυχὴ, *quàm variè uſurpatum Helleniſtis.* ἐμπιπλάναι τῷ ψυχῷ. Ψυχὴ, *de Appetitu, etiam contra Legem: Idem cum* נֶפֶשׁ *uſurpatum. Animalis anima, Magiſtris.* Ψυχικοὶ, *Animales.*

PRioris (quò cum bono Deo jam pervenimus) quam ad Corinthios divinus Doctor gentium conſcripſit, primi capitis initio, poſtquam uſitato more nomen proprium præmiſit atque expreſſit, legitur, Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίυ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Ubi moleſtam neque neceſſariam, ni fallor, tranſpoſitionem urgent eruditi: Ut Apoſtolus nimirum dicat, *cum omnibus qui invocant nomen Domini noſtri quovis loco;* ac deinde iterum intelligat Κυρίυ: ut illa ſcilicet, ἐν παντὶ τόπῳ, prioribus jungantur; quod autem dicitur, αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν, ad Chriſtum eâ lege referatur ut *noſter ac eorum Dominus* dicatur: ſive, ut non de Corinthiis modò ſed & iis agat qui ubiq; eundem agnoſcunt ac profitentur Dominum, quem eundem ac communem habent. Quomodo neceſſe non erit ut ὑμῶν legatur, quod nonnullis ex antiquitate placuit; multò minùs ut obſcurè ac paraphraſticè reddatur, *cum omnibus qui invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, quovis loco,* Domini, inquam, *tum ipſorum tum noſtri:* Cùm ſimpliciſſimus hic eſſe ſenſus poſſit, *Jeſum Chriſtum in omni loco communem eſſe Dominum:* Ordo autem, *qui invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, in omni loco ipſorum pariter & noſtri.* Pro quo interim interpres vetus non rectè *noſtro* legit; *in omni loco ipſorum & noſtro:* Quod Ambroſium ac cæteros decepit. Quis autem dubitat quin in Judæa quoque à ſuis invocatus ſit Dominus? qui & communem nobiſcum habuerunt Dominum; imò, hoc ipſo unum in eodem fuerunt Domino: Ambroſius; *Cum Judæis veris jungit & gentes, quia ſalus ex Judæis eſt: ut in omni loco, ubi gentes quæ invocant nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, & ubi Judæi ſuprà memorati ſunt, ſimiliter ſint omnes unum.* Omnes ſint unum, & unius omnes; quia unus omnium ubique: Chriſtus enim (ut rectè hîc Eraſmus, qui fortaſſe & ipſe in diſtinctione fluctuavit) omnium ex æquo

Cap. 1. v. 2.

eſt communis. Quod ipſum maximè confirmat quæ dixi: hoc eſt, *qui in omni loco noſter, omniúmque à quibus rectè invocatur.* Jam autem antè dixerat, τὸ ὄνομα τ̃ Κυρίε ἡμῶν: cum quo alterum, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε κ̀ ἡμῶν, cohæret. Maximè autem miror, cur ut in vertendo moleſtiam crearent ſibi, à diſtinctione jam receptâ, quæ eſt, τοῦ Κυρίε ἡμῶν Ἰησ̃ Χριſτ̃, ἐν παντὶ τόπῳ αὐτῶν τε κ̀ ἡμῶν, recedendum quidam judicarint. Si quis tamen alteram hîc malit, ut poſt τόπῳ diſtinguatur (nam & Patres fluctuaſſe obſervo) quantò ſimpliciùs ſic reddet, *cum omnibus qui nomen invocant Domini noſtri Jeſu Chriſti quovis loco, eorum pariter & noſtri*; ſive, *qui eorum pariter & noſter*, vel *Servator* vel *Dominus*! ut ad ipſum Chriſtum, qui communis eſt, ſic referatur. Neque illo, *inquam*,

Cap. 2. v. 8. toties hîc opus eſt: quod non ſine cauſa Tullius vitavit. Capite ſecundo cùm dicitur, εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τ̃ δόξης ἐσταύρωσαν, vide quæ de voce δόξης cùm ad Divinitatem refertur, ſuprà jam diximus. Apoſtolus certè, quamvis ὁ Κύριος ſæpe tetragrammato reſpondeat aut de nomine illo uſurpetur, neque quicquam Græcis Theologis uſitatius ſit quàm ut χυειολογεῖσθαι dicantur quibus verum Dei nomen rectè tribuitur (ut cùm Epiphanius aliíque S. Spiritum cum Patre & Filio χυειολογεῖσθαι dicunt) nè quis dubitaret, etiam τὸ, δόξης, addidit. Quod & Filio ut nomen proprium tribuitur; quem eodem modo δόξαν quo ὑὸν ac σοφίαν Juſtinus Martyr Dialogo cum Tryphone Judæo dicì notat. Itaque Κύριος τ̃ δόξης, ut de Deo paſſim in Fœdere Antiquo, ἡ δόξα τ̃ Κυρίε. Adde, quòd S S. Patres vix efficaciori ad exprimendam Divinitatem voce utuntur: Quod in animo Cyrillus habebat, qui, cùm Baptiſta diceret, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ γέγονεν, *ante ſe fuiſſe Chriſtum*, ad πρὸ δόξαν ſeu *Divinitatem* referendum id ait; Ἐμπροσθεν αὐτ̃ γέγονε, τουτέστι, πρωτεύων κ̀ πρὸ δόξαν, inquit. Quemadmodum qui veterum Liturgias legit, qui δοξολογεῖσθαι propriè dicantur ignorare non poteſt: Filius nempe (de quo hîc agitur) cum Patre ac Spiritu; qui ab illis ut ἅγιοι, ut συνάγιοι, ut συνύπαρκτοι, ut ἐνυπόστατοι, ut συνυπόστατοι, ut ὁμόδοξοι junguntur; iidem nempe qui & χυειολογεῖσθαι (de quo jam antè) dicuntur: quòd ſint unus Deus. Ut è nullo ferme loco vel Divinitas illius magìs efficaciter probari poſſit, qui & Κύριος & δόξης dicitur: neque alibi manifeſtiùs ἰδιωμάτων κοινωνία exprimatur, cùm ſi-

v. 13. mul *crucifixus* dicatur Eodem capite ſecundo cùm ab Apoſtolo dicitur, Ἃ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνεύματικὰ συγκρίνοντες, ſuſpicetur aliquis, πνεύματικῶς πνεύματικὰ συγκρίνοντες, ſcriptum fuiſſe. Quo non opus eſt, ni fallor. Συγκρίνειν verò quid ſit Helleniſtis, quid Apoſtolo, non ſatis fortè expenderunt eruditi. Quicquid obſcurum eſt, aut minùs intelligitur, συγκρίνεσθαι ab illis dicitur: Σύγκρισις autem, ſive σύγκριμα, ſignificatione τοῦ פשרא Chaldaici per totum ferè Danielem uſurpatur: unde illud cap. 5. v. 16. συγκρίματα συγκρῖναι, & 2. 4. πρὸ σύγκρισιν ἀναγγέλλειν: paſſim denique, ut dixi: Quemadmodum apud Moſen τὸ פתר quod aliàs ἐπαγγέλλειν & ὁπλύειν illis, paſſim συγκρίνειν, iiſdem Helleniſtis: Ità Geneſ. 40. 22. καθὰ συνέκρινεν αὐτοῖς Ἰωσήφ, *quemadmodum interpretatus illis erat Joſeph.* Ità ibidem 8. κ̀ συγκρίνων αὐτὸ οὐκ ἔστι, *nec eſt qui interpretetur illud.* Jam, cùm ſomnia, de quibus plurimùm vox ea uſurpatur, magna pars prophetiæ eſſent, ut & Magiſtri aliíque non ſemel teſtantur, nihil mirum ſi Apoſtolus, ut obſcurioris interpretationem doctrinæ, σύγκρισιν, ità τὸ διδάσκειν καὶ τὸ ὁπλύειν, συγκρίνειν dixerit. qui τοῖς πνευματικοῖς, id eſt, *ſpiritualibus, ſpiritualem* σύγκρισιν, *interpretationem*, ſervari atque ὁπλυσιν, voluit. Porrò, συγκρίνειν πνευματικοῖς, ità dictum, ut συγκρίνειν αὐτοῖς. tale eſt, καθὰ συνέκρινεν αὐτοῖς Ἰωσήφ. Præceſſit autem, ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. ut moneat, Iis qui myſteriorum capaces ſunt ſpiritualium, ſpiritualia communicanda; cum talibus de his agendum: margaritas enim porcis, ut rectè in Evangelio docetur, non objiciendas. Quem ſenſum duo verſus qui ſequuntur proximè confirmant; Ψυχικὸς δ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τ̃ πνεύματος τ̃ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι, καὶ οὐ δύναται γνῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται, *Animalis autem homo non admittit ea quæ ſunt Spiritûs Dei: Stultitia enim ei ſunt; nec poteſt*

poſſit ea cognoſcere, quia ſpiritualiter dijudicantur. Ut πνεύματικοῖς πνεύματικὰ συγκρίνειν, *ſpiritualia ſpiritualibus interpretari*, hîc ſit, *de ſpiritualibus cum his conferre qui ſunt tales.* Cauſa autem additur; Quod eò non aſſurgant qui non tales: qui & ψυχικοὶ dicuntur. Ergò συγκρίνειν πνεύματικοῖς, more Helleniſtarum, ut συγκρίνειν αὐτοῖς eo quo jam dicebamus loco. Interpres vetus, *ſpiritualibus ſpiritualia comparantes*; qui de Helleniſtis nunquam cogitavit: Neque magis, ut videtur, recentior, qui, *ſpiritualia cum iis quæ ſpiritualia ſunt conjungentes.* Cùm autem dicitur, ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, quamvis Theologis quoque placeat, inter quos Nyſſenus, ὅτι κυρίως ψυχὴ ἡ λογικὴ δέξι καὶ λέγεται, *Animam proprie dici quæ rationis eſt capax*, idque huic animæ conveniat quod rationi, tamen quàm variè ψυχῆς vocabulo utantur Helleniſtæ, notum iis qui in eorum ſcriptis verſati ſunt. Nam & appetitum, qualis edendi ac ſaturitatis in nobis, eâ exprimunt, ut cùm ἐμπιπλάναι τὴν ψυχήν dixit Sapiens; ut & ſubinde alienum à Divina Lege appetitum: Adeò ut & cum בעל etiam *cupiditatem* voce hâc delignent: quemadmodum בעל נפש, *qui habet animam*, cupiditatibus nempe addictam, Salomo Prov. 23. 2. dixit; Helleniſtæ, ἵνα ἀπληστότερος ᾖ, *ſi inſatiabilis ſis*: ut ibi ψυχῇ, quod ἐπιθυμητικὸν Philoſophis, dicatur. Hebræi autem, quoties τὸ נפש ſic uſurpant, ut non appetitum modò talem ſed & ſimul cæcitatem innuant, eam quam הבהמית ſive *animalem* dicunt tum intelligunt: Qualis cùm ex corruptione anima per ſe ſit, ut Apoſtolus hîc loquitur, τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ οὐ δεχομένη, videlicet, rectè ψυχικὸς tales dixit: Quos *animales* interpres vetus dixit. v. 14.

Cap. II.

Locus, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. ἐν Χριστῷ. De diſtinctione loci mirifica ac tranſpoſitione, ex Clementis Alexandrini ſententia. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. *Vinum & lac in Occidentalibus Eccleſiis renatis propinatum.* Γάλα ποτίζειν καὶ οὐ βρῶμα, *quomodo dictum.* Κωλυόντων γαμεῖν καὶ ἀπέχεσθαι βρωμάτων. *Locus illuſtriſſimus, multúmque agitatus.* Εἴ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, &c. *quomodo intelligendus.* Χρυσοπρυσεῖα, *in quæ fontes demittebantur.* Σηλαγεῖς. Ἔψησαι. *Auri purgandi igne ratio. Mens Apoſtoli ſuse explicata.* Πῦρ & πύρωσις, δοκιμασία. *Hebræorum* כור. *Lapides preciosi. Adamas, auri comes, Plinio: Natalem ejus in auro, eidem ſtatui: Vim ejus, ignis vitricem, eidem dici. Loci ejus capite quarto, ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας, interpretatio.* ἀνθρωπίνη ἡμέρα, *quæ.* Ἔπαινος, κρίσις. μετασχηματίσαι εἰς ἐμαυτόν. Συγκαλύπτειν, μεταχηματίζειν. *Veteris ac Recentioris interpretatio. Locus, τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Locus, τοῦ καθαιρεθέντος πίστεως. Gladiatores qui ἐξαπτοί: Meridiarii: ἐπθανάτιοι.* Ἄγγελοι *hoc loco, qui.* πάντων περίψημα. *Quid* περίψημα. Ψῆγμα, Λύματα, Πεπλασμένα, Ἀντίλυτρα, Ἀντίψυχα: *Piaculum: Azazel:* Ἀποπομπαῖος, &, Τράγος ἀποπομπαῖος, *Helleniſtis.* Περίψημα, *quomodo nonnunquam iiſdem uſurpatum.*

Nitium capitis tertii tale eſt, Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοὶ, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Quo loco offendiſſe hæc lectio, aut potiùs diſtinctio, antiquos videtur: qui τὸ, ἐν Χριστῷ, aliter plerunque uſurpari judicabant; in profectu, nempe, aut χάριτι ſeu relatione aliquâ, aut cùm veritas ſic confirmatur: quemadmodum cùm ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ, συνεργοὶ ἐν Χριστῷ, παιδαγωγοὶ ἐν Χριστῷ, ἀλήθειαν ἐν Χριστῷ λέγειν, & ſimilia, dicuntur; quæ & paſſim apud Apoſtolum leguntur. Diſtinctionem igitur mutarunt, aut diverſam ex codicibus ſecuti ſunt; ut legatur, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ἀλλ' ὡς νηπίοις. deinde, ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. Qui magni viri mirificam nonnunquam exercuerunt criſin. Cujus ſpecimen Clemens Alexandrinus hîc dedit, cùm Pædagogi lib. 1. cap. 6. ſcripſit, Καὶ δὴ ἀναγνωστέον ὧδέ πως τὸ ῥητὸν, Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα ἐν Χριστῷ καὶ διασήσαντες ὀλίγον, ἐπαχάζομαι, ὡς νηπίοις· ἵνα κατὰ τὴν διασολὴν τῆ ἀναγνώσεως, τοιαύτην ἀποδεξόμεθα τὴν διασολὴν κατὰ τὸ χρῆσθαι ὑμᾶς ἐν Χριστῷ ἁπλῆ καὶ ἀληθεῖ καὶ αὐτοφυεῖ δοφῇ, τῇ πνευματικῇ τοιαύτῃ χάριτι τοῦ Cap. 3. v. 1.

τοῦ γάλακτος & ζωοτροφοῦ ὑσίας, φιλοσόφοις πνεύσασα μαθήμασι. Cujus ſumma ac mens eſt, *Legendum*, Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα ἐν Χριστῷ: *deinde poſt diſtinctionem*, ὡς πνεῦμα: ordine turbato; niſi ſic ordinem reſtituamus, ὡς πνεῦμα ἐν Χριστῷ γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. Cùm autem dixit, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, nullâ ſubtilitate opus. Quid enim aliud voluit, niſi ut eadem methodus ſervetur in docendo quæ in nutriendo? Atque hoc eſt, quod præclarè ad Lucæ Evangelium Ambroſius dixit, *Quid intereſt, quo quiſque credat ordine? Non in principiis perfecta quæruntur, ſed de principiis ad ea quæ perfecta ſunt pervenitur.* Unde fluxiſſe videtur, quòd Occidentis Eccleſiæ vinum renatis & lac propinarent: B. Hieronymus ad Eſaiæ 55. *Ut non ſolùm vinum emamus ſed & lac; quod ſignificat innocentiam parvulorum: Qui mos ac typus in Occidentis hodie Eccleſiis usquè ſervatur, ut renatis in Chriſto vinum lacque tribuatur.* Minima autem in eo difficultas eſt, quòd, γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα, dixit; quaſi ποτίζειν non conveniat utrique. Quis enim ità uſitatum id neſcit? Tacito imprimis, ut paſſim ſic loquatur? Neque periculum eſt nè quis Paulum ità nunquam loqui arbitretur, cùm omnibus ad manum maximi momenti locus ſit, quem ignorare nemo poteſt; Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, 1. ad Timoth. 4. 3. quaſi eorundem, κωλύειν γαμεῖν, οὐ ἀπέχεσθαι βρωμάτων, eſſet; cùm iidem qui vetarent nuptias, ciborum abſtinentiam, vel, teſte Epiphanio, ſuaderent, aut juberent potiùs, præſcriberéntve. Adde, quòd Eccleſiam de qua nunc agit, χώριον mox vocat: In agricultura autem ſufficit ποτίζειν, ſeu *rigare*, cùm id loco utrique ſit. Unde illud paulò pòſt, Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ηὔξανεν. Quod Optatus Milevitanus, EGO PLANTAVI, APOLLOS RIGAVIT. *id eſt, De pagano catechumenon feci; ille catechumenon baptizavit.* fortè quòd Apoſtolum hâc ipsâ Epiſtolâ dixiſſe meminiſſet, Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. Sequitur deinde, Εἰ δέ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσὸν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἑκάστου τὸ ἔργον φανερὸν γενήσεται. ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει, ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται· καὶ ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. εἴ τινος τὸ ἔργον μενεῖ ὃ ἐποικοδόμησε, μισθὸν λήψεται· εἴ τινος τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται· αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως δὲ ὡς διὰ πυρός. Hunc autem locum inter eos eſſe qui moleſtiæ non parùm eruditis attulerunt, donec ad audaciam poſteriorioris ſeculi deventum eſt, nemo, arbitror, negabit. Totus ſermo manifeſtè ab iis deſumtus qui ἐν τοῖς χρυσωρυχείοις ſive *auriſodinis* verſabantur: Quæ ſubterranea erant loca; in quæ damnati, vel extremæ ſortis, cum conjugibus ac liberis relegabantur: quos nonnunquam eò ipſe Rex aut Præfectus loci demittebat. Quod fuiſſe in Ægypto uſitatum, multis in Excerptis Photii antiquus ſcriptor Agatharchides oſtendit. In quibus poſtquam ad ramenta auri viam plurimis moleſtiis præfectus operarum feciſſet, ſingulis τῆς ἐργασίας partem, quæ non ſine intolerabili labore procedebat, tradere ſolebat. Aurum ipſum, modicè purgatum, iis tradebatur qui ab eo σκαγεῖς dicuntur: Qui, purgatum jam labore maximo, τοῖς ἐλκυσταῖς, ſive *iis qui excoquerent*, tradebant: Illi traditum, cum plumbo, ſale, paleis aut fœno, ollæ fictili incluſum, dies quinque totidémque noctes excoquebant. Poſt quæ, cæteris abſumtis, ſi officium præclarè miſeri feciſſent, nihil præter aurum purum, & à cæteris diſtinctum, exhibebant. Quorum ultima δοκιμασία ſeu *probatio*, de qua agit hîc Apoſtolus, (& huc propriè ſpectant quæ hîc dicimus) ipſe ignis erat. Ipſi, alii atque alii. Singulis præerant, qui delicta caſtigabant; & interdum delinquentes, aliis laboribus ſervabant: Ut non fruſtrà B. Hieronymus, De locis Hebræis, *metalla damnatorum effodi ſuppliciis*, dixerit; *ubi æris*, inquit, *metalla damnatorum ſuppliciis effodiuntur.* Audiamus ipſum: *Ità igitur qui σκαγεὺς dicitur, poſtquam auri ramenta purgavit, tradit iis qui ἕλκυσταὶ dicuntur. Qui acceptum id quod jam collectum eſt, juſtâque menſurâ ac librâ examinatum, in vas fictile conjiciunt: additiſque pro ratione copiæ, plumbi maſſâ miciſque ſalis quibuſdam, ſtannique particulâ, ſed & hordei paleâ, operculum conveniens aptúmque poſtquam impoſuere, ac diligenter unxere, quinque continuos dies totidémque noctes camino coquunt. Quem die proximo nonnihil reſtinguunt aut refrigerant: atque ità materiem in vas alterum tranſmittunt.*

v. 12, 13, 14, 15.

Neque

Neque aliud ex iis quæ miſcuere, præter auri liquorem, qui aliquem poſt ramenta paſſus deſectum videtur, inveniunt. Οὕτως ἔν ἐσθ' ὁ σηλαγὼς, θειοκάμαρος τὰ ψήγματα τ̃ χρυσ̃, πομδίδωσι τοῖς ἐψηταῖς. οἱ δ' λαβόντες τὸ μίτρῳ τι καὶ σαθμῷ συνηγμένον, εἰς ἄγγ☧ χαρεμῶν ἐνέβαλον· καὶ μίξαντες κτ̃ λόγον τ̃ πλίνθυς μολίβδ☧ βαῶλον, καὶ χόνδρυς ἀλῶν, καὶ κοπτὸν βεγχὺ, καὶ κριθινον πίτυρον, κἄπειτα ὀπτδίντες ὀπτίδιμα καλῶς ἅρμοσμ☧ον, καὶ πυκνὰ δδὸν χείσαντες, ἔψησιν ἐν καμίνῳ πίντε ἡμέρας καὶ πὲ ἴσας νύκτας, ὕδν διαλείποντες. Τῇ δ' ἑχομένῃ σύμμεδον τῇ πεπυρωμένῃ σεσάγοντες χύζιν, εἰς ἄγγειον κατ'εσ☧· ἄλλο μὲν τὸ συμβεβληκὸς ὑδὲν ἐνείσκοντες, αὐτὸ δ' τ̃ χρυσὸν χῦμα, βεβαχείαν εἰληφὸς ἀπουσίαν ἀπ̃ τ̃ ψήγματ☧. Reſtat ut Apoſtoli nunc mentem videamus; *Feci, quod præclarus architector*, inquit: *Fundamentum poſui; ſed unicum, ſed verum. Reliqui ſuperſtruunt* (Τὸ οἰκοδομεῖν & ἐποικοδομεῖν quippe ad doctrinam Apoſtolo refertur. Οἰκοδομεῖ, qui docet; ἐποικοδομεῖ, qui doctrinam continuat, aut ſuper hac ædificare pergit) *ſed videant quo pacto. Rectè id facturi, ſi à fundamento non recedant; quod non aliud quàm Chriſtus: qui doctrinam purum exigit, quam ipſe ſuo Spiritu, ut igne, explorat. Quippe quemadmodum in iis locis in quibus aurum effoditur atque exploratur, nemo fœnum, paleas, aut lignum, quorum ibi uſus eſt, loco auri exhibere poteſt, quia ignis cætera abſumit; ità ad perficiendum opus hoc, quod quiſque confert, tempus arguet: ut ibi ſingula, & quæ quiſque adhibet, explorat ignis. Excepto enim auro, cætera ab igne abſumuntur; ut fœnum, ligna, paleæ, aut ſtipulæ, quæ in coquendo adhibentur auro: ità quidem ut cum fumo evaneſcant. Quare ut ibi, ità hîc; pro eo quod non abſumitur ſed manet, ſuum quemq; præmium manebit: Dignus enim præmio habebitur, qui rectè laboraverit, qui aurum ſuum exhibere poteſt. Cujus verò evaneſcet labor, non impunè id illi erit. Quamvis enim ipſe non intereat, non minùs explorabitur in eo quod præſtiterit quàm aurum igne exploratur: neque aliter ſervabitur quàm illo igne. Rationem enim redder. Cui? Operis præfecto; illi ſcilicet qui igne ſuo omnia explorat.* Jam verò πῦρ & πύρωσιν, quo S. Petrus utitur, ἀπ' δκιμασίας in Sacris uſurpari, notum eſt: quemadmodum & ſuo בור Hebræi quoq; utuntur. Manet ergò ibi χρυσὸς, ἄργυρ☧, καὶ λίθ☧ τίμι☧, *aurum, argentum, ac lapis precioſus*, cùm cætera intereant. De lapidibus precioſis quod addit, nemo mirabitur, qui excellentiſſimi natalem, vel natales, ex Plinio (ità enim loquitur) in auro poni dicit: tum victricem ei ignium naturam ab eodem tribui; quem & *auri comitem* ibidem dixit: *Maximum in rebus humanis, non ſolùm inter gemmas, precium habet adamas; diu non niſi regibus, & iis admodum paucis, cognitus: unus modò in metallis repertus, perquam raró; comes auri, nec niſi in auro naſci viſus.* Ibidem, *& in auro non niſi excellentiſſimo natalis.* Ibidem, *Macedonicum, Philippico in auro repertum*, ait. De igne autem, cui non cedit, ibidem, *Quippe duritia inenarrabilis eſt, ſimúlque ignium victrix natura, & nunquam incalteſcens.* Item, *Siquidem illa invicta vis duarum violentiſſimæ naturæ rerum, ferri igniſque, contemtrix hircino rumpitur ſanguine.* Atque hæc loci, qui illuſtres non paucas animas exercuit, interpretatio ac mens eſt. Sequitur eodem loco, cujus jam meminimus, Εἰ πνός τὸ ἔργον κατακάήσ), ζημιωθήσεται· αὐτὸς δ' v. 15. σωθήσε), ὅτως δ' ὡς διὰ πυρός. Hoc eſt, διὰ πυρώσεως: qualis ea eſt probatio quæ igne inſtituitur. *Si cujuſquam opus*, inquit, *igne comburitur, ut qui nihil præter fœnum, ſtipulas, probationi ſubjicit, ac paleas, is labore quidem ſuo ac opere mulctabitur: Ipſe autem, eâ tamen lege, ſervabitur, ut memineriit, ignis examini ſubjiciendum eſſe opus, quod omnino explorandum eſt.* Quod ipſum & ſuperiora confirmat. Capite ſequenti, Cap. 4. quod ordine quartum eſt, ab Apoſtolo dicitur, Ἐμοὶ δ' εἰς ἐλάχιστόν ὅτιν, ἵνα ὑφ' ὑμ̃ v. 3. ἀνακρι☧, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ut hâc ratione, *dies hominis*, pro judicio hominis, ſive pro ultimo quo dies hominum definiuntur die, ponatur: cui *dies Domini* opponitur. Ideo Apoſtolus, cùm ὑφ' ὑμ̃ dixiſſet, more Hebræorum, ità geminat quod dixerat, ut generaliùs loquatur: *aut à vobis, aut à die hominis*; hoc eſt, *ullius hominis judicio, quod uſque ad diem Domini durabit:* quæ ab iis exſpectanda qui præproperè nunc judicant. Ipſe autem ſe interpretatur, cùm addit, Ὥστε μὴ πρ̃ καιρόν τι κρίνετε, Νὲ

ante tempus judicate; verùm exſpectate, ut Sophonias cap. 1. v. 14. loquitur, ἡμέρας Κυρίου φωνὴν, *ipſam illius diei vocem. Dies* ergò *Domini, diem* præſupponit *hominis*. Res planiſſima. Quare nè hìc quidem, cur ad dialectum Cilicum in talibus B. Hieronymus confugerit, videre poſſum: De qua mirum quæ eruditiſſimo illi viro non ſemel
v. 5. in mentem venerint. Sequitur, καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἑκάστῳ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ubi nè veteres quidem diſſimulant Theologi, tam de improbis quàm de cæteris hactenus egiſſe Apoſtolum. Quò enim ſpectant τὰ τοῦ σκότους κρυπτὰ niſi ad eos quos πορευέσθω ἐν σκότει ipſa Veritas declarat? Unde iidem notarunt, ὅτε ἦν ἀκόλουθον εἰπεῖν, τότε ἡ τιμωρία καὶ ὁ ἔπαινος γενήσεται, *rationè eorum quæ præceduni, tunc pœna atque laus ſequetur, dicendum fuiſſe*. Quod ut excuſent, aiunt, ὅτι εἰς τὸ χεῖρον ἀπέστρεψε τὸν λόγον, *in meliorem partem ſermonem deflexiſſe, atque ità alterum diſſimulaſſe*. Mihi ἔπαινος hìc medium videtur. Et eruditè Heſychius, qui κρίσιν, *judicium*, interpretatur: Apud quem invenias, Ἔπαινος, τὰς κρίσεις, καὶ τὰς συμβολίας, καὶ τὰς ἀρχαιρεσίας. Σοφοκλῆς Θυέστῃ Σικυωνίᾳ, καὶ Ἀλκμαίωνι. Ità enim legendum. Sed & ἔπαινος & Helleniſtis ex conſequenti חמדה, *deſiderium*, ut cùm Joramus obiiſſe
v. 6. ἀκ ἐν ἐπαίνῳ 2. Paralip. 21. 20. dicitur. Capite eodem quarto legitur, Ταῦτα δὲ ἀδελφοὶ, μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ δι' ὑμᾶς. Ante de ſe & Apollo egerat Apoſtolus, ità tamen ut neutrius nomen exprimeret, ſed ἀντονομασικῶς de utroq; ageret: hi enim ſunt quos paulò antè ὑπηρέτας Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων αὐτοῦ dixerat: Addit, ὅτι ταῦτα μετεσχημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλώ: quod συγκαλύπτειν Helleniſtæ interpretes, Symmachus autem, ſemichriſtianus, ex hoc fortaſſe loco deſumtum, μεταχηματίζειν dixit; 1. Reg. 28. 8. Καὶ συνεκαλύψατο Σαὺλ, καὶ περιεβάλετο ἱμάτια ἕτερα. Symmachus, μετεσχημάτισεν ἑαυτόν· εἰς ἄλλον nempe: cùm iiſdem in libris, locis aliquot, συγκαλύπτειν dicatur; Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ πρὸς Ἰωσαφὰτ βασιλέα Ἰούδα, Συγκαλύψομαι, καὶ εἰσελεύσομαι εἰς τὸν πόλεμον, lib. 3. c. 22. v. 30. Ibidem, καὶ συνεκαλύψατο ὁ βασιλεὺς Ἰσραήλ: ut & in Paralipomenis. Eodem modo, aut non multò certè aliter, Apoſtolus, Ταῦτα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλὼ μετεσχημάτισα: hoc eſt, συνεκαλυψάμην, *occultè ac tectè de me & Apollo dixi*. De quo non cogitaſſe interpretes, ex ipſa interpretatione patet: Vetus, *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me & Apollo, propter vos*: Recentior, *Hæc autem, fratres, figurâ quâdam tranſtuli ad me ipſum & Apollo, propter vos*. Qui in Notis, *Nominum & perſonarum mutationem intelligit, & figuram vocat quod vulgò dicimus, Une maniere de parler. Vulg. Transfiguravi, admodum obſcurè*. quod χημαλίζειν eſſet. Nam ego, quæ hìc perſonarum ſit mutatio, adhuc quæro. Nec perſonas Apoſtolus mutavit, qui nomina diſſimulaverat, aut circumſcriptione occultarat. Se-
v. 7. quitur, Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; Omnia igitur Deo eripit, qui è bonis quæ accepit ullum ſibi vendicat. Si accepimus enim quod habemus, cui quod accepimus debemus, imò quod habemus? adeò ut & ipſæ cogitationes, omniſq;, ut loquitur Gennadius, *bonæ voluntatis motus ſit ex Deo: quia per illum aliquid boni poſſumus, ſine quo nihil poſſumus: Qui*, ut idem eleganter, *cùm vult, ità in nobis agit, ut quod vult & velimus & agamus*.
v. 9. Sequitur, Δοκῶ γάρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους. Qui eſt locus ille quem, τὸν καλαυχυμοῦ πίστεως πυγὴ τῆς πολλοῖς, veteres inſcribunt: Inter quos Clemens Strom. 4. qui, Δοκῶ γάρ ὁ Θεὸς, non ὅτι Θεὸς, nec inseleganter, legit: tum & peculiari modo contraxit; ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις, ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας. deinde novo ſenſu, καὶ πεινῶμεν καὶ διψῶμεν. Addit autor,
Ibid. ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους. Qui autem *poſtremi* iſti? Gladiatores, quos, ut ille loquitur, *de ruina arena dimiſerat*, omnium poſtremi, nè non perirent, ſine ullis quibus tegerentur armis, ſine ſcutis ac galeis, mutuis vulneribus deſtinabantur; ἀναγκαζόμενοι ἀλλήλοις χεῖρας πολεμίους, ità *ut inter ſe tanquam cum haſtibus experiri cogerentur*, inquit Joſephus. Qui, quia omnium poſtremi iterum exhibebantur, *meridiarii* à Suetonio, Tertulliano, & aliis dicuntur. Quos Apoſtolus ἐσχάτους, *poſtremos*, eleganter dixit: ἐπιθανατίους autem, quia nudi, ut loquitur Seneca, producebantur, ſatiſque in eorum ſpectaculis erat, quòd interimerentur. Quos intellexit, cùm efficaciſsimè de Apoſtolorum

con-

contemtu & ignominia dixit, Δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους, ἐσχάτους ἀπέδειξεν, ὡς ἐπιθανατίους, ὅτι θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις. Nam bestiarii, de quibus vulgò hoc accipitur, manè exhibebantur: Unde illud Martialis,

Matutinarum non ultima præda ferarum.

Quibus nè cætera quidem satis conveniunt quæ hîc dicuntur, cùm plerunque statim discerperentur: Illi autem, μὴ τὸ θάνατον γενέσθαι, ut hîc loquitur Apostolus, hoc est, postquam diu in arena spectaculum dedissent, ad certam sine armis adigebantur mortem. Τὸ, ἀγγέλοις, autem de iis de quibus c. 6. 3. accipio; Οὐκ οἴδατε ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν; μήτι γε βιωτικά; ut intelligantur mali; quemadmodum cùm Servator dixit, διαβόλῳ, καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Quod tamen malo: ut sic mundum in malo positum, qui calamitatibus piorum ac persecutione delectatur, intelligat. Sequitur, Βλασφημούμενοι, παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι. Ubi vocem περίψημα, ut efficaciorem quàm putatur vulgò, vetus interpres servavit. Glossarium Novi Testamenti hactenus, quod sciam, non editum, cujus usum eruditissimo Zuerio Boxhornio nostro debemus, *Peripsema, humillimi atque despecti. Peripsema est rasura, vel purgamentum alicujus metalli, vel pomi, vel cujusquam rei abjectioris.* Doctissimus Hesychius, Περίψημα, περικάθαρμα, ἀντίλυτρα, ἀντίψυχα, ἢ ὑπὸ τὰ ἴχνη πάντων. Scribe, Περίψημα, περικάθαρμα. Περιψήματα, ἀντίλυτρα, ἀντίψυχα. Cætera hoc modo; ἢ τὰ ὑπὸ τὰ ἴχνη περικαθάρματα, ὡς πάντων περίψημα: Quæ postrema Epitomator, homo Christianus, ex hoc loco manifestè addidit. Adde, quòd τὸ περίψημα tanquam περίψυγμα quidam confundunt. Nam ψῆγμα, *ramentum*, ut metalli: à quo aliud περίψημα, quod eruditè Eustathius idem ferè quod λῦμα esse voluit: cujusmodi purgamenta in profluentem aut mare projici solebant: cum quo rectè περικαθάρματα conjunxit Apostolus. Quales ferè & piaculares victimæ, de quibus agi hîc Budæus volebat: quæ & περιψήματα dicebant. Quia autem loco omnium malorum, averruncandis iis mactabantur, Hesychius ἀντίλυτρα dixit: Ἀντίψυχα verò, quòd pro multis animabus una ut piacularis hostia mactari solebat. Tale ἀντίλυτον & ἀντίψυχον Apollo, hostis generis humani ac verè homicida, qualis semper Diabolus fuit, oraculo sibi deligebat ac persolvi plerunq; jubebat: Quod in Sinone suo eleganter repræsentavit Maro;

Obstupuere animi, gelidúsque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

In casu enim tali quisque metuebat sibi. De Calchante, à quo tanquam vate, ut Apollinis sententiam ac voluntatem περὶ ἀντιλύτρου καὶ ἀντιψύχου divulgaret, petebatur, idem addit,

Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Compositò rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assensere omnes: & quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.

Piaculum enim describitur: Quæ Neptuno plerunque offerebantur: ut ex omni parte, & in omni elemento, tyrannidem adversùs genus nostrum conjuratus ejus hostis exerceret. Quò spectant quæ ex autore antiquo, quanquam corruptè, ut videtur, Suidas adducit: qui postquam περίψημα, inter cætera, ὑπολύτρωσιν, interpretatus est, plura de hoc ritu addit; quæ hîc nec adducimus nec emendamus: quibus aliud primariò agendum; neque ulla eruditionis laus aut existimatio ex hujusmodi digressiunculis petenda. Tale περίψημα in Sacris dici rectè *Azazel* potest: De quo Levitici 16. 8. Quem Hellenistæ ἀποπομπαῖον & τράγον ἀπερχόμενον dixerunt; quem Pontifex, postquam omnia delicta imprecatus capiti illius esset, in desertum, ut verè κάθαρμα, λῦμα, καὶ περίψημα emittebat. Cæterùm, ut propiùs jam accedamus, περίψημά τινος Hellenistis σχετικῶς seu *relativè* is dicitur, qui comparatione alterius pro nihilo habendus: Quò illud Tobiæ 5. 24. spectat; ubi Anna, Ἀργύριον τῷ ἀργυρίῳ μὴ φείσαι, ἀλλὰ περίψημα τῷ παιδίῳ ἡμῶν γένοιτο, *Utinam fœnus nunquam curæ nobis, sed præ filio nostro rejectaneum fuisset.* Qui locus ab hoc ipso non alienus, si περίψημα πάντων

hîc ut ibi περίψημα πάντων accipias. Sed & mirum minùs, cum Helleniſtis hominem Hebræum, ſuo more & eorum ἑλληνίζοντα, locutum, quàm ſi ex uſu Demoſthenis aut Ariſtotelis locutus eſſet: E quibus qui ubique Græcum confirmare aut illuſtrare Apoſtoli, quod ad ſermonem, contextum conantur, fruſtrà ſint neceſſe eſt. Ergò, περίψημα πάντων, *rejectanei pro omnibus:* quemadmodum & *Azazel*, de quo jam dixi, *rejectaneus pro omnibus.* Maliùs tamen *purgamentum* aut *retrimentum* dixeris quàm *ſordes.*

Cap. III.

Locus, Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία. Τὸ, ὅλως, *quomodo accipiendum. Stuprum, de Inceſto. Stupri apud Juriſconſultos diviſio.* γυναῖκα τοῦ πατρὸς ἔχειν. ἔχων, בעל. Ὁ ἀντικείμενος, *Satan:* Ἀλλοτριος *idem dictus. Diſtinctio quam inter* τὸ παραδοῦναι *&* ἐκδοῦναι *B. Chryſoſtomus ponit; & an Sacræ eam literæ obſervent. Locus,* Ἔσεσθε ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ: *& de qua Epiſtola intelligendum. Quomodo conceptus ab Apoſtolo idem locus videatur. De ſcribarum negligentia, etiam in Sacris, veterum querelæ.*

Cap. 5. v. 1. Cum ſtatim capitis initio occurrit illud, Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, fateor aliquando exiſtimaſſe me, ità illud ὅλως accipiendum ut cùm בכל מקום, quod eſt *paſſim* ac *ubique*, Hebræi dicunt: quod & Arabs hîc expreſſit. Neque Theophylactus abit; qui hîc, κοινὸν ποιεῖται τὸ ἔγκλημα, dixit: Quanquam aliud fortaſſe voluit. Quis enim dubitat quin τὸ ὅλως ut τὸ καθόλου, cùm breviter effertur aliquid, à Græcis uſurpetur? ut ſi, ὅλως ταῦτα μὲν πάντα ὕπως ἔχειν, dicas; quod eſt, ὅλως, ſeu καθόλου, εἰπεῖν, *omnia, ut paucis dicam, ità ſe habent:* de eo nempe quod καθόλου & in genere effertur; ferè ut cùm de ſtudiis ſcientiiſque quibus incumbendum eſt καθόλου ſe dicturum autor non ignobilis promittit. Quomodo hîc rectè ſumas: ut τὸ ὅλως nempe ad πορνείαν referatur; mens autem ſit, Πορνεία μὲν ὅλως, ſive ἡ ὅλως vel καθόλου ὕπως λεγομένη, *quæ in genere ſic dicitur.* ut πορνείαν, καθόλου μέν, hoc eſt, *omnem quidem & in genere ſic dictam, graſſari at audiri inter eos* dicat. Ac ſi velit, Ἀκούεται ἐν ὑμῖν, πορνεία μέν, ἣ μόνον ὅλως ὕπω λεγομένη, ἀλλὰ καὶ τοιαύτη ἥτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, *Non ſolùm ſcortatio quælibet*, aut, *generaliter ſic dicta, inter vos auditur, ſed & talis à qua gentes quoque abhorrent.* Sequitur, ὥστε γυναῖκά τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. ut de nuptiali copula agatur. Quomodo igitur πορνείαν facinus hoc dixit? quemadmodum Tullius inceſtum *ſtuprum* dixit: Juriſconſulti item ſtuprum in adulterium, inceſtum, & ſtuprum dividunt. Sed & τὸ ἔχειν eam notat copulam quam dixi. B. Hieronymus ad Oſeæ 2. *Lingua Hebræa & Syra* בעל *interpretatur* ὁ ἔχων, *id eſt, Habens. Si voluerimus dicere, Habens me, dicimus,* בעלי. *Et apud utramque gentem uxores viros ſuos vocant Baali, id eſt, Vir meus, quod intelligitur, Habens me.* Sequitur, autorem fuiſſe Corinthiis

Ibid.

v. 4. Apoſtolum, talem, qualis fuit de quo agit, παραδοῦναι τῷ Σατανᾷ. Quo ſenſu optimè antiqui Patres Satanam jam olim ἀντικείμενον dixerunt. Quomodo & ἄρχων τοῦ αἰῶνος dicitur; idem qui & ἀλλότριος, *alienus* aut *externus*, in regno nempe Dei, dicitur; quomodo in Liturgiis ſuis veteres ὑπὲρ τῆς χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, *pro iis qui ab alieno Spiritu, tanquam in mari, jactantur*, intercedunt. Ubicunque autem ὁ ἀντικείμενος & mundi Dominus, regnum Chriſti non eſt; quæ eſt Eccleſia, ſedes verè ac thronus Chriſti; extra quam & Satan. Quò Apocalypſeos reſpexit autor cùm dixit, Οἶδα τὰ ἔργα σου, καὶ ποῦ κατοικεῖς· ὅπου ὁ θρόνος τοῦ Σατανᾶ. Quemadmodum enim thronus Dei ubi dixi, ità thronum dixit Satanæ qui extra hunc eſt. Quò mirandum magis, aliò à Græcis hæc trahi; cùm non malè excommunicatio intelligatur. Diſtinctionem enim quam inter τὸ παραδοῦναι & ἐκδοῦναι B. Chryſoſtomus commemorat, quaſi illud minus ſit, Sacrarum literarum conſuetudo vix admittit. Certè Petrus aliter, cùm de Diabolis 2. Epiſt. cap. 2. dixit, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν, εἰς κρίσιν τετηρημένους. Eodem capite cùm legitur, Ἔγεσθε ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, difficultatem loci ſatis recentior interpres teſtatus eſt, qui

v. 9.

monet,

monet, *Scire ſe, poſſe de hac ipſa Epiſtola hoc accipi, quoniam paulò antè de expurgando fermento monuerat: ſed ſi quis,* inquit, *conferat cum* νυνὶ δέ, nunc autem, *v.* 11. *mox ſequente, comperiet hoc omnino de alia aliqua Epiſtola quæ interciderit intelligendum eſſe. Nec enim etiam probabile eſt, Paulum plures Epiſtolas tot annis non ſcripſiſſe quàm hodie exſtant.* Videndum autem primò quid ab Apoſtolo dicatur; *Scripſiſſe ſe,* videlicet, *Epiſtolam quâ de ſcortatione ageret: neque hoc modò, ſed & monuiſſe eos nè cum talibus verſarentur. Ea verba perperam ab iis fuiſſe intellecta, quaſi tantùm monuiſſet eos nè cum ſcortatoribus hujus mundi, hoc eſt, qui extra Eccleſiam eſſent, verſarentur. Scortatores* autem *hujus mundi,* paganos quidam dici volunt: Theophylactus, Chryſoſtomi vicarius, Καὶ πάντως ὁ τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου συναναμίγνυσθαι ἐκώλυσα, τουτέστι τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐπεὶ ἐτέρων ὀφείλετε ζητῆσαι. πῶς γὰρ δυνατὸν ἐν τῇ αὐτῇ πόλει πλειόνων ὄντων τῶν Ἑλλήνων, μὴ συναναμίγνυσθαι τοῖς τοιούτοις; *Nec omnino cum mundi ſcortatoribus, hoc eſt, Græcis, ſive, qui extra Eccleſiam, verſari vos vetui: ſiquidem alius vobis quærendus orbis eſſet. Qui enim fieri poteſt, ut cùm in eadem urbe plures ſint Græci, non verſemini cum talibus?* Interpres alius, *Sciendum, quòd Apoſtolus ante miſſionem præſentis Epiſtolæ, miſit Corinthios Epiſtolam quandam quæ non habetur, in qua juſſit ut non miſcerentur fornicariis: Quòd Corinthii non bene intellexerunt; putantes Apoſtolum de ſpirituali fornicatione loqui, quæ eſt idololatria. Ideo nunc exponit verba illic ſcripta,* & *ait,* Scripsi vobis in epistola illa. *quam non habemus.* Nemo autem neſcit quomodo τὸ, πόρνοι, καὶ, πορνεία, ſpiritualiter accipiatur: ut ex voce tali facilè ambiguitas naſcatur. Primùm ergò ſcire velim, ubi μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, ità ut ambiguitas ex voce naſci poſſit, atque aliter intelligendi occaſionem daret, hâc Epiſtolâ vetuerit. Non enim, niſi fallor, cùm ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία dixit: niſi ſi τὸ, ἐν ὑμῖν, etiam ad eos qui extra Eccleſiam referatur. Neque video quomodo ad eum locum, ἐκ ὀλίγης ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; (quod tamen Græcis placuit) reſpexerit: cùm omni peccato hoc conveniat; neque hîc πορνεία intelligatur tantúm; ſed nec vox πορνείας ibi exſtet; de Eccleſia quoque ibi manifeſtè agatur. Non magìs certè quàm ad alterum, de quo Photius, καὶ ἐγὼ μᾶλλον ἐπῳδήσατε ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τοιοῦτος, ſive, ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας, ut loquitur Apoſtolus. Qui niſi in Eccleſia fuiſſet, tolli ex ea non poterat: nec ſimpliciter πόρνος, verùm, cujuſmodi deſcribitur, inceſtuoſus erat. Cæterùm quia, ut Juriſconſulti ſine Lege, ità nos ſine contextu erubeſcimus loqui, quid ſi ipſe Apoſtolus cùm ἐν τῇ ὀπιστολῇ dixit, aliam, alio etiam in loco, intelligat? Ut cùm 2. ad Corinth. c. 7. v. 8. Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ. ubi præcedentem, hoc eſt, hanc, etiam primarii intelligunt Theologi. Syrus quod hîc *ſcripſi* dixit, ibi *contriſtavi,* באגרתא, *per epiſtolam,* dixit. Adde, quòd & ibi mentem interpretatur, cùm ἐπιστολὴ ἐκείνη mox addat; Βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη εἰ καὶ πρὸς ὥραν ἐλύπησεν ὑμᾶς. Ut omittam, quòd ad ea ibi quæ dicuntur hîc alludat. De alia autem ibi agi, ipſa res & hæc epiſtola teſtatur, in qua ea ipſa manifeſtè de quibus ibi agitur leguntur; ut aliam intelligi nè quidem dubitari poſſit. Nec ſi ea ſanè de qua hîc agitur perierat Epiſtola, ex eo ſequitur, Quæ ibi ad ſalutem neceſſaria, hîc aut alibi in reliquis Canonicis non legi; non magis quàm quæ in Nathanis, Gadis, Achiæ, Iddonis, Semaiæ, aliorúmque quorum in Veteri Fœdere fit mentio, ſcriptis exſtabant, hiſtoriis Regum, quæ exſtant, non contineri: quemadmodum hoc ipſum, quod exſtitiſſe ibi ait, & repetitur nunc hîc & explicatur. Additur deinde, Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, μὴ v. 11. συναναμίγνυσθαι ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος, &c. Quibus verbis, quod ibi non docuerat, quos nempe intellexerit, nunc docet; eos qui in Eccleſia, videlicet. Quò ſpectat illud, Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, de ſcortatione in genere nimirum, ut jam ſuo loco diximus: cui addit alteram, quam & paganos deteſtari dixit. Illud autem, Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν, id eſt, *Hoc autem quod jam addidi,* eò ſpectat, inquit, ut quos intelligam ſciatis; fratres nempe Eccleſiæ ac membra. Scio quidem quid in mentem venire eruditis poſſit, qui non neſciunt quantopere de ſcribis antiqui querantur; & hîc & ibi nempe, ἐν τῇ ὀπιστολῇ *d,* fuiſſe ſcriptum. Quod quia neutro jam loco exſtat, & nos inter eos

ſumus qui receptam, ubicunque fieri id poteſt, ſcripturam libentiſſimè tuemur, utrúmne à recentioris interpretis ſententia hìc abeundum ſit, ampliùs deliberandum cenſemus, judicamus: Satis ſit interim dixiſſe ea quibus confirmari eam arbitramur.

Cap. IV.

Locus, Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, *&c. & quomodo intelligendus.* Τὸ, καθίζετε, *quomodo dictum.* Οἱ ἐξουθενημένοι, *qui. An ſarcaſmus eo in loco.* Τὸ καθίζειν, *non uno modo uſurpatum.* καθίζετε, *in ſubſellis collocate; & an recte.* Ἐξουθενημένοι, οἱ ἔξω, *qui* τοῖς ἀδελφοῖς *opponuntur.* Τὸ, *malle, quàm difficulter exprimant Græci ac Hebræi.* Πλὴν ὅτι πάντας ἀνθρώπους εἶ ὡς καὶ ἐμαυτόν. *Quàm levi aut nullo argumento in contemtum adductum ſit matrimonium.* Ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος· ἀλλ' ἐγὼ λέγω, ἀλλ' ὁ Κύριος: *& unde formulæ ejuſmodi.* Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος. *Locus,* Παραπλησμονὴ τῆς ἐκλησίας; *De ingenti tranſpoſitione recentioris ſententia interpretis.* Ἀλλὰ *Syrorum more uſurpatum.* Γνώμη, παράνεσις *Damaſceno.* Ὁ καιρὸς *quis Apoſtolo. Locus,* Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· τὸ λοιπόν ὅτιν, *& de diſtinctione loci.* Τὸ λοιπὸν *Apoſtoli:* Τοῦ λοιποῦ *ejuſdem. Locus,* Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν δοκεῖ τῷ παρθένον αὐτοῦ νομίζειν: *mens ejus.* Ἀσχημονεῖν, *Helleniſtis quid.* καθὼς ὀφείλετε γίνεσθε. Ἀσχημονεῖν ἐπὶ δυνατέρας.

Cap. 6. v. 4. CApite ſexto locus ſequitur qui non parùm difficultatis habere videtur; Βιωτικὰ μὲν οὖν κριτήρια ἐὰν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τούτους καθίζετε. Ubi non parùm, an eorum admittenda ſit ſententia qui imperandi aut jubendi modo dictum id volunt, dubitaſſe me memini. Dixerat, Nec rectè fieri nec ordine, divinus autor, quòd qui pars Eccleſiæ ejúſque cives quaſi eſſent, etiam cùm inter ſe judicio experirentur, ad profanos judices abirent: Igitur, *Itáne vos, qui qualéſque ſitis, ſoli ignoratis?* inquit. *Ignoratis ſore, ut de mundo iíſque ipſis quos nunc huic rei adhibetis ſententiam feratis? Quòd ſi à vobis mundus judicabitur, minimis judiciis indigni eſtis? An neſcitis ſore, ut de ipſis Angelis, generis humani tyrannis, judicetis? Tantum abeſt, ut quæ vitam hanc caducam ſpectant extra hoc judicium ponantur.* Sequitur, *Vos tamen, ſi judicia de iis quæ hanc vitam ſpectant inter vos inciderint, extraneos, eóſque qui nullo in Eccleſia ſunt loco, huic rei adhibetis.* Recentior, *Itaque ſi judicia habeatis de iis quæ ad hujus vitæ uſum pertinent, eos qui nullo loco habentur in Eccleſia, eos,* inquam, *in ſubſellis collocate.* Ubi equidem non video veriſimile eſſe, ut qui nullo in Eccleſia ſunt loco huic rei ſint idonei: cùm nihil minùs quàm cujuſvis ſit, ſententiam de controverſiis pronunciare aut ex æquo ferre; nedum ut viliſſimæ, quemadmodum hìc volunt eruditi, vel conditionis vel loci, arbitros in talibus vel judices præſtare ſe poſſint; cùm non ſine cauſa judicandi munus, grave ac detrectandum, Tullius pronunciarit. Ut ſarcaſmus verò ſit, haud facilè admittam: Qui nè *ſubſelliorum* quidem vocem, quam non adhibuit Apoſtolus, probare hìc poſſum: τὸ καθίζειν enim quomodo à Græcis ac quàm variè uſurpetur, nemo neſcit. Subſellia autem neque occupat nec ſibi vendicat Eccleſia: Quæ Romanorum erant; quæſtoribus, tribunis ac triumviris, ut & iis qui ad publica judicia admittebantur, deſtinata. Adde, quòd & τὸ ἐξουθενεῖν, quo hìc utitur, idem Helleniſtis quod בוז Hebræis, *videre* ſcilicet vel *deſpicatui habere.* Quales adhiberi לבוז, (לחוך, Chaldæis) εἰς καταγέλωτα, dicuntur Helleniſtis: quos non admittit neque tolerat quæ ut oportet conſtituta eſt Eccleſia. Quod ut emolliat Chryſoſtomus, prudenter ἐλαττοῦσθαι interpretatur; eo ſenſu, credo, quo τὰ ἐξουθενημένα elegiſſe ſuprà Deus dicitur. Quanquam vix adduci poſſum, ut non rectè eos judicare ſentiam qui τοὺς ἔξω, aut τοὺς ἐξωθεν, ut loquitur Chryſoſtomus, hoc eſt, *qui ſunt extra Eccleſiam,* intelligunt; atque ità mens ſit quam dixi: A qua nec B. Hieronymus recedit, qui, *Contemtibiles in Eccleſia eos judices dicit, quos appellat infideles.* Quam ſententiam imprimis confirmant quæ ſequuntur: Ut hoc velit, *De rebus quæ ad vitam hanc pertinent, eos quos contemnit atque excludit Eccleſia, judices hìc collocatis. Ut pudeat vos, dico. Adeóne nemo inter*

vos

vos tàm qui tantum sapit ut inter fratres dijudicare possit? Contrà verò, frater cum fratre si contendat, ab infidelibus judicatur. Passim autem ἀδελφοὺς, fidei domesticos dici, καὶ τοῖς ἔξω (iis qui extra Ecclesiam sunt, dico) opponi, nemo ignorat. Unde & ἐξουθενεῖν fortasse τὸν ἀδελφὸν 14. Rom. dicitur. Sed nec, quantum recentior existimat interpres, falli eos dixerim, qui, ut Apostoli hìc vehementiam intendant, interrogandi notâ hæc distinguunt; τοὺς ἐξουθενημένους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τούτους καθίζετε; neque enim obstant quæ obstare arbitratur. Capite septimo cùm dicitur, Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. Θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτόν, mirum quos errores res exigua & olim & hoc tempore peperierit. Vulgaris in Græca lingua ac Hebræa defectus est, qui τὸ *malle* vel vicinâ voce vel non unâ exprimunt: Quod quales quantásque molestias B. Hieronymo in libro adversùs Jovinianum & alibi crearit, sciunt qui & eos libros & alios legerunt. Quemadmodum נא רצה, similibúsque, etiam τὸ *malle* Hebræi exprimunt: Quod Græci μᾶλλον βέλεσθαι aut προτιμᾶν dicunt. Non ergò verum quod ad hunc locum, teste eodem B. Hieronymo, Pierius notabat olim; Ταῦτα λέγει ὁ Παῦλος, ἄντικρυς ἀγαμίαν κηρύσσει, *Hoc cùm dicit Paulus, strictè cœlibatum præcipit.* Qui certè προτιμᾷ, οὐ κηρύσσει, *præfert, non præcipit.* Sequitur enim, ἀλλ' ἕκαστος τὸ ἴδιον χάρισμα ἔχει. Quis autem credat, rei tam exiguæ ignorantiâ rem sanctissimam matrimonium in contemtum potuisse adduci? Sequitur, Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι. ac deinde, Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, Εἴ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, &c. Ubi cùm priùs dixisset, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, mox autem, ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, haud dubiò antiquum Prophetarum morem, qui alia αὐτοκελεύστως, alia ἐξ ἐπιταγῆς seu *expresso mandato*, dicebant, respexit: Ità 2. Sam. 7. 3. Καὶ εἶπε Ναθὰν πρὸς τὸν βασιλέα. Et mox, Καὶ ἐγένετο ῥῆμα Κυρίου πρὸς Ναθάν. B. Hieronymus, ex observationibus, ut videtur, Judæorum, Quæst. Hebr. in lib. Regum, DIXITQUE NATHAN AD REGEM, OMNE QUOD EST IN CORDE TUO, VADE, ET FAC, QUIA DOMINUS TECUM EST. *Hoc enim Nathan ex se quoque & sermone Domini dixit ad David. Illud verò quod sequitur, ex sermone Domini dixit*; HÆC DICIT DOMINUS, NUNQUID TU ÆDIFICABIS MIHI DOMUM AD HABITANDUM? Dicit autem Dominus etiam quæ in Scripturis exprimuntur, hoc est, τὰ ἐγγράφως λεγόμενα, ut veteres loquuntur. De tali ergò vel revelato, aliàs mandato, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. Quam dicendi formulam & SS. Patres nonnunquam expressêrunt: Nyssenus De virginitate cap. 6. Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς. Et ante eos, οἱ ἔξω. inter quos Euripides; qui,

καὶ οὐκ ἐμὸς
Ὁ μῦθός ἐστιν, ἀλλὰ τῆς μητρὸς πάρα.

E quo Flaccus,

Nec meus hic sermo est, sed quem præcepit Ofellus.

conciliandæ, scilicet, autoritati. Aliquot pòst versiculis, ut nunc distinguuntur, legitur, Πεσεῖται μηνὸς τῆς ἑκάστης; μὴ ἐπαινέσω. Ubi qui adeò præfracto adversùs veré eruditos sunt animo, ut nè conjecturas quidem quamvis nihil in contextu immutetur, solo eruditionis aut, ut ipsi vocant, Criticorum odio (cùm ipsum nomen quid velit sibi, nesciant) admittere dignentur, videant quid hìc de plurimorum transpositione versuum recentior notaverit interpres: qui librariorum (quanquam è conjectura tantúm) culpâ factum putat, ut versiculi isti 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24. transpositi sint. De quo quid sentiam non dicam: quamvis eodem quo nunc modo distinctos fuisse tum versus, atque hâc occasione id evenisse, quis dicat? malignitatem tantùm deprecor eorum, qui quid liceat cùm non intelligant, nihil licere iis volunt qui meliùs fortè hæc intelligunt. Sequitur, Ἡ περιτομὴ οὐδέν ἐστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδέν ἐστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Ubi iterum τὸ, ἀλλὰ, Syrorum more: qui suum, aut potiùs Græcorum, sic usurpant. Græcè dicas, οὐδέν ἐστιν εἰ μὴ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ, *nihil est nisi observatio mandati Dei*; nihil in illis spectatur nisi ut observetur mandatum Dei. Ità 2. Cor. 2. 5.

Cap. 7. v. 6, 7.

v. 10.

v. 12.

v. 18.

v. 19.

v. 25. ἐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους. Sequitur haud ità multò pòſt, Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. Ubi recentior interpres, γνώμην δίδωμι, *do quod ſentio* : an rectè, viderint alii : Mihi certè aliud videtur. Veteres γνώμην hìc παράινεσιν interpretantur : Inter quos Damaſcenus lib. 3. De orthodoxa fide ; Ἰστέον δέ, ὡς τὸ τὴ γνώμης ὄνομα πολύτροπον καὶ πολυσήμαντόν ὅτι. ποτὲ μὲν γὰρ ἀνελεῖ τὴν παράινεσιν, ὡς φησιν ὁ θεῖος ἀπόστολος, Περὶ δὲ τῶν παρθένων διαταγὴν οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι. Minùs igitur moleſtè, qui *conſilium* v. 29. reddidit. Eodem capite, Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· τὸ λοιπόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι. Ubi cùm καιρὸν dixit, eum intelligit quem καιρὸν τοῦτον ſive עולם הזה, *ſeculum hoc* ſive *præſens*, ad verbum, Ma- 10
Ibid. giſtri, alii *tempus vitæ* dicunt : Quod Apoſtolus voluit. Cùm autem additur, τὸ λοιπόν ἐστιν, metuo nè recentiori hìc non accedendum ſit interpreti, qui hæc conjungit, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν. quod interpretatur, *tempus contractum eſt in poſterum*. Quantò enim meliùs Robertus Stephanus, & ſi qui alii, ὁ καιρὸς συνεσταλμένος· τὸ λοιπόν ἐστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, &c ? Nihil uſitatius Apoſtolo, quàm ut peculiares μεταβατικὰς, ex more ſuo, hoc eſt, quibus ad alia tranſire ſolet, adhibeat notas : qualia ſunt, λοιπὸν, τὸ λοιπὸν, τῶ λοιπῶ, &, quod hìc legitur, τὸ λοιπόν ἐστιν. Ità 2. ad Corinth. 13. 11. λοιπὸν, ἀδελφοὶ, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, &c. Ad Gal. 6. 17. Τοῦ λοιποῦ, κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. ubi alii, τὸ λοιπὸν, habent. Ad Epheſ. 6. 10. Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν Κυρίῳ. & aliàs non ſemel ; ut 2. ad Theſſ. 3. 1. Τὸ 20
λοιπὸν προσεύχεσθε ἀδελφοί, περὶ ἡμῶν. Quò magìs mirum, reperiri qui diſtinctionem cum recentiori, de qua dicebamus, tuentur. Neque ſanè tanti eſt interpretatio quam adhibuerunt quibus hoc tantopere placet, ut à veteri interprete recedant. Sed nec aliter jam olim etiam antiquiſſimi legerunt : ut Tertullianus, qui lib. ad uxorem, *Quid ergò fiet, ſi quæ olim deteſtabilia ſunt penès Dominum, ab his nos nunc arceat ?* TEMPUS, *inquit*, IN COLLECTO EST. SUPEREST, UT QUI MATRIMONIA HABENT, TANQUAM NON HABENTES AGANT. Exhortatione ad caſtitatem, *Sanè licebit, ſi qui adhuc typi alicujus futuri ſacramenti ſuperſunt, quos nuptiæ tuæ figurent, aut ſi etiam nunc locus eſt vocis illius,* CRESCITE ET MULTIPLICAMINI, *id eſt, ſi nondum alia vox ſupervenit*, TEMPUS JAM IN COLLECTO ESSE : RESTARE, UT ET QUI UXORES HABENT, TANQUAM NON 30
HABENTES AGANT. Neque aliter Cyprianus ; *Tempus collectum. Supereſt ergò, ut & qui habent uxores, quaſi non habentes ſint*, Teſtimon. lib. 3. adversùs Judæos ad Quirinum : Ut alios omittam. Divinitus interim Apoſtolus, cùm & ea quæ habemus paulò magis quàm quæ non habemus noſtra dici mereantur, quia non haberi quæ habentur, & amitti poſſunt ſubitò quæ maximè ac immodicè amantur, etiam caſtiſſimo puriſsimóque amori moderandum docet, cùm præcipit, *ut qui uxores habent, ac ſi non habeant ſe gerant*. hoc eſt, Neque ità ament, ut non primam Dei, ac amoris qui debetur illi, rationem habeant, neque ità, ut non poſſe amitti quod habetur cogitent : Nè vel cùm jam non habentur quæ habuimus, immodicè dejiciamur ; vel dum habentur, noſtra eſſe, cùm non ſint, exiſtimemus : quæ, ut de liberis uxoribúſque Epictetus loquitur, in poteſtate noſtra eſſe vo- 40
lumus, cùm noſtra non ſint. Servare autem modum hìc quàm non ſit omnium, ſi quiſquam, nos ante annos aliquot, amiſſâ ſuaviſsimâ caſtiſsimâque uxore, Ermgardi Rutgerſiâ, experti ſumus : Quam & ſuperſtitem tenerrimè dileximus, & amiſſam dolore immenſo proſecuti ſumus. Quòd & næniâ lugubri ἐπμίκτῳ, quam eximio tum Medico Johanni Beverovicio, optimè de valetudine ejus merito, inſcripſimus, teſtati ſumus : Nunc autem, ex occaſione oraculi veriſsimi, loco monumenti inſerendam hìc ducimus, exiſtimamus.

Qualis avia turtur
Viduata dulci compare infelix gemit,
Noctémque ducit triſtibus querelis, 50
Deſerta, miſera, nec modum
Ponit flebilibus modis ;

Talis

Talis ego, mea Vita, mei
Nescius, infelix, neque mentis
Compos miseræ, solam unámque
Te, mea, quæro, te, mea, posco,
Nec tamen invenio,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Si nobis sua vota Deus suus,
Si lex non mutanda daret,
Qui nunc omnibus excidimus
Deserti, miserabiles,
Non saxum fierem, aut lapis,
Non arbos, neque avis vaga,
Sed lacrymæ, lacrymæ fierem,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Felix Niobe, felix Sipylo
Quæ destillat ab imo
Animi sensim vulnera mœsti,
Sempérque liquescit
Indefessis anxia curis!
Sic liquescam, sic senescam,
Nec peream, quamvis peream,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Mea Ermegardi, lux mea,
Quondam ferocientis
Domitrix invicta juventæ,
Cordis hujus machina, in-
expugnabilis, impotens,
Lex pudoris, officina temperantiæ, domûs
Ancora universæ,
Mentis hujus imperatrix, & triumphatrix mea,
Nunc animo lacer,
Fluctuantis, nec sui,
Naufraga tempestas,
Cui me relinquis, ô mea,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi?
Si mori tecum haud licet,
(Nam tecum decuit mori)
Vivendo liceat mori:
Dum vivimus, moriamur.
Memoria nobis, sola quæ superest, tui
Infixa manet sensibus imis,
Indomabilis, recens:
Et nova semper, sempérque comes,
Amissa monstrat, nec tamen exhibet:
Sed afflat, urit, & necat, nec exstinguit,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Communis quoties tori
Pignora aspicio miser,
Traduces tuos mœsque,
Imaginem solam tuæ
Toties miser videre
Te cogor, neque quam volo

Video, ut quondam,
Sed video, ut peream,
Imaginem ſolam tui.
Hoc quoque nunc ſupereſt,
Ut videam te, nè vidcam,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.
Si potuit manes arceſſere
Eurydices, teneræ Eurydices,
Threïcius vates fidibus,
Quam ſuperas rediiſſe in oras
Falſi memorat Græcia mater,
Soliſque Muſis ſæva mors viam pandit;
Non aliud majus
Precium lyræ, meique,
Ardoriſque, Deos rogem,
Quàm tecum ut tumulo tegar,
Atque ut tecum obeam, tecum abeam miſer:
Ut quò ſponte feror, tecum abeam, mea,
Mea Ermegardi, dulcis Ermegardi.

v. 36. Eodem capite cùm legitur, Ἐι δέ τις ἀσχημονεῖν ὀπὶ τὴν παρθένον αὐτῆς νομίζει, locus planè elegans: De quo videndum quid interpretes; Recentior imprimis. Notaverat ad cum B. Hieronymus, *Turpis videri poterat, ſi cupientem nubere virginem ſuam nubere non permittat, & illa fuerit fornicata.* Interpres autem vetus, qui plerunque adhæret verbis, quem idem ſecutus eſt Hieronymus, habebat, *Si quis autem turpem ſe videri exiſtimat ſuper virgine ſua, quòd ſit ſuperadulta.* cùm in Græco, ἐὰν ὑπέρακμος ᾖ, legatur. Quod ſatisfeciſſe non videtur aliis: Quibus placuit, *Cæterùm ſi quis aliquid non decens à ſe in virginem ſuam committi putat, ſi florem ætatis excedat.* ſucceſſu fortè non optimo. Ἀσχημονεῖν Helleniſtis dicitur, cui infamia adhæret, qui malè audit: Ezech. 16. 7. σὺ ἦσθα γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα. in Hebræo, *diſcooperta* ſive *nuda*; hoc eſt, *turpis, famoſa*: ità v. 22. ὅτε ἦσθα γυμνὴ καὶ ἀσχημονοῦσα, & aliquoties eodem capite. Hoc igitur nunc dicit, *Si quis autem infamiam aliquam, quod ad virginem ſuam, conciliari ſibi exiſtimat, cùm ætatis florem exceſſerit, ideóque ut elocetur neceſſe putat; is id faciat: Quod præſtat, quàm infamiam conciliari illi; ex lubidine aut fornicatione ejus*, nempe: ut rectè B. Hieronymus. Nam τὸ, καὶ ὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ipſe interpretatur mox, cùm addit, μὴ ἔχων ἀνάγκην. Deinde, ὀπὶ τὴν παρθένον, διὰ τὴν παρθένον, vel κατὰ, Hebraiſmus. Apparet igitur quid ſit, ἀσχημονεῖν ὀπὶ τὴν παρθένον. Ità Tobiæ 3. 14 quod Sara dicit, ὅτι οὐκ ἐμώλυνα τὸ ὄνομά μου, οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ πατρός μου, Apoſtolus diceret, μὴ ἀσχημονεῖν ἐπέτρεψα τὴν πατέρα ἐπὶ ἐμέ. Porrò, ἀσχημονεῖ ὀπὶ τὴν θυγατέρα, cujus filia vel ſe proſtituit, vel talis ex licentia laſciviâque morum audit. Unde Rabbi Akiba, ut eſt apud Gemariſtas, legem illam Levitici 19. 29. *Ne proſtituas filiam tuam, ut illam ſcortum facias*, de eo exponebat qui nubilem domi detineret filiam; ut qui τὴς ἀσχημονέσης ἑαυτῆ θυγατρὸς, & ſibi pariter & illi, cauſa eſſet.

Cap. V.

Locus, Περὶ τῶν εἰδωλοθύτων. Εἰδωλόθυτα, *Præcepti cibi, delibati altaribus potus, ſacrificiorum reliquiæ, delibata pocula, Minucio. Locus*, ὅτι οὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ. Μηδὲν ὄντες, *Dii gentium, Helleniſtis.* דמיונות אלילים. εἷς Θεὸς, ὁ εἷς ᾧ ὁ αὐτὸς Θεός. *Eodem loco quare Spiritûs Sancti mentio non fiat: Epiphanii ſententia. Epiphanii Græcorúmque de Spiritûs Sancti ἀνυπερευσίᾳ ſententia.* Ὅτι τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει. *Non novum in Sacris literis, cùm de Trinitate agitur, aliquam diſſimulari Perſonam. Locus*, ὅτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, ψευσόμεθα. Ψευσόμεθα.

σῶνν. ὑ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Ἀιὼν *quomodo & hîc & alibi nonnunquam usurpetur.* Εἰς τὸν αἰῶνα, διὰ βίν.

CApitis octavi initio dicitur, Περὶ ᾗ τῶν εἰδωλοθύτων, οἴδαμὲν ὅτι πάντες γνῶσιν ἔχομεν. Quales sunt *præcepti illi cibi, & delibati altaribus potus,* quomodo eleganter Minucius Octavio loquitur; *Convivia publica absque vobis. Sacra certamina, præceptos cibos, & delibatos altaribus potus abhorretis.* Idem, *Quòd verò sacrificiorum reliquias & pocula delibata contemnimus, non confessio timoris est, sed veræ libertatis assertio.* Paulò pòst sequitur, Περὶ τ βρώσεως ὖν τῆς εἰδωλοθύτων, οἴδαμὲν ὅτι ὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ. Quod recentior interpres, *scimus idolum nihil esse in mundo.* Quare? Omne idolum quippe σχετικῶς seu *relativè* dicitur: Idola autem ut inanima ac muta, ità qui repræsentantur, mortui, aut nihil sunt. Unde μηδὲν ὄντες, Dii gentium ab Hellenistis 1. Sam. 12. 21. dicuntur; Καὶ μὴ ἐκκλίνητε ὀπίσω τῆς μηδὲν ὄντων, οἳ περισῶσιν ὐδὲν, καὶ ὐκ ἐξελεῖται, ὅτι ὐδὲν εἰσι. quod in eo loco תהו, *vanitas.* Eodem capite legitur, ὡσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ, καὶ κύριοι πολλοί. Porrò, quemadmodum cùm antè dixit, ὅτι ὐδὲν εἴδωλον ἐν κόσμῳ, locum Psalmi 96. 5. ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια, respexit, cùm δαιμόνια eo loco אלילים, ὐδὲν vel ὐδαιμονοὶ, sint (de quibus integer Tractatus exstat in Thalmudicis עא עברת אלילים inscriptus) ità nunc quomodo πολλὰς εἶναι θεὰς, *multos esse Deos,* dicat, quæri potest. Ac verum quidem responderi posse, quod præcessit, λεγομένους intelligi, ὐκ ὄντας, ut Chrysostomus: Fortè & nec eos verisimile intelligi, quos antè ὐδὲν esse dixit; baalim nimirum, quod hîc eruditis videtur: Cùm præsertim, postquam de idolis egit, ὅτι ὐδεὶς θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς, *nullum esse Deum præter unum,* subjunxerit. Unde & ministros cœlestes intelligi hîc malim; qui & ipsi אלהים non אלילים dicuntur: quò allusisse videtur. Quemadmodum autem eâ ratione θεοὶ ἐν ὐρανῷ πολλοὶ, quorum exercitus Divinam ambire majestatem dicitur: ità θεοὶ ἐπὶ γῆς, qui cum potestate in terra versantur; quos & κυρίους dixit. Adde, quòd in cœlo esse baalim non possunt: quos & nihil esse in terra dixit. Et cœlestes Spiritus, ut Dii, ità nihil quàm λεγόμενοι. quibus ineffabile non convenit nomen: Quod Theodoretus Quæst. 15. in Exod. vendicasse sibi Deum ait, ut à baalim & elilim distingueretur; Ἐκεῖνά γὰρ καὶ οἱ δαίμονες θεοὶ καὶ Κύριοι ὠνομάζοντο ὑπὸ τῆς πεπλανημένων αὐτὲς, τὸ πρέπον ὄνομα ἔδωκεν ὁ Θεὸς τότε ἀνεκφώνητον τοῖς πιστοῖς, *Quandoquidem enim & dæmones Dii ac Domini, à quibus colebantur, dici solebant, nomen tetragrammaton tum ineffabile piis dedit Deus.* Sequitur, Ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ, ἐξ ᾧ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν· καὶ εἷς Κύριος Ἰησῦς Χριστὸς, δι' ᾧ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτῦ. Ubi εἷς Θεὸς, *unus Deus,* qui & ὁ αὐτὸς Θεὸς. Unus idémque Deus, est Pater; Unus idémque Deus, est Dominus noster Jesus Christus. Quis autem interpretationem non miretur quam nonnullis ex antiquis Patribus expressit hic locus? Epiphanius, ut causam reddat quare S. Spiritûs hîc mentio non fiat, Ἐπειδὴ περὶ ἑνὸς καὶ ἑνὸς διηγεῖτο, inquit, ὐκ ἔδει τὸ Πνεῦμα αὐτοσύστατον αὐτὸ ἡνίκα ἑαυτὸ· ἀεὶ γὰρ φυλάττει ἡ θεία γραφὴ ὑπόκρισιν καὶ ἡμῖν ἡνίκα. ἐρθέγξατο ὖν ὁ Πνεύματι ἁγίῳ ὁ ἀπόστολος, καὶ φησιν, Εἷς Θεὸς, ἐξ ᾧ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησῦς Χριστὸς, δι' ᾧ τὰ πάντα. ἦν δὲ σὺν Πνεύματι ἁγίῳ τύτο λέγων· ἵ γὰρ ἵνα λείψῃ βίας. Quem si sequimur, ideo de Spiritu Sancto nihil dixit, quia Spiritu Sancto dictante scrisit autor; qui Spiritus se ipse, ut exemplo nobis esset, non commendavit. Hæc enim mens loci, qui adversùs Melchisedecianos exstat. Adversùs Noctianos autem dilucidiùs; Λέγων ὖν περὶ Παῦλος, καὶ Υἱῦ, ὑ κοῦφος ἦν ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ὡς ἔφην, ἐρθέγξατο. ἔωθεν δὲ ἀεὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὐ σύστασιν ἑαυτὸ ποιεῖν, ἵνα μὴ ἡμῖν ὑπόκρισιν δώσῃ τὸ περὶ ἑαυτῶν τιὼ σύστασιν ποιήσαντας, *De Patre igitur & Filio cùm agit, S. Spiritu non erat destitutus, qui in S. Spiritu, ut dixi, loquebatur. Non solet autem commendare semet ille Spiritus, nè ad commendationem nostri hoc nobis præcat exemplo.* Quasi non cùm alibi tum apud Johannẽ, qui propterea hoc Spiritu non caruit, S. Spiritus ab ipsa Veritate commendetur; ut cùm Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας, Ὁδηγὸς ἀληθείας, Παράκλητος item dicitur: aut hæc nova commendatio ac laus sit, si cum Patre & Filio Sanctus quoq; Spiritus laudetur: aut cum ea quâ se homines extollunt commendatione id quicquã

habeat commune. Cæterùm, quemadmodum nec Filius eò minùs (abſit enim) Deus quia Pater ſic vocatur, neque eò minùs Pater Dominus quia ſic vocatur Filius; ità neque Spiritus, qui & utrumque cum utroque eſt, omittitur, cùm procedere ex utroque intelligatur. Et ut Filius ἐκ θεοῦ ad Patrem, ità mirum non eſt ſi & Spiritus ἐκ θεοῦ quam ex proceſſione ab utroque ad utrumque habet intelligatur. Quod non cogitabat fortè Epiphanius, qui cùm Græcis, ſuóque more, ex ſolo Patre S. Spiritûs proceſſionem profitetur; quanquam Chriſti Spiritum non eſſe neget: Qui ibidem, Ἐξ αὐτοῦ ἡ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται, ἐκπόσατον ἐν, καὶ ἐν ἀληθείᾳ τέλειον Πνεῦμα, τὸ τῆς ἀληθείας, τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, *Ex ipſo Patre & Spiritus proredit, qui revera & per ſe ſubſiſtit; quemadmodum revera perfectus veritatis Spiritus, Spiritus Patris, Spiritus Chriſti.* quanquam non Chriſti tantùm, ſed & διὰ Χριστοῦ διδόμενον, *quòd per Chriſtum daretur.* Neque ideo ἀπὸ Χριστοῦ, ſive τοῦ Υἱοῦ, ἐκπορεύεσθαι, ἀ Χριστῷ, ſive *à Filio, procedere*, ſed λαμβάνειν ſeu *accipere*, dicebant: quemadmodum non ſemel idem autor loquitur. Sed, ut dixi, tota difficultas tollitur ſi ambiguitas τοῦ, εἰς, tollatur. Uterque enim idem Deus eſt. Quomodo autem qui hoc dicit, Spiritum excludit? Adde, nè mirum quidem eſſe, neque Sacris literis inuſitatum, è tribus aliquem diſſimulari, quia de eodem Deo agitur & uno. Rectè apud Photium Aſterius, qui hoc inſuper familiare Paulo notat; Σωφρὼν δὲ τούτου τῇ χαρᾷ, ποτὲ μὲν ὀνομάζειν μόνον τὸν Υἱὸν, ποτὲ δὲ τὸ Πνεῦμα σὺν τῷ Υἱῷ· ἄλλοτε δ' ἀρχόμενος μὲν τοῦ Πατρὸς, καταλήγει δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα· καὶ ἀνάπαλιν, ἀρχὴν μὲν ποιεῖται τὸ Πνεῦμα, ὁδεύει δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τὸν Πατέρα. καὶ τὸ ἴδιωμα μάλιστα τοῦ θείου συγγραφέως τοῦ Παύλου, *Familiare enim id Scripturæ, ut nonnunquam ſolum exprimatur nomen Filii, interdum Spiritûs cum Filio. Interdum incipit à Patre, ac deſinit in Spiritum: interdum contrà incipit à Spiritu, per Filium autem progreditur ad Patrem. Quod divino ufitatum Paulo ac quaſi proprium.* Eodem capite, οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν· οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. Quibus verbis de indifferentibus, quæ extra infirmorum offenſionem ſunt talia, agitur, ni fallor, ut recentiores Theologi loquuntur. Cur hoc loco reddiderunt ergò, *neque enim ſi veſcamur, abundantiores ſumus: neque ſi non veſcamur, pauperiores reddimur*? Quod aliud, ſi rectè aſſequimur, ab eo quod Apoſtolus volebat: qui, ut arbitror, volebat, *neque enim ſi comedamus, pluris; neque ſi non comedamus, ideo minoris ſumus.* Sub finem dicitur, ὃ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Ubi notandum, quod antiqui obſervarint Critici, τὸν, αἰῶν, nihil aliud nonnunquam deſignare quàm τὸν βίον: ut in illo Homeri,

Ἀσφ' ἂν αἰῶν' ὀλέσσῃ.

Cui ſimile quod hoc loco Sacri notant Critici: inter cæteros Procopius ad 3. Geneſ. Τὸ δὲ, εἰς τὸν αἰῶνα, περίκειται αὐτῇ τοῦ, διὰ βίου. ὃ ὅμοιον τῷ παρὰ Παύλῳ, Οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα. Et certè nihil aliud voluit Apoſtolus. Quomodo & vulgò loquimur.

v. 8.

v. 13.

Cap. VI.

Locus, Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; Περιάγειν *quid, & quomodo uſurpatum: Trahere fœminas.* Ἀδελφὴ γυνὴ *quæ: Fidei domeſtica.* אחות, Ἀλλοφυὴς. Ἀλλοφυὴς θρησκεία. *Mos circumducendi opulentas fœminas, à quibus alebantur Eccleſiæ Doctores, ut toti miniſterio vacarent.* Σωφίσαιτο, ἀγαπητοί: *& unde mos circumducendi tales. Locus,* Μὴ ἐργάζεσθαι, *& quomodo accipiendum: Interpretatio ejus ex ipſo Apoſtolo petita. Locus,* Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται. Ἀναγωγαῖα athletarum: ἢ βίαιον τροφή. Ἐγκρατεύεσθαι, *de re Veneria: Etiam de alia tranſlatum. In Veneream rei continentia eos qui certarent exerceri ſolere.* Ἐγκράτεια, *de Extenuatione ipſa,* Ἀσκησις, *Tenacitas.* Ὅτου τρέχω ὡς οὐκ ἀδήλως. Ἀδήλως τρέχειν, *quid. Movere in currendo, ac Promovere.* Ἀήρ. Λέγειν, *In ventum brachia jactare, Ventilare, Ictibus auras verberare.* ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ. *Aliud* ὑπωπιάζειν, *aliud* ὑποπιάζειν. πιάζειν *Dorum.*

Cap. 9. v. 5.

NOn procul ab initio capitis quod ſequitur, cùm Apoſtolus dixit, Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; περιάγειν ſine dubio סבב, *de loco* ſcilicet *transferre*

transferre in locum. Quo ſenſu Severus Cæcina apud Tacitum, *in ſocios aut gentes trahere fœminas*, eleganter dixit; *Haud enim fruſtrà placitum olim, nè fœminæ in ſocios aut gentes exteras traherentur*, lib. Annal. 3. Quod περιάγειν Helleniſtæ, quaſi *de loco in locum trahere*, aut *abducere*, ut peregrinantes ſolent, Ezech. 47. 2. dixerunt; καὶ περιήγαγέ με πρὸ ὁδὸν ἔξω, πρὸς τὴν πύλην τὴν ἀνατολῶν. quod eſt, *circuire fecit*. Quare autem ἀδελφὴν γυναῖκα? Ut intelligamus πίστεως ὀπαδίαν, *fidei domeſticam*; quemadmodum ad Galatas cap. 6. v. 10. loquitur Apoſtolus. Opponitur autem ἀδελφῇ ei quam nonnunquam זרה Hebræi dicunt; quæ peregrina & à fide quaſi aliena, ἀλλογενὴς plerunque Helleniſtis: Quales perpetuò τῆς ἀδελφῆς aut ἀδελφοῖς opponi ſolent: ut ſi עבורה זרה, quod de cultu gentilium vulgò uſurpatur, ἀλλογενῆ ἱερπτείαν dicas. Senſum porrò hunc eſſe volunt Græci; Cùm alii ex Apoſtolis non operentur manibus, ſed aliorum (quos eruditunt nimirum) ſumtibus, ope, ac miniſterio ſuſtineantur (quales ſunt quos ſanctæ & ætate jam provectæ comitantur fœminæ, quæ & de ſuo iis aliquid ſuppeditant) quidni idem mihi liceat ac Barnabæ? niſi fortè id quod ἀδιάφορον in aliis vocatur aliud in nobis & illicitum dicatur. Idem voluit Chryſoſtomus cùm dixit, Οὐ πρώην ἢ τρίτην ἤσθιομεν παρὰ τῶν μαθητῶν λαμβάνοντες, καίτοι ἐξουσίαν ἔχοντες τοῦ λαβεῖν, *Non comedimus nec bibimus eorum ſumtu quos docemus, cùm id nobis liceat*. De his matronis Græci, Αἱ ἔνποροι γυναῖκες ἠκολούθουν ἐνίοις τῶν ἀποστόλων, εἰς τὰ ἀναγκαῖα αὐτῶν χεῖρας χορηγοῦσαι· ὡς αὐτὰς λοιπὸν ὄντας ἀμερίμνους περὶ τούτου, μόνῳ τῷ κηρύγματι ἀσχολεῖσθαι, *Matronæ opulentæ quoſdam ſectabantur ex Apoſtolis, quæ in neceſſariis ſubveniebant illis: ut de his quæ vitæ ſuſtinendæ faciunt ſecuri, ſolo poſtea miniſterio vacare poſſent*. Ex qua opinione ac interpretatione loci peſſimus ſenſim mos invaluit, quem & damnat Epiphanius: qui fœminas ejuſmodi ut συνεισάκτους ità ἀγαπητὰς dixit; Ἀλλὰ μὴ τοῦτο γραφῇ εἰς ζημίαν ποιῇ, καὶ δόξωσιν ἐν τούτῳ λαμβάνειν φόρτον συνεισάκτους καὶ ἀγαπητὰς ὑπηλλαγμένας ἑαυτοῖς ὑπονοεῖν, *Nè hoc tamen fraudi ſit quibuſdam, atque hinc arripiant occaſionem ut quas ἀπεισάκτους & dilectas dicunt excogitent*. Vide in Antidicomarianitarum hæreſi, ubi locum habes. Et revera ſi de uxore accipias, quónam referetur id quod ſequitur, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἢ μὴ ἐργάζεσθαι? Nam qui τὸ, ἐργάζεσθαι, pro μὴ ποιεῖν τοῦτο accipiunt, non video quo pacto linguæ Græcæ peritiam tueri poſſint. Quid hæremus autem, cùm de hoc ipſo, περὶ τοῦ ἐργάζεσθαι nimirum, mentem ſuam ipſe Apoſtolus 2. Theſſ. 3. 8, 9. interpretetur? ubi eadem: Οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρά τινος· ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαί τινα ὑμῶν. Οὐχ ὅτι οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἵνα ἑαυτοὺς τύπον δῶμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. Hoc igitur voluit, Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν; μὴ οὐκ ἔχομεν μόνοι ἐγὼ καὶ Βαρνάβας ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; *Nonne & nobis conjugem ſororem, è fidei domeſticis, circumducere nobiſcum licet? An ſolis nobis, mihi ac Barnabæ, non operari non licet?* Περιάγειν autem, de uxore, ut in loco Taciti. Eodem capite cùm dicitur, Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται, quæri, neque ſine cauſa, poteſt quomodo hîc athletarum, ſive eorum qui certare ſolent, autor continentiam commendet, cùm de iis conſtet, nullum genus hominum voracius fuiſſe. Nota ἀναγνωρισία Ariſtotelis, nota βίου καὶ τροφῆς, & ſimilia. Porrò, ἐγκράτειαν de continentia in Venere plerunque uſurpari, cùm ex aliis tum ex illo Apoſtoli patet, Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. Quanquam & ab hac diſtinguatur, & de omni abſtinentia nonnunquam uſurpetur: ut cùm canone Concilii Carthaginenſis tertio, περὶ ἐγκρατείας καὶ ἁγνείας, quarto autem ſpecialiter, περὶ ἀποχῆς γυναικῶν, agitur. Jam autem in Venereæ rei continentia exercitari ſolere eos qui certarent, ità quidem ut eſſent qui ab omni prorſus Venere ſe abſtinerent, vix ignorare quiſquam poteſt. Quod ſi voluit Apoſtolus, cur τὸ, πάντα, quod eſt, ἐν πᾶσιν, addidit? Manifeſtum ergò, aliud intelligendum. Certum autem eſt, ἐγκράτειαν, de ipſa tum exercitatione tum laboribus quos perferebant οἱ ἀγωνιζόμενοι, in uſu olim fuiſſe. Eruditiſſimus veterum Heſychius, Ἐγκράτεια, ἄσκησις. Nobiliſſimum Henrici Stephani Gloſſarium non modò *continentiam* ſed & *tenacitatem* interpretatur. Quare nec re-

v. 25.

centior interpres nec antiquus, ſi quid judico, hîc audiendus: quorum alter, *in omnibus eſt continens*; alter, *ab omnibus ſe abſtinet*: Cùm aliud voluerit Apoſtolus: útque ſic, πάντα ἐγκρατεύεσθαι, ſit, *cuncta patienter tolerat*, aut *perfert*. Coguntur, cruciantur, fa-
v. 26. a tigantur, qui decertant, ut Tertullianus alibi. Paulò pòſt ſequitur, Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως. Ubi ſanè neſcio cur tantopere & antiquioribus & recentiori illud, *in incertum*, placuerit. Ἀδήλως τρέχουσι, qui, ut loquitur Comicus, in currendo movent potiùs quàm promovent: Eunucho,

C. *Move verò ocyùs*
Te, nutrix. S. *Moveo.* C. *Video, ſed nihil promoves.*

Ait igitur *ſe currere, ſed* οὐκ ἀδήλως, ac ſi, *cum profectu ac progreſſu*, dicas. Sequitur, 10
Ibid. οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. Hoc autem, quod Seneca, *in ventum brachia jactare ac manum*, dixit; *Solvere iſta quid aliud eſt, quàm manum in ventum jactare & brachia?* Nat. Quæſt. lib. 7. Quemadmodum qui in certaminum aut præliorum proluſionibus brachia jactabant: quod *ventilare*, ſive ἀέρα δέρειν, dicebatur. Idem Epiſt. 117. *Quàm ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare? Remove iſta luſoria arma. decretoriis opus eſt.* Maro de Darete ſuo, in quo omnia ad oſtentationem compoſita, *& verberat ictibus auras*, dixit,

Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras. 20

v. 27. Sequitur ſub finem, Ἀλλ' ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ. Ubi nulla difficultas; nullâ ſugillatione opus eſt: neque ὑπωπιάζω cum nonnullis, ſed ὑποπιάζω potiùs legendum. Nam πιάζειν, Dorum, pro πιέζειν: unde ὑποπιάζειν. Eruditè, ut omnia, Heſychius, Ὑποπιάζομεν, (Ità enim ex literarum ordine ſcribendum) ταπεινοῦμεν, μαραίνομεν· ὑποπιασμὸς γὰρ ταπείνωσις ὅτι σώματος. Ait, ità corporis afflictionem ſive humiliationem dici; ex hoc loco haud dubiò: Quid autem aliud Apoſtolus voluit? Suo autem loco ac proprio, idem, Ὑποπία, τὰ ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ οἰδήματα, καὶ ὑπὸ μέρος ἢ ὅλην πῶ ὄψιν ἥλοι, καὶ τὰ πιλώματα. Quod jam aliud.

Cap. VII. 30

Locus, Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. πάντες εἰς ἕνα· πάντες ἕως αὐτοῦ. *Theophylacti ſententia.* τῷ Μωσῇ ἐκοινώνησαν. *Locus*, Μηδὲ γογγύζετε. *Judæorum de iis quibus nulla vitæ futuræ pars erit, opinio.* ὑπὸ ὀλοθρευτοῦ ἀπολλύνται. Θρασύνει: *quam & τῷ ὀλοθρευτῇ, ſive percuſſori Angelo, tribui. Angelis, quæ miniſterio eorum fiunt, ſed à Deo, in Veteri nonnunquam Fœdere aſſignari ac Novo.* περὶ ἀγγέλων *Helleniſtis, quod* περὶ τοῦ Θεοῦ *Hebræis. Angelus crudelis, Chaldæis; Vaſtator.* Ὀλοθρευτὴς, *quis ad verbum Syris. Malus Spiritus, Lorarius Syris: Cui & an μάστιγας, cùm à Marco dicitur, ὅσους εἶχον μάστιγας, tribuantur. Locus,* ἵνα τί γὰρ ἐλευθερία μου κρίνεται; χάριν μετέχειν: *Ipſius Apoſtoli interpretatio. Chryſoſtomi ſententia.*

Cap. 10 v. 2. Capite decimo ſtatim occurrit locus iſte, Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. Ubi videndum an non eruditos fugerit ratio. Meo quidem animo, cùm dixit, πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο, non aliud voluit niſi, *omnes cum Moſe; omnes, nè excepto quidem Moſe:* ut ſignificet, non quenquam in Moſen, ſed Moſen reliquóſq; in nube & mari fuiſſe baptizatos. Ut cùm πάντες εἰς ἕνα dicimus (quomodo & alibi Xenophon loquitur) quod *ſigillatim* dicunt: ità ut nè is quidem de quo agimus excipiatur. Non igitur πάντες ἐβαπτίσαντο εἰς τὸν Μωσῆν, ſed πάντες εἰς τὸν Μωσῆν, ἐβαπτίσαντο. Ut πάντες εἰς τὸν Μωσῆν, ſit, πάντες σὺν τῷ Μωσῇ, במשה: quomodo nonnunquam ſuo beth & lamed Hebræi utuntur; cujus paſſim obvia exempla: ac tum *uſque ad illum*, ſive *cum illo*, exponunt; ut ſit idem quod nonnunquam Helleniſtæ, πάντες ἕως αὐτοῦ, dicerent. quemadmodum hoc loco, πάντες εἰς Μωσῆν, hoc eſt, ἕως Μωσέως, *omnes uſque ad Moſen inclusivè*, ut vulgus loquitur. Exodi 13. 2. *Quicquid aperit vulvam in filiis Iſrael, tam in hominibus quàm in jumentis.* Helleniſtæ, ἀπὸ ἀνθρώπων ἕως κτήνους. Quò ſpectat illud πάντες toties repetitum;

tum; ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. Nè quis autem de impiis tantùm agi credat, quater πάντες αὐτῶν repetit. Unde Theophylactus, *commune hoc cum Moſe habuiſſe*, notat. Nec Chryſoſtomus abit, qui, *præceſſiſſe Moſen*, dixit. Eodem capite legitur, Μηδὲ γογγύζετε, καθώς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν. Hebræorum autem Juriſconſultis cùm de iis agunt quibus nulla futuræ vitæ pars erit, ità eos dividunt, ut quoſdam exſortes fore, quoſdam nec in judicio comparituros, dicant: Inter quos ſeculum diluvii, & ſeculum deſerti, ſive viri, ut loquuntur, ſeculi deſerti, ab illis ponuntur. Hi autem illi ſunt de quibus Numer. 14. v. 35. fore dicitur, ut *in deſerto eo abſumantur atque ibi moriantur*. Helleniſtæ, ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ἐξαναλωθήσονται, καὶ ἐκεῖ ἀποθανεῖσθε: id eſt, ἐξολοθρευθήσεσθαι, *funditus peribunt*: Apoſtolo, ὑπὸ ὀλοθρεύου ἀπολοῦσθαι. Quod cùm dicitur, cauſam equidem non video quare ad hunc locum eum præcipuè adducant eruditi qui Exodi 12.23. exſtat, niſi quòd ὁ ὀλοθρεύων ſive ὀλοθρευτὴς & in eo fiat mentio 3. καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρεύοντα εἰσελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν, παταῖξαι: Cùm hìc & de peccato, hoc eſt, murmuratione Iſraelitarum, & de pœna agatur; de quibus ibi nihil. Quid, quòd alterum ad Ægyptiorum pœnam, alterum ad רוּר הַמִּדְבָּר, *ſeculum deſerti*, ſive, ibi murmurantium, ſpectat? De murmuratione autem populi eo in loco ejúſq; pœna aliquoties ſignanter agitur; quemadmodum Numer. 14. ut jam dixi: quorum pœna v. 29. deſcribitur his verbis, *In deſerto iſto cadent cadavera veſtra & omnes numerati veſtri ſecundùm numerum veſtrum, à filio viginti annorum & ſuprà, qui murmuraſtis adverſùs me.* ut 32. *Cadavera veſtra cadent in deſerto iſto.* Sed & numerus ſignatur: *Fueruntque qui mortui ſunt percuſſione illâ* (cujus antè mentio) *quatuordecim millia & ſeptingenti, præter mortuos propter Corah*, 17.14. Poſteriori autem capite ipſa pœna θραῦσις Helleniſtis, נֶגֶף Hebræo, מוֹתָא ſive *mors* Chaldæo dicitur. Quod & alibi Angelo tribuitur cùm punit; Exodi nimirum 12.v.23. Quam pœnam Deo ſimpliciter nonnunquam, nonnunquam τῷ ὀλοθρεύοντι Scriptura tribuit: cujus, præter illud quod jam diximus, illuſtre exemplum 2.Sam.24.16. habes, ubi peſtis Angelo tribuitur. Atque hìc ſecutus id Apoſtolus, quod ibi Deo ab hiſtoria tribuitur, τῷ ὀλοθρευτῇ attribuit. Præterquam enim quòd in Sacris uſitatum eſt ut à Deo quæ fiunt, etiam in Fœdere nonnunquam Novo, Angelo attribuantur (ſicut Johan. 5.4. juſſu haud dubiò Dei, Angelus moviſſe aquas dicitur) illuſtris Eccleſiaſtæ 5. 5. exſtat locus, ubi pro eo quod Hebræi, פְּנֵי מַלְאַךְ אֱלֹהִים, habent, Helleniſtæ πρὸ προσώπου Θεοῦ reddiderunt: ſicut nihil uſitatius Chaldæis, quàm ut perditionem mortis Angelo aſſcribant; qui jam dicto loco מַלְאָכָא אַכְזָרָא, *Angelus crudelis*, Exodi 12. 23. מְחַבְּלָא, *vaſtator*, à Syris, מחבלנא, ad verbum, ὀλοθρευτὴς, dicitur; quo uſus eſt Apoſtolus. Syris autem, חבלא *funis*: quod impuro Spiritui, ſed qui Dei exſequitur mandata, ut lorario, tribuunt quidam. Idem interpres Syrus, cùm Marci 3. 10. legitur, ὅσοι ἔιχον μάστιγας, cum ſequenti id conjungit verſu; in quo illa, καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα ὅταν αὐτὸν ἐθεώρει, ità reddit ac ſi μάστιγας πνευμάτων ἀκαθάρτων ſcriptum eſſet. Quanquam hanc interpretationem Marcus pariter ac Lucas locis aliis refutent; quibus μάστιξ, נֶגֶף, morbus quivis, ſive plaga: quæ percutienti tamen Angelo, τῷ ὀλοθρευτῇ videlicet, non malè convenit. Eodem capite & illud legitur, ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Cujus loci difficultas tanta non eſt quantam eſſe quidam voluerunt. Mens eſt, *Libertatem tuere, etiam ab alio vocatus. Quicquid appoſitum fuerit, comede; ac nè quidem quid & quale ſit inquire. Quòd ſi quis εἰδωλόθυτον eſſe dicat, abſtine, nè aliorum conſcientiam offendas: tuam autem alieno nè judicio ſubmittas. Ut quid enim libertas tua, quæ per ſeſe conſtat tibi, alieno judicio ejúſque damnationi ſubjicitur? Quod τὸ συκατακρίνειν, ſive accommodatione, evades: ſi nimirum hactenus te alteri accommodâris, nè offendas eum. Te enim quod attinet, τὸν χάριτι μετέχοντα, τί δεῖ καὶ βλασφημεῖσθαι; quid opus eſt ut qui cum gratiarum* v. 10. v. 29.

actione participat, tanquam impius à quoquam traducatur? Quis autem non miretur, τὸ μετέχειν tertio jungi caſu, cùm de re, non de perſona quæ participat, agatur, negare eruditos? Et an mirum eſt, περὶ εὐχαριστίας ſive *gratiarum actione* agi, aut hoc ipſum

centior interpres nec antiquus, ſi quid judico, hîc audiendus: quorum alter, *in omnibus eſt continens*; alter, *ab omnibus ſe abſtinet*: Cùm aliud voluerit Apoſtolus: útque ſic, πάντα ἐγκρατεύεσθαι, ſit, *cuncta patienter tolerat*, aut *perfert*. Coguntur, cruciantur, fa-
v. 26. tigantur, qui decertant, ut Tertullianus alibi. Paulò pòſt ſequitur, Ἐγὼ τοίνυν οὕτω τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλως. Ubi ſanè neſciò cur tantopere & antiquioribus & recentiori illud, *in incertum*, placuerit. Ἀδήλως τρέχειν, qui, ut loquitur Comicus, in currendo movent potiùs quàm promovent: Eunucho,

C. *Move verò ocyùs*
Te, nutrix. S. *Moveo.* C. *Video, ſed nihil promoves.*

Ait igitur *ſe currere, ſed* οὐκ ἀδήλως, ac ſi, *cum profectu ac progreſſu*, dicas. Sequitur, 10
Ibid. οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων. Hoc autem, quod Seneca, *in ventum brachia jactare ac manum*, dixit; *Solvere iſta quid aliud eſt, quàm manum in ventum jactare & brachia?* Nat. Quæſt. lib. 7. Quemadmodum qui in certaminum aut præliorum prolusionibus brachia jactabant: quod *ventilare*, ſive ἀέρα δέρειν, dicebatur. Idem Epiſt. 117. *Quàm ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare? Remove iſta luſoria arma. decretoriis opus eſt.* Maro de Darete ſuo, in quo omnia ad oſtentationem compoſita, *& verberat ictibus auras*, dixit,

Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternáque jactat
Brachia protendens, & verberat ictibus auras. 20

v. 27. Sequitur ſub finem, Ἀλλ' ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ. Ubi nulla difficultas; nullâ ſugillatione opus eſt: neque ὑποπιάζω cum nonnullis, ſed ὑποπάζω potiùs legendum. Nam πάζειν. Dorum, pro πάσσειν: unde ὑποπάζειν. Eruditè, ut omnia, Heſychius, Ὑποπάζομεν, (Ità enim ex literarum ordine ſcribendum) ταπεινοῦμεν, μαραίνομεν· ὑποπιασμὸς γὰρ ταπείνωσίς ὅτι σώματος. Ait, ità corporis afflictionem ſive humiliationem dici; ex hoc loco haud dubiò: Quid autem aliud Apoſtolus voluit? Suo autem loco ac proprio, idem, Ὑπώπια, τὰ ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς οἰδήματα, καὶ ὑπὸ μέρος ἢ ὅλην τὴν ὄψιν ἁλοῦσι, καὶ τὰ πελιώματα. Quod jam aliud.

CAP. VII. 30

Locus, Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. πάντες εἰς ἕνα· πάντες ἕως αὐτοῦ. *Theophylacti ſententia.* τῷ Μωσῇ ἐκοινώνησαν. *Locus,* Μὴ δὲ γογγύζετε. *Judæorum de iis quibus nulla vitæ futuræ pars erit, opinio.* ὑπὸ ὀλοθρευτοῦ ἀπολοῦνται. Θρασύτης; *quam & τῷ ὀλοθρευτῇ, ſive percuſſori Angelo, tribui. Angelis, quæ miniſterio eorum fiunt, ſed à Deo, in Veteri nonnunquam Fœdere aſſignari ac Novo.* τοῦ πνεύματος ἀγγέλου Helleniſtis, *quod* πνεῦμα τὸ Θεοῦ *Hebræis. Angelus crudelis, Chaldæis; Vaſtator.* Ὀλοθρευτὴς, *quis ad verbum Syris. Malus Spiritus, Loravius Syris: Cui & an μάστιγες, cùm à Marco dicitur,* ὅσοι εἶχον μάστιγας, *tribuantur. Locus,* ἵνα τὸ γνήσιον ἐλευθερία μου χρήσεται; χάριτι μετέχειν: *Ipſius Apoſtoli interpretatio. Chryſoſtomi ſententia.*

Cap. 10 CApite decimo ſtatim occurrit locus iſte, Καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. Ubi 40
v. 2. videndum an non eruditos fugerit ratio. Meo quidem animo, cùm dixit, πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο, non aliud voluit niſi, *omnes cum Moſe; omnes, nè excepto quidem Moſe:* ut ſignificet, non quenquam in Moſen, ſed Moſen reliquóſq; in nube & mari fuiſſe baptizatos. Ut cùm πάντες εἰς ἕνα dicimus (quomodo & alibi Xenophon loquitur) quod *ſigillatim* dicunt: ità ut nè is quidem de quo agimus excipiatur. Non igitur πάντες ἐβαπτίσαντο εἰς τὸν Μωσῆν, ſed πάντες εἰς τὸν Μωσῆν, ἐβαπτίσαντο. Ut πάντες εἰς τὸν Μωσῆν, ſit, πάντες σὺν τῷ Μωσῇ, במשה: quomodo nonnunquam ſuo beth & lamed Hebræi utuntur; cujus paſſim obvia exempla: ac tum *uſque ad illum*, ſive *cum illo*, exponunt; ut ſit idem quod nonnunquam Helleniſtæ, πάντες ἕως αὐτοῦ, dicerent. quemadmodum hoc loco, πάντες εἰς Μωσῆν, hoc eſt, ἕως Μωσέως, *omnes uſque ad Moſen inclusivè*, ut vulgus 50
loquitur. Exodi 13. 2. *Quicquid aperit vulvam in filiis Iſrael, tam in hominibus quàm in jumentis.* Helleniſtæ, ἀπὸ ἀνθρώπων ἕως κτήνους. Quò ſpectat illud πάντες toties repetitum;

tum; ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο. Ne quis autem de impiis tantùm agi credat, quater πάντες ἐν αὐτῶν repetit. Unde Theophylactus, *commune hoc cum Moſe habuiſſe*, notat. Nec Chryſoſtomus abit, qui, *præceſſiſſe Moſen*, dixit. Eodem capite legitur, Μηδὲ γογγύζετε, καθώς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν. Hebræorum autem Juriſconſulti cùm de iis agunt quibus nulla futuræ vitæ pars erit, ità eos dividunt, ut quoſdam exſortes fore, quoſdam nec in judicio comparituros, dicant: Inter quos ſeculum diluvii, & ſeculum deſerti, ſive viri, ut loquuntur, ſeculi deſerti, ab illis ponuntur. Hi autem illi ſunt de quibus Numer. 14. v. 35. fore dicitur, ut *in deſerto eo abſumantur atque ibi moriantur.* Helleniſtæ, ἐν τῇ ἐρήμῳ ταύτῃ ἐξανα λωθήσονται, καὶ ἐκεῖ ἀποθανεῖσθε: id eſt, ἐξολοθρ ευθήσονται, *funditus peribunt*: Apoſtolo, ὑπὸ ὀλοθρευτοῦ ἀπολοῦνται. Quod cùm dicitur, cauſam equidem non video quare ad hunc locum eum præcipuè adducant eruditi qui Exodi 12.23. exſtat, niſi quòd ὁ ὀλοθρευτὴς ſive ὀλοθρεύων in eo fiat mentio 3. καὶ οὐκ ἀφήσει τὸν ὀλοθρεύοντα εἰσελθεῖν εἰς τὰς οἰκίας ὑμῶν, παταξαι: Cùm hìc & de peccato, hoc eſt, murmuratione Iſraelitarum, & de pœna agatur; de quibus ibi nihil. Quid, quòd alterum ad Ægyptiorum pœnam, alterum ad רור המרבר, *ſeculum deſerti*, ſive, ibi murmurantium, ſpectat? De murmuratione autem populi eo in loco ejúſq; pœna aliquoties ſignanter agitur; quemadmodum Numer. 14. ut jam dixi: quorum pœna v. 29. deſcribitur his verbis, *In deſerto iſto cadent cadavera veſtra & omnes numerati veſtri ſecundùm numerum veſtrum, à filio viginti annorum & ſuprà, qui murmuraſtis adverſus me.* ut 32. *Cadavera veſtra cadent in deſerto iſto.* Sed & numerus ſignatur: *Fueruntque qui mortui ſunt percuſſione illâ* (cujus antè mentio) *quatuordecim millia & ſeptingenti, præter mortuos propter Corah*, 17.14. Poſteriori autem capite ipſa pœna θραῦσις Helleniſtis, נגף Hebræo, מותא ſive *mors* Chaldæo dicitur. Quod & alibi Angelo tribuitur cùm punit; Exodi nimirum 12.v.23. Quam pœnam Deo ſimpliciter nonnunquam, nonnunquam τῷ ὀλοθρεύοντι Scriptura tribuit: cujus, præter illud quod jam diximus, illuſtre exemplum 2.Sam.24.16. habes, ubi peſtis Angelo tribuitur. Atque hìc ſecutus id Apoſtolus, quod ibi Deo ab hiſtoria tribuitur, τῷ ὀλοθρευτῇ attribuit. Præterquam enim quòd in Sacris uſitatum eſt ut à Deo quæ fiunt, etiam in Fœdere nonnunquam Novo, Angelo attribuantur (ſicut Johan. 5.4. juſſu haud dubiò Dei, Angelus moviſſe aquas dicitur) illuſtris Eccleſiaſtæ 5. 5. exſtat locus, ubi pro eo quod Hebræi, פני מלאך, habent, Helleniſtæ πρὸ προσώπου θεοῦ reddiderunt: ſicut nihil uſitatius Chaldæis, quàm ut perditionem mortis Angelo aſſcribant; qui jam dicto loco מלאכא אכזרא, *Angelus crudelis*, Exodi 12. 23. מחבלא, *vaſtator*, à Syris, מחבלנא, ad verbum, ὀλοθρευτὴς, dicitur; quo uſus eſt Apoſtolus. Syris autem, חבלא, *funis*: quod impuro Spiritui, ſed qui Dei exſequitur mandata, ut lorario, tribuunt quidam. Idem interpres Syrus, cùm Marci 3. 10. legitur, ὅσοι εἶχον μάστιγας, cum ſequenti id conjungit verſu; in quo illa, καὶ τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα ὅταν αὐτὸν ἐθεώρει, ità reddit ac ſi μάστιγας πνευμάτων ἀκαθάρτων ſcriptum eſſet. Quanquam hanc interpretationem Marcus pariter ac Lucas locis aliis refutent; quibus μάστιξ, נגף, morbus quivis, ſive plaga: quæ percutienti tamen Angelo, τῷ ὀλοθρευτῇ videlicet, non malè convenit. Eodem capite & illud legitur, ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Cujus loci difficultas tanta non eſt quantam eſſe quidam voluerunt. Mens eſt, *Libertatem tuere, etiam ab alio vocatus. Quicquid appoſitum fuerit, comede; ac nè quidem quid & quale ſit inquire. Quòd ſi quis εἰδωλόθυτον εφε dicat, abſtine, nè aliorum conſcientiam offendas: tuam autem alieno nè judicio ſubmittas. Ut quid enim libertas tua, quæ per ſeſe conſtat tibi, alieno judicio cjúſque damnationi ſubjicitur? Quod τὸ συγκατατίθεσθαι, ſive accommodatione, evades: ſi nimirum hactenus te alteri accommodâris, nè offendas eum. Te enim quod attinet, τὸν χάριτι μετέχοντα, τί δεῖ καὶ βλασφημεῖσθαι; quid opus eſt ut qui cum gratiarum actione participat, tanquam impius à quoquam traducatur?* Quis autem non miretur, τὸ μετέχειν tertio jungi caſu, cùm de re, non de perſona quæ participat, agatur, negare eruditos? Et an mirum eſt, περὶ εὐχαριστίας ſive *gratiarum actione* agi, aut hoc ipſum

v. 10.

v. 29.

ipſum χάειν dici? Quaſi non Apoſtolus 1. ad Tim. 4. 3. cùm de cibis agit, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν μετὰ εὐχαριστίας, dixiſſet: qui ibidem, ὅτι πᾶν κτίσμα θεοῦ καλὸν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Et ſi novum, χάειν idem quod εὐχαριστίαν eſſe, cur εὐχαριστῶ modò, modò χάειν ἔχω idem Apoſtolus dixit? Quemadmodum nec novum, quòd χάειν μετέχειν, pro σὺν χάειν, vel μετὰ χάριτος, nunc dixit. Quid, quòd ipſe Apoſtolus interpretari id videtur? qui quod primò, χάειν μετέχω, deinde, ὑπὲρ ἃ ἐγὼ εὐχαριστῶ, nè quis dubitet, ibidem dixit. Quæ ſententia non ſine cauſa magno Chryſoſtomo placuit; qui, πάσης ἀνοίας, inquit, ἐστὶ, ὑπὲρ ἃν ἀπήντησε εὐεργετήθη, ὡς ἐπ' εὐχαριστεῖν, ὑπὲρ τούτῳ βλασφημεῖσθαι, *magnæ dementiæ ſit, inquit, ut tanti beneficii cauſa, pro quo gratias ago, traducar*. Neque cauſæ erat cur vetus rejiceretur interpres, qui, *cum gratia*, vertit; ſive hoc quod dixi Apoſtolus voluit, ſive illud, *Si mihi ex gratia contigit libertas, pro qua Deo gratias ago, cur efficiam ut eam reprehendat quiſquam?* Manifeſtè aliud in Paraphraſi agebat Eraſmus.

Cap. VIII.

Locus, Πᾶσα ἡ γυνὴ προσευχομένη &c. *Tonderi, infauſtum & quod & in luctu matronis uſitatum.* λυπεῖσθαι κατὰ κεφαλῆς, *de iis qui caput in luctu obnuberent. Locus*, γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστι. *Fœmina ἀκατακάλυπτος: malumque id, vel in ſomniis, omen. Maphorion ereptum.* Μαφόριον *quid: Idem cum theriſtro quibuſdam.* ἐξουσίαν ἐξεῖσι. *Ἐξουσία. Tarſenſis fœminarum cultus: mira earundem temperantia in hoc modeſtiaque. Locus*, διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν, διὰ τοὺς ἀγγέλους. *Ἄγγελοι qui eo loco. Quid ἐξουσία noxnullis. Theodoreti & aliorum opinio. Ἐξουσία eadem quæ ἐπιστροφὴ à Græcis interpretibus nobili loco dicta. Eam vocem ibi quomodo interpretetur Aben-ezra. Ἄγγελοι οἱ πρῶτοι ἐν τῇ ἀρχῇ, qui in Capite ſubſiſtunt. Quid verè ἐξουσία hoc loco. περὶ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς. Fœminæ honeſtæ ἐξουσία ἐπὶ ἀνδρός: contrà, meretricis ἐξουσία penès ipſam. Fuſior loci mens ac interpretatio.* Κομᾶν. Κόμας ἔχειν τριχῶν. *Monachi κόμας γυναικείας περιαλλόμενοι. Nazaræorum coma. Locus*, γυνὴ δόξα ἀνδρός ἐστιν. *Benedictus, qui Iſraelem decore coronat. Pileus ſive tegumentum capitis, δόξα ἀνδρός, ex Judæorum ſententia. Locus*, Εἴ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι: *Cypriani interpretatio.* Εἴ τις δοκεῖ, *quomodo uſitatum Apoſtolo. Locus*, Σωφρονεῖν εἰς ὑμᾶς ὅτι τὸ αὐτὸ, &c. *Mens ejus.*

Cap. 11 v. 5. Sequenti capite non procul ab initio occurrit illud, Πᾶσα ἡ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς· ἓν γάρ ἐστι καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ, *unum idemque enim, ac ſi raſa eſſet.* Quod infauſtum nec boni ominis, cùm in luctu ac orbitate etiam matronæ tonderentur: unde illud, ξύρησαι καὶ κεῖραι ὅτι τὰ τέκνα τὰ τρυφερά σου, *rade ac tonde ſuper delicatis liberis tuis.* Viri enim, cùm lugerent, caput obnubebant: quod λυπεῖσθαι κατὰ κεφαλῆς ab Helleniſtis Eſtheræ 6. 12. dicitur; καὶ Ἀμὰν ἐπισπεύδων εἰς τὰ ἴδια, λυπούμενος κατὰ κεφαλῆς. Paulò pòſt ſequitur, γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστιν, *viri autem gloria eſt mulier.* Unde & caput ei vult obnubi; nè vel oculis hoc modo quicquam de pudore ejus, ſi intecto capite videlicet incedat, delibetur. Quæ cauſa, inter cæteras, quare & apud Romanos obnuberetur ſponſa, ut dixi: Quemadmodum & ſomniorum interpretes, ſi matronæ eveniret, ut velamine amiſſo, capite intecto, hoc eſt, ἀκατακάλυπτον vel ἀσκέπαστον, fuiſſe ſe ſomniaret, fore viduam prædicerent. Quò ſpectant quæ de maphorio ereptо apud Achmetem habes: De quo totum caput 265. ubi de eo agitur, vide: inter alia, Ἐὰν ἴδῃ γυνὴ, ὅτι μαφόριον αὐτῆς ἥρθη ἀπ' αὐτῆς βίᾳ παρά τινος, ἢ ὅτι κατεκόπη ὅλον, ἀπολαβεῖται ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἢ χωρίζεται ἀπ' αὐτῆς τέλεον, *Si mulier ablatum ſibi maphorium vi in ſomnio viderit, aut totum à quoquam abſciſſum, vel morietur vel in perpetuum ab ea ſeparabitur maritus.* Ità matronæ cuidam, quæ ἀσκέπαστον, id eſt, *intectam*, ſe fuiſſe, eo tempore quo maritus peregrè eſſet, ſomniarat, idque interpreti ſignificarat, ὅτι ὁ διάβολος αὐτὸν, *ſive*

ut

ut non videret eum amplius, prædictum, ſed & eveniſſe, notant. Μάρσιπον autem capitis velamen Græcis ſequioribus: Quod cùm theriſtro nonnulli ex Eccleſiaſticis ſcriptoribus conjungunt. Idem notat, Si in ſomniis id ex parte conſciſſum videat matrona, periculum mortúmque nè ἀπὸ ἐξουσίας dejiciatur vir: ejus ſic ſignificari. Ubi ἐξουσίαν *magiſtratum* interpretantur; quod & reſtè *poteſtatem* dicas: ferè ut eâ voce uſus eſt Apoſtolus, cùm dixit, διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. de quo poſtea. Neque mirum ſanè ἀκαταλλήλους Apoſtolo diſpliciuiſſe fœminas, qui paulò antè dixit, Εἰ δὲ ἀκαταλλήλεται γυνὴ, καὶ κειράσθω, cùm in urbe patria, quanquam deliciis haud parùm eo tempore enervatâ, Tarſo nempe, uſitata ejus rei exempla haberet: in qua ſic velatæ incedebant, ut nè quidem facies aſſpicientibus pateret, neque in via quicquam earum præter habitum ac veſtes oculos incurreret cujuſquam. Dio Chryſoſtomus Tarſenſi priore, Καὶ τοι πολλὰ ὄφλ τῶν ἐπ μεμύντων ὀπωσδήποτε ἐμφαίνει τὸ σῶφρον καὶ τὸ αὐχηρὸν τῆς τότε ἀγωγῆς· ὧν ὅτι τὸ μὲν πλεῖστα ὄφλ γυναικῶν, τὸ τοῦτον τὸν τρόπον καλύπτεσθαι καὶ βαδίζειν, ὡς μηδὲν αὐτῆς μόριον ἰδεῖν τινα, μήτε τοῦ προσώπου, μήτε τοῦ λευκοῦ σώματος, μήτε αὐτὰς ἰδεῖν ἔξω τῆς ὁδοῦ, *Neque pauca quæ adhuc quodammodo ſuperſunt, temperantiam ſeveritatémque priſcæ educationis teſtantur. Inter quæ veſtis muliebris habitúſque: qui talis ac tam modeſtus, ut nullam earum partem, neque faciei, neque reliqui corporis, neque ipſas extra viam quis videat.* Sequitur deinde locus nobiliſſimus, nec parùm vexatus, Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν. v. 10. Quantas autem & veteres & recentiores, tum aliis tum ſibi, in hujus loci interpretatione tenebras objecerint, ex eorum abundè, niſi fallor, ſcriptis patet. Et Clementem quidem Græci veteres flagellant, qui Hypotypoſeων 3. τοὺ δικαίους καὶ ἁγίους, *juſtos ac virtute præditos*, dici hîc *angelos* exiſtimat. Plerique Epiſcopos, aut Dei in Eccleſia miniſtros, intelligunt. Ἐξουσίαν autem *velum* metonymicè, quòd ἐξουσία ſive *poteſtatis* ejus quam in fœminam vir habet, indicium ſit, dici volunt. Quod ut noſtris placuit, ità ex antiquorum fontibus manavit. Græcorum Theologi, Ἡ γυνὴ, inquiunt, ἐξουσίαν ὀφείλει ἔχειν, τουτέστι, τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίαν καὶ χειρότηλα, ἅπερ ὑπέκειται, ὀφείλει ἔχειν, καὶ ὑποβεβλημένους ἐπ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς. & deinde, Διὸ καὶ αὐτὸ τὸ κάλυμμα εἰκότως ἂν ἐξουσία καλοῖτο, ὡς τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίας καὶ χειρόπληκτον ὑπάρχον καὶ ὑβριστικόν. Neq; ab hac interpretatione multùm Chryſoſtomus receſſit. Theodoretus; *Tegumentum Poteſtatem vocavit, ut ſic ſubjectionem oſtendat. Contrabat ſeipſam ac demittat propter angelos, qui præſunt hominibus imprimis, ut quibus eorum cura ſit commiſſa. Ità & in Actibus*, NON EST IPSE, SED ANGELUS IPSIUS. *Et Dominus*, VIDETE NE CONTEMSERITIS UNUM EX PUSILLIS ILLIS QUI IN ME CREDUNT. AMEN DICO VOBIS, ANGELOS EORUM FACIEM VIDERE PATRIS SEMPER QUI IN CŒLIS. Submiſſionis ergò ſignum ſive indicium τοῦ ἐξουσίαν hîc interpretatur. Quod & adeò antiquis quibuſdam placuit interpretibus, ut non *poteſtatem* ſed *velamen* converterent: Quos vox κεφαλὴ decepit: unde factum, ut nè quidem quid hîc ἐξουσία eſſet intelligerent. Jam antè dixit, Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστιν· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ Θεός. Nunc, ut quod voluit obtineat (ὅτι καλύπτεσθαι δεῖ τὴν γυναῖκα, *tegi debere fœminam*, nimirum) ordine ac convenienter, non illius cauſâ virum, ipſam autem viri cauſâ, hoc eſt, ſui capitis, creatam oſtendit. Cujus cauſâ cùm creata ſit, æquum eſſe, ut ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, *in ſuo capite, non in ſe*, poteſtatem ſuam habeat ac gerat; iſque ut tecto capite aut involuto, quod ſubmiſſionis ſignum eſt, teſtetur. Hæc illa ἐξουσία eſt quæ & ἀποστροφὴ Geneſ. 3. 16. eleganter dicitur: Ubi Deus fœminæ poſt lapſum, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρά σου ἡ ἀποστροφή σου. & ſequitur, καὶ αὐτός σου κυριεύσει, *ipſe poteſtatem habebit in te*. Unde & Aben-ezra תשוקתך, quâ voce ibi Moſes utitur, quod *deſiderium* reddunt *tuum*, *obedientiam tuam* ſive ὑπακοὴν reddidit: idem quod eruditè antiquus interpres *poteſtatem*, id eſt. ἐξουσίαν, interpretatus eſt; ut ſit, *& in viri poteſtate eris*. Atque ità veteres Theologi, qui ad Epiſtolæ hujus decimum quartum caput, ubi de ſubmiſſione fœminarum in Eccleſia ſilentióq; agitur; κατὰ καὶ ὁ νόμος λέγει, Πρὸς τὸν ἄνδρά σου, φησὶν, ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σε

σε κυριεύσει. Quemadmodum igitur vir ἐξουσίαν ἔχειν ὀφείλει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, qui eſt Chriſtus, ità fœmina ἐξουσίαν ἔχειν ὀφείλει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, qui vir eſt. Sicut & οἱ τηρήσαντες τὴν ἀρχὴν ἄγγελοι, *qui ab origine, hoc eſt, à capite, non defecerunt, angeli*, ut Juda loquitur, hoc uno manent ac ſubſiſtunt, ὅτι τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχουσι, *quòd in capite ſuo poteſtatem habent*, atque ab eo ſic dependent. Hæc ergò illa ἐξουσία, illa ὑποτροφή, illa eſt *poteſtas*, de qua verè & appoſitè lib. 6. ad 1. Geneſ. Philoponus, Κοινὰ γὰρ ἅπαντα δέδωκε τοῖς δυσὶ γένεσιν ὁ Θεός· διὸ καὶ αἱ ἀρσέναι κοναὶ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Εἰ καὶ ἐλαττοῦται τὸ κατ' εἰκόνα τοῦ ἀνδρὸς καταγόμενον ὁ ἀπόστολος· διὰ τὸ μὴ τὴν ἀμυδρίαν εἰρῆσθαι τῇ γυναικὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, Καὶ πρὸς τὸν ἄνδρά σε ἡ ὑποτροφή σε, καὶ αὐτός σε κυριεύσει· κοινῶς γὰρ εἰρημένα τοῦ, Καταχυσεύσατε αὐτῆς, ὕστερον τὰ τῆς ἀρχῆς καὶ τὰ τῆς ἐξουσίας τῷ ἄρρενι. Neque aliter Geneſ. 4. 7. πρὸς σὲ ἡ ὑποτροφὴ αὐτοῦ, καὶ σὺ αὐτοῦ ἄρξεις, de Abele, qui in poteſtate, propter jus primogenituræ, frattis Caini dicitur: Quod idem ac ſi dicat, ἕξεις τὴν ἐξουσίαν ἐπ' αὐτοῦ, *in poteſtate tua erit*. Neque aliter accipiendus autor is De virginitate, ad Letoium Melitæ Epiſcopum, locus, Ἀνὴρ μὲν γὰρ, ὡς τοῦ ἀγγελικοῦ τρόπου τινὰ ἀξιώματος ὢν, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τοῖς φράτορσι θαρσῶν ἐωρᾶτο. γυνὴ δὲ ἀνδρὸς πολλῷ ἐλάττωμα λαχοῦσα τὴν φύσιν, ἐξουσίαν ἔχέτω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· διὰ τοῦτο ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὴν ἐξουσίαν, τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ὑποταγὴν ἐυχημόνως ὁμολογοῦσα. Matrona igitur honeſta ἐξουσίαν ἔχει ἀνδρὸς, *poteſtatem omnem penes virum*, habet: quemadmodum contrà, *ſui* meretrix (quod notari velim) ἐξουσίαν habere dicitur: In quam rem Ezechielis cap. 16. 30. exſtat locus: ubi meretricis opera, מעשה אשה זונה שלטת, γυναικὸς πόρνης ἐξουσίαν ἐχούσης, dicuntur; cujus neque maritus neq; Chriſtus caput eſt. Dandam ergò imprimis fœminæ operam hanc ait, ut in viri poteſtate ſit ac maneat, omnémq; habeat in capite: útq; id ipſum ſigno hoc ſubmiſſionis publicè teſtetur, jubet. διὰ τοὺς ἀγγέλους, inquit; quos & teſtes hîc & præeuntes habet. Omnis enim angelorum cura, omne ſtudium, ſervire Chriſto: quem, ut caput, ità poteſtatis ſuæ fundamentum habent ſimul & agnoſcunt. Idem hîc agendum fœminis. Cavendum quippe, nè ſi impudenter & licentioſè nudo ac detecto capite in Eccleſia verſentur, impudentiæ licentiæque, quâ capitis obedientiæ licenter publicéq; renunciant, non Chriſtum modò ſed & angelos illius teſtes habeant: qui ſunt עירים illi in Eccleſia, hoc eſt, *vigiles*; quibus curæ ſemper eſt, ut omnia decenter ac ordine ibi fiant & gerantur. Quæ veriſſima loci hujus eſt interpretatio. Quod ad poſterius; Gloſſæ Novi Fœderis non editæ, διὰ τοὺς ἀγγέλους, *propter Epiſcopos, qui vicarii Domini ſunt*. Quam ſententiam non pauci etiam olim ſecuti. Sequitur, ὅτι ἀνὴρ μὲν οὐκ ὀφείλει κομᾶν. Quod antiqui Eccleſiæ Doctores, κόμας ἔχειν τειχῶν, ſuo tempore dixerunt. Quæ πολιτεία, ſive potiùs ἰδιοθρησκεία, ἄθημα, à natura (ut hîc loquitur Apoſtolus) deinde ab ipſo qui de eo ſic loquitur Apoſtolo damnata, nè Epiphanii quidem temporibus ſublata fuit: qui Expoſ. Fidei Catholicæ, Ἤρεσκε δέ τισι καὶ κόμας ἔχειν τειχῶν, ἔνεκεν ἰδίας πολιτείας ἢ ἀπ' ἰδίου νόου· ὃ τοῦ εὐαγγελίου προστάξαντος, ἐκ τῶν ἀποστόλων δεξαμένων· ὁ γὰρ ἅγιος ἀπόστολος Παῦλος ἀπέκοψε τοῦτο τὸ ἄθημα. *Quoſdam inſtituto proprio incedere comatos*, ait, *quod nec ab Evangelio præſcribitur, nec ab Apoſtolis admiſſum, à Paulo autem etiam damnatum ſit.* Et adverſùs Maſſilianos, in Meſopotamia Monachos fuiſſe docet, κόμας γυναικείας περιαλλουμένους, ἢ καὶ σάκκον περιτιθεμένους· quod ut à Sacris alienum literis, ità à Nazaræis dimanaſſe, quos in hoc ſequendos non eſſe oſtendit; eos enim comam ὅτι τὴν κεφαλὴν διὰ τὴν εὐχὴν, ἵνα ὅτε πλέον ἡ εὐχὴ τοῦ κόσμου καὶ ἐπιλάθωμαι, aluiſſe. Addit, κεφαλὴ δὲ ἔφησεν ὁ Χριστὸς, ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ, hoc eſt, *Chriſtum ipſum jam veniſſe, qui Eccleſiæ eſt caput; cum quo votum ceſſat, quod non alium reſpexit:* quare cultu eo capitis nec opus jam eſſe. Sed & eleganter ex hoc loco addit, ἵν' ὅταν γνῶμεν τὴν κεφαλὴν, ἀποκειρώμεθα τὴν κεφαλὴν, *Ne poſtquam cognovimus caput, dedecortemus caput.* Non ità multò pòſt cùm ſequitur, Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾷ, δόξα αὐτῇ ἐστιν, τὸ אפר alluſiſſe videtur; quod ut *decus* ità *ornamentum capitis* deſignat: vide Ezech. 24 v. 17. Quò & ſpectat, quòd in ſuis bracoth ſive *benedictionibus* quas in Synagoga pronunciare

v. 14.

v. 15.

are ſolent, Judæi addant, *Benedictus, qui Iſraelem decore coronat*; occaſione tegumenti quod capiti imponunt: Quemadmodum & nudo capite è cubiculo exire nefas arbitrantur: pileus enim ſive tegumentum capitis, ex eorum ſententia, δόξα ἀνδρὸς, *viri gloria*: quemadmodum δόξα γυναικὸς, τὸ κομᾶν, *gloria fœminæ, comatam eſſe*, ut loquitur Apoſtolus. Sequitur, Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι. Quod obſcurè (ut leviſſimè dicam) ità ad Julianum Cyprianus convertit, *Si quis autem putatur contentioſus eſſe, nos talem conſuetudinem non habemus.* Cæterùm, εἰ δέ τις δοκεῖ, non aliud quàm ſi, εἰ δέ τις θέλει, *ſi quis vult*, idiotiſmo autori huic uſitato dictum eſt: ut cùm ad Galatas 6. 3. Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναί τι. Cogitandum ergò an recentiores rectè, *Quòd ſi quis videtur contentioſus eſſe*; cùm (quod nemo neſcit) is qui ab Eccleſia diſſentit, talis ſit, non videatur: neque hoc, ni fallor, voluit Apoſtolus; à quo, ut rectè Scholiaſtæ Græci, οἱ φιλόσοφοι tanguntur. Græci, εἰ δέ τις φιλονείκως διάκειται, dicerent. Τὸ δοκεῖν enim ἡδονοδοξίας nota: ut cùm Matthæi 3. 9. Καὶ μὴ δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς, *Et nè velitis dicere intra vos*: ac ſi Latinè dicas, *Nec placete in eo vobis quòd dicatis.* Ergò, Εἰ δέ τις δοκεῖ φιλόνεικος εἶναι, *Si cui placeat contentioſo eſſe*; *Si quis in eo ſibi placeat quòd contentioſus ſit.* Eodem capite quod dicitur, Συνερχομένων ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, tale eſt ac ſi dixiſſet, Συνερχομένων ὑμῶν, τοῦτο ὃ ποιεῖτε, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, *Quod à vobis fit cùm convenitis, non eſt quod poſtulat à vobis Dominus. Non enim ejus ut oportet corpus comeditis.* Recentior interpres, ac ſi ſcriptum eſſet, aut mens eſſet, Τοῦτο, τὸ συνέρχεσθε ὑμᾶς, *Hoc veſtrum convenire, non eſt cœnam comedere Dominicam.* Neque ſatis ad mentem Apoſtoli commentatores Græci, cùm notant, Συνέρχεσθε μὲν ἐπὶ τὸ φαγεῖν Κυριακὸν δεῖπνον, ἀλλ' οὐ ποιεῖτε. Τοῦτο δηλοῖ τὸ, οὐκ ἔστι, *Ad edendum quidem cœnam convenitis Dominicam, neque facitis. Quod denotat illud,* NON EST. Aliud enim, ſi dixiſſet, ἀλλ' οὐχ ὡς δεῖ τοῦτο ποιεῖτε, *Cæterùm non ut oportet illud agitis.* Et planiùs certè B. Hieronymus ad participandi modum refert; *Jam non eſt Dominica ſed humana cœna, quando unuſquiſque tanquam cœnam propriam ſolus invadit, & alii qui non obtulerit, non impertit: ità ut magis propter ſaturitatem quàm propter myſterium convenire videamur.* Ut inſignem ità notet ἀταξίαν, quæ planè tam cœleſti epulo indigna: in qua qui rectè participant, ejus participes fiunt qui omnem ἀταξίαν, in Eccleſia præſertim, odit. Ut etiam hic illud ejuſdem Apoſtoli locum habeat, Πάντα εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω.

Cap. IX.

Locus, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν. *Diaxriſis nvdmdtwn.* Ἑρμηνευταὶ γλωσσῶν. *Locus,* Τμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους. *& an non rectius,* μέλη ἐκ μέλους, *cum antiquo interprete, legatur.* Μέλη μέλη. Πεφασὶ πεφασὶ. *Eadem ex altero Apoſtoli loco confirmata lectio. Judæorum Hieroſolymis* ἀπόστολοι: *Eorum munus, quòd τὰ ἐγκύκλια γράμματα ferrent. Opinio ea unde deſumta videatur. Apoſtoli, literæ: de quibus juriſconſulti. Tractatores, & qui ità dicti. Tractatus,* διδασκαλία, *doctrina. Niceni Concilii tractatus. Tractare,* διδάσκειν. *Magiſtri & Tractatores, iidem. Tractamus,* ἐξερευνῶμεν, *inquirimus: Tractatus,* ζήτησις, *quæſtio.* Ἀντιλήψεις. Τῶν ἰδίων ἀντίληψις· ἢ ἰδίων ὀπτιμάτων. *Locus,* Σημειοῦται τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα. *Varia loci lectio aut diſtinctio. Vera, ut videtur, lectio diſtinctióque.*

Duodecimo capite ab initio non procul illud legitur, Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, ὅτι οὐδεὶς ἐν πνεύματι Θεοῦ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν. Qui in Lege porrò rem à ſe, vel poſſeſſionem, abdicabant, quam nè æſtimatione quidem poſthac vendicare ſibi poterant, voce חרם ſæpe utebantur. Itaque ἀνάθεμα Ἰησοῦν λέγει, qui Jeſu renunciat: λέγει Κύριον, qui eum ſibi vendicat, ſéq; ut peculium eidem dedicat. Priori ratione Apoſtolus 9. ad Rom. ἀνάθεμα ἀπὸ Χριστοῦ eum vocat qui ad Chriſtum ampliùs non ſpectat. Cap. 12. v. 3.

Quid autem quantúmque inter ἀνάθημα & ἀνάθεμα, ex Helleniſtarum uſu, interſit, ex iis, niſi fallor, quæ ad locum Apoſtoli, Ἠυχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, notata jam ſunt, ſatis patet: neq; quod ex Plinio ad Trajanum eruditi adferunt,
v. 10. locum hîc habere arbitror. Eodem capite dicitur, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν. Quo loco quid διάκρισις πνευμάτων ſit, ipſe infrà cap. 14. v. 29. interpretatur: ubi, Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλείτωσαν, καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. Non enim dubium, quin ut hypocritæ ità pſeudoprophetæ tum eſſent; quorum caput non Chri-
Ibid. ſti Spiritus, ſed τὸ πνεῦμα τὸ ἀκάθαρτον, ὁ τοῦ ψεύδους πατὴρ, eſſet. Cùm addit, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἑρμηνεία γλωσσῶν, non prætermittendum videtur, diſſimiles fortaſſe hos γλωσσῶν ἑρμηνευτὰς ſeu *linguarum interpretes* fuiſſe iis quos ſuo tem- 10
pore Epiphanius commemorat: qui, Compendio adverſùs Hæreſes, ubi de ſingulis quæ tum obtinebant muniis, Ἐπὶ τούτῃ τάξει, inquit, ἐξορκισταὶ, καὶ ἑρμηνευταὶ γλώσσης εἰς γλῶσσαν, ἢ ἐν ταῖς ἀναγνώσεσιν, ἢ ἐν ταῖς ὁμιλίαις, *Poſt hos exorciſtæ, linguæ unius per alteram, tum in lectionibus tum in mutuis colloquiis ac diſſertationibus,*
v. 26. *interpretes.* Cum eo autem quod capite eodem legitur, Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, idem ferè Seneca lib. De ira 2. dixit; *Ut omnia inter ſe,* inquit, *membra conſentiunt, quia ſingula ſervari totius intereſt: ità homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus. Salva autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodiâ partium non po-*
v. 27. *teſt.* Paulò pòſt cùm dicitur, Ὑμεῖς δέ ἐστε σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη ἐκ μέρους, nè ſibi quidem ſatisfeciſſe recentior videtur interpres, qui *particulatim* vertit; *Vos autem eſtis corpus Chriſti & membra particulatim.* Quare aſſentiri malim veteri, qui μέλη ἐκ μέλους legit: ut ſit quod Hebræi ac Helleniſtæ, μέλη μέλη, dicerent, quomodo πρῶται πρῶται alibi: Hoc eſt, πάντες μέλη ἐκ μέλους, ἕκαστον μέλος ἐκ μέλους, *omnes membra, quæ inter ſeſe in uno corpore cum capite cohærent, eſtis.* Vos corpus Chriſti, μέλη ἐκ μέλους: ipſe caput. Ut hæc illa de qua ad Epheſ. c. 4. v. 16. agitur συναρμολογία ſit: ubi itidem cùm ἑκάστου μέρους legatur, Græci, cum interprete antiquo, ἑκάστου μέλους legerunt: Qui locus planè hunc interpretatur; Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ, ὁ Χριστός· ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον διὰ πάσης ἁφῆς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἑνὸς ἑκάστου μέρους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος ποιεῖ, εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ. Hæc eſt illa de qua
Leo Primus; *Eccleſia quæ capiti inhæret, corpus Chriſti eſt.* Ut quæ ſic cohærent membra ſingula ac cuncta, μέλη ἐκ μέλους, dicuntur. Et ſi ἐκ μέρους legas, meliùs *ſinguli* quàm
v. 28. *particulatim* dicas. Eodem capite legitur, Καὶ οὓς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους. Qui locus in mentem nobis revocat quod in Commentariis, ſive Catenâ in Eſaiam Græcâ, cujus uſum reverendo eximióque viro Antonio Thyſio debemus, ab Euſebio notatum meminimus; Suos etiam Judæos habuiſſe Hieroſolymis Apoſtolos, quos ad traducendam ab iis Chriſti doctrinam mittebant: cui rei literas ſacerdotes iis tradidiſſe ac ſcribas, quibus cæteros ab ea, quantum pote, averterent. Qui in monumentis antiquorum id ibidem reperiſſe ſe teſtatur. Atque id ut confirmet, ejuſdem inſuper Prophetæ qui cap. 18. v. 2. legitur adducit locum; ubi pro eo quod, ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσσῃ ὄμηρα, καὶ ἐπιστολὰς βυβλίνας, legitur, Symmachum, ὁ ἀποστέλλων ἀποστόλους ἐν θαλάσσῃ, reddidiſſe notat. Deinde autem addit, Ἀποστόλους δὲ εἰώθει καὶ νῦν ἔθος καὶ Ἰουδαίοις ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα φέροντας παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν κομίζοντας, *Etiam nunc uſitatum Judæis, ut eos qui circulares à magiſtratibus ferant literas, Apoſtolos dicant.* ut à Judæis ad Chriſtianos devolutum ſic hoc nomen probet. Cæterùm, ut de Symmacho nè dicam, qui ſub Severo, quis non videt ſcenam hanc ex Lucæ verbis inſtructam, qui Actor. 9. de Paulo, ὅπως ἐὰν τινας εὕρῃ τῆς ὁδοῦ ὄντας, ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Quod ut per ſe tranſparet, ità magis confirmabitur, ſi ea quæ præcedunt videamus. Ità enim ibidem Euſebius; Εὑρήκαμεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τῶν Ἱεροσολύμων κατοικοῦντες ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἦσαν, ἱερεῖς, καὶ γραμματεῖς, καὶ ἀρχισυνάγωγοι, γράμματα διαχειρίζοντες, εἰς πάντα διαπέμψαντο ἔθνη,

ἴδιον, διαλλάττοντες τὴν χειρὸν διδασκαλίαν ὡς αἵρεσιν ξένην καὶ ἀλλοτείαν τῆ Θεῆ παρηγγέλλοντό τε δι' ὅπισθεν, μὴ προσδέχεσθαι αὐτάς, *In veterum ſcriptis invenimus, eos qui Hieroſolymæ tum habitarent, Judæos, imprimis ſacerdotes, ſcribas, atque ſenatores, epiſtolas à ſe ſcriptas ad omnes miſiſſe gentes, quibus Chriſti ut peregrinam atque à Deo alienam traduccrent doctrinam; iisdémque, eam nè admitterent, perſuadere conarentur.* Apparet veriſſimum quod dixi: Quemadmodum *apoſtoli* ipſæ dicebantur literæ; de quibus ad tit. *De verborum ſignificatione*, ut & ad eum qui *De dimiſſoriis ſive apoſtolis* inſcriptus eſt, Juriſconſulti agunt. Sequitur, πρῶτον διδασκάλους. Quos, teſte Vincentio Lirinenſe, *tractatores* olim dicebant; quòd, ut ipſe docet, *Sacros ſcriptores tractarent atque exponerent.* Elegantiſſimus autor Commonitorio 1. ET QUOSDAM QUIDEM POSUIT DEUS IN ECCLESIA: PRIMÙM APOSTOLOS; *quorum ipſe unus erat:* SECUNDO PROPHETAS; *qualem in Actibus Apoſtolorum legimus Agabum:* TERTIO DOCTORES; *qui Tractatores nunc appellantur; quos hic idem Apoſtolus etiam Prophetas interdum nuncupat, eò quòd per eos prophetarum myſteria populis aperiantur.* Et ità paſſim B. Hieronymus, *Nunquid ego in turbam mitto Origenem? nunquid cæteras tractatores? Scio me aliter habere Apoſtolos, aliter cæteras tractatores*, ad Theophilum, & paſſim alibi. Unde *Tractatus*, διδασκαλία, *doctrina*: Ambroſius De incarnatione Domini contra Apollinariſtas, *Etſi mihi frequenter Niceni Concilii tractatum ſe tenere commemorant. ſe diu illo tractatu Patres noſtri non carnem ſed Dei Verbum unius ſubſtantiæ cum Patre eſſe dixerunt.* Et *Tractare*, *docere*: quemadmodum cùm idem Lirinenſis Neſtorium accuſat, *quòd S. Scripturam ſe primùm & ſolum intelligere, & omnes eos ignoraſſe jactavet quicunque ante ſe magiſterii munere prædîti Divina eloquia tractaviſſent.* Unde & *magiſtri* iidem qui *tractatores*: ut cùm S. Athanaſius eidem *antiſtes ac magiſter fideliſſimus & confeſſor eminentiſſimus* dicitur. Vetus Gloſſarium, *Magiſter*, ὁδηγὸς, ἔξαρχος, διδάσκαλος. Idem eruditiſſimus Gloſſarum autor, *Tractamus*, ἐξεργάζομαι, *Tractatur*, ἐξετάζεται, *Tractatum* denique, *quæſtionem*, exponit. Sequitur ibidem, εἶτα διαιρέσεις, εἴτε χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Ubi non malè, ut quidem arbitror, recentior interpres, qui ad diaconorum viduarúmque miniſteria pauperibus deſtinata τὸ, ἀντιλήψεις, refert. Neque multò aliter 2. Machab. 11. 26. ubi procuratio ſeu cura quam pro ſuis quiſque rebus ſuſcipit, τῶν ἰδίων ἀντιλήψις dicitur; ὅπως εἰδότες τὴν ἡμετέραν παραίρεσιν, εὐθυμοί τε ὦσι, καὶ ἡδέως διανοῶνται περὶ τὴν τῶν ἰδίων ἀντιλῆψιν. Quam paulò antè τῶν ἰδίων ὀπαμίλειαν dixit; ἀπαρέγκλητος ὅπως γένηται περὶ τὴν τῶν ἰδίων ὀπαμίλειαν. Eodem capite ſub finem cùm dicitur, Ζηλοῦτε δὲ τὰ v. 31. χαρίσματα τὰ κρείττονα. καὶ ἔτι &c. variant, neque multùm juvare nos poſſunt, codices. Sed & dubitaſſe de hac lectione antiquos ſcholia Græcorum docent: quæ cum interrogandi nota legendum monent, Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα; καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. Photius, Ἀλλ' ἔστιν εἰρῆσθαί μοι δοκεῖ τῷ θειοτάτῳ Παύλῳ, Ζηλοῦτέ, φησι, τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα; καὶ ἔστιν ὑμᾶς ἐπιτιμῶν μὴ ἀζημίως ἐπὶ τοῖς ἐλαττόσιν; ἀλλ' ἔτι ἐφικτὰ καὶ ζηλωτὰ τῶν μειζόνων ἐστί; Ἐγὼ, καὶ ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις, μίαν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι, δι' ἧς ἐδὲν τῶν χαρισμάτων τῶν μειζόνων ἐνδεήσετε, καθ' ὑπερβολὴν ἂν τῶν ἄλλων μείζως ἀληθῶς καὶ τελειότερα φανήσητε, *Mihi verò ità à divino Paulo videtur dictum; Potiora verò dona ambitis? neque adhuc vobis perſuaſi nè in minoribus animum deſpondeatis? adeò adhuc eaque majora ſunt amatis ac ambitis? Ego autem, præter eaque jam dixi, rationem viámque vobis monſtro quam ſi ſequamini, nec majora vobis dona deerunt, ſed & excellenter cæteris majores revera perfectioresque videbimini.* Idem & alii obſervarunt; nec malè fortaſſis. Novi qui ſcripſiſſe & diſtinxiſſe Apoſtolum exiſtimaret, Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα, καὶ εἴ τι καθ' ὑπερβολήν. Ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. perſpicuè imprimis. *Ambite autem dona potiora, & ſi quid excellens eſt. Ego viam jam monſtrabo vobis.* Quod eorum quæ ſequuntur argumentum eſſet aut παραδιδῶ. Idque ut non improbo, ità ſine codicis autoritate, meo more, nihil muto.

Cap. X.

Γλώσσαις ἀγγέλων λαλεῖν. *Linguæ Angelorum; vocem eorundem in communicandis vo-*
cibus ῥώσαμις. *Lingua angelorum, ut, Panis angelorum. B. Hieronymi de linguis ange-*
lorum locus. ἢ ἀγάπη ὃ περπερεύεται. *Quid ſit περπερεύεσθαι, recentioris interpretis ſen-*
tentia. In περπερείᾳ quæ concurrant vitia; βλακεία *nempe, &* χαυνότης. Πέρπεροι,
πνευματολόγοι, πείναλοι. *Locus M. Baſilii è Canonibus,* ὅτι πᾶν ὃ μὴ διὰ χρείαν
ἀλλὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται, περπερείας κατηγορίαν ἔχει. Μὴ ἀπολογοῦ,
μὴ πέρπερος. *Locus,* οὐ παροξυνεῖται οὐ λογίζεται τὸ κακόν. Λογίζεσθαι, δόξαι λογοθετεῖν, *ſive Imputandi ſignificatione.* Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν. *Locus,*
ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην: *Mens loci.*

Cap. 13. v. 1. SCio quæ de linguis Angelorum dicuntur, hyperbolen videri eruditis. Locus ipſe initio decimi ac tertii occurrit capitis, Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Cùm fortè non tam de eloquentiæ quàm linguarum variarum dono, hoc eſt, non tam περὶ εὐγλωττίας (quod nonnulli volunt) quàm πολυγλωσσίας, agat Apoſtolus. Quo ſenſu quidem oratio plana eſſet; Ἐὰν ταῖς γλώσσαις πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὡς οἱ ἄγγελοι, λαλῶ. Quis enim dubitat, quin Angeli, quamvis linguas propriè non habeant, (quibus loco earum *νοεραῖν δύναμιν* antiqui tribuunt Theologi, quâ divinas inter ſeſe cogitationes ſine *περιφοιτᾷ* communicant ſermone) cùm ad gentes mitterentur varias, (quemadmodum commune Angelorum in miſſione miniſterium Hebr. 1. v. 14. poſitum Apoſtolus teſtatur) eorúmque ubi viſum eſſet operâ in terris uteretur Deus, variis quoque ac diverſis uterentur linguis? Quid ſi tamen γλῶσσα ἀγγέλων, *lingua Angelorum*, ut *panis Angelorum*, hoc eſt, *cæleſtis*, dicatur? ut quemadmodum homo panem comediſſe Angelorum, ità hic Angelorum loqui linguâ, qui cœleſti facundiâ eſt præditus, dicatur. Sapientiâ Salomonis cap. 16. v. 20. ἀγγέλων τροφὴν ἑτοίμασας τὸν λαόν, *nutrimento angelorum paraſti populum.* B. Hieronymus, *Neque ullo modo Apoſtolus dixiſſet*, SI LINGUIS HOMINUM LOQUAR ET ANGELORUM, *niſi hic eſſent Angelorum linguæ, ſicut hominum: quamvis Angelicæ ſint diſſimiles humanis. Eſt ergò aliquod, & ipſum valde magnum, ſuper diverſitate linguarum inter terrigenas & miniſteria ſuperna diſcrimen. Super qua re nos Canonicus liber Novi Teſtamenti qui Apoſtolica continet geſta ſufficienter inſtruxit.* Quaſi ſcilicet πολυγλωσσία, aut linguarum, de quibus ibi, dona, linguæ Angelorum fuerint:

v. 4. quanquam non ignorem, intelligi & aliter poſſe. Eodem capite cùm dicitur, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ· ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, quid ſit περπερεύεσθαι quæſiſſe multos video. Recentior interpres interim, cùm redderet, *non perperàm agit*, metuo nè ſatis obiter defunctus ſit. In περπερείᾳ propriè ſic dictâ duo concurrere videntur vitia; ἡ βλακεία nempe, & quæ Ariſtoteli χαυνότης dicitur: quæ inſolentiam faſtúmque præ ſe ferunt. Optimè Heſychius, Περπερεύεται, ἐπαίρεται, *inſolenter effertur, inſolenter ſe effert.* Item, Πέφρικε, οὗ βλακείας ἐπαιρόμενος, *qui ſtolidè alii ſe præfert.* Unde & rectè τῷ φυσιοῦται, conjungitur. Accius Pragmatico,

Deſcribere in theatra perperos populares.

Ubi *perperi*, βλάκας, *ſtolidi*; propter τὴν ἀλαζονείαν fortè putidámque arrogantiam: quales glorioſi, quos deſcribunt Comici. Qui & loquaces; cùm præſertim de ſe tinniunt: cujuſmodi, quos πνευματολόγους Græci dicunt. Interpres Sophoclis, κομψὸς γὰρ ἔλεγον, ὡς ἡμεῖς περπέρους καὶ πειναλέους φαμέν. In Canonibus antiquis certè ad exceſſum in habitu refertur: ut cùm canone 15. Concilii ſeptimi Oecumenici, ſeu Nicenæ ſecundæ, dicitur, Ὅτι πᾶσα βλακεία καὶ κόσμησις σώματος, ἀλλοτρία ὀφεῖ τῆς ἱερατικῆς τάξεως, tandémque additur, ὅτι πᾶν ὃ μὴ διὰ χρείαν ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται, περπερείας ἔχει κατηγορίαν, ὡς ὁ μέγας ἐφη Βασίλειος. *Omne quod neceſſitatem excedit & cultui adhibetur, perperiæ nomine, magno Baſilio teſte, infamari.* Ac ibidem Zonaras, εἶτα καὶ τὸ μέγαν Βασίλειον εἰς μαρτυρίαν παράγει, ἐρμηνεύοντα τί ὄφει περπερία·

ὅς

ὅς φησιν, ὅτι πᾶν ὃ μὴ διὰ χρείαν ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν ἐξηλαμένον. Balſamo, ἢ ἐὰν μὴ διὰ χρείαν τῷ σώματι λαμπρότερον ἱματισμὸν, περιπερείαν, ἢ γυναικείαν, οὐόμαζεν ὁ μέγας Βασίλειος. Conſtit. Apoſt. quæ Clementi aſſcribuntur, de Epiſcopo, Μὴ τοῖς κυριακοῖς, ὡς ἀλλοτρίοις, καχρήσθω, ἀλλὰ μεμετρημένοις, &c. deinde, μὴ ἀπλᾶ, μὴ πίρπερα. Nimis igitur ἀδιορίστως & univerſaliter interpres, *non agit perperàm.* Aliud eſſet, ſi dixiſſet, *non inſolenter agit*, aut, *nihil inſolenter agit.* Inter ea quæ ibidem charitati tribuit Apoſtolus, & illud eſt, ἡ παροξύνεται, ἡ λογίζεται τὸ κακόν. Quæ v. 5. ità conjunguntur, ut alterius ex altero petenda ſit interpretatio. Quis παροξύνεται? Qui de vindicta cogitat. Quis τὸ κακὸν λογίζεται? Qui injuriâ affectus, πρὸ πεσὼν πάρξαι, quâ voce ſic Platonici utuntur, hoc eſt, *illi qui inferre priùs cœpit*, non ignoſcit: Quem non minùs imò magìs peccare iidem pronunciant. Maximus Tyrius nobiliſſimâ Diſſertatione, *Utrùm referenda ſit injuria*, inter alia, Ἐπεὶ ὅτιν ἀδικίας πρὸς ἀδικίαν ὑπερβολὴ, ὁ τιμωρῶν τοῦ πρὸ πάρξαντος ἀδικώτερος, *Siquidem alterâ alterâ major ſit injuria, injuſtior qui illatam ulciſcitur, eo qui inferre cœpit.* Apoſtolus οὐ λογίζεται τὸ κακὸν charitatem dixit, quia de vindicta non cogitat. Τοῦτο, inquit Theophylactus, ἵνα μὴ ἀνθυβρίζωσι, *Hoc*, inquit, *ideo, nè injuriam injuriâ compenſent.* Aliud autem eſt λογίζεσθαι, cùm non aliud quàm ἐνθυμεῖσθαι, aut ſimile, deſignat; ut cùm eodem capite hoc dicitur, Ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην: aliud, cùm *imputandi* notione ſumitur. Gloſſæ nobiliſſimæ, Λογίζομαι, ἐνθυμοῦμαι, *Cogito, ineo conſilium, animadverto, reor.* Λογίζομαι, ὑπολαμβάνω, *Opinor, arbitror.* Λογίζομαι, ὀπὶ λογοθετῶ, *Imputo.* Utroque modo accipi hoc loco poſſe, etiam non antiqui interpretes viderunt: Carthuſianus, NON COGITAT MALUM, *id eſt, nocumentum inferre alicui.* meliùs, *referre*, dixiſſet. Haymo, NON IRRITATUR, *id eſt, etiam ſi læſa fuerit, non provocatur ad iracundiam ſive furorem; non cogitur ad vindictam, ut malum pro malo reddat.* NON COGITAT MALUM, *id eſt, non ſolùm non facit, ſed nec cogitat ut alii noceatur.* prior læſus, videlicet: ut ità hæc jungantur. Quid ſit παροξύνεσθαι optimè Satyricus expreſſit cùm dixit,

Quantulacunque adeò eſt occaſio, ſufficit iræ.

Quid ſit ἡ λογίζεσθαι τὸ κακὸν Socrates docuit, qui Anyto ac Melito (ut idem eleganter ibi) noxam ac vindictam remiſit;

Chryſippus non dicet idem, nec mite Thaletis
Ingenium, dulcíque ſenex vicinus Hymetto;
Qui partem acceptæ ſæva inter vincula cicutæ
Accuſatori nollet dare.

imprimis autem Protomartyr ſanctiſsimus, cùm moriturus exclamat, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. hoc enim, μὴ λογίσῃ αὐτοῖς τὸ κακόν. Interpretes, *non cogitet malum.* quod minus eſt: & τὸ λογίζεσθαι rectè utroque modo accipitur, ut dixi. Eodem capite & illud habemus, Ἐκ μέρους γὰρ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. v. 9. Ubi quod alibi κατ' ἄνθρωπον, ſive ὡς ἐν ἀνθρώποις, nunc ἐκ μέρους dixit. Neque aliter Græci. Procopius in Geneſin, τὸ δὲ τέλειον ἀκριβέστερον, ὡς ἐν ἀνθρώποις· ὥσπερ ὁ Παῦλος, ἐκ μέρους, φησί. Sub finem ejuſdem capitis illud legitur, ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. v. 12. hoc eſt, καθὼς καὶ ἐγνωρίσθην, *pro cognitione quâ imbutus fuero.* Ità γνωρίζω erit יוֹרֶה, *cognitione imbuo*; ut τῷ βαπτίσειν Helleniſtæ utuntur. Ἐπεγνώσθην igitur pro ἐπιγνωσθήσομαι, illud, pro ἐπιγνωρισθήσομαι. Quod Helleniſtæ, καθὼς ἐπιγνωσθήσεταί μοι Κύριος, *prout Dominus cognoſcendum ſe mihi dabit*, ſuo more dicerent. *Ex parte cognoſco*, inquit; *tum verò, pro cognitione quâ imbuet me Dominus.* ità ut poſterius diſertè τῇ ἐκ μέρους γνώσει opponat. Nec alia mens eſt Apoſtoli. Non ergò eruditi ſatisfaciunt cùm dicunt, *prout cognitus fuero.* Eraſmus in eruditiſsima Paraphraſi, *Nunc aliquomodo ex parte cognoſco; tunc præſens præſentem Deum cognoſcam ſicut ab ipſo cognitus ſum.* quod & Recentior admiſit. Imò potiùs, *pro cognitione quâ imbuar; pro cognitione quâ ab eo tum illuſtrabor.* Idem cùm ἐπιγνώσθην, ἐδιδάχθην interpretatur, viam tangit propè quam non inſtitit: ut nec veteres, qui in

voce

v. 13. voce καθὼς argutantur. Verba quibus hoc caput Apoſtolus concludit hæc ſunt; Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπὶς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. *Quæ ſi deſit*, inquit ex Auguſtino Proſper, *fruſtrà habentur cætera: ſi adſit, habentur omnia.*

Cap. XI.

Locus, Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ. πνεύματι λαλεῖν μυστήρια: & non πνεύματα quo facto ibi uſurpata. προσεύχεσθαι πνεύματι· προσεύχεσθαι νοΐ. εἰ τύχοι, prout inciderit. Φωναὶ· καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον, *& quomodo intelligendum. Mos Hebræorum, quibus ſine antecedente interdum ponitur relatum. Locus,* Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. *Mos Eccleſiæ ea quæ in homilia dicta eſſent in precibus repetere. Locus,* Τί γάρ μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι: *Diverſa interpretationes. Quid eo loco ſit* πνεῦμα. *Sine ſpiritu,* ἀνὰ πνεύματος, *vocem non proferri. Locus,* Θέλω πέντε λόγους διὰ νοός μου λαλῆσαι: *Alia Marcionis & ſuppoſita lectio: Alia Epiphanii lectio. Locus,* Ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ: *Diverſa loci interpretatio; etiam Chaldæi, ac B. Hieronymi. Φαυλισμὸς χειλέων, Balbuties. Eſaiæ prophetia νόμος dicta. Origenis locus.*

Cap. 14 v. 2. CApite decimo & quarto ſtatim ſeſe offert locus ille, Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσσῃ, οὐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. οὐδεὶς γὰρ ἀκούει· πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια, *Qui peregrinâ,* inquit, *loquitur linguâ, non hominibus jam loquitur, ſed Deo. Nemo enim audit* aut *intelligit.* Quare? Quia voce quæ non intelligitur myſteria profatur; neque quicquam præter vocem edit, quæ ſpiritu perficitur: Ut ſic πνεῦμα oris ſit organum ſive inſtrumentum quo vox editur. Quæ & fruſtrà editur ſi non intelligatur: Quod in linguis peregrinis ſit ac ignotis; quæ ſi non intelliguntur, nihil præter ſonum dant, quem lingua ſpiritúſque edit. Quomodo accipiendum, ut alibi Eraſmus vidit, ità hîc non vidit. Cùm ſic voce πνεύματος Apoſtolus utatur, è qua tota diſputatio dependet. Pro quo eruditus hoc loco interpres, Πνεύματι δή, *Id eſt, afflatu quem à Spiritu accepit: quo tamen abutitur cùm loquitur myſteria, id eſt, quæ non intelliguntur ab ipſo cætu apud quem loquitur.* Quemadmodum nonnulli infrà, cùm dicitur, προσεύχωμαι τῷ πνεύματι καὶ τῷ νοΐ, non rectè ſe torquent (Qui illuſtriſſimus locus ut hunc interpretatur, ità nec aliter eum præcipui ex Patribus interpretantur: Inter quos Chryſoſtomus & alii) Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Τί οὖν ἐστι; προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοΐ. Ubi non rectè interpres, qui, *Quid eſt igitur? precabor Spiritu, ſed precabor etiam intelligentiâ.* In Notis autem addit, *Precabor Spiritu, id eſt, linguâ peregrinâ quam mihi dictat Spiritus. Nec enim donum linguarum aboleo.* Ad quem locum plura quæ huc ſpectant. Πνεῦμα igitur, ut diximus, accipiendum: Quemadmodum & γλῶσσα non peregrinam modò linguam, quod uſitatum, ſed & nihil præter inſtrumentum vocis nonnunquam notat. Aliquantò pòſt ſequitur,

v. 10. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον, *Tot ac tot forte vocum,* aut *linguarum, genera in mundo ſunt.* hoc eſt, *infinita propè:* nam de numero non definito agit. Infrà capite ſequenti, Καὶ ὃ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου, ἤ τινος τῶν λοιπῶν, *nudum granum, tritici forte* (vel, *utputa*) *aut alicujus è cæteris.* de re non definita. Gloſſæ, εἰ τύχοι, *utputa.* Recentior, Τοσαῦτα, *prout inciderit, genera vocum ſunt.* Neque φωναὶ fortè *voces,* ſed *linguæ:* quod qui non obſervarunt, videndum an non bis idem dixerint. Quis enim dicat, φωνὰς οὐκ εἶναι ἀφώνους? vel, πολλὰ εἶναι γένη φωνῶν, καὶ οὐδὲν ἄφωνον, eo ſenſu ſcilicet? Sed & interpres vetus, γένη φωνῶν, *genera linguarum,* dixit; *Tam multa, utputa, genera linguarum ſunt in mundo, & nihil ſine voce eſt.* Meliùs, *neque ullum,* vel *ulla, ſine voce eſt.* Et hoc Theophylactus vidit, qui notavit; Τυτέστι, Τοσαῦτα φωναὶ ὑπάρχει εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ· Σκυθῶν, Ἰνδῶν, Θρᾳκῶν, καὶ ἄλλων ἐθνῶν καὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ λέγουσι τοῦτο, *Hoc eſt, Tot eſſe voces in mundo contingit; nimirum Scytharum, Indorum, Thracum, aliarumq; gentium: omnesq;*

dicunt

dicunt & significant aliquid: Neque enim sunt mutæ vel sine voce gentes. Sequitur, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. Ubi si eodem modo quo cæteri autores Græci scripsisset Apostolus, relativum πρὸς τὸ διανούμενον referendum dicerem; quod est ἄνθρωποι. Usitatum verò insuper, nec rarò, Hebræis, ut sine antecedente ponatur relatum: ut Num. 7. 89. ἐν τῷ εἰσπορεύεσθαι Μωϋσῆν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου λαλῆσαι αὐτῷ. *cum Deo*, nempe: de quo nihil proximè præcessit. Esther. 5. 9. *nec se movisset ab eo.* & intelligit, τὸ πᾶν. Ità, καὶ οὐδὲν αὐτῶν, hoc est, οὐδὲν γένος ἀνθρώπων. Quare igitur tantopere hic laborant eruditi? Sequitur mox, καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. Hoc autem est quod Anacharsis dicebat, Ἐμοὶ οἱ πάντες Ἕλληνες σκυθίζουσι. sive eos non omnino intelligeret, utpote Græcos; sive omnino non, ut Græci non intelligunt Scythas. Et ad verbum propè cum Apostolo poeta, Ibid. v. 11.

> *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli.*

Eodem capite mox sequitur, Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσσῃ, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Quo loco etiam è veteribus existimarunt quidam, inter quos Chrysostomus, τὸ προσεύχεσθαι idem esse quod αἰτεῖν διὰ προσευχῆς, *precibus petere aliquid*, aut *postulare*: ac si dicat, *petite insuper interpretationis donum*: Cùm ea quæ sequuntur, alium ejus verbi ostendant usum: ut cùm ait, ἐὰν προσεύχωμαι γλώσσῃ, cæteráque eodem modo; ubi nihil aliud τὸ προσεύχεσθαι præter תחפלל ejúsque usum expressit. Qui nè hoc quidem voluit, ni fallor, ut διὰ γλωσσῶν, sive *linguâ peregrinâ*, cum interpretatione singulorum, concipiantur preces; quod alienum: cùm usitatum videatur potiùs eo tempore fuisse, ut ea quæ in exhortatione aut homilia ad populum dicta essent, obiter repeterentur: Quod & in plerisque Ecclesiis nunc tenet. Si quis ergò, inquit, linguâ peregrinâ usus est, adjungat preces, quibus antè dicta sic interpretetur. Peregrinâ enim linguâ preces si concipiantur, frustrà fit hoc certè, quia non intelliguntur. Sequitur, Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι. Ubi fateor nondum assequi me posse quid Apostolus voluerit cùm dixit, τοῦ πνεύματος προσευχομένου ἄκαρπον τὸν νοῦν εἶναι, si quidem afflatus sive donum Spiritûs intelligatur (hoc enim eruditi volunt.) Quomodo enim aut qui Spiritûs instinctu precatur vel afflatu, potest non precari mente? aut quâ ratione Spiritus ac mens separantur sic aut opponuntur? & quæ causa cur, si benedictio dictante eodem fiat Spiritu, non assequatur eam idiota, sed nec dicere Amen ad hanc possit? Mirum ergò, quàm hîc sese torserint & veteres & nostri. Ambrosius πνεῦμα, *spiritum qui datur in baptismo*, exponit: Chrysostomus, τὸ χάρισμα τὸ κινοῦν τὴν γλῶσσαν. qui, si τὸ πνεῦμα τὸ κινοῦν τὴν γλῶσσαν dixisset, aliud dixisset. Glossa ordinaria; *Spiritus meus orat: à Deo datus, facit loqui.* vel, *ratio, quæ id bonum putat.* Lyranus, *Affectus meus in Deum elevatur. Spiritus enim importat quandam vim motivam. Et ideo voluntas, quæ est affectus intellectivus, vocatur hic Spiritus, quia movet alias animæ potentias ad agendum.* Haymo, *Vis animæ meæ, id est, ipsa anima quæ vivificat corpus, profert verbum: intellectus autem animæ meæ sine aliqua utilitate est.* Sedulius *Spiritum, vim quandam animæ mente inferiorem*, interpretatur. Nunc videamus. Nemo nescit, sine spiritu, de quo jam suprà, vocem edi proferríque non posse: Quemadmodum & Medici, respirationis vocísque materiam, πνεῦμα dicunt. Clemens quoque Alexandrinus Pædagogi lib. 3. *spiritûs impulsu, tanquam plectro, edi vocem* ait; Καὶ ἐν καθάρᾳ αἰνεῖτε αὐτόν. καθάρα νοείσθω τὸ σῶμα, οἱονεὶ πλήκτρῳ κρουόμενον τῷ πνεύματι. Ibidem, τὸ σῶμα κρουόμενον τῷ πνεύματι τὰς φθόγγους ἀποδοῦναι τὰς ἀνθρωπίνους, *os, spiritûs impulsu, humanas proferre voces*, ait. Bene igitur Apostolus, *Si linguâ*, inquit, *peregrinâ preces concipiam, spiritus, qui os impellit vocémque edit* (sive, *solum os meum, sola vox mea*) *precatur: nullum tamen mens mea percipit ex eo fructum.* ut, *cum Latini homines*, cum Ambrosio, *Græcè assolent cantare, oblectati sono verborum; nescientes tamen quid dicant.* qui de cujusque mente accipit. *mens, qui est animus, sine fructu est.* Pergit Apostolus. *Quid igitur? Precabor spiritu*, hoc est, *voce ac ore precabor: sed & mente precabor.* nè, ut ille loquitur, *sonum dem sine mente. Canam spiritu*, hoc est, *voce ac ore canam; canam & mente.* Quemadmodum enim qui linguam non intelligit quâ

utitur, ore tantùm ac voce pronunciat quæ dicit, ità ut ex eo nullum mens percipiat fructum (verè, ut ejuſdem Apoſtoli verbis utar, λαλεῖ ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον) ità nec alium ædificat qui linguâ ei utitur ignotâ. *Quandoquidem, ſi ſolo ſpiritûs impulſu* (ſive, *oris motu ac voce*, ut illi ſolent qui peregrinâ aliiſque ignotâ utuntur linguâ) *benedicas, quomodo qui inter idiotas eſt, ad ea quæ à te dicuntur, Amen dicet, cùm quæ dicis non intelligat?* Τὸ πνεῦμα ità uſurpari (ut cùm, αὖτις πνεύματος, Πνεύμων ab Heſychio exponitur, *quòd vocis ſpiritûſque inſtrumentum pulmo ſit*) nec mirum, ut jam diximus, nec novum. Cur hìc verò nè de Helleniſtis quidem cogitabant eruditi? qui רוח, quod eſt πνεῦμα, etiam φθόγμα, etiam λόγον, exponunt: Ut cùm, ὁδὶ γὰρ ὑμῶν φθόγμα ῥήματος ἀνέξομαι, Jobi 6. 26. dicitur. Item, καὶ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος κρύπτων τοὺς λόγους. utrobique autem τὸ רוח habes. Ut omittam, σῶμα etiam eoſdem alibi πνεῦμα dixiſſe. Quid ergò, ſi Apoſtolus dixiſſet, ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσσῃ, τὸ σῶμα vel ἡ φωνή μου προσεύχεται, an aliud dixiſſet? Sed nec voce aliâ uſus hìc eſt Syrus, qui, רוחי הוו מצליא, *ſpiritus meus orat:* additque, *intellectus autem meus ſine fructibus eſt.* Etiam paulò pòſt cùm ſequitur, *canam ſpiritu meo*, eruditi interpretes, *ità canam ut non audiar modò:* quod eſt, *canam ore ac voce; ità tamen ut* (quod additur) *& mente ac intellectu canam.* Nam tibicines & ſimiles, qui inſpiratione aut flatu rem gerunt, totas hiſtorias πνέειν poetis dicuntur: Ut cùm Epigrammatarius tit. Εἰς αὐλητάς,

Σύμφωνοι μαλακοῖσι καρχαπάμοις ὄρνιθες αὐλοῖς
Δωρίδες, γοεραὶ ἔντεα Δαρδανίδας,
Καὶ Σειμίλας ὠδῖνα κεραύνιον· ἔντεα δ' ἵππου
Ἔργματ', ἀειζώων ἀλάμπων χαλκεῖον.

v. 19. Eodem capite, Ἀλλ' ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι. Pro quo impudenter Marcio διὰ τὸν νόμον ſuppoſuerat: Quod multis Epiphanius exagitat: qui τῷ νοῒ legit; ἐν τῷ νοῒ μυστήσει, διὰ τῆς ἑρμηνείας φράσαι, &c. quod & ex codicibus nonnullis eruditi adducunt. v. 21. Paulò pòſt eodem capite ſequitur, Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, Ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ. Ubi negari non poteſt, paulò aliter nunc loqui Helleniſticum contextum, qui habet, Διὰ φαυλισμὸν χειλέων, διὰ γλώσσης ἑτέρας ὅτι λαλήσουσι τῷ λαῷ τούτῳ, Eſaiæ 28. 11. Negari non poteſt, à mente S. Pauli abiiſſe Chaldæum videri, qui dixit, *Quoniam in mutatione ſermonis & in lingua ſubſannationis irridebant prophetas qui prophetabant populo huic.* Quomodo igitur, ſi Apoſtolum ſequimur, Deo hæc afficribuntur; qui minatur, aliis in poſterum ſe linguis apud populum uſurum eſſe? In Hebræo quia ירבר legebatur, *prophetam* (quod nonnulli ibi ſubſtituunt) intellexiſſe Chaldæus videtur: Quemadmodum & Græci, quia *prophetas*, aut ſimile, intellexerunt, λαλήσουσι verterunt: cùm λαλήσει reddendum eſſet; quod & à B. Hieronymo hìc factum, qui, *linguâ alterâ loquetur ad populum iſtum.* Ergò λαλήσει. Quis? Ὁ Κύριος. qui eo loco de ſtupore populi conqueritur; adeò ut ad φρενῶν ὑπόθηκιν & infantiam jam rediiſſe dicatur: Eſaias ergò, *Quem docebit*, inquit, *ſcientiam? & quem intelligere faciet quod audivit?* propheta, nempe. *An abductos à lacte, evulſos ab uberibus?* Deinde, poſtquam dixit, Non ſecùs quàm pueros omnium ignaros formandos eſſe, tandem addit, Ridiculâ ſe linguâ, aut ſubſannationibus linguæ, ad populum iſtum locuturum eſſe; בלעגי שפה, vel *blæſâ*, vel *ridiculâ*, vel *illudente linguâ*: ut ſolent qui cum pueris balbutiunt; aut linguas, quæ non intelliguntur, apud alios loquuntur: quod in Chaldæa Dei populo evênit. Græcus φαυλισμὸν χειλέων dixit, quia ad balbutiem id retulit: balbuties enim linguæ ac labiorum, φαυλισμός. Quare autem addit quòd ſequitur, καὶ οὐδ' ὕτως εἰσακούσονταί μου? Quia paulò pòſt Propheta addit, *& noluerunt audire*, καὶ οὐκ ἠθέλησαν ἀκοῦσαι. Nobis interea ſedet, ut quod ſentio hìc dicam; Septuaginta interpretes, nondum vitiatos aut mutatos, expreſſiſſe Apoſtolum: eò magis, quòd ex Origene eodem ferè modo reddidiſſe Aculam didici; qui, ut vero ſimile, Septuaginta hìc ſecutus fuerat. Locus Origenis in Philocalia nunc legitur; Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα περιοχὴ νόμου τῷ ἀποστόλῳ λέγεται, φάσκοντι, Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, Ἐν ἑτερογλώσσοις καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' ὕτως εἰσακούσονταί

κύριος μου, λέγει Κύριος. Ac deinde addit, Ἐν ἑτερογλώσσοις γὰρ καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονταί μου, λέγει Κύριος. *Ac Esaiæ prophetia Lex Apostolo dicitur, cùm inquit,* In Lege scriptum est, Per diversæ linguæ homines et alia labra huic populo loquar, neque etiam ita me audient, inquit Dominus. *Penè enim eadem in Aculæ interpretatione invêni.* Quemadmodum nihil usitatius quàm ut doctrina omnis, imprimis sacra, ac Scriptura, Lex dicatur: Quod cuivis notum esse debet: imprimis autem mirari id non possunt qui quàm latè patet Hebræa vox non ignorant.

Cap. XII.

Parùm opportuna versuum distinctio. Non necessaria interpretationis trajectio; τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. τίνι λόγῳ, τίνι τρόπῳ, *Theophylacto & Chrysostomo. Locus,* Καὶ ὅτι ὧδε Κηφᾶς· εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς: *& quomodo intelligendus sit locus. Canon de Scripturæ consuetudine, in iis quæ ad tempus omittuntur ac deinde alibi commemorantur.* τοῖς δώδεκα. *Augustini locus.* Ἰακώβῳ· εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσι. Ἀπόστολοι πάντες, & οἱ δώδεκα. *Apostoli vox latiùs sumta. Locus,* Ἔφαπαξ ἢ πάντων, ὡσπερεὶ τῷ ἐκτρώματι, ὤφθη κἀμοί. ἐμοπάσα. Κοπετοὶ, ἐοικόσι μόνοις *in Ecclesia.* Οἱ κοπτόμενοι *Ignatii.* Μαρτυρεῖν καὶ Θεῷ· Ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ. Μαρτυρεῖν τι τῷ Θεῷ· Περιμαρτυρεῖν τι τῷ Θεῷ. Κατὰ τὸ Θεοῦ μαρτυρεῖν *an idem quod Testificari de Deo. Locus,* ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν: *De distinctione ejus agitur. Locus,* Ὅταν ἢ ὕστερ ὅτι πάντα ὑποτέτακται. Ὅταν ἢ ὕστερ, *& prolixa de eo Epiphanii disputatio.* ὅταν ὕστερ, ὅταν λόγῳ: *Et quomodo in citando Sacro contextu eo uti soleant Rabbini.*

Capitis decimi & quinti initium tale est; Γνωρίζω ἢ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. Ubi iterum opportuna parùm, si quid judicare possum, versuum intervênit distinctio. Nec trajectione illâ opus erat; *Per quod etiam, si retinetis quo sermone vobis evangelizaverim, servamini:* cùm in Græco sit, *Per quod & servamini, quâ ratione id vobis evangelizaverim si tenetis.* Neque video cur *τίνι λόγῳ, quo sermone,* eruditi reddant: quos vel Theophylactus monere poterat, qui *τίνι βόστρυχῳ*, reddidit. Ut Chrysostomum omittam; qui præterquam quòd eodem modo interpretatur, hæc præmittit, Καὶ ὅλοι, ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων καὶ σημείων καὶ θαυμάτων, αὐτὸ παρέλαβον, &c. *Significare, cùm sic loquitur, non sermone tantùm, sed & factis & signis & miraculis, id eos accepisse, se autem tradidisse.* Ipse autem locus ità distinguendus videtur, Γνωρίζω ἢ ὑμῖν, ἀδελφοὶ, τὸ εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἑστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. Non multò pòst eodem capite & locus ille occurrit, Καὶ ὅτι ὧδε Κηφᾶς· εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς. Ubi, quomodo, aut quando, aut quo autore quingentis illis visus sit, curiosi quærunt. Quasi verò quæ ab aliis conscripta non sunt, quæ historiam præsertim spectant, ideo non gesta sint, non facta. Saltem nobilissimum hìc canonem in usum revocassent, Ὅτι ἡ γραφὴ πολλάκις, ἃ ἐν τῷ πράττεσθαι οὐ λέγει, διὰ τινος ἐξηγουμένου λέγει, *Morem hunc Scripturæ esse, ut quæ non dicuntur cùm fiunt, ab alio deinde narrentur.* Quod ipsum quomodo & ubi fiat, idem Procopius probavit, cùm ad tricesimum & tertium Geneseos notat, φησὶ δὲ Ἰακώβ, ἃ συνέβατό μοι δόξαι. Καὶ ποῦ συνέβητο; Ἀλλ' ἡ γραφὴ πολλάκις, ἃ ἐν τῷ πράττεσθαι οὐ λέγει, διά τινος ἐξηγουμένου δηλοῖ. Καὶ ὁ Λάμεχ γάρ φησιν, ὡς ἀπέκτεινε, μὴ προσεπάσης ταῦτα τῇ γραφῇ. Et exempla passim exstant. Neq; major difficultas, cùm, τοῖς δώδεκα, hìc dixit, quàm cùm, τὸ δωδεκάφυλον, aliàs eidem dicitur autori. Ubi operæ videre est, quòd non

Cap. 15 v. 1, 2.

v. 5, 6.

deſinant hoc dici licèt unus deſit aut ſuperſit: non aliter quàm Triumviri Romani, aut Quinqueviri, aut Quindecimviri, etiamſi numerus non conſtet, ità ſæpius dicuntur. Nihil opus igitur, ut vel τοῖς ἕνδεκα cum aliis codicibus, vel τοῖς ἕνδεκα cum recentiori interprete, ex ſola conjectura, legamus. Auguſtinus in libris De civitate Dei ad notiſſimum Matth. 19. locum, *Sedebitis & vos ſuper thronos duodecim, judicantes* &c. *Alioqui, quoniam in locum*, inquit, *Judæ traditoris Apoſtolum Matthiam legimus ordinatum, ubi ad judicandum ſedeat non habebit: Qui profectò cum aliis Sanctis ad numerum judicum ſe pertinere demonſtrat, cùm dicit,* NESCITIS QUIA ANGELOS JUDICABIMUS? *De ipſis quoque judicandis in hoc numero duodenario ſimilis cauſa eſt. Non enim quia dictum,* JUDICANTES DUODECIM TRIBUS ISRAEL, *tribus Levi, quæ tertia decima eſt, ab eis judicanda non erit; aut ſolum illum populum, non etiam cæteras gentes, judicabunt.* Neque in eo difficultas, quòd mox, Ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσι, dicitur; qui in apparitione nova non τοῖς δώδεκα ſed Jacobo opponuntur: Quemadmodum & ſibi poſtea conſpectum Apoſtolus teſtatur. Adde, quòd οἱ δώδεκα & πάντες οἱ ἀπόστολοι etiam aliâ opponi ratione poſſunt; cùm latiùs nonnunquam uſurpari *Apoſtolorum* vocem etiam veteres notarint. B. Hieronymus ad Galatas; *Quòd autem exceptis duodecim, quidam vocantur Apoſtoli, illud in cauſa eſt; Omnes qui Dominum viderunt, & tum poſtea prædicabant, fuiſſe Apoſtolos appellatos.* Niſi forte Apoſtolus, quoties de Apoſtolis agit, ſolos τοὺς δώδεκα nec alios intelligit, qui nec inter eos propriè ſic antè dictos fuit. Sequitur autem, Ἔφαπαξ ἐπάνω πεντακοσίοις, ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι. Ubi iterum non parùm cùm antiqui tum recentiores ſeſe torquent. Primò autem de iis quæ & poſt aſſumtionem geſta ſunt, hîc agi, vel ipſa Apoſtoli concluſio teſtatur: Præceſſit enim, ἐν ὅσῳ ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς. quibus quæ ab Evangeliſtis dicuntur terminavit quaſi ac diſtinxit. Quare non erat quòd Chryſoſtomi interpretationem eruditi agitarent: Quam niſi admittamus, plura iterum abſurda ſequentur: Nec à reſurrectione Petro primùm ſed Mariæ viſus: nec de quingentis, de quibus hîc loquitur, Evangeliſtæ quicquam; ut nec de Jacobo: non magis ſanè quàm de Paulo; qui ſi poſt aſſenſionem eum vidit, quidni & cæteris eodem modo apparere potuit? Quare hîc tot difficultatibus, ſi quicquam judico, non erat opus. Ut nec in illo, quod paulò antè, ἐπάνω πεντακοσίοις, dixit: Pro quo, eo ſenſu quo volunt, ἐπάνω πεντακοσίων dicendum erat: quod nec ipſi negant. Recentior interim τὸ ὅ, intelligi poſſe ait, ut ſit ἐπάνω ἢ πεντακοσίοις. *cùm alioquin*, inquit, ἐπάνω *ſecundo caſui jungatur, ut Marci 14. 5. hîc verò non potuit ſcribi ἀδελφῶν propter verbum* ὤφθη. Ipſe verò, *viſus eſt ampliùs quàm quingentis fratribus*, reddidit. Quid ſi autem ἐπάνω hîc non aliud quàm πάλιν? Eruditiſſimum Stephani Gloſſarium, Ἐπάνω, *inſuper, ſuper, ſuprà:* ferè ut Johanni ἄνωθεν, *iterum*; Ἐάν τις γεννηθῇ ἄνωθεν. Quare nec hîc hærendum videbatur; nec in numerum, de quo nobis niſi ex autore non conſtat, ſolicitè inquirendum. Sequitur paulò pòſt, ἀλλὰ κοιμήθησαν τινες. A qua voce κοιμητὰς ſive κοιμητὰς ſuos in Eccleſiam SS. Patres invexerunt: Quorum munus, *fratrum mortua curare ac ſepelire corpora:* quod τὰ ὄντως κοιμωμένων περιστέλλειν σώματα, illi dicunt; Epiphanius Expoſ. Fidei Catholicæ, λοιπὸν οἱ κοιμηταὶ, οἱ τὰ σώματα περιστέλλοντες τῶν κοιμωμένων, reſtant copiatæ *quos dicunt, qui mortuorum curant corpora.* Pauli Apoſtoli in quibuſdam parùm prudens imitator, cujus omnes Epiſtolæ ſub Ignatii leguntur nomine, cùm & aliorum ſint, Ἀσπάζομαι ὑποδιακόνους, ἀναγνώστας, ψάλτας, πυλωρὸς, τοὺς κοπιῶντας, ἐπορκιστὰς, ὁμολογητάς. Sequitur non multò pòſt, Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται. Qui, ut apud Nyſſenum eleganter S. Macrina loquitur, ὡδοποίησεν ἡμῖν τὴν ἀνάστασιν, *primam ad reſurrectionem nobis ſtravit viam.* Cùm paulò pòſt legitur, Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν, quod dixit, μαρτυρεῖν κατὰ Θεοῦ, nihil eſſe aliud quàm quod καταμαρτυρεῖν τοῦ Θεοῦ Græci, etiam Helleniſtæ, dicerent, ità planum eſſe exiſtimo ut nihil ſit planius: ut cùm Proverb. 25. 18. ὁ καταμαρτυρῶν τοῦ φίλου. De quo ſi quis dubitat, provocari ad Apoſtolum poteſt, qui ψευδομάρτυρες εἶναι τοῦ Θεοῦ & μαρτυρεῖν κατὰ Θεοῦ conjungit:

conjungit: imò ipſe quod dicturus eſt interpretatur; Εὑρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ. Quod, ſicut & Græciſmi ratio, antiquo interpreti perſuaſerat, ut, *quoniam teſtimonium diximus adversùs Deum*, verteret. Quid enim aliud vult Apoſtolus, niſi falſum eſſe quod de Deo ipſe, aliis cum Sanctis, docuerat, Chriſtum ab eo excitatum, ſi mortui non excitantur? Adde, quòd, μαρτύριον & μαρτυρίαν de doctrina uſurpari, tritum eſt: quemadmodum paſſim μαρτυρεῖν τι τῷ Θεῷ, & προμαρτυρεῖν τι τῷ Θεῷ, imprimis apud Nyſſenum lib. adversùs Eunomium 12. Cui Apoſtolus τὸ μαρτυρεῖν κατὰ Θεοῦ, ſive τὸ καταμαρτυρεῖν τοῦ Θεοῦ, opponit: de iis ſcilicet quæ falsò vel dicuntur de Deo vel docentur. Itaq; ſi verum eſt quòd Chriſtum excitarit Deus, qui hoc dicit, μαρτυρεῖ τῷ Θεῷ, ſive περὶ μαρτυρεῖ τῷ Θεῷ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν. quod ipſum falsò ſi dicitur, κατὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρεῖ, vel καταμαρτυρεῖ τοῦ Θεοῦ, qui idem dicit. Quid erudito igitur perſuaſit interpreti, ut pro iis quæ repererat, *quoniam de Deo teſtificati ſumus*, hìc diceret; quaſi ἐμαρτυρήσαμεν περὶ Θεοῦ, aut ὑπὲρ Θεοῦ, aut ſimile quid, ſcriptum inveniſſet? Nunc ad illum veniamus locum, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν &c. Ubi videndum, utrúmne recepta nuper verſuum diſtinctio non rectè diſtinguendo loco occaſionem dederit: Ut vera talis ſit; Ἔπειτα τὸ τέλος, ὅταν παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί. Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν (δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ ἂν θῇ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ) ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Secundùm quam ordinandi eſſent verſus: Nunc ſuſpendi mens videtur atque oratio. Ut dicat, *Cùm aboleverit omne imperium & omnem poteſtatem & virtutem, ultimus hoſtis mors deſtruetur.* ut cætera κατὰ παραδήλωσιν inſerantur. Quo tamen non opus: & τὸ autem fulciendo loco addidit interpres. Sequitur, Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται. Ubi mirum, quantopere Epiphanius ſe torſerit: qui in prolixa adversùs Arianos diſputatione, eo ipſo libro ſeu refutatione quam adversùs eos ſcripſit, curioſè, quónam referenda ſint hæc verba, ὅταν δὲ εἴπῃ, tum de quo dicantur, quærit ac ſatagit. Verba ejus ſunt; Ἔστω λοιπὸν μὴ λαλεῖσθαι ἡμᾶς περὶ σώματος ἔτι πάλιν, τοῦ Παντὸς ὑποτασσομένου πάντα τῷ Υἱῷ, καὶ φησιν, Πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ἔσχατος δὲ ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Οὐκέτι δὲ κατὰ προσάπτου Παῦλος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ περισσοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ μεσίτευτα καὶ περισσῶν Παῦλος καὶ Υἱοῦ, φησιν, Ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται αὐτῷ, δῆλον ἐρασθήσεται τοῦ αὐτὸς, ἀπὸ περισσοῦ τίνος τὸ εἴπῃ, λέγει. Τὸ βάθος γὰρ τῆς μυστηρίων τοῦ Θεοῦ πολυμαθείας τοῦ σαρκικοῦ χρείαν. Ὁ γὰρ σαρκικὸς ἀνὴρ λόγου τοῦ τοῦ πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν. Ἐνταῦθα γὰρ ἐν τῷ, Ὅταν εἴπῃ ὅτι πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ λέγει περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλοτρίως ἢ πραγματείας· ὑπόταξις γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ πάντα τῷ Πατρί. εἰ δὲ κατὰ περισσόν Υἱοῦ τὸ, Ὅταν εἴπῃ ὅτι τὰ πάντα αὐτῷ ὑποτέτακται, λέγει, ἀλλοτρίως τὸ ῥητόν, ὅτι μελλοντικόν τινα ἐν Θεῷ, ἢ ἐν Πατρὶ, ἢ ἐν Υἱῷ, λογίζεται. Τίς δὲ ἐστιν ὁ λέγων, Ὅτι πάντα ὑποτέτακται; οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅταν εἴπωσιν. Εἰ γὰρ ἦν τοῦτο τοῦ Υἱοῦ, τὸ, Ὅταν εἴπωσι, λεχθὲν, ἠδύνατο πληροῦσθαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων, ἢ ὑπὸ τῶν ὑπολαγδάνειν. Ἐπεὶ δὲ ἄνω ἐστήμενε τὸν Υἱὸν ὑποτάσσεσθαι τῷ Πατρὶ καὶ προσδόκα, καὶ τὸν Πατέρα ὑποτάσσεσθαι τῷ Υἱῷ τὰ πάντα, ἐκλείπειν δὲ τοῖς λεξιθήρεσι τὸ τοῦ Πνεύματος ἅγιου περισσόν, τότε ἕνεκα ἀπαρεμφάτου μὴ τὸ περισσὸν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ περισσὸν τοῦ Πατρὸς, τὸ περισσὸν ὑπέφαινε τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἀναγγέλλοντος ἀεὶ τὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ διδάσκοντος, ἵνα μὴ ἐλλιπῆ ποιήσῃ τὴν τελείαν γνῶσιν τῆς περὶ τριάδος, καὶ τῆς ἐνάρκου θεολογικῆς δόξης παρουσίας. Ut ſumma eorum quæ dicuntur hæc ſit; Cùm Pater omnia dicatur ſubjeciſſe Filio, qui (quod paulò antè Apoſtolus dixit, & in hac diſſertatione Epiphanius præmiſit) tradidiſſe Deo ac Patri regnum dicitur, quæ duæ Trinitatis ſunt perſonæ; ac deinde addatur, Ὅταν δὲ εἴπῃ, *Cùm autem dicit*, idque nec de Patre nec de Filio dicatur, reſtare ut de Sancto Spiritu intelligatur: hoc enim modo plenam perfectámque ſtatui hìc Trinitatem. Quaſi aut qui Trinitatem ac S. Spiritum agnoſcunt, id ex hoc probare loco debeant; aut qui non agnoſcunt, profligari ex hoc loco ac convinci poſſint. Cùm, quod ad ipſum ſpectat locum, fluctus tam ingentes ac molimina *Pulveris exigui jactu com-*

v. 24.

v. 27.

preſſa quieſcant. Nam quod ſæpe, imprimis autem ad Hebræos, pluribus probamus, τὸ, ὅταν εἴπῃ, de Scriptura intelligendum: neq; aliud quàm quod familiari illâ notâ במ״ש, quod eſt במה שאמר vel במה שכתב, *in eo quod dixit*, vel *in eo quod ſcriptum*, Hebræorum denotent Magiſtri. Quis ergò dicit? Scriptura nempe, ſive autor ſacer de quo agit qui ſic loquitur. Neque aliud eſt ὅταν εἴπῃ quàm ὅταν λέγῃ: hoc autem idem quod שנאמר, ὅταν λέγεται ἐν τῇ γραφῇ, *cùm dicitur in Scriptura*, nimirum: ut cùm Hebr. 1. 7. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, *Et, quod ad Angelos, dicit.* ὁ γραφὴ nempe, ut dixi. Ergò, ὅταν ᾖ εἴπῃ, ὅταν ᾖ λέγηται, vel ὅταν ᾖ λέγεται, *cùm dicitur.* Ac de hoc quidem plura alibi.

Cap. XIII.

Locus illuſtriſſimus, Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; *& an de mortuali, ut vocant, ablutione, aut baptizatione in cœmeteriis, accipiendum.* ὑπὲρ τῶν νεκρῶν *an baptizentur qui vice mortuorum baptizantur. B. Chryſoſtomi ſententia, qui ad formulam baptiſmi reſpexiſſe Apoſtolum exiſtimat. Vetus baptizandi conſuetudo:* Κατάδυσις *in baptiſmo;* Ἀνάδυσις *in eodem.* ὑπὲρ ἀναστάσεως, *pro* εἰς ἀνάστασιν, *quibuſdam. Illuſtris Scaligeri ſententia: quæ examinatur. Noſtra, de qua fusè. Impoſitio in baptiſmo nominis. Nominalia ei rei inſtituta. Nomen mutatum aut ſervatum. Quorum nomina baptizandis imponerentur: Plerùnque defunctorum, & quare. Nomina quædam magis uſitata ac familiaria fuiſſe, ut Johannis, Petri, Pauli, ac ſimilia. Baptizari ὑπὲρ ἐκείνου ἃ ἐκείνου, quid ſit.* ὑπὲρ νεκρῶν, *&* ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Οἱ νεκροὶ, *non quòd mortui, ſed quòd vixerunt.* Οἱ μακάρειοι. *Certo die certis pueris alibi impoſita fuiſſe nomina: Etiam quorundam præſulum ſimiliúmve in quibuſdam urbibus. Deus ὁ ὢν καὶ ὁ ζῶν. Baptiſmus fidei de reſurrectione arrha ac compendium: Ejus ſpes, fides, memoria, baptizandis propoſita; quæ immerſione triplici in mentem revocata. Iterum,* ὑπὲρ νεκρῶν βαπτίζεσθαι, *quomodo dicatur.* חלף *Syrorum. Alia.*

Cap. 15. v. 29. Capitis ejuſdem verſu, ut nunc diſtinguuntur ſingula, vigeſimo & nono nobiliſſimus ille occurrit locus, Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; Et ſanè alius vix exſtat ad quem penetrandum plus ingenii ac eruditionis ſummi contulerunt viri. In quo tamen tanto forſan opus molimine non fuit: Quemadmodum nec prolixâ eorum quæ ab aliis dicuntur refutatione opus eſſe judicamus; cùm plerique opiniones aliorum refutarint. Inter quos & eos pono qui de mortuali hoc ablutione acceperunt; cui ſimilem & apud paganos fuiſſe volunt; ut cùm ab Ennio,

Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit,

dictum eſt. Quod ut longiùs petitum, ità alienum hìc nobis videtur. Neque firmum ſatis argumentum dicas; Mortui lavantur à quibuſdam, ergò qui hos lavant reſurrectionem credunt, aut in reſurrectionis ſpem id faciunt: cùm à pluribus qui tale nihil crederent id fieret; inter quos ii ipſi de quibus Ennius hìc loquitur, Romani. Et ut ità fieri hoc à quibuſdam concedamus, quomodo probabunt, mortuum qui lavatur ὑπὲρ τῶν νεκρῶν lavari? Quod ipſum, niſi fallor, quomodo dicatur, nondum ſatis aſſequuntur: Quemadmodum imprimis id teſtantur qui de abolitione mortis id accipiunt; ut βαπτίζεσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν dicantur, qui, ut mors exſtinguatur, baptizantur: quod Græcis placet. Similis interpretatio eorum qui de baptizatione in cœmeteriis accipiunt: quaſi, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, *ſuper jam defunctos*, baptizare ſit. Eorum item, qui τὸ, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, *vice mortuorum*, interpretati ſunt. Nemo enim ità loquitur, quod ſciam. B. Chryſoſtomo ſi credimus, baptiſmi formulam Apoſtolus reſpexit: In qua, inter cætera, ſub finem, Ὅτι πιστεύω εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν, baptizandum profiteri ait; idque ὑπὲρ τῶν νεκρῶν βαπτίζεσθαι hìc dici. Sed & Canoniſtæ, Zonaras & Balſamo, ad canonem Concilii Carthaginienſis decimum octavum, ad ritum id referunt. Uſitatum quippe,

ut

ut mergerentur, ac deinde ex aqua tollerentur baptizati: quorum alterum καταδυσιν, alterum ἀνάδυσιν tum dictum. Conſtit. Apoſtol. Clementis lib. 3. Ἡ καταδυσις τὸ ἀποθνῄσκειν, ἡ ἀνάδυσις τὸ ἀναστῆναι σημαίνει. Ut mens ſit, οἱ βαπτιζόμενοι ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ἀναστῆναι τοὺς νεκρούς, *qui in ſpem baptizantur, fore ut mortui reſurgant.* Quò ſi Apoſtolus reſpexit, non jam de quibuſdam ſed de omnibus qui baptizantur loquitur: cùm manifeſtè de quibuſdam agat: nè jam dicam, duriſſimum videri, ut qui in ſpem reſurrectionis baptizantur, ὑπὲρ τῶν νεκρῶν baptizari dicantur. Nec ut ἀναστάσεως intelligatur placet, cùm ſic potiùs εἰς νεκρῶν ἀνάστασιν dicendum eſſet. Erudita ſunt quæ ad eundem locum attulit illuſtris Scaliger: Ut de iis qui pro refrigerio ſuorum baptizari olim in Eccleſia ſolebant, ab Apoſtolo agatur: non quòd rectè fieri hoc vellet, ſed ut ſic probaret quod agebat. Tertullianus De reſurrectione carnis, *Si autem & quidam baptizantur pro mortuis, videbimus, an ratione. Certè illâ præſumtione hoc eos inſtituiſſe contendit, quâ alii etiam carni vicarium Baptiſma profuturum exiſtimarunt ad ſpem reſurrectionis.* Primò igitur videndum eſſet, an tam fœdus de baptiſmo error Pauli tempore in uſu eſſet: Tum, cur eam non caſtiget ſuperſtitionem atque abuſum: etiam ab ea argumentum, apud Eccleſiam præſertim & fideles ad quos ſcribit, ducat ac deſumat; is dico qui in eo totus eſt ut reſurrectionem probet. Quare nè dubitandum quidem reor, quin de uſitato in Eccleſia baptiſmo ac recepto, neque de abuſu ſed de Chriſtiana conſuetudine, agat. In baptiſmo, qui & circumciſioni (quod imprimis notum eſt) ſucceſſit, nihil mirum, ritus quoſdam in Eccleſia, præſertim veteri, ſervatos. Inter quos & nominis ipſius impoſitio: Cui rei nominalia inſtituerunt Chriſtiani. Nomen baptizandi dabant & accipiebant. Dabant tum adulti tum infantes, cùm profiterentur nomen: quod in tabulas referebatur; niſi fortè antiquum qui adulti eſſent retinerent. Ità Saulus, Paulus dictus. Cornelio, de quo in Actis S. Lucas agit, ut & aliis non paucis, vetus hæſit. Adde, quòd ſuperſtitum vel defunctorum nomina imponebantur. Quod, præſertim in infantibus, ab omnibus ferè uſitatum, & haud dubiò ex circumciſione fluxit: in qua, niſi aliud moneret Deus, patrum nomina aut propinquorum, qui exemplo ſuis fuerant, ut plurimùm imponebantur. Idem & à Chriſtianis factum: Qui plerunque Apoſtolorum, martyrum, ſanctorum Patrum, aut ſuorum, qui virtute ac probitate excelluiſſent, nomen ſuis imponebant: ut ſic vivere ſic ſupereſſe viderentur; aut, ut poſtea reſurrecturi, quieſcere ac dormire ad tempus crederentur: Ità tamen ut præ cæteris in uſu quædam eſſent: quod & nobis uſitatum. Quo & argumento olim uſi ſunt qui de autore Apocalypſeos ſe dubitare fatebantur: Inter quos Dionyſius Alexandrinus: qui apud Euſebium, Johannem quidem eſſe autorem, neque ignorari poſſe, cùm id ipſe, præter conſuetudinem Evangeliſtæ, toties inculcet; quis autem fuerit Johannes, ideo obſcurum eſſe, quòd id nomen plurimis quotidie, ut Petri quoque ac Pauli, eo tempore imponeretur: Πολλοὺς ἦ, inquit, ὁμωνύμους Ἰωάννῃ τῷ ἀποστόλῳ νομίζω γεγονέναι, οἱ διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην, καὶ τὸ θαυμάζειν αὐτὸν καὶ ζηλοῦν, ἀγαπᾶσθαί τε ὁμοίως ἀντῷ βούλονται ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην ἀσπάσασθαι· ὥσπερ δὴ καὶ ὁ Παῦλος πολλοὺς καὶ ὁ Πέτρος ἐν τοῖς τῶν πιστῶν τισὶν ὀνομάζεσθαι, *Johanni quidem Apoſtolo multos cognomines fuiſſe exiſtimo, qui propter ſingularem quo erga eum affecti erant amorem, ſed & admirationem ac zelum, quódque eodem modo diligi à Domino optarent, etiam illud amplectebantur nomen: quemadmodum & Pauli ac Petri in fidelium liberis multùm uſitata ſunt nomina.* Talia ergò mortuorum nomina infantibus, aut ſuis, imponebant: Qui quia baptizari in eorum (quod ſoli Deo convenit, ſecundùm Apoſtolum, 1.Corinth.1.13. & ibid.v.15.) nomina dici non poterant, (nam qui baptizantur, Deo initiantur) ὑπὲρ ἐκείνων, id eſt, in eorum vel honorem vel memoriam, baptizari dicebantur. Quemadmodum nec ὑπὲρ νεκρῶν ſed ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, ut præclarè vidit magnus Scaliger, Apoſtolus hic dixit: quod pro nobis vel imprimis; non in omnibus enim ſed quibuſdam tantùm id fiebat. Adde, quòd nè illud quidem obſervatum eſt, τοὺς νεκρούς, non quà mortui, ſed quà vixerunt olim, dici: quaſi dicas, qui nunc inter plures verſantur: Quos *beatæ memoriæ* dicimus, cùm præſertim noſtrorum meminimus. Ii autem ſunt οἱ τιθηνόμενοι: quos nunc μαγείους vulgò dicimus: Johannes, putà,

Petrus,

Petrus, Paulus. Idem autem fieri hoc tempore quis neſcit; cùm majorum alii ac parentum, Apoſtolorum alii atque aliorum, ità rationem ſe habere teſtantur? Quid, quòd in quibuſdam Eccleſiis ut olim ità nunc ſervatum fuit, ut certo die certis pueris ſanctorum etiam martyrum, ſpe æternitatis, imponeretur nomen? Quid, quòd in nonnullis urbibus patroni præſuliſve aut herois cujuſdam impoſitum fuiſſe nomen ſcimus? ut apud Mediolanenſes, Caroli. Qui & ipſi ὑπὲρ τῶν νεκρῶν baptizantur. Quod non malè, *nomen defuncti ſuſtitare*, dicas: alia in re Judæis uſitatum; cùm cognatus nempe, proximúſve, in memoriam להקים שם המת, ſive *ad defuncti nomen ſuſcitandum*, uxorem ſibi jungere jubetur: de quo Deut. 25. 7. Ruth. 4. 10. alibi: Quod & ipſum immortalitatem quoque animæ ac reſurrectionem figurabat. Quare enim hoc, ſi nulli ſunt poſt obitum hi ipſi? Deo enim vivunt quos interiiſſe dicimus: hoc autem credunt qui ſuperſunt. Ità cùm parentes pii, etiam hoc tempore, parentum defunctorum liberis imponunt nomina, reipſa illud quod à Servatore Matthæi 22. 32. Marci 12. 27. Lucæ 20. 38. dicitur, *non mortuorum ſed vivorum eſſe Deum*, Deum noſtrum, ſanctè teſtantur: qui præterquam quòd memoriam ſuorum ità colunt, certiſſimam & immortalitatis animarum & ἀναστάσεως (quæ ex iis validiſſimè, ut ſuprà diximus, probatur locis) ſpem, atque ità fidem ſuam etiam de reſurrectione, quæ ſine hac non eſſet, ſanctè profitentur. Si perpetuum enim, ſi æternum, quod cum Patribus contraxit Deus noſter, fœdus eſt, eos etiam qui contraxerunt, ſive partes (ut loquuntur vulgò) contrahentes, eſſe ac exiſtere perpetuò oportet: ſi quidem exſtincto è relatis altero, hoc ipſo σχέσις exſtinguetur ac relatio: quod fieri non poteſt, cùm non Pater modò ſed & Deus mortuorum Deus ſit ac ſic dicatur. Qui οἱ νεκροὶ itaque hìc dicuntur, pro quibus nempe baptizantur alii, revera vivunt: Quos & *ſuos* rectè dicas; ut amicos proximósque intelligas: quemadmodum qui moriuntur, *colligi ad ſuos* vulgò ab Hebræis dicuntur. Jam verò cùm & vitam noſtram, quæ ſecundùm ſpiritum hìc vivitur, in reſurrectionem intueri, eorúmque qui defuncti jam ſunt, animas, non aliter conſiderem us (neque enim immortalitatem animarum ſine hac fide Chriſtianus aſſtruit) quiſnámne dubitare poteſt, quin piè in memoriam jam defunctorum ſic baptizent ſuos, reſurrectionémque ſic ſtatuant & credant, ídque in baptiſmo teſtentur? quem confeſſionis noſtræ pariter ac fidei de reſurrectione arrham eſſe ac compendium antiqui docent. Quò, ut antè diximus, ἀνάδυσις ſpectabat: ſuo enim modo reſurgebant, qui immerſi antè, & ſepulti quaſi mortuique, rurſus emergebant. Quare poſtquam hìc de reſurrectione aliquandiu autor noſter egit, novo idem argumento probat: quod ab iis ſumitur qui conſuetudine hâc & ritu in Eccleſia recepto utebantur; Ἐπεὶ τί ποιήσουσι; Nam quid illis fiet, inquit, aut quid reſpondebunt, ſi de reſurrectione dubitant, nec eam credunt, qui in mortuorum ſuos vel baptizant memoriam vel baptizantur? Reſurrectionem enim ſi non credunt, quare mortuos conſiderant ut vivos, cùm eorum nomina infantibus aut aliis imponant aut imponi ſibi patiantur? Nam ut Deus non eſt mortuorum, ità neque reſurrectio eſt mortuorum: Et ſi nulla reſurrectio ſperatur, nè pòſt vitam quidem vita altera ſperatur. Quod ſi verum eſt, quid tandem ſpectant illi qui vel ſanctos vel amicos ità celebrant, memoriámq; eorum colunt, ut pro iis, ὑπὲρ αὐτῶν, baptizentur ac baptizent? Cur potiſſimùm autem à baptiſmo argumentum ſumſerit, jam diximus; cùm in memoriam ac confirmandæ reſurrectioni inſtitutum diximus. Quam, certámq; ejus ſpem, fidem ac memoriam tum, catechumenis præſertim, proponebant, ac immerſione triplici in meritem revocabant. Cyrillus Hieroſolymitanus, Καὶ ἐρωτᾶται ἕκαστος, εἰς πόσους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ὡμολόγησατο τὴν σωτήριον ὁμολογίαν, καὶ κατέδυ τρὶς εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέδυ· καὶ ἐνταῦθα διὰ συμβόλου, τὴν τριήμερον τοῦ Χριστοῦ ἀνάπαυσιν ταφήν. κατὰ μὲν γὰρ ὁ σωτὴρ ἡμῶν τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς γῆς ἐπάνσω, ὕτω καὶ ὑμεῖς ἐν τῇ πρώτῃ ἀναδύσει τὴν ἀπόπτιν ὑμῶν τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ γῇ ἡμέραν, καὶ τῇ κατάδυσει, τὴν νύκτα. ὥσπερ γὰρ ὁ ἐν νυκτὶ ἐκέτι βλέπει, ὁ δὲ ἐν ἡμέρᾳ ἐν φωτὶ διάγει· ὕτως ἐν τῇ κατάδυσει, ὡς ἐν νυκτὶ, οὐδὲν ὁρᾷτε· ἐν δὲ ἀναδύσει πάλιν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐπιγνόντες ὅτι ἐς, Rogabatur autem quiſque utrùmne

in

in nomen Patris, Filii, credat, ac Spiritûs Sancti: confeſsúſque ſalutarem confeſſionem eſt. Mersique ter in aqua, iterum emerſitis: quo iterum ſymbolo triduanam Chriſti ſignificatis ſepulturam. Ut Servator enim noſter dies tres noctéſque totidem in ventre egit terræ, ità & vos prima in emerſione primam Chriſti, quam in terra egit, imitati eſtis diem, merſione autem, noctem. Quemadmodum enim qui in nocte verſatur, ampliùs non videt; qui in die autem eſt, in luce agit: haud ſecùs in merſione, tanquam in nocte, nihil videbatis; in emerſione autem, quaſi in ipſa die eratis. Sicut igitur in repræſentationem mortis pariter ac reſurrectionis ſpem ipſa immerſio fiebat, ità non interiiſſe, ſed vivere adhuc, adhuc ſupereſſe eos quorum nomina repræſentabant, eo ipſo teſtabantur. Ii autem apud Deum vivunt, in cujus nomen baptizantur omnes: Utrique enim vivunt, & qui vivunt, & qui diſceſſerunt ut reſurgant, nè eorum qui non ſunt Deus ſit Deus: quemadmodum nec, *eram*, dicitur, ſed, *ſum*. Hi ſunt igitur *οἱ νεκροὶ, ὑπὲρ ὧν ἐβαπτίζοντο, mortui, in quorum memoriam baptizabantur*. Nihil autem de vicario baptiſmo, multò minùs aliis non ſanis ritibus ac vanis, Apoſtolo veniſſe in mentem, patet: qui & graviter & ſeriò hoc agit. Cæterùm, ut *ὑπὲρ τινος* pro *in gratiam alicujus* dicatur aut *memoriam*, non inuſitatum, Græcis etiam ſcriptoribus. Vetus igitur ad verbum, *qui baptizantur pro mortuis*. Syro ת֘ולף placuit; quod, nec rarò, *τῷ ἀντὶ* illis reſpondet: ac nè ità quidem ab interpretatione hac alienum erit; cùm *ὁ ὁμώνυμος*, & cui jam defuncti imponitur nomen, in ejus, pro tempore quaſi, ſurrogetur locum; Paulus vel Petrus ſcilicet, vel alius, qui in ſpem reſurrectionis ejus qui alibi jam vivit baptizatur, ut jam dixi: Quemadmodum τὸ חלף *immutandi* etiam ſignificatione Chaldæis uſurpatur. Neque adhuc ſatis cauſæ video cur *ablutionem* pro *baptiſmo* eruditi ſolicitè hîc reponant: quibus *βαπτίζεσθαι, ablutione uti*. Non enim dubito, quin ſi Hebraicè Apoſtolus ſcripſiſſet, *τῷ* טבל, ſi Syriacè, *τῷ* עמר uſurus fuerit: Quod & à Metaphraſte Syro factum hîc video. Atque hæc ſunt quæ de hoc loco nobis videbantur.

Cap. XIV.

Locus, Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. *de quo ſuſè agitur. Mos Scripturæ, quæ de aliis atq; aliis rebus iiſdem verbis utitur. Locus Pſalmi octavi,* QUID EST HOMO? *quem ſimpliciter ad Chriſtum nonnulli retulere. Locus ibidem,* ET FILIUS HOMINIS? *Item,* GLORIA ET HONORE CORONASTI EUM. *B. Hieronymi interpretatio. Eadem nonnunquam in citando verba ſenſu uſurpari alio. Singula quæ Pſalmo octavo dicuntur an ad prophetiam trahenda. Locus,* Ἐπ' ἀνθρώπου ἐπιφωνήσας. Θηρία. *B. Hieronymi locus.* Θηρία ἀνθρωπόμορφα *Ignatii. Locus,* φάγωμεν καὶ πίωμεν. *id quale, & unde tranſlatum. Scholia, & cujuſmodi poematis id genus. Locus,* φάγωμεν, πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν. *Locus,* πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα.

ATque hæc quidem hactenus. Interim illud quod vigeſimo verſu & ſeptimo, ſed iniatio illius, legitur, exciderat. De quo hoc capite, cùm aliis nonnullis quæ ſequuntur, agendum erit: Interim retrogredi, cum venia lectoris, aliquantùm liceat. Eſt autem illud, Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Quem locum ex octavo adduci Pſalmo, iiſdem verbis pariter & ſenſu, plerique exiſtimant: non enim omnes; ac nè is quidem cui omnia nonnulli deferunt: exſtare autem ibi nemo negat. Quâ occaſione factum, ut ad verbum propè quæ dicuntur ibi omnia, de Chriſto, etiam è veteribus nonnulli, accipienda judicarint, ſingulóſque locos mirificis allegoriis deſtruxerint: Nè excepto quidem illo, *Quid eſt homo?* quod ad eundem referunt: (Nam de iis quæ ſequuntur, *quòd memor ejus es, quòd viſitas eum*, mox dicemus.) Quanquam id Ambroſio non placuit: qui, QUID EST HOMO? *cum deſpectu pronunciandum*, inquit: *id eſt, fragilis ac caduCap. 15. v. 27.
cus; Ade ſequax, qui in veteri ſit peccato pravitate generali devinctus.* Niſi quòd mox ipſe à ſe deficit, cùm ab homine ibi filium diſtinguit hominis: quaſi aliud homo, aliud ibi filius ſit hominis. B. Hieronymus poſtquam dixiſſet, QUID EST HOMO? *hoc eſt,*

Quale meritum ſtat hominis, ut memor ejus factus, pro redemtione ejus ſuſcipias carnem? deinde ad illud, AUT FILIUS HOMINIS; *Filius*, inquit, *Dei factus eſt filius hominis; id eſt, Filius virginis Mariæ, qui viſitavit corpus humilitatis noſtræ, quod aſſumere eſt dignatus.* Ut alius homo, alius ſit filius hominis: ut filius item hominis ſit, qui (ut alii volunt) viſitavit hominem; Filius nempe Dei, qui factus eſt filius hominis: Nè jam dicam quàm ibidem multa dicantur quæ non ſine ſumma (quod & faſſi ſunt præcipui ætatis hujus viri) vel difficultate vel moleſtia ad Dei ſimul Filium & hominis referri poſſunt. Utrùm autem efficacius? An ut, ubi de ſummis plurimiſque (præcipuè tamen quod ad creationem ac dominium omnium) Dei in hominem beneficiis agitur dicam, *Quid eſt autem homo? Terra, ſcilicet. Quid ſunt Adæ filii ac filiæ? Vanitas; qui ipſi, ſi ut pulvis in ſtatera appendantur, vanitate* (ut Propheta idem loqui amat) *leviores erunt. Hominis tamen meminiſti.* Meminiſti autem quomodo? *Omnia ſub pedibus illius poſuiſti. Armenta quoque & pecudes, aves ac piſces*: quibus nomina impoſuit, ac ſingula diſtinxit. Et ſi ulteriùs eundum videatur; *Quòd collapſum, denuò reſtituiſti: Quòd gloriæ, quòd majeſtatis tuæ Splendor, quòd Perſonæ Character, quem hæredem omnium conſtituiſti, per quem ſecula feciſti, ejus quem è terra ac pulvere creaſti naturam mirabiliter aſſumſit.* An verò, *Quid eſt autem homo? quid eſt filius hominis*, hoc eſt, Chriſtus, *quòd memineris illius? Omnia ſub pedibus ejus poſuiſti. Pecudes & boves*, &c? Quod quàm moleſtè ad prærogativas referatur Domini, commentator, qui Auguſtinus nunc dicitur, ad eum notat locum; *Nec tamen quaſi aliquid*, inquit, *magnum videtur adjungere, cùm dicit,* OVES ET BOVES UNIVERSOS. *Videtur enim, relictis cœleſtibus virtutibus & poteſtatibus & omnibus exercitibus angelorum, relictis etiam ipſis hominibus, tantùm ei pecora ſubjeciſſe.* Quid igitur? Hoc ipſum occaſionem ei dedit ut ad allegoriam & mirificam quidem ſe converteret: Sequitur enim, *Niſi oves & boves intelligamus, animas ſanctas, vel innocentiæ fructum dantes, vel etiam operantes ut terra fructificet; id eſt, ut terreni homines ad ſpiritualem ubertatem regenerentur. Has ergò animas ſanctas, non hominum tantùm ſed etiam omnium angelorum, accipere oportet, ſi volumus hinc intelligere, omnia eſſe ſubjecta Domino noſtro Jeſu Chriſto. Nulla enim creatura ſubjecta non erit, cui primates, ut ità dicam, ſpiritus ſubjiciuntur.* Quò autem deveniat, vide. *Sed unde*, inquit, *probabimus, oves poſſe accipi, etiam ſublimiter beatos, non homines, ſed angelicæ creaturæ ſpiritus? an ex eo quòd Dominus dicit, reliquiſſe ſe nonaginta novem oves in montibus, id eſt, in ſublimioribus locis, & deſcendiſſe propter unam? Si enim unam ovem lapſam, humanam animam accipiamus in Adam, quia etiam Eva de illius latere facta eſt, reſtat, ut nonaginta novem relictæ in montibus, non humani ſed angelici ſpiritus intelligantur.* Hæ igitur oves. Quid autem boves? *De bobus*, inquit, *facilis expoſitio eſt hujus ſententiæ: quoniam ipſi homines non ob aliud boves dicti ſunt, niſi quòd evangelizando verbum Dei angelos imitarentur, ubi dictum eſt,* BOVI TRITURANTI OS NON INFRÆNABIS. Quæ aliáque ejuſdem generis mirabor ſanè ſi quis excidiſſe viris tantis non miratur: Nè de recentioribus jam dicam: Inter quos ſunt qui oves bovéſque non ad hunc ſed futurum referre mundum malunt, cujus hìc primordia appareant: qui non longè ab Auguſtino recedere videntur. Ut omittam alium, qui *boves* angelos eſſe ait, qui ſalutem aliquam hominibus annunciant; inter quos Gabrielem, incarnationis nuncium, reponit. Ut alium omittam, qui, cùm dicitur, *Quoniam videbo cœlos tuos, opera digitorum tuorum; lunam & ſtellas, quæ tu fundaſti: Digitorum, id eſt, potentiæ*, inquit: *quanquam poſſit eſſe myſterium Filii & Spiritûs Sancti, qui ſunt Dei Patris quaſi digiti, per quos omnia facta ſunt; ut conſubſtantiales, & vires naturales. Sic in Eſaia,* TRIBUS DIGITIS APPENDIT CŒLUM DEUS. Id autem quid aliud quàm inclementer ludere ac ματαιρεῖν, imò, ut cum Comico loquar, ἀεροβατεῖν in Sacris? Quod cùm videret, prudentiùs, ni fallor, ſummus hujus temporis ad hunc locum Theologus; *Nonnulli teſtimonium ex octavo deſumtum Pſalmo volunt. Cum quibus nec contendam: quanquam ſine ullo dici periculo poſſit, verba eſſe quæ è circumſtantiis regni Chriſti Apoſtolus collegit.* Qui & ad octavum, de quo jam agimus, de his ſimilibúſque locis; *Non neſcimus*

ſcimus quâ libertate in citandis S S. Scripturæ locis uſi ſint Apoſtoli: Non ut à legitimo quidem eos deflecterent ſenſu, ſed quòd ſatis eſſe exiſtimarent, ſi, ad digitum quaſi, quod dicerent, Dei verbo confirmari probarent. Itaque modò id quod vellent rectè intelligeretur, mutare interdum parùm ſolicitè ac ſine ſcrupulo verba conſueverunt. Adde & mutuari quæ alibi dicuntur: cùm non ubique de una eadémque re eadem ab illis uſurpentur. Quod præclarè idem ille cujus jam meminimus, nec ſemel alibi, probavit. Nam in Patribus hæc ὅση κόνις: qui hoc ipſum ſæpius affectant. Nos nunc videamus. Nam de loco ad Hebræos, ſuo tempore fortaſſis ac loco. Filio Dei omnia ſubjecta eſſe, aut ſubjectum iri, ipſos quoque hoſtes, paſsim, licèt non iiſdem verbis, Dei verbum teſtatur. Imprimis ipſe ad Epheſios 1. 22. Apoſtolus: qui ut ad dextram Dei collocatum eſſe Chriſtum, ità omnia pedibus ejuſdem ſubjecta prædicat. Et ad Pſalmos quidem quod attinet, in quibus toties Meſſiam ſpirat Regius Propheta ac prædicit, ſtatim ſecundo planè prophetice dictum, *Poſtula à me, & dabo gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* ubi Meſsiæ pariter ac Verbi Jehovæ à Chaldæo fit mentio. Ità ſeptuageſimo primo, qui בנבואה, *in prophetia*, ſcriptus à Salomone eidem dicitur, *Dominabitur à mari uſque ad mare, & à fluminibus uſque ad terminos orbis terræ.* Nullus centeſimo & decimo illuſtrior; cujus initium, *Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis.* De quo notum eſt quid judicarit ipſe de quo loquitur Propheta; Dominus nimirum ac Servator noſter. E quo verba illa, ἄχρις ἂν θῶ πάντας τοὺς ἐχθρούς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, autor noſter hìc præmiſit: quæ nec ſemel, ut Actor. 2. 34, & 35. Heb. 1. 13. atque ibidem alibi, citantur. Eadem ergò verba jam præmiſſa, aliis Scripturæ verbis, poſtquam mortis, de qua triumphavit, mentionem fecit, latiùs extendit. Addit enim, Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ac ſi dicat, *Illi enim omnia ſubjecit*; ſive, *Quod de homine ibi dicitur, verum in illo ac impletum eſt.* Neque enim novum, quod jam dixi, ut iiſdem dictionibus aut phraſi de re alia utatur vel Scriptura, vel qui hàc utuntur. Quod cùm nec antiqui ignoratent, ſolicitè imprimis axioma hoc promulgarunt, *Ut quoties in Novo Teſtamento eadem leguntur verba quæ in Veteri habentur, videndum eſſet an ſenſus, an ſermo tantùm, conſentiat.* Quod ut probent, locum è Michææ ſeptimo adducunt: ubi, cùm de corruptela ſui temporis Propheta conqueratur, qui, *Filius vituperat patrem, filia inſurgit in matrem, nurus in ſocrum; inimici, domeſtici ejus:* Dominus de ſe, *Veni ſeparare hominem, filium à patre, & filiam à matre, nurum à ſocru: & inimici ejus domeſtici ejus erunt.* Quæ iiſdem propè verbis cùm dicantur, an eodem ſenſu, eruditi jam notarunt. Ità Eſaias cùm de corruptela iterum eorum qui inter ipſas Prophetarum minas totos voluptati ſe darent cap. 22. 13. verba illa uſurpaſſet, φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, eadem divinitus ad reſurrectionis contemtores (quod hìc eruditi monuerunt) Apoſtolus reſtrinxit. Cui & verba Apoſtoli Rom. 10. v. 6. addunt; quibus ad locum Moſis de doctrina legis alludit, cùm de promiſsis Evangelii ipſe agat. Ità cùm Pſalmo 19. (quo exemplo & alii jam uſi ſunt) *Cœli enarrant gloriam Dei*, dixiſſet Propheta, ac deinde de iiſdem addidiſſet, *In univerſam terram exivit regula eorum* (pro quo Helleniſtæ, εἰς πᾶσαν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν) id ipſum ad miniſtros Evangelii, ſeu τοὺς κηρύσσοντας, ut ipſe loquitur, tranſtulit Apoſtolus: Quamvis eſſe ſciam qui ad alteram ſimul partem, ubi de doctrina ſeu de Lege Dei agitur, reſpexiſſe eum velint: cùm in genere ea tantùm commendetur; *Doctrina Jehovæ*, inquit, *eſt perfecta*, &c. *Teſtimonium Jehovæ certum: Statuta Jehovæ recta: Timor Domini ſincerus: Judicia Jehovæ ſunt veritas*, &c. *optabiliora auro, & quidem obryzo; dulciora melle, & favi liquore*, neque illa ibi, aut ſimilia, leguntur. An autem hæc ad illa, *In univerſam terram exivit regula eorum?* Ut ut ſit, etiam hoc occaſionem dedit, ut illum quoque Pſalmum (quod & rectè magnus obſervat Theologus) ad mirificas allegorias veteres pertraxerint. Exemplo hìc ſit Commentariorum autor quos ſub nomine Auguſtini legimus; qui illa, *Non eſt ſermo, neq; ſunt verba, ubi non audiatur vox eorum*, ad linguarum donum de quo Actor. 2. agitur, referre non dubitat.

Non ergò ſi Apoſtolus de Chriſto dixit, ὅτι ὁ Θεὸς πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, quod ſæpe de eodem licèt aliis ſubinde verbis dicitur, ideo neceſſe eſt, eo Pſalmo (ut interpres ſummus monet) de eo loqui, qui iiſdem verbis uſus eſt aut phraſi. Quod ipſum nec antiquis ſanè omnibus probari potuit. Inter quos Primaſius Uticenſis, (quem ut in Scripturis Sanctis eruditum, ſecularium autem literarum diſciplinis glorioſè imbutum, etiam B. Auguſtini quondam diſcipulum, Trithemius commendat) ad hunc locum, *Omnia enim ſubjecit pedibus ejus*, diſertè, *David*, inquit, *hoc de homine dicit.* Neque ex eo tamen ſequitur, de Chriſto hoc Pſalmo, ſummóque ejus qui homo factus eſt in homines beneficio, non cogitaſſe Prophetam. Poſtquam enim dixit, *Quid eſt homo, quòd memineris ejus?* ſequitur, *aut filius hominis, quòd viſitas eum?* Quod ſi quis ad œconomiam, & ineffabile illud beneficium à Dei Filio, cùm homo factus eſt, collatum in hominem, accipiat, non repugnabo. Et certè, ὅτι ἐπισκέπτῃ αὐτὸν, Helleniſtæ reddiderunt. De ineffabili autem illo myſterio, quis ignorat, excellenter illud ἐπισκέπτεσθαι uſurpari? ut cùm apud Lucam cap. 1. verſ. 68. Zacharias, Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ, dixit. Adde, quòd in verbis Zachariæ Metaphraſtes Syrus voce eâdem quâ Chaldæus, פקד nempe, uſus eſt; quod *viſitare* & *curam gerere* illis denotat. Quemadmodum cùm capite eodem, verſ. 78. de eodem, ἐν οἷς ἐπισκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, ſignificanter idem Zacharias dixit. Capite item 7. v. 16. ejuſdem, ubi poſtquam dictum eſt, *Propheta magnus ſurrexit*, additur, καὶ ἐπεσκέψατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ. Intelligitur enim magna illa ἐν σωτηρίῳ, ut cum Regio, ſecundùm Helleniſtas, Propheta loquar, ἐπίσκεψις: qui alibi, Ἐπίσκεψαι ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ σου. Quibus verbis ſupplicat, ut ſe cum ſuis, quos deſeruiſſe videbatur, Dominus reſpiciat, iiſque in ſalutem adeſſe dignetur. Quem tamen locum ſimileſq; ſi quis de œconomia & ſalutari viſione Domini uſurpet, ac de ea, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἐν τῷ σωτηρίῳ αὐτοῦ, dicat, quid peccabit? Quod nec magnus Chryſoſtomus non vidit, qui ad ea verba, *Quid eſt homo, quòd memineris ejus? aut filius hominis, quòd viſitas eum?* non pauca: Quorum ſumma; *De creatione hactenus egiſſe: nunc de cura agi, quam pro homine imprimis gerit.* Quid est, *inquit*, homo? *hoc eſt, Nihil, nulli rei homo: Cui tamen tam ſolicitè proſpexit; cujus cauſâ, quæ videntur omnia, creata; cujus cauſâ homo factus ipſe Dei Filius. De quibus cùm hic cogitaret, Quomodo autem tanti homo eſt? inquit; in quem tam benignè hæc collata ſunt?* Neque repugnabo, ſi quis eum de quo agimus nunc Pſalmum, ὁμιλίαν aut (ut ſequioris ævi nonnunquam loqui placuit ſcriptoribus) ejaculationem ad Meſſiam, ipſam Dei Sapientiam ac Verbum, dicat: cum quo, præeunte ac dictante Spiritu, Propheta agat; ad quem illud de felicitate humana εὐχαριστικὸν effundit: Quò nos ipſa illa Sapientia deducit. Cui cùm in templo acclamarent pueri, *Hoſanna Filio Davidis*, procereſque ex eo ſacerdotum ſcribarúmque, utrùm hæc audiret, quærerent; Audire ſe, reſpondit: viciſſim autem ipſe, *Nunquam hactenus legiſtis*, inquit, *id quod dicitur, Ex ore infantium lactentiúmq; perfeciſti laudem?* ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον; quod ſtatim tertio Pſalmi de quo agimus verſiculo occurrit. Sequitur autem, ἵνατι σὺ ἐχθρὸν σου, τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν. Quo nihil uſurpari efficacius adverſus hoſtes eo tempore à Servatore ex occaſione potuit: qui priora tantùm verba prudentiſſimè adduxit, ſupplenda autem iis cætera reliquit. Accedit, quòd Chaldæus Paraphraſtes, qui in præcedentibus Pſalmis voce יי, quod & tetragrammato reſpondet, cum alia uſus fuit, initio illius רבונא, quod non *dominum* modò ſed & *præceptorem* notat ſeu *doctorem*, dixit; quem hîc ſcilicet compellat: quomodo & hymnum concludit: Quod nomen primo convenit Doctori: qui ut ſic excellenter dicitur, ità & in Novo Fœdere ſic compellatur; ut cùm Ῥαββεί, σὺ εἶ ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Johan. 1. 50. ut cùm Ῥαββουνί, Ῥαββωνὶ item, Syro, & רבולי *Rabbouli* à ſuis dicitur: quod cur ibi Hebraicum dicatur, eruditi docuerunt. Adde, quòd hîc ſimul is eſt per quem omnia creata; cauſa omnium efficiens cum Patre: Cui utrùm potiùs conveniat quàm homini, quod præcedit, καὶ κατέστησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου, videant qui omnia propheticè ibi dicta exiſti-

existimant. Ad hominem certè Hebræorum 2. Apostolus utrumque refert: quam difficultatem cæteráſque eruditi cùm viderent, futuri mundi homines intelligi dixerunt. De quo aliàs videndum. Et candidè recentior interpres, cùm de loco illo agit, ità adferre ſe teſtatur quæ dixit, ut ſymbolam ad loci obſcuriſſimi interpretationem adferret, non ut novi aliquid dixiſſe videretur: Quomodo qui loquitur, nemini, ni fallor, certi aliquid præſcribit, aut aliter, modò orthodoxè, ſentiendi libertatem eripit. Si quis illum ergò Pſalmum de quo agimus, ſpiritualem ὁμιλίαν (ut jam dixi) quâ Dominum, qui viſitare nos dignatus eſt, in ſpiritu affatur Propheta, eſſe exiſtimet; neque hîc, niſi fallor, neque in loco ad Hebræos, magna difficultas reſtabit: quæ exiguâ diſtinctione tollitur. Ego ut ex animo τὰς ἰουδαΐζοντας, ipſóſque adeò Judæos, qui illuſtres tot de Meſſia locos, quantum in ipſis fuit, extorquere nobis ſatagunt, non deteſtari non poſſum, ità nec eos (ut non ſemel alibi vir ſummus Mercerus monuit) qui omnia ad allegoriam aut prophetiam trahunt, atque hoc nomine ludibrium iis debent, probare poſſum. Qui ſanè Regium Prophetam, cùm auguſtum illum hymnum ſcriberet, optaſſe ut videret diem Servatoris (quemadmodum de credentium Parente loquitur Servator ipſe) exiſtimabit, nunquam ſine motu animi imò & horrore quodam illa leget, *Quid eſt homo, quòd memineris illius? quid autem filius hominis, quòd viſitaſti eum?* Imprimis autem, ſi cum Chaldæo interpretetur, ac cum interiore animi affectu dicat, יי׳ דבוננא מה כר נש ארום תדכר עובדוי ובר נש ארום תסעד עלוי, Παῤῥὶ ὑμῶν, τί ὄϛιν υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι μιμήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ; ναὶ, υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέψῃ αὐτόν; Mihi metuendum ſemper viſum eſt, quod paulò aliâ occaſione adverſùs Arianos dixit Epiphanius, nè ſi nonnulla, quæ in Antiquo præſertim Fœdere occurrunt, allegoricè aut τροπικώτερον de Servatore exponantur, etiam quæ neceſſariò de eo credenda aut intelligenda ſunt, εἰς δύκησιν paulatim & imaginationem evaneſcant. Non multò pòſt illud habes, Εἰ κατ' ἄνθρωπον ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; ; Ubi quæ ſint θηρία non magis dubito, quàm beſtiarium nunquam fuiſſe Apoſtolum credere audeo: Qui aliter ſentiunt, non meminerunt quare Cretenſes, etiam ab Apoſtolo, verbis poetæ, κακὰ θηρία dicantur. Quare B. Hieronymum audire hîc malo quàm Eraſmum: qui ad Jobi 5. *Beſtiæ appellantur, mores habentes ſimiles beſtiarum; contra quas pugnaſſe ſe Epheſi dicit Apoſtolus.* Quos non malè Epiſtolarum qui Ignatio aſcribuntur autor ἀνθρωπομόρφους dixit, quod tantùm formâ hominem referrent; Ἀπὸ Συρίας μέχρι Ῥώμης θηριομαχῶ, ὑπὸ λεόπαρδον θηρίαν βιζρωσκόμενος &c. ἀλλ' οὐχ ὑπὸ ἀνθρωπομόρφων, *A Syria Romam uſque cum beſtiis pugnavi; non earum quæ ratione carent, ſed quæ formam habent hominis, morſibus petitus.* Eodem capite cùm nobiliſſimus ille legitur locus, φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, qui Laconicum eſſe proverbium in codicum quorundam margine notarant, non meminerant, aliter ſic efferendum ac ſcribendum fuiſſe. Neque dubitamus, quin alterum eâdem mente illis impoſuerit; illud nempe, Πίωμεν, φάγωμεν, καὶ παίσωμεν τὴν ψυχήν ἡδέως. cujus & nonnemo mentionem ad hunc locum fecit. Ac Prophetæ quidem verba, אכול ושתו כי מחר נמות, *edere & bibere, cras enim moriemur*, his verbis, quæ & fortè hinc in κοινὸν tranſlata, ibi leguntur: quanquam nec in eundem hîc adduci finem, jam monuerit interpres; neque ibi ſanè de reſurrectione quicquam. Illud conſtat ſemper in ore id ac ſimilia habuiſſe Græculos præſertim, qui edendi ac bibendi ſolâ voluptate vitæ uſum definirent: inter quos haud poſtremi Corinthii. Quid ſi igitur, præterquam quòd Prophetæ, ut Hebraicè concipitur, in animo haberet locum, ad ſimilem tum Corinthiis in uſu alludat? Qui in vino καὶ ταῖς συμποτικαῖς ὁμιλίαις ſcholia haud dubiò canebant: quod ut ſuaviſſimum ità liberrimum carminis genus; cùm nè ſtropharum quidem aut epodon vicibus coerceretur. E quo genere unum, aut unius fortè locum, reſpexit: Cujus verba fuerint,

φάγωμεν οὖν, πίωμεν·
αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν.

v. 32.

Ibid.

Quod continuari ſic poſſet,

αὐτίκα δ' ὑμέας
κόνις ἀμφέχει βαθεῖα.

Ut ἑφύμνιον, aut repetita, ut in talibus, concluſio fuerit, quâ ad edendum ac bibendum cæteráſque voluptates mutuò ſe hortabantur. Quò & illud ſpectat, *Mortem imminere.* Notum illud Anacreontis,

Τὸ δ' αὖριον τίς οἶδε;

Et illud,

Mors aurem vellens, Vivite, ait, venio.

Quidam ergò nondum bene conſtituti, cùm de mortuorum reſurrectione dubitarent, quaſi totus moreretur homo, quod in illis σχολίοις periculoſè homines profani innuebant, aut cum talibus quidam fortè ex iis ad quos ſcribit verſarentur, elegantiſſimam alterius poetæ profani ῥῆσιν, quam in ore Græci perpetuò habebant, idem Apoſtolus reponit: illam nempe,

v. 33. Φθείρουσιν ἤθη χρηστ' ὁμιλίαι κακαί.

quâ ejuſmodi impietatis ſeminaria, taliúmque conſortia, vitanda monet. Eodem capite, in quo verſamur hactenus, ſequitur, v. 51. Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. De quo loco Novi Teſtamenti Gloſſarium, cujus uſum præclari ingenii viro Zuerio noſtro debemus, *In Latinis codicibus legitur*, OMNES QUIDEM RESURGEMUS, SED NON OMNES IMMUTABIMUR: *In Græcis autem duobus modis continetur*, OMNES QUIDEM RESURGEMUS, NON OMNES AUTEM IMMUTABIMUR; *vel*, NON OMNES DORMIEMUS, OMNES AUTEM IMMUTABIMUR. Quorum alterum, Πάντες μὲν ἐγερθησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. Alterum, Οὐ πάντες κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. De quibus lectionibus quid ſentiendum ſit, omnes vel mediocriter in his verſati vident.

CAP. XV.

Locus, σαλπίσει γάρ: *& quomodo dictum videatur. Græci poſteriores quid intellexerint:* σαλπιστὴς ἄγγελος. Θεὸς σαλπεῖ. *Locus*, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. εἰς νῖκος, εἰς τέλος. εἰς νῖκος, *ad victoriam; & an reliqué. in contentione.* εἰς αἰῶνα. *quàm diverſis modis* τὸ, νῖκος, *reddiderint veteres.* ὅ, τι ἂν ἐυοδῶται. Ἐυοδεῖν· Ἐυοδία, ἐυλογία. *Locus*, Δύσε γάρ μοι ἀνέῳξε μεγάλη. Θύρα. Θύρα ἐλπίδος. *Locus*, ἥτω ἀνάθεμα μαρὰν ἀθά. *Corruptè idem apud Stephanum, qui De gentibus ſcripſit*, βαμαθὰ: *cui*, βάμαν, τὸ ὕψος· ἄθας δὲ, ὁ Θεός.

Cap. 15. Quæ eodem capite in quo hactenus verſati ſumus obſervanda reſtant (in quo ſanè præter exſpectationem noſtram plurima de quibus aliquid dicendum videbatur ultro hactenus ſe obtulerunt) hoc ipſo, quod nunc inſtituimus, ut abſolvamus (ſunt enim
v. 52. pauca) operam daturi ſumus. Inter alia cùm dicitur, σαλπίσει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα, ità dici τὸ σαλπίζειν videtur, quemadmodum τὸ ὕειν & τὸ βρονταῖν vulgò, aliáque à Græcis ac Latinis, ἐλλιπῶς aut abſolutè uſurpantur. Poſteriores Græci τὸ, ἄγγελος, ex illo Apoſtoli, ni fallor, loco, ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, addiderunt: Credo, ut quod dicitur, ad Michaelem ſuum ſic referrent. Pantaleon libello De miraculo Archangeli illius nondum edito; Περὶ οὗ καὶ ὁ θεῖος καὶ ἱερώτατος ἀπόστολος παῤῥήδην ἐβόησεν, Ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ, καταβήσεται. πάντες ἐξαναστήσονται πρὸς τὴν τῶν βεβιωμένων ἀντίδοσιν. σαλπίσει γὰρ ὁ ἄγγελος, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα, *De quo & divinus ac cœleſtis Apoſtolus manifeſtè clamat, In voce archangeli & in tuba Dei deſcendet. Omnes reſurgent, ut vitæ ſuæ præmia accipiant. Canet enim tubâ angelus, reſurgéntque mortui incorrupti; nos autem mutabimur.* Quo nihil opus: Quod enim deeſt, vel è Zacharia expleri poteſt: apud quem Helleniſtæ, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἐν σάλπιγγι σαλπιεῖ,

cap.

cap.9. v.14. ad verbum, ואדני יהוה בשופר יתקע. Deo enim, etiam per angelos quæ agit, rectè aſſcribuntur: quemadmodum & angelis nonnunquam, quæ à Deo, ſed per ipſos, fiunt: De quo ſuprà. Eodem capite & illud occurrit, *τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος.* Qui locus, quantum Helleniſtarum ſui temporis interpretationibus ac linguæ tribuerit Apoſtolus, monere omnes poterat: quas qui non legunt, vel non æſtimant, ideóque negligunt, ubique hoc teſtantur. Quod hodie in verſione illa legitur, *κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας*, idem, *κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος*, interpretatus eſt Apoſtolus: Cùm in Hebræo ſit, *Perdet mortem in ſempiternum, & abſterget Dominus Jehova lacrymam ab omni facie*, Eſaiæ 25. 8. ubi לנצח habes: quod modò *εἰς νῖκος* modò *εἰς τέλος* Helleniſtæ reddunt; ut in illo, *Non prohibet à juſto oculos ſuos, & cum Regibus in ſolio collocat eos in perpetuum*, Jobi 36.7. ubi Helleniſtæ, *καθεῖ αὐτὸς εἰς νῖκος*, in Hebræo idem quod ſuprà. In illo item, *Et clamavit Abner ad Joab, & ait, Num in perpetuum devorabit gladius?* Μὴ *εἰς νῖκος καταφάγῃ ἡ ῥομφαία*; 2. Sam.2.26. Neque aliter illo, *Utquid in perpetuum obliviſcêris noſtri?* Thren.5. 20. ubi Helleniſtæ, Ἵνα τί *εἰς νῖκος ἐπιλήσῃ ἡμῶν*; hoc eſt, *εἰς αἰῶνα, εἰς τέλος*. Et ſic ferè ſemper. Quare ergò erudiţi *ad victoriam* verterunt? quod non minùs alienum ab hoc loco quàm quòd quidam ex antiquis, quos reprehendunt ipſi, *in contentionem* reddiderunt. Κατεπόθη ὁ θάνατος *εἰς νῖκος*, hoc eſt, לנצח, *εἰς αἰῶνα*. quod non ſemel peſſimè ab antiquis *ad victoriam* tranſlatum, vir præclarus Mercerus obſervavit: & nos plura ad Matthæum. Cæterùm, qui de lingua, ut jam dixi, Helleniſtica non cogitant, fieri vix poteſt, hoc quin ipſi profiteantur. Hoc ergò dixit, *mortem in æternum eſſe abſumtam*: quod & in Hebræo legitur. Sed & Chaldæus, nè quis dubitet, לעלמין, hoc eſt, *εἰς αἰῶνα*, habet: Optimè. Cùm hoc loco Syrus (quod tam magno interpreti non ſemel accidit) linguæ Helleniſticæ, quæ alia à Græca eſt, non ſatìs memor aut intelligens בזוחא, *εἰς νίκω*, reddiderit. Symmachus, *καταποθῶσι ὁ θάνατον εἰς τέλος*, reddiderat: quod eſt, *εἰς νῖκος*, ut jam diximus. Nec obſtat, quòd hìc vulgò in Oſeæ loco, Πῦ *σου, θάνατε, τὸ νῖκος σου; πῦ σου, ᾅδη, τὸ κέντρον*; de quo multis recentior interpres diſputat, *τὸ νῖκος* ſignificatione aliâ legatur: cùm nihil minùs quàm ad voces, ſed ad mentem reſpexerit Apoſtolus, & interpres ipſe ibi *νῖκος* exiſtimet legendum: Qui, inter alia, *Nihil tamen volui temerè mutare.* (quod & laudo) *Quanquam ad illam conjecturam altera etiam accedit; quia in præcedente verſiculo, itémque in 57. ſcriptum eſt νῖκος, facile fuiſſe hominibus imperitis exiſtimare ità etiam hoc loco ſcribendum eſſe.* Qui & rectè aliter in Græco Oſeæ locum legi notat. Helleniſtæ enim, Πῦ *ἡ δίκη σου, θάνατε; πῦ τὸ κέντρον σου, ᾅδη*; Hebræus, *Ero peſtes tuæ, mors; ero pernicies tua, inferne,* אהי דבריך מות. Chaldæus, *Erit verbum meum contra eos in necem.* Ut omittam, quàm longè aliter cùm Jarchius tum Kimchius illud דבריך, quod nihil ad לנצח, interpretati ſint: Quemadmodum, ut ut accipiatur, aliud *τὸ νῖκος*, aliud *εἰς νῖκος*: ità ut commune hæc ſanè nihil habeant. Quantum autem in diverſa, quod ad Oſeæ locum, ierint interpretes, prolixè B. Hieronymus notavit. Tertullianum certè *νεῖκος* legiſſe ſatìs patet; qui *contentionem*, nec ſemel, reddidit: Ità libro De reſurrectione carnis, *Ubi eſt, mors, aculeus tuus? ubi eſt, mors, contentio tua?* atque ità aliquoties. Quod minùs mirabitur qui τὸ דבר, *ἀντιλογίαν*, hoc eſt, *contentionem*, alibi ab Helleniſtis reddi meminerit: ut in illo, Ὅταν γὰρ γένηται αὐτοῖς *ἀντιλογία*, hoc eſt, *νεῖκος*, Exodi 18.16. Quare nè hìc quidem *victoriam* cum interpretibus intellexit. Sequenti capite cùm legitur, *Κατὰ μίαν σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ, τι ἂν εὐοδῶται*, non rarò ſubiit mirari quid in mente eſſet veteri interpreti, homini haud dubiè doctiſſimo, cùm, *ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, recondens quod ei bene placuerit*, convertit. Certè quid ſit *εὐοδῶν* nemo neſcit: nihil enim apud Helleniſtas frequentius. Heſychius, Εὐοδία, *εὐπραξία*. eruditè, ut omnia. Nam & Dei benedictio, & quod à benedictione Dei, *εὐοδία*. Ergò, *ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, pro benedictione Dei*, vel, *pro eo quod à benedictione Dei.* Quo ſenſu ejuſmodi pecuniam εὐλογίαν 2. Cor.9. v.5. Apoſtolus dixit. Quanquam & nonnunquam, quem vel dirigit, vel cui aliquid inſpirat Deus, *εὐοδοῦσθαι* dicitur; ut in illo, Καὶ ἔσται Δαβὶδ πάσῃ τῇ

v. 54.

Cap.16 v. 2.

Quod continuari ſic poſſet,

αὐτίκα δ' ἡμῖας
κόρις ἀμφέχει βαθεῖα.

Ut ἐφύμνιον, aut repetita, ut in talibus, concluſio fuerit, quâ ad edendum ac bibendum: cæteráſque voluptates mutuò ſe hortabantur. Quò & illud ſpectat, *Mortem imminere.* Notum illud Anacreontis,

Τὸ δ' αὖθις τίς οἶδε;

Et illud,

Mors autem vellens, Vivite, ait, venio.

Quidam ergò nondum bene conſtituti, cùm de mortuorum reſurrectione dubitarent, quaſi totus moreretur homo, quod in illis σχολίοις periculoſè homines profani innuebant, aut cum talibus quidam fortè ex iis ad quos ſcribit verſarentur, elegantiſſimam alterius poetæ profani ῥῆσιν, quam in ore Græci perpetuò habebant, idem Apoſtolus reponit: illam nempe,

v. 33. Φθείρουσιν ἤθη χρηθ' ὁμιλίαι κακαί.

quâ ejuſmodi impietatis ſeminaria, taliúmque conſortia, vitanda monet. Eodem ca-
v. 51. pite, in quo verſamur hactenus, ſequitur, Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. De quo loco Novi Teſtamenti Gloſſarium, cujus uſum præclari ingenii viro Zuerio noſtro debemus, *In Latinis codicibus legitur*, OMNES QUIDEM RESURGEMUS, SED NON OMNES IMMUTABIMUR: *In Græcis autem duobus modis continetur*, OMNES QUIDEM RESURGEMUS, NON OMNES AUTEM IMMUTABIMUR; *vel*, NON OMNES DORMIEMUS, OMNES AUTEM IMMUTABIMUR. Quorum alterum, Πάντες μὲν ἐγερθησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. Alterum, Οὐ πάντες κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα. De quibus lectionibus quid ſentiendum ſit, omnes vel mediocriter in his verſati vident.

CAP. XV.

Locus, σαλπίσει γάρ: & quomodo dictum videatur. Græci poſteriores quid intellexerint: σαλπίσῃ ἄγγελος. Θεὸς σαλπεῖ. *Locus,* Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. εἰς νῖκος, εἰς τέλος. εἰς νῖκος, *ad victoriam; & an rectè. in contentionè.* εἰς αἰῶνα. *quàm diverſis modis* τὸ, νῖκος, *reddiderint veteres.* ὅ, τι ἂν ἐνοδώσω. Ἐνοδία, Ἐνοδεῖν. Ἐυοδία, εὐλογία. *Locus,* Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη. Θύρα. Θύρα ἐλπίδος. *Locus,* ἤτω ἀνάθεμα μαρὰν ἀθά. *Corruptè idem apud Stephanum, qui De gentibus ſcripſit,* ῥαμάνθας: *cui* ῥαῦμαν, τὸ ὕψος· ἄθας δὲ, ὁ Θεός.

Cap. 15. QUæ eodem capite in quo hactenus verſati ſumus obſervanda reſtant (in quo ſanè præter exſpectationem noſtram plurima de quibus aliquid dicendum videbatur ultro hactenus ſe obtulerunt) hoc ipſo, quod nunc inſtituimus, ut abſolvamus (ſunt enim
v. 52. pauca) operam daturi ſumus. Inter alia cùm dicitur, σαλπίσει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα, ità dici τὸ σαλπίζειν videtur, quemadmodum τὸ ὕειν & τὸ βρονταῖν vulgò, aliáque à Græcis ac Latinis, ἐλλιπῶς aut abſolutè uſurpantur. Poſteriores Græci τὸ, ἄγγελος, ex illo Apoſtoli, ni fallor, loco, ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, addiderunt: Credo, ut quod dicitur, ad Michaelem ſuum ſic referrent. Pantaleon libello De miraculo Archangeli illius nondum edito; Περὶ οὗ καὶ ὁ θεῖος καὶ ἱερὸς ἀπόστολος διαῤῥήδην ἐβόησεν, Ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ, καταβήσεται. πάντες ἐξαναστήσονται τοῖς τοῦ βεβιωμένων ἀντίδοσιν. σαλπίσει γὰρ ὁ ἄγγελος, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα, *De quo & divinus ac cœleſtis Apoſtolus manifeſtè clamat, In voce archangeli & in tuba Dei deſcendet. Omnes reſurgent, ut vitæ ſuæ præmia accipiant. Canet enim tubâ angelus, reſurgéntque mortui incorrupti; nos autem mutabimur.* Quo nihil opus: Quod enim deeſt, vel è Zacharia expleri poteſt: apud quem Helleniſtæ, καὶ Κύριος ὁ Θεὸς ἐν σάλπιγγι σαλπιεῖ,

cap.

cap.9. v.14. ad verbum, וארני יהוה בשופר יתקע. Deo enim, etiam per angelos quæ agit, rectè asscribuntur: quemadmodum & angelis nonnunquam, quæ à Deo, sed per ipsos, fiunt: De quo suprà. Eodem capite & illud occurrit, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος. Qui locus, quantum Helleniſtarum ſui temporis interpretationibus ac linguæ tribuerit Apoſtolus, monere omnes poterat: quas qui non legunt, vel non æſtimant, ideóque negligunt, ubique hoc teſtantur. Quod hodie in verſione illa legitur, κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, idem, κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, interpretatus eſt Apoſtolus: Cùm in Hebræo ſit, *Perdet mortem in ſempiternum, & abſterget Dominus Jehova lacrymam ab omni facie*, Eſaiæ 25. 8. ubi לנצח habes: quod modò εἰς νῖκος modò εἰς τέλος Helleniſtæ reddunt; ut in illo, *Non prohibet à juſto oculos ſuos, & cum Regibus in ſolio collocat eos in perpetuum*, Jobi 36.7. ubi Helleniſtæ, καθίζει αὐτοὺς εἰς νῖκος, in Hebræo idem quod ſuprà. In illo item, *Et clamavit Abner ad Joab, & ait, Num in perpetuum devorabit gladius?* Μὴ εἰς νῖκος καταφάγῃ ἡ ῥομφαία; 2. Sam. 2. 26. Neque aliter illo, *Utquid in perpetuum obliviſcéris noſtri?* Thren. 5. 20. ubi Helleniſtæ, Ἵνα τί εἰς νῖκος ἐπιλήσῃ ἡμῶν; hoc eſt, εἰς αἰῶνα, εἰς τέλος. Et ſic ferè ſemper. Quare ergò eruditi *ad victoriam* verterunt? quod non minùs alienum ab hoc loco quàm quòd quidam ex antiquis, quos reprehendunt ipſi, *in contentionem* reddiderunt. Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, hoc eſt, לנצח, εἰς αἰῶνα. quod non ſemel peſſimè ab antiquis *ad victoriam* tranſlatum, vir præclarus Mercerus obſervavit: & nos plura ad Matthæum. Cæterùm, qui de lingua, ut jam dixi, Helleniſtica non cogitant, ficri vix poteſt, hoc quin ipſi profiteantur. Hoc ergò dixit, *mortem in æternum eſſe abſumtam:* quod & in Hebræo legitur. Sed & Chaldæus, nè quis dubitet, לעלמין, hoc eſt, εἰς αἰῶνα, habet: Optimè. Cùm hoc loco Syrus (quod tam magno interpreti non ſemel accidit) linguæ Helleniſticæ, quæ alia à Græca eſt, non ſatìs memor aut intelligens בזכותא, εἰς νῖκος, reddiderit. Symmachus, καταποθῶσι ὁ θάνατον εἰς τέλος, reddiderat: quod eſt, εἰς νῖκος, ut jam diximus. Nec obſtat, quòd hìc vulgò in Oſeæ loco, Πῦ σου, θάνατε, τὸ νῖκος; πῦ σου, ᾅδη, τὸ κέντρον; de quo multis recentior interpres diſputat, τὸ νῖκος ſignificatione aliâ legatur: cùm nihil minùs quàm ad voces, ſed ad mentem reſpexerit Apoſtolus, & interpres ipſe ibi νῖκος exiſtimet legendum: Qui, inter alia, *Nihil tamen volui temerè mutare.* (quod & laudo) *Quanquam ad illam conjecturam altera etiam accedit; quia in præcedente verſiculo, itémque in 57. ſcriptum eſt* νῖκος, *facile fuiſſe hominibus imperitis exiſtimare ità etiam hoc loco ſcribendum eſſe.* Qui & rectè aliter in Græco Oſeæ locum legi notat. Helleniſtæ enim, Πῦ ἡ δίκη σου, θάνατε; πῦ τὸ κέντρον σου, ᾅδη; Hebræus, *Ero peſtes tua, mors; ero pernicies tua, inferne,* אהי דבריך מות. Chaldæus, *Erit verbum meum contra eos in necem.* Ut omittam, quàm longè aliter cùm Jarchius tum Kimchius illud דבריך, quod nihil ad לנצח, interpretati ſint: Quemadmodum, ut ut accipiatur, aliud τὸ νῖκος, aliud εἰς νῖκος: ità ut commune hæc ſanè nihil habeant. Quantum autem in diverſa, quod ad Oſeæ locum, ierint interpretes, prolixè B. Hieronymus notavit. Tertullianum certè νεῖκος legiſſe ſatìs patet; qui *contentionem*, nec ſemel, reddidit: Ità libro De reſurrectione carnis, *Ubi eſt, mors, aculeus tuus? ubi eſt, mors, contentio tua?* atque ità aliquoties. Quod minùs mirabitur qui τὸ ἔριν, ἀνταλλαγὴν, hoc eſt, *contentionem*, alibi ab Helleniſtis reddi meminerit: ut in illo, Ὅταν γὰρ γένηται αὐτοῖς ἀνταλλαγὴ, hoc eſt, νεῖκος, Exodi 18.16. Quare nè hìc quidem *victoriam* cum interpretibus intellexit. Sequenti capite cùm legitur, Κατὰ μίαν σαββάτου ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω, θησαυρίζων ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, non rarò ſubiit mirari quid in mente eſſet veteri interpreti, homini haud dubiè doctiſſimo, cùm, ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, *recondens quod ei bene placuerit*, convertit. Certè quid ſit εὐοδῶν nemo neſcit: nihil enim apud Helleniſtas frequentius. Heſychius, Εὐοδία, εὐπραξία. eruditè, ut omnia. Nam & Dei benedictio, & quod à benedictione Dei, εὐοδία. Ergò, ὅ, τι ἂν εὐοδῶται, *pro benedictione Dei*, vel, *pro eo quod à benedictione Dei.* Quo ſenſu ejuſmodi pecuniam εὐλογίαν 2. Cor.9. v.5. Apoſtolus dixit. Quanquam & nonnunquam, quem vel dirigit, vel cui aliquid inſpirat Deus, εὐοδοῦσθαι dicitur; ut in illo, Καὶ ἔσται Δαυὶδ πᾶσαν τὴν

v. 54.

Cap.16 v. 2.

τῇ ἐκκλησίᾳ Ἰσραὴλ, Εἰ ἐν ὑμῖν ἀγαθὸν, ἡ ὁδὸς Κυρίου Θεοῦ ἡμῶν εὐοδωθῇ. Vetus, *Si placet vobis, & à Domino Deo noſtro egredutur.* in Hebræo, *& à Deo noſtro Jehova eſt.* Ità, ὅ, τι ἂν εὐοδωθῇ, erit, *prout ei Deus bene inſpiraverit.* Quod, ut arbitror, interpres vetus voluit cùm dixit, *quod ei bene placuerit.* ex inſpiratione Dei, ſcilicet. Neque enim vult, πᾶν ὅ, τι ἂν εὐοδωθῇ τις, ut ſit, *quicquid à benignitate Dei quis acceperit* : ſed partem ejus ; prout nempe cor ejus dilatavit Deus. Nec negare auſim, voluiſſe id Apoſtolum : qui ſe ſatis alterâ ad Corinthios, ni fallor, explicat, cùm dixit, Ἕκαστος καθὼς προῄρηται τῇ καρδίᾳ· μὴ ἐκ λύπης, ἢ ἐξ ἀνάγκης. ἱλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ Θεός. à quo voluntas, de qua agitur. Cùm eodem capite legitur, Θύρα γάρ μοι ἀνέῳγε μεγάλη καὶ ἐνεργὴς, quid ſit hoc loco aliiſque Θύρα, neſcio an ſatis viderint interpretes. Θύρα eſt Θύρα ἐλπίδος, *oſtium ſpei*, Oſeæ 2. פתח תקוה, *in oſtium ſpei.* B. Hieronymus ad eum locum, *Pro eo quod nos diximus,* AD APERIENDAM SPEM, *& Septuaginta verterunt;* AD APERIENDAM INTELLIGENTIAM ejus, *interpretatus eſt Symmachus,* εἰς Θύραν ἐλπίδος, *id eſt,* IN OSTIUM SPEI. Kimchius ad Oſeam, *Eritque illis ſpes & exitus boni.* Sicut igitur Θύρα eſt Θύρα ἐλπίδος, ità Θύρα ἐλπὶς eſt ἐλπὶς, *ſpes* : Ideóque & τὸ, ἐνεργὴς, addidit ; ac ſi ἐλπὶς dixiſſet. Paulò aliter 2 Cor. 2. 12. Θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ. & Coloſſ. 4. 3. ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν Θύραν τοῦ λόγου. Sub finem & capitis hujus & Epiſtolæ dicitur, Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, ἤτω ἀνάθεμα, μαρὰν ἀθά. Nec abire ab hoc videtur id quod in concluſione operis autor Apocalypſeos uſus eſt : ubi poſtquam multis devovit ac deteſtatus eos eſt qui aliquid vel addituri ſcripto illi vel demturi de eo eſſent, eandem addit, Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα, Ναὶ ἔρχομαι ταχύ. ἀμήν. reſpondet autor, Ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ, תא מריא ישוע, quemadmodum in Syriaca interpretatione legitur : Quam & edidit & nomini noſtro vir ille inſcripſit qui ab eruditione ſumma ac pietate commendari ſatis non poteſt, non poterit unquam, Ludovicus de Dieu. Ut, præter extremi uſum anathematis, quaſi telum fuiſſe formula hæc videatur, quâ ab improbis oppreſſi etiam ii uterentur qui in adventu Domini omnem ſolámque ſpem repoſitam haberent. Iiſdem verbis aut formulâ vix dubium quin in ſubitis quoque caſibus uterentur, ubi præter exſpectationem eveniſſet aliquid. Exſtat apud Stephanum De gentibus, quem vulgò De urbibus inſcribunt, hiſtoria paſtoris, qui cùm fulmine percuteretur, Ῥαμάνθας, voce corruptâ, exclamaſſe dicitur. Quod linguæ Syriacæ ignarus autor, ἀφ' ὕψους ὁ Θεὸς, exponit : additque, ῥάμαν γὰρ, τὸ ὕψος· ἄθας ἦ, ὁ Θεός. Sed locum videamus. Λαοδίκεια, πόλις τῆς Συρίας, ἡ σεισθεῖσα Λευκὴ ἀκτὴ λεγομένη, καὶ σὺ τοῦτο, Ῥάμιδα. Κεφαυνωθεὶς γάρ τις ποιμὴν, ἔλεγε, Ῥαμάνθας, τετύφθαι, Ἀφ' ὕψους ὁ Θεός. Ῥάμαν γὰρ, τὸ ὕψος· ἄθας ἦ, ὁ Θεός. Οὕτω Φίλων. *Paſtorem,* ait, *fulmine percuſſum,* Ῥαμάνθας *dixiſſe : Id autem eſſe,* AB ALTO DEUS : ῥάμαν *enim* ALTUM, ἄθας *ſignificare* DEUM. Cùm paſtor ille, viſo fulmine, quod Dei telum dicitur, linguâ ſuâ, Μαρὰν ἀθὰ, exclamaverit, Ὁ Κύριος, ἤγγικεν ὁ Θεὸς, ἤρχηται. tantum abeſt ut ἄθας ſit Θεὸς, aut ῥάμαν, ὕψος. Ex eo quoq; patet quàm peritus harum linguarum fuerit Philo : quaſi non שם אתא (quod idem, ὁ Θεὸς, nempe, ἤρχηται) ſatis id interpretetur. Heſychius, Μαρανάθα, ἦλθεν ὁ Κύριος, ἦ, Κύριον εἶδον. Quorum poſterius, interpretatio Græcorum eſt.

V. 22.

Capita

Capita II. Epistolæ ad Corinthios.

α'. Τχαριστία περὶ Θεῦ βλασθίας, ἢ πεπιδίναι φησί.

β'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτὸς, καὶ φειδῦς οἷς τὸ μὴ λυπεῖν, οἱ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ· οἷς ὅλη τῆ διὰ παροιμίαν ὀλιγωρία ὀλιγωρεῖ, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.

γ'. Περὶ τῆς δι' αὐτῦ ζωῆς ὠφελίας τοῖς ἐπιπλάσοις, δι' ἧς καὶ συνίσασθαι φησι.

δ'. Περὶ τῆς χτ̄ι πνεῦμα λειτυργίας, καὶ δόξης διαστήματος τῆς χτ̄ι τῦ νόμου.

ε'. Περὶ τῆς ζωῆς δόξης, καὶ τῆ ἀκολέθυ βίυ, ὅτι τοῖς ἁγίοις χαρίσεται.

ς'. Περὶ τῆς χτ̄ι σῶμα ἀθανάσιας, καὶ τῆς τῆ σώματ̄ ἀποθέσεως καὶ ἐπαναλήψεως.

ζ'. Περὶ τῆς ἑαυτῦ φιλοξενίτ̄ καὶ φιλαδελφίας τῆς χτ̄ι Χερσόν.

η'. Ἀποδοχὴ τῆς Κορινθίων ἀσκήσεως καὶ ἀγάπης ἐυφραινόσης αὐτόν.

θ'. Παρηγορικὸν πρὸς ἐπιδοσιν χρημάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμὴν ἧ διὰ τῦτο ἐρχομένων. περὶ τῆς Τίτυ ἀποστολῆς, καὶ ἧ ἄλλων πρὸς αὐτός.

ι'. Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων, καὶ περιθέσεως, καὶ τῆς ὑπ' αὐτῦ χαρᾶς τ̄, πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάσοις παρεισπίπτειν Κορινθίυς. ἐν ᾧ, ἀντιξέτασις ἑαυτῦ πρὸς ἐκείνυς. ἔλεγχ̄ ἐκείνων.

ια'. Περὶ ἑαυτῦ τὸ ὑπόπτον, τὸ παρὰ Θεῷ τίμιον, τὸ ὠφελίμως αὐτόχρημον. παρασκευὴ πρὸς τὴν μέλλυσαν ἑαυτῦ παρουσίαν.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN II. EPISTOLAM PAULI AD CORINTHIOS;
Sive,
Liber octavus.

CAP. I.

Locus, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν: *Interpretatio ejus ac mens Apostoli: Recentiores ac veteris interpretatio. Respondere, quid Jurisconsultis: Responsa, oracula.* ἀπόκριμα, מענה. *Michææ locus. Chaldæorum interpretatio.* Ἀποκρίματα *per Urim & Thummim. Respondere, audiendo liberare. Locus,* Πιστὸς ὁ Θεός. Πιστὸν, ἀληθές. *Quomodo intelligendus sit locus.* Πιστὸς ὁ λόγος. *Aliud,* ὁ πιστὸς ὁ Θεός, *aliud,* πιστὸς ὁ Θεός. *Locus,* ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ. *& an aliquid mutandum. Distinctio* τὸ ναὶ καὶ τὸ ἀμήν. *Locus,* Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. *Locus capite secundo,* Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, *&c.* Τὸ, ἀλλὰ, *iterum Syrorum more usurpatum. Mens loci. Locus,* Ἐγραψα τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων. ὑπὸ τῶν πλειόνων, & ὑπὸ πλειόνων. οἱ πλείονες, *qui.* ἐν περισσοτέρῳ χειτῷ. Χαρίζεσθαι. Θριαμβεύειν.

Cap. 1. v. 9.

CApite hujus Epistolæ primo, semper, si quis alius, examine ac consideratione dignus nobis locus ille visus; Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχήκαμεν· ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Quem hoc modo vetus reddidit interpres, *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitat mortuos.* Recentior autem, *Sed ipsi apud nos decretum mortis habuimus, nè confideremus in nobis ipsis, sed in Deo qui mortuos excitat.* Ubi nos quidem Apostoli videmus mentem: Qui, si quid judicamus, adhuc probat quæ præmisit: Quorum summa istis continetur; Ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν, *Nam sicut abundant passiones Christi in nobis, ità & per Christum abundat consolatio nostra.* Quod ut probaret, πάθημα proprium, nec longè petitum, adducit; calamitatem quam in Asia, nimirum, tulit. Quæ & tanta fuit, ut vicinus morti, ab eo solo, nec alio, speraret vitam, à quo omnis consolatio & ipsa vita. Totus enim qui præcessit locus, ab initio, eódem tendit. Quò præclara illa spectant, Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν, καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως· ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν· εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλούμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *Benedictus sit,* inquit, *Deus & Pater Domini nostri Jesu Christi, pater miserationum, & omnis consolationis Deus: qui consolatur nos in omni tribulatione nostra; ut possimus eos qui in omni tribulatione, consolari eâ consolatione quâ nos consolatur Deus,* v. 3, & 4. Quod ut probaret, fidejussorem vitæ, cùm vicinus esset morti, accepisse eum se ait, qui nec fallit unquam, & in calamitate suis adest. Interpres ergò vetus, quemadmodum jam diximus; *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus.* obscuriùs, fateor; & quia nihil mutat, eruditè: quanquam nec à Latina quidem consuetudine ac usu alienè. *Respondet,* qui dubitantem securum esse jubet, & hoc modo cavet: Unde *responsores:* Horatius, *Quo responsore & quo causa jure tenentur?* Ubi

Ubi *fidejussorem* nonnemo interpretatus est. Quomodo an loquantur Jurisconsulti, si quis dubitat, videat quæ jam alii notarunt: Qui *sponsores* ac *responsores* distinguunt: quamvis qui respondet, quodammodo cavet. Ut cùm responsa consulentibus prudentes ac consulti juris reddunt; quæ *responsa prudentum* vulgò dicuntur; quomodo *responsa* & *oracula* dicuntur: Ut cùm Mantuanis de agris suis laborantibus *responsum* Princeps *dedisse* dicitur;

Hîc mihi responsum primus dedit ille petenti,

tanquam ex oracului nimirum & adyto: cum Laribus enim tum colebatur Augustus. Sed & propiùs ex Hebræorum usu, cùm ἀπόκριμα dixit, τὸ מענה expressit: ut cùm Michææ 3. 7. כי אין מענה אלהים, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπόκριμα ἀπὸ Θεοῦ, dicitur: quod Helleniſtis, διότι οὐκ ἔστιν ὁ ὑπακούων αὐτῶν. Quem locum, licèt aliter interpretentur alii, eruditè Thargumistæ ad responsum Spiritûs seu prophetiam referunt: Quemadmodum fieri potest, ut occultum Spiritûs de morte responsum acceperit Apostolus; futurum scilicet, ne moreretur, licèt mors ante oculos jam esset. Quale ἀπόκειμα Actor. 27. 24. & quidem θανάτου, idem Apostolus accipit, Μὴ φοβοῦ, Παῦλε· Καίσαρί σε δεῖ παρασταθῆναι· καὶ ἰδοὺ, κεχάρισταί σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλέοντας μετὰ σοῦ. Qualia ἀποκείματα, quæ per Urim & Thummim reddebantur: quærebant enim, & respondebat Dominus. Quanquam efficaciùs hoc loco. Sæpe enim liberationem, aut promissionem ejus, includit: ut apud Michæam, paulò ante locum illum cujus jam meminimus, *Tunc clamabunt ad Dominum, & non respondebit illis.* hoc est, *audiendo liberabit*, ut passim. Quanquam eleganter & de fidejussione usurpetur illis: ut cùm, *& argentum respondebit omnia,* והכסף יענה את הכל, Ecclesiastes dixit: Quod, καὶ ἀργύρῳ, vel ἀργύριον, ἐγγύη πάντων, Græci dicerent: id autem, ἀπόκειμα πάντων, Helleniſtis esset. Dicit igitur Apostolus, Quamvis vicinus esset morti, intra se ἀπόκειμα θανάτου, atque ità fidejussorem quasi Deum, habuisse; qui, ut exaudiretur mortique subduceretur, sic futurum sponderet: unde & intra se, ut Hebræorum more loquar, מענה, *responsum*, ideóque *fiduciam de liberatione mortis*, habuisse: Ut hoc sit cur addat, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς. Quæ verba quomodo cum mortis conveniant decreto, quod recentioribus placere video, non satis assequor: Quemadmodum nec veteres, quid interpres vetus vellet, cùm ad verbum hîc *responsum* redderet.

Chrysostomus προσδοκίαν sive *exspectationem* exponit: Cujus mentem magis Theophylactus involvit: qui videatur. Capite eodem cùm dicitur, Πιστὸς ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, contractum illud dicendi genus, quo non semel utitur Apostolus, non satis assecuti videntur eruditi; qui, *Imò fidelis Deus novit*, reddiderunt: Cùm aliud voluerit; Πιστὸς, nempe, ὁ Θεὸς ὅτιν, ὅτι. *Quàm verùs est Deus, tam verum est quod dicimus; Deus, qui verus est, testis est, verum esse quod dicimus.* Quale est usitatum illud juramentum, חי יהוה, *Vivit Deus.* Neque πιστὸς hoc usu Helleniſtis *fidelis* est, sed *verus*. quanquam aliàs nonnunquam confundantur; quòd utrumque vox Hebræa notet: Ut cùm Jeremiæ 10. 10. dicitur, *Jehova Deus, verus*, seu *veritas*, hoc est, אמת: quod πιστὸν modò, modò ἀληθῆ, Helleniſtis: Non tamen, ut cùm ità πιστὸν dicunt, non magis ἀληθῆ sive *verum* dicant: quod & in hoc sive juramento Apostoli seu affirmatione locum habet; Πιστὸς ἡ ὁ Θεὸς ὅτιν, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ. Planè ut cùm dicunt, Ζῇ ὁ Κύριος, ὅτι, *Vivit Deus, quòd hoc aut illud ità se habet:* hoc est, *tam verè quàm vivit Deus.* Tale est, Ζῶ ἐγὼ, λέγει ὁ βασιλεὺς, Κύριος Τ δυνάμεων ὄνομα αὐτῷ, Ὅτι ὡς ὁ Θαβὼρ ἐν τοῖς ὄρεσιν, καὶ ὡς ὁ Καρμηλος ἐν τῇ θαλάσσῃ, ἥξει. Jerem. 46. 18. Item, Ζῇ γὰρ ὁ βασιλεὺς &c. καὶ ζῇ τὸ κράτος αὐτοῦ, &c. ὅτι εἰ μόνον ἄνθρωπος διὰ σὲ βλασφημεῖ αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τὰ σημεῖα τὰ ἀληθῆ; Judithæ 11. 5. ut & 12. 4. Ζῇ ἡ ψυχή σε, κύριέ μου, ὅτι εἰ διαπήσει ἡ δύλη σε τὰ ὄντα μετ' ἐμοῦ. Ergò, πιστὸς ὁ Θεὸς, quod Jeremias, יהוה אלהים אמת, Κύριος Θεὸς ἀλήθεια, hoc est, ἀληθὴς, diceret, aut, ut loquitur Apostolus, πιστὸς: quanquam aliàs, ut dixi, Helleniſtis, ἀληθὴς & πιστὸς.

Id quod jam dicimus, non semel ipse Apostolus confirmat: imprimis cùm confirmationis causa, Πιστὸς ὁ λόγος, præmittitur; ut 1. Tim. 1. 15. Πιστὸς ὁ λόγος, καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. ibid. 3. 1. & 4. 9. ut alibi non semel: quod τῷ, ἀμὴν, respondere diximus.

Si autem quæras quare hìc addiderit τὸ, πρός: Quia, dicerent Magiſtri Hebræorum, primariæ proprietatis Miſericordia ac Veritas; in quarum, inquiunt, fiducia in ejus quotidie aſſpectum incedimus. Quanquam hìc relationem ſive χάριν ad hoc habet quod dicitur. Hoc ergò voluit, *Quàm certum eſt, verum eſſe Deum, tam certum eſt.* Græci, μὰ τὸν ἀληθῆ Θεὸν, vel τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ ἀλήθειαν, dicerent. Nam ſi illud quod vulgò eruditi volunt, intelligendum, quis dubitat quin potiùs ὁ πρὸς ἡμᾶς Θεὸς οὐδὲ, non πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεὸς, ὅτι, dicendum fuerit? quod non ignorant qui Græcè ſciunt. Penè excideratquod præcedit, Ἵνα ᾖ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ. Ubi eruditos qui poſtremò Novum Fœdus illuſtrarunt, repetitio offendit: qui pro ναὶ ναὶ, καὶ οὒ οὔ, ναὶ καὶ οὒ, antiqui interpretis & unius M S. fide, in contextu reponunt. Quod ſequi, hoc præſertim loco, nolim. Ναὶ ναὶ eſt quod יש יש Hebræi dicunt, quoties affirmant aliquid, aut vehementer apud ſe conſtituunt ac decernunt: Tale eſt, *Reſpondit Jehonadab*, יש יש. Idem autem de negatione dicendum. Mens ergò, Ut nunc dicam, ναὶ ναὶ, quod eſt, vehementer aliquid affirmem; nunc, οὒ οὔ, vehementer idem negem. Et an non ipſe Dominus, Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν, ναὶ ναὶ, οὒ οὔ, dixit? an non idem, ἀμὴν ἀμήν, apud Johannem præſertim, ſemper ferè dixit? Ut omittam, apud Græcos, etiam Ariſtophanem, Epigrammatarios, aliósque, τὸ ναὶ geminari. Sequitur non ità multò pòſt, Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὔ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονε. Quem locum candidiſſimè ac ſimpliciſſimè Græci interpretantur, ut videtur, Theologi: qui, Ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ὁ ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς, ὃ γέγονε ναὶ καὶ οὔ· τοῦτ' ἔστιν, ἃ νῦν μὲν τοιῶσδε, ἄλλοτε δὲ τοιῶσδε κεκήρυκται. ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ· τοῦτ' ἔστιν, ἀπαρασάλευτα τὰ κηρυχθέντα γεγένηται, *FILIUS ENIM DEI*, inquit, *QUI IN VOBIS PRÆDICATUS EST, NON FACTUS EST ITA ET NON*: hoc eſt, *non nunc quidem ſic, nunc autem ſic, prædicatus eſt. SED ITA IN IPSO*. hoc eſt, *immota in eo quæ prædicata ſunt fuerunt.* ſive, *in ipſo veritatem ſuam habent, & completa ſunt.* Cùm præſertim in iis quæ ſequuntur ſe explicet Apoſtolus; Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν. Quo loco τὸ ναὶ ad promittentem, τὸ ἀμὴν ad ipſum qui promiſſiones implevit, Chriſtum nempe, recentiores referunt. Quantò autem ſimplicius, *Quotquot enim ſunt promiſſiones Dei, in ipſo* (nempe *Chriſto*) *Ità, & in ipſo Amen habent!* hoc eſt, in Chriſto complentur, firmæ ac ratæ ſunt: cùm præſertim ſequatur, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν. neque, cur poſterius illud ἐν αὐτῷ Chryſoſtomus & alii referre ad Patrem malint, ſatis videam. Sequitur enim, Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεὸς. ut planum ſit, de Chriſto antè locutum eſſe. Neque aliter Theodoretus ſenſit, cùm ad hunc locum, *Multæ ſunt Dei promiſſiones, mortuorum reſurrectio, corporis à corruptione & interitu conſervatio, vita nunquam finem acceptura, regnum cœlorum. Sed hec quidem univerſorum Deus per unigenitum ſuum Filium largitus eſt.* Sub finem legitur, Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοὶ ἐσμὲν τῆς χαρᾶς ὑμῶν· τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε. Quæ manifeſta ac Paulina tranſpoſitio. Volebat, Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως τῇ γὰρ πίστει ἑστήκατε· ἀλλὰ συνεργοὶ ἐσμὲν τῆς χαρᾶς ὑμῶν, *Non enim fidei veſtræ imperamus (fide enim immoti ſtatis) ſed gaudium veſtrum promovemus.* Neque συνεργοὶ ſunt *adminiſtri*, ſed *adjutores* potiùs, quod antiquo placuit interpreti. Capite ſecundo non ità procul ab initio locus ille occurrit, Εἰ δέ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. Ubi quibuſdam evenire quod mihi, credo, ut quare ità reddiderit hunc locum recentior interpres, cùm hìc vertit, ſecum quærant: *Quòd ſi quis triſtitiam attulit, non mihi triſtitiam attulit, ſed quadantenus, nè illum aggravem, vobis omnibus.* Quomodo enim illum non gravat, quem mœrorem non uni ſibi ſed omnibus attuliſſe ait? magis enim, ſi quid intelligo, gravatur, qui mœrorem attuliſſe omnibus quàm qui uni dicitur. Hoc ergò ἀσύστατον. Neque cogitabat, Syrorum more accipiendum τὸ, ἀλλὰ, ut paſſim: quibus, quod ſæpe diximus, non aliud quàm εἰ μὴ, τὸ אלא. Quod ſi durum arbitramur, licebit omnes Syriaſmos è Novo Fœdere ac Hebraiſmos tollamus: quis enim neſcit linguam Helleniſticam,

v. 17.

v. 19.

v. 20.

v. 21.

v. 24.

Cap. 2.

v. 5.

Helleniſticam, quæ uſitata hîc ac peculiaris dialectus, his conſtare? Mens eſt; *Quòd ſi quis*, hoc eſt, *ſi unus aliquis, mœrorem attulit, non mihi attulit niſi ex parte ſua, nè omnes vos gravem. Non omnes me contriſtaſtis* (quâ voce vetus utitur interpres) *pariter, ſed unus tantùm; nè quod unus commiſit, omnibus aſſcribam: nè ſic omnes gravem, quia unus peccavit.* Hæc Apoſtoli, hæc nobis loci mens videtur. Sequitur, Ἱκανὸν τῷ τοιούτῳ ἡ ἐπιτιμία αὕτη ἡ ὑπὸ τῶν πλειόνων, Ubi non ὑπὸ πλειόνων, ut vulgò ſumitur, ſed ὑπὸ τῶν πλειόνων, dixit. Aliud autem πλείονες, aliud οἱ πλείονες. Nam οἱ πλείονες, qui digniores ſunt, potiſſimámque conſtituunt partem; πλείονες, qui numero excedunt tantùm aut ſuperant: Adeò ut τῶν πλειόνων numero præcipui qui in Eccleſia comprehendantur. Neque uſquàm præcipitur, ut increpatio à plebe, ſed ut à primoribus Eccleſiæ presbyteriſque fiat: qui & *Eccleſia* Matth. 18. 17. dicuntur; *Quòd ſi neglexerit eos audire, dic Eccleſiæ.* Quanquam hæc confundi nonnunquam ab Apoſtolis videntur. Sequitur, Ὧ, εἴ τι κεχάρισμαι, καὶ ἐγώ. καὶ γὰρ ἐγὼ ὅπερ κεχάρισμαι, εἴ τι κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, hoc eſt, *ex auctoritate Chriſti*, ſive *quam à Chriſto accepi.* non, ut recentior interpres, *in conſpectu*; nec *in perſona*, ut antiquus: Qui quamvìs religiosè, & ſuo more, à verbis non receſſerit, mirum tamen quantam Latinis Patribus hallucinandi occaſionem præbuerit; cùm vel Græca non aſſequerentur, vel ad ea non recurrerent: vitanda autem vel imprimis ambiguitas hîc eſſet. Unde illud Ferrandi Diaconi, Epiſtolâ ad Egippium; *Dicimus ergò, unus eſt Chriſtus, unus eſt Dei hominiſque Filius; id eſt, una eſt Chriſti Dei hominiſque perſona: Non tamen dicimus, unam eſſe Chriſti Dei hominiſque naturam; concordantes cum Apoſtolo, volente probare unitatem perſonæ.* Nam IN QUO, *inquit Corinthiis*, QUOD DONAVI, SI QUID DONAVI, PROPTER VOS IN PERSONA CHRISTI. *Nunquid non melius Perſonas diceret, ſi vellet in Chriſto duas ſignificare ſubſtantias?* quaſi τὸ πρόσωπον ad perſonam Filii, quà alius non aliud à Patre eſt, referendum eſſet. Quomodo & Vigilius, de quo recentior interpres, accepit. Neque χαρίζεσθαι, *donare*, ut vetus, ſed *remittere*, aut *concedendo largiri*. Eodem capite & illud habes, Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. Ubi θριαμβεύειν, ut cætera ejuſdem formæ, βασιλεύειν, ὁπαυεύδειν, nempe, ac ſimilia, ab Helleniſtis exprimendo Hebraiſmo uſurpatur. Tale eſt illud, ὁπαυεύδησε τὸν Ἀμών, Eſtheræ 7. Ἐπαυεύδειν enim, *facere ut feſtinet*: ſicut θριαμβεύειν, *ut triumphet*; βασιλεύειν, *ut regnet*. Melius igitur recentior interpres quàm vetus, *qui triumphandi* tantùm verbo uſus eſt; *qui ſemper triumphat nos in Chriſto Jeſu*. Eraſmus, *qui ſemper triumphat per nos in Chriſto*; ac ſi δι' ἡμῶν ſcriptum eſſet. Et an non, τῷ πάσι φανερᾶς ποιοῦντι, Chryſoſtomus? an non, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι πάντοτε θριαμβεύει ἡμᾶς, τυτέστι, πειρατὰς δείκνυσι, Theophylactus dixit? Ambroſius, *triumphare, victores facere*. Sedulius, *triumphat, hoc eſt, triumphare nos facit*. Quamvìs aliter alibi id à noſtro uſurpetur.

v. 6.

v. 10.

v. 14.

CAP. II.

Locus, ὅτι ἐστὶ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν. Διακονεῖν ἐπιστολὴν *quid ſit. Literarum* διάκονοι סֹפְרִים. ἐγγεγραμμένην, ἢ μέλαν. Μέλαν *Magiſtris Hebræorum quomodo dicatur. Locus*, Ἡγοῦμαι δὲ ἂν ἐπιστολὴν πρὸς Κύριον, *& quid intelligendum.* Παρένθεσις *Paulina, ſive nova loci diſtinctio. Locus*, Ἂν δὲς ὁ Θεὸς ἡμῶν τούτων *&c. Eum Auguſtinus quomodo diſtinxerit.* Ὁ Θεὸς ἡμῶν τούτων, *quis.* Θεὸς καὶ Κύριος, ὁ τῆς παρούσης ἀρχῆς, *in Sacris, ex antiqui ſententia Theologi.* ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους, *terreſtris hujus domûs noſtræ tabernaculum.* σκήνους τοῦτο· ἐφ' ᾧ στενάζομεν ἐνδυσάσθαι, *& quomodo id dictum. Locus*, Ὁ κατεργασάμενος ἡμᾶς. Κατεργάζεσθαι, *& quid Apoſtolo.* Περιπατεῖν δι' εἴδους: *& quid eo loco* εἶδος. *per ſpeciem. Species, aſſpectus.* Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Εἰδέναι τὸν φόβον Κυρίου, *quomodo dictum. Iterum* παρένθεσις *Paulina. Locus*, Εἴτε γὰρ ἐξέστημεν. Παρεκτάσεις *&* πνευματοφόροι.

TErtio capite ab initio non procul locus ille occurrit, Φανερούμενοι ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος. Cap. 3. v. 3.

Ubi intelligimus, ni fallor, quid voluerit Apoſtolus. Notum, quid Græcis, διακονεῖν γάμον, διακονεῖν τὰ ἐφοπλά, & ſimilia ſint, quæ elegantèr dicuntur. Quomodo, διακονεῖν ὀπτανιὰν, de eo dicas qui perferendæ dat operam. Nec longè aliter, διακονῆσαι τὸν νόμον, eleganter pariter ac verè de Moſe dicas: ità enim & de ipſa Lege, ὁ νόμος ὑπὸ Μωσέως διακονηθεὶς, rectè dicetur. Unde & commodè imprimis Theophylactus, ὅπερ ὡς ὁ Μωσῆς διάκονος τοῦ νόμου ἐγένετο, ὕτω καὶ ἡμεῖς ὑμετέρας εἰς τὸ κήρυγμα πίστεως διάκονοι ἐγενόμεθα, *Ut Moſes miniſter*, inquit, *fuit Legis, ſic & nos veſtræ in verbum fidei miniſtri fuimus.* Græci dicerent, διακονεῖν τὸν λόγον, διακονεῖν τινὶ εἰς τὸν λόγον πίστεως. eo ferè modo quo Theologi, ea de quibus quæritur aut diſputatur, ſolas nempe Sacras literas χαρτικῶς, cæteros διακονικῶς determinare dicunt. Quemadmodum eleganter à Nyſſeno, διακονῆσαι τοῖς μαθηταῖς τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον, Maria dicitur, quæ reſurrectionem Domini ejúſque verba diſcipulis annunciavit. Libro adverſùs Eunomium 11. Οὕτω τὸ δυνατώσαντος τὸν δράκοντα τοῦ λόγου τοῖς μαθηταῖς διακονῆσαι, *Ità ejus qui draconem interfecerat verba diſcipulis miniſtravit.* Ibidem, ὅπερ τὸ ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδιόν ἐστι, τῇ Μαρίᾳ τὸν ἐντολὴν ἐδίδου, φησὶ τοῦ ἀδελφοὺς διακονῆσαι τὸν λόγον, *quod naturæ proprium humanæ, mandatum Mariæ dedit, fratribus ſermonem ut miniſtraret.* Quid ſit igitur ἡ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν ἐπιστολὴ, quod Apoſtolus, intelligo: quid ſit *ſubminiſtrare epiſtolam*, quod eruditis placuit, non ſatìs aſſequor. Qui, *Dum paſſim ſit vos eſſe epiſtolam Chriſti, ſubminiſtratam à nobis. Cui*, inquiunt, *veluti ſcribendæ operam impedimus.* Subminiſtrat igitur epiſtolam qui excipit hanc ipſam aut deſcribit. Cui addunt, *quaſi fuerimus Domini ſtylus.* cùm ne ſtylus quidem epiſtolam, ni fallor, ſubminiſtret, aut de ſtylo uſurpari id poſſit: nam quis ità loquitur? Vetus, *miniſtrata à nobis.* Quod optimè Sedulius interpretatur, *per prædicationem miniſtrata à nobis.* Literarum autem διάκονοι, רצים: qui currendo literas ferebant: Cui ſimiles Apoſtoli, quos שלוחים hinc dicas: ſed & Prophetæ, quorum miniſterium rectè δρόμος ſive *curſus* dicitur. Notum illud Jeremiæ, Οὐκ ἀπίστειλον τοὺς προφήτας, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον· οὐκ ἐλάλησα πρὸς αὐτοὺς, καὶ αὐτοὶ προεφήτευον. Eruditè Heſychius τὸ, Διακονικοὺς, τοὺς ἀποκλείστης ἐπληρῶντας, interpretatur: quales ſunt qui reſponſa epiſtolarum curant. Addit Apoſtolus, ἐγγεγραμμένην, ἐ μέλανι. Ibid. Quod etiam, ſi Theophylacto credimus, ad Legem referendum erit. Quomodo autem μέλανι ſive *atramento* ſcripta dicitur, quam Dei digito conſcriptam conſtat? An igitur proleptícè locutus eſt, quia, ut nonnulli volunt, atramento poſtea lex ſcripta eſt? An τὸ חרות, quâ voce in hiſtoria Legis ſcriptæ uſus eſt Moſes, reſpexit? *Et ſcriptura erat ſcriptura Dei*, חרות, *ſculpta.* מכתב חרות. Unde חרתא *charta, atramentum* Magiſtris. Sedulius Scotus, *non atramento*, inquit, *ſicut commendaticiæ epiſtolæ.* Ad epiſtolam certè, de qua proximè, magis quàm ad Legem v. 16. referri patet. nec difficultate opus eſt. Eodem capite legitur, Ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ubi recentior interpres, *Quando verò ſeſe converterit ad Dominum.* Quemadmodum & cæteros, quò referendum illud ἐπιστρέψῃ eſſet ut reperirent, laboraſſe video. Itaque certatim, alii τὸ *Iſrael*, alii *Moſen*, ille καρδίαν intelligit: Ut omittam è veteribus aliquot, qui ſecundâ perſonâ id accipiendum judicarunt; inter quos ſanè Auguſtinum eſſe nolim. Meo animo minimè errabit, qui hyperbaton Paulinum, aut meram παρενθήκλωσιν, hìc ſtatuet: Ut ordo talis ſit; Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν· ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. hoc eſt, *Sed occalluerunt mentes eorum: quæ ubi ad Dominum ſe converterint, tolletur velamen illud.* Quid ſimplicius? Quo ſenſu ità diſtinguetur locus; Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν (ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὰν καρδίαν αὐτῶν κεῖται) ἡνίκα δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται. Unde apparet quò referendum ſit de quo dubitatur: quod præceſſit enim parenthecam, proximè cum eo quod poſt eam ſequitur, non quod in ipſa eſt, ut paſſim, cohæret: neque id ignorare poſſunt, qui in hoc Apoſtolo ejúſque ſcriptis ut oportet verſati ſunt. Ità autem, ἐπιστρέφεται τὰ νοήματα αὐτῶν πρὸς Κύριον, (quo

nihil

nihil uſitatius hîc dici poteſt) *ipſa*, nempe, *eorum mentes*, vel *cogitationes, convertere ſe ad Dominum*, dicentur. Capite quarto cùm legitur, Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, quis non, ut cæteros omittam, magni Auguſtini criſin hîc ſolicitam miretur, qui diſtinxit, Ἐν οἷς ὁ Θεὸς, τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων? Verba ejus ſunt; *Sed cùm alter pateat intellectus, quid neceſſe eſt hîc Diabolum putare ſignificatum, ac non potiùs Deum verum, bonum & juſtum, qui excæcavit mentes infidelium ſeculi hujus? Ut non hîc diſtinguatur*, IN QUIBUS DEUS SECULI HUJUS; *ac deinde ſubinferatur*, EXCÆCAVIT MENTES INFIDELIUM: *ſed ità potiùs*, IN QUIBUS DEUS; *ac deinde ſubinferatur*, SECULI HUJUS MENTES INFIDELIUM. *hoc eſt, infidelium ſeculi hujus mentes excæcavit*, lib. De Spir. & lit. ad Marcell. Cùm hoc loco Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου nihil ſit aliud quàm אלהי העולם הזה: ſecùs quàm Theologo antiquo apud Photium videtur; qui pro generis humani hoſte hîc ſimpliciter τὸ, Θεὸς, poni voluit. Qui & hâc interpretatione nodum iſtum ſecat, quòd in libris Regum *Deus*, ſive ὁ Κύριος, *Davidi perſuaſiſſe* dicitur *ut numeraret populum*; cùm in Paralipomenon libris idem Diabolo attribuatur: quæ duo ſic conciliat, quòd τὸ, Θεὸς, & τὸ, Κύριος, in Sacris, τὸν πονηρίας ἄρχοντα, deſignent. Quaſi non priori quem adducit loco nomen tetragrammaton diſeritè exſtet; aut quis dubitare poſſit, quin ὁ ἀντικείμενος cor hominum quò viſum Deo eſt inflectat; aut non paſſim ipſe Apoſtolus, cùm τύπτειν τὸν αἰῶνα dicit, τὸν ἐν κακῷ κείμενον intelligat; aut præſes alius ſit infidelium quàm ipſe ἀντικείμενος, qui ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου Joh. 12. 31. & 14. 30. & 16. 11. dicitur. Ejuſdem judicii eſt, quòd Κύριον pro Diabolo nonnunquam poni ait, quia Veritas dixit, Οὐ δύνασθε δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. Qualia non pauca excidiſſe antiquis, quis non admiretur? nè de Irenæo, Hilario ac Græcorum ſcholiis nunc dicam. Capitis quinti initium eſt, Οἴδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ. Ubi & quæ hîc de hypallage notarunt eruditi non admitto. Σκῆνος vocabulum antiquum, & quidem, ut videtur, Pythagoricum eſt; quo & alii deinceps philoſophi ſunt uſi: quod ſimpliciter, ut ſuprà probavimus, τὸ σῶμα ſive *corpus* denotat; quemadmodum & paulò pòſt, cùm dicitur, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, στενάζομεν βαρούμενοι. Autor Axiochi Dialogi Socratici, qui Platonicis adjungitur; Ἡμεῖς μὲ γάρ ἐσμεν ψυχὴ, ζῶον ἀθάνατον, ἐν θνητῷ καθειργμένον φρουρίῳ· τὸ δὲ σκῆνος πρὸς κακοῦ ἀκεπέρμονον ἡ φύσις. Ubi non rectè interpres *tabernaculum* reddidit; cùm paſſim in veterum philoſophorum, etiam apud Stobæum, fragmentis ea vox occurrat. Interpres recentior, *Scimus enim nos, ſi terreſtris hujus domûs noſtræ tabernaculum diſſolutum fuerit*. ac ſi ſcriptum eſſet, Οἴδαμεν γὰρ ὅτι, ἐὰν ἡ τῆς ἐπιγείου ἡμῶν οἰκίας σκηνὴ καταλυθῇ. Quid autem ſimplicius, quàm ἡ ἐπίγειος οἰκία τοῦ σκήνους, *terreſtris domus corporis*, ſit? cùm & ità hâc voce uſi Helleniſtæ ſint. Ut ſimpliciter ταπεινωμένα ſint τὸ σῶμα & τὸ σκῆνος. Neque aliter paulò pòſt, οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, qui deinde, ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι, v. nempe 4, & 6. dicuntur; ubi, Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει τούτῳ στενάζομεν βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ' ἐπενδύσασθαι. Quo loco ſive ἐπειδὴ οὐ θέλομεν cum quibuſdam, ſive ἐφ' ᾧ cum noſtro legas, eadem manet ſententia: Minimè tamen illud, *in quo*, placet. Græcè qui ſciunt, quid hoc loco ſit ἐφ' ᾧ ſciunt: qui autem neſciunt, eos mens Apoſtoli docere poteſt. Sequitur non ità multò poſt, Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, Θεός. Ubi κατεργασάμενος quid ſit, ipſe autor docet, cùm addit, ὁ δοὺς ἡμῖν τὸν ἀρραβῶνα τοῦ πνεύματος. Κατεργάζεσθαι ergò, qui idoneum reddit: quod ſanè malim quàm, *qui condidit*; quod Recentiori placuit. Quomodo lignum κατεργάζεσθαι, aurum εἰς τὰ ἔργα κατεργάζεσθαι, quod eſt, *idoneum aptúmque reddi*, non ſemel Helleniſtis dicitur: Ità, χρυσίον, ὃ κατήργασθε εἰς τὰ ἔργα, Exodi 38. 24. Quemadmodum hoc loco, ὁ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο εἰς τὸ θέλειν ἐπενδύσασθαι, nimirum, quod præceſſit: Ut idem ſit quod ἱκανώσας, *qui idoneos aptoſque reddidit*, hîc erit. Interpres vetus, qui tale aliquid conjectaſſe videtur, *qui autem efficit nos in hoc ipſum*, dixit. Eodem cap. & illud legitur, Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἴδους.

Cap. 4. v. 4.

Cap. 5. v. 1.

v. 4.

v. 5.

v. 7.

Ubi

Ubi cùm veteres, *non per ſpeciem*, verterunt, planum eſt, nihil minùs voluiſſe, quàm ut id quod non eſt non exiſtit, cùm in oculos incurrat, *ſpecies* dicatur. Mirum quoque, id aut illis aut Eraſmo objici ab iis qui Joh. 5. 37. in illo loco, Οὔτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόατε πώποτε, οὔτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκατε, eandem vocem uſurparunt: eddiderunt enim, *neque ſpeciem ejus vidiſtis*. Quanquam aliud ibi *ſpecies*: quod audaciùs videlicet aliquantò ὁμοίωμα Helleniſtæ reddiderunt. Quemadmodum nec *ſpeciem*, id quod videtur, ut exiſtimavit Proſper lib. De vita contemplativa 1. cap. 6. Apoſtolus dixit; *attende quàm divinè Sanctus Apoſtolus Speciem Fidémque diſtinxit, ut diceret*, PER IDEM AMBULAMUS, NON PER SPECIEM. *Fides ergò eſt, per quam ambulatur*; & *ſpecies, quæ videtur*. Cùm ſit potiùs id quo videmus; ὄψις ſcilicet aut ὄρασις, *viſus ipſe*: Quod nonnunquam *ſpeciem* Romani quoque veteres dixerunt; Lucretius lib. 4.

——in luci quæ poterit res
Accidere ad ſpeciem, quadrata niſi ejus imago?

Item,

Verùm nos oculis quia ſolis cernere quimus,
Propterea fit, uti ſpeciem quò vertimus, omnes
Res ibi eam contrà feriant formâ atque colore.

& alibi. Meliùs igitur pro hoc ſenſu Ambroſius, *Manifeſtum eſt, quia per fidem cum Domino ſumus, non per præſentiam; ac per hoc peregrinamur, non fide, ſed ſpecie.* οὐ πίστει, ἀλλ' ὁράσει: quâ adhuc nimirum deſtituimur. Alterum tamen ſi quis planius dicat, non pugnabo. Haud multò pòſt legitur, Τὸν γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Ubi non malè interpres vetus ac pro mente, *manifeſtari oportet*. neque aliter ſequenti verſu. Dilutiùs alii, *comparere oportet*: quod fortè cùm metuerent ipſi, in Notis, *iſti præſentes, & illic in nos inquiri, ut palàm fiat qui fuerimus*, interpretantur: Qui ſequenti verſu, pro eo quod vulgò & efficaciùs, *manifeſtati ſumus, manifeſti ſumus*, cum veteri reddiderunt. Mihi autem anxia Latinitas cum detrimento ſenſûs aut minori efficacia non placet. Sed nec errare eos arbitror, qui interdum voces, ut commodiùs Græca reddant, ad eorum imitationem formant, quod & extra interpretationem ab Apuleio aliiſque non infeliciter factum eſt. Paulò pòſt ſequitur, Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. Antè, ſummam felicitatis eſſe in eo ut εὑάρεστοι τῷ Κυρίῳ ſimus, dixerat Apoſtolus: quod abſque Domini timore fieri non poteſt. Jam εἰδέναι τὸ יָרֵא respondet: Εἰδότες τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, eſt, εἰδότες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, vel φοβοῦντες τὸν Κύριον, *timentes Dominum*. quanquam Hebraiſmus efficacior. Ità quod Salomo, τὴν ἀρχὴν σοφίας, τὸν φόβον Κυρίου, dixit, tale eſt ac ſi, τὴν ἀρχὴν σοφίας, τὸ εἰδέναι τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, non inuſitato Hebraiſmo dixiſſet. Recentior interpres, ut & Eraſmus, quia χρὴ παρεπόμενα quædam de ſupremo inſeruntur Domini adventu, *terrorem* pro *timore* ſuppoſuit; *Scientes terrorem illum Domini*. Videatur locus ipſe: Qui manifeſtè ità diſtinguendus; Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι (τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν.) Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερώμεθα. Res enim ipſa docet, hæc, Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημοῦντες, εἴτε ἐκδημοῦντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι, cum eo quod ſequitur, Εἰδότες οὖν τὸν φόβον Κυρίου, jungenda eſſe. Oſtendit enim quomodo placere Domino quis poſſit: Si verè eum timeat, nimirum. Hoc enim vult; *Ideóque omni ſtudio hoc agimus, ut, ſive in corpore ſive extra illud ſimus, Deo placeamus. Timentes ergò Dominum* (hoc enim voluit cùm, Εἰδότες τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, dixit) *fidem hominibus perſuademus*. Recentior, *Propterea etiam ambimus, & in corpore advenæ, & ex corpore migrantes, ei eſſe accepti. Scientes igitur terrórem illum Domini, homines ad fidem adducimus*. quaſi non ſimpliciſſimè, quamvis propter Hebraiſmum obſcurè, vetus interpres, *Scientes ergò timorem Domini*. Cæteros Chryſoſtomus decepit, qui cùm idiotiſmum non aſſequeretur, Ταῦτα δὲν εἰδότες, φησὶ, τὸ δικαστήριον ἐκεῖνο τὸ φοβερόν, *Hæc igitur ſcientes, inquit: timendum illud ſcilicet judicium*. quaſi φόβος illud

vel

vel judicium notaret vel ejus metum: atqui nihil minùs. Εὐφραίνει φόβον, ἀντὶ τοῦ φοβεῖσθαι, ità dicitur, ut εὐφραίνει ἀλαλαγμὸν, ἀλαλάζειν, jubilare: ut in eo, *Beatus populus qui scit jubilationem*, אַשְׁרֵי הָעָם יוֹדְעֵי תְרוּעָה, μακάριος ὁ λαὸς ὁ εἰδὼς ἀλαλαγμόν. Helleniſtæ, ὁ γινώσκων ἀλαλαγμὸν, eâdem mente. Ut ſi hîc, Γινώσκοντες τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, dicas: Quod eleganter Belgæ, **Wetende dan ſwat het is den Heere te vreſen.** Quod an Syrus quoque interpres ſatis expreſſerit, eruditi videant. Paulò pòſt ſequitur, Ἔστι γὰρ ἐξίστημι, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. Qui elegans pla- v. 13.
nè euphemiſmus: quo ad Prophetarum ἐκστάσεις alludit; ideóque addit, Θεῷ. adeò ut Marci 3. 21. ejuſmodi ἔκστασιν propinqui Domino tribuant; de quo ibi pluribus: quem-
admodum pſeudoprophetæ παραζηκότες & παραφρονοῦντες dicuntur. Cùm dicitur, εἰ δὲ καὶ v. 16.
ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν, quamvis non ignorem quomodo & in carne & tamen extra peccatum hîc vixerit Chriſtus, præter ea quæ ab aliis dicuntur, κοινωνία nobis videtur; ac ſi dicat, εἰ δὲ καὶ πρὸς ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν. ut ſignificet, Nè illis quidem qui in terris viderunt Chriſtum, ità nunc conſiderandum eſſe eum ac videndum; poſtquam ſcilicet ad ſummam caro quoque ejus gloriam evecta eſt. Non aliter quàm ſi, εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν, dixiſſet; ut ſi ipſe inter eos fuiſſet: quò nihil uſitatius. Fieri quoque poteſt, ut & eos tangat obiter qui omnia, aut plùs quàm par eſſet, ſolis iis tribuerent qui in carne hîc Dominum noviſſent; qui edentem, qui bibentem vidiſſent; quorum *manus* denique *eum contrectaſſent*, ut Epiſt. 1. v. 1. loquitur Johannes. Inter Apoſtolicas autem urbanitates meritò referri κοινωνία poteſt. Quod ignorare non poſſunt qui in eo verſati ſunt.

Cap. III.

Locus, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν. & quæ arma illa. Ἀμφιδέξιοι & ἀμφοτεροδέξιοι *in bello commendati.* Αστεροπαῖος ἀμφιδέξιος. *Ebud Judex, ſcævola. Locus,* Οὐ στερροχαρεῖς ἐν ἡμῖν. Στερροχαρεῖς ἐν τοῖς καθόλου. Στερροχαρεῖν ἢ ναῦν. *Locus,* Τῶν ἢ αὐτῶν ἀλιμιδίαν, ὡς τίνους λέγω, &c. *quomodo redditus ab interpretibus.* Τῶν αὐτὴν ἀντιμιδίαν, παραλλάξ. *Locus,* Τὰ κλίνη σε ἡ καταχώσεις τῷ ἀπεριζύγῳ. Ἀπεριζυγία. *Locus,* Οπ ἐσοικήσω ἐν αὐτοῖς. *& quæ ἐνδεικνῆς intelligatur. Locus ab Apoſtolo obiter ac contracte adductus, ità ut nonnulla prætermittantur. Locus,* κἀγὼ εἰσέλθομαι ὑμᾶς, *& an in ipſo Eſaiæ verba ea exſtent. Locus capite ſeptimo,* ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν. Ἐκδίκησις, *Helleniſtis quid. Locus,* οὐχ ἥκιστα τοῦ ἀδικήσαντος, οὐ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. ὁ ἀδικηθεὶς *quis, diſputatum ab aliis.* τοῦ ἀδικηθέντος, *quomodo dixerit Apoſtolus, & quid intelligat. Locus capite octavo,* Οπ ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν, &c. *& quæ χαρὰ, ſive gaudium, intelligatur.* Περιδυμάδιοι, αὐθαίρετοι, ἐκπαπαζόμενοι. πληρῶσαι τὰς χεῖρας τοῦ Κυρίου. *Locus,* εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. Ἁπλότης, *quæ hîc virtus.* Δαψίλεια. *Locus,* Εἰ γὰρ ἡ περισσεία περίκειται. Τὸ περισσεύομαι. Στειλάμενοι τοῦτο, *& quomodo ab Apoſtolo uſurpetur. Locus,* Ἔστι ὑμῶν Τίτος κοινωνὸς ἐμὸς, &c. *Mens loci.*

Capite ſexto cùm dicitur, διὰ τῶν ὅπλων τῆς δικαιοσύνης τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, quæ Cap. 6.
ſint arma illa dextra ac ſiniſtra, aut quid ſibi velit cùm de iis agit Apoſtolus, quæri v. 7.
video. Qui hoc præcipit haud dubiò, Ut qui in hac militant militia, quaſi ἀμφιδέξιοι ſive ambidextri ſint, & ad Diaboli inſidias, quas μεθοδείας dixit alibi, avertendas utrinque parati. Notum autem, celebrari eo nomine heroas maximos, quòd ἀμφιδέξιοι ſive ἀμφοτεροδέξιοι eſſent. Qualis Homeri Aſteropæus ille, quem δεξιὸν Poeta dixit: qui Iliados φ',

ὁ δ' ἀμφοτέρῃ δόρυ πάλλε ἀμφὶς
Ἥρως Ἀστεροπαῖος, ἐπεὶ δεξιὸς ἦεν.

Quales nonnulli, inter quos Helleniſtæ, fuiſſe eos voluerunt quorum Jud.20.16. fit mentio, qui *clauſâ manu dextrâ jeciſſe lapidem* dicuntur. Helleniſtæ ἀμφοτεροδέξιους dixerunt; cùm ſcævolas fuiſſe velint alii, quòd finiſtrâ tantùm uterentur manu: Qualis Ehud ibid.c.3. v.15. judex Iſraelis; quem, ut ſuperiores de quibus diximus, ἀμφοτεροδέξιον
v. 12. fuiſſe iidem Helleniſtæ volunt. Eodem capite cùm ſequitur; Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, mens eſt, *Fortè creditis, στενοχωρεῖσθαι ὑμᾶς ἐν ἡμῖν, me non totum patere vobis: egò viciſſim vobis dico, vicium hoc veſtrum eſſe, qui me non admittitis; ut debebatis. Igitur* πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, *dilatate vos; ut me viciſſim, quemadmodum oportet, toto pectore admittatis.* Ergò, στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, *contrahitis amorem illum quem mihi debebatis.* Notum quid רחמים Hebræis ſit. Στενοχωρῶν, qui anguſtè habitant aut agunt: quemadmodum Nyſſenus eleganter στενοχωρεῖν τὸν ναὸν eos dixit quos præ multitudine templum non capit; qui viciſſim στενοχωρῶν ἐν τῷ ναῷ. Καὶ στενοχωρεῖ, inquit, ὁ λαὸς τὸν ναόν, Homiliâ Εἰς ἡμέραν τῶν φώτων. Quid igitur B. Hieronymus volebat, ubi ad hunc notat locum, *non ex nobis ſermonis anguſtia; ſed quòd validiorem vos non poteſtis audire doctrinam, ideo*
v. 13. *ex vobis cauſa procedit anguſtiæ.* Cùm legitur, Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, ὡς τέκνοις λέγω, mirum quid eruditis perſuaſerit ut hæc verba ſic conciperent, *Loquor autem ut filiis de pari compenſatione.* ità enim Recentior. Vetus, *Eandem autem habentes remunerationem.* Quorum alterum, ni fallor, obſcurum; alterum, diverſum, vel alienum. Eraſmus, *Eandem autem remunerationem (ut à filiis exigo) dilatemini & vos.* Legit enim, ut & vetus, Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. Mens eſt, Λέγω δὲ ὑμῖν ὡς τέκνοις, Τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν πλατυνθῆτε καὶ ὑμεῖς, *Dico autem vobis ut filiis, Etiam vos viciſſim dilatamini*, vel, *dilatate veſtra viſcera*: hoc eſt, *eundem exhibete affectum.* Cæterùm τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν, quod eruditos torſit (quâ voce paulò aliter ad Rom.1.27. uſus eſt) idem eſt quod παρᾴλλαξ Græci, Latini *viciſſim* dicunt. Hoc ergò voluit Apoſtolus, *Petere ac poſtulare ſe, tanquam à filiis*, vel, *monere ſe, tanquam filios, ut viciſſim ſe ament; ut amore eodem reſpondeant; eandem exhibeant benevolentiam; ut ſimili modo viſcera dilatent.* Quod quid ſit, norunt qui Hebraiſmum intelligunt. Eodem capite, & quidem ſtatim poſt
v. 14. hæc ipſa verba, ſequitur, Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. hoc eſt, Μὴ ὁμοιοῦσθε τοῖς ἀζύγοις: quos *infideles* nunc interpretatur. In Lege autem invenerat Apoſtolus, Τὰ κτήνη σου οὐ κατοχεύσεις τῷ ἑτεροζύγῳ, Levit. 19. 19. (ἑτερόζυγα enim כלאים ſunt.) quod eſt, *Animal tuum coire cum altero genere non facies.* Quæ ut fidelis ac infidelis differunt: nam & hi alterius ſunt quaſi generis. Quanquam verò non omnino errent qui ex conſuetudine Græcorum ἑτερόζυγα, τὰ μὴ ὁμοζυγοῦντα, interpretantur, ut diverſa animalia quæ ſimul jugum ſubeunt intelligantur, metuo tamen nè alluſionis venuſtatem,
v. 16. quæ imprimis hîc ſpectanda, ſatis aſſequantur eruditi. Sequitur, Ὅτι ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς. Quæ præclari ſanè ac verè divini loci, quem ex Moſe adducit, interpretatio eſt: qui non niſi ex collatione rectè intelligitur. E quo patet, hanc ἐνοίκησιν ad Spiritûs Divini præſentiam atq; habitationem eſſe referendam, quæ שכינה (ut ſæpius ex occaſione jam monuimus) Hebræis dicitur; cujus olim quaſi pignus ἡ σκιὰ τῆς μαρτυρίου erat: unde & Græci locum hunc Levit. 26. 11,12. ità reddiderunt, Καὶ θήσω τὴν σκιάν μου ἐν ὑμῖν, καὶ οὐ βδελύξεται ἡ ψυχή μου ὑμᾶς, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν. cùm in Hebræo נתתי משכני sit: Ut hæc ipſa vox ſit à qua Spiritûs Divini præſentiam, imò à qua σκιὰν dixerunt Græci. Quæ Apoſtolus ad ſuum accommodavit tempus, cùm ſimpliciter ἐνοίκησιν reddidit. Quod de hac præſentia atq; habitatione, ut antè dixi, de qua nunc agimus, non ſemel ab autore hoc uſurpatur: ut Rom.8.11. Διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ πνεῦμα ἐν ὑμῖν. Item, Τὴν καλὴν παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν, 2. ad Tim.1.14. Sed & obſervandum, quòd in ſcriptis Apoſtoli non ſemel jam notavimus, partem loci, quem adducit obiter, ſic prætermitti: ac ſi Hebraicè adduceret hoc modo, ונתתי משכני בתוכם וגו׳: deinde autem, והתהלכתי בתוכם; media enim, καὶ οὐ βδελύξεται ἡ ψυχή μου ὑμᾶς, prætermiſit. Quæ tamen verba,

verba, licèt minùs huc quàm reliqua ſpectare videantur, mirificè ad locum accommodat Chaldæus; qui, *& non abjiciet vos verbum meum*, elegantèr tranſtulit. Quemadmodum & illa, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, in ſequenti, quem adducit, Eſaiæ loco non leguntur; cùm interpretationem loci potiùs aut applicationem ſpectent. In Eſaia legitur, Ἀπόστητε, ἀπόστητε, ἐξέλθατε ἐκεῖθεν, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε, ἐξέλθατε ἐκ μέσου αὐτῆς, ἀφορίσθητε οἱ φέροντες τὰ σκεύη τοῦ Κυρίου. Apoſtolus autem, Διὸ ἐξέλθατε ἐκ μέσου αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἅπτεσθε· κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. niſi quòd aliquantò pòſt Propheta addit, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς Θεὸν Ἰσραήλ. Capite ſequenti locus ille exſtat, Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσην κατειργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδίκησιν; Ubi ἐκδίκησις, quam aliàs ἔλεγμὸν aut ἔλεγχον Antiqui Fœderis interpretes Helleniſtæ dicunt. Acris autem reprehenſio, ἐκδίκησις. quæ & ἐκδίκησις δικαιοῦ Ezech. 5.15. dicitur: quod interpretes pro נקם, *vindicta*, hìc acceperunt. Vetus *vindictam*, Recentior *vindicationem*, reddidit. Paulò pòſt capite eodem ſequitur, Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος. Ubi certiſſimum eſt, graviſſimam fuiſſe Pauli reprehenſionem, quâ ejus in Eccleſia flagitium qui patris duxerat uxorem initio quinti capitis ſuperioris exaggeraverat Epiſtolæ: ut mirum minimè eſſet, vehementer perculſos câ reprehenſione atque afflictos eorum animos fuiſſe. Præclarè autem magnus Chryſoſtomus ad eum notat locum, peculiari planè modo Corinthios affari de hoc crimine Apoſtolum, ac ſi dicat, Non enim quiſquam, hunc mœchatum aut illum, ſed in veſtra factum id Eccleſia, dicet: nec tam ejus qui peccavit, aut peccati quod commiſſum eſt, quàm veſtri ratio habetur; omnes enim ſic polluti quaſi ac fœdati eſtis. Ideóque, ὡς ἴδιόν τι, κοινοῦ τοῦ ἐγκλήματος τὸ ὄνειδος, inquit; hoc eſt, *ad illos quoque, quantum poteſt, crimen illud pertinere oſtendit.* Quare? Quia curam illorum ſolertiſſimè gerebat; quia quod commiſſum in Eccleſia hac fuerat, ad univerſam pertinere intelligebat, quam ἄμωμον & extra ſcandalum volebat eſſe. Ideóque, ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, non, (ut rectè obſervat idem) διὰ τί ὁ δεῖνα ἐπόρνευσεν; dixit. Certè enim ſi in ea urbe tantùm, in qua tot fœdiſſima ac ſine exemplo flagitia committebantur, non autem in Eccleſia, patratum facinus fuiſſet, (quis enim deteſtandam ejus gentis luxuriem libidinémque ignorat qui vel Comicos antiquos legit; quas nondum ſine dubio horrendus ille Romanorum ignis expiaverat) nè mentionem quidem fortè ejus criminis feciſſet; nec ut traderetur Satanæ mandaſſet qui in cenſu patrimonióque ejus jam erat. Quare tam acerbè ergò ac ſolicitè de eo primùm qui deliquerat, deinde & de delicto illo ſcripſit? Cauſam ibi idem quem jam diximus præclarè reddit, Ἵνα μὴ ὡς ἀλλόφυλοι πάντα τῆς λειτουργίας ὄντες, ῥᾳθυμήσωσιν· ἀλλ' ὡς τοῦ κοινοῦ πληγέντος, καὶ τῆς ἐκκλησίας διαβληθείσης, ὥστε γένωνται ἐναγώνιοι, *Nè, quaſi extres ad eos tanquam exteros non ſpectaret, negligenter agerent; ſed ut Eccleſiam accepiſſe vulnus, ac calumniæ expoſitam, non ignorarent, ideóque ſe certamini accingerent.* Cauſam reddit hìc Apoſtolus, cùm ait ſe, οὐχ ἕνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ ἕνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ſed ob ſingularem curam ſtudiúmque erga Eccleſiam eorum, ſcripſiſſe: Scripſiſſe, nè ſerperet contagium; ſcripſiſſe, nè ad plures perveniret morbus, nè exemplo aliis noceret. Quis ergò ὁ ἀδικηθείς eſt, aut quare tantam ejus curam Apoſtolus hìc gerit? Pater ejus, inquiunt, qui eam duxit poſtea. Quomodo ἀδικηθείς autem ſi jam ampliùs non erat? nam ſuperſtite eo factum id quis credat? quod videntur velle, qui ab eo raptam dicunt. Theophylactus cæteríque Græci, ἀδικήσαντα & ἀδικηθέντα, eos qui facinus commiſerant, dici voluerunt. Sed quomodo, ἀδικηθείς, de fœmina? dixit enim ſuprà Apoſtolus, illum ἀδικήσαντα patris conjugem duxiſſe. Et tamen diſertè apud eos legas, Τίς ὁ ἀδικήσας; καὶ τίς ὁ ἀδικηθείς; Οἱ πεπορνευκότες. ἠδίκησαν γὰρ ἑαυτούς, καὶ ἠδικήθησαν ὑφ' ἑαυτῶν, *Quis qui injuriam fecerat? quis cui facta? Qui ſcortati erant: Mutuò enim inter ſe & fecerant injuriam & paſſi erant.* Græci certè nihil intentatum hìc quidem reliquerunt. Adde, quòd nuſquam de injuria patri facta Apoſtolus expoſtulavit, quam-

Cap. 7. v. 11.

v. 12.

vis quodammodo & illi factam conſtet. Quid ſi autem non τὸν ἀδικηθέντα, hoc eſt, *eum qui injuriâ affectus erat*, ſed τὸ ἀδικηθέν, *quod commiſſum erat*, ſive *ipſum crimen*, intelligit? ſcortationem ipſam, ipſum inceſtum, dico. De qua πορνείᾳ nunquam ſic ſcripſiſſet niſi in Eccleſia commiſſa eſſet. Quod de peccatoribus enim de quibus hîc agitur, ab antiquis dicitur Theologis, de peccato quoque dici poteſt; Οὐ πρωτοτύπως ὑπὲρ ἐκείνων ὑμῖν ἔγραψα, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς μὴ αὐτοὺς, ἀσφαλιζόμενος ὑμᾶς, μή πως ὀλίγον βαθύζον ᾖ εἰς ὑμᾶς ἔλθῃ τὸ κακόν, *Non primariò propter ipſos vobis ſcripſi* (qui peccatum commiſerunt, nempe) *verùm veſtrâ cauſâ, quibus ità caveo, nè ſic ſerpat atque etiam ad vos perveniat hoc malum: cùm fermenti parùm totam*, inquiunt, *fermentet maſſam*. eo enim hîc utuntur loco. Idem multis Chryſoſtomus & Theophylactus, qui exemplo hoc confirmat: *ut cùm dixit*, inquit, *Apoſtolus, Nunquid Deus curam gerit boum? non hoc dicit quòd Deum nulla cura tangat boum, ſed quia non præcipuè propter hos ſanxit leges.* Quare ampliùs de loco cogitandum videbatur. Ità autem mens eſſet, *Nec primariò illius qui peccavit, aut peccati cauſâ quod commiſſum eſt, quamvis utrumque deteſtandum ſit, hæc ſcripſi, ſed ut curæ quam pro vobis gero manifeſta*
Cap. 8. v. 2. *vobis coram Deo fiat.* Capite octavo ſtatim locus ille occurrit, Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἡ περισσεία τῆς χαρᾶς αὐτῶν καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. Ubi gaudium ſive χαρὰν intellige, non illam quæ affectus eſt intérque affectus ponitur, ut notum, ſed virtutem quam iis tribuit Scriptura qui προθυμότατοι, qui αὐθαίρετοι, qui ἱλαροδότοι ab Helleniſtis dicuntur: Tales autem, qui lubentes hilaréſque, qui ſponte donant & cum gaudio: quales, qui ad ædificationem olim templi, nunc ad ſuſtentationem pauperum, hoc eſt, membrorum Chriſti, ſponte ſuâ hilaréſque conferunt quæ habent. De qua virtute multa cùm alibi tum 1. Paralip. 29. in divina illa cùm oratione tum precatione Davidis habes: Ubi qui gaudio liberalitatis Divinitus ſunt prædíti, προθυμότατοι πεπλήσθαι τὰς χεῖρας αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, *cum voluptate implere manus ſuas Domino*, Hebraiſmo notiſſimo, & ἱλαρόδοτον ἀγαπᾷ θεὸς, dicuntur; *Nam quis ego*, in precatione ſua cum ingenti gaudio exclamat Rex, *& quis populus meus, ut obtineamus vires* τοῦ ἱλαροδοτῆσαι σοι ὧδε τινας; Quemadmodum & eadem virtus capite eodem ἱλαρισμὸς dicitur: ubi & gaudium de quo hîc agit Apoſtolus, exprimitur; *Lætatúſque eſt*, inquit, *populus* ὅτι τῷ ἱλαρισμῷ. Sed & eodem fortè in loco mentem habebat autor, cùm adderet, εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. ſequitur enim, καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἁπλότητος αὐτῶν. Ibi autem idem Rex ac Regius Propheta v. 17. Καὶ ἔγνων, Κύριε, ὅτι σὺ εἶ ὁ ἐξετάζων καρδίας, καὶ ἀγαπῶν δικαιοσύνην· καὶ ἐγὼ ἐν ἁπλότητι καρδίας μου ἐξομολογοῦμαι σοὶ πάντα. Porrò, in eo qui ſponte donat nihil magìs quàm cor rectum & ab omni avaritia imprimis alienum ac ambitione ſpectatur: quam virtutem idem Regius Propheta יֹשֶׁר, hoc eſt, *rectitudinem*, Helleniſtæ ἁπλότητα, *ſimplicitatem*, dixerunt. Quare mihi quidem nihil opus illâ Græcorum interpretatione videtur, qui ἁπλότητα habere hîc locum arbitrantur: Ità enim veteres Theologi ſeu Scholiaſtæ, εἰς πλοῦτον ἁπλότητος, τουτέστι, ἁπλείας· ὡς εἰ ἔλεγε, Ὦ τοῦ θαύματος, ἡ πτωχεία εἰς ἁπλῆν πλοῦτον ἐμόχθησεν ἀλλὰ καὶ ἐπερίσσευσεν. Quæ tanti nobis non ſunt ut magna eorum ratio habenda videatur: Neque enim ἁπλότητα ſeu *prolixitatem in ſumtu*, ſed, quod fatetur ipſe, προθυμίαν ſive *hilaritatem animi* conſiderat. Quomodo autem ἁπλότητα in illis quorum βάθος τῆς πτωχείας, ſive *extremam paupertatem*, commemorat? Et an non ἁπλότητα diſſuadet potiùs cùm inquit, Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν θλῖψις, *Non ut bene aliis, vobis malè ſit?* In eo autem qui multum non habet, quomodo ἁπλότης, niſi quæ pro tenuitate ejus & animo ſic dicitur? Gloſſæ veteres, Ἁπλῶς, *Impenſè, largè, largiter, prolixè, adſatim, abundé.* Nec Latini eâ voce abſtinent; ut cùm *dapſiles ſumtus* dixit Comicus. Quemadmodum, & in illo capitis ſequentis loco, v. 11. cùm, Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα, v. item 13. cùm, ἁπλότητι τῆς κοινωνίας, dixit, nihil aliud quàm requiſita virtus in communicandis iis quæ donavit Deus intelligenda.

genda eſt. In eo quippe qui per ſe, qui ſponte donat, etiam ut gratis, ut libenter, ut hilariter, ut ſine ulla oſtentatione donet, vel imprimis requiritur: quæ omnia τὸ ישר, *rectitudo* illa, quæ ἁπλότης Helleniſtis, complectitur. Neque video cur in eo Jacobi loco, Εἴ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, αἰτείτω παρὰ τοῦ δόντος Θεοῦ πᾶσιν ἁπλῶς, eodem modo ἁπλῶς interpretati quidam ſint, cùm ἁπλῶς ſimpliciter ἀπεξαπλῶς eſſe poſſit; de eo ſcilicet qui, nullo excepto, ſua quibus viſum eſt libenter confert. Recentior, *benignè*; non malè fortaſſis: Vetus, *affluenter*. Longè interim aliud ἁπλότης, aliud ἁπλόη. Simplicitatem enim, ut aliàs ità hîc, non multitudo conferentis, ſed τὸ ἀνόκλητον καὶ ἀπροϐλαστον, ut Clemens loquitur Alexandrinus, commendat. Eodem capite & illud legitur, Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται, καθὸ ἂν ἔχῃ τις, εὐπροσδέκτως, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. Ubi quid voluerit Apoſtolus intelligo; quid interpretes, vix aſſequor. Quorum recentiſsimus hæc ità concipit, *Etenim ſi priùs adfit promtus animus, aliquis acceptus eſt pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.* Cùm hoc dicat Apoſtolus, *Quamvis enim primum locum promtus obtineat animus, quiſque pro eo quod habet, non pro eo quod non habet, acceptus eſt.* ut dicat, Quamvis Deus primò ſpectet animum, vim quoque ac rationem facultatum ſpectat: neque προθυμίαν ſive promtum ſupra facultatem animum requirit exigitve; qui ex eo quod adeſt, non ex eo quod non adeſt, æſtimatur: Non enim in divite eodem modo & in paupere; quales erant Macedones de quibus agit. Πρόκειται autem ità dicitur, ut cùm Græci προκόλπιον χάλκεμα, τὸ πρῶτον, ſive *primam literam*, προκαλλίζω dicunt: Tò, εἰ, autem, ut in eo, *Nam ſi ego digna hâc ſum contumeliâ maximè, At tu indignus qui faceres tamen.* hoc eſt, *quamvis*. Et hoc quidem modo optimè cohæret locus: *Nunc verò idem*, inquit, *laudentam voluntatem veſtram benignúmque animum, etiam facto ac reipſa, Deus perficit: ut ſicut prompta adfuit voluntas, ità nunc ipſum perficere adſit; ex eo ſcilicet* (hoc eſt, *pro eo*, ſive, *pro ratione ejus*) *quod habetis. Quamvis enim præcipuè promtus ſpectetur animus, primúmque obtineat locum apud Deum, quiſque pro eo quod habet, non pro eo quod non habet, acceptus eſt. Non enim hoc dico, ut iis qui de paupertate nunc queruntur, per vos bene ſit, vobis autem malè.* Id autem ſit, ubi προθυμία ſive promtus animus facultates excedit: quod non vult Deus, qui datorem quidem hilarem, pro ratione tamen facultatum, amat & requirit. Cæterùm τὸ, εἰ, etiam Apoſtolo ſic uſurpari norunt quibus vel in mente illud cap. 13. v. 4. unquam fuit, Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Capite eodem etiam illud legitur, Στυλλόμεθοι τοῦτο, μή τις ἡμᾶς λογίσηται εἰς τὴν ἀθλιότητα ταύτην τὴν διακονικὴν ὑφ' ἡμῶν. Ubi στυλλόμεθοι τοῦτο, non aliud quàm, φοϐούμεθοι τοῦτο. Ut Malach. 2. 5. καὶ ἔδωκε αὐτῷ φόϐῳ φοϐεῖσθαί με, καὶ ἀπὸ προσώπου ὀνόματός μου πέπτακε αὐτόν. ubi נחת ità Helleniſtæ expreſſerunt. Eodem capite & locus ille legitur, Συνεπέμψαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς. deinde, Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἐμὸς &c. Hic autem locus illè eſt quem ἀσύμφωνον omnino, nec hærere, vir eruditiſsimus pronunciat. Recentior interpres etiam ſolœcis plurimis ſcatere voluit, ſi proximis jungantur quæ ſequuntur: Qui, quod nolim, ἐξεπάζεται, intelligit; ut ſit, Εἴτε ὑπὲρ Τίτου ἐξεπάζεται: redditque, *Sive de Tito quæritur, ſocius meus eſt*, &c. Quare rem expediamus. Græcis ac Romanis uſitatum, ut πρὸ, *ſin* & *ſive*, ſi præſertim repetatur, ἀπροπτώτως utantur: Cicero ad Atticum lib. 16. Epiſt. 13. *Veruntamen, ſi pares æquè inter ſe, quieſcendum; ſin, latiùs manabit.* & ità paſſim. Quomodo & Ariſtophanes alibi πρό, ὅτι, utitur. Ac ſi dicat, Εἴτε ὑπὲρ Τίτου κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε, ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ, *Sive quod ad Titum, ſocius meus eſt, & apud vos adjutor: ſive, (quod ad cæteros, nimirum) fratres noſtri, Apoſtoli eccleſiarum, gloria Chriſti ſunt.* Quis autem dicat, εἴτε ὑπὲρ Τίτου, εἴτε ἀδελφοί? quod cùm ferri non poſſe ipſi viderent, bis à ſuo ἐξεπάζεται ſubſidium hîc petierunt. Quaſi hoc Apoſtolus vellet, εἴτε ὑπὲρ Τίτου ἐξεπάζεται, deinde, εἴτε ἀδελφοί, hoc eſt, εἴτε ἀδελφοὶ ἐξεπάζονται. quod metuo nè inconcinnum Græcè Latinéque doctis videatur. Quid autem ſimplicius hoc ipſo quod jam dixi? Εἴτε ὑπὲρ Τίτου· κοινωνὸς ἐμὸς &c. εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων· ἀδελφοὶ ἡμῶν. Nam præceſsit, πεποίθησει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς, *Fiduciâ magnâ*

quam de vobis concipio: Σωεπίμαμψε ὁ αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν, inquit, ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον, πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. Εἴτε ὑπὲρ Τίτου κοινωνὸς ἐμὸς καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· εἴτε, ἀδελφοὶ ὑμῶν, ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ, *Miſimus autem cum illis fratrem noſtrum, quem ſæpe in multis ſedulum experti ſumus, nunc autem multò magis, propter magnam quam de vobis concepit fiduciam. Sive quod ad Titum; qui ſocius meus & apud vos adjutor: ſive, (quod ad alios;) fratres noſtri, Apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti ſunt.* Quamvis ſciam & paulò aliter diſtingui poſſe, εἴτε ὑπὲρ Τίτου, εἴτε, ἀδελφοί, ὑμῶν. ut de ſe quoque Apoſtolus loquatur; *Sive quod ad Titum, ſive quod ad nos, fratres. Sive quod ad Titum ſpectat, ô fratres, ſive quod ad nos: Titus ſocius meus, & apud vos adjutor; nos Apoſtoli Eccleſiarum, gloria Chriſti ſumus.* ut quemadmodum, εἴτε ὑπὲρ Τίτου, ſic, εἴτε ὑπὲρ ἡμῶν, dicatur. Utro modo diſtinguas, [illegible] res & expedita. Quanquam nec initio versûs qui præcedit, cùm dicitur, Προνοούμεθα καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων cum Recentiori, *Ut qui procuremus honeſta*, ſed potiùs, *Providentes*, ſive, *Sperantes bona, non ſolùm coram Deo, ſed & coram hominibus*, dicam: ut ità προνοούμενοι, προνοούμενοι δὲ, ſit. Sed nè *legatorum* quidem nomen pro *Apoſtolis* hìc placet, cùm dicitur, *ſive de fratribus noſtris, legati ſunt eccleſiarum*: cùm præſertim *Apoſtolorum* voce etiam Juriſconſulti & Romani ſcriptores utantur. Quomodo autem eâ utantur, jam ſuprà diximus: neque eſt cur hoc nomen, quod paginam utramque hìc facit, peregrinum nobis videatur.

Cap. IV.

Locus, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως. Τὴ πίστις. Καύχησις ἐν ὑποστάσει. Præſidens gloriatio. Subſtantia. in hac parte. Εὐλογία *quid, cùm,* τὰ προεπηγγελμένα εὐλογίαν, *dixit. Locus,* καὶ αὐξῆσαι τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. *quid* γένημα, *quid* τίκω. *Loci duo aliter diſtinguendi, & à ſolœco vindicandi.* ἀπὸν ἢ παρὸν, *&,* Νόμεν ἢ τὸ μὴ παρὸν παρῆσθαι, *quomodo intelligenda.* Λογισμὸς καθαιροῦντες, *& an ità legendum. Quid ſit* λογισμὸς καθαίρειν, *quod diverſum. Locus,* καὶ πᾶν ὕψωμα. Ὕψωμα *quid. Peccatum in* χειρὶ ὑπηκοΐας *dictum; quod &* στρατιὰς *à Canonicis dicitur: & quale illud.* Ὑπερεκτίνειν *quid. Longos imitari.*

Cap. 9. v. 4. CApite ejuſdem Epiſtolæ nono exſtat locus ille, Μήπως &c. καταισχυνθῶμεν ἡμεῖς (ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς) ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχήσεως. Ubi quænam illa ſit καυχήσεως ὑπόστασις cujus autor Sanctus hìc meminit, quæruntur eruditi. Atque ego quidem ὑπόστασιν nonnunquam eſſe non ignoro, quod Hebræi משא, Græci αἶρθ& dicunt: quemadmodum nec illud, gloriationem aliis moleſtam, ἐπαχθῆ & φορτικὸν, nonnunquam dici; ut & illud quod grave eſt: quomodo 1. Deut. 12. uſurpaſſe id Helleniſtæ videntur, Πῶς δυνήσομαι μόνος φέρειν τὸν κόπον ὑμῶν καὶ τὴν ὑπόστασιν; Obſtat verò, quod non de ſe hìc Apoſtolus ſed de Corinthiis ſe gloriatum ait: A quibus nè fallatur, monet. Videndum ergò, an non hìc ὑπόστασις quod מעמר Hebræis; ut in illo, Ἐπάγων εἰς ἰλιὼ βυθοὺς, καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις. Ut ità καύχησις ἐν ὑποστάσει, vel ὑπόστασις καυχήσεως, ea ſit quæ fundamentum habet aut habere videtur; ut ὑποστατικὴ καύχησις, *fundata*, ut ſic dicam, *gloriatio* ſit: quæ nè ἀνυπόστατος fiat, monet nunc Apoſtolus. Ea autem de qua nunc agitur, Corinthiorum προθυμία ac benignitate nitebatur: ut non tam de præſidenti gloriatione, quàm de certiſſima, ut videbatur, quæ ab illis tamen dependebat, Sanctus autor agat. Quid ergò quod de *ſubſtantia* interpres vetus; qui τὸ καυχήσεως, unde alterum dependet, prætermiſit? Ità enim ille, *Nè erubeſcamus nos (ut non dicamus, vos) in hac ſubſtantia.* Quanquam vero ſimile eſt, in MS. quo tum uſus fuit non comparuiſſe cætera: Quis enim ità leviter hìc defungatur, ut præcipuum non addat è quo alterum dependet? Et Ambroſium quis non miretur, qui tantùm, *in hac parte*, reddidit? *Nè cùm venerint mecum Macedones, & invenerint vos imparatos, erubeſcamus nos (ut non dicam, omnes vos) in hac parte.* quod non hoc quem interpretatur

terpretatur loco, verùm præcedenti (tertio, nimirum) verſu legitur, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῇ ἐν τῷ μέρει τούτῳ. Græci Scholiaſtæ, fortè nec peſſimè, ἐν τῇ ὑποστάσει, φησὶ, ταύτης τ καυχήσεως· οἷς εἰ εἶπεν, οὐκ ἀλλαχοῦ καταισχυνθῶμέν, ἀλλ' ἐν μόνῃ τ ἐλεημοσύνης καυχήσει: *ac ſi dicat, Non alibi pudefiamus, niſi in ſola hac de eleemoſyna gloriatione.* quaſi, *de præſenti gloriatione*, dicas. Interim ὑπόστασις, ut dixi, quaſi *fundamentum* rei eſt; ut in liquore, quod ſubſidit: ὑπόστασμα vulgò; ut fraces in oleo, faces in vino. Gloſſarium vetus, ὑπόστασις ἴλαλυς, *fraces, fæces.* In cæteris, quo ſingula nituntur: Quod Hebræi eâ voce exprimunt quam dixi. Eodem capite cùm legitur, Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμην παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, v. 5.
καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, vix dubitandum videtur quin εὐλογία hæc talis qualis illa Abigailis ſit, quæ munera ſua ſponte à ſe Davidi oblata, ex Helleniſtarum interpretatione, εὐλογίαν 1. Sam. 25. 27. dixit; Καὶ νῦν λάβε τὴν εὐλογίαν ταύτην ἣν ἐνήνοχεν ἡ δούλη σου τῷ κυρίῳ μου. Eodem capite cùm legitur, καὶ αὐξήσει τὰ γενήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, nobiliſſimum Oſeæ locum, ἕως τοῦ ἐλθεῖν γενήματα τ δικαιοσύνης ὑμῖν, Helleniſtarum verbis expreſſiſſe videtur; cùm in Hebræo ſit, *donec veniat & doceat vos juſtitiam.* Notum autem, (quod & de tempore heroum Græci notant) Patriarchis veteribus ſanctiſque rem omnem in pecudibus fuiſſe; quorum γενήματα tum loco fœneris ſeu τόκοι erant: Nam hoc verè γέννημα, ſeu τόκος: quod ad nummum poſtea tranſlatum eſt; ſicut poſtea pecunia & γέννημα pecuniæ excogitatum eſt. Τὰ γενήματα δικαιοσύνης rectè *fœtum juſtitiæ* quis dixerit; quemadmodum *fœtus pecuniæ* eſt *fœnus.* Neque ab hac ſententia recedit Kimchius, qui notat, *Quicquid meſſueritis in hoc ſeculo, gratia erit, donec veniat in futurum ſeculum, & projiciat vobis ſortem; ut dixerunt Doctores noſtri p. m. Quàm multa ſunt præcepta quorum fructus homo comedit in hoc ſeculo, & fructus permanet ei in futurum!* Unde apparet quónam referenda ſint quæ mox ſequuntur, Ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι. ad ſuperiora illa, nempe, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, &c. ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι. Quæ præcedunt enim cùm Scripturæ loci ſint eorúmque interpretatio, ideóque & παρρησία, more Apoſtolo uſitato, ut ſolœcus ſic vitetur, includenda ſint, non video cur quidam eum hìc admittant aut non ſatìs efficaciter excuſent: qui ab ipſis quoque Patribus, niſi hoc aut ſimile adhibeatur remedium, non rarò committitur. Exemplo ille Athanaſii de natura à Domino ſuſcepta locus ſit, Ὁ διαπὰς τοῦ θεσπεσίου ἐν ὁμοιώματι ἡμῶν γένους, καὶ ἐλαβε τὸν ἄνθρωπον ὅρον δαβὶδ τοῦ κατὰ σάρκα πατρὸς αὐτῷ, εἰς τὸ ἀνοικοδομῆσαι καὶ ἀνορθῶσαι αὐτὸν, ἵνα, ὅταν ἀνορθωθῇ, πάντες βασιλεύσωμεν· ΦΦδαβὶς τὴν ἀνθρωπίνην βασιλείαν καταθωμάλιν τῷ πατρὶ. Manifeſtum enim, τὸ, ΦΦδαβὶς, ad priora referendum; illa autem, εἰς τὸ ἀνοικοδομῆσαι, & quæ ſequuntur, includenda eſſe. Diſtingue igitur hoc modo; ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν (καθὼς γέγραπται, Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτῆ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. ὁ δὲ ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, καὶ ἄρτον εἰς βρῶσιν, χορηγήσαι καὶ πληθύναι τὸν σπόρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσει τὰ γενήματα τ δικαιοσύνης ὑμῶν) ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι εἰς πᾶσαν ἁπλότητα. Quod qui in Paulo miratur, hoſpitem in eo ſe profitetur. Nec rejiciendus hìc Valla. Eodem capite legitur, Διὰ τ διακονίας ταύτης δοξάζοντες τ Θεόν. Ubi de ſolœco ſolicitos fuiſſe etiam recentiores, vel ex iis quæ de Hebraiſmo annotarunt ſatìs patet: cujus tamen rationem hìc non expreſſerunt: Nam quæ ex Thucydide, nè locum quidem habent; neq; metuendum, nè vel σόλοικα, vel ὑποσόλοικα, vel συλοικοφανῆ Atticorum exprimat Apoſtolus. Nec nos ignoramus quid hìc dici poſſit; Nihil uſitatius nimirum eſſe quàm ut benoni, quod paſſim obvium; cum ellipſi verbi ſubſtantivi, præſentis loco ponatur: quemadmodum nec uſitatior ellipſis ulla, quàm ut hoc prætermittatur: Ac ſi dicat, Διὰ τ διακονίας ταύτης δοξάζοντές ἐσμεν τ Θεόν: quæ & ſic fortè meliùs junguntur; cùm nunc etiam diſtinctione novi verſûs ſeparentur. Tale eſt illud Rom. 9. 28. Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ. Interpres Vetus, *Verbum enim conſummans & abbrevians in æquitate.* ut ſit, σύντελῶν ἔσαι,

v. 10.

v. 13.

ἔσται, σωτήμενων ἔσται. Ità hîc: quod ut obtineatur, ità diſtinguendum ut diximus. Ca-
Cap. 10 pite decimo ab Apoſtolo dicitur, Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι τῇ πεποιθήσει ᾗ λο-
v. 2. γίζομαι τολμῆσαι ἐπί τινας τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Ubi
quomodo, ut eruditi volunt, ab Apoſtolo repetitur quod antè dixit, ſi aliud jam dicit?
Præceſſit, ἀπὼν θαῤῥῶ: nunc autem, παρὼν, ait: quomodo igitur idem dicit? Et cur
dixit, ὅτι θαῤῥῶν, ſi ab iis petit τὸ μὴ θαῤῥῆσαι? Neque opus eſt ut, cum Eraſmo, quæ
præcedunt ad poſtrema capitis quod anteceſſit referantur. Quæ eruditus interpres ità
reddidit; *Hoc autem rogo, nè præſens confidenter agam fiduciâ quâ exiſtimor audax fuiſſe in*
quoſdam qui de nobis exiſtimant quaſi ſecundùm carnem incedamus. An ergò hoc voluit, *Ab-*
ſens confidenter ago ac rogo, nè præſens id facere cogar, nè præſens confidenter agere cogar? 10
Novi, qui μὴ παρὼν idem quod ἀπὼν eſſe vellet: Δέομαι δὲ τὸ, μὴ παρὼν θαῤῥῆσαι. Ut
mens ſit, *Precor autem, ut abſenti confidenter agere vobiſcum liceat hâc fiduciâ quâ adver-*
ſùs quoſdam uti ſtatui qui ſecundùm carnem ambulare nos exiſtimant. Plana ſententia &
expedita: quam ſequentia confirmant. Et Syrus τὸ, λογίζομαι, vix aliter priori quàm po-
ſteriori loco accepit: Quomodo & poſtea in ſequentibus accipiendum: licèt cætera paulò
v. 4, aliter. Eodem capite, Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ
5. πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, Λογισμὸς καθαιροῦντες, &c. Ubi legiſſe etiam veteres κα-
θαίροντες, ad Concilii 7. Oecumenici canonem 22. notant interpretes Zonaras & Balſa-
mo. Quam lectionem ſine cauſa rejicere non auſim. Neque opus erat, ut interpretes ite-
rum de ſolœciſmo ſoliciti, *evertendo*, redderent, nè, *evertentes*, malè cohæreret. Atqui 20
dixerat Apoſtolus, Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατεύομεθα. cui nunc ſub-
jungit, λογισμὸς καθαίροντες, quod eſt, *cogitationes purgantes*, non autem, *ratiocinationes*
evertendo. Ut Paulino more cum inſerta ſive παρένθεσις legatur locus; Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπα-
τοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατεύομεθα (τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ, ἀλλὰ δυ-
νατὰ τῷ Θεῷ, πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων) λογισμὸς καθαίροντες. Longè autem ali-
ud καθαίρειν & καθαιρεῖν eſſe ſciunt qui λογισμὸς, etiam in Sacris, ἢ ὅτι μέσῃ κειμένων, 30
hoc eſt, ex iis quæ utroque modo nec in malam tantùm partem uſurpantur, eſſe ſciunt:
quemadmodum & Hebræorum חשב, quod λογισμὸν Helleniſtæ reddiderunt. De quo
Theophylactus cùm non ſatìs cogitaret, ut videtur, ad Græcorum ſyllogiſmos id retu-
lit. Haymo, *philoſophorum & dæmonum conſilia*, interpretatus eſt. Atqui, λογισμὸς κα-
θαίρειν, eo modo dictum quo, καθαρίζειν τῷ συνειδότι, autor ad Hebræos c. 9. v. 14.
dixit. Et Apoſtolus cap. 2. ad Rom. v. 15. τῷ συνειδότι & τοὺς λογισμὸς conjungit;
συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούν-
των, ἢ καὶ ἀπολογουμένων. (quemadmodum τῆς συνειδήσεως tres nonnulli è Theologis
fecere partes: ut aliquid teſtetur factum; ut excuſet vel accuſet facta; ut impellat ad
agendum.) quæ non magis καθαιρέσεις quàm οἱ λογισμοὶ, utraque autem, ut & mens
humana, optimè καθαίρεσθαι dicuntur. Si quis tamen, quia ſequitur, καὶ πᾶν ὕψωμα,
alterum malit, judicio hîc ſuo fruatur. Quanquam ſanè qui cogitationes purgat, eti-
am faſtum καὶ τὸ ὕψωμα καθαίρει, quod ibi naſcitur ſcilicet ſi purgari ſordes dicamus,
cùm ſubjectum in quo ſunt purgatur: aut ſi de Ezechia, qui Paralip. 2. 32. 26. *humili-* 40
aſſe ſe ἀπὸ τῆς ὕψεως, ſive τοῦ ὑψώματος, τῆς καρδίας αὐτοῦ dicitur, ὅτι ἐταπείνωσε τὸ
v. 5. ὕψωμα τῆς καρδίας dicas; יכנע בגבה לבו. Cùm autem dicitur, καὶ πᾶν ὕψωμα
ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, rectè τὸ ὕψωμα de effræni ſapientia quæ ſupra
Chriſtum ſe attollit accipitur; ut ſit מרום. Quanquam non ignoro ſubtilitatem vete-
rum; qui peccatum illud quod à volentibus committitur, & ἐν χειρὶ ὑψηφορίας iis
dicitur, intelligunt: Aſceticorum autor; Καὶ ψυχὴ ἥτις ἐποίησεν ἐν χειρὶ ὑψηφορίας
χεῖρα ὑψηφορίας ἢ καλεῖ τὸν τύπον τῶν ἑκουσίως ἁμαρτανόντων, ὅτε ἀποστα-
λῇ ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ὀνομάζει. Quemadmodum τραχη-
λίασεν Canonici ſcriptores id interpretantur; quod duræ cervicis peccatum eſt. Eo-
v. 14. dem capite & illud legitur, Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυ- 50
τοὺς. Ubi τὸ, ὡς, vanitatem ejus fortè & defectum qui ineptè gloriatur notat: quales
ſunt, qui formam corporis & modum ridiculè intendunt ut majores quàm ſunt eſſe vi-
deantur.

deantur. Horatius eleganter, *longos imitari*, dixit: quod exemplo Turbonis deſcribit;

Ædificas, hoc eſt, longos imitaris; ab imo
Ad ſummum totus moduli bipedalis. & idem
Corpore majorem rides Turbonis in armis
Spiritum & inceſſum.

Locus interim obſcurior: Cujus mens videtur; *Non ultrà quàm par eſt me extendo: Non fruſtrà glorior, quaſi ad vos uſque pervenerim, cùm non pervenerim.* Ac ſi dicat, Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς ὑπερεκτείνομεν ὡς ἐφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, τοῦτο μὲν λέγοντες, οὐκ ἐφικνούμενοι δέ, *Non fruſtrà gloriamur, quaſi qui non pervenerimus ad vos uſque, cùm perveniſſe dicamus.* βεβαιολόγως. nam contraxit quod voluit. Recentior, *Non enim ut ſi non perveniſſemus uſque ad vos, extendimus nos ipſos ultrà quàm deceat.* Neque parùm obſcurè Vetus, *Non enim quaſi non pertingentes ad vos, ſuperextendimus nos.* Et tamen ipſe interpretatur, ac difficultatem tollit, cùm addit, ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ.

Cap. V.

Locus, Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος &c. καλῶς ἠνείχεσθε, *& quomodo intelligendus videatur.* οὐ κατενάρκησα ὑμῶν. Καταναρκεῖν τινός· Πλουτεῖν· Καταζαρεῖν· Ἐν βάρει εἶναι. οὐκ ὠφέλησέ με οὐδείς. ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φερεγήσεται εἰς ἐμέ. Τὸ, εἰς ἐμὲ, *quomodo uſurpetur:* κατ' ἐμὲ· κατ' ἐμοῦ μέρος. εἰς χεῖρον καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται. *Locus,* Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. *Locus,* συγχάμεν ἐν τῷ βυθῷ πεπόμφα. Ἐν τῷ βυθῷ ποιεῖν. Χωλὸς τῶν παρεκτός. Τὰ παρεκτός. ἡ ἐπισύστασίς με ἡ καθ' ἡμέραν. Ἐπισύστασις *quid. Contentio Hillel & Schamai.* ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Μέριμνα τῶν ἐκκλησιῶν, & φεύγεις τὴν ἐκκλησίαν. *Locus,* τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; Σκῶλα.

NOn procul ab initio capitis undecimi locus ille occurrit, Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος & ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν. Ubi ὁ ἐρχόμενος, eſt, ἄλλος τις ὁ μέλλων ἔρχεσθαι, *alius quis qui venturus ſit aut venire poſſit:* Titius aut Seius, putá. Quemadmodum ὁ ἐρχόμενος rectè dici ante adventum Meſſiæ potuit: ut cùm Matth. 11. v. 3. Σὺ εἶ ὁ ἐρχόμενος; dicitur. Ibidem cùm ſequitur, καλῶς ἠνείχεσθε, quis exiſtimet S. Apoſtolum eâ κατάζεσιν uſum, ut Corinthiis concedat, bene ab iis tolerari potuiſſe etiam qui alium quàm ipſi Jeſum prædicarent? Quare & olim Græci Theologi pugnare id cum illo ad Galatas loco notarunt, *Sed etiam ſi nos aut Angelus è cœlo evangelizet vobis præter id quod vobis evangelizavimus, anathema eſto*, cap. 1. v. 8. cùm hîc diſertè ex interpretatione eruditorum dicatur, *Enimverò ſi veniat qui alterum Jeſum prædicet quem non prædicaverimus, aut ſi ſpiritum alterum accipiatis quem non acceperitis, aut evangelium alterum quod non receperitis, rectè illum toleraveritis.* Quanquam ſanè, nec qui hoc jam olim movent, nobis ſatisfaciunt, nec illi planè, qui ut in celebri ad Galatas quem dixi loco, *evangelium aliud*, falſum dici voluerunt, cùm hîc, ut volunt, de miniſterio agatur: ut hoc dicat, *ſi illorum miniſterio, non meo, ad vos perveniſſet evangelium.* Manere enim illud interim videtur; Si alterum, quo pacto non & falſum? quo pacto alius ab eo Spiritus quo prædíti Apoſtoli tum erant, idem tamen eſſe poſſit? alius denique Jeſus verus eſſe Jeſus poſſit, cùm non niſi unus ſit, quem & propoſitum à ſe Apoſtolus teſtatur? Quomodo Hebræi cùm loquuntur, ut plurimùm תחת, quod eſt *alius* ſive *alienus*, ἄλλος Helleniſtis, adhibere ſolent: ut cùm *cultum alium*, ſtellarum dæmonúmve vulgò dicunt; ad quem incurvatio, libatio, altare, ac ſimilia, quæ idololatrica, requirebantur. Quòd ſi autem omnia de quibus agitur hoc loco, alia reipſa, quomodo non falſi, de quibus agitur, Apoſtoli? Quod & Græci fatentur, qui, περὶ τῶν ψευδαποστόλων, ἑτεροδιδάκτων, καὶ ξένων, *de falſis, ſuppoſiticiis, ac diverſis planè Apoſtolis*, hîc agi notant. De illis autem eorúmque ſi hîc agitur doctrina, quomodo aut hos (doctores dico ipſos) aut doctrinam

Cap. 11 v. 4.

Ibid.

hanc, quæ falſa, rectè toleraturos fuiſſe ait? Tum quo pacto quæ ſequuntur, Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, cum hoc ſenſu hærent? An enim illa quæ de hypotheſi hîc adferuntur ſatisfaciunt? An illa, *Ponitur quidem* γὰρ *cauſalis, ſed ità ut hoc non referatur ad ſuperiùs dictum, ſed ad reſponſionem ad quam confitendam Corinthios adegerat; non expreſſam tamen, ut eorum pudori parceret.*? Tum & deinceps quæ ſequuntur: quæ inſpiciat qui velit. Quare redeamus. Dixerat jam antè Apoſtolus, Ὄφελον ἠνείχεσθέ μου μικρόν τι τῆς ἀφροσύνης· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου, v. 1. κἂν ὡς ἄφρονα δέξασθέ με, v. 16. Ἥκιστα γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι, v. 19. Quid ſi igitur, ut ibi, ità hic, non ad pſeudapoſtolos ſed ad Apoſtolum hoc referatur? ut dicat, Etiamſi quis, quicunque tandem poſt nos venturus eſſet, alium, ut novitatis ſtudioſi plerunque ſunt homines, vobis, cui fidem haberetis, Jeſum proponeret; aliquo tamen & me loco, ob immenſos quos in prædicando evangelio, quos in Apoſtolatu meo pertuli labores ac incommoda, cùm nemini concedam hîc, habere poteratis: rectè, vel hac de cauſa, tolerare nos ac ferre poteratis. Cauſas autem fuſè v. 7, 8, & ſequentibus aliquot deinceps habes. Quare & meritò ſubjungit, Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑστερηκέναι τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, *In muneris enim mei diligentia nè primis quidem omnium Apoſtolorum conceſſiſſe me exiſtimo.* Ut cùm cap. 12. 11. Γέγονα ἄφρων καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκάσατε, ἐγὼ γὰρ ὤφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι· οὐδὲν γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπερλίαν ἀποστόλων, εἰ καὶ οὐδέν εἰμι, *Fui deſipiens in gloriando. vos me coegiſtis: ego enim commendari à vobis debui: nulla quippe in re ſummis Apoſtolis inferior fui, etiamſi nihil ſum.* qui locus penè pa-
v. 8. rallelus. Eodem capite cùm dicitur, ὃ κατενάρκησα ὑμῶν, quid καταναρκᾶν τινος autori noſtro ſit, adduci non poſſum ut aſſecutos eos arbitrer qui, *non obtorpui cum cujuſquam incommodo*, hîc, cap. autem 12. ὃ κατενάρκησα ὑμῶν, *non obtorpui cum veſtro incommodo*, nec ſemel, reddiderunt: Cùm interim nemo meliùs ſe autore ipſo expreſſerit; qui modò, καταπλεονεκτεῖν, ut aliquoties hâc ipſâ Epiſtolâ, imprimis autem c. 7. v. 2. ἵνα ἐπλεονεκτήσαμεν, modò καταβαρεῖν, ut Epiſtolæ hujus c. 12. v. 16. modò ἐν βάρει εἶναι, ut 1. Theſſ. c. 2. v 6. modò ἐπιβαρεῖν, ut ibid. v 9. idem dixit. Ut interim, οὐκ ἐπιβάρησα, id ſit quod לא נשיתי Jeremiæ 15. 10. dicitur: quod mirificè, οὐκ ὠφέλησα, ὅπερ ὠφέλησέ με ὑδεὶς, Helleniſtæ, *non ſæneravi, nec ſæneravit mihi quiſquam*, vulgatus dixit: Quod καταβαρεῖν eſt: Quis enim gravior quàm fœnerator? Quod quia ſimul exprimit
v. 9. τὸ נשה, ἐνάρκησεν iidem Helleniſtæ reddiderunt: ut in illo, τὸ νεῦρε ὃ ἐνάρκησε, Geneſ. 32. 32. Vocem igitur pro voce ex conſuetudine eorum, quibus nihil uſitatius, ut ſæpe dixi, uſurpavit: Οὐ κατενάρκησα ὑδενός, *Nulli mutuum ſumendo, aut mercede ullâ, incommodavi.* Quod ut alii non ſatis aſſecuti ſunt, ità nec B. Hieronymus, qui vocem Cilicibus propriam notavit: Ità enim dubitare ac elabi hic doctiſſimus vir ſolet. Quid, quòd ipſe ſe interpretatus eſt Apoſtolus, cùm cap. 12. 14. καὶ οὐ καταναρκήσω ὑμῶν, ait? addit autem, οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς, *non enim veſtra ſed vos quæro.* quid autem planius? Sed & addit, οὐ γὰρ ὀφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις, *nec enim filii parentibus theſauros, ſed parentes congerunt filiis.* Haud commodiùs tamen ipſam, ut jam dixi, vocem quàm cap. 12. 16. interpretatur; Ἐγὼ δὲ, ἐγὼ οὐ κατεβάρησα ὑμᾶς. ubi & paulò pòſt τὸ πλεονεκτεῖν addit; Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Eruditiſſimus Heſychius, Κατενάρκησα, ἐβάρυνα. An non igitur meliùs interpres antiquus, qui *gravare*, aut *gravem eſſe*, reddidit. Capite eodem, verba
v. 10. ſunt Apoſtoli, Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοὶ, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη οὐ φραγήσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. Ubi τὸ, εἰς ἐμὲ, vel non legit vel non reddidit interpres vetus: qui obſcurè, *quoniam hæc gloriatio non infringetur in regionibus Achaiæ*: & fortaſſis alienè. Atqui εἰς ἐμὲ, eſt, quod, κατ' ἐμὲ, κατ' ἐμὸν μέρος, Græci: Ut cùm ad Epheſios cap. 5. v. 32. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. ubi rectè, ut quidem arbitror, *dico autem, quod ad Chriſtum & Eccleſiam*, reddas. Quis enim dubitat quin copulæ reſpectu quâ cum Chriſto conjungitur Eccleſia id dici velit? quod eſt *magnum* illud *myſterium* cum quo conjugalis copula confertur. Ità capite Epiſtolæ hujus 12. v. 6. φείδομαι δὲ, μή τις εἰς ἐμὲ λογίσηται ὑπὲρ ὃ βλέπει με ἢ ἀκούει

ἐξ

ἡ ἐξ ὑμῶν. Recentior interpres, *Eſt veritas Chriſti in me, quòd hæc gloria non obruetur in me in regionibus Achaiæ.* Mens Apoſtoli eſt; *Affirmare vobis ſecundùm veritatem Chriſti poſſum, quæ in me eſt & quam ubique ſequor, ad me quod attinet, daturum operam nè quis hoc de quo glorior ignoret in Achaia.* Eodem capite legitur, Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, v. 21.
ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν, *Quod ad ignominiam,* inquit, *loquor,* (quâ, nempe, affecti eſtis) *quemadmodum & nos infirmi fuimus*; ſive, *eadem ſubiimus.* ut, infimæ conditionis ſolent. Non ità multò pòſt quod dicitur, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα, proverbia- v. 25.
liter, ut quidem videtur, & hyperbolicè dictum, ut de ſummo in quo verſatus fuerat periculo. Notum, quomodo ſuum מצולה uſurpent Hebræi; quod modò βάθος modò
10 βυθὸν Helleniſtæ reddunt. Notum illud Regii Prophetæ, μηδὲ καταπίετω με βυθός, aliáque ejuſdem generis. Sed & Græci curam βυθοῦ illi cui maris tribuunt ſimul committunt: Ut gubernatori Dio Chryſoſtomus Orat. 3. De Regno; Οὐ μὴν οὐδὲ τὰ ἐν τῷ βυθῷ χρὴ λανθάνειν αὐτόν· ἢ λήσεται πολλῶν ὑφάλοις πέτραις ἢ ἀδήλοις ἔρμασι, *Sed neque quæ in profundo ignorare poteſt: aliàs enim petris in mari abditis occultiſque ſcopulis ignarus impinget.* Rectè igitur fortaſſis ac propriè, qui in ſcopulis aut ſaxis ejuſmodi aut undis hæſerunt, ἐν τῷ βυθῷ πεπηγέναι dicentur: Quales illi quos apud Poetam

Eurus ab alto
In brevia & ſyrtes urget, miſerabile viſu,
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.

20 ità interim ut, quod jam dixi, ſummum vel periculum ſic deſignetur nonnunquam vel calamitas: Quomodo in Excerptis Panopliæ adverſùs hæreticos Euthymius βυθὸν καὶ διαφθορὰν conjungit; καταποντίζωσιν, inquit, τὸν βυθὸν καὶ διαφθορᾶς ἐπάξιον. Capite eodem etiam locus ille exſtat, Χωρὶς τῶν παρεκτὸς, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ' ἡμέραν. ut v. 28.
hoc velit, *Toties in me inſurgitur, quoties Eccleſia affligitur; Toties autem affligor ipſe, quoties affligitur Eccleſia.* quod fit quotidie. Τὰ παρεκτὸς igitur, quæ τὰ ἔξωθεν vulgò dicunt Philoſophi: qualis eſt κόπος, μόχθος, ἀγρυπνία, λιμὸς, δίψος, *defatigatio, labor, inſomnia, fames, ſitis,* exteráque quæ hactenus recenſuit, & propriè ad corpus ſpectant. Mirè igitur Chryſoſtomus, qui de iis quæ prætermittuntur hoc accipit; ac ſi dicat, *Præter hæc quæ prætermitto:* quod an ullâ ratione hîc admittendum ſit, eruditi viderint:
30 Quanquam & novum quod de *conſurgente agmine ac urgente* hîc alii. Quid igitur? *Ut externa omittam,* inquit, *quotidiana mea afflictio, omnium eccleſiarum moleſtia eſt.* Ἐπισύστασις autem propriè, qualis illa Abſalonis quâ adverſùs patrem inſurrexit; quæ licèt Abſalonis ἐπισύστασις, rectè Davidis (quatenus Davidi id evênit, quatenus adverſùs Davidem) dici poteſt: Quomodo, ἡ ἐπισύστασίς μου, Apoſtolus hîc dixit. Quid autem ſit ἐπισύστασις, rectè intelligit qui de loco Num. 26. v. 9. cogitabit; Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐπισυστάντες ἐπὶ Μωϋσῆν καὶ Ἀαρὼν ἐν τῇ συναγωγῇ Κορὲ, ἐν τῇ ἐπισυστάσει Κυρίου. ubi ἐπισύστασις Κυρίου, *quæ adverſùs Dominum.* Ex ſequenti autem, *afflictio, inquietudo.* Hebræi מחלקת dicunt: quemadmodum ipſa illa de qua dixi Core contentio hoc nomine à Magiſtris indigitatur: qui & *omnem contentionem Dei cauſâ ſubortam, duraturam,*
40 *quæ autem non, non duraturam* dicunt. Quod exemplo familiari, contentione Hillel nempe & Schamai, confirmant (qui maximi cùm eſſent Doctores, in duas diviſi ſunt partes; ut ſectæ alterius diſcipuli בית הלל, *domus Hillelis,* alterius בית שמאי, *domus Schamai,* dicerentur.) contentione item ſive ἐπισυστάσει Core totiúſque cœtûs qui ſecutus eum eſt; quam Dei cauſâ inſtitutam negant: Utraque autem, ut jam monui, eâdem voce ab iis dicitur. Οἱ ἐπισυστάντες igitur, *rebelles,* aut *qui conjurationi ſe dedêre:* Cùm aliàs nihil aliud ſit ἐπισύστασις quàm עדה: ut Num. 16. 40. de iiſdem, καὶ οὐκ ἔσται ὡσεὶ Κορὲ καὶ ἡ ἐπισύστασις αὐτῶν. quæ aliter reddenda non eſſe, voces Hebrææ evincunt: Quod metuo nè ab iis factum ſit qui hîc voce *agminis* utendum exiſtimarunt. Videamus contextum; Χωρὶς τῶν παρεκτὸς, ἡ ἐπισύστασίς μου ἡ καθ'
50 ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Vetus, *Præter illa quæ extrinſecùs ſunt, inſtantia mea quotidiana ſolicitudo omnium Eccleſiarum.* Recentior, *Abſque iis quæ extrinſecùs* eveniunt, urget *agmen illud in me quotidie conſurgens,* id eſt,

ſolicitudo de omnibus Eccleſiis. Hoc volebat, *Præter externa, afflictio mea quotidiana, omnium Eccleſiarum ſolicitudo.* hoc eſt quod me angit, ſcilicet. Vel, *Partim quòd adverſus me inſurgitur, partim Eccleſiarum cura aut calamitas.* Sequitur, *Quis enim affligitur, & non ego affligor?* &c. Additur autè, ἢ μέριμνα πασῶν τ̃ ἐκκλησιῶν. Quo, ſi eruditis credimus, ſolicitudinem ac curam quam gerebat de Eccleſiis aut pro Eccleſiis ſignificavit: Reddunt enim, *hoc eſt, ſolicitudo de omnibus Eccleſiis.* quaſi idem φροντὶς & μέριμνα ἐκκλησιῶν ſit: quæ diverſa eſſe, nemo, ut arbitror, ignorat: Niſi quis dici poſſe exiſtimet, Οὐ μέριμνα Ἱππολείδ, quod vulgò, Οὐ φροντὶς Ἱππολύδ. quæ quàm diverſa ſint, dici ſatis non poteſt. Hoc autem voluit Apoſtolus, Curam ac calamitates Eccleſiarum, eſſe ſuas: partim adverſùs ſe inſurgi; partim affligi Eccleſias. Niſi quis malit, ut *toties adverſùs ſe inſurgi* dicat, *quoties Eccleſiæ affliguntur:* ut μέριμναν τ̃ ἐκκλησιῶν ſuam eſſe ὀπισύσασιν dicat. Et jam antè diximus, ὀπισύσασίν με ità dici, ut ἐπισύσασιν Κυρίῳ, quæ adverſùs Dominum movetur. Nam ut curam, quod jam dixi, quam pro Eccleſiis gerebat, μέριμναν τ̃ ἐκκλησιῶν dicat, non puto quenquam qui Græcè didicit admiſſurum eſſe. Eodem capite cùm legitur, τίς σκανδαλίζε, κ̀ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι; palos reſpicere acutos videtur quos σκῶλα dicebant, ad quos qui offenderent, correptos igni tradebant. Quò alluſit Dominus Matth. 13. 41, 42. Ἀπςελεῖ ὁ υἱὸς τ̃ ἀνθρώπ τὸς ἀγγέλς αὐτ̃, κ̀ συλλέξυσιν ἐκ τ̃ βασιλείας αὐτ̃ πάντα τὰ σκάνδαλα, &c. κ̀ βαλοῦσιν αὐτὰς εἰς τὸν κάμινον τ̃ πυρός. Ut de ſcandalo accepto, quod tanquam datum à miniſtris Eccleſiæ nonnulli cupidè arripiunt, eóſque affligunt, ſic agatur. Sicut τὰ σκῶλα: ad quæ qui offendunt, comburunt ea, & in ignem conjiciunt.

v. 29.

Cap. VI.

Locus, Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριςῷ &c. ἁρπαγέντα &c. *& quòd illud,* ἐν Χριςῷ, *referendum ſit. Locus,* ἐδόθη μοι σκόλοψ ἐν σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν. Σκόλοψ *quid.* Σκόλοψ ἀδενείας. Σκόλοψ πικρίας. Σατανᾶς πρὸς τὸ συμφέρον. *Locus,* ἐπὶ τ̃ ἀκαθαρσίᾳ κ̀ πορνείᾳ κ̀ ἀσελγείᾳ ἣ ἐπραξαν. *Decimi & tertii capitis initium,* Τέλος τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, *& quomodo accipiendum.* Ἔρχομαι. Ἔρχομαι λέξεων. *Locus,* ἐπὶ σώματος δύο μαρτύρων κ̀ τριῶν σταθήσ πᾶν ῥῆμα. Μάρτυρες. Οἰκοδομὴ & καθαίρεσις. Οἰκοδομεῖν τὴν ἐκκλησίαν. Οἰκοδομεῖσθαι, *Augeri.*

Cap. 12 v. 2.

CApite quod ſequitur, nec procul ab initio, cùm legitur, Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριςῷ πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, &c. ἁρπαγέντα τὸν τοιοῦτον &c. ibique recentior interpres reddidit, *Novi hominem,* quaſi de alio agatur quem noverit Apoſtolus, aut ità loqui voluerit; videndum cur non potiùs, *Scio hominem,* cum antiquo, & Apoſtolo, qui ipſe mox hoc ipſum interpretatur, reddiderit: *Scio hominem: raptum,* videlicet: ut ſic ſimpliciter accipiatur τὸ, οἶδα. ordo autem ſit, Οἶδα ἄνθρωπον πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων ἁρπαγέντα ἕως τρίτου οὐρανοῦ. cùm præſertim illud, τὸν τοιοῦτον, vacare, non ſine cauſa idem interpres obſervaverit; qui ut ipſe hoc prætermiſit, ità à Clemente prætermiſſum notat. Sequitur autem, Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον &c. ὅτι ἡρπάγη, pro quo vulgò, ὅτι ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἡρπάγη. quomodo & paſſim Attici loquuntur. Jam verò cùm ἐν Χριςῷ additur, dubitare ſe iidem eruditi fatentur, utrùm τὸ, ἐν Χριςῷ, ad τὸν ἄνθρωπον, ut Chriſtianum intelligat, hìc referendum ſit, an verò, ἐν Χριςῷ οἶδα, dixerit. Quid ſi autem, ἁρπαγέντα ἐν Χριςῷ, dixit (eo ſenſu quo infrà & alibi hâc ipſâ Epiſtolâ, ἐν Χριςῷ λαλεῖν, & ſimilia) ut ipſam de qua agit ἕκςασιν Chriſto aſſcribat? Qui alibi non multò alter, εἴτε γὰρ ἐξέςημεν, Θεῷ· εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν. quemadmodum cùm hoc evênit de quo nunc agitur, etiam ἐν Θεῷ Ζῆν. & certè ubi ἐκςατικὼς αὐτοῦ niſi in Chriſto eſſe potuit Apoſtolus? Sed nec ulla in tranſpoſitione, etiam ſecundùm ipſum de quo agimus interpretem, eſſe difficultas poterit; ſi præſertim illud, τὸν τοιοῦτον, quod diximus, accipiatur: ut dicat, *Scio hominem ante annos quatuordecim, &c. raptum in tertium uſque cœlum.* Eodem capite, loco illo, Καὶ τ̃ ὑπερβολ τ̃ ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι,

v. 3, 4.

v. 7.

ὑφαίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκὶ, ἄγγελος Σατᾶν, cùm σκόλοψ τῇ σαρκὶ dicitur, frustrà sunt qui de furculo aut fude agunt. Σκόλοψ est σκόλοψ σκανδάλου, sive ἀσθενείας, de quo ad Marcum diximus; qui locus videatur: Fortè & πικρίας: ut Ezechielis cap. 28. v. 24. respiciat locum, Καὶ οὐκ ἔσονται ἔτι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ σκόλοψ πικρίας καὶ ἄκανθα ὀδύνης. Proverbio tum usitato: quo de poteſtate adversaria, seu Diabolo, hic usus est: Quod ad eum quem diximus Ezechielis locum B. Hieronymus observat; *Quicunque illic*, inquit, *ceſſaverit, nequaquam ultrà erit offendiculum amaritudinis & ſpina doloris compungens & vulnerans populum Dei. Omnia autem hæc dicuntur contra adverſarias poteſtates: quòd in extremo tempore deleantur, & ſit æterna ſecuritas: quando* &c. Ubi mirificè Chaldæi, שלטון מעיק מלך מבאש & *rex maleſaciens & princeps tribulans.* Qualem Apoſtolus ſibi hoſtem additum hîc ait: qui & eleganter pro מלך, vicinâ voce מלאך, hoc est, ἄγγελος, hîc usus est. Unde & ſubjungit, ἵνα μὴ ὑφαίρωμαι, (Vox Chaldæa enim & *perverſum* denotat & *miſerum*) *ut ſubmiſsè me*, inquit, *geram, nec nimiùm attollar.* Unde Nazianzenus hunc Satanam, Σατανᾶν εἰς τὸ συμφέρον, *Satanam ad utilitatem*, dixit: qui, τὸν τοῦ ἀμητῆρα Παύλου, inquit, Σατανᾶν εἰς τὸ συμφέρον. Illud, *infixus*, interim de ſuo recentior interpres addidit; *datus eſt mihi ſurculus* infixus *carni.* Quid autem *ſurculus infixus carni* ad τὸ κολαφίζειν, quod additur? Mens est, *carni meæ in ſtimulum additus eſt Satanas.* Quare? *Nè plus æquo efferar.* Eodem capite, ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελγείᾳ ᾗ ἔπραξαν. Quod v. 21. Tertullianus lib. De pudicitia, *Nè rursus cum venero humiliet me Deus, & lugeam multos eorum qui antè deliquerunt, & pœnitentiam non egerunt ſuper immundicia quam admiſerunt, fornicatione, & vilitate.* ubi *vilitas*, ἀσέλγεια, quod est גבלה, Helleniſtis modò ἀφροσύνη, modò ἄχημων: de scortatione & similibus nimirum, quæ infamiam in sese habent. Capitis decimi tertii, quod hîc postremum est, initium est, Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Quæ verba appendicem quasi quandam eorum quæ dicta hactenus fuere præ se ferre videntur: Quod qui non cogitarunt, ad corporis hæc retulere adventum. Alii binas epistolas pro totidem ad illos itineribus ab eo recenseri volunt: Quod si verum, licet ut hoc caput tanquam tertia ac separata accipiatur epistola: & sic loquatur haud dubiò, ut acriùs urgeat quod agit. Neque quicquam usitatius quàm ut ἔρχεσθαι dicatur ὁ λέγων, ἢ ὁ λέγειν μέλλων, *qui vel dicit, vel dicturus est*: à quo usitatus Atticismus vix recedit, ἔρχομαι λέξων. Hesychius, Ἔρχομαι, ἐπέρχομαι, λέξω, μέλλω λέγειν. Sequitur, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. Qui locus inter eos recenseri potest qui urbanè, sensu paulùm diverso ab eo quod in Lege exstat, usurpantur. Μάρτυρας enim Epistolas dixit quas scripsit; quemadmodum μαρτύριον passim pro *doctrina* usurpatur: ut ità τρίτον se venire dicat, quia secundam Epistolam sic separatim concludit. Eodem capite non procul à fine legitur, ἵν' ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. Ubi notandum videtur, aliud v. 10. esse Apostolo οἰκοδομὴ cùm *ſcandalo*, aliud cùm τῇ καθαιρέσει opponitur. Nam quemadmodum Hebræi, *facere* aut *ædificare domos*, quod πληθύνειν, *multiplicare, augere*, est, Apostolus οἰκοδομὴ ἐκκλησίας dixit: *Et vide nè fortè hoc ſit*, inquit Antiquus, *quod in Exodo dicitur*, BENEDIXIT DEUS OBSTETRICIBUS: ÆDIFICARUNT SIBI DOMOS. Vel, *ædificavit eis domos.* Ubi scholion Græcum, ἀπὸ τοῦ, ἐξ αὐτῶν γένος ἐπληθύνεν· ηὔξησεν ὁ Θεὸς αὐτῶν τὸ γένος. Ità οἰκοδομεῖν τινὰ ἐκκλησίαν, πληθύνειν. & sic οἰκοδομὴ hoc loco. Quemadmodum οἰκοδομεῖν, de felicitate quâ augentur etiam qui malè agunt nonnunquam; Malachiæ 3. 15. καὶ ἀνοικοδομοῦνται πάντες οἱ ποιοῦντες ἀνομίαν. Interpres, *ædificati ſunt facientes impietatem.*

Capita Epistolæ ad Galatas.

α'. Μετὰ τὸ προοίμιον, διήγησις τῆς ἑαυτῦ μεταστάσεως ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἀποκάλυψιν.
β'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὁμολογουμένης εἰς τὸν ἐν πίστει ζωὴν.
γ'. Περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιῤῥήσεως, ὅτι οὐ τῆς ἐν πίστει καὶ ἐκ νόμου συμπολιτείας.
δ'. Ὅτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμὸς, καὶ διὰ νόμου.
ε'. Ὅτι καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς τύπον ἡμῶν.
ς'. Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῖ ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει ὁ Χριστός.
ζ'. Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ ἀγαθά· ὁ δὲ νόμος παιδαγωγὸς εἰς ἐλέγχου.
η'. Ὅτι οὐδὲ κρίσιν ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.
θ'. Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ γυναικὶ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῷ γνησίῳ παιδὶ οὐκοῦν πεποιθέναι οὐ χρὴ διὰ τοῦ νόμου.
ι'. Ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν οὐκ οὐκέτι περιτομῆς καὶ νόμου, διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.
ια'. Ὑπογραφὴ τῆς καὶ πνεῦμα ἐλευθερίας.
ιβ'. Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἑλκόντων ὀπίσω τοῦ περιτμῆσαι, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ἐν πνεύματι.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI AD GALATAS;
Sive,
Liber nonus.

CAP. I.

Locus, Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, &c. *Angelus aliàs pro Doctore.* Κῆρυξ: *eámque vocem ad se transtulisse Syros. Locus,* Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν. Πείθειν ἀνθρώπους· Πείθειν Θεόν: *& quomodo dicatur. Placare;* Καλλιερεῖν. Τὸ πείθειν *eo sensu quomodo Chaldei exprimant ac Syri.* Προσανατίθεσθαι σαρκὶ καὶ αἵματι, *Referre ad carnem & sanguinem, Tertulliano.* οὐδέως οὐ *pro* οὐκ εὐδέως. Ὃ *jam multis illud de quo agitur B. Hieronymus expresserit.* Ἱστορεῖν τὸν τόπον. *Chrysostomi interpretatio.* ἱστορῆσαι Πέτρον, *quomodo Apostolus dixerit. nisi si historiam scripturi sumus.* Τόπῳ ἱστορούμενος. Πολλὴν ἱστορίαν ἔχειν, *de loco aut regione usurpatum. Democritum plurimas vidisse terras,* ἱστορῆσαι τὰ μάλιστα.

Cap. I. v. 8.

Tatim non procul ab Epistolæ hujus verè admirandæ initio notissimus ille occurrit locus, Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω. Quod cùm emphaticè imprimis ab Apostolo ac efficaciter dicatur, dilutum nobis καὶ ἀποχώλιον, nec satis loco conveniens, illud Procli, lib. ad Armenios De fide, visum semper fuit: qui ideo mentionem fecisse Angeli Apostolum existimat, ὅτι λειτουργεῖν ἄγγελος ἐπάχθη, ὑ δογματίζειν· καὶ σπουδαλὲς τυγχάνει, τὸ μὴ ἕκαστον ἐν οἷς ἐπάχθη ἐμμένειν, ἀλλὰ τοῖς ὑπὲρ φύσιν ὁπλιτεύειν, *quia sacris ministeriis Angeli, non prædicando, destinati sunt: & quia cum periculo conjunctam, non in eo cui destinati sunt, sed supra naturam, aliquid tentare singulos.* Quasi nunquam doceant in Sacris, nullam annuncient doctrinam Angeli. Et quis, nisi Angelus è cœlo, sacrum de Incarnatione attulit mysterium? Quid autem aliud quàm docuit, qui Jesum ut in terris nasciturum ità Dei esse Filium, regníque ejus finem non futurum, nunciat? ut & reliqui non uno loco quæ jubentur docent. Unde & pro *doctore, Angelus*: quemadmodum & ἄγγελος idem qui κῆρυξ: Quam vocem Syri mutuarunt; quibus ברוזא, ut *nuncius*, ità & *is qui prædicat aut docet.* Adde, quòd, ἡμεῖς ἢ ἄγγελος, dixit: Nisi si quis Paulum quoque muneris quod sustineret excessisse dicat limites cùm docuit; qui nè sibi quidem credi adversùs id quod docuit jam antè postulat. Neque εὐαγγελίζηται simpliciter, sed &, παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα, disertè dixit: quod jam non *docere*, sed *aliud docere evangelium* est. Capite eodem cùm dicitur, Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω, ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; nullum, quâ utuntur hîc interpretes, *suadendi* vox, nisi fallor, locum habet. Quantus in Græcorum porrò Latinorúmq; conjugationibus defectus sit, norunt qui cum Oriente has linguas conjunxerunt. Sed nec vulgare illud quisquam nescit,

Cap. I. v. 10.

Δῶρα θεοὺς πείθει, δῶρ' αἰδοίους βασιλῆας.

quod Latinus poeta, cùm aliter non posset, *placandi* verbo expressit. *Placare* autem *conciliare* est: Quod in Sacris qui faciunt, καλλιερεῖν dicuntur. Syri suo etpahel utuntur, quod

quod à שפר deducunt: ac ſi quis, *placere ſtudeo*, hic dicat. Πείθει ergò qui dat operam ut placeat: Quod à ſervis exigit Apoſtolus ad Titum; ubi eam vocem Syrus habet: Cùm Chaldaicum potiùs, τὸ פ'ם ſcilicet, nunc expreſſiſſe videatur: quod *contentum reddere* eſt, ut vulgò quidam nunc loquuntur. Tale eſt, Καὶ ἔπεισι Δαβὶδ τοὺς ἄνδρας αὐτῶ, quemadmodum Helleniſtæ 1. Sam. 24. 8. loquuntur. Syrus, מ'פ, hoc loco: quod à Græcorum πείθω deducunt. Apoſtolus, ζητῶ ἀρέσκειν, interpretatur: Ferè enim idem eſt quod ſequitur, ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Belgicè dicas, **Soecke ick God te voldoen, ofte de menſchen?** Falluntur ergò qui τὸ, πείθειν, κηρύττειν hic interpretantur: hoc enim cui perſuadebunt? Sed & aliud quod Actor. 28. 23. legitur, πείθων τι αὐτοὺς τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπό τε τοῦ νόμου Μωσέως, &c. Quis enim τὸν Θεὸν hoc ſenſu dicat? quemadmodum & aliud ab eo, πείθειν τοὺς ἀνθρώπους. Ibi enim operam dediſſe Apoſtolus dicitur ut è Fœdere Antiquo quæ in Novo revelata ſunt aſſereret (*Vetus enim Teſtamentum*, ut rectè Auguſtinus, *in Novo revelatum; Novum in Veteri velatum eſt*) atque ità plures ad evangelium regnúmque Dei, ut ibi dicitur, vocaret; quod non in omnibus ſucceſſit: Hìc autem quærit ac teſtatur ſuos, utrúmne hactenus ut Deo an ut hominibus probaret ſe ac ſatìs faceret dediſſe ſe operam exiſtimarent.

v. 16. Quæ diverſa, ni fallor. Eodem capite & illud legitur, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Quod Tertullianus, lib. De Reſurrectione carnis, *ſtatim non retuli ad carnem & ſanguinem*, quamvis non plenè, ac ſatìs obſcurè. Eraſmus, *non contuli cum carne & ſanguine*. Vetus, *non acquieſvi carni & ſanguini*. quod jam aliud. Mens eſt, *non provocavi ad carnem & ſanguinem; non commiſi carni & ſanguini*. Nec malè, *communicavi*, aut *contuli*; niſi quòd minus: Cui ut occurreret recentior interpres, τὸ *præterea* addidit; qui, *non ſtatim præterea contuli cum carne & ſanguine*. Cæterùm εὐθέως οὐ pro οὐκ εὐθέως dixit: Quòd & rectè B. Hieronymus vidit; qui, ut vim exprimeret, multis uſus eſt: Sed & eorum eſſe notat, *qui quæ norunt cum amicis conferunt & quaſi in ſinum eorum & conſcientiam reponunt; ut pavi conſilio vel probanda ſint vel improbanda quæ novimus*.

v. 18. Non multò pòſt & illud legitur, Ἔπειτα μετὰ ἔτη τρία ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον. Nemo autem neſcit, eos qui videndi ſtudio vel cognoſcendi loca adeunt luſtrántque, ἱστορεῖν τοὺς τόπους: atq; ità Græcos loqui. Ut verò ἱστορεῖν ἄνδρα dicatur qui viſendi ejus causâ aut videndi eum adit, Græcis auribus & novum eſt & abſonum. Licèt magnus Chryſoſtomus, cùm ἰδεῖν interpretatus eſſet, ſatisfacere ſibi non potuit, quin adderet, ἱστορῆσαι, γάρ φησι, Πέτρον καὶ οὐκ εἶπεν, ἰδεῖν Πέτρον, ἀλλ', ἱστορῆσαι Πέτρον, ὅταν οἱ τὰς μεγάλας πόλεις καὶ λαμπρὰς καταμανθάνοντες λέγωσι, *Ait, ἱστορῆσαι Petrum: & non dixit, vidiſſe Petrum; ſed, ἱστορῆσαι Petrum, quomodo qui magnas ſplendidáſque luſtrant urbes loqui ſolent*. ubi diſtinctionem habes quam dixi. Si non venit autem aliquid ut diſceret, certè, ut de quibuſdam eum conſuleret (id autem ἱστορεῖν dicitur) ut de profectu ſuo in Eccleſiis conferret cum eo agerétque, venire potuit. Quod & idem quem jam dixi autor præclarè confirmat, cùm ad Petrum veniſſe eum ait ut Actor. 21. 18. idem Paulus ad Jacobum aliósque venit: Ubi ſingula quæ apud gentes, ut miniſter Dei, feliciter ac cum ſucceſſu geſſerat exponit: neque hoc modò, ſed, ut rectè idem Chryſoſtomus obſervat, συμβουλεύοντος ἀνέχεται αὐτῶ, *conſilium Jacobi minimè aſpernatur*; imò paret & exſequitur. Nec videre poſſum cur minori fuerit autoritate Petrus (qui autem vir quantúſque!) ut cum eo agere & interrogare de quibuſdam erubuerit Apoſtolus: licèt non ubique eum ſit ſecutus. Ergò, ἱστορῆσαι Πέτρον, *ut interrogarem de quibuſdam Petrum*; aut, *ut agerem cum Petro*. Optimè Heſychius, Ἱστορεῖν, πυνθάνειν, ἐρωτᾶν, ἀναχεῖνειν, exponit. Nam pro ὁρᾶν eo modo uſurpatur quo jam dixi; cùm de urbibus agitur videlicet aut locis. Feſtivè apud Comicum Meſſenio Menæchmis, poſtquam herum loca plurima luſtraſſe inveſtigandi fratris causâ memoravit, tandem addit,

In ſcirpo nodum quæris. quin nos hinc domum
Redimus, niſi ſi hiſtoriam ſcripturi ſumus?

Quid, quòd τόποι ἱστορούμενοι dicuntur qui hoc fine perluſtrantur? quemadmodum & regio

regio πολλὴν ἱστορίαν ἔχειν dicitur in qua multa viſu digna aut ſcitu. Dio Chryſoſtomus Orat. 1. De regno; περὶ ᾗ τῶν χώρων διήτησεν, ἅτε πολλὴν ἱστορίαν ἐχόντων. ac ſi dicas, *in ea regione diutius verſatus eſt, ut quæ multam hiſtoriam, hoc eſt, ſcitu digna haberet plurima.* Quo ſenſu Democritus gloriatur, plurimas vidiſſe ſe terras, ἱστορέοντα τὰ μήκιστα, *dum quàm longiſſimè diſſita perluſtrat.*

Cap. II.

Locus, μήπως εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἔδραμον. Idem locus aliter, teſte Auguſtino, diſtinctus in quibuſdam codicibus, aut ſcriptus. Εἰς κενὸν τρέχειν. Τρέχειν, *de Prophetis non miſſis à Domino.* Locus, Ἀπὸ ᾗ τῶν δοκούντων εἶναί τι, &c. οὐδέν μοι διαφέρει. Οὐ διαφέρεσθαί τινι, & τινός. Ἀλλήλοις & ἀλλήλων. διαφέρεσθαι. Locus, ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο. Διαφέρει τοῦτό μοι, ἢ τοῦτο. τὰ διαφέροντα. ὁποῖοί ποτε ἦσαν. Locus, ὅτι καταγνωσμῶς ἰῶ, & quomodo intelligendus. אין חקר, ἃ ἐκ ἔστι γνῶσις. Καρδία βασιλέως, ἀνεξέλεγκτος. Καταγινώσκειν. ὁ ᾗ νομίων καταγνώστ) αὐτῶ. Κατάγνωσις, *ſimulationis detectio.* κατάγνωσις πονηρὰ ὑπὸ ἀγλαώσῳ. *Ingratum eſſe bilingui, quòd convincitur, aut ſcævus detegitur. Eruditorum interpretatio.*

NOn procul à capitis ſecundi initio quod legitur, μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον, aliter, ſi S. Auguſtino credimus, ſcriptum in quibuſdam codicibus fuiſſe oportuit: Ut ſeorſum ſcilicet poſtrema cum interrogandi nota dicantur; útque τὸ, μήπως, quemadmodum τὸ, μὴ, uſurpetur: *μήπως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἔδραμον; nunquid fruſtrà curro aut cucurri?* ac ſi dicat, *tantum abeſt, ut fruſtrà hactenus cucurrerim, aut curram.* Verba ejus ſunt; *Non ad illos cum quibus ſeorſum contulit evangelium, ſed ad iſtos quibus ſcribit, quaſi per interrogationem dictum, intelligendum eſt: ut ex eo appareret, non eum in vacuum currere aut cucurriſſe, quia jam etiam atteſtatione caterorum nihil ab evangelii veritate diſſentire approbatur.* Quod & aliquantò, ut videtur, efficacius, ac τῇ συντάξει uſitatius. Porrò illud, εἰς κενὸν τρέχειν, rectè ad pſeudoprophetas, quibus diſſimillimus Apoſtolus, referas: de quibus nempe Jeremias, Οὐκ ἐπέστειλον τοῖς προφήταις, καὶ αὐτοὶ ἔτρεχον. Quo loquendi genere delectatus videtur Apoſtolus. Ità, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, οὐδὲ εἰς κενὸν ἐκοπίασα, ad Philipp. 2. 16. Et certè jam antè de electis, ex interpretatione Helleniſtarum, Eſaias dixerat, οὐ κοπάσουσιν εἰς κενὸν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς καταράν, ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ἀπὸ Θεοῦ ὅτι. nè quis miretur, ſi electionis vas hoc ſibi vendicet: Qui paulò aliter de ipſo evangelio, 2. Theſſ. 3. 1. ἵνα ὁ λόγος τοῦ Κυρίου τρέχῃ. Quò & illud ſpectare poteſt, τὸ δρόμον τετέλεκα, 2. ad Tim. 4. 7. In curſu enim duo ſpectantur: labor, & meta ſive finis; quò qui non perveniunt, לריק, εἰς κενὸν, & laboraſſe & cucurriſſe dicuntur. Eodem capite de loco illo, Ἀπὸ ᾗ τῶν δοκούντων εἶναί τι, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, οὐδέν μοι διαφέρει, vehementer, jam indè à Græcis interpretibus, quid ſibi velit, dubitatum video. Quis enim ſic loquatur? Græci autem Scholiaſtæ οὐδὲν διαφέρει μοι pro οὐδὲν διαφέρομαι dictum volunt: Ità enim illi, Ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναί τι μεγάλων, τῶν αὐτοῦ Πέτρου, ὁποῖοί ποτ' ἦσαν, εἴτε εὐαρεστοῦνται Θεῷ εἴτε ὄ, διὰ τὸ συγχωρεῖν πεπεισμένοι, ἐγὼ οὐ διαφέρομαι· οἶδα γὰρ ὅτι λόγον ἕκαστος Θεῷ δώσει, καὶ οὐκ ἂν αὐτὸς Θεὸς ἐρυθριάσαι, διὰ τὸ εἶναι κορυφαίους. ut, *quales ſint magni illi, quod dicuntur, utrùm Deo item placeant an non, nec diſputare ſe, nec ſuâ id referre,* dicat. Cum quibus eadem ferè Chryſoſtomus: qui tamen nec difficultatem tollit, nec de ea agit. An autem Græcè, οὐδὲν ἀπὸ τούτων διαφέρομαι, rectè dicat qui ſignificare velit, diſputare ſe de aliqua opinione nolle aut contendere, eruditi viderint. Διαφέρεσθαι enim τινὶ, & πρὸς, non eodem modo uſurpantur: Ἀλλήλοις enim, ſive πρὸς ἀλλήλους, διαφέρεσθαι dicuntur, qui contendunt; ἀλλήλων, qui diſſentiunt. Quòd ſi dicas, mentem eſſe Apoſtoli, ὅτι οὐδὲν διαφέρεται ᾗ εἶναί τι δοκούντων, *non diſſentire ſe ab iis qui videntur magni hac in parte,* concedendum erit, id quod ii de quibus agitur conceſſerant probaſſe Apoſtolum: cùm hoc nomine eos

Cap. 2. v. 2.

v. 6.

reprehendat: Ἐνταῦθα, inquit Chryſoſtomus, οὐ μόνον οὐκ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῆς ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα βαρεῖ τοὺς λόγους, ἵνα ὠφελήσῃ τοὺς ἀδιαφθάρτους. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι, Εἰ καὶ ἐπιτρέπουσιν ἐκεῖνοι περιτέμνεσθαι, ἀλλ' ὁ λόγον αὐτοὶ τῷ Θεῷ δώσουσιν· οὐ γὰρ ἐπειδὴ μεγάλοι εἰσὶ καὶ ἔξαρχοι, ὁ Θεὸς πρόσωπον αὐτοῖς λήψεται, *Hîc non modò non Apoſtolorum agit cauſam, ſed & vehementer ſanctos gravat, ut infirmis proſit. Quod autem dicit, tale eſt*; *Etiamſi circumciſionem concedant illi, tamen rationem reddituri ſunt Deo. Non enim quia magni illi aut præcipui, eximios eos ſupra cæteros habebit Deus.* Et certè ſi hæc mens Apoſtoli, ut à Petro ſe reliquiſque, qui circumciſionem χρῆ συγχώρησιν admiſerant, vel non diſſentire, vel de eo contendere non velle dicat, quis dubitat quin & ipſe jam tacitè admittat quod reprehendendum putabat? Quanquam enim alibi idem Chryſoſtomus aliud eſſe notet, jubere circumciſionem, aliud, concedere receptam (quorum alterum pſeudapoſtolis, alterum apoſtolis tribuitur) diſertè tamen, quantopere id Paulo diſpliceret, ad hunc locum, ut jam diximus, teſtatur: Qui non modò non defendit eos, ſed prudenter & ex arte reprehendit. Multò autem minùs probare eorum ſententiam poſſum qui ὑποσώπησιν aut neſcio quam ſtatuunt ellipſin: quam ut ſuppleant, οὐδὲν ἔλαττον, intelligunt. An quia ſequitur, ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες οὐδὲν προσανέθεντο? quod ipſi tamen aliter interpretantur: ut mens ſit, *nihil mecum præterea contulerunt.* Nè moremur ergò eruditos, qui hoc potiſſimùm agimus, ut eos illuſtremus locos quorum mentem alios non ſatis aſſecutos arbitramur; id quod vulgò Græci dicerent, Τῶν δοκούντων τί εἶ, ὁποῖοί ποτ' ἦσαν, οὐδέν μοι λυσιτελεῖ, ſive, οὐδὲν ὠφέλιμόν μοί ἐστι, *Ab iis qui aliquid videntur eſſe, qualeſcunque fuerint, nihil mihi accedit*, pro eo, ἀπὸ τῶν δοκούντων, dixit. Ut autem, διαφέρει τοῦτό μοι, καὶ τοῦτο, ubi intereſſe ſuâ tantùm denotant, promiſcuè dicunt Græci; ità amplius ſignificare hîc, lucrúmque, aut id quod accedit, notare videtur: Ut quod alii, ἀπὸ τούτων οὐδέν μοι βέλτιόν ἐστι, *ab iis nihil accedit mihi*, ἀπὸ τούτων οὐδέν μοι διαφέρει, Apoſtolus dicat. Adde, quòd τὸ Διαφέρει, non ἀνήκει, προσῆκε, & ὑπάρχει modò, verùm (quod & propriè ac imprimis huc ſpectat) βέλτιόν ἐστιν, eruditionis fons Heſychius interpretatur. Sed & notum, quæ ſint τὰ διαφέροντα. Ut, ὁποῖοί ποτε ἦσαν, nihil aliud ſit quàm, ὁποῖοί ποτε εἰσὶν: quæ promiſcuè uſurpantur; *qualeſcunque ſint* aut *fuerint* de quibus hoc dicitur, vel, *qualeſcunque eſſent cùm ità ſentirent:* id enim de quo agit, ut rem præteritam, ſuprà exponit. Recentior ſuſpenſo ſenſu, *Ab iis autem qui exiſtimantur eſſe aliquid, quales olim fuerint, nihil meâ refert.* Cùm mens, ut dixi, ſit, *Ab iis autem qui exiſtimantur eſſe aliquid, qualeſcunq; ii fuerint, nihil mihi*

v. 11. *accedit.* Locus qui eodem legitur capite, Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, locus vel imprimis præclarus, ſed in quo tamen fieri poteſt ut non parùm ab autoris mente eruditi receſſerint, cùm alii, tum ii ipſi qui hîc ab aliis diſſentiunt. Hebræi de eo cujus cor penetrari non poteſt, אין חקר, (ac ſi Græcè, οὐκ ἔστι γνῶσις, dicas) eleganter dicunt; quòd adverſùs γνῶσιν ſeu *cognitionem* ſive *conſcientiam* hominum accuratè, qui tales ſunt, ſe muniant: Quo ſenſu Salomo, ἡ καρδία τοῦ βασιλέως οὐκ ἔστι γνῶσις. quod nunc Helleniſtæ, καρδία τοῦ βασιλέως ἀνεξέλεγκτος. Qui ſcrutatur verò id aut penetrat, qui diſſimulationem aut errorem detegit, καταγινώσκειν Helleniſtis dicitur: Tale eſt, Σοφὸς παρ' αὐτῷ ἀνὴρ πιστός, ὁ τῶν νοημάτων καταγνώστης αὐτῷ, Item, Σοφὸς παρ' αὐτῷ ἀνὴρ πιστός, ὁ τῶν νοημάτων πάντων καταγνώστης αὐτοῦ, Prov. 28. 11. In Hebræo יחקרנו. Nam τὸ חקר modò ἐξιχνιάζειν, modò ἐξιχνιάζειν, modò δοκιμάζειν, modò ἐλέγχειν, modò καταγινώσκειν, Helleniſtis. Cujus linguæ rationem qui non habet, nè in veritatis quidem in Novo Fœdere habet: Ut enim nemo ſine verbis ſe exprimit, ità ſine iiſdem nemo intelligit quod dicitur. Iis ergò qui hypocriſin aut penetrat aut detegit, καταγινώσκειν dicitur: unde καταγνῶσις, *ſimulationis detectio.* Illuſtris Sirachidæ locus, Ἐπὶ γὰρ τῷ κλέπτῃ ὄνειδος αἰσχύνη μοχθηρά, καὶ καταγνῶσις πονηρὰ ἐπὶ δίγλωσσῳ. talis autem, qui aliter loquitur ac ſentit. Ubi vulgò, *bilinguem verò peſſima damnatio conſequitur*, c. 5. 17. non minùs alienè forſan quàm quod eruditis hîc placuit. Sed & πονηρὰ, *ingrata, gravis:* nihil enim minùs gratum tali quàm convinci. Recentior interpres, *in os ei reſtiti*, τὸ *quòd condemnandus eſſet.* Eraſmus, *eò quòd*

quòd reprehensus esset. Vetus, *quia reprehensibilis erat.* Qui nihil de hypocrisi, de qua agitur, & quæ prodebatur, cogitasse videntur. De ea autem agi, etiam illud quod sequitur confirmat, Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Sed & longè aliter Syrus.

Cap. III.

Locus, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος, *ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est.* Προεγράφη. Πρὸς τὸ ὑπογραμμὸν γεγράφθαι. *Locus,* Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ. & τὸ, εἰκῆ, *quomodo accipiendum. Locus,* Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ὅτι ξύλου. *B. Hieronymi de eo sententia: Etiam Procopii.* Κατάρα Θεοῦ ὁ κρεμάμενος, *ex interpretatione Acylæ. Quàm Hebræis usitatum sit, ut* אלהים, *cùm additur, intendat, aut vacet.* χρῆται ἄνθρωπον λέγων: *& quomodo id usurpetur. B. Hieronymi de loco sententia, & quò ea verba referenda putet.*

CApite tertio omnium primò locus ille occurrit, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος. Ubi nihil causæ fuit, si quid judico, cur laborarent eruditi. Græci dicerent, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς προεγράφη Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρωμένος, vel, ὑμῖν γὰρ κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη ἐσταυρωμένος. quod idem est: ut sit antecedens cum relato, Hebræorum more. Tale est, ὃν ἐπάταξε Μαυσῆς αὐτὸν, Josuæ 13.21. Neque multò aliter, id quod ad nomen refertur præmittunt, ac deinde ipsum exprimunt Doctores: Ut cùm dicunt, *qui irritum facit,* ברית של אברהם אבינו, *fœdus ipsius, Abrahami, patris nostri.* Fruſtrà ergò sunt qui τὸ, ἐν ὑμῖν, ad τὸ, ἐσταυρωμένος, referunt: cùm illud de quo agimus, οἷς προεγράφη ἐν ὑμῖν, eodem dicatur modo quo illud, παρθένος, ἣν ἀνὴρ οὐκ ἔγνω αὐτῷ, de Rebecca; item, ὃ πᾶ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθητε, *cujus vibice ipsius sanati estis,* 1.Pet.2.24. item, ἐφ' ὃς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς. Vetus interpres, *ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, inter vos crucifixus.* Cujus, ut non semel aliàs, religio fraudi S S. Patribus fuit: Etiam B. Augustino: qui τὸ *proscriptus* more Romanorum accepit; quasi scilicet Latinè Apostolus scripsisset: Verba ejus sunt; ANTE QUORUM OCULOS JESUS CHRISTUS PROSCRIPTUS EST, CRUCIFIXUS. *hoc est, Quibus videntibus Jesus Christus hæreditatem possessionémque suam amisit.* & paulò pòst, *Proscripto etiam quod tenebat aufertur. Proscriptus autem, relegatus.* Quæ quis non miretur? Προγεγράφειν quid sit non ignorant qui quid sit πρόγραμμα non nesciunt: idem scilicet quod & ὑπογεγραμμὸν dicebant; id quod pueris præscribunt qui scribendo præeunt cùm docent: Unde πρὸς τὸν ὑπογεγραμμὸν γράφειν, qui ad præscriptum, quod ob oculos habet, literas conformat, dicitur: ità in doctissimis Colloquiis, τῷ ἐμῷ τύπῳ καθήμενος, συγγράφω πρὸς τὸ ὑπογεγραμμένον. Quâ voce & S. Petrus usus est. Eodem capite cùm dicitur, Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ; εἴγε καὶ εἰκῆ, vetus interpres, *sine causa*; qui, *Tanta passi estis sine causa?* quod hìc locum non habet. Fortasse nè *fruſtrà* quidem, quod recentiores maluerunt. Mens est, *Tantáne sine ullo bono vestro passi estis, si non & cum malo?* Quam mentem Magnus Basilius Homiliâ Adversùs ebriosos expressit, Ὦ πόσας νύκτας εἰκῆ ἠχρηστήσατε; πόσας ἡμέρας εἰκῆ συνηρρώστητε; εἴγε καὶ εἰκῆ. ὁ γὰρ ἐν πεζοπορίᾳ γλυκύθυμος ἀγαθῶν ἔργων, ἔπειτα παλινδρομήσας πρὸς τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, οὐ μόνον τὸν ἐπὶ τοῖς πεπονημένοις μισθὸν ἐζημιώθη, ἀλλὰ καὶ βαρυπενθεῖς ἀξιοῦται τῆς κακαρίστου, ὅτι γλυκύθυμος καλὸν Θεοῦ ῥῆμα, καὶ γνώσεως μυστήρια ἀξιωθείς, πάντα προέδωκεν, ἡδονῇ βραχείᾳ δελεασθείς. *O quot noctes inutiliter sine somno traduxistis! quot dies inutiliter convenistis! si quidem inutiliter tantùm. Qui enim in bonis proficere operibus cœpit, deinde autem ad antiquam retro consuetudinem cursum flectit, non laborum modò fructu excidit mulctatúrque, sed & graviore dignus pœnâ judicatur: quia postquam præclarum Dei gustavit verbum, ac mysteriorum conscientiâ dignatus est, omnia voluptate exiguâ inescatus prodidit.* Εἰκῆ igitur, ἀνωφελῶς, *inutiliter, nullo bono:* ut sit, *inutiliter, si tantùm inutiliter, & non cum malo.* Eodem capite

v. 13. legitur, Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ὑπὸ ξύλου, ſcio eſſe qui mirantur nodum quem hic nectunt S S. Patres: B. Hieronymus imprimis; adeò quidem ut, inter cætera, poſt paſſionem Chriſti Græcos Hebraéoſque codices corruptas exiſtimet, quòd in utriſq; Θεοῦ legatur nomen, ab Apoſtolo omiſſum. In Græco quippe Deut. 21.23. ὅτι κεκαλημένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς ὁ κρεμάμενος ὑπὸ ξύλου. cùm in Hebræo קללת אלהים legatur. Neq; Græci parciùs: Inter quos Procopius, qui vel Galatarum cauſâ, quòd in multis adhuc inſanirent, prætermiſſum ab Apoſtolo, vel quòd blaſphemum videretur, eraſum Dei nomen exiſtimat. Verba ejus in hunc ſenſum ad Deuteronomium, Græcè nondum edita, Ὅτι κεκατηραμένος ὑπὸ Θεοῦ πᾶς ὁ κρεμάμενος ὅτι ξύλου. Ἀκύλας ὁ ἐξέδωκαν, Κατάρα Θεοῦ, κρεμάμενος. Ὁ δὲ Ἑβραῖος ἀποστολος ὅτε, ὑπὸ Θεοῦ, ὅτε, Θεοῦ, φησι, μισθεὶς τὸ ῥητὸν περὶ Γαλατας, ὡς ἀνοήτους καλεῖ. καὶ ἴσως διὰ τοῦτο παρέλιπεν, ὡς ὕβριν ὑπ' αὐτοὺς, ἢ περιῄρηκεν. ἢ τάχα τὶς, ὡς βλασφημίαν, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων ἐξεῖλε βιβλίων. Quaſi aut flagitium ſit, profiteri, Chriſtum in ſe ſuſcepiſſe maledictionem Dei, qui *pronomine maledictio* hâc ipsâ *factus* Epiſtolâ dicitur; aut qui *maledictum*, non *à Deo* autem *maledictum*, dicat, ſenſum ſic ſententiimque mutet. Cùm præſertim vox Hebræa quæ in Lege exſtat, vel intendat id quod dicitur (quo nihil uſitatius in Sacris literis) vel confirmet. Ità cùm, exempli causâ, *terra* Geneſ. 5. *maledicta* dicitur *à Deo*, ibi, καὶ ὑπὸ γῆς ἣν κατηράσατο Κύριος ὁ Θεὸς, dicunt Helleniſtæ: Ego autem ſi quis ἐπικατάρατον aut *maledictam* dicat, nondum aliud ab eo dici video; cùm ut benedictio ſic maledictio à Deo ſit, quod nemo neſcit. Quid, quòd paſſim abſolutè ἐπικατάρατος, qui ὑπὸ Θεοῦ ἐπικατάρατος, vel ἐναντι Κυρίου, aliis in locis dicitur? Ut omittam locos alios, Deut. 27. ubi maledictiones proponuntur, duodecies minimùm ἐπικατάρατος, qui peccat, dicitur: de quo non dubitatur, quin ὑπὸ Θεοῦ ἐπικατάρατος intelligatur: Ἐπικατάρατος ὁ ἄνθρωπος ὃς ποιήσει γλυπτὸν καὶ χωνευτόν, v. 15. Ἐπικατάρατος ὁ ἀτιμάζων πατέρα αὐτοῦ, ἢ μητέρα αὐτοῦ, v. 16. Et nè procul abeamus, nonne hoc ipſo capite, verſu nempe decimo, abſolutè, ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου, &c. dicitur? cùm ibi vel quod dixi, vel ארור, ſeu ἐπικατάρατος, ut Deut. 27. 26. in Hebræo, hic autem, Θεοῦ, אלהים addatur. Ad verbum enim, κατάρα Θεοῦ πᾶς κρεμάμενος ὑπὸ ξύλου. quod ἐπικατάρατος Apoſtolo: qui non minus interim, nec ſenſu dixit alio quòd dixit, quàm quod dictum fuerat à Moſe. Ut antiquos, qui in his minutiis hæſerunt, admirari ſatis equidem non poſſim: quanquam Hebraiſmi ignorantiam dediſſe cauſam, dubitandum non

v. 15. ſit. Eodem capite cùm illud legitur, Ἀδελφοὶ, κατ' ἄνθρωπον λέγω, ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ, ἢ ἐπιδιατάσσεται, non longè à Thalmudiſtis ſive νομικοῖς abiiſſe videtur: qui cùm de Deo Diviniſque rebus humanitus loquuntur, plerunque, ὡς κατ' ἄνθρωπον λέγω, aut ſimile quid, addunt; nè Divinam majeſtatem, ſi ſimpliciter de ea quid pronuncient, imminuant ſic aut offendant: quod contractè linguâ ſuâ, eodem ſenſu, כבל יכול, ipſi ſcribunt; ac ſi, ὡς ἐπὶ δυνατῶν, vel, cum Apoſtolo, ὡς κατ' ἄνθρωπον λέγω, quis dicat. Ut cùm, *dolere Deum*, aut *affligere ſe*, exempli causâ, *ob ſanguinem improborum, multò autem magis juſtorum*, dicunt. Sed & B. Hieronymum fugiſſe rationem, qui hæc verba ad ea quæ mox ſequuntur, οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν· ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματί σου. ὅς ἐστι Χριστός, referenda arbitratur, mox dicetur.

Cap. IV.

Ampliùs eodem capite tertio quædam notata. Locus, οὐ λέγει, Καὶ τοῖς Σπέρμασιν: *id quomodo intelligendum. Seth,* σπέρμα ἕτερον. *B. Hieronymi de eo loco de quo agitur, judicium.* Σπέρμα *de uno dictum; ut cùm,* σπέρμα γυναικός, *dicitur.* τῷ σπέρματί *&* ἐν τῷ σπέρματί. ἐνευλογηθήσονται τῷ σπέρματί σου. *Locus,* Τῶν ἐθνῶν ἐν Ἀβραὰμ εἰς τὰ ἔθνη περισσεύσῃ, *&* Paulina *in eo notata trajectio.* ἐν χριστῷ μενοῦν: *&* quis *intelligendus.* ἐν χριστῷ. ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν, *&* quomodo *dictum.* Μεσίτης, *Inter-*

nun-

nuncius, interpreti; & an non rectiùs Mediator cum antiquis dicatur. Internuncius quis.

CApite eodem ſequitur, Τῷ δ᾽ Ἀβραὰμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν· ἀλλ᾽ ὡς ἐφ᾽ ἑνός, Καὶ τῷ σπέρματί σου. ὅς ἐστι Χριστός. Quibus verbis urget quod antè dixerat, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραὰμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Quod ex eo probat loco qui c. 22. v. 18. Geneſeos legitur, Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς: non autem altero, (quod quidam volunt) εἶναί σε ὁ Θεὸς, καὶ τὸ σπέρματός σου μετὰ σέ, qui 17. 7. ejuſdem libri legitur. Priori loco *ſemen* non collectivè accipi, ſed ità accipi vult Apoſtolus ut cùm dicitur, *Ponam inimicitias inter te & mulierem, & inter ſemen tuum & ſemen illius: Ipſum conteret tibi caput*, &c. Quemadmodum & Seth, ſub quo invocari cœptum eſt nomen Dei, & cujus filii *filii* dicuntur *Dei*, *ſemen aliud*, σπέρμα ἕτερον, ejuſdem lib. c. 4. 25. dicitur; ut ſic ipſe & Abel eâ voce diſtinguantur: ibi enim, *Dedit mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem interfecit Cain*: Ità ut ſinguli eorum, quanquam matre eâdem nati, σπέρμα dicantur. Apoſtolus, non orthodoxus modò ſed θεόπνευστος & ἀναπτύξεως loci ejus cujus jam meminimus interpres, in eodem unum non minùs denotari Chriſtum probat quàm cùm σπέρμα γυναικὸς vocatur: ut ſi Abel, ut ſi Seth, ſingulóſque ex aliis ſic dicas, & hâc voce unum aliquem eximiè deſignes. Unde ſatis equidem mirari B. Hieronymum non poſſum, qui, ut abſurdum, hoc traducit: & inter alia, *Omnes Scripturas ſenſu ac memoriâ peragravimus, nunquam plurali numero Semina ſcripta reperi; ſed, ſive in bonam ſive in malam partem, ſemper ſingulari numero.* tum (quod excidiſſe illi nolim) *Unde manifeſtum eſt, id feciſſe Apoſtolum quod premiſit; nec verecundiæ ad Galatas uſum eſſe ſenſibus, ſed quotidianis & vulgi, & quæ poſſint, niſi promiſiſſet,* SECUNDUM HOMINEM DICO, *prudentibus diſplicere.* Quaſi ſcilicet vel illud, κατ᾽ ἄνθρωπον λέγω, quod ὡσεὶ ἐκ παραβάσεως præceſſerat, huc referendum vel ità ſit accipiendum; aut Apoſtolus σπέρματα hoc ſenſu numero plurali in Scriptura legi dicat: qui τὸ σπέρμα, ſive *ſemen*, modò ὡς ἐφ᾽ ἑνὸς, *ut de uno*, modò ὡς ἐπὶ πολλῶν, *ut de multis*, eo autem loco de quo agit, ut de uno, rectè ac meritò accipiendum notat. Quomodo de uno? Ut cùm *ſemen mulieris* dicitur de uno. Grammaticorum ergò more ac τεχνικῶς loquutus eſt: *Non dixit, σπέρματα, ut σπέρματα ſignificaret, ſed ut unum aliquem ſignificaret*, inquit. Accedit, quòd τὸ, λέγειν, de *ſignificatione* & *intellectu* uſurpatur. Ità ex Homeri interpretè ſi quæras quid Poeta velit cùm μῆνιν dicit, quæ prima Iliados totius vox eſt, λέγει δ᾽ ὀπίσσω χόλον, reſpondebit; hoc eſt, *iram ſignificat conſtantem.* Ità noſter qui dixit, οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασι, ſimul, τοῦτο τὸ σπέρμα λέγεσθαι, *hoc unum ſignificari*, addit: non enim collectivè accipi *ſemen*, ut de pluribus, ſed ut de uno; Σπέρμα, hoc eſt, Chriſto. Nam τὸ σπέρμα collectivè poſitum τὰ σπέρματα ſignificat. Ut, Chriſtum, Seth, Abel: Et hìc Chriſtum; de quo in promiſſione dicitur, Ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου. Quanquam ſuſpicor & aliud hic eſſe quod decepit eruditos: quòd, τῷ σπέρματι, nimirum. dixit; cùm eo loco, ἐν τῷ σπέρματι, legatur; Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου. Qui non obſervarunt, in antiquis Græcis codicibus ἐνευλογηθήσονται legi: quomodo Apoſtolus haud dubiò legit, Ἐνευλογηθήσονται τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, meliùs quàm, ἐν τῷ σπέρματι, quod noſtri habent codices. Pſalmo autem 71. 18. καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαί. Cùm verò locis propè infinitis, tum in Sacris tum in ipſa Geneſi propemodum ubique, τὸ *ſemen* collectivè uſurpetur, (ut in illo, *Semini tuo dabo terram hanc*, &, *Multiplicabo ſemen tuum*, &, *Inter me, & vos, & ſemen tuum*, eodémque modo ſingulis ferè, ut nunc diſtinguuntur, capitibus) de uno autem rariùs & efficaciter, quid mirum, ſi in eo de quo agitur nunc loco non de ſemine eum loqui dicat quod plurali numero exprimitur & ſemina deſignat, ſed de uno, qui eſt Chriſtus? Et quò B. Hieronymi hic obſervatio, qui, *Semina, multitudinis numero in Sacris reperiſſe literis ſe*, negat? Neque video cur ἀπερισκέπτως aut imprudenter loquatur, qui benedictum illud Semen ἐξόχως ità dicit

Cap. 3. v. 16.

aut ità dici ait. De quo & plurima recentiores. Eodem capite in illo loco, Τί οὖν ὁ νόμος; Τῶν παραβάσεων χάριν προσετέθη, &c. διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, cùm, διαταγεὶς δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου, dicitur, non poſſum aſſentiri iis qui alium μεσίτην præter magni Angelum conſilii intelligunt. Ità autem etiam ſentire antiquos, aut pleroſque ex iis ſaltem, nè illi quidem negant qui hìc Moſen deſignari credunt: Quem nos, ut fidelem Domino miniſtrum, etiam in Lege, ὑποτάκτικὸς ac *ſubjici*, nuſquam ἀντιδιατάκτικὸς, *opponi* illi aut *componi* de quo agitur, exiſtimamus. B. Ambroſius, qui *Angelos* Prophetas (de quo alibi) dici arbitratur, *Per hos Lex ordinata*, inquit, *ac diſpoſita à Deo eſt; in manu, id eſt, poteſtate, Salvatoris.* Theophylactus, ἐν χειρὶ μεσίτου, τουτέστι, Χριστοῦ. δείκνυσι γάρ, ὅτι τὸν νόμον ὁ Χριστὸς δέδωκε. Et antè magnus Chryſoſtomus, Ἡ τοὺς ἱερεῖς ἀγγέλους καλεῖ, ἢ ἵνα αὐτοὺς τοὺς ἀγγέλους ὑπηρετήσασθαι φησὶ τῇ νομοθεσίᾳ. μεσίτου δὲ ἐνταῦθα τὸν Χριστὸν φησι, δείκνυς ὅτι περιῶν, καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκε, *Vel ſacerdotes dicit Angelos, vel ipſos Angelos inſerviſſe vult Legi. Mediatorem autem dicit hìc Chriſtum: quo & jam ante fuiſſe & dediſſe ipſum Legem oſtendat.* Ut alios omittam. Qui nè quidem video, cur illud, ἐν χειρὶ, quod poteſtatem notat, Dei Filio, etiam priuſquam aſſumſiſſet hominem, non rectè tribuatur, neque quicquam præter miniſterium & operam, non autem amplius (quod eruditi volunt) denotare poſſit: cùm *in manu Dei eſſe* aliquid, etiam αὐτοκρατορικῶς, quâ voce hìc utuntur, ſine majeſtatis imminutione aut poteſtatis dicatur; ut cùm, *Regis cor in manu Domini eſſe*, ait Sapiens: qualia ubique ἀνθρωποπρεπῶς, ut loquuntur antiqui, uſurpantur. Si hoc autem modo τῷ μεσίτῃ, qui eſt Chriſtus, aliquid detrahitur, aut parùm illo dignum id videtur, Stephano quid fiet, qui Actor. 7. 35. Moſen ἐν χειρὶ ἀγγέλου τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ eſſe miſſum dicit? ubi ipſe interpres noſter, *ductu Angeli qui viſus ei fuerat in rubo*, dixit. Si ergò τὸ, ἐν χειρὶ, huic ipſi nihil eo detrahit in loco, quomodo hìc detrahat non video. Nè jam dicam, priùs cogitandum quomodo ἐν χειρὶ τοῦ μεσίτου *ordinata* Lex aut *diſpoſita* dicatur. Nè jam dicam, licèt Angelos qui ità propriè dicuntur hìc intelligamus, longè ſupra eos eſſe qui hìc Mediator dicitur; ſive ſimpliciter, quâ Dei Mediator atque hominum futurus erat (quod nonnullis ex antiquis, etiam Ambroſio, videtur) ſive quà idem ille inter Deum, qui tum Legem tulit, (cujus majeſtatem ac terrorem ferre Iſrael non poterat) hominémque, qui accepit, Mediator fuit. Qui ut tantùm *internuncius* dicatur, admittendum vix arbitror. Cùm præſertim munus internuncii, ut in bello ità & alibi, etiam viliſſimis, citra fœderis effectum quoque aut pacis, tribuatur: quemadmodum in Comœdia internuncios ſuos milites atque amatores mittunt. Quod & ſervorum munus: Livius, *Servus erat Zeuſippo, totius internuncius & miniſter rei.* Apud quos, etiam in Sacris, idem quod *interpres.* Minimè autem quod ille qui, *Mediator & duplex genus*, dicitur Prudentio. Eruditiſſimum Gloſſarium, Μεσίτης, *ſequeſter, arbitrator, mediator.* Neque aliam in exprimendis Græcis felix artifex invenit Apuleius quâ μεσίτῃ, etiam cùm de hominibus uſurpatur, exprimeret. Ego (ut iterum hoc dicam) præterquam quòd ſatis, præſertim in Sacris, commendatas nobis voces eſſe ſciam quibus SS. Patres utuntur, malim in contextu ſanè minùs, ubi opus eſt, Latinè, quàm non ſatis efficaciter efferre quæ dicenda ſunt. Ut autem aliquid ἐν χειρὶ ſive *in poteſtate* internuncii dicatur eſſe quis admittat? Adde, quòd poſtquam ἐν χειρὶ μεσίτου hìc dixit, ſtatim ſequitur, Ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστιν. Ubi de eodem Mediatore agi, idémque ad ſuperiora referendum, nec dubito nec dubitaſſe antiquos arbitror: tantum abeſt ut ad Moſen hæc aut ſuperiora referam. Quemadmodum nec arbitror, cùm, ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἐστι, dicitur, *Deum eſſe ſemper ſui ſimilem*, dixiſſe, aut id voluiſſe Apoſtolum: Qui, *Mediator autem inter unum*, inquit, *eundémque* (aut, *unius*) *non eſt* (non enim mediator eſſet) *quamvis ipſe Deus unus eſt*, aut, *cùm Deus tantùm unus ſit.*

v. 19.

v. 20.

CAP.

Cap. V.

Locus, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ ὑὸν αὐτῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Τὸ, γυνὴ, *quomodo accipiendum eo loco.* Γυνὴ, ἡλικία τις. *Mulieris appellatione etiam Virginem, è Juriſconſultorum mente, contineri. Hebræorum* עלמה, ὑπόκρυφον, ἔνδυν μίμνουσα. Ἡ ἄνωθεν δουλεία. Πάλιν & ἄνωθεν, ἐπὶ τὰ ἀρχαῖα. *Locus,* γίνεσθε ὡς ἐγὼ, *&c. de eo Chryſoſtomi ſententia.* δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκός: *& an,* τῆς σαρκός μου, *legendum.* δι' ἀσθένειαν & κατ' ἀσθένειαν εὐαγγελίζεσθαι. Τὸ, εὐαγγελίζεσθαι, *quomodo accipiendum.* εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. *Loci quæ obtinet diſtinctio examinata.* εἰς πάλιν ὠδίνω. Ὠδίνειν *quid.* Μορφοῦσθαι, ἐξεικονίζεσθαι. Εἰς σύστασιν ἐρχεσθαι. Διοργάνωσις. Διάπλασις. Ὠδίνειν & Parturire. *Locus,* Ἤθελον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου. Ἀλλαγὴ ſeu ἐπαλλαγὴ τῆς φωνῆς, τροπή. *Locum Apoſtoli quomodo expoſuerit Chryſoſtomus. Locus,* μία μὴ ὑπὸ ὄρος Σινᾶ, εἰς ἐλευθερίαν γεννῶσα, *&c. Loci interpretatio.* Τὸ γὰρ Ἄγαρ, *&c. quomodo accipiendum. Loci totius mens & ἀκολουθία. Locus,* ἅπτου καὶ βόησον. Ῥηγνύειν. *Locus,* Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα. *Quid in eo loco* τὸ διώκειν. *Helleniſtis quomodo uſitatum: Fraudem incogitare;* Κατασοφίζεσθαι. Δολιεύεσθαι. Ἐπεδρεύοντες.

CApite quarto cùm dicitur, Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν ὑὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, rectè ad mentem loci Heſychius, qui τὸ, γυνὴ, ἡλικία τις, interpretatur; Γυνὴ, ἡλικία, ἡ ἀζυγὸς Πυθαγόρα. Qui Pythagoras de nuptiarum ætate cùm ageret quâ jungenda viro eſſet virgo, (quod & à Platone, Heſiodo cæteriſque factum) voce γυναικὸς utebatur. Heſiodus, Cap. 4. v. 4.

Ἡ δὲ γυνὴ τέτορ' ἥβης, πέμπτῳ δὲ γαμείτω.

Ubi γυνὴ eſt *virgo*, cujus ætatem annis quatuordecim definit, câ lege ut quinto & decimo jungatur viro. Hoc voluit, cùm ſcruditè ad hunc locum notat Procopius, Γυνὴ γὰρ λέγει καὶ ἡ παρθένος. ἡλικίας γὰρ ἡ κλῆσις, τῆς ὥρας ἔτι παιδίου, ὡς καὶ ἡ τοῦ ἀνδρὸς, κἂν ἐν τῷ σπείρειν μὴ ἔχῃ φρᾶξιν. διὸ καὶ Παῦλος φησὶν, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν ὑὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός. Sed & Juriſconſulti tit. De verb. ſignif. *Mulieris*, inquiunt, *appellatione etiam virgo viripotens continetur.* Quod Juriſconſulti Græci, Τῷ ὀνόματι τῆς γυναικὸς καὶ ἡ ἐπίκλητος παρθένος δηλοῦται. Eſt igitur γυνὴ, ἡλικία τις, & quidem virginis. Quod Hebræi elegantiſſimâ voce עלמה expreſſerunt: antiqui autem ὑπόκρυφος interpretantur, quaſi, ἔνδυν μίμνουσα, dicas: quomodo de virgine Heſiodus loquitur. Eodem capite ſequitur, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; Ubi ἄνωθεν, *ut priùs, ut antè.* Ἡ ἄνωθεν δουλεία de qua agit, eſt, *antiqua ſervitus.* Autor qui vitam Theclæ deſcripſit, Οὔτε γὰρ σῶν ἠθῶν καὶ πρέπον, ἵνα τὸ σῶμά τις ἀδῆς τὰ ἄνωθεν καὶ σωμότητος, ταῦτα τὰ περὶ σε γυμνάσια. idem paulò pòſt, πέφρικάν σε παρθένε ἅπαντες ὡς ἐν τῇ καθήκοντι λογισμῷ, ἀναπέφυκε ἡ τὰ ἄνωθεν τῆς οἰκίας ἐυδαιμονίαν. Simpliciter interpres vetus *denuò* dixit; qui, *quibus denuò ſervire vultis* Operoſiùs recentior, *ad ſuperiora regreſſi.* Πάλιν ergò & ἄνωθεν, ἐκ δευτέρου. Sequitur, Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς· ἀδελφοὶ, δέομαι ὑμῶν. οὐδέν με ἠδικήσατε. Οἴδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. Quo in loco an non aliquid ſibi permiſerint interpretes, videndum; qui nec ut oportet diſtinxiſſe eum, ideóque nec ſatis expendiſſe, videntur. Ad cætera autem priuſquam veniamus, ſatis aſſequi non poſſum τί παθὼν magnus Chryſoſtomus, neq, modò linguæ gnarus ſed & eloquentiæ anteſignanus, πῶς ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ad perſecutiones referat Apoſtoli: Quemadmodum & Græci cæteri, qui ad hunc locum notant, Οἷον μὴ ἀσθενείας σαρκικῆς, τυτέστι, μὴ δεσμῶν καὶ πληγῶν καὶ φυλακῆς, ἅπερ ὑπὸ τῶν ἐναντίων τῷ κηρύγματι ὑπέμενον. Cauſam arbitror, quòd, contrà quàm noſtra habent exemplaria, δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκός μου, legerint: cùm ſimpliciter, τῆς σαρκὸς, legendum videatur. Ea res effecit ut magnus Theologus ille utrumque verſiculum conjungeret, quaſi idem in utroque ab Apoſtolo dicatur. At verò v. 9. v. 12, 13.

aliud

aliud δι' ἀδένειαν & κατ' ἀδένειαν εὐαγγελίζεσθαι. quemadmodum peculiaris vis in voce εὐαγγελίζεσθαι, quam non ſatis expendiſſe videntur. *Annunciavi primò vobis, propter infirmitatem veſtram, læta ac grata*, inquit: qualis eſt remiſſio peccati, & invitatio ad pœnitentiam: *ut vos lucrifacerem.* cùm peccati accuſatio plerunque præmittatur; quæ eſt Legis, ſicut iſta Evangelii. E quo patet jam quid ſit εὐαγγελίζεσθαι, quid ſit item εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. *Nunc ad vitiorum reprehenſionem me accinxi: propterea minùs ſum gratus vobis.* Et hoc eſt quod mox ſequitur, Ὥστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; Quò magis noſtros miror, qui cùm, δι' ἀδένειαν τῆς σαρκὸς, legerint, nihilominus ad perſecutiones id referunt; quod, *per infirmitatem carnis*, interpretantur: id eſt, *per varias*, ut hic loquuntur, *afflictiones, quibus quotidie exercebatur Apoſtolus; adeò ut nihil illo eſſet abjectius, ſi externam ſpeciem atque adeò ſi hominem externum ſpectes.* Neque cætera ſanè ſatis expendiſſe videntur: Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς. Hoc eſt, *Quemadmodum hactenus χτ μηδὲν ἑτεροζυγοῦντες, nuſquam contentioſi, ſed ſummâ inter nos egimus concordiâ, ità porrò agamus: ego ut vos, vos ut ego. Id vos rogo. Ità enim hactenus egimus. Vos quidem, ut nulla in re minùs benignè mecum ageretis, quamdiu propter infirmitatem veſtram prædicationem meam ſic accommodavi: quod & intelleximus ipſi: quemadmodum nec meam etiam, quæ in afflictionibus conſiſtit, contemſiſtis.* Ut, τὸ, εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον, ad œconomiam quâ in docendo uſus eſt referatur: útque verba illa, Οὐδέν με ἠδικήσατε, versûs ſint initium, & cum illis τὸ, οἴδατε ὅ, conjungantur: contrà quàm nunc fit: Hoc modo, Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς, ἀδελφοὶ, δέομαι ὑμῶν. Οὐδέν με ἠδικήσατε· οἴδατε δ, ὅτι δι' ἀδένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. Eodem capite & illud legitur,

v. 19. Τεκτία με, ὃς πάλιν ὠδίνω. Ubi, *quos iterum parturio*, vulgò: parùm concinnè, meo quidem animo. Quis enim parturit ἵνα μορφωθῇ, *ut formetur*, (hâc enim voce utuntur) quod in utero jam geritur, cùm ipſa μόρφωσις fœtûſque formatio diu legitimum (quod ignorare nemo poteſt) antecedat partum? In eadem autem tranſlatione quis dubitat quin perſiſtat, cùm addit, ἄχρις ἂ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν? Μορφοῦσθαι autem eſt quod ἐξεικονίζεσθαι imprimis eleganter Helleniſtæ dicunt. Conſtitut. Clementis, Πᾶν γὰρ τὸ ἐξεικονιζόμενον, ψυχὴν λαβὸν θεοῦ, φονευθὲν, ἐνδικηθήσεται, ἀδίκως ἀναιρεθέν. Nota lex eſt Exodi 21. Ἐὰν δ μάχωνται δύο ἄνδρες, καὶ παταξωσι γυναῖκα ἐν γαστρὶ ἔχουσαν, καὶ ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς μὴ ἐξεικονισμένον, ἐπιζήμιον ζημιωθήσεται). Magnus Baſilius hoc & εἰς σύσσιν ἐρχάδες ad 33. Pſalm. conjunxit: ubi, ὃ γὰρ περὶ πηγὴν τὸ μόρφωσιν τοῦ ἐυσεβείας δηλοῖ, ὅτε οἱονεὶ διαπλάττεται παρ' αὐτοῦ, καὶ εἰς σύσσιν ἔρχεται. ubi & de hoc loco. Alii nonnunquam εἰδοποιεῖσθαι fœtum dicunt cùm formatur: Procopius ad Leviticum, Φασὶ δέ τινες τῶν σοφῶν, ἐν ᾧ ἂν ἄρσεν εἴη τὸ ἐν μήτρᾳ καταζηθὲν, ἐν μὲν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰδοποιεῖσθαι· ἐν δὲ ἑπτὰ, ὡς ἂν ἀθρόες, διπλασίονος χρόνου θρεφθῆναι. Phyſici διοργάνωσιν & διάπλασιν dicunt; qui tum demum animal ἔμβρυον vocari volunt: poſt quod reliqua, & ratio, ſequuntur. Ut non fruſtrà ſic locutus ſit Apoſtolus. Elegans Philoponi ad 1. cap. Geneſ. lib. 6. locus eſt; Ἐντεῦθεν οὖν καὶ πρὸς τοὺς ἐμπύκους ὁμολογούμενον διδασκόμεθα, ὅτι ζῶον οὐκ ἔστι πρὶν διαπλασθῆναι τὸ χτ μαστὸς· ἅμα δ τῇ διαπλάσει ψυχοῦται ζωογονούμενον. Atqui, *Mulier*, inquit interpres, *gravida ὠδίνειν dicitur toto geſtationis fœtûs tempore.* Quod ut concedamus etiam de ea dici poſſe quæ uterum & imperfectum adhuc geſtat fœtum, (qualis הרה dicitur in Lege; quemadmodum & τὸ, Ὠδίνειν, ἐγκυμονεῖν, de gravida Heſychius interpretatur) anne ideo & *parturire* dicitur, quæ uterum vel gerit, vel formatum necdum geſtat fœtum? Quomodo enim parturigo, ut loquuntur Medici, formationem fœtûs antecedet? quomodo dicetur *parturire* ulla *ut formetur fœtus?* Quod nonnulli, credo, cùm viderent, inter quos & Haymo, *parere deſidero*, interpretati ſunt: ut ſic ante partum ſcilicet formari fœtus poſſet. Eraſmus in Paraphraſi, *Semel vos genui Chriſto:* quia 1. Cor. 4. 15. ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα, legerat, ni fallor: (cùm nec gignat fœmina, nec τὸ ὠδίνειν propriè de viro uſurpetur; nec in utero gignentis μορφωθῆναι fœtus dicatur) qui mox addit, *nunc deſciſcentes à Chriſto denuò parturio, donec plenè formetur in vobis.*

quod

quod eódem redire eſt. Quemadmodum nec ad abortum referre hoc poſſum: quales propriè non πίκτειν aut ὠδίνειν ſed ἐξαμβλοῦν dicuntur. Quid ſi autem quod Apoſtolus hic dixit, antè Moſes dixit, quem expreſſit noſter? qui, *An ego universum istum populum concepi?* inquit: ubi הֲרִיתִי eſt in Hebræos; quod, Μὴ ἐγὼ ἐν γαστὶ ἔλαβον πάντα τὸν λαὸν τοῦτον, ἢ ἐγὼ ἔτεκον αὐτούς; Helleniſtæ dixerunt. Ponamus ergò, ὡς πάλιν ἔλαβον ἐν γαστὶ, *quos iterum concipio, iterum in ventre geſto*, Apoſtolum dixiſſe. Sequitur, Ἤθελον παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου. Quo in loco quoque v. 20. mirum quantopere etiam ex antiquis quidam fluctuarint: Inter quos Nyſſenus; qui ut hanc ſive ἀλλαγὴν τῆς φωνῆς ſeu παραλλαγὴν, Adverſùs Eunomium, τροπὴν dixit, ità de allegoria quâ mox utitur intelligit: Verba ejus ſunt, Τὸ δὲ μὴ ἐπ' εὐθείας νοούμενον, τροπῆς τινὸς χρῄζει πρὸς τὴν τῶν καιρουμένων παράληψιν. καὶ ὥσπερ ὁ Παῦλος ἀλλάξαι ἑαυτὸν τῇ φωνῇ ἐπηγγείλατο, μᾶλλον μεταθέναι τὴν ἱστορίαν εἰς τροπικὴν θεωρίαν· ὅπως ἐνταῦθα ἡ τῶν καιρουμένων φανέρωσις, τροπὴ τοῦ λόγου ἂν δέοιτο τοῦ Σολομῶντος καὶ παιδαγωγοῦ. quo nihil magis alienum: quid enim hæc ad eam quæ mox ſequitur allegoriam? Quare id ad affectus ac lacrymas quas præſens expreſſurus erat, referre maluit Chryſoſtomus; Οὐκ ἀρκεῖ τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ὀπίζητεῖ καὶ τὴν παρουσίαν· ὥστε ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, φησὶ, τετύφλωται, ἀλλάξαι τὸν ὀλοφυρμὸν, πεῖσαι καὶ δάκρυα, καὶ πάντα εἰς ἔπαινον ἐπαγαγεῖν. Nec multò aliter Eraſmus, qui ad proprias orationis formas quibus qui præſentes ſunt utuntur, hoc refert; quales, qui caſtigant modò, modò ad mœrorem animos inflectunt. Neque multùm cæteri recedunt. Quia autem paulò antè, Errare eos, dixit, quòd præſentem optarent tantùm, cùm abſentis eadem habenda eſſet ratio; quid ſi hoc dicat, *Imò, nunc adeſſe optarem, ac mutari poſſe id quod dixi: in has enim me angustias jam redegiſtis.* Eodem capite legitur, Ἅπινά ἐστιν ἀλληγορούμενα. αὗται γάρ v. 24. εἰσιν αἱ δύο διαθῆκαι· μία μὲν ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, εἰς δουλείαν γεννῶσα, ἥτις ἐστὶν Ἄγαρ. Quo ipſo in loco, ſi quid judicamus, magno molimine opus non erat. Non parùm enim ſe involvunt, etiam qui à mente Apoſtoli non procul abſunt. *Mons*, inquit, *Sina, eſt Agar*: hoc eſt, *peregrina illa.* ut ad ſignificationem τοῦ Ἄγαρ, alludat: quæ ut extra benedictionem; ità extra terram promiſſionis, Sina. *Fœdus*, inquit, *alterum*, ſive *Lex, quæ ſervitutis eſt, à monte Sina deducitur: quæ eſt Agar*, id eſt, *peregrina.* Nam & ipſa peregrinis paret, quamdiu extra fœdus eſt, ut Agar. Sequitur, Τὸ δὲ Ἄγαρ. Ubi, Τὸ, τυχικῶς ſumitur: quomodo qui gloſſas, hoc eſt, peregrinas interpretantur voces, uti eo ſolent. Τὸ enim Ἄγαρ ſic interpretatur, quod eſt *peregrina.* ac ſi dicat, *Vox enim* Ἄγαρ *Sinæ reſpondet: qui mons eſt Arabiæ ac peregrinus. quæ ut olim extra promiſſionis terram, ità Judæorum Hieroſolymæ reſpondet: quæ & ipſa Legi nunc adhæret; multùm diſſimilis cœlesti illi, cujus filii nunc ſumus.* Tantum abeſt ut aut montem Arabiæ aut eandem cum Sina fuiſſe Agar dicat: Cùm montem Sina, in qua data Lex eſt, συστοιχεῖν τῇ νῦν Ἱερουσαλὴμ, *commune id cum Judæorum Hieroſolyma habere*, dicat, quòd peregrina ſit utraque. Peregrina autem Hieroſolyma, quamdiu extra Evangelium, quamdiu in Sina, hoc eſt, in *vepretis* ſuis, hæret: Id enim *Sina* notat. Nihil autem dici ſimplicius poteſt. Ut totius loci à verſu 22. mens ſit; *Scriptum enim eſt, duos Abrahamum habuiſſe filios: alterum ex ancilla, cui nomen Agar (quod eſt, ſi interpreteris,* peregrina) *alterum ex ingenua ac libera, quæ Sara, hoc eſt,* domina *aut* princeps, *dicta. Qui ex ancilla autem, ſecundum carnem; qui è libera, vi promiſſionis eſt genitus. Quæ aliud deſignant: duo Fœdera, nimirum; Legis nempe, ac Promiſſionis ſive Evangelii. Quarum illa originem ex monte Sina habuit: quæ ut ancilla, ità ſervos parit; planè ut Agar illa, quæ & ſervum peperit. Quippe ut Agar peregrina ſimul & ſignificatione vocis & re fuit; ità Sina, mons Arabiæ, & extra terram illam fuit quæ Promiſſionis dicitur: Quæ commune id cum ea quæ nunc eſt Hieroſolyma imprimis habet, quòd cum ſuis liberis, id eſt, Judæis, ſerviat.* Quare nè illâ quidem obſervatione opus eſſe arbitror, *Ex Sina, id eſt, Arabia*, ab Apoſtolo dici, *non quòd Agar indè eſſet orta, (erat enim Ægyptia) ſed quia cum Iſmaele & ſuis nepotibus Arabiam incoluit.* Satis enim ſit, Sinam cum Lege ſua & ancillam eſſe & peregrinam; hoc eſt, veram Agar: qualis & terreſtris Hieroſolyma eſt, quamdiu talis. De quibus vellem in Paraphraſi Eraſmus noſtras cogi-

taſſet: qui inter cætera, *Si quidem mons Sina eſt in Arabia, quæ Chaldæorum linguâ Agar ancillæ nomen refert, confinis monti Sion: in quo ſita eſt civitas cui quondam erat nomen Jebus; nunc Jeruſalem dicitur.* Nè de ſingulis nunc agam. Paulò pòſt cùm ſequitur,

v. 27. ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα, notari velim, τὸ, ῥῆξον, aut τελικῶς, junctum cum alio, aut ἀτελῶς, ſeu ſeorſum, Helleniſtis uſurpari: qui in eo de quo nunc agitur Eſaiæ loco τὸ רנן eâ voce expreſſerunt; quod, *in laudem prorumpere*, eſſet: Cùm interdum τὸ ῥηγνύειν abſolutè de *vociferatione* uſurpetur: Heſychius, Ῥῆξαι, ἐκφῆξαι φωνήν. Ῥηξάτω, κεκραξάτω. & Ῥῆξε, ἐκέκραξε. Quomodo παιδοδιαμωῦντα eſſent quibus utitur Apoſtolus. Idem autor eruditiſſimus, ex ſcriptore antiquo, Ῥῆξαι, inter alia, κράξαι, interpretatur. Quare vel, *erumpe in laudem*, ex loco Eſaiæ, vel, *vociferare & clama*, ex Helleniſtis, reddendum erat. Quanquam & *erumpere laudem* ac *vociferationem* Latinè dicas; ut, *gaudium*, Comicus;

Jámne erumpere hoc licet mihi gaudium?

v. 29. Capite eodem, & quidem paulò pòſt, quod legitur, Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, ità interpretantur eruditi, *Sed quemadmodum tunc is qui ſecundum carnem genitus fuerat perſequebatur eum qui natus erat ſecundum ſpiritum.* cùm ad verbum hoc in hiſtoria Sacra legi non meminerim: nihil enim aliud, puto, dicitur, niſi quòd Sara Iſmaelem viderit *ludentem*; aut, ut alii, *ſubſannantem*. Procopius (qui ex omnibus Græcorum Commentariis potiſſimâ elegit) ad τὸ παίζειν, quo utuntur ibi Helleniſtæ, quod eſt, *ludere*, recurrit: quos nonnunquam ἀντὶ τοῦ τύπτειν ἢ μαχέσασθαι, *de verberibus aut pugna*, uſurpare id vult: quaſi idem nempe hìc reperiſſet quod ibi legitur, ὡς πού μιν αὐτῆς παίζοντα Iſmaelem inveniſſe Sara dicitur: idem ergò & Apoſtolum voluiſſe cùm διώκειν dixit. Cæterùm, aliquid malignitatis hìc fuiſſe, ex indignatione Saræ facilè apparet; quia Iſmaeli cum matre ejiciendo ea res occaſionem dedit. B. Hieronymus, *In Geneſi quidem hoc ſcriptum eſt, Quia illuſerat Iſaac Iſmael. Sed Apoſtolus oſtendit, non ſimplicem luſum fuiſſe, quem perſecutionem appellat: quia ſcurrilem cum & levem facere cupiebat, nè illi poſſet in hæreditate præferri. Ideo Abraham ejiciendo eum, vocem Saræ jubet audire.* Quæ nihil hùc nos juvant. Quid igitur? In legendis Helleniſtis obſervavi, id quod רמה ab Hebræis dicitur voce διώκειν reddi: (quod de eo uſurpatur qui occultè malum ſtruit, &, ut loquitur Flaccus, *fraudem ei cum quo agit incogitat.*) Ut cùm dicitur, Ὁ ἀνὴρ ὃς σωτελεστεῖ ἡμᾶς, καὶ ὃς ἐδίωξεν ἡμᾶς, cùm in Hebræo ea vox ſit quam diximus, 2. Sam. 21. 5. ubi eleganter Chaldæi, *qui adverſùs nos cogitavit.* Hoc verò quod modò καταστοχάζεσθαι, ut Exodi 1. 10. Act. 7. 19. modò δολιοῦσθαι, ut Pſal. 105. 25. Helleniſtæ dicunt. Quales ἐπεδρευτικοὶ Græcis dicuntur; qui verſuti ac doloſi fraudem ſemper cogitant, interdum produnt. Quod notaſſe in eo Sara videtur.

Cap. VI.

Locus, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν, *de tota Lege. Inſtitutum Apoſtoli. Priori Legis tabulæ quantum tribuerent Judæi.* Τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου, *prior illis tabula. Lex contracta: & quo pacto impleatur.* Τὸ πληροῦν *quomodo nonnunquam Græcis uſurpatum, etiam Platoni.* Τὸ כלה *interdum* τελειοῦν, *interdum* πληροῦν, *Helleniſtis. Locus,* Ἐγὼ δὲ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. Βάρος & φορτίον, *utrùm eadem. Locus,* Ἴδετε πηλίκοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρί. *de diſtinctione loci & Apoſtoli mente. Stylo ferreo ſcribere. Literæ majores, earumque uſus. Unciales literæ B. Hieronymi.* Πηλίκα, διάφορα, *quæ eminent. Recentioris interpretis ſententia. An idem hìc* γράμμα *quod* ἐπιστολή. ὦ πνεύματα & ὑμῶν. *Quid eo loco* πνεῦμα. *Adulatoriæ compellationes etiam in Eccleſiam invectæ, plurimáque earum exempla. Quid ſit* τὸ πνεῦμα ὑμῶν, *plurimis exemplis confirmatum.*

Cap. 5. v. 14. CApite quinto cùm dicitur, Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἑνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν, nunquam nobis illa celeberrimorum Theologorum ſatisfecit

ſatisfecit ad hunc locum obſervatio, *Quod in genere apud Paulum dicitur interdum reſtringendum eſſe ad id de quo agitur; ut hoc loco Legis nomen, ad ſecundam tabulam.* quaſi ſynecdochicè *Lex*, Legis pars, & ea quidem pars in qua non de Dei ſed de proximi amore agitur vel charitate, ſic dicatur: quam *Legis ſummam* 13. 9. ad Romanos dixit autor; Τὸ γάρ, Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, &c. καὶ εἴτις ἑτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. Nè jam dicam, univerſalem addi hic notam. Interim, non cuivis obvium Apoſtoli hîc inſtitutum puto: fruſtrà certè Chryſoſtomum, Ambroſium, Theodoretum, aliôſque hîc accedas. Judæi tantum priori tribuebant tabulæ, ut diſertè de ea dicerent, כל התורה כלילה באהבת ה׳ בכל לב ובכל נפש: hoc eſt, Πᾶς ὁ νόμος τῇ ἀγάπῃ τοῦ Κυρίου ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς πληροῦται, *Omnis Lex amore Domini ex toto corde & anima impletur.* atque ità alteram quaſi præteribant partem: Quod non rarò illis (ut & alibi diximus) à Domino objicitur: qui Matth. 22. 39. cùm Legem contrahit, ſecundam tabulam, haud parùm præter exſpectationem ejus à quo tum conſulebatur, ὁμοίαν τῇ πρώτῃ, *priori* dixit *ſimilem*; ut & Marci 12. 31. Matthæi autem 19. 18, 19. cùm de præceptis agit, ſola tabulæ ſecundæ ponit; *Si vis autem vitam ingredi, ſerva mandata. Dicit ei, Quæ? Jeſus autem dixit, Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Non dices falſum teſtimonium, Honora patrem & matrem, &, Diliges proximum tuum ut te ipſum.* Sed & apud eundem alibi, *Omnia ergò quæcunque vultis ut faciant vobis homines, & vos facite illis: hæc eſt enim Lex & Prophetæ.* De quo cùm diſputant nonnulli, utinam hanc quæſtionem omnino expedirent. Τὸ πλήρωμα τοῦ νόμου, priorem vulgò tabulam, ut de altera ſecuri, vocabant Judæi. Quomodo autem πλήρωμα, pars ut una, ità prima, quæ & à toto ſeparari poteſt? quod ab ipſis etiam Judæis fiebat. Lex autem, cùm ut oportet, factúmque eſt à Domino, contrahitur, duobus ſive λόγοις conſtat ſeu præceptis. Quemadmodum autem amor Dei niſi proximi amore non completur (quia objectum charitatis proprium & verum, cum Deo, id quod diligi vult Deus, rectè ponitur) ità qui ſic Deum amat ut excludat proximum, nec primam Legis rectè obſervat partem, neque implet totam. Judæi igitur, quemadmodum non parùm aberrarunt, cùm ſolum illud quod Deut. 6. 5. exſtat, *Diliges Dominum Deum tuum* &c. à parte altera quæ Levit. 19. 18. legitur, *Diliges proximum tuum ut te ipſum*, ſeparârent: ità qui priorem partem πλήρωμα τοῦ νόμου dicerent, haud minùs fallebantur; quod poſteriori convenit: Non tantùm quia ex amore Dei vero amor proximi exoritur, eúmque complet, ut diſertè à Johanne 1. Epiſt. cap. 4. v. 12. dicitur, *Si diligamus alii alios, Deus in nobis habitat, ejúſque charitas in nobis completa eſt*; ſed & quòd hæc pars ſuperiori addita abſolvit ſeu conſummat Legem: Quemadmodum & paſſim eâ voce utuntur Græci: ut cùm Plato in Timæo, τὸν τέλειον χρόνον ἀριθμῶν, τὸν τέλειον πληροῦν ἐνιαυτὸν, dixit. Neque enim hîc πληροῦν τὸν νόμον ità dicitur ut cùm πληροῦν τὸν νόμον, qui perfectè Legem implet, vulgò dicitur; ſed qui τὸ πλήρωμα, *quod adhuc deficit vel deeſt*, addit atque apponit. Quod quidem πλήρωμα compendio contractum, ut hîc factum ab Apoſtolo, ἐν ἑνὶ λόγῳ ὅλον τὸν νόμον πληροῖ, *unico præcepto totam complet Legem.* quemadmodum qui illud præſtat, totam complet Legem. Idem autem πληροῦν & τελειοῦν interdum Helleniſtæ dicunt; ut cùm, ἕως οὗ ἐτελείωσε Σολομὼν τὸν οἶκον, dicitur: verè enim complet, qui poſtremam partem addit primæ, ac conſummat ſic quod cœpit. Cui autem deeſt aliquid, nec πλήρωμα nec πληροῦς dicitur: contrà vero, ſi quis diem anno addat ultimũ, πληροῦν eum dicitur; qui & rectè πλήρωμα τοῦ ἐνιαυτοῦ dicetur. Quemadmodum amorem proximi, qui alteri accedit, rectè πάντες πλήρωμα τοῦ νόμου dicas: ut cùm finem *abſolvere* aut *coronare opus* dicimus. Ergò ut finem, πλήρωμα τοῦ ἔργου, dicunt Græci; ità finem Legis, amorem proximi, Apoſtolus. Cap. 6. cùm dicitur, Ἕκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει, operæ precium eſt audire B. Auguſt. qui De conſenſu Evang. l. 2. c. 30. *Niſi One-* Cap. 6. v. 5.
ris nomen ſub diverſis ſignificationibus acceperis, proculdubio putabis eundem in loquendo ſibi eſſe contrarium; & hoc in una ſententia tam vicinis poſitis verbis: qui cùm paulò antè diceret, ALTER ALTERIUS ONERA PORTATE, *poſtea dixit,* UNUSQUISQUE PROPRIUM

ONUS PORTABIT. *Sed alia ſunt onera participandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis Deo de actibus noſtris.* cùm in altero ſit βάρη, in altero φορτίον: quæ omnino diverſa. Βαστάζειν τὰ ἀλλήλων βάρη, eſt, τὰ ἀλλήλων βάρη συμβαστάζειν, aut potiùs, ἀλλήλοις συμβαστάζειν τὰ βάρη. Quod ab operis deſumtum, quæ eandem putà trabem, aut quid ſimile, communicatis inter ſeſe viribus movere aut geſtare ſolent. Alterum, è re militari: Et fortaſſe locum, Καὶ ἔκοψαν καί γε πάντες αὐτοὶ ἕκαστος φορτίον, καὶ ἦραν,
v. 11. Judic. 9. 49. reſpexit. Eodem capite cùm legitur, Ἴδετε πλίνθοις ὑμῖν χάλυμασιν ἔχαψα τὴ ἐμῇ χειρὶ, mirum nobis videri ſolet, tantum etiam hîc operæ adhibuiſſe interpretes. Quorum princeps B. Hieronymus fuit: qui ex hoc loco, non fuiſſe totam ab Apoſtolo ſcriptam hanc Epiſtolam, ſed affectûs cauſâ manu propriâ quædam in fine tantùm ſcripſiſſe eum, judicavit. Videndum autem, an non eruditis impoſuerit diſtinctio (quod ſanè mirum nemini videri poteſt, cùm pleriſque antiquiſſimi, ut plurimùm, deſtituantur codices; cujus eſſe teſtes poſſunt quibus unquam aliquid commercii cum illis fuit.) ut poſt illa, τῇ ἐμῇ χειρὶ, plena tollatur: hoc modo, Ἴδετε πλίνθοις ὑμῖν χάλυμασιν ἔχαψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκὶ, ἵνα ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. Locus elegantiſſimus. Uſitatum eſt prophetis quoque, ut ſi quæ præ reliquis notari à lectoribus in ſcriptis ſuis velint, ea ſtylo ferreo, aut ratione aliquâ peculiari, ſcribere ſe dicant: ut apud Jobum alibi. Eſaias; *Sume tibi librum grandem, & ſcribe in eo ſtylo hominis*, VELOCITER SPOLIA DETRAHE, CITO PRÆDARE. Literas enim eminentes notat: Quales erant quibus in inſcriptionibus Romani quoque utebantur: ut & nos hodie, quoties aliquid in ſcripto præ cæteris notari volumus. Ità hîc Apoſtolus magnis atque eminentibus ſcripſiſſe literis ſe ait quæ ſequuntur: ut ea animo infigerent, nimirum. Quales *unciales illæ literæ*, de quibus Præfat. in Jobum B. Hieronymus; *Habeant qui volunt veteres libros, vel in membranis purpureis auro argentóque deſcriptos, vel uncialibus, ut vulgò aiunt, literis.* ferè ut *cubitales*, ſive *cubitum longas, literas*, quæ eminerent, dixit Comicus: qui Rudente,

Cubitum hercle longis literis ſignabo jam uſquequaque.

ut & alibi. Mens eſt; *Putate me hæc verba, quæ totius ferè ſummam continent Epiſtolæ, literis maximis exarare vobis, ut ea infigatis animo. Videte quantis literis hæc manu meâ ſcripſerim.* Πλίνθοι, ſunt διάτορα aut διαφέροντα, quæ cæteris majora ſunt. Heſychius, Πλίνθοις, διαῤῥήξεσι. erudité. Hodie hæc itaque vel ſcribæ noſtri vel typographi hoc modo exprimerent; Ἴδετε πλίνθοις ὑμῖν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ, ΟΣΟΙ ΘΕΛΟΥΣΙΝ ΕΥΠΡΟΣΩΠΗΣΑΙ ΕΝ ΣΑΡΚΙ, ΟΥΤΟΙ ΑΝΑΓΚΑΖΟΥΣΙΝ ΥΜΑΣ ΠΕΡΙΤΕΜΝΕΣΘΑΙ, ΜΟΝΟΝ ΙΝΑ ΜΗ ΤΩ ΣΤΑΥΡΩ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΔΙΩΚΩΝΤΑΙ. Vulgò *grandes literæ* dicuntur: ut in illo,

Grandibus in tumuli marmore cæde notis.

de inſcriptione enim ſepulcrali agit. Talibus autem tituli vulgò, ac ſimilia, concipi ſolebant: Qualis in cruce pendentis fuit Domini; de quo rectè dicas, Πλίνθοις γράμμασιν ὁι Θεοκτόνοι ἔγραψαν, ΟΥΤΟΣ ΕΣΤΙΝ ΙΗΣΟΥΣ Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΙΟΥΔΑΙΩΝ; Talibus, ut veriſimile, januis inſcriptum, CAVE CANEM. quod quadratâ literâ expreſſum, autor elegans & nequam notat: Ut & titulus, eodem autore, pittaciis quæ vini amphoris affixa inſcriptus: Idque quod Tuſcorum, ut Afranius volebat, linguâ, deprecando incendio, oſtiis inſcribebatur; ARSE VORSE, ſcilicet: aliáque innumera. Magnam enim partem ſupellectilis Romani, literatam, hoc eſt, longis literis, ut loqui ſolet Comicus, inſcriptam, habebant. Quale & S illud haud dubiò fuit, quod triclinio rum diætarúmque foribus, ad imperandum maledicendi ſilentium, inſcribi ſolitum. Neque refert, quòd nonnullos ex antiquis ſemper grandioribus, quas *capitales* vulgò dicimus, fuiſſe uſos quidam velint: nihil enim obſtat, quominus & inter tales eminere quædam potuerint. Recentior interpres, qui miratur cur tantopere hîc ſeſe torqueant interpretes, ipſe interim Hilarii, Hieronymi, Theophylacti, Chryſoſto-

Chryſoſtomi, aliorúmque rejicit ſententiam, longas, ut videtur, literas epiſtolas vult eſſe; cùm tamen ipſe fateatur, longiores ad Romanos Corinthioſque ſcripſiſſe Apoſtolum. Et quid refert, cujus manu ſcriptæ fuerint? an enim ideo prolixæ minús? Adde, quòd illud, τῇ ἐμῇ χειρὶ, quod eſt αὐτοχειρὶ, vel ad hanc epiſtolæ partem, vel ad ipſa quæ diximus verba, quibus totius Epiſtolæ compendium ac ſumma continetur, referri poteſt; ut tantò plus autoritatis iiſdem ſic conciliet. Neque γράμμα, quamvis id nonnunquam Attici affectant, de epiſtola rectè ſemper dicas: ut ſi quis τὰ πρὸς Ῥωμαίους ἢ Ἐφεσίους ἐπιστολὴν, τὸ πρὸς Ῥωμαίους ἢ Ἐφεσίους γράμμα, dicat. Mihi certè aliud, Ἐφεσίων ἐπιστολαί: aliud, ſuperſtitioſa, de quibus Græci, Ἐφεσίων γράμματα. Et quis libellum qui nunc Ἐπιστολικοὶ χαρακτῆρες inſcribitur, Χαρακτῆρες γραμμάτων inſcribat? Syrus autem planè aliud agebat. Igitur, πηλίκοις, μεγάλοις. *Videte quantis literis*, hoc eſt, *quàm ſeriò*, quod ſequitur, hìc ſcribam. Sed & in concluſione ubi dicitur, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν, haud facilè impetrare à me poſſum ut cùm iis ſentiam qui, *ſpiritum, carnis juſtitiæ* opponi volunt: cùm, τὸ πνεῦμα σου, Apoſtolo is ipſe ſit ad quem ſcribit. Pro quo poſtea in Eccleſiam illa paſſim, etiam in Patrum epiſtolis, obvia, ἡ σὴ εὐλάβεια, ἡ σὴ εὐσέβεια, ἡ σὴ λογιότης, ἡ σὴ θεοσέβεια, ἡ σὴ ἀγάπη, ἡ σὴ μεγαλοψυχία, ἡ σὴ ἀξιότης, ἡ σὴ τιμιότης, ἡ σὴ φιλανθρωπία, & quod magis adulationem ſapit, ἡ σὴ τελειότης, ἡ σὴ ἱερὰ διάθεσις, & ſimilia, paulatim irrepſerunt. Quemadmodum contrà, cùm de ſe agerent, ἡ ἐμὴ βεβαιότης (quod, *mea parvitas*, Valerio Maximo) aliáque ejuſdem generis. Porrò, τὸ πνεῦμα ità jam tum tempore Apoſtoli uſurpatum, vel ex ipſo, loco non uno, probari poteſt. Ità quod aliàs, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου μετὰ σου, in concluſione Epiſtolæ poſterioris quam ad Timotheum ſcripſit, Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματός σου, dixit, cùm in priori, Ἡ χάρις μετά σου, dixiſſet. Eodem autem modo & poſtea hoc ipſum fuiſſe in uſu, vel illud Chryſoſtomi ad 10. Matthæi evicerit, Καὶ ὅταν εἴπω, Εἰρήνη ὑμῖν, εἶτα εἴπῃς, Καὶ τῷ πνεύματί σου, μὴ τῇ φωνῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ λέγητε, μὴ τῷ στόματι, ἀλλὰ καὶ τῇ διανοίᾳ. Ἂν γὰρ ἐνταῦθα μὲ λέγῃς, Εἰρήνη καὶ τῷ πνεύματί σου, ἔξω δέ μοι πολεμῇς, &c. *Et cùm dixero*, PAX VOBIS, *vóſque deinde dixeritis*, ETIAM SPIRITUI TUO, *id non voce tantùm dicite, ſed & animo, non ore tantùm, ſed & mente. Si ergò hìc*, PAX SPIRITUI TUO, *dicas, extrà verò bellum mihi inferas*, &c. Quod tamen tum ità extra adulationis aleam, ut de ſe alibi Apoſtolus, συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, hoc eſt, ἐμοῦ, dixerit. Ut Hebræi, נַפְשִׁי, quod, ἡ ἐμὴ ψυχὴ, Helleniſtæ. Sed nec in Liturgiis ſuis aliter Græci: ubi poſtquam Epiſcopus dixit, Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν, populus, ut aliàs, Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου, reſpondet: cùm Epiſcopus dicit, Ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν, populus, Καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου, reſpondet. Sed & hominem à potiori parte ſic antiquis dici Theologis, nec novum nec inuſitatum eſt. Quid enim ſpiritus, niſi anima? unde & qui aliter acceperunt, ab Eccleſia damnati ſunt. Vide Gennadium De Eccleſiaſticis dogmatibus. Auguſtinus De tempore, *Spiritus noſter, quo vivit omnis homo, anima vocatur*. Quare eruditis, cùm aliter hoc loco id accipiunt, mirum eſt, nè Apoſtolum quidem hoc quod dicimus nunc perſuaſiſſe.

v. 18.

Capita Epistolæ ad Ephesios.

α'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἐκλογῆς ἡμῶν, καὶ εἰσαγωγῆς, καὶ τελειώσεως.
β'. Εὐχὴ ὑπὲρ γνώσεως τῶν ἐν Χριστῷ εἰσαχθέντων ἁγίων εἰς ἡμᾶς.
γ'. Περὶ τῆς ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων οἰκειώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι χρῆναι.
δ'. Περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας, εἰς φωτισμὸν ἐθνῶν καὶ ἔλεγχον δαιμονίων.
ε'. Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας εἰς δωρεὰν καὶ ἀγάπην Θεοῦ.
ς'. Παραίνεσις ὑπὲρ ἁγάπης ἑνωτικῆς, ἣ καὶ τὰ χαρίσματα δηλοῖ πρὸς ὠφέλειαν κοινήν.
ζ'. Περὶ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ποιούσης ἡμᾶς θεοειδεῖς.
η'. Περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τῆς ἁγιασμοῦ, ἔργοις τὴν κακίαν ἐλέγχοντας, μὴ λόγοις· πνεύματι δὲ πληρουμένους διὰ ψαλμῶν, καὶ ὕμνων.
θ'. Διάταξις οἰκιακῶν καθηκόντων ἀρχομένοις καὶ ἄρχουσι χριστιανοῖς.
ι'. Ἐν κήρυκι ὁπλίσεως ὑπὲρ τῆς κατὰ Χριστὸν δυνάμεως.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI AD EPHESIOS;
Sive,
Liber decimus.

CAP. I.

Epiſtola ad Epheſios, quinta nunc ordine, Media B. Hieronymo dicta; & quare. De obſcuritate ejus judicium ejuſdem. Ἐφέσια γράμματα ἀπόκρυφα. *Locus,* περὶ ἐξουσίας, δυνάμεως, καὶ κυριότητος, *deque eo ejuſdem judicium.* οἱ περιπατοῦντες ἐν τῷ Χριστῷ. Ἐλπίζειν, πιστεύειν. *Apoſtoli quare* οἱ ἐν Χριστῷ περιπατοῦντες *dicantur. Iidem Elementa ſive* στοιχεῖα *dicti.* Ἀπαρχαὶ Ἀχαΐας. *Locus,* Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, *& quomodo ſuperioribus cohæreat.* πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς, *&* πεφωτισμένους ὀφθαλμούς. πεφωτισμένους εἶδε. ἱλαστήριον ἐν αἵματι. τὸν πατέρα τῆς δόξης. Δόξα, *in Sacris. Locus,* κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος. Ἀὴρ, σκότος. *De loco Anglorum qui peccarunt, ſententiæ diverſæ. Locus,* Τοῦ ἐχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν. Τὰ δόγματα. Ἐντολή. *Mens loci.* Τὸ δόγμα à *poſterioribus Magiſtris Hebræorum receptum.*

EPiſtola cui πρὸς Ἐφεσίους inſcriptio (quæ nunc quinta nobis ordine inter Paulinas) mirum videri poſſit, quòd Media B. Hieronymo dicatur: *Nunc,* inquit, *ad Epheſios tranſeundum eſt; mediam Epiſtolam Pauli, ut ordine, ità ſenſibus. Mediam autem dico, non quòd primas ſequens extremis major ſit; ſed quomodo cor animalis in medio eſt: ut ex hoc intelligatis, quantis difficultatibus, quàm profundis quæſtionibus involuta ſit.* Quod cùm dixit, ad *profundum cordis* reſpexiſſe videtur: quo ſenſu cogitationes intimæ, τὸ βαθὺ τῆς καρδίας, vel βαθεῖα καρδία, לב עמק Regio Prophetæ dicitur. Quod & cætera teſtantur quæ de obſcuritate Epiſtolæ hujus ab eodem dicuntur: Ad caput 4. *Non vobis moleſtium ſit, ſi diu in obſcurioribus immoremur. Cauſati enim in principio ſumus, inter omnes Pauli Epiſtolas hanc vel maximè & verbis & ſenſibus involutam.* Quemadmodum Præfatione tertiâ diſertè notat, *Beatum Apoſtolum ad nullam Eccleſiam tam myſticè ſcripſiſſe, & abſcondita ſeculis revelaſſe ſecreta.* Quod nomen alibi in iis quæ ad hanc Epiſtolam ſcripſit, iis tribuit quæ ἀπόκρυφα dicuntur, & paucorum manibus teruntur; *Arbitror itaque illum,* inquit, (Apoſtolum videlicet) *de traditionibus Hebræorum ea quæ ſecreta ſunt in medium protuliſſe.* de loco, ſcilicet, ubi ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος fit mentio: quas voces indidem depromtas exiſtimat. Ego interim plus obſcuritatis in hac quàm in cæteris vidore nondum potui: Unde & nonnunquam ſuſpicatus ſum, B. Hieronymum, virum qui de exterorum ſcriptis literiſque interdum cogitaret, τὰ ἀπόκρυφα Ἐφεσίων γράμματα, cæteráque quæ de crypticis vel ſymbolis vel notis, quibus delectari videbantur illi, ab antiquis obſervantur, habuiſſe in animo: fortè & exiſtimaſſe, iis ſe accommodaſſe eum qui (ut ipſe de ſe loquitur) omnia in omnibus factus eſt, Apoſtolum. Dianæ Epheſinæ ſtatuæ inſcriptum fuit, ΣΚΙΟΝ, ΚΑΤΑΣΚΙΟΝ, ΑΙΞ, ΤΕΤΡΑΞ, ΔΑΜΝΑΜΕΝΕΥΣ, ΦΑΙΣΙΑ. TENEBRÆ, LUX, TERRA, ANNUS, SOL, VERITAS, ſeu, VERA. quæ plurimùm ad conſtitutionem ſeu conſervationem

tionem univerſi conferre credebantur. De quibus corruptiſſimus ac planè mutilus in Heſychii Epitome exſtat locus: qui ità nunc concipitur; Ἐφέσια γράμματα· ἦν δὲ πάλαι, ὑστερον δὲ προσέθεσάν τινες ἀπατεῶνες καὶ ἄλλα. φασὶ δὲ τῶν φώτων τὰ ὀνόματα τάδε· ἄσκι, κατάσκι, λίξ, τετρὶξ, δαμναμενεὺς, αἴσιον. σημεῖον δὲ τὸ μὲ ἄσκι, σκότος, τὸ δὲ κατάσκι, φῶς, τὸ δὲ λίξ, αὐτὸς, δαμναμένευς δὲ, ἥλιος, αἴσιον δὲ, ἀληθές. ταῦτα ἐν ἱερᾷ ὄζι καὶ ἁγία. cùm ſcribendum ſit, Ἐφέσια γράμματα. Ἦν μὲ πάλαι ταῦτα ς'. *erant quidem olim numero ſex,* ὑστερον δὲ προσέθεσάν τινες ἀπατεῶνες καὶ ἄλλα. φασὶ δὲ τῶν φώτων τὰ ὀνόματα, τάδε· Ἄσκιον, κατάσκιον, λίξ, τετρὶξ, δαμναμενεὺς, αἴσιον. σημεῖον δὲ τὸ μὲ ἄσκιον, σκότος· τὸ δὲ κατάσκιον, φῶς· τὸ δὲ λίξ, τῶν γῆν τρέφεσθαι δὲ, ὁ ἐνιαυτός· δαμναμενεὺς δὲ, ὁ ἥλιος· αἴσιον δὲ, τὸ ἀληθές. Clemens Alexandrinus; Σημαίνει δὲ ἄσκιον μὲν τὸ σκότος, μὴ γὰρ ἔχειν τοῦτο σκιάν· φῶς δὲ κατάσκιον, ἐπεὶ καταυγάζει τὸν σκιάν· λίξ δέ ἐστιν ἡ γῆ κατ' ἀρχαίαν ἐπωνυμίαν· καὶ τετρὶξ ὁ ἐνιαυτὸς, διὰ τὰς ὥρας· δαμναμενεὺς δὲ ὁ ἥλιος, ὁ δαμάζων (fortè, ὁ δαμάζων τὸ σκότος·) τὰ αἴσια, ἢ ἀληθὴς φωνή. Quòd ſi autem ideo magis ἀπόκρυφος aut obſcura hæc Epiſtola quia ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως, καὶ κυριότητος meminit, quæ ex Hebræorum traditionibus protuliſſe hîc in medium voluit, quid Epiſtolâ ad Coloſſenſes fiet, ubi itidem θρόνοι, κυριότητες, ἀρχαὶ, & ἐξουσίαι habes? Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα &c. εἴτε θρόνοι, εἴτε κυριότητες, εἴτε ἀρχαὶ, εἴτε ἐξουσίαι, c. 1. v. 16. Primo autem capite occurrit illud, Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ. Ubi nullâ ſubtilitate opus eſt. Ἐλπίζειν eo ſenſu quo Joh. 5. 45. εἰς ὃν ὑμεῖς ἠλπίκατε, hoc eſt, *credidiſtis,* dicitur: quod ὀπιστεύσατε Chryſoſtomus interpretatur; ut cùm, ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ, 1. Cor. 15. 19. quemadmodum & ἐλπίδα ζῶσαν, *ſpem vivam,* credentibus 1. epiſt. cap. 1. v. 3. tribuit Petrus; Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζῶσαν. Ut ità οἱ προηλπικότες ſint Apoſtoli: non, ut vult Ambroſius, quòd ex Judæis oriundi, non ex gentibus, in Chriſtum venturum ſperarint; ſed quòd primitiæ ſimpliciter καὶ ἀπαρχαὶ credentium hi eſſent: quemadmodum ἀπαρχαὶ Ἀχαΐας noſtro ſenſu atque itèrum, qui primò ibi crediderant, dicuntur. Unde & Apoſtoli *elementa* alibi, hoc eſt, στοιχεῖα, B. Hieronymo dicuntur: quemadmodum rectè hoc ſenſu τοὺς προηλπικότας, *elementa ſpei,* dicas. Προηλπικότες igitur, reſpectu cæterorum, quod ad fidem: ut ſi προελθόντες, & ſimilia dicas, cùm ad ordinem aut locum referuntur. Non de Judæis ergò, quod cùm ex ſequentibus tum præcedentibus planum arbitror, nunc agit: niſi plenitudinem quoque temporum, imò τὴν οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, cujus jam meminit, meliùs ad Judæos quàm ad illum in quo ἀνακεφαλαίωσιν πάντων factam eſſe ibidem dixit, referri dicamus: quò & ſequens verſus, non minùs quàm qui hunc de quo nunc agimus præcedunt, manifeſtè ſpectat. Et quos propriè magis quàm Apoſtolos προηλπικότας dixit, qui ἐν τῷ Χριστῷ addit, ad quem & ſuperiora refert? quos deinde, ex prædicatione quam ex iis audiverunt, eos ad quos ſcribit ſecutos ait: Εἰς τὸ εἶναι, inquit, ἡμᾶς εἰς ἔπαινον δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλπικότας ἐν τῷ Χριστῷ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ἐσφραγίσθητε. Eodem capite locus ille, Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, deinde illud verſu proximo, Πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς &c. non levem interpretibus difficultatem objecit. Inter quos B. Hieronymus, qui libenter ſolœcos aut ἀνακόλουθα in Paulo vel admittit vel obſervat, aliud hoc loco egit: imprimis autem cùm notat, *Quod autem ſequitur,* ILLUMINATOS OCULOS CORDIS VESTRI, *ità per hyperbaton reddi poteſt; Propterea & ego, audiens fidem veſtram in Domino Jeſu in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis veſtri, & in omnes ſanctos, non ceſſo* &c. cùm locus ipſe quò reſpexit, totus ſic legatur, Διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνείαν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δώῃ ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ· πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδέναι ὑμᾶς τίς ἐστιν ἡ ἐλπὶς

ἐλπὶς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις. Ut, ſi illi credimus, ordo ſit, Διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ ἐν ὀπτασίαις αὐτοῦ, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας εἰς τὸ εἰδέναι. de quo hyperbato cogitaſſe Apoſtolum quis exiſtimabit? Difficultatem ullam recentior interpres eſſe negat, ſi præſertim cum Ambroſio illud, πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς, ad τὸ, δῴη, referatur; ut ſit, *Det vobis ſapientiæ Spiritum*, &c. *& illuminatos oculos.* ut ſola copula intelligatur. Ambroſius autem ità; *Ut Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater claritatis, det vobis Spiritum ſapientiæ & revelationis, in agnitione ejus illuminatos habere oculos cordis veſtri, ad hoc ut ſciatis*, &c. Hoc ergò illi placet; niſi quòd non reſtè τὸ *habere* inſeri exiſtimet. Quis autem eâ quâ voluit mente non πεφοπσμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ſed πεφωτισμένους ὀφθαλμοὺς potiùs dicendum fuiſſe, Græcè doctus non intelligit? Neque tamen aliud placuiſſe Tertulliano videtur, cùm dixit, *Ille dabit illuminatos cordis oculos, qui etiam exteriores oculos luce ditavit*, lib. Adverſùs Marcionem 5. Quid igitur? Mihi nè illi quidem ſatisfaciunt, qui mutandum aliquid exiſtimant; ut πεφοπσμένους nimirum legatur: quò nunquam, niſi cùm urget neceſſitas aut codices præeunt, deveniendum. Quæ autem difficultas, ſi πεφοπσμένους, Hebraiſmo notiſſimo, pro πεφοπσμένους ἦ, quod eſt, φωτίζεσθαι, ponatur? hoc modo, Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ. Πεφοπσμένους ἦ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, *Ut Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, Pater gloriæ, det vobis Spiritum ſapientiæ & revelationis, per cognitionem ejus. Ut illuminati ſitis, quod ad oculos mentis veſtræ*; vel, *ut det illuminari vos oculis mentis veſtræ.* Malim autem abſolutè poni ac diſtingui ut nunc legitur, quàm ad ſuperiora referri: quanquam & verba illa, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, non malè cum πεφωτισμένους jungantur; ut, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ πεφοπσμένους ἦ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας, dicatur. Neque quicquam ſanè, quod ad ſenſum, vulgaris verſuum diſtinctio præſcribit. Πεφοπσμένους ἦ ergò dixit quemadmodum ἠλπικότες ἐσμὲν dicitur. Notum illud, ἠλπικότες ἐσμὲν ἐν Χριστῷ: niſi quòd plenè ibi effertur. Ἠλπικώς ἐσμεν, πεφοπσμένοι ἐσμέν. Et, πεφωτισμένοι τοὺς ὀφθαλμούς, quomodo Græcè dicatur, vel pueri ſciunt. Nam ſi τὸ, ἦ, quod ſæpius diſſimulatur, ſimul expreſſum eſſet, nihil ſanè aliud quàm φωτίζειν ἢ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας dixiſſet. Sed nec cum B. Ambroſio ſanè, τὸν πατέρα τῆς δόξης, *Patrem claritatis* dicam ſed *gloriæ*: quæ δόξα, (quod non ſemel jam diximus) interdum *majeſtas Dei*, interdum ipſa ſit *Divinitas* ſive *Deitas*: Cujus *principium* ac *originem* Patrem quidam dixerunt: Gennadius, *Pater ergò principium Deitatis*; Rabbanus Maurus, *Pater origo eſt Divinitatis.* De Jehova autem ipſo, ἡ δόξα Κυρίου, non ſemel dicitur. Capite ſecundo cùm legitur, καὶ ὁ ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, Cap. 2. ità accipio ac ſi τοῦ σκότους (quod Homero uſitatum ac Heſiodo) dictum eſſet. De quo v. 2. non ſatis plerique ex antiquis cogitaſſe videntur, qui ideo aerem habitationis loco deſertoribus Angelis adſcripſerunt: Quemadmodum & Scholaſtici, qui alios ex iis qui peccarunt apud inferos, alios in aere verſari voluerunt. Nè de Auguſtino dicam, qui ut imam alibi hujus quem haurimus aeris caliginem iis tribuit, ità alibi, ante peccatum quidem, in puriori aere verſatos fuiſſe, poſt, in caligine verſari exiſtimat. Rectè igitur *caliginem* hic dicas: atque hoc Apoſtolus voluit. Apud Homerum certè paſſim Grammatici ἀέρα, σκότωσιν, *caliginem*, interpretantur. Et an non cui hic ἐξουσία ἀέρος aliàs ἐξουσία σκότους tribuitur? ut cùm, ἀλλ' αὖτη ὑμέων ἔστιν ἡ ὥρη καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους. ut ejus intelligatur poteſtas qui in tenebras damnatus eſt; cujus poteſtas ἐξουσία τοῦ ἀέρος hic dicitur. Locus non parùm obſcurus pleriſque, nec ſine cauſa, viſus eſt qui eodem capite legitur, Τλὼ ἔχθεσαι ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. v. 15. Ubi tantum abeſt, ut τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν & τὰ δόγματα eruditi diſtinguant, ut hoc velle Apoſtolum exiſtiment, *Legem ipſam rituum unà cum ipſis ritibus abrogatam.* Quaſi qui Legem rituum abrogatam ait, non & ritus ſimul abrogatos dicat; aut qui abrogatas dicit ceremonias, Legem ceremonialem relinquat. Cùm ὁ νόμος τῶν ἐντολῶν ipſa Lex ſit: Quæ non obſervata, mortis doctrina Rom. 7. 10. dicitur Apoſtolo: ubi

ἐντολὴ, ut hoc loco, Καὶ ἐυρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Cùm ἐντολὴ & νόμος παραδιδόμενα ea capite ſint; ut cùm dicitur, Ὥστε ὁ μὲν νόμος, ἁγία καὶ ἡ ἐντολὴ, ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή. ubi interpres recentior τὴν ἐντολὴν, *mandatum illud*, interpretatur. Ergò νόμος ἐντολῶν hîc, ἐντολὴ, aut νόμος, vel αἱ ἐντολαὶ τοῦ νόμου: quæ hypallage nec dura & imprimis uſitata. Ὁ νόμος igitur τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν is eſt qui, ad quod ad ritus ceremoniáſque, hîc *abrogatus* dicitur. Δόγμα autem Helleniſtis etiam de ſingularum gentium ſtatutis uſurpatur: quales rituales Judæorum leges. Quanquam vix dubitem, quin ipſa vox Græca in uſu fuerit Magiſtris: Quemadmodum רונמא, quod eſt δόγμα: Ut cùm, אין רונמתו, *non eſt ſimile ei*, dicunt: Quamvis prior ſyllaba aliter à Græcis (רגמא nempe בחירק, *digma per chirec*, ut loquuntur ipſi) ſcribatur.

Cap. II.

Locus, Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, *& quo pacto ordinandus. Locus*, Ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. Πατριά. אבות: *& quomodo nonnunquam id interpretentur Helleniſtæ.* Πατριότης, Τύπτω, *&c. nomen unde ad homines, ſecundùm veteres Theologos, tranſlatum. Locus*, καταλαβέσθαι, τί τὸ πλάτος καὶ τὸ μῆκος, *&c. Ritus oblationis Theruma & Thenupha. Idem locus quomodo intelligendus; & unde hæc ſumta. Locus*, γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. *Interpretes quo pacto eum converterint locum. Mens ejus.*

Cap. 3. v. 13. CApite tertio nè quis iterum ſolœci, & quidem, ut videtur, manifeſti, cùm Hieronymo Apoſtolum accuſet, verba illa de quibus multa veteres, Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν, uſque ad illa, Ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι, parentheſi (quas mirificè, ut tota notavit Antiquitas, Apoſtolus amavit) tranſpoſita non injuriâ videri poſſunt: Quemadmodum & in iis quæ parentheſin ſequuntur, verba paulò aliter perſpicuitatis cauſâ, quanquam leviter, ipſâ interpretatione emollienda: ac ſi ſcriptum eſſet, Ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος. hâc mente, Διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς θλίψεσί μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος &c. ità ut ipsâ, ſi hoc fiat, παρενθήκη opus fortè non ſit: cùm & poſteriora commodè ſic connectantur; κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι &c. *Ideo genua*, inquit, *ad Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti flecto, ut det vobis.* Quid? Κεφαλαιοῦσθαι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· tum &, κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. quæ à ſcriptori huic vel imprimis uſitata: niſi pro, τοῦ κατοικῆσαι, dictum malis; quod & ipſum ſatis uſitatum. Maximè enim uſitata, ſine ulla oſtentatione ingenii, ſectamur. Quantopere autem in hoc loco ſeſe torſerint antiqui, videatur Photius. Capite eodem eruditiſſi- v. 15. mus ſequitur locus, Ἐξ ἧς πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. In quo nihil argutandum de familiis: Quanquam rectè B. Hieronymus; *Porrò cognatione fratres vocantur, qui ſunt de una familia, id eſt, patria, quas Latini Paternitates vocant*, Adverſùs Helvidium. Nyſſenus in Pſalmos cap. 8. Καὶ ἔθετο αὐτὸς ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ἀντὶ θηείων, τρέβαλα πατριᾶς· πατριὰν δὲ ὀνομάζει τὸ σύστημα τῶν εἰς τὸν θεῖον καταλογον σωτηλέντων, ὡς καὶ ὁ Παῦλος λέγει, Ἐξ ἧς πᾶσα παλιὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται. *Poſuit, eos bonus paſtor non feras ſed oves & πατριάς. Ità autem cœtum eorum vocat qui in libro vitæ conſcripti ſunt: Quemadmodum & Apoſtolus dixit*, Ex QUO OMNIS FAMILIA IN CŒLIS ET TERRA NOMINATUR. qui locus parùm emendatè in poſtrema editione legitur. Porrò, ut ad rem veniamus; uſitatum Helleniſtis, ut quoties in Hebræo vox ראש, aut ἀρχὴ, aut ἄρχων, aut ſimilis, præcedit, eam quæ cum illis jungitur, אבות videlicet, hoc eſt, *patrum*, voce πατριᾶς aut πατριῶν exponant: cujus

jus paſſim exempla exſtant. Sic Exodi 12.3. *tollent ſibi agnum ſinguli per domum patrum,* κατ' οἶκους πατεικῶν. ubi τὸ, οἶκος habes, cui πατεικῶν jungitur. Sic Exodi 6.15. *Iſta ſunt capita patrum Levitarum,* Αὗται αἱ ἀρχαὶ πατειῶν Λευίτῶν. ubi τὸ, ἀρχὴ, habes. Sic 1. Paralip. 27.1. *principes familiarum, tribuni,* ἄρχοντες τῶν πατειῶν, χιλίαρχοι ubi ἄρχοντες habes. Et ſic ferè ubique. Ità τὸ, πατήρων, per πατειῶν exponunt. Unum ergò eſſe Patrem aut Paternitatem vult, à qua omnes reliqui dicuntur patres; ſive, à quo omne nomen paternum quod ubique. Si Hebraicè ſcripſiſſet, כל אבות dixiſſet. Omne ergò nomen paternum, tam eorum qui in cœlo quàm eorum qui in terris, eò, ſed in Chriſto, referendum. Notum autem illud, Εἷς γάρ ἐστιν ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *Unus enim Pater veſter, qui in cœlis*, Matth.23.9. A quo reliqui, & abuſivè, patres dicuntur. Quod Theologi viderunt veteres, cùm notant, Ὅτι οὐκ ἐξ ἡμῶν κατηνέχθη ἐπὶ τὸν μακαρίαν Θεότητα τὸ τῆς Πατεότητος καὶ Υἱότητος καὶ Ἐκπορεύσεως ὄνομα· τοὐναντίον δέ, ἐκεῖθεν μεταδέδοται, *Non à nobis ad beatam Deitatem Paternitatis aut Filiationis aut Proceſſionis tranſlatum eſſe nomen: contrà verò, indè communicari nobis.* qui ut hoc confirment, locum hunc adducunt: Inter quos, lib. De Orthodoxa fide, Damaſcenus. Ut πατριὰ ipſis autoribus ac interpretibus Græcis παζιότης ſit, hoc eſt, *paternitas*: Quâ voce & antiquus utitur interpres. Non procul ab hoc loco legitur & illud, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος. ubi quemadmodum recentiores quidam mirantur Theologi, veteres in his dimenſionibus tantopere argutari, ità minùs aliis huc facere videntur quæ de ritu oblationis Theruma & Thenupha notarunt ipſi. Fortè & eos ratio fefellit. Dimenſionum autem meminit quia τετραμελισμένοι jam dixerat, & τὴν ἐνοικήσεως τοῦ Χριστοῦ meminerat. In ædificiis Teſtamenti Veteris hæc tria, τὸ πλάτος, τὸ ὕψος, καὶ τὸ βάθος, interdum & τὸ μῆκος, conſiderantur: ut Gen.6.14. ubi de conſtructione arcæ agitur: ſed & paſſim, cùm de templo; quò potiſſimùm reſpexit. Ut cùm Zachar. 2.2. Propheta, viſum ſibi quendam, ait, in cujus manu funiculus menſuræ, qui veniſſe ſe ut urbem Sanctam metiretur, videretq; πλίνον τὸ πλάτος αὐτῆς καὶ τὸ μῆκος, teſtaretur. Nullis igitur argutiis ad mentem loci opus; cùm ab ædificiis, ut dixi, tranſlatum ſit, in quibus quatuor hæc conſiderantur: ut in templo, quod dixi. Quemadmodum & Magiſtris uſitatum, cùm rei alicujus magnitudinem deſcribunt, ut his continuam definiant: Quod & in eorum Phyſicis invenias. Neq; dubium quin ex hoc loco ſtultiſſimam Sampſæi hauſerint opinionem; qui, quantus altitudine (dicto abſit blaſphemia) & latitudine Chriſtus Spiritúſq; Sanctus eſſet, non docebant tantùm ſed definiebant. Gloſſarium autem Novi Teſtamenti non editum, QUÆ SIT LATITUDO, LONGITUDO, SUBLIMITAS, PROFUNDUM, *hoc ſignificat, ut ſicut in ſphæra tanta longitudo quanta latitudo, & tanta latitudo quantum profundum, ità in Domino omnia æqualia ſint immenſitate infinitatis.* Quid igitur Apoſtolus? Idem dixit quod ad Coloſſenſes cap. 2.7. Optare ſe, ut vivant ἐῤῥιζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμενοι ἐν Χριστῷ: ſimúlque, ut felicitatem hanc intelligant; ut ædificium hoc conſiderent; ut cum aliis Sanctis, qui felicitatis ejuſdem ſunt participes, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος, *quæ ſit latitudo, longitudo, profunditáſq; ædificii hujus ac ſublimitas*, intelligant. In quo communio Sanctorum; cujus radix, cujus fundamentum ipſe Chriſtus, qui in eo habitat. Nemo autem neſcit, quàm ſoliciti Prophetæ, quàm aſſidui ac ſeduli in deſcribendo templo illo manufacto, longitudine ejus, latitudine, ac ſublimitate, partiúmque ſingularum, fuerint. De quo vel novem ultima Ezechielis videantur capita: qui in eo totus. Optat ergò ut & illi idem faciant Apoſtolus; ut, nimirum, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος, animo ac cogitatione metiantur. Ità & ordo confirmabitur quem dixi, Ἵνα ἐν ἀγάπῃ ἐῤῥιζωμένοι καὶ τεθεμελιωμένοι ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος, non antiqui illius templi, ſed hujus novi; in quo vos fundati, Chriſtus autem habitat vobiſcum. Sequitur, Γνῶναί τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. In quo ſi non pauciores obhæſiſſe dicam, nihil à vero alienum dixero. Mirari certè interpretes me fateor, qui ità hæc efferunt: Vetus quidem, *Scire*

v. 18.

v. 19.

etiam ſupereminentem ſcientiæ charitatem Chriſti. Erasmus, *Cognoſcereque præeminentem cognitioni dilectionem Chriſti.* haud parùm obſcurè, niſi ratio me fallit. Recentior, *Et cognoſcere charitatem illam Chriſti, omni cognitione ſuperiorem.* Quid ſi autem nihil aliud præter ineffabilem amorem illum, illam charitatem quam in communicanda nobiſcum cognitione ſui declaravit nobis Dominus, ſic exprimat? *Dei & vobis γνῶναι*, inquit, *τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, ut intelligatis excellentem atque ſupereminentem amorem illum cognitionis Chriſti.* Hoc eſt, quem, cùm ad cognitionem ſui nos vocavit, exhibuit ac declaravit nobis Chriſtus: ut βραχυλογίᾳ ſimul leviſque ſit trajectio, Hebræis pariter ac Helleniſtis vel imprimis uſitata. Qualis illa, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι, pro, ὥστε τοὺς δεσμούς μου ἐν Χριστῷ, hoc eſt, πᾶσι ἐν Χριστῷ, φανεροὺς γενέσθαι, ad Philipp. 1. 13. Ità hìc, *τὸ ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἕνεκα τῆς γνώσεως αὐτοῦ.* hoc eſt, *ὅτι ἡμῖν ἐγνώρισεν αὐτόν, quòd ſe nobis patefecerit.* Quam cognitionem ἀποκάλυψιν ἐπιγνώσεως αὐτοῦ dixit ſuprà: ubi, *Ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ πατὴρ τῆς δόξης, δῴη ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως, ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ.* de ejuſdem enim γνώσει hìc agitur. Quid, quòd ad Philipp. 3. 8. *τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου*, quod eſt, *τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ*, ut hìc loquitur, omnibus præfert? Iiſdem enim propè verbis hìc uſus eſt, niſi quòd ἀγάπην prætermiſit; quod fortaſſe interpretes turbavit. Jam ut *ἡ ὑπερβάλλουσα ἀγάπη τῆς γνώσεως αὐτοῦ*, *Charitas Chriſti quæ omnem ſuperet cognitionem*, dicatur, non mirum ſi Eraſmo perſuaderi non potuit. Neque enim ſi ità Ariſtoteles locutus eſt, ſequitur Apoſtolum ſic loqui. Certè, *ὑπερβάλλειν τῷ γνῶσιν* uſitatè magis quàm *ὑπερβάλλειν τῆς γνώσεως* dici hoc ſenſu, nemo negaverit. Sed & idem Apoſtolus, licèt paulò aliter, *τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*, dixit: & hoc ſimpliciſſimum. Nec vulgariter profecit qui myſterium hoc capit; quantam in communicanda, ſcilicet, cognitione ſui charitatem ac amorem in nos Chriſtus ſit teſtatus: qui, ut eleganter loquitur Bernardus, *de latibulo Prophetarum, ad oculos piſcatorum egreſſus eſt*; qui *de monte umbroſo & condenſo* (quale vepretum Sinæ fuit, in quo majeſtatem ſuam cum terrore exhibuit, nec conſpici ab Iſraele Deus voluit) *tanquam ſponſus de thalamo ſuo, in campum Evangelii proſiluit.* Cujus ἀγάπης τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος qui intelligit, longè ſupra vetus illud templum, in quo hæc conſiderari ſolent, mentis oculo ac fidei aſſcendit. Hæc igitur ἀγάπη illa Chriſti: quemadmodum eandem communicat nobiſcum Chriſtus. Ad quam mentem eleganter hìc Græci Scholiaſtæ, *ὅτι αὐτός ἐστιν ἡμῖν χορηγὸς ταύτης γνώσεως.* Qui & *γνῶσιν*, *φανέρωσιν* ſeu *manifeſtationem*, interpretantur. Sed & eruditè quod proximè præceſſit huc referunt, atque ità ordinem verborum inſtituunt, *ἵνα ἐξισχύσητε, φησι, καταλαβέσθαι, τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος, καὶ βάθος καὶ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, γνῶναί τε τὴν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτοῦ.* pro mente de qua nos anté: Qui tamen illa, *τί τὸ πλάτος καὶ μῆκος*, etiam ad ſuperiora referri poſſe diximus. Quam ἀγάπην autem? *Τῆς γνώσεως*, quam in ſui cognitione exhibuit ſuis.

Cap. III.

Locus, Παρακαλῶ ἐν ὑμῖν ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, *& deinde*, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, *quomodo dictum, & ab ἀναμαρτησία ſeu ſolœco vindicatum.* Μακροθυμία *Apoſtolo quæ.* Μακροθυμία, *Longanimitas.* Ταπεινοφροσύνη *an Modeſtia hoc loco.* *Humilitas: definitio ejus ex Bernardo, & an cum Modeſtia eadem. an & ταπείνωσις.* *Locus*, Διὸ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν. *Quàm multa de Meſſia teſtimonia olim illuſtrarint, poſtea obſcurarint aut ſuppreſſerint Judæi. Loci aliquot in illorum ſcriptis de eo illuſtres.* Ἐφάπαξ ἡμάρτομεν. *Illuſtris Chaldæi interpretis locus: Hujus item de quo agitur interpretatio. Quàm præclarè de Meſſia eum expoſuerit Apoſtolus.* ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς ἀνθρώπου. *Thalmudiſtarum de iis qui τῇ κυρίᾳ ludunt ſententia.* Κοπίσαι *Juriſconſultis Græcis qui.* ἄνεμος τῆς διδασκαλίας.

Tatiani

Tatiani ἀγωγὴ κυβευτική. Ἀπλυγικότες qui Apoſtolo. Ἀπλυγεῖν. λόγ & σαφῶς. Σαφηνὲς quid. ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν χρείας. Loci interpretatio. Οἰκοδομὴ, αὔξησις. Οἰκοδομεῖν, Augere. ᾠκοδόμησεν ὄικους αὐτῶν. Ἵνα δῷ χάριν. Locus, Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, & quomodo intelligendus. Spiritum Sanctum, ex ſententia Rabbinorum, hilares comitari. Formula in diebus feſtis uſitata, quomodo ab Helleniſtis expreſſa, Σιωπᾶτε, καὶ μὴ καταπίπτετε. Σιγὴ ἐφ' ὑμῖν. Favete linguis.

CApite quarto, à principio non procul, cùm legitur, Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, quanquam de orationis elegantia, imprimis autem de σωθῆναι, minimè ſolicitos fuiſſe Sacros ſcriptores ſemper arbitratus ſim, nunquam tamen tanti apud nos diſtinctio, quam dicunt, verſuum futura eſt, ut illius cauſâ vel ἀταξίαν manifeſtam vel ſolœcum admittam: Quod hìc factum videtur. Quis enim dicat, Παρεκάλω ὑμᾶς ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως, deinde ἀνεχόμενοι, σπεύδοντες? Totus autem locus ità nunc repræſentatur: Παρεκάλω οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε. Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ· Σπεύδοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. Quod cùm Syrus videret, benoni ſeu participium implevit; ut ſic, uſitato Orientis more, ἀνεχόμενοι pro ἐστὲ aut γίνεσθε ἀνεχόμενοι dicatur: quod neglectum in Apoſtolo non ſemel incongruitatis ſpeciem objecit. Quo ſenſu optimè diſtinguas, 1. Παρεκάλω οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατῆσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος, μετὰ μακροθυμίας. 2. Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπεύδοντες τηρεῖν τὴν ἑνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης· ἓν σῶμα, καὶ ἓν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. 3. Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα. ut mens ſit, *Alii alios tolerate cum charitate; operam dantes, ut ſervetis unitatem ſpiritûs per vinculum pacis. Unum corpus, & unus ſpiritus eſtote*, &c. Nihil ſimplicius. Si quis tamen ab illis, μετὰ μακροθυμίας ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, ſenſu plano, nec verborum ordine intricato, non repugno. Quanquam nec de virtute ipſa, cujus jam meminimus, ſatìs convenire inter eruditos video; de μακροθυμίᾳ dico: cujus paſſim tamen mentio in Sacris: Vix enim fieri poteſt, ut qui rectè quid ſit μακρόθυμος intelligat, de ipſa dubitare poſſit. Vetus, nec peſſimè, *patientiam* hìc reddidit: Recens, *lenitatem animi*; haud ſatis, niſi fallor, propriè, nec pro Hebræo: quamvìs non eandem ſemper Hebræorum vel virtutem vel vocem ità Helleniſtæ exprimant. Adhuc certè quæro, cur non ad verbum *longanimitas* hoc loco dicatur. Optimum Gloſſarium, Μακροθυμία, *longanimitas*. Μακρόθυμος, *longanimus*. Idem, *Longanimus*, μακρόθυμος. quâ voce in Fœdere Antiquo non ſemel uſus eſt interpres vetus: ubi, μακρόθυμος, Helleniſtæ; qui τὸ אֶרֶךְ אַפַּיִם, quod vulgò, *tardus ad iram*, expreſſerunt. Neque ſanè magìs id probare poſſum quàm quòd ταπεινοφροσύνην, quam *humilitatem* dixerat Antiquus, *modeſtiam* hìc Recens reddidit: cùm ταπεινόφρων is ſit qui שִׁפַּל רוּחַ, *humilis ſpiritu*, & *in oculis ſuis*, dicitur; virtus ipſa ταπεινοφροσύνη rectè dicetur. *Modeſtia* autem quæ Philoſophis ſit virtus, nemo neſcit: infra quam Chriſtiana ſe demittit Humilitas; quæ longè tamen altiùs aſſcendit. Humilitatem autem, Virtutem *quâ homo veriſſimâ ſui agnitione ſibi ipſi vileſcit*, Bernardus definit: Qui minus tamen dixit cùm eandem *propriæ excellentiæ contemtum* dixit: Nam & σχέσιν ſeu relationem ad Deum habet: *Deo* enim, ut idem loquitur, *conciliat humilitas*: quemadmodum alibi, *gratiæ Divinæ familiarem*, eandem idem autor dixit; qui & Modeſtiam, *individuam Verecundiæ ſociam*, alibi dixit. In Sacris autem nè morales ac infuſæ confundantur, cavendum. Adde, quòd actuum noſtrorum duplex menſura ponitur: altera, recta ratio, quæ & ὁμοιωσὶς & σύμμετρος hìc dici poteſt; altera, ἐτερογενὴς καὶ ὑπέρμετρος, ipſe Deus, nempe; quò referri humilitas poteſt. Ego Modeſtiæ quidem certè eundem nunquam hìc locum dederim: quod, εἰς ἄλλο μεταβαίνειν εἶδος, diceret Philoſophus: Quamvìs etiam τῇ πραότητι, & aliis non-

Cap. 4. v. 2.

nunquàm, nomen *modestiæ* antiquus tribuit interpres: quod plerisque in locis mutandum recentior existimavit. Et cur ab hac voce abhorrebat? Eædem Glossæ quarum sæpe jam meminimus, Ταπεινοφροσύνη, *humilitas, humiliatio.* Ταπεινοφρονῶ, *humiliter sapio.* Capite eodem cùm dicitur, Διὰ λέγει, Ἀναβὰς εἰς ὕψος ἠχμαλώτευσεν αἰχμαλωσίαν, *divinitus locum illum de Messia expositum esse Apostolum, extra dubitationis aleam ponendum est.* Quemadmodum nec dubitandum, quin Rabbinorum plurimorum veterum tum in Psalmos præsertim tum in cæteros S. Scripturæ libros expositiones mysticæ, in quibus, qui loci de Messia sive Filio Dei intelligendi essent, διακριβοῦσθαι probarant, interierint. Quæ posteriores Magistri ut involverent atque obscurarent, operam dederunt: ità tamen ut inviti notas eorum ac reliquias in Apostolorum scriptis reliquerint, & in propriis sæpissime verum non dissimularint. Ad Joelis versum ultimum, cùm dicitur, *Mundabo quidem, sed sanguinem eorum non mundabo; & Jehova habitat in Sion*, notant Magistri, *Dicit*, ET JEHOVA ETIAM PERPETUO HABITAT IN SION. *in omnem namque æternitatem erit commoratio ejus in Sion, postquam eò redierit temporibus Messiæ.* quod est, Præsentiæ Divinæ interruptionem quasi quandam fore in Sione: cum Messia autem totam reversuram, nec ex eo monte abituram. Addunt, idem voluisse Ezechielem, cùm prophetiam his concludit verbis, *Et nomen urbis ex eo die,* יהוה שמה, *Jehova illic.* propter Messiam, scilicet. Quemadmodum & quod Prophetæ dicunt, *Nunquam ex Sione Jehovam discessurum*, ad tempora Messiæ referendum, quæ ἔσχατοι ἡμέραι etiam in Novo Fœdere dicuntur. Qualia Chaldæus paraphrastes ad Messiam verum, sive Dei Verbum, ut ille loquitur, referre solet. Hunc autem locum, quem, ut hìc videmus, interpretatur Apostolus, qui Psalmo 68. in quo plurima quæ commodè referri ad Messiam debent, præcesit ille, *Quare exsilitis, montes excelsi? Mons ille est quem dilexit Deus ut habitavet in eo: etenim Dominus habitabit in eo semper.* Ubi mirum in modum Chaldæus; *Quare subsilitis, montes excelsi? Ecce mons Sinai humilis est. Desideravit Verbum Dei majestatem suam collocare in eo. Quia etiam Verbum Domini in cœlis cœlorum habitabit in perpetuum.* paulò ante ea verba quæ ab Apostolo citantur. Sequitur ibidem, *Currus Dei viginti millia millia Angelorum: Dominus inter eos sicut in Sinai, in sanctitate.* quod ad Filium Dei refert Stephanus Act. 7. 38. Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ. Deinde autem sequitur, *Ascendisti in altum: captivam duxisti captivitatem: accepisti dona in hominibus; etiam rebelles, ut inhabitent in tabernaculo Jah Dei.* Chaldæus, *Ascendisti firmamentum: captivam duxisti captivitatem: docuisti verba Legis: dedisti dona filiis hominum. at super rebelles proselytos qui reverturtur ad Legem,* שכינת יקרא דיי, *majestas gloriæ Domini quiescit.* Finis autem Legis idem qui Ecclesiæ Caput. Interpretationem verò fortè ex antiquo aliquo, qui has similésque prophetias ità intelligendas docebant, hìc applicat Apostolus: Quò & illa spectant, Τὸ δὲ ἀνέβη, τί ἐστιν εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς; quod quid aliud quàm vera loci ac prophetica interpretatio? cujusmodi omnium locorum qui de Messia aliquid innuerent olim exstabant. Eodem capite & illud exstat, Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῇ διδασκαλίας, ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων. Ubi eleganter κυβεία ἀνθρώπων dixit. Porrò, Thalmudistæ in Jure suo, inter eos qui ad dictionem testimonii non admittuntur, quos rejectaneos dicunt, primo loco eos ponunt qui בקוביא *becubia*, hoc est, τῇ κυβείᾳ, ludunt: quòd nihil illo genere levius, nihil minùs dignum sit cui fides habeatur. Jurisconsultis Græcis κόπλιστα dicuntur: qui ex tit. De verborum significatione, Κλέπλων, καὶ φυγάδα, καὶ ῥέμβον, καὶ μοιχὸν, καὶ κοπλιστὴν, οὐκ ἀπὸ τῆς προθέσεως αὐτῶν ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πράξαι λέγομεν, *Furem, fugitivum, erronem, adulterum, & aleatorem, non ab animi proposito sed ab actu dicimus.* Quemadmodum Apostolus inter rejectaneos, quibus minimè habenda fides, novæ fidei Doctores, sive τὸς μεθοδεύοντας τῷ πλάνῃ τῆς διδασκαλίας, hoc est, hæreticos, ponit: Quorum levitatem κυβείαν eleganter dicit: semper enim κύβος variat cùm jacitur; in quo, ut rectè Elias, parte unâ monas, decas aliâ, aliâ trias, & sic deinde.

v. 8.

v. 9.

v. 14.

Jam

Jam ut nihil alcâ incertius, ità nihil horum doctrinâ mutabilius. Neque ἐν τῇ κυβείᾳ ἀνθρώπων ſed τῶν ἀνθρώπων dixit: quo mutabilitatem atque inconſtantiam τῶν ἐξελοθρηκειῶν, τῶν ἑτεροδιδασκαλιῶν, τῶν ἑτεροδιξιῶν notat. Cujuſmodi doctrinam, ut ex ſe natam ità in dies mutabilem, etiam τὸ διδασκαλίας ἄνεμον dixit: Quemadmodum Epiphanius Tatiani, hominis verſuti ac ventoſi, qui ſub caſtitatis larva irrepebat, machinas ac dolos, ἀγωγὴν κυβευτικὴν, urbanè dixit; Ἐν τῷ παρόντι τὸ ἐγκρατείας, inquit, κυβευτικὴν τὴν ἀγωγὴν ἔχει, hunc Apoſtoli ſecutus locum, & ut de hæretico. Eodem capite cùm legitur, Οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς v. 19. ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ, an quos Apoſtolus ἀπηλγηκότας dixerit ſatis aſſequantur interpretes, videndum, qui, *poſteaquam dedoluerunt*, hîc reddunt: Vetus enim *diſperantes* ſive ἀπονενοημένους intelligi exiſtimat. Homines porrò molles, & qui τῇ ἀσελγείᾳ, ſive *libidini* ac *mollitiei*, ſeſe tradiderunt, poſtquam omnibus moleſtiis laboribúſque, ſine quibus nihil maſculè nihil præclarè geritur in vita, renunciarunt, ἀπαλγεῖν dicuntur. Quod optimè intellexit Heſychius; qui Ἀπηλγηκότες, μηκέτι θέλοντες πονεῖν, *qui non amplius laborare volunt aut poſſunt*, interpretatur. Quamvis ſi ad eos referas qui omnem conſcientiam ac ſenſum peccandi amiſerunt, non malè fortaſſis. De πλεονεξίᾳ autem, quem hîc locum habeat, tum de loci interpretibus, prolixè infrà. Eodem capite & illud occurrit, Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπο- v. 29. ρευέσθω. Ubi nimium diluté ac univerſaliter Vetus, *Omnis ſermo malus*. Meliùs ergò Recentior, qui *putrem* interpretatur; additque, *Id eſt, corruptus, & aliis noxius. Ità enim explicandum eſſe hoc epitheton apparet ex antitheſi: Nam* ἀγαθὸν *vocat eum ex quo fructus aliquis ad alios redire poſſit.* Cùm τὸ ἀγαθὸν latè imprimis ſe extendat neque pauca complectatur; ſed & hoc loco idem quod καλοκἀγαθὸν eſſe poſſit: quod ad Honeſtatem refertur; quæ imprimis τῇ αἰσχρολογίᾳ & impuris ſermonibus polluitur ac vitiatur. Adde, quòd non ſimpliciter ἀγαθὸν, ſed πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, dixit; quod in converſatione locum habet. Optimè, & more ſuo, Heſychius Σαπρὸν, ἀκάθαρτον & αἰσχρὸν, interpretatur. Quemadmodum *Putris* de *obſcœnitate* ac *lubidine* etiam Romanis uſurpatur: Flaccus,

Omnes in Damalin putres
Deponent oculos.

Scholiaſtes, *libidine reſolutos*. Igitur λόγος σαπρὸς, quam αἰσχρολογίαν ad Coloſſ. 3. 8. autor dixit; quam & ad βδελυρίαν ſive *impuritatem* ac *obſcœnitatem*, ut partem ejus, refert Theophraſtus: quæ & αἰσχρότητος, de qua paulò pòſt agit cùm πορνείας mentionem facit, pars eſt; ubi, Καὶ αἰσχρότης, ἢ μωρολογία, ἢ εὐτραπελία, τὰ ἐκ ἀνήκοντα, cap. 5. v. 4. Videndum quoque an illud quod additur, ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, ſatis aſſecuti ſint interpretes. Vetus, *ſed ſi quis bonus ad ædificationem fidei.* aliter enim legit. Recens, *ad ædificationis uſum.* quod, πρὸς χρείαν τῆς οἰκοδομῆς, eſſet. Eraſmus, *ſed ſi quis bonus ad ædificationem, quoties opus eſt.* ante quos B. Hieronymus, *ædificationis opportunitatem*, idem dixit. Nunc & nos cogitemus. Quid ſi, quod Latini, *ad majorem utilitatem*, dicerent, πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, Apoſtolus dixit? Porrò οἰκοδομὴ ſermone Apoſtolico nonnunquam eſt αὔξησις: cui tunc opponitur καθαίρεσις. ut cùm dixit, κατ' τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος, εἰς οἰκοδομὴν, καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν. Quemadmodum בנה, quod οἰκοδομεῖν Græcis, *ſtabilire* Hebræis interdum ac *augere*: quómodo & οἰκοδομὴ ἐκκλησίας, *amplificatio eccleſiæ*, non incommodè dicetur. Fortè & ità alibi locutus ipſe Apoſtolus; & quid ſi hâc ipſâ Epiſtolâ, cùm dicitur, πρὸς καταρτισμὸν ἁγίων, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ? Nonnulli obſcuriſsimum illum Exodi 1. 21. judicarunt locum; ubi Deus *bene obſtetricibus feciſſe, ac feciſſe eis domos* dicitur: Græcè vulgò, καὶ ἐποίησαν ἑαυταῖς οἰκίας. ad verbum, ὠκοδόμησεν οἴκους αὐτῶν, *ædificavit, auxit, promovit illarum domos*: quo ſenſu nulla difficultas erit. Quod & Scholiaſtes Græcus vidit: qui, quaſi ſcriptum eſſet, καὶ ἐποίησεν αὐταῖς οἰκίας, ipſe, ἐξ αὐτῶν γένος ἐπλήθυνεν, ηὔξησεν ὁ Θεὸς αὐταῖς τὸ γένος, *genus earum multiplicavit, genus earum auxit*, optimè interpretatus eſt. Itaq; εἰς οἰκοδομὴν χρείας, *ad utilitatis amplifica-*

amplificationem, ſeu *majorem utilitatem*, quemadmodum jam diximus: ut novâ opus non ſit hypallagê. Quemadmodum δίδοναι χάειν in eo quod ſequitur, ἵνα δῷ χάειν τοῖς ἀκούσι, *prodeſſe*, non malè interpreteris; *ut proſit audientibus*. nam χάειν δίδοναι eo ſenſu imprimis uſitatum Græcis. Vetus interpres & Eraſmus, *ut det gratiam audientibus*. Recentior, *ut gratiam auditoribus adferat*. non ſatis planè, niſi fallor. Hoc voluit
v. 30. quod dixi, *ut ſermo quoque veſter iis proſit qui eum audiunt*. Sequitur, Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ. Ubi licèt non damnem quod Theologi vulgò, quid ſi tamen alium admitti quoque ſenſum poſſe dicamus? ut hoc dicat, *Obſcœnis quidem abſtinete ac ſpurcis: hilaritatem tamen admittite, ſed ſanctam; nè quis nimio mœrore Spiritum Dei, magnum illum hoſpitem, offendat*. Quod ità vehementer urgebant Judæi, ut Spiritum propheticum ad tempus eripi mœrentibus dicerent. Exemplo ſit Jacobus, quamdiu Joſephum luxit: exemplo David, quamdiu in luctu egit; de quo R. David, cùm de præcipuis illius agitur calamitatibus, *Nam Spiritus*, inquit, *Sanctus non niſi ſuper hilarem quieſcit*. Unde & diebus feſtis aut ſacris abeſſe omnem mœrorem jubebant: ídque ut ſignificarent, אל תעצבו (quod, μὴ καταπίπτετε, reddunt Helleniſtæ) exclamabant; ac ſi, *Nè dolete, Luctum omnem relegate*, dicas. Quò illud Neh. 8. 11. ſpectat, Καὶ οἱ Λευῖται κατεπιώπων παντα τὸν λαὸν, λέγοντες, Σιωπᾶτε, ὅτι ἡμέρα ἁγία, καὶ μὴ καταπίπτετε, *Nè concidite animo. Omni*, inquit, *populo ſilentium Levitæ indicebant; qui, Tacete, quia dies ſacra Domino, nec concidite animo, dicebant*. Κατασιωπᾶν autem rectè eos dicas, qui, Σιγὴ ἐφ' ὑμείων, & Εὐφημεῖτε, in Græcorum Sacris, in Romanorum, *Favete linguis*, clamabant. Quod ſilentium, etiam in profanorum, non indici tantùm ſed & præſtari ſolebat. Unde illud Philoſtrati, καὶ ὥσπερ ἐν μυηθείοις ἐπώπων. Et eleganter Plutarchus, τῷ μὲ λέγειν ἀνθρώπους, τῷ δὲ σιωπᾶν Θεοὺς, *loquendi homines, ſilendi ipſos Deos*, præceptores nos habere, dixit.

Cap. IV.

Πλεονεξία *quid, & quomodo ab aliis atque aliis uſurpata: quid Democrito: quid Helleniſtis.* Πλεονεκτεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Πλεονέκτης, εἰδωλ. Πλεονεκτεῖν τὰς πολεμίους. Πλεονεξία, *de libidine ejus qui aliena ſibi vendicat*. Πορνεία, αἰσχρότης, ἀκαθαρσία. Μωρολογία, εὐτραπελία. Μωρὰ, τὰ ἀφροδίσια. *Voluptatum avaritia*, πλεονεξία *alibi B. Hieronymo*. Πλεονεξία τῇ ἀσελγείᾳ *juncta*. ἐν πλεονεξίᾳ, *certatim, recentiori interpreti*. ἐυχαεισία. *Locus*, πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης. *Avari, quomodo idololatræ dici, & quatenus poſſint*. Εἴδωλα, *in nummo*. Εἰκόνες: *Facies minutæ; Figuræ; Signa; Formæ*: Σφραγισθεῖσα, Βεβλωμένα: *Effigies; Ænigmata. Unicuique quod venceratur Deus, ſecundùm B. Hieronymum. Locus*, Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, *& quò reſpexerit Apoſtolus. Mens loci ad quem reſpexiſſe videtur. Locus*, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρόν. *Locus*, μὴ ἔχουσα σπίλον ἢ ῥυτίδα.

Cap. 5. Cum ante omnia, quemadmodum in aliis diſciplinis, ità in Sacris requiratur, ut definitiones intelligantur rerum, quomodo intelligi cætera ab iis poſſint qui nec verborum nec iſtas aſſequuntur ſatis videre non poſſum: Quod iis ſuo tempore eveniſſe Anaſtaſius Sinaita teſtatur, qui τὸ φύσεως ὁρισματίζον, καὶ τί ὅτι φύσεως ὅρος ἐκ ἠπίσαντο· τὸ δὲ ὑποστάσεως ἐπιλογείκων, καὶ τί ὅτιν ὑπόστασις ἐκ ἐγίνωσκον, *de natura docebant, ejuſque definitionem planè ignorabant; de hypoſtaſi contendebant, quid autem eſſet neſciebant*. Quod in virtutibus præcipuè ac vitiis habere locum arbitror; in quibus magna Apoſtolicæ doctrinæ pars occupatur. Inter cætera, πλεονεξίας vitium quot modis, quàm mirificè item, uſurparint veteres, pauciſſimos vel obſervaſſe vel notaſſe exiſtimo. Democritus inter antiquiſſimos autores, vitium eorum qui, cùm omnia ac liberè in alios licere ac dicere permittant ſibi, nihil ipſi audire volunt, πλεονεξίαν dixit; qui πλεονεξίαν, τὸ πάντα λέγειν, καὶ ἐν ᾧ ἐθέλειν ἀκούειν, definit. Nam in Sacris vulgò quidem quod Hebræis בצע, *plus habendi ſtudium* videlicet, aut *lucri*, πλεονεξία Helleniſtis dicitur: Ut cùm Principes πλεονεξίᾳ πλεονεκτεῖν Ezech. 22. 27. dicuntur: quomodo & alii loquuntur.

loquuntur. Haud paulò tamen aliter, ni fallor, ad vim manifeſtam quâ infirmitatem noſtram Diabolus expugnat, id tranſtulit Apoſtolus, cùm, *ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ*, 2. Corinth. 2. 10. dixit: ac ſi dicas, *nè plus poſſit, nè violenter nos expugnet, nè victoriam de nobis reportet Satanas.* Quò illud Heſychii, interpretum Græcorum doctiſſimi, ſpectare dicas; qui *Πλεονάκτων, βίαιον, violentum*, exponit. Quò & Dionyſii Halicarnaſſenſis libro 9. locus ille vel imprimis facit, ubi *πλεονεκτεῖν τοὺς πολεμίους*, de victoria ab hoſte, dixit: è quo locum quoque alterum adducunt Critici, quo victoriam *πλεονεξίαν* dixit. Neque aliò fortaſſe referendum, quòd Apoſtolus 2. Corinth. 9. 5. beneficia quæ in pauperes conferuntur *εὐλογίαν* non *πλεονεξίαν* eſſe vult; qui & nè extorqueantur, ſed à ſingulis ſponte offerantur, præcipit: quales ſpontaneæ oblationes, quæ offerri Deo ſolitæ: Quemadmodum *בצע*, quod ad *avaritiam* transfertur, etiam de *vi* uſurpatur; ut qui lacerat, vel ſauciat, vel frangit: quò reſpexiſſe illo loco Apoſtolum, à vero vix abit. Illud minimè obſervatum quod in eo de quo acturi ſumus, aliiſque Apoſtoli locis, caliginem haud parvam, de quo & alibi, interpretibus objecit; Eos ſcilicet qui modum in libidine excedunt, quales ſunt adulteri imprimis, qui & aliena ſibi vendicant, ſic dici: ut Venerea libido ac impuritas *πλεονεξία* ſit, nec ſemel ſic dicatur. Exemplo locus ſit, qui quinto capite ità legitur; *Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις· καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογία ἢ εὐτραπελία, τὰ οὐκ ἀνήκοντα· ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία.* Ephes. 5. 3. Et mirum, de obſcœnitate hîc agi, non monuiſſe eruditos: in qua quicquid eſt flagitii, *in verbis partim, partim in rebus*, teſte Tullio, *conſiſtit.* In rebus, ut *πορνεία, αἰσχρότης, ἀκαθαρσία* deniq; omnis, *ἢ πλεονεξία*: neq; enim, *καὶ πλεονεξία*, dixit, nè hæc duo ſepararet (quod mirum non notaſſe interpretes, qui præſertim, *impuritas aut avaritia*, hîc reddiderunt.) In verbis, ut *μωρολογία, καὶ εὐτραπελία*. Jam *ἀκαθαρσία*, quæ *impuritas* Latinis: ut cùm *impuritatem in pudica domo* Antonio objecit Tullius; qui & *impudicum* ac *impurum*, *turpem* item ac *impurum*, optimè conjungit. Idem qui & *turpitudinem* (*αἰσχρότητα* Apoſtolus hîc dixit) alibi in verbis alibi in rebus ponit: In divinis Officiorum libris; *Verborum obſcœnitas ſi turpitudini rerum adhibeatur, ludus nè libero quidem homine dignus eſt.* Alibi autem, *turpitudinem verborum & obſcœnitatem rerum pariter vitandam*, præcipit. Incomparabiles Gloſſæ, Αἰσχρὸς, *ſœdus, obſcœnus.* Ut quò ſingula hæc ſpectent nemo ignorare poſſit. Nam quid ſit *μωρολογία* nunquam dubitabit qui *τὰ ἀφροδίσια*, ſive *Venerea*, *μωρὰ* dici ab Euripide meminerit: de quo pluribus alibi. Neque obſtat ſanè, quòd *εὐτραπελία* virtus ſit Philoſopho, quæ & inter duo, ut extrema, *τὴν βωμολοχίαν* ſcilicet *καὶ ἀγροικίαν*, ſeu *ſcurrilitatem ac ruſticitatem*, collocatur: cùm Apoſtolo *εὐτραπελία* ſit extremum; quam & eruditè, neque primus, cum *μωρολογία* junxit. Doctiſſimus interpretum Heſychius, Εὐτραπελία, κυφότης, *μωρολογία, αἰσχρολογία*. Quem igitur hîc locum *ἢ πλεονεξία*, ſi ſit *lucri ſtudium*, habebit? Quæ res non vulgarem B. Hieronymo ſcrupulum injecit: qui non uno loco eò inclinat, ut *πλεονεξίαν* aliud in ſimilibus deſignare exiſtimet; adeò quidem ut cùm expedire ſe non poſſet, *voluptatum avaritiam*, mirificè alibi exponat. Verba ejus inter cætera; *Ex quo ſanctus non poteſt appellari, quicunque extra fornicationem, in aliqua immunditia & avaritia voluptatum quâ ſe delectaverit, invenitur. Si quis autem arbitratur, avaritiam, non illo ſenſu accipiendam eſſe quo diximus, reddat cauſas quare inter fornicationem & immunditiem & turpitudinem mediam avaritiam ordinarit poſuerit.* Quaſi Apoſtolus, *ἀκαθαρσία καὶ πλεονεξία*, non, *ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία*, quod eſt, *ἤγουν* vel *ἤτοι*, dixiſſet: quo utuntur ſæpe qui interpretantur quod præcedit; unde *ἐρμηνευτικὰ* ſimilia Grammaticis dicuntur. Mirum autem non notaſſe, etiam *τῇ ἀσελγείᾳ* conjungi. Quæ eſt autem *ἀσέλγεια*? *Impudicitia* nimirum ac *Venereus exceſſus.* Unde ſummus autor, Ἀσελγὴς, *ganearius, libidinoſus, luxurioſus.* Quid autem cum ganeo ac Venere avaro? Locus de quo agimus, ſuperiori capite exſtat: Ὅστινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ, εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης ἐν πλεονεξίᾳ. Ubi vetus, *Qui deſperantes, ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis, in avaritiam.* Eraſmus, *Qui poſteaquam perdenerunt eò ut dolere deſierint, ſemetipſos*

ipſos dediderunt laſciviæ, ad patrandam immunditiam omnem cum aviditate. Recentior, cùm non ſatis videret quem πλεονεξία hîc haberet locum, *Qui poſteaquam dedoluerunt, ſeſe dediderunt protervíæ ad certatim patrandam impuritatem omnem*, dixit: qui, ſuo uſus judicio, ἐν πλεονεξίᾳ, *certatim*, reddidit. Syrus, qui ad *avaritiam* transferre id ſolet, cùm hæreret, *cupiditatem* dixit: quemadmodum non peccabit, qui τὸ, ἐν πλεονεξίᾳ, ἐν καλῇ ἐπιθυμίᾳ, dicat; cùm ſic ipſe ſe Apoſtolus exponat. Quis enim ignorare locum poteſt illum qui ad Col. 3. 5. legitur? Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν. Sed & paulò pòſt, Τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, &c. cum quibus vitiis etiam à Petro jungitur, qui dixit, Ὀφθαλμοὺς ἔχοντες μεστοὺς μοιχαλίδος, καὶ ἀκαταπαύστους ἁμαρτίας δελεάζοντες ψυχὰς ἀστηρίκτους, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες. Neque magnus ſanè Chryſoſtomus ſatisfacit, qui hâc ipſâ Epiſtolâ, ut ſe expediat, τὰ ἀφροδίσια ac *lucri ſtudium* ad eam ſimul animæ partem refert quæ ἐπιθυμητικὴ dicitur. Cæterùm, quid πλεονεξία ſit Apoſtolo, cùm de libidine ac intemperantia agitur, ex hoc loco vel maximè apparet. Quanquam fortè non adulter tantùm ſed & πᾶν ἀφροδισίων ἀκρατὴς ſic dicatur: quanquam propriè de adulterio & dici & ſic uſurpari ab Apoſtolo, poſtea probabimus. Sequitur, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. Ad quem locum conſulendus B. Hieronymus, qui interpretem ævi ſui notat, quòd ad *gratiarum actionem* id referret: (planè ut Recentior ætate noſtrâ.) Ipſe autem ut in illo Solomonis accipiendum autumat, Γυνὴ εὐχάριστος ἐχέφρει ἀνδρὶ δόξαν. quod eſt, inquit, *grata*. Ego τὸ εὐχάριστον ità accipio ut cùm Proverb. 11. 16. *Mulier quæ ſit* εὐχάριστος *invenire gloriam* dicitur: ubi τὸ, εὐχάριστος, non ut B. Hieronymus, ſed de *pudica* accipio: Atque ità planè hîc Apoſtolus; qui *obſcœnitati* ac *fœditati*, ſingulíſque ejus partibus, τὴν εὐχαριστίαν, quæ eſt *pudicitia* ac *caſtitas*, opponit. Paulò pòſt ſequitur, Τοῦτο γάρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. Ubi Syrus, ἢ εἰδωλολάτρης legit: quo non opus, cùm ipſe Apoſtolus ad Coloſſenſes, πλεονεξίαν, εἰδωλολατρείαν dixerit; καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, 3. 5. Sed & quæri ab eruditis video, cur aut quomodo avarus *idololatra* ab Apoſtolo dicatur: quod & multis ab Ambroſio factum. Quaſi non potiùs, an de avaritia agatur, & quis πλεονέκτης hîc ſit, quærendum fuerit. Quanquam nihil facilius fortè, nec deeſſe hîc cuiquam verba poſſint. Nihil oculos (quos animus ſubſequitur) æquè in ſeſe attrahit atque opes: quæ non minùs meritò שקוצי עינים, *abominationes* ſive *idola oculorum*, dici poſſunt quàm Ezechieli idola, quòd in ſeſe oculos aſſiduè convertant. Nam &

Quiſquis ingentes oculo irretorto
Spectat acervos,

ut cum Flacco loquar, idololatra dici poteſt: Quemadmodum & ratione aliâ, ac urbanâ quidem, qui pecuniam aſſiduè intuentur, idololatræ dici poſſunt. Sunt enim εἴδωλα, quæ aliis εἰκόνες: Ut cùm Dominus de nummo dixit, Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη; Matth. 22. 20. Marci 12. 16. quod Lucas, Τίνος ἔχει εἰκόνα; Cujuſmodi εἰκόνας Juvenalis *facies minutas* Sat. 14. dixit;

Cùm ſit cauſa mali tanti & diſcriminis hujus,
Conciſum argentum in titulos faciéſque minutas.

quomodo *figuras* vocant quæ monetæ incuduntur; *ſigna* vulgò, ſive *formas*. Poſteriores Græci σφραγισίδεια (ſicut quod bullis appenditur apponitúrve, βελλωτάρια) dixere: Quæ εἴδωλα Nyſſeno; Οὐ γὰρ ὃ ζητεῖ δίδως, ἀλλ' ὅπως ἂν πολύ σοι γένοιτο τὸ ἀργύριον τὸ ἄχθος ἐπὶ τῆς τραπέζης φορτίζεις, καὶ τοὺς χαλκευτὰς τῆς ὕλης ἀκαίρως, καὶ τὴν ἰσοτιμίαν τῶν ἐγγλυφομένων ταῖς ὕλαις εἰδώλων ἀνιερεύνητον, *Neque enim das quod quærit, qui ut magnum argenti in menſa pondus conſequaris ſolicitè curas, fabróſque monetæ ſectaris, hiſtoriámque imaginum quæ in ea exprimuntur circumſpicis*, Homiliâ 4. εἰς τοὺς Μακαρισμούς. Prudentius effigies Pſychomachiâ dixit;

Sordet

Sordet Chriſticolis radiantis fulva monetæ
Effigies, ſordent argenti emblemata, & omnis
Theſaurus nigrante oculis vileſcit honore.

Cujuſmodi effigies idem *ænigmata* dixit;

Is ipſe tantum non habet
Argenteorum ænigmatum
Auguſtus.

& alibi,

——propriique ænigmata vultûs.

ut *ænigmata* ſint ſigna quæ in nummis exprimuntur, vel ſymbola. Ambroſius inter alia, ut doceat cur avaritia idololatria dicatur, *Idololatria Dei*, inquit, *honorificentiam uſurpat & vendicat creaturæ, cùm in nomine Divinitatis, quod ſoli Conditori competit, participem illi aſſerit ejus facturam. Avaritia autem idcirco huic exæquata eſt, quia ſimiliter ea quæ Dei ſunt ſibi uſurpat & recondit animus, ut quæ uſibus omnium conceſſit communiter avaritia deneget, quando idcirco hæc congregat apud ſe nè alii utantur*, &c. Cum quo idem à recentiori interprete factum. Quaſi non priùs, ut dixi, quod vitium intelligatur, quærendum atque cogitandum ſit. Interim in genere illud B. Hieronymi verum eſt, *Sua cuique vitia idolum eſſe.* qui cùm alibi tum ad Amoſi tertium, *Unuſquiſque adorans vitia ſua atque peccata, Deum cæpit habere à quo victus eſt: avarus, aurum; guloſus, ventrem.* Idem in Oſeam, *Guloſi venter Deus eſt: Avarus colit mammona; hæreticus, dogma quod finxit.* In Pſalmos, *Unuſquiſque quod cupit & veneratur, hoc illi Deus eſt. Avarus aurum Deum habet.* Quemadmodum & ii qui impenſè voluptates colunt, Θεοποιῦσι τὰς ἡδονάς, *Deos ſibi quaſi voluptates faciunt*, ut rectè Aſceticorum autor loquitur. In quibus vel primum Venereæ habent locum; ad quas ἡ πλεονεξία referenda: quam ut aliis in locis, de quibus ſuprà egimus, ità hîc cum πορνείᾳ & ἀκαθαρσίᾳ conjungit Apoſtolus; ità ut eo imprimis loco ubi μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν 1. Theſſal. 4. v. 6. vetat, rectè de adulterio accipi poſſe videatur: ut omittam, πορνείαν καὶ μοιχείαν *ſpiritualem*, paſſim in Sacris idololatriam dici. Cæterùm cùm de hoc alibi à nobis quædam etiam in ſequentibus dicta ſint, ad alia nunc tranſeamus. Sequitur, Διὸ λέγει, v. 14. Ἔγειραι ὁ καθεύδων. Quo in loco mirum ſanè quantum non recentiores modò ſed & veteres contendant ut inveniant quónam reſpexerit Apoſtolus. Et Cyrillus quidem ex illo Eſaiæ cap. 51. v. 9. ſumtum contendit, Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, Ἰερουσαλὴμ, καὶ ἔνδυσαι τὸν ἰσχὺν τοῦ βραχίονός σου· ἐξεγείρου ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας. Verba ejus in Catena ad Eſaiam, Τοῦτό ἐστιν, ὅταν, φησὶ, ὁ μακαρίτης ποτὲ ὁ Παῦλος, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν. Quanquam τὸ, Ἰερουσαλὴμ, neque in Hebræo neque apud interpretes legi; neque, quod dicitur, ad *Hieroſolymam*, ſed ad *brachium Domini*, referendum, Euſebius notarit; Verba ejus ſunt; Ἡ προσθήκη, Ἰερουσαλὴμ, ὅτε ἐν τῇ Ἑβραΐδι ἀναγνώσει ὅτε ἐν τοῖς λοιποῖς ἑρμηνευτοῖς φέρεται· ἀλλὰ πάντες ὅπως ἐξέδωκαν, Ἐξεγείρου, ἐξεγείρου, βραχίων Κυρίου. licèt aliter Græci qui nunc exſtant. Quemadmodum nec ὡς ἐν ἀρχῇ ἡμέρας, quò τὸ, καθεύδων, trahi poſſit, ſed כימי קדם, ὡς ἐν ἡμέραις τοῖς πάλαι, in Hebræo legitur. Cæterùm, cùm intra recepta codicum Sacrorum ſcripta ſe continuiſſe Apoſtolum non temerè negandum, quid ſi ad non ea tantùm quæ Eſaiæ cap. 60. v. 1. ſed & quæ cap. 26. 19. dicuntur hîc alluſerit Apoſtolus? niſi quòd ex ipſo loco hoc probandum erat. Locus autem hic eſt; *Expergiſcimini, & laudate, habitatores pulveris, quia, ut ros luminum, ros tuus.* pro quo, *ros olerum*, alios ſecuti interpretes, nunc reddunt. Chaldæus, *quia ros luminis, ros tuus. Ros* autem, ros myſticus qui Cant. 5. v. 2. Sponſo tribuitur; *Ego dormio, & cor meum vigilat.* & deinde, *Aperi mihi, ſoror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea; quia caput meum plenum eſt rore.* Ad quem locum (qui mos eſt Scripturæ) ſimul reſpexiſſe Apoſtolus videtur: ut *ros* χεῖσις ſit aut χεῖσμα: in ἔγειραι, ſimplex numeri enallage, imprimis uſitata. Ità ſenſus erit, Ἔγειραι ὁ καθεύδων ἐν νόσοις· καὶ ὀλιγωρήσει σοι ὁ δεσπότης χριστὸς, ἥκων ὁ Χριστός. Quid ergò aliud quàm

interpretatio locí quem obſcuriùs converterant nonnulli ? quod & optimè cum iis convenit quæ τοῖς τὸ φωτὸς præceſſerant. Ut hìc verè uſurpari illud Chryſoſtomi poſſit ; qui de ejuſmodi locis, ὅτι λέγεται γεγράφθαι, καὶ ὅταν μὴ διὰ τῶν ῥημάτων ἀλλὰ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων κείμενα ᾖ· ἢ ὅταν τὸ αὐτὸ νόημα μὲν κείμενον ᾖ, μὴ ἐπ' αὐτῶν δὲ τῶν ῥημάτων, *dici ea quoque ſcripta eſſe, quæ, licèt non iis verbis, eadem re tamen, in Scriptura exſtant : vel cùm idem ſenſus, licet non iiſdem verbis, exſtat.* Porrò λέγει, quod præcedit, pro λέγεται, vel λέγει ἡ γραφὴ, cùm citatur Scriptura, quàm uſitatum ſit Hebræis, qui paſſim אמר pro נאמר dicunt, non uno loco monuimus. Eodem capite legitur, Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι. Ubi fieri poteſt ut in animo locum Danielis habuerit Apoſtolus, ubi Rex Magis, cum quibus de ſomnio ſuo ejúſque interpretatione agebat, Ἐπ' ἀληθείας δίδα ἐγὼ, ὅτι καιρὸν ὑμεῖς ἐξαγοράζετε, *tempus emitis*, inquit. hoc eſt, *dilationis moram nectitis ; tempus conceſſum vobis extenditis*, c. 2. v. 8. Ut dicat, *Quoniam dies mali ſunt, occaſionem quæ ad bene agendum vobis datur ampleclimini, producite ; totam hanc occaſionem vobis bene agendi vendicate.* ut ſic Chaldæorum זבן exprimatur. Vulgò non rectè. Sed & longè aliter Epiphanius, qui ad patientiam ac tolerantiam mirificè id refert ; Καὶ οὐχ ὑμέρας ἀγοράζομεν (quod non dixit Apoſtolus ſed ἐξαγοράζεσθαι, neque ἡμέρας ſed καιρὸν) ἵνα τιμὴν ἡμερῶν δίδωμεν· οὐκ ἄλλο τι τὸ δι' ὑπομονὴν καὶ τὸ μελλητικὸν μακροθυμίας σημαῖνον. Eodem capite & illud exſtat, Ἵνα παραστήσῃ αὐτὸς ἑαυτῷ ἔνδοξον, τὴν ἐκκλησίαν μὴ ἔχουσαν σπίλον, ἢ ῥυτίδα, ἤ τι τῶν τοιούτων. Optatus contra Donatiſtas, *Commemoraſtis & B. Apoſtolum Paulum dixiſſe, ſine ruga & ſine ſorde Eccleſiam eſſe debere.* Et ità recens vetúſque interpres, qui, *maculam aut rugam*, dicunt. Cùm Heſychius Ῥυτίδα, σπῖλον, hoc eſt, *maculam*, interpretetur : quâ ratione ταυτοδυναμοῦντα erunt hæc duo. Gloſſarium Stephani, Ῥυτὶς, *ruga, rogus.* Imò, Ῥυτὶς, *ruga.* Ῥυτιδώδης, *rugoſus.* SS. Patres tamen paſſim exprimunt utrumque ; imprimis Auguſtinus : *Quod dixi*, inquit, *quam ſibi Deus elegit glorioſam eccleſiam, non habentem maculam neque rugam, non ideo dixi, quia nunc jam omni ex parte talis eſt : Quamvis ad hoc electa non dubitetur, ut talis ſit quando Chriſtus apparuerit vita ejus ; tunc enim & ipſa cum eo apparebit in gloria : propter quam gloriam dicta eſt eccleſia glorioſa*, Retractat. lib. 1. Item, *In tota verò eccleſia tunc futurum, ut non habeat maculam aut rugam aut aliquid hujuſmodi, quando dicendum erit, Ubi eſt, mors, victoria tua ?* De moderatè coercendis hæreticis, Epiſt. 50. ad Bonifacium Comitem. Item alibi, *Et hanc rationem dicit univerſa Eccleſia, quam mundat Salvator lavacro aquæ in verbo, ut eam ſibi exhibeat glorioſam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujuſmodi*, Epiſt. ad Dardanum, Quomodo Chriſtus ubique. ut & alibi. Etiam interpres Syrus utrumque diſtinguit. Adde, quòd & ἄμωμον eandem, Eccleſiam nempe, hìc dicit : Quæ & ipſa vox ex Oriente : Quippe מום, מוּמָא, σπῖλος, *macula* : Ut cùm de ſponſa Chriſti, quæ Eccleſia, Cant. 4. 7. *Tota tu pulchra es, amica mea, & macula non eſt in te*, dicitur : ubi in Hebræo, ומום אין בך : Helleniſtæ, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί. Quò & venuſtè forſan Apoſtolus reſpexit.

v. 16.

v. 27.

Cap. V.

Præceptum de honorandis parentibus, primum cum promiſſione præceptum, & quomodo. Locus, πρὸς τὸ δικαίως ὑμᾶς ζῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τὸ διαζόλιν. Μεθοδεύειν, de Diabolo, & quid. Μεθοδείαν. Locus, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις : & quomodo deſertores ibi ſpiritus ponantur. Ἀρχὴν τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος. Ἀὴρ, σκότος. Ἀσρία, ὁμίχλη. Τὰ ἐπουράνια quæ : & de loco quid judicandum. τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, & quid intelligendum. Locus, Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Τὸ εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας, sive τοῦ σωτηρίου.

Cap. 6. v. 2. Capite ſexto à principio non procul legitur, Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἥτις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ. Multis autem in prioribus ad hanc Epiſtolam Com-

Commentariis, quare hoc *primum præceptum* ἐν ἐπαγγελίᾳ dicatur, B. Hieronymus diſputat: cùm etiam ſecundo aliqua adjuncta ſit promiſſio; in quo, *uti ſe miſericordiâ in milleſimum eorum qui diligunt ipſum*, pronunciat. Et ſanè mirificè arguta ſunt quæ Sanctus ille vir excogitavit. Neque nobis ſatisfaciunt quæ de peculiari promiſſione ab aliis notantur. Aben-Ezra cæteriſque Magiſtri in Decalogo præcepta octo notant quæ לא תעשה ab iis dicuntur, hoc eſt, quibus id quod faciendum non eſt vetatur. Hoc autem τὸ מצות עשה, ſeu *faciendi præceptum*, eſſe conſtat. Primum igitur præceptum ſive ἐντολὴ propriè ſic dicta, præceptum quartum eſt; de honorando Sabbatho, nimirum: quod promiſſionem non habet. Secundum, quod promiſſionem habet, non eſt ἐντολὴ, ſed ex eorum numero quæ vetant. Quare nec ſimpliciter verum quod Chryſoſtomus affirmat; *Primum* hoc *præceptum*, non ordine, ſed reſpectu promiſſionis, dici: cùm ſecundum hâc ratione ſit primum; hoc autem, inter ea quæ mandant ſimul ac promittunt, primum. Etiam locus, qui eodem capite legitur, Ἐνδύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δύνασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου, accuratiùs, niſi fallimur, examinari merebatur. Quid enim μεθοδεία ſit, & quare μεθοδεύειν Diabolus dicatur, fruſtrà ex autoribus profanis ſcire eruditi ſategerunt. Μεθοδεύει, qui vagatur, qui circumit, ſed intentus; ut qui prædæ circulando callidè inſidiatur. Quod quo pacto Spiritui maligno conveniat, è Jobo petendum: Apud quem primo capite, *Quâdam autem die cùm veniſſent filii Dei ut aſſiſterent coram Domino, adfuit inter eos etiam Satan. Cui dixit Dominus, Unde venis? Qui reſpondens ait, Circuivi terram, & perambulavi eam.* Helleniſtæ, Περιελθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρεμι. ubi περιελθὼν eſt μεθοδεύσας: quod & περιπατήσας rectè dicas. Chaldæi voce פשפש, ſive *ſcrutandi*, uſi ſunt. Heſychius, Μεθοδεύει, μετέρχεται, ἢ διέρχεται. Gloſſatores alii, Μεθοδεύει, τεχνάζεται, μετέρχεται, ἀπατᾷ. Neque aliud quàm τὸ μεθοδεύειν intellexit D. Petrus cùm dixit, ὅτι ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος, περιπατεῖ, ζητῶν τινα καταπίῃ. *obambulare* enim *cum inſidiis*, μεθοδεύειν eſt. Quo utuntur Helleniſtæ cùm τὸ רגל interpretantur: quod, *circulando inſidiari*, dicas: quemadmodum מרגל, κατάσκοπος, *ſpeculator, inſidiator*. Quo & ἀντὶ τοῦ διαβάλλειν, quod proprium eſt Diaboli, τῷ κατηγορεῖν item, uti ſolent; quod & μεθοδεύειν dicunt: Ut in illo, Καὶ μεθώδευσεν ἐν τῷ δούλῳ σου πρὸς τὸν κύριόν μου, 2. Sam. 19. 27. Μεθοδεύει ergò, *qui circumit ut circumveniat*: quemadmodum & *circumvenendi* verbo de inſidiis & noxa Latini utuntur. Sequitur, Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, &c. πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Ubi, ſive ἐπουράνιοι ſint οἱ ἐν οὐρανῷ ſive οἱ ἐπάνω τοῦ οὐρανοῦ, quo ſuo merito ἐν τοῖς ἐπουρανίοις deſertores Spiritus ponantur quærendum arbitror. Nam quòd aereæ regiones ſic dicantur, nondum probarunt eruditi. Sed & quomodo deſertorem Spiritum ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος ſuprà dixerit, jam antè oſtendimus. quod contrà paſſim ἀντὶ τοῦ σκότους, ſive pro *tenebris*, uſurpari ibi probavimus: adeò ut Ætoli ἀσελγαν, τὴν ὁμίχλην, hoc eſt, τὸ σκότος, teſte Heſychio, dicerent; nè quis hîc habere locum arbitretur. Et quis ferat ut impuris Spiritibus idem attributum aut idem tribuatur locus qui Deo Patri? quem ἐπουράνιον Πατέρα ipſe Servator dixit; Οὕτω καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ ἐπουράνιος ποιήσει ὑμῖν. Et quis neſcit quæ ſit βασιλεία ἐπουράνιος 2. ad Timoth. 4. 18? quid hâc ipsâ Epiſtolâ formula illa, εὐλογεῖν εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ? Et an non ipſe Chriſtus ad Dei Patris dextram conſediſſe ἐν τοῖς ἐπουρανίοις cap. 1. v. 20. dicitur? ubi & fideles, cap. 2. v. 6. ipſi autem Angeli, hoc eſt, diverſi planè Spiritus, c. 3. v. 10. collocantur. Quod cùm recentior interpres & ipſe haud dubiò non ignoraret, *in ſublimi*, reddidit. Nec difficultatem etiam antiqui non viderunt: Imprimis Chryſoſtomus; qui ſenſum longè alium excogitavit cùm dixit, τὸ γὰρ, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἀντὶ τοῦ ἐπουρανίων ὄζιν· οὐχ ἵνα αὐτοὶ πνὸς πύχωσι νικήσαντες, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς ἀποστερήσωσιν. quaſi hoc velit, *Perpetuò impuros illos Spiritus de Divinis ac cæleſtibus certare nobiſcum; non ut ipſi conſequantur aliquid, ſed ut nos privent.* cui ſimilia & Theophylactus. Scholiaſtæ Græci, ὑ περὶ μικρῶν πνῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις πραγμάτων,

πραγμάτων, *non de exiguis quibuſdam, ſed de iis quæ in cœlo ſunt*, ſive *cœleſtibus, certamen eſt*. Quomodo & ἐπουράνια *divina* erunt: quod ex iis quoque exemplis patet quæ ab illis adducuntur. Et in iſtis maximè nequitiam Diabolus exercet: adeò ut ipſi Domino verbum Dei, ex interpretatione ſua, idem ille Matthæi 4. opponat; *Scriptum eſt*, inquit, *Angelis ſuis de te mandatum dabit*. Quid ſi autem tranſpoſitione, ut nonnunquam ſolet, interpretes Apoſtolus fruſtratus eſt? ut hoc velit, Ὅτι ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, &c. *In divinis non eſſe nobis luctam adverſùs ſanguinem & carnem, ſed adverſùs imperia, adverſùs poteſtates*, &c. quomodo Joh. 3. 12. Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε; ubi ἐπουράνια quæ ſint, patet, cùm de regeneratione agatur. quamvis latiùs patere hîc videatur. Quid autem, ſi nè hoc quidem admittatur, τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ſpiritus impuros eſſe? Theophylactus, Πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. ὅτω αὐτὸς τοὺς δαίμονας φησιν. ἐπειδὴ γάρ εἰσι καὶ ἄγγελοι πνεύματα, προσέθηκε, τῆς πονηρίας, ADVERSÙS SPIRITUALIA NEQUITIÆ. *ità ipſos dæmonas vocat. Quia enim & Angeli ſunt Spiritus, addidit, nequitiæ*. Scholiaſtæ, πρὸς τὰ πνευματικὰ, τουτέστι, τὰ δαιμόνια, &c. eodémque modo & recentiores. Qui cùm τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, τὰ πονηρὰ πνεύματα eſſe velint, cur non potiùs τὰς πνευματικὰς πονηρίας exponunt? quo Græciſmo nihil uſitatius: Quales πονηρίαι, perverſæ doctrinæ, perverſæ de Divinis ac cœleſtibus opiniones, ſectæ denique, ſchiſmata, cæteráque id genus; &, ut ſic verbo dicat, τὰς πνευματικὰς τοῦ διαβόλου ἐν τοῖς ἐπουρανίοις μεθοδείας: quo proximè uſus eſt Apoſtolus. Quid ergò præcipit Apoſtolus? Induere τὴν παρρησίαν τοῦ Θεοῦ, ſive τὴν πνευματικήν. Quare? ut ſi dicat, Ὅτι οὐκ ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὸν διάβολον, ἀλλὰ πρὸς τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις πονηρίας, *Quia adverſùs ſanguinem & carnem luctа nobis non eſt, ſed adverſùs Diabolum, ſed adverſùs ſpirituales, quas in ſacris aut divinis adhibere ſolet, nequitias verſutiáſque*. abſit ergò illud, *in ſublimi*. Eodem capite cùm legitur, Καὶ ὑποδησάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, non puto ſubtiliter quærendum, quare, cùm de panoplia bellica agatur, *pacis evangelium* dixerit: cùm Helleniſtarum more ità poſſit accipi, ut evangelium τῆς εἰρήνης non aliud quàm τὸ σωτήριας ſive τοῦ σωτηρίου, hoc eſt, *ſalutis*, dicatur: quemadmodum illi paſſim τὸ שלום interpretantur. Et an non hâc Epiſtolâ, cap. 1. v. 13. ità εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας dixit? Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς, ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ὑμῶν, &c.

v. 15.

v. 20. Cùm legitur, Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἁλύσει, cogitare mecum ſoleo, an non *vincula* ſua, quorum paſſim meminit, nonnunquam pro *calamitate* aut *perſecutione* uſurpet: quemadmodum cùm Regius Propheta, διέρρηξω τοὺς δεσμούς μου, ac ſimilia, non ſemel dixit; quem in vinculis fuiſſe aut cuſtodia, ex eo, niſi fallor, nemo judicat. An non igitur eodem modo hæc cùm ſcriberet, ἐν ἁλύσει, hoc eſt, maximis anguſtiis, inſidiis, ac delatoribus, quibus tenebatur undique, ὑπὲρ τοῦ εὐαγγελίου πρεσβεύειν ſe dicat. Ac recentior quidem interpres hoc loco; *Non erat tamen in* τῷ δεσμωτηρίῳ *Paulus, ſed ſub militari cuſtodia*, inquit: *cujus hic erat modus, ut captivus longiuſculâ catenâ dextram haberet devinctam, cujus alterum extremum ſiniſtræ militis alligabatur, ut pariter incederent*. Quales *colligati* Auguſtino dicuntur; qui *innocentem* & *colligatum* alibi opponit. Neque quiſquam ſanè, aliam publicam, aliam militarem fuiſſe cuſtodiam (nè de iis qui fidejuſſoribus committerentur nunc dicam) vel ex Juriſconſultis ignorare poteſt: ut nec, quæ militaris fuerit cuſtodia, & quomodo in ea qui cuſtodirentur, habiti. An autem vero ſimile ſit, ut qui ſic cuſtodiretur, militémque intentum omnibus ac ſingulis haberet, vetitis autem actionibus imprimis (qualis erat, ſcribere ad ſanctos, ſcribere ad fratres, de ea præſertim doctrina pro qua fungi ſe legatione in vinculis nunc ait, ac cum iis mentem communicare ſuam) an qui militem haberet, dico, à quo traheretur, cùm & dextrâ manu catenatus ipſe eſſet, ſcribendis vel vacare poſſet literis, vel hoc permitteretur illi, velim quibus integrum eſt cogitent: qualia, dico, fuerint hæc vincula, qualis cuſtodia, de qua aliquoties agit Apoſtolus, & in qua tantum illi licuit. Libenter enim diſcimus: & Exercitationes ſcribimus.

Capita

Capita Epistolæ ad Philippenses.

α'. Υχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ ὁυχὶ τελειώσεως.
β'. Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς, καὶ τῆς περιθυμίας.
γ'. Παραίνεσις τῆς κατ' Θεὸν ὁμονοίας, καὶ τῆς ἐν Θεῷ ζωῆς.
δ'. Περὶ Τιμοθέου καὶ Ἐπαφροδίτου, ὃς ἀπέστειλε πρὸς αὐτούς.
ε'. Περὶ τῶν πνευματικῶν βίων τοῦ μὴ ἐν σαρκὶ, ὃς ἐστι μίμησις τοῦ Σωτῆρος τοῦ Χριστοῦ.
ς'. Παραινέσεις ἴδιαι τινῶν, καὶ κοιναὶ πάντων.
ζ'. Ἀπόδοχὴ τῆς ἀποταλείσης αὐτῷ διακονίας.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII EXERCITATIONES SACRÆ IN EPISTOLAM PAULI AD PHILIPPENSES;

Sive,

Liber undecimus.

CAP. I.

Locus, ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθόν. *Perversitatis hæreticæ illustre exemplum.* τὰ διαφέροντα, *& quæ sic dicantur.* ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. Αἴσθησις *novo modo & quomodo usurpatum, etiam Hellenistis.* Αἴσθησις, νόησις. *Locus,* εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. Κεῖσθαι, *& quomodo hîc accipiendum videatur. Recentioris interpretatio. Locus,* Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, *&c. ejúsque mens. Locus,* Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, *&c. ejusque mens ac distinctio. Locus,* Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, *&c.*

Cap. 1. v. 6. EX eo loco qui non procul à capitis primi initio occurrit, Πεπεισθὼς αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ὅτι πελάσει ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ, patet nihil tam manifestè in Sacris dici quod non ab hæretica everti malignitate possit: Quemadmodum jam olim fuerunt qui τὸ, ἐν ὑμῖν, pro ἐξ ὑμῶν, dici hîc vellent: *Hujus testimonii virtutem,* lib. De vocatione gentium inquit Prosper Aquitanicus, *quidam volens ad sui sensûs pravitatem convertere, quod dictum est,* QUI CŒPIT IN VOBIS, *volebat intelligi quasi dictum esset,* QUI CŒPIT EX VOBIS. *ut & initium & consummatio operis non ad Deum sed ad hominem* v. 10. *referretur.* Eodem capite cùm dicitur, Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εἰλικρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, quæ διαφέροντα Apostolus dixit, *potiora* vetus reddidit interpres; qui, *ut probetis potiora,* inquit. Quæ sunt autem illa διαφέροντα? Quæ ut præcipua, nimirum, ab Apostolo præ cæteris ubique commendantur, Amor Dei, mutuúsque, cum Scientia conjunctus ac Intelligentia; quibus tota Lex consummatur: quomodo αἴσθησιν in eo quod præcesserat interpretatur Erasmus, Καὶ τοῦτο προσεύχομαι, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. qui ad τὰ νοητὰ non ad externa id refert. Quod adeò novum Hellenistis non est, ut to רעת, quod σοφία, φρόνησις, ἔννοια, & σύνεσις ac similia illis, αἴσθησιν dicant: ut cùm Proverb. 1. v. 4. Ἵνα δῶ ἀκάκοις παιδείαν, παιδὶ δὲ νέῳ αἴσθησίν τε καὶ ἔννοιαν: paulò item pòst, εὐσέβεια εἰς Θεὸν, ἀρχὴ αἰσθήσεως. alibi item, ἀσυνέτους γλυφόμενοι ἐμίσησαν αἴσθησιν. Unde, qui non semel Hellenistas interpretatur, Hesychius, Αἴσθησις, νόησις. Recentior interpres, cùm ad τὰ νοητὰ referendum fateatur, ab Erasmo interim dissentit, qui *intelligentiam,* non *sensum,* dixit: Idem qui τὰ διαφέροντα, *quæ discrepant,* interpretatur: quod hîc nondum probare possum. Eodem capite cùm dicitur, v. 17. εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι, ad defensionem veritatis in vinculis Apostolum jacuisse, & hoc velle, plerique existimant. Ac vix dubitandum, quin hoc ità acciperent qui causæ Christi & illius faverent; ut dicat, *cùm ad defensionem evangelii jacere hîc me sciant.* Et sanè, in vinculis detentum à Nerone tum fuisse, etiam Græcorum scholia testantur. Apostolus igitur, ut cæteri, qui carcere detenti *Diabolum,* ut eleganter loquitur Tertullianus, *in domo sua conculcabant,* εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου

detineri

detineri ſe ait. Recentior interpres tamen, *quòd ſciant me ad defenſionem evangelii conſtitutum eſſe*, hîc dixit. Τὸ κεῖσθαι autem, ut & *jacere* Latinis, ità uſurpari non ignorant qui Græcè ac Latinè ſciunt. Quò & Gloſſator antiquus reſpexit, qui, Κεῖται, ὀπὶ ἐμοὶ πίθηται, ἢ θανάτῳ, ἢ δυσκολίαις, hoc eſt, *in malum, ut de morte aut calamitate, id uſurpari*, notat. Ut cùm poeta exul, de exilio ſuo, *jacere in extremis terris* ſe dixit. Et an non præceſſit, διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἐν τῖς δεσμοῖς μου, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, καὶ βεβαιώσει τοῦ εὐαγγελίου? An non proximè præceſſit, ὁμόθυμοι ἀλλήλοις ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου? Recentior interprès interim, *quòd ſciant me ad defenſionem evangelii conſtitutum eſſe*, cum Eraſmo. Eodem capite legitur, Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν, Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν, κέρδος. Mihi dolere interdum ſolet, maximis nonnunquam viris, in iis quoque locis quæ difficultatis nihil admodum haberent, veterum ſimplicitatem approbari non potuiſſe. Quid enim aliud hìc, niſi quod ubique prædicat, Apoſtolus dixit? Vitam nempe ſuam eſſe in Chriſto, lucrúmque propter hunc etiam mortem ſibi fore: qui in eo vivat; qui in eo motus excitet ſpirituales; à quo vegetetur atque ad prædicandum eum excitetur: Quemadmodum ad Gal. 2. 20. ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Cùm in eo autem viveret Chriſtus, mirum non eſt ſi eveniat quod dicit; Eum qui ſic vivit, nempe, mori non poſſe: aut ſi mori dicatur, lucrum ei mortem eſſe; quâ deponitur quod mori poteſt, induitur quod mori non poteſt; quâ ad ipſam Chriſti gloriam tranſitur, quam ex parte nunc cognoſcimus, plenè autem poſt hanc vitam veréque cognoſcent qui in fide hìc vixerunt. de qua vita hìc nunc loquitur Apoſtolus. Quam & ſententiam mirificâ verborum luce ac elegantiâ expoſuit Chryſoſtomus. Quid autem opus fuit hoc interpretari ac ſi Apoſtolus dixiſſet, Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν καὶ τὸ ἀποθανεῖν Χριστὸς ὅτι κέρδος ἐστί? ut τὸ, καὶ, utrobique intelligatur; ac ſi dicat, Ἐμοὶ γὰρ καὶ τὸ ζῆν καὶ καὶ τὸ ἀποθανεῖν Χριστὸς ὅτι κέρδος. quod quin moleſtum ſit negari, niſi vehementer fallimur, non poteſt, cùm expoſitum ſit alterum atque expeditum. Vide igitur ſimplicitatem ſummam; *Mihi vita*, inquit, *Chriſtus eſt; & mori, lucrum.* Eleganter Gregorius Theologus,

Βίος τὸ κέρδος ἐκεῖθεν καθ' ἡμέραν.

Hoc ergò voluit, Ἐμοὶ τὸ ζῆν, ἤγουν ἡ ζωὴ, Χριστὸς, *Mihi vivere, ſeu vita, Chriſtus*: καὶ τὸ ἀποθανεῖν (Theologus ἐκβιῶν, *non amplius vivere*, interpretatur: id autem idem eſt quod *mori*) κέρδος, *lucrum eſt*. in Chriſto, nempe. Perſpicuè in Baſilii Magni Epitaphio Nyſſenus, Χριστὸς ἦν τὸ ζῆν ἀμφοτέροις, καὶ ὁμοίως ἑκατέρῳ κέρδος ὁ θάνατος, *Chriſtus vita utrique erat, & utrique ſimiliter mors lucrum.* Præclarè, ut ſemper, Chryſoſtomus, *In hac vita quòd vivo, non eſt vita mihi, ſed Chriſtus: quòd ſi moriar, nè ſic quidem moriar, quia in me vita erit.* Nihil planius. Quod autem ſequitur plus eruditis exhibuit negotii; Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι οὐ γνωρίζω. Ubi tantum operæ nonnulli poſuerunt ut ſe pariter ac alios defatigarent. Eraſmo placebat, *Quòd ſi contingat vivere in carne:* cùm ſine ellipſi, credo, expediri vix id poſſe exiſtimaret. Quod tantopere recentioribus diſplicuit, ut mirari ſeſe dicant, nemini venìſſe in mentem, τὸ, εἰ, per *an* vel *utrùm* exponendum; Eraſmum verò, vel imprimis, virum doctiſſimum, de eo non cogitaſſe. Quid igitur illi? *An verò vivere in carne mihi operæprecium ſit, & quid eligam, ignoro.* cùm tamen, magìs neceſſarium, tum propter Philippenſes, tum Apoſtolatûs miniſterium, eſſe, ut adhuc ſupereſſet, adhuc viveret, ipſe addat; Τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκὶ, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. Vetus interpres, *Quòd ſi vivere in carne, hoc mihi fructus operis eſt, & quid eligam, ignoro.* obſcuré. Græci, ut priora conjungunt, ità de connexione nihil; in quo tota difficultas: Ἐπειδὴ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, inquit Scholiaſtes, καρπὸς ἔργου ἐστὶν. Cæterùm, quod aliis non paucis in locis, hìc evènit, ut ſecùs quàm oportuit diſtinctio conciperetur: Quod antiquis hìc non minùs (venia ſit dicto) quàm recentioribus impoſuiſſe videtur. Diſtinguendus manifeſtè hoc modo locus, Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, τοῦτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί αἱρήσομαι; Οὐ γνωρίζω. Τὸ, καὶ, enim non connectit, quod exiſtimarunt eruditi, ſed infert tantúm: interrogationi enim ſervit, dubitationem auget; ità ut ἐν πάθει ac *efficaci-*

ter, ut veteres loquuntur, adhibeatur: Quemadmodum in illo, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι; Locus notiſſimus, Οἱ δὲ περισσῶς ἐξεπλήσσοντο, λέγοντες πρὸς ἑαυτούς, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι; Marci 10. 26. item, Εἶπον δέ τινες, Καὶ τίς δύναται σωθῆναι; Lucæ 18. 26. *Et quis tandem poterit ſervari?* Ità hîc, *Quòd ſi vivere in carne operæpretium eſt, & quid tandem eligam? Ignoro. Mihi*, inquit, *mori lucrum eſt. Quòd ſi veſtrâ intereſt ut vivam, idcòque id expedit, utrum tandem eligam? Ignoro certè. Utrinque enim urgeor. Quod ad me enim, planè diſſolvi & cum Chriſto eſſe opto ac deſidero. longè enim melius id mihi. Ut adhuc autem permaneam in carne, magis propter vos neceſſarium.* Atque ità & hiatus tollitur, de quo conqueritur interpres noſter. Eodem capite
v. 29. & illud legitur, Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. Ubi dicturus Apoſtolus, prærogativam hanc fidelibus clementer donatam, ut in Chriſtum crederent non modò, verùm (quod & cuncta ſuperat) pro illo paterentur, ἐπαναφωνικῇ συγχύσει ſiſtere videtur quod dicturus erat. Dicturus autem erat, Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν. Quod abrumpit confunditque, ut intendat quod dicturus erat, oſtendátq; quantum ſit τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν. Interpres vetus, ut & rem & τρόπον ἐμφάσεως ſolitâ religione exprimeret, utrique adhæſit hîc, cùm dixit, *Quia vobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolùm ut in eum credatis, ſed ut etiam pro illo patiamini.* cùm ordo ſit, *Quia vobis donatum eſt, pro Chriſto pati, non modò in eum credere.* vel, *pro Chriſto ut patiamini, non ſolùm ut in eum credatis.* Cur autem τὸ, ὑπὲρ αὐτοῦ, repetierit, res ipſa docet: propter συγχυσιν, nimirum, ut jam dixi. Ubi recentior interpres illud prius, ὑπὲρ Χριστοῦ, *in Chriſti negotio*, vertit; *Quia gratis datum eſt vobis in Chriſti negotio, non ſolùm in eum credere, ſed etiam pro eo pati.* Proſper, *per Chriſtum*, ſuppoſuit; *Quia vobis datum eſt per Chriſtum, non ſolùm ut in eum credatis.* quaſi id Græciſmus admittat. Scholiaſtes, ut difficultatem de qua dixi vitaret, ὑπὲρ Χριστοῦ, legiſſe videtur. Me illius de qua dixi nondum pœnitet ſententiæ.

Cap. II.

Locus, Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν. Ἐρίθεια *quid. Theologorum Græcorum definitio.* Locus, Ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. *& quid hîc, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο. Syriaſmus nempe. Similis συνήμπαωσις in Euripide notata: neque ideo aut Hebraiſmos aut Syriaſmos, tales non eſſe. Pro,* ἐν ἁρπαγῇ, *in Levitico,* ἐν ἀναγκασμῷ, *quibuſdam redditum, & quâ mente.* Locus, Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε. Ἡ κενωθεῖσα Θεότης, *Gregorii Theologi.* Κενῶν, ταπεινοῦν, *ex Chryſoſtomi interpretatione: quam & ab Apoſtolo confirmari.* Locus, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Τὸ ὁμοίωμα, μορφὴ, σχῆμα, ſimilitudo, *quomodo in Sacris nonnunquam uſurpentur.* Τὸ, ὡς, βεβαιωτικόν. Locus, Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε. *Proſperi interpretatio.* Locus, μὴ φόβῳ καὶ τρόμῳ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. *Elegans Fulgentii locus.* Ἰσόψυχος, *& quis.* Ἀντίψυχος. *Recentioris interpretatio.* Ἐξαυτῆς. Παραχελευσάμενος τῇ ψυχῇ, *& quid.*

Cap. 2. v. 3. CApite ſecundo, nec ſine cauſa, quæri poteſt, utrúmne, cùm legitur, Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, ſatis efficaciter ad mentem Apoſtoli τὸ, ἐρίθειαν, *contentionis* nomine interpretes expreſſerint. Quod vix poteſt, ſi veteribus accedimus, qui ἐρίθειαν, τὸ ὡς πρὸς ἐπίδειξιν κενοδόξως περιαλεῖται καὶ ἐρεθίζει ἄλλους εἰς τὰ ὅμοια, *id quo quis cum oſtentatione ac ambitioſè alios ad eadem agenda provocat*, ut è Græcis quidam Theologis, definiunt: Qui & addunt; Καὶ χαρὸ ὁ ἀπόστολος ποτε μὲν ἐρίθειας μνημονεύων, ἅ κενοδοξίαν ὀνομαζόμενα, εἰπών, Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν· πολὺ δὲ κενοδοξίαν περιτέξας, μὴ ταύτης καὶ τὴν ἐρίθειαν ἑτέρῳ ὀνόματι ἀποφορεύει, λέγων, Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, *Nam & Apoſtolus nonnunquam, cùm ἐριθείας mentionem facit, κενοδοξίαν adjungit; ut cùm dixit,* Μηδὲν κατ' ἐρίθειαν ἢ κενοδοξίαν: *interdum, poſquam κενοδοξίαν*

ω premiſit, cum ea & ἐρίθειαν alio vetat nomine, ut in illo, Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ad Gal. 5. 26. Atqui contentio eſt ἔρις. quæ cum hac confunditur nonnunquam. Quid ſit ἐριθεία notum. Unde ἐρίθεια: quoties, ut Heſiodus loquitur, *κερμαῖ' ἐπὶ κέρμασι θῆκε, cùm ejuſdem operis aut ſtudii artifices, ſimiléſq;, ambitioſâ æmulatione inter ſe contendunt.* unde & ζῆλος: quem ab effecto & fine, qui nonnunquam ſequitur, idem autor commendat. Eodem capite illuſtris ille exſtat locus, Ος ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, quod eſt, ἰσότητα Θεοῦ. *non exiſtimavit rapinam, æqualitatem Dei:* hoc eſt, *non exiſtimavit rapinam, quòd æqualitatem ſibi vendicaret Dei. non exiſtimavit alienum, quod vendicaret ſibi.* Quod dicendi genus ut ſuum ſibi vendicarunt Syri. Ità ferè in Rituali quod Severi dicitur, cùm baptizari vellet Dominus, Baptiſtam reſpondiſſe aiunt, Ὀυ δυναμαι ἁρπαγμὸν ἁρπάζειν, aut potiùs, ut ipſi, *Fieri non poteſt ut rapinam ſumam; non poſſum mihi vendicare quod meum non eſt.* Ità enim ibi, *Dixit Dominus noſter Johanni, Accede, baptizame. At ille dixit ei, Fieri non poteſt ut rapinam aſſumam.* Quod Johannes, לא משכח אנא אלכוך נוולחא. Cui non diſſimile quod, κτᾶσθαι οὐκ εἰς ἁρπαγὴν, Euripides, ignarus Syriaſmi, dixit; qui, Θεὸς μισεῖ βίαν, τὰ κλοπᾷ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ εἰς ἁρπαγήν, *ſua quemque poſſidere jubet,* ὃ καθ' ἁρπασμὸν, ut loquitur Apoſtolus; *non ut aliena*, nempe. Quæ eſt mera, vel autoris vel linguæ, σωιμπαθωσις: tantum abeſt, ut probari ex eo poſſit, Hebraiſmos non eſſe Hebraiſmos, aut Græciſmos Syriaſmos eſſe. quod profectò ſani eſſe hominis non poteſt. Quanquam & ad Legem quæ Levitici 6. exſtat alluſiſſe potuit: quâ jubetur, ut qui aliquid extorſit aut vendicavit ſibi, reddat τὸ ἁρπαγμα ὃ ἥρπασε. Quod à Dei Filio imprimis alienum fuit; qui nihil niſi ſuum vendicavit ſibi: Unde nec reddendi tenebatur: quemadmodum illi qui בגזל, quod eſt, ἐν ἁρπαγῇ, aliquid rapuerant, reddere id cogebantur; quod alii, ἐν ἀναγκασμῷ, verterunt, quia ei cui aliquid eripitur vis ac neceſſitas infertur. Chriſtus, quemadmodum οὐκ ἐν ἁρπαγῇ Divinitatem habuit, ità nec rationem ejus, ut de alieno, reddere cuiquam debuit: Neque ideo tamen minùs verum eſt quod de Syriaſmo dixi. Sequitur, Ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. Ubi neſcio utrúmne omnibus ſatisfaciant qui *exinaniendi* aut *inaniendi* voce uſi ſunt. Neque ſine periculo τῇ καινωθείσῃ Nazianzeni Θεότητι, *exinanitam Deitatem*, expoſuerunt eruditi: qui, Τοῦτο ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, τοῦτο ἡ κοινὴ μίξις, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐν ἐξ ἀμφοῖν, καὶ δι' ἑνὸς ἀμφότερα. è quo nè interpretes Græci quidem ſine mira ſe ſubtilitate expedierunt. Sed & ipſe Naxianzenus aliis in locis Χριστοῦ, de qua agitur, κένωσιν, δόξης ὕφεσιν, dixit, quam alii ταπείνωσιν rectè dixerunt. Et meo quidem animo judicióque, *humiliandi* verbum non malè hîc uſurpatur. Quod & ille vidit qui ineptè nihil molitur; Chryſoſtomus nimirum, qui, ἐκένωσεν ἑαυτὸν, ἐταπείνωσεν, *humiliavit*, expoſuit. Et de ipſo Apoſtolo quid dicemus, qui eodem mox verbo utitur, cùm, ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, dixit. Sequitur, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Quæ & ſimilia cùm lego, in quibus ſe defatigarunt nonnulli, non poſſum quin verum illud Damaſceni pronunciem, Ὅτι ἡ τῶν ὀνομάτων σύγχυσις ποιεῖ τοῖς αἱρετικοῖς τὴν πλάνην, *E confuſione nominum errorem hæreticorum eſſe natum.* Uſitatum autem Helleniſtis, ut nonnunquam iis vocibus utantur quæ cùm ſimilitudinem notare videantur, ταυτότητα ſive rem ipſam, & quidem eſſentialiter, deſignent de qua ſermo eſt. Nè de Ezechiele nunc dicam, in cujus viſionibus, ὁμοίωμα ζώων, ὁμοίωμα θρόνου, etiam ὁμοίωμα τῆς δόξης Κυρίου, de facie Domini ſedentis ſuper Cherubim, cap. 2. (ut quidam volunt) ὅρασις ἠλέκτρου, ὅτις λαμπάδων, εἶδος τῶν προσώπων, εἶδος θαρσις, εἶδος ἀνθρώπου, & ſimilia leguntur: cùm ſingula, quamvis ſic repræſentata, ſuis diſtingui nominibus poſſent: nè de Johanne nunc dicam, qui in Apocalypſi ὁμοιώματα ἀκρίδων, locuſtas, quæ ibi exhibentur, eodem modo dixit: nè jam dicam ab Hebræis ac Chaldæis eſſentialiter nonnunquam hoc uſurpari: Satis ſit quòd Filius Dei, etiam quod ad naturam alterum, τοῖς ἀδελφοῖς ὡμοιωθῆναι dicatur; etiam τὸ, εἰκὼν, τὸ, μορφὴ, & τὸ, σχῆμα, ſic uſurpentur: Ut cùm ſequitur, Καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, *cùm naturâ*

v. 6.

Ibid.

v. 7.

v. 8.

naturâ eſſe hominem confiteretur, aut, *compertus talis eſſet*: ut τὸ, ὡς, ſit βεβαιωτικὸν, magiſque confirmet; quemadmodum in illo, καὶ ἐπιστάμεθα ὅτι ἀληθὴς αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός. Quod ſequitur, Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ità Proſper ad Pſal. 109. *Propter quod exaltavit eum à mortuis, & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen.* Sequitur, μὴ φόβε καὶ τρόμε ἀπ' ἐμαυτοῦ σωτηρίαν κατεργάζωμαι. hactenus videlicet, ut, quod eleganter Fulgentius dixit, quiſque, quæ habet, *non ex poſſibilitate naturæ, neque ex auditu Legis, neque ex ſua voluntate, ſed ex Dei dono ſibi ineſſe non ambigat: ſempérque humilis eſſe meminerit; nè ſuperbus amittat quod indignus accepit.* Idem Apoſtolus eodem capite cùm dixit, Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει, non aliud dixit quàm ſi, Οὐδένα γὰρ ἄλλον ἔχω ἰσόψυχον, dixiſſet: ut ad Timotheum referatur: De quo non rectè dubitarunt quidam; cùm & de eo proximè præcedat, Ἐλπίζω δὲ ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, ἵνα κἀγὼ εὐψυχῶ, γνοὺς τὰ περὶ ὑμῶν: atque ità proximè ſequatur, Οὐδένα γὰρ ἄλλον ἔχω ἰσόψυχον: tum & in ipſo Epiſtolæ præmiſſum fuerit initio, Παῦλος καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ. qui eſt hîc ἰσόψυχος. Alluſit autem notiſſimum, qui tum in ore erat omnibus, locum, Σὺ δέ, ἄνθρωπε ἰσόψυχε, ἡγεμών μου καὶ γνωστέ μου, Pſal. 55.14. ubi Thargumiſtæ, *Et tu, Achitophel, homo ſimilis mihi.* Interpres vetus, *Tu verò homo unanimis.* Quò reſpexit itidem hîc Vetus, cùm eruditè & appositè, *Neminem habeo tam unanimem*, hoc eſt, *Neminem enim alium tam unanimem habeo*, ut dicebamus. Eruditiſſimum Gloſſarium, Ἰσόψυχος, *unanimus.* pro quo Chriſtiani poſteriores, ἀπόψυχος. Notum illud, *Alphene immemor, atque unanimis falſe ſodalibus*, hoc eſt, ἰσοψύχοις. Chaldæus, *ſimilem* cùm dixit, idem voluit quod Salluſtius, qui, *idem velle ac nolle*, amicitiam definit. Hebræus mirificè, ac plùs quàm ut unâ voce Latinè exprimatur, כְּעָרְכִּי: *quem eo ordine quo me pono.* Interpres recentior, *Neminem enim habeo pari animo præditum.* Qui, cauſa non erat, quare alios cum Timotheo ſic comparari potiùs exiſtimaret. Sed & paralleli ſemper loci ac ſimiles, qui alluduntur, componendi ſunt. Et certè ſi pari cum Davide animo Achitophel fuiſſet, nunquam proditor fuiſſet. Non ità multò pòſt & illud legitur, Τοῦτον μὲν οὖν ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀφίδω τὰ περὶ ἐμὲ, ἐξαυτῆς. Quod interpres vetus ſimpliciter magis quàm Latinè, *Hunc igitur ſpero me mittere ad vos mox, ut videro quæ circa me ſunt.* Nec ſatisfacit Eraſmus, qui, *ubi videro mea negotia.* Recentior, *Hunc igitur ſpero me miſſurum, ſimulatque videro rerum mearum ſtatum.* Simpliciùs poterat, *Hunc igitur ſpero me miſſurum ſtatim, ubi mea circumſpexero.* hoc eſt, *ubi videro in quo hîc eſſe mihi poſſit uſui.* Heſychius, Ἐξαυτῆς, παραυτίκα. Quomodo & ipſe Marcus τὸ, εὐθέως, καὶ τὸ, ἐξαυτῆς, eodem ſenſu conjunxit; Καὶ εἰσελθοῦσα εὐθέως μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν βασιλέα, ἠτήσατο, λέγουσα, Θέλω ἵνα μοι δῷς ἐξαυτῆς ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Circa finem capitis ejuſdem cùm dicitur, Ὅτι δὲ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε, παρεζηλευσάμην τῇ ψυχῇ, &c. video quæſiſſe eruditos quid παραζηλεύεσθαι τῇ ψυχῇ ſit Apoſtolo. Heſychius autem, in cujus Gloſſis non pauca ſunt quæ Helleniſtas interpretantur, Παρεζηλευσάμην, εἰς θάνατον ἑαυτὸν ἐκρύς. quaſi videlicet idem nunc dicat cum eo quod præmiſit, μέχρι θανάτου ἤγγισε, atque ità ipſe ſe interpretetur Apoſtolus.

v. 9. v. 12. v. 20. v. 23. v. 30.

Cap. III.

Περιτομὴ ὀκταήμερος. Κατατομή. Ἔντομις. Κατατομὴς ἀνθρωπος, *Judæus, Baſilio. Judæorum circumcisio.* Κατατομὴ & ἕνωσις *oppoſita.* Σχύβαλα: *& quomodo*, ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι), *dicatur.* Σκύβαλα ἠγεῖσθαι· Σκυβαλίζειν· Σκυβαλίσματα, Σκυβαλισμοί. *Gregorii Palamæ locus*, σκυβάλων ὕλης, χθαμαλῶς εἰ τοῖς, συγκαταβῦσα. *Hebel. Locus*, Εἰπὲ καταστῆσαι εἰς τὸ ἐξανδρίσαι τὴν νεκρῶν. Καταστῆσαι. Καταστῆσαι εἰς τὸν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ. Ἐξανδρίσας. *Locus*, Ὅσοι ἐν πλάνῃ, τοῦτο φρονῶμεν, &c. εἴ τι, *aut potiùs*, εἴ τι, ἑτέρως φρονεῖτε. *Locus*, Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν.

ἐφθάσαμεν.

ἐρδόσμῳ οἰκοῦν. Locus, Ἡμῶν ἡ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει. Πολίτευμα quid. Πολιτεία antiquis Ecclesiæ Doctoribus, quid. Πολιτεία, ἀναστροφή, Conversatio. Πολίτευμα, Municipatus abusivè Tertulliano. Aliud Civis, aliud Municeps Romanis. Et quòd semper aspirarent municipes dum hoc essent.

CApite tertio ab Apostolo dicitur, Καίπερ ἐγὼ ἔχων πεποίθησιν καὶ ἐν σαρκί. εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτομὴ ὀκταήμερος, ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος. Ubi aliquantùm nos illud, περιτομὴ ὀκταήμερος, exercuit; quod ad verbum, *octo dierum circumcisio:* cùm octavo die circumcisum se velit, & hoc expresserint interpretes. Vetus, *circumcisus octavo die.* Neque aliter Erasmus, aut Recentior; qui in Notis, *Ad verbum*, inquit, *circumcisio, pro circumciso. quam metonymiam rarò invenias in aliquo singulari usurpatam.* Et certè, ut ὀκταήμερος *circumcisio* sit ea quæ octavo fit die, non magis usitatum videtur quàm si puer ὀκταήμερος dicatur qui octavo die natus est, aut Lazarus, qui τετραήμερος dicitur, *quarto die exsilinctus* dicatur. Quemadmodum nec SS. Patres, cùm sepulturam Domini τριήμερον dicunt, inter quos Cyrillus, aliud præter temporis continuationem intelligunt. Apostolus igitur qui octavo die circumcisus fuit, rectè *circumcisus* ὀκταήμερος dicetur, quia dies octo natus circumcisus fuit: quomodo autem circumcisio, quæ die fit octavo, ὀκταήμερος dicetur? Nec Chrysostomus sanè, licèt hanc difficultatem non tangat, ità locutus est: Qui ad hunc locum, Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ ὀκταήμερος περιτμηθῆναι, οὐχὶ προσήλυτος, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐκ γένους Ἰσραὴλ, οὐδὲ περιπλύτων γονέων, *Ex eo enim quòd octo dies natus circumcisus est, non proselytus, ex eo autem quòd genere Israelita fuerit, nè parentibus quidem natum proselytis, patet.* Qui ὀκταήμερον Apostolum, non octavo die factum illud notat de quo agitur. Syrus, ac si scriptum esset, περιτμηθεὶς ὀκταήμερος, *circumcisus octo dierum filius*, dixit. Ego certè, quanivis quædam parùm usitatè in his libris, si præsertim Græcos veteres respiciamus, dici non ignorem, id tamen ut admittam impetrare à me vix possum. Novi qui ellipsin esse vellet, ut mutato accentu, Περιτομῇ, legatur; Εἴ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκὶ, ἐγὼ μᾶλλον. Περιτμῇ. (*Quod ad circumcisionem quidem: circumcisioni quicquam tribuendum si sit*) ὀκταήμερος περιτμηθεὶς, *octavo die circumcisus.* aut cum interrogandi nota, Περιτμῇ; *Si de circumcisione quæritur; octavo die circumcisus sum.* ut dicat, *Quod ad circumcisionem quidem, nè quid hîc desiderari possit, octavo die è præscripto Legis circumcisus sum.* Cogitent tamen eruditi. Huic circumcisioni interim spiritualem antè oppositi; ubi & κατατομὴ, quod penè exciderat jam, mentionem fecit: Dabit ergò lector veniam si aliquantùm retrocedam. Locus de quo agimus, non procul à capitis initio, is est, Βλέπετε τοὺς κύνας, βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. Ubi frustrà esse nobis videntur qui ad impias incisiones aut prophanas, quarum mentio in Lege, referendum id existimant. Quid enim hoc ad שרט sive ἐντομίδα de qua Moses? Quid autem κατατέμνειν sit, ut vulgò usurpatur, nemo nescit: quomodo & qui ex viris, cùm secantur, non viri evadunt. Ità Judæorum περιτομὴ, cùm hodie carnalis sit, κατατομὴ, per ἐντελισμὸν & contemtum, eleganter ac urbanè dici potest: Ut cùm Magnus Basilius Judæum τῆς κατατομῆς ἄνθρωπον, ad Esaiæ 2. Catenâ nondum editâ, non sine causâ & venustè ex hoc loco dixit; Ἐρώτησον δὲ τὸν κατατομῆς ἄνθρωπον, τὸν χωρὶς σάρκα Ἰουδαῖον, σοὶ ποίαν νόμιμα λέγει, καὶ σοὶ ποῖα λέγει. Jam autem, quemadmodum περιτομὴ carnalis, ità quæ κατατομὴ primò fuit, tandem & χατομὴ evasit: Abscissi enim sunt Judæi ut insererentur alii. Neque præter rem Homiliâ 116. Chrysologus; *Judæe, quid habes quod non perdidisti? si autem perdidisti, quid gloriaris quasi non perdideris? ubi est templum? ubi sacerdos? ubi sacrificium? ubi incensum? ubi purificationes tuæ? ubi solennitatum tuarum non omittenda devotio? Sed ut sis Judæus meritò circumcideris, quia bonus omnibus abscissus es suprà dictus.* Quo sensu idem Basilius τὴν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς ἀγίας ἐκκλησίας ἀποτυμθέντα, Homiliâ De humilitate dixit. Ut quemadmodum λαλεῖν & κατα-

Cap. 3. v. 4,5.

v. 2.

καταλαλεῖν, ità τέμνειν & κατατέμνειν dicatur : unde καταταμή. Quemadmodum nec ignoro, καταταμὼν & *unionem* nonnunquam ab antiquis opponi : Aſceticorum autor, Τοῦτο τὸ κεφάλαιον τῆς τοῦ σωτῆρος & κατ' σάρκα οἰκονομίας ἵνα τῷ ἀνθρωπίνῳ φύσιν πρὸς ἑαυτόν τε καὶ ἑαυτὸν συναγάγῃ, καὶ τῷ πνεύματι καταταμὼν ἑξιλεώσῃ, τῷ ἀρχαίᾳ ἀναλλοίωτα ἑνώσῃ, *Hæc Servatoris noſtri ſecundùm carnem diſpenſationis ſumma eſt; ut humanæ participes naturæ inter ſe & ſecum conjungat, perverſáque disjunctione ſemel ſublatâ antiquam unionem revocet.* Neque ignoro, capite eodem cùm dicitur, δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, viros eruditos qui de Maſoretis agunt, ſquos voces in Lege obſcœniores honeſtiùs efferre in margine dixerunt) illud σκύβαλα eo habere loco quo חֹרִים, & ſimilia, quæ de ventris excretionibus fœdè dici arbitrantur : ubi pro חֲרֵאיהֶם, צֹאתָם, *egeſtionem ſuam*, repoſuerunt. Quibus aſſentiri hactenus non poſſum ; neque ut parùm gratâ voce hîc interpretes utantur opus arbitror. Σκύβαλα ἡγεῖσθαι non eſt aliud hoc loco quàm quod unâ voce σκυβαλίζειν Græci dicunt: Heſychius, Ἀθετεῖζειν, ἀποδοκιμάζειν, σκυβαλίζειν. Idem, Σκυβαλίζει, ἐξουθενεῖ), ἀθετεῖ, ἀποδοκιμάζει. quemadmodum & σκυβαλίσματα ac σκυβαλισμοὶ, *palearum ſordes*. Gloſſæ veteres Σκύβαλον, *retrimentum*, interpretantur : quale eſt ἄχυρον, ſeu χνῦς. Χνῦς enim, *palearum ſordes*. Ergò σκύβαλα ἡγεῖσθαι idem hîc quod ἀποδοκιμάζω, ſive ὡς ἄξια ἐδενὸς ἡγεῖσθαι, *rejicio, nullius facio*. Quid verò voluit Gregorius Palama libello quo Certamen mentis ac corporis deſcribitur, cùm dixit, εἶτα οὐ σκυβάλου ὕλης, Χαλδαϊκῶς εἰπεῖν, συγκατάδυσα, καὶ ὀστρεώδης ἀμπεχόμην σκέλεμα, qui eodem modo ſemel atque iterum locutus eſt ? an Chaldæam eſſe vocem σκύβαλον ? an quòd aliquid de Chaldæorum *cebel* audiviſſet, quo *vinculum* aut *compedem* deſignant? quemadmodum Plato δῆμας, quaſi δησμούς, dici voluit. Sed quid hoc ad σκύβαλον? aut quid ad Chaldæos hoc ipſum ? Eodem capite & locus ille occurrit, Εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τὴν νεκρῶν. Quod moleſtè Vetus, *Si quo modo occurram ad reſurrectionem quæ eſt è mortuis*. Eruditè, ut omnia, Heſychius, Καταντήσαι, λαχεῖν, κληρῶσαι. Neque aliter SS. Patres, καταντῆσαι εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, dicunt : Aſceticorum autor, ἵνα ἄξιος γένηται καταντῆσαι εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ. quod eſt λαχεῖν, *conſequi beneplacitum Dei*. Sed & efficaciùs ἐξανάστασιν quàm ἀνάστασιν dixit ; quæ vox μονήρης eſt, & piorum reſurrectionem diſtinguit. In eo qui eodem capite ſequitur loco, Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν· καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει, varietatem lectionis B. Hieronymus notat ; quaſi in quibuſdam exemplaribus τοῦτο φρονῶμεν, in aliis φρονῦμεν exſtaret, aut Latina certè interpretatio utrumque expreſſiſſet : *Quotquot ergò perfecti*, inquit, *hoc ſapimus, ſive, ſapiamus : diverſa enim ſunt exemplaria*, lib. Adverſùs Pelagianos 1. Quaſi non manifeſtè φρονῶμεν legendum eſſet. Neque audiendos arbitror, qui, τὸ αὐτὸ φρονῶμεν, reponunt. Quid ſi enim alia mens Apoſtoli ? hæc, nempe, *Hoc quod dico cogitate ac retinete ; necdum, ſcilicet, aſſecutos vos quò tenditis. Me imitamini, qui* (quod præceſſit) ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι. *Unum igitur*, inquit, *ago, ut ad ſcopum ipſum, ut ad ſuperna vocationis βραβεῖον contendam. Si qua in re igitur aliter ſentitis, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει, id quoque Deus vobis revelabit*, ſeu, *docebit vos*. Mirum autem, nuſquam inter tot varias lectiones annotaſſe viros eruditos, (quod fortè magìs huc facit) unâ ampliùs literulâ εἰ ἔτι, non ἔστι, quoſdam habuiſſe codices ; καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. Quare ? Cauſam addit alibi, Ἕστις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκα καθὼς δεῖ γνῶναι. Imprimis verò mirum, id non vidiſſe vel monuiſſe ſaltem illum qui ſic interpretatur locum; *Hoc ſapiamus qui volumus ſecundùm humanitatis modulum eſſe perfecti. Et quia necdum perfecti ſumus, & forſitan aliter ſapimus quàm poſcit vera & perfecta perfectio, ſi quid aliter ſapimus & intelligimus quàm Dei habet ſcientia, & hoc nobis Deus revelabit. Ut precemur cum David, atq; dicamus, Revela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de Lege tua.* Atqui unâ literulâ, ut dixi, defungetur qui εἰ ἔτι reponet : à quo non longè idem ille abiit cùm dixit, *Et quia necdum perfecti ſumus.* Quare ? *Quia adhuc aliter ſentimus*, aut, *adhuc aliter ſapimus*. ac vix dubitandum quidem. Cùm ſequitur, Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν

v. 8.

v. 11.

v. 15.

v. 16.

στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, hoc voluit, Πλὴν ἐν τούτῳ εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, ut ſit ellipſis : mens autem, *Interim in eo ad quod jam pervenimus, eâdem incedamus regulâ, idémque ſentiamus.* id eſt, *Etiam qui perfecti videmur nobis, ad brabeum contendamus.* Nam quid voluit vir celeberrimus optiméque de his libris meritus, cùm εἰς ὃ ἐφθάσαμεν εἰπεῖν interpretatur ? Quid interpres recentior, cùm ad illud, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, adducit illud, *Idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.*? Quid Eraſmus autem, cùm vertit, *ut ſimus concordes.*? qui & in iis quæ præcedunt aliud agebat. Quid enim aliud τὸ αὐτὸ φρονεῖν, quàm, ut ipſe ſe interpretatur, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, *ut eodem ſemper modo pergant donec pervenerint quò contendunt.*? Eodem capite celeberrimus ille exſtat locus, Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, qui cum cæteris curam aliquam interpretum mereri videbatur. Quos nonnunquam metuo nè nimium Latinæ linguæ aut antiquitatis ſtudium in diverſa aut alia à mente autorum abduxerit. Patriarchæ (quod ex Fœdere Antiquo notiſſimum) in terris tanquam peregrini verſabantur : Quò tentoria ſpectabant, quæ, ut hoſpites ubique, καὶ οἱς παροικέντες, ut loquuntur Helleniſtæ, incolebant. Ità Jacobus Gen. 47. 9. ex interpretatione Helleniſtarum, de ſe Pharaoni, Αἱ ἡμέραι τῆς ἐτῆς τῆς ζωῆς μου ἃς παῳκῶ, ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη. μικραὶ καὶ πονηραὶ γεγόνασιν αἱ ἡμέραι τῆς ἐτῆς τῆς ζωῆς μου· οὐκ ἀφίκοντο εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἐτῆς τῆς ζωῆς τῆς πατέρων μου, ἃς ἡμέρας παῳῴκησαν. Cauſa erat, quòd, ut municipes terræ, patriam in cœlo ac Rempublicam haberent. Πολίτευμα eſt *forma Reipublicæ ac civitatis.* quæ *Reſpublica* ac *civitas* non rarò dicitur Latinis. Et hoc eſt quòd non ſemel Philoſophus, *utrumque*, πολίτευμα & πολιτείαν, ταυτὸ εἶδος, *idem eſſe*, dixit : qui & lib. Polit. 3. Ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις, τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν, καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων. κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως· πολίτευμα δ' ἔστιν ἡ πολιτεία. Antiquis verò Eccleſiæ Doctoribus πολιτείας nomen non rarò aut *peculiare vitæ genus*, ut Monaſticum, quod μοναζον dicunt, aut *inſtitutum* denotat, aut *ſectam*. Et eruditè Heſychius, qui Πολιτεύμασι, ταῖς πολιτείαις, ἢ τοῖς ἄλλοις αἱρέσεσιν, exponit : idem qui & Πολιτείαν, ἀναστροφὴν (vulgò *converſationem* dicas) interpretatur. idem, Πολιτεία, ἢ πόλις, ἢ βίος, ἢ ὄνομα κύριον, καὶ ἀναστροφὴ, καὶ ἡ πρᾶξις. Ea cauſa fuit cur doctiſſimus interpres vetus *converſationem* hìc reddiderit ; qui, *Noſtra autem converſatio in cœlis eſt.* hoc eſt, ὁ βίος ἡμῶν, ἡ ἀναστροφή. Inter Latinorum antiquiſſimos Tertullianus τὸ πολίτευμα, *municipatum*, abuſivè dixit ; *Quam*, inquit, *& Apoſtolus, matrem noſtram ſurſum deſignat, & πολίτευμα noſtrum & municipatum in cœlis eſſe prænuncians, alicui utique cœlesti civitati eam deputat*, lib. Adversùs Marcionem 3. Item, *Noſter*, inquit, *municipatus in cœlis*, lib. Adversùs eundem 5. Item, *Sed tu peregrinus es mundi hujus, civis ſupernæ Hieruſalem. Noſter municipatus in cœlis*, lib. De corona militis. Aliter quàm Romani : Apud quos licèt jus civitatis municeps haberet, non propriè tamen civis municeps, hoc eſt, civis ingenuus, niſi domicilium in urbe haberet. Romani enim cives, qui propriè ſic dicerentur, municipes fiebant, ſi in ipſa urbe viverent, in ipſa urbe πολίτευμα haberent : Unde ad ſummos quoque admittebantur magiſtratus ; quæ τοῦ πολιτεύματος prærogativa erat. De Municipibus porrò ac Colonis, tum de patria Juris ac Naturæ, quæ hìc diſtinguendæ ſunt, vide quæ ad Acta Apoſtolorum notamus. Chriſtianis autem una cùm ſit patria, Reſpublica ſeu civitas, de qua Apoſtolus, neque cives eſſe cœli, neque τὸ πολίτευμα ἐν τοῖς οὐρανοῖς (quod voluit Apoſtolus ac dixit) habere poſſunt, ſi municipatum propriè ſic dictum ibi habent : cùm ii qui municipes in terris adhuc agunt, animo ac converſatione cives cœli dicantur ; ubi τὸ πολίτευμα ſic habent. Quamvis enim jure civitatis donati, ut jam dixi, eſſent, non in urbe tamen, ſed extra eam, municipium ; civitatis autem jus propter urbem & ab urbe habebant : ut quamdiu tantùm municipes eſſent, cives eſſe propriè non poſſent. Nihil ergò minùs quàm municipatus propriè ſic dictus, τὸ πολίτευμα. & ſic aliter dicendum fuiſſet. Loco enim Chriſtiani ac origine municipes ſunt terræ ; jure

v. 20.

καταλαλεῖν, ità τέμνειν & κατατέμνειν dicatur : unde καταπομή. Quemadmodum nec ignoro, καταπομὴ & unionem nonnunquam ab antiquis opponi : Ascēticorum autor, Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἡ τῆς σωτηρ& χ$ σάρκα οἰκονομίας· ἵνα τῷ ἀνθρωπίνῳ φύσιν πρὸς ἑαυτὸς τε καὶ ἑαυτὸν συναγάγῃ, καὶ τῷ πονηρὸν καταπομὴν ἐξελὼν, τῷ ἀρχαίαν ἀναλλοίωτον ἑνῶσαι, *Hæc Servatoris nostri secundùm carnem dispensationis summa est; ut humanæ participes naturæ inter se & secum conjungat, perversâque disjunctione semel sublatâ antiquam unionem revocet.* v. 8. Neque ignoro, capite eodem cùm dicitur, δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθην, καὶ ἡγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστὸν κερδήσω, viros eruditos qui de Masoretis agunt, (quos voces in Lege obscœniores honestiùs efferre in margine dixerunt) illud σκύβαλα eo habere loco quo חורים, & similia, quæ de ventris excretionibus fœdè dici arbitrantur : ubi pro חראיהם, צאתם, *egestionem suam*, reposuerunt. Quibus assentiri hactenus non possum ; neque ut parùm gratâ voce hîc interpretes utantur opus arbitror. Σκύβαλα ἡγεῖσθαι non est aliud hoc loco quàm quod unâ voce *σκυβαλίζειν* Græci dicunt: Hesychius, Ἀθετεῖν, ἀποδοκιμάζειν, σκυβαλίζειν. Idem, Σκυβαλίζει, ἐξουθενεῖ, βδελύττεται, ἀποδοκιμάζεται. quemadmodum & σκυβαλίσματα ac σκυβαλισμοὶ, *palearum sordes*. Glossæ veteres Σκύβαλον, *retrimentum*, interpretantur : quale est ἄχυρον, seu χνῦς. Χνῦς enim, *palearum sordes*. Ergò σκύβαλα ἡγοῦμαι idem hîc quod ἀποδοκιμάζω, sive ὡς ἄξια ἐλεγχοῦ ἡγοῦμαι, *rejicio, nullius facio*. Quid verò voluit Gregorius Palama libello quo Certamen mentis ac corporis describitur, cùm dixit, εἶτα οὕτω σκυβάλου ὕλης, Χαλδαϊκῶς εἰπεῖν, συγκατεδύσα, καὶ ὀστέων δίκῃ ἀμπεχομένη σκέλημα, qui eodem modo semel atque iterum locutus est ? an Chaldæam esse vocem σκύβαλον ? an quòd aliquid de Chaldæorum *cebel* audiviſſet, quo *vinculum* aut *compedem* designant? quemadmodum Plato δίμας, quasi δησμὸν, dici voluit. Sed quid hoc ad σκύβαλον ? aut v. 11. quid ad Chaldæos hoc ipsum ? Eodem capite & locus ille occurrit, Εἴπως καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Quod molestè Vetus, *Si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est è mortuis*. Eruditè, ut omnia, Hesychius, Καταντήσαι, λαχεῖν, κληρῶσαι. Neque aliter SS. Patres, καταντῆσαι εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ, dicunt : Ascēticorum autor, ἵνα ἄξιος γένηται καταντῆσαι εἰς τὴν εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ. quod est λαχεῖν, *consequi beneplacitum Dei*. Sed & efficaciùs ἐξανάστασιν quàm ἀνάστασιν dixit ; quæ vox μονήρης est, v. 15. & piorum resurrectionem distinguit. In eo qui eodem capite sequitur loco, Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν· καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει, varietatem lectionis B. Hieronymus notat ; quasi in quibusdam exemplaribus τοῦτο φρονῶμεν, in aliis φρονοῦμεν exstaret, aut Latina certè interpretatio utrumque expressisset : *Quotquot ergò perfecti*, inquit, *hoc sapimus, sive, sapiamus : diversa enim sunt exemplaria*, lib. Adversùs Pelagianos 1. Quasi non manifestè φρονῶμεν legendum esset. Neque audiendos arbitror, qui, τὸ αὐτὸ φρονῶμεν, reponunt. Quid si enim alia mens Apostoli ? hæc, nempe, *Hoc quod dico cogitate ac retinete ; necdum, scilicet, assecutos vos quò tenditis. Me imitamini, qui* (quod præcesserit) ἐμαυτὸν οὐ λογίζομαι κατειληφέναι. *Unum igitur*, inquit, *ago, ut ad scopum ipsum, ut ad supernæ vocationis βραβεῖον contendam. Si qua in re igitur aliter sentitis, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει, id quoque Deus vobis revelabit*, seu, 40 *docebit vos*. Mirum autem, nusquam inter tot varias lectiones annotasse viros eruditos, (quod fortè magìs huc facit) unâ ampliùs literulâ εἰ ἔτι, non εἴτι, quosdam habuisse codices ; καὶ εἰ ἔτι ἑτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. Quare ? Causam addit alibi, Εἴτις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω ἔγνωκε καθὼς δεῖ γνῶναι. Imprimis verò mirum, id non vidisse vel monuisse saltem illum qui sic interpretatur locum; *Hoc sapiamus qui volumus secundùm humanitatis modulum esse perfecti. Et quia necdum perfecti sumus, & forsitan aliter sapimus quàm poscit vera & perfecta perfectio, si quid aliter sapimus & intelligimus quàm Dei habet scientia, & hoc nobis Deus revelabit. Ut precemur cum David, atq; dicamus, Revela oculos meos, & considerabo mirabilia de Lege tua.* Atqui unâ literulâ, ut dixi, defungetur qui εἰ ἔτι reponet : à quo non longè idem ille abiit cùm 50 dixit, *Et quia necdum perfecti sumus*. Quare ? *Quia adhuc aliter sentimus*, aut, *adhuc aliter sapimus*. v. 16. ac vix dubitandum quidem. Cùm sequitur, Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν

στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, hoc voluit, Πλὴν ἐν τούτῳ εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, ut ſit elliptis : mens autem, *Interim in eo ad quod jam pervenimus, eâdem incedamus regulâ, idémque ſentiamus.* id eſt, *Etiam qui perfecti videmur nobis, ad brabeum contendamus.* Nam quid voluit vir celeberrimus optimèque de his libris meritus, cùm εἰς ὃ ἐφθάσαμεν εἰπεῖν interpretatur ? Quid interpres recentior, cùm ad illud, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, adducit illud, *Idem velle atque idem nolle, ea demum firma amicitia eſt.*? Quid Eraſmus autem, cùm vertit, *ut ſimus concordes.*? qui & in iis quæ præcedunt aliud agebat. Quid enim aliud τὸ αὐτὸ φρονεῖν, quàm, ut ipſe ſe interpretatur, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, *ut eodem ſemper modo pergant donec pervenerint quò contendunt.*? Eodem capite celeberrimus ille exſtat locus, Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, qui cum cæteris curam aliquam interpretum mereri videbatur. Quos nonnunquam metuo nè nimium Latinæ linguæ aut antiquitatis ſtudium in diverſa aut alia à mente autorum abduxerit. Patriarchæ (quod ex Fœdere Antiquo notiſſimum) in terris tanquam peregrini verſabantur : Quò tentoria ſpectabant, quæ, ut hoſpites ubique, καὶ ὡς παροικοῦντες, ut loquuntur Helleniſtæ, incolebant. Ità Jacobus Gen. 47. 9. ex interpretatione Helleniſtarum, de ſe Pharaoni, Αἱ ἡμέραι τῆς ἐτῆσί μου τῆς ζωῆς μου ἃς παροικῶ, ἑκατὸν τριάκοντα ἔτη. μικραὶ καὶ πονηραὶ γεγόνασιν αἱ ἡμέραι τῆς ἐτῆσί μου τῆς ζωῆς μου· οὐκ ἀφίκοντο εἰς τὰς ἡμέρας τῆς ἐτῆσί τῆς ζωῆς τῆσι πατέρων μου, ἃς ἡμέρας παῴκησαν. Cauſa erat, quòd, ut municipes terræ, patriam in cœlo ac Rempublicam haberent. Πολίτευμα eſt *forma Reipublicæ ac civitatis.* quæ *Reſpublica* ac *civitas* non rarò dicitur Latinis. Et hoc eſt quòd non ſemel Philoſophus, *utrumque*, πολίτευμα & πολιτείαν, ταυτὸ εἶδος, *idem eſſe*, dixit : qui & lib. Polit. 3. Ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις, τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν, καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων. κύριον μὲν γὰρ παντοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως· πολίτευμα δ' ἔστιν ἡ πολιτεία. Antiquis verò Eccleſiæ Doctoribus πολιτείας nomen non rarò aut *peculiare vitæ genus*, ut Monaſticum, quod μοναζον dicunt, aut *inſtitutum* denotat, aut *ſectam*. Et eruditè Heſychius, qui Πολιτεύμασι, ταῖς πολιτείαις, ἢ ταῖς ἄλλαις αἱρέσεσιν, exponit : idem qui & Πολιτείαν, ἀναστροφὴν (vulgò *converſationem* dicas) interpretatur. idem, Πολιτεία, ἡ πόλις, ἡ βίος, ἢ ὄνομα κύριον, καὶ ἀναστροφὴ, καὶ ἡ πρᾶξις. Ea cauſa fuit cur doctiſſimus interpres vetus *converſationem* hîc reddiderit ; qui, *Noſtra autem converſatio in cœlis eſt.* hoc eſt, ὁ βίος ἡμῶν, ἡ ἀναστροφή. Inter Latinorum antiquiſſimos Tertullianus τὸ πολίτευμα, *municipatum*, abuſivè dixit ; *Quam*, inquit, *& Apoſtolus, matrem noſtram ſurſum deſignat, & πολίτευμα noſtrum & municipatum in cœlis eſſe prænuncians, alicui utique cœleſti civitati eam deputat*, lib. Adversùs Marcionem 3. Item, *Noſter*, inquit, *municipatus in cœlis*, lib. Adversùs eundem 5. Item, *Sed tu peregrinus es mundi hujus, civis ſuperna Hieruſalem. Noſter municipatus in cœlis*, lib. De corona militis. Aliter quàm Romani : Apud quos licèt jus civitatis municeps haberet, non propriè tamen civis municeps, hoc eſt, civis ingenuus, niſi domicilium in urbe haberet. Romani enim cives, qui propriè ſic dicerentur, municipes fiebant, ſi in ipſa urbe viverent, in ipſa urbe πολίτευμα haberent : Unde ad ſummos quoque admittebantur magiſtratus ; quæ τοῦ πολιτεύματος prærogativa erat. De Municipibus porrò ac Colonis, tum de patria Juris ac Naturæ, quæ hîc diſtinguendæ ſunt, vide quæ ad Acta Apoſtolorum notamus. Chriſtianis autem una cùm ſit patria, Reſpublica ſeu civitas, de qua Apoſtolus, neque cives eſſe cœli, neque τὸ πολίτευμα ἐν τοῖς οὐρανοῖς (quod voluit Apoſtolus ac dixit) habere poſſunt, ſi municipatum propriè ſic dictum ibi habent : cùm ii qui municipes in terris adhuc agunt, animo ac converſatione cives cœli dicantur ; ubi τὸ πολίτευμα ſic habent. Quamvis enim jure civitatis donati, ut jam dixi, eſſent, non in urbe tamen, ſed extra eam, municipium ; civitatis autem jus propter urbem & ab urbe habebant : ut quamdiu tantùm municipes eſſent, cives eſſe propriè non poſſent. Nihil ergò minùs quàm municipatus propriè ſic dictus, τὸ πολίτευμα. & ſic aliter dicendum fuiſſet. Loco enim Chriſtiani ac origine municipes ſunt terræ ; v. 20.

jure

Jure autem; cives cœli, ubi τὸ πολίτευμα & vitam ſuam habent. Unde & Municipibus (quos πολίτας, diſtinctionis ergò, ἀπὸ πολίχνης, ut ſuprà diximus, poſteriores Græci dixerunt) veri Quirites opponuntur. Tertullianum B. Hieronymus ſecutus eſt, qui πολίτευμα *municipatum* reddidit: Quomodo & poſteriores Juriſconſultos, ſed abuſivè, ut fatentur ipſi, locutos ſuprà diximus: tantum abeſt ut Municipale jus, Municipalia magiſteria, Municipales magiſtratus ab iis non diſtinguantur; aut Municipalia ſacra eadem quæ ſacra Romanorum ſint; aut ut tempore Apoſtoli in uſu id fuerit; aut ut ipſe Apoſtolus, cùm Act. 22. πολιτείαν ſibi vendicat, Romanum civem propriè ſic dictum eſſe ſe velit; niſi ad tempus, quod è Patribus nonnulli voluerunt, id finxiſſe eum (abſit autem hoc) dicamus. Cogitandum igitur, quare *converſationis* nomen, quod Eraſmo, quod antiquo placuit interpreti ac Patribus, rejiciatur, ut pro eo, *Nos autem ut municipes cœlorum nos gerimus*, reponant eruditi. Quod ſi Apoſtolus volebat, aliud omnino dixit; cùm adverſùs eos ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, *quorum finis perditio*, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, *quorum venter Deus eſt*, aliam eorum vitam eſſe dicat qui cœlorum cives ſunt. Unde & Græci Theologi rectè ac ſimpliciter notarunt, ὅτι διὰ τὸ ἐν ἑαυτῷ ζητεῖν, ἔνθα ὑμῶν τὸ πολίτευμά ἐστι, *quæ in cœlo ſunt quærenda eſſe, ubi noſtra eſt Reſpublica*, ſive, *ubi cives*, hoc eſt, *non municipes, ſumus*. Ibi enim τὸ πολίτευμα, ubi Princeps: *Qui ſeipſum*, ut eleganter loquitur Fulgentius, *& alimentum præſtat, nè deficiamus in via, & præmium ſervat in patria*. Nobile apud Laertium & alios dictum exſtat Anaxagoræ; è quo cùm nonnemo quæreret, *Nullane tibi patriæ eſt cura?* ille, Ἐυφύμει, ἔφη· ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος· δείξας τὸν οὐρανόν, *Bona, inquit, verba: mihi verò vel imprimis patria curæ eſt. digitúmque in cœlum intendit.* quo ſanè ſuum in cœlo πολίτευμα jam eſſe, ac de eo ſemper cogitare ſe, ſignificavit: Quamvis meliori jure ab Apoſtolo id factum. Nec Romani ſanè, ſi hoc ipſum Anaxagoræ Latinè redderent, *municipii* unquam, niſi fallor, voce hìc uterentur: quibus qui verè Civis, non Municeps; qui verè Municeps, non Civis. Mens Apoſtoli eſt, *Civitatem ad quam aſſpiramus ac Rempublicam, quamdiu municipes adhuc in terra ſumus, cœlum eſſe.* Quemadmodum municipes, qui de promotione eſſent ſoliciti, ſemper ulteriùs tendebant; ut poſtquam jus civitatis eſſent conſecuti, Romæ domicilium haberent, ejúſque jus conſequerentur: quod ſupremum quò aſſpirabant ac ultimum erat; ità enim planè τοῦ πολιτεύματος participes erant. M. Tullio, qui conſulatum Romæ geſſit, ac jam jure civis erat, municipium non ſemel objici ſolere, vel Satyricus teſtatur, cùm dixit,

——— *ignobilis, ac modò Romæ*
Municipalis eques.

qui, ut ut Conſul Romanus, nomen & opprobrium, quòd ex municipatu ortus eſſet, evadere non potuit. Ubi ergò domicilium habebat civis? Romæ certé; ubi τὸ πολίτευμα, nimirum. quod Apoſtolus, qui ut municipem ſe geſſit, ac ſic necdum planè civis erat, ignorare non potuit. Ubi autem illi quos Apoſtolus deſcribit, cùm hæc ſcribit, τὸ πολίτευμα habebant? Ἐν τοῖς οὐρανοῖς certé. quod profectò non teſtatur modò, ſed exclamat, ubi ait, *Scimus enim nos, ſi terreſtris hujus corporis* (ità autem reddendum ſuprà docuimus) *diſſolutum domicilium fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium non manu factum, æternum in cœlis. In hoc enim ſuſpiramus, domicilio cœleſti noſtro indui deſiderantes.* Ubi domicilium autem, ibi πολίτευμα: quò aſſpirat, quiſquis è municipatu ad abſolutum Reipublicæ jus contendit. quod, ut dixi, qui Romanum ſe dixit, ignorare non potuit. Quanquam autem, quod & dixi, non fortaſsis malè interpres vetus, *Noſtra autem converſatio in cœlis eſt*, magìs ex Apoſtoli tamen mente, *Noſtra enim civitas*, aut, *jus civitatis noſtræ, in cœlo eſt*, reddi poſſe arbitramur. Ad quam mentem Ambroſius, *Spiritualia curantes, in cœlis agere dicuntur, cùm ipſi adhuc ſint in terris. in terris*, ut municipes Romani, qui ſemper τὸ πολίτευμα in animo habebant: *in cœlis*, ut cives; ubi, ut idem loquitur, *ſpes ſalutis eorum, qui eſt Chriſtus*. Qui enim ut municipem tantùm ſe gerebat nec aliud ſpectabat, tempore Apoſtoli, immemor τοῦ πολιτεύματος vivebat. Eò autem aſſpirandum, rectè ac verè Apoſtolus docet.

CAP.

Cap. IV.

Σύζυγε γνήσιε, & quis σύζυγος ille γνήσιος. Σύζυγος, σωτηρός. *Diversa lectio, & ea genuina cum Isidoro Peluſiota legendum. Locus,* ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Τὸ ἀναθάλλειν *dupliciter, & quomodo Helleniſtis uſurpatum.* Ἀναθάλλειν, ἀγαλλιᾶν. Ἀναθάλλειν ξύλον ξηρόν. ἀναθάλλειν τῷ φρονεῖν, & ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν. οἱ ὁσίοι τῆς Καισαρος οἰκίας. *Athanaſii ſententia.* Οἱ ἅγιοι, καθ' ὡς ὁ Apoſtolo dicti.

Cap. 4. v. 3.

Absolvamus quæ hîc reſtant. Poſtremo capite cùm dicitur, Καὶ ἐρωτῶ καὶ σε, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, mirum eſt, tantum difficultatis moviſſe eruditos, ut ſcribant, *& vis fuerit, par non eſſe ut quis curioſiùs inquirat nullo cum fructu.* Quis autem ex ipſo Apoſtolo neſcire poteſt, Epaphroditum, quem ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην ſuprà dixit, miſſum ad Philippenſes fuiſſe? cùm ipſe id cap. 2. v. 25. teſtetur; Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην Ἐπαφρόδιτον, τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. Quid mirum igitur, ſi eum quem ad Philippenſes miſerat, cum iis pariter compellet? ſi quem ibi συνεργὸν, hîc σύζυγον nunc dicat? Quid enim aliud σύζυγοι quàm συνεργοί? quemadmodum hoc ipſo verſu Clementem reliquóſque ejuſdem laboris participes συνεργοὺς dixit; μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου. Cùm itaque legi hanc in Eccleſia Epiſtolam, aut cum omnibus communicari, Apoſtolus vellet, rectè eundem, cujus & prolixè ſuprà meminit (quem σύζυγον, quem συνεργὸν, hoc eſt, ſanctiſſimi laboris ſocium, habebat) officii hîc monet; petitque, ut præclaris, quarum hîc meminit, opituletur matronis. Quem Epaphroditum in uxorem Apoſtoli Antiquitas mutavit: Inter cæteros Peluſiota; qui γνήσια pariter legendum monet: quod hîc quidem quis admittat, cùm res ipſa ſit in promtu? Nè illum quidem locum qui eodem legitur capite, Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ſatìs aſſecutos arbitror interpretes: Quod ab Helleniſtis, ut omnia, petendum erat. Quibus τὸ ἀναθάλλειν, cùm abſolutè ponitur, idem quod ἀγαλλιᾶν Græcis: Ut cùm Pſalmo 28. 7. ἀνέθαλεν ἡ σάρξ μου, quidam ἠλάρωσεν interpretantur: ubi עלז in Hebræos quod & *exſultationem* notat: Quomodo, τὰ ὀστᾶ ἀναθάλλει ὑπὲρ τοὺς τόπους αὐτῶν, Sirachides dixit. Quemadmodum cùm uſurpatur aliter, effectum notat: Ut cùm Ezech. 17. 24. ἀναθάλλειν ξύλον ξηρὸν Dominus dicitur; Καὶ γνώσονται πάντα τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ταπεινῶν ξύλον ὑψηλὸν, καὶ ὑψῶν ξύλον ταπεινὸν, καὶ ξηραίνων ξύλον χλωρὸν, καὶ ἀναθάλλων ξύλον ξηρόν. ubi הפרחתי habes. Quæ duo hîc interpretes non diſtinxerunt: Et Vetus quidem, *Gaviſus ſum autem in Domino vehementer, quoniam tandem refloruiſtis pro me ſentire.* Eraſmus, *Gaviſus ſum autem in Domino magnopere, quòd jam tandem reviguit veſtra pro me ſolicitudo.* ac ſi ſcriptum eſſet, ὅτι ἀνέθαλε ὑμῶν τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Recentior, *Gaviſus ſum autem in Domino magnopere, quòd jam tandem reviruiſtis in veſtra pro me cura.* ac ſi, τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ſcriptum eſſet: quod nec Vetus diſtinxit. Nec negari ſanè id poteſt. Qui idem tamen ſenſit, aliud ἀναθάλλειν τῷ φρονεῖν, aliud ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν eſſe Helleniſtis. Ἀναθάλλει enim τὸ φρονεῖν, de quo hîc agitur, qui curam quam pro aliquo aut alicujus cauſâ gerit, vel revocat, vel auget, vel intendit. Addit autem, ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖσθε, ἠκαιρεῖσθε δέ. ac ſi, *non defuiſſe iis ſui curam, ſed id probandi opportunitatem,* dicat: *quam de novo revocaſſe nunc, ac ut magis efflorèſceret feciſſe.* tâdem à plantis tranſlatione: Nam ut planta ἀναθάλλει cùm floret; ità plantam ἀναθάλλειν Helleniſtæ dicunt qui id efficit: ut cùm τὸ βασιλεύειν ad Hebrææ conjugationis normam, ut & non pauca alia, uſurpant: Ità ergò Philippenſes ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν ὑπὲρ τοῦ ἀποστόλου dicuntur. Quod & magno Chryſoſtomo, qui de Hebræorum conjugatione, quæ ſignificare id ſolet, hîc non cogitarat, fraudi, ut & cæteris, fuit: qui cùm ἀναθάλλετε ità dictum vellet, ὅπερ ἔφθητε ὄντες ἀνθοῦντες, ἐμαράνθητε, εἶτα ξηρανθέντες, πάλιν ἐβλάστησαν, *quòd cùm priùs floruiſſent, deinde exaruiſſent, ac cùm iterum exaruiſſent, floruiſſent denuò,* id ut obtineret, τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, εἰς τὸ

jure autem; cives cœli, ubi τὸ πολίτευμα & vitam ſuam habent. Unde & Municipibus (quos πολίτας, diſtinctionis ergò, ἀπὸ πολιχνίου, ut ſuprà diximus, poſteriores Græci dixerunt) veri Quirites opponuntur. Tertullianum B. Hieronymus ſecutus eſt, qui πολίτευμα *municipatum* reddidit: Quomodo & poſteriores Juriſconſultos, ſed abuſivè, ut fatentur ipſi, locutos ſuprà diximus: tantum abeſt ut Municipale jus, Municipalia magiſteria, Municipales magiſtratus ab iis non diſtinguantur; aut Municipalia ſacra eadem quæ ſacra Romanorum ſint; aut ut tempore Apoſtoli in uſu id fuerit; aut ut ipſe Apoſtolus, cùm Act. 22. πολιτείαν ſibi vendicat, Romanum civem propriè ſic dictum eſſe ſe velit; niſi ad tempus, quod è Patribus nonnulli volucrunt, id finxiſſe eum (abſit autem hoc) dicamus. Cogitandum igitur, quare *converſationis* nomen, quod Eraſmo, quod antiquo placuit interpreti ac Patribus, rejiciatur, ut pro eo, *Nos autem ut municipes cælorum nos gerimus*, reponant eruditi. Quod ſi Apoſtolus volebat, aliud omnino dixit; cùm adversùs eos ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, *quorum finis perditio*, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, *quorum venter Deus eſt*, aliam eorum vitam eſſe dicat qui cœlorum cives ſunt. Unde & Græci Theologi rectè ac ſimpliciter notarunt, ὅτι δεῖ τὰ ἐν ἐσχάτῃ ζητεῖν, ἔνθα ἡμῶν τὸ πολίτευμά ἐστι, *quæ in cœlo ſunt quærenda eſſe, ubi noſtra eſt Reſpublica*, ſive, *ubi cives*, hoc eſt, *non municipes, ſumus*. Ibi enim τὸ πολίτευμα, ubi Princeps: *Qui ſeipſum*, ut eleganter loquitur Fulgentius, *& alimentum præſtat, nè deficiamus in via, & præmium ſervat in patria*. Nobile apud Laertium & alios dictum exſtat Anaxagoræ; è quo cùm nonnemo quæreret, *Nullane tibi patriæ eſt cura?* ille, Εὐφήμει, ἔφη· ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος· δείξας τὸν οὐρανόν, *Bona*, inquit, *verba: mihi verò vel imprimis patriæ curæ eſt. digitúmque in cœlum intendit.* quo ſanè ſuum in cœlo πολίτευμα jam eſſe, ac de eo ſemper cogitare ſe, ſignificavit: Quamvis meliori jure ab Apoſtolo id factum. Nec Romani ſanè, ſi hoc ipſum Anaxagoræ Latinè redderent, *municipii* unquam, niſi fallor, voce hìc uterentur: quibus qui verè Civis, non Municeps; qui verè Municeps, non Civis. Mens Apoſtoli eſt, *Civitatem ad quam aſſpiramus ac Rempublicam, quamdiu municipes adhuc in terra ſumus, cœlum eſſe.* Quemadmodum municipes, qui de promotione eſſent ſoliciti, ſemper ulteriùs tendebant; ut poſtquam jus civitatis eſſent conſecuti, Romæ domicilium haberent, ejúſque jus conſequerentur: quod ſupremum quò aſſpirabant ac ultimum erat; ità enim planè τοῦ πολιτεύματος participes erant. M. Tullio, qui conſulatum Romæ geſsit, ac jam jure civis erat, municipium non ſemel objici ſolere, vel Satyricus teſtatur, cùm dixit,

——— ignobilis, ac modò Romæ
Municipalis eques.

qui, ut ut Conſul Romanus, nomen & opprobrium, quòd ex municipatu ortus eſſet, evadere non potuit. Ubi ergò domicilium habebat civis? Romæ certé; ubi τὸ πολίτευμα, nimirum. quod Apoſtolus, qui ut municipem ſe geſsit, ac ſic necdum planè civis erat, ignorare non potuit. Ubi autem illi quos Apoſtolus deſcribit, cùm hæc ſcribit, τὸ πολίτευμα habebant? Ἐν τοῖς οὐρανοῖς certé. quod profectò non teſtatur modò, ſed exclamat, ubi ait, *Scimus enim nos, ſi terreſtris hujus corporis* (ità autem reddendum ſuprà docuimus) *diſſolutum domicilium fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium non manufactum, æternum in cœlis. In hoc enim ſuſpiramus, domicilio cæleſti noſtro indui deſiderantes.* Ubi domicilium autem, ibi πολίτευμα: quò aſſpirat, quiſquis è municipatu ad abſolutum Reipublicæ jus contendit. quod, ut dixi, qui Romanum ſe dixit, ignorare non potuit. Quanquam autem, quod & dixi, non fortaſsis malè interpres vetus, *Noſtra autem converſatio in cœlis eſt*, magìs ex Apoſtoli tamen mente, *Noſtra enim civitas*, aut, *jus civitatis noſtræ, in cœlo eſt*, reddi poſſe arbitramur. Ad quam mentem Ambroſius, *Spiritualia curantes, in cœlis agere dicuntur, cùm ipſi adhuc ſint in terris. in terris*, ut municipes Romani, qui ſemper τὸ πολίτευμα in animo habebant: *in cœlis*, ut cives; ubi, ut idem loquitur, *ſpes ſalutis eorum, qui eſt Chriſtus.* Qui enim ut municipem tantùm ſe gerebat nec aliud ſpectabat, tempore Apoſtoli, immemor τοῦ πολιτεύματος vivebat. Eò autem aſſpirandum, rectè ac verè Apoſtolus docet.

Cap.

Cap. IV.

Σύζυγε γνήσιε, & quis σύζυγος ille γνήσιος. Σύζυγος, σωτηρός. Diversa lectio, & ea γνησία cum Isidoro Pelusiota legendum. Locus, ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Τὸ ἀναθάλλειν dupliciter, & quomodo Helleniſtis uſurpatum. Ἀναθάλλειν, ἀγαλλιᾶν. Ἀναθάλλειν ξύλον ξηρόν. ἀναθάλλειν τῷ φρονεῖν, & ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν. οἱ ἐκ τῆς Καισαρος οἰκίας. Athanaſii ſententia. Οἱ ἅγιοι, χὴ χάριν Apoſtolo dicti.

Absolvamus quæ hîc reſtant. Poſtremo capite cùm dicitur, Καὶ ἐρωτῶ καὶ σὲ, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, mirum eſt, tantum difficultatis moviſſe eruditos, ut ſcribant, *Quis fuerit, par non eſſe ut quis curioſiùs inquirat nullo cum fructu.* Quis autem ex ipſo Apoſtolo neſcire poteſt, Epaphroditum, quem ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην ſuprà dixit, miſſum ad Philippenſes fuiſſe? cùm ipſe id cap. 2. v. 25. teſtetur; Ἀναγκαῖον δὲ ἡγησάμην, Ἐπαφρόδιτον, τὸν ἀδελφὸν καὶ συνεργὸν καὶ συστρατιώτην μου, ὑμῶν δὲ ἀπόστολον, καὶ λειτουργὸν τῆς χρείας μου, πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. Quid mirum igitur, ſi eum quem ad Philippenſes miſerat, cum iis pariter compellet? ſi quem ibi συνεργὸν, hîc σύζυγον nunc dicat? Quid enim aliud σύζυγοι quàm συνεργοί? quemadmodum hoc ipſo verſu Clementem reliquóſque ejuſdem laboris participes συνεργοὺς dixit; μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου. Cùm itaque legi hanc in Eccleſia Epiſtolam, aut cum omnibus communicari, Apoſtolus vellet, rectè eundem, cujus & prolixè ſuprà meminit (quem σύζυγον, quem συνεργὸν, hoc eſt, ſanctiſſimi laboris ſocium, habebat) officii hîc monet; petitque, ut præclaris, quarum hîc meminit, opituletur matronis. Quem Epaphroditum in uxorem Apoſtoli Antiquitas mutavit: Inter cæteros Peluſiota; qui γνησία pariter legendum monet: quod hîc quidem quis admittat, cùm res ipſa ſit in promtu? Nè illum quidem locum qui eodem legitur capite, Ἐχάρην δὲ ἐν Κυρίῳ μεγάλως ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ſatis aſſecutos arbitror interpretes: Quod ab Helleniſtis, ut omnia, petendum erat. Quibus τὸ ἀναθάλλειν, cùm abſolutè ponitur, idem quod ἀγαλλιᾶν Græcis: Ut cùm Pſalmo 28. 7. ותעלז רוחי מזמרי אודנו, quidam ἀναθαλεῖ ἡ σάρξ μου, quidam ἠγαλλιάσθη interpretantur: ubi עלז in Hebræo; quod & *exſultationem* notat: Quomodo, τὰ ὀστᾶ ἀναθάλλει ὑπὸ τῆς τόσου αὐτῶν, Sirachides dixit. Quemadmodum cùm uſurpatur aliter, effectum notat: Ut cùm Ezech. 17. 24. ἀναθάλλειν ξύλον ξηρὸν Dominus dicitur; Καὶ γνώσονται πάντα τὰ ξύλα τῆς πεδίου, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ ταπεινῶν ξύλον ὑψηλὸν, καὶ ὑψῶν ξύλον ταπεινὸν, καὶ ξηραίνων ξύλον χλωρὸν, καὶ ἀναθάλλων ξύλον ξηρόν. ubi הפרחתי habes. Quæ duo hîc interpretes non diſtinxerunt: Et Vetus quidem, *Gaviſus ſum autem in Domino vehementer, quoniam tandem refloruiſtis pro me ſentire.* Eraſmus, *Gaviſus ſum autem in Domino magnopere, quòd jam tandem reviguit veſtra pro me ſolicitudo.* ac ſi ſcriptum eſſet, ὅτι ἀνεθάλε ὑμῶν τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Recentior, *Gaviſus ſum autem in Domino magnopere, quòd jam tandem reviviſtis in veſtra pro me cura.* ac ſi, τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, ſcriptum eſſet: quod nec Vetus diſtinxit. Nec negari ſanè id poteſt. Qui idem tamen ſenſit, aliud ἀναθάλλειν τῷ φρονεῖν, aliud ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν eſſe Helleniſtis. Ἀναθάλλει enim τὸ φρονεῖν, de quo hîc agitur, qui curam quam pro aliquo aut alicujus cauſâ gerit, vel revocat, vel auget, vel intendit. Addit autem, ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖσθε, ἠκαιρεῖσθε δέ. ac ſi, *non defuiſſe iis ſui curam, ſed id probandi opportunitatem*, dicat: *quam de novo revocaſſe nunc, ac ut magis efflorescèret feciſſe.* tâdem à plantis tranſlatione: Nam ut planta ἀναθάλλει cùm floret; ità plantam ἀναθάλλειν Helleniſtæ dicunt qui id efficit: ut cùm τὸ βασιλεύειν ad Hebrææ conjugationis normam, ut & non pauca alia, uſurpant: Ità ergò Philippenſes ἀναθάλλειν τὸ φρονεῖν ὑπὲρ τοῦ ἀποστόλου dicuntur. Quod & magno Chryſoſtomo, qui de Hebræorum conjugatione, quæ ſignificare id ſolet, hîc non cogitarat, fraudi, ut & cæteris, fuit: qui cùm ἀνεθάλετε ità dictum vellet, ὅτι πρότερον ὄντες ἀνθηροὶ, ἐμαράνθησαν, εἶτα ξηρανθέντες, πάλιν ἐβλάστησαν, quòd cùm priùs floruiſſent, deinde exaruiſſent, ac cùm iterum exaruiſſent, floruiſſent denuò, id ut obtineret, τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, εἰς τὸ

ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, interpretatur: Quemadmodum, *ad hoc ut pro me ſentiatis*, B. Ambroſius dixit: quod, τῷ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν, eſſet, non autem quod nunc in contextu exſtat.

v. 22. Sub finem capitis ejuſdem legitur, Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. Qui autem illi οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας? *Qui ſunt ex Cæſaris domo*, recentior interpres inquit. Philippenſes, ni fallor, qui in aula erant Cæſaris: ut ad hos referatur. Neque enim vero ſimile eſt, aulicos fuiſſe Romanos: ſed nec ſcripturum hoc fuiſſe Apoſtolum, nè hoc profeſſos proderet: Peregrinis autem major propriæ religionis ac θρησκείας libertas erat. Aliter tamen veteres: inter quos & Athanaſius; qui, Παῦλος ἀπόστολος ἐκ φίλης τοῦ τῆς Καίσαρος οἰκίας, καὶ χαίρων ἀσπάζεται τοὺς φιλιππησίους ἀπὸ τύπου, ἀλλ' ὡς εἰς κείμενα τύπους κοινοὺς παραλάμβανει. Adde, quòd, οἱ ἅγιοι, autori ſæpius καθ' ὅλην, ſingularum Eccleſiarum membra dicuntur. quò illa ſpectant, σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ, 2. Corinth. 1.1. item, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῳ, Epheſ. 1. 1. Eorum certè qui aliter jam olim ſenſerunt, tanti interpretatio non erat, ut inter eos Seneca reponeretur: Cujus ſuppoſiticiæ ad Paulum Epiſtolæ hâc occaſione conſcriptæ ſunt; ob quas in Catalogum Sanctorum à B. Hieronymo relatus eſt. Nè de Auguſtino dicam; nè Sarisburienſem, cui *deppere videntur qui non venerantur eum quem Apoſtolicam familiaritatem meruiſſe conſtat*, nè alios, etiam antiquiores, commemorem. Mihi, minimum ut dicam, nuſquam Paulum Seneca, multò minùs Senecam ſpirare uſquam videtur Paulus. Ejuſmodi autem ſcripta, quale hoc quod exſtat,

Τρυφὴ πιθήκων, καὶ γέλως πλατὺς σοφῶν.

Capita

Capita Epistolæ ad Colossenses.

α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ Κολασσαέων οἰκειωθέντων τῷ Θεῷ ἐπ' ἐλπίδι.
β'. Εὐχὴ περὶ αὐτῶν εἰς σοφίαν πρακτικὴν, εἰς δωρεὰν ὑπομονῆς, σὺν εὐχαριστίᾳ τῆς οἰκειώσεως τῆς ἐν κληρῳ.
γ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ κτίσεως καὶ ἀνακτίσεως τῆς εἰς σωτηρίαν Θεοῦ.
δ'. Περὶ ἀθλῶν περιαγωγῆς τῆς ἐν σώματι Χριστοῦ καὶ πίστεως.
ε'. Περὶ τῆς διὰ τῶν πόνων αὐτοῦ διδαχῆς ἀνακτικῆς εἰς παράστασιν Θεοῦ.
ς'. Περὶ τοῦ μὴ ὑπάγεσθαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φιλοσοφίᾳ ἁπλῇ τοῦ ἐν Χριστῷ πίστει σοφίαν ἔχοντας.
ζ'. Ὅτι ἡ περὶς Θεὸν σωτηρία καὶ τὰ τοῦ νόμου πρόσκειται πνευματικῶς, εἰς τὸ συζῆν Χριστῷ.
η'. Ὅτι οἱ τῷ σαρκικῷ νόμῳ τύποι τοῖς σαρκικοῖς χρήσιμοι, καὶ οἱ πνευματικοῖς τοῖς ἐν δωρεᾷ Θεοῦ ζῶσιν.
θ'. Παραίνεσις περὶ κληρώσεως, ἁγιασμοῦ, φιλανθρωπίας, φιλοξενίας, φιλομαθείας, ψαλμῳδίας, εὐρήμου εἰς Θεὸν διαγωγῆς, εὐχαριστίας.
ι'. Τὰ πρὸς τοὺς οἰκείους ὁμογνωμόνως. ἐν ᾧ, τὰ πρὸς τὰς ἀλλοτρίας ὑμφείνως, οἰκονομικῶς.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM PAULI AD COLOSSENSES;
Sive,
Liber duodecimus.

CAP. I.

Πεφανέωσ· Πεφάνωσμα· Πεγύμνασμα· Κατήχησις. *Audientes; Auditores in veteri Eccleſia. Lectores. Tirones; Novitioli. Intincti qui Tertulliano. Doctor audientium, Cypriano. Locus;* Ὃς ὅτιν εἰκὼν τῦ Θεῦ. Εἰκὼν & Εἴδωλον, *oppoſita.* Θεὸς ἀόρατος, *Deus inconſpicuus. Conſpicuus: Inconſpicuus. Locus,* πρωτότοκος πάσης κτίσεως. πρωτοτόκῳ *item. Peluſiotæ ſententia & lectio. Locus,* Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι, *&c. deinde,* εἰρηνοποιήσας, *& quomodo cum cæteris cohæreat.* Εὐδόκησεν Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα. Εὐδόκησεν ὁ Θεός. Εἰρηνοποιεῖν, εἰρηνεύειν, *Chryſoſtomo interprete. De diſtinctione loci ſecundùm Chryſoſtomum.* τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων, *& quomodo intelligendus locus.* Τὸ λοιπὸν, & τὸ λεῖπον *diverſa. Locus quomodo intelligendus. Vidua Lucæ* 21. *quomodo* ἐκ τῦ ὑστερήματος αὐτῆς *in gazophylacium* jeciſſe *dicatur.*

Cap. 1. v. 5. NOn procul ab initio Epiſtolæ quæ ſequitur cùm dixit Doctor gentium, Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τῦ εὐαγγελίου, inſtitutionem quæ baptiſmum etiam tum præcedebat, quam & κατήχησιν poſtea, nec uno nomine, dixerunt, intellexiſſe dicas: ut πρεπάρεσμα, tanquam πρεγύμνασμα, prima hæc doctrina dicatur. Quemadmodum ſtatim poſt prima tempora, fortaſſe & ex hoc loco, *audientes & auditores* dicti qui Lectores audiebant. *Lectores* autem Catechiſtæ: *audientes*, Catechumeni; qui *tirones* quoque & *novitioli* tum dicti. Tertullianus; *An alius eſt intinctis Chriſtus, alius audientibus?* lib. De Pœnitentia. ubi *intincti* ſeu βεβαπτισμένοι & *audientes* opponuntur. Ibidem, *Hæc etiam prima audientis intinctio eſt, metus integer.* Ibidem, *Itaque audientes optare intinctionem, non præſumere, oportet.* Cyprianus, *Audientibus, etiam ſi qui fuerint periculo præventi & in exitu conſtituti, vigilantia veſtra nè deſit*, Epiſt. 13. Qui alibi, in iiſdem ſcilicet Epiſtolis, *Optatum inter lectores doctorum audientium conſtituimus*, inquit. Ità *auditores:* ut cùm idem Tertullianus, *deputatos inter auditorum tirocinia*, eoſdem dixit: qui & *novæ vitæ auditores* Bedæ dicuntur. De quibus conſulendi eruditi. nos Apoſtolum interpretamur. Eodem capite cùm dicitur, Ὃς ὅτιν εἰκὼν τῦ Θεῦ τῦ ἀοράτου, quid aliud quàm εἰκόνα ὁμοούσιον καὶ ἀνεκδιήγητον intellexit? nè quid ſibi hîc humana ratio permittat, aut in voce εἰκόνος ludat. Nec malè etiam antiqui Critici, qui εἰκόνα καὶ εἴδωλον opponunt: qui Εἰκόνα, χαρακτῆρα (inter quos Heſychius) Εἴδωλον, σκιὰν, interpretantur. Atque ità fortè εἰκόνα, *parabolam*, dixerunt: quæ & ipſa idem notat, ac de re eâdem de qua ſermo uſitatus uſurpatur, licèt formâ & dicendi ratione differat: Quemadmodum nec aliud eſt Filius à Deo, licèt alius ſit Filius à Patre. Ut igitur Apoſtolus σκιὰν & εἰκόνα, ità εἴδωλον illi καὶ εἰκόνα opponunt: Locus notiſſimus, Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, ad Hebr. 10. 1. Illud interim non ſatis aſſequor, cur tam ſolicitè, & cum cura quaſi, voces ab Eccleſia receptas toties

mutarint

mutarint eruditi: Qui ut in eo qui ſequitur loco, Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, poſtrema illa cum antiquis, *viſibilia & inviſibilia*, interpretati ſunt; ità Θεὸν ἀόρατον, *Deum inconſpicuum*, hoc loco dixerunt: *Qui eſt*, inquiunt, *imago Dei inconſpicui*. quod factum nolim. *Conſpicuus*, ſi quid Latinè ſcimus, is eſt qui externo aliquo, ut plurimùm, excellit eminétve, eóque opinionem hominum aut oculos in ſe convertit: ut cum *formâ, corpore, armis, genere conſpicuum*, aut *cultu*, dicunt; quomodo Agrippam atque Berenicen μετὰ πολλῆς φαντασίας Actor. 25. 23. venientes, non malè, *admodum conſpicuos* veniſſe, dicas. apparatus enim intelligitur ac ſplendor: Etiam de iis qui virtute ac factis in ſe animos convertunt. Græcè utroſque περιβλέπτους dicas. Optimum Gloſſarium, *Conſpicuus*, περίβλεπτος. Nam quòd Auguſtus *conſpicuus* dicitur *Deus*, cui aliàs *inconſpicuum* opponas, poeticum, nec hujus loci eſt. *Inconſpicuus* ergò, ἀπερίβλεπτος, hoc eſt, ἄτιμος, *inglorius* atque *inhonorus* erit, ut cum Plinio & aliis ſic loquar: Florus lib. 4. cap. 2. *Strages à Juba cæpit. ejus elephanti, bellorum rudes, ac nuperi à ſylva, conſternati ſubito clangore. ſtatim & exercitus, in fugam. nec duces fortiùs quàm ut fugerent: non inconſpicuâ tamen morte omnium.* ubi *inconſpicuum, inglorium, proximúmque ab infami*. Cujuſmodi in Deo attributa, etiam cùm tantùm ſunt ambigua, nè admittenda quidem arbitror. Quod ἀόρατον autem Græcis dicitur, nec videtur aut videri poteſt, alibi *inviſum* Apuleius dixit: qui, *poſt opimas*, inquit, *dapes quidam introceſſit, & cantavit inviſus*. Et jam antè Tullius, *occulta & inviſa ſacra*, dixerat: qui, *occulta & maribus non inviſa ſolùm ſed etiam inaudita ſacra inexpiabili ſcelere pervertit*, De Aruſp. reſp. Sed an ideo Deum ἀόρατα, *Deum inviſum*, dicam? An, *imaginem inviſi Dei*, Filium illius dicam? Mihi ſanè tanti non eſt eruditè aut Latinè loqui: Quod nec Helleniſtis curæ video fuiſſe, qui de vocum elegantia aut Atticiſmo non laborant. Optimum Gloſſarium, quod Stephani vulgò dicimus, Ἀόρατος, *inviſibilis*. quod recentior interpres reddidit, ut diximus. Cùm additur, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ut Eraſmo non aſſentior, qui πρωτοτόκως legit, ità nec recentiori interpreti, qui ut novum illud rejicit. De eo enim etiam antiquos cogitaſſe, ex trigeſima prima lib. 3. Iſidori Peluſiotæ Epiſtola apparet; qui in eo totus eſt ut ſic legendum probet: Inter alia, Εἰκὸς ἦν, μᾶλλον δ' ἀναγκαῖον, ἐννοεῖν, ὅτι καὶν πάλαι τισὶν πρὸ ἐννοίᾳ ὁ Θεσπέσιος ἐχρήσατο Παῦλος, ὃ πρῶτον τῆς κλίσεως αὐτὸν ἐκπέδα δοξασματίζων (ἄπαγε) ὅς γε ἀπαύγασμα τῆς δόξης χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τὸ παγενικῆς αὐτὸν καλεῖ· ἀλλὰ πρῶτον τετοκέναι, τυθῆναι, πεποιηκέναι, ἢ κλίσιν. ἵν' ᾖ τῆς σχέσεως συλλαβῆς ὀξυνομένης· ὡς πρωτόρρυος, ὁ πρωτογόνης· πρωτοκτίσης, ὁ πρωτόκτιστος, *Probabile itaque, imò neceſſarium, cogitare fuerit, hujuſmodi etiam hîc ſenſu divinum uſum fuiſſe Paulum, non quòd primùm ex omnibus rebus doceat creatum (abſit!) quippe qui ſplendorem gloriæ, qui paternæ characterem ſubſtantiæ eum vocat; ſed ut primò eum conditas res peperiſſe, hoc eſt, feciſſe, dicat: ità ut tertiâ ſyllabâ acuto notatâ accentu, ut* πρωτογόνης *non* πρωτόγονος, πρωτοκτίσης *non* πρωτόκτιστος, *ſcribatur*. Videatur Epiſtola quam dixi: pluribus enim id perſequitur aut probat. Ad quas ſubtilitates viros doctiſſimos Arianorum impetus adegit. Quis verò dubitat, quin qui ante creaturarum genitus creationem dicitur, ab ipſa ſic creatione & creaturis diſtinguatur? cùm ſic efficiatur, ut qui (quod idem autor alibi maximè urget) ἀνεφικτός ὄζιν, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, ὅτου καὶ τέτευκτοῖς ὀνόμασι δ' ὧν τὰ κλίσματα χαρακτηρίζεται, *qui ut ſupra alia omnia nomina, ità ſupra ea eſt quibus quæ creata diſtinguuntur*, id habeat quod, eodem teſte, *maximè divinum eſt*, æternitatem, ſive τὸ ἀΐδιον, nimirum. Qui enim omnium eorum quæ in tempore creata primus naſcendo dicitur, ante tempus & ab æterno natus, & ſic primus, intelligitur. Idem quippe & genitus & æternus: quia non aliud in eo genitum eſt quàm quod æternum eſt, ut cum antiquiſſimo Doctore loquar. Eodem capite & illud hoc modo nunc legitur, Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησεν πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι· Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, εἰρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ubi qui poſteriorem verſum alio ordine ab eruditis converſum dicat quàm Græcè exſtat, nihil alienum à re dixerit. v. 19, 20

Primò autem quæram, quónam illud, ἐιρηνοποιήσας, quod in Græco eſt, referendum ſit, cùm præceſſerit, ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. quod reddunt, *quoniam in eo placuit Patri*, cæteráque ità convertunt, ac ſi nefas eſſet tranſitivè τὸ, ἐιρηνοποιήσας, accipi; quomodo ſuum ἐιρηνεύειν Græci, ſuum הִשְׁלִים accipiunt Hebræi. Primò igitur ſolœcum, credo, metuebant: Quomodo enim illud, Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε τὸ πατρὶ, & quod ſequitur, τὸ, ἐιρηνοποιήσας, cohæret? cui tamen ut ſuccurrerent, *pace factâ*, dixerunt. Græci interim contextûs ratio ut conſtet, vel imprimis ſpectandum eſt. Cur non cogitabant igitur, τὸ, εὐδόκησεν, ut aliàs non ſemel, tum autem & in illo Apoſtoli ad Rom. 15. 26. accipiendum eſſe; Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι, *Probaverunt enim Macedonia & Achaia collationem aliquam facere*; quemadmodum ibi vetus interpres. ubi εὐδόκησε ἡ Μακεδονία, non autem εὐδόκησε τῇ Μακεδονίᾳ, vel εὐδόκησε τῇ Ἀχαΐᾳ, habes: ut ſi εὐδόκησεν ὁ πατὴρ, non εὐδόκησε τῷ πατρὶ, hoc loco dicas. Ità 1. Cor. 1. 21. εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ad Gal. item c. 1. 15. Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς, &c. ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἐμοί. Nunc connexionem videamus: Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε, *Quia probavit*. Quid? *ut in eo omnis habitaret plenitudo*. Quis? Deus Pater: quod & ipſe intellexit de quo nunc agimus interpres. Jam & reliqua ſequantur; Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν· deinde, ἐιρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. Quis? Idem Pater, ὃς εὐδόκησε. de quo non cogitabant, Sed & ipſum ordinem mutarunt: quod perſpicuitatis causâ à ſe factum aiunt. Jam verò quòd τὸ, ἐιρηνοποιεῖν, ἀντὶ τοῦ, ἐιρηνεύειν, cujuſmodi ſignificationes paſſim ex Hebræo Helleniſtæ exprimunt, non admittunt, de magno ſaltem Chryſoſtomo cogitaſſent; qui eruditè, οὐ μόνον τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐιρηνεύειν: atque ità τὸ, ἐιρηνοποιεῖν, ποιεῖν ἐιρηνεύειν, expoſuit. Quem ſi ſequamur, totum locum ità commodè diſtingues, Ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι· καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, ἐιρηνοποιήσας διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ. deinde novâ diſtinctione, ac, ſi lubet, verſu, Δι' αὐτοῦ, εἴτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. quod & præſtat, quàm ut duo illa, διὰ τοῦ αἵματος τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, illud autem quod ſequitur, δι' αὐτοῦ, jungantur. Mens eſt, *Quia voluit* (ſive, *approbavit*) *Pater, ut in ipſo omnis plenitudo habitaret; atque per ipſum omnia reconciliaret in ſe, pace omnibus per ſanguinem crucis ejus collatâ. Per ipſum*, inquam, *tum iis quæ in terra, tum iis quæ in cælis. pace*, ſcilicet, *collatâ*. pro quo religiosè *pacificandi* verbo uſus eſt interpres vetus: qui τὸ, δι' αὐτοῦ, nè bis idem dixiſſe videretur, aut ingratum id eſſet, omiſit; fortaſſe & quòd in codice id ſuo
v. 20. non invenit. Eodem capite legitur, Ὃς νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασί μου ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ἀνταναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκί μου, &c. Ubi τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων, *ea quæ deſunt paſſionum Chriſti*, interpretatur vetus. quod non niſi ὑπολειπομένων ἐνδεομένων ſeu *periculoſè* dici poſſe videtur: nam ὑστέρημα *defectus* eſſet. Quod cùm veteres Theologi non ignorarent, τὸ, ὑστέρημα, ſic acceperunt ut ad homines referrent, qui reſpectu paſſionum Chriſti minùs paterentur. Quâ ratione ἀντιτύπημα Chriſto, ὑστέρημα hac in parte relinquetur corpori, hoc eſt, Eccleſiæ. Quò, niſi fallor, illa ſpectat gloſſa, Ὅτι ἐν πάθωμεν, ὑστέρημα δεῖ ἐστὶ τοῖς παθήμασι τοῦ Χριστοῦ. πῶς γὰρ καὶ ἀνταναπληρωθείη, τὸ, λειπόμενον ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν, διὰ Ρ, δοῦλον ὑπὲρ δεσπότου ἢ γὰρ ἴσον ἢ δὲ ὅμοιον· πολλοῦ γε καὶ δεῖ, *Quæcunque patimur, defectus quaſi ſunt pro iis quæ paſſus eſt Chriſtus. Quomodo enim quod pro ſervo paſſus eſt Dominus, ſervúſque pro Domino, par eſſe aut abſolutè inter ſe opponi poteſt? neque enim inter ſe ſimilia: cùm haud parùm interſit.* Cæterùm quemadmodum aliud eſt τὸ λοιπὸν, aliud τὸ λεῖπον, ità aliud ὑστέρημα cùm *defectum* notat, qui in Chriſti ſatisfactione nullus eſt, aliud, cùm ad homines refertur: qui & ipſi, quâ ſunt membra Capitis, exemplo ejus patiuntur; qui τὰ λοιπὰ, hoc eſt, partem ſuam quiſque, ἀνταναπληροῦσι. Τὰ λοιπὰ ergò, non τὰ λείποντα, ὑστερήματα vocavit. Paſſo Capite reſtabat ſeu ſupererat ut & membra paterentur: quomodo nunnunquam vox ea ſumitur. Vidua illa Lucæ cap. 21. quæ ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς in gazophylacium jeciſſe dicitur, non ex eo propriè quod deerat, ut antiqui ibi

interpretes

interpretes loquuntur, ſed ex eo quod reſtabat, reliquias, & quidem tenues, largita eſt. Quâ voce hîc non malè uſus eſt recentior interpres: qui ibi, *hæc autem conjecit ex penuria ſua totum victum quem habebat.*

Cap. II.

Locus, Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον. Ἐξαλείφειν τὸ χειρόγραφον τοῖς δόγμασι. Χειρόγραφον, γραφὴ χειρὸς Κυρίου. *Lex, doctrina mortis, & quatenus.* Ἐξαλείφειν τὸ χειρόγραφον τοῖς δόγμασι, *quomodo dicatur. Loci ejuſdem ex ipſo Apoſtolo interpretatio.* Τὸ, δόγμα, *quomodo à Paulo uſurpatum; & quid* רונמא *Magiſtrorum.* Δογματίζεσθε. Στοιχεῖα τοῦ κόσμου. Τῶν Ἑλλήνων δόγματα Nyſæno quæ. *Locus,* Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων. Καταβραβεύεσθε, καταγωνίζεσθαι, *& de quibus illud uſurpari ſolitum.* Βραβεύειν, διακρίνειν, μεσιτεύειν. *Idem ad Tarſenſem dialectum, quâ uſum vult Apoſtolum B. Hieronymus, relatum. Mantuana dialectus: Sceleratum frigus, ſecundum eam, autore eodem, Maroni dictum. Infelicia ac mali ominis, Sceleſta, aut Sceleratа, Romanis.* Θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ, *& quomodo ex ratione Helleniſtica dictum.* Θέλειν ἐν τινί. *Thcloſapiens, Thelobumilis, Auguſtino. Locus, à* μὴ ἐωρακὼν ἐμβατεύων. *B. Auguſtini interpretatio, & quomodo reddendus locus. Locus,* Ἃ ὅτι πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει. *Interpretatio Græcorum.* Ἀπόχρησις. Ἀπόχρησις, *quod eſt,* ἀποχώρησις. *eámque lectionem quoſdam ſecutos videri. Loci interpretatio.* Ἀπόχρησις, *Abuſio, Ambroſio. Diſtinctio loci ex Ambroſii mente. Locus,* Ἅπερ ὅτι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας, *&c.* πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. *Interpretatio illius, ovκ ἐν τιμῇ τινί, & quomodo dictum.* ἐν ἀφειδίᾳ σώματος καὶ ἀτιμίᾳ. Πλησμονὴ σαρκός.

CApite ſecundo cùm legitur, Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, τὸ ὑφ' ἑαυτὸν ἡμῖν, neſcio quid recentioribus perſuaſerit interpretibus ut eruditiſſimum Camerarium hîc non audirent; qui τοῖς δόγμασι pro σὺν τοῖς δόγμασι poſitum notavit. Quemadmodum nec iis hîc accedo qui vocem χειρόγραφον ex vulgari tantùm conſuetudine hîc accipiunt & uſu: quamvis eò ſimul reſpexiſſe idcirco non negamus. Quicquid enim manu exaratur, ità dicitur: ut & Lex Dei, quam manu ejus ſcriptam Sacri autores teſtantur: de qua manifeſtè agitur. Ut igitur, ἐξήλειψε τὸ χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, cùm dicitur, *ceremonias cum Lege pariter ſublatas,* ſic ſignificet. Χειρόγραφον eſt מכתב, *ſcriptura Dei:* Quæ & γεγραφὴ Θεοῦ dicitur: quemadmodum quæ mandat Deus, ut rata eſſent, neque quiſquam autoritati eorum derogaret, ἐν γραφῇ ἐν χειρὶ Κυρίου 1. Paral. 28. 19. *data* dicuntur. Quæ Lex ſic ſcripta, quemadmodum præſtari planè nequit, ità omnes obligat: eadem quam præſtare ante lapſum qui poterat, etiam nunc debet. Legatur tota Exodus: ubique hanc χειρὸς γραφὴν ab hoc ipſo commendari invenies. Locus notiſſimus eſt, Καὶ αἱ πλάκες ἔργον Θεοῦ ἦσαν, καὶ ἡ γραφὴ γραφὴ Θεοῦ ἦν, γραφὴ κεκολαμμένη ἐν ταῖς πλαξί, Exodi 32. 15. Dei igitur chirographum (ſive מכתב, cum Scriptura, hoc eſt, γραφὴν ipſius Dei; ſive כתב יהוה, χειρόγραφον αὐτοῦ, cum poſterioribus vocare malis) Lex eſt, manu Dei ſcripta: quæ præſtari debet, ideóque quia non præſtatur, damnat. Legem Dei manu ſcriptam nemo habuit in poteſtate ac manu præter Dominum; ut Conditoris cœli terræque & Legislatoris Filius; per quem & Lex data dicitur: idem nempe qui chirographum delevit. Delevit autem, non quà præcipit, quà vitam dirigit ac format, nec quà auro omni puriora continet præcepta, ſed quà pœnam ac ſupplicium adjudicat prævaricanti, quà formidinem inducit mortis & reatum, ac ſic miſeros in nervo quaſi vinctos tenet: unde & *mandatum ad mortem* Lex non obſervata ad Rom. 7. 10. dicitur. Quemadmodum ergò Legem, quà perfectum poſtulat obſequium, ità ceremonias ritúſque, qui ad mortem obligabant, in Chriſto & à Chriſto deletos ait atque abolitos. Adde, quòd ante omnia videndum erat, quid commune cum chirographo, ſi, ut vulgò, hîc accipiatur, τὰ δόγματα,

Cap. 2. v. 14.

δόγματα, quæ hîc junguntur, habeant: quod Chryſoſtomo, qui tamen fluctuat, perſuaſit, ut eundem Chriſtum & ſcripſiſſe & deleviſſe Legem diceret. Ut cætera omittam, etiam videndum erat, quomodo χειρόγραφον τοῖς δόγμασι dicatur. Cui autem perſuaderi poterit, quod probandum erat, *rituum chirographum* ſic dici? ut ità, ſi eruditis credimus, *ritus* dicantur, *quibus quaſi manu noſtrâ reatum noſtrum adversùm nos obſignavimus*; vel, *quibus, tanquam chirographo, reatum obſignavimus*. ut χειρόγραφον τοῖς δόγμασι ſint ceremoniæ, quæ chirographum dicantur noſtrum. Cogitandum ergò, an non alibi locum ipſe interpretatus ſit Apoſtolus: qui, quod hîc χειρόγραφον, alibi νόμον τῶν ἐντολῶν, *præcepta Legis*, ſive *Legem præceptorum*, vocat; qui & mox, nè quis dubitet, ἐν δόγμασι ſubjungit: ut ſic ſuppleat quod hîc deſideratur, atque ità τὸ χειρόγραφον σὺν τοῖς δόγμασι deletum dicat: quemadmodum recentior interpres locis plurimis τὸ, ἐν, καὶ τὸ, σύν, confundi docet. Audiamus verba ipſa, quæ non aliud quàm abſolutam ac perſpicuam illius loci de quo agimus interpretationem continent: Τοῦ ἔχθεσαν (de eodem de quo hîc loquitur, ipſo nempe Dei Filio) ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, *Inimicitiis, quæ eſt Lex mandatorum, cum ritibus, in carne ſua abolitus*, ad Epheſ. 2. 15. quod & notaſſe ibi eruditi debuerant: ubi, quod hîc χειρόγραφον, νόμον τῶν ἐντολῶν dixit: Quemadmodum & ad Rom. 7. νόμου modò modò ἐντολῇ ipſam Legem dixit. Videndum igitur, an quomodo τὸ, δόγμα, uſurpaverit Apoſtolus ſatìs aſſecuti hîc iidem eruditi ſint: qui quod hîc ἐξαλείψας τοῖς δόγμασιν, ibi καταργήσας ἐν δόγμασι planè dixit ac perſpicuè: Ut verba ſingula gloſſæ atque interpretationes totidem eorum ſint quæ diximus; non ex Græcorum uſu nempe (quamvìs Græca ſint origine ac priore uſu) ſed qui vulgò obtinebat: quemadmodum τῷ רונמא pro *ſimilitudine* & *exemplari* etiam poſtea Magiſtri uſi ſunt; qui quod Græci δεῖγμα, ut ex Elia antè jam probavimus, *dogma* dicunt, ac recepto more רונמא ſcribunt: Quâ voce & Salomo Jarchi de iis quæ non tam ſimpliciter dicuntur quàm aliud involvunt non ſemel uſus eſt; qui inter cætera, *Quanquam Prophetæ*, inquit, *libenter* ברונמא, χτ δόγμα, hoc eſt, δεῖγμα, *loquuntur*. ut in Gemara, ubi dicitur, *oſtendam tibi* רונמתו, *ſimilitudinem illius*. Quid autem aliud ſunt ceremoniæ quàm involucra, quàm ſimilitudines ſeu typi? Unde & δογματίζεσθαι, eodem hoc capite. Locus planè illuſtris eſt, v. 20. Εἰ ἔν ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; ubi recentior interpres, *ritibus oneramini*, dixit. Et an non de ritibus agit Apoſtolus, qui στοιχεῖα conjungit? quæ ſunt illi eadem quæ δόγματα, de quibus nunc agimus. Ità, Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι, Gal. 4. 3. ità, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; quæ recentior interpres ipſe in contextu *elementa*, in Notis autem *ceremonias* interpretatur: ut jam antè hoc ipſo capite, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, verſ. 8. ubi τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου iterum habes. Στοιχεῖα ibi ergò quæ hîc δόγματα, ex recepto ſcilicet tum uſu. Magìs mirum autem, ipſos nonnunquam Patres ſic hâc voce uſos eſſe, ut qui Græcorum ritus ceremoniáſque, quibus initiati ab iis imbui ſolebant, δόγματα vocarent: Nyſſenus adversùs Eunomium, Τὸ δὲ ἐν δόγμασι δεῖν μύσεις πιστεύεσθαι πλὴν εὐσεβείας ἔξω, πόθεν ὅπως ἴδιον ὡς τῶν Ἑλλήνων; ubi & δόγματα, τὰ μυστικὰ σύμβολα, καὶ τὰ διατρέμβα τῶν μεμυημένων ἤδη, *myſtica ſymbola, atque uſitatas initialis ceremonias*, interpretatur. Hæc de illuſtri loco. Nam quod χειρόγραφον ταῦτα dixit Epiphanius, non è textu Apoſtoli ſed propriâ v. 18. hauſit memoriâ. Eodem capite legitur, Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, &c. Ad quem multa & fortaſſe aliena quædam interpretes nonnulli: quaſi non rectè literatorum veterum doctiſſimus καταβραβεύεσθαι, καταγωνίζεσθαι, interpretatus eſſet. Unde B. Auguſtinus, *nemo vos convincat*: quamvìs ambiguè aut improprié. Expugnatis brabeum negabatur, victori concedebatur: ſi negaretur, καταβραβεύεσθαι dicebatur. Quod eſt brabeum noſtrum? Ipſe Chriſtus. Καταβραβεύετε, qui eo, aut fiduciâ illius, ſpoliatur. Hoc agebant, ut rectè ad canonem Concilii Laodicenſis notat Zonaras, qui docebant, ὅτι οὐ δεῖ τὸν Χριστὸν ὀνομάζεσθαι εἰς βοήθειαν,

βούλεται, ἢ εἰς παρεισαγωγὴν τοῦ περὶ Θεοῦ, ἀλλὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς πάλαι τοῦ τὸν Χριστὸν ὀπαδεῖν μείζονος ὄντος τῆς ἡμετέρας ἀξίας, *non invocandum esse Christum, ut nobis adsit, aut ad Deum deducat, sed angelos; cùm alterum dignitatem nostram excedat.* Hæc igitur ταπεινοφροσύνη illa de qua loquitur Apostolus; hæc illa species aut larva. De ipsa autem voce idem de quo antè eleganter addit, κατάβρευσις γάρ ἐστι, τὸ μὴ τὸν νικήσαντα ἀξιοῦν τοῦ βραβείου, ἀλλ' ἑτέρῳ δίδοναι αὐτὸ, ἀδικεῖσθαι τοῦ νικήσαντος. Igitur, Μηδεὶς καταβραβευέτω, *Nè quis victoriæ vobis præmium eripiat aut brabeum; Nè quis victoriâ quam consequuntur qui in Christo manent, ejúsque præmio, vos spoliet.* Aliter autem τὸ βραβεύειν usurpavit cùm capite sequenti, Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, dixit: quod est proprium pacis; intercedere, videlicet, atque id agere omni in re quod medii ac moderatores solent. Hesychius, Βραβεύει, διαιρίνει, μεσιτεύει διάκονον. Idem, Βραβευέτω, μεσιτευέτω, διαιτάσθω. Glossarium Stephani, Βραβεύω, *intercedo.* Interpres recentior, hoc quidem loco, *Nemo adversùs vos judicis partes sibi ultro sumat;* illo autem, *Et pax Dei imperet in cordibus vestris.* qui aliud, nisi fallor, utrobique dixit: Ut & vetus: qui altero loco, *Nemo vos seducat;* altero, *Et pax Christi exsultet in cordibus vestris.* minùs apposité. De utroque autem jam diximus. Quis autem non miretur B. Hieronymum, qui omnia vel ἁπλῶς λεχθέντα ab Apostolo, vel quibus videtur solus uti (quàm multa autem scripta veterum perierint, quis nescit?) ad Tarsensem refert dialectum? quæ qualis fuerit, utinam nos docuisset. Epistolâ certè ad Algasiam, quæst. 10. postquam inter ejus dialecti exempla illud, Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω, hoc est, ut ipse interpretatur, *Nullus brabion accipiat adversùm vos,* reposuit, deinde addit, *nec hoc miremur in Apostolo, si utatur ejus linguæ consuetudine in qua natus est & nutritus, cùm Virgilius, alter Homerus apud nos, patriæ suæ sequens consuetudinem, Sceleratum frigus appellet.* Quasi non modò quæ Tarsensis ac Cilicum, sed & Mantuana, tempestate eâ, dialectus fuerit, docere nos potuerit, aut ipse observasset. Locus Maronis lib. Georg. 2. est, ubi de terra ipsa agit,

promtum est oculis ediscere nigram,
Et quisquis color. at sceleratum exquirere frigus
Difficile est.

Quod si ex Mantuana consuetudine aut dialecto Poeta dixit, quâ dialecto usi sunt Romani, qui ea quæ infelicia aut mali ominis *scelesta* aut *scelerata* dixerunt? quomodo *Scleratam portam,* quæ & *Carmentalis* dicta, per quam sex & trecenti Fabii, cum clientibus, adversùs Etruscos egressi, occubuerant, nuncupatam Naso significat, cùm ait,

Porta vacat culpâ: sed tamen omen habet.
&, *Ire per hanc noli quisquis es: omen habet.*

Et de qua Maronis patria cogitavit Umber Plautus, cùm Mostellariâ dixit,

Scelestiorem ego annum argento fœnori
Nullum unquam vidi, quàm hic mihi annus obtigit.
A manè ad noctem usque in foro dego diem,
Locare argenti nemini nummum queo.?

quis enim dubitat, quin de infelicitate anni agat? De qua Mantuana dialecto, Horatius, cùm dixit,

Crede non illam tibi de scelesta
Plebe dilectam.?

Scelestus enim, non minùs infelix, quàm μιαρὸς, ut olim notavimus. Jam in eo quod sequitur, θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ, ut ut eruditi summis viribus contendant, τὸ, θέλων, Ibid. ad τὸ, καταβραβευέτω, referendum, non facilè id nobis persuadebunt; qui non ignoramus, θέλοντας ἐν ταπεινοφροσύνῃ eos esse qui illius specie imponunt, sive quibus ea placet ut illius specie imponant. Quis enim nescit, quid tot locis, θέλειν ἐν τινὶ, Hellenistis, ex Hebræa consuetudine, designet? ut in libris ecce Regum, Ἐὰν οὕτως εἴπῃ, Οὐκ θέλω σε ἐν σοί, 2.Sam.15.26. item, Ἰδὲ, θέλει ἐν σοὶ ὁ βασιλεύς, 1.Sam.18.22. quis, dico,

δόγματα, quæ hîc junguntur, habeant: quod Chryſoſtomo, qui tamen fluctuat, perſuaſit, ut eundem Chriſtum & ſcripſiſſe & deleviſſe Legem diceret. Ut cætera omittam, etiam videndum erat, quomodo χειρόγραφον τοῖς δόγμασι dicatur. Cui autem perſuaderi poterit, quod probandum erat, *rituum chirographum* ſic dici? ut ità, ſi eruditis credimus, *ritus* dicantur, *quibus quaſi manu noſtrâ reatum noſtrum adversùm nos obſignavimus*; vel, *quibus, tanquam chirographo, reatum obſignavimus*. ut χειρόγραφον τοῖς δόγμασι ſint ceremoniæ, quæ chirographum dicantur noſtrum. Cogitandum ergò, an non alibi locum ipſe interpretatus ſit Apoſtolus: qui, quod hîc χειρόγραφον, alibi νόμον τῶν ἐντολῶν, *præcepta Legis*, ſive *Legem præceptorum*, vocat; qui & mox, nè quis dubitet, ἐν δόγμασι ſubjungit: ut ſic ſuppleat quod hîc deſideratur, atque ità τὸ χειρόγραφον σὺν τοῖς δόγμασι deletum dicat: quemadmodum recentior interpres locis plurimis τὸ, ἐν, καὶ τὸ, σὺν, confundi docet. Audiamus verba ipſa, quæ non aliud quàm abſolutam ac perſpicuam illius loci de quo agimus interpretationem continent: Τοῦτ' ἔχθεσαν (de eodem de quo hîc loquitur, ipſo nempe Dei Filio) ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, *Inimicitiis, quæ eſt Lex mandatorum, cum ritibus, in carne ſua abolitis*, ad Epheſ. 2. 15. quod & notaſſe ibi eruditi debuerant: ubi, quod hîc χειρόγραφον, νόμον τῶν ἐντολῶν dixit: Quemadmodum & ad Rom. 7. νόμον modò modò ἐντολὴν ipſam Legem dixit. Videndum igitur, an quomodo τὸ, δόγμα, uſurpaverit Apoſtolus ſatis aſſecuti hîc iidem eruditi ſint: qui quod hîc ἐξαλείψας τοῖς δόγμασιν, ibi καταργήσας ἐν δόγμασι planè dixit ac perſpicuè: Ut verba ſingula gloſſæ atque interpretationes totidem eorum ſint quæ diximus; non ex Græcorum uſu nempe (quamvis Græca ſint origine ac priore uſu) ſed qui vulgò obtinebat: quemadmodum τῷ רונמא pro *ſimilitudine* & *exemplari* etiam poſtea Magiſtri uſi ſunt; qui quod Græci δεῖγμα, ut ex Elia antè jam probavimus, *dogma* dicunt, ac recepto more רונמא ſcribunt: Quâ voce & Salomo Jarchi de iis quæ non tam ſimpliciter dicuntur quàm aliud involvunt non ſemel uſus eſt; qui inter cætera, *Quanquam Prophetæ*, inquit, *libenter* ברונמא, καὶ δόγμα, hoc eſt, *δεῖγμα, loquuntur*. ut in Gemara, ubi dicitur, *oſtendam tibi* רונמתו, *ſimilitudinem illius*. Quid autem aliud ſunt ceremoniæ quàm involucra, quàm ſimilitudines ſeu typi? Unde & δογματίζεσθαι, eodem hoc capite. Locus planè illuſtris eſt, v. 20. Εἰ ἔν ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; ubi recentior interpres, *ritibus oneramini*, dixit. Et an non de ritibus agit Apoſtolus, qui στοιχεῖα conjungit? quæ ſunt illi eadem quæ δόγματα, de quibus nunc agimus. Ità, Οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι, Gal. 4. 3. ità, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; quæ recentior interpres ipſe in contextu *elementa*, in Notis autem *ceremonias* interpretatur: ut jam antè hoc ipſo capite, καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, verſ. 8. ubi τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου iterum habes. Στοιχεῖα ibi ergò quæ hîc δόγματα, ex recepto ſcilicet tum uſu. Magìs mirum autem, ipſos nonnunquam Patres ſic hâc voce uſos eſſe, ut qui Græcorum ritus ceremoniáſque, quibus initiati ab iis imbui ſolebant, δόγματα vocarent: Nyſſenus adversùs Eunomium, Τὸ ἢ ἐν δόγμασι δεῖν μόνοις πιστεύεσθαι τὴν ὑπόστασιν (ἴδιον, τίνος ὄντως ἴδιον ὡς τῶν Ἑλλήνων; ubi & δόγματα, τὰ μυστικὰ σύμβολα, καὶ τὰ διατρέμματα τῶν μεμυημένων ἤθη, *myſtica ſymbola, atque uſitatas initiatis ceremonias*, interpretatur. Hæc de illuſtri loco. Nam quod χειρόγραφον θανάτου dixit Epiphanius, non è textu Apoſtoli ſed propriâ v. 18. hauſit memoriâ. Eodem capite legitur, Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, &c. Ad quem multa & fortaſſe aliena quædam interpretes nonnulli: quaſi non rectè literatorum veterum doctiſſimus καταβραβευέσθαι, καταγωνίζεσθαι, interpretatus eſſet. Unde B. Auguſtinus, *nemo vos convincat*: quamvis ambiguè aut improprié. Expugnatis brabeum negabatur, victori concedebatur: ſi negaretur, καταβραβεύεσθαι dicebatur. Quod eſt brabeum noſtrum? Ipſe Chriſtus. Καλαβραβεύεται, qui eo, aut fiduciâ illius, ſpoliatur. Hoc agebant, ut rectè ad canonem Concilii Laodicenſis notat Zonaras, qui docebant, ὅτι οὐ δεῖ τὸν Χριστὸν ὑπηκοεῖσθαι εἰς βοήθειαν,

βούλεται, ἢ ἵνα παρεκαγάγῃ τὸν πρὸς Θεὸν, ἀλλὰ τοὺς ἀγγέλους, ὡς τέλος τοῦ τὸν Χριστὸν ἐπικαλεῖσθαι μείζονος ὄντος τῆς ἡμετέρας ἀξίας, *non invocandum eſſe Chriſtum, ut nobis adſit, aut ad Deum deducat, ſed angelos; cùm alterum dignitatem noſtram excedat.* Hæc igitur ταπεινοφροσύνη illa de qua loquitur Apoſtolus; hæc illa ſpecies aut larva. De ipſa autem voce idem de quo antè eleganter addit, καταβραβεύειν γάρ ἐστι, τὸ μὴ τὸν νικήσαντα ἀξιοῦν τοῦ βραβείου, ἀλλ' ἑτέρῳ διδόναι αὐτὸ, ἀδικοῦντος τοῦ νικήσαντος. Igitur, Μηδεὶς καταβραβευέτω, *Nè quis victoriæ vobis præmium eripiat aut brabeum; Nè quis victoriâ quam conſequuntur qui in Chriſto manent, ejúſque præmio, vos ſpoliet.* Aliter autem τὸ βραβεύειν uſurpavit cùm capite ſequenti, Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, dixit: quod eſt proprium pacis; intercedere, videlicet, atque id agere omni in re quod medii ac moderatores ſolent. Heſychius, Βραβεύει, διαχρίνει, μεσιτεύει διοικεῖται. Idem, Βραβευέτω, μεσιτευέτω, διωκέτω. Gloſſarium Stephani, Βραβεύω, *intercedo.* Interpres recentior, hoc quidem loco, *Nemo adverſùs vos judicis partes ſibi ultro ſumat*; illo autem, *Et pax Dei imperet in cordibus veſtris.* qui aliud, niſi fallor, utrobique dixit: Ut & vetus: qui altero loco, *Nemo vos ſeducat*; altero, *Et pax Chriſti exſultet in cordibus veſtris.* minùs appoſitè. De utroque autem jam diximus. Quis autem non miretur B. Hieronymum, qui omnia vel ἁπλῶς λεγόμενα ab Apoſtolo, vel quibus videtur ſolus uti (quàm multa autem ſcripta veterum perierint, quis neſcit?) ad Tarſenſem refert dialectum? quæ qualis fuerit, utinam nos docuiſſet. Epiſtolâ certè ad Algaſiam, quæſt. 10. poſtquam inter ejus dialecti exempla illud, Μηδεὶς ὑμᾶς καλαβραβευέτω, hoc eſt, ut ipſe interpretatur, *Nullus brabion accipiat adverſùm vos*, repoſuit, deinde addit, *nec hoc miremur in Apoſtolo, ſi utatur ejus linguæ conſuetudine in qua natus eſt & nutritus, cùm Virgilius, alter Homerus apud nos, patriæ ſuæ ſequens conſuetudinem, Sceleratum frigus appellet.* Quaſi non modò quæ Tarſenſis ac Cilicum, ſed & Mantuana, tempeſtate eâ, dialectus fuerit, docere nos potuerit, aut ipſe obſervaſſet. Locus Maronis lib. Georg. 2. eſt, ubi de terra ipſa agit,

promtum eſt oculis ediſcere nigram,
Et quiſquis color. at ſceleratum exquirere frigus
Difficile eſt.

Quod ſi ex Mantuana conſuetudine aut dialecto Poeta dixit, quâ dialecto uſi ſunt Romani, qui ea quæ infelicia aut mali ominis *ſceleſta* aut *ſcelerata* dixerunt? quomodo *Sceleratam portam*, quæ & *Carmentalis* dicta, per quam ſex & trecenti Fabii cum clientibus, adverſùs Etruſcos egreſſi, occubuerant, nuncupatam Naſo ſignificat, cùm ait,

Porta vacat culpâ: ſed tamen omen habet.
&, *Ire per hanc noli quiſquis es: omen habet.*

Et de qua Maronis patria cogitavit Umber Plautus, cùm Moſtellariâ dixit,

Sceleſtiorem ego annum argento ſœnori
Nullum unquam vidi, quàm hic mihi annus obtigit.
A manè ad noctem uſque in foro dego diem,
Locare argenti nemini nummum queo.?

quis enim dubitat, quin de infelicitate anni agat? De qua Mantuana dialecto, Horatius, cùm dixit,

Crede non illam tibi de ſceleſta
Plebe dilectam.?

Sceleſtus enim, non minùs infelix, quàm μιαρὸς, ut olim notavimus. Jam in eo quod ſequitur, Θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ, ut ut eruditi ſummis viribus contendant, τὸ, Θέλων, ad τὸ, καλαβραβευέτω, referendum, non facilè id nobis perſuadebunt; qui non ignoramus, Θέλοντας ἐν ταπεινοφροσύνῃ eos eſſe qui illius ſpecie imponunt, ſive quibus ea placet ut illius ſpecie imponant. Quis enim neſcit, quid tot locis, Θέλειν ἐν τινὶ, Helleniſtis, ex Hebræa conſuetudine, deſignet? ut in libris ecce Regum, Ἐὰν ἔτως εἴπῃ, Οὐκ ἠθέλησε ἐν σοί, 2.Sam.15.26. item, Ἰδὲ, θέλει ἐν σοὶ ὁ βασιλεὺς, 1.Sam.18.22. quis, dico,

Ibid.

dico, qui vel Helleniſtas inſpexit, ignorare hæc poteſt? Nec diverſus, quamvis fortè conſuetudinem Hebræam non reſpexerit, hîc abit Auguſtinus; qui Epiſtolâ 59. Tom. 2. *Hoc ſi per verbum Græcum diceretur, & in Latina conſuetudine populari ſonaret uſitatiùs. Sic enim & vulgò dicitur, qui divitem affectat*, thelodives; *& qui ſapientem*, theloſapiens, *& cætera hujuſmodi: Ergo & hîc* thelohumilis, *quod pleniùs dicitur* thelon humilis, *id eſt, volens humilis, affectans humilitatem: quod intelligitur, volens videri humilis, affectans humilitatem.* & paulò pòſt, *Mirabiliter ibi eum dixit inflatum mente carnis ſuæ, ubi thelohumilem ſuprà dixerat.* ac ſi θελοπλάσιον, θελόσοφον, θελοστάπεινον, eum qui hæc volens ſubit aut affectat, eum qui iis ſibi placet, qui hæc oſtentat, ità dicas. Ergò, θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ, *volens in humilitate cordis*; ut ad verbum Hebraiſmus exprimatur: id eſt, *Nemo vos expugnet, in humilitate volens*; quod eſt, *placens ſibi.* Quomodo & diſtinguendum. Ibidem cùm ſequitur, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, eâdem ratione dixit quâ Græcorum Tragici dicerent,

Ibid.

Κεἶν' ἐμβατεύων ὄντα μὴ βλέπειν δίμις.

quod nihil ſanè ad *ambulandi* aut *inculcandi* voces, quibus hîc interpres vetus ac B. Auguſtinus utuntur: Qui & alteram lectionem, ἃ ἑώρακεν ἐμβατεύων, ſine ullo, niſi fallor, ſucceſſu annotavit; ut quæ omnino locum non habeat, ſi interpretatio præſertim accedat, QUÆ VIDIT INCULCANS. *ideo magna exiſtimans, quia vidit ea quibuſdam locis obſervari.* Sed nec pluris fortè vera lectio, hoc quidem interprete, QUÆ NON VIDIT INCULCANS. *quia homines iſta ſuſpicionibus & opinionibus agunt, non quòd iſta viderint facienda.* Rectè ergò *invadendi* verbo id Recentior expreſſit; eo ſenſu quo *ſacra invadere* profani dicuntur. Heſychius, Ἐμβατεύσας, ζητήσας, ὀπτασιάσας. Scribe, ὀπταδμώσας. Eodem capite cùm legitur, Ἃ δὲ πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει, ſubtile imprimis quod ad eum Græci notarunt, φθορᾷ γὰρ ὑπόκειται ἐν τῷ ἀφεδρῶνι. quaſi hoc dicat, *Quid in abſtinentia hujus vel illius cibi mandatis hominum tenemini? Cibi quemadmodum ori ingeruntur, ità mox excernuntur & pereunt.* ut locum Matthæi qui 15. 17. aut ſimilem reſpiciat Apoſtolus, Οὐπω νοεῖτε ὅτι πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα, εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα ἐκβάλλεται; (qui locus paulò aliter Marci 7. 19. repetitur). quaſi ſcilicet ἀποχρίσει aut ἀποχωρήσει legatur. Quæ tam ſubtilis obſervatio Eraſmo perſuadere potuit, ut verteret, *Quæ omnia ipſo pereunt abuſu.* In Annotationibus autem majoribus hanc notam addit, *Agit enim de cibo & potu, quæ uſu conſumuntur, & in latrinam excernuntur. Nam iis propriè dicimur abuti quæ uſu abſumuntur.* Neque multùm ab hac mente Theodoretus abiiſſe videtur; qui inter alia, *omnia enim mutantur in ſimum.* Magnus Chryſoſtomus, qui non rarò dum de mente loci cogitat aut agit, ſingula non urget, non ſatis quid vellet expreſſit. Neq; magis probare poſſum quod recentiores, *Quæ omnia ipſo uſu pereunt.* Mihi ſimpliciter hoc velle Apoſtolus videtur; Ciborum uſum, qualem Chriſtiana admittit libertas, rectè & ad ſalutem adhiberi: abuſum verò perdere hominem, & ſuperſtitioni mancipare. Quis eſt uſus? Quem permittit qui ſeveram Legis ac conſtrictam ſervitutem ſuſtulit. Quis abuſus? Ex præſcripto hominum quibuſdam uti, abſtinere aliis. Quæ ſunt hominum præſcripta? *Nè attigeris, neque guſtâris, neque contrectâris*; hunc aut illum, nempe, cibum. Atqui dicas, A quibuſdam abſtinere Lex jubet. Optimè Chryſoſtomus reſpondet, Κἂν τὸν νόμον εἴπῃς, λοιπὸν διδασκαλία δόξει ἀνθρώπων μᾶλλον καὶ χαμαί, *Etiamſi Legem hîc adferas, doctrina hominum eſt, poſtquam tempus ejus tranſiit.* Theophylactus; *Quid igitur Lex? nunquid eſt doctrina Dei? Erat quidem cùm ſuo tempore vigeret: hodie autem non eſt, cùm tempus ejus expletum ſit.* Candidiſſimè ad hunc ſenſum B. Ambroſius; *Uſus enim culturæ ipſorum interitum generat, quia præcepta & doctrinæ, non Dei, ſed hominum ſunt, in quibus vana ſpes eſt.* hoc eſt, in quibus fidem homines reponunt. Talis ergò uſus, qui ex hominum præſcripto aliis abſtinet aliis utitur, merus abuſus eſt: ut abuſus ſit in eo, quòd præcepta hominum ſequantur homines. Unde & idem B. Ambroſius *abuſionem* reddidit. Diſtinguo igitur, Ἃ δὲ πάντα εἰς φθορὰν, τῇ ἀποχρήσει, καὶ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίας τῶν ἀνθρώπων. hoc eſt, *Quæ omnia ſunt ad interitum,*

v. 22.

interitum, propter abuſum, ſecundùm humanæ doctrinæ præcepta. Propter abuſum, qui in eo eſt, quòd præſcripta hominum in eo ſequuntur. Neque aliter legiſſe B. Ambroſius videtur. Eodem capite cùm dicitur, Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας &c. πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός, non poſſum negare, alium videri nobis loci hujus ſenſum quàm is eſt, nè de veteribus dicam, quem etiam recentiores interpretatione ſuâ nobis dederunt. Nam à Græcis quidem quis idoneum hìc petat, qui ad ea quæ ſequuntur & huc faciunt, ἐν ἐν τιμῇ τινὶ, πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός, hæc notant, Ὁ γὰρ Θεὸς ἐτίμησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ χαρὰ διέπλασε, καὶ τὰς τροφὰς ἐχαρίσατο. ἔτι δὲ καὶ κέχρωται ὡς ἐν τιμῇ δοθεῖσι τοῖς βρώμασι πρὸς τροφὴν τῆς σαρκὸς, ἀλλ' ὡς φάκτοῖς καὶ βλαβεροῖς? quæ an locum hìc habeant, eruditi cogitent. Recentior autem ità reddit, *Quæ rationem quidem habent ſapientiæ in cultu voluntario, & ſummiſſione animi, & in eo quòd corpori non parcant, nec tamen ullius ſunt precii, cùm ad ea ſpectent quibus farcitur caro.* Quæ & ipſa utrùm aliis ſatisfaciant, neſcio: imprimis autem, quò poſtrema referenda ſint, nemo nos docet. Hoc, niſi fallimur, Apoſtolus volebat, Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας &c. πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. ut ſit hyperbaton, Apoſtolo proprium. Idem porrò hypocriſeos ingenium quod ſuperſtitionis: utraque ab extremo ad extremum abit; atque ità pariter ab eo quod eſt medium ac bonum, abit. Medium eſt, à præſcripto Dei non abire: extremum à quo abit, eſt ἡ πλησμονὴ τῆς σαρκός. quod eſt, indulgere carni. Ab hoc extremo quantum in ſpeciem diſcedit hypocriſis, tantum ſe commendat; imò, ab eo recedit ut magis ſe commendet. Habet igitur ſapientiæ quidem ſpeciem πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. quod ità dictum, ut cùm dicimus, τάδε ἄλλα σμικρὰ ἂν εἴη πρὸς πᾶν, *alia reſpectu horum ſunt exigua*, ſimiliáque ejus generis: comparationem enim notat. Ità hìc, σοφίας λόγον ἔχειν πρὸς πλησμονὴν σαρκός. pro quo magìs uſitatè, ὥστε πρὸς πλησμονὴν σαρκὸς, dicas: ut cùm autor elegans, ὡς πρὸς ἐμὲ νομίζοντα ἄλλοι ἀνθρώπους, dixit. Ac ſi Apoſtolus dixiſſet, Ἅτινα μὲν ὅτι λόγον σοφίας ἔχοντα, ὥστε πρὸς πλησμονὴν τῆς σαρκός. quod ambiguitatem tollit. Habent ergò illa hypocritarum mandata, *Nè attigeris, neque guſtaris*, &c. de quibus Apoſtolus, ſpeciem quidem ſapientiæ, ὥστε πρὸς πλησμονὴν σαρκὸς, ſi cùm ſagina carnis (quod extremum, & vitandum maximè) ac expletione conferantur. Species autem illa ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, καὶ οὐκ ἐν τιμῇ τινὶ, conſiſtit. Jam autem, οὐκ ἐν τιμῇ, purus Hebraiſmus eſt; qui nè interpretibus impoſuerit metuo: Quod enim illi, לֹא בִכָבוֹד, Græci, ἐν ἀτιμίᾳ, dicerent. Ut hoc Apoſtolus dicat, ἐν ἀφειδίᾳ σώματος καὶ ἀτιμίᾳ, quæ in eo inter alia, *ut non parcatur corpori, nec ullus corpori exhibeatur honos*, conſiſtit. ἐν ἀφειδίᾳ, inquit, σώματος, οὐκ ἐν τιμῇ τινί. quod eſt, ἐν τῇ ἀφειδίᾳ σώματος καὶ ἀτιμίᾳ. Ut mens ſit, *Quæ ſpeciem quidem habent ſapientiæ, quatenus in cultu voluntario non præſcripto, in demiſſione humili, in afflictione & vexatione aut contumelia corporis conſiſtunt; ſi cum indulgentia præſertim carnis & ſagina conferantur.* Quicquid carni ac libidini tribuitur, πλησμονὴν σαρκὸς dixit: à quo quàm longiſſimè, ut ſe commendet, hypocriſis recedit, vel recedere videtur; quæ & ità ſe potiſſimùm commendat. Ordo loci ſimúlque mens, Ἅτινά ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας, ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος, καὶ ἀτιμίᾳ, ὥστε πρὸς πλησμονὴν σαρκός.

v. 23.

Cap. III.

Locus, Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. *Locus Matthæi*, ὅτι ὁ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων. σαρκικῇ γνώμῃ τι ψηφίζεσθαι, *Chryſoſtomo.* ἐξανθρωπίζειν τὰ θεῖα, *Nyſſeno.* *Locus*, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, &c. *quomodo intelligendus.* Τὸ πάθος, *& an Mollities.* Πάθος *quid.* Πάθη, *quæ* τὰ περιπαθείας *in animo ſequuntur.* *Locus*, Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν, &c. Διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς &c. *manifeſta παρρησία Apoſtoli, non* ἀναιδεία *aut ſolœciſmus: & ab eo vindicatus autor.* *Locus*, Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, Σχέσις *inter dominum ſervúmque.*

ſervúmque. Ἰσότης *Amicitia, etiam Philoſopho.* Ὅτι τὸ δίκαιον ἴσόν τι *eidem Philoſopho.* Δικαιοσύνη, *Æquitas.*

Cap. 3. v. 2. CApite Epiſtolæ ejuſdem tertio non procul ab initio legitur, Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ubi vetus interpres, *Quæ ſurſum ſunt ſapite, non quæ ſuper terram.* qui, credo, *quæ ſuprà*, vel, *in alto ſunt*, volebat. Eraſmus verò ac recentior, *ſuperna curate.* Quibus ſi credimus, τὸ φρονεῖν Paulo hic *curare* eſt. Quod ſi verum eſt, quid de Petro dicemus, cui Matth. 16. 23. dicitur, Οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων? ubi ipſe interpres, *nam non ſapis quæ ſunt Dei, ſed quæ ſunt hominum.* Et quid? an quæ Dei ſunt non curabat Petrus, qui eodem dixit capite, *Tu es Chriſtus, Filius Dei vivi.*? An cœleſtia non curat cui dicitur, *Caro & ſanguis hæc non revelavit tibi, ſed Pater meus qui in cœlis eſt.*? An cùm Petrus dicitur terreſtria φρονεῖν, ità curare hæc dicitur quemadmodum qui curant cutem? Abſit verò. Οὐ φρονεῖ τὰ τοῦ Θεοῦ, qui quæ carnis ſunt vel cogitat vel ſapit: Quod tum Petro evênit; qui mortis tantæ vel non cogitabat vel non intelligebat myſterium. Divinitus magnus Chryſoſtomus, Οὐ τὸ ἁμαρτεῖν, ἀνθρώπινὸν, ἀλλὰ σὺ σαρκικῶς γνώμην τοῦτο ψηφίζῃ. Quales, quod hic dicitur, τὰ ἐπὶ γῆς, non τὰ ἄνω, φρονοῦσι. Optimè ergò Vetus, qui hîc *ſapiendi* voce uſus eſt: ut ibi quoque Recens; contrà atque hoc, de quo agimus nunc, loco. Neque Nicodemus ſanè, cùm ad Chriſtum noctu ſtudio proficiendi venit, non curavit quæ ſunt Dei, ſed non cepit; imprimis autem ea quæ de regeneratione dicuntur: quod ἐξανθρωπίζειν τὰ θεῖα δι' ἀπαιδευσίαν ἀπολήψεως lib. 3. Adversùs Eunomium eleganter dixit Nyſſenus. Eodem capite cùm legitur, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, doctiſſimus interpres ità accipit ac ſi vitia de quibus agit, *membra* hominis illius diceret quem νεκρὸν vocat. Quod nonnullis durum, fortè & ἀσύστατον, videtur: Inter quos, ut arbitror, doctiſſimus vir Camerarius cùm eſſet, viam aliam hic inſtitit; qui, *Ellipſi*, inquit, *ſunt hæc aliquo modo explicanda, ut τὰ, κτλ. id eſt, quoad ſcortationem. Vel extrinſecùs præceptionis verbum aſſumendum eſt, ἀποθάνετε: quo & paulò pòſt utitur.* Cujus mentem ſi aſſequimur, cùm ellipſin τὰ, κτλ. dixit, mentem Apoſtoli eſſe voluit, τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ γῆς, κτλ. πορνείαν, &c. quod nobis ſatisfacere, ut quod res eſt profitear, non poteſt: ut nec τὸ, ἀποθάνετε. Quis libenter enim foris ſic aſſumat quod non præceſſit? Quantò autem meliùs, ſi quod ipſe ſuggerit contextus, aſſumatur? τὸ, νεκρώσατε, nimirum: ut ſit, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, νεκρώσατε πορνείαν. De quo B. Hieronymus cùm non cogitaret, & defectum videret, *deponentes*, inſeruit. Cæterùm nonnulla ſunt quæ, niſi ex loquendi conſuetudine quâ utitur Apoſtolus, intelligi non poſſunt: qualis hic locus eſt. Quemadmodum τὸ σῶμα καὶ πνεῦμα σάρκα, *corpus & carnem, ſpiritui*, hoc eſt, τῷ πνεύματι, perpetuò opponit, ità hîc τὰ μέλη nihil aliud ſunt quàm τὸ σῶμα, καὶ τὰ σαρκικά. Ut cùm ad Rom. 6. 13. τὰ μέλη, ὅπλα ἀδικίας, dixit: atque ibidem 19. eadem δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ παραστῆσαι vetat. Tale eſt Epiſt. eâdem, c. 7. v. 23. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου. Et Jacobus, πόθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῶν ἡδονῶν ὑμῶν τῶν στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; c. 4. v. 1. ubi ἐν τοῖς μέλεσιν, idem quod ἐν τῇ σαρκί. Ad carnalia autem pertinere quæ ſequuntur, πλὴν πορνείας, πλὴν ἀκαθαρσίας, cæteráque id genus, nemo, ut arbitror, negabit. Mens igitur, Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, quod eſt, πλὴν σάρκα, ſive τὰ σαρκικὰ ὑμῶν, *quicquid carnale eſt, aut corruptum.* ut τὰ μέλη ex ſint partes quæ πλὴν ἀνομίαν recipiunt, non autem contrà: quemadmodum ſcortatio ac cætera ſunt carnis fructus, quæ τοῖς ψυχικοῖς καὶ σαρκικοῖς attribuuntur; quæ ὁ πνευματικὸς, quà talis, non admittit: Ità verò loqui amat Apoſtolus. Quid, quòd, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, additur? ut, τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, planè idem ſit quod σῶμα ἁμαρτίας, *corpus peccatis*; ut cùm ad Rom. 6. 6. Ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, dixit. Ità ergò hîc, τὰ μέλη τῆς ἁμαρτίας. Adde, quòd μέλη ſunt אברים: quo nomine & *pudenda* denotant Magiſtri: quemadmodum hîc primum locum vendicat ſcortatio. Quæ vera loci Ibid. hujus mens eſt. Cæterùm nè in eo quidem quod ſequitur, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος,

cos

eos admiſerim qui τὸ, πάθος, *mollitiem*, reddunt, atque huc locum Horatii trahunt,

Contaminato cùm grege turpium
Morbo virorum.

Et bene monuerat Chryſoſtomus, ὅτι γνησίως τὸ πᾶν εἶπε, hoc eſt, *univerſales eſſe voces quibus uſus eſt*: inter quas & τὰ, πάθος, ponit; ut ſic ea dicat quæ πάθη σαρκὸς vulgò SS. Patribus dicuntur. Baſilius initio Creationis, Πῶς παρεσκευασμένῳ ψυχῇ πρὸς τὸν τῶν τελωνῶν ἀκρίβασιν προσίκει ἀπαντᾶν, καθαρεύουσα τῶν παθῶν τὸ σαρκός. Clemens alibi πᾶσαν ὁρμὴν ἀπειθῆ τῷ λόγῳ ità vocat. Unde & vulgò, pro *vitio*. Gloſſator Stephani, Πάθος, *paſſio, vitium*. Quò Nyſſenus Adversùs Eunomium reſpexit, cùm ait, ὅτι οὐδὲν κατ' ἀλήθειαν πάθος ἔστιν, ὃ μὴ εἰς ἁμαρτίαν φέρει. qui & τὸ ἐξ ἐναντίου τῇ κατὰ τὸν ἀρετὴν ἀπαθείᾳ νοούμενον, πάθος dicit: quemadmodum & νόσον προαιρέσεως id definit: Cujuſmodi πάθες immunem fuiſſe Dominum, ibidem docetur. Hæc ſunt denique illa πάθη quæ τὰς προπαθείας in animo ſequuntur: de quibus antiquus ad Ezech. 18. Theologus; *Deus igitur primos & ſecundos ſtimulos cogitationum, quas Græci προπαθείας vocant, ſine quibus nullus hominum eſſe poteſt, nequaquam puniet; ſed ſi cogitata quis facere decreverit, aut ipſa quæ fecerit noluerit corrigere pœnitentiâ.* Vulgaris vocem *libidinis* prætulit; credo, quòd 1. Theſſ. 4. 5. μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, legi meminiſſet. Eodem capite cùm dicitur, Ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως ἐν πάσῃ σοφίᾳ· διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις &c. qui ea verba, διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες, ſuperioribus connectunt, aut ἀναμφισβήτως notant, de Paulina παρρησίᾳ ejúſque uſu non ſatìs cogitaſſe videntur: cùm totus locus à verſu 13. ità potiùs ſit diſtinguendus, Ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐάν τις πρός τινα ἔχῃ μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἐχαρίσατο ὑμῖν, οὕτω καὶ ὑμεῖς (ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις τὴν ἀγάπην, ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος. καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ βραβευέτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἑνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ ἐνοικείτω ἐν ὑμῖν πλουσίως) ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες καὶ νουθετοῦντες ἑαυτούς, &c. Quæ ac ſimilia cùm video, vix ignoſcere iis, non è recentioribus modò ſed & ex antiquis, poſſum, qui ſolicitè in autore hoc ſolœciſmos excuſant; cùm ipſi potiùs accuſandi ſint, qui tam temerè judicium tulerunt, neque ſuâ intereſſe exiſtimarunt, ut vel Apoſtolico characteri aſſuescerent, aut ſincerum de eo judicium ferrent. Capite quarto cùm dicitur, Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχεσθε, dubitarunt ſine dubio eruditi, ac nè dubitarunt quidem, (quod malim) quale illud δίκαιον, quæ ſit illa ἰσότης quam erga ſervos præcipit Apoſtolus, cùm *æquitatem* & *æquabilitatem* reddiderunt. Duplici porrò ratione ſervos ac dominos Apoſtolus conſiderat. Primò, ſalvâ χάριτι quæ tum inter dominum ſervúmque vulgò ponebatur: quam exiſtimabant talem, ut quod videretur domino, jus ac fas eſſet domino; adeò ut vitæ quoque ac necis jus eſſet domino. Quod Apoſtolus hìc negat: Qui juſtitiam, qui charitatem, ac ſic æqualitatem ſive ἰσότητα habere locum inter fidei conſortes, neque tolli inter tales vult ac præcipit: cùm & ſervi ſint fratres; quemadmodum de Oneſimo ad Philemonem ipſe loquitur, ubi, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν, inquit, ἀπέχῃς, οὐκέτι ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητόν. Tales enim unum eundémque Dominum in cœlis, ideóque & inter ſe ἰσονομίαν, habent; ut & eundem cui pariter inſerviunt. Unde &, ἰσότητα, Amicitiam definiunt antiqui: adeò ut Ethicorum Eudemiorum 7. Philoſophus, Ἐπὶ τὰ τοιαῦτα λέγεται φιλίας, ὡς ἰσότης, φιλότης, *Præterea & hoc, æqualitas eſſe amicitia dicitur*, ut mentem ſic exprimam. Æqualitatis autem hujus fundamentum, inter cætera, idem ponit, Quòd eorum qui inter ſe amant una ſit anima; ut Ethicorum ad Nicomachum 9. Εἰρηται γὰρ ὅτι ἀφ' αὑτοῦ πάντα τὰ φιλικὰ πρὸς τοὺς ἄλλους διήκει. καὶ αἱ παροιμίαι πᾶσαι ὁμογνωμονοῦσιν· οἷον τὸ, Μία ψυχή· καὶ, Κοινὰ τὰ τῶν φίλων· καὶ, Ἰσότης, φιλότης· καὶ, Γόνυ κνήμης ἔγγιον. πάντα γὰρ ταῦτα πρὸς αὐτὸν μάλιστ' ὑπάρχει· μάλιστα γὰρ φίλος ἑαυτῷ, *Ad ſe ipſo enim omnia quæ amicitiæ ſunt, ad alios deducere quemque, dictum eſt. Cui & omnia conſentiunt proverbia: ut cùm dicimus, Una anima; &, Communia amicorum omnia; &, Æqualitas amicitia; &, Genu propinquius tibiâ. Quæ omnia ad ſeipſum quiſque refert maximè;*

Cap. 4. v. 1.

v. 16.

maximè; quia ſibi quiſque amicus maximè. Quibus ſanè aliud fundamentum non ponit quàm quod Dominus, qui docet, *Ut proximum tanquam ſe ipſum quiſque amet.* Nec mirabitur, δίκαιον & ἰσότητα ab Apoſtolo jungi, qui eadem Philoſophum junxiſſe cogitabit: qui in Eudemiis, Δοκεῖ δ' τό, τι δίκαιον εἶναι ἴσόν τι, καὶ ἡ φιλία ἐν ἰσότητι, εἰ μὴ μᾶλλον λέγομεν, Ἰσότης ἡ φιλότης, *Videtur & quod juſtum eſt æquale eſſe, quemadmodum & in æqualitate amicitia conſiſtit; niſi fruſtrà æqualitas amicitia dicitur.* Quid igitur Apoſtolus? *Vos, domini, quod juſtum, & æqualitatem, ſervis præſtate; ut qui ſciatis, vos quoque Dominum, & eundem quidem, habere in cœlis.* Communem enim Dominum ſi ſervi habent & domini, uterque, & dominus & ſervus, ejuſdem ſervus Domini: æquales ergò, quod ad Dominum: Inter æquales autem juſtitia imprimis Chriſtiana locum habet & æqualitas; ut inter fratres, ſcilicet: quæ φίλοις locum inter Chriſtianos habet. Alia autem, ut jam dixi, *æquabilitas.* Adde, quòd δικαιοσύνη ipſa *æqualitas* ſeu *æquitas* interdum dicitur. Gloſſæ veteres, *Æquitas*, δικαιοσύνη, ἰσότης. Cujus, teſte Senecâ, memores etiam Romani dominum *patrem familiæ*, ſervos *familiares* dixerunt. Quemadmodum & *familiæ* nomen, teſtibus Juriſconſultis, commune: Vide Ulpianum tit. *De public. & vectig. & commiſſis:* qui eodem titulo, in Prætoris edicto, *familiæ* nomine ſervilem contineri notat; unde & *familia* paſſim, Servi: quod commune, ut æqualitatis nomen. Quam Apoſtoli ἰσότητα etiam extra Chriſtum urget Seneca; qui, *Servi ſunt?* inquit, *imò contubernales. Servi ſunt? imò humiles amici. Servi ſunt? imò conſervi.* Quantò autem magis inter Chriſtianos, ubi propter Dominum eundem omnes conſervi? Quantò minùs ergò, ut cum Auguſtino ſubſcribamus hîc Apoſtolo, *Chriſtianum oportet ſic poſſidere ſervum quomodo equum aut argentum?* &c. qui & addit, *Hominem namque homo tanquam ſemetipſum diligere debet; cui ab omnium Domino, etiam ut inimicos diligat, imperatur,* De Sermone Domini in monte lib. 1.

Capita

Capita Epiſtolæ I. ad Theſſalonicenſes.

α'. Παινος τῶν Θεσσαλονικέων ὁπὶ τοῖς ἀξίοις τῆς ἀποστόλων ἀγῶσι.
β'. Πόθος αὐτῶν, καὶ χαρὰ ἐπ' αὐτοῖς, καὶ μίσημα, ἕως ἂν τελεωθῶσιν.
γ'. Εὐχὴ πρὸς Θεὸν περὶ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν, καὶ περὶ αὐξήσιος καὶ βεβαιώσιος Θεσσαλονικέων, ἕως τῆς Χριστοῦ παρουσίας.
δ'. Παραίνεσις σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ὡς ὁπὶ κρίσει, φιλαδελφίας, καὶ ἐργασίας ἰδιοπράγμονος.
ε'. Διδασκαλία περὶ τῆ θανάτε καταλύσιος ὁπὶ ζώντων καὶ νεκρῶν, ἐν ὁλοφανείᾳ Χριστοῦ.
ς'. Περὶ τῆ αἰφνιδίως ἥξειν Χριστὸν, ὥστε δεῖν ἐυγρηγορέειν πανδῆ, πάντα, ἐλπίδι, ἀγάπῃ, πιστῆ, εἰρωνῇ, μακροθυμίᾳ, φιλοπαθίᾳ.
ζ'. Εὐχὴ περὶ ἁγιασμῆ πνεύματος, καὶ ψυχῆς, καὶ σώματος.

Capita Epiſtolæ II. ad Theſſalonicenſes.

α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆ πίστεως Θεσσαλονικέων πίστεως, καὶ ἀγάπης, καὶ ὑπομονῆς· ὁπὶ τιμῇ αὐτῶν καὶ κολάσει τῶν θλιβόντων· καὶ εὐχὴ ὑπὲρ τελεώσιος αὐτῶν ἐν δόξῃ Χριστοῦ.
β'. Περὶ τέλους, ὅτι μὴ ἀνθίχριστον, τῆ παραβύλου ὁπὶ ἐλέγχῳ Ἰουδαίων τῶν ἀπιστησάντων Χριστῷ.
γ'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆ κλήσεως, περιτροπὴ ὁλημόνε εὐχῆς περὶ Χριστοῦ τῆ Θεοῦ ὁπὶ στηριγμῷ αὐτῶν.
δ'. Παράκλησις εὐχῆς ὑπὲρ αὐτῆ καὶ τῆ ἔργε. εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν ὡς ἀγαπᾶν Θεῦ.
ε'. Περιτροπὴ ἐργασίας καὶ παραπήσιος τῶ ἀργῶν καὶ ἀτάκτων.
ς'. Εὐχὴ ὑπὲρ εἰρωνης τῆ παρὰ Θεοῦ.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD UTRAMQUE EPISTOLAM PAULI AD THESSALONICENSES;
Sive,
Liber decimus tertius.

CAP. I.

Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, *Epistolæ præscriptum. Quare id factum ab Apostolo; & de eo Salviani locus.* Τῷ Παύλῳ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς συγγράφεσθαι. *Pro nominum præscriptione quasdam distinguì à B. Hieronymo Epistolas. Sila, loco Silvani, ab eodem suppositus. Silam, linguâ Hebræorum, Apostolum, autore eodem, dici.* Locus, Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐφωράθημεν. γενέσθαι ἐν λόγῳ κολακείας. Οὐκ ἐν λόγῳ εἶδ). *In ore aut sermone esse.* Ἐν προφάσει πλεονεξίας ἐφώς. Πρόφασις *quid.* עלא *Chaldæorum:* Αἰτία. Προφασιστικοὶ λόγοι. *Imponere nomen pessimum.* Προφασίζειν, *Hellenistis quid.* סבר. *Locus,* Διωκόμενοι ἐν βάρει εἶδ). Βάρος. Ἐν βάρει εἶδ). Ἐν βαρεῖ ᾖ πνεύματι φρόντος ἐρχόμεθα. *Locus,* ἐφάσαι ἡ ἐπ' αὐτὸς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Σωτηρίαδαι.

I. Thes. cap. 1. v. 1.

Epistolæ ad quam nunc ordine pervenimus cùm initiò præmittitur, Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, unius quidem & ejusdem, quanquam non unius scriptam nomine, apparet. De quo Salvianus Episcopus 4. *Paulus Apostolus, electionis vas, magister fidei, & receptaculum Dei, cùm omnes epistolas suas, ut pote eloquentissimus vir, dictaverit, quibusdam tamen non suum tantùm nomen inscripsit; siquidem in alis Silvani, in quibusdam Timothei, in quibusdam verò utriusque nomini suum nomen adjunxit. Cur id? Primùm, credo, ut simul esse agnoscerentur qui simul scriberent: deinde, ut ii qui separatim ab unoquoque eorum edocti fuerant, scirent omnium non discrepare sententiam: postremò, ut quos singulorum non movebat autoritas, omnium saltem moveret adsensus.* Ii autem quorum nomina asscribebantur, aut Paulino potiùs in his Epistolis adjungebantur nomini, τῷ Παύλῳ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς συγγράφεσθαι, antiquis eleganter dicuntur: Epitaphio Basilii Nyssenus, Εἰ γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ τῷ Παύλῳ χρόνου μετέσχεν τῷ ἀνθρώπῳ Βασίλειος, ὅπως ἂν πάντως συνεγράφη τῷ Παύλῳ ὡς Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος, *Si eodem tempore quo Paulus vixisset Basilius, ut Silvanus & Timotheus, omnino in scribendo nomini Paulino ejus quoque adjunctum esset nomen.* Quid, quòd eo ipso singulæ nonnunquam distinguantur Epistolæ? ut cùm B. Hieronymus de priori ad Corinthios, Commentario Joelis dixit, *Unde Paulus & Sosthenes scribunt Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, sanctificatus in Christo Jesu, vocatus sanctus, cum universis qui invocant nomen Domini Jesu Christi.* Quarum posterior & Pauli præfert nomen & Timothei. Quid autem idem B. Hieronymus volebat, cùm Silvanum ejiceret, Silámque loco ejus supponendum putaret? qui ad Damasum, *Sciendum, Silam, collegam Pauli, linguâ Hebraâ Apostolum dici, qui cum eo nonnullas Epistolas scribit. Et vitiosè Silvanus legitur pro Sila; cùm Silvanum in Apostolorum Actis non legamus.* Quasi Sila idem quod Hebræis שלוח aut Syris שליחא sic esset. Eodem capite cùm ad

v. 8. Thessalonicenses dixit, Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, Vetus, minùs fortassis Latinè, *diffamatus est sermo Domini*; Recentior, tutiùs quidem, minus tamen, meo quidem animo, dixit, cùm, *A vobis enim non solùm personuit*, hìc reddidit. Optimè, ac ut solet,

ſolet, Heſychius, Ἐξηχεῖτο, ἐξηχήθη. Ἐξηχεῖται, ἐξῆλθεν, ἐκηρύχθη. Neque, ut videtur, celebratum ab iis modò vult Dei verbum, ſed exemplo ſuo præiviſſe & aliis, qui, cùm id ubique pernotuiſſet, exprimere idem atque imitari voluerunt. Capite ſecundo, Cap. 2. non poſſum quin liberè profitear, cùm dicitur, Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, &c. haud facilè perſuaderi nobis poſſe, ut ἐν λόγῳ κολακείας, *quòd adulatoriis non uſus eſſet verbis*, fuiſſe ſe neget Apoſtolus. Quem quomodo ſinguli interpretentur locum, mox videbimus. De quo ità in Annotationibus Recentior; *Vulgata & Eraſmus ad verbum*, fuimus. *Atqui dandum aliquid fuit Latinæ linguæ conſuetudini, in dicendi formula tam inuſitata.* cùm priùs, quæ mens fuerit Apoſtoli, videndum eſſet. Præſupponit autem, τὸ, γενέσθαι ἐν λόγῳ, non aliud quàm *loqui* hìc eſſe. nam de altero poſtea dicetur. Quaſi hoc Apoſtolus dicat, *Nunquam ſe verbis cuiquam aſſentatum eſſe.* quod alienum nobis videtur. Quâ autoritate enim probabitur, ἐν λόγῳ κολακείας γενέσθαι, idem quod κολακεύειν eſſe? cùm ἐν λόγῳ εἶναι, ſeu γενέσθαι de præterito, is dicatur de quo fama judicat aut judicavit; atq; ità λόγῳ paſſim Græcis, de *rumore* ſcilicet & *fama*: quemadmodum contrà οὐκ ἐν λόγῳ εἶναι dicitur de quo nemo loquitur, quem nemo tanti facit. Quis enim Megarenſes neſcit, qui ὅτ' ἐν λόγῳ ὅτ' ἐν ἀεὶ θυμῷ fuiſſe dicuntur? notum quippe illud,

Τιμᾶς δ' οἱ Μεγαρεῖς, ὅτε ζῶσι, κἄτε τέθνασι,
Οὔτε λιθοβλῆται, ὅτ' ἐν λόγῳ ὅτ' ἐν ἀεὶ θυμῷ.

ubi οὐκ ἐν λόγῳ, ἢ λόγου οὐκ ἔστι, *de quo nemo loquitur*. niſi Callimacho fidem non habemus; qui quod de Megarenſibus jam diximus ità interpretatus eſt, cùm dixit,

τῆς δ' παλαίνης
Νύμφης, ὡς Μεγαρῆσιν, ἢ λόγου οὐκ ἀεὶ θυμός.

De miſera, inquit, *ſponſa nemo magis quàm de Megarenſibus loquitur.* Quemadmodum igitur Latini *in ore* aut *ſermone* eum *eſſe* dicunt de quo plurimi loquuntur, ità ἐν λόγῳ εἶναι dicunt Græci: ut cùm Eſchinus Comici, aut factum ejus, *in ore omni populo eſſe* dicitur; ut cùm Salluſtio, *in ore gentibus, populo, ac civitati agere*, dicitur, de quo omnes hi loquuntur: Ità tamen ut ſermonis cauſa vel occaſio addatur: ut cùm ἐν λόγῳ κολακείας, ἐν λόγῳ πορνείας, eum eſſe dicunt qui traducitur hoc modo; qui ità audit, dico; qui ut adulator, ut mœchus, rumoribus differtur: ac ſi eùm cujus jam memi-
30 nimus Æſchinum ἐν λόγῳ ἀχολασίας γενέσθαι dicas. Neque aliter ἐν πεφάσει πλουτείας γενέσθαι eum dicas qui de vitio hoc accuſatur, qui ut avarus traducitur. Πέφασις, *accuſandi anſa*, imprimis autem tecta, qualis quæ per ſycophantias inſtitui clàm ſolet; quæ Chaldæis עֲלָא, Magiſtris עֲלָה vulgò dicitur. Ea autem πέφασις, vel *cauſa*, etiam *accuſandi*, ut αἰτία Græcis, forte & *accuſatio*: ut cùm Danielis 6. 4. *Tum præfecti & ſatrapæ quærebant occaſionem contra Danielem ex parte regni*: quod ad crimen majeſtatis nonnulli referunt interpretes: Ubi Helleniſtæ, nè quis aliâ hìc eos voce arbitretur uti, Καὶ οἱ ταχτικοὶ καὶ οἱ σατράπαι ἐζήτουν πέφασιν εὑρεῖν κατὰ τοῦ Δανιήλ. quemadmodum Magiſtri Hebræorum, *occaſionem criminandi*, τὸ עֲלָה exponunt: ut ibidem, καὶ πᾶσαν πέφασιν, καὶ παράπτωμα, καὶ ἁμαρτάδημα οὐχ εὗρον κατ' αὐτοῦ, ὅτι πιστὸς ἦν, *nullam criminandi*,
40 ſive *accuſandi, occaſionem, nullam accuſationem invenerunt; quòd fidelis eſſet.* Ibid. v. 5. Καὶ εἶπον οἱ ταχτικοὶ, Οὐχ εὑρήσομεν κατὰ Δανιὴλ πέφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις Θεοῦ αὐτοῦ, *nullam criminandi eum occaſionem, niſi in Lege Dei ejus*, ſive *cultu, invenietmus*. Unde πεφασιστικοὶ λόγοι, qui עלילות דברים in Lege, quibus callidè alienum nomen læditur aut fama: quod, *imponere nomen peſſimum*, interpres ibi vetus, eodémq; penè modo etiam paulò pòſt Helleniſtæ dixerunt: Ut ſi quis, *Non inveni filiam tuam virginem*, dicat, quod ibidem legitur, Deuteronomii videlicet 22. 24. quemadmodum & paulò antè ubi dicitur, *Cùm duxerit uxorem aliquis, & ingreſſus ad eam fuerit, odióque eam habuerit*, eleganter, Καὶ ἐπιβῇ αὐτῇ πεφασιστικὰς λόγους, καὶ κατενέγκῃ αὐτῆς ὄνομα πονηρὸν, *inque ſycophanticos rumores noménque malum imponat*, Helleniſtæ addunt. quod
50 ושם לה עלילות דברים והוצא עליה שם רע Hebræo dicitur; *Et accuſationes adverſus eam meditatus fuerit, noménque ei impoſuerit malum*, ſive, *cauſa fuerit ut malè audiat.* Deinde autem ipſa accuſatio ſeu πέφασις exprimitur; *Uxorem hanc accepi,*

acceſſique ad eam, nec inveni eam virginem. quibus verbis verè ὁ περιφραστικὸς deſcribitur λόγος, καὶ χαρακτηρίζεται. Ubi & quos περιφραστικοὺς λόγους Helleniſtæ dicunt, סבות ſive *cauſas*, Aben-Ezra interpretatur: An quia τὸ סבב (quod *gyrare* aut *circuire* eſt) de iis aliquando qui occaſionem accuſandi vel maledicendi clàm quærunt vel præbent, etiam qui in culpa ſunt, uſurpatur? id autem περιφράζειν eruditiſſimi (quod non omnes aſſequuntur) interpretes Helleniſtæ dixerunt. Quid autem propriè ſit περιφράζειν, qui περιφραστικοὶ λόγοι, nemo meliùs quàm humanæ vitæ morúmque verus delineator, Comicus, expreſſit: apud quem Pamphilus, cùm Philumenam gravidam, ac jam peperiſſe, intellexiſſet, neque adhuc è ſe concepiſſe gnarus eſſet, totâ propè ſcenâ περιφράζει, oberrat, circuit, cauſatur, nè aut puerum aut ipſam admittat. Legantur illa,

Pater, ſi ex me illa liberos vellet ſibi,
Aut ſe eſſe mecum nuptam, &c.

tum autem illud,

Primùm hanc ubi dixti cauſam, te propter tuam
Matrem non poſſe habere hanc uxorem domi.

ubi *cauſa*, περίφρασις, סבה, *circuitus, tergiverſatio:* ut hìc, *ſubdola & doloſa accuſatio*; de quo anté. Nunc Apoſtoli mentem videamus. Verba ſunt, Οὔτε γάρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγνώσθημεν, καθὼς οἴδατε, οὔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας, *Neque unquam adulationis rumorem ſubiimus, aut avaritiam in nobis accuſavit quiſquam, ut ſcitis.* ad verbum, *Neque in rumore adulationis, neque in accuſatione avaritiæ fuimus.* Vetus, verborum quoque obſervator, *Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, ſicut ſcitis, neque in occaſione avaritiæ; Deus novit.* A quo cæteri dum recedunt, omnino aliud, niſi fallor, dixerunt: Recentior, *Nec enim unquam ſermone aſſentatorio uſi ſumus, ſicut noſtis, nec avaritiæ cauſâ quicquam prætexuimus; Deus teſtis eſt.* Eraſmus, *Neque enim unquam per ſermonem adulationis verſati ſumus, quemadmodum noſtis, nec in occaſione avaritiæ.* Nos quæ mens ſit Apoſtoli jam diximus. Paulò pòſt cùm dicitur, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, quodnam ſit illud βάρος quærunt eruditi. Ubi nec iis qui ad gravitatem Apoſtolicæ præſtantiæ aut dignitatem, cum Eraſmo, nec recentioribus, qui ad ſumtus Eccleſiarum id referunt, quibus gravem ſe fuiſſe neget Apoſtolus, aſſentiri poſſum: Cùm primò manifeſtè neget, ullam ſe adulationis aut avaritiæ ſuſpicionem præbuiſſe; adeò ut nè rumoribus quidem ejuſmodi de ſe occaſionem dederit: Ut nec contrà nimiæ ſeveritatis accuſari poſſe, quemadmodum illi qui ambitioſè hoc agunt, ut hominum gloriam venentur; quin potiùs, cùm ità, ut Apoſtolus Chriſti, agere potuerit, mitem ac manſuetum fuiſſe, neque aliter cum iis quàm nutrices cum alumnis, quos tenerrimè fovent, egiſſe. Manifeſtè enim τὸ, ἐν βάρει εἶναι, & ἤπιοι γενέσθαι, opponit: ſe igitur, ἐν βάρει εἶναι δυνάμενον, *cùm ſeveritatem exercere Apoſtolicam poſſet*, lenem fuiſſe: Eo ferè modo quo, ἐν ῥάβδῳ ἐλθεῖν, καὶ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραΰτητος, 1. Corinth. 4. 21. opponit; Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματί τε πραΰτητος; Cùm non eodem ſemper modo τὸ βάρος uſurpetur illi; neque enim hìc, ut cùm βάρος ἄγειν 2. Corinth. 4. 17. dixit. Eodem capite Apoſtolus cùm dixit, ἔφθασεν δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος, moleſtè, meo animo, nimis ac ſolicitè τὸ, εἰς τέλος, *uſque ad extremum*, nonnulli reddiderunt. Hoc vult Apoſtolus; Pœnas diu ac ſæpe Judæis per prophetas ante ea tempora prædictas, tandem iis ingruiſſe. Quando autem? Ἀναπληρῶσαι τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, Cùm ad ſummam improbitas eorum ac impietas perducta eſt. Quod factum cùm, inter alia ſcelera, Spem ac Deum ſuum cruci affixerunt; quod præceſſit: nuſquam enim magìs ſe Apoſtolus interpretatur. Ità neque opus erit, ad Judæos ſolos qui Hieroſolymis, aut ex ea gente quotidiani, id referre; ut nec omnem omnibus Judæis ſpem præcidere, aut præcidi iis, ex hoc loco credere aut exiſtimare. Nam difficultates quas interpretes hìc notant, metuo nè ſibi pariant qui ità reddunt. Quomodo? *occupavit enim eos ira ad extremum uſque.* Cur verò non, *invaſit autem eos ira Dei tandem?* Quis enim dubitat, quin poſt varias ante ipſam Urbis expugnationem, graviſſimáſque, quæ à Joſepho aliíſque deſcribuntur, pœnas, propter interfectum Dei Filium, ſublatos

v. 6.

v. 16.

ſublatos prophetas, Apoſtolorum perſecutionem, (quæ jam præmiſit) ira Dei illis tandem incubuerit tota, donec quod merebantur perficeret? Quales, vel reſpectu pœnæ vel peccati, σωλησῖδς Helleniſtis dicuntur: ut Sodomitæ ac Gomorrhæi Geneſ. 18. 21.

Cap. II.

Locus, Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. Σαίνεσθαι, & an ἀντὶ τῦ, κινεῖσθαι, uſurpetur. *Locus,* Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. Ἁγιασμὸς καὶ τιμή. Ἀπμία, *ſive* πάθη ἀπμίας, *de Venere uſurpatum Apoſtolo.* Ἀπμάζεσθαι. *Verſus quartus non rectè intellectus, & propter eum quæ cohærent.* Τὸ ἑαυτῦ σκεῦος κτᾶσθαι. Τὸ σκεῦος *quid, & quomodo intelligendum.* Πλεονεξία, & πλεονεκτεῖν. *Fœdiſſima ἀκαθαρσίας ſpecies,* πλεονεξία. Ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφόν. Ὑπερβαίνειν *quid ſit, ac quomodo dicatur; & an,* ὑπερβαίνειν τὸν ἀδελφὸν, *dicatur.* Ὑπέρβασις. Ὑπερβασία. Ὑπερβαίνειν, *proprium adulteri.* Τὰ ὀφειλόμενα ὑπερβαίνειν. Πορνείαν καὶ μοιχείαν *ad* ἀδελφὸν *referri.* Πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸ ἀδελφοῦ. *Interpretatio loci, autore Chryſoſtomo.*

CApite ejuſdem Epiſtolæ tertio cùm legitur, Τῷ μηδένα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις, negant eruditi τὸ, σαίνεσθαι, ἀντὶ τῦ, κινεῖσθαι, σαλεύεσθαι, aut ταράττεσθαι uſquam ſe legiſſe. Quis tamen eruditior in iſtis Heſychio? qui Σαίνει, κολακεύει, πρεσπεύει, πιάζει, ἀσπάζεται, δωπεύει. deinde autem, κινεῖται, σαλεύεται, ταράττεται, ſubjungit: ubi manifeſtè poſt δωπεύει, nova, quam interpretatur, vox ponenda eſt; Σαίνεται, κινεῖται, σαλεύεται, ταράττεται. ſive ipſum hunc locum autor, qui eâ quæ nunc exſtat editione Sacros quoque paſſim ex Helleniſtis interpretatur locos, ſive alium in animo habuerit. Quid, quòd nec aliter hoc ipſo loco ſcholiaſtes aut interpres Græcus exponit, cui σαίνεσθαι, δορυβεῖσθαι, ταράττεσθαι, κινεῖσθαι? Capite quarto cùm dicitur, Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, novi qui alluſiſſe locum 1. Sam. 21. 5. Apoſtolum exiſtimarent, *Et fuerunt vaſa puerorum ſancta,* ſive *ſanctitas.* præceſſit enim, *ſi pueri abſtinuerint, maximè à muliere.* Ut σκεῦος ſit σῶμα, *corpus ipſum,* nam de loco ipſo quid ſit ſtatuendum, mox dicetur. Cùm additur, ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, continentiam intellige: quæ & maritatos commendat: Quemadmodum contrà Rom. 1. ἀπμία de Venere ac fœditate ejus uſurpatur; Διὰ τῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀπμίας, v. 26. ubi ἀπμία Hebræorum טֻמְאָה, quod ὄνειδος modò, modò αἰσχύνη, modò ἀπμία reddunt Helleniſtæ: quo ſenſu ἀπμάζεσθαι ibidem, v. 24. ab eodem dicitur, Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τῦ ἀπμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς. Niſi ad honorem quis referre malit, qui conjugio tribuitur ubique. Locum autem hîc habere ἁγιασμὸν, licèt priori accipiatur modo, nemo mirabitur qui in conjugio ἁγιασμὸν καὶ σωφροσύνην 1. ad Timoth. 2. 15. conjungi meminerit: ubi de conjuge, Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. Sequitur, Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν. Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ubi metuo nè verſus quartus non rectè intellectus effecerit ut & aliter hunc longè quàm oportuit etiam illi intelligerent qui poſtremò hæc verterunt; qui exiſtimarunt, velle id Apoſtolum, ut quiſque corpus ſuum in ſanctificatione poſſideat ac honore: Quaſi quia 1. Corinth. 6. 18. ὁ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει, dicitur, idem hîc σκεῦος & dicatur: Locus eſt, Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. Atqui σκεῦος ἴδιον eſt uxor, cum qua vivendum ſanctè ac continenter: Quemadmodum & Petrus, σκεῦος ἀσθενέστερον, uxorem dixit; Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμήν, Epiſt. 1. cap. 3. v. 7. Quemadmodum & Magiſtris, fœmina, כְּלִי שְׁאִינוֹ נִגְמָר, *vas non perfectum,* dicitur. Neque mirum, τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος ab Apoſtolo hîc dici, cùm

Cap. 3. v. 3.

Cap. 4. v. 4.

non modò certum ſit, ſuam cuique uxorem tanquam inſtrumentum quoddam proprium & ſuum à Deo aſſignatam, ſed & ab eodem Apoſtolo hoc dici; qui uxorem corpus proprium habere in poteſtate negat, cùm ſit viri, &c. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ &c. 1. Cor. 7. 4. Illud ergò ſemel conſtet, à verſu 3. ad 9. τῆς ἀκαθαρσίας agi; cujus ſpeciem præcipuam maximéque inviſam Deo, πλεονεξίαν hìc dici. Qui autem (de quo jam prolixè neque ſemel ſuprà egimus) nondum didicerunt quid πλεονεξία ſit plerunque Apoſtolo, mirum non eſt ſi hìc ceſpitarunt. Hic interim illuſtris ille locus, è quo, primò omnium, de *re Venerea*, imprimis autem *adulterio*, πλεονεξίαν uſurpari Apoſtolo, B. Hieronymus feliciter & odoratus eſt & probavit: quamvis & Epheſ. 5. πορνεία, ἀκαθαρσία, καὶ πλεονεξία, & Coloſſ. 3. ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ πλεονεξίαν, iterúmque Epheſ. 4. ἀκαθαρσίαν, & πλεονεξίαν, jungantur. Quæ & alia cùm non cogitarent, mirum eſt, quomodo illa, μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφὸν, converterint interpretes: Recentior, *Et nè quis opprimat & habeat quæſtui in negotio fratrem ſuum.* Eraſmus, *Nè quis opprimat ac fraudet in negotio fratrem ſuum.* Vetus, *Et nè quis ſupergrediatur neque circumveniat in negotio fratrem ſuum.* quaſi de oppreſſione ac injuria, non de violatione fœderis ac thori legitimi, agatur. Unde & τὸ, ὑπερβαίνειν, ad τὸν ἀδελφὸν referendum exiſtimarunt; ut ὑπερβαίνειν τὸν ἀδελφὸν dicatur. quod quis Græcè doctus vel intelligat vel ferat? Equidem quid ſit ὑπερβαίνειν τὸν νόμον intelligo; quid ſit ὑπερβαίνειν τὸν φίλον non aſſequor: quod & nemo, abſolutè paſſim uſurpari, neſcit. Quid autem ſibi velit, non ignorant qui autores Græcos legerunt: hinc enim & ὑπέρβασις. Heſychius, Ὑπέρβασις, παράβασις ὅρκου. ut & ὑπερβασίη, de violatione fœderum, poetis. Quis autem magìs ὑπερβαίνει, hoc eſt, παραβαίνει, ſive datam fidem violat ac frangit, quàm adulter; cùm aut fidem uxori non ſervat, aut uxorem alterius violare docet fidem? Quemadmodum verè τὸν ἀδελφὸν πλεονεκτεῖ, qui quod fratris eſt ſibi vendicat, ejúſque ſic abutitur uxore. Cujuſmodi πλεονεξίαν Nathan propheta intellexit, cùm Davidi oratione divinâ concubitum cùm aliena, hoc eſt, conjuge Uriæ, objicit; *Diviti cuidam*, inquit, *oves bovéſque erant plurimi. Pauperi contrà cuidam nihil quicquam præter agnam unam parvam erat: quam emerat, quam nutrierat, quæ, cum eo liberíſque ejus pariter crevérat; quæ de buccella ejus comedebat, de calice ejus bibebat, in ſinu deniq; ejus dormiebat, erátque illi loco filiæ. Viator autem quidam cùm ad divitem venìſſet, atque in eo eſſet ut cibum viatori qui ad ſeſe venerat pararet, cavit ſibi nè de ovibus bobúſque ſuis ullam acciperet; contrà autem agnam pauperis accepit, eámque viro qui ad ſe diverterat paravit.* quam πλεονεξίαν morte partim, partim reſtitutione quadrupli, cùm de propria πλεονεξίᾳ non cogitaret, vindicandam Rex cenſebat. Adde, quòd ὑπερβαίνειν, ſi quid credimus antiquis, propriè οἱ ὑπερβαίνοντες τὰ ὁροθέτια, *qui terminos tranſiliunt*, dicuntur. Fines autem certos, imò ſuos, terminúmque, nuſquam magis quàm in matrimonio præfixit Legiſlator: qui, ut præclarè hìc Chryſoſtomus, ὅρους ἔθηκε τῇ φύσει. Quemadmodum *adulter* & *adultera*, quòd ille ad alteram, hæc ad alterum ſe conferat: unde & idololatria, quæ nihil aliud quàm ὑπέρβασις quâ quis ad alterum ſe confert Deum (de quo itidem ſuprà) πορνεία καὶ μοιχεία, quemadmodum & πλεονεξία, dicitur Apoſtolo. Πλεονεξίαν autem dici hoc vitium, nunquam mirabitur qui ad ἀδικίαν à veteribus referri cogitabit: Conſtit. Clementis, Παράνομον δὲ μοιχεία καὶ πορνεία, ὧν τὰ μὲν ἀσυνήματα, τὰ δὲ ἀδικία. Item, ἀδικοῦσι μὲν οἱ τοῦ ἀλλοτρίους γάμους φθείροντες, *injuſtè agunt qui alienas corrumpunt nuptias.* Videndum ergò, an non aliud hìc eruditi egerint: Imò aliud egiſſe, mirum; cùm ità manifeſtè, poſtquam τῆς πορνείας, καὶ τοῦ πάθους τῆς ἐπιθυμίας meminiſſet (nè quis dubitare poſſit quid velit) μὴ πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφὸν ἐν τῷ πράγματι, hoc eſt, ἐν τούτῳ τῷ πράγματι, *in hac re*, in abuſu nempe uxoris, præcipiat Apoſtolus: qui omnino ſe interpretatur; ut hanc πλεονεξίαν περὶ λόγον, אל אדות, ut loquuntur Magiſtri, hoc eſt, εἰς τὸ πρᾶγμα, ſive *ad rem ac negotium*, adulterii reſtringat: ad ea enim quæ præcedunt planè id referendum. Quò & illud ſpectat quod præceſſit, Τοῦτο γάρ ἐστι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας.

πορνείᾳ. ut & quod ſequitur deinde, Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. quod ſequitur item (de eodem enim planè eadem ſequuntur) Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸν Θεόν. Addit igitur monétque, nè quis ἐν τῷ πράγματι τούτῳ, hoc eſt, ἐν τῇ πορνείᾳ, ἐν τῷ πάθει τῆς ἐπιθυμίας, πλεονεκτῇ τὸν ἀδελφόν. Ubi ſanè ut probetur, πλεονεξίαν, *avaritiam, quæſtum*, vel *injuriam*, vel *vim* eſſe, ſimpliciter probari velim, ea quoque quæ præcedunt eò referenda eſſe: probandum, ad ἀκαθαρσίαν hæc non referri; éámque eſſe injuriam quæ bonis opibúſque fratris infertur. Poſt hæc enim verba, nè quis dubitet, iterum Apoſtolus, Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. Tanti certè fuerat conſulere hîc Chryſoſtomum (at quantum virum!) qui, πλεονεξίαν ἐν τῷ πράγματι, & cætera, de adulterio accipienda docet; Καλῶς, inquit, εἶπε, μὴ ὑπερβαίνειν καὶ γὰρ ἐκώλυσεν ὁ Θεὸς ἀπίστημα γυναῖκα, καὶ ὅρους ἔθηκα τῇ φύσει, πρὸς μίξιν ἐκείνην καὶ πρὸς μίαν· ὥστε ἡ πρὸς ἑτέραν, παρέβασίς ἐστι, καὶ λῃστεία, καὶ πλεονεξία. Potuítne manifeſtiùs ſignificare quod jam dicebamus? *Rectè monet, Non tranſgrediendum eſſe*, inquit, *limitem aut fœdus. Singulis enim dedit conjugem, ac terminos naturæ fixit Deus: ut cum una nempe rem haberet quiſque; adeò ut quod cum altera intercedit, tranſgreſſio, latrocinium ac* πλεονεξία *ſit.* ubi ὑπερβαίνειν, παρέβασιν, *rem quam cum alia quis habet*, deinde idem, πλεονεξίαν eſſe ait. Item, Ἀδελφὸν καλεῖς, καὶ πλεονεκτεῖς ἐν οἷς ὁ χρὴ. ἐνταῦθα περὶ μοιχείας φησί, *Fratrem vocas, eumque ubi minimè oportebat fraudas. De vaga ſcortatione hîc agit.* Πλεονεκτεῖν igitur ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν, eſt, ἐν τῇ μοιχείᾳ πλεονεκτεῖν. ac ſi dicas, *adulterio eripere quod ejus eſt.* Jam verò, πλεονεκτεῖν τὸν ἀδελφὸν, ut alibi, πλεονεκτεῖσθαι ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, dictum: circumſpectè tamen, quòd ambiguum πλεονεξία eſſet, ἐν τῷ πράγματι, addit; ut ad ſuperiora id referatur. Quæ vel ſingula vel omnia movere interpretes debuerant ut accuratiùs de loco cogitarent. Quid, quòd idem ferè ad verbum Scholiaſtæ quoque Græci? qui, Εἰς τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν, ἐνέστω ὁ Θεὸς, φησὶν, ἀπίστημα γυναῖκα, καὶ ὅρους τέθεικα, πρὸς μίαν μίξιν· ὥστε ἡ πρὸς ἑτέραν μίξις, παράβασίς τις καὶ πλεονεξία ἐστίν. deinde, ἐν τῷ πράγματι, τουτέστιν, ἐν τῇ μίξει. ἐνταῦθα γὰρ περὶ μοιχείας λέγει· ἄνω δὲ περὶ πάσης πορνείας. penè eadem ad verbum, ut jam dixi, quæ Chryſoſtomus, qui de adulterio hîc agi concludit. Mens igitur, Nè quis *limites à Deo poſitos tranſgrediatur*, ſive, *fidem fallat*, aut, *quod fratris eſt ſibi vendicet.* quæ injuria πλεονεξία rectè dicitur. Capitis quinti initio dicitur, Περὶ δὲ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοί, οὐ χρείαν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι. Definitum autem tempus, καιρὸν hîc dici, cùm de illo imprimis agatur in quo omnem ſpem defixam habent, mirum non eſt: De quo die vel tempore hîc agi, manifeſtè ſequentia teſtantur. Interpres vetus, *De temporibus autem & momentis.* Pro quo recentior, *Porrò de temporibus & opportunitatibus.* quo non opus erat: Quaſi enim non ſit aliud καιρὸς & καλαιὸν: aut qui tempus certum prædicit ac definit, de opportunitate ejus agat. Sed & manifeſta numeri enallage, & quidem efficax, videtur. Proprium enim curioſitûs quibuſdam eſt, ſolicitè χρόνους καὶ καιρὸς ſcrutari; temporis noviſſimi præſertim, ac talis cujus indicium ut non ſemel Dominus ità hîc declinat Apoſtolus. Et inter cætera ſequitur, ὅτι ἡ ἡμέρα Κυρίου ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, ὅτως ἔρχεται. Neque dubium, quin ridiculi ſint illi de quibus hîc recentior interpres, qui venturum nocte Chriſtum ex hoc loco probabant: ac ſi diceret, ὅτι ἡ ἡμέρα ἔρχεται ἐν νυκτί. Sed & id ipſum quàm ſit ineptum, vel uno Matthæi convincitur loco; qui cap. 24. v. 43. Ἐκεῖνο δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται. non enim dixit, ὁ Κύριος, ſed, ὁ κλέπτης, & quidem ἐν φυλακῇ, ἔρχεται. niſi quis δύτερα φυλακὴ, καὶ φυλακὴ τρίτη Lucæ 12. 38. noctis eſſe partes, & quidem è re militari deſumtas, neget; aut aliud egiſſe Cenſorinum cap. 10. De die natali velit, cùm dixit, *Alii diem quadripartitò, ſed & noctem ſimiliter, dividebant. Id ſimilitudo teſtatur militaris, ubi dicitur, Vigilia prima, item ſecunda, & tertia, & quarta.*

Cap. 5. v. 1.

Cap. III.

Locus de Antichriſto, Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἶδατε. *de diſtinctione ejus & mente. Myſterium iniquitatis, Neronis tempore* ἐνεργούμενον. τὸ κατέχον οἶδατε, *& quid* τὸ κατέχειν. Ἐνεργεῖσθαι, *& quomodo hic uſurpetur.* μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται, *& an rectè ſic diſtinguatur.* Ἐνεργεῖται, κατασκευάζεται. Ὁ κατέχων *quis. Antichriſtus,* ΨΨ, *idem quod, Nero, Sabinorum linguâ. Nero, quare Antichriſtus, ſecundùm B. Hieronymum, Sulpicium Severum, aliòſque; & unde ea opinio.* ἡ ἀποστασία, ὁ ἀποστάτης, *Proſpero, qui Refugam vertit. Locus,* Εἰ Ν τις ὑμᾶς ἐκ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν *&c.* τοῦτον σημειοῦσθε. Σημειῶν. Ἐν σημείῳ ΨΨ. καὶ ἐγκοπήσεται ἐν σημείῳ. *Signa, exempla. Codicum in lectione loci diſcrepantia.* τοῦτο σημειοῦσθε, *è lectione Aſcticorum autoris.* τοῦτο σημειοῦσθε, τοῦτο πρὸς ἡμᾶς γράφετε. Σημειῶν, *Signare,* Γράφειν: *quam in rem B. Hieronymi adducitur locus. Chryſoſtomi lectio, & quomodo ac quo ſenſu admitti ea poſſit.*

Cap. 2. *alterius ad Theſſalon. Epiſtolæ* v. 6.

INter illuſtres ac maximi momenti locos ille eſt quo alterâ ad Theſſalonicenſes Epiſtolâ de adventu Antichriſti agit Apoſtolus, Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἶδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ. Quò magìs fortè optandum erat, de diſtinctione vera (ſine qua rectè intelligi non poteſt) & interpretatione magìs ſolicitos fuiſſe eruditos: Cùm totus ità conceptus fuiſſe videatur; Ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα· ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός (οὐ μεμνησθε, ὅτι ἔτι ὢν πρὸς ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; καὶ νῦν τὸ κατέχον οἶδατε) εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ· τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας μόνον, ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. ut hoc dicat, *Sceleſtus ille in domo Dei pro Deo, imò ſupra omne quod hoc nomine intelligitur aut dicitur, ſe gerit: adeò quidem ut in templo Dei locum vendicaturus ſit ſibi, ubi tanquam Deum ſeſe venditabit (an non meminiſtis quid de eo coram vobis dixerim? neque ignoratis quid ſit quod me nunc apertè vetat loqui) ut ſuo reveletur tempore. Inchoatum enim tantùm eſt myſterium iniquitatis: donec ille qui nunc obſtat quò minùs apertè loquar è medio tollatur. Tunc enim autor ille impuritatis omnis injuſtitiæque revelabitur.* Τὸ μόνον certè tunc ἐνεργούμενον, ſive id quod inchoatum Neronis tantùm tempore erat, (quo ſenſu id Apoſtolus accepit) impleturus erat Antichriſtus. Neronem autem cur offendere timuerit, non eam tantùm fuiſſe ſuſpicor cauſam quam Chryſoſtomus, atque ex eo Theophylactus, adferunt; Ut doceat, non temerè irritandos eſſe τοὺς κρείττους, nec periculum, quod ſanè haud exiguum ex eo imminebat Apoſtolo, incurrendum eſſe: ſed imprimis, Quòd addictos ſibi quoſdam, quos jam Chriſto lucrifecerat, in aula haberet: De quibus ad Philippenſes 4. 22. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. quibus periculum haud leve ſic conciliaſſet. Jam verò quis duriſſimum neget, ut vel Romanum imperium vel Nero κατέχειν, hoc eſt, *remorari*, Antichriſtum dicatur? & ſi remoretur, cur jam inchoari regnum ejus ait? Cùm contrà uſitatum ſit, ut id quod obſtat quò minùs quæ coràm diximus aut dicere optamus perſpicuè in literis exprimamus, τὸ κατέχον dicatur. Sed & cùm ſequitur, Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται, non rectè Vetus, *operatur*; qui, *Nam myſterium jam operatur iniquitatis.* ut nec, meo animo, Recentior, qui, *peragitur*, reddidit: quomodo enim peragitur ſi, ut ipſi volunt, differtur? Heſychius, Ἐνεργεῖται, κατασκευάζεται, *præparatur, adornatur, inſtruitur.* Quæ mens Apoſtoli: quod ſequentia docent. Sed & cùm additur, μόνον ὁ κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσου γένηται, mirificam ellipſin, ut ſe expedirent, eruditi excogitarunt. quam ità ſupplent, *tantùm qui nunc obſtat, obſtabit uſquè dum è medio fuerit ſublatus*; diſtinctionem non rectam, ut arbitror, ſecuti: quam tamen antiquiſſimam eſſe, vel ex Tertulliani interpretatione patet. Quantò autem rectiùs, Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας μόνον, ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται? Quibus vocum trajectionibus nihil Apoſtolo uſitatius. Quis autem ὁ κατέχων?

v. 7.

τίχων? Si Chryſoſtomo credimus, Nero: qui ad imperium Romanum omnia hæc refert; tum & Antichriſti typum eſſe ſtatuit Neronem. Et certè Antichriſtus אל, *robuſtus*, ſive Deus מעוזים dicitur: quod linguâ Sabinorum, *Nero*. Vide quæ de eâ voce Tranquillus & alii notarunt. In mente autem, credo, viris illis ſanctis fuit, quòd progenies Cæſarum in Nerone, ab eodem Tranquillo & aliis, deſiiſſe dicatur; quemadmodum idem notat, nullo eos neceſſitatis gradu Galbam contigiſſe. Sed & inter cauſas cur de Nerone ità judicarent, fortè fuerit, Quòd primùm hoc Principe Judæis arma illata eſſe volunt. B. Hieronymus ad Danielis 9. *Et volunt à paſſione Domini uſque ad Neronis imperium annos eſſe triginta quinque, quando contra Judæos Romana primùm arma commota ſunt.* cùm eodem capite notet, *Poſtea verò ab octavo Claudii Cæſaris anno, contra Judæos Romana arma correpta.* Quanquam quis, qui imprimis Tacitum atque ejuſdem ævi ſcriptores legit, ignorare poteſt quàm crudeliter Chriſtianos Nero perſecutus ſit? qui, ut loquitur Sulpicius Severus, ob immania flagitia *dignus exſtitit qui perſecutionem in Chriſtianos inciperet, ſiquidem opinione receptum ſit, ipſum Antichriſtum venturum.* Nè illud quidem prætermittendum exiſtimo, quòd cùm antè dicitur, Μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, Proſper, ac ſi ſcriptum eſſet ὁ ἀποστάτης, *refuga* vertit; *Cùm venerit*, inquit, *refuga primùm, & revelatus fuerit homo peccati, filius perditus.* quem in Dimidio temporis vide. Non procul à tertii capitis fine dicitur, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε. Quam diſtinctionem conſtantiſſimè tuentur qui recenter hæc interpretati ſunt eruditi: ut illud διὰ τῆς ἐπιστολῆς ad τῷ λόγῳ referatur, & epiſtolicus intelligatur ſermo; τὸ σημειοῦν verò de excommunicatione dicatur. Ego autem τὸ σημειοῦν aliquando hîc exiſtimabam dici, quomodo ἐν σημείῳ τίθ Helleniſtis: τοῦτο σημεῖον ἔσται, hoc eſt, ἵνα ὑμῖν εἰς σημεῖον ᾖ. ut in illo Numer. 26. 10, 11. *dum conſumſit ignis ducentos quinquaginta viros, qui fuerunt in ſignum,* καὶ ἐγένηθησαν ἐν σημείῳ. quod eſt, לנס, *in exemplum quod caveatur. Signa* enim ſunt exempla. Neque aliter quidam illud B. Hieronymi, Epiſtolâ ad Lætam De inſtitut. filiæ, accipiunt; *Caveat omnia Apocrypha. Et ſi quando ea, non ad dogmatum veritatem, ſed ad ſignorum reverentiam, legere voluerit, ſciat non illorum eſſe quorum titulis prænotantur.* Cæterùm licèt emendatiſſimi codices, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε, habeant, planè ſatìs ac perſpicuè; tamen meliùs fortè, qui τοῦτο habebant. Quos ſecutus eſt Aſceticorum autor, qui, Καὶ πάλιν ἑτέρωθι, φησὶ μηδὲν ἁρπαζομένων ἀλλὰ περιεργαζομένων, ἔλεγε, Τοῦτο σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε αὐτοῖς, *Rurſuſque alibi, de iis qui nihil agunt, ſed aliud ſemper agunt, dixit,* HOC NOTATE, NEQUE INTEREA CUM TALIBUS VERSAMINI. optimè; niſi ſi memoriæ hoc dedit. Tantum abeſt, ut cum recentioribus ad excommunicationis notam hoc referam. Quanquam nec omnino refragari auſim, ſi quis illud τοῦτο σημειοῦσθε, τοῦτο πρὸς ὑμᾶς γράψατε, *hoc ad nos ſcribite*, interpretetur: ut mens ſit, *Si quis ſermoni noſtro non paret, hoc ipſum ad nos ſcribite; hoc ipſum epiſtolâ nobis ſignificate.* Neque aliter Eccleſiaſtici ſcriptores Latini eâ voce utuntur. B. Hieronymus Apol. 1. adversùs Rufinum, *Superfluum erat per ſingula Apoſtoli teſtimonia eorum nomina ponere quorum me opuſculum tranſlaturum in Præfatione ſignaveram.* Sin autem τοῦτον legas, idem quod poeta dixerit,

Fingere qui non viſa poteſt, commiſſa tacere
Qui nequit, hic niger eſt: hunc tu, Romane, caveto.

quemadmodum & hîc, καὶ μὴ συναναμίγνυσθε, habes. Quo ſenſu cum Chryſoſtomo ὑμῶν legam, Εἰ δέ τις οὐχ ὑπακούει τῷ λόγῳ ὑμῶν. Sed & cùm ſequitur, Ὁ ἀπασμὸς τῇ ἰδίᾳ χειρὶ Παύλου, ὅ ἐστι σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ, ità τὸ, σημεῖον, rectè accipi poteſt, ut cùm Juriſconſulti *ſignum, quo quid fidei cauſâ obſignatur*, eſſe dicunt: Ut σημεῖον hîc loco σφραγῖδος ſeu *ſigilli* ſit; ejuſdémque loco, aut ejuſdem efficaciæ, manu ejus ſcripta illa ſalutatio. Heſychius, Σημεῖον, πῖρας, ἢ σφραγίς. Gloſſarium vetus, Σημείοις, σφραγῖσι. Item, *Signa*, Σώδια, καὶ σημεῖα, καὶ σφραγίδες. ut in illo,

Et:

Et ſigno læſo non inſanire lagenæ.

quo & ſignabantur quæ à furto & rapina ſibi vendicabat dominus. Adde, quòd σημεῖον hoc, legitimum eſſe Apoſtoli ſcriptum, non νοθεύειν aut *ſpurium eſſe*, ſic probaret. Cujus rei causâ & nomen præfigebatur: Quod ipſum quoque σφραγῖδα Theognis dixit; qui,

Κύρνε, σοφιζομένῳ μὴ ἐμοὶ σφρηγὶς ἐπικείσθω
Τοῖς δ' ἐπίσην λήσει δ' ὕστατα κλεπτομένη.

deinde quod ſignum illud ſive σφραγὶς ſit oſtendit, cùm addit,

Ὧδε γὰρ πᾶς ἐρέει, Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη
Τῶ Μεγαρέως.

Nemo, inquit, de autore ſcripti dubitabit, cùm nomen ipſum operi inſertum leget. Quod ut, cum Herodoto, Thucydide, ac nonnullis è Prophetis, aliàs Apoſtolus præmittat, hìc repetit, & quaſi epiſtolæ ſubjungit, cùm, Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, addit. ubi ἰδιοχειρία ſimul ac nomen, tanquam gemina σημεῖα ac σφραγῖδες, habes.

Capita

Capita Epiſtolæ I. ad Timotheum.

α'. Περὶ τῆς εἰς ἀληθῆ Θεοῦ ὁμολογίας, τῷ ἀφορισθῆναι τοιαύτης ἀνάγκης.
β'. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ ὁμολογίας εἰς εὐαγγελισθῆναι ὑπὸ Παύλου, καὶ χάριν Θεοῦ.
γ'. Παραγγελία περὶ πίστεως καὶ εὐσυνειδήτου διακονίας, ἧς ἔνδεν κίνδυνος.
δ'. Περὶ εὐχῆς, ὅτι ὑπὲρ πάντων ποιεῖσθαι τὰς αἰτήσεις, ἀπαρέσκεσθαι σωθῆναι.
ε'. Περὶ διδασκάλων, ὅτι ἄνδρας χρὴ καὶ οὐ γυναῖκας εἶναι, διὰ τῶν φύσιν καὶ τὸ πάθος τὸ ἐξ ἀπάτης, ὃ λύει γέννησις ἡ τοῦ Χριστοῦ, καὶ πίστις αὐτῆς καὶ βίος.
ς'. Περὶ τῆς ἀρετῆς ἐπισκόπων. ἐν ᾧ, περὶ διακονιῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.
ζ'. Περὶ θείας οἰκονόμου. ἐν ᾧ, περὶ τῆς ἐσομένων αἱρέσεων δημοσίων.
η'. Περὶ ἀγῶνος εὐσεβείας ἐπ' ἐλπίδι.
θ'. Περὶ ὀθνειολείας ἀπὸ καὶ τῆς ὁμιλητείας.
ι'. Περὶ τοῦ ἁρμοζόντως ἡδέως περιφέρειν.
ια'. Περὶ χηρῶν ἡλικίας, καὶ τρόπε, καὶ διακόνισσαι αὐτῶν.
ιβ'. Περὶ πρεσβυτέρων τιμῆς.
ιγ'. Περὶ χειροτονίας ἀσφαλῶς.
ιδ'. Ὅτι οὐδὲν ἄργον λανθάνει.
ιε'. Περὶ δούλων ὑπακοῆς.
ις'. Καὶ ἀ φιλοκερδῶν καὶ ψευδοδιδασκάλων.
ιζ'. Παραγγελία φεύγειν ἀεὶ κενοφωνίας ὑπακοὴς ἄχει τινὰς.
ιη'. Πλουσίων ὀλιγία ἐπὶ τῷ ὄντως ζωῆς.

Et ſigno Læſo non inſanire lagenæ.

quo & ſignabantur quæ à furto & rapina ſibi vendicabat dominus. Adde, quòd σημεῖον hoc, legitimum eſſe Apoſtoli ſcriptum, non νοθεύειν aut *ſpurium eſſe*, ſic probaret. Cujus rei causâ & nomen præfigebatur: Quod ipſum quoque σφραγῖδα Theognis dixit; qui,

Κύρνε, σοφιζομένῳ μὴ ἐμοὶ σφρηγὶς ἐπικείσθω
Τοῖσδ' ἔπεσιν· λήσει δ' ἔπος κλεπτόμενον.

deinde quod ſignum illud ſive σφραγὶς ſit oſtendit, cùm addit,

Ὧδε δὴ πᾶς ἐρέει, Θεύγνιδός ἐστιν ἔπη
Τῶ Μεγαρέως.

Nemo, inquit, de autore ſcripti dubitabit, cùm nomen ipſum operi inſertum leget. Quod ut, cum Herodoto, Thucydide, ac nonnullis è Prophetis, aliàs Apoſtolus præmittat, hìc repetit, & quaſi epiſtolæ ſubjungit, cùm, Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, addit. ubi ἐπιστολὴ ſimul ac nomen, tanquam gemina σημεῖα ac σφραγῖδας, habes.

Capita

Capita Epiſtolæ I. ad Timotheum.

α. Περὶ τῆς εἰς ἀληθῆ Θεοῦ διδασκαλίας, καὶ ἀφορισμοῦ τοιαύτης ἀναγκαίας.
β. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς εἰς εὐαγγελισμὸν ἐθνῶν λαοῦ, καὶ χάριτος Θεοῦ.
γ. Παραγγελία περὶ πίστεως καὶ εὐσυνειδήτου διαγωγῆς, ἧς ἀνάνδρως κινδυνεύουσι.
δ. Περὶ εὐχῆς, ὅτι ὑπὲρ πάντων ποιεῖσθαι χρὴ καὶ ὑπὲρ γυναικῶν ἐν σιωπῇ, διὰ τὸν φύσιν καὶ τὸ πάθος τὸ ἐξ ἀρχῆς, ὃ λύει γέννησις ἐν τοῦ Χριστοῦ, καὶ πίστις αὐτῇ καὶ βίου.
ε. Περὶ τῆς ἀρετῆς ἐπισκόπων. ἐν ᾧ, περὶ διακονιῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν.
ζ. Περὶ θείας οἰκονομίας. ἐν ᾧ, περὶ τῶν ἀποβάντων αἱρέσεων διαμονικῶν.
η. Περὶ ἀγῶνος εὐσεβείας ἐπ' ἐλπίδι.
θ. Περὶ ὑπομονῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ὁμιλητείας.
ι. Περὶ τοῦ ἁρμοζόντως ἑκάστῳ περιφερείας.
ια. Περὶ χηρῶν ἡλικίας, καὶ τρόπου, καὶ διακρίσεως αὐτῶν.
ιβ. Περὶ πρεσβυτέρων τιμῆς.
ιγ. Περὶ χειροτονίας ἀσφαλοῦς.
ιδ. Ὅτι οὐδὲν ἄργον λανθάνει.
ιε. Περὶ δούλων ὑπακοῆς.
ις. Καὶ ἃ φιλοσοφοῦν καὶ ἀνθελληνίσκειν.
ιζ. Παραγγελία φοβερὰ περὶ καθαρᾶς ὑπακοῆς ἄχει τέλους.
ιη. Πλουτεῖν ἐλπίδα ἐπὶ τῷ ὄντως ζωῇ.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD PRIMAM EPISTOLAM PAULI AD TIMOTHEUM;
Sive,
Liber decimus quartus.

CAP. I.

Locus, Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. Πιστὸς ὁ λόγος, *& quomodo dicatur. Humanus ſermo;* Ἀνθρώπινος λόγος, & Ἀνθρώπινον λέγειν, *quomodo uſurpata Apoſtolo.* Ἐν ἀληθείᾳ λέγω. *Locus,* Ὃς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις. *pro quo* μυστήριον *legendum, aliis videri.* Μαρτύριον *de Paſſione.* Μαρτύριον & μαρτυρία, *voces Helleniſticæ, de Doctrina.* Μαρτυρία θεόπνευστος, *Scriptura Sacra.* Φυλάσσειν τὴν μαρτυρίαν. Ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ. *Illuſtris locus,* Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, *&c. ejuſq; interpretatio. Adam non deceptus, quomodo dicatur: Diverſa diverſorum de eo loco ſententiæ, ejúſque interpretationes.* οὐκ ἠπατήθη ἀλλὰ γυνή. *Hebraiſmus,* οὐκ ἠπατήθη, *ſed & quomodo uſurpatum.* Ὁ διὰ τοῦτο οὐκ ἐθαυμάσθη. Ὁ λαὸς οὐ συνῆκαν. *Syri interpretatio.* עַל דְּלָא *pro quo* עַל דְּלָא *Thargumiſtis nonnunquam uſurpatum.* ἐν ἀγνοίᾳ γόνυ, *& an locus rectè redditus.*

Cap. 1. v. 15. PRiore Epiſtolâ quam ad Timotheum, legitimum, ut ipſe vocat, in fide filium, Apoſtolus ſcripſit, inter alios locus ille occurrit, Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, &c. Ubi, Πιστὸς ὁ λόγος, Hebraiſmus Apoſtolo uſitatus: ut, quoties magni aliquid momenti adfert cui fidem aſſtruendam putet, hâc formulâ utatur; fere ut נֶאֱמָן אֲמוּנָה אָמֵן, Dominus: ac ſi dicas, *Certa res eſt.* Ità enim illi (quod ignorat nemo) ſuo דָּבָר ututuntur: pro quo, *humanus ſermo,* Ambroſius & Auguſtinus. Qui magnus verè Doctor, tanquam de recepta interpretatione ac certa, quædam ſecurus θεολογεῖ, quæ quomodo huc faciant cogitandum; *Quare humanus,* inquit, *non Divinus? Proculdubio niſi iſte humanus ſermo etiam Divinus eſſet, dignus omni acceptione non eſſet. Sed ſic ſermo iſte humanus & Divinus, quomodo eſt ipſe Chriſtus & homo & Deus. Si ergò rectè intelligimus, ſermonem iſtum non ſolùm humanum eſſe verùm etiam Divinum, quare Apoſtolus humanum maluit dicere quàm Divinum? Proculdubio enim, qui non mentiretur ſi diceret Divinum, non ſine cauſa maluit dicere humanum. Hoc ergò elegit per quod Chriſtus in mundum venit: Venit enim per quod homo erat: per quod Deus erat, ſemper hîc erat.* Quæ ut vera ſint, an, ut dixi, huc faciant, videndum erit. Adde, quòd ἀνθρώπινος λόγος, aut ἀνθρώπινον λέγειν, longè aliud Apoſtolo; qui eo utitur, cùm humano more de Deo aut Divinis loquitur: ut in illo, ἀνθρώπινον λέγω, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Quid ergò Πιστὸς ὁ λόγος ad τὸν ἀνθρώπινον λόγον? *Deum enim veracem, omnem autem hominem mendacem eſſe,* rectè Apoſtolus dixit. quid ad Chriſtum, qui eſt ipſa veritas? Πιστὸς ergò λόγος, non *humanus*, verùm βέβαιος (ut loqui Helleniſtæ ſolent) καὶ ἀληθής. Et quis formulam ſcriptoribus his uſitatam, ἐν ἀληθείᾳ λέγω, ignorat? Capite ſecundo, de loco illo, Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, verè dici poteſt, quot interpretes, tot ſententias fuiſſe: Inter quos nè in ipſa quidem verſione ſatis convenit: cùm alii, *cujus teſtimonium*

Cap. 2. v. 6.

temporibus.

temporibus ſuis confirmatum eſt; alii, *ut eſſet teſtimonium temporibus ſuis*; alii, *Chriſtus inquam, teſtimonium illud ſuis temporibus* [*deſtinatum.*] quæ Recentioris interpretatio eſt; ut Chriſtus ipſe μαρτύριον dicatur. Quod cùm durum eſſe exiſtimaret ipſe, μυστήριον legendum cenſet; *Mihi tamen*, inquit, (*ut dicam quod ſentio*) *magis placeret legere* τὸ μυστήριον, *id eſt, myſterium illud, ſive, arcanum: quamvis id in uno tantùm vetere codice deprehenderim.* Quod ipſum veteres Græcorum Theologi cùm intelligerent, τὸ, μαρτύριον, ad τὸ πάθος τὸ σωτήριον ſive *paſſionem ſalutarem* retulerunt; cùm & ἀντίλυτρον præcedat. Ità ergò illi, τυτέσι, διὰ τοῦ μαρτυρίου ἐγένετο ὁ υἱὸς ἀντίλυτρον· ὃ ἐφερμηνεύων, τοῦτό φησι νῦν, ὅτι ἀντίλυτρον τὸ μαρτύριον λέγει, τυτέσι, τὸ πάθος. quaſi *martyrium*, credo, ipſa paſſio, ac ſic ipſe Dominus *martyr* dicatur, *quia μαρτυρήσων τῇ ἀληθείᾳ venit*, inquiunt. Iis igitur ſi credimus, ipſa paſſio μαρτύριον hìc erit. B. Chryſoſtomus, *Filium non minùs aſt teſtimonium dediſſe Patri, quàm Patrem Filio.* Sed quò iſta, aut quomodo expediunt hunc nodum? Aliquid igitur & nos dicamus. Μαρτύριον & μαρτυρία voces eſſe Helleniſticas quæ *doctrinam* notant, etiam aliàs diximus; quibus illi Hebræorum עֵדוּת, cùm de *doctrina* uſurpatur, expreſſerunt. Neque aliter non rarò SS. Patres, μαρτυρίαν διδόντων, Scripturam Sacram dicunt. Nyſſenus contra Eunomium, ἐπειδὴ γὰρ κριτήριον ἀσφαλὲς τῆς ἀληθείας ἐστὶ παντὸς δόγματος ἡ διδόντος ὅτι μαρτυρία. exemplo Moſis, ut & Davidis, cæterorúmque, apud quos ab Helleniſtis φυλάσσειν τὰ μαρτύρια dicuntur pii. Quomodo & ipſe 1. ad Cor. 1. 6. noſter, Καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν. ubi τὸ μαρτύριον Χριστοῦ, non τὸ μαρτύριον Χριστός, dixit. Quid ſi τὸ μαρτύριον igitur, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, *doctrina, evangelium*? Quid autem, καιροῖς ἰδίοις? Μαρτύριον καιροῖς ἰδίοις, *doctrina ſuo tempore*, vel *deſtinato, revelata* dicitur. Et ſequitur, εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος. Notum & illud, ἡ μαρτυρία Θεοῦ πιστή. Sed quid moramur, cùm diſertè ipſe ſe Apoſtolus Epiſtolâ ad Titum c. 1. v. 3. interpretatus ſit? ubi λόγον, ut hìc μαρτύριον, dixit; Ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου, ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεὸς πρὸ χρόνων αἰωνίων, ἐφανέρωσε δὲ καιροῖς ἰδίοις. deinde novo, ut nunc diſtinguitur, verſu, τὸν λόγον αὐτοῦ ἐν κηρύγματι ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ. Quemadmodum neque hoc ipſo loco πιστὸς ὁ λόγος malè vel ſubſtituetur vel intelligetur; ut ſit, τὸ μαρτύριον τὸ πιστὸν καιροῖς ἰδίοις. Jam verò uſitatum Apoſtolo, ut doctrinam Evangelii *doctrinam crucis* dicat, ſive *teſtimonium*. Et hìc λόγος ille τοῦ σταυροῦ de quo 1. Corinth. 1. 18. idem: ubi, Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστὶ, τοῖς δὲ σῳζομένοις ἡμῖν δυνάμις Θεοῦ ἐστι. & ibidem verſ. 23. Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν. ibidem cap. 2. v. 2. cùm *nullam ſe ſcientiam profeſſum inter eos* ait, εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον, *præter Jeſum Chriſtum, eúmque crucifixum.* E quo patet cur, Ὁ δοὺς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, hìc dixerit. Quid ſi igitur hoc illſud μαρτύριον, illa doctrina de qua hìc agit? doctrina crucis nempe: quæ doctrina ſuo tempore ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων factus eſt, & ipſe Apoſtolus ad Roman. cap. 5. verſ. 6. Χριστὸς κατὰ καιρὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανεν dixit. Eodem capite illuſtris ille exſtat locus, Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε. Ubi fieri v. 14. non poteſt, quin ſolicitè eruditi cogitarint quomodo *non deceptus fuiſſe* Adam dicatur. Quem nodum interpres ac commentator ut ſolvat, *Seductus*, inquit, *certè fuit, ſed ipſius mulieris operâ, quæ hac in parte fuit Satanæ organon.* quaſi qui à muliere Satanæ organo decipiatur, non deceptus fuerit, aut non graviſſimè (quod pœna & hæreditas peccati teſtatur) is deceptus fuerit in quo humanum genus peccavit. Alii alia. Græci hoc velle Apoſtolum exiſtimant, Si deceptio Adami cum deceptione conferatur mulieris, nè deceptum quidem fuiſſe: Quod ex ipſius, ut arbitrantur, Adami verbis probant; qui, nè deceptus quidem ſe, ſed acciſſe à muliere, ac ſic comediſſe, ait: Eva autem, Ὅτι ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον, inquit. è quo inferunt, ὡς ἐὰν ἐσφάλη, τὰ βοηθοῦ ἀκούσας, *Non erraſſe, quòd auxiliatricem ſuam audiverit.* quaſi non & ſic Diabolum audiverit; aut quaſi non audire Deum potiùs quàm fœminam debuerit. Nec probare magis poſſum quod

Chryſoſtomus & alii adferunt; Deceptum non fuiſſe Adamum, cùm ipſe à fœmina, conſorte & libera, illa verò ab animali ſervo & dominationi ſubjecto fuerit decepta. ut nec quod Theophylactus, qui mulierem à cupiditate, virum à muliere ſeductum ait. Quaſi ex eo ſequatur, ὅτι οὐκ ἠπατήθη, *deceptum non fuiſſe.* Mirum ergò quàm ſe hîc antiqui torſerint: Inter quos nonnulli qui deceptum non fuiſſe Adamum aut ſeductum dicerent ὅτι ἀγνοῶν ἐφαγεν, ἀγνοῶν ἁπλοῦν ὄφιν ὄντα, *ignarum ediſſe*, ſcilicet, *quòd unde id adferret mulier, neſciret.* quod non ſine cauſa ad ipſum Geneſeos locum Procopius, qui in alia ſententia, refutat: ubi, inter alia, Ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα οὐκ ἀπίστα, ἀλλὰ πείθει· καὶ μάρτυς ὁ Παῦλος, Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη. Πῶς οὖν κατακρίνῃ ἐπειδὴ ἔπεισεν αὐτὸν ἐκεῖνη φαγεῖν, ἵνα μὴ μόνη διαβαθῇ, *Mulier non decipit virum, ſed perſuadet: Teſtis Paulus, cùm dixit,* ADAM SEDUCTUS NON FUIT. *Quomodo igitur condemnatus fuit? Quia ut comederet illa perſuaſit, nè ſola deſlecteret.* Quaſi qui malum perſuadet, non decipiat; aut qui perſuadendo decipit, non fallat. *Eva*, inquit, *non decepit eum, ſed perſuaſit.* Ac deinde paulò pòſt de altera ſententia; Τινὲς γάρ φασιν, ὡς ἀγνοῶν ἔφαγε, ἀγνοῶν ὄφιν ὄντα. Ἀλλ' ἐλέγχει Θεὸς, οὐχ ἁπλῶς λέγων, Ἐπειδὴ ἔλαβες, ἀλλ', Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικός σου, *Quidam enim dicunt, Ignarum ediſſe, quòd ignoraret unde adferret. Quod refutat Deus, qui non ſimpliciter, Quia acepiſti, ſed, Quia vocem uxoris tuæ audiviſti, dixit.* Sed pergamus: eruenda enim veritas. Syrus, לא טעא, dixit, *non erravit:* De quo poſtea. Interim nec illi ſatisfaciunt qui πρῶτος aut πρότερος intelligunt, ac ſi οὐκ ἠπατήθη πρῶτος, *non prior deceptus eſt*, dicat, aut hoc velit. credo, quòd, πρῶτος ἐπλάσθη, præceſſit. Sed & nihil cauſæ quare eam vocem hîc diſſimularet. Abſolvemus eruditos. Hebræi difficulter ac rarò τὸ, οὔπω, exprimunt; pro quo nonnunquam ſuo לא utuntur: quod per לא indefinitúmque modum Helleniſtæ exprimunt. Exemplo ſit Eſdræ illud 3.6. ויכל יהוה לא יסד, *Et templum Jehovæ nondum erat fundatum*, Καὶ ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου οὐκ ἐθεμελιώθη, *nondum.* Ità 2. Paral. 30.3. *& populus necdum congregatus erat in Hieruſalem*, Ὁ λαὸς οὐ συνήχθη ἐν Ἱερουσαλήμ. Ità quod Aggæus c. 1. v. 2. *Nondum venit tempus domûs Domini ædificandæ.* Helleniſtæ, Οὐχ ἥκει ὁ καιρὸς τοῦ οἰκοδομῆσαι τὸν οἶκον Κυρίου. In Hebræo eſt, לא, *non venit*, hoc eſt, οὔπω ἦκει. Ergò, Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη, *Adam non deceptus erat*, hoc eſt, *nondum: & jam fœmina decepta ac tranſgreſſa*, ad verbum, *in tranſgreſſione, erat.* Græci, Καὶ Ἀδὰμ οὔπω ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἤδη ἠπατήθη καὶ παράβη, dicerent. Eodem modo Syrus לא hoc loco, pro quo paſſim עוד לא Targumiſtæ, Hebræi טרם & בטרם, Græci οὔπω dicunt. Syrus igitur ואדם לא טעא, *Et Adam non erravit.* quod quomodo dicatur, cogitandum erat, & jam diximus: ut ſic dicat, Fœminam priùs deceptam virum decepiſſe. Ac nè illud quidem ſcio, cur illud ἐν παραβάσει γέγονε, *cauſa tranſgreſſionis fuit*, converterint interpretes: Qui paraphraſes ejuſmodi in libris Sacris cum periculo conjunctas arbitror, ſi à verbis præſertim recedant. Neque hoc, ſed, Poſteriùs deceptum fuiſſe Adamum, dicit.

CAP. II.

Locus, Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, *&c. Matrimonium, & quomodo id exprimant Græci.* Γάμος. Τοῦ αὐτὸς γαμεῖ παῖδες. *Sumere in uxorem, ſumere in virum, Hebraïc: Ducere, Nubere. Jugalis* ζευγάρτες. διὰ τῆς τεκνογονίας. *Etiam B. Hieronymum*, ἐὰν μείνωσι, *legiſſe.* Γονεῖς. μετὰ σωφροσύνης. *Modeſtia; Caſtitas. Epiphanii interpretatio, & ab eo ἀγάπαω prætermitti. Pro* σωφροσύνη, δικαιοσύνη, *ab eodem citari. Veterum in adducendis locis Sacri contextûs quos adducunt licentia.*

Cap. 2. v. 15. EΣωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ ἁγιασμῷ, μετὰ σωφροσύνης. Ubi an non aliquantùm receſſerint à ſenſu interpretes, videndum erat. Imprimis enim mirum, quid eruditis perſuaſerit ut ità locum converterent ac ſi μείνῃ legeretur; quaſi ad ſolam mulierem referantur quæ ſequuntur. Quam libertatem ut omittam

omittam majorem videri quàm ut in Sacris admittenda ſit, alium manifeſtè ſenſum inducere videtur. Non habent Græci (quod niſi expertus vix credat) vocem quâ *matrimonium* exprimatur: itaque illius loco τοῦ γάμου utuntur; ut & Juriſconſulti Græci, cùm τοῦ αὐτοῦ γάμου παῖδας, *ex eodem matrimonio conceptos*, vocant: Qui &, cùm Matrimonium definiunt, definitum ejus, egeſtate vocis, γάμον faciunt. Quod & Latini imitantur, cùm *eum eſſe patrem* dicunt *quem nuptiæ demonſtrant*; hoc eſt, matrimonium: atque ità aliàs non ſemel. Quemadmodum & Hebræi circuitione utuntur, cùm, *ſumere in uxorem, ſumere in virum*, quod Latini *ducere* ac *nubere*, dixerunt: Quæ ipſæ quoque voces ex more ac ritu, initio matrimonii ibi uſitato, potiùs deſumtæ, quàm ut exprimendæ vel definiendæ rei de qua agimus nunc adhiberi poſſint. Et tamen, *ex uxore quam duxit, è viro cui nupſit*, dicimus, cùm *matrimonium* ſignificamus. Suum quoque זיווג *zivug*, de eodem, à Græcorum voce, quæ latiſſimè imprimis patet ac diffunditur, Magiſtri fecerunt: quâ & Syri ac Arabes non multùm immutatâ utuntur. Ut ſi Latinè *jugatos*, Græcè ζυγέντας dicas: Unde & *conjugium* & *vincla jugalia* poetis. Apoſtolus igitur, cùm nihil aliud quàm *matrimonium* innuere hîc vellet, τεκνογονίαν à fine dixit: qui, *Fœminam ipſo matrimonio* (ſive malis, *per matrimonium*) *ſi ſit ſanctum ſcilicet ac quale oportet, conſervatum iri*, ait. hoc eſt, *ſi in fide vera, vero amore, ſanctificatione ac caſtitate cùm viro permaneat*. Idem ergò dixit quod alibi, ὅτι ἡ γυνὴ ἐν τῷ ἀνδρὶ ἡγίασται, *fœminam in viro ſanctificatam eſſe*: niſi quòd & ſimul de liberis ibi, de calamitate ſexûs hîc agit. Τεκνογονία ergò, *matrimonium*: neque quicquam mutandum; Ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ ἁγιασμῷ, μετὰ σωφροσύνης, *ſi manſerint, ſi permanſerint*; uterque, ſcilicet. Nihil verius. Quemadmodum & τεκνογονία, ut de matrimonio, utrumque reſpicit. Etiam B. Hieronymum μείνωσι legiſſe, vel iſta obſervatio docet, *Sicut ſuprà de plurali numero Mulierum ad ſingularem, dicens*, MULIER ISTA SILENTIO DISCAT, *ità & hîc redit ad pluralem*. Adde, quòd τεκνογονία, viri propria, cum fœmina, quia de utroque agitur, ità communicatur: quemadmodum & γονεῖς parentes dicuntur. Quis autem dubitare poteſt quin σωφροσύνη eſſentialis matrimonii ſit virtus, cùm μετὰ σωφροσύνης additur? Et quæ eſt virtus illa? Quæ jus non excedit matrimonii, nimirum: quam generali voce *caſtitatem* Latini, σωφροσύνην Græci dicunt. Pro qua, *modeſtia*, recentiori placuit interpreti; qui, *ſi manſerit in fide ac charitate, & ſanctificatione, cum modeſtia*. cùm caſtitate ipſâ matrimonium ſanctificetur; tum autem quæ hîc ponit, non in marito tantùm, ſed & in uxore habeant locum. Epiphanium autem quis non miretur, qui cùm de ſalute Adami Adversùs Tatianos diſputat, ità locum hunc accipit ac ſi de Eva non de fœmina accipiendus eſſet? Φάσκει γὰρ οὗτος Εὔαν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, ὅτι σωθήσεται διὰ τεκνογονίας, ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει καὶ δικαιοσύνῃ, *De Eva enim Apoſtolus ait, fore, ut liberorum generatione ſervetur, ſi in fide maneant juſtitiáque*. Qui & ἁγιάσμου prætermiſit; cujus quare hîc mentionem fecerit Apoſtolus neſcire nemo poteſt: quemadmodum pro σωφροσύνῃ δικαιοσύνην ſuppoſuit. Ut non rarò licentiam admirer (de quo plura ſuo loco) quam in adducendis locis Sacris eruditi illi viri ſibi indulſerunt. Ibid.

CAP. III.

Locus, Πιστὸς ὁ λόγος, Εἴτις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Ἔργον, *Opus*. Ἔργον καλὸν, *Bona vita, Ambroſio*. Μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην. Μὴ πλήκτην, *Non percuſſorem*, &, *Qui conſcientiæ non percutit, B. Hieronymo*: & *an ἄμαχος talis*. *Locus*, Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν. Οἱ ἔξωθεν *qui*: *Ii qui foris ſunt*. Ὀνειδισμὸν. *Locus nobiliſſimus ac multùm vexatus*, ὅπως ὄφιν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος, σύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. *Chryſoſtomi interpretatio*. τῆς ἀληθείας, *eámque vocem quomodo veterum acceperint nonnulli*. Ἀλήθεια *ſive*, *Veritas Legi oppoſita & Umbræ*. *In* σύλῳ κιβωτὸς *& Arca præſentiam ſuam teſtatum olim Domicum*. Στύλος, *Helleniſtis quid*. Ἐν σύλῳ ἐκκλησίας, *veritas*. Οὐ ἡ

ἐκκλησία Θεὸν ἔτοιμον ἔχει. Ἑβραΐσμα. Στύλοι, *Prophetæ, Apoſtoli, Doctores.* Στύλος, *Quod in re unaquaque primum. Columna auroræ.* ἄγγελοι, *Eccleſiæ Doctores; & an non, cùm* ὤφθη τοῖς ἀγγέλοις *dicitur, ità ſit accipiendum: ὤφθη τοῖς κήρυξιν, ὑφ' ὧν κὴ ἐκηρύχθη ἐν τοῖς ἔθνεσι. Pro* ὤφθη τοῖς ἀγγέλοις *in quibuſdam codicibus* τῆς ἀνθρώπης *exſtitiſſe.*

Cap. 3. v. 1. TErtio ejuſdem Epiſtolæ capite legitur, Πιστὸς ὁ λόγος, Εἴτις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Ubi τὸ, ἔργον, *opus*, reddiderunt interpretes. B. Chryſoſtomus, πρεσβείας γὰρ ἔργον δεῖ. & ut fuſiùs interpretetur, addit, Εἴτις ταύτῃ ἔχει τῇ ἐπιθυμίαν, ὥστε μήτε τ' ἀρχῆς κὴ τ' αὐθεντίας ἐφίεσθαι μόνον, ἀλλὰ τῆς πρεσβείας, οὐκ ἐγκαλῶ· καλοῦ γὰρ ἔργου ἐπιθυμεῖ, φησὶν ἐπεὶ κὴ Μωϋσῆς ἐπεθύμησε τοῦ πράγματος, ἀλλ' οὐ τῆς ἐξουσίας, *Si quis hoc autem ità petit, ut non imperium & autoritatem appetat ſolùm, ſed & ut præſit, non intercedo:* OPUS ENIM PULCHRUM DESIDERAT. *ſiquidem & Moſes ipſum, licèt non poteſtatem, deſideravit.* B. Hieronymus, *Nec dicit,* SI QUIS EPISCOPATUM DESIDERAT, BONUM DESIDERAT GRADUM; *ſed,* BONUM OPUS DESIDERAT: *quòd in majori ordine conſtitutus, poſſit, ſi velit, occaſionem exercendarum habere virtutum.* Mirificè Ambroſiùs, *quia bonam,* inquit, *vitam appetit.* Neque dicam quid de his videatur nobis: hoc dicam, Eandem adhuc difficultatem ſupereſſe, cur ἐπισκοπὴν ἔργον dixerit: non aliter locutus quàm ſi, Εἴτις ἐπισκοπεῖν, ἤγουν τὸ ἐπισκοπεῖν, ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ, dixiſſet. Sequitur, Μὴ πάροινον, μὴ πλήκτην. Ubi conſultum non arbitror, ut B. Hieronymum audiamus, qui Adversùs Jovinianum interpretatur, *Non percuſſorem, id eſt, qui conſcientias non percutiat ſingulorum. Neque enim pugilem deſcribit ſermo Apoſtolicus, ſed Pontificem inſtituit quid facere non debeat.* Certè lethargicus ille Horatianus, de quo ille,

Vt lethargicus hic, dum ſit pugil & medicum urget,

ut pugil erat, quia medicum cædebat, ità πλήκτης rectè dici poterat. A quo vix abit Epiſcopus qui πλήκτης dicitur, & μάχιμος eſt; ut quavis de cauſa litibus ac pugnis intricetur. Heſychius, Πλήκτης, μάχιμος, ὑβριστής. quocum optimè convenit Apoſtolo, qui ὀπαδὸν & ἄμαχον opponit. Ut autem ἄμαχος ſit *qui conſcientiam non percutit*, aut ut de tali agat Apoſtolus, quis credat? Eodem capite cùm dicitur, Δεῖ δὲ καὶ τὴν μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν, non ignoro, ità locum etiam veteribus accipi quaſi οἱ ἑτεροδοξοῦντες, *qui aliter ſentirent*, quales tum pagani ſimilésque, intelligantur: itaqs in Epiſcopo requiri, ut & iis qui extra Eccleſiam, eámque ſummo ódio proſequebantur, ſe probaret: A quibus abeundum potiùs ac recedendum Scriptura monet. Cum qua difficultate & Chryſoſtomus luctatur. Quis autem dicat, ideo dandam Epiſcopo operam ut ſe infidelibus probet, *nè in laqueum incidat Diaboli?* Sequitur autem, ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμὸν ἐμπέσῃ κὴ παγίδα τοῦ διαβόλου. Quid ſi igitur, præter pietatem, morales quoque in Epiſcopo requirat virtutes? qualis caſtitas, cæteræque quæ morali Lege præcipiuntur: Quemadmodum ad Philipp. 3. 6. ipſe Apoſtolus, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, ἄμεμπτον ſe fuiſſe, ait. Ut ἀπὸ τῶν ἔξωθεν commendetur, qui non ab eccleſiaſticis modò ſed & moralibus ac legalibus commendatur virtutibus: qui κὴ ἐξ αὐτῆς τῆς ἔξω φαινομένης κατασκέυης, ut vigeſimus quintus Concilii in Trullo canon loquitur, extra reprehenſionem eſt. Interpres vetus, *ab iis qui foris ſunt*: qui, *Oportet autem illum & teſtimonium habere bonum ab iis qui foris ſunt.* ut *qui foris* ad verbum ſint οἱ ἔξωθεν, quomodo & pagani dicuntur. Eraſmus & Recentior *extraneos* dixerunt; eo, niſi fallor, ſenſu quo jam antè diximus. Eodem capite cùm dicitur, Διακόνους ὡσαύτως σεμνὰς, μὴ διλόγους, μὴ οἴνῳ πολλῷ προσέχοντας, eos intellexit quos eleganter οἰνοδωκάσας Iſidorus Peluſiota lib. Epiſt. 1. dixit, τὴν τοῦ οἰνοδωκάσας ἐρεθίζης; Ad nobiliſſimum qui hoc capite legitur locum, & qui omnium ferè hactenus ingenia exercuit, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στύλος κὴ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, operæprecium videre eſt quid notaverit Chryſoſtomus: qui, Ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος, στύλος κὴ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. οὐχ ὡς ἐκεῖνος ὁ Ἰουδαϊκὸς. τοῦτο γὰρ δεῖ τὸ σωθῆναι τ' πίστιν κὴ τὸ κήρυγμα· ἡ γὰρ ἀληθεια ὅτι τῆς ἐκκλησίας στύλος κὴ ἑδραίωμα, Quæ EST ECCLESIA DEI VIVI, COLUMNA

ET

ET STABILIMENTUM VERITATIS. *non ut Judaica illa. Hæc eſt enim quæ fidem continet & prædicationem: Columna quippe Eccleſiæ & ſtabilimentum, veritas.* ut pote *in qua nunc ſola veritas*, inquit B. Hieronymus, *ſtat firmata, quæ ante in Lege erat poſita, vel natura, quæ ſola ſuſtinet ædificium.* Qui magnus vir, ut & ſuperior, ità *veritatem* accepit quemadmodum cùm *Legi* opponitur & *umbræ*: ut in illo, *Lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Jeſum Chriſtum.* Porrò, ut hoc intelligatur, certum eſt, Dominum, priuſquam in Judaico habitaret templo, duo, quibus præſentiam ſuam teſtaretur, habuiſſe quaſi domicilia; στύλον νεφέλης, nempe, & Arcam. De priori non uno loco Scriptura: ut cùm dicitur, Ὁ δὲ Θεὸς ἡγεῖτο αὐτῶν, ἡμέρας μὲν ἐν στύλῳ νεφέλης &c. τὴν δὲ νύκτα ἐν στύλῳ πυρός, Exodi 13. 21. Eſt autem στύλος, עמוד, *ſtatio*, vel *locus in quo ſtatur ac ſedetur.* Ac nè quis dubitet, id ſanè in quo ſtat Rex aut ſedet, in libris Paralipomenon, ut & in libris Regum non ſemel, στύλος Helleniſtis dicitur: ut ecce, Καὶ ἔστη ὁ βασιλεὺς Ἰωσίας ἐπὶ τὸν στύλον αὐτοῦ, 2. Paralip. 34. 31. Quemadmodum ergò Deus olim in nube, ut & in arca, præſentem ſe exhibuiſſe, ità ἐν στύλῳ ἐκκλησίας veritas eſſe nunc rectè dicitur: quæ nunc habet στύλον, ex eorum de quibus dixi ſententia, non nubem, non arcam, non Judaicum, ut loquuntur illi, templum, ſed Eccleſiam: quemadmodum neque ſemper idem, neque eodem ſemper modo accipitur τὸ στύλος, neque *fundamentum* ſemper, ſed & quod illi imponitur, deſignat: ut in illo Sirachidæ, 26. 21. Στύλοι χρύσιοι ἐπὶ βάσιν ἀργυρᾶς, καὶ πόδες ὡραῖοι ἐπὶ ἴχνεσι ἴσχυσον. Sed nec στύλος νεφέλης, *fundamentum nebulæ*: ut cùm à ſcriptore Helleniſta ſedes ſapientiæ στύλος νεφέλης dicitur, Eccl. 24. 4. Quo ſenſu Patres antiqui, hujus loci ſcholiaſtæ, notant, ὅτι ἡ ἐκκλησία Θεὸν ἐποίκον ἔχει, *Deum inhabitantem, habere Eccleſiam.* Procopius ad Exodum, *Deum*, ait, ἡμέρας μὲν ἐν στύλῳ νεφέλης δεῖξαι αὐτοῖς τὴν ὁδὸν, τὴν δὲ νύκτα ἐν στύλῳ πυρός. δι' ἀμφοτέρων δὲ ἐτυπώθη Χριστὸς· στύλος μὲν καὶ ἴσφαλμα τῆς ἀληθείας ὄντι, *Deum interdiu quidem in columna nubis viam monſtraſſe illis, noctu verò in columna ignis. Utroque autem adumbrari Chriſtum: qui columna veritatis ac firma ſedes*, ut ſic exponam. Sed & Nyſſenus contra Apollinarem, eundem ἐν στύλῳ νεφέλης qui nunc in Eccleſia fuiſſe, oſtendit. Quanquam fortè nec ἴσφαλμα longè, ut hìc ſumitur, à στύλῳ abit; niſi quòd alterum plerunque, ut videtur, ſtantis, alterum ſedentis poſitum ac ſitum notet. Sed & quid ſit Medicis ὑπόσφαλος, è Galeno notum, qui cùm alii βαθὺν ſeu *profundum* interpretentur, τῆς καθημένοις, *ſedentibus*, eum tribuit. Deus igitur ut olim ἐν στύλῳ νεφέλης, ità nunc in Eccleſia: Et quemadmodum olim præſentiæ ſuæ elegit nubem, ità nunc, depulſâ omni nube, Eccleſiam, quæ eſt, στύλος ἀληθείας, *locus veritati deſtinatus*, &, ut rectè B. Hieronymus, *in quo ſtat firmata ejus veritas.* quanquam Baſilius in Catena Græca nondum edita, ut & Euſebius, etiam Procopius non uno loco, ac Nyſſenus, Apoſtolos, eóſque qui in ea eminent, ſic dici velint. Baſilius, Ἐστὶ καὶ στύλοι τῆς Ἱερουσαλὴμ οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὸ εἰρημένον, Στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἐκκλησίας. qui Apoſtolos ex hoc loco στύλους eſſe eccleſiæ καὶ ἑδραίωμα probat. Procopius ad 27. Exodi, Οὐκ ἄλογον δὲ τοὺς ἀποστόλους διὰ τῶν στύλων σημαίνειν. qui idem dixit. Item, πρὸς δὲ τοὺς ἀποστόλους, καὶ προφήτας καὶ διδασκάλους ἐλέγχει τὴν νόησιν· ὑ γὰρ μόνον Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης στύλοι τῆς ἐκκλησίας εἰσί, *non Apoſtolos tantùm, quales Petrus, cæteríque, ſed Prophetas quoque ità dici ac Doctores.* In quibus tamen locis non tam hunc quàm illum qui ad Gal. cap. 2. v. 9. reſpexiſſe dicas, Καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰάκωβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στύλοι εἶναι. utrumque enim aut confundunt nonnunquam aut conjungunt locum: Quia עמוד nempe, ſive στύλος, id interdum quod in re quaque primum eſt; ut cùm principium diei, עמוד השחר, *columnam auroræ*, Thalmudiſtæ dicunt. Interim ad νεφέλης στύλον ſi cum antiquis reſpexiſſe credimus Apoſtolum, manifeſtius id erit ſi diſtinguamus, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία, Θεοῦ ζῶντος στύλος, καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας. ubi enim Deus, ibi veritas: ubi veritas Dei, ibi veritatis ἑδραίωμα in Deo & verbo Dei. Sed & ità illâ repetitio tolletur, ἐν ὅπερ Θεοῦ, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Neque ignoro, quoſdam, & ingenioſè quidem, ut quibuſdam videtur, ità eundem diſtinxiſſe locum, ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζῶντος. Στύλος καὶ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, καὶ ὁμολογουμένως

μέγα

μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ. quod ſi voluiſſet Apoſtolus, potiùs, μέγα ἐστὶ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, dixiſſet. Cùm diſtinctionem jam receptam ipſe confirmet articulus ac tueatur; quod qui Græcè ſciunt negare non poſſunt: ut ſic quod antecedit, de Eccleſia; quod ſequitur, de eo quod docetur in Eccleſia dicatur: cui fideles tum doctores præſunt tum adminiſtri: Quos ἀγγέλους nonnunquam dici, ſuprà monuimus: nec negare auſim, ità accipiendum cùm dicitur, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, ὤφθη ἀγγέλοις, ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, ἀνελήφθη ἐν δόξῃ. Non enim mirum eſt, Dominum ab Angelis conſpectum: Cùm alterum ad magnum illud Novi Fœderis ſpectet myſterium, quòd Eccleſiæ paſtoribus videndum ſe exhibuerit, quòd eorum fideli operâ gentibus innotuerit, quòd toto in orbe prædicatus ſit: quæ ità inter ſe cohærent ut ſeparari vix poſſint. Quomodo & Johannes Domini præcurſor מלאך dicitur Prophetæ; qui, Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου, ὅστις ἑτοιμάσει ὁδὸν πρὸ προσώπου μου. Prophetæ, dico, qui & ipſe nomine Angelico Malachias dictus. Ut ità, ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος, ad Hebr. 2. 2. ut hîc κηρυχθεὶς ἐν ἔθνεσιν ab iis qui ad nunciandum ubique lætum illud nuncium magnúmque pietatis myſterium miſſi fuerunt, accipiatur. Qui ſunt ergò illi, ſive ἄγγελοι, ſive nuncii, quibus Dei Filius conſpiciendum ſe dedit? Illi præ cæteris de quibus alter Johannes dixit, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός, *vidimúſque gloriam ejus, gloriam ut unigeniti à Patre.* de quibus idem initio primæ Epiſtolæ magnificè, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα) *& manus noſtræ contrectarunt de ſermone vitæ. Et vita patefacta eſt,* Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, planè ut hîc, Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ. Adde & quæ ſequuntur, Ὃ ἑωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, *Quod vidimus & audivimus, annunciamus vobis.* ubi τὸ ἀπαγγέλλειν habes. Ut intelligamus quid Apoſtolus velit cùm ait, ὅτι ὤφθη τοῖς ἀγγέλοις, à quibus ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσι, *gentibus annunciatus eſt.* quod malim quàm ut ad beatos Spiritus hoc referatur. Neque Filius ſanè Dei, ut ab Angelis conſpiceretur, ſed ut à ſuis, huc venit: qui nec Angelis hoc dedit, ut eorum aſſumeret naturam, ſed Abrahæ ejúſque ſemini, ut autor ad Hebræos loquitur. Quæ & ſimilia cùm antiqui quoque viderent, in eo ſitum nonnulli volunt myſterium, quòd Angeli nobiſcum, aut apud nos, quod antè non viderant vidiſſent: quò & apparitiones Angelorum referunt, qui Domino nonnunquam ſe exhibuerunt: De quibus eruditi cogitent. Mihi interim, qui non legatos modò, Hebræorum more, ſed miniſtros quoque ἀγγέλους Helleniſtis dici memineram (ut cùm Eſaiæ 37. 24. עבדים, *miniſtri*, ἄγγελοι dicuntur) ſimpliciſſimum hoc videbatur: ac ſi dicat, ὤφθη τοῖς κήρυξιν, ὑφ' οὓς καὶ ἐκηρύχθη ἐν τοῖς ἔθνεσι, *viſus eſt verbi præconibus, à quibus & prædicatus eſt gentibus.* Adde, quòd pro ἀγγέλοις in quibuſdam codicibus ἀνθρώποις legi annotarunt eruditi.

Cap. IV.

Locus, Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες &c. ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, ejúſque ἀκολουθία· ἀσύνδετον. Διδασκαλίαι δαιμονίων. & δαιμονίων quid intelligendum nomine. *Mens loci.* Κεκαυτηριασμένοι, *quorum conſcientia cauterio reſecta. Urere & Secare: Cauteriare; Cauterio notare.* Τὸ, κεκαυτηριασμένοι, *ad ſervos referendum hîc videri.* Κεκαυτηριασμένη συνείδησις, *vitiata Sedulio, vel maculata.* Στίγματα ψυχῆς. *Locus,* Καλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων. *pro quo,* ἀντέχεσθαι βρωμάτων, *Peluſiotam legiſſe. De loco quid ſtatuendum. Apud elegantiores autores, alteri nonnunquam è nominibus tantùm reſpondere verbum. Judicium & Pœnas exercere: Cibos & Hortamina geſtare.* Locus, Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος. Ἀποδοχὴ Ἀποδέχεσθαι. Τεκνογονεῖν. Καταφρονεῖν τοῦ Χριστοῦ. Στρῆνος. τὴν πρώτην πίστιν ἀθετεῖν, & τὴ, πίστις, *ubi quomodo accipiendum.* Ἐπαγγελία· Συνδήκη· Πίστις *Helleniſtis quomodo nonnunquam accipiatur, idque eleganti loco probatum.* Παραιτεῖσθαι, & *an Recuſare. Locus,* Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι περιέρχεσθαι τὰς οἰκίας. μανθάνειν περιέρχεσθαι.

Loci

Loci vera lectio ac diſtinctio. Πεπληρώμθαι *fœminæ, & quales.* κ) μὴ βαρέσθω ὁ ἐκκλησία. Ἄρτος βιβλιδίου. *Ubi non eſt farina, non eſt Lex: ubi non eſt Lex, non eſt farina.* Locus, Μικὴν ὑδροποτεῖ, *&c. Loci ordo, & quæ parentheſi includenda.* Locus, Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, *eúmque quomodo Græcorum Canones interpretentur.* πρόσγνωσι εἰς νοῦν. *Loci interpretatio: quæ, & Sedulii ſententiâ, confirmata.* Locus, Ὡσαύτως κ) τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλα ἔχειν, *&c. quomodo cum ſuperioribus cohæreat.* Ὡσαύτως ἔχειν. Πρόδηλα *quæ.* πρόδηλα, ὅτι κρυβῆναι ὐ δύναται. *Explicatur mens Apoſtoli.*

CApitis quarti initio cùm legitur, Τὸ δὲ πνεῦμα ῥητῶς λέγει ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις κ) διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, non erat quòd torquerent ſeſe aut de conſtructione ſoliciti eſſent eruditi, multò minùs ut τὸ, δαιμονίων, de hominibus acciperent cœleſtis; cùm manifeſtum ſit δαιμόνιον, cujuſmodi in uſu Helleniſtis paſſim eſſe, alibi jam diximus: ut dicat, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις κ) διδασκαλίαις δαιμονίων, κ) ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, τὴν τε ἰδίαν κεκαυτηριασμένων συνείδησιν. neque aliter τὸ, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, accipiendum. Prædixiſſe enim vult Spiritum, *fore, ut extremis temporibus quidam deſciſcerent à fide, qui deceptoribus doctriniſque diabolicis attenderent, qui hypocriticè falſa loquerentur, quibus inuſta cauterio eſſet conſcientia.* Pro quo idem interpres, *quorum conſcientia cauterio reſecta eſt.* Quod in ſervis locum minimè habet, quibus cauterio notari atque muri tergum ſolet: quid autem tergo, præter ſtigmata, inuritur? Medici verò, ſive ſanguinem ſic ſiſtunt, ſive cariofis oſſibus ulceribúſque medentur, ſecant quidem, ſed & urunt; imò ſecant potiùs priuſquam urunt; nec cautere ſecant cùm ſic urunt. Notum illud Latini poetæ,

ſed immedicabile vulnus
Enſe recidendum eſt, nè pars ſincera trahatur.

Seneca, *Hoc erit non molli viâ mederi, ſed urere & ſecare.* ut aliud ſit urere, aliud ſecare. Καυτηριάζειν igitur, *cauteriare*, interpres vetus, *cauterio notare*, Eraſmus dixit. quod de ſtigmaticis hîc ſervis, aut qui ſtigmate in pœnam notantur, meliùs accipiam. Quomodo Sedulius κεκαυτηριασμένην συνείδησιν, *vitiatam, vel maculatam*, interpretatur: ut ad ſervorum ſtigmata aut ſceleſtorum referatur. Quemadmodum στίγματα ψυχῆς, de tali anima Patres uſurpant: Eunomius Panopliâ, ſive in Excerptis ejus nondum editis, quod ſciam; Τίς ἀμφιβάλλει σὲ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, οὐκ ἂν ἀσυγκρίτως πλέον ὑπερῤῥυήσει τὰ στίγματα, κ) ταῖς κηλῖδας, κ) τὸν μολυσμὸν τῆς ψυχῆς; *Quis de Sancto dubitat Spiritu, quin omnino magìs ſtigmata, maculas, ſordéſque purget animæ?* ubi ad maculas pollutionéſque animæ τὸ στίγμα refertur. Capite eodem cùm dicitur, Κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάλημψιν μὲτ εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς κ) ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν, propriam criſin exercuit Peluſiota, qui, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ſcribi poſſe exiſtimavit: ità enim lib. 4. Epiſtolâ 112. Ἐχρῆν γὰρ εἰπεῖν, Κωλυόντων γαμεῖν, κ) κελευόντων ἀπέχεσθαι βρωμάτων. deinde, ὅρα δὲ, μήποτε σὲ ἐν τοιχῷ ἢ μίαν κεφαλὴν γίγνῃ τὸ σφάλμα. Κωλυόντων γαμεῖν, ἀντὶ ἔχεσθαι βρωμάτων, *Videndum*, inquit, *an non è mutatione levi aliud ſubrepſerit; ut ſcribendum eo modo ſit quo dixi.* Uſitatum porrò non Græcis tantùm ſed Latinis quoque autoribus, ut alteri tantùm è nominibus reſpondeat verbum: Quale eſt, *judicium & pœnas exercere*; cùm judicium *exerceatur*, pœnæ *ſumantur*. Tacito imprimis uſitatum: quale eſt, quòd fœminæ, libello De Germanorum moribus, *cibos & hortamina pugnantibus geſtaſſe*, dicuntur; cùm cibi *geſtentur*, hortamina *adhibeantur*. Qui, *ad matres*, inquit, *ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare aut exſugere plagas pavent; cibóſque & hortamina pugnantibus geſtant.* Ità hîc κωλυόντων γαμεῖν, ſive γάμου, καὶ ἀπέχεσθαι βρωμάτων: cùm τὸ, κωλυόντων, alteri reſpondeat tantùm. Videantur tamen quæ de Hebræa voce, quam & τὸ, κωλύειν, exprimit, interpres notavit. Eodem capite dicitur, Πιστὸς ὁ λόγος κ) πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, *Fidelis*, inquit, *ſermo & omni acceptione dignus.* ut ad Hebræorum קבל *cabal*, ſive τὸ ἀποδέχεσθαι, alludat.

Cap. 4. v. 1, 2.

v. 3.

v. 9.

Cap. 5. v. 10. Quod & rectè alibi ad Deuteronomium, ni fallor, Fagio notatum. In viduarum, quæ verè tales ſunt, commendatione, ſequenti capite cùm legitur, εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενοδόχησεν, videndum an, ut aliud τεκνοτροφεῖν quàm τεκνογονεῖν eſt, ità & ad alios hìc referendum ſit. Τέκνα enim omnes filii Eccleſiæ ſunt illi quæ pro matre ſe gerit: Quemadmodum & blandiendi vox paſſim Græcis, τέκνον: ut cùm, τέκνον φίλε, uſitato ὦπαι κοεισμῷ Poeta dixit. Et ſequitur, εἰ ἐξενοδόχησεν. Quò divinum illud Gregorii Theologi de Gorgonia ſorore, in commendatione ejus, ſpectat, Ὀφθαλμὸς ἦν τυφλῶν, πὺς ᾧ χωλῶν, μήτηρ ᾧ ὀρφανῶν, *Oculum cæcorum, pedem claudorum, matrem fuiſſe pupillorum.* quales non tam educare quàm nutrire dicuntur. Vetus interpres, *ſi filios educavit.* Recentior, *ſi liberos educavit:* quod aliud jam eſſet. Certè junioribus τεκνογονίαν, ut & nuptias, commendat Apoſtolus; cùm τεκνοτροφεῖν eas vult quæ Eccleſiæ aut curæ ejus admoventur: in qua τεκνοτροφίαν propriorum, ſeu præcedat ſeu ſequatur, liberorum neceſſariam non puto. Eodem capite & illud legitur, Νεωτέρας ᾧ χήρας παραιτοῦ· ὅταν γὰρ καταστρηνιάσωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσι. Ubi, non ſimpliciter juniores rejici viduas, ſed ad munus de quo agit non admitti, nè ubi ad pauperum ſe applicuerunt curam, laſciviant, eruditi notant: ut ſic, poſtquam Chriſti ſuique muneris jam eas pœnitet, aut in eo negligenter ſe gerere cœperunt, ideóque de nuptiis cogitant, καταστρηνιᾶν τῷ Χριστῷ, καθυβρίζειν τὸν Χριστὸν, *injuriâ afficere eum cui ſeſe conſecrarunt*, dicantur. Quanquam & qui negligenter adverſùs aliquem ſe gerunt, ejúſque memoriam deponunt, καταστρηνιάζειν quodammodo. Σκληῶ enim שאנן: quod ut de *inſolentia*, ità de *ſecuritate* uſurpatur: Ut cùm Helleniſtæ, Διὰ τὸ ὀργιλωῖαί σε ἐπ' ἐμοὶ, καὶ τὸ σκληῶσε σε ἀνέβη ἐν τῇς ὠσί μου. Ubi Chaldæus, *Eò quòd irritaſti verbum meum* מימרי, *& tumultus tuus aſcendit ante me.* quem locum habuiſſe in animo Apoſtolum dicas. Chriſtus enim, ut loquitur Chryſoſtomus, is eſt ᾧ ὠμόσθησαν, *cui ſeſe conſecrarunt, cui fidem dederunt:* Quemadmodum ἐπαγγελίαν ipſam, ſive votum quo obſtricti ſunt, idem Chryſoſtomus σωθήκην, *pactum*, Apoſtolus πίστιν dixit: ſequitur enim, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν. quod, παρέβησαν τὰς συνθήκας, interpretatur. Quamvis autem conſtet quæ hìc πρώτη πίστις Helleniſtis, ipſum quoque munus πίστιν dici ſcimus. Illuſtris hanc in rem locus 1. Paral. 9. 31. ubi Mathathias Levites ἐν τῇ πίστει ἐπὶ τὰ ἔργα τῇς θυσίας τῷ πλάνῃ τῷ μαγειρῶν, *præfectus eorum quæ ſartagine fiebant*, fuiſſe dicitur: ità ut πίστις, אמונה, *officium*, aut *præfectura*, ibi ſit: Quomodo ἀθετεῖν τὴν πρώτην πίστιν, qui munus ſuum mutat, diceretur: quo nihil Hebraiſmum magiſque Helleniſtas ſapit. Viduas igitur, quales deſcripſit antè, καταλόγους, tales autem παραιτοῦς, quod eſt, *rejici, non admitti*, vult Apoſtolus. Ergò, Νεωτέρας ᾧ χήρας παραιτοῦ, *Juniores autem viduas rejice:* non autem *recuſa*, cum interprete; qui, *juniores autem viduas recuſa.* quaſi de matrimonio oblato agatur: cùm hoc ſenſu aliter Latini loquantur. Eodem capite locus ille occurrit, Ἅμα ᾧ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι περιέρχεσθαι τὰς οἰκίας· οὐ μόνον ᾧ ἀργαὶ, ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι, λαλοῦσα τὰ μὴ δέοντα. Ego autem (ut ſæpe idem de me dicam) eos demum optimè de Sacris mereri literis exiſtimo qui receptam lectionem, quantum poteſt fieri, tuentur: quam religionem nobis ut aſſcribant, niſi fallimur, neceſſe eſt qui noſtra hactenus legerunt. Cæterùm cùm Patres antiqui, neque uno loco (quod non ſemel monuimus) ætate ſuâ non Latinum modò ſed & Græcum alibi contextum vitioſè à ſcribis deſcriptum querantur, neque rarò (quod Peluſiotæ paulò antè exemplo, etiamſi neceſſarium non ſit, fieri ab iis probavimus) unius aut alterius emendatione literæ expedire ſe conentur, quod uſitatum etiam Chryſoſtomo ac aliis; aut non rectè id à ſanctiſſimis tentatum viris, aut quæ corrupta tum fuerunt, ab ipſa vetuſtate, quæ omnia corrumpit, emendata, ac nunc emendatè legi, neceſſe eſt ut dicamus. Neſcio autem an quis Græcæ peritus ut oportet linguæ, vel μανθάνουσιν ἀργαὶ pro eo quod eſt ἀργαί εἰσι, vel (quod nonnulli credunt) μανθάνουσι περιέρχεσθαι pro μανθάνουσι περιέρχεσθαι dici poſſe credat; quaſi quemadmodum Græcè πυγχάνει περιέρχομαι, aut πυγχάνει ἀργὸς ὤν, ità & μανθάνει ἀργὸς, μανθάνει περιέρχομαι, abſolutè dicatur: quorum tamen alterum recentiori interpreti, veteri atque Eraſmo alterum placuit.

Quid

Quid ſi autem locus non rectè (quod in antiquis, ut dixi, codicibus novum non eſt) diſtinctus, atque hinc leviter corruptus ſit? Neque enim dubitandum videtur, veram lectionem eſſe, Ἅμα δὲ καὶ ἀργαὶ, μανθάνουσι περιερχόμεναι τὰς οἰκίας (οὐ μόνον ἀργαὶ, ἀλλὰ καὶ φλύαροι καὶ περίεργοι) λαλοῦσι τὰ μὴ δέοντα, *Simul & ociosæ diſcunt, circumvagantes domos ſingulas (nec ociosæ tantùm ſed & nugaces ac curioſæ) quæ non oportet loqui*; aut *effutire*, ſi mavis. Res ipſa verum eſſe docet quod diximus. Hæ ſunt autem quas eleganter περιφερομένας ad Matthæum antiquus Theologus dixit; Τί γὰρ αἰσχρότερον γυναικὸς μεθύσης, ἢ ἁπλῶς περιφερομένης; Eodem capite legitur, Ἔστις πτωχὸς ἢ πτωχὴ ἔχει χεῖρας, ὑπαρχόντων αὐτῶν, καὶ μὴ ζαρείδῃ ἡ ἐκκλησία. Unde ἄρτον βεβαρυμένον comedere eos eleganter Sacri ſcriptores dixerunt qui aliorum cum incommodo in Eccleſia viverent: Epiphanius Expoſ. Fidei Catholicæ, Καὶ πῶς ἀπατῶσι τὸν βίον, τὰς χεῖρας λεπτὰς καὶ ἀπράγμονας ἑαυτοῖς ἐπινοοῦντες, ἵνα μὴ ἄρτον βίον διατελῶσι, μηδὲ ἄρτον βεβαρυμένον ἐσθίωσι. Quæ vox inter eas quas expreſſit qui Epiſtolas Ignatii, atque inter eas, quaſdam non illius, nomine ejus, neque dignas eo, dedit. Ibidem legitur, καὶ, Ἀξιῶ ὁ ἐργάτης τῆς μισθοῦ αὐτοῦ. Quis enim, ut Judæi dicunt, Legem aut diſcit aut docet, ſi farina deſit? Unde illud, אם אין קמח אין תורה אין תורה אם אין קמח, *Ubi non eſt farina, non eſt Lex: ubi non eſt Lex, non eſt farina.* Quod eodem legitur capite, Μηκέτι ὑδροποτεῖτε, cum ſequentibus, manifeſtè παρωδίᾳ diſtinguendum atque includendum eſt; niſi quis verſum integrum vigeſimo ſecundo præmittendum putet, qui cum hoc manifeſtè cohæret. Quod cùm nonnunquam faciendum eruditiſſimi interpretes judicent, vellem, nuperam diſtinctionem eſſe hanc, cogitaſſent; ideóque cùm non eſſent, nè tranſponi quidem potuiſſe verſus. Ordo autem de quo dixi, talis; Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις. (σαυτὸν ἁγνὸν τήρει· μηκέτι ὑδροποτεῖτε, ἀλλ' οἶνῳ ὀλίγῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.) Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. ut vigeſimus ſecundus cum vigeſimo quarto jungatur: Quo nihil manifeſtius: Χεῖρας, inquit, ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινώνει ἁμαρτίαις ἀλλοτρίαις. Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν· τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσιν. Quæ cohærere quis non videt? quemadmodum nihil magis ſcriptori huic proprium. Cùm autem dicitur, Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν, ſatìs obiter in ejus loci interpretatione defunctos fuiſſe è veteribus quoſdam, ſcire poſſunt qui Græcorum Canones legerunt: quibus voluiſſe Apoſtolus videtur, Ὅτι ἁμαρτιῶν τινῶν προαπολαμβάνουσιν καὶ ἕτεραι ἁμαρτίαι ἕπονται τούταις. hoc eſt, *Præcedere peccata quædam, quædam ſequi*; ſive, *cohærere inter ſe peccata, & admiſſo uno ſequi aliud.* Vide ſeptimi Oecumenici Concilii canonem ſeptimum: ubi tamen aliter ſenſiſſe Baſilium notat Zonaras; qui & τὸ ἐπακολουθοῦν aliter accepit. Pleriſque autem maximè in iis verbis, προάγουσαι εἰς κρίσιν, hæſiſſe aqua videtur. Quod ad judicium Divinum recentior interpres hîc refert; qui, *Quorundam*, inquit, *hominum peccata antè manifeſta ſunt, præeuntia damnationi; quoſdam verò ſubſequuntur.* quaſi κρίσις ſit κατάκρισις hoc loco, & ad Deum referatur; ac non potiùs προάγουσαι εἰς κρίσιν idem ſit quod προλαμβάνουσαι τὴν κρίσιν, *quæ judicium præcedunt.* Cùm τὸ, κρίσις, ſit judicium illius de quo antè egit; qui imponit nempe manum: de quo, Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, præceſſit. Ut hoc velit; Alia peccata manifeſta eſſe, quæ impoſitionem manuum præcedunt; de quibus judicare ideo poteſt qui imponit manum: unde & excuſari, ſi imponat manum, non poteſt: In aliis manuum impoſitionem hæc ſequi; quæ & poſt eam cognoſci: unde & de iis judicare ideo non poteſt: ut τὸ, τισὶ, quod ſequitur, pro τινῶν, etiam Chryſoſtomo autore, ponatur; Τινῶν ἀνθρώπων, inquit, αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, τισὶ δὲ καὶ ἐπακολουθοῦσι. de quo vellem interpres vetus aliíque cogitaſſent. Ergò προάγουσαι εἰς κρίσιν, *quæ judicium*, ut dixi, *antecedunt.* Eruditè Sedulius, ex antiquiore aliquo haud dubiò, *præcedentia*, hoc eſt, προάγοντα, *ea quæ antequam quis gradum Eccleſiaſticum accipiat committuntur*, eſſe notat. tum ad illa, *quorundam autem & ſubſequuntur* (ſic enim optimè ille, non, *quoſdam verò ſubſequuntur*) ità notat; *Poſt ordinationem*

ſciuntur aliorum peccata, quæ celaverant ante ordinationem. Neque dubitandum quin ex Helleniſtarum uſu, προάγουσι εἰς κρίσιν, dictum ſit: quod nec recentior interpres non vidit, quanquam, *præcuntia damnationi*, non, *quæ judicium præcedunt*, reddere hîc maluit. Cujus cætera cum iis quæ jam dixi eruditus lector conferre poteſt. *Quorundam hominum*, inquit Apoſtolus, *peccata antè manifeſta ſunt, quæ judicium* (illius nempe qui impoſuit manum) *præcedunt: quorundam verò ſubſequuntur.* Interpres vetus, προάγουσα εἰς κρίσιν, *præcedentia ad judicium*, dixit; nè τὸ, εἰς, videlicet, hîc vacet. Quomodo ſi accipiam, nè Bedæ quidem fortè interpretationem non admittam: qui, *Hæc præcedunt ad judicium, id eſt, quia ſi fuerit iſta ſubſecutum judicium, non eſt temerarium.* Eodem capite
v. 25. ſequitur, Ὡσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι· καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα κρυβῆναι οὐ δύναται. Ubi nondum video, ità cum ſuperioribus jungenda hæc eſſe ut exiſtimarunt eruditi, qui, *Itidem & bona opera antè manifeſta ſunt:* Cùm ſit gnomica potiùs & generalis eorum quæ præmiſit hactenus concluſio: ut ὡσαύτως ἔχειν cùm dixit (quomodo & Plato & alii loquuntur) *eodem modo hac in parte ſe habere, hoc commune habere, honeſta ac contraria* dicantur, *quòd celari non poſſint: Eodem*, inquit, *modo & bona opera manifeſta ſunt; & quæ aliter ſe habent, tegi non poſſunt.* Neque πρόδηλα, *quæ antè manifeſta*, ſed *quæ manifeſta ſunt* aut *fiunt*; aut ſimpliciter, *quæ omnibus apparent:* ut πρόδηλα & ναία Theologo, *quæ omnium in oculos incurrit.* Et quomodo bona opera ſemper *antè manifeſta*, cùm ad tempus lateant nonnunquam? quemadmodum peccata, quæ optimis quoque ad tempus imponunt: quod ille ipſe de quo agimus interpres Saulis, Judæ, aliorúmque hypocritarum exemplis hîc probavit. Et Apoſtolus, nè cui citò imponatur manus, jam monuit. Πρόδηλα igitur, ut ipſe Apoſtolus hîc loquitur, ὅτι κρυβῆναι οὐ δύναται, *quòd aliquando detegantur.* Unde hîc locum illum, *Nihil opertum quod non reveletur*, &c. Carthuſianus attulit.

Cap. V.

Locus, Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι. Ὑπὸ ζυγὸν εἶναι. *Locus,* ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται: *& quos intelligat Apoſtolus.* Βλασφημεῖν. Βλασφημίας *nomen quomodo poſteriori tempore uſurpatum. Locus,* Τεύφω, μηδὲν ὑπισχνούμενος. Σχοινοτενὴς *periodus: Et quæ ejus loci mens. Avaritia,* ἑτεροδιδασκαλίας *mater, non contrà: quò Apoſtoli ſpectare locum. Quod & alio ejuſdem loco confirmatur.* Φιλαργυρία: πλεονεξία: *Avaritia. Alia nonnulla.*

Cap. 6. v. 1. Capitis ſexti initium eſt, Ὅσοι εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δοῦλοι, τοὺς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίους ἡγείσθωσαν. Ubi, more Hebræorum, duram & quæ agitur ſub infidelibus ſive ἀλλοφύλοις ſervitutem ζυγὸν dixit: qualis Iſraelis in Ægypto; de qua Levit. 26. 13. licitur, Ἐγώ εἰμι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, ὁ ἐξαγαγὼν ὑμᾶς ἐξ Αἰγύπτου, ὥστε μὴ ὑμῶν δοῦλον, καὶ συνέτριψα τὰ δεσμὰ τοῦ ζυγοῦ ὑμῶν, καὶ ἤγαγον ὑμᾶς μετὰ παῤῥησίας. Ut primò de eorum munere ac officio nunc agat qui infidelibus inſerviunt: quæ ſervitus moleſtior acerbiórque quàm quæ fidei domeſticis ſervitur. Primò igitur de iſtis, deinde autem (illo
Ibid. nempe loco, Οἱ δὲ πιστὸν ἔχοντες δεσπότην) de cæteris. Sequitur, ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημῆται. A quibus? Ὑπὸ τῶν ἑτεροζύγων, hoc eſt, *Ab iis qui aliter ſentiunt.* Itaque μὴ βλασφημῆται, *nè opprobrium aut contumeliam ſubeat:* nè ad verba tantùm τὸ βλασφημεῖν referatur, cùm ſignificatione τοῦ חרף in piel uſurpetur. Quomodo βλασφημίας quoque nomen poſteriori tempore uſurpatum: ut cùm canone Concilii Carthaginenſis 15. dicitur, Τοῦτο δὲ πᾶσι Χριστιανοῖς δεῖ κεκήρυκται, ὥστε ὅσα βλασφημίας εἰσὶ, μὴ θεσπίζειν. ubi Zonaras, Βλασφημίας δὲ τὰ ἀσέμνως γινόμενα ἐπαλέσαν, ὡς βλασφημεῖσθαι πολλὰ τοῦ πρὸς ἀπίστων, *Blaſphemias ea eſſe ait quæ aliter quàm oportet fiunt, efficiúntque ut ab infidelibus fidetes traducantur.* Eodem capite cùm dicitur,
v. 4. Τεύφωται, μηδὲν ὑπισχνούμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, &c. videndum, an non longiſſima (quales, quæ χοινοτενεῖς à Criticis dicuntur) periodus eruditos hîc turbarit, qui τὸ, *is*, inſeruerunt; qui, *Is turget, nihil ſciens.* Cùm ſit potiùs σύνδεσμον. ut loci mens ſit hæc ac diſtinctio; Εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι

ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, καὶ τετύφωται (vel, τετύφωσαι ἢ) μηδὲν ἐπιστάμενος, ἀλλὰ νοσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας, ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημίαι, ὑπόνοιαι πονηραὶ, παραδιατριβαὶ διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νοῦν, καὶ ἀπεστερημένων τῆς ἀληθείας, νομιζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν· ἀφίστασο ἀπὸ τούτων, *ab his omnibus cave*, inquit; *tales vita*. ut dicat, Ἐάν τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, καὶ μὴ προσέρχηται ὑγιαίνουσι λόγοις, καὶ τετύφωται, μηδὲν ἐπιστάμενος, &c. ἀφίστασο ἀπὸ τούτων. Quod longè melius ad ſenſum, quàm quod vulgò: Cùm nec primariò hoc velit, Πάντα τὸν ἑτεροδιδασκαλοῦντα, ſive, *Omnes qui aliud quàm receptum eſt docent, νομίζειν πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν, è pietate lucrum ſectari*, aut *lucri causâ colere eam*; verùm, *Omnes quales dixit fugiendos eſſe*. Idem qui non ità multò pòſt, avaritiam cauſam eſſe ἀποπλανᾶσθαι ἀπὸ πίστεως τινας, *quòd à fide quidam aberraverint*, diſertè teſtatur: Quò & tota ſpectat quæ mox ſequitur doctrina; inter cætera & illud, Ῥίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστιν ἡ φιλαργυρία. Ubi non (quod Græci velle videntur Theologi) contentiones diversámque doctrinam avaritiæ cauſam eſſe, ſed āvaritiam ejúſque vult ſtudium ἑτεροδιδασκαλίαν, hoc eſt, hæreſes diversámque parere doctrinam: quemadmodum hoc ipſum cap. 1. Epiſt. ad Titum expreſſit; ubi, ὄντες ὅλως ἀνυπότακτοι, ματαιολόγοι καὶ φρεναπάται, μάλιστοι οἱ ἐκ περιτομῆς, οὓς δεῖ ἐπιστομίζειν, ἅτινες ὅλους οἴκους ἀνατρέπουσι, διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, αἰσχροῦ κέρδους χάριν. Auguſtinus verò latiùs hoc loco quàm ad *ſtudium pecuniæ φιλαργυρίαν* extendit; cùm πλεονεξίαν omnem intelligi ſic velit: qui, *Dicit autem Apoſtolus*, RADIX OMNIUM MALORUM AVARITIA EST. *Sed in Græco, unde in noſtram linguam verba tranſlata ſunt, non legitur apud Apoſtolum πλεονεξία, quod in loco Pſalmi hujus, ſed φιλαργυρία: quo verbo Amor pecuniæ ſignificatur. Verùm Apoſtolus intelligendus eſt iſto nomine genus ſignificaſſe per ſpeciem; id eſt, per Amorem pecuniæ, univerſalem generalémque Avaritiam: quæ verè radix eſt omnium malorum. Nam ipſi primi homines per ſerpentem decepti & ejecti non fuiſſent, niſi plus quàm acceperant habere, & plus quàm facti fuerant eſſe voluiſſent: Hoc quippe ille promiſerat, dicens*, ERITIS SICUT DII. *Ergò iſtâ πλεονεξίᾳ ſubverſi ſunt: Plus enim volentes habere quàm acceperant, & quod acceperant amiſerunt.* Ego autem ut πλεονεξίαν plus ſimpliciter quàm φιλαργυρίαν complecti non dubito, ità velim, quàm longè aliud πλεονεξία nonnunquam ſit Apoſtolò, magnus ille Doctor cogitaſſet; de quo non ſemel ſuprà diſputavimus: fieri ergò poteſt, ut ambiguitatem vitaverit. Græci autem, ſive φιλαργυρίαν ſive φιλοχρηματίαν dicunt, totam propriè avaritiam non exprimunt; niſi eam quoq; ab *ære*, cum P. Nigidio (de quo A. Gellius) ac Juriſconſultis quibuſdam, dictam arbitremur: quam & πάντων ἀφορμὴν τῶν κακῶν, *omnium occaſionem malorum*, μητέρα item πάντων τῶν κακῶν, *matrem omnium malorum*, ferè ut Apoſtolus, Imperator Novellâ 8. §. ἔννοια, dixit: Qui & ipſe, nec ſine cauſa, ubi de publica pecuniarum vi, & impunitate agit, quantúmque adversùs leges optimáſque conſtitutiones poſſint oſtendit, φιλαργυρίας voce uſus eſt: quemadmodum περὶ φιλαργυρολογίαν ac ſimilibus ibidem agit. Qui φιλαργυρίαν ergò dixit, cætera complecti potuit: Ut poeta, qui Pecuniam *Reginam* dixit: alter item, qui πλεονεξίας radicem atque fundamentum eam ſtatuit:

Quandoquidem inter nos ſanctiſſima divitiarum
Majeſtas: ei ſi, funeſta Pecunia, templo
Nondum habitas, nullas Nummorum ereximus aras,
Ut colitur Pax atque Fides, &c.

Quemadmodum & quicquid vel appetit πλεονεξία vel ambit, *ſervus* nempe, *vaſa, ager, pecus, quicquid denique homines in terra habent* (verba Auguſtini ſunt) hoc nomine notantur: eo modo quo Juriſconſultis, *non numerata ſolùm* (nam & hæc eorum verba ſunt) *pecunia, ſed omnes res tam ſoli quàm mobiles, tam corpora quàm jura*, hoc eſt, ut Græci, οὐ μόνον τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ κινητὰ καὶ τὰ ἀκίνητα, καὶ τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ὀνόματα, etiam ſpecies, etiam genus, genere ſuo, ut loquuntur ipſi, conſiſtens, contineri hoc nomine dicuntur. Ad quæ objecta, cùm tam latè pateant, non φιλαργυρίαν minùs rectè quàm πλεονεξίαν referas: niſi quòd fortè aliter jam ex occaſione, nec ſemel, eâ voce uſum ſe meminerat Apoſtolus, ut dixi.

Capita Epiſtolæ II. ad Timotheum.

α'. Παινος τῆς Τιμοθέυ πίστεως, καὶ περὶ τῆς ἀνυποκρίτου πίστεως, καὶ τὸ φρόνημα τῆ χάριτι, ἐν ᾗ καὶ αὐτὸς, φησὶ, διακαρίζειν πέφυκεν.
β'. Περὶ τῆς ἀρμοζούσης μεταδόσεως τῶν θείων δογμάτων.
γ'. Περὶ τῆς ἀφεστώσης ἐν τῷ νῦν βίῳ πολλοῖς ἀπὸ ταῖς ἀποστολικαῖς δόξαις.
δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως καὶ ὑπομονῆς ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς.
ε'. Περὶ ὀρθῆς διδασκαλίας, καὶ βίου καθαροῦ, εἰρηνικοῦ· καὶ περὶ τῶν ἐναντίων.
ς'. Παραίνεσις περὶ κακίας ἀνθρώπων πλεοναζούσης, ἀπαιτούσης ἐλεγχομένης.
ζ'. Παραίνεσις τῆς ἑαυτοῦ μιμήσεως ἐξεναντίας τοῖς φαύλοις ἐν ὑπακοῇ Θεοῦ.
η'. Περὶ τῶν χαιροτονησάντων, ὅτις ἀντεπιβῇ τὸν Τιμόθεον.
θ'. Περὶ τῆς ἑαυτοῦ μελλούσης ἀναλύσεως, ὅτι δόξῃ αἰωνίῳ.

Capita Epiſtolæ ad Titum.

α'. Περὶ διδασκάλων ὀρθοδοξίαν εἰς διακονίαν, καὶ ἔλεγχον ἀποδῶν.
β'. Κατὰ τῶν σαρκικῶς καθαρεύειν προσβευόντων, καὶ ὑπὲρ πνευματικῆς ἀρετῆς.
γ'. Παραινέσεις, ἃς δεῖ παρεμπίπτειν καθ' ἡλικίαν ἑκάστῳ.
δ'. Περὶ δούλων, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ τῆς Χριστοῦ χάριτος ἀξίως διακείσιν.
ε'. Περὶ ἀρχόντων ὑποταγῆς εὐπειθούσης τῇ ὀρθοδοξίᾳ τοῦ Χριστοῦ.
ς'. Παραίνεσις περὶ τοῦ ἐκκλίνειν τοὺς αἱρετικὰς ζητήσεις.

Capita Epiſtolæ ad Philemonem.

α'. Ἔπαινος Φιλήμονος, καὶ εὐχαριστία ὑπὲρ αὐτοῦ.
β'. Σύστασις Ὀνησίμου φυγάδος ὀπίτευ, καὶ παράκλησις ὑπὲρ αὐτοῦ σωθέντος διὰ πίστεως.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAULI AD TIMOTHEUM, TITUM, ET PHILEMONEM;
Sive,
Liber decimus quintus.

CAP. I.

Locus, Χάειν ἔχω τῷ Θεῷ, *&c.* ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περί σε μνείαν. *Locus,* Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου *&c. quomodo diſtinguendus. Iterum de recentiori verſuum ratione; & quàm non iis ſe aſtrinxerint antiqui.* χάριν δύναμιν Θεοῦ. Παραθήκη. Παρακαταθήκη. Παραθήκην *quid nonnunquam Helleniſtis. Locus,* Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων. Μαρτύριον, *ſive* Μαρτυρία. Μάρτυρες *Helleniſtus qui.* ποσὸν ἔχομεν ἐφόδιον ἡμῖν νόμος μαρτύρων. *Locus,* Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ. Ἀπαίδευτοι ζητήσεις: *& quid* ἀπαίδευτος *Helleniſtis.* μήποτε διὰ αὐτοῖς Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, *quomodo dictum.*

NUnc ad ſecundam quam ad Timotheum ſcripſit Apoſtolus veniamus. In qua ab initio non procul illud occurrit, Χάειν ἔχω τῷ Θεῷ, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περί σου μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας. Ubi quomodo dicatur illud, Χάειν ἔχω ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περί σου μνείαν, quærit doctiſsimus Camerarius, qui latere Hebraiſmum ſuſpicatur. Et certè, nè Apoſtolus quidem, hâc ipsâ quamvis formulâ plerunque utatur, ità loqui ſolet: qui ad Philemonem v. 4. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, πάντοτε μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου. ad quam mentem dicendum hìc fuiſſet, ἀδιάλειπτον ἔχων τὴν περί σου μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου. Quamvìs autem eos minimè probemus, qui, quam in profanis ſcriptoribus arripiunt libenter, etiam in Sacris ſuſpicandi licentiam concedi ſibi volunt; cui interim in tanta Codicum varietate (de qua ipſi quoque toties loquuntur Patres) mirum videatur, pro συνειδήσει ὡς, συνειδήσεως, ſcriptum initio fuiſſe? ac ſi nempe dicat, ᾧ λατρεύω ἐν καθαρότητι συνειδήσεως, atque ità ſcripſerit Apoſtolus; ἐν καθαρότητι, inquam, συνειδήσεως, ἀδιάλειπτον ἔχων τὴν περί σου μνείαν ἐν ταῖς δεήσεσί μου. cùm dubitare nemo poſſit, quin pro aliis atque aliis quibus uſi ſunt codicibus longiùs ſæpe à vulgari lectione tam Græci quàm Latini Patres recedant. E quorum ſcriptis magna lectionum, neque paucis in locis, varietas colligi ab eruditis poſſet: Quod ex parte à nonnemine jam factum ſcimus. Reſtat aliàs, nè quid mutetur, ut ὡς ἔχω pro ἔχων dicatur; útque eodem ſenſu quo, Εὐχαριστῶ μνείαν ποιούμενος, ibi dixit, hìc, Χάειν ἔχω, ὡς (hoc eſt, ὅτι) μνείαν ἔχω, pro Χάειν ἔχων μνείαν ἔχων, dicatur. Eodem capite cùm legitur, Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ· ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ, &c. optimè in ipſa loci interpretatione de eo qui præceſſit, Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, Græci Theologi nos monent; cui ſtatim ſubjungi aiunt, Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ut mens ſit Apoſtoli, Ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ κατὰ δύναμιν Θεοῦ, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ. Qui ipſe Evangelii finis eſt;

II. Tim cap. 1. v. 3.

v. 8.

eſt; in quo ὁ σώσας ἡμᾶς, καὶ καλέσας κλήσει ἁγίᾳ prædicatur Deus: Unde & vis illa ſeu poteſtas, illa, inquam, δύναμις ⸗ μακροπαθίαν διὰ τὸ ὄνομα Θεοῦ, *pro nomine ejus patiendi omnia ac tolerandi*, quam ſuorum animis per Evangelium, imò & pro Evangelio, potenter inſerit Deus. Neque tamen arbitror, non aliquantum, ut plurimis in locis, nuperam illam verſuum diſtinctionem tenebrarum offudiſſe ſenſui: Cujus causâ, ſi & ſimul habenda ſit eorum ratio, cùm interdum non rectè incipiant aut finiantur, novi qui hoc modo hæc diſtinguerent; 7. Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμεως, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ. 8. Μὴ οὖν ἐπαισχυνθῇς τὸ μαρτύριον ⸗ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ· ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ. 9. Καλέσαντος δύναμιν Θεοῦ, τοῦ σώσαντος ἡμᾶς, καὶ καλέσαντος κλήσει ἁγίᾳ. Quis autem nuperæ diſtinctioni Græcos Latinóſque veteres aſtrinxiſſe ſe exiſtimat? Ità autem & ſimpliciter nec incommodè illud, κατὰ δύναμιν Θεοῦ, ferè ut cùm ad Titum c. 1. v. 1. Παῦλος δοῦλος Θεοῦ, ἀπόστολος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας τῆς κατ' εὐσέβειαν dicitur, ſumi poſſe exiſtimabant: ut efficaciam ſic denotet Apoſtolus; ac ſi, *ad declarandam potentiam Dei*, hoc loco, ibi, κατὰ πίστιν, *ad prædicandam fidem quæ eſt electorum Dei*, dicas. Eodem capite, Τὸν καλὸν, inquit, παραθήκην φύλαξον διὰ πνεύματος ἁγίου τοῦ ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. Ubi, παρακαταθήκην, alii. Cæterùm, quod pluris eſt, παραθήκη Helleniſtis, ejus, cui id ſervatur aut deponitur, depoſitum, nonnunquam dicitur: ut 2. Machab. 3. 10. παραθήκας χηρῶν καὶ ὀρφανῶν, quæ ſublevandis illis viduis nimirum pupilliſque erant repoſita aut ſervabantur, habes. Quo ſenſu παραθήκη noſtra, præter ipſa quæ huc ducunt Spiritûs Sancti dona, beatitudo illa quam exſpectant qui ad finem uſque perſeverant; qui feliciter curſum illum de quo ipſe capite hujus Epiſtolæ 4. v. 7. agit Apoſtolus, peregerunt: quò & monitum illud quod Timotheo idem ſuggerit Epiſt. 1. c. 6. v. 12. ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, referendum.

v. 14.

Cap. 2. v. 1, 2. Sequitur ſecundum caput, in quo ſtatim illud, Σὺ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· Καὶ ἃ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, &c. Ubi quis non miretur, cùm apud Græcos interpretes hæc verba legit, τετέχνιν, ὃ κρύφα σοι εἶπον, ἀλλὰ μὴ παῤῥησίας, πολλῶν παρόντων, *non clàm, ſed liberè*, aut (ut ex uſu Scripturæ παῤῥησίαν interpretemur) *omnino palàm*, (ità enim aliquoties uſurpari diximus) *multis præſentibus*? à quibus nec Chryſoſtomus abhorret, nec Theophylactus recedit. Quod nonnullis perſuaſit ut & ipſi à veteri interprete recederent, qui, ut ſolet, ad verbum τὸ ῥητὸν expreſſit: quibus placet, ut διὰ πολλῶν μαρτύρων ſit *inter multos*, non *per multos*, *teſtes*; quod Antiquus ſervat. Quomodo autem ἀκοῦσαι διὰ πολλῶν μαρτύρων dicatur qui *inter multos*, aut *coram multis*, *audivit*, non omnes fortè aſſequuntur. Quare aliquantulùm hìc ſubſiſtendum erit. Nihil uſitatius, quod & aliàs jam dixi, Hebræis, quàm ut Dei verbum עדות, μαρτύριον ſive μαρτυρίαι, dicant: quemadmodum Decalogum μαρτύριον, arcam cui imponebatur, μαρτυρίου κιβωτὸν dixerunt. Neque aliter Propheta Regius, cui paſſim Lex, μαρτύριον, ſeu μαρτυρίαι: Pſalmo 19. 8. ὑ μαρτυρία Κυρίου πιστὴ, σοφίζουσα νήπια, Pſalmo 119. 2. Μακάριοι οἱ ἐξερευνῶντες τὰ μαρτύρια αὐτοῦ. atque ità paſſim. Porrò igitur, quemadmodum doctrinam ac præcepta, ità exempla indidem depromta (quod hactenus non ſatis obſervatum miror) μάρτυρας vocare iidem Helleniſtæ ſolent. Autor Epiſtolæ ad Hebræos, poſtquam c. 11. plurimis ex Fœdere antiquo exemplis, Abeli ſcilicet, Enochi, Noachi, Abrahami, Saræ, Iſaaci, Jacobi, Joſephi, Moſis, Gedeonis, Baraci, Sampſonis, Jephtæ, Davidis, Samuelis, aliorum, ſine fide Sanctos nec geſſiſſe quicquam, nec placere Deo potuiſſe, probaſſet, ità caput inchoat quod ſequitur, Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, &c. quemadmodum de iiſdem initio jam dicti capitis dixerat, Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. hoc eſt, *exempla nobis facti*, aut *propoſiti*, *ſunt*. Quid ſi igitur, ut eo quem dixi loco, νέφος μαρτύρων, viri dicuntur Sancti qui exemplo nobis præiverunt, ità hìc, διὰ πολλῶν μαρτύρων, multis præclaris atque è verbo Dei petitis exemplis, quomodo vivendum, quomodo credendum eſſet, inſtituiſſe Timotheum ſe dicat? quam doctrinam petit

ut

ut ad alios transfundat; imprimis autem eos qui & ipſi eam ut oportet alios docere poſſent: Vel ut ſimpliciter, *μάρτυρες*, quorum ſcriptis inſtructus fuerat, dicantur. Nam ſi *διὰ πολλῶν μαρτυριῶν* dixiſſet, nemo dubitaret quid vellet; neque minus idem tamen, aut quod eódem redit, nunc dixit. Dionyſius Carthuſianus, *per multos teſtes, id eſt, per allegationes prophetarum, quorum teſtimoniis confirmavi quæ docui.* Locus elegans. *quæ à me multis confirmata*, inquit, *exemplis audiſti.* Eodem capite cùm legitur, Τὰς δὲ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτοῦ, quæri poterat quomodo ἀπαίδευτος quæſtiones dixerit quibus imprimis eruditionem oſtentabant nonnulli. Helleniſtis ἀπαίδευτος, qui modò כסיל, *ſtolidus, inconſtans*; modò, qui נבל, id eſt, *uvejis*: quò & qui לץ illis dicitur referri poteſt: Quo nomine irriſores ac moriones, qui ſtolida, ut riſum moveant aut aliis inſultent, proponunt, omniáque oderunt ſeria, dicuntur: ut in illo, Οὐκ ἀγαπήσει ὁ ἀπαίδευτος τὰς ἐλέγχους αὐτόν, Prov. 15. 12. Nec ineptè Antiquus, qui, *ſine diſciplina quæſtiones*, dixit: quod בלי מוסר dicerent Hebræi; ut cùm Prov. 5. 23. Οὗτος τελευτᾷ μὴ ἔχων ἀπαιδεύτων. Unde, quænam ſint ἀπαίδευτοι ζητήσεις, patet: *aï μωραὶ*, nempe, *aï ἀνωφελεῖς, καὶ ὀλεθριαι ἄπαντες, καὶ ἀκόλαστοι, immodicæ, quæque extra diſciplinam, ideóque inutiles.* Quod eódem capite dicitur, *cum iis qui diverſa ſentiunt aut dicunt leniter agendum eſſe, μήποτε δῷ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετάνοιαν εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας*, cum ſpe dictum eſſe, fieri poſſe ut pœnitentiam illis largiatur Deus, nec nos ignoramus, & antiqui viderunt. Quibus Peluſiotam adde: qui, inter cætera, ὅτι ἐλπίδα μετανοίας ἐμφαίνει, οὐκ ἀναίρεσιν, *ſpem notari pœnitentiæ, non denegationem ejus*, notat. Latinè dicas, *ſi fortè reſipiſcentiam illis ad agnitionem veritatis det Deus.* Quod eruditi, *experturum, num aliquando daturus ſit eis Deus reſipiſcentiam ad cognitionem veritatis*, aliquantò, ut videtur, operoſiùs. Vetus interpres, *nè quando det illis Deus*, vel aliter vel ambigué.

Cap. II.

Locus, Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας. Μόρφωσις, *Species, Forma. Species & Res, oppoſita.* Μόρφωσις, σχηματισμός. Μόρφωσις *Ignatii.* ἀτιμαλοτενόντες τὰ γυναικεῖα. *In poteſtate Phariſæorum, teſte Joſepho, propter pietatis ſpeciem, ἡ γυναικωνῖτις.* τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ. *Mediocrum ἀγωγή.* πληροῦν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. πληροφορεῖν καὶ διακονίαν, *&* πληροῦν. *Locus*, Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι. Τὸ σπένδομαι. Σπονδαί· Ἐπισπονδαί· *Sacrificium; Libamen.* Φελόνη. Βῆμα ἔφεσον. Φαινόλη. *Membranæ:* Διφθέραι· Σωμάτια. *E membrana legere.* Διφθέραι, τὰ ἐκλησιαστικὰ βιβλία. *Membranæ bicolores. Locus*, ἐρρύσθω ἀπὸ σώματος λέοντος.

Cap. 3. v. 5. CApite tertio cùm de iis qui extremis temporibus futuri ſunt dicitur, Ἔχοντες μόρφωσιν εὐσεβείας, τὴν δὲ δύναμιν αὐτῆς ἠρνημένοι, interpres vetus, *Habentes ſpeciem quidem pietatis*: alii, *Habentes formam pietatis*; neqs meliùs, ni fallor. Quid enim *ſpecies* Tacito aliiſq; ſit, non ignorant qui *ſpeciem & rem* (ſive, *quod revera eſt*) opponi ſciunt: hic autem hypocritas intelligi. Adde, quòd *μόρφωσιν, σχηματισμὸν*, Critici interpretantur: quod nonnunquam *apparatum*, qualis eſt in faſtuoſis, notat. Cùm autem *δύναμις* opponitur, malim *vim* dixiſſet Vetus quàm *virtutem*; quòd perpetuò *ſpeciem & vim* hoc ſenſu (ut & alibi jam nobis, niſi fallor, dictum eſt) antiquis, inter quos & idem Tacitus, opponi ſciam: Rectiùs igitur *vim* Recentior hìc dixit. Ex hac autem *μορφώσει* dubium vix eſt quin *μόρφωμα* ſuos Ignatius formaverit: cujus Epiſtolæ, quædam imprimis, perpetuam Apoſtoli imitationem præ ſe ferunt: Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, inquit, οὐκ εὐσυνέλητοι, ἀλλ' ὑπωνοί τινες καὶ μόρφωμα εἶναί μοι φαίνονται. De iiſdem ſequitur, ἀτιμαλοτενόντες τὰ γυναικεῖα. Quod de Phariſæis commemorat Joſephus Antiq. Jud. 17. qui, Καὶ ὧν γὰρ μέρος τι Ἰουδαίων ἀνθρώπων, ἐν ἀκριβείᾳ μεγα φρονοῦν τοῦ πατρίου νόμου· ὅθεν καὶ ποιεῖν τὸ Θεῖον θεραπευομένων, ἐκράτει ἡ γυναικωνῖτις, *Pars quædam Judæorum erat, quæ ab accurata legum ſuarum obſervatione magnos ſpiritus ſumebat: quibus cum delectari Deum præ ſe ferrent, in poteſtate ſua gynæctum habebant.* Eodem capite & illud

v. 10. legitur, Σὺ δὲ παρηκολούθησάς μου τῇ διδασκαλίᾳ, τῇ ἀγωγῇ. Ubi nullo modo aſſentiri ſe Eraſmo veteréque interpreti recentior teſtatur, qui, *inſtitutionem*, reddunt: ipſe autem, *vitæ rationem*, dixit; qui, *Tu verò aſſecutus es doctrinam meam, vitæ meæ rationem, propoſitum, fidem*, &c. Quantum autem inter vitæ rationem & educationem interſit, ſciunt qui quid ſit vitæ ratio non ignorant. Et an non διδασκαλία, quæ & ἀγωγῆς pars dici poteſt, conjungitur hìc ac præceſſit? Quis Plutarchum autem (ſeu quicunque tandem is eſt qui Περὶ παίδων ἀγωγῆς ſcripſit) *De ratione vitæ* ſcripſiſſe dicat? cùm eo ipſo libello autor, παιδείας περὶ καὶ ἀγωγῆς egiſſe ſe, profiteatur; qui & ad duo hæc capita, cætera reducit. Παιδεία autem idem quod διδασκαλία, quæ & nomine ἀγωγῆς nonnunquam notatur. Alia autem Medicorum ἀγωγή: quæ & ipſa non eodem modo

Cap. 4. uſurpatur: Inter quas & ἀναληπτικὴ in ratione victûs. Capite ejuſdem ad Timotheum

v. 5. Epiſtolæ quarto & illud legitur, ἔργον ποίησον εὐαγγελιστοῦ, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Quemadmodum autem ibi ac alibi Apoſtolus, πληροῦν ſive πληροῦσθαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (ad Coloſſ. nempe 1.25. Ἧς ἐγενόμην ἐγὼ διάκονος, κατὰ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι εἰς ὑμᾶς, πληρῶσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ) ità hìc, πληροφορεῖν τὴν διακονίαν, dixit. Πληροῦν eſt מלא, *conſummare, ad finem perſequi*: Quod aliàs πληροφορεῖν Helleniſtæ dicunt; ut cùm Eccleſiaſtæ 8. 11. διὰ τοῦτο ἐπληροφορήθη καρδία υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου ἐν αὐτοῖς τοῦ ποιῆσαι τὸ πονηρόν, על כן מלא לב בני האדם dicitur. Monet igitur, ἵνα πληρώσῃ τὴν διακονίαν, *ut fideliter in eo pergat quod cæpit; ut eâdem conſtantiâ omnibus partibus completum abſolvat munus.* Neque aliud 20 volebat, cùm infrà ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ. Bene ergò Græci, qui πληροφόρησον, πλήρωσον, expoſuerunt. Interpres vetus, *miniſterium tuum imple.* Hebraiſmum quippe expreſſit, & Antiquitati fidem habuit. Recentior, *miniſterii tui plenam fidem facito*, ac ſi ad πληροφορίαν vulgò dictam reſpexiſſet. Ità hoc eodem capite, cùm dicitur, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, *ut per me fieret fides præconii.* Vetus ſimpliciter, *ut per me prædicatio impleatur.* Magnus Chryſoſtomus hoc loco, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, τουτέστι, πλήρωσον: poſteriori autem, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, τουτέστι, πληρωθῇ. Græci Theologi, τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον, πλήρωσον ὃ ἐστὶν ἔργῳ, *quod cæpiſti imple.* loco altero, ἵνα πληρωθῇ καὶ εἰς πέρας ἔλθῃ, *ut impleatur*

v. 6. *& ad finem veniat.* Nihil ſimplicius. Sequitur, Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι. Ubi Vetus, 30 *Ego enim jam delibor.* mirificè, nec omnino inerudité. Eruditiſſimæ Gloſſæ, Σπένδω, *delibo, libo.* quorum alterum ſecutus Recentior, *Nam ego jam libor*, dixit. Cæterùm facilè adducor ut credam, hoc in loco cùm verſarentur, de altero ad Philippenſes quoſdam cogitaſſe interpretes, c. 2. v. 17. Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω. cùm ibi ἐπὶ τῇ θυσίᾳ σπένδεσθαι idem ſit quod ἐπισπένδεσθαι τῇ θυσίᾳ. Græci dicerent. Hoc autem quid ſit, elegantiſſimè Epigrammatarius docuit; apud quem Vitis Hirco, cujus carnibus, cùm Baccho mactaretur, infundi vinum ſolebat: qui,

Κήν με φάγῃς ὀλίζαν, ὅμως ἐπὶ καρποφορήσω
Ὅσσαν ὀπισπεῦσαί σοι, τεράγα, δυομένῳ.

Quod Romanus poeta,

Rode, caper, vitem: tamen hinc, cùm ſtabis ad aras,
In tua quod ſundi cornua poſſit, erit.

ut aliud τὸ δυόμενον, aliud τὸ ὀπισπευσόμενον, ſit: alterum, hircus; alterum, liquor vitis. Quid, quòd paſſim in Lege pro animalium quæ ſacrificantur numero σπονδαὶ ſive ὀπισπονδαὶ efferri jubentur? Unde illud, καὶ σπονδὴν ὡς πάσῃσιν ἐπ' αὐτῷ. quemadmodum Num. 28. 14. quantum vini ſingulis adhibendum ſit animalibus, accuratè docetur. Quò & fortè Apoſtolus reſpexit, cùm ſe ἐπὶ τῇ θυσίᾳ σπένδεσθαι, non hìc, ſed ad Philippenſes, dixit: Quem locum ipſum quoque in animo Theophylactum habuiſſe exiſtimo, cùm ſubtiliter ad hunc ipſum inter θυσίαν & σπονδὴν diſtinguat: quòd alterum, *ſacrificium* nempe, non omnes; *libamen* totum offerretur Domino: qui, τὸ μὲν γὰρ θυσίας ὡς τὸ πᾶν ἀναφέρει τῷ Θεῷ, τὸ δὲ σπονδῆς τὸ ὅλον. Cæterùm quemadmodum σπονδὴ eſt נסך, quæ à libando ſic dicitur, ità θύειν & σπένδειν confunduntur. Optimus autor, & à quo magna

lux

lux Antiquitati, Hesychius, Σπένδομαι, θυσιάζομαι. Σπένδη, θύεται. Σπένδομαι, θύομαι. idem eleganter Σπενδόμενος, ἀναπεμόμενος τῷ Θεῷ, *Deo consecratus*, interpretatur. Cùm Apostolus id velit, *in procinctu τοῦ θύεσθαι se esse*; victimam nimirum Deo gratam, ἀναπεμόμενον ἤδη τῷ Θεῷ, *jam consecratam Deo*: quod interpretatur cùm addit, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκα. Bene igitur ac eruditè *immolandi* verbo usus est Erasmus; qui, *Nam ipse jam immolor, & tempus meæ resolutionis instat.* Quod vel Haymo docère eum potuit; qui, inter alia, ad hunc locum, *Hic autem pro Sacrificatione & Immolatione ponitur: ac si diceret,* EGO ENIM JAM IMMOLOR. Adde, quòd & Syrus eâ voce est usus quæ de *immolatione* non minùs rectè quàm de *libamine* accipitur; qui, אנא ריז מתנקא. Capite eodem cùm dicitur, Τὸν φελόνην ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, pro eo alii φαιλόνην expresserunt. Autor Originum Græcarum, Φελόνης, εἰλικτὸν τιμάεσσον, βύμεγενον, ἢ γλωσσόκομον, ἢ χιτώνιον. quasi & volumen pariter & vestis esset; idem nempe quod φαινόλη. Hesychius, Φαινόλη, τὸ ὕφασμα. ὅτως ἔχουσι κειμὴν φαινόλαν. Scribe, ὅ τοι Ῥίνθων, ἔχουσι κειμὴν φαινόλαν. ut Rinthonis adducatur locus. B. Hieronymus 2. quæst. ad Damasum, *Volumen replico Hebræum, quod Paulus φαιλόνην, juxta quosdam, vocat.* fortè φελόνην. ut à פלא deducatur (unde & פלוני, *pheloni*) ab occultis scilicet quæ inscribuntur. Sequitur, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας. hoc est, τὰ σωμάτια, *libellos.* Glossæ Stephani, *Membranæ*, διφθέρα, σωμάτια. Scribe, διφθέραι, σωμάτια. B. Hieronymus de Euzonio, Ecclesiasticorum scriptorum Catalogo, *Plurimo labore corruptam bibliothecam Origenis & Pamphili in membranis instaurare conatus est.* Quod Sophronius, ἐν σωματίοις ἀναγράψαι ἐπεχείρησε. novis nempe voluminibus denuò descriptis. *Corpus* enim, τομάριον, σωμάτιον, μεμβράνα. Etiam *volumen:* ut cùm poeta dixit,

Nec legitur pars ulla magis de corpore toto.

ubi *corpus* est Æneis. Etiam libelli, quibus mentem eâ lege conciperent scriptores ut delerent quæ vellent, sic dicti. Sed & τὸ גויל & גליון, quæ voluminum formâ, *membranas* quidam exponunt. Rectè autem hîc, τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας, hoc est, τὰς διφθέρας. Quo nomine posteriori tempore libros Ecclesiasticos, imprimis autem è quibus canebant, SS. Patres dixerunt: ut cùm canone Concilii Laodiceni 15. *Nè quis præter canonicos cantores, qui suggestum conscendunt, & ex membrana legunt, alius in Ecclesia canat*, vetatur: ubi Zonaras, Διφθέρας ὠνόμασαν, ὡς ὁ κλεινὸς Παῦλος μεμβράνας ἐπέλλων τῷ Τιμοθέῳ, Φέρε, γάρ φησι, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμβράνας. Διφθέραι γὰρ τὰ βύρσατα λέγονται, μάλιστα ἐξ ὧν αἱ μεμβράναι ἐργάζονται. τὰ βιβλία τοίνυν τὰ ἐκκλησιαστικὰ λέγων καλέσαι ὁς σωφρονῶν πατέρας διφθέρας, *Diphtheras verò eas quæ à celebri Paulo, ad Timotheum cùm scribit, Membranæ dictæ sunt, appellaverunt: qui,* AFFER, *inquit,* LIBELLOS, IMPRIMIS VERÒ MEMBRANAS, *Diphtheræ enim pelles è quibus conficiuntur membranæ dicuntur: Unde & diphtheras Ecclesiasticos libellos appellasse Synodi Patres dicuntur.* Nam de membranarum apud Romanos colore, imprimis bicoloribus membranis, nota quæ Isidorus & alii. Eodem capite cùm dicitur, καὶ ἐρρύσθην ἐκ στόματος λέοντος, quod ad Neronem refertur, quemadmodum de Principe ac potestate prædito, etiam crudeli, vulgò loquuntur Magistri, locutus est: qui cùm monent, *Quisque ut timeat à risu Regis, quia profundæ sunt cogitationes ejus*, addunt, ראה ראריי, *Respice leonem qui rapit* (quod insuper addunt) *etiam cùm arridet*, aut *ad risum os aperit.*

CAP. III.

Locus Epistolæ ad Titum, (*quæ, cum ea quam ad Philemonem scripsit, percurritur*) Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης, & προφήτης quomodo Epimenides dicatur. *Mithræ sacerdos, ex Epiphanii opinione, apud Cretenses Epimenides. Prophetæ nomen, non nisi per licentiam Sacrâ. Locus de eo Hieronymi. Prophe-*

tas ad inſtrumenta quoque muſica prophetias accommodaſſe ſuas ac cecinisse. Προφῆται, *etiam Græcis, fatidici. Delphorum* προφήτας. ὑγιαίνειν ἐν τῇ πίστει. Πίστις, *de Doctrina ſalutari.* Τῷ πίστιν ἐπιμαρτύρεσθαι. Τὸ μυστήριον τῆς πίστεως *Zonaræ, ex Apoſtolo. Epiſtola ad Philemonem percurritur.* Ὀνήσιμος, *& unde dictus.* Mos imponendi famulis nomina. *Columella Lucilii, Metrophanes.* Πιστὸν dicti iidem. Παραμονον. Δεσμων. *Servus,* κτῆμα ἔμψυχον καὶ ὄργανον. ἐγχειρίδιον *inſigni euphemiſmo, de fugitivo, uſurpatum Apoſtolo.* Φαντασιοσκοπεῖν ἐν τοῖς οἰκέταις, *apud Sirachidem.*

Tit. cap. 1. v. 12. QUærunt eruditi, ac quæri meritò ab iis videtur, quare Epiſtolâ ad Titum Epimenidem *prophetam* dixerit Apoſtolus, cùm legitur, Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί. Et Epiphanius quidem, qui Adverſùs Marcionem ex hoc ſimilibúſque locis Paulum Græcæ eruditionis quoque peritiſſimum fuiſſe docet, Mithræ ſacerdotem fuiſſe apud Cretenſes vult Epimenidem; atque hinc *prophetam*, quaſi ſacerdotem, dici: Καὶ πάλιν, inquit, φήσας, Εἶπέ τις ἴδιος αὐτῶν προφήτης, Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί· ἵνα τὸν Ἐπιμενίδην δείξῃ, ἀρχαῖον ὄντα φιλόσοφον, καὶ Μίθρα, τοῦ παρὰ Κρησὶν εἰδωλίου, ἱερέα (ità enim legendum) ἀφ' ὧν καὶ Καλλίμαχος ὁ Λίβυς, πῶς μαρτυρίαν εἰς ἑαυτὸν συνέθετο, ψευδῆ περὶ Διὸς λέγων,

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται· καὶ γὰρ τάφον, ὦ ἄνα, σοῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνες· ἐσσὶ γὰρ ἀεί,

Quemadmodum cùm dixit, PRONUNCIAVIT QUIDAM DE ILLIS PROPRIUS ILLORUM PROPHETA, MENDACES SEMPER CRETES, BESTIÆ MALÆ, VENTRES PIGRI; *Epimeniden veterem intelligens philoſophum, Mithræ cujuſdam apud Cretas idoli ſacerdotem. A quo & Callimachus, poeta Libycus, teſtimonium falſò ad inſtitutum ſuum tranſtulit: qui de Jove ait, Cretenſes mendaces ſemper: Nam & tumulum, ô Rex, tuum Cretenſes fabricarunt: tu autem non moreris; es enim ſemper.* Alii, quòd futura prædiceret: qui & huc trahunt, quòd poetæ *vates* dicuntur. Mihi videtur, cùm non tam de Cretenſibus ſimpliciter quàm de Judæis qui in Creta aut Cretenſibus Judaizantibus hîc agat, eleganter, more Judæorum, non *poetam*, non *philoſophum*, ſed *prophetam* dixiſſe: quemadmodum Sacris uſitatum literis, ut *prophetæ* nomen τῇ μίσει λεγόμενον ſit, & de profanis quoque uſurpetur. Quod B. Hieronymus volebat, cùm ad Ezechielis 13. ſcriberet, *Nec quenquam moveat, quòd Prophetæ* (etiam qui pſeudoprophetæ nempe) *appellantur. Hanc enim habet Sancta Scriptura conſuetudinem, ut unumquemque vaticinationis ſuæ & ſermonis Prophetam nuncupet: Sicut Prophetæ appellantur Baal, & Prophetæ idolorum, & Prophetæ confuſionis. Unde & Apoſtolus Paulus poetam Græcum Prophetam vocat*; DIXIT QUIDAM PROPRIUS EORUM PROPHETA, CRETENSES SEMPER MENDACES, MALÆ BESTIÆ, VENTRES PIGRI. Quemadmodum & prophetæ *canere*, ut Græcorum poetæ ac Romanorum, *in citharis item ac nabliis prophetare*, hoc eſt, prophetias ſuas ad ejuſmodi inſtrumenta accommodare, nonnunquam, ut 1. Paral. 25. dicuntur. Quanquam Græcis quoque uſitatum, ut fatidicos (qualem è Laertio aliiſque Epimeniden fuiſſe conſtat) προφήτας dicant. Et quis Delphorum προφήτας ignorat? Illud mirum magis, antiquum Romuli ætate augurem, ſeu caſu, ſeu quâ ratione aliâ, T. Livio, Plinio, Valerio, Feſto, Tullio, aliis, *Navium* dici: qui, *Nevius*, Dionyſio: Unde & ficus Ruminalis, *Navia*. Quis enim Navium non נביא *navi* eſſe dicat, quod *propheta* illis? quales συντυχίας ſive συντιμήσεις in autoribus non tantùm eadem qui dicunt, ſed & in linguis videas. De Judæis interim origine aut ſectâ, ſeu Judaizantibus qui ibi viverent, hîc agi, vel ex eo veriſimile eſt quod ſequitur, Μὴ προσέχοντες Ἰουδαϊκοῖς μύθοις. Paulò pòſt cùm ſequitur, δι' ἣν αἰτίαν ἔλεγχε αὐτοὺς ἀποτόμως, ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, vix dubitandum quin hoc ſimilibúſq; locis ità accipiendum ſit τὴν, πίστις, ut cùm Synodorum canones, ὅτι δεῖ τοὺς φωτιζομένους τὴν πίστιν ἐκμανθάνειν, *doctrinam quæ docetur baptizatos diſcere debere*, monent. Quod bene τὸ μυστήριον τῆς πίστεως interpretatur Zonaras: quomodo & alibi de ea loquitur Apoſtolus: qui,

v. 13. ἔχοντας

ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει, 1. Tim. 3. 9. Sequitur ea quam ad Philemonem Apostolus scripsit: In qua cùm dicitur, Παρακαλῶ σε περὶ τοῦ ἐμοῦ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, Ὀνήσιμον, τὸν ποτέ σοι ἄχρηστον, νυνὶ δὲ σοὶ καὶ ἐμοὶ εὔχρηστον, ad Onesimi manifestè allusit nomen. Cujusmodi, ominis causâ, servis fidelibus imponebantur olim: Qualis Lucilii ille, de quo ipse, Philem. v. 10, 11.

Servus, neque infidus domino, nec inutilis cuiquam,
Lucili columella hic situs Metrophanes.

ac si dicas,

Ἐνθάδε, κἠπαινῶ πιστὸς καὶ ὀνήσιμος ἄλλοις,
Στηλίδιον τὸ μὲν Μητροφάνης κλαῖ.

Quemadmodum & à moribus officiisque (quod & Comici secuti sunt) vulgò iis imponebant nomina: Unde & Πιστὸς quidam, ut ex Helladio Besantinoo Photius observat, dicti; qui, Ἐκάλει καὶ ἀπὸ τόπου, Παραμύθιον, καὶ Πιστὸν, καὶ Δεξίωνα. Quid enim aliud servus nisi κτῆμα ἔμψυχον καὶ ὄργανον, *viva possessio & instrumentum*, ut lib. Polit. 1. loquitur Philosophus? In eadem & illud legitur, Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη πρὸς ὥραν, ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπίσχῃς. Ubi miro sanè euphemismo ἐχωρίσθη, *separatum esse*, ait, quem δραπέτην seu *fugitivum* Chrysostomus ad 12. Matthæi dixit; Καὶ γὰρ ὁ Δαυὶδ υἱὸς ἦν, καὶ ὁ Ἰωνὰθ φίλος ἦν, καὶ ὁ Ἀκύλας τέκτων μετεχειρίζετο, καὶ ἡ πορφυρόπωλις ἐργασείαν περιεῖπεν, καὶ ἄλλος δεσμοφύλαξ ἦν, &c. καὶ ἄλλος δραπέτης, ὡς Ὀνήσιμος, *Daniel quippe juvenis*; *Josephus, servus*; *Acylas, operarius*; *illa quæ purpuram vendebat, taberna præerat*; *alius, custos carceris erat*; *alius item, fugitivus, qualis Onesimus*. Ut discamus, munus esse Christiani domini, non modò non excogitare crimina adversùs servos (quod alicubi φαντασιοσκοπεῖν ἐν τοῖς οἰκέταις dixit Sirachides, neque satìs assequuntur interpretes) sed & ignoscere, etiam τοῖς δραπετεύουσι nonnunquam sive *fugitivis*: quos clementer χωριδίους dixit.

Capita Epistolæ ad Hebræos.

α'. Εολογία Χειστοῦ ἐν δόξῃ παγρὸς καὶ ἐξουσίᾳ ὑπὲρ πάντων, μετὰ τὴν καθάρσεως τῶν ἁπὶ γῆς, ἀφ' ἧς ἀνέβη εἰς τὸν ἐπουράνιον δόξαν.

β'. Ὅτι ὁ λειτουργικὸς τῆς δόξης Χειστοῦ, ἀλλὰ θεϊκὴ καὶ ποιητική. διὸ καὶ ἁπὶ τῶν παρόντων αἰώνων, ἐν ᾧ οἱ λειτουργοὶ, ἀλλ' ἁπὶ τῆς μελλούσης οἰκουμένης.

γ'. Ὅτι ἐσαρκώθη χρὶ διαθεσιν καὶ συμπάθειαν καὶ οἰκειότητα τὸν πρὸς ἡμᾶς, ἁπὶ σωτηρίᾳ ἀνθρώπων τὴν ἐκ θανάτου, διὰ τῆς πρὸς αὐτὸν οἰκειώσεως.

δ'. Ὅτι πιστότερον Χειστὸς ὡς καὶ Μωϋσῆς ἁπίστευσεν, καθ' ὑπεροχὴν ἢ Θεοῦ πρὸς ἀνθρωπον. ἐν ᾧ, ὅτι φοβητέον τὴ πάλαι τὴν ἔκπτωσιν.

ε'. Περιοπὴ παιδάσει εἰς τὸν προσηλυμένων καταπαυσιν.

ς'. Τὸ φοβερὸν τῆς κρίσεως διὰ τὸν λόγον τὸν διὰ πάντων, καὶ τὸ χρησὸν τῆς χάριτος ἱερατικῆς, διὰ τῶν ὁμοιοπαθήσαντι ἡμῖν ἀνθρωπίνως.

ζ'. Ἐπίμνησις ὡς ἔτι δεομένοις εἰσαγωγῆς. ἐν ᾧ, περιοπὴ εἰς ἐπίδοσιν ὡς ἐκ ἔστις δευτέρας ἀρχῆς. ἐν ᾧ, παράκλησις σὺν ἐπαίνῳ.

η'. Ὅτι βεβαία ἡ ἐπαγγελία τῆ Θεῶ, καὶ ταῦτα σὺν ὅρκῳ.

θ'. Περὶ Μελχισεδὲκ τὺ εἰς Χειστον τύπε χρὶ τὸ ἄνομα, καὶ τὸν πόλιν, καὶ τὰν ζωὴν, καὶ τὸν ἱερασύλιν. ἐν ᾧ, ὅτι καὶ τοῦ Ἀβρααὰμ περιπεμδε.

ι'. Ὅτι πίπαυται ἡ τοῦ Ἀαρὼν ἱερασύνη ἡ ἐπίγειος ἔσα, ἴσατα δὲ ἡ ἐπουρανιος ἡ Χειστοῦ, ἐξ ἑτέρα γένες· ὃ χρὶ σάρκα, ἀλλὰ διὰ νόμε σαρκικοῦ.

ια'. Ὑπεροχὴ τῆς δευτέρας διαθήκης διὰ τὸν πρώτεραν, ἐν ἱλασμῷ καὶ ἁγιασμῷ.

ιβ'. Περὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χειστοῦ, ἐν ᾧ ἡ νέα διαθήκη· ὅτι τοῦτο ἀληθὲς καθάρσιον, ἃ τὰ ἐν αἵμασι ζώων τοῖς πολλάκις περιγαμένοις.

ιγ'. Μαρτυρίαι περὶ τῆς μόνης καθάρσεως, καὶ προσαγωγῆς πρὸς τὸν Θεόν. ἐν ᾧ περιοπὴ τῆς ἐν πίστει περόδε.

ιδ'. Προτροπὴ σπουδῆς χρὶ φόζον τῆς ἐγκλίσεως κρίσεως.

ιε'. Περὶ τοῦ καλὸ ἀρχηγοῦ εἰς καλὸν τέλος παραγαγῶν.

ις'. Περὶ πίστεως τῆς καὶ τὸς παλαιὸς δοξασάσης.

ιζ'. Περὶ ὑπομονῆς τῆς ἐν ἀκολουθήσει Χειστοῦ.

ιη'. Περὶ σωφροσύνης ἕως καιρὸς κατορθώσεως, μὴ ὑποτύχωμεν αὐτῆς, ὡς Ἡσαῦ μὴ εὐρὼν τόπον μετανοίας.

ιθ'. Ὅτι φοβερώτερα τῆ ἁπὶ Μωϋσέως τὰ μέλλοντα, καὶ πλέονος ἄξια σπουδῆς τὰ νῦν.

κ'. Περὶ φιλαδελφίας καὶ φιλοξενίας. ἐν ᾧ, περὶ σωφροσύνης, περὶ αὐταρκείας, περὶ μιμήσεως πατέρων.

κα'. Περὶ τοῦ μὴ σωματικῶς ζῆν χρὶ νόμον, ἀλλὰ πνευματικῶς χρὶ Χειστὸν ἐν ἀρετῇ.

κβ'. Εὐχὴ πρὸς τὸν Θεὸν περὶ τῆς εἰς ἀρετὴν ἀγωγῆς καὶ οἰκονομίας.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
AD EPISTOLAM PAULI AD HEBRÆOS;
Sive,
Liber decimus ſextus.

CAP. I.

Diverſæ de Epiſtola ad Hebræos ſententiæ. Athanaſii de ea opinio. Ordo Epiſtolarum Apoſtoli, ex ejuſdem ſententia. Locus, δι' ὃ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε : *per quem etiam mundum condidit. Dominus* συνύπαρξις & συνάναρχος τοῦ Πατρὸς. *Paganorum* δωδεκαίωνες & μακραίωνες *Dii.* Ποιεῖν αἰῶνας, *Inſtituere ſecula, Cypriano.* Περὶ πάντων τῶν ὄντων. *Locus,* φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. נושׂא, διοικεῖν, *gubernare.* Οὐ δυνήσομαι φέρειν τὰ λαὸν τοῦτον φέρειν ὑμᾶς. *agunt ſeriúntque omnia.* Τὸ φέρον, *Fatum. Mos autoris hujus in citandis Sacræ Scripturæ locis. Locus,* Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην. Ἡ μεγάλη ἡμέρα. *Quæ* ἡ δευτέρα εἰσαγωγή : *quæ* ἡ πρώτη *item.* Ἔξοδος *Chriſti, de Incarnatione; ut &* ἔξοδος. Τὸ, πάλιν, *quomodo uſurpatum, cùm,* Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ, *dicitur; & an tranſponendum.* Ἡ παλιγγενεσία τῆς παρουσίας αὐτοῦ. *Monageſimus Pſalmus & ſeptimus inter* ἀνεπιγράφους, *ſive, qui inſcriptione carent. De ejuſmodi Pſalmis veteres quid judicarint.* Ἀποκατάστασις *magna. Locus,* Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, *quomodo dicatur. Locus,* Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα. *& an* πνεύματα, *Ventipuerè* φλόξ, *& qui denotentur. Interpretatio loci. Locus,* Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους, λέγει, *& quid intelligendum.* Καὶ ὅταν λέγῃ· ὡς λέγει ἐν τῷ νόμῳ· ὡς λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, *& ſimilia.*

OPiniones de Epiſtola quæ ad Hebræos ſcripta ſequitur, ejúſque autore, quarum vel imprimis meminere antiqui, hæ ſunt : 1. Pauli, atque ejuſdem quidem eſſe cujus cæteræ; 2. Pauli quidem, non ejuſdem tamen, eſſe; 3. Ex Hebræo converſam; 4. Ἐνδιάθηκον ſeu *canonicam* eſſe; 5. Talem non eſſe : De quibus aliiſque nonnulla jam ex eruditis quidam. Inter cauſas cur nec ejuſdem haberetur Pauli nec canonica, alienum à Paulinis initium fuiſſe volunt : Cujus tamen rationem B. Auguſtinus reddit; qui, *Principium ſalutatorium de induſtria omiſiſſe*, ait : *nè Judæos qui adversùs eum pugnaciter oblatrabant, nomine ejus offenſi, vel inimico animo legerent, vel omnino legere non curarent, quod ad eorum ſalutem ſcripſerat.* Nomen quoque cur hîc non expreſſerit, docet Athanaſius; qui præ cæteris & vindicavit eam, útque Paulinam probaret operam imprimis dedit : idem qui & ſuo ità illas ordine diſpoſuit, ut eas quæ ad integros conſcriptæ eſſent populos (quibus adjungitur & iſta) ad ſingulos conſcriptæ ſequantur. De eo autem quem in Eccleſia obtinuit loco, magnificè, Dialogo imprimis de Trinitate : ubi cùm Arianus, ὅτι οὐκ ἐκκλησιάζεται, *non receptam eſſe ab Eccleſia*, dixiſſet, reſpondet orthodoxus, Ἀφ' ὃ κατήγγειλε τὸ εὐαγγέλιον Χριστοῦ, Παῦλε οἶδ' πεπίστευται ἡ ἐπιστολή· καὶ μετ' αὐτῆς ἐπιστολαὶ ιδ'. αἱ πᾶσαι τοῦ Παύλου. Ubi liberaliter, Ex quo prædicatum fuit Evangelium, Paulinam (à verè piis, credo) eſſe habitam affirmat; intérque ejuſdem Apoſtoli Epiſtolas, quas quatuordecim omnes cum ea eſſe ait, hanc reponit : Qui poſtquam de catholicis

licis egit, quas præmittit, ità de Paulinis, quas uno conjungit libro ; ΠΑΥ̓ΛΟΥ ΑΠΟΣΤΌΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΙΔ΄, ΕΙC ΕΝ ΑΡΙΘΜΟΥ̓ΜΕΝΑΙ ΒΙΒΛΙΌΝ· ΠΡὨΤΗ Η ΠΡῸC ΡΩΜΑΙΟΥ̓C· ΠΡῸC ΚΟΡΙΝΘΙΟΥ̓C Δ΄ΎΟ· ΤΈΤΑΡΤΗ ΠΡῸC ΓΑΛΆΤΑC· ΠΈΜΠΤΗ ΠΡῸC ΕΦΕΣΙΟΥ̓C· ΕΚΤΗ ΠΡῸC ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥ̓C· ΕΒΔΟΜΗ ΠΡῸC ΚΟΛΑΣΣΑΕἸC· ΠΡῸC ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕἸC Δ΄ΎΟ· ΔΕΚΆΤΗ Η ΠΡῸC ΕΒΡΑΙΟΥ̓C· ΠΡῸC ΤΙΜΌΘΕΟΝ Δ΄ΎΟ· ΤΡΙΣΚΑΙΔΕΚΆΤΗ Η ΠΡῸC ΤΊΤΟΝ· ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΆΤΗ Η ΠΡῸC ΦΙΛΉΜΟΝΑ, Pauli Apostoli Epistolæ quatuordecim in unum redactæ libellum : Quarum prima, quæ ad Romanos ; ad Corinthios duæ ; Quarta, ad Galatas ; Quinta, ad Ephesios ; Sexta, ad Philippenses ; Septima, ad Colossenses ; ad Thessalonicenses duæ ; Decima, quæ ad Hebræos ; ad Timotheum duæ ; Decimatertia, ad Titum ; Decimaquarta, ad Philemonem. qui & ſingularum initia expreſſit. Neque hanc poſtremo ſanè inter Pauli cæteras reponit loco ; Quod & ipſum fortè ab iis factum qui de autore dubitarunt : Nam de tempore quo ſcriptæ, multis Chryſoſtomus. Initio divinæ ejuſdem Epiſtolæ legitur, *ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν.* Quem locum Adversùs Arianos vel imprimis urſerunt Græci : Inter quos & Chryſoſtomus ; qui, Πῶς εἶπεν, inquit, *οἱ λέγοντες, ὡῷ ὅτι οὐκ ὡῷ* ; quid enim aliud niſi *περαιώτερον* fuiſſe oſtendit, cùm, *δι' οὗ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας*, dixit ? Interpres vetus, *per quem & ſecula fecit.* Recentior, *per quem etiam mundum condidit :* quod non negant, quanquam de inſtrumentali cauſa nugentur, Ariani. Et quomodo non ante ſecula, per quem facta ſecula ? ut *ἄναρχος* probetur, qui *ἐν ἀρχῇ* non fuiſſe tantùm, ſed & initii principium feciſſe dicitur, qui ut *συνάναρχος* ità *συνάναρχος πρὸ Πατρὸς*, ut *æternus cum Patre*, dicitur. Η *κτίσις*, inquit libro Adversùs Eunomium ſeptimo Nyſſenus, *ἀρχὴν τοὺς αἰῶνας ἔχει· τὸ δὲ ποιητὸν τῶν αἰώνων ποίαν ὁλκὴν ἐπινοήσεις ἀρχήν* ; *Quæ creata, principium ſuum habent, ſecula : ejus autem qui hæc condidit quodnam principium excogitabis ?* Athanaſius de Filio, *δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν· ἵνα, ὡς ἐν αὐτῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν ὕσης, συμπολίται ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομήσωμεν ζωήν, Per quem & facta ſunt ſecula : ut cùm in eo vita ſit noſtra, etiam nos æternam conſequi hæreditatem poſſimus.* Pro quo ſi, *δι' οὗ ὁ κόσμος γέγονε*, reponas, dilutum ſanè argumentum aut aliud jam erit. Neque enim Deus certè noſter *δολιχαίων*, quod de ſuis pagani olim ſomniarunt, rectè dicetur ; ut Empedocles, cùm dixit,

Θεῖός τ', ὀιωνοί τε, καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
Οἵ τε θεοὶ δολιχαίωνες.

qui & *μακρογίωνας* vocavit : Cùm Deus noſter non *ἀεὶ ὤν* & *πρὸ παίτων ὤν* tantùm, ſed & *πρὸ παίτων περσὼν* piè SS. Patribus nonnunquam, ut Sinaitæ alibi, dicatur : Quanquam hoc, ut novè dictum, notaſſe veterum nonnulli videantur. Ποιεῖν αἰῶνας, dico, quod, *inſtituere ſecula*, Cyprianus dixit. Hâc ipſâ certè Epiſtolâ, *κατηρτίσθαι οἱ αἰῶνες*, cap. 11. dicuntur, Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας. quod eruditè veteres, *χρόνους καὶ πάντα τὰ ἐγχρονα, tempora & quicquid in tempore*, imò & *αἰώνια, quæ ſemper erunt* (inter quæ mundus non eſt) interpretantur : inter quos Theophylactus. Ubi iterum interpres idem, *Per fidem intelligimus conſtructum fuiſſe mundum* : cùm ex eo, non locorum ſed temporum autorem eſſe Dominum, probare ſoleant antiqui : Fulgentius lib. ad Traſimundum 2. *Nam per ipſum omnis factus eſt locus, quia* OMNIA PER IPSUM FACTA SUNT, ET SINE IPSO FACTUM EST NIHIL. *Per ipſum factum tempus agnoſcitur : de quo Paulus dicit,* PER QUEM FECIT ET SECULA. *Non eſt ergò localis, per quem factus eſt locus ; nec temporalis, per quem factum eſt tempus.* ut ſic fuiſſe ante tempus probetur, per quem tempus fuit. Quod ſanè malim : Quamvis non ignorem quomodo ut ſuo עולם Magiſtri ità ſuo עלמא Thalmudiſtæ utantur : quemadmodum nec ſatisfeciſſe quibuſdam ex antiquis, qui *ante ſecula* potiùs quàm *ante tempora* fuiſſe Dominum profiterentur : de quo & alibi B. Hieronymus.

Cap. 1. v. 2.

Sequitur,

Sequitur, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ubi nulla difficultas. Ut omittam enim quæ hîc fusè eruditi, notum quid sit נָשִׂיא: quo *præfectum* aut *gubernatorem* notant. Et τὸ נָשָׂא, *dioικεῖν, gubernare:* quomodo & Num. 11. 14. rectè interpreteris; ubi Moses, populi præfectus, *Non possum ego solus ferre universum populum hunc,* inquit: Hellenistæ, Οὐ δυνήσομαι ἐγὼ μόνος φέρειν τὸν λαὸν τοῦτον. Deuteronomii item 1. 9. *Non possum solus ferre vos:* ubi illi ipsi, Οὐ δυνήσομαι μόνος φέρειν ὑμᾶς: Chaldæus, סְבַר, dixit; quod *disponere* nonnunquam Thargumistis est, aut *moderari.* Quanquam & Latini sic loquuntur: Autor De causis corruptæ eloquentiæ, *Per multos annos potentissimi sunt civitatis, ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæsaris amicitia, agunt ferúntque omnia.* de Eprio Marcello, Crispóque Vibio. Sed & fatum ipsum Pallada, ut imperare ostendat omnibus, τὸ φέρον dixit; v. 3.

Εἰ τὸ φέρον σι φέρει, φέρε καὶ φέρω. εἰ δ' ἀγαναξίεις,
Καὶ σαυτὸν λυπεῖς, καὶ τὸ φέρον σὺ φέρε.

Non ità multò pòst sequitur, Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα. Perpetuum autem ferè scriptori huic, de quo aliàs non semel, ut designet sæpe locos magìs quàm adducat: interdum quoque, ut excerpat quod præcipuè ad institutum facit; cætera, Hebræorum more interpretum, utcunque eódem spectent, prætermittat: Quod qui non observat, fieri vix potest quin impingat. Quæ res tamen ità nova atque inusitata interpretibus quibusdam olim visa, ut, imprimis rei hujus causâ, in dubium autoritatem scripti vocarent. Apostolus, si Hebraicè scripsisset, ità adduxisset locum, אֲנִי אֶהְיֶה לוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה לִי לְבֵן וגו : locum ex Nathanis Prophetia 2. Sam. 7. 14. admodum illustrem sanè. qui si seorsum adducatur, ad Salomonem referendus videatur; Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Quæ verba tantùm posuit: partim quia alterum adduxit ex secundo Psalmo locum, quo genitus à Deo Filius dicitur, atque hoc præcipuè nunc agit; partim quia cætera tum nota erant. Quid autem sequitur? Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκός σου καὶ ἡ βασιλεία σου ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος σου ἔσται ἀνεπιδυμβίαστος εἰς τὸν αἰῶνα, *Et firma erit domus tua & regnum tuum usque in seculum coram me; thronúsque tuus erit firmus usque in seculum.* Quod de Salomone, tum ex historia, tum eò quod ibi dicitur, intelligi non potest: quem & peccatorem fore, & castigatum iri, quamvìs non ut Saulem, cui regnum in æternum Deus eripuerat, verùm eâ lege ut in æternum id maneat, ibidem dicitur. In quo? Non in Salomone, sed in eo cujus Salomo tum erat typus; cui verè convenit, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσταί μοι εἰς υἱόν. qui locus & in Chronicis, & à Nathane quidem, sic repetitur; ità ut hoc ipsum, quod adducit hîc Apostolus, addatur; Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσταί μοι εἰς υἱόν, καὶ τὸ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἀπέστησα ἀπὸ τοῦ ἔμπροσθέν σου. Id igitur Apostolus de Christo, tanquam & prophetice & verè de eo ejúsque causa dictum, sumit: quia quæ sequuntur id confirmant aut exponunt, vel potiùs hoc dicunt quod volebat; Salomonem nempe in quibusdam nihil esse aliud quàm typum. Quemadmodum & quod præcessit, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, à Davide quidem dictum, sed qui ità prædicebat Christum: de quo planè id ac convenienter dictum. Qui & eo quod de gentium hæreditate & universi sequitur imperio, à Davide distinguitur: quæ Apostolus hîc tamen non adduxit. Cujusmodi nos monent loci, quædam negligentiùs subinde à nobis legi, quæ non tam ad typum quàm ad veritatem, ut antiqui loquuntur, referenda. Cùm autem sequitur, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, pergit in instituto de Angelis & Christo: Quod tamen nondum satìs per se firmum esset, nisi id quod eo quem adducit loco dicitur, de Christo dici propriè probaret. De quo ut constaret, mirum equidem non magìs summos hactenus elaborasse viros; cùm præsertim pro confesso id sumat, ac quasi fundamentum Apostolus ponat. Illustris & magnificentiæ plenissimus est Psalmus, in quo ἡ μεγάλη describitur ἡμέρα, quâ iterum terrarum orbi Filius exhibebitur Dei, quâ & regnum œconomicum quod hîc exercuit, cum majestate confirmabit. Hæc διάταξις illa, de qua loquitur Apostolus, εἰσαγωγή. Prima quippe, ἡ ἐνανθρώπησις, tempúsque illud quod hîc vixit: quo, v. 5. v. 6.

licis egit, quas præmittit, ità de Paulinis, quas uno conjungit libro; ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΙΔ', ΕΙΣ ΕΝ ΑΡΙΘΜΟΥΜΕΝΑΙ ΒΙΒΛΙΟΝ· ΠΡΩΤΗ Η ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ· ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΥΟ· ΤΕΤΑΡΤΗ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ· ΠΕΜΠΤΗ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ· ΕΚΤΗ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ· ΕΒΔΟΜΗ ΠΡΟΣ ΚΟΛΑΣΣΑΕΙΣ· ΠΡΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΕΙΣ ΔΥΟ· ΔΕΚΑΤΗ Η ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ· ΠΡΟΣ ΤΙΜΟΘΕΟΝ ΔΥΟ· ΤΡΙΣΚΑΙΔΕΚΑΤΗ Η ΠΡΟΣ ΤΙΤΟΝ· ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑΤΗ Η ΠΡΟΣ ΦΙΛΗΜΟΝΑ, Pauli Apostoli Epistolæ quatuordecim in unum redactæ libellum: Quarum prima, quæ ad Romanos; ad Corinthios duæ; Quarta, ad Galatas; Quinta, ad Ephesios; Sexta, ad Philippenses; Septima, ad Colossenses; ad Thessalonicenses duæ; Decima, quæ ad Hebræos; ad Timotheum duæ; Decimatertia, ad Titum; Decimaquarta, ad Philemonem. qui & ſingularum initia expreſſit. Neque hanc poſtremo ſanè inter Pauli cæteras reponit loco; Quod & ipſum fortè ab iis factum qui de autore dubitarunt: Nam de tempore quo ſcriptæ, multis Chryſoſtomus. Initio divinæ ejuſdem Epiſtolæ legitur, ὃν ἔθηκα κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. Quem locum Adversùs Arianos vel imprimis urſerunt Græci: Inter quos & Chryſoſtomus; qui, Πῶς εἶπεν, inquit, οἱ λέγοντες, ὧδε ὅτε οὐκ ἦν ὧδε; quid enim aliud niſi περαιώνιον fuiſſe oſtendit, cùm, δι' οὗ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας, dixit? Interpres vetus, *per quem & ſecula fecit*. Recentior, *per quem etiam mundum condidit*: quod non negant, quanquam de inſtrumentali cauſa nugentur, Ariani. Et quomodo non ante ſecula, per quem facta ſecula? ut ἀναρχ& probetur, qui ἐν ἀρχῇ non fuiſſe tantùm, ſed & initii principium feciſſe dicitur, qui ut συνάναρχ& ità συνάναρχ& τῷ Πατεῖ, ut *æternus cum Patre*, dicitur. Ἡ κτίσις, inquit libro Adversùs Eunomium ſeptimo Nyſſenus, ἀρχὴν τοὺς αἰῶνας ἔχει· τὸ δὲ ποιητὸν τῶν αἰώνων ποίαν ὑπονοήσεις ἀρχήν; *Quæ creata, principium ſuum habent, ſecula: ejus autem qui hæc condidit quodnam principium excogitabis?* Athanaſius de Filio, δι' οὗ καὶ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν ἵνα, ὡς ἐν αὐτῷ τῆς ζωῆς ἡμῶν ὄντος, ἀνυπωμίνῳ ἡμεῖς αἰώνιον κληρονομῆσαι ζωήν, *Per quem & facta ſunt ſecula: ut cùm in eo vita ſit noſtra, etiam nos æternam conſequi hæreditatem poſſimus.* Pro quo ſi, δι' οὗ ὁ κόσμ& γέγονε, reponas, dilutum ſanè argumentum aut aliud jam erit. Neque enim Deus certè noſter δολιχαίων, quod de ſuis pagani olim ſomniarunt, rectè dicetur; ut Empedocles, cùm dixit,

Θῆρές τ', οἰωνοί τε, καὶ ὑδατοθρέμμονες ἰχθῦς,
Οἵ τε Θεοὶ δολιχαίωνες.

qui & μακρεγίωνας vocavit: Cùm Deus noſter non ἀεὶ ὢν & πρὸ παντῶν ὤν tantùm, ſed & πρὸ παίτων πρεσῶν piè SS. Patribus nonnunquam, ut Sinaitæ alibi, dicatur: Quanquam hoc, ut novè dictum, notaſſe veterum nonnulli videantur. Ποιεῖν αἰῶνας, dico, quod, *inſtituere ſecula*, Cyprianus dixit. Hâc ipſâ certè Epiſtolâ, καταρτίζειν οἱ αἰῶνες, cap. 11. dicuntur, Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας, quod eruditè veteres, χρόνους καὶ πάντα τὰ ἐγχρονα, *tempora, & quicquid in tempore*, imò & αἰώνια, *quæ ſemper erunt* (inter quæ mundus non eſt) interpretantur: inter quos Theophylactus. Ubi iterum interpres idem, *Per fidem intelligimus conſtructum fuiſſe mundum*: cùm ex eo, non locorum ſed temporum autorem eſſe Dominum, probare ſoleant antiqui: Fulgentius lib. ad Traſimundum 2. *Nam per ipſum omnis factus eſt locus, quia* OMNIA PER IPSUM FACTA SUNT, ET SINE IPSO FACTUM EST NIHIL. *Per ipſum factum tempus agnoſcitur: de quo Paulus dicit,* PER QUEM FECIT ET SECULA. *Non eſt ergò locatus, per quem factus eſt locus; nec temporalis, per quem factum eſt tempus.* ut ſic fuiſſe ante tempus probetur, per quem tempus fuit. Quod ſanè malim: Quamvis non ignorem quomodo ut ſuo Magiſtri ità ſuo עלמא Thalmudiſtæ utantur: quemadmodum nec ſatisfeciſſe quibuſdam ex antiquis, qui *ante ſecula* potiùs quàm *ante tempora* fuiſſe Dominum profiterentur: de quo & alibi B. Hieronymus.

Cap. 1. v. 2.

Sequitur,

Sequitur, φέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ubi nulla difficultas. Ut omittam enim quæ hìc fuſè eruditi, notum quid ſit נשיא: quo *præfectum* aut *gubernatorem* notant. Et τὸ נשא, διοικεῖν, *gubernare*: quomodo & Num. 11. 14. rectè interpreteris; ubi Moſes, populi præfectus, *Non poſſum ego ſolus ferre univerſum populum hunc*, inquit: Helleniſtæ, Οὐ δυνήσομαι ἐγὼ μόνος φέρειν τὸν λαὸν τοῦτον. Deuteronomii item 1. 9. *Non poſſum ſolus ferre vos*: ubi illi ipſi, Οὐ δυνήσομαι μόνος φέρειν ὑμᾶς: Chaldæus, סבר, dixit; quod *diſponere* nonnunquam Thargumiſtis eſt, aut *moderari*. Quanquam & Latini ſic loquantur: Autor De cauſis corruptæ eloquentiæ, *Per multos annos potentiſſimi ſunt civitatis, ac, donec libuit, principes fori, nunc principes in Cæſaris amicitia, agunt ferúntque omnia.* de Eprio Marcello, Criſpióque Vibio. Sed & fatum ipſum Pallada, ut imperare oſtendat omnibus, τὸ φέρειν dixit;

Εἰ τὸ φέρειν σε φέρει, φέρε καὶ φέρου. εἰ δ' ἀγαναίσεις,
Καὶ σαυτὸν λυπεῖς, καὶ τὸ φέρειν σὲ φέρει.

Non ità multò pòſt ſequitur, Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα. Perpetuum autem ferè ſcriptori huic, de quo aliàs non ſemel, ut deſignet ſæpe locos magìs quàm adducat: interdum quoque, ut excerpat quod præcipuè ad inſtitutum facit; cætera, Hebræorum more interpretum, utcunque eódem ſpectent, prætermittat: Quod qui non obſervat, fieri vix poteſt quin impingat. Quæ res tamen ità nova atque inuſitata interpretibus quibuſdam olim viſa, ut, imprimis rei hujus cauſâ, in dubium autoritatem ſcripti vocarent. Apoſtolus, ſi Hebraicè ſcripſiſſet, ità adduxiſſet locum, אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ונו: locum ex Nathanis Prophetia 2. Sam. 7. 14. admodum illuſtrem ſané. qui ſi ſeorſum adducatur, ad Salomonem referendus videatur; Καὶ ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. Quæ verba tantùm poſuit: partim quia alterum adduxit ex ſecundo Pſalmo locum, quo genitus à Deo Filius dicitur, atque hoc præcipuè nunc agit; partim quia cætera tum nota erant. Quid autem ſequitur? Καὶ πιστωθήσεται ὁ οἶκός σου καὶ ἡ βασιλεία σου ἕως αἰῶνος ἐνώπιόν μου· καὶ ὁ θρόνος σου ἔσται ἑτοιμασθεὶς εἰς τὸν αἰῶνα, *Et firma erit domus tua & regnum tuum uſque in ſeculum coram me; thronúſque tuus erit firmus uſque in ſeculum.* Quod de Salomone, tum ex hiſtoria, tum eò quòd ibi dicitur, intelligi non poteſt: quem & peccatorem fore, & caſtigatum iri, quamvis non ut Saulem, cui regnum in æternum Deus eripuerat, verùm eâ lege ut in æternum id maneat, ibidem dicitur. In quo? Non in Salomone, ſed in eo cujus Salomo tum erat typus; cui verè convenit, Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν. qui locus & in Chronicis, & à Nathane quidem, ſic repetitur; ità ut hoc ipſum, quod adducit hìc Apoſtolus, addatur; Ἐγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν, καὶ τὸ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἀπέστησα ἀπὸ τοῦ ἔμπροσθέν σου. Id igitur Apoſtolus de Chriſto, tanquam & prophetícè & verè de eo ejúſque cauſa dictum, ſumit: quia quæ ſequuntur id confirmant aut exponunt, vel potiùs hoc dicunt quod volebat; Salomonem nempe in quibuſdam nihil eſſe aliud quàm typum. Quemadmodum & quod præceſſit, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, à Davide quidem dictum, ſed qui ità prædicebat Chriſtum: de quo planè id ac convenienter dictum. Qui & eo quod de gentium hæreditate & univerſi ſequitur imperio, à Davide diſtinguitur: quæ Apoſtolus hìc tamen non adduxit. Cujuſmodi nos monent loci, quædam negligentiùs ſubinde à nobis legi, quæ non tam ad typum quàm ad veritatem, ut antiqui loquuntur, referenda. Cùm autem ſequitur, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, pergit in inſtituto de Angelis & Chriſto: Quod tamen nondum ſatìs per ſe firmum eſſet, niſi id quod eo quem adducit loco dicitur, de Chriſto dici propriè probaret. De quo ut conſtaret, mirum equidem non magìs ſummos hactenus elaboraſſe viros; cùm præſertim pro confeſſo id ſumat, ac quaſi fundamentum Apoſtolus ponat. Illuſtris & magnificentiæ pleniſſimus eſt Pſalmus, in quo ἡ μεγάλη deſcribitur ἡμέρα, quâ iterum terrarum orbi Filius exhibebitur Dei, quâ & regnum œconomicum quod hìc exercuit, cum majeſtate confirmabit. Hæc δόξα illa, de qua loquitur Apoſtolus, εἰσαγωγή. Prima quippe, ἡ ἐναθρώπησις, tempúſque illud quod hìc vixit: quo,

v. 3.

v. 5.

v. 6.

quanquam in humilitate ipſa, Angelos ſatellites nonnunquam habuit atque aſtites. Secundum hoc, ſplendidius illuſtriúſque, quia abſolutè in vivos mortuóſque imperium tum declarabit; quia talis apparebit; quia tum ut judex apparebit; quia, ut eodem Pſalmo dictum, majeſtatis plena erunt omnia. Ibi ergò, *Juſtitia & judicium*, inquit Propheta, *habitaculum ſedis ejus. Ignis coram eo ambulabit & exuret in circuitu hoſtes ejus. Illuſtrabunt fulgura ejus orbem. Videbit & tremet terra. Montes, ſicut cera, diſſolventur à facie Jehovæ, à facie Domini totius terræ.* Quæ ut πρὸς τὸν σαρκὸς ἀνάληψιν, ſive *ad aſſumtionem carnis*, ſeu œconomiam referantur ipſam, cui facilè probabitur? ut & illud, Incarnationem, ἔξοδον à Chriſto, εἴσοδον hîc ſive εἰσαγωγὴν à Paulo dici: quod Chryſoſtomo tantopere ac Ambroſio placuit; qui ad hunc locum, *Paulus autem Introitum Chriſti vocat aſſumtionem carnis: de qua ipſe Dominus in Evangelio ait, EXIVI A PATRE, ET VENI IN MUNDUM. Quo loco Chriſtus incarnationem ſuam Exitum vocat; quam Paulus hîc Introitum nominat.* Ac mox addit, *Dicendo enim, ITERUM CUM INTRODUCIT PRIMOGENITUM IN ORBEM TERRARUM, hoc ſignificat, Cùm ei committat ac poſſidendum tradat orbem terrarum. Tunc enim totum orbem poſſedit, cùm ab univerſis eſt agnitus.* Quod nè antiquis quidem omnibus probari potuit; licèt eadem quæ pius autor hîc notavit, ferè ad verbum in Chryſoſtomo legantur: qui & ipſe *aſſumtionem carnis*, aut *in carne Chriſtum*, hîc notari dixit. Quod ut vix admitti poſſe reor, ità aſſentiri nondum eruditis poſſum, qui τὸ, πάλιν, hîc trajectum volunt: quod & effeciſſe credo, ut de apparitione Domini ſecunda agi non exiſtimarent. Utrumque interim Nyſſenus vidit: qui Adverſus Eunomium hoc modo; Ἡ τοῦ, πάλιν, προσθήκη, τὸ μὴ πρώτως γίνεσθαι τοῦτο, διὰ τοῦ καὶ τοῦ λέξιν ταύτην σημασίαν ἐνδείκνυται· ὅτι τῆς ἐπαναλήψεως ἦν ἅπαξ γεγονότων τῇ λέξει ταύτῃ κεχρήμεθα. Quibus verbis docet ac ſignificat, quod πάλιν γίνεσθαι autori dicitur, de ſecundo non de primo uſurpari hîc adventu: geminationem enim ſic ſignificari. Hoc ergò quod ad vocem: cui addit, quod jam dixi, de adventu Domini poſtremo agi. Quare & tempus hoc παλιγγενεσίαν τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας eleganter veteres dixerunt: inter alios & Epiphanius, qui Adverſus Manetem; Ἰσὶ γὰρ ὁρῶμεν λέγοντας, ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ τῆς αὐτοῦ παρουσίας, Ἐν τῷ ὀνόματί σου ἐφάγομεν, καὶ ἐν τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεδάλομεν. Itaque, Ὅταν ἡ πάλιν εἰσαγάγῃ, quod Apoſtolus hîc dixit, nihil erit aliud quàm ſi dixiſſet, Ὅταν ἡ πρὸ τῆς δευτέρας παρουσίας, ſive τῆς παλιγγενεσίας τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου, λέγει, *Cùm de ſecundo Domini adventu agit.* Adde, quòd hunc ipſum de quo autor agit, nonageſimum nempe & ſeptimum Pſalmum, inter eos eſſe conſtat quos ἀνεπιγράφους Hebræis eſſe, etiam Græcorum Critici notarunt: præſcribitur enim, Ἀνεπίγραφον παρ' Ἑβραίοις. De quo & Nyſſenus; Καλῶς ἡ καὶ προσφυῶς ἡ τοῦ ἐρεῖν ἀνεπιγράφου ἀρχὴ πρὸς τὸ τέλος ταύτης τῆς ψαλμῳδίας συνάπτει), *Rectè autem commodèque ejus qui ſequitur & inſcriptione caret initium pſalmi hujus fini connectitur.* Tales autem ut plurimùm eſſe obſervarunt eos qui illuſtre aliquod, de Servatore imprimis, alluderent myſterium aut continerent: quod diſſimulaſſe ſic Judæos. Idem Nyſſenus cap. 8. in Pſalmos; Ὅσας πίνων ἐκεῖνοι (Judæi ſcilicet) τὴν ἐπιγραφὴν καταγνόντες ἔνδειξιν τινα ποιεῖσθαι τοῦ μυστηρίου, ταύτας ὑ παρέλιξαντο. Διὸ καὶ παρεσημήναντο δι' ἀκριβείας ἐπ' αὐτῶν τὸ τοιοῦτον ὁ λόγος τῇ ἀναγνώστει τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιγραφῆς πρόσκειται, Ὅτι παρ' Ἑβραίοις ἔστιν ἀνεπίγραφος, *Quæcunque igitur illi inſcriptiones demonſtrationem aliquam Dominici alicujus myſterii continere animadverterunt, has repudiarunt. Quæ de cauſa & ipſa deditâ operâ Eccleſiaſticæ inſcriptionis verba, hunc aut illum Pſalmum carere inſcriptione, notant.* inſcriptionem enim hîc prætermiſſam, myſterii quod deſcribitur hoc Pſalmo notam, vult; unde & ſolicitè, ὅτι ἀνεπίγραφός ἔστιν, additum fuiſſe: quæ illius de qua dixi παλιγγενεσίας nota ſit: hæc autem magna illa, quæ futura tum, ἀποκατάστασις ſeu *reſtitutio*. E quo patet, nullâ tranſpoſitione hîc opus eſſe: tum quàm appoſitè Pſalmo illo uſus ſit Apoſtolus. Igitur, Ὅταν ἡ εἰσαγάγῃ πάλιν, *Cùm introducit iterum, Cùm ut ſecundò venientem introducit.*

v. 7. Sequitur, καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους λέγει, diſtingue, Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους, λέγει. id eſt, *Nam quod ad Angelos quidem, dicit.* Nihil autem Græcis uſitatius quàm ità loqui:

ut

ut cùm dicunt, πρὸς μὲν τοὺς ῥήτορας, πρὸς μὲν τοὺς φιλοσόφους. Quis enim dicat, verba quæ ſequuntur, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα, ad Angelos potiùs quàm de Angelis dici? quanquam aliter de Filio quod ſequitur: ità autem, ut dixi, utrique conveniet, utro modo etiam poſterius accipias. Alter autem locus centeſimo quarto 3 alter quadrageſimo quarto, ubi ſequitur, ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. quod Dei Filio, ſi quicquam, convenit, qui ὁ Χριστὸς ille. Quem locum indicavit tantùm, ut & alterum, de quo egi. Sequitur, Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, πνεύματα· καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ, πυρὸς φλόγα. Ubi interpretes, πνευμάτων nomine hîc ventos, *flammarum* autem, fulgura intelligi exiſtimant. Sed & alii in diverſa eunt: Quorum nonnulli mentem Prophetæ eſſe volunt, *Qui facit Angelos, ut ſpiritus, ſive, ità veloces ut ventos: qui miniſtros ſuos, ità agiles ut flammam ignis.* cùm quod dicitur, de Angelis, de quibus egit hactenus, hoc ſaltem loco intelligendum, negari non poſſit: quemadmodum nec Dei nuncios eoſdem eſſe ac Spiritus. Πνεῦς autem φλὸξ, *ſaraph* ad verbum: quòd nec ipſi negant qui non parùm hîc difficultatis movent, ac *ventorum* nomine utuntur. Sed & inter Hebræorum Magiſtros Rambam Angelos, *ſpirituales eſſentias*, interpretatur. Quid ſi ergò Dei nuncios eos dicit qui & vulgò Angeli dicuntur; Spiritus autem, ut jam dixi, eſſe Angelos, de quo nec dubitatur? ità mens Apoſtoli manebit, ità quod de Angelis hîc dicitur manebit. Ut non ſine cauſa interpres vetus, tum in Pſalmi loco, tum hoc ipſo, *Spiritus* interpretetur: Recentior, *Et de angelis quidem dicit, Qui Angelos ſuos facit ventos.* Quid ſi autem, *Qui Spiritus facit ſuos nuncios.*? ſive, *Qui Spiritibus utitur pro nunciis.*? utrum autem meliùs cum mente hîc conveniat Apoſtoli, qui hactenus, Τοσούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων, &, Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων; item, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ, dixit, eruditi videant: Quamvis nec quod dixi planè negant etiam qui aliter interpretantur. Quis autem ille de quo additur, Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀγγέλους, λέγει? quis autem λέγει? Scriptura ſcilicet, aut Deus. Quemadmodum, de quo & aliàs jam diximus, nihil Hebræorum uſitatius Magiſtris quàm ut cùm Scripturæ locus aliquis, quod paſſim fit, adducitur, תו אמר pro נאמר uſurpent: Exempli cauſâ, ut cùm dicunt, ואמר והלחות מעשה אלהים המה, *& dicit*, καὶ λέγει, *erántque tabulæ illæ opus Dei*, Capitulis Patrum. Cui ipſa occaſionem Scriptura dedit. Ità Gen. 48. 1. ויאמר ליוסף, *& dixit Joſepho*; *dictum fuit*; *dixit aliquis*, ὁ δεῖνα, nempe: ubi paſſivè Helleniſtæ, καὶ ἀπηγγέλη τῷ Ἰωσήφ. Ità Kimchius cæteríque paſſim, כמו שאמר, *ut cùm dicit*; quoties locum ſcilicet aliquem adducit. Ità ad Oſeæ 13. 2. *ut cùm dicit, Nec ullus ſpiritus eſt in eo*; Græcè, ὡς ὅταν λέγει, Καὶ πᾶν πνεῦμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ: Locus autem quem adducit, Habacuci 2. 19. exſtat. Atque ità paſſim, cùm è Lege locum citant, כמו שאמר בתורה, ὡς λέγει ἐν τῷ νόμῳ. Ità cùm Pſalmos adducunt, כאשר בספר תהלים, ὡς λέγει ἐν βίβλῳ ψαλμῶν, *ut dicitur*, vel, *ut dicit Propheta.* hoc quippe aut ſimile intelligunt. Et quis dubitat, quin inter Magiſtrorum abbreviata idem ſit עזא (quod eſt על זה נאמר, διὰ τοῦτο λέγει, *propter hoc dicit*, Scriptura, nempe) cum illo עזן quod eſt על זה נאמר, διὰ τοῦτο λέγει, *propter hoc dicitur*, in Scriptura item. Quæ res, ut videtur, exigua quantas interpretibus in novo Fœdere objecerit fruſtrationes, dici equidem vix poteſt. Ità cùm Apoſtolus 1. Cor. 15. 27. dixit, Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται, mirum ſanè (ut ſuo jam monuimus loco) quas ibi moveat difficultates Epiphanius. Tale eſt, Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε τῶν ἀγγέλων; quod eſt, Τίνι ἐλάχθη; *Cui dictum?* niſi Deum intelligas. Neque aliter fortè, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην. Ità &, cùm ad Epheſios 5. 14. dicitur, Διὸ λέγει, Ἔγειραι ὁ καθεύδων, novum id videtur ac inſolitum; cùm in Magiſtris toties hæc & ſimilia occurrant. Quis autem (ut jam illa de quibus ſemel egiſſe ſuprà ſatis eſt omittamus) in compendioſa illorum ſcriptura verſatus, illud אמר קרא, quod eſt ראמר קרא pro קרא, *dixit Scriptura*, vel ראמר קרא, *quod Scriptura dixit*, ignorare poteſt? quod ſic plenum ſit ac ἔντελές, cùm non plenum per ſe ſit, ſed ἀτελές: De quo nunc agimus. Quomodo paſſim, ut jam diximus, hîc autor loquitur.

Ibid.

Cap. II.

Locus, Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραῤῥυῶμεν. Paſtremum quomodo interpretentur quidam: nè quando perfluamus; nè fortè pereffluamus. Παραῤῥυεῖν. Διαῤῥυεῖν. Ἀποῤῥυεῖν. Τὸ, μὴ παραῤῥυῇς, & quomodo dicatur. Similes locos Hebræorum Magiſtri ac Thargumiſtæ quomodo interpretentur. μὴ παραῤῥυῶμεν, μὴ ἐκπέσωμεν, Chryſoſtomus. Locus, Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος. Lex pronunciata à Deo. Ἄγγελοι in loco ad Galat. 3. ipſis Chryſoſtomo. Διαταγαὶ, & quàm in vocis interpretatione non ſibi conſtent veteres. Ἄγγελοι, Miniſtri, qui Hebræis עבדים. δι' ἀγγέλων, διὰ προφητῶν. Græcorum Theologorum opinio de loco. Locus, Διεμαρτύρατο δὲ τινὶ, λέγων. Τὸ, τινὶ, in quibuſdam prætermiſſum fuiſſe exemplaribus, ex Sedulio ac Syro interprete videri. Τὸ, διεμαρτύρατο, autem quomodo accipiendum. Τὸ, πού, quomodo dicatur. Τίς, ὁ δεῖνα. Locus, Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, ac quantopere vexatus: Fabri & Eraſmi de eo contentiones. In quot partes ab interpretibus Pſalmi octavi ac varias interpretationes itum ſit. Locus, Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, in quo omnis difficultas, unde omnis interpretum in explicandis Prophetæ verbis, licentia. אדם & איש, eorúmque differentia. βραχύ τι, & quomodo accipiatur à nonnullis. Τὸ, διὰ πάθημα θανάτου, quò referendum ſit. Iterum de loci difficultate, quam hîc movent eruditi, & interpretatione non una. βραχύ τι, קליל Chaldæo. De perſona Chriſti, imò & altera ejuſdem natura, quanta cum veneratione, propter unionem, loquatur Scriptura. Operimentum in Fœdere antiquo Cherubinis undique refertum, quid deſignarit. Oblatæ olim pro peccatis quid notarint victimæ. Ὃς ἐγένετο νεκρὸς ᾧ ἔζησεν, de Domino dictum. De maxima humiliatione Chriſti, quomodo κατ' ἄλλο, ſive κατ' ἀντίδοσιν, loquantur antiqui. Epiphanii in Ἀνάπαυσιν ſepulturam Domini Homilia: Plurima quæ κατὰ κοινωνίαν ἰδιωμάτων ſive κατ' ἀντίδοσιν dicuntur ibidem notata. Unus homo, anima rationalis & caro; unus Chriſtus, Verbum & homo. De humilitate Chriſti ultimâ quomodo loquatur Scriptura. Difficultatem loci cùm alios tum imprimis recentiorem & vidiſſe & profeſſum eſſe interpretem. Regium Chriſti munus quod & quale: Perſonale ſcilicet aut œconomicum. Mors horaria, Anſhelmi. De Meſſiæ ſui morte quàm magnificè Hebræorum quidam loquantur Magiſtri. Angelis quantum tribuerint Hebræi. Vriel, Raphael, Gabriel, Michael, Nuriel, celebres Rabbinorum Angeli: qui & Divinam in monte Sinai cinxiſſe Majeſtatem dicuntur. Ἀγγέλων ἐπιστασία quàm antiqua. Etiam Novatianum ex hac Epiſtola quanto major Angelis eſſet Dominus, probaſſe. Melchiſedeco, de quo hâc Epiſtolâ agitur, quantum tribuerint Judæi. Quàm vel nulla vel exigua diſtinctionum in antiquis codicibus, etiam nonnunquam Sacris, habita à ſcribis ſit ratio. Anaſtaſii Sinaitæ liber, Ὁδηγὸς vulgò ab eo inſcriptus: qui diſtinctiones, vel negligentias à ſe vel prætermiſſas, quibus verbus excuſaverit. De vera loci diſtinctione. Τὸ, δὴ, emphaticè nonnunquam in oratione omitti. τὸν δή, τοῦτον δή, τίς ἐν ἡ ἔστιν, Ariſtoteli. Ἰησοῦν, pro Ἰησοῦν δή, & quàm emphaticè, non conjunctum aliis, dicatur. Ἀκολουθία loci: tum & inter Prophetam ac Apoſtolum quàm rectè conveniat. Sedulii ſententia, locique interpretatio. Sacrilegium Neſtorii & audacia. χωρὶς Θεοῦ, pro χάριτι Θεοῦ, & quàm multi id admiſerint. B. Hieronymum quoſdam ſolis diſtinctionibus conciliaſſe locos: Ejuſdem libertas. Pluribus Epiſtolæ ad Hebræos, non Neſtorianos modò, ſed & Meletianos ac Novatianos, locis olim eſſe abuſos. Ἰωαννίκιος Damaſceno dictus Neſtorius. Locus, ὅπως χάριτι Θεοῦ γεύσηται θανάτου, ut gratiâ Dei guſtaret mortem, ambiguè Latinis. unde gratiam Dei, id eſt, Chriſtum, guſtaſſe mortem, atque hoc nunc dici, voluiſſe quoſdam. Gratia & Beneficium an ταυτοδωαμούντα ac æquè latè pateant. Neſtorii mutationem ac corruptelam etiam in Syriacum irrepſiſſe contextum. Locus, ᾧ πάλιν ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, qui, è quo, & quâ occaſione adducatur. Illuſtris Eſaiæ prophetia, de qua agitur. Locus, Οὐ γὰρ δήπου ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται. Ἐπιλαμβάνεσθαί τινος, quàm efficaciter dicatur.

Secundo

SEcundo ſtatim capite cùm dicitur, Διὰ τοῦτο δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μή ποτε παραῤῥυῶμεν, mirati ſanè virum celeberrimum ſumus, ut & Eraſmum, qui *perfluendi* voce utuntur: quaſi huc illud Parmenonis Eunucho faciat, quod & diſertè notat, Cap. 2. v. 1.

Quæ vera audivi taceo & contineo optimè:
Sin falſum, aut vanum, aut fictum eſt, continuò palàm eſt:
Plenus rimarum ſum; hàc atque illàc perfluo.
Proin tu, taceri ſi vis, vera dicito.

Ubi Donatus; PLENUS RIMARUM SUM. *Vilis atq; abjecta tranſlatio, & apta ad meretricem loquenti.* HAC ATQUE ILLAC PERFLUO. *contrà,* CONTINEO OPTIME. Vetus, *nè ſortè pereffluamus.* quæ an ſatis huic conveniant loco, videndum. Et an non *perfluere* διαῤῥυῆναι potiùs? cùm παραῤῥυῶμεν dicatur. Quorum utroque SS. Patres utuntur: & πρὸ, διαῤῥυῆναι, quidem ἀντὶ τοῦ, ἀπορρυῆναι, ferè: Nyſſenus in Eccleſiaſten Homiliâ 7. Ταῦτα φύλαξον, ὡς μὴ διαῤῥυῆναί σοι τὸν πᾶν τοῦ πλούτου τῆς διανοίας κτήματων, *nè pereant, nè effluant, nè elabantur tibi puræ iſtæ opes,* de quibus loquitur nimirum. Quod ἀπορρυῆναι eâdem Homiliâ dixit; Ἐπεὶ ὃν τῷ ἀντιλήψεσθαι τῆς ὁρμῆς τοῦ ἀγαθοῦ ἀπορρύημεν. paulò item pòſt, ποτὲ μὲν ἀπὸ παρκτος ἡ κακίας φύσις ἐν τοῖς ἀπορρυῆσι τοῦ ἀγαθοῦ ὑπολάβῃ. ubi quæ ſint τὰ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπορρύεντα, cùm de malo agat, quod privatio eſt boni, quivis videt: quæ mala, quatenus deficiunt à bono, ἀπορρύεντα τοῦ ἀγαθοῦ dicuntur. Quemadmodum & παραῤῥυῶμεν, ἀπορρυῶμεν, fortè meliùs hìc reddas. Heſychius, Παραῤῥυῶμεν, ἐξολισθῶμεν. quod & huic loco convenit: quemadmodum & fortè ἀπορρυῶμεν. Sed videndum primò, quò reſpexerit Apoſtolus; deinde, quæ Hebrææ voci vox reſpondeat. Prov. 3. 21. dictum erat, Υἱέ, μὴ παραῤῥυῇς· πήρωσον δὲ ἐμοὶ βουλὴ καὶ ἔννοιαν. quem locum etiam ad interpretationem hujus Chryſoſtomus adduxit. Vetus interpres, *cuſtodi Legem atque conſilium.* quod nihil ad futilitatem, de qua ſubobſcœnè Parmeno διαῤῥυῆναι dixit: cùm παραῤῥυῆναι dicatur is qui deficit ab iis quæ audivit aut ſervanda ſunt; neque aliter Apoſtolus interpretetur, qui præmittit, ὅτι τοῖς ἀκουσθεῖσι δεῖ περισσοτέρως προσέχειν. Eodem Proverbiorum loco additur, *nè ab oculis tuis hæc recedant.* ubi, *nè effluant,* vulgata; quod ἀπορρυῆναι vel παραῤῥυῆναι dicas: תזל enim *deflectendi* ſive *diſcedendi* notione dicitur; quo & Targumiſtæ utuntur. Levi Ben-Gerſon, *nè abſcedant à conſpectu tuo,* ſive, μὴ διαῤῥυῶσιν, inquit: *diffluendi* tamen notione potiùs quàm *effluendi.* Salomon Iſacides, *nè abeſſe à conſpectu tuo patiaris:* quæ ad *perfluendi* ſenſum nihil aut vocabulum; neque quicquam tale Parmeno. Quare & Helleniſtæ, & Hebræi, & Apoſtoli & Salomonis locus, potiùs vertendum hìc arguunt, *Propterea eò magis attendere iis quæ audivimus oportet, nè ab iis diſcedamus unquam,* ſive *recedamus.* Et optimè, μὴ παραῤῥυῶμεν, μὴ ὀκνήσωμεν, Chryſoſtomus. Sequitur, Εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος ἐγένετο βέβαιος. Ubi ſi receptâ interpretum quorundam ſententiâ ſtandum, de *Lege* loquitur *quæ pœnas tranſgreſſoribus præſcripſit.* Quomodo autem λαληθεὶς δι' ἀγγέλων dicitur ὁ νόμος, ut ſic Legi opponatur Evangelium, quod λαλεῖται διὰ τοῦ Κυρίου in ſequentibus mox dicitur? nonnihil enim hìc, ut nunc omittam cætera, difficultatis video. Duas quidem certè Scriptura Legi tribuit prærogativas; quòd à Deo nempe ſit pronunciata, & quòd Dei digito ſit ſcripta. Quis enim Exodi 19. 9. promiſiſſe neſcit Deum, *in denſitate nubis, ut cum Moſe, audiente populo, loquatur, ſe venturum.* Adde, quòd, cùm de Lege agitur, omnia quæ ſequuntur verba Deus ipſe dicitur locutus; *Et locutus eſt Deus omnia verba iſta, dicens,* &c. De quo ità Aben-Ezra, כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כלם כי כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר ותחלתם אנכי יהוה וסופם כל אשר לרעך, *Notandum eſt, Decem præcepta, ità ut capite hoc deſcribuntur, omnia protuliſſe Dominum: quemadmodum ſcriptum eſt,* ET LOCUTUS EST DEUS OMNIA VERBA ISTA, DICENS, *&c. Quorum principium eſt,* EGO DOMINUS; *finis autem,* NEC OMNIA QUÆ PROXIMI SUNT TUI. additque, *Etiam Moſen, cùm ſecundò decem præceptorum,* ſeu *verborum,* ut loquuntur illi, *meminit, dixiſſe,*

VERBA ISTA CUM OMNI CŒTU VESTRO LOCUTUS EST DOMINUS. deinde *quemadmodum perſcripta Dei digito in tabulis fuere, ità ſine ulla diminutione aut additione, illo capite à Deo prolata ac expreſſa eſſe.* Nec alii abeunt Theologi, cùm ex eo, Deum verbo, & προφορικῷ quidem, voluntatem expreſſiſſe ſuam, quæ à Moſe Dei populo deinde tradita eſt, concludunt. Eodémque modo, poſt prolata iſta, ſemper, nè quis dubitet, locutus dicitur Deus. Adde, quòd & λαληθεὶς δι' ἀγγέλων, non ἀγγέλου, dicitur; nè intelligatur Angelus qui excellenter aliàs ſic dicitur. Adde, quòd non Evangelio Lex tantùm, ſed & διὰ τοῦ Κυρίου λαληθέντι opponitur: qui eſt ipſe magni, de quo mox, conſilii Angelus. Quòd ſi autem, δι' ἀγγέλου, de eodem dictum eſſet, quis jam oppoſitioni locus eſſet? Neque enim ignorare poſſum, Legem per hunc Angelum pronunciatam eſſe, exiſtimaſſe quoſdam. Sed nec Arabem interpretem ac Syrum, cùm à Protomartyre in Actis dicitur, Οἵτινες ἐλάβετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, pro eo, τῷ ἀγγέλῳ, legiſſe; ut ad eum de quo diximus referrent: fortè & quòd eodem capite ab eodem, ὁ ἀγγέλῳ χαιρὲ, *quem in rubo viderat, miſſus Moſes* dicitur. Nè de Chryſoſtomo jam dicam: qui ad eundem locum, Πῶ ἄγγελοι νόμων ἐφάνησαν διαπόπτες; ἀλλὰ διατεχθέντα νόμον λέγει, τὸν ἐγχειρισθέντα αὐτῷ δι' ἀγγέλου τῷ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βάτῳ, *ubi* inquit, *ordinata*, ſeu *diſpoſita, ab Angelis Lex dicitur? Ordinatam verò Legem, cùm dixit, ab Angelo qui in rubo ei viſus traditam, intelligit.* Hìc autem tale nihil. Lex per Angelos pronunciata, Evangelio opponitur; quod pronunciatum, aut pronunciari cœptum, mox à Chriſto dicitur. Jam verò ut & Angelos tanquam miniſtros ſatellitéſq; in promulgatione Legis adfuiſſe concedamus (quippe cùm ingenti majeſtate ſtipatus ibi Deus fumum, ignem, fulgura, procellas, buccinas quoque adhiberet, mirum minimè, ad partes quoque ſuas, Angelos, Divinæ Majeſtatis ſtipatores conveniſſe ac ſatellites) etiámne ex eo, pronunciatam ab Angelis fuiſſe Legem, ſequitur? Ut omittam, quomodo Actor. 7. 53. *accepta Lex* εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, ad Galatas 3. 19. διατεῖς δι' ἀγγέλων ὁ νόμος dicatur, hactenus non ſatìs, nè inter antiquos quidem, convenire: quod nec ignorare poſſunt qui cum cura in eorum ſcriptis verſati ſunt; quemadmodum poſteriore loco ἀγγέλους, ἱερέας, *ſacerdotes*, interpretari Chryſoſtomum. Nè dicam, quòd διαταγὰς ad apparitiones alii, alii ad diverſa quæ apparuerunt ſigna, cùm Lex data, referant: Alii, quod nolim, ideo interveniſſe ἀγγέλων ut Angelicam in terris vitam agant homines; inter quos è Græcis quidam. Quanquam nè eodem quidem modo etiam recentiores ſentiunt. ut in labyrintho verſari te dicas. Ego, ut quod ſentio hìc dicam, potuiſſe quidem fieri exiſtimo, ut nihil aliud præter notionem vocis, quâ hactenus de Angelis uſus eſt, hoc loco mutaverit Apoſtolus: quod nec ſemel factum alibi, nec venuſtate caret. Nemo autem dubitat, quin & ἄγγελοι miniſtri nonnunquam dicantur ac ſervi; qui עבדים Hebræis: ut cùm Eſaiæ 37. 24. Ὅτι δι' ἀγγέλων ἀπέστειλας Κύριον, dicitur: ubi ביד עבדיך, *per miniſtrorum tuorum manum*, legitur: Quod & Angeli ſunt Domino. Etiam Prophetas Legiſque interpretes ἀγγέλους dici quis neſcit? Et ſanè ſimplex expoſitio hæc eſſet, δι' ἀγγέλων, ἀντὶ τοῦ, διὰ προφητῶν, hìc dici: cùm præſertim ſequatur, καὶ πᾶσα παρήκοος καὶ μισθαποδοσίαν, *omniſque tranſgreſſio & inobedientia juſtam mercedis retributionem retulit.* quam multò antè & Prophetæ nunciarunt: Quos ſeveriſſimè tranſgreſſiones Judæorum caſtigaſſe ac contumaciam, ſed & ſummas, quæ mox evenerunt, calamitates prædixiſſe conſtat: quibus משא talis prophetia dicitur: quò & inclinare Eraſmus videtur. Si cui minùs interim id placeat, quòd de Angelis propriè ſic dictis egit hactenus, de quibus & porrò agit, minimè aliena nobis Græcorum videbatur opinio; qui, λόγον λαληθέντα δι' ἀγγέλων, de iis in Fœdere veteri Angelorum apparitionibus intelligunt quibus Dominus vel delinquentes caſtigat vel exitium ac pœnam prædicit: ut cùm perfidiam populi Jud. 2. 1. ad Bochim, quòd cùm idololatris fœdus feciſſent, caſtigat Angelus; quem prophetam tamen fuiſſe quidam volunt: ut cùm Gen. 19. exitium Sodomorum Angeli prædicunt. Ac ſi dicat, *Si igitur quæ in antiquo Fœdere Angeli dixerunt evenißе conſtat, omniſque mercedem ſuam retulit impietas, quomodo effugiemus nos ſi ſalutare reſpuamus verbum quod omnium primò*

ipſe

ipſe Dei prædicavit Filius? Atque ità quis ſit ὁ λαλῶν δι' ἀγγέλων λόγος, planum eſſet. Sequitur, Διεμαρτύρατο δέ πού τις, λέγων, Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ; v. 6.
Ubi minimè prætermittendum, quoſdam, Διεμαρτύρατο δέ που τις λέγων, ut videtur, legiſſe: ut cùm אמר pro נאמר, de quo multa jam ſuprà & alibi, in citatione contextûs dicitur. Sedulius, *Teſtatus eſt autem in quodam loco Spiritus Sanctus per Prophetam.* quod omninò non diſplicet; niſi ſi memoriæ hoc dedit, aut difficultatem evadere ſic voluit. Non aliter certè Syrus: qui, אלא איך דמסהר כתבא, *Sed ſicut teſtatur Scriptura.* qui & ſuppleſſe elliplin videtur. Si autem, ut vulgarem (quod libentiſſimè à nobis ſit) tueamur lectionem, aliquid dicendum ſit, quid ſi τίς, ille cujus facta hactenus eſt mentio? hactenus autem meminit Davidis: cujus nè repeteretur nomen toties, quod faciendum videbatur, quid ſi τίς pro ὁ δεῖνα poſuit? Quod ut honoris, ità tædii nonnunquam ſit vitandi causâ, ut פלוני ſic exprimatur: Exempli causâ, ab Oſea ſæpius cùm dictum eſſet, gentem Dei, quamvis adulteriis fœdatam, tamen conjugem illius fore, ibi, *Et dicas*, ait Kimchius, *Ego ſum uxor* פלוני: qui eſt ille cujus toties ab eo facta fuerat jam mentio; Deus nempe: ubi & rectè, Ἐγὼ γυνή τινος, dicas; quod, τοῦ δεῖνα, eſſet: ut ſic non ἀόριστον ſed relativum ſit. B. Hieronymus ad Malachiam, *Dicente Abrahamo ad quendam divitem purpuratum,* HABENT MOSEN ET PROPHETAS. Innuere enim videtur, quemadmodum Lazaro certum tribuitur nomen (quem nonnulli nomine hoc revera dictum volunt) ità diviti, ſed quod non exprimitur, fuiſſe.
Sequitur, Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους. Quantum autem in hoc loco, à v. 7.
renatis primùm literis, difficultatis partim eruditi moverint, partim inter ſe certarint, cùm ex aliis, tum ex iis quæ à Fabro Stapulenſi & Eraſmo diſputantur, ſatìs patet; cui Faber quinquaginta ſeptem difficultates objecit: Cùm hìc quidem ſatìs manifeſtè, ut Propheta, ità ſe expreſſerit Apoſtolus: qui loco ejus commodè imprimis uſus, nullam, meo quidem animo, cur univerſus (de quo & ſuprà egimus) è quo hæc adducuntur Pſalmus mirificis, etiam à veteribus, allegoriis diſcerperetur, occaſionem dedit. Nam quòd ex antiquis nonnulli (de quibus & antè) verba illa, *Quid eſt homo, quòd memor ejus es? aut filius hominis, quòd viſites eum?* quibus ſtatim ſubjungitur, *Feciſti eum paulò minorem Angelis,* de Filio Dei interpretantur, cur interpretationem eorum à ſe potiùs quàm à Regio Propheta petebant? qui cùm Pſalmo 144. 3. dixiſſet, *Jehova, quid eſt homo, & agnoſcis eum? filius hominis, quòd cogites de eo?* nè quis quid voluerit, nè quis quem hominem intelligat, dubitare ullo modo poſſit, ipſe addit, *Homo vanitati ſimilis eſt: dies ejus ſunt ut umbra tranſiens.* Ad quem locum B. Auguſtinus, *Quid eſt homo, quòd innotuiſti ei? aut filius hominis, quoniam æſtimas eum? Quem? Homo vanitati ſimilis factus eſt. Cui vanitati? Temporibus præterlabentibus & præterfluentibus.* Non dixit, *Quem? Filium Dei, ſed hominem: qui per ſe vanitas.* quod, σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος, eleganter Thebanus poeta dixit. Quid ergò aliud octavo dixit Pſalmo? *Quid eſt homo?* hoc eſt, Mera vanitas eſt homo. *Quid eſt filius hominis?* Vanitas ac umbra quæ tranſit: *& tamen meminiſti ejus.* niſi ipſius interpretationem autoris reſpuamus. Sequitur, *Paulò minorem Angelis feciſti eum.* Quod erit, ſi eos ſequimur qui de Dei Filio accipiendum id ibi volunt, *Quid eſt homo?* Homo per ſe nihil eſt. *Quid eſt filius hominis?* Umbra & nihil. *& tamen Jeſum Chriſtum* (hic enim hominis eſt filius) *minorem paulò Angelis feciſti.* Ut eorum ex antiquitate omittamus ſententiam qui hoc ipſum, *Quid eſt filius hominis?* de Dei Filio interpretantur: Inter quos B. Ambroſius: qui illud, *Quid eſt homo?* (de quo & ſuprà, ni fallor) cum deſpectu pronunciandum; ad alterum autem, illud nempe, *Quid eſt filius hominis?* aſſurgendum ait, quòd Servator deſignetur. Ut nunc alios omittam: Cùm de eo nè Apoſtolus quidem (quod candidè fatentur eruditi) verſu ſexto, ubi iiſdem tamen verbis eodémque loco utitur, locutus ſit: qui uſque ad illa (quæ Chriſto, quod nonnulli viderunt, parùm conveniunt,) Πρόβατα καὶ βόας ἁπάσας, &c. *Oves bovéſque omnes, ſed & pecora campi, pedibus ejus ſubjeciſti,* ad verbum, prout hodie conceptus legitur ab Helleniſtis locus, eodémque ſenſu, contextum adduxit. Ubi nulla ſanè, ſive ipſum legas Prophetam ſive Apoſtolum, meo quidem animo, difficultas:

Quæ

Quæ in verſu nono omnis; ubi applicatur nempe quod præceſſit; ubi quod de homine priùs cum Propheta Apoſtolus jam dixit, de Servatore dici volunt: unde ſumma hîc nec una, quod interpretes fatentur, vel movetur vel occurrit difficultas. Quas, ſiquidem Exercitationes ſcribimus, hoc eſt, proficiendi causâ ſcribimus, priuſquam ſententiam exponimus noſtram, ſemel nec obiter hîc videamus: eò quidem diligentiùs quòd omne opinionis ſuæ præſidium in hoc loco habuerit Neſtorius; ejúſque causâ, & eodem quidem, ut nunc diſtinguimus, verſu, etiam alium qui ibidem quoque legitur locum (de quo & acturi mox ſumus) liberrimè interpolarit ac corruperit: qui & ipſe in plurimos mox codices irrepſit. Quod ignorare nec poſſunt nec debent qui antiquitati Chriſtianæ operam dederunt: quales nos lectores poſcimus, optamus. Pergamus igitur. Prophetam de prærogativa hominis ac dignitate propriè verba ea, Ἠλάτωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, uſurpâſſe, ſatis Apoſtolus probavit: quæ nec aliter eruditi plerique interpretes, qui ad eum vel commentati ſunt vel paraphraſi exactâ illuſtrarunt locum, interpretati ſunt: Exceptis iis qui, cùm de hoc cogitarent, quod conceperant de eo, ad interpretationem Prophetæ ut conferrent, ſuâ intereſſe & Apoſtoli exiſtimarunt: Inter quos B. Hieronymus (ſeu quicunque is eſt cujus Commentarii hoc nomine in Pſalmos leguntur) cùm ibi illud de quo nunc agimus interpretatur, *Minuiſti* (ſive, ut ibi legitur, *Minoraſti*) *eum paulò minus ab Angelis*; inter alia, *Hunc*, inquit, *locum Apoſtolus in Epiſtola ad Hebræos ſuper Chriſto interpretatur*: Ex qua hypotheſi,

Tanquam liber equus campóque potitus aperto,

totum ſe, ut omnia eódem trahat, liberrimè effundit. Illa igitur, *Quoniam elata eſt magnificentia tua ſuper cœlos*, quaſi de creatione & hac magnificentia nè quidem cogitandum eſſet, ad reſurrectionem refert: Idem qui ibidem, CŒLUM *Scripturas dici Sanctas*, ait, *quæ per* DIGITUM DEI, *hoc eſt, per Spiritum Sanctum, ſunt prolatæ.* idem qui LUNAM ET STELLAS, *Eccleſiam, vel Doctores ejus*; idem qui OVES ET BOVES, *animas Sanctas, fructum juſtitiæ operantes*; PECORA CAMPI, *inferioris meriti homines*; VOLUCRES CŒLI, *eos qui per nimiam curioſitatem non contemplantes cœleſtia, inter hujus ſeculi fructus putant eſſe vitam æternam*, interpretatur. Ad eum denique locum, GLORIA ET HONORE CORONASTI EUM, *Gloriâ*, inquit, *cùm in ejus deſcenſu inſcripti clavuerunt*; *Honore, cùm vicit mortem*; *Coronâ, cùm, circumdatus ſanctorum choro, triumphans vediit ex inferno.* Ut de alio non dicam, qui illa, *Quid eſt homo, quòd memineris illius?* ad humanam Chriſti naturam ità refert, ac ſi dicatur, *Quid tanti eſt humanitas illa à Deo Verbo aſſumta?* (quaſi res exigua humanitas, & à Deo aſſumta quidem, eſſet; aut nullius vel exigui momenti illud eſſet de quo hoc ipſo capite Apoſtolus, *Non enim Angelos ſed ſemen Abrahæ aſſumſit.*) tum autem illud, *quòd memor es illius*, illo confirmari loco, *Hic eſt Filius meus dilectus.* Quas ut delicias quorundam eſſe miror, ità mihi, nè in fumum eâ ratione venerabilis Sacrarum literarum abeat majeſtas, ſemper cavendum videtur. Jam qui etiam priora, *Quid eſt homo, quòd memineris illius?* ad Dominum referunt, cur ſaltem, voce אנוש Prophetam ibi uſum, non cogitabant? quâ non *calamitas* modò & *miſeria* hominis, ſed & *vilitas* quædam notatur. Unde & אנוש: quo de inſanabili aut deſperata vitioſitate Propheta Jeremias uſus eſt; ut cùm dicitur cap. 17. v. 9. עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו, *Fraudulentum eſt cor hominis præ omnibus & perverſum: quis cognoſcet illud?* ubi Helleniſtæ, Βαθεῖα ἡ καρδία παρὰ πάντα, καὶ ἄνθρωπός ἐστι· καὶ τίς γνώσεται αὐτόν; ut אנוש, hoc eſt, miſer, ac talis intelligatur homo qualis qui אנוש vulgò dicitur; idem nempe qui contractè אבו, quod eſt, אדם בשר ורם, *homo, caro, & ſanguis*, à Magiſtris dicitur: Contrà quàm in eo, *Ego autem vermis ſum, non homo*: ubi non אנוש ſed איש dicitur; quod גבר, *vir fortis*, aut, *non debilis*, interpretatur Chaldæus. Quemadmodum contrà eâ de qua agimus nunc voce utuntur Magiſtri: qui, מקות אנוש רמה, *exſpectatio hominis vermes*, dicunt. Quod nè tum quidem cùm jam verè fuit mortuus, in Chriſti corpore, de quo hîc agi quidam voluerunt olim, locum habuit; cujus (quod in Actis ex Propheta repetitur non ſemel) caro corruptionem non vidit: De qua, *Carnem*, inquit antiquus Doctor,

Doctor, *ſine peccato non debuit vitiare corruptio.* Jam verò, ut quod additur, *quid eſt filius hominis?* de Servatore ſed homine, cum antiquis quibuſdam (inter quos & B. Hieronymus) accipiatur, quomodo, cùm in ſequentibus de prærogativis, ſive hominis, ſive filii hominis (hoc eſt Chriſti, ut illi volunt) agitur, deinde additur, *paulò inferiorem Angelis feciſti eum.?* ut ſic, quod ex hoc loco infertur, mortem tulerit ac perpeſſus ſit; in qua ſive *paulò*, ſive *paulùm*, hoc eſt, *ad tempus*, minor Angelis fuerit. Cætera ut omittamus, quis negare poteſt, quod hic ſolicitè jàm alii notarunt, ipſum hoc, Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους, non de Chriſto, ſed de homine, ut à Propheta, ità ab Apoſtolo hoc ipſo capite uſurpari? De quo autem homine ibi agat ſi quæras, ipſe de humano genere agi reſpondebit: cui cùm maxima tribuerit hìc Deus, nondum tamen omnia ſubjecit. In quo autem tribuet quæ nondum dedit? In Chriſto: De quo idem tamen quod de homine jam dictum eſt, hìc dicitur; *ipſum*, nempe, *Angelis paulò inferiorem eſſe factum:* eundem quem, morte obità, in ſummum honoris gloriæque gradum eſſe evectum ait. Quod ut tueantur, omnes ut mox dicemus, præſidium in βραχύ τι nonnulli ponunt: quaſi hoc ad tempus quo mortuus fuit referendum eſſet; aut Propheta, cujus loco optimè & ex fide uſus eſt Apoſtolus, cùm de generis humani prærogativis loquitur, illud βραχύ τι ad tempus reſtringat, aut *ad tempus Angelis minorem eſſe factum* dicat *hominem.* Quare ἀκολουθίαν loci ac mentem videamus: *Scriptum autem alibi eſt*, inquit, *Quid eſt homo, quòd memineris illius? aut filius hominis, ut eum viſites? Tantis affeciſti eum beneficiis, tot in eum prærogativas contuliſti, ut paulò inferior Angelis à te ſit factus. Gloriâ & honore coronaſti eum: Sed & manuum tuarum operibus præfeciſti eum. Pedibus ejus ſubjeciſti omnia. In eo enim quòd ſubjecit ei omnia, nihil quod non ſubjectum ſit prætermiſit. Nunc autem nondum ei omnia ſubjecta videmus.* Hæc quidem quomodo cohæreant, nemo eſt qui non intelligat. Sequitur, *Jeſum verò illum, qui paulò minor factus fuit Angelis, propter mortis paſſionem, gloriâ & honore coronatum cernimus.* Nè jàm dicam, verba illa, διὰ τὸ πάθημα θανάτου, rectiùs ad ſequentia referri: imò, ſi Chryſoſtomo hìc fidem aliiſque habemus, referenda eſſe; qui, Δείκνυσιν ὅτι δόξα καὶ τιμὴ ὁ σωτὴρ ἔλαβεν, *Honorem gloriámque crucem eſſe ait.* Theophylactus, Καὶ τὸ δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανῶσθαι διὰ τὸ πάθος, ἐκείνῳ μᾶλλον ἁρμόζει ἢ ἡμῖν, *Quòd gloriâ ac honore coronatus propter ea quæ paſſus eſt dicitur, magis illi convenit quàm nobis.* Nec aliter Syrus; Ut & Haymo; qui, *ſed quia ille obediens tibi exſtitit uſque ad mortem, gloriâ & honore coronaſti eum.* Neque aliter eruditi alii commentatores ac Theologi, qui, *Tantumdem valet ac ſi dictum eſſet, Chriſtum, obità morte, ad hanc gloriam quam adeptus eſt fuiſſe evectum*, ut ſic non ἠλαττωμένος διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, quomodo nonnulli diſtinguunt, ſed δόξῃ καὶ τιμῇ διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου ἐστεφανωμένον, dicatur; ut, dico, non *propter mortis paſſionem Angelis factus minor*, ſed *propter mortis paſſionem gloriâ & honore coronatus*, dicatur: quomodo ad Philippenſes locutus ipſe autor, cùm dixit cap. 2. v. 8, 9. *factus obediens ad mortem uſque, mortem autem crucis. Propterea etiam altiſſimè evexit eum Deus,* Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, quem locum commodè hìc adduxit Haymo. Mirum autem quàm ſe hìc exerceant antiqui. Fulgentius, poſtquam *in blaſphemiæ barathrum devolvi eos* dixit *qui Divinitatem Chriſti paſſionibus ſubjicientes humanis, Dominum Angelorum conantur in ſubſtantia quam habet à Patre, inferiorem Angelis demonſtrare*, lib. ad Traſimundum 3. (*Deus enim*, ut ibidem loquitur, *in carne paſſus, non eſt carni compaſſus: quia Deus paſſionem in carne ſenſit, cum carne non ſenſit.* Item, *Paſſus Deus in homine, quia unus eſt Dei hominiſque perſona: non eſt compaſſus Deus homini, quia in uno Chriſto non eſt confuſa Dei hominiſque ſubſtantia.*) tandem ità locum hunc adducit; *Eum autem qui modicò quàm Angeli minoratus eſt, videmus Jeſum, propter paſſionem mortis gloriâ & honore coronatum, ut ſine Deo pro omnibus guſtaret* χωρὶς Θεοῦ *mortem*, quaſi χωρὶς Θεοῦ, quod Neſtoriani volebant, Apoſtolus ſcripſiſſet: quod & aliis impoſuit, imò in orthodoxorum (de quo mox plura) codices irrepſit. Ac deinde, *Non autem hìc Chriſtum diviſit Apoſtolus, ſed oſtendit, in uno Chriſto quæ*

ſubſtantia paſſibilis & mortalis fuerit, quæ autem impaſſibilis immortaliſq; permanſerit. Sine Deo igitur homo ille guſtavit mortem, quantum ad conditionem attinet carnis; non autem ſine Deo, quantum ad ſuſceptionem pertinet Deitatis. Venerabilis Beda, *Denique propter quid dictum ſit,* MINORASTI EUM MODICÒ MINÙS QVÀM ANGELOS, *aperuit Scriptura, ubi legitur,* EUM AUTEM MODICÒ MINÙS QUÀM ANGELOS MINORATUM VIDEMUS JESUM PROPTER PASSIONEM MORTIS. *Non ergò propter naturam hominis, ſed propter paſſionem mortis.* qui diſtinxiſſe aliter videtur. Cæterùm maxima in eo, ut jam dixi, difficultas, quòd hæc ipſa quæ de ſumma hominis prærogativa Deíque in eum beneficiis tum à Propheta (quod fatentur eruditi) tum ab Apoſtolo non multò antè uſurpata ſunt, de ſumma nunc humiliatione Chriſti, eo ipſo loco quo adhuc de hominis, & quidem quam in Chriſto majorem habiturus eſt, prærogativa agitur, uſurpet: in quo nè recentior interpres quidem, ut dicturi pluribus mox ſumus, ſatisfecit ſibi. Quod & nonnullis perſuaſit, ut eodem modo de hoc judicarent loco quo de illo 1. ad Cor. 15. 27. Δῆλα γὰρ ὑποτάξαν ὑποτὸς τὰς πόδας αὐτῦ, eruditiſſimi ætatis noſtræ judicarunt; verba nempe tantùm alluſiſſe, atque ad rem de qua nunc agitur accommodaſſe. Quemadmodum ad ſeptimum hujus capitis verſiculum, *Nihil*, inquit celeberrimus interpres, *hîc incommodi, ſi alluſiones in verbis quærat ad ornandam præſentem cauſam: quemadmodum Paulus, cùm Rom. 10. 6. teſtimonium citat ex Moſe,* QUIS ASSCENDET IN CŒLUM? &c. *ſtatim non interpretationem, ſed exornationem attexit de cœlo & inferis.* ac deinde pergit; *Mens Davidis hæc eſt, Domine, eò dignitatis extuliſti hominem, ut parùm diſtet à Divino vel Angelico honore; quandoquidem præfectus eſt toti mundo. Hunc ſenſum noluit evertere Apoſtolus, neque aliò deflectere: ſed tantùm in Chriſto conſiderare jubet diminutionem quæ ad exiguum tempus apparuit, deinde gloriam quâ in perpetuum coronatus eſt. idque fecit, alludens magis ad verba quàm exprimens quod intellexerat David.* rem ipſam, qualis exſtitit in Chriſti perſona magis, quàm germanam verborum expoſitionem, ut jam dixi. Ubi enim, cùm de Chriſti præſertim agitur perſona, ità loquitur Scriptura, ut בְּאֱלֹהִים (quod eſt קְלִיל, ſive *paululùm*, Chaldæo) infra Angelos vel factum vel fuiſſe dicat? nedum ut autor noſter; cujus hîc intererat, ut, quod tot argumentis, tot jam è Scriptura hactenus probarat locis, Chriſtum ſupra Angelos longiſſimè, nec uno modo eſſe; eundem infra eos eſſe, & quidem in concluſione loci ejus in quo aliter hæc uſurpaverat, inferret. Et quis dubitat, ut dixi, quin cum ſumma veneratione tum de perſona Chriſti, tum, propter unionem, de hac quòque quam aſſumſerat natura, loqui ſoleat Scriptura? de qua aliter nè ipſi quidem Angeli in ea loquuntur: Ut cùm ille qui ſtupendum Incarnationis nuncium arcanum, Virginem non carnem quam aſſumſit Dei Filius, ſed Filium Altiſſimi, diſertè concepturam, ait: unde & ipſa, quæ non Deitatem, Deum tamen hominémque enixa eſt, Θεοτόκον, contra Neſtorium, qui impudenter hîc graſſatus fuit, dicta eſt; ut qui ſolum hominem ac ſeparatum, paſſum mortuúmque exiſtimaret. Neque aliter in Fœdere Antiquo. Argumento ſit operimentum illud Cherubinis undique refertum ac Sanctuario oppanſum, quod ſic carnem ejus, de quo agitur, Divinitatis quaſi velum ac operimentum, cui ipſi Angeli inſerviant, ſignificaſſe volunt: Quam ſupremus maximúſque Pontifex in morte hac quæ vitæ noſtræ, & æternæ quidem, fons eſt, pro nobis obtulit: cujus vim verè ineffabilem oblatæ olim pro peccatis tot notabant victimæ. Et an aliter locutus vel imprimis noſter, de quo agimus nunc, autor, cùm reſpectu unionis de eodem dixit, Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει, Καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ? *Cùmque iterum introducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei.* eum ſcilicet qui *paulùm*, vel *ad tempus, minor fuit Angelis.* Et an non hic ille *in quo omnis plenitudo Deitatis habitaſſe corporaliter* dicitur? qui *vivere, & tamen mortuus fuiſſe*, dicitur? ὃς ἐγένετο νεκρὸς, καὶ ἔζησεν, ut Apocalypſeos autor loquitur? An non ille qui & de ſe ipſe, *mortuum ſe, & in ſecula victurum*, dixit? idem qui mortuus, ut ſemper viveret; qui mortuus, ut ſemper vi-

veremus:

veremus: qui in morte Princeps tamen vitæ manſit (unde & Judæi *interemiſſe vitæ Principem* dicuntur): qui ut verè, ità morte tali obiit ac tantâ, cujus vis, poteſtas preciúmque quicquid poſſunt Angeli aut habent longè exceſſit; nedum ut infra Angelos hâc parte aut eo tempore ponatur, quo autorem mortis, imperium regnúmque ejus, carnis quidem ſanguiniſque particeps, ut loquitur Apoſtolus, ſed tamen Dei Filius, deſtruxit. Quod cùm Patrum quoque prudentiſſimi viderent, quoties de incarnatione Domini (ſive ἐνανθρώπησιν, ſive ἐνσωμάτωσιν, ſive οἰκονομίαν dicas), de paſſione autem vel imprimis, morte ac ſepultura agunt, unicè id agunt ut κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο, ſive κατ' ἀντίδοσιν, loquantur: ut naturæ ſic alterius cum altera, Divinæ autem vel imprimis cum humana, proprietas communicetur. Quo nihil iis uſitatius, nihil, in Homiliis præſertim, auditorum auribus acceptum magis tum gratúmque fuit; ut pro myrotheciis hæc eſſent. Jacentem enim animum imprimis ea excitant ac moverſt: ſive ea quæ naturæ utriuſque ponantur pariter ac opponantur, quale ſuaviſſimum illud,

Fœno jacere pertulit,
Præſepe non abhorruit,
Parvóque lacte paſtus eſt,
Per quem nec ales eſurit.

ſive quod Divinæ proprium, de quo nunc agimus, tribuitur perſonæ; quia *unigenitus, qui caro factus eſt*, ut eleganter Agobardus Lugdunenſis loquitur Epiſcopus, ſimul *verus Deus, verus homo, unus Deus. Et licèt aliud ſit caro aliud Divinitas, non tamen ipſe eſt alius in carne alius in Divinitate, ſed utrâque unus Chriſtus, Deus homo.* Exſtat inter cæteras edita nuper Epiphanii in ſepulturam Domini, quæ & Θεόδωμ& ab eo dicitur, tota quanta eſt aſſperſa floſculis iiſdem Homilia: Ubi initio ſtatim, Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ὑπνωσε, καὶ πάντων ἀπ' αἰῶν& ἀνέστησεν· ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ τέθνηκε, καὶ ὁ ᾅδης ἐτρόμαξε, *Deus in carne dormiit, omnéſque qui ab omni ævo dormierant excitavit; Deus in carne obiit, & tremuit infernus*, ſimiliáque habes: Ubi & ejuſdem corpus, φύσις σαρκὸς Θεοῦ, *natura corporis Dei, qui ſupra naturam*, dicitur: Ubi, Πῶς ἡ ζωὴ θανάτου ἐγεύσατο; πῶς ὁ ἀχώρητος& ἐν τάφῳ χωρεῖται; πῶς οἰκεῖ ἐν τῷ μνημείῳ ὁ μηδείποτε ἥλιον ἴδων; πῶς ἀπλαῖς πύλαις ὁ ᾅδης ἀνοίξας; *Quomodo mortem Vita guſtavit? quomodo qui comprehendi nequit, ſepulcro continetur? quomodo ſepulcrum habitat qui Paternum ſinum non deſerit? quomodo januam ingreditur ſpeluncæ qui paradiſi aperuit fores?* ut ſi, *paſſum eſſe Deum*, dicas. *quia Divinitas quæ erat in dolente*, ut antiquus loquitur Doctor, *non erat in dolore.* Quemadmodum cùm idem, Joſephum, impetrato ejus corpore, τὸν πάντα περιέχοντα, καὶ πάντα διακατέχοντα, *eum qui omnia alteret, omniúmque eſſet Dominus*, accepiſſe: Sed & *Creatorem omnium, ipſámque abyſſum*, πᾶσαν denique (ut ibi loquitur) πλὴν σωτῆρος τοῦ Κυρίου ἁπάσης, *totam compoſitam Domini hypoſtaſin* (quam πλὴν κατ' ἕνωσιν ἁπάσης, Adverſùs Neſtorium Epheſina dixit Synodus) καὶ πλὴν ἀπλῶς ὑσίας, *etiam utramque accepiſſe à Pilato ſubſtantiam, ideóque & divitem fuiſſe*, ibidem ait. De Angelis autem in eo Servatoris ſtatu idem quomodo loquitur? Ὅτι ὃν τὰ Χερουβὶμ τρέμουσι, τοῦτον ἐπὶ τῶν ὤμων Ἰωσὴφ καὶ Νικόδημος& φέρουσι, *Hunc quem Cherubim tremunt, in humeris Joſephus & Nicodemus ferunt.* Addit, Οὐκοῦν σωτήριαμα πᾶς καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων θεάνθρωπος& χορὸς καὶ προφητεύει Χερουβὶμ, καὶ σωτηρίχει Σεραφὶμ, καὶ συμβασιάζουσι Θρόνοι, *Concurrit ergò omnis cœleſtis Angelorum populus: antevertunt Cherubim, concurrunt Seraphim, portántque ſimul Throni.* Quem? Mortuum videlicet, & quidem verè mortuum; ſimúlque eum qui & victor mortis pariter & triumphator eſſet. Quòd verum eſſe illud magni Auguſtini crederent, *Sicut unus homo eſt anima rationalis & caro, ſic & unus Chriſtus eſt Verbum & homo.* unde Λόγον, qui eam aſſumſit, ità aſſumſiſſe eam quam aſſumſit naturam, ut hanc propriam in ſecula efficeret ac ſuam: ideóq; non, quemadmodum humanitatis partes, corpus ab anima, ità ab humanitate aut in morte aut ſepulcro ſeparari

potuiſſe alteram naturam. Exſpecto interim, ut nihil tam abjectum eſſe dicant quidam quod de calamitate ejus non dicatur; ut cùm *vermis*, cùm *vir dolorum*, dicitur Prophetis: addant &, לא תאר לו ולא הדר ולא מראה, *non forma, neque decori, neque aſpectus*, imò, *avertiſſe ab eo vultum homines*, ibidem dici: Quæ abjectiora quàm ſi infra Angelos ponatur. Quaſi non id potiùs videndum, an de eo hîc agatur; tum, an eo de quo agitur hîc Pſalmo ac loco id dicatur; denique, an idem cum Davide vel Apoſtolus hîc dicat, vel eodem modo quo hoc ipſo loco paulò ante uſus eſt nunc hîc utatur, neque eundem aliter interpretetur: De quibus cogitandum hîc, non ſine cauſa, nec ſemel, monent eruditi. Et ut cætera nunc omittamus, quid ut *infra Angelos fuiſſe* hîc diceretur opus erat, qui hoc ipſo loco *propter mortis paſſionem* (de quo antè egimus) *honore ac gloriâ fuiſſe coronatus* dicitur? Quia aliter locus à quibuſdam diſtinguitur nſinc, dicent. Quaſi idem dici poſſit, ſi cum aliis, nec paucis, ut oportet, diſtinguatur: ut non, *propter mortis* (quod jam dixi) *paſſionem*, aut *perpeſſionem*, cum Recentiori, *Angelis minorem*, verùm propter hanc *honore ac gloriâ fuiſſe coronatum*, dicas. Quod enim alii nonnulli, inter quos & Gloſſæ ordinariæ autor, *minorem Angelis paſſione mortis* dici notat, ab ambiguitate diſtinctionis eſt: Cùm ab altera nè recentior quidem abhorreat interpres; qui duo illâ, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, ut & τὸ, ἐστεφανωμένον, optimè conjungi poſſe fatetur: Idem qui nuſquam plus difficultatis, quàm hoc loco, inveniſſe ſe, & quidem candidiſſimè, teſtatur; multùm diſſimilis quibuſdam, qui omnia ſe ſcire arbitrantur: Idem qui ad ſextum verſum, ubi dicitur, *Quid eſt homo*, inter cætera, *Ità enim hæc adfero, non ut aliquid novi excogitaſſe videar, ſed ut ſymbolum & ipſe conferam ad obſcuriſſimi loci interpretationem.* Idem qui ad verſum octavum (ubi adhuc Prophetæ continuantur verba) cùm dicitur, *Omnia pedibus ejus ſubjeciſti*, non ſine cauſa dixit, *videri vim Davidicis adferri verbis: ſubjici enim, Oves & boves.* (Quod & nobis viſum ſemper, ſi præſertim ad futurum referantur mundum, ubi ovibus ac bobus minimè futurus eſt locus.) Idem qui excuſat, quòd qui antè verbis illis dignitatem membrorum deſcribi dixerat, nunc iiſdem verbis humiliationem Capitis deſcribi dicat: ut ſi Propheta ſcilicet, cùm dixit eam eſſe hominis præſtantiam ut paulò minor Angelis ſit factus, ſimul dicat ità demiſſum atque oppreſſum Dei Filium fuiſſe ut minor Angelis ſit factus: neque enim quæ de voce Hebræa hîc adfert, nodum ſolvunt. Idem qui, *primò de Prophetico hîc agi munere, indè autem uſque ad ea verba, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, ad Regium venire munus, tandémque eodem verſu Sacerdotii dignitatem declarare*, ait. Videndum ergò, quod ſit illud munus Regium. Perſonale, niſi fallor, quod & *œconomicum* nonnulli dicunt; illud, inquam, quod ἀνθρωπικῶς, non homo tantùm, adminiſtrat. Unde idem rectè *Chriſtum eo loco* notat, *neque ut Deum per ſe, neque ut hominem per ſe, ſed ut Deum & hominem conjunctim proponi.* Idem qui *hominem ità in ſe miſerum fuiſſe* notat, *ut tamen eſſet Deus.* Igitur & tum ἀνθρωπικῶς, & tamen minor Angelis. Addit, *etiam in ſepulcro ſupra corruptionem fuiſſe, ut qui vi ſuâ mox reſurrecturus eſſet.* unde patet, ſalvâ unione mortuum. An autem hinc ſequatur, ideo & infra Angelos fuiſſe, cogitandum erat: cùm præſertim non de perſona tantùm agat, ſed & nuſquam, ſi vis argumenti expendatur, perſonam Domini mortiſque ejus efficaciam magis extollat. Idem qui τὸ, βραχύ τι, in Prophetæ loco, qui מעט dixit, de tempore accepiſſe ſe fatetur, ut accommodari huic loco poſſit. Quaſi (quod & antè diximus) de tempore aut exiguo aut certo ibi ageret Propheta: Quanquam non ignorem, id, & quidem ex hoc loco, de quo nondum noſtram diximus ſententiam, ad octavum Pſalmum etiam notaſſe alios; ut ſic ad breviſſimum, quo ſcilicet humanam aſſumſit formam, aut in morte fuit Dominus, alluſiſſe tempus Propheta dicatur. In omnes enim partes, & factiones quaſi, itum eſt. Quâ interpretatione eò tandem eſt deventum, ut horariam neſcio quam nonnulli hîc excogitarent mortem: Inter quos Anſhelmus: qui ad hunc locum, *Minoratus eſt, & hoc ideo, ut guſtaret mortem; id eſt, horariam, & non longam:*

quaſi

quaſi aliquid guſtando tranſiret pro omnibus ad vitam prædeſtinatis. Sed & idem, de quo hactenus egimus, interpres, cum illud, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, *propter mortis perpeſſionem*, in contextûs interpretatione eſſet, poſtea, *ut mori poſſet*, hoc ipſum exponit: *nè ſi*, ut ipſe loquitur, *per ipſam mortem, diceretur, capite diminutus videretur.* Quæ nec ſatisfeciſſe ſibi, & difficultatem vidiſſe loci, ſatis teſtantur: tum neque ità fatis cum Propheta aut ſecum conſentire Apoſtolum, cùm de mortis vi ac fructu, non de imminutione ejus per mortem, agat: quam in Meſſia ſuo ità è Magiſtris extollunt quidam, ut כרי לפרות את האבות, *in redemtionem Patrum*, moriturum dicant. Illud quoq; cogitari velim, ad Hebræos hæc ſcripſiſſe Apoſtolum: qui (ut rectè hîc notant eruditi) quamvis amplexi Chriſtum eſſent, non tamen ſatis ſeriò, quòd ægrè à Moſe diſcederent, de eo ejúſque præſtantia, cogitabant. Quos ut fuiſſe Helleniſtas ponamus, non tamen ignorare potuerunt, quæ & quàm magnifica in Fœdere Antiquo Spiritibus his tribuantur; qui leonum, boum, equorum, aquilarum, exercituum, curruum denique igneorum formis deſcribuntur; qui *caſtra Dei*, qui *militia cœleſtis*, qui *Dii* ſive אלהים, etiam eo loco quò reſpexit Apoſtolus, dicuntur. Quibus ἄγγελοι non pauca Magiſtri addidere: Ut cùm (nè alia, quæ poſteriores excogitarunt, commemorem) unâ quaſi voce, ſed contractâ, ארנמן, Urielem ſuum, Raphaelem, Gabrielem, Michaelem ac Nurielem denotant: quos Divinam majeſtatem, tanquam totidem ſigniferos, cùm in montem Sinai deſcenderet, circumſtitiſſe volunt. Quæ humanæ menti facilè allubeſcunt, eámque in diverſa rapiunt; & ità quidem ut non ſummâ tantùm de iis concipiat, ſed & de Creatore ipſo vel minùs honorificè ſentiat, vel quod ei proprium eſt, honorem quoque ac cultum ejus, ſenſim cum iis communicet. Quem abuſum, ipſius tempore Apoſtoli, quorundam obrepſiſſe animis, cap. ad Coloſſenſes 2. v. 18. cùm θρησκεία ἀγγέλων agit, ipſe teſtatur; ubi, Μηδεὶς ὑμᾶς καταβραβευέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ ἀγγέλων. Nè jam dicam, quæ de demiſſione Chriſti, calamitatibus, paſſione, morte ac ſepultura leguntur, offendiculum nonnullis præbuiſſe; qui nec naturas ut oportet diſtinguerent, nec de unione earum ſatis cogitarent. Quæ potiſſima videtur fuiſſe cauſa cur tam magnificè hâc Epiſtolâ ac ſplendidè ſupra omnes Angelorum ordines perſonam Chriſti efferret: adeò ut Novatianus ipſe, eo quem De Trinitate (ante ſchiſma & hæreſin, ut quidam exiſtimant) conſcripſit libro, ex hac potiſſimùm, ſupra Angelos & eſſe & longè quidem eſſe Dominum, oſtendat; qui inter cætera, *Si enim qui ſubjectus Chriſto Angelus, Deus promitur, multò magis & conſtantiùs Chriſtus, cui ſunt omnes Angeli ſubjecti.* Reſpexit enim locum qui hîc legitur, *In eo enim quòd omnia ſubjecit ei, nihil non ſubjectum ei omiſit.* qui libro eodem, meliorem, majorem, antiquiorem Angelis Chriſtum eſſe, ex eo capitis primi loco, *tantò præſtantior factus Angelis*, oſtendit. Quemadmodum & fusè de Melchiſedeco autor, capite præſertim ſeptimo, agit: quem verum Domini fuiſſe typum oſtendit: Cùm Meſſiam fuiſſe ipſum Magiſtri dicerent: inter quos Rabbi Moſes Hadarſan, qui, ומי הוא מלך צדיק ונושע מלך המשיח, *Et quis hic? hic eſt Rex juſtus & Salvator, Rex Meſſias.* Quemadmodum & admiratione digna de ſacrificio illius, pane ſcilicet & vino, ſive לחם ויין, quæ ceſſatura negant, ab iiſdem dicuntur. Atque hæ quas hactenus obiter diximus, præcipuæ quæ ad hunc locum, niſi fallor, vel moventur vel moveri poſſe videntur difficultates ſunt. Ego, qui, quid leviſſima nonnunquam in exprimendo aut mutando loci ſenſu diſtinctio poſſit, non ignoro, nè illud quidem, quantum nonnunquam in conciliandis aut interpretandis locis antiquiſſimi Patres illis tribuant, ignorare poſſum: multò minùs, quàm vulgò ac frequenter in antiquis hîc peccetur codicibus; adeò ut verba nonnunquam abſolutè diſtinguantur propè ſingula, nonnunquam ſine ulla diſtinctione confundantur plurima: quod ex iis quos ad manum habeo, nec unum, facilè probari poſſet. Qui nè illud quidem neſcio, autores ipſos, etiam qui manu ſuâ propriâ deſcriberent, parùm de diſtinctionibus ſolicitos fuiſſe: imò & hoc ipſum teſtari. Cujus rei fidem (nè plures hîc adducam) vel Anaſtaſius Sinaita, libro qui Ὁδηγὸς, *Viæ dux*, vulgò inſcribitur, hîc fecerit; qui diſertè lectorem ſuum monet, veniámque ab eo, etiam diſtinctionum,

petit: Ille igitur, ΠΑΡΑΚΑΛΟΥΜΕΝ ΔΕ, inquit, ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΝΤΥΓΧΑΝΟΝΤΑΣ ΤΗΙ ΒΙΒΛΩι ΕΚ ΠΑΝΤΟΣ ΤΡΟΠΟΥ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΕΙΝ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ ΠΑΡΑΚΕΙΜΕΝΑ ΣΧΟΛΙΑ. ΕΙ ΔΕ ΚΑΙ, ΩΣ ΕΙΚΟΣ, ΚΑΙ ΒΡΑΧΕΑ ΤΙΝΑ ΣΟΛΟΙΚΑ ΕΧΕΙ Η ΒΙΒΛΟΣ, ΣΥΓΓΝΩΜΗΝ ΑΙΤΟΥΜΕΝ. Ο ΓΑΡ ΑΤΤΟΣΧΕΔΙΩΣ ΕΚΤΙΘΕΜΕΝΟΣ, ΠΟΛΛΑΚΙΣ ΕΧΩΝ ΤΟΝ ΝΟΥΝ ΑΤΤΟΥ ΕΝ ΤΟΙΣ ΝΟΗΜΑΣΙ, ΚΑΙ ΣΠΕΥΔΩΝ ΤΑΥΤΑ ΣΗΜΕΙΟΥΣΘΑΙ, ΠΕΡΙΦΡΟΝΕΙ ΤΩΝ ΣΟΛΟΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΞΕΩΣ, AB IIS AUTEM QUI LECTURI LIBRUM HUNC SUNT, PETIMUS, UT ET EA QUÆ SUO ADDUCUNTUR LOCO SCHOLIA PERLEGANT: SED ET SI NONNULLA, UT VERISIMILE EST, SOLŒCA LIBER IDEM HABEAT, VENIAM PETIMUS. QUI ENIM SINE CURA ET EX TEMPORE HÆC SCRIPSIT, SÆPE, DUM IN IPSIS SENSIBUS DEFIXAM HABET MENTEM, EOSQ. UT OPORTET EXPRIMERE CONATUR, NEC SOLŒCORUM NEC DISTINCTIONUM RATIONEM HABUIT. Quomodo diſtinctio minuta graviſſimis difficultatibus, ut quidem arbitramur, occaſionem hîc dedit: quod & planum erit ſi hoc modo ſine ulla literæ ullius immutatione diſtinguatur locus; Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Ἐν γὰρ τῷ ὑποτάξαι αὐτῷ τὰ πάντα, οὐδὲν ἀφῆκεν αὐτῷ ἀνυπότακτον· νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν. Ἰησοῦν, διὰ τὸ παθήμα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον. ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου, *Omnia ejus*, inquit, *ſubjeciſti pedibus. Cùm enim omnia ei ſubjecit, nihil quod non ſit ſubjectum ei prætermiſit.* (ſive, *Cùm enim omnia ſubjecta ei ait, nihil quod non ſit ſubjectum ei excipere videtur.*) *Nunc autem nondum ei* (homini nempe) *omnia ſubjecta videmus. Hunc verò* (hominem dico) *paulò Angelis inferiorem videmus. Jeſum, propter paſſionem mortis, gloriâ ac honore coronatum: (cujus ea fuit efficacia, ut illam Dei gratiâ pro omnibus guſtaret.* Nam τὸ, ὅ, poſt Ἰησοῦν, ſive exprimatur, ſive intelligatur ut magis emphaticè dicatur, eadem mens manet: Quod omiſſum, partim quia paſſim etiam ſcriptores ſic loquuntur cæteri, partim quia νῦν δὲ & τὸν ὃ præceſſit, nè ſic idem tertiò repeteretur ſcilicet. Nam ſi ad minuta inſuper deveniendum, quis eſt qui τὸν ὃ pro τοῦτον ὃ non poetis modò & Ionibus ſed & aliis ſcriptoribus in uſu eſſe neſcit? quod & in Pauſania, Syneſio (ſcriptore Chriſtiano) aliiſque pridem jam notarunt eruditi; quibus, ὁ δέ, is de quo agitur vel actum fuit, ſive de quo proximè aliquid præceſſit: quemadmodum & Plato libenter loquitur. Adde, quòd is ipſe quo uſitatiùs nemo ac ſeveriùs loquitur, Ariſtoteles, Oeconomicorum 2, dixit, Εἰ δέ τι ἀποδεῖξαι ἀνδράποδον, ἐπίλυσις τὸν αἰσθάνεσθαι, τοῦτο, ἐν ᾗ ὅτι τὸ πατούμενον, ἀνασώζειν, ἢ τῷ τιμῷ τῷ κυρίῳ ἀποδοῦναι. ubi, τὸ, ἐν ᾗ ὅτι, *ejus, in qua eſt, terra.* quæ familiaria ſcriptoribus eſſe, nè quidem multis hîc probandum. Sed & quid opus fuit, ut cùm paſsim in vernacula ſimplicitate articulum, cum venerando præſertim nomine, conjungat Scriptura (quæ ità ſemper loquitur, τότε παρεγένετο ὁ Ἰησοῦς· ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐφη αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· (non autem, ὁ δὲ ἐφη αὐτῷ Ἰησους) ἐλθὲν ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν· προσδντες δὲ Ἰησοῦν· ἐπηρώτησε δὲ Ἰησοῦν· καὶ Θεωρεῖ δὲ Ἰησοῦν ἑστῶτα· nisi fortè ſola interſeratur particula, ut in illo, τὸν δὲ Ἰησοῦν φραγελλώσας, Matth. 27. 26. quæ & *inaffectata*, hoc eſt, ἀπέριτα καὶ ἀφελῆ, dicuntur) hîc non, τὸν Ἰησοῦν δὲ (aut, τὸν δὲ Ἰησοῦν) βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον, ſed, τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, cum inuſitatâ diceret διαλοπῇ? qualia ut moleſta à Criticis notantur: quod & recentior cùm videret interpres, liberè id tranſpoſuit. Nam adverſativam qui τὸ, ὅ, ſemper volunt, nihil dicunt; cùm idem quod τὸ, γάρ, néque ſemel, notet. Quid enim ſi, νῦν δὲ οὔπω ὁρῶμεν αὐτῷ τὰ πάντα ὑποτεταγμένα· τὸν δὲ, vel τοῦτον δὲ (imò, τοῦτον γὰρ) βραχύ τι ἠλαττωμένον βλέπομεν, dixiſſet, an ſic aliud dixiſſet? Sed & eundem locum eodem ordine quo Græcè legitur ſi reddas, eâdem diſtinctiunculâ in Latina obtinebis quod jam diximus: ut ſimpliciter

hoc

hoc dicat, *Atqui in hac quidem vita nondum omnia ſubjecta homini, de quo nunc agitur, de quo Propheta loquitur, videmus: Quem minorem quidem paulò Angelis, ob ſummas illas quas Propheta illi tribuit prærogativas, videmus. Jeſum, plenâ gloriâ jam coronatum ac honore.* quorum vim ac genium intelligunt qui Græcè ſciunt, qui autores optimos legerunt. Ἰησοῦν, autem efficaciter ſic dici, quis non videt? Quis ità optimos ſcriptores quoſque, Sacros ac profanos, loqui neſcit, quoties ingens præſertim diſcrimen notatur? quoties, dico, aliquis, vel factum ejus aut prærogativa, alteri vel pluribus præfertur: Quod hîc factum: *Et hominem quidem,* inquit, *paulò Angelis inferiorem videmus. Jeſum, Jeſum, dico, illum, qui quare Angelis ſit præferendus multis probavimus, propter paſſionem mortis, ac per eam, ad honorem ſummum gloriámque evectum.* Nè jam dicam, (quod non omnes aſſequuntur) compoſitionem, hoc eſt, σύνδεσιν orationis (ità enim Criticis dicendi ac magiſtris nuncupatur) quâ hic autor utitur, ſeveram ſive (ut loquuntur ipſi) αὐστηρὰν eſſe: cui, quod ὁλιγοσύνδετον & ἀναρθρον illis dicitur, hoc eſt, *ut paucis conjunctionibus utatur ac articulis*, quaſi proprium ac ſuum eſſe volunt; Quam ideam inter Epicos Antimacho, inter Lyricos Pindaro, inter poetas Philoſophos Empedocli, inter Tragicos Æſchylo, inter Hiſtoricos Thucydidi, inter Oratores Antiphonti tribuunt: nos inter Helleniſtas Apoſtolo tribuimus. Quibus & τὸ ὑστεροπλικὸν τῆς ἀκολουθίας, hoc eſt, *negligentiam conſtructionis*, ſive *ordinis, in oratione*, addunt: quæ quo loco in Apoſtolo habenda ſit, non ſatis aſſecuti ſunt qui ſoloeciſmi nomine hoc indigitarunt. Ità igitur hîc *Jeſus*, efficaciter, ut non connexum, infertur. Ac ſi dicas, *In bello ſuos quiſque adorti, ruere ac proſternere hoſtem. Cæſar, omnibus intentus, gerere omnia.* quod efficacius ſanè quàm ſi, *Cæſar autem*, vel, *ſed Cæſar*, dicas: ità enim tota vis orationis perit. *Homo pulvis: ſicut fœnum dies ejus*, &c. *Deus in cœlo paravit ſedem ſuam*, inquit Propheta. Neque aliter plerunque Tacitus aut poetæ loquuntur: Ut cùm maximus eorum,

Infrænant alii currus, aut corpora ſaltu
Subjiciunt in equos, & ſtrictis enſibus adſunt.
Meſſapus regem, regiſque inſigne gerentem &c.
Adverſo proterret equo.

Ubi ut *Meſſapus*, ità hîc Ἰησοῦς. Turbaſſe autem id lectores non mirabitur qui magiſtros dicendi veteres (in quorum ſcriptis præcipua Græcorum eruditio, imprimis verò abſoluta formandi de ſermone judicii exſtat ratio) docere meminit, Omne ἀσύνδετον, per ſe, obſcuritatem parere aut conferre. imprimis, ſi diſtinctionum ſit habenda ratio: quibus cùm particulæ inſerviant, ſi omittantur, de ſeparatione ac initio membrorum dubitari. Præclarè in aureo De elocutione libello Phalereus Demetrius, Τὸ δ' ἀσύνδετον πᾶν διαλελυμένον ὅλον, ἀσαφὲς πᾶν· ἀδηλον γὰρ ἡ ἐκάστου κῶλου ἀρχὴ διὰ τίνα λύσιν, *Quod in oratione non connexum, & ſolutum omnino, obſcurum ſemper. Incerta enim ſingulorum, propter ſolutionem, principia membrorum.* unde omnis difficultas, etiam hîc, atque ambiguitas. Mirum autem quàm ſic omnia cohæreant: ut dicat, *Inter Chriſtum* (*cui teſtimonium, ſigna, prodigiis, variiſque virtutibus, ac Spiritûs Sancti diſtributionibus, pro voluntate ſua ipſe Deus præbuit*, quod verſu quarto dixerat) *Angelóſque quid interſit, ſatis patere vel ex eo, quòd futurum illum, de quo loquimur nunc, mundum non ſubjecit Angelis. Cui ergó? Chriſto: cui omnia ut capiti ſubjicientur, & in eo membris. Atque hoc eſt quod alibi dicitur, Quid eſt homo, quòd memineris illius? aut filius hominis, quòd eum viſites? Gloriâ & honore coronaſti eum: etiam manuum tuarum operibus præfeciſti eum. Pedibus ejus ſubjeciſti omnia. Quod cùm dixit, nihil excipit: nihil enim eſſe quod non homini ſubjiciatur, dixit. Atqui nondum ei omnia ſubjecta hîc videmus. Ipſum interim, de quo loquitur Propheta, hominem paulò Angelis, ob inſignem quam à Deo accepit, quam & oſtendit Propheta, dignitatem ac prærogativas inferiorem videmus. Quid autem Jeſus? De Jeſu* (*in quo accepturus cætera eſt homo, in quo cætera ſubjicientur homini, qui nunc paulò minor Angelis Propheta dicitur*) *verè dici illud poteſt, Morte eum obitâ, gloriâ & honore ob perpeſſionem ejus coronatum eſſe.* Quæ omnia ità plana ut planiùs apertiúſque

dici

dici nihil poſſit: ità ut diſertè illud, *paulò inferiorem factum Angelis*, de homine, ut ſuprà, eodémque modo quo à Regio Propheta, dicatur; illud autem, *gloriâ & honore coronaſti eum*, illi applicetur in quo omnia ſubjicientur homini, cui nondum hîc omnia ſubjecta eſſe dixit. Fore autem, ut in eo cætera ſubjiciantur, quem majorem Angelis, ex inſtituto hactenus probavit. Adde, quòd Prophetam id ſimpliciter ejúſque repræſentet mentem, nec aliud vel ponat quàm ab eo dictum, vel aliter quàm antè jam locutus eſt (in quo difficultatis tantum eruditi ponunt) loquatur hîc Apoſtolus, nec ab eo quod potiſſimùm hîc urget hactenus, diſcedat: Qui eodem modo quo Propheta loquitur de homine: cui plura interim in Capite promittit; ſimúlque nodum, qui faceſſere negotium tum potuit, diſertè ſolvit, Quomodo ſubjecta, nempe, omnia dicantur homini, quod nondum planè hîc fieri videmus, cùm tamen inter cæteras prærogativas homini id tribuat Propheta. Ego certè, quod & ſuprà dixi, Pſalmum de quo agitur Prophetæ ſine motu animi interiore nunquam lego: in quo cùm de ſummis in hominem agatur beneficiis, in hæc tandem erumpit; *Quoties magnificum ac nobile theatrum illud in quo poſuiſti hominem contemplor, quoties illuſtre cœlum illud video quod ejus causâ condidiſti, lunam imprimis illam, ſtellas illas, quibus, tanquam aureo pulcherrimoque aulæo, domum hanc ornatam video, non poſſum quin exclamem, Quid eſt homo, propter quem hæc condidiſti? Quid eſt hominis filius, ut tantam ejus rationem habeas? Paulò certè ipſis Angelis inferiorem eum (hominem, nimirum) reddidiſti: gloriâ & honore, haud ſecùs quàm coronâ, induiſti eum. Præfeciſti eum omnibus quæ condidiſti: uni illi cuncta ſubjeciſti: oves etiam bovéſque omnes, ut & campi pecora: etiam aves, quæ in cœlo; etiam piſces, qui in mari verſantur.* Quod & ſimplicius videri nobis fateor, quàm ſi dicamus, *Quid eſt homo, quòd memineris illius? aut filius hominis*, hoc eſt, *Servator*, cum Ambroſio & aliis, *quòd viſites eum? Paulò inferiorem Angelis feciſti Filium tuum. propter crucem*, nempe, ut idem loquitur. Cujuſmodi (ut ſuprà dixi) infinita ibi, ut Apoſtolum conciliarent & Prophetam, ad Prophetam veteres, de quibus egimus, excogitarunt: cùm idem quod Propheta jam dixerit Apoſtolus. Neque enim quæritur, An non vermis, an non miſer ac calamitoſus ſuprà quàm dici aut cogitari poteſt, vel propter nos fuerit, vel id Sacris literis dicatur Dominus (de quo abſit ut Chriſtianus dubitet) verùm, An quod Propheta de ingenti illa generis humani prædicat felicitate (quæ nec meliùs nec efficaciùs repræſentari potuit quàm ſi paulò Angelis à Deo factus inferior dicatur homo, quia majus nihil dici potuit) ſimul ad calamitatem Domini, & quidem maximam ac ſummam, quod nonnulli volunt, referendum ſit: tum, An ità id interpretatus ſit Apoſtolus; qui de hominis felicitate, ſeu membrorum (ut loquuntur ipſi) dignitate, id cum Regio Propheta, quod hîc iterum fatentur eruditi, paulò antè uſurpavit. Sed & illud quæri poteſt, Quare accurati, etiam illi qui Prophetæ ad verbum penè interpretantur mentem, paraphraſtæ nihil tale ibi dixerint: Nè Apolinarius quidem, cujus ſummam eruditionem prædicant antiqui; quem calamitoſis Apoſtatæ temporibus vixiſſe, totámque Hebræam expreſſiſſe verſibus Scripturam notant: qui ſimpliciter,

Τίς γὰρ ἦλυ ἀνθρωπ⊖ς ἐπεὶ μιμήσκεαι ἀυτῦ;
Ἦ πῖς ἀνθρώπε, ὅτι ὀι χ᾽ ἐπίσκοπές ἐοι ς.
Μείονά μιν πίησας ἐπουρανίων τραπέων
Ἀμφιπεριστέλλας χ᾽ κύδεϊ χ᾽ γεγέωσιν·
Ἔργα τεῶν ἔστησας ὑπ⊖δύνειν παλαμάων.

Quis enim homo, quòd ejus meminiſti?
Aut filius hominis, quòd inſpector ejus ſis?
Minorem eum feciſti cœleſtibus tantùm *exercitibus,*
Coronatum & gloriâ & donis:
Opera tuarum dirigere eum feciſti manuum.

Non enim ille, *Quid eſt homo, quòd tantam ejus rationem habeas?* neque, *Filium tuum paulò Angelis minorem feciſti.* ſed ipſum, ipſum, inquam, hominem. Non enim dixit,

Μείονα

Μείονα μὲν τῶν ἀγγέλων φαντὸν
Εἰς ὀλίγον πίνους.

ut unum idémque quod de felicitate hominis, ſimul de humiliatione Filii dicatur. Qui nè quidem *pauliſper* dixit, quod interpretibus hîc placet, aut ad exiguum tempus felicitatem hominis reſtringit. Nè de ipſo interprete nunc noſtro dicam, qui in Paraphraſi quam ad Prophetam ſcripſit, *Quid eſt, inquam, homo, ut ejus rationem habeas? Quid eſt mortali patre ſatus, ut eum reſpiciat? Feciſti eum aliquantulò inferiorem Angelis, gloriâ & decore coronaſti eum.* Quæ ſimpliciſſima eſſe nemo dubitat, nec cujuſmodi nonnulla jam adduximus. Superioribus Sedulium adjungas licet, quem ut in Divinis exercitatum Scripturis, ità in ſecularibus eruditiſſimum literis, Trithemius commendat: Qui cùm alium non reperiret exitum, etiam quod ſeptimo dicitur verſiculo, non ad hominem, cujus Caput Chriſtus, de quo agitur deinde, ſed ad Chriſtum refert: cùm & hominem & Caput hominis conſideret Apoſtolus; qui ità fore probat, ut in Capite impleatur quod Propheta (ut recentior interpres aliique jam notârunt) de homine pronunciarat. Sedulium nunc audiamus; *QUID EST HOMO, QUOD MEMOR ES EJUS? AUT FILIUS HOMINIS. Aliud eſt homo; aliud, filius hominis. Adam enim non genitus, neque ex homine factus: Chriſtus verò ex homine ſuſcepit carnem. Sed quod ait, QUID EST HOMO? dignitatis ſignificatione interrogat.* Contrà quàm Ambroſius, qui *cum deſpectu id pronunciandum* ait; *fragilem* quippe *ac caducum*, & (ut ibi loquitur) *Adami ſequacem* intelligi. Pergit Sedulius; *QUONIAM VISITAS EUM. ſcilicet in paſſione, vel reſurrectione. MINORASTI EUM PAULO MINUS AB ANGELIS. aſſumendo carnem, patiendo crucem: quod utrumque Angelis evenire non poteſt. ET CONSTITUISTI EUM SUPRA OPERA MANUUM TUARUM. Omnis creatura homini ſervit: ut eſt, ET DOMINATUR PISCIBUS MARIS ET VOLATILIBUS COELI.* Ubi cùm hæreret, (quod & innuit: de homine enim, quod & alii notarunt, aptè hæc dici, non videre non potuit:) *Sed quamvis hæc Adamo*, inquit, *conveniunt, hîc tamen, ſecundùm ſenſum Pauli, tantùm Salvatori competit:* quod probandum fuerat. Addit, *ERGO CONSTITUISTI EUM SUPER OPERA MANUUM TUARUM. ut, DATA EST MIHI OMNIS POTESTAS IN COELO ET IN TERRA.* Quomodo ſi interpretemur, cogitandum, an non, ut Prophetæ mens, ità argumentum evaneſcat Apoſtoli. Adde, quòd, ſi ut jam dixi diſtinguatur locus, totum Neſtorii ſic ſacrilegium evertitur: qui cùm magnum cauſæ ſuæ hîc præſidium habere ſe exiſtimaret, locum etiam ſequentem ut aliter adduceret, intereſſe ſuâ credidit. Itaque χωρὶς Θεοῦ, *ſine Deo*, (pro quo nunc, χάριτι Θεοῦ, *gratiâ Dei*, legitur) *guſtaſſe eum mortem*, è codicibus fortaſſe ſuis, ut hunc confirmaret locum, ac, delertâ à Divinitate ejus carne, Angelis minorem fuiſſe ſic probaret, voluit. Quam lectionem tamen non Fulgentius modò (de quo ſuprà) ſed & alii ſecuti ſunt: inter quos & Vigilius rectè ab eruditis ponitur; qui ſecundo contra Eutychen libro, *Itaque Neſtorius, ut impietatem ſui dogmatis muniat, quo alterum in paſſione vult intelligi Chriſtum*, (illum Angelis minorem, nempe) *illo utitur Apoſtoli teſtimonio, ad Hebræos ità ſcribentis, NAM PAULO MINUS QUAM ANGELOS MINORATUM VIDEMUS JESUM, GLORIA ET HONORE CORONATUM: UT SINE DEO PRO OMNIBUS GUSTARET MORTEM.* ut & Fulgentius, Ambroſius, aliique. Imprimis verò is quem dixi, eundem, nec ſemel, ſic adducit locum; imò & Neſtorii forte interpretatur verba: ut cùm tertio, hoc eſt, ſequenti, dixit capite, *Rurſum, non Deum paſſum, Apoſtolicâ nihilominus autoritate docetur, Paulo ità ad Hebræos loquente, NAM PAULO MINUS MINORATUM VIDEMUS JESUM QUAM ANGELOS, PROPTER PASSIONEM MORTIS GLORIA ET HONORE CORONATUM; UT SINE DEO (χωρὶς Θεοῦ) PRO OMNIBUS GUSTARET MORTEM. Quid eſt igitur, SINE DEO GUSTARE MORTEM? niſi quia Verbum immortale eſt, & illa paſſio ſecundùm carnem eſt.* quaſi hoc Apoſtolus dixiſſet. Qui ſi ſcripſiſſet, *Nunc autem paulò minùs minoratum videmus.* (hominem videlicet.) *Jeſum autem*, vel, *Jeſum, propter paſſionem mortis, gloriâ*

gloriâ & honore coronatum: ut gratiâ Dei pro omnibus guſtaret mortem, hoc eſt, Τὸν μὲν βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν. Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον· ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου, neq; quicquam immutaſſet, ſed & cum Propheta Apoſtolum, cum Apoſtolo (quanquam nè conciliatione quidem opus eſſet, quia idem cum Propheta jam dixit) Apoſtolum conciliaſſet; multò autem minus hæretico largitus eſſet quod agebat: Qui ut obtineret quod volebat, & diſtinctionem de qua agimus, vulgò nunc receptam, confirmaret, ac minorem Angelis in morte factum obtineret Jeſum, χωρὶς Θεοῦ paſſum Mariæ Filium docebat; imò è contextu, ut aiebat ipſe, concludebat. De Theodoreto imprimis mirum, qui vir tantus atque interpres hujus loci, *Hoc enim dixit*, inquit, *ut abſque Deo* (quod eſt, χωρὶς Θεοῦ) *guſtaret mortem.* quæ Neſtoriana lectio: quanquam, nè receptam quidem ignoraſſe eum, ipſe qui interpretationi in Latina verſione præmittitur contextus teſtetur. Et quis dubitat, quin hæc mera παρερμήνευσις (ut loquar cum veteribus) ac depravatio contextûs ſit? Quod diſertè & Theophylactus annotavit: qui id factum à Neſtorianis, ut probarent ὅτι ἐσταυρωμένῳ τῷ Χριστῷ ὁ σωτὴρ ἡμῶν Θεότης, *cum Chriſto crucifixo Deitatem non fuiſſe*, ad hunc locum monet; quam non καθ' ὑπόστασιν, ſed χάριν quandam καὶ οἰκείωσιν, ut ipſi loquebantur, unitam volebant: qui ubique ſuam illam *ſeparationem* ſeu διαίρεσιν, ut Leontius Byzantinus contra Neſtorium loquitur, vel λύσιν, ut nonnulli, tuebantur; quaſi alius ὁ Ἰησοῦς, ſive ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, *ille homo*, eſſet, alius ὁ Λόγος. Ex iiſdem, cur ac quomodo guſtaſſet mortem, ſi quis quæreret, Χωρὶς Θεοῦ, reſpondebant: ſi quis, quomodo ὁ Ἰησοῦς minor factus eſſet Angelis, idem illud ſuum, Χωρὶς Θεοῦ, reſpondebant. Quod & expreſſiſſe in contextu tot illuſtres tot ingentes animas, cùm virus hîc lateret, quis non admiretur? de Syriaco enim contextu mox agemus. Id autem quid ſi majus nobis videatur, quàm ſi de diſtinctione loci in re tanta, hoc eſt, puncto, vel ſimili, agatur? De nomine autem Jeſu, quo non ſine cauſa adverſùs Judæos utitur Apoſtolus, quàm contumelioſè ac blaſphemè nugari ſoleant Judæi, nemo neſcit: ut non fruſtrà toties ſeorſum id Apoſtolus hîc ponat: Ut ecce, Ὅτε περίκειται ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, cap. 6. v. 20. item, Κατὰ τοσοῦτον κρείττονος διαθήκης γέγονεν ἔγγυος Ἰησοῦς, cap. 7. v. 22. item, Ἔχοντες οὖν, ἀδελφοί, παρρησίαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν ἁγίων ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ, cap. 10. v. 19. item, Ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, cap. 12. v. 2. item, Καὶ διαθήκης νέας μεσίτην Ἰησοῦ, eodem capite v. 24. item, Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαόν, cap. 13. v. 12. Quod nomen cùm exprimerent, non יְשׁוּעַ ſed יֵשׁ *Jeſu* libenter dicunt: ut & Arabes, qui in יס *Iſai* mutant; ac ſic אֶבֶן מִרִּים, *filium Mariæ*, planè ut Neſtorius, iiſdem verbis dicunt: qui quæcunque infirmitatis eſſent, Filium Mariæ ſine Dei Filio tuliſſe aut egiſſe aiebat. Hoc eſt illud nomen quod in cruce expreſſum à Judæis fuit: Qui cùm pateretur, ſi antiquis credimus, Deum καχεκτισμένως ſpectaſſe, impius dicebat Neſtorius; ut ad illud, credo, *Deus meus, Deus meus, quare me deſeruiſti?* impiè alluderet. Hoc eſt ergò nomen illud quod hîc maxima cum efficacia Apoſtolus expreſſit. Jeſum enim, quia *mortis* mentionem fecerat, *gloriâ* non modò *& honore coronatum* fuiſſe, ſed & *pro omnibus* (quod ſupra Angelos) *guſtaſſe eam* ait: ut præclarè nominis illius ità vindicet contemtum. Diſtinctionibus autem (ut ad rem redeamus, vel pergamus potiùs; quæcunque enim diximus huc ſpectant) graviſſimas quoque expediri difficultates poſſe, inter cæteros B. Hieronymus exiſtimavit: Qui ſic quoſdam non interpretatur modò ſed & conciliat nonnunquam locos: quemadmodum cùm ad Hedibiam in illis Marci verbis cap. 16. v. 9. Ἀναστὰς δὲ πρωΐ, πρώτῃ σαββάτου, ἐφάνη πρῶτον Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ, commate, ad conciliationem Marci ac Matthæi, opus poſt τὸ, ἀναστὰς, exiſtimat: Quod ſic expreſſit, *Ità enim diſtinguendum eſt*, CUM AUTEM RESURREXISSET, *&, parumper ſpiritu contracto, inferendum*, PRIMA SABBATI MANE APPARUIT MARIÆ MAGDALENÆ. *ut qui veſperâ ſabbati, juxta Matthæum, ſurrexerat, ipſo manè primâ ſabbati, juxta Marcum, apparuerit Mariæ Magdalenæ.* Ad quem locum annotator doctiſſimus, *Hîc perpende, lector, quantum habeat ad intelligendos autores momenti recta diſtinctio. Eſt enim ceu commentariolus, ſermo rectè ſcriptus ac diligenter diſtinctus.*

diſtinctus. Ut quod de accentibus ſuis Hebræorum pronunciant Magiſtri, locum hîc non minùs habeat; qui, ſi quæ interpretatio ſecundùm rationem non ſit accentuum, לא תאבה לו ולא תשמע עליו, *nè acquieſcas ei, neque eam audias*, monere ſolent. Cujuſmodi ſolutionem ſanè malo, quàm ut alteram quâ Doctor idem Eccleſiæ ac Pater ante hanc utitur admittam: qui de hoc Matthæi Marcíque loco, ut concilientur, reſponderi poſſe ait, *Non recipiendum Marci* (hîc quidem) *teſtimonium, quod in variis fertur Evangeliis* (*omnibus Græciæ libris penè hoc capitulum in fine non habentibus*;) *præſertim, cùm diverſa atque contraria Evangeliſtis cæteris narrare videatur.* quæ ejuſdem verba autoris. Ego inter eos eſſe me profiteor libenter, qui diſtinctiunculam exiguam mutari malim, quàm ut verſus integros, prout nunc concipiuntur, duodecim, pro varietate codicum, eliminandos aut ſuſpectos eſſe habendos cenſeam. Nè jam dicam, integros fuiſſe, ex antiquorum teſtimonio, locos, quos ab hæreticis è quibuſdam deletos codicibus, & quidem tum receptis, pii quererentur: Inter quos ille qui è Catholica Johannis adducitur Epiſtola, Ὅτι πᾶν τὸ πνεῦμα ὃ λύει τὸν Ἰησοῦν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκ ἔστι, *Omnem ſpiritum qui Chriſtum ſolvit*, aut *dividit*, *à Deo non eſſe.* quem *exterminatum ab iis qui ab incarnatione ſepararent Deitatem*, iidem obſervant. Quod è collatione exemplarium deprehendiſſe orthodoxos, ſed & in optimis ac antiquiſſimis exſtitiſſe, in cæteris omnino prætermiſſum fuiſſe, autor Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Socrates, atque ex eo Nicephorus, teſtatur. E quo quid vel ſibi olim permiſerint quidam, cujus etiam exemplum hîc habemus, vel quæ codicum varietas nonnunquam, apparet. Quòd ſi nunquam de diſtinctione dubitatum eſt, quid opus fuit ut antiqui Scholiaſtæ ac Theologi, inter graviſſimas non rarò de quibus agunt quæſtiones aut locorum interpretationes, inter cæteros Photius, quomodo ſingula ſint diſtinguenda, quæ verba item quò referenda, videndum moneant? quod metuo nè perſuaderi iis poſſit qui de Antiquitate nunquam cogitant, aut quid uſitatum ei ſit ignorant. Diſtinctionum autem eò major in hac Epiſtola habenda erat ratio, quantò pluribus in ea non Neſtoriani modò ſed Meletiani quoque ac Novatiani ad opiniones ſuas confirmandas abuſi ſunt locis. Quanquam non longè in quibuſdam à Judæis, qui ex inſtituto nonnunquam hîc refutantur, receſſiſſe Neſtorium, ſatìs notum eſt: qui meritò à Damaſceno Orthodoxæ Confeſſionis lib. 3. (ubi Χριστόκον rectè dici Sanctam virginem adverſùs eum probat) Ἰουδαΐζοντων, *Judæorum* vel *ſectarius* vel *fautor*; Theodoro Presbytero lib. De incarnatione Domini & hæreſibus adverſùs eam, τρίτος τῆς Ἰουδαϊκῆς αἱρέσεως προστάτης, *tertius* (hac præſertim in parte) *Judaicæ hæreſeos patronus*, dicitur: ut duo nempe anteceſſores, Paulus Samoſatenus (quod antiqui notant) & Theodorus Cilix, intelligantur. Quemadmodum Ἰουδαϊκὰ δόγματα lib. Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ eidem tribuit Nicephorus. Caſſianus autem, minimè metuendam à Judæis perſecutionem diſcipulis ejus ait, quòd eandem vel docerent vel confirmarent doctrinam. Quatenus autem Propheticus ſit Pſalmus de quo agitur, aliàs jam diximus. Me quidem nunquam, in loco præſertim ità agitato, operam dediſſe pudebit, ut ſua ſimplicitas ſua mens Prophetæ conſtet, neque aliud dixiſſe quàm Propheta, aut aliter atque aliter eo uſus loco, Apoſtolus dicatur. Ut omittam interim, hæreticam ſic impudentiam, quæ hîc præcipuè graſſata eſt, elidi. Quæ autem ſententias, extra ἐπιφδξίας vel ſuſpicionem vel novitatis ſtudium, ſalvâ aliorum (quod hîc factum à nobis) ſententiâ teſtari, omnibus, ni fallor, licet. Cùm præſertim eruditis, ut cætera, judiciis hæc ſubmittamus, & in Academiis exercendo quædam ingenio dicantur, neque quicquam gratius ſit iis qui docent; quibus optima hæc ad profectum via videtur: ſed & ut oportet dubitare poſſe, initium ſcientiæ, nonnemo dixit. Porrò cùm non deſint qui recepta, etiamſi minùs ratione niti videantur, retinenda ac tuenda judicent, ingenioſè ad Apoſtoli, quam illi ponunt, mentem Pſalmographum interpretatus præ cæteris Theodoretus videtur: Qui ad Regii Prophetę locum, MINOREM EUM PAULO AB ANGELIS FECISTI, *Homo enim*, inquit, *mortalitate minor Angelis eſt factus:* quòd de hoc Apoſtoli nimirum loco ſimul cogitaret. ut Propheta, ob prærogativas, quas

deſcribit, paulò Angelis minorem factum eſſe dicat hominem; imò, quaſi parem: ipſâ ſcilicet mortalitate exceptâ, quam cum homine, ut verus homo, Dei Filius communem habuit; qui minor Angelis, hoc ipſo ſcilicet, ab eo dicitur. Quod malo quàm quæ alii excogitarunt: cæterùm quæ antè dicta ſunt expendat lector. Peculiarem certè interpretandi rationem noſter hîc inſtitit interpres: qui tranſponenda propè ſingula exiſtimavit verba: Ità enim ille; *Sed Jeſum illum cernimus gloriâ & honore coronatum, qui pauliſper fuit inferior Angelis factus, propter mortis perpeſſionem: ut beneficio Dei pro omnibus mortem guſtaret.* ac ſi, Τὸν δὲ Ἰησοῦν, vel potiùs, Ἐκεῖνον δὲ Ἰησοῦν, legatur, βλέπομεν δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον, τὸν εἰς βραχὺ παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου· ὅπως ἐυπρεπῶς τῇ Θεῷ ὑπὲρ πάντων γεύσηται τοῦ θανάτου. Cùm ità nunc legatur, Τὸν δὲ βραχύ τι (paulò, nempe, ut à Propheta uſurpatur) παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν, διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ παντὸς γεύσηται θανάτου. quomodo ipſe hæc in contextu exprimi curavit. Ità autem, quot periodi unius membra, tot συγχύσεις aut διαπτώσεις hîc erunt: cùm licentiâ vel nullâ vel minori omnes pariter difficultates quæ ab eo aliiſque hîc moventur tolli poſſe videantur. Hæc ſcripſeram, cùm ab Illuſtri viro Gulielmo Boſwello, Equite, Sereniſſimi Magnæ Britanniæ Regis Oratore, literæ ad nos dantur, è quibus, in antiquiſſimo orbis, ut putatur, codice, quem Thoclæ dicunt, teſte eximio & viro & amico noſtro Patricio Junio, ejuſdem Regis Bibliothecario, ità ſcribi locum, accipio; ΤΟΝ ΔΕ ΒΡΑΧΥ ΤΙ ΠΑΡ ΑΓΓΕΛΟΥΣ ΗΛΑΤΤΩΜΕΝΟΝ ΒΛΕΠΟΜΕΝ ΙΝ ΔΙΑ ΤΟ ΠΑΘΗΜΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΔΟΞΗ ΚΑΙ ΤΙΜΗ ΕΣΤΕΦΑΝΩΜΕΝΟΝ· ΟΠΩΣ ΧΑΡΙΤΙ ΘΥ ΥΠΕΡ ΠΑΝΤΟΣ ΓΕΥΣΗΤΑΙ ΘΑΝΑΤΟΥ. E quo quid mutatum ſit à nobis lector judicet. Sequitur, ὅπως χάριτι Θεοῦ. Quæ verba, quemadmodum mutata jam olim, neque à paucis Patribus in contextu vel expoſita vel admiſſa fuiſſe diximus, ità dubium non eſt, quin ambigua Veteris interpretatio, quæ eſt, *ut gratiâ Dei pro omnibus guſtaret mortem*, fraudi nonnullis ex antiquitate fuerit: qui haud aliter hoc acceperunt ac ſi χάριτι Θεοῦ in Græco exſtaret contextu; útque ſic, *Gratia Dei*, Chriſtus ipſe eſſet. Ambroſius, *Ipſum verò Gratiam nominat qui pro omnium ſalute guſtavit mortem.* Primaſius, *Gratia Dei Patris appellatur Filius, eò quòd nobis à Deo Patre gratiâ ſit datus, & quòd gratis pro nobis mortem ſuſtinuit.* eodémque modo & Haymo, aliíque. E quo & profunda linguæ Græcæ quæ eo fuit tempore ignorantia, vel codicum varietas, apparet. Quam ambiguitatem ut vitaret recentior interpres, pro *gratia beneficium* repoſuit; qui, *ut beneficio Dei pro omnibus mortem guſtaret.* prudenter, niſi quòd τὸ *beneficium*, minus, imò aliud, hîc nobis videatur. Abſit certè ut ἐνδιαθέτως hæc exiſtimem, aut quoties de gratia vel diſputatur vel agitur, *beneficium* ejus loco reponam. Porrò quis mirari ſatis poteſt, lectionem de qua egimus, aut corruptelam loci potiùs, quâ χωρὶς Θεοῦ Dei Filius guſtaſſe mortem dicitur, non in orthodoxorum Græcos modò Latinóſque codices, ſed & in Syriacam Tremellii. ut & Fabricii, irrepſiſſe editionem? In quibus, הו גיר סתר מן אלהא בטיבותה חלף כל נש טעם מותא, *ipſe enim ſine Deo*, vel *ſine Deitate*, aut *Deo* (quod eſt illud, χωρὶς Θεοῦ, quomodo & factum Angelis minorem aiebat) *per gratiam ejus guſtavit mortem.* cùm in aliis ità legatur codicibus, חו גיר אלהא בטיבותה חלף כל נש טעם מותא *nam Deus ipſe per gratiam ejus pro omnibus guſtavit mortem.* Ubi Deus κατ' ἐξοχὴν ità *mortem dicitur guſtaſſe*, ut cùm *Dominus gloriæ crucifixus* dicitur Apoſtolo: quod ſanè aliud quàm quod Neſtorius volebat. Unde aliquando ſuſpicati ſumus, à Neſtorio ejúſve aſſeclis, qui univerſum propè Orientem hoc, quo nullũ peſtilentius effudit Satan, veneno imbuerunt, corruptelam hanc manaſſe, unde & in codices Latinos irrepſiſſe ac Græcos. Sed & Syrum fuiſſe Neſtorium quis neſcit? de quo, Μαλὰ τοῦτο, inquit idem, de quo antè, Theodorus Presbyter, γέγραπται τις Νεστόριος ὀνόματι, ὃς ὡρμᾶτο μὲν ἀπὸ Γερμανικείας ἐν Συρίᾳ, *Poſt hos quidam nomine exoritur Neſtorius, qui è Germanicea, urbe Syriæ, prodiit.* quod & in Suidæ commentariis ac alibi legas. Ut minùs mirum ſit, exiguam, quæ & in antiquis

Ibid.

non

non extat codicibus, diſtinctiunculam in Græco mutatam, quàm tum in alios tum in Syros quoque codices ipſa hæc tranſlata eſſe verba. Ad locum porrò hunc doctiſſimus Theologus, *Cauſam hîc fructúmque mortis Chriſti recitat, nè quicquam ejus dignitati detractum hàc exiſtimetur.* Ubi interim hoc quæri poſſe exiſtimant nonnulli, ſi mens hæc ſit, *coronatum gloriâ videmus Jeſum*, an non id quod ſequitur de fine dici videatur, cùm mors tamen finis non ſit gloriæ: ut τὸ, ὅπως, idem ſit quod πῶς ſeu *quomodo*. ac ſic dicat, *Jeſum, qui propter paſſionem gloriâ ac honore coronatus fuit, videmus, quomodo mortuus pro nobis fuerit*; hoc eſt, *quæ humilitas in morte ejus fuerit ac tolerantia.* quæ nobiliſſimi clariſſimíque viri Conſtantini l'Empereur, S S. Theologiæ Doctoris, atque hoc ipſo anno Magnifici Academiæ Rectoris, ſententia eſt: cui quantum tribuamus, ſi vitam nobis largiatur Deus, aliquando profitebimur. Chryſoſtomus verò, Ambroſius, Theophylactus, aliíque, ad ſufficientiam ſimpliciter id referunt mortis; quæ, ut Lyranus loquitur, *ad omnes ſe extendit.* Ut dicat, *Gloriâ & honore, propter paſſionem mortis, coronatum videmus: cujus tanta vis fuit, ut pro omnibus guſtaret mortem.* Sequitur, Καὶ πάλιν, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. Multùm autem refert ſcire, è quo Propheta, è quo ejus loco, ſingula ab hoc Apoſtolo deſumta ſint: Quod cùm in quibuſdam, quos præſertim his prioribus adducit capitibus, non ſatis magni expendiſſent viri, fieri poteſt, ut humana ſunt, nonnihil fraudi id fuiſſe iis: quemadmodum cùm hæc verba, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, ex Pſalmo 18. v. 3. depromta volunt; quia ibi dicitur, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν. cùm ubique ferè Apoſtolus ad ipſa ſe astringat verba. Adde, quòd nec in Hebræo, וְקִוֵּיתִי, quod ſic interpretari Helleniſtæ ſolent, ſed אחסה, legitur. Præterquam quòd aliquod in locorum explicationibus periculum hæc res trahit: Quod ſi admittamus, Pſalmus decimus octavus, qui triumphalis eſt & gratiarum actionem continet, eâque de cauſa 2. Sam. cap. 22. ad hiſtoriam accommodatur, ubi hæc ità ferè ut apud Apoſtolum leguntur, propheticus erit: cui verba hæc ibi præmittuntur, ἐλάλησε τῷ Κυρίῳ τοὺς λόγους τῆς ᾠδῆς ταύτης, ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἐξείλατο αὐτὸν Κύριος ἐκ χειρὸς πάντων τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐκ χειρὸς Σαούλ. ut nec de occaſione nec de argumento dubitare quiſquam poſſit. Et quod amplius, verba illa, Κύριος περιοχή μου, καὶ καταφυγή μου, καὶ ῥύστης μου, ὁ Θεός μου, βοηθός μου, καὶ ἐλπῶ ἐπ' αὐτόν, ſive illa quæ loco jam dicto Samuelis leguntur, Κύριος πέτρα μου, καὶ ὀχύρωμά μου, καὶ ἐξαιρούμενός μου, ὁ Θεός μου, φύλαξ μου, κεκραυγὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ, primariò ſimpliciterque ad Chriſtum, ſive ad hoc quod Apoſtolus hîc probat, referenda erunt, ejúſque hæc mens erit: quemadmodum in margine librorum quibus utimur aſſcriptus Pſalmi hujus locus eſt. Atqui ſi quoties, vel ibi vel alibi, Propheta ſe confidere aut ſperare in Deo dicit, toties ad Chriſti perſonam id referendum erit, aut ex eo argumenta quibus hanc probemus deſumenda, metuendum erit, nè adverſariis ludibrium ſic debeamus. Quid igitur? Non extat illuſtrior de Chriſto ejúſque nativitate prophetia quàm quæ Eſaiæ capite octavo deſcribitur. Eo capite, ut è prophetide filium ſuſcipiat, mandat Prophetæ Deus; útque nomen pueri in libram ſive tabulas cum cura referatur, in ſignum Judæorum genti ac portentum. Ubi & Propheta, typus Chriſti hoc capite, exclamat tandem, *Præſtolabor igitur Jehovam, qui abſcondit faciem ſuam à domo Jacobi, & exſpectabo eum.* Helleniſtæ, quos ſecutus eſt Apoſtolus, Μενῶ τὸν Θεὸν τὸν ἀποστρέφοντα τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, καὶ πεποιθὼς ἔσομαι ἐπ' αὐτῷ. Chriſtus enim, cujus humanæ aſſumtionem naturæ ex eo loco hic probat, κατ' οἰκονομίαν, ut præclarè magni notant Theologi, in Patre ſe confidere ait. Ac deinde, quod ſequitur, ſubjungit, Ἰδοὺ, ἐγὼ, καὶ τὰ παιδία ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. quod ex eodem hîc loco Apoſtolus ſubjungit: Quæ cùm myſticè ab Eſaia, quod negari non poteſt, dicantur, Apoſtolus ad Chriſtum refert, qui de liberis Eccleſiæ hoc dicat: quos παιδία vocat, ſicut & diſcipulos Dominus Joh. 21. 5. ubi, Παιδία, μή τι προσφάγιον ἔχετε; Nè jam dicam, illud καὶ πάλιν, quod & inter cætera interpretes decepit, non diverſos locos, ſed continuationem potiùs notare ejuſdem: ut ſi, καὶ ἑξῆς, dicas; hoc eſt, *ac deinde addit.* Cæterùm ut conſtet quàm illuſtris ibi de Chriſto exſtet prophetia, tum quàm admirabili judicio eâ uſus ſit Apoſtolus,

lus, operæ putamus, ipſa verba ordine hìc apponi; *Jehovam exercituum ſanctificabitis: & ipſe ſit timor veſter, & ipſe pavor veſter. Et erit in palatium, & in lapidem offenſionu, & in petram ſcandali duabus domibus Iſraelis; in laqueum & tendiculam habitanti Jeruſalem. Impingèntque in ea plurimi, & cadent & conterentur, irretientúrque & capientur. Liga teſtimonium, obſigna legem in diſcipulis. Præſtolabor igitur Jehovam qui abſcondit faciem ſuam à domo Jacob, & exſpectabo eum. Ecce ego & pueri quos dedit mihi Jehova in ſigna & portenta in Iſrael à Jehova exercituum, qui habitat in monte Sion.* Quæ quàm omnibus perſuaſum fuerit de Chriſto Domino accipienda, vel ex eo patet, quòd ſanctiſſimus ſenex Simeon, de quo cap. 2. Lucas, (quem cum Simeone Juſto, cui mirificam omnium arcanorum Dei atque adventûs Meſsiæ ſcientiam aſſcribunt, eundem eſſe volunt Judæi) ſimul ac Puerum videt quem exſpectabat, verba iſta ſtatim ad Meſsiam applicat, Ἰδὲ, ὅτ& κεῖ) εἰς πτῶσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν ἐν τῷ Ἰσραὴλ. ac deinde ex ſeptimo ejuſdem Prophetæ capite addit, καὶ εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον. quod eò minùs mirum, cùm ipſi Gemariſtæ in Gloſsis ſuis locum iſtum Eſaiæ ad Servatorem referant. Adde, quòd & poſtquam οἷς παίδων, qui Eccleſiam repræſentabant, locutus eſt, tandem addit, *Jehovam ſibi à Jehova, qui in monte Sion habitat* (qui Eccleſiam nempe colligit, qui Eccleſiæ præeſt) *dediſſe pueros.* Ubi iterum (quod & aliàs obſervavimus) Sionis nomen, ut omnibus propè locis, vix ullo excepto, Apoſtolus, cùm de perſona Filii loquitur, aut à Patre eam diſtinguit, quaſi notam adhibet. *Ego*, inquit Propheta, *& pueri quos dedit mihi Deus.* Sicut ergò illi pueri quos ſuos vocat Eſaias, qui Eccleſiam prophetice repræſentabant, carnis ejuſdem participes ac ſanguinis cum patre erant, ità & hæc ipſa aſſumſerat eorúmque factus particeps eſt Dominus, ut in carne eum debellaret qui mortis imperium habet. Res autem manifeſta eſt. Sicut enim verba ex Pſalmo 22. quæ Davidis ſunt, Chriſto, cujus typus fuit David, paulò antè attribuit; ità Eſaiæ, quæ primariò, ſed ut prophetica, Eſaiæ ſunt, eidem Chriſto tribuit. Hoc ergò ratum hìc fixúmque maneat, Eundem eſſe de quo in eo quem Apoſtolus hìc citat loco dicitur, Ἐγὼ ἔσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ, cum eo de quo idem Eſaias cap. 11. v. 10. dixit, Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαὶ, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπιοῦσιν. Eodem capite nec multò pòſt ſequitur, Οὐ γὰρ δή που ἀγγέλων ἐπιλαμβάνε), ἀλλὰ σπέρμα) Ἀβραὰμ ἐπιλαμβάνεται. Ubi nobis, ut quod res eſt dicam, non ſatis, qui hìc *aſſumendi* voce utuntur, expreſsiſſe loci efficaciam videntur. Quod cùm antiquus videret interpres, *apprehendendi* voce uti maluit: quam & ſervavit & interpretatus eſt B. Ambroſius; qui, NON ENIM QUENQUAM ANGELORUM APPREHENDIT. *id eſt, Non cujuſlibet Angeli naturam ſuſcepit* (imò, *non Angelos*, hoc eſt, Angelorum naturam, *ſuſcepit*) SED SEMEN ABRAHÆ APPREHENDIT. quanquam nemo meliùs vim loci vociſque Chryſoſtomo expreſsit: qui, Διὰ τί, inquit, ἐκ εἶπεν, ἀνέλαβεν, ἀλλὰ ταύτῃ τῇ λέξει ἐχρήσατο, τῇ, ἐπιλαμβάνε); ἀπὸ μεταφορᾶς τῶν δυναμένων τοὺς ὑποφεύγοντας αὐτοὺς, καὶ πάντα πειόντων ὥστε καταλαβεῖν φεύγοντας, καὶ ἐπιλαβέσθαι ὑποπιπτόντων. φεύγουσι γὰρ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ πρὸς φεύγουσι (ἡμᾶς γὰρ τῷ Θεῷ μακρὰν, φησὶν, ἀπολογισμοὶ, καὶ ἄθεοι ὄντες ἐν τῷ κόσμῳ) αὐτὸς καταδιώκει καταλαβεῖν. Eadem eodémque modo B. Ambroſius, *Quare dixit*, APPREHENDIT? *Quia nos, quaſi recedentes ab eo & longè fugientes, inſecutus apprehendit; & in unam perſonam noſtræ fragilitatem naturæ ſibi contemperavit.* Et certè, *Mali Angeli poſtquam ſemel lapſi ſunt, penitus deſerti ſunt. Hominem poſt lapſum non reſpexit modò, ſed quæſivit, ſed ſecutus eſt, ut ſibi jungeret, Dominus: Et ità ſecutus eſt, ut naturam eam quæ peccaverat, aſſumendo ac non peccando, proveheret ubi ab Angelis adoraretur.* quod & nunquam ſine immenſo ſtupore à ſe cogitari SS. Patres profitentur. Notum autem quid ἐπιλαμβάνεσθαι ſit Græcis: non ἀνθρώπῳ modò, ſed & χειρὶ quoque ἀνθρώπου, cùm de lapſu agitur. Non igitur auxilium tulit Angelis, etiam lapſis, ſed hominibus. Quomodo? Aſſumtione naturæ: ídque ex conſequenti. Quod per ſe non eſt, ἐπιλαμβάνεσθαι ἀνθρώπων. major enim hìc efficacia.

v. 16.

CAP.

Cap. III.

Locus, Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, &c. τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως. ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως *Chryſoſtomo,* ἡ πίστις. ἡ τῆς χωρήσεως ὑπόστασις. *Locus,* Τίσι δὲ προσώχθισε; Προσοχθίσματα *quæ Helleniſtis.* Προσοχθίζειν προσοχθίσμασι. καταλειπομένης ἐπαγγελίας. *& de* τὸ, καταλείπειν, *quomodo hîc & alibi dicatur.* οἱ εὐηγγελισμένοι. ὁ λόγος μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν, *& quomodo dicatur.* τοῖς ἀκούσασι, τοῖς ἀκουσάντων, *uſitata enallage. Alia Theophylacti lectio ac nova interpretatio.* Τὸ, συγκεκραμένος, *quomodo nonnunquam uſurpetur.* Ὅτι καὶ ἄπειρος ἦ πιστικός. Νάρδος πιστική. οἱ ἀκούσαντες, οἱ ἀπειρατὰ Helleniſtis: οἱ νικήσαντες, οἱ νικηταί. *Locus,* καὶ τοῖς ἔργων τοῦ κατασκολῆς κόσμου γενηθέντων. *Locus,* Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, ἐκ ἂν περὶ ἄλλης &c. *Locus,* Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, &c. Ὁ ἄγγελος & ὁ ἐνυπόκριτος Λόγος, *& utrò referendum. Theophylacti, Chryſoſtomi, Athanaſii, Ambroſii, aliorum, ſententia. Locum à Phocylide expreſſum. De autore illo quid judicandum: Chriſtianum ſcilicet fuiſſe, ac cum Helleniſtis, & ex illis, phraſibus Hebraïs uti.* Κεῖνον προσωπολαμβάνειν πρόσωπον. Προσωπολήπτης, Θεός. Πληρῶν χεῖρα. Ἔλεος *pro eo quod* ἐλεημοσύνη *vulgò à Phocylide uſurpatum. Alii in eodem loci ſimiles, & quidem plurimi, notati.* Ζῶν ὁ Κύριος. Ζῶν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. *Verbi Dei mentionem ubique à Thargumiſtis fieri.* Τεθαλασμένα *quæ.* Τερπνὸν ἐν χαρᾷ τῆς ὁμολογίας. Ὁμολογία *quid, & cujus.* Ἐμμένειν τῆς ὁμολογίας *idem quod* κρατεῖν τῆς ὁμολογίας, *ex illuſtri Jeremiæ loco probatum. Vota & ὁμολογίαι variæ.*

TErtio capite cùm dicitur, Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν τὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατάσχωμεν, definitionis voce pro ipſo uſus definito videtur: ſiquidem ἐλπιζομένων ὑπόστασις, fides ipſa cap. 11. v. 1. definitur. Neque alia, niſi fallor, cauſa eſt cur Chryſoſtomus, τὴν ἀρχὴν τῆς ὑποστάσεως, *fidem* interpretetur: Verba ejus ſunt, Τίς ἐστιν ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως; τὴν πίστιν λέγει, δι' ἧς ὑφέστηκέν τε καὶ γεγυμνάσθαι καὶ συνεστάθαι, ὡς ἂν τις εἴποι. Vetus interpres, *initium ſubſtantiæ ejus:* recentior, *principium illud quo ſuſtentamur.* Fides autem etiam futura intuetur: ἐν τῇ ἀρχῇ nempe; qui eſt Chriſtus. Præceſſit autem, Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ. Unde & Theophylactus, ἢ κεφαλὴν, interpretatur, qui eſt Chriſtus. deinde addit, Καὶ ἐνταῦθα δέ, τὸ μέχρι τέλους σῆναι βεβαίως ἐν τῇ πίστει, ἀπαιτεῖ, *Etiam hîc, ut firmi,* inquit, *maneant in fide, petit.* Cùm aliquantò aliter 2. Corinth. 9. 4. eâ voce uſus ſit; ubi τὴν τῆς καυχήσεως ὑπόστασιν dixit: de quo ibi. Non ità multò pòſt cùm ſequitur, Τίσι δὲ προσώχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; neſcio an totum exprimant quod dicitur interpretes, cùm, *infenſus fuit,* hîc reddunt. Notum enim quænam vulgò προσοχθίσματα dicantur Helleniſtis; Dii alieni nempe, vel idola, quæ deteſtabatur Deus: cùm præſertim τὸ קוץ interpretantur: Ità Σιδωνίων προσόχθισμα, Μωὰβ προσόχθισμα. quæ ac ſimilia προσοχθίζειν προσοχθίσματι καὶ βδελυγμοῖς βδελύγμασι jubetur Iſrael; ut in illo Deuteron. 7. 26. Καὶ οὐκ εἰσοίσεις βδέλυγμα εἰς τὸν δῖκόν σου, καὶ ἀνάθεμα ἔσῃ ὡσαύτως τοῦτο. προσοχθίσματι προσοχθιεῖς καὶ βδελύγματι βδελύξῃ, ὅτι ἀνάθεμά ἐστι. Quarti Cap. 4. capitis initium tale eſt, Φοβηθῶμεν οὖν, μή ποτε καταλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπαυσιν αὐτοῦ, δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκέναι. Ubi τοῦ, καταλείπω, ſive *relinquendi* voce, non eodem ſenſu quo καταλείπειν νόμον dicitur qui non ſervat Legem ſive ab ea abit, uſus eſt Apoſtolus, ſed quo dictum Comico,

At ſi talentum rem reliquiſſet decem.

de hæreditate enim filiorum Dei agit; quæ eſt vera illa requies, quò cæteras ſpectare docet: Ut ſic mens ſit, *Metuamus igitur, nè cùm nobis promiſſionem introeundi in requiem ſuam Deus reliquerit, defuiſſe ſibi aliquis, ac ſic fruſtratus, videatur.* Syrus, *cùm firma ſit promiſſio ingreſſûs in requiem.* Καταλείπειν ergò, non quâ notione καταλιπεῖν τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν 2. Petri 2. 15. qui à rectâ abit viâ dicitur, ſed potiùs quâ καταλιπεῖν τίνα Lucæ 20. 31. dicuntur qui liberos relinquunt. Promiſſionem nobis igitur

igitur reliquit Deus. Ubi? In verbo ſuo: Quod & probat. Sequitur enim, Καὶ γὰρ ἐσμεν εὐηγγελισμένοι, καθάπερ κἀκεῖνοι· ἀλλ' οὐκ ὠφέλησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνους, μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασιν. Ubi, ὁι εὐηγγελισμένοι, *qui promiſſionem acceperunt; quibus relicta eſt promiſſio.* Interpres vetus, *Timeamus ergò, ne fortè relictâ pollicitatione introeundi in requiem ejus, exiſtimetur aliquis ex vobis deeſſe.* ambigué. Quod & nonnullis ex antiquis fraudi fuit: Inter quos ille, qui, *Timeamus, nè fortè relictâ & neglectâ pollicitatione fidei quam Deo dedimus in baptiſmate, introeundi in requiem patriæ cœleſtis,* &c. Recentior interpres, *Metuamus igitur, nè quando derelictâ promiſſione introeundi*

v. 2. *in requiem ejus,* &c. Etiam ſequenti, cujus jam meminimus, verſu, cùm, μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασι, dicitur, videndum, ſatisne autoris mentem eruditi ex- 10
preſſerint. Et Vetus quidem, *non admixtus fidei ex illis quæ audierunt.* nullo equidem, quod ſciam, qui conveniat hîc, ſenſu. Eraſmus, *quòd non eſſet cum fide conjunctus iis qui audierunt.* obſcurè, ſi quid judico. Recentior, *ut qui fide contemperatus non fuerit apud illos qui audierant.* Quid ſi autem, τοῖς ἀκούσασι, notiſſima, atque in his ſcriptis uſitata vel imprimis, enallage? pro quo, τῶν ἀκουσάντων, vulgó. Jam verò συγκεραννυσθαι τῇ πίστει dicuntur quæ cum fide accipiuntur: ὁ λόγος μὴ συγκεκραμένος τῇ πίστει, *ſermo eſt qui abſque fide auditur, ideóque nec applicatur.* An non melius igitur, *ſed non profuit illis ſermo auditus, non conjunctus cum fide ab iis qui audierunt?* Mirificè Theophylactus, qui συγκεκραμένος legit; quaſi μὴ συγκεκραμένοι τοῖς ἀκούσασι dicantur qui à fide reliquorum receſſerunt ac divortium fecerunt: qui, μὴ συγκεκραμένοι τῇ πίστει τοῖς ἀκούσασι, 20
τετέχθαι, μὴ ἐνωθέντας καὶ συμφυῆσαντας διὰ τῆς πίστεως τοῖς ἀκούσασιν, ἀλλ' ἀπῤῥαγέντας αὐτῶν. Aquam vino, aquæ vinum rectè miſceri, nemo neſcit; cùm utrumque non mixtum minùs proſit, etiam nonnunquam noceat. Qua de re elegans 2. Machab. 15. 39, 40. exſtat locus; Καθάπερ γὰρ τὸ οἶνον καταμίγνυσθαι πέπειν, ὡσαύτως ἢ καὶ ὕδωρ πίλιν, πολλάκις δὲ ἡδὺν ὂν ὕδατι συγκερασθὲν, ἡδονὴν καὶ ἀπόλαυσιν τῷ λόγῳ ἐπιτίθησι, οὕτω καὶ τὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ λόγου τέρπει τὰς ἀκοὰς τῶν ἐντυγχανόντων τῇ συντάξει. Nec enim, credo, cùm τῇ πίστει συγκεραννύειν dixit, ad vinum πιστὸν ſive ἄκρατον, hoc eſt, purum, & quod bibitur (quemadmodum Plautus loquitur) *ut matre natum eſſi,* alluſit: quomodo, ex Helleniſtarum uſu, ναρδον πιστὸν Marcus & Johannes dixerunt. Jam οἱ ἀκούσαντες, ex eorundem Helleniſtarum uſu, οἱ ἀκροαταὶ ſunt; ut 3. Machab. 1. 5. 30
οἱ νικήσαντες, οἱ νικηταί. ubi, ἐπαγγελλομένη δώσειν νικήσαντι ἑκάστῳ δύο μυᾶς χρυσίου.

v. 3. Paulò pòſt cùm legitur, καί τοι τῶν ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων, nè hîc quidem, quamvis perobſcurum eſſe locum dixerit interpres, tanta fortè difficultas eſt. Dei requiem, cujus in verbo ejus mentio, non unam eſſe, probat: quamvis ad eandem, ea quæ dicuntur, referri, eandémque deſignare poſſint. Exempli causâ, dixit David, *Si in requiem meam introibunt.* dixit Moſes, *Requievit Deus die ſeptimo ab omnibus quæ fecit.* Quod de eo Moſes dixit tempore quo omnia creata ſunt; adeò ut tantò pòſt de alia (quod infrà mox addit) loquutus requie Propheta videatur: cùm ad eandem tamen utraque referri poſſit. Nam & ità dicitur quam Iſraeli typicè promiſit Deus, cujus veritatem, ut loquuntur Græci, nunc habemus: æternam enim deſignabat. Etiam ſic dicitur quâ 40
requievit Deus; quam hîc inchoant, deinde conſequuntur, qui credunt: quæ & rectè *ſabbatiſmus* dici poteſt: *Nam qui in illam Dei* (quam & fideles conſequentur) *requiem ingreſſus eſt, & ipſe ab operibus ſuis, quemadmodum à ſuis Deus, requievit.* vide 10 verſum. utraque igitur eandem repræſentat. Obſcurè interpres vetus, *& quidem operibus ab inſtitutione mundi factis.* Recentior, *licèt operibus à factis fundamentis mundi perfectis.* Quid ni autem, *cùm tamen Dei opera à mundi conſtitutione perfecta ſint?* ut mens ſit, *cùm illa quies de qua agitur à Moſe ad initium creati orbis ſpectet; quo abſoluto requievit Deus.*

v. 8. In eo quod eodem capite legitur, Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἄλλης ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας, occulta κρύψις: cùm vellet, Εἰ ὁ Ἰησοῦς αὐτοὺς εἰς τὴν ἀνάπαυσιν τὴν ἀληθινὴν ἀνήγαγε, οὐκ ἂν ὁ Δαβὶδ, ὁ μετὰ τοσοῦτον χρόνον, περὶ σαββατισμοῦ, 50
ἔγνω ἀναπαύσεως, ἔτι, Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε. Ἄρα οὖν ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, *Si in requie enim eos collocaſſet Jeſus, nunquam tanto*

pòſt

pòſt tempore David de ſabbatiſmo ſive requie dixiſſet, Hodie ſi vocem ejus audieritis. Itaque reliquus eſt aliquis populo Dei ſabbatiſmus. (qua de re alibi inter cæteros Iſidorus Peluſiota.) ut mens ſit, *Nam ſi eos Jeſus in vera collocaſſet requie, nunquam de alio poſtea die locutus David fuiſſet.* quod metuo nè non perſpicuè ſatis expreſſerint interpretes. Eodem capite legitur, Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργὴς, &c. De quo loco priùſquam v. 12.
meam ſemel dixero ſententiam, nondum abire me ab iis fateor qui, contrà quàm fit vulgò, hæc non ſimpliciter ad τὸν λόγον τὸν ἔγγραφον, ſed τὸν ἐνυπόστατον potiùs, diſpenſatorem omnium quæ olim geſta in Antiquo Fœdere ac dicta ſunt, referre malunt: Quod & ipſa loci poſtulare ratio videtur: quale eſt, quòd κεφαλὰς ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων καρδίας dicitur, aliáque ei tribuuntur quæ parùm commodè (quod & antiqui viderunt ac monuerunt Theologi) de verbo ſcripto, ſive τοῦ ἐγγράφου λόγου πάθη, accipiuntur. Quis enim (ut nunc cætera omittam) verbum ſcriptum καρδιογνώστην dicat? oculos quis illi tribuat? ut cùm ſequitur, Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. additur deinde, πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος. ſubjungitur, Ἔχοντες ἓν ἀρχιερέα μέγαν, &c. nam ut ſimul de Deo, τοῦ ἐγγράφου λόγου autore, loquatur, quod nonnulli velle videntur, mihi quidem abſonum videtur. Quod cùm & Theophylactus videret, Τῷ Θεότητα, inquit, ἐπαῦξα ἄλλοι τοῦ Λόγου. Θεὸς γὰρ, ἀναχύσεων, τυτίζων, ἐτάζειν καὶ εἰδέναι, τὰς ἐνθυμήσεις. Ἐτάζων γάρ, φησι, καρδίας καὶ νεφροὺς ὁ Θεός, *Divinitatem innuit hîc Verbi. Dei enim explorare ac noviſſe cogitationes.* SCRUTATUR ENIM CORDA, *inquit Propheta,* ET RENES DEUS. ideóque & lectorem monet, *vivum* hunc Sermonem dici· Εἰπὲ τὸ, ζῶν· ἵνα μὴ λόγον ἀκούσῃς, ῥῆμα ἀνυπόστατον νομίσῃς, *Vivum hunc Sermonem dixit: nè, cùm Sermonem dici audis, verbum quod non ſubſiſtit intelligas.* qui & τὸ, ἐνεργὴς, hîc ὑφιστῶς exponit. Ad ea autem quæ ſequuntur, καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, *etiam Angelos, etiam Archangelos, etiam Cherubim ac Seraphim patere illi,* cum Chryſoſtomo addit: qui & ſolicitè accipiendum ità monet. Sed & B. Athanaſius, Ὁ μὲν λόγος τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ὄζει οὐδὲ ἐνέργειαν· διὰ καὶ οὐδὲ διὰ λόγων ἀλλὰ διὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων ἁπτόμενος ὁ τοῦ λόγος οὐχ ὑφίσταται. ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὡς εἶπεν ὁ ἀπόστολος, ζῶν ἐστὶ, καὶ ἐνεργὴς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, *Verbum quidem hominum, nihil, quod ad efficaciam: unde nec ſermone ſed manibus operatur homo: neque eorum ſermo ſubſiſtit. Dei verò Verbum, ut Apoſtolus dixit, vivum eſt & efficax, magiſque ancipiti omni ſecat gladio.* B. Ambroſius ad hunc locum, *Sermo Dei, Filius eſt Dei.* eodémq; modo Græci Scholiaſtæ, Haymo, Primaſius, Carthuſianus, Gloſſæ. Quanquam dubium vix eſt, quin nonnulli quoq; è veteribus τὸν τοῦ ἐγγράφου locum acceperint: unde factum ut de humano uſurparent ſermone: Ut Phocylides, qui,

Ὅπλον τοι λόγος ἀνδρὶ τομώτερός ἐστι σιδήρου,

dixit. Quem ſcriptorem qui, vel ex hoc loco, fuiſſe Chriſtianum non viderit, nihil videt; cùm ubique Hebræas phraſes, quas ex Helleniſtis hauſit, manifeſtè alludat: Quale eſt illud ſtatim initio, κεῖνον πρόσωπον:

Μὴ ῥίπτης πανίλως· ἀδίκως μὴ κρῖνε πρόσωπον.

eo ſenſu quo Lucæ 20. 21. καὶ οὐ λαμβάνεις πρόσωπον, quod eſt, καὶ οὐ κρίνεις κατὰ πρόσωπον, dicitur. quod nè aſſequuntur quidem Græci. In Sacris verò quid προσωπολήπτειν ſit, quo item ſenſu προσωπολήπτης dicatur Deus, nemo neſcit. Paulò pòſt,

Πτωχῷ δ' οὐδὲ δίδυ, μηδ' αὖειον ἐλθόντι ἐπάρῃς,

cùm dixit, quis dubitat quin illud Salomonis expreſſerit, Μὴ ἐπάρῃς τὸ φίλιν, Ἐπιχθὲν ἐπάνιμι, καὶ αὖειον δίσω? Deinde,

Πληρώσας σὸν χέρα, ἔλεον χρῄζοντι πρόφαν.

ubi quid ſit πληροῦν τινὸ χεῖρα, cùm aliquid offertur aut donatur, nemo vel mediocriter peritus Hebraiſmi non obſervavit. Et quis neſcit illud, καὶ τίς ὁ προθυμούμενος πληρῶσαι τὰς χεῖρας αὐτῶν σήμερον τῷ Κυρίῳ; וּמִי מִתְנַדֵּב לְמַלֹּאת יָדוֹ הַיּוֹם לַיהוָה, 1. Paral. 29. 5. & paſſim. item, Πᾶς ὁ προπορευόμενος πληρῶσαι τὰς χεῖρας αὐτοῦ, ibid. alibi. item, Καὶ ἀπεκρίθη Ἐζεκίας, καὶ εἶπε, Νῦν ἐπλήρωσατε τὰς χεῖρας ὑμῶν, προσαγάγετε,

γατε, &c. in iiſdem libris. Ἑλε῾ verò eodem in loco, manifeſtè צדקה, ἐλεημοσύνη, quòd juſtitiæ eſt opus. Ut omittam locos integros è Lege Moſaica converſos: quale eſt illud de lapſo ſub onere inimici jumento, aut ceſpitante in via, attollendo, aut ſuccurrendo,

Κτίνῶ῾ δ' ὦ ἐχθεσίο πίσῃ κατ' ὁδὸν, συνέγειρον.

Quis enim illud ibi non agnoſcit, Ἐὰν ᾖ ἴδῃς τὸ ὑποζύγιον τοῦ ἐχθρῶ σε πεπτωκὸς ὑπὸ τὸ γόμον αὐτῶ, ἐ παρελεύσῃ αὐτὸ, ἀλλὰ συνεγερεῖς αὐτὸ μετ' αὐτῦ, Exodi 23.5. item, Ὄυκ ὄψῃ τὸν ὄνον τοῦ ἀδελφῶ σε, ἢ τὸν μόχον αὐτοῦ πεπτωκότα ἐν τῇ ὁδῷ. μὴ ὑπερίδῃς αὐτά. ἀνιςῶν ἀνιςήσεις μετ' αὐτῦ, Deut. 22.4. Adde, quòd in eodem legitur,

Μηδέ τις ὄρνιθας καλιᾶς ἅμα πάντας ἑλέσθω,
Μητέρα δ' ἐκπεσλίπῃς.

de ſpoliando, matre ſalva, avis nido. nota Lex ac verba Moſis. Ibidem & illud habes, 10

Εἰ δέ τις ὑ διδάσκα τέχνω, σκάπλοιτο δικέλλῃ,

ex illo Lucæ 16.3. σκάπτειν ὐκ ἰχύω, ἐπαιτεῖν αἰσχύομαι. Quanquam Ariſtophanem & alios eâdem uſos parcœmiâ, non neſciam. Jam, ut omittamus cætera, quis paganus Sacram ſapientiam, aut (ut loquuntur noſtri) verbum Dei, θεόπνευσον dicat? ille autem,

Τῆς ᾗ θεοπνεύτυ σοφίης λόγο῾ ὄξιν ἄειρο῾.

ubi & λόγον cum Chriſtianis dixit. Quæ quidem plana. E quibus patet, quanta eorum ἀκεισία fuerit qui hominem Chriſtianum non agnoverunt. credo, quia τὼ πολυθέαν profitetur, ut Phocyliden Mileſium ſic induat; quem σύγχεσον Theognidis fecere. Et 20 hæc obiter: Nunc ad locum redeamus. Dicat aliquis, ad Thargumiſtarum morem reſpexiſſe Apoſtolum, qui cùm aliquid præſertim vehementer affirmant, קיים הוא ''', hoc eſt, Ζῆ, vel Ζῶν, ὁ Κύρι῾, (quod Hebræi, חי יהוה) dicunt. Iiſdem quoque uſitatum, ut cum nomen Dei exprimunt, מימר ריי''', τὸν λόγον τῦ Κυρίε, addant: nè videlicet vel ſejungatur, vel ſine eo quicquam fieri credatur. Interpretatio Chaldæa autem cum pleriſque jam Judæis (quemadmodum in Aſia qui erant, Onkeli imprimis eo tempore utebantur) tum in manu eſſet, ex hac conſuetudine loquendi, Ζῶν ὁ λόγο῾ τ῀ Θεῦ, alluſione urbanâ dixiſſe videtur, ut eundem eſſe oſtendat qui ibi ζῶν dicitur; cujus tam luculenta tam crebra in Veteri Fœdere, ex interpretatione quam dixi, fit mentio. A qua ſententia nec Græci abierunt, qui τὸ, ζῶν, ἀντὶ τῦ, ὑφιςάμενο῾, poni notarunt: 30 Procopius ad Deuteronomium, Ὁ γὰρ ζῶν τὸ Θεῦ λόγο῾, ὁ πομώτιρο῾ ὑπὲρ πᾶσιν μάχαιραν δίςομον, ἐλθὼν ὀπὶ γῆς, τὰς ἀοράτυς δυνάμεις κατεπολέμησε, δεσμεύσας αὐτὰς ἐν παῤῥησίᾳ. Sequitur, πάντα ᾗ γυμνὰ καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ. v. 13. Heſychius, Τετραχηλισμένα, πεφανερωμένα. ut à luctatoribus deſumtum, qui τραχηλίσαι v. 14. cùm nudam adverſario cervicem præbent, à Platone dicuntur. Paulò pòſt ſequitur, Ἔχοντες ὖν ἀρχιερέα μέγαν, διεληλυθότα τὸς ὐρανὸς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας. Ubi perſuaſum eruditis videtur, idem hîc ὁμολογίαν dici quod Theologis Græcorum cùm pro *fidei profeſſione* uſurpatur. Atqui cùm ἀρχιερέως hîc, ut ſuprà cap. 3. v. 1. meminerit, quem τῆς ὁμολογίας ἡμῶν ἀρχιερέα ibi dixit, cujus officium προσφέρειν δῶρα, quòd infrà capite ſequenti dicitur, videndum an ὁμολογία non ſit quod Hebræis 40 נדר, idem quod εὐχὴ quod ὁμολογία Helleniſtis dicitur ac δῶρον. Quare & cogitandum an rectè ſatis poſteriores duo interpretes etiam *profeſſionem* interpretati ſint. Certè ὁμολογεῖν eſt נדר: & ſic Jeremiæ 44 v. 25. ὁμολογίας ἃς ὡμολογήσαμεν ὑμῖν. Cum quo confer locum quem jam dixi. eſt autem ille, Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενο῾, ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσα῾ τὰ πρὸς τὸν Θεὸν, ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, cap. 5. v. 1. Porrò ut illi qui ad Deos abibant alios, etiam illi qui, exempli gratiâ, mutato cultu, quæ Iſraelis Deo voverant idolis offerebant, τὼ ὁμολογίαν ſic *mutare*: ità ἐμμένειν τῇ ὁμολογίᾳ, qui ſervabant fidem nec mutabant votum, dicebantur. Id autem, τῆς ὁμολογίας κρατεῖν. quod videndum, an rectè, *profeſſionem tenere*, hîc dicatur: cùm de Jeremiæ loco & interpretatione Helleniſtarum hîc cogitandum eſſet. Totus 50 autem locus ità habet; Οὕτως εἶπε Κύρι῾ ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ, Τμεῖς καὶ αἱ γυναῖκες ὑμῶν τῷ σόματι ὑμῶν ἐλαλήσατε, καὶ ταῖς χερσὶν ὑμῶν ἐπληρώσατε, λέγοντα, Ποιοῦντα ποιήσω.

πεποιημεν ταις ὁμολογιαις ἡμων ἃς ὡμολογησαμεν συμιεν τη βασιλισση τε ουρανε, κ) απενδειν αυτη σπονδας. ἐμμενασα ενεμειναται ταις ὁμολογιαις ὑμων, κ) ποιησα ἐποιησατε. Ubi ἐμμενειν ταις ὁμολογιαις, quod hîc κρατειν της ὁμολογιας dicitur: ut idem quod in idololatrico reprehenditur cultu, in vero probetur. Erant autem varia hæc vota: Alii enim ſacrificia. alii, à cultu Judæorum alieni adhuc, proſelytos (quos גרים dicebant) fore ſe, ac Judaiſmo acceſſuros, promittebant. Quemadmodum in illo Jonæ cap. 1. v. 16. de nautis, quos ex gentibus fuiſſe conſtat, κ) ἔθυσαν θυσιας τῳ Κυριῳ, κ) ηυξαντο τας ευχας. quod, ויראו גרים, Selomo Jarchi interpretatur: *eleemoſynas*, aliis; inter quos Kimchius, qui, *cætera vota, præter ſacrificium: ut, daturos ſe eleemoſynam pauperibus.* Monet ergò hîc & alibi Apoſtolus, ut quiſque τη ὁμολογια ἐμμενη, hoc eſt, *fidem nè immutet*, aut *votum*. Græci enim Scholiaſtæ, nec malè, πιστιν interpretantur. Theophylactus, ἀπ᾽ ὡμολογησαμεν ἐν ἀρχη πιστεως, *quæ à fidei noſtræ initio confeſſi vel complexi ſumus*: quod eódem penè redit. qui & neceſſaria aliquot illius ibi ὁμολογιας capita proponit; qualis reſurrectio, inter cætera, ac Deitas Chriſti.

Cap. IV.

Locus, Μετριοπαθειν συγγνωμονι & c. Μετριοπαθειν, & Συμπαθειν. Μετριοπαθης, συγγινώσκων ὀπεικως. *Locus de Chriſto*, εισακουσθεις απο της ευλαβειας. Ἐυλαβεια *quid. Vita hominum*, θεισιπκη. Πειθαρχος. Πειθαρχικη ευλαβεια. ראנה. *Quomodo* εισακουσθεις απο της ευλαβειας *Dei Filius dicatur.* Τὸ, εισακουειν, *quomodo nonnunquam uſurpetur Helleniſtis.* Ἐισακουω, *Succurrere & Juvare.* Ἐισακουθη, σωζειν. *Locus*, Καὶ τελειωθεις ἐγενετο τοις ὑπακουσιν αυτῳ πασιν αἰτιος σωτηριας αἰωνιου. & τὸ, τελειωθεις, *quomodo accipiendum.*

CApite Epiſtolæ ejuſdem quinto de ſupremo olim Sacerdote dicitur, Μετριοπαθειν συγγνωμονι & τοις ἀγνοουσι κ) πλανωμενοις. Ubi quemadmodum μετριοπαθειν, ità de Pontifice omnium ſupremo συμπαθειν ſuprà dixit; Ουκ ἐχομεν ἀρχιερεα μη δυναμενον συμπαθησαι ταις ἀσθενειαις ἡμων, cap. 4. v. 15. quamvis μετριοπαθειν etiam de eo rectè dici poſſit: μετριοπαθειν enim ὀπεικως συμπαθειν dicas: quod qui poteſt, poteſt & ignoſcere peccanti; ſive, cui rectè hoc tribuitur, illud quoque (licèt non eodem gradu quo ſupremo illi) rectè tribuitur. Quò & erudita Criticorum, è Theologorum depromta ſinu, ſpectat gloſſa, Μετριοπαθης, συγγινώσκων ὀπεικως. quomodo Joſephus in ferendis ac deinde condonandis fratrum peccatis rectè μετριοπαθησαι dicetur. Vetus Interpres, quod hîc dicitur, Μετριοπαθειν συγγνωμονι & τοις ἀγνοουσι κ) πλανωμενοις, *Qui condolere poſſit iis qui ignorant & errant.* Meliùs Eraſmus, *Qui placabilis eſſe poſſit ignorantibus & errantibus.* Recentior, *Qui quantum ſatis eſt poſſit miſerari vicem ignorantium & aberrantium.* Eruditi cogitent. Eodem capite cùm Chriſtus εισακουσθεις απο της ευλαβειας dicitur, ante omnia, quid ſit ευλαβεια, videndum erat: mirum enim, quàm & hîc in partes itum ſit. Interpres ergò vetus, *exauditus eſt pro ſua reverentia.* Quam Ambroſius modò *paſſionis reverentiam*, modò *perfectam* interpretatur *charitatem.* cui *obedientiam* Primaſius & Haymo addunt. Alii ad perſonæ id dignitatem referunt ac ſanctitatem: ad Pontificalem devotionem, Lyranus: ad reverentiam quam erga Patrem imprimis teſtatus eſt Dominus cùm dixit, *Non voluntas mea fiat, ſed tua*, Photius: ad reverentiam quâ proſecutus Filius eſt Patrem, Scholiaſtæ alii (quaſi de Filio quod ſequitur, Καιπερ ὢν υἱος, huc referendum eſſet; quod tamen rectè negat Photius, qui abſolutè id diſtinguit: ſed & uſitatiùs, απο ευλαβειας, eo ſenſu dixiſſet:) alii, ad alia. Denique,

Scinditur incertum ſtudia in contraria vulgus.

Quare & nos videamus. Univerſam hominis vitam θεισιπκιαν hîc eſſe, etiam Philoſophi dixerunt. Quam vitam, qualis hîc ducitur in terris, cum incommodis moleſtiiſq; omnibus,

Cap. 5. v. 2.

v. 7.

quas illi θεισάσεις, tanquam *circumſtantias*, dixerunt, perpetua vel comitatur vel ſequitur εὐλάβεια: cujus proprium, declinare θεισάσεις illas ac timere. Hoc quia cum ſolicitudine perpetua conjunctum, Domino, qui cauſâ noſtrâ ità noſter factus eſt ut verè, extra peccatum, eſſet id quod ſumus, θεισπτικῶ εὐλάβειαν Apoſtolus aſſcribit. Quis enim dubitat, quin, ut omnibus incommodis, ità & ſolicitudini, quam illa pariunt, in terris, & quà homo, vixerit obnoxius? Hanc εὐλάβειαν, quæ דאגה Hebræis, eleganter iis Jeremias tribuit Propheta qui in mari & profundo verſantur, quia ſemper, donec liberantur, circumſpiciunt & timent: Quod imprimis graphicè expreſsit; *Sicut qui in mari eſt*, inquit, *præ pavore* דאגה, *quieſcere non poteſt*, cap. 49. v. 23. quorum, ut ibi loquitur Chaldæus, proprium, *ut nec quieſcant, & effugere non poſſint*. Major tamen Servatoris illa; qui ſub ipſam mortem, cur deſereretur, anxiè quæſivit. Sed & aliàs voce εὐλαβείας, cùm de metu agitur ingenti vel formidine, Hebræam quam jam dixi vocem interpretantur Helleniſtæ: Ut cùm Joſuæ 22.24. *Et ſi non præ ingenti hujus rei quem concepimus metu hoc fecimus.* ubi Hebræus, ואם לא מדאגה מדבר עשינו: Helleniſtæ, Ἀλλ' ἕνεκεν εὐλαβείας ῥήματος ἐποιήσαμεν τοῦτο. ubi Thargumiſtæ voce יצפא, quæ & ipſa ingentem notat metum atque ſolicitudinem, utuntur. Ut, ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, idem quod ἀπὸ πάσης εὐλαβείας, ſive τῆς σαρκικῆς καὶ βιωτικῆς θεισάσεως, hoc loco ſit. Meliùs certè interpres qui *metum*, quàm qui *reverentiam* dixerunt: Quanquam *pavorem* aut *anxietatem* hîc malim; quam non procul à Syrorum דחילא abeſſe dicas, quæ ἀγωνία Lucæ dicitur cap. 22. v. 44. Καὶ γενόμενος ἐν ἀγωνίᾳ, ἐκτενέστερον προσηύχετο. cùm δεήσεις καὶ ἱκετηρίας, *deprecationes ac ſupplicationes*, κραυγὴν item ἰσχυρὰν καὶ δάκρυα, *clamorem vehementem ac lacrymas*, etiam hîc obtuliſſe dicatur. Neque errare exiſtimem, ſi quis εἰσακουσθέντα etiam ἀπὸ τῆς ἀγωνίας, cum autore dicat: quanquam fortè εὐλάβεια latiùs pateat, & in tota propè vita ejus tot calamitatibus expoſitâ habere locum videatur. Jam quòd (ut ad ipſum dicendi genus veniamus) εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας dicitur, in quo tantum operæ hîc eruditi poſuerunt ut diſſertatione integrâ de eo agant, omni difficultate caret. Quæ *juvandi* aut *ſervandi* notione uſurpantur, voce εἰσακούειν ab Helleniſtis exponi, notius eſt quàm ut multis ſit probandum. Tale eſt, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτόν, 2. Paral. 18.31. ubi in Hebræo textu *adjuvandi* exſtat verbum; עזר nempe. Alio autem loco, ἐκέκραξα, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσέ μου, Pſalmo 55. 17. ubi ישע habes, quod *ſervare* eſt. Quid mirum ergò ſi hos ſequitur, ut ſemper? Quid mirum, ſi εἰσακούειν ſimpliciter ſit, σώζειν? *ut à tanto ſervaretur pavore*, inquit, *ac anguſtiis, qui clamorem validum ac lacrymas effudit.* Εἰσακούεται igitur ἀπὸ εὐλαβείας, qui à ſolicitudine & anxietate in qua verſatur eripitur ac liberatur. Recentior interpres, *& exauditus precibus* [*liberatus*] *ex metu.* nimio negotio, ni fallor: cùm ſimpliciter hoc vellet, *exauditum*; quod eſt, *è pavore tali aut metu ſervatum fuiſſe.* Sequitur, Καὶ τελειωθεὶς ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἰτιος σωτηρίας αἰωνίου. Ubi τελειωθεὶς, ut Lucæ 13.32. Καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. quo loco ipſe recentior interpres *conſummandi* verbo (ut vetus hîc) uſus eſt: cui *conſecrandi* nunc placuit.

Cap. V.

Locus, Διὸ ἀφέντες τὸν τῆς ἀρχῆς τοῦ Χριστοῦ λόγον. Ἀρχή. Ἀρχιερεῖς, *Tirones*. Ἀρχιερεῖς, *alii ab iis in Eccleſia qui Eccleſiæ præſunt aut jam docent*. *Locus*, Ἀδυνάτον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας. *Delicta ſeu peccata*, ἁμαρτήματα. *Patrum opinio.* Γευσαμένους θεοῦ ῥῆμα. Ἐνδυναμοῦντες ἐν τοῖς χαροῖς. Ἡ δὲ ἀμπελων ἄνοια, אשם. Παραπίπτοντες, & παραπεσόντες. Παραπίπτοντας πάλιν. Παραπεσεῖν θέλημα. Ἀσωτωτία, Ἀθέτημα, Ἀπόκρισις, Ἀποστασία: *Rebellare, Rebellio.* Παραδειγματίζειν. Θεδεκτίσμενον ἀπέναντι τοῦ ὕδατος. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, *Melchiſedecus. Quomodo nonnunquam uſurpetur*, ἀγενεαφ. Ἀγενεαφοὶ οἱ τοκῆς καὶ τὸ γένος. *Sacerdos ex ἐξ ἀκεφαλίας Melchiſedecus Epiphanio. Locus*, ὅπου ἡ, μαρτυρεῖται ὅτι ζῇ, & *de quo intelligendus. Vita* ἀκατάλυτος *cui attribuatur.* Κατὰ τὸ μαρτυρούμε-

ῥήμιον. καὶ τὸ ἐμφερόμενον. Ἀπὸ τῆ γεγκφθαι item καὶ ἀπὸ τῆ μὴ γεγκάφθαι argumentari.

CApite ſexto ſtatim locus ille occurrit, Διὸ ἀφέντες τὴ τῆ ἀρχῆς τῆ Χριςῆ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα, &c. Ubi eam ἀρχὴν intelligit à qua qui in ſingulis priùm proficiebant diſciplinis, ἀρχέιοι ſequiori ævo dicebantur. Exſtat elegans Macarii hanc in rem locus; ubi autor ſimpliciſſimus, de ratione profectûs quo in litteris tum utebantur, Ὁ θέλων μαθεῖν γράμματα, ἀπέρχεται καὶ μανθάνει τὰ σημεῖα· καὶ ὅταν γένηται ἐκεῖ πρῶτος, ἀπέρχεται εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ῥωμαϊκῶν, καὶ ἔςιν ὅλων ἔσχατος. Πάλιν ἐκεῖ ὅταν γένῃ πρῶτος, ἀπέρχῃ πρὸς τὴν σχολὴν τῆ γραμμάτων, καὶ ἔςι πάλιν ἐκεῖ ὅλων ἔσχατος ἀρχέιος. Εἶτα ὅταν γένηται σχολαςικὸς, ὅλων τῆ διαλόγων ἀρχέιος καὶ ἔσχατος ὄςι. Πάλιν, ὅταν γένηται πρῶτος, τίνος γίνῃ ἡγεμών. Καὶ ὅταν γένηται ἄρχων, λαμβάνει ἑαυτῆ βοηθὸν, ἢ συγκάθεδρον. ubi ἀρχέιοι tirones ſunt: ἀρχὴ ergò, tirocinium. Idem, Ἔχυσι ὃ φόβον, ὃ τῶν ἀρχαίων, τῶν φοβερῶν τὰ πονηρὰ πνεύματα, ἀλλὰ φόβον καὶ μέριμναν, πῶς διοικήσουσι τὰ ἐμπιςευθέντα αὐτοῖς πνευματικὰ χαρίσματα. ubi ἀρχέιοι iis qui præſunt, doctrinámque ſibi creditam propagant, opponuntur. Nec aliter paulò antè cap. 5. τὰ ςοιχεῖα τῆ ἀρχῆς τῶν λογίων τῆ Θεῆ, dixit. Eodem capite & ille exſtat locus, Ἀδύνατον γὰρ τὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γευσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆ ἐπουρανίε, καὶ μετόχους γενηθέντας πνεύματος ἁγίε, καὶ καλὸν γευσαμένους Θεῆ ῥῆμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, &c. Ubi è veteribus nonnulli ea intelligunt delicta quæ continuantur; eadem quæ & autori cap. 10. v. 26. ἑκούσια dicuntur: utraque enim, hæc & illa, ad apoſtaſiam referunt recentiores: Ἑκουσίως γὰρ ἁμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴ ἐπίγνωσιν τῆ ἀληθείας, οὐκ ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία· φοβερὰ δέ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζῆλος, ἐσθίειν μέλλοντος τὺς ὑπεναντίους. quia peccandi quandam quaſi conſuetudinem, nec finem faciunt, qui tales. Ubi Patres Græci, qui peccata hæc diſtinguere videntur, Δεῖξαι θέλει τὸ ἄχει τελέως ἁπλῶς ἁμαρτάνειν τῇ ἁμαρτίᾳ. ἔνθεν θέλει, ὅτι οὐκ ἀναιρεῖ τὴν μετάνοιαν, *De iis agit qui ad finem in peccato perſiſtunt: unde, non tolli pœnitentiam, apparet.* Item, Οὐκ ἀναιρεῖ τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ τὸ μὴ δεύτερον βάπτισμα ἀπαγορεύει, *Non tollit pœnitentiam, ſed ſecundum vetat baptiſmum*; quod & ad hunc locum notat Chryſoſtomus: cùm peccatum hoc quod non remittitur nè quidem pœnitentiam admittat. Ut de continuatione ejus (quod *regnare* vulgò dicunt) agatur: quod eo ipſo ἐν τοῖς μὴ παυσαμένοις τὺ ἁμαρτάνειν, ut idem hîc loquitur Chryſoſtomus, non remittitur; quia ex continuatione ad finem uſque ſequitur impœnitentia. In hoc igitur peccato qui, poſtquam baptizati ſunt (quippe quos φωτισθέντας dicit: neque aliter de Baptiſmo veteres loquuntur) ſed & veritate imbuti ſunt (ità enim τὺ καταξιωθέντας dici hîc notant, quos & γευσαμένους Θεῆ ῥῆμα ait) perſeverant, pervenire ad pœnitentiam non poſſe; ſiquidem ſic in dominium peccati traduntur: Quos & elegantèr ἐνδελεχίζοντας ἐν τοῖς κακοῖς Sirachides dixit cap. 12. v. 3. Terræ enim eſſe ſimiles, (quod & diſertè hîc addit) quæ cùm ſpinas ferre ac tribulos aſſuëſcit, tandem rejicitur, fructúſque ejus igni deſtinantur. Quare? Quia poſt Chriſti (quam baptiſmus repræſentat) victimam non datur alia; nec quiſquam magìs baptizari, quàm bis crucifigi Chriſtus poteſt: nam, ut rectè capite 10. ubi idem planè dixit, οὐκ ἔτι περὶ ἁμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία. Quemadmodum in Fœdere Antiquo pro delictis אשם offerebant: quo & peccatum, & quæ pro peccato offerebatur deſignari victima ſolebat; quæ nec ſemel, ſed & ſæpius, offerebatur: Hîc verò nec baptiſmus (ut rectè Chryſoſtomus) repetitur, neque Chriſtus bis, niſi cum ludibrio, mori pro peccatis poteſt. Sed &, quid παραπεσόντας ſit, videndum: aliud quàm πεσόντας, nimirum. Adde, quòd τὸ πάλιν, non cum ἀνακαινίζειν (ità enim idem diceretur) ſed cum πεσόντας rectè jungi poſſit, ut πεσόντας πάλιν, non qui ſemel ſed qui ſæpius labuntur, ac ſic ad finalem perveniunt impœnitentiam, dicat. Quos ſi ſequimur, non tam de eo quod per ſe non remittitur peccato, quàm quod pœnitentiam continuatum non admittit (cùm in altero nè quidem

dem detur pœnitentia) hoc dixit. Atque ità nihil quoque pro Novatiano hîc locus. Quanquam non abire ab iis malim qui ad apoſtaſiam locum referunt utrumque. Paulò
v. 6. pòſt cùm ſequitur, Καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν, quæri poteſt, an de peccato de quo egimus τὸ, παραπλέειν, uſurpari poſſit. De quo dubitare non poſſunt qui, quid Helleniſtis παραπίπτειν παράπτωμα ſit, ex eorum ſcriptis, Ezechiele præſertim, ubi aliquoties occurrit, didicerunt. Eſt autem מעל: quod παράπτωμα, ἀσωτίαν, ἀθέτημα, etiam ἀπόςασιν (licèt non propriè ſemper) & ὑποςασίαν, dicunt; Καὶ πάντα τὰ σκεύη ἃ ἐμόλυνεν ὁ βασιλεὺς Ἄχαζ ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ, ἐν τῇ ὑποςασίᾳ αὐτοῦ, 2. Paral. 29. 19. Nec ſine cauſa *rebellandi* ac *rebellionis* voce in Ezechiele Thargumiſtæ
Ibid. alibi utuntur. Sequitur, ἀνασαυρῶντας ἑαυτοῖς τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ παραδειγματίζοντας. Ubi videndum, an non τὸ παραδειγματίζειν notione τοῦ יקע, pro *diſtendere ac luxare in cruce*, accipiendum ſit, ac hîc τὸ ἀνασαυρῶν, quod præceſſit, reſpondeat: ut Num. 25. 4. *Et dixit Jehova ad Moſen*, Λάβε πάντας τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ παραδειγμάτισον αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ ἀπέναντι τοῦ ἡλίου, *ſuſpende eos in ſole coram Domino*.
Cap. 7. Capite ſeptimo, non procul ab initio, cùm ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος Melchiſe-
v. 3. decus fuiſſe dicitur, nè Græcos quidem aliter nonnunquam loqui conſtat, cùm id, non quod non eſt, ſed quod ſcriptum non eſt, eſſe negant. Ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ igitur, quod illi, ἄγραφοι δ' αὐτῷ οἱ τοκῆες καὶ τὸ γένος, dicerent. Athenæus lib. 13. Ἄγραφοι δ' εἰσὶν αὐτῷ, Μέγιςη, Ἀγαλλὶς, Θαυμάρετον, Θεόκλεια. prætermiſſas enim, neque ullam earum mentionem factam, voluit. Quod & rectè Epiphanius expreſſit: qui, τὸ ἧ, ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, ὃ διὰ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν πατέρα ἢ μητέρα, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κεῖσθαι τὸ φανερώτατον ἐπονομάζεται. Sequitur ibidem, Ὁ ἧ μὴ γενεαλογούμενος ἐξ
v. 6. αὐτῶν, δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ, &c. ἐξ αὐτῶν, *è Levitarum* nempe *filiis*. quod Apoſtolus oſtendit. Quid igitur in mente fuit Epiphanio, cùm hanc notam huic loco addit, Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐξ αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν γενεαλογεῖται, γενεαλογεῖται δὲ ἐξ ἄλλων ἀνθρώπων? quaſi de Iſraelitis jam circumciſis agat. Ut ſuum, credo, illud confirmaret, Sacerdotem ἐξ ἀκροβυσίας ſeu *præputio* Melchiſedecum fuiſſe: ità enim antè, Ἔδει γὰρ τὴν ἱερέα τοῦ Ὑψίςου παρὰ θέλει Θεοῦ τιμηθῆναι καὶ πρῶτον μὲν τὸν Ἀβραὰμ προενέγκαι τῷ ἐν ἀκροβυσίᾳ ἱερεῖ ἱερουργοῦντι. Cæterùm quemadmodum memoria doctiſſimo impoſuit viro, qui ἐξ αὐτῶν, ἐξ Ἰσραηλιτῶν, interpretatur, cùm de Levitis præce-
dat, ità non cogitabat, nè Abrahamum quidem eo tempore quo Melchiſedeco occurrit circumciſum fuiſſe; cùm Melchiſedeci hiſtoria Geneſ. 14. deſcribatur, circumciſio autem 17. demum inſtituatur: Ibi quippe 10. verſu; *Hoc eſt pactum meum, quod inter me & vos, atque inter ſemen tuum poſt te, ut circumcidatur in vobis omnis maſculus.* ſequitur v. 11. *Circumcidetis autem carnem præputii veſtri: eritque ſignum pacti inter me & vos.* & v. 24. *Porrò Abraham nonaginta novem annorum erat cùm circumcidit carnem præputii ſui.* Quomodo Melchiſedecus ergò, Dei altiſſimi ſacerdos, incircumciſus & ex iis fuiſſe dicitur, ut τῷ Ἀβραὰμ, τῷ ἐκ πεπερομωμένης, ſic opponatur, qui & ipſe, cùm adhuc circumciſus nemo eſſet, incircumciſus fuit? niſi quis Chaldæos, è quibus Pater credentium vocatus fuit, circumciſos dicat, aut ἀκροβυσίαν potiùs quàm idololatria iis objici potuerit: cùm
circumciſus ex iis dici nemo poſſit; niſi prolepſi quis utatur. Adde, quòd ab aliis Melchiſedecus ibi ſatis diſtinguitur: qui ſacerdos, non אלהים, multò autem minùs אלילים, ſed לאל עליון, *Dei ſummi*, fuiſſe dicitur; qui & Rex Salem (quam plerique Hieroſolymam fuiſſe exiſtimant) ac à Sodomorum Rege, cujus & ibi fit mentio, manifeſtè diſtinguitur. Sequitur non ità multò pòſt, ἐκεῖ ἧ, μαρτυρούμενος ὅτι ζῇ. Quem
v. 8. locum vellem paulò preſſiùs expendiſſent eruditi. Ubi enim μαρτυρεῖται, hoc eſt, teſtimonium de Melchiſedeco exhibetur, quòd vivat? Primò autem omnium Græci, quemadmodum ἀπάτορα, ἀμήτορα, ἀγενεαλόγητον, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχοντα Melchiſedecum dici volunt, non quòd tale quid de eo exſtet, qui & patrem & matrem & majores habuit, qui & ipſe poſtremò obiit, ut cæteri; ſed quòd nihil de ipſis exprimatur: ità hunc quoque locum acceperunt, quaſi vivere dicatur quia mortis ejus non fit mentio. Quod imprimis diverſum à ſuperiori, ubi de Melchiſedeco, non κατὰ τὸ μαρτυ-

μαρτυρέμενον, sive *ex eo quod in Sacris dicitur*, sed χρὶ τὸ μὴ μαρτυρέμενον, sive χρὶ τὸ μὴ ἐμφερόμενον, *ex eo quod non dicitur*, (ut eleganter veteres Theologi loquuntur) Apostolus pronunciat. Ergò ibi rectè ἀπὸ τοῦ μὴ γεγράφθαι, hîc autem, nè quis simile imaginetur, ἀπὸ τοῦ ὃ λέγει γεγράφθαι, hoc est, *ex eo quod extare in Scripturis ipse dicit*, argumentatur seu procedit. Quod cùm ipsis Græcis durum videretur, aliam interpretationem (magis simplicem, ut ipsi judicant) excogitarunt: ut ad ipsum nempe Melchisedeci sacerdotium hoc referatur; quod, Levitico exstincto, adhuc supereſt & quasi vivit: aut (ut illi linguâ suâ meliùs loquuntur) ὅτι ἡ τῶν Λευιτῶν ἱερασύνη ἀποθήσκει (ἐπαύσατο γὰρ, τὴν ἀληθείαν φανείσης) αὕτη ἡ ζῇ ἔτι. Quia autem locus aliquis quærendus è Sacris videbatur quo probari hoc posset, notissimum è Psalmo 110. adduxerunt: quasi de sacerdotio non de sacerdote agatur; aut sacerdotium potiùs quàm ipse sacerdos vivere dicatur; aut Prophetæ locus de Melchisedeco potiùs quàm de Christo agat (contra Apostoli sententiam, qui locum sic interpretatur); quasi sacerdotium denique Melchisedeci non in Christo sed in ipso Melchisedeco continuetur: cùm Apostolus hoc ipso capite disertè dicat, ὅτι χρὶ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος. cui tribuit (Quid autem tribuit?) idem quod hoc loco, ζωὴν, imò ἀκατάλυτον ζωὴν, *sine ullo fine vitam*: Verba sunt, Καὶ περισσότερόν ἐστι κατάδηλον ὅτι, εἰ χρὶ κατὰ τὴν ὁμοιότητα Μελχισεδὲκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος· ὃς οὐ χρὶ νόμου ἐντολῆς σαρκικῆς γέγονεν, ἀλλὰ χρὶ δυνάμεως ζωῆς ἀκαταλύτου. Quis autem dubitat, quin alius sit Melchisedecus, à quo ipse ordo dicitur, alius Sacerdos ille cui ex ordine Melchisedeci æternum ibi sacerdotium promittitur? Neque de Melchisedeco simpliciter Psalmus ille agit; neque magis Melchisedeco dicitur, *Tu es sacerdos in æternum*, quàm quod præcesſit, *Sede ad dextram meam*. Et sanè si rectè examinetur locus in quo & qui dederunt decimas considerantur & qui accepit, facilè apparebit, è quarto decimo Geneseos petenda hæc esse. Nonnulli igitur, & quidem maximi nostrorum temporum, mentem esse hanc Apostoli volunt, Cùm ii quibus persolutionem decimarum Scriptura assignat sint mortales, aliquando desiturum esse hoc jus, quemadmodum eorum quoque vitam; Scripturam autem, cùm in eo loco in quo accepisse decimas Melchisedecus dicitur mortis ejus mentionem non faciat, hoc ipso, perpetuum hoc sacerdotii jus fore, testari. quod est iterum ἀπὸ τοῦ μὴ γεγράφθαι petere argumentum, cùm Apostolus, μαρτυρέμενον ὅτι ζῇ, dixerit: Eo autem modo, ὃ μὴ μαρτυρέμενον ὅτι ἀπίδασι, dicendum esset: ità enim illud potiùs exprimeret quod isti volunt. Quare nè fallantur metuo qui aliter quàm de Christo hoc accipiunt: ut quemadmodum in Abrahamo decimatus Levi ab Apostolo dicitur, ità in Melchisedeco accepisse victimas ὁ μαρτυρέμενον ὅτι ζῇ, hoc est, Christus, dicatur; quod & tota Scriptura testatur. Neq; aliter, ut jam diximus, verba sua ipse Apostolus interpretatur, qui ἡ μαρτυρέμενον ὅτι ζῇ vitam ἀκατάλυτον accepisse ait. Quid autem dixit aliud cùm dixit, *Alios sacerdotes plures esse factos, quòd mors prohiberet eos nè manerent: eum verò qui in æternum manet, perpetuum habere sacerdotium.*? Quis autem ille? Ὁ μαρτυρέμενον ὅτι ζῇ. qui (quod idem) πάντοτε ζῶν hoc ipso capite dicitur; Ὅθεν καὶ σώζειν εἰς τὸ παντελὲς δύναται τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν. Neque aliud volebat Ambrosius, qui ad hunc locum, *Quis est qui vivit? Ille etiam qui secundùm ordinem Melchisedec factus est sacerdos in æternum: Secundùm ordinem Melchisedec, typum gerentis Pontificis nostri: qui semetipsum obtulit hostiam placentem, non ex necessitate qualibet, sed ex voluntate propria potestatis. Qui nihil morti debuit: idcirco Pontificali sacrificio sui corporis omnium abluit peccata.* Sed & imponere eruditis potuit, quòd quemadmodum τὸ, ὧδε, ad Levitas, qui obierunt, ità τὸ, ἐκεῖ, non Melchisedecum, sed veritatem, aut eum qui significatur, notat; hoc est, eum cui dicitur, *Tu es sacerdos in æternum, secundùm ordinem Melchisedec.* nam & eo loco μαρτυρεῖται ὅτι ζῇ.

CAP.

Cap. VI.

Locus, Κεφάλαιον δὲ ὅπῃ τοῖς λεγομένοις, &c. Λειτουργός. Λειτουργικὰ πνεύματα. Λειτουργοί, *Miniſtri. De ſummo Pontifice idem uſurpatum.* λειτουργὸς τῶν ἁγίων. Λειτουργοί. Λειτουργεῖν. Λειτουργία. *déque eorum in Eccleſia, & extra eam, uſu.* Λεῖτον, καὶ λήϊτον. Λεία. Λειτουργὸς *non eodem modo Helleniſtis uſurpatum.* Λειτουργὸς, ἱερεύς: *idem,* ἀρχιερεύς. Τὰ τῆς λειτουργίας φράπειν, *in Synodis & Canonibus qui dicantur.* Λειτουργία, παῦν τὸ ἱερατικὸν δίκαιον, Zonaræ. Ἱερατικόν τι ἐνεργήσασθαι, *Balſamoni.* Ἡ προσφορὰ, *ſive Sacri corporis oblatio,* ἱερουργία *ſive* λειτουργία *excellenter dicta.* Λειτουργοὶ, *abuſivè de Miniſtris; propriè de iis qui præirent in Sacris.* Ἅγια *quæ, cùm,* ἁγίων λειτουργὸς, *dicitur.* Λειτουργεῖν & Λειτουργία *de Precibus.* τῆς σκηνῆς, ὧν ἔπηξεν ὁ Κύριος, & *quæ illa* καὶ τῶν τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων. Ἀγνοήματα *quæ.* Locus, ἔπ τῆς πρώτης σκιωῆς ἐχόσης στάσιν. Εἰκὼν & Σκιὰ, *oppoſita.* Filius Dei, εἰκὼν Θεοῦ. Ἐικὼν & Εἴδωλον *opponi nonnunquam ſolita.* Χαρακτὴρ. Χαρακτῆρα. εἰσερχόμενος, ὡς εἰσερχόμενος, *aliáque nonnulla eodem modo dicta.* Σῶμα ἥ κατηρτίσω μοι, & *quomodo intelligendus ac conciliandus cum Hebræo locus. Autorem Epiſtolæ hujus, Helleniſtarum plerunque expreſſiſſe contextum.* ὅτα ἥ κατηρτίσω μοι. Ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ.

Cap. 8. v. 1, 2. Octavo capite locus qui legitur, Κεφάλαιον ἥ ὅπῃ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τῶν ἁγίων λειτουργὸς, καὶ τῆς σκιωῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, nonnihil negotii & recentioribus exhibuiſſe interpretibus videtur & antiquis; cui & occaſionem illud λειτουργὸς præbuit. Quærunt ergò illi, inter quos poſt Chryſoſtomum Theophylactus, quomodo non ſibi adverſetur Apoſtolus, qui antè in ipſo initio (quod, ἐν τοῖς προοιμίοις, idem autor dixit) illud dixerit, Πρὸς τίνα τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου; οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα; *Ad quem verò Angelorum dixit unquam, Sede ad dextram meam? &c. An non omnes ſunt miniſtratorii ſpiritus?* hîc autem contrà, τὸν λειτουργὸν, de quo nunc agit, ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης, *ad dextram throni Majeſtatis, conſediſſe,* ait: qui & ipſum hunc, quem ſummum dixerat Pontificem, λειτουργὸν deinde dicit, cùm λειτουργοὶ miniſtrent non ſedeant. An non ergò ſumma infimis miſcere ſic videtur? inquit ille. Tandem autem infert, Τινὲς δὲ τὸ, λειτουργὸς τῶν ἁγίων, ὥπως ἐνόησαν, ἀντὶ τοῦ τῶν ἡγιασμένων ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπων ἡμῶν γάρ ἐστι, φασὶν, ἀρχιερεύς, *Quidam illud* λειτουργὸς τῶν ἁγίων *ità dici voluerunt, ut ſancti, ſeu ſanctificati ab eo, intelligantur homines. Noſter enim, inquiunt, ſupremus ille eſt Pontifex.* Quare nonnihil hîc ſubſiſtendum. Quod Græci vulgò nunc δημόσιον, hoc eſt, *publicum,* antiqui λεῖτον, ſed & λήϊτον, dicebant olim: Demoſthenis ſcholiaſtes Ulpianus, Λεῖτον ἥ ὀνάλωμα οἱ παλαιοὶ τὸ δημόσιον. Unde λειτουργεῖν, qui publicum adminiſtrabant munus, aut in publicum quid conferebant, dicebantur: ut & λεία, quod ereptum hoſti, publico addicebatur. Tandem verò λειτουργίαν, λειτουργὸν, & λειτουργεῖν ſibi vendicarunt Chriſtiani: Neque eodem modo uſi Helleniſtæ: quibus inter alia משרת, *miniſter,* aut *qui ſub alio*; ut cùm Joſua λειτουργὸς Moſis dicitur. Quanquam, & quod & magis huc facit, τὸ כהן modò λειτουργεῖν modò ἱερατεύειν exponunt: Unde כהן, ἱερεύς, *ſacerdos,* qui & ἀρχιερεὺς ſeu *ſacerdos ſummus,* illis eſt; de quo nunc agitur: ut cùm dicitur, אם הכהן המשיח יחטא, *Si ſacerdos unctus peccaverit:* (Qualis noſter; qui non unctus modò, ſed & excellenter unctus, ideóq; חמשיח, *Meſſias,* dicitur.) Helleniſtæ, Ἐὰν μὲν ὁ ἀρχιερεὺς ὁ κεχεισμένος ἁμάρτῃ, *Si ſummus ſacerdos, qui unctus eſt, peccaverit.* Qui & propriè τὰ τῆς λειτουργίας πράπειν, in Synodis ac Canonibus dicuntur: ut cùm Concilii Antiocheni Can. 4. Εἴ τις ἐπίσκοπος ὑπὸ σωφρόνων καθαιρεθείς, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ὑπὸ τῶν ἰδίων ὀπισκόπων, πολμήσῃ τι πράξαι τῶν λειτουργιῶν, dicitur, Zonaras, Λειτουργίαν ὀνομάζεσθαι, ἡ τῆς ἱερουργίας

ἀν χ' ἡ τελετὴ ἡ ἀναιμάκτη θυσίας φασὶ μόνον, ἀλλ' ἅπαν ἀρχιερατικὸν δίκαιον, *Liturgiam hoc loco, non ſacrorum modò celebrationem, ſed & omnes ſummi ſacerdotii functiones dicit.* quod ibidem Balſamo, ἱερατικόν τι ἐνεργήσαθαι, interpretatur. Inter quæ præcipuum, ἡ προσφορὰ, ſive Sacri corporis oblatio; quæ ut ἱερουργία ità λειτουργία excellenter dicebatur: A qua initium in liturgia ſit quæ Petri vulgò dicitur: in qua inter cætera, ἐνταῦθα εἰς τὸ προσκομίσαι τὸν ἄρτον, *precatio quâ in panis propoſitione utebantur*, præcedit: quò refertur locus ille, Ὡς πρέσβατον ὅπως σφάγιον ἤχθη, &c. quæ oblatio Syris, quemadmodum & in Rituali ſive Liturgia Severi, קורבנא dicitur. Sed de his alia, ac fuſè, in Exercitationibus Caſaubonus noſter: Quæ videantur. Hoc dico, λειτουργὸν, non *miniſtrum* ſemper, ſed & *ſummum* eſſe *Sacerdotem*, de quo Apoſtolus hic loquitur: cujus inter alia proprium erat, reliquis præeſſe. Quare nec libenter hîc *miniſtri* aut *ſervi* voce utar; quomodo abuſivè uſurpari veteres notarunt. quò & illud ſpectat, quod ex Eccleſiaſtico aliquo, ut videtur, ſcriptore, in Collectaneis Suidæ, Λειτουργικὴ, κυρίως μὲν ἡ ἱερατικὴ, καταχρηστικῶς δὲ ἡ δημοσία. Quemadmodum nec vehementer repugnem, ſi quis τὸν ἁγίων λειτουργὸν, *adminiſtratorem ſacrorum*, quem nunc *ſanctuarii miniſtrum*, dicat. *Adminiſtrat* autem, etiam qui dirigit, aut præeſt; ut cùm, *adminiſtrare Remp. adminiſtrare bellum*, ac ſimilia, vulgò quis dicitur. Quamvis nec malè forſan Syrus, qui ἅγια, בית קודשא, *domum ſanctam*, interpretatur. Neque ſummi ſolùm Pontificis erat, quotannis ſanctuarium cum ſanguine & ſuffitu intrare, ornatu à cæteris diſtingui, oracula ad aram petere ac reſponſa; ſed & pro ſe orare ac populo: quemadmodum λειτουργεῖν & λειτουργία de ipſis nonnunquam uſurpantur precibus. Neque ſequitur, καὶ τῆς σκιᾶς addi, ergò & τὰ ἅγια *ſanctuarium* hoc loco eſſe. Quamvis, quominus ἡ σκιὰ ad Dominicum referatur corpus, non intercedo: de quo & ad primum Geneſeos Philoponus, Τὸ δὲ τοῦ Ἀποστόλου, Καὶ τῆς σκιᾶς τῆς ἀληθείας, ἣν ἔπηξεν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, οὐχ ὅπου περὶ τοῦ ἐφεστῶτος λελέχθαί μοι δοκεῖ, καθά τινες ἔφασαν, ὡς περὶ τοῦ Κυριακοῦ σώματος, εἰ ὀρθῶς ἐκεῖσε τις ἀκειβῶς τῷ τόπῳ καὶ τῷ εἰρημένῳ. Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, *Illud autem Apoſtoli, VERUM TABERNACULI, QUOD FIXIT DOMINUS NON HOMO, non tam de cælo mihi quidem, quod nonnulli voluerunt, quàm de corpore Dominico dictum videtur; ſi præſertim rectè examinetur locus: ſecundùm illud nempe, ET VERBUM CARO FACTUM EST ET TABERNACULUM IN NOBIS FIXIT.* Ubi Chryſoſtomum, ni fallor, tangit, qui ſcripſerat, σκιὴν δὲ ἐνταῦθα τὸν ὀνειρὸν λέγει: forte quia ſequitur, Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, οὐδ' ἂν ἦν ἱερεύς. Capite nono cum dicitur, ὁ περιφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς τοῦ λαοῦ ἀγνοημάτων, ut negare nolim de peccatis, & quidem non unius generis, id dici, quid ſit tamen ἄγνοημα ſimpliciter, ex interpretatione Helleniſtarum ſignificaſſe Jacobus Gen. 43. v. 12. optimè videtur, cùm de errore filiorum, qui abſque dolo aut fraude ulla pecuniam clàm à Joſepho redditam in ſaccis inveniſſent, τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν ἀποστρέψατε μεθ' ὑμῶν, μή ποτε ἄγνοημά ἐστι, *pecuniamque quam in ſaccis veſtris retuliſtis referte, nè ſortè error ſit*, אולי משגה הוא. Paulò pòſt, ἔτι τῆς φωτὸς σκιᾶς ἔχουσι τάσιν, dicitur. Quid ſit autem ἔχειν τάσιν ſimpliciſſimè Sententiarum Ben-Syræ commentator expreſſiſſe videtur, qui, *eo tempore quo* בית המקדש קיים, *domus ſanctuarii adhuc exſtaret*, dixit. quod, *priore tabernaculo adhuc habente ſtatum*, interpres vetus. Eodem capite quod legitur, Διαθήκη γὰρ ὅπου τελευτᾷ βεβαία· ἐπεὶ μήποτε ἰσχύει ὅτε ζῇ ὁ διαθέμενος, ſolicitè Græci, κατ' ἐρώτησιν, *cum interrogatione*, legendum eſſe, monent: ut mens ſit, *ſiquidem quomodo firmum eſt quamdiu vivit teſtator?* vel, *an enim valere poteſt quamdiu vivit teſtator?* Capite decimo cùm legitur, Σκιὰν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, quomodo τὴν εἰκόνα opponat & τὴν σκιὰν quæruntur eruditi. ut χαρακτῆρα certè & σκιάν: cùm adumbratæ imagini in perſona Chriſti illa opponuntur. Nam ut capite 1. v. 3. Filius χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς, ità Apoſtolo non ſemel εἰκὼν Θεοῦ dicitur: quo nihil minùs imaginarium concipi à quoquam poteſt. Sed & Sapientiæ cap. 7. v. 26. ἀπαύγασμα, καὶ ἔσοπτρον, καὶ εἰκὼν

Cap. 9. v. 7.

v. 8.

v. 17.

Cap. 10. v. 1.

εἰκὼν

εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος Θεοῦ, ipſa Sapientia dicitur. Quò & reſpexiſſe Græcos arbitror, cùm in Gloſſis ſuis, Εἰκὼν, χαρακτὴρ, ὄψις. Adde, quòd iidem veteres εἰκόνα & εἴδωλον opponunt; quod, χαρακτῆρα, ſive χαρακτήριον σχοινδῆς, exponunt. Heſychius, Εἴδωλον, ὁμοίωμα, εἰκὼν, σημεῖον, χαρακτήριον σχοινδῆς. Adde, quòd εἴδωλον & σκιὰ, παυσωλωμένα ſunt, eodémque modo uſurpantur. Eodem capite cùm legitur, διὰ
v. 5. εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, λέγει, manifeſtus Hebraiſmus: εἰσερχόμενος, ὡς εἰσερχόμενος. Ibi enim Chriſtus, Pſalmo nempe quadrageſimo, ὡς εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον, *tanquam in orbem venturus*, ὡς ἐπὶ τῆς ἐνσωματώσεως, ſive *de incarnatione ſua*, loquitur: Quò & ſpectat quod ſequitur, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Ut ſit quale illud Pſal. 11. 1. *Tranſmigra in montem paſſer: ut paſſer.* Quomodo paſſim Hebræi. ità, *Erarunt cæci in plateis: ut cæci*, Thren. 4. 14. Quomodo Latini,

Non miſſura cutem niſi plena cruoris hirudo.

ut hirudo. de poeta enim qui lectorem *tenet occiditque legendo* loquitur. Tale eſt,

——*ſed argutos interſtrepere anſer olores.*

quod Græcus, βάξαχος ὡς τις, ſine defectu & ἐντελῶς dixerat. Sequitur ibidem,
Ibid. Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι. Qui & locus eſt in quo cùm Hebræo textu & quod ibi dicitur conciliando non parùm ſe interpretes torſerunt: Quanquam ſanè obiter is quoque defungatur qui, *quod ad ſententiam ac mentem, Græcam nihil variare interpretationem*, ait: cùm in Hebræo, *aures perforaſti mihi*, אזנים כרית לי: pro quo Helleniſtæ, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, *corpus autem adaptaſti mihi.* quæ mirificè omnium ſtudia excitarunt. Nos pauciſſimis. In Hebræo vel alluditur ad ſtatum ſervi vel reſpicitur: cui, ſi à domino dimitti nollet, aures perforari mos habebat. Jam verò, Servatoris noſtri ſtatum ac Domini, qui alteram aſſumſit hîc naturam, hoc eſt, noſtram, *ſervi formam* dici, nemo neſcit: ut &, *ſervum* dici ipſum. Uterque ergò huc reſpexit: Ità interim ut Helleniſtæ, quod obſcuriùs ex conſuetudine & ritu dici videbatur, pariter exprimerent & illuſtrarent: Hebræus, *aures perfodiſti*: iſti, *corpus concinnaſti*; *ſervi*, aut *ſervile*, ſcilicet. Qui ſtatus indè ab orbe condito prædictus: Ut cùm nunciatur, *ſore ut ſemen mulieris caput conterat ſerpentis.* Hic eſt ſtatus ille, hæc eſt illa ſervi forma: Unde, nec ſine cauſa, ſequitur, *Ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me.* Venio vocatus: Venio cum corpore quod concinnaſti mihi. Unum intereſt, quòd, ut involutè & ex Hebræorum ritu Propheta, ità planiùs loquuntur Helleniſtæ. quod Apoſtolo, impletâ prophetiâ, maximè conveniebat, ut & toti inſtituto: cui & in iis quæ ſequuntur accuratè inſiſtit. Ad quos ſcribit hæc Apoſtolus? Ad Hebræos nempe, & quidem, ut videtur, Helleniſtas. Quâ linguâ utitur Apoſtolus? Eâdem. Quem contextum exprimit Apoſtolus? Non alium quàm hactenus in hac plerunque Epiſtola expreſſit; quo tum utebantur nempe Helleniſtæ. Sed & cùm de victima, quæ pro peccatis omnium, prædicta ſæpe adumbrata ac delineata, ſemel offerenda erat, loquitur, quemadmodum nunc *corpus*, ità infrà *corporis oblationem* dixit; cùm *ſanctificatos nos* διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, verè ſimul, & ex applicatione loci Prophetici, nec ſemel, dixit: quæ mens utriuſque ac conciliatio. Neque mirum igitur, contextum iis notum ac receptum adduxiſſe Apoſtolum: Ut nec mirum, eodem potiùs, occaſione tali præſertim, uſum eſſe, aut ad eum reſpexiſſe, quàm ut hîc de perforatis aut (quod alii) cavatis auribus differeret. Quanquam &, ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι, in Prophetæ loco vertiſſe
v. 7. Helleniſtas quoſdam, ex veteribus ſcholiis notum eſt. Sequitur, Τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἥκω· ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπταί περὶ ἐμοῦ. Ubi illud, ἐν κεφαλίδι βιβλίου, ac ſi, ἐν βιβλίῳ, ſcriptum eſſet, acceperunt Græci. Euſebius Catenâ ad Eſaiam nondum editâ, ad illa, Λάβε σεαυτῷ τόμον καινὸν, μέγαν, Παρακελεύεται, inquit, τῷ προφήτῃ, τόμον καινὸν, μέγαν, ἢ τεῦχος, ἢ διφθέρωμα, ἢ κεφαλίδα, ἐν τοῖς λοιποῖς, λαβεῖν γράψαί τι ἐν αὐτῷ γραφεῖ ἀνθρώπῳ, τυπῆσι, τῇ σωμάτει καὶ γνωσιζομένῃ ἀνθρώποις γραφῇ. Ergò, ut *in volumine libri*, *in libro*, ità ἐν κεφαλίδι βιβλίου. Niſi quis efficaciter vertiſſe Helleniſtas, & ad initium reſpexiſſe velit: Nam quemadmodum ἐν ἀρχῇ creatio deſcribitur, ità paulò pòſt, hoc eſt, in ipſo initio, Meſſiæ fit mentio.

tio. Sequitur, Αὐτὸς γὰρ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν. Neque enim aut similis offerri in posterum victima potuit: aut similis fuit qui offerret; *ipse sacerdos*, scilicet, *& victima: unus idémque oblator muneris munúsque factus oblatoris*, ut eleganter loquitur Fulgentius. v. 12.

CAP. VII.

Locus, Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Ὑπόστασις, *Substantia antiquo interpreti. Præsentia* ἐν ὑποστάσει *Philosophis poni. Tria tempora: Præsenti à Lactantio tribui Substantiam. Fides quomodo* ὑπόστασις. קיום *Rabbinorum.* תוחלת, ἐλπὶς, ὑπόστασις *Hellenistis. unde* ὑποστῆ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, *Hellenistis.* Ἔλεγχος, *Convictio, Prospero. Locus*, Πίστει νοῦμεν καταρτίσθαι τοὺς αἰῶνας *&c.* εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγενῆσθαι, *& quæ mens autoru.* εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων, εἰς τὸ ἐκ μὴ φαινομένων. *Locus*, καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖται. ἔτι λαλεῖται, *adhuc loquitur, & an recte. Duplex loci lectio*: ἔτι λαλεῖται, ἔτι λαλεῖ. *Locus de Enocho*, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός. *Alios*, εὐαρεστῆσαι, *legisse, & quo sensu. Enoch translatus, & de eo Chaldæus, Hierosolymitanus item paraphrastes, quomodo loquantur. Locus*, Πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε. Καταβολὴ σπέρματος *quid.* Καταβάλλειν σπέρμα, τὸ καταβληθὲν σπέρμα κεφῆσαι, *Græcis interpretibus.* Καταβολὴ σπέρματος, ὑποδοχὴ *illis; &* Καταβάλλειν, ὑποδέχεσθαι. *Faminarum* καταβολὴ, *& ab iis quoque emitti semen ac conferri: quod autoritate Medicorum ac rationibus probatur. Locus*, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον. Πιστὸς, *Verax. Locus*, λογισάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι δυνατὸς ὁ Θεός. *Quanta & quàm admiranda Abrahami fides. Præclarus de resurrectione Tertulliani locus. Locus*, ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο. ἐν παραβολῆς χειρὶ, *Rabbinis.* τιὼ τῶν νεκρῶν ἀνάστασιν ἐξηκονίζειν. Παραβολὴ, εἰκονισμὸς *&* εἰκονικὸν ὑπόδειγμα, *Nysseno. Locus*, καὶ προσκυνῆσαι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, *& diverse de eo sententiæ.* ἐπὶ τὸ ἄκρον. προσκυνεῖν τινι. ἐπί τι *vel* τινός. προσκυνεῖν ἐπὶ τῷ κοίτῳ. προσκυνεῖν ἐπὶ τὸ πρόσωπον. προσκυνεῖν ἐπὶ τὴν γῆν. Ῥάβδος *quid.* Ῥάβδος ἄρτου. Ῥάβδος δυνάμεως. τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, *quid.* Στέγημα *Jacobi, Josephus*: ἡγέμονος ἀδελφῶν· στέγημα τοῦ λαοῦ. *Hebræus & Hellenistarum quomodo conciliari contextus possit. Locus*, Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος *&c.* τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ. τοῦ Χριστοῦ, *quomodo dicatur. Quanto desiderio venturum Messiam exspectarint Sancti.* τὰ ἴχνη τοῦ Χριστοῦ σου. καὶ ἐκ ἐγγίζει, *de Messia. Locus*, Πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς *&c. Locus*, καὶ Σαμψὼν, καὶ Ἰεφθάε. *De Jephtæ ejúsque voto, & quomodo conceptum. Magistrorum interpretatio. Asscendere facere, idem quod,* ἀναφέρειν. Τὸ העלה *non uno modo usurpari.* Ἀναφορὰ. *Damnari virginitatis, Damnari viduitatis, & an idem Damnari mortis. An damnata mortis, Jephtæ filia. Alloqui. Et quare Jephtæ filiam virgines accesserint. An verisimile sit, quod vulgò creditur vovisse Jephten, aut quæ nemo ignoraret nescivisse. Josephi opinio & verba quibus in hoc voto describendo utitur.* Ἱερεύειν. Θυσιάζειν. Καθιεροῦν τῷ Θεῷ. Ὁλοκαυτοῦν. *Locus*, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. *Emendatio interpretis.* Πειρασμὸς, πειράζειν, *&* πειράζεσθαι, *Hellenistis usurpata quomodo. De distinctione loci ac interpretatione ejus.* Πειράζειν ἐν φόνῳ μαχαίρας *Hellenistis.* Πεῖρα θανάτου. *Locus*, Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος. *Locus*, Καὶ ὅτοι πάντες μαρτυρηθέντες, *&c.* Μαρτύριον· Μαρτυρία.

CApitis undecimi initium tale est, Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις. Ubi ὑπόστασιν *substantiam* interpres vetus dixit: quasi *subsistentiam* dicas. A quo fortè alienum non est, quòd præsentia ἐν ὑποστάσει ἔχειν Philosophis dicuntur. Et revera quod præteritum est, quia fuit, ampliùs jam non est: quod futurum, jam non est, quia nondum est, ut Cap. 11. v. 1.

Acroamaticῶν 4. loquitur Philoſophus. Solum ergò præſens, ut loquitur Simplicius, quodammodo ἐν ὑποστάσει eſt. Quo ſenſu, & fortaſſe ex hoc interpretis antiqui loco, Lactantius lib. De Origine erroris 2. *Omnia enim tribus temporibus contineri neceſſe eſt; præterito, præſenti, futuro. Præteriti eſt origo; præſentis, ſubſtantia; futuri, diſſolutio.* Fides autem, quæ ſperantur nec adhuc ſunt, efficit ut quaſi ſint; quia ut præſentia ſint ſibi efficit quæ nondum ſunt, ſimúlque ut vera repræſentat: Quæ, ut præclarè antiquus Doctor, *viſionem antevertit. Credimus enim ut cognoſcamus, non cognoſcimus ut credamus. Fides ergò eſt, quod non vides credere: veritas, quod credidiſti videre.* Quemadmodum *qui credit, vera credere & ſperare ſe non neſcit, etiamſi videre non poteſt quod ſperat & credit*, ut alius lequitur. Ferè hîc igitur ὑπόστασις quod קיום Rabbinis: ut cùm vocem quæ affirmat, *veritatem rei*, וקיום, *& ſubſiſtentiam* exitûs illius, eſſe dicunt. Quid, quòd תוחלת, quod nonnunquam ἐλπὶς ab iiſdem, etiam ὑπόστασις dicitur? quid, quòd יחל (quod ἐλπίζειν aliis, etiam ἐπελπίζειν illis) nà expreſſerunt? ut in illo, ωνδὲ ὑποστῇ ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, Michææ 5. 7. Quid ſi ergò *firmam exſpectationem* ità dicat? Jam verò ἔλεγχον, quod addit, *convictionem* Proſper dixit; *convictionem rerum quæ non videntur, fidem Paulus Apoſtolus definit*, Prologo ad librum De promiſſionibus & prædictionibus Dei. Sequitur, Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. ac ſi, εἰς τὸ ἐκ μὴ φαινομένων, dixiſſet: Verbo igitur Dei ἐκ μὴ φαινομένων, ſive μὴ ὄντων, omnia creata ſunt. Tranſpoſitione autem tali nihil Helleniſtis uſitatius: Tale eſt illud, Ἄξιόν ϛι, τέκνον, ὑποδιδάσκειν τὰ εἰς τὸν ἄρχοντα καὶ τὸν γῶν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα ἐᾶσθαι, γνῶναι ὅτι ἐκ ἐξ ὄντων ἐποίησεν αὐτὰ Θεός, 2. Machab. 7. v. 28. ubi ἐκ ἐξ ὄντων, pro ἐξ ἐκ ὄντων: ut hîc, μὴ ἐκ φαινομένων, pro ἐκ μὴ φαινομένων, tranſpoſitione ſimili nimirum. Adde, quòd, ἐκ μὴ φαινομένων, ſimpliciter nonnulli è Patribus legerunt: Athanaſius De Synodi Nicenæ decretis, Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους φησὶ, Πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ φαινομένων τὰ βλεπόμενα γεγονέναι. Quomodo legiſſe & vetus videtur interpres; qui, *ut ex inviſibilibus viſibilia fierent*, hîc dixit. Paulò pòſt, καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι λαλεῖ, de Abele cùm dicitur, mirum, eruditiſſimos viros, qui liberè, ubi opus eſſe exiſtimant, ab antiquo interprete diſcedunt, non ſecutos modò, ſed & approbaſſe illud, *adhuc loquitur*: quod quis probabit iis qui Græcarum literarum uſum habent? Cæterùm repræſentari duplicem hîc lectionem ſciunt qui vel codices diverſos vel ſcriptores veteres legerunt: Nam ut antiqui τὸ, λαλεῖ, inter quos & Clemens & Chryſoſtomus, ità poſteriores τὸ, λαλεῖται, prætulerunt. Quemadmodum & utriuſque lectionis Scholiaſtæ Græci meminerunt; ità tamen ut utramque diſtinguant: Nam, λαλεῖ, τῇ φήμῃ, τῇ δόξῃ, τῇ μνήμῃ λαλεῖ, inquiunt: alterum verò, λαλεῖται nempe, ἀειμνηστός ὄζι, de eo cujus manet memoria, interpretantur. Igitur, ἔτι λαλεῖ, *adhuc loquitur*; ἔτι λαλεῖται, *adhuc celebratur*: ut non mirum ſit, magno Scaligero probari alterum non potuiſſe. Quid igitur? Τὸ, λαλεῖ, quod placuit antiquis nec mutari debet, eſt ענה: quod ut λαλεῖν, ità μαρτυρεῖν notat. Senſus eſt, δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντος ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἔτι μαρτυρεῖ. Sed nè ter eâdem voce uteretur, λαλεῖ dixit: non pro λαλεῖται ſanè; ſed ut infrà cap. 12. v. 24. κρείττονα λαλοῦντι παρὰ τὸν Ἄβελ, hoc eſt, μαρτυροῦντι ſive χρηματίζοντι, dixit; ut & paulò pòſt, cùm dixit, Βλέπετε, μὴ παραιτήσησθε τὸν λαλοῦντα. εἰ γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐξέφυγον, τὸν ἐπὶ τῆς γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς &c. Abel ergò ſuâ victimâ fidem adhuc teſtatur ſuam. Nam λαλεῖται ſi quis malit; *adhuc enim celebratur*, ut jam monui, haud malè dicet. Eodem capite pro eo quod de Enocho vulgò, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός, in antiquis libris, ηὑρίσκεται, legitur: Ut ſit ſenſus, ὅτι οὐχ ηὑρίσκεται ὁ διώκοντες αὐτοῦ. qui certè in Hebræo non exſtat; mors Enochi, dico. ubi nihil quoq; de hac μετάθεσει, ſi ad verbum ſingula ſumantur. Helleniſtæ, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο: qui, Καὶ ἐνηρέστησεν ὁ Ἐνὼχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐχ ηὑρίσκετο, Gen. 5. 24. Magis mirum de Procopio, qui ad 5. Geneſ. Ἰσέον ϧ ὅτι ὁ μὲν Ἀπόστολος λέγει, Καὶ οὐχ ηὑρίσκετο αὐτὸν ὁ θάνατος, ἐπειδὴ ϧ καὶ ϧ. qui τὸ, θάνατος, ἀπὸ κοινῆ

ex ſuperiori aſſumſit. Quo ſenſu longè magìs conveniret, καὶ οὐχ εὑρίσκεται, *neque mors ejus reperitur*, quomodo & B. Ambroſius legiſſe videtur; qui libro ad Evangelium Lucæ 2. *Transferetur* (Eccleſia, nimirum) *ſuper Enoch: cujus mors non invenitur*, οὐχ εὑρίσκεται. quanquam aliter Helleniſtæ. De eo autem in Hebræo, אֵינֶנּוּ, *non amplius ſuiße*, dicitur: cui additur, *quia tulit eum Dominus*. quod, *quia tranſtulit eum Deus*, ferè ut Helleniſtæ, Apoſtolus. Mirificè, לֹא אֲמִית יְהוָה יִיי, Chaldæus, *nec mori fecit eum Dominus*. Hieroſolymitanum Targum, *& non ipſe: quia ſubtractus eſt per verbum à conſpectu Domini*. Εὑρίσκεται verò ſi legas, ità ἀδάνατος dici Enoch poterit ut ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, *ſine patre ac matre*, Melchiſedecus. Quare? Ὅτι οὐχ εὑρίσκον[ῆ], *Quia in Scriptura non reperiuntur*. Eodem capite cùm illud legitur, Πίστει καὶ αὐτὴ Σάρρα δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος ἔλαβε, καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτικεν, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον, Vetus, *Fide & ipſa Sara ſterilis virtutem in conceptione ſeminis accepit*. Eraſmus, *Per fidem & ipſa Sara vim ad concipiendum ac retinendum ſemen acccpit*. Recentior, *Per fidem & ipſa Sara vim ad concipiendum ſemen accepit*. quaſi σπέρματος καταβολὴ, *ſeminis* hìc ſit *conceptio*, non autem illud potiùs quod Sara contulit de ſuo. Quis autem καταβάλλειν σπέρμα, *ſemen concipere*, aut καταβολὴν σπέρματος (quod diſertè hìc dicitur) *conceptionem ſeminis* interpretetur? Niſi fortè agricola, qui καταβάλλειν dicitur τὸ σπέρμα, ſemen illud concipit, non terra; aut σπέρματος καταβολὴ terræ ſic aſſcribitur. Quod ante omnia ſcire ac intelligere Græcos cùm oporteret, καταβάλλειν, τὸ καταβληθὲν σπέρμα κατῆσθαι, *ſemen, quod emiſſum, continere*, interpretati ſunt: Inter quos Theophylactus, poſt Chryſoſtomum, mirificè καταβολὴν, ὑποδοχὴν (quaſi ſic recipiendi aut concipiendi denotetur actus, aut idem ſit καταβολὴ quod σύλληψις in fœmina) & καταβάλλειν σπέρμα, ὑποδέχεσθαι, *recipere* aut *admittere*, interpretatus eſt: Qui præclarus tamen autor ac interpres, quaſi ſubitò ad ſe rediret, ſtatim addit, Ἢ ἑπόδη φασὶν οἱ ταῦτα ἀκριβωσάμενοι, καὶ τὴν γυναῖκα δίδυ τι σπέρμα ἀφ' ἑαυτῆς συνεισφέρειν, μήποτε ἄπορον τὸ, εἰς καταβολὴν σπέρματος, ἀντὶ τοῦ, εἰς τὸ καταβαλεῖν καὶ αὐτὴν σπέρμα, *Vel quia rerum talium periti mulierem etiam quaſi ſemen aliquod à ſe conferre volunt, videndum, an non ità accipiendum illud, εἰς καταβολὴν σπέρματος, ac ſi de ſemine quod ipſa quoque emiſit agatur*. quaſi quidam ſcilicet, aut vulgus Medicorum, ſic ſentiret, aut dubiè ab iis id ſtatueretur. Et Eraſmus ad hunc locum, *Theophylactus indicat, quoſdam eſſe in hac ſententia, ut pateat & fœminis ineſſe ſemen, idque ad hunc locum poſſe accommodari*. Neque aliter in Notis ſuis eruditi; qui, *Ad concipiendum ſemen, εἰς καταβολὴν σπέρματος, vel, ad emittendum. neque enim deſunt qui ex matris etiam ſemine velint fœtus concipi*. quaſi inter eos non ſint omnes qui aliquo ſunt loco. Quis enim unum Hippocratis Περὶ γονῆς librum, duos Galeni Περὶ σπέρματος inſpexit, qui hoc ignorare poteſt? cujus ſecundus ſtatim initio περὶ τοῦ θηλείας σπέρματος agit. Et Rex quidem Medicorum eo quo jam dixi libro, μεθίει ἡ καὶ ἡ γυνὴ ἀπὸ τοῦ σώματος, *etiam ſemen mulier è corpore emittit*. ibidem, Ἢν μὲ ἀπ' ἀμφοτέρων τὸ σπέρμα ἰσχυρὸν γένηται ἔλθῃ, ἄρσεν γίνεται τὸ κυούμενον· ἢν δὲ ἀσθενὲς, θῆλυ, *Si ab utroque ſemen prodit robuſtius, mas generatur; ſi debile, fœmina*. ubi alia nonnulla vide quæ eódem ſpectant; ut & libro primo De victûs ratione, & De ſemine. Neque ignota Medicorum argumenta aut ἰσόσεια, ut cum Hippocrate hìc loquar, eſſe poſſunt: Quorum inter prima, Nihil fruſtrà agere naturam: Sexui autem illi vaſa eſſe data quibus ſemen continetur, ut in maribus, nec admodum diverſa: quod & in diſſectis, ſi congreſſu viri aliquandiu temperarint, circumfluere ac albeſcere, ut in nobis. Idem ex inſomniis probari; in quibus ὀνειρώσσειν vel (ut idem Princeps Medicorum loquitur) ἐξονειρώσσειν ſolent, atque ità hoc emittunt. Etiam ex eo, quod plerunque partus matri ſimiles. Nè de molis hìc nunc dicam, quas à ſola quidam fœmina (non enim omnes) poſſe concipi exiſtimant. Nè jam dicam, etiam alios, inter quos Lucretius, καταβολὴν utramque, hoc eſt, ſexûs utriuſque, ex opinione Medicorum, admiſiſſe: qui,

Et commiſcendo cùm ſemen forte virile
Fœmina commulxit ſubitâ vi coripuitque,

v. 11.

Tum ſimiles matrum materno ſemine fiunt,
Ut patribus patrio. ſed quos utriuſque figuræ
Eſſe vides juxtim miſcentes volta parentum,
Corpore de patrio & materno ſanguine creſcunt, &c.

Quod tamen ut probetur, magìs intereſſe ſuâ & Theologi exiſtimant & Chriſtiani: qui, operatione S. Spiritûs, ex ipſa matre & quidem virgine, ut præter ordinem naturæ, ſic legitimè formatam Chriſti carnem, credunt; ut ſic verum ſemen Abrahami, verus filius Davidis, verus homo, ejuſdémque ſanguinis ac carnis particeps nobiſcum eſſe & dici poſſet. Nè hæreticorum, etiam ætatis hujus, involvamur ſordibus ac ſtrophis, ſi materialem cauſam, hoc eſt, ſemen, aut καταβολὴν illius, hìc tollamus, vel conceptionem ſolam admittamus: cùm non aliter ex homine, non aliter è virgine quàm more hominis conceptus ſit. Poſtquam hoc de loco cogitaſſem, literas quas de eodem ad Nobiliſſimum Ampliſſimúmq; Jacobum Catzium, Præpot. Hollandiæ Ordinum tum Syndicum, tum hujus Curatorem Academiæ, ſummus Medicus non minùs quàm amicus noſter Johannes Beverowicius, Senator Dordracenſis, ſcripſit, atque ad nos miſit, legimus: quibus, ſtare hìc pro nobis Medicorum filios, evincit. Sequitur, ἐπεὶ πιστὸν ἡγήσατο τὸν ἐπαγγειλάμενον. Ubi videndum an non meliùs πιστὴν, Helleniſtarum uſu, *veracem* quàm *fidelem* dicas. *Etiam ipſa*, inquit, *Sara δύναμιν εἰς καταβολὴν σπέρματος, vim ad conſerendum in hac generatione ſemen, accepit.* Quomodo? Per fidem: quia verum ac veracem eſſe Deum, ſive vera eſſe quæ à Deo dicerentur, credidit. De quo & Pſalmo 111. 6. cùm dictum eſſet, Ἔργα χειρῶν αὐτῆ ἀλήθεια καὶ κρίσις, additur, Πισταὶ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ αὐτῆ. quemadmodum & τὸ, ἀλήθεια, præceſſit. Verum ergò ac verum, ideóque & ὀξιόπιστον, exiſtimavit, credidit. Capite eodem de Abrahamo legitur, Λογιζάμενος ὅτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγεῖραι δυνατὸς ὁ Θεός. Quod quis dubitat quin ſingulare fidei exemplum eſſet? Filium ſuum, ſed & unicum, quem præter ſpem ac contra naturam, non tamen contra fidem potentiámque ejus qui quod vult poteſt, effœtâ & per ætatem quoque ſterili jam Sarâ, ſenex impetrarat, offerre, & לעולה quidem, ſive *in holocauſtum*, hoc eſt, *non mactare tantùm, ſed in cinerem redigere*, jubetur: illum, dico, à quo tota gens & quidem magna, imò & par numero ſideribus, exſpectabatur. Quod illius ſine dubio qui diem Domini videbat; quem de ſummo fidei objecto, hoc eſt, ipſa reſurrectione mortuorum, cogitaſſe vult Apoſtolus. In qua, ſcilicet, è cinere aut nihilo, reficitur ac reſtauratur, quod aut non eſt, aut jam tale eſt ut nihilo ſit proximum. Quid enim pulvis eſt ac cinis? Ultimum quò rediturus dicebatur qui creatus ante cæteros è nihilo fuit. Quam in rem præclarè in Apologetico Tertullianus; *Sed quomodo, inquis, diſſoluta materia exhiberi poteſt? Conſidera temetipſum, ô homo, & fidem rei invenies. Recogita quid fueris antequam eſſes. Utique nihil. meminiſſes enim ſi quid fuiſſes. Qui ergò nihil fueras priuſquam eſſes, idem nihil factus cùm eſſe deſieris, cur non poſſis eſſe rurſus de nihilo, ejuſdem autoris voluntate qui te voluit eſſe de nihilo? Quid novi tibi eveniet? Qui non eras, factus es: cùm iterum non eris, fies. Redde, ſi potes, rationem quâ factus es, & tunc require quâ fies. Et tamen faciliùs utique fies quòd fuiſti aliquando, quia æquè non difficilè factus es quòd nunquam fuiſti aliquando.* deinde, *Lux quotidie interfecta reſplendet, & tenebræ pari vice decedendo ſuccedunt. Sidera defuncta viveſcunt: tempora ubi finiuntur incipiunt: fructus conſumuntur & redeunt. Certè ſemina non niſi corrupta & diſſoluta fœcundiùs ſurgunt. Omnia pereundo ſervantur: omnia de interitu reformantur. Tu homo, tantum nomen, ſi intelligas te vel de titulo Pythiæ diſcens*, &c. *Ubicunque reſolutus fueris, quæcunque te materia deſtruxerit, hauſerit, aboleverit, in nihilum prodegerit, reddet te. Ejus eſt nihilum ipſum, cujus & totum.* Ibidem quod de Abrahamo dicitur, ὅθεν καὶ πὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο (Iſaacum, nempe) eſt quod Hebræorum Magiſtri על ידי משל, quaſi ἐν παραβολῇ χειρὶ, hoc eſt, *per parabolam*, dicunt. Hoc autem vult; Reſurrectionem eo ipſo typicè (quod aliàs, דרך משל, *more parabolico*, ut loquuntur paſſim) deſignari. Fuit enim deſtinatus morti Iſaacus, imò, jam ſub ictu; atque ità ſubitò reſurgere ac ſervari juſſus. Quomodo autem? Τῇ τῆς ἀναστάσεως παραβολῇ,

Ibid.

v. 19.

Ibid.

Ità ut resurgere ac alludere sic resurrectionem videretur. Eo enim ipso resurrectionis quasi typus fuit; qui ex ipsa quasi morte novam consecutus vitam, ac sic restitutus est. Bene ergò, ἐν παραβολῇ, eo sensu quo παραβολὴν, ὁμοίωσιν πραγμάτων, antiqui dicunt. Dixit igitur Apostolus, quod eleganter diceret Nyssenus, Κομισάμενος γὰρ αὐτὸν, τὴν ἀνάστασιν ἑαυτῷ ἐξεικόνιζε, vel potiùs, Κομισαμένῳ γὰρ ἦν ὁ ὑὸν, τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐξεικονίζειν αὐτῷ ὁ Θεὸς, *Accipiendo eum, expreßam resurrectionis accepit imaginem*; vel, *expreßam resurrectionis imaginem exhibuit illi Deus.* qui De baptismo Christi, Καὶ τοῦτο τοῦτο ποιήσαντες (de terna loquitur immersione) τὴν τριήμερον ἑαυτοῖς τῆς ἀναστάσεως χάριν ἐξεικονίζομεν. Est igitur παραβολὴ, ὁμοιωμὸς, & (ut ibidem scriptor idem) εἰκονικὸν παράδειγμα. Neque placet illud, *specie tenus*, cæteráque quæ interpretes hic eruditi. Eodem capite & nobilissimus hic legitur locus, Πίστει Ἰακὼβ ὑπὲρ τὸν ἀποθνήσκων ἕκαστον τῶν υἱῶν Ἰωσὴφ εὐλόγησε, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. Quem quis non miretur, qui Græcorum, qui Augustini, Hieronymi ac exterorum sententias, ut plurimùm diversas, legit, tot jam seculis vexatum? Quantò enim magis Græcos B. Hieronymus interpretes accusat, tantò magis (quod non sine causa ab Erasmo dictum) hunc autorem accusavit. Primò autem, mira quæ de adoratione virgæ Josephi à Græcis adferuntur: Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν, inquiunt illi, ἀπὸ Ἐφραὶμ αἰτίαν βασιλεὺς ἕτερος, διὰ τοῦτό φησι, Καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ· τουτέστι, καὶ γέρων ὢν ἤδη, προσκυνεῖ τῷ Ἰωσὴφ, τὴν παντὸς τοῦ λαοῦ προσκύνησιν δηλῶν τὴν ἐσομένην αὐτῷ, *Siquidem ab Ephraim rex alius venturus erat, ideo*, ET FASTIGIUM VIRGÆ, *inquit*, EJUS ADORAVIT. *quod est, Senex jam Josephum adoravit, ut totius sic adorationem populi in eo quæ futura illi significet.* Quibus si credimus, aut Josephum aut virgam ejus adoravit Jacobus. Paulò enim pòst additur, ὅτι καὶ προσεκύνησε τῇ ῥάβδῳ, δοκῶν ὁρᾶν τὰ ἐσόμενα. Quasi verò τὸ שחה aut Hebræis non interdum solam *inclinationem* denotet, (quam quia adhibebant qui honorem exhibebant, ideo sic usurpari cœpit) aut quasi non Josephus contrà προσκυνῆσαι τῷ πατρὶ, *ejusmodi venerationem patri suo* Genes. 48. 12. *exhibuisse*, dicatur. Sed & disertè, ἐπὶ τὸ ἄκρον, non τῷ ἄκρῳ, legitur; προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον. Quemadmodum & ἐπὶ τῷ γῆν προσκυνεῖ, qui se abjicit in terram: προσκυνεῖν autem τινὶ, de persona cui honor exhibetur usurpari solet. Cùm, ἐπί τι aut τινὸς, aliud omnino: Ità cùm Rex David προσκυνεῖν ἐπὶ τὴν κοίτην 1. Reg. 1. 47. (καὶ προσεκύνησεν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τὴν κοίτην, sive τῆς κοίτης, αὐτῆ) dicitur, idem quod hoc loco de Jacobo de eo in Hebræo dicitur. Quàm ergò verum, aut Jacobum aut Davidem, qui προσκυνῆσαι ἐπὶ τὴν κοίτην in Hebræo dicuntur, lectum adorasse suum, tam hìc verum est, Jacobum, qui προσκυνῆσαι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου dicitur, Josephi adorasse virgam. Quid autem, quòd qui Dominum adorant, ἐπὶ τὴν γῆν προσκυνεῖν τῷ Κυρίῳ dicuntur? ut Genes. 24. 52. Ἐγένετο ὡς ἐκ τοῦ αἰτῆσαι τὸν παῖδα τοῦ Ἀβραὰμ τῶν ῥημάτων αὐτῶν, προσεκύνησεν ἐπὶ τὴν γῆν τῷ Κυρίῳ. Atque ità passim, προσκυνεῖν τινι ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν. ubi τὸ, προσκυνεῖν, inclinationem corporis ac habitum, ἐπὶ τὸ πρόσωπον, inclinationis modum, ἐπὶ τὴν γῆν, locum denotat: quæ apud Helleniştas tam sunt crebra ut nihil frequentius. Ità hic Jacobus ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου προσεκύνησεν, *in summitatem*, sive *culmen, virgæ se rejecit*; inclinavit se, quemadmodum amici ac amantes solent: ut τὸ שחה de *inclinatione* sic dicatur. Quid autem τὸ τῆς ῥάβδου ἄκρον, vel imprimis expendisse debebant, unde tota difficultas. Ῥάβδον Helleniştis, qui Hæbræa vertunt, *fulcrum, potentiam* notare ac *robur*, nemini ignotum: *Fulcrum*; ut cùm ῥάβδος ἄρτου, *virga panis*, quod Helleniştis, σκέπασμα: *Robur* autem ac *potentiam*; ut cùm ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι Κύριος ἐκ Σιών, Psalmo 110. 3. quomodo passim, etiam in Novo Fœdere, usurpatur: Ut &, cùm hâc ipsâ Epistolâ cap. 1. v. 8. ῥάβδος εὐθύτητος, ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου, ex Psalmo 45. autor dixit: ubi שבט habes, quod est ῥάβδος. Ut τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου, hoc est, ἡ ἄκρα ῥάβδος, Josephus dicatur. De quo, occasione hâc, verba ea adfert quæ priori capite, quadragesimo nimirum septimo Geneseos, leguntur; cùm sequenti de benedictione agatur. Quâ ὑστερολογίᾳ nihil usitatius in Sacris. Quàm autem meritò Josephus τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου Jacobi dicatur,

nemo

nemo minùs neſcit quàm qui cœleſtes Patriarchæ maximi virtutes intelligit. Erat σθεγμα Jacobi, qui parentem cum fratribus ſuiſque omnibus ἄρτυ ςηρίγμαπ fulcierat; verè *fulcrum populi*: quo nomine, nè quiſquam dubitet, & à Sirachide inſignitur; cui σθεγμα, ſeu ῥαβδος, λαοῦ & ἡγεμὼνος ἀδελφῶν, cap. 49. v. 17. dicitur. ut & *paſcens lapidem Iſraelis*, & *ramus creſcens*, Gen. 49. 26. Ut omittam, primogenituram in eundem etiam tranſlatam; quis ignorat, *nazaræum*, id eſt, principem, ϗ ἄρχον inter fratres dici? ut qui ſolus inter omnes emineret, caput eſſet omnium & princeps. Meritò Jacobus ergò in Joſephum, illum ſibi dilectiſſimum, ut τὸ ἄρχον, ſcilicet, τῆς ῥάβδυ αὐτῦ, ſe conjecit. Quanta enim contuliſſet ſibi, jam videbat; quis in poſterum futurus ſuis eſſet, fide prævidebat. Quare autem ſolam filiorum hîc Joſephi benedictionem poſuit? Quia cæteris nimirum partim bene partim malè dixit Dominus; his autem planè benedixit: quòd eximii præ reliquis, & partem conſecuti eſſent duplicem. Jacobus ergò poſtquam filiis Joſephi benedixit, plenus fidei ac ſpei, ut pater, ὅτι τὸ ἄρχον τῆς ῥάβδυ αὐτῦ, ὅτι τὸ ἄρχον τῆς δυνάμεως τῆς ἰσχύος αὐτῦ, ſe conjecit. Unde patet jam quàm parùm differant Hebræa & quæ Helleniſtæ tum legebant: qui notiſſimâ mutatione, *mitta* ſcilicet in *matte*, immane quantum à mente Moſis abiiſſe exiſtimantur; ut qui *lectum* in *virgam* ſic mutarunt. Quod tamen facilè conciliari poteſt. In Hebræo eſt, *conjecit ſe in caput*, hoc eſt, *ſpondam, lecti:* quod Helleniſtæ, *conjecit ſe in caput virgæ ſuæ*, ſeu *potentiæ*; Joſephum nempe, qui ad *caput*, quod eſt ראש, ſive *ſpondam, lecti* tum erat. In utroque igitur contextu ferè idem: quamvis plura Græcus; non diverſa interim aut aliena: quod Apoſtolus autoritate ſuâ confirmavit. Nihil tamen cuiquam præſcribimus. Eodem capite & illud legitur, v. 26. Μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμὸν τῦ Χριςῦ. Cujus loci efficaciam ac mentem neſcio an ſatis eruditi hîc perſpexerint. Ac mirandum vel imprimis, ſæpe, ubi per ſe nullius efficaciæ ex ratione linguæ eſt articulus, ut efficacem expreſſiſſe, cùm hîc penitus neglexerint. τῦ Χριςῦ, eſt, *illius unCti.* quod longè efficacius hoc loco quàm ſi, *Chriſti*, dicas: excellenter enim τὸν משיח intelligit; quem & Regi Pharaoni, de quo antè egerat, opponit. Neque dubium quin nobiliſſimum Davidis reſpexerit locum, ὠνείδισαν οἱ ἐχθροί σε, Κύριε, ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τ Χριςῦ σε, Pſal. 89. 50. ubi ἀντάλλαγμα eſt *tarditas, mora:* ac ſi dicas, *quòd moretur Unctus ille tuus, Chriſtus ille tuus.* Nihil enim deſiderio majori, nihil magis pertinaci pariter & ſancto exſpectarunt Sancti illi quàm adventum ejus cujus moræ ac ceſſationi quaſi illudebant impii. Quod efficacibus ſanè verbis eo ipſo in loco expreſſerunt Helleniſtæ; qui, Μνήσθητι, Κύριε, τ ὀνειδισμῦ τῶν δύλων συ, ὃ ὑπέσχον ἐν τῷ κόλπῳ μυ πολλῶν ἐθνῶν· Οὗ ὠνείδισαν οἱ ἐχθροί σε, Κύριε, ὃ ὠνείδισαν τὸ ἀντάλλαγμα τῦ Χριςῦ σε. In Hebræo, עקבות, quod quidam, *veſtigia*, aut *pedes*. Quemadmodum Rabbini quidam, *tardigradum Meſſiam ſuum ac claudum, pedes denique ei fractos eſſe quòd non veniat*, ſibi objici queruntur. Symmachus & Theodotio, τὴ ἴχνη τῆ Χριςῦ σε. Hic igitur ὀνειδισμὸς ille τῦ Χριςῦ eſt; *tarditatis ejus* ſcilicet aut *moræ*: De qua apud ipſum Moſen Bilam, *Video illum, ſed non modò: intueor illum, ſed eminus*, Num. 24. 17. Helleniſtæ, ϗ ὐκ ἐγγίζει. ac ſi ex perſona τῶν ὀνειδιζόντων hoc dicatur. *Potuit Moſes*, inquit nunc autor, *felicitate, & præſenti quidem frui: qui* τὸν ὀνειδισμὸν *interim præferre* τ Χριςῦ *maluit.* locus, ut elegantiſſimus, ità qui aliquantò majori curâ dignus, pro hac efficacia, videtur. De eodem Moſe paulò poſt cùm legitur, v. 27. Πίςει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τ βαςιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε, quærunt plerique, quomodo ſive iram Regis, ſive atroces ſpiritus non metuiſſe hîc dicatur, qui cùm Egyptium à ſe mactatum, ex Hebræo quem monuerat nè populârem cæderet, in vulgus emanaſſe audiret, metuiſſe dicitur, (*Timuit verò Moſes, dixítque, Revera notum illud eſt. Audivítque id Pharao, ac tollere eum voluit*, Exodi 2. 14, 15.) ideóque & fugiſſe. Metuebat ergò Regem, nè in manifeſtum ſi maneret ſe diſcrimen daret: quod nec pii nec fidelis eſſet, ut Chryſoſtomus hîc notat. Regem ergò ſibi cùm reconciliari non poſſe videret, profugit. Quomodo? Πίςει, inquit autor, quæ futura reſpicit. Quis autem? Moſes; vindex populi futurus ac tyranni victor:

Cujus

Cujus tum intererat, ut, quod ingenti animo jam cœperat, ſuccurreret oppreſſis: qui nec evaſuri erant niſi ſic fugiſſet. Hactenus tyrannum ergò metuit, ſed circumſpectè: nè maneret nempe, non ut Dei populum deſereret; quod factum eſſet ſi manſiſſet. ſublato enim illo quid ſperandum? Quid autem ille? Fidem pariter ac robur animi aſſumſit: à Rege in Deum oculos convertit, fortitérque elapſus eſt. Fugit, neque metuit nè fugientem, & à ſuis etiam deſertum, nonnullis & invilum, omni vi opprimeret tyrannus: Sed & (quod interpres hîc antiquus notat) in vicinum fugit locum; ubi, tanquam omnium ſecurus, confirmandis viribus, ad puteum conſedit, neque multò pòſt uxorem duxit. Ad poſteriorem enim iſta ex Ægypto abitum qui referunt, vix poteſt ut ὑστέρωσιν inuſitatam hîc excuſent: quia Paſchæ celebratio, quæ ſequitur, hunc anteceſſit: quod fatentur ipſi qui hoc malunt. Quid, quòd additur diſertè, τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκαρτέρησε? Fide ergò ἐκαρτέρησε. Toleravit, inquit, omnia ac vicit; cogitationes quoque humanas cæteras ac metum. Semper autem maior fides, quæ luctando vincit; quæ plerunque & oppugnatur, ut ſic vincat. Mens humana vix hæc capit. Moſes & adoptionem & theſauros reſpuit Ægypti: qui adhuc talis, ſuos ibi vindicare incipit, Ægyptiósque mactat: idem ſcilicet qui metum quoque injectum à tyranno tolerat ac fide vincit. Metuere ergò potuit tum Moſes: Fides, de qua agitur, non potuit: in eum enim (quod & additur hîc) ſe convertit qui ut non videtur ità fidem confert. Neque dixit, *Regem nunquam metuit*; ſed, *Fide indutus, neglectâ Regis irâ, quam initio metuerat, Ægyptum reliquit.* Non obſtante igitur priore metu, credidit ac fugit: eâ lege ut rediret, populúmque è terra Regis, cœlo pariter totóque armatus mari, fortiter educeret; eundem quem & prudentiſſimè direxit: Quod futurum, in exilio, à magni Angelo conſilii, relictâ vix Ægypto, confirmatur. Adde, quòd non pauſi, rebus magnis vel gerendis vel perficiendis, hoſtibus elapſi ſunt: Quod pagani quoque ac politici fatentur. Neque aliter in Africam Eliſa, in Italiam Æneas venit: altera, Carthaginem ut conderet ac legibus firmaret; alter, Romanorum autor ac origo. Nec imbellem ſemper fugam eſſe, exemplo ſit vel Cloelia, & fœmina & virgo; cujus fugam Mucii ac Coclitis virtuti Porſenam quoque ipſum prætuliſſe ferunt. Niſi quòd hîc major paulò pòſt ad hoſtem, quem ſic fugit, ancillante in omnibus naturâ, Dei rediit legatus, populúmque in libertatem vindicatum pane cœli pavit ac eduxit. Quod non credunt niſi qui jam credunt: cùm hoc quoque ſolâ fide fiat; quam Apoſtolus hîc meritò commendat. Nam portenta poetarum & mendacia libenter credunt qui hæc nondum credunt, neque aſſequuntur quid potuerit qui Deum ſemper vidit; & ſic vidit ut intentus uni eſſet neque cætera jam cogitaret. Quem vel hac de cauſa rectè poſteriores Græci Διόπλιν dixerunt: Inter quos Conſtantinus Manaſſes, qui in Annalibus quos politicis conſcripſit verſibus, Καὶ πέμπει τότοις Μωϋσῆν, τὸν μέγαν, τὸν Διόπλιν, *Mittítque illis Moſen, magnum illum, ſpectatorem illum Dei.* Nunc pergamus. Eodem capite cùm legitur, καὶ Σαμψὼν, καὶ Ἰεφθάε, v. 32. manifeſtè inter præcipua fidei exempla Jephte ponitur. Quæ admiranda certè in eo fuit. Quis enim non miretur, hominem è concubina natum, cui nulla adhuc ſpes generis niſi quam ex unica haberet filia, eam quoque animo religioſo abjeciſſe, ut quam unicam haberet Domino transferret. Neque enim quòd mactata fertur omnibus probatur; qui nec argumenta quibus hoc probatur tanti exiſtimant. Sed & votum, de quo hîc imprimis cogitandum, tale; *Quod egreſſum è foribus domûs meæ in occurſum meum, cùm revertar in pace à filiis Ammon, fuerit, erit Jehovæ, & aſſcendere ipſum faciam aſſcenſionem*, Judic. 11. 31. Nihil enim minùs placet nobis quàm quòd Hebræorum hîc Magiſtri, inter quos Joſephus Kimchius, copulam pro אוֹ acceperunt: quaſi, *aut aſſcendere ipſum faciam aſſcenſionem*, diceretur; ac ſic mens eſſet, *immolari ſi non poſſit, ſacrum erit Deo: ſin poſſit, in holocauſtum offeretur:* ut diſtinctè ſic holocauſto deſtinaret quod primò occurreret, אִם רָאוּי לְעוֹלָה, *ſi idonetum in holocauſtum eſſet.* Quaſi non הָעֹלָה idem ſæpe ſit ſimpliciter quod ἀναφέρειν, *conſecrare* ac *offerre*; aut non de iis quoque quæ offerri ſolent aliis, præſertim Regibus, nonnunquam uſurpetur: ut cùm 2. Reg. 17. 4. accuſatur Hoſea quòd לֹא הֶעֱלָה מִנְחָה לְמֶלֶךְ אַשּׁוּר כְּשָׁנָה בְשָׁנָה *non.*

non aſſcendere munus Aſſyriorum Regi annuatim feciſſet. id autem, καὶ οὐκ ἐδώκει δῶρα τῷ βασιλεῖ Ἀσσυρίων ἐνιαυτὸν καθ' ἐνιαυτὸν, erudite Helleniſtæ. Qui & ἀναφέρειν hîc dixerunt: niſi quòd τὸ, ὁλοκαύτωμα, addunt: Pro quo meliùs προσφορὰν dixiſſent; ut vim verbi, quod imprimis uſitatum Græcis, nomen ſic ſequatur: ac ſi, ἀναφέρειν ἀναφοράν, θύειν θυσίαν, aut ſimile quid dicas: cùm plerunque ἀναφορὰ, *quodcunque conſecratur aut offertur*, Helleniſtis. Et quis neſcit, paſſim τὸ עולה θυσίαν ſimpliciter iiſdem dici? nihil enim uſitatius: Ut cùm Jobus cap. 1. v. 5. aliíque aliis in locis προσφέρειν θυσίας dicuntur. Jam autem quàm infirmum ac nullum ferè argumentum eſt, ex eo quòd virginitatem ſive cœlibatum deploraverit mactatam dici? quaſi quæ virginitatis condemnatur ut ſic conſecretur Deo, mortis pariter damnetur: aut non potiùs contrarium ſequatur; cùm in altero præſertim ſeculo nec nubat neque ducat quiſquam. Et quis dicat, viduam quæ ſtatum ſuum aut conditionem plorat, deplorare mortem; quaſi ideo & moriendum ſit? Cur autem non *ſuper anima luxiſſe* dicitur? è quo, niſi fallor, ſequitur, nec mortuam, & virginem atque ità conſecratam Domino in poſterum manſiſſe. Quid, quòd verſu capitis ejuſdem trigeſimo & nono, id de quo hîc lis movetur, diſertè exprimitur. ità enim ibi, *Circa finem autem duorum menſium reverſa eſt ad Patrem; perfecitque de eo votum ſuum. Non enim cognovit virum.* ubi rectè, καὶ ἐτέλεσεν ἐν αὐτῇ τὸ εὐχὴν αὐτοῦ ὃ ἠύξατο. καὶ αὕτη οὐκ ἔγνω ἄνδρα, Helleniſtæ. Quod ergò fuit votum, quod & perſolvit? Ὃν οὐκ ἔγνω ἄνδρα. neque aliter Hebræus ac Chaldæus: Cùm aliàs, καὶ ἐτέλεσεν ἐν αὐτῇ τὸ εὐχὴν αὐτοῦ ἣν ἠύξατο, καὶ προσήνεγκε εἰς ὁλοκαύτωμα τῷ Κυρίῳ τὸ συγκείμενον αὐτοῦ, *& perfecit votum ſuum quod voverat, filiámque in holocauſtum obtulit Domino*, dicendum eſſet. Quæ autem proximè ſequuntur, illa nempe, *Et in conſuetudinem in Iſrael fuit*, haud ſine cauſa ambigua videntur: Quæ ad ſequentia nonnulli referunt; illa nempe, *Annuatim ibant filiæ Iſrael ut alloquerentur filiam Jephtæ:* cùm potiùs fuiſſe morem dicat, ut ex voto conſecratæ Deo, hoc exemplo, aliorum quoque fuerint filiæ. Neque enim moris, puto, dicitur fuiſſe, ut Iſraelis filiæ ad eam convenirent diutius quàm vixit. Quæ ſi rectè intelligantur rem decidunt totam. Iviſſe להנות dicuntur, quod & vulgò לרבר exponunt; ut *alloquerentur* ſcilicet: Quâ notione & Romanis qui ſolantur, *alloqui* dicuntur; quod θρηνεῖν, *lugere*, hîc Helleniſtæ ac Chaldæus; quos ſecutus & interpres vetus more eodem penè reddidit; *plangendi* enim verbo uſus eſt: unde hæc, ut arbitror, perſuaſio de morte. Quòd ſi autem vel ut agerent cum ea, vel ut ſolarentur eam, miſſas ac veniſſe, & quidem aliquot poſt votum annis, conſtat ac dicuntur, nè vixiſſe quidem dubitari poteſt: quis enim mortuos ſolatur aut cum iis loquitur? Sed & annuatim, ut in virgine, feciſſe id dicuntur; ad mortem ejus uſque ſcilicet. Et quàm multa hîc abſurda! Quæ enim cauſa cur vir talis, quem à fide ac pietate celebrat Apoſtolus, vel ſic voveret, vel ut votum hoc perſolveret? An quia ſolus ignoravit, hoſtias humanas exſecrari Deum? An quia ſolus, quænam eſſent quæ offerri poſſent ac idonea in holocauſtum eſſent, ignorabat? credo, quòd & ſolus inter cæteros, redemtionis, vel ex Lege, ad manum eſſe beneficium, neſciret. Solus autem quomodo non illud ſaltem legerat, *Pro maſculo à filio viginti annorum uſque ad filium ſexaginta annorum, erit æſtimatio tua quinquaginta ſiclorum argenteorum ſecundùm ſiclum ſanctuarii. Quòd ſi fœmina fuerit, erit æſtimatio triginta ſiclorum. Si autem à filio quinque annorum uſque ad filium viginti annorum, erit æſtimatio tua pro maſculo viginti ſiclorum, pro fœmina verò decem ſiclorum*, Lev. 27 3, 4, 5? Quantò igitur hîc circumſpectè magis Hebræorum Magiſtri, qui & votum de virginitate accipiunt, ut Domini ſic eſſet: Ideóque in ſolo loco ac ſeorſum habitam fuiſſe volunt; ubi virgines quatriduum quotannis virginem accederent ac ſolarentur: quòd exiſtimarent, credo, inter cætera, τὸ תנא hîc de *luctu* accipi vix poſſe; quanquam לאלאה, ut Thargumiſtæ θρηνεῖν ibi reddidiſſent Helleniſtæ. Unde ea, de qua egimus, opinio: Quæ Joſephum quoque in partes vulgi, ut veriſimile, perduxit: *Promiſiſſe* enim, *quicquid primò occurreret*, ἱερουργήσειν, *ſacrificaturum ſe*, diſertè notat; qui & θυσιάζειν dixit: Αὐτὸς γὰρ, inquit, εὐξάμενος νίκην, καὶ θυσίαν ὑποχείριον, ἂν ζῶν εἰς τὰ οἰκεῖα ὑποστρέψῃ, καὶ πᾶν ὅ, τι καὶ πρῶτον αὐτῷ σωπυ-

χήσει

χλεν ἱερυργήσειν, *Ipſum victoriam cum voto optaſſe, ac ſacrificaturum ſe, ſi vivus ac ſuperſtes ad ſua rediiſſet, primúmque quod obvium eſſet, ſacrorum ritu oblaturum, promiſiſſe*, ait. deinde autem addit, κατιερῶσαι αὐτὸν τῷ Θεῷ: quod, *conſecraſſe Deo*, dicas. tandem verò, ὅτι ὁλοκαύτωσιν τὴν παῖδα, *in holocauſtum obtuliſſe virginem*, concludit. Quaſi idem θυσιάζειν, ἱερυργεῖν, καθιερᾶν, & ὁλοκαυτοῦν eſſet: Nam καθιερῶσαι, *conſecraſſe eam*, & Scriptura & nos dicimus; cùm cætera non admittamus. Addítque, ὅτι ὅτι νόμιμον ὅτι κεχαρισμένον Θεῷ θυσίαν ἐπετέλεσεν, *nec legitimam nec gratam obtuliſſe Deo victimam*; qualis Molocho magis nempe aut Saturno quàm Iſraelis conveniſſet Deo. Ergò durus hac in parte pater, ergò exlex, multò autem minùs commendatione tantâ dignus quanta illi ab Apoſtolo tribuitur; à quo, ut exemplum fidei, cùm maximis heroibus conjungitur. Qualem nos fuiſſe exiſtimamus: qui cùm unicam haberet, Deo eam Iſraelis ac virginitatem ejus, abdicatâ ac abjectâ omni prolis ſpe ac exſpectatione, conſecravit. Idem autor noſter capite eodem de calamitate ac ſuppliciis piorum cùm agit, inter cætera, Ἐλιθάδησαν, inquit, ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον. Ubi ingenioſè, ut videtur, recentior interpres, quia non ſatìs rectè hæc cohærere judicabat, ἐπυρώθησαν emendabat. Qualem nos conatum ut laudamus, ità ſemper dandam eſſe operam exiſtimamus nè aut facilè aut non conſultis Helleniſtis quicquam in his emendetur. Conſtat autem, πειρασμὸν, πειράζειν, & πειράζεσθαι de calamitate quavis abſolutè ab iis uſurpari: quod nemo in eorum ſcriptis cum judicio verſatus ignorare poteſt. Niſi quis diſtinguere ſic malit, ut ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας ſimul conjungatur, ac deinde ἀπέθανον ſequatur: hoc nimirum modo, ἐπράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας, ἀπέθανον. ut gladiis minacibus tentatos à tyrannis, qui conſtantes eſſent autem, ideo ſublatos dicat. Exemplo ſit Antiochus tyrannus, à quo ſoli qui à Lege non deficerent ſic mactabantur; qui ἐν φόνῳ ἐπειράσθησαν μαχαίρας, atque ità demum, ſi non deficerent, ἀπέθανον, *ſublati ſunt*: ut, objecto primùm gladii mucrone ac cæde, interemtos dicat. Quanquam ſanè eâdem linguâ πειράζειν ἐν φόνῳ μαχαίρας idem ſit ſimpliciter quod ἀναιρεῖν μαχαίρᾳ, aut ἐν μαχαίρᾳ, ut loquuntur illi. Quibus & πεῖρα θανάτου, mors ipſa: ut cùm autor Sapientiæ Salomonis, c. 18. v. 20. Ἥψατο γὰρ καὶ ποτὲ δικαίων καὶ πεῖρα θανάτου, καὶ ὄχλου ἐν ἐρήμῳ ἐγένετο πλήθους. Ac ſic Helleniſticè, ἐπειράσθησαν ἐν φόνῳ μαχαίρας, de iis qui gladio ſublati dicatur. Fortè & ità Apocalypſeos locutus autor, cùm dixit, Ἰδοὺ, μέλλει βαλεῖν ὁ διάβολος εἰς φυλακὴν, ἵνα πειρασθῆτε, cap. 2. v. 10. quanquam ſciam & aliter accipi id poſſe. Eodem capite cùm pii, & qui paſſi ſunt pro Domino, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι dicuntur, quemadmodum de cæteris quæ iis tribuuntur conſtat, ità quomodo & quare ὑστερούμενοι dicantur cogitandum erat. Quod, *deſerti* ac *deſtituti*, Eraſmus, & qui ſecutus eſt interpres, dixit. A quibus autem deſtituti? Non à Deo certè, qui talibus non deeſt, & in quo triumphant. Atqui חסר Helleniſtis, ὑστερούμενος, *qui eget*, ſive *pauper eſt*: ut in illo Deut. 15. 7, 8. *Si fuerit apud te egenus de fratribus tuis*, &c. *mutuando mutuabis ei ad ſufficientiam uſquè quò indiguerit*, אשר יחסר לו, quod, καθότου ὑστερεῖται, Helleniſtæ: qui manifeſtè ὀπιδεὴς & ὑστερεῖς conjunxerunt; Ἐὰν δέ γένηται ἐν σοὶ ἐν δεὴς ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, &c. δάνειον δανιεῖς αὐτῷ ὅσου ἂν ἐπιδέηται καθ' ὅσον ὑστερῆ). Ὑστερούμενος igitur, qui אביון aliàs, qui ἐνδεὴς iiſdem dicitur; *pauper* ac *egenus*, nempe; qui *cum Chriſto* tamen *dives*, inquit B. Hieronymus: *cujus cùm aurum pariter & argentum eſſet, ſacram in corpore ſuo*, hoc eſt, præeundo, *dedicavit paupertatem*, inquit B. Bernardus. *Egentes*, Vetus dixit. Nos autem quid ὑστέρημα illud eſſet è quo Sancta illa vidua promſit quod dedit, quæ Lucæ 21. 4. ἐκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς donaſſe dicitur, ſuprà, niſi fallor, diximus. Neq; aliter eodem paſſim uſi iidem Helleniſtæ; quibus ὑστέρημα, חסרון, ſeu *defectus*: Ità Judicum 19. 19. alter qui nihil deeſſe in via ſibi dixit, tandem addit, ὑστέρημά μοι παντὸς πράγματος, cui reſpondet alter, πᾶν τὸ ὑστέρημά σε ἐπ' ἐμοὶ, *omnia penuria tua ſuper me ſit*, ſive *curæ mihi erit*. Ità Regius Propheta, ὅτι οὐκ ἔστιν ὑστέρημα τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον (quod ibi מחסור (אין) Pſal. 34. 9. pronunciat: quem locum eo quoq; quem jam dixi loco adduxiſſe memini. Poſt hæc autem verba, ὑστερούμενοι, θλι-

κόμμοι, καινοκόμμοι, novus, ut loquuntur nunc, verſus ſequitur: Qui & an diſtinctus
v. 38. rectè, cogitandum fuerat: cùm illa, Ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος, παρεξάπτωσι cum cæ-
v. 39. teris conjungi potiùs debere videantur, quàm ut ab iis verſus inchoetur. Sequitur, Καὶ
ὅτι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν. Ubi novi
qui exiſtimarent μαρτύειον & μαρτυρίαν uſu dici Helleniſtico; μαρτύειον enim, διδαχὴ,
doctrina, ut & μαρτυρία: ut ità μαρτυρηθέντες διὰ πίστεως idem ſit quod διδαχθέντες: quâ
voce & aliàs utuntur hi ſcriptores: Ac ſi *inſtructos per fidem* aut *doctrinam*, vel *inſti-
tutionem per fidem conſecutos*, dicas. Vide quæ de voce hac alibi notamus. Mihi ſatis ſit,
ſi dicam, *teſtimonium ex eo conſecutos eſſe aut adeptos*, neque hoc rejiciam: ut cùm ſu- 10
prà dicitur, ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Et ità Enoch, ὅτι εὐηρέ-
στησε τῷ Θεῷ, μεμαρτύρηται, *de pietate ejus teſtimonium Scriptura exhibet*. Ità enim de
eo loquuntur Helleniſtæ, qui non ſemel eodem loco, *ambulaſſe cùm Deo dicitur*.

Cap. VIII.

Locus, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα. *& quis* ὄγκος *de quo agit.* Ὄγκος φρονήματος. *Lo-
cus*, καὶ τὸν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. *&* εὐπερίστατος ἁμαρτία *quæ.* Περίσσεως *in luctu
ac curſu. Locus*, Οὐκ ἔστιν γὰρ τὸ διαστελλόμενον. τὸ διαστελλόμενον *quid.* Διασολὴ
Helleniſtis. διασολὴ τοῦ μὴ πιεῖν. *Locus*, Καὶ, ὅτῳ φοβερὸν ὦν τὸ φανταζόμενον, *&
an ex apocrypho deſumtus.* Εἰπεῖν δ' λέγειν, *quomodo nonnunquam uſurpata Hel-* 20
leniſtis. Locus, Τίμιος ὁ γάμος. *Locus*, Ἰησοῦς χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός. τὸ,
χθὲς καὶ σήμερον. *Antiqui Theologi interpretatio. Locus*, Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέ-
ναις μὴ περιφέρεσθε. περιφορὰ *quid.* περιφέρεται, πλανᾶται, ἀπατᾶται. περιφέρεται. *Locus*,
Διὸ καὶ Ἰησοῦς ἔξω τῆς πύλης ἔπαθεν. ἔξω τῆς παρεμβολῆς. *Locus*, Γινώσκετε τὸν
ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον. *Quis Timotheus ille, atque ex eo hanc ab Athanaſio
aſſcribi Paulo ac vindicari Epiſtolam.*

Cap. 12. Duodecimi capitis initium tale eſt, Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον
v. 1. ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, &c. Ubi Vetus illud, ὄγκον ἀποθέ-
μενοι πάντα, *deponentes omne pondus*; Eraſmus, *depoſito onere omni*; Recentior, *abje-* 30
cto omni pondere. haud dubiò quia, τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα, ſequitur:
cùm tamen &, δι' ὑπομονῆς, addatur; quo non tam celeritas quàm continuatio exprimi-
tur ac mora. Videndum ergò an non aliud voluerit: Arrogantiam nempe & opinio-
nem de ſe omnem, quo nihil magìs proficienti vel in curſu promoventi, de quo agitur hìc,
obſtat, deponendam. Quis eſt autem curſus ille? In quo ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλή-
σεως, ut 3. ad Philippenſes v. 14. loquitur Apoſtolus, currentes contendunt: quibus ni-
hil magìs obſtat quàm perſuaſio; nihil magìs obſtat quàm quòd eò perveniſſe ſe exiſti-
mant quò nondum pervenerunt: Quod nè fiat, eo quo jam dixi loco graviſſimè hortatur: qui imprimis id fuiſſe ſibi ſemper curæ ait, nè ad metam perveniſſe ſe exiſtimaret; 40
contrà autem ſemper operam dediſſe, ut eorum quæ à tergo oblitus, in curſu ſemper pro-
moveret, dum ad ſcopum ſive metam perveniret. Quid ſi igitur hìc ὄγκος, ὄγκος ſit
φρόνημα, ſeu *arrogantia* ac *faſtus*, id quod vulgò θύμωμα καὶ ὑπερηφανία dicitur? He-
ſychius, Ὄγκος, θύμωμα, ὑπερηφανία. Gloſſæ Stephani, Ὄγκος, *tumor*. Ὀγκῶμαι,
turgeo. Neque quicquam uſitatius quàm ut abſolutè uſurpetur; ut cùm Plutarchus,
ὄγκου καὶ φρονήματος γέμοντας, *tumore & opinione de ſe plenos*, percipiendis diſciplinis
eſſe inutiles, docet: à quo & ità affectus modò μεγὰς ὄγκος, modò περιτεθῆναι αὐτῷ ὄγ-
κον dicitur. Et certè ut ὄγκος omnis (qualis gravitas quæcunque ac impedimenta
omnia) currentibus imprimis ac luctantibus obſtare ſolet; ità ubi de progreſſu agitur,
perſuaſio, quæ voce hâc continetur, grave impedimentum ac moleſtum. Sequitur au-
Ibid. tem, καὶ τὸν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν. Quod an ſatìs aſſecuti ſint interpretes, videndum. 50
Recentior, *peccatum ad nos circumcingendos proclive*; Eraſmus, *tenaciter inhæ-
rens peccatum*; Vetus, *& circumſtans nos peccatum*. Quid ſi autem aliud hìc εὐπερί-

στατον

ςατον quàm arbitrantur? Πτεῖσμος illius quidem certè qui in lucta alterum circumvenit. Glossator Stephani, Πτεῖσμος, *circumventio.* quæ & in cursu locum habet: Exemplo sit Maronis ille Nisus, qui cùm loco primus esset, lapsus, Salio cursu ac velocitate proximo, in gratiam Euryali, qui tertius, κὴ πτεῖσμον corpus inter surgendum opposuit, atque ità in terram prostravit. Ἐυπτείστης igitur, qui in lucta alterum aut cursu facilè circumvenit: Ut si ἐυπτείστον dicas vinum, de quo Plautus,

Magnum hoc vitium vino est:
Pedes captat primùm, luctator dolosus est.

Dolosus, ἐυπτείστης. Atque ità πρὸ, ἐυπρίστατον, cùm de peccato dicitur, τὸ, ἐυόλισθον, quod ejus est qui facilè prolabitur, respondet: ut cùm eleganter Basilius Macedo Imperator, Adhortat. ad Leonem Philosophum filium dixit, Ἡ γὰρ φύσις ἡμῶν ἐυόλισθόν τι χρῆμα, κὴ πρὸς τὸ πταίειν ἐυκατάφορον, *Natura nostra lapsui proclivis,* aut *facillimè cadit.* Et quid sit πτεῖσμος, jam dixi. Eodem capite cùm legitur, Οὐκ ἔστεργον γὰρ τὸ διαστελλόμενον, Καὶ θηλον θίγη τὸ ὄρος, λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται, quæri, nec sine causa, potest, cur edictum Domini de non tangendo monte non tulisse dicat populum, cùm è loci quem nunc respicit contextu, non tam edictum quàm præsentiam illius non tulisse videatur populus: qui ut sibi loqueretur Moses petiisse dicitur; nè interiret nempe monentem si tangeret, quod & edictum minabatur. An igitur hoc voluit, Quæcunque dixit Dominus, dixisse Mosi, ut ex eo intelligerent quæ nec audirent nec audire possent ipsi? inter quæ, edictum hoc de non tangendo monte. Si enim vellet, non tulisse majestatem ejus populum qui Legem ferret, aliter efferri potuisse hoc videtur. Græci notant, ὅτι οὐκ ἔστεργον τὸ διαστελλόμενον, οὗ τὸ ἐντελλόμενον, κὴ λαλούμενον· κὴ γὰρ εἶπεν Μωϋσῆ, Λάλησον ἡμῖν σὺ, κὴ μὴ λαλείτω ἡμῖν ὁ Θεός. Fieri autem potest, ut vis tota atque efficacia ἐν τῷ, διαστελλόμενον, sit posita; neque tam λαλεῖν vel ἐντέλλεσθαι, *loqui* aut *jubere,* ut illi volunt, sit τὸ, διαστέλλειν, quàm *præcisè ac strictiùs cavere:* ut, tam strictum ac severum non tulisse mandatum, dicat. Quam sententiam confirmat, quòd cùm Exodi 19. 13. ἐάν τε κτηνῶδες, ἐάν τε ἄνθρωπος, legatur, nihil hîc præter θηλον dixit; cùm τὸ בהמה θηλον dènotet & κτηνῶδες. Horrebant ergò, cùm tam strictum illud cogitarent mandatum, ut nè quidem destitutum ratione animal exciperetur. Hîc autem τὸ μὴ πιεῖν διαστολὴ, *non faciendi mandatum:* quæ strictissima gravissimáque esse solent: Quanquam & διαστολὴ non rarò quod præcipitur, Hellenistis, ut cùm νόμος διαστολὴ, חקת התורה, Num. 19. 2. dicitur; ubi, Αὕτη ἡ διαστολὴ τοῦ νόμου. à quibus verbis septima libri ejus sectio, quæ ibi incipit, Διαστολὴ seu חקת dicitur Judæis. Sequitur, Καὶ, ὅτω φοβερὸν ἦν τὸ φαντάζομενον, Μωσῆς εἶπεν, Ἔκφοβός εἰμι κὴ ἔνδομος. non tam quòd Moses hoc dixisse verbis totidem legatur, quàm quòd ἐξ ἀνολκηδίας id colligitur; plenum nempe metûs ac terroris fuisse: Dicitur enim Exodi 19. 19. Ἐγένοντο δὴ φωναὶ τῆς σάλπιγγος περιφαίνουσα ἰσχυρότερα σφόδρα. Μωϋσῆς ἐλάλει, ὁ δὲ Θεὸς ἀποκρίνατο αὐτῷ φωνῇ. In Hebræo, וחזק מאוד, & *invalescebat* [*tubæ sonitus*] *valde.* fortè &, *præ illo*; *Mosè* scilicet, ut aliàs loquuntur Hellenistæ; qui, ἐκφόβος κὴ ἔνδομος, dicerent: quod est ac si, ἔκφοβον κὴ ἔνδομον, *trepidum ac metûs plenum,* à majestate illa Mosen factum, dicas. Errant igitur qui ex apocrypho desumtum hoc volunt. Sed & notum quomodo τὸ, εἶπε, κὴ τὸ, ἐλέγλο, accipiatur Hellenistis, cùm τὸ, *in corde,* intelligunt. Capite sequenti cùm lego, Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, non possum quin de Salviano cogitem, qui lib. De gubernat. 5. *Quid agis, stulta persuasio! peccata inter dixit* Cap. 13. v. 4. *Deus, non matrimonia.* Aliquantò pòst cùm legitur, Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς κὴ σήμερον ὁ αὐτὸς, κὴ εἰς τοὺς αἰῶνας, non video quid aliud τὸ, χθὲς κὴ σήμερον, κὴ τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας, nisi unum idémque, hoc est, Eundem Christum, qui semper idem sit, quique est ac fuit semper, hîc designet. Quare ut Arianos, qui in voce σήμερον nugantur, prætermittam, quid antiquus apud Photium jam olim voluit Theologus, cùm scriberet, τὸ, χθὲς κὴ σήμερον, ad humanam, τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας, ad Divinam referendum naturam? Ἰησοῦς, inquit, Χριστὸς χθὲς κὴ σήμερον ὁ αὐτὸς, κὴ εἰς τοὺς αἰῶνας. διὰ μὲ τοῦ, χθὲς κὴ σήμερον, ἀνθρωπον τὸν αὐτὸν ὁμολογῶν· διὰ δὲ τὸ, εἰς τοὺς αἰῶνας, τὸν αὐτὸν ἀναμφιλόγως Θεόν. Quasi

non & σήμερον nonnunquam ſit æternitatis ſymbolum; in qua viciſſitudo ſit dierum nulla, ſed ut *hodie*, perpetuum ſit pariter ac præſens, ſine ullo aut principio aut fine. Adde, quòd εἰς τοὺς αἰῶνας additur. Nec malè autem Eccleſiæ os, qui, Ἐνταῦθα, χθὲς, τὸν παρελθόντα παίτα λέγει χρόνον· τὸ, σήμερον, τὸν ἐνεστῶτα· ὁ αἰὼν, τὸ ἄπειρον καὶ λῆξιν οὐκ ἔχον. ὃ δὴ λέγει τοιοῦτόν ὅτιν, Ἀρχιερέα οὐκ ἔσχατε, ἀλλ' οὐκ ἀρχιερέα λήξοντα· ἀεὶ γὰρ ὁ αὐτός ὅτιν, *Hîc* heri, *omne præteritum*; hodie, *præſens notat tempus*; ſeculum *verò, infinitum & quod non definit. Hoc autem dicit, Maximum audiviſtis Pontificem, ſed qui non*
v. 9. *deſinit: Semper enim idem eſt.* Sequitur, Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ παραφέρεσθε. Helleniſtis porrò, παραφέρειν idem quod ἀπατᾶν, *fallere* ac *circumvenire*: ut cùm Eccleſiaſtæ 7. 8. Ὅτι ἡ συκοφαντία παραφέρει σοφὸν, *ſapientem decipit*. Sed & *fraus*, φενακισμὸς, quæ *ſapientiæ* opponitur. Adde, quòd cùm addit, καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιοῦσθαι τὴν καρδίαν, ipſam verbi originem ſeu χυριολογίαν alluſit. qui enim παραφέρεται, movetur. Ergò παραφέρεσθαι, πλανᾶσθαι, ἀπατᾶσθαι. Doctiſſimus interpretum Heſychius, Περιφορὰ, κύκλου κίνησις, *motus in orbem*. item, Περιφορᾶς, φενακισμοῦ, πλάνης. Neque, παραφορὰ tantùm, quod & ſæpe in Helleniſticis occurrit ſcriptis, ſed & περιφέρεια eodem ſenſu uſur-
v. 13. patur: ut Eccleſiaſtæ 8. 13. περιφέρεια πυρά. Eodem capite cùm legitur, Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε, illud, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε, eleganter, *extra civitatem crucifixus eſt*, Tertullianus reddidit. Neque aliud fortaſſe voluit cùm ἔξω τῆς παρεμβολῆς præceſſit: quo non conventus modò populi, ſed & loca quæ conventu ac concurſu celebrantur, ut civitates publicæque earum viæ, Helleni-
ſtis dicuntur: Quare & *caſtrorum* voce cum interpretibus hîc abſtinuerim. In concluſi-
v. 23. one ejuſdem Epiſtolæ cùm legitur, Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, quæritur quis ille ſit Timotheus. Idem, ſi antiquis credimus, cujus paſſim meminit Apoſtolus. Unde & hoc loco, ut Epiſtolam hanc Paulo vendicarent, nonnulli olim uſi: Inter quos Athanaſius Dialogo De Trinitate; ubi cùm Anomæus, qui introducitur, dixiſſet, ὅτι ἐκκλησιάζεται (ità enim loquitur) hoc eſt, *in Canonem admittitur* aut *ab Eccleſia agnoſcitur* (Epiſtola hæc ſcilicet), reſpondet Orthodoxus, Ὅτι ἡ αὐτὴ ὅτιν ἡ ἐπιστολὴ, φανερόν ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἐπιστολῆς· μέμνηται γὰρ καὶ Τιμοθέου, λέγων, Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον· μεθ' ὃν ἐὰν τάχιον ἔρχηται, ὄψομαι ὑμᾶς, *Ejus eſſe Epiſtolam, planum vel è fine Epiſtolæ: ut qui Timothei in ea meminerit, cùm ait,* SCITOTE FRATREM TIMOTHEUM SOLUTUM ESSE: CUM QUO, SI CELERIUS VENERIT, VOS VISAM. Neque fruſtrà argumentum hoc urgetur, cùm de eo agi certè videatur cujus nomen in Epiſtolis quibuſdam cum Apoſtoli (haud ſecùs ac ſi ab utroque, aut nomine utriuſque, ſcriptæ eſſent) ſæpius præmittitur. Ut in altera quam ſcripſit ad Corinthios, Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς, τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ. Ad Philippenſes item, Παῦλος καὶ Τιμόθεος δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῖς οὖσιν ἐν Φιλίπποις. Quod in non paucis, & ex inſtituto, ab eo factum; in quibus ἑαυτῷ σωεπιχάρᾳ aut, ut loquitur Chryſoſtomus, σωπαίζει, ut alii, σωάπτει τὸν Τιμόθεον. Cui in quibuſdam etiam Silvanum adjunxit; Παῦλος καὶ Σιλουανὸς καὶ Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων. quod in utraque factum quam ad gentem eandem ſcripſit. Quem & uſitato more ἀδελφὸν hîc dixit: Ut hoc propemodum ſit tale ac ſi ſuum nobiliſſimæ Epiſtolæ, aut utriuſque, præmiſiſſet nomen. Quod ut ab alio fieri potuiſſe quidam fortè dicent, ità ut hîc fucus in θεόπνευστον καὶ θεοφόρητον autorem cadat (qualem hunc exiſtimamus, credimus) haud facilè equidem admittam. Qui nec de cæteris, de quibus dubitarunt quidam, Novi Fœderis quos hactenus Eccleſia admittit libris illud quod de aliis quibuſdam dixit Amphilochius hîc dicam,

Ἐν ἅπασι βίβλοις ἀσφαλὲς
Ἡ σεμνὸν ὄνομα τῆς γραφῆς κατηυγάν.

In quo judicio aut potiùs confeſsione deſino; atque ad Catholicas hinc pergo.

Capita

Capita Epiſtolæ Jacobi.

α'. Εει ὑπομονῆς καὶ πίστεως ἀδιακρίτω, καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης πρὸς πλουσίους. ἐν ᾧ, περὶ τῆ ἐν ἡμῖν πυρώσεως, καὶ τῆ ἐξ αὐτῆς παθῶν· ὅτι ὁ θεὸς θεῦ τὸ αἴτιον. εἴ τι γὰρ ἀγαθὸν ἡμῖν, παρ' αὐτοῦ.

β'. Περὶ προσοπολη καὶ ἀγνείας, καὶ πραξεως ἀγαθῆς μεταδοτικῆς ὅτι μακροθυμῶ. καὶ περὶ ὑπομονῆς καὶ συμμαρτίας λόγω.

γ'. Περὶ τῆ πρὸς ἕκαστον ἀγάπης ἀπροσωπολήπτε, καὶ τῆ νόμου.

δ'. Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως μόνον, ἀλλα καὶ ἐξ ἔργων, καὶ οὐκ ἐκ πατέρα ἰδικῶς, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν ἅμα δικαιῦται ὁ ἄνθρωπος.

ε'. Ὅτι ἡ προφητὶς καὶ ἄτακ[τος] γλῶσσα θανατοῖ τὸν κοσμικὸν· ἧς κρατεῖν ἀνάγκη εἰς ὑφημίαν καὶ δόξαν τῦ θεῦ. ἐν ᾧ, περὶ ἀναστροφῆς ἀγαθῆς καὶ ἁμάρτ προὶς ἀλλήλους, καὶ φιλοδοξίας τῆ ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ. ἐν ᾧ, περὶ θείας σοφίας. ὅτι ἐκ ραδιμίας καὶ φιλησδονίας ἔρις καὶ ἀκαταστασία, καὶ ἡ πρὸς θεὸν ἔχθρα γίνεται. περὶ μετανοίας πρὸς σωτηρίαν, καὶ περὶ τῦ μὴ κρίνειν τὸν πλησίον.

ε'. Ὅτι οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἀλλ' ἐν τῷ θεῷ τὰ διαβήματα ἀνδρὸς κατευθύνῃ. ἐν ᾧ, περὶ πλεονεξίας πλουσίων, καὶ τῆ ἐν κόσμῳ τρυφῆς αὐτῶν, καὶ περὶ δικαιοκρισίας θεοῦ. περὶ μακροθυμίας, καὶ ὑπομονῆς παθημάτων, καὶ περὶ ἀληθείας. Φαινέσεις ἰδικὰ ἐκδοχῳ προσήκουσα μὴ πίστεως. ὅτι διαφορητέον τῆ τῦ πλησίον σωτηρία.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN EPISTOLAM JACOBI;
Sive,
Liber decimus ſeptimus.

CAP. I.

De Epiſtolis Catholicis; neque eodem ordine ab omnibus diſpoſitas. Athanaſii ſententia. Non omnes eodem loco à quibuſdam habitas. De Inſcriptione Epiſtolæ. Autor, ἀδελφόθεος, *&* Κυρίου ἀδελφός, *antiquis dictus. Epiſtolæ* Καθολικαὶ καὶ Ἐγκύκλιοι. *Locus,* Ἡ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω. Τέλειος, *& quomodo nonnunquam uſurpetur.* Τὸ שלם *quot modis interpretentur Helleniſtæ.* Τέλειον πρόσωπον. *Quemadmodum* τὸ ὅλον καὶ πλήρωμα *& τὸ* καὶ σκοπὸν διώκοντα *alibi, ita* τὸ τέλειον *& τὸ* πρόσωπον *nonnunquam conjungi: quod Epicteti ac Simplicii exemplis probatur.* Ἔργον τέλειον· Ἐργασία τελεία. Τέλειοι *nonnunquam qui* τελεσιουργοὶ *vulgò &* τελεσιχοὶ *dicuntur: De quibus phyſiognomi quid tradant.* Μακρὰ βαίνειν, μικρὰ βαίνειν, *& quibus tribuantur.* Ἀπρόσκοποι. Τελεία Ἐγκατάλειψις. Δρόσος. Τῇ ὑπομονῇ ἔργον tribui τέλειον, *& quomodo. Locus,* Μὴ γὰρ ὀιέσθω ὁ ἄνθρωπος ὁκεῖνος. Μὴ οἰέσθω, *quomodò dictum.* Οἴησις, *falſa de ſe opinio.* Καυχώμενοι *Eccleſiaſticis ſcriptoribus qui dicantur.* καυχήμενος· καταφρονητικὸς· καυχώμενος, *præſumens, contumax, jactans ſui, Cypriano.* Καυχώμενος, ὁ ὑπερορῶν. *Locus,* Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. Διακρίνεσθαι. Οἱ διακεινόμενοι καὶ οἱ πτεύοντες. Δίψυχος *quis.* Διψυχία, ἀπορία. Μεριμνίζειν, *Alternare.* Δίψυχος, *nunc huc nunc illuc animo inclinans. Locus,* Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὑψει αὐτοῦ. *Peculiaris Hieronymi interpretatio.* ταπεινὸς ὑπὸ τὴν ἐφορίαν, *Gregorio. Locus,* ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείρασός ὅτι κακῶν, Deus intentator malorum eſt. Ἀπείρατος, *Intemptatilis. Locus,* Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ὅτι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων. Πατὴρ φώτων *eo loco quomodo dicatur Deus.* אורים, φώτων: *Quod & ἀλήθειαν ſive Veritatem ac Doctrinam interpretatos Helleniſtas. Omnis Divinæ veritatis ac voluntatis cognitio antiquis in priſco Fœdere unde petiſolita. Locus,* Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ οὐ κατεργάζεται. *ejus interpretatio. Ira in Sacris literis duplex.* Δικαιοσύνην κατεργάζεσθαι. Δικαιοσύνη Θεοῦ. *Locus,* δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον. Ὁ ἔμφυτος λόγος *quis: Inſitus, Inſiticius: Nec eadem. Aliud* ἔμφυτον, *aliud* ἐμφυτούμενον. Τὰ ἐμφυτευόμενα, ἐνοφθαλμιζόμενα, ἐμβαλλόμενα, ἐμφυλλιζόμενα *quæ dicantur: & an eadem* ἔμφυτα. *Emphyteuta.* Ἔμφυτον, *Inſitum, Ingenitum, Innatum.* Ἔμφυτος κακία. Ἔμφυτος λόγος *quâ mente dicatur.* Ἔμφυτον, *quod Ingenuum Latinus, nativum, nec fucatum.* Λόγος ἀληθινὸς, ἀληθὴς, ἔμψυχος. Λόγος ἔμφυτος *Arii. Locus,* ὅτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως. Τῶν εἰκόνα καὶ τὸ ἀρχέτυπον *eleganter nonnunquam opponi, & ubi. Nyſſeni locus.*

ANTE librum Novi Fœderis, è quorundam diviſione, ſextum favente Deo nunc pervenimus: cùm nec eundem omnes Epiſtolis quas vulgò Catholicas dixere aſſignarint locum: Quas & Paulinis inter cæteros B. Athanaſius præmittit: à quo libris octo Fœdus includitur Novum, hoc modo; ΒΙΒΛΙΟΝ α', ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΤΘΑΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ· β', ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ· γ', ΤΟ ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ· δ', ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ· ε', ΠΡΑΞΙΣ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ· ς', ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΑΙ· ζ'. ΤΟΥ-

ζ. ΤΟΥΤΩΝ ΠΡΩΤΗ ΙΑΚΩΒΟΥ, *Liber*, inquit, *ſextus, Epiſtolæ Catholicæ ſeptem: quarum prima Jacobi*; ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΤΡΟΥ, ΤΡΙΤΗ ΠΑΛΙΝ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΠΕΤΡΟΥ, ΤΕΤΑΡΤΗ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΠΕΜΠΤΗ ΠΑΛΙΝ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΕΚΤΗ ΠΑΛΙΝ ΚΑΙ ΑΥΤΗ ΙΩΑΝΝΟΥ. ΕΒΔΟΜΗ ΙΟΥΔΑ. quos libros, ſeu libellos, ſeptimus ſequitur; ΑΠΟΚΑΛΥΨΙΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, nimirum. Idem & Epiſtolas quas dixi eaſdem eodémque quo nunc ordine diſponit; quod & è ſingularum quæ ab eo exprimuntur alibi initiis ignorari non poteſt: Prudentiùs ſanè quàm illi qui tres ità ſtatuunt ut cæterarum in dubium autoritatem vocent: de quibus Amphilochius Iconii Epiſcopus, Nazianzeno ac Baſilio coævus, qui Epiſtolâ De inſtituendis rectè ſtudiis ad Seleucum,

καθολικῶν ὀλιγοστολῶν

Τινὲς μὲν ἑπτά φασιν, οἱ δὲ τρεῖς μίαν καὶ
Χεῖναι δ' ἀγαθὸς πιὼ Ἰακώβου μίαν,
Μίαν δὲ Πέτρου, πιὼ τ' Ἰωάννου μίαν.
Τινὲς δὲ τὰς τρεῖς καὶ πρὸς αὐτοῖς τὰς δύο
Πέτρου δίχα φασὶν, πιὼ Ἰούδα δ' ἐξάδιμον.

ubi diſertè *ſeptem Catholicas ab aliis, tres tantùm ab aliis, admiſſas* notat: *Alios enim unam Jacobi, unam Petri, unam Johannis, alios* (& rectè quidem) *tres Johannis, cum duabus Petri, atque una Judæ, quæ & ordine ſeptima, ut legitimas admiſiſſe.* Jam autem ipſa Epiſtolæ inſcriptio talis, ΙΑΚΩΒΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ. ſimpliciter: cùm eundem eſſe veteres plerique velint quem ἀδελφόθεον ac Κυρίου ἀδελφὸν ipſi dicunt: Gregorius Palama, Certamine mentis & corporis, Εἶτα καὶ γλωττῆλαν, τὸ ἀκατάσχετον κακὸν, τὸν κόσμιον τῆς ἀδελφῆς, καὶ τὸν ἀδελφόθεον Ἰάκωβον. qui locus 3. capite hic legitur. Heſychius Presbyter Antirrheticis, Φησὶ γὰρ ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς, Εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ, &c. qui ejuſdem capitis v. 2. exſtat. Additur Καθολικὴ, quod ἐγκύκλιον interpretantur Scholiaſtæ. De cujuſmodi epiſtolis paſſim Eccleſiaſtici Canonicique ſcriptores: quomodo & à Græcis cum ſequentibus hæc dicitur. Scripta ergò ad Catholicam Eccleſiam: Quo nomine eos *qui in radice ſunt ac manent, & in toto terrarum orbe cum omnibus ſunt*, veteres, atque inter eos Optatus Milevitanus lib. 1. De Donatiſtarum ſchiſmate, intelligunt. Primo autem capite cùm ait, Ἡ δὲ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, deinde autem τέλειον eſſe eum vult qui in bono opere reliqui nihil facit, fieri vix poteſt quin de illo ad Philipp. 3.13,14. cogitet: ubi Apoſtolus, poſtquam ad metam ſe finémque nondum perveniſſe ait, neque minùs ſine ulla intermiſſione ad ſcopum ac ſupernæ præmium vocationis properare dixit, tandem addit, Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο φρονῶμεν. quaſi τέλειος jam eſſet qui vel nondum aſſecutus eſſet quod debebat, aut ſic dici poſſent qui nè quidem cum Apoſtolo conferri hîc poterant. Quod effecit, ut non ibi modò ſed & ſimilibus in locis ad ætatem hoc referrent eruditi: qui *adulti* voce utuntur; *Quotquot itaque adulti ſumus, hoc ſentiamus.* ità autem loqui ſe, *ut Perfecti vox vitetur, quæ de perfectione diſputandi occaſionem præbuit*, alibi notarunt, eámque rationem reddunt. Quaſi non & ad conatum, certúmque ejus gradum, ſive ad τὸ ποσὸν in profectu, ſi cum aliis præſertim conferatur, ſive modum ipſum, id nonnunquam referatur; aut eodem ſemper modo utantur eo Helleniſtæ: qui תם שלם & τὸ nunc ἀληθινὸν, nunc ἀγαθὸν ac δίκαιον, modò τέλειον, ſed & ὁλόκληρον (quo uſus hîc Apoſtolus) interpretantur: adeò ut & pecudes, atque alia quæ Deo non ingrata ſunt, nonnunquam ſic dicantur; ut cùm Exodi 12.5. τέλειον ἄρσεν, ἄρσεν, Moſes dixit. Cæterùm, nè iſtis immoremur, ſatìs ſit, τὸν ὅπου κατειληφότα, *qui nondum aſſecutus eſt quò tendit*, καὶ τὸν ἐπὶ σκοπὸν διώκοντα, Apoſtolo ſic dici. Quid ſi autem etiam Philoſophi, quod cum admiratione obſervatum à me fateor, τὸν τέλειον καὶ τὸν προκόπτοντα, *perfectum ac proficientem adhuc*, jungant, ut Epictetus, cùm dixit, Ἤδη δὲ ἀξίωσον σαυτὸν βίου ὡς τέλειον καὶ προκόπτοντα, *Nunc igitur perfecti ac proficientis aſſume vitam*, atque τὰ τὸν ἀπειληφότα τὸ τέλος, *qui jam finem conſecutus*, καὶ τὸν τέλειον, & *qui jam proficit*, cum Apoſtolo diſtinguant? ut & Simplicius, qui tum de iis qui continuò proficiunt

Cap. 1. v. 4.

ciunt tum qui ad metam jam pervenerunt ità loquitur, Ἤδη οὖν ἀξίωσον, φησὶ, σαυτὸν βίου ὡς τέλειον, οὐχ ὡς τέλ(ε)ον ἀπειληφότα· ἐκεῖνο(ν) γὰρ οὐ δεῖ τούτων περὶ λόγων· ἀλλ' ὡς χρὴ τὸ προκόπτειν τέλειον, πᾶσι δεῖ προκόπτειν, καὶ μηδαμοῦ διακόπτειν τῷ προκοπῇ. ἀλλὰ πᾶν τὸ φαινόμενον καλῶς ἔχειν, νόμον ἡγοῦ τῷ ἐργασίαν αὐτοῦ προτίθεσθαι, *Jam igitur vivendum, inquit, tibi ut perfecto ſtatue, non ut qui perfectionem eſt aſſecutus (talis enim ſermonibus non eget hujusmodi) ſed quaſi ratione progreſſûs jam perfectus ſis, qui nunquam progredi deſiſtas, nunquam progreſſum ſiſtas: quicquid autem pulchrum videbitur tibi, legem id putato quæ præſtari id jubeat atque agi.* Quem alterius Apoſtoli aut utriuſque locum reſpexiſſe dicas; cùm τὸ, τέλειο(ν), & huic ſit & illis, qui agendo nunquam intermittit, & adhuc ſic proficit. Alter ἔργον τέλειον, alter ἐργασίαν τελείαν dixit: quo id quod ſine intermiſſione eſt ſignificatur. Ut ità τέλειον ſit, quod quiſque urget, quiſque præſtat: cui & ὁλόκληρον nonnunquam, ut jam dixi, Helleniſtæ jungunt. Neque multò aliter & τέλειοι, qui τελεσιουργοὶ vulgò & τελεσικοὶ dicuntur. Quales ſunt qui ſemper inſtant ſibi, & ad finem quaſi tendunt: de quibus phyſiognomonici autores. Quos & inter incedendum properare, ſive μακρὸ βαίνειν, dicunt; quaſi ſic ad finem ſemper properent ac ſpectent: Quibus τοῦ ἀπερίσκεπτος, ſive *inefficaces*, opponunt; quos & μικρὸ βαίνειν, ſive *parvo paſſu*, aut *lento, procedere*, aiunt. Adamantius Phyſiognomon, Οἱ μακρὸ βαίνοντες, τελεσικοὶ πάντως περίεργοί(ν) καὶ μεγαλόψυχοι· οἱ μικρὸ βαίνοντες, ἀπραγμονικοί, μικροί, *Qui magnis paſſibus celeriterque incedunt, quicquid ſuſcipiunt perficiunt, ac magnanimi ſunt: qui parvis ac lentè, inefficaces, amari.* etiam *avari*, ſive φειδωλοί, quod additur. Prioris generis Ajax ille Homericus, qui μακρὸ βιβὰς κραδάων δολιχόσκιον ἔγχος inducitur: quem ut τέλειον & τελεσὴν, ità ἐγχεσίην & δράσιν, cum iiſdem rectè dicas; ut & *efficacem* Latinè: Qualem & Herculem fuiſſe volunt; de quo Romanus poeta,

Nec munus humeris efficacis Herculis
Inarſit æſtuoſius.

Quomodo & τῇ ὑπομονῇ, in qua continuandum Chriſtiano, ἔργον τέλειον tribuitur
v. 7. hoc loco. Cùm ſequitur, Μὴ γὰρ οἴεσθω ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὅτι λήψεταί τι παρὰ τοῦ Κυρίου, ità illud, μὴ οἰέσθω, dictum videtur atque ſi, μὴ μάτην οἰέσθω, hîc dicas. Quales quos οἴησις aut falſa de ſe opinio ac nimia invaſit: de qua dicitur, Ὁ ἔχων οἴησιν οὐ δύναται σωθῆναι. Quales & καυσιόμενοι Eccleſiaſtici ſcriptores dicunt: Marcus Eremita, De pœnitentia, Γέγραπται γάρ, Ὁ καυσώμενος καὶ καταφρονητὴς ἀνὴρ, ἁλαζὼν, ὑβρὶν οὐ μὴ παρενέγκῃ. qui locus Habacuci 2. 5. legitur: ubi in Hebræo tamen, וְאַף כִּי הַיַּיִן בּוֹגֵד, *etiam quia prævaricans vinum*, ſive *quia ebrius prævaricatur*; quod καπηλεύμενος vel καπηλεύων eſſet: pro quo καυσιόμενος, è corrupta, ut videtur, ſcriptura, in uſu manſit: Quam inter Latinos tamen Cyprianus ſecutus eſt; qui, quem Helleniſtæ καυσιόμενον, *præſumentem, contumacem*, etiam *jactantem ſui* dixit: *Ille verò qui præſumit*, inquit, *& contumax eſt, vir ſui jactans, nihil omnino perficiet.* E qua lectione Heſychius, Καυσιόμενος, ὁ μετὰ πληροφορίας πιστεύων, ὁ ἐν ὑπολήψει φερόμενος, καὶ ὁ ὑφηγαυλούμενος. Scribe, ὁ μὴ μετὰ πληροφορίας πιστεύων. tali enim cætera conveniunt. Præcedit autem, Αἰτεῖται ἢ ἐν πίστει, μηδὲν διακεκινούμενος. quod plerophoriæ eſt, ad quam Heſychius reſpexit: quemadmodum ὑβρὶς revera hanc excludit; ut & τὸ καυσᾶσθαι, quod interpretatur. Quia autem οἴησιν ac falſam ut plurimùm de ſe opinionem aliorum ſequitur contemtus, idem Heſychius, Καυσιόμενος, ὑπερόπτην. Suidas, Καυσιόμενος, ὀνομάζων ἑαυτὸν μέγαν, καὶ φυσῶν, ὑπερήφανος. quæ καυσιομένου, ſive fruſtrà ὀνομένου, ac inflati ſunt. Malim igitur, *nè perſuadeat ſibi*, quàm, *nè exiſtimet*, aut *æſtimet*, cum veteri interprete.
v. 8. Jam ubi, & eodem quidem capite, legitur, Ἀνὴρ δίψυχος, ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ut rectè ac ſolidè intelligatur quis ſit δίψυχος, vellem quæ præcedunt paulò preſſiùs conſideraſſent eruditi. Monuerat jam autor, ut ſi cui ſapientia deeſſet, non ab alio quàm à Patre ſapientiæ hanc peteret. Quomodo autem? Μηδὲν διακεκινούμενος, inquit: addítque, ὁ γὰρ διακεκινούμενος ἔοικε κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμιζομένῳ καὶ ῥιπιζομένῳ. Ubi non aliter ſanè τὸ διακεκινῆσθαι quàm Matth. 21. 21. accipiendum arbitror; qui τοῦ πιστεύοντας καὶ τοῦ διακρινομένους opponit: ut in eo, Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν, καὶ μὴ διακριθῆτε, *neque dubitetis* aut *fluctuetis animo*. quales qui nunc credunt nunc dubitant.

Et

Et quis illud neſcit, ὅτι ὃς ἂν εἴπῃ τῷ ὄρει τούτῳ, Ἄρθητι, καὶ βληθήτω εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μὴ διακριθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πιστεύσῃ ὅτι ἃ λέγει γίνεται, ἔσται αὐτῷ ὃ ἂν εἴπῃ, *neque in corde ſuo dubitet, ſed credat*, Marci 11. 23. Nec aliter Act. 10. 20. Quod qui intelligit, facilè & quis hìc ſit δίψυχος intelligeat: qui alternat, dico, qui vacillat, qui dubitat, qui nunc in hanc nunc in illam partem animum inclinat: quem hìc Græci Scholiaſtæ ἀνεπήρεικτον, ἀσφαλῆ, τὸν μὴ κακῶς ἀγώμενον καὶ ὀρθοφρούμενον, *qui nuſquam denique hæret aut conſiſtit*, interpretantur; iidem qui & ἀμφίβολον, *ambiguum*, ac *de iis quæ à Deo dari petit ſibi dubitantem*, exponunt. Sed & eruditiſſimus Heſychius Διψυχίαν, ἀπορίαν, *dubitationem*, interpretatur. Quales Græci μαρμηρίζειν, Maro *alternare* dixit;

Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt.

Poeta Græcus, δίχα θυμὸς ὀρώρεται ἔνδα καὶ ἔνδα.
in duas quaſi animus movetur partes.

Quare ut διακριτικὸν, ὄμον, *dubitantem* potiùs quàm *diſceptantem*, ità δίψυχον, *nunc huc nunc illuc animo inclinantem* potiùs quàm *animo duplici*, vitandæ ambiguitatis cauſâ dicam. Tales enim & doloſi, ac plerunq; quidem. *Vir*, ergò inquit Apoſtolus, *qui nunc huc inclinat nunc illuc* (ut dubitantes ſolent) *in omnibus viis ſuis inconſtans eſt*. Recentior interpres, *ut qui ſit vir animo duplici, & inconſtans in omnibus viis ſuis*. Cùm ſequitur, Καυχάσθω δὲ ὁ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ὕψει αὐτοῦ, cogitandum quid ſibi B. Hieronymus voluerit, cùm ad Lamentationes Jeremiæ c. 4. parallelon illi quem interpretatur ibi eſſe vult hunc locum, ubi dicitur, *Gaude & lætare, filia Edom, quæ habitas in terra Huz: Ad te quoque perveniet calix: inebriaberis atq; nudaberis*. Verba ejus ſunt; *Quòd autem dicit, filiam Edom gaudere & lætari eò quòd pervenerit ad eam calix Domini, per ironiam legendum eſt: ut illud in Epiſtola Jacobi Apoſtoli*, GLORIETUR AUTEM FRATER HUMILIS IN EXALTATIONE SUA; DIVES AUTEM, IN HUMILITATE SUA. *ſubauditur enim à ſuperiore*, GLORIETUR. *quod non tamen ad gloriam ſed ad humilitatem ejus & damnationem pertinet. Si jactare ſe vult*, inquit, *humilis, in eo ſe jactet, quòd ſublimitatem ſuam rectè intelligit*. hoc eſt, vel adoptionem, vel quod talibus à Domino promittitur. quales ſunt quos ταπεινὺς ὑπὲρ τὸ ἐγκλεῖον Gregorius dixit. Dives autem, quòd qui talis felix ſit, ſi conditionem & humilitatem ſuam capit: quid fragilius enim eo quo pleriq; ex iis gloriantur? Quæ autem hìc ironia? Non ità multò pòſt quod legitur, ὁ γὰρ Θεὸς ἀπείραστός ἐστι κακῶν, mirificè interpres vetus, *Deus enim intentator malorum eſt*. Quod ſi rectum eſt, & more veterum loquitur, videndum nè intentare mala ſic dicatur Deus: cùm præcedat tamen, Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, Ὅτι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ πειράζομαι. Fortè igitur (ut nonnulla ab antiquis hìc emendantur) ſcriptum fuerat, *Deus enim intentator malorum non eſt*, vel, *Deus enim non intentator malorum eſt*: cùm id quod nunc legitur, *malorum tentamentorum ſuggeſtor non eſt*, alii interpretentur; inter quos Carthuſianus. Sed & ἀπείραστος, *intentabilis*: Pro quo *intemptatilis* Gloſſator vetus Græcolatinus: apud quem, Ἀπείραστος, *intemptatilis*; niſi *intentabilis* legas. fortè ex hoc loco, quem aliter redditum invenit: re enim ipſâ deprehendi, plurimos ex veteri interprete ab autore illo & deſumi & exponi locos. Recentior, *nam Deus tentari malis non poteſt*: cùm, ut dixi, præcedat, *Nemo cùm tentatur, à Deo tentari ſe dicat*. Thomas ad hunc locum, *Deus enim intentator malorum eſt*. Gloſſa, *tentamentorum. Sic enim fit tentatio ab hoſte & carne*. Quomodo quod ſequitur interpretatio ſuperioris erit: ut loci mens ſit, *Nemo cùm tentatur, tentari à Deo ſe dicat: Deus quippe ἀπείραστος & κακῶν, mala non immittit; neminem enim tentat*. ut τὸ, Ἀξ, quod uſitatum ſatis, αἰτιολογικῶς ponatur, ac ſi, πειράζει γὰρ αὐτὸς ἀνθρ, dicat. Si alios ſequimur, mens erit, *Nemo cùm tentatur, tentari à Deo ſe dicat: Deus enim intentabilis eſt malis, neq; quenquam tentat*. Atq; ità in Paraphraſi Eraſmus, qui, *Siquidem ut ipſe naturâ bonus nullis malis ſolicitari poteſt, ità neminem ad mala ſolicitat*. quod & recentiori placuit interpreti. Eodem capite oraculum illud cùm legitur, Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι, καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, vix quiſquam eſt qui non ultro ſe aſſequi quod dicitur exiſtimet: Semper enim verum illud manet, τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; *quid, ô homo, habes quod non*

accepiſſi? 1. Cor. 4. 7. Quanquam autem de ſpiritualibus agi hîc donis conſtat, videndum tamen quomodo πατὴρ φώτων hîc dicatur Deus: de quo aliquid eruditi. Nobis dubitandum vix videtur, quin φώτων hîc אורים ſit; quo *doctrinam* vel *veritatem* Sacri denotant ſcriptores: Ut cùm de Levi in benedictione ſua dixit Moſes, veſtem dediſſe eum Aaroni ſanctam in qua *perfectiones Dei & doctrina.* ubi אורים, ἀληθειαν, interpretati Helleniſtæ ſunt, cùm ad Thummim reſpiciat & Urim; quod, τελειότητα καὶ ἀλήθειαν, *perfectionem* ac *doctrinam* ſive *veritatem*, Helleniſtæ interpretantur. Fortè & ad prius hîc reſpexit, cùm τέλειον δώρημα, ad poſterius, cùm Deum *Patrem* אורים, πατέρα φώτων, dixit: quemadmodum ἀλήθειαν adjunxit cùm dixit, ἀπηχήσειν ὑμᾶς λόγῳ ἀληθείας. Nam τὸ אורים *Urim*, cùm propriè loquuntur, ἅγιοι Helleniſtis: qui in ſacerdotis pectorali; è quo omnis Divinæ veritatis cognitio ac voluntatis cum regibus ac populo communicata fuit: Unde & Saul miſerrimus, cùm id quod ſcire vellet neque per ſomnia neque per Urim neque Prophetas intelligere aut ſcire poſſet, relicto Patre τῶν φώτων, ad tenebrarum patrem, hoc eſt, Diabolum, ſe contulit. Eodem capite quod le-

v. 20. gitur, Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ ἐ κατεργάζεται, locus obſcurior. Neque ignoro eſſe quibus placuit hoc velle Apoſtolum, *Quamdiu regnat in homine ira, locum non habere juſtitiam Dei: quia non niſi mens compoſita auſcultat Deo.* Eruditi interpretes, *Ira enim viri juſtitiam Dei non operatur*, vel *exſequitur*, quod aliis placuit: ut *juſtitia* ſit, id quod præſcribit Deus. Cogitandum tamen an non aliud voluerit Apoſtolus. Duplicem in Sacris, etiam in Novo Fœdere, iram ſtatui, nemo neſcit; Dei nempe, & hominis: De illa Rom. 12. 19. dicitur, ἀλλὰ δότε τόπον τῇ ὀργῇ: de hac, Μὴ δίδητε τόπον τῷ διαβόλῳ, Ephes. 4. 27. præceſſerat autem, Ὀργίζεσθε, καὶ μὴ ἁμαρτάνετε· ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδύτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. Ira Dei ſeu vindicta, quia ſemper juſta, τὸν δικαιοσύνην κατεργάζεται: quod eſt, μόνον κατεργάζεται τὸ δίκαιον, *nihil niſi quod juſtum eſt operatur:* Quod de hominis dici non poteſt; quæ injuſtitiam plerunque operatur; ideóque nihil minùs quàm iræ Divinæ hac in parte eſt ſimilis. Τὸ κατεργάζεσθαι igitur eo ſenſu quo κατεργάζεσθαι κακὸν Paulo, quo τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι Petro. Δικαιοσύνη autem Θεοῦ, vel *Divina*, vel *quam Deus probat.* Cum aliis tamen

v. 21. ſi quis ſentit, judicio fruatur ſuo. Eodem capite & locus ille legitur, Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Quo in loco mira nobis ſemper viſa ſunt quæ de *ſermone inſiticio* adferunt interpretes; præſertim cùm ad locum quem ex Epiſtola priori ad Corinthios adducunt nos remittunt. Certè qui *inſiticium ſermonem* eum qui miniſtrorum inſeritur operâ hîc eſſe voluerunt, non video quomodo ſibi ſatisfecerint, cùm præſertim ipſi, ut interpres vetus & Eraſmus, *inſitum* in aliis editionibus, non *inſiticium*, dixerint. Quid eſt autem ἔμφυτον? Certè τὸ φυσικὸν, certè quod innatum eſt & naturale; quod ἐμπεφυκέναι vulgò dicimus. Quomodo Ἔμφυτον, τὸ ἐν τῇ φύσει, Heſychius; idémque, τὸ ἐκ φύσεως, *quod à natura eſt*, Suidas interpretatur. cui id opponitur quod non naturâ ineſt, ſed quod τὸ φυσικὸν ſeu quod naturale eſt mutat: quod inſitione agricolarum præſtatur. Nemo enim ramum, niſi fallor, τὸν ἐμφυτεύοντα, hoc eſt, *inſiticium*, naturalem eſſe dicat: Neque hoc Apoſtolus exiſtimavit cùm Rom. 11. ramos *inſiticios* & *naturales* opponeret; ubi, *Quòd ſi nonnulli rami defracti ſunt, tu verò oleaſter cùm eſſes, illorum loco es inſitus, atque ità particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es*, &c. Ubi naturales oleæ ramos rectè ἐμφύτους, non naturales ſed inſitos rectè ἐμφυτευθέντας dicas. Quòd enim *inſitum*, ſimul id quod naturale & quod arte inſitum, Romani dicant, linguæ defectus eſt. Ut, autem id quod arte ac præter naturam arbori inſeritur, quod ἐμφυτεύεσθαι, ἐνοφθαλμίζεσθαι, ἐμβάλλεσθαι, ἐμφυλλίζεσθαι, & (quo utitur Apoſtolus) ἐγκεντρίζεσθαι dicitur, ſit ἐμφυόμενον aut ἔμφυτον, quis credat? non magis ſanè quàm in jure emphyteuta, à quo ager, quamdiu merces è conditione ſolvitur, ad dominum non redit, atque ità inſiticius vel cultor vel poſſeſſor quaſi eſt, (quanquam non ignorem quas origines nonnulli adferant Juriſconſulti) naturalis vel poſſeſſor eſt vel dominus.

dominus. Quomodo igitur ὁ ἔμφυτος καὶ ὁ ἐμφυτευθεὶς λόγος idem erit, cùm hæc rectè opponantur? Ut cùm Halicarnassensis Dionysius, scriptor verè accuratus, ἐμφύτους πηγὰς ἀρχὰς μαντικῆς, *naturalia quædam divinationis principia*, in Attio Navio augure antiquo fuisse dixit: neque aliter alii loquuntur. Quæ quis insiticia fuisse dicet? cùm non aliud quàm, ἔμφυτον, naturalem quodammodo ac innatam illi divinationem, dicat. Ἔμφυτον igitur, *quod non docetur, quod innascitur*: Qualia nec affectata nec corrupta sunt, & simplicissima: ut cùm idem cujus jam memini autor Spartanorum ἔμφυτον in Lysia commendat virtutem. Eruditissimum Glossarium, Ἔμφυτον, *insitum, ingenitum.* non, *insiticium, ingenitum.* Ἔμφυτος, *insita, ingenita, innata.* Nec Hellenistæ aliter. Ut cùm in Sapientia quam Salomonis dicunt, cap. 12. v. 10. ἔμφυτος dicitur κακία, quæ innascitur: planè ut ἐμφυτοι ἀρεταὶ, quæ singulis innatæ. Unde inter cæteras posteriores Græci sive commendationes sive adulationes, ἢ σὺ, vel, ἢ αὐτὸ ἔμφυτον καὶ φαύστης, dicunt: ut cùm Theorianus in Disputatione cum Catholico, eo libro quem Manuelis Comneni ad Armenios Legationem vulgò dicunt, Παρακαλῶ τὴν μεγάλην ἀγωσύνην σε δέχεσθαι τὸν ἡμέτερον λόγον μὲ τῆς ἐμφύτε αὐτῆ φαβότητος, *Peto ut quæ sum dicturus, pro insita ac naturali sua mansuetudine ac benignitate S. T. accipiat.* Quas autem turbas τοῖς τῆ ἐμφύτε λόγε moverit Arius, ut sic aliam τῆς ὑσίας τὸ παρὸς καὶ ἴδιον αὐτῆ statueret λόγον, sciunt qui eundem legerunt autorem: quò & illum Johannis locum, cap. 8. v. 55. οἶδα αὐτὸν, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶ, *novi Patrem, ejúsque servo monem servo*, trahebat. Græci Scholiastæ, cùm & ipsi, ut videtur, hærerent, τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν διακριτικὸν τῆ βελτίονος καὶ τοῦ χείρονος, καθ' ὃν καὶ λογικοί ἐσμεν καὶ λεγόμεθα, *quo bonum discernimus à malo, à quo rationales & sumus & dicimur*, interpretati sunt. Cùm de doctrina agi, etiam alii viderint: autor verò ipse satìs id confirmet, cùm sequitur, Γίνεσθε δὲ ποιηταὶ λόγε, καὶ μὴ μόνον ἀκροαταί. Videndum ergò fuerat quid urgeat, de quo item antè egerit Apostolus: Deum nempe quasi veritatis verbo, in quo nihil fictum nihil factum aut compositum, sed omnia simplicia & pura sunt, nos generasse. Unde monet, ut omnibus abjectis sordibus, omni quam contraximus ipsi fœditate, ad hunc respiciamus sermonem: quem câdem ratione λόγον ἔμφυτον vocat quâ λόγον ἀληθείας antè dixerat; Βεβούλητο ἀποκύσαι ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχήν τινα τῶν αὐτοῦ κτισμάτων. Quod ut fiat, sed & quia puras esse oportet primitias quæ offeruntur, addit, Διὸ ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν καὶ περισσείαν κακίας, ἐν πραΰτητι δέξασθε τὸν ἔμφυτον λόγον, τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. Ut ante ergò λόγον ἀληθείας (quod jam dixi) sive ἀληθῆ, ità nunc eundem ἔμφυτον, quod Latini *ingenuum* (hoc est, *nativum, nec fucatum*) eleganter dicunt, Apostolus dixit; ut cùm *fons ingenuus*, naturâ talis, poetis dicitur. Quæ duo ut jungantur, adeò usitatum Græcis, ut sermonem, quem ἀληθινὸν & ἀληθῆ, de quo multis Hermogenes & alii, etiam ἔμψυχον & ἐνδιάθετον, sive ἔμφυτον λόγον, dicant: Hermogenes de Ideis lib. 1. Ὁ ἐνδιάθετος καὶ ἀληθὴς καὶ ὄντως ἔμψυχος λόγος τὸ μὴ πλεῖον ἔχει περὶ τὸν μύθον καὶ τὰ ῥήματα, τόν τε λέξιν, καὶ ὅσα τούτοις ἕπονται. Ἔμφυτος ergò λόγος, ut si ἔμφυτον ἀρετὴν, ingenuam purámque ab omni affectatione aut corruptela virtutem dicas. Et revera tale verbum Dei, quod sine ullo interpretum fuco, nec corruptum, proponitur: quemadmodum & per se ἔμφυτον, quod ab omni labe ac corruptione omni alienum est. Ad quod excipiendum jubet hominem, omnibus sordibus & (ut ipse loquitur) ῥυπαρίᾳ depositâ, præparare animum: nec audire tantùm, sed exprimere id re ipsâ ac repræsentare. Veteres, cùm non viderent quomodo ἔμφυτον dicat quem commendat sermonem, pro δέξασθε ἐνέξασθε legerunt, ut ex Beda patet. Syrus, *naturâ implantatum*, dixit. Ità autem Dei sermo, qui ἔμφυτος nunc dicitur, omni sermoni qui fermento vitiatus est humano (qualis Pharisæorum ille de quo Matthæi 16. 6. Marci 8. 15. agitur) rectè opponi potest. Eodem capite & illud legitur, Ὅτι εἴ τις ἀκροατὴς λόγε ἐστὶ, καὶ ὐ ποιητὴς, v. 23. ὅτος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. Ubi τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ferè ut infrà τὸν πρόχειρον τῆς γενέσεως cap. 3. v. 6. dixisse videtur: Quomodo & posteriores Græci loquuntur: Proclus ad Hesiodi Ἔργων 6', Δεῖ δὲ τὸν

τὸν ἔννοιαν ἔχοντα Θεοῦ, ἢ καθόλου πληρῆν τὸ ἀνάγκην, ἢ περὶ τοῖχον πταῖσαι τῆς αὐλῆς, ὅτον ὑποκρύπτοντα τὸ αἴρες τῆς φύσεως, ϗ ἐν παρεβύσῳ πληροῦντα τὰ ἐλαττώματα τῆς γενέσεως. In adhibendo autem ſpeculo conſiderari duo ſolent; vultus nempe, & imago: quorum ille exhibet ſe, iſta exhibetur: hanc εἰκόνα, illum τὸ ἀρχέτυπον vocare ſolent. Nyſſenus Homiliâ quâ eorum mortem qui in fide obierunt minimè lugendam docet, Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς ἐν τῷ κατόπτρῳ μορφῆς, ἡ εἰκὼν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον σχηματίζεται· ὁπὶ δὲ τοῦ τῆς ψυχῆς χαρακτῆρος, τὸ ἐμπαλιν γενόμενον. Ergò τὸ τῆς γενέσεως περίσωπον eſt τὸ ἀρχέτυπον, vultus ipſe, de quo ſpeculum conſulitur. Quod πρωτότυπον Agapetus Diaconus dixit; Ὡς γὰρ τὰ ἀκριβῆ τῶν κατόπτρων τοιαύτας δείκνυσι τὰς τῶν προσώπων ἐμφάσεις διὰ τοῦτο ὅτι τὰ πρωτότυπα, *Sicut ſpecula, quæ accurata, ita vultus repræſentant quales primi typi*, hoc eſt, *ipſi*.

Cap. II.

Locus, Ἐι μὴ τοι νόμον τελεῖτε βασιλικόν. Νόμος βασιλικός. Βασιλικόν. רבר מלכות, דרך המלך. *Locus*, Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε. Πολλοὶ διδάσκαλοι, *quomodo dicatur*. Πολὺς διδάσκαλος. Ἐν λόγῳ ὁ παίειν, *quid. Quem loquendi modum legéſq; eleganter præſcripſerit Nyſſenus*. Χαλιναγωγεῖν τ' γλῶσαν, *quomodo dictum*. Χαλινὸς *in corpore humano quid. Elegans veterum Hebræorum de ſilentio ac neceſſitate ejus dictum*. Μεγαλαυχεῖν, *& quomodo nonnunquam uſurpetur*. Locus, Καὶ ἡ γλῶσα, πῦρ, ὁ κόσμ τ ἀδικίας. Κόσμος τῆς ἀδικίας, *lingua quomodo dicatur. Quomodo Helleniſtis ex uſu eorum nonnunquam uſurpetur* κόσμος. Κόσμ, σκεῦος. *Quò reſpexiſſe autor videatur cùm* γλῶσαν, τῆς ἀδικίας κόσμον, *dixit*. Locus, ϗ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως. τὸ περίσωπον τῆς γενέσεως αὐτῆς. Τρόχος, *& τροχός: Hic quomodo ſcribendum. Iſidori Peluſiotæ interpretatio.* πατέρας τ γενέσει. τῆς γενέσεως, *& τῆς γενέσεως ἡμῶν, diverſa lectio*. Γλῶσα εὐσοχος. *De diſtinctione loci; & an rectè nunc concepti pro diſtinctione illa verſus.*

Cap. 7. v. 8. CApite ſecundo cùm dicitur, Ἐι μὴτοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κτ τὴν γραφὴν, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σε ὡς σεαυτὸν, καλῶς ποιεῖτε, quis βασιλικὸς ſit νόμος, quæritur. Ejus nempe cujus & regnum, de quo v. 5. ϗ κληρονόμες τῆς βασιλείας ἧς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. qui ipſe eſt Rex regum: ſub quo mendici ac divites, & quidem jure æquali ac ἰσόνομοι. Νόμος igitur βασιλικὸς eſt quod βασιλικὸν Eſth. 1. 19. dicitur; Ἐι ὄν δοκεῖ τῷ βασιλεῖ, περὶ τάξατω βασιλικόν. ut potiùs ad רבר מלכות, *verbum* ſive *edictum regium*, quod βασιλικὸν interpretantur Helleniſtæ, quàm ad דרך המלך, ſive *viam regiam*, quod volunt eruditi, reſpexerit. Νόμος βασιλικὸς, νόμ βασιλείας, eo modo quo υἱοὶ βασιλείας nonnunquam dicuntur: notum enim de quo regno agat. Sed & quod ſequitur confirmat id quod dixi, Ἐι δὲ προσωπολημπτεῖτε, ἁμαρτίαν ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται. Quæ autem illa Lex eſt? Quâ προσωπολημψία tollitur: quam Rex ille tulit qui *mundi hujus pauperes, divites in fide, & hæredes regni ejus fecit*: de quo ſuprà. Et an non ſequentibus de Lege agit? Cap. 3. v. 1. Ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσει, πταίσει δὲ ἐν ἑνὶ, γέγονε πάντων ἔνοχος. Capitis tertii initio cùm dicitur, Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, εἰδότες ὅτι μεῖζον κρῖμα ληψόμεθα, vetus interpres, *Nolite plures magiſtri fieri, fratres mei*. Recentior, *Nè eſtote multi doctores*: qui & mentem loci & interpretationis deinde addit. Quæ neſcio an ſatis ſequentibus conveniat, cùm aliud agere nunc videatur autor; Nè quis temerè videlicet doctoris ſibi titulum aſſumat ac nomen, aut magnus ſibi videatur doctor. Quare? Cauſam addit; Πολλὰ γὰ πταίομεν ἅπαντες. ut non tam multitudinem ſic notet quàm τὸ רב alludat, à quo nomen doctoris titulúſque, vulgò ſcilicet tum uſitatus: Quomodo & τὸ, πολὺς, uſurpant Græci: quod non ignorat qui quid πολὺς τῇ σοφίαν ſit non neſcit; eo nempe modo quo & πολλοὶ τὰ θεῖα priſci Theologi dicuntur: ut cùm ὁ πολὺς τὰ θεῖα Γρηγόριος Theoriano dicitur; & Apoſtolus, ὅτι ὐ πολλοὶ σοφοὶ κτ σάρκα.

unde

unde & Rabbi. Ut ſic idem vetet hîc quod Dominus, cùm dixit, Ὑμεῖς δὲ μὴ κληθῆτε Ῥαββεί, Matth. 23. 8. Sed & quis ὁ πολὺς ſit διδάσκαλος oſtendat. Quis autem? Εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει. Atque ut interpretetur quod dixit, ὅτος τέλειος ἀνὴρ, inquit: quaſi, ὅτος πολὺς διδάσκαλος, dicat; quod nihil ad eorum multitudinem qui docent. Et ut ibi Dominus, Ὁ δὲ μείζων ὑμῶν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, Matth. 23. 11. ità hîc, ὅτι ὁ πολὺς διδάσκαλος μεῖζον κεῖμα λήψεται. hoc eſt, ὁ μέγας διδάσκαλος: qui talis videtur nempe ſibi. Quomodo & vulgò loquuntur Helleniſtæ: Ità תהום רבה, ἄβυσσος πολλὴ, Amoſi 7. 4. ut nonnunquam & τὸ גדול, quod eſt, μέγας, interpretantur. Vult ergò, אל יהיו מלמרים רבים, Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε. unde ambiguitas. Adde, quòd ſic ipſum de quo agimus nunc nomen, cum expreſſa magnitudine uſurpatum, ad ſupremi contumeliam Doctoris abit. Neque aliter Kimchio & Magiſtris, רבים התורה, πολλοὶ ἐν τῷ νόμῳ, ipſi Magiſtri & Legis interpretes dicuntur. Sed & Jobi 32. 9. Οὐχ οἱ πολλοὶ σοφοὶ, רבים: ubi tamen Helleniſtæ, πολυχρόνιοι, alii, *honorabiles*, aut *magnates*. Fortè & in eodem aut perſiſtit aut eódem reſpexit, cùm dixit, Πολλαὶ δὲ πταίομεν ἅπαντες, hoc eſt, μεγάλα. ut dicat, Μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε· πολλὰ δὲ πταίομεν ἅπαντες. Sequitur, Εἴ τις ἐν λόγῳ οὐ πταίει. Quid autem ſit ἐν λόγῳ οὐ πταίειν, v. 2. *non peccare in verbis* aut *ſermone*, pauciſſimis Homiliâ Περὶ εὐπειθείας definit Nyſſenus; qui, Μὴ λαλεῖν, inquit, τὰ μάταια, εἰδέναι καιρὸν καὶ μέτρα, καὶ λόγον ἀναγκαῖον, καὶ ἀποκεῖσθαι ὕστερον· μὴ λαλεῖν ἀῤῥύθμως, μὴ χαλαζᾶν τοῦ ἐντυγχάνοντας τῇ σφοδρότητι, *Non loqui vana; tempus modúmque loquendi, quid ſit dictu neceſſarium, quomodo appoſitè ſit reſpondendum, ſcire; non inſcitè loqui, nec ſermone vehementi percellere eos cum quibus agis.* Unde & qui moderari linguæ novit, δυνατὸς χαλιναγωγῆσαι καὶ ὅλον τὸ σῶμα, hîc Ibid. dicitur: cùm τὸ, χαλιναγωγεῖν, de reliquis humani corporis partibus impropriè, de lingua autem propriè dicatur. Quod & ex Anatomis, ut arbitror, veteribus Nyſſenus obſervavit; qui χαλινὸν, ſeu *frænum*, linguæ partem dici notat: Ὁ λεπτότατος, inquit, ἐκεῖνος ὑμῖν ὁ ὑποδισμῶν αὐτῇ τῇ γλώττῃ τῷ κάτω γένυι, χαλινὸς λέγεται, ἵνα μὴ ἄτακτα καὶ ἀνοικοδόμητα φθέγγηται, ità illam linguæ ſeu *partem* ſeu *tenuiſſimam dici pelliculam quæ inferiorem illi jungit maxillam, ut loquendo lex ponatur ac modus.* quamvis de hac parte non eodem modo omnes. Cùm autem eum qui moderari linguæ poteſt; etiam univerſo poſſe corpori ait, fieri poteſt, ut nobiliſſimum illud quod à veteribus Hebræis uſurpatur dictum in uſu & tum fuerit: Qui, *ante omnia pauciloquium præcepiſſe ſuis ſapientes*, aiunt: *quod utilius ſilentio, etiam corpori, exiſtimarent; cùm nè corpus quidem eſſe ei videatur qui ſilere neſcit*, מנעו חכמים הכור הרבה ואמרו לא מצאתי לגוף טוב משתיקה ואין גוף אלא מי שיש בו שתיקה. Eodem capite cùm legitur, Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ὄζει, καὶ μεγαλαυχεῖ, nemo quidem ignorare poteſt, τὸ μεγαλαυχεῖν, quia propriè verba ſpectat, rectè de lingua dici: neque tamen dubitandum quin plus dixerit Apoſtolus; ideóque ſic accipiendum quomodo ab Helleniſtis cùm τὸ גבה interpretantur, qui ad facta quoque id aut flagitia quæ ὑβρήφανα dicuntur & ἐκθέσια, non ad voces tantùm referunt aut verba. Fidem vel unus Ezechielis cap. 16. v. 50. fecerit locus, Καὶ ἐμεγαλαύχησαν, καὶ ἐποίησαν ἀνομήματα ἐνώπιόν μου. Sophoniæ item 3. 11. Καὶ οὐκέτι οὐ μὴ προσθῇς τοῦ μεγαλαυχῆσαι. Quomodo & hic fortaſſe μεγαλαυχεῖ dixit, ac ſi, πολλὰ καὶ μεγάλα πταίει, *magna committit peccata*, ut Apoſtoli ejuſdem verbis utar, dixiſſet. Sequitur, Καὶ ἡ γλῶσσα, πῦρ, ὁ κόσμος τῆς v. 6. ἀδικίας. Ubi non ſine cauſa quæri poteſt quare linguam κόσμον τῆς ἀδικίας autor dixerit. Quid ſi autem *inſtrumentum* hîc ſit κόσμος? quomodo & Helleniſtæ aliquando: cùm ἐπάλληλος ſignificationum mutatio Helleniſtarum quaſi ſit propria: quod quomodo & quoties ab illis in utroque fiat Fœdere, & fusè, niſi fallor, neque ſemel ſuprà diximus. כלי, exempli cauſâ, denotat τὸ σκεῦος, ſed & denotat τὸν κόσμον ſive *ornatum*, quo vel viri vel fœminæ utuntur: ergò κόσμος idem denotat quod σκεῦος, vel pro eo ponitur: σκεῦος autem, Hebræorum more, *vas* aut *inſtrumentum*; quemadmodum pharetra & arcus σκεύη venationis Geneſ. 27. 3. dicuntur. Ità ספר *ſeriem generis* notat & βίβλον: ergò *ſeriem generis* notat βίβλος: unde illud,

Βίβλος.

Βίος γενέσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Perpetuum autem eſſe id illis, norunt qui ſcribendi rationem iis uſitatam non ignorant: & jam alii notarunt. Nec pugnabo tamen ſi quis reſpexiſſe ad locum Proverb. 15. 2. dicat, ubi in Hebræo, לשון חכמים תיטיב רעת, quod vulgò, *Lingua ſapientum ornat ſcientiam*; hoc eſt, Γλῶσσα σοφῶν, κόσμος τῆς ἐπιστήμης: ubi Chaldæus certè, ἡ γλῶσσα κοσμεῖ, quod eſt, κόσμος ἔστιν. Ut urbanè ſic quod ibi dicitur hîc nunc invertatur; & quemadmodum ibi γλῶσσα σοφῶν, κόσμος τῆς ἐπιστήμης, ità lingua hîc eadem, ſed improborum, κόσμος ἀδικίας dicatur. Tantùm abeſt ut *mundum* aut *univerſitatem* locum hic habere exiſtimem. Syrus certè ſenſu alio, qui voce עלמא uſus, *& mundus peccati velut ramus eſt*, hîc dixit. Ut Scholaſticos omittam, qui de *univerſitate injuſtitiæ*, quam linguæ tribuunt, mirificè philoſophantur ſanè: antiquum ſecuti nempe interpretem, qui *iniquitatis univerſitatem* dixit. Ibidem ſequitur, καὶ φλογίζουσα τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως ἡμῶν. Qui locus eruditâ animadverſione dignus. Γένεσις Jacobo eſt ἡ φύσις, *natura*, ſive *quod proprium unicuique*: Ut cùm πρόσωπον τῆς γενέσεως, vultum ipſum dixit; ὄντος ἔοικεν ἀνδρὶ κατανοοῦντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἐσόπτρῳ. ubi τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως, *vultus proprius, vultus naturalis, vultus ſuus*; ejus ſcilicet qui eum contemplatur, quemadmodum ibi diximus. Atque ità, τροχὸν τῆς γενέσεως, legamus, non, ut vulgò expreſſerunt, τροχὸν, qui *nativitatis*, vel *genituræ*, *rotam* interpretati ſunt; quaſi de geneſi genethliacorum, aut neſcio quâ rotâ, agatur: Quemadmodum Peluſiota Iſidorus ad *curriculum temporis* id retulit; qui τροχὸν τῆς γενέσεως, τὸ κυκλοειδὲς τοῦ χρόνου σῆμα, *circularem temporis formam*, vocari vult: Διὰ τοῦτο, inquit, πᾶν μὲν στέφανον ἑαυτοῦ, πᾶν δὲ ζοχὸν γενέσεως ὀνόμασεν ἡ γραφή, lib. 1. Epiſt. 4. Sed & alibi, lib. 2. nempe Epiſt. 158. cùm hunc interpretatur locum, ὑπὸ τῆς γλώσσης συγχεῖσθαι τὸν χρόνον τῆς ζωῆς ἡμῶν, *à lingua vitæ noſtræ tempus conturbari*, ait: causámque addit, τροχοειδὲς γὰρ ὁ χρόνος εἰς ἑαυτὸν ἀνακυκλούμενος, *rotæ enim inſtar tempus, cùm in ſeſe volvitur*. Argumentum autem quo utitur præcipuum, quòd eodem modo στέφανον & à Scriptura dicitur; quia Helleniſtæ nempe Pſal. 65. 12. Εὐλογήσεις τὸν στέφανον τῆς ἐνιαυτοῦ, (quod in Hebræo eſt, Ἐστεφάνωσας τὸν ἐνιαυτόν) dixerunt. Quaſi non ità meliùs, τροχὸν τῆς γενέσεως, *vitæ curſum*, aut *naturæ*, dixiſſet: ſiquidem τῆς γενέσεως, *quod cuique proprium & naturale eſt*, autori huic, ut dixi. Quod & Helleniſtis uſitatum: penè ut Sirachides πατέρας τῇ γενέσει, *patres* dixit *proprios*; Αἰνέσωμεν ἡμεῖς ἄνδρας ἐνδόξους, καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν τῇ γενέσει, cap. 44. v. 1. Nè quid diſſimulem tamen, in nonnullis codicibus τῆς γενέσεως non τῆς γενέσεως ἡμῶν ſcribi ſcio (quod & Robertus Stephanus notavit): ut ſit, τῆς γενέσεως αὐτῆς, atque ad ipſam referatur linguam, de qua agitur; ac ſic, quæ maledica ac ſtolida, φλογίζειν τὸν ζοχὸν τῆς γενέσεως αὐτῆς, *volubilitatem ſuam* (ſive, *propriam ac naturalem*) *magis magisque inflammare atque accendere*, dicatur. Linguæ autem volubilitatem ſive ζόχον tribui, tam notum eſt ut nemo neſciat; minimè autem omnium, qui ἄψοχον idcirco dici meminerunt: Neque ignotum illud Euripidis,

Σὺ δ' ἄψοχον μὲν γλῶσσαν, ὡς φρονῶν, ἔχεις·
Ἐν τοῖς λόγοισι δ' οὐκ ἐνεισί σοι φρένες.

Ut hoc nunc dicat autor, *Linguam talem partim propriam & naturalem ſuam quam habet volubilitatem inflammare ac augere, partim à gehenna accendi*. Quanquam & τροχὸν abſolutè ab Helleniſtis de *terrarum orbe* poni, cùm τὸ גלגל exprimunt, alibi ſcio: ubi nimirum, φωνὴ τῆς βροντῆς σου ἐν τῷ τροχῷ, dicitur; quod eſt, ἐν τῷ κόσμῳ, niſi de *aere* accipias. Sed nec abſolutè dixit τροχὸν, aut τρόχον: quòd autem τὸν τροχὸν τῆς γενέσεως dixit, tale eſt quale τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ, ut dixi. Jam autem nè diſſimulare quidem illud poſſum, Ipſum hunc fortaſſe de quo agimus nunc locum haud diſtinctè ſatìs pro recepta ratione verſuum ab iis editum qui hos ordinarunt primi: cùm ità potiùs conſtituendus videatur, ut ab illis, Ἰδοὺ, ὀλίγον, quarti initium fiat verſûs, ea autem quæ ſequuntur παρενθήκην includantur; hoc nimirum modo, 4. Ἰδοὺ, καὶ τὰ πλοῖα, τηλικαῦτα ὄντα, καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, μετάγεται ὑπὸ ἐλαχίστου πηδαλίου ὅπου ἂν ἡ ὁρμὴ τοῦ εὐθύνοντος βούληται. 5. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος

Ibid.

μέλος ἐστὶ, καὶ μεγάλα αχεῖ. 6. Ἰδοὺ, ὀλίγον πῦρ ἡλίκλων ὕλαν ἀνάπτει (καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος τῆς ἀδικίας). 7. Οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, ἡ σπιλοῦσα ὅλον τὸ σῶμα. & quæ sequuntur. Cohærent enim manifestè ista, Ἰδοὺ, ὀλίγον πῦρ ἡλίκλων ὕλαν ἀνάπτει, cum illis, Οὕτως ἡ γλῶσσα καθίσται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν: ut superiorum hæc sic ἀνταπόδοσις: *Sicut ignis*, inquit, *exiguus ingentem accendit materiem, ità lingua, cùm exigua præ cæteris sit membris, totum corpus polluit.* Ut ità mens sit, *Quemadmodum naves, tantæ cùm sint & à validis agantur ventis, à gubernaculo circumaguntur minimo quocunquè visum fuerit rectori: ità membrum lingua exiguum magnificè se effert. Ecce parvus ignis quantam materiam accendit* (*nam & lingua ignis, instrumentum*, (vulgò, universitas, aut *mundus*) *injustitiæ est*). *Eundem, dico, locum inter membra nostra lingua tenet; ipsa impetum accendens suum, & accensa à gehenna.*

Cap. III.

Locus, Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε καὶ ζηλοῦτε. *An* φθονεῖτε *legendum.* Φονεύειν *quid Hellenistis.* Φονεύειν, φονᾶν. *Locus,* Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ὑμῖν. *Epistolam Jacobi, à quibusdam, testibus nonnullis, olim non receptam Ecclesiis. Scripta ejusmodi negligenter habita. De loco jam dicto quid sentiendum.* Διάνοιαν *seu sensum loci, non verba, adduci. Erasmi sententia; Thomæ & Scholasticorum; etiam Carthusiani.* Φθόνος *&* Κυρίου, *& quæ.* Παρορισμὸς Κυρίου. *Hierosolymitana calamitas* ὀργὴ *dicta.* Παρορίζειν *&* Κύριον. *Loci totius interpretatio, & quæ respexerit. Locus,* Εἰδὼς οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστίν. *Peccatum* ἐκούσιον. Ὑπηφανία *peccatum.* Ἐν χειρὶ ὑπηφανίας ποιεῖν. Ἁμάρτημα *excellenter dictum.* Ἀγωνιμαλα. *Locus,* Ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται, &c. καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. *& de distinctione loci.* Θησαυρίζειν κακῶ. Τρέφειν τὰς καρδίας ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. *Locus,* Ἐκτυφώσατε ὁπὶ τὸν γῆν, καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Ἡμέρα σφαγῆς. Σφαγή. *Locus,* Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοί. Στενάζειν. *Locus,* ἵνα τί ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ· ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πίπτητε. *& an non vera lectio, ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πίπτητε.* Ὑποκριτὴς, *Syrorum* חנפא.

CApite quarto cùm legitur, Ἐπιθυμεῖτε, καὶ οὐκ ἔχετε· φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, metuo nè præpropere nimis codicum Græcorum lectionem eruditi immutarint, qui φθονεῖτε hoc loco pro φονεύετε reposuerunt. Agit de perversis hominum cupiditatibus, quæ finem suum rarò, aut plerunque non, assequuntur: Inter quos sunt οἱ φονεύοντες: non qui occidunt, sed qui mortem ut plurimùm aut alienam optant, aut qui vitæ alienæ imminent: ut cùm Psalmo 62.4. Ἕως πότε ὑποτίθεσθε ἐπ' ἄνθρωπον; φονεύετε πάντες ὑμεῖς. ità enim Helleniſtæ, suum secuti judicium, non eos qui aliter id acceperunt. Est igitur φονεύειν, quod φονᾶν vulgò dicunt Græci. Nemo autem minùs finem assequitur plerunq; quàm qui alienam optat nec exspectat mortem. Eodem capite & illud legitur, Ἡ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ὑμῖν.; Certum autem, nulla magis scripta à veteribus neglecta esse quàm quæ vetus non recepit aut de quibus dubitavit Ecclesia: Inter quæ Epistolam fuisse Jacobi, quam Catholicarum primam dicimus, vel ex Hieronymo Eusebióque notum est; qui ità libro Historiæ Ecclesiasticæ 2. Τοιαῦτα καὶ τὰ κατὰ Ἰάκωβον· ὃ ἡ παροῦσα πρῶτος καθολικῶν ὀνομαζομένων ἐπιστολῶν ἔθετο) λέγων. Ἴσμεν ὡς οἱ νοθεύσαντα μὲν· οὐ πολλοὶ γοῦν τῶν πάλαι αὐτῆς ἐμνημόνευσαν, ὡς οὐδὲ τῆς λεγομένης Ἰούδα, μιᾶς καὶ αὐτῆς οὔσης τῶν ἑπτὰ λεγομένων καθολικῶν· ὅμως δ' ἴσμεν καὶ ταύτας μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν πλείσταις διδημοσιευμένας ἐκκλησίαις, *Hæc sunt quæ de Jacobo traduntur: cujus ea quæ inter Catholicas prima esse dicitur Epistola. Quæ adulterina licèt habeatur; pauci quidem certè ex antiquis ejus meminerunt, quemadmodum nec ejus quæ Judæ nunc asscribitur, cùm & ipsa una sit è septem illis quæ Catholicæ dicuntur; eas interim cum reliquis in plurimis publicè receptas novimus Ecclesiis.* Quare plurimis in locis aut non satis rectè distinctam, aut non satis excussam fuisse, minùs mirum est. Affirmare tamen possumus, vix esse locum in quo minùs nervos intenderunt

derunt veteres, ideóque magìs æſtuarunt & recentiores. Ità ut Eraſmus, plauſtra interpretationibus onuſta, à Theologis in eum non optimo ſucceſſu ſcripta, dicat. Videamus ergò quid & ipſi hìc poſſimus. De mœchis meretricibúſque, ac cæteris qui in voluptatum cœno volutantur, egerat Apoſtolus. De quibus non ſine maxima graviſſimâque cauſa dixit, Sequi eos ac perpetuò hærere iis quę à mundo maximè probantur: qualia ſunt omnia quæ carni grata. Cogitandum autem iis eſſe, quæ accepta mundo ſunt ac grata, Deo inimica eſſe: unde ſequi illud, Eum qui ſectatur ea quæ accepta mundo, fieri non poſſe quin inimicus fiat Deo. Quâ occaſione infert, *An exiſtimatu fruſtrà à Scriptura dictum, Ad invidiam deſiderat ſpiritus qui habitat in vobis?* Quibus verbis non adducit ῥῆσιν ſive locum qui non exſtat, ſed διάνοιαν ſeu ſenſum loci ac ſententiæ quæ exſtat. Neque mirum ſanè, ſi τὸ, ὅτι, quod plerunque ſenſui aut τῇ διανοίᾳ ſervit, hìc omiſit, quia jam præceſſit. Quid ſit autem *ad invidiam ferri*, primò omnium docere eruditi nos debuerant. Eraſmus, *Mihi ſenſus hic potiſſimùm probatur, Spiritus hominis mundo deditus, ſibi invidet, ſed Deus copioſiùs impertit ſuam gratiam quàm ipſi cupiamus.* Quæ nondum ſatìs video quem locum hìc habere poſſint. Adde, quòd abſurdum & ἀνθρωπολόγητον videtur, Deum iis impertire gratiam qui ſibi invident, hoc eſt, qui mundo ſunt dediti: Quomodo enim iis quos hìc hoſtes ſuos manifeſtè vocat gratiam impertit? præceſſit autem, Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες, οὐκ οἴδατε ὅτι ἡ φιλία τοῦ κόσμου ἔχθρα τοῦ Θεοῦ ἐστιν; ὃς ἂν οὖν βουληθῇ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται. Recentiores Theologi, peculiariter invidiæ meminiſſe, aiunt, ut reſpiciat ad ſcopum; quia capite ſuperiori de invidia, ut notant, egerat: Verſu enim 14, & 16. Εἰ δὲ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐριθείαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τῆς ἀληθείας. deinde, Ὅπου γὰρ ζῆλος καὶ ἐριθεία, ἐκεῖ ἀκαταστασία καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. Sed quid hoc ad τοὺς μοιχοὺς καὶ μοιχαλίδας, ſive *adulteros adulteraſque*, de quibus agitur: Mirificè Scholaſtici & Thomas; qui, uno modo de Spiritu Sancto, alio modo de humano accipi poſſe, ait: Cum quibus ferè eadem Carthuſianus. Sed nec venerabilis Beda, ſi quid video, nos juvat. Primò igitur ſciendum erat, φθόνον, more Hebræorum, קנאה hìc eſſe; quemadmodum ab illis accipitur cùm ira Dei quæ peccatis excitatur, קנאת יהוה, φθόνος Κυρίου, ſive παραπτωμὸς Κυρίου, dicitur: de quo tota loquitur Scriptura; ut cùm, Καὶ παρώργισαν τὸν Μωσῆν, Pſalmo 106.16. ubi pro יקנאו, quod eſt, παρὸξυναν φθόνον ἤγαγον, in Hebræo. Ut ſic παροξύνειν φθόνον ὀπτοδεῖν, παροξύνειν φθόνον Κυρίου ὀπτοδεῖν, ſit. Nam ὀπτανδυμίαν, innatam hominis corruptionem, quicquid nempe יצרא בישא dicitur Chaldæis, deſignare, novum non eſt: nec ὀπτοδεῖν, quod ὀπτανδυμεῖν aliàs, nonnunquam dici Helleniſtis; ut cùm, καὶ ὄπτασμα μὴ ὀπτοδεῖτε, Pſalmo 62.11. dicitur. Παροξύνειν φθόνον igitur τοῦ Θεοῦ ὀπτοδεῖν dixit: Quemadmodum Hieroſolymitanam calamitatem elliptìcè ὀργὴν dixit Lucas, ut τὸ, Θεοῦ, intelligatur; Ἔσται γὰρ ἀνάγκη μεγάλη ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀργὴ ἐν τῷ λαῷ τούτῳ, 21.23. *An ergò ignoratis*, inquit, *paſſim à Scriptura dici?* Quid? Ὅτι τὸ πνεῦμα ὃ ἐν ἀνθρώποις κατῴκησε, πρὸς φθόνον Κυρίου ὀπτανδυμεῖ, *Spiritum hominis* (aut, *qui habitat in homine*) *adverſùs Deum, & cum indignatione ejus, cupiditates ſuas exercere.* quod eſt, παροργίζειν τὸν Κύριον, *ad iram provocare Dominum*, ut efficaciter loquuntur Helleniſtæ; ſive, *inimicitias inter hominem conciliare & Deum.* Ac deinde ἀπὸ κοινοῦ, Ἢ δοκεῖτε; Quid autem? Ὅτι μείζονα δίδωσι χάριν; διὸ λέγει, Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν; *An putatis eum fruſtrà majorem polliceri gratiam?* Ut locus quem tangit, cum altero ſequenti, is ſit qui partim Prov. 4.9. exſtat, *Dabit capiti tuo augmentum gratiæ*, (quod eſſet, μείζονα τῇ σῇ κεφαλῇ δώσει χάριν) partim apud eundem 3.34. *Proſectò illuſoribus ipſe illudit, & humilibus dat gratiam*, Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. ac ſic totius loci ſenſus hic ſit; *Mœchi ac mœchæ, an neſcitis mundi amicitiam inimicitias cum Deo eſſe? An putatis, fruſtrà à Scriptura dici, Ad irritandum Deum concupiſcere eum ſpiritum qui eſt in nobis? An verò, fruſtrà majorem dari ab eo aut promitti gratiam, exiſtimatis? Minimè verò. Inimicos enim vetè odit: quemadmodum cùm dicitur, Dominus ſuperbis ſe opponit, humilibus dat gratiam.*

v.17. Ejuſdem capitis concluſio talis eſt; Εἰδότι οὖν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντι, ἁμαρτία αὐτῷ ἐστιν.

Ubi

Ubi quæri meritò ab eruditis poteſt, quare, poſtquam ἀλαζονείας πέρι egit, ſubjungat, *Igitur qui recte norit facere nec facit, peccato tenetur.* Sciunt qui veteres legerunt, peccatum ἑκούσιον ſeu *voluntarium* id illis eſſe quod Hebræis רמה, ἀλαζονεία dicitur nonnunquam Helleniſtis: quod qui committunt, Ambroſius, & qui eum ſecuti ſunt, *ſponte peccantes*, dixerunt. Quemadmodum hîc de eo agit quod τῷ ἀκουσίῳ opponitur, quódq; Num. 15. 30. ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας, ſeu ποιεῖν ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας, ſed & excellenter ἁμάρτημα, dicitur: Cui nonnunquam ἀγνόημα ab Helleniſtis opponitur: ut in illo 1.Mach. 13.39. Ἀφίεμεν ὑμῖν τὰ ἀγνοήματα καὶ τὰ ἁμαρτήματα ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. Sequenti capite non procul ab initio locus ille exſtat, Ὁ χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται· καὶ ὁ ἰὸς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ· ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. Ubi non negabo parùm ſatisfacere hanc hujus loci diſtinctionem nobis, ac cum iis potiùs ſentire qui illa, ὡς πῦρ ἐθησαυρίσατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, inter quos & Syrus, conjungunt: ut mens ſit, ἐθησαυρίσατε ὡς πῦρ, vel πῦρ, (ut alii legunt) εἰς ἐσχάτας ἡμέρας, vel ἐσχάτῳ ἡμέρᾳ. quâ enallagê nihil uſitatius. Quemadmodum hoc ipſo capite cùm dicitur, ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. hoc eſt, εἰς ἡμέραν σφαγῆς. ab animalibus quæ ſaginantur ut mactentur; quales porci, & ſimilia. Porrò, θησαυρίζειν κακὰ quid ſit, non ignorant qui in Helleniſtis verſati ſunt; quo & illi peculiariter utuntur. Et quid ſi, θησαυρίζειν πῦρ, ipſe Sapiens, ad cujus locos paſſim reſpicit hic Apoſtolus, ante eum dixit? Certè cap. 16. v. 27. Ἀνὴρ ἄφρων ὀργὴν ἑαυτῷ κακὰ, ὅτι ἡ ἐπ' ἐαυτῆ χειλέων θησαυρίζει πῦρ. ubi θησαυρίζει πῦρ habes; quod diſtinctionem noſtram hîc confirmat. Quid igitur mirum, ſi qui impius eſt ac iram provocat Divinam, *in poſtremum diem*, (qui de vita actionibúſq; ſtatuet humanis) vel, *poſtremos vitæ dies, colligere ignem ſibi ac reponere* dicatur? Paulò pòſt ſequitur, Ἐτρυφήσατε ὧδε ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐσπαταλήσατε· ἐθρέψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. Ubi eruditus interpres, *nutriſtis corda veſtra, ut in die epuli.* quod probare non poſſum. Quis enim cùm vel ἡμέρα σφαγῆς vel πρόβατα σφαγῆς hoc ſenſu occurrit, *oves epuli* aut *diem epuli* dicat? Et quis ità apud Jeremiam vertere auſit, cùm de impiis dixit, Συνάγαγε αὐτὰς ὡς πρόβατον εἰς θυσίαν, καὶ ἁγίασον αὐτὰς εἰς ἡμέραν σφαγῆς. quod & de hominibus qui è medio tolluntur uſurpatur: qui tamen nihil ad epulum. Notum illud Jobi, cap. 27. v. 14. Ἐὰν δὲ πολλοὶ γένωνται οἱ υἱοὶ αὐτῆς, εἰς σφαγὴν ἔσονται. Et familiare eſt quod dicit; Sicut pecudes mactationi deſtinatæ vorant cupidè quæ apponuntur, eóque avidiùs quò magis ſaginantur; de exitio ſecuræ, ac de illo in quem ſaginantur die: ità impii cor omni voluptate replent, nec de die cogitant qui inſtat; quo mactandi ſunt, nimirum. Quemadmodum nè illis aſſentior quidem qui in Syro *diem* רנכסתא, *epuli*, non *occiſionis* aut *mactationis*, interpretantur. Eodem capite cùm dicitur, Μὴ στενάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοὶ, ἵνα μὴ κατακριθῆτε, quid ſit στενάζειν, cogitandum eſt. (de quo nos ad Marci illud, cap. 7. v. 34. ἐστέναξε· καὶ λέγει αὐτῷ.) Idem ſcilicet quod Hebræorum זעק, quod, *clamorem edere*: ut rixam ac contentionem ſic eorum notet, qui per iſtos gradus ad judicia ac forum veniunt; ubi alter ſaltem cadat, neceſſe eſt. Tale eſt, Εἰ ἐπ' ἐμοί ποτε ἡ γῆ ἐστέναξε, Jobi 31. 38. ubi verbum quod dixi habes. Quare nec neceſſe erat ut de *gemitu* ſoliciti hîc eſſent eruditi: & cur non, *Nè clamore ac rixu inter vos contendite*, aut *committamini?* Eodem capite cùm legitur, ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ, καὶ τὸ οὒ οὔ· ἵνα μὴὑπὸ κρίσιν πέσητε, nihil erat cauſæ quare eum locum mutandum judicarent eruditi; qui ὑπὸ κρίσιν, pro εἰς ὑπόκρισιν expreſſerunt. Nam ὑποκριτὴς, qui falſum dicit; ὑποκριτὴς, qui falſum jurat: Cuius generis cavillatoria ea juramenta erant de quibus egit. nos autem ad Matthæum fuſiús. Adde, quòd qui facilè ac ſæpe quidvis jurat, facilè mentitur, facilè & pejerat: quod eſt εἰς ὑπόκρισιν πίπτειν. Unde Proverb. 30. 8, 9. (qui locus planè huc facit) Σωῦταξον δέ μοι τὸ ἄδοντα καὶ τὰ αὐτάρκη· ἵνα μὴ πλησθεὶς ψεύδης γένωμαι, καὶ εἴπω, Τίς με ὁρᾷ; ἢ πινωθεὶς κλέψω, καὶ ὀμόσω τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. Notum, quid ſit חנף, & quàm latè ſe extendat; imprimis verò ad perjuros καὶ ψευδολόγους. nec ignotum illud Apoſtoli, Ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, 1. ad Timoth. 4. 2.

Cap. 5. v. 3.

v. 5.

v. 9.

v. 12.

Capita I. Epistolæ Petri.

α'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀναγεννήσεως καὶ περὶ ὑπομονῆς πειρασμῶν καὶ περὶ σωτηριώδους πίστεως, προκαταγγελθείσης ὑπὸ προφητῶν.

β'. Περὶ ἐλπίδος καὶ ἁγιασμοῦ· ἥ τε ὀφειλομένη ὑπὸ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀσφαλοῦς ἀναστροφῆς.

γ'. Περὶ τοῦ ἐπαξίως τῆς ἰουδαϊκῆς ζῆν ἐν Χριστῷ, πρὸς ὠφέλειαν καὶ τῶν ἔξωθεν, εἰς δόξαν Θεοῦ.

δ'. Περὶ τῆς πρὸς ἄρχοντας ὑποταγῆς καὶ φιλαδελφίας καὶ θεοσεβείας. ἐν ᾧ, περὶ δόλων ὑπολαγῆς καὶ ἀνεξικάκου ὑπομονῆς διὰ Χριστόν. περὶ ὑπακοῆς γυναικῶν, καὶ ὁμονοίας τῆς πρὸς τοὺς ἄνδρας, καὶ σωτηρίας τῆς ἐν πνεύματι εἰς τύπον Σάρρας. περὶ τῆς ἀνδρῶν πρὸς γυναῖκας συμπεριφορᾶς. περὶ τῆς πρὸς ἅπαντας ὁδηγικοῦ ἀνεξικακίας, ἧς τύπος ἦν ὁ ἐπὶ Νῶε τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία, ἐφ' ἡμᾶς ἧ ἡ διὰ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ συμπάθεια.

ε'. Περὶ ἀποθέσεως φαύλων πράξεων, καὶ ἐπαναλήψεως τῆς ἐν πνεύματι χαρπῶν, καὶ τῆς διαφορᾶς τῆς χαρισμάτων.

ς'. Ὅτι κοινωνία τῇ πρὸς τὸν Χριστὸν χρᾶσιν καὶ τῆς φυσικῶν παθῶν· ἐλπίδι τε τῇ εἰς αὐτὸν φέρειν τὰ παρ' ἑτέρων πάθη.

ζ'. Παραίνεσις πρεσβυτέρων περὶ ὁδηγοποίας τοῦ ποιμνίου· ἐν ᾧ, περὶ κοινῆς πάντων πρὸς ἕκαστον ταπεινοφροσύνης εἰς νίκην τοῦ καὶ τοῦ διαβόλου.

η'. Εὐχὴ ὑπὲρ τελειώσεως τῶν πεπόνθοντων.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN I. EPISTOLAM PETRI;
Sive,
Liber decimus octavus.

CAP. I.

Locus, Κομιζόμενοι τὸ τέλος τ πίστεως ὑμῶν. Τέλος *quid.* עקב. אחרית. סוף: Τελευτὴ *Helleniſtis. Locus,* Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, οἱ &c.' Ἐξερευνᾶν. *Locus,* 'Ερευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ. ἐδήλου. Δηλῶν. Δῆλοι *Helleniſtarum, &* δηλώσεις. *Locus,* Διὸ καὶ περίκειται ἐν τῇ γραφῇ. περίκειται ἐν τῇ γραφῇ, *quomodo dicatur.* Ἡ περίκειται λέξις, *Erotiano. Locus,* Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, &c. *de eo quid ſit attendum. An unus item qui adducitur, an duo. Locus,* ἵνα δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. Ἡμέρα ἐπισκοπῆς, ὃ χρὶ κόσμου ἐξόντασις, *Græcis.* Ἐπισκοπὴ *quid. Locus,* 'Υποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει. *atque ibi* κτίσις *quid: Helleniſtis quomodo non-*
10 *nunquam uſurpetur. Locus,* Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, &c. *Locus,* Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, &c. διὰ συνείδησιν Θεοῦ, *propter conſcientiam Dei.* Συνείδησις, ἔννοια, γνῶσις. ידע, *ſúnoid' Helleniſtis. qua humanam effugiunt conſcientiam. remotâ hominum conſcientiâ. Locus,* εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε. Κολαφιζόμενος, τυπτόμενος, πάσχων, ὑπομένω.

Apite primo Epiſtolæ B. Petri prioris cùm dicitur, Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, vel τὸ עקב, quod *finem* ſimul & ἀνταπόδοσιν deſignat ſeu *mercedem*, reſpexit : ut in illo, τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος, ad Rom. 6. 21. quomodo Magiſtri cùm dicunt, קרן המשכיל ענוה קרן הכסיל עוות ועקב בל ענוה שלום, *Cornu prudentis eſt humilitas : cornu ſtulti eſt impudentia : & merces, ſive præmium, omnis humilitatis eſt pax.* vel אחרית, quod ad verbum, τέλος : Quomodo & *merces* dicitur ; ut poſteriori nimirum eo pro quo redditur. quo ſenſu etiam Chaldæi סוף interpretantur ; τέλος, nempe : quod & τελευτὴν non ſemel reddiderunt Helleniſtæ ; ut in illo, *Sic cognitio ſapientiæ ſuavis erit animæ tuæ, ſi invenerís eam: & erit merces: & exſpectatio tua non excidetur,* Prov. 24. 14. ubi, *erit merces,* יש אחרית : Helleniſtæ, ἔσται καλὴ ἡ τελευτή σου. quod hic τέλος : ut & v. 20. ibidem. Meliùs Recentior ergò, qui *mercedem* hîc maluit quàm *finem*. In quo argu-
30 tantur Scholaſtici, qui, *finem optimum in unoquoque eſſe*, hîc notant. Sequitur, Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες. Ubi Græci Scholiaſtæ τὸ, ἐξηρεύνησαν, ad Prophetam Danielem referunt; quem ob ſedulum hoc ſtudium curámque ἄνδρα ἐπιθυμιῶν ab Angelo fuiſſe dictum volunt. Sequitur, Ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ. Ubi cùm ἐδήλου dixit, Hebræorum הוריע expreſiſſe potuit ; quemadmodum nec magìs efficaci voce uti poterat. Niſi fortè ad Helleniſtarum δήλως & δηλώσεις reſpexiſſe dicas : ità enim τὸ אורים illi expreſſerunt ; ut cùm χρίσιν τ δήλων dicunt : Quibus & δήλωσιν tribuunt ; ut Levit. 8. 8. καὶ ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτὸν τὸ λόγιον, καὶ ἐπέθηκεν ὅπι τὸ λόγιον τ δήλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν. quam δήλωσιν fuiſſe Dei Spiritum

Cap. 1. v. 9.

v. 10.

v. 11.

Magiſtri Hebræorum volunt. Quemadmodum, ἐδήλωσε τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα, hîc dixit: quaſi à ſummi Sacerdotis pectore ad prophetas ille ſe Spiritus contulerit, ac ibi quoque ſedem fixerit: In quorum pectore per Chriſti Spiritum vera illa δήλωσις fuit quâ & ipſum viderunt. Adi & quæ ſuprà notavimus. Cùm dicitur, Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, illud de quo agit legi atque exſtare ibi voluit: περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, *in Scriptura exſtat*, ut περιέχει ſit γράφεται. Quomodo nonnunquam & Critici loquuntur, cùm περιέχουσαν eam quæ reperitur alibi aut exſtat vocem dicunt, aut quo pacto uſurpetur notant: Erotianus Lexico Hippocratis, voce Καμμάρῳ ſeu Καμμόρω, Αὕτη ἡ λέξις τῇ ἅπαξ εἰρημένῃ ὀξεῖ, περιέχουσα ὕπως, Πυρίας μὲν τοῖσι πόνοισι καὶ ῥοφήμασιν, ὡς τὸ πυρετὸν ψυκτηρίῳ φαρμάκῳ ἐκλύειν, ἢ καμμόρῳ, ἢ ἄλλῳ τοιούτῳ. ubi λέξις περιέχουσα, *vocabulum quod ibi exſtat*. niſi quòd locus quem adducit Medicorum Principis, non paulò aliter libro De locis in homine legitur; qui, τὰς δὲ πυρώσιας, hoc eſt, *ardores*, non τοῖσι πόνοισι καὶ ῥοφήμασι, ſed ποτοῖσι καὶ ῥοφήμασι, *potionibus ac ſorbitionibus, refrigerante medicamento, cammaro* vel *cammoro* (de quo videndi Medicorum filii) *ſolvi*, præcipit. Περιέχει igitur ἡ γραφῇ, *In Scriptura exſtat*: ut ἡ περιέχουσα λέξις, *quæ alibi vel legitur vel exſtat*, ἡ περιέχουσα ὕπως, ſit, *quæ ità ibi uſurpatur*. Ibidem ad illa, Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν· ἀπειθέσι δέ, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, multùm ſeſe, ut loci ſeriem ac ordinem inveniant, Græci Scholiaſtæ torquent. Et nonnihil ſanè hîc difficultatis videtur: cujus obiter, & quaſi aliud agendo, rationem nunc reddamus. Primò autem duos Eſaiæ locos conjungit (quod & ad Romanos cap. 9. verſ. 33. factum ab Apoſtolo, jam alii notarunt): cùm priora illa, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, eodem penè modo cap. 28. v. 16. legantur; de λίθῳ autem περικέιμαι cap. 8. v. 14. agatur. Quid igitur? quanquam inter eos ſum ſanè qui non temerè quicquam in codicibus receptis ac contextu ipſo immutandum putant, nihil aliud à Petro quàm quod antè à Paulo factum hîc reor; ut priori nempe loco alterum ſubjungeret: quorum alter fidei domeſticos ac cives, alter infideles tangit. Quemadmodum igitur Paulus, Καθὼς γέγραπται, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον προσκόμματος, καὶ πέτραν σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ, ità Petrus, Διὸ καὶ περιέχει ἐν τῇ γραφῇ, Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιὼν λίθον ἀκρογωνιαῖον, ἐκλεκτὸν, ἔντιμον· καὶ ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ μὴ καταισχυνθῇ. Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν· ἀπειθέσι δέ, λίθος προσκόμματος, καὶ πέτρα σκανδάλου. Unde ergò Regii Prophetæ locus? Uſitatum antiquis fuit, (quod non ſemel, nec ſine cauſa, recentior interpres monuit) ut in codicum marginibus nonnunquam prætermiſſa nonnunquam locos παραλλήλους annotarent. Locum autem Pſalmi 118. qui nunc 22. legitur verſu, Λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομοῦντες, οὗτος ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, hîc autem, & turbatâ, ut videtur quidem, etiam conſtructione, inſeritur, priori Eſaiæ loco parallelum eſſe nemo negaverit: qui in codice antiquo aliquo notatus primùm, deinde prætermiſſus, in contextum fortè iterum receptus eſt: Cùm is ipſe locus, qui hîc iterum inſeritur, jam, quamvis non ad verbum, præceſſerit: paulò enim antè, Πρὸς ὃν προσερχόμενοι, λίθον ζῶντα, ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδεδοκιμασμένον, παρὰ δὲ θεῷ ἐκλεκτὸν, ἔντιμον, dixit. De his mecum egeram, cùm nè Syrum quidem interpretem in ſuo quo uſus eſt exemplari id reperiſſe vidi; qui rotum quem inſertum eſſe dixi locum prætermiſit, non facturus niſi ſuum ſecutus eſſet codicem. Quanquam, nè ſi admittatur quidem, tanta difficultas. Nam & λίθος quidam legunt, non λίθον. quo nè ipſo quidem opus; ſi non tam conſtructionem, quàm ipſas, ſive ῥήσεις, ſive, quos adduxit, locos, reſpexiſſe Apoſtolus dicatur. Ut mens ſit, Ὑμῖν οὖν ἡ τιμὴ τοῖς πιστεύουσιν, *Ad vos igitur qui creditis*, ὁ ἔντιμος λίθος οὗτος, *precioſus hic ſpectat lapis*. Syrus, *Vobis igitur data eſt hæc res precioſa* quia λίθον ἔντιμον ex Eſaia dixerat, ut rectè annotarunt & Græci. Quod ſanè malim quàm illud, *Vobis igitur eſt honori qui creditis*: cùm id nè in Eſaia quidem exſtet, ubi, *anguli precioſi*, legitur. Vetus, *Vobis igitur honor credentibus*. quod aliud. Jam verò, ἀπειθέσι δέ, pro, ἀπειθέσι δὲ λέγεται, Λίθον ὃν &c. ut ſit Attica conſtructio, quomodo & vulgò Helleniſtæ: Ut ſic ῥῆσις Eſaiæ ac Prophetæ Regii jungantur:

Cap. 2. v. 6.

v. 7.

tur: ità enim ferri hæc poſſunt, ſi præſertim paulò alia verſuum ineatur diſtinctio. Eodem capite cùm legitur, Ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες, δοξάσωσι τὸν Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. Ubi nec rectè forſan ſatis mentem Græci penetrarunt Theologi, qui ἡμέραν ἐπισκοπῆς, τὴν τῆς κόσμου ἐξόδιαν, interpretantur; quaſi de *inquiſitione in vitam noſtram*, ut loquuntur ipſi, accipiendum id ſit. Atqui ἡμέρα ἐπισκοπῆς eſt quam יום פקרה Hebræi dicunt; ut de *afflictionibus* intelligatur, quæ ἐπισκοπῆς nomine ab Helleniſtis exprimuntur paſſim: in quibus & præcipuè populum Dei calumniantur improbi: Quomodo ἐπισκοπὴ καὶ θλῖψις Eſaiæ 10. 3. jungitur. Cùm ſequitur, Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει, quid ſit κτίσις, ex Helleniſtis petendum; Sirachide imprimis: qui de Medico, cap. 38. v. 12. Καὶ ἰατρῷ δὸς τόπον· καὶ γὰρ αὐτὸν ἔκτισε Κύριος, *inſtituit, ordinavit.* Κτίσις ergò ἀνθρωπίνη, quatenus ab homine inſtituitur qui autoritate eminet: Κύριε, quia obedientiam præſtari illis vult Dominus, à quo omnis ἐξουσία: Quo ſenſu Poeta dixit, Ἐκ δὲ Διὸς βασιλῆες: quos tamen etiam homines conſtituunt. Eodem capite cùm dicitur, Ὡς ἐλεύθεροι, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ, neſcio quid in mente fuerit eruditis, cùm ad pileum ſervorum hoc referunt, aut eò reſpexiſſe Apoſtolum hîc volunt: quaſi ad Romanos, ac non potiùs Judæos τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ, ſimiléſque iis, ſcripta hæc ſint. Quid, quòd nec neceſſe eſt, eum qui liber eſt fuiſſe ſervum? cùm non aliud moneat, quàm nè quis libertate ſuâ abutatur; ſed & libertas, non in Eccleſia modò ſed & in Republica, licentiæ plerunque prætextus, &, ut loquitur Apoſtolus hoc loco, ἐπικάλυμμα ſit. Notum illud maximi ac prudentiſſimi ſcriptoris, *Ut imperium evertant, libertatem præferunt: ſi perverterint, ipſam aggredientur. Nec quiſquam*, inquit idem, *alienum ſervitium & dominationem ſibi concupivit, ut non libertatem & ſpecioſa vocabula uſurparet.* Eodem capite cùm dicitur, Τοῦτο γὰρ χάρις, εἰ διὰ συνείδησιν Θεοῦ ὑποφέρει τις λύπας, πάσχων ἀδίκως, interpretes, *propter conſcientiam Dei*, dixerunt; ambiguè, ni fallor, & obſcurè. Συνείδησις haud ratò eſt ἔννοια, γνῶσις, *cognitio, notitia*que. Notum eſt Eccleſiaſtæ illud, Καί γε σὺ ἐν συνειδήσει σου μὴ καταράσῃ βασιλέα, *in ſcientia tua, ſciens*; quod alii, *nè in cogitatione quidem tua.* Ergò, διὰ συνείδησιν Θεοῦ, *quia Deum novit: Si quis, quia Deum novit, moleſtias perfert. propter cognitionem Dei*, ad verbum. Nè jam dicam, τὸ ידע, quod eſt *ſcire*, συνειδέναι exponi ab Helleniſtis. Quomodo & *conſcientiæ* voce paſſim utuntur & Latini, etiam Eccleſiæ ſcriptores: B. Hieronymus, *Sin autem hæc tam magna ſunt quæ videmus, quæ humanam effugiunt conſcientiam.* ubi, *conſcientiam, cognitionem* manifeſtè dixit. Quod obſcurum hîc & ambiguum; & quid ſi nè interpretibus quidem ſatis perſpectum, cùm notarunt, *propter conſcientiam Dei, διὰ τὸν συνείδησιν τοῦ Θεοῦ. id eſt, quòd ei ſit religio Deum offendere, cujus voluntate intelligit hoc onus ſibi impoſitum.* operoſiùs quàm B. Hieronymus cum Antiquitate locutus eſt, quàm Tullius, qui *nihil tam turpe eſſe* ait *quod, remotâ conſcientiâ hominum, voluptatis cauſâ quidam non videantur facturi.* Paulò pòſt cùm ſequitur, Ποῖον γὰρ κλέος, εἰ ἁμαρτάνοντες καὶ κολαφιζόμενοι ὑπομενεῖτε; Vetus interpres, *Quæ eſt enim gloria, ſi peccantes & colaphizati ſuffertis?* Mens eſt, *& colaphizari ſuffertis*, aut *toleratis?* hoc quippe vult; *Quæ enim gloria, ſi cùm peccetis etiam pœnam perferatis?* Ὑπομένω κολαφιζόμενος. quemadmodum & Græci nonnunquam loquuntur. Recentior, ut difficultati mederetur, *iſtud* addidit: qui, *ſi peccantes & colaphis cæſi iſtud toleretis?* Quid, quòd ipſe ſe interpretatur Apoſtolus, qui addit, ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, *ſi cùm benefacitis, affligi tamen toleretis.* pro quo tamen, *afflicti toleretis*, recentior interpres. Quis autem dubitat quin Græci, ὑπομένω κολαφιζόμενος, τιμωμένος, πάσχων, & ſimilia, dicant? Quemadmodum τὸ, καὶ, redundat: de quo non ſemel & nos & alii; neque quicquam magis in his libris obvium. Helleniſta Judithæ autor, ὅσα ἐλάλησα, καὶ ποιήσω ταῦτα, cap. 2. v. 9. Sed hæc minuta ſunt.

v. 12.

v. 13.

v. 16.

v. 19.

v. 20.

CAP.

Cap. II.

Locus, Ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα. Dominus, maritus Hebræis. Domina, uxor Romanis, etiam Juriſconſulto Scævolæ. Καλλωπισμοὶς uxoris, obedientia mariti. Adoni, nomen quo maritum compellabant: unde Adonis Veneris maritus. Ἄδωνι, Ἄδωνι, in Epitaphio Adonidis. Ἀσυέτῳ πόθῳ, Adonis, Bioni; αἰτὴς Κύπριδος, Theocrito dictus. Sara, & alluſio ad nomen ejus. Σάῤῥα & Σάρξ Helleniſtis, quod Sarai & Sara Hebræo. Locus, ἡ μὴ φοβουμένη πτόησιν. Πτόησις quid. Καὶ ἃ φοβηθήσῃ πτόησιν ἐπελθοῦσαν, Salomoni. Ἐκλογισμὸς ſeu ratio quam viris reddunt conjuges. Conjugati mutatio: φοβεῖσθαι πτόησιν, πόλεμον μάχεσθαι, & ſimilia. Locus, εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. de interpretatione ejus quid ſtatuendum. Ἐγκόπτεσθαι & ἐκκόπτεσθαι. Ἀπαλφὴν, ἐξαίρετον. Mens loci. συνοικεῖν κατὰ γνῶσιν. συγκληρονόμοις ζωῆς. συγκληρονόμοις, diverſa lectio. εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι, ἢ εἰς τὸ μὴ ἐξαίρεσθαι, τὰς προσευχάς. Locus, Κύριον δὲ τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Diverſa Syri & antiqui lectio interpretis. Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός. Locus, Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε. mens loci & examen. Apoſtatæ veteres. Angelus refuga. Οἱ ἐυρώστατοι τῇ καρδίᾳ, Gigantes: qui & Noacho coævi. נְפִלִים, Ἀνομίαχοι. Tempus quod diluvium præceſſit, quàm ſceleſtum; quantâque in tolerandis improbis Dei patientia. Χειρόδικαι. חֲנוֹךְ. Enochi Apocrypha. Nephilim, è quibus Gigantes: qui πνεύματα & πνεύματα ἀφανίζοντα, dicti, ut & σκότος Δήμιοι, & παῖδες τῆς νυκτός. Quàm manifeſtè περὶ τῶν πνευμάτων de quibus agit Apoſtolus, in Apocryphis Enochus egerit. Libros Apocryphos à Sanctis ac Canonicis ſcriptoribus citatos. Liber De morte Moſis, Judæ citatus. Non rarò iis etiam antiquos Patres uſos. Etiam à Paulo factum id aliquoties, notari. Spiritibus qui in carcere quomodo prædicaſſe Chriſti Spiritus dicatur. Judicandi verbo Scriptura quomodo nonnunquam utatur. Seculum diluvii, ſive רוֹר אַכְזָר, verè ſceleratum: idem γιγὰς γιγάντων, & γιγαντία. De eo ſeculo Magiſtrorum opinio. Helleniſtarum idiotiſmus, πορευθεὶς ἐκήρυξε. Locus, συνειδήσεως ἐπερώτημα, & baptiſmus quare ità dictus: Reſponſio, Tertulliano; Confeſſio, interpreti Syro. Ἀναχρίνειν. Ἀνάκρισις, ἐπερώτησις, & ἐπερώτημα, de iiſdem. Mens loci ac interpretatio. Ἐρώτησις in baptiſmo antiquis uſitata: Compendioſa ejus formula. Locus ex Epiſtola Cypriani ad Jovianum, Carthaginenſi Concilio præmiſſa. Ἐπερώτημα & ἐπερώτησιν etiam in iis qui ipſi ſe interrogant ac ſic explorant locum habere.

Cap. 3 v. 6. CApite tertio legitur, Ὡς Σάῤῥα ὑπήκουσε τῷ Ἀβραάμ, κύριον αὐτὸν καλοῦσα: Ipſa, inquit, *mater credentium, è qua gentes ac Reges promiſſi ſunt, maritum ſuum Dominum vocavit*. Non malè, etiam ſecundùm Romanos, quibus *pater familiâs* maritus dicitur; cùm in familia, & quaſi pars ejus, teſtibus Juriſconſultis, ſit uxor. Et tamen contrà etiam Romani ipſi, qui uxores *dominas* dicebant: Quo nomine nec Scævola abſtinuit, cujus verba l. *Uxorem*, lib. 3. De legat. & fideic. leguntur; *Peto à te, domina uxor, nè ex fundo Titiano partem tibi vendices; cùm ſcias me univerſam emtionem ejus fundi feciſſe*, &c. Atque ità paſſim etiam poetæ. Quod inter corruptelas Romanorum Epictetus recenſet: qui, Αἱ γυναῖκες, inquit, εὐθὺς ὑπὸ πεντεκαιδεκάτου ἔτους ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν κύριαι καλοῦνται, *Ab anno ſtatim decimo & quarto uxores à maritis Dominæ dicuntur*. qui ſic uxorii, & ſervi: idque ἵνεκα τοῦ συγκοιμᾶσθαι, *concubitûs ac blanditiarum causâ*, inquit ad illum, & ex illo, Simplicius. Illæ ergò, inquit, ſtatim καλλωπίζεσθε, *exornare ſe*, incipiunt, ut placeant viris. Contrà inquit hîc Apoſtolus, *Sanctæ olim matronæ, quæ Deum noverant atque in eum ſperabant, ſuum quoque cultum habebant ac ornatum*. Quem autem? *Obedientiam mariti*: ἐκόσμουν ἑαυτὰς, inquit, ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν. Atque hoc eſt quod ibidem Simplicius, perſuadendum eſſe uxoribus, non alia de cauſa honorem illis deferri à viris, εἰ μὴ ἵνεκα τοῦ τὰ τε ἤθη κοσμεῖσθαι, καὶ δι' αἰδοῦς ὑποκατακεκλίσθαι τῷ ἀνδρί, *niſi quòd moribus ornatæ ac verecundiâ viris ſint ſubjectæ*. quæ potiſſima matrimonii ſunt vincula ac nexus.

Sara,

Sara, Κύριέ μου, dixit: Ità Helleniſtæ, apud quos illa Gen. 18. 12. ὁ δὲ κύριός μου ἀρχαιότατος: quod Syro, מרי, Chaldæo רבוני ipſa autem, אדני *adoni*, dixit. Quomodo in Oriente viros ſuos vulgò matronas compellaſſe, Byblix præſertim Veneris maritus Adonis teſtatur; qui cultu pariter ac fabuloſo nomine, ſed quod in Oriente natum, Græciam implevit: in qua Venus, aut qui ejus nomine hæc ſacra celebrarent, ac defunctum cierent, Ἄδωνι, Ἄδωνι, Ἄδωνι; exclamabant: Quæ ſæpe in Bionis Idyllio, quod Epitaphium Adonidis inſcribitur, repetuntur: ubi illa,

Μέγον Ἄδωνι,
Δύσποτμε μέγον Ἄδωνι, &,
Ἔρχεο τυτθὸν Ἄδωνι, &,
Φεύγεις μακρὸν Ἄδωνι, ac ſimilia.

Quod eſſe אדני *adoni*, ſcit Orientis: quemadmodum poeta idem eundem hunc, Ἀσσύριον πόσιν, *Aſſyrium maritum*, Theocritus, ἄνδρα Κύπριδος, *virum Veneris*, dixit. De his autem vide & alia quæ ad Matthæum & in Ariſtarcho notamus. Fieri quoque poteſt ut ad nomen שרה *Sara* clàm alluſerit: ut dicat, Si Sara, quæ *domina* ac *princeps*, non ſine cauſa, ſed & cœlitus, ſic dicta, è qua gentes promittebantur ac Reges, ità maritum coluit ut nomen in illum quaſi ſuum transferret, quem *Dominum*, hoc eſt, אדון, dixit (quaſi שר *Sar* ſive *Princeps*, dicas); quantò magis alias hoc decet? (ut à majori ſic ad minus, quod קל וחומר Magiſtri vulgò dicunt, argumentetur): Si Sara, quæ talis, nomen illud tribuit marito, quantò magis cultum ſuis debent cæteræ? Adde, quòd Σαῤῥᾶ, quo nomine uſus hic autor, & Σάρα, ità ut שרי *Sarai* & שרה *Sara*, opponunt Helleniſtæ: ut in illo, Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀβραάμ, Σάρα ἡ γυνή σου οὐ κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτῆς ἔτι Σάρα, ἀλλὰ Σαῤῥὰ ἔσται τὸ ὄνομα αὐτῆς, Gen. 17. 15. Ibidem & illud legitur, ἵνα ἀγαθοποιοῦσιν, καὶ μὴ φοβώμεθα μηδεμίαν πτόησιν. Ubi neſcio an aliis ſatisfaciant eruditi. Quod Salomon פתאם, Helleniſtæ πτόησιν dixerunt; ſubitum, dico, ac cujuſvis rei metum: ἡ φοβηθήσῃ, inquit, πτόησιν ἐπιθῦσαι, Prov. 3. 25. quod illis evenire ſolet qui malè ſibi conſcii quaſuis πτοήσεις concipiunt, aut impendentia imaginantur mala. Matronis igitur vel ſuadet vel præcipit Apoſtolus, ut, vel ſecuritatis cauſâ, bene faciant officiúmque præſtent: nec timere enim nec inordinatè conſternari tales, ac nè ad pericula quidem aut ſiniſtram vel ſuſpicionem commoveri vel famam; longè ab improbis diverſas, quæ pavore interdum ſubito aguntur. Quod volebat Sapiens cùm dixit, Prov. 3. *Cuſtodi legem & cogitationem*, &c. *Tunc ambulabis cum fiducia viam tuam, & pes tuus non impinget. Si accubueris, non timebis: cùm quieſces, ſuavis erit ſomnus tuus.* quibus verba addit ad quæ peculiariter Apoſtolus reſpexit, Καὶ ἡ φοβηθήσῃ πτόησιν ἐπιθῦσαι, μὴ δειλιᾷς ἀπὸ ἀσεβῶν ἐπερχομένας. Metuendum igitur nè arguta potiùs quàm vera ſint quæ περὶ ὀκνηρισμοῦ & *ratione exactâ*, quam virſs ſumtuoſæ reddere coguntur fœminæ, à Græcis adferuntur; cùm de debita obedientia, ſeu πειθωνίῳ, ut iidem loquuntur, potiùs hîc agat. Igitur φοβεῖσθαι πτόησιν ità dicitur ut φοβεῖσθαι φόβον. Nam & conjugatum nonnunquam mutant Græci: ut enim μάχω μάχεσθαι, ità πόλεμον μάχεσθαι, & ſimilia, non rarò invenias. Summam ergò animi ſic exprimit tranquillitatem; quæ *earum quæ in Deum ſperant*, quod præceſſit. Quid commune autem habere hîc matronæ & earum furor poſſit quæ ad abrogandam legem Oppiam apud T. Livium conveniunt, cum affectu illo qui animum non bene ſibi conſcium plerunque ſequi ſolet, de quo Apoſtolus hîc agit, nondum ſatìs aſſequor: cùm in illis aliud notetur; quòd videlicet, ut ibi Cato, omnem reverentiam maritis debitam ac ſexûs verecundiam tranſirent: nihil autem de hoc metu aut pavore qui delicta ſequitur, aut animum ex delictorum conſcientia perculſum ac cuncta metuentem. Cujuſmodi metum intellexit Satyricus ac πτόησιν cùm dixit,

Et motæ ad lunam trepidabit arundinis umbram.

Eodem capite illuſtriſſimus ille exſtat locus, Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικοῦντες κατὰ γνῶσιν, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ὡς καὶ συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς· εἰς τὸ μὴ ἐγκόπτεσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. Certiſſimum autem eſt, nullum

efficacius vivæ illius gratiæ cujus virum & uxorem cohæredes eſſe ait Sanctiſſimus Apoſtolus indicium ac inſtrumentum eſſe quàm preces: qui ſunt fructus ejus vitæ quam in Deo agunt ejus filii. Neque tamen video quare interpres vetus, *nè impediantur orationes veſtræ*, reddiderit; cùm ἐγκόπτεσθαι non ἐγκόπτεσθαι legatur: quæ diverſa potiùs quàm eadem. Cauſam autem ſuſpicor, vel lectionem aliam, vel quia id quod præceſſerat, ὡς ἀσθενεστέρῳ σκεύει τῷ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν, ad complexum ſeu concubitum putarunt, referendum: quemadmodum nonnulli locum Apoſtoli 1. ad Cor. 7. 5. huic accommodarunt, Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. Venerabilis Beda; *UT NE IMPEDIANTUR ORATIONES VESTRÆ. Et Paulus ait, NOLITE FRAUDARE INVICEM, NISI FORTE EX CONSENSU AD TEMPUS, UT VACETIS ORATIONI. Impediri ergò orationes officio conjugali commemorat; quia quotieſcunque uxori debitum reddo, orare non poſſum. Quòd ſi, juxta alium Apoſtoli ſermonem, ſine intermiſſione orandum eſt, nunquam ergò mihi conjugio ſerviendum eſt, nè ab oratione, cui ſemper inſiſtere jubeor, ullâ horâ præpediar.* Græci autem etiam profundiùs philoſophantur; niſi quòd poſt omnia aſſenſum tenent, & ingenuâ confeſſione rem concludunt: Ἐμοὶ μὲν δοκεῖ, inquit ex illis unus, καὶ βαθύτερόν τι διὰ τούτων εἰσάγειν καὶ σεμνότερον Παῦλος αἰνίττεσθαι ἐπὶ τῆς γαμικῆς χρήσεως. Παῦλος γὰρ ἀναφανδὸν βοᾷ, Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἂν ἐκ συμφώνου· ὅτου δὲ σεμνότερον, ὡς ἔφημεν, γνῶσιν εἰπὼν, καὶ διὰ τοῦτο αἰνιξάμενος τὸ πρᾶγμα, ἀφαιρεῖ ὡς ἐνοχλοῦντος πρὸς τοῦτο τῷ γυναικείῳ φύλῳ &c. ἢ συγγνωμονικῶς χρῆσθαι· εἶτα πείθει μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς καταδικάζεσθαι ἀποχλαί. Τοῦτο γὰρ βούλεται δηλῦν (τῷ φεισθῶ φημι) διὰ τοῦ εἰπεῖν, ἀπονέμοντες τιμὴν. Quæ mihi mirifica interpretatio videtur: cujus mens eſt, *Cùm in complexum aut res Venereas magis ſexus inclinet imbecillis, dandam eſſe viro operam, & quidem cum limitatione aliqua, ut quantum poteſt fieri eo abſtineat.* Quis enim tam ſubtiliter hoc agat, ut *honorem*, quem deberi ſexui inferiori putat, ad Venereum complexum potiùs quàm ad vivendi conſuetudinem prudentiámque mariti in conjugio hîc trahat? Tandem autem poſt alia nonnulla idem autor addit, Ἐμοὶ μὲν οὖν ὅτου δοκεῖ περὶ τούτου· ὃς ἢ τὸ ἄμεινον κεῖθεν, ἢ φθόνῳ ἐμοί, *Mihi quidem ſic de eo videtur: neque ei tamen qui judicarit melius invidere poſſum.* quo difficultatem magis profitetur ſententiæ quàm exponit. Quomodo autem περὶ ἐγκοπῆς agit, cùm ἐκκόπτεσθαι legiſſe videatur? nam ut idem ἐγκοπὴ & ἐκκοπὴ, quis credat? Quare aut ἐγκόπτεσθαι, (quod *interrumpi*, recentiores; *impediri*, veteres) adverſùs fidem plerorumque codicum, legendum, aut de ſenſu τοῦ, ἐκκόπτεσθαι, hîc cogitandum erat. Notum autem, Helleniſtas eâ voce uti cùm τὸ כרת interpretantur: quod pleriſque in locis ab iis factum. Qui & τὸ נפש ità reddunt: quod & ἀπαίρειν & ἐξαίρειν ab iiſdem dicitur: Quâ mente Jobus, in angore ſummo & calamitate, c. 19. v. 10. de Deo, in quo ſpes omnium piorum ſitæ ac defixæ, ἐξέκοψε ἢ ὥσπερ δένδρον τὴν ἐλπίδα μου. ubi נפש habes. Ut ergò pacem uxor inter ſeſe & maritus colant, monet nunc Apoſtolus: qui cùm imbecilliorem eſſe ſexum fœminæ nè dubitare quidem poſſit, ut cum ea κατὰ γνῶσιν σωοικῇ, *prudenter agat*, dico, *ac verſetur.* quod futurum, ſi tanquam vaſe fragili utatur eâ ac infirmo; cui obviàm eundum ac parcendum, ipſa natura docet: Ideóq; honorem illi, nè exacerbetur, debitum à viro tribuendum: quod futurum, ſi meminerit, ejuſdem gratiæ vitæque participem in Chriſto eſſe ac hæredem. Optimè autem συγκληρονόμοις in quibuſdam legitur exemplaribus, quod & fortè præſtat. Ut hâc ratione & concordes inter ſe & cum Deo vivant: nè, ſi rixæ oriuntur, primò inter ſe, mox à Deo ſeparentur. Nam quemadmodum quamdiu vitæ illa gratia de qua hîc agitur utrumque jungit, fieri non poteſt quin uterque jungatur cum Deo, ità ſi tollatur, fieri non poteſt quin à Deo quoque ſeparentur. Bene ergò dixit, *nè tollantur preces veſtræ*, ac ſic penitus à Deo ſeparemini: quia ubi ſanctum exercitium hoc tollitur, tollitur communio cum Deo. Ἐκκόπτεσθαι autem arbores dicuntur quæ, quia ampliùs non vivunt, exſtirpantur: quales ſunt homines in quibus nulla reſtat ampliùs τῆς ζωῆς χάρις. quâ ſimilitudine eleganter cum hoc verbo quoque, ut antè dicebamus, uſus eſt Jobus. Ut mens

ſit,

ſit, εἰς τὸ μὴ ἐκκόπτεσθαι, εἰς τὸ μὴ ἀπαίρεσθαι, εἰς τὸ μὴ ἐξαίρεσθαι (ut aliàs loquuntur Helleniſtæ) ταῖς προσευχαῖς ὑμῶν, *nè non ampliùs precemini, & ità disjungamini à Deo.* Nam revera, ἀποκοπὴ ψυχῆς τῆς προσευχῆς, ἀποκόπτεται ἡ χάρις τῆς ζωῆς, *ſublatâ oratione, tollitur*, aut *amputatur, vitæ gratia:* ſine qua jam mortuus eſt homo. Ideo elegantèr Eccleſiaſticus ſcriptor, *Quemadmodum corpus noſtrum, ſi non adſit anima, mortuum eſt, ac peſſimè olet; ità anima, niſi ad orandum feratur, mortua eſt, miſera eſt, graviter olet.* Quærunt eruditi, quare cùm eodem dicitur capite, Κύριον τὸν Θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, Syrus non *Deum* ſed למריא משיחא, *Dominum Meſſiam* aut *Chriſtum*, Vetus itidem, *Dominum Chriſtum*, dixerit. Quis autem dubitare poteſt, ideo id factum quia in eo Eſaiæ capite è quo locus hic depromtus bis *Immanuelis* præcedit nomen. Verſu enim 8. *& erit extenſio alarum ejus plenitudo latitudinis terræ tuæ, ô Immanuel:* Helleniſtæ, καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτῆς, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου, ΜΕΘ' ΗΜΩΝ Ὁ ΘΕΟΣ. Verſu 10. *Conſultate conſilium, & diſſipabitur: loquimini verbum, & non ſtabit, quia nobiſcum Deus:* Helleniſtæ iterum, ὅτι ΜΕΘ' ΗΜΩΝ Ὁ ΘΕΟΣ. quibus verbis cap. 1. v. 23. *Immanuelis* nomen interpretatus eſt Matthæus. Chaldæus, cùm loco altero nomen עמנואל ſervaſſet, altero, Eſaiæ nempe, loco interpretationem ejus, אלהנא בסערנא, Ὁ ΘΕΟΣ ΜΕΘ' ΗΜΩΝ expreſſit: ubi, quemadmodum & ibidem non ſemel, quin ad nomen alludat Meſſiæ, vix dubitandum. Et hæc cauſa cur cum Eſaia præcedenti verſiculo, τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, dixerit, ſive hoc ad impiorum conſcientiam, ſive ad idola eorúmque falſa numina ac metum, Deos eorum, referas. Chaldæus certè, quod, τὸν φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, ὃν ἐὰν μὴ ταραχθῆτε, ibi Helleniſtæ, *timorem ejus* [*populi*] *nè timeatis, & fortitudinem ejus fortitudinem eſſe nè dicatis*, reddidit. Sequitur ergò, Κύριον τὸν Θεὸν, aut, ut alii legiſſe videntur, τὸν Χριστὸν, ἁγιάσατε: quod & in aliis etiam Græcis exemplaribus, eruditi jam notarunt. Eodem capite & nobiliſſimus ille legitur locus, Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξε. Nemo autem neſcit quantopere eruditos exercuerit; διαπαντὸς μέν, inquit, σαρκὶ, ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι· Ἐν ᾧ καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, Ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἅπαξ ἐξεδέχετο ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε. Ubi quinam ſint οἱ ἐν φυλακῇ ſatis eviciſſe ſe eruditi exiſtimant, cùm ex ſimillimo, ut ipſi judicant, Apoſtoli loco probarunt ὅτι καὶ τοῖς νεκροῖς εὐηγγελίσθη, ut de iis qui tum vivebant, jam autem accenſentur mortuis, accipiatur locus. Cæterùm, ut planè intelligatur, quædam paulò altiùs hìc repetenda erunt. Toto capite commendat patientiam Apoſtolus: Quam commendare efficaciùs quàm propoſito ipſius Capitis ac Principis Eccleſiæ, hoc eſt, ipſius Chriſti, exemplo, non potuit: cujus mirificam poſtquam ex eo oſtendit patientiam, quòd juſtus pro injuſtis ſit paſſus, addit ampliùs, Similem fuiſſe ſemper in eo, etiam priuſquam corpus aſſumſit, virtutem hanc & ſpiritum; qui aſſumtâ carne, rurſúſque poſitâ, Divinâ ac propriâ virtute ſive ſpiritu ſe vivificavit ipſe: eodem nempe quo & delinquentes tempore Noachi, qui extremo nunc judicio ſervantur, monuit ac reprehendit, ut in veram eos viam ſic perduceret; quo tempore & immenſâ delinquentes illos ac peccantes patientiâ tulit. De piis improbiſque ejus temporis planè eſt illuſtriſſimus qui in hiſtoria Noachi (cujus propterea hìc meminit Apoſtolus) capite Geneſeos ſexto exſtat locus: Ubi alteri *filii Dei*, alteri *hominum* dicuntur: inter quos בְּנֵי־אֱלֹהִים ponuntur; veri בְּנֵי־אֱלֹהִים, hoc eſt, *apoſtatæ*. Notum enim, vocem, unde dicti, de *tranſfugis* nonnunquam uſurpari: quemadmodum & *Angelus refuga*, qui aliàs *apoſtata*, D. Hieronymo ad caput 4. Epiſt. ad Epheſios dicitur; *Verbi gratiâ, ut Angelus refuga id eſſe incipiat quod creatus eſt; & homo, qui de paradiſo fuerat ejectus, ad culturam iterum paradiſi reſtituatur.* unde & τὸ נפל, ἐκπίπτειν, reddunt Helleniſtæ. Ut בְּנֵי־אֱלֹהִים, οἱ ἐκπεσόντες vel ἐκπίπτοντες, dicantur; neqs ſine cauſa notent veteres, τοὺς ἐυρωστοτέρους τῇ χειρὶ, hoc eſt, *qui robuſtiſſimæ improbitatis ſunt*, *Gigantes* à Scriptura dici. Quos coævos habuit Noachus, & de quibus meritò hìc agi poſtea probabimus. Iidem qui quòd juſtiſſimo judicio ad carceres, in quibus ſervantur, à Deo optimo ac maximo detruſi ſunt, רְפָאִים à veteribus

v. 15.

v. 19.

Hebræis dicuntur: quâ voce in univerſum omnes quoque mortui, & qui ſub terra ſunt, dicuntur. Iidem quos & Symmachus in Sacris γιγαντας vocat, quo nomine à poetis Gigantes ſeu Titanes dicuntur; quos eo tempore præ cæteris robuſtè impios fuiſſe conſtat: ut hòc magìs admiranda ſit μακροθυμία Domini, qui tanto tempore hos pertulerit. Neque mirum ſanè, ad hos potiſſimùm nunc reſpexiſſe Apoſtolum. *Gigantes erant in terra in diebus illis*, dicitur Geneſ. 6. 4. Statim autem additur, *Viditque Jehova quòd multa eſſet malitia hominum, quódque omnis imaginatio cogitationis cordis eorum tantummodo eſſet malum omni die. Et pœnituit Jehovam quòd feciſſet homines in terra, & doluit in corde ſuo.* Ex quo patet, majorem nunquam quàm hoc tempore fuiſſe improbitatem: Ut non fruſtrà in Divinæ paticutiæ exemplum hoc tempus ſibi delegerit Apoſtolus, quo & filii Dei fœdâ inquinatione ac copulâ (quam imprimis ſemper deteſtatus eſt Deus) cum filiabus Caini & ſceleſto ſemine ſe turpiter polluerant; quo & Apoſtatæ exſtabant, qui in viribus ac manu omne jus habebant. Quos *Gigantes* Scriptura dicit; id enim Helleniſtis placuit. Sed & rectè γιγαντολογιας cum Heſiodo quis dicat. Quorum crimen חכם Rabbinis dicitur; qui, ob illud & diluvium invectum terris, volunt: cùm quo mirificè hic locus facit. Eo enim tempore exempla illa ſcelerum ac monſtra exſtiterunt) de quibus & Apoſtolus Juda, ex Enochi, ut videtur, Apocryphis, diſſeruit, cùm de illis plurima in illo libro traderentur: primò, quomodo geniti eſſent; tum, quomodo & quando ad ſummam illam pervenìſſent impietatem; poſtremò, quomodo εἰς φυλακὴν ſeu *carcerem*, de quo hìc agitur, conjecti eſſent. Quod planiſſimum è fragmentis illis quæ ex primo Enochi libro incomparabilis Scaliger adduxit: è quibus Nephilim, ut ex his Gigantes genitos, inter cætera & ibi legitur. Ubi & de eorum carcere, ut alia omittam, diſertè, Δῆσαν αὐτὰς ὑπὸ ὁ γαῖος, εἰς τὰς νάπας τῆς γῆς, μέχρι ἡμέρας τῆς κρίσεως αὐτῶν, μέχρι ἡμέρας τελειώσεως τελεσμοῦ, ἕως σωληκοδὴ κρῖμα τὸ αἰῶνιον ἦν αἰώνων. qui & in eodem libro πνεύματα, & πνεύματα ἀφανίζοντα, quòd nuſquam comparerent, dicuntur. Hi ſunt denique, ut videtur, illi qui σκότος Δισμοὶ, *vincti tenebrarum*, qui πδὴ νυκτὸς, *captivi noctis*, in Salomonis Sapientia dicuntur; Ὑπειληφότες γὰ κατασφαγεὶν ἔθνος ἄκον ἀνομοι, Δισμοὶ σκότος, ἢ μακρᾶς πδὴ νυκτὸς κατακλεισθέντες ὑφεσφοις, φυγάδες τῆς αἰωνίου προνοίας ἔκειντο, cap. 17. v. 2. ut mirum non ſit, ità hìc Apoſtolum loqui. Porrò, ut dubitandum non eſt, vel ex Apoſtolo Juda & hoc Petri loco, quin eum librum, quem tanti fecerunt ut (quemadmodum & alios Apocryphos) citarent, Apoſtoli puriorem habuerint quàm poſtea fuit, cùm tot Judæorum aut aliorum in eum confluxerunt fabulæ, ità nihil vetat quò minùs ad ea quæ ibi tam multis περὶ πνευμάτων φυλακῆς dicuntur Petrus reſpexerit. Πνεύματα vocat Apoſtolus: πνεύματα ibi dicuntur; Πνεύματα πονηρὰ ὑπὸ τῆς γῆς καλίσουσιν αὐτούς, inquit ille. In φυλακὴν conjectos, ait Petrus: idem planè in libro Enochi, ut jam oſtendimus, dicebatur; qui & ἀφανισμὸν hanc φυλακὴν vocavit: Verba ejus ſunt, οἱ ἐγρηγοροὶ τῆς γῆς, οἱ μεγάλοι, ὀνομασθὶ, τὰ πνεύματα τὰ ἐκπερευθόμενα ὑπὸ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ὡς ἐν τῆς σαρκὸς ἔσονται ἀφανίζοντα χωρὶς κρίσεως, ὅτως ἀφανίσουσι μέχρις ἡμέρας τῆς ἀφανίσεως, ἕως τῆς κρίσεως ἡ μεγάλης. Vides eadem quæ hìc Apoſtolus: qui, ut dixi, & puriore eo libro uſus eſt & minùs fabulis contaminato. Ut non ſine cauſa antiquus autor, citante magno Scaligero, cui & fragmentum libri Enochi debemus, librum illum νοθευθὲν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καὶ αἱρετικῶν, *à Judæis & hæreticis corruptum*, notet. Apocryphis uſum, & ad ea reſpexiſſe qui miratur, miretur Judam, quem eodem libro, aut ejuſdem argumenti, ut jam dixi, uſum conſtat: Miretur eundem, qui פטירת משה, librum De dimiſſione Moſis ſeu morte, adduxit. Miretur Paulum, quem non ſemel B. Hieronymus, & inter locos cæteros ad Epheſ. 5. 14. Apocryphis uſum, & ex iis excerpſiſſe quædam notat; *Sicut in aliis*, inquit, *locis illum feciſſe manifeſtum eſt: non quòd Apocrypha comprobaret, ſed quòd & Arati & Menandri & Epimenidis verſibus ſit abuſus, quia eos verè aliquid dixiſſe teſtatus eſt.* quanquam de eo ad Epheſios loco quid judicandum ſit, à nobis dictum. Miretur Chryſoſtomum, qui ad caput Matthæi 15. Sirachidæ librum χαρῆς nomine inſignit; qui, Ἀκουσον ὁ χαρῆς

γεγραπ̃ς λεγόσης, ac deinde autoris ejus verba apponit: Quemadmodum hìc verba propè ipſa excerpſiſſe Petrum, è fragmentis patet. Ut omittam, è tribus Apocryphis, tribus in locis Paulum quædam excerpſiſſe, à veteribus notari Græcis: ex Eliæ, in Epiſtola priore ad Corinthios; ex Moſis, in Epiſtolâ ad Galatas; ex Jeremiæ Apocryphis, in Epiſtola ad Epheſios. E quo non omnia quæ illis continentur libris approbaſſe ſequitur Apoſtolum; non magis ſanè quàm amatorias Menandri ſententias, aut nugas Epimenidis, è quibus quædam adduxit. Neque magìs mirum (in quo & nonnihil hærent eruditi) quòd *Spiritibus iſtis Chriſti prædicaſſe Spiritus* dicatur: cùm nè dubitandum quidem ſit quin per Enochum aliósque viros Sanctos, qui Dei tum judicium ac imminentem denunciabant pœnam, ſæpe hos monuerit: Quod quidem ἔγγραπτον nec jam παγροπαράδοτον à nobis dici poteſt; diſertè enim Juda, v. 14, 15. Προεφήτευσε δὲ καὶ τούτοις ἕβδομος ἀπὸ Ἀδὰμ Ἐνὼχ, λέγων, Ἰδοὺ, ἦλθε Κύριος ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ, ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, καὶ ἐξελέγξαι πάντας τοὺς ἀσεβεῖς αὐτῶν περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν ὧν ἠσέβησαν, καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτοῦ ἁμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς. ubi ἦλθε pro ἐλεύσεται, quod uſitatum etiam prophetis, dixit. Neque dubium, quin ſceleſtis illis ſui temporis, quales Nephilim fuere ac ſimiles de quibus agit Petrus, Enoch prædicarit, atque hoc voluiſſe Judam. Eo autem quem jam dixi loco, Geneſeos nimirum 6. v. 3. diſertè dicitur, *Non ampliùs cum homine Spiritus diſceptabit meus:* ubi דוּן in Hebræo, quod eſt *judicare*, exſtat. Judicare autem eos dicitur, non modò quos aut damnat aut caſtigat, ſed & eos quos reprehendit Dominus. Neque cauſæ quicquam eſt cur minùs per Enochum quàm Noachum, quem 2. Epiſtolâ cap. 2. v. 5. κήρυκα δικαιοσύνης autor noſter dixit, unum egerit idémque Dei Spiritus. De Noacho autem ex antiquiorum ſcriptis & Joſephus: Qui cùm de ſceleſtis agit Angelis, qui cum fœminis conſueſcerent, quos Gigantibus Græcorum ſimiles fuiſſe ait, Ὁ Νῶχος ἧκεν τοῖς ὑπ' αὐτῶν πραττομένοις δυσχεραίνων καὶ ἀλγηδὼς ἔχων, ἐπειδὴ ὑπὸ τὸ κρεῖττον τοὺς διανοιαν καὶ τὰς πράξεις μετατρέπειν, *Noachus quæ ab iis fierent cùm ægrè ac moleſtè ferret, in melius mentem actionéſque eorum flectere conatus eſt.* Chriſti igitur Spiritui id tribuit Apoſtolus: vel quia ſic libenter loquitur Scriptura, quæ non ſemel S. Spiritum *Filii Dei* vocat *Spiritum*; vel quòd, ut aliquoties jam dixi, in Metaphraſi Chaldæa (quâ & Aſiana, ad quam ſcribit hic Apoſtolus, διασπορὰ tum utebatur) quæ Deo tribuuntur, Sermoni quoq; ejus tribuuntur: quod non ſine ſingulari, quæ Apoſtolorum prædicationi viam ſtravit, œconomiâ factum judicamus: Quemadmodum etiam cùm aliqua de re Deus monet hominem, quod in Hebræo ſimpliciter, *Et dixit Jehova*, Chaldæa quâ nunc utimur, *Et dixit in Sermone ſuo Jehova*, Hieroſolymitana, *Et dixit Sermo Jehovæ*: Ut nè dubitandum quidem ſit cur Chriſti id Spiritui tribuerit Apoſtolus. Apparet igitur quare Sanctiſſimus Apoſtolus ad probandam Dei patientiam μυδεὶς Νῶε elegerit: quod ſeculum דּוֹר הַמַּבּוּל, ſive *ſeculum diluvii*, Magiſtris dicitur; ità ſceleratum, ut impietatis veræ exemplum dici poſſit: Unde & cùm ſceleratum notant ævum, ſceleratius eo ſeculo hyperbolicè dicunt: quemadmodum Japheth, teſte Aben-Ezra, eos homines in quos propheta Hoſea cap. 4. v. 3. invehitur, *ſceleratiores tempore diluvii* fuiſſe dixit; ſiquidem eo piſces maris mortuos propheta notat, quod ætate Noachi eveniſſe negant. Græci, γιγάντων Γιγάντων, aut Γιγαντίαν, dixiſſe videntur: Unde erudita Heſychii gloſſa, Γιγαντία, ἡλικία τὸ δεύτερον, καὶ οἱ καταικῆται Γίγαντες. Scribe, Γιγαντία, ἡλικία τὸ δεύτερον, καὶ οἱ καταικῆται γὰρ Γίγαντες. Apparet, quare πνεύματα dixerit: Apparet, quare τὰ ἐν φυλακῇ dixerit; quòd cùm ætate Noachi ſceleratè vixiſſent, & in ſupremi tempus judicii, poſt obitum, ἐν φυλακῇ detineri dicerentur. Apparet, quare iis prædicaſſe Chriſti Spiritus dicatur. Apparet, quare ex omnibus peccatoribus hos potiſſimùm elegerit. Autor hiſtoriæ Machabæorum; Σὺ γὰρ ὁ κλίνας τὰ πάντα, καὶ τὸ ὅλων ὀπισθότονον, δικαιοσύνης δικαιοῦ εἶ, καὶ τοῦ ὕδρει καὶ ἀλογωτάτῃ τῇ περιστορτας κείνες. Σὺ τοὺ ἐμπεσόντων ἀδίκειαν ποιήσαντας, ἐν δὲ Γίγασιν ἦσαν ῥώμῃ καὶ θράσει πεποιθότες, ἐβύθισας, ἐπαγαγὼν ὑμέτρητον ὕδωρ, 1. Machab. cap. 2. v. 3, 4. *Tu eos qui injuſtè*, inquit inter cætera, *olim egerunt, inter quos Gigantes vi atque audaciâ freti fuerunt,*

runt, inveĉtâ ingenti aquâ, ſuſtuliſti. Quibus Gomorrhæos ſubjungit: ut alteros aquâ alteros igne ob flagitia exſtinctos dicat. Adeò ut ſceleſtiſſimo ævo hi vixerint maximè ſceleſti. Ævi autem ejus homines tales fuiſſe prædicant Magiſtri ut in judicio comparituros negent. Quò & reſpexiſſe Sirachides videtur, cùm implacabilem Deum Gigantibus fuiſſe ait: qui cap. 16. v.8. Οὐχ ἱλάσατο ἐπὶ τῶν ἀρχαίων πάντων γιγάντων, οἱ ἀπίσησαν ἐν τῇ ἰσχύϊ τῆς ἀφεσύνης αὐτῶν, *Implacabilis adversùs omnes priſcos Gigantes fuit, qui inſano freti robore ab eo defecerunt.* Ubi οἱ ἀπίσησαν, manifeſtè נפילים, *Apoſtatæ*, de quibus antè diximus. Jam quod addit, ὅτε ἅπαξ ἐξελίχθη ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, planè eſt quod in Capitulis Patrum dicitur; Uſque ad ætatem Noe maximè Divinam eminuiſſe patientiam, quam decem totæ ab Adamo uſque ad eum patriarcham generationes ad iram provocarant, donec hæc diluvium in caput proprium invexit. Hoc ergò fuit tempus quaſi proprium ac deſtinatum להוריע כמה ארך אפים לפניו, εἰς τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μακροθυμίαν αὐτοῦ. Jam quod dixit προδηλοῖς ἐκήρυξεν, ex Helleniſtarum idiotiſmo eſt, qui paſſim ſic loquuntur; idem nempe quod ſimpliciter ἐκήρυξεν. ut mirum ſit, hoc quoque in errorem quoſdam pertraxiſſe. Eodem
v. 21. capite & illud legitur, ὃ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου, ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν, qui & ipſe locus non minus moleſtiæ exhibuiſſe eruditis videtur. Nam ut Græci fortaſſe non malè συνείδησιν ἀγαθὴν εἰς Θεὸν, χ^τ Θεὸν, ſive *ſecundùm Deum*, interpretati ſunt; ità, quare ἐπερώτημα dicatur baptiſmus, quot homines tot ſententiæ. Nec ſatisfacit Tertullianus, qui *reſponſionem* reddidit: Quaſi hìc *interrogatio* ſit ἐρώτησις, & ad reſponſionem catechumenorum id ſit referendum: ad quam reſpici cùm vellet, non *interrogationem* (quod invenit) ſed *reſponſionem* dixit. Quo molimine non erat opus: Ut nec iis quæ de *arrhabone* Græci, de *ſtipulatione* noſtri. Quemadmodum nec Syrus ſatisfecit, cùm *confeſſionem* interpretatus eſt: Quem de Syriaſmo ſatis uſitato, & quo ipſe utitur nonnunquam, cogitaſſe oportuit. Ἀνακρίνειν eſſe vocem in judiciis uſitatam, nemo neſcit: ut Actor. 25.26. ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης σχῶ τι γράψαι. & 28.18. Οἵτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπολῦσαι. ubi Syrus voce שאל, hoc eſt, *interrogandi*, utitur. Nam שאלא, *interrogatio*; ἐρώτημα nempe aut ἐπερώτημα, hoc eſt, ἀνάκρισις, δοκιμασία. Quid autem *interrogare* & *interrogatio*, *interrogare* item *legibus*, Juriſconſultis ſit, nemo vel mediocriter Legum peritus neſcire poteſt. Ità, Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν, αὕτη ἐστί, 1. Cor. 9. 3. ubi vetus interpres, *apud eos qui me interrogant*: quemadmodum in Antiquo quoque Fœdere aliquoties interpretes antiqui pro *examinare* ac *probare* voce *interrogandi* utuntur. Jam verò ad baptiſmum, conſcientiæ examen ac probationem, in adultis præſertim, requiri à veteribus, non minùs quàm in Sacramento altero, de quo Apoſtolus 1. Cor. 11. 28. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, (hoc eſt, δοκιμαζέτω τῷ ἑαυτοῦ συνειδήσει) notum eſt. Nam συνειδήσεως vocem, quæ illi reſpondeat Hebræi ac Syri aut aliter efferunt aut longè petunt. Quid ergò voluit hoc loco qui non paucis negotium exhibuit Apoſtolus? Baptiſmum, nempe, ἑαυτῆς δοκιμασίαν, hoc eſt, *ſui*, ſive *bonæ ſecundùm Deum conſcientiæ*, *probationem* ac *examen* eſſe. Non in externarum ergò, inquit, ſordium ablutione, ſed in probatione ſui verâque in Deum fide baptiſmus conſiſtit. Ut ſic ἀγαθὴ εἰς Θεὸν συνείδησις, circumſcriptio τῆς πληροφορίας ſit, quam ipſâ voce interrogati teſtabantur. Quare nec nobis placet quæ hìc eruditis placet *ſtipulatio*; qui hanc veram loci hujus mentem atque interpretationem arbitramur. Quâ occaſione forſan ſuum in baptiſmum ſive examen ſive ἐρώτησιν jam olim invexerunt veteres: cujus compendium erat, Πιστεύεις εἰς αἰώνιον ζωὴν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν; *Vitámne æternam & remiſſionem peccatorum credis?* Cyprianus Epiſtolâ ad Jovianum ejúſque coepiſcopos, quæ Carthaginenſi præmittitur Concilio; Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐρώτησις ἡ ἐν τῷ βαπτίσματι γινομένη, μάρτυς ἐστὶ τῆς ἀληθείας. λέγοντες γὰρ τῷ ἐξορκιζομένῳ, Πιστεύεις αἰώνιον ζωὴν, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαμβάνειν; ἐκ ἄλλό τι λέγομεν, εἰ μὴ ὅτι ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ δεδῶσθαι δύναται· περὶ ἧς τοῖς αἱρετικοῖς, ὅτε ἐκκλησία ἐκ ἐστιν, ἀδύνατον ἁμαρτημάτων ἄφεσιν λαβεῖν. καὶ διὰ τοῦτο οἱ τῆς αἱρετικῶν συνήγοροι ἢ τῷ ἐπερώτησιν ἀλλάξαι ὀφείλουσιν ἢ ἀλήθειαν ἐκζητῆσαι ἐκκλικῆσαι, *Sed & ipſa quæ ſit*

in

in baptiſmo, teſtis veritatis eſt interrogatio. Eum enim qui examinatur cùm interrogamus, Vitámne æternam peccatorúmque remiſſionem accepturum te credis? nihil aliud niſi in catholica Eccleſia dari hanc poſſe teſtamur: cùm apud hæreticos, ubi Eccleſia non eſt, haberi peccatorum remiſſio non poſſit. Ideóque & hæreticorum patroni aut mutare interrogationem aut tueri veritatem debent. Idem ergò ἐπιρώτημα quod ἐπιρώτησις: Quæ ut ab alio inſtitui, ità & ab adultis quî baptizantur & poteſt & debet: ἐπιρωτᾷ enim qui ipſe ſe examinat: quæ δοκιμασία, quod examen ſui, ubi diximus requiritur.

Cap. III.

Locus, Ἐν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν &c. Ξενίζεσθαι *quid.* Ἀνάχυσις. *Locus,* Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη. Νεκροὶ *eo loco qui.* Ξενίζεσθαι *iterum uſurpatum: Idem nonnunquam quod* ξενοπαθεῖν. Πύρωσις, δοκιμασία. Πυροῦν, περιέρχειν. Ξενισμός. Ξενοφωνεῖσθαι. *Locus,* ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται· κατ' μὲ αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατ' ὑμᾶς δοξάζεται. Ἀσύνδετον ἀσύλυτον. *Locus,* Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριεπίσκοπος. Ἐπίσκοπος *olim qui poſtea* κατάσκοπος· Ἀλλοτριεπίσκοπος, ἀλλοτριοκατάσκοπος. Ἀλλότρια. *Alienis inſidiari. Alieni inſidiator, Tertulliano. Alienarum rerum inſpectiores.*

CApite quarto non admodum ab initio procul locus ille occurrit, Ἐν ᾧ ξενίζονται, Cap. 4.
μὴ συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τῆς ἀσωτίας ἀνάχυσιν, βλασφημοῦντες. Ubi v. 4.
illud, ἐν ᾧ ξενίζονται, ſcrupulum, haud aliter quàm viatoribus, in itinere hoc, interpretibus objecit. Vetus, *In quo peregrinantur, non convenientibus vobis in eandem luxuriæ confuſionem, blaſphemantes.* Eraſmus, *Atque id abſurdum illis videtur, quòd non accurratis unà cum ipſis in eandem luxûs refuſionem, qui de vobis malè loquuntur.* Recentior, *Quamobrem illi, non concurrentibus vobis ad eandem luxûs profuſionem, peregrinari ſibi videntur, blaſphemantes.* Quid voluerit Apoſtolus, quid dicat, nunc videamus. *Olim,* inquit, *unà cum gentibus, omni laſciviarum, cupiditatum, aliarúmque voluptatum generi nos dedimus. quæ feciſſe ſatis ſit. Nunc divortium ab illis feciſtis: Id mirantur illi; quòd non ampliùs videlicet in eandem luxûs confuſionem vos dedatis, ac ſecum verſemini: unde & maledicunt vobis.* Ad verbum, *Quod miranter, & quia non pariter cum ipſis in eandem luxûs confuſionem concurritis, blaſphemant.* Scholiaſtæ Græci, Τὸ, ξενίζονται, ἀντὶ τοῦ, θαυμάζουσι, κεῖται: qui τὸ, ξενίζεσθαι, ſic *admirationem* denotare volunt. Nec malè interpres vetus, qui ἀνάχυσιν, *confuſionem,* reddidit. Heſychius, φυρμὸν, & βλακείαν, interpretatur: σύγχυσιν, alii: Iidem Scholiaſtæ, εἰς τὴν ὁμοίαν αὐτοῖς τῆς ἀσελγείας ἀνάχυσιν, ἤτοι σύγχυσιν. Quæ plana ſunt. Quod ad prius, Polybius, ξενίζεσθαι καὶ διαπρεπῆ διὰ τὸ παράδοξον. *mirari aliquid & quaſi in re non ſolita dubitare,* dixit. De quo mox plura: iterum enim paulò pòſt occurrit. Sequitur, Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη. Ubi mirum v. 6.
ſanè quid nonnullos moverit ut in manifeſta luce cæcutire vellent: de quibus hîc interpres noſter. Quaſi aliud ſint νεκροὶ quam οἱ πεθνηκότες, qui, cùm vixiſſent antè, tum extincti erant: quales ſunt quos μακαρίτας vulgò dicimus. Quid igitur Scholaſticis perſuaſit ut ad ſpiritualem id referrent mortem? Eodem capite cùm Sanctus Apoſtolus, Ἀγαπητοὶ, μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένῃ, dixit, mi- v. 12.
rum quot modis locum illum veteres ac noſtri, & nonnulli quidem, ut qui oberrant in tenebris, interpretati ſint; dum alii verba plurima conquirunt, alii de mente ſecuri ſunt. Interpres vetus, *Nolite peregrinari in ſervore qui ad tentationem vobis fit:* quaſi *in ſervore peregrinari* id ſit quod voluit Apoſtolus. Apud Fulgentium 3. ad Traſimundum, *Nolite expaveſcere in ſervorem.* utrumque, niſi fallor, alienè. Tertullianus, *Nè expaveſcite uſtionem quæ agitur in vobis.* Cyprianus, *Nolite mirari ardorem accidentem vobis, qui ad tentationem veſtram fit.* Scholaſtici inter cætera, *Nolite peregrinari, id eſt, à ſtatu fidei ac ab amore Dei alienari. Qui enim peregrinatur, locum ſuum dimittit: Locus autem animæ Deus eſt, à quo non debemus peregrinari.* Nos ergò modum ſtudiis ac factionibus his imponamus, qui ſimplicitatem veneramur ac ubique ſequimur. Ξενίζεσθαι

quid

quid ſit jam antè diximus: quod efficaciter nonnunquam idem quod ξενοπαθεῖν Græcis dicitur notare ſolet. Ξενοπαθεῖ, qui re aliquâ ut novâ percellitur. Πύρωσις, δοκιμασία, ſeu *probatio*, ſeu *exploratio*, eſt. Heſychius, Πύρωσις, δοκιμασία. Unde πυροῦν Helleniſtis: quod πειράζειν, *explorare*, aut *tentare*, vulgò ſcilicet; ut in illo, ὅτι ἐπύρωσεν αὐτοὺς ὁ θεὸς καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ, Sapientiæ 3. 5. ἐπύρωσεν εἰς ἔτασμὸν καρδίας αὐτῶν, Judithæ 8. 23. Et notum illud, δοκίμιον ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ πύρωσις: igne enim metalla explorantur. unde paſſim πύρωσις, ipſa δοκιμασία ſeu *probatio*. Expediet difficultatem qui ſimpliciter reddiderit, *Ne, ut re novâ, exploratione veſtri, quæ ſit ad tentationem vobis, perturbemini.* Nihil aliud Apoſtolus voluit, nihil aliud dixit. Quid autem magis obvium quàm τὸ, ξενίζεσθαι, hoc ſenſu apud Patres? Baſilius poſtremo Hexaemeri capite, μὴ ξενίσῃ σε ἡ φαντασία, dixit: qui, Ὅταν ἴδῃς τοὺς ἄρχοντας τούτους, τοὺς κήρυκι ὑψηλῇ τῇ φωνῇ περιαγορευομένους, ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς φοβεῖντας τὸν θεῖον, καὶ τὸν θεῖον ἔχοντας, ἄλλον δημεύοντας, καὶκεῖνον ἀναπόδοτα παραδιδόντας, μὴ φοβηθῇς τὰ ὀφούμενα, μὴ πτοηθῇς ἐπὶ τοῖς γινομένοις, &c. ubi, μὴ ξενίσῃ σε ἡ φαντασία σου, *ne in admirationem, ut inſolitæ rei, phantaſia tua te abducat.* Contra Eunomium lib. 5. Μὴ ἔν σε ξενίσῃ γαστὴρ ἢ μήτρα Θεοῦ, ἐπεὶ μηδὲ χεὶρ, ἢ τὰ ἄλλα τὰ περιφερόμενα. κἂν ἀδῆ γένησις ἐπὶ Θεοῦ ξενίσειέ σε ἢ τινα ἄλλ' ἀκούοντα, *Ne mirare, ut rem novam, ventrem, aut manum, aut ſimilia, de quibus dictum, de Deo uſurpari: quemadmodum nec generationem Deo tribui, vel te vel alium quibus hæc occurrunt in admirationem trahant.* Igitur ξενίζεται ſeu ξενοπαθεῖ, qui aliquid ut novum miratur: nam ξενίζειν τινὰ quid ſit, quivis ſcire poteſt: Quod & mirum ſanè, Titi Boſtrorum Epiſcopi, ſeu quicunque autor brevis in S. Lucam Commentarii eſt, non vidiſſe interpretem; qui ad illum locum cap. 7. Λέγω σοι, ἀφέωνται αἱ ἁμαρτίαι αὐτῆς αἱ πολλαί, Ἔδειξεν ὁ εὐαγγελιστὴς, inquit, ὅτι καὶ ἕτεροι ἦσαν συνανακείμενοι, οἷς ἐξένισεν ὁ λόγος, ὅτι οὐ χωρὶς ἐφέρετο ἦν, ἀλλ' ὡς δύνατο τὸ δίκαιον ἀνεκίνητον, interpres, *Per hæc Evangeliſta oſtendit, alios quoque accubuiſſe, ad quos Chriſti verbum ſpectabat.* cùm vellet, *mirum* (ſive, *novum*) *iis viſum qui unà accumbebant à Domino dicebatur.* Itaque ξενοπαθῆσαι, hoc eſt, *perculſos* eos vult *fuiſſe:* quomodo eleganter Græci loquuntur. Unde ξενισμὸς Nyſſenus; qui, Καὶ σείπειν, inquit, πεισῆ τῷ ξενισμῷ τὸν ἀκέοντα, *peregrinæ rei novitate* (aut, *admiratione*) *horrorem incutit,* Adversùs Eunomium. Quemádmodum eidem, qui inuſitatâ voce aut oratione percelluntur, ξενοφωνεῖσθαι dicuntur, libro De fato, Ἐμοὶ δὲ καὶ πρὸς τύπον ξενοφωνεμένῳ λόγον, καὶ τὸν σαφέστερον αἰτιῶντος μαθεῖν. Recentior interpres, *Chariſſimi, ne, tanquam hoſpites, exploratione illâ per ignem quæ ſit in vobis ad veſtri experimentum percellimini, ut ſi peregrinum aliquid vobis accideret.* quam paraphraſin, & quidem longam ſatis, ut inſtitueret, mihi quidem opus fuiſſe non videtur. Eodem capite cùm legitur, v. 14. Εἰ ὀνειδίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται· κατ' μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατ' ὑμᾶς δοξάζεται, nullâ opus inſertâ erat ut poſtrema cohærerent, quæ interpres vetus prætermiſit; cùm ἀσύνδετον ἀπόλυτον ſit, quo nonnunquam Helleniſtæ utuntur. Græci hoc aut ſimili modo dicerent, κατ' μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατ' ὑμᾶς δοξάζεται. Neque difficultas manet ſi quis dicat, ὃ ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. v. 15. Elegantiſſimus locus eſt qui ſequitur, Μὴ γάρ τις ὑμῶν πασχέτω ὡς φονεὺς, ἢ κλέπτης, ἢ κακοποιὸς, ἢ ὡς ἀλλοτριεπίσκοπος. Porrò, eum qui κατάσκοπος nunc dicitur, ἐπίσκοπον antiquis dictum, notant veteres: Euſtathius ad κ' Iliados, Ὅτι καὶ ἐνταῦθα, καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς ὁ ἐπίσκοπον λέγει, τὸν στελλόμενον εἰς πολεμίους κατάσκοπον. φησὶ γὰρ, Τρώεσσιν ὀπίσκοπον, καὶ, νήεσσιν ἐπίσκοπον· ὃν οἱ ὕστερον πολλοὶ ἐκάλεσαν, ἐξ Ὁμήρου λαβόντες τὴν ἀφορμήν. Et Heſychio, Ἐπίσκοπος, inter alia, κατάσκοπος. Ergò ἀλλοτριεπίσκοπος, ἀλλοτριοκατάσκοπος, *qui alienis,* aut *aliis, inſidiatur* nempe. Ἀλλότρια autem, non tam πράγματα quàm κτήματα καὶ χρήματα, *poſſeſſiones ac pecuniæ:* vel, quæ ſunt alterius ſimpliciter; ac ſic τὰ κακοπαθούντων καὶ πασχόντων, ut verbis ejus utar, hoc eſt, in quos leges advertunt, loquatur. Ἀλλοτριεπίσκοπον in ſuo Marrucino Aſinio eleganter deſcripſit Catullus, qui, inſidiari negligentibus ſolitus lintea ac mappas tollebat. Quare nec rejiciendus temerè antiquus interpres, qui, *alienorum appetitor,* reddidit: quanquam fortè meliùs hoc ſenſu, *eum qui alienis inſidiatur,*

insidiatur, dicas, quod ad thorum quoque alienum referri potest. Tantum abest ut *curiosos* intelligamus, aut huc illud Comici referendum arbitremur,

Tantúmne est abs re tua otii tibi,
Aliena ut cures, eáque nihil quæ ad te attinent?

Vox præclara, quæ præcepta aliquot, ut septimum, octavum & decimum, tangit. Semper autem omnium malorum radix est quam tangit. Tertullianus ἀλλοτριεπίσκοπον, *alieni insidiatorem* dixit. Qui *alienarum rerum inspectores* dicunt, minus dicunt.

Cap. IV.

Locus, τῷ ταπεινοφρσύνῳ ἐγκομβώσασθε. Ἐγκόμβωμα quid. Ἐπωμίδες. κεκόμβωται καλῶς. Loci interpretatione quomodo defuncti qui Latinè eum reddiderunt. Locus, Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, *&c.*

CApite quinto elegantissimus ille legitur locus, τῷ ταπεινοφρσύνῳ ἐγκομβώσασθε. Cap. 5.
ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν. Quo nihil dici potuit v. 5.
venustius. Ἐγκόμβωμα, vestis humilis & servorum erat: Qui cùm breves tunicas, quas ἐπωμίδας vocant, gestarent, super has ἐγκόμβωμα induere solebant; palliolum vilissimum, sed candidum: Quod & ὀπίσλημα, ut observant antiqui, dicebant. Apollodorus, teste Suidâ, postquam dixit Καρυστίους ἀπολιπεῖν, Τῷ ἐπωμίδα πτύξασι δικαίῳ, addit, ἄνωθεν ἐκομβωσάμενον. Fortè, Ἄνωθεν αὐτῷ αὖθις ἐγκομβώσασθαι. Epicharmus, κεκόμβωται καλῶς, ibidem. Quia ergò dixerat, πάντες δὲ ἀλλήλοις ὑποταπεινοῦσθε, quod servorum est, τῷ ταπεινοφρσύνῳ ἐγκομβώσασθε, eleganter addit. Neque hîc, *estote intus ornati*, placet, quo Recentior utitur. Et mirificè Erasmus, *humilitatem animi vobis inserite*: cùm exterior vestis sit ἐγκόμβωμα. Neque rectiùs Antiquus, *omnes autem invicem humilitatem insinuate:* Qui meliùs *humilitatem* tamen quàm *modestiam* dixit: cùm modestia Regum quoque virtus sit; subjectorum autem, de quibus agit, humilitas. *Humilitatem*, inquit, *induite*, ut ἐγκόμβωμα, nimirum, servi, cùm vestem illam, illud palliolum, viles humilésque servi, ut humilitatis indicium, gestarent. Eodem capite illud legitur, Ὁ δὲ Θεὸς πάσης χάριτος, ὁ καλέσας ὑμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτοῦ δόξαν v. 10.
ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὀλίγον παθόντας, αὐτὸς καταρτίσει ὑμᾶς, στηρίξει, σθενώσει, θεμελιώσει. Ubi verba illa, ὀλίγον παθόντας, ad hoc quod præcessit, ὁ καλέσας ὑμᾶς, vulgò referri videntur: ut mens sit, ὁ καλέσας ὑμᾶς ὀλίγον παθόντας: quasi τὸ παθεῖν vocationem præcedat, cùm præteritæ significationis sit. Quod (an rectè, eruditi cogitent) confirmant locò illo 2. Corinth. 4. 17. Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ὑμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν. Quid si igitur usitatam in his libris transpositionem esse dicamus? ac si dixisset, αὐτὸς ὀλίγον παθόντας ὑμᾶς καταρτίσει: Deus, nempe; qui ὀλίγον παθόντας, *pauca*, summi illius præmii respectu, *passos*, immensâ illâ gloriâ quæ in futurum parata est confirmat ac fulcit.

Capita II. Epistolæ Petri.

α'. Περὶ κλήσεως τῆς ἐν πίστει ἔργοις βεβαιουμένης τοῖς τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐλπίδι τῆς μελλόντων ἀγαθῶν.

β'. Παραγγελία εἰς ὑπόμνησιν τῆς διδασκαλίας μὴ πλὴν ἀνάλυσιν ἀυτῆς· καὶ ὅπως ἐν ὄρει Θαβὼρ τῆς τοῦ Θεοῦ φωνῆς τοῦ υἱοῦ ἐπήκουσε φωνῆς.

γ'. Περίῤῥησις ἀπατηλῆς ἐπαναστάσεως αἱρετικῶν, ἀσωτείας τε αὐτῆς, καὶ μελλούσης κολάσεως.

δ'. Ἐπανάληψις περὶ πολλῆς ἀνθρώπων αἱρετικῶν. ἐν ᾧ, ὅτι αἰφνιδίως ἥξει ὁ Χριστὸς ἐπὶ συντελείᾳ τοῦδε τοῦ αἰῶνος· ὥστε δεῖν ὑπνοζωεῖσθαι πάσῃ ἀρετῇ.

DANIELIS

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN II. EPISTOLAM PETRI;
Sive
Liber decimus nonus.

CAPUT SINGULARE.

Locus, Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία. *Locus,* ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται, & an non ἐπιλύσεως præferendum: ut sic Instinctus denotetur, útque ἐκ ἐξ ἐπιλύσεως ἰδίας dicatur. *Locus,* καὶ τὸν ἀρχέγονον κόσμον Noachi prophetia de filio. *Locus,* καταικλυσμῷ κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. Ἡ ἀσεβῶν πολιτεία. Κοσμ&, πολιτεία. μεταστῆσαι τὸν κόσμον, Thucydidi. *Locus,* Βλέμματι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος, ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, &c. de distinctione loci ac mente: Quid secuti sint interpretes. *Locus,* Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι, &c. τοὺς ὄντως ἀποφεύγοντας. Diversa lectio; τοὺ ὀλίγον, & τὲς ὀλίγως, & ὀλίγυ, ἀποφεύγοντας. De loci mente & lectione. Διαστρεφόμενοι nonnunquam ὁι παγιδευόμενοι dicti. *Locus,* ὑπὸ τῆς ἁγίων περφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἡμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος. de cujus distinctione agitur. *Locus,* Καὶ λέγοντες, Ποῦ ἔστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; &c. Περιφορὰ quid? ac stolidi illius autores. *Locus* celeberrimus multúmque agitatus, Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τοῦτο θέλοντας, ὅτι &c. de quo fusè agitur. רָקִיעַ, Στερέωμα, Firmamentum, Ἐκπέτασις; & aquam illi tribui à Moſe. Quod de aqua dicitur, quò referendum. Ἦσαν ἐκπαλαι. Ἐκπαλαι quid; & ἦσαν. *Locus,* Οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ. Κόσμος, & quomodo nonnunquam, in Sacris præſertim, uſurpetur. Ὅτι τὰ ζῶα τὸν κόσμον οἰονεὶ εἰδοποιεῖ. De ſtatu terræ in diluvio, & poſt illud: etiam poetæ quid ſenſerint. De loco diſputatum amplius: Interpretatio ejus. Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τοῦτο θέλοντας. Θέλειν Græcis ac Latinis quid nonnunquam. Loci interpretatio, & quidem ſimplex. Οὐρανοὶ καινοί. Κτίσις. Καταικλυσμὸς, ἀναχαινισμὸς, quæ ab autore ponuntur. Creatio, Creatura Auguſtino. Κάθαρσις. *Locus,* ὁι δὲ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται. *Locus,* καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. Ἔργα τὰ ἐν τῇ γῇ quæ. *Locus* de Paulo ejúſque ſcriptis, ἐν οἷς ὄντι δυσνόητά τινα. δυσνόητα quomodo dicatur. *Locus* idem quomodo intelligendus: & an accuſetur Apoſtolus. Σβεσθῶν. Athanaſius, ſive τῆς Σωσθένους τῆς θείας γραφῆς autor, de eo loco quid ſtatuerit.

NOn procul à primi capitis fine legitur, Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι. E quo loco Sanctos, quíque Divino inſtinctu locuti ſunt, Θεοφόρητος veteres Theologi dixerunt. Unde, ἐπιλύσεως, antè Apoſtolum ſcripſiſſe quis exiſtimet, cùm dixit, Τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς, ἰδίας ἐπιλύσεως οὐ γίνεται. non enim ἐξ ἰδίας ἐπιλύσεως, ſive *proprio inſtinctu*, qui ὑπὸ Ρ πνεύματος φερόμενοι, hoc eſt, *ſolius S. Spiritûs inſtinctu*, ut Θεοφόρητοι locuti ſunt. II. Epiſt. Petri, cap. 1. v. 21.

Cap. 2. v. 1. Capite ſecundo ab initio non procul de impiis dicitur, καὶ τὰ ἀγοράσαντα αὐτὸὺς δεσπότην ἀρνούμενοι, ἐπάγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν. Quædam enim ſunt quæ ſibi homines arceſſunt: quædam, ὑπὸ Κυρίου ἐπαγόμενα, ut calamitates quibus exercere ſuos ſolet: quæ & ἐπακτικὰ nonnunquam SS. Patribus dicuntur. Athanaſius Epiſtolâ De interpretat. Pſalmorum, Οἱ δὲ ἐπακτικὰ ἀπαγγέλλουσιν, ὡς ὁ ἐβδομηκοστὸς ἐννάτῳ, ὁ ἐξηκοστὸς ἕκτῳ. Eodem capite cùm legitur, Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, ſi interpretibus noſtris hîc ſtandum, hoc voluit Apoſtolus, Septem cum Noe ſervatos eſſe: Quod ut obtineant, tranſpoſitam orationem notant; voluiſſe enim, ὅτι ὁ Θεὸς Νῶε τὸν δικαιοσύνης κήρυκα ὄγδοον ἐφύλαξε: cùm tamen Deus non tam octavum illum, ut lequamur propriè, cum ſeptem aliis, quàm cum illo & illius cauſâ ſeptem alios ſervarit. Adde, quòd duriſſima hæc videatur tranſpoſitio: nè dicam, quòd ità potiùs, ἀλλ' ὄγδοον Νῶε, τὸν δικαιοσύνης κήρυκα, dicendum eſſet; quod intelligunt qui Græcè ſciunt. Nam quod aiunt, decimum fuiſſe ab Adamo Noachum, quid ad rem, ſi ut juſtitiæ conſideretur præco? aliud enim eſt inter præcipuos juſtitiæ præcones eſſe, aliud certum inter poſteros Adami occupare locum. Et quid ſi præcipuos juſtitiæ præcones, Adamum, poſtquam ei facta eſt promiſſio, Abelum, Sethum, Enoſum, Enochum, Mathuſalemum, Lamechum denique pium, Noachi parentem, dicamus, cujus illuſtris de filio exſtat prophetia, זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה יהוה, *Ille nos in opere noſtro conſolabitur, & in dolore manuum noſtrarum, de terra cui maledixit Jehova.*? quò & Noachi nomen ſpectat. Quid ſi igitur octavus ſit qui ſequitur, hoc eſt, is de quo agimus? Neque, aliter in Paralipomenon libris, κλῆρος ὄγδοος, ὄγδοος πυλωρὸς, & ſimilia: ut & cap. 12. verſ. 12. eorum qui ad Davidem in deſerto ſe contulerunt Ἰωαννὰν ὁ ὄγδοος dicitur. Adde, quòd à pſeudoprophetis inchoavit hoc caput, quibus τῆς δικαιοσύνης κήρυκας opponere videtur: nihil tamen cuiquam hîc præſcribimus aut derogamus; cùm & id in medio relinquant Græci. Sequitur, κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. quaſi τῶν ἀσεβῶν πολιτείαν, dicas, à qua ſeparatus fuit Noe: Cùm præſertim τὰς πολιτείας, etiam propriè ſic dictas, atque inter ſe diſtinctas, κόσμους nonnunquam antiqui dicant: ut cùm Thucydides lib. 3. μεταστῆσαι τὸν κόσμον, dixit; βουλομένων μεταστῆσαι τὸν κόσμον, καὶ ἐς δημοκρατίαν, ὥς τοι Ἀθηναῖοι, τρέψαι. Quanquam certè, paucos ſi excipias quibus tum pepercit Deus, nihil obſtat quominus κόσμος ἀσεβῶν dicatur qui tum fuit; cùm, ut Avitus loquitur,

pecorum ritu permiſſa voluptas,
Et diffuſa palàm raptis laſcivia frænis,
Luxuriéq; ſorum atque obſcœni nundina mundi
Ferveret.

Ibid. v. 8. Eodem capite & illud legitur, Βλέμμασι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν αὐτοῖς, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζεν. Quem verſiculum ità vetus reddidit interpres, *Aſpectu enim & auditu juſtus erat, habitans apud eos, qui de die in diem animam juſtam iniquis operibus cruciabat:* quaſi *aſpectu & auditu juſtus* dicatur, cùm non δίκαιος ſed ὁ δίκαιος legatur: A quo non longè Eraſmus abiit. Ab utroq; Recens non immeritò receſſit; qui ut ordinem mutavit, ità & nonnihil fortè mentem involvit. Nemo dubitare poteſt quin præcipui primíque ſenſus corporis ſint viſus & auditus; qui feneſtræ mortis ideo dicuntur: quibus qui imperare didicit, immunem magna ex parte à peccato animam, hoc eſt, ſe ipſe præſtat: Quod feciſſe Lotum ait; qui cùm viſu auditúque Sodomitarum in dies flagitia ſordéſque uſurparet, atque inter illos viveret, ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζε. Quid ſi ergò mens ſit, *Viſu enim & auditu cum juſtus ille inter eos verſaretur, quotidie juſtam animam iniquis eorum cruciabat factis?* quemadmodum eleganter vir Sanctus B. Hieronymus ad Eſaiæ 55. *quòd cruciaretur anima ipſius, videntis* (adde &, *audientis*) *nefanda committi, & anima judicium corporis habitudine demonſtraret.* Aliud Recentior maluit; quaſi nempe hæc jungenda eſſent, βλέμμασι καὶ ἀκοῇ ἀνόμοις ἔργοις ἐβασάνιζε: ut ſi, καὶ βλέμμασι καὶ ἀκοῇ ἀνόμων ἔργων, dicas.

dicas. Ità ergò locum reddidit, *Justus enim ille, cùm habitaret inter eos, in dies animam justam iniquis illorum factis, & videndo & audiendo, excruciabat.* ut βλέμματι καὶ ἀκοῇ, tum ἀνόμοις ἔργοις, eódem referantur, ità ut dixi: aut quasi, ἀνόμοις ἔργοις καὶ βλέμματι καὶ ἀκοῇ, legeretur. Quâ inversione, & quidem tantâ, ordinis, meo quidem animo, opus non fuit. Verè interim B. Hieronymus, *Oculi*, inquit, *dolorem augent, cùm ea quæ cæteri audiunt intueri coguntur, nec avertere à miseriis cogitationem sinunt.* Tum verò *fœda*, ut idem ille loquitur, *audire tolerabilius est quàm videre*: utrumque autem verè βάσανος & cruciatus, animæ præsertim sanctæ & à scelerum pollutione alienæ. Eodem capite cùm legitur, Ὑπέρογκα γὰρ ματαιότητος φθεγγόμενοι δελεάζουσιν ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ἐν ἀσελγείαις, τοὺς ὀλίγως ἀποφεύγοντας τοὺς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφομένους. Ubi variare codices, notarunt eruditi: Inter quos Robertus Stephanus, singularis in his libris diligentiæ exemplum; qui in aliis quidem τοὺς ὀλίγως ἀποφεύγοντας, in aliis τοὺς ὀλίγον legi notavit: Cùm verissima nobis lectio, τοὺς ὀλίγους, videatur; exiguâ mutatione aut nullâ: postremum enim elementum idem ferè, ideóque & facillimè confundi potuit. Ut à piscibus sumatur, qui cùm τὰ δελεαζόντων sive *inescantium*, de quibus hìc agitur, insidias propemodum jam effugerunt, escâ ad hamum revocantur. Quòd autem de verè tantùm fidelibus hìc agi volunt, unde probant? Quia ὄντως, inquient, ἀποφυγεῖν dicuntur. de qua lectione jam quæritur. Quomodo autem ἀποφυγεῖν ὄντως dicas eos qui rursus inescanto? quod nec iis convenit de quibus postea sequitur, Ἐὰν ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τοῦ κόσμου, τούτοις πάλιν ἐμπλακέντες ἡττῶνται. Quorum consideratione caput hoc concludit: ii enim qui & κυνὸς ἐπὶ τὸ ἴδιον ἐξέραμα ἐπιστρέψαντες, *ad proprium reversi vomitum canes*, dicuntur. Adde, quòd δελεαζόμενοι, ut antiqui notant, nonnunquam οἱ πυκιδόμενοι sive *irretiti* dicuntur; qui & capiuntur, non captantur tantùm: quod πῶς ὄντως ἀποφυγοῦσι simpliciter, ut docet Scriptura, & absolutè non convenit, imò cum hoc pugnat. Capite tertio quod legitur, Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς, τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος, quantopere eruditos exercuerit vel ex eo patet quòd interpres vetus verba quæ jam diximus postrema ad τοῦ, ἐντολῆς, referre conatus sit. Cui ut subvenirent alii, ad *Apostolos* ut transtulere; trajectione liberâ, ni fallor, & inusitatâ: Quamvis reperiri quasdam in his libris, nec negarim, neque semel jam probaverim. Illi igitur, *& mandati illius nostri qui sumus Apostoli Domini & Servatoris.* Quare quod sequitur videamus, ut pariter quò referenda hæc sint intelligamus. Inter cætera quæ non semel Dominus prædixit, illud esse omnes sciunt, Ὅτι ἐγερθήσονται ἐν τοῖς ἐσχάτοις ἡμέραις ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα, ὥστε πλανῆσαι, εἰ δυνατὸν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς, *Venturos postremis diebus pseudochristos ac pseudoprophetas, signáque edituros magna ac miracula, quibus &, si fieri posset, decipiantur electi.* ubi & πλάνοι dicuntur, ut hìc ἐμπαῖκται. Vide Matthæum. Quid si igitur, quod & nos & alii nonnunquam evenisse jam notavimus, etiam hìc evênit, ut à parùm attentis minùs rectè distincti fuerint versus, atque hoc modo distinguendus fuerit locus, Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς. deinde novo versu, Τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος ὑμῶν τοῦτο πρῶτον γινώσκοντες, ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται.? Petro autem hoc proprium, ut locos sive ῥήσεις Novi Fœderis alludat: Ità verò nulla certè difficultas erit. Quod mirum non venisse in mentem antiquis, qui ad hunc locum, Καὶ ἔστιν ἡ σύνταξις ὅτος, Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων προφητῶν, ὑπὸ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς, ὑπὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ Κυρίου καὶ σωτῆρος. κατὰ κοινοῦ γὰρ τὸ, ὑπό. Quasi toties τὸ, ὑπὸ, repetendum sit, atque ità constet ratio. quod non sine causa recentior interpres rejecit. Quanquam idem illud fortè vellent quod jam diximus, licèt defuerit successus. Non ità multò pòst legitur, Καὶ λέγοντες, Πῦ ἐστιν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας αὐτοῦ; ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, πάντα οὕτω διαμένει ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως. Cujusmodi illusores aut nihili homines erant qui stolidissimam suam σκεπτοφόβην fabricabant; ut qui omnia revolvi quæ fuerant iterúmque fieri docerent: quæ evenissent, eventura; quæ fuissent, futura. Adversùs quos erudite ad 24. Matthæi disputat Chrysostomus:

ſtomus: qui, Πῦ τάνυν εἰσὶν οἱ τῆς γλώττης τὴν πυρὶ δαπανήσθαι ἀπειλοῦντες καὶ τὴν περιφορὰν τοῖς τῆς ἐκκλησίας δόγμασι; Et addit, Ποίαν τοίνυν περιφορὰν εἰπεῖν ἄν; Οὔτε γὰρ Σόδομα, ὅτε Γόμορρα, ὅτε κατακλυσμὸς ἕτερῳ ἐγένετο τοῦτο. quòd ſimilia in orbem quaſi, eventura dicerent; qualia quæ de Gomorrha ac Sodoma commemorat.

v. 5. Sequitur, Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τοῦτο θέλοντας, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ. Qui locus quantùm torſerit pleroſque, non ignorant qui & illud ſciunt, pridem, neque paucis, totius Epiſtolæ ſuſpectam ejus cauſâ fidem fuiſſe; tum, quàm multa etiam non antiqui hìc adferant interpretes. Cùm enim inter alia dicitur, ὅτι οὐρανοὶ ἦσαν ἔκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, quanquam conſtat, vaſto illi ſpacio quod רָקִיעַ Hebræi, στέρωμα Helleniſtæ, eóſque ſecuti *firmamentum, expanſionem* alii dixerunt, aquas tribuiſſe Moſen, cùm dixit Gen. 1. 6. Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω στέρωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος (quo loco & Græci hìc interpretes utuntur) quemadmodum & שָׁמַיִם ſive *cælos* eam partem dici; nondum ab iis tamen diſſentio qui quod de aquis dicitur, ad terram referre malunt: licèt ità hoc & alii accipiant & Græci ac ſi, ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος συνεστῶσα, ſcriptum eſſet, aut hoc vellet autor: cùm quod de diluvio additur, nihil ſanè ad cœlos, in quos tantum abeſt, aliquid, ut quidam volunt, potuiſſe aquam, ut nè terra quidem fuerit ſublata, neque alia aut nova nunc ſit. Nè illud quidem diſplicet, ut ἔκπαλαι, בְּרֵאשִׁית, ſive ἐν ἀρχῇ, exponamus: Et præceſſit, πάντα ἔτω Δαυϊδικοὶ ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως: quod non malè, ὡς ἔκπαλαι, dicas. Etiam τὸ, ἦσαν, non aliud quàm ἐκτίσθησαν, *creati ſunt*, hìc eſſe: cùm præſertim, τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ, addatur, quod cum eo eruditi jungunt. Poſt quæ tamen

v. 7. omnia plus difficultatis in eo quod ſequitur ſupereſſe videtur, Οἱ δὲ τῶν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσί. De quo conſtare iis poteſt qui non ignorant quàm ſolicitè de cœlo non uno, & diſtinctione eorum, quidam egerint: niſi quis ſimpliciter dicat, aliud nunc cœlum, aliud ante vim aquarum ſeu immiſſum terris diluvium fuiſſe. Nam in eo quod præceſſit, ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο, *us qui tum erat mundus aquâ inundatus periit*, nulla ſanè difficultas, cùm ad homines ac animalia referri id poſſit. Unde ad illa Græci Theologi, Τὸ, ἀπώλετο, μὴ περὶ πάντα τὸν κόσμον ἀκουστέον, ἀλλὰ περὶ μόνα τὰ ζῶα, ἃ δὴ ἅπαντα κόσμον ὁποιονοῦν εἰσφέρεται· ἔρημος γὰρ ζώων τόπος οὐδὲ κόσμος ἂν νομισθείη, *Quòd interiiſſe mundum ait, non de toto mundo ſed de ſolis animalibus intelligendum, quæ totius quaſi mundi ſpeciem quandam efficiunt: deſtitutus quippe animalibus locus vix dici mundus poteſt.* Et an aliter autor hic loquitur, qui ipſâ hâc Epiſtolâ, Καὶ ἀρχαίου κόσμου οὐκ ἐφείσατο, c. 2. v. 5. dixit? Periiſſe autem omnes qui extra arcam, etiam terræ ſpeciem externam ac decus, nemo equidem, quod ſciam, negat; ipſam verò periiſſe terram, nè poetæ quidem dicunt: Ut qui in diluvii deſcriptione canit,

Pœna placet diverſa: genus mortale ſub undis
Perdere, & ex omni nimbos demittere cœlo.

deinde poſt illud,

——— *colles exire videntur:*
Surgit humus; creſcunt loca decreſcentibus undis.
Poſtque diem longam nudata cacumina ſylvæ
Oſtendunt.

Cùm igitur, ὁ τότε κόσμος, dixerit, deinde autem non, ὁ νῦν κόσμος, quod eodem intelligi modo poſſet, ſed, οἱ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ, addat, quis non dicat, cœlos hos ab aliis ac terram diſtingui? Quid igitur? an alium loci ſenſum dicemus? Ut hæc nempe & quæ præcedunt, Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τοῦτο θέλοντας, non Apoſtoli ſed eorum quos illuſores dixerat verba dicamus? útque de orthodoxis illi judicent, Λανθάνει αὐτὲς, τοῦτο θέλοντας, *Falli eos qui ſic ſentiunt:* ea autem quæ ſequuntur malignè proponant: quaſi cœlos ponant nunc alios, (è quo ipſo quidam ſubſidium hìc petunt) ſed & terram nunc aliam; *Cœlos autem nunc qui ſunt, ut & terram, igni atque incendio ſervati.* Notum autem, quàm calumnioſè olim verba Domini & traduxerint & interpretati olim Phariſæi cæteríque ἐμπαῖκται fuerint; quàm invidioſè ac malignè orthodoxorum

ſenten-

ſententias, etiam ætate noſtrâ, hæretici proponant. Quanquam tanto molimine opus hîc non erit. Videndum interim quid illa velint ſibi, Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τοῦτο θέλοντας. quod ad verbum, ut ſolet, antiquus interpres, *Latet enim eos hoc volentes*: ambiguè. Eraſmus, *Nam illud volentes neſciunt.* Recentior, *Illud enim ſponte illos latet*: ac ſi θέλοντας id eſſet quod ἑθελοντὶ vulgò Græci, *ſponte* aut *volentes* dicunt Latini. Quid autem uſitatius quàm ut qui aliquid exiſtimant aut ſtatuunt, θέλειν Græcis, *velle* Latinis, dicantur? Herodianus, σαίζουσι δὲ ὑπερφυῶς, Ἀπόλλωνα θέλοντες, *quòd eſſe velint Apollinem, quòd eſſe exiſtiment.* Ut ſi quis qui opiniones Thaletis ſive ἀρίσκοντα exponit, Θέλει δὲ πάντων ἀρχὴν τὸ ὕδωρ εἶναι, *Omnium principium vult aquam eſſe*, dicat: Quomodo M. Tullius, *Quatuor enim naturas, ex quo omnia conſtare cenſet, divinitus eſſe vult.* Quid ſi igitur eodem modo & hîc, Λανθάνει γὰρ αὐτὲς τοῦτο θέλοντας, *Latet eos qui hoc volunt, qui ità cenſent.*? Quid autem cenſeant, jam dixit; ὅτι πάντα, nempe, ὕπω διαμένει &c. Ut de Epicureis ac ſimilibus agat: quod ſanè malo, quàm ut de Nicolaitis aut Carpocratianis aliiſque intelligamus; quanquam & iſti furioſa quædam de mundi origine ac ſtolidiſſima ſtatuerent. Quid autem latet eos? Cœlum terrámque, quæ ex aqua & ſuper eâ, Dei verbo creata: unde eadem terra, pereunte illo mundo, aquâ rurſus obruta: Cœlos autem quos videmus nunc, (aut ad verbum, *qui nunc*) tales olim non futuros, ſed, ut loquitur mox, *novos.* Sequitur enim, Καινὺς δὲ οὐρανὺς καὶ γῆν καινὴν, καὶ τὸ ἐπάγγελμα αὐτὲ, προσδοκῶμεν, ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ, *Sed cœlos novos novámque terram, ſecundùm promiſſum ejus, exſpectamus*, &c. non enim ἄλλως dixit. Ità nec *cœlo aereo*, quod per diluvium terræ tum immixtum quidam volunt; nec *capacitate ejus in quo aves volant*, (ità enim loquuntur) quod & periiſſe in diluvio volunt, opus hîc erit. Quæ de cœlis enim iſtis Scholaſtici, & inter eos Thomas, nunc prætermittimus: ut & Bedæ ſententiam, qui in partes Auguſtinum vocat. Statuit autem ſcriptor noſter primò τὴν κτίσιν ſeu *creationem*; quam *creaturam* alibi libro De hæreſibus idem Auguſtinus dixit: ſtatuit τὸν κατακλυσμὸν ſeu *diluvium*: τὴν ἀνακαινισμὸν denique ſeu *innovationem* ſtatuit; quam & κάθαρσιν antiqui hîc Theologi dixere. De creaturarum autem renovatione, de purgatione ac inſtauratione, etiam quarundam abolitione, quæ nonnulli diſputant, ſimilibuſque, dicendi locum hîc non arbitramur. Contextum enim illuſtramus: quem qui intelligit, libenter aliquid ignorat: Deum enim præeuntem habet, tum ut certò ſciat quæ docentur, tum ut non invitus quæ docere noluit ignoret. E quo ſatìs ſic apparet, quantopere aut luderent, de quibus Apoſtolus hîc agit, aut deciperentur; qui eadem nimirum ut fuiſſe ſemper à creatione ità & futura vellent. Sequitur, ἐν ᾗ οἱ οὐρανοὶ ῥοιζηδὸν παρελεύσονται, quod, *in quo cœli magno impetu & ſine dilatione tranſibunt*, quidam ex antiquis dixit. Sequitur ibidem, καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. Ubi quæ ſint illa *terræ opera* (ità enim reddunt interpretes) quæri poſſe videtur. Quod ſi in Græco occurreret autore, nemo dubitaret, ea quæ agriculturam aut cultum ſpectant quem impendunt terræ homines, intelligi: quæ ἔργα excellenter dici, non ſemel notant antiqui: ut cùm Euſtathius, Homero ἀπολύτως, *abſolutè*, hâc voce τὴν γεωργίαν denotari, de aliis cùm uſurpatur, μετά τινος τινὸς, ſive *cum alia*, uſurpari ait. Unde Orphei Ἔργα καὶ Ἡμέραι. quorum initium,

Εἰ δὴ γεωπονίης σε φιλομμειδὲς ἵμερος αἱρεῖ.

quem ſecutus, eâdem inſcriptione uſus eſt Heſiodus; cujus Ἔργα, γεωργίας διδασκαλίαν, *agriculturæ inſtitutionem*, Grammatici interpretantur. De quo cùm fieri poſſit non cogitaſſe Apoſtolum, τὰ ἐν τῇ γῇ ἔργα, ea quæ in ipſa tum exſtabunt aut erunt, dici exiſtimo: Ut ſic ἔργον ſit, quod מלאכה Hebræis; quo, quæcunque induſtriâ hominis aut labore parta miniſterio ejuſdem cedunt atque uſui, dicuntur: Inter quæ, ut facultates ac opes, ità quæ ex arte ac ingenio proveniunt: ut cùm, πᾶν ἔργον σοφίας, καὶ πᾶς σοφὸς ἐν παντὶ ἔργῳ, ac ſimilia. Helleniſtis dicuntur; qui non aliam interpretantur vocem. Eodem capite & illud legitur, καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος κατὰ τὴν δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν· ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων v. 15, 16

ἐν

ἐν ἷις ὅτι δυσνόητά τινα. Quo in loco planè lectionem amplector quam plerique codices ſequuntur, ut ἐν ἷις non ἐν αἷς legatur, ac ſic continuentur quæ dicit; hoc modo, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων ἐν ἷις ὅτι δυσνόητά τινα. ut hoc velit, Quaſdam difficiles quæſtiones tractaſſe Apoſtolum: qualis eſt, de Lege & Juſtificatione in Epiſtola ad Romanos, in aliis aliæ, in quibus δυσνόητοι ſanè loci, & qui difficultatis multum habent: qualis eſt qui capite hoc tractatur, de Adventu Domini, & Quare differatur: Quod & approbat Apoſtolus, & eruditè ab eo κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ σοφίαν factum ait. Sed & addit, ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων ἐν ἷις ὅτι δυσνόητά τινα. Hactenus igitur laus Pauli; Quòd obſcura, ſed profundè ac eruditè, tractet. Quid ſequitur? Improborum deteſtatio καὶ ἀμαθῶν: qui, ut cæteras Scripturas, in perniciem hæc ſuam verterent. Si Apoſtolum igitur accuſat Petrus, etiam ſe ipſe Apoſtolus accuſat: qui ad Hebræos cap. 5. v. 11. Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμήνευτος λέγειν. Quid autem addit? ἐπεὶ νωθροὶ γεγόνατε ταῖς ἀκοαῖς, *quandoquidem ſegnes ad audiendum eſtis.* Eodem planè modo hîc non autori τὸ δυσνόητον ut vitium aſſcribit, ſed lectores ἀμαθεῖς καὶ ἀστήρικτους damnat; ipſum autem manifeſtè extollit. Primò etenim σοφίαν ei tribuit. Qualem veró? Infuſam ac cœleſtem. Secundò, Epiſtolas Apoſtoli in Canone reponit, cùm addit, ὡς καὶ τὰς λοιπὰς γραφάς. Tertiò, accuſat ſeu condemnat eos quos στρεβλοῦν ſeu *detorquere*, ſed cum exitio æterno, ait quæ ab eo optimè dicuntur. Neque aliter & ex antiquis Athanaſius, ſeu quicunque τῆς Συνόψεως τῆς θείας γραφῆς autor eſt, olim (ut alios omittam) judicavit; qui Apoſtoli hîc commendari ſcripta notat: Verba ejus de hoc loco ſunt, Ἐντέλλεται, inquit poſt alia nonnulla, ἀγαπᾶν τὰ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γεγραμμένα, καὶ μὴ περιέχειν τοῖς διαβάλλουσιν αὐτά· διὰ τὸ καὶ πάσας τὰς θείας γραφὰς διαβάλλειν αὐτούς, *Quæ ſcripta ab Apoſtolo Paulo ſunt amare jubet, neque audire eos qui calumniantur ea; cùm Sacras omnes literas iidem traducant.*

Capita

Capita I. Johannis Epiſtolæ.

α'. Ἐαγγελικὴ θεολογία περὶ Χριστοῦ, ἐν ᾧ, περὶ ἐξομολογήσεως καὶ μετοχῆς εἰς τὸ μὴ ἁμαρτάνειν. ὅτι ἡ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ τὸ γνῶσιν βεβαιοῖ.

β'. Περὶ ἀγάπης, ἧς ἄνευ ἀσέβεια. ἐν ᾧ, παραίνεσις περὶ χαρᾶς καθ' ἡλικίαν καὶ περὶ ἀποστροφῆς τῆς περὶ τὸν κόσμον ἀγάπης.

γ'. Περὶ ψευδαδέλφων αἱρετικῶν, καὶ ὅτι ἡ εἰς Χριστὸν εὐσέβεια πατρὸς ὁμολογία. ἡ γὰρ τοῦ πατρὸς δοξολογία, τοῦ υἱοῦ δὲ θεολογία. ἐν ᾧ, περὶ θείας καὶ πνευματικῆς χαρίσματος ἐν ἁγιασμῷ, ἐπ' ἐλπίδι εἰς γνῶσιν Θεοῦ. ὅτι πᾶς ὁ ἐν Χριστῷ, οὐκ ἐν ἁμαρτίᾳ· ὁ δὲ ἁμαρτάνων οὐκ ἔστιν ἐν τῇ διαθήκῃ.

δ'. Περὶ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον καὶ διαθέσεως μεταδοτικῆς. ἐν ᾧ, περὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς τῆς ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ. περὶ διακρίσεως πνευμάτων, ἐφ' ὁμολογίᾳ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐνανθρωπήσεως.

ε'. Περὶ φιλαδελφίας εἰς θεοσέβειαν.

ς'. Περὶ θεολογίας υἱοῦ ἐν δόξῃ πατρός· καὶ περὶ νίκης τῆς κατὰ τοῦ πονηροῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ζωήν.

ζ'. Περὶ ἀντιλήψεως τοῦ ἁμαρτάνοντος ἀδελφοῦ διὰ προσευχῆς, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν. ἐν ᾧ, περὶ ὑποχῆς δαιμονικῆς σκέδασμος.

Capita II. Johannis Epiſtolæ.

Ἐπὶ τὸ προκείμενον περὶ ὀρθοῦ βίου ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ, διὰ πίστεως εὐσεβοῦς, ἁμαρτάδητου. ἐν ᾧ, ὅτι οὐ δεῖ αἱρετικὸν εἰσοικίζειν ἢ χαιρετίζειν ἐφ' ἁμαρτίᾳ. ἐπαγγελία παρουσίας αὐτοῦ ἐπ' ἐλπίδι προς ὠφέλειαν.

Capita III. Johannis Epiſtolæ.

Γὰρ τελειώσεως καὶ εὐχαριστίας ἐφ' ὁμολογίᾳ φιλοξενίας πρὸς ἀδελφοὺς διὰ Χριστόν. ἐν ᾧ, περὶ τῆς Διοτρεφοῦς φαυλότητος καὶ μισαδελφίας. περὶ Δημητρίου, ᾧ μαρτυρεῖ τὰ κάλλιστα. περὶ ἀρίξεως αὐτοῦ προς αὐτὸς ἐπ' ὠφελείᾳ ἐν τάχει.

Capita Epiſtolæ Judæ.

α'. Περὶ προσοχῆς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως διὰ τῶν ἀναπέμψαντων πρὸ αἰώνων καὶ ἀσεβῶν ἀνδρῶν. ἐν ᾧ, περὶ μελλήσεως αὐτῶν κολάσεως καθ' ὁμοίωσιν τῶν πάλαι ἁμαρτωλῶν τε καὶ πονηρῶν.

β'. Παλαινισμὸς αὐτῶν ἐπὶ τῇ πλάνῃ, καὶ δυσσεβείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, καὶ βλασφημίᾳ, καὶ ὀπτασίᾳ ὑποκρίσει τῆς εἰς ἀπάτῃ διορθώσεως.

γ'. Περὶ ἀσφαλείας αὐτῶν ἐν τῇ πίστει, συμπαθείας τε καὶ φυλῆς εἰς τὸν πλησίον ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἁγιασμῷ.

δ'. Εὐχὴ ὑπὲρ αὐτῶν εἰς ἁγιασμὸν καὶ παῤῥησίαν καθαρὰν σὺν δοξολογίᾳ Θεοῦ.

Capita Apocalypseos Johannis Theologi.

α'. Προοίμιον τῆς ἀποκαλύψεως, καὶ ὅτι δι' ἀγγέλου αὐτῷ δέδοται.
β'. Ὀπτασία ἐν ᾗ τὸν Ἰησοῦν ἐθεάσατο ἐν μέσῳ λυχνιῶν ἑπτά.
γ'. Τὰ γεγραμμένα πρὸς τὸν τῆς Ἐφεσίων ἐκκλησίας ἄγγελον.
δ'. Τὰ δηλωθέντα τῷ ἐν τῇ Σμυρναίων ἐκκλησίᾳ ἀγγέλῳ.
ε'. Τὰ σημανθέντα τῷ τῆς Περγαμηνῶν ἐκκλησίας ἀγγέλῳ.
ς'. Τὰ γεγραμμένα τῷ τῆς Θυατείρων ἐκκλησίας ἀγγέλῳ.
ζ'. Τὰ ἀπεσταλμένα τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας.
η'. Τὰ γεγραμμένα πρὸς τὸν τῆς Φιλαδελφέων ἐκκλησίας ἄγγελον.
θ'. Τὰ δηλωθέντα πρὸς τὸν τῆς Λαοδικέων ἐκκλησίας ἄγγελον.
ι'. Περὶ τῆς ὀφθείσης αὐτῷ θύρας ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τῆς θρόνου, καὶ τῶν κδ' πρεσβυτέρων, καὶ τῶν ἑξῆς δεικθέντων.
ια'. Περὶ τῆς βίβλου τῆς ἐσφραγισμένης σφραγῖσιν ἑπτὰ τῆς ἐν τῇ χειρὶ τοῦ θεοῦ, ἣν οὐδεὶς ἀνοῖξαι δυνατὸς ἦν τῆς κτισθείσης φύσεως.
ιβ'. Περὶ τοῦ ἀρνίου τοῦ τὰ ἑπτὰ κέρατα ἔχοντος, ὅπως τὴν βίβλον ἀνέῳξεν.
ιγ'. Λύσις τῆς πρώτης σφραγῖδος, τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν σημαίνουσα.
ιδ'. Λύσις τῆς δευτέρας σφραγῖδος, δηλοῦσα τὸν τῶν ἀπίστων καὶ πιστῶν πόλεμον.
ιε'. Λύσις τῆς τρίτης σφραγῖδος, δηλοῦσα τὴν μὴ παντελῶς πεπιστευκότων χειροτονίαν.
ις'. Λύσις τῆς τετάρτης σφραγῖδος, ἐμφαίνουσα τὰς ἐπαγομένας παιδευτικὰς μάστιγας τοῖς δι' ἀσυμφωνίας αἱρετικοῖς τὸν Κύριον.
ιζ'. Λύσις τῆς πέμπτης σφραγῖδος, τὴν τῶν ἁγίων ψυχῶν σημαίνουσα πρὸς Κύριον καταβοήν, ὥστε γενέσθαι σωτήριαν.
ιη'. Λύσις τῆς ἕκτης σφραγῖδος, τὰς ἐν τῇ σωτηρίᾳ ἐπαγομένας πληγὰς σημαίνουσα.
ιθ'. Περὶ τῶν σωζομένων ἐκ πληγῆς τῶν τεσσάρων ἀγγέλων χιλιάδων ρμδ'.
κ'. Περὶ τοῦ ἀναριθμήτου ὄχλου τῶν ἐξ ἐθνῶν Χριστῷ συμβασιλευσάντων.
κα'. Λύσις τῆς ἑβδόμης σφραγῖδος, δηλοῦσα ἀγγελικὰς δυνάμεις προσάγειν θεῷ τὰς τῶν ἁγίων προσευχὰς ὡς θυμιάματα.
κβ'. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, ὧν τοὺς φιάλας σαλπίσαντος, χάλαζα, καὶ πῦρ, καὶ αἷμα ἐπὶ τῆς γῆς φέρεται.
κγ'. Περὶ τοῦ δευτέρου ἀγγέλου, ὃ σαλπίσαντος, τῶν ἐν θαλάσσῃ ἐμψύχων ἀπώλεια γίνεται.
κδ'. Ὁ τρίτος ἄγγελος τὰ τῶν ποταμῶν πηγαίων ὕδατα.
κε'. Ὁ τέταρτος ἄγγελος τὸ τρίτον τοῦ ἡλιακοῦ καὶ σεληνιακοῦ φωτὸς σκοτίζει.
κς'. Περὶ τοῦ πέμπτου ἀγγέλου, καὶ τῶν ἐκ γῆς αἰθύσης ἀνερχομένων νοητῶν ἀκρίδων, καὶ τῆς ποικίλης τῆς μορφῆς αὐτῶν.
κζ'. Περὶ τοῦ ἕκτου ἀγγέλου, καὶ τῶν ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ λυομένων ἀγγέλων δήλωσις.
κη'. Περὶ ἀγγέλου περιβεβλημένου νεφέλην καὶ ἶριν, καὶ τὸ κοινὸν τέλος πεφιλυόντος.
κθ'. Ὅπως τὸ βιβλιδάριον ἐκ χειρὸς τοῦ ἀγγέλου ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλαβεν.
λ'. Περὶ Ἐνὼχ καὶ Ἠλίου, διελεγχόντων μελλόντων τὸν Ἀντίχριστον.
λα'. Ὅπως ἀναιρεθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου ἀναστήσονται, καὶ τοὺς ἠπατημένους ἐκπλήξουσιν.
λβ'. Περὶ τῆς ἑβδόμης σάλπιγγος, καὶ τῶν ὑμνούντων τῷ θεῷ ἁγίων ἐπὶ τῇ μελλούσῃ κρίσει.
λγ'. Περὶ τῶν διωγμῶν τῆς ἐκκλησίας τῶν τεσσάρων, καὶ τῶν ἐπὶ τοῦ Ἀντιχρίστου.
λδ'. Περὶ τοῦ ἡμισείου πολέμου μεταξὺ τῶν ἁγίων ἀγγέλων, καὶ τῶν πονηρῶν δυνάμεων, καὶ τῆς καταπάτησεως τὸ δράκοντος.
λε'. Ὅπως ὁ δράκων διώκων τὴν ἐκκλησίαν ἐπαύσατο.
λς'. Περὶ τοῦ θηρίου τοῦ ἔχοντος κέρατα δέκα καὶ κεφαλὰς ἑπτά· ὃν μίαν ὡς ἐσφαγμένην εἶδεν.
λζ'. Περὶ ἑτέρου θηρίου δύο κέρατα ἔχοντος, καὶ τῷ πρώτῳ τοῦ ἀνθρώπου προσέχοντος.
λη'. Περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ θηρίου.
λθ'. Περὶ τῶν ρμδ' χιλιάδων τῶν σὺν τῷ ἀρνίῳ ἑστώτων ἐν ὄρει Σιών.
μ'. Περὶ ἀγγέλου προαγορεύοντος τὴν ἐγγύτητα τῆς κρίσεως τῆς μελλούσης.

μα'. Περὶ

μα'. Περὶ δευτέρου ἀγγέλου τοῦ πρώτου Βαζυλῶνος κηρύσσοντος.
μβ'. Περὶ ζήτου ἀγγέλου ἀσφαλιζομένου τὸν τοῦ Κυρίου λαὸν μὴ δέξασθαι τὸν Ἀντίχριστον.
μγ'. Ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ κραδήμου τῷ θρεπτάνῳ σωτῆρι τὰ ἐκ τῆς γῆς βλασφήσοντα.
μδ'. Περὶ ἑτέρου ἀγγέλου τηγυάντος τοῦ τῆς πικρίας ἄμπελον.
με'. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐπαγόντων τοῖς ἀνθρώποις τὰς πληγὰς περὶ τὸ σωτηρίας. καὶ περὶ τῆς ὑαλίνης θαλάσσης, ἐν ᾗ τοὺς ἁγίους ἐθεάσατο.
μς'. Ὅπως τῆς πρώτης φιάλης ἐκχυθείσης, ἕλκος καὶ πόνος ἀνθρώποις γίνεται.
μζ'. Πληγὴ δευτέρα καὶ τῶν ἐν θαλάσσῃ ἐπιπομφίων.
μη'. Ὅπως διὰ τῆς τρίτης οἱ ποταμοὶ εἰς αἷμα μεταπίπτουσιν.
μθ'. Ὅπως διὰ τῆς τετάρτης καυματίζονται οἱ ἄνθρωποι.
ν'. Ὅπως διὰ τῆς πέμπτης ἡ βασιλεία τοῦ θηρίου σκοτίζεται.
να'. Ὅπως διὰ τῆς ἕκτης ἡ ὁδὸς διὰ τοῦ Εὐφράτου τοῖς ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου βασιλεῦσιν ἀνοίγεται.
νβ'. Ὅπως διὰ τῆς ἑβδόμης χάλαζα καὶ σεισμὸς καὶ τῶν ἀνθρώπων γίνεται.
νγ'. Περὶ τοῦ ἐνὸς τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, δεικνυότος τῷ εὐαγγελιστῇ τὴν τῆς πόρνης πόλεως καθαίρεσιν. καὶ περὶ τῶν ἑπτὰ καρατῶν καὶ τῶν δέκα κεράτων.
νδ'. Ὅπως ὁ ἄγγελος τὸ ὁρατὸν αὐτοῦ μυστήριον ἠρμήνευσεν.
νε'. Περὶ ἑτέρου ἀγγέλου τοῦ πρώτου Βαζυλῶνος δηλοῦντος, καὶ ἀσφαλῆ φωνὴν τοῦ ἐκ τῆ πόλεως φυγὴν ἐντελλομένης, καὶ τὴν ὑποζυγὴν τοῦ τετρωνῶν ὧν τὸ φρὶν ἐκίκητο.
νς'. Περὶ τῶν αἰώνων ὑμνῳδίας, καὶ τῆς τριπλῆς ἀλληλούϊα, ὅπερ ἔψαλλον οἱ τὴν καθαίρεσιν Βαζυλῶνος.
νζ'. Περὶ τοῦ μυστικοῦ γάμου, καὶ τῆς δείπνου τοῦ ἀρνίου.
νη'. Πῶς τὸν Χριστὸν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐφίππον μὴ δυναμένων ἀγγελικῶν ἐθεάσατο σὺν φόβῳ.
νθ'. Περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ βαλλομένων εἰς γέενναν.
ξ'. Ὅπως ὁ Σατανᾶς ἐλύθη ἀπὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας μέχρι τῆς σωτηρίας, καὶ περὶ τῶν χιλίων ἐτῶν.
ξα'. Περὶ τῶν ἡτοιμασμένων θρόνων τοῖς φυλάξασι τὴν Χριστοῦ ὁμολογίαν.
ξβ'. Τίς ὅτιν ἡ πρώτη ἀνάστασις, καὶ τίς ὁ δεύτερος θάνατος.
ξγ'. Περὶ τοῦ Γὼγ καὶ Μαγώγ.
ξδ'. Περὶ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως καὶ κρίσεως.
ξε'. Περὶ καινῶν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, καὶ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ.
ξς'. Περὶ ὧν εἶπεν ὁ ἐν τῷ θρόνῳ καθήμενος καὶ ὁρατείς.
ξζ'. Περὶ τοῦ ἀγγέλου δεικνύοντος αὐτῷ τὴν τῶν ἁγίων πόλιν, καὶ τὸ παντὸς τεῖχος σὺν τοῖς πυλῶσι διαμετρουμένου.
ξη'. Περὶ τοῦ καθαροῦ ποταμοῦ τοῦ ὀπαυθίου ἐκ τοῦ θρόνου πορευέως.
ξθ'. Περὶ τοῦ ἀξιοπίστου τῶν τεθαμμένων τῷ ἀποστόλῳ.
ο'. Ὅτι Θεὸς τῶν σεφθέντων ὁ Χριστὸς καὶ δικαστὴς τῶν ἁπάντων.
οα'. Ὅπως ἐκελεύσθη μὴ σφραγίσαι ἀλλὰ κηρύξαι τὴν Ἀποκάλυψιν.
οβ'. Ὅπως ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ ἐν αὐτῇ πνεῦμα σεσκαλοῦνται τὴν τοῦ Χριστοῦ ἔνδοξον ἐπιφάνειαν. καὶ περὶ τῆς ἀρᾶς ἢ κατάλλου οἱ τὸ βίβλον παραχαράξαντες ὡς ἄκυρον.

DANIELIS HEINSII
EXERCITATIONES SACRÆ
IN TRES JOHANNIS, UNAM JUDÆ EPISTOLAM, AC APOCALYPSIN;
Sive,
Liber vigeſimus.

CAP. I.

Prima Johannis Epiſtola Catholica, ejúſque inſcriptio: Quam, Epiſtolam ad Parthos, B. Auguſtino dictam. Locus, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, *&c. eúmque quomodo vel legerit vel diſtinxerit Tertullianus. Locus,* καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν. Παράκλητος *quis.* פרקליט *Magiſtrorum.* Καταλλαγή. *Paracletum unum, unum καταλλαγὴν comparare ſibi. Locus,* Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν. *Interpretatio καταχρηστική. Τὸ διαφορτικὸν in Sacris, & quando uſitatum. Amor proximi* ἐντολὴ καινὴ καὶ παλαιά. *Locus,* ὃ ἔστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ὑμῖν. *Locus de amore proximi, quot tenebris quantâque olim caligine involutus. Homonymis quomodo, ex obſervatione antiquorum, uti ſoleat hic autor. Locus,* ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων. *mens & connexio. Τὸ,* ἀλλὰ, *Chaldæorum, Syrorum, ac Magiſtrorum more uſurpatum. Locus,* καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν.

1. Johan. PRimæ S. Johannis Epiſtolæ inſcriptio talis eſt, Ἐπιστολὴ Ἰωάννου καθολικὴ πρώτη. De quibus, quæ nempe καθολικαὶ dicantur & ἐγκύκλιοι, jam diximus; quæ non ad unam nempe gentem urbémq; ſed ad fideles καθόλου, ut loquuntur Græci, ſive *in genere*, conſcriptæ ſunt. Quam tamen S. Johannis *Epiſtolam ad Parthos* à B. Auguſtino alibi dictam aut inſcriptam memini: qui, *Secundùm ſententiam hanc*, inquit, *etiam illud eſt quod dictum eſt à Johanne in Epiſtola ad Parthos*, DILECTISSIMI, NUNC FILII DEI SUMUS, ET NONDUM APPARUIT QUID ERIMUS. SCIMUS ENIM QUIA CÙM APPARUERIT, SIMILES EI ERIMUS; QUONIAM VIDEBIMUS EUM SICUT EST. qui locus nunc cap. 3. v. 2. ex diſtinctione noſtra legitur. Ipſius Epiſtolæ initium tale eſt, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἀκηκόαμεν, ὃ ἑωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς. In quo quædam manifeſtè alio ordine & diſpoſita & aliter diſtincta Tertullianus inveniſſe videtur; ità nempe, Ὃ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ὃ ἑωράκαμεν, ὃ ἀκηκόαμεν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν &c. *Quod vidimus*, inquit, *quod audivimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ contrectaverunt de Sermone vitæ.* Addit autem, *Falſa utique teſtatio, ſi oculorum & aurium & manuum ſenſus naturâ mentitur.* Capitis ſecundi initium tale eſt, Τεκνία μου, ταῦτα γράφω ὑμῖν, ἵνα μὴ ἁμάρτητε· καὶ ἐάν τις ἁμάρτῃ, παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸν πατέρα Ἰησοῦν Χριστὸν δίκαιον. Ubi παράκλητον, ὡς ὑπερεντυγχάνοντα, *qui intercedit, qui conciliat*, aut *pro aliquo rogat*, quod mediatoris eſt, dixiſſe videtur. Quemadmodum ſuo פרקליט, quod eſt, παράκλητος, & קטיגור, quod eſt καταλλαγεύς, poſtea vulgò uſi ſunt Magiſtri: adeò ut Maimonides alterum, qui pro homine apud Regem intercedit, alterum,

Cap. 1. v. 1.

Cap. 2. v. 1.

alterum, qui traducit apud Regem, esse dicat: cùm in Capitulis Patres, eum qui præceptum Legis præstat unum, פרקליט אחר, *paracletum unum*, qui prævaricatur, קטיגור אחר, *categorum unum* sive *accusatorem* comparare sibi, dicant. ut promiscuè in usu illa tum fuisse satis constet. Eodem capite cùm legitur, Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, planè ex iis esse existimo hunc locum quos κατ' ἐξοχὴν interpretandos veteres Theologi existimarunt: de quo mox dicturi sumus. Quæ enim hactenus præcedunt, nihil aliud quàm προπαρασκευὴ quasi quædam sunt quâ autoritatem ejus quæ nunc sequitur conciliat doctrinæ. Hactenus igitur de sanctitate agit: quæ ut in communione cum Deo cohæret, ità in cognitione, amore, ac perseveratione in Deo ejúsque Filio consistit. Quò spectabant illa; Neminem novisse Christum nisi qui præcepta ejus servat, Neminem in Christo permanere nisi qui illius exprimit exemplum: quia nusquam Dei Spiritus, nusquam διαμονὴ illius esse potest, nisi ubi ejus cujus est Spiritus exprimitur exemplum. Ab eo igitur quod sequitur, cujus initium, Ἀδελφοί, οὐκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, novam inchoari doctrinam existimo: quod ad excitandos in attentionem animos, sive, ut loquuntur ipsi, ὡς διεγερτικὸν in Sacris, ubi vel nova sequitur doctrina, vel τὸ ἀκολουθὸν πρὸς τὰ πρὸ αὐτοῦ ὄντα ἀναφέρεται, *id quod sequitur ad superiora non refertur*, usitatum Græci observant Theologi: Quales locos κατ' ἐξοχὴν exponendos dicunt. Totum igitur quod sequitur ad proximi amorem referendum arbitror. Quem, ut vetus, ità novum meritò præceptum dixit. Vetus, quia neque Christianis jam initiatis ac nè quidem Patribus antiquis novum esse debet; cùm disertè Levitici 19. 18. scriptum fuerit, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Hactenus præceptum ergò vetus, cùm re ipsâ ac per se novum non sit. Cui addit, Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν. Ubi τὸ, πάλιν, non ἐμφατικὸν modò est, déque eadem re agi docet, sed & ità ut contrarium ab eo quod jam dixerat designet: ut si dicam, Ἡ ἐντολὴ, πῆ μὲν ἡ καινὴ, πῆ δὲ καινὴ, *Præceptum hoc ex parte novum, ex parte autem novum non est*, & utriusq; causas reddam. Sed & cùm dixit, ὅ ἐστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν, novi qui ità dictum vellent ac si, *quod verum tam per se quàm in vobis est*, dixisset; si præsertim, ἐν αὐτῷ, scribatur. *Per se* autem, quia institutum Dei est (quanquam non ignorem, aliquoties ex Hebræorum usu αὐτὸν absolutè Deum dici, & hîc, de quo antè egit, Christum intelligi posse) atque hâc ratione verum est. *In vobis*, quia veritatem ejus post tot tenebras ac Judæorum nugas jam assequimini: Atque ità quod sequitur, ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, non præceptum ipsum erit, quod ex eruditis illi imprimis arbitrati sunt qui de voce ἐντολῆς hîc disputarunt; verùm αἰτιολογικὸν illius quod præcedit, ὅ ἐστιν ἀληθὲς, οὐ μόνον ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ ἐν ὑμῖν. Cur autem verum id, ac verum esse appareat? Ὅτι ἡ σκοτία παράγεται, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει, Quia tenebris remotis vera lux nunc fulget, ac effusa S. Spiritûs sunt dona. Sequitur autem, Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῶν, ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. quod connexionem ostendit. *Nova* autem cùm & ea quæ vel antè non fuerunt, vel quæ, antè licèt fuerint, post longam quâ obstrusa quasi ac recondita fuerunt caliginem ac tenebras rursus de novo quasi restituta sunt, dicantur, certum est, omnino nullam aut doctrinam aut præceptum esse quod tot ineptissimis interpretatiunculis vel involutum vel obtenebratum esset atque hoc ipsum, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν. De priori enim capite, quod de amore Dei est, quódque Deut. 6. 5. exstat, candidè, de quo & suprà diximus, ut Judæi ejus temporis, ità & posteriores judicant Magistri: adeò quidem ut illud, מעלה עליונה בעבודת הבורא, *summum gradum colendi Creatorem*, dicant: Alterum verò, cùm nec eodem exstaret loco, & ab altero divulsum esset, penè à Judæorum Sophistis oblivioni traditum, neque usu expressum fuisse, ex illustri imprimis illo Lucæ 10. 29. leguleii sive scioli exemplo, de quo & aliàs diximus, planum est. Et certè si quis videat quomodo necessitatem amoris hujus tractet hâc Epistolâ Johannes, præcipua quæ hîc dicuntur talia fatebitur ut non magis ea admissurus sit Judæus quàm Messiam esse Jesum, Dominum & Servatorem nostrum: ut cùm probat, mutuum amorem vel exemplo ejus maximè colendum, qui tantopere homines dilexit ut hoc fieret quod sumus. Idem igitur præ-

v. 8.

ceptum vetus eſſe dixit, quòd jam pridem nempe exſtitiſſet; novúmque, quòd tam diu, ſepultum quaſi, latuiſſet, neq; aut ſervatum aut ſatis intellectum eſſet. Sive igitur hoc dicat, ὃ ἔστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν ὅτι ἡ σκοτία παρέρχεται καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν φαίνει, ut hæc jungantur, ſive ideo καινὴν ἐντολὴν, *præceptum novum*, dicat, quia ante exortam lucem pauci de eo cogitarant, ratio in promtu eſt: niſi quòd ità meliùs verba iſta, ὅ ἔστιν ἀληθὲς ἐν αὐτῷ καὶ ὑμῖν, parentheſi aut ratione ſimili diſtinguentur. Depromta autem ex æquivoci diſtinctione diſputatio. Quia, τὸ καινὸν πῶς τοῦτο πῶς ἡ τοῦτο σημαίνει, dicerent philoſophi: ídque ex conſuetudine autoris; cujus proprium eſſe veteres Theologi jam olim monuerunt, ταῖς ὁμωνυμίαις καὶ ταυτὸν χρῆσθαι. Exemplum addunt, Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, Joh. 1. 10. cujuſmodi nonnulla ab iis notantur. Hìc autem in re tanta, ubi de altera Legis contractæ agebatur parte, diſtinguendi erat locus. Sed & paſſim urget quod hìc dicit, Ὅτι ὁ ἀγαπῶν, γινώσκει τὸν Θεὸν· ὁ μὴ ἀγαπῶν, οὐκ ἔγνω τὸν Θεόν, *Eum qui amat proximum, novisse Deum; qui non amat, non novisse Deum.* quod eſt ἐν σκοτίᾳ εἶναι, *in tenebris eſſe*, ut hìc loquitur ipſe. Præceptum ergò, ut jam dixi, aut interpretatio illius, ibi incipit, Ὁ λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι. quod ferè totius argumentum eſt Epiſtolæ. In qua, ut rectè Græci Theologi, multus eſt aut totus, διὰ ὅλης σχεδὸν τῶν εἰς τὸν ἀδελφὸν ἀγάπην ἐξυμνῶν, καὶ εἰς τὸ ταύτῃ ἀνόδυτον τηρεῖν, ὑποφωνήσκων, *cùm in tota ferè fraternum extollat amorem, útque is purus ſervetur moneat.* Quam interpretationem locus ille qui ſecundâ ejuſdem autoris Epiſtolâ v. 5. legitur vel imprimis confirmat; Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, οὐχ ὡς ἐντολὴν γράφων σοι καινὴν, ἀλλὰ ἣν εἴχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. ubi antiquum præceptum reſpectu Moſis, dicitur. Eodem capite & illud legitur, ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων. Ubi res leviſſima effecit, ut ſuſpenſam quaſi aut intricatam relinqueret orationem interpres, qui, *verùm ſicut eadem unctio docet vos de omnibus, quæ & verax eſt & non mendax: & ſicut docuit vos, manebitis in eo.* cùm τὸ, ἀλλὰ, Chaldæorum, Syrorum, & Magiſtrorum uſu, qui & nonnunquam eo utuntur, hìc adhibitum, nè dubitandum ſit quidem. Ità in eo, *Non eſt Deus præter me*, Chaldæi, אלא אנא: quod ad verbum, ἀλλὰ ἐγώ. hoc autem idem quod, παρὲξ ἐμοῦ, εἰ μὴ ἐγὼ, πλὴν ἐμοῦ. Ità hoc loco, καὶ οὐ χρείαν ἔχετε ἵνα τις διδάσκῃ ὑμᾶς· ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς, hoc eſt, εἰ μὴ ὡς, εἰ μὴ ἃ διδάσκει τὸ αὐτὸ χρίσμα ὑμᾶς περὶ πάντων, *niſi quæ de omnibus eadem vos unctio docet.* Capite ejuſdem Epiſtolæ quinto verba illa, καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεῖαι οὐκ εἰσίν, includenda eſſe, res ipſa docet: ut continuentur illa, ἵνα ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ πειθώμεν· ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον. Nec ſine cauſa veteres hæc jungunt, Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ τηρῶμεν· ὅτι πᾶν τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Θεοῦ νικᾷ τὸν κόσμον. Eodem capite cùm legitur, Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, & quæ ſequuntur, neſcio cur è veteribus non pauci totum hoc comma prætermiſerint, niſi fortè jurati veritatis hoſtes, quales nunquam defuerunt, quia nuſquam planiùs nuſquam manifeſtiùs illuſtris hæc doctrina proponitur, lucem hanc non tulerunt, ideóque eraſerunt: Quorum fortè codices, quod & alibi factum oſtendimus, in ſuis expreſſerunt alii: qui Divino tamen beneficio ab aliis hìc arguuntur. Bene igitur B. Hieronymus: quem hoc legiſſe eruditi monent. Quod & ἀκολουθία ſatis vindicat: Poſtquam enim dixit, Ὅτι τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ οὐρανῷ, ſequitur, Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῇ. Si autem Syrum cæteróſque ſequimur, vel hiatus admittitur, vel ἀκολουθία, quæ imprimis elegans, turbatur. Mihi, qui talem primò uſurparunt in Sacris licentiam ut vel verbum ſine autoritate ulla tollerent aut immutarent, verè Στομάχοι videntur.

Cap. II.

Utraque quæ reſtat S. Johannis Epiſtola percurritur. Locus, Ὁ συνεκλεκτὴ ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Κυρία *quæ ſit.* ἡ δεῖνα· ἢ δεῖνα κυρία. Κύριος *etiam de igneto,* בעלנ. Δεσπότης, *Græcis, poſterioribus præſertim, quomodo uſurpatum.* Ἐκλεκτὴ, ἢ ἐν Βαζυλῶνι

Βαζυλῶνι συνεκλεκτὴ. Ἐκλεκτὴ & συνεκλεκτὴ. τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σε ἐκλεκτῆς. Ἐκλεκτοί. *Electa gentium multitudo, B. Hieronymo: Electa de Corintho; Electa de Macedonia; Electa de Epheſo. quæ in Babylone eſt electa. Electa domina. Electæ filii, & ex eo B. Hieronymi argumentum. Initium tertiæ Johannis Epiſtolæ,* Ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ. Γάϊος *quis. Quartus. Caiæ, fœminæ Romanis dictæ.* Γάϊος, ὁ אדוננו. Γάϊος ὁ ἀγαπητός. Γάϊος ὁ ἀγαπητὸς καὶ ξενοδόχος τῶν ἀποστόλων· ὁ ξένος Παῦλε, καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης. *Epiſtolarum S. Johannis, quod ad eos ad quos ſcriptæ, differentia: & ad quos ſcriptæ ſingulæ.*

10 SEquitur ſecunda ejuſdem Johannis Epiſtola; cujus initium ab illis verbis fecerunt, Ὁ πρεσβύτερος ἐκλεκτῇ κυρίᾳ, καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς. Ubi quæ ſit κυρία non inveſtigaſſe eruditos, mirum. Sicut ea cujus non exprimitur aut diſſimulatur nomen, ἡ אדוננו Græcis, ità Syris פלנית dicitur, ſed & מרתא ſeu κυρία. Κυρία ergò certam non exprimit; quod, etiam ſi ſolum ponatur, talem aut talem, cujus nomen non exprimitur, ſupponit: Ità infrà, Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία. quæ non alia eſt quàm ἡ אדוננו. Ità κύριος de ignoto, quod eſt פלוני: ut Johan. 20. 15. de Maria, Ἐκείνη δοκοῦσα ὅτι ὁ κηπουρός ἐστι, λέγει αὐτῷ, Κύριε, εἰ σὺ ἐβάστασας αὐτόν. Et fortaſſe Actor. 9. 5. Εἶπε δέ, Τίς εἶ, κύριε; de Paulo, cùm neſciret adhuc Jeſum eſſe, ut ibi, niſi fallor, diximus. Quemadmodum & Græcis nihil, etiam hodie, uſitatius quàm ut κύριον compellent quem 20 non norunt: Quemadmodum contrà Δεσπότης & certi & dignitatis plerunque nomen eſt: ut cùm paſſim in Theologicis Capitulis Michaelem Ducam Comnenum Δεσπότῃ compellat Pſellus; Πρόσεχε, Δέσποτα, τῷ ὁσιωμῷ σου ἱεροκήρυκι· Πρόσεχε τῷ ὀνόματι τούτῳ, Δεσπότα μου. & ità in cæteris. Ad τῇ, ἐκλεκτῇ, quod attinet, ſcio de *præſtanti fœmina* ab eruditis id accipi. Negant enim uſitatum, Eccleſiam ſic dici: quod & acerrimè urgent: Ut & illud, quòd περὶ τῶν τέκνων αὐτῆς ſive *de liberis ejus* agitur. Quaſi non τῷ ἐν Βαζυλῶνι συνεκλεκτῷ dixerit Petrus: aut quaſi non ibi *conjunctam animo & fide Eccleſiam* ſignificet; ut ità συνεκλεκτὴ ibi συνεκλεκτὴ ἐκκλησία ſit. ubi ipſe Recentior, *Eccleſiæ nomen omittit, ut in vocabulis communi uſu tritis fieri ſæpe ſolet.* Ἐκλεκτὴ igitur, *Eccleſia: συνεκλεκτὴ, altera, quæ fide illi juncta.* Quid autem aliud ἐκκλησία quàm 30 ἐκλεκτὴ, hoc eſt, τῶν ἐκλεκτῶν (quâ voce nihil uſitatius) *congregatio* aut *cœtus?* Addunt, ſororem ejus infrà ἐκλεκτῷ dici, ubi his verbis Epiſtolam concludit, Ἀσπάζεταί σε τὰ τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου ἐκλεκτῆς. Ubi non magis mirum eſt, junctam fide Eccleſiam, ἀδελφὴν, quàm membra Eccleſiæ aut fide junctos, ἀδελφοὺς dici: quemadmodum non magis mirum, ἐκλεκτῷ dici Eccleſiam, quàm ἐκλεκτοὺς è quibus conſiſtit. Liberos autem tribui Eccleſiæ, atque ità membra ejus dici, nondum aſſequor cur novum videatur atque inſolitum. Neque aliter ſanè *Electam* ad Aggæi 2. B. Hieronymus dixit; qui, *Ob id autem omnes motæ ſunt nationes, ut ex earum motu veniret electa gentium multitudo, & quæ ubicunque præclara ſunt. Verbi gratiâ, Electa de Corintho; quia multus erat in ea populus Dei: Electa de Macedonia; quia grandiu in Theſſalonica Eccleſia Dei* 40 *congregata non habebat neceſſarium ut de charitate doceretur: Electa de Epheſo; ut arcana Dei & nulli antea revelata ſacramenta cognoſceret.* Et paulò pòſt; *Unde & Apoſtolus Petrus,* SALUTAT VOS, *inquit,* QUÆ IN BABYLONE EST ELECTA, ET MARCUS FILIUS MEUS. *Et Johannes,* SENIOR, *inquit,* ELECTÆ DOMINÆ: *ac deinde* FILIOS *memorat* ELECTÆ. ut eo ipſo hoc probet quo ab aliis negatur. Et quid inter Petrum intereſt, qui τοῖς ἐκλεκτοῖς, & Johannem, qui τῇ ἐκλεκτῇ ſcribit, cùm electi ſint in electa, & electa contineat electos? Tertiæ ejuſdem Sanctiſſimi Johannis Epiſtolæ initium Ὁ πρεσβύτερος Γαΐῳ τῷ ἀγαπητῷ. Quemadmodum autem Epiſtola ſuperior ad ἐκλεκτὴν κυρίαν, hoc eſt, ut diximus, Eccleſiam cujus non exprimitur nomen, conſcripta eſt, ità hæc ad illum cujus nomen, ut videtur, ignorari voluit. Γάϊος prænomen 50 τινὸς eſt: & maximè Romanis, quibus quædam in Novo Fœdere accommodari ſolent, uſitatum: Qualis eſt Quartus, & alii Apoſtolo laudati. Sed & omnes fœminæ in nuptiis Caiæ, ut & mariti, Caii, dictæ. Ergò Γάϊος, ὁ אדוננו; Γάϊος ἀγαπητὸς, aliquis ex fratribus cujus nomen.

II. Johan. v. 1.

III. Johan. cap. 1. v. 1.

nomen non expreſſit; non magis quàm eccleſiæ ad quam jam ſcripſerat. Poteſt autem fieri, ut ad Romanum ſub Trajano ſcribat. Ad eccleſiam autem, diſſimulato ejus nomine, non fruſtrà; cùm conventus jam, Trajano Principe, interdicti eſſent: quemadmodum non ſine cauſa nomen etiam unius qui conventibus faveret, aut qui cogeret, diſſimulavit. Quanquam non ignorem quæ de Gaio ſcribant veteres; quem ἀγαπητὸν καὶ ξενοδόχον τῆς ἐκκλησίας ὅλης, ad Rom. 16. 23. ab ipſo dicitur Apoſtolo. Quod ſi ità Gaii, ut antè dicebamus, hîc accipiatur nomen, prima Epiſtola καθολικὴ ſive ἐγκύκλιος erit; altera peculiari, ſed de qua non conſtat, Eccleſiæ; tertia τῷ δείνι, cujus quoque nomen non exprimitur, inſcripta erit.

Cap. III.

Locus ſub initium Epiſtolæ Judæ, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς, *ejuſque tranſpoſitio. Locus,* Ἀγαπητοὶ, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος &c. παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι, *& quomodo à veteri redditus interprete.* ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει. *Locus,* Ὑπομνῆσαι ὑμᾶς βούλομαι. *Locus,* τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπόλεσεν. *& quomodo dicatur.* τὸ δεύτερον *quare ac quomodo dicatur. Supplicia maximè horrenda de impiis ſumta. Viri Sodomitæ & Seculum diluvii Rabbinis quomodo jungantur.* Τὴν κατακλυσμοῦ παρολεθρίαν· Τῶν Σοδομιτῶν ἀφηλόγωσις· Τὸ Φαεθὼν πονησμός. Τὸ δεύτερον *hoc loco quot modis reddiderint interpretes: ad eos qui peccarunt in deſerto à nonnullis referri. Loci interpretatio, & quomodo reſtringi poſſe videatur quod dicitur. Gigantes:* ἀφανίζοντα πνεύματα *iidem dicti.* Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις, *quæ περίπολια Helleniſtis. Locus,* Ὁμοίως μὲν καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι. *& ἐνυπνιαζόμενοι, qui: Sopiti.* Ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον. Ἐνυπνιαστής. תרמה *Adami, & an locum hîc habeat.* Ἐνύπνιον *&* ἔκστασις. *Somniatores in Eccleſia B. Hieronymo.* μαίνεσθαι σάρκα, *& quomodo dicatur.* Ὀνειροπόλοι. *Prophetæ falſi quomodo μαίνεσθαι & σάρκα dicantur.* Ὀνειρώξεις *de Hæreſibus.* ψευδοπροφῆται ἀθετεῖν, *& quomodo prophetæ falſi dicantur. Somniatores hæretici Gennadio. Locus,* Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος &c. οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν. *pro quo* ἐξενεγκεῖν *aut legiſſe Pantæenem aut legiſſe videri. Michael* ἀρχάγγελος, ἀρχιστράτηγος *eidem dictus.* Ἐπιτιμήσαι σοι, Ἐπιτιμήσαι σε. Καταραήσαι σε, Δέσπολα, ὁ Θεός. Ἐπιτιμήσαι ἐν σοί. *Locus,* ὅτι τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν μισθοῦ: *errore Balaam mercede effuſi ſunt: deceptione mercedis, quâ deceptus fuit Balaam, effuſi ſunt.* μισθοῦ, κέρδους χάριν. *Locus,* Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες. Ἀγάπαι. Ἀγαπῶν *abuſus.* Ἀγάπαι, δειπνάριά τινα, κοίτης καὶ ζωμῶν ἀποπνέοντα, *Alexandrino Clementi. Carpocratianorum impuræ ſynelevſeis,* ἀγάπαι *dictæ. Locus,* Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, &c. τῇ πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτούς. τῇ πίστει ἑαυτὸν ἐποικοδομεῖν. *De diſtinctione loci.*

Epiſt. Judæ, cap. 1. v. 1.

INitium Epiſtolæ quæ *Catholica Judæ* inſcribitur tale eſt, Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δοῦλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς. Ubi novam fortè interpretis trajectionem, quod & fore ſuſpicatur ipſe, mirabitur non nemo, qui τοῦ, κλητοῖς, loco movit atque alibi repoſuit, totúmque ſic mutavit ordinem; *Judas, Jeſu Chriſti ſervus, frater autem Jacobi, vocatis, à Deo Patre* (pro quo Vetus, *in Deo Patre*) *ſanctificatis, & Jeſu Chriſto ſervatis.* ut ità qui vocati ſunt ab iis in contextu ſeparentur qui Jeſu Chriſto ſervantur. Quemadmodum & τετηρημένοι Ἰησοῦ Χριστῷ, non modò *qui ſervantur Jeſu Chriſto*, ſed & *qui ab eo ſervantur*, rectè dici poſſunt: qui & iis qui τετηρημένοι εἰς κρίσιν 2. Petri 2. 4. iis item qui τηρούμενοι σκότει eâdem Epiſt. cap. 3. v. 7. dicuntur, rectè opponi poſſunt. Quid, quòd ii qui ἡγιασμένοι ἐν τῷ Θεῷ πατρὶ hîc dicuntur, 1. Cor. 1. 2. ἡγιασμένοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοὶ ἅγιοι dicuntur? Τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, κλητοῖς ἁγίοις. ubi, ut hîc, τοῖς, ἡγιασμένοι, præcedit. Quo tamen loco interpres idem, *ſanctificatis in Chriſto Jeſu, vocatis ſanctis.* Neque eodem enim modo ſemper vel loquitur

vel

vel eundem ſervat ordinem Scriptura, quæ & ὕστερον πρότερον nonnunquam admittit: ut mutare aliquid, conjunctum cum periculo non ſine cauſa videatur. Adeat tamen quæ ab eo adferuntur lector. Paulò pòſt cùm dicitur, Ἀγαπητοὶ, πᾶσαν σπουδὴν ποιούμενος v. 3. γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν, παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει, ut aliàs non ſemel, veterem interpretem recentior hîc notat, quòd obſcurè nec Latinè hæc reddiderit cùm dixit, *Charissimi, omnem ſolicitudinem faciens ſcribendi vobis de communi veſtra ſalute, neceſſe habui ſcribere vobis, deprecans ſupercertare ſemel traditæ Sanctis fidei.* Ἐπαγωνίζεσθαι autem τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει, niſi fallimur, is dicitur qui omnem dat operam ut catholicam verámque, quam cum Sanctis aliis communem habet, tueatur ac conſervet fidem: Ut Græci Scholiaſtæ, ἐπαγωνίζεσθε τῇ πίστει, non malè, μὴ ἐκλελυμένως διατεθῶμεν, ἀλλὰ συντείνοντες ἑαυτοὺς, ὅτι μᾶλλον ἔχεσθαι τῆς περὶ τούτου σπουδῆς, *omni labore ac intenſione receptam conſervare ac tueri fidem*, interpretentur: ut ſit aliud ab eo quod volunt qui obſiſtendum hæreticis ex illo colligunt; ut & ea quæ de magiſtratibus hîc adferuntur: quis enim ad civiles hæc ſpectare magiſtratus aut habere locum eos hîc exiſtimet? In eo qui deinde ſequitur loco, Ὑπομνῆσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι εἰδότας ὑμᾶς ἅπαξ v. 5. τοῦτο, ut & eo qui mox ſequitur, quàm longè à recepta lectione nonnulli abierint codices, ſciunt qui editionibus illis uſi ſunt in quibus lectionum varietas notatur. Ibidem cùm dicitur, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν, quomodo ac quare τὸ δεύτερον Ibid. dicatur, videndum fuerat; cùm ante illud, cujus meminit hîc tempus, ante oppreſſum aquâ, dico, Pharaonem, impiósque Ægypti, bis horrenda de impiis ſumta fuiſſe ſupplicia ſat conſtet: primò, de omnibus, cùm diluvium, excepto cum paucis Noacho, omnes perdidit; deinde & de Sodomitis, quorum ipſe hîc meminit. Quemadmodum Rabbini ſemper aut plerunque duo hæc, רוח המבול & אנשי סדום, *viros Sodomitas* & *ſeculum diluvii*, conjungunt: quibus eam de qua agitur hîc pœnam addunt: Quarum primam, diluvii nimirum, τῇ κατακλυσμῷ πανωλεθρίαν; ſecundam, τῇ Σοδομιτῶν ἐκφλογωσει, tertiam, τῇ Φαραὼ ποντισμῷ, dicunt. De quibus ità Adversùs Manichæos Damaſcenus, Εἰ ἐγκαλεῖτε τῷ Θεῷ τὸν τῆς κατακλυσμοῦ πανωλεθρίαν, καὶ τὴν Σοδομιτῶν τὸν ἐκφλόγωσιν, καὶ τὸν Φαραὼ τὸν ποντισμὸν, σκέψαι τὸ συμφέρον παιδεύοντι, ἐγκαλέσατε μᾶλλον αἰσθήσεως κολάζοντι. Quibus & horrendam quam de Angelis rebellibus cœleſtis Judex ſumſit pœnam hîc adjungit autor. Alii igitur τὸ δεύτερον, *ſecundò*; alii, *rurſus*; alii, nè quicquam definirent, *poſtea* dixerunt: qui id, cum Gloſſa quam Ordinariam dicunt, ad eos qui peccarunt in deſerto referunt. Inter cæteros & Lyranus, qui, τοὺς μὴ πιστεύσαντας, *eos quos deſtruxit in deſerto Deus*, interpretatur. Thomas cùm τὸ δεύτερον, *ſecundò* dixiſſet, deind *poſtea* ex Gloſſa interpretatur: qui & murmuratores de quibus Num. 11. Exodi 16. intelligendos ait; ut οἱ μὴ πιστεύσαντες ſint, qui, ut ipſe loquitur, Moſi non crediderunt; inter quos & Core ac Abiron ab eo ponitur. Nè jam eos dicam qui de temporali pœna ac æterna agunt: quò τὸ δεύτερον hîc referunt. Quid ſi igitur ad eos qui interierunt aquâ id reſtringamus? ut ſic pœna prior eâ ſit quæ tempore Noachi, ut jam diximus, evênit: Quo & ſumtum de Gigantibus ſupplicium: qui ἀφανίζοντα πνεύματα in apocrypho Enochi ſcripto, quo & uſus (ut ſuprà diximus) videtur Juda, dicebantur; quibus mirum quàm conveniat quod de alteris Spiritibus ſive Angelis adjunxit. Quid ſi igitur bis aquâ, ſeu τὸ δεύτερον, id factum velit? Noachi tempore ac Pharaonis ſcilicet: ut ſic κατακλυσμὸν ſive ποντισμὸν ejus cum diluvio, qui vulgò κατακλυσμὸς dicitur, conjungat, atque ità bis eodem penè modo ſumtum de impiis ſupplicium fuiſſe dicat. Paulò pòſt ſequitur, Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα, καὶ αἱ περὶ v. 7. αὐτὰς πόλεις. quas τὰ περιπόλια αὐτῶν Helleniſtæ dicerent. Eâdem Epiſtolâ & illud legitur, Ὁμοίως μέντοι καὶ οὗτοι ἐνυπνιαζόμενοι, σάρκα μὲν μιαίνουσι. Ubi ἐνυπνιαζόμενοι *ſopiti* eruditis dicuntur. Quod quis non miretur, qui ſaltem quantum inter *ſomnum* & *inſaniam*, ὕπνον καὶ ἐνύπνιον, interſit non ignorat? niſi quis Legem quoque, quoties ubi τοὺς ἐνυπνιαζομένους agit, quos cum falſis Prophetis conjungit, de ſopitis loqui dicat: ut Deut. 13. 1. Ἐὰν δὲ ἀναστῇ ἐν σοὶ προφήτης ἢ ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον. ubi

ἐνυπνιαζόμενοι ἐνύπνιον, חלם חלום. & deinceps v. 3. cùm vetatur, nè quis τὸ ἐνυπνιαζομένῳ admittat, Οὐκ ἀκύσεται τῷ λόγου τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου ἐνύπνιον ἐκεῖνο. Et quis nescit cur ἐνυπνιασθῆς fratribus Josephus diceretur? Neq; ad rem quòd vocem תרדמה huc trahunt: quod πλὴν Deus immisisse dicitur Adamo cùm è costa ejus mulierem fecit: Neque somniasse ibi sanè dicitur Adamus: Absit verò: neque hoc ἐνύπνιον sed ἔκστασιν dixerunt Hellenistæ. Cùm ἐνυπνιαζόμενοι contrà non falsi prophetæ modò, & qui somnia vendebant, sed & hodie plani omnes rectè dicantur: quales sunt qui revelationes suas (quod hæreticis non paucis nunc & olim usitatum) populo obtrudunt; qui vigilando quoque haud rarò somniant. B. Hieronymus ad Jer. 23. *Sicut hodie quoque somniatores in Ecclesia, & maximè in nostro grege, qui errores suos, Domini jactant prophetiam, & crebrò ingerunt, Somniavi.* Sed quomodo μαίνεσθαι σάρκα dicuntur? Abit enim ut ὀνειρογμοὶ, quibus propriè fœdatur caro, intelligantur. Non enim alia de causa hoc dixit, nisi quòd prætextu fortè tali fœminarum pudicitiæ insidias struebant, ac non rarò expugnabant. Quod & optimè Nyssenus lib. De virginitate cap. 23. vidit; qui, Ἐντεῦθεν οἱ ἐνυπνιαζομένοι, inquit, οἱ τὰς ἐκ τῶν ὀνείρων ἀπάτας, πιστίσεις τῶν ἐναγγελικῶν δογμάτων ποιούμενοι, καὶ ἀναγκαλύπτειν τὰς φαντασίας προσχειρούμενοι. ἀπὸ τούτων εἰσὶν οἱ ἐνδύοντες εἰς τὰς οἰκίας. *Hinc somniatores, qui in quas è somniis suis struunt fraudibus plus autoritatis quàm evangelicis conciliare student dogmatibus, suasque imaginationes revelationes dicunt. E quibus illi qui domos penetrant.* Quo fine? Idèt, inquit Apostolus eo quem tangit loco, *captivas ducant mulierculas, variis cupiditatibus actas.* Quales illi vel prophetæ falsi vel ἐνυπνιαζόμενοι de quibus ad eundem Jeremiam idem B. Hieronymus; *Qui miseras mulierculas, quæ circumferrentur omni vento doctrinæ, sic deciperent, quòd dicerent eis, quia de tribu erant Juda, Christum de suo semine esse generandum: quæ illectæ cupidine prædabant corpuscula, quasi matres futuræ Christi.* Quod tantùm ab iis fieri poterat qui Christum jam venisse negarent: ut eò etiam referri possit quod jam antè dixit, Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνούμενοι. Quos & D. Petrus, qui de iisdem agit, ὀρθαλμοὺς μεστοὺς μοιχαλίδος ἔχοντες, dixit. Igitur, ἐνύπνια, hæreses, errores, quæ & ὀνειρώξεις Canone 1. Concilii Sexti in Trullo vocantur; Ubi Theodori Mopsuestiæ præceptoris Nestorii, Origenis, Didymi, & Euagrii notantur hæreses: quibus τοῦ νοὸς διαφοραὶ, *mentis deliria*, καὶ ὀνειρώξεις, sive *somnia*, tribuuntur; Ὃν Θεὸν λόγον τε καὶ Μοψουεστίας, τε Νεστορίου διδάσκαλον, Ὠριγένην τε, καὶ Δίδυμον, καὶ Εὐάγριον, καὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἀναπλασμένους μυθοποιίας, καὶ μεταδόντων πολλῶν καὶ ἄλλων αἱρετικῶν ἀμῆ καὶ ἀλλοιώσεις ἀναπεμπόντων τοῖς τοῦ νοὸς διαφοραῖς τε καὶ ὀνειρώξεσι, *qui hæreticorum quorundam & Græcorum, inquit, revocarunt fabulas, corporumque mutationes ac periodos deliriis suis obtruserunt ac somniis.* Idem verò magistratibus autoritatem, inquit, derogant, κυριότητα τε ἀξιώσεων. Quomodo? Quia somniis suis tribuunt ac revelationibus quod magistratibus detrahunt: adversùs eos enim somniant cùm volunt, ac sic ad contemtum eorum plebeculam impellunt. Hæc mens est. Tantum abest ut *sopitis* hic locum esse existimemus, aut satis quod hìc dicitur sic exprimatur: cùm hi ipsi *somniatores* ad verbum SS. Patribus nonnunquam dicantur: Ut Gennadio, De Eccles. Dogmat. qui, *Erit resurrectio*, inquit, *mortuorum omnium, sed una & simul & semel: non prima justorum & secunda peccatorum, ut fabula est somniatorum, sed una omnium.* Inter quos vel imprimis Messaliani fuerunt: de quibus in Excerptis è MS. codice Palatino adversùs hæreticos, quæ penès nos sunt, ità Euthymius, Οἱ τῇ πλάνῃ τοῦ νόσου ταύτου παιδευθέντες, ἀποχρίσεσι τε καὶ χερσὶν ἁγιάσεως, ὡς πονηρὸν ὄντα τὸ πᾶν σῶμα αὐτὸς ἐκδιδόντες, ἐνθουσιασμοὺς τὰς τῶν ὀνείρων φαντασίας ἀποκαλοῦσι, *Qui enim morbum illum totì admiserunt, omnem manuum laborem, ut malum, aversantur; sumróque ut plurimùm dediti, somniorum suorum imagines enthusiasmos vocant.* Verè enim cum poeta *insanos* tales dici possunt. Idem autem locus ad verbum penè in Harmenopuli De sectis libello
v. 9. legitur. Sequitur, Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος ἔλεγεν, λέγεται περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, ἐκ στόματος χρῆσιν ἐπαγγελικὴν βλασφημίας. Ubi Pantaleo, libello De Michaelis miraculis, ἐξορκιστὴν aut legit, aut propriæ memoriæ hoc dedit:

dedit: qui & eum ipsum, de quo hic agitur, archangelum fuisse ibidem probat, cui ab Abrahamo semen ejus ac Judæos vult commissos: Ὡς ὁ θεσπέσιος, inquit, ἀπόστολος Ἰούδας, ὁ τοῦ Κυρίου ἀδελφὸς, ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ ἔφησεν, Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχιστράτηγος, ὅτε τῷ διαβόλῳ διακρινόμενος διελέγετο περὶ τοῦ Μωσέως σώματος, οὐκ ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκεῖν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος, *Sicut divinus*, inquit, *Apostolus Judas, frater Domini, in Catholica ait Epistola*, AT MICHAEL PRINCEPS EXERCITUS DE CORPORE MOSIS JUDICIUM EFFERRE NON EST AUSUS MALEDICUM, SED, INCREPET TE DOMINUS, DIXIT. Dedisse autem id memoriæ, vel illud confirmat, quòd non ἀρχάγγελον, ut hic scribitur, sed ἀρχιστράτηγον eum dixit quem commendandum susceperat: Qui & è scriptis Hebræorum ἐκ ἐνδιαθήκοις, sive *non canonicis*, id depromtum, tanquam compertum, addit; Τοῦτο δὲ ὁ ἀπόστολος ἔοικε γεγαμμένον εἰς ἀρχαῖον Ἑβραϊκὸν βιβλίον ἀπόκρυφον πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα τῶν ἐνδιαθήκων βιβλίων ἀνεγράψατο· ἀλλὰ διὰ τὸ ἐκ ἐκκλησιάζεσθαι αὐτὰ, ἐνθεὶς ἔσται· ἔχει δὲ καί τινα ὀνησιφόρα. Sequitur, ἀλλ' εἶπεν, Ἐπιτιμήσαι σοι Κύριος. Ubi postrema illa, ac si scriptum esset, Ἐπτιμήσαι σι Κύριος, nonnulli interpretantur. Idem Pantaleo & καταργήσαι dixit; Καταργήσαι σι, διάβολε, ὁ Θεός. Eruditissimus Hesychius, Ἐπτιμᾷ, πημαίνει), ἢ τιμὴ πτῶσιν αὔξει. Igitur, Ἐπτιμήσαι σι, *Perdat te*, aut *Puniat*: nam in Zacharia etiam ἐπτιμήσαι ἐν σοὶ ex Hebraismo alibi legitur. Cùm autem dixit, Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ μισθοῦ ἐξεχύθησαν, quid si non hoc voluit, ὅτι τῇ πλάνῃ τοῦ μισθοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν, sed, ὅτι τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαὰμ ἐξεχύθησαν μισθοῦ? Interpres antiquus, & *errore Balaam, mercede effusi sunt.* ubi τὸ *mercede, mercedis appetitu*, interpretatur Thomas. Glossa ordinaria, *Errore Balaam perennt, qui pro amore terrestrium commodorum veritatem quam noverunt impugnant.* Sed & optimè Græci Scholiastæ, μισθοῦ, νίφους χάριν, lucri causâ. Recentior, & *deceptione mercedis quâ deceptus fuit Balaam effusi sunt.* quod nolim. Eâdem Epistolâ & illud legitur, Οὗτοί εἰσιν οἱ ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχούμενοι ὑμῖν, ἀφόβως ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες. Ad quem locum eruditi, *Vulgata*, IN EPULIS SUIS, *mendosè, & meritò repugnantibus Græcis codicibus: nec enim agapæ istorum erant, sed fraterna Ecclesiastici cœtûs convivia.* Quid piorum fuerint ἀγάπαι ignorare neminem existimo. Quid autem si abusum τῶν ἀγαπῶν hîc reprehendat: in quibus vino & epulis, præter institutum, indulgeri ab iis dicat? etiam intemperantes admitti, qui συνευωχούμενοι nihil præter carnis saburram spectarent. Quòd si tantopere hîc aberrant qui *epulas* interpretati sunt, quid doctissimo Græcorum Clemente Alexandrino fiet, qui ἀγάπας, δεῖπνάριά τινα κυίσκης καὶ ζωμῶν ὑποπίοντα, *conviviola*, seu *epulas quasdam, quæ nidorem & juscula redolerent*, dicta fuisse ex abusu notat? Ἐξ οὗ ὁ σαρκικὸς ὄντως, inquit, ὑποὶ καὶ φθορεῖς ἀπόρτιπα βίῳ, ὃν ἀγάπῃ πρὸς τραπέζαις καλεῖν, ἀδύρῳ γλώττῃ κεχρημένοι, δεῖπνάριά τινα κυίσκης καὶ ζωμῶν ὑποπίοντα, τὸ κακὸν καὶ σαπρὸν ἔργον τοῦ λόγου, τὸν ἀγάπην τὴν ἁγιασμὸν, χυτρόλους καὶ ζωμοῦ ῥύσει καθυφιζόντες, πῶς καὶ τροφῆς καὶ κοπρίου βλασφημοῦντες τύπον. *E quo carnalis illa ac verè perdita perdendaque vita dependet, quam agapen nonnulli linguâ effreni vocare audent; cùm nihil aliud præter conviviola quæ nidorem ac jus redoleant sic dicant, atque ità pulchrum & salutare verbi institutum, sacram agapen, ollis nescio quibus & liquido jure dedecorant, potúque, deliciis, ac fumo nomen illud traducunt.* idem qui & Carpocratianorum συνουσίας, sive *impuros conventus*, immodico ciborum usui Veneríque consecratos, quas ἀγάπας nihilominus dicebant, alibi traducit. Sed nec tantopere Erasmum peccasse arbitror, qui in illo Petri loco, 2. 2. 13. in quo penè ad verbum eadem dicuntur, ἐντρυφῶντες ἐν ταῖς ἀγάπαις αὐτῶν, συνευωχούμενοι ὑμῖν, ut hic, ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν, legit. Eâdem Epistolâ legitur, Τμεῖς δὲ, ἀγαπητοὶ, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες ἑαυτούς. Porrò non sine causa, ea scripta inter Sacra maximè corrupta esse, & nos alibi & recentiores notant interpretes, quæ ut non canonica à quibusdam neglecta sunt; cùm præsertim (quod & aliàs monui) distinctionum sæpe exiguam sæpe nullam rationem habuerint antiqui. Quid sit ἐποικοδομεῖν τῇ πίστει, optimè intelligo: fides enim fundamentum cui cætera superstruuntur:

ſtruuntur: Quid autem ſit ἐποικοδομεῖν ἑαυτὸν τῇ πίστει, fateor me minùs aſſequi: nam οἰκοδομεῖν ἑαυτὸν, longè, niſi fallor, eſſet aliud. Quantò igitur verisimilius ità diſtinguendum, Ὑμεῖς δέ, ἀγαπητοί, τῇ ἁγιωτάτῃ ὑμῶν πίστει ἐποικοδομοῦντες, ἑαυτοὺς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι, ἑαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ Θεοῦ τηρήσατε, προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Vos autem, dilecti, ſanctiſſimæ fidei veſtræ ſuperſtruentes, vos ipſos in Spiritu Sancto precantes, vos ipſos in amore Dei ſic conſervate, exſpectantes miſericordiam Domini noſtri Jeſu Chriſti* &c?

Cap. IV.

Inſcriptio libri, Ἀποκάλυψις Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου: *aliis,* Ἀπόκρυφα Ἰωάννου, *ut Nyſſeno. Inter Apocryphas Scripturas haberi, à B. Hieronymo negatum.* Ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, *quomodo dicatur. Locus,* Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, & *quæ ſequuntur.* Ἀκολουθία *ejus quæ. De diſtinctione loci verâ.* Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς, *quomodo dictum ac ſuperioribus cohæreat.* ῥομφαία δίστομος, *bis acutus enſis, Tertulliano. Locus,* ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς. ὀλυνθοι, *acerba.* ὁμοιώματα ἀχρίδων. *Concluſio & finis Apocalypſeos.* Ναὶ, & *quomodo uſurpatum: Pro quo* ἐμοὶ *poſteriores dixiſſe.* ἐμοὶ ποίησον· ἐμοὶ ἀνταπόδοσον, & *ſimilia.*

Apocal. AD divinas Johannis Revelationes veniamus: Qui liber vulgò Ἀποκάλυψις Ἰωάννου Θεολόγου inſcribitur. Nyſſenus ſimpliciter, Ἀπόκρυφα Ἰωάννου, Homiliâ εἰς τὸ ἑαυτοῦ χειροτονίαν dixit; Ἤκμασε τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου ἐν Ἀποκρύφοις σχεδὸν τοῖς πιστεύουσι δὲ αἰνίγμασι καὶ λόγοις, ὡς δίον ἀκριβῶς μὴ ζῆναι τὸ πνεῦμα, κατεψύχθαι δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ· ὄφελον γὰρ ἦδα, φησὶ, ψυχρὸς ἢ ζεστός. E quibus ſimilibúſque locis promoviſſe opinio videtur, inter ἀπόκρυφα & ab Eccleſiis non recepta ſcriptum hoc ponendum. Quod, ut cæteros omittam, diſertè ab autore Commentariorum (qui B. Hieronymo aſſcribuntur) in Pſalmos negatur: qui, *Legimus in Apocalypſi,* inquit, *Johannu, quæ in Eccleſiis legitur & recipitur: neque enim inter Apocryphas Scripturas habetur, ſed*
Cap. 1. *inter Eccleſiaſticas.* Primo capite, nec procul ab initio, ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, cùm
v. 4. legitur, cauſæ nihil cur hìc quiſquam ſe fatiget. Ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, hoc eſt, ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὁ ὤν. quod eſt ac ſi dixiſſet, ἀπὸ τοῦ λεγομένου יהוה. Singula enim, quod & alii notarunt, tanquam propria expreſſit nomina. Nomen ergò ἦν, ut ante ὤν. Ὁ ἦν eſt, ὁ λεγόμενος ἦν. Paulò pòſt cùm dicitur, Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, cui deinde illa, ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, deinde autem, τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λύσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, ſubjicitur, mirum eſt, non docuiſſe quomodo cohæreant hæc eruditos: quæ totidem, ſi ad Filium referantur Dei, ἀνακόλουθα videntur. Quod Eraſmus cùm intelligeret, ad Patrem hæc retulit; qui, *id eſt, ei qui dilexit nos,* inquit: *ut referatur ad Patrem, ſitque ſenſus, Chriſtum fuiſſe teſtem fidelem Patri, qui dilexit nos.* Certum verò eſt, quod iis libris omnibus evênit qui alibi extra canonem ſunt habiti, (de quo jam paulò antè egimus) etiam hunc negligentiùs eſſe habitum: cujus rei ſpecimen hìc iterum habemus. Diſtinctionem enim quam formarunt ſibi veteres, novâ verſuum diſtinctione magìs involverunt recentiores: cum qua & articulus irrepſit. Vide autem quantò meliùs hoc modo tota ῥῆσις diſtinguatur; Ἰωάννης ταῖς ἑπτὰ ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ· Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, ἀπὸ τοῦ ὁ ὤν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, καὶ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ πνευμάτων ἃ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ. ut ſic verſus terminetur. Deinde verſu novo, Ὁ μάρτυς πιστὸς, ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλέων τῆς γῆς. Poſt hæc autem verba novus iterum verſus atque ipſa δεξολογία ſequatur, hoc modo; Τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, καὶ λύσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ, αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν. Ut jam hoc dicat, *Johannes ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in Aſia: Gratia & pax vobis, ab eo qui Eſt, qui Erat, qui Futurus dicitur, atque à ſeptem Spiritibus qui coram ejus throno ſunt, & à Jeſu Chriſto.* Deinde, *Teſtis* (ſive, *Autor prophetiæ*) *verus, primogenitus ex mortuis, princeps Regum terræ: Ei qui dilexit nos, ac qui à peccatis nos noſtris*

ſtris per ſanguinem ſuum lavit, nóſque reges ac ſacerdotes Deo ac Patri ſuo fecit; ei, dico, gloria & imperium in ſecula ſeculorum. Amen. Ut ὁ ἐρχόμενος & לְהִית, quod de futuro dicitur. Cur autem ὁ μάρτυς πιστὸς maluerim, ſenſus ipſe docet, cùm πιστὸς Helleniſtis ſit ἀληθὴς, quod paſſim occurrit: ut ab ipſo ſic autoritatem ſcripto conciliet ac pondus. Quanquam non ità multùm interierit ad ſenſum, ſi dicamus, Ὁ μάρτυς, ὁ πιστὸς, ὁ πρωτότοκος & ὁ ἄρχων τῶν νεκρῶν, *Teſtis ac autor ille eſt, qui* ὁ ἀληθὴς, ὁ πρωτότοκος & ὁ ἄρχων τῶν νεκρῶν, *& eſt & dicitur.* Quomodo autem μάρτυς dicatur Dominus, ſatis infrà docet ipſe, cùm ſub finem libri, Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα· Ναὶ ἔρχομαι ταχύ. ſed & de ſe hoc ipſo capite v.2. Ὅς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα τε εἶδε.

10 Nunc igitur, Ὁ μάρτυς πιστὸς, *Verus & exceptione omni major ipſe teſtis eſt.* Quomodo mens plana ac diſtinctio. Non enim obtendent, niſi fallor, eos qui excogitarunt verſus quos nunc ſequimur, eo fuiſſe loco quo διάνευσιν autores: de quorum mente ac ſententia imprimis cogitandum: cùm præſertim & antiqui eos codices ignorent, ac nè emendatiores quidem hujus ævi, quales ſunt Roberti Stephani ac ſimiles, diſtinctiones iſtas exprimant aut repræſentent. Quod autem dicitur, Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς, mutatione τῆς ἀκολουθίας in Sacris uſitatâ, dictum eſt. Ità Petrus, cùm dixiſſet 2.2.10. Μᾶλλον δὲ τοὺ ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μιασμοῦ πορευομένους, καὶ κυριότητος καταφρονοῦντας, tandem addit, τολμηταὶ, αὐθάδεις, δόξας οὐ τρέμουσι βλασφημοῦντες. Quomodo hic, ἐποίησεν ἡμᾶς, dixit, cùm, τῷ ποιήσαντι ἡμᾶς, exſpectaret lector. Eodem capite cùm legitur, καὶ ἐν τοῦ στόματος αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα ἐκπορευομένη, quam ῥομφαίαν δίστομον dixit in *bis acutum enſem* Tertullianus vertit; *Videamus ergò an alius ſit enſis ille cujus alius eſt actus, id eſt, Dei ſermo Divinus, bis acutus, duobus Teſtamentis, Legis antiquæ & Legis novæ, acutus ſapientiæ ſuæ æquitate, reddens unicuique ſecundùm actum ſuum,* lib. Adversùs Judæos. Item, *Nam & Apoſtolus Johannes in Apocalypſi enſem deſcribit ex ore Dei prodeuntem, bis acutum, præacutum: quem intelligi oportet ſermonem Divinum, bis acutum duobus Teſtamentis, Legis & Evangelii,* &c. lib. Adversùs Marcionem. 3. Capite ſexto cùm dicitur, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, quos ὀλύνθους dixit, Tertullianus *acerba* reddidit; *Et ſtellæ quidem de cœlo ruent, ſicut ſici arbor, cùm valido commota vento acerba ſua amittit,* lib. Adversùs Hermogenem. Capite nono cùm dicitur, Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἡτοιμασμένοις εἰς πόλεμον, quas ὁμοιώματα ἀκρίδων dicit, suprà ſimpliciter ἀκρίδας dixit, v. 3. Καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες. Quod adeò eſſentialiter interdum uſurpari jam alibi diximus, nè quis in viſione tantùm uſurpari dicat, ut ipſe Dei Filius ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου, aut ἀνθρώπων, γεγένηται dicatur: Nec aliter Judæi Chriſtiani de eo loquuntur: inter quos autor libri Amana, qui, & *ſtabit* בֶּן אֱלֹהִים ברמות ארם, *in ſimilitudine hominis Filius Dei.* Paulò ante finem legitur, Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα· Ναὶ ἔρχομαι ταχύ. Ἀμὴν, καὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ. Quo loco, ut & ſuperiori, non rectè qui καὶ legunt: de quo alibi jam olim egiſſe memini. Nihil enim uſitatius: ut mirum ſit, hæſiſſe hîc interpretes. Non malè igitur qui *imò* hîc dicat; ναὶ ἔρχου, *Veni quæſo, Imò veni.* Quod autem ναὶ hîc dixit, poſteriori ætate ἔμζα in Eccleſiis dicebant: quod vehementer obteſtantis erat: Ità paſſim Concilio Conſtantinopolitano ſub Menna, Ἃ ἐπίησεν ἡ σύνοδος, ἔμζα πόησον. Ἃ πέπρωχεν ἡ ἁγία τοῦ Θεοῦ σύνοδος, ἔμζα πόησον. Et paulò pòſt, ἔμζα ἀναθεμάτισον, καθὼς καὶ οἱ πατέρες. ἔμζα ἀναθεμάτισον, καθὼς καὶ ἡ σύνοδος. ἔμζα ἀναθεμάτισον Σευῆρον καὶ Μακεδόνιον. ἔμζα ἀναθεμάτισον Σευῆρον καὶ Ἰωάννην. Et an non ſuprà c 1.v.7. dicitur, καὶ κόψονται ἐπ' αὐτὸν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. ναὶ, ἀμήν? Quid, quòd etiam hîc præcedit, Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα, Ναὶ ἔρχομαι ταχύ? cui additur, ναὶ ἔρχου, Κύριε Ἰησοῦ. In quo hîc deſinimus, nè parùm reverenter abdita ſcrutemur: Qui non quædam ignorare tantùm, ſed & ignorare quædam velle, humilitatis Chriſtianæ partem non exiguam exiſtimamus.

v. 6.

v. 16.

Cap. 6. v. 13.

Cap. 9. v. 7.

Cap. 22 v. 20.

QUICQUID. AUTEM. DICTUM. EST. AUT. PORRO. DICETUR. ORTHODOXIS. EORUMQUE. JUDICIO. SUBMITTIMUS. AC. COMMENDAMUS. SUBMISSUM. VOLUMUS ATQUE. HIC. TESTAMUR.

FINIS.

AMice Lector, cùm in eo eſſem ut hoc opus ad finem perducerem (priora enim abſoluta jam erant) ſummum hoc affectûs ſui in me teſtimonium nobiliſſimus ac omni laude major Conſtantinus Hugenius, Zuylichemi Dominus, Eques, Celſiſſimo Principi à Conſiliis ac Secretis, miſit : In cujus amore atque hoc omine hîc deſino.

In Viri Summi

DANIELIS HEINSII EQUITIS

ad Libros Novi Fœderis Exercitationes.

Quàm primùm Genitore Deo cruce, morte nefandâ,
Placato, Patriâ Filius *arce ſtetit :*
Plurimus erepti volvens oracula Scriptor
Teſtis & interpres geſſiit eſſe Dei ;
Quique fuit vernantis agri dotiſſima meſſis,
Meſſorum planè prodiit æqua manus.
Omnis in hoc ævi pietas ſudavit, & omnis
Tot membranarum pondere terra gemit.
Heinſiadæ tamen, Heinſiadæ (nihil addimus ultrà,
Quo nihil effari eſt celſius, Heinſiadæ)
Neglectas placuit per tot veſtigia ſpicas
Exſequi, & hanc ſummam meſſi adhibere manum.
Summa manus quaſi prima fuit : jámque amphora facta eſt
Urceus, atque ingens pagina ſera liber.
Nempe quod ætates oculatas fugit & omnem
Lyncea, ab Heinſiadæ lumine lumen habet.
Ultimus infanti, Quantum nesciverit, *Orbi*
Indicium, ſenio præcipitante, facit.
Quantus qui, noctis factâ vi, veſpere nigro
Redderet auroram, debuit eſſe Liber.
Chriſte, Creatori Domino cognate Creator,
Æterno lux, Æterne, coæva Patri,
Manna merum, Panis Cœli, qui pane ſtupendo
Ora tot expleſti pendula ab ore Tuo ;
Ecce creatricis rurſum myſteria dextræ
Sentio, & hîc præſens Numen adoro Tuum.
Auribus hîc oculisque novæ miracula frugis
Objicis, & magno rurſum alimenta gregi.
Scilicet è tenui, duce Te, ſuccrevit ariſtâ
Paſcere par mundi ſecula ſancta ſeges.
Te duce, ſarta ſiet : ſpretâ, multiplicis Hydræ
Morſibus, Invidiâ, Te duce, tecta ſiet :
Te duce, qui rugiet, vanâ & ſine dentibus irâ,
Neſciat hoc ungues in Danielis *Leo.*

Constanter.

1639.

Index omnium nominum propriorum, Autorum, Scriptorum, Illuſtrium clarorúmque Virorum, quotquot in Exercitationibus hiſce ſeu expreſſè, ſeu aliter nominantur aut indicantur, eorúmque verba proferuntur.

A.

Abdias ſuppoſititius.
Aben-Ezra.
Accius.
Achmetis Oneirocritica.
Acmon.
Actuarius.
Adamantius phyſiognomon.
Adonidis Epitaphium.
Adriani Iſagoge.
Actius.
Æſchines.
Æſchylus.
Æſchyli interpres.
Africanus.
Agapetus Diaconus.
Agatharchides.
Agobardus Lugdunenſis epiſcopus.
Akiba Rabbi.
Alcimus Avitus.
Alcuinus.
Alexander Aphrodiſienſis.
Amana, Sepher nempe.
Ambroſius.
Ammonius.
Amphilochius.
Anacreon.
Anaſtaſius.
Ancyrotus Epiphanii.
Andreas Hieroſolymitanus.
Andreas Maſius.
Anshelmus.
Antimachus epicus.
Antiphon orator.
Antonius Thyſius.
Apolinarius, metaphraſtes.
Apollodorus.
Apollonius Alexandrinus.
Apuleius.
Aquila.
Arator poeta Latinus.
Aratus.
Ariſtophanes.
Ariſtophanis interpres.
Ariſtoteles.
Arnobius.
Artemidorus.
Aruch.
Aſceticorum autor, Baſilius vulgó.
Aſterius apud Photium.
Athanaſius.
Athenæus.
Autor De cauſſ. corrupt. eloquentiæ.
Autor De Virginitate.
Auguſtinus, ſive commentator in Pſalmos.
Auguſtinus.
Avicenna.
Aulus Gellius.
Aurelianus.
Auſonius poeta.
Axiochus, dialogus Socraticus.
Axiochi interpres.

B.

Balſamo.
Bar Nachman, Rabba dictus.
Baronius.
Baſilica Græcorum.
Baſilius Magnus.
Baſilius Macedo.
Baſilius Seleuciæ epiſcopus.
Beda.
Ben-Gorion.
Benjaminus.
Ben-Syra.
Bereſchith Rabba.
Bernardus.
Bertramus.
Bionis Idyllium.
Budæus.

C.

Cabaliſtæ.
Cæſarius Gregorii frater.
Caius J. C.
Calaber Quintus.
Callimachus.
Canones Græcorum.
Canoniſtæ.
Capitolinus.
Capitula Patrum.
Capitula Theologica Pſelli.
Cardanus Hieronymus.
Caſſianus.
Caſſiodorus.
Catena in Jobum.
Catena in Eſaiam, nondum edita.
Cato, ſenex.
Catullus.
Celſus.
Cenſorinus.
Χαραξῆρες ὀπτανικοί.
Chronologia ſanctorum.
Chryſologus.
Claudius Galenus.
Cleanthes.
Clemens Alexandrinus.
Clementis alterius Conſtitutiones Apoſtolicæ.
Cointus aut Quintus. Calaber.
Concilia, Canones, eorum Decreta.
Colloquia doctiſſ.
Columella.
Commentatores Græci, ſive Scholia.
Conſtantinus l'Empereur.
Conſtantinus Manaſſes.
Cornelius Bertramus.
Cornelius Celſus.
Cornelius Tacitus.
Cyprianus.
Cyrillus.

D.

Index Autorum.

D.

Danielis Prophetæ paraphraſtes.
Definitiones Platonicæ.
Demetrius Phalereus, De Elocutione, ſcu Περὶ Ἑρμηνείας.
Democritus.
Demoſthenes.
Deſiderius Eraſmus.
Dimiſſio Moſis; De morte ejus; liber apocryphus.
Dio Caſſius.
Dio Chryſoſtomus.
Diogenianus.
Dionyſius Afer, Periegeta.
Dionyſius Alexandrinus.
Dionyſius Carthuſianus.
Dionyſius Halicarnaſſæus.
Dioſcorides.
Donatus.

E.

Eleazar Rabbi.
Elias Rabbi.
Elias Thisbites.
Empedocles.
Ennius.
Enochi apocryphon.
Ephraimus Syrus.
Epicharmus.
Epictetus.
Epigrammatum Anthologia.
Epimenides.
Epiphanius.
Epiphanii interpres.
Eratoſthenes.
Erotianus emendatus.
Etymologus.
Evangelia MSS. antiquiſſima
Eulogius, Alexandrinus patriarcha.
Eunapius.
Eunomii Panoplia, ſive Excerpta nondum edita.
Euripides.
Euripidis interpres Græcus.
Euſebius.
Euſebius in Catena nondum edita.
Euſtathius.
Euthymius.

F.

Fabius Quintilianus.
Fabricius.
Fagius.
Ferrandus Diaconus.
Feſtus.
Fortunatus.
Frobenius.
Fulgentius.

G.

Galatinus.
Gallus confeſſor.
Gemara & Gemariſtæ.
Gematria Hebræorum.
Gennadius.
Gloſſæ.
Gloſſæ Henrici Stephani.
Gloſſa Latina, antiqua.
Gloſſa ordinaria.
Gloſſarium Novi Teſtamenti non editum.
Gorionides.
Græcarum Originum autor
Grammatici.
Gregorius Nazianzenus.
Gregorius Nyſſenus.
Gregorius Palama.
Gulielmus Boſwellus.

H.

Harmenopulus.
Harpocratio.
Haymo.
Hœſchelius.
Hebræorum Magiſtri.
Helladius Beſantinous.
Helleniſtæ.
Heraclitus.
Hermogenes.
Herodianus.
Herodotus.
Heſiodus.
Heſychius: In eum Emendationes nondum editæ.
Heſychii Epitomator.
Heſychius presbyter.
Hexaplus.
Hieronymus, ſive Commentator in Pſalmos.
Hieronymus.
Hilarius.
Hippocrates.
Hipponax.
Homerus.
Homeri interpretes.
Horatius Flaccus.
Horatii Scholiaſtes.
Hormiſda, papa.
Hymnus Erinnes εἰς ἀνδρείαν, ad Romam tranſlatus.
Hyperides.

I.

Jachiades Rabbi.
Jacobus Catzius.
Janſenius.
Jarchi Rabbi.
Ignatius.
Ignatius Epiſtolarum autor.
Inſcriptio quædam.
Interpretes Chaldæi.
Jonathan.
Interpres Hieroſolymitanus.
Interpres Syrus.
Interpres Arabs.
Interpretes Græci. Septuaginta. alii.
Interpretes Belgici.
Interpretes Gallici.
Interpretes Latini, veteres, & recentiores.
Interpres ſummus.
Joachimus Camerarius.
Joannes Beverovicius.
Joannes Buxtorfius, pater.
Joannes Cochius.
Joannes Chryſoſtomus.
Joannes Damaſcenus.
Joannes Meurſius.
Joannes, patriarcha Hieroſolymitanus.
Joannes Seldenus.
Jobius Monachus.
Joſephus hiſtoricus.
Joſephus Jachiades.
Joſephus Sinai Rabbi.
Irenæus.
Iſaacus Caſaubonus.
Iſidorus Peluſiota.
Juriſconſulti.
Juriſconſulti Græci.
Jus Canonicum.
Juſtinus Martyr.
Juvenalis.
Juvenalis interpres.

Juvencus.

K

Kimchii, Rabbini, David, & Joſephus, pater ac filius.

L

Labeo.
Lactantius.
Laertius.
Lectionarium Græco-Arabicum.
Lectionum variarum apud Patres collector.
Leo Africanus.
Leo primus.
Levi Ben-Gerſon.
Liturgiæ veterum. Græcorum variæ.
Longus.
Lucanus.
Lucianus.
Lucilius.
Lucius Annæus Florus.
Lucretius.
Ludovicus de Dieu.
Lycophron.
Lyranus.

M

Macarius.
Mæcenas.
Manetho.
Manes.
Manuelis Comneni Legatio.
Marcionis Evangelium.
Marcus Eremita.
Marcus Tullius Cicero.
Marcus Zuerius Boxhornius
Marius Victorinus.
Martialis.
Martialis Lemovicenſ. Epiſc.
Maſius.
Maſoretæ.
Maximus Taurinenſis.
Maximus Tyrius.
Meïr, Rabbi.
Menander.
Menologiæ vel Meniæa Græcorum.
Mercerus.
Methodius.
Midraſchin autores.
Minucius.
Modeſtinus J. C.
Moreti autor.
Moſes Hadarſan Rabbi.
Moſes Maimonides, vel Rambam.
Munſterus.
Muſonius.

N

Nechunias.
Nectarius.
Nehemias, Rabbi.
Nicander.
Nicandri interpres.
Nicephorus.
Nicolaus Clenardus.
Nonius.
Nonnus.
Novatianus.
Novellæ Impp.

O

Ocellus Lucanus, Pythagoricus.
Onkelos, Chaldæus.
Onkeli interpretatio.
Oppianus.
Optatus Milevitanus.
Oribaſius.
Origenes.
Orphei Ἔργα καὶ ἡμέραι.
Orphei Hymni.
Oſiander.
Ovidius.

P

Pallada.
Palladius.
Pantaleo.
Papias.
Papinius.
Parœmiographi.
Patricius Junius.
Paulinus.
Paulus Samoſatenus hæreticus.
Pauſanias.
Petronius.
Petrus, Alexandrinus Archiepiſcopus.
Petrus Faber, Stapulenſis.
Philo.
Philopatridos autor.
Philoponus.
Philoſtratus.
Phocylides Chriſtianus.
Phocylides Mileſius.
Photius patriarcha.
Phrynichus.
Phyſica Magiſtrorum Hebræorum.
Pierius.
Pindarus.
Pirke Avoth & Capitula Patrum.
Planudes.
Plato.
Platonis interpres.
Plautus.
Plinius.
Plutarchus.
Poetæ ἀνάνυμοι, Græci & Latini.
Pollux.
Polybius.
Pomponius Hirnea.
Primaſius.
Proclus.
Procopius.
Procopii Scholiaſtes.
Proſper.
Prudentius.
Pſellus.
Publius Nigidius.
Pythagoras.

Q

Quæſtionum Autor ad Antiochum.
Quidam.
Quintus Catulus.

R

Rabanus.
Rambam, id eſt, Moſes Maimonides.

Rinthon.
Romanorum veterum unus.
Rufinus.

S

Salluſtius.
Salomon Iſacides.
Salvianus.
Sammonicus.
Sanctius.
Sarisberienſis.
Satyricus.
Satyrici poetæ Scholiaſtes.
Scævola.
Scaligeri, Pater & Filius.
Scholia veterum Theologorum.
Scripturæ ſacræ Compendium, nonnullis Athanaſii.
Sedulius.
Selomo Jarchi.
Seneca.
Sepher Amana.
Servius.
Severus Theologus.
Severi Rituale, ſive Liturgia.
Sibyllæ oracula.
Siculus poeta, ſive Theocritus.
Simeonis Magiſtri Collectanea.
Simon Rabbi, Menaſiæ F.
Simplicius.
Sinai, Rabbi, id eſt, Joſephus.
Sinaita, id eſt, Anaſtaſius.
Socrates, hiſtoricus eccleſiaſticus.
Socrates philoſophus.
Solinus.
Sophocles.
Sophoclis interpres.
Sophronius.
Sozomenus.
Stephani, Robertus, & Henricus.
Stephanus, De gentibus vel urbibus ſcholiaſtes.
Stobæus.
Strabo.
Suetonius.
Suidas.
Sulpicius Severus.
Symeon Sethus.
Symmachus.
Syneſius.
Σύνοψις τῆς θείας γραφῆς, Athanaſio adſcripta.

T

Talmud, & Talmudiſtæ.
Targumin, & Tarmugiſtæ.
Terentius.
Terentii interpres.
Tertullianus.
Thaumaturgus.
Theclæ vita & codex.
Theocritus.
Theodoretus.
Theodorici Imperatoris Edictum.
Theodorus Antiochenſis.
Theodorus Cilix, hæreticus.
Theodorus Heracleota.
Theodorus Mopſueſtiæ, præceptor Neſtorii, Origenis, &c.
Theodorus presbyter.
Theodotio.
Theognis.
Theologi antiqui varii.
Theologus ſummus hujus temporis.
Theophilus Alexandrinus.
Theophilus presbyter.
Theophilus juriſconſultus.
Theophraſtus.
Theophylactus.
Theorianus.
Thomas Magiſter.
Thucydides.
Thucydidis ſcholiaſtes.
Timon Syllographus.
Titus Boſtrorum epiſcopus.
Titi Boſtrorum epiſcopi interpres.
Titus Livius.
Trallianus.
Tranquillus Suetonius.
Tremellius.
Trithemius.
Tzetzes.

V

Valerianus.
Valerius Maximus.
Valla.
Varro.
Vatablus.
Vegetius.
Vigilius.
Vincentius Lirinenſis.
Viri magni, diverſi.
Virgilius Maro.
Ulpianus.

X

Xenophon.

Z

Zenobius.
Zonaras.

Index

Index Græcus.

A.

Βάλε. pag. 247. lin. 27

Ἀββᾶ, ὁ πάτηρ. 335,17

Ἀγαπᾷν, pro μᾶλλον ἀγαπᾷν. 167, 5

ἀγαπηταὶ fœminæ Epiphanio quæ. 365,24

ἀγαπητός. 62, 5. idem quod μονογενής. 94,43: 109,52: 191,29

ἀγαπῶν abusus. 595,30

ἀγγαρεύειν & ἀγαρεύειν. 90 & 91

ἄγγελος, vox Thargumistis usurpata. 216,37

ἄγγελοι, Prophetæ. 264,6: 510,38

ἄγγελοι, de malis angelis. 355,2

ἄγγελοι, 1. Cor. 11. 10. qui. 369,22: & 370,30

ἄγγελος pro Doctore. 415,26: 488,5

ἄγγελος Κυρίου, de malo angelo. 273,8

Ἄγγελος τῆς μεγάλης βουλῆς. 263,43

ἀγγέλων γλῶσσαι. 374,15

ἀγγέλων θρησκεία quàm antiqua. 517,19

τὰ ἅγια, Hebr. 8. 2. quæ. 537,15

ἁγιάζειν. 216,41

ἁγιασμὸς, de continentia. 475,30

οἱ ἅγιοι, κατ' ἐξοχὴν singularum Ecclesiarum membra Apostolo dicuntur. 458,11

ἁγιολογία omnibus Personis SS. Trinitatis communis. 220,30

ἁγιωσύνη, potestas, Helleniſtis. 323,19: 324,10

ἁγιοβόγλωσσοι. 103,35.

ἁγιάζεσθαι. 302,18

ἀγίασμα. 537,34: 563,7

ἄγνωστος Θεός. de eo fusè 288,289

ἀγορὰ, quod foris, platea. 191,37

ἀγοραῖοι. 293,37

ἀγχιάζειν. 265,25

ἄγχαλος & πίγχαλος, idem. 76,51

ἀγχόνη. 77,16: 247,1

ἀγωγή. 498,1

Ἁδάδης, Sol, Eusebio. 59,42

Ἀ Δ Α Μ vocem quatuor orbis partes continere. 267,19

ἀδελφὴ γυνὴ quæ. 365,6

Ἀδελφόθεοι, Jolephi filii. 139,3

Ἀδελφόθεος Jacobus dictus. 553,21

ἀδελφοὶ & οἱ ἔξω oppositi. 359,2

ἀδήλως ἔχειν, quid. 366,6

ἀδικία, fraus, mendacium. Vide πορνεία.

ἄδικον, ἄπιστον, Helleniſtis. 169,40

ἀδολεσχία, de precibus, Hellen. 28,15

τῷ ἀδωνᾶτε in S. literis modi varii. 99,26

Ἀδωνι, nomen quo maritum matronæ compellabant. 569,2

Ἀέρα λέγειν, quid. 366,11

ἀερία, ὁμίχλη. 445,38

Ἀὴρ, σκότος. 433,35: 445,37

Ἀθετεῖν χειροτονίας quomodo prophetæ falsi dicantur. 594,36

ἀθετεῖν τὸ πρώτιον πίστιν, quid. 490,26,31

ἀθέτημα. 534,7

Ἀιμαλὲς, ὁμαλὸς καὶ ἐπίπεδον καὶ πάσσον. 88,50

Αἰγυπτος, pro idololatria. 262,17

αἰνίγματα Hebræorum. 98,14

αἶρει τὸ πλήρωμα, Evangelistis quid. 36,23: 96,10

αἴσιαχος quid, & an vox Orientis. 219,39

αἵρεσις Helleniſtis quid. 448,23

αἱρετίζειν. 441,18

αἰτία, ἡ ὑπαγωγή. 83,29: malum, noxa 98,52: causa. 223,45. crimen: 301,34

αἰτιάσις. 83,38

Ἀπὸ τοῦ Τίου ὁ Πατὴρ, Damasceno. 222,12

αἰὼν, βίος. 364,31

αἰῶνος ἡμέραι, & αἰώνιοι χρόνοι, idem. 347, 17

Ἀκαταστασία. 179,5

ἀκουσπέτες, ἀκροαταὶ, Hellen. 528,30

ἀκρὶς. 18,12: 20,9

ἀκρίδες, βοτανῶν ἀκρόμονες, Pelusiotæ & aliis. 18,39

ἄκρον τῆς ῥάβδου quid. 543,41

ἄκτα. 242,19

ἀκτασία opulenta. 256,12

Ἀλαδαστρον. 73,19

ἀλεκτοροφωνία. 113,17

ἀλήθεια & δικαιοσύνη confunduntur. 203,22: 204,45: 233,51

Legi opponitur & Umbræ. 487,4

ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖν, quid. 204,36

ἐπ' ἀληθείας κατακαμπτόμενος, vero vinci. 271,5

ἐπ' ἀληθείας λέγω. 482,35

ἀληθῆ & ξύλινα opposita Gr. Patribus. 204, 28

ἄλιμα, malva. 49,19

ἄλιμος veterum ex asphodelo & malva. ibid. 21

ἀλίσγημα quid. 282,12

ἀλλά, pro εἰ μὴ, niſi, Syriaſmus. 97, 32 : 359, 49: 396, 50. 590, 25
ἀλλαγὴ τῆς φωνῆς. 425, 9
ἀλλακτὶ γλῶσσης. 37, 18
ἀλλαυδήσαι σολαί. ibid.
ἀλλογλώσσης, à fide alienus, Hellen. 365, 8
ἄλλος, diverſus, ἀντικείμενος, Antichriſtus. 206, 207
ἀλλοτριοεπίσκοπος. 576, 41
ἀλλότριος. 207, 18: 356, 40
ἀλογοδιαίμοσι Canoniſtis qui. 305, 1
ἄλυσις, de maximis anguſtiis Apoſtolo uſurpatum. 446, 37
Ἁμάρτημα excellenter dictum. 563, 7
ἁμαρτία, collectivè nonnunquam in Sacris ſumi. 234, 50
ἁμαρτία ἐυπερίσατος. 548, 50
ἀμφίβολος. 555, 7
ἀμφιδέξιοι & ἀμφοτεροδέξιοι. 401, 46
ἄμφεδον & ἄμφοδον, differunt. 118, 47
Ἀναβίωσις Phariſæis & Joſepho quæ. 65, 36
ἀναβολή. 325, 17
ἀναγκοφαγία athletarum. 365, 41
ἀναγνωσθέντες, in Eccleſia qui. 140, 23
ἀνάγνωσμα, ἀνάγνωσις, quid. 139, 49
ἀναγνώσαι. 140, 23
ἀνάδειξις ſingulorum apud Hebræos. 138, 34
ἀνάδυσις in baptiſmo. 383, 2
ἀναθάλλειν bifariàm ab Hellen. uſurpatum. 457, 27
ἀνάθεμα & ἀνάθημα, an diſtinguenda. 336, 2
λέγειν ἀνάθεμα Ἰησοῦν, quid. 371, 50
Ἀναίτιον ὡς αἴτιον ex uſu Scripturæ. 215, 14
ἀνακομίζειν. Vide συγκομίζειν.
ἀνακρίνειν· ἀνάκρισις. 574, 25
ἀναλαμβάνειν, ὑψοῦν, de crucifixione. 150, 3
ἀναληπτικὴ ἀγωγή. 498, 11
ἀνασείειν τὸν ὄχλον. 115, 31
ἀνάστασις. 65 & 66. pro reſtitutione poſt morbum. 66, 19. unde ἀναστάσεια δυσίαι. ibid. 20
υἱοὶ τῆς ἀναστάσεως. 65, 41
ἀνάστασις & αἰώνιος πυρὰ, oppoſita. 66, 39
ἀνάστασις νεκρῶν, an rectè de unius Chriſti reſurrectione, 323, 22
ἀνασῴζω, Act. 15, 16. evertam, non revertar. 281, 29
ἀναπολὴ duplex. 8, 21
υἱοὶ ἀναπολῶν qui. 9, 18
ἀνατολὴ, an germen. 130, 17, 45. ὁ ἀνατέλλων ἥλιος. ibid. 23.
ἀναπολὴ Dominus SS. Patribus dictus. ibid. 33
ἀναφέρειν. 545, 50
ἀναφωνητὶς τῷ Κύριον, quomodo dicatur. 306, 8
ἀναφορά. 446, 4
ἀνάχυσις. 575, 33
ἀναψύξεως χαιρεῖ. 255, 35
ἀνέδειξε deſignavit, Recenti; & an rectè. 190, 2
ἀνεπίγραφοι παρ' Ἑβραίοις Pſalmi qui. 506, 33
ἀνὴρ ἄναρθρος, Joſephus. 4, 23
ἀνθρωπίνη ἡμέρα quæ. 353, 47
ἀνθρώπινον λέγειν, quomodo uſurpatum Apoſtolo. 482, 30
ἀνθρωποφάγημα quid. 146, 34
ὁ ἄνθρωπος, homo primus. 34, 37
υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου & υἱὸς ἀνθρώπου, differunt. ibid.
ἀντάλλαγμα, tarditas, mora. 544, 29
Ἂν θεὸς τύχῃ, formula ſeu διαβεβαίωσις uſitata. 38, 44
ἀντίθεος, Antichriſtus. 207, 1
ἀντικείμενος, idem. ibid. diabolus. 356, 39
ἀντίθεσις. De humiliatione Chriſti κατ' ἀντίθεσιν loqui Patres. 515, 6
ἀντιλήψεις. 373, 27
ἀντίλυτρα. 355, 17
ἀντιμιδία. Τῷ αὐτῷ ἀντιμιδίαν] πυρραλλάξ. 402, 24
ἀντίψυχα. 355, 17
ἀντίψυχος. 452, 21
ἄντλημα. 203, 50
ἄνωθεν & πάλιν, ἐν Φιλαλήθει. 423, 41
Ἀοιδοί. 268, 23
ἀθεώρητος, inconſpicuus, interpreti, non rectè. 461, 3
Ἀπάσχεσθαι pro ἄσχεσθαι. 248, 9
ἀπαίδευτος, quid Hellen. 497, 8
ἀπαίρειν. 570, 35
ἀπαρτὶ] ἀπαρτισμὸς. 75, 37
ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος Melchiſedecus quomodo dictus. 534, 15
ἀπαχθῶσαι, duci, ad ſupplicium, ſcilicet. 272, 34
ἀπείρεστος. 555, 30
ἀπερχόμενος πρὸς. 355, 46
ἀπέχειν, recipere. 27, 42
ἀπηλιγκότες qui Apoſtolo. 439, 8
ἄπιστοι, infidi, Recenti; & an rectè. 190, 19
ἁπλότης Hellen. quæ. 404, 32. διπλόη, aliud.

aliud. ibid.38
ἀπὸ ἀγορᾶς βαπτίζεσθαι. 103,14
ἀπογραφὴ quid. 131,19
ἀποδέκται. 489,52
ἀποδημεῖν & ἐπιδημεῖν, oppositа. 236,35:37
ἀποικία. 299,18
ἀποκαθήμενοι in Lege quæ. 36,34
ἀποκάλυψις. 191,19
ἀποκατάστασις. 256,5
ἀποκεῖθαι absolutè, ἀντὶ τοῦ, εἶναι. 41, 30: 90,19: 164,23: 202, 32
ἀπόκειμα. 394,15
ἀπόκεισις. 466,29
ἀπόκρυφα Ἐφεσίων γράμματα. 431,32
Ἀπόκρυφα Ἰωάννου, ἢ Ἀποκάλυψις dicta. 596, 19
ἀπόκρυφος virgo. 276,29: 423,33
ἀπολύειν. 133,11
ἀπονίψασθαι & νίψασθαι. 83,2
ἀποπιεῖσθαι, verecundè dictum Patribus. 51, 33
ἀποπομπαῖοι & πεάγες. 355,46
ἀπορρύειν. 509,13
ἀποσκιδνάμενοι. 295,30
ἀποσκοπισμὸς quid. 72,36: 96,1
ἀπόστασις & ἀποστασία. 534,7
ἀποσυνάγειν· ἀποσυνάγωγοι. 158,1
Ἀποστολικὰ κηρύγματα & Κυριακὰ λόγια, N. T. partes. 241,29
ἀπόστολοι & ἀποστολεῖς Athenienſibus qui. 145, 51
Judæorum ἀπόστολοι. 146,36: 372,36
ἀπόστολοι, dimiſſoriæ literæ. 146,15: 373,6
ἀποστομαπίζειν. 157:43
ἀποστροφή. 369,45
ἀποτάξασθαι quid. 151 & 152
ἀπόταξις τῆς διαβόλου & σύνταξις τῷ Χριστῷ, Patribus oppoſita. 167,39
ἀπόχρησις. 466,23
ἀποχώρησις. ibid. 29
ἀποψύχειν, λειποθυμεῖν. 180,24
ἄπρακτοι. 554,16
ἁπτεσφάσται peccata quæ. 222,20
Ἄραντες Ἄαρον, quomodo dicatur. 305,20
ἀργύεια, de auro. 90,27
ἀργύειον σίσιμον. 314,14
ἀρίσκειν, parcere. 345,47
ἀρίσκοντα ſeu δόξαι Philoſophorum quomodo citentur. 295,14
Ἄρης, unde dictus. 112,1
Ἀρθρα non ſemper ἐξοχῆς ἕνεκα ponit. 228,37
ἄρμυρα· ἁρμυρίζειν. 306,47
ἁρμοσταὶ urbium. 4,10
ἁρμοστὴς Mariæ, Joſephus. ibid. 5
ἁρπταὶ in Filio, Judæi. 255,7
ἁρπαγμὸν ἡγεῖσθαι, Syriaſmus. 451,9
ἄρτος ἐπάσσω unde dictus, & quis. 28 & 29
ἄρτον βεβαρημένον ἐσθίειν qui dicantur. 491, 9
ἄρτος βεβηλος. 42,39: λαϊκός. ibid. 43
ἄρτοι ῥυπαροὶ, ſecundarii. 203,1
ἄρτος συγκομιστός. 266,37
ἄρτος, de carne. 208,44
ἀρχάγγελος Μιχαὴλ, ἀρχιστράτηγος Pantaleoni dictus. 595,3
ἀρχάδειοι, tirones. 533,6
ἀρχαδιάζειν διδάσκειν, ἀρχαῖς ποιεῖν· pro διδάσκειν, ποιεῖν, Hebraiſmus. 242,45
ἀρχέτυπον & εἰκὼν, opponuntur. 558,4
ἄρχη, tirocinium. 533,5
ἀρχὼν μιμῶν, ἀρχὼν δαιμονίων, quare. 45,9
Ἀστάλγεια. 413,19: 441,47
ἀσθένεια, Helleniſtis quid. 163,48: pro morbo graviori. 217,23
ἀσθενεῖς & ἀσθενοῦντες Hippocrati diverſi. ibid. 38
ἀσκανδάλιστος nox quæ. 163,51
ἀσκαρίζειν. 130,3
Ἄσσος, πολίχνιον. 305,21
ἄασον, vox poetica. ibid.24
Ἀσύνθετον πᾶν, ἀσαφές. 519,32
ἀσωτεία. 534,6
ἀσχημονεῖν, Hellen. quid. 362,27
Ἄπιαι nomina quæ. 53,21
ἀτενίζειν. 311,42
ἀτιμία & ἀτιμάζεσθαι, de Venere uſurpata Apoſtolo. 475, 32
ἄτοπον. 186,3
ἀτπέλαζος. 20,9
Αὐδή. 231,13
Αὐτοαγαθότης ὑφ' ἑαυτοῦ ὄντος, ſolus Deus. 59,46
αὐτοαρίσκεια. 27,48
αὐχὶω, de gubernaculo navis. 308,41
Ἀφαρέματα quæ Hellen. 51,15
ἀφανίζειν, Helleniſtis quid. 109,46
ἀφανισμὸς Enocho quod φυλακὴ Petro. 572, 37
ἄφεδρος γυνή. 36,36
ἀφεδρῶνες, σίλλαι, συλλάεια. 51,36
ἀφεδρών. 119,34
ἀφυπνοῦν, de ſomno profundiſſimo. 148,33
Ἀχειροποίητα. 293,31
ἀχειρότμητος ἀνδριάς. ibid.33
ἄχρειος δοῦλος quis. 171,4

ἀχρεῖος, nequam. 172,9
Ἄψινθος, nomen ſtellæ. 274,46

B.

Βαδύῤῥιζοι. 45,52
Βαΐα· & eorum uſus in excipiendis Regibus. 219,29
βαπτίζεσθαι ὑπὸ ἀγγέλου. 103,14
βαπτίζεσθαι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, quomodo dicatur. 382,383,&c.
Βαρ in nominibus non uno modo uſurpatum. 256,16
βάρος & φορτίον, diverſa. 428,2
ἐν βάρει εἶναι, Apoſtolo quid. 474,26
βασανίζειν. 88,5
βασανισταί. 86,44
βασανιστήριον. 287,13
βάπτος. 58,33:163,44
βασίλεια γράμματα quæ. 301,27
βασιλεύειν, regnare incipere, Hellen. 344,34: facere ut quis regnet. 397,28
βασιλεύειν θάνατος quomodo dicatur. 331,17
Βασιλεὺς, ὁ Χριστός. 208,7:254,28
βασιλικοὶ qui. 64,21:177,33
βασιλικόν. 558,33
βαπτιζειν, ἐμβαπτίζειν τῷ λόγῳ. 28,7
βαπτολογεῖν. 28,1
Βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. 111,38
Βεβαιότητος & περιγραφότητος, oppoſita. 46,3
βεβηλοῦν ἐν τῷ ἱερῷ τὸ σάββατον· & quomodo id fit. 42,48
Βεελζεβέλ· Βεελζεβὲλ, ἄρχων μυιῶν. 45,6
βδελυσσόμενον. 499,12
Βίαιος προφή. 365,41
βίβλος, ſeries generis. 559,52
Βλακεία. 374,37:575,33
βλάκες, ſtolidi. 374,43
βλασφημεῖν. 492,41
βλασφημίας nomen quomodo poſteriori tempore uſurpatum. 492,43
Βοηθείαις χρῆσθαι. 306,23
βολίζειν, quid. 308,12
βοοσδσιον. 131,33
Βέλει) τοῦτ· formula quâ utuntur veteres cùm ἀρέσκοντα Philoſophorum citant. 295,17
βωλωτήρια. 442,45
Βεβουλεύσθαι, quid. 465,4
βεβχότι, Hebr. 2. 7, 9. quomodo accipiendum. 513,14:514,28:516,43
βεροντίφωνος Johannes quare dictus. 200,17
βρύχης. 20,9
βρύχειν. 256,38
Βυθὸς. Ἐν τῷ βυθῷ ποιεῖν, quid. 411,7
Βωμολόχοι veterum qui. 282,31

Γ.

Γαζοφυλάκιον βαδιυργεῖν. 219,13
Γάϊος, prænomen τοῦ πυγόνιον· ὁ δεῖνα. 591,49
γάμος, vox quâ Græci exprimunt *matrimonium*. 485,2
γαίρωνες qui. 346,35
Γέεννα, unde dicta. 79,9,52:258,51
γενεὰ, ſeculum, Recentiori; an rectè. 314,32
γενεὰ Γιγάντων. 573,42
γενεὰ μοιχαλίς. 52,49
γενέσθαι & εἶναι diſtinguuntur. 213,37
γενέσθαι, γίνεσθαι, εἶναι, confunduntur. 196,3:233,3
γενέσια, *dies natalis*. 48,33: & *dies regni*. ibid. 36
γένεσις. 557,59; 560,13
γενήματα δικαιοσύνης. 407,14
γενήματα pecudum olim loco fœnoris. ibid. 17
γενητοὶ γυναικῶν. 39,45
γενέσθαι Θεοῦ ῥῆμα. 533,37
Γιγαντία. 573,42
γίνεσθαι εἰς ἐπίκυλον, εἰς ἔνυδρον, εἰς διάβολον. 55,4. εἰς σκῶλον. 55,13
γινώσκειν, τυγχάνω uſurpatum Johanni, cap. 17. verſ. 3. 223,20
Γλεῦκος quid. 252,33
γλαδιάσαι. ibid. 48
γλῶσσα ἔνυδρος. 560,37
γλῶσσαι ἀγγέλων. 374,15
γλῶσσαι πυρὸς, *ignis flammulæ*. 251,19
γλωσσόκομον. 219,12: 499,12
γνώμη, παρέγνωσις. 360,4
γνωρίζω, *cognitione imbuo*. 375,43
Γράμμα, Gal. 6, 11. an idem quod ὀπτασία. 429,6
γράμματα Ἐφεσίων ἀπόκρυφα. 431,32
γραμματεύς. 47,32
γράφειν, *definire*. 201,26
ἀπὸ τοῦ μὴ γεγράφθαι argumentari. 535,3,30
Γυναικωνῖτις. 497,50
γυνὴ ἑτέρα, *concubina*, Hebraiſmus. 204,20
γυνὴ, ἡλικία πος. 423,21

Δ.

Δακτύλιος & σφραγίδιον differunt. 169,25
βρώματα, de cibis quibus Judæi utebantur.

bantur. 295,40
ἁπλοῦς & ἁπλότης differunt. 494,38
Δὲ, emphaticè nonnunquam omitti. 518,27
Ἑλληνίσται Helleniſtis qui. 294,42
ὁ θεῖος, quomodo exprimendum. 90,11
δεισιδαιμονία, ſuperſtitio. 315 & 316
δεκαδύμνιοι nonnunquam οἱ πανδύμνιοι dicti. 581,22
δίμας, unde derivatum Platoni. 454,23
δόρις γραφή. 32,24
Δίσμιοι & Ἑλληνίσται Helleniſtis qui. 294,42
Δίσμιοι σκότους Gigantes dicti. 572,26
διαθήκη, Græcis poſterioribus quomodo uſurpatum. 591,20
Διαπορλογῶ τὴν Perſonæ SS. Trinitatis; Κυριολογῶ uſitatiùs. 188,12
τὸ δύπτειν, Judæ 5. quomodo accipiendum. 593,19
Δυπαράσεις τριπλοειδέων triplices. 50,20
Δυπαράσεως ineptæ exemplum. ibid.50
Δῶλοι Hellen. qui. 556,10:565,36
δηλῶν. Vide ἐμφανίζειν.
Δηλήσεις Helleniſtarum. 565,36
δῆμος & χυδαῖος δῆμος, Græcis JCtis diſtincta. 315,11
δημόσιοι τύποι. 301,25
Διαθήκη, vox Hebræorum Magiſtris recepta. 265,6
διαλογεῖν ὑποπτολῶ, quid. 398,2
διαλογία, quid Helleniſtis. 272,20
διαλείπεσθαι, quid. 554,50
διαλείσεις διαλογισμῶν. 344,43
διάλεκτος. 249,27
διαλογίζεσθαι, ἀναμιμνήσκεσθαι. 53,2
διάπασις. 424,37
διαφέρεσθαι, quid. 256,32: 265,17
διαῤῥήγνυσθαι. 76,47
διαῤῥυῆν. 509,12
διαστέλλειν. 549,24
διαστολὴ, Helleniſtis quomodo uſurpatum. ibid. 30
διαταγὴ, quid. 263,264,& 265: 510,28
διάταγμα, vox Chaldæis uſurpata. 264,39
διὰ τὸ, ſiquidem. 98,42
διὰ τοῦτο, pro ὅτι. 330,45
διαφέρει τοῦτό μοι, & τοῦτο, promiſcuè uſurpata. 418,22
διαφέρει, βέλτιόν ἐστι. ibid.26: 448,18
διαφέρεσθαί τινι, & τινὸς, differunt. 417,48
διαφθορὰ, καταφθορὰ & φθορὰ Græcis Theologis diſtincta. 253,45
ὑπερφέρειν εἰς διαφθοράν, idem quod εἶναι διαφθορᾶς. 279,16
διδασκαλία & παιδεία, idem. 498,9
διδάσκαλοι, *Tractatores*, Vincentio. 373,8
διηγαρτικὸν in Sacris quando uſurpatum. 589,15
δικελθεῖν. 132,33
δίκη, quid ex Helleniſtarum uſu. 3,25
δικαιοσύνη & ἀλήθεια, promiſcuè uſurpata. 203,22: 204,45: 233,51
δικαιοσύνη, *æquitas*. 470,12
δικαιοσύνη Θεοῦ. 556,15
δικαιοῦν κ᾽ ὁρίζειν, in Canonibus. 125,39
δικαιοῦσθαι. 41,3
δικαιώματα, *conſtitutiones, præcepta*. 125,36,43
δίοδοι, *tramites*. 118,48
διοργάνωσις, *formatio fœtûs*. 428,37
διφθέρα. 499,19
δίχοτόμησις, ἀναίρεσις. 72,15: 160,42
δίψυχος quis. 554,47
δυσκεῖν, Hellen. quomodo uſurpatum. 426,30
Δόγμα, quid. 434,6: 464,18
δόγματα & στοιχεῖα Apoſtolo eadem. 464,32
δογματίζεσθαι. ibid.29
δοκεῖ. Εἰ δέ τις δοκεῖ, pro, εἰ δέ τις θέλει, Apoſtolo. 371,7
δολιοῦσθαι & καταστρέφεσθαι, de eodem. 261,13: 426,34
δολιχαίωνες Paganorum Dii Empedocli dicti. 504,35
δόξα & σκιώσεις de *Divinitate* conjungi. 198,31
δόξα Κυρίου, שכינה. 129,31: 220,10
δόξα ἀνδρὸς, pileus: δόξα γυναικὸς, coma. 371,3
δόξαι Philoſophorum quomodo citentur. 295,15
δοξολογεῖσθαι & Κυριολογεῖσθαι, quibus conveniant. 350,23
δὸς ἐργασίαν. 161,19
Δράσεις. 554,22
Δρόμων, ſervorum nomen. 501,13
Δυσχολία, quid. 207,6
δύσχολος, *Antichriſtus*, Juvenco. 206,47
Δῶμα & οἰκία, differunt. 112,21
δῶμα, *tectum*. 145,28
ὁ ἐπὶ τῷ δώματος] *qui eſt in tuto*. 112,16

E.

Ἔγκαθετοι qui. 32,19:177,11
ἐγκαθίζεσθαι. 556,48
ἔγκλιστος virgo, *Monialis*. 276,32
ἐγκόμβωμα quid. 577,18

ἐγκόπτεσθαι & ἐκκόπτεσθαι, diversa. 570,4,31
ἐγκράτεια· ἐγκρατεύεσθαι. 365,39
ἐγκρίδες pro ἀκρίδες Ebionitas legisse; ineptissimè. 19,7
ἐγκρυπτόμενον, vir Samaritanæ antiquis dictus. 204,17
ἐγκύκλιοι Epistolæ. 553,26: 588,15
ἐγχείριον. 293,10
ἐγχειρίς. 554,22
Ἐδάκρυσεν ὁ Ἰησοῦς, an rectè à nonnullis eliminatum. 217,49
ἐδραῖον ὕπνον. 487,29
ἑδραίωμα. ibid. 28
Ἐθελοπλόησεν. 466,8
ἔθελόσοφος. ibid.
ἐθελοτάπεινος. ibid.
ἔθνη Matthæo, & ἔθνη τοῦ κόσμου Lucæ, ἰδιώται. 30, 50: fidelibus opponuntur. 31,1
Εἰ, ἐρωτηματικόν. 106,16
εἰ, pro ἐπεὶ, Hellen. 100,20
εἰ δέ τις δοκεῖ, pro, εἰ δέ τις θέλει, Apostolo. 371,7
εἰ δύναι ἡ φόβον Κυρίε, quomodo dictum. 400, 39
εἰδοπιεῖδος. 424,34
εἶδος. 400,1. Vide ὁμοίωμα.
εἰδωλόθυτα. 363,3
εἴδωλον & σκιὰ, ταυτοδυναμοῦντα. 538,4: τῇ εἰκόνι opponitur. 460,30: 538,2
εἴδωλα in nummo. 442,38
εἰκῆ, Gal. 3,4. quomodo accipiendum. 419,38
εἰκὼν & ἀρχέτυπον, opponuntur. 558,4. Vide εἴδωλον· & ὁμοίωμα· & σκιά.
εἰκόνες in nummis. 442,39
εἴματα ἐξημοιωμένα. 37,21
εἶ) & γ) ὡς, quomodo antiquis quibusdam distincta. 213,37
εἶ) propriè de Deo, quanquam & suo modo de aliis. 235,41
εἶπε pro λόγῳ. 58,37
Σὺ εἶπας, quomodo intelligendum. 75,7: 76,5
εἰρήνη, benedictio, felicitas. 37,29: 302,9. salus. 132,14: 176,30: 326,26: 335,13: 446, 29. venia. 172,47
τὰ πρὸς εἰρήνην, pax. 190,27
εἰρηνοποιεῖν, εἰρηνεύειν. 462,20
Τὸ, εἷς, ὁπὶ τῆς Θεότητος λαμβανόμενον, καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. 59,38: 363 & 364.
εἰσαγωγὴ Christi δύτέρα quæ. 505,51: quæ πρώτη. ibid. 52
εἰσακούειν, juvare, Hellenistis. 532,27
εἰς ἐμὲ, quomodo dictum. 410,45
εἰσερχόμενος, pro ὡς εἰσερχόμενος. 538,6
εἰς Μωσῆν, pro σὺν Μωσῇ, vel ἕως Μωσέως. 366,40
εἰς τέλος & εἰς τέλος, idem Hellenistis; 44, 4, &c. & Patribus. ibid. 33
εἰς ἀλήθειαν, idem. ibid. 43
εἴσοδος Christi de *incarnatione*; ut & ἔξοδος. 506,9
εἰ τύχοι, *ut puta*. 376,40
Ἐκάλεσα, pro καλέσω. 15,1
ἐκβάλλειν, pro ἐκφέρειν seu ἐξάγειν, ex Syrorum usu. 44,29: 47,41: 119,4: 154,52
ἐκζαλεῖν τὸ κάρφος] κατφολογεῖν τὸ ὄμμα, Basilio; ἐκφυσᾶν τὸ κάρφος, Nysseno. 31,40
ἐκθεῖν, *mori*. 449,28
ἐκθολὴν ποιεῖν, *jactum facere*, non *jacturam*. 308,3
ἐκδιαβάλλειν. 55,8
ἐκδίκησις, Hellen. quid. 403,11
ἐκδῦναι & ἀποδῦναι, Chrysostomo distincta. 356,48
ἐκκαυτεῖν. 224,21
ἐκκλείειν, *excludere*; argentariorum proprium. 329,7
ἐκκλησία, *concio*. 261,51
ἐκκλησιάζεσθαι. 503,33: 550,26
ἐκκομίζειν. Vide συγκομίζειν.
ἐκκόπτεσθαι & ἐγκόπτεσθαι, differunt. 570,4,31
ἐκλεκτὴ, *Ecclesia*. 591,24
ἐκλυτεῖν, de *morte*, euphemismo Hellenistico. 170,13
ἐκνεύειν, τῆς προκειμένης ὁδοῦ ἐκκλίνειν. 205, 36
ἐκύσπα peccata. 533,22: 563,3
ἐκφαυσιάζεσθαι. 404,20
ἔκπαλαι] ἐν ἀρχῇ. 582,18
ἐκπεριεργάζειν, quid. 21,28
ἐκπεσόντες vel ἐκπίπτοντες qui dicantur. 571, 48
ἐκπορεύεσθαι καὶ εἰσπορεύεσθαι, quid. 269,19
ἐκπόρευσις Spiritûs S. De eâ Epiphanii sententia. 364,6
ἔκστασις prophetica quid. 97,14
ἔκστασις, *profundus somnus*. 148,35: 270,32
ἐκτήσατο χωρίον Judas, quo sensu. 244,11
ἐκπυδοῦν τὸν κονιορτὸν. 37,33: τὰ ἱμάτια. ibid. 39: τὸν κόνιν. ibid. 48
ἐκψύχειν, antiquis quid; quid item Hellenistis. 273,40

Ἐλεγχέω. 440,15
ἀλειμοσωνή. 86,49
Ἕλλος, pro ἀλειμοσωνή, Phocylidi. 529,47
ἐλλὺν μήτε ἐδέειν μήτε πίνειν, & μήτε ἐδέειν μήτε πίνειν, differunt. 40,36
Ἕλληνες, Syri, interpreti Syro. 277,52
Ἕλληνες qui Apoſtolo, ex ſententia Peluſiotæ. 326,16
Ἑλληνὶς, Syrophœniſſa fœmina Marco dicta. 278,5
ἑλληνεῖδος. 331,11
ἑλπίζειν, πιστεύειν. 432,20
ἐλπὶς, de reſurrectione. 300,28
Ἐλύμας, nomen. 274,275, & 276
Ἐμέα, in Eccleſia pro ναὶ uſurpatum. 597,39
ἐμεδιάλλαδαι. 556,48
ἐμεδατεύειν. 466,12
ἐμεδόλισμα quid. 36,4
ἐμεδεμᾶδαι. 95,59
ἐμπολίζειν ἄρτους. 271,4
ἐμποδὼν ἐατεῖν. 55,12
ἐμφανὴς ἐντολὴ ὑποδοτὴν opposita. 173,21
ἐμφανίζειν, δηλοῦν, σημαίνειν, de eodem. 317,30
ἐμφέρεδαι. Κατὰ τὸ ἐμφερόμενον argumentari. 535,1
ἐμφιλλίζεδαι. 556,48
ἐμφυτεύεδαι. ibid.47
ἔμφυτος. 556, & 557
ἔμφυτον & ἐμφυτεύδὲν differunt. 556,40
Ἐν & σὺν nonnunquam confunduntur. 464,11
ἐν, χρόνε δηλωτικὸν ὄτι. 125,6
ἐν, nonnunquam nota efficientis. 313,39
ἐν ἀκαδάρτῳ τῷ πνεύματι] ἀκάδαρτον ἔχειν πνεῦμα. 95,25
ἐνεργεῖδαι, Apoſtolo quomodo uſurpetur. 478,43
ἐνεργὴς, ὑφιστὼς Theophylacto. 529,23
ἐνέχειν, quid. 157,42
ἐν Ἠλίᾳ] in hiſtoria Eliæ. 339,51
ἐπιλαγιδῆναι & ἐπιλαγιδῆναι. 326,2
ἐν ἡμέραις ἐπιλύπαις, indefinitè & ἀπολύτως nonnunquam accipi. 17,44
ἐν ἡμῖν] noſtro tempore. 125,8
ἐνδῆκαι, merces navis. 307,47
ἐνιαυτὸς Κυελὸς ἀκτὸς quis Epiphanio. 141,3
ἐνοικεῖν, συνοικεῖν, eidem. 182,17
ἐν λόγῳ κολακείας γενέδαι, quid. 473,4
ἐνωοὶ, muti, ſurdi. 297,7
ἐνοίκησις, de Spiritûs Divini præſentia. 402,37
ἐνορδαλμεῖδαι. 556,47
ἐν παῤῥησίᾳ εἶ), quid. 234,19
ἐν συμφάτει πλανοπλείας γενέδαι. 473,30
ἐντελῆ nomina & ἀτελῆ in Sacris quæ. 53,21
ἐντολή. 445,8
ἐντολὴ καινὴ, amor Proximi, καὶ παλαιὰ. 589, 19
ἐντομὶς. 453,39
ἐνυπνιαζόμενοι qui. 593, & 594
Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε, dictum vetus. 31,36
Ἐξαίρειν. 570,36
ἐξαμυδᾶν. 425,2
ἐξανάσασις, vox μονήρης, piorum reſurrectionem deſignans. 454,29
ἐξαρτία, τὰ ἐν πᾶ πλοίῳ χρηματίζοντα. 307,9
ἔξαρχος. 373,24
ἑξαυτῆς. 452,29
ἐξενικονίζεδαι. 424,27
ἐξελέξατο ὑμᾶς ἐν ὑμῖν] ἐξελέξατο ὑμᾶς. 281,22
ἐξεργάζειν, tractare. 373,25
ἐξετάζεδαι, vapulare. 298,5
ἐξηχεῖδαι. 472,36
ἐξίστασδαι, quid. 97,7
ἔξοδος Chriſti, ejus incarnatio. 506,9
ἔξοδος, de morte, κατ' εὐφημισμόν. 149,33
ἔξοδος ἐνιαυτῦ, finis anni. ibid.35
ἐξομολογεῖδαι τινὶ, Hellen. quid. 41,36
ἐξὸν ἐιπεῖν, cùm loqui liceat. 253,51
ἐξυδυνημένοι qui. 358,42
ἐξουσία, auctoritas, Recentiori. 32,40. rectius, majeſtas. 33,2: quomodo differat à δύναμις. ibid.28
ὑπ' ἐξουσίαν & ὑπ' ἐμαυτὸν, ἐν παραλλήλῳ poſita. 34,5
ἐξουσία, πυὺ, Nonno & Chryſoſtomo. 195,41: ἐξαίρετον, Cyrillo. ibid. 45: magiſtratus. 369,4 velum. ibid.24: idem quod ἀποσκεπὴ Geneſ. 3. ibid.45
ἐξουσία τῦ ἀέρος. 433,35
οἱ ἔξωδεν qui. 486,30
Ἐπαγωνίζεδαι τῇ πίσει. 593,8
ἐπ' ἀδίκῳ ἐμέσου, & ἐπὶ ματαίῳ, differunt. 26,9
ἔπαυρος, κέλης. 353,12
ἐπαπηκὲ SS. Patribus quæ. 580,4
Ἐπάλληλος ſignificationum mutatio Helleniſtarum propria. 559,46
ἐπάνω. 380,30
ἐπαγωνίδω, 1. Cor. 13, 12. quomodo accipiendum. 375,41
ἐπίκεινα Βαδυλῶνος & ἐπίκεινα Δαμασκῦ, Helleniſt. nihil certum deſignare. 262,51
ἐπίλυσις τῦ Πνεύματος. 231,34
ἐπενδύτης quid. 236,41
ἐπιρώπημα baptiſmus quare dicatur. 574,19

ἐπίχειν τινὶ, quid. 311,37
ἐπίχων. 166,26
ἐπιβαλὼν ἔκλαυε, quomodo accipiendum. 114,22
ἐπιβαρεῖν. 410,27
ἐπίζλημα ῥάκους, ἐμβόλισμα. 36,4
ἐπίκελος. γίνεσθαι εἰς ἐπίκελον. 55,4
ἐπὶ γλῶ] εἰς παγίδα. 38,49
ἐπιγινώσκειν, pro γινώσκειν, Recenti, an rectè. 41,41: pro videre simpliciter. 308,25
ἐπιδημεῖν & ἀποδημεῖν opponuntur. 236, 35
ἐπιδιατίοι. 354,51
ἐπιθύ] qui. 32,18
ἐπιθυμία, innata hominis corruptio. 562,30
ἐπικατάρατος absolutè, pro ὑπὸ Θεοῦ ἐπικατάρατος. 420,20
Ἐπικύρειοι. Quàm latè apud Rabbinos pateat hoc nomen. 288,7
ἐπιλαμβάνεσθαι, quid. 166,10
ἐπιλαμβάνεσθαί τινος. 526,29
ἐπίλητ] quis. 97,12
ἐπίορκος· ἐπιορκεῖν. 25,21
ἐπιπνεῖν. 562,30
ἐπιπολαιόβριζοι. 45,50
ἐπιπολαιόφυτοι. ibid.
ἐπιστισμὸς, quid. 149,27
ἐπισκέπτεσθαι, de mysterio Incarnationis excellenter usurpatum. 388,13
ἐπισκιάζειν. 129,17
ἐπισκοπὴ, quid. 176,35: 567,7
ἐπίσκοπος olim qui postea κατάσκοπος. 576, 42
ἐπισυνδούμενον & συνδούμενον, diversa. 498, 43
ἐπισυύσειν, facere ut quis festinet. 397,28
ἐπισυρθαὶ. 497,44
ἐπιτάτης. 149,1
ἐπισύστασις, quid. 411,31
Ἐπιτιμήσαι σοι· Ἐπιτιμῶσα σὺ· Ἐπιτιμήσαι ἐν σοί. 595,14,&c.
ἐπῳδύσειν, de mussitationibus magicis. 176, 48
ἐπροίτησις τοῦ Πνεύματος. 231,34: 250,12
ἐπχειρεῖν, quid. 123,29
ἐπχειρία, instrumenta navis. 307,10
ἐπληρώθη, quomodo accipiatur. 13,43. ab Hebræis quomodo reddatur. 14,8
ἐποίησα pro ἐποιήθη, more Hebræorum. 73,45
ἐποικοδομεῖν. 317,19
ἐποικοδομεῖν τῇ πίστει. 595,48
ἐρημία. Quomodo desertores Spiritus ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ponantur. 445,34
ἐπωμίδες. 577,19
Ἔργα, ὁπλῶν τινος, τῷ γεωργίαν μὴ μεταδιώκειν τινὸς, alia denotare. 583,40
ἐργάζεσθαι βρῶσιν, operari in parando cibo. 234, 3
ἐργασία, quæstus. 161,24
ἔργον. 486,8: 583,46
ἔργον τοῦ Θεοῦ, fides. 208,31
ἐρίσθεται quæ Philosophis. 316,50: quid Theologis Græcis. 450,45
Ἑρμαῖον, Mercuriale, Horatianus Damasippus dictus. 274,48
ἔρχεσθαι ἐν τινί. 40,39
Ἔρχεται Κύριος, Maran atha, euphemismus diei judicii, & mortis. 225,37
ἔρχομαι, pro μέλλω λέγειν. 413,29
ἐρωτᾷν, ἀντὶ τοῦ, λέγειν, Hebraîcâ consuetudine. 182,40
ἐρώτησις in baptismo antiquis usitata. 574, 44
Ἐσθὴς λαμπρὰ quâ indutus erat Dominus, qualis. 184,6
ἔστησαν, appenderunt, Recenti; constituerunt, Veteri, meliùs. 74, 39,&c.
ἔσχατοι ἡμέραι quæ. 253,27: 438,20
ἔσχατοι gladiatores qui. 354,45
Ἑταιρεῖ. 298,7
ἑτέρα γυνὴ, ἑτέρα, concubina. 204,20
ἑτεροζυγεῖν. 402,32
Εὐαγγελίζεσθαι, lætia annunciare. 424,2
εὐαγγέλιον, de D. Pauli scriptis. 326,36
εὐαγγέλιον πληροῦν, Apostolo quid. 346,4
εὐαγγελίσασθαί τινα, & εὐαγγελίσασθαί τινι, differunt. 314,24
εὐδοκεῖν. 462,8
εὐδίως ἔ, pro οὐκ εὐδίως. 416,23
εὐλάβεια, quid. 531,40
εὐλογεῖν, benignè dicere, Hebraismus. 341,48
εὐλογία, sermo adulatorius. 346,13: Ad Cor. 2. 9,5. quid. 407,10
εὐνοχίαι. 268,32
εὐνοῦχοι Evangelistæ & Poetæ ἀνὴρ dictus. ibid. 2,20
εὐνοῦχοι, dignitatis nomen. ibid. 7
εὐνοῦχοι unde dicti. ibid. 9
εὐνοῦχοι σιδηροκατάδικοι Basilio qui. 58, 45
εὐξάμενοι & ἠυχόμενοι Hellen. qui. 291,45
εὐοδοῦν, εὐοδοῦσθαι, εὐοδία. 391,45,&c.
εὐπρίσατος. 549,5
εὑρεῖν χρεών. 188,39: τῷ ψυχὴν. 39,16
εὐρώστατοι

εὐρέσεται μὴ γεγένται, Gigantes à Scriptura dicti. 571,49
εὐτραπελία. 441,32
Εὐφημεῖτε. 440,20
εὐχαεισεῖν, in miraculo multiplicationis cibi. 207,43
εὐχαεισία, pudicitia. 442,17
εὐχάεισος γυνὴ, fam. pudica. ibid.22
εὔχεδς εἰς χειμαζομένους qui dicantur. 305, 2
εὐχή. 291,44
Ἐφεσίων γράμματα ἀπόκρυφα. 431,32
ἐφύμνιον. 390,4
Ἔχειν, de nuptiali copula. 356,31
ἐχθρὸς, Matth. 5, 43. ὁ πονηρὸς, nonnullis è Patribus, sed frigidè. 26,48
ἐχωλάθη, de fugitivo, euphemismus. 501,16
Ἔψαμα. 252,39
ἕψητα qui. 352,38
Ἕως, quomodo usurpetur in S. literis. 4, 29

Z.

Ζεῦγος ἱματίων. 37,14
Ζεύκτειαι τῆς πηδαλίων, junctura gubernaculorum. 308,43
ζεύχθέντες. 485,14
Ζυγὸς, de servitute quæ sub ἀλλοφύλοις agitur. 492,33
Ζωγρεῖν & ζωγρῶδς, quid Hellen. 142,38
ζωὴ, Actor. 5,20. cœtus, conventus. 256,22
Ζωμὸς, parasitus Plautinus dictus. 274, 52
ζωοδεία. 293,18
Ζῶν ὁ Κύριος. 530,23
ζῶν, ἀντὶ τοῦ, ὑφιστάμενος. ibid.30
ζωογονοῦδς qui dicantur. 261,35

H.

Ἑρμωνία Mercurio ab antiquis quare ascripta. 280,26
ἡγεμονεύοντα] σωτῆρα ὄντα ἐνώπιον Κυρίου. 302, 19
ἡγούμενος τοῦ λόγου quis. ibid.23
Ἥλιος, pro ἐλεύσῃ. 573,15
Ἠλὶ, Ἠλὶ, λαμὰ σαβαχθανί; quomodo à Domino dictum. 83,37
ἡλικία, circumscriptio corporis. 30, 37: ætas. 183, 35: justa ætas, opposita νηπιότητι. 214,41
ὁ ἥλιος, Dominus dictus. 130,24
ἥλιος, βρῶς, exspectatio. ibid.28
Ἡμέρα ἀναστάσιμος, Apostolo quæ. 353,47
ἡμέρα βασιλέως. 48,37
ἡμέρα ἐπισκοπῆς. 567,3
ἡμέραι αἰῶνος. 347,17
ἡμέραι ἔσχαται. 253,27: 438,20: 563,11
ἡμέρα μεγάλη. 505,49
ἡμέραν ἐγκρίνειν & ἀποκρίνειν, contraria. 345,27
ἡμέρα νηστείας & κατὰ μέρος quæ dicta. 304, 7
ἡμέραν κρίνειν. 345,9
ἡμέραν φέρειν. ibid.20
ἡμερῶν εὐλογὴ & ἀποκλογὴ quæ. ibid.31
Ἤν, pro παρὼν. 143,25
ἵνα διαγινώσκειν] διαγινώσκειν διατέλει. 126,25
Ἡσαν, 2. Pet. 3, 5.] ἐκπεπόνται. 582,20
Ἡπιμιβίος] ἡφαιστιβίος. 109,43
Ἡνγιβίος Hellen. qui. 291,45
Ἤχθος. 249,36

Θ.

Θάλασσα, quid. 49, 32: unde dicta. ibid. 38
Θάλαι τὸν πατέρα, quomodo acceptum Theophylacto. 150,46
Θεάσασθαι amplius quàm ἰδεῖν. 200,37
Θέατρον, populi conventus. 293,27
Θέλειν, existimare, statuere. 583,6
Θέλειν ἐν τινὶ, Hellen. quid. 465,50
Θέλω, pro μᾶλλον βούλομαι. 359,8
Θεματοφορεῖν, Theologis antiquis quid. 337, 36
Θεοδόχος, Simeon antiquis dictus. 133,31
Θεοὶ δαιμονιχαίωνες & μακραίωνες Paganorum dii dicti. 504,33
Θεοκρασία, Resp. Antiqui Fœderis. 215,48
Θεολογεῖν ἐν Πατρὶ τὸν Υἱόν. 59,30
Θεομάχοι, Gigantes Symmacho dicti. 572,2
Θεοπάτωρ, David dictus. 2,2
Θεόπνευστος, sapientia Phocylidi dicta. 530, 17
Θεόπτης, Moses dictus. 545,34
Θεὸς & ὁ Θεὸς, distincta Epiphanio. 228, 40
ὁ Θεὸς in N. T. nonnunquam idem quod ὁ Κύριος Hellenistarum. 67,36
Θεὸς Ἀγεωσος. de eo fusè 288 & 289
Θεὸς ῥώμης. 111,42
Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, quis. 399,2
Θεὸς & κύριος in Sacris nonnunquam τὸν πνευματικὰ ἄρχοντα designant. ibid.13, &c.

Θεοστυγὴς sepultura. 515,23
Θεότοκος. 514,37: 523,31
Θεοφόρητι. 579,36
Θεοφόρος. 231,51
Θεραπεία, *famulitium, familia.* 90,7
Θῆλα quæ. 95,17: 389,25
Θηρία ἀνθρωπόμορφα. 389,30
Θηρίον, de *serpente.* 309,35: 319,45
Θησαυρίζειν κατὰ πῦρ. 563,17
Θησαυρός, cella conditoria, horreum, λάκκος. 47,25
Θλίψις. 89,11
Θόρυβος. 316,30
Θραῦσις. 367,23
Θραῦσμα, λέσχα. 140,47
Θριαμβεύειν. 546,29
Θριαμβεύειν, *facere ut quis triumphet.* 397, 27
Θυμομαχεῖν & πολεμεῖν, diversa. 272,46
Θυμός. 344,2
Θυόμενον & ὀπτανθέντων, differunt. 498, 43
Θύρα, Θύρα ἐλπίδος. 392,10
τὰ πρὸς τῇ θύρᾳ. 118,27
Θυσία. 546,5
Θυσιάζειν. ibid. 51

I.

Ἰδία, *visus,* Recentiori; & an recte. 91,28: bifariam Hellen. usurpari. ibid. 35
ἰδιῶται τύποις. 246,22
Ἴδιόν τι διαφέρει ὅπῃ τῷ λόγῳ, quomodo dictum. 126,28
Ἰδιοσυλία, de *idololatria.* 326,46
ἰδιουργεῖν. 546,50
Ἰδιόν ἐστι, quomodo intelligendum. 181,47
Ἴδιός σοι. 54,39
Ἰδιὸς & σφαιρωτὴρ, idem. 94,9
ἰδιῶσι πεστεύειν. 298,10
Ἵνα, ἐκβάσεως, ἢ αἰτιολογίας. 217, 46: 331, 44
ἵνα μὴ λυθῇ] *ut ut non solvatur.* 209,30
ἰνδαλματα quæ Hellenistis. 95,18
Ἰουδαΐζοντων, Nestorius Damasceno dictum. 523,31
Ἵνα Θεῷ εἶναι, quid. 451,7
Ἰσότης, φιλότης. 469, & 470
Ἰσόψυχος. 452,10
ἰσορρεῖν. 416,28

K.

Καδδίσκος. 203,51
κατάθεσις & καθαιρεῖν λογισμὸς, differunt. 408,25
καθαιρεῖσθαι τὰ βρώματα] τὸ καθαρμα τῆς βρωμάτων. 119,23
καθαιρισμοὶ, Judæorum, Johannis, Christi. 203,26
καθαιρῶν τὸ Θεῷ. 547,3
καθολικαὶ Epistolæ. 553,26: 588,14
καθ' ὑμᾶς πίνται] ὑμέτεροι. 290,21
καθ' ὑπεξαίρεσιν ἑαυτοῦ loqui, quid. 244, 6
καθὼς, relativo nonnunquam ἰσοδύναμον. 115,17
καθὼς ἔστιν ἡ γραφὴ] καθὼς καλεῖται ἡ γραφή. 209,50
καὶ pro ἀλλὰ, vel ἤ, more Hebræorum. 5,12: pro γὰρ. 132,4: redundat. 331,5: 567,7
καὶ ἐσαύρωσαν] ἐξ ἃ ἐσαύρωσαν. 116,45
καίεσθαι, de *hebetudine* aut *stupore,* ex consuetudine Hebr. 186,46
καινὴ ἐντολὴ quæ, & quomodo dicta. 221,47
καινὸν ᾆσμα, *carmen eximium.* 221,30
καίειν & καιρὸς, diversa. 477,36
καιρὸς. 89,19: 360,8
καιρὸς ἀναψύξεως qui. 255,35
καιρὸς πρεπτὸς μέσος. 290,23
καιρὸς ὅτος, quis. 336,36
καινὰ ἔμφυτος. 557,10
καινὰ προσώπα. 30,17
κάλαμος. 268,31
καλλωπίζειν. 415,38
Καλλωπισμὸς uxoris, obedientia mariti. 568, 48
κάλπις. 204,5
κάραβος, *scarabæus.* 18,33: *linter,* JCtis Græcis. 306,28
κατακαθαίρειν. 410,26
κατακολὴ σώματος, quid. 541,11
κατακρατεῖν. 465,5
κατακρεβατεύεσθαι. 464,47
κατακυνώσκειν, κατάκρισις, Hellenistis quid. 418,40
κατὰ δύναμιν Θεοῦ] *ad declarandam potentiam Dei.* 496,12
κατάδυσις in baptismo. 383,1
κατ' καιρὸν τοῦτον] *ante obitum.* 336,49
κατακλειστοὶ, virgines dictæ. 276,34
κατακλυσμὸς. 580,26: 582, 26: 583, 26: 593,26
κατακρίνειν. 120,34
κατάκριτος, *ambiguum.* 527,44
κατ' ἀλλήλων γίνεσθαι. 286,3
κατάλυμα & φάτνη. 233,32
κατανεύειν τινος, quid. 410,21

κατ'

κατ' ἄνθρωπον λέγω, quomodo uſurpatum. 420,33

κατανοῶν, Helleniſtis, *videre, intueri.* 261,22

κατατῆσαι. 454,24

κατατιθέναι. Vide Σιωπᾶν.

κατ' πίστιν] *ad prædicandam fidem.* 496,15

κατηπορημένος Φαεσώ. 593,44

κατεχεῖν, σφαλμὸν ἔχειν, *occupare*, Hellen. 163,40

καταῤῥάκτης. 287,13

καταρτία, *malus navis.* 307,15

κατασκήνωσις, κατοικία, Hellen. 87,51

κατάσκοπος poſterioribus Græcis qui antiquis ἐπίσκοπος. 576,42

κατασοφίζεσθαι. 261,8: 426,34

κατεφιλωτεῖν τὸ Χριστῷ. 490,13

κατατομὴ ἄνθρωπος, Judæus, Baſilio. 453, 42

κατατομὴ & ἕνωσις, antiquis oppoſita. 454,2

καταφθορὰ, διαφθορὰ, φθορὰ, differunt. 253, 45

καταφορὰ. 294,31: 533,37

κατεργάζεσθαι, Apoſtolo quid. 399,44

κατέχειν, quid. 478,39

ὁ κατέχων quis. 479,1

κατήορος, vox Magiſtris in uſu. 588,34

κατηχεῖσθαι. 125,18: 533,37

κατήχησις. 460, 15. Tinctioni in baptiſmo conjuncta. 292,25

κατ' οἰκονομίαν à Filio Dei quæ interdum fieri dicantur. 99,17

κατοπτρόμενοι, Eccleſiaſticis ſcriptoribus qui. 554,30

κατοπτρόμενος & κατοπτρίζων. ibid. 33

κάτω. ἐπὶ τῆς κάτω] *ex locis infernis*, an rectè. 235,3

καυτηριάζειν. 489,27

Κεῖται, Canoniſtis quid. 214,43

κεῖσθαι, Phil. 1.17. quomodo accipiatur. 448, 33

καιροὶ ἰδίων χρόνων] tempus denotare. 224, 42

καλούμενοι, *vocati*, Recentiori; ambigué. 166, 26

κενὸν, ταπεινὸν. 451,33

κεραία, *cornu.* 24,24

κεφαλὴ, *caput*, Hellen. 77,45

ἀνὴρ κεφαλὴ. 78,&c.

πᾶσα κεφαλὴ. 79,12,24

κέφαλος. 143,39

κεφάλαιον. 299,49

κεφαλαιοῦν, *capite multare.* 109,21

κεφαλὴ, *pœna capitalis.* ibid. 22

κεφάλαιον, J. C. quæ. ibid. 28

κεφαλὶς Σιβυλλῶν. 538,45

Κηδεία, & κήδευσις. 266,9

κημὸς unde, & quid. 64,10

Κλαυσίθυρος tibia. 225,8

Κοιλοδυάμενες & κοιλιόδυλοι qui. 346,35

κοινὸν. 103,33

κοινωνία Apoſtoli. 401,13

κοῖται. 344,39

κολακεία. ἐν λόγῳ κολακείας γενέσθαι, quid. 473,4

κολλᾶσθαι. 269,15

κόλυκα quæ. 162,52

κόλποι. ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ] *proximus illi.* 170,32

κομᾶν, κόμας ἔχειν βλιχῶν. 370,34

κεμῶσαι qui. 374,45

κονδυλίζειν. 223,44

κονιορτὸς. 37,34

κοπιᾶν. 49,49

κοπεταὶ, eorúmque munus in Eccleſia. 380, 38

κορδακῶν. 50,32,&c.

κόσμος, σκεῦος, *inſtrumentum.* 559,45. πολιτεία. 580,26

ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ] ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι. 74, 23

κοῦπται. 438,45

κουφότης. 136,12

Κραδαιοδόν. 36,39

κρίμα, pro *pœna* ſeu *vindicta.* 186,1

κρίνατες pro ἀνακρίναντες. 278,52

κρίνειν ἡμέραν. 345,9

κρίσις, 1. Tim. 5.24. quo ſenſu accipiendum. 491,37

κρυπτόμυος, vir Samaritanæ antiquis dictus. 104,17

κρύφιος, ὁ δεῖνα. 90,13

Κτᾶσθαι pro πείσασθαι. 244,26: 267,49

κτίσις, Hellen. quid. 587,9

Κυζίκα. 438,41

κυβευτικὴ ἀγωγὴ Tatiani. 433,5

κυλλοὶ qui. 51,50

κυρία, ἡ δεῖνα. 591,12

κυρίαι δόξαι quomodo tradantur. 70,20

Κυριακὰ λόγια, & Ἀποστολικὰ κηρύγματα, N. T. partes. 241,28

κύμινοι, ſignoti nonnunquam dicti. 228,5

Κυνοσαργεῖν quenquam præter Deum, nefas Judæ Galilæi diſcipulis. 163,3

Κυριολογία, & ἀμολογία, communis omnibus Personis SS. Trinitatis. 220,30
κύριος & θεός, nonnunquam de Diabolo. 399,13
Κύριος ὁ Χριστὸς, idem quod Χριστὸς Κύριος. 254,21
κυριότητας ἀθετεῖν quomodo prophetæ falsi dicantur. 59,36
κυφέλαι. 20,1
Κωλῦσαι ὕδωρ. 271,43

Λ.

Λαῖκά. 42,42
ἄρτοι λαῖκοί. ibid. 44
λαικεῖν. 247,5
λαλεῖν, μαρτυρεῖν. 540,28
λαλεῖται an λαλεῖ, Hebr. 11, 4. legendum. ibid. 28
λαλητὸς δι' ἀγγέλων νόμος quomodo dicatur. 509,38
λαλιὰ, διάλεκτος. 90,22: 249,22
λαμπροφορεῖν λαμπροφορία. 184,9
λαχεῖν. 224,17
Λέγει, ἀντὶ τοῦ, λέγεται. 58,37: 444,6. ἁπλῶς dictum. 178,21: 507,25
λέγει, significat. 421,32
λέγειν, pro διανοεῖσθαι. 99,3: 142,13: 172, 3: 205,11: 313,52
λέγων ἔλεγε. 41,30: 90,19
λεγεών. 75,19
λεῖα. 536,41
λεῖπον & λοιπὸν differunt. 462,46
λεῖπον & λήϊτον, δημόσιον, antiquis Græcis. 536,38
λειτουργεῖν· λῃτουργία· λειτουργός. 536 & 537
λέντιον, σάβανον Clementi. 220,47
Λιθόβλητος. 109,41
λιθόλιθος. ibid.
λιθόστρωτος. 223,49
Λογίζεσθαι τὸ κακὸν, quid. 375,7
λογίζομαι, ambiguum. ibid. 16
λογισμὸς καθαίρειν & καθαιρεῖν, diversa. 408, 25
λόγος, ῥῆμα, דבר, quomodo nonnunquam accipiantur. 126,33
λόγος ἔγγραφος, & ἐνυπόστατος. 529,7
λόγος ἔμψυχος. 556 & 557: ἔμψυχος & ἐνδιάθετος. 557,37
λόγος σαπρὸς quis. 439,18
πηδὸς ὁ λόγος, quomodo usurpatum Apostolo. 482, 16
λόγον σωτηρίαν ἢ σωτήριον, quid. 337,38
τίνι λόγῳ] τίνι τρόπῳ, Theophyl. 379,33
ἐν λόγῳ τινί, quid. 473,13
λοιπὸν, τὸ λοιπὸν, & τῷ λοιπῷ, notæ μεταβατικαὶ Apostolo. 360,16
λοιπὸν & λεῖπον differunt. 462,46
Λοξίας Apollo. 275,52
Λῦμα. 355,22
λυπεῖσθαι ἐπὶ κεφαλῇ, caput in luctu obnubere. 368,39
λυχνίον Judæorum. 160,33
λυχνοῦχος. 223,30

M.

Μάγος, vox non extra Danielis prophetiam Helleniſtis usurpata. 7,33. vox Persarum. 276,37
μάγοι Danielis qui. 7,48
Μαζεὺς quis. 111,43
μαθητεύειν τῷ Ἰησοῦ. 47,8
μακάριοι, οἱ τεθνηκότες. 383,52
μανδεῖται, iidem. 575,40
μακρὰ βαίνειν, & μικρὰ, quibus tribuantur. 554,14
μακραίωνες θεοί. 504,36
μακροθυμεῖν. 174,26
μακροθυμία. 437,30
μακρόθυμος, ὀικτίρμων, ἐλεήμων. 174,42: longanimus. 437,35
Μάλχος primò qui postea Porphyrius appellatus. 275,6
μαμμωνᾶ, quomodo accipiendum. 30,27
μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, quomodo dicatur. 169,32
Μάνης. Τὰ ἀπὸ Μάνητος κακιζόμενα. 335,25
μανθάνειν πεπειρᾶσθαι, pro μανθάνειν πεπείρασθαι, an Græcè dicatur. 490,49
μάντις ἀπ' Εὐφρήτου, Bileamus. 8,44
Μαρὲ διά. 392,19
μαρτυρεῖν κατὰ τοῦ Θεοῦ, quid. 380,49
μαρτυρεῖν τῷ Θεῷ. 381,6
μάρτυρεῖσθαι. 548,4
μάρτυρες, de Epistolis, Paulo usurpatum. 413, 32
ἀκοῦσαι διὰ πολλῶν μαρτύρων, 2. Tim. 2, 2. quid. 496,26
μαρτυρία θεόπνευστος, Scriptura S. 483,16
μάρτυρία Θεοῦ, orbis Heraclito dictus. 289,41
μαρτυρία & μαρτύριον, de doctrina. 381,5: 483,13: 496,36
μαρτύριον, de Passione. 483,3
μάστιγες, morbi. 367,37
μάστιξιν ἀνατάζειν. 298,4

μαυ-

μαπιδπς, Hellen. quid. 335,21
μαφόριον, quid. 368,48
μάχαιρα, quid. 120,6
Μεγαλαυχεῖν. 559,35
μέγαρον, unde. 167,30
ΜΕΘ' ΗΜΩΝ Ὁ ΘΕΟ'C. 571,13
μεθοδεία & μεθοδεύειν, de Diabolo quid. 445, 15
μεθύειν, de satietate, Hebraismus. 202,31
μέλαν, atramentum, דְּיוֹת Magistris. 398, 34
μέλη, Apostolo quæ. 468,36
μέλι ἄχριον, quid. 19,31
μεμιξέαται. 499,22
μένειν, vivere, Syriasmus. 225,34
μερίδας ἀποφέλλειν, Hellen. 103,46
μέριμνα & φροντὶς, differunt. 412,6
μερμηρίζειν, alternare. 555,9
μέρος. Ἐκ μέρους, quid. 375,39
μεσασμοί. 68,39
μεσίτης, internuncius, Interpreti; an non rectiùs, mediator. 422
μεταξῦσαι τὸ κόσμου, Thucydidi quid. 580,29
μεταγμαπίζειν. 354,16
μετὰ τὸν λαιμὸν ὁμόπμα quæ. 51,42
μὴ τοῦτον, Act. 53,7.] co sublato. 257,6
μετάχειρισμός. 300,13
μετέχειν, tertio casui conjunctum. 367,51
μετεωρίζεσθαι, quid. 159,30
μετεωρισμὸς in precando. 28,9
μετέωρος. 159,34: 297,9
μετριοπαθεῖν. 531,27
Μὴ ὂν φαινομένων] pro, ὂν μὴ φαινομένων. 540,18
μηδὲν ὄντες, dii gentium Helleniftis dicti. 363,11
μηκύν, interdum simpliciter negare, interdum redundare. 279,28
μηνίειν. 343,52
μιλώνης, professio. 131,24
μὴ ὀνάδω, quomodo dictum. 554,27
Μιαίνειν σάρκα prophetæ falsi quomodo dicantur. 594,11
μισεῖν, minùs amare, ἐν δευτέρῳ ἔχειν. 30,23: 167,2
μισθαρνία meretricum. 285,2
μισθὸς φορήτε quis. 39,22
μισθὸν] κέρδος χάριν. 595,24
μίσθωμα, conductum hospitium. 310,27
Μνημεῖον, quid, & quot modis expressum Helleniftis. 157,2
Μογιλάλοι, ἀγκυλόγλωσσοι. 103,35
μοιχεία ad ἀδικίαν refertur. 476,43
μόλις & τάχα, opposita. 330,11
μονόξυλον. 306,22
Μόνος, ὁπὶ τῆς Θεότητος λαμβανόμενον, καὶ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα λέγει. 59,38
μορφή. Vide ὁμοίωμα.
μορφοῦν, ἐξεικονίζεσθαι, εἰδοποιεῖσθαι. 424,27
μόρφωσις parturiginem antecedit. ibid.45
μόρφωσις, quid. 497,37
μόρφωσες Ignatii. ibid.45
Μυῖνδα, lusus puerilis. 182,30
Μῶμος, מום. 444,35
μωρὰ, res Venereæ antiquis dictæ. 268,13: 441,31
μωρολογία. ibid.18

N.

ΝΑὶ & ἀμὴν distincta. 396,28
Pro ναὶ posteriores ἔμβα dixerunt. 597,39
ναὸς, de corpore Dominico. 202,42
νάρθηξ. 305,7
Νεῖκος Empedoclis. 335,33
Νηστία μεγάλη. 304,6
Νικήσαντες, νικηταὶ, Hellen. 528,31
νῖκος & τέλος in voce Hebræa נצח confunduntur. 44,49: 391,9
νίπτεσθαι & ἀπονίπτεσθαι. 83,2
Νομίζεσθαι. ὃ ἐνομίζετο. 286,41
ὡς ἐνομίζετο. 137,2
νόμος ἀληθείας & ἀδικία, opposita. 205,7
νόμος βασιλικός. 558,29
νόμος δι' ἀγγέλων λαλεῖσθαι quomodo dicatur. 509 & 510
νύμφος. 270,22
Νυκτὸς πεσόντα, Gigantes Noacho coævi. 572, 27
Νωχελής. 297,8

Ξ.

Ξενία. 310,22
Ξενίζεσθαι, quid. 575,19
ξενοπαθεῖν. 576,1
ξενοφωνεῖσθαι qui dicantur. ibid.30
Ξηραίνεσθαι, quid. 105,42
ξηροὶ, ægri ἀπιγνωσμένοι. 217,33
Ξύλινα τοῖς ἀληθέσιν opposita SS. Patribus. 204,38
ξύλον, de vinculo. 287,8

O.

Ὀγδοος quomodo dicatur Noe, 1. Pet. 2, 5. 580,6
ὄγκος. 548,29
ὀγκῶμαι. ibid.43
Ὁδηγός. 312,17
ὁδὸς ἀληθείας. 204,52
ὁδὸς βάθηλος. 42,38
τὰ ὅπλα τῆ ὁδῷ. 118,42
Ὀδύνη, involucrum. 270,41
Οἴδημα & φλεγμονὴ, differunt. 319,15
οἴησις, falsa de se opinio. 554,29
οἰκεῖακὴ διάθεσις. 131,21
οἰκειοῦσις Apostolis, & de quo usurpetur. 129, 33
οἰκοδομεῖν, & οἰκοδομὴ. 413,37
οἰκοδομὴ, αὔξησις. 439,41
οἰνέλαιον. 154,18
οἰνοδυνάσαι. 486,46
οἰχεσθαι, de morte, per euphemismum. 170,14
Ὁ καιρὸς ὁ ἡμῶν ἤπω παρέστι, quomodo acceptum Epiphanio. 208,48
ὀκταήμερος περιτομὴ. 453,7
Ὁλοθρευτὴς. 367,11
ὁλοκαυτοῦν. 547,4
ὁλοκληρία. 255,27
ὄλυνθοι, acerba, Tertulliano. 597,27
ὅλως] τὸ καθόλου. 356,17
Ὁμοίωμα, μορφὴ, εἰκὼν, σχῆμα, & similia, ταυτότητα sive rem ipsam in Sacris nonnunquam designant. 334,34,50: 451,42: 597,30
ὁμολογεῖν, quo sensu dicatur. 39,5: 88,18
ὁμολογία, quid. 530,36
ἐμμένειν τῆ ὁμολογία, & κρατεῖν τῆς ὁμολογίας, idem. ibid.48
Ὀνειδισμὸς τοῦ Χριστοῦ quis. 544,38
ὀνειρωγμοί. 594,12
ὀνειρώξεις, de hæresibus. ibid. 30
ὀνειρώττειν. 541,46
Ὀνήσιμος, unde dictus. 501,4
ὀνοβοσπάδες. 3,46
τὸ Ὄνομα, de nomine tetragrammato. 289,22
ὄντος, locusta. 18,15
ὄντως.--- τὰς ὄντως ἀποφυγόντας --- 2. Pet. 2, 18.] rectiùs legi, παῦ ὀλίγως vel ὀλίγον· rectissimè, παῦ ὀλίγως ἀποφυγόντας. 581,10
Ὀπισθότονος quid. 173,10,&c.
ὅπλα, armamenta navis. 307,8
ὅπου ἦν Δαυὶδ] ἡμυνθεὶς, scilicet. 210, 20: 292,7
ὁ Παράκλητος, an alius à Messia. 201,91 210,9
ὀπτάνεσθαι, quid. 243,26
Ὄργανον ἐκκλησιαστικὸν, tuba. 72,2
ὀργὴ, absolutè nonnunquam in Sacris usurpari. 343,38: 562,34
ὀργὴ, pro φόβος. 344,19,&c.
ὀρεινὸς idololatra quare dictus. 57,6
ὀρθόδοντος] ὀδοντωθέντος, ἀλωθέντος. 323,2
ὁρμαιὸς Mariæ, Josephus. 4,7
ὁσιότης ἀνδρὸς. 476,35
ὁσφύη. 144,13
Ὅσια Δαυὶδ τὰ πιστά. 279,34
ὀστράκινα, urnæ mortuorum. 204,4
Ὅταν ἔτυχε, pro ὅταν λάχῃ. 382,6
Οὐ δύναται ὑποδικεῖν] οὐκ ὑποδικάσουσι. 178, 10
οὐκ ἀνώσῃ οἰκονομεῖν] non eris dispensator. 190, 38
οὐκ ἐνδέχεται. 165,23
οὐκ ἐν τιμῇ] ἐν ἀτιμίᾳ, Hebraismus. 467,30
οὐκ ἠθύμησε πιθῆσαι] οὐκ ἐπίθησε. 99,24:205,52
οὐκ ἡπατήθη] οὐδέπω ἡπατήθη, Hebraismus. 484, 29
οὔπω ἥκει ἡ ὥρα μου, quomodo accipiendum. 209,16
οὔπω ἦν Πνεῦμα ἅγιον] δεδὸν, scilicet. 210,21: 221,39: 292,9
οὖτος. ἡ παῦτα οὖτος] ὁ περιττικῶς. 213, 51
Ὀφθαλμὸς, τὸ ἡγεμονικὸν· χεὶρ, τὸ δυμικὸν, Hebræis. 25,13
ὀφθαλμὸς πονηρὸς, & καλὸς, Judæis quis. 60,38
Ὄχλος. 258,6
Ὁ ὢν, ἡ ὁ ἦν, ἡ ὁ ἐρχόμενος, quomodo dicatur. 596,17

Π.

Πάθος quid. 469,1
παιδεία & διδασκαλία, idem. 498,9
παιδεύειν. 184,45
τὸ παιδευτικὸν in Deo. ibid.49
παίζειν, ἀντὶ τοῦ, τύπτειν, ἢ μαίχεσθαι, Hellen. nonnunquam usurpatum. 426,20
παῖς, servus, Hellen. 413,48
παλαιὰ ἡ καινὰ, Matth. 13, 52.] V. & N. Fœdus, antiquis. 47,16
παλιγγενεσία τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου. 506, 26
πάλιν & ἄνωθεν, ἐκ περιλήλου. 423,41
Hebr. 1,6. quomodo accipiendum. 506,19
pro ἐφεξῆς. 523,49

παιδοχεῖον, & παιδοχεύς. 154,22,&c.
παιζολαί. 97,51
παιζολή, εἰκονισμὸς & εἰκονικὸν παιδίσκα, Nysseno. 543,9
ἐν ψδαζολῆς χενεί. 542,49
παιζυλεύειν τὴ ψυχῆ. 452,38
παιχνίδια. 18,10
παιχνωδίστης in Ecclesia qui. 140,24
παιδιστιγματίζειν. 3,32: 534,10
παιδίδξα. 144,44
παιδιδξάζειν. ibid.48
παιδότης & παιδότης quomodo differant. 179,27
παιδῦναι & ἐνδῦναι Chrysostomo distincta. 356,48
παιζώνη. 120,7
παιδικὴ, quid Hellen. 496,18
παραινετικὴ, & συμβολδτικὴ Epistola, quatenus differant. 325,21
παραιτεῖσθαι, an recusare. 490,33
παιδίκλητος. 270,7
Παράκλητος, Advocatus, Recentij & an recté. 235, 47 : unde dictus. 236,54: quis. 588,32
παιδικολυδεῖν τοῖς πράγμασι. 124,31
παιδιλαβεῖν, & λαβεῖν, de consummatione matrimonii. 3,47
παιδμίειον, sica. 120,8
παιδπούντες. 533,47
παράδωμα. 534,6
παιδῤῥυεῖν. 509,2
παιδπρεῖν, quid. 172,26: 177,22
μὴ παιδπήσωσι, quid. 172,34,&c.
παιδπρήσεις, futurorum signa. ibid.43
παιδπδίμματα] parata. 152,45
παιχημάζειν, & παιχημασία, quid. 304,40
παιμβολή. 297,47: 550,19
παιζεσηκότες, pseudoprophetæ. 401,10
Παριδῶν, nomen servis imponi solitum. 501, 13
παιδμία. 222,27
παιδλκὴ ἐν τῷ χειμῶνος, quid. 305,15
παιδξωταὶ qui. 285,22
παιδξυσμὸς. ibid.18
Πατὴρ φώτων, Deus quomodo dicatur. 556,2
παῖδια. Ejus usus apud Helleniſtas. 434,50
παιδίσκος nomen unde ad homines translatum. 435,11
Παῖδες γυπὸς, prisci Gigantes dicti. 572,27
παίδειν. 303,5
πάίδειν Θεὸν, quomodo dictum. 415,32
πειράζειν, πειράζεσθαι, & πειρασμὸς, Helleniſtis quomodo usurpata. 547,18
πειρασμὸς, miraculum. 21,30
πεῖρα θανάτου, mors ipſa. 547,28
φειδειν, quid. 364,52
φειδιλογεῖν. 374,45
φίλαιροι qui. 461,10
πειθίξιοι. 401,50
πειθχειν, παθητικῶς usurpatum. 301,3: 566, 4: & pro ἔχειν. 301,5
πειθαδάρματα. 355,23
πειθατάμαγμα. ibid.17
πειθείμβρα, vicina, Geographis antiquis. 191,12
πείλαλοι. 374,46
πειοδλαι SS. Patribus quæ. 134,38
πειοδεύειν. ibid.
πρίπατοι. 296,46
πειπόλια. 593,47
πειρατὴς. 89,7: 119,42: 215,23: 364,25
πειρὸν ἔχειν, quid. 215,19
πειρὸς τὸν βίον. ibid.27
πειρατεύματα, μειδίς, τὰ καταλοιπα. 103, 45,&c.
πειρασεις Philosophis quæ. 532,1
πρίσεως, circumventio in lucta aut cursu. 549,1
πειρατικὴ, hominum vita Philosophis dicta. 531,51
πειτωὼ ὀκταήμερος, Phil. 3, 5. quomodo accipiendum. 453,7
πειφερόμβρα fœminæ, quales. 491,7
πειφίρεια, πειφίρειν, πειφίρειδς, πειφορὰ, Hellen. quomodo usurpata. 550,9
πειφορὰ stolidissima. 581,50
πρίφημα, quid. 355,12
πρίφηφοι, ἀνελεύθεροι. 202,51
φπρεύεδαι, quid. 370,35
Πίσος, unde dictus. 53,30
Πιλάτα. 428,7
Πιάζειν, pro πίζειν, Doricé. 366,23
πίμφραδαι. 318,47
πιναξίδιον, cera, Tertulliano. 130,11
πιστὸν, pro φῶτον πιστὸν. 344,32
πιστόντες & διακριθέντες, opponuntur. 554, 51
πιστὸς & πιστός. 218,46
πίστις, ἐπαγγελία, σωδικὴ. 490, 25 : munus. ibid. 28: doctrina salutaris. 500,49
Πιστοὶ, servi quidam dicti. 501,12
πιστὸς, Hellen. ἀληδὴς. 395,31: 542,17: 597,3
πιστὸς ἢ ὁ Θεὸς, & ὁ πιστὸς ἢ Θεὸς, diversa. 396,6

πῶς ὁ λόγος, quomodo dicatur. 482,16
Πλάνος ex Judæorum ratione quis. 85,13
πλάσις vox, latior quàm κατασκευή. 77,45
πλατεῖαι. 166,37: 224,9
πλείονες & οἱ πλείονες differunt. 397,7
πλεονεκτεῖν. 410,25: 440,52
πλεονεξία. 119,28: 159,8. quomodo ab aliis & aliis usurpetur. 440, 46. pro *Venerea libidine.* 441,442, & 476,477
πλήκτης, quomodo ab Hieronymo reddatur. 486,20
πλὴν, *interim.* 165,10
πληρεῖν, Græcis quomodo usurpatum. 427,35
πληροῦν τὸν δρόμον, *continuare cursum.* 278,44
πληροῦν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. 498,13
πληροῦν χεῖρα. 509,47
πληροφορεῖν. 124,41
πληροφορεῖν τὴν διακονίαν. 498,12
πλήρωμα τοῦ νόμου, prima tabula Judæis dicta. 427,21
ὁ πλησίον, Matth. 22,39. an Christus. 68,3
πλησμονὴ σαρκὸς, quid. 467,37
Πνεῦμα, 1.Cor.14,2 & 14. quomodo usurpatum. 376,23: 377,25
Πνεῦμα, Apostolorum comes. 291,28
κατ' πνεῦμα ἀκωσωίης, quomodo accipiendum. 323,10
πνεῦμα ἀδενείας, quale. 163,45
πνεύματα, Hebr. 1,7. an *venti.* 507,8
πνεύματα, & πνεύματα ἀφανίζοντα, Gigantes dicti. 572,25: 593,41
τὰ πνεύματικὰ τῆς πονηρίας, quæ. 446,11
πνευματοκίνητοι. 231,51
πνευματοφόροι. 401,10
πνίγειν. 57,49: 247,8
πνιγμὸς & ἀγχόνη, idem. 77,16
Ποιεῖν ἀλήθειαν, quid. 203,16
πολεμεῖν & συμμαχεῖν, diversa. 272,46
Πολεὺς, Πολίχος. 280,19
πολιτεία, *jus civitatis.* 298,27
πολιτεία monachorum. 64,49
πολιτεία, Ecclesiæ Doctoribus quid. 455,25
πολίτευμα & πολιτεία, *idem.* ibid.21
πολίτευμα, *municipatus,* Tertulliano, abusivè. ibid.32
πολίτης, quàm molestè exprimant Syri. 299,14
πολίτης ἀπὸ πολιχνίου, & κοινωνὸς τῆς πολιτείας, municeps Græcis dictus. ibid.17
πολιτικοὶ καὶ δημόσιοι τύποι, qui. 301,24
πολίχνιον, *municipium.* 299,18
πολλοὶ διδάσκαλοι, Jac. 3, 1. quomodo dicatur. 558,43
πολυκάλαμος 45,52
πολυκίντητοι } vestes quæ. 36, 5, &c.
πολυκόλλητοι }
πολύῤῥαφοι }
πολύῤῥιζοι. 45,52
πολὺς, μέγας. 558,50
πονηρὰ, *scelera,* Recentiȷ an rectè. 119,33
πονηρὸν, *ingratum, grave.* 418,51
πορευθεὶς, *impelli.* 148, 30: idem quod ἀπολύεσθαι, more Hebræorum. 165,15
πορευθεὶς ἐν ἀληθείᾳ. 204,51
πορευθεὶς τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, quid. 269,49
πορευθεὶς ἐκήρυξε, pro ἐκήρυξε simpliciter, Hellen. 574,13
πορευομένων, Act. 1,10. *proficiscente,* Recentioriȷ an rectè. 311,25
πορνεία. 282,46: πορνικὴ θυσία. 284,48: de *incesto.* 356,32: ad *idolatriam* refertur. 476, 43
πόρνοι, & πορνεία, *ſpiritualiter* usurpata. 357, 20
ποτίζειν χρῶμα, quomodo dicatur. 352,12
Πραγματικοὶ τύποι qui. 301,27
πραεῖς qui. 24,8
πρακτικὰ quæ. 249,14
Πράξεις Ἀποστόλων. Quàm variè liber hic inſcribitur. 241,32
πρωΐας. 247,38: 312,20
πρασιὰ· περιάκτομα. 460,14
προβιβάζειν, Hellen. quid. 48,49
προγράφειν, quid. 419,33
πρόδηλα quæ. 492,16
προδότης & παραδότης, differunt. 179,27
πρόδρομα, τὰ ἀκμάζοντα σῦκα. 108,27
προηγεῖσθαι ἀλλήλων τῇ τιμῇ. 341,25
προηλπικότες ἐν τῷ Χριστῷ Apostoli quare dicantur. 432,24
προθυμεῖσθαι & πρόθυμα. 404 & 405
πρόθυρα, προπύλαια. 118,32,33
προκείμενον χάλυμα, quid. 405,19
προκόπων & τέλειος, conjunguntur. 553,48
προνοεῖσθαι καλά. 343,7: 406,13
προπάτειαι. 469,13
πρόπυλον Jupiter. 280,28
προσάγειν ἢ χώρα quomodo dicatur. 306,4
πρὸς μὲν τὸς ἀγγέλους, λέγει] *quod ad angelos quidem, dicit.* 506,51
προσδοκᾶν. 136,23
προσελθεῖν & κολλᾶσθαι, παντοδυναμίαν. 190,32
προσευχὴ, Act.16,13. quid. 286,35. quomodo differat à *Synagoga.* ibid.45

τὰ

τὰ πρὸς τὸν θύρεον. 118,27
προκαμπτος τῷ βαλανείῳ opponitur. 46,3
προκωμῆν τινι, & ὑπί τι aut τινὸς, diversa. 543,29
προκωμῆν ἐν ἀληθείᾳ, quid. 204,36
προκλαζειν. 89,32
πρόσοδος. 272,50
προσοχθίζειν. προσοχθίσματα. 527,35
προς πλησμονὴν σαρκὸς] si cum sagina ventris conferantur. 467,21
πρόσωπον, hilaritas. 30,12
ἀφανίζειν πρόσωπον. ibid.20
δίδοναι
σπείζειν
τάπειν
τιθέναι
} τὸ πρόσωπον. 150,16,&c.
χρίειν πρόσωπον. 529,39
ὁρᾶν τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως, quid. 52, 37
ἐν προσώπῳ Χριστοῦ] ex autoritate Christi. 397,14
πρόσωπον τῆς ψυχῆσως. 557,50:560,14
τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἰδὼ προφυόμενον. 150,25
προτείνειν τοῖς ἰμᾶσι. 298,10
πρότειγον εἶδ), προπορεύεσθαι πρότειγον, & προεύεσθαι πρότειγον, idem Hellenistis. 232, 51
πρόφασις, accusandi ansa. 473,31
προφάσει προσεύχεσθαι, quid. 68,42
ἐν προφάσει πλεονεξίας ψυχῆσθαι, quid. 473, 30
προφασιτικοὶ λόγοι qui. ibid.43
προφήτης, quare Epimenides à Paulo dictus. 500,9
προφήτης nomen, μέσως λεγόμενον in Sacris. ibid.30
πρωΐ. 113,18
πρῶτός μου] ὁ ἄρχων μου. 233,12
πρωτότοκος υἱός. 6,25
πρωτότοκος & πρωτοτόκος. 461,26
Πταίειν. ἐν λόγῳ ἢ πλάκῃ, Nysseno quid. 559,16
πτέρυγας vestis. 36,39
πτέρυγας Solis. ibid.43
πτῶσις, quid. 569,25
πτωχεία νῦ. 24,1
πτωχὸς & πτωχεύων, egenus, Hellen. 23,36
πτωχὸς πνεύματι. ibid.42
Πυγμῇ νίψασθαι. 102,39
πυγμῇ παίειν. ibid.51
πύλαι ᾅδου, an de inferis accipiendum. 54, 28
πυλῶν, πύλη, Hellen. 163,33: 280,32
πῦρ & πύρωσις, ἀντὶ δοκιμασίας usurpata. 353, 26: 576,2
πῦρ & φῶς. 114,11
πύργος. 167,29
Πυρρῶν ἀνάλυσις. 154,9

P.

Ῥαδιεργεῖν· ῥᾳδιεργία· ῥᾳδιεργός. 219, 14: 314,52
Ῥαμάνθας, corruptè pro Μαρὰν ἀθά. 392, 30
ῥαπίζειν. 223,40
ῥάπισμα δίδόναι, interpretibus quid. ibid.39
Ῥέμζειν· ῥέμβεσθαι· ῥέμζος. 262,33
Ῥέμζων, Saturni sidus. ibid.31
Ῥηγνύειν. 426,4
ῥῆμα, λόγος, דבר, quomodo nonnunquam accipiantur. 126,33: 132,39: 188, 50
ῥήματα ἀκούσαι, quid. 270,49
ῥήσειν] ἐδαφίζειν. 105,32
Ῥίπτειν· ῥιφέντα· ἀποθεσπεύειν τὸ ῥιφὲν, de mercibus in mare ejectis. 307,50
Ῥομφαία δίστομος, bis acutus ensis, Tertulliano. 597,20
Ῥύμαι. 166,37
ῥυσὸς ἐπαπόρησις Nicodemi. 202,49
ῥυπαροὶ ἄρτοι, panes secundarii. 203,1
ῥύσις αἵματος, secretum causæ fœminarum, Optato. 98,49
ῥυτὴς & ἁπλοῦς, παντοδυναμούντα Hesychio. 444,23

Σ.

Σάγανον, quid. 220,47
σαββατον. 91,10
σαββατον ἐπέφωσκε] succedebat sabbatum. ibid.22
σαίνεσθαι. 475,18
σαλος. 180,7
σαλπίσει γὰρ, quomodo dictum. 390,40
σανδάλιον, solea. 94,20
σαπιδώματα. 131,50
σαπρὸν, κακόν. 87,48: ἀκάθαρτον, αἰσχρόν. 439, 26
Σαῤῥᾶ & Σάρρα Hellenistis quod Sarai & Sara Hebræo. 569,21
Σατανᾶς. εἶναι εἰς Σατανᾶν. 55,1

Σατανᾶς πρὸς τὸ συμφέρον. 413,14
Σείειν, συκοφαντεῖν. 115,34
σίραιος. 252,40
σισάχθεια peccatorum in N. Fœdere. 2,45
σεσμὸς. 287,25
σιλλιαζόμενοι qui. -22,23
σιλλὶς. ibid.35
Σιλαχεῖς qui. 352,37
σημαίνειν, σαλπίζειν. 71,48. Vide ἐμφανίζειν.
ἡμέρα σημασίας. 71,49
σημεῖον, σφραγὶς. 479,49
ἐν σημείῳ ἔθ), Helleniſtis quid. ibid.23
σημεῖον τοῦ ἑνὸς τοῦ ἀνθρώπου, quid. 71,32
σημεῖον ἀντιλεγόμενον, Servator dictus. 132, 33
σημεῖον & σημεῖδες, quid. 479,22
σημεῖδες ἢ μαχεῖν διὰ καθάσεως ὅλου. 308, 14
σήμερον ἢ αὔριον, de breviſſimo tempore. 165, 21
σήμερον ἢ σήμερον. 29,27
Σιγὴ ἐφ' ὑμέων, formula in Græcorum ſacris uſitata. 440,19
σημικίνδιον, quid. 393,9
σινιάσαι· σινιατήριον· σινίον. 181,37
Σιωπᾶτε, ἢ μὴ καταπίηλετε, formula Judæis in diebus feſtis uſitata. 440,17
Σκάνδαλον. 163,48
σκαρδιβίλακος. 18,35
σκάφη. 306,19
σκεῦος, *involucrum*. 270, 40: *vas* aut *inſtrumentum*. 559, 50
χαλᾶν τὸ σκεῦος, quid. 306,31
τὸ σκεύη & αἱ σκευαὶ, quomodo differant. 307,6
τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος, de cujuſque uxore. 475,48
σκλωὴ, πᾶσα δίκησις. 88,4
σκηνὴ, de corpore Dominico. 537,23
σκῆνος, *corpus*. 197,34: 399,26
σκλωῶν, quid. 196,197,&c.
σκήνωσις. 129,41: 198,199,200
σκιὰ & εἴδωλον, ταυτολωαμένα. 538,4
σκιὰ & εἰκὼν, oppoſita. 460,30: 537,48
σκιάζειν, χρωματεργεῖν. 129,24
σκιρτᾶν. 129,49
σκόλια, poematis genus. 389,46
σκόλοψ. 164,3: 413,1
σκοτεινὸς, Heraclitus dictus. 276,7
σκότος Νέσμιος, Gigantes dicti. 572,26
σκύβαλα.
σκυβαλίζειν, & σκύβαλα ἡγεῖσθαι, idem. ibid.13
σκυθρωπὸς. 192,18
σκῶλα. 412,16
σκωληκιῶντα, non φθειριῶντα, Herodem interiiſſe. 273,19
σκῶλον. 163,49
Σεβήριον, Hebræorum Magiſtris in uſu. 293,6
σοφὸς. 7,51: unde. 10,21
Σπάδων. 268,29
σπαράσσεσθαι. 95,35
σπεῖρα. 270,21
σπένδεσθαι. 498,30
σπέρματος κατάβολὴ, quid. 541, 1: ὑποδοχὴ, Gr. interpretibus. ibid.22
σπῖλος & ἔυπὶς, Heſychio idem. 444,23
σπένδει. 498,44
Στάσιμον ἀρχαῖον. 314,14
στάσις, Act. 15,2. quid. 315.30: 316,35: Hebr. 9, 8. quid. 537,40
στέλλεσθαι, φοβεῖσθαι. 405,33
στενάζειν, βοᾶν. 103,37: 563,35
στενοχωρεῖν, & στενοχωρεῖσθαι. 402,5
στενοχωρία. 247,51
στερέωμα, רקיע. illi aquas à Moſe tribui. 582, 10
στὴλη ἁλὸς] pro, εἰς στὴλη ἁλὸς, Hebraiſmus. 173,6
στήριγμα, Hellen. quid. 171,14
στῆσαι, σταθμῆσαι. 314,7
στήσασθαι, δανείσασθαι. ibid.15
στήγματα ψυχῆς. 489,30
στοιχεῖα & δόγματα, Apoſtolo eadem. 464, 32
στρατεύειν. 270,24
στρατιώμενοι qui. 136,10
οἱ στρατιώμενοι & στρατιώμενοι, diſcrepant. ibid.20
στραπηρὸς. 287,1
στρεβλοῦν. 584,18
στρεβλωτήριον. 287,14
στρῆνος. 490,20
στροφὴ, παραλλαγὴ τῆς φωνῆς. 425,9
στρόφοι, *vermina*. 273,26
σῦλος, quid. 487,10,45
σῦλοι, Apoſtoli, Prophetæ, Doctores. ibid.35
Συγχαίρεσθαι τῷ Παύλῳ ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις qui dicantur. 472,21
συγκαλύπτειν, Hellen. quid. 354,20
συγκαρτεῖν. 224,25
συγκαρδιοῦσθαι τῇ πίστει, quid. 528,9
συγκομιδὴ. 268,26,48
συγκομίζειν, ἀνακομίζειν, eorum uſus & diſtinctio. ibid.12
συγκομιστήρια.

συσκομιζήεια. ibid.28
συσκομιστὸς ἄρτος. ibid.37
συσκρίνειν, σύσκριμα, σύσκεισις, Hellen. quid. 350,32
συσκρίνειν πάθη παθοῖς, quid. ibid.44
συσχύσεων in SS. literis exempla notata. 5,19
σύσχυσις. 316,37
Σὺ εἶπας, quomodo intelligendum. 75,7:76,5
σύζυγος] σωφρὼν. 457,17
συχοφαντεῖν. 176,3
Σὺ λέγεις. 114,52
συμβιάζειν, διάσκειν. 269,4
συμζευκτικὴ & διαζευκτικὴ Epistolæ quomodo differant. 325,21
συμπαθεῖν. 531,29
συμπειρίερδος. 342,52
συμπλαρῦδαι. 148,32
συμφωνία, vox Danieli usurpata. 8,5
σωάγειν τὸ κεφάλαιον. 299,51
σωαγωγαί. 87,18: 88,9
Σωαάναρχος τῷ Παζὶ Christus. 504,25
σωάξις, dies quæ dicta. 253,22
σωαπάλιδζ τοῖς παιενοῖς, quid. 342,40
συνείδησις, ἔννοια, γνῶσις. 567,26
συνείσακτοι fœminæ. 365,23
συνεκλεκτὴ, Ecclesia alteri fide conjuncta. 591, 26
συνελεύσεις impuræ Carpocratianorum, ἀγάπαι dictæ. 595,43
συνεμπώσεις in linguis quanquam diversis. 328,24
συνήσειλαν, quomodo accipiatur. 256,16
συνήχθζ. 291,27
συνεήλατο τῷ πνεύματι, quid. ibid.23
συνεχώμῳ & νεκταρέᾳ. 302,20
συνοδία, quid. 134,17,51
ἐν τῇ συνοδίᾳ τῇ] quid. ibid.12
βιβλίον συνοδίας. 135,10
συνυσία. 134,23
σωτάξις τῆ χειρῆ & ἀπόταξις τῆ διαβόλε, Patribus opposita. 167,39
συντάσσζ. 152,5
συντέλεια, & συντελεῖν. 337 & 338
συντελεῖδαι. 475,3
συντηρεῖν. 101,28
Συνύπαρκτος Patri Christus. 504,24
συσύλλεγε. 256,16
Σύσημα σρεῖς πιῶσι. 57,47
συσφῆ. 316,27
Σφαγή. 563,25
σφαγῶν πολυάνδριον, Vallis occisionis. 79,27
σφαιρωτὴρ. 94,9
σφεκίδιον & δακτύλι, quomodo differant. 169,25
σφεκισία. 442,45
σφυρωτὴρ. 94,9
Σχέσις σρός τινα, quid. 231,21
σῆμα, & σημασμὸς, quid. 99,13. Vide ὁμοίωμα.
σίζειν ἱμάτιον, scindere: σίζειν ξύλον, findere. 236,24
σεσὸς χιτών. ibid.25
Σῶμα & σκιῆς, ταυτοδυναμοῦντα. 197,34: 399,26
σωμάτια, libelli. 499,18
σωτηρίαι quæ. 51,37
σωτήειον & σωτηρία, differunt. 133,29
σώφρονες unde dicti. 268,11
σωφρονοῦντες ἅμαδα διὰ σιδήρε, Eunuchi. 58,48
σωφροσύνη, castitas. 485,27

T.

Ταπεινοφροσύνη, Ephes. 4,2. an modestia. 437, 38
τάφος. 316,37
τάφι, funebre epulum, Græcis. 151,36
τάχα, pro ταχέως. 330,12
Τέλος. 143 & 144
τεκνογονία, matrimonium, Apostolo. 485,15
τέκνον, blandiendi vox Græcis. 490,5
τεκνοσοφεῖν. ibid.2
τελεῖν, perficere, consummare. 38,25
τέλει, Recentiori, perfectus; & an rectè. 27, 8: quid Hellenistis. ibid.13,31
τέλει, Jac. 1,4. quis. 553,31
τέλει & φεγκόπων, junguntur. ibid.48
τελειῶζ] πληρῶν ✝ οἰκονομίαν. 164,36: de martyribus dictum. ibid.42: offerri. 165,7
τελεσιεργοὶ, τελεσικοί. 554,14
τελώνη. 565,26
τέλος & νῖκος in voce נצח confundi. 44,49: 391,9
τέλει, συντέλεια αἰῶνος. 70,44
τέλει, merces. 331,50: 565,18
Τελεσεῖς Thessaliæ. 48,30
τελάρχαι: & unde ea divisio. ibid.29
τετραχιλισμυρία] πεντακισχίλια. 530,34
Τιὼ ἀρχιὼ ὅτι χ λελαὼ ὑμῖν, quomodo intelligendum. 211,9
τρεῖδαι, de quibus dicatur. 101,34
τίρησις δημοσία, Act. 5,18. quid. 313,20
Τιμὴ. 341,42: continentia. 475,30
τοὶ, pro τινῶν. 491,46
τὸς, ὁ δεῖνα. 511,11

Τόκος. 407,18
τιμᾶν. Οὐδεὶς ἐτίμα ἐξετάσαι αὐτὸν] Nemo ex eo quæreret. 236,48
τιμάεσσον. 499,12,22
τιμίας. 268,30
τί μοι δίδῶσι, Hellen. quid. 343,24
τόπος, pro πόλις. 218,28
τότε, ן Hebræorum, ſolummodo. 35,21
Τραχταΐζειν, tractare. 242,16
τραχηλίασις, Canoniſtis, dura cervicis peccatum. 408,48
τραχηλίζειν. 530,34
τρέχειν, de pſeudoprophetis. 417,28
Τροποφορεῖν τινα, quid. 278,21
τροφή, de iis quibus quis opus habet. 37,27
Τροφορεῖν. 278,22
τρόχος & τροχός, differunt. 560,17
Τροχὸς, κόσμος, orbis terrarum, Hellen. ibid.42
Τύποι δημόσιοι, πολιτικοὶ, στρατιωτικοὶ, de iiſdem. 301,23
Τύραννος, nomen Hebræis non ignotum.

Υ.

Ὑγεὶς quid. 304,18
Ὑγιὲς ξύλον. 185,6
Ὑιοὶ τῆς ἀναστάσεως. 65,41
υἱοὶ τῶ αἰῶνος τούτε, Reſurgentibus oppoſiti. 63,31
υἱὸς Δαβὶδ, attributum Domini. 2, 3. υἱὸς Μαρίας καὶ Θεῦ, υἱὸς Μαρίας καὶ τῶ Ἰησε, idem Patribus dictus. 112,34
υἱότητος nomen unde ad nos tranſlatum. 435,11
Ὑμνεῖν & ὑμνῳδεῖν, differunt. 287,20
Ὑπαγαίνειν, de adulterio. 476 & 477
ὑπάβασις & ὑπαβασία, quid. 476,21
ὑπεκτείνειν, quid. 408,50
ὑπηφανία. ἐν χειρὶ ὑπηφανίας peccare. 408, 45: 463,6
ὑπνιδεῖν. 316,20
ὑπὸ νεκρῶν βαπτίζεσθαι, quomodo dicatur. 382,&c.
ὑπόδημα. 294,15
ὑπογεγραμμὸς quid. 419,34
ὑποδημα. 94,9
ὑπόθεσις, τὸ ἀνάγνωσμα, Patribus. 140,30
ὑποκρινεῖς, ὑποκρινεῖς. 64,34
ὑποκειτὴς. ibid.35: 563,45
ὑπομονὴ, στρεβλία, exſpectatio. 179,40
ὑποπάζω, 1.Cor. 9,27. legendum, non ὑπωπιάζω. 366,21
ὑπόστασις. 300,37
ὑπόστασις καυχήσεως. 406,33
ὑπόστασις ἐλαίᾳ. 407,7
ἀρχὴ τῆς ὑποστάσεως, Chryſoſtomo, ἡ πίστις. 527,26
ἐν ὑποστάσει εἶδ) Philoſophis quæ dicantur. 539,51
ὑποτρέφειν εἰς διαφθορεῖν] ἐδεῖν διαφθορεῖν. 279,16
ὑπαύπια. ὑπωπιάζειν. 366,22,&c.
Ὑστέρημα. 178,52: 462,35: 547,45
ὑστερούμενοι] ἐνδεεῖς, egeni. 547,33
Ὑψῶν, de cruce. 150,3: 212,15
ὕψωμα, 2.Cor. 10,5. quid. 408,42

Φ.

Φάγος καὶ οἰνοπότης, gravē convicium. 40,41
φαινόλη. 499,13
φακιόλια. 293,17
φαιὸς, λυχνοῦχος. 223,30
φαντασία. 302,27
φαντασιοσκοπεῖν qui dicantur. 302,40: 501,23
φαντάσματα. 95,19: 102,10
φαρμακὸς. 7,39: 8,14
φάτνη. 131,28
ἐν τῇ φάτνῃ, & ἐν φάτνῃ, differunt. ibid.30
φαυλισμὸς χειλέων, balbuties. 378,44
Φείδεσθαι, ἀντὶ τῦ, ἐλεεῖν. 295,1
φελόνης. 499,11
φέρειν, διοικεῖν. 505,1
φέρεσθαι, de S. Spiritu. 250,3
τὸ φέρον, fatum. 505,10
Φήμη & φωνὴ, differunt. 250,31
Φθόνος Κυρίε, quis. 562,27
φθορεὺς, διαφθορεὺς, καταφθορεὺς, quomodo differant. 253,45
Φιλαργυρία, στρεβλοδιδασκαλίας mater. 493,14
φιμὸν· φιμᾶς· φιμός. 64,33
Φλεγμονὴ & οἴδημα, diverſa. 319,15
Φονᾶν. 561,37
φονεύειν. ibid.30
φορτίον & βάρος, diverſa. 428,2
Φραγμοὶ, ſepes, villæ. 266,41,50
φρονεῖν, curare, Interpp. an rectè. 468,6
τὸ αὐτὸ φρονεῖν, quid. 342,14: 455,1
φρονεῖν ἡμέραν. 345,20
φρόντις & μέριμνα, differunt. 412,6
φρούριον. 298,2
Φυλακὴ, 1.Pet. 3,19. quomodo accipiendum. 571,572,573
φυλακτήρια. 110,43
φύλλα ἐκφύῃ, & τὰ φύλλα ἐκφύῃ, differunt. 72,9
φυρμός. 575,33
Φωναὶ, linguæ. 376,45
φωνὴ,

φωνὴ, an rumor? & quid. 249,250:297,22
φωνὴ & φήμη, diversa. 250,31
φῶς, Messias. 16,31
φῶς & πῦρ. 114,11
Πατὴρ φώτων quare Deus dicatur. 556,2
φωτιζόμενοι, baptizati. 533,35
φωτισμὸς, baptismus. 344,58

X.

Χαλᾶν. 269,10
χαλᾶν τὸ σκεῦος, quid. 306,31
χαλιναγωγεῖν τὴν γλῶσσαν, quomodo dictum. 559,22
χαλινὸς, linguæ pars. ibid.25
χάρις, 2. Cor. 8, 2. quid. 404,18
χάραγμα τέχνης. 290,38
χαρακτὴρ. 537,49
χαρίζεσθαι. 397,26
χάριν ἔχω ὡς &c. quomodo dicatur. 495,15
διδόναι χάριν] prodesse. 440,2
χάριτι μετέχειν. 367,9
χαριτῶν. 129,2
χάσμα. 190,41
χαυνότης. 374,36
Χειμάζεσθαι, Canonistis quid. 304,51
χεὶρ. ἐν χειρὶ. 422,2
Χειρόχαφον] γράφειν χειρὸς Κυρίου. 463,34: νόμος τῶν ἐντολῶν. 464,8
χειροδίκαι. 572,14
χειρολυσία superstitiosis usitata. 83,6
χειροπόιητα, in peccatum facta. 290,45
χεὶρ ἀποφαρίας, quid. 408,47:563,36
Χθὲς καὶ σήμερον. 549,49
Χιτὼν & χιτωνίσκος. 236,43
χιτώνιον. 499,12
Χλωρὸν ξύλον. 185,6
Χνοῦς. 454,17
Χρηστολογία: & χρηστολόγοι. 346,22
χρηστὸς, vox χρηστολόγοις in usu. ibid.47
χρηστοφάγοι qui. 145,14
Χριστοπάτωρ, Abrahamus antiquis dictus. 2,10
Χριστὸς. ἐν Χριστῷ, Apostolo non uno modo usurpatum. 351,42
χρόνοι αἰώνιοι qui. 347,10
χρόνοι ἢ καιροὶ, quid. 243,48
χρυσωρυχεῖα, in quæ fontes demittebantur. 352,30
Χώρα Ζὶν, pro Χοραζὶν, apud Origenem. 41,13
χωρῆσαι. Joh. 21, 25. quid. 226,7
χωριάζοντες qui dicantur. 249,34
χωρίον quod Judas ἐκτήσατο, quale. 245,25
χωρὶς Θεοῦ, Hebr. 2, 9. pro χάριτι Θεοῦ, Nestorium & alios legisse. 513,49: 521,33: 524,38
χῶρος ἀτρπὴς, locus inferorum, Homero. 246,45

Ψ.

Ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ. 380,48
Ψεύδοπροφῆται. 32,17
Ψῆγμα. 355,21
Ψυχὴ, quàm variè Helleniſtis usurpatum. 351,10
Ψυχικοὶ, animales. ibid.20

Ω.

Ὄλυνειν, Gal. 4, 19. quid. 424,23
ὠδίνειν νόμον, vel νῦν, quid. 111,5
ὠδῖνες, dolores partûs, Recenti; molesté 89,43: 119,47
Ὥρα. πρὸς ὥραν. 206,42
εἰς ὥραν. 336,39
ὡράριον. 293,17
Ὡς, βεβαιωτικόν. 220,32: 316,14
Ὡσαννὰ. 61,28. Ramus quem gestabant ità dictus. 219,38
ὡσαύτως ἔχειν. 492,13

Index

Index Latinus.

A

Abdita reverenter ſcrutanda 597, 47
Abel in poteſtate Caini 370, 12. *Sanctorum* μετοίκων 169, 33, 34
Abire, ὅι χάδε, *de poſtremo vitæ termino* 170, 14. *evaneſcere*, ξηραίνειν 105, 52
Abluere & lavare, an differant 83, 1
Ablutio, pro baptiſmo, & an rectè 385, 22
Ablutio manuum ſuperſtitioſis uſitata 83, 7, 12
Ablutio mortualis 382, 35
Abolitio creaturarum 583, 29
Abominatio carnalis & ſpiritualis conjuncta 325, 40
Abominatio deſolationis 111, 39. 112, 4
Abominationes oculorum, idola, opes 442, 33
Abraham 340, 3
Abrahamus Davidi ſubjunctus, quare 1, 28
Abſcondi, nautarum 305, 45
Abundantia, opes 119, 44
Abundare aliquo 119, 43
Abuſio ciborum, Ambroſio 466, 51
Abuſus cultûs Creatori proprii, ejúſque cum Angelis communicatio, θρησκεία ἀγγέλων 517, 23
Abuti, Eraſmo quid 466, 30
Academiæ. In iis quædam exercendo ingenio dici, quæ & grata iis qui docent 523, 45
Accentûs diverſitas 461, 26
Accentus, ſpiritus, diſtinctiones, à veteribus plerunque omiſſa 108, 38
Accentus Hebræorum, diſtinctionum inſtar 523, 1
Accommodatio, συγκατάβασις, *& ejus commendatio* 367, 47
Accuſativus pro nominativo, Atticiſmo uſitato 191, 33. 271, 22
Achad, Dei nomen 59, 42
Achitophel, typus proditoris 76, 34
Actuarius, id eſt, autor Actorum Apoſtolicorum 242, 25
Actuum noſtrorum menſura 437, 48, 49
Acumen nonnullorum in peccato Bathſebæ 35, 5
Adad, Sol 59, 42
Adamantis lapidis excellentiſſimi natales & natura 353, 30
Adambulantes ficum 119, 39
Adam 293, 33. *ſciens prudénſque peccavit* 331, 35. *Evam audiens, diabolum audivit* 483, 51. *in eo humanum genus peccavit* 331, 36. 483, 46
Adami protoplaſti ἔκστασις 270, 32
Adegerunt eum, pro coegerunt 192, 48
Adminiſter Dei, malus angelus 273, 9, 44
Adminiſtratio provinciæ deſiderata ſine Imperatoris conſenſu, ἀπροσυλία 327, 5
Admiratio & ſtupor, majeſtatis propria & comites 33, 15, 25
Adonis. Byblie Veneri Aſſyrius maritus 569, 3
Adonis idolum & numen Orientis 73, 27
Adoptionis jus 138, 15. *adoptionem præcedit educatio* 137, 28. 138, 40. 139, 6
Adorare & precari, quid differant 287, 23
Adventus benedicti ſeminis, finis omnium 10, 8.
Adventus Domini duplex; ἐνδημητικὸς διπλοῦς, *&* ἀντιπόδοσις 141, 9, 10. *primus & ſecundus* 505, 51, 52. 506, 20, 24
Adventus Meſſiæ 172, 10, 45
Adventus Chriſti ultimus 38, 23. *an de reſurrectione Domini accipiendus* 38, 33
Adventus Filii, nomen Patris eſt 222, 7
Adventu Meſſiæ quæ Judæi reſtituenda credant 55, 46. *de eo Gemariſtarum locus* 34, 23.
Adverſa nemini evenire, niſi qui præ cæteris peccaſſet; Judæorum opinio 163, 25
Adverſitores ſervuli, ἀντιπόδισις 172, 30
Adulandi formulæ in commendando 557, 12
Adulatoriæ compellationes quomodo paulatim in eccleſiam invectæ 429, 16
Adulterium, ſtuprum 356, 33
Adulterorum etymologia 476, 38
Adultorum, vox pro, perfectorum, ubi & à quibus ſubſtituta 27, 38
Advocatus & paracletus, quantum differant 235, 47
Æneas in Italiam venit 545, 25
Ænigmata argentea 443, 6
Æquabilitas & æqualitas, non idem 470, 11
Æqualitas inter fideles dominos ſervóſque 469, 41
Æquitas, δικαιοσύνη, ἰσότης 470, 13
Aer, an habitatio deſertorum Angelorum 433, 38. *an* τροχὸς *dici poſſit* 560, 44
Aereæ regiones, an rectè ὑπουράνιοι *dicantur* 445, 35

Æſcus

Æsacus, quid 219, 41
Æterna mors, *vitæ opposita* 66, 41
Æternitas, an עולם *simpliciter* 314, 48
Æthiopes, *ultimi hominum*, *à Judæis contemti* 268, 44
Æthiopis fidelis exemplum ex Magistris 268, 46
Affectus, τὸ θυμικὸν, *Hebræis*, *manus* 25, 14
Affectibus non vitiosis subjecit sese Dominus 218, 10
Africani in genere Dominico excutiendo diligentia 2, 47
Agapæ, *& earum abusus* 595, 3
Agitare, παράπλειν, δαμᾶν 57, 49
Agricolæ sancti, *quinam* 266, 52
Ager benedictionis 78, 51. *maledictionis* 79, 8
Ager Figuli, *& ager Sanguinis*, *Tophet*, *Akeldama* 79, 20, & seq.
Agrum, *seu terram*, *largiri*, *conferre* 298, 51
Agnoscendi verbum perperàm pro ἐξομολογεῖν 39, 9
Agnoscendi verbum, *minus quàm confiteri*; *plus quàm cognoscere* 88, 29
Aigleuces, *semper mustum* 252, 44
Akeldama ager, *quis*, *cujusnam fuerit*, *& à cujus sanguine ità dictus* 244, 21, & seq.
Alabastrum, *quid* 73, 22
Alabastri usus in sacris Adonidis 73, 32
Albæ vestis usus 184, 10, & seq.
Aleâ incertius nil 439, 1
Alienari, *laborare*, ἀλλοφρονεῖν, ἐξίστασθαι, *de sapientibus* 97, 9
Alienus, אַלְמָן, זָר 409, 46. *profanus* 282, 27. *Satanas* 356, 40
Alieni insidiari, ἀλλοτριεπισκοπεῖν, ἀλλοτριεπισκοπεῖν 576, 46
Alim Chaldæorum 275, 44. *& Arabum* 276, 8
Alimum veterum 49, 21
Alimus, *Elimus*, *Elymus* 275, 45
Aliter sentientes, *primitivæ ecclesiæ dicebantur* οἱ ἑξωθεν 486, 30
Aliud, *falsum* 409, 41
Alius, *alienus*, זָר 409, 46
Alius cultus; *stellarum*, *dæmonúmve*: *in quo alia sive falsa colunt ur* 409, 47
Allego, ἀμφαρίζω 317, 27
Allegoriarum abusus 389, 22
Alloqui, *solari* 546, 29
Allusio alicujus, χάσις πρός τινα 231, 21
Almus, *a*, *um*, *unde nomen*, *& quid* 276, 14
Altare expiationis, *calamitates dicuntur non-nullis* 151, 12
Altera mulier, *id est*, *concubina* 204, 23
Alterum, *falsum* 409, 41
Alternare, μαρμαρίζειν 555, 9
Alvearia apum, κυψέλαι 20, 1
Amantium una anima 469, 46
Ambidextri in militia fidei, *quinam* 401, 48
Ambitio majestatem offuscat 33, 44
Ambubajæ 40, 32
Ambulare post spiritum suum 150, 37
Ambulationes, *processus* 311, 52
Amicitia, *idem velle & nolle* 452, 23. 455, 6. ἰσότης 460, 42
Amicitiæ coagulum, *sal* 106, 28
Amicitiæ firmamentum, *humilitas* 341, 29
Amicorum omnia communia 469, 51
Amicum diu exspectatum amplectentium formula 133, 13, 14
Amor Dei, *nisi proximi amore*, *non completur* 428, 25, 32, 43. *de eo præceptum*; *& an de eo candidè judicare quis possit qui proximum amandi posthabet præceptum* 589, 43
Amor Dei & proximi divulsus à Judæis 153, 22, 23
Amor proximi, *quomodo novum præceptum* 221, 23, 29. *de eo præceptum*, *quantopere involutum & obtenebratum fuerit* 589, 41. 39, 30
Amores ἄρρητοι, *& βδελυγμαῖα* 325, 43, 45
Amphoræ tres singularum hydriarum in Canæ nuptiis, *Trinitatem sacrosanctam significare* 267, 18
Analectæ, *quinam* 104, 6
Anaxagoræ dictum, *de cœlesti patria* 456, 19, 20, 21
Anchoram emittere, *demittere* 308, 23, 24
Ancilla humilis, *& humilitas ancillæ*, *an unum idémque* 189, 29, 30
Angelus, *doctor* 415, 16
Angelus faciei Domini, *Gabriel* 126, 9
Angelus excellenter dictus, *filius Dei*, *magni æterníque consilii angelus* 510, 8. 545, 23. *qui præivit Israeli ex Ægypto vocato* 14, 45
Angelus exsecutionis, *lictor* 86, 45
Angelus malus, *minister & manus Dei* 273, 8, 9, 45
Angelus Domini Bileamo in Satanam 55, 7
Angeli, *prophetæ*, *ministri spiritus* 264, 4, 6, 14, 21, 24, 25, 30. 264, 51. 265, 11. *prophetæ* 422, 8

Angeli, Dei filii, assistes & satellites 506, 1. *Dei nuncii ac spiritus* 507, 10, 12, 17. *ordinis rectique moris autores, loca assignant in regno cœlesti* 171, 7. πρὸ λόγου τοῦ Θεοῦ *patent* 528, 24, 25. *cur à quibusdam invocentur præ Christo* 465, 1, 2, 3. *quæ ipsi agunt, ea Deo asscribuntur: & illis quæ per eos Deus agit* 273, 7. 367, 25. 391. 1, 2. *an prædicando destinati, & an doceant quoque* 415, 18, 19, 21

Angeli peccatores, secundùm Scholasticos, apud inferos alii, alii in aere versari dicuntur 433, 38, 39

Angeli rebelles, gigantes 593, 40

Angeli scelesti cum fœminis consuescentes, & quinam 572, 24

Angelorum apparitiones 488, 30, 31. *caput, Christus* 370, 26

Angelorum, hominis, & Jesu Servatoris comparatio 518, 25, 45. 519, 9

Angelorum panis, angelorum lingua, id est, cœlestis 374, 24

Angelorum πλυγλωττία 374, 18

Angelorum rebellium horrendum supplicium 493, 30

Angelis inferiorem esse, & quidem paulùm, vel paulò; generis humani felicitas & prærogativa, & an ad nullam calamitatem referendum 520, 31, 32. *de Servatore an verum* 519, 8. 522, 8. 524, 41

Angi, rumpi, διαῤῥήγνυσθαι 76, 46, 47

Animadvertere, pro cogitare, melius quàm dispicere vel respicere; deterius quàm videre 147, 20

Anima amantium una 469, 51

Anima & caro: Verbum, & homo 515, 49, 50

Animæ locus, Deus 575, 51

Animæ sanctæ cruciatus, quinam 581, 6, 7

Animam propriè dici, quæ rationis capax 351, 9

Animam hostium tuorum ejiciat: contra impiorum resurrectionem 302, 17

Anima, oves & boves, Augustino, seu Psalmorum Commentatori 386, 24, 35, 36

Animarum immortalitas 65, 26. *figurata* 384, 15

Anima cum corpore exsilinquit Sadducæorum opinio 65, 34

Animus, mens 377, 49

Animus oculos subsequitur 442, 31, 32

Animus avarus, ipse pauper, benignus esse non potest 215, 42

Anna Samuelis mater & Diva virgo, collatæ 187, 40

Annus, sidus 560, 26

Ante lucem, tempus 118, 7, 8

Ante secula, ante tempora, non idem 504, 51, 52

Antecedens cum relato, Hebræorum more; etiam relato præcedente nomen suum 419, 20

Antichristus, tyrannus 547, 23. *qui & qualis futurus* 207, 12, 17, 18. *ex quibus* 207, 21

Antichristus est, qui Paulum apertè loqui vetat 478, 27

Antichristi typus, an Nero 479, 2

Antiochi idolum, βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως 112, 4

Antiquitate confirmata haud facilè, nec sine justis causis, mutanda 89, 16

Antiqui non rarò à litera recedunt 113, 5. *in paraphrasibus rari* 96, 33

Antonia, ἐρώεινον *Josepho dicta* 298, 1, 2

Aoristi cum ὦν adverbio peculiaris usus 484, 23

Aoristum tempus etiam extra indicativum præteriti temporis, non præsentis, habet significationem 113, 15. 114, 3. *præsentis loco* 312, 52. *loco futuri* 313, 3. *medium* παθητικῶς *acceptum* 221, 8

Apetiri, nautarum 305, 45. 306, 1, 7

Apes agrestes 19, 38, 49

Apium natura sera 19, 51, 52

Apocalypsis Joannis, quare inter apocrypha à quibusdam posita 596, 19

Apocrypha, inter quæ nonnulli, ut Hieronymus, Arutus, Menander, Epimenides 572, 49, 50

Apocryphum, quod in ecclesiis non legitur 596, 26

Apollinaristæ 197, 5

Apollo, diabolus 355, 27

Apospasis, scriptura concisa 50, 40

Apostasiæ hominum universalis 335, 40

Apostasiæ peccata 533, 20, 21

Apostata, inficiator 255, 5, 6

Apostatæ, nephilim 571, 44. 574, 7, 8

Apostoli, dimissoriæ vel circulares literæ 373, 6, 7. 398, 24

Apostoli Judæorum; à quibus id nominis ad Christianos devolutum 372, 36, 45

Apostoli, σύλοι 587, 38. *primitiæ & elementa spei* 422, 26, 29. *quo sermone usi sint* 12, 4. *in narrationibus suis non ubique temporis rationem habent* 70, 20

Apo-

Apostoli falsi, à cultu alio, sive non recto, dicti 409, 47, 50
Apostolorum comes, τὸ πνεῦμα 291, 28. *vox, ejúsque distinctus usus* 380, 18, 19. *ea quàm usitata* 406, 17
Apostolicæ doctrinæ magna pars in virtutibus vitiisque occupatur 440, 45, 46
Apparatus, species, μόρφωσις, σχηματισμὸς 497, 29
Apparitio Domini prima, & secunda 505, 51, 52
Appensa Judæorum, quænam 111, 1
Appii forum 310, 12
Aqua, immensa Dei charitas, beneficia, dona 171, 4, 5. *cur in epulis adhiberi solita* 171, 6
Aquam omnium esse principium; Thaletis ἀρέσκον 583, 8, 9
Aquæ, vis spiritûs 210, 17
Aquæ diluvii nil in cœlos terrámque potuerunt 582, 16
Aquæ salsæ, res seculi ac vanitatis 204, 10
Aquila Romanorum, idolum & βδέλυγμα ἐρημώσεως 112, 8, 9
Aquilæ, justi 173, 43
Aram, Oriens 9, 12, 13, 20
Aramæi, Ἕλληνες 277, 52. 278, 4. *φέροντες ξένια, & cur* 9, 18
Aratri manica 152, 18
Arbor cæsa; de malo navis 307, 5
Arca, & τύλος πρῴλης, duo præsentiæ Divinæ testimonia priusquam in templo Judaico illa habitaret 487, 8
Arca decalogi, κιβωτὸς μαρτυρίου 496, 37
Archangeli quinque 517, 17. *τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ patent* 529, 25
Archelai crudelitas quomodo Hebræis notata 15, 47
Armamenta navis, τὰ σχοῖνα 307, 6, 8
Argentum fœnus 465, 38
Arrogantia, quantum proficientibus obstet 548, 34
Arse Verse, titulus 428, 45
Ars ignorantiæ quæ prætexitur 300, 16, 18
Artes magicæ, quæ occultè & clàm exerceri solitæ 76, 43
Articulus ἀναφορικὸς, ille, &c. nonnunquam, ut Syro, ita & Græco, omissus 101, 11
Articuli omissi exempla 317, 30
Articuli necessarii neglectio 544, 25
Articuli usus 232, 15. *quanti momenti* 223, 7, 14. *abusus* 89, 15. 90, 30. 228, 34. 229, 22. 230, 5, 36, 43. 235, 27
Articuli luxuriosus abusus in quodam interprete 227, 23
Articulis quantum tribuendum 341, 5
Asaph 7, 52
Assendere cœlum 311, 39
Asiæ διαστοραὶ Metaphrasi utebatur Chaldæa 573, 29, 30
Asini cura Judæis in legis contractione superstitiosâ potior quàm cura proximi 110, 37, 38
Aspargine, & extra jactum, ut Jurisconsulti loquuntur, merces corrumpi 308, 10, 11
Aspectus, visus, species 400, 10
Aspectus Dei 396, 3
Assumptio naturæ, auxilii latio 526, 49
Astitis, Dei filii & satellites Angeli 506, 1
Asus Plinii, & Asus Stephani 305, 37
Athenæ bonis infestæ 269, 35
Athenienses φιλόδικοι 161, 51
Athletarum summa ἐγκράτεια, summáque voracitas 365, 40, 41
Atria, αὐλαὶ 118, 35
Attendens, & intendens 166, 28
Attendere dicitur audiens loquentem 312, 45, 46
Attentio in audiendis Sacris 160, 25
Atticismus usitatus 191, 33. *accusativus pro nominativo* 271, 22. 566, 51
Attollere terram, nauticum 306, 7
Avaritia, quantorum malorum causa 493, 10, 14, 24. *causa inopiæ nostræ* 30, 33
Avaritia voluptatum 441, 39
Avarus, an ab ære dictus 493, 51
Avarus, pauper est, nec benignus esse potest 215, 42
Avari Deus, mammona, aurum 443, 20, 21
Avari, quomodo idololatræ dici, & quatenus possint 442, 29
Autorum συντυχίαι & συνεμπώσεις 500, 31
Autoritas & majestas quantopere differant 33, 5
Audacia in corrumpendis libris Sacris notata 62, 27. 63, 19
Aude contemnere, sapire; contemne, sapias, per idiotismum 237, 1, 4
Audebit movere, movebit 237, 9, 11
Audet rogare, rogat 236, 49
Audientis prima intinctio, metus integer 460, 22
Audienter, κατηχούμενοι, qui lectores audiebant 460, 19, 20

Audientium doctores 460, 26
Audio, id est, non audio 76, 10
Audire fœda, quàm videre, tolerabilius 581, 6, 7
Audire nolle Sacerdotem sacerdotum, & Prophetam prophetarum, quomodo ad τὸ σωτήριον πάθος referendum 134, 4, 5
Auditiones, an κατηχήσεις 125, 20
Auditores, κατηχούμενοι, qui lectores audiebant: & an non unusquisque, quamdiu vivimus, esse debemus 460, 19, 20
Auditores novæ vitæ 460, 27
Auditorum tirocinia 460, 27
Auditus, & visus, sensus præcipui, & primi 580, 43
Aves cœli per ἀμεριμνίαν suam avaritiæ nos accusare 30, 31
Augustus cum Laribus cultus 395, 7
Aura & ventus, an rectè à recentiori interprete distincta 308, 52
Aures concinnasti 538, 27
Aures perforari, servi forma & status 538, 27
Auroræ columna 487, 46
Aurum, Deus avari 443, 22
Auri comes adamas 353, 34
Auri purgandi ignevatio 352, 36
Aurifodinæ, relegatorum loca 352, 31
Autem, efficaciter quandoque omitti 519, 22
Axioma practicum efficacissimum quodnam 340, 34

B

Baalim, εἴδωλα, Θεοὶ λεγόμενοι, ἐκ ὄντες. in cœlo nulli 363, 19
Baptismus, πῦρ καθαρτήριον & σωτήριον πάθος 160, 46, 49. *circumcisioni successit* 383, 19
Baptismus, confessionis ac fidei de resurrectione arrha & compendium 384, 30. *repræsentat Christi victimam* 533, 42, 43
Baptismus secundus vetitus, & quare 533, 30, *&c.*
Baptismus vicarius 385, 13
Baptismi triplex immersio quid significavit veteribus 384, 44 543, 8.
Baptismatis veterum ἐρωτήσεις compendiosa 574, 44, 45
Baptismum aquæ in Ecclesia antiqua præcedebat institutio 460, 16
Baptismi Judæorum 292, 24
Baptizandi consuetudo vetus 382, 47
Baptizari, Deo initiari 383, 46
Baptizati, φωτιζόμενοι 500, 46, 47
Barbari criticorum mastigeri notati 63, 20, 21
Bardus, καὐδμῶος. בער, *καὐδαῖος* 186, 49
Battus Nasonis 28, 15
Beatæ memoriæ quos dicamus 383, 51
Beatitudinis summa 72, 39
Beer, Belgicè ursus, à בעיר 187, 5, 6
Bellerophontis melancholici & mœrentis exemplum 245, 34
Bellum civile, unde 317, 7
Benedicere illi qui transactioni studebat, blasphemare, quibus 162, 3, 4
Benedictio, εἰρήνη 37, 29
Benedictio Dei, & quod à Dei benedictione, εὐοδία 391, 49
Benedictio multiplicationem includit 207, 45
Benedictio Josephi & fratrum 544, 10
Beneficium, pro gratia, an rectè 524, 33
Beneficia summa in hominem collata, quæ 514, 8. 520, 11. 521, 3
Bene loqui, & malè facere 346, 29
Benoni, participium Hebræorum, verbi loco positum 407, 46
Benoni participium, dissimulato suo verbo substantivo 437, 18
Benignè dicere, benignè respondere, εὐλογεῖν 341, 48
Ben-cochab, vel Bar-cochab, pseudomessias 45, 11
Behor, Pethora 10, 10
Bestiæ, quinam dicendi 389, 29
Bethesdæ ager. vide Ægrotus
Beth-Hillel, & Beth-Schamai, & sectæ illorum 257, 12
Bethphage, unde nominata 108, 19
Bibens falsas aquas, indèque sitiens amplius 204, 13
Bileamum de cognatione Abrahami fuisse 9, 45. *Interamnatem Syrum* 11, 27
Bileami locus examinatus 9, 10
Bivium, ἀμφοδὸς 118, 52
Blasphemia in Spiritum Sanctum, 158, 24. *in totam Trinitatem* 159, 3, 4
Bolis, quid 308, 15
Bonum per se 107, 6. *essentiale* 107, 8
Bonus, de Filio 59, 8, 9
Bona Christianorum relicta, Dei promissiones in suo verbo. 528, 4
Boves & oves sub pedibus filii hominis positis, quid sit Psalmorum veteri commentatori 386, 18, 38
Bobus & ovibus in mundo futuro nullus locus 516, 25

Brutescit

Bruteſcit, χωμβᾶν ἦν, &c. 186, 49, 50. 187, 6
Bubo, dirum omen, ſupra caput Herodis Agrippæ, quum clamaretur, Θεοῦ φωνή 273, 16. *unde dictus* 273, 18
Buccinâ in vicis ac plateis canere ac ſignum dare, quando uſitatum 87, 25

C

Cabbala quid 194, 37
Caduca paſsio 22, 25
Cæſar, pro, Cæſar autem 519, 22
Cæſaris imago in loco ſacro poſita 112, 7
Cæſarum progeniem in Nerone deſiiſſe 479, 5
Caiaphæ prophetia, & de hujuſmodi Magiſtrorum dictum 218, 37, 40
Cainan quomodo in genealogiam Chriſti irrepſerit. 259, 42
Cainus eorum generis princeps qui ſcelus ejus imitantur 69, 24. *diaboli, nempe Judæ, pater, Epiphanio* 212, 48, 50
Calamitas, ὕβρεις, παλαιπωρία, μόχθος, ἀπώλεια 304, 26, 27
Calamitas Verbi incarnati 516, 2. 520, 32
Calamitatibus, hominum expiationem & ſatisfactionem peccatorum aſſcribunt Judæi 151, 12
Caliga, ὑπόδημα 94, 27. *quid* 94, 25
Caligula à caliga dictus 98, 28
Canere in Eccleſia, quibus apud veteres permiſſum 499, 30
Canonica ſcriptura omnia ad ſalutem neceſſaria continet 357, 40
Canonicam Epiſtolam ad Hebræos, ſeu ἐνδιάθηκον, eſſe 503, 23
Cantilenæ ἐφύμνιον 290, 4
Cantus ac tripudium, epularum ἀναθήματα 336, 33, 34
Caper Azazel 355, 45
Capere vivos, & ad vitam, diverſa 142, 43
Capiſtrum & caniſtrum, à Græcis ubi confundantur 64, 13
Capitale quid 109, 27
Capitales literæ 428, 49
Caput, poteſtatis fundamentum 370, 26
Capitis tegumentum, δόξα ἀνδρός, Judæis 371 3
Caput hominis & homo, collata 511, 13
Capitum recens diſtinctio 60, 28. 63, 45
Captivi noctis, Gigantes. 572, 27
Captivitas ſpiritualis, ſeu mœror 294, 38
Carcer Gigantum 571, 26, & ſeq.
Caritatis objectum 428, 26
Caritatem proximi à Dei caritate Judæos ſeparaſſe 175, 35
Carmentalis porta, quare ſcelerata 465, 33
Carolus Mediolani patronus 384, 6
Caro, ὁμοίωμα σαρκός 334, 34
Caro peccati in Chriſto ſuſcepta, ſed pura 334, 39
Caro peccati, cur dicatur 335, 1
Carni grata probantur mundi, Deóque inimica ſunt 562, 6
Carnem ſine peccato non debuit vitiare corruptio 513, 1
Carpocratiani 583, 14
Carpocratianorum συνελεύσεις, ἀγάπαι dictæ 595, 43
Carthaginis autor, Eliſa 545, 25
Caſtitas, σωφροσύνη 485, 29
Caſtrum, phalanx, παρεμβολή 297, 51
Caſtra Dei, ſpiritus אלהים 517, 14
Caſui nihil aſſcribendum, juxta Dominicum præceptum 163, 23
Catarrhactæ, ξύλον, nervus 287, 13, 17
Cataſcopus, ſcapha 306, 19
Catechiſtæ, lectores 460, 19
Catechumenon baptizare 352, 21
Catechumeni, qui lectores audiebant. annon unuſquiſque, quamdiu vivimus, eſſe debemus 460, 21
Catechumenos inter & catechiſtas, an interrogationes & reſponſiones haberentur 574 20
Cathari notati 27, 21
Catholicæ Epiſtolæ, quotnam 552, 37. *inter quas prima Jacobi* 553, 2
Cave canem 428, 42
Cauſa, & vocis uſus 223, 47
Cauſa pro crimine 301, 34
Cauterio inuri tergum atque notari ſervis ſolet 489, 20
Cauteriare, cauterio notare, χωτριάζειν 489, 27
Cenſus, profeſſio 131, 25
Cerémoniæ, ritus 433, 50. 434, 6
Certares eſt, πρὸς ὁ λόγος 482, 19
Certatim ferire, crebrò ferire 102, 51
Cervus volans 18, 34
Chaldæi interpretes eodē propè loco cum ſacra Scriptura apud Judæos poni 10, 52
Chaldæorum de Chriſti regno ſenſus 133, 43
Chaldæus, magus 276, 39
Chanc, machanac, ἀγχόνη 248, 6, 7

Chaos & Chasma 190, 43, 44
Cherubim, τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ patent 529, 25
Coiasmus 32, 3
Chirographum quod adversus nos quomodo deletum 463, 46
Chrestologus quis 346, 16
Christiani Judæi, id est, veri, qui nomen glorioſum colunt 198, 40
Chriſtus, non, Chriſtus ille 228, 28
Chriſtus ille, Cyrus 228, 30
Chriſtus ille, verus Chriſtus, ὁ τῷ θεότητα ἔχων ἐκ ἐν ἁρπαγῇ 451, 26. *παθητὸς, etiam ipſis Judæis* 318, 18. *ſpes ſalutis* 456, 50. *veritatis columna ſedéſque firma* 487, 26. *σημεῖον* 133, 33. *ἀντίλυτρον factus* 483, 36. *in qua voce expirarit* 83, 37. *verè, non χρ δόκησιν mortuus* 330, 21. *aſſcendens in cœlos an ab angelis vectus* 243, 39. *caput viri, & Angelorum, & Eccleſiæ* 370, 1, & ſeq. *corporis, quæ Eccleſia, caput* 372, 24, & ſeq.
Chriſtum ad receptas ſæpius paræmias, vel axiomata, vel formulas reſpexiſſe 155, 24
Chriſti caro, quomodo ex ipſa matre formata 542, 6. *humana natura* 182, 16. *Perſona & naturæ ex alieno loco non rectè probatæ* 397, 20. *Deitas neceſſarium ὁμολογίας caput* 531, 14. *in ejus genealogia cur & aliarum gentium & peccatorum fiat mentio* 2, 43. *cur à Davide generis initium deduxerit Matthæus* 1, 31. *Genealogiæ apud Lucam ratio* 2, 16. *cautè tangenda* 2, 32
Chriſti ſedes, Eccleſia 356, 43
Chriſtum veniſſe negantes, quales hæretici 594 25
Cibaria, an ὀψοφαγία 149, 29
Cibus alterius ſeculi 181, 14
Cibi præcepti & delibati altaribus potus 363 4
Cibi vetiti, ἀλισγήματα 282, 23, 47. *εἰδωλοθύτων* 285, 11. *πνικτῶ καὶ αἵματος* 282 44
Ciborum uſus & abuſus 466, 37
Cibos & hortamina geſtare 489, 45
Cipha, Petrus & Petra 53, 49
Circulando inſidiari, περιοδεύειν 445, 27
Circulares literæ, & qui apoſtoli 372, 36
Circumciſio ἀχειροποίητος 338, 35
Circumvenire, περιοδεύειν 445, 31
Citandi locos varia ratio 10, 19. 295, 16. *in verbis nonnunquam mutandis Apoſtolorum libertas* 387, 1. *& mos* 263, 1. 279, 35. 339, 14. *mos Magiſtrorum inter veteres Judæos* 339, 1. 340, 2
Citandi textûs compendia uſitata; & quænam 133, 3
Citatis in locis Veteris Teſtamenti in Novo, quid conſiderandum 387, 27
Citari ut verba, citari ut ἀρίστοντα 295, 18
Civis & municeps 455, 37
Civis, filius urbis, Syris 299, 15
Cives, σκωλῆντες 198, 15
Civitas, πολίτευμα 455, 20
Civitatis jus, πολιτεία 298, 27
Clavis cœlorum, precioſus Agni puriſſimi ſanguis 317, 16
Clavem cognitionis ſibi vendicant leguleii 157, 41
Claves ires quæ miniſtro datæ non ſunt 157, 39
Clœlia, & ejus fuga 545, 27
Coclitis virtus, infra Clœliæ fugam 545, 27
Coccus & cocus malè confuſa à Proſpero 258, 45
Cocorum præfectus, Potiphar 258, 42
Codicum antiquorum quod ad diſtinctiones & puncta ratio 195, 23. 517, 47. *quanta varietas, & de ea veterum querelæ* 523, 14. 524, 32
Cœcus natus, an quia peccator ipſe, & parentes ejus 163, 28
Cœcitas παραλλάξει τῆς αἰσθήσεως σημεῖα 104, 13
Cœlibatus undenam commendatus à Nyſſeno 64, 48
Cœlum, an unum; & an idem ante & poſt diluvium 582, 25. 583, 22. *pro Deo Syris* 186, 42
Cœlum aſſcendere 311, 38
Cœli, שמים, vaſtiſſimum aquarum ſpatium 582, 12. *gloriam Dei enarrantes* 387, 39
Cœnaculum, & ὑπερῷον 294, 16
Cœnobitæ, συγχωρεῖς τῷ τῶν ἄνω πολιτείαν 135, 3
Cœtus, ἐκκλησία, ἐκλεκτὴ 591, 29
Cœtum, ex Hebræorum ſententia, non pauciores quàm decem complecti 57, 37
Cogitationes intimæ, τὰ βαθὺ τῆς καρδίας 431, 20
Cogitationes Regis proſundæ 499, 42
Cognitio minus quàm agnitio, & hæc minus quàm confeſſio 88, 29
Coli & violari 315, 50
Collatis operis 306, 26

Collegium, σύστημα 57,47
Colligati Auguſtino quinam 446,42
Colligere, συγκομίζεσθαι, συνάγειν, συλλέγειν 266,33
Colligi ad ſuos 384,24
Coloni à conditoribus ſortiuntur nomen 294 25
Coloni & municipes 455,42
Colonias Romanas Paulus amavit 294,27
Columellæ ſervi Lucilii nomen 501,7
Columna auroræ 487,46
Columna nubis & ignis, quæ Chriſtum adumbrabat 487,23
Comatum incedere, inſtituti proprii σῆμα 370,40
Comitiales, qui 22,32
Commeatus, ἐπισιτισμός 149,29
Commendandi per adulationem formulæ 557, 12
Commendatio Spiritûs Sancti & commendatio hominum, an commune quid habeant 363,53
Commentatio ab interprete debet eſſe aliena 125,3
Commorari, obiter diverti, hoſpitari 197,24. *aliud quàm permanere aut σκηνῦν, nec ullam τῆς ἕξεως notam præ ſe ferre* 199,22, & ſeq. *inquilinos denotare, & habitantibus opponi* 312,23
Communicatio idiomatum 515,10
Communio cum Deo quomodo tollatur 370,49
Compellandi mos adulatorius per abſtracta quomodo paulatim irrepſerit 429,16
Compendia quæ à Domino improbata 111,12
Complere pro impleri 148,37
Componendi vox de offium collectione 266,41
Conceptio Domini, ἐνανθρώπησις, *an σκηνὴ vel κατασκήνωσις* 200,3, & ſeq.
Concertatio, παροξυσμός 285,41
Conciliantium diſſentientes formulæ 162,11
Conciliare, placare 415,37
Concio, ἐκκλησία 261,51
Concitatio, παροξυσμός 285,42
Concubinæ, in liberorum fraudem, ut cariſſimæ habentur 204,24
Concubitus vagi, κοῖτος 344,40
Conentuſus & tumultus 316,32
Conferre, largiri agrum ſeu terram, &c. 298,51
Confeſſio, effectum fidei 88,32. *laus Dei* 41, 38. *κακοζηλίαν omnem excludit* 312,31. *petra* 54,26
Confiteri, ἐξομολογεῖν 39,7
Confiteri magis quàm agnoſcere, aut cognoſcere 88,30
Congregatio, ἐκκλησία, ἐκλεκτὸ 591,30
Conjugata cum verbis ſuis conſtructa, interdum mutantur 569,39
Conjugale officium, an impediat preces 570,12
Conjugium, matrimonium 485,14
Conjugum concordia & diſcordia preces 570,2,45. 570,2,48
Conſcientia, cognitio 567,30
Conſcientia hominum, γνῶσις 418,37
Conſcientia impiorum, φόβος ἀνθρ 571,20
Conſecrari, τελεῖσθαι 165,7
Conſervi, domini & ſervi 470,20
Conſilii ſtatua, Loti uxor 172,51
Conſiſtere & ſtare in judicio 41,26
Conſpectus pecuniæ, κεφάλαιον 299,52, & ſeq.
Conſpicuus, quis 461,4
Conſtituere, ἀναδείξασθαι 190,12
Conſtringendi vocis abuſus 161,13
Conſtructio Attica 566,51
Conſtructio inverſa 343,30
Conſtructionis ſive ordinis in oratione negligentia, compoſitionis ſeveræ proprium 519, 11
Conſummare, τελεῖν, *de doctrina* 38,39
Conſummari, τελειοῦσθαι 165,7
Contegere domos, pavire ſolum 144,6
Contentio, ἔρις, *confunditur nonnunquam cum* ἐλάττεια 451,2. *maximum majeſtatis detrimentum* 33,44
Contentio Dei causâ ſuborta, vel ſecus; dé iis Magiſtrorum Hebræorum regula 411,39
Contentio & repugnantia 315,32
Conticinii tempus, τὸ πρωΐ 113,28, & ſeq.
Contractio & compendia quæ à Domino rejecta 111,12
Contraria, à bono interprete conciliandæ 233, 37
Conventus impuri immodicique, ἀγάπαι dictæ 595,43
Converſatio, ἀναστροφὴ, πολιτεία 455,28
Convicium, quidnam 215,9
Conviviola, agapæ 595,34
Copula quæ non dividit ſed jungit 116,22
Copula abundans 146,20
Cor quale ſponte donantis eſſe oporteat 404, 35
Corban quale, & quorum juramentum 50,39
Corinthus, urbs flagitioſiſſima, à Romanis cremata 403,28
Cornu prudentiæ, humilitas 597,12

Cornu

Cornu ſtulti, impudentia 597, 22
Coronaſti eum gloriâ & honore, quid nonnullis 512, 29
Corpus Chriſti, Eccleſiæ, ejúſque caput Chriſtus 372, 24
Corpus concinnaſti, ſervi, aut ſervile ſcilicet 538, 26
Corpus, volumen, τιμάειον, σωμάτιον, μεμβράνα 499, 22
Corporis puri oblatio 537, 4. 538, 38
Corporea à Deo cuncta tollenda & removenda 220, 15
Corripi, impelli, συνέχεσθαι, κρατεῖσθαι, παραλαμβάνεσθαι 291, 30, & ſeq.
Coruſcatio, φαντασία 302, 30
Creare, ἀναδείξασθαι 190, 8
Creatio, κτίσις 583, 25
Creator creaturam ſuam aſſumſit 199, 49
Creatoris honos & majeſtas, ſive cultus, quibus artibus imminuatur, & cum figmentis rationis communicetur 517, 20
Creatorem colendi ſummus gradus, in prima tabula 589, 45
Creatura, κτίσις 583, 25
Creaturæ, etiam bonæ, in peccati pœnam vitiatæ 335, 22
Crebrò ſcrive 102, 51
Credentium mater, Sara 568, 35
Credere in Chriſtum, fidelium prærogativa 450, 11
Credimus, ut cognoſcamus 540, 7
Crepare, rumpi, πρηνῆ γενέσθαι 76, 49
Crepare, λαχεῖν, ψοφεῖν, deſperantium proprium 247, 11
Crimen, αἰτία 301, 35
Crimen majeſtatis 33, 2
Cruciarii Romanorum, qui cavillando exſpirarunt 185, 10
Cruciatus animæ ſanctæ 581, 7
Crux, honor & gloria 513, 28
Crucis myſterium unde confirmatum antiquis 24, 26
Crucis σημεῖον, ſignum majeſtatis 71, 30
Cruci affigere quem adoraſſe oportuit, majeſtatis crimen 71, 32
Crudelis Angelus 367, 34
Cryptica Epheſiorum ſymbola & notæ 431, 33
Cubitales literæ 428, 26
Cujuſlibet, pro, cujuſquam; Ambroſio 526, 32
Culina, ἀφεδρών 51, 39
Culpa culpæ quomodo addatur 69, 24
Cultus Creatoris proprius ac honos, quibus artibus imminuatur & cum figmentis rationis communicetur 517, 20
Cultus Dei, νόμιμα Θεοῦ 473, 41
Cultus profanus, θρησκεία ἀλλοτρία 282, 26
Cultus alius; ſtellarum, dæmonum, &c. in quo non res ipſa, ſive alia, vel falſa 409, 47
Cultus pecudum, Egyptiorum imprimis 262, 24
Cum Moſe, εἰς τὸν Μωσῆν, pro σύν. 366, 42
Cupiditates perverſæ finem ſuum rarò, nunquam utì expetunt, aſſequi 561, 32
Cupiditates pravæ exercere, Diaboli & peccati innati, ſive τῆς ὁρμῆς, in homine opus 562, 38
Curam negotiorum mandare 152, 8
Curare, κήδεσθαι, de ſupremis 266, 9
Currus ignei, Spiritus אלהים 517, 13
Curſus & in eo duo ſpectanda 317, 36
Curſus fidelium, quis, & qualis 548, 35
Cuſtodia, vincula 313, 28
Cuſtodia publica, & militaris 446, 43
Cyrus, unctus 228, 30

D

Dæmon, quomodo mons 57, 5
Dæmones in montibus coli ſoliti 57, 5
Dæmonia, ſpectra, imagines, φαντάσματα, ἐνδαίμματα, δηρία 95, 18
Daniel, ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν 565, 33
Damnum, ὕβρις, παλαιπωρία, μόχθος, ἀπώλεια 304, 27
David, in genealogia Chriſti Abrahamo præmiſſus, cur, 1, 26. typus Chriſti, 526, 24. *qualis rex* 279, 46
Debiles, vulgò βλαζόντες τὰ καλεία, parte præcipuâ læſi, κυλλοί 52, 8, 9
Decalogus, μαρτύριον 496, 37
Decalogi arca, μαρτυρίου κιβωτός ibid.
Decimæ aſſignatæ & non aſſignatæ 535, 27, 29
Declaratum & prædeſtinatum, an idem 324, 36
Deduci & duci 272, 39
Deeſt unum cui ſuperſunt omnia 175, 34
Definitiones rerum verborúmque, intelligendæ ante omnia 440, 40
Defrutum, muſtum decoctum 252, 43
Delicta an omnia paria, ſecundùm Stoicos 283, 47
Delphorum προφῆτιδες 500, 27
Denarii duo, Vetus & Novum Teſtamentum 154, 30
Deitas & Divinitas, an idem 198, 48
Deus. E doctrina Dei optime de Deo judicari 107, 11

Deus, ἀεὶ ὤν, πρὸ πάντων ὤν, & πρὸ πάντων προύν 504, 36. *Δωατός* 20, 18. *unus, & ex toto corde amandus* 59, 1, 2. *παίσκρυφος* 289, 34. *mensura nostrorum actuum ἐπιροχὴς & ὑπερμετρος* 437, 50. *pater ἀγωναλόγησος* 138, 41
Deus, vel Scriptura 507, 26
Deus ubi, ibi veritas 487, 49
Deus caro factus 200, 22. *an παθητός* 318, 19, 22. *an passus* 515, 34. *an semper sui similis* 22, 47. *utò omnia agat* 184, 48
Deus nobiscum 200, 26
Deus an per τὸ ille rectè distinguatur, cùm multi sint dicantúrve Dii 228, 2
Deus, non, Deus ille 231, 27
Deus verus utì distinguendus à Baalim & Elilim 363, 28
Deus conspicuus, inconspicuus 461, 3, 11
Deus impiorum, quid 443, 21
Deus peccantium, vitium 443, 19
Dei quare in Christi genealogia mentio 139, 19
Dei Filius, bonus: unus cum Patre: Deus ipse 659, 9
Dei Filium qui ignorant, Deum adhuc ignorant 59, 17
Dei attributa, qualia esse debeant 461, 17
Deo per Angelos quæ agit, asscribuntur: & hîs, quæ per eos Deus agit 273, 7. 367, 29. 391, 1
Deum κεχωρισμένως spectasse quomodo Mariæ pateretur filius, secundùm Nestorium 522, 36
Dii, Spiritus אלהים 517, 14
Dii, magistratus 216, 25
Dii falsi, metus impiorum 571, 20
Dii gentium, dæmones 57, 5
Deplorare statum suum, aliud quàm deplorare mortem 546, 9, 12
Deportatio, pœna 109, 28
Designari & fieri, diversa 190, 6
Detegi, malè pro, revelari 191, 17
Deuteronomii plaga, ὀνθόπινος insanabilis 173, 12
Diabolus, ut robustus, cum montibus collatus 57, 10: *Judæorum pater, Epiphanio* 213, 6. *an Dei & Domini nomine nonnunquam intelligatur* 399, 16. *per homines loquens, quomodo audiatur ab homine* 483, 51
Diaboli nequitia ἐν τοῖς ἐπουρανίοις potissimùm 446, 3
Diabolo haud insolitum, qui Dei ubique simia, Deorum quandam præsentiam excogitare 287, 43
Diata, διατάγματα καὶ νόμοι 295, 41
Dianæ Ephesinæ inscriptio 431, 36
Dies hominis, & dies Domini, oppositi 353, 47, 50
Dies magna, ultimus Christi adventus 38 23
Dies postremus, qui de vita actionibúsque statuet humanis 563, 22
Dies σημασίας καὶ τῆς ἐχθρᾶς σάλπιγγος 71, 49
Dies regni, χρύσια 48, 36
Dies vesperæ sabbati 117, 18
Diei divisio 116, 4. 477, 48
Diem Domini videre, quid in Abrahamo 542, 30
Dies ultimi, dies Messiæ 253, 36
Dierum superstitiosum discrimen 345, 31
Digiti Dei, quid nonnullis 386, 44
Dignitas, an rectè pro ἐξουσία dicatur 195, 45
Diliges proximum tuum, &c. quomodo intelligendum 342, 11
Diluvium, sive κατακλυσμός 583, 26. *ob quod crimen præcipuè invectum* 572, 15. *impietatis singulare argumentum* 573, 38
Diluvii aquæ in cœlos terrámque an quicquam potuerint 582, 16
Diluvii homines non comparituros in judicio 574, 3
Diluvio qui interierint, & Judæorum de iis opinio 41, 21
Diminuendi forma cum contemtu plerumque Hebræis usurpari solita 72, 31
Diminutivorum usus 246, 1
Diræ poetarum, τέχνα φαντασμάτων 102, 15
Discere ad pedes 296, 43
Dispicere, pro cogitare, aut videre 147, 12
Dispensatio quasi ignorandi 111, 23. *quasi dubitandi* 148, 23
Dissensio, παροξυσμός 285, 19, 41
Dissentiendi libertas asseritur, & quousque 523, 43
Dissentientes conciliantium formula 161, 12
Distinctionis vis & momentum 517, 43
Distinctioni inservire particulas 519, 34
Distinctiones, accentus, spiritus, in veteribus libris plerumque omissa 108, 38
Distinctionum necessitas & usus 522, 42, 52.

quæ ratio ineunda in rebus dubiis 523, 23. *negligentius quantum mali dederit* 595, 51
Diversi Apostoli, ubi res non ipsa, hoc est, alia, seu falsa 409, 49, 52
Dividere, mucrone ferire 160, 44
Divinitas & Deitas an eadem 198, 48
Divinitas, שכינה 57, 38
Divinitas, quæ in dolente, non in dolore 515, 34
Divisio vestium in Dominica passione quando evenerit 116, 17
Dives, omnium egenus 170, 30. 171, 3
Divites ac mendici sub Rege Regum ἰσόνομοι 558, 32
Divites solos prophetiis afflari, Judæorum paradoxum 23, 32, 52
Divitiæ iniquitatis, pecunia, quam nomine divitiarum appellat iniquitas 170, 5
Divitiarum fragilitas 555, 19
Dixit Dominus Verbo suo, pro, Domino meo 228, 26
Docere, tractare interdū dici Patribus 373, 20
Doxetis sive Phantasiastis, dandum non esse locum 139, 32
Doctores, σύλοι 487, 41
Doctores, audientium 460, 25
Doctores, qui vulgò Magni audire amant, perstringuntur 60, 42
Doctrina omnis, Lex 379, 6
Doctrina & perfectiones Dei, Urim, & Thummim 556, 5, 7
Doctrina crucis, doctrina Evangelii 483, 30
Doctrina hominum 466, 44, 48
Doctrina mortis, Lex non observata 433, 52
Doctrina qualis, talis & Deus, talis & bonitas 107, 11
Doctrinæ majestas, à majestate miraculorum distincta 33, 24
Dogma, Deus hæretici 44', 21
Dolorum vir, Servator 516, 2
Domestici fidei, ἀδελφοί 359, 2
Domicilium Romæ habere, civis Romani proprium & ultimum jus 455, 39. 456, 29
Domina, uxor, familiæ pars 568, 37
Dominicæ diei reverentia 267, 43
Dominicâ die aliquem convenire, sacrilegium 327, 13
Dominus, paterfamilias 470, 14
Dominus loquitur quando Scriptura loquitur 359, 29
Dominus Jesus, Nysseno cujusmodi πάθους immunis dictus 469, 12
Dominus meus, Verbum suum 228, 26
Dominus, non, ille Dominus 228, 13
Dominum Christum, Κύριον τὸν Θεὸν 571, 7
Dominis in servos vitæ necisque potestatem negat Apostolus 469, 37
Domus seculi, sepulcrum Hebræis 246, 25
Domus nativitatis 48, 42
Domus orationis, proseucha 286, 39, 48
Dona Dei ἀμεταμέλητα in quibus 340, 36. *cœlestia, Spiritûs Sancti Ecclesiis dati argumentum* 292, 14. *vera ex Deo, & in Deum redundare* 104, 3
Dona Dei, dona quæ in gazophylacio reponuntur 191, 41
Dona spontanea, ἀφαιρέματα 51, 14
Donari animâ, qui servat præcepta Magistris Hebræorum dici 39, 16
Draco, regnans in mari, Diaboli pater, nonnullis 213, 12
Dubitare de modo, non de facto 129, 9
Dubitatio Domini, secundùm œconomiam 108, 35
Ducere ac nubere, quomodo matrimonium significent 485, 10
Duci, & deduci 272, 39
Duplex genus, Mediator 422, 36
Duplicatio, exceptio 318, 31
Duplices animo, dolosi, & an δίψυχοι Jacobo 555, 15
Duumviri & prætores 286, 44. 287, 3

E

Ebionitæ notati 19, 7, 25. *eorum Evangelium* 17, 47. 19, 25
Ebrietas, satietas 202, 29
Ebrietas sancta 253, 4
Ecce venio cum corpore quod nempe concinnasti mihi 538, 30
Ecclesia Catholica, quænam 553, 28
Ecclesia γεώργιον 352, 18. *mater, & quare* 490, 4. *ex electis liberis constitit* 591, 35. *regnum, sedes, ac thronus Christi* 356, 43. *Deum inhabitantem habet, & quodnam præsentiæ Divinæ testimonium certum* 487, 22
Ecclesia, σύλος, & ità recte dici posse 487, 28
Ecclesia subsellia neque occupat, nec sibi vendicat 358, 40
Ecclesiæ caput Christus 370, 47. *Legis finis* 438, 35. *ministri & præfecti, Angeli* 369, 23. 370, 30. *mos, repetere in precibus ea quæ in exhortationibus dicta essent* 377, 22 *primum spolium* 277, 4. *status sub Trajano* 592, 3

Ecclesiastick, quod in Ecclesiis legitur 596,26
Echidna, cum matris morte nasci dicta 310,2
Echo, sonus 249,36
Edax & comedo 40,49
Edomiticum Imperium, Judæis, Romanum 217,3
Educare, per educationem adoptare 138,47
Educatio, loco naturæ 138,44. *adoptionem præcedit* 137,28. 138,41. *adoptionis loco* 138,43
Educatio & vitæ ratio, quantum differant 498,4
Efficax, τέλειος, ἐνέργης 554,22
Effigies monetæ 443,1
Ejaculatio ad Messiam, octavus Psalmus 388,33
Electa, id est, Ecclesia 591,38
Electi in Electa 591,45
Electi & vocati, an iidem 166,17
Eleemosyna, testimonium justitiæ 87,7
Elementa, ceremoniæ 464,36
Elementa & primitiæ spei 432,26,28
Elias, id est, historia Eliæ 340,1
Eliæ adventum expectandum, ad obscurissima Sacræ scripturæ dicta, ut oportet, intelligenda, proverbium 107,29
Elilim & Baalim, verúsque Deus, uti distinguendi 363,29
Elimus, Elymus 275,33,44
Elisa, Carthaginis conditrix in Africam venit 545,25
Elisæus. Χαρὶς ovejus & εὐτέλεια commendata 294,25
Ellipsis verbi substantivi omnium usitatissima Hebræis 407,47
Elocutio, locutio, lingua 90,23
Elohim, Dei nominis usurpatio 67,14
Elymas, Helymas, & unde nomen 276,6
Elymus quis 275,34. *Trinacrius Maronis* 275,42
Emblematum libertas in interpretibus notata 281,14
Emendatio vitæ, vera respiscentia 168,50
Emeriti milites, κεκωδίαι 136,16
Emmanuel, Jesu Nazareni nomen 274,44
Emphasis 191,35
Emphyteuta, quis 556,50
Enallage Hebræa 69,10
Enallage numeri 52,35. 477,38. *conjunctionum* 209,33. *aliæ* 265,14. 279,40. 281,24. 443,51. 528,14. 563,14
Endo manum jacere 58,1
Enoch olim scelestù, inter quos nephilim, prædicavit 573,9,16,21. *quomodo ἀδάνατος dici possit* 541,8
Ensis bis acutus 597,21
Enthusiasmi vox, & abusus 594,46
Epicurei 583,13. *Hebræis quinam* 288,7
Epimeniden alimo victitasse 49,21. *quare propheta vocatus* 500,2,12,26
Episcopi, Angeli, Domini vicarii 369,23. 370,33
Epistola media, quænam Hieronymo 431,14
Epistola Johannis ad Parthos, Augustino quæ 588,17
Epistolæ circulares, apostoli 372,44
Epistolæ formatæ 301,28
Epistolæ à Paulo μάρτυρες, testes, dicuntur 413,34
Epistolarum ἀναβολαὶ, & formæ 325,17
Epulæ, agapæ 595,27
Epulo & potator Hebræis quis 40,9.41,1
Equi, spiritus אלהים 517,13
Erat, de Deo & de hominibus quomodo usurpetur 198,4
Ericæ 19,35
Ermgardis Rutgersia 383,28
Errati & scelerù discrimen 283,48
Erro, πλάνος, minus quàm fugitivus 262,37,38
Errores, ἐνύπνια 597,24
Eruditionis primæ nomen, Criticorum 63,21
Erumpere laudem, vociferationem, gaudium 426,12
Esaiæ prophetia, νόμῳ dicta 379,2
Esse in Satanam 551,3
Estote misericordes, prout & Pater vester est misericors, quomodo intelligendum 342,12
Esurire quando & quomodo de Filio Dei dicatur 20,36
Et, pro ut 116,22. *pro postquam* ibid. 21,29,40,41.
Et cætera 22,10. καὶ τὰ ἑξῆς 116,3
Evagrii præceptor, Theodorus Mopsuestiæ, hæreticus 594,29
Evam audiens Adam, Diabolum audivit 483,51
Evanescere, ξηραίνειν 105,51
Evangelistæ quo sermone utantur 12,3
Evangelistæ sermones Domini de re eadem partiuntur ità ut uni omissa alius commemoret 156,43
Evangelistæ temporis ubique rationem non habent 70,10

Evangelium, λόγος σωτηριμβόλος, *nonnullis* 337, 39. λόγος λαληθεὶς διὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ Κυρίου 509, 38. 510, 6, 9
Evangelium secundùm Hebræos, Matthæi, Hieronymo 29, 6
Evangelium quod amissum nonnulli dicunt 295, 14
Evangelium aliud, quotuplici sensu dici possit 409, 41
Evangelii doctrina, doctrina crucis 483, 30. *finis* 495, 39
Evangelii & Legis applicatio 424, 5
Evangelia pseudevangelistarum 123, 34
Eventura in se, pro, sibi, συλλογικὸν 236, 20
Eunomii cento 36, 6
Eunuchus vir 268, 29, 41
Eunuchi 58, 44. *à fidelitate Syris dicti* 268, 40
Euphemismi, vel euphemiæ 149, 1. 150, 20. 170, 13. 225, 44. 282, 25. 401, 8. 501, 6
Exacerbatio, an παροξυσμός 285, 37
Exactores, βασιλικοὶ 58, 2
Exaltationis tempus Servatoris 150, 1
Exarmari navis ut dicatur 307, 14
Exceptio, defensio 318, 28
Excernere, ἀποπτύειν 51, 34
Excludere, vocis abusus 319, 8
Excommunicare, παραδοῦναι τῷ σατανᾷ 356, 38, 47
Exempla, signa 479, 26
Exemplarium varietas magna olim 61, 13, 52
Exercitor navis, quis 307, 23, 46
Exercitus, Spiritus אלהים 517, 14
Exigui libelli, ἀλτία μικρὰ, φυλακὴ εἰα 111, 4
Exire & intrare 269, 29
Existimandi vocabulum vim τῆς προσδοκᾶν an exprimat 136, 37
Expalmare, βαπίζειν 222, 42
Expansio, vastissimum aquarum spatium רקיע 582, 10
Explicare Sacras literas, quod in hodiernis fit Ecclesiis, an in Christo Domino fundamentum habeat 140, 13
Explicatio διατρώσεων inter Magistros duplex 56, 47
Exsecutionis Angelus 86, 45
Exspectandi vox τῆς προσδοκᾶν vim an exprimat 136, 36
Exspectatio hominis, vermes 512, 49
Exspectatio & spes, ἐλπὶς 130, 27
Externus, Satanas 336, 39
Extollere vocem, pro tollere 191, 14
Exechias Rex videndi τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ cupidus 133, 25

F

Fabii trecenti, & porta Carmentalis 465, 33
Facies Domini Angelus, Gabriel 126, 10
Facies Domini, præsentia 256, 4
Facinorosus & indecens, an differant 186, 5
Fæces, ὑποστάθμια in vino 407, 6
Factio, seditio, bellum civile 317, 7
Fœminæ ἀσθενέστεροι, malúmque id in somniis omen 368, 45
Fœminæ honestæ ἐξουσία ἐπὶ ἀνδρὸς 369, 5, 43. 370, 2, 19, 23
Fœminæ in nuptiis, Caiæ dictæ 591, 51
Fœminis inesse semen 541, 27, 31, 38, 51
Fœminas trahere in gentes 356, 35
Faire des merveilles, *montes eruere* 56, 46
Falcem in proximi messem immittere, Lege prohibitum 42, 29
Falsum, ἄδικον 169, 39
Familia, servi 90, 8
Familia materna, quasi non familia Hebræis 3, 8
Familiæ nomen 470, 16
Fastus & opinio de seipso, quantum proficientibus obstet 548, 34
Fatidici Prophetæ dicti 500, 26
Favete linguis, in Romanorum Sacris 440, 20
Fœdus Dei æternum 67, 13, 31. *resurrectionis argumentum* 384, 15
Fœdus Novum in Veteri 338, 38
Felicitas, εἰρήνη, εὐλογία 37, 29
Felicitas summa 400, 30. *ejus designandæ formula* 181, 17
Fenestræ mortis 580, 44
Ferre, διοικεῖν, administrare 505, 3
Festorum dierum formulæ præcipuarum gentium 440, 14, 20
Ficus, arbor succulenta 108, 13. *alibi ac alibi diverso tempore matureſcere* 108, 15 *præcoces & seræ* 108, 19
Ficus arida, & de ea locus excussus 107, 39
Ficus, securitatis & innocentiæ sacramentum 201, 49
Ficus Ruminalis Navia 500, 30
Fidejussor & responsor 395, 1
Fideles & infideles, כלאים 402, 32
Fidelium prærogativæ 450, 11
Fides in operatione charitatis spectatur 130, 4. *caput præceptorum* 208, 33

Fides & Veritas 540,8
Fides quomodo futura intueatur 517,29
Fides, ἐλπιζομένων ὑπόστασις 300, 40. 527, 23. *quomodo* 540,4
Fidei confessio omnem κακοζηλίαν excludit 311,30. *consortes, heri ac servi, ἰσότητα, vel æqualitatem, colere debent* 469,37. 470,3. *seps, quænam* 189,21
Fidei & signorum tempora distincta 52,48
Fidem differre quàm periculosum 303,10
Fieri, pro esse 235,34
Figuræ, facies minutæ monetarum, εἰκόνες 441,40
Filia vocis 56,13. 297,36
Filias virginitati consecrare, quàm vetus mos 546,25
Filius, non, ille Filius 235,32
Filius Dei προαιώνιος 504,20. *æternus cum Patre* 504,25. *unicus*, ὁ ἀγαπητὸς 62,5. ἀναρχος 504,23. συνύπαρκτος & συνάναρχος τῷ Πατρὶ 504,24. *non aliud à Deo, licèt alius à Patre* 460,35. *cur in mundum venerit* 488, 27. *quid assumserit* 199,43
Filius David, qui & David 2,5
Filius hominis 34,24
Filius Mariæ, per contemtum Nestorianis & Judæis 522,8,34
Filius urbis, πολίτης 299,15
Filii Divinitas, ἐκ τοῦ κυριολογεῖσθαι *probatur* 350, 26. *hypostasis* 227,32. *Personam vocabulo Sionis à patre uti distinguat Paulus* 526,17
Filii Orientis 9,19
Filiorum Dei hereditas 527,47
Fingendi verbum an rectè Filio Dei à Patribus attribuatur 99,6
Finis, reverenter pro morte Sanctorum 164, 51
Finis absolvit, coronat opus 428,46
Finis omnium, benedicti seminis adventus 10,8
Finis optimus an in unoquoq;, secundùm Scholasticos 565,30
Firmamentum, vastissimum aquarum spatium, רקיע 582,10
Fiscella, canistrum, capistrum 64,14
Flagitii & peccati discrimen 283,43
Fœnus, ἐργασία 161,38
Fœnus Patriarchis ἐν τοῖς γυνήμασι τῶν θρεμμάτων 407,17
Fons ingenuus, naturâ talis 557,36
Fons bonitatis, & participes ejus 59,27
Forma, pro statu 538,24. *pro specie* 497,38
Forma fictorum Deorum, non veri Dei forma, sed τῆς τύχης 290,43
Formæ, signa, figuræ, facies minutæ monetarum, εἰκόνες 441,40
Formatæ Epistolæ 301,28
Fornicatio spiritualis, idololatria 357,18
Fortè, & sine peccato aliquo, & quidem summo, contingere adversa hominibus, nefas Judæis fuit credere 163,37
Fraces, ὑποστάθμη *in oleo* 427,7
Fraudatores, inficiatores 255,3
Frumentatio, an ἐπισιτισμὸς 149,27
Fucatum, contrarium nativi ac ingenui, τοῦ ἐμφύτου 557,34
Fucus à Christiano alienus 342,12
Fuga non omnis imbellis 545,26
Fugitivus, plusquam φυγὰς & 262,34
Fundamentum, & quod fundamento rectè impositum, θεμέλιος 487,10
Funebre epulum, τάφος 150,47
Funes mortis, sepulcri, חבלים 247,17
Funeris officia tria 266,12
Futurum pro præsenti 186,33. *pro præterito* 15,7
Futuri dissolutio 540,4

G

Gabas, Adonis 73,31
Gabriel, archangelus 517, 17. *facies Domini Angelus* 126,9. *incarnationis nuncius* 386,42
Galatis inscripta Epistola, sitne tota ab Apostolo Paulo perscripta, vel tantùm quædam in fine illius 428,10
Galba, Neronis successor, nova stirps, & à Cæsarum progenie aliena 479,6
Galilæi, ἀλλόφυλοι, *peccatores, & invisi Judæis.* λαὸς ὁ ἐν σκότει καθήμενος, *Esaiæ* 163,20
Gallicinium, id est, secundus galli cantus, ante τὸ πρωΐ 113,18,30. *noctis terminus* 113,43
Gamalielis dictum, Magistrorum dicto similè limum 257,6
Gaudium, sponte donantium virtus 404,18
Gehenna 79,9,52
Gehinnom, Tophet, vallis cædis, infernum 245,43
Gematria Rabbinorum 60,49
Genealogia, γραφὴ τῆς συνοδίας 135,3
Genealogiæ cui rei asservatæ 137,37

Genii nocturni, φόβοι νυκτερινοὶ, ſpectra 102 18
Gentilis, Hebræis Epicureus 288, 14
Germen, oriens 130, 45
Gibeonitæ, omnium fraudulentiſſimi 201, 37
Gigantes, ἀνεμώλια 572, 22, 25, 26, 34. 573, 45. *ſceleſti, cum fœminis conſuescentes* 573, 24. *νυκλὸς πεδῖται* 572, 28. *σκότους δίκαιοι* ibid. 26. *εὐρώσατοι μὴ καλιᾶς* 571, 49
Gigantes ex Nephilim geniti 572, 21
Gigantum carcer 571, 26. 572, 22, 34
Gignere, fœminæ non eſſe, ſed viri 424, 50
Gignere, pro educare 139, 13
Gladiatores 354, 45. *meridiarii* 354, 49. *beſtiarii* 355, 3
Gloria & honor, crux 513, 28
Gloria, majeſtas 33, 10
Gloria Dei, εὐαγγέλιον 387, 38
Gloriâ coronaſſi eum, quid nonnullis 512, 29
Gloriæ Dei, majeſtatis Dei viſio 198, 37
Gloriam meam alteri non dabo, Filium an excludat 59, 31
Gloriatio præſidens 406, 45
Glorioſi, de ſe loquaces 374, 45
Græca ſeparanda ab Helleniſticis 49, 13
Græculi 389, 43
Grammaticus qui non eſt, imperitus meritò habendus 86, 8
Grammaticorum nomen vindicatum 259, 3
Grandes literæ 428, 37, 49
Gratia Evangelii, & ſalutis ex eo 341, 10
Gratia Dei, Chriſtus ipſe, quibus, & quâ occaſione 524, 28
Gratia Deo 334, 10
Gratia utraque; Lex, & Evangelium 100, 43
Gratiarum actio, χάρις 367, 52. 368, 12
Grave precium, grande 73, 36
Greſſus animarum 221, 7
Guloſi deus, venter 443, 21
Gunæcium, γυναικωνῖτις 497, 50, 52

H

HAbitare, & commorari, an confundenda 197, 14. 199, 20. 312, 32
Hæreſes, avaritiæ fructus 493, 15
Hæreſes de Perſona Chriſti unde natæ 451, 41
Hæretici Deus, dogma quod finxit 443, 21
Hæretici, οἱ μεθοδεύοντες τὴν πλάνην τῆς διδασκαλίας 438, 50. *qui malignè & calumnioſè aliorum ſententias proponunt* 582, 51
Halochbes, incantatoris 276, 49
Hebes, bardus, καύμωρος, בער 186, 50
Hebræis inſcripta Epiſtola. In ea major, quàm nonnunquam alibi, diſtinctionum habenda ratio 523, 16. *ejus autoritas & autor* 503, 21. *qui Paulus* 550, 25
Helleniſtæ, an Græci 269, 47
Helleniſtæ, à quibus Paulo periculum 269, 33
Helleniſtæ notati 42, 37. 43, 29. 173, 23. 546, 6, 18
Helleniſtarum Meſopotamia 9, 29. *verſio plerunque expreſſa in Novo Fœdere* 538, 20, 25, 31, 34
Helleniſtarum euteliſmus 164, 11. *idiotiſmus* 574, 13. *proprium, confuſæ vocum ſignificationis* 74, 18, 19. *ἐπάλληλος ſignificationum mutatio* 559, 46
Helleniſtica lingua vindicata 135, 35. 177, 17. 187, 29. 195, 4. 212, 18. 325, 31. 328, 20. 335, 51. 355, 49. 391, 20. 397, 1. 418, 45. 457, 27
Helleniſticæ linguæ affectatio temeraria 145, 18
Helymus, Elymus 275, 33
Hepſema, ſtræum, perenne muſtum 252, 39
Hercules Alexicacos 319, 27. 320, 1
Herculis primum ſacinus 319, 34
Herì, de omni præterito 550, 6
Herodes Magnus, à quibuſdam Meſſias habitus 177, 31
Herodes, puerorum mactator, Romanorum Aquilam majori Templi portæ impoſuit 12, 15
Herodes Rex, qui & Agrippa junior 272, 33. *σχωλικόφρων* 273, 26, 38
Herodiani, quinam 64, 21, 26. 177, 30
Heroes quare olim urbibus in patronos dati 384, 4
Hieroſolymorum urbs quàm infeſta veritatis profeſſoribus 269, 31
Hieroſolyma Judæorum, & cæleſtis 425, 34 35
Hieroſolyma cæleſtis ἀνεξάτιστον alicubi pro terreſtri ab Antiquitate uſurpata 84, 39
Hilaritas admittenda, ſed ſancta 440, 9
Hilaritas animi, ſponte dantis virtus 404, 21. 405, 1. *Hillel & Schamai, & eorum ſectæ* 257, 12. 411, 41
Hiſtoria, locorum luſtratio 416, 51
Hodie, dies requietis Dei 528, 47. *æternitatis ſymbo-*

ſymbolum 550, 1. *quid notet* 550, 6
Hœdus, animal ἄκερον καὶ ξηρόν 72, 30
Homo, non, homo ille 232, 20
Homo, & Verbum, caro, & anima 515, 49.
Homo, ὁμοίωμα ἀνθρώπου 334, 50
Homo, & caput hominis, collata 521, 12
Homo, hominiſque filius, idem 386, 4. *divinitus creatus, ἀχειροποίητος ἀνδριὰς* 293, 33. *ad imaginem Dei* 335, 21
Homo, terra: hominis filii vanitas 386, 10
Homo, per ſe vanitas 511, 36
Homo nullus negligendus 154, 15
Hominis innata corruptio, ὁπαθμία 561, 33. *hæreditas & expectatio, vermes* 272, 49. 512, 49. *præſtantia & prærogativæ* 512, 11. 514, 9, 12. 516, 28. 519, 3, 7. 520, 11, 51. 523, 52
Hominis, Angelorum, & Jeſu Servatoris comparatio 518, 25. 519, 8. 521, 16, 17
Homini quomodo omnia ſubjecta 520, 10
Homines omnes apoſtatæ 335, 400
Hominum præſcripta 466, 40
Honor quis conferri municipibus ſolitus 298, 53
Honor & gloria, crux 513, 28
Honos & majeſtas Creatoris, ſive cultus ei proprius, quibus artibus imminuatur, & cum figmentis rationis communicetur 517, 21
Honoris filia, Majeſtas 33, 28
Honore coronaſti eum, quid nonnullis 512, 29
Hovaria mors, Anſhelmo 516, 52
Horror, ſtupor, admiratio, Majeſtatis comites 33, 15, 27
Hoſtias humanas, quas Deus execratur, cum fide ſubſiſtere non poſſe 546, 36
Hoſtibus elapſi non pauci, magnis gerendis vel perficiendis rebus 545, 23
Humanum genus, duo homines 34, 43
Humanæ aſſumtionem naturæ unde Apoſtolus probet Paulus 525, 33. *quæ eſt, ſervi forma & ſtatus* 538, 24
Humana natura, ὁμοίωμα ἀνθρώπου 334, 50
Humiliare ſe ἀπὸ τοῦ ὕψους, καθαίρειν τὸ ὕψωμα τῆς καρδίας 408, 39, 41
Humiliationis imprimis ſtatum ſpectare phraſes κατ' ἀντίδοσιν 515, 9
Humiliationis tempus Servatoris 149, 52. 150, 1
Humilitas, amicitiæ firmamentum 341, 29. *cornu prudentis* 565, 23. *menſura actuum ἀτρογχυνὴς καὶ ἐμμετρος* 437, 50
Humilitas ancillæ, &, ancilla humilis 189, 29.
Humilitas Chriſtiana & modeſtia philoſophica an & quantum differant 437, 41, 51. *quomodo differant* 577, 38
Humilitatis præmium, pax 565, 23
Hydrobaptiſmus Judæorum 292, 24
Hybernare & hyemare 304, 48. 305, 11, 12
Hypallage ficta 256, 20
Hypallages exempla 434, 3
Hyperbaton 398, 41. 467, 15
Hyperbole ficta 226, 14. 411, 18
Hyperboles exempla 165, 25, 35. 573, 39
Hypocoriſmi 97, 28
Hypocriſeos & ſuperſtitionis ingenium idem 467, 16
Hypocritæ vox ab Auguſtino quomodo explicata 64, 31. *quomodo à Græcis* 64, 33
Hypocritarum caput, ὁ τοῦ ψεύδους πατὴρ 372, 8
Hypokoræ exemplum 141, 41
Hypoſtaſis filii Dei 227, 32

I

Jacere, κεῖσθαι: verbi uſus 449, 2
Jacobus an filii Joſephi virgam, filiumve ipſum, adorarit 543, 17
Jacobus Apoſtolus, ἀδελφόθεος 553, 21. *Epiſtola Catholicarum prima, olim à nonnullis non recepta* 561, 40, 47
Jactare in ventum brachia, ἀέρα δέρειν 366, 12, 14
Jactura, ὕβρις 304, 20, 37
Jactus & jactura 308, 5
Jactus mali, in re nautica 307, 27
Jah Jah, tetragrammato reſpondens nomen 133, 26
Iambi politici 40, 25
Iambus ſeptenarius Hebræorum 40, 22
Idiotiſmus 371, 8. *Helleniſtarum* 574, 14
Idiotiſmorum uſus 236, 46
Idololatra ὀρεινὸς Helleniſtis 57, 7. *qui pecuniam aſſiduè intuetur* 442, 37.
Idololatria, πορνεία & ἀσωτία 326, 46. *fornicatio ſpiritualis* 357, 18. 443, 28. *ἀσέλγεια* 476, 39

Idolum, quid 207, 17
Idolum χαπκῶς dici 363, 10
Idola, abominationes oculorum 442, 33. *dæmones* 57, 5. *metus impiorum* 571, 20
Idoneus, pro ἀλαθὴς 234, 2
Idumæum imperium, Judæis Romanum 217, 3
Jehova illic, nomen urbis cœlestis 438, 17
Jehova, Sermo Jehovæ 573, 34
Jehu. Sanguis quem in Izreel, quanquam ex præscripto Domini, effudit Jehu, in culpam ei, ac si innocentem effudisset, imputatus 69, 20
Jejunium magnum 304, 7
Jephthæ filia, an mactata 545, 41. 546, 9. 547, 4
Jesus, Servator 16, 34
Jesus, filius Mariæ & Dei 112, 34. *an ut Dei ac Mariæ filius inscriptus* 137, 50. *propter mortis passionem an minor factus Angelis, gloriâ & honore coronatus* 513, 37. 516, 9
Jesus verus, & alius 409, 49
Jesu nominis dignitas & contumelia 522, 25
Ignis, ultima δοκιμασία auri 352, 41
Ignorantia. quasi ignorantia filio Dei à Patribus attributa 99, 19
Ignorantiæ schema 300, 13
Ille homo, ὁ δεῖνα, certus, nempe 229, 49. *homo aliquis* 232, 20, 32
Ille Poeta, quivis qui intelligitur 230, 40
Ille Propheta, Messias 56, 37
Illa urbs, quæ designatur, & quævis 230, 34
Ille, articuli usus & abusus 188, 32. 227, 24. 228, 14, 24. 230, 6, 36, 44. 231, 6. 317, 15. 341, 2. 524, 8
Illiberalis, quis 202, 50
Illusorum genius, & in aliorum interpretandis verbis malignitas 582, 48, 53
Il Santo, *Italicè, ὁ ἅγιος, Sanctus Dei* 232, 4
Imago, & vultus, ἡ εἰκὼν, ἢ τὸ ἀρχέτυπον 558, 4
Imaginatio, cogitatio 150, 14
Imaginosi, somniatores 594, 48
Imitatio sive allusio ad locum alicujus, χάρις τοῦς τινα 231, 21
Immanuel, Majestatis nomen 571, 10, 16
Immortalitas animarum 65, 25. *utì præfigurata olim* 384, 10. *ejus spes & argumenta* 384, 14
Immunis omni tempore ab ἀφροσύνῃ malisque cogitationibus nemo 119, 35
Impelli, corripi, instare, συνέχεσθαι, κρατεῖσθαι, παραλαμβάνεσθαι 291, 29, 35
Impersonalia quomodo per Hebraismum efferantur 87, 41. 96, 12, 23
Impietatis singulare exemplum, diluvii homines, qui & puniti 573, 38
Impiorum resurrectio 202, 13
Impios non resurrecturos, quorumnam opinio 254, 9
Impleri, φθείρεσθαι 148, 41
Impleri dici, quod accommodatur 339, 39
Impœnitentia, ex continuatione peccandi 533, 34, 51
Imponere nomen pessimum 473, 44
Improbitas maxima quæ, & quando fuerit 572, 9
Impudentia, cornu stulti 565, 23
Impudicus, impurus 441, 25
Impuritas carnalis & spiritualis, conjuncta 325, 40
Impurus, turpis, impudicus 441, 28
In, præpositio in Hebraismis exprimendis quàm periculosè negligatur 233, 17
Inanium species, παρρησία 302, 27, 33
Incertus Deus cur & quis dictus 289, 26, 36
Incestus, stuprum 356, 33
In cœlis agere qui spiritualia curant, cùm adhuc in terris sint ipsi 456, 48
Incogitare fraudem, δολοῦν 426, 30
Inconspicuus & conspicuus 461, 3
Incumbens mulier, ἐκκεκυφυῖα 164, 18
Indecens morbus, ἄῤῥητος, detestandus 186, 10
Indecens spectator 186, 10
Indecens & facinorosus quantum differant 186, 5
In diebus illis, τότε, μετὰ ταῦτα 18, 4
Indignatio, à Christiano aliena 342, 12
Individua, substantiæ primæ 232, 11
Inaffectata in sermone, quæ 518, 44
Inefficax, ἀπρακτος, piger 554, 16
Infantium baptismus & circumcisio, & cur pro iis respondeant alii 214, 42
Infatuatus sal, an rectè dicatur 86, 33
Inferi, resurrectioni oppositi 66, 41
Infernum, Tophet, Gehinnom, vallis cædis, ager

ante figuti, Akeldama 245,41. 246,41
Infidelis & fidelis, כל יאם 402,33
Infidelis & infidus 190,23
Infirmitatem sustinere, ὑπενεγκεῖν τὰς ἀσθενείας, *Procopio* 278,41
Infirmitatibus, non peccatis, subjecisse sese Dominum 218,19
Inficiator 254,50
Ingenuus, nativus, non fucatus, ἀμφυτος & 557, 39
Inglorius, inconspicuus 461,16
Inhonesta & honesta celari non posse 492,15
Inhonorus, inconspicuus 461,16
Inimicitias inter Deum & homines conciliare, παρρησιάζειν τὸν Κύριον, ὅσῳ φθόνον ἐνδυμιῶν (τοῦ Κυρίου.) *de spiritu peccati, sive* τῆς ἐνδυμίας, *quæ innata hominis corruptio* 562,36,38
Inimicus Dei quis fiat 562,7,18
Initiati, catechumeni 125,26
Initium libri, loci, sermonis, aut Psalmi, pro toto 141,26
Initii principium, à Filio Dei factum 504, 24
Injuriam facere, ἀμύητον ποιεῖν 57,33
Injustitiæ universitas, Scholasticorum figmentum 560,8
Injustum & falsum, Helleniſtis confusa 169, 43
In manu Dei esse aliquid, ubi dicatur 422, 18
In me, in nomine meo 88,21
Innocens & colligatus, oppositus, Augustino 446, 42
Innocentia, integritas 27,39
Innovatio creaturarum 583,25,27
In numeros distribui post dictum sacramentum 270,25
In numerum esse, ψηφοῦσθαι 270,26
Inopiæ nostræ causa 30,33
In ore, in sermone omni populo esse, in ore gentibus ac civitati agere, ἐν λόγῳ εἶναι 473, 24
Inquam, verbi abusus notatus 350,11
Inscriptio in quibus Psalmis, & qua de causa, à Judæis dissimulata 506,33
Inscriptiones non necessariæ notatæ 576,36
Insidiari circumlando, μεθοδεύειν 445,16,24
Institicium, an τὸ ἀμφυτον 556,39. 557,4
Institum, Romanis plus quàm τὸ ἀμφυτον, propter vocum defectum significare 556,36, 49
Insomnium & somnus 593,49
Instans, continuum, præsens 28,45
Instare, impelli, corripi, ἐνίστασθαι, κρατεῖσθαι, ἐπιλαμβάνεσθαι 291,29,35
Instituere secula, ποιεῖν αἰῶνας 504,38
Instituti, κατηχούμενοι 125,26. *initiati dicti* 125,29
Institutionem baptismum aquæ in Apostolica præcessisse Ecclesia 460,14. *educationis pars* 498,4
Instrumenta Musica sua ad Prophetias à Prophetis adhibita 500,25
Instrumenta navis, τὰ σκεύη 307,8
Integri, ἀκέραιοι 27,40
Integritas & perfectio, & an idem 27,17,39
Intemptatilis, pro, intentabilis 555,37
Intendens & attendens, an eadem 166,28
Interea, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις 27,43
Interioris aut intimæ admissionis quinam dicti 118,40
Inter plures versari 383,51
Internuncius & mediator, quantum differant 422,28,31,36
Interpretatio κοινὴ, & τῶν ἑβδομήκοντα 327, 38
Interpretationes quales esse oporteat 86,2
Interpres, internuncius 422,5
Interpretis boni officium 96,36. 125,2. 233, 36. 243,3
Interpreti bono κακοζηλία omnis vitanda 311, 31. *verborum ordinem non semper observandum* 317,51
Interpretum in adhibendis Emblematis libertas 281,15
In terris qui spiritualia curant, jam in cœlis versari 456,48
Interrogandi munus in judicio, Judicis proprium 182,35
Interrogare, non semper dubitationis signum 129,8
Interrogare, & interrogare Legibus 574,29
Interrogatio & responsio inter catechumenum & catechistam 574,21
Interrogationes in Hebræo sermone quomodo negent 12,32
Intervallum quid 120,12
Intimare, ἐμφανίζειν 317,30
Intincti, βεβαπτισμένοι, & audientes 460, 21
Intinctionem optare non præsumere oportet 460, 23
Invadere Sacra 466,21

Invisus, invisibilis 461,18
Invitati, κλητοὶ 166,15
In vivis esse, vivere, μετέχειν τοῦ ἀνθρωπίνου 472,24
Inutile quid ut sit efficere 163,44
Inutilis servus & humilis, an idem 172,7
Johannes Evangelista, Aquilæ imagine expressus 194,16. *cœlestis Aquila* 227,48
Johannis Apocalypsis, quare ab Ecclesiis inter Apocrypha posita 596,11
Johannis Epistolam primam καθολικὴν videri posse, & quare 592,8. *integro loco ab hæreticis castrata* 523, 12. *illius argumentum & summa* 590,14
Johannis Epistola ad Parthos 588,1
Job, Ἕλλην ἐυσεβὴς 326,15
Jona in Prophetia cur nulla Israelis sed profanæ tantùm gentis fiat mentio 156,37
Jonæ miraculum, in visceribus piscis tanquam in sepulchro clamantis, ipsis testibus Judæis 156,29
Josephus, Beatæ virginis sponsus, Canonistis quo pacto dictus virginis maritus 4,2. *Maria ἀμνηστὶς* 4,4. *ἀνὴρ ἀνανδρος* 4, 24. *qualis pater Domini* 137,6,28. *an conceptionis autorem ignoraverit* 3, 9. *de relinquenda S. virgine cur cogitaverit* 3,20. *cur τέκτων dictus, & qualis* 47,52
Josephi cur in Christi Genealogia mentio 138, 2. *quare profiteri eum Dominus debuerit* 138,31
Josephi filium Messiam fore, unde prisci crediderint Judæi 137,17
Jovis nomen à Paulo non rejectum, nec ipse, ut homo vitiosus, notatus 290,31
Ira duplex, hominis & Dei 556,20
Iræ quomodo dandus locus 343,31
Ire, proficisci 120,3
Ironia 76,10. *Socratica* 59,7. *ficta* 112,35
Ironia Sacra 12,8
Irritandos temere τοῦ κρατοῦντος non esse 478,34
Irritatio, παροξυσμὸς 285,44
Israel, Dei filius 13,38
Ita & Non 25 36
Iter facere, formulæ usus & abusus 311,36
Jubilæus, circumscriptio seculi 314,46
Judas Iscariotes, Diabolus, Caini filius, Epiphanio 212,49. *ξύλον τῆς ἐπισχολῆς* 246, 19
Judas Galilæus & ejus opinio 163,2
Judas Galilæus, & Theudas 256,49
Judæus, τῆς περιτομῆς ἀνθρωπος & Basilio 453,44
Judæi Christiani, quinam 198,40
Judæi, ad cervicem aquis immersi, cùm præcepta Legis discerent 292, 31. *discebant ἐκ τῶν ποδῶν τῶν διδασκάλων, non ἐκ πατέρων* 296,42
Judæi Magistri φιλόδικοι 162,1
Judæi & Judaizantes, quare detestandi 389, 10
Judæi apostatæ & ἀπρυτανὶ in Filio 255,8
Judæorum cæcitas 38, 34. *σκοτωμὰ* 453, 46. *de Messia παιδικῷ opinio* 318, 12. *eorundem ineptiæ* 25, 42. *qualis in cultu suo peragendo attentio* 160, 26. *Synagogis à cæteris segregatas interfuisse fœminas* 312, 12. *vanitas in neglecta secunda Legis tabula* 428,9,21
Judæis primùm arma illata sub Nerone vel Claudio 479,7
Judicandi munus, grave 358,37
Judicandi verbo Scriptura quomodo nonnunquam utatur 573,19
Judicare an rectè pro condemnare 120,16
Judicium & pœnas exercere 489,43
Judicium Patris & Filii 206,26
Judicio Orthodoxorum quæ dicuntur submittenda 597,49
Jugati parodia 485,13
Jugum Legis Judæis quod 41,51
Juliani parodia 13,15.14,18
Juliopolis, Tarsus 298,43
Jumenta quare capistrata in Lege 64,2
Junctura & vinculum 308,47
Jurare permissum, cùm opus est 25,35,50.26,3
Jurare per cœlum quinam dicantur 26,13
Jurandi per cœlum, terram, Hierosolyma, mos unde apud Judæos ortus 25,27
Jurisconsulti sine Lege loqui erubescunt 357, 31. *eorum cauta in exhæredationibus & hæredationibus loquendi consuetudo* 230,1
Jus, an idem quod ἐξουσία 195,41
Jus ἰσοδοσίας, non post illam, sed cum ipsa, conferri 196,3
Jus non indultum, & gratis indultum 195,48
Jus civile, non, illud jus civile 230,36
Justitiam inter æquales imprimis habere locum 470,10
Justitia operum 338,50
Justitiæ opus, ἐλεημοσύνη 530,1
Justitiæ magistra, Lex, νόμος ἀληθείας 205, 8

Justitiæ præcones præcipui, qui 580,15
Justitiæ testimonium, eleemosyna 87,7
Justitiam dicunt Judæi, cùm obolum in gazophylacium mittunt 87,6
Justitiæ vocant Hellenistæ, quæ Latini veritatis opera 203,22
Justi, aquilæ 173,43

L

Lac & vinum venatis propinata 352,8
Lacerari mœrore 105,30
Lapidatio, pœna capitalis, & quorumnam 118,33
Lapidatorum supplicium quale 266,35
Lapis excellentissimus, adamas, & natalis ejus ac natura 353,30
Largiri agrum, seu, terram 298,52
Larvatio, caduca passio 22,26
Latinismus an à Luca expressus 161,21
Latinitas anxia, notata 400,26
Latro ἰυγρολόγων 185,36
Latrones etiam sale ad societatis sacramentum usos 106,29
Lavare & abluere, an eadem 83,1
Lazarus, pauperis nomen ἐπώνυμον 170,21. *an certum & verum* 511,18
Lectio recepta, quantum potest fieri, in contextu retinenda 490,39
Lectio varia & vera vindicata 47,6. 71,23. 187,12. 294,36. 295,32. 303,12,51. 349,25. 350,31. 290,39. 306,8. 309,11. 312,16. 330, 20. 335, 11. 343,16. 354, 42. 360,19. 372,21. 373,34. 378,25. 390,19. 396,10. 399,40. 402,21. 408,17. 410,45. 421,42. 423,50. 433,15. 439,37. 442,26. 448,13. 450,25. 453,29. 454,33,49. 461, 26. 462, 33. 466, 16, 29. 472, 32. 479,17,31,46. 483,3. 484,51.. 488, 36. 489,38. 496,17. 504,31. 511,3. 513,50. 521,33,49. 522,8. 514,32. 528,19. 540, 24,32. 547,16. 557,46. 560,17,32. 563, 13. 566,43. 570,4,31,44. 571,24. 576, 40. 581,12. 582,15. 584,2. 588,26. 589, 27. 593,17. 594.52. 597,37.
Lectionis diversitas magna olim 61,15,52. 495,28
Lectiones, parschiot. 279,7
Lectores, Catechistæ 460,19
Legati, ἄγγελοι 488,32
Legati Dei, veri, quinam 216,4
Legati, de Apostolis 406,16
Legeon Spiritus malus, legiones mancipiorum, à numero 98,46
Legere ex membrana, veteribus quomodo usurpatum 499,30
Lex, doctrina omnis 379,6
Lex, an & quando Dei doctrina vel mortis 466,45
Lex, majestas principis, & loco absentis 177. 47. *justitiæ magistra.* νόμος ἀληθείας 205, 8. νόμος, ὀστλὴ 464,17. μυστήριον 496, 38
Lex Dei, cultus Dei, νόμιμα Θεοῦ 473,41
Lex quam Adam acceperat 331,38
Lex omnes cur obliget, licèt præstari sine Christi spiritu non possit 463,37
Lex & veritas, opposita 487,5
Lex an ante Mosen nulla 331,22. λόγος λαλησθεὶς δι' ἀγγέλων 509,39. 510,6,19. *per Messiam data* 60, 22. *Dei manu scripta,* χειρόγραφον Θεοῦ 463,34
Lex & Evangelium, χάρις ἀντὶ χάριτος 200, 43. *In Lege qui Filium ignorant, adhuc ignorare Deum* 59,17
Lex, Mosaica, nempe, non, illa Lex 230,51
Legis contractio superstitiosa Judæorum, priorem partem non agnoscentium 59,5,15,51. 60,10. 152,22. 428,23,39. 590,11. *quæ ità manibus vel capiti appensa* 11c, 13. *hujus contractionis sectiones quatuor & quæ* 110,16. *contractio præcipua,* Ἄκουε Ἰσραὴλ 110,4. 111,52
Legis edictum Angelis an rectè assignatum 265, 16
Legis exordium, secunda tabula Ambrosio 48, 47
Legis finis, Ecclesiæ caput 438,35
Legis finis & interpres, Christus 161,48
Legis finis, φόβος Dei, *an proximi* 428, 48
Legis impletio 428,25
Legis seu doctrinæ majestas, à miraculorum majestate distincta 33,24
Legis nomen, an prosecunda tabula interdum 428,2
Legis prærogativæ duæ 509,44. *sanctitas neglecta, aut violata, sacrilegium* 327,11. *summa quænam Judæis* 153,23. *præceptum qui præstat, consolationem sibi, qui prævaricatur accusationem, comparare.* 589,2
Legis & Evangelii applicatio 424,5
Leges, municipibus conferri solita, quæ, & quales 298,53

Legulei clavem cognitionis sibi vendicant 157, 37
Leones, principes ac potestate præditi, crudeles, nempe 499,41
Leones, Angeli 517,13
Lethargus priori Adamo tributus, quum ex ejus costa creata est fœmina 148,34
Leviathan, Diaboli pater nonnullis. 213,9
Levitæ quo anno profiteri parentes soliti 137, 35
Libelli, συμπάντα, διφθέραι 499,19
Libertatis cura. 367,43. *schema* 300,17. *abusus, & prætextus, σκέπασμα τῆς κακίας* 567,25
Leges ad quos spectarint apud Romanos 298,38
Libido, an recte pro voluntate 192,26
Licentia memoriæ veterum in adducendis locis Sacris 485,39
Licentia suspicandi in Sacris non admittenda 495,22
Lignis aridis duobus ad unum viride exurendum opus 185,7
Lingua, elocutio, dialectus 90,24
Linguæ moderari, quid 559,16,22
Linguæ Angelorum, πολυγλωσσία 374,17
Linguarum divisio in confusione Babelis 251, 27. *imperitia, quantum etiam antiquis imposuerit* 258,52. *mutua opera* 247,33. *συμπάθειαι* 212,22. 451,18. & *συμπάθεια* 500,31
Lintres, Jurisconsultis Græcis πλοῖα 306,28
Litem componere inter partes, quibusnam haud fas habitum 162,2
Lithostrata platea 224,7
Literalis sensus quàm non negligendus 43,23
Literata supellex Romanorum 428,46
Loculus condendo mortuo, χωρίον 245,29
Locus, πόλις 218, 30. *postremus singulisque proprius, sepulcrum* 246,24
Locus integer ab Hæreticis ex Epistola Johannis prima deletus 523,14
Loca Novi Fœderis alludere, Petri proprium 581,41
Loci diversi in citando contracti & per συγχυσιν contexti 43, 39, 43. 78, 43. 80, 22. 140,41
Loca, ut convivator vel ministri in epulis, sic in cœlesti regno beatos ex præscripto assignare Angelos dici 171,7
Locusta, id est, historia locustæ 340,13
Locustæ, cibus Joannis 20,6
Locustarum usus in Oriente 18,12
Longæ literæ 428,47. 429,1
Longinquum intervallum, & an rectè dictum 120,10
Longos imitari, ὑπερεκτείνειν 409,1
Loquendi silendique præceptores quinam 440, 23
Loqui Latinè vel eruditè, quandoque minùs necessarium 96,40. 312,5. 422,41. *& periculosum* 461,23
Loqui parùm propriè quàm parùm dignè præstat 312,5
Lorarius Dei, Spiritus malus. 367,36
Loti uxor, an in statuam salis conversa, vel ὑποδοτόνῳ, ὡς σιλλ ἀλός, dirignerit 173, 6
Lucæ Evangelium ad quam normam explorandum 187,32. 189,26
Lucrum, ἐργασία 161,37
Lucri studia, an ad ὑποδυμπυλιὰ animæ referenda 442,13
Luctam de qua Apostolus, etiam paganis notam fuisse 333,28
Ludere in Sacris inclementer 386,47,48
Lugendi mos virorum ac fœminarum 368,37, 39
Lugere super virginitate, an idem, quod lugere super anima 546,9
Lumen verum & per se, quodnam 195,10,12
Luna, Ecclesia, cui 512,25
Lunatici 22,25

M.

Macedones, pauperes 405,18
Machæra, quid 120,6
Magistri, tractatores, διδάσκαλοι, ἐπιστάται, ἔξαρχοι 373,22
Magistri Judæorum φιλόδικοι 162,4
Magistri Magistrorum, Sinai & Rabba 56, 44
Magistratus, minister vindictæ 344,22. *potestas, ἐξουσία* 369,5
Magistratibus an rectè versus Epistolæ Judæ tertius applicatus 593,15
Magnum profundum, χάσμα 191,1
Magus, Chaldæus 276,39
Magi Orientis num Persæ fuerint 11,2,3. *vel Arabes* 11,24. *Bileami discipuli* 9,50. *φέροντες ξένια, & cur* 9,28
Mogorum historia 7,16. *vox* 7,23,29,34
Majestas 32,49. 33,2. *gloriæ Domini* שכינה, *vel* שכינא, 198, 20, 31, 49. 438,34. *reverentia & honoris filia* 33,28
Majestas ubi, ibi metus 549,40

Majestas

Majestas miraculorum & doctrinæ, distincta 33,24
Majestas & autoritas quantopere differant 33,35
Majestas cultûs, atque honos Creatoris, quibus artibus imminuatur, & cum figmentis rationis communicetur. 517,20
Majestas Principis, Lex, & ejus absentis loco 177,47
Majestatis ac terroris, quæ signa, & an opposita 71,38,46
Majestatis potentiæq; signum ac vexillum 71, 30
Majestatis Divinæ significri 517,18
Majestatis splendor, miracula 198, 46, 51. 199,7
Majestatis novæq; vitæ auditores 460,27
Majestatis seu præsentiæ Divinæ, interruptio in Sione 438,15
Majestatis maxima detrimenta quænam 33, 44
Majestatem præsupponit pax, & qualis majestas, talis pax, vicißimque 302,8
Malachiæ nomen 488,13.
Maledamim, famosa latronum via 154,7
Maledictio, ut benedictio, à Deo 420,20
Malefici, φαρμακοὶ 8,14
Malle, θέλειν, πεφιμᾶν 359,10,13,16
Malva, ἄλμα 49,19
Malus, non, ille malus 236,15
Mammona, divitiæ 170, 2, *Deus avari* 443,21
Mane, comicinii tempus 113,18,28
Manica aratri 152,18
Manna qualis cibus 21, 1. *an per se aluerit* 21,19. *panis τοῦ σώματος, vel ὁ ἐπέσιος* 29,42. *panis τῆς ἡμέρας* 29, 44. *panis εἰς ἡμέραν* 29,45
Manna vivere, ἐπὶ ῥήματι Θεοῦ vivere est 21,22
Manuale, ἐγχείριον, σημικίνθιον 293, 12, 16
Mapharium, theristrum 369, 1
Maria uxor Josephi quid dicta 3,28. 4,2. *virgo Θεοτόκος* 514,37. 523,31
Mariæ virginis egestas unde notanda 133, 10
Mariæ filius, per contemtum Nestorianis & Judæis sic dictus 522,8,34
Marcio notatus agyrtes: Scripturam truncat 145,22
Marcionis prima quæstio 145,18. *& quo pacto explicata* 145,25. *sacrilegia* 24,17
Marcus Tullius è municipatu oriundus 456,35
Marci locus qui in dubium Hieronymo vocatur 523, 6. *Evangelii initium quomodo accipiendum* 93,17
Maria Hebræis quænam 49,32
Maritus hominis non mortificati, ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος 332,37. 333,1
Mariti obedientia, uxorum cultus 568,48
Mariti in nuptiis Caii dicti 591,52
Mariti duo, repellu hominis corrupti & restaurati 332,42
Mars, Romanorum Deus & parens 112,1
Martyr Dominus, quasi μαρτυρήσων τῇ ἀληθείᾳ ἐλθών, quibusdam 483,10
Martyrum finis, τελείωσις 164,42
Mater credentium Sara 568,35
Matrimonium Græci quâ exprimant vocem an habeant 485, 2. *ἡ φύσεως ὅρος* 476,38. *quàm malo argumento in contemtum adductum* 359,18
Matrimonii vincula ac nexus 568,52
Matronæ maritos quomodo compellare solitæ 569,3
Matthæus Evangelista Hebraicè an scripserit 2,14.13,21. 22,4
Me, id est, nomen meum 88,20
Mediator & duplex genus 422,36
Mediolanenses quomodo ὑπὲρ τῶν νεκρῶν baptizentur 384,6
Megarenses ὅτ' ἐν λόγῳ ὅτ' ἐν δεσμῷ 473, 16
Mel an ex apibus an ex pabulo discernendum 20, 2
Mel agreste 19,22,31. *Joannis Baptistæ cibus* 20,6
Mel autumnale 19,44. *ericæum* 19,33. *Sardoum, amarum* 20,4
Melancholicorum proprium 245,33
Melchisedecus, Domini typus: secundùm Magistros Hebræorum, Messias ipse 517,37
Melchisedec, Ἑλλὼ ἐυσεβὴς 326,22
Melchisedecus, an sacerdos ἐξ ἀκροβυστίας 534, 27,37
Melchisedeci sacrificium non cessaturum Magistris 517,40
Melchisedecum, patrem, matrem, majores habuisse, &, ut cæteros, postremò obiisse 534, 50
Meletiani hæretici 523,27
Melitæ insulæ situs 319,29
Membra Ecclesiæ matris, liberi 591,35
Membranæ, διφθέραι, σωμάτια 495,18,27

Membranæ bicolores 499,39
Memoria defunctorum uti colatur 384,15
Memoriæ in recitatione & allegatione Scripturarum quantum dederint veteres 479,35. 534,29. 594,52
Memoriter dicere, ἀπομνημονεύειν 157,52
Menander ab Apostolo citatus 572,50
Mendicus epulans 171,2
Mendici 23,45
Mendici ac divites sub Rege Regum ὁμοιοπαθεῖς 558,32
Mens 377, 49. τὸ ἡγεμονικὸν, *Hebræis oculus* 25,13
Mentis excessus, an ἔκστασις 278,38. *tarditas ac infelicitas* 24,2
Mensura nostrorum actuum 437,48
Merces Prophetæ, εὐλογία ὀπὶ τῷ σοφῷ 39, 23
Mercuriale, Damasippi nomen 274,48
Mercurio cur ἡ ἡγεμονία attributa 280,26
Meretrix sui potestatem habet 370,20
Meretricum μιξοπορνία 284,40.285,2. πορνεία, *hoc est, victima* 384,49.285,6
Mesopotamia Hellenistarum 9,29
Messapus, pro, Mesapus autem 519,28
Messias, Dei Verbum, Chaldæo 438,21. *per eum Lex data, qui Deus ipse* 60,19. *Rex* 208, 4. σημεῖον *vocatur* 133,33. τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ 33, 28. *an* παιδιτὴς, *secundùm Judæos* 318, 12. *morituros Magistris Hebræorum, in redemtionem patrum* 517, 8. *degradus, claudus, cui pedes fracti, quanis olim calumnia* 544,36. *ibi ille, ubi Divina præsentia vel majestas* 438,16. *è Josephi filiis, Nehemiæ nomine, à Judæis formatus* 217, 1, *Josephi filius* 16, 52. *ubi venerit, non erit ei ubi consideat, Gemaristarum dictum* 34,23
Messiæ adventus quanto desiderio exspectatus ab Hebræis sanctis 544, 31. *ejus adventu quænam restauratum iri Judæi credant* 55, 46
Messiæ adventus, & de eo Gemaristarum loci 34, 23
Messiæ Deitas 175,11,34. *Regnum, de eo Judæorum & Chaldæorum Apostolorúmque sententia* 55, 44
Messiam Josephi fore filium, pridem Judæos credidisse 137,17
Messiam Romæ in porta inter ægros leprosósque jacere, Thalmudistis dictum 141,1
Messiæ duo Judæis 1,31
Metamorphoses Ovidii 190,49
Metrophanis nomen 501,7
Metus, an religio 315,51
Metus impiorum, conscientia, idola, falsi dii 571,20
Metus & tremor ibi ubi majestas 549,40
Michael, Archangelus 517,17
Migrare subitò, ἀποπλεῖν 197,19
Miles qui communem causam sui numeri persequitur 270,26
Militem populúmque frumentatione ad imperium acquirendum demereri 207,49.544,36
Militia cœlestis, spiritus אלהים 517, 14
Mimicè dicta 201,21
Minimum, id est, nequaquam minimum 12, 11, 19
Minimum temporis, in jure Hebræorum quodnam 152,34
Ministerium Prophetarum, ἁρμὸς 398, 25
Minister Dei malus Angelus, & manus Dei 273,9,44
Ministri, ἄγγελοι 488,33
Minora qui spectat, ea quæ majoris sunt momenti negligit 86,6
Miracula, περιεργασμοὶ 21,31
Miracula certum majestatis testimonium 198, 46,51
Miraculorum majestas, à doctrinæ majestate distincta 33,24
Misericordia in Deo, primariæ proprietatis 396,2
Mites, שלמים, πλεῖοι 27, 30. *an feris & agrestibus opponantur* 24,7
Mithra Cretense idolum 500,8
Mixtionis nomen de Filio incarnato 199, 44
Modestia, σωφροσύνη 437, 52. *individua verecundiæ socia* 437,47
Modestia, & humilitas, quid differant 437, 42. 577,28
Modus indefinitus, sive, modi tempus indefinitum 484,23
Modum servare, omnium non esse 360, 41
Mœrentium proprium 245,33
Mœrorem diebus festis aut Sacris abesse debere 440,14
Mœstus & tetricus, quantum differant 192, 35
Molæ à sola fœmina concipi an possint 541, 48

Moloch,

Moloch, humanarum bestiarum Deus 547, 8
Molochi Sacro vallis Ennon destinata 79, 22
Monachi antiquitus ἀσκήμονοι dicti 134, 24. κόμας γυναικείας περιελλόμενοι 370, 42
Monasticum vitæ genus, πολιτεία dictum 455, 25
Monialis, ἔγκλειστος 276, 32
Montanistæ quales προφητικῆς ἐκστάσεως professores 58, 32. ὀπλιτικοὶ 97, 22
Montanus, idolorum cultor 32, 36. 57, 6
Mons, dæmon 57, 4
Montes, asyla 179, 44. οἱ ἰσχυροὶ 57, 11
Montes, Diaboli hospitium 32, 35
Montes ubi receptui fugientibus 71, 13
Montes eruere, miracula facere 57, 45
Monumentum consilii, uxor Loti 172, 51
Morbi, peccatorum effectus apud Judæos, & quorum 34, 51
Morsus sapientum, ut morsus vulpis 164, 33
Morsus serpentis, homicidæ pœna 305, 49
Mori, προφητεύειν 165, 15
Mori in albis 184, 31
Morituri quomodo capistrati & ad mortem abducti 64, 10
Mors æterna, resurrectioni opposita 66, 41
Mors boraria, juxta Anselmum 516, 50. pœna capitalis 105, 27. quomodo lucrum 449, 13
Mors fidelium non lugenda 558, 5. reverenter fusis dicta 164, 52
Mors Jesu Christi, vitæ fons 514, 43
Mortis Angelus, de eo stultissima Judæorum opinio 151, 16
Mortis doctrina, Lex non observata 433, 52
Mortis fenestræ 580, 44
Mortis passio, propter quam Jesus honore & gloriâ coronatus, non minor salutis Angelis 513, 37. 516, 10
Mortis regnum in eo absolutum, cui nulla lex 331, 21
Mortem alienam optare 561, 38
Mortem Judæi reconciliationem pro peccatis credunt 151, 10
Mortem gustare pro omnibus, res supra Angelos 522, 41
Mortalitas animarum, quibus credita 65, 34
Mortalitas & infirmitas, non peccatum, à Domino assumta 218, 19
Mortualis baptizatio 382, 35
Mortuorum curam sibi reservavit Dei filius 217, 46
Moses, Σαβαΐτης 545, 34. an, & quomodo Pharaonem metuerit 544, 49. 545, 2. an μωρὸς 422, 5, 45
Mosis abitus ex Ægypto geminus 554, 9. ejus doctrina, doctrina Dei 107, 12
Motus terræ ordinarius & σύλλογος 287, 51
Movere, non promovere, ἀδύνατος πρόχειρον, absque profectu ac progressu currere 366, 6
Mucii virtus, infra Cloeliæ fugam 545, 27
Mulier, etiam virgo viripotens 423, 30
Mulier quomodo seducta 434, 3
Mulieris caput, vir; viri, Ecclesiæ, & Angelorum, Christus 370, 1, 47
Mundum non esse αἰώνιον, non inter ea quæ semper erunt 504, 42
Mundi dominus ubi est, ibi regnum Christi non esse 356, 43. malitia præcipua quænam 355, 11
Mundo probari quæ carni grata Deoque inimica 562, 6
Municipatus, abusivè dicti τῆ πολιτεύματος 455, 32, 51
Municeps, filius urbis 299, 15. civis, abusivè 299, 23
Municeps & civis 455, 38, 49. 456, 1, 16, 25
Municeps τοῦ πολιτεύματος immemor, quisnam 456, 51
Municipes terræ, hospites 455, 19, 47, 52
Municipes, jus civitatis consecuti, qui de promotione cogitabant, Romæ ut domicilium haberent, operam dedisse 456, 27
Municipes & coloni, quantum differant 298, 35
Municipum jura 298, 53
Municipium, urbs minor 299, 18
Musca lethalis, βαλζεβούβ 45, 9
Musca strangulare magnum hominem potest 76, 41. 248, 3
Musica instrumenta ad Prophetias à Prophetis adhibita 500, 25
Mustum perenne 252, 41
Musti vox, & tempus 252, 33
Mysterium copulæ quâ cum Christo jungitur Ecclesia 410, 50
Mysterium Novi Fœderis 488, 9
Mysterium iniquitatis, & quomodo ibi Paulus loquatur 478, 28

N.

Nænia lugubris σημικὸν 360,44
Nænia puerilis 40,13
Natalis dies, quo Rex primùm creatus est Hebræis 48,36
Natalis Judæorum Regis quos motus dederit 7,16
Natalis Sacerdotii 48,45
Nathanael, Nathinæus, Gibeonita, sed non, ut cæteri, fraudulentus 201,40,
Nathinæi, Gibeonitarum pars 201,38
Nativitatis domus 48,42
Natura mutationi obnoxia, pœnæ argumentum 335,42. diversa 199,43
Natura Christi & Christianorum eadem 135, 25
Naturæ mœror post peccatum, & συμπάθεια 335,36
Naturæ vanitas, & ejus ἀποταγή 335,19,47
Naturam nil frustrà agere 541,43
Naturam peccati Dei Filium suscepisse puram, ut nostram expiaret 334,39
Naturarum in Christo distinctio & unio, neglecta & notata 517,26
Naturæ quatuor, ex quibus omnia constant, Tullio 583,10
Navium insignia picta 310,11
Navius, augur, Propheta 500,29
Nazaræus, princeps 544,6
Nazaræum fieri, συλᾶσθαι 291,48
Nazaræi, ἀγυμνῶτοι, ἀξεύρωτοι 291,45
Nazaræorum coma 370,44
Nazareth, an in Antiquo Fœdere ulla mentio 16,32. etymon ejus 16,38. & regio 16, 44
Nè attigeris 466,41
Nebula, pulvis pedum, in nebula incedere 37, 51
Negligentia constructionis, sive ordinis in oratione, compositionis severæ prætium 519, 18
Nehemias, Messias Judæis, etiam hoc tempore exspectatus, qui Romanum imperium sit eversurus, ipse periturus, & postremò ab altero Davidis filio in vitam revocandus 217,1
Nemo audebat quærere, id est, nemo quærebat 136,51
Nemo repentè fuit turpissimus 40,45
Nemo sine Deo 443,20
Nephilim, apostatæ, Gigantes 571,43,48. 572, 21
Neptunus conjuratus nostri generis hostis 335, 40
Nero, Leo 269, 46. 499, 40. robustus, & ex Antichristi typus Nero 479,2
Nestoriana ἀναίσθητος, ἄλογος, διάβολος, κύων 522, 16
Nestorius 335, 36. hæreseos ejus præcipuum præsidium 512, 6. 513, 50. eversus 522,6, 37. 523,31
Nestorii error de conceptionis mysterio 129, 37. ejusdem venenum 197,3. præceptor Theodorus Mopsuestiæ, hæreticus 592,28
Nevius, Navius, Propheta, augur 500,29
Nicolaitæ 583,14
Nihil ante nihil 190,47
Nihil deesse illi cui desunt omnia 175,27
Nihilne habes quod non habet sepem? 189, 19
Nimive, inter gentes terræ 156,38
Niveus Ecclesiæ exercitus 184,25
Noachus, octavus justitiæ præco, inter præcipuos nempe 580,14
Noachus, quare κήρυξ δικαιοσύνης 573,22
Noctis captivi, Gigantes 572,27
Noctis partes 113,33. 477,49
Nomen tetragrammaton, & ab eo argumentum 67, 12, 21, 33. Schem hamphoras 67, 33. inter loquendum prætermissum sed ab Hebræis animo assumtum 186, 39. ἀνεκφώνητον, pro quo & Jah Judæi dicunt 133, 26. cui non convenit, eum ἀνεκλογεῖν nefas habitum Galilæis 163,3
Nomen, σημεῖον ac σφραγὶς 480,14
Nomen meum, me 88,20
Nomen defuncti suscitare 384,7
Nomen sicum & parentum quo anno deferre solerent qui alicui se muneri accingerent 137,29
Nominis impositionem testimonio esse, baptismum circumcisioni successisse 383,26
Nomina certo die, certis pueris, certa, ut Apostolorum, ac Martyrum, imponi solita 384, 3. servis fidelibus qualia 501,4
Nomina faceta quibusnam imponi solita 275,1
Nominum imponendorum ratio 274,43
Nominalia Christianorum, pro baptismo 383,21
Non, in negando quo sermonis genere omittatur 12
Non causa ut causa 215,14
Non est, οὐκ ἔνδεχεται 165,31
Nostra sunt quæ habemus paulò magis quàm quæ non habemus 360,33,40

Notæ

Nota μιλλεννια peculiares Apostolo Paulo 360, 16
Novatiani notati 27, 21. *haretici* 523, 18
Nova quanam dici possint 589, 37. 590, 1
Nova carmina, id est, magna & miranda 221, 31
Nova plagula, ἐπίβλημα ῥάκους ἀγνάφου 36, 29
Novæ vitæ & majestatis auditores 460, 27
Novi Fœderis divisio 241, 29. *libri octo, Athanasio* 552, 36. *autores quo contextu Prophetarum sint usi* 125, 47
Novi hominem, & scio hominem 412, 35
Novitioli, catechumeni, tirones 460, 20
Novum præceptum, quodnam, & quare ità dictum 221, 25
Nox secundo gallicinio terminata 113, 42
Nubere ac ducere, quomodo matrimonium significent 485, 10
Nubes, quale signum 71, 38
Nudo capite exire cubiculo, nefas Judæis 371, 2
Nullius facio, rejicio, ἀποδοκιμάζω, σωζαλίζω, ὡς ἄξια ὕδατος ἡγοῦμαι, ἀθετίζω, ἐξουθενῶ 454, 8, 14
Numeri, ἀριθμοὶ ἔτων 270, 22, 29
Numina falsa, metus impiorum 571, 21
Numina gentilium, eorúmque ortus 224, 4
Numina legionum, Romanorum aquilæ 112, 11
Nummum ejus esse cujus ὁ νόμος 177, 48
Nuptiæ, pro matrimonio 485, 6
Nuptiarum ætas apud Pythagoreos 423, 23
Nuriel, Archangelus 517, 17
Nutrimentum populi Dei: in eo duo spectanda 20, 52

O

OBambulare cum insidiis, μεθοδεύειν 445, 26
Obedientia mariti, uxoris κοινωνισμός 568, 48. 569, 38
Obelisci Origenis & Aristarchi Critici 43, 35
Obeundi verbo perperàm pro consummandi usos quosdam 38, 31
Oblatio corporis 537, 4. 538, 38
Oblationes: rituum earum mala applicatio notata 435, 20
Obnubere caput, quorum mos 368, 39
Obscœnæ voces quomodo efferantur à Masorethis 454, 9
Obscœnitas, in verbis partim, partim in rebus 441, 20, 27
Obscura tractare, sed profundè & eruditè, laudis est 584, 9
Observatiunculæ Patrum 170, 23. 175, 15
Occupare, καταργεῖν 163, 40
Oculus monoculi ἀγαπητός 95, 16
Oculorum abominationes, idola, opes 442, 33
Odium hominum, quantum malum 248, 2
Oeconomia in angelis 99, 17. *Mosis, Prophetarum, & Novi Testamenti* 175, 13
Oeconomiæ, seu, συγκαταβάσεως, exempla, quæ κατ' οἰκονομίαν dicta 290, 29. 300, 15
Oeconomia, & quæ per œconomiam dicuntur 73, 43. 74, 11. 78, 42. 79, 32. 83, 19. 108, 35. 112, 26. 140, 10. 175, 13. 184, 33. 314, 43. 506, 8. 525, 44. 573, 32
Offerri, τελειοῦσθαι 165, 6
Officium conjugale an impediat preces 570, 12
Omitte me nunc, pro, sine sic, & an bene 20, 23
Onesimi nomen, & unde 501, 4
Opera Divina ministris assignari Angelis, Deóq; illa quæ per eos agit 173, 7. 367, 29. 391, 1
Operari literis 234, 16
Operimentum Cherubinis refertum in Sanctuario, quid denotarit 514, 40
Opes, cur abominationes oculorum 443, 32
Opinio de se ipso, quantum proficientibus obstet 548, 37. 554, 29
Opiniones, ἀρέσκοντα 583, 8
Opiniones prœliorum 179, 18
Oppia Lex 569, 42
Opportunitas, quid 244, 3
Opus Dei 208, 32, 36
Oracula & responsa 395, 4
Orare & precari, quid differant 287, 23
Orarium, quo sordes oris detergebant sacerdotes 293, 17
Oratio, & cum ea tolli vitæ gratiam 571, 4
Orationis compositio severa, ejúsque proprium 519, 11
Orationis Dominicæ partes, summa, & compendium 108, 44
Orationis domus, proseucha 286, 40, 48
Orbis Dei, testimonium 289, 41
Ordinatio Dei super populi sui nutrimento, verbum ejus 21, 1
Ordo verborum non semper interpreti observandus 317, 51
Ordinis in oratione sive constructionis negligentia, compositionis severæ proprium 519, 12
Ordo vestium, ערן בגדים 37, 16
Oriens, ἀναφύη, βλάστημα 130, 45

Oriens urbis 8, 25, 38. solis 8, 33, 40. Scripturæ quis 9, 17
Orientis filii 9, 19
Orthodoxis eorúmque judicio submittenda quæ dicuntur 597, 49
Osanna aut potiùs Hosanna 219, 31. ipse rumus 219, 38. Hosanna Filio David, quid 61, 25. scilicet, dicimus 61, 32
Ovis, animal πολυκαρπον 72, 29
Oves & boves pedibus hominis suppositi, quid Augustino assecliſque 386, 24, 32, 39
Oves & boves, animæ sanctæ, cui dictæ 512, 25
Ovibus & bobus in mundo futuro an locus 516, 25

P

PAx, sal 106, 29. venia 272, 47. humilitatis præmium 565, 23. majestatem præsupponit: & qualis majestas, talis pax, vicissimque 302, 8
Pax gentibus, quas in potestate habebant, à Romanis imputata 302, 1
Paci studere, quibusnam peccatum habitum 167, 3
Pacifici, שלמים, τέλειοι 27, 31
Pagani, an sectatores hujus mundi 357, 9
Paganismus, Ἑλληνισμός 278, 3
Palatia 118, 51
Palearum sorder, χνοῦς, σκυβαλισμοί 454, 15
Palladæ, τὸ φάρμακον, fatum 505, 10
Pallium, bodie ingenuorum stola 169, 12. cui judex abstulit pallium, canens ambulabit in publico 26, 43
Panis Angelorum, cœlestis, Angelicus 374, 24
Panis mysticus, ἄρτος θεοδίδακτος 85, 10. carsindoni involutus 84, 47
Panis quotidianus 29, 10. τοῦ σήμερον 29, 43
Panis loco, Dei vis & voluntas 21, 17
Panes secundarii ac viles, medicorum 203, 1
Panoplia bellica 446, 28
Parabola, μῦθος 460, 32
Parabolæ, αἰνίγματα Hebræorum 98, 15
Parabolæ quàm popularibus ingratæ 212, 28
Parabolæ an ipsæ semper veræ 170, 26
Parabolis atque gnomis uti, Orientis mos 98, 1
Parabolicum Hebræorum studium præ aliis omnibus antiquissimum 98, 22
Paracletus & Advocatus, quantum differant 236, 7
Paradisus ab Oriente 9, 15
Paradoxa quæ sunt aut videntur Judæorum & Christi 23, 34, 52. 84, 4. 107, 33. 175, 27
Paraphrasis ab interprete aliena 96, 34. 125, 3. quia periculosa 484, 36
Paraphrasium vetustarum encomium 96, 31
Paraphrastæ & interpretis differentia 233, 35
Parasceue, vespera sabbati 91, 20
Parata, τὰ παρασκευάσματα 151, 45
Parcere sibi, φείδεσθαι ἑαυτοῦ 345, 47
Parcœur raconter, memoriter dicere, ὑποσμαίζειν 158, 2
Parentes profiteri, quando inter Judæos solitum 137, 35
Parodiæ elegantia, quanam 13, 37. 14, 5
Paraschot in superstitiosa legis divisione 110, 43
Participium pro substantivo nomine 528, 30. pro infinitivo 567, 40
Particulæ inserviunt distinctioni 519, 34
Parturigo formationem fœtûs non antecedit sed sequitur 424, 46
Parvitas mea, ἡ ἐμὴ βραχύτης 429, 19
Paschalis convivii celebrandi ritus 160, 28 & usus ad transitoriam nostram vitam 160, 35
Paschalibus diebus convenire aliquem, sacrilegium cui 327, 13
Passer, ut passer 180, 6
Passio, purgatio 160, 49
Passio Dominica, μαρτύριον 483, 11
Passio mortis, ob quam Jesus honore & gloria coronatus, non minor factus Angelis 513, 36. 516, 10
Pastores Ecclesiæ, ἄγγελοι 488, 5
Pati pro Christo fidelium prærogativa 450, 11
Patientiæ spiritûs Christi singularia exemplaria 571, 37. 573, 36. 574, 10
Paterfamilias, maritus 568, 36
Pater naturalis, & ex Lege 137, 46
Pater, paternitas 435, 6
Pater, principium Deitatis 433, 22
Pater, Filio major, quomodo 222, 9
Pater ante adventum Christi an recte cognitus 222, 7
Patris nomen, cur in oratione Dominica loco Dei nominis præmissum 155, 16
Patres educatione 139, 13

Patrum Eccleſiaſticorum in interpretando licentia notata 68, 3
Paternitates quid 434, 43. 435, 6
Pœna juris ea natura 299, 3. 435, 43
Patriarcharum peregrinatio, an recte filiis Dei exiſtimata collata 197, 11, 21
Patroni urbibus quare dati primum 384, 4
Pauca præſtari præcepta, multa eſſe quæ non præſtantur 60, 4
Paneiloquium à veteribus Hebreis commendatum 519, 31
Pavire ſolum 144, 6
Pavimentum, & ejus uſus 143, 50. 144, 2, 5, 31. *ſubdiale* ibid. 4. *ſubtegulaneum* ibid. 11
Pauliſper, an ὀλίγον 511, 4
Paulò, βραχύ τι, paulùm minor, ad tempus nempe, quibuſdam referri 513, 6, 15. 514, 23, 48. 516, 44. 521, 2. 524, 9
Paulò inferiorem, quaſi parem 524, 1
Paulus Tarſenſis, ἀνὴρ Ῥωμαῖος 298, 15. *pro Saule, dictus* 383, 23. *ſtabularius* 154, 29. *pro Mercurio habitus, Act.* 14, 12. *& pro Hercule* 319, 27. *quare & quomodo, Apocryphis ſcripturis uſus*, 572, 47. *Helleniſta* 519, 17. *ſolœciſmo liberatus* 469, 28. 519, 20. *colonias Romanas amavit* 294, 27. *an ad tempus quandoque ſuxerit quidpiam* 456, 9. *ἐν λόγῳ κολακείας ſuiſſe ſe negat & quomodo* 573, 4 & deinceps
Paulus & Seneca 458, 18. 470, 18
Pauli prima mentio: nomen unde 277, 2, 35
Pauli ſcripta, Evangelii nomine citari ſolita 326, 26. *Epiſtolæ quotnam* 504, 2. *quæ à Petro in Canone repoſitæ* 484, 16. *earum ordo* 332, 19. 326, 42. *ſcribentis finis, ut, nempe, in Eccleſia legerentur* 457, 19
Pauper dives, quis 547, 42
Pauperes ditiorum convivæ, ac cum iis Deus 103, 51
Pauperum quam habuerint rationem Judæi in ciborum reliquiis 49, 25
Pauperibus quousque bene faciendum 404, 46. 405, 27
Peccandi conſuetudo, apoſtaſiæ ſpecies 533, 21, &c.
Peccatum, venenum ſerpentis 334, 44. *innatum ſeu originale, ἡ ἐνδυμία* 562, 30. *carnale & ſpirituale, conjuncta* 315, 40. *ἐν λόγῳ, ἐν ἀεὶ ῥοῇ* 331, 14. *in Patrem, Filium, Spiritum Sanctum* 159, 34. *regnans, confuetudinis* 533, 21, &c. *quod apoſtaſiæ pars* 533, 41
Peccatum durœ cervicis 408, 49
Peccatum ἐκ χειρὸς ἐπηρεαζούσης factum 408, 45
Peccatum irremiſſibile, pœnitentiam an admittat 533, 21, 52
Peccatum, peccati pœna graviſſima 325, 39
Peccati origo 335, 24. *ſpiritus, & opus* 562, 37. *dominium* 533, 38
Peccati & flagitii diſcrimen 283, 59
Peccata, ἀδύνατα, σκάνδαλα 163, 50
Peccata ἀπροσδόκητα 222, 19
Peccata mortuorum quaſi cauſas ſtatuiſſe Judæos 34, 51
Peccatores, id eſt, qui puniuntur 214, 23
Pecora campi, inferioris meriti homines, cui, 512, 26
Pecudes & boves poſuiſti ſub pedibus filii hominis, quid ſit Pſalmorum commentatori & aſſeclis 386, 24, 39
Pecunia, Regina 491, 39
Pecuniæ conſpectus, ὑπάλλαγον 300, 3
Pecuniæ nomine quàm multa noverint 491, 46
Peragrandi verbum pro conſummandi non nullis uſurpatum 38, 31
Perceptum habere ſolatium 189, 59
Per Deum, juramentum 50, 41
Peregrinari, locum ſuum dimittere 575, 50
Peregrina Hieroſolyma 435, 37
Peregrinis major ἀτέλεια libertas quàm aliis 458, 7
Perfectionis vox, & pro perfectis adultorum voce quæſdam uſos 553, 38
Perfectionis & perfectorum vocabula periculoſa 27, 21, &c.
Perfectiones Dei & Doctrina, Thummim & Urim 556, 5
Perfectus, in ratione proficiendi, proficiens, liſet nondum aſſecutus perfectionem 553, 49. 554, 5
Perſtinere, διαφθεῖναι, non διαφθεῖρειν 509, 21
Periodici morbi, quales 105, 43
Peripſema, quid, & quinam 355, 15
Perire, pro periclitari 148, 45
Perire, ἀπόλλυσθαι 164, 12
Perjurus, qui qualibet de cauſa jurat 35, 23
Permanere, habitare, non autem commorari 197, 23. 199, 11
Perperi, βλάκας, ἀβέλτερος 374, 43
Perperia quid 374, 51. 375, 1
Perſecutiones conſectari, ἐνδυναμοῦσθαι eſſe 107, 18

Perseverantia, orationis Dominicæ summa & compendium, apud Hieronymum 108, 44
Persona & natura 199, 43
Perspicere, pro cogitare, melius quàm dispicere 147, 14
Persuasio vana de se ipso quantopere proficientibus obstet 548, 33, &c.
Pesach, transitus, de hac vita 160, 39
Pethor 10, 10
Petra quid 53, 33. 54, 4
Petrus, non, ille Petrus 232, 18
Petrus, λᾶας, petra, ut Abrahamus benedictio, id est, πνευματικὴ 526, &c. *nomen gratiæ* 53, 48. *Domini desertor* 179, 28
Petrus & Simon, opposita nonnunquam 53, 42
Petri Epistola secunda, quare nonnullis suspecta fuerit 582, 7
Petri proprium, Novi alludere Fœderis loca 581, 41
Phalanx, castrum, παρεμβολή 297, 51
Phantasia, coruscatio, 301, 31
Phantasiastæ 199, 32
Pharao & Messias, oppositæ 544, 27
Pharisæi, contentiosi, ambitiosi 33, 43. *χαλεπώτατοι* 166, 24
Pharisæorum genius, & aliorum interpretandi verba malignitas 582, 51. *de animarum immortalitate sententia* 65, 35
Philippum non Apostolum sed discipulum tantùm fuisse quibusdam 267, 25
Philosophia vulgaris & Christianismus, quantum differant 437, 41
Phylacteria, δελτία μικρὰ, exigui libelli, compendia, catecheses, articuli, capita religionis 111, 4
Phylacteria Judaica superstitiosa Legis divisio & contractio 110, 41
Piaculares victimæ, περιψήματα, περικαθάρματα 355, 24
Piaculi descriptio 355, 35
Pileus Judæis, δόξα ἀνδρὸς 371, 3
Pileus servorum, an ὁπόθλιμμα τῆς κακίας 567, 17
Pios solos resurrecturos, quorum opinio 254, 9
Plicare, conciliare 415, 37
Placita, δόξαι, ἀρέσκοντα, & ea citandi ratio 295, 14
Plaga, 367, 23
Plaga Deuteronomii, ὁπόθυτος insanabilis 173, 12
Plagula nova, ὀπίσλημα ῥάκους ἀγνάφου 36, 29
Plani, ἐναντιαζόμενοι 594, 6
Plantare, catechumenon facere 352, 21
Plebs & populus 315, 10
Ploravi tibi, neque advertisti? risi tibi, sed non curasti, è Gemara 40, 27
Pluralis pro singulari 170, 32. 563, 14
Poculum, & quod in eo, sanguis, & Fœdus Novum 181, 3
Pocula delibata 363, 7
Pœna malè sibi conscivorum, τέρατα φαντασμάτων 102, 15
Pœnitentia, mutatio 340, 38
Pœnitentia an tollatur à Paulo ad Hebræos 533, 29
Pœnitentia in altero seculo an detur 533, 52
Pœnitentiæ vox ἀμεταμελησίαις usurpata 35, 52
Pœnitere & resipiscere 168, 45
Poeta ille, an κατ' ἐξοχὴν 29, 51
Poeta, non, Poeta ille 230, 39, 44
Poetæ, vates 500, 13
Poetarum veterum portenta mendatiáque notata 545, 31
Poeticis passim usus Herodotus ob Ionismum 305, 28
Politici iambi 40, 25
Pollicis curvatio in sepultura Judæorum 151, 15
Pontificum Judaicorum ἀναρχία notata 300 23
Populus & plebs 315, 10
Porphyrius notatus 46, 49
Porphyrius Malchus dictus 275, 5
Porta Carmentalis quare Scelerata dicta 465, 33
Porta Fictilis 79, 24
Possidere, sibi habere 246, 27
Posterganeus raptus, ὀπισθότονος 173, 19
Post hæc, in diebus illis 18, 4
Potentia & virtus 324, 36
Potentiæ ac majestatis signum ac vexillum 71, 30
Poteris esse, pro eris, Hebraismus Latinè loquentibus non necessarius 190, 39
Potestas, an ἡ ἐξουσία vocem totam referat 195, 43
Potestas, muliebre velamen 369, 24, 36
Potestate præditi ac Principes, leones, nempe, crudeles 499, 41
Potiphar, cocorum præfectus 258, 42
Potus alterius seculi 181, 13
Potus altaribus delibati 363, 6

Præceptum עשה 445,7
Præceptum antiquum 589,38. 590,1,21
Præceptum, quo nullum magis involutum fuit & obtenebratum, quodnam 589,40
Præceptum promissionem habens, & non habens 445,9
Præceptum legis qui præstat, consolationem, qui prævaricatur, accusationem sibi comparat 589,2
Præcepta hominum 466,50
Præcepta לא תעשה 445,5
Præceptorum caput, fides 208,33
Præceptorum Legis intensio 23, 28. *violatio, ἐκζυλία* 327,5
Præcones justitiæ præcipui, octo 580,15
Prædestinatum & declaratum, an eadem 324, 36
Prædicationi Apostolorum viam strávit Filii œconomia 573,31
Præficere, ἀναδέξασθαι 190,9
Prærogativa, ἐξουσία 195,46
Præscripta hominum 466,40
Præsens pro futuro, Hebraismus 118, 12. 206,27. *apud Græcos* 312,51
Præsens gloriatio, ἐπίσασις τῶν τῆς κακίας 407,5
Præsentia temporis, substantia 540,4
Præsentia quomodo, quæ nondum sunt, ἐν ὑποστάσει dicantur esse 540,1
Præsentia Divina 57, 40. *hoc est, majestas* 199,7. *facies, πρόσωπον dicta* 256,41
Præsentiæ Divinæ domicilia duo, priusquam in Judaico templo habitaret 487,6
Præsentiæ Divinæ interruptio in Sione 438,15
Præsepe, pro stabulo 131,36,40, &c.
Præsidiarii, σπαλωμῶνοι 136,20
Præstolo, præstolor, παραστρῶ 172,26
Præsules, quare urbibus in patronos dati 384, 4
Præteritum pro futuro 15, 2, &c.
Præsentis loco, non Hebræos solos, sed & alios, quoties præsens non habent, præterito uti 144,39
Prætermittendi nonnulla, usitata in Sacris ratio, quæ ἐξ ἀκολουθίας supplenda 140, 8. 141,35
Prætores & Duumviri 286,44. 287,3
Precari & orare quo differant 287,23
Precari quomodo quis ità possit nè mens vagetur 159,44
Precationes, vel tephillin, Judæorum, membranis inscriptæ 110,11
Preces conjugum, earúmque exercitium 570, 2, 49
Preces fixæ à Rabbinis cur non admisse 28, 36
Primi invitatorum 166,22
Princeps ubi, ibi πολίτευμα 456,17
Principes ac potestate præditi, leones: crudeles nempe 499,41
Principium, quo facta omnia quæ facta & creata sunt 194,27
Principium initii factum à Filio Dei 504,24
Procedere in castris 311,48. 312,1
Processio, profectio 311,43
Processio processionalis 312,2
Processus, ambulationes 311,52
Prodere, deserere 179,27
Prodere & tradere 179,30
Productus sponsione 49,11
Profanum Hebræis ùtì sumatur 42,41
Professio, census 131,25
Professio vitæ 138,41
Professionis vox ad τὸ ἐξομολογεῖν exprimendum an idonea 39,12
Proficere ad pedes 296,43
Proficiendi via optima, quænam 523,46
Proficiens, in proficiendi ratione perfectus, qui nondum assecutus perfectionem 553, 48. 554,5
Proficisci, ire 120, 3. *an exire, ac prodire* 236, 32. *quid* 236,35. *pro abire* 311, 27
Profiteri parentes suos, quando inter Judæos solitum 137,35
Profundum magnum, χάσμα 191,1
Prolepsis 534,41
Promissio & applicatio in citatione 14,5
Promissionis capita & fundamenta 65,28
Promissiones Dei, in verbo ejus, non extra illud, haberi 528,1
Prophetare, canere 500,24
Propheta ille, de Messia 100,50
Propheta, τῶν μίσων λεγομένων 500,16
Prophetam è Galilæa promissum Judæi negant 16,20
Prophetæ merces, εὐλογία ἐπὶ τῷ πολλῷ 39, 22
Prophetæ à Mose promissi verba diacritica 56,34
Prophetæ, Angeli 422,8. *σύλοι* 487,41. *quo sermone utantur* 12,2
Prophetas meminisse mandati quod acceperunt 216,6

Prophetæ falsi, quomodo dicantur μαλακοὶ τῷ σώματι, καὶ κινήσεως ἀδιτεῖν 594, 13, 36
Propinqui ejusdem stirpis, συγγενὴς, ἐπιγονὴ, σύστεμμα 134, 33. 137, 13
Propria essentiæ, communia hypostasibus 59, 37
Propria nomina aut ἀτελῆ aut ἐντελῆ 53, 21
Pro sapientia ejus respondebunt ejus filii, quid Hebræis 41, 4
Proscriptus, qui hæreditatem possessionémque amisit, relegatus 419, 31
Proseucha, & synagoga 69, 6. 286, 40
Proverbialiter dictum 411, 7
Provinciæ administratio, sine Imperatoris consensu desiderata, ἱπροσυλία 327, 7
Proximus quid, Judæos ignoraſſe 59, 19. 60, 14
Proximus illi, ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ. de eximia defuncti probitate & felicitate 170, 32
Proximi cura in contractione superstitiosa Legis à Judæis neglecta 110, 37
Prudentia imprudens 343, 17
Prudentis cornu, humilitas 565, 22
Prunæ sapientum, morsus vulpis 164, 32
Psalmo octavo quæ dicuntur, an singula ad Prophetiam trahenda 388, 8
Pseudevangelia 123, 34
Pseudoprophetæ, Prophetæ 500, 18
Pseudoprophetarum caput, ὁ τοῦ ψεύδους πατὴρ 372, 7
Publiana promontoria 319, 31
Publica custodia, publicus carcer 313, 23
Puerilis morbus, comitialis 22, 36
Pugna creaturarum, & vitium quid μαλακία Apostolo 335, 32
Pugno lavare 102, 42
Pulmo, vocis spiritúsq; instrumentum 378, 7
Pulvis, nihilo proximus 542, 32
Pulvis pedum, nebula 37, 50
Punctorum Hebraicorum antiquitas quibusdam probata 24, 23
Pur, vox Persica, sors 114, 10
Purgamentum, σκύβαλα 356, 6
Purgare sordes, cum subjectum in quo sunt purgatur 408, 39
Purgatio Creaturarum 583, 28
Purgationem τῷ σωτῆρι πάθει tribui 160, 49
Putres oculi, de obscœnitate & lubidine 439, 27

Q

Quadrata littera 428, 23
Quærere de modo, absque dubitatione de facto 129, 8
Quæstio rudis Nicodemi, ἐπιτόμως ἐρωτᾷ 202, 49
Quasi, conditio, ut, quasi propheta, quasi contractim, & quomodo accipietur 100, 42
Quasi, Jurisconsultorum 316, 11
Quasi tyrannus 331, 19
Quasi esse, fidei 540, 5
Quidam, ὁ δεῖνα 511, 17
Quirites & municipes, oppositi 456, 1
Quis, pro τὶς 165, 33
Quòd si, id est, quamvis 340, 33
Quos tegula sola tuetur 294, 22

R

Rabba dictus quis 56, 50
Rabbi unde dictus 558, 49. 559, 1. *ἐπιστάτης & Rabbi ac similia quomodo usu differant* 149, 2
Rabbini μαγδλοι καὶ σιμοὶ 60, 42
Rabbinorum summi Magistri qui 56, 45. *subtilitas* 60, 45. *plurimorum veterum expositiones mysticas, quomodo laci de Messia intelligendi essent, interiisse* 438, 6
Radi matronas, luctûs ac orbitatis causâ, mos olim 368, 37
Rama Ephraim, & Rama Lehi 15, 41
Raphael archangelus 517, 17
Rapinam, id est, alienum arbitrari 35, 19
Raptus posterganeus, ὀπισθότονος 173, 19
Ratio quando ὕμβρυον sequatur 424, 37
Ratio recta, mensura actuum nostrorum ἀκριβὴς & σύμμετρος 437, 49
Rebellio ex Lege Hebræis quis 40, 52
Recedere nautarum 305, 46
Recepta, etiamsi minùs ratione niti videantur, quinam retinenda ac tuenda judicent 523, 48
Rectitudo cordis, virtus spontè donantium 404, 37. 405, 2
Recusare, non posse 206, 11
Redundare, vox ambigua 119, 45
Reformationis veræ primum præcipuúmque signum, regni Dei inquisitio 56, 2
Refrigerium, vita futura 256, 1
Refugere, nautarum 305, 45
Refuga Angelus 571, 45
Regis risus ac cogitationes 499, 42
Rex Israel, מלך ישראל 318, 14
Regnat Jehu, & Hosanna filio David 62, 24

Regnum

Regnum diſtributum ſine Lege 331, 21
Regnum Meſſiæ, & de eo vetus Judæorum ac Apoſtolorum opinio 55, 44
Regni Dei ſub Meſſia reſtauratio, id primò quærendum 86, 7
Regni dies, ῥιζόκαρπα 48, 36
Regula eorum, ὁ φθόγγος αὐτῶν, Helleniſtis 387, 40
Rejectaneus præ & pro omnibus, περίψημα πάντων 356, 5
Rejectanei, quibus in diſtione teſtimonii non habenda fides 438, 43
Rejicio, nullius facio, ἀποδοκιμάζω, ἀτιμάζω, οὐκ ἄξιον ὑγιοῦς ἡγέομαι, ἀθετίζω, ἐξουδενῶ 454, 14
Religio pro metu ac ſolicitudine 315, 44
Religio & ſuperſtitio 315, 51
Religionis compendium, Ἄνες, Ἰησοῦ 110, 4. 111, 2
Religionis peſtis Lucretius 316, 3
Religioſum eſſe vetus, religentem eſſe oportet 316, 5
Reliquiæ panis pauperibus ſeruatæ apud Judæos 49, 24
Renovatio creaturarum 583, 28
Renunciare, ἀποτάσσεσθαι 152, 3
Renuntiare, Juriſconſultis 167, 37
Repetere in precibus quæ in exhortationibus & homiliis dicta eſſent, mos Eccleſiæ 377, 21
Rephaim, Γεωμόροι 571, 52
Repliosatio, & ſub exceptione contineri, Juriſconſultis 228, 32
Repudiare & renunciare, quomodo differant 167, 37
Repugnantia, effectiva & formalis 315, 35. 316, 41
Requies Dei, an una pluréſve 528, 34. *ſabbatiſmus* 528, 41
Reſciſſa, ſima 132, 44
Res geſtæ, πράγματα 132, 50
Reſpublica, πολίτευμα 455, 20. 456, 22
Res & ſpecies, oppoſita 302, 39. 497, 39
Reſecare, an de cauterio 489, 19
Reſipiſcere & pœnitere 168, 45
Reſpicere, pro cogitare aut videre 147, 18
Reſpiratio in ſeculo futuro 256, 1
Reſpondere, pro, dicere 202, 36
Reſpondere, quidnam 395, 19
Reſponſa prudentum 395, 4
Reſponſores, quinam 394, 38
Reſtitutio poſt morbum, ἀνάστασις 66, 19
Reſurgentium ſub Chriſti mortem hiſtoria 83, 52
Reſurgere, revivíſcere 66, 15. *convaleſcere* 66, 19
Reſurrectio mortuorum 65, 26. ἀναζίωσις 65, 37. *tota ſpes* 300, 33. *una non duæ* 594, 41. *inferis & æternæ mortí oppoſita* 66, 41. *à quibus tollatur* 66, 50. *quomodo olim præfigurata* 384, 10. *non eſſe mortuorum, quia nec Deus, mortuorum Deus* 384, 38. 385, 10
Reſurrectio generalis, ἀνάστασις νεκρῶν 323, 28. *capitis & membrorum* 323, 52
Reſurrectio Domini, poſſitne adventûs voce ſignificari, ad retundendam Judæorum calcitatem 38, 33
Reſurrectio, neceſſarium τῆς ὁμολογίας caput 53, 14
Reſurrectio impiorum 302, 13
Reſurrectionis cogitatio quantum poſſit apud fideles 542, 31
Reſurrectionis diſtinctio apud Judæos 65, 37
Reſurrectionis tempus illud diei, quod reſurrectio non ſequitur 67, 51
Retegere & detegere uti differant 291, 27
Retrimentum, περίψημα 356, 6. *σκύβαλον* 454, 16
Revelationes hæreticorum, ἐνύπνια 594, 8
Reverentia filia, majeſtas 33, 18
Reverti in Romam 311, 9
Reviviſcendi facilitas 65, 36
Reviviſcere, reſurgere 66, 15
Revocare, in vitam revocare 66, 24
Revolutio rerum, fabulioſiſſimam illuſorum hominum commentum 581, 50. 582, 1. 583, 33
Rhythmi amiſerunt 40, 20
Rigare, baptizare catechumenon 352, 22
Rigare, πότιζειν, de utroque uſurpatum, cibo, & potu 352, 22. 19
Riſus Regis timendus 499, 42
Ritus, cæremoniæ 433, 49. 434, 6
Roboami tempore tria amiſſa 55, 45
Robuſtè impii, Gigantes 571, 50
Robuſtus cum mortibus quomodo conſeratur 59, 13
Roma, Martis filia 121, 49. *unde nomen* 121, 45
Romanitas 299, 1
Romanæ gentes, Iberi, Tyrrheni, Sabini 298, 33
Romani an antiqui fuerint 458, 6. *Ἕλληνες dicti* 277, 51
Romanorum Deus, & parens, Mars 122, 1. *autor*

autor Æneas 545, 26
Romanum imperium, orbis meta, terminus 301, 52. *Judæis & domiticum* 217, 4
Romuli σποδίωσις 309, 7
Ros mysticus, χέισις, χρίσμα 443, 47
Rufus tyrannus, רשע, *templo Hierosolymitano aratrum impressit* 293, 1
Ruina, ἀδίνειν 154, 5
Rumpi, angi, διαῤῥήγνυσθαι 76, 45

S

STricti niorum & diætarum foribus inscriptum 428, 47
Sabbato opera quænam permissa 42, 49
Sabbato sedendi mos, ex traditione 50, 52
Sabbata, Hieronymo quid שבתאי 262, 30
Sabbata, & lectiones, seu parschiot 279, 7
Sabbatismus, requies Dei 528, 41
Sacer morbus 22, 32
Sacerdos, Propheta 500, 6
Sacerdotes docere & increpare populum 134, 2
Sacerdotes, Levitæ 258, 14
Sacerdotes à populo doceri & increpari, deploratus status 134, 2
Sacerdotii natalis 48, 45
Sacra & λαϊκὰ, *contradistinguuntur* 42, 41
Sacrorum audiendorum quæ attentio esse debeat 60, 24
Sacra Scriptura 379, 6. μαρτυρία θεόπνευστος 483, 16. *Dei* χειρόγραφον 463, 34
Sacra Scriptura, vel Deus 507, 26. *ea quæ dicit, Dominus dicit* 359, 29. *Hebraicè & Græcè loqui, B. Hieronymo* 114, 6
Sacra Scriptura Hebræa tota commatibus distincta 520, 38
Sacræ Scripturæ majestas in non nimiis allegoriis 512, 37
Sacræ Scripturæ mos, ut quæ non dicuntur cùm fiunt, ab alio deinde narrentur 379, 46. *ut de aliis atque aliis rebus verbis iisdem utatur* 387, 5, 21
Sacræ Scripturæ vernacula simplicitas, quod ad usum articuli 518, 39
Sacræ Scripturæ singuli apices tuendi 181, 7
Sacræ Scripturæ, cœlum 512, 23
Sacram Scripturam licenter contrectare, βιομαχεῖν *esse* 590, 45
Sacras literas solas ea de quibus disputatur κανονικῶς *determinare* 398, 9
Sacrificium juge, ἐνδιαλείμματος 28, 44
Sacrificium Melchisedeci non cessaturum, Magistris 517, 40
Sadducæorum de animarum mortalitate opinio 65, 34
Seculum, quid notet 550, 6. *an pro generatione recte usurpetur* 314, 32
Seculum hoc, tempus vitæ 360, 10
Seculum, quo facta dictáque arguebantur 177, 41
Seculum diluvii & deserti 367, 7, 16. ὑγρὰ γῆ, ξηρά 573, 42
Seculi res vanissimæ, quibus qui delectatur cum eo qui salsas bibit aquas conferri 204, 11
Secula Hebræorum duo, præsens & futurum 336, 42
Secula instituere, ποιεῖν αἰῶνας 504, 38
Salis pactum 106, 26
Sal unionis tessera 106, 25. *symbolum pacis ac vitæ* 106, 29. *quo & latrones ad societatem uti* 106, 29
Salem, Hierosolyma 534, 43
Salomonis ornatus infra ornatum liliorum, & quare 30, 41
Salsas aquas bibere, vanitatibus seculi delectari 204, 11
Salutare, pro τὸ σωτήριον, *an temere mutandum* 133, 29
Salutatorum undæ 118, 38
Salutis spes Christus 456, 50
Samaritanæ vir 204, 19, 51
Samaritanus, Christus 68, 16
Samaritani, loco hominum à Judæis non habiti 154, 11
Sampsæi, qui & quales 435, 31
Samuel nondum noverat Jehovam, loquentem scilicet 292, 18
Samuel typicus, & verus 187, 45
Sanctus Dei, non, Sanctus ille 232, 5
Sancti olim scelestii, inter quos nephilim prædicasse 573 39, 16
Sanctorum mors reverenter finis dicta 164, 51
Sanctificatio capitis & membrorum 323, 52
Sanctuarii oppansum cherubinis refertum, quid denotarit 514, 40
Sandalium & solea 94, 15
Sandaliis Dominus an usus 94, 15, 32
Sapa, mustum perenne 252, 41
Sapere, ad gustum & animum referri 86, 36
Sapientes, ut vulpes 164, 33
Sapientum ad ignem calefaciendum, sed ab eorum cavendum prunis, id est, morsibus 164, 31

Sapientia Dei 538,1
Sapientia Sacra, verbum Dei 530,15
Sapientia uti justificetur 41,11
Sappho, Justus 326,3
Sara mater credentium 568,35
Sara quomodo maritum compellarit 569,1
Satan quid 555
Satanas, ἀγνωσμένος 356,39. extra Ecclesiam Christi 356,44. an ab Apostolis è cœtu dejectus 153,19
Satanæ renunciandi formula Syrorum 255,14
Satiari, μεθύειν 202,31
Saturnus, humanarum bestiarum Deus 547,8.
Ῥεμφὰν, שבתאי 261,27
Satyricè aliquid proponere 172,16
Saul, id est, historia Saul 340,16
Scævolæ, qui sinistrâ tantùm utuntur manu 402,3
Scapha, inter armamenta navis 306,28
Scarabæus, τέρας τερρεστρὶς 18,32
Sceleratius seculo diluvii, hyperbole 573,39
Scelerata & scelesta, ea quæ infelicia & mali ominis 465,32. μιαρὰ 465,46
Scelestus & indecens quantum differant 186,5
Scelerus & errati discrimen 283,47
Scelera quænam dicantur 119,35
Schamai & Hillel, & sectæ illorum 257,11. 411,40
Schem hamphoras, nomen tetragrammaton 67,2,33
Schma Judæorum 160,25
Scholastici notati 565,30
Scientiæ clavem sibi leguleii vendicant 157,37
Scientiæ initium quodnam 523,47
Scio hominem, &, Novi hominem 412,36
Scolia poematia 389,46
Scorpiones ovipari 155,51
Scortari paganis inter adiaphora 283,9
Scortatio spiritualis gravior alterâ 284,22
Scortatores hujus mundi, an pagani 357,8
Scribæ, rabulæ & agyrtæ 33,26
Scribarum διατριβαὶ, maxima Majestatis detrimenta 33,45
Scribarum veterum negligentia 357,51
Scribere stylo ferreo, aut ratione aliquâ peculiari 428,18
Scribi, definiri 201,32
Scriptura concisa, ἀποσύνθετος 50,40
Secare, an rectè de cauterio dicatur 489,23
Secretum causæ seminarum 98,49
Scilla, σκυτάλη, & Manallicum vitæ genus 455,25
Scillari seminm in tegulis 144,28
Secundarii panes 203,1
Sed, emphaticè quandoque omissi 519,22
Sedentes qui discunt 296,42
Seditio, quid 316,43. unde 317,7
Seditio, repugnantia, στάσις, contentio, tumultus 315,31. 316,33
Selinus, Ciliciæ colonia 298,41
Semper mussum 252,44
Seneca in Catalogo Sanctorum, Hieronymo, & an Paulum spiret 458,35
Senecam, extra Christum, inter heros & servos ἰσότιμα urgere 470,18
Sensus præcipui & primi, visus & auditus 580,43
Sententia sana, petra 54,8
Sentiendi & dissentiendi libertas asseritur, & quousque 523,43
Sepes quid 166,41
Seps fidei quænam 189,21
Septenarius apud Hebræos 40,22
Sepulcrum, locus postremus, singulisque proprius 246,24
Sepulturis superstitiosis an communicandum 51,39
Seraphim τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ patent 529,25
Sermo, non, Sermo ille 231,29
Sermo Dei, Filius Dei 529,32
Sermo hypostaticus, & ὁμοούσιος τῷ πατρὶ 227,33
Sermo, cui Elohim, cui Jehovæ communicata nomina & attributa 227,38. Adoni 228,23. Dominus 228,25. ἰδιοπάσχων & ὑφιστάμενον 228,27. 230,17
Sermo an Verbum, utrum præstet in translatione τοῦ λόγου 232,34
Sermo Dei duobus Testamentis bis acutus ensis 597,21
Sermo Deus quid assumserit 199,43
Sermo ἔμφυτος, quis? naturâ implantatus, Syro 557,45
Sermo familiaris 26,6
Sermo simplex aut figuratus 12,2
Sermoni Dei quicquid Deo tribui 573,31
Sermones Domini quare in monte habiti 32,26
Serpentis morsus, homicidæ pœna 309,49
Serpentes an inter τὰ ἑρπετὰ à Scriptura non ponantur 309,36
Servare modum, non esse omnium 360,41
Servator, quare supra Angelos 522,41. Angelis non

non inferior, sed superior, etiam Novatiano 517,29. 519,9. *quomodo juxta Theodoretum Angelis minor* 523,51. *ipse sacerdos & victima, oblator muneris & munus oblatoris* 539,2. *in passione sua an Hebraicè & Græcè una locutus* 114,6

Servatoris calamitas & miseria 512,47. 516, 4. 520,27. *status & œconomia, servi forma* 538,24

Serva, Hosanna 61,29

Servus, κλῆμα καὶ ὄργανον ἔμψυχον 501,14

Servi forma, servi status 538,22

Servi familiares 470,14

Servi quomodo à Christianis possideantur dominis 470,21

Servi credentes, dominorum credentium fratres 469,39

Servis stigmaticis cauterio inuri atque notari tergum solere 489,20

Servitus dura quæ sub ἀλλοφύλοις agitur, ζυγός 492,34

Seth, σπέρμα ἕτερον 421,12

Sex hydrias in nuptiis Canæ, sex ætates Prophetiarum significasse quibusdam 267,16

Sibyllarum effatum, περὶ παντὸς τοῦ κοσμοκράτορος, quòd nato Dei Filio tolleretur 335,26

Sicarius, μαχαιροφόρος 120,8

Sigillatim, εἰς ἕνα 366,44

Sigillum, σημεῖον, σφραγίς 479,49

Signare, scribere 479,41

Signiferi Divinæ majestatis 517,18

Significationes vocum confundendi consuetudo Hellenistis recepta 74,18

Significationum ἀναλλαγὴ mutatio Hellenistis propria 559,46

Signum, quod Pharisæi postulabant, quodnam 56,10

Signum nubium terroris indicium 71,38

Signum crucis, an signum majestatis 71,30

Signum vocale Filii Dei, quodnam 71,45. *majestatis* 71,30. *gloriæ indicium* 71,38

Signum dare, σαλπίζειν, σημαίνειν 71,37

Signa Pharisæis denegata suis præceptor Christus exhibet 56,5

Signa, exempla 479,26

Signa, formæ, εἰκόνες, figuræ, facies minutæ monetarum 442,40

Signa, ζῶδια, σφραγῖδες 479,52

Signa terrorus & majestatis, & cui opposita 71,38,45

Signorum & fidei distincta tempora 51,49

Silæ nomen, an Apostolum juxta Hieronymum, significet 499,32

Silendi loquendique præceptores, quinam 440, 22

Silentium in gentium sacris indici & præstari solitum 440,21

Silentio utilius quid 559,32

Simeon Θεοδόχος 133,31

Simeon, τὸ σωτήριον amplectens, de eo quod Ezechias Rex sibi negatum querebatur gloriatus est 133,27

Simeon senex & Simeon Justus 526,9

Similis, ἰσόψυχος 452,17

Similia ab interprete bono conferenda 233,38

Similium natura & communicatio 308,36

Simplicia pro compositis 143,25

Simplicitas cordis, virtus sponte donantium 404,35

Simplicitas veterum commendata 449,11

Sinæ vepretum 425,33. 436,28

Sinai mons, tribunal Dei 261,50

Sine nunc, sine sic 20,21

Sinus in quem beatorum animæ deferuntur, à marino sinu dici Nyssenum voluisse 171,10

Sionis vocabulum & usus ejus ad distinguendam Filii à Patre Personam 526,17

Siræum, mustum perenne 252,42

Sire, vox Gallica, unde 149,4

Sitienti & salsas aquas bibenti, quis similis 204,11

Sive, sin, ἀποτόμως usurpata 405,41

Societatis coagulum, sal 106,19

Socrates, non, ille Socrates 232,20

Sodomitarum in judicio sors, ex Judæorum opinione 41,22

Sol, quia solus 59,43

Sol quibus occidisse dicatur 130,31

Solis salutatio, Adoni 569,6

Solarium & δῶμα, an eadem 143,30

Solea & sandalium 94,19

Soleis Dominus utrùm usus, an calceis 94,15, 32

Solomo, typus Christi 505,32

Solonis dictum ad Crœsum, Quod habent, naturâ habent 30,41

Solus, an excludat Filium 59,28,39

Somnium matronæ, ἀκαταλύτου vel ἀσκάπτου se somniantis, quid somniorum significarit interpretibus 368,44

Somnia, ὀνειροπόλοι 594,30

Somnia cœlestia, pars Prophetiæ 350,40

Somniantes vigilando 594,9

Somniatores, ἐνυπνιαζόμενοι 594,21,39

Somnus & insomnium 593,49
Sophi Hebræorum & Orientis 8,2
Sophi, qui parabolas & scitè dicta loquuntur 98,2
Sopor, ὕπνος 270,35
Sorti, juxta præceptum Dominicum, an asscribendum aliquid 163,23
Sot Gallicum, unde dictum 97,30
Species quid quibusdam 400,1
Species inanium, φαντασία 302,37
Species & res, oppositæ 302,39. 497,42
Spectrum, φάσμα νυκτερινὸς 102,17
Spectra, imagines, dæmonia, φαντάσματα, ἐνδιλματα 95,18
Speculatorum ager 10,19
In speculi usu duo consideranda 558,3
Spes, hypostasis 300,37
Spes salutis, Christus 456,50
Spes & exspectatio 130,28
Spiritualia curantes, in cœlis agere dicuntur, quum ipsi adhuc sint in terris 456,47
Spiritus, anima, homo ipse, à potiori 429,36
Spiritus, cogitatio, imaginatio 150,42
Spiritus, de voluntate 150,40
Spiritus אוב 8,18
Spiritus peccati, ἡ ἐπιθυμία, seu innatæ corruptionis nostræ 562,30
Spiritus impurus, Dei lorarius 367,35
Spiritus carnis & justitiæ, an opponantur 429, 14
Spiritus alius ab eo quo præditi Apostoli, quis 409,43
Spiritus, non, ille Spiritus 231,30,50
Spiritus Sanctus ex Patre Filióque procedit 364,3. digitus Dei, cui 512,24. Spiritus Christi Filii Dei 573,29. qui per Enochum Sanctósque, spiritibus τοῖς ἐν φυλακῇ νῦν, olim prædicavit 573,8,21,35,45. hypocritarum ac pseudoprophetarum caput non esse 372,7. ab ipsa veritate commendatus 363, 49. quandonam detur 292,13
Spiritus autor verbi Prophetici & Apostolici unus 339,19
Spiritus Dei, θλῖψις 565,39
Spiritum Dei mœrore offendi nimio, hilares autem comitari 440,9
Spiritus Sancti præsentia, שכינה 129,27. proprietates, processio, δαιμόνη 589,12
Spiritu & Veritate, pro, in Spiritu & Veritate, interpreti 233,18
Spiritu absque nulla vox 377,40
Spiritus, accentus, distinctiones, à veteribus plerunque omissa 108,38
Spirituum varia nomina 517,12
Splendor præsentiæ Dei vel majestatis, miracula 198,46. 199,7
Sponsa quare obnubi solita 368,43
Sponsores & respondores 395,2
Spontaneum & violentum 441,10
Spontè donantium virtus, qualis 404,21,35
Spontè peccantes quinam 563,4
Stabularius, Paulus Apostolus 154,29
Stabulum quid 154,25
Stare & consistere in judicio 41,26
Statua consilii, Loti uxor 172,51
Status, forma 538,23
Stellæ, Doctores Ecclesiæ, cui 512,23
Stigmatici servi 489,28
Stimulatio, παροξυσμός 285,42
Stoici, Christiani nominis hostes 288,16
Stola quam ante peccatum gessimus 169,11
Stulti cornu, impudentia 565,22
Stupor & admiratio, majestatis propria & comites 33,15
Stupri species quot 356,33
Subdiale pavimentum 144,4
Subditicii, ὑποβλητοι 177,16
Subitò migrare, ἀναλυθῆν 197,19
Sublunare hoc νῦκτος καὶ φύσεως τέκνος 335, 43
Subministrare Epistolam, & in bene dictum 398,17
Submissus, pro demissus 269,12
Subsellia neque occupat nec sibi vendicat Ecclesia 358,40
Substantia, temporis præsentis 540,4
Substantiæ primæ, individua 232,11
Subtegulaneum pavimentum 144,11
Sui, οἱ τεκνοί 384,22
Sultanorum vox unde 32,50
Sumere in uxorem, sumere in virum, circuitiones matrimonii 485,7
Supererogatio de qua Fulgentius 154,40
Superstites, ζωοφυλάκιοι 261,47
Superstitio & religio 315, 44. Superstitionis & hypocriseos ingenium idem 467,15. Superstitionum olim haud minus fuisse quàm nunc 151,23
Supplicio addictus quænam concessa libertas 64,8. Supplicia tria & pœna maximè horrenda 593,21
Surrecta, pro erecta, restituta 190,24
Sursum, pro, suprà, vel, in alto, an rectè 468, 5

Surſum corda, & ejus uſus 160,10
Suſcitare nomen defuncti 384,6
Suſpenſis viſceribus an conveniat effuſio 247,16.
Suſpenſo animo eſſe, ἀν μετεωρίζεσθαι 160,15
Suſtinere infirmitatem, ὀνειδῶν τὰς ἀσθενείας 278,41
Sycophantæ, qui 473,32
Synagoga & proſeucha 286,45
Synagogæ vox & uſus 87,19. 88,11
Synedrium Judæorum quomodo defeverit 309,50
Synedrii vox an in tranſlationibus mutanda 86,39. 88,9
Syræ linguæ defectus 315,5
Syrophœniſſa, Ἕλληνις, τῇ θρησκείᾳ, nempe 278,6. *Syrophœniſſæ etymon filium* 267,15
Syria Oriens 9,13
Syros moleſtè Græcorum *efferre nomen* 278,7

T

TAbernæ tres 316,13
Tabula prima non neglecta à Domino, ubi de ſecunda agit 59,5,15,51
Tabulæ in Lege prioris, neglectâ alterâ, cultum vanum 428,9
Talmudis tractatus *Eliæ* quot 60,44
Tatiani fraus, ἀγωγὴ κυβευτικὴ *Epiphanio* 439,5
Tautologia an quandoque excuſanda 200,52
Tectum, tutiſſima ædium pars 143,28,34
Tectum conſcendere 143,45
Tecta in Oriente qualia 144,12
Tegulæ antæ ibid.
Tegulas eximere 144,14
Templum, in Chriſti œconomia, ad aſtruendam Divinitatem relatum 201,43
Templum Vetus & Novum 435,43. 436,30
Templo reſtaurando fabri 47,52
Tempus, creatura 504,41
Tempus & tempus 243,49
Tempus ante luces 118,7
Tempus vitæ, quo ſumus, עולם הזה 337,1. χρόνος ζωῆς 360,10
Temporis minimum, in Hebræorum jure, quodnam 152,34. *Temporis noviſſimi* καιροὺς ſcrutari, curioſorum 477,38. *Tempora Legis & Fidei* diſcernenda 52,49. *Tempora*, ſeu ſecula, Hebræorum duo, præſens, & futurum 336,42. *Tempora Servatoris* tria, ἡ ἐνσάρκου οἰκονομίας, reſurrectionis, & aſſenſionis 243,9. *Temporibus illis*, pro ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, quibuſdam poſitum 17,37. *Temporibus illis*, & καιροὺς ἐκείνους 347,22. *Temporibus priſcis*, antiquis, antehac, olim 347,16. *Temporibus* tribus omnia contineri 340,3
Tendendi vox 197,23
Tenebrarum victi, *Gigantes* 572,26
Tentoria peregrinantium boſpitum 455,14
Tephillin Judæorum quæ 110,10,52
Terentius Comicus commendatur 474,7
Terentius Ruſus. *Vide*, Rufus Tyrannus.
Terra, ex aqua & in aqua ſubſiſtens 582,24
Terra an eadem, quæ diluvii aquis obruta, & quæ primùm erat, quæque hodie 582,17. 583,16
Terra, homines 108,15
Terrere, agitare, σείειν 57,49
Terroris & majeſtatis ſigna 71,38,46
Teſtaceum pavimentum 143,52. 144,32
Teſtæ, urnæ mortuorum, ex quavis materia 204,3
Teſtamentum Vetus in Novo revelatum, *Novum in Veteri velatum* 416,13
Teſtimonium, doctrina crucis, Evangelii doctrina 483,30
Teſtimonium Patris & Filii 483,12.
Tetricus & triſtis, & an differant 192,21
Textus ſacer, receptus temere non mutandus 63,18. 378,1. 566,23. 593,2. *ad ejus mutationem quando devenire liceat* 433,15. 547,17. *eum corrumpendi audacia notatur* 62,28. 63,18
Textus Græcus Antiqui Fœderis, notis quibuſdam ab Origene diſtinctus 259,20
Textûs Latini in quibuſdam olim diſcrepantia 247,44
Thalamus, ἐνανδρώσεως, & an σκηνὴ, vel σκήνωσις 208,14
Tharſenſis fœminarum cultus 369,10
Tharſenſium præſtantia 293,52
Tharſus, Paulipatria 369,8. *urbs libera*, cui *Antonius jus civitatis ex Auguſti mandato contulit* 298,19
Theatrum, turba ſpectans 293,28
Thelodives, thelobumilis, & thelon humilis, thelosapiens 466,4.
Theodorus Mopſueſtiæ, præceptor *Neſtorii*, hæreticus 594,28
Thenupha & Theruma, eorumque applicatio 435,21
Theologia ſimpliciſſima, quæ minimâ mâ literæ recedit 113,3

Theolo-

Theologia ἀνάμικτος 42,23. *ἄμικτος* 211,38
Theologus poſſeſſionis ſuæ terminos ſine Grammaticis vindicare non poteſt 259,3
Theophilus in prooemio Lucæ, quis 124,16,37
Theriſtrum, maphorium 369,1
Theudas & Judas Galilæus 256,48
Thronus Satanæ & thronus Chriſti 346,46
Tinctio, κατάχυσις 292,25
Tiro, ἀρχάριος 533,6,13
Tirocinium, ἀρχή 533,5,14
Tirocinia auditorum 460,27
Tirones, catechumeni, novicii 460,20
Titanes, Γιγαντες 572,2
Tituli quomodo concipi ſoliti 428,39
Titus imperator. Vide, Rufus Tyrannus.
Tolle ex oculis tuis trabem, Rabbinorum dictum 31,49
Tonderi matronas in luctu, mos olim 368,37
Tonitrua Johannis Evangeliſtæ 227,52
Tophet, & Figuli ager 246,39
Tophet, mors dicta 79,52
Tormina, verminantium quoque 273,22
Totaphot, Judæis in ſuperſtitioſa Legis contractione quidnam 110,48
Tractare, docere, ἐξηγεῖσθαι, ἐξηγεῖσθαι 373,20
Tractatores, διδάσκαλοι, magiſtri 373,8
Tractatus, διδασκαλία, ζήτησις 373,17,25
Tradere & prodere, an differant 179,30
Trabere fœminas 365,2
Trajani tempore quis Eccleſiæ ſtatus 592,3
Trajanopolis, Ciliciæ colonia 298,41
Tramites 118,48
Tranſactio litis inter partes, quibuſnam haud fas habita 162,1
Tranſiere montes, de quibus dictum 56,45
Tranſfugæ, nephilim 571,44
Tranſpoſitiones in ſcribendo, quàm uſitatæ, & quibuſnam 222,50
Tranſpoſitiones falſæ 506,19,48. *non neceſſariæ interpreti vitandæ* 379,30. *quales motantur* 480,42. 581,28. 592,41
Tremor & metus ibi ubi majeſtas 549,40
Tremorum genera 287,27
Tres collegium faciunt 57,45
Tribades ἄῤῥητοι 326,3
Tribulare, quid in re Ruſtica apud Romanos 89,27
Tribus Levi, quæ decimatertia, num ab Apoſtolis judicanda 380,10
Trinitas Sacroſancta, κυκλογωνία 350,15.
Trinitatis myſterium 175,19. *aſſertio* 363,51
Triplicatio, exceptio 318,31
Tripudium & cantus, epularum ἐναύλια 336,33. *Tripudium jovivium* 287,36
Triſtis & tetricus, quantum differant 192,21
Triumphat, triumphare facit 397,27
Troas, Romanorum colonia 294,27
Tropicè omnia exponere, quàm periculoſum 385,11,22
Tuba, quale ſignum 71,45. *majeſtatis ac terroris indicium* 71,46. *ὄργανον ἐκκλησιαστικὸν* 72,2
Tubæ poſtremæ dies 71,50
Tumor animi, quantopere proficientibus obſtet 548,33
Tumultus & concurſus 316,30
Tunica πολύῤῥαφος, πολυκάρπινος 36,5
Turrus, tyrannus, טורנס 293,4
Turpis, impurus 441,25
Typus & veritas inter legendum diligenter diſtinguenda 505,42. *veritate impletur* 14,28
Tyrannus quis 331,18

V

Væ tibi, qui non diſtinguis inter bonum malúmque, cujuſnam dicti in Gemara interpretatio 40,27
Vagabundus. Vide, Erro.
Valedicere, an idem quod renunciare 151, 42,52. 167,44
Vallis occiſorum 79,29
Vallis cædis, Tophet, Gehinnom, infernũ 246,43
Vaneſcere, nautarum 305,46
Vaſe demiſſo & ſummiſſo 306,32
Vaſtator Angelus 367,34
Velum in navi ſubducitur, contrahitur, legitur, demittitur, tollitur 306,35
Velis ſummiſſis ferri 306,36
Venenum ſerpentis, peccatum 334,44
Venereæ voluptates omnium primæ 443,24
Venia, ἄφεσις 272,47
Venire Hebræis, quid 40,35
Venire per tegulas 144,29
Venter, Deus guloſi 443,20
Ventus & aura, an idem 308,52
Venti ortus 250,1
Ventilare, ἀέρα κρούειν 366,14
Ventura mentis agitatione citiùs, quænam, apud Gemariſtas 71,18
Venus Byblia, Adonidis conjux 569,3. *mentem nihil magis tollere* 268,12
Vepretum Sinæ 436,28
Verbum alteri è nominibus tantùm reſpondens 489,42. *Verbum pro participio, καὶ ἐναλλαγὴν τῆς ἀκολουθίας* 597,15
Verbum meum, ἡ ψυχή μου 402,52. 403,2

Verbum, ordinatio Divina super manna nutrimento 21,9
Verbum Jehovæ, id est, Jehova 228,21.230, 19. *Vide*, Sermo. *Verbum Dei, Messias* 438,21
Verbum Dei, sapientia Sacra 530,15
Verbum Deus quid assumserit 199, 42. *Verbum & homo, anima & caro* 515,49
Verbum Dei, duobus Testamentis bis acutus ensis 597,22. *Verbum προφορικὸν, sine quo voluntas Dei cognosci non potest* 510, 3. *Verbum Dei, quando λόγος ἐμφυὴς* & 537,39. *Verbum Dei scriptum, θεόπνευστον καὶ αὐτάρκες* 147,41. *an καρδιογνώστης* 529,11
Verba imperfectè usurpata, quænam 148,39,51
Verba prima pro integro libro, vel loco, aut Psalmo 83,41
Verbositas, πολυλογία 28,10
Veritas ubi spectatur, non semper & ubique series vel ordo attenditur 70, 24. *Veritas ubi, ibi veritatis ἐξαλοιφὴ, in Deo & verbo Dei* 487,49. *Veritas in Deo, primariæ proprietatis* 396,2
Veritas & Fides 540,8
Veritas & Lex, oppositæ 487,4
Veritas & figura, sive typus, quæ inter legendum diligenter distinguenda 505,42
Veritatis opera, quæ Hellenistæ justitias dicunt 203,21
Verminantium vel vermiculantium termina, de fœminis 273,23
Vermina, σκώληκες 273,25
Vermis, Servator 512,47. 516,2.520,27
Vermes, hominis exspectatio 512,49
Vero vinci 271,12
Versus septenarii. Vide, Iambus.
Versus integer ab hæreticis ex Epistola Johannis prima deletus 523,12
Versuum nostrorum & Hieronymi, discrepantia 327,46
Versuum transpositio 359,43. 491,19
Versuum distinctio emendata 424,19. 462,24. 567,1. *recens* 32,13. *quid effecerit* 195,27. *notata* 437,11. 496,4. 548,1. 560,47. 581, 37. 597,11
Verum, id est, conveniens, vellum 233,44
Vestibulum, πρόδομος 118,40
Vestimentum πολύρραφον 36,22
Vestire herbam, vestire coccino 30,46
Vestis Christi, vestis alba baptizatorum 184,29
Vestis Johannis Baptistæ, cur ex cameli pilis 267,11
Vestes sternere, Judæorum in Regibus creandis mos 61,19
Veterani milites, κεκοπιάκοτες 136,12
Veteres non raro à litera recedunt 113,5
Veterum licentia in mutando Fœderis Antiqui contextu 327,30
Veteribus quæ diu usurpata, haud temere mutanda 154,50
Vetus quomodo dici possit novum 589,37
Vexillum majestatis 71,30
Via impiorum peribit, contra resurrectionem impiorum 302,16
Victima meretricis, πορνεία 284,49
Victima pro peccatis offerenda, corpus Jesu Christi 538,36
Victimæ oblatæ quid denotarint 514,43
Videndi τὸ σωτήριον cupidi Patres 133,25
Videntes, Prophetæ 213,33
Videri sibi, & non esse; esse, & non videri sibi 558,43. 559,1
Videre fœda & audire, utrùm tolerabilius 581,6
Videre, κατανοεῖν 261,22
Vidi, &, visum est mihi 250,38
Vigilando somniantes 594,9
Vigiles Ecclesiæ 370,30
Vigiliæ, noctis partes 477,49
Vilitas, ἀσύλλογια, בלה, ἀφορμία, ἄχνιον 413,22
Vincla jugalia, conjugium 485,14
Vinculum & junctura 308,47
Vinculum, in quo detinebamur omnes peccatum 332,10
Vendicare suum & ἁρπαγμὸν ἁρπάζειν, opposita 451,22
Vindicta Deo commissa 343,30. *magistratui* 344,22
Vindictæ studium à Christiano homine alienum 342,13
Vinum οἰνοβαρὲς, luctator dolosus 549,6. *vetus quale* 145,5
Vinum & lac renatis in Ecclesiis Occidentis propinata 352,8
Violari & cœli 315,50
Virgo, num γυνή 40,1
Virginum aliquot attributa 276,22,29
Virginitatis votum quàm antiquum 546,24
Vir, caput mulieris 370, 2. *quomodo seductus* 484,3
Vir eunuchus 268,4,20
Virtutem quæ Domino adfuit, perpetuam fuisse; quæ Prophetis, ad temporis mensuram restrictam à Deo 143,15

Virtutes Morales & Eccleſiaſticæ quare requirantur in Epiſcopo 486,39
Virtutibus vitiiſque magnum Apoſtolicæ doctrinæ occupari partem 440,45
Vis & ſpecies, oppoſita 497,42
Viſio Dei, gloriæ Dei, majeſtatis Dei 198,37
Viſum eſt mihi, &, vidi 250,38
Viſus, aſpectus, ſpecies 400,9
Viſus an idea 91,29
Viſus & auditus, ſenſus præcipui 580,43
Vita humana, univerſa, πεῖρα τικὴ 531,51. *peſach, tranſitus* 160,39
Vita Chriſtianorum, ſecundùm ſpiritum 384, 25. *in Chriſto* 449,13
Vita æterna, reſurrectio 65, 38. 66,41. *refrigerium dicta & reſpiratio in ſeculo futuro* 256,1
Vitæ futuræ exſortes duum generum Judæis 367,5
Vitæ emendatio, vera reſipiſcentia 168,50
Vitæ gratia in precatione 571,3
Vitæ ratio ab educatione differt 498,4
Vitium, aut virtutem, non ab animi propoſito, ſed ab actu, habere nomen 438,47
Vitia, idola 443,18
Vivens ſemper, & futurus ſemper, ὁ ὢν καὶ ὁ ἐσόμενος 67,22
Vivere, in vivis eſſe, μετέχειν τῆς ἀνθρωπίνης 472,24
Vivere ἐπὶ ῥήματι Θεοῦ, quid 21,21
Vivit Dominus, quomodo uſurpatum 26,13
Ultimus quadrans, pœnæ æternæ, Auguſt. 25,4
Umbra & veritas, oppoſita 487,4
Unciales literæ 428,23
Unguentum Syrum, βαρύτιμον 73,25
Unicus, unigenitus, ἀγαπητός 94,43
Unio & κατατομὴ, oppoſita 454,1
Unionis teſſera, ſal 106,25
Unus, Dei nomen 59,41. 175, 25. *an excludat Filium & Spiritum S.* 59,27,39
Vocati & electi 166,17
Vox ἔναρθρος & ἄναρθρος 297,22
Voces μονήρεις 454,29
Vox Patris, ὁ λόγος 231,11
Vox, quæ in locum Prophetiæ ſucceſſit 273,4
Vocis filia 297,36
Voces formare, quale opus 400,27
Volens, placens ſibi 466,11
Volucres cœli, curioſi contemplatores hujus ſeculi, cui 512,27
Volumen, corpus, μεμβράνα, φαιλόνη, σωμάτιον 499,22
Volumen libri, liber 538,50
Voluntas, ſpiritus 150,40
Voluntas beneſaciendi, benedictionis Divinæ pars 392,9
Voluntatem Dei ſine θεοφορικῷ Dei verbo, ἐμφύτῳ nimirum, cognoſci non poſſe 510,3
Voluptates, Dii peccantium 443,23
Urbanitas Apoſtolica 401,20
Urbes maximæ viris optimis infeſtæ 269,33
Urbis filius, πολίτης 299,15
Urbibus quare patroni dati præſules 384,4
Urere & ſecare, diverſa 489,6
Uriel, Archangelus 517,17
Urim & Thummim 395,16
Urim, ἀλήθεια 556,5
Urnæ mortuorum 204,3
Urſus, omnium maximè brutus 187,6
Uſque ad Moſen, εἰς τὸν Μωσῆν 366,50
Ut, ὡς, omitti Hebræis ſolitum 180,5. 538,6
Vulnus nullum inſanabile 154,41
Vultus & imago, ἀρχέτυπον καὶ εἰκών 558,3
Vultum accipere, σκυθρωπὸν γινέσθαι 192,43
Uxor non uxor, concubina 207,15
Uxor, pars familiæ & domina 568,37
Uxoris καλλωπισμὸς, mariti obedientia 568,48
Uxores quomodo maritos olim compellarint 569,3
Uxorii, ſervi 568,44

Z

Zacharias Barachiæ, quiſnam 69,26

FINIS.

Errata ſic emendentur.

Prolegomenum pag. 3. *lin.* 6. *lege* ἐνοικοῦντος [*&* 16. *Δωμαίων*] 10. 51. τῶν τιμ. [12. 46. *&* 49. σωτηρίαν ὄχλου] 18. 25. חלון [19. 52. *delegit*] 20. 33. ἡρπάσ. [21. 16. *συλλαμων*] 24. 5. πίχυη [48. *offerrent*]

Exercitationum pag. 5. *lin.* 17. *lege* ירע. 46. תעבר. 8. 36. מקרם [12. 28. *κεκλεικὼς ἀνοικτὸν.*] 13. 8. לא בעלתי. 20. 8. קסין. 24. 29. *παρεγένετο.* 39. 45, 47, *&* 51. γυναικεῖς. 50. 47. קרבן. 44. 31. ἄνθρωπος. [55. 3. לשטן] 72. 6. *καὶ τὸ φ.* [14. *in marg.* v. 51. 75. 38. *post μόνος dele comma.*] 76. 7. Comicis. 78. 9. ὧν [82. 42. ἐπερώτ. 83. 39. Haud affirmare t. 85. 35. Ὠδίνων] 94. 12. שחרך. 100. 44. prophetis [104. 39. ἠρώτων] 112. 5. ἐκεῖς [114. 48. Παρασκευὴ, . 123. 18. Δόξα] 23. ὑλως [130. 34. *δαιμονῶν.* 134. 45. ἢ πεπ.] 137. *tit.* Luc. 139. 34. *Prophetam.* 141. 18. πεῖς [144. 49. Exodi 11. 7. Item, Exodi 9. 4.] 150. 31. פניך. 153. 20. *ἀναμνήσεις* ; [157. 37, 41. vendic. *& ita paſſim ubicunque ultionem non ſignificat.*] 160. 40. Αἱ ὀσφ. 164. 32. שנשיכתן. 169. 15. *ἀληθείας.* 170. 28. ab ipſo. 176. 52. *αὐτῶ.* 194. 9. ἡρπάσατε, [204, 2. *ἐπίστα*] 211. 46. *δικαιῶ.* 214. 1. *αὐτῶν.* 17. *causâ.* 221. 30. שיר חרש. 232. 4. הק [241. 5. Ἐρτέλλ 243. 18. *ἐντελ.* 19. *ἐντέλλ.* 21. *ἐντελῶ.* 249. 7. *ἐχαται.* 255. 32. מתום. 256. 17. *collegerunt*] 257. 9. *deleatur comma poſt* אין, *&* τῶν, *Omnia, præponatur.* 258. 23. *αὐτὸν.* ? 259. 29. את אבי. 266. 41. enim. 269. 16. *poſt* ratione *dele punctum.* 272. 49. *αὐτῶν* [278. 24. *ἴδυτα.* 282. 22. *συνεσιάζειν.* 293. 35. ἔμ. ψυχον] 298. 30. Ἰζαρὲς. [299. 42. *Cyrenio*] 302. 3. Agricolâ. 307. 37. הכלים. 314. 15. ad lib. 317. 24. χεῖ τοῦ. 29. Ἐσπέρ. 323. 10. *ἀμφισώης.* 329. 46. *Locus,* Ἐυρ. [331. 35. protoplaſto] 333. 28. νόμῳ. 31. *ἀπὸ τοῦ.* 336 40. effect. 339. 10 *in marg.* v 18. 341. 28. ---λαπκήν,. [344. 46. *ſirmitate*] 345. 46. ὦχ. 353. 40. τινος. 364. 6. cum Gr. [365. 26. *συνεισάκτες.* 29. τὸ, μὴ ἔργ. 366. 4. *& aliàs non ſemel,* alicubi *legatur pro* alibi. 385. 36. *Scolia.* 37. *σαίνωμὲν καὶ πίνωμὲν*] 386. 8. Utrum [389. 20. *υἱὸς.* 46. Icolia. 390. 11. *σκολίους*] 392. 8. *μὴ ἐκ.* λ. 396. 3. *χθὲσην.* 401. 38. *ἐκυπα-* [52. *ὁμοιαγῆ*] 402. 7. *ego.* 405. 52. *ἄλλων* [412. 26. *σκόλεσ τῆ σαρκὶ.* 415. 3. Θεὸν;] 424. 13. *ἐπεχεῖ.* 433. 10. *περσὶ.* [438. 20. *ἐρα*)] 445. 30. *μωϋσ.* 451. 33. *Nazianz.* [51. *ὁμοιωθῆναι*] 452. 41. *ἤγιστ.* 473. 25. *Aesch.* [497. 33. Φιλόνης.] 499. 33. *μεμερ.* [501. 10. Στηλ ——— *ναῖ*) *ἀ Μυ-ſopdmis.*] 520. 28. in Sacr. [524. 21. Β Α Ε'ΓΙ Θ Μ Ε Ν. 529. 50. למלאות] 535. 34. 30. *γεγε-φθαι.* 544 46 Ægyptium [546. 52. ζωὸς] 553, 556, 557, 560. *tit.* Jacob. 558. 29. *in marg.* Cap. 2. 562. 21. *καταχωρᾶσι.* 23. *agitur.* 27. φθόρος. 568. 13. γνῶσιν. [25. דמבור] 572. 16. exſtiterunt, de. 573. 13. ἐξελεύξαι.

Quorum emendationes hiſce notis [ ] *non includuntur, noſtra ſunt: Reliqua non tam in nos recipimus quàm ſuperiori Editioni accepta referimus. Præter hæc ſi quæ alia exciderint, ejuſmodi eſſe confidimus, quæ doctis leviora, indoctis nulla videbuntur.*